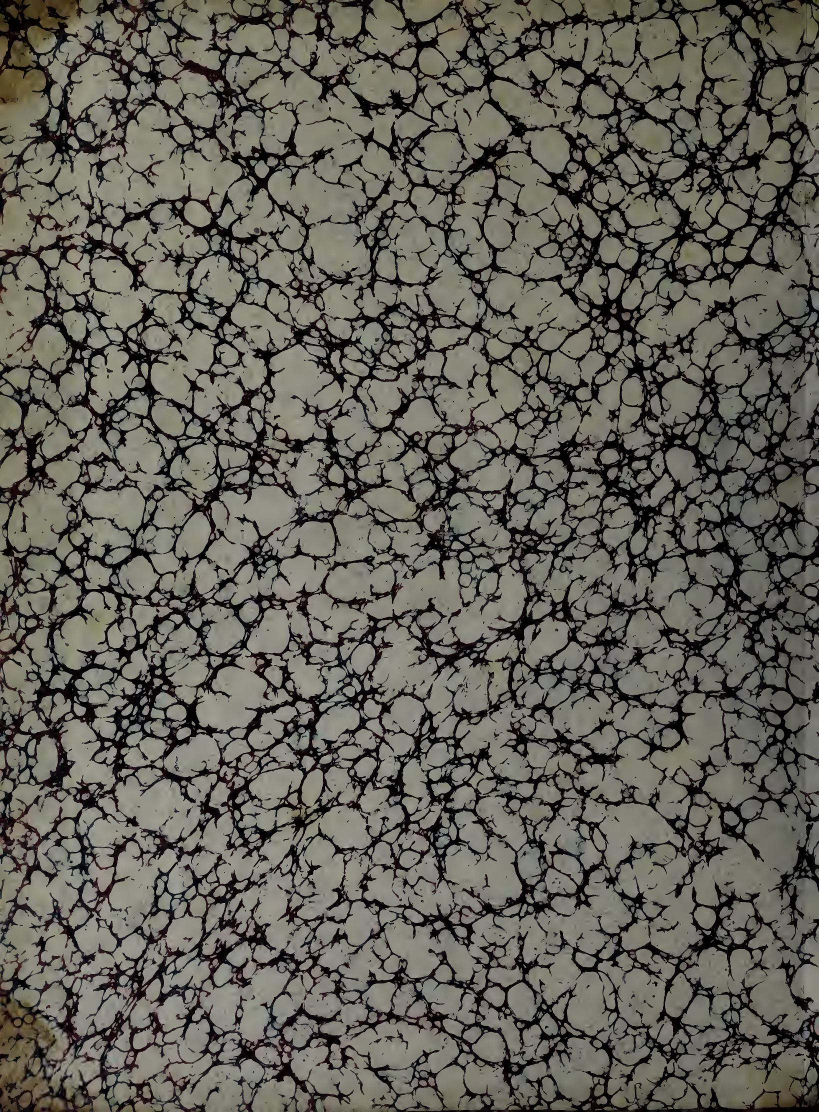
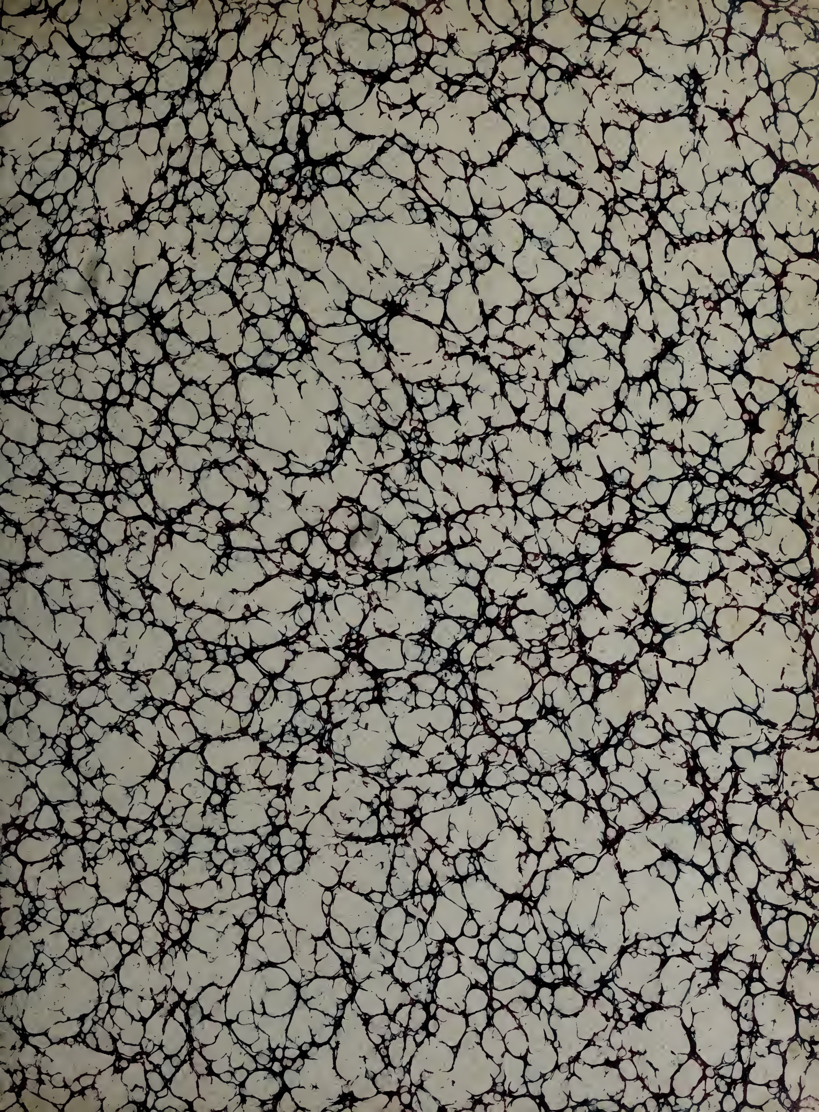

[illegible] 4 Dec 18[illegible] [illegible]

[illegible]

15[illegible] [illegible] 1866 [illegible] 17[illegible] [illegible] 1867

[illegible] 236 [illegible]

[illegible]

13 [illegible]

[illegible] 1866

[illegible]

1866	16[illegible]	[illegible]	205
	17[illegible] —	—	165
1867	" —	—	236

[illegible]

NEDERLANDSCHE KUNSTBODE

I

NEDERLANDSCHE

KUNSTBODE

BEELDENDE KUNST

OUDHEIDKUNDE, KUNSTNIJVERHEID

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK

Eerste Jaargang + 2e Jrg.

1879

HAARLEM. — W. C. DE GRAAFF.

INHOUD.

Monumenten en regeering in Nederland.

Monumenten en regeering in het buitenland.

Monumenten (Onze).

AFBEELDINGEN.

№ 1. 22 Maart 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franco per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	***Verschijnt op Zaterdag*** bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

In de laatste jaren is de belangstelling in al wat de Beeldende Kunsten betreft ongetwijfeld toegenomen en uitgebreid. De aandacht van het publiek is meer gevestigd op het roemrijk verleden van ons volk ten opzichte der Kunst, en op de noodzakelijkheid om naar het voorbeeld van alle overige beschaafde natiën den kunstzin algemeen te ontwikkelen. Meer dan eens heeft de IIe Kamer der Staten-Generaal zich tot tolk der openbare meening gemaakt, en de Regeering heeft reeds een aantal maatregelen genomen tot bevordering van den bloei der Kunst. De inrichting der bestaande Musea is verbeterd; een geheel nieuwe verzameling voor Nederlandsche oudheden en kunstvoorwerpen is bijeengebracht en tentoongesteld; te Amsterdam wordt een waardig museumgebouw tot berging onzer kunstschatten opgetrokken; de herstelling van belangrijke oude monumenten is op verschillende plaatsen ter hand genomen, en binnen kort mag men verwachten dat aan de verbetering van het onderwijs in het teekenen en in de kunstindustrie de hand gelegd zal worden.

Mochten ook in de laatste tijden eenige feiten zijn voorgekomen die de vraag doen rijzen of de belangstelling der hooge regeering steeds even levendig is, wij willen daarom niettemin aan de toekomst niet wanhopen.

Ook buiten de hooge regeering wordt grooter bedrijvigheid sinds eenige jaren opgemerkt. Gouda, Alkmaar, Hoorn, Rotterdam openden stedelijke verzamelingen, en naar wij vernemen zal Amersfoort spoedig volgen. Te Utrecht werd het Gemeentelijk Museum gereorganiseerd, Leeuwarden vergaderde binnen de muren van haar Koninklijk paleis de kunstschatten van Friesland. In Amsterdam opende de Vereeniging voor Fabriek- en Handwerksnijverheid een leerrijke tentoonstelling van kunstindustrie, en de Maatschappij van Nijverheid te Haarlem schreef jaarlijks prijsvragen op kunstindustrieël gebied uit, en opende onlangs de eerste Teekenschool en het eerste Museum voor kunstnijverheid.

Uitgaven zoo als die van *Eigen Haard*, van het *Archief voor Kunstgeschiedenis*, van de *Wandelingen door Nederland* toonen evenzeer aan, dat er een nieuw en naar wij hopen duurzaam leven op het terrein der Kunst geboren is.

Het oogenblik komt ons daarom geschikt voor, om voor de Beeldende Kunsten een orgaan in het licht te zenden, dat uitsluitend aan de Kunst, de Oudheidkunde en de Kunstnijverheid gewijd zal zijn. Tot nog toe ontbreekt zulk een orgaan, waarin hoofdzakelijk actualiteiten besproken worden, ten eenenmale. Zou het in Nederland, het oude land der Beeldende Kunsten, niet even levensvatbaar zijn als dergelijke organen zulks in België, Frankrijk, Duitschland en Engeland zijn? Wij hopen en vertrouwen dat de toekomst een bevestigend antwoord zal geven.

REMBRANDTS MARTIN DAY.

De twee paarlen van de verzameling van Loon, welke in 1877 uit ons land gehaald werden om onder de leden der familie Rothschild verdeeld te worden, zijn de twee levensgroote portretten van „Mijnheer en Mevrouw Day" door Rembrandt.

Van het eerste dier stukken gaat hiernevens een afbeelding, geëtst door L. Flameng, een kunstenaar, die zich bijzonder op het etsen van Rembrandts schilderijen heeft toegelegd.

Martin Day, wiens naam aan alle minnaren der kunst bekend is, alleen omdat de groote meester hem heeft geportretteerd, was van Engelschen oorsprong; zijn grootvader was met Leycester in Holland gekomen. Hij werd in 1604 te Breda geboren. Met Joan Maurits van Nassau toog hij naar Zuid-Amerika, waar hij te Mauritius het bevel voerde en vervolgens te Fernambuque vertoefde. Eerst in 1641 keerde hij voor goed naar zijn Vaderland terug.

Men moet aannemen dat hij ook in 1634 in Holland vertoefde, want in dat jaar schilderde Rembrandt zijn portret.

Hij is ten voeten uit afgebeeld, de rechterhand op de heup steunende, de linker uitgestrekt en een handschoen houdende; de hoed en geheel de kleeding zijn zwart, alleen de zijden kousen zijn wit, alsmede de rijke kanten die de breede kraag versieren, de strikken aan de knieën, en de groote rosetten welke de schoenen bedekken.

De houding der figuur is edel en rustig en het schilderwerk hetwelk met zorg en met liefde gepenseeld is, sluit zich nauw aan de manier van de Anatomieles aan, welke twee jaren vroeger (1632) het atelier van Rembrandt verliet.

HET ZILVEREN KETELTJE VAN GRAVE.

Uit 's Hertogenbosch wordt ons het navolgende bericht:

Voor eenigen tijd hebben de dagbladen vermeld, dat het sinds drie en een halve eeuw te Grave bewaarde Moorsche schenkketeltje aan een partikulier was verkocht. Hoe ongeloofelijk het ook moge schijnen dat een gemeente zoo weinig aan haar historische kleinodiën gehecht zou zijn, dat zij er toe kon overgaan die voor een handvol gelds te verschageren, het feit is waar; het geschenk in 1536 aan Grave door haren heer gemaakt, als een herinnering aan den tocht naar Tunis welken hij had bijgewoond, is thans niet meer in haar bezit.

Het zilver verguld keteltje hetwelk in nevensgaande schets is afgebeeld, is een fraai voortbrengsel van Moorsche Kunst; de dikke buik is met ingedrukte cirkeltjes op eenvoudige wijze versierd; de voorzijde van de tuit is gewrongen werk. Het hengsel grijpt in twee ringen die aan den ketel met gebaarde manshoofden zijn bevestigd; deze manshoofden zijn vooral daarom merkwaardig, omdat het zelden voorkomt dat de Arabieren het menschen- of dierenfiguur in hun kunstproducten te pas brengen. Midden in het hengsel is een zware knop waardoor een ring loopt, waaraan het keteltje kan opgehangen worden. Blijkbaar was dit vaatwerk oorspronkelijk bestemd om boven een waschkom te hangen even als de Aquamanilia

der Middeneeuwen. Het keteltje dat 15 Centr. wijd en 8 (met het hengsel 18) Centr. hoog is en 1 Kilogram weegt, draagt een later daarop aangebrachten rand met het volgend gegraveerd vers:

DIT + KLEYNOET + IS + BIJ + MAXIMILIAEN + IONCKGREEF + TOT + BUEREN + VAN + DER + ONGELOOVIGE + IN + APHRICA + GEWONEN + EN + OPTE + 28 + DESEMB + A + 1536 + DER + STAT + GRAEF + GEGONEN.

Aan de achterzijde is een medaillon, waarop het wapen van den schenker in email zichtbaar is.

Dit voorwerp mocht om meer dan een reden als een nationale herinnering in eere gehouden worden. Vooreerst toch legde het getuigenis af van de deelneming van een onzer landgenooten aan een der merkwaardigste oorlogstochten uit de XVIe eeuw, de verovering van Tunis op Chaireddin Barbarossa door Keizer Karel V in 1535. Vervolgens was het een geschenk van een man die in onze geschiedenis eene plaats heeft als Schoonvader van den grooten Zwijger, en wiens naam van graaf van Buren nog heden ten dage meermalen door de leden van het huis van Oranje gedragen wordt. De eenige dochter van Maximiliaan, graaf van Buren, Leerdam, IJsselstein en St. Maartensdijk, pandheer der stede Grave en van den lande van Cuijk, was Anna van Egmond, de gemalin van Willem den Zwijger, die in 1554 op het kasteel Buren aan Philips Willem van Nassau-Oranje het leven schonk.

Maximiliaan van Egmond was Ridder van het Gulden Vlies, en Stadhouder van den Keizer in Friesland; hij was Bevelhebber in het Keizerlijke leger, werd in 1536, kort na den tocht tegen Tunis, Maarschalk van het leger in den krijg tegen den Franschen Koning Frans I, en voerde destijds het bevel over 30.000 man voetvolk en 8000 ruiters. Hij belegerde de vesting St. Paul en liet die plunderen als straf voor den moord gepleegd op een zijner herauten die de overgave der stad geeischt had. Hij veroverde ook Montreuil, doch stuitte het hoofd voor Therouanne. Hij werd geroemd als een der grootste veldheeren van zijnen tijd. In 1548 overleed hij te Brussel. Men verhaalt, dat zijn geneesheer, de beroemde Andreas Vesalius hem het uur en bijna het oogenblik van zijnen dood voorspelde; en dat Maximiliaan daarop zijn vrienden aan een feestmaal noodigde en hun rijke geschenken gaf, waarop hij weder naar zijn bed

trok om op het door Vesalius voorspelde oogenblik den geest te geven. De geschiedschrijver de Thou zeide van hem: „Il était grand dans la guerre et dans la paix; sa fidélité, sa magnificence, les bons services qu'il avait rendus à l'Empereur, lui avaient acquis sa bienveillance."

Doch keeren wij tot het Graafsche keteltje terug.

Maximiliaan, die dit voorwerp als zijn aandeel in den buit uit Tunis had medegebracht, overwoog ongetwijfeld dat dit kleinood hetwelk hij hoogschatte, minder veilig in zijn geslacht zou bewaard worden, — hij liet geen zoon na — en vereerde het daarom aan de stad Grave, welke hij bijzonder genegen was en waaraan hij een blijk zijner gunst wilde geven. En werkelijk heeft Grave 350 jaren lang het vertrouwen van den krijgsheld niet beschaamd.

Doch ook hier gold het „Virtus post nummos." Terwijl tot nog toe alle aanbiedingen van de hand waren gewezen, is men thans bezweken voor den materialistischen tijdgeest.

Reeds twee jaren geleden droeg de gemeenteraad aan den burgemeester *op diens voorstel* op, het keteltje voor 2 ad 3000 gl. te verkoopen, een inderdaad overdreven hooge som.

Zeer nauw schijnt overigens het hoofd der gemeente het met deze opdracht niet genomen te hebben. Want voor *f* 700 verkocht hij het zilveren vaatwerk aan den heer de Ram te Bergen-op-Zoom, zonder nader te vragen of de gemeenteraad met deze prijsvermindering genoegen nam.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn aan den Commissaris des Konings alhier inlichtingen gevraagd aangaande de juiste toedracht dezer zaak.

Naar verzekerd wordt, moet de burgemeester van Grave tot zijn verantwoording gezegd hebben, dat het keteltje aan zilver niet meer dan *f* 60 waard is, dat het volgens advies van oudheidskenners (!) als oudheid weinig of geen waarde heeft, en dat het er leelijk uitziet tengevolge van zijn solderingen en barsten! Het krachtigste argument van den Burgemeester moet geweest zijn, dat *het keteltje geen deksel bezit en .... ook lek is!!*

De namen van de leden van den Graafschen Gemeenteraad behooren aan de vergetelheid ontrukt te worden. De burgemeester heet A. Mommers; de leden van den raad zijn genaamd: Albers, Dr. Giesbers, Hanssen, A. van Haaren, P. H. van Haaren, Linsen en Hillen.

DE RELIKWIËN VAN HET HUIS VAN ORANJE IN HET NEDERLANDSCH MUSEUM.

Onder de merkwaardigste voorwerpen die in het Koninklijk kabinet van Zeldzaamheden op het Mauritshuis te zien waren, bekleedden het gewaad en het horloge, gedragen door Prins Willem I op den dag zijner vermoording, benevens de pistolen en kogels waarmede de moord gepleegd werd, en eenige stukken been, uit de wond gehaald, een eerste plaats.

Daar geen dezer kleedingstukken het kenmerk draagt van den tijd, waarin Prins Willem leefde, ontstond een niet ongegronde twijfel aan de waarheid dier overlevering.

Dientengevolge heb ik een nauwkeurig onderzoek ingesteld, waarvan de resultaten hier volgen.

Het blijkt dat de Friesche tak van ons vorstenhuis een meer of min uitgebreide verzameling bezat van voorwerpen, afkomstig van hare leden, die bewaard werd in het vorstelijk Hof te Leeuwarden.

Deze verzameling schijnt later overgebracht te zijn naar en opgenomen te zijn in het kabinet van Prins Willem V. Wanneer dit geschiedt is, is mij niet gebleken. De overbrenging moet hebben plaats gehad tusschen 1770 en 1786. Immers van den Bosch in zijn boek „*De Heeren Stadhouders van Vrieslana. Leeuwarden* 1770", zegt, dat zij in dat jaar zich in het Stadhouderlijk Hof te Leeuwarden bevond, terwijl in den *Tegenwoordige Staat van Friesland, II deel*, 1786, het Stadhouderlijk Hof en zijn inhoud zeer nauwkeurig beschreven worden, zonder dat echter gesproken wordt van de bewuste verzameling.

De verzameling werd in 1795 naar Engeland en later naar Berlijn overgebracht, waar zij verbleef tot in 1815.

Waarschijnlijk heeft van de verzameling een lijst bestaan, doch deze schijnt verloren te zijn gegaan.

Van den Bosch noemt slechts *enkele* voorwerpen, genoeg echter om in deze zaak licht te verspreiden, en het grootste deel der thans in het Nederlandsch Museum bewaarde hier genoemde voorwerpen te doen herkennen.

1°. Een zwart *vilten hoed* en een *musketkogel*.

Herinneringen aan Ernst Casimir 1573—1632.

Van den Bosch zegt over hem op blz. 25:

„Dezen Vorst den 2 Junij 1632 in de belegering „van Roermond van zijn paard zullende stappen, om „in de Loopgraven te gaan, werd door een groote „Musquet Koogel uit de Stad in zijn Hoofd gescho- „ten, zodanig dat dien Held, drie Uuren daarna, Zijn „Dierbaar Leeven afleijde enz." en verder:

„de kogel, dewelke dezen Uitmuntenden Vorst Zijn „dierbaar Leven roofde, alsook de Hoed, dewelke hij „dies tijds op zijn Hoofd hadde en waardoor de Kogel „is door gegaan, werden nog zorgvuldig op het Hof „van Zijne Doorluchtigste Hoogheid binnen Leeu- „warden bewaard, enz."

Zoowel de kogel als de hoed, waarin het gat zichtbaar is, zijn te vinden onder No 1110*a* en 1101 van den inventaris van het Nederlandsch Museum.

N°. 2. De *kleederen* van Hendrik Casimir I, oudsten zoon van den vorigen, 1611—1640.

Van dezen zegt van den Bosch blz. 28: „Want, wan- „neer hij op den 6 Julij Anno 1640, niet ver van „Hulst een zeker fort zoude bestormen, gelegen digt „bij St. Janssteen, zoo trof hem een Pistool kogel „van agteren zoodanig in de Lendenen, dat hij zeeven „dagen daarna Zijn dierbaar Leeven met de Eeuwige „gelukzaligheit verwisselde."

„Alle klederen, dewelke dezen Vorst aanhadde, toen „hij de Dodelijke wonden ontfing, benevens zijn hemd „en ander Lijnwaat, worden nog op heden aan het „Vorstelijk Hof te Leeuwarden bewaart; men ziet „daarin duidelijk en inzonderheit in het Lederen „Camesool ofte Kolder, het gat, hetwelk de kogel „doorboort heeft, dewelke ook, benevens twee kleine „beentjes, uit de wond geligt, daarbij te zien zijn; in „het linnen ontdekt men nog de smette van een me- „nigte bloed, bij die gelegenheid uit zijn ligchaam „voorgevloeid."

Van de genoemde voorwerpen bevinden zich op het Nederlandsch Museum:

a. Het geel lederen *Kamisool* of *Kolder* zonder mouwen (onder No. 1110 van den inventaris). Het bedoelde gat, door een kogel gevormd, vindt men ter hoogte van de lendenen aan de linkerzij.

b. Twee linnen *manshemden*, waarvan het één (No. 1102) geheel met bloed bevlekt en bijna verteerd is. Het tweede (No. 1103) heeft groote bloedvlekken in den rug en de lendenen.

c. Een wit linnen *onderbroek* (No. 1009) eveneens met bloedvlekken ter plaatse van de lendenen.

d. Een vervormde *pistoolkogel* (No. 1110*b*).

e. Twee stukjes *been* (No. 1111).

3°. Een koppel *ruiterpistolen* (No. 1199) toebehoord hebbende aan Willem Frederik, jongsten zoon van Ernst Casimir en broeder van Hendrik Casimir I, 1613—1664, gehuwd met Albertina Agnes dochter van Frederik Hendrik.

Van hem vinden wij bij van den Bosch blz. 30: „Ongelukkig eindigde dezen Vorst zijn leven, in het „twee en vijftigste jaar zijns ouderdoms, binnen Leeu- „warden op den 21 Oktober 1664 nadat hij eenige dagen „te vooren, zig zelven door een allerdroevigst ongeluk, „jammerlijk hadde gewond met een Pistool hetwelk „onverwagt, terwijl hetzelve bezigtigde, en de laadstok „trekken zoude losbrande; het dodelijk geweer, hetwelk „dien Vorst zo jammerlijk van zijn Leeven beroofde, „is nog te zien op het Stadhouderlijk Hof te Leeu- „warden."

Het lijdt geen twijfel of het genoemde pistool is een der twee hierboven onder No. 1109 begrepen.

Meer voorwerpen worden door van den Bosch niet genoemd, dus bevinden zich alle die hij noemt in het Nederlandsch Museum. Er zijn er echter nog eenige, die waarschijnlijk daarbij behooren, t. w. een broek en een ruitermantel en twee kanten halskragen.

De *mantel* en de *broek* behooren bij elkander; de eerste is van een soort van zware harde geribte stof, de andere van laken, beiden van dezelfde bruine kleur.

Zouden deze aan Prins Willem I kunnen toebehoord hebben? Hiertegen pleit het navolgende:

1°. De Prins was een minnaar van pracht, ook in zijn kleeding. Deze kleedingstukken echter zijn zeer eenvoudig.

2°. Hun vorm is niet die uit 's Prinsen tijdvak, wel die van 30 à 50 jaar later, wat ook het geval is met de beide kanten halskragen.

3°. Niet aan te nemen is het, dat Prins Willem van den maaltijd en uit zijn eetzaal komende een ruitermantel droeg.

4°. Volgens 's Prinsen levensbeschrijver Beaufort deel III, bladz. 706, werden na zijn dood „zijn huijsraed, silver en goud, jae de kleederen van sijn lijf openbaerlijk verkocht, tot betaling van zijn schulden."

De kleederen zijn dus verspreid geraakt.

Nu is wel door een der knoopsgaten van den mantel een bandje gestrikt, waaraan een kaartje met daarop geschreven R. *f* 10, wat aan een aan- of verkoop zou doen denken, maar het schrift is van veel later tijd, en daar aan enkele Japansche voorwerpen in het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden dergelijke kaartjes met dezelfde R. gehecht waren, vermoed ik dat men dit kaartje, van een of ander voorwerp losgeraakt, en gevonden zonder te weten waaraan het behoorde, gebonden heeft aan het eerste het beste voorwerp dat voorkwam.

5°. Waren deze kleedingstukken dadelijk in de vorstelijke familie bewaard gebleven, zoo zouden wel denkelijk ook die van Maurits, Frederik Hendrik en Willem II niet vergeten zijn.

6°. Daar er geen ander bewijs voor de waarheid van de overlevering bij te brengen is, als de overlevering zelve, blijft niets overig als de waarde daarvan te onderzoeken.

Ten opzichte van de pistolen is de overlevering onwaar. Het zinkroer, waarmede de moord gepleegd werd, is op het schavot aan stukken geslagen; het tweede had de moordenaar in zijn vlucht weggeworpen, misschien in de gracht.

In deze dus zegt de overlevering een bewezen onwaarheid.

Wat het horloge betreft, elk die eenige kennis heeft, bemerkt bij den eersten oogopslag, dat dit horloge stellig meer dan een halve eeuw na 1584 moet vervaardigd zijn.

Waar dus in twee zaken de overlevering valsch blijkt, is ook verder niet op haar te bouwen.

Maar aan wien kunnen de voorwerpen dan wel toebehoord hebben?

Daar Van der Bosch zegt dat *alle* kleederen van Hendrik Casimir I bewaard waren, zou men, wanneer met den mantel en de broek de geheele kleeding voltooid ware, ze als van hem afkomstig kunnen doen aannemen. Maar dan nog zou het wambuis blijven ontbreken, en het *alle* nog niet toegepast kunnen worden, zoodat Van den Bosch ook al niet zoo nauwlettend gezien heeft.

In den mantel zou ook een door den kogel gevormd gat moeten gevonden worden, en de voering van de broek zou, even als de onderbroek bloedvlekken moeten vertoonen. Noch het een noch het ander is het geval. Wel zijn mantel en broek bezaaid met grootere en kleinere vlekken, die echter meer den schijn hebben van door vocht of andere oorzaak dan door bloed veroorzaakt te zijn.

Het komt mij als het meest waarschijnlijk voor, dat, zoo deze kleedingstukken aan een van de drie hierboven genoemde Prinsen toebehoord hebben, Ernst Casimir de eigenaar er van geweest is.

Behalve de genoemde kleedingstukken bevinden zich in het Nederlandsch Museum nog eenige, die hoogst waarschijnlijk deel hebben uitgemaakt van de Leeuwarder verzameling — alle, volgens de overlevering, toebehoord hebbende aan den Stadhouder Willem III, Koning van Engeland, en die hij gedragen heeft in de drie laatste dagen zijns levens.

1°. Een kamerjapon van paarsche zijde met bloemen van zilverdraad (N°. 1106). (Geschenk van Z. M. Koning Willem III.)

2°. Een wit linnen borstrok, waarvan de linkermouw opengetornd is en met geel zijden bandjes kan worden dichtgestrikt. (N°. 1105).

3°. Een wit linnen manshemd met kanten kraag en manchetten (N°. 1104).

Er bestaan geen redenen, om aan de waarheid dier overlevering te doen twijfelen. Men weet, dat Willem III stierf in 1702 ten gevolge van een val van zijn paard, dat over een molshoop struikelde. De Koning brak daarbij zijn rechter sleutelbeen, waardoor zich het opentornen der rechtermouw in den borstrok, om gemakkelijk den gewonden te kunnen behandelen,

laat verklaren. De kamerjapon is wat het patroon der bloemen aangaat geheel uit den tijd.

Dat die kleederen van den in Engeland gestorven Vorst naar hier zijn overgebracht, en bewaard zijn gebleven, is waarschijnlijk toe te schrijven aan de liefde en achting die Johan Willem Friso,'s Konings neef en erfgenaam, zijn opvoeder en weldoener toedroeg; hij zal diens kleederen als een herinnering gevoegd hebben bij de verzameling, die hij van zijne voorvaderen bezat.

David van der Kellen Jr.

HANS HOLBEIN,

DOOR

PAUL MANTZ.

Onder de voorname kunstenaars der XVIe eeuw, welke steeds meer de aandacht van de kunstwereld trekken, bekleedt Hans Holbein, de groote portretschilder van Hendrik VIII, een eerste plaats. Reeds had voor eenige jaren de Heer Woltmann een merkwaardig boek over dien schilder geschreven en daarvan een tweede uitgave in het licht gezonden. Thans is te Parijs over Hans Holbein een nieuw werk [1]) verschenen, uitgegeven met al de pracht waarmede men in Parijs de kunst verstaat boeken toe te rusten. Dit boek is door den bekenden kunstcriticus Paul Mantz met uitnemend talent en in een onderhoudenden trant geschreven. Het is in folio formaat en overvuld met etsen en houtgravuren, waarvan de uitvoering door den uitgever A. Quantin aan het toezicht van den Heer Edouard Lièvre is toevertrouwd. Onder die houtsneden komt er eene voor naar den *Onbekenden Valkenier*, door Holbein in 1542 geschilderd en thans in het Mauritshuis te 's Gravenhage bewaard.

In de Inleiding van het werk wordt een studie geleverd over den vader en leermeester van den schilder, Hans Holbein den Oude, en in verband daarmede over het juiste jaar waarin Hans de Jonge geboren is. Bij die gelegenheid wordt ons het volgende verhaal medegedeeld. Er is in het Museum van Augsburg een ten allen tijde aan den ouden Hans Holbein toegeschreven altaarstuk, hetwelk in 1512 geschilderd is. In 1839 opperde de kunstcriticus Waagen de meening, dat dit stuk het werk moest zijn van den jongen Holbein, en werkelijk werd dit vermoeden bevestigd toen de Conservator van het Museum, de Heer Eigner, bij een restauratie, welke hij zelf in 1854 ondernam, een opschrift op de schilderij ontdekte, waaruit bleek dat zij op last van de eerwaardige Moeder Veronica Welser door den jongen Hans, destijds 17 jaar oud, was geschilderd. Onmiddelijk werd daarop in alle biographiën 1495 als het geboortejaar van Hans Holbein aangenomen en een aantal werken, die men den meester niet had durven toeschrijven omdat hij die niet zoo vroeg had kunnen vervaardigen, werden nu op zijn naam gesteld. Intusschen hadden Grimm en Marggraff en Schmidt in 1867, 1869 en 1870 er de aandacht op gevestigd, dat er in het nieuw ontdekte opschrift eenige wijzigingen schenen gekomen te zijn. De daardoor opgewekte achterdocht werd eerst na den dood van den Museum-Conservator Eigner bevredigd. Het bleek namelijk toen, dat het opschrift geen weerstand bood aan eenige druppels terpentijn, waarmede men het bevochtigde, zoodat men een nieuw voorbeeld had van een mystificatie, zooals die althans door Directeuren van openbare verzamelingen zeldzaam gepleegd worden.

De geboorteplaats van Holbein bezit geen enkel zijner werken, evenmin als Leiden iets kan vertoonen van den grooten Rembrandt. Om Holbein te leeren kennen moet men hoofdzakelijk het Museum te Bazel bezoeken en verschillende galerijen van Engeland, vooral Hampton-Court en Windsor-Castle, alwaar zich een rijke verzameling teekeningen bevindt; verder den Louvre en de Musea te Weenen en te Berlijn; eindelijk de galerijen te Darmstad en te Dresden, waar de twee bekende Madonna's met de portretten van de familie Meier worden gevonden. Men herinnert zich den levendigen strijd welke in 1871 over de authenticiteit dezer twee schilderijen gevoerd werd, toen zij bij gelegenheid van de tentoonstelling van Holbein's werken naast elkaar geplaatst werden. Paul Mantz houdt ze beide voor echt en gelooft dat het Dresdensch schilderij een herhaling is van de hand van den meester zelven. Woltmann daarentegen houdt dit laatste voor eene copie.

Ook in Nederland heeft men gelegenheid portretten van Holbein te bewonderen. Het Mauritshuis bezit er niet minder dan vier, welke alle uit Engeland afkomstig zijn. Een daarvan is in het bezit geweest van Koning Karel I en vermoedelijk ten gevolge der tijdens het protectoraat van Cromwell plaats gehad hebbende verkooping der Koninklijke Verzameling, naar Nederland overgebracht.

Voor hen die Holbein door middel der door Braun uitgegeven photographiën reeds eenigzins kennen, is het prachtwerk van den Heer Mantz, waarin de voornaamste werken van den schilder als illustratiën voorkomen, een waarlijk vreugdevolle verschijning.

[1]) De prijs daarvan is 50 gld.

DE GRAFRING VAN PAUS CALLIXTUS III.

In den *Ned. Spectator* van 1878 bl. 75 besprak de Heer Hooft van Iddekinge dezen in het Nederlandsch museum aanwezigen ring, en zeide hij dat het wel altijd onopgehelderd zou blijven hoe die ring uit des Pausen graf in het Nederlandsch museum is gekomen. Toevallig is dienaangaande dezer dagen eenig licht opgegaan.

Eugène Munz in „*les Arts à la Cour des Papes*" [1]) pag. 212 publiceert voor het eerst een door Jacques Grimaldi gegeven beschrijving van het graf van Paus Callixtus III in de kerk van S. Andreas te Rome. Daarin wordt gezegd:

„Anno 1586 in Quadragesima ob translationem obelisci ante et juxta ipsum templum siti (is locus erat medium circi Caii et Neronis) Callisti tertii tumulus disjectus fuit, atque ab illmo et rmo D. Joanne Bap-

[1]) Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome. 4e fascicule. Paris, E. Thorin. 1878.

tista Vives, Patritio Valentino nunc Serenissimorum Regis Congi (?) et Alberti Flandriae Archiducis oratore ipsorum pontificum Callisti et Alexandri ossa in praedicta tumba jacentia honorifice condita fuerunt retro organa in veteri basilica, ibique steterunt usque ad annum 1605". [1])

Hieruit blijkt dus dat het lijk van Callixtus III in 1586 opgegraven is door de zorg van J. B. Vives, orator van den aartshertog Albertus, die in het eind der 16e eeuw in de zuidelijke Nederlanden het bewind voerde.

Men mag veronderstellen dat door Vives de ring van het lijk is genomen en naar de Nederlanden overgebracht. Wellicht is die ring in eenig archiefdepot te Brussel geraakt, en tijdens de vereeniging van Zuid- en Noord-Nederland (1815—1830) in den Haag te recht gekomen tusschen de voorwerpen te midden waarvan hij in 1875 werd ontdekt, toen een gedeelte van het Kabinet van Zeldzaamheden naar het Nederlandsch museum werd overgebracht.

Thans is de ring in deze laatste verzameling bewaard.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Het eerste bericht hetwelk wij bij den aanvang van het jaar 1879 hebben aan te teekenen betreft de door den Minister van Binnenlandsche Zaken doorgedreven opheffing van het kollegie van Rijks-Adviseurs voor de Monumenten van geschiedenis en kunst, hetwelk nu vijf jaren geleden op voordracht van den Minister Geertsema was gesticht. Zoowel de pers als de leden van de IIe Kamer welke over deze aangelegenheid het woord voerden, hadden den wensch geuit, dat deze instelling, die hoewel slechts korten tijd niet zonder vrucht is werkzaam geweest, mocht worden behouden.

Bij dien wensch sloten zich talrijke aanzienlijke mannen aan, gelijk blijkt uit de mededeelingen in verschillende dagbladen opgenomen, volgens welke adressen zijn opgezonden uit Rotterdam, Haarlem, Utrecht, Amsterdam, 's Hertogenbosch, Roermond en Maastricht. Ook het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, hetwelk zich reeds tot de IIe Kamer had gewend, heeft aan den Minister de instandhouding eener Monumenten-Commisie gevraagd.

Uit eene mededeeling in een onzer dagbladen voorkomende betreffende een aanschrijving van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de Rijks Adviseurs, waarbij hij deed weten dat hij geen verslagen meer verlangde over de nog aanhangige onderwerpen, blijkt dat deze onderwerpen zeer belangrijk waren; zij betroffen namelijk:

de Kweek- en leerschool te Middelburg;
de verlichting van het nieuwe Rijks-Museum te Amsterdam;
den toestand der Hunnebedden;
het legaat van Brakell;
den aankoop van het Schuttersteeken van Baexem;
het Museum Meermanno-Westreenianum;
de grafmonumenten van de Ruijter en anderen, aan den Staat behoorende;
de herstelling van het Binnenhof;
de herstelling van de provinciale gebouwen te Middelburg;
die van de Gevangenpoort;
van de kasteelen te Muiden, Brederode en Teylingen;
van de Raadhuizen te Heusden en Venray;
van de Oosterpoort te Hoorn;
van de Kerkgebouwen van St.-Pancras te Leiden;
van S. Bavo te Haarlem;
van den Dom te Utrecht;
van S. Servaas te Maastricht;
van S. Jan te Maastricht;
van Stedum;
van Blitterswijk;
van Thorn;
van Kampen;
van Roermond;
van den toren te Breda;
van den toren te Hulst;
van de kerkglazen te de Rijp.

— In het Museum van moderne kunst (Paveljoen) te Haarlem is thans tentoongesteld het onlangs door het Rijk aangekocht schilderij van den heer Jos. Israëls: *Alleen op de wereld*, waarvoor hem op de Parijsche Wereldtentoonstelling de Eere-Medaille te beurt is gevallen.

Programma der driejaarlijksche Tentoonstelling te houden in 1879, door de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

De Tentoonstelling van kunstwerken van *schilder-, teeken-, graveer-. bouw-* en *beeldhouwkunst*, van kunstenaars, zoowel buiten als binnen dit Rijk gevestigd, zal gehouden worden in het gebouw der Academie, Coolvest te *Rotterdam* van 1 Junij tot 13 Julij.

De Commissie van toezicht bestaat uit de Heeren Mr. W. H. s' Jacob, Ch. Rochussen, Hugo Rochussen, A S. Chabot, J. C. Hoynck van Papendrecht, W. Th. van Griethuysen en Hendk. Veder.

Alle kunstwerken, schilderijen en teekeningen van behoorlijke lijsten voorzien, waarvan de buitenrand of zoogenaamde paklijst een' vierkanten vorm behoort te hebben, welke gedurende den tijd der Tentoonstelling onder goed toezicht worden gesteld, zullen aan voornoemd gebouw van 5 tot 17 Mei, middernacht, *vrachtvrij* moeten geleverd worden, gelijk mede alle brieven *franco* aan de Commissie moeten geadresseerd zijn.

Na genoemden datum zullen geene kunstwerken worden aangenomen.

Ieder in te zenden stuk zal moeten worden geadresseerd aan de *Commissie voor de Tentoonstelling in het gebouw der Academie van beeldende kunsten, Coolvest te Rotterdam*, en vergezeld gaan van eene opgave, houdende den juisten naam en de woonplaats van den vervaardiger of inzender, met eene korte omschrijving van het onderwerp, ter vermelding in den catalogus, benevens het merk waarmede iedere kist of elk kunststuk is geteekend. Zij, welke verlangen hunne kunstwerken te verkoopen, worden verzocht daarbij op te geven den juisten prijs waarvoor zij ze zouden willen afstaan, terwijl de Commissie omtrent dit laatste met de vereischte gepastheid zal handelen. Ingeval van verkoop zal aan den verkooper 5 pCt. in rekening worden gebracht, tot dekking der kosten. Geen onderhandsche koop van een ten verkoop aangekondigd kunststuk zal door de Commissie, zonder hare voorkennis, worden erkend.

Kopijen in olieverw naar schilderijen, teekeningen naar teekeningen of prenten, stukken die op vorige Tentoonstellingen hier ter stede geweest zijn en werken van overleden kunstenaars

---

[1]) D. i. „In 1586 in de week Quadragesima is het graf van Callixtus III wegens de overbrenging van den Obelisk die vóór en vlak bij de kerk staat (die plaats was oudtijds juist het middenpunt van de renbaan van Cajus en Nero) opgeruimd en zijn de in bedoeld graf liggende beenderen van de pausen Callixtus en Alexander door Joannes Baptista Vives, Valentijnsch Patricier, thans aalmoezenier van den Koning van . . . . en Vlaanderens Aartshertog Albertus, plechtig begraven geworden achter het orgel in de oude Basiliek; en aldaar zijn zij gebleven tot in het jaar 1605."

zullen niet worden aangenomen. Kunstwerken aan anderen in eigendom toebehoorende, zullen niet worden toegelaten dan met schriftelijke toestemming van den vervaardiger. — Men zal mede niet toelaten stukken, welke volgens het gevoelen der Commissie *niet genoegzaam* geschikt zijn, waaromtrent zij het oordeel ganschelijk aan zich houdt; ook zullen niet meer dan twee kunstwerken van denzelfden vervaardiger worden toegelaten.

Stukken van buitengewonen omvang zullen niet geplaatst worden, tenzij daaromtrent voor den 5[den] Mei is overeen gekomen, zullende de niet geplaatste stukken zoo spoedig mogelijk worden terug gezonden, terwijl men van behoorlijke geheimhouding en bescheidenheid verzekerd kan zijn.

Na de sluiting der Tentoonstelling zullen de kunstenaars hunne onverkochte stukken, aan genoemd lokaal kunnen terug bekomen, en zij, die, buiten deze stad wonen, die zoo spoedig mogelijk *vrachtvrij* terug ontvangen: de buitenlandsche, gefrankeerd tot aan de grenzen; zullende er geene stukken gedurende de Tentoonstelling worden afgegeven.

Zoowel door de bereidwillige medewerking van het Gemeentebestuur als door bijdragen van kunstlievende ingezetenen van *Rotterdam*, is eene som bijeengebraeht tot aankoop van een of meer op deze Tentoonstelling voorkomende kunstwerken, om geplaatst te worden in het aan de stad *Rotterdam* toebehoorende Museum Boymans.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De stad Rijssel heeft besloten een nieuw museumgebouw te stichten waarvan de kosten op 3 millioen francs geraamd worden.

Ter behartiging voor hen die 2 millioen guldens een te hooge uitgave achten voor het Nederlandsche Rijksmuseum te Amsterdam.

— Bij besluit van 30 November 1878 heeft de Minister van openbaar Onderwijs, Eerediensten en schoone kunsten in Frankrijk eene Commissie benoemd om ingevolge de wenschen van het congres van 1878 voor het eigendomsrecht op kunstvoortbrengselen, een wetsontwerp in gereedheid te brengen.

De Commissie heeft den Minister tot voorzitter, den directeur-generaal van schoone kunsten tot 1[en] onder-voorzitter, den heer Meissonnier, lid van het Instituut tot 2[en] onder-voorzitter. Zij telt verder 20 leden.

Tentoonstellingen te Parijs.

In het *Journal Officiël* van de Fransche Republiek van 21 December 1878 komt een besluit voor van den President betreffende een nieuwe regeling der Tentoonstellingen van Kunstvoorwerpen. Voortaan zullen *tweeërlei* Tentoonstellingen van werken van levende meesters door de zorg van het Bestuur der Schoone Kunsten plaats hebben, een jaarlijksche (de bekende Salon) en een driejaarlijksche. Beide zullen den 12[en] Mei geopend worden. De laatste voor het eerst in 1881: deze zullen de werken bevatten die in de voorafgaande periode van 3 jaren uitgevoerd zijn en aan speciale reglementen onderworpen zijn ten aanzien van den Jury en van de belooningen.

De verschilpunten tusschen het reglement der jaarlijksche en dat der 3jaarlijksche Tentoonstelling zijn de navolgende.

Voor de 3jaarlijksche kan ieder een *onbeperkt* aantal stukken inzenden (voor den jaarlijkschen Salon slechts twee); alleen het totaal der op te nemen voorwerpen is begrensd.

De Jury der 3jaarlijksche wordt voor de helft *gekozen*, voor de wederhelft benoemd door het Bestuur der Schoone Kunsten. De Jury voor den Salon is *geheel* gekozen.

Bij den Salon zijn kiesgerechtigd alle inzenders-kunstenaars die driemaal ter Tentoonstelling zijn toegelaten of die leden zijn van het Instituut, of in het bezit van het Legioen van Eer, van een medaille, van een grand prix de Rome, van een Salon-prijs of van een eervolle vermelding. De eerste en de laatste van de hier genoemde cathegoriën zijn uitgesloten van het kiesrecht bij de 3jaarlijksche Tentoonstelling.

Tot de 3jaarlijksche Tentoonstelling wordt geen werk toegelaten dan na goedkeuring van een Jury d'admission. Tot den Salon zijn van dat onderzoek vrijgesteld de werken van leden van het Instituut, van gedecoreerden van het Legioen van Eer, of van hen die reeds bekrooningen ontvingen.

De Jury d'admission bepaalt de werken die belooningen verdienen op de 3jaarlijksche Tentoonstelling. Voor den Salon wordt daarvoor een afzonderlijke Jury aangesteld.

Voor den Salon zijn er drie klassen van medailles:

voor de schilder- en teekenkunst 3 medailles van de 1[e] klasse (waarde 1000 fr.), 6 medailles van de 2[e] klasse (waarde 600 fr.), en 12 medailles van de 3[e] klasse (waarde 400 fr.);

voor de beeldhouwkunst en het graveeren van medailles en edele steenen 2 medailles 1[e] klasse, 4 van de 2[e] klasse, 8 van de 3[e] klasse;

voor de bouwkunst 1 medaille 1[e] klasse, 2 van de 2[e] klasse, 3 van de 3[e] klasse;

voor de graveerkunst 1 medaille 1[e] klasse, 2 van de 2[e] klasse, 4 van de 3e klasse.

Verder zullen er eervolle vermeldingen uitgereikt worden, te weten 12 voor de schilderkunst, 8 voor de beeldhouwkunst, 3 voor de bouwkunst, 4 voor de graveerkunst.

Eindelijk zal er zijn de gewone Prix du Salon.

Bij de 3jaarlijksche Tentoonstellingen zullen er in het geheel slechts 6 médailles d'honneur zijn. Het Hoofdbestuur van de Schoone Kunsten zal de werken die deze medailles verdiend hebben doen graveeren en door den druk bekend maken.

Aan beide Tentoonstellingen kunnen vreemde, DERHALVE OOK NEDERLANDSCHE, *kunstenaars deelnemen.*

De Salon van 1879 zal in het Palais de l'Industrie (Champs Elysées) te Parijs plaats hebben van 12 Mei tot 30 Juni.

De voorwerpen kunnen ingezonden worden van 17 tot 28 Maart, van des morgens 10—4 ure; en wat de beeldhouwwerken betreft tot 5 April. Aanvragen tot verlenging van deze termijnen blijven onbeantwoord.

Ieder kunstenaar kan twee werken inzenden van de volgende cathegoriën:

1. Schilderkunst;
2. Teekeningen, aquarellen, pastels, miniaturen, emailleerwerk, porceleinschilderwerk en cartons voor glasschilderijen en geschilderde glazen, mits niet louter ornamentwerk voorstellende;
3. Beeldhouwkunst;
4. Graveerwerk op medailles of edele steenen;
5. Bouwkunst;
6. Graveerkunst;
7. Steendrukkunst.

Al de kunstwerken moeten *franco* gezonden worden aan het adres van

M. le Directeur général des Beaux-Arts, au Palais des Champs Elysées, Paris.

ADVERTENTIËN.

Bij VAN HENGEL & EELTJES te Rotterdam verschijnt:

ARCHIEF

VOOR

Nederlandsche Kunstgeschiedenis.

VERZAMELING

VAN

ONUITGEGEVEN BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN

BETREFFENDE

NEDERLANDSCHE SCHILDERS, PLAATSNIJDERS, BEELDHOUWERS BOUWMEESTERS, GOUD- EN ZILVERDRIJVERS, SMEDEN, STEMPELSNIJDERS, TAPIJTWEVERS, BORDUURWERKERS, PLATEELBAKKERS, IVOORSNIJDERS, GLASSCHILDERS, INGENIEURS, LANDMETERS, KAARTMAKERS, VERLICHTERS, BOEKBINDERS enz.

VAN DE VROEGSTE TIJDEN TOT OP 'T EIND DER 18de EEUW.

MET BEREIDWILLIGE MEDEWERKING VAN VERSCHEIDENE

ARCHIVARISSEN e. A.

BIJEENGEBRACHT DOOR

FR. D. O. OBREEN.

Prijs: bij inteekening ***f 4.50*** per 10 afleveringen à 16 bladz. 4°.

Elk deel bevat 20 afleveringen, met platen, deze laatsten worden niet in rekening gebracht.

Tot heden verschenen: Deel I met 12 platen en Deel II, afl. 1 en 2.

Geschiedenis van de Bouwstijlen

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.

Met ruim 600 in den tekst gedrukte figuren en 6 staalgravuren.

Prijs: Ingenaaid *f* ***16.—***. Gebonden in Prachtband *f* ***20.—***.

Uitgave van P. GOUDA QUINT, te Arnhem.

TE KOOP GEVRAAGD:

UNGER'S FRANS HALS GALLERIE, UNGER'S OEUVRES.

Aanbiedingen met franco brieven, met opgave van prijs, onder letter KK, aan het Bureau Nederl. Kunstbode, te Haarlem.

Aankondiging van de

VERZAMELING VAN FOTOGRAFIEN

VAN

LANDSCHAPPEN EN VOLKSTYPEN.

IN DEN

Oost-Indischen Archipel.

NAAR DE NATUUR OPGENOMEN

DOOR

J. A. MEESSEN.

Het was voorzeker een grootsch plan, toen de heer MEESSEN het voornemen opvatte, om van verschillende landen en volken in den Oost-Indischen Archipel, fotografische afbeeldingen te vervaardigen. De moeijelijkheden toch, aan deze onderneming verbonden, waren velen en niet zelden zeer bezwaarlijk. Niet alleen het reizen ging gepaard met ontzettende hindernissen, maar het fanatiekste bijgeloof maakte het nemen van volkstypen dikwijls bijna onmogelijk, zoo dat niet zelden zelfs van levensgevaar hierbij sprake was. Al deze bezwaren heeft de heer M. echter met bewonderenswaardige volharding overwonnen, zoodat hij nu met groote voldoening kan neerzien op het resultaat van zijn streven, dat wel door ieder, die zich aan den toestand van Indië laat gelegen liggen, met belangstelling zal worden begroet.

De verzameling bestaat uit:

75 TYPEN (visitekaart-formaat uit de hand gekleurd):

Prijs . . . *f* ***0,50*** per stuk.

175 LANDSCHAPPEN (groot formaat):

Prijs . . . *f* ***1.25*** per stuk.

Bekroond op de Aardrijkskundige Tentoonstelling te Parijs. Met grooten lof gerecenseerd in *Het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, De Indische Letterbode, The Geographical Magazine, Trübner's Oriental and American Record, Dagblad van Zuid-Holland en 's Hage*, enz. enz.

Uitvoerige prospectussen op aanvraag gratis verkrijgbaar bij den uitgever

J. H. DE BUSSY, te Amsterdam.

WERKEN

GESCHIKT VOOR

LEESGEZELSCHAPPEN.

Marcellus Emants, Op reis door Zweden... *f* 2,90
Marcellus Emants, Monaco, drie Typen.... „ 2,40
Fantasio, Europeesche brieven. Met eene inleiding van Cd. Busken Huet. 2 deelen... „ 4,90
Mrs. Oliphant, Juniroos. Uit het Engelsch door Mevr. van Westrheene .... „ 3,25
J. van Santen Kolff, Een Soiree bij Rubinstein „ 2,90

Uitgaaf van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam

№ 2. 29 Maart 1879.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franco per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	*Verschijnt op Zaterdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE RIJKSADVISEURS VOOR DE MONUMENTEN.

Op de eenparige beschouwingen der Nederlandsche pers, op de vertoogen van de IIde Kamer, op den aandrang van talrijke wetenschappelijke mannen, heeft thans de Minister van Binnenlandsche Zaken zijn definitief antwoord gegeven; op zijne voordracht is bij Koninklijk besluit van 21 Februari 1879 het in Maart 1874 ingesteld Collegie van Rijksadviseurs voor de Monumenten opgeheven, en zijn de leden van deze commissie eervol ontslagen, zonder dat men het zelfs heeft noodig geacht 's Konings dank uit te spreken voor den arbeid, dien zij zich belangeloos gedurende nagenoeg vijf jaren in 's lands belang hadden getroost.

De Rijksadviseurs kunnen gelukkig elken officieelen dank missen, want zij mogen bedenken, dat niettegenstaande de vele zaken die ten hunnen nadeele hartstochtelijk werden geëxploiteerd, niettegenstaande de moeielijkheid die er voor hen bestond, zich telkens te verdedigen tegen de beschuldigingen welke hun naar het hoofd zijn geslingerd, de openbare meening algemeen met dankbaarheid het vele goede erkend heeft, dat zij in korten tijd hebben tot stand gebracht. Een waardeering gegrond niet op rapporten of vertogen, maar op de beschouwing van de feiten die geen twijfel overlaten aangaande de vruchtbaarheid van den arbeid der Adviseurs.

De beste verdediging van de werkzaamheid van dit collegie ligt in de eenvoudige vergelijking van den toestand, zooals die in 1874 gevonden werd en zooals die thans is.

In 1874 waren onze verzamelingen verwaarloosd, onze monumenten schier vergeten, en de stichting van een Museumgebouw te Amsterdam scheen na de vruchtelooze pogingen die twaalf jaren geduurd hadden, een hersenschim.

Thans is het Museum in aanbouw, onze verzamelingen zijn verbeterd en verrijkt; een geheel nieuw Museum voor vaderlandsche kunstvoorwerpen is geopend; onderscheiden monumenten zijn voor ondergang behoed, zijn hersteld of onderhanden genomen.

Doch hetgeen niet minder een dankbare erkenning verdient, is de groote belangstelling welke in de gemoederen leeft, en die ongetwijfeld te danken is aan den invloed van het optreden der Adviseurs.

Door die belangstelling zal het mogelijk zijn de instemming van onze natie te erlangen bij de dringend noodige verbetering van het teekenonderwijs en van onze kunstindustrieele toestanden.

Die levendige belangstelling zal de thans ontslagen Adviseurs althans eenigermate kunnen geruststellen ten aanzien van het toekomstig lot der belangen, welke het hun niet langer gegeven zal zijn te behartigen.

Zij mogen de overtuiging mede nemen, dat velen hun heengaan betreuren, dat velen ernstiger dan voorheen de behartiging van de kunst als een nationaal belang erkennen en dat zij niet zullen nalaten ook in het vervolg in de bres te springen voor een zaak, waarmede de welvaart en — wat niet minder zegt — de eer van het vaderland gemoeid zijn.

De vernietiging van het collegie, waarvan de stichting het oogenblik merkte waarop gebroken werd met de regeeringsonverschilligheid van vroeger dagen, zal blijken de laatste slag geweest te zijn van het stuiptrekkend monster dat uit wandaalschen geest en eenzijdige ontwikkeling gesproten is, en te lang helaas! met boter, kaas en koffie doorvoed, over den Nederlandschen grond zijn allen artistieken geest verstikkenden adem blies. Het monster kan niet lang meer leven bij den algemeenen afkeer dien het meer en meer inboezemt, en indien iets geschikt is om zijn dood te verhaasten, is het zeker de maatregel waardoor een collegie uit den weg is geruimd, dat geroepen was op het gebied der kunst het verzuim van een vroeger geslacht te herstellen en voor ons vaderland een betere toekomst te openen.

WANDALISME WONDERBAARLIJK VERGOELIJKT.

Verschillende dagbladen hebben melding gemaakt van een artikel uit het fransche kunstblad *l'Art*, waarin gewezen wordt op de betreurenswaardige houding der Nederlandsche regeering, welke de Adviseurs-commissie afbreekt en dreigt terug te keeren tot de tijden toen het Delftsche gemeentebestuur de schilderijen der stad en het Bossche kerkbestuur het oxaal der Kathedraal verkwanselden, zonder dat iemand tegen dergelijk wandalisme opkwam. De Delftenaars zwijgen, en kiezen zoodoende wellicht de verstandigste partij. Doch sommige Bosschenaars trachten het wandalisme, dat thans nogmaals veroordeeld wordt, te vergoêlijken en te verdedigen. Aan de wijze waarop die onhandige lieden te werk gaan, herkent men de landgenooten van den burgemeester van Grave, die het verkwanselen van het Sarracijnsche zilveren keteltje der stad verdedigden, door er op te wijzen dat de deksel ontbrak en dat het potje lek was! De Bosschenaars namelijk komen ons vertellen, dat Coenraad van Norenborgh, die het oxaal maakte .... een smokkelaar was! en dat het oxaal zelf een copie was van het Jubé der Cathedraal te Antwerpen. In hun onbeschaamdheid of onnoozelheid gaan zij zoo ver van het oxaal te bestempelen als een namaaksel van geringe waarde, en medelijdend neêr te zien op het bestuur van het South-Kensington museum, dat bij den neus geleid is en niets beter te doen heeft dan het pronkstuk zoo spoedig mogelijk op te ruimen!

Dergelijke dwaasheden zijn geen wederlegging waard. Of Coenraad van Noremborgh, *dien de stad uit achting voor zijn Kunst vrijstelde van de betaling der verschuldigde rechten, toen hij op* 31 *Maart* 1608 *poorter van 's Hertogenbosch werd*, „gesmokkeld" heeft, moet nog bewezen worden. Doch ook als dit bewijs zou geleverd zijn, ook al deelde men in den afkeer voor „smokkelaars", die, gelijk men weet, meer bijzonder aan de Noordbrabanters eigen is, dan nog heeft men niet het sloopen en het verschacheren van het Bossche meesterstuk gerechtvaardigd, evenmin als de regenten van het Haarlemsche Berensteijnhofje het verkwanselen van de schilderijen van Hals zullen kunnen verdedigen, door te herinneren, dat deze schilder veel bier dronk en zijn vrouw ranselde.

Al was het oxaal door een „smokkelaar" gebouwd, het was, zooals de heer J. C. A. Hezenmans in zijn beschrijving der St. Janskerk terecht zeide „buiten kijf het beste wat de latere eeuwen aan den St. Jan geschonken hadden, het was een meesterwerk, getuigende van grooten kunstgeest in de keuze van beelden en historien, en in hun voortreffelijke opvatting; voor het nageslacht van groote waarde."

Het oxaal zou maar een copie zijn!..... goed; doch als dat waar is, dan is ook de Cathedraal van s' Hertogenbosch zelve, een nabootsing, met dit verschil dat het Jubé één was van stijl, terwijl de kerk een samenraapsel is van copiën, waaraan men dan wel zot is zooveel geld jaarlijks uit te geven!

Intusschen daar het origineel verdwenen was, had het misschien overweging verdiend de copie te behouden.

Wij gelooven dat het beste dat men te doen heeft, is..... te zwijgen, en zorg te dragen dat het opkomend geslacht genoeg artistiek gevoel en eerbied voor onze monumenten bezitte, om de herhaling van daden van wandalisme als de hier besprokene onmogelijk te maken.

HET RAPPORT DER RIJKSCOMMISSIE

TOT HET

INSTELLEN VAN EEN ONDERZOEK NAAR DEN TOESTAND DER NEDERLANDSCHE KUNSTNIJVERHEID.

Zooals men zich herinneren zal, werd in 1877 te Amsterdam eene tentoonstelling gehouden van voortbrengselen der Nederlandsche kunstindustrie, van den tegenwoordigen tijd zoowel als van vroegere tijden, waaraan tevens verbonden was een internationale wedstrijd voor verschillende takken van kunstnijverheid. De Nederlandsche regeering meende met het oog op het niet zeer hooge standpunt, dat onze nijverheid inneemt, van de bestaande gelegenheid tot het maken van vergelijkingen tusschen ons en andere volken en tusschen onze oude en onze nieuwe industrie gebruik te moeten maken, en benoemde daarom eene commissie, die haar zou hebben voor te lichten omtrent den tegenwoordigen toestand der Nederlandsche kunstnijverheid en tevens de middelen aan te geven, die in haar belang te nemen zouden zijn.

Deze commissie heeft hare taak met warmte ter harte genomen; haar rapport, uitgebracht in Mei 1878, is thans in druk verschenen en tegen geringen prijs (*f* 1) verkrijgbaar gesteld. Ofschoon, naar wij vernemen, reeds een groot aantal exemplaren verspreid zijn, meenen wij toch geen ondienst aan onze nijverheid te doen, met den inhoud van het rapport in hoofdzaak medetedeelen, te meer wijl wij onze volle adhesie er aan kunnen schenken en misschien slechts in geringe onderdeelen met de commissie van gevoelen verschillen.

De commissie meent in een inleiding een soort van geloofsbelijdenis te moeten afleggen en het standpunt aan te geven, van waaruit zij hare beschouwingen heeft aangevangen. Steeds toch zal uit het rapport hare ingenomenheid blijken met de werken van voorheen, hetgeen haar allicht als eenzijdigheid zou kunnen toegeschreven worden. Om dit te voorkomen, zegt de commissie, dat het publiek van elken tijd zijne bizondere eischen heeft, en dat de roeping van den kunstenaar en bijgevolg ook die van den kunstindustriëel is, die eischen in overeenstemming te brengen met de eischen der kunst.

Stelde men zich vroeger tevreden met sombere woningen, met donkere straten, de tegenwoordige tijd wil licht en lucht in alles. De kunstindustriëel van voorheen wist volmaakt te voldoen aan de eischen van *zijn* tijd, de tegenwoordige moet trachten te voldoen aan den onzen, en daarbij gebruik weten te maken van hetgeen zijne voorgangers hem geleerd hebben.

De commissie, hoezeer zij ook dweept met de gewrochten van vroeger eeuwen wenscht geene slaafsche navolging daarvan; met gebruikmaking van de ondervinding bij de ouden opgedaan, wil zij oorspronkelijkheid, geheel passend in de lijst van onzen tijd.

Wij zijn het in zeker opzicht met de commissie eens, doch, uit al het op de genoemde tentoonstelling ook van vreemde natiën ingezondene blijkt het, dat iets volkomen nieuws te scheppen, dat op den naam van wezenlijk schoon aanspraak kan maken, nog tot de vrome wenschen behoort. Immers, wat er werkelijk fraais gevonden werd, 't was alles navolging van het oude, en uit de bewondering, die daaraan van de zijde van het publiek ten deel viel, zou men moeten opmaken, dat zijne eischen zich met dergelijke navolgingen zeer wel tevreden zouden stellen. Weet men echter iets nieuws te vinden, dat met het oude in schoonheid kan wedijveren, wie zal zich daartegen verzetten? Dat men daarnaar trachte door de studie van onze oud-nationale kunst!

De commissie overgaande tot hare taak, verdeelt de voortbrengselen der kunstnijverheid in zeventien groepen, gerangschikt naar de stof, waaruit de voorwerpen vervaardigd zijn en de daaruit volgende eigenaardige bewerking. Om haar in hare beoordeeling stap voor stap te volgen, zou onnoodig zijn. Het refrein aan het einde van elke groep is steeds: gebrek aan smaak, gebrek aan kennis van de eerste gronden, van wat het schoonheidsgevoel ons leert, gebrek aan ontwikkeling enz.

Men meene echter niet dat de commissie blind is geweest voor het goede, dat onze handwerker bezit, zijne soliditeit en de netheid van zijn bewerking, zoodra zijne moeite beloond wordt; deze worden erkend, doch deze verdienste is niet in staat het gemis van het schoone te vergoeden. Een trachten om iets fraais te maken, is bij de meesten niet te ontkennen, maar jammer genoeg, zoeken zij te veel dien wensch te bereiken door het overmatig en onberedeneerd aanwenden van geheel ongemotiveerde vercieringen, niet begrijpende, dat b.v. een eenvoudig goed geprofileerd en juist geëvenredigd meubelstuk veel kunstiger is dan een door overlading met ornamenten tot een gedrocht vervormd stuk werk.

„'t Is ontmoedigend, zegt de commissie, om in zoovele gevallen, waar wij hedendaagsche Nederlandsche Kunstnijverheid bespreken, een afkeurend oordeel te moeten vellen en vervelend steeds te herinneren aan het verledene, steeds te wijzen op anderen. Toch is het plicht,"

Ja, wel was het haar plicht. Met loftuitingen en onverdiend eerbetoon is onze kunstnijverheid niet gebaat. Zoolang men de ziekte niet kent en erkent, zijn er geen middelen tot herstel aan te wenden en daarom zij der commissie dank gebracht, die den moed had, zwart te noemen wat zwart is.

Als conclusie van haar onderzoek stelt de commissie zich de volgende vragen:

1. Is de hedendaagsche Nederlandsche nijverheid, uit het oogpunt van kunst en smaak beoordeeld, in staat, om aan de eischen te voldoen, die een artistiek ontwikkelde smaak haar billijkerwijze zou kunnen stellen?

Zij, en wij met haar, antwoorden: neen!

2. Maakt zij de hulp van het buitenland onnoodig en beperkt zij den invoer van producten der kunstnijverheid uit het buitenland tot een onvermijdelijk maximum?

Weder antwoorden zij en wij: neen!

3. Bevordert onze kunst-industrieele productie den uitvoer van Nederland en dientengevolge onze handelsbelangen op eene wijze, zooals wij dat mogen verwachten?

Zonder voorbehoud herhalen wij ons: neen!

4. Verzekert en bevordert zij onze volkswelvaart in zulk een mate als een vergelijking met buitenlandsche toestanden ons reden zou geven billijkerwijze te onderstellen?

Neen!

5. Kan hare artistieke waarde, met eenige kans van bevredigende uitkomst, de vergelijking doorstaan met die der hedendaagsche buitenlandsche kunstnijverheid?

Neen!

6. Kan hare artistieke waarde met goed gevolg worden vergeleken bij die van onze oud-nationale kunstnijverheid in de bloei-tijdperken van ons verleden?

Neen, neen en nogmaals neen!

Men ziet, het oordeel is hard, doch niet onverdiend. Maar zeer juist doet de commissie uitkomen, dat niet alleen de schuld moet gezocht worden bij den handwerker. Het geheele Nederlandsche publiek lijdt aan gemis van goeden smaak.

Ware de werkgever zelf in staat eenig werkstuk te beoordeelen, het smakelooze zou niet gekocht worden; de handwerker plaatste zijn werk niet en zou zelf naar middelen moeten uitzien om zijn smaak te verbeteren en iets fraaiers te leeren maken.

Doch ons publiek is er ver van verwijderd hooge artistieke eischen te stellen of te kunnen stellen.

„Een grenzelooze onverschilligheid beheerscht ons publiek, zegt het rapport, dat een onbepaald vertrouwen stelt in de producten uit den vreemde, zich volkomen overgeeft aan de mode van den dag, en het beginsel van navolging en naturalismus huldigt in al zijn uiterste en meest verderfelijke consequentiën."

In de tweede afdeeling worden de eigenschappen genoemd, die de vereischten zijn voor een goed kunstindustriëel, en daaronder in de eerste plaats: vaardigheid in het teekenen; voorts wordt het onvoldoende

aangetoond van het onderricht, dat daarin op de scholen gegeven wordt. Slechts in grootere gemeenten wordt het teekenen op de lagere school onderwezen, doch hoe weinig uren worden er aan gewijd? hoogstens 70 uren 's jaars, wat nagenoeg gelijk staat met geen onderricht. Op de middelbare scholen is het niet veel beter gesteld en in 't geheel wordt het teekenen niet als een zaak van practisch nut, doch geheel als een liefhebberij beschouwd.

De bezoeken, door de Commissie gebracht aan verschillende scholen en inrichtingen, uitsluitend voor het teekenonderricht bestemd, heeft haar tot de gevolgtrekking geleid, dat het openbare teekenonderwijs in Nederland, vooral als voorbereiding tot grondige vakstudiën op het gebied van kunstnijverheid, *geheel onvoldoende is.*

Het bezit van goeden smaak, gewenscht bij een elk, is voor den kunsthandwerker onontbeerlijk. Wat wordt er gedaan, om dien te ontwikkelen en te bevorderen?

Is de smakelooze inrichting van de schoollokalen niet reeds voldoende om elk ontkiemend gevoel voor het schoone te verstikken? Hoe en waar leert het kind het schoone in vorm en kleur opmerken en begrijpen? Wat wordt daartoe in lateren leeftijd gedaan? Niets, nagenoeg niets!

Zoolang hierin geen verbetering wordt gebracht, zal onze kunst-industrie zich nooit kunnen verheffen.

Na de gebreken aangewezen te hebben, geeft het rapport de middelen aan, waardoor de kunstzin bij ons volk weder opgewekt en een betere toekomst aan onze nijverheid kan verzekerd worden. Om daartoe te geraken moet men *leeren* zien, waartoe *leiding* en *oefening* noodig zijn. De hulpmiddelen daarbij zijn kunstverzamelingen, waar men alleen schoone voorwerpen ziet; voor de leiding: industriescholen, voordrachten, bibliotheken, voor de oefening: een goed georganiseerd teekenonderwijs. Een en ander moet toegankelijk zijn, zoowel voor den consument als voor den producent.

Het teekenonderwijs worde zoo vroeg mogelijk aangevangen. Niet dat men daarbij van het kind te veel verge, maar men leere het de hand bewegen en het oog oefenen door het trekken van rechte en kromme lijnen. Door deze werktuigelijke oefeningen zal later veel tijd bespaard worden. Eens moet die weg toch doorloopen, en stelt men dit tot later uit, wanneer de geest meer hare rechten doet gelden, zijn die zoo noodige oefeningen zeer onaangenaam en ontmoedigend. Daarom had de commissie gaarne het teekenonderwijs op de lagere school als verplicht vak ingevoerd gezien; de hinderpaal scheen hier tot dusverre het te gering aantal teekenonderwijzers. Later, wanneer bij het examen voor hoofdonderwijzer ook het teekenen een vereischte zal zijn, kan ook het teekenen algemeen op de scholen onderwezen worden. Hooge eischen echter zal men den onderwijzer niet kunnen en ook niet moeten stellen, men zal zich bepalen tot de vaardigheid in het trekken van lijnen en geometrische figuren, hetgeen voor de lagere school voldoende is, ofschoon de commissie hoopt en meent dat op de hoogste klassen der lagere school reeds aangevangen kan worden met het teekenen naar draadfiguren en blokken, iets dat in Engeland zelfs aan kinderen van 10 en 11 jaren met goed gevolg onderwezen wordt. De commissie echter betwijfelt of het onderwijs van den gewonen onderwijzer daartoe voldoende zal zijn.

Wanneer de leerling met de bewuste handigheid gewapend, op de middelbare school komt, kan onder leiding van een bekwaam vakonderwijzer, met ernst en met vrucht het onderwijs worden voortgezet. Draadfiguren en blokken, misschien reeds voor een deel overgebracht bij de lagere school, zijn hier de eerste modellen; ornamenten en koppen naar pleister, voorwerpen uit het dagelijksch leven volgen; de lesuren worden voor een deel gewijd aan het bespreken van 't waarom en daarom van hetgeen de leerling voor zich ziet. Deze besprekingen leiden van zelf tot het leggen van de gronden der perspectief. Het boetseeren wordt voor den meergevorderden zeer aanbevolen. Aan de school dienen kleine verzamelingen van uitgezochte gipsmodellen en plaatwerken toegevoegd te worden, die kunnen dienen bij de noodzakelijke lessen in de geschiedenis der kunst. De lokalen voor alle soorten van scholen moeten smaakvoller ingericht worden dan tot nog toe. Op de gymnasia moet het onderwijs eveneens worden voortgezet.

Wat voor de jongensscholen gewenscht wordt, is ook in zijn geheel voor de meisjesscholen van toepassing. De vrouw toch heeft de toekomst van het volgend geslacht in handen, en kan ook op industrieel gebied een plaats innemen.

Op de burger dag- of avondscholen, op de ambachtscholen en dergelijke inrichtingen, waar meer uitsluitend de toekomstige handwerker het eerste genoten onderricht voortzet, wordt het rechtlijnig teekenen over het algemeen zeer goed onderwezen. *Dit* teekenen echter zal weinig verbetering in den smaak brengen. Het zoogenaamde handteekenen eischt ook hier *groote verbetering*.

In het laatste gedeelte van het rapport wordt het eigenlijk kunst-industrieel onderwijs behandeld. Door het teekenen alleen zal het groote doel niet bereikt worden. Het aangevangen onderwijs moet voortgezet worden op uitsluitend daartoe ingerichte scholen.

Daartoe dient een hoofdschool opgericht, wier vertakkingen zich over de provinciën behooren te verspreiden in den vorm van vakscholen.

Daarnaast moet een Museum worden gesticht van de fraaiste voortbrengselen van kunstnijverheid van alle tijden en volken, hetzij in natura of in reproductie.

Hier laat het rapport een uitvoerige beschrijving volgen van dergelijke inrichtingen in het buitenland, die van uitmuntenden invloed zijn geweest en voortdurend blijken te zijn; het geeft in een vrij uitgewerkt plan de wijze aan de hand, waarop zulk een school en museum hier te lande zouden kunnen tot stand komen, en ingericht worden. Het wenscht tevens dat aan die school ook de onderwijzers voor de vakscholen en succursalen zullen gevormd worden.

Aan het slot geeft de commissie als hare meening te kennen, dat nu aan de wetenschappelijke opleiding van ons volk alle eischen zijn ingewilligd, ook de kunst-ontwikkeling van onze natie en hare kunstindustrie aan de beurt liggen, want inderdaad, de behoefte aan maatregelen is dringend. Zij lijdt geen uitstel. Het krachtig optreden der Regeering is daar dus gebiedend noodzakelijk.

Waarin de te nemen maatregelen moeten bestaan resumeert de commissie als volgt, door aldus hare eischen te formuleeren:

a. Herziening van de regeling van het teekenonderwijs en de daarmede gepaard gaande middelen tot

ontwikkeling van kunstzin en kunstsmaak, op de lagere school, op de scholen van middelbaar onderwijs en op de gymnasia.

b. Stichting, 1°. van een kunstnijverheid-museum met daaraan verbonden centrale school, werkplaatsen en bibliotheek, tevens kweekschool voor teekenonderwijzers.

2°. van industriëele vakscholen, met daartoe behoorende kunstverzamelingen in de provinciën.

En eindelijk met het oog op het tot stand komen van deze maatregelen en de noodzakelijkheid van het oefenen van een streng en aanhoudend toezicht, zoowel op de door haar voorgestelde Musea en inrichtingen van onderwijs als op de reeds bestaande scholen:

c. Het instellen van eene Permanente Commissie, die belast is met de zorg voor de afdoende regeling en instandhouding van een even degelijk als grondig teekenonderwijs en voor de belangen der Nederlandsche kunstnijverheid in het algemeen.

Hiermede hebben wij den hoofdinhoud medegedeeld van een rapport, dat alle blijken draagt van met kennis van zaken, en met liefde voor de zaak gesteld te zijn. Dringend dan ook bevelen wij de lezing er van aan allen aan, die het met een zoo belangrijk deel van ons volksbestaan wel meenen, en gelukkig, het getal van hen, die belangstellen in de wederverheffing der Nederlandsche kunstijverheid, wordt bij den dag grooter en steeds meer verheffen zich beden om bijstand en hulp. Wij verwachten dan ook, dat de Regeering doordrongen van het groote gewicht der zaak, geene naderen aandrang zal behoeven, om krachtig de hand aan het werk te slaan. Hierdoor zou de commissie gewis de schoonste belooning erlangen voor den moed en ijver, waarmede zij haar moeielijke taak volbracht.

HEROPENING VAN HET NEDERLANDSCH MUSEUM.

Onlangs is het Nederlandsch Museum na een sluiting van drie weken voor het publiek heropend.

Die sluiting was noodzakelijk, wijl het Museumgebouw een verblijf moest gaan opleveren voor de elf groepen in nationale kleederdrachten, die voor de jongste wereldtentoonstelling te Parijs vervaardigd waren en daar steeds een groote aantrekkelijkheid voor de bezoekers blijken gehad te hebben.

Indien enkelen mochten betwijfelen of deze groepen wel in het Nederlandsch Museum te huis behooren, daar de meeste dier kleederdrachten nog in gebruik zijn, kunnen wij antwoorden dat zij niet moeten vergeten, dat dit laatste niet lang meer het geval zal zijn. In Hinlopen b. v. ziet men thans reeds niemand meer in de zoo bekende dracht, waarvan thans in het Museum een voorbeeld, n.l. een jonge vrouw met baker en twee kinderen, gevonden wordt.

Waarschijnlijk zal men over een twintig jaren vruchteloos uitzien naar exemplaren van kleedingstukken, zooals die welke thans het Museum zijn komen verrijken, en stellig zou men het alsdan bejammeren, dat het tegenwoordig geslacht niet er aan gedacht had, de herinnering aan deze costumen te behouden, even als wij het thans betreuren, dat onze voorouders niet eveneens zorg gedragen hebben ons wat meer van hun schilderachtige kleederdrachten te bewaren.

Om ruimte te vinden voor het 25tal groote beelden, waaruit die groepen bestaan, heeft men natuurlijk een gedeelte der tot dusver tentoongestelde voorwerpen moeten verplaatsen. Trouwens, de ruimte was reeds niet zeer groot, zoodat al lang een plaatsing naar een of ander wetenschappelijk beginsel een hersenschim geworden is, die eerst wanneer eens het in aanbouw zijnde Museum te Amsterdam zal voltooid zijn, en de verzameling daarheen zal kunnen overgeplaatst worden, tot verwezenlijking kan komen. Tot zoolang moet het Museum slechts beschouwd worden als een pakhuis of verzamelplaats van bouwstoffen, waaruit later een schoon geheel zal te vormen zijn.

Niettegenstaande dit gebrek aan ruimte, zijn de nationale groepen geplaatst en is er voldoende gelegenheid voor de bezoekers gelaten om zich te kunnen bewegen en rond te wandelen.

In de suite links van den ingang is slechts één der groepen, „een huisgezin van het eiland Marken, bestaande uit man, vrouw en kind", geplaatst; drie toonkasten in de voorkamer bevatten thans de eene glaswerk, de tweede aarden kannen en kruiken, en de derde Delftsch aardewerk, terwijl in drie andere in de achterkamer het goud- en zilverwerk, de koperen en ijzeren voorwerpen en eindelijk manuscripten, en lederwerk, als boekbanden enz., een plaats vonden. In de voorkamer rechts is weinig veranderd, alleen is thans in de vitrine vereenigd, wat van boetseerwerk voorhanden is en tevens het fijne snij- en graveerwerk in hout, ivoor, parelmoer, enz.

De fraaiste der groepen, „een dame uit Hinloopen, die met welgevallen haar zuigeling, door de baker gedragen, beschouwt, terwijl aan haar rechterzijde een grooter kindje zich aan moeders kleed vasthoudt", is te vinden in de tweede achterkamer. Zooveel de plaatsruimte toeliet, is achter dien groep een aantal voorwerpen geplaatst uit Hindeloopen, eigenaardig van versiering, als een wieg, een lezenaar, een tafel, een beddetrapje, enz.

Op de bovenverdieping werd een nieuwe kamer geopend, die geheel ingenomen wordt door de volgende groepen: 1°. Een botboer uit Huizen en een vischvrouw uit Zandvoort. 2°. Een Zuidbevelander met zijn meisje op het ijs. 3. Een Scheveninger visscher en vischvrouw. 4°. Een bruid en bruidegom uit Nunspeet. 5°. Een boertje van Walcheren, tol eischende van een meisje bij het overgaan van een brug. 7°. Een Volendammer met zijne moeder. 8°. Een juffer uit het Overmaassche en een koopvrouw uit Breda.

Op de beide kamers naast deze staan geen groepen, de vitrine op de eene is gewijd aan afgietsels in gips, waarvan de meeste gevormd zijn op de uitmuntendezilverwerken, welke op de tentoonstelling in 1877 te Leeuwarden gehouden de algemeene aandacht trokken.

De twee laatste groepen, voorstellende de een: Twee Amsterdamsche weesmeisjes, de andere: Een Friesche dame met een Haagsch weesmeisje, hebben plaatsen gevonden in de bovenachterkamers.

Behalve door deze, ook in omvang, groote aanwinst, is het Nederlandsch Museum in het vorige jaar met verschillende voortbrengselen van kunstnijverheid uit vroegeren tijd verrijkt, aangaande welke wij hopen onzen lezers later nadere mededeelingen te verstrekken.

HET HALFBUFFET DER STAD GOES [1]).

Het is bekend dat de stad Goes, eigenares van het wonderschoone halfbuffet, in 1877 dit waardvolle meubel aan den Heer Boasberg te Amsterdam verkocht. Dit kunstwerk was het middelpunt van de kleine verzameling (de schilderijen zijn reeds lang geleden verkocht), welke te Goes op het raadhuis met veel liefde door den bekenden verzorger werd te saam gehouden en dat ongetwijfeld in de komende jaren menig vreemdeling derwaarts zoude getrokken hebben. Want wij aarzelen geen oogenblik te beweren dat dit meubel een der hoogste gewrochten is, welke de kunstindustrie ooit en in alle landen heeft voortgebracht. Indien al onze meubels van 1550—1650 met glans en glorie meestal alle gelijksoortige scheppingen van elders in kunstwaarde overtreffen, maakt dit halfbuffet door zijne groote artistieke waarde nochthans eene zeldzame uitzondering op alles, wat de Nederlanden van dien aard ooit volbrachten.

Het kunstwerk is door zijn grootsch, zeldzaam streng en ernstig karakter niet op den eersten aanblik voor ons zwak voorbereid schoonheidsgevoel aantrekkelijk en bijv. minder sympatisch dan menig halfbuffet hetwelk door meer liefelijke, echter ietwat zwakkere akkoorden ons inneemt. Echter heeft men eenmaal met het Goes'sche kunstwerk zich vereenigd en zijn wij dus met dien statigen ernst en met die kalme waardigheid meer gemeenzaam geworden, zoo zijn en blijven wij voor altijd zijne bewonderaars; — en om den indruk des geheels en om dien van zijne fijne, rijke maar toch rustig werkende details.

En dit kunstwerk heeft men verkocht! Men heeft zich misschien voor langen tijd beroofd van een voorwerp dat zoo geheel waard ware het brandpunt eener kunstverzameling te worden, waaraan men langzamerhand ook in de meer afgelegene plaatsen wezenlijke behoefte zal gaan gevoelen. Wij zeggen gevoelen, want wij kunnen niet genoeg met nadruk herhalen dat onze genietingen der kunst, zij dit van Bouwkunst, Schilderkunst, kunstindustrie enz. enz., hun zwaartepunt *moeten* vinden in ons gemoed.

En de tijden veranderen, al gaat het langzaam. De kille verstandsrichting, welke de fijnere snaren van ons wezen voor eenen tijd lang dempte, heeft haar toppunt bereikt en men ziet met kommer hoe hare schadelijke invloed in opvoeding, onderwijs en in ons geheele wezen wortel schoot.

Ons aangeboren schoonheidsgevoel *moet* wederom zijne rechten krijgen en juist nu een lichtstraal van eenen beteren tijd aan den horizont, zij het dan ook flauw, zich voordoet, moeten wij met *heilig willen* de handen aan 't werk slaan.

En zoo zij het hier met allen ernst gezegd, dat juist voor de herleving, verwarming en voeding van onze verkilde gewaarwordingen, voor het schoone, de verzamelingen op de raadhuizen en bovenal onze monumenten, over welke laatste de Minister van Binnenlandsche Zaken zich tamelijk onverschillig heeft betoond, van het hoogste belang zijn.

Moge genoemd meubel dus weldra wederom in het bezit der stad Goes overgaan of eigendom worden van een onzer musea. Nu is het nog tijd; weldra mischien is het naar het buitenland verkocht, om elders tot schoone opwekking te dienen voor de herlevende kunstindustrie.

Groot Bendveld bij Haarlem. J. H. SCHORER.

[1]) Zie Katalogus afd. III N°. 23 Tentoonstelling Amsterdam, 1877.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Terwijl men overal elders er op bedacht is, om de bestaande openbare verzamelingen van kunst uit te breiden, ziet men te Rotterdam het bewijs eener tegenovergestelde richting. Op de gemeentebegrooting voor 1879 is een post uitgetrokken, om een der zalen van het *Museum Boymans*, waarin de teekeningen der oude meesters zijn tentoongesteld, aan die bestemming te onttrekken en te doen verbouwen tot berging van boeken.

Het ware te wenschen, dat men althans de fraaie teekeningen van dit Museum ten toon stelde in standaarden met draaiende deuren, even als zulks in het buitenland geschied. Op deze wijze kunnen honderden teekeningen zonder veel plaats verlies geëxponeerd worden.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BELGIE. De Koning van Belgie heeft bij besluit van 20 Januari 1879 aan een kommissie van zeven leden opgedragen de maatregelen te beramen, noodig tot reorganisatie van de *Akademie van beeldende kunsten te Antwerpen*, ten einde deze instelling geheel te doen beantwoorden aan de behoeften van het kunst-onderwijs.

Leden dezer kommissie zijn

a. van wege de regeering: de heeren *Wagener*, Lid der Koninklijke Academie van Belgie en Administrateur-Inspekteur der Universiteit te Gent, *Canneel*, Direkteur der Kunst-Akademie van Gent, en *de Taije* Direkteur der Kunst-Akademie te Leuven;

b. van wege de stad: de heeren *Lagye* en *de Winter*, kunstschilders, leden van den Gemeenteraad;

c. van wege het Antwerpsche Akademiebestuur: de heeren *de Keijser*, Directeur en *Schadde*, Professor.

De Direkteur der schoone kunsten zal aan de werkzaamheden der kommissie deelnemen, waarvan de heer Wagener, President en de heer Canneel, Secretaris zijn.

De benoeming dezer kommissie is niet zonder groote beteekenis; zij heeft ten doel de „routine", welke in de Antwerpsche school langen tijd oppermachtig was, op te heffen en zij is het bewijs van de zegepraal der denkbeelden, welke door de heeren de Taije en Canneel ten opzichte van het kunst-onderwijs zijn ontwikkeld.

— Den 17den Februari opende de Koning van Belgie in persoon de nieuwe zalen van het *Brusselsche Museum*, waarin de moderne schilderijen, die vroeger in het Palais ducal en elders geborgen waren, tentoongesteld zijn. De Koning werd door de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Openbare Werken en door de Museum-Kommissie ontvangen; aan de heeren Williame en Govaerts, die den bouw der nieuwe lokalen hadden bestuurd, reikte de Souverein eigenhandig het ridderkruis der Leopoldsorde uit.

De toegang tot de nieuwe zalen is in de rotonde boven den hoofdingang van het Museumgebouw; de zalen zelven zijn die, welke vroeger in gebruik waren bij de *Académie de médecine*, doch zij zijn geheel verbouwd in verband met hare nieuwe bestemming.

De aandacht wordt vooral getrokken door een nieuw

vertrek smaakvol gedekoreerd in Oud-Vlaamschen stijl, en van waar men een heerlijk gezicht geniet over het panorama der stad Brussel, welke men aan zijn voeten ziet liggen.

Tegelijk met de opening dezer galerijen, had ook plaats die van de nieuwe zaal, waarin de prenten der koninklijke boekerij zijn verzameld, en van het lokaal, waarin de genealogische en heraldische kollektien bewaard worden, onlangs door de Weduwe van den Stads-bibliothecaris Goethals geschonken.

— Te Brussel zullen een nieuw *Musée d'Industrie* en een *Musée des Copies* gebouwd worden, beide in een der voorsteden. Eene kommissie is reeds bezig te onderhandelen over het ruilen van afgietsels met de voornaamste buitenlandsche musea.

— Te Bergen in Henegouwen is er een toren, die den naam draagt van „*Tour des Ecoliers;* dit gebouw is bouwvallig en loopt gevaar in te storten, indien men niet spoedig maatregelen neemt. De toren bezit niet veel kunstwaarde, zoodat men dien nauwelijks een monument zou kunnen noemen; maar dit gebouw heeft eenige beteekenis als een herinnering aan het begin der achttiende eeuw.

Zoo althans denkt er de gemeenteraad van Bergen over, die in zijne vergadering van 20 Januarij jl. besloten heeft aan den toren de noodige herstellingen te verrichten.

Een voorbeeld behartigenswaardig voor Nederland, waar gemeenteraden zich dikwijls niet ontzien veel ouder en eerbiedwaardiger gebouwen, welke kunstwaarde bezitten en wel degelijk monumenten zijn, te verwaarloozen of te vernietigen.

— Onlangs is te *Spa* het wansmakelijk bouwwerk afgebroken, hetwelk in 1820 op kosten van den Prins van Oranje boven de fontein van Pouhon was geplaatst. Het zal door een fraai monument worden vervangen, waarin op nieuw de marmeren plaat zal worden bevestigd, welke in 1818 door den Czaar aan de gemeente Spa was aangeboden, en waarop een inschrift staat gebeiteld, meldende, dat Peter de Groote te Spa zijn geschokte gezondheid herstelde.

— De werken en de *kollektie* etsen van den belgischen schilder *Madou*, onlangs verkocht, hebben meer dan 200.000 francs opgebracht, een veel grootere som dan men verwacht had, daar geen der groote schilderstukken van den meester er onder behoorde. Bijna alles was schetsen, aquarellen, voorbereidende studies, schetsen voor zijne welbekende stukken, en ging gretig van de hand. De afgewerkte schets voor *Le Coup de l'Etrier*, in het museum te Brusssl prijkende, ging voor 20.000 francs, die voor *Le Trouble-Fête* voor 15.000 francs. Het Belgische gouvernement zelf betaalde voor de afgewerkte schets van Madou's meesterstuk, *La Fête au Château*, de som van 36.000 francs. Twaalf kleine potloodteekeningen werden betaald met 3.200 fr., eene penteekening van het *Siége d'Ostende* met 1.550 francs. Ook Madou's bibliotheek en portefeuilles werden goed betaald; 17 deelen van het *Journal des Modes* uit het begin dezer eeuw gingen over aan de Bibliothèque Royale te Brussel voor 600 francs; eene reeks etsen, de voornaamste Nederlandsche costumes, voor 380 francs.

— De twee Belgische kunstbladen *Le Samedi* en *l'Artiste* zijn tot één weekblad onder laatstgenoemden titel vereenigd; de directie is opgedragen aan den heer Camille de Roddaz.

Frankrijk. In de eerste week van Januari werd te Parijs geopend een *Musée des arts décoratifs* in den nieuwen *Louvre*, *Pavillon de Flore.* De schoonste voorwerpen van moderne fransche kunstnijverheid zijn bijeengebracht. Het praktische nut van deze tentoonstelling voor kunstenaars, werklieden en industrieelen behoeft geen betoog. De ontwerpers van dit museum wenschen de verschillende stadien van fabrikatie nauwkeurig te doen zien, zoodat men in de zaal voor porcelein het werkstuk zoowel in zijn ruwen staat, als na de bewerking door den schilder en na de vuurproef aanschouwt Bronzen van *Barbédienne*, meesterstukken van *Christofle*, *Odiot* en *Froment Meurice* worden hier naast specimina van lyonsche zijden gevonden. Het geheel is eene merkwaardige viktorie voor de fransche kunst-nijverheid.

— De beeldhouwer *Mercié*, zal in den aanstaanden salon (1879) een buste van *Gambetta* ten toonstellen.

— De engelsche *Academy* sprekende over den katagus van het Louvre, die vroeger op het punt van volledigheid en juistheid boven aan stond onder de officieele bronnen van kunst, en thans door vele anderen overtroffen wordt, noemt als voorbeeld het overzicht der Hollandsche en Vlaamsche kunst. Men heeft alleen het jaartal 1852 in 1878 veranderd, niets bijgevoegd, niets van de verouderde biografien geschrapt en in een Avertissement, beklaagt zich de schrijver dat „de Hollanders nog altoos aan vreemden de taak overlaten, de namen van Rembrandt, Potter, Ruysdael, etc. te verheerlijken." Er wordt gesproken van de onbeduidende catalogi van de prachtige verzamelingen van den Haag en Amsterdam. „De onbeduidende katalogus is, althans wat den Haag betreft, eene historische onjuistheid, „merkt de *Academy* op. De catalogus van het Louvre zou er met voordeel van kunnen profiteeren. Van Rembrandt wordt nog gezegd, dat hij geboren werd „op zijn vaders molen," en dat hij „zijn leven in de grootste ellende eindigde." Indien al de heer Scheltema geraadpleegd is, hoe komt het dat de katalogus van het Louvre de werken van den heer Vosmaer niet kent?

— De prefectuur van de Seine heeft uitgegeven twee deelen van een: *Catalogue descriptif des objets et oeuvres d'art appartenant à la ville de Paris et ornant les divers édifices municipaux de la capitale.*" In dezen katalogus zijn seriën van kunstvoorwerpen behandeld: de burgerlijke en de kerkelijke monumenten.

Tot de burgerlijke behooren de mairieën, de stedelijke schouwburgen, de fonteinen. Men heeft zelfs gewag gemaakt van plannen, die nooit tot stand zijn gekomen — als tot oprichting eener fontein, genoemd: *la fontaine de l'Eléphant de la Bastille*, die nooit tot stand kwam, maar die als plan van 1808 tot 1830 sommen gelds kostte.

Uit deze beide deelen blijkt hoeveel de stad Parijs voor zijne openbare gebouwen heeft ten koste gelegd. Voor de mairieën is besteed sinds het begin van deze eeuw — 140,739 fr., voor de schouwburgen 142,482 fr., voor fonteinen 743,294 fr., voor pleinen, wandelingen 559,958 fr. — totaal 1.586,473 fr. Aan kunstenaars werd daarvan francs 1.150,11 besteed. Als wij over twee eeuwen hetzelfde doen in ons lief vaderland, dan hebben wij nog te klagen.

— Tot aankoop van kunstwerken voor het gemeentelijk museum van Marseille, wordt jaarlijks op de begrooting dier stad een som van 10,000 fr. uitgetrokken.

ADVERTENTIËN.

Aankondiging van de

VERZAMELING VAN FOTOGRAFIEN

VAN

LANDSCHAPPEN EN VOLKSTYPEN.

IN DEN

Oost-Indischen Archipel.

NAAR DE NATUUR OPGENOMEN

DOOR

J. A. MEESSEN.

Het was voorzeker een grootsch plan, toen de heer MEESSEN het voornemen opvatte, om van verschillende landen en volken in den Oost-Indischen Archipel, fotografische afbeeldingen te vervaardigen. De moeijelijkheden toch, aan deze onderneming verbonden, waren velen en niet zelden zeer bezwaarlijk. Niet alleen het reizen ging gepaard met ontzettende hindernissen, maar het fanatiekste bijgeloof maakte het nemen van volkstypen dikwijls bijna onmogelijk, zoo dat niet zelden zelfs van levensgevaar hierbij sprake was. Al deze bezwaren heeft de heer M. echter met bewonderenswaardige volharding overwonnen, zoodat hij nu met groote voldoening kan neerzien op het resultaat van zijn streven, dat wel door ieder, die zich aan den toestand van Indië laat gelegen liggen, met belangstelling zal worden begroet.

De verzameling bestaat uit:

75 TYPEN (visitekaart-formaat uit de hand gekleurd):
Prijs . . . ***f 0,50*** per stuk.

175 LANDSCHAPPEN (groot formaat):
Prijs . . . ***f 1.25*** per stuk.

Bekroond op de Aardrijkskundige Tentoonstelling te Parijs. Met grooten lof gerecenseerd in *Het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, *De Indische Letterbode*, *The Geographical Magazine*, *Trübner's Oriental and American Record*, *Dagblad van Zuid-Holland en 's Hage*, enz. enz.

Uitvoerige prospectussen op aanvraag gratis verkrijgbaar bij den uitgever

J. H. DE BUSSY, te Amsterdam.

Geschiedenis van de Bouwstijlen

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.

Met ruim 600 in den tekst gedrukte figuren en 6 staalgravuren.

Prijs: Ingenaaid ***f 16.—***. Gebonden in Prachtband ***f 20.—***.

Uitgave van P. GOUDA QUINT, te Arnhem.

WERKEN

GESCHIKT VOOR

LEESGEZELSCHAPPEN.

Marcellus Emants, Op reis door Zweden... *f* 2,90
Marcellus Emants, Monaco, drie Typen.... „ 2,40
Fantasio, Europeesche brieven. Met eene inleiding van Cd. Busken Huet. 2 deelen... „ 4,90
Mrs. Oliphant, Juniroos. Uit het Engelsch door Mevr. van Westrheene............. „ 3,25
J. van Santen Kolff, Een Soiree bij Rubinstein „ 2,90

Uitgaaf van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Bij W. C. DE GRAAFF te Haarlem is verkrijgbaar.

R. SHERIDAN,

DE LASTERSCHOOL.

Drama in 5 Bedrijven.

Uit het Engelsch.

f 0.75

Dit tooneelstuk is verscheidene malen door de Vereeniging Het Nederl Tooneel opgevoerd.

Bij VAN HENGEL & EELTJES te Rotterdam verschijnt:

ARCHIEF

VOOR

Nederlandsche Kunstgeschiedenis.

VERZAMELING

VAN

ONUITGEGEVEN BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN

BETREFFENDE

NEDERLANDSCHE SCHILDERS, PLAATSNIJDERS, BEELDHOUWERS BOUWMEESTERS, GOUD- EN ZILVERDRIJVERS, SMEDEN, STEMPELSNIJDERS, TAPIJTWEVERS, BORDUURWERKERS, PLATEELBAKKERS, IVOORSNIJDERS, GLASSCHILDERS, INGENIEURS, LANDMETERS, KAARTMAKERS, VERLICHTERS, BOEKBINDERS enz.

VAN DE VROEGSTE TIJDEN TOT OP 'T EIND DER 18de EEUW.

MET BEREIDWILLIGE MEDEWERKING VAN VERSCHEIDENE

ARCHIVARISSEN e. A.

BIJEENGEBRACHT DOOR

FR. D. O. OBREEN.

Prijs: bij inteekening ***f 4.50*** per 10 afleveringen à 16 bladz. 4°.

Elk deel bevat 20 afleveringen, met platen, deze laatsten worden niet in rekening gebracht.

Tot heden verschenen: Deel I met 12 platen en Deel II, afl. 1 en 2.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam

№ 3. 8 April 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franco per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Zaterdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

EEN NOTA VAN DE RIJKS ADVISEURS VOOR DE MONUMENTEN.

Veel is er over de Rijks Adviseurs geschreven en gesproken. Zij zijn beurtelings aangevallen en verdedigd door de mannen der pers, door de leden der 11e Kamer, door vertegenwoordigers der Kroon. Twee leden van het Collegie zelf, de heeren Vosmaer en Hooft hebben (terwijl zij nog lid van de Commissie waren) het Collegie in het openbaar aangevallen. Een ander lid, de heer Gosschalk heeft een dezer aanvallen beantwoord. Doch het Collegie qua talis heeft gezwegen. Men kan althans niet een verdediging vinden in een adres, waarbij eenige leden der Commissie aan de 11e Kamer eenvoudig mededeelden, dat zij uit belangstelling in de zaak der kunst hun ontslag ter beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken hadden gesteld.

Heeft het Collegie van Adviseurs het niet oorbaar geacht, zich officieel in te laten in den strijd die om zijn handelingen werd gevoerd, het heeft evenwel aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een protest ingezonden, nadat deze bewindsman tegenover de Volksvertegenwoordiging zijn officieele raadslieden in een naar hun oordeel valsch daglicht had geplaatst.

Wij zijn in de gelegenheid dit stuk, hetwelk een historisch belang heeft, medetedeelen.

Haarlem 10 Februarij 1879.

Bij missive van 11 January 1879 afd. KW. gaf Uw Exc. haar voornemen te kennen, om den Koning voortestellen hoogstdeszelfs besluit van 8 Maart 1874 No 14 in te trekken en derhalve het kollegie van Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst op te heffen; de Rijks Adviseurs meenen dat thans het oogenblik gekomen is om aan Uw Exc. eenige beschouwingen mede te deelen aangaande het door haar in de zittingen van de 11e Kamer der Staten-Generaal van 12 en 13 December betreffende de werkzaamheid van het kollegie gezegde.

De Rijks Adviseurs kunnen dit te gemakkelijker doen wijl zij alle — met uitzondering alleen van den Secretaris — reeds twee maanden geleden hun ontslag ter uwer beschikking hebben gesteld en zij derhalve geen gevaar loopen, geacht te worden voor zich zelven te pleiten, wanneer zij als hun gevoelen mededeelen, dat zij de intrekking van gemeld Koninklijk besluit met het oog op de belangen der kunst, onzer musea, onzer gedenkteekenen, onzer rijksgebouwen betreuren.

Het is hun zoo weinig om hun personen te doen, dat zij niet eenmaal zullen stilstaan bij die minder aangename bejegeningen, welke hun beletten met ge-

noegen terug te zien op hun werkzaamheden in het laatst verloopen jaar.

Zij willen naauwelijks wijzen op de niet geringe teleurstelling welke zij ondervonden, toen zij, terwijl Uwe Excellentie aan het kollegie tot in de laatste dagen voortdurend adviezen was blijven vragen, de in het openbaar afgelegde verklaring van Uw Exc. moesten vernemen," dat aan het kollegie en zijn advie- „gen geenerlei behoefte bestond"; zij stippen slechts in het voorbijgaan aan, hoe onhoudbaar hun toestand werd, toen op de door het kollegie aangeboden lijst tot vervulling van de vacaturen ontstaan door het ontslag van Voorzitter en Vice-Voorzitter, geenerlei beschikking noch bericht volgde, totdat zij eerst eenige maanden later uit de Memorie van beantwoording behoorende bij Hoofdstuk V der Staatsbegrooting vernamen, dat Uw Exc. er over dacht de instelling zelve te vernietigen.

Waarop de Rijks Adviseurs prijs stellen is, dat niet hun stilzwijgen worde betracht als een instemming hunnerzijds met de zienswijze welke Uw Exc. tot de opheffing van het Kollegie deed besluiten, en welke in het openbaar werd ontwikkeld.

De Adviseurs kunnen die zienswijze niet deelen en zij zijn overtuigd dat, indien Uw Exc. vollediger inlichtingen omtrent de werkzaamheid van het Kollegie had ingewonnen dan blijkbaar het geval is geweest, ook Uw Exc. hare meening hadde gewijzigd.

Doch hoe dit zij, de Adviseurs meenen, dat zij zedelijk verplicht zijn omtrent de inzichten Uwer Exc. haar de volgende beschouwingen medetedeelen.

---

1. In den aanhef uwer redevoering heeft Uw Exc. gezegd, „dat de instelling van het Kollegie van Rijks-Adviseurs meer het gevolg was van de zucht om ten behoeve van een algemeen als behartigenswaardig aangeprezen belang iets te doen, dan wel van een zeer naauwkeurig overleg omtrent hetgeen men bedoelde." Tot staving dier meening wordt verder gezegd, „dat Uwe Exc. in het Kon. besluit van 8 Maart 1874, nº. 14, waarbij de kommissie werd ingesteld, vindt, dat zij moest worden zamengesteld, naar het schijnt uitsluitend uit erkende bevoegde beoefenaren der Vaderlandsche oudheidkunde; de bedoeling was dus een kommissie van antiquaren." Uwe Exc. voegt daar onmiddelijk bij, „dat zij bij hare zamenstelling een kommissie werd van beoefenaren der bouwkunst, der decoratieve kunst en van liefhebbers der kunst, zoodat zij nooit het karakter eener kommissie van oudheidkundigen heeft gehad."

Hierop valt vooreerst aan te merken, dat de termen van het Kon. Besluit van 1874 geen aanleiding geven om te vermoeden dat de Minister Geertsema, die daartoe de voordracht deed, niet naauwkeurig had overlegd wat bedoeld werd, maar veeleer duidelijk doen zien, dat die Minister, wel verre van *uitsluitend* oudheidkundigen in de kommissie te willen benoemen, wel degelijk ook bouwkundigen, geschiedkundigen, beoefenaren der beeldende kunsten en mannen die de kunst liefhebben wilde aanstellen. Immers de overweging van het Kon. Besluit — waarin alleen van oudheidkundigen gesproken wordt, — luidt:

„Overwegende dat het wenschelijk is voorgekomen, dat de regering zich voortdurend het advies verzekere van bevoegd erkende beoefenaars der vaderlandsche oudheidkunde, zoowel ten aanzien van den toestand der gedenkteekenen van onze vaderlandsche geschiedenis en kunst, als omtrent de instandhouding der bestaande monumenten *en betreffende andere gebouwen van rijks wege op te richten of te herstellen*."

Uit dit laatste blijkt reeds dat *ook bouwkundigen* begeerd werden.

Dit blijkt verder uit den *inhoud* zelven van het het Kon. Besluit (waarop het vooral aankomt) en waarin gezegd wordt, dat de Koning „heeft goedgevonden en verstaan aan door Hem te benoemen adviseurs op te dragen, aan de regering advies uit te brengen, omtrent de maatregelen vereischt tot het behoud van gebouwen.... en aan haar advies uit te brengen over de plannen en hunne uitvoering betreffende *oprichting of herstelling van gebouwen* geheel of gedeeltelijk ten koste van het Rijk ondernomen."

Adviezen waartoe niet louter archaeologen, maar ook beoefenaars der bouwkunst vereischt worden.

Dit blijkt ten slotte duidelijk uit het drie weken later geteekend Kon. Besluit, waarbij onder de 9 leden van het Kollegie, niet minder dan 3 beoefenaren der bouwkunst werden benoemd.

Doch ook indien al het bovengenoemde nog eenigen twijfel mocht toelaten, voor de Adviseurs kan die twijfel niet bestaan. Bekend als zij zijn met de geschiedenis van de wording van het Kon. Besluit van 8 Maart 1874, kunnen zij gerust verklaren, dat de bedoeling der regeering destijds wel degelijk was, een *gemengd* kollegie in het leven te roepen, dat niet uitsluitend op oudheidkundig gebied zou werkzaam zijn, maar ook ter zake van op te richten gebouwen architectonische adviezen zou geven. Deze bewering zal Uwe Exc. uit de inzage van het bij gemeld besluit behoorend rapport aan den Koning ongetwijfeld blijken.

Niets wettigt derhalve de bewering dat „het schijnt dat men uitsluitend een oudheidkundige kommissie zou hebben bedoeld."

Vervolgens mag opgemerkt worden, dat indien Uw Exc. werkelijk mocht meenen, dat niet naauwkeurig genoeg in 1874 overlegd was, de gelegenheid steeds openstond om nader te overwegen of de kommissie moest worden gereorganiseerd in den zin eener zuiver archaeologische instelling, overweging welke aangewezen scheen, indien Uw Exc. „iets wilde doen ten behoeve van een algemeen, ook thans weder, als behartigenswaardig aangeprezen belang."

2. Bij het bespreken van de werkzaamheid der kommissie werd zoowel van de taak van het kollegie, als van de wijze waarop zij die vervulde, melding gemaakt op een wijze welke den indruk moet maken, dat uwe Exc. beide geringschat. Omtrent het adviseeren aangaande maatregelen tot *het behoud van gebouwen* voor de vaderlandsche geschiedenis en kunst belangrijk wordt gezegd, „dat zeer zeker overal monumenten opgespoord zijn, doch dat deze grootendeels bestonden in kerkgebouwen en in poorten."

Indien dit juist ware, zou om aan deze opmerking eenige beteekenis te geven, moeten aangetoond zijn, of dat kerkgebouwen en poorten de opsporing niet waardig zijn, of dat er andere monumenten zijn die men ten onrechte verzuimde op te sporen.

Doch de opmerking is — gelijk Uwe Exc. uit de verslagen zelven der kommissie reeds kon blijken — niet gegrond. Immers de kommissie heeft buitendien

onderzocht, in teekening gebracht, opgemeten of beschreven ongeveer 40 raadhuizen, 15 andere openbare gebouwen, evenveel torens, een tiental weeshuizen of hofjes, evenveel kasteelen of burchten, 3 bruggen, ongeveer 100 huizen aan partikulieren toebehoorende; daarbij mag gerekend worden een 15tal muurschilderingen, *te samen een getal vormende van meer dan 200 objecten van monumenteelen aard voor historie of kunst belangrijk, die niet onder de rubriek kerken of poorten vallen.*

3. *Het opsporen van voorwerpen* wordt door Uwe Exc. genoemd als een ander gedeelte van de taak der Adviseurs; doch omtrent hetgeen ten deze is gedaan is het stilzwijgen bewaard. Intusschen zou een bloote opsomming van de voorwerpen die door de kommissie zijn opgespoord en voor vernieling of vervoer naar het buitenland bewaard, talrijke bladzijden vullen. Men behoeft slechts te wijzen op de aan de Adviseurs te danken stichting van het Nederlandsch museum, om te doen zien, dat van hun arbeid eenige vermelding mocht gemaakt worden.

4. Aangaande de zamenstelling van een Inventaris van die voorwerpen, welke aan openbare instellingen behooren, zegt Uwe Exc. „dat het haar niet zeer duidelijk is wat daarvan geworden is."

Het opstellen van zoodanigen inventaris is een ontzachelijk langdurig en vermoeiend werk, waarvoor veel voorbereidende werkzaamheden gevorderd worden. In Frankrijk is daartoe een speciale kommissie ingesteld, die slechts uiterst langzaam met dezen arbeid kan vorderen. Ook in Nederland kan zulk een inventaris niet in enkele jaren tijds tot stand komen. Intusschen heeft men niet stil gezeten. Terwijl door een lid van het kollegie een catalogus van het Kon. Kabinet van Schilderijen is gemaakt, werd kort daarop de geheele verzameling van het Nederlandsch Museum vanwege het kollegie met de meeste naauwkeurigheid geïnventariseerd. Tot het opstellen van een voorloopigen inventaris onzer monumenten waren de voorbereidende werkzaamheden verricht.

5. Door Uwe Exc. is gezegd, „dat de kommissie — een natuurlijk gevolg van hare zamenstelling — niet alleen heeft geadviseerd, maar ook gehandeld."

Met den meesten nadruk mag dit worden tegengesproken. Nimmer heeft de kommissie gehandeld in den hier blijkbaar bedoelden zin. Wel heeft zij bestaande gebouwen opgemeten en geteekend, en muurschilderingen gezuiverd en in teekening gebracht. Doch behoudens één enkele uitzondering, die hier naauwelijks in aanmerking kan komen (n.l. de op uitdrukkelijk verzoek van den Minister van Binnenl. Zaken voor *f* 98 uitgevoerde herstelling van het graf van Jordaens te Putten) heeft de kommissie nimmer eenig bouwwerk uitgevoerd, of plannen geleverd, anders dan als bijlagen bij verstrekte adviezen; nimmer heeft zij aankoopen gedaan, anders dan daartoe speciaal gemachtigd of uitgenoodigd.

6. „De uitvoering der maatregelen, waaromtrent de kommissie te adviseeren had" —, zoo heeft Uwe Exc. verder gezegd — „heeft zij gekontroleerd, met welke uitvoering soms zelfs leden der kommissie werden belast."

Indien in dit gezegde niet een grief gelegen moest zijn, is het niet begrijpelijk waarom het uitgesproken werd. Doch hoe kan daarin een grief liggen? Het Kon. besluit waarbij de instelling werd in het leven geroepen, bepaalt uitdrukkelijk, dat de Adviseurs zullen raad geven omtrent de *uitvoering* van de plannen tot oprichting of herstelling van door het Rijk bekostigde gebouwen. En hebben niet alle opvolgende Ministers *en Uwe Exc. zelve tot in den laatsten tijd* regelmatig de Adviseurs geraadpleegd omtrent de *uitvoering* van zoodanige werken en van de kontrole der Adviseurs de uitbetaling aan de belanghebbende besturen van de bij Koninklijk besluit toegekende subsidiën doen afhangen?

Hoe kan er verder een grief van gemaakt worden, dat soms leden der kommissie met de uitvoering van zoodanige werken waren belast? De Regeering wist toch, dat toen de heeren Cuypers, Gugel, Ortt, van den Bergh benoemd werden, zij belast waren met de uitvoering van werken, omtrent welker artistieke waarde adviezen van de Adviseurs moesten gevraagd worden. Zelfs is aan een dezer heeren door de Regeering zoodanige uitvoering opgedragen toen hij reeds zitting in het kollegie had, zonder dat daarbij eenige maatregel genomen werd om hem uit het kollegie te verwijderen.

Overigens, indien Uwe Exc. van oordeel mocht geweest zijn, dat ten deze een wijziging noodig ware in de zamenstelling of in het reglement der kommissie, [1]) dan ware zoodanige wijziging in te voeren geweest. Van eenige overweging dienaangaande is den Adviseurs evenwel niets gebleken.

7. Aangaande het doen van *voorstellen omtrent de verzamelingen van het Rijk* zegt Uwe Exc. „dat daarbij aan de kommissie geen groote behoefte bestaat, op grond dat de Directeuren en de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen voldoende zijn; op grond dat eene kommissie uitgelokt wordt om *allerlei* voorstellen te doen, en op grond dat zoodra voorstellen gedaan worden omtrent het beheer van zulke inrichtingen, dit aanleiding tot onaangenaamheden geeft."

Deze redeneering schijnt niet juist. Ten einde het goed beheer van verzamelingen op den duur te verzekeren is toezicht noodig op dat beheer, een toezicht dat van de bureaux uit materieel niet uit te oefenen is. De treurige toestand van verwaarloozing waarin de meeste onzer verzamelingen verkeerden voordat dit toezicht werd ingevoerd (met name het Mauritshuis het Kabinet van zeldzaamheden, het Paviljoen te Haarlem, het Museum te Amsterdam en het Prentkabinet aldaar) bewijst, dat het Departement onmachtig is op het beheer behoorlijk toe te zien. Verder zijn er onderscheiden gevallen zoo gewichtig, dat in geen enkel beschaafd land men zich daarbij vergenoegt met het uitsluitend oordeel van den Chef eener afdeeling of van een Directeur. Daartoe behooren aankoopen van kunstvoorwerpen en restauratiën bepaald van schilderijen. Te recht is dan ook in de reglementen der Musea bepaald, dat de Directeuren geen aankoopen of restauratiën mogen verrichten, zonder machtiging van den Minister, die daarbij de Adviseurs raadpleegt. De wenschelijkheid van deze raadpleging wordt door de Directeuren zelven ingezien, die ongaarne de geheele verantwoordelijkheid van sommige maatregelen zouden willen dragen. Wij herinneren b.v. dat de Directeur van het Mauritshuis ten aanzien van restauratiën uit

---

[1]) Art. 8 van dit reglement zegt: „geen Adviseur mag aan de stemming deelnemen wanneer hij zelf of een zijner bloedverwanten tot in den 4en graad bij de zaak belang heeft."

eigen beweging het advies van het kollegie heeft ingeroepen.

De Adviseurs zijn zich overigens bewust, dat hun voorstellen gunstig hebben gewerkt op het beheer der Musea; aan die voorstellen toch is de reorganisatie, zijn de reglementen en instructiën te danken van het Mauritshuis, van het Kabinet van zeldzaamheden, van het Haarlemsche en van de twee Amsterdamsche musea. Aan hun adviezen is men het verplicht, dat aan de noodlottige ruilingen, die ten koste van het Penning-Kabinet sinds jaren geschiedden, een einde is gekomen.

De Adviseurs kunnen niet toegeven, dat de wijze waarop zij de hun opgedragen taak hebben vervuld, de vrees wettigt, dat zij *„allerlei"* voorstellen zouden doen, dat wil zeggen ook dwaze en ongerijmde.

Ten slotte kunnen zij niet inzien dat hun voorstellen tot onaangenaamheden aanleiding kunnen geven tusschen den Minister en de Directeuren van verzamelingen. Die voorstellen toch, tot den Minister gericht, worden door dezen beaamd of niet. In het laatste geval geeft de Minister er geen gevolg aan, en van onaangenaamheden kan geen sprake zijn; in het eerste kunnen die tusschen den Minister en de Directeuren geboren worden. Doch mag het aangenomen worden dat de Minister er de voorkeur aan geeft geen voorstellen te vernemen, omdat, als hij die voorstellen beaamt, overneemt en ten uitvoer brengt, hij moeilijkheden ondervindt? De Adviseurs kunnen niet gelooven dat zulks de bedoeling van Uwe Exc. zij.

8. Eindelijk bespreekt Uwe Exc. het gedeelte van de werkzaamheid der Advieseurs bestaande in het geven van *advies omtrent op te richten gebouwen.*

Op nieuw legt hier Uwe Exc. er den nadruk op „dat het kollegie van Advieseurs volgens hare instelling een kommissie van *oudheidkundigen* moest zijn," en Uwe Exc. voegt er de opmerking bij, „dat het nimmer in de bedoeling kan hebben gelegen zoodanige oudheidkundige kommissie te raadplegen over den bouw van post- en telegraafkantoren."

Als de Adviseurs bedenken, dat zij in den tijd van nagenoeg 5 jaren *nimmer* over een postkantoor en *slechts éénmaal* over een telegraafkantoor werden geraadpleegd, kunnen zij niet nalaten zich er over te bevreemden, dat Uwe Exc. aan hun advies omtrent dit gebouw zooveel gewicht hecht; maar ook indien het der vermelding waard is, schijnt het dat juist het feit dat de Adviseurs over een telegraafkantoor geraadpleegd werden, een nieuw bewijs is voor hun beweren, dat met hun instelling niet een louter oudheidkundige kommissie bedoeld werd.

Trouwens Uwe Exc. heeft zelve slechts enkele dagen vóór dat zij hare redevoering in de 2e Kamer hield, het bewijs geleverd, dat zij de Adviseurs niet als zoodanig beschouwde; immers zij vroeg hun een omstandig advies omtrent de nieuw te bouwen Leer- en Gymnastiekschool bij de Kweekschool te Middelburg.

Uwe Exc. zegt verder, „dat onwillekeurig juist het feit, dat men een kommissie benoemd had, die haren grond had in de zucht om de belangen der Nederlandsche oudheidkunde te bevorderen, ten gevolge had, dat daar, waar de kommissie over nieuwe te stichten gebouwen werd geraadpleegd, het haar streven moest worden dat bouwen eenigzins van een antiquarisch standpunt te beschouwen en in dien geest de Regering te adviseeren."

Hoe kan — zoo mogen de Adviseurs vragen, — door Uwe Exc. gezegd worden, dat de adviezen van het kollegie een antiquarisch streven verraadden, nadat weinige oogenblikken vroeger door Uwe Exc. zelve verklaard was, *„dat de kommissie het karakter van een kommissie van oudheidkundigen nooit heeft gehad?"*

Hoe kan Uw Exc. — onder verklaring dat zij de waarde van de in de laatste jaren opgerichte gebouwen niet wil beoordeelen, — gewag maken van de „van alle zijden van het land opgegane klachten over het ouderwetsche en kostbare dier gebouwen," *nadat Uw Exc. zelve de kommissie over onderscheiden nieuwe gebouwen laatstelijk nog over boveuvermeld schoolgebouw raadpleegde?*

9. Om tot de conclusie te komen dat — daargelaten het opsporen en het restaureeren van gedenkteekenen, iets dat op zichzelf reeds een groot resultaat is — van een adviseurs-kommissie geen groot nut getrokken wordt, vermeldt Uw Exc. drie groote stichtingen, en zegt zij, „dat het Amsterdamsch museum gebouwd wordt door een lid van het kollegie; dat de plannen van het nieuwe Justitiegebouw niet door de Adviseurs zijn goedgekeurd, dat de jury van beoordeeling van de ontwerpen voor een Academiegebouw te Leiden geen der ingekomen plannen de bekrooning waardig keurde."

Het juiste verband tusschen deze drie feiten en de bewering welke zij moeten staven, is niet recht duidelijk.

Daarentegen zal het den Adviseurs niet moeilijk vallen juist uit de geschiedenis dier drie stichtingen aan te toonen hoe groot het nut eener adviseerende kommissie is.

Sinds 12 jaren waren vruchteloos allerlei pogingen aangewend om een te Amsterdam voor de eer van ons volk dringend noodig museumgebouw te doen verrijzen. Het is den Adviseurs gelukt die pogingen eindelijk te doen welslagen. Tot hen richtte zich de Minister van Binnenlandsche Zaken om een programma voor dien bouw te bekomen. Hun vroeg hij de namen van een drietal architecten aan wie ontwerpen konden gevraagd worden. Zij wezen — onder nadrukkelijke verklaring dat zij ongaarne in kwestien van personen gemengd werden — vier architecten aan, waaronder drie (één daarvan was hun medelid de heer Cuypers) welke reeds vroeger voor dezen bouw ontwerpen hadden gemaakt en twee zelfs deswege bekroond waren geworden. Bij de beoordeeling der plannen gaven zij in overleg met de daarvoor reeds bestaande Amsterdamsche kommissie een uitvoerig verslag. Zij gaven o. a. in overweging om tot verzekering eener goede verlichting een proeflokaal te bouwen, advies hetwelk door de regeering is opgevolgd, doch hetwelk vermoedelijk van weinig nut zal zijn, wijl de Adviseurs kommissie opgeheven zal zijn op het tijdstip dat in dit lokaal de beoogde proeven zullen worden genomen.

Ook bij den bouw van het nieuwe Justitiegebouw is het nut eener adviseerende kommissie gebleken. Wel hebben de adviseurs gemeend zich te moeten onthouden van een advies omtrent de thans uitgevoerde plannen, omdat dit advies eerst gevraagd werd nadat de aanbesteding der fundeering volgens die plannen was aangekondigd, maar omtrent de primitieve ontwerpen heeft het kollegie wel degelijk een advies uitgebracht; en dit advies heeft ten gevolge gehad, dat de Regeering deze ontwerpen heeft ter zijde gelegd. Het bestaan eener adviseerende kommissie heeft derhalve verhinderd, dat een plan, hetwelk op grond harer adviezen ook den Minister afkeurenswaardig bleek, tot uitvoering is gekomen, en moge de invloed van het

advies in zooverre ook slechts negatief geweest zijn, het nut daarvan schijnt naauwelijks betwistbaar.

Hetzelfde kan gezegd worden van de stichting van de Leidsche Akademie. Ook daar hebben de uitvoerige adviezen der Adviseurs voorkomen, dat een zoowel in hun oog als ten slotte ook in dat der regeering verwerpelijk ontwerp werd gevolgd. Dat de internationale wedstrijd, dien Uw ambtsvoorganger te dier zake meende te moeten openen, niet de resultaten gaf die men had mogen verwachten, bewijst niets ten aanzien van het nut der kommissie. Dit nut ligt daarin, dat een afkeurenswaardig ontwerp door de Regeering afgekeurd werd. Hadde een kommissie van advies niet bestaan, dan zou juist zoodanig plan uitgevoerd zijn geworden. Ten slotte zij opgemerkt dat de wedstrijd niet geheel zonder resultaten is gebleven, wijl de Regeering daaraan de nuttige elementen te danken heeft welke zij thans bezit om een behoorlijk gebouw tot stand te brengen. Dat de bouw niet wordt ondernomen heeft op dit oogenblik oorzaken geheel onafhankelijk van alle vroegere ten dien aanzien ingewonnen adviezen en rapporten.

10. Uw Exc. zegt, „dat een *vaste* kommissie van advies voor zaken de kunst betreffende onnoodig is, wijl steeds toevallige raadslieden te vinden zijn, en er een Afdeeling voor Kunsten en Wetenschappen bij het Departement bestaat."

De Adviseurs mogen niet nalaten er op te wijzen, dat juist in die landen waar meer dan tot dusver in Nederland het groot gewicht van de bevordering der kunstbelangen met het oog op de nationale beschaving, op den rijkdom, op de eer van het volk begrepen wordt, niet een enkele, maar meerdere vaste kommissiën van advies naast een zeer uitgebreide administratie bestaan. Of zoodanige kommissie al dan niet noodig is naast de Afdeeling Medische Politie — waarvan Uwe Exc. gewag maakte — zullen de Adviseurs niet in bijzonderheden beoordeelen; zij wijzen er eenvoudig opdat voor deze aangelegenheid der Regeering 7 inspecteurs, 5 adjunct-inspecteurs en 7 geneeskundige raden met talrijke leden en plaatsvervangende leden ten dienste staan. Voor zaken van kunst bestaan zulke inspecteurs en zulke raden niet, en zelfs de Koninklijke Akademie van wetenschappen heeft niet, gelijk in andere landen, een afdeeling gevormd uit beoefenaren der kunst, waaraan de Regeering adviezen kan vragen.

Zulke adviezen zal de Regeering — wil zij de belangen der kunst naar behooren behartigen — voortdurend behoeven. Zonder te kort te willen doen aan de bekwaamheid, de algemeene kennis en den ijver van de ambtenaren, welke aan de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen verbonden zijn, mag gerust verzekerd worden, dat het hun niet mogelijk zal zijn steeds volkomen vertrouwbare adviezen te verstrekken omtrent het beheer en de organisatie van musea, omtrent kunstwaarde en prijs van aan te koopen kunstvoorwerpen, omtrent de herstelling van schilderijen, omtrent de talrijke technische detailkwestien, welke voorkomen bij de stichting van nieuwe gebouwen of bij de restauratie onzer monumenten, waarvoor jaarlijks belangrijke sommen, zoowel door het Rijk als door gemeenten, kerkelijke korporatiën en particulieren, besteed worden. Eindelijk zullen de ambtenaren der Afdeeling nooit de gelegenheid noch den tijd hebben, om de belangrijke monumenten onzer kunst, waaraan de naam van ons vaderland een goed deel van zijnen luister dankt, na te gaan, in teekening te brengen en openbaar te maken, noch om door raadgeving, inlichting en vertoog den naauwelijks te stuiten stroom tegen te gaan van het wandalisme, dat reeds zooveel overblijfselen van onze geschiedenis en van onzen ouden kunstroem te gronde bracht.

Vooral ook op *dit* gebied is de werkzaamheid eener kommissie bij uitnemendheid vruchtbaar en wellicht in geen land van Europa meer noodig dan in Nederland, juist omdat ten onzent de studie der oude monumenten steeds volkomen werd verwaarloosd tot schade voor de kennis onzer historie, onzer kunst en onzer kunstnijverheid, tot schade voor de ontwikkeling onzer bouwkunst, welke uit de studie onzer oude bouwwerken stellig nut kan trekken, tot schade van onze beschaving, van ons nationaliteitsgevoel, hetwelk bij het beschouwen en waardeeren van hetgeen Nederlandsche kunstenaren acht eeuwen lang gewrocht hebben, ongetwijfeld zou worden versterkt.

Het kan Uwe Exc. niet toegegeven worden, „dat het op dit oogenblik niet meer onbekend zou zijn, welke gedenkteekenen van kunst en geschiedenis zich nog in ons land bevinden." Het is niet in eenige jaren tijds dat de Adviseurs zelven dit ruim tot nog toe verwaarloosd veld in al zijn deelen konden leeren kennen; en stellig is het er nog verre af, dat de natie algemeen de kennis van haar belangrijke gedenkteekenen bezit, of die gedenkteekenen waardeert. Daartoe is meer tijd en langer inspanning noodig: en daarom juist is het te betreuren, dat de aangevangen arbeid wordt afgebroken.

Evenmin mag toegegeven worden „dat men met de middelen, waardoor onze gedenkteekenen moeten gerestaureerd worden vrij wel vertrouwd is." Hoe toch kan de Regeering bekend zijn met de wijze waarop de restauratie moet voortgezet worden en talrijke technische bezwaren en vraagstukken behooren opgelost te worden bij restauratiën van omvangrijke monumenten zooals de Dom te Utrecht, de groote Kerk te 's Hertogenbosch, en zoovele andere, waarvan de ontwerpen nog niet in al hun bijzonderheden vaststaan?

Eindelijk kan niet toegegeven worden, dat, zooals Uw Exc. zegt, „indien de Kamer op den ingeslagen weg wil voortgaan, de credieten verhoogd zullen moeten worden." De Adviseurs toch hebben U nog in den laatsten zomer te kennen gegeven, dat schoon de som welke jaarlijks voor herstelling van gebouwen beschikbaar wordt gesteld niet zeer ruim is, daarmede in de dienst kon worden voorzien; en werkelijk kan met dit crediet — wanneer men de herstellingen behoorlijk over onderscheiden jaren verdeelt — veel verricht worden, *zonder dat van een verhooging sprake zij.*

11. Uw Exc. heeft eindelijk gemeend te moeten gewagen van den strijd die door sommigen harer leden tegen de kommissie gevoerd werd, op een wijze die voor het kollegie grievend is.

Het kollegie zal na hetgeen het vroeger deswege aan Uw Exc. heeft medegedeeld, de houding door de bedoelde leden aangenomen niet nader bespreken; maar het mag niet nalaten hier zijn leedwezen er over uit te drukken, dat de bitterheid van dien strijd niet weinig is veroorzaakt door de omstandigheid, dat Uw Exc. gemeend heeft, dat er eenig nut in kon liggen het kollegie onder de leiding van zijn Voorzitter te doen beraadslagen over een door Uw Exc. van hem uitgelokt schrijven, waarin tegen het kollegie in het algemeen en onderscheiden leden in het bijzonder grievende beschuldigingen werden geuit.

Den Adviseurs blijft ten slotte alleen over, de hoop uit te drukken, dat de opheffing van hun kollegie niet moge leiden tot de nadeelige gevolgen welke zij van dien maatregel vreezen, en die zij zouden betreuren, omdat zij thans even als gedurende den korten tijd dat het hun gegeven werd zich aan hun taak te wijden, een levendige belangstelling toedragen aan Nederlands kunst, en aan de gedenkteekenen welke den Vaderlandschen bodem op het gebied der kunst roemvol maken.

De Rijks Adviseurs voornoemd.

De f. Voorzitter,

SCHOLTEN.

De w. Secretaris,

GOSSCHALK.

EEN MONUMENTEN COMMISSIE IN PRUISSISCH SAKSEN.

Een van de argumenten welke de Minister van Binnenlandsche Zaken bezigde om zijn voornemen tot opheffing der Rijks adviseurs tegen het protest van de leden der IIe Kamer te verdedigen, was, dat thans reeds alle monumenten welke in Nederland bestaan door de commissie waren opgespoord, dat dus alles bekend was, en dat overigens de Regeering op dit punt geen initiatief had te nemen. De mededeeling, dat wij thans reeds volkomen op de hoogte zijn van de monumenten die in Nederland te vinden zijn, zal menig een verwonderd hebben; het zijn toch niet de twee eerste afleveringen van de nu afgebroken verslagen der commissie, waaruit de kennis onzer gedenkteekenen kan worden geput. Die mededeeling is eenvoudig in strijd met de werkelijkheid en heeft geen waarde, dan voor zoover zij de gelegenheid geeft de onverschilligheid waar te nemen van den Minister voor de gedenkteekenen die hij besprak. Slechts wie deze monumenten volstrekt niet schat en die voor het gewicht van de studie daarvan blind is, kan apodictisch verklaren „dat er niets meer te doen valt."

Of het tot de taak onzer Regeering behoort die studie mogelijk te maken en te bevorderen is een vraag welke niet in het breede behoeft behandeld te worden, zoolang aan de Staten Generaal gelden worden aangevraagd tot bevordering van de studie van wetenschappen, van letterkunde, van muziek, enz. Waarom zou terwijl de schei-, de natuur-, de sterrekunde, de botanie van Regeeringswege steun ontvangen, alleen de studie der voortbrengselen van schilder-, bouw- en beeldhouwkunst welke aan die onzer geschiedenis nauw verwant is, alle hulp moeten ontbeeren? In andere landen is men zoo eenzijdig niet, en verleent de Regeering haren bijstand ook tot de bearbeiding van al hetgeen de oude gedenkteekenen des lands betreft. Men ziet in het buitenland de Provinciale besturen zelfs met het Rijksbestuur samenwerken om het doel te bevorderen [1]). In Belgie althans vergaderen jaarlijks meermalen de Provinciale Comités onder voorzitterschap van den Gouverneur der provinciën. Ook in Pruissen rekenen de gewestelijke besturen de studie der geschiedkundige gedenkteekenen tot hunne taak. De Landdag der Pruissische provincie Brandenburg heeft onlangs besloten een Inventaris te doen samenstellen van alle kunstschatten welke zich in dit landschap nog bevinden.

[1]) In Nederland mag met lof melding gemaakt worden van de provingiale besturen van Friesland, Drenthe, Noord-Brabant en Limburg, die meermalen getoond hebben belang te stellen in de geschiedenis onzer Kunst.

Op groote schaal wordt ditzelfde ondernomen door den Landdag van de Pruissische provincie Saksen.

De monumenten van bouwkunst welke in dit gewest aangetroffen worden, zijn niet van zoo oude dagteekening als die van meer westelijk of zuidelijk gelegen landen, omdat aldaar de beschaving eerst met het Karolingisch tijdvak een aanvang neemt. Ofschoon minder oud, zijn de Saksische gedenkteekenen niet minder talrijk noch merkwaardig. De romaansche, gothische en renaissance perioden hebben er zeer veel fraaije kerken, kasteelen, stadhuizen, burchten, vestingwerken, grafmonumenten, beeldhouwwerken, voorwerpen van kunstindustrieelen aard voortgebracht, die de studie overwaardig zijn.

Het Provinciaal betuur van Saksen heeft van zijn eerste optreden af, van deze monumenten werk gemaakt. Met medewerking van onderscheiden beambten en geleerden heeft het in de eerste plaats een inventaris aangelegd, welke een zeer volledige statistiek van de oude bouw- en kunstwerken bevat; geen plaatsje nog zoo klein, geen dorp, of het is onderzocht; meer dan eens heeft men aan boerenwoningen merkwaardig beeldhouwwerk, of eigenaardige opschriften gevonden; zeer dikwijls heeft men bevonden dat in schijnbaar nietige dorpskerken de altaren, de kansels, de grafen gedenksteenen, prachtige voortbrengselen van schilder- of beeldhouwkunst vertoonden, dat daar kunstig versierde doopvonten en meubelen, overoude producten van klokgietkunst verborgen of vergeten waren.

Een door de provincie benoemde „*Historische commission*" is thans belast alle onderzoekingen betreffende de geschiedenis van het gewest volgens een vast plan te leiden en te ondersteunen en de resultaten voor het heden en de toekomst ten meesten nutte aan te wenden. Deze commissie heeft zich tot taak gesteld: 1°. de bewaring der handschriften enz. als bronnen voor de geschiedenis der provincie; 2°. de bewaring en het onderhoud van kunst- en andere monumenten; 3°. de stichting van een provinciaal Museum te Halle. Voor dit Museum zijn de grondslagen reeds gelegd; daarin zullen opgenomen worden de reeds vroeger aangekochte en opgegraven oudheden, en voorts de verzameling van het Thuringer-Saksisch oudheidkundig Genootschap.

Eindelijk heeft de commissie besloten een beschrijving der monumenten met afbeeldingen en plannen in het licht te geven. Met medewerking van den bekenden Archaeoloog Heinrich Otte zal de Bouwinspecteur Gustav Sommer dit werk in gereedheid brengen. Het zal ingedeeld worden overeenkomstig de 42 Kreitse of Districten, waarin de provincie gesplitst is [1]).

Bonn. J.

[1]) De beschrijving van ieder Kreits wordt afzonderlijk uitgegeven door Otto Hendel te Halle. De eerste aflevering behandelt het district Zeitz en kost 3 mark.

DE OUDE MONUMENTEN IN ITALIË.

Vele lieden in Nederland en onder hen telt men sommige ontwikkelden, schoon zeer eenzijdig ontwikkelden, zijn bezield met een groote onverschilligheid

voor onze oude gebouwen; zij begrijpen volstrekt niet dat de kennis van de geschiedenis onzer beschaving door de studie dezer gedenkteekenen wordt vermeerderd, dat die studie vele nuttige lessen voortbrengt, behartigenswaardig ook bij de hedendaagsche bouwtechniek dat eindelijk bij een behoorlijke instandhouding dier monumenten zij grooten invloed oefenen op de veredeling vau den smaak, en op de verfijning van het gevoel voor kunst bij publiek en nijverheidsmannen, en dat zij veel bijdragen om bij allen een rechtmatig gevoel van trots levendig te houden over hetgeen de voorouders gewrocht hebben en om aan ons volk een krachtig bewustzijn te geven van zijn goed recht om een geëerbiedigde Natie te zijn.

Die uit de eenzijdig-wetenschappelijke opvoedingsmethode onzer scholen verklaarbare onverschilligheid ontaardt bij sommigen in een gevoel van ongeduld en zelfs van vijandschap, wanneer zij in aanraking komen met hen, die ten behoeve onzer monumenten meer belangstelling trachten op te wekken. Wijl zij echter aan gezonde argumenten om hun onverschilligheid te verdedigen of de belangstelling van anderen te veroordeelen gebrek hebben, trachten zij door machtspreuken of door bespotting in die leemte te voorzien.

Op den duur te vergeefs. Want niet alleen blijken deze wapenen tegen de gegronde logica niet bestand, maar ook de werkzaamheid van *alle* beschaafde natiën om ons heen slaat hun die uit de handen; zoodat zij om zich te redden hun toevlucht zouden moeten nemen tot de nog al zwakke stelling dat zij alleen de ware beginselen verkondigen, en alle andere regeeringen en volken dwaas zijn.

Het is derhalve niet zonder nut telkens op het voorbeeld van het buitenland te wijzen. Die voorbeelden ontbreken niet; dezer dagen geeft Italië er ons een, dat zeker voor Nederland leerzaam is.

Wie heeft niet ten onzent hooren beweren, dat het opsporen en instandhouden van middeneeuwsche kerken en poorten, van gothische monumenten onzin was, en dat dit opsporen duidelijk zekere neiging tot ultramontanisme en tot een terugkeer naar middeneeuwsche politieke en sociale toestanden verried?

Hoe laat zich die beschouwing rijmen met den maatregel onlangs door het stellig niet ultramontaansch Departement van openbaar onderwijs in Italië bevolen? Dit ministerie heeft de uitgave aangevangen van een groot photographisch album, hetwelk de afbeeldingen zal bevatten van de *middeneeuwsche* bouwwerken van het Italiaansche koningrijk. Reeds zijn de afbeeldingen van de provinciën Florence, Sienna, Arezzo, Piza en Lucca gereed.

En deze uitgave staat in nauw verband met de voornemens der Italiaansche regeering betreffende de herstelling en de bewaring der historische gedenkteekenen.

PARTI-PRIS.

Onder het pseudoniem Flanor berispt de heer Vosmaer, in den Nederlandschen Spectator van 8 Maart, de restauratie van den gevel der groote Hofzaal op het Binnenhof en heeft hij den moed de conscientieuse, zorgvuldige, nauwkeurige herstelling van dit front op één lijn te stellen met de noodlottige vernieling van het inwendige in 1861.

Hij keurt het namelijk af, dat er aan den gevel hogels en een kruisbloem of fleuron, dat er in de vensternissen traceeringen zijn aangebracht. Dat deze bouwdeelen op een plaat uit de 18e eeuw voorkomen is voor hem zonder beteekenis, want die plaat is het werk van „*een onnauwkeurig graveur*," en wat alles afdoet „al onze zeer oude bouwwerken zijn hoogst eenvoudig, het geheele karakter van de groote zaal was streng, zonder versieringsoverdaad."

Bovenstaande beweringen zijn eenvoudig de vrucht van het parti-pris om de goedgeloovige menigte in te nemen tegen alles, waarin de Adviseurs en meer bijzonde heer Cuypers gemengd zijn geweest. Waarde hebben die beweeringen geenzins. Of is er versieringsoverdaad wegens eenige hogels, en eenige traceeringen? Wat beteekent het losse gezegde „dat alle onze zeer oude bouwwerken hoogst eenvoudig zijn?" Is niet in hetzelfde jaar waarin de Hofzaal gesticht werd, de bouw aangevangen van den Dom te Utrecht, het meest weelderige gebouw van geheel ons land zoowel in aanleg als in de bijzonderheden van alle deelen? Van waar het recht geput om den graveur der 18e eeuw „onnauwkeurig" te noemen? En waarom geen melding gemaakt van onderscheiden schilderijen, prenten en teekeningen, niet uit de 18e maar uit de 17e en uit de 16e eeuw, die den „onnauwkeurigen" graveur volkomen verdedigen?

Doch al bestonden al die documenten niet, zelfs een leerling in de bouwkunst zoowel in Nederland als in het buitenland zal niet aarzelen de hogels, de topbloem, de traceeringen die de heer Vosmaer uit de hoogte veroordeelt, te verklaren als aangewezen door den stijl van de Hofzaal.

NECROLOGIUM.

Den 4en Januarij 1879 overleed te Amsterdam de kunstschilder *Bernhardt te Gempt.* Hij was de zoon van een predikant, en werd den 25en April 1826 te Batenburg geboren. Oorspronkelijk bestemd om godsdienstleeraar, daarna om koopman te worden, werd hij eerst naar de Hernhutters te Neuwied, vervolgens naar de Handelschool te Luik gezonden; doch zijn neiging dreef hen naar de schilderkunst. Na 2 jaren les ontvangen te hebben van den schilder Christ te Nijmegen, trad hij in het atelier van Pieneman; de Koning stelde hem in de gelegenheid een kunstreis naar Belgie, Frankrijk, Zwitserland en Italie te ondernemen.

Hij muntte uit in het schilderen van dieren, voornamelijk van honden. Zijn meest populaire schilderij „het hondenadres" zal ongetwijfeld zijn naam doenleven.

In de laatste jaren was hij ten prooi aan een groote melancholie, waarvan het treurig gevolg was, dat hij zich om het leven bracht.

Te Gempt was ridder van de Eikenkroon.

— Hetzelfde droevige uiteinde had de landschapschilder *M. van Raden*, die den 6en Februarij 1879 te 's Gravenhage zich het leven benam. De dood van te Gempt had op hem een grooten indruk gemaakt, en weinige dagen voor dat hij zijn noodlottig besluit uitvoerde, had hij op het voorbeeld van zijn kunstbroeder gezinspeeld. Van Raden heeft onderscheiden verdienstelijke aquarellen nagelaten.

— *Honoré Daumier* in 1810 te Marseille geboren, verloor in 1877 het gezicht en onlangs in kommervolle omstandigheden het leven. De Charivari bevat een ontelbare menigte van Caricaturen, welke Daumier met groote vlugheid van hand op steen heeft geteekend.

ADVERTENTIËN.

Werken geschikt voor Leesgezelschappen.

Alcestis, door **** Uit het Engelsch, met eene voorrede van Cd. Busken Huet. .... *f* 2.50
Anton Bergman, Twee reisnovellen van den Rijn. Noord-Nederlandsche uitgave onder toezicht van Dr. J. van Vloten .... *f* 0.80
Bjornsterne Bjornstorne, Magnhild. Uit het Duitsch, door Holda .... *f* 1.90
F. A. Buis, De dochter van den overste. Oorspronkelijke roman .... *f* 3.50
C. T. van Assendelft de Coningh, Ontmoetingen ter zee en te land. 2 deelen .... *f* 4.25
Karl Detlef, Moest het zijn? Uit het Hoogduitsch *f* 2.75
Marcellus Emants, Op reis door Zweden ... *f* 2.90
Marcellus Emants, Monaco, drie Typen .... „ 2.40
Fantasio, Europeesche brieven. Met eene inleiding van Cd. Busken Huet. 2 deelen .... *f* 4.90
Hester Wene, De Oudvelders. 2 deelen ..... *f* 6.25
J. Hoek, Wat er werd van de kinderen van Bellevue. 2 deelen .... *f* 6.80
Cd. Busken Huet, Novellen. 2e druk ...... *f* 2.—
Edw. Jenkins, Klein Duimpjen. Maatschappelijke vertelling. Naar den 12en Engelschen druk, door Dr. J. van Vloten .... *f* 2.25
Edw. Jenkins, Murks twaalfde. Zijne geboorte en zijne overige wederwaardigheden. Naar het Engelsch, door J. de Vries .... *f* 1.90
Gerard Keller, Weenen .... *f* 4.—
J. van Santen Kolff, Een Soiree bij Rubinstein *f* 2,90
Hendrik Wolfgang van der Meij, Wandelingen in Noorwegen .... *f* 4.50
Margaretha More's Dagboek. Naar den 5en Engelschen druk. Met inleiding van Dr. J. van Vloten. 2e druk .... *f* 1.40
J. van Vloten, Onkruid onder de tarwe. 3e dr. *f* 0.90

Verlag von H. COSTENOBLE in *Jena*:

Geschichte der bildenden Kunst

VON DER

ältesten Zeit bis auf die Gegenwart für Gebildete aller Stände,

VON

THEODOR SEEMANN.

MIT 166 IN DEN TEXT GEDRUCKTEN HOLZSCHNITTEN.

Preis 8 Mark.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. à 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignat la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Im Verlage von ***ERNST WASMUTH*** in Berlin, Werderstrasse 6, ist erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

DER TODTENTANZ

VON

HANS HOLBEIN.

NACH DEM EXEMPLAR DER ERSTEN AUSGABE IM KöNIGL. KUPFERSTICH-CABINET ZU BERLIN IN LICHTDRUCK NACHGEBILDET.

MIT ERLäUTERNDEM TEXT HERAUSGEGEBEN

VON

FRIEDRICH LIPPMANN.

Ein Band in klein-8 von 40 Tafeln . . . . Preis M. ***10.—***

Kunstveilingen in de „Brakke Grond."

I. De hoogst belangrijke verzameling geteekende en gegraveerde **PORTRETTEN** van Nederlandsche **SCHILDERS, GRAVEURS,** enz., nagelaten door **Dr. A. VAN DER WILLIGEN Pz.**, te Haarlem. De veiling zal plaats hebben den 16 en 17den April 1879, onder directie der firma FREDERIK MULLER & C°.

II. De fraaie verzameling oude **TEEKENINGEN**, bijeengebracht door den WelEd. Heer **J. F. ELLINCKHUYSEN**, te Rotterdam, waarbij van Averkamp, Cuyp, van Everdingen, Goltzius, van Goyen, Hackaert Lingelbach, Rembrandt, Roghman, Rubens, Ruysdael, Saftleven, Vaillant e. a. — Voorts kapitale **MODERNE AQUARELLEN** van Bisschop, Bles, Bosboom, A. van Everdingen, Gallait, Campotosto, Cipolla, H. en M. ten Kate, Henriette Ronner, Springer, e. a.

De Veiling zal plaats hebben Woensdag 16 en Donderdag 17 April, onder directie der Firma's FREDERIK MULLER & C°. en C. M. VAN GOGH.

Kijkdagen 14 en 15 April van 10—4 uur. De beide Catalogi zijn à *f* 0.25 verkrijgbaar.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam

№ 4. 12 April 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—	***Verschijnt op Zaterdag***	Prijs der Advertentiën:
Franco per post.......................... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1 - 6 regels......................... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Phototypie* of *Photogravure.*		Grootere letters naar plaatsruimte.

Zij, die den nederlandschen Kunstbode wenschen te vervolgen, worden verzocht hiervan bericht te zenden aan den uitgever

W. C. DE GRAAFF,
te Haarlem.

HET NIEUWE MUZEUM TE ROTTERDAM.

Te Rotterdam is in de laatste maanden van 1878 een nieuw Muzeum geopend, dat de stichting is van de „*Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst*" aldaar. Vóór dat wij onze aandacht aan dat Muzeum wijden, moet met een enkel woord worden melding gemaakt van wat door die Vereeniging wordt beoogd.

Zij heeft ten doel in het algemeen opwekking tot de beoefening van Geschiedenis en Kunst, hoofdzakelijk met het oog op Rotterdam en ons Vaderland. De middelen om daartoe te geraken blijven ter keuze van de Vereeniging; voornamelijk stelt zij zich voor.

1°. het inrichten van musea en het houden van tentoonstellingen, beide van voorwerpen zoowel op Geschiedenis als op Kunst betrekking hebbende;

2°. het vormen van een bibliotheek, het uitgeven van geschriften en het ondersteunen van gedeeltelijk voltooide of nog uittegeven werken;

3°. het uitschrijven van prijsvragen, het verleenen van bekroningen en het houden van besprekingen en voordrachten;

4°. het aanmoedigen van kunstenaars en verdienstelijke werklieden.

De Vereeniging bestaat uit gewone leden en eereleden. Gewoon lid is ieder, die zich als zoodanig bij het bestuur aanmeldt. De jaarlijksche contributie wordt in algemeene vergadering vastgesteld; voor het eerste jaar is zij bepaald op *f* 10.— met een entrée van *f* 2.50. Aan het hoofd der Vereeniging staat een bestuur van minstens acht leden, te benoemen in algemeene vergadering, op voordracht van twee personen door het bestuur opgemaakt. Het bestuur bestaat thans uit de Heeren A. S. Chabot, J. van der Kellen, Jhr. P. H. A. Martini Buijs, R. N. L. Mirandolle, Fr. D. O. Obreen, Dr. E. van Rijckevorsel, Hendr. Veder Jr. en N. C. Vogel.

Zoo als men uit deze bijzonderheden, geput uit de statuten der Vereeniging, bemerkt, is het programma vrij uitgebreid. Het spreekt intusschen van zelf, dat niet alles wat men zich ten doel stelt, te gelijk kan en zal worden ten uitvoer gebracht.

Het eerste, waaraan de vereeniging heeft gemeend hare krachten te moeten wijden, is het oprichten van

een Muzeum van zoodanige voorwerpen, die van belang kunnen zijn voor onze kunstnijverheid. Het gemeentebestuur van Rotterdam, bereid als het was om de pogingen der vereeniging te steunen, heeft haar een drietal lokalen boven het beursgebouw ten gebruike afgestaan. Zonder veel krachtsinspanning is in die lokalen eene verzameling bijeengebracht, die nu reeds een paar honderd nummers telt.

Sedert 24 December, toen het Muzeum voor het publiek werd opengesteld, heeft het zich in een druk bezoek en veel belangstelling mogen verheugen. Een enkel woord over de verzameling zelf moge hier zijn plaats vinden.

Reeds bij het binnentreden wordt de aandacht van den belangstellenden bezoeker getrokken; in de eerste plaats valt het oog op vier fraaie tafereelen van delftsch aardewerk. Een daarvan is hoogst interessant, én om de voorstelling én om den maker. Het stelt namelijk voor Frederik den Groote met zijn staf. De koning zit op zijn holsteinschen klepper en ziet u met doordringenden blik aan. Boven het tafereel staat in den rand geschreven: „Fredericus Rex Borussiae S. R. I. Elector etc. etc." Het geheel bestaat uit 30 tegels en is geschilderd in een paarschen toon. Zeiden we zoo straks dat deze tafereelen van delftsch aardewerk zijn, thans moeten we voor dit een uitzondering maken. Er staat met duidelijke letters onder „J. Aalmis, Rotterdam." In plaats van met delftsch, hebben we hier met rotterdamsch aardewerk te doen. Algemeen bekend is het zeker niet, dat men ook te Rotterdam plateelbakkerijen gehad heeft; toch is het een feit, dat men dáár reeds in de tweede helft der 16e eeuw, op het oosteinde der Hoogstraat en in den Groenendaal, verscheidene „potteriën" aantrof, welke benaming in de 17e eeuw plaats maakte voor die der „platiel- of plateelbackerien." De plateelbakkerij van Aalmis stond in de 2e helft der 17e eeuw, aan de oostzijde van den Schiedamschen dijk; de zaak ging van vader op zoon in die familie over en in onze eeuw heeft zij nog getracht zich staande te houden, doch zij is eindelijk met het verkwijnen dier industrie ook te niet gegaan. Stippen wij nog aan, dat die plateelbakkerij onder J. Aalmis, een tijdperk van bloei beleefde en dat het fabrikaat zich door zijn artistiek gehalte onderscheidde.

Voor men binnen komt in de eigenlijke lokalen van het Muzeum der Vereeniging, ontmoet het oog nog eenige andere voorwerpen, die de moeite waard zijn te vermelden. Vooreerst een plattegrondkaart van Haarlem; behalve uit een topografisch oogpunt, heeft deze kaart als een staal van graveerkunst recht om met aandacht bekeken te worden en geen wonder, want ze is van de hand van een meester in die kunst, — van Romeijn de Hooghe „Rechtsgeleerde en Commissaris derzelve stede." Veel, maar nog niet alles, is er van het leven van dezen plaatsnijder-advocaat en politieken woelgeest bekend; maar thans nu er meer werkkrachten komen op het gebied van archieven-onderzoek, behoeft het niet lang te duren, of ook over hem zal weldra nieuw licht zijn opgegaan.

Thans mogen we niet verder gaan zonder vooraf dien luchter van gesmeed ijzer te hebben opgelet; het is smeedwerk in laten renaissance stijl, uitmuntend door sierlijkheid. Met een verzuchting over het tegenwoordig verval van het eenmaal bij ons zoo artistieke smidsvak, zet men het bezoek voort in portaal en gang.

Dat de Vereeniging alles behalve afkeerig is van hedendaagsche kunst, blijkt den bezoeker al spoedig uit een alhier tentoongesteld borstbeeld van den Koning, in 1865 geboetseerd door Eug. Lacomblé; nimmer zagen wij zulk een treffende gelijkenis. Vergissen wij ons niet dan is dit borstbeeld een unicum, waardoor de waarde er van niet weinig verhoogd wordt.

Voorts ziet men nog eene oude tegelschilderij, van vrij groote afmeting, voorstellende een gezicht op de Maas voor Rotterdam en een statuet van Erasmus, — het laatste meer curieus dan fraai, — kennelijk afkomstig uit den gevel van het een of ander oud huis.

Van gothieke kunst is er weinig, dat hier de aandacht trekt, tenzij men daarvan uitzondere een bizonder fraaie houten kist uit de 15e eeuw, met fijn besneden paneeltjes. Het tijdvak der Renaissance, daarentegen is beter vertegenwoordigd; let b. v. op die balksleutels, — lachend of grijnzend zien u die geestig in hout gesneden maskers aan; wel is het lang geleden, dat zij balken torschten en u heel wat zouden kunnen vertellen, als het spraakvermogen hun niet ontbrak. Voor het tegenwoordige is hunne bestemming slechts om getuigenis af te leggen van de kunstvaardigheid van een lang vervlogen geslacht.

Plaatsruimte hebben het voorportaal en de gang nog genoeg; het voornemen is om die gaandeweg, zooveel mogelijk dienstbaar te maken aan verschillende doeleinden, o. a. ter expositie van gipsafgietsels naar fraaie en zeldzame kunstvoorbrengselen. Reeds heeft de subcommissie voor het Museum tot verkrijging daarvan pogingen aangewend, die zonder twijfel gunstig gevolg zullen hebben.

Hetgeen nu verder onze aandacht trekt zijn eenige aan den wand hangende afteekeningen van oud-hollandsche woonhuizen; een viertal gravuren van S. Fokke, naar zeer fraaie landschappen van Hendrik Van Averkamp, bijgenaamd „de Stomme van Kampen", en eindelijk een zeer merkwaardig bearbeide deur, een hedendaagsch werkstuk, dat voor den eigenaar van het Slot Loendersloot vervaardigd werd, in overeenstemming met den romaanschen stijl waarin dat oude Slot gebouwd werd. Die deur, welke tijdelijk, even als vele andere zaken ter expositie is afgestaan, geeft tevens toegang tot het eerste vertrek van het Museum, dat men nu binnentreedt.

Zooveel zulks doende was, is dit vertrek als een oud hollandsche kamer ingericht. Het spreekt bijna van zelf, dat men in de eerste plaats een schouw te zien krijgt; doch zulk een waarvan de verschillende onderdeelen bijzonder fraai zijn. Die gebeeldhouwde eikenhouten schoorsteenkap is van de zuiverste renaissance en in het midden daarvan treft men het in hout gesneden wapenschild van het aloude geslacht der Van Amstels aan. De ijzeren vuurplaat stelt voor het vertrek van den verloren zoon uit het ouderlijk huis. Hij, de verloren zoon namelijk, is gekleed in het kostuum van den tijd van den vervaardiger der plaat, omstreeks 1630. Deze plaat is in zijn soort, een meesterstuk van gietwerk; jammer maar dat ten gevolge van het vroeger aanhoudend met zand schuren de voorstelling hier en daar wat afgesleten is. Een prachtig mozaiek van met groen, oranje en blauw op wit beschilderde tegels vormt de binnenbekleeding dezer schouw. Als ameublement in dit vertrek ziet men o. a. fraaie stoelen van verschil-

lenden vorm, uit het midden der 17e eeuw, alsmede een tafel uit dienzelfden tijd; vooral de stoelen zijn bijzonder opmerkelijk en zouden een hedendaagschen meubelmaker, mits zijn vak *goed* verstaande, als model, goede diensten kunnen bewijzen. Aan den wand prijken eenige goede, oude schilderijen, o. a. van Van Beijeren, Droochsloot en Bega.

Tijdelijk werd, te beginnen met den dag der opening van dit Museum, eene kapitale moderne schilderij, in deze kamer tentoongesteld, met de meeste bereidwilligheid door den eigenaar den heer Fop Smit Jr. tot dat doel afgestaan. Het stuk is van de hand van den hier te lande minder algemeen bekenden Belgischen kunstschilder K. Ooms en stelt voor eene huiszoeking in de drukkerij van Plantijn te Antwerpen in 1562.

De schilder geeft ons het inwendige der drukkerij van Plantijn te zien, zooals die schier nu nog in wezen is [1]); het oogenblik is gekozen waarop Jan van Immerseel, markgraaf van Antwerpen, op last der Landvoogdes Margaretha van Parma, een onderzoek heeft ingesteld of zeker kettersch boek, getiteld: „Briefve instruction pour priez" bij Plantijn gedrukt is geworden. De uitslag van het onderzoek, — het vinden van het corpus delicti, — waardoor algemeene verslagenheid wordt teweeggebracht bij de huisgenooten van den beroemden drukker, is uitsluitend weergegeven; hij zelf is afwezig en de drukkersgezellen die, buiten weten huns meesters, het boekje gedrukt hebben, worden door de Spaansche soldaten geboeid en gevangen genomen.

Kompozitie, teekening en kleur zijn zeer fraai en de schilder geeft in deze kapitale schilderij blijken dat hij het geschiedkundig genre meester is; onnoodig hierbij te voegen dat dit stuk, gedurende den tijd dat het tentoongesteld bleef, een der „great attractions" voor de bezoekers van het Muzeum was.

Het merkwaardigste, wat verder in dit vertrek van het Muzeum te zien is, zijn de kostbare voorwerpen in de vitrines, b. v. oude venetiaansche en fransche kanten, drijfwerk in zilver, in koper en ander metaal; middeneeuwsche getijdeboeken met prachtige miniaturen, waaronder eenigen, die voor de geschiedenis der kleederdracht van belang zijn; boekbinderswerk uit de 17e en 18e eeuw; afdrukken van zegels uit de 13e, 14e en 15e eeuw; houten snijwerk, enz. Van oude beschilderde glasruiten is nog weinig aanwezig, doch de toezegging is ontvangen, dat eenige fraaie stalen van die oud-vaderlandsche kunstnijverheid binnenkort in bruikleen zullen worden afgestaan.

Voor de kunstnijverheid in 't algemeen is het tweede vertrek van het Museum insgelijks zeer leerzaam; in de eerste plaats een kast, voorzien van bijzonder fraai snijwerk, uit het laatst der 16e of het begin der 17e eeuw; eenige stoelen met zeer lage ruggen en eenige met zeer hooge, geheel opengewerkte ruggen. De liefhebbers van oud-Japansch porcelein beschouwen hier een groot stel pullen, zooals zich niet alle dagen voordoet en waarvan de beschildering bestaat uit rozen en anjelieren van goud en blauw, op meesterlijke wijze uitgevoerd.

Dat het lijstenmakersvak eertijds ook artistiek was, blijkt uit een kleinen doch fraaien spiegel, met bruine gesneden lijst, gekroond door twee wapenschilden.

[1]) Thans het muzeum Plantijn Moretus te Antwerpen.

Het kopersiagersvak uit de 16e eeuw laat zich vertegenwoordigen door twee zeer merkwaardige armblakers elk voor vijf lichten. Voorts in de vitrines wederom zeer fraai bewerkte voorwerpen, o. a. één prachtig geborduurd zijden vest uit de vorige eeuw, kantwerk, drinkglazen enz. om kort te gaan allerlei zaken, die van groot belang kunnen zijn voor onze hedendaagsche kunstnijverheid. Maar ook uit een geschiedkundig oogpunt hebben zij waarde; zoo treft men daarnevens eene vitrine aan, bevattende verscheidene voorwerpen, die betrekking hebben op den vermaarden ontdekker der infusoriën, Antony van Leeuwenhoek, o. a. eenig fraai oud japansch Porcelein, waarop zijn borstbeeld, geslachtswapen en grafnaald in geëmailleerde kleuren zijn afgebeeld. Zeer waarschijnlijk werd dit porcelein indertijd alleen voor Leeuwenhoeks familie vervaardigd; het ligt dus voor de hand, dat dergelijke voorwerpen zeldzaam zijn en een plaats in een museum verdienen. Van de oude schilderijen stippen wij hier aan, een merkwaardig portret van Musius, een van Frederik Hendrik, twee van Jacob van der Merkt en zijne vrouw, beide laatste stukken van de hand van een zeldzaam meester, waarschijnlijk van Hendrik Goudt; dan nog twee kleine zeer fraai op koper geschilderde portretten van Hendrik IV en zijne gemalin. Op verre na is hier niet alles gezegd, wat er in dit vertrek te zien is; het doel dezer regelen beoogt dan ook slechts een overzicht van het geheel te schetsen.

Het derde en laatste vertrek van het muzeum bevat hoofdzakelijk voorwerpen uit de 18e eeuw; de voorstanders van het rocaille, rococo of geschulpte genre kunnen hier het een en ander van hun gading vinden; onder anderen ziet men hier een fraaien spiegel van bijna drie meter hoog; het snijwerk is echte *Louis XV* evenals dat dier beide consoles, waarop blauwe pullen staan. Van porcelein is hier een groote voorraad evenals van aardewerk; de wanden van het vertrek zijn schier tot aan de zoldering, als het ware bekleed met veelkleurige borden en schotels van het fijnste oud-japansch porcelein tot het dikste delftsch aardewerk toe. Wanneer men dit vertrek den naam van „het porcelein-kamertje" gaf, zou dit niet ten onrechte zijn. Zie slechts die beide glazen hoekkasten; de inhoud bestaat bijna uitsluitend uit allerlei curiositeiten van dien aard. Het vermaarde delftsche fabriekaat is goed vertegenwoordigd en door voorwerpen die niet alledaagsch zijn, o. a. een nagebootst boekje, met het merk *M*(etalen) *P*(ot) en het jaar 1659, dat zeer fraai is en waarvan de bestemming is geweest, om met warm water gevuld, des winters in de tochtige kerk of op reis in de trekschuit tusschen de handen gehouden te worden.

Van het weinig voorkomende „Amstel" en „Loosdrechtsch" fabrikaat, zijn hier goede stalen zichtbaar, als: kopjes, schoteltjes enz. Behalve zeer fraai Japansch en Chineesch staan hier eenige specimina van kostbaar „Croonenbergs" porcelein, waarvan de kleur melkwit is en de versiering bestaat in zeer uitvoerig met kleuren geschilderde bloemen.

Aan oud glaswerk is ook geen gebrek. De rijnwijn bokaal van groen glas waarvan de omvang nauwlijks door de hand omspannen kan worden, vormt hier een waar contrast met het venetiaansch wijnglas, welks voet nog dunner is dan een pijpensteel; voorts oude duitsche bierglazen met beschilderde versiering,

alsmede glazen met wapens en opschriften. Ook eenige voorwerpen van anderen aard vergen een aandachtige beschouwing b. v. een cocosnoot met verguld zilver gemonteerd, van de „zilvervloot" afkomstig en in het bezit geweest van den admiraal Piet Hein. De bewerking en versiering der zilveren montuur heeft iets, dat niet aan hollandsche herkomst doet denken, en waardoor het dus zeer waarschijnlijk wordt, dat dit voorwerp werkelijk een deel van Piet Heins buit op de Spanjaarden is geweest. Onder het zilverwerk munten uit twee springende paarden gedreven door Benvenuto Cellini. Deze meesterstukken van drijfkunst zijn slechts 19 centimer hoog; zij moeten het eigendom geweest zijn van Rubens, waardoor zij behalve op het gebied der Kunst ook geschiedkundige waarde hebben. Nog moet vermeld worden een dameshalsketting van donker blauw gesteente in zilver gevat, keurig van bewerking; dit voorwerp is een sierlijk voorbeeld van zilversmidskunst uit de 18e eeuw. De vitrines bevatten nog tal van kleinere voorwerpen, die in fraaiheid van bewerking wedijveren; alsmede eene uitgebreide verzameling zilveren kinderspeelgoed uit verschillende tijdperken.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de Vereeniging, in een kort tijdsverloop, reeds een aantal belangrijke en fraaie voorwerpen in haar Muzeum heeft weten bijeente brengen. En dat de pogingen om zoodoende vele kunstvoorwerpen te behoeden voor eventueele vernietiging en verdwijning, op prijs gesteld worden, wordt voldoende bewezen door het getal personen, die sedert het jeugdig bestaan der vereeniging zich als leden bij haar hebben aangesloten of voorwerpen van kunst in leenbruik aan haar afstonden.

Het Muzeum der Vereeniging is slechts één der onderdeelen van het programma, dat zij wenscht uittevoeren, doch het is te hopen, dat de belangstelling in haar streven zoo algemeen worde, dat het bestuur spoedig in staat zij ook de overige deelen van dat schoone plan ten uitvoer te leggen.

INDUSTRIEEL ONDERWIJS IN BELGIE.

De belgische Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers een lijvig verslag gezonden omtrent het industrieel en ambachtsonderwijs in Belgie. Dit is sinds 1867 het eerste rapport hetwelk dienaangaande wordt uitgebracht.

In 1867 bestonden er 86 instellingen van onderwijs door den Staat, de provinciën en de gemeenten gezamenlijk gesubsidieerd, n.l. 14 industriescholen, 70 werkplaatsen (ateliers d'apprentissage) in Vlaanderen, de Industrie- en Mijnenschool in Henegouwen en de Handelsschool te Antwerpen.

Sinds dien tijd zijn er nog 18 industriescholen geopend; tegenover 4 nieuw opgerichte werkplaatsen, zijn er 15 afgeschaft; te Brussel zijn openbare cursussen over vakken van nijverheid ingesteld, en is aan het Koninklijk Industrie-Museum een openbare cursus in photographeerkunst geopend; een cursus voor de behandeling van stoommachines werd te Namen gehouden.

De meeste der 32 bestaande industrie- of ambachtscholen, ten getale van 13, bevinden zich in Henegouwen; dan volgen Vlaanderen, Brabant en Luik; de overige provinciën hebben er elk een. Het doel van deze instellingen is, den werkman de wetenschappelijke kennis te verstrekken, welke hij in de werkplaats niet verkrijgt, en hem zoodoende te ontwikkelen en in staat te stellen beter en vruchtbaarder arbeid te verrichten.

Over het algemeen onderwijst men er het teekenen en de toepassing daarvan op de industrie, de meetkunde, het rekenen, de beginselen der comptabiliteit, der natuur- en der scheikunde, de mechanica, de hygiene, enz. Natuurlijk wordt dit programma naar gelang der lokale behoeften gewijzigd.

„Het onderwijs dat de werkman in deze scholen ontvangt," zegt het Verslag, „de goede raadgevingen, welke men hem verstrekt, oefenen een grooten invloed op zijn toekomstig lot en verwijderen van zijn geest de schadelijke denkbeelden, waarvan de noodlottige gevolgen maar al te wel bekend zijn. De ambachtschool is dus een groot middel tot zedelijke verbetering en tot ontwikkeling — de regeering moet naar ons oordeel alle pogingen in het werk stellen, om die scholen te verbeteren en te vermenigvuldigen."

Aldus de belgische Minister. In Nederland laat, gelijk bekend is, de regeering de ambachtschool en den werkman aan hun lot over. Men meent zijn schuld aan de nijverheid gekweten te hebben, als men aan een tentoonstelling van onze middelmatige producten een half voldoende subsidie gegeven heeft, als men omtrent den toestand onzer nijverheid een verslag heeft doen opstellen en als men waakt tegen het springen van stoomketels. Werkelijk vruchtbare maatregelen tot ondersteuning en verbetering van het onderwijs der nijverheidsmannen blijven steeds uit.

In Belgie is men ons ook op dit punt vooruit. Ten vorigen jare is daar een inspecteur voor het industrieel onderwijs benoemd, die reeds alle scholen heeft onderzocht en jaarlijks zijn inspectiën zal herhalen. Ten gevolge van dien maatregel zijn de gebreken aan den dag gekomen, welke aan sommige instellingen kleven, en thans heeft de regeering een verhooging aangevraagd van het op de staatsbegrooting voor het nijverheidsonderwijs uitgetrokken crediet. Een eerste algemeene maatregel is de invoering van „cursussen in industriëele staathuishoudkunde, omdat het van bijzonder groot nut is, onder de werklieden gegronde begrippen te verspreiden aangaande het kapitaal, de loonen, de verdeeling van den arbeid, de verhouding van patroon en knecht, enz."

De gezamenlijke industrie- of ambachtscholen kostten in 1878 390,000 francs of gemiddeld fr. 12,200 per school. 39 % van deze uitgave wordt door den Staat, 16 % door de provinciën, 45 % door de gemeenten en particulieren gedragen.

Er waren 262 onderwijzers en 8387 leerlingen.

De werkplaatsen (ateliers d'apprentissage) werden in 1840 geopend, om de kwijnende weverijen van Vlaanderen op te beuren. In 1847 werden zij bij een Kon. besluit gereorganiseerd en aan een inspectie onderworpen. Alleen die instellingen, welke van gemeentewege worden beheerd, ontvangen subsidiën van het Rijk. Er waren in 1877 1412 leerlingen. Sinds de oprichting dier opleidingsinstellingen zijn niet minder dan 22,000 ambachtslieden in deze scholen gevormd.

Terwijl de mijnenschool te Bergen en de handel-

school te Antwerpen in de Kunstbode niet behoeven besproken te worden, mag een kort woord gezegd worden omtrent den cursus in de photographie, welke te Brussel gegeven wordt. Dit onderwijs kost den Staat niet meer dan 2500 francs, welke som grootendeels aan aankoop van instrumenten enz. besteed wordt. Van dit onderwijs wordt met veel ijver gebruik gemaakt. De photographie ontwikkelt zich dagelijks: hare toepassing is veelvuldig en van groot nut voor de nijverheid, het onderwijs, en voor wetenschappelijke waarnemingen; deze kunst bewijst uitnemende diensten aan allen, die de graphische kunsten moeten beoefenen. Zij komt te pas bij de heliotypie, de heliogravure, de phototypie, de gillotage en andere middelen tot vermenigvuldiging en reproductie van voortbrengselen van kunst of industrie.

Voor al de instellingen van onderwijs in het Belgische rapport genoemd gaf de regeering in 1878 een som uit van 276.900 francs, waarvan fr. 153.969 voor de industrie- of ambachtscholen.

Gelijk gezegd is, zal de Regeering meermalen verhoogingen van dit crediet aanvragen, ten einde op krachtige wijze door het verbeteren van het onderwijs de belgische nijverheid te ontwikkelen.

KUNST- EN KUNSTINDUSTRIEEL ONDERWIJS IN AMERIKA.

In Nederland zal niemand kunnen gelooven, dat de Amerikaan, die naar men meent, leeft en gloeit alleen voor 't geen dadelijk en tastbaar nut en voordeel aanbrengen kan, dat die Amerikaan zich er met alle kracht op toelegt, den kunstzin bij zijn volk op te wekken en te ontwikkelen. Toch is het zoo, gelijk blijkt uit het navolgende, getrokken uit het „Report of the Commissioner of Education for the year 1876. Washington, Government Printing Office 1878."

Men leest daar bladz. 139 en verder:

„De invoering van het teekenonderricht als voorgeschreven vak van onderwijs in alle openbare scholen houdt steeds de belangstelling van alle opvoedkundigen gaande en heeft meer en meer veld gewonnen, sedert daarop de aandacht van geheel de Vereenigde Staten gevestigd is geworden door de wetgevende macht van Massachusetts, die in 1870 het teekenen in de openbare scholen van dezen staat bepaald voorschreef.

„Het gegeven voorbeeld is al meer en meer door de schoolautoriteiten van een groot aantal steden in de Vereenigde Staten gevolgd, en op 14 Mei 1875 heeft de Staat New-York een dergelijke wet vastgesteld."

Thans na eenige jaren, nu dat onderwijs de proef heeft doorstaan, kan men over de uitkomsten oordeelen, en bevredigend, zelfs verwonderlijk zijn de vorderingen van de leerlingen, die 2, 3 of 4 jaren onderricht hebben ontvangen, te meer verwonderlijk, wanneer men het in vergelijking met andere vakken gering aantal uren, die aan het teekenen gewijd worden, in aanmerking neemt.

Terwijl deze beweging zich op de openbare scholen ontwikkelt, is op vele inrichtingen van middelbaar en hooger onderwijs de belangstelling in de vraag, welke plaats de kunst bij de opvoeding moet innemen, merkbaar gestegen. De leeraren aan een aantal hoogescholen hebben eindelijk het belang leeren inzien van de bekendheid met de kunst der oudheid; en waar ook al geen les wordt gegeven in de regelen der kunst, daar worden de geschiedenis, de ontwikkeling en de werken der Grieksche en Romeinsche kunstenaars behandeld en op de zamenhang gewezen tusschen de kunstwerken en het geloof en den maatschappelijken toestand van genoemde volkeren, wier letterkunde men steeds als een noodig deel van elke moderne leercursus heeft beschouwd. Ook zijn de leeraren, belast met de wetenschappelijke en technische opleiding, tot de erkenning gekomen van het oekonomisch gewicht van de toepassing der kunst op de nijverheid.

Terwijl alzoo overal op de scholen bij alle onderwijzers die belangstelling in de kunst groeit, valt het niet te ontkennen, dat bij het groote publiek diezelfde belangstelling in alles wat de kunst betreft evenzeer heerschend is geworden.

Reeds voor de opening van de Wereldtentoonstelling te Philadelphia merkbaar, is ze door de aangeboden gelegenheid tot het zien van zooveel fraaie voorwerpen verbazend opgewekt, toegenomen en verbreid. Eerst door die tentoonstelling is het Amerikaansche volk tot het bewustzijn gekomen, wat het beduidt, zoo de kunst hare diensten aan de nijverheid leent.

Dat de zin en de liefde voor het schoone niet aan volkeren en plaatsen gebonden zijn, maar overal leven, bleek uit het groot getal bezoekers van de tentoonstelling van uitsluitend kunstvoortbrengselen. Schilderijen, beeldwerken enz. hebben hunne aantrekkingskracht uitgeoefend ook op hen, die vroeger geheel onbekend waren met kunstschoon en in de toekomst zal men overal bij het Amerikaansche volk in meer of minderen graad begrip van kunstzaken ontmoeten.

Het jaar 1876, reeds merkwaardig als de honderdste verjaring van Amerika's onafhankelijkheid en door zijne wereldtentoonstelling zoo belangrijk voor de toekomstige ontwikkeling van het geheele land, mag ook nog beschouwd worden als het punt van aanvang van een nieuw tijdperk der kunstontwikkeling in den ruimsten zin des woords. Als zeker mag men aannemen, dat men in Amerika eerst in dàt jaar heeft gaan begrijpen, van welken invloed een systhematisch kunstonderwijs op de ontwikkeling der kunstindustrie kan zijn.

Verschillende belangrijke feiten hiermede in verband staande, hebben in dat jaar plaats gegrepen; als: de feestelijke inwijding van het nieuwe groote gebouw der „Pensylvania Academy of Fine Arts" in Philadelphia en de heropening van de daaraan verbondene voortreffelijke kunstscholen, die tijdens den bouw eenige jaren gesloten waren. Het kunstmuseum te Boston werd in denzelfden zomer, de daaraan verbondene kunstschool in het najaar geopend.

Te gelijker tijd werden in New-York twee tentoonstellingen gehouden van ter leen afgestane kunstvoortbrengselen uit de beste verzamelingen van nieuwe kunst, welke tentoonstellingen zóó bezocht werden, dat uit de entréegelden zoowel de Akademie als het Metropolitan Museum een groot deel van hunne schulden konden afdoen.

Nog is in dat jaar een inrichting tot stand gekomen, die voor de kunstnijverheid van de grootste beteekenis zal worden. Het is de oprichting van het

„Pensylvania Museum and School of Industrial Arts", gedeeltelijk zamengesteld uit de schoonste voorwerpen van de Wereldtentoonstelling. Een dergelijk kunstindustrie-museum werd te New-haven door den Staat Connecticut opgericht, dat ook van de wereldtentoonstelling rijke bijdragen bevat.

Behalve de stichting of uitbreiding van deze groote middelpunten,die hunnen invloed op kunstterrein over het land doen gevoelen, vallen er nog eenige feiten te boeken, die direkt betrekking hebben op de kunstontwikkeling.

Zoo zijn te noemen: de heropening der scholen van de akademie van Pennsylvanie, de oprichting van de scholen van het Pennsylvaansche Museum, die van de kunstscholen van het Bostonsche Museum, zoo ook de opening van een kweekschool voor teekenonderwijzers, in verbinding met een kunstschool voor vrouwen van de „Cooper Union" te New-York, voor opleiding van leeraars voor de Staatsscholen; de oprichting van kunstverzamelingen in verbinding met de kweekschool voor meisjes te South-Hadley in Massachusetts en met Smith's akademie voor vrouwen te Southampton in denzelfden Staat, verder de uitbreiding van de verzamelingen van de Vassar's akademie met het oog op de invoering van een deugdelijk kunstonderricht in al zijne takken.

Opmerkelijk ook is de verandering van den aard der voorwerpen, in de reeds vroeger bestaande Musea. Tot nog toe meende men daarin niets te mogen plaatsen als schilderijen en beelden, hoogstens een kleine verzameling uitnemende prenten, thans echter neemt men in de Musea op, al wat de mensch schoons heeft gewrocht, zoodat reeds het getal voorwerpen zóó geklommen is, dat het b. v. in het Pennsylvania Muzeum and School of Industrial Art en in het „Connecticut Museum of Industrial Art" bijna onmogelijk is, de voorwerpen te catalogiseeren.

Verder zullen wij het rapport, waaraan een tabel is toegevoegd, waarin 31 Museums en 30 kunstscholen genoemd worden, niet volgen. 't Zal genoeg zijn, om allen, die het met het Nederlandsche volk wel meenen, aan te sporen de pogingen van hen, die in denzelfden geest voor *ons* volk willen werken, te steunen en onze regeering op een voorbeeld te meer te wijzen, hoe het welzijn van een groot deel onzer medeburgers het best behartigd kan worden.

Al moge ook de bezuinigingswoede aan de orde van den dag zijn, men zie er niet tegen op voor de ontwikkeling van den kunstzin bij onze natie geld, veel geld te offeren. De sommen daaraan uitgegeven, zullen renten opleveren, zooals slechts de gewetenlooste woekeraar die kan wenschen. De kunst en de door haar bezielde industrie heeft de steen der wijzen in haar bezit; de grondstoffen, waaruit zij goud weet te scheppen, hebben weinig of geen waarde.

Vele natien in Europa hebben dit sinds lang begrepen, ook de praktische Amerikaan heeft dit ingezien. Laat ons het oogenblik, dat ook wij allen van dit begrip doordrongen worden en dat ook eens voor ons *moet* komen, trachten te verhaasten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op 16 en 17 April zal de heer Frederik Muller twee belangrijke verzamelingen in veiling brengen. In de eerste plaats de kollektie portretten van kunstenaars bijeengebracht door Dr. A. van der Willigen Pz., die in zijn uitmuntend boek „Les artistes de Harlem" een onschatbare bijdrage leverde voor de kennis der artisten van de oude haarlemsche school. Ook deze portretten leveren bijdragen voor onze kunstgeschiedenis. Zoo blijkt uit het opschrift op een teekening naar de schilderij van F. Hals te Amsterdam voorstellende een nar, dat deze nar niemand anders is dan de schilder Adriaan Brouwer. Er zijn in de verzameling ook een eigenhandig portret van C. Bega, het begrafenis-briefje van Jac. de Bray, een blad van P. de Grebber met „Regelen welcke bij een goet Schilder en Teyckenaer geobserveert en achtervolght moeten worden", een portret van Waterloo en talrijke andere zeldzame stukken, om niet te spreken van vele teekeningen en prenten, die door kunstwaarde uitmunten.

De tweede verzameling bestaat uit een gedeelte der oude en moderne teekeningen van wijlen den heer Ellinckhuyzen. De namen onzer beste kunstenaars worden in dezen katalogus aangetroffen.

— De volledige verzameling afgietsels naar de door de duitsche Regeering in Olympia opgegraven beelden is thans in het gebouw der voormalige Rechtbank te Leiden tentoongesteld.

Enkele exemplaren van de voornaamste stukken bevinden zich ook in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem en hebben aan den hoofdingang een plaats gevonden.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Frankrijk. De Rekenkamer (wel te verstaan de fransche), welke tegen het einde van dit jaar een gedeelte van het Paleis der Tuilerien zal betrekken, heeft ter versiering harer vergaderzaal een marmeren borstbeeld van den president le Royer aan den beeldhouwer Salomon besteld.

— In Parijs heeft zich eene *Société des aquarellistes français* gevormd, welke weldra eene tentoonstelling zal openen in de rue Laffitte, galerie Durand-Ruel.

— De fransche Bank heeft de teekening voor hare nieuwe billetten van 100 francs doen vervaardigen door den heer Baudry, den bekenden schilder van het foyer van de Opera te Parijs.

Italie. Een internationale wedstrijd zal in 1879 gehouden worden voor een *Triomf-Boog* ter eere van *Victor Emanuel*. Het italiaansche gouvernement noodigt de kunstenaars van alle natiën uit tot mededinging.

— Er is sprake van te Florence een afzonderlijk archaeologisch muzeum in te richten, ofschoon de stad geen geld heeft en het gouvernement niet veel. De tegenwoordige toestand is evenwel onhoudbaar; slecht verlicht, opeengepakt, niet geklassificeerd staan de monumenten en beelden in de galerijen der Uffizi en het etruscisch museum door elkander, terwijl er nog een 30,000 penningen en munten achter slot gehouden worden, bij gebrek aan ruimte om ze behoorlijk ten toon te stellen.

— De italiaansche beeldhouwers komen op tegen het oordeel, in de buitenlandsche bladen over de kunst van hun land, naar aanleiding van het ter tentoonstelling van 1878 te Parijs ingezondene, uitgesproken. Zij beweren, datde weinige kunstwaarde der inzending

aan de partijdigheid der italiaansche kommissie ligt, en dat vele van de beste italiaansche kunstenaars, verontwaardigd over eene schandelijke bevoorrechting van gunstelingen der regeering, zelfs de leden der regeeringkommissie niet in hunne ateliers hebben willen toelaten. Wanneer dit zoo openlijk verklaard wordt, is er geen reden tot twijfelen; toch bestaat het feit, dat niet alleen bij de parijsche, maar bij alle groote tentoonstellingen der laatste jaren, de kunst van Italie een treurig figuur gemaakt heeft, niet in quantiteit, maar juist in qualiteit.

— Het verslag van de opgravingen in Italie gedurende het jaar 1878, is verschenen. Het blijkt dat, hoewel in aantal stukken het gevondene zeer aanzienlijk is, toch slechts weinig werkelijk belangrijke vondsten gedaan zijn. Onder de voornaamsten behooren een fraaie, oude brug met opschriften en beelden bij Concordia; eenige graftomben te Corneto; de oude doodenstad Tarquinia, de lijsten der triomfeerende consuls, op het Forum te Rome gevonden; de necropolis van Cuma, met vele doodkisten en graven van allerlei vorm. De meeste van deze opgravingen geschieden voor partikuliere rekening, hetzij door Italianen, hetzij door Engelschen bekostigd.

Portugal. De portugeesche regeering zal in 1880 te Lissabon het *internationale kongres van archéologie en praehistorische anthropologie* als gastvrouw ter zijde staan. Dit kongres is in 1865 het eerst bijeengekomen te Spezzia en is later vergaderd geweest te Kopenhagen en te Bologna.

Zwitserland. In het Bondspaleis te Bern, is eene nieuwe groep geplaatst, een geschenk van de burgers van Toulouse aan het zwitsersche volk, ter herinnering aan de gastvrijheid, welke de Zwitsers aan het fransche leger betoond hebben, toen dit door de Duitschers over de grenzen verdreven werd. De groep stelt een fransche garde-mobile voor, uitgeput in de armen van een zwitsersch meisje, zinkende. Het beeld is van den beeldhouwer Alexander Falguière, te Parijs.

Duitschland. Het door den portretschilder Frans Lenbuch te Munchen, vervaardigde portret van den veldmaarschalk von Molkte, is door het pruissisch ministerie voor 12.000 Mk. aangekocht en zal in de Nationale Galerij geplaatst worden.

— In 1879 zal te Munchen eene internationale tentoonstelling gehouden worden van 20 Juli tot 31 Oktober. Telkens om de tien jaren zal dergelijke expozitie herhaald worden.

— De landdag van de provincie Brandenburg heeft aan Prof. Bergau in Neurenberg de vervaardiging opgedragen van een volledigen inventaris der in de provincie Brandenburg bestaande Bouw- en Kunstmonumenten. Deze inventaris zal, voorzien van afbeeldingen, als een op zich zelf staand werk uitgegeven worden. Waar zulk een brandenburger landdag al niet aan denkt!!

Ter behartiging aan Neerlands provinciale besturen.

— De restauratie van het schoone *raadhuis van Hanover* wordt onder leiding van den architekt Hase met kracht voortgezet. Niet alleen wordt het bestaande met zorg in zijn vorigen toestand hersteld, maar ook de verdere nieuwe aanbouw wordt in dezelfde middeleeuwsche vormen volvoerd. De stad Hanover verkrijgt in haar raadhuis een nieuw of liever vernieuwd cieraad.

Te Dresden verschijnt tweemaal per maand een nieuw blad getiteld: Zeitschrift für Museologie und Antiquitätenkunde, onder redactie van den hofraad Dr. J. G. Jh. Graesse, Directeur van het Grüne Gewölbe, van de Cabinetten van Porceleinen, Vazen, en Munten en van de Bibliotheek te Dresden. 1)

Het doel van dit tijdschrift wordt als volgt geschetst:

„Geen tak der schoone kunsten is sinds tien jaar meer beoefend dan de Kunstnijverheid. Zeer groot is het getal der algemeene en speciale geschriften die zich praktisch of theoretisch daarmede bezighouden, en tegelijkertijd zijn door de daarmede nauwverbonden opsporing en bestudeering van oude voorbeelden de Musea eigenlijk thans eerst geworden wat zij zijn moeten: instellingen van onderwijs voor kunst en industrie. Bestaan er ook van enkele dezer Musea beschrijvingen of katalogussen, zoo zijn deze of nog weinig bekend, of te oppervlakkig om werkelijk nuttig te kunnen zijn, en buitendien zijn er nog een groot aantal openbare en bijzondere verzamelingen, waarvan de inhoud zoo goed als onbekend is. Eindelijk zijn er nog een ontzachelijk groot aantal meer of minder merkwaardige voorwerpen in de magazijnen van de antiquiteitenkooplieden van Europa, die meestal even zoo snel weder spoorloos verdwijnen, als zij voor den dag kwamen, wijl zij slechts door enkele liefhebbers gezien worden en dan aan de studie van het publiek, waarvoor zij dikwijls zeer nuttig zijn, worden onttrokken.

Niemand heeft tot nog toe beproefd in deze leemte te voorzien; de Anzeiger van het germaansche museum te Nürnberg is eigenlijk het eenige blad, hetwelk systematisch de merkwaardigste voorwerpen van een muzeum ter kennis van het algemeen heeft gebracht. Met het nieuwe Tijdschrift wil men nu een orgaan stichten voor Museologie en voor de bizondere takken van schoone Kunsten, Antiquiteiten en Kunstindustrie, welke door verzamelaars en liefhebbers worden beoefend; een archief voor berichten aangaande weinig of niet bekende voorwerpen uit openbare of private verzamelingen, een blad voor het internationale verkeer tusschen Musea en Antiquiteitenhandelaren, in den geest van hetgeen de bekende Notes and Queries voor de engelsche Litteratuur zijn.

Het eerste nummer van het tijdschrift bevat de volgende artikelen:

a. Wat is er geworden van het Kabinet van Koning August II van Polen. (Edelgesteenten, goud en zilver.)
b. De laatste munten van het graafschap Barby.
c. Wie waren de vervaardigers van horologies aanwezig in het vroegere keurvorstelijke Saksische Kunstkabinet; (hierin komen nuttige berichten voor omtrent de bewerkers van oude artistieke horologies van de XVI[de] eeuw af.)
d. Vroegere systemen van Algemeene Musea of zoogenaamde Kunstkabinetten.
e. Vondsten van Munten.

———

1) Prijs per jaar 20 Mark.

ADVERTENTIËN.

DE BANIER.

REDACTIE:

MARCELLUS EMANTS. — F. SMIT KLEINE. — J. VAN SANTEN KOKFF.

Verschijnt maandelijks in Afl. Gr. 8°. formaat, van 80 à 96 bladzijden.

Prijs per Jaargang f 10.—.

Inhoud van het Aprilnummer:
J. A. JUNGMANN, Karl Gutzkow. — Mr. C. VOSMAER, Nederlandsche uitdrukkingen over kunst. — Z., Naar aanleiding van van Effens Spectator. — G. J. KOLFF, Cymbeline. In Nederlandsche versmaat overgezet, door Dr. L. A. J. BURGERSDIJK. — F. L. HEMKES, Zomermorgen.

BOEIEND en ONDERHOUDEND.

Ontmoetingen ter Zee en te Land,

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 DEELEN.

Prijs f 4.25.

Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek.

N. Rotterd. Courant.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Im Verlage von ***ERNST WASMUTH*** in Berlin, Werderstrasse 6, ist erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

DER TODTENTANZ

VON

HANS HOLBEIN.

NACH DEM EXEMPLAR DER ERSTEN AUSGABE IM KÖNIGL. KUPFERSTICH-CABINET ZU BERLIN IN LICHTDRUCK NACHGEBILDET.

MIT ERLÄUTERNDEM TEXT HERAUSGEGEBEN

VON

FRIEDRICH LIPPMANN.

Ein Band in klein-8 von 40 Tafeln . . . . Preis M. ***10.***—

KUNSTVEILINGEN TE AMSTERDAM.

I. De hoogst belangrijke verzameling geteekende en gegraveerde **PORTRETTEN** van Nederlandsche **SCHILDERS, GRAVEURS,** enz., nagelaten door **Dr. A. VAN DER WILLIGEN Pz.,** te Haarlem. De veiling zal plaats hebben den 16 en 17den April 1879, onder directie der firma FREDERIK MULLER & C°.

II. De fraaie verzameling oude **TEEKENINGEN,** bijeengebracht door den WelEd. Heer **J. F. ELLINCKHUYSEN,** te Rotterdam, waarbij van Averkamp, Cuyp, van Everdingen, Goltzius, van Goyen, Hackaert Lingelbach, Rembrandt, Roghman, Rubens, Ruysdael, Saftleven, Vaillant e. a. — Voorts kapitale **MODERNE AQUARELLEN** van Bisschop, Bles, Bosboom, A. van Everdingen, Gallait, Campotosto, Cipolla, H. en M. ten Kate, Henriette Ronner, Springer, e. a.

De Veiling zal plaats hebben Woensdag 16 en Donderdag 17 April, onder directie der Firma's FREDERIK MULLER & C°. en C. M. VAN GOGH.

Kijkdagen 14 en 15 April van 10—4 uur. De beide Catalogi zijn à *f* 0.25 verkrijgbaar.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam

№ 5. 19 April 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franco per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Zaterdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

Zij, die zich niet wenschen te abonneren op den Nederlandschen Kunstbode, worden verzocht dit nummer terug te zenden aan den uitgever

W. C. DE GRAAFF,
te Haarlem.

Het titelvignet van den Nederlandschen Kunstbode zal eerlang door een ander vervangen worden.

KUNSTINDUSTRIE VOOR IEDER.

door J. H. VAN DUINEN.

I.

't Is zeer mogelijk, dat ik mij door 't openbaar maken van dit opstel een verwijt van sommigen op den hals haal. Een ernstig verwijt — en het wikken en wegen over 't al of niet verdiende er van heeft mij tegengehouden het eerder te doen. Gold het een kwestie van taal, — oefening zoû mij genezing brengen. Ware er sprake van onduidelijkheid, — nauwgezette korrektie zoû baten. 't Verwijt zal zijn van ernstiger aard, nl. dat ik in de kunst surrogaten wil aanbevelen. En, wanneer die basis hecht bleek en daarop eene logica werd gegrond, dan mocht ik wel willen nooit de pen te hebben opgevat.

't Genoemd verwijt zoû echter alleen komen van de uiterste oppositie. Het centrum zal mij minder hard vallen, het woord kunst-*industrie* in aanmerking genomen, en ... den kassier-generaal gehoord. Nog anderen — en 't is alvast een troost — zullen mij bijvallen; ik weet niet alleen te staan.

Aldus eene surrogaten-leer, d. i. eene knoeimethode. Dat klinkt hard ....

Zoo min als ik absolute ondeugd erken, bestaat voor mij absoluut onschoon. Alleen goed en schoon kunnen zelfstandig bestaan; wat daarbuiten ligt is afwijking of nog in wording. Slecht het licht erkennen wij; met een vleeschelijken duivel hebben we gebroken.

Men zal vragen: „hoe kan iemand, met deze fraaie theorie toegerust, zich wijden aan de leer der surrogaten van 't geen volgens hemzelven, geen eigenlijk, d. i. *geen* recht van bestaan heeft? Surrogaten ..., prulwerk ..., erger nog: een der taaiste vijanden van ware kunst (wij zien het in onze dagen); barrikaden op den weg naar Athene ..., importeurs van halfheid.

Mag ik een wedervraag doen? Gij zaagt in den apotheek immers wel de kleine kast met zwarte fleschjes, waarop een doodskopje? Daar binnen woont geen gezond levensbeginsel, zoo min voor u als voor uw kind. Toch zijn ze te benuttigen. Frissche lucht en goede voeding zijn heel wat gezonder; toch dankt menigeen 't behoud van zich en de zijnen aan die

zwarte fleschjes, voor hen *den weg tot* reine lucht en krachtige spijze.

Voor gezond kunstonderwijs, ook ten bate der kunst-industrie (zij zijn moeder en dochter) heb ik wáár ik kon en naar krachten geijverd; ik zal daarin dan ook immer den weg zien tot verbetering der poolkoude, welke de thermometer in ons tegenwoordig uitwendig leven aanwijst. Maar het zij-pad, 't welk ik als *behelp* — verder niet — wil aanbevelen, kan medewerken; de groote rivier kan door bijvloeden gebaat worden.

Dit ter mijner verdeding als ik surrogaten behandel. Ik bied hen aan in zwarte fleschjes, en hoop om al wat mij lief is, dat ze niet in handen vallen van dwazen, erger nog, van gewetenloozen. De laatsten zullen echter wel niet gevaarlijker worden dan ze reeds zijn, omdat ze den duidelijk zichtbaren doodskop voor onkundigen weten te verbergen. Hen in de hand te hebben gewerkt zoû mij een grief zijn, maar — ze hebben mijn geringe kennis niet noodig, die speculanten op de onnoozelheid en onmondigheid.

En nu mijn doel. — Daar zijn menschen die kunstgevoel bezitten; anderen die 't niet hebben. Over de laatste wil ik thans niet spreken; de hemel geve dat ze 't ons niet te lastig maken! De eerste kunnen we verdeelen in twee soorten, nl. met leêge en met volle beurs. Klinkt dat wat plat, — laat ons dan aldus omschrijven: de een kan zijn kunstgevoel voldoening schenken door finantieele krachten; de ander moet zich tegen wil en dank in zijn omgeving tevreden stellen met vormen en kleuren, welke indruischen tegen zijn aesthetische neiging. Alleen voor dezen schrijf ik; en — men verschoone mijn ootmoed! — 't is een geestverwant, die de pen opnam.

Menigeen kan zich niet *te huis* gevoelen in zijn huis: hem vervelen de koude treurige toestanden van 't geen zijn oog dáár aanschouwt. Een deel van zijn huisraad erfde hij, of leverde hem de fabriekarbeid in evenredigheid tot zijn beperkt inkomen; 't geheel echter dankt hij der publieke opinie, (ook die van huisgenooten) waartegen hij niet is opgewassen. De blaam van excentriciteit weegt zwaar; den meesten te zwaar tot verzet. Doch gesteld: de moed bestaat om zich te ontrukken aan de conventie, hoe dan noch zich te voorzien van 'tgeen aangenaam is voor 't oog? Het jaarlijksch budget van velen is niet hoog, soms nauwlijks toereikend, en kunst is niet te geef.

Ik wil nog duidelijker zijn. Ge hebt — 'k zeide boven tot of voor wien ik spreek — een liefelijk rood-bruin-gepoelitoerd-boersch-glimmend ameublement in uw kamer. Uw kasten, tafels, stoelen roodbruin-poelitoer, *couleur du diable*. Duizend glimlichten, niet op snijwerk, maar op groote vlakken opgelijmd plaathout. Boven u een groote witte lap, den zolder, in 't Hollandsch: plafond; een schoorsteenmantel of witte nis, zoo onsmakelijk mogelijk, te zamen met uw kachel een onschilderachtige stookplaats. Voeg daarbij uw ramen, uw wandversiering, bovenal die roede des boozen: het behangpapier. Toch is uw kamer waarlijk *netjes*, altoos volgens 't getuigenis van velen, wier begrip van schoonheid den boender tot middelpunt heeft. U echter voldoet zij niet, u verveelt dat eentonige. In uwe borst gloeit iets anders, uw geheugen bewaart de herinnering aan 't geen elders bestaat en door uw oog zoo gaarne werd gezien in uwe omgeving. Dat verergert uwe kwaal tot dagelijksche speldeprikken. Die tafel — helaas! een erfstuk..... — met haar 4 gecanneleerde pootjes, die Brusselsche stoeltjes, dat eentoonige kastwerk, welks eenige verdienste bestaat in bruikbaarheid, wedijverende met al uw eet-, drink-, licht- en vuurgereedschap; uw schrijf-lees-, ja! schier alle andere benoodigdheden, het stemt u droevig als ge alleen zijt, 't maakt u knorrig en nurks jegens hen, die er zich volmaakt wel in gevoelen. Ge geeft uw gevoel lucht (ik zelf deed het meermalen (*) en versta uw klacht), daar gaapt men u aan als curiositeit, beschuldigt u van N.B. ondankbaarheid (zie Andersen's: Leelijke jonge eendjen!) of — en uw val is volkomen — van excentriciteit. Excentriesch, godbetert! zonder begrip van zwaartepunt, omdat uwe wetten van aantrekking hooger element hebben dan de hunne. Arme sukkelaar! wij beklagen u bijna wegens uw schoonheidsgevoel — 't zij veel of weinig — in zóó koude wereld.

Doch — uwe neiging trotseert elken weêrstand. Uw goed recht houdt u staande; daar moet verandering komen in uwe omgeving. Goed zoo! Schaf u de bronnen aan voor goede modellen; stel meubelmakers, beeldsnijders enz. aan! om leven en poesie te brengen in uw huis, opdat het ook in dat opzicht uw *tehuis* zij. Goed zoo! niet geaarzeld!.....

.... „den kassier-generaal gehoord"....

Stumpert! was uw eisch dan niet billijk? is uw hangen naar hetgeen liefelijk spreekt tot oog en gemoed dan te veroordeelen? Praktijk en effectenhoek mogen hier een donker gezicht zetten, — uw geweten spreekt u vrij, en daar zijn nog velen die u de hand reiken.

Mag ook ik het doen? meer nog: mag ik eene poging wagen u wat voort te helpen? 't Staat niet in mijne macht u en velen met u in werkelijkheid en vollen omvang te geven wat ge wenscht, billijk wenscht; maar toch geloof ik u niet geheel ledig te zullen wegzenden.

Wordt zelf werkman! Zoek eerst naar goede modellen, spreek met knappe luî, bezoek museums, vraag, tracht bovenal te *teekenen!* In dat alles huist reeds eindeloos genot, ruime belooning voor uwe moeite. Offert dan uw koffiehuis, uw *pot* bier, uw biljart en klaverentroef wat op! blijf bij de uwen te huis! knutsel ten bate uwer omgeving! en — ge zult het verder brengen dan het schouderophalen, waarmede wellicht sommigen dezen raad zullen begroeten. Leer — en met àl de kracht in mij herhaal ik dit woord — leer vooral wat *schoon* is! Koop dàn wat daaraan voldoet, of — is uw inkomen ontoereikend — neem uw toevlucht tot surrogaten! tot hetgeen altans *vertoont* wat ge in werkelijkheid niet kunt bekomen. Vaardigheid zal komen; en geest, oordeel, humeur en huisselijkheid zullen er tevens bij winnen. Nog iets. De mensch wil nu en dan een triomf behalen; hij wil scheppen. Welnu! schep en triomfeer! ge hebt het in uw hand.

Maar — wat ik u bidde in uw eigen belang en in dat der kunst, — erken dat een surrogaat slechts een plaatsvervanger van min gehalte, een hulpmiddel uit nood mag zijn. Niet slechts uw oppervlakkig oog, ook de ware techniek heeft hare eischen, die niet terstond onder elks bevatting vallen, doch aan gezonde kunst-industrie onmisbaar zijn. —

(*) Kunstkronijk enz.

Dit aan 't adres van eventueele halfheden en betweters.

Nu een klein voorbeeld; later grootere. Ge hebt b. v. behoefte aan een doos tot berging van briefkaarten en postzegels. De gewone, in den winkel te koop, voldoen u niet, en die *mooi* zijn — misschien nog minder, of ze kosten te veel. Maak dan van plankjes (b. v. ceder- of beukenhouten sigarenkistjes) een doos. Een mes, een toffelzaagje, een vijl, een hamertje en wat draadnagels kan ieder bekomen. Een oud schilderijlijstje verschaft u onder en boven lijstwerk, dat ge er zoo net mogelijk in verstek omheen spijkert of — wilt ge — lijmt. Nu die lijstjes met inkt een paar malen gezwart, daarna alles met lijnòlie flink gewreven. Dat geeft een fijn zachten glans, en *glimt* niet. Bij een *oudroest* koopt ge een paar gegoten leeuweklauwtjes of andere vormen (de hemel weet vanwaar afkomstig) plaats die er onder en — 't geheel heeft in hoofdvorm het aanzien van een antiek kistje.

(N. B. 'k Verzoek kritiek hier te zwijgen, om niet af te breken vóór nog gebouwd is.)

Nu eens peinzen! Postzegels enz. vertegenwoordigen geldswaarde, dus — sluiting is onmisbaar; en het antieke karakter eischt een slotplaat met krullen. Een handboek of een vriendelijk deskundige verschaft u een goed model; van een platgeklopte oude tinnen lepel of van stevig zink (koper is ook mooi, maar vooral geen blik) snijdt en vijlt ge een slotornement of 't van zilver ware. Een drilboortje (uw gereedschap moet gaandeweg wat uitbreiding erlangen) boort fijne gaatjes, en met kleine kopnageltjes hecht ge 't vast. 't Staat prachtig, en ge hebt er méér door geleerd dan uw societeit u geven kon. Op het deksel dient versiering te komen. Laat zien!... posterij..., brievenoverbrengen.... Ge maakt *en relief* een vliegende duif (een zwaluw zweemt naar parodie) met een brief in den bek, en hecht die er op; de kleur donkerder dan het doosje. Vraag nog niet naar *bewerking*, b. v. van het *relief* enz. 'k Zal u voor alles hulpmiddelen aan de hand doen, op gevaar af van platheid.

Laten we nu onze postzegel-briefkaartendoos eens bekijken. Zij vertoont toch reeds iets anders dan zoo'n glimmend papieren of gepoelitoerd houten ding uit menigen winkel. 't Heeft reeds eenig karakter, en er zijn motieven in. Elk ziet aanstonds dat het is: een stevig kistje, 't welk waarde bevat. Voor b. v. enveloppes te bevatten zoû de versiering vrij goed komen, maar de stevigheid, de hechte sluiting, met slotplaat zoû daartegen strijden. De leeuwepootjes doen denken aan posterij, de *koninklijke*; 't geheel aan postzegels.

't Is nog zeer eenvoudig. Wilt ge 't mooier hebben? Neem dan (liefst altijd van eikenhout) dubbele wanden, de eerste van buiten verguld en de buitenste fraai hol uitgesneden. Hecht die twee dan op elkaâr, zóó dat het goud (of een andere kleur) dóór het open snijwerk zichtbaar is. Of neem... Voor ditmaal niet meer van recepten. Neem goede bronnen, plaatwerken, museums, vriendelijken raad en daarbij — uw kennis en vernuft te baat, en varieer op duizend wijzen. De kunstkenners reiken u meestal gaarne de hand; ondervinding spreekt. En, zijn hunne eischen somwijlen boven uwe krachten, — geen nood! streef naar verbetering, wees niet eigenwijs, maar laat u evenmin ontmoedigen! Ge zult vorderingen maken, en uw vrije uurtjes kostelijk besteed hebben.

En nu een woord tot hen, die mij zouden veroordeelen. Zoû de aangegeven weg niet bevorderlijk zijn aan het groote doel? Zoû aldus uit menig knutselaar niet langzamerhand een warm kunstminnaar, zelfs — tot zekere hoogte — kunstkenner en beoefenaar groeien? Niets leert scherper dan technische beoefening; en liefhebberij waarborgt tegen oppervlakkigheid. Waarom noemt men zoo vaak den knutselaar lastig? Omdat hij overal zoekt, snuffelt, alles vraagt en probeert. Van dit alles blijft iets bij hem hangen. Ontneem hem daartoe de gelegenheid niet, help hem voort met uw meerdere kennis, wees humaan! en bedenk dat ge zaden uitstrooit voor planten, onder welker loover gijzelf te eeniger tijd verkwikking zult vinden.

Zeker! uw kostelijk kunstonderricht, uw musea, uw breed opgevat teekenonderwijs, uw kunstacademiën zullen der aesthetica andere diensten bewijzen dan mijn knutselmethode.

Maar gij werkt over langen tijd (solider, dat beken ik) — ik wil aanstonds vruchten zien. Gij werkt in ruime kringen buiten, — ik binnen'shuis, in 't hoekje van den haard. Uwe kweekplaatsen worden niet door allen bezocht, — wat door de mazen van uw koninklijke netten valt, wil ik opvangen en, zonder gerucht, mede inpakken. 'k Zei in den aanvang: „de groote rivier kan door bijvloeden gebaat worden." Ik wil medewerken om velen, die thans nog niet komen, tot u te brengen, hen de oogen te openen; den dag nader voeren, waarop de fabrieken zich genoodzaakt zullen zien andere dan meestal ondragelijke dingen te leveren.

Gelooft toch niet dat mijn methode der ware kunst nadeelig zal zijn. 't Zou onmogelijk wezen. Gelooft niet dat eenig redelijk brein ooit mijne behelpjes, mijn recepten en surrogaten in de plaats zal stellen van 't geen de beitel eens artisten heeft gestoken, een kunstvaardige hand geboetseerd. Integendeel; dat zal door tegenstelling tot zijn goed recht komen: door schaduw licht, en — mocht het spoedig zoo worden! — van schaduw tot licht.

Nog één bezwaar. Gij vreest een massa droevig wanstalige voorwerpen te zullen aanschouwen. Zeker! uw ontwikkeld schoonheidsbegrip zal dikwerf onaangenaam getroffen worden. Maar is dat tegenwoordig beter? bevredigen u de vormen en kleuren, waarvan we *thans* genieten? Eilieve! verheug u! ge zult in elk geval een *streven* zien en 't is mede aan u om de richting te verbeteren. De kunst-nijverheid-tentoonstelling te Amsterdam gaf reeds veel te denken.

Ten slotte dien ik op te merken dat ik in zake kunst-industrie liefst ter schole ga bij 't voorgeslacht. Niet wijl zijn produkten *oud* zijn *quand-même*, maar wijl ze karakter vertoonen. Der ouden motief was zeer merkbaar in tweeën gesplitst: nut en versiering. De zilversmid werkte na den zwaardveger, de beeldhouwer mocht (gildebepaling) geen houtwerker zijn, en de tapitsier ging naast den schilder. Zij *versierden* hunne voorwerpen; maar 't voorwerp bleef hoofdzaak, in de meeste gevallen een waarborg tegen overdrijving, overlading. 't Vereischt nadenken, vernuft, en geeft daardoor karakter. Tegenwoordig zien we (waar iets te zien is) maar âl te veel het omgekeerde, in den vorm van brokken ornement, waarbij zich 't gebruik laat raden. En dat moet ten sterkste vermeden worden, als doodelijk voor het groote beginsel der kunst: *waarheid.*

En nu volgen mijne hulpmiddelen, ten dienste van den niet gefortuneerden. Ik geloof daardoor aan de waarheid niet te kort te doen, en genoeg gewaarschuwd te hebben tegen verkeerde opvatting.

(Wordt vervolgd.)

REMBRANDTS MACHTELT DAY.

Het portret van „Mevrouw Day" waarnaar L. Flameng de hiernevensgaande ets teekende, is de tegenhanger van het stuk, hetwelk in de 1e aflevering van den Kunstbode werd besproken.

Het stuk werd door Rembrandt, naar men meent, eerst in 1642 of 1643 geschilderd. De dame is staande afgebeeld met de rechterhand haar kleed eenigzins optillend, in de linkerhand een veêren waaier houdend, die aan een kettingje verbonden is. Zij draagt een zwarten sluier, een breeden neergeslagen witten kraag met kant die de schouders bedekt, en een zwart kleed waarvan de mouwen van rijke „manchetten" voorzien zijn. Om het lijf heeft zij een gordel met een breeden strik. De overlevering wil, dat toen Mevrouw Day, geboren Machteld van Doorn zich door Rembrandt liet afbeelden, zij in een „interessante positie" zou geweest zijn, en dat deze omstandigheid nauwkeurig door den Schilder werd in het oog gehouden. Het feit is mogelijk; doch het is ook wel aan te nemen, dat men op rekening van de blijde verwachting en van Rembrandts nauwkeurigheid, omtrekken gesteld heeft, die eenvoudig te danken zijn aan de „tournures" die onder den naam van „Vertugadins" in het begin der XVIIe eeuw door de mode ook hier te lande waren ingevoerd.

Ook deze schilderij is voor Nederland verloren. Zij prijkt te Parijs in de verzameling van Baron de Rothschild.

DE KUNST OM DE KUNST.

De hoofdleider van dit blad zegt in het Zondagsblad van het Nieuws van den Dag van heden, dat de kunst om de kunst bestaat; noemt dit eene „eenvoudige stelling"; en leert dat romans met bijzonder doel geschreven, romans ter verbreiding van wetenschappelijke stelsels, ter bestrijding van maatschappelijke kwalen, tegen die eenvoudige stelling „zondigen."

Volgens hem bestaat de kunst om de kunst „geenszins om iets anders."

De stelling moge eenvoudig zijn — ik zou nog niet bereid zijn dit onvoorwaardelijk toe te stemmen — maar is zij waar?

Tot voor weinig tijd hield ik het daarvoor; ik meende daarvan vast overtuigd te zijn en vreesde geenerlei aanval op dit hoofdbeginsel van mijn kunstgeloof.

Maar mijne bekeering is niet uitgebleven. Een kunstenaar van den eersten rang — bij wien zou ik liever te biecht gaan? — had de goedheid mij de zaak duidelijk te maken. Daarna gaf ik mij gewonnen.

Ziehier mijne meening beknopt zamengevat.

De kunst, een der hoogste en edelste uitingen van 's menschen geest wordt niet gekend dan uit hetgeen zij voortbrengt. Hij die een kunstwerk het licht doet zien, spreekt tot de menschheid in taal of beeld; hij maakt zijne gedachte aanschouwelijk door hoorbare klanken of zichtbare teekens. Zoodra hij dit doet, men noemt het gemeenlijk een kunstwerk scheppen, is er bij hem eene gedachte die in bepaalden, door hem gekozen vorm, aan anderen wordt medegedeeld. Die gedachte heeft als elke gedachte een doel. Doellooze gedachten zijn geen gedachten, het zijn de gedachten van den kranken waanzinnige. Dat doel noemen we de gedachte des kunstenaars, zóózeer is de gedachte van dat doel onafscheidelijk. Spreekt de kunstenaar zonder doel, dan spreekt hij zonder gedachte, en — verbeurt zijn adelbrief. Hem te ontslaan van een doel staat gelijk met het uitreiken van een vrijbrief tot voortbrenging van klanken of teekens waaraan gedachte ontbreekt.

Worden *zulke* klanken en teekens gehoord of gezien dan aanschouwt men verbijstering en verwarring, geen kunst. Kunst is harmonie, geen „onzin." Onzin is gebrek aan gedachte. Iedere gedachte heeft een doel. Alleen de juiste treft doel. De kunstenaar behoort in de eerste rang der menschheid thuis omdat zijne gedachte steeds juist, dat is zoo volmaakt mogelijk is. Hieruit volgt onmiddellijk dat hij steeds een doel heeft, hebben *moet*.

De natuur is schoon. Haar ontslaan we van een doel, juist omdat ze natuur en geen kunst is. De natuur behoort den Schepper; de kunst aan den mensch. De mensch noemt alles het zijne; dat is: hij verwerkt gedachte en stof tot een nieuw voortbrengsel dat zijne eigene gedachte weergeeft, dat zijne bedoeling uitdrukt, en wel zóó dat het aan zijn doel beantwoordt, dat dit met zijn kunstproduct bereikt is.

Een kunstenaar zonder doel *kan* niets voorbrengen, geen kunstenaar zijn. Niet ieder die een doel heeft met hetgeen hij voortbrengt is daarom kunstenaar. Van dezen eischt men dat hij zijn doel heeft niet alleen, maar dit ook bereikt. En wel niet bij benadering, maar geheel en al, volkomen bereikt. Hetgeen weder niet mogelijk zal zijn zoolang zijne gedachte, zijn taal in hoor- of zichtbare teekens, den hoorder of aanschouwer niet volkomen bevredigt. Volkomen zeg ik. Hoofd en hart beide mogen niets meer te vragen, niets meer te wenschen hebben. Het verstand begrijpt, het gevoel is voldaan, het doel is bereikt. Zoodra deze drie voorwaarden vervuld zijn, dan staan we voor een kunstwerk van blijvende waarde voor de menschheid, eer niet. De kunstenaar is alleen door hare vervulling zijne priesterwijding waardig.

Om hem te verstaan, dat is om zijn doel te begrijpen, te denken wat hij dacht, te gevoelen wat hij gevoelde, te komen waar hij ons brengen wil — en eer we daar zijn is zijn doel niet bereikt — moeten wij van onzen kant kunnen hooren en zien. Gewoonlijk meent men dat voor hooren en zien geen oefening noodig is, dat iedereen die eigenschap bezit. Droeve dwaling, die velen ontslaat van de inspanning daartoe onontbeerlijk en hen van veel kunstgenot berooft. Ook hierin moeten we den kinderkens gelijk worden volgens moeders vermaning: we moeten leeren hooren, zien en zwijgen.

De „eenvoudige (?) stelling dat de „kunst om de kunst bestaat en geenszins om iets anders", is met deze beschouwingen niet wel overeen te brengen. Niet om die reden alleen verzocht ik haar eene bescheiden plaats in te ruimen in „de Nederlandsche Kunstbode", wier optreden in Nederland door alle vijanden van eenzijdige opvatting, met gejuich is begroet.

Het belijden toch van de bestreden meening dat de kunst bestaat om de kunst alleen — ook dan, wanneer men er in geslaagd is aan de ietwat holle klank dier woorden eenige bepaalde beteekenis te geven — wordt alligt om der gevolgen wil, de bron van velerlei dwaling, niet het minst bij de beschouwing van en het oordeel over kunstwerken, waarvan men het doel niet begrijpt noch ziet; waarover men onbillijk den staf breekt zoodra het doel des kunstenaars bereikt is, en dat nog wel omdat men a priori hem het recht ontzegd heeft een doel — zijn levensdoel — te hebben.

Dat de eischen waaraan een kunstenaar behoort te voldoen hoog, hemelhoog reiken, zoodra men hem de voldoening aan de door mij gestelde voorwaarden oplegt: zijn doel te bereiken met volkomen bevrediging van hoofd en hart dergenen tot wie hij spreekt, ik zal het niet ontkennen. Non cuivis attingit adire Corinthum zeiden de ouden reeds.

En daarin ligt dan ook de verklaring van de ietwat droeve doch nimmer weersproken stelling dat er zoo weinig ware kunstenaars gevonden worden en zoo weinigen die in staat zijn hem te verstaan.

De kunstenaar, aan wiens helder hoofd en trouw hart ik mijne bekeering bovenbedoeld, te danken heb, was de eerste dit te erkennen.

Laat ik er dit nog bijvoegen dat die bekeering voor mij een kunstgenot was, waarvan ik anderen gaarne deelgenoot maak.

H. C. PROFICIAT.
6. 4. 79.

VLUCHTIGHEID OF MISLEIDING?

De Nederlandsche Spectator van 22 Februari jongstleden gaf aan zijn gemoed lucht, door de volgende ontboezeming, over de toen nog slechts op het officiëele doodvonnis wachtende commissie van Rijksadviseurs. Met den veelbelovenden aanhef: „die zich aan een ander spiegelt spiegelt zich zacht" deelt het weekblad mede, hoe de commission royale pour les monuments in België bedreigd geworden is hetzelfde lot te moeten ondergaan, van haar Nederlandsche zuster. Immers „zij nam (zegt de Spectator) tengevolge „van hetgeen zij bij de Nederlandsche com„missie had zien gebeuren, (wij onderstrepen) „onlangs een besluit, hetwelk alzoo is geformuleerd: „les membres de la commission s'interdisent d'accep„ter la direction de travaux precédemment confiés „à d'autres architectes. Alzoo geen rechter en partij „te gelijk."

„De eerste voorwaarde trouwens, om rechtvaardig „en onpartijdig te kunnen oordeelen, blijft altijd deze: „dat een beoordeelaar nimmer bij de door hem te „beoordeelen zaak, vooral niet geldelijk, betrokken is. „Had men dit bij ons willen inzien, mogelijk was het „leven der adviseurs-commissie minder kort en on„stuimig geweest; en zeer zeker hadden wij ons dan „niet te ergeren gehad aan de scheeve toestanden, die „een noodzakelijk gevolg waren van het beoordeelen, „uitvoeren, opnemen en goedkeuren van bouwwerken, „alles door een en denzelfden persoon."

Heeft de Spectator slecht gelezen; heeft hij gespeculeerd op het vluchtig lezen van anderen; is dit blad misleid, of heeft het getracht anderen te misleiden, ziedaar de vragen die zich aan ons opgedrongen hebben, bij het lezen van de bovenstaande stichtelijke zedepreek.

Er staat: precédemment confiés à d'autres architectes. In het Hollandsch dus, werken, die vroeger aan andere architecten waren opgedragen. A, lid der commissie, neemt geen werk op zich, vroeger aan B opgedragen.

Is dat hetzelfde als de Spectator bedoelt? Neen voorzeker.

Maar er is meer!

Het besluit, waarvan de Spectator spreekt, bestaat werkelijk, maar is reeds verscheidene jaren oud.

Het heeft verder ook volstrekt niet de bedoeling, die de Spectator er aan toedicht!

Ziehier wat men antwoordt, op deswege in Brussel gevraagde inlichtingen.

„Het besluit, waarover gij mij spreekt, bestaat; maar „het is reeds verscheiden jaren oud. Het is derhalve „niet in het leven geroepen door de, kritiek waaraan „de Hollandsche commissie bloot heeft gestaan.

„De leden der belgische commissie kunnen alle bouw- en restauratiewerken, die men hen opdraagt, aanvaarden „EN HEBBEN SLECHTS DAN MACHTIGING HUNNER MEDE„LEDEN NOODIG, WANNEER HET GELDT, ANDERE KUN„STENAARS TE VERVANGEN, DIE MET ZOODANIGE WER„KEN BELAST WAREN."

Dat is dus gansch wat anders!

„Leden der belgische commissie voeren belangrijke werken uit, die onder de contrôle der commissie staan."

Ziehier wat onze berichtgever de beleefdheid heeft er verder bij te voegen:

„Zoo voert de Heer Balat het Palais des Beaux „Arts, de heer Cluijsenaar het Conservatoire, de heer „Wellens, (President der Commissie) het nieuwe Paleis „van Justitie, de heer Beijaert de Porte de Hal, de „heer de Curt de St. Gudule uit."

Onze berichtgever zal zeker niet gewraakt worden.

Het is niemand anders dan de heer Rousseau, secretaris der Belgische commissie.

Wat blijft er dus over van de geheele tirade van de Spectator?

Niets.... Ja toch iets, ergernis aan scheeve toestanden.

Wij wenschen, dat de Spectator steeds edelhartig genoeg zal zijn, om zich te ergeren aan scheeve toestanden. Dat zij dan echter vooraf de hand in eigen boezem steke, en naga, hoeveel haar eigen optreden, of juister gezegd Flanors optreden, of — om scheeve opvattingen te vermijden — des heeren Vosmaer's optreden, de commissie van Rijksadviseurs stelselmatig heeft helpen omverwerpen.

Er was een tijd, dat Flanor vooraan stond in de rijen van hen, die gloeiden voor kunstschoon; dat geen gelegenheid ongebruikt werd gelaten, om een lans te breken voor het edelste idealisme. Er was een tijd, dat er geen week bijna voorbijging, zonder er een opwekkend woord van zijn hand in te vinden, om te prikkelen tot waardeering, tot het bestrijden van al hetgeen op personaliteit gelijkt, dien kanker van ons kleine land, waar men elkanders positie vaak zóó goed kent, dat men meent zich er van te kunnen verschoonen, om

elkanders talenten of goede eigenschappen te erkennen.

Quantum mutatus ab illo! Hoe dikwijls werd men in het laatste jaar verrast (bijna schreven wij geërgend, als wij niet vreesden den voet te zetten op het private jachtveld „ergernis" van den Spectator) door allerlei beschuldigingen tegen de commissie van Rijks-adviseurs, blijkbaar ingegeven door een grievend gemis aan waardeering van het onzelfzuchtige streven van den vroegeren medestander, den heer de Stuers?

Hoe dikwijls vond men er in het laatste jaar verdachtmakingen in, waarvan de schrijver, zelf lid der commissie, het onverdiende zeker had ingezien, ware hij niet door hartstocht verblind geweest!

Doch genoeg hierover. De commissie, waarvan de heer Vosmaer zoo al niet de vader, dan toch een der peten is geweest, bestaat niet meer. Dat nu de „ergernis" is opgeheven, de heer Vosmaer weder de enthousiaste, aangename geleerde van vroeger worde, de welwillende criticus, die naast de Venus van Milo, de beelden te Chartres, en naast de colonnades van Schinkel de grootsche Munster te Roermond recht weet te doen weêrvaren!

Door den dood der commissie is wellicht deze wedergeboorte niet te duur gekocht!

En dat de Spectator voortaan onderzoeke, voor hij aan mededeelingen bespiegelingen vastknoopt, die om te kunnen treffen, minstens op juiste basis moeten berusten!

Amsterdam, April 79. J. GOSSCHALK.

VERWAARLOOZING VAN KUNST TE UTRECHT.

Sinds de elfde eeuw was Utrecht, waar het de zetel van machtige en rijke bisschoppen was, een der voornaamste middenpunten van de bedrijvigheid onzer voorvaderen op het gebied van Kunst en Kunstindustrie. Architecten, steen- en beeldhouwers, smeden, koper- en loodgieters, borduurwerkers, schilders, glasbranders en miniaturisten, wevers en meubelmakers vonden daar voortdurend werk, en vaak kwamen vreemde kunstenaars zooals van Eijck en Jan Gossaert bij Utrechts bisschoppen eenigen tijd doorbrengen om kunstgewrochten te vervaardigen. Die luister is niet op éénmaal uitgestorven; althans de schilderkunst en de weverijen hebben in de oude stad nog in de XVIe en XVIIe, ja tot in het begin der XVIIIe eeuw gebloeid.

Het artistieke leven is er thans nagenoeg geheel verdwenen, en van hetgeen voorheen voortgebracht werd zijn de overblijfselen zeer dun gezaaid. De fraaije Renaissance-gevel van het oude Raadhuis is in onze eeuw gesloopt, om plaats te maken voor een lomp gevaarte; tal van merkwaardige gevels van huizen zijn langzamerhand verdwenen; de poortgebouwen waaronder eenige zeer de aandacht verdienden; zijn gesloopt, van het Vrêeburg is slechts een brok verwaarloosd overgebleven; de kerkgebouwen eindelijk, die in de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst een bijzonder belangrijke plaats innemen, zijn twee honderd jaren lang of met onverschilligheid behandeld of met onkunde verzorgd.

En voor al hetgeen vernield of verdorven is, heeft men niets anders in de plaats gekregen als monstruositeiten gelijk de overdekte groentenmarkt en „tutti quanti!"

In de laatste jaren is wat meer belangstelling ontstaan in de gedenkteekenen van Kunst welke Utrecht nog bezit. Het stedelijk Museum is gereorganiseerd; een merkwaardig bisschoppelijk Museum werd geopend; de beroemde Domkerk, de daaraangrenzende Kloostergang en de zaal van het Dom-Kapittel (thans het Auditorium) worden met zorg hersteld.

Men wane evenwel niet dat deze gunstige lichtpunten het bestaan van een *algemeene* belangstelling bewijzen. Daar zijn wij nog, naar het schijnt, ver van verwijderd, zooals uit het volgende kan blijken.

De archivaris van Utrecht had zich een paar jaren geleden tot eenige beminnaars der schoone kunsten gewend om vrijwillige bijdragen te bekomen, waarmede de enkele in Utrechts kerkgebouwen overgebleven monumenten konden worden hersteld of voor verder verval bewaard. Deze monumenten toch verkeeren in een droevigen staat van verwaarloozing; nog dagelijks worden zij geschonden en dikwijls gebeurt het dat losgeraakte deelen, die bij de herstelling nuttig aan te wenden waren, worden weggeworpen of zoek raken.

Het was hem gelukt een niet onaanzienlijk bedrag te verkrijgen, en daarop werd aan het Kerkbestuur de toestemming gevraagd om de bedoelde bevestigings- en herstellingswerken aan te vatten, waarbij — gelijk vanzelf spreekt — zoowel de plannen zelven als de uitvoering van het werk vooraf aan de goedkeuring van het bestuur zouden worden onderworpen.

Men hadde mogen verwachten dat dit voorstel, waarbij zonder eenigen finantieelen last voor het Kerkbestuur een aantal merkwaardige voorwerpen van Kunst en Kunstindustrie in goeden staat werden hersteld zoodat hun voortdurend bestaan gewaarborgd werd, onmiddelijk met dankbaarheid zou zijn aangenomen.

Instede daarvan schijnt het dat het Kerkbestuur het niet eenmaal der moeite waard geacht heeft op het gedane voorstel een antwoord te geven!

Toch verdiende de zaak wel eenige belangstelling, want waarlijk er is te Utrecht nog menig voorwerp, hetwelk indien het behoorlijk in orde ware gebracht de algemeene bewondering zou werken.

Een enkel voorbeeld zullen wij noemen; nl. de deur welke uit de Domkerk toegang geeft tot de kosterswoning. Deze deur munt door fraai snij- en beeldhouwwerk en door fijn gesmeed ijzerwerk uit; zij is op het gebied van de schrijnwerkerskunst een waar juweeltje, waarvan de weêrga in Nederland niet gevonden wordt. Dat tot dusverre dit pronkstuk slechts van weinigen de aandacht trok is licht verklaarbaar; de deur is met een dikke laag gele verf besmeerd, die haar onkenbaar maakt; men neme die er af, en zonder twijfel zullen allen die de Domkerk bezoeken niet verzuimen ook de deur der kosterswoning te gaan bezichtigen en bewonderen.

Ziedaar een voorbeeld uit vele.

Bedroevend is het dat nog zoo weinigen inzien van welk belang ook voor de herleving onzer Kunstindustrie, voor de ontwikkeling van den ambachtsman, het herstellen en verzorgen van zulke voorwerpen is.

Treurig is het dat zelfs wanneer enkelen het initiatief trachten te nemen, hun goede wil op onverschilligheid afstuit.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Hertogenbosch. — Reeds lang hadden de leerlingen der koninklijke school het plan gevormd om hunnen directeur een blijk te geven van hunne sympathie en dankbaarheid. Het einde van den cursus bood hun een geschikte gelegenheid om aan dat plan uitvoering te geven. Tot dat doel vereenigden zich de leerlingen der hoogste klassen op den 28sten Maart in een feestelijk versierde zaal, waar de oudste leerling, de Heer Kappée, beeldhouwer, den Directeur met een treffende toespraak ontving. Hij wees op de onbaatzuchtige belangstelling door dezen overal en altijd aan den dag gelegd waar het slechts gold de kunst te bevorderend of zijn leerlingen te helpen en aan te moedigen, — op de voorbeeldige wijze, waarop hij hen voorging in al wat schoon en goed is, en eindigde zijn rede met een door de leerling driemaal herhaald „Lang leve onze Directeur." Als een blijk van hoogachting werd hem een prachtwerk aangeboden: het Nibelingen lied, platen van Peter van Cornelius, waaraan de volgende opdracht was toegevoegd:

„Aan den WelEd. Gestrenge Zeer Geleerde Heer „*J. Th. Stracké*, Directeur der koninkl. school voor „nuttige en beeldende kunsten, officier van de orde „der Eikenkroon, den talentvollen vervaardiger der „standbeelden voor Tollens en Boerhaven wordt dit „werk als een blijk van hulde aangeboden door zijn „dankbare leerlingen."

Zichtbaar aangedaan nam de Directeur het woord en bedankte in een korte maar schoone rede voor de hem bewezene hulde. Hij wees op den moeilijken levensweg, die velen zich gekozen hadden en mocht die zich ook bij enkelen niet geheel en al tot kunst bepalen, hij hoopte toch, dat allen zich het doel, waarmede de koninklijke school gesticht was: „bevordering van het schoone en het goede" steeds voor oogen zouden houden. De ijver door de leerlingen getoond; gaf hem de verzekering, dat zij den ouden roem van den Bosch, die in zijn Cathedraal zulk een meesterstuk van kunst bezit, op waardige wijze zullen blijven handhaven. Hij dankte hen nogmaals voor het prachtig geschenk en na een krachtig hoera voor den geliefden Directeur eindigde de plechtigheid.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Frankrijk. In afwachting van de uitkomsten van het onderzoek van regeeringswege naar den toestand van het teekenonderwijs ingesteld heeft de Minister van onderwijs bepaald dat na Paschen te Parijs een examen zou worden afgenomen van hen die een diploma van teekenonderwijzer bij de lagere en middelbare scholen wenschen te verkrijgen. Men wil daardoor althans eenigermate voorzien in de behoefte ontstaan door de veelvuldige aanvragen der municipale besturen.

— Een decreet van 22 Maart 1879 heeft de Commissie voor den *algemeenen Inventaris der Kunstschatten van Frankrijk* gereorganiseerd. Voorzitter is de minister van Onderwijs en Schoone Kunsten. De twee vice-Voorzitters zijn de 1e en 2e Chef van het departement van Schoone Kunsten. De Secretaris is de Chef-de-bureau bij dat Departement; hij wordt door twee adjunkten en een archivaris bijgestaan. De Commissie zelve telt nu 31 leden, waaronder de voornaamste autoriteiten op het gebied van beeldende Kunst voorkomen.

Treffende tegenstelling met onze Nederlandsche toestanden voorwaar!

Oostenrijk. *Hans Makart* is tot hoogleeraar der historische schilderkunst aan de kunst-akademie te Weenen benoemd.

— Aan den bouw van het nieuwe parlementshuis te Weenen zal een som van zeven millioen florijnen besteed worden.

NECROLOGIUM.

Thomas Couture, in 1819 te Senlis geboren, was een leerling van Gros en daarna van Delaroche. In 1837 behaalde hij den 2en prix de Rome. Sinds 1840 zond hij schilderijen naar den jaarlijkschen Salon, waarin hij zich als een krachtig colorist deed kennen. Het groote stuk in 1847 tentoongesteld, waarmede hij zich vooral naam verwierf is bekend onder den titel van „les Romains de la décadence." Het werd voor het Museé du Luxembourg aangekocht. In de laatste twintig jaren bracht zijn penseel weinig voort en droegen de schilderijen die hij vervaardigde niet veel tot zijn roem bij.

— *Friedrich Eduard Meyerheim* werd den 7 Januarij 1808 te Danzig geboren; hij overleed te Berlijn den 18en Januarij 1879. Hij genoot het eerste onderwijs van zijn vader die Decoratieschilder was, en legde zich aanvankelijk toe op het maken van lithographien. Eerst in 1834 vatte hij het penceel op; hij werd weldra een der meest gevierde genre-schilders van Duitschland; ieder kent zijn „wilde beestenspel" en zijn „Saltimbanques," die de gravure populair gemaakt heeft.

— Te Windsor is op 62-jarigen leeftijd overleden *Edward Mathew Ward*, de beroemde historieschilder. Hij heeft een groote menigte kunstwerken voltooid. Tot de meest bekende behooren: *Dr. Johnson het manuscript van den Vicar lezend; James II ontvangt de tijding dat de Prins van Oranje geland is te Torbay; Johnson in de antichambre van Lord Chesterfield; de Fransche Koninklijke familie in den Tempel; Charlotte Corday; Montrose; Amy Rosbart* en tallooze anderen. De zeer geliefde schilder heeft een treurigen dood gevonden. In een aanval van ijlhoofdigheid heeft hij zich een wond met een scheermes toegebracht waaraan hij overleed.

— Te Venetië is overleden de schilder *Friedrich von Nerly*, oorspronkelijk een Duitscher, Nehrlich. Honderde gezichten van Venetië van zijne hand zijn over de wereld verspreid; een van deze, een Venetiaansch gezicht bij maanlicht, viel zoo in den smaak, dat de schilder 36 malen de opdracht ontving het nog eens te schilderen en het door gravure en photographie duizende malen is gereproduceerd. Als knaap uit Duitschland vertrokken, heeft hij sedert 1837 te Venetië gewoond. Iederen avond zag men hem met een kring jonge artisten, in het café Florian zitten, sprekende over kunst en door allen met belangstelling aangehoord.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignat la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Sold by Mr. W. C. DE GRAAFF, Haarlem.

MEMOIRS

OF

SIR EDWIN LANDSEER.

A sketch of the life of the artist, illustrated with reproductios of 24 of his most popular works by

F. G. STEPHENS.

Verlag von WILHELM ENGELMANN in Leipzig:

DAS LEBEN

DES MALERS

ADRIAEN BROUWER.

KRITISCHE BELEUCHTUNG DER ÜBER IHN VERBREITETEN SAGEN.

VON

WILH. SCHMIDT.

12 Mark.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft voorhanden:

PHOTOGRAFIEN

VAN DE

Reis der Willem Barendtz,

54 prachtige photografien. f 36.—

DE PORTEFEUILLE,

LETTERKUNDIG WEEKBLAD.

De Abonnementsprijs is voor allen, die zich voor 1 Mei abonneeren, *f 2* per jaar. Na 1 Mei is de prijs *f 3* franco p. p.

Nommers ter kennismaking worden op aanvraag toegezonden door den Uitgever G. J. THIEME, te Arnhem.

Bij W. C. DE GRAAFF te Haarlem is verkrijgbaar.

R. SHERIDAN,

DE LASTERSCHOOL.

Drama in 5 Bedrijven.

Uit het Engelsch.

f 0.75

Dit tooneelstuk is verscheidene malen door de Vereeniging Het Nederl Tooneel opgevoerd.

Verlag von CARL RUMPLER in Hannover.

Geschichte der Deutsche Kunst seit Carstens und Gottfried Schadow.

VON

HERMANN RIEGEL.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franco per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Zaterdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

Amsterdam, 21 April 1879.

AMSTERDAM IN FEESTDOSCH.

De Hoofdstad des Rijks, welke heden de eer geniet, een bezoek te ontvangen van H. H. M. M. den Koning en de Koningin, is in vollen feesttooi gehuld. Schier van alle huizen wappert de nationale driekleur, terwijl tevens menige gevel met guirlandes van groen en bloemen is opgesmukt. Op de voornaamste punten van den weg, alwaar de koninklijke stoet zal voorbijtrekken zijn door de zorgen der Feestcommissie prachtige eerebogen verrezen, die, in verband met de door de particulieren aan hunne woningen aangebrachte versieringen, de stad een recht feestelijk aanzien gaven en getuigen van den geest, die allen bezielde om den geliefden Vorst en zijne koninklijke Gade een recht hartelijke ontvangst te bereiden.

Door gedeeltelijke afschutting van de overdekte ruimte aan het Rijnspoorwegstation, dienende voor de bestelde rijtuigen en omnibussen, is door de directie der Ned. Rijnspoorweg-Maatschappij, eene geïmproviseerde receptiezaal ingericht. Boven den ingang daarvan is eene trofee aangebracht met de wapens van Nederland en Waldeck-Pyrmont benevens een schild, waar in gouden letters op blauwen grond het »Welkom" staat geschreven.

Het plafond der zaal is van wit fluweel met gouden sterren en randen van blauw Havanna-satiné. De venstergordijnen zijn van blauwe zijde en de wanden behangen met satiné-stof en Havanna fluweelen drapeering. Tegen de vier penanten, tusschen de rijk gedrapeerde ramen zijn op smaakvol gevormde schilden de wapens van Luxemburg, Nederlandsch Indië (Batavia), Waldeck en Pyrmont, door rijk versierde speren gedragen, geplaatst. In de vier hoeken der zaal zijn Koophandel, Nijverheid, Kunsten en Wetenschappen door vier standbeelden voorgesteld. Het midden van den zijwand is door een prachtige plantengroep bedekt, terwijl genoemde wapenschilden en beelden door rijk geschakeerde coniferen en bloeiende planten zijn omgeven. Smaakvolle bloemhangers versieren de zoldering der zaal, terwijl mede het perron en de uitgang met sierlijke plantengroepen prijken.

Het geheel ziet er dan ook inderdaad recht vorstelijk uit en getuigt zeer voor den goeden smaak van den heer Dr. G. F. Westerman, directeur van het Koninkl. Zoöl. Genootschap: „Natura Artis Magistra," die de rangschikking daarvan bezorgde.

Het schilderwerk is volgens opgave van den Heer W. T. Hekking, terwijl de firma H. F. Jansen & Zonen, te Amsterdam het behangerswerk vervaardigde. Aan beiden komt lof toe voor de wijze, waarop zij zich van de hun opgedragen taak hebben gekweten.

De brug voor het Weesperplein, leidende naar het

Rijnspoorwegstation is ter weêrszijden getooid met wimpeldragende Venetiaansche masten, voorzien van cartels, met heraldische teekenen en de gekoppelde initialen van H.H. M.M. den Koning en de Koningin. Aan het begin en het einde der brug zijn deze masten van hoogere afmeting en vormen als zoodanig een eereboog.

De geheele Sarphatistraat is door de gezamenlijke bewoners met guirlandes gesierd. Op de vereenigingspunten, zijn de initialen van het Koninklijke Echtpaar aangebracht, in hout tevens dienstdoende voor de illuminatie. Deze versiering sluit zich volkomen goed aan bij die der Hoogesluis, alwaar eene eerepoort is opgericht, die de geheele breedte der brug inneemt. De geheele diepte zoowel als de breedte bedraagt nagenoeg 20 meter.

De poort van massieve construktie en geheel met sparregroen bekleed heeft drie doorgangen, van elkander gescheiden door zware, insgelijks massieve pijlers, overdekt met rondboogige tonnengewelven. De hoogte der beide zijdoorgangen bedraagt elk 12 à 14 meter, terwijl de middendoorgang eene hoogte van 18 meter heeft. Met den daarop geplaatsten vlaggestok voor den Koninklijke Nederlandsche Standaard, verheft zich de poort meer dan 24 meter in de lucht.

Boven den middendoorgang, naar de zijde der Sarphatistraat, prijken de zaamgekoppelde wapens van Nederland en Waldeck-Pyrmont onder Koninklijken Wapenmantel en Kroon, terwijl boven de zijdoorgangen de volgende bijschriften, op cartels geschilderd, zijn aangebracht:

rechts:

Blij ruischt U 't WELKOM allerwegen,
Heel 't Y komt U aan de Amstel tegen.

links:

Zij, die als Keizerin de Kroon draagt uwer steden,
Strooit vreugdebloemen voor uw schreden.

Naar de zijde van het Paleis voor Volksvlijt is boven den middendoorgang het Amsterdamsch Wapen aangebracht met de Keizerlijke Kroon en twee leeuwen als tenants. Aan weêrszijden daarvan zijn boven de zijdoorgangen even als aan den tegenovergestelden kant cartels geplaatst, met de bijschriften:

rechts:

's Volks WELKOM schaatrend langs uw wegen,
Spell' voorspoed, vrede, heil en zegen.

links:

Klinkt U ons WELKOM rein en goed,
Verschuift dan lang uw afscheidsgroet.

Boven op de poort zijn op schildvanen de kwartieren aangebracht van het Wapen van Waldeck-Pyrmont, als: Waldeck-Pyrmont, Kappolstein, Hoheneck en Geroldseck, afwisselende met de kwartieren van het Huis van Oranje-Nassau, terwijl buitendien meerdere nationale, stedelijke en Waldeck-Pyrmontsche vlaggen, het effect dezer monumentale eerepoort verhoogen.

Men heeft geenszins getracht in deze tijdelijke versiering het karakter na te bootsen van een steenen gebouw, hetgeen ook zeer in harmonie is met de Venetiaansche masten, die van af de poort langs de beide kanten der geheele brug zijn opgericht. Deze masten zijn voorzien van cartels waarop afwisselend de door elkander geslingerde initialen van H.H. M.M. den Koning en de Koningin zijn aangebracht in verschillend karakter en kleuren, en de heraldische schilden van de beide vorstenhuizen.

Het Rembrandtsplein is geheel in een feestplein herschapen, waarbij het standbeeld van Rembrandt het middenpunt vormt.

Aan de ingangen der Amstelstraat en Reguliersbreêstraat zijn prachtige eerepoorten opgericht geheel samengesteld uit een houtconstruktie met rijke beschildering.

Die, bij de Reguliersbreêstraat heeft drie boogen toegang gevende, respectievelijk naar het Rembrandtsplein, Thorbeckeplein en de Reguliersbreêstraat.

Genoemde eerepoorten zijn in een gebogen lijn door Venetiaansche masten onderling verbonden, terwijl mede dergelijke masten rondom Rembrandt en langs het hek, dat het plantsoen afsluit, zijn opgesteld, welke masten toepasselijk zijn versierd.

Het mag terecht een gelukkige gedachte van de Feestcommissie genoemd worden, om het standbeeld van Rembrandt, den Koning der Wereldberoemde Nederl. Schilderschool op deze wijze als een punt van hoofdversiering te maken ter gelegenheid eener zoo nationale feestviering.

De versiering door de feestcommissie aangebracht gaat hier hand aan hand met de van stadswege gemaakte toebereidselen voor de illuminatie.

Het monument op den Dam maakt het middenpunt uit van de versieringen, welke aldaar zijn aangebracht.

De voet van het beeld, staande op den top van het monument, is met bloemen en planten omgeven. Uit deze monumentale bloemenvaas gaan guirlandes van groen naar 16 rijk versierde Venetiaansshe masten, welke het monument omgeven. Acht groote masten, overeenkomende met de acht hoeken van het monument dragen vergulde medaillons van H.H. M.M. de Koning en Koningin, waaronder groote vergulde bloemkorven zijn aangebracht.

Boven de medaillons zijn afwisselend de wapens van Nederland en die van Waldeck-Pyrmont aangebracht. Tusschen deze 6 groote zijn evenveel kleine masten, welke onderling met guirlanders, oranje-slingers, koorden en kwasten zijn verbonden.

De voet van het monument of de bassin der fontein is geheel met coniferen en bloeiende planten gevuld.

Het is geenszins te verwonderen, dat de Feestcommissie hare bijzondere aandacht heeft gewijd aan het punt, waarop H. H. M. M. gedurende hun verblijf hier ter stede, van uit het paleis, dagelijks het oog zullen gevestigd hebben.

Terecht heeft men het gewenschte effekt door een rijke bloemversiering trachten te bereiken. Zonder twijfel zal dan ook het gezicht daarop, van uit het paleis, allerverrukkelijkst zijn. Aan den ingang der Nieuwe kerk (naar de damzijde) is een portaal opgericht, geheel overeenkomstig den stijl dezer kerk.

Het geheel is uitwendig met groen en vlaggen gesierd en van binnen met fluweel gedrapeerd.

Toepasselijke bijschriften, op cartels geschilderd, zijn ook hier aangebracht.

Boven den ingang leest men:

De Heer zal uwen voet niet laten wankelen,
Uw Bewaarder zal niet sluimeren.

Ps. 121.

welke tekst is ontleend aan de feestrede, gehouden bij de inzegening van het huwelijk te Waldeck.

Ter zijden daarvan:

a. De stad van 't IJ en van 't Noordzee-Kanaal,
Als erve van den roem, die haar van ouds omstraalde,
Verwelkomt op den Dam, waar Maurits zegepraalde,
Een dierbaar *Vorstlijk* paar in Hollands blanke taal.

b. Uw Hoofdstad neemt het woord in naam van 't Vaderland
Met d' ijver, dien geen zorg noch eeuwen arbeids doofden,
Bidt zij Gods zegen af voor uw gekroonde hoofden,
Aanvaardt van hulde en trouw haar woord ten onderpand.

„WAT NU?"

Naar aanleiding van de opheffing van het collegie van Rijks Adviseurs voor de Monumenten stond onlangs in den *Amsterdammer* een artikel, waarvan het ons wenschelijk schijnt een uittreksel te geven. Het draagt tot opschrift WAT NU?

Het artikel wijst op de talrijke pogingen welke zelfs ten laatsten ure van vele zijden werden aangewend om den Minister van Binnenlandsche Zaken van de voorgenomen opheffing te doen afzien. Alles was vruchteloos; het collegie werd opgeheven. Al liet zich dit besluit verwachten, pijnlijk heeft het toch zeker velen aangedaan. Want aan allen die de Vaderlandsche kunsten, de Vaderlandsche geschiedenis, de nationale eer liefhebben, dringt de vraag zich op: *Wat nu?*

Jammerlijk en onverantwoordelijk was de toestand onzer monumenten en musea vóór 1874, toen het Rijk voorging in het verwaarloozen, verminken en verwoesten onzer kunstschatten, toen gemeenten en kerkbesturen volgden, en particulieren ruimschoots in den geest van onverschilligheid deelden. Daar bracht de Novembermaand van 1873 het *Gidsartikel* van *Victor de Stuers: Holland op zijn smalst*, een kras, een beschamend stuk. Niet enkel veroordeelend en afkeurend klonk de taal van den strengen criticus. Ook het belang van een Commissie van Adviseurs wordt er in aangetoond en in breede trekken wordt de werkkring van zulk een Commissie geschetst. Vier maanden later was zulk een Collegie opgericht en met groote ingenomenheid werd deze stap van den Minister Geertsema door velen in den lande begroet. Belangrijke diensten heeft de Commissie bewezen en het adres van het *Kon. Oudheidkundig Genootschap* sprak er terecht van, „dat zij voor het eerst sedert „jaren de verwaarloozing, verminking en slooping on„zer kunstwerken heeft doen ophouden en niet alleen „veel heeft gedaan, doch nog meer heeft verhoed en „gered en wat nog beter is aan velen en allerwege „de oogen geopend heeft voor het onherstelbaar ver„lies dat onze nationaliteit dreigt, wanneer de monu„menten dier nationaliteit gesloopt en weggevoerd „worden." Daar is dan ook onmiskenbaar een andere, betere geest in de natie ontwaakt, en Nederland dat nu in dezen niet meer bij andere volken — „zelfs bij Turkije," zoo als de heer Lenting zeide — achterstond, was op een goeden weg gebracht.

Wat is er toch gebeurd waarom de Commissie moest worden ter dood gebracht? De Minister heeft gevraagd of de deelneming waarmede de Commissie bij haar geboorte was begroet het gelukkig resultaat heeft gehad, dat ieder tevreden is. Neen, voorwaar niet. Welke Commissie ter wereld heeft ooit zóó gewerkt, dat ieder tevreden is en al het gebeurde toejuicht! Al wordt het optreden van den Heer Kappeyne als Minister door velen met deelneming vernomen, ook over ZEx. is niet ieder tevreden en niet allen juichen al het door hem verrichte toe; maar is dat een ernstig argument? Zeker heeft de arbeid der Commissie heftigen tegenstand en strenge beschuldigingen uitgelokt. Velen verweten haar eenzijdige ultramontaansche sympathiën, blijkbaar in hare voorliefde voor wat men „kloosterstijl" noemde en in haar voorkeur voor het restaureeren van kerken. Zeer ten onrechte, zoo als aangetoond werd in het artikel *een bouwkunstig spook* in de *Gids* van 1877 en door de heeren *Begram* en *Lenting* in de Tweede Kamer.

Anderen klaagden over al te grooten ijver. Maar *te* groote ijver is te matigen en bij het vele, wat te doen was, kon althans *groote* ijver geen kwaad.

Daar kan in de toepassing gefaald en gedwaald, overdreven en eenzijdig gewerkt zijn, maar dat rechtvaardigt de opheffing van de gansche Commissie niet. De volksvertegenwoordiging overigens verlangde wel de noodige verbeteringen, maar niet het afbreken van het nog zoo kort bestaande.

Erger was het dat onder de leden zelve verwijdering en verbittering was ontstaan; voor wie niet in de geheimen zijn ingewijd, is 't ondoenlijk te beslissen aan wie de schuld. Wij hebben dan ook niet als rechters in deze zaak te zitten. Wij hebben alleen onze diepe droefheid uit te spreken, dat een goed werk op deze wijze bedorven is. Want vergissen wij ons niet, dan ligt in de oneenigheid van de leden der Commissie onderling de reden, waarom de Minister in arremoede er een einde aan heeft gemaakt. Maar alle leden hadden hun mandaat neergelegd. Zou 't ondoenlijk zijn geweest, een nieuwe benoeming te doen of althans de Commissie des noods op het papier te laten bestaan, totdat het gelukt was bekwame leden te vinden? Hadden de correspondenten niet uitgenoodigd kunnen worden, werkzaam te blijven en zich onmiddelijk met den Referendaris van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen in betrekking te stellen? Nu zijn er vele krachten verlamd, vele welgezinden tot werkeloosheid gebracht. Ging het de kracht van een zóó uitstekend man als *Mr. Kappeyne van de Coppello* te boven, die zaak eens goed „op pooten te zetten." Bleek de organisatie verkeerd, heeft dan deze geleerde volstrekt geen organiseerenden geest? Des noods kon hij in het naburige België — om niet te zeggen in Turkijë — eenige gegevens vragen.

Maar de Minister acht eene Commissie van Rijks Adviseurs overbodig. Er is immers aan zijn Departement eene *afdeeling van Kunsten en Wetenschappen* met een Referendaris aan het hoofd. Zonder twijfel; maar met allen eerbied voor den tegenwoordigen titularis, aan wien de goede zaak zoo veel te danken heeft, is niet een onafhankelijke Commissie juist noodig om tegen altijd mogelijke eenzijdigheid te waken. Kan *Jhr. de Stuers* met al zijn kennis en ijver, alles weten, overal zijn, alles doen? Is hij onsterfelijk? En kan de regeering wellicht menigmaal de adviesen missen van mannen over 't geheele land verspreid en door hunne correspondenten op de hoogte gehouden, de pas ontwaakte natie kan het toezicht, de opwekking van zulke mannen niet ontberen. Zij moet

wakker worden gehouden, wanneer niet over weinige jaren een nieuw *Holland op zijn smalst* beschamend van lauwheid en onverschilligheid en onwetendheid zal moeten getuigen, tot oneer voor het volk, tot schade van zijne nog zoo hulpbehoevende kunstindustrien, tot groot verdriet van allen, die de monumenten van geschiedenis en kunst, als „illustratiën onzer historie" als onderwijzers op het goede spoor, als zegeteekenen van een schoon verleden lief hebben.

De Commissie van Rijks Adviseurs is dood. En *wat nu?*

Voor hare wederoprichting is vooreerst weinig kans 't Zal zaak zijn *wakker te blijven* en *wakker te houden*. Misschien komt de tijd waarop zij herleeft, gereorganiseerd, geleerd door misgrepen en struikelingen, om, gesteund door de sympathie der natie, der regeering, der volksvertegenwoordiging het goede werk voort te zetten dat nu aan hare hand ontviel.

DE SCHEPENBANK IN HET RAADHUIS TE 's GRAVENHAGE.

In de voorzaal van het fraaie 's Gravenhaagsche Raadhuis bevindt zich een merkwaardige schepenbank, dagteekenend van het jaar 1671. Achter de zitplaatsen welke de breedte van den oostelijken muur innemen, verheft zich een eikenhouten beschotwerk, waaraan in het midden een baldakijn of verhemelte verbonden is. In dit beschot zijn drie vakken gespaard, waarin Willem Doedijns het Oordeel van Salomo schilderde. Het middendoek stelt den Koning voor; in elk der andere vakken ziet men een der twistende vrouwen. Voor de bank staat een zeer kunstig gedreven ijzeren hek, waarin de attributen der Gerechtigheid (het zwaard en het alziend oog) voorkomen; dit hek is stellig het fraaiste smeedwerk hetwelk in de Residentie wordt aangetroffen.

Het gemeentebestuur heeft het gelukkige denkbeeld opgevat, om deze schepenbank behoorlijk te doen restaureeren. De schilderstukken worden in orde gebracht; het houtwerk gezuiverd en hersteld en waar noodig verguld; het ijzeren hek wordt van de dikke verflaag die het onkenbaar maakte bevrijd. Eerlang zal het geheel in zijn ouden luister weder te voorschijn komen.

ONS TEEKENONDERWIJS.

Het rapport betreffende den uitslag der laatste examina ter verkrijging eener acte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen en boetseeren bevat eenige mededeelingen omtrent de bij die examina verkregen resultaten en tevens beschouwingen welke den toestand van ons teekenonderwijs in het algemeen raken.

Met zorg is nagegaan waar de candidaten hun opleiding hadden genoten, en het is gebleken dat zij die te hooi en te gras gezocht hadden. De gevolgen zijn dan ook niet uitgebleven. Voor het handteekenen slaagden slechts 4 van de 16 candidaten, terwijl 4 ingeschreven candidaten niet opkwamen! Voor het rechtlijnig teekenen werden 6 candidaten op de 12 ingeschrevenen gediplomeerd. Voor het boetseeren 1 op de 3. „Van de eischen die gesteld mogen worden aan een leeraar," zegt het verslag, „hebben de meeste candidaten zeer weinig of geen begrip, zelfs zij niet die reeds als onderwijzers optreden. Kennis van een geleidelijke, verstandige methode, geoefendheid in het geven van duidelijke verklaringen, in het schetsen van perspectivische teekeningen of van anatomische figuren op het zwart bord, bedrevenheid in de leer en de geschiedenis van het ornament worden bij velen vruchteloos gezocht; buitendien is de algemeene ontwikkeling van velen zeer gering. De oorzaak van dezen toestand is niet twijfelachtig. *Eene behoorlijke gelegenheid om zich tot leeraar te vormen, een normaalschool met daaraan verbonden leerschool ontbreekt.* Sommigen worden zoodoende er toe gebracht zich zonder voldoende of onder verkeerde leiding te oefenen, en loopen zelfs gevaar dientengevolge hun aangeboren aanleg te bederven. De candidaten zijn derhalve aan hun lot overgelaten, en verbetering zal niet zijn te verwachten, zoolang niet een normaalschool die, even als in naburige rijken, op afdoende wijze verschaft."

Met allen eerbied voor de examen-commissie gesproken, haar geduldige ontwikkeling van de noodwendigheid eener kweekschool voor teekenonderwijzers is wel wat zeer naief. Die verzuchting kan men sinds jaren in de verslagen over deze examina aantreffen; men vindt een dergelijken wensch in het regeeringsrapport over de Nederlandsche kunstindustrie, men hoort daarvan telkens in allerlei artikelen spreken, en de bedoelde kweekinrichting staat sinds vier jaren pro memorie op de staatsbegrooting, zonder dat er ooit van regeeringswege iets werd verricht. Is het nu niet eigenlijk naief om er nog over te praten, en denkt de commissie waarlijk dat bij den wind die thans in de regeerings-atmosfeer waait, de regeering voor de zoo lang gewenschte kweekschool iets anders zal doen dan het uitgesproken verlangen daarnaar in de Staats-Courant te plaatsen?

Dezelfde onverschilligheid welke de hooge regeering kenmerkt, treft men elders aan. Dezer dagen heeft men te Rotterdam een reorganisatie van het Gymnasium ontworpen, waarbij het handteekenen volkomen vergeten werd. De examen-commissie mag vrij op uitbreiding van het teekenonderwijs aandringen, de kunstindustrie-commissie kan gerust betoogen dat onze nijverheid daarbij het grootste belang heeft; de vereeniging *Fabriek- en Handwerksnijverheid* mag veilig dienaangaande motien aannemen, naburige Staten, zooals België en Frankrijk, welke op kunstgebied ons ver vooruit zijn, kunnen dagelijks ons het voorbeeld leveren van aanhoudende pogingen tot verbetering van het onderricht in het teekenen.... dat alles is niet in staat om de *inertie* weg te ruimen, waarmede de Nederlandsche regeering en het Nederlandsche volk sinds 1864 vernemen, dat er jaarlijks niet meer dan gemiddeld 6 onderwijzers in het handteekenen worden gediplomeerd, om een der bij de zamenleving meest onmisbare vakken te onderwijzen aan een bevolking van $3\frac{1}{2}$ millioen zielen!

HET MUSEUM TE BARNEVELD.

Barneveld is aan de meeste onzer slechts bekend wegens den sprong van Jan van Schaffelaar. Dit dorp verdient evenwel nog om andere redenen genoemd te worden, namelijk om zijn schoone omstreken en hetgeen in dit blad meer bepaald te vermelden valt — om zijn museum. Want dit dorpje, hoe ongeloofelijk het schijne, bezit een museum, dank zij den verlichten en kunstlievenden burgemeester Mr. Nairac. Deze minnaar van geschiedenis en kunst heeft het bewijs geleverd hoe men de historie van een vergeten plaatsje kan „illustreeren" door het verzamelen van de documenten en monumenten welke de getuigen zijn van de lotgevallen van vroegere geslachten. In de raadzaal van het uit een bouwkundig oogpunt vrij leelijk gemeentehuis zijn op de deuren en in lijsten de namen en wapenschilden verzameld van de Richters en Drosten der Veluwe, van de Schouten en Ambtsjonkers, van de Prelecten, Gouverneurs en Commissarissen des Konings, onder wier bewind Barneveld achtereenvolgens gestaan heeft. De vensters prijken met geschilderde glazen uit oude woonhuizen getrokken. Op de tafel liggen twee lijvige atlassen met afbeeldingen en beschrijvingen van Nederlandsche steden, dorpen en kasteelen. In een hoek staan een aantal fragmenten van beeldhouwwerk, afkomstig van de gesloopte kerk te Voorthuizen. Sommige stukken dagteekenen uit de XIe, andere uit de XVe eeuw, en daar deze laatste ingemetseld waren in een der pilaren van het gebouw, kan men daaruit afleiden, dat deze kerk driemaal her- of verbouwd is geweest. Het fraaiste voorwerp in deze zaal is een heerlijke koperen kroon, versierd met een O. L. Vrouwebeeldje uit het begin der XVIe eeuw; deze kroon werd in 1629 door een der graven van Bentinck uit de groote kerk van 's Hertogenbosch weggevoerd.

In een aangrenzend vertrek ziet men een kaart waarop de toestand van het Barneveldsche land is afgebeeld, zooals die gedurende de Frankische periode was. Doch niet slechts den toestand van de oppervlakte, ook het inwendige van den bodem kunnen wij hier leeren kennen. Mr. Nairac heeft namelijk bij het verrichten van verschillende grondboringen nauwkeurige aanteekening gehouden van de gesteldheid der onderscheiden grondlagen, en deze zijn plastisch voorgesteld door middel van glazen buizen, waarin volgens schaal de verschillende lagen zijn opgestapeld.

Voorts zijn er twee fraaie eikenhouten kasten uit de XVIIde eeuw; de eene bevat de voorwerpen van Germaanschen of Romeinschen oorsprong, welke de opgravingen in de Veluwe aan den dag brachten: urnen, ijzerwerk, voorwerpen van steen enz. Dat dit land vroeg bewoond werd, al zij het ook slechts door dieren, blijkt uit een mammouth-tand. Ook ziet men er een fraai steenen offermes afkomstig uit een graf te Morup (Denemarken).

Aan de middeneeuwen herinneren ons twee schoone bas-reliefs in hout uit de XVIe eeuw: een aankondiging en een geboorte Christi; verder een klein model van een symbolischen galg, die bij de zittingen van het Veluwsch landgerecht op het Kerkplein werd opgesteld: de deurwaarder plaatste zich onder het strafwerktuig en riep van daar de menschen op, die in de kerk voor het gerecht moesten verschijnen.

Zij die Barneveld aandoen mogen niet nalaten in dit museum een kijkje te nemen; niet om er kunstschatten te vinden, maar om te leeren hoe men met weinig middelen een werkelijk nuttig geschiedkundig overzicht door middel van historische voorwerpen leveren kan.

Uit het oogpunt van kunst biedt het dorp overigens niet veel merkwaardigs. De Ned. Herv. kerk vroeger aan St. Odulphus gewijd, is een geheel vrijstaand gebouw van baksteen uit de XVe eeuw. Oorspronkelijk bezat het behalve den met een hooge spits gekroonden toren, één groot uit vier vakken bestaand schip met een dwarsbeuk, en een choor uit twee vakken zamengesteld en voorzien van een absis uit een halven zeshoek gevormd; iets later zijn twee zijschepen aan het gebouw toegevoegd; het geheel is met ribgewelven gedekt, welke op fraaie sluitsteenen rusten; tegenwoordig zijn de stijlen en traceeringen uit de vensters verdwenen, en men heeft zich niet ontzien uit de zuilen van het gebouw groote brokken weg te hakken ten gerieve van de zitbanken, doch tot nadeel van de hechtheid van het gebouw. De kerk bezit een orgel en een goeden eenvoudigen preekstoel welke dagteekent van 1654. Een marmeren gedenkteeken door vrouwe Margriet van Haeften aan haren gemaal Lucas Willem Baron van Essen, heer van Schaffelaar gewijd, is niet merkwaardig.

Ten noorden van het dorp ontwaart men het moderne kasteel, bewoond door mevrouw de Douairière Baronnesse van Zuijlen van Schaffelaar. Dit baksteenen gebouw is door een Engelsch architect in Gothischen Tudorstijl opgetrokken.

HET HOOGERHUIS VAN JACOB VAN CAMPEN.

Ten behoeve van den bouw eener kazerne te Amersfoort, zal eerlang een gebouwtje worden afgebroken, hetwelk wegens de daaraan verbonden herinneringen de aandacht verdient. Het is een klein jachtslot, het Hoogerhuis genaamd, weleer gebouwd en bewoond door den vermaarden Jacob van Campen, den bouwmeester van Amsterdams Stadhuis.

Dit thans vrij vervallen gebouw bestond oorspronkelijk eenvoudig uit een nagenoeg vierkanten kelder, waarboven twee verdiepingen zijn opgetrokken. Langs een dubbele stoep treedt men in de eerste verdieping, van waar een smalle trap naar de bovenzaal leidt, die tot slaapkamer was ingericht. In deze kamer is het oude decoratief nog gedeeltelijk aanwezig; daar bevindt zich een bedstede versierd met geschilderde festoenen en met drie vakken, waarin vruchten zijn afgebeeld. Onder het middenvak leest men de Spaansche spreuk: „El todo es nada" (alles is niets.) Boven de acht kleine ramen welke aan weerszijden dit vertrek verlichten bevonden zich evenveel schilderstukken, waarvan een vijftal bewaard zijn. Zij stelden „vanitassen" voor en tafereelen uit de geschiedenis van Hercules. Zoowel dit schilderwerk als de bouw van het jachtslot worden aan den beroemden Van Campen toegeschreven.

Het geheele gebouw kenmerkt zich uitwendig door grooten eenvoud en schijnt omstreeks 1630 te zijn gesticht. Wellicht nog in dezelfde eeuw is het aan

weêrszijden vergroot door toevoeging van twee lage vleugels voor keuken en woonhuis bestemd.

HET PRENTEN-KABINET TE BRUSSEL.

Onder de initialen M. R. geeft de uitstekende geschiedschrijver der antwerpsche schilderschool Dr. Max Rooses het volgend bericht in: *„het Volksbelang.”*

Sedert eenigen tijd is te Brussel het Prenten Kabinet heropend. De nieuwe inrichting is prachtig, en de Brusselsche verzameling heeft onder dit opzicht niets aan de voornaamste gelijkaardige kabinetten van Europa te benijden.

Het Prenten-Kabinet, dat vroeger in eene der zalen der Koninklijke bibliotheek geherbergd en daar bijzonder slecht geplaats was, is nu overgebracht in een ander gedeelte van hetzelfde gebouw, ter linkerzijde der ingangspoort van het Museum van Schilderijen en Natuurkunde. Men bereikt het langs een trap, die naar het Museum van Schoone Kunsten leidt, en langs de ronde voorzaal, waarin ook de deuren van dit Museum uitkomen.

Het heeft drie der woonzalen ingenomen van het voormalig Hof van Karel van Lorreinen, dat gebouwd werd op de gronden van het oud Hof van Oranje-Nassau en dat nu de Brusselsche Louvre geworden is.

Het Brusselsche Prenten-Kabinet is nog zeer jong. Na 1830 begon het bestuur der Koninklijke Bibliotheek, waarvan het toen afhing en nog afhangt, hier en daar prenten te koopen, zonder er een afzonderlijk departement van te vormen. Eerst toen, omstreeks 1852, de heer Alvin, de tegenwoordige algemeene bestuurder der Bibliotheek, in bediening trad, werd er meer belang aan dit deel der kunst-verzamelingen gewijd. De heer Alvin is, zooals men weet, een groot liefhebber en een degelijke kenner van prenten; zijn boek over de werken der gebroeders Wiericx is een der merkwaardigste schriften op dit gebied.

Onder zijn bestuur dus werden achtervolgens belangrijke aankoopen gedaan. Eerst was het de verzameling van mej. Van Parijs, afstammeling eener oude kunstlievende Antwerpsche familie, die geheel aangeworven werd; toen kocht men de verzameling van prenten van den heer Verachter, archivaris der stad Antwerpen, en met de platen, die de stad Brussel bezat, werd de grondslag gelegd der verzameling. Sedert de benoeming van den heer Alvin werd het Kabinet verrijkt met minstens 30,000 stuks; het gezamenlijk getal beloopt 200,000.

In 1857 trad de tegenwoordige conservator, de heer Henri Hymans, in bediening, niet met den titel welken hij nu draagt, zelfs met geenen titel hoegenaamd, maar slechts als een soort van vrijwilligen helper; achtervolgens doorliep hij al de graden, aan de bedienden toegekend, totdat hij eerst 6 maanden geleden zijnen definitieven titel bekwam en het hoofd werd van een departement, dat onder het algemeen bestuur van den opper-bibliothecaris zijn eigen bestaan verwierf. Wie het genoegen had in betrekking te komen met den talentvollen en dienstvaardigen conservator, begrijpt al terstond dat de verzameling onder geen beter beheer dan het zijne kon gesteld worden om voort te gaan in bloei en om al het nut af te werpen, dat men er van verwachten kan.

Wij zeiden dat het Prenten-Kabinet vroeger in een ander deel der Koninklijke Bibliotheek geplaatst was. Een paar jaren geleden werd het gesloten, om de verhuizingswerken mogelijk te maken en sedert verleden week kan men het in zijnen nieuwen toestand leeren kennen. De geheele inrichting is vernieuwd; de meubels zijn doelmatig getimmerd, de zalen goed verlicht en verwarmd, het is er een lust om te werken.

Tusschen de vensters staan de tafels, waarop den bezoekers het gevraagde aangebracht wordt. In het midden der zalen, de ruime legkasten, waarin bladen van m. 1.20 op m. 1.50 kunnen geborgen worden. Langs de wanden loopen minder diepe kasten, waarin de prenten van kleiner formaat alfabetisch gerangschikt zijn.

De prenten zijn vastgemaakt op dun bordpapier met de vier hoeken; de achterkant van het bordpapier is voorzien van een blaadje zijden papier om het gevaar der wrijving te voorkomen. Zij worden geborgen in kartons ter dikte van een gewoon folioboek, die dan met eenen elastieken band sluiten. Deze kartons liggen op schuivende planken, voorzien met eenen rechtstaanden en afstaanden voorkant. Ten hoogte van het oog der bezoekers is het bovendeel der kasten met glazen lijsten afgesloten, waarin eene reeks der kostelijkste of der kenmerkenste prenten geplaatst zijn. De kasten zijn bekroond met de borstbeelden der bijzondere Vlaamsche graveurs en schilders-etsers.

De catalogus is nog in wording, doch van al het ingekomene is aanteekening gehouden en in beknopten vorm alfabetische bulletins gemaakt, die zeer voldoenden dienst doen, in afwachting der voltooiing van den definitieven catalogus.

Deze laatste is reeds afgewerkt tot D, deze letter inbegrepen. Hij bevat de alfabetische lijst der graveurs, met elk hunner stukken, die der schilders, naar welke de stukken gegraveerd zijn en die der behandelde onderwerpen.

Vermelden wij nog eenen afzonderlijken, reeds bewerkten catalogus van portretten, kleederdrachten en historische platen.

De tentoongestelde platen achter glas bevatten eenige zeer merkwaardige stukken. Martin Schongauer en Albrecht Dürer zijn er vertegenwoordigd door enkele van die schoone drukken. die overal den hoogmoed der verzamelingen uitmaken. De Wiericxen hebben er eenige onafgewerkte stukken; Van Dijck eenige zijner geëtste portretten; Goltzius eenige zijner fraaiste stukken. Onder de historische platen treffen vooral de afbeelding der oude Beurs van Londen, door eenen ongenoemden meester, en de Gaaischieting van de Infante Isabella te Brussel door Esaïas van de Velde. Verder bemerken wij nog als uitnemende zeldzaamheden: het Leven der H. Anna naar de schilderij van Quinten Massijs, te Leuven in 1577 op metaal gegraveerd *en relief* en merkelijk van het gekende meesterstuk afwijkende.

Het Prenten-Kabinet van Brussel is, zooals men weet, beroemd door een paar stukken, die onder kunsthistorisch oogpunt van de hoogste waarde zijn. Het is de prent van 1418 en de kopergravuur van 1466. Het eerste van beide gaat algemeen door voor eene houtsnee, alhoewel men even goed zou kunnen staande houden, dat het op metaal uitgehaald werd. Het stelt voor: Maria, houdend het kind Jezus aangebeden door de HH. Barbara, Catharina, Dorethea en Margareta. Het draagt het jaartal 1418 en is aldus de

oudste gekende of liever het oudste gedagteekende gravuur.

Men heeft het van het deksel van een oud koffer losgemaakt en niet weinig heeft het beroemde blad geleden. Zooals het nu is, heeft het papier eene bleeke groenachtige tint, waarop in grijzen inkt met scherpkantige lijnen het godsdienstig tafereel gedrukt is. Vroeger was de prent gekleurd; zij draagt nog vakken van roode verf en sporen van groene beschildering.

Het tweede merkwaardig stuk verbeeldt in kunstvollen vorm de wapens van Karel den Stoute, vóór hij Gelder en Zutfen bij zijne overige bezittingen voegde, dus van 1466—1467. De meester is onbekend, maar hij was zeker niet de uitvinder zijner kunst, alhoewel er geene oudere kopersneden dan dit stuk gekend zijn. Onnoodig er bij te voegen, dat beide bladen eenige exemplaren zijn.

In de laatste tijden legde het bestuur van het Prenten-Kabinet zich vooral toe om de verzameling met schoone drukken van uitstekende prenten te volledigen, en week dan voor geene geldelijke opofferingen terug om dit doel te bereiken.

In de veiling van wijlen den heer Du Bus de Gisignies, te Brussel in 1876 gehouden, kocht het Brusselsche Kabinet onder anderen het geëtste portret van van Dyck door hem zelven voor 2420 fr.; het portret van Le Roy werd daar ook 2255 en dat van Snyers 1376 fr. betaald.

De laatste aankoop van belang, die de conservator ons dan ook met rechtmatige fierheid toonde, is de schitterende druk van den Grooten Hond van Frisius, door Goltzius, uit de veiling van Ellinckhuysen, die nog wel het heerlijkste gegraveerd blad is, dat wij te zien kregen. M. R.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Programma van Teyler's Tweede Genootschap te Haarlem, voor het jaar 1879.

Teyler's Tweede Genootschap heeft besloten de volgende vraag uit te schrijven:

Uit het vak der *Penningkunde:*

„Men verlangt een *geschiedenis van de West-Friesche Munt.*"

Wat de wijze van bewerking aangaat moet in hoofdzaak worden gevolgd: de Geschiedenis van het muntwezen der Provincie Gelderland, door den Heer W. J. de Voogt en met ondersteuning van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen uitgegeven.

Het werk zal dus moeten bevatten:

een geschiedenis van het verblijf dier munt in de steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik;

een overzicht van de Placaten en Ordonnantiën, die er op van toepassing waren;

een chronologische lijst, met beschrijving van de geslagen munten;

een lijst van de muntmeesters en busopeningen.

Wat de afbeeldingen betreft heeft de Schrijver te verwijzen naar de werken, waarin de munten zijn afgebeeld. Kosten van vervaardigde teekeningen worden in geen geval vergoed.

Het Genootschap vestigt er tevens de aandacht op, dat nog steeds zijn uitgeschreven de twee volgende prijsvragen:

I. Uit het vak der *Letterkunde*:

„Men verlangt een kritische behandeling van *P. C. Hooft's Nederlandsche Historiën*, waarin niet slechts de bronnen die hij gebruikt heeft, en de wijze waarop hij die heeft gebruikt, beschreven en beoordeeld worden maar ook inzonderheid die berichten, die hij aan onuitgegeven bescheiden en aan mondelinge overleveringen heeft ontleend, worden getoest aan hetgeen van elders bekend is."

II. Uit het vak der *Kunst*:

„Men verlangt een historisch en kritisch onderzoek van de beoefening der *houtsneekunst in Noord- en Zuid-Nederland*, van den oorsprong af tot het midden der 16de eeuw. Hierbij begeert men tevens eene zoo veel mogelijk volledige beschrijving der werken van hen, die in dat tijdvak hier te lande in deze kunst hebben uitgemunt."

De prijs voor het best en voldoend gekeurd antwoord op ieder van deze vragen bestaat in een gouden eerepenning, op den stempel des Genootschaps geslagen, ter innerlijke waarde van vierhonderd gulden.

De verhandelingen moeten in het Nederlandsch, Fransch, Engelsch of Hoogduitsch, met een *Latijnsche* letter, vooral goed en leesbaar geschreven zijn door eene *andere hand, dan die van den opsteller.* Ook moeten zij vóór den bepaalden tijd *in haar geheel* worden ingezonden; en geene antwoorden, waaraan eenig gedeelte bij de inlevering ontbreekt, zullen tot het dingen naar den gemelden eereprijs worden toegelaten.

De tijd der inzending van de antwoorden op de beide laatste vragen is vóór of op den 1sten April 1880, die van de antwoorden op de eerstgenoemde vraag vóór of op den 1sten April 1881, opdat zij vóór den 1sten Mei van het jaar, dat op dat der inzending volgt, zullen kunnen beoordeeld worden.

Alle ingezonden stukken blijven het eigendom des Genootschaps, dat de bekroonde, met of zonder vertaling, in zijne werken opneemt, zonder dat de schrijvers, anders dan met toestemming der Stichting, die mogen uitgeven. Ook behoudt het Genootschap aan zich het regt om van de niet bekroonde stukken zoodanig gebruik te maken als het raadzaam zal oordeelen, hetzij zonder of met vermelding van den naam des schrijvers; in het laatste geval echter niet zonder zijne toestemming. Ook worden geene afschriften van de niet bekroonde stukken aan de schrijvers verleend, dan ten hunnen koste. De in te zenden antwoorden moeten, zonder naam en alleen met een spreuk onderteekend, vergezeld van een verzegeld briefje, dezelfde spreuk ten opschrift voerende en van binnen des schrijvers naam en woonplaats behelzende, gezonden worden *aan het Fundatiehuis van wijlen den Heer* P. Teyler van der Hulst *te Haarlem.*

NECROLOGIUM.

—Den 22 Januari 1879 overleed te Parijs de architect Joseph Louis Duc, lid der Academie van Schoone Kunsten en Inspecteur-Generaal van 's Lands gebouwen (Bâtiments civils.)

Hij was in 1802 te Parijs geboren. In 1825 behaalde hij den eersten grooten prijs in de bouwkunst bij den wedstrijd voor den prix de Rome.

Na zijn verblijf in Rome keerde hij naar Frankrijk terug, en ontwierp hij in 1831 de Colonne de Juillet.

ADVERTENTIËN.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft voorhanden:

PHOTOGRAFIEN

VAN DE

Reis der Willem Barendtz,

54 prachtige photografien. f 36.—

DE PORTEFEUILLE,

LETTERKUNDIG WEEKBLAD.

De Abonnementsprijs is voor allen, die zich voor 1 Mei abonneeren, ***f 2*** per jaar. Na 1 Mei is de prijs ***f 3*** franco p. p.

Nommers ter kennismaking worden op aanvraag toegezonden door den Uitgever G. J. THIEME, te Arnhem.

Verlag von CARL RUMPLER in Hannover.

Geschichte der Deutsche Kunst seit Carstens und Gottfried Schadow.

VON

HERMANN RIEGEL.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignat la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Im Verlage von ***ERNST WASMUTH*** in Berlin, Werderstrasse 6, ist erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

DER TODTENTANZ

VON

HANS HOLBEIN.

NACH DEM EXEMPLAR DER ERSTEN AUSGABE IM KÖNIGL. KUPFERSTICH-CABINET ZU BERLIN IN LICHTDRUCK NACHGEBILDET.

MIT ERLÄUTERNDEM TEXT HERAUSGEGEBEN

VON

FRIEDRICH LIPPMANN.

Ein Band in klein-8 von 40 Tafeln . . . . Preis M. ***10.—***

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franco per post.............. „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Zaterdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE SCHUTTERSTUKKEN VAN JORIS VERSCHOOTEN.

In een handschrift van de vorige eeuw, geheel geschreven met de hand van een der toenmalige leden der regeering van de stad Leiden, heeft deze al het merkwaardige opgeteekend, betreffende de leidsche „Schutterie" tusschen de jaren 1618—1642. Daarin treft men de volgende bijzonderheden aan omtrent den oorsprong der schilderstukken, waarop de „hoofdmans met alle haare hoofdofficieren" door Mr. Joris Verschooten zijn voorgesteld en die allen nog te Leiden in het stedelijk museum op de Lakenhal bewaard worden.

De aanteekening betreffende 1650 ligt op een los blad in het mans. Wij lezen:

„1626 *den* 7 *Maart*, hebben Hoofdmans de Secretaris geauthoriseerd en belast aan Mr. David Bailly te geeven drie Gls. over syne moeyte gehad en gedaen in 't ordonneeren van de contrefeytsels op den voorsten doelen te doen maaken.

„*den April*, zijn capiteijnen en Hoofdmans geaccordeert en verdraagen met Mr. Joris Verschooten Schilder, dat hij de ses hootdmans met alle haare Hoofdofficieren derselver schutterie die sulcs meer sullen begeeren tot seven toe in yder vendel na 't Leven sal afzetten en contrefeijten op de paneelen hem daartoe te behandigen en volgens de ordre hem bij de voornt. Hoofdmans aangezegd en dat voor de somme van twaalv guldens van ieder persoon die hij op de voorz: paneelen zal afzetten, mits dat hij om deselvde sommen in ieder vendel ter begeerte van de Hoofdmans zal contrefeyten een persoon daar voor hij niet en sal genieten en met conditie dat den voorsz. Verschooten de betalinge van de voorsz. Hoofdofficieren selvs zal moeten invorderen, sonder dat de voorsz. Hoofdmans anders als yder voor zijn hooft en persoon daarinne eenigsinds zijn gehouden of verobligeerd, als ten welken eynde sy den voornt. Verschooten behandigt hebben de onderteekening van de voorz. Hoofdofficieren, daarby sy de contrefeytinge van haare persoonen, wie hebben ingewilligd en toegestaan, om syne betaelinge daarmeede te connen eysschen en becoomen, en tot soodanigen prijs als de voorsz. Hoofdmans metten voornt. Verschooten nadat de voorsz. contrefeytsels zullen zijn volmaakt sullen goedvinden, dat een ieder na de moeytes en cunste in 't afzetten van zyn persoon gedaan sal hebben te gelden, sulcs nogthans dat de voorsz. taxatie niet en zal geschieden boven 15 nog beneden de 9 gls.

De naamen van de geschilderde officieren hangende in 't eerste Tafereel beginnende aan de deur op de capiteyns kamer.

Jan Pietersz. de Haes, Luyt-Capiteyn; Cornelis Claasz. van Noort, Wagtmeester; Hendrik Jacobsz. van Sonneveld Lieut-Wagtmeester; *Herman van Brosterhuijsen* 1sten Capiteyn; David Bailly constschilder Vendrich; Jan Pietersz. Verbeecq quartiermeester; Jacob Arentsz. Haverenberg Lieut-Vendrich.

In 't Tweede Tafereel.

Johan van Marken, Vendrich; Gerrit Claesz. van Akeren, Lieut.-Wagtmeester; Pieter Cornelisz. van der Maas, Lieut.-Vendrich; *Cornelis Willemsz. van Kerchem* 2de Capiteyn; Warnaert Arendsz. van Hogervorst, quartiermeester; Frans Jansz. van Borssen, Wachtmeester; Adriaan Heeren van Overvyen, Lieut-Capiteyn.

In 't Derde Tafereel.

Simon Jansz. van der Boukhorst, Lieut.-Wagtmeester; Johan Deyman, Lieut.-Capiteyn; *Pieter Andriesz. van Vesaneveld*, 3de Capiteyn; Leendert Gerritsz. Grootveld, Wagtmeester; Pieter Fransz. van Swanenburch, quartiermeester; Jacob Gerritsz. Roos, Vendrich; Isenhout Fransz. de Bije, Lieut.-Vendrich.

Op de groote sael beginnende van de glasen af in het Eerste Tafereel.

Balten Hendriksz. van Diemen, quartiermeester; Jan Claasz. van der Booch, Lieut.-Capiteyn; Pieter Jansz. van Tethrode, Lieut.-Vendrich; *Leendert Gerritsz. Grootveld*, 6de Capiteyn; Johan van der Graft, Wagtmeester; Claes Jacobsz. van Assendelft, Vendrich; Cornelis Jansz, Onderwater, quartiermeester.

In 't Tweede Tafereel.

Claes Claesz. van Leeuwen, Lieut.-Capiteyn; Ewout Hendriksz. Craen, notaris quartiermeester; Arent Dirksz. Cortenbosch, Lt-Wagtmeester; *Nicolaes van der Meer* 9de Capiteyn, en Adriaan Dirksz. Bont, Corporaal van de adelb.; Pieter Joosten Warmont, Vendrich, Huijch Lottensz. Gael, Lieut.-Vendrich.

In 't derde Tafereel.

Cornelis Dirkz. Blok...... Gerrit Dirksz. Hoogeveen, Vendrich; Cornelis Jacobsz. van Leenveld, Lieut.-Vendrich; *Johan van Banchem*, 5de Capiteyn; Cornelis Maertensz. Vlietentoorn....; Pieter Ambrosius van Brusdorp, Corporaal van de Adelb.; Dirk Leendertsz. Keth, Lieut.-Capiteyn.

1628 *den* 19 *December*, de Hoofdmans hebben goedgevonden en haaren Secretaris belast, Mr. Joris Verschooten toe te tellen en te behandigen een somme van 6 gls. over de moeyte bij hem gehad in 't afzetten van de persoon van Cornelis van Gaesbeek, door last van Capiteynen uytgewist uyt de stukken contrefeytselen hem Mr. Joris aanbesteedt, noch heeft deselve Mr. Joris Verschooten een tafereel geschildert hangende voor de schoorsteen op capiteyns camer waarvan de naamen zijn:

Floris Lambertsz. van Oudewater, quartiermeester; Francois Le Bleu, quartiermeester; Frans Jacobsz. van Menoen, quartiermeester; *Laurens van Lanschot*, capiteyn; Marcus Gillisz. van Walwyk, Lieut.-Vendrich; Jaques Longespey, quartiermeester; Cornelis Jansz. van Poelgeest, quartiermeester; Pieter Malevescy, Corperaal van de Adelborsten; Cornelis Jansz, Uythaagen, quartiermeester.

In den jare 1650 heeft J. Verschooten nog geschildert een tafereel hangende voor de schoorsteen op de groote kamer, de 6 Hoofdmans met name:

Jan Adriaansz, van Staveren, Cornelis Simonsz. Hasius, Claas Claasz. Moy, Pieter Simonsz. van Leeuwen, Dirk Arendsz. Cortenbosch, Floris Meesz. van Zanen.

DE HERSTELLING VAN DEN DOM TE UTRECHT.

Twintig jaren geleden ondernam men eene herstelling van de Domkerk te Utrecht, een onzer voornaamste monumenten, wellicht het voornaamste uit de XIIIe eeuw. Deze herstelling duurde onderscheiden jaren en kostte *f* 135,000, waarvan een gedeelte door het Rijk werd bijgedragen. Ongelukkig bestond er destijds geen contrôle hoegenaamd, en daar het toeval wilde dat de bouwmeester onbekwaam en het Kerkbestuur meer gesteld was op een *schoonschijnende* restauratie dan op degelijk werk, moeten al het toenmaals uitgevoerde herstellingswerk en de daaraan uitgegeven sommen eenvoudig betreurd worden. Men bootste de beeldhouwwerken in portlandschen cement of in terra-cotta na; men ging er zelfs toe over om geheele steenen traceeringen in zink te vervaardigen en met een paar spijkers aan het metselwerk vast te hechten; het metselwerk zelf werd daarentegen geheel verwaarloosd; vergane of losrakende steenen werden met een laagje cement overtrokken, en waar het te veel moeite kostte om beeldhouwwerk te vernieuwen of vast te hechten, werd hetgeen er was overgebleven maar weggekapt! Deze laatste bewerking heeft op vele punten elk spoor van den oorspronkelijken aanleg doen verdwijnen.

De vruchten van dit knoeiwerk zijn niet uitgebleven. De nieuwe aangeplakte prullen vallen langzamerhand naar beneden, en de tand des tijds, die zich niet aan een korst portland-cement stoort, gaat onverbiddelijk voort met de langzame verminking van het kunstgewrocht. Op sommige plaatsen is de toestand werkelijk gevaarlijk geworden; zware scheuren, het neërvallen van enkele brokken steen waarschuwen, dat het hoog tijd is, het meer dan zes eeuwen oud gedenkteeken grondig te restaureeren.

Toen in 1874 de Kerkvoogden van Utrecht voornemens waren het hierboven geschetste werk voort te zetten, wilde het geluk, dat de regeering den raad van het onlangs opgerichte kollegie van Rijks Adviseurs kon inwinnen. Deze heeren onderzochten den toestand met veel nauwgezetheid en drongen er aanstonds op aan, dat het heillooze tot dusverre gevolgde stelsel niet langer zou worden gevolgd. Natuurlijk ontstond uit het optreden der Adviseurs aanvankelijk een min aangename strijd. De bouwmeester kon niet aanstonds inzien, dat hij op afkeurenswaardige wijze gearbeid had; het Kerkbestuur, dat nimmer voldoende was ingelicht, kon bezwaarlijk eensklaps aannemen, dat het *f* 135.000 vergeefs had weggeworpen. Het duurde dan ook eenige tijd, eer omtrent deze herstelling overeenstemming werd verkregen; doch ten slotte zegevierden het gezond verstand en een juist begrip van de eischen eener deugdelijke herstelling. Het Kerkbestuur overtuigde zich door persoonlijke inspectie van

de juistheid der door de Adviseurs ontwikkelde denkbeelden; de bouwmeester trok zich terug, en de zaak werd toevertrouwd aan den architect Nieuwenhuis, een jong man vol ijver en werkkracht, die doordrongen is van den ernst, waarmede een monument als de Dom behoort te worden behandeld en die met uiterst veel voorzichtigheid en nauwgezetheid de restauratie bestuurt. De door hem ontworpen plannen en de uitvoering daarvan verwierven dan ook aanstonds de instemming èn van Kerkvoogden èn van Rijks Adviseurs.

Thans zijn onder diens leiding twee vakken aan de Zuid-Oostelijk zijde van het choor hersteld. Alleen hij, die zich de moeite getroost de steigers te beklimmen, kan zich een juist denkbeeld vormen èn van den treurigen toestand, waarin het monument verkeert, èn van de degelijkheid der herstelling. Alle verweerde steenen zijn door nieuwe vervangen; de gebeeldhouwde deelen, zooals spuwers, hogels, pinakels, friesversiering, zijn aanvankelijk in gips afgegoten; aan dit afgietsel worden de ontbrekende deelen geboetseerd, en dit model, hetwelk alle waarborgen van juistheid levert, wordt door den beeldhouwer in steen nagebootst. Men kan veilig zeggen dat hetgeen nu hersteld is, zonder eenige noemenswaardige onderhoudskosten ettelijke eeuwen stand zal houden.

De restauratie van den Dom heeft intusschen niet alleen dit onmiddellijk gevolg, dat daardoor een onzer belangrijkste gebouwen voor ondergang bewaard wordt; zij heeft middellijk nog een ander nut. De daartoe opgerichte bouwloods mag namelijk beschouwd worden als een kweekschool van degelijke opzichters, teekenaars, metselaars en beeldhouwers, waaruit werklieden spruiten, die ongetwijfeld een veel hoogere ontwikkeling bezitten, dan zij, die door onzen speculatiehuizen-bouw worden gevormd en de bouw-ambachten tot een bedenkelijk laag peil hebben teruggebracht.

Het staat evenwel te vreezen, dat de geheele Domrestauratie in hare geboorte zal worden gesmoord. Zonder hulp van de regeering is het Kerkbestuur buiten machte het werk voorttezetten en de bouwloods aan den gang te houden. Het crediet, dat voor 1879 op de begrooting was uitgetrokken is door de 2e Kamer geschrapt, en ofschoon het werksaisoen aangebroken is, bestaat er geen uitzicht op eenige steun van regeeringswege. Het monument van Utrechts aloude grootheid zal derhalve waarschijnlijk op nieuw aan de langzame doch meêdogenlooze knaging van den tand des tijds worden overgeleverd.

HET MODERNE MUSEUM TE BRUSSEL.

De heer Dr. M(ax) R(ooses) geeft in het „*Volksbelang*" van Gent het volgend merkwaardig bericht:

„Het moderne museum van schilderijen te Brussel is ingericht op dezelfde verdieping, waar het prentenkabinet geplaatst is. Het beslaat de zalen, waar vroeger de Koninklijke Akademiën van letteren en wetenschappen gevestigd waren, die nu onlangs naar het hertogelijk paleis verhuisden, en staat in gemeenschap met het oudere museum, dat er aan paalt.

Tot vóór eene maand bestond het uit drie zalen; toen werden er drie nieuwe geopend en het gouvernement heeft plan om nog meer zalen, die nu voor verscheidene diensten benuttigd worden, als tentoonstellingszalen in te richten.

Gelijk het moderne museum nu is, bevat het in zijne zes zalen een paar honderd schilderijen; ik zou mij omtrent het getal kunnen vergissen, omdat de stukken geen nummer dragen en ik ze zelfs niet bij raming geteld heb; maar over het algemeen zijn het groote doeken, die met eene kleine hoeveelheid eene vlakte bedekken, waar in gewone museums wel het dubbel der nummers zou kunnen geplaatst worden.

Over het algemeen genomen, maakt zoowel de plaatsing als het gehalte der stukken eenen uitmuntenden indruk, en wij overdrijven niet, wanneer wij beweren, dat deze verzameling alleen de moeite eener reis naar Brussel beloont, voor ieder die eenig belang stelt in schoone kunsten, en vooral voor hem, die de ontwikkeling der Belgische kunst in de XIXe eeuw, in hare voortbrengsels, zou willen nagaan. Wat kritieken er dan ook in de laatste tijden tegen dezen of genen aankoop uitgesproken werden, zooveel is zeker dat het bestede geld ons eene verzameling van stukken heeft bezorgd, die door den band puik mogen heeten, en waarvan er vele de meesterstukken hunner makers gebleven zijn.

Belangrijk vooral, zeiden wij, is de verzameling voor wie den gang onzer school in onze eeuw van stap tot stap wil volgen. De verzameling begint met werken van Lens en Herreyns, die met den eenen voet in de XVIIIe en met den anderen in de XIXe eeuw staan; en wordt voortgezet tot de nog levende meesters, waarvan zelfs de jongste, mits zij blijken van talent gaven, vertegenwoordigd zijn. Er is eene zwakke proef van schikking naar tijdsorde geleverd; ongelukkiglijk, en dit is het eenige wat wij in de nieuwe zalen af te keuren vonden, is die proef niet doorgezet, en is de mengeling hier en daar wat bont, terwijl de werken van eenen zelfden meester dikwijls op ver van elkander verwijderde punten hangen. Veel belangwekkender toch zou het wezen, indien men den overgang der school van jaar tot jaar kon nagaan, en indien men op de nevens elkander geplaatste tafereelen de wijzigingen kon gadeslaan, die den meester aan zijnen trant deed ondergaan.

Er is in gansch de geschiedenis der kunst geen tijdperk te vinden, waarin de veranderingen van smaak, de hervormingen in de keus der onderwerpen en de wijzigingen in de behandeling zoo snel op elkander volgen en zoo doortastend zijn, als de tachtig jaar, welke onze eeuw oud is. Dit bewijst ons overtuigend de verzameling, die wij doorloopen.

In de eerste zaal treffen wij een groot altaarstuk van Willem Jacob Herreyns aan, dat de „Aanbidding der Wijzen" verbeeldt, en nog zeer duidelijk de sporen der Rubensche overlevering draagt: een meesterstuk van den schilder, dat als godsdienstige schildering ongeëvenaard bleef in zijnen en onzen tijd.

Met Herreyns sterft de oude Vlaamsche school uit.

Dan komt Cornelis Lens, die eene „Offerande aan Bacchus" en eene „Ariadne door Bacchus getroost," twee zijner beste doeken, in het museum heeft. Hij vertegenwoordigt den invloed der Fransche school en der Italiaansche uit de dagen van verval, doet veel aan theorie en neemt eenen zoeterigen toon aan, die even onvlaamsch als wansmakelijk is.

Na Lens treedt Matthijs van Bree op, een volgeling van den klassieken, heldhaftigen Franschen schilder

David. Het museum heeft van hem een paar schetsachtige stukken, aan de Atheensche geschiedenis ontleend. Van zijn broeder Filip Jacob hangen er verscheidene stukken, die wedijveren in onbeduidendheid. Zoomin Van Bree als Lens laten leerlingen na, die in hunnen trant voortwerken. De gemaniëreerde Fransche school uit het midden en de klassieke uit het einde der XVIIIe eeuw worden al spoedig verlaten voor andere wegen.

Ziehier vooreerst de schilders als Navez, van wien wij verscheidene stukken aantreffen, die de Romeinsche school te Rome gaat bestudeeren en er de beeldhouwachtige lijnen en de hardheid van kleur aan ontleenen, zonder hare hoogere bezieling meester te kunnen worden.

Zie daarna de romantische school in hare verschillende uitingen. Stukken als de „Judas" van Alexander Thomas en de „Lucustus" van Carlier, waar eene spookachtige verlichting het ijzingwekkende van het onderwerp treffender moet doen uitkomen, zijn afdwalingen, die men zelfs in dien tijd van angstvolle rondtasting gelukkiglijk maar zelden ontmoet.

De „Karel I naar het schavot gaande," van Gustaaf Wappers, geeft ons een eerste staal van de wijze, waarop de droomerige en ontzenuwende weemoed in de geschiedenis wordt gebracht. De lange reeks historie-stukken van dien tijd, die op overgroote doeken geschilderd werden voor openbare gebouwen en die nu in het moderne museum samengebracht zijn, laten ons toe ons volkomen rekenschap te geven op welke onware en afgesproken wijze de geschiedenis werd opgevat, in eenen tijd en door mannen, die dweepten met de groote figuren onzer vaderlandsche historie.

In eene der zalen hangt „de Afstand van Keizer Karel" door Gallait, vroeger in den Senaat geplaatst, met eenige treffende hoofden en warm van licht, maar met veel gezochtheid en holheid; in eene andere zaal hangen vijf reusachtige doeken: de „Slag van Woeringen," door De Keyser, een stuk, dat zich vroeger in het Hof van cassatie bevond, met iets breeds in de lijnen der samenstelling, maar bijzonder bleek van kleur; „Het Verbond der Edelen," door de Biefve, uit dezelfde zaal voortkomende, met meer dramatisch leven en meer eenheid, en met een wijzer lichteffekt; de „Slag van Lepante," uit de Kamer van Volksvertegenwoordigers, door Slingeneyer, nog al kleurig, maar zeer kunstmatig van optimmering en lyrisch van uitdrukking; de „Opstand van 1830," door Gustaaf Wappers, krijtachtig verlicht, met eene klaar uitgesproken zucht naar dramatische beweging, die het niet verder brengt dan het lyrisch drama. Dit stuk en het volgende bevonden zich vroeger in de Augustijnenkerk te Brussel. Het laatste der groote werken heet de „Beroemde Belgen," door de Caisne, en vertoont op bouwkundigen achtergrond in overdreven symetrische schikking een tal beroemdheden, door het vaderland beloond en bekroond.

Het zicht dier groote stukken is waarlijk niet zeer bevredigend en opbeurend; onwaar zijn zij alle en opgeschroefd niet minder. Die groote commandestukken behooren tot de zwakste werken van hunne scheppers en tot de meest halfslachtige werken van eenen tijd van overgang. Indien zij eenige historische of andere waarde hebben, dan kan het alleen zijn als bewijsstukken van hetgeen de historie-schildering onder de regeering van den eersten Leopold te onzent was.

Het beste stuk, dat wij van dien tijd in dit vak nog te vermelden hebben, is de groote „Graflegging," door Matthieu, dat zich ook in de verzameling bevindt.

Beter vertegenwoordigd en rijker bedeeld is de volgende periode, waar ernstige studie en streven naar waarheid de overhand bekomen. De school wordt geopend door Felix De Vigne van Gent; aan haar hoofd staat Leys, die hier niet minder dan vijf stukken uit zijne opvolgende kunsttranten bezit, gaande van het romantische tafereeltje „Rijk en arm" tot aan den „Eed van Keizer Karel, een model in olieverf voor eene der muurschilderingen van het Antwerpsche stadhuis. Hij begint met praleriglieid en schitterende lichteffecten, en eindigt met de liefde en de kennis der oudheid, tot de uiterste nauwgezetheid gedreven; maar in zijne laatste stukken bekomt hij dan ook eene kracht van kleur en waarheid, die al zijne voorgangers in de schaduw stelt.

Na Leys komt zijn beste leerling Lies, van wien het museum een paar uitstekende werken bezit: zijn klein „Rampen des Oorlogs" en zijn groot „Rechtspleging van Boudewijn Hapkin."

Van de jongere school treft men stap voor stap meesterwerken aan. De Groux heeft daar een half dozijn stukken in zijnen treffenden realistischen trant; Bource zijne „Noodlottige tijding," zoo aangrijpend van gevoel; Ooms, zijne „Verboden Lezing," zoo breed en krachtvol geborsteld; Emile Wouters, zijne reeds beroemde „Krankzinnigheid van Hugó van der Goes;" Marckelbach, zijne geestige „Rederijkers;" Hamman, zijne schoone en gelukkig gegroepeerde „Mis van Adriaan Willaert;" Verlat, zijne dramatische „Bestorming van Jerusalem" en een niet minder bewogen dierenstuk: „Schapen door eenen roofvogel aangevallen; Alfred Stevens en Florent Willems een hunner fijne damesstukjes; Hennebecq, zijne beeldhouwachtige „Romeinsche werkers;" Eugène de Block, zijne warm verlichte „Bijbellezing;" Cluysenaer, een „Kinderportret," treffend van breedheid en waarheid; Robert een groot en schoon monnikenstuk; Albert De Vriendt een kleurig historiestuk; Coomans, eene bevallige archeologische „Romeinsche Disch;" Ferdinand Pauwels, zijne aangrijpende „Weduwe van Jacob van Artevelde;" en dozijnen anderen, die wij stilzwijgend moeten voorbijgaan, hebben hier van hunne beste werken.

In dieren en landschapschilderijen is het museum niet minder rijk; ook hier gaan stukken van de opgesmukte natuurschoonheid tot de dichterlijkere natuurwaarheid. De reeks begint met den gekenden schapenschilder Balthasar Ommeganck en loopt over Verboeckhoven, den glanzenden en opgesmukten dieren- en landschapschilder, tot op de jongste beoefenaars van het vak: De Lamoriniere, de warm gekleurde: Van Luppen, de dichterlijke en wazige — de Schampheleer en De Knyff, de breede landschapschilders. Van al dezen, alsook van Fourmois, Jacob Heymans en veel anderen, bezit het museum uitmuntende stukken. De dierenschilders Robbe, Verwee, Tschaggeny, Van Kuyck zijn niet minder schitterend vertegenwoordigd.

Het museum, zooals het nu is, geeft ons eenen voorsmaak van de aantrekkelijkheid, die de tentoonstelling der Belgische school, die men voor 1880 ontworpen heeft, zal hebben; het doet ons te meer betreuren, dat in vroegere eeuwen de regeeringen te onzent zich zoo volslagen onverschillig toonden voor

de kunst en geen stuiver over hadden om kunstverzamelingen te vormen, in den aard van deze, waarvan wij de reeds rijke kern te Brussel mogen bewonderen.

M. R.

HET VERSLAG AANGAANDE HET STEDELIJK MUSEUM TE UTRECHT 1878.

Sinds eenige jaren is er in het gemeentelijk Museum van Oudheden te Utrecht een krachtig leven gekomen, dank zij den ijver van den stedelijken Archivaris Mr. S. Muller Fz. en de belangstelling der hem ter zijde staande vaste commissie uit den Raad. Van de lotgevallen der verzameling gedurende 1878 is onlangs het verslag verschenen.

Het afgeloopen jaar was rijk aan resultaten door de verschijning van de eerste catalogi, welke het mogelijk maken de collectie te bestudeeren en vruchtbaar te doen zijn voor Wetenschap en Kunst. Om niet te spreken van negen groote wagenvrachten bevattende het oud schepen-archief, hetwelk vergeten onder de pannen van de Rechtbank lag te rotten, en dat nu aan het stedelijk archief is toegevoegd, verdienen de aanwinsten van het Museum van Oudheden vermelding. Zij bestaan in een aantal afbeeldingen van monumenten, portretten, plattegronden, zegels, penningen, verder een tufsteenen doodkist van het Oudmunsterkerkhof, fraaie muurankers, beeldhouwwerk en oude vloertegels, een fraaie stoepafsluiting van gesmeed ijzer uit de XVIIe eeuw, enz.

Vermelding verdient nog, dat het voor een paar jaren van kerkvoogden in bruikleen ontvangen geschilderde glas uit de Janskerk uitgezocht en in lood gevat werd volgens eene teekening van twee geschilderde vensters in die kerk, door den Archivaris in een handschrift van den heer d'Yvoy ontdekt. Ook het daarbij overgenomene gothieke geschilderde glas uit den Dom werd tegelijk uitgezocht, in lood gevat en geëxponeerd. Beide collectiën zijn zeer fraai; de laatste is bovendien om haren ouderdom en *als eenig overblijfsel van de Utrechtsche glasschilderkunst der middeleeuwen merkwaardig.*

Het museum werd door 1298 betalende en door 399 niet betalende personen bezocht. Dit totaal van 1697 nieuwsgierigen is niet in evenredigheid met de belangrijkheid van het Museum. Het ware te wenschen dat meer algemeen de aandacht op deze verzameling ware gevestigd, want men mag aannemen, dat er meer bezoekers zouden zijn, indien men beter wist dat er op de 2e verdieping van Utrechts Raadhuis een fraai museum gevonden wordt. Waarom trekken de Directeuren van middelbare scholen, van gymnasia en van uitgebreid lagere scholen er niet van tijd tot tijd met hunne kweekelingen heen. Deden zij zulks, zij zouden een uitstekende gelegenheid vinden, om den cursus in de geschiedenis toe te lichten, om de kiem van smaak en kunstzin bij hun leerlingen te leggen, en om het opkomend geslacht te bewaren voor die bekrompen onverschilligheid, welke veelal aan de volwassen Nederlanders — ook te Utrecht — voor zaken van kunst en van oudheidkunde eigen is.

Al wat geschreven en gezegd wordt over aankweeking van kunstzin en goeden smaak is zeer goed en juist; maar zoolang men verzuimt de bestaande gelegenheden aan te grijpen om aan onze jeugd kunstvoorwerpen te laten aanschouwen en waardeeren, zullen geschrijf en gepraat ijdel blijven. Te Utrecht nu ontbreekt het aan zulke gelegenheden niet. Behalve hetgeen de nog aanwezige monumenten uit- en inwendig aanbieden, heeft men er de schilderijen van het Museum Kunstliefde, de in ons land onovertroffen Aartsbisschoppelijke verzameling, en eindelijk het Museum op het Raadhuis.

Is het niet jammer dat die gelegenheden worden verwaarloosd?

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. De kunsthandelaren Roos zullen eerlang eene kollektie oude en moderne schilderijen ter verkoop aanbieden waaronder — en daarom wordt er de aandacht op gevestigd — een doek van den zoo zeer gewaardeerden *Sam v. Verweer, Gezicht op Dordrecht aan de Oude Maas*, misschien een der fraaiste doeken van dezen Meester.

— De heer Willem Leenders geeft in zijn kunsthandel in de Paleisstraat wekelijks een tentoonstelling van schilderstukken der beste nederlandsche kunstenaars. We noemen slechts Mesdag, Apol, J. W. van Borselen, Lokhorst, B. te Gempt, enz.

Eerstdaags vernemen wij, zal daar ook tentoongesteld worden een schilderij van den heer Jan Ten Kate, een der grootste en schoonste stukken van dien meester.

Overzicht der voornaamste prijzen, besteed in de veiling der oude teekeningen, verzameld door den Heer J. F. Ellinckhuysen: No. 6. Averkamp *f* 26.—; No. 10. Bakhuizen *f* 40.—; No. 14. Dirk Barentz *f* 29.—; No. 26. J. de Bisschop *f* 30.—; No. 36. Van Borsum, Hollandsch landschap *f* 115.—; No. 56. J. Cats, Gezicht op de Haarlemmerpoort, *f* 104.—; dezelfde, Zomer en Winter *f* 60.—; No. 65. A. Cuyp *f* 320.—; No. 70. J. Doomer, Gezicht op Nijmegen, *f* 50.—; No. 73. Gezicht op Godesberg *f* 81.—; No. 80. Dusart *f* 63,—; No. 83, 84 en 85. A. van Everdingen, Gezicht bij Amsterdam *f* 110.—; Hollandsch landschap *f* 95.—; Dorpsgezicht *f* 40.—; No. 98. De Ghein, Studieblad *f* 48.—; No. 103. Goltzius *f* 28.—; No. 107, 108, 109, Landschappen door van Goyen *f* 52.—, *f* 58.—, *f* 62.—; No. 118—122. Hackaert, Landschappen *f* 28.—, *f* 82.—, *f* 22.—, *f* 21.—, *f* 50.—; No. 125. Hengstenburgh *f* 75.—; No. 143. J. van Kessel *f* 53.—; No. 148. Ph. de Koning, Hollandsch landschap *f* 90.—; No. 151—153. D. Langendijk, Tafereelen tijdens de Engelsch-Russische expeditie in Noord-Holland in 1799: *f* 60.—, *f* 35 —, *f* 85.—; No. 150*. Lancret *f* 62.—; No. 159. Lingelbach *f* 65.—; No. 172. W. van Mieris *f* 54.—; No. 187 en 188. Picart *f* 52.—, *f* 61.—; No. 195. Rembrandt, een schets *f* 162.—; No. 197, 198, 199, 200, 202, 203. Landschappen door Roghman *f* 45.—, *f* 75.—, *f* 95.—, *f* 63.—, *f* 36.— en *f* 85.—; No. 206. Rubens, Marteling van Petrus *f* 120.—; No. 211. Ruysdael, De begraafplaats der Israëlieten bij Amsterdam *f* 305.—; No. 212—218. Landschapjes door denzelfden: *f* 120.—, *f* 65.—, *f* 95.—, *f* 95.—, *f* 250.—, *f* 85.—, *f* 75.—; No. 223 en 224. Landschappen door H. Saftleven, ieder *f* 30.—; No. 248. Dirk van der Star (omstreeks 1530) *f* 37.—; No. 249. Jan Steen, een man die een liedje van Bredero aan-

heft, waarvan de eerste regel op de teekening was geschreven *f* 50.—; No 252. A. Stork, Havengezichten *f* 39.—; No. 256. D. Teniers *f* 60.—; No. 262. Troost, Corps de Garde *f* 270.—; No. 272—276. W. Vaillant *f* 50.—, *f* 31.—, enz.; No. 279 en 280. Studiebeeldjes door Adr. van de Velde *f* 25.— en *f* 42.—; No. 282. C. Verdonck, Rijngezichten *f* 39.—; No. 285. A. de Verwer, het Kasteel te Kleef *f* 34.—; No. 286 en 287. Vinckeboons *f* 136.— en *f* 51.—; No. 293. Vitringa *f* 56.—; No. 296. M. de Vos *f* 39.—; No. 303—306. Waterloo, Landschappen *f* 22.—, *f* 40.—, *f* 34.—, *f* 29.—; No. 311—322. J. de Wit *f* 125.—, *f* 150.—, *f* 26.—, *f* 8.—, *f* 30.—, *f* 17.—, *f* 20.—, *f* 19.—, *f* 21.—, *f* 100.—, *f* 36.—, *f* 20.—; No. 330. Phil. Wouwerman *f* 100.—, enz. enz.

Van de moderne aquarellen liepen No. 353. C. Bischop *f* 290.—; No. 356. Bosboom *f* 171.—; No. 366. Cipolla *f* 140.—; No. 370. van Everdingen *f* 125.—; No. 372. Franceschi *f* 81.—; No. 384—386. Herman ten Kate *f* 160.—, *f* 171.—, *f* 140.—; No. 387—89. Mari ten Kate *f* 175.—, *f* 125.—, *f* 130,—; No. 391. B. C. Koekkoek *f* 81.—; No. 412. Henr. Ronner *f* 365.—; No. 415. Schenkel *f* 135.—; No. 417. Springer *f* 211.—, enz. enz.

Ook van de schilderportretten (Collectie — van der Willigen) brachten velen belangrijke prijzen op, o. a.: No. 7. Rubens zwarte kunst d. Me Ardell *f* 55.—; No. 8. Portret gemerkt A. Brouwer, den guitaarspeler van Frans Hals voorstellende, teekening van D. Bailly *f* 25.—; No. 10. Bakhuizen *f* 26.—; No. 34. Bega geteekend d. hemzelf *f* 30.—; No. 31. Brakenburg, teekening v. J. de Bisschop *f* 31.—; No. 49. D. de Bray, ets *f* 20.—; No. 95. Gov. Flinck, geteekend portret *f* 56.—; No. 131. J. H. van Suchtelen, zwarte kunst d. R. van Eynden *f* 35.—; No. 153. Portret van H. Goltzius teekening v. hemzelven *f* 700.—; No. 168. Jac. Matham door Goltzius geteekend *f* 351.—; No. 162. Coornhert gravure d. Goltzius *f* 86.—; No. 239. A. Both, teekening d. Jelgersma *f* 41.—; No. 272. J. de Lairesse, geteekend portret *f* 25.—; No. 289. Janus Lutma, teekening v. A. Lutma *f* 36.—; No. 312. A. Silo, geëtst d. H. van der Mijn *f* 25.—; No. 326. Maria Duchatel, teekening v. E. H. van der Neer *f* 31.—; No. 352 en 353 Adriaan en Izaak van Ostade, 2 teekeningen door Adriaan v. O. *f* 172.—; No. 431—433 Anna Maria Schurman, eigenhandige etsen *f* 33.—, *f* 11.—, *f* 30.—; No. 437. P. van Slingeland eigenhandige teekening *f* 50.—; No. 467. Agneta Blok, teekening v. J. Tidemans *f* 31.—; No. 468 en 471. portretten in pastel van en door Troost. *f* 39.—, *f* 50.—; No. 473. Corn. Mayer zwarte kunst d. B. Vaillant, *f* 140.—; No. 475—493. Portretten in zwarte kunst d. W. Vaillant *f* 20.— tot *f* 40.—; No. 544. Waterloo (zeldzaam maar zeer dubieus) *f* 87.—; No. 555—557. geteekende portretten van en door J. de Wit *f* 111.—, *f* 75.—; *f* 60.—, enz. enz.

De veilingen werden geleid door de HH. Frederik Muller & Co. Vele artikelen werden voor buitenlandsche rekening aangekocht, maar toch ook in de portefeuilles van vaderlandsche verzamelaars vond menig belangrijk stuk een plaats.

De heer Joseph Israëls is door den koning van Italie benoemd tot ridder van de kroonorde.

— De hoofdcommissie voor de viering der Unie te Utrecht heeft, in overleg met de plaatselijke commissiën, besloten het plan tot monumentale vereeuwiging dier belangrijke gebeurtenis op te geven, en de gelden aan de inschrijvers terug te zenden. Van dit besluit is aan Z. M. den Koning kennis gegeven.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Belgie. De Belgische regeering heeft het plan opgevat om het vroeger door Lodewijk XIV gegeven voorbeeld te volgen, en in Rome een schildersakademie te stichten onder den naam van „Ecole Belge.” De bekende Portaels zal aan het hoofd der nieuwe inrichting geplaatst worden. De oude fransche schilderschool bevindt zich sedert 1801 in de villa Medici. Hetzelfde plan wordt door de Duitsche regeering uitgevoerd, welke bereids daartoe de Casa Bartholdy gekocht heeft.

Duitschland. Prof. Makart heeft thans zijne schetsen, reeds in olieverf, voor de optochten bij gelegenheid van het zilveren feest van den keizer en de keizerin van Oostenrijk, te Weenen in het Künstlerhaus tentoongesteld. Naar het voorbeeld van de middeleeuwsche optochten zal ook deze worden opgeluisterd door triomfwagens met zinnebeeldige voorstellingen, op de verschillende gilden en vereenigingen betrekking hebbende. De wagen der goudsmeden draagt rijkdom en weelde; die der hoveniers de godin Flora, omgeven door attributen; die der spoorwegmaatschappijen is niet, zooals men verwachten zou, eene locomotief, maar een sierlijker wagen, waarop het water en het vuur elkaar omhelzen. De toebereidselen moeten prachtig zijn, en zeer artistiek in opvatting en uitvoering. De schetsen zelve, 27 groepen voorstellende, zijn reeds merkwaardige kunstwerken.

Engeland. Eenige van de schetsen van den heer Legros, den snelschilder, zullen op de tentoonstelling in de Grosvenor Gallery te Londen te zien zijn. Men spreekt van een „Jakob'sdroom”, in twee uren afgewerkt, die moet bewijzen dat de praktijk van dezen schilder beter is dan zijn theorie.

Frankrijk. Eenige dagen geleden werd in het Hôtel Drouot te Parijs een veertigtal schilderijen verkocht, die door houders van loten van de Parijsche tentoonstelling waren gewonnen. De doeken brachten echter verre na niet op, wat de loterij-commissie er voor had betaald. Een der schilderijen ging zelfs voor minder dan een tiende van den oorspronkelijken prijs van de hand, terwijl voor sommige andere stukken slechts een vijfde, een zesde enz. kon bedongen worden. Het schijnt dus, dat de commissie bij den aankoop wel wat lichtzinnig is te werk gegaan.

— Gustave Doré heeft een groot schilderij voltooid voor het eerstvolgend Salon; het stelt voor Orpheus en de Menaden.

— De stad Parijs bezit een speciale commissie voor kunstzaken. Deze heeft onlangs ter beoordeeling ontvangen een plan tot versiering van de gevels van het nieuwe Stadhuis. In dien gevel zullen 254 standbeelden en 141 basreliefs aangebracht moeten worden. De eersten zullen 904.500 fr., de tweede 287.000 fr. kosten, totaal 1. 191.500 fr. Daarenboven zullen er op het plein voor het gebouw een ruiterstandbeeld van Etienne Marcel en verschillende andere beelden opgericht worden.

Al dit beeldhouwwerk, waarvan de gezamenlijke kosten schier evenveel bedragen als ten onzent de kosten van het in- en uitwendig voltooide nieuw Ministerie van Justitie, zal in twee jaren tijd gereed zijn.

Indien men begeerig is te weten, waarom in Frankrijk de beeldhouwkunst bloeit, dan levert het bovenstaande het antwoord: de regeering namelijk (niet alleen de lands- maar ook de stadsregeering) aarzelt niet flinke sommen te besteden om bij hare openbare gebouwen de beeldhouwkunst in toepassing te brengen. Hier is er geen sprake van het doen van bestellingen met het doel om den beeldhouwer aan eenig geld te helpen, maar men bestelt de beelden omdat men ze noodig heeft, omdat men geen vrede neemt met een openbaar gebouw, dat kaal en naakt is. Indirect wordt zoodoende de beeldhouwer toch met arbeid voorzien. En daar er voortdurend dan hier, dan daar te werken valt, is het vak van beeldhouwer niet, gelijk ten onzent, een baantje, waarbij men vooruit weet, van honger te zullen omkomen.

— In de Kamer is een wetsontwerp rondgedeeld van den heer Antonin Proust tot het verleenen van een crediet van 800,000 francs voor het oprichten van teekenscholen en musea voor kunstindustrie te Parijs en in de provinciën. De memorie van toelichting, waarin duidelijk wordt aangetoond dat daaraan behoefte bestaat, wijst op al hetgeen buiten 's lands gedaan is voor veredeling van den smaak des volks. Het crediet zou verdeeld worden als volgt: Onderhoud van een museum van kunstnijverheid te Parijs 400,000 frcs.; subsidie aan teekenscholen 150,000 frcs.; musea van kunstnijverheid in de provinciën 100,000 frcs.; modellen en materieel voor de teekenscholen 150,000 frcs.; algemeen teekenconcours te Parijs 50,000 frcs.

— Bij een decreet van 29 Maart, ongeveer gelijktijdig met de opheffing van het Nederlandsch Adviseurs-collegie, is de Fransche Commissie der geschiedkundige Monumenten gereorganiseerd.

In Frankrijk schijnt men niet begaan met de vrees door sommigen hier te lande uitgesproken ten aanzien van de aanwezigheid van den Kunstreferendaris bij de beraadslagingen van dit lichaam. Immers talrijk zijn in Frankrijk de administratieve ambtenaren, welke zitting hebben in de Monumentencommissie.

Om te beginnen met den voorzitter, deze is niemand anders dan de Minister van Onderwijs en Schoone Kunsten in persoon. De Chef van den dienst der Schoone Kunsten, die den titel voert van Sous-Secrétaire d'Etat des beaux-arts, is 1e Vice-Voorzitter; de Secretaris-Generaal van de administratie der Schoone Kunsten is 3e Vice-Voorzitter. De Secretaris der commissie en diens adjunct zijn de chef en de onderchef van het Bureau der monumenten bij het ministerie.

Niet slechts het bureau der commissie is samengesteld uit ambtenaren van het betrokken Departement, ook onder de leden treft men er onderscheidene aan, die aan de administratie verbonden zijn, als de Directeur-Generaal der Landsgebouwen, 3 Inspecteur-Generaals van de historische monumenten, en één Inspecteur-Generaal van de diocesane monumenten (welke de herstellingswerken leidt van Frankrijks groote cathedralen).

De eerste vergadering der gereorganiseerde commissie werd gepresideerd door den minister in persoon. De heer Ferry zeide, „dat van de talrijke commissiën welke aan het Departement van schoone kunsten verbonden zijn, die voor de Monumenten wellicht de oudste is. Zij heeft onschatbare diensten bewezen door als het ware het verledene te redden. Men moest — en dit was de moeilijke zijde van de op gelegde taak, — tweeërlei in het oog houden: de eischen van den vooruitgang en de noodzakelijkheid om onze levende democratie te verbinden aan de herinneringen van voorbijgegane eeuwen. De democratische maatschappij die thans haar definitieven vorm heeft aangenomen, den republikeinschen nl., is bezield met een hartstochtelijke begeerte naar ontwikkeling en vooruitgang, doch tegelijkertijd heeft zij begrepen, dat zij in het verledene haar wortels schiet; zij is er als het ware het uitvloeisel van."

Aanstonds is de commissie aan het werk gegaan, om zich bezig te houden met.... muurschilderingen! en wel met muurschilderingen in het paleis der Pausen te Avignon! Kerkelijke en middeneeuwsche muurschilderingen!!

Men kan hieruit zien dat men in Frankrijk geheel andere denkbeelden heeft dan in Nederland. Maar dat laat zich geredelijk verklaren. In Frankrijk valt op het gebied der monumentale kunst nog alles te doen. In Nederland daarentegen is men op dit punt reeds zoo lang en zoo krachtig werkzaam, dat men er niet meer naar behoeft om te zien, en ook in dit opzicht mag Nederland zich aan de spits der beschaving wanen.

— De brieven van Eugène Delacroix, den franschen schilder, thans door Philippe Burty uitgegeven, hebben vooral waarde, omdat zij een tijdvak van hevigen strijd in de kunst weergeven, de periode van het krachtigste optreden der romantische tegenover de klassische school. Delacroix genoot de vriendschap van George Sand en van vele letterkundigen, hij was de vurige leider zijner richting; de uitgave zijner brieven is een belangrijke bijdrage tot de kunstgeschiedenis der negentiende eeuw.

— De veertig schilderijen der beroemde verzameling van den heer F. Reiset, eere-direkteur der nationale musea zijn *en bloc* gekocht door den hertog van *Aumale* voor meer dan 600.000 fr. Deze schilderijen zullen naar Chantilly worden gebracht en in eene afzonderlijke zaal tentoongesteld; zij zullen de vorstelijke verzamelingen van den hertog niet weinig in waarde doen stijgen. Reeds vroeger had de hertog van *Aumale* de verzameling van oude teekeningen des heeren Reiset aangekocht.

Italië. Menige bezoeker van Rome heeft den tegenwoordigen eigenaar van het Farnesiapaleis verwenscht, die niet toeliet dat men er de fresco's van Raphaël, de heerlijke Galathea en de mythe van Psyche ging bewonderen. Het heette, dat de eigenaar in onmin was met het Romeinsche gouvernement wegens de Tiberwerken, en zich aldus daarover wreekte.

Intusschen blijkt nu, dat er wel degelijk grond was voor den eigenaar om die Tiberwerken te duchten. Thans verzekert men, dat het beroemde paleis dringend herstel vordert. Door de werken aan den Tiber is er beweging ontstaan in den bodem, en groote scheuren hebben zich vertoond in de muren die met Raphaël's prachtig schilderwerk zijn bedekt. De regeering van stad en land heeft een commissie belast met het onderzoek van hetgeen er gedaan kan worden om meerder onheil te voorkomen.

ADVERTENTIËN.

Belangrijke Verkooping

VAN

OUDE EN MODERNE SCHILDERIJEN,

in „de Brakke Grond", te Amsterdam, 6 en 7 Mei 1879.

C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr. zullen op **Dinsdag 6** en **Woensdag 7 Mei 1879**, ter plaatse voornoemd, verkoopen **wegens vertrek naar elders:**

De collectie Schilderijen

van den heer **H. B. KOEKKOEK**, Kunstschilder te Amsterdam, waarbij fraaie stukken, door voorname meesters uit de hedendaagsche Hollandsche, Belgische en Fransche scholen, voorts een kapitaal en fraai stuk door **S. L. VERVEER**, voorstellende een gezicht op Dordrecht, en meerdere belangrijke stukken, eenige

Antiquiteiten, Porseleinen, Prentwerken en oude Schilderijen.

Uit de nalatenschap van den WelEd. Gestr. heer Mr. **L. R. FEITH** te Zwolle.

C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr. zullen op **Dinsdag 6 Mei 1879** met den makelaar F. Th. GöRLITZ, ten overstaan van den Notaris J. H. RICHARD, in *„de Brakke Grond"* te Amsterdam verkoopen:

DE FRAAIE VERZAMELING

Oude en Moderne Schilderijen,

nagelaten door wijlen Mej. A. E. GROH, te Amsterdam.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft voorhanden:

PHOTOGRAFIEN

VAN DE

Reis der Willem Barendtz.

54 prachtige photografien. f 36.—

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**. Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

DIRK ANSINGH & C°.,

ZWOLLE.

Diezerstraat E 49. VOORHEEN: Diezerstraat E 17.

Piano's, Orgels, Speeldoozen, Strijk-Instrumenten,

en ***toebehooren*** vindt men in ons Magazijn steeds, van af de meest kostbaren tot die van zoo lage prijzen, dat de soliditeit niet te kort behoeft te worden gedaan, voorhanden.

Levering door 't geheele rijk franco met inbegrip van emballage.

Verpakking voor Indië wordt tegen inkoopsprijs berekend.

Reparatiën worden spoedig en billijk verricht.

Stemmen. Ruilen. Verhuren.

MUZIEK van alle Binnen- en Buitenlandsche uitgaven wordt zonder prijsverhooging franco door 't geheele Rijk verzonden.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№. 8. 10 Mei 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—	*Verschijnt op Zaterdag*	Prijs der Advertentiën:
Franco per post.................... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1 - 6 regels........................ *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Phototypie* of *Photogravure.*		Grootere letters naar plaatsruimte.

VONDELS PORTRET DOOR GOVERT FLINCK.

De geschilderde portretten van Vondel zijn reeds meermalen besproken. Toch zijn alle vraagpunten nog niet opgelost. Ook na de lijst van Vondels portretten, die door den heer D. C. Meijer Jr. en den ondergeteekende bij gelegenheid der Vondel-tentoonstelling werd samengesteld, en die men in den katalogus van genoemde tentoonstelling kan vinden, is dit onderwerp niet uitgeput. Een der voornaamste kwestiën, die bleef bestaan, was de vraag waar het door Govert Flinck in 1653 [1]) geschilderde portret, dat door Vondel in 1655 aan Geraert Hulft naar Oost-Indiën werd gezonden, was gebleven. Men heeft er lang naar gezocht. De heer Alberdingk Thijm heeft er het schilderij van P. Koninck, toebehoorende aan Jhr Hartsen (Kat. Vondel-Tent. No. 48) voor aangezien, maar deze meening laten varen, nadat de naam van Koninck en het jaartal 1665 op deze schilderij waren gevonden. Ik geloof, dat er een gegrond vermoeden bestaat, dat wij ver af hebben gezocht, wat dicht bij te vinden was; 't komt mij namelijk

[1]) Zie het gedicht in de ed. v. van Lennep. VI. bl. 191.

voor dat het portret van Vondel, hetwelk een deel uitmaakt van 's Rijks-museum te Amsterdam, [1]) en dat steeds aan Lievensz wordt toegeschreven de langgezochte Govert Flinck is. De schilderwijze duidt ongetwijfeld op Flinck. Men vergelijke b. v. dit portret van Vondel met het schutterstuk van Flinck, dat op het 's Rijks-museum hangt (vooral met den kop van A. Ten Brinck) of met het schutterstuk, dat op een der bovenverdiepingen van het stadhuis te Amsterdam is geborgen, en dat in de zoogenaamde „historische beschrijving der schilderijen" van het Raadhuis te Amsterdam, onlangs door Dr. P. Scheltema in het licht gegeven [2]) voorkomt onder No. 32.

[1]) Kat. Vondel-Tent. No. 5.

[2]) Nu ik van deze beschrijving melding maak, kan ik de opmerking niet achterwege houden dat, ten spijt van des heeren Scheltema's verklaring, dat hij gemeend heeft zich *hoogere eischen* bij de bewerking te moeten stellen, deze katalogus, evenals zijn voorgangers, geheel *onvoldoende* is en zonder eenige kritiek en met groote slordigheid en onnauwkeurigheid is samengesteld. *Voorloopig* zij het genoeg er op te wijzen hoe, wat de indeeling betreft, de heer Scheltema *„een Gevecht"* bij de *Portretten* plaatst en *„een dronkenmans-maaltijd, waarbij de gasten op pannekoeken worden onthaald"* en *„een aanval op ruiters"* o. a. bij de *Regenten- en gildestukken;* hoe hij verder bij geen der schilderijen zonder jaartal eenige tijdsbepaling weet aan te geven; hoe hij de gedrukte bronnen en de schilderijen zelve spaarzaam, de onuitgegeven bronnen in het geheel niet heeft geraadpleegd; hoe hij een schutterstuk, waarop met groote cijfers het jaartal 1534 staat, aan Dirck Barentsen toeschrijft, ofschoon deze in 1534 werd geboren (No. 13); hoe hij uit een combinatie der kunstenaars A. van der Laan en L.

Maar daar is meer. Blijkens aanteekeningen in het archief van 's Rijks-museum deed de directeur Apostool den 28n Mei 1815 het voorstel, om aan te koopen „het origineele portret van J. van den Vondel, weleer in de verzameling van den heer J. de Bosch, geschilderd door..... [1]) Den 27n December verkreeg hij de machtiging tot aankoop. Neemt men nu den katalogus der schilderijen van Jeronimo de Bosch (1812) ter hand, dan vindt men aldaar, dat deze kunstminnaar twee geschilderde portretten van Vondel bezat (die ieder bij den verkoop slechts *f* 41,— opbrachten) en die aldus beschreven worden:

No. 8. Joost van den Vondel, door Ph. Koning. Hoog 25, breed 22 duim. Paneel [2])

No. 9. Denzelfden, door G. Flinck. Hoog 17, breed 15 duim. Paneel. Ovaal.

De maat van dit laatste nommer is dezelfde als die van het ovale paneel der schilderij van 's Rijksmuseum. Hoe men er toe gekomen is deze schilderij aan Lievensz toe te schrijven, blijft een raadsel [3]); zijn penseel is er niet in te herkennen, wellicht is dit slechts geschied, omdat het gelaat van Vondel op de bekende *ets* van Lievensz (No. 8 van den Kat. Vondel-Tent.) die naar een *teekening* van Lievensz is genomen, eenige overeenstemming met den kop der schilderij vertoont. Toch is die niet dezelfde, de geestige uitdrukking van het geschilderde portret wordt op de ets niet aangetroffen.

Nu is er echter tegen de meening, dat de bedoelde schilderij van 's Rijks-museum werkelijk de lang gezochte Govert Flinck van 1653 zou zijn, één bezwaar dat ik niet mag, noch wil verzwijgen. Vondel werd in 1657 door Cornelis Visscher in het koper gesneden (No. 16); bij vergelijking van dit wonder van graveerkunst met de schilderij, rijst de twijfel of het mogelijk is dat de kalme grijsaard van Visscher slechts vier jaar ouder is dan de Vondel, die ik meen, dat wij aan Flinck's kloek penseel te danken hebben. Het komt mij echter voor, dat de geestige uitdrukking van des dichters oogen, die men op geen der andere portretten aantreft en die door den schilder ter gelukkiger uur is betrapt, medewerkt om Vondel jonger te doen schijnen dan hij werkelijk was.

Hoe dit zij, ik stel de vraag aan de orde of No. 223 van 's Rijks-museum door Flinck is geschilderd, ja dan neen?

Amsterdam,
25 April 1879.

A. D. DE VRIES Az.

Chalon aan een denkbeeldigen kunstenaar, dien hij A. de Cheson noemt, het levenslicht schenkt (No. 28 en 29); hoe hij sedert 1864 nog niet bemerkt heeft, dat de vogelklauw op No. 31 niet het wapen van Rendorp, maar het gewone embleem der Kloveniers is; hoe hij nog altijd het portret van Verbeeck (No. 42) aan B. van der Helst blijft toeschrijven, terwijl iedereen weet, dat de naam van L. van der Helst op het stuk staat; hoe hij alles, wat maar in een lijst of achter glas is geplaatst, voor een „*schilderij*" schijnt te houden, ten minste hoe hij, wegens die lijst en dat glas, eenige teekeningen (No. 62—68) en een houtsnede (No. 49) in den katalogus opneemt, kortom, hoe het beter ware geweest, indien deze beschrijving in de pen ware gebleven en de verwarring omtrent de schilderijen, die aan de stad Amsterdam behooren, niet was komen vergrooten.

[1]) De naam is oningevuld.

[2]) Wellicht No. 72 van den Kat. der Vondel-Tent.

[3]) In de laatste editie van den Katalogus van 's Rijks-museum (1876) vindt men als afkomst van No. 223 ook genoemd: *Verkooping J. Six.* 1702. Deze aanteekening is in den Katalogus opgenomen toen aan het vaderschap van Lievensz nog niet werd getwijfeld. De schilderij, die Six bezat, is waarschijnlijk die, welke nu in het Amsterdamsche Akademie-gebouw berust.

KUNSTINDUSTRIE VOOR IEDER,

door J. H. VAN DUINEN.

II.

Het portaal was vrij ruim, maar — ik achtte mij verplicht.......

Laat ons thans eenigzins dramatiseeren! We bevinden ons in de woning van een burgerman, één dergenen, voor wien dit opstel hoofdzakelijk is geschreven, en die gebruik heeft gemaakt van de knutsel-, de surrogaten-methode. Hij spreekt:

„Mag ik u mijn werkplaats binnenleiden? Groot is zij niet, al bestaat ze ook uit drie deelen. Het eerste deel is mijn plaats aan de huistafel, waarop een stuk bordpapier voor 't *beschadigen.* Het tweede is een hoekje naast de kachel, juist kenbaar aan eenige houtsnippers op de vloer; het derde een kleine ruimte hier of daar in huis, waar, van een oude kist of een paar korte planken, een werkbankje aan den muur is gemaakt. Een ijzeren bankschroefje bezit ik ook, — een groot gemak voor een knutselaar. Mijn gereedschap is tamelijk eenvoudig: een mes, een pennemes (nuttig voor uitsnijden), een paar platte beiteltjes, een paar gudsen (ronde beiteltjes, dienstig voor uitsteken van holle vormen) een paar vijlen, een toffelzaagje, een haarzaagje, een hamertje, wat draadnagels en een winkelhaak, — dat is 't voornaamste. Voorts houd ik er op na: wat gekookte lijnolie, rauwe lijnolie, terpentijn en vuurlak, eenige verfstoffen, een paar Lyonsche kwastjes en penseelen, eenig droog krijt en loodwit, een potje met timmermanslijm en een met in lijnolie gewreven loodwit, onder water tegen 't verstijven. In dit kistje houd ik mijn gereedschap, en deze mand bevat stukjes hout, oud lijstwerk, koper enz. — ge kent zoo'n prullemandje wel, wieg en bakermat van heel wat fraais. Houtwerk van vrij groote afmeting moet de timmerman mij leveren.

Dat alles vertegenwoordigt geringe geldswaarde; natuurlijk! Mijn beurs is klein, en ik moet haar getrouw blijven.

Maar 't kostelijkst liet ik u nog niet zien; mijn portefeuille. Teekenen kan ik, helaas! niet. Wel oefen ik mij zooveel ik kan, wijl daarin en *daarin alleen* het zwaartepunt mijner geheele liefhebberij is gelegen; maar om nu nog als een jongen op de schoolbanken.... Mijn kinderen zijn daarin gelukkiger dan ik in mijn jeugd. Enfin! ik bedacht een hulpmiddel. Mijnheer A. leende mij een werk over ornamentleer; B. een met antieke meubelen, enz. Daaruit heb ik heel wat geleerd, en — zoo goed het ging — nageteekend; mijn jongens die op school teekenen leeren, hielpen. Ook bij de laatstgehouden tentoonstelling gaf ik mijn oogen den kost. Daar was zóóveel te kijken, zooveel moois dat ik.... Maar afgunst is uit den booze. Daar was ook wat mij te lomp, te ruw, te poppig, of onbruikbaar scheen. Nuttige vertooningen! die tentoonstellingen.

Voorts snnffel ik overal rond, waar het passe geeft en vraag raad. Meneer X. heeft mij koel behandeld. 't Stond hem leelijk; hij is rijk, baadt zich in pracht en bezit bronnen van studie, onbereikbaar voor mijn beurs. — Meneer Y. lachte mij uit, (wat hem ook niet mooi stond) omdat ik aan een bloemstander grieksch en spitsboog dooreen had gehaspeld. Toen

wist ik nog niet beter, maar de vernedering, zonder hulp, deed mij geen genoegen. — Aan meneer Z. heb ik veel te danken. „„Heb jij lust en ambitie, ik heb het ook,"" zei die; en door zijn gewaardeerde hulp heb ik al een heel ander oog op voorwerpen gekregen, en daardoor menig stuk in mijn huis kunnen aanbrengen.

Eén ding hindert me altoos, nl. dat ik maar zelden in mijn werk dat kantige, dat geestige kan brengen, waardoor 't oog zoo wordt aangetrokken. Mijn arbeid is nog altijd — met verlof! — te *lam*, of, zooals meneer Z. het noemt: te *tam* van vorm, zoo gelikt, angstig afgerond, 't heeft nog niet genoeg *karakter*. In den beginne zag ik het niet; vergelijking met meesterwerk leerde 't mij, en — nu zal het beter worden, wijl ik het leerde inzien.

Ge wenscht iets van mijn arbeid te zien? 'k Ben bezig mijn huiskamer wat op te knappen. 't Beduidt nog niet veel; 't gaat langzaam".... Hier bloost de man, terwijl hij ons binnenleidt.

De eerste aanblik is verrassend. Hoe! een antiek vertrek! Nader beschouwing leert ons iets anders; het eikenhout had ons misleid. Die kamer is geheel ingericht naar de behoeften van den eigenaar en zijn gezin. Ziet zij niet waarlijk huiselijk, prettig, rustig?

Nu ge 't een en ander van nabij bekijkt, ontwaar ik uw glimlach. Heb dank daarvoor! Ja! bijna alles is surrogaat; 't heeft zooveel stuivers gekost als — in werkelijkheid uitgevoerd — goudtientjes, hier niet disponibel.

Vrage: Is hier der kunstindustrie geweld aangedaan? Die eikenhouten zolder, die eiken lambriseering zijn geschilderd, en die schoorsteen ook en die deur en al het houtwerk om ons. Het snijwerk aan die kast — eertijds een misselijke secretaire — toont verdachte motieven en bewerking; zelfs vreezen we in een paar versieringen iets van een ijzeren-kachelornement te ontwaren.

De schoorsteen echter is reeds niet onbevallig versierd: boven met klimoprankjes, waartusschen een paar kleine, gekleurde en vergulde wapens rechts en links — eerbiedwaardige herinneringen —; onder met eikenloof. Andere voorwerpen ... maar daarvan later.

Kies nu, tegenstander van het surrogaat! Ontneem den bewoner dat (in onze dagen vooralsnog) eenige hulpmiddel, en ge krijgt weêr: een kamer tot den vloer behangen met zeer licht vermoeiend patroon; een witten lap doek boven u, met armzalig ornamentje in 't midden; een schoorsteenmantel, welks prachtig rood marmer (geschilderd altijd) in deez' nederige woning niet past; daarboven 't gewone witte langwerpig-vierkant; de rood-bruine meubelen ... enfin! we kennen dat. Voeg daarbij hoeveel *studie* de vervaardiger van 't geen wij hier aanschouwen dan zoû hebben gemist; hoeveel aanwinst daardoor zoû verloren zijn. Wees billijk! en niet de dupe van een *parti-pris;* wees onbevooroordeeld! Zeker! daar is nog énorm veel aan en op te merken, — ik weet het. Maar langs dezen weg zal toch menig wandelaar, *tot hiertoe huiszittend*, een kijkje nemen, en, door de voor hem onbekende, verkwikkende atmosfeer opgewekt, zijn wandelingen herhalen en uitbreiden. Het kan niet uitblijven: daar moet gewonnen worden.

Nu de analyse! De kamer genomen gelijk zij was, even als helaas! nog zoovele tegenwoordig, — gebracht tot wat zij nu reeds is. Verwijder dan die groote witte lap boven uw hoofd; dat lichte, rammelende behang van den muur!

Maar wit geeft immers licht in 't vertrek.

Valsche stelling! Ik altans heb steeds gemeend dat het licht door de ramen moest komen.

„Nu ja!" zegt ge, „het eigentlijke licht komt van buiten, maar in een licht gekleurd vertrek is het toch lichter dan in een donker gekleurd."

Geloof uw *licht*-theorie niet. Meen niet dat confuus-reflexielicht u veel baat. Wel ziet ge daardoor veel beter alle hoeken van uw kamer. Doch — *waarvoor* hebt ge licht noodig? Om uw plafond, uw behangsel, of uw vloer te bestudeeren? Zeker wel het minst; dat zijn geen hoofdzaken. Deze zijn alleen: de mensch en zijn bezigheden en behoeften; daaraan moet alles dienstbaar worden gemaakt; die beiden moeten zoo voordeelig mogelijk geplaatst zijn. Een schilder zou „zijn achtergrond opofferen", d. i. stil, rustig houden; daartegen komen de personen gunstig en gerandeerd uit; adres aan geschilderde portretstukken enz. Uw licht, vermoeiend behang is tevens geen voordeel voor uw lief vrouwtje, uw frissche dochters, wier gelaatskleur daardoor niet zeer gunstig uitkomt. Ook kunt ge den bezoeker niet in het oog lezen; die wiemelboel daarachter trekt af; de figuur „zit vast in den achtergrond," Uw zoogenaamd lichte kamer toont kleiner; alles „valt op ons" en bezwaart ons.

Gij wijst mij op witte muren, ook gebezigd op schilderijen. Voor mij bestaat tusschen behangpapier en *geestig* muurwerk geen overeenkomst. Later daarover gaarne meer; thans zou 't ons te veel afleiden; onze kamer wacht ons.

Deelt ge mijn opinie over licht? Neem dan dat plafond weg! Een zolder moet balken vertoonen, althans in uw eenvoudig huis. Vraag het den ouden, die ook zolders met zichtbare balken beminden, en zeker geen schade daardoor deden aan pittoresk geheel. Laat uw zolder balken vertoonen! 't is rationeel. Versier die met lijstwerk, desnoods met gewone boslatten! de hoofdverdeelingen echter van ribben of getimmerde kistjes, en vorm aldus *parketten*. Snuffel eerst in handboeken en prenten, of vraag raad aan een man van het vak!

Over kleur spreken we straks.

Nu aanstonds naar beneden. Behangsel tot den vloer vind ik leelijk; laat ons steeds zooveel mogelijk met *gebroken* vormen en kleuren werken! Hecht daarom rondom in uwe kamer, b. v. 6½ palm boven den vloer (deze kamer is niet groot) eene lijst: lambrisering-lijst. Zou die zoo duur zijn? Van twee gewone latten of van één dubbele maakt uw timmerman wel een aardige lijst, en die kan niet duur zijn. 't Is nu wel niet onverschillig *hoe* die lijst er uitziet, maar bedenk dat we zuinig moeten zijn. Prachtig lijstwerk met draaiende (schuivende) sponningen kunnen we niet bekomen; nood breekt wet. — Eene plint is reeds aanwezig; die behouden wij. — Wilt ge nu op de lambrisering nog lijstjes hechten, in den vorm van paneelen? goed! maar 't mag niet vermoeiend zijn voor 't oog.

Op den deur spijkeren we, gebruik makende van den bestaanden vorm eenig loopend en gebroken lijstwerk. Voor dit laatste doet een *hol*, geschaafd van een boslat, al dienst; de breuken worden in denzelfden holvorm afgesneden.

Nu den schoorsteen met zijn vrij zware consôles.

Die zijn wel niet mooi, doch — we moeten ons behelpen of een paar andere koopen, liefst van cement gegoten, als zijnde de goedkoopsten.

(Ter loops zij hier gezegd, dat deze kamer den eigenaar 12 à 14 gulden heeft gekost, waarvan nog het meeste aan arbeidsloon, wijl zijn tijd beperkt was; anders waren de kosten nog minder geweest. Een knutselaar behoeft zoo weinig geld voor materialen.)

Maar die consôles moeten *iets doen:* ze moeten *dragen.* Daartoe is dat dunne dekplankje te kinderachtig. De timmerman levert ons een tweede dekplank, iets grooter en met een neuslijstje er aan geschaafd; deze leggen we op de onderste dekplank. Om echter nog meer dikte te verkrijgen leggen we tusschen beide, tot vulling, eene lat op de platte zijde gelegd, een weinig inspringend; dat geeft lijstwerk meteen. Onze dekplank is nu aanmerkelijk zwaarder geworden, en zie: de consôles hebben iets te *dragen.* Ge waart bang dat alles te lomp zoû worden? Ge ziet — uw vrees is niet bevestigd. Zoudt ge het eerste magere dekplankje terug wenschen?

Zijn ons nu de staande zijden van den mantel te plat, dan brengen we een plank, iets smaller, daartegen, en maken de sprongen in de plint daaraan evenredig.

Dat witte langwerpige vak daarboven moet verdwijnen. We maken aan weêrszijden van half-duims of driekwartiers hout een pilaster, onderaan een plintje, boven een kapiteel dragend. Het laatste te maken eischt overleg; maar ze zijn in den winkel zóó goedkoop van cement of terra cotta (p. m. 50 cents ieder) en soms zoo lief van vorm dat ze bijna de moeite van zelf-maken niet waard zijn. Vertoonen zij echter een bepaalden stijl, dan mag deze niet indruischen tegen dien der consôles beneden. Maar de fabrieken kennen meestal niet veel stijl.

Thans aan 't versieren! Midden op elke pilaster hechten wij een *relief*-bewerkt wapentje. Die worden hard gekleurd en verguld, 't geen zeer goed zal staan bij de eikenhoutkleur, waarmede we later al ons houtwerk zullen voorzien. De wapentjes, in deze kamer aangebracht, vertegenwoordigen voor den eigenaar *aan zijn haard* de geboorteplaatsen zijner vrouw en van hemzelven, — een kleine hulde. Hoe ge dat relief verkrijgt toon ik u later. — Voorts versieren we de pilasters met een hangertje van klimop, tenzij ge wingerdranken met kleine druiventrossen (ook geheel in uwe macht) zoudt willen bezigen. Zou echter klimop, — winter en zomer groen — niet meer rationeel zijn? Den schoorsteenmantel (beneden) versieren we met eikentakken....

Klinkt dit alles sommigen voor eigen arbeid, eenigzins fabelachtig, — geen nood! Ge kunt het bekomen door het surrogaat, 't welk van een stuiver een gulden en meer nog kan maken, of liever: oppervlakkig vertoonen.

Welke kleur zullen we nu het houtwerk geven? Grijs is (bij de verwers) zeer in de mode en geel ook, en dan vooral glimmend door de standolie. In Friesland veelal gladhout, maar eveneens glimmend gelakt. 't Laatste zullen we maar vast afkeuren; het houtschilderen behouden. Maar welke houtsoort? In de mode zijn: rozenhôut, palissander, mahonie, eschdoorn....

Eéne vraag vooraf. Bemint ge, niettegenstaande uw surrogaten, den leugen of de waarheid? Ik beken — de vraag is niet beleefd, een bewijs, dat uw antwoord niet twijfelachtig kan zijn. Welnu! uw eenvoudig huis gedoogt geen betimmering met één dier houtsoorten, terwijl het bezigen van sommigen buitendien wegens de afmetingen bespottelijk zoude zijn. Stel u rozenhouten balken voor!! Toch hebben wij die gezien, — geschilderd altijd. Doe niet als sommigen die in hunne doodnuchtere huisgevels *bronzen* deuren en raamlijsten laten verwen. Ik vraag u: liegen ze niet? is dat niet verregaande dwaasheid?

Ik kies voor de woonkamer eikenhout. 't Is rustig voor 't oog; ge kunt het zelf, na eenige studie naar de natuur, bewerken; 't wordt met den tijd natuurlijker van kleur; 't laat zich — zoo noodig — gemakkelijk bijwerken; een vuil vingertje uwer kleinen is er niet aanstonds op zichtbaar; 't is een sterke kleur en....

Maar ook werkelijk eikenhout zoudt ge niet kunnen betalen. Redeneer ik wel konsekwent?

Eikenhout is oorspronkelijk, in ons land, een algemeene bouwstof; in elk burgerhuis was het vroeger te vinden. De andere houtsoorten, om bovengenoemde redenen, nooit. Die staan ook geheel buiten de lijst van uw verder geheel. Wilt ge *hardnekkig* konsekwent *heeten,* beschouw dan dit geheele opstel als niet voor u geschreven. Maar ge zoudt dwaas doen. Bezig, in uw geval, gerust surrogaten! Laat ons echter zorgen ook daarin zoo min mogelijk van de waarheid af te wijken. Deze kamer kan wel eikenhout vertoonen, maar geen rozen- of palissanderhout, zoomin als marmer en porfier.

Met verf is bijna alles te imiteeren, maar niet altijd is men tot imitatie gerechtigd. Als eikenhout schilderen we dus den zolder, de lambrisering van lijst tot vloer, de deur (of de deuren) en den ganschen schoorsteen van onder tot boven. Slechts de pilasters mogen donkerbruin zijn, waarop de klimoprankjes dan lichter uitkomen. Ook mogen we sommige lijsten donkerbruin (liever dan zwart, 't geen echter ook veel geschiedt) afzetten. De wapentjes worden gekleurd.

Op het eikenhout volgt de muurbekleeding. Die kunnen we zeer pittoresk.... neen! die moeten we alweêr in overeenstemming houden met onze beurs. 't Kan toch wel dragelijk worden, door — behangselpapier. 't Geen we hier zien bevalt mij best. De grond is tusschen grijs en bruin, met eenige speling; staande banden, eenige duimen breed en donkerder dan de grond, dragen langwerpige palmetten, waarvan frisch, helder rood de hoofdklenr is. 't Geheel geeft aan de kamer een stille kleur, niet te koel, noch te rosachtig; de palmetten zijn juist sterk genoeg om eenige speling te geven zonder te rammelen. 't Past goed bij het eikenhout, en is zeer dienstig in de huiskamer waarin gewoond (wellicht helaas! geslapen) wordt, gestookt en licht gebrand; waarin — zeer huiselijk — pijp of sigaar gerookt wordt, dikwerf door vele huisvrienden tegelijk, tot de deur open moet om te ventileeren. Dit behang heeft 40 cents de rol gekost; nog al duur voor een klein beursje, doch bereikbaar, wijl het zich lang goed houdt, en de lambrisering korter banen toelaat dan gewoonlijk.

Dezelfde soort behang kunt ge ook bekomen met groene palmetten. Groen kleurt eveneens zeer goed bij eikenhout. Maar dan moeten uw tapijtje, uw tafelkleedje, enz. aan deze kleur beantwoorden. Rood,

groen en blauw enz. te samen gaat niet; daarover later nog een woord.

Den vloer moesten we maar donkerbruin schilderen, tenzij ge dien geheel met tapijt of matten wildet bedekken! 'k Zag eens een vloer, door den eigenaar (ook een knutselaar) geschilderd als ingelegd met verschillende houtsoorten. 't Stond aardig, maar 't had hem zóó veel werks gekost en zoû zóó spoedig zijn afgesleten dat hij er schier niet op durfde loopen. We willen onze kamer wel prettig, maar niet tot een afgod maken. En dan — een ingelegde vloer bij burgerluidjes....?

Zoò knutselend (we stellen ons nu de bewerking als reeds geschied voor) is deze kamer heel wat anders geworden dan zij was tijdens haar wit plafond, enz. Ziet zij nu niet rustig? Vindt ge dat er minder licht op personen en werk valt? Integendeel: alles staat meer los vóór elkaar, stéréoscopisch vrij. Dat komt van die stille omgeving; stil, rustig, maar die toch overal reeds iets te zien geeft, en dus niet vervelend kan zijn. En we moeten immers nog wandversiering en meubelering bespreken.

Aangezien daarbij echter zóóveel *recepten* zijn aan te geven, laat ik voor 't oogenblik de kamer varen om — vrij schoolsch, ik beken het, maar 't kan moeilijk anders — u mijn *hulpmiddelen* voor de *bewerking* mede te deelen.

(Wordt vervolgd.)

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE MUNCHEN.

De voorbereidende werken voor de groote internationale tentoonstelling van kunst, dezen zomer te Munchen te houden, worden met kracht voortgezet.

Het door den bouwmeester Albert Schmidt ontworpen plan voor de inrichting en de verciering van het inwendige van dit glazenpaleis draagt de algemeene goedkeuring der kunstenaars weg.

Wijl de thans ingestelde internationale tentoonstellingen om de vier jaren zullen herhaald worden, zoo moest de architect er op rekenen, de inrichting en verciering zóó te maken, dat ze ook in 't vervolg kunnen dienen. Daardoor zullen later de onkosten zeer gering worden, maar daardoor ook wordt thans voor de eerste inrichting meer geld vereischt, dan anders wel het geval zou zijn geweest.

Het gebouw inkomende bevindt men zich in een groote ruimte, die voor de dienst der tentoonstelling, en voor het ont- en inpakken en verdere dergelijke werkzaamheden zal gebruikt worden. Door een groot portaal komt men in een vierkante zeer ruime vestibule, die met een koepel gedekt en door invallend licht verlicht wordt. Deze vestibule kan als het hart of middelpunt van 't gebouw beschouwd worden, hare vier wanden hebben elk een poort of triomfboog. De eerste vormt den ingang, die daartegenover zal aan Beieren, als het land, wat de tentoonstelling in 't leven riep, gewijd zijn, de twee overige voeren in de hoofdzalen rechts en links, die eveneens bovenlicht ontvangen.

Daar, waar deze zalen op de zijvleugels stuiten of liever die kruisen, zullen fonteinen geplaatst en achtkante ruimten gevormd worden, met vier openingen, waarvan twee in de genoemde groote middenzalen uitkomen en twee tot de kleinere met staand licht voorziene kleinere zalen en kabinetten. In de vier overige wanden tusschen de genoemde opene zijn nissen aangebracht, waarin beelden zullen geplaatst worden. Deze achtkante ruimten met zich boven de andere zalen verheffende koepels, zijn door het van uit de hoogte vallend licht uitmuntend geschikt voor de plaatsing der beeldhouwwerken, en tevens zullen zij telkens den bezoekers een welkome afwisseling, verpozing en rust geven, bij het doorkruisen van zoovele schilderij zalen.

De Munchener kunstenaars beijveren zich om strijd, belangeloos hunne op prijsgestelde diensten te verleenen bij de verciering van vestibulen, portalen enz. zoowel door beeldhouw- als schilderwerken.

Het voorstel tot benoeming eener Commissie als Jury voor de toelating of weigering der uittezenden kunstwerken vond in een buitengewoon druk bezochte vergadering van de Munchener kunstenaarsvereeniging een groote tegenwerking, die gegrond was op de vrees dat eigen- en partijbelang hier wederom een groote rol zouden spelen. Daartegen werd aangevoerd, dat de namen der Juryleden reeds in het programma genoemd moeten worden en dat het recht van weigering noodig is tot wering van het groot aantal dillittantenwerk, wat te verwachten is.

Daarop werden tot leden der Juri gekozen vijf schilders: Fr. Adam, Prof. Defregger, R. Gysis, Prof. Lindenschmit, Prof. Löfftz, twee beeldhouwers: Prof. Wagnmüller, Prof. A. Hess, voor de architectuur Prof. Hauberisser, en Oberbaurath Vleurenther, de graveur Prof. Raab en de Hylograaf W. Hecht. Een gelijk getal heeren zijn als plaatsvervangers aangewezen.

Te oordeelen naar de reeds ingekomen toezeggingen, zullen de inzendingen van groot belang zijn. Bijna uit alle vreemde landen ontving men reeds beloften, ook Nederland is niet achtergebleven. Vooral Frankrijk schijnt bizonder belang te stellen in deze grootsche onderneming. Zoo is bij de Beiersche regeering van de Fransche de mededeeling ontvangen, dat deze alles zal aanwenden, wat in haar vermogen is, om tot een goeden uitslag mede te werken en dat zij uit de openbare Musea en verzamelingen een groot aantal van de meest aan het doel beantwoordende kunstwerken zal inzenden, welk voorbeeld gewis door de kunstenaars zelf gevolgd zal worden.

Niettegenstaande deze groote tentoonstelling, zal de gewone jaarlijksche tentoonstelling van de kunstenaarsvereeniging eveneens plaats hebben en staat deze weldra geopend te worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam, 2 Mei. De Vereeniging tot het vormen van een openbare verzameling van hedendaagsche Kunst heeft in het afgeloopen jaar aangekocht een stuk van H. J. Scholten, „de Morgenwandeling", en „de Paardenmarkt" van W. Verschuur, een der beste en tevens het grootste stuk, dat van dien meester bekend is. Ofschoon door deze aankoopen de geheele som, waarover de Vereeniging in 1879 had te beschikken, aanzienlijk werd overschreden, werd het tekort van *f* 1700 door welwillende begunstigers van het streven der Vereeniging gedekt. De Vereeniging

bezit thans 21 stukken, die verzekerd zijn voor *f* 53,000. In de toekomst is der Vereeniging nog uitzicht gegeven op een belangrijke aanwinst. Blijkens onlangs bij het Bestuur ontvangen schrijven van de weduwe van wijlen den heer Josua van Eik, heeft deze de volgende vier schilderijen aan de Vereeniging geschonken: A. Calame, „Het meer van Lucern of Vierwaldstatter See"; Diday, „Het dal van Lauterbrunnen"; J. G. Schwartze, „Een ideaal in biddende houding", en jhr. mr. W. Alewijn, „Een bejaard man", — onder bepaling, dat die stukken ten huize van mevr. van Eik tijdens haar leven blijven berusten en later in het Rijks-Museum als eigendom der Vereeniging zullen geplaatst worden.

— De Vereeniging *Artibus Sacrum* te Arnhem heeft bekend gemaakt het volgende programma der Tentoonstelling van Kunstwerken van Levende Meesters, te houden in 1879.

Aangemoedigd door den gunstigen afloop der Tentoonstellingen, in 1871 en 1875 uitgeschreven, heeft de Vereeniging *Artibus Sacrum* besloten dit jaar weder eene Tentoonstelling te houden van Kunstwerken van Levende Nederlandsche Meesters. Zij vertrouwt dat de kunstenaars, die tot heden krachtig hebben medegewerkt om de Tentoonstellingen te doen slagen, ook nu door inzending hunner beste werken daartoe het hunne willen bijdragen.

De navolgende bepalingen worden te dien einde ter kennis van alle beoefenaars en bevorderaars van beeldende kunsten gebracht.

ART. 1. De Tentoonstelling van Kunstwerken van Schilder-, Teeken-, Bouw-, Beeldhouw- en Graveerkunst van Levende Nederlandsche Meesters zal gehouden worden in de lokalen der Hoogere Burgerschool van af 27 Juli tot en met 24 Augustus 1879.

ART. 2. Alle kunstwerken moeten van 13 Juli tot uiterlijk 20 Juli 1879 vrachtvrij bezorgd worden aan gemeld lokaal, aan het adres der Tentoonstellings-Commissie. Later toegezonden kunstwerken worden aan het opgegeven adres teruggezonden.

ART. 3. Bij de toezending der kunstwerken moet een brief gevoegd worden, houdende den naam en de juiste woonplaats van den vervaardiger, met een korte omschrijving van het onderwerp, en desverkiezende opgave van den koopprijs.

ART. 4. Geene kunstwerken zullen geplaatst worden dan met schriftelijke toestemming der vervaardigers.

ART. 5. Niemand mag meer dan twee Schilderijen, Teekeningen of Gravuren inzenden. Dit getal is voor de bouwkundigen niet verbindend; zij hebben recht op eene oppervlakte van drie M²., tenzij de beperkte plaatsruimte eene ruimere opname mocht veroorloven.

De Commissie behoudt zich voor de plaatsing te weigeren van schilderijen, die buitenwerks gemeten, meer dan twee M² oppervlakte beslaan.

ART. 6. Schilderijen, teekeningen en gravuren moeten van behoorlijke lijsten voorzien zijn. Deze bepaling heeft geene betrekking op bouwkundige teekeningen.

ART. 7. Alle geplaatste stukken, hetzij al dan niet verkocht, zijn en blijven tot de finale sluiting der tentoonstelling onder het opzicht van de Commissie.

Geene stukken worden gedurende de tentoonstelling afgegeven.

ART. 8. Stukken, vroeger hier ter stede tentoongesteld, alsmede copieën in olieverf van schilderijen en teekeningen naar teekeningen worden geweigerd.

De Commissie behoudt zich het recht voor, de stukken, die haar minder geschikt ter plaatsing voorkomen, met de meeste geheimhouding aan de opgegeven adressen terug te zenden.

ART. 9. De terugzending geschiedt voor rekening der Vereeniging — binnen het Rijk aan de opgegeven adressen — buiten hetzelve tot aan de grenzen.

ART. 10. De Commissie zal zooveel mogelijk zorg dragen voor de ingezonden kunstwerken, zonder echter voor onvoorziene schade of gemis verantwoordelijk te zijn. De verzekering tegen brandschade geschiedt ten koste der Vereeniging.

ART. 11. De Commissie zal zich belasten met den verkoop van kunstwerken, waartoe zij van de vervaardigers de juiste prijsopgave verzoekt. Bij ontstentenis van deze opgave zullen de kunstwerken als niet te koop aangemerkt worden.

Onderhandsche verkoop van een tentoongesteld en als te koop opgegeven kunstwerk zonder voorkennis van de Commissie zal niet erkend worden. Wanneer zulk een stuk door de Commissie mocht verkocht worden, zal daarvan den belanghebbende onmiddellijk kennis worden gegeven.

Zoodra iemand zich genegen verklaart een kunstwerk voor de verlangde som aan te koopen, zal elk vroeger aanbod buiten aanmerking blijven.

Van de koopsom der op deze tentoonstelling verkochte kunstwerken zal de verkooper 5 pCt. aan de Vereeniging moeten afstaan.

ART. 12. Inzenders, die verlangen dat hunne werken in aanmerking komen bij den aankoop voor de verloting, worden verzocht de prijzen, zoo juist mogelijk, op te geven. Geene kunstwerken dan die het eigendom der vervaardigers zijn, worden voor dit doel aangekocht.

ART. 13. Alle vorderingen, de ontvangst of de betaling der kunstwerken betreffende, moeten binnen zes weken na de sluiting der tentoonstelling aan de Commissie worden ingediend.

Alle brieven, de tentoonstelling betreffende, moeten vrachtvrij gezonden worden aan den Secretaris der Commissie.

De bepaling voor den termijn van inzending van 13 tot 20 Juli maakt het mogelijk dat de kunstwerken na het sluiten der Rotterdamsche Tentoonstelling nog te behoorlijker tijd te Arnhem kunnen aankomen.

ARNHEM, 14 Maart 1879.

De Commissie voor de Tentoonstelling,

L. G. A. Graaf VAN LIMBURG STIRUM, Minister van Staat, Staatsraad, Commissaris des Konings in de Provincie Gelderland, *Eerelid.*

Mr. F. M. C. PELS RIJCKEN, Burgemeester der gemeente Arnhem, *Eerelid.*

C. H. DE SWART, *Voorzitter.*
J. W. BOERBOOMS.
W. E. FROWEIN.
J. VAN HELLENBERG HUBAR.
B. L. HENDRIKS.
C. H. MEINERS.
W. A. NICOLA.
J. WERNER Baron VAN PALLANDT.
F. W. VAN GENDT JGZ., *Secretaris.*

— De aandacht onzer lezers wordt gevestigd op de belangrijke verkooping van *oude teekeningen en prenten* door den boekhandelaar R. W. P. de Vries op 25 Mei e. k. te houden, — zie advertentie op bl. 64.

— Het verslag betreffende het Alkmaarsche Museum over 1878.

De heer C. W. Bruinvis en eenige belangstellende ingezetenen van Alkmaar hebben voor een paar jaren aldaar een museum gevormd, hetwelk, ofschoon nog jong, reeds merkwaardig mag worden genoemd.

Het verslag over de verrichtingen van de kommissie van toezicht gedurende 1878 vermeldt, dat onderscheidene schilderijen werden gerestaureerd, nl. een schutterstuk van Cesar van Everdingen, een ander van Willem Bartius en een stuk voorstellende de familie van Burgemeester van Teylingen. Verschillende nog verspreide voorwerpen werden in de verzameling opgenomen en van gesloopte gebouwen werden althans de gevelversieringen behouden en bewaard.

Het aanmaken van kasten bood de gelegenheid aan om merkwaardige charters en zegels ten toon te stellen; het oudste zegel dagteekent van 1339 en is dat van Willem Graaf van Henegouwen.

Het bezoek was niet druk, het was zelfs minder dan in het vorig jaar; slechts 617 personen bezichtigden de verzameling, van welke 377 kosteloos werden toegelaten. De commissie schrijft dit lage cijfer toe aan het ontbreken van feestelijkheden, die den vreemdeling lokken, en aan het slechte weder. Het is zeer wel mogelijk dat dit de oorzaken zijn, doch dan is het te betreuren, dat alleen van vreemdelingen bezoek te verwachten is. Waar blijven de inwoners van Alkmaar zelve. Het is er verre van, dat zij hun eigen museum reeds allen kennen en een bezoek aldaar schijnt ook bij slecht weder aan te raden.

Rotterdam. Het Museum Boijmans is dezer dagen verrijkt met een legaat van Jhr. Mr. *W. Th. Gevers Deynoot*, in leven Oud-Wethouder van Rotterdam en laatstelijk lid van de 2de Kamer der Staten Generaal. Dit legaat bestaat in twee beelden van wit marmer, waarvan het eene *een spinnende herderin*, door P. Barzanti en het andere *de Venus van het kapitool te Rome* voorstelt.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Duitschland. Op de uitgeschreven *prijsvraag* van bouw-ontwerpen voor de *Keizer-Wilhelms universiteit* te Straatsburg, zijn niet minder dan 101 plannen ingekomen. Bijna geen Duitsch architect van naam is achtergebleven. De Jury heeft den eersten prijs van 6000 Mark toegekend aan Warth te Karlsruhe, de vier tweede prijzen elk van 3000 Mark aan Eggert te Straatsburg, Hossfeld en Hinckeldeyn in Berlin, Mylius en Bluntschli te Frankfort a/M en aan O. Sommer, eveneens te Frankfort a/M. Na de bekroning zijn al de ontwerpen te Berlijn tentoongesteld. De uitspraak der Jury lokte natuurlijk, evenals als hier te lande en overal in dergelijke gevallen geschiedt, vele aanmerkingen uit. Ze gaf tot levendige debatten in de architecten-vereeniging aanleiding, zelfs werd de voorzitter der Jury, de geheimraad Kinel geinterpelleerd over de redenen, die tot de gevallen beslissing geleid hadden. Deze antwoordde zeer handig en juist, dat het uitschrijven van een prijsvraag niet diende tot leering van hen, die niet den prijs hadden verworven, maar alleen om der regeering een goed bouwplan te verschaffen.

Engeland. Het jaarlijksch rapport van den Directeur der „*National Gallery*" is bij het Parlement ingediend,

Dit rapport bevat:
1e. Bizonderheden omtrent nieuwe schilderijen;
2°. Lijst van giften en legaten;
3°. Lijst van schilderijen aan andere instellingen geleend;
4°. Bizonderheden over het Muzeum en het personeel.

Op Staatskosten zijn acht schilderijen aangekocht:
1°. *Giov. Girolamo Sasaldo*, *Maria Magdalena het graf naderend*, gekocht te Milaan voor 8.750 franks;
2°. *Paolo Veronese*, *de Heilige Helena*, afkomstig van een kapel aan Sint-Helena gewijd te Venetië. Gekocht te Londen voor 86.625 fr.;
3°. Umbrische school, *Het lijden in Gethsemane*, gekocht van den heer *Fuller Maitland* voor 50.000 fr.;
4°. *Filippino Lippi* of *Sandro Botticelli*, *Aanbidding der Wijzen*, gekocht van den heer *Fuller Maitland* voor 20.000 fr.;
5°. *Sandro Botticelli*, *de Geboorte*, gekocht als voren voor 37.500 fr.;
6°. *Francia Bigio*, Portret van een jonkman, gekocht als voren voor 12.500 fr.;
7°. *William Mulready* (1786—1863) *Wintergezicht*, gekocht als voren voor 5.000 fr.;
8°. *James Ward* (1770—1859) *Landschap met dieren*, gekocht van Lord *Ribblesdale* voor 37.500 fr.

— De „*Royal Academy*" heeft hare wintertentoonstelling van oude kunst geopend. Koningin *Victoria* heeft schilderijen uit de bibliotheek van Windsor afgestaan. Vele aanzienlijken, de hertogen van *Devonshire* en den *Buccleugh*, lord *Cadogan*, lord *Leicester*, de heeren *Graham*, *Whiteheard* en *Poynter* hebben medegewerkt tot het sukces der expozitie. Aanwezig zijn thans 258 schilderijen, waaronder van Sir *Joshua Reynolds*, twee *Tintorettoos*, negen *van Dijcken*, tien van *Rubens*, vier van *Hogarth* en verder van *Titiaan*, *Bellini*, *Giorgione*, *Claude Poussin*, *van Goyen*, *Ruysdael*, *Cuyp*, *Jan Steen* enz. Naast de schilderijen prijkt een zeldzaam schoone kollektie oude teekeningen, waarbij 28 van *Holbein*, 74 van *Rafael*, 50 van *Michel Angelo*. Daarenboven is hier nog eene verzameling miniaturen ter bewondering gegeven, die de stoutste verwachting overtreft. *Holbeins* miniatuur van *Catharina Howard*, vijfde gade van *Henry VIII*, behoort tot de belangrijkste.

Frankrijk. De hollandsche uitgever-drukker Henri Bogaerts heeft te Parijs het middel uitgevonden om olieverfschilderijen op doek of op hout te reproduceeren, zoodat zelfs de maker de kopie van het oorspronkelijke niet kan onderscheiden. Men zag bij den welbekenden schilder Burgers, rue Rochefoucauld 17, sommige specimina van deze merkwaardige vinding; alles was met verwonderlijke getrouwheid weergegeven. Dit is een geduchte slag voor de makers van kopieën van schilderijen.

NECROLOGIUM.

— Den 11 Januari stierf te Parijs de beeldhouwer *Auguste Préault*, bekend door verschillende schoone werken: *Clemence Isaure* in het Luxembourg; het standbeeld van Generaal *Marceau* te Chartres; en *le Cavalier Gaulois* op den *pont de Jéna*.

— De beeldhouwer *Marius Montagne* overleed te Toulon, zijne geboortestad. Hij was de schepper van een marmerbeeld: *Mercure se préparant à trancher la tete d'Argus*, door den franschen staat aangekocht.

ADVERTENTIËN.

DIRK ANSINGH & C°.,
ZWOLLE.

Diezerstraat E 49. VOORHEEN: Diezerstraat E 17.

Piano's, Orgels, Speeldoozen, Strijk-Instrumenten,

en *toebehooren* vindt men in ons Magazijn steeds, van af de meest kostbaren tot die van zoo lage prijzen, dat de soliditeit niet te kort behoeft te worden gedaan, voorhanden.

Levering door 't geheele rijk franco met inbegrip van emballage.

Verpakking voor Indië wordt tegen inkoopsprijs berekend.

Reparatiën worden spoedig en billijk verricht.

Stemmen. Ruilen. Verhuren.

MUZIEK van alle Binnen- en Buitenlandsche uitgaven wordt zonder prijsverhooging franco door 't geheele Rijk verzonden.

Belangrijke Kunstveiling.

De boekhandelaar R. W. P. DE VRIES, Warmoesstraat over de St. Annastraat 122 te Amsterdam, zal op **Donderdag 15 Mei** en volgende dagen verkoopen:

Eene uitgebreide en hoogstbelangrijke Verzameling

OUDE TEEKENINGEN EN PRENTEN,

waarbij vele Teekeningen betreffende HAARLEM, en voorts van:

AARTMAN, AGRICOLA, DIRK BARENDSEN, DELFOS, HENGSTENBURGH, HENDRIKS, JELGERHUIS, VAN LIENDER, MARIA SYBILLA, MERIAN, VAN NOORDE, PRONK, RADEMAKER, SAENREDAM, TROOST. — HIERONYMUS BOSCH, BREUGHEL, BRIL, CATS, CUYP, LANGENDIJK, MOUCHERON, ROCHMAN, THIER, SARA TROOST, VAN DER VINNE, enz.

HISTORISCHE PRENTEN, Prenten betreffende Amsterdam, Haarlem, 's Gravenhage, Rotterdam, enz. PORTRETTEN, GRAVUREN, LITHOGRAPHIËN en een geschilderd portret van **JOOST VAN DEN VONDEL**, door PHILIPS DE KONING.

De Catalogus is à 15 Cts. te bekomen.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft ter perse:

LILITH

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

MEPHISTOPHELES.
Betrachte sie genau!
Lilith ist das.
FAUST.
Wer?
MEPHISTOPHELES.
Adams erste Frau.
Nimm dich in Acht von ihren schönen Haaren,
Vor diesem Schmuck mit dem sie einzig prangt.
Wenn sie damit den jungen Mann erlangt,
So lässt sie ihn sobald nicht wieder fahren.

Chez FREDERIK MULLER & Co., Amsterdam, paraitrant:

Une Suite de Listes Alphabétiques (à prix marqués) des Portraits de Médecins, Naturalistes et Mathématiciens, réunis par feu M. le Dr. A. VAN DER WILLIGEN Pz.

Paru: Médecins, Naturalistes et Mathématiciens Anglais et Français (918 Nos.)

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franco per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	*Verschijnt op Saterdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

WAT VOOR DE KUNSTONTWIKKELING VAN OOSTENRIJK—HONGARIJE GEDAAN WORDT.

Door den Sekretaris van Zijner Majesteits Gezantschap te Weenen is een rapport uitgebracht over de toepassing van de kunst op de nijverheid, de beoefening der kunst en het instandhouden van nationale gedenkteekenen in Oostenrijk, dat in No. 102 van Saterdag 3 Mei van de Nederlandsche Staatscourant is opgenomen. Wij bejammeren het zeer, dat die Courant betrekkelijk weinig gelezen wordt, waardoor dit zoo hoogst belangrijk stuk onder de oogen van slechts weinigen komt.

Gaarne zouden wij het, zoo het van minder uitgebreidheid ware in zijn geheel in den Kunstbode opgenomen hebben, thans moeten wij ons bepalen tot het leveren van een uittreksel.

De Sekretaris doet in de eerste plaats uitkomen, hoe opmerkelijk groot de vorderingen zijn door Oostenrijk-Hongarije in de laatste jaren op het kunstterrein gemaakt, hetgeen al dadelijk in 't oog springt bij de aanschouwing van de gebouwen, in de nieuwe wijken van Weenen verrezen of verrijzende. Met verstand wordt daar gebruik gemaakt van de lessen door de ouden ons gegeven. Grieksch naast Byzantijnsch, Gothiek naast Renaissance wisselen elkander af en maken van de straten een openbare school tot verbetering van den smaak bij elk voorbijganger en zelfs bij den straatjongen, die door het schoone steeds te zien onwillekeurig zyn zin daarvoor zal voelen ontwaken en vormen. Dit is wat men „L'enseignement de la rue" noemt, waarvan geen spoor te vinden is in onze nieuwe, mijlenlange, rechte straten, die ons leeren, dat de rechte lijn de kortste maar ook de vervelendste weg tusschen twee punten is.

Het rapport wijst er verder op, hoe bij de versieringen aan de huizen vooral gewaakt wordt tegen overlading, een kwaal bij ons sterk heerschend.

In de voortbrengelen der nijverheid is het streven naar het schoone in kleur en vorm ook waar te nemen en dikwijls wordt de een of andere stijl uit het grijze verleden tot voorbeeld genomen, zooals dat ook (zoo zegt het rapport zeer naief) in andere landen tegenwoordig gebruikelijk is.

De laatste Parijsche Wereldtentoonstelling heeft duidelijk de vooruitgang van de Oostenrijkste kunstnijverheid doen blijken. Maar om zoo ver te komen, is er veel, zeer veel gedaan. De krachtige middelen door de Regeering en de groote Staatslichamen, en ook door instellingen van privaten aard in de laatste 10 jaren daarvoor aangewend, zijn allerbelangrijkst en als voorbeeld voor ons land te stellen, waar nog niets gedaan is als de benoeming van een Rijks-

kommissie tot onderzoek naar den toestand onzer kunstnijverheid, wier rapport nu ruim een jaar geleden is uitgebracht, zonder dat er nog uit iets gebleken is, of de raadgevingen en wenken, in dat rapport neergelegd, door de regeering al of niet ter harte genomen zullen worden.

De Oostenrijksche Regeering heeft te recht begrepen, dat onbekend onbemind maakt, dat de man van wetenschap oor en oog voor kunst moet geopend hebben, dat en wetenschap en kunst zamen moeten gaan. De man van beschaving is slechts half beschaafd, wanneer hij geen begrip heeft van de wijze, waarop de menschelijke geest zich in de verschillende perioden door middel der kunst geuit heeft. Daarom is reeds in 1868 aan de Universiteit te Weenen een leerstoel voor de archaeologie opgericht, die tot 1877 door Prof. A. Couze werd bekleed. Zijne „Beiträge zur geschichte der Griechischen Plastik" en andere werken zijn algemeen bekend. Voor kunstgeschiedenis heeft dezelfde Universiteit 2 Professoren: Dr. van Eitelberger en Dr. Moritz Thausing, de klassieke archaeologie wordt onderwezen door Dr. Otte Bendorf, de Epigraphiek en oude geschiedenis door Dr. Hirschfeld.

Daarbij hebben de Akademie van beeldende kunsten en de technische hoogeschool als professor voor de kunstgeschiedenis den bekenden Karl von Lützow, den redakteur van het „Zeitschrift für bildende Kunst", terwijl dat vak aan de kunstnijverheidsschool door Chmelarz wordt gedoceerd.

De Universiteiten te Praag, te Graz, te Insprück, te Krakau hebben allen hare professoren, die der studeerende jongelingschap de oogen openen niet alleen voor het ware, maar ook voor het schoone.

Bij de aanstelling van professoren heeft de regeering het niet gelaten, maar ook de uitgaaf van verschillende werken, die het onderwijs vergemakkelijken, is door hare krachtige ondersteuning mogelijk gemaakt, als daar zijn de tijdschriften „Quellenschrifte für Kunstgeschichte und Kunsttechnik des Mittelalters und der Renaissance," en het „Repertorium für Kunstwissenschaft," en de ook voor de middelbare en kunstscholen zoo dienstige uitgaven van de „Stillehre" van Hauser, de „Wandtafeln der Griechischen Saülenordnungen" de „Denkmäler der Kunst," de „Bilder zur Geschichte für Mittelschulen" de „Göttergestalten der Griechischen Kunst" enz. enz.

Niet tevreden met het verzamelen van photographiën en afbeeldingen van bekende monumenten heeft de regeering twee malen en met de gunstigste gevolgen expeditiën tot onderzoekingen uitgezonden naar Griekenland.

Rijk aan hulpmiddelen voor het akademische onderwijs in den klassieken kunsstijl is de Universiteit te Praag. Die van Gräz en Insprück hebben Musea van gipsafgietsels, die van Krakau en Praag volgen dat voorbeeld.

Zoo ver over hetgeen er gedaan is, om de opvoeding van den man van wetenschap te voltooien. De geleerde toch, die blind en doof is voor kunst, kan geen aanspraak maken op den naam van beschaafd ontwikkeld mensch.

Bij ons wordt voor haar niets gedaan. Wel heeft de Hoogeschool te Leiden de belangrijke Musea aldaar tot hare beschikking, maar hoe is het gebruik dat daarvan gemaakt wordt?

Wat echter van nog grooter beteekenis is, het is de aesthetische opleiding, die de beoefenaars van het handwerk tegenwoordig in Oostenrijk ontvangen.

De overtuiging, op de wereldtentoonstelling van 1862 opgedaan, waartoe ook wij Nederlanders eindelijk gekomen zijn, dat de ontwikkeling van de industrie grootendeels van een verbeterd onderwijs afhangt, was oorzaak, dat de Aartshertog Reinier aan Prof. von Eitelberger opdroeg voorstellen te doen tot middelen ter veredeling van den kunstsmaak in Oostenrijk.

In de eerste plaats gaf von Eitelberger als middel daartoe aan het oprichten van een doeltreffend Museum. De keizer beval weldra die oprichting en stelde alle keizerlijke Musea daartoe ter beschikking, spoorde adel en geestelijkheid tot dezelfde vrijgevigheid aan, en benoemde een kommissie om de statuten voor zulk een inrichting saam te stellen.

In 1864 reeds kon het Museum geopend worden. De volksvertegenwoordiging verschafte de benoodigde gelden tot aankoop van verzamelingen. Op de wereldtentoonstellingen werden en worden nog moderne meesterstukken aangekocht. Tal van geschenken vermeerderde de verzamelingen. Aan kunstenaars en kunsthandwerkers wordt voortdurend gelegenheid gegeven, om hunne kunstwerken in het Museum te exposeeren, wat voor hen ook een uitmuntend middel is, ze bekend te maken en te verkoopen.

Tevens is aan die instelling toegevoegd een atelier tot het maken van gipsafgietsels en een photographisch atelier, om door verveelvuldiging van de schoone voorwerpen de kunst ook op de scholen te kunnen invoeren. Reeds zijn van daar duizenden exemplaren verspreid. Filiaal-tentoonstellingen in de overige kroonlanden deden ook dezen nut trekken van het bestaan dier instelling. De voordeelen, die ze afwierpen, dienden tot aanschaffing van gipsafgietsels voor de scholen. Zoo werden er tentoonstellingen gehouden in Leitmeritz 1865, in Brun 1865, 66 en 68, in Graz, 1866—68, Linz 1861, Reichenberg, Praag, enz.

Sinds 1864 worden des winters elken Donderdagavond voorlezingen over kunstinrichtingen of kunstwerken, over technische vakken, materialen en hulpwetenschappen enz. gehouden, die, als „Mittheilungen des K. K. Oesterreichisches Museum für Kunst und Industrie" in druk verschenen en verkrijgbaar werden gesteld. Eveneens zijn geïllustreerde katalogen en plaatwerken door het Museum uitgegeven.

Hiermede echter was niet alles gedaan, eerst toen ook de *Kunstindustrieschool* was opgericht en er aan verbonden, kon men met recht zeggen, dat het Oostenrijksch Museum van overwegenden invloed op de vorming van den kunstsmaak was geworden.

Tot de oprichting dier school, die tot doel heeft het vormen van kunstenaars en leeraren, werd in 1866 door het bestuur het voorstel aan de Regeering gedaan. 't Was thans te doen, om leeraren te verkrijgen, die met de doeleinden en de uitvoeringsmiddelen der industrie bekend waren en die het teekenonderricht in de goede richting konden leiden, en om der industrie kunstenaars te bezorgen, die teekeningen en modellen aan haar zouden kunnen verschaffen.

Dit voorstel is reeds het volgend jaar goedgekeurd en weldra was er een geheel tot stand gekomen, wat de volgende onderdeelen bevat:

1°. het eigenlijke Museum.

2°. de bibliotheek en de verzameling van kopergravuren.
3°. als hulpinrichting: de ateliers voor het maken van gipsafgietsels, van photogrammen en dat van galvanoplastische reproducties.
4°. de kunstindustrieschool.
5°. de inrichting voor chemisch-technische proeven.

Voor dit alles was het Museumgebouw welhaast te klein, zoodat men moest overgaan een nieuw gebouw in de Ringstrasse te doen verrijzen, wat in 1871 gereed was, en het Museum met bijlokalen, woningen bureaux enz. kon bevatten. Reeds in 1877 echter moest voor de kunstindustrie een nieuw gebouw naast het vorige ingericht worden, terwijl slechts de voorbereidende klassen in het oude gebouw gevestigd bleven.

Om de inrichting en de strekking der kunstindustrieschool te begrijpen, is het voldoende hare statuten te leeren kennen. Wij laten ze hier in hoofdtrekken volgen.

De kunstindustrieschool heeft ten doel het vormen van degelijke beoefenaars der kunstindustrie. De takken der kunst, die 't nauwst met de nijverheid in betrekking staan maken de grondstof voor het onderwijs uit. Naar haar wordt de school in drie vakscholen verdeeld: bouwkunde, beeldhouwkunde, teekenen en schilderen. Daarenboven heeft zij een voorbereidende klasse, die ten doel heeft hem, die nog de noodige vaardigheid in het teekenen mist om met nut van de vakscholen te kunnen profiteeren, gelegenheid tot meerdere voorbereiding te geven.

Het onderwijs onderscheidt zich van dat in de eigenlijke kunst daardoor, dat bij het eerste uitsluitend de behoeften van de nijverheid in het oog wordt gehouden. Zoo wordt bij dat in de bouwkunst in 't bizonder op de toepassing van de bouwkunst op meubelen, steenhouwers- en smidswerken gelet.

De vakschool voor beeldhouwers moet leiden tot technische bekwaamheid in het boetseeren van beeld en ornament, en zóó dat dit dienen kan voor het goudsmeden, stukadoren en het vormen van vazen enz. uit metaal, glas, aarde enz. Ook zij vooral, die beelden en ornamenten in hout willen leeren snijden, behooren op deze vakschool thuis, waar hun de noodige leiding in 't houtsnijden gegeven wordt. Als onderdeel is hieraan ook een school voor de ciseleerkunst verbonden.

De vakschool voor teekenen en schilderen behandelt voornamelijk de verciering van vlakken, met beelden en ornamenten. Zij komt ten dienste van de glasen porceleinschilderkunst, de muurdecoratie, van de mozaik- en emailleerkunst, de weverij enz. enz.

De hoofdvakken van het onderwijs zijn dientengevolge de volgende:

Bouwkunde en bouwkundig teekenen..

Teekenen naar het model.

Teekenen naar de antieken.

Schilderen naar voorwerpen uit het leven.

Teekenen en schilderen van ornamenten en bloemen op vlakken.

Boetseeren.

Beeldhouwen in hout.

Oefening in het ontwerpen en modelleeren van voorwerpen van kunstindustrie.

Door bepaalde docenten worden daarenboven voordrachten of lessen gehouden in de perspectief en schaduwleer, ook in de anatomie.

De leer der kunststijlen, terminologie, geschiedenis der industrie en kunstindustrie in verband met kleurenleer en chemie, deze allen worden als bijvakken onderwezen.

Om tot de voorbereidende klasse te worden toegelaten, moet men den leeftijd van 14 jaren bereikt hebben en men het bewijs kunnen leveren, dat men met vrucht een „Untergymnasium," een „Realgymnasium" of een „Unterrealschule" heeft bezocht en in elk geval van voldoende geoefendheid in de beginselen van het teekenen en van eenigen aanleg blijk geven.

Voor toelating tot de vakscholen wordt gewoonlijk den leeftijd van 16 jaren geëischt, en moet men òf de voorbereidingsklasse doorloopen hebben òf in het teekenen zóóver gevorderd zijn, als dit op de voornoemde klasse mogelijk is. Daarenboven is de toelating tot de vakscholen slechts voorloopig, eerst na een half jaar volgt bij voldoenden ijver en bekwaamheid, de definitieve toelating. Op de voorbereidingsklasse betaalt men 10 Oostenr. florijnen jaarlijks, voor de vakscholen 18 fl. terwijl 2 fl. als entreegeld wordt geheven.

Het getal leerlingen is snel toegenomen, dank zij de resultaten, dien het onderwijs oplevert. In 1868 telde de school 58, thans 400 leerlingen. Over hunne vorderingen kan men oordeelen uit de jaarlijksche tentoonstelling hunner kunstproducten. Behalve de eigenlijke leerlingen „ordentliche Schüler," wordt de school ook bezocht door zoogenaamde „Hospitanten", die slechts „Abgangszeugnisse (bewijs hunner volbrachte studien) verkrijgen, als zij een voldoend examen hebben afgelegd. Deze behoeven niet den geheelen cursus in al zijn onderdeelen te volgen.

Ook in verschillende andere steden van de Kroonlanden zijn Industrie-Musea opgericht, waar voor het meerendeel ook lezingen gehouden worden.

In 1873 werd het leerplan en de instructie voor het teekenonderwijs van volks- en burgerscholen bij ministerieel besluit vastgesteld. Het onderwijs is klassikaal. Alle leerlingen eener klasse hebben dus gelijktijdig hetzelfde te werken. De leeraar begint met op het bord voor de oogen der leerlingen de teekeningen uittevoeren en ze zóó uitteleggen, dat de leerlingen allen met hun arbeid hem volgen kunnen. Later wordt ook „op dictée" en zelfs uit het geheugen geteekend.

In 1874 werd het teekenen aan industriescholen geregeld.

Voor inrichtingen, tot vorming van onderwijzers en onderwijzeressen is een afzonderlijk plan gemaakt. Op uitstekende wijze wordt daarin voorzien door een afzonderlijken cursus aan het besproken K. K. Oostenrijksch Museum.

Daar dit Museum leerlingen uit alle Kroonlanden opneemt en steeds door afzonderlijke beurzen voor elk Kroonland speciaal daarvoor gezorgd wordt, dat van verre de leerlingen kunnen toestroomen, even als uit de naaste omgeving, zoo is tevens voor eenheid van het onderwijs door de geheele monarchie gezorgd.

De voornaamste specialiteiten ontvingen voorts de opdracht tot het uitgeven van handleidingen en voorbeelden voor ieder onderdeel van het teekenonderwijs. Eene systematische gerangschikte collectie van ijzerdraad- en houtmodellen en eene serie van gipsmodellen werden inmiddels gevormd en verkrijgbaar gesteld. Er bestaan thans in Weenen 4 algemeene teekenscholen (waarvan drie voor de mannelijke en één voor de vrouwelijke jeugd); in Brunn één voor

de mannelijke en één voor de vrouwelijke jeugd één in Praag en één in Lemberg, alsmede één teeken- en modelleerschool in Innsprück. Het toenemend aantal leerlingen is een bewijs, dat het gevolgd systeem gunstig werkt.

Gaarne hadden wij van dit teekenonderwijs meer bijzonderheden vernomen. Het teekenonderwijs toch is een zaak zóó belangrijk, dat de Fransche Minister Bardoux nog onlangs bij de behandeling der begrooting verklaarde, dat het voor het gansche land noodzakelijk is, teekenen te leeren. Hij beschouwt het teekenen als een voor onzen tijd onmisbaar element van welvaart en opvoeding voor 't gansche volk, en 't was daarom, dat hij de aanstelling voorstelde van een aantal inspecteurs van het volksteekenonderwijs. [1])

Wat zal het ons Nederlanders vreemd klinken, wanneer een onzer Ministers dergelijke leeringen in de Kamer gaat verkondigen. Toch komt die tijd eens, en we hopen, dat alsdan geen onzer kamerleden er iets tegen in zal brengen, evenmin als dat bij de Franschen gebeurde, waar geen der 500 stemmen zich tegen het voorstel verklaarde.

Hiermede zouden wij kunnen volstaan, daar wij meenen het merkwaardigste uit het rapport te hebben meegedeeld.

Met een enkel woord echter kunnen wij nog aanroeren „het hoogere kunstonderwijs", waarvoor in de Oostenr. Monarchie vier hoogescholen zijn opgericht, 1°. de K. K. Akademie van beeldende kunsten te Weenen, 2°. de K. K. Kunstschool te Krakau. De beide anderen de Akademie der beeldende kunsten te Praag en de „Landschaftliche Academie" te Graz, zijn door vereenigingen gesticht en worden er door onderhouden. Wat het onderwijs op de eerste aangaat, dit schijnt ingericht te zijn als bij ons dat op de Rijs-Akademie te Amsterdam, alleen worden te Weenen ook de architectuur en de medailleerkunst onderwezen, terwijl men het onderwijs ook verder en hooger uitstrekt.

Circa 20,000 O. fl. worden jaarlijks aan beurzen en prijzen voor de leerlingen besteed.

Voor de *instandhouding* van *nationale gedenkteekenen*, die het verleden der kunst karakteriseeren, wordt voldoende zorg gedragen door de Central-Commissie. Zij bestaat uit 12 à 15 leden, onder voorzitterschap van Freiherr von Helfert, en is verdeeld in 3 sectiën, die het toezicht houden over:

1°. de gedenkteekenen uit de Voorhistorische en Romeinsche tijden;

2°. de gedenkteekenen van de Middeleeuwen en de Renaissance;

3°. de handschriften of zeldzame boekwerken, die als bronnen voor de geschiedenis en vooral voor de kunstgeschiedenis kunnen beschouwd worden. Zij heeft door alle deelen des Rijks hare correspondenten en geeft in hare „Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmäler", jaarlijks verslag van hare werkzaamheden, die bestaan in het opsporen van gedenkteekenen, het leiden van opgravingen, het geven van raad bij verbouwingen, het bekendmaken en onderzoeken wat voor behoud of restauratie moet gedaan worden, het inventariseeren van de monumenten, die in Oostenrijk gevonden worden, enz. enz.

De overheid staat met de Central-Commissie in betrekking en is aangeschreven deze instelling te ondersteunen, en waar het noodig is, haar om raad te vragen.

Oostenrijk alzoo vindt het bestaan van zulk een commissie nog altijd noodig en raadzaam, ofschoon zij reeds 25 jaren oud is, en dus in dien langen tijd reeds veel gedaan heeft. — Nederland echter meende reeds, na een leven van een paar jaren, zijne commissie van adviseurs naar huis te kunnen zenden.

Niet duidelijk is het ons, of dit rapport gevraagd was of wel ongevraagd gegeven werd. Is het eerste het geval, het zou ons verheugen, daar wij ons alsdan zouden kunnen vleien, dat over verbetering van 't teekenonderwijs en over oprichting van een kunstindustrie school bij de Regeering nog ernstig gedacht wordt. En met ons zou elk zich verblijden, die het welmeent met het Nederlandsche volk en met zijne handwerkers. Dringend noodig is hier het voorbeeld van Oostenrijk te volgen en de hand aan 't werk te slaan, zelfs Belgie, het land wat ons in smaak zooveel vooruit is, bewijst door het dezer dagen benoemen van een kommissie voor de stichting eener industrieschool door het Rijk, dat het gevoelt, alles te moeten inspannen, om zijne nijveren niet te zien overvleugelen door natiën, wier regeeringen zich het lot van zijne nijvere burgers hebben aangetrokken.

De voorgangers van onze tegenwoordige regeering zagen dit ook in en benoemden eene Rijkscommissie, die haar rapport heeft uitgebracht. Dat hunne opvolgers thans toonen, dat rapport gelezen te hebben en de daarin begrepen wenken ter harte te willen nemen!

SCHOOLPRENTEN.

In den laatsten tijd is meer en meer de aandacht gevestigd op de wenschelijkheid om op de scholen uitbreiding te geven aan het aanschouwelijk onderwijs, en om er tevens aan de leerlingen de eerste indrukken te geven van het schoone. De meeste hoogere burgerscholen bezitten kleine verzamelingen insecten, opgezette dieren enz., en aan de wanden der lagere scholen hangen dikwijls platen, die eenvoudige mechanismen en machines, of dieren en planten voorstellen. Tot illustratie der geschiedenis bezaten wij echter niets, en de groote meerderheid onzer scholieren heeft dan ook niet het flauwste begrip van het aanzien van al die groote mannen, waarvan zij genoodzaakt worden vlijtig het geboorte en het overlijdensjaar in hun jeugdige hersenen te stampen; allicht stellen zij zich Karel den Groote voor, gedekt met een strako, en Jacoba van Beijeren gezeten in een eleganten coupé met twee lakeijen op den bok. Van wat de kunstenaar in ons vaderland gewrocht heeft, hebben zij evenmin eenig begrip, zoodat wanneer zij volwassen man-

[1]) Men leze het stuk „Teekenonderwijs" van Havard in het bijvoegsel tot het Algemeen Handelsblad van 9 Mei 1879.

nen geworden zijn, hun wetenschappelijk bagage op dit gebied bestaat in de kennis van drie of vier namen, zooals Rembrandt, Jan Steen en van der Helst, van twee schilderijen, de Nachtwacht en de Schuttersmaaltijd; en van één monument, het Amsterdamsch Stadhuis, hetwelk als appendix behoort gevoegd te worden achter den colossus van Rhodus, die Nummer 7 is op de lijst der wonderen van de klassieke oudheid.

Langzamerhand wordt in die leemte voorzien o. a. door de uitgave van Joh. Ykema te 's Gravenhage. Deze uitgever heeft op onbekrompen wijze de publicatie ondernomen van een serie Nederlandsche Historieplaten, welke met zeer veel zorg bij Lankhout & Co. worden gedrukt, en geteekend zijn door de heeren Ch. Rochussen, J. A. van Trigt, Herman ten Kate, J. Bosboom, en Jhr. Mr. V. de Stuers. De prijs dier prenten is zeer laag gesteld: 50 cents per stuk. Voor 10 gulden kan men dus de wanden van een school met historische punten behangen, die niet weinig zullen bijdragen om de lessen in de geschiedenis in het geheugen der jeugd te prenten, en om artistische denkbeelden bij de leerlingen op te wekken.

Want artistiek zijn deze prenten in hooge mate, en veilig mag beweerd worden, dat in het buitenland nergens betere of zelfs even fraaie geschiedkundige platen zijn in het licht gegeven.

Tot nog toe zijn reeds acht prenten verschenen. De 4 eerste zijn van de hand van den heer Rochussen. Vooreerst een Germaansche volksvergadering: de strijdbare mannen zijn des nachts bij maneschijn op de heide gewapend vergaderd; een der hoofden, wellicht Claudius Civilis, vergezeld van eenige priesters; spreekt de schare aan, die weldra de vreemden indringers zal gaan bestrijden.

De tweede plaat geeft de krooning van Karel den Groote in 800. Zoowel het kostuum van den Keizer als dat van den paus en der geestelijkheid, en de architectuur der kerk zijn geschiedkundig zeer getrouw.

Dan volgt Floris V met zijn gevolg op de jacht tot wien een arme lijfeigene nadert om recht te vragen.

Jacoba van Beijeren op de valkenjacht is het onderwerp der 4e plaat. Men ziet er de vorstin te midden van haar lustige omgeving en van haren rijken hofstoet.

De heer van Trigt teekende de vijfde en de zesde der thans uitgegeven prenten: in de eerste plaats Edelen en poorters uit den tijd van Karel V, een afbeelding vooral bestemd om de kleederdracht van het begin der XVIe eeuw te doen kennen; dan de afbeelding van de aanbieding van het request door de verbonden Edelen aan de landvoogdes Margaretha, een der gewichtigste feiten onzer geschiedenis (1565.)

Van den heer J. J. Mesker is de plaat welke met zeer veel getrouwheid de groote vergadering van 1651 in de Hofzaal op het Binnenhof voorstelt. Zij is geteekend naar de bekende schilderij welke in het Mauritshuis bewaard wordt.

Eindelijk is men aan den heer Rochussen de teekening verschuldigd van het tafereel voorstellende Tromp die zijn zeelieden tot den aanval op de Engelschen aanvuurt.

De uitgave van den heer Ykema is door vele mannen die aan het schoolwezen verbonden zijn met vreugde begroet. Het Hoofdbestuur van de Vereeniging Volksonderwijs en de Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, een groot aantal Inspecteurs en Schoolopzieners bij het Lager Onderwijs hebben van hunne instemming doen blijken en de uitgave aanbevolen. Men mag hopen dat zij ook door het publiek zal worden gesteund en dat weldra elke school die prijs er op stelt behoorlijk voor het onderwijs te zijn ingericht, met deze historische platen de naakte wanden zal bedekken; die muren waarop thans slechts witsel te zien is, en waaruit de verveling spreekt, zullen dan aangenaam tot de kinderen spreken en ongemerkt steun geven aan de lessen van den onderwijzer.

DE OOSTERSCHE CYLINDERS VAN HET KONINKLIJK PENNINGKABINET.

De beschrijving onzer openbare verzamelingen zijn wij voor een gedeelte aan vreemdelingen verschuldigd. Thoré (Burger) behandelde voor het eerst op wetenschappelijke wijze de schatten van het Maurits- en van het Trippenhuis. Een Zwitser catalogiseerde onlangs de grieksche gouden munten van het Koninklijk Penningkabinet. Thans heeft een Franschman den catalogus vervaardigd van de Oostersche Cylinders welke in laatstgenoemde verzameling worden aangetroffen. Het werk van den heer Joachim Menant, „Catalogue des Cylindres orientaux du Cabinet Royal des médailles de la Haye," is dezer dagen van regeeringswege uitgegeven. Het is een fraai quarto boekdeel versierd met houtsneden en met een 50tal phototypiën, welke de bruikbaarheid van het werk niet weinig verhoogen.

De oudheidkundigen mogen zich over deze uitgave verheugen: tot nog toe lagen de thans beschreven en afgebeelde cylinders verborgen en schier onbekend in het Koninklijk Penningkabinet en niemand vermoedde dat wij in het bezit waren van een collectie zooals slechts weinig Europesche Musea kunnen toonen.

De grond tot deze verzameling werd indertijd gelegd door Neerlands gezant in Turkije, Baron van Zuylen van Nyevelt. Later werd de collectie door aankoop vermeerderd, zoodat zij thans uit nagenoeg 300 stuks bestaat.

De helft dezer voorwerpen zijn cylindervormige steenen, waarop figuren en opschriften in spijkerschrift gesneden zijn en die kennelijk als stempels dienst deden in Assyrië en Chaldaen. Daar zij ongeveer 3000 jaren oud zijn, vaak veel geleden hebben en beschreven zijn, met slechts enkele letters in een taal die alleen door sommige geleerden met moeite ontcijferd kan worden, is het niet te verwonderen dat het dikwijls veel moeite kost de verklaring van elk dezer stempels te leveren. Het schijnt overigens dat de opschriften in geen verband staan tot de voorstellingen welke op de cylinders voorkomen. De voorstellingen zijn van zeer verschillenden aard. Talrijk komt een gevecht voor van mannen met monsters of met leeuwen, die op de achterste pooten staan en zeer merkwaardig is daarbij de artistische vaardigheid van den kunstenaar, die in een uiterst klein bestek talrijke figuren op een zeer harden steen wist te graveeren en daarbij het karakter der beelden en de verhoudingen goed in het oog wist te houden.

Vooral in de anatomie der dieren muntte de Assyrische stempelsnijders uit. Onder de Haagsche cylinders treft men er onderscheidene aan met fraaie leeuwen en griffioenen; merkwaardig vooral is een cylinder waarop een gevecht voorkomt van een Assyrisch vorst met twee struisvogels: deze cylinder is gebleken de stempel te zijn geweest van Urzana, koning der stad Muzasir die ongeveer 714 jaar vóór Christus leefde.

Uit een archaeologisch oogpunt zijn niet minder belangrijk de zegelstempel van Kamuma die ten tijde van Abraham leefde, en die van den bekenden koning van Babylon Nebukadnezar.

De andere helft der collectie bestaat uit gegraveerde steenen van verschillenden vorm, kegels, ellipsen; halve bollen enz. Ten slotte hooren daartoe een drietal kleine monumenten in gebakken aarde, bedrukt met zeer lange opschriften die ongelukkig nog niet ontcijferd konden worden. Een der merkwaardigste dezer stukken werd onlangs aan de Nederlandsche regeering ten geschenke aangeboden door den heer Keun, Consul te Buschir aan den Perzischen golf.

Het is te hopen dat hetgeen thans voor Assyrische en Persische cylinders gedaan is, eerlang wordt ondernomen ook voor onze Nederlandsche zegels, waarvan in 's Rijks Archief een rijke verzameling aanwezig is. Gedeeltelijk is deze laatste onlangs door den Rijks-Archivaris beschreven (voor zooveel de gemeentezegels aangaat); doch wenschelijk ware een uitgave waarbij van de fraaiste zegels goede phototypische afbeeldingen werden gevoegd, ten einde onze hedendaagsche stempelsnijders een verzameling voorbeelden voor oogen krijgen, die hen in staat stelt hunne kunst met meer smaak te beoefenen dan tot nog toe vaak geschiedt.

DE UITERSTE GRENS VAN HET LEELIJKE.

Midden op een der drukste en ruimste pleinen van een voorname stad staat sinds jaren een gebouw, hetwelk dagelijks door honderden bekeken en aangegaapt wordt, en waarvan de weergâ in leelijkheid in geen gehucht van een der vijf werelddeelen wordt gevonden; de eigenaar en beheerder van dit gebouw behoort onder diegenen in den lande, die jaarlijks verreweg het meeste geld hebben te verteeren, ongeveer 25 millioen gulden. Desalniettemin is het tot nog toe niemand in de hersenen gekomen, zijn stem te verheffen om het afschuwelijk aanzien van dit gebouw te hekelen, om te vragen dat maatregelen genomen worden om die wanstaltigheid aan de oogen van het publiek te onttrekken en om daarmede niet langer de eer en den goeden naam van de geheele natie voor ieder vreemdeling te vernederen. Trouwens ditzelfde publiek, hetwelk niet opmerkt hoe afgrijselijk afzichtelijk bedoeld gebouw is, merkte vijftig jaren lang evenmin op dat telken jare in datzelfde land de fraaiste bouwwerken aan den moker werden prijsgegeven. Moet de gevolgtrekking niet zijn, dat dit publiek ongevoelig is geworden voor den indruk van schoon en leelijk? Wij gelooven bevestigend te moeten antwoorden en wij zijn overtuigd dat ieder ons zoowel de praemissen als de conclusie zal toegeven.

Welnu dit volk is het Nederlandsche en meer speciaal het Haagsche.

Het gebouw is . . . de Hoofdwacht op het Buitenhof.

Moet niet ieder erkennen, dat het een kenmerkend verschijnsel van onze onverschilligheid voor het schoone is, dat een dergelijke vuile, vieze, grauwe en blauwe, onmogelijke gevel ongerept door het Departement van Oorlog kan worden in stand gehouden midden in het centrum der vorstelijke residentie! Is het niet tijd dat zich stemmen verheffen om de amotie van dit onding [1]) te vragen!

Wij wijzen op dit gebouw met een tweeledig doel: vooreerst om het te helpen afbreken, vervolgens om het publiek wakker te schudden.

Wel zijn de bewijzen legio voor de stelling, dat in Nederland de kunstzin gering is en derhalve het onderscheidingsvermogen tusschen schoon en leelijk ontbreekt en de begeerte naar het fraaie en de afkeer van het wanstaltige aan de groote menigte vreemd zijn. Er ligt dan ook geen verdienste in, een dier bewijzen te ontdekken, maar het kan zijn nut hebben die ter sprake te brengen, want hoe meer men er aanvoert, hoe spoediger het te verwachten is dat de oogen zullen open gaan en de noodwendigheid zal beaamd worden om iets ter verbetering te doen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Belgiё. Onlangs is bij Koninklijk besluit een nieuw Reglement vastgesteld voor het Koninklijk museum van oudheden en wapenen in de Porte de Hal te Brussel.

Daarin is o. a. bepaald dat voorwerpen — behalve die welke een buitengewoon groote waarde vertegenwoordigen of die zeer zeldzaam zijn, — met machtiging van den Minister voor niet langer dan twee weken kunnen uitgeleend worden. Hij, aan wien die voorwerpen worden toevertrouwd, mag die op geenerlei wijze doen namaken of nabootsen, en moet een waarborgsom storten gelijk aan de geschatte waarde van het stuk verhoogd met 10 pCt.

— Het groote triptychon van Quintijn Metsys in de St. Pieterskerk te Leuven, heeft aanleiding gegeven tot een heftige gedachtenwisseling. Dit oude altaarstuk, dat in het middenvak de H. Maagd met het kind Jezus voorstelt, en op de zijvakken tooneelen uit het leven harer moeder de H. Anna, is door Metsys geschilderd voor de broeders van St. Anna te Leuven, en draagt als inschrift: „Quinte Metsys schreef dees a°. 1509." In den tijd van Napoleon I werd het naar Parijs overgebracht, maar in 1815 met andere kunstschatten aan Belgiё teruggegeven, en heeft sedert dien tijd in de St. Pieterskerk in de kapel van St. Corneille gehangen. Onlangs heeft het belgisch gouvernement aan de kerkvoogden de som van 200,000 fr. geboden, om het over te nemen, waarschijnlijk om het in het Musée National te plaatsen, waar het beter tot zijn recht zou komen, dan in de donkere kerk. Maar ofschoon de kerk bereid was, haar schat voor dat geld weg te geven, verzette zich hiertegen de stad; een langdurige korrespondentie begon, daar de stad het in het Hôtel de ville wilde plaatsen. Deze laatste maatregel is eindelijk aangenomen en de stad zal nu

[1]) Wij vernemen dat het gebouw overigens voor zijne bestemming volkomen ongeschikt is. Als de wacht verdubbeld wordt, b. v. in den kermistijd, moeten de manschappen er stikken.

aan de kerk een jaarlijksche rente van 10,000 francs betalen, als schadeloosstelling voor de onteigening.

Duitschland. Een werkelijke dienst is den kunstenaars bewezen door de uitgaaf van de *„Allgemeiner Kunstausstellungs-Kalender"* door de Munchener Kunstenaarsvereeniging, naar orgineele bronnen bewerkt en bij Schandré & Wahnschaffe te Munchen uitgegeven. De prijs is slechts 25 cents of 50 Pf. De winst komt ten voordeele van het kunstenaars-ondersteuningsfonds.

Wij meenen onze nederlandsche kunstenaars op deze uitgave opmerkzaam te maken. Zij vinden hierin alles bijeen wat op tentoonstellingen betrekking heeft. Alle tentoonstellingen zijn er in opgenomen en alle mogelijke wenschelijke inlichtingen worden verstrekt, als: duur van en tijd van inzending voor de tentoonstellingen, wijze van aanmelding, van verpakking en verzending, waar vrijheid van vracht en verzekering tegen schade wordt gegeven, waar belooningen, medailles enz. gegeven worden, inkomende rechten, kosten bij verkoop, verlotingen, eigendomsrecht, adressen der kommissieleden enz. enz.

Eindelijk alle mogelijke wenken, zoo b. v. leert men hoe bij de tentoonstellingen in het Kristalpalace te Sydenham geene werken met zwarte lijsten worden aangenomen, hoe hij, die in Bohemen een schilderij aan het kunstverein verkoopt, ook tevens daarbij afstand doet van zijn copierecht enz. enz. In één woord men vindt er alles in, wat men verlangen kan en meer dan dat.

— De veelbesproken schilderij voor de nieuwe zaal in het Raadhuis te Munchen, waarmede Carl v. Piloty zich jaren lang bezig hield, is eindelijk voltooid.

De opdracht was: een schilderachtige voorstelling van de personen, die zich voor de stad Munchen het meest verdienstelijk hebben gemaakt. Die uit de vorige eeuw echter waren uitgesloten.

Dit denkbeeld heeft Piloty weer gegeven in eene schilderij, die circa 17 meters lang en ca. 6 meters hoog is waarop hij de personen in het kostuum van hun tijd en zooveel doenlijk gelijkend heeft afgebeeld.

In hoofdopvatting herinnert de compositie aan Kaulbach's „tijdvak der reformatie" in het Trappenhuis van het nieuwe Berlijnsche Museum, doch minder allegorisch, meer realistisch.

In het midden van de schilderij treedt de stedemaagd van Munchen in Romeinsch costuum, omringd van pages, die de brieven van privilegiën dragen, uit een soort van zaal of hal, wier wanden met nissen versierd zijn, waarin de beelden van de meest bekenden Beiersche vorsten geplaatst zijn. Op de trappen, die naar de hal voeren, rust aan de linkerzijde „de vruchtbaarheid". Naast haar staat als vertegenwoordiger van de Munchener bierbrouwerij de stamvader van de familie Schorr, die als eenvoudig bierbrouwersknecht zich te Munchen vestigde. Op dezelfde trappen ziet men een allegorisch figuur, de rivier de Iser, en naast haar de tegenwoordige representant van de houtvlottersfamilie Huss, die zich beroemt, dat hare voorvaderen de stammen voor het dak der Vrouwenkerk, die men in 1477 begon te bouwen, langs de Iser hebben afgevlot. De middengroep wordt gevormd, door verschillende geleerden, dichters, kunstenaars, helden en verdere beroemde personen, die Munchen heeft opgeleverd.

— Door het kostbare leven te Rome aan den éénen en door de moeilijkheid aldaar ruime ateliers te vinden, geschikt tot het uitvoeren van groote kunstwerken aan den anderen kant, worden vele der te Rome wonende duitsche kunstenaars er toe gebracht, zich te gaan bepalen tot het vervaardigen van kleine genreschilderijen, die èn gemakkelijker te verkoopen zijn èn minder ruime ateliers vorderen. Reeds lang hebben zij dan ook den wensch gekoesterd, dat hierin verbetering mocht komen.

De duitsche regeering heeft daarom gemeend, dat het hare roeping was, hulp te verleenen en te Rome een inrichting te stichten in het belang van de kunst en hare studie. Daarvoor werd de zoogenaamde „Casa Bartholdy". op de „Monte Pincio", aan de familie Zuccari toebehoorende, aangekocht en voor het doel ingericht. Zeventien ateliers en een aantal woonkamers zullen ter beschikking der duitsche kunstenaars komen. Voor den aankoop wordt gevorderd 300,000 lires en voor de verbouwing 112,500 lires, uitmakende 325,000 mark.

— Door den onlangs te Dresden overleden schilder Pröll-Heuer is bij testamentaire beschikking zijne nalatenschap ten bedrage van 300.000 Mark ten dienste der kunst gesteld. Uit de rente van dat kapitaal zullen ten behoeve van het Kon. Schilderij-Museum kunstwerken van de uitmuntendste duitsche meesters worden aangekocht en wel uitsluitend op de tentoonstellingen te Dresden. Het departement van binnenl. zaken van het koninkrijk Saksen is met de uitvoering en het beheer van die erfmaking belast.

— Het „Verein zur Forderung des Kunstgewerbes" in Brunswijk, heeft een prijsvraag voor ontwerpen van schilderijlijsten uitgeschreven. De eerste prijs is behaald door den architect Fluscher in Dresden, de tweede door den beeldhouwer Bode in Wilhelmshütte, de derde door den bouwmeester Osterloh te Brunswijk.

Te wenschen is het, dat die ontwerpers iets nieuws hebben weten te bedenken, waardoor het oog vermoeiende van de gewone gouden lijsten wordt weggenomen.

— Frans Defreggers schilderstuk, „Andreas Hofer te Mantua," is door het stedelijk Museum te Koningsbergen, voor 38,000 Mk. aangekocht.

— In Keulen heeft zich een comité gevormd, tot het maken van toebereidselen ter vervaardiging en oprichting van het standbeeld voor Von Moltke. Alle verdere teekeningen en plannen moeten bij dat comité worden ingezonden. Tot heden zijn reeds 60,000 Mk. bijeengebracht.

— De Professoren Linnig en Struys van de Kunstschool te Weimar werken tegenwoordig aan een reeks van zes schilderijen voor de Lutherkamers op den Wartburg. Daarmede zal de uit achttien voorstellingen uit Luthers leven, bestaande cyklus door Pauwels en Thumann begonnen, voltooid zijn. De stukken van Linnig zullen voorstellen: „Luther zieken verplegende gedurende de pest in Thüringen," „Luthers huwelijk," „Kerkvisitatie door Luther." Die van Struys: „Luthers preek in de Stadskerk te Leipzig", „Verzoening der beide broeders, graven van Mansfelt, door Luther" en „Luthers dood."

ADVERTENTIËN.

Bij E. J. BRILL, te Leiden, is verschenen:

Anna de Ronde,

DOOR

W. P. WOLTERS.

ROMAN IN TWEE DEELEN.

Prijs f 6.50.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen*.

Chemisch Technische Fabriek.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Verlag von WILHELM ENGELMANN in Leipzig:

DAS LEBEN

DES MALERS

ADRIAEN BROUWER.

KRITISCHE BELEUCHTUNG DER ÜBER IHN VERBREITETEN SAGEN.

VON

WILH. SCHMIDT.

12 Mark.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft voorhanden:

PHOTOGRAFIEN

VAN DE

Reis der Willem Barendtz.

54 prachtige photografien. f 36.—

DIRK ANSINGH & C^O.,

ZWOLLE.

Diezerstraat E 49. VOORHEEN: Diezerstraat E 17.

Piano's, Orgels, Speeldoozen, Strijk-Instrumenten,

en ***toebehooren*** vindt men in ons Magazijn steeds, van af de meest kostbaren tot die van zoo lage prijzen, dat de soliditeit niet te kort behoeft te worden gedaan, voorhanden.

Levering door 't geheele rijk franco met inbegrip van emballage.

Verpakking voor Indië wordt tegen inkoopsprijs berekend.

Reparatiën worden spoedig en billijk verricht.

Stemmen. Ruilen. Verhuren.

MUZIEK van alle Binnen- en Buitenlandsche uitgaven wordt zonder prijsverhooging franco door 't geheele Rijk verzonden

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№. 10. 24 Mei 1879.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franco per post........................ „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saterdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE VERBOUWING VAN HET BINNENHOF.

De thans ondernomen verbouwing van het Binnenhof betreft de voormalige Hofkapel, het daaraan westwaards grenzend gebouw en het Stadhouderlijk kwartier. Nu dientengevolge min of meer ingrijpende veranderingen in deze gebouwen, welke zoo nauw met onze geschiedenis verbonden zijn, zullen plaats vinden, schijnt het niet onbelangrijk, in korte trekken de lotgevallen daarvan te verhalen.

I.

De Hofkapel werd in de tweede helft der XIIIe eeuw door graaf Floris V van Holland gesticht; het was toen ter tijd gebruikelijk, dat ieder aanzienlijk kasteel zijn kapel bezat, waarin opzettelijk daartoe aangestelde geestelijken de dienst voor den heer en diens gevolg verrichtten. Deze oorspronkelijke kapel was slechts half zoo groot als die welke wij thans kennen; de aandachtige beschouwer zal opgemerkt hebben, dat tegenwoordig de Hofkapel door twee evenwijdig loopende daken of kappen gedekt is; oorspronkelijk nu besloeg de kapel geen grooter oppervlakte dan die welke thans bedekt wordt door het zuidelijke dak, dat hetwelk naar de zijde van het Binnenhof ligt en waarop een klokkentorentje staat. Op het terrein tusschen dit gebouw en den Vijver gelegen, waar heden ten dage zich de noordelijke kap verheft, stonden vier uitgebouwde kapelletjes, welke voor en na aan de Hofkapel waren toegevoegd en van verschillende afmeting waren. De grootste lag aan de N. W. zijde en werd in 1453 gebouwd. Aan de zijde van het Binnenhof miste men de gaanderijen, die thans den zijwand der kapel verbergen, doch had men insgelijks een uitgebouwde kapel en den hoofdingang. Boven de deur prijkte een Moedergods-beeld, want in 1445 vinden wij, dat men aan Jan den Scilder opdroeg het verlichten en vernieuwen van „een beelt van ons liever zoeter vrouwe, dat staet in 't poertael voer die Capelle." Dit werk kostte slechts 18 stuiver. — Op het dak stond, evenals nu, een kloktorentje met een kruis, 74 (oude) ponden zwaar en een weêrhaan. Kruis en weêrhaan werden in 1357 vernieuwd.

Van dit oorspronkelijk gebouw is schier niets overgebleven; alleen de oostelijke muur, waaraan thans de lokalen van het Departement van Waterstaat grenzen, en de westelijke, die dezer dagen bloot kwam, behooren tot de oorspronkelijke stichting; een fraai eikenhouten tongewelf, dat achter stukadoorwerk verborgen was, doch onlangs ontbloot werd, dagteekent van de restauratie van 1645.

De Haagsche kapel, aan O. L. Vrouw gewijd, werd door de Graven steeds in eere gehouden; de priesters die haar bedienden, mochten, als de Landvoogd op het Hof verblijf hield, aan de grafelijke tafel aanzitten;

vier prebenden waren reeds aan de kapel verbonden, toen hertog Albrecht van Beyeren in 1367 er een Kapittel stichtte met een Deken en twaalf Kanunnikken, naar sommigen meenen, ook om boete te doen voor den moord door hertog Willem in 1357 op den heer van Wateringen, en dien door Albrecht zelven op den heer van Adinge in 1367 gepleegd.

Dit Kapittel werd langzamerhand met talrijke geschenken en voorrechten begiftigd; in 1393 verkreeg het de School van den Haag en het recht om den schoolmeester te benoemen; het bezat vele renten en tienden en onder meer een gedeelte der duinen bij Monster en s' Gravesande; terwijl de Graaf zich belastte met de verzorging dezer laatste bezitting, verbond hij zich aan den Deken en het Kapittel alle weken te zullen leveren zooveel konijnen met de huiden, als zij gewoon waren daaruit te trekken, hetgeen berekend werd op 21 paar konijnen per week. Mettertijd werd de kapel tot een collegiale kerk verheven, en haar werd in 1461 de Parochiekerk van den Burch op Texel geschonken. In 1479 verkreeg het Kapittel de inlijving der Nieuwe kerk te Delft en der kerk te Hoorn; dat het Kapittel vrijgesteld was van verschillende lasten en betalingen, spreekt van zelven. [1])

Tot Deken en Kanunniken werden veelal aanzienlijke en soms geleerde personen benoemd; het portret van een dezer Kanunniken Jan Stalpert van der Wiele, die in het begin der XVIe eeuw leefde, is met die van onderscheiden andere nog tegenwoordig zichtbaar in het fraaie geschilderde glasvenster, hetwelk aan de oostzijde van de Groote Kerk in den Haag bewaard wordt.

Inwendig was de Hofkapel rijk versierd. Ook uit de oude rekeningen blijkt dit; waaruit tevens volgt dat bij groote gelegenheden alles nog werd geverfd, verguld, opgeknapt en verbeterd. Toen Philips van Bourgondië in 1455 het feest van het Gulden Vlies in den Haag vierde, werd „after dat outaer een steijgerinc gemaict, dair men die gulden tafel (schilderij) aen hangen soude opten paesdach." Verder „twee besloten bancken, dair die gulden beelden op stonden." Onder de schilderijen was er een, dat den Calvarieberg voorstelde; er waren talrijke heiligenbeelden, als van O. L. Vrouwe, van S. Petrus en S. Paulus, enz. Ook wordt melding gemaakt van vier engelen, ter gelegenheid van het aanbrengen van „nuwe vloghele ende nuwe vingheren." Ook ontbrak het niet aan fijn geborduurde misgewaden en kostbare gouden zilverwerken, die denkelijk in een opzettelijk ingerichte bergplaats werden bewaard. Daardoor toch is het verklaarbaar, dat ook de Graaf in de Kapel zijn juweelen ter bewaring gaf; hetgeen niet belette dat zij er in 1433 door zekeren Jacob de la Garde werden gestolen. — In 1352 wordt ook reeds van een orgel gesproken. Tweemaal, in 1384 en 1414, werd te Delft een nieuw orgel besteld.

De Kapel telde een groot aantal altaren; bekend vooral was het altaar van S. Yvo, voor hetwelk het Hof van Holland meermalen zekere misdadigers veroordeelde om in linnen kleederen, blootshoofds, barvoets en met een waskaars in de rechterhand op hun knieën aan het Hof vergiffenis te vragen. Bij dergelijke condemnatiën werden soms de belangen der kunst eigenaardig behartigd; want wij vinden dat bij sententie van den Hove van 15 Julij 1515, Gerrit van Raaphorst wegens het schaken van Juffrouw Catharina de Grebber buitendien veroordeeld werd om te geven zekere glazen ter waarde van 10 ponden grooten Vlaams ter versiering van de Groote zaal op het Binnenhof.

Een ander sieraad vond de kapel in de fraaije grafmonumenten, welke door Hollands Graven daarin werden geplaatst. Men vond er het graf van Margaretha van Briga, eerste gemalin van Albrecht van Beijeren († 1386.) Dit monument werd onder toezicht van den beeldhouwer Jan de Beijer vervaardigd door Brusselsche kunstenaars, onder welke Kelderman genoemd wordt, een lid van het beroemde geslacht dat twee eeuwen lang kunstenaars leverde en waaraan wij het Raadhuis van Middelburg en den toren van Zierikzee danken. — Albrecht zelf werd evenzeer in zijne kapel begraven in 1404. Ook voor Willem V en Willem VI werden monumenten gesticht. Bijzonder fraai moet het graf van Jacoba van Beyeren geweest zijn, dat met het beeld der vorstin prijkte. Wellicht is dit het beeld, waarvan in de rekeningen van 1440 gesproken wordt: „betaelt Jorys beeldsnijder voor een vorme van een wive te snijden na onser genadige vrouwe zaliger gedachten ende in der Capelle in den Hage bij den anderen graven ende gravinnen deser landen van Hollant staen soude, 2 schilden ende van te stofferen (beschilderen) $5^1/_2$ schild." Dit beeld gaf in 1464 aanleiding tot een zonderling geval. Zekere Dirk van Duvenvoirde had zich „aangaande die statue en representatie van wijlen vrouwe Jacob van Holland saliger gedachten onbetamelicke en onbehoirlijcke woirden en manieren" veroorloofd en werd deswege veroordeeld in een boete van 31 gouden Leeuwen. De brand welke in 1644 de kapel teisterde, vernietigde dit monument nagenoeg geheel; toch waren daarvan in 1730 nog eenige overblijfselen aanwezig. Thans bestaat daarvan niets meer en is het raadselachtig, wat er met het overgeblevene gedaan is, tenzij men mocht aannemen, dat de laatste brokken in 1771 in een der grafkelders werden begraven. Men wil ook dat het lijk van graaf Willem IV, die in Friesland sneuvelde en aanvankelijk in het klooster van S. Odulphus begraven werd, later naar de Hofkapel werd overgebracht. Uit volgende eeuwen halen wij de navolgende begrafenissen aan: in 1589 die van eene dochter van den bekenden graaf Lamoraal van Egmond, in 1619 die van Jan van Oldenbarneveld, wiens lijk in den nacht na de executie, behoorlijk gewasschen en gezuiverd met het hoofd in een wassen kleed in een nieuwe doodkist „van behoorlijke lengte" gelegd werd en „met weinig ceremoniën in 't bijzijn van verscheiden personen in deze kapel bij zijne dochter eerlijk begraven werd."

Een groot deel van de kerkelijke cieraden der Kapel zal tijdens de Hervorming zijn opgeruimd en verspreid. In 1580 besloten de Heeren Staten van Holland, dat in de kapel „voortaan ter eeren Gods en ter verbreydinge zijns H. Woords gepredikt of vermaninge gedaen zou worden van des Heeren Woord drie maal ter weeke, 's morgens een uyre voor de Vergaderinge van de Staten voornoemt, die van den Hove provinciael en Kamer van rekeninge." Daarmede werden

[1]) Op al de beziltingen van het Kapittel werd na de Hervorming, in 1577—1582 door de Staten van Holland de hand gelegd; zij werden gevoegd bij de Grafelijkheids Domeinen van Noord-Holland en moesten dienen tot betaling en onderhoud van de Predikanten. De in leven zijnde Kanunniken werden levens uit die fondsen gealimenteerd.

twee predikanten van den Haag belast, die te dezer zake ieder de som van 60 gulden zouden genieten boven hun gewoon tractement, dat niet meer dan 300 gl. 's jaars bedroeg. Vier jaren later toen het voor de predikanten te druk werd, benoemde men een afzonderlijken hofprediker. In 1589 werd er ten behoeve van Louise de Coligny, weduwe van Prins Willem I, voor het eerst in de Fransche taal gepredikt, en sinds dien tijd heette de Hofkapel de Fransche kerk; in 1592 werd Johannes Uitenbogaart als gewoon Walsch predikant aangesteld; hij was echter veeltijds met Prins Maurits afwezig, „die hem begeerde ganschelijk te employeren tot sijnen dienste en daerom denselven van alle verdere last en bedieninge verzocht te ontheffen." Zoo diende dan de Kapel zoowel voor de Staten en andere hooge collegien, als voor de prinsen uit het huis van Nassau-Oranje.

Een zware ramp trof in 1644 het grijze gebouw, toen een brand, ontstaan in het westwaards gelegen logies der Prinses-Royale, naar het dak der Kapel oversloeg en het geheele gebouw vernietigde. Aanstonds werd echter de kerk op de oude fundamenten herbouwd.

„Voor het afbreken van eenige oude muragiën en 't weder opbouwen van de muur aan de Fransche Kerk" werd in 1645 aan Ary en Leendertsz Cley 1671 £ betaald en voor een hoogzaal (gaanderij) aan de Oostzijde binnen de kerk 763 £ aan Bartholomeus van Zijll. De schrijnwerker Jan van Almelo verdiende 200 £ aan wagenschotten banken bij de deur van het orgel en Joost Gerritsen, geelcoopman te Amsterdam kreeg 210 £ 17s. 6d. voor twee koperen kerkkroonen. Van deze verbouwing is, gelijk boven gezegd werd, thans de eikenhouten kap in het gezicht gekomen. De 2 klokken dagteekenen van lateren tijd, 1674 en 1702.

Ingrijpend was de verandering welke in 1685 plaats vond. Ten gevolge van de herroeping van het Edikt van Nantes kwamen destijds talrijke om den gelove vervolgde Franschen herwaarts over. Het bleek dat er behoefte was aan meer ruimte en men besloot daarom de aan de Vijverzijde uitgebouwde kapellen te sloopen en er het gebouw met 5 boogramen te plaatsen, hetwelk thans nog zich op die plek verheft en waardoor de oppervlakte der kerk verdubbeld werd zoodat zij 1200 menschen kon bevatten. Destijds ontving de kapel ook licht aan de zuidzijde, wijl de gaanderij, welke op dit oogenblik (1879) wordt gesloopt, toen een verdieping minder telde.

In 1688 was de geheele verbouwing voltooid.

Nagenoeg een eeuw later, in 1770, bleek het, dat de geheele zuidelijke muur (Binnenhofzijde) zeer zwak stond, en naar buiten overhelde en dat er gevaar was voor het instorten der kap. Gecommitteerde Raden van Holland besloten aanstonds het kwaad tegen te gaan. Het gebouw werd grondig hersteld, de zuidmuur op nieuw gebouwd, en bij deze gelegenheid werden de fundamenten onderzocht en de grafkelders geopend. Men vond een aantal middeneeuwsche zerksteenen, en verschillende gebalsemde lijken, meestal in gewast linnen gewikkeld, in een bad van het een of ander vocht gelegd en binnen looden en houten kisten besloten. Soms lagen de ingewanden of het hart in afzonderlijke kistjes daarbij. Men meende verschillende lijken te kunnen herkennen als die van Albrecht en Jacoba van Beijeren, van Margaretha van Briga en van Willem IV. Dit laatste lijk werd in een nieuw gewast doek gewikkeld, in liquor gelegd en in een gesloten kist geplaatst, waarvan de sleutel op de kist werd gelegd. Dit en de andere menschelijke overblijfselen werden ten slotte behoorlijk bijgezet in een der kelders, welke onmiddelijk werd toegemetseld. Van deze ontdekking werd een nauwkeurig proces-verbaal opgesteld, even als van die welke men in het volgend jaar 1771 deed, toen bij het leggen van een nieuwen vloer twee nieuwe kelders aangetroffen werden. Bij de verbouwing welke thans plaats vindt, zullen deze kelders wederom geopend moeten worden, om fundeeringen voor verschillende binnenmuren en pijlers aan te leggen. Het schijnt, dat de aan te treffen doodkisten voor zooveel mogelijk op de plaats waar men die zal vinden, herplaatst zullen worden.

Toen Koning Lodewijk Napoleon in 1807 het Binnenhof tot een paleis liet inrichten, werd bepaald, dat de Fransche kerk de hofkapel van den monarch zou zijn. Zoodoende werd zij na twee eeuwen wederom door de R. Katholieke geestelijkheid bediend [1]) en bleef zij in het bezit der R. K. gemeente, die haar als hulpkerk bij de parochiale St. Jacobskerk, uitsluitend op Zon- en Feestdagen gebruikte. In 1875 werd zij door het Rijk voor *f* 60.000 teruggekocht, ten einde daarover te kunnen beschikken bij de uitbreiding en verbetering van de gebouwen, waarin verschillende Staatslichamen of Departementen van algemeen bestuur zijn gevestigd.

De slooping van de Kapel is uit een artistiek oogpunt geenzins te betreuren. Zij bood althans in deze eeuw niets merkwaardigs. Onder den grond bevindt zich een serie kelders, kennelijk in het laatst der XVIIe en in de XVIIIe eeuw gebouwd, waar niettegenstaande de vochtigheid woningen ingericht zijn geweest. Althans men treft er de sporen van slaapplaatsen aan. Op den vloer vindt men een drietal gebeitelde zerksteenen, waaronder een fraaije uit de XVIe eeuw. [2])

De Kapel zelve was laatstelijk door Lodewijk-Napoleon, volgens de regelen van Vitruvius ingericht; nagebootste kolommen van latwerk en pleister, als marmer beschilderd, vier middelmatige in gips uitgevoerde emblemata van de Evangelisten, eenige zeer wansmakelijke altaren, en een pover ameublement, ziedaar hetgeen het in de XIVe en XVe eeuwen van beeld-, snij-, giet-, drijf-, borduur- en schilderwerk schitterend Godshuis aan het thans levend geslacht te zien gaf.

Sic transit gloria mundi.

De plek waar de Hertogen van Henegouwen en van Beijeren met hun schitterenden stoet bij geboorten, huwelijken en sterfgevallen, bij vreugdevolle en smartelijke gebeurtenissen vergaderden om hun gebeden ten hemel te zenden, de plek waar Louise de Coligny voor haar gebroken hart troost kwam zoeken, zal eerlang voor de Sectie-vergaderingen dienen van de vertegenwoordigers der hoogst-aangeslagenen in Nederland.

Het gebeente van Margaretha van Briga, van Albrecht van Beijeren, aan wien den Haag bijzonder veel verplichting gehad heeft, van den dapperen Willem IV, van de rampzalige Jacoba, die romantische figuur in onze geschiedenis, van den Raadpensionnaris van Oldenbarneveld, die onder de stichters van onze vrijheid,

[1]) Voor de Walsche gemeente werd de kerk in het Noordeinde gesticht.

[2]) Op deze zerk leest men: Hier ligt begraven Mr. Heyman van de Ketel Vincentsz. in zijnen leven Raedt ende Rekenmeester van Hollandt en starf den 24 Martio a°. 1560. Orate pro eis.

van onze onafhankelijkheid gerekend moet worden, dat gebeente zal „door den aannemer volgens aanwijzing der directie worden opgeborgen."

Daarnaast worden turf- en steenkolenbergplaatsen gemaakt en zullen de kokers van niet nader aan te duiden dienstvertrekjes loopen.

Zou het niet behoorlijk zijn, indien op de een of andere wijze, — zij het ook eenvoudig — de herinnering aan de hier genoemde vorsten en grooten door een zichtbaar teeken werd bewaard? Mag men niet verwachten, dat er voor hun nagedachtenis eenige piëteit bij ons volk bestaat, of is het zoover gekomen, dat de vijftig millioen, die voor de Kanalen-wet en voor Oorlog bestemd worden, de kracht der natie dermate verlamd hebben, dat zij geen 500 gl. kan bijdragen om een steen met een opschrift te beitelen, waaruit het nageslacht zal kunnen zien, dat links de turf, rechts de steenkolen en de coaks, iets verder de Liernur-put en in het midden de Graven en Gravinnen van Holland en het verminkte lijk van Oldenbarneveld liggen?

(*Wordt vervolgd.*)

BREDERODE.

De ruïne van Brederode is zeker de meest populaire van Nederland. Zij ligt in een lieve landstreek en is gemakkelijk te bereiken; vandaar, dat in den zomer talrijke bezoekers daarheen hun schreden wenden. [1]) In meer dan een opzicht is zij merkwaardig. Niet alleen is haar aanzien schilderachtig: zij voert nog onzen geest terug tot in de grijze oudheid; zij geeft ons een denkbeeld van de levenswijze der edelen uit de XIVe en XVe eeuwen, en van de verdedigingskunst dier dagen; eindelijk is zij een van de hoogst zeldzame voorbeelden van der Regeering aanhoudende zorg voor nationale monumenten.

I.

Theodoricus Dapifer, een jongere zoon uit het Huis van Teylingen wordt in 1226 als de eerste der Brederodes genoemd. Hij was gehuwd met Alverada van Heusden en liet een zoon na, Willem, die bepaaldelijk den naam Brederode als geslachtsnaam voerde, en waarschijnlijk de stichter was van het Kasteel, hetwelk schilderachtig aan den voet der Kennemerduinen staat. In 1321 wordt „die woninghe tote Brederode land" wel voor het eerst genoemd, doch niets belet aan te nemen dat de stichting reeds in de XIIIe eeuw plaats vond, zoo als de stijl van het gebouw schijnt aan te duiden.

De Heeren van Brederode speelden in de Hollandsche geschiedenis een grooten rol, en waren vooral in den krijg vermaard. Willem van Brederode voerde een afdeeling van het leger aan, dat in 1256 tegen de Friezen trok en dat ten gevolge van het sneuvelen van Graaf Willem van Holland moest terugkeeren. Zijn zoon Diedryc onderscheidde zich herhaaldelijk ook als vlootvoogd in de tochten welke Graaf Floris V tegen de Friezen, het Sticht en Vlaanderen ondernam. Na het afsterven zijner gemalin deed hij een reis naar het Heilige Land en overleed op den terugweg te Rheims.

In 1345 sneuvelde diens zoon, heer Henric, op het slagveld bij Warns naast zijn leenheer Graaf Willem IV, die kort te voren zijn gast op het slot Brederode geweest was.

Diens neef Diedryc hanteerde evenzeer het zwaard in den strijd der Hoekschen en der Cabiljauwen. De slag bij Swartewale was hem noodlottig; hij viel in handen van Graaf Willem V, die weldra poogde ook het kasteel van Brederode te overmeesteren. Niettegenstaande de dappere verdediging van den slotvoogd (casteleyn) Herman van den Bussche, moest zich het kasteel in 1351 overgeven.

Zijn kleinzoon Johan was insgelijks een onvermoeid krijgsman en buitendien een romantische persoonlijkheid. In 1402 besloten zijne vrouw en hij van elkaâr te scheiden en elk naar een klooster te trekken. Weinige jaren later verdroot hem het monnikenleven; hij verkreeg van den Paus eene dispensatie, doch schijnt deze formaliteit ten opzichte zijner vrouw te hebben verzuimd, althans hij ontvoerde haar met geweld uit het klooster van Wijck-bij-Duurstede; de bisschop van Utrecht wist hen evenwel beide weder in handen te krijgen en liet Vrouw Johanna in het klooster terug brengen, waar zij verkwijnde en in 1411 van hartzeer overleed. Haar gemaal zocht en vond in 1415 den dood op het slagveld van Azincourt in Frankrijk.

Het schijnt dat zijn broeder en opvolger Walraven, die elders uitgestrekte bezittingen had, het slot Brederode niet bewoonde. Het was ledig toen in 1426 de Cabiljauwsche Haarlemmers na het vruchteloos beleg van Vrouw Jacoba, den omtrek hunner stad afliepen en ook het kasteel binnen stormden. Het adellijk slot werd geplunderd, verwoest en in brand gestoken.

Gedeeltelijk werd het slot hersteld, zoodat in 1478 Vrouwe Jolanda van Lalaing, weduwe van heer Reynout van Brederode, het voor korten tijd kon betrekken. Doch na dien tijd schijnt het een eeuw lang niet meer door zijn heeren bewoond te zijn geworden, totdat het in 1573 voor goed onbewoonbaar werd gemaakt. In dat jaar, waarin de Spanjaarden Haarlem belegerden, werd het herstelde gedeelte op nieuw verbrand, hetzij uit baldadigheid, hetzij tengevolge van de onvoorzichtigheid der aldaar ingekwartierde troepen. Voor den later op Brederode wonenden rentmeester moest op het binnenplein een thans verdwenen woning worden aangebouwd.

II.

Gedurende twee en een halve eeuw werd er niets gedaan tot instandhouding van hetgeen het oorlogsgeweld en de vlammen gespaard hadden. Alleen de landschapschilders der XVIIe eeuw, die van Haarlem uit, de glorie van den Nederlandschen naam over geheel de wereld verspreidden, waren gevoelig voor het schilderachtig aanzien, hetwelk de steeds meer en meer onder het duinzand bedolven en met struikgewas begroeide bouwvallen aanboden, en talrijk zijn de afbeeldingen, die zij van den grijzen Brederode penseelden of etsten.

Hoe zwaar en hecht het XIIIe eeuwsche bouwwerk ook was, de tand des tijds zette zijn onverbiddelijk vernietigingswerk voort en het Domeinbestuur hetwelk ten slotte het bezit van het Kasteel had, dacht er niet aan, iets hoegenaamd te doen om de

[1]) In 1877 werd Brederode door meer dan 15.000, in 1878 door meer dan 17.000 personen bezocht. Onder deze bezoekers behoorden in 1877 de Keizer en de Keizerin van Brazilie.

langzame verwoesting tegen te gaan. Integendeel, men was voor het behoud van den burcht zoo onverschillig, dat men dien gaarne te gelde zou gemaakt hebben, indien de grond eenige verkoopswaarde had gehad. Toen men in 1805 bevond, dat een hoek van het terrein betrekkelijk vrij van puin was, haastte men zich dit stukje lands te verschacheren.

Aan Mr. A. J. Enschedé, archivaris van Haarlem, een man aan wien de Haarlemsche historische en kunstmonumenten oneindig veel verplichting hebben, heeft men het te danken dat het behoud van het Kasteel Brederode thans verzekerd is. Hij wist in 1862 te verkrijgen dat de Regeering een geringe som (*f* 500) ter zijner beschikking stelde om de ruïne te verzorgen. Op dat oogenblik was werkelijk alles te doen. Een gedeelte van het terrein was in partikuliere handen. Tusschen de bouwvallen was een boerenhofstede getimmerd; het duinzand had de grachten gedempt en een groot gedeelte van den omtrek der gebouwen onzichtbaar gemaakt; het overige muurwerk, de gewelven verkeerden in zeer zorgwekkenden staat.

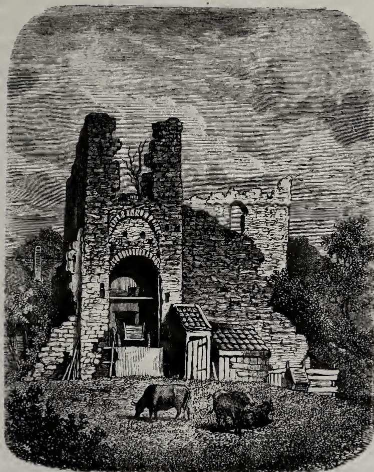
De heer Enschedé begon zich de medewerking te verzekeren van een bouwkundige, die hem ter zijde wilde staan meer uit liefde voor de zaak, dan wegens de karige belooning welke hem kon worden toegelegd. Hij vond dien in den heer van der Linden, opzichter van het gesticht Meerenberg.

Het allereerst moest de hand geslagen worden aan hetgeen dreigde in te vallen, en wel aan de Voorpoort, waarvan het tongewelf door inwatering en de werking van een daarop gegroeiden eschboom zoodanig was verzwakt, dat het, toen men er een formeel onderbracht, naar beneden stortte; men moest het dus geheel op nieuw aanleggen; de boom werd weggenomen, het gewelf met koolteer besmeerd, en daar het niet in het plan lag het dak te herstellen, werden een paar openingen ter weêrszijde aangebracht om het regenwater te laten wegloopen.

Daarop volgde de herstelling van de steunbeeren der Binnenpoort.

Het was nu zaak het gebouw te zuiveren van het puin en het zand, die tot zulk een hoogte opgestapeld lagen, dat men wel verre van grachten of muren te kunnen volgen, slechts eenige met boomen en struiken begroeide heuvels zag, die bezwaarlijk het plan van het gebouw lieten herkennen.

Men ruimde het puin en de boomen vooreerst uit het hoofdgebouw weg en stortte die voorloopig voor de Binnenpoort, waardoor men een gemakkelijken oprid bekwam. Weldra vond men een vloer van groen verglaasde tegeltjes, en de zandsteenen kraagstukken van een schoorsteenmantel. In de kolk van dezen schoorsteen even als van de andere bevond zich nog de asch van den haard. Het puin, waarin men veel leijen vond, bereikte in het eerste vertrek naast de Binnenpoort een hoogte van 0,87 tot 1,67 M. boven den vloer. In het daarop volgend portaal trof men een vloer aan van roode, geele en zwarte verglaasde tegeltjes. De vloer van het tweede vertrek (onder den Donjon) was grootendeels verdwenen. In dit portaal bereikte het puin een hoogte van 0.63 M.; in het tweede vertrek van 1,18 tot 1,49 M. Men herstelde den eersten vloer en vulde het ontbrekende met van elders verkregen oude tegeltjes aan; ook in het portaal werden de oude tegeltjes op nieuw gelegd, terwijl in den Donjon voorloopig gebruik moest gemaakt worden van koolteer om de open vakken te dekken.

DE VOORPOORT VAN BREDERODE IN 1861.

Vervolgens werd de steenen trap, welke naast het eerste vertrek ligt en naar de bovenverdiepingen voert, hersteld; in het portaal vóór dien trap werden eveneens de losliggende oude vloertegeltjes herplaatst. Ook de groote trap naar den zoogenaamden Kijktoren werd begaanbaar gemaakt.

Hierop ging men over tot het ontgraven der walmuren die het binnenplein omsloten; men volgde den muur van de Binnenpoort af, en ontblootte den hoektoren; eerst nu werd bevonden dat deze een cirkelvormig grondplan vormde; de vormelooze puinheuvel welke daar sinds eeuwen lag, had tot dusverre iedere bepaling dienaangaande onmogelijk gemaakt.

In het volgend jaar (1863) werd de ontgraving voortgezet en bereikte men den vierkanten hoektoren, waar de puin 2.09 M. hoog lag; men vermocht aldaar het puin niet geheel weg te ruimen van wege twee eschboomen, die hun wortels zoo diep in het metselwerk geschoten hadden, dat het wegnemen daarvan schade zou aangebracht hebben. Die boomen maakten overigens een schilderachtig effect. De ontgra-

ving van het puin werd voortgezet en ook de N. W. dikke vierkante toren werd gezuiverd. Alleen op dit punt werden platte dakpannen gevonden; overal elders trof men leijen aan. Nu was de beurt aan den puinhoop tusschen dezen toren en de bij de Binnenpoort gelegen gebouwen; men vond aldaar de keukens van het kasteel terug. In een der kelders waren de sporen van brand duidelijk zichtbaar. Overigens lag ook in de keuken en elders een gelijkmatige laag asch, waarvan de ligging de juiste hoogte van den beganen grond bepaalde. Het bleek ook uit een aantal stapeltjes afgebikte steenen, dat in vroeger tijd sloopers een gedeelte van de omgevallen muren hadden vernield.

Een onderzoek naar den bodem van het Binnenhof leerde, dat daar geen kelders waren, doch dat men den hof bij het maken der fundeering met behulp van den opgegraven grond en ook van ongebruikte baksteenen en keisteenen had opgehoogd.

In 1864 werden eenige trappen, vensterbanken en boogen hersteld, alsmede de fundeering van het hoofdgebouw bij de Binnenpoort, waar de muur op vele punten ter diepte van ongeveer 1 M. was weggebrokkeld.

Met de herstelling van het metselwerk ging men in de twee volgende jaren voort.

Van 1866 tot 1869 belette de verpachting van het gras het doen van verdere ontgravingen; men bepaalde zich derhalve tot het bevestigen van het muurwerk waartoe jaarlijks *f* 800 besteed werden. Drie vierden van deze uitgave werden door den Staat gedragen, *f* 200 werd jaarlijks gegeven door Directeuren van Teylers Genootschap, op wie nimmer vergeefs een beroep gedaan wordt, wanneer het geldt een goede wetenschappelijke of artistieke onderneming te steunen. Tot uitvoering dier metselwerken had de Hooge Regeering beloofd baksteenen van groot formaat te leveren, welke getrokken zouden worden uit de destijds gesloopte vestingen; doch het bleef bij de toezegging; de steenen welke men bezigde, zijn alle afkomstig van Haarlems wallen, en werden overgenomen van den heer Krelage, die ze had opgekocht.

In 1868 stelde Mr. Enschedé aan de Regeering voor, om het naburig weiland, waarop het gebleken was dat uitgestrekte grondslagen van het Buitenhof zich bevonden, en dat in 1805 door het Domeinbestuur was vervreemd, van den heer L. G. van Hoorn te Amsterdam, die destijds eigenaar er van was, terug te koopen. De Regeering meende aanvankelijk, dat zulk een weelde boven de krachten van den Nederlandschen Staat was; een paar duizend gulden om een domein terug te koopen ter kwader ure vervreemd! om een werk te voltooijen waaraan men jaarlijks *f* 600 had geschonken! om een historisch gedenkteeken in zijn, geheel te herstellen! Neen, dat was te kras. Het denkbeeld werd toegejuicht, maar het geld moest.... van particulieren gebedeld worden; men zou aan particulieren een aalmoes gaan vragen om den Staat der Nederlanden in het bezit te stellen van eenige vierkante meters grond!

Mr. Enschedé ging uit bedelen. Prins Frederik gaf *f* 200, eenige welwillende burgers droegen het hunne bij, doch de vereischte som werd niet gevonden.

En toen oordeelde de Regeering dat de uitgave zoo onverantwoordelijk niet was; na lang smeken liet zij zich vermurven en kocht zij voor *f* 3000 het aloud domein weilandje terug. (Maart 1869). Bij den koop was de voorwaarde gesteld dat de heer van Hoorn eigenaar zou blijven van alle voorwerpen die er gevonden mochten worden; van dien aard werd echter niets ontdekt; verder dat de huur van den pachter tot Mei 1871 zou blijven voortduren. De handen waren dus tot in dit jaar zeer gebonden; intusschen werd met kracht het ontgravings- en metselwerk voortgezet en werd de ruïne gaandeweg in den staat gebracht, waarin zij thans zich bevindt.

In 1871 werden de grachten van het Voorhof gezuiverd en zou men de herberg en andere bijgebouwen, die de pachter tot uitoefening van zijn bedrijf in den bouwval had getimmerd, opruimen. In een gedeelte van het slot werd een woning voor een rijksveldwachter ingericht; doch daar de bewaking op den duur te wenschen overliet, werd kort daarop op aandrang der Rijks-Adviseurs de veldwachter verplaatst.

Het gewoon toezicht is thans opgedragen aan den eigenaar van de nabijgelegen uitspanning J. J. Baale. In diens woning, Velserend genaamd, bevindt zich een glazen kast, waarin de voorwerpen geborgen zijn bij de opgravingen gevonden. De ruïne, is kosteloos onder toezicht van genoemden Baale toegankelijk.

(*Wordt vervolgd.*)

HET VORSTENHUIS VAN WALDECK EN PYRMONT BENEVENS DE UITGESTORVEN EN GRAFELIJKE TAKKEN VAN DIT STAMHUIS,

BEWERKT DOOR

A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Een huwelijk vermag dikwijls veel aan te brengen, veel soms ook te ontnemen in 't leven. Scheiding en vereeniging, winst en verlies is er de schering en inslag van. Vooral geldt dit van vorstelijke huwelijken; vreugde, heil en ontelbare zegeningen waren er dikwijls de rijke vruchten van, maar helaas! ze werden ook soms door bloedige oorlogen met al de smarten en wreede plagen daaraan verbonden, gevolgd. Maar ook voor de wetenschap leverden vorstelijke huwelijken soms onverwachte uitkomsten op. Zoo was 't ook 't geval met de huwelijksverbintenis van Z. M. onzen geëerbiedigden Koning met Prinses Emma van Waldeck-Pyrmont. Zoodra toch de tijding van 't tot stand komen der vereeniging tusschen de Huizen van Oranje-Nassau en Waldeck-Pyrmont bekend werd, togen Duitsche en Nederlandsche geschiedvorschers aan 't werk, doorzochten archieven en oude folianten, onderzochten hoeveel huwelijken er in den loop der tijden tusschen die twee doorluchtige geslachten waren tot stand gekomen en tot hoever beide door hunne afkomst in 't verre verleden reikten. Van 't Geslacht van Nassau was 't onder ons bekend, dat 't sedert de 13de eeuw in de twee zonen van den stamvader Graaf Hendrik den Rijke, Walram namelijk en Otto, had voortgeleefd, van wier lijnen die van Otto tot ons Vaderland in zulk een nauwe betrekking gekomen was; en wat 't Vorstenhuis van Waldeck-Pyrmont betreft, we zien uit 't aangekondigde werk, dat 't een der oudste van Europa is en meer dan acht eeuwen onafgebroken zijn zetel op dezelfde plaats in 't tegenwoordige Vorstendom Waldeck ('t Graafschap Pyrmont werd

eerst in de 17de eeuw door erfenis daarmede vereenigd) gevestigd hield.

Ik veroorloof mij bij deze 't bovengenoemde werk van den Heer Vorsterman van Oyen aan te kondigen. In langen tijd, ik meen niet te veel te zeggen, verscheen er geen werk, dat zich zoo door inhoud op dat gebied, als door vorm aanbeval. Het is waarlijk een schoon voortbrengsel onzer pers. De Heer Vorsterman heeft zijn bekenden en met recht geprezen naam als heraldicus en genealoog in dit werk krachtig gehandhaafd en de Heer Beijers heeft getoond, dat de Nederlandsche typografie nog wat vermag te leveren, dat getoond mag worden. Vooraf gaat een naamlijst van de fac-similés der inteekenaren, waaronder bekende en zeer aanzienlijke namen worden aangetroffen. Daarop leest men een aanprijzend woord van Dr. Schotel, dat door eenige goed vloeiende strofen over „Het Stamslot" (Waldeck) wordt gevolgd. Het gedicht is vrij uit 't Hoogduitsch van Dr. W. Kreusler te Sachsenhausen, overgezet door den Heer G. A. Vorsterman van Oyen te Aardenburg, broeder van den auteur.

Na de Wapenbeschrijving, die met twee platen wordt opgeluisterd, vangt 't Geslachtsregister aan met Wittekind, Graaf van Schwalenberg (een burcht in Lippe) gehuwd met Lutrade. Hij overleed in Juni 1137 en werd even als zijne gemalin in de Kloosterkerk van de abdij Mariënmunster (insgelijks in Lippe gelegen), door hen gesticht, begraven.

Deze Wittekind wordt als de eerste stamvader van de Waldecksche vorsten gehouden, ofschoon er nog van vroegere wordt melding gemaakt.

Twee zonen en eene dochter werden er uit dat huwelijk geboren.

De oudste zoon Volkwin, graaf van Schwalenberg van 1137—1177, kocht het slot van Waldeck en werd voogd van het Klooster te Arolsen.

Zoo komt een paar eeuwen later 't slot Landau bij 't Graafschap, weder een paar eeuwen later werd, gelijk we reeds zeiden, 't Graafschap Pyrmont aan Waldeck verbonden.

De lijst van regeerende Graven, later ook Prinsen en Vorsten genoemd, wordt geregeld tot op den tegenwoordigen Vorst van Waldeck en Pyrmont, George Victor, voortgezet. Deze is de XXIIste; Wittekind wordt voor den Iste gehouden. Een tijdverloop derhalve van zeven eeuwen, wordt in zijn vorsten, wat 't land van Waldeck betreft, kort maar nauwkeurig overzien. Men kan er uit bemerken, dat negenmaal 't Huis van Waldeck zich met afstammelingen uit 't Huis van Nassau hebben verbonden, dat vele Graven en Prinsen van Waldeck zich met eer en roem hebben overladen in de Nederlandsche legers, dat vele ook hunne trouw met hun bloed op 't slagveld hebben bezegeld.

De beroemdste van hen was zonder twijfel George Frederik, de grootste veldheer van zijn tijd, de held van Senef, de vriend van onzen onsterfelijken Willem III. Een schoon portret van hem versiert 't boek van den Heer Vorsterman, met een volledig overzicht van zijn merkwaardig leven.

Eindelijk vinden we er ook de zeer gelijkende beeldtenissen in van onzen Geëerbiedigden Koning en van zijne Doorluchtige Gemalin Prinses Emma van Waldeck-Pyrmont. Het huwelijk dezer beide vorstelijke personaadjes heeft veel leven en beweging op menig, bijna op ieder gebied onder ons veroorzaakt. Ook 't werk, dat wij bespraken, is er zijn ontstaan aan verschuldigd. Wij wenschen en we hopen, dat 't betrekkelijk gering aantal exemplaren (200) spoedig moge zijn uitverkocht. De prijs er van is *f* 15,00. Als men de uitgaaf niet heeft gezien, schijnt deze prijs niet gering; bij de inzage echter zal men erkennen, dat dit niet 't geval is. Het is een bezitting van duurzame waarde, fraai voor 't oog, belangrijk voor de geschiedenis en tot een schoone gedachtenis aan, zoo we innig hopen, 't lange en gezegende huwelijk van onzen Koning met zijne Doorluchtige Gemalin.

's Gravenhage, 9 Mei '79. L. R. BEYNEN.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Bij de Tweede Kamer der Staten Generaal zijn twee wetsontwerpen ingekomen, het eene tot regeling van het onderhoud van historische gedenksteenen en het verleenen van subsidiën voor het onderhoud en de instandhouding van gebouwen die oudheidkundige of kunstwaarde hebben; het andere om op de begrooting over het loopende jaar het cijfer van *f* 85650 te herstellen, hetwelk in December ll. bij amendement in *f* 1000 was veranderd.

Het eerste dezer onderwerpen luidt als volgt:

Artikel 1. Als historische gedenkteekenen, waarvan het onderhoud ten laste is van het Rijk, beschouwt de wet:

a. de Gevangenpoort te 's-Gravenhage;
b. het slot Brederode;
c. het slot Muiden;
d. het monument te Heiligerlee;
e. het monument te Soestdijk;
f. de naald te Rijswijk;
g. de Helpoort te Maastricht;
h. den Kronenburger toren te Nijmegen;
i. den Kloostergang te Utrecht;
k. de voormalige kerk te Veere;
l. de praalgraven van vaderlandsche land- en zeehelden;
m. de aan het Rijk in eigendom behoorende hunnebedden in de provincie Drente.

Artikel 2. Er kunnen door Ons subsidiën worden verleend tot onderhoud en instandhouding van:

1. het raadhuis te Heusden;
2. den toren te Hulst;
3. de kerk te Brouwershaven;
4. de Groote of St. Bavokerk te Haarlem;
5. de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch:
6. de Hooglandsche kerk te Leiden;
7. de St. Servaaskerk te Maastricht;
8. de St. Janskerk te Maastricht;
9. de Domkerk te Utrecht;
10. de Nederlandsche Hervormde kerk te Franeker;
11. de geschilderde glazen in de kerk te Gouda;
12. de geschilderde glazen in de kerk te Rijp.

Artikel 3. Geen subsidie ten behoeve van een der in het voorgaand artikel genoemde voorwerpen kan meer bedragen dan tienduizend gulden in het jaar, noch langer dan gedurende tien jaren worden genoten.

Bij elk subsidie worden de voorwaarden, waaronder het verleend wordt, door Ons bepaald.

Subsidiën ten behoeve van in het voorgaand artikel niet genoemde voorwerpen worden door ons niet verleend dan na voorafgaande goedkeuring bij de wet.

ADVERTENTIËN.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

Verlag von WILHELM ENGELMANN in Leipzig:

DAS LEBEN
DES MALERS
ADRIAEN BROUWER.
KRITISCHE BELEUCHTUNG DER ÜBER IHN VERBREITETEN SAGEN.
VON
WILH. SCHMIDT.
12 Mark.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA
IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST
DOOR
GERARD KELLER.
MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

· Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Sold by Mr. W. C. DE GRAAFF, Haarlem.

MEMOIRS
OF
SIR EDWIN LANDSEER.

A sketch of the life of the artist, illustrated with reproductions of 24 of his most popular works by

F. G. STEPHENS.

DIRK ANSINGH & C°.,
ZWOLLE.

Diezerstraat E 49. VOORHEEN: Diezerstraat E 17.

Piano's, Orgels, Speeldoozen, Strijk-Instrumenten,

en ***toebehooren*** vindt men in ons Magazijn steeds, van af de meest kostbaren tot die van zoo lage prijzen, dat de soliditeit niet te kort behoeft te worden gedaan, voorhanden.

Levering door 't geheele rijk franco met inbegrip van emballage.

Verpakking voor Indië wordt tegen inkoopsprijs berekend.

Reparatiën worden spoedig en billijk verricht.

Stemmen. Ruilen. Verhuren.

MUZIEK van alle Binnen- en Buitenlandsche uitgaven wordt zonder prijsverhooging franco door 't geheele Rijk verzonden.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 11. 31 Mei 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franco per post.................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	***Verschijnt op Saterdag*** bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels........................ *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE VERBOUWING VAN HET BINNENHOF.

II.

In de tegenwoordige verbouwing van het Binnenhof zijn ook begrepen de gebouwen welke tusschen de Hofkapel en het zware gebouw van de Eerste Kamer der Staten-Generaal liggen.

Voordat in 1652 met de stichting van dit laatste monument een aanvang werd gemaakt, stonden langs den Vijver tusschen den vierkanten hoektoren en de kapel drie gebouwen, waarvan de bovenverdieping tot de woning van den Stadhouder behoorde, terwijl de benedenvertrekken door de Staten der provincie Holland werden gebruikt.

In 1652 werden het westelijke en de helft van het middenste gebouw ten behoeve der nieuwe stichting gesloopt; het overige heeft tot heden stand gehouden, schoon talrijke ingrijpende herstellingen, en het aanbouwen van eenige lage lokalen naar de zijde van den Vijver het oorspronkelijk aanzien dier gebouwen schier geheel hebben doen verdwijnen.

In de bovenverdieping van de woning welke tegen de Kapel aansluit, werd in 1641 ten behoeve van de princes-royale Maria Stuart, welke met prins Willem (II) in het huwelijk trad, een „appartement" ingericht, en daaronder werden woonvertrekken voor haren gemaal in orde gebracht. Drie jaren later werd dit appartement vernield door een brand, welke gelijk vroeger gezegd is, naar de Kapel oversloeg en dit gebouw in de asch legde. Natuurlijk werd aan het logies der prinses de geleden schade spoedig hersteld, en de toen aldaar uitgevoerde werken waren tot heden in wezen.

Er bevonden zich aldaar namelijk twee groote zalen, waarvan de eene uitzicht had op den Vijver, de andere op het Binnenhof. Zij waren gedekt met koepelvormige zolderingen, waartegen een eikenhouten bebording was aangebracht. Deze zoldering was donker bruin geverfd, en daarop waren in den stijl dier dagen smaakvolle vergulde „rinceaux" met bladwerk, baldakijnen en menschelijke figuren geschilderd, die aan het plafond een zeer rijk aanzien gaven; men moet zich daarbij de thans naakte wanden met behangseltapijten bekleed voorstellen. Van deze twee zalen, welke eenige jaren lang aan de Haagsche afdeeling van het Roode Kruis waren afgestaan en laatstelijk door het collegie van Rijksadviseurs voor de Monumenten gebezigd werden, is de noordelijke thans gesloopt; die welke op het Binnenhof ziet, blijft bewaard. De betimmering der afgebroken zaal zal in 's Rijks Museum te Amsterdam eene plaats vinden.

De benedenverdieping diende laatstelijk, voor zooveel de oostelijke vertrekken aangaat, tot Sacristy bij de Hofkapel. Het lokaal westelijk daarvan gelegen had uitzicht op den Vijver en was aan het gebouw

der Eerste Kamer verbonden. Oorspronkelijk had de Stadhouder aldaar zijn keuken; in het begin der XVIIIe eeuw (ongeveer 1725) werd het ingericht tot Besoignekamer voor de Gecommitteerde raden van Holland, die van daar uit hun andere twee Besoignekamers en hun groote Vergaderzaal onder de tegenwoordige Eerste Kamer konden bereiken. Het vertrek dat ons bezig houdt was laatstelijk bij de administratie van het Weduwenfonds in gebruik. Deze had ook een vrij donker daarachter naar de Binnenhofzijde gelegen vertrek in bezit, vroeger in gebruik bij de Procureurs die voor Gecommitteerde Raden occupeerden. Boven de Besoignekamer was het bureau van den Secretaris van Staat bij de Staten van Holland. In de laatste jaren bergde men er archieven.

III.

De thans ondernomen verbouwing van de bovenbeschreven gedeelten van het Binnenhof geschiedt naar de ontwerpen van den heer Nieuwenhuis, den architect der Domkerk te Utrecht, welke ontwerpen in de plaats zijn gekomen van die, welke in 1878 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werden vertoond en van den heer Singels, Ingenieur-architect bij de Landsgebouwen afkomstig waren.

De open gaanderij van 1639 aan de zijde van het Binnenhof blijft met inbegrip van den uitbouw naast de Kapel bewaard. Noordelijk daarvan wordt tot aan den Vijver een van den grond af nieuw gebouw gesticht; op de grondverdieping komt een ingang met vestibule, toegang gevende tot een trap, welke de geheele hoogte van het gebouw doorloopt en van boven verlicht wordt. Langs den Vijver worden twee vertrekken voor het Weduwenfonds ingericht, en daarnaast verheft zich tegen de Kapel een vierkante toren waarvan de benedenverdieping een kamer bevat voor den archivaris van het in de aangrenzende Kapel te bergen archief.

De eerste bovenverdieping is bestemd voor de dienst der Eerste Kamer; terwijl aan de zijde van het Binnenhof de Referendaris voor de stenografie en de griffie gevonden worden, en in het midden de trapruimte gespaard is, worden aan den Vijverkant de Griffier en diens commies gehuisvest, en vindt de President een vertrek in den vierkanten toren.

De tweede bovenverdieping behoudt, gelijk gezegd is, de gekoepelde zaal van Maria Stuart, waarin archief geborgen zal worden en is overigens tot woning voor den concierge bestemd.

De Kapel wordt aan de zijde van het Binnenhof bevrijd van de laatstelijk in 1771 daarvoor herbouwde gesloten gaanderijen. De geheele beneden verdieping wordt gewelfd en bestemd tot een bergplaats voor archief.

De daarop aan te brengen bovenverdieping heeft een van boven te verlichten gang, welke het gebouw in de lengte in twee deelen splitst en zich bevindt onder de zakgoot van de beide kappen der Kapel; verder aan de Vijverzijde vier sectiekamers en aan den kant van het Binnenhof een zaal voor de ministers en voor commissoriale-vergaderingen en een andere voor bibliotheek en archief.

De stijl waarin het nieuwe werk wordt opgetrokken sluit zich aan bij dien van de gaanderij van het Binnenhof en van het Stadhoudelijk kwartier; zoowel de gebezigde materialen (baksteen met spaarzaam gebruik van groefsteen) als de hoofdvormen bewijzen, dat de heer Nieuwenhuis onze nationale overleveringen van het begin der XVIIe eeuw heeft gevolgd. Wij gelooven dat hij verstandig heeft gedaan door niet te offeren aan de — overigens thans reeds gelukkig gedemodeerde — manie om volgens pseudo-griekschen of pseudo-berlijnschen stijl in den Haag te bouwen, een manie, welke tot allerlei valschheden in de constructie, en het gebruik van allerlei verwerpelijke surrogaten leidt. Men behoorde hier in de allereerste plaats „*waar*" te zijn, zoowel in constructie als in materialenkeus; daarom was het gebruik van baksteen, des gewenscht met aanwending van bergsteen aangewezen, en uit den aard dier bouwstoffen volgde, dat men slechts een beperkte keus van bouwvormen had. Verder was het voor de harmonie van het geheel wenschelijk zich aan te sluiten bij den stijl van de andere gebouwen van het Binnenhof; de moeielijkheid was hier dat deze gebouwen in verschillende tijden opgetrokken, ook onderscheidene stijlen vertoonen. De Hofzaal en de daarachter liggende gebouwen zijn uit de XIIIe eeuw; het Stadhouderlijk kwartier, het Mauritshuis en de gaanderijen van het Binnenhof zijn uit de eerste helft der XVIIe, de Eerste Kamer dagteekent van 1652 en de Tweede werd in het laatste der vorige eeuw gesticht. De architect heeft, naar wij meenen, goed gedaan zich aan te sluiten bij den stijl van het begin der XVIIe eeuw, want uit dien tijd zijn ook de gaanderijen, welke in den nieuwen bouw worden opgenomen. Zeer te recht heeft hij zich niet laten verleiden om een tweede uitgave te leveren van den steenklomp, welke de Eerste Kamer heet, en waarvan de nette naaktheid en de kale eenvoud de verwaterde Renaissancisten van het eind der XVIIe en het begin der XVIIIe eeuwen met bewondering vervulde.

De gevel der Kapel aan de Vijverzijde krijgt een geheel nieuw kleed. Behalve een rij van acht kleine vensters voor de kelders, nagenoeg gelijk aan die welke men thans ziet, zal deze gevel in plaats van de tegenwoordige vijf groote kerkramen, twee rijen van acht vensters bekomen tot verlichting der twee in het gebouw aan te brengen verdiepingen. De gevel wordt met waterlijsten van groefsteen doorsneden, en elk raam ontvangt een ontlastings- of paanderboog in den geest der bogen, welke boven de vensters van het Stadhouderlijk kwartier gezien worden. De tegenwoordige kappen blijven bewaard en worden door twee rijen van zoldervensters verlevendigd. Daarentegen wordt aan de zuidelijke kap haar klokketorentje ontnomen. De kapelgevel aan den kant van het Binnenhof zal zich nagenoeg zooals de hierboven beschrevene vertoonen, want de daarvoor tot dusverre gestaan hebbende gaanderij wordt weggelaten. Natuurlijk vindt men aan deze zijde, waar het terrein veel hooger is dan aan den waterkant, geen ramen tot verlichting van het sousterrain.

De gevel tusschen de Kapel en de Eerste Kamer zal aan de Binnenhofzijde blijven zooals die thans is. Aan den Vijverkant daarentegen zal het nieuwe gebouw zich aan het oog vertoonen. Het heeft behalve een sousterrain drie boven elkaâr geplaatste verdiepingen, elke met drie ramen, op dezelfde wijze geconstrueerd als die der Kapel. Tusschen dit gebouw en de Kapel komt een toren, die een verdieping meer telt en met een hooge kap wordt gedekt. Elk der verdiepingen van den toren heeft slechts één raam, dat intusschen

bijna eens zoo breed zal zijn als die der aangrenzende gebouwen.

Uit het bovenstaande volgt, dat de verbouwing plaats heeft volgens hetgeen men in de wandeling noemt den oud-hollandschen stijl, en dat er bij die verbouwing gelegenheid gevonden is om een toren aan te brengen; als men daarbij bedenkt dat er ook trapjesgevels zullen gemaakt worden, dan komt men tot het besluit, dat sommigen ten onrechte aan de tegenwoordige administratie van den Waterstaat een afkeer voor oud-hollandschen stijl, trapjesgevels en torentjes hebben toegeschreven.

(*Wordt vervolgd.*)

OORSPRONKELIJKHEID.

Terecht zegt Multatuli: *De eisch der kunst is oorspronkelijkheid.* Geen lid van het thans levend geslacht zal hem daarin ongelijk geven, want de vraag naar het artikel oorspronkelijkheid is heden ten dage even groot als het aanbod klein is. Die vraag verwart echter soms twee soorten van oorspronkelijkheid en het aanbod is aan die verwarring in niet mindere mate onderhevig.

Hoewel dit verschijnsel zoo innig met den gang der kunstontwikkeling verbonden is, dat niemand het ooit uit zal roeien, kan het toch nuttig zijn er de aandacht op te vestigen, in de hoop het kwaad binnen de engst mogelijke grenzen te kunnen beperken.

Een vluchtige blik op de kunstgeschiedenis geslagen doet ons zien dat de vraag naar oorspronkelijkheid volstrekt niet in alle tijden even sterk is geweest, en dat zij in verschillende tijdperken een zeer verschillend karakter aannam. De gestadige herhaling der godenbeelden in de Grieksche beeldhouwkunst zou ons thans evenmin oorspronkelijk voorkomen als de onophoudelijke productie van madonna's en heiligen in de Italiaansche schilderscholen van de dertiende tot de zeventiende eeuw. Toch werden noch de Grieksche, noch de Italiaansche kunstenaars uit de perioden van wording en bloei hunner kunst van gebrek aan oorsponkelijkheid beschuldigd. De reden van dit verschijnsel is, dat de kunstenaar destijds kon volstaan met in kleine, fijne trekken van zijne eigenaardige opvatting te doen blijken, terwijl geen mensch een volslagen nieuwe voorstelling van hem wachtte. Integendeel bestelde men het onderwerp meestal vooruit en liet hem dus alleen in de behandeling eenige vrijheid over. Het publiek, minder grof in zijne opmerkingen, dan het hedendaagsche, gevoelde en waardeerde de genoemde fijne trekken, waardoor in die tijden de ware kunstenaar zich van den handigen navolger onderscheidde.

Burckhardt karakteriseert in zijn voortreffelijken gids door de Italiaansche kunstschatten de oorspronkelijkheid ten tijde van Giotto zeer treffend op de volgende wijze:

„Die Maler sind desshalb keine Plagiatoren und Einer von ihnen hat auch den Andern gewiss nicht dafür gehalten; es war gemeinsames Schulgut, das Jeder nach Kräften reproducirte nicht knechtisch, sondern lebendig und mit freien Zuthaten. Kirchen und Klöster verlangten die ihnen bekannte und keine andere Erzählungsweise der Passion, des Lebens der Maria, der Geschichten des heiligen Franciscus u. s. w. Sie verlangten von dem Künstler noch nicht *seine* geniale Subjectivität, sondern die Sache; es kam auf das Deutliche und Schöne, nicht auf das Eigenthümliche an. Daneben aber blieb, wie wir bald sehen werden, noch ein reiches und grosses Feld für freie Aufgaben im Sinne jenes Jahrhunderts offen."

. . . .

„Nehmen wir z. b. das erste Werk der Schule, das dem Besucher der Uffiziën zu Florenz in die Augen fällt, das Gethsemane. (No. 6 im ersten Gange, in der Nähe der Thür) Unfreundlich, scheinbar ohne Lichteffect Individualisirung und Ausdruck der Seele schreckt das Bild Tausende von Besuchern ohne Weiteres ab. Auch wenn man es mit der Loupe untersucht, wird es nicht schöner. Vielleicht aber besinnt sich Jemand auf andere Darstellungen desselben Gegenstandes, wo die drei schlafenden Jünger zwar nach allen Gesetzen der verfeinerten Kunst geordnet, colorirt und beleuchtet, aber eben nur drei Schläfer in idealer Draperie sind. Hier ist angedeutet, dass sie unter dem Beten eingeschlafen seien. Und solcher unsterblich grossen Züge enthalten die Werke dieser Schule viele."

Tal van dergelijke voorbeelden levert elke verzameling van Italiaansche schilderijen op, van de kleine, maar toen zoo stoutmoedige nieuwigheid in Santa Maria in Trastevere af, waar de kunstenaar de hand van Christus op Maria's schouder durfde leggen tot de geweldige, naakte gestalten toe, waarmede Michaël Angelo het waagde de bijzondere kapel van het hoofd der Christenheid te versieren. In de geheele ontwikkeling dezer kunst treffen wij stap voor stap machtiger trekken van oorspronkelijkheid in gestadig wederkeerende voorstellingen aan en wie zich eenmaal heeft weten lostemaken van de eischen, die onze tijd stelt, keert immer met genoegen tot die heiligen terug en vindt hen steeds minder eentonig, naarmate hij hen beter leert kennen.

Met het verval der kunst echter, na de glans-periode van Rafaël, Michaël Angelo, Tiziaan en da Vinci worden de fijne trekken, waaraan men den oorspronkelijken kunstenaar kent zeldzamer en zeldzamer. Manier komt in plaats van stijl en zelfs ontzien velen zich niet geheele brokken uit de werken der groote voorgangers eenvoudig te copieeren en tot nieuwe voorstellingen samen te lijmen. De Italiaansche kerken en musea wemelen van voorbeelden uit dien onverkwikkelijken tijd.

Toch schijnt de vraag naar oorspronkelijkheid er toen volstrekt niet op verminderd te zijn en zien wij, bij zooveel navolging, de schilders van dat tijdvak de zonderlingste pogingen aanwenden om aan die vraag te voldoen. Van daar dan ook de verandering der fijne trekken in bijzonder grove. De uitdrukking der gemoedstoestanden wordt soms tot krankzinnigheid overdreven; bloederige beulsscenen vervangen Rafaëls rustige heiligen-groepen, onder het straatgemeen worden afzichtelijke modellen uitgezocht, een overladen decoratief, gezochte allegoriëen, geforceerde effecten, eene noodelooze overschrijding der grenzen, die elke kunst zich zelve trekt, moeten als zoovele middelen dienen waardoor de kunstenaar ten koste zijner kunst een gekunstelde oorspronkelijkheid tracht voortewenden.

Dit verschil in oorspronkelijkheid der Giottesken met de Eclectici en Naturalisten der zeventiende eeuw

vinden wij in den ontwikkelingsgang van elke kunst, in haar onvermijdelijk opgaan, blinken en verzinken nagenoeg onveranderd weer. Men zou het kunnen noemen de overgang van de objectieve tot de subjectieve oorspronkelijkheid.

Eerst de naïeve menschelijke geest, die het braakliggend terrein in het bezit komt nemen zonder vrees van in verkregen rechten te treden, omdat hij nog geen voorgangers heeft en er dus van verkregen rechten nog geen sprake kan zijn; daarna, de bewuste zoeker naar een plekje grond, dat nog onontgonnen is, die het meestal niet vindt, omdat zijn blik niet verder reikt dan het reeds bebouwde en die zich dan vergenoegt met de vruchten van den arbeid der anderen te stelen.

Stellen wij in het glanspunt der kunst den man of de weinige mannen, die, op de schouders hunner voorgangers staande, niet alleen de kunst op een hoog standpunt wisten te verheffen, maar tegelijk zich zelven op een voetstuk plaatsten, dat hen boven allen uit deed blinken, dan treffen wij vóór hen de ongenoemde priesters in den kunsttempel aan, wien het voor alles om de verheerlijking hunner godin te doen, en wier eigen persoon daarbij zoo op den achtergrond raakte, dat zij vaak niet eenmaal hunne werken met een naamteekening voorzagen; na hen echter treden de eergierige benijders van het voetstuk op, die já, eveneens met liefde voor die godin bezield zijn, maar in wier liefde de eerzucht tot zulk een invloedrijk element geworden is, dat zij vaak middelen, waardoor die godin geschandvlekt wordt, niet schuwen, wanneer zij slechts eveneens een voetstuk voor hunne persoon kunnen machtig worden. De laatste teekenen hun werk met groote letters, doch worden dikwijls toch vergeten.

Eerst dus de kunstenaar voor de kunst, later de kunst voor den kunstenaar.

Eerst ligt de oorspronkelijkheid in het werk, later schijnt men haar te moeten zoeken in den maker. [1])

Het is opmerkelijk, dat met elk verval der kunst hetzelfde moeitevol, angstig zoeken naar oorspronkelijkheid gepaard gaat, dat steeds in grilligheid en subjectieve willekeur ontaardt, terwijl de ware oorspronkelijkheid zich van zelve, ongezocht in elk werk der ontwikkelende en bloeiende kunst openbaart. Tegelijkertijd gaat de gezochte van de klacht vergezeld, dat alle motieven reeds opgebruikt zijn en dat men dus niets nieuws scheppen kan zonder tot het bizarre en excentrieke zijn toevlucht te nemen, terwijl de ware geen verontschuldigingen aanvoert, maar met der daad bewijst dat het leven in zijn ontwikkeling eeuwig nieuw blijft en dat het slechts van den kunstenaar afhangt of hij op de meest alledaagsche zaken den steeds veranderenden stempel van het heden weet te ontdekken en weertegeven.

Slaagt hij hierin niet, dan blijft hem om de aandacht te trekken, slechts het veld van grof effectbejag of dat van geestelooze navolging over.

Slaagt hij wel, dan is hij waarachtig kunstenaar, ook al zijn de motieven, die hij verwerkt, zoo afgezaagd als de tooneelvrijerij.

Wanneer wij spreken van een objectieve en een subjectieve oorspronkelijkheid, dan vatte men die onderscheiding niet op als of wij meenden in de eerste volstrekt geen rekening met de subjectiviteit des kunstenaars te moeten houden. Elk kunstwerk ontspringt uit de voorstelling, die zijn schepper zich van de wereld vormt, en heeft dus tot op zekere hoogte een onloochenbaar subjectief karakter. Evenzeer als de artiest het karakteristieke van zijn tijd uit de hem omringende wereld moet afzonderen, drukt hij op het reproduceerend kunstwerk, den karakteristieken stempel zijner individualiteit. Vandaar dat op een zelfde oogenblik een zelfde stof tot zeer uiteenloopende kunstwerken aanleiding geven kan, en van daar dat het volstrekt niet noodzakelijk is, telkens een vonkelnieuwen vorm voor zijn geestes-kinderen te verzinnen. Rafaël's Sposalisio is bijna gecopieerd naar het gelijknamig werk van zijn meester Perugino, toch is het een oorspronkelijk kunstproduct van den grooten schilder geworden, omdat hij zijn eigen geest in den geleenden vorm goot. Het eenig vereischte bestaat hierin, dat de nieuwe gedachte het oude kleed zoodanig wete in te nemen en uit te leggen, dat het haar pasklaar om de leden sluite, en niet omgekeerd de onmachtige idee zich plooie naar den overgeleverden vorm.

De critiek, wier taak het zou zijn de beide soorten van oorspronkelijkheid streng te onderscheiden, is integendeel meestal onhandig genoeg de verwarring op dit gebied zoo groot mogelijk te maken. Prijst zij aan den eenen kant de navolgers aan met de twijfelachtige eerenamen van Hollandschen Walter Scott, Franschen Sophocles, Duitschen Dickens enz. aan den anderen hakt zij er dikwijls dom genoeg op in, wanneer haar niet altijd even fijne neus navolging meent te ruiken.

Nu eens waardeert zij de bizarriteit van een effect-speculant als echte oorspronkelijkheid, dan weer brandmerkt zij het werk van den moedigen pionier in een moeilijk te ontginnen land met den naam: excentriciteit. Onder het vele kwaad dat zij sticht, is dit zeker niet het geringste. De opwekking tot grof effectbejag gaat steeds uit van de critiek. De taak om uit te maken met welke soort van oorspronkelijkheid zij te doen heeft schijnt voor de gelijktijdige beoordeeling nagenoeg altijd te zwaar te wezen. De kunstenaar zal het vraagstuk zelf moeten oplossen, want hij is er zich natuurlijk zeer goed van bewust of zijn werk inderdaad een noodzakelijk product van eigen wereldbeschouwing is, dan wel of hij zich een geleenden, door anderen geslepen bril op den neus heeft gezet, om te beproeven of de wereld zich aan zijne oogen niet eens zóó zou willen voordoen als zij zich aan helderder blikken reeds vertoond heeft.

MARCELLUS EMANTS.

BREDERODE.

III.

Het is eerst thans, nu de vormelooze puinheuvel opgeruimd is, mogelijk geworden, met nauwkeurigheid een denkbeeldige herstelling van het slot Brederode op het papier te brengen. Alle vroegere teekeningen van dien aard moesten onvermijdelijk zeer gebrekkig zijn, omdat men geen andere gegevens had, dan het gebouw zelf en de grootste helft daar-

[1]) Tot illustratie dezer stelling mogen de haarbossen der musici dienen.

van aan het oog onttrokken was [1]). Wij hebben beproefd in nevensgaande schets een zoo getrouw mogelijk beeld van den ouden burcht te geven.

Het kasteel laat zich in drie hoofdafdeelingen splitsen, elke volkomen door grachten van het overige terrein afgesloten; het zijn: het Buitenhof, het Voorgebouw en het eigenlijk gezegd Kasteel.

Op den BUITENHOF bevonden zich de boerderij en de stallen; waarschijnlijk waren deze gebouwen van lichte materialen samengesteld en was deze hof eenvoudig van een omheining of palissadeering voorzien. Althans daartoe doen de weinig belangrijke sporen van metselwerk, die men vond, besluiten.

Van daar begaf men zich naar het VOORGEBOUW over een vaste houten brug; de overblijfselen der palen zijn in de gracht teruggevonden. Aan het einde van die brug bevond zich een ophaalbrug, zooals blijkt uit de constructie der voorpoort en de nog aanwezige openingen waarlangs de kettingen dier valbrug liepen.

De Voorpoort is nog nagenoeg geheel in wezen. Zij bestaat uit een langwerpig vierkanten toren, die behalve den met een tongewelf gedektendoorgang twee boven elkaâr geplaatste verdiepingen telt. Deze vertrekken hebben elk een raam aan de voorzijde. Aan de naar het slot gekeerde zijde was de toren open, of althans slechts met een houten beschot gesloten. Daardoor was het mogelijk in den toren gemakkelijk den voorraad steenen en wapenen aan te vullen, waarmede men den vijand moest bekampen, en was het mogelijk om, in geval van verraad, of indien de Voorpoort overrompeld mocht zijn, dit bolwerk van het kasteel uit te beschieten. Een steenen wenteltrap aan de achterzijde van den toren, die op de teekening niet zichtbaar is, gaf toegang tot de bovenverdieping, van waar men de gekanteelde gaanderijen kon bereiken van de aan weêrszijde liggende gebouwen; alleen de rechts van den toeschouwer gekeerde gebouwen zijn nog voor een goed gedeelte aanwezig; het linkergebouw is bijna tot den grond gesloopt, doch de juiste afmetingen daarvan laten zich met zekerheid bepalen, met behulp van de sporen die de aansluiting van het dak tegen het poortgebouw heeft achtergelaten. Men kan daaruit zelfs afleiden, dat er boven den zolder een vliering was, zoodat de op de teekening aangebrachte zoldervensters niet zonder grond zijn geschetst.

Overigens had men in het Voorgebouw een klein pleintje, groot genoeg om met wagens en paarden zich te bewegen. Verder kon men, met wagens althans, niet doordringen, en men mag aannemen dat ook ruiters en ridders op dit plein van hunne rossen afstegen.

HET BINNENPLEIN VAN BREDERODE IN 1861.

Smal is dan ook de tweede houten brug, waarvan eveneens de sporen in de gracht werden teruggevonden, en die ook met een valbrug eindigde, daar waar zij aan de Binnenpoort reikte.

Deze poortdoorgang was gewelfd en daarboven bevonden zich twee verdiepingen. De verdediging dezer poort had plaats van uit een uitgebouwd machicouli, waaruit men pijlen schieten en steenen werpen kon, en die wel is waar thans verdwenen is, doch waarvan het bestaan voldoende wordt aangewezen door de twee steunbeeren die zich naast de poort verheffen. Verder werd de ingang beschermd (geflankeerd) door den vooruitspringenden ronden toren links, en den zwaren Donjon rechts.

Met een oogopslag kan men uit de teekening de inrichting van het eigenlijke KASTEEL vatten. Een vierkant Binnenhof, aan twee zijden gesloten door de tot woning bestemde gebouwen, en aan de twee andere door den walmuur. Op de vier hoeken de verdedigingstorens, waarvan een, de Donjon, zwaarder en sterker dan de overige, aan den uithoek rechts

[1]) Een in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage bewaarde teekening, welke blijkens het opschrift uit de 15e of 16e eeuw zou dagteekenen, is blijkbaar een in later tijd verzonnen afbeelding; want zij komt juist op die punten welke tot nog toe onder het puin verborgen waren, blijkbaar niet overeen met den bestaanden toestand der gebouwen.

van de poort gelegen is. Van al deze gebouwen was of is de benedenste of grondverdieping overwelfd en meer bijzonder voor de verdediging ingericht; hier toch openen zich uitwendig alleen smalle schietgaten, waarvan de richting met zeer veel scherpzinnigheid zoodanig bepaald is, dat de daarachter geplaatste schutter telkens een ruim veld bestrijken kan; de afstanden van de torens onderling is berekend op den afstand dien men met pijl en boog kan bereiken. Al deze lokalen hadden natuurlijk weinig licht. Zij werden dus ook in gewone tijden alle als bergplaatsen en wijn- of bierkelders gebezigd. Alleen die kelders, waarin de keukens waren, onder het hoofdgebouw (rechts), hadden ramen welke op het Binnenhof lucht en licht schepten.

Boven deze benedenverdieping volgden in de torens drie verdiepingen, in de twee langwerpige gebouwen één hooge verdieping, welke alle wegens haar hoogere ligging, zonder gevaar voor den vijand groote ramen naar buiten konden bezitten.

Daarboven eindelijk was op de zware muren een gaanderij aangebracht, van voren met kanteelen en schietgaten voorzien, en van boven door een tegen de kap steunend afdak bedekt. Dat er behalve aan de Binnenpoort, ook elders uitgebouwde machicoulis zouden geweest zijn, komt ons twijfelachtig voor; alleen aan een der hoektorens mag men uit de afschuining der hoeken van het gebouw afleiden, dat daar hoektorentjes (échauguettes) geplaatst zijn geweest.

Uit het bovenstaande volgt, dat de verdedigers den aanvaller van hunne zware muren afweerden, door een verdediging die zich voor de eene helft in de benedenverdieping, voor de andere langs de kruin van het gebouw concentreerde.

Zoodra men de Binnenpoort is doorgetrokken, treft men ter rechter hand een der ingangen van het kasteel aan en kan men de benedenverdieping onder den naast de poort gelegen toren en den daarop volgenden Donjon bereiken. Doch aanstonds wederom rechts omslaande, bereikt men een in de dikte van den muur aangebrachte wenteltrap, die licht ontvangt van smalle raampjes naast den poorttoren zichtbaar. Deze trap bedient zoowel dezen poorttoren, als den daarnaast liggenden. In dezen laatsten toren heeft elk vertrek slechts één venster. Deze vertrekken waarvan de balklagen en vloeren verdwenen, doch de schoorsteenen bewaard gebleven zijn, dienden tot woning van den heer en zijn gezin, evenals de kamers in den daaropvolgenden Donjon, tot welke men telkens van uit de eerstgenoemde vertrekken toegang heeft. Ook in den Donjon zijn alleen de schoorsteenen nog aanwezig. In dit gedeelte van het gebouw was het gezellig wonen; iedere kamer had drie vensters en een fraai, ruim uitzicht; denkt men zich de zolderingen behoorlijk geschilderd, den haard met beeldwerk versierd, de wanden met tapijten behangen, de vensters met geschilderde ruiten gesloten, en het vertrek met eenige karaktervolle meubelen gevuld, dan voorzeker krijgt men een niet ongunstigen indruk van het leven onzer groote heeren in de XIIIe—XVe eeuw. Dat men in dien tijd minstens even goed als tegenwoordig op comfort gesteld was, blijkt uit de zorg waarmede men *ieder* vertrek voorzag van ruime uitgemetselde en op de gracht uitkomende closets; zelfs aan de torens die eenvoudig tot militaire doeleinden gebouwd waren, week men van dien regel niet af.

Aandacht verdient verder de scherpzinnigheid, waarmede men te Brederode gezorgd had voor de veiligheid der bewoners, zelfs voor het uiterste geval van nood. De vertrekken in de drie torens gelegen die boven en naast de poort liggen en waarvan alleen de laatste de Donjon genoemd wordt, doch die gezamenlijk dien naam verdienen, zijn onderling verbonden, doch zij zijn zonder eenige onmiddelijke communicatie met de overige gebouwen van het kasteel, zoodat indien de krijgskans alle andere gebouwen in handen van den vijand gebracht had, men nog in dit bolwerk een laatste toevluchtsoord kon vinden. Immers daarheen had men uitsluitend toegang langs de boven vermelde wenteltrap naast de poort, en langs een tweede dergelijke wenteltrap, waarvan de gemetselde spits op de teekening in den hoek achter den Donjon zichtbaar is. Om van de drie genoemde torens uit in de andere lokalen te komen, moest men onvermijdelijk een dezer trappen in haar geheele lengte afdalen.

Wij naderen thans tot het lange gebouw, hetwelk een der zijden van het Binnenhof begrenst en waarvan het hooge dak achter de straks beschreven gebouwen zichtbaar is. Dit gebouw heeft slechts twee verdiepingen. In de grondverdieping, die eertijds door een gewelf bedekt was, had men de keukens, die van twee nog bestaande ovens voorzien waren. De bovenverdieping was een ruime zeer hooge zaal, die aan de buitenzijde door een drietal groote ramen verlicht was; de geheele buitenmuur is bij de vernieling van het kasteel met geweld omvergeworpen, en in de gracht herkent men aan den hecht ineengemetselden op zijde liggenden wand den vorm, dien deze muur eenmaal had. In den binnenmuur vindt men ten overvloede de indiepingen waarin de karbeelen op kraagstukken rustten, zoodat men denkbeeldig de geheele zoldering met haar kinder- en moêrbalken en haar gesneden sleutelstukken kan reconstrueeren. Ongetwijfeld was deze zaal een der feestzalen van het slot, misschien wegens de nabijheid van de keuken, de groote eetzaal.

Rechthoekig tegen dit gebouw ligt het andere, hetwelk behalve de kelders één verdieping telde met zolderingen op dezelfde wijze ingericht, als de hierboven beschrevene. Van dit gebouw is schier niets dan de kelderverdieping aanwezig.

Zoowel in den hoek welke deze twee gebouwen aan de binnenzij vormen, als aan den uitspringenden hoek bevinden zich torens. De eerste, thans geheel gesloopt, was klein en bevatte een uitstekend geplaatste bordestrap, waarmede men zoowel de zalen van het eene, als die van het andere gebouw bereikte. De buitentoren, waarvan de teekening alleen het dak laat zien, is nog in wezen, een zwaar vierkant gebouw met verschillende gewelfde vertrekken, geheel op de verdediging berekend. De benedenverdieping staat in verband met de keukens, en diende vermoedelijk tot waschkeuken. Althans aan de buitenzijde bevindt zich een waterput, waaruit men, van den toren uit, water kon halen.

Wij hebben slechts nog te spreken van den vierkanten toren met afgeschuinde hoeken en van den ronden toren, welke de links van den toeschouwer liggende zijde van het kasteel beschermden. Van deze torens zijn alleen de grondslagen overig. Vermoedelijk heeft de afbraak in vroeger tijd dienst gedaan bij het opbouwen van rentmeesterswoning en boerderij en het verbeteren van wegen. Toch was het

Brederode in welstant

mogelijk met zekerheid de hoogte dier bolwerken te bepalen; men mocht namelijk vermoeden dat zij even hoog waren als de overige gebouwen van het slot; zekerheid gaven de nog aanwezige gedeelten van closetkokers, waarvan het aantal moest overeenkomen met het aantal verdiepingen, waaruit de torens bestonden.

Uit het voorgaande kan men afleiden, wat een kasteel in de XIIIe en XIVe eeuw was. De heer die het bewoonde, moest daar drieërlei vereenigd vinden: een woning voor zich zelven en zijn gezin, waarbij groote zalen voor plechtige gelegenheden onmisbaar waren; een boerderij met stallen enz. om voor een goed deel in de levensbehoeften te voorzien; een inrichting berekend om de bewoners in staat te stellen zich tot het uiterste te verdedigen tegen overrompelingen of geregelde aanvallen. Dit drieledig doel had de bouwmeester van Brederode met veel scherpzinnigheid weten te bereiken; en als men zich in den geest het thans verwoeste slot hersteld, gemeubeld en bewoond denkt, dan is er geen reden om niet te erkennen, dat niettegenstaande de bovengenoemde vrij uiteenloopende eischen, het kasteel van Brederode een gezellig verblijf moet zijn geweest.

Victor de Stuers.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Blijkens bij de Regeering ontvangen mededeeling van den administrateur der Koninklijke academie van Schoone Kunsten te Antwerpen, is bij het onlangs aan die academie gehouden concours voor de schilder- en teekenkunst den prijs voor uitmuntendheid behaald door den Nederlandschen leerling P. De Josselin de Jongh van St. Oedenrode, aan wien uit dien hoofde van wege de Belgische Regeering eene medaille is toegekend.

— Ter 38ste algemeene vergadering van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", deelde de voorzitter, de stadsingenieur Van Niftrik, mede, dat het hoofdbestuur, na de opheffing der commissie van Rijksadviseurs, bij den Minister van Binnenlandsche Zaken pogingen had aangewend om een klein deel van de taak dier commissie, namelijk het opsporen en in teekening brengen van oude gebouwen of andere belangrijke gedenkstukken uit vroegere eeuwen, aan de Maatschappij over te dragen, tegen vergoeding van de onvermijdelijke kosten. Die pogingen zijn echter niet gelukt.

Toch meent de Maatschappij den moed nog niet op te mogen geven. Het hoofdbestuur zal daarom het advies der afdeeling inwinnen, ten einde, na hare voorlichting, in de September-vergadering voorstellen te kunnen doen.

Wat den uitslag der ten vorigen jare uitgeschreven prijsvragen betreft, bleek uit het verslag der beoordeelaars, dat aan geen der ingekomen ontwerpen de volle som kon worden toegekend. Niettemin zal eene belooning worden beschikbaar gesteld voor de ontwerpen „Waakzaamheid", „Rechtdoorzee", „IJmuiden", „Aeolus", „Hebé" en „1878". De inzenders zullen dientengevolge in de dagbladen worden uitgenoodigd, hunne namen bij het bestuur bekend te maken.

Ter vervanging van de aftredende bestuursleden, de hh. J. G. van Niftrik, J. R. de Kruijff en P. J. Mouthaan, werden gekozen de hh. C. Muysken, A. J. van Beek en T. Sanders.

Tot het houden van de 39ste algemeene bijeenkomst was Delft de volgens de wet aangewezen plaats. Wijl de daar gevestigde afdeeling echter reeds sinds jaren niets van zich heeft doen hooren, zoodat het onzeker is of zij, feitelijk althans, nog wel bestaat, achtte de vergadering het noodig nog een andere plaats aan te wijzen. Dientengevolge kwam Rotterdam door het lot aan de beurt.

De begrooting voor het volgende jaar werd in ontvangst en uitgaaf vastgesteld tot een bedrag van *f* 9026.

In zake het voorstel-Arnhem ter ondersteuning van de voorstellen der rijkscommissie, tot het instellen van een onderzoek naar den toestand van de Nederlandsche kunst-nijverheid, besloot de vergadering een afwachtende houding aan te nemen, met het oog op het onderzoek dat vanwege de Maatschappij zelve is ingesteld door een commissie, die eerlang haar verslag zal uitbrengen.

— Het afdeelingsonderzoek van het wetsontwerp tot herstelling van het cijfer van *f* 85.650 in de Staatsbegrooting voor 1879 ten behoeve van de herstelling van monumenten, heeft aanleiding gegeven tot de volgende opmerkingen.

Door vele leden werd de meening uitgesproken dat nadere toelichting, wel verre van overbodig te zijn, gelijk het gevoelen is van den Minister, in de Memorie van Toelichting uitgedrukt, wenschelijk en noodig ware geweest.

Vrij algemeen werd overigens de opmerking gemaakt, dat dit wetsontwerp niet voldeed aan de strekking van het amendement van de heeren De Jong, Patijn en de Jonge. Immers ook thans nog wordt eene globale raming aan de Kamer voorgelegd, die derhalve een crediet zal toestaan zonder dat eenige waarborg verkregen is voor welke monumenten de gelden zullen worden besteed en voor hoe lang men zich verbindt. Men zou daarom verlangen splitsing van het artikel in diervoege dat afzonderlijk worden begroot: *a*. de uitgaven voor Rijks historische monumenten; *b*. subsidiën aan monumenten niet aan het Rijk toebehoorende; in beide onderdeelen vermelding hoeveel voor ieder werk wordt aangevraagd, en in het laatste geval voor hoelang de Staatsbegrooting met onderhoudskosten of subsidie zal moeten bezwaard blijven.

Afgezien echter van de verschillende beschouwingen, die bij de behandeling van het wetsontwerp tot regeling van het onderhoud van historische gedenkteekenen, te berde kunnen worden gebragt, maakte de meerderheid geen bezwaar, voor het onderhoud van Rijksmonumenten crediet te verleenen, mits de Regering verklare, dat zij van die gelden geen ander gebruik make, dan om in het onderhoud der werken voor dit jaar te voorzien voor zoover dit noodzakelijk is om geen stremming te veroorzaken. Eene opgave van de verbindtenissen die de Staat heeft op zich genomen en van de werken waaraan dien ten gevolge of ook uit anderen hoofde deze sommen zouden worden besteed, zou men zeer op prijs stellen, en men hoopte dat de Minister alsnog aan dit verlangen zou gevolg geven.

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

Ontmoetingen ter Zee en te Land.

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 deelen *f 4.25*.

......Een prachtig boek, waarvan de lektuur den indruk maakt, alsof men aan den haard is gezeten bij een gezellig oud heer, met een goedig gelaat, met oogen die, trots den invloed der jaren, u nog even helder als trouwhartig aanzien, terwijl nu en dan om zijne lippen een glimlach speelt vol schalkschen humor.

......Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek, dat wij vooral het jonge Holland aanbevelen. *N. Rotterd. Courant.*

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Bij E. J. BRILL, te Leiden, is verschenen:

Anna de Ronde,

DOOR

W. P. WOLTERS.

ROMAN IN TWEE DEELEN.

Prijs f 6.50.

LILITH

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

MEPHISTOPHELES.

Betrachte sie genau!
Lilith ist das.

FAUST.

Wer?

MEPHISTOPHELES.

Adams erste Frau.
Nimm dich in Acht von ihren schönen Haaren,
Vor diesem Schmuck mit dem sie einzig prangt.
Wenn sie damit den jungen Mann erlangt,
So läst sie ihn sobald nicht wieder fahren.

Im Verlage von ***ERNST WASMUTH*** in Berlin, Werderstrasse 6, ist erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

DER TODTENTANZ

VON

HANS HOLBEIN.

NACH DEM EXEMPLAR DER ERSTEN AUSGABE IM KöNIGL. KUPFERSTICH-CABINET ZU BERLIN IN LICHTDRUCK NACHGEBILDET.

MIT ERLÄUTERNDEM TEXT HERAUSGEGEBEN

VON

FRIEDRICH LIPPMANN.

Ein Band in klein-8 von 40 Tafeln . . . . Preis M. ***10.—***

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 12. 7 Juni 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... *f* 3.—	Verschijnt op Saterdag	Prijs der Advertentiën:
Franco per post ... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*	1–6 regels ... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.		Iedere regel meer ... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure.*		Grootere letters naar plaatsruimte.

DE VERBOUWING VAN HET BINNENHOF.

IV.

Een andere herstelling, welke in dit jaar ondernomen wordt, betreft den gevel en de kap van het Stadhouderlijk Kwartier.

Dit gebouw, hetwelk aan het oude gedeelte der stad een eigenaardig karakter geeft, is eerbiedwaardig door de daaraan verbonden herinneringen van meer dan drie eeuwen. Het verheft zich ter plaatse waar reeds tijdens de graven, de stadhouders hun woning hadden. In den grooten vierkanten toren begon het drama van Oldenbarnevelt's gevangenneming en dood. Het gebouw zelf, door Maurits in 1621 gesticht, door Willem III in 1673 uitgebreid, door al onze stadhouders bewoond en versierd, heeft binnen zijne muren alle mannen gezien, die de lotgevallen der Republiek in de XVIIe en XVIIIe eeuw in handen hadden. Daar beraadslaagden, na den dood van Willem II, de oppermachtige Staten van Holland, terwijl zij zich het inwendig luisterrijk paleis lieten bouwen, waar heden de Eerste Kamer vergadert; daar, aan den Vijverkant, werkte in een klein vertrek de Raadpensionnaris de Witt. In dat gebouw eindelijk bliezen Maurits, Frederik Hendrik, Willem II den adem uit en werden de stoffelijke overblijfselen van Willem IV en van diens gemalin plechtstatig ten toon gesteld.

Voegt men bij dit alles dat het Stadhouderlijk Kwartier aan zijn bouwtrant van baksteen, met afwisseling van bergsteen, aan zijn hoog dak door een dubbele rij van sierlijke zoldervensters opgevrolijkt, een echt hollandsch karakter dankt en op ieder, die het grijze gebouw aanschouwt, een treffenden indruk maakt, dan verklaart men zich zonder moeite, dat op het behoud van dit geschiedkundig monument, prijs wordt gesteld en dat een volk, hetwelk aan zijn geschiedenis gehecht is, er gaarne eenig geld voor over heeft om het in stand te houden en aan volgende geslachten ongeschonden na te laten.

Evenwel, al schijnt die gehechtheid aan het Stadhouderlijk Kwartier verklaarbaar, zij is niet steeds algemeen geweest. Lange jaren was de openbare meening te dien aanzien vrij ongevoelig en waren de bouwmeesters, welke het gebouw verzorgden, en de Ministers, die het beheerden, niet alleen onverschillig voor het behoud daarvan, maar zelfs vijandig tegen de instandhouding gezind. Is men in zulk een stemming, dan kost het weinig moeite voorwendsels te ontdekken om een monument te veroordeelen: het gebouw is — zoo heet het dan — ondoelmatig, of het staat in den weg. Het krachtigste argument echter luidt, dat het op het punt is van in te storten.

Met een ongeëvenaard „aplomb" werd dit laatste argument herhaaldelijk gebezigd.

In Mei 1866 verklaarde de Minister Geertsema aan de Tweede Kamer, dat een nauwgezet onderzoek door de beambten der Landsgebouwen had geleid tot erkenning van den slechten toestand van het gebouw, waarin toen behalve 's Konings Kabinet ook de Algemeene Rekenkamer was gevestigd; voorts verklaarde de Minister, *dat een spoedige ontruiming*, IN ELK GEVAL *vóór het najaar* (van 1866) *moest geschieden*. De lan'sbouwmeester Rose had nl. aan den Minister geschreven op diens vraag of de Rekenkamer en 's Konings Kabinet nog eenigen tijd en zoo ja, hoelang in het tegenwoordig gebouw konden blijven, „dat hij meende te mogen vertrouwen, dat het bewoond kon blijven tot het aanstaande jaar en *niet langer*, want de staat van het gebouw *vordert een spoedige ontruiming*." De Minister meende dat er niemand zou zijn, die na het advies van den landsbouwmeester te hebben vernomen, de verantwoordelijkheid op zich zou durven nemen, langer dan het najaar die gebouwen in gebruik te houden.

Bij het indienen der begrooting voor 1869 verklaarde op zijne beurt de Minister Fock, dat het Stadhouderlijk Kwartier voor geen herstel meer vatbaar was. Die ongunstige uitspraak steunde volgens den Minister op verschillende rapporten, na een nauwgezet onderzoek uitgebracht in 1858, 1862 en 1868 door den bouwmeester Rose, door den mr. metselaar en loodgieter F. C. Mouton, door den hoofdopzichter van Zwet, door den Ingenieur L. H. J. J. Mazel en door den hoofdopzichter Singels. De rapporten werden overgelegd en daaruit bleek, dat er van niets anders sprake kon zijn dan van afbreken.

De Directeur van het Kabinet des Konings evenwel weigerde het paleis te betrekken, dat men voor hem op den Fluweelen Burgwal had ingericht en hij deelde blijkbaar niet in de angst, welke de bouwkundigen bezielde. Hij deelde daarin zelfs niet, toen de Minister in plaats van behoorlijke herstellingen aan te brengen, last gaf om de Stadhouderspoort met een onoogelijken zoogenaamden versterkten balk te stutten, een werk dat de heer Storm van 's Gravesande in de IIe Kamer te recht „een bouwkundigen gruwel" noemde. Deze tendenz-balk miste zijn uitwerking op de bewoners van het gebouw. Zij bleven er rustig in wonen.

Het gebouw zelf, dat in het najaar van 1866 moest instorten, hield zich zeer goed, en het „démenti" hetwelk het zoodoende aan de geleerden en aan de Ministers gaf, was te treffender, wijl het gebouw zich wist staande te houden zonder eenige vreemde hulp van welken aard ook; de Directie der Landsgebouwen toch had den ondergang van het Stadhoudelijk Kwartier gezworen, en zij onthield daaraan elke herstelling hoe gering ook; geen spijker werd er geslagen, geen lei vernieuwd, geen kwast verf gestreken. Gebroken ruiten werden niet hersteld, en lekkaadjen in het dak werden voor den Directeur van het Kabinet onschadelijk gemaakt, door een hoopje zand op zolder onder het lek te werpen om zoodoende het regenwater te absorbeeren!

Het is de invloed der in 1875 opgerichte Afdeeling Kunsten en Wetenschappen geweest, die aan deze systematische verwaarloozing een einde maakte en overigens een omkeer bracht in de behandeling van 's Lands gebouwen te 's Gravenhage. De vroegere toestand kenmerkt zich door de stichting van leelijke en slechte gebouwen zooals de Hooge Raad, het Ministerie van Koloniën, het Topographisch bureau, het Magazijn van Geneesmiddelen en het Ministerie van Finantiën; door het verwaarloozen, verminken en verderven van de Groote Hofzaal, het Mauritshuis, de gaanderijen van het Binnenhof, het Stadhouderlijk Kwartier.

De heilzame invloed der laatste jaren blijkt uit den bouw van het nieuw Departement van Justitie, uit de restauratie van het Mauritshuis, uit de zorgvuldige herstelling van den gevel der Hofzaal.

Tegelijkertijd heeft ook het publiek meer belangstelling beginnen te toonen, en dit is insgelijks niet zonder uitwerking gebleven op de Directie van 's lands gebouwen, zooals nog onlangs op vermakelijke wijze bleek, toen een eenvoudige nieuwe deur getimmerd werd voor het aan de noordzijde der Hofzaal overgebracht Kantongerecht; deze nieuwe deur schijnt de oogen van een der correspondenten van de Arnhemsche Courant onaangenaam te hebben aangedaan, en van deze aandoening waren een paar afkeurende regels in genoemd blad de uiting. Nauwelijks was deze kritiek verschenen of men haastte zich de deur die aanstoot gegeven had des nachts bij kaars- en lantaarnlicht te veranderen!

Ook het Stadhouderlijk Kwartier heeft de tegenwoordige ingrijpende restauratie aan den nieuwen geest te danken, welken de Kunstafdeeling opwekte. In 1877 werd de zege behaald over het 25 jaren oud systeem, om dit gebouw buiten behoorlijke verzorging te houden. Met dit stelsel werd gebroken; de nuttelooze houten koepel, welke zich op den vierkanten toren bevond, en tot voortdurende inwateringen aanleiding gaf, waardoor de daaronder liggende verdiepingen steeds meer leden, werd in dat jaar afgebroken, en de toren werd veilig afgedekt. Tevens werd de gevel aan de Buitenhofzijde gezuiverd en werden de gebroken en verweerde waterlijsten vernieuwd en de afdekkingen der steunbeeren hersteld; eindelijk werd de kamer van den Raadpensionaris de Witt gerestaureerd.

Deze reparatiën waren op zich zelven van weinig belang, doch zij hadden tegenover de verwaarloozing van vroeger jaren een groote zedelijke beteekenis. Men mag die als de aanleiding beschouwen van de verklaring welke de Minister van Waterstaat in het laatst van 1877 uitsprak, en welke lijnrecht tegenovergesteld was aan de officieele waarheid welke in 1866 en 1869 was vernomen. Nu luidde het: „Wat het stadhouderlijk kwartier betreft, dit gebouw is gedurende meerdere jaren verwaarloosd, zoodat niets gedaan werd tot onderhoud der muren, afdekkingen, daken, ramen, blinden, en van het buitenverfwerk; het gebouw werd jaren lang zelfs niet vermeld in het bestek tot het gewoon jaarlijksch onderhoud der landsgebouwen. Daardoor ontstonden op sommige plaatsen lekkaadjen en verkreeg het geheel een vervallen aanzien. *Zeker is het dat dit gebouw met betrekkelijk geringe kosten in goeden toestand kon worden gebracht.*"

V.

De werken welke aan het Stadhouderlijk kwartier worden uitgevoerd, zijn tweeledig. Zij bestaan vooreerst in de herstelling van den gevel die naar het Buiten-

hof gekeerd is; daarvan worden zoowel het metselwerk als de houten raamkozijnen hersteld; vervolgens in de geheele vernieuwing van de kap, welke volkomen gelijk zal zijn aan de bestaande; althans uitwendig.

Inwendig zal het aanbrengen van een nieuwe kap het een en ander veranderen. Zoowel tijdens Willem III als onder Willem IV en Willem V werd de oorspronkelijke bintlaag op onderscheiden plaatsen tot schade voor de stevigheid der kap doorgebroken ten behoeve van gestucadoorde of beschilderde plafonds. Thans wordt ook de bintlaag vernieuwd en zullen al de plafonds van de vertrekken der tweede verdieping verdwijnen.

Ofschoon deze zolderingen thans in haveloozen toestand verkeeren, is het toch nog zichtbaar, dat zij weleer fraai konden genoemd worden; wij zullen die dan ook hier beschrijven.

De gaanderij aan de zijde van het Binnenhof droeg reeds in de XVIIe eeuw den naam van *de Roode galerij* [1]). Zij was voorzien van een rood geverfde zoldering waarvan heden nog een drietal vakken aanwezig zijn; tusschen de moerbinten zijn nl. de vierkante vakken met een bebording beschoten, welke op een rooden grond karaktervolle vergulde ornementen vertoont; in het midden prijkt een zware rozet, waaruit vier vrouwelijke halffiguren ontspringen, naar de hoeken van het vak gericht.

Al de vertrekken der tweede verdieping welke door deze gaanderij worden verbonden, vormden weleer het logies van de prinses van Oranje.

De torenzaal is in den stijl van Louis XV versierd. Het gestukadoord plafond is door twee balken in drie vakken verdeeld, waarin engeltjes en een trofee van muzijkinstrumenten prijken. In denzelfden stijl zijn de zwart marmeren schoorsteen en de fraai gebeeldhouwde deuren; de schilderstukken, die vroeger in den schoorsteen en boven de deuren prijkten, zijn verdwenen.

In denzelfden stijl, doch iets eenvoudiger, is ook de daaraan grenzende kamer, welke twee ramen telt waartusschen de balk ligt, die het gestukadoord plafond in tweeën splitst. Dit plafond is thans door een doek aan het oog onttrokken. Ook hier ontbreekt de schilderij boven de zwart marmeren schoorsteen. De muren zijn met houten lambrizeeringen bedekt.

Het daarop volgend vertrek, insgelijks van twee ramen voorzien, heeft een plat gestukadoord plafond met kwart cirkelvormige zijden, in Louis XV-stijl bewerkt; de balken zijn hier niet zichtbaar.

Zijn al de hier genoemde zolderingen waarschijnlijk op last van Willem IV ingericht, die van de volgende zaal is ongetwijfeld uit de dagen van Willem V. Deze zaal, welke drie ramen had, is in den loop dezer eeuw tot drie vertrekjes versnipperd, en daarbij werd het sierlijke plafond in Louis XVI-stijl door linnen doeken verborgen. Het gestucadoord plafond is langs de zijden koepelvormig gekromd en is aan de hoeken versierd met medaillons, waarin, volgens de mode van dien tijd, romeinsche keizerskoppen zijn aangebracht.

Ook de daaraan grenzende zaal is in deze eeuw op betreurenswaardige wijze door het inmetselen van een muur en het doortrekken van schoorsteenen, verminkt. Zij was de merkwaardigste van het geheele gebouw toen zij nog een ruim, door drie ramen verlicht vertrek vormde. Haar zoldering dagteekende uit den tijd van Willem III en bestond — want de zoldering is reeds weggebroken — uit een hoogen koepel, van hout getimmerd met vakken, waarin beschilderde doeken waren bevestigd. Het houten raamwerk prijkte met gesneden en vergulde oranjetakken. De vakken stelden verschillende mythologische tafereelen voor, zooals de Dageraad enz. Een der ramen van deze zaal was in de vorige eeuw voorzien van een overdekt balkon.

Het volgend vertrek heeft slechts twee vensters; de gestukadoorde zoldering vertoonde twee balken waartusschen eenig krulwerk in den stijl van Louis XV zichtbaar was.

Eindelijk heeft men nog een laatste kamertje of kabinet, naar de zijde van het gebouw der Tweede Kamer, waarvan de oude zoldering slechts gedeeltelijk aanwezig was; de balken waren versierd met oranjetakken, grauw geschilderd en met goud afgezet.

Uit dit vertrekje kon men in de vorige eeuw langs een steenen trap naar beneden dalen. Deze trap werd tijdens den bouw van de tegenwoordige Tweede Kamer in 1777 vervangen door het houten traphuis, hetwelk er nog heden zichtbaar is.

Het gevaar, dat voorheen het Binnenhof dreigde, is thans gelukkig geweken; roekeloos, brutaal wandalisme, gelijk in 1861 dreigde, toen de kap der groote Hofzaal gesloopt en reeds het gebouw der Tweede Kamer, de Trêvezaal, het Stadhouderlijk Kwartier veroordeeld waren, is niet meer te vreezen. Het eenige waarop nog behoort te worden gelet is, dat niet bij het loffelijk streven, om dit historisch monument te herstellen en waar noodig te verbouwen, uit gebrek aan voldoende studie en voorbereiding, fouten worden begaan.

7 Mei 1879.

GILDE-ARCHIEVEN.

Voor de kennis van ons volksleven gedurende de vorige eeuwen en niet minder voor de geschiedenis van kunst en nijverheid is de kennis van de inrichting en den invloed der ambachtsgilden van het grootste belang. Vooral tegenwoordig, nu men tracht de artistieke eischen, die het publiek den werkman stellen mag, te bepalen met het doel om daardoor kunst aan nijverheid te huwen, kan het zijn nut hebben van tijd tot tijd bij de voorgeslachten ter schoole te gaan en te onderzoeken hoe zij, door gansch andere middelen en langs den weg, dien de tijdgeest aanwees, hetzelfde doel hebben trachten te bereiken. Wanneer dan de historicus of de kunst-industrieel eenmaal de gildeboeken heeft opengeslagen, dan zal wellicht de staathuishoudkundige zich juist aangetrokken gevoelen tot datgene, wat de ander geneigd was over het hoofd te zien. De ordonnantiën en reglementen voor de gilden geven ons het antwoord op de vraag, hoe onze voorouders de groote arbeiderskwestie hebben opgelost; maar tevens leeren wij daaruit hoe zij in het pasklaar gemaakte kleed zich eeuwen lang nooit ongedwongen, — en in weerwil van voortdurende veranderingen evenmin onbedwongen — hebben bewogen, tot zij het zich eindelijk van het lichaam hebben gescheurd, om te stormen in de wijd uitgestrekte armen

[1]) In 1678 wordt die galderij aldus genoemd blijkens een mededeeling van den Majoor Leupe in Obreens Archief.

der concurrentie, die na weinige jaren — o cirkelgang der menschheid! — den vroegeren toestand in hoofdtrekken deed herleven, met dit onderscheid, dat toen de vereeniging van bazen (zij 't ook later aan de hand der overheid) hare bepalingen maakte, en thans de vereeniging van gezellen de wet voorschrijft, eene wet stellig niet minder eigendunkelijk thans dan vroeger. Eene vergelijkende studie op 't gebied van die gilden en die gezellen-vereenigingen is alleen mogelijk voor hem, die zich op geschiedkundigen bodem wil bewegen.

De archieven der gilden zijn alzoo van veelzijdig belang.

Wetten, die evenzoovele consequentiën waren van de rechtsverhouding der gilden ten opzichte der gemeenten, waar ze ontstaan en aan locale rechtsregelen onderworpen waren, bepaalden, uit louter administratief oogpunt, dat die archieven moesten worden gesteld ter beschikking van de plaatselijke regeeringen. Op archivarisch gebied is — het jongste besluit zonder ik gaarne uit — zelden gezonder wettelijke bepaling gemaakt. Toch bleef tegenwerking niet uit. Men schijnt volstrekt niet te hebben gedacht aan het historisch belang, waarvan ik hierboven gewaagde. Uit verkeerd geplaatst wantrouwen gaf men niet zelden alleen die stukken af, die betrekking hadden op de finantieele administratie der latere jaren en hield de oudere stukken achterwege, en zoo kwamen of bleven niet weinige bescheiden in handen van particulieren of verzamelaars, die gelukkig in het bezit van een unicum, niet bevroedden, dat het gemis van die bescheiden een ramp is voor de overigen, wijl dezen slecht tot hunne volle waarde komen door de kennis van genen.

Een gevolg hiervan is, dat in het Amsterdamsche historische archief, op weinige uitzonderingen na, geen volledig gilde-archief aanwezig is.

Publieke verkoopingen en particuliere verzamelingen zijn daar om te bewijzen, dat niet al het ontbrekende vernietigd of verloren is. Waar is het archief van de *Bergervaarders*, die wellicht reeds in de eerste eeuw van Amsterdams bestaan stokvisch en traan uit het hooge noorden aanvoerden? Waar berusten de gildeboeken van 't *St. Lucas-gilde*, ware goudmijnen voor de geschiedenis van het glorie-tijdperk onzer beroemde schilder- en graveerschool? Waar zijn de bescheiden gebleven, die licht zouden verspreiden over *de gilden*, die in betrekking stonden tot de *lakennering en fabriekage*, waarvoor Amsterdam indertijd minstens even beroemd was als Leiden? Waar zijn de gildepapieren van 't *grootkramers-*, het *timmermans-* of het *vleeschhouwersgild* en van zoovele andere gilden meer, die in den catalogus van het Amsterdamsche archief zelfs niet enkel bij name konden genoemd worden? Waar ook, zeker niet ter plaatse waar zij thans behoorden gevonden te worden.

Toch is het gewenscht en noodzakelijk alles, wat er nog van de Amsterdamsche gilden bestaat, ter zelfder plaatse bijeen te brengen. Het archief is daarvoor de aangewezen plaats.

Mogen er dan van de zijde der bestuurders van de voormalige gildekassen al rechtmatige bezwaren hebben bestaan, om alle oude stukken aftegeven, de tijden zijn veranderd, de gilden zijn driekwart eeuw dood en hunne papieren nalatenschap is alleen voor de geschiedenis van beteekenis. De tijd is rijp om der gemeente terugtegeven, wat grootouders of overgrootouders der stad onthielden.

Ik doe daarom een beroep op allen, die boeken, losse stukken of voorwerpen afkomstig van, of belangrijk voor de voormalige Amsterdamsche gilden in hun bezit hebben, en verzoek hen dringend die stukken, die van onschatbare waarde zijn voor de geschiedenis, ter beschikking te stellen van de gemeente, hetzij men ze schenke of in bruikleen geve, opdat daarmede het archief worde verrijkt, zoo mogelijk gecompleteerd. Wie niet in 't gelukkig bezit van zoodanige stukken is, wijze de plaats aan waar, of den persoon bij wien zij berusten of berust hebben. Zulke aanduidingen kunnen wellicht veel redden, wat, aan onkundige handen toevertrouwd, binnen weinig tijds verloren zou zijn.

Geldt dit voor alle gedenkstukken der gilden in 't algemeen, voor het terugvinden van de *gildeboeken van het St. Lucas-gilde*, op welks vroolijke feesten, schilders en beeldhouwers, graveurs en kunstkoopers, tapijtmakers en borduurwerkers elkaar ontmoetten, roep ik in 't bizonder de medewerking in van allen, die belangstellen in de Nederlandsche kunstgeschiedenis. De stad bezit het archief van af 1750. Maar moet zij zich blijven behelpen met de overblijfselen uit den pruikentijd, wanneer de onmogelijkheid niet is bewezen, om de bescheiden uit den guldentijd terug te bekomen? Of moet men gelooven, wijl de meeste der aanwezige registers juist met 1750 aanvangen, dat in dit jaar den St. Lucas-broeders hetzelfde ongeval overkwam, wat vijfentwintig jaren vroeger hunnen buurlieden, den chirurgijns, op het beschadigen van enkelen hunner kostbare schilderstukken te staan kwam? [1]) Men mag dit niet veronderstellen, wanneer men weet, dat uit de verzameling Meulman twee belangrijke stukken betreffende de oprichting van het gild en van de bus, in de verzameling van den Heer F. H. Maschhaupt overgingen.

Ik herhaal dus mijne vraag. Waar zijn de overige stukken? Waar zijn de *meesterboeken*, de *ontvangst- en uitgaafboeken*, de *resolutieboeken*, de *aanteekenboeken van jaarzangen en begrafenissen?*

Een ieder doorzoeke zijne oude papieren. Op den bodem van half vergane kisten, in de hoeken van dubbel gesloten kasten, rust wellicht, vergeten sedert jaren, de onwaardeerbare schat, die in 't stedelijk archief wordt gemist, die daar thuis behoort en daar voor ieder toegankelijk is.

Wie ze weer in 't bezit stelt van de stad, heeft aanspraak op de schoonste premie die ooit werd uitgeloofd: de dankbaarheid van alle voorstanders van kunst en geschiedenis.

Amsterdam, 14 Mei 1879.

N. DE ROEVER Az.
Adjunct Archivaris.

DE GRAVEN VAN WILLEM DEN VIERDE EN OLDENBARNEVELT.

Het wetenswaardig opstel in de Nederlandsche Kunstbode over de hofkapel in den Haag behelst op bl. 76

[1]) De gildekamers van 't St. Lucas- en van 't Chirurgijnsgild bevonden zich in de St. Anthonis waag op de Nieuwmarkt. De laatste kamer werd in 1725 door een binnen brandje geteisterd.

eene vraag, om door eenig gedenkteeken in de bureelen onzer timokraten de herinnering te verlevendigen, dat de turf en coaks daar neergeworpen zullen zijn op heiligen grond. Niet geheel overbodig gesproken tot een volk, dat in de openbaring van zijn historischen zin staat — beneden Portugal. Haast is er evenwel niet bij, schoon deze regelen geschreven zijn, vóór het geheele opstel over 't Binnenhof is afgedrukt: waar het onmogelijk gebleken is een gedenkteeken te doen verrijzen voor de oprichting van den vermaarden statenbond der zeven gewesten, zal de verlangde „steen met een opschrift" wel zoo spoedig niet geplaatst worden. Maar in het opstel zelf komen een paar zaken voor, die beter iets verder onderzocht behooren te worden, en die in het opschrift dezer aanteekening reeds aangewezen zijn.

In de tresoriers-rekening van heer Garbrand van der Coulster van s. Victor 1399 tot denzelfden heiligendag van 't volgend jaar, vindt men een uitgaaf voor een vaartuig „dat van Rotterdamme voer tot Denremonde", in 't midden van Mei, onder toezicht van een hofbeambte, „als hi minen here, die ten vriesen bleef, daer God die ziele of hebben moet, uten Hage, in Henegouwen voerde". Almeloveen en van Wijn hebben hierover reeds in de voorgaande eeuw gesproken en Dr. Eelco Verwijs schreef sedert een uitvoerig werk over de krijgstochten naar Friesland. Ook is hiervan melding gemaakt in het zevende deel der nieuwe reeks van Nijhoft's Bijdragen, *ons* historisch tijdschrift, dat thans wel een geheele aflevering in 't jaar vermag te geven, hoewel in de laatste tijden het onderwijs der geschiedenis een eerlijke kostwinning geworden is, doch sobere vruchten voor de beoefening van dat vak schijnt af te werpen. De zeldzame gelegenheid, om dergelijke onderwerpen te bespreken mag dus wel gebruikt worden om volksdwalingen uit te roeien, waaraan de hofplaats met haar kelder voor den „dollen" graaf en de Jacoba-laan nog niet zoo arm is, als aan ernstig onderzoek harer oudheden.

Over de rustplaats van den advocaat is het moeielijk eene stellige uitspraak te doen. Wat de geschiedschrijvers van den gerechtelijken moord aangaande Oldenbarnevelts bijzetting in de hofkapel meegedeeld hebben, wordt bevestigd door de oorspronkelijke verklaring van zeven ooggetuigen, welk stuk door prof. Fruin is medegedeeld, achter het verhaal van den goeden Jan Francken. Nog vóór dat zij hun treurig werk verricht hadden, verzochten de weduwe en kinderen om het lijk „binnen de heerlyckheit van Berckel met de minste ceremony" te mogen begraven. De XXIV antwoordden door hun waardigen Pots, voormaals procureur van den Stadhouder en bevorderd tot griffier van 't Hof van Holland, dat zij zich hielden aan de resolutie, „desen aengaende op heden by de heeren Staten-Generael gehouden". Dus de Staten-Generaal, anders zelfs door Maurits als de kwade lui aangewezen, hadden ook geweigerd. En Berkel, schoon na de verbeurdverklaring tot het geslacht van den advokaat teruggekeerd, is nog de eenige plaats niet, waar men het graf zou moeten zoeken: Motley noemt ons Amersfoort. Wtenbogaert, die jaren later van deze begrafenis gewaagt, getuigt, dat zijne oude vriend gebracht werd in de kapel op het Hof, waar het „eerlyck is begraven" „tot de verweckinge uyt den dooden". Van Wijn, die de oude kerk te Berkel zag afbreken, ontdekte er niets van deze grafplaats; de Haagsche lniboeken en registers van begrafenisrechten beginnen eerst later. En al hadden zij gesproken, het zou voor sommigen nog geen bewijs zijn. Immers het luiden van den Dom over denzelfden Wtenbogaert is in onzen tijd nog niet erkend geworden als bewijs, dat deze groote man daar zijne laatste rustplaats gevonden had, waarheen zijn lijk bewijsbaar uit den Haag was overgevoerd. Ook Carleton meldt, dat het lijk des advokaats in de hofkapel in het graf van van der Mijle geplaatst werd. Van Ollefen geeft te gelegener plaatse wel lucht aan zijne patriottische denkbeelden, maar getuigt alleen, dat Oldenbarnevelts wapen in de kerk te Berkel hing, zoowel als dat der familie, welke in 1793 de heerlijkheid bezat. Wagenaar, die een halve eeuw vroeger schreef, noemt „'s lands wijdvermaarden Advokaat" wel als ambachtsheer, doch niet als daar begraven. Na al het vele en belangrijke over den grooten staatsman en zijn tijd geschreven, staat men nog voor de vraag, of hier weer niet het verzoek der nagelaten betrekkingen eene overlevering geworden is, die ongemerkt eene geschiedenis werd. Daarentegen is het denkbaar, dat Oldenbarnevelts gebeente naar elders is gevoerd: steeds heeft hij warme vereerders gehad, en ook voor deze kwam meermalen een tijd, om hunne meening te zeggen en om in passende bescheidenheid hun staatsman bij uitnemendheid eene andere rustplaats te bereiden, dan hem bij uiterste gunst der gehate XXIV was toegestaan. En zeker bewijzen de talrijke ontdekkingen op dit gebied, dat de kennis van dit veelbesproken tijdvak nog onvolkomen is. Gelijk wij eerst sedert kort door de nasporingen van Dr. Fruin aangaande Oldenbarnevelt en zijn geslacht, en niet minder dat zijner vrouw, weten, wat voor hunne vereerders verborgen was of verzwegen werd, mogen voortgezette onderzoekingen leiden tot het wetenschappelijk vaststellen eener overlevering of tot hare algeheele uitroeiing uit het midden des volks.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

DE RESTAURATIE DER KERK TE BROUWERSHAVEN.

Onder de historische gedenkteekenen, tot welker instandhouding en onderhoud door de Regeering bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal twee wetsontwerpen zijn aanhangig gemaakt, bekleedt voorzeker de Hervormde Kerk te Brouwershaven, zoowel om hare kunstwaarde als uit historisch oogpunt, eene waardige plaats.

Om zich een beter denkbeeld te vormen dezer sinds 3 jaren aangevangen en onafgebroken voortgezette restauratie, zal het niet ondienstig zijn eene beknopte beschrijving te geven van dezen belangrijken bouw, die, in verschillende tijdvakken uitgevoerd, zooals duidelijk blijkt uit stijl en kunstvormen en regeling van het grondplan, als het eenige merkwaardige overblijfsel van middeleeuwsche bouwkunst op het afgezonderd eiland Schouwen voor het nageslacht is bewaard gebleven.

Wanneer men den geheelen kerkbouw aan een nauwkeurig onderzoek onderwerpt, bemerkt men al

spoedig, dat vóór de thans bestaande kerk, ter plaatse waar zich de lange arm of het middenschip bevindt, oorspronkelijk eene kleine kerk of kapel bestaan heeft, waarvan zich nog de feitelijke sporen vertoonen in de daklijn met ankers, welke zich afteekent in den tegenwoordigen transeptmuur, zoomede in de in dezen muur nog aanwezige arcades dier eerste kleine kerk.

Alhoewel omtrent het bouwen of de geschiedenis dier kapel door geene enkele oorkonde eenig licht wordt verspreid, moet zij zonder twijfel gebouwd zijn bij het ontstaan van het dorp Brouwershaven omstreeks 1300, en werd het al spoedig noodzakelijk door de toenemende bevolking voor een grooter bedehuis te zorgen, waarom men de grondslagen legde voor een ruimer kerkgebouw en tegen den achtermuur dier kapel een aanvang maakte met den dwarsarm of het transept en het priesterkoor dier toekomstige kerk.

Dit nieuwe gedeelte (transepten met priesterkoor) dateert van omstreeks 1350, en werd omstreeks 1400 à 1450 weder merkbaar vergroot door den aanbouw van eene nieuwe ruime hoofdbeuk met zijbeuken, ter plaatse van de oorspronkelijke kleine kerk.

Bij den eersten oogopslag bemerkt men dan ook dadelijk, dat de beide gedeelten der thans bestaande kerk zoowel door hoofdvormen als in proportiën ongeveer eene eeuw verschillen.

Het oudste gedeelte heeft eene lengte, van den transeptmuur af tot aan den sluitmuur van het priesterkoor, van ± 17 Meter, bij eene breedte van 28 Meter in de transepten; 10 zuilen dragen den hoofdbeukmuur van het hoogkoor, hetwelk omgeven is door eenen omgang met 5 tusschen de konterforten uitgebouwde kapellen. Het tweede gedeelte van den bouw, dat de lange beuken bevat, heeft eene lengte van 35 en eene breedte van 29 Meter en is door 2 rijen zuilen verdeeld in middenschip en zijbeuken, waarvan het eerste 13 en ieder der beide zijbeuken 8 Meter breedte bedraagt.

De omgangen om het hoogkoor, met de daarin uitgebouwde kapellen, zijn voorzien van gemetselde kruisgewelven, terwijl het plan om ook het hoogkoor zelven met steenen gewelven te overdekken (wat blijkt uit de spitsbogige muraalbogen om de vensters en verder uit het totaal gemis aan kroonlijst, welke laatste hoe eenvoudig ook, toch wordt aangetroffen in de later gebouwde hoofdbeuk) niet is uitgevoerd, zoodat het geheele gebouw thans voorzien is van eene houten plafondconstructie.

Midden op het kruis der kerk vindt men nog het overblijfsel of den voet van een torentje; door de wijze van verbinding van het thans nog bestaande kruisraam met kielkepers blijkt duidelijk, dat het torentje begrepen was in het eerste bouwplan en dan ook uitgevoerd is geweest.

De tegenwoordige ingang der kerk in het middenvak achter het priesterkoor is natuurlijk tijdens de Reformatie daarin aangebracht; voordat deze bestond, dienden blijkbaar de beide bijgebouwen aan de westen zuidgevels als ingangen en tochtportalen. De oorspronkelijke hoofdingang echter is zonder twijfel geweest in den Westgevel, tegenover de hoofdbeuk en onder het tegenwoordige orgel; gedurende den bouw zal er evenwel plan bestaan hebben zoodra mogelijk den toren op te trekken, getuige de nog aanwezige tanden en kasten en de groote open hoofdboog of arcade in dien Westgevel; men zou in dit geval den hoofdingang tijdelijk hebben moeten missen en men heeft hierin voorzien door een noodingang in een der zijbeukgevels, waarvan de dichtgemetselde nisopening nog zichtbaar is.

Na voltooiing van den bouw het torenplan opgevende, werd men genoodzaakt voor blijvende ingangen zorg te dragen en ontstonden alzoo de beide zijgebouwen met tochtportalen.

De restauratie van den bouw is aangevangen met het oudste gedeelte, d. i. priesterkoor met transepten. Reeds zijn de transeptgevels, zoomede alle kapellen, omgangen en de bovenbeuk van het hoogkoor met nieuwe steenen vensters voorzien, die met glas en lood zijn bezet, en is het metsel- en steenhouwwerk van cordons, plinten, banden, enz. aan de buitenzijde der muren grootendeels hersteld en in solieden toestand teruggebracht.

Dit gerestaureerde gedeelte maakt dan ook reeds, wanneer men van verre Brouwershaven nadert, een verrassenden indruk; die menigte nieuwe vensters met traceeringen in helder witten steen uitgevoerd, waarvan die der transeptgevels de kapitale afmeting van 12 Meter hoogte en 6 Meter breedte hebben, doen vooral het kontrast sterk uitkomen tusschen dit nieuw gerestaureerde en het oude verweerde gedeelte, en reikhalzend uitzien naar de voltooiing der restauratie; om het tot een harmonisch geheel te vereenigen.

Aan de binnenzijde van het hoogkoor, waar de met groefsteen bekleede pijlers (die ter hoogte van p. m. 2.50 nog de opene gaten vertonen, waarin de jubé of afsluiting van koor en omgangen was verbonden) en overigens alle kolonetten, bogen en graden gemetseld en geprofileerd zijn, wordt alles van de oude witkalk ontdaan, hersteld en opnieuw ingevoegd en aldus alle architectonische lijnen, die de constructie van pijlers, bogen en gewelven aangeven, zorgvuldig in haren natuurstaat teruggebracht; terwijl de vulvakken en nissen, wier onregelmatig metselwerk duidelijk toont oorspronkelijk aangelegd te zijn om te bepleisteren, weder zoodanig worden behandeld.

De leiding der werkzaamheden was tot heden opgedragen aan den heer J. Bos te Brouwershaven, die zich uitmuntend van zijne taak heeft gekweten, zooals blijkt uit de accurate en zorgvuldige afwerking der steenen vensters met omlijstingen en beglazing, het nauwgezet herstellen van lijsten, plinten, cordonbanden, enz. welke bij de geringe hulpmiddelen, de eigenaardige moeielijkheden, die men steeds bij het restaureeren ondervindt en met de in het begin voor dit werk onervaren werklieden der plaats bewijzen, wat met goeden wil, ambitie en energie is tot stand te brengen.

Het is dan ook te hopen, dat de eenmaal aangevangene restauratie geene vertraging moge ondervinden, en dat bij de aanstaande beraadslaging in de Tweede Kamer de aanhangige Wet tot instandhouding van monumenten als het kerkgebouw te Brouwershaven een gunstig onthaal moge vinden, opdat dergelijken bouwwerken, die getuigenis afleggen van den kunstzin onzer voorvaderen voor geheelen ondergang mogen worden behoed E.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op de veiling van oude Teekeningen en Prenten 15 Mei l.l. door de Boekhandelaar R. W. P. de Vries

te Amsterdam gehouden, werden o. a. de volgende prijzen besteed:

Teekeningen.

16 Dirck Barendsen, Heilige familie *f* 8.—, 40 Cats, Landschap *f* 24.— 92/93 Hendriks, het Noorder en Zuider Spaarne te Haarlem 2 stuks *f* 34.—, 110 Jelgerhuis, de Groote Kerk te Haarlem *f* 11.25, 137 Langendijk, Hoofdwacht *f* 8.50, 153 en 154 Merian, Bloemen en Insecten *f* 13.50, 160—163 Milatz, Gezichten in Haarlem *f* 17.—, *f* 16.—, *f* 12.— en *f* 18.—, 171 A. v. d. Neer, IJsvermaak *f* 12.50, 182 Ostade, Binnenhuis *f* 16.—, 201/2 Rademaker, de Groote Kerk te Haarlem *f* 51.—, 217 Saenredam, de St. Anna Kerk te Haarlem *f* 28.—, 253 v. Ulsent, de Groote Markt te Haarlem *f* 20.50, 1167 Bril, Riviergezicht *f* 17.50, 1204 J. A. Langendijk, Kermis te Rotterdam *f* 16.—, 1260 v. d. Vinne, Gezicht op Arnhem *f* 12.50.

Prenten.

456 Durer, de Kruisiging *f* 25.—, 548 Verzameling Houbraken *f* 30.—, 560 de Joden, Cornelis en Jan Evertsen *f* 20.—, 631/32 Nolpe, de vier Jaargetijden en de vier Elementen *f* 30.25, 799 v. d. Velde, Curia Brabantiae *f* 16.50.

—

1148 Portret van Vondel, schilderij door Philips de Koning *f* 48.—.

— Het wetsontwerp waarbij aan de Regeering het gewoon jaarlijksch krediet van *f* 85,650 voor het herstellen van monumenten wordt toegestaan is door de 2e Kamer aangenomen. Daarbij had een korte discussie plaats, welke op aardige wijze het gebrek aan logica in het licht stelde, waardoor zich de behandeling van de zaak der gedenkteekenen kenmerkt.

Bij de beraadslaging over de begrooting voor 1879 werd dit krediet op aandrang der heeren de Jong, de Jonge en Patijn der Regeering onthouden, eensdeels omdat de Kamer in de onzekerheid verkeerde of de Minister van Binnenlandsche Zaken zou gehoor geven aan de wensch der vertegenwoordiging tot behoud der Adviseurs Commissie, anderdeels omdat men de Regeering niet vertrouwde; het was vooral de heer Patijn, die de houding aannam van een bijzonder nauwkeurig ingelicht mensch, en die den Minister er van beschuldigde, dat hij aan de Kamer wel is waar talrijke inlichtingen en cijfers aangaande de monumenten gegeven had, doch valsche inlichtingen en valsche cijfers. De Kamer door die aantijgingen geschokt, weigerde het geld. Zij verlangde, en te recht, een helder gezicht in de zaak.

De Minister van Binnenlandsche Zaken diende daarop twee ontwerpen in: het eene bepaalt de lijst der monumenten waaraan herstellingen zullen gedaan worden, en beperkt de sommen daaraan te besteden; het andere opent het gewone jaarlijksche krediet. Van de nadere inlichtingen, welke de Kamer meende te ontvangen, geen spoor. Zekerheid daarentegen dat de Adviseurs Commissie, waarin velen een goed middel van contrôle op de deugdelijkheid der restauratien zagen, is afgeschaft.

En desalniettemin stond de Kamer zonder de principiëel wet onderzocht te hebben, de gelden toe, die volgens de heeren de Jong en Patijn den Minister in de verzoeking brengen om valsche cijfers en onware inlichtingen medetedeelen.

De heer Patijn, afgevaardigde van Gouda, had nog een andere teleurstelling.

De Minister van Binnenlandsche Zaken had het raadhuis van Gouda, waar eerlang de stembus bij de aftreding van genoemden afgevaardigde zal geopend worden, afgevoerd van de lijst der monumenten, waarop dit gebouw in December 1878 en ook in vorige jaren voorkwam. De heer Patijn, die ook nu weder bleek eene bijzonder nauwkeurig ingelicht mensch te zijn, haalde twee officieele brieven aan, waarbij de Regeering *zich verbonden had* aan het Goudsche Raadhuis Rijksbijdragen te verleenen. En toen de Minister antwoordde dat hij niets wenschte te praejudicieeren en omtrent dit Raadhuis geenerlei toezegging kon doen, verklaarde de heer Patijn in vrij krasse bewoordingen, dat hij geen vertrouwen had in den Minister die verklaarde niet te durven toezeggen, dat hij *gestand zou doen*, hetgeen hij *schriftelijk* aan een gemeentebestuur *heeft te kennen gegeven.*

52 Kamerleden daarentegen stoorden zich daaraan niet en namen de wet aan.

Conclusie: minder licht, meer verwarring, zes maanden verloren, en toepasselijkheid van een uitdrukking van den heer Verhijen, *geen houding.*

— De tentoonstelling van schilderijen en kunstwerken in het gebouw van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, werd Saterdag 31 Mei te 12 uren door den burgemeester, den heer Joost van Vollenhoven geopend. De voorzitter der tentoonstellings-commissie, mr. W. H. 's Jacob, hield een korte toespraak, die door den burgemeester beantwoord werd. Daarna werd door de aanwezigen, waaronder men opmerkte den secretaris der gemeente en de wethouders Viruly en Van Gennep, een wandeling door de zalen gedaan, om het vele schoons hier tentoongesteld te bezichtigen.

Onder de 594 nummers dezer collectie komen de namen van bijna alle Nederlandsche en vele buitenlandsche schilders voor. Louis Apol, Artz, Van de Sande Backhuyzen, Bisschop, Cunaeus, de Haas, Heemskerk van Beest, Israëls, Jan ten Kate, Koekkoek, Masure, Mauve, Mesdag, Mej. Ida Molijn, C. Rochussen, Schelfhout, Schipperus, Prof. Struys, Verveer, de Vogel en Witkamp zijn allen op deze tentoonstelling vertegenwoordigd; de vrienden van de kunst hebben dus ruimschoots gelegenheid om een veelzijdig kunstgenot te smaken. De plaatsing der schilderijen in de heldere zalen komt ons, op het eerste gezicht, uitmuntend geslaagd voor.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BELGIË. De Belgische regeering heeft besloten te Brussel een school voor kunstindustrie te stichten. Een Koninklijk besluit heeft onlangs een commissie ingesteld, belast om de organisatie dier instelling voor te bereiden. In die commissie is het gemeentebestuur der hoofdstad vertegenwoordigd door een der schepenen en door een architect, hoogleeraar aan de Brusselsche kunstacademie. De vijf andere leden zijn de directeur der Schoone Kunsten aan het Departement van Binnenlandsche zaken en directeuren of hoogleeraren der Academiën van Antwerpen, Luik, Gent en Leuven.

ADVERTENTIËN.

Im Verlage von ***ERNST WASMUTH*** in Berlin, Werderstrasse 6, ist erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

DER TODTENTANZ

VON

HANS HOLBEIN.

NACH DEM EXEMPLAR DER ERSTEN AUSGABE IM KÖNIGL. KUPFERSTICH-CABINET ZU BERLIN IN LICHTDRUCK NACHGEBILDET.

MIT ERLÄUTERNDEM TEXT HERAUSGEGEBEN

VON

FRIEDRICH LIPPMANN.

Ein Band in klein-8 von 40 Tafeln . . . . Preis M. ***10.—***

Sold by Mr. W. C. DE GRAAFF, Haarlem.

MEMOIRS

OF

SIR EDWIN LANDSEER.

A sketch of the life of the artist, illustrated with reproductions of 24 of his most popular works by

F. G. STEPHENS.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

Ontmoetingen ter Zee en te Land.

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 deelen ***f 4.25.***

......Een prachtig boek, waarvan de lektuur den indruk maakt, alsof men aan den haard is gezeten bij een gezellig oud heer, met een goedig gelaat, met oogen die, trots den invloed der jaren, u nog even helder als trouwhartig aanzien, terwijl nu en dan om zijne lippen een glimlach speelt vol schalkschen humor.

......Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek, dat wij vooral het jonge Holland aanbevelen. *N. Rotterd. Courant.*

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franco per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

Toen de redakteur van „*de Kunstbode*" onlangs het voorrecht te beurt viel de portefeuille van zijn geachten medewerker Jhr. Mr. Victor de Stuers te mogen doorbladeren, ontdekte hij naast de keurige teekening van het kasteel *Brederode* — die onze lezers voor veertien dagen ontvingen — eenige zeer karakteristieke „*Bilder ohne Worte*," waarvan de geestige teekenaar er thands éene ter reproduktie aan „*de Kunstbode*" afstaat. Dankbaar voor het geschonken voorrecht, koesteren wij de hoop onze lezers nog een of ander maal met iets dergelijks te mogen verrassen.

KUNSTINDUSTRIE VOOR IEDER.

door J. H. VAN DUINEN.

III.

Recipe....

„Men gaat heen en neemt...."

Aangezien onze tijd echter 't verband tusschen „heengaan" en „blijven om gebruik te maken" min helder vindt, zullen wij deze recept-methode van „*de zuinige keukenmeid*" of *Juffr. Zierickhoven* maar niet overnemen. Bij 't geen nu volgt, valt het evenwel moeielijk deze klip te ontzeilen. Men vergeve dus den vorm.

1°. *Beeldhouwwerk.* Deze zaak kan door ons, knutselaars, slechts in beperkten zin worden opgevat. Van het menschbeeld kan in de verte geen sprake zijn, tenzij van elders aangevoerd en door ons te pas gebracht.

Betreffende dit *te pas* aanbrengen al aanstonds eene opmerking van hoog belang. De heeren knutselaars zijn in den regel tuk op sloopwerk, waarvan zij alles *con amore* verzamelen. „'t Komt wel eens te pas" heet het. Snij- en draai-, giet- en pletwerk wordt later gebezigd aan en vermengd met eigen knutselarbeid, waardoor soms niet onaardige resultaten worden verkregen. Maar een groot struikelblok is daarbij meestal de *stijl*, het *karakter*.

Voor elk ornement bestaan twee voorname voorwaarden: *a*. het moet zijn functie als *versiering* vervullen; *b*. het moet dat doen in overeenstemming met het karakter van 't hoofdvoorwerp en van zijn medeornamenten. Bij vorige gelegenheid (pag. 58 onderaan) zagen we b.v. reeds dat *Grieksche* en *Spitsboogstijl* niet mogen worden verward. Maar de toepassing gaat veel verder, waarbij eigen nadenken en natuurlijke logica reeds goede hulpmiddelen zijn. Zoo plaatse men nooit zware ornementen aan een luchtig, teeder voorwerp. Het omgekeerde (mits 't niet kinderachtig worde) gaat gemeenlijk beter. Planten uit heterogene landen en bloeitijden gaan evenmin samen b.v. dahlia's

en seringen, Indisch vlechtwerk met spar-appels, of een noordsch product met palmbladeren, meloenen tusschen coniféren, enz. Op een voorwerp, doelende op de zeevaart zal wel niemand (tenzij om zeer bizondere redenen) land-militie afbeelden; evenmin het beeld van een land-held omgeven met scheepsattributen, enz. enz. Op deze klip verzeilt heel lichtelijk de onnadenkende knutselaar. Hij heeft een voorwerp onderhanden, vindt eenig fraai ornementwerk, welks *afmetingen* hem te stade komen, let nu niet op *karakter*, en vervalt daardoor in hoogst onjuiste samenvoegingen. 't Is een gebrek van veel hedendaagsche huizenbouwers terra-cotta ornementen aan de gevels te plakken, waarbij alleen de *duimstok* de bruikbaarheid bepaalt. [1])

Niemand late zich echter door 't bovenstaande afschrikken! Natuurlijk gevoel doet reeds veel; een goed handboek voor ornement-leer — een aangename studie — het overige.

Keeren wij thans terug tot ons beeldhouwwerk! Wij zeiden: van het menschbeeld kan in de verte geen sprake zijn, tenzij van elders aangevoerd en door ons te pas gebracht. Laat ons trachten in alles zooveel mogelijk *waar* te blijven; ondragelijke karrikaturen moeten we vermijden. Voorloopig bepalen we ons tot eenvoudige krul- en festoenversiering. Onze best te bezigen grondstof is HOUT. Zeer hard zijn: palm-, ebben- en palissanderhout, en schier alles wat Indië daarin oplevert. Hard zijn: eiken-, (vooral wanneer 't oud is) beuken- en esschenhout. Zacht zijn: populier- en lindehout. Licht splijtend is het cederhout (de meeste sigaar-kistjes zijn er van) maar laat zich gemakkelijk bewerken. Voor timmerhout bezigt men 't gewone vuren- en greenenhout. Wanneer het laatste *vettig* is kan men er ook snijwerken in uitvoeren. Schier al onze inlandsche vruchtboomen leveren fraai gevlamd hout; van sommige echter is 't wat lastig te bewerken. Het ahornhout is voor alles geschikt, vooral voor zaagwerkjes, welke tegenwoordig zeer in de mode zijn. — De hardste soorten laten zich het fijnst bewerken; de andere minder, wegens het gemakkelijk afspringen van scherpe punten, kanten enz. Werkelijke beeldhouwers kiezen dan ook schier altijd de eerste. Oesten (kwasten) in het hout zijn, bijna zonder uitzondering, ijzerhard. Dun eikenhout, vooral nat gemaakt, laat zich buigen; eschenhout is zeer taai. Van Spaansch en Indisch riet is dit bekend. Dóórnat hout breekt niet zoo spoedig als het drooge, maar is lastig in ander opzicht.

Met de massa nog overige houtsoorten hebben wij minder te maken. Ook willen wij niet al te wijdloopig worden.

De uitvoering kan geschieden op drie wijzen: 1°. zóódanig dat de ondergrond (de plaat) met het snijwerk één geheel blijft (massief) en dit alleen geeft het ware karakteristieke relief; 2° door het snijwerk afzonderlijk te vervaardigen en later op de plaat te hechten (een gewoon surrogaat van meubelmakers) en 3° door — voor een festoen b. v. — de bladeren en takjes elk op zich zelf te snijden en daarna aan de plaat te verbinden. 't Laatste zal den knutselaar meestal 't gemakkelijkste vallen, en kan, als surrogaat altijd, wel aardige produkten leveren. Een voorbeeld. Ge wenscht een klimoprank? Let dan op twee zaken: op de natuur en op stijl van uitvoering! De natuur blijven we erkennen als bron van motieven; maar 't zou ons oog niet aangenaam aandoen indien wij haar botweg wilden volgen. Te groote navolgingszucht zou ons zóó dicht bij de natuur brengen, dat ons oog, tot een fameus *qui vive* opgevoerd, te veel eischend zou worden. Van vorm zou men vervallen in natuurlijke kleur, van haar in natuurlijke grondstof, — alles te samen genomen *de natuur* zelve. Over dit onderwerp is veel te zeggen; knappe mannen hebben er over geschreven. Voor 't oogenblik kan ik slechts den raad geven: vergelijk goed snijwerk met de natuur, waaraan het zijn motieven heeft ontleend! 't zal u reeds een goed oog op *stijl en karakter van uitvoering* geven. De zucht om zoogenaamd *natuurlijk* te blijven bederft dagelijks heel wat ornementwerk, alleen door gebrek aan studie van stijl.

Bezie dus een klimoprank *in natura*, beschouw vervolgens eenig goed beeldhouwwerk, en snij dan te huis zooveel groote en kleine klimopbladeren als ge meent noodig te hebben. Bezig daartoe half duims hout, (hoe zwaarder hoe mooier, maar ook veel moeilijker) teeken daarop den vorm uwer bladeren, en zaag ten naasten bij uit. Verder: een blad is nimmer geheel plat; soms buigt een blad naar voren, een tweede achterwaarts; een derde vertoont golvingen, enz.; dat geeft bevallige losheid, en die moeten we behouden. Dus in onze platte houten bladeren aan het snijden en steken, waarbij de gudsen goed te pas komen. Op de eene plaats behoudt het hout zijn volle dikte, op de andere snijden we zooveel weg dat er bijna niets overblijft. Daardoor zullen sommige bladeren naar vorm buigen, andere bijna verdwijnen in de plaat, waarop zij later gehecht worden. De onderkanten der bladeren snijden we flink schuinsch weg, op dat er niet te veel hout zichtbaar blijve.

In de natuur staan de bladeren echter zelden *enkelvoudig* naast elkander; zij bedekken en verbergen soms elkaar. Dat dienen we te volgen. Daartoe teekenen we en zagen twee en drie bladeren, die elkâar half bedekken; laten het voorste ('t geheele blad) naar de vorm buigen en hakken de anderen diep in. Of we nemen van onze losse bladeren gedeelten, en laten die stukken achter een geheel blad uitkijken. Voor steeltjes kunnen we rijswerk gebruiken, indien het slechts het juiste karakter kan weêrgeven; of we snijden die van gespouwen riet, niet te stijf. 't Hechten op de plaat geschiedt met kleine draadnagels, door een drijver (*dreevel*) goed áángeslagen.

Ander voorbeeld: een druiventros. Snij van hout (niet laten draaien) grooter en kleiner kogels (druiven). Neem dan dikke plamuur (zie later) leg daarvan op de plaat een heuveltje, in omtrek van vorm als een druiventros, en druk eenige houten druiven daarin vast; groot of klein moet de natuur u leeren. In eenige der nog losse druiven boort ge een gaatje, steekt daar een lange draadnagel door, die ge hier en daar in de plamuur drukt. Daardoor plaatst ge enkele losse druiven op en half tusschen de andere; om stevigheid te bevorderen snijdt ge van sommige druiven eerst iets af. Ook wordt daardoor te groote

[1]) Hoe bedroevend grappig sommige bouwmeesters met ornement omspringen bleek mij eens bij 't aanbrengen van consôles (menschbeeld?) onder een balkon. Op mijne aanmerking dat die menschen onmogelijk zóó konden *dragen*, doch, volgens tastbare natuurwet het balkon moesten laten vallen, werd geantwoord: „heb daarvoor geen zorg! dat zal nooit gebeuren, wijl zij met zware koperen houvasten aan 't balkon *hangen*."

vrijheid in het relief vermeden, 't geen anders aan 't karakter van gesneden hout schade zou doen. Bedenk toch dat wij met onze *losse* druiven lichtelijk een relief verkrijgen, schier onbereikbaar voor den houtsnijder, die massief werkt. Geen overdrijving dus! Zorg vooral aan de kanten halve druiven op de plaat te hechten, dan toont het geheel meer massief. De — voor een beeldhouwer niet te bereiken — holten tusschen de druiven giet ge vol dunne plamuur, om dezelfde reden, zoo even genoemd.

Andere manier. Neem een dun plankje en boor er gaatjes in; bedien u dan van de „houten knikkers" (*vulgo*) der eikenboomen, waarin ge een gaatje drukt, daarna eenige dier bolletjes aan een touwtje rijgt, en dit laatste, met behulp der gaatjes in het dunne plankje, daaraan vastbindt; — de knoopen zooveel mogelijk verbergende. Daaruit kan, met eenigen smaak, een goed beeldhouwwerk gezien, een aardige druiventros ontstaan, zoowel *en relief* als *en ronde bosse*. Ook hier moeten de holten vol dunne plamuur worden gegoten, om het geheel moeten meer als uit één stuk gebeiteld te doen voorkomen.

Eindeloos vele modellen wil ik u niet aan de hand doen; eigen vinding zal u verder brengen en met meer genoegen. Neem goede voorbeelden! — ze bestaan nog overal; — tracht die na te volgen! zoo goed mogelijk. *Werkelijk* snijwerk, in al zijn eigenaardig karakter, kan ik u niet leveren; maar het surrogaat, met liefde behandeld, kan een huis heel wat vervrolijken voor weinig geld, nuttige en aangename bezigheid verschaffen, bovenal leeren *zien* en *onderzoeken*. Zeg niet moedeloos: „ik ben geen knutselaar; daartoe staan mijn handen verkeerd" — 't oude praatje. Met soortgelijke recepten als ik u geef kan ieder iets maken, eerst wellicht wat onbeholpen, spoedig beter. En 't is een zóó aangename en zelfbeloonende arbeid; dat men vrij zeker, ná elk begin, tot méér studie zal worden uitgelokt.

't Gebruik van *leder* voor geïmiteerd snijwerk keur ik af; alleen bij zeer oppervlakkige beschouwing lijkt het er iets op. Veel beter gaat het — lach gerust, lezer! ik doe meê — met stopverf. Beproef eens hoe geestig ge met een vochtig mes in deze grondstof kunt werken! De scherpe kanten en uitstekende punten hebben echter, schoon droog en hard geworden, weinig weêrstandsvermogen, even als *gips* en (gebakken) *klei*, in welke laatste stof echter prachtige resultaten zijn te verkrijgen; — voorzichtig gebruik aanbevolen. Bij elk der genoemde stoffen zorge men echter te zachte, te ronde kantlijnen te vermijden, 't geen vooral bij de taaie stopverf vrij lastig is. Ik meen dat het beter is te scherp dan te zacht te werken, wijl 't eerste te verhelpen valt. De juiste middenweg wordt eerst duidelijk door studie.

Maar van *plamuur* (krijt en lijm, zie later) kan men zeer aardig relief vervaardigen. Ge wenscht b.v. op een doos een vogel, en vindt bezwaar dien van hout te snijden. Handel dan als volgt: teeken met potlood op het deksel (de plaat) den vogel in profiel; draag zorg dat de ruimte binnen dien omtrek goed schoon geschraapt zij (tegen vet enz.); bevochtig dan met een penseel het hout, altijd binnen den omtrek, tot aan den rand. Dit bevochtigen is dienstig ter *verbinding* van de aan te brengen plamuur met het hout. Neem voorts niet te dikke plamuur, en breng daarvan met een plat houtje (spadel) telkens iets op het vochtige hout. De plamuur zal door de vochtigheid wegvloeien, maar den potlood-omtrek niet overschrijden. Waar de vogel het dikst moet zijn, brengt ge gaandeweg meer plamuur. Wanneer de vereischte dikte is verkregen (liefst wat overdreven, want de drooging doet haar vrij wat krimpen) laat ge alles staan tot den volgenden dag, als wanneer het droog genoeg zal zijn tot verdere bewerking. Neem dan dunne plamuur, en breng met een penseel de détailvormen aan: veertjes, pennen, nageltjes enz.; terwijl ge met een hard stukje hout of een mesje ook vormen kunt indrukken, insnijden en inschrapen. Gaat dit laatste niet gemakkelijk, neem dan een vochtig penseel, waarmede gij veel kunt bijwerken. Eene proef brengt u op de hoogte. Om niet te veel plamuur noodig te hebben, kunt ge aanvullen met stukjes hout of kurk.

Op deze wijze zijn geheele paneelen van relief-werk te voorzien. Aangezien gewone plamuur meestal wit is, moet alles later beschilderd of geverwd worden.

Plamuur. We hebben daarover reeds herhaaldelijk gesproken; laat ons daarvan aanstonds meer zeggen. Plamuur wordt gemaakt door de vereeniging van dunne lijm (dus gesmolten) met krijt, 't geen zeer hard wordt door drooging. Bezigt men loodwit en lijm — 't wordt als ijzer. Andere plamuur, op muren of vochtige plaatsen nuttig, bekomt men aldus: half krijt, half loodwit, vermengd met terpentijn en eenige lijnolie voor het kleven; de laatste moet vooral gekookte zijn. — Nog bestaan er veel middelen om een dergelijke grondstof te vervaardigen; elk varieert op zijne wijze. Drooge verf in de plamuur geeft natuurlijk kleur.

Metaal. Betreffende 't bezigen hiervan kan ik kort zijn. De beste weg loopt alweêr uit op goede modellen, en 't beste middel van uitvoering is eigen nadenken. Ook wil ieder technicus wel eenige inlichting geven. Niet te dik plaatmetaal laat zich met een goede schaar knippen. Van lood en tin, later bijgewerkt, kan een liefhebber heel wat gieten of *koud* vervaardigen; koper is een prettige grondstof voor den knutselaar. Gepolijst zink kan doorgaan voor ijzer; 't blijft langen tijd blank en roest weinig. — Bij dit onderwerp zal ik even spreken over

Soldeeren. Vraag bij den werkman een stukje *soldeer*; maak vervolgens de beide, aan elkaâr te verbinden stukken metaal goed, d. w. z. *absoluut* schoon, 't zij door schoonvijlen of schoonbijten door *geest van zout*. Leg inmiddels uw *soldeerboutje* in 't vuur, opdat het zeer heet (niet gloeiend) worde. Heb dan tevens bij de hand wat *soldeerwater*. d. i. *geest van zout*, verzadigd met *zink*. Hiermede bevochtigt ge — pas op uw handen! want *geest van zout* is geen kind — de beide op elkaâr te soldeeren stukken, legt die op elkaâr, voegt er een stukje *soldeer* bij, neemt de bout uit het vuur, strijkt die op een plankje schoon en raakt er de *soldeer* mede aan, die, aanstonds smeltend, de beide stukken metaal aan elkaâr verbindt. Dit in hoofdzaak.

Nog kon ik spreken van soldeeren „met de pijp, met de lamp" enz. doch — waar haal ik het einde! Volledig zoû ik toch niet worden; en, met het bovenstaande toegerust, zal de knutselaar wèl doen zich te vervoegen bij een koper- en blikslager, en aldaar eens te *zien*. Niets leert scherper.

Lijmen. Hierbij valt op te merken dat de lijm niet

te dik mag zijn, en 't gelijmde, ter goede drooging, vastgeschroefd of gekneld moet zijn. *Plaatmetaal* kan men op hout lijmen door middel van stevige *lijm*, vermengd met *Venetiaansche terpentijn*. Het droogt echter langzaam. Ook *lijm* en *standolie* laten zich bezigen: een stof, die tegen water bestand is. [1])

Schuren. Hout maakt men glad door schaven of vijlen, dan schuren met *haaihuid* of *schuurpapier* (beide in den ijzerwinkel te koop) en daarna met *puimsteen* en *olie*, waardoor het hout tevens donkerder gekleurd wordt. *Gothlandsche steen* schuurt nog fijner. In puimsteen zitten dikwerf kleine, harde doorns, die krassen maken. 't Is daarom goed twee stukjes puimsteen nu en dan tegen elkaâr te schuren, waardoor die doorns hun scherpte verliezen.

Moet het hout beschilderd worden, dan dient men het eerst te bedekken met eene *pasta* (plamuur), die met een houten spadel er over gestreken wordt, om de nerven van het hout te vullen. Wanneer deze plamuur goed droog is, schuurt men 't geheele vlak af met puimsteen en water, olie of terpentijn. Is na de eerste bewerking nog verf zichtbaar, dan moet de handeling nog eens verricht worden. Meestal zal de aanwending van terpentijn een doffen grond doen ontstaan; zoo niet, dan voege men bij de plamuur een weinigje *standolie*, die aanstonds dof doet worden door bijvoeging van terpentijn. Soms echter kan het een aardig effect geven in 't geheel niet te plamuren en — ter wille der natuurlijkheid — de nerven van het hout zichtbaar te laten.

Stopverf bestaat uit krijt en lijnolie, tot deeg gekneed; hoe meer loodwit er bij gedaan, hoe harder de stopverf door drooging zal worden. Terpentijn bevordert de drooging. Verfstof er door gekneed geeft er kleur aan; soms dienstig.

Olie. Om te schilderen en te verven bezigt men *rauwe*, d. i. ongekookte, en *gezoden*, d. i. gekookte lijnolie. Andere oliesoorten zijn voor ons overbodig. De eerste droogt langzaam; de laatste wel sneller, doch wil daardoor wel *korst* geve, in plaats van fijne oppervlakte. 's Zomers, wanneer er veel meer „drooging" in de lucht zit dan 's winters, bezige men meer rauwe dan in 't vochtige saisoen, b. v. $^5/_8$ rauwe tegen $^3/_8$ gekookte; in 't najaar half om half en 's winters méér gekookte. Maar zeer veel hangt hierbij van de grondstof af. Nieuw hout droogt spoediger dan 't reeds geverwde, en verdraagt dus méér rauwe olie. In poreus hout en meestal op metaal, vooral op zink, droogt de verf snel. Ook kan men rauwe olie bezigen, waarin eenig droogsel wordt gedaan: *secatief* voor donkere, *loodsuiker* voor lichte verven, echter niet te veel, wijl de verf dan lichtelijk blijft kleven, 'tgeen ongeloofelijk lang kan duren. Aan verf moet „*tijd van droogen*" gelaten worden; te veel dwingen door droogsel bederft haar gehalte. Men raadplege hierbij zijn verstand en de ervaring van anderen.

Bedriegers (zoo velen helaas!) die, laag genoeg, *surrogaten* en nog wel totaal onbruikbare, voor echte waar verkoopen, die gebrand zwartspaath ja! wat al? aanprijzen als *loodwit*, leveren eene soort van olie, geslagen uit *dederzaad*, alzoo genoemd *dederolie*, die altijd kleverig blijft, en den verbruiker veel displeizier oplevert. Afgeschepte, russische olie is de beste (d. i. geslagen van russisch zaad); men verkrijgt die van een *eerlijken* leverancier.

Om dezen of genen leek eene waarschuwing te doen toekomen merk ik nog op dat raap-, patent-, en boomolie *nooit droogen*. Men zij dus op zijne hoede!

Houtkleuren. Dit ga het politoeren vooraf! Hout*kleuren* (niet verwen) wil zeggen: eene dunne, transparante verf in hout te laten trekken, zoogenaamd inbijten. Onvoorwaardelijk alles daarin afkeuren kan ik niet; men zij echter spaarzaam! Daar bestaan vele recepten, die alleen voor het *inleggen* van waarde moesten zijn, niet voor groote massa. Men denke slechts aan dat akelige *rood-bruin*, even stuitend voor het oog als gevoel. Ik ga die recepten voorbij. Hout kleurt men het fraaist met *olie* (half om half) het blijft daardoor natuur. Voor imitatie-*ebbenhout* maak ik een uitzondering; dat is zoo moeilijk echt te krijgen. Daartoe late men eenige andere houtsoort, bv. peereboomenhout, inbijten met een aftreksel van *provinciehout* en *potasch*, 't welk ná drooging word bestreken met gewone *roest-inkt*. — oud ijzer, afgetrokken op azijn of bier. Het hout, ná drooging, goed gewreven zijnde zal heel aardig ebbenhout vertegenwoordigen; — voor lijstwerk dikwerf zeer gewenscht.

Maar zeer gemakkelijk (schoon ze spoediger rossig van kleur worden) zijn zwarte lijsten te verkrijgen door het hout eenige malen met *inkt* te bestrijken, telkens droogende, tot het diep zwart is; daarna opwrijven; — 't geeft ook zeer goed effect.

Politoeren. 't Zij mij vergund hiervan geenerlei handleiding te geven! Mijn afkeer van dat ongelukkige, tegenwoordig zooveel schilderachtigheid bedervende hulpmiddel is te groot, om het met liefde te kunnen behandelen. Wie er dus iets van wil weten ga naar anderen! Hoe zelfs de „groote luí" de onnatuurlijke schitterlichten van dat Neurenburger boerenglimpje in hun salons kunnen dulden, is mij een raadsel. Glimmend politoer, „scherp als een naald" in fotografie en het „beelderig fijne" in teeken- en schilderwerk vormen een driemanschap, te schuwen als de pest, als langzaam — doodelijk voor gezonde kunstopvatting.

Doch wat in plaats? Olie, niets dan olie. Bij de ouden is geen enkel schilderachtig meubel bedorven door politoer. En — hun produkten gaan tegen goud schier op de schaal... 't Schijnt dus dat ook zonder dat boerenglimpje wel iets goeds te bereiken valt. Waarlijk! wrijven met lijnolie (niet te veel gekookte, want *korst* zoû dan ontstaan) maakt minder blinkend, maar geeft zuiverder, degelijker karakter.

(*Wordt vervolgd.*)

[1]) Over lijm, die tegen water bestand is, spreek ik later bij het lijmverf-schilderen. Voorts deel ik hier mede, dat al mijn recepten op ervaring gegrond, dus deugdelijk zijn en bruikbaar, moge ook een wetenschappelijk ontwikkelde lezer over mijn gebezigde uitdrukkingen veelbeteekenend glimlachen. Een leek leest liever *hollandsch* dan *latijn*, en ik weet van dit laatste slechts eenige namen. We moeten dus maar geen *bluf* vertoonen!

EENE GEMEENTELIJKE ADVISEURS-COMMISSIE.

Voor eenige weken, toen de zoo algemeen betreurde opheffing van het Collegie van Rijksadviseurs in bijna alle dagbladen besproken werd, kwam mij bij de regeling van het Utrechtsche gemeente-archief het hierachter gepubliceerde ontwerp in handen. Natuur-

lijk trok het dadelijk mijne aandacht en het scheen mij belangrijk, dat reeds dertig jaren voordat de oprichting van het College van Rijksadviseurs een behoorlijk toezicht op de Nederlandsche kunstvoorwerpen scheen te zullen waarborgen, eene poging gewaagd was om op kleineren schaal iets dergelijks tot stand te brengen. Merkwaardig ook, omdat terwijl in 1844 velen een dergelijk toezicht van rijkswege als iets ongehoords beschouwden, hier beproefd was om hetzelfde denkbeeld van gemeentewege te verwezenlijken. Werkelijk iets ongehoords, maar daarom ook verwerpelijk?

De ontwerper is (het behoeft voor dengene, die met de Utrechtsche artistieke toestanden van dien tijd eenigszins bekend is, nauwelijks mededeeling) de heer Jhr. Mr. L. C. Hora Siccama, oud-voorzitter van het Munt-College. Ik zeg, het behoeft nauwelijks mededeeling, want overal en altijd stond de heer Siccama vooraan, waar het gold de kunst en hare beoefenaars te steunen. 's Rijks Munt dankt hem in het bizonder haar muntkabinet, hare collectie oude penningstempels en haar archief, door den voorzitter uit alle oorden des lands bijeenverzameld en in het Muntgebouw gered. De stad Utrecht is hem op artistiek gebied veel verschuldigd o. a. de stichting van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, dat (moge al het uiterlijk door de schaarschte der voorhandene geldmiddelen te wenschen overlaten) een zoo onontbeerlijk middel is geweest om het Utrechtsch publiek in staat te stellen kunstgenot op allerlei gebied te smaken. Deze laatste stichting geeft ook aan het hier gepubliceerde stuk eene dagteekening: het blijkt uit den inhoud, dat het ontworpen is kort na de oprichting van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen in 1844. Dat er van het plan niets gekomen is, is iedereen bekend; het schijnt zelfs bij het stedelijk bestuur geen punt van gezette overweging uitgemaakt te hebben. Maar zeer zeker zal men de verdiensten van den ontwerper niet minder rekenen, al zijn zijne pogingen niet met goeden uitslag bekroond. Een ieder moge oordeelen, of het door hem geopperde denkbeeld geene aanbeveling verdient.

„Ontwikkeling van het denkbeeld, dat van stadswege worde ingesteld een raad, bestemd om de belangen der kunst te behartigen.

De inrigtingen voor de beoefening van kunst, die in Utrecht, hetzij onder het oog der Regering, hetzij onder toezigt van particulieren bestaan, en de ondersteuning welke zij van stadswege genieten, leveren het bewijs op, dat aan die beoefening in het algemeen, doch inzonderheid van de zijde der Regering eene wezenlijke waarde wordt gehecht. En te regt. De tijden zijn voorbij, toen kunstgenot een voorregt was van rijkdom; de thans bestaande strekking tot het verspreiden eener bepaalde mate van beschaving, brengt mede dat ook kunstzin, naar gelang van behoefte, worde ontwikkeld. Beoefening van kunst maakt alzoo, in onze dagen, een noodwendig deel uit van vorming en opvoeding.

Uit dat oogpunt heeft kunstbeoefening eene hooge beteekenis, en bekomen de inrigtingen, die deze ten doel hebben, een hooger belang. Aan ontwikkeling, vorming, kennis, aan maatschappelijke behoeften zoo wel als aan rein genot dienstbaar te maken, verdienen die inrigtingen de belangstellende zorg des Bestuurs. Die zorg zou zich allermeest openbaren en het doelmatigst werken, in het geven eener bepaalde rigting aan het doel dier inrigtingen. Daarbij zou het in de eerste plaats aankomen op juistheid, op eenheid van begrippen en inzigten.

Echte kunstzin, smaak, kennis, vooral vertrouwdheid met de bestaande behoeften en met de middelen om aan dezelve te voldoen, worden in de eerste plaats gevorderd, om de kunst de plaats te doen innemen, die zij in onze dagen behoort te bekleden. Wanneer men nu, dat erkennende, het oog slaat op de wijze, waarop de bedoelde inrigtingen worden beheerd, dan vindt men overal het bewijs, hoe men bij de instelling van besturen, het oog in de eerste plaats gehad heeft op het administratief belang. Overal vindt men besturen, die elk jaar aftreden. Van welk gewigt nu zoodanig beginsel voor het materieele bestaan der inrigtingen zijn moge, zeker is het dat de belangen der kunst daarmede geheel worden uit het oog verloren. Het behoeft toch geen betoog dat, waar men een bepaald oogmerk wil bereiken, men met eenheid van inzigten en met daarnaar beraamde middelen moet te werk gaan. In zoover kan men als zeker stellen dat bij de gedurige afwisseling van besturen en, met dezelve, van inzigten en middelen, geenszins het bovenbedoelde verhevene doel der kunst kan worden bereikt, zoo al beseft en beoogd.

Eene inrigting, aan die bezwaren niet onderhevig, en welker roeping zou zijn de kunst te bevorderen, inzonderheid door het geven eener bepaalde rigting aan de bestaande kunstinrigtingen, zou alzoo wezenlijk nut kunnen aanbrengen.

Men gaat uit van het denkbeeld, dat, terwijl het Stedelijk bestuur zich slechts in het algemeen met de belangen der kunst kan inlaten, het de behartiging derzelve toebetrouwt aan eenige personen, die daarvoor geschikt worden geacht. Deze personen, tot eenen kunstraad, of onder welke benaming ook, vereenigd, moeten met gezag bekleed zijn. In de eerste plaats toch valt op te merken (en wie die met kunstenaren in aanraking kwam kan het ontkennen) dat het heel wat anders zegt in de wereld der kunstenaars, dan in die der kunst te leven. En echter, men kan deze niet genieten, zonder gene te dulden; of, anders uitgedrukt, die de kunst wil bevorderen moet zich ook de kunstenaars aantrekken; maar men moet, om de kunst te bestieren, de kunstenaars, hare priesters, tevens rigten. De kunst zelve nu, de aetherische, loopt wel niet om brood; maar met hare priesters is het anders gesteld, en in die omstandigheid ligt het middel om dien moeijelijken drom te beheerschen. In andere woorden, de bedoelde raad moet de beschikking hebben over de gelden welke strekken tot onderhoud der onderscheidene inrigtingen of, in het algemeen, van stadswege, in het belang van kunst en kunstenaars worden aangewezen.

In verband met die inzigten worden voorgesteld de volgende bepalingen:

1. *Het Stedelijk Bestuur stelt eenen raad in, bestemd om uit te maken het uitsluitend punt van aanraking van de onderscheidene kunst-inrigtingen en van de kunstenaars in het algemeen met het Stedelijk bestuur.*

NB. Rekesten, de belangen der kunst of kunstenaren betreffende, worden bij den Raad ingediend; of wel

om praeadvys in zijne handen gesteld. Ontwerpen tot kunstinrigtingen en dergelijke behooren niet zonder zijne voorkennis te worden uitgevoerd.

2. *De Raad, ten minste uit zes leden bestaande, wordt gescheiden in twee afdeelingen, van welke de eene hare bemoeijingen uitstrekt over de inrigtingen voor beeldende kunst; terwijl de andere de belangen der inrigtingen voor toonkunst voorstaat.*

NB. De zaak, op dezen voet voor het Stedelijk bestuur op de minst omslagtige wijze ingerigt, heeft het voordeel van minder omhaal en gemakkelijker werking.

Welligt is deze Raad, op dien voet geschoeid, later in overeenstemming te brengen met het nieuwe Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.

Welligt kunnen nu en dan belangen van meer algemeenen aard aan den aldus ingerigten raad worden toevertrouwd.

3. *Van de zes leden wijst het Stedelijk bestuur eenen tot Voorzitter en eenen tot Secretaris aan, die als zoodanig in beide afdeelingen fungeren.*

De overige leden worden bij voorkeur gekozen uit de besturen der bestaande inrigtingen.

NB. Kunstenaren behooren niet in aanmerking te komen.

4. *De Raad is uit den aard zijner inrigting bevoegd, om zich met de bestaande inrigtingen en genootschappen in gemeenschap te stellen.*

NB. In overeenstemming met deze bepaling, wordt door het Stedelijk bestuur aan de besturen der voornaamste kunst-inrigtingen kennis gegeven van het bestaan van den raad, en van het doel dat men daarmede heeft beoogd, en derzelver medewerking verzocht.

5. *De Raad stelt het Stedelijk bestuur jaarlijks bekend met de bestaande inrigtingen, hunne middelen van bestaan en hunne behoeften. Hij is bevoegd om, met opzigt tot dezelve, voordragten te doen aan het Stedelijk bestuur, en staat bij hetzelve de belangen voor der kunstenaars.*

NB. Ofschoon het weinig wenschelijk of zelfs raadzaam zoude zijn, zoo het Stedelijk bestuur zich aan het hoofd van alle kunst-inrigtingen wilde stellen, en een vrij werken veeleer moet bevorderd worden, is het nogtans van belang dat het zich aan alle late gelegen liggen, om het doel der onderwerpelijke inrigting te bereiken.

Er valt nog genoeg daar te stellen, waarin de stad *kan* voorgaan. Er valt vooral veel te regelen en te herstellen; daarin *moet* de stad voorgaan.

6. *De geldelijke toelagen uit de Stedelijke middelen, voor de onderscheidene inrigtingen of voor kunstenaren bestemd of te bestemmen, worden, bij uitsluiting, in handen gesteld van den Raad, die dezelve, namens het Stedelijk bestuur, aan de belanghebbenden uitreikt, en de bewijzen van kwijting bij het bestuur overbrengt.*

NB. Men zou bijna van oordeel zijn, dat zonder deze bepaling de geheele maatregel zijn doel zal missen. Alle pogingen tot verbetering zullen ligtelijk kunnen worden verijdeld, tenzij de Raad eenige *magt* hebbe; het eenige middel om hem die te geven, ligt in de hiernevenstaande bepaling

De onderwijzer, de kunstenaar, die zich aan zijne verpligtingen onttrekt, moet tot dezelve kunnen gehonden worden. Het werkdadigste middel daartoe is hierneven aangewezen.

7. *De Raad heeft de bevoegdheid om alle geschillen tusschen inrigtingen, derzelver besturen onderling, of met kunstenaren ontstaan, te beslegten; hij zal daarbij in overeenstemming met het Stedelijk bestuur te werk gaan.*

NB. Dat de eene inrigting de andere tracht te benadeelen, is niet vreemd. Zal iets wezenlijk goeds worden tot stand gebragt, dan is eensgezindheid daartoe eene eerste voorwaarde. Alle verdeeldheid moet kunnen worden te keer gegaan; zij kan slechts op nadeel voor de kunst uitloopen.

Van niet minder gewigt is het, den verderfelijken invloed dien baatzucht en eigenbelang op de kunst kunnen hebben, te keer te kunnen gaan.

8. *De Leden van den Raad worden aangesteld voor een onbepaalden tijd.*

NB. De nevenstaande bepaling vloeit van zelve voort uit het standpunt van waar men is uitgegaan. Men ziet niet in, dat zij veel nadeel kunne hebben.

9. *De Raad deelt jaarlijks aan het Stedelijk bestuur een verslag mede van zijne verrigtingen, verzeld van de beschouwingen, ter zake der hem aanbevolen belangen, waartoe hij aanleiding zal hebben bekomen.*

NB. Het bestuur moet aanleiding hebben om de inrigtingen naar de veranderde behoeften des tijds te wijzigen; en, evenzeer, om daar te stellen wat van nut kan zijn.

10. *De kosten, die door deze inrigting worden te weeg gebragt, worden door de stad geleden.*

De declaratie wordt jaarlijks voor den.... .. bij het Stedelijk bestuur ingeleverd.

In verband met het voorgaands zou de Raad kunnen worden zamengesteld uit de HH.

Mr. W. M. J. VAN DIELEN, *Voorzitter.*

leden voor de afdeeling voor beeldende kunst.	Jonkhr. P. VAN LOON, voor Kunstliefde.
	Dr. G. MUNNICKS VAN CLEEFF.
leden voor de afdeeling voor toonkunst.	Dr. F. C. KIST, voor het Coll. Musicum.
	Mr. H. G. RÖMER, voor de Maatsch. v. Toonkunst.

Mr. L. C. HORA SICCAMA, *Secretaris.*

Tot dusver de heer Hora Siccama. Niet waar, het is verrassend? Geen uwer had zeker gedacht, dat in 1844 iets dergelijks bij iemand zou opgekomen zijn! En thans, zou ook nu nog niet het denkbeeld zijne goede zijde hebben? Zou het niet overweging verdienen, nu de Staat zijne macht en zijnen invloed op artistiek gebied uithanden gegeven heeft of, de gemeenten niet van hare zijde in ontstane leemte eenigszins zouden kunnen voorzien? Algemeen klaagt men, dat alle toezicht ontbreekt en de zaken weder als van ouds in het wild zullen loopen; waarom niet beproefd, of men buiten den Staat om, die onwillig is, onze monumenten kan beschermen? Ik wil niet beslissen, of nu juist het in 1844 geopperde denkbeeld thans in denzelfden vorm uitgevoerd moet worden. Het eene gemeente-

bestuur zal daaromtrent andere denkbeelden hebben, dan het andere, en een ieder kan in hare organisatie geheel vrij blijven. Maar het denkbeeld om een locaal toezicht op de voortbrengselen der kunst te hebben, hoe dan ook geregeld, verdient dunkt mij alle aanbeveling. Ook naast een rijkscollege zou zulk eene commissie haren werkkring vinden; in vele opopzichten zou zelfs een locaal toezicht beter en vruchtbaarder kunnen werken, dan een centraal comité. In eenige gemeenten is men er reeds toe moeten komen, vaste raadscommissiën voor artistieke belangen samen te stellen. Utrecht en Rotterdam hebben hunne archief-commissiën, die tevens toezicht op de gemeentelijke musea houden. Arnhem en Haarlem bezitten raadscommissiën voor hunne museums, Amsterdam eene speciale schilderijencommissie, (die ongelukkig in de plaatsing der meesterstukken nog geene noemenswaardige verbetering heeft kunnen aanbrengen!) Enkele gemeenten hebben (als b. v. Utrecht) „het onderhoud van historische gedenkteekenen" zelfs reeds als memoriepost (*) op de gemeente begrooting uitgetrokken. Welnu, de grond is reeds gelegd: men ga slechts éenen stap verder en drage aan deze commissiën het toezicht over de monumenten op, zoo mogelijk met een klein crediet, en zeker zal zoodoende menig belangrijk voorwerp van den ondergang gered worden. De wijze, waarop men dat toezicht regelen zal, hoe de bevoegdheid dezer commissiën omschreven zal worden, is eene quaestie van latere zorg.

Utrecht, Mei 1879. S. MULLER Fz.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Nadat gedurende acht dagen de bodem der voormalige Hofkapel op het Binnenhof was uitgegraven, waarbij een twaalftal bij de verbouwing van 1685 onder den vloer geborgen grafzerken aan den dag kwam en evenveel grafkelders ontbloot werden, is men er op Maandag 9 Juni toe overgegaan, in tegenwoordigheid van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid een zoogenaamd onderzoek in te stellen. Wijl de Rijks-Adviseurs voor de Monumenten niet meer bestaan, had de Minister aan den heer Mr. Veegens, Griffier van de 2e Kamer der Staten-Generaal opgedragen, dit onderzoek op zich te nemen. De heer Veegens gaf echter te kennen, dat hij de verantwoordelijkheid niet alleen op zich wilde nemen, en den raad zou inwinnen van verschillende deskundigen. Daarop schijnt door den Minister geen beslissing genomen te zijn.

Van regeeringswege was dan ook niets gedaan om het onderzoek wetenschappelijk te doen zijn. Acht dagen lang was de bodem der grijze Kapel omwoeld zonder eenige wetenschappelijke leiding, en op Maandag ll. was geen enkele maatregel getroffen om te zorgen, dat voor de wetenschap der geschiedenis en der archaeologie eenige uitkomsten verkregen werden van een onderzoek, hetwelk, wanneer het uit louter nieuwsgierigheid plaats heeft, veel gelijkt op gewone gravenschending. Behoorlijke plannen en teekeningen waren niet in gereedheid gebracht, voor het vervaardigen van photographiën was niets voorbereid; onder al de nieuwsgierigen, leden der Staten-Generaal, der rechterlijke macht, van de balie enz., die zich in een dichte drom, om de overblijfselen van graaf Albrecht verdrongen, en de asch van Jacoba van Beijeren aangaapten, zocht men te vergeefs een genees- of heelkundige, die omtrent de te onderzoeken overblijfselen eenige inlichting hadde te kunnen verstrekken. Zoo werd dan de eene looden kist na de andere opengescheurd, met geen andere vrucht, dan dat men tot de erkentenis moest komen, dat Mr. Visser in 1770 met uiterst veel nauwkeurigheid alles had nagegaan en opgeteekend en er destijds tien maal meer zorg aan het onderzoek was besteed dan thans.

Toen men de betrouwbaarheid van het verslag der lijkschouwing van 1770 geconstateerd had, werd het geheel doelloos hetzelfde onderzoek in alle bijzonderheden te hervatten, tenzij men dit met nog grooter nauwkeurigheid hadde willen instellen, iets waartoe men zich niet had voorbereid. Doch de drift der nieuwsgierigheid was te sterk, en zelfs de lijkkist van de dochter van den ongelukkigen graaf van Egmont, welke in 1770 ongeopend bleef „omdat het opschrift meldde, wie daarin begraven was," moest nu losgereten worden.

Het geheele zoogenaamde onderzoek maakte op velen een pijnlijken indruk; men gevoelde zich er over geërgerd, dat te midden van een ordeloos doorelkâar loopende menigte, de stoffelijke overblijfselen van de oude souvereinen van Holland, van de edele mannen en vrouwen der XIVe, XVe en XVIe eeuwen in hun rust werden gestoord, zonder dat eenig wetenschappelijk doel werd beoogd, zonder dat iets anders werd verkregen dan bevrediging van vulgaire nieuwsgierigheid.

De eenige vrucht die het openen van de lijkkisten der graven en gravinnen van Holland opbracht, zijn de photographiën, welke Jhr. Mr. Victor de Stuers het gelukkig denkbeeld had voor eigen rekening te doen vervaardigen, doch, die naar wij vernemen, lang niet zoo goed zijn uitgevallen als zulks hadde kunnen geschieden, indien het onderzoek behoorlijk ware georganiseerd.

Dat hier een wetenschappelijke, met de noodige middelen toegeruste Commissie als die der Rijks-Adviseurs nuttig ware geweest, schijnt niet twijfelachtig.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

FRANKRIJK. Onder de stukken op de tentoonstelling van aquarellen in de Rue Lafitte te Parijs ingezonden, bewondert men eene teekening van Doré het portret zijner moeder in levensgrootte.

— De jury van den salon te Parijs heeft geen licht werk gehad; er zijn 1000 schilderijen meer ingezonden dan het vorig jaar. In vijf dagen had de jury 1900 schilderijen afgedaan, of 380 per dag, en daar de jury slechts van 9 uur 's morgens tot half één zetelt, kwam voor elk schilderij slechts 2 minuten. De kleine schilderijen defileeren dan voor de jury op een beweegbaren standaard, die door een bediende wordt voortgestuwd, de grootere gaan op den *Rigolo*, een groote ezel op vier wielen, waarmede het schilderij in het beste licht geschoven wordt. Zoodra de schilderijen zijn geoordeeld, worden zij geteekend: A (*admis*), R. (*refusé*) of R † (ter zijde gesteld tot nadere beoordeeling, *à révision*). De artisten ontvangen schriftelijk bericht van deze beide beslissingen.

(*) Ik zeg „als memoriepost"; want eene som van *f* 1000 voor onderhoud en vermeerdering van archief, bibliotheek en museum *en bovendien tot onderhoud van historische gedenkteekenen* is niet serieus.

ADVERTENTIËN.

DIRK ANSINGH & Co.,

ZWOLLE.

Diezerstraat E 49. VOORHEEN: Diezerstraat E 17.

Piano's, Orgels, Speeldoozen, Strijk-Instrumenten,

en ***toebehooren*** vindt men in ons Magazijn steeds, van af de meest kostbaren tot die van zoo lage prijzen, dat de soliditeit niet te kort behoeft te worden gedaan, voorhanden.

Levering door 't geheele rijk franco met inbegrip van emballage.

Verpakking voor Indië wordt tegen inkoopsprijs berekend.

Reparatiën worden spoedig en billijk verricht.

Stemmen. Ruilen. Verhuren.

MUZIEK van alle Binnen- en Buitenlandsche uitgaven wordt zonder prijsverhooging franco door 't geheele Rijk verzonden.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

SCHILDERIJEN, ANTIQUITEITEN

EN

PORCELEINEN.

FREDERIK MULLER & Co. en E. J. BRILL, zullen den ***19en Juni 1879*** te Leiden in het auctielokaal der Firma E. J. BRILL, veilen:

Eene belangrijke collectie

Oude en Moderne Schilderijen,

waarbij van **J. M. MOLENAAR, AART VAN DER NEER, MOUCHERON, TOORNVLIET, VERKOLJE** (Portret van A. van Leeuwenhoek), **GREIVE, ROCHUSSEN, ROOSEBOOM, SCHELFHOUT, VERSCHUUR**, enz. — Voorts zeer fraaie **Getijdeboeken met Miniaturen, — Delftsch Aardewerk, — Saxisch, Chineesch en Japansch Porcelein, — Oude Kruiken, — Antieke Glazen, — Gebeeldhouwde Kast** 17e eeuw, — **Pendules style Louis XV**, — **oude Wapenen**, enz. enz., nagelaten door de WelEd. HH. Dr. C. W. H. VAN KAATHOVEN Sr. te Leiden en DIRK A. LAMME te Rotterdam.

Kijkdagen 17 en 18 Juni, Rapenburg 78.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft voorhanden:

PHOTOGRAFIEN

VAN DE

Reis der Willem Barendtz.

54 prachtige photografien. f 36.—

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

Ontmoetingen ter Zee en te Land.

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 deelen ***f 4.25.***

......Een prachtig boek, waarvan de lektuur den indruk maakt, alsof men aan den haard is gezeten bij een gezellig oud heer, met een goedig gelaat, met oogen die, trots den invloed der jaren, u nog even helder als trouwhartig aanzien, terwijl nu en dan om zijne lippen een glimlach speelt vol schalkschen humor.

......Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek, dat wij vooral het jonge Holland aanbevelen. *N. Rotterd. Courant.*

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franco per post........................ „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

RAPPORTEN OVER HET KUNSTONDERWIJS IN ENGELAND EN HET SOUTH-KENSINGTON MUSEUM TE LONDEN.

Als een bemoedigend verschijnsel meenen wij te mogen begroeten de uitgave *op last van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken* van de rapporten uitgebracht door Zr. Ms. voormaligen Raad van legatie te Londen, Jhr. Mr. A. de Stuers, handelende over het kunstonderwijs in Engeland en het South-Kensington-Museum te Londen.

Dat deze rapporten op last van de Regeering worden uitgegeven is dáárom verblijdend en bemoedigend, omdat men daaruit de hoop mag koesteren, dat de Regeering, ofschoon men door haar stilzwijgen zou meenen, dat ze de belangen der kunst en der kunstontwikkeling bij het Nederlandsche volk geheel verwaarloost, toch niet stil zit en de bouwstoffen verzamelt, dienende tot het vormen en vaststellen van een weldoordacht en op de ondervinding van anderen gegrond deugdelijk leerplan en de wapenen smeedt, waarmede zij zulk een plan zal kunnen verdedigen tegen de wellicht mogelijke, misschien wel hersenschimmige aanvallen.

Deze hoop werd bij ons reeds opgewekt, daar in het Staatsblad het rapport is opgenomen, door den sekretaris van Zr. Ms. gezantschap te Weenen uitgebracht over de toepassing van „kunst op nijverheid enz. in Oostenrijk-Hongarije (1). De verschijning van de rapporten, waarvan *thans* sprake is, versterkt die hoop en die blijde verwachting. Moge het blijken dat zij gegrond zijn en de door ons bekomen indruk de ware is.

Verlangde men onwillekeurig bij het lezen van het rapport van den gezantschapssekretaris te Weenen naar meer uitbreiding, meer uitvoerigheid, wenschte men meer met de onderdeelen van het onderwijs en de verdere kunst-inrichtingen in Oostenrijk bekend te worden, de rapporten over Engeland, die thans voor ons liggen, geven ons alle te wenschen inlichtingen en dalen tot in de minste bizonderheden af. Hulde daarom zal door ieder moeten gebracht worden aan den schrijver, die zich de moeite heeft getroost, door besprekingen en onderzoekingen op de plaatsen zelf, alles zóó te leeren kennen en na te pluizen, als dat alleen verwacht kan worden van iemand, die gloeit voor kunst, en van vaderlandsliefde doordrongen, zijn landgenooten zoo gaarne de zegeningen der beschavende kunst wil doen deelachtig worden.

Het lijvig boekdeel, door die rapporten gevormd, bevat niet minder dan 418 gr. 4° bladzijden en dagteekent reeds van 1878, ofschoon het eerst thans ver-

(1) Besproken in N°. 9 van den Kunstbode.

krijgbaar gesteld is en wel tegen den prijs van *f* 3.50. Gaarne hadden wij het gezien in minder royalen vorm, waardoor het minder kosten zou vereischt hebben en de aanschaffing meer onder bereik van allen had kunnen vallen. (1)

Het bestaat uit drie rapporten, op verschillende tijden, toch allen in het jaar 1877 uitgebracht, waarbij gevoegd zijn een menigte bijlagen in 19 bundels verdeeld. Hier en daar wordt de tekst verduidelijkt door ingevoegde afbeeldingen en modellen.

De beide eerste rapporten loopen over het kunstonderwijs in Engeland, het derde behandelt het Kunstmuseum te South-Kensington.

Bij den grooten rijkdom van stof in deze rapporten neergelegd, zal het niemand bevreemden, zoo wij bij onze beschouwingen eenigzins uitvoerig zullen moeten zijn. De belangstelling in het behandelde onderwerp echter is bij onze natie ontwaakt en wint meer en meer veld, zoodat wij vertrouwen, dat elk licht, dat er over verspreid kan worden, aan velen hoogst welkom zal zijn.

1° Het Kunstonderwijs in Engeland.

Uit de rapporten blijkt niet, dat in Engeland het teekenen onder de verplichte vakken van onderwijs voor de lagere en andere scholen is opgenomen.

Men make hieruit echter niet op, dat de Engelsche Regeering zich niet inlaat met de bevordering en de verbetering van dat onderwijs, integendeel jaarlijks wordt daarvoor door het Parlement een belangrijke som toegestaan en ter beschikking gesteld van het Art-Department, wat daarmede op eigenaardige wijze aan het doel zoekt te beantwoorden, door bijstand en belooningen te verleenen daar waar de blijken zijn gegeven, dat ze met vrucht verleend kunnen worden.

In Engeland heeft men het kunstonderwijs verdeeld in 3 graden. De onderwijzers moeten een examen afleggen en verkrijgen bij welslagen een diploma van den 2en of 3en graad. De derde graad is verdeeld in 6 afdeelingen. Elk daarvan geeft een afzonderlijk diploma.

a. HOE EN WAAR DE ONDERWIJZERS VAN DEN 2den GRAAD VOOR DE LAGERE SCHOLEN EN DE KUNSTKLASSEN GEVORMD WORDEN.

De gelegenheid om de bekwaamheid voor het kunstexamen van den 2den graad te bekomen, wordt gegeven op de Normaalscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen voor de lagere scholen „training-colleges." De behandeld wordende vakken zijn:

1° Teekenen naar voorbeeld.
2° Praktische meetkunde.
3° Perspectief.
4° Teekenen naar modellen (voorwerpen).
5° Teekenen van groote romeinsche en cursiefletters, diagrammen en voorwerpen uit het hoofd op het zwarte bord.

Van het laatste wordt bizonder veel werk gemaakt, wijl men inziet hoe nuttig het is, zoo de onderwijzer zijne mondelinge lessen door teekeningen op het bord kan verduidelijken.

Voor dit vak kan de candidaat kiezen uit een 3 à 4 tal voorwerpen. Het gekozene moet hij in 10 à 15 minuten op het bord uit het hoofd geteekend hebben.

Het bij het in de school zelf onder leiding van het Art-Department gehouden examen bekomen „certificaat van den 2en graad", geeft den bezitter recht naast het lezen en schrijven, ook het teekenen in de lagere scholen te mogen onderwijzen.

Voor elk vak, waarin de candidaat geslaagd is, met uitzondering van het 5e, wordt aan het bestuur der school (stedelijke, kerkelijke, of particuliere) *f* 6 door het Art-Department vergoed. Dit betaalt ook 75% van de kosten der modellen, zoowel als aan de later te noemen scholen.

Ook op de lagere scholen is er gelegenheid voor kweekelingen en bezoldigde helpers om het diploma van den tweeden graad machtig te worden.

Over het diploma van den 3en graad wordt later besproken.

b. HET TEEKENONDERWIJS OP DE LAGERE SCHOLEN.

Op de lagere scholen, waar algemeen lager onderwijs wordt gegeven en waar voor elk kind niet meer betaald wordt dan 45 cents per week, wordt het teekenonderwijs krachtig door de Regeering ondersteund, en wel op de volgende wijze:

1° Wordt 75% van de kosten der aanschaffing van modellen en voorbeelden vergoed.

2° Wordt aan het hoofd der school voor elken leerling (jongen of meisje) die voldoende blijken geeft teekenles in de school te hebben genoten betaald 60 cents, daarenboven
voor elke *goede* teekening van den 1sten graad 90 cents;
voor elke *uitmuntende* teekening van den 1sten graad *f* 1.50;
voor elke *goede* teekening van den 2den graad, *f* 3;
voor elke *voldoende* teekening van den 2den graad, vervaardigd door een kweekeling of candidaat-onderwijzer *f* 6;
voor *onkosten*, veroorzaakt door het houden van het examen, indien meer dan 19 leerlingen blijken geven van de voortreffelijkheid van het teekenonderwijs *f* 12.

Op deze wijze worden den bestuurders der scholen krachtige prikkels gegeven, om voor deugdelijk teekenonderwijs zorg te dragen. De mate van belooning toch hangt, zooals men ziet, geheel en al af van het gehalte der geleverde teekeningen, en deze weer van de meer of mindere deugdelijkheid van het onderwijs.

Om ook de leerlingen zelf aan te moedigen, worden aan deze eveneens belooningen toegekend, bestaande in teekenborden, haken, passer- en verfdozen.

De examina voor den 1sten graad, die in Maart in de scholen zelf gehouden worden door de leeraren in het bezit van een certificaat van den 2den of van den 3den graad, omvatten de volgende vakken:

1° teekenen naar voorbeeld, zonder behulp van passer of liniaal.

Hierbij gaat men niet verder dan het teekenen van een eenvoudige vaas of dergelijk voorwerp, alleen in

(1) 't Blijft ons altijd onbegrijpelijk, waarom de uitgaaf van dergelijke werken door de Regeering niet aan de ondernemingsgeest van partikulieren wordt overgelaten.

Deze weten zeer goed, dat een kostbare uitgaaf weinig afnemers vindt en een goedkoope daarom meer aan het doel, een algemeene verspreiding, beantwoordt, terwijl de finantieele kwestie ook beter langs den tweeden, dan langs den eersten weg wordt opgelost. Het Rijk maakt bij zijne uitgaven altijd slechte zaken, en mist daarenboven zijn doel — veel lezers te vinden.

omtrekken. De leerlingen zijn niet gehouden de juiste grootte van 't voorbeeld te volgen (1)

2° teekenen van een groep bestaande uit twee ronde, kubieke of andere lichamen van hout, alleen in omtrek, eveneens zonder van de hierboven genoemde instrumenten gebruik te maken.

3° teekenen van eenvoudige meetkunstige figuren.

Dit laatste dient voornamelijk om de kinderen kennis te leeren maken met het gebruik van passer, haak, enz., het verdeelen van lijnen en hoeken enz., en tevens om het oog der kinderen te oefenen in het juist zien van rechte lijnen en hoeken.

Voor het welslagen in deze kunst van den 1sten graad wordt geen certificaat afgegeven.

Op een voor 1 Februari door het hoofd der school aan het Art-Department te zenden schrijven, waarin het getal der te examineeren kinderen wordt opgegeven, wordt het noodige teekenpapier en voorbeelden aan de school toegezonden. De voorbeelden zijn gedrukt op de ééne helft van het papier, zóó dat daarnaast ruimte overblijft voor de te maken teekening. Voor elk vak wordt $1^1/_2$ uur gegeven.

Op diezelfde scholen worden ook examina voor den 2den graad afgenomen. Van de vijf hiervoor genoemde vakken voor *dien* graad, valt voor de gewone leerlingen het 5de vak, het teekenen op het zwarte bord weg, en wordt dit alleen van den onderwijzer, die een acte noodig heeft, geëischt.

c. DE KUNSTKLASSEN.

Behalve de ondersteuningen aan genoemde scholen verleent het Art-Department ze ook aan de inrichtingen of klassen voor het teekenonderwijs, (Art-classes) onder het beheer staande van een bestuur, waarin minstens 5 bekende verantwoordelijke personen, die zich met het Departement in betrekking hebben gesteld, zitting hebben. Deze klassen kunnen in alle wetenschappelijke, nijverheids- en andere scholen of inrichtingen ingevoerd worden. Het onderwijs moet ook daar steeds gegeven worden door onderwijzers, in 't bezit van een diploma voor den 2en of 3en graad.

Het departement stelt bij dezen ter beschikking van het bestuur de navolgende sommen voor kunstwerken, door leerlingen boven de 12 jaar oud vervaardigd:

a. *f* 6 voor elke teekening naar voorbeeld of model, of van praktische meetkunde of perspectief, voldoende en in den gestelden tijd vervaardigd door den leerling, die minstens 20 lessen *na* het vorige examen heeft ontvangen.

b. *f* 9 voor elken leerling, die voldoende in de klasse vervaardigde teekeningen levert van meetkunde, mechanika, bouwkunde naar graphische voorbeelden, omtrekken van het menschbeeld of van bloemen en ornamenten naar de natuur.

c. *f* 12 of minder naarmate het gehalte voor elken leerling, die voldoende teeken-, schilder- of boetseerstudiën levert van bouwkundige, decoratieve of industrieele onderwerpen en composities.

(1) Mijns inziens verdient dit laatste geen navolging, vooral niet voor eerstbeginnenden. 't Is waarschijnlijk om te voorkomen, dat de leerlingen *door*trekken of afmeten. Dit is echter op andere wijze te voorkomen.

Voor de aanschaffing van goedgekeurde voorbeelden wordt ook hier 75% vergoed.

De leerlingen zelf, die bij de examina uitmunten, ontvangen prijzen van den 2den graad en de bizonder verdienstelijken in de vakken hierboven onder *b. c.* vermeld, prijzen van den 3en graad.

d. KUNSTSCHOLEN.

Verder bestaan in Engeland scholen, uitsluitend aan het kunstonderwijs gewijd. (Schools of Art.) Tot het daar te geven onderwijs zijn bevoegd alleen zij, die in het bezit zijn van een of meer certificaten van den 3den graad (Art-masters) waarover later.

Ondersteuningen worden hier verleend, wanneer de school evenals de bovengenoemde scholen door 5 bekende verantwoordelijke personen wordt beheerd en de aanwijzingen door het Departement gegeven, geheel gevolgd worden. De ondersteuningen aan deze scholen worden van meer belang, behalve toch de belooningen van 6, 9 en 12 gulden voor voldoende teekeningen in de verschillende vakken, wordt voor elk handwerksman, die gedurende 2 jaren kosteloos en met vrucht de school heeft bezocht 36 gulden vergoed, voor elk leerling-kunstonderwijzer op de school, waar 20 leerlingen voldoende onderwijs genoten *f* 180, 60 gulden voor elk leerling-kunsthandwerker of modelteekenaar, die een nationale studiebeurs voor de nationale-normaalschool te Londen heeft mogen verwerven, 120 gulden voor elk certificaat van den 3en graad bij de jaarlijksche examina te Londen door een leerling-handwerkman, of wel kunstonderwijzer, in de school opgeleid; eindelijk 120 gulden voor het zorgvuldig houden van de gevorderde registers, die met een jaarlijksch rapport aan het Departement worden ingezonden.

Voor de leerlingen, die geslaagd zijn in de vier vakken van den 2en graad, is ook reeds dadelijk gelegenheid opengesteld examen af te leggen in eenige der vakken van den 3en graad. Hij, die daarin een *uitstekend* kunstwerk heeft geleverd, verkrijgt daardoor behalve een prijs van den 3en graad, het recht op het certificaat van dien graad, zoodra hij ook aan de andere vereischten voldaan heeft.

Bij de levering van een uitstekend kunstwerk bekomt de school zelve *f* 36, voor een voldoend *f* 12. en voor een goed *f* 24.

Om te bewerken, dat de onderwijzers, die aan het hoofd van de kunstscholen staan, niet blijven rusten bij het bezit van een diploma van één der zes afdeelingen van den 3en graad, maar ook trachten die van de andere te bekomen, worden geldelijke belooningen gegeven van *f* 180, *f* 240 en *f* 360, al naar de afdeeling meer of minder studie vereischt, aan hem, die zijn diploma door het examen in eene andere afdeeling ziet verhoogen.

Ook worden de leeraars door geldelijke tegemoetkomingen in de gelegenheid gesteld Londen en zijne kunstinstellingen en vooral het South Kensington Museum te bezoeken, en daar de werken hunner school met die van andere te kunnen vergelijken Jaarlijks toch worden de beste proeven uit het door de kunstscholen naar het Art-Department opgezondene voor een nationaal concours afgezonderd en tentoongesteld. Voor dat concours zijn een aantal medailles van verschillende metalen beschikbaar, terwijl ook

beloouingen in boeken, prenten en verdere kunstvoortbrengselen aan de overwinnenden worden uitgereikt. Behalve te Londen heeft de tentoonstelling van de concureerende werken in nog een der voornaamste steden van het Rijk plaats.

Voor den bouw en de inrichting van kunstscholen worden subsidiën verleend, hoogstens *f* 6000 aan een school, mits de bewijzen geleverd zijn, dat de behoefte aan zulk een school ook op den duur bestaat en niet dan nadat de plannen enz. door de Regeering zijn goedgekeurd.

Ook de subsidie van 75 % der kosten van den aankoop van modellen, boeken, enz. wordt even als aan de vroeger genoemde scholen, aan de kunstscholen verleend. Die voorwerpen echter moeten gekozen worden uit de door het Art-Department goedgekeurden. Slechts in enkele gevallen mogen ook andere voorwerpen worden aangekocht.

De kunstscholen kunnen op hare aanvraag van het South-Kensington Museum of van de Kunstbibliotheek voorwerpen in bruikleen verkrijgen, om òf ze als voorbeelden te doen dienen, òf om ze ten toon te stellen.

De leerlingen der kunstscholen, die het 1e certificaat van den 3en graad hebben bekomen, en zich verder tot kunstonderwijzers willen bekwamen, kunnen tot de Normaalschool te South-Kensington worden toegelaten en genieten een wekelijksche toelage van negen gulden, en somtijds nog meerderen steun, als reiskosten enz.

Ook zijn voor de leerlingen der kunstscholen voor hetzelfde doel nationale studiebeurzen van *f* 12 per week, voor 1 of 2 jaren bij concours te verkrijgen. Voor vrouwelijke leerlingen, die bij de jaarlijksche concoursen de hoogste prijzen verkrijgen, heeft de Prinses van Wales twee studiebeurzen beschikbaar gesteld van *f* 300 en *f* 132, die slechts drie jaren aan dezelfde personen mogen uitgekeerd worden en alleen na telkens herhaalden wedstrijd.

(*Wordt vervolgd.*)

HERALDIEKE TENTOONSTELLING TE ARNHEM.

De Heer J. A. Koopmans, te Nijmegen, schrijver eener uitvoerige verhandeling over „Het Teekenen en Kleuren van Wapens" en van eene beschouwing over „Heraldieke Kunst" beide opgenomen in het Tijdschrift Heraldieke Bibliotheek en wiens wapenteekeningen in 1877 te Amsterdam op de kunst-nijverheid-tentoonstelling met de zilveren medaille, in 1878 te Weenen op de heraldieke tentoonstelling met het Ehrendiplom (de hoogste onderscheiding daar toegekend) werden bekroond, heeft het voornemen opgevat zijne landgenooten bekend te maken met de beste voortbrengselen op het gebied der wapen*kunst*, welke in den laatsten tijd het licht hebben gezien.

Moge ook tegenwoordig de heraldiek niet meer de hooge eereplaats innemen, welke zij in vroeger dagen bekleedde, niemand zal ontkennen dat ook nu nog de wapens een belangrijke rol in de samenleving vervullen. De kunst om ze *naar behooren af te beelden* is evenwel aan de meesten, wier beroep zulks medebrengt, zoo goed als onbekend, wat ten gevolge heeft dat in den regel allerlei wanstaltigheden voor den dag komen, welke door een even onkundig publiek voor mooi worden gehouden.

Bij het streven naar verbetering en vooruitgang in alle takken van kunst en nijverheid mag de wapenkunde niet achterblijven; haar roemrijk verleden verdient een betere waardeering.

Door deze overweging geleid, stelt de Heer K. zijne belangrijke verzameling heraldieke kunstwerken ten toon, opdat een ieder met gezond oordeel en wat goeden smaak begaafd, zich kunne overtuigen van het verval der wapenkunst hier te lande, door vergelijking met hetgeen in het buitenland wordt gewrocht en hetgeen van oude meesters in dit vak weer der vergetelheid is ontrukt.

Zoolang de werken van deze laatsten, in musea en particuliere verzamelingen verscholen, aan het oog onttrokken bleven, was het den beoefenaars der wapenkunst niet zoo erg euvel te duiden dat zij slecht werk leverden, maar nu deze door reproductie langs photo-lithografischen weg (dus volkomen aan de kostbare origineelen gelijk) betrekkelijk goedkoop te verkrijgen zijn behooren die modellen, ter grondige bestudeering, in handen te komen van allen, welke met de praktijk der wapenkunst te doen hebben.

Belangstellenden en dat deel van het publiek, 'twelk door zijn maatschappelijke positie het vervaardigen van wapens opdraagt (met andere woorden: werklieden en bestellers) gelegenheid te geven kennis te maken met de werken van oude meesters uit den bloeitijd der heraldiek, als Albrecht Durer, Martin Schongauer, Jost Amman, Beham en anderen meer, en met de schoonste voortbrengselen van den tegenwoordigen tijd, ziedaar het hoofddoel eener speciale tentoonstelling welke van 3 tot 7 Juli aanstaande zal worden gehouden in de groote zaal van het Loge-gebouw in de Rijnstraat te Arnhem, van 's morgens 10 tot 3 ure des namiddags, tegen een entrée van 25 cents de persoon.

Diegenen, welke zich voorgenomen hebben de kunstindustrie tentoonstelling aldaar te bezoeken, zouden door het kiezen van bovengemelde datums, twee belangrijke zaken kunnen vereenigen.

Wie werkelijk belang stelt in de wapenkunst, verzuime dus niet van deze slechts korte gelegenheid gebruik te maken met eigen oogen zich te overtuigen van wat er op dit gebied schoons en leerzaams voorhanden is en uit deze rijke bron te putten, waar grondige kennis van het vak is op te doen.

Ook voor leeken biedt zij veel aantrekkelijks en zullen dezen zich een bezoek niet beklagen.

VAN DE BEVERWIJKSCHE REDERIJK-KAMER „DE WITTE LELIE."

Deze kamer was ons tot nu toe slechts bij naam en kenspreuk bekend, alsmede dat zij op de, in 1629 door de Brabantsche Kamer te Haarlem uitgezonden „Kaerte" had geantwoord [1]). Ik mocht echter dezer dagen een vondst doen en haast mij die ten beste te geven, tot aanvulling aller naamlijsten.

Bij een onderzoek der oude rederijkers-blazoenen, door de gemeente Beverwijk indertijd in bruikleen

[1]) Zie: *der Wit Angieren Eeren Krans* — Haarl. 1630.

afgestaan aan het Oudheidk. Genootschap alhier, vond ik er vier, waarover straks. Echter ontbrak het bord der Beverwijksche Kamer — de Witte Lelie; kenspreuk: „wij wijken toorn" (var: „wij wijken boosen") — Bij een nader snuffelen in de van Beverwijk afkomstige beschilderde paneelen, die buitendien bij genoemd genootschap hospiteeren, werd nog een plankje gevonden, dat bij nauwkeurig bezien mij toescheen het linker derde- of vierdedeel van het hart des blazoens in kwestie te hebben uitgemaakt.

Deze reliek heeft mij twee tot nu onbekende bizonderheden der B.sche Kamer geleerd: 1°. dat ze is gesticht òf gedoopt in 1594 en 2°. dat het mysterie, op het hart van 't blazoen voorgesteld, is: „de vlucht der H. Familie naar Egypte."

Het kwestieuse paneelstukje is beschilderd, met uitzondering van een viertal centimeters langs de linkerzijde, en onder en boven; in den bovenhoek 't wapen van Holland, in den benedenhoek dat van Beverwijk, met aan de zijden het jaartal 15....94. — Verder zien we er op: de kop, borst en voorpooten van een witten ezel, waarvóór loopt een geleider, met tulbandachtigen hoofddoek en een omgeslagen kleed beide van roode kleur, verder een grijs onderkleed en zwarte schoenen, en een stok over den schouder. De spreukband zweeft daarenboven met fladderende gespleten punt.

Ziehier wat 't B.sche blazoen aangaat. Van de overige vier geeft dat der Oude Kamer van Amsterdam ons de bizonderheid te aanschouwen, dat Christus er alléén op voorkomt, zonder de beide andere personen der Drieëenheid. — Daar stelt het hart van 't bord der Jonge Kamer van Haarlem niet zooals gewoonlijk het Kind Jezus voor; maar den verrezen Christus in een lichtgloed — het is een blazoen van buitengewoon groote afmeting! —

Het blazoen der „Roô Rozen" van Schiedam geeft op zijn banderol tevens het jaartal van 't B.sche Landjuweel ten beste: „1621;" terwijl de Haarlemsche Brabanders de hoflijkheid pleegden, op hun bord het Beverwijksche wapen „vis à vis" het Haarlemsche te doen schilderen.

Ziehier, geachte Kunstbode, wat ik voor 't oogenblik nieuws weet omtrent iets waar we nog niet veel van wisten. Brief het voorloopig over s. v. p.. en — wanneer ik meer van belang omtrent onze oude B.sche retrosijnen machtig wordt, zal het volgen. —

J. G. Horsthuis.

Amsterdam, 12 Juni '79.

EEN NOG ONBEKEND SCHILDERIJ VAN JOHAN VAN EYCK.

Op de dezer dagen te Munster geopende rijke tentoonstelling van Westfaalsche Oudheden en Kunstgewrochten, komt onder No. 1454, een schilderstuk op hout voor „de Aanbidding der H. drie Koningen" voorstellende. Te recht wordt het in den *Katalogus* om zijn „edele uitdrukking der gelaatstrekken, krachtig koloriet, goedgekozen groepeering, rijkversierde vazen en geschenken der Koningen, en 't levensvolle landschap op den achtergrond, geprezen." Het heet daar omstreeks 1450 geschilderd, en is het eigendom van den Rijksvrijheer von Landsberg. Den schilder houdt men voor onbekend, doch schrijft het — naar ik meen — aan een uit de Keulsche- of Soester-school toe. Er valt echter niet aan te twijfelen, of 't is van geheel andere hand, en aan geen minder penseel dan dat van Johan van Eyck zelf toe te kennen. Reeds wat men er in den *Katalogus* over leest, en hierboven werd aangehaald, zou dat doen vermoeden; doch het wordt zoo goed als zeker, wanneer men den meest op den voorgrond tredenden der drie Koningen, die 't midden van het paneel inneemt, wat nader in oogenschouw neemt. Dan bespeurt men toch dat voor dezen geen ander gezeten heeft, dan dezelfde vijftiendeeuwsche Nederlander, die in Johan van Eycks „Man met de anjer" uit de thans aan Pruisen verkwanzelde gallerij van den Heer Suermondt, is afgebeeld. De keurige wijs, waarop, geheel overeenkomstig den onmiskenbaren schildertrant van den voortreffelijken vlaamschen meester, alles op het te Munster tentoongestelde stuk gepenseeld is, laat, bij het afbeelden van dezen zelfden man als een der hoofdpersonen, geen twijfel aan den kunstenaar over, die het schoone stuk wrocht. Vrage, wie de man met de anjer, hier als de voornaamste der drie Koningen optredende, wel wezen mag?

H., 11 Juni '79. v. Vl.

WERELDTENTOONSTELLING TE SYDNEY.

In het „Zeitschrift für bildende Kunst" leest men, dat de Regeering van Nieuw Zuid-Wallis zich bereid verklaard heeft, de kosten van vracht en bij niet verkoop ook die der retourvracht voor hare rekening te nemen van circa 70 schilderijen, die door Duitsche schilders voor de tentoonstelling zullen opgezonden worden. De Duitsche tentoonstellings-commissaris te Berlijn geeft nadere ophelderingen.

Wij zien hieruit dat Duitschland voor die tentoonstelling een of misschien wel meer commissarissen heeft benoemd en ofschoon we in het geheel niet wenschen, dat Nederland dat voorbeeld volge, zou toch de tusschenkomst van de Regeering kunnen ingeroepen worden, om aan den Nederlandschen consul te Sydney de behartiging van de belangen der kunstenaars, die aan die tentoonstelling mochten willen deelnemen, aan te bevelen en te trachten voor hen dezelfde voorrechten te verkrijgen, die aan de Duitschers zijn toegestaan.

Het staat aan de beoordeeling van onze kunstenaars, of het wenschelijk zou zijn, daartoe bij onze Regeering door de Maatschappij Arti et Amicitiae, als hun vertegenwoordiger, de noodige stappen te zien doen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Onlangs was men te Amsterdam in de gelegenheid kennis te maken met een nieuw kunstproduct van onzen Springer, ongetwijfeld den meester der hedendaagsche Hollandsche schilders in het eigenaardige genre door hem beoefend. Wie weet bij zooveel getrouwheid zoo veel poëzie te leggen in een stadsgezicht, vooral waar hem de volle stroom van het leven in de omgeving van een antiek gebouw, met zijn elegante lijnen en gebroken schaduwen, te gemoet komt. Ditmaal vraagt de Kaiserworth en het oude raadhuis te Goslar onze aandacht. Statig en ernstig spreken daar die monumenten van vroeger eeuwen, toen elk openbaar gebouw

zijn karakter in den gevel zag uitgedrukt, en geestig constateert daarmee het bonte gewoel op het kleine marktplein. Perspectief en luchteffect verhoogen den indruk van het schoone tafereel en verkondigen de aangename waarheid, dat deze kunstenaar, zoo hij al op zijn toppunt gekomen is, nog niet aan 't afdalen begon.

Het stuk is naar de tentoonstelling te Rotterdam verzonden.

— Het Rijks Museum te Amsterdam is onlangs in het bezit gekomen van twee wel is waar eenigzins beschadigde, doch merkwaardige schilderijen uit de tweede helft der XVI eeuw. Deze stukken zijn ontdekt in een der gangen en op een zolder van het gebouw van het gemeentelijk bestuur te Groningen; het eene stelt de Koningin van Sheba voor, terwijl zij aan Koning Salomo geschenken aanbiedt; het ander is Bathseba zich badende, en door David bespied.

— Ten behoeve van 's Rijks Museum van Schilderijen te Amsterdam is op een amotie te Valenciennes een zeer merkwaardig schilderij aangekocht van den monogrammist I W A, dien men langen tijd Jan Walter van Assen gedoopt heeft en niemand anders schijnt te zijn als de door van Mander genoemde schilder Jacob Cornelissen van Oostsanen. Het stuk is gedagteekend 1406 en stelt de werkplaats voor van de toovenares van Endor. Men ziet er allerlei fantastische voorstellingen, satijns, bokken met vier hoornen, een naakte heks gezeten op een paardeschedel en door twee hanen door de lucht voortgetrokken, enz. Voor de kennis der tooverkunst is de schilderij waarop ook onderscheiden opschriften voorkomen, zeer merkwaardig. Doch bovenal is zij van belang voor de kennis van den schilder van wien alleen het Mauritshuis een paneel bezit voorstellende de dochter van Herodias met het hoofd van Johannes.

— Sinds eenigen tijd geeft men uitvoering aan het gelukkig denkbeeld om de witkalk van de gemetselde zuilen der groote of St. Laurentiuskerk te Rotterdam te verwijderen, waardoor de oorspronkelijke grauwe steenkleur weder zichtbaar wordt en blijft. Waarschijnlijk zijn deze zuilen oudtijds met schilderwerk versierd geweest, hetzij met figuren en tafereelen, hetzij — gelijk in de groote kerk te Haarlem — met tapijten die tot achtergrond dienden voor de tegen de zuilen bevestigde steenen of bronzen beelden. Doch het schijnt dat te Rotterdam dit schilderwerk reeds vroeger is weggenomen, wellicht reeds in 1572.

Ofschoon dus geen voor de geschiedenis of de beeldende kunst merkwaardige ontdekking te verwachten is, wordt toch veel gewonnen bij de bewerking welke thans geschiedt: de geestig gebeitelde kapiteelen namelijk waarvan de versiering uit blad- en beeldwerk door het eindeloos overwitten was dichtgestopt, komen thans goed voor den dag, nu zij van de kalklaag ontdaan zijn.

— Een teeken des tijds.

Onlangs werden te Utrecht bij een promotie tot Doctor in het Romeinsch en hedendaagsch recht, de navolgende stellingen ter verdediging gesteld:

„Het is de plicht der Nederlandsche Regeering het te lang verwaarloosde kunstelement bij het Nederlandsche volk aan te kweeken en door verschillende middelen tot ontwikkeling te brengen.

„De afschaffing der Commissie van Rijksadviseurs voor monumenten van Geschiedenis en Kunst was een te kort komen aan den in de vorige stelling bedoelden staatsplicht."

— Bij het bouwen van woningen op de terreinen van het gesloopte slot Honingen te Kralingen bij Rotterdam zijn de fundeeringen van dit uit de XIIIe eeuw dagteekenend kasteel gedeeltelijk opgegraven.

De muren rustten op twee lagen hout, welke nagenoeg even breed waren als de fundeeringsmuren zelven; de onderste laag bestond uit dwars naast en tegen elkaâr gelegde stukken, ongekapt elsenhout, ongeveer 0,15 m. dik. Daarop bevond zich de tweede laag bestaande uit eikenhouten balken, ruw behakt, ongeveer 0.20 bij 0.30 m. dik. Al dit hout lag los naast en op elkaâr, zonder op eenige wijze verbonden te zijn. Daaronder bevonden zich ook stukken kennelijk van afbraak afkomstig.

De muur was met zand aangelegd; na de derde laag namen de versnijdingen, telkens met één klezoor 'ten aanvang. De buiten- en binnenmuren waren niet aan elkaâr verbonden doch koud tegen elkaâr aangemetseld. De buitenste lagen waren behoorlijk opgemetseld, maar daarbinnen was gebruik gemaakt van oude steenen vrij onregelmatig geplaatst in een groote massa mortel, die een zeer harde specie vormde. De baksteenen waren van groot formaat en van uitmuntende kwaliteit. Zij waren veel harder dan de hedendaagsche.

Het bleek bij deze ontgraving ook, dat de Noordelijke zeshoekige toren door middel van buskruit vernield was; want de brokken van dit bolwerk lagen straalsgewijze omvergeworpen. Daarbinnen trof men een menigte verkoold hout en verroest ijzerwerk, van deuren en vensters afkomstig.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Duitschland. De bekende Wilhelm Drugulin, hoofd van de in 1856 door hem te Leipzig gevestigde firma, een der meest bekwame kundige kunsthandelaars van den tegenwoordigen tijd, wiens verkoopingen van wereldbekendheid waren, is den 24 April, na een langdurig lijden in den ouderdom van 57 jaren overleden. In de laatste jaren had hij zich ook aan de drukkunst gewijd, en door het smaakvolle kleed waarin de uit zijne drukkerij verschenen werken gehuld zijn, veel bijgedragen tot vooruitgang op het gebied der typographie.

— Van Lubke's „Grundriss der Kunstgeschichte" is onlangs de 8ste uitgaaf verschenen, in vele opzichten verbeterd en vermeerderd vooral met de resultaten der jongste opgravingen.

— Het *Zeitschrift für Bildende Kunst* bevat het begin van eene levensgeschiedenis van den schilder Alma Tadama door Hermann Billing, een weinig duitsch geidealiseerd, maar over 't geheel zeer onderhoudend geschreven en niet zeer vleiend voor het land waar eerst de aankomende kunstenaar niet gewaardeerd werd, en later zijn verdienste noch door eenige decoratie, noch door het aankoopen zijner stukken eenige erkenning vonden.

Engeland. In Dublin is voor den komponist Balfe een gedenkteeken gesticht, bestaande in een geschilderd venster in de St. Patrickskathedraal. Een ideaal figuur, Erin voorstellend, drukt een lauwerkrans op Balfes hoofd,

— Het South Kensington Museum heeft voor 750 pond (9000 gulden) de marmeren poort van een oud paleis te Genua aangekocht en haar in een der arcaden geplaatst. De poort draagt het jaartal 1519 en den naam S. Da Romenio da Campione, en is allersierlijkst van teekening en bewerking. De elegante kolommen en de rijk versierde fries wekken de algemeene bewondering. Eene groep, *de Krooning der H. Maagd*, die in kornis prijkt, is van veel later datum en van veel geringere waarde.

Frankrijk. De Fransche Regeering heeft in den Parijschen Salon aangekocht de schilderij van Bouguéreau „Naissance de Vénus” voor 15000 frs.; men zegt, dat een Engelschman den schilder 50000 frs. voor die schilderij had geboden.

Ook 's avonds zal de Salon te zien zijn; 200 Jablokoff-kaarsen zullen tot verlichting van de verschillende zalen en den tuin dienen.

— Te Parijs is dezer dagen een standbeeld onthuld van den bekenden abt de l'Epée, den grooten vriend der doofstommen. Het beeld was vervaardigd door een der leerlingen van het doofstommeninstituut, zekeren Felix Martin, die wegens dezen zijn verdienstelijken arbeid tot ridder van het Legioen van eer is benoemd.

Italie. De Italiaansche regeering heeft onlangs tot de oprichting van een archaeologisch Museum te Florence besloten. Het voorstel daartoe ging uit van Professor Pigorini, denzelfde, die in het vorige jaar de schurkerijen door de Museumbewaarders gepleegd, aan het licht heeft gebragt en als Koninklijk Commissaris naar Florence gezonden werd tot onderzoek en tot hervorming van het beheer der Musea.

Pigorini zal zorgen, dat alle de meerendeels zeldzame en kostbare voorwerpen uit de verschillende oude Musea, waar ze verwaarloosd liggen, of in de talrijke bergplaatsen of voorraadschuren bij toeval of met voordacht vergeten, ongeteld en onbeschreven in woeste wanorde verspreid zijn, in het nieuwe Museum tot hunne waarde komen.

Behalve de genoemde oudheden zullen daarbij ook de nieuwe vondsten, die dagelijks uit den Toskaanschen bodem te voorschijngehaald worden, een plaats vinden. Alzoo zal binnen korten tijd het aan Musea reeds zoo rijke Florence, met één vermeerderd worden, zooals moeielijk een tweede zal zijn aan te wijzen. Voor de berging van de verzameling werd voorloopig het „Palazzo della Crocetta” aangewezen.

— De gemeenteraad van Venetië heeft gelden toegestaan voor een marmeren gedenksteen, die in den gevel van het huis, waar Titiaan indertijd woonde, geplaatst zal worden. De steen wordt ingewijd den dag waarop het standbeeld van den grooten schilder zal worden onthuld. Het huis werd later nog bewoond door Pomponio, zoon van Titiaan en door de schilders Francesco da Ponte, bijgenaamd Bassano en Leonardo Corona. Het opschrift luidt aldus: „Tiziano Vézellio leefde hier gedurende 45 jaren en stierf in 1576. Venetië heeft in den loop van de vierde eeuw daaraanvolgende dezen steen laten plaatsen.”

— Gedurende de maanden September en October van dit jaar zal te Florence eene historische tentoonstelling van schoone kunsten gehouden worden. Hoewel September niet de goede tijd is om Florence te bezoeken, zal het belangrijke der tentoonstelling zeker vele kunstminnaars lokken. Een groot gedeelte van Italies oude kunstschatten zullen hier vereenigd zijn.

— Te Rome is op 75jarigen leeftijd overleden den bouwmeester Gottfried Semler, die twee malen den schouwburg te Dresden gebouwd heeft. Toen de eerste schouwburg, zijn werk, verbrand was, droeg de algemeene stem zijner kunstbroeders hem den herbouw op, dien hij met toewijding op zich nam en tot een goed einde bracht.

Oostenrijk. De K. K. Akademie van Beeldende Kunsten in vereeniging met het Weener Kunstenaarsgenootschap wil aan den Oostenrijkschen Rijksraad een petitie richten tot invoering van periodieke kunsttentoonstellingen door den Staat. Zij beweren, dat dergelijke tentoonstellingen een bron van materieele welvaart voor den Staat zijn en zijn aanzien in het buitenland doen rijzen. Het bewustzijn daarvan heeft de regeeringen van verscheidene landen dan ook genoopt dergelijke Staatskunsttentoonstellingen te houden onder anderen ook de Nederlandsche.

Het doet het Hollandsch hart goed, onze Regeering op die wijze te hooren roemen. Jammer alleen maar, dat deze loftuiting op eene dwaling rust. Onze regeering toch houdt zich met dergelijke zaken niet op, en... misschien heeft ze gelijk ook.

Zwitserland. Tot aandenken aan Töpffer zal te Genève een gedenkteeken worden opgericht, in de buurt van de straat, die Töpffers naam draagt; het zal bestaan uit een bronzen buste op een geelmarmeren voetstuk, vervaardigd door den tweeden zoon van den schrijver, beeldhouwer te Parijs.

Mexico. Het volgend jaar zal ook in Mexico eene internationale tentoonstelling gehouden worden. Het hoofddoel is landbouw en nijverheid, maar ook kunsten en wetenschappen zal men gaarne eene plaats geven. De tentoonstelling zal den 15en Januari geopend worden en drie maanden duren.

NECROLOGIUM.

De onlangs overleden schilder, Ary Pleysier, is geboren te Vlaardingen, 16 April 1819, en te Vreeland overleden, 12 Mei 1879. Zijne ouders heetten Teunis Pleysier en Trijntje de Vlaming. Hij trouwde den 14den September 1854 met Gerardine Cornelie Jeannette Blom, weduwe van Pieter Matthijs Roselje. Hij was ridder der orde van Karel III van Spanje.

— Te Dordrecht is in 54jarigen ouderdom overleden de bekende landschapschilder C. J. de Vogel.

— De landschapschilder Cornelis Johannes de Vogel was den 29sten December 1824 te Dordrecht geboren, en overleed aldaar den 9den Mei 1879.

Hij genoot het eerste onderwijs in de schilderkunst van H. F. Verheggen, en maakte ook nog op rijperen leeftijd groote vorderingen in de kunst.

Een zeer goede schilderij van zijne hand is in 's Rijks Museum te Haarlem tentoongesteld.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen komplêet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

LILITH

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

MEPHISTOPHELES.

Betrachte sie genau!
Lilith ist das.

FAUST.

Wer?

MEPHISTOPHELES.

Adams erste Frau.
Nimm dich in Acht von ihren schönen Haaren,
Vor diesem Schmuck mit dem sie einzig prangt.
Wenn sie damit den jungen Mann erlangt,
So läst sie ihn sobald nicht wieder fahren.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen*.

Chemisch Technische Fabriek.

Bij E. J. BRILL, te Leiden, is verschenen:

Anna de Ronde,

DOOR

W. P. WOLTERS.

ROMAN IN TWEE DEELEN.

Prijs f 6.50.

DIRK ANSINGH & Co.,

ZWOLLE

Diezerstraat E 49. VOORHEEN: Diezerstraat E 17.

Piano's, Orgels, Speeldoozen, Strijk-Instrumenten,

en ***toebehooren*** vindt men in ons Magazijn steeds, van af de meest kostbaren tot die van zoo lage prijzen, dat de soliditeit niet te kort behoeft te worden gedaan, voorhanden.

Levering door 't geheele rijk franco met inbegrip van emballage.

Verpakking voor Indië wordt tegen inkoopsprijs berekend.

Reparatiën worden spoedig en billijk verricht.

Stemmen. Ruilen. Verhuren.

MUZIEK van alle Binnen- en Buitenlandsche uitgaven wordt zonder prijsverhooging franco door 't geheele Rijk verzonden

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 15. 28 Juni 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franco per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE KOORBANKEN VAN BOLSWARD.

Ieder die eenige studie van de overgebleven brokken onzer oude kunstnijverheid gemaakt heeft, kent de eikenhouten koorbanken uit de St. Maartenskerk te Bolsward, welke voor eenige jaren op de Leeuwarder tentoonstelling prijkten. Deze banken, uitmuntende door fraai snij- en beeldwerk, zijn geheel eenig in ons land; te vergeefs zou men elders koorgestoelten uit de midden-eeuwen zoeken, welke even volledig en even rijk versierd zijn. Wel treft men in sommige kerken nog eenige aaneengeschakelde zitplaatsen aan; doch mij zijn, buiten de Bolswardsche, geene gothische koorbanken bekend, voorzien van muurbekleeding, verhemelte en zijstukken, welke versierd zijn met gebeeldhouwde tafereelen en figuren 1); deze laatste versiering mist men nagenoeg geheel aan de koorbanken, welke nog te Haarlem en te Venlo worden bewaard.

Hetgeen buitendien de Bolswardsche banken merkwaardig maakt, is, dat zij nagenoeg de eenige overblijfselen zijn, die getuigenis afleggen van de hoogte welke de kunstindustrie eenmaal in Friesland bereikte. Bolsward was eertijds het centrum van Frieslands artistiek leven; van die ontwikkeling zijn bijna geen sporen overgebleven, en binnen kort zal het laatste voorwerp, dat ons daaraan nog herinnerde, verdwenen zijn.

De koorbanken van Bolsward toch worden verkocht!

Zij gaan den weg op van de gedreven altaar-versierselen uit de XIe eeuw, die eertijds in de Maastrichtsche St. Servaaskerk prijkten, den weg van het Bossche oxaal, van de verzameling de Kat, van de collectie Nottebohm, van de verzameling van Loon, den weg, die weldra door de portretten van het Hofje van Beresteijn zal ingeslagen worden, den weg naar het kunstlievende buitenland!

't Is de oude geschiedenis. De koorbanken waren de trots van Bolswards burgerij; met welgevallen hoorden de ingezetenen dier stad den lof van dit ameublement verkondigen. Zij stelden grooten prijs op het bezit daarvan, en te vergeefs zou het Provinciaal Museum van Leeuwarden of het Rijks Museum getracht hebben de banken ook slechts in bruikleen te bekomen. Neen, zij mochten de St. Martinikerk niet verlaten, ook al moesten zij aldaar in vrij have-

1) Alleen te Dordrecht treft men volledige koorbanken aan, doch deze zijn in renaissance-stijl uitgevoerd.

loozen toestand verblijven en slechts door enkele reizigers bewonderd worden. Maar... een der talrijke speurhonden, die voor Baron Rothschild ons land doorsnuffelen, laat zijn oogen op de koorbanken vallen; hij biedt geld, veel geld, eerst vijfduizend gulden, dan tien, daarna vijftien.

En nu bezwijkt het kerkbestuur. Vijftienduizend gulden! toevallig ontdekt men dat men dit geld best gebruiken kan. Er zijn twee predikanten, dus twee pastoriën, waarvan de eene in slechten toestand verkeert. Voor *f* 20,000 kan men een nieuwe bouwen. De kerk is wel is waar rijk genoeg om deze som op te nemen en de rente en de aflossing gemakkelijk te betalen; maar als men nu de *f* 20,000 in bankpapier voor zich op tafel zag liggen, was de zaak eigenlijk wel zoo eenvoudig. En dan, die koorbanken, wie had daarin ooit die waarde gezien? Ziet gij, als gij die banken bekijkt, daarin *f* 20,000? Neen, welnu ik ook niet. En wat hebben wij eigenlijk aan die banken; zij zijn immers slechts voor kenners merkwaardig. Zoo wordt geredeneerd, en het slot is, dat Kerkvoogden en Notabelen besloten hebben om de bewuste banken aan den heer Rothschild aan te bieden voor *f* 20,000, onder voorbehoud van de goedkeuring der gemeente.

Het zou mij zeer verwonderen, indien niet ook de gemeente voor de *f* 20,000 bezweek en het verkwanselen van een onzer zeldzaamste nationale gedenkstukken vergoelijkte door te wijzen op het hooge bedrag van de koopsom, een verdediging die naar mijn overtuiging uiterst slecht is.

Of wat moet men denken van eene vrouw, die met verontwaardiging elke verleiding afweert welke slechts met enkele guldens gewapend is, doch haar eer verkoopt, zoodra de prijs klimt tot een mahoniehouten ameublement en een coupé?

Dat men te Bolsward bezwijkt, even als men elders bezweken is en morgen zich zal laten verleiden, moet ons evenwel niet verwonderen. Het eenige wat hen die in het bezit van buitengewoon kostbare kunstvoorwerpen zijn, kan stalen tegen de bankbilletten van het buitenland, is een warme liefde voor de kunst, het gevoel voor het schoone, de belangstelling in hetgeen Nederland op artistiek gebied heeft voortgebracht. Die liefde, dat gevoel, die belangstelling ontbreken, en dit is zeer natuurlijk. Want onze nationale opvoeding mist al datgene wat noodig is om kunstzin en smaak te ontwikkelen.

De verantwoordelijkheid daarvan drukt in de eerste plaats op de regeering. Deze toch heeft zich sinds zeventig jaren met het onderwijs van ons volk belast; en wat heeft zij gedaan om dit onderwijs ook aan de ontwikkeling van kunstzin dienstbaar te maken? Wat heeft zij sinds vijftig jaren gedaan tot verspreiding en verbetering van het teekenonderwijs, van de studie der kunst, van de ontwikkeling der kunstnijverheid? Letterlijk niets. Heeft zij niet integendeel tot voor weinig jaren het verminken van 's Rijks monumenten, het verkwanselen van alle kunstvoortbrengselen die daarin aangetroffen werden, het stichten van de meest afschuwelijke bouwerijen tot een voorwerp van haar aanhoudende zorg gemaakt, heeft zij in een woord niet een halve eeuw lang het voorbeeld gegeven van onverschilligheid voor al wat de kunst raakt?

Doch niet de regeering alleen draagt de schuld. „Un peuple a toujours le gouvernement qu'il mérite." Ook ons volk mag een deel van den schuld dragen. Had de natie haar stem doen hooren en op verbetering aangedrongen, de verbetering ware niet uitgebleven, en wij zouden niet het droevig schouwspel hebben van elkaâr opvolgende geslachten, die, terwijl in het buitenland elke nieuwe generatie de vorige in ontwikkeling en beschaving overtreft, steeds op het punt van kunstzin even ongevoelig en onontwikkeld blijven. Nederland is uiterst achterlijk op artistiek gebied, zoowel wat voortbrengend vermogen als wat waardeering en belangstelling betreft, en hoe onaangenaam het voor onze ijdelheid moge zijn, wij moeten erkennen dat verschillende staten, die overigens met ons gelijk staan, of die door ons overtroffen worden, op dit gebied ons zeer verre vooruit zijn; ik noem Beijeren, Wurtemberg, België. Dit zal niet verbeteren dan ten gevolge van een verbeterde opvoeding, waarbij ook aan de kunst een plaats gegeven wordt, die bescheiden mag zijn, doch niet gemist mag worden, wil men de waarachtige beschaving bevorderen. Die verbetering ligt helaas nog in een ver verschiet, omdat de groote menigte er de noodzakelijkheid niet van begrijpt, omdat de generatie welke in verschillende kringen het bestuur in handen heeft, voor de zaak onverschillig blijft, omdat de overtuiging ontbreekt, en waar die gevonden mocht worden, energie en elk bij dergelijke onderneming noodig enthousiasme gemist worden. Uit dien doodslaap vrees ik zeer, dat een half dozijn mannen van goeden wil ons volk niet spoedig wakker zal schudden.

Wij mogen ons derhalve voorbereiden op de herhaling van bedroevende daden van onverschilligheid, gelijk die welke wij thans te Bolsward zien; kerken en gemeentebesturen zullen nog lang zonder eenig schaamtegevoel al wat roerend, al wat nagel- en spijkervast is, aan den gretigen buitenlander verschacheren, en de tijd zal komen dat alleen de naakte kerken en de geplunderde stadhuizen ons zullen overblijven, eenvoudig omdat deze onroerende zaken onmogelijk te verkwanselen zijn. En dit zal gebeuren zonder dat de minste emotie het Nederlandsch publiek in zijn kalmte komt storen. Ik ben overtuigd dat het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde geen enkelen stap zal doen om den verkoop der Bolswardsche Koorbanken tegen te gaan; zulke pogingen liggen nu eenmaal niet in de traditie van onze talrijke Provinciale Genootschappen. Ik ben zeker dat Gedeputeerde Staten van Friesland, die toch sommen gelds uitgeven om Friesche oudheden te bewaren, er niet aan denken iets te beproeven. De Commissie van Rijks-Adviseurs, die ongetwijfeld, gelijk zij meermalen deed, krachtige vertoogen zou hebben gehouden, is dood, en het Kon. Oudheidkundig Genootschap, het eenige in den lande dat soms tot het tegengaan van wandalisme zich deed hooren, is niet goed genoeg georganiseerd om van de feiten kennis te dragen, voordat een paar maanden verloopen zijn.

Zoo vallen langzamerhand al de paarlen van Neêrlands artistieke kroon, zonder dat zelfs het minste gedruisch onze landgenooten in het smoken van den symbolischen bedwelmenden Gouwenaar stoort.

Ik heb te vergeefs gezocht naar een behoorlijke beschrijving of afbeelding van de Bolswardsche Koorbanken. De teekeningen, door het Friesch Genootschap uitgegeven, zijn uiterst slecht, en de daarbij gevoegde toelichting is even gebrekkig.

Met behulp van zeer korte aanteekeningen, indertijd ter plaatse gemaakt, zal ik trachten een denkbeeld van dit fraai ameublement te geven.

De banken zijn twee in getal, en van eikenhout vervaardigd.

Zij bestaan uit een aaneengeschakelde serie zitplaatsen, oorspronkelijk bestemd om tegen de wanden van het Koor opgesteld te worden; daarachter verheft zich een beschot, terwijl aan de uiteinden van elke serie zitplaatsen hooge wangstukken zijn aangebracht; de zittingen werden oorspronkelijk gedekt door een kwart-cirkelvormige houten overhuiving, die op het achterbeschot en de wangstukken rustte.

Voor de zitplaatsen bevindt zich een doorloopende lessenaar, bestemd om de gebeden- en gezangboeken te dragen. Tusschen de uiteinden dezer lessenaars en de wangstukken, heeft men deuren, die den toegang tot de bank afsluiten.

De zitplaatsen zijn van elkaâr afgescheiden door leuningstukken en bestaan uit opslaande zitplanken, aan den onderkant waarvan kraagstukken zijn bevestigd, die in het fransch den naam van „miséricordes" of „patiences" dragen. Zij zijn bestemd om aan de geestelijken, bij het zingen van kerkgezangen, waarbij het staan een vereischte is, de gelegenheid te geven eenigen steun te vinden.

De banken zijn met snij- en beeldwerk geheel overdekt. Op het achterbeschot vindt men, boven elke zitting, een fijn uitgewerkt frontaal met traceeringen; de stijlen, die deze frontalen van elkaâr scheiden en de leuningstukken zijn van beeldjes voorzien; in koddige of satyrieke voorstellingen vermaakte zich de beeldhouwer die de „miséricordes" onderhanden had. Op de paneelen der deuren zijn zoogenaamde „cuirs" gesneden, en figuren prijken op de zijstukken der lessenaars. Bovenal rijk zijn de wangstukken versierd; aan de binnenzijde met groote heiligen-figuren en aan de buitenzijde met drie boven elkaâr geplaatste bas-reliefs.

Men vindt er o. a. de volgende voorstellingen:
het verzamelen van het manna;
de verspieders van het land van Canaän;
de Offerande van Abraham;
Salomo's eerste recht;
den Doop in de Jordaan;
de Judaskus;
het Laatste Oordeel, waarbij men in een klein bestek bovenaan God den Vader afgebeeld ziet, daaronder Christus tusschen Adam en Eva, en geheel beneden de eenigzins beschadigde voorstelling der menschen die uit het graf verrijzen.

Afbeeldingen van heiligen zijn die van Petrus en Paulus, van Martinus, den patroon der kerk, van Joris, van Christoffel, van Barbara, van Catharina en van Justina; deze laatste is afgebeeld met den eenhoorn, die hare kuischheid symboliseert, in een omheining, gelijk aan die welke om den heraldischen leeuw den zoogenaamden Hollandschen tuin vormt.

Zeer aardig zijn onderscheiden bas-reliefs, welke oud-hollandsche spreekwoorden plastisch vertoonen, zooals een man die tegen een muur loopt, een man die voor een staand varken vlugt, een ander die door den wereldkloot vliegt.

Men ziet dat deze gebeeldhouwde banken gemakkelijk de stof zouden leveren voor een uitvoerige monografie, waarbij zoowel de symboliek en het volksleven als de kunstontwikkeling der XVe eeuw konden besproken worden.

Uit deze eeuw toch en wel uit de laatste helft daarvan dagteekenen deze meubelen, gelijk hun stijl aanduidt. Deze dagteekening sluit zich overigens zeer logisch aan, bij dien van den bouw der St. Martinikerk zelve, welke blijkens een opschrift in het Koor gebouwd werd van 1446—1466.

Dit opschrift luidt:

Fūdata et nouīe fabricata est hec eccā anō dn̄i Mo CCCCo XLVI. Cōfecta aūt Ao LIX ipō die margaēte vḡis, cosumā vero anō LXVI/ Regnāte dn̄o nr̄o ihū xrō. [1])

De banken werden waarschijnlijk bij of kort na den bouw ten behoeve der reguliere kanunniken getimmerd.

De koorbanken zijn ongelukkig vrij gehavend; een aantal lijsten en gebeeldhouwde stukken lagen, toen ik de kerk in 1874 bezocht, los op den grond; ook trok het mijn opmerkzaamheid dat meest alle figuren door het toebrengen van moedwillige slagen waren verminkt. Het schijnt dat deze beschadiging van de beeldstorming der XVIe eeuw dagteekent; althans men leest in den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden (XV. I. 1786): „het beeldwerk op deze gestoelten draagt nog de kenteekenen van de dolle beeldstorming, bij welke men zijn' onverstandigen ijver deed woeden tegen de aangezichten van alle beeldjes, en wel met zulk een naauwkeurigheid, dat men niet een eenig onder die menigte ongeschonden liet."

Die onverstandige ijver, welke zich gemakkelijk laat verklaren door de dolle opgewondenheid van de dagen waarin de beeldstorm plaats greep, liet ten minste nog heerlijke brokstukken overig, welke drie eeuwen lang door het Bolswardsche Kerkbestuur werden geëerbiedigd. Doch de verstandige ijver van de mannen der XIXe eeuw, om zonder eenige inspanning een nieuwe en — zooals te verwachten is — leelijke pastorie te bouwen, berooft ons nu van hetgeen de woestelingen van 1566 hadden gespaard!

VICTOR DE STUERS.

RAPPORTEN OVER HET KUNSTONDERWIJS IN ENGELAND EN HET SOUTH-KENSINGTON MUSEUM TE LONDEN.

(Vervolg van bladz. 108).

e. DE NORMAALSCHOOL VOOR KUNSTONDERWIJZERS TE SOUTH-KENSINGTON.

Deze Normaalschool heeft ten doel de stelselmatige opleiding van aspirant-kunstonderwijzers en kunstonderwijzeressen, niet alleen in de praktijk der kunst, maar ook in de grondige kennis van hare wetenschap-

[1]) Dat is: Fundata et noviter fabricata est haec ecclesia anno domini MCCCCXLVI, confecta autem anno LIX ipso die Margaretae virginis, consummata vero anno LXVI regnante domino nostro Jhesu Christo: deze kerk is gegrondvest en op nieuw opgetrokken in het jaar onzes Heeren 1446, doch de opbouw werd ten einde gebracht in het jaar 1459 op den feestdag der Maagd Margaretha, en voltooid in het jaar 1466 van de regeering van onzen Heer Jezus Christus.

pelijke beginselen. Door het aldaar genoten onderwijs moeten zij de noodige bekwaamheden kunnen verwerven, om aan anderen een goede kunstopvoeding te geven en te bevorderen, dat bij het vervaardigen van voorwerpen van nijverheid de kunst zooveel mogelijk op voldoende wijze in toepassing worde gebracht.

Deze school dus is voor Engeland de bron, waaruit als 't ware, de verbetering van den kunstsmaak ontspringt en naar alle zijden uitvloeit. Van haar uit verspreiden zich de door haar gevormde leeraars en leeraressen over het gansche land en planten op hun beurt in de plaatsen, waar zij zich neërzetten, de goede indrukken voor het schoone over op hunne leerlingen.

De school werd opgericht in 1852, maar niet dadelijk kon zij over voldoende en doelmatige lokalen beschikken. Op verzoek van Prins Albert, die alles voor kunst en nijverheid overhad, stond de Koningin een gedeelte van het Marlborough-House, thans het paleis van den Prins van Wales, tijdelijk aan de Normaalschool af.

In 1856 werd de school verplaatst naar South-Kensington, waar zij zich voorloopig in houten gebouwen moest behelpen, in 1863 echter kwam ze in het bezit van een eigen meer solide gebouw in rechtstreeksche verbinding met het South-Kensington Museum, wat in dien tijd was opgericht, daar de regeering begrepen had, dat, zoo de leerlingen niet in de gelegenheid gesteld werden, tot het zien en bestudeeren der meesterwerken in verschillende tijden en door de verschillende volkeren voortgebracht, de school betrekkelijk weinig nut zou kunnen opleveren.

De vrouwelijke leerlingen vinden hare plaats op de eerste verdieping, de tweede daarentegen is voor de mannelijke leerlingen bestemd, terwijl de grondverdieping de laatstelijk aangekochte collecties der voortbrengselen van Oud-Perzische kunst bevat.

De lokalen van de geheele school zijn zóó ingericht, dat waar men zich keert, het oog steeds op iets schoons, iets verhevens moet vallen. Trapruimten, portalen, gangen, alles is versierd met afgietsels van 't schoone, wat de beeldhouwkunst voortbracht, schilderijen, teekeningen, prenten, photographiën bedekken de wanden der leervertrekken. De school bezit een voortreffelijke verzameling van producten van kunsthandwerken, wapenen, drijfwerk, aardewerk, enz. Voor de studie van de bloemen en planten, als de motieven voor ornamenten, heeft de school een afzonderlijke broeikas, terwijl de kunstbibliotheek alle werken bevat, die bij het onderwijs en ontwikkeling der leerlingen van nut kunnen zijn.

Het onderwijs is verdeeld in zes afdeelingen, die gesplitst zijn in 23 vakken.

De 1e *Afdeeling*. Het elementair teekenen en schilderen, omvattende:

Het rechtlijnig teekenen met behulp van instrumenten.

Het teekenen uit vrije hand naar voorbeeld, eerst in omtrekken en later geschaduwd, opklimmende tot aan het menschelijk figuur.

Het teekenen naar de natuur, aanvangende met eenvoudige figuren en eindigende met bloemen, planten, enz.

Het schetsen in een aangewezen tijdsverloop van voorwerpen naar de natuur.

Het schilderen naar voorbeeld van stillevens, bloemen, enz.

Het schetsen uit het hoofd.

De 2de *Afdeeling*. Schilderen, kennis van kunststijlen en van de grondbeginselen van het ornament, worden verdeeld in:

Het schilderen in 't grauw of in kleuren van ornament naar voorbeeld, en naar gipsmodellen.

Het schilderen naar de natuur van bloemen, stillevens, enz.

Het teekenen van studien van bladwerken, schelpen enz., toegepast als ornament.

Van oorspronkelijke compositiën van vlak ornament, in 't grauw en in kleur.

Het teekenen of boetseeren van de historische ornamentstijlen.

De 3de *Afdeeling*. Het menschelijk figuur. Dieren. De kennis der historische stijlen en ornamenten.

Het teekenen en schilderen naar pleisterbeelden, en naar het naakt model en draperien. Schetsen in opgegeven tijdruimte. Schetsen uit het hoofd.

Het teekenen en boetseeren van anatomische studiën van mensch en dier.

Voortzetting der studiën in de kunststijlen en het ornament.

De 4de *Afdeeling*. Boetseeren van ornament. Voortzetting van het onderwijs in de kennis van kunststijlen enz. als bij de vorige afdeeling.

Boetseeren van ornament naar gipsvoorbeelden, naar teekeningen en naar de natuur, (vruchten, bladwerk en andere voorwerpen uit de natuur).

Geboetseerde schetsen in bepaalde tijdruimte naar voorbeelden en uit het hoofd.

Voortzetting van de studie van ornament en stijlen, als bij de vorige afdeeling.

De 5de *Afdeeling*. Boetseeren van het menschelijk-figuur. Kennis van historische ornamentstijlen.

Boetseeren van mensch- en dierfiguren naar pleisterbeelden en naar de natuur.

Schetsen in bepaalden tijd naar de natuur en uit het hoofd.

Voortzetting van de studie van ornament. enz.

De 6de *Afdeeling*. Technisch onderwijs, bestaande in het vervaardigen en composeeren van

Mechanische en bouwkunstige teekeningen, plannen en plattegronden, composities met kleuren van vlak ornament, als modellen voor behangselpapier, tapijten, plafondschilderingen enz.

Composities voor plastische voorwerpen, als modellen voor beeldsnijders, goudsmeden enz.

Het studiejaar is verdeeld in twee vijfmaandelijksche cursussen, de één aanvangende op 1 Maart, de andere op 1 Oktober. De maanden Augustus en September worden voor vacantiën vrij gehouden, zoo ook enkele dagen met Paschen en Kerstmis.

Behalve op Zaterdag en Zondag wordt er dagelijks onderwijs gegeven van 10 tot 3 en van 7 tot 9 uur. Des Zaterdags zijn de lokalen voor het publiek opengesteld, dat zich verlustigen kan met de beschouwingen der gipsafgietsels en andere kunstwerken in het bezit der school.

Ook wordt er drie avonden per week een avondcursus voor jongens en voor meisjes gehouden, de eersten betalen daarvoor *f* 24, de laatsten *f* 12. Hierbij worden ook handwerkslieden toegelaten, die per cursus slechts *f* 6 betalen.

Het schoolgeld is verder bepaald op *f* 60 per vijfmaandelijkschen morgen- en avondcursus voor hem, die dien volledig, *f* 48 voor hem, die dien slechts 3 dagen per week bijwoont. Aan halfdagelijksche cur-

sussen kan men eveneens tegen een naar evenredigheid verminderde, betaling deelnemen.

Als entreegeld wordt van elken leerling *f* 6 gevorderd.

Verschillende mildere bepalingen echter zijn er gemaakt, om het voor velen bezwarende dezer contributien te verminderen.

Zoo betaalt hij, die zich op het vak van kunstonderwijzer, van nijverheidsteekenaar of kunstindustrieel wil toeleggen en één jaar schoolgeld heeft betaald, voor het tweede jaar slechts de helft, zoo hij alle examina van den 2den graad heeft afgelegd, en eveneens voor een derde jaar, zoo hij bij de jaarlijksche examina of het nationaal concours een prijs van den 3den graad bekomt.

Zoo hebben leerlingen, die gedurende één jaar aan de Normaalschool of aan een andere onder toezicht van het Kunst-Departement staande school één jaar schoolgeld betaalden en in 3 vakken (voor de vrouwelijke slechts 2) van het eerste certificaat van den 3den graad examen hebben afgelegd, voor één jaar vrijen toegang tot den cursus van de Normaalschool en zoo zij een eerste certificaat van den 3den graad in zijn geheel of een medailje of prijs op het nationaal concours verkrijgen, eveneens vrijen toegang voor het volgend jaar.

Voortdurend worden kosteloos toegelaten zij, die in het bezit zijn van een certificaat van de 1e afdeeling van den 3den graad of van een nationale studiebeurs (zie het vorig nummer bl. 108) mits ze jaarlijks een prijs of een medailje behalen, of voldoend examen in een der vakken van de volgende afdeeling bekomen.

Eindelijk hebben wij op bladz. 108 gezien, hoe voor kunstonderwijzers door geldelijke ondersteuningen het bezoeken van de school gemakkelijk wordt gemaakt.

Om als leerling te worden toegelaten moet een examen afgelegd worden, waartoe de gelegenheid niet alleen bij het begin van den cursus, maar voortdurend, naarmate zich leerlingen aanmelden, gegeven wordt.

De geheele inrichting der school met al hare schatten van kunstwerken, afgietsels, teekeningen, platen, boekerij, broeikast, en wat al niet meer, hoe schoon en nuttig ook, zou nog weinig beteekenen, zoo zich aan het hoofd der school niet iemand bevond, die de ziel van de geheele inrichting is, en die de geschikte personen weet te kiezen, om hem bij zijn zwaren arbeid ter zijde te staan.

Een goed Directeur kan met geringe middelen méér uitwerken, dan een ander, al staan deze ook alle mogelijke hulpmiddelen ter beschikking.

Gelukkig Engeland, dat in den heer Poynter iemand gevonden heeft, die niet alleen bekwaam artist is, maar ook bizonder ervaren schijnt in de techniek der verschillende takken der kunst. Daarenboven heeft hij een bijzondere gaaf zijn kennis aan anderen mee te deelen en weet, waar hij in het publiek optreedt, zijne hoorders aan zijn lippen te doen hangen.

Onder hem staat een onderdirecteur, een leeraar voor het werktuig- en bouwkundig teekenen, één voor meetkunde en perspectief, één voor boetseerkunde, voor teekenen, schilderen en anatomie zijn drie leeraren aangesteld, voor het ornament twee, terwijl de etskunst en de houtsnijkunst elk door één leeraar worden onderwezen.

Verder worden door andere leeraren lezingen gehouden over het ornamentteekenen, de geschiedkundige ontwikkeling van de vercieringskunst, de toepassing van het menschelijk figuur op de verciering en de kunst in het algemeen, over de anatomie enz.

Dat er op zulk een school veel geleerd *kan* worden; begrijpt elk.

Dat Engeland van de leerlingen van zulk een school veel kan en mag verwachten, en dan ook werkelijk verwacht, blijkt uit de prijsvragen, door vereenigingen en industrieelen voor die leerlingen uitgeschreven.

Zoo vroeg de heer Walterson modellen voor een zilveren tafelservies, wat uitgevoerd en naar de Parijsche Wereldtentoonstelling gezonden werd. Hij had daarvoor prijzen van *f* 240 tot *f* 1200 over.

De Vereeniging van Goudsmeden schreef sinds 3 jaren prijsvragen uit van *f* 120, *f* 300 en *f* 600 uit. Zoo ook deden de stukadoors-compagnie, de tapijten wasdoekfabrikanten en anderen. Zoo droegen verschillende industrieelen de vervaardiging van modellen aan de school op.

Zelfs is de geheele decoratie van het gebouw van buiten, en van het Museum-gebouw in terra-cotta en graphitti, grootendeels door de leerlingen vervaardigd. Jaarlijks worden daarvoor belangrijke subsidiën gegeven door de regeering, die, door den Directeur voorgelicht, in het uitvoeren van groote decoratieve werken den besten weg ziet, om te voorkomen, dat de leerlingen zich te spoedig overgeven aan nietige werken, die hun misschien meer dadelijk geldelijk voordeel opleveren.

Niet te verwonderen is het, dat bij het bestaan van zulk eene school aan de leerlingen, die zich aan het examen van meester, het examen van den 3en graad, onderwerpen, hooge eischen gesteld worden.

In 1876 was het getal van hen, die voor één of meer afdeelingen met vrucht het examen hadden afgelegd reeds 600. Wij vermoeden echter, dat onder die 600 slechts weinigen in al de zes afdeelingen van dat examen geslaagd zijn. Het rapport zwijgt daarover. In elk geval is er zekerheid, dat allen een vrij groote mate van kunstontwikkeling hebben bekomen, en daar op geen der scholen, die van het kunstdepartement subsidie ontvangen, een ander dan een der dus gegraduëerde onderwijzers kan aangenomen worden, moet het kunstgevoel zich snel onder het Engelsche volk verbreiden en hebben de gevolgen daarvan zich reeds voorlang doen kennen.

De examina voor een certificaat van den 3den graad vinden jaarlijks plaats in het gebouw van het departement te South-Kensington. De aspiranten van andere als de Normaalschool moeten hunne teekeningen vooruit inzenden, terwijl die van de genoemde school een schriftelijke toestemming van den hoofdleeraar moeten kunnen toonen tot het afleggen van het examen.

Uit hetgeen er bij de examina geëischt wordt, kan men het best opmaken, welke kundigheden men op de school kan machtig worden.

1e *Afdeeling*. De aspirant moet:

a. In tegenwoordigheid van de examen-commissie aan een klasse leerlingen onderwijs geven in het handteekenen, meetkundig- en modelteekenen en in perspectief.

b. In een gegeven tijdruimte schetsen leveren van een groep meetkundige figuren.

c. Op papier vraagstukken oplossen over meetkunde, perspectief en de grondbeginselen der bouwkunst.

Daarenboven moet hij een 10-tal teekeningen ingeleverd hebben uit de verschillende vakken van onderwijs, in die afdeeling gegeven.

2e *Afdeeling.* Daartoe wordt het bezit van een certificaat van de 1ste afdeeling geëischt en verder:

a. Het schetsen in kleur en in een vastgestelden tijd van een gecomposeerde groep van voorwerpen, in olie- of waterverf.

b. Het opstellen van een korte schets over de geschiedenis en het karakter der soort van geornamenteerde kunstvoorwerpen, door den aspirant in teekening gebracht.

In dit vak werden in 1877 een 9 tal vragen ter beantwoording gegeven, b. v.: „Deel uw kritisch oordeel mede over het porcelein van Sèvres, als decoratieve kunstvoorwerpen beschouwd, zoo wat betreft vorm, kleur, als schilderwerk."

c. Het beantwoorden van een 11tal vragen over de kunsttechniek, de beginselen en procédés der verschillende historische kunstscholen, b. v. „wat bewijst, dat de groote coloristen doorgaans hunne figuren in was en klei boetseerden en die dan bij het schilderen als modellen gebruikten?" (1) „Beschrijf de chemische zamenstelling en de betrekkelijke duurzaamheid der verschillende verfstoffen.

d. Het beantwoorden van 15 vragen over de terminologie der botanica in hare toepassing op de kunstornamentatie, b. v.:

Noem zes planten op van geneeskundige en twaalf van handelswaarde, en geef op, welk deel der plant in elk geval gebruikt wordt (2). Geef eenige bijzonderheden omtrent de wieren.

Verder moet een voldoend aantal studiën in de vakken van de 2e afdeeling worden ingezonden.

3e *Afdeeling.* Hiertoe is noodig, het bezit der certificaten van de 1° en 2° afdeelingen.

Hier wordt gevraagd:

a. Het beantwoorden op schrift van vragen over de anatomie van het menschelijk lichaam, b. v. welke spieren verbinden het dijbeen met de andere lichaamsdeelen, welke vormen nemen zij aan bij verschillende bewegingen enz.

b. De beantwoording van vraagstukken over de geschiedenis der ornament-stijlen, enz. b. v. Welke zijn de karaktertrekken der Chineesche kunst? Beschrijf het karakter der drie voornaamste menschenrassen en welke is hun aanleg voor kunst? Beschrijf de cathedralen van Rheims en Charters en vergelijk ze met de gothische cathedralen van Duitschland enz. enz.

Minstens 5 dergelijke vragen moeten in 3 uren tijds beantwoord zijn, liefst met schetsteekeningen daarbijgevoegd.

c. Het uit het hoofd in een bepaalden tijd invullen van een in omtrek geteekend beeld van de beenderen en spieren.

d. Teekenen naar het levend model in een bepaalden tijd.

De inzending van studiën van in de 3° afdeeling onderwezen vakken is ook hier een vereischte.

(1) Is dit bewijs te leveren?

(2) Misschien wel wat ver getrokken.

4e *Afdeeling.* De Candidaten moeten een certificaat van de 1° afdeeling bezitten.

Vereischt wordt:

a. Schriftelijke beantwoording van vraagstukken over de grondbeginselen en historische ontwikkeling van de kunstornamentatie.

b. Schriftelijke beantwoording van technische vraagstukken over de ontwikkeling van kunstornamentatie in hare toepassing op plastische grondstoffen, b. v. Beschrijf de technische bewerking en haar invloed op vorm en teekening bij het gieten van ijzer.

c. Het boetseeren in een bepaalden tijd van een basrelief-ornament, naar teekening of prent.

Ook hier wordt de inzending als bij de andere afdeelingen geëischt.

5e *Afdeeling.* Voor candidaten in 't bezit van een certificaat van de 1e afdeeling.

Vereischten zijn, behalve de inzending van studiën in de vakken dier afdeeling:

a. De beantwoording van vragen over anatomie en

b. over de geschiedenis der kunstornamentatie en hare perioden en stijlen.

c. Het boetseeren in een bepaalden tijd van een schets in laag-relief van een antiek figuur, naar teekening of prent. De anatomische samenstelling daarin moet uit het hoofd worden aangewezen.

d. Het teekenen van een studie naar het levend model in een bepaalden tijd.

6e *Afdeeling.* Dit certificaat kan verleend worden 1°. voor het bouwkunstig teekenen.

De candidaten moeten een certificaat 1e afdeeling hebben en een gekleurd bouwkundige compositie met platten grond enz. inzenden. Is deze goedgekeurd, zoo wordt de candidaat tot het mondeling examen over bouwkunst en ornamentstijl toegelaten. Daarenboven moet hij in 5 dagen een bouwplan enz. opmaken van een verlangd gebouw.

2°. Voor de toepassing van ornamenten voor plastische en vlakke decoratie, in het bizonder der bouwkunst, fabriek- en kunstnijverheid.

Hiertoe is het bezit der certificaten van afdeeling 1, 2 en 3 of van 1, 4 en 5 noodig, benevens inzending van twee origineele geschilderde of geboetseerde studiën, benevens een opstel over minstens 2 historische stijlen met schetsen naar voorwerpen in het museum. Vervolgens moeten de gestelde vragen over de grondslagen, de geschiedenis en de toepassing van de ornamentkunst beantwoord in 't bijzijn der examinatoren eenige teekeningen over die onderwerpen vervaardigd worden.

(*Wordt vervolgd.*)

DE TENTOONSTELLING VAN WESTFAALSCHE OUDHEDEN TE MUNSTER.

Bij het meer en meer ontwakend bewustzijn van de voordeelen, die door het tegenwoordig geslacht uit de werken der Ouden te trekken zijn, is de belangstelling, die de Tentoonstellingen van Oudheden, in de laatste jaren hier en daar gehouden, wekken, gemakkelijk te verklaren. Reikhalzend wordt er naar de opening uitge-

zien en bij het uur der sluiting worden de lokalen niet dan met moeite ontruimd. Zijn de dagbladen vooruit reeds gevuld met berichten, wat er op zulk een tentoonstelling zal gevonden worden en later met verslagen over 't geen er werkelijk gevonden wordt, een sterke tegenstelling daarmede vormt de weinige bekendheid, die gegeven is aan eene thans te Munster gehouden tentoonstelling van Westfaalsche Oudheden, zoodat weinige van onze landgenooten daarvan kennis dragen.

Reeds voor een paar weken maakte ik den Kunstbode op deze tentoonstelling opmerkzaam, vruchteloos echter zag ik naar de plaatsing van mijne weinige regelen uit. Slechts aan den overvloed van copy of wel aan de nalatigheid van de postinrichting zal hier de schuld liggen, 't is mij om 't even, toch meen ik mij verplicht nog eens op die tentoonstelling te moeten wijzen.

Wel is waar zal bij het verschijnen van uw nummer nog slechts een paar dagen beschikbaar zijn, om de tentoonstelling te bezoeken, doch een waar liefhebber bedenkt zich niet lang en slechts weinige uren zijn voldoende om hem uit het hartje van Holland naar Munster te verplaatsen. De door het „Deutsche Kunstblatt" ontvangen berichten zijn uitlokkend genoeg, om zich een reisje te getroosten.

Men schrijft aan dat Blad uit Munster. „Overtrof voor eenige weken de van alle zijden toevloeiende inzendingen voor onze tentoonstelling aller verwachting, zoo gaat ook thans het bezoek en het resultaat van deze altijd eenigzins gewaagde onderneming de stoutste wenschen te boven. Men had hoogstens op een 5000 bezoekers gerekend en reeds de eerste week leverde er meer. Men geloofde aan een 1500 exemplaren van den cataloog meer dan voldoende te hebben, reeds na eenige dagen was het getal uitverkocht. Men had op geen of zeer weinig bezoek van buiten de provincie gerekend en reeds in de eerste week was de tentoonstelling bezocht geworden door de voornaamste autoriteiten op 't gebied der archaeologie en kunstwetenschap uit Keulen, Bonn, Berlin, Maintz, Frankfort, Utrecht enz.

Elk stond er over verwonderd, dat nog zóóveel schoons en belangrijks in Westfalen bewaard is gebleven, dat thans hier in een zuiver chronologische, systematische en schilderachtige tentoonstelling vereenigd is.

Aanvankelijk meende men de tentoonstelling slechts twee weken geopend te zullen houden, thans echter heeft men besloten de sluiting uit te stellen tot den laatsten dag dezer maand.

't Is een ware lust, de zeven dicht bezette zalen te doorwandelen. De een bestudeerdt in de beide eerste groote zalen de omvangrijkste werken van christelijke beeldhouw- en schilderkunst van uit de 8ste eeuw af, een ander vermeit zich in de beschouwing der prachtige wapenrustigen, of van de uurwerken, bekers, schotels, ketens en ander goud- en zilverwerk of wel van de wonderschoone gobelins. Weer anderen beschouwen in twee bovenzalen de kostbare overblijfselen van de borduurwerken uit de middeleeuwen, de bewonderenswaardige miniaturen en manuscripten of de merkwaardige romeinsche, germaansche of merovingische oudheden. In een zesde kamer is een kleine maar uitgelezen verzameling van glas- en fijn aardewerk. De meeste bezoekers verdringen zich in de zevende zaal, gevuld ja overvuld met middeleeuwsche metaal- en ivoorwerken van kerkelijken aard. Eindelijk vindt men daar een kleine doch bijna volledige historische verzameling van Westfaalsche schilderijen.

Moeielijk valt het, uit de hier tentoongestelde juweelen eenigen te noemen, maar met alle recht kan men zeggen, dat de verwonderlijk schoone reliekkast van Beckum en het onvergelijkelijk liefelijk schilderij van den Liesborner meester alleen reeds voldoende zijn, om de moeite van een reis naar Munster te beloonen.

Wellicht kan dit bericht onze landgenooten, die zich bij duizenden naar de Historische Tentoonstelling te Leeuwarden spoedden, doen besluiten de niet veel langere reis naar Munster te ondernemen, waar zij zonder twijfel vele voorwerpen zullen vinden, die ook uit een historisch oogpunt voor ons land hoogst belangrijk zijn.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Even als dit indertijd te Weenen plaats vond, is op last der Regeering op de terreinen van het nieuw Museum te Amsterdam een tijdelijk lokaal opgetrokken, om praktisch te kunnen onderzoeken aan welke wijze van verlichting de voorkeur gegeven dient te worden. Met dit onderzoek zijn belast de Commissie van toezicht en de Directeuren van 's Rijks Museum en van het Prentkabinet aldaar, de Referendaris chef der afdeeling Schoone Kunsten, de Voorzitters der Schilderkundige Genootschappen Arti et Amicitiae en Pulchri Studio, en de heeren van den Bergh, Gosschalk en Lingeman.

Het proeflokaal heeft de afmetingen van de groote zalen van het nieuw Museum, en in de verschillende vakken van het gebouw zijn de onderscheiden stelsels van verlichting toegepast. Een aantal schilderijen is in het gebouw opgehangen, ten einde behoorlijk te kunnen oordeelen over de inrichting waaraan de voorkeur te geven is. In de vorige week is met het onderzoek een aanvang gemaakt, en naar wij meenen heeft het een bevredigend resultaat opgeleverd.

Zij, die te Amsterdam dit proeflokaal zien en nagaan dat de afmetingen daarvan alleen den omvang van de bovenverdieping van het nieuw Museum vertoonen, kunnen zich een denkbeeld vormen van de inderdaad kolossale proportiën der nieuwe stichting.

— Voor het nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst te 's Hage is in de vorige week op een te Leiden gehouden verkooping aangekocht een portret in olieverf van A. Leeuwenhoek, geschilderd door N. Verkolje, benevens een plaat met rand van delftsch aardewerk, waarop hetzelfde portret voorkomt. Reeds vroeger was voor dat Museum aangekocht een bordje van hetzelfde aardewerk, eveneens met het portret van Leeuwenhoek versierd.

ERRATA.

Op bladz. 110 reg. 15 staat: „gemeentelijk" lees: „gewestelijk".
„ „ „ „ 20 „ „amotie" lees: „auctie"
„ „ „ „ 28 „ „satijns" „ „satyrs".
„ „ „ „ 111 kol. 2 reg. 7 staat: „Semler" lees: „Semper".

ADVERTENTIËN.

Sold by Mr. W. C. DE GRAAFF, Haarlem.

MEMOIRS

OF

SIR EDWIN LANDSEER.

A sketch of the life of the artist, illustrated with reproductions of 24 of his most popular works by F. G. STEPHENS.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

Verlag von WILHELM ENGELMANN in Leipzig:

DAS LEBEN

DES MALERS

ADRIAEN BROUWER.

KRITISCHE BELEUCHTUNG DER ÜBER IHN VERBREITETEN SAGEN.

VON

WILH. SCHMIDT.

12 Mark.

DE BANIER.

REDACTIE:

MARCELLUS EMANTS. — F. SMIT KLEINE. — J. VAN SANTEN KOKFF.

Verschijnt maandelijks in Afl. Gr. 8°. formaat, van 80 à 96 bladzijden.

Prijs per Jaargang f 10.—.

Inhoud van het Aprilnummer:
J. A. JUNGMANN, Karl Gutzkow. — Mr. C. VOSMAER, Nederlandsche uitdrukkingen over kunst. — Z., Naar aanleiding van van Effens Spectator. — G. J. KOLFF, Cymbeline. In Nederlandsche versmaat overgezet, door Dr. L. A. J. BURGERSDIJK. — F. L. HEMKES, Zomermorgen.

BOEIEND en ONDERHOUDEND.

Ontmoetingen ter Zee en te Land,

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 DEELEN.

Prijs f 4.25.

Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek.

N. Rotterd. Courant.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken*. — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 16. 5 Juli 1879.

ONDER LEIDING VAN
DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franco per post ... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1 - 6 regels ... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer ... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.		Grootere letters naar plaatsruimte.

HET NIEUWE RIJKS-MUSEUM TE AMSTERDAM.

Terwijl de bekwame Architect Cuypers, die met den bouw van 's Rijks-Museum te Amsterdam belast is, meermalen door sommigen zijner landgenooten werd verguisd en mishandeld, als hadde men met een ellendigen timmerman te doen, worden in het buitenland zijn groote verdiensten naar waarde erkend en beloond. Voor zijne naar de laatste Wereld-tentoonstelling van Parijs gezonden plannen van het Amsterdamsch Museum, ontving hij de gouden medaille, eene onderscheiding welke slechts aan enkele Architecten te beurt viel.

Ook in een onlangs verschenen studie over de Bouwkunstige Afdeeling dier tentoonstelling wordt met veel lof van het Museum melding gemaakt. Dit oordeel, waarvan wij de vertaling hier laten volgen, is dat van den Regeerings-Architect A. de Baudot, die om zijne uitmuntende geschriften over architectuur zich een welverdienden naam heeft verworven.

„De Hollandsche tentoonstelling, zegt de heer de Baudot, was niet zeer belangrijk, maar zij bevatte één ernstig en wel begrepen bouwwerk. Wij bedoelen het nieuwe Museum dat te Amsterdam door den heer Cuypers wordt gebouwd. Voor deze werkelijk belangrijke stichting heeft de Architect niet alleen een praktische en goed aan het gestelde programma beantwoordende indeeling weten te vinden, maar hij gaf ook aan het geheel een aangenaam aanzien en een zeer smaakvol uiterlijk, en daarbij hield hij rekenschap met de eischen der constructie, welke hij met oprechtheid te voorschijn laat komen en waarvan hij zeer goed partij heeft getrokken voor de studie der détails. Vooral verdient vermelding de wijze waarop hij de ontlastingsbogen heeft behandeld, welke hij, wegens de geringe afmetingen van het te bezigen materiaal, boven de vensteropeningen moest aanwenden; het systeem, hetwelk hij voor de goten heeft gevolgd, is ook voortreffelijk; ten slotte zullen wij, zonder voorbehoud, de oprechtheid prijzen waarmede alle motieven behandeld zijn welke aan deze groote gevels voorkomen, die goed geordonneerd zijn en een aangenamen indruk maken, ofschoon zij bijna geheel opgetrokken zijn in baksteen, en dus in een betrekkelijk nederig en bijgevolg zeer eenvoudig materiaal.

„Wellicht zal men de afmetingen overdreven vinden, welke deze Architect aan de kappen van het gebouw

gegeven heeft, doch men mag niet vergeten dat hij bouwde in een land met een ongunstig klimaat, waar stijle hellingen voor het afvoeren van het water noodzakelijk zijn, en onder een meestal donkeren hemel, die krachtige en sterk contrasteerende effecten vereischt."

Omtrent de vorderingen van den bouw van het Museum kunnen wij het volgende mededeelen.

Aanvankelijk heeft de bodem, waarop gebouwd moest worden, veel moeielijkheden veroorzaakt. Het terrein, dat ongeveer 30,000 M^2. beslaat, ligt meer dan een halven M. onder A. P.; het is nu tot ongeveer 0,70 M. boven A. P. met zand opgehoogd en zal op het hoogste punt tot 2,85 M. boven A. P. gebracht moeten worden.

De fundeeringswerken zijn geheel voltooid, zoo wat de houtfundeering als wat het metselwerk betreft.

Een groote hoeveelheid bouwstoffen is reeds aanwezig. Behalve de noodige hoeveelheid kalk, tras, cement enz., vereischt voor de regelmatige voortzetting der metselwerken, zijn er 3 millioen metselsteenen, ruim 1000 kub. M. graniet van de Ourthe (België) en 250 kub. M. witte steen aangevoerd en gedeeltelijk is de bergsteen bewerkt. Ook is de eerste leverantie van ijzerwerk, ongeveer 150,000 kilogram, in ontvangst genomen.

Voor het lossen der materialen zijn twee losplaatsen met kranen aangelegd, de eene aan de noordzijde der Stadhouderskade, de andere aan de oostzijde bij de Wetering. Van deze losplaatsen loopen ijzeren spoorwegen over het geheele terrein, hetzij naar de bouw- of werkloodsen, hetzij naar de plaatsen waar de materialen een blijvende bestemming moeten vinden. Tot bereiding der metselspecie zijn twee molens opgericht, welke door stoomkracht gedreven worden.

Behalve de bouwloodsen voor het bureau, de modellen enz. en die voor den aannemer en zijn opzichters, zijn er nog vier groote loodsen getimmerd, welke alle met het spoorwegnet en het werk verbonden zijn. In de loods voor de steenhouwerij staat een sterke loopkraan in het bovengedeelte van het gebouw zoodanig ingericht, dat twee werklieden de zwaarste stukken steen — er zijn er die meer dan 2000 kilogram wegen — gemakkelijk kunnen verplaatsen.

Het Sousbasement aan de buitenzijde geheel van granietblokken samengesteld, is thans nagenoeg tot aan de borstwering van de benedenverdieping opgetrokken, zoodat de bogen van de kelderverdieping, althans voor zooveel de ringmuren betreft, bijna allen geheel voltooid en in de zes trapgebouwen de steenen treden ter hoogte van ruim 2 M. opgehaald konden worden.

Het middengedeelte van het gebouw, waarboven de groote zaal zal verrijzen, kon wegens den bouw van een proeflokaal voor de verlichting niet hooger dan 0.70 M. boven A. P. worden opgehaald. Daar dit proeflokaal evenwel reeds weder opgeruimd is, zal men nu ook hier het metselwerk kunnen voortzetten. Men hoopt nog voor het invallen van den aanstaanden winter het geheele Museum tot aan den vloer der bovenverdieping te doen rijzen. Tegelijkertijd worden talrijke modellen voor de in steen uit te voeren ornamentwerken (kapiteelen, kraagsteenen enz.) vervaardigd.

Nevensgaande afbeelding geeft een duidelijk denkbeeld van het uitgebreide Amsterdamsche Museum na zijne voltooiing.

In het midden ziet men den ingang tot den doorrid, welke het geheele gebouw doorsnijdt, en waarboven een voorhal en de groote zaal verrijzen. Aan weerszijden verheffen zich zware torens, welke de hoofdtrappen bevatten. De overige gebouwen omvatten twee vierkante binnenpleinen, welke met glas overdekt worden en tot bewaring van afgietsels van groote monumenten bestemd zijn. De benedenverdieping van het linkergebouw zal een rijke verzameling vaderlandsche oudheden bevatten, wanneer daar de collectie van het Nederlandsch museum en die van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap vereenigd zullen zijn; de zalen van dit gebouw worden in verschillende stijlen geornamenteerd, overeenkomstig de perioden waarnit de daarin ten toon te stellen voorwerpen dagteekenen. De benedenverdieping van het rechter gebouw wordt bestemd voor het rijke prentenkabinet dat thans in een aantal portefeuilles in het Trippenhuis verborgen is, doch in het nieuwe gebouw zijn schatten in talrijke lijsten en lessenaars zal kunnen vertoonen.

De geheele bovenverdieping bestaat uit zalen, waarin schilderijen zullen hangen. Daar zullen vereenigd zijn, zoowel de schilderijen welke aan het Rijk, als die welke aan de gemeente Amsterdam behooren, en ook het Museum van der Hoop zal er eene plaatsing vinden. De meeste dier zalen zullen bovenlicht ontvangen. Alleen langs den voorgevel van het gebouw komen kabinetten met staand licht, voor paneelen van kleine afmeting bestemd.

Het geheele gebouw zal volkomen brandvrij zijn; immers de benedenverdieping wordt met steenen gewelven afgedekt, terwijl de balklagen van ijzer, en de vloeren van gebakken tegels worden saamgesteld; alleen voor de deuren, vensterkozijnen en lambrizeeringen is hout aangewezen.

RAPPORTEN OVER HET KUNSTONDERWIJS IN ENGELAND EN HET SOUTHKENSINGTON MUSEUM TE LONDEN.

(Vervolg van bladz. 118).

Op bladzijde 117 hebben wij er op gewezen, hoe van het bezit van een goed corps onderwijzers en vooral van een goed direkteur bij elke school alles afhangt.

Elk Direkteur heeft zijn eigen inzichten en dus ook zijn eigen stelsel van onderwijs. Is dit stelsel goed, zoo zal de school bloeien, is het gebrekkig, zoo zal de school kwijnen en niets zal in staat zijn, daaraan bekwame mannen te vormen.

De Heer de Stuers vindt dan ook die zaak van genoeg belang, om aan het stelsel van onderwijs, tegenwoordig aan de Normaalschool van Southkensington een afzonderlijk rapport te wijden, waaruit wij thans een enkel woord willen mededeelen.

Ofschoon het in 1852 in toepassing gebracht stelsel tot verbetering der Engelsche kunstindustrie, d.i.: vorming van geschikte kunstonderwijzers, verspreiding van teekenonderwijs, oprichting van een kunstmuseum en kunstbibliotheek, en het in bruikleen afstaan van voorwerpen uit die inrichtingen aan andere scholen in het

Rijk — ofschoon dit stelsel goed werkte en reeds belangrijke resultaten opgeleverd heeft, zouden de uitkomsten nog veel verrassender geweest zijn, zoo men reeds dadelijk een meer geschikt persoon aan het hoofd der Normaalschool en van het kunstdepartement hadde gesteld.

De vroegere, geheel ondergeschikte Direkteur, een kunstenaar van beperkte kennis en bekrompen inzichten, koos leeraars, die even ongeschikt waren als hij.

Het onderwijs was gebrekkig, de gekozen modellen smakeloos, het navoorbeeld-teekenen werd tot hoofdzaak gemaakt, en dit machinaal navolgen leverde fijne, keurige teekeningen, maar doodde het scheppingsvermogen, dat in den leerling sluimerde. Alles op de Normaalschool werd routine; en als een natuurlijk gevolg ook op de andere scholen van 't Rijk.

Aan dien ongunstigen toestand werd een einde gemaakt door de benoeming van den Heer Poynter, die dadelijk groote verbeteringen invoerde.

De nieuwe Direkteur begreep, dat het teekenen naar voorbeeld de leerlingen werktuigelijk lijnen leert volgen, zonder te begrijpen wat die lijnen beteekenen, dat het teekenen naar de natuur hen noodzaakte tot denken.

Het oefent oog en hoofd en hand. Het teekenen naar voorbeeld echter behoeft niet *geheel* verworpen te worden, zoo als door enkelen wordt voorgestaan; voor eerstbeginnenden is het noodig en ook voor meergevorderden is het niet kwaad, van tijd tot tijd een goed voorbeeld na te teekenen, om te zien, op welke wijze de groote meesters de verschillende hulpmiddelen en gereedschappen hebben gebruikt en hunne wijze van doen, om de natuur weer te geven.

Af te keuren echter is het, als tijdroovend en geestdoodend om b. v. een leerling, die nauwelijks een lijn kan zetten koppen na te laten teekenen met krullend haar enz. enz., waarvan elk haartje nageteekend wordt als rivieren op een landkaart. De leerling zoekt slechts de lijnen, die hij voor zich heeft te volgen, ten minste wanneer hij zijn best wil doen, maar wat hij eigenlijk doet, begrijpt hij zelf niet.

Ook vond de Directeur een school, waar men, zoo als vroeger veel de mode was, zich beijverde de teekeningen zóó af, zóó fijn te teekenen, dat ze geheel op gravuren geleken. Dit verstompt den geest; wordt voor den leerling vervelend en kost een schat van tijd.

Zoo mochten de leerlingen van de antiekklasse zooveel tijd aan een teekening besteden als zij zelf verkozen, aan het afstippelen van een achtergrond werd soms 2 à 3 weken besteed. Tegenwoordig is slechts één week toegestaan voor de grootste teekening, terwijl ook in het geheel het teekenen binnen een aangegeven tijd is ingevoerd.

Werden deze verkeerde leermethoden afgeschaft, ook het leerpersoneel moest veranderd worden, wilde de nieuwe leerwijze gevolgd en begrepen worden. De Direkteur zag daartegen niet op en zelfs niet tegen het aanstellen van buitenlanders, van wier kennis en liefde voor de zaak hij overtuigd was. Zoo werden twee Fransche artisten, Legros en Dalou, tot leeraars in het etsen en het beeldhouwen benoemd. Hun invloed heeft zich spoedig doen gevoelen, en heeft nieuw leven aan de school gegeven. Niet alleen door mondelinge raadgevingen zoeken zij op den leerling te werken, maar zij doen hem ook zien hoe zij zelf werken en hoe zij de zaak aanpakken, en etsen en boetseeren daarom van tijd tot tijd in 't bijzijn van al de leerlingen.

Zeer juist ingezien, wordt er voor gewaakt, dat de leerling niet aan *b.* beginne, voor hij *a* door en door kent, zoo kan hij niet overgaan in een hooger vak, zoo het den hoofdleeraar niet gebleken is, dat hij met het voorgaande in den grond bekend is. Zoo mag niemand aan 't schilderen beginnen, voor hij volkomen juist een beeld naar 't antiek en naar de natuur kan teekenen.

Wel mogen onze aankomende artisten deze wenk ter harte nemen, betreurenswaard is het te zien, hoe bij ons dikwijls reeds met verf gemorst wordt door jongelui, die nog niet in staat zijn een vinger te teekenen. En toch een kunstwerk, hoe schoon, poëtisch, harmonisch van kleur het ook moge zijn, kan op den naam van kunstwerk geen aanspraak maken, zoo vorm en teekening geheel over het hoofd gezien zijn. En moge ook al de mode voor korten tijd met zulke artisten hoog wegloopen, spoedig wordt het weinig beteekenende van dergelijke kleureffecten ingezien en verzinken ze weer in 't niet.

De leerling, die in de schilderklasse komt, begint niet dadelijk zich in de volle kleurwereld te werpen, maar moet zich eerst oefenen in het schilderen in „monogroom" of in 't graauw, wat onze de Wit zoo meesterlijk verstond. Deze methode werd vroeger, misschien ook nog wel, ook hier te lande op akademie's en ateliers gevolgd en zeker is dit zeer dienstig, om den leerling met het gebruik van verf en penseel vertrouwd te maken, zonder in eens te veel vermoeid en verward te worden door de duizenden kleuren en kleurschakeeringen, die zich in de natuur voordoen.

Het voor den leeraar hoogst vervelende en tijdroovende van de mondelinge raadgevingen voor de eerstbeginnenden in die klasse, hebben tot het opstellen van een handleiding geleid, die in de klasse opgehangen, de wijze van bewerking, de opnoeming der voor het in 't grauw schilderen vereischte verven en hoe ze te vermengen, zijn daarin opgenomen.

Voor het decoratief schilderen moge zulk een soort van recept dienstig zijn, of het echter ook verder aan te raden is, laat ik in het midden, het kan zeer licht tot machinaal werken en tot eentonigheid leiden.

Zeer leerzaam is de wijze, hoe de cursus van den heer Moody „over de vormen van het menschenfiguur en zijne toepassing op decoratieve kunst" gegeven wordt.

Het eerste uur, wordt door den leeraar gegeven aan de bespreking van een of ander deel van het menschelijk lichaam, niet alleen anatomisch, maar ook ten opzichte van schoonheid van vorm en karakter, en daarbij tevens nagegaan, hoe de antieken die vormen hebben beschouwd en overgebracht. Het gedeelte, waarover gesproken wordt, is op het zwarte bord geteekend en wordt tevens op het levend model zoowel als op de antieken aangewezen, beschouwd en vergeleken. Dadelijk daarop wordt het levend model in een houding gesteld, die het behandelde gedeelte het meest doet uitkomen en de leerling zet zich aan zijne teekening, die in drie uren gereed moet zijn.

Deze lessen van den heer Moody en die van Dr. Zerffi over kunstgeschiedenis zijn in druk verschenen.

Dat er van het ornament veel werk wordt gemaakt behoeft niet gezegd te worden. Na grondige studie

van de verschillende ornamenttypen van de antieken, de gothiek en de renaissance, en dus na volkomen bekendheid met het verschillend karakter, oorsprong en afleiding van elk, moeten de leerlingen nieuwe ornamenten trachten saam te stellen, met behulp van planten, die hun tot motieven moeten dienen en die daartoe expresselijk worden aangekweekt. Reeds vroeger deelden we mede, dat de school ook in het bezit is van een broeikast. Als modellen voor het boetseeren van ornament wordt veel gebruik gemaakt van afgietsels naar oud-Hollandsch snijwerk.

Dezelfde broeikast dient ook voor het aankweeken van bloemen voor hen, die zich in het teekenen en schilderen daarvan oefenen. Bloemen toch vormen een der hoofdmotieven in de kunst van ornamentatie. Tot verciering van aardewerk en porcelein, weefsels, kantwerk, ja waar al niet worden zij aangewend. Daarom wordt van de kennis der bloemen zeer veel werk gemaakt. Voornamelijk dekverf gebruikt men bij het teekenen er van, omdat daardoor het fijn afwerken voorkomen wordt, waar men vroeger aan verslaafd was en dat bij decoratieve verciering zeer vermeden moet worden.

KUNSTINDUSTRIE VOOR IEDER (1)

door J. H. van Duinen.

IV.

Schilderen. Indien eenig voorwerp geverfd of beschilderd moet worden, dient men het vooraf te *gronden*, d. i. te verzadigen met verf. Men zij indachtig dat ik hier spreek van olieverf. Deze toch zal, op nieuw hout enkelvoudig gebezigd, weinig kleur geven, zoo 't heet niet *dekken*. 't Is goed het hout eerst te gronden met *loodwit* of *loodwit* en *zwartsel*, somwijlen wel tweemalen noodig; waarna men de verlangde kleur kan opbrengen. Ook dit laatste eischt somwijlen dubbele bewerking, n.l. wanneer, ná eerste schildering, de verf zich nog dof en vlekkig vertoont. De eene verfstof dekt spoediger dan de andere.

De te bezigen olie is (zie pag. 100) *lijn-olie.* (Zie ook pag. 100 de rubrieken *schuren* en *olie.*) Eenige vrij grove verfstoffen, ook door de verwers gebezigd, zijn voor ons doel geschikt, als: *goed loodwit* (meestal voor ondergronden te gebruiken), *zinkwit* ('twelk minder goed dekt, maar langer wit blijft in ons klimaat), *gele oker*, *gebrande id.*, *bruine id.*, *licht en donker cromaatgeel*, *oranje-mineraal* (te verkiezen boven *oranje-cromaat*), *engelsch rood*, *weener rood* (prachtig van kleur als 't goed is), *gemeene vermiljoen*, *zwartsel* (zoogenaamd *tonzwart*), *roode doodekop* (ook de *paarsche* wordt gebezigd), *omber* en *gebrande id.*, *bremer-*, *friesch-*, *licht-* en *donker cromaatgroen* en *cromaatblauw.* Daar zijn natuurlijk nog een massa andere verwen, maar met de genoemde is al heel wat uit te voeren. Men kan die, meest alle in den vorm van pulver, tegen vrij geringen prijs bekomen. Ofschoon het *wrijven* met olie zeer nuttig is, zie 'k er evenwel geen bepaalde noodzaak in, indien men werkelijk pulver heeft, 'twelk zich in den pot zeer gemakkelijk met olie verbindt. Een nacht weeken (zoogen. rotten) en den volgenden dag flink roeren is evenwel aan te bevelen. De *oker* is meestal zandig en moet gewreven worden.

Voor fijnere voorwerpen bezige men de gewone *schilder*verwen, welke men óf zelf kan wrijven, 't geen nog al wat omslag vereischt, òf, gewreven, in tubussen (voorheen in blaasjes) koopt bij de winkeliers in teeken- en schilderbehoeften. Gewone tubussen kosten van 12½ tot 25 cts. Duurder verstoffen hebben wij voor ons doel nooit noodig. De meest gewone zijn: *cremser wit*, *napelsch geel*, *brillant id.*, *gele oker*, *gebrande id.*, *terra siena*, *gebrande id.*, *bruine oker* (rauwe *terra sienna* is fijner van kleur), *vermiljoen*, *carminlak* of *kraplak* (vulgo) (geen *florentijnsche lak*, die wel krachtig is maar zwart wordt), *omber*, *gebrande id.*, *kasselsche aarde*, *ivoor-* en *koolzwart*, *mineraalblauw*, *parijsch groen* en *licht* en *donker cromaatgeel.* (*Cadmium* is wel fraaier, maar ons te duur.) Met deze verfstoffen kunnen wij allerlei knutselarbeid beschilderen, en laten dus de massa andere rusten. Door vermenging ontstaan tinten; oefening leert die kennen. Voor effen vlakken is het noodig minstens éénmaal te gronden; voor lichte kleuren met enkel loodwit, voor de andere met loodwit en zwartsel (zoogen. grondverf). Daarna tweemalen overschilderen met de vereischte kleur. De verwers hebben wel andere methoden, maar voor ons doel zal de genoemde wel de beste zijn. Men drage echter zorg den ondergrond nooit donkerder te maken dan de deklaag, wijl deze daardoor zwaar en onfrisch van kleur wordt.

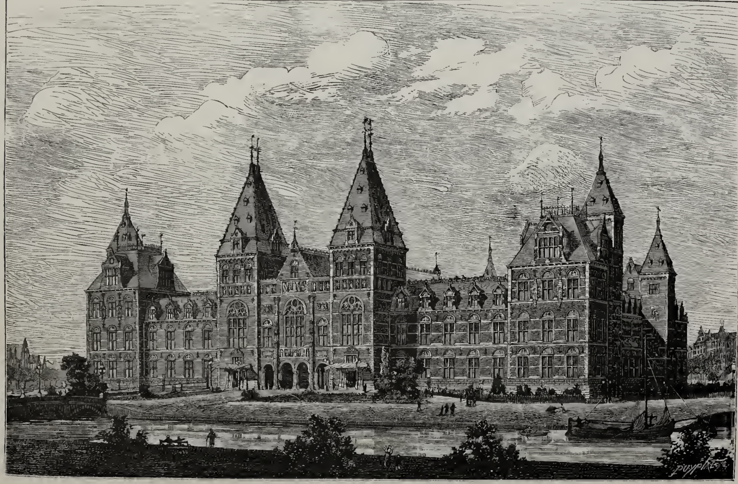
Houtschilderen. De beschreven bewerking geldt ten deele alleen voor effen vlakken, effen kleuren. Wil men *gladhout* schilderen (vulgo *sausen*), zoo handele men als volgt: B. v. voor eikenhout: Men moet het voorwerp gronden met *loodwit*, zuiver of vermengd met eenig *geel-oker;* droogen laten; stoppen (zoo noodig) en schuren; wederom gronden en in de natte verf schuren, gladstrijken en goed laten droogen. Men neme dan gebrande omber, met niet te veel olie vermengd ('s zomers half om half). Is deze verf te dun dan druipt zij met lange stralen later van het hout. Slechts dun worde zij over het hout gestreken. Hierna beschrijve men met eene niet te zachte kwast lange trekken in de richting van de hout-nerf, waardoor reeds terstond eenig karakter van hout zal ontstaan. De kleine, *donkere* vlammen van 't eikenhout (zie de natuur) worden met een penseel aangebracht; de *lichte* met een stokje, over welks einde een lapje of stukje leêr is getrokken. Eindelijk werke de *das*kwast de al te harde plaatsen bij.

Dit is in hoofdzaak mijn methode van eikenhout schilderen, waarover de huisschilders zullen lachen, gelijk ik mij menigmaal heb bedroefd over hunne onnatuurlijke produkten. Die heeren mogen 't mij niet euvel duiden, wanneer ik den meesten hunner te weinig studie naar de natuur als hoofdgebrek verwijt. Ook hun methode van sausen met water enz. bevalt mij niet, wijl die steeds wordt gevolgd door *lakken*, de moeder van onnatuurlijke, voor 't oog vermoeiende en onschilderachtige kinderen. De achting voor hun vak doet mij 't gebrek aan artistieke opvatting maar al te zeer betreuren. De weinige uitzonderingen breng ik bij dezen gaarne mijn hulde.

Nog een paar opmerkingen over 't *eikenhout.* Dit vertoont *in natura* duizende kleine nerfjes, welke de

---

(1) Vervolg van pag. 100.

HET RIJKSMUSEUM TE AMSTERDAM.

verwers aanbrengen door zoogenaamd *kloppen*. Voor ons doel zie ik daartoe geen noodzaak. Wanneer het oog zóó nabij 't beschilderd voorwerp wordt gebracht, dat het deze détails onderscheiden kan, dan ziet het toch de *verf;* op eenigen afstand ziet het oog die nerfjes niet. Met de daskwast is speling genoeg aan te brengen. Ieders opinie blijve overigens vrij! als maar niet het pittoresk geheel aan zulke subtiliteiten wordt opgeofferd.

Ook sprak ik boven van „stoppen, naden stoppen". Men vatte dit op in beperkten zin! Konstruktie-naden eener deur b. v. — mits niet al te slecht bewerkt zijnde — stop ik niet weg. *In nature* zien wij die immers ook. Laat die dus blijven! 't is natuurlijker.

Verder spreek ik over 't houtschilderen niet. 't Voornaamste is genoemd; oefening en onderzoek breide dit uit.

Marmer komt in onze nederige woning weinig te pas. 't Is alleen te verkrijgen door werkelijke *schildering*, de *natuur* op den voet gevolgd. Hulpmiddeltjes baten in dezen weinig. Oefening en natuur zijn de eenigste factoren.

Vlag-schilderen. Wil men schilderen op doek, 't welk geplooid kan worden, dan handele men gansch anders. Aangezien het doek (b. v. eene vlag) niet stijf mag worden, vervalt het plamuren. De behandeling is dan als volgt:

Men moet eerst het doek uitspannen tusschen latten (niet op eene plank of muur) neemt dan tarwemeel, gekookt als stijfsel en doet daarin eenige spaansche of witte zeep, ± 8 à 9 lood op 1/2 kilo. Daarmede het doek (met groote kwast) goed beschilderen, d. i. goed effen bestrijken, schoon niet al te dik. 't Is nuttig het overtollige met een stomp mes af te scheeren, maar voor den leek nog al lastig. Na drooging dezelfde bewerking. Het natte doek hangt slap, maar is, droog geworden, weêr gespannen. Dit prépareeren verhindert het vloeien van de olie.

Bij het opschilderen met olieverf kan het, des noods, op eene tafel liggen; tusschen latten houden is beter. Gewone lijnolie-verf, als voren gezegd is. Droogsel moet sterk gebezigd worden: *sacrum saturni* (*loodsuiker*) voor lichte, *secatief* voor donkere kleuren.

Transparant-schilderen. Wil men, voor festivals enz. transparant-schilderen, dan volge men dit voorschrift: Behandel uw doek evenals voor het *vlag-schilderen* en plaats er bij het opschilderen een raam of eene heldere lamp achter. Het doek vertoont zich dan transparant, maar bij lange na niet alle olieverwen. Loodwit b. v. wordt vuil bruin enz. De benoodigde verfstoffen zijn: *cromaat-geel*, *oranje-mineraal*, *vermiljoen* en *parijsch groen*, die niet veel droogsel vereischen. Veel droogsel eischen: *berg-blauw* of *mineraal-blauw*, *roode meni*, *gele oker*, *bruine id.*, *roode lak*, *rose id.*, *koolzwart* (het best van turfkolen), *omber*, *keulsche* en *kasselsche aard*. Om het vloeien van de verf nog sterker te beletten, kan men al de omtrekken vooraf teekenen met *omber-lijmverf* (zie achter).

Schilderen met olie en terpentijn, half om half.

Men ziet uit deze opgave, dat slechts een gering aantal verfstoffen voor transparant te bezigen, en *wit* overbodig is.

Veel genoegen kan een leek zich verschaffen door schilderen op *glas*, n.l. niet *gedekt* maar transparant (wapens etc.). Een korte handleiding daartoe:

Glas-schilderen. Op glas kan men moeilijk teekenen, zelfs met speksteen, nog 't beste hulpmiddel. Teeken dus op wit papier of doek de omtrekken (de schets) en leg dit onder het glas. Dezelfde verwen als bij het evengenoemd transparant-schilderen op doek; ook hier ontbreekt de *witte* verf. Geen *lijnolie* bezigen (tenzij voor het wrijven een weinig) maar *blanke vuurlak* en terpentijn. Na schildering het glas op een heete stoof leggen, beter nog in een kleinen oven, maar altijd op latten. De *vuurlak* smelt daarin, verbindt zich aan het glas en zal er, koud geworden, zeer vast aan gehecht zijn. Dit is niet de ware manier van glasbranden, maar, aangezien ook de meeste glazen der tooverlantaarns aldus worden vervaardigd, durf ik het voor ons doel gerust aanbevelen; zulke glazen kunnen met koud water worden afgenomen.

Aangezien echter voor huis-décoratie ook van *lijmverf* een goed gebruik kan worden gemaakt, wil ik mede daarover spreken. Bij versieringen die sterk sprekend moeten zijn en slechts korten tijd dienst doen (feesten) is zij schier onmisbaar. Waar immers olieverf 3 à 4 malen dekking noodig heeft, vereischt lijmverf dit niet. Men is er spoediger mede gereed, terwijl de werkstukken, vooral bij avondlicht veel sterker spreken en nimmer glimmen, bij olieverf wel eens lastig voor den aanschouwer. Een voorname moeilijkheid bij lijmverf is haar verandering van kleur bij drooging, verscheiden tinten worden *lichter*, waardoor men onder het schilderen, nooit geheel zeker zou zijn van de gevolgen. 't Is daarom goed vóór de schildering de kleuren en tinten (in afzonderlijke potjes) te maken en op een stuk gelijmd papier te strijken, dan te droogen en aldus de verandering te beproeven. Oefening leert ook hier spoedig.

De bewerking is in hoofdzaak aldus: zet gewone bruine timmermanslijm in een potje met water te weeken; den volgenden dag is een lillige stof ontstaan, op het vuur gemakkelijk te smelten. Giet van deze gesmolten lijm iets in een ander potje en verdun het met heet water; men bekomt dan *lijm-water*. Om te weten hoe sterk het kleefgehalte is gebleven, late men een droppel vallen op de muis van de hand, drukke die der andere hand daarop en late even droogen. Is er te veel water in de lijm zoo kleeft zij niet of zeer zwak. Kleeft zij vrij sterk, dan kan er in den regel nog eenig water bij. Cijfers zijn hier moeilijk op te geven; ondervinding maakt spoedig wijs.

De verfstoffen (zie straks) zijn bijna dezelfde als reeds vroeger zijn genoemd, met uitzondering echter van het vrij dure loodwit, waarvoor gewassen krijt in de plaats treedt. Krijt geeft in olie geen kleur; in lijm uitmuntend. Slechts voor enkele zeer witte toetsen wordt best loodwit gebruikt. Indien de verwen goed fijn, tot stof gemalen (gepulveriseerd) zijn, doet men ze respectievelijk in potjes, en roert er lijmwater door. Is de verf zandig of brokkig zoo moet zij gewreven worden met eenig lijmwater.

Men kan schilderen met gewone kwasten en penseelen. Vóóraf ga echter nog eenige bewerking. Schildert men op bordpapier (carton) dan moet dit eerst met niet te zwak lijmwater bestreken en daarna goed gedroogd zijn. Wil men schilderen op doek zoo doe men eenig krijt in het lijmwater. Een en ander is noodig ter vaste verbinding van de verf met den grond en tevens voor hare frischheid. *Te veel lijm* — 't spreekt van zelf — zou door haar vuil-bruine kleur de verwen bederven en onhandelbaar maken. Voor

zeer lichte kleuren neemt men daarom in plaats van timmermanslijm smalle *Leidsche*, die zeer blank is, maar duurder. *Gom* is ook goed maar voor groote partijen veel te duur.

Laat ons gaan schilderen! Ge wenscht een schild, waarop eenig devies, een „heil den... nu ja! heil iemand... Neem dan een vel dertigers, d. i. een vel bordpapier van 30 bladen in een pak (prijs p. pak ± *f* 3.—) Glad geplet bord is het beste. Bestrijk het vel met lijmwater en laat droogen. Teeken den buitenvorm, b. v. een omlijst veld. Schilder het veld effen blauw b. v. met *bremer-* of met *frisch-groen*. Moet de lijst als verguld geschilderd worden, dan aanleggen met *chineesch* geel in éène massa. Elke volgende kleur gaat daar over heen, soms 6—8 kleuren over elkaâr. Alles droogen laten. Nu op het blauwe veld letters teekenen en schilderen; kleur naar eigen goedvinden. Daarna de letters voorzien van tegenziende kanten, kleur iets donkerder dan de letter zelve, liefst aan de rechterzijde aangebracht. Vervolgens slagschaduw achter de letters leggen. Aangezien voor decoratiewerk de lichtvalling schier altijd stilzwijgend wordt aangenomen als links van boven, onder een hoek van 45 graden, zullen ook wij die behouden, waardoor de slagschaduwen juist sluiten aan de even genoemde tegenziende kanten.

Kleur der slagschaduw in dezen donkerblauw. Met dezelfde kleur maakt ge rondom, over en dóór de letters een fijne speling als van festoen; de hardhëid wordt daardoor gebroken en 't geheel lijkt uitvoeriger. De gouden lijst, aangelegd met *chineesch geel*, wordt ingeteekend met *gebrande terra sienna*, de hooge lichten voorgesteld door *donker cromaatgeel*, de schitterlichten door *licht cromaatgeel met krijt*, en de reflectie door *oranje mineraal*. Wenscht ge werkelijk goud te bezigen bestrijk dan, met een kwastje, de schitterlichtjes met gesmolten was en druk daarop (vrij spoedig) gemeen bladgoud. Na drooging alles met zachten schuier afborstelen; het overtollige wordt dan verwijderd en hooger glans verkregen. Met bladzilver kan men evenzoo handelen.

Aanmerkingen. Alle vetstoffen moeten bij lijmverf streng geweerd worden; het *was*, evengenoemd, is een uitzondering. — Waterdroppels op gereed werk geven meestal vlekken. — Over droog schilderwerk kan men met pantoffels gerust loopen; echter niet te veel van lichte op donkere kleuren, waardoor de laatste aan kracht zouden verliezen. Derhalve is 't goed de donkere toetsen zoo laat mogelijk aan te brengen. — Lijm-schilderwerk moet liefst horizontaal liggen, wijl anders de verf licht afdruipt; groot werk legge men op den vloer, opdat men er op kunne staan. — Moet men een staand vlak (een muur b. v. beschilderen, dan dient de verf vrij stevig (lijvig) te zijn. — Elke kleur moet droogen, alvorens men er een andere overheen kan leggen. — Nuanceringen worden bij groot werk in afloopende reeks nevens elkaar geschilderd; voor klein werk dient men ze *nat-in-elkaâr* te werken. Oefening leert dat. Lucht, rook, wolken, witte beelden en ronde kolommen worden zooveel mogelijk *nat-in-elkaâr* behandeld. (gewasschen.) — Rechte lijnen trekt men langs een lat of groote lineaal. — Bordpapier moet immer schuin gesneden worden, d. i. het mes moet niet loodrecht maar schuin het papiervlak snijden. — Bordpapier te zwak zijnde voor staand werk, wordt met vertinde nageltjes op latten gehecht.

Volgen de verwen. Sommige vereischen meer lijm, dus krachtiger lijmwater dan andere. De kruisjes duiden het vereischte lijmgehalte aan; geen * is gewoon, * meer lijm en ** nog meer. Eenige proeven zullen den leek van de waarheid overtuigen. Wanneer men met de vlakke hand over het drooge schilderwerk strijkt, dan mag de verf niets afgeven. Heeft men, bij ongeluk, te weinig lijm gebezigd, dan moeten enkele deelen, soms het geheel worden overgeschilderd, want anders is het werk, ná eenige weken, verloren.

Verfstoffen:

gewassen krijt.
eenig best loodwit.
geele oker.
* bruine id.
* chineesch geel.
licht cromaat geel.
donker id.
oranje mineraal.
* roode menie.
* vermiljoen.
weener rood.
kogel lak (of koning-rood.)
florentijnsche lak.
carmin id. (valsche.)
rose id.

* engelsch rood.
* roode doodekop.
* paarsche id.
** omber
** gebrande omber.
** kasselsche aarde.
** tonzwart.
* berlijnsch blauw.
cromaat id.
* konings id.
bremer groen.
friesch id. (zoogen. donker.)
parijsche id.
licht cromaat id.
donker id. id. en gebrande terra Sienna.

Dit vrij lange lijstje (schoon ik slechts het meest noodige aangaf) schrikke niemand af. Voor te samen *f* 3.— koopt men van de genoemde verwen al heel wat.

Met eenige *voorbeelden*, kleine handleiding voor eerstbeginnenden, sluit ik deze rubriek. 't Zou bespottelijk zijn te beweren, dat aldus een decoratie-schilder kan gevormd worden. Zonder *teekenen* geen schilder; maar menig dillettant-teekenaar kan, wordt hij slechts eenigszins onderricht, met lijmverf aardige resultaten verkrijgen; zoowel voor blijvende als voor tijdelijke versiering. Na eenige oefening heeft hij mijn oppervlakkige recepten niet meer noodig; maar in den beginne is eenige vingerwijzing meestal aangenaam.

Men bezigt voor:

1. Beelden en witte kolommen.

Licht.	Wit met eenig engelsch rood.
Fel licht.	Wit met eenig bruine oker.
Tusschentint.	Schaduwkleur, vermengd met licht in eenige tinten.
Schaduw.	Engelsch rood, Keulsche of Kasselsche aarde, bruin-oker en wit.
Reflectie.	Bruin-oker, schaduw en eenig wit.

2. Lucht.

Cromaatblauw met wit, of bremergroen, berlijnsch blauw en wit.

Wolken.

Paarsche doodekop met wit en geel oker in tinten.

Horizont.

Geel oker en wit; daarboven, bruin-oker, engelsch rood en wit, of oranje mineraal, roselak en wit, nog hooger overgaande in 't blauw.

Koele lucht.

Doodekop, wit en blauw in tinten.

Winterlucht.

Zwart en wit in tinten van geel en rose.

3. Zeewater.

Geel oker, zwart, blauw en wit.

4. Maneschijn.

Lucht: cromaatblauw, geel oker en wit. De maan: geel oker en wit. De wolken: wit en bruin oker.

5. Bosch.

Bladeren.	Geel oker, zwart en dr. cromaatgroen.
Stam.	Omber enz. enz.
Verschiet.	Geel oker en cromaatblauw.
Wijde verte.	Meer blauw met eenig wit.
Dorre boom.	Bruin oker met rood of omber.
Bruine eik.	Koningsrood met geele of bruine oker.
Inteekenen.	Cromaatgroen, cromaatgeel en wit enz.
Krachtig groen.	Zwart en dr. cromaatgroen of berlijnsch blauw met gebr. of ongebr. terra-sienna of bruine oker.
Kracht.	Berl. blauw met Kasselsche aarde.

6. Rotsen.

Omber, bruine oker en wit. Inteekenen met zwart. Schaduw: geel- of bruin oker met omber.

7. Kalk-muur.

Zwart, wit en engelsch rood. Inteekenen met groen.

8. Goud. (*Zie voren*).

9. Rood fluweel.

Aanleggen.	Engelsch rood en Weener rood.
Inteekenen.	Weener rood.
Hoog licht.	Vermiljoen met Weener rood.
Kracht.	Kasselsche aard.

Dit alles is zeer oppervlakkig; maar ik weet dat de ware liefhebber, slechts op een goeden weg geholpen, zijn pad verder wel zal vinden. Mijn oog is vooral geslagen op tooneel- en huis-decoratie, waarvan het publiek — met verlof — zoo zeer weinig begrijpt. *Zelf doen* zal ook in dezen den juisten maatstaf aan de hand geven, en ons verlossen van onverschilligheid jegens het werkelijk goede, en van dwaze toejuiching en overschatting van halfheden. Later hiervan nog een woord.

Lijm tegen vocht bestand verkrijgt men aldus: Men neemt *één* deel *standolie* en *twee* deelen gewone *lijm*, die zeer dik gekookt is, mengt dit warm ondereen en late het nog eens doorkoken. Verdunnen met water. Men kan die als gewone lijm gebruiken, doch van vocht heeft zij geen last. Door de standolie droogt zij evenwel langzaam.

Ook maakt men gevoegelijk lijmverf, die, na droging, het water weêrstaat, doch overigens geheel als lijmverf zich voordoet, aldus: verbindt lijm en lijnolie, anders groote antagonisten, door middel van rauwe, geklutste eieren. Op 1 dubb. maatje olie 1 ei of 5 eieren op 1 kan olie. Bij dit mengsel, onder gestâag roeren, dunne lijm doen, tot de verhouding ± half om half zij. Voor de kleur is het echter best dat de lijm de overhand hebbe. De verf, met dit mengsel gebezigd, laat zich met vochtige doeken zeer goed afnemen.

(*Wordt vervolgd*).

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De leden der Nederd. Hervormde Gemeente te Bolsward hebben een schoone daad verricht en een goed voorbeeld gegeven. Zij hebben met een verpletterende meerderheid (197 stemmen tegen 48) het voorstel van Kerkvoogden en Notabelen, om de beroemde Koorbanken der St. Martinus Kerk te verkoopen, verworpen.

Naar wij vernemen was de wensch, om een nieuwe pastorij te bouwen, niet — gelijk in ons vorig nummer gezegd werd — de *onmiddelijke* grond tot het noodlottig voorstel, hetwelk blijkens een van het kerkbestuur uitgaande circulaire, ten doel had het te verkrijgen kapitaal „in soliede rentegevende fondsen te beleggen.” Het strekt de gemeente Bolsward tot eer, dat zij het bezit van een kunstmonument, hetwelk van den ouden artistieken roem der stad getuigt, gesteld heeft boven de soliede rentegevende papieren. Inderdaad zijn Bolsward en Friesland over het algemeen rijk genoeg om zich de weelde van het bezit van Artistieke kleinodiën te kunnen veroorloven, en behoeven zij die waarlijk niet te koop te bieden om met hun uitgaven rond te komen.

Hetgeen eenige hoop gaf, dat niet ieder in Bolsward terstond ingenomen zou zijn met de opruiming der Koorbanken, was de belangstelling in de oude Friesche Kunst en Geschiedenis, welke nauwelijks een paar jaren geleden door de Leeuwarder Tentoonstelling was aangewakkerd. Het zou waarlijk een ontmoedigend verschijnsel geweest zijn, indien na deze Expositie een van Frieslands beste monumenten aan een vreemdeling ware verschacherd, zonder dat zich iemand daarom hadde bekommerd. Inderdaad hebben dergelijke tentoonstellingen, welke ondernomen worden met het prijzenswaardig doel om de belangstelling in onze oude kunst op te wekken, tevens het droevig gevolg, dat buitenlandsche liefhebbers onze schatten leeren kennen en de bezitters daarvan verleiden, om die te verkoopen, zoodat men veilig mag zeggen, dat iedere retrospectieve tentoonstelling in Nederland, onze natie van eenige harer beste Kunstmonumenten heeft beroofd. Ook met de Leeuwarder expositie is dit het geval geweest. Nauwelijks was zij geopend of een heerlijk gedreven bas-relief van Van Vianen, werd door een Keulsch liefhebber opgekocht. Wie weet hoeveel stukken thans reeds op het appel zouden ontbreken, indien de tentoonstelling werd heropend.

Ook de aanslag op het Bolswarder beeldhouwwerk heeft waarschijnlijk zijn punt van uitgang in de Friesche Expositie gehad. Eere zij hen, die niet geduld hebben, dat opnieuw een onzer kunstschatten over de grenzen trok.

— De Heeren Roos zullen op 19 Aug. aanstaande te Amsterdam een aanvang maken met de verkooping van de Kunstverzamelingen van wijlen Baron van Isendoorn à Blois van Cannenburg. Zij omvatten prenten, teekeningen en oude schilderijen. Niet minder dan 150 prenten uit het werk van Rembrandt, onderscheidene zeldzame etsen van Berchem, Both, van Everdingen, Potter, Ruysdael, Roghman, de compleete verzamelingen van de etsen van Van Uden, S. de Vlieger, Waterloo, Th. Wijck zullen onder den hamer gebracht worden. Bijzondere vermelding verdient ook het portret van Goltzius, waarvan de 1e staat voor alle letter wordt aangeboden.

De oude teekeningen tellen 209 nummers.

Tegen 20 Julij zullen de gedetailleerde catalogussen verkrijgbaar zijn.

— De Rotterdamsche Tentoonstelling van werken van levende meesters sluit op 13 Juli aanstaande.

ADVERTENTIËN.

COLLECTIEN
d'Isendoorn à Blois van de Cannenburg.

HOOGSTBELANGRIJKE VERKOOPING

VAN

ETSEN, TEEKENINGEN EN SCHILDERIJEN,

(EERSTE GEDEELTE),

den 19den AUGUSTUS 1879 en volgende dagen, in de BRAKKE GROND, te Amsterdam.

C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr. zullen op ***Dinsdag 19 Augustus*** en volgende dagen, ter plaatse voornoemd, verkoopen:

1°. **HET BEROEMDE KABINET ETSEN** uit de **HOLLANDSCHE SCHOOL,** waarbij uit het werk van **REMBRANDT** een 150-tal fraaie en hoogst zeldzame bladen, de belangrijkste etsen van N. BERGHEM, J. BOTH, A. VAN EVERDINGEN, H. GOLTZIUS, W. DE HEUSCH, P. POTTER, J. H. ROOS, J. RUYSDAEL, H. SAFTLEVEN, R. ROGHMAN, L. VAN UDEN, S. DE VLIEGER, het complete werk van A. WATERLOO, THOMAS WIJCK, voorts de voornaamste en zeldzaamste werken, beschreven in de 5 eerste deelen van **A. BARTSCH, LE PEINTRE-GRAVEUR.**

2°. De fraaie Collectie **OUDE TEEKENINGEN,** meest uit de Hollandsche School, door: AVERKAMP, J. VAN BATTEM, BERKHEYDEN, BREUGHEL, A. VAN BORSSUM, A. CUYP, J. DOOMER, A. VAN DIJCK, J. VAN GOYEN, H. GOLTZIUS, Th. KONINCK, P. MOLIJN, P. POTTER, REMBRANDT, ROGHMAN, J. RUYSDAEL, A. VAN DE VELDE, A. VAN DE VENNE, S. DE VLIEGER, A. WATERLOO, enz.

3°. Eenige **SCHILDERIJEN** door Oude Meesters uit de Hollandsche School, waarbij een **ZELDZAAM ANTIEK (15e EEUW),** voorstellende de aanbidding der Koningen, enz.

Alles geheel en alleenlijk uit de nalatenschap van wijlen den Hoogwelgeboren Heer

BARON D'ISENDOORN A BLOIS VAN DE CANNENBURG,

te Vaassen in Gelderland.

De CATALOGI zullen intijds verkrijgbaar zijn *Brakke Grond,* A 45, te Amsterdam.

---

f 375. PIANINO 7 Octaaf nieuw f 375.

Voor ***f 375*** verzenden wij franco, door 't geheele Rijk, Kist gratis, een in alle opzichten zeer prijswaardigen ***PIANINO.***

Veeljarige schriftelijke garantie, naar verkiezing van kooper opgesteld.

Steeds ruime keuze van de minst tot de meest kostbare INSTRUMENTEN.

DIRK ANSINGH & Co.,

ZWOLLE.

E. 49. Diezerstraat. E. 49.

Ruilen. Repareeren. Verhuren. Stemmen.

Verpakking voor Overzeesche verzending wordt tegen eigen prijs berekend.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 17. 12 Juli 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... *f* 3.—
Franco per post ... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 6 regels ... *f* 1.50
Iedere regel meer ... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

I.

De strooming ten goede, sinds eenigen tijd hier te lande op het gebied der architectuur waargenomen, heeft niet nagelaten reeds in menig opzicht haren invloed te doen gevoelen en haar ontstaan en werken door velen te doen waardeeren.

't Is echter met onze bouwkunst als met een herstellenden zieke. Niet op eenmaal na de crisis is deze van zijne vroegere kwalen genezen, niet op eens beweegt hij zich weder geheel vrij en gezond, maar geregelde toediening van geneesmiddelen, eene omzichtige beweging en vermijding van alles, wat hem schadelijk kan zijn voor de toekomst, kunnen slechts de laatste sporen en gevolgen der ziekte wegnemen.

Ook onze herstellende bouwkunst moet noodzakelijk een dergelijken leefregel volgen, wil zij van haar kwijnenden staat tot een gezonden toestand geraken.

Welke was tot heden hare levenswijze en welke moet zij van nu af volgen? Het kan, dunkt me, niet anders dan nuttig zijn een en ander bij te dragen tot beantwoording dezer vraag.

In de eerste plaats de beoordeeling onzer kunstwerken.

Wanneer we de hoofdgronden nagaan, waarop in den vóórlaatsten tijd bijna algemeen de beoordeeling onzer bouwkundige werken steunt, dan vinden we maar zeer zelden eene proefhoudende reden, een grondig *daarom*, als antwoord op de vraag: om welke reden is dit gebouw schoon te noemen en verdient het boven anderen te worden gesteld? Welke was en is dikwijls nog de grondreden waarom een ontwerp wordt goedgekeurd of veroordeeld? Bloot het samenstellen van eenige grillige, fantastische lijnen, een overladen en volplakken met ornamenten, lijsten, enz.; kortom het combineeren van hetgeen men noemt een „bevallig" geheel. Naar dezen maatstaf werd en wordt ook nog thans veelal het schoone afgemeten, zonder beredeneering van doel, behoefte, constructie, materiaal en zoovele andere omstandigheden.

Men geliefde het bouwen te beschouwen bloot als eene kwestie van smaak en had dan ook voor den

kunstenaar, die zijn ontwerp slechts op de bevalligste, soms grilligste en onberedeneerdste wijze wist volteplakken, gereedelijk over den vereerenden naam van „*man van smaak*," terwijl hij, die het zich tot plicht rekende deze versiering ondergeschikt te maken aan en in overeenstemming met zijnen bouw, zeker zijn kon door velen niet begrepen en door bijna niemand gewaardeerd te worden.

En wat doet het publiek? In 't begin niet vattende, *waarom* deze zoo vol geplakte gebouwen schoon worden genoemd, legt het zich spoedig neer bij het gevoelen van gewaande specialiteiten en komt langzamerhand tot de conclusie, dat men met eenige grillige lijnen, eene menigte ornamentjes en bloemen al spoedig aan de eischen der bouwkunst voldoet.

Het kan er daarom ook niets tegen vinden, om bij de eerste de beste gelegenheid zichzelf, evengoed als ieder ander, tot bouwkunstenaar optewerpen, dewijl het, niet geheel ten onrechte, meent evenveel smaak te bezitten in het aanbrengen dezer versiering als zij, die zich daarvan een bizonder recht willen toekennen. In deze meening wordt het trouwens niet weinig versterkt, wanneer het ziet, hoe zoovele bouwkundigen, die niet anders beoogen dan aan dit soort smaak te voldoen, echter geheel wanstaltige producten hebben geleverd.

Zonder twijfel is het dan ook een der hoofdoorzaken, waardoor onze vaderlandsche bouwkunst tot zulk een laag peil was gezonken: dat zoeken naar effekt en versiering, zonder reden, zonder doel; dat najagen van verkeerd begrepen smaak.

Wat is ook hiervan een natuurlijk gevolg?

De onkundigen of leeken op dit gebied, door dit effektbejag misleid omtrent het wezen der kunst, vellen bloot naar deze versiering alleen een oordeel, zonder doortedringen tot het meer essentiëele deel.

En geen wonder! Als de ontwerper zelf geene andere kunstwaarde in zijn ontwerp weet aantewijzen dan de ornamentjes en bloemen, hem door den stukadoor verschaft en onder zijn beheer en naar zijne keuze aangebracht, dan is er niets vreemds in, dat men zijn werk prijst of veroordeelt, al naar mate ons zijne groepeering meer of minder bevalt.

Men stelt het ontwerpen door een architect voor ongeveer als het groepeeren van een stilleven door een schilder. Hier eene kruik, een glas, een schotel, daar een boek, een kistje, enz. bevallig bijeen; zoo ook hier eene lijst, ginds wat consoles en ornamenten, hoewel doelloos, maar met smaak!!!, verspreid — ziedaar in menig oog de kunstwaarde van een bouwwerk.

Zoo zien we dan ook zoo dikwijls onder hen, die geroepen worden ter beoordeeling van een bouwkundig product, het schilderselement in groote mate vertegenwoordigd; men gelooft toch gereedelijk dat de schilders in kwestie „smaak" verre boven hunne kunstbroeders de architecten zijn verheven.

Hoe menigmaal moeten we ook niet ondervinden, dat schilders, die natuurlijk weinig begrip hebben van de beginselen en constructie in de architectuur, alleen naar eenige lijnen of versiering een oordeel vellen, zonder schroom, ja met een soort van gezag. Erger nog: dat zij daartoe officieel worden uitgenoodigd —; hadden we nog onlangs hiervan niet het sprekend bewijs bij de samenstelling der jury voor de fonteinen te Soestdijk.

Is hun, den schilders, zeker niet euvel te duiden; 't is niet meer dan natuurlijk, maar wij hechten dan ook aan hun oordeel evenveel waarde als zij aan het onze omtrent hun tableau, en misschien nog minder. Is 't evenwel niet te betreuren, dat zoovele bouwkundigen geene andere schoonheid in hunne werken zoeken dan deze doellooze en onberedeneerde zucht tot versiering?

Nog onlangs vroeg mij een mijner kennissen, een schilder, sprekend over dusdanig gebouw, waarin alle hoofdbeginselen waren verwaarloosd: „Zeg, amice, wat denkt ge wel van dat nieuwe gebouw hier, ge weet wel.......?

Mijn antwoord was, 't begrijpt zich, niet gunstig, wijl ik meende, dat alle voorname eischen der bouwkunst daarin schromelijk waren miskend of over 't hoofd gezien.

„Maar hoe! vindt ge dat niet mooi? Die bevallige lijnen! Het dak, zoo sierlijk gerond, geeft eene aangename afwisseling bij die altijd stijve, rechte kappen; 't is weer eens wat anders. En dan al die ornamenten en bloemen! Ik vind het maakt een goed effekt; er zit veel spel in en geeft mooie lijnen. Neen, ik moet u zeggen, ieder met mij noemt het mooi. Het werkt goed!"

„„Alles goed en wel, waarde heer, maar er is hier geene rekening gehouden met alle hoofdvereischten, omtrent klimaat, materiaal en constructie; er is niet geredeneerd....."”

„Och, gij altijd met uw redeneeren! Die heeren architecten willen alles beredeneeren, dat is juist hun ongeluk; het schoone laat zich wel gevoelen, niet beredeneeren."

„„Ei zoo, hernam ik thans vuurvattend, is dit uw idee omtrent schoonheid? Ge weet dus geene reden op te geven, waarom u dit gebouw bevalt? Wat er mij in tegenstaat zal ik u integendeel zeggen.

Deze aangename ronde lijn voor het dak bevalt mij niet, want zij is niet berekend op ons vochtig klimaat, op den spoedigen afvoer van het water, die eene rechte en steile lijn vordert; al deze vlakke terrassen evenzoo, zij hooren niet hier thuis. En dan al die hoeken; die er slechts op berekend zijn het water op te vangen, in de plaats van 't af te voeren. Deze kolommen met kruisgewelven, voor het oog in steen; en wier zijdelingsche drukking gesteund wordt door een vlak plafond! en u dus dreigen op 't hoofd te vallen, druischen in tegen alle constructie, en zouden zelfs onuitvoerbaar zijn, waren zij niet nagemaakt in.... gips. Het groefsteenwerk van het sousbasement, van trappen, balustraden, enz. enz., waardoor dit gebouw zulk een rijk aanzien schijnt te hebben, is bedrog, want het is in werkelijkheid niets anders dan eene slechte soort baksteen, bedekt met eene huid cement, waarin de groefsteenconstructie is nagebootst.

Beschouw eens met aandacht dat in uw oog zoo schoone en door het publiek zoo geroemde plafond der zijzaal. Waaruit bestaat dit plafond? Is 't balkconstructie? Waartoe dienen al die caissons met druipers, enz? Is 't om u duidelijk te maken op welke wijze de zoldering dezer zaal is geconstrueerd? Alweder bedrog, eene opeenstapeling van stukadoorwerk met ornamenten, op de zonderlingste wijze, zonder eenig doel, zonder eenige beredeneering, aan de balken *gehangen*.

En deze vereeniging van leugens en gebreken moet worden vergoed door een stroom van doellooze koe-

peltjes, puntjes, vazen, guirlandes, bloemen en de hemel weet wat meer, die een groeizame Meiregen daarop schijnt te hebben doen ontluiken. En 't is hierom dat ge dit gebouw schóon noemt en dat het is een bewijs van goeden smaak? Ik eerbiedig uw gevoelen, maar dank den hemel, dat ik van dit soort smaak niet ben voorzien.

Ge vraagt me, wat ik dan zou wenschen, en wanneer ik dan zou meenen, dat aan de eischen der kunst was voldaan? Ik zal het u in hoofdzaak zeggen.

Dit gebouw, dat waarde heeft door zijne juiste planindeeling (waarop gij echter minder schijnt te hebben gelet) had moeten worden berekend op ons klimaat; het had moeten worden gebouwd en geconstrueerd in overeenstemming met de materialen, die zijn gebezigd.

Opgetrokken in baksteen, een zoo schoon en voor verschillende toepassing vatbaar materiaal, had men zich daarvoor waarlijk niet behoeven te schamen en het achter eene huid cement te verbergen, het publiek diets makend, dat de verschillende façades in groefsteen zijn uitgevoerd. Evenzoo met de zoldering der zalen. In plaats van deze met latten kruisgewelven, vlakke plafonds met caissons enz. in stukadoorwerk te overspannen, had men duidelijk moeten doen zien, op welke wijze en in welk materiaal die overspanning was aangebracht.

En zoo verder met alle deelen van het gebouw.

Kortom geen enkel materiaal voorgesteld door een ander. — Baksteen — baksteenconstructie —, groefsteen — groefsteenconstructie, hout — houtconstructie, ijzer — ijzerconstructie, geene nabootsing in cement of gips, geen bedrog in toepassing van het materiaal, want elk materiaal heeft zijne bizondere eischen voor de vorm der constructie.

Men had moeten zorgen voor juisten waterafvoer, eene hoofdzaak in ons land, en niet, zooals ge daar ziet, overal aan het water geschikte schuilhoeken opleveren; men moest daarom deze terrassen, deze vlakke, geronde kaplijn missen, goed! geene versiering tegen alle wetten en eischen in, doch juist door deze wetten en eischen geleid.

Want meen niet dat ik versiering zou willen afwijzen; ik zal u meer punten aantoonen, die daartoe gelegenheid opleveren, dan wel noodig zal zijn. Ieder deel toch, dat eenen hoofddienst verricht, had een motief kunnen worden ter versiering, want (en dit is ook eene hoofdgrief, die ik tegen dit gebouw heb) ieder deel moet dienst doen, en er mag er geen onnut zijn of dat zou kunnen worden gemist.

Ik vind het dan ook waarlijk tijd, dat onze architecten gaan begrijpen dat zij niet hebben te voldoen aan eene grillige opvatting, waarvan men zich geene rekenschap kan geven, eenige fantastische lijnen en vormen, maar dat zij aan hooger eischen moeten beantwoorden. Zonder dat wordt hun werk, al bezit het nog zooveel van deze soort schoonheid, wanstaltig in de oogen van hen, die prijs stellen op de eenvoudige beginselen der kunst." "

Deze beginselen der bouwkunst in eenige volgende artikelen uiteen te zetten, schijnt mij toe niet ondienstig te zijn. Vox.

RAPPORTEN OVER HET KUNSTONDERWIJS IN ENGELAND EN HET SOUTH-KENSINGTON MUSEUM TE LONDEN.

(Vervolg van bladz. 124).

Wat de invloed van den leeraar vermag, is vooral duidelijk te zien in de etsklasse. Door de leerlingen zijn namelijk uitgevoerd een verzameling etsen naar voorwerpen uit het South-Kensington Museum. Reeds vijf deelen zijn daarvan verschenen en in den handel gebracht. Van het 6e deel, dat begonnen werd onder leiding van den nieuwen leeraar Legros zijn reeds eenige platen afgedrukt. Waren de eerste 5 deelen eenigszins droog en karakterloos, het zesde maakt daarmede een sterk contrast en geeft blijken van veel smaak. Dit kan aan niets anders als aan den invloed van den leeraar geweten worden.

Naast goede leeraars zijn goede voorbeelden hoofdvereischten.

Daarom maakte ook de verbetering daarvan een der eerste zorgen van den nieuwen Directeur uit. De plastische voorbeelden werden dan ook zoo ver noodig veranderd en de levende modellen werden met zorg gekozen, daar het toch niet voldoende is te teekenen naar een levend model, zooals men hier te lande wel eens schijnt te meenen, maar wil men naar 't model werkelijk studeeren, dan dient dit een fraai model te zijn.

Maar boven alles wijdde de Heer Poynter zijn aandacht op de verbetering der gipsmodellen, zoowel van beelden als van ornamenten. Van hoeveel belang dit hulpmiddel bij het onderwijs is, en hoeveel gewicht daaraan gehecht wordt, blijkt daaruit, dat voor eenige weken (het rapport is van 1877) ten huize van den Hertog van Westminster eene vergadering gehouden werd van de meest bekende mannen op het gebied van kunst, archeaologie en letteren, en waarbij ook de Engelsche aristokratie ruim vertegenwoordigd was.

De zaak was niets meer of minder dan de middelen te zoeken om in Londen een volledige verzameling van pleisterafgietsels der beste beeldhouw- en ornamentwerken tot stand te brengen. Een comité werd benoemd en op de volgende vergadering werd een adres aan de regeering opgesteld en door al de aanwezigen geteekend, waarbij den wenschelijkheid van de oprichting van eene dergelijke verzameling werd betoogd, vooral met het oog op het onderricht van het publiek en van de leerlingen der kunstschool, en voorts aangewezen dat, reeds een dergelijke verzameling in het South-Kensington Museum en in het Cristal-palace te Sydenham bestond, doch dat deze zeer onvolledig en voor het publiek te weinig toegankelijk was, — dat de te vormen verzameling moest bestaan uit reproduktiën van de beste werken van beeldhouwkunst, van architectonische en andere ornamenten uit de verschillende tijdperken en scholen en dat deze in chronologische orde moesten worden gerangschikt, ten einde te kunnen voldoen aan het beoogde doel, kunstopvoeding — dat het wenschelijk voorkwam, dat die verzameling een onderdeel van het South-Kensington Museum vormde — dat de kosten van samenstelling op *f* 120,000 geraamd werd en dat daarenboven aan een bekwaam persoon, die die verzameling zaâm zou stellen, gedurende 5 jaren

een jaarlijksch inkomen van *f* 6000 moest worden verleend.

Bij vele Hollanders zal een glimlach op het gelaat komen, wanneer ze zoo iets lezen. „Welk een beweging, hoor ik zeggen, wordt er om zulke gipsbeelden gemaakt, en hoe is het mogelijk, dat de Engelsche aristocraten zich ook al met zulke nietigheden ophouden." „Zijn zij of zijn wij dan krankzinnig?"

Een ander weer ziet het nut niet in van het maken van afgietsels van voorwerpen, die nog bestaan en die alzoo, als men slechts reizen wil, door elk gezien kunnen worden. De steller van het rapport geeft hier een noot in, die wel eens herhaald mag worden. Toen bij onze 2de kamer door de regeering een som van *f* 4000 werd aangevraagd, tot het doen vervaardigen van afgietsels, werd door een der volksvertegenwoordigers opgemerkt. „Tegen het beginsel zelf heb ik niets, dat vervaardigen van afgietsels kan zelfs een zeer groot nut hebben. (Alzoo hij was niet van de domsten). Ook hier kan men echter te ver gaan. Ik vraag of het noodig is afgietsels te maken van zoodanige monumenten, die men onder zijn bereik heeft, die men alle dagen kan gaan zien en bestudeeren? Ik vraag of het noodig is een afgietsel te maken van de tombe van Engelbert van Nassau in de kerk te Breda? Ik vraag, of het noodig is afgietsels te maken van koorbanken, die op zich zelven zeer merkwaardig zijn, doch zeer voor de hand liggen; zij staan in de kerk te Dordrecht. Wanneer men het zoover drijft, mijnheer de president, dan zie ik niet in, waarom men er niet toe komen zal, afgietsels te maken van de schedels van de volksvertegenwoordigers?"

Die vraag schijnt niet beantwoord te zijn. Men had hem kunnen beantwoorden met een „zoodra de ontwikkeling, de schranderheid van iemand zich ook in de vormen van zijn schedel openbaart, wanneer zijn schoonheidsgevoel in harmonie is met het uiterlijk van zijn schedel, zeer zeker zou zulk een schedel, zelfs ook een volksvertegenwoordigersschedel waard zijn, om afgegoten en in een Museum geplaatst te worden."

Maar, de geestigheid van den afgevaardigde daargelaten. Engeland denkt er anders over. Althans het deed een afgietsel vervaardigen van de tombe van Sir Francis Veere in de kerk van Westminster te Londen en dat afgietsel in het Kensington Museum plaatsen, niettegenstaande men het origineel „onder zijn bereik heeft" en het „zeer voor de hand ligt."

Hoe goed het Engelsch stelsel van onderwijs ook voldoet, toch blijft de Directeur voortgaan te verbeteren, wat er te verbeteren valt. Daarom zendt hij van tijd tot tijd den hoofdleeraar naar het vaste land, om de kunsten industriescholen te bezoeken en daarover rapporten uit te brengen.

Uit een dier rapporten willen wij mededeelen, hoe men in Wurtemberg op eenvoudige wijze het kunstonderwijs onder het volk verspreidt.

Daar wordt jaarlijks aan de dorpsschoolmeesters een verlof van twee maanden verleend, om zich naar Stuttgart te begeven, waar zij op regeeringskosten in het teekenen naar gipsmodellen onderwezen worden; zoodra ze daarin op zekere hoogte gekomen zijn, worden aan hunne school eenige gipsmodellen en eenige teekengereedschappen gegeven, ter waarde van omstreeks honderd gulden. Zoodoende verkrijgen langzamerhand alle stedelijke en dorpsscholen hare teekenklassen. Is er onder de leerlingen een, die uitmunt, zoo wordt hij naar eene hoogere teekenschool gezonden. Maakt hij ook daar goede vorderingen, zoo mag hij naar Stuttgart vertrekken tot verdere oefening, terwijl eindelijk de bekwaamste van hen tot geheele voltooiing hunner studiën op kosten der regeering de scholen te Munchen, Dresden of Leipzig mogen bezoeken.

De geldelijke ondersteuning, door den staat op deze wijze verleend, legt den leerlingen echter voor een aantal jaren zekere verplichtingen op. Welke die zijn, leert het rapport ons niet.

Gebruik makende van de bij anderen opgedane ondervindingen en niet blind voor de mogelijk bestaande gebreken, zal de Engelsche school dus altijd een modelschool blijven, waaraan ook wij een voorbeeld zullen moeten nemen. Daartoe draagt ook in de eerste plaats bij de bekwaamheid van de Directeurs en de leeraars en de groote geldelijke ondersteuning.

Het een hangt zamen met het andere, zonder groote geldelijke belooning zijn geen bekwame leeraars te verkrijgen, men moet hun een inkomen geven, waar van zij goed kunnen leven, zonder genoodzaakt te zijn naar andere hulpmiddelen uit te zien om het onvoldoende aan te vullen. Een leeraar moet al zijn tijd, zijn leven aan de school wijden, maar daarvoor heeft hij ook aanspraak op geëvenredigde belooning.

Zoo ontving de direkteur bij zijn optreden een bezoldiging van *f* 9000, die jaarlijks met *f* 300 verhoogd wordt, tot dat het maximum van *f* 11400 bereikt is, hierbij moet gevoegd worden zijn aandeel in de schoolgelden van ± 4500, zoodat zijne geheele bezoldiging circa *f* 16000 zal bedragen.

Die van den hoofdleeraar begint met *f* 4800 en kan klimmen tot *f* 6000, behalve zijn aandeel in de schoolgelden

Die van de verdere leeraren (hun aantal wordt niet gemeld) bedragen te zamen slechts ± *f* 9000, waarbij echter gevoegd moet worden *f* 24000 uit de schoolgelden, alzoo hebben deze *f* 33000 te verdeelen.

Deze bezoldigingen zal den Hollanders de handen in elkaar doen slaan, maar een goed leeraar is nooit te hoog beloond, zij zijn dun gezaaid en zoo weinig degelijke kunstenaars willen zich met het geven van onderwijs belasten.

Voor Engeland zegt de geldkwestie zeer weinig, mits ze slechts goede resultaten oplevert. De volgende in 1877 voor het kunstonderwijs op de Staatsbegrooting gebrachte sommen strekken daarvan ten bewijze.

Voor het teekenonderwijs op de 2945 lagere scholen met 387904 kinderen aan subsidiën	*f*	300000
Aan de kunstklassen op 776 scholen met 25217 leerlingen	„	240000
Aan studiebeurzen	„	34200
Aan studiebeurzen voor onderwijzers ...	„	21600
Aankoop van modellen voor scholen	„	32400
Bouwsubsidiën voor scholen	„	21000
Betalingen aan sekretarissen en kunstscholen voor het houden van de registers, 't inzenden van rapporten enz.	„	16200
Aan prijzen voor de leerlingen der verschillende scholen	„	67200
Aan boeken, teekeningen, prenten enz ...	„	18000

Voor de verzamelingen, die in bruikleen

aan de scholen buiten Londen worden gezonden (Circulating collections)

Aankoop van schilderijen en teekeningen	„	12000
Voor transportkosten	„	9000
Voor lijsten ter tentoonstelling der schilderijen, teekeningen, photographien enz...	„	11400
Bezoldiging der leeraren aan de school te Londen	„	24000
Uitmakende een som van	„	816600

Zonder twijfel is dit een vrij groot cijfer, maar toch niet zòò groot, of het zou door een Minister van binnenlandsche Zaken ook in onze kamer wel uitgesproken kunnen worden, daar waar over millioenen voor spoor- en waterwegen, ja voor vestingen en forten, waarvan het nut nog eens niet bewezen is, gepraat wordt. De renten van het hiergenoemde cijfer zijn verzekerd en zouden door de meerdere welvaart van een zoo belangrijk deel onzer natie zonder twijfel in de schatkist terugvloeien.

Maar Nederland zou het met een minder cijfer afkunnen en, wanneer de zaak eens op een flinke wijze georganiseerd was, geen derde gedeelte van die som behoeven. Waarlijk die eisch is niet te hoog.

Van alle zijden wordt aangedrongen op voorziening. Partikulieren en vereenigingen trachten een gedeelte der taak, die alleen de Staat kan volvoeren, op zich te nemen. De maatschappij tot Bevordering der Nijverheid sticht een museum en scholen, schrijft prijsvragen uit; de maatschappij tot Nut van 't Algemeen wil eenige werklieden gedurende 3 jaren in het buitenland doen studeeren, hoe loffelijk ook het streven 't is en blijft altijd stukwerk alleen de staat bezit de middelen om doortastende maatregelen te nemen.

Maar wat, hoor ik zeggen, kan de Staat uitrichten, hoe komt men aan een geschikt directeur en leeraren voor een school als die te London.

Om die zoo dadelijk gereed te hebben is niet mogelijk, evenmin als het openen van zulk een school zoo opeens mogelijk zou kunnen zijn; maar deze moeielijkheid zal altijd blijven bestaan, wanneer er geen begin van uitvoering wordt gegeven.

Waarom niet onder de bekwaamste geëxamineerden voor het middelbaar teekenonderwijs rondgezien, of daaruit niet b.v. een drietal te vinden zijn, die boven anderen bewijzen van aanleg en liefde voor hun vak gegeven hebben. Waarom deze niet voor een jaar of drie op 's Rijks kosten naar de school te Londen gezonden, om daar het stelsel van onderwijs door en door te leeren kennen en zelf de cursus der hoogere klassen mee te maken. Men geve elk b.v. *f* 1200.— 's jaars. Voor gehuwden zou die toelaag natuurlijk hooger moeten zijn.

Uit deze drie zouden gewis mannen voortkomen, geschikt om aan het hoofd van onze kunstindustrieschool te kunnen staan. Men spiegele hun dit dan ook voor, tevens met het vooruitzicht en de bepaling van een vrij hooge bezoldiging. Elk van hen zou alle moeite inspannen zich de bekwaamheden voor een directeur eigen te maken, en daardoor zonder twijfel zouden wij uit hen een geschikt directeur en twee bekwame hoofdleeraars zien groeien.

Mocht vrees voor hun vlijt en gedrag bij een verblijf in Londen bestaan, de Staat is steeds in de gelegenheid een wakend oog op hen te doen houden en tevens door zijn invloed hun weg veel te vergemakkelijken.

Misschien ook zou het ter voorkoming van eenzijdigheid wenschelijk zijn, dat een hunner de cursussen van de kunstindustrieschool te Weenen of elders volgde.

Terwijl zich op die wijze directeur en hoogleeraren vormden, zou men hier zich den tijd kunnen ten nutte maken tot oprichting der schoolgebouwen en wat daartoe verder vereischt wordt.

(Wordt vervolgd.)

EEN HISTORISCH PLEKJE BINNEN AMSTERDAM.

Op den hoek van de Halvemaansbrug en de Kistemakersgracht, -- ik spreek van Amsterdam omstreeks 1808, altans niet later -- ontmoetten elkaar twee jongens, verschillend van karakter, nochtans intiemen. De een, die de Halvemaanssteeg juist had verlaten, was een wilde, levendige knaap met heldere oogen en een goed hart. De ander — beide waren voor hun leeftijd bizonder kloek van gestalte — kwam langs de brug gewandeld, was in tegendeel bedaard in al zijn handelingen, iets ouder dan zijn vrindje de wildebras, d. i. ongeveer 13—14 jaren. Ook hij was een beste, ronde jongen; maar zijn geheele persoon teekende een bedaardheid, een kalmte, een pathos in stem, houding en gebaren, zeer ongewoon op zijn leeftijd. Tot zekere hoogte mocht dit kind reeds een denker heeten; de uitingen waren evenwel soms vrij jongensachtig onhandig. „Wil ik reis voor jullie preêken?" vraagde hij soms aan huisgenooten en bekenden. En dan „preekte" hij, en sprak met zijn, toen reeds vrij zware, stem over onderwerpen en op een manier, die wel eens een kleine terechtwijzing noodzakelijk maakten, doch steeds een wonderlijken indruk achterlieten. De jongen was vroolijk, vriendelijk, nooit onbescheiden — doch zoo heel anders als andere kinderen.

„Daar zit een dominee in" fluisterde de een, naar de ambtsopvatting dier dagen.

„'t Zal geen blijvertje wezen; vroeg rijp voor den hemel," zei die weer, enz.

Beide beweringen „dominee" en „geen blijvertje" zijn later gelogenstraft.

De wildebras vereerde zijn vriendje met eenig ontzach; deze beminde weerkeerig den goedhartigen blauwoog; zoo waren zij innig één.

Nu de ontmoeting daar op den hoek van Halvemaansbrug en Kistemakersgracht. De blauwoog natuurlijk het eerst:

„Hé! bonjour, Carel!"

De ander vriendelijk, thans haastig:

„Dag Koo! Goed dat ik je zie; 'k heb je wat te zeggen Maar niet verklappen hoor!"

„Neen! eerlijk niet!"

„Nu dan! 'k heb een *versje* gemaakt; jij mag het wel weten, maar 'k ben bang dat de anderen me uitlachen."

„'k Geloof, Carel! dat jij al heel knap bent."

„Wil je 't reis hooren? Koo! ik ken 't wel van buiten. Kom hier! vlak aan 't water, buiten de menschen."

En Koo luisterde naar de met gedempte stem gehouden voordracht en vergat tol en knikkers en gui-

tenstreken. Had het vers verdienste? — 't is helaas! verloren gegaan, — of lag het aan de gave der beoordeeling van den hoorder, welke dezen deed uitroepen: „Maar Carel! dat is prachtig! Wat zul jij knap worden!" En de wildzang dacht: 'k woû dat ik het ook zoo kon. (Authentiek).

„Vind je der wat in?"

„Nou Carel! Of ik! Toe! Zeg het mijn vader eens voor!"

De dichter lachte vergenoegd; het eerste dichterloon was behaald.

En 't zou later gevolgd worden door meer; want het jonkske, 't welk daar voor 't eerst aan iemand openbaarde dat hij „een versje gemaakt had" was *Carel Godfried Withuijs*, wiens „Val van Sigeth", wiens „Meineed", wiens „Isabella van Castilië", met zooveel meer nog, kenners en leeken verrukt heeft, en nog immer ons doet zwemmen in een volheid van klankrijke poësie.

En de andere jongen, de wilde blauwoog? Met eerbied denk ik aan hem, den in waarheid *self-made* man, die tot den dood van Withuijs met hem in vriendschapsbetrekking is gebleven. Dat ook hij de poesie beoefende, heeft vooral gestrekt om de verdiensten zijns vriends hoog te waardeeren. Uit zijn mond heb ik het verhaal dikwerf gehoord, zelfs op de plek in kwestie; 't blijft ons een familieoverlevering van gewicht. Die man was — mijn vader.

J. H. van Duinen.

HET PORTRET VAN PRINSES WILHELMINA CAROLINA VAN NASSAU-ORANJE EN VAN HARE KINDEREN.

In de zaal van het Mauritshuis waar de pastels van Troost hangen, wordt het oog vrij hard getroffen door een familiestuk, voorstellende een deftige dame en een aantal kinderen in een vorstelijk park; de scherpe kleuren van dit doek steken onaangenaam af bij de fijne en zachte toonen van het werk van Troost. Dit schilderstuk is voor eenige jaren op den zolder van het Museum ontdekt en door den tegenwoordigen Directeur te voorschijn gebracht.

Het heeft geen groote kunstwaarde; doch voor de kennis van het costuum in het laatst der XVIIIe eeuw levert het een nuttige bijdrage.

Een deftige dame, blijkbaar de moeder, zit op een verhevenheid van graszoden gevormd en is omringd van drie kinderen. De moeder draagt een hoog gepoederd kapsel, en een wit kleed met blauwe strikken; op den schoot rust een hondje.

Naast dezen groep ziet men twee meisjes ongeveer 14 en 15 jaren oud, de eene met een grijs kleed en een oranje keurslijf, de andere in het wit met een rose-kleurigen mantel; beiden dragen evenals de moeder het haar zeer hoog opgemaakt en gepoederd.

In den hoek is er een jongetje, die een blauw uniform met roode omslagen draagt, en een poney vasthoudt.

Wie de voorgestelde personen wel konden zijn, had aanstonds mijn nieuwsgierigheid geprikkeld. Ik geloof dit thans met zekerheid te kunnen zeggen.

Het zijn de prinses Wilhelmina Carolina van Nassau-Oranje, zuster van den Stadhouder Willem V en hare kinderen, uit haar huwelijk met Karel Christiaan van Nassau-Weilburg, Vorst van Nassau, Generaal der Infanterie in dienst der Vereenigde Nederlanden. Zij overleed in 1787.

De twee jonge vorstinnen met de hooge kapsels zijn de prinsessen Augusta Maria Carolina, geboren in 1764, die Coadjutrix der Abdis van Herford werd, en Wilhelmina Louise, geboren in 1765, die in 1786 Hendrik XIII, prins van Reusz-Greitz huwde.

Het prinsje met den poney is Frederik Wilhelm, geboren in 1768, die in 1788 zijn vader opvolgde en in den echt trad met Isabella, burggravin van Kirchberg, gravin van Sayn-Hachenburg.

Bij de moeder bevinden zich de prinsessen Carolina Louise Frederika, in 1770 geboren, die de gemalin werd van Karel Ludwig, vorst van Wied-Runkel, en Charlotte Louise Amalia Wilhelmina, geboren in 1776, die den prins Victor Karel Frederik van Anhalt-Bernburg-Schaumburg huwde. Verder de prins Karel Wilhelm Friedrich in 1775 geboren.

Het stuk moet in 1779 geschilderd zijn, eensdeels wegens den leeftijd dien de voorgestelde jonge vorsten volgens het doek bereikt hadden, anderdeels omdat het jongste kind der prinses, hetwelk na dit jaar en wel in 1780 geboren werd, op de schilderij niet voorkomt.

Denkelijk zijn deze portretten van de hand van Tischbein.

Victor de Stuers.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Belgie. In den nacht van den 7den dezer is te Aalst, het stadhuis met zijn vermaarden toren uit de 12e eeuw grootendeels een prooi der vlammen geworden. Het Stedelijk Bestuur had de onvoorzichtigheid gehad den vorigen avond bij gelegenheid van een feest op dien toren een vuurwerk te doen ontsteken. Nadat tegen middernacht zich een begin van brand geopenbaard had, die echter schijnbaar gebluscht was, is ten 2 ure des nachts opnieuw brand ontstaan, tengevolge waarvan het antieke stadhuis grootendeels vernield is.

Duitschland. Te Dresden zal in Augustus en September eene tentoonstelling van stukken van Rafaël gehouden worden, waarvoor druk verzameld wordt. Niet alleen oorspronkelijke stukken, ook kopiën, fotographiën, lithographiën, etsen, teekeningen naar Rafaël zijn welkom.

Engeland. Alma Tadema is gekozen tot lid der Royal Academy of Arts. Dit is de hoogste onderscheiding, welke in Engeland aan een artist kan te beurt vallen.

— De Russische schilder Basil Vereschagin, heeft in het Indian Museum te Southkensington eene collectie schilderijen tentoongesteld, uitmuntend door technische eigenschappen, rijkdom en kleur, nabootsing van marmer, stoffen, metalen, boomgroepen, maar vooral door een realisme, dat diepen indruk maakt. Toch is de kritiek het nog niet met zichzelven eens, of ze ze mooi of leelijk moet vinden. De voornaamste zijn gezichten uit Engelsch-Indië en tafereelen uit den Turksch-Russischen oorlog.

Frankrijk. In Frankrijk schijnt niet, gelijk in Nederland, reeds alles bekend te zijn op het gebied

der oude monumenten. Althans is onlangs aan het Departement van Openbaar Onderwijs een vergadering gehouden van de Kommissie der Historische Gedenkteekenen, waarin besloten werd om de tegenwoordige lijsten der monumenten grondig te herzien en de leemten, welke er in voorkomen aan te vullen; aan een sub-kommissie met den heer Viollet-le-Duc aan het hoofd, is de voorbereiding van dit werk opgedragen.

Tevens is besloten in het gebouw van het Trocadero een museum te stichten tot tentoonstelling van afgietsels uit de byzantijnsche, romaansche en gothische tijdvakken; men zal trachten zoodanige afgietsels door middel van ruilingen met vreemde mogendheden te verkrijgen.

— De heer Marius Vachon heeft ondernomen een omstandig verslag te leveren van de onherstelbare verliezen, die door den oorlog van 1870—71 en door de Commune aan Frankrijks kunstschatten zijn toegebracht. Zijn werk draagt tot opschrift: „L'Art français pendant la guerre de 1870—71 et la Commune." De twee eerste afleveringen behandelen de boekerij van het Louvre en de boekerij Motteley, het Paleis van den Raad van State en de Rekenkamer. Men weet dat al deze gebouwen door de petroleurs van 1871 zijn vernietigd. In het Louvre zijn talrijke schilder- en beeldhouwwerken van moderne meesters verloren gegaan; voorts een schat van handschriften en zeldzame boeken, en de geheele verzameling Motteley, die om hare boekbanden en hare elzeviers beroemd was; van deze verzameling hebben wij nu ten minste een Catalogus, voor zoover die althans nog kon worden samengesteld.

Het palais d'Orsay, waarin de Raad van State zetelde, was bekend om de groote schilderwerken van Chassériau. Enkele fragmenten van deze kunstwerken heeft men gelukkig nog kunnen herstellen. Maar daartegenover staat veel dat reddeloos verloren is: schilderijen van Gendron, Giroux, Landelle, R. Lefebre, Papety, Thomas, Delacroix, Flandrin, Delaroche; verder behangseltapijten, meubelen en de geheele verzameling moderne kunstwerken van den heer de Tingray.

Het zou wel der moeite waard zijn een soortgelijken arbeid voor Nederland te ondernemen. Wel hebben wij niet den oorlog van 1870—71, noch de Commune gehad, doch het is een feit dat in vollen vrede schier alle kunstvoorwerpen (tapijten, meubels, schilderijen en beelden) welke in grooten getale onze Landsgebouwen, de paleizen te 's Gravenhage, Leeuwarden, Honsholredijk, Rijswijk, Oranjewoud, de admiraliteitskamers, de vergaderzalen van hooge kollegiën, de raadhuizen enz. versierden, spoorloos verdwenen zijn. Waar is de lijst dier schatten, en waar zijn die schatten gebleven?

— De bekrooningen in den Franschen Salon toonen eene merkwaardige verandering in den geest der Jury aan. In plaats van het academische in samenstelling, afwerking en onderwerp te zoeken, heeft de Jury er ditmaal niet tegen opgezien haar medailles toe te kennen aan de meest onafhankelijke, oorspronkelijke stukken. De Prix du Salon is ten deel gevallen aan de *Nubienne* van François Flameng, den zoon van den bekwamen graveur, een jongmensch; het stuk onderscheidt zich door stoutheid van opvatting, en heeft niets klassieks. De medaille d'honneur is geschonken aan Carolus Duran voor zijn prachtig portret van de *Comtesse de V.*; nooit is het voorgekomen, dat deze medaille aan een portret is toegekend. De critici die, niet verwachtend dat deze stukken bekroond zouden worden, reeds vooruit tegen de uitspraak van de Jury geprotesteerd hadden, moeten wel verbaasd zijn over zulk een breken met de traditie.

GRIEKENLAND. Ten einde de marmerbeelden, die te Olympia gevonden zijn te bewaren, zal er een museum opgericht worden, waarvoor de heer Singros reeds 100,000 drachmen heeft geschonken. Een plan om het museum te Athene te plaatsen, is afgekeurd wegens de enorme kosten van vervoer, die de kolossale beelden zouden vereischen.

— De opgravingen te Olympia gedaan hebben thans eene Jonische poort doen ontdekken, alsmede het hoofd van een der reeds opgegraven standbeelden en een metopon, den strijd tusschen Herakles en de Amazonen voorstellende.

ITALIË. Te Florence zal in November eene tentoonstelling gehouden worden van Italiaansche kunst, van het begin der middeleeuwen tot aan de zeventiende eeuw. Vele bijdragen zijn toegezegd; het Palazzo Pitti zal er voor ingericht worden.

— Bij de werken tot verbetering van de bedding van den Tiber, heeft men eenige uitmuntend bewaarde frescos uit den Grieksch—Romeinschen tijd gevonden. De kleuren zijn nog zoo frisch alsof ze versch geschilderd waren, in plaats van zooveel honderd jaren geleden. Het benedenste gedeelte der schilderstukken vertoont landschappen, het bovenste historische of mythologische groepen. Twee er van zijn zoo groot, dat ze den geheelen zijmuur eener zaal vullen.

ZWEDEN. De heer Geskel Salomon te Stockholm, beweert in eene uitgewerkte brochure, dat de Venus van Milo deel uitgemaakt heeft van eene groep, Hercules op den tweesprong.

Hercule, fatigué de sa tache éternelle,
S'assit un jour, dit-on, entre un double chemin,
Il vit la Volupté, qui lui tendait la main,
Il suivit la Vertu, qui lui sembla plus belle.
Aujourd'hui rien n'est beau, ni le mal, ni le bien...

De Venus van Milo zou dan het Genot voorstellen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De heer Markelbach (firma wed. P. Feenstra) geeft, in vereeniging met Gebr. Cordes, photografen te Bolsward en te Sneek, twee albums uit, één bevattende acht platen met voorstellingen van de koorbanken in de St. Martinikerk te Bolsward, één bestaande uit vier platen die genomen zijn van den zoo beroemden preekstoel in die kerk. In beide vindt men de banken en den preekstoel in hun geheel, maar bijzondere zorg is besteed aan de verschillende détails.

NEKROLOGIUM.

Door een spoorweg ongeval overleed op den 3 Juli ll. de Fransche schilder *Jules Héreau*, die voor zijne landschappen in 1865 en 1868 gemédailleerd was.

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft uitgegeven:

DE SCHOONHEIDSLEER

DES

TOONEELSPELERS

DOOR

MARTIN KALFF.

Met Platen. — *Prijs f 2.25.*

Inhoud: **Inleiding.** — **Achter de Schermen.** — Inrichting van het tooneel. — Hulpmiddelen. — Eischen der doorzichtkunde. — Stoffeering. — **Het Menschenbeeld.** — Welstand. — Gebaren. — Voordracht. — Samenspel. — Groepeering. — Tooneelschikking. — Karakters. — **Het masker.** — Het palet des tooneelspelers. — Karikaturen. — **De kleeding.** — Zeden en gewoonten. — **Hervormingen.** — Maatschappelijke verhoudingen des tooneelspelers. — De tooneelschikker. — Oefeningen. — Muziekbegeleiding. — Slotsom.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Alom te ontbieden.

TWEE TITANEN

DER

NEGENTIENDE EEUW.

Hector Berlioz en Antoine Wiertz.

DOOR

D. F. SCHEURLEER.

f 1.90.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Verlag von CARL RUMPLER in Hannover.

Geschichte der Deutsche Kunst seit Carstens und Gottfried Schadow.

VON

HERMANN RIEGEL.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 18. 19 Juli 1879.

ONDER LEIDING VAN
DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—
Franco per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels .... *f* 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

TENTOONSTELLING TE ARNHEM.

Dezer dagen eens een kijkje willende nemen op de Arnhemsche tentoonstelling, begaf ik mij naar Gelderlands schoone hoofdstad met hare door de natuur rijk gestoffeerde omstreken en vond daar veel groote en kleine gebouwen, welke bijna allen op mij een indruk maakten, als waren zij er nedergezet uit eene Neurenburgsche speeldoos. Dit moet men met het oog op de slecht gekozen constructie daarvan, er wel van denken.

Wat toch is het geval? De hoofdgebouwen zijn evenals alle anderen in hout opgetrokken, ware nu dit hout werkelijk hout gebleven en had men bij eene goede constructie dit laten zien, dan ware alles goed, de architect had bij zulk eene rationeele constructie niets dan eer kunnen behalen. Doch wat heeft men in plaats daarvan gedaan? Men heeft alles opgetrokken van hout en dit hout zoo gefatsoeneerd en in kleur gestoken, dat het voor de quasie renaissance-gevels dienstbaar was. Nu heeft men eerst een basement van trachiet, een plint en borstwering van namursteen, muurvlakken van twee soorten zandsteen, pilasters van bentheimersteen met ingelegde ornamenttegels. Onoogelijke kapiteelen van ik weet niet welken steen en zoo gaat het voort in de beide hoofdgevels. Door de natuurlijke voegen of naden van het hout en door de scheuren, wordt den niet kenner of leek dadelijk bekend, waar hij mede te doen heeft en dan begint men uit te roepen, „wat eene onware geschiedenis geeft men hier ten beste." En deze uitroep is zeer te billijken, want de architect van het gebouw heeft hier streng gezondigd tegen het groote principe der kunst, 'twelk voor alle dingen de waarheid en niets dan de waarheid wil. En deze waarheid te huldigen ware zulk eene schoone en toch gemakkelijke taak geweest, men had met weinig kosten een zeer schoon effect kunnen behalen, men had moeten construeeren zooals bij de kleine kiosken van de entrée's, men had dan verkregen eene werkelijk ware, zuivere houtconstructie, die door het aanbrengen van uitgezaagde ornamenten eén zeer schoon effect had teweeggebracht, terwijl men nu staat tegenover een zeer ridicule leugen.

Het gebouw voor den wedstrijd gaat aan hetzelfde gebrek mank; daar heeft men ook een steenen gevel van houten planken gemaakt, met de groote

fout er bij, dat de sluitsteenen der vensters bijna alle een bruin gemarkeerde voeg in het midden hebben.

Het eenige goede, echter niet zonder eenige afwijking, is het gebouw waarop het opschrift Onderwijs geschreven staat. Dit is goed geconstrueerd en hier heeft meer het gezond verstand gehad de constructie overal te laten zien, de blokken op de hoeken van den voorgevel zijn er echter met de haren bijgesleept. Ieder die eeniger mate technicus is, bemerkt dit dadelijk, evenals het verwondering wekt, de houten balustrade op het dak te zien, welke geheel en al ongemotiveerd is.

De hoofdfaçade aan het Velperplein heeft tusschen de twee te lage torens een hoofdmoment in het groot cirkelvormige middenvenster, 'twelk met eene kroonlijst omgeven met lauwertakken en schilden versierd, geheel gecopieerd is naar de laatste Parijsche tentoonstelling. De ruimte, welke dit colossale venster verlicht, is een bezoek overwaardig; het is de zaal welke bestemd was H.H. M.M. te ontvangen; de geschilderde décoratie er van is van den jeugdigen artist Roskam, uit Amsterdam. Deze décoratie is geslaagd en doet dien heer eer aan, vooral zijn kinderfiguurtjes en twee dessins de porte zijn uitstekend gelukt. Jammer is het, dat het overigens kostbaar blauwe behangsel eenigzins tache maakt en zonder een mathematisch of architektonisch ornament is gebleven.

Het zeer schoone, recht vorstelijk ameublement dier zaal is van den bekenden Heer J. de Bruin te Arnhem, dit ameublement doet als elk stuk, dat uit het atelier van genoemden heer komt, hem zeer veel eer aan, even als de magnifique spiegels, welke door hem op de tentoonstelling zijn geexposeerd.

Op het aan Musis Sacrum behoorende terrein heeft men een gebouw, waarin de houtindustrie van Arnhem haar zetel heeft opgeslagen, die vooral in eene zeer goed geslaagde reproductie van een houtvlot, zooals dit uit Duitschland de Rijn komt afzakken, vertegenwoordigd is. Ik meen dat de Heer Coers te Arnhem hiervan de eer toekomt.

Dit gebouw is zeer net geconstrueerd uit ruw dennenhout met bast omkleed, even als de zeer gelukkig geslaagde brug over den Velperweg, welke de communicatie vormt tusschen de twee tentoonstellingsterreinen.

Van het overige in Musis tentoongestelde kan ik niet veel vermelden, daar het geheel buiten mijne observatie ligt; de indische kaarten van het topografisch bureau zijn overheerlijk geteekend en mogen wat nauwkeurigheid betreft wel met de beste buitenlandsche op eene lijn gesteld worden. De sectie moordwerktuigen van de artillerie is zeer schoon en net uitgevoerd, de beschrijving er van evenals van de indische inzending op de bovenzaal laat ik aan bekwamer handen over.

In den tuin van het Velperplein vindt men eerst het zoogenaamde feestterrein, hetwelk een paar concerten uitgezonderd, tegenwoordig nog niet veel feestelijks aanbiedt. Het buffet daar gehouden door den Heer v. d. Broek en nog iemand, wiens naam ik niet weet, biedt een goed diner. Van het overige kan ik niet oordeelen, want er is niet anders door mij genoten; wel vind ik den prijs niet goedkoop. Behalve eene menigte kiosken met allerlei waren vindt men voorts op dit terrein: den gevel der Nederlandsche kunststeen fabriek, die hoewel niet geheel naar mijn smaak ontworpen echter prijzenswaardig is. Voorts vindt men er een zoogenaamde persische kiosk van een Arnhemsche coiffeur en dan twee buffetten tegenover elkander, het eene van den bovengenoemden Heer v. d. Broek, voorzien van een drietal als Elszaserinnen gekleede, duitsch sprekende dametjes, welke er zeer goed uitzien. Het andere buffet heet een nationaal buffet en wordt door een Hagenaar namens Monchen geëxploiteerd. Dit buffet waar men alle spijzen en dranken kan krijgen, welk een beschaafd publiek behoeft, heeft ook in zijne bevalligheid een bijzonder cachet, het draagt den stempel van soliditeit, élégance en wordt door zijne nette bedienden uitstekend bedient. De magazijnen van wijnen, likeuren en vooral die van Duinwater-IJs van den Heer G. C. Arntzenius, achter dit gebouwtje en langs het hoofdgebouw der tentoonstelling, schijnen zeer uitgebreid en moeten om hunne constructie van warmte werende wanden zeer kostbaar zijn.

Ten slotte wil ik hier nog het een en ander bijvoegen over het aanlokkende, wat ik op de Arnhemsche tentoonstelling gezien heb.

Te beginnen met de schoone photographiën en lichtdrukken van den heer Verveer uit 's Hage, welke voorzeker met de beste producten in dit vak kunnen vergeleken worden, maakt deze kollektie een zeer goeden indruk. Jammer is het, dat de Heer Verveer niet op eene mooijere étalage zijner photogrammen gedacht heeft. Terzijde van deze photogrammen vindt men twee uitstallingen van Amsterdamsche zilversmeden, de eene kast is van A. D. Verschuur en de andere van Gebr. van Praag, welke in sierlijke zaken zeer uitmunten. Vooral de sierlijke brillanten broches in een dezer kasten, zijn wat de vorm betreft iets nieuws. Hiernevens is een kamergarnituur van den bekenden Heer Jansen, Kalverstraat te Amsterdam, het is goed van conceptie en uitmuntend van uitvoering in Amerikaansch Notenhout, evenals het ebbenhouten kastje met reliefpaneelen en eene buste van zilver. Wij hebben in dit vak verschillende sommiteiten aan te wijzen, welke allen zeer verdienstelijke zaken hebben tentoongesteld, zooals de firma Mutters uit 's Hage, welke prachtig gesneden meubelen tentoonstelt — J. R. Bessing & Zoon te Amsterdam, en J. J. Terburg te Arnhem. Ook op het gebied der piano's en pianino's vinden wij hier schoone exemplaren, onder anderen eene schoone geschilderde vleugel, welke wij reeds te Amsterdam bewonderden; deze is van de firma Koch & Zoon te Arnhem — dan eenige zeer goede, zuiver van toon zijnde piano's en pianino's van den bekenden F. Rijken & Co. te 's Hage. Nog moet ik melding maken van een zeer schoon gesculpteerd dameschrijftafeltje, dat van den Heer M. T. van Zijl te Arnhem is. De weduwe P. Sterkman te 's Hage, zond eene schoone collectie haarden in, welker brons, hoe schoon ook, toch zeker niet van Hollandsch maaksel is. Nog moet ik hier mijne verwondering uitdrukken over de inzending van eenen Heer F. Herms, die zeer middelmatig geteekende ornamenten zendt, welke echter de nog al pretentieuse benaming van „beginselen van het ornament teekenen" dragen. Voorwaar wel beginselen!

De Heer W. T. Kronenberg te Deventer stelt eenige schoone Deventer tapijten ten toon, welke eene

zeer groote étalage behangen; hoewel dit buiten den Heer Kronenberg is omgegaan waarschijnlijk, uiten wij hier toch onzen spijt, dat de étalage niet, zooals de niet minder schoone étalage van den Heer Arntzenius te 's Hage, in de lengte der zaal is geplaatst, men zal toch inzien, dat nu die étalage van den Heer Kronenberg alle andere doodslaat niet alleen, maar het perspectivische aanzicht van de zaal uit het balcon der koningszaal geheel vernietigt.

Bij het slechte koude weder dat wij genieten, doet het ons goed onze oogen te kunnen wijden aan de zeer schoone dekens, welke de firma Zaalberg en Zoon te Leiden ons ter bezichtiging aanbiedt, dit zijn wel de schoonste dekens welke er bestaan, hoewel de Weener artikelen van dit soort ook bijzonder schoon zijn.

De Heeren Wertheman en Thürstig hebben het binnenste van een kelder geëxposeerd, waarin zij den bezoeker hun heerlijk fabriekaat in vaten ter aanschouwing geven. Het arrangement dier vaten is door den schilder Meirkas uit Arnhem op zeer verdienstelijke wijze in perspectief geschilderd en men verbeeldt zich een oogenblik werkelijk in zulk een kelder te zijn.

De Heer I. Bussink uit Deventer stelt het bekende Deventersche product: koek ten toon in een zeer schoone kast, welke ik op de Parijsche tentoonstelling zag en toen toebehoorde aan de firma Hajenius uit Amsterdam, welke ik hier echter tot mijn leedwezen geheel mis. Mij dunkt hier meer Parijsche herinneringen aan te treffen, de étalage toch van den heer Zuilekom Levert meen ik daar ook gezien te hebben, maar men heeft gemeend er de vier schoone pilasters en de kap nu af te moeten laten, hetgeen den indruk niet verhoogt. De door die firma geëtaleerde fijne likeuren mogen zoo goed of minder goed of beter zijn dan die der firma Lucas Bols, maar deze exposeert in eene zeer schoone étalage, welke een fraai effect maakt. Van de fijne likeuren, welke er in staan, zal ik maar niets zeggen, men gaat naar buiten links van den uitgang zich aan het buffet nederzetten om over het vele geziene zijne opmerkingen te maken en dan meteen een der keurige likeuren van de Erven Lucas Bols te proeven. Maar wat staat daar, roept men onwillekeurig uit en op een klein eenigzins plomp kastje toetredend vinden wij er op staan de firma Wijnand Fokking in likeuren van Amsterdam, het doet ons goed die oude firma weder te zien, maar nog beter zoude het van haar zijn eens à l'instar de Paris te exposeren en zich hier niet so ganz einfach hervorzuthun. Of zou het geachte hoofd dier firma misschien de spreuk „Simplex Sigillum veri" te binnen geschoten zijn en zou hij zich hiernaar gedragen hebben?

Als wij ons omwenden wordt onze blik aangenaam verrast door het aanschouwen eener zeer groote en prachtige étalage van de Haagsche IJsfabriek van den Heer G. C. Arntzenius. Zooals het zeer goed aangebrachte doek ons te lezen geeft, levert deze fabriek welke eenen geheel nieuwen en voor ons land zeer nuttigen tak van industrie beoefent, ijs, ijskisten, carafes frappées, en alle mogenlijke minerale wateren. Het ijs kan natuurlijk om het smelten nu niet geëxposeerd worden, toch vinden wij groote stukken gips welke den vorm van het ijs aantoonen; ook de ijskisten in alle genres zijn hier vertegenwoordigd, terwijl de schoone met geslepen étiquetten voorziene Syphons op twee groote pyramiden schoon zijn uitgestald.

Ik geloof in de goede toekomst dier fabriek, vooral daar zij in eene zeer groote behoefte voorziet. Door de energie van den Heer Arntzenius wordt zij goed beheerd, men kan aan de étalage die energie wel zien, even zoo dat knappe lui dien heer schijnen ter zijde gestaan te hebben.

Laat ons nu eens de étalages des Heeren Jeekel uit Leerdam bezichtigen; wij vinden vooreerst de witte glazen colommetjes niet zeer schoon, even min het vele licht dat verhindert alles goed te zien. Overigens zijn de glasproducten, van het ruwe gesmolten glas, tot de fijnste geslepen bokaal zeer schoon — menige huismoeder zal met genoegen bij deze étalage blijven staan en uit de rijke verzameling reeds in gedachte eene keuze doen. De fabrieken des Heeren Jeekel fabriceeren ook hardglas, waarvan schoone exemplaren ter bezichtiging voorhanden zijn. Wij mogen den Heer Jeekel niet alleen om hetgeen hij fabriceert, maar ook om de uitgestrektheid zijner fabrieken gerust onder de groot-industriëelen van ons klein landje rangschikken.

De heer Frans Pauwels te 's Hage, heeft in een zwart kastje alle mogelijke militaire hoofdbedekkingen en wapens geëxposeerd, welke zijne reeds zoo gunstig bekende fabriek nieuwen luister bijzetten.

Nog moeten wij onzen lof uitspreken over een artist, wiens verdienstelijke groepen op de frontons der twee gevels alle waardeering verdienen; evenals de wapens, welke het ronde venster bekroonen. Deze groepen en wapens zijn minstens even goed geschilderd als die der groote eereboog aan het station te 's Hage, de wapens naderen meer de heraldieke eischen dan die te 's Hage.

Eere dus den schilder Grootveld van Amsterdam, aan wien, naar ik meen, de Arnhemsche tentoonstelling, deze schilderingen dankt.

Een Opmerker.

EEN LICHTVAARDIG OORDEEL.

De Nederlandsche Spectator van 28 Juni en van 5 Juli, bevat een voor 5 maanden geschreven stuk van den heer Mr. J. Ver Loren, rechter te Zutfen, getiteld: „*Wat nu*" en handelend over de opheffing van het Collegie van Rijks-Adviseurs, over het restaureeren van monumenten, en over de taak der Regeering te dien opzichte. Uit den toon en den inhoud van geheel dit stuk ontwaart men terstond, dat de schrijver een eerlijk, oprecht man is, die de waarheid en het goede zoekt, en aan wien persoonlijke hartstochten en kwade trouw ten eenenmale vreemd zijn.

De *opheffing van het Adviseurs-collegie* betreurt de heer Ver Loren niet, want de foutieve organisatie van dit lichaam moest onvermijdelijk tot die opheffing leiden. De voorname oorzaak van den snellen ondergang der Adviseurs ligt in het tweevoudig doel der Commissie, die te adviseeren had zoowel ten aanzien van het *restaureeren* van oude monumenten, als omtrent het *stichten* van nieuwe gebouwen. Bij dat restaureeren was de Commissie te veel bouwkundig, bij dat stichten te veel oudheidkundig. Daarom moest zij sterven.

Ziedaar in het kort het betoog, waarop ik niet weinig heb aan te merken. Vooreerst dat het als eenvoudige redeneering, niet logisch is; vervolgens, dat het in strijd is met de feiten, derhalve dat het niet

in staat is een verklaring te geven van den ondergang der Adviseurs.

Het is onlogisch; want omdat in de veelvoudige taak dezer Commissie het een of ander (het advizeeren bij restauratiën of het advizeeren bij stichtingen) beter gemist werd, zou wel de behoefte aan een inkrimping of wijziging dier taak, dus aan een reorganisatie, bewezen zijn, maar allerminst de noodwendigheid van de opheffing der geheele instelling. Of zou men mogen concludeeren tot de opheffing van ons Parlement, omdat er op de organisatie, de recruteering, de adviezen en het gedrag der Eerste en Tweede Kamer veel ware aan te merken? Moest men voor twee jaren het Departement van Binnenlandsche Zaken opdoeken, omdat men meende in te zien, dat de omvangrijke taak van het hoofd daarvan, ten gevolge had, dat hij bij waterstaats-belangen te veel politiek bezigde en bij het overige bestuur te veel verwaterde; of was niet de logische conclusie, dat men het Departement moest reorganiseeren en splitsen in een ministerie van Binnenlandsche Zaken en een ander van Waterstaat? Ik geloof niet, dat daaromtrent twijfel kan bestaan. Is dus de opmerking juist, dat het opdragen van een tweeledige taak aan de Adviseurs af te keuren is, dan moet de heer Ver Loren tot de conclusie komen òf dat deze Commissie behoorde te worden gesplitst, òf dat zij van een der twee opdrachten ontheven werd; hij moest in geen geval besluiten tot de vernietiging der instelling, want hij acht hare taak, althans voor zoover die de oude monumenten betreft, zeer belangrijk [1]).

Er is nog meer in de redeneering van den heer Ver Loren, dat mij niet logisch schijnt. De Adviseurs zouden bij restauratiën te veel bouwkunde en te weinig oudheidkunde aan den dag gelegd hebben, en bij stichtingen te veel oudheidkunde en te weinig bouwkunde. Is dit wel denkbaar? Waarom toch zou een Commissie, die zooveel bouwkunde en oudheidkunde bezit, dat zij van beide misbruik maken kan, zich werkelijk aan het misbruik schuldig maken, om haar groote kennis telkens juist daar te pas te brengen waar zij niet te pas komt. Alleen gebrek aan gezond verstand, aan een verlicht oordeel, zou dit kunnen verklaren; en het is derhalve het bestaan van dit gebrek, hetwelk bewezen had moeten worden.

Hier raak ik aan de zwakke zijde van het geheele stuk. Wat de heer Ver Loren schreef is niet slechts min logisch, het is ook grootendeels in strijd met de feiten, met de ware toedracht der zaak. Bewijzen worden òf niet aangevoerd, òf zij zijn niet ter zake dienende. Het geheele betoog is eenvoudig een aaneenschakeling van gissingen, van waarschijnlijkheidsberekeningen. Voor het publiek, dat evenmin als de schrijver de feiten kent, moge het betoog afdoende schijnen, voor mij en voor hen, die de geschiedenis van de adviseurs in al haar bijzonderheden kennen, is het slechts de poging van een eerlijk man, om zonder voldoende gegevens een bevredigende verklaring te ontdekken van een historisch feit: die poging is mislukt, en daarin ligt niets vreemds. De heer Ver Loren ziende, dat een college, waarvan de geboorte met gejuich begroet werd, en dat in korten tijd veel heilzame maatregelen uitlokte, plotseling werd opgeheven, moest natuurlijk de oorzaak van die opheffing zoeken in omstandigheden, die voor ieder eerlijk en onpartijdig man waarde kunnen hebben. Zijn eerlijk gemoed heeft daarbij geheel over het hoofd gezien, dat er in de geschiedenis een groote factor bestaat, die ofschoon vaak onzichtbaar op elke gebeurtenis invloed uitoefent, nl. *de menschelijke hartstocht.* Moet men aan dien factor denken bij groote gebeurtenissen in groote landen, niet minder behoort men zulks te doen bij kleine zaken, te midden van kleine volken. Die hartstocht is de ware oorzaak geweest van den kanker, die in den boezem van het adviseurscollege geknaagd heeft, totdat ten slotte de opheffing der commissie volgde.

Het verwondert mij wel eenigzins, dat den heer Ver Loren aan dit punt geheel geen aandacht schonk. Mij dunkt, zijn aandacht had daarop gevestigd moeten worden juist door de hartstochtelijke, venijnige taal van hen, die ten vorigen jare hun grieven tegen de adviseurs openbaarden. Het moest, dunkt mij, ieder bezadigd man treffen, dat indien deze tegenstanders werkelijk slechts een gebrekkige organisatie of een verkeerde richting bestreden, hun bitterheid, hun stelsel van verdachtmaking onverklaarbaar waren.

In werkelijkheid gaat het niet aan, den ondergang der adviseurscommissie te verklaren zonder rekenschap te houden met de enkel persoonlijke grieven en hartstochten van verschillende personen, onder welke enkele leden van het college behoorden, aan wier handelwijze de opheffing te wijten is.

Ik heb thans niet te onderzoeken of het waar moge zijn, dat de organisatie der commissie slecht was, dat de adviezen, die zij gaf afkeurenswaardig waren; want *het is een feit, dat noch de organisatie, noch het gehalte der adviezen iets te maken hebben gehad met den strijd, die in den boezem der commissie woedde, en die op de opheffing uitliep: het is een feit, dat de commissie enkel heeft te kampen gehad met persoonlijke hartstochten van de slechtste soort, met jaloerschheid en godsdienstige onverdraagzaamheid.*

Voorloopig zal ik vragen, dat men mij acte geve van deze bewering. De juistheid daarvan te bewijzen laat de beperktheid van dit weekblad niet toe. Zij zal naar ik meen duidelijk blijken uit de geschiedenis van de Rijksadviseurs, welke ik in het licht zal geven, en waarin het publiek overvloedige onthullingen zal aantreffen.

Ik wensch thans nog eenige opmerkingen te maken naar aanleiding van het geschrift van den heer Ver Loren.

Hij zegt, dat de adviseurs te veel archaeologen waren bij het advizeeren omtrent nieuwe gebouwen, en hij gelooft, dat het niet anders kon, omdat zij zich ijverig bezig hielden met het bestudeeren van onze oude bouwkunst. Ik moet zoowel de juistheid dezer stelling als het feit tegenspreken. Het bestudeeren der oude bouwkunst, ook als dat met ijver geschiedt, maakt iemand niet noodwendig exclusief noch blind voor moderne eischen en voor hedendaagschen vooruitgang. Veeleer zou ik willen zeggen, dat men niet in staat zal zijn een bruikbaar modern architect te wezen, indien men niet de oude bouwkunst heeft bestudeerd. Wat het feit betreft, ik spreek het uitdrukkelijk tegen,

[1]) Of de heer Ver Loren de zorg voor goede en smaakvolle nieuwe gebouwen even hoog plaatst, blijkt niet: ik wil echter gelooven dat hij ook daarin belang stelt.

dat het kollegie van adviseurs in zijn adviezen omtrent te stichten gebouwen ten koste van de eischen der doelmatigheid, der constructie of van den goeden smaak archaeologische denkbeelden zouden hebben geopperd.

De uitgebrachte adviezen kunnen mijn beweren staven. Doch de heer Ver Loren kent die adviezen niet. Hoe kan hij dus zeggen, dat die adviezen de door hem gewraakte neiging hadden? In den aanvang van zijn betoog laat hij zich wel is waar met voorzichtigheid uit: „de commissie *scheen* althans de nationale 16e en 17e eeuwsche bouwkunst *gewijzigd* naar de behoeften van onzen tijd, weder inheemsch te willen maken." Gewijzigd; de Adviseurs hadden dus een open oog voor de hedendaagsche behoeften, hetgeen van een praktischen blik getuigt. Aan het slot van het betoog echter heet het geheel anders: „de architectuur van deze commissie was vreemd aan onzen tijd; bij deze commissie was door hare archaeologische studiën de blik op eigen tijd beneveld."

Waarop steunt deze conclusie? Op niets. Immers de heer Ver Loren betoogt alleen, dat men aan de kunst der 16e en 17e eeuw geen nieuw leven kan inblazen, en dat het publiek tegenwoordig zoo dom is, dat het gebouwen (volgens den heer Ver Loren) in dien stijl opgetrokken [1]) voor midden eeuwsche gebouwen aanziet. Bewijst dit, dat de adviseurs XVIe of XVIIe eeuwsche gebouwen zouden hebben gesticht, of dat hun blik beneveld was?

Ik zou eenvoudig wenschen, dat men zich onthield van een beoordeeling of van een veroordeeling van de rapporten der Adviseurs ter zake van nieuwe stichtingen, zoolang men die verslagen niet kent. Zoolang toch schermt men in de lucht, en loopt men gevaar verkeerd te oordeelen. De gestichte gebouwen — ik merk dit ten overvloede op — kunnen niet als bewijsstukken in de plaats der rapporten treden, omdat men niet weet in hoeverre bij het optrekken dier gebouwen — waarvan geen enkel *door* de Adviseurs gebouwd werd — de adviezen van het kollegie zijn gevolgd of daarvan is afgeweken.

(*Wordt vervolgd.*)

[1]) De heer Ver Loren spreekt van een verklaring der Adviseurs, erkennende, dat dit kollegie gebouwen is den stijl der XVIe of XVIIe eeuw opgetrokken zou hebben. Mij in zoodanige verklaring onbekend.

NOG IETS OVER DE GRAVEN IN DE HOFKAPEL.

De afbraak van de oude Hofkapel der graven van Holland heeft de eerbiedwaardige overblijfselen van de oude vorsten en vorstinnen, die daar rusten, nogmaals aan het licht gebracht. Eene polemiek dreigde zich zelfs naar aanleiding daarvan te ontspinnen, die door gebrek aan voedsel echter in de geboorte gesmoord werd. Ofschoon ik niet wensch haar te doen herleven, kan ik echter eenig nieuw materiaal voor discussie aanvoeren. Bij het nauwkeurig inventariseeren van een handschrift in de Utrechtsche stadsbibliotheek, waarin de Utrechtsche geneesheer Dr. Engelbert van Engelen omstreeks 1700 alle mogelijke opschriften en afbeeldingen op glasramen, grafzerken, wapenborden en andere monumenten in de Utrechtsche kerken heeft gecopieerd, viel mijn oog onder enkele aanteekeningen over kerken buiten Utrecht op de hieronder afgedrukte bladzijde, die (blijkens het gebruik der Fransche taal in den aanhef) uit een ander handschrift schijnt overgenomen te zijn, zooals ook met enkele andere aanteekeningen over kerken buiten Utrecht het geval schijnt te zijn.

Het trof mij, hier de vermelding te vinden van de begrafenis van graaf Willem IV in de Hofkapel, blijkens een grafschrift, dat reeds toen bijna uitgewischt (dus zeer oud) en van elders niet bekend schijnt. De heer Frederiks deelde onlangs in dit blad uit eene grafelijke rekening mede, dat het lijk van Willen IV naar Henegouwen vervoerd is, en daar ik dezen getuige onmogelijk wraken kon, dacht ik dadelijk aan Willem Kuser, wiens begrafenis in het graf van den graaf, voor wien hij gesneuveld was, niet bevreemden kon. Ook de Spectator blijkt aan hem gedacht te hebben. Maar het grafschrift in verband met het misvormde lijk schijnt toch weder op Willem IV te wijzen. Ik kan dezen tegenspraak niet oplossen, maar wil alleen doen opmerken dat nog een andere „genadige heer" van den tresorier van Holland „ten vriesen bleef", namelijk graaf Willem II. Ik erken echter, dat het onwaarschijnlijk is, dat deze in 1399 naar Henegouwen gevoerd werd, daar hij meen ik te Middelburg begraven ligt.

A la Haye dans la chapelle estoit sur metal cest epitaphe depuis demolie.

„Cy gist le corps de noble Dame Jenne de Brimeu, seulle fille de monsr. de Brimeu, Dame, et Hereditaire du dit Lieu de Brimeu de St. Maxentce de Huxy en son temps femme et epouse de monsr. Jean Sr. de Lannoy de Reume de Bossut sur escaut Leutenant gn̄ral de monsr. le duc de bourgoigne en ses pais de Hollande Zel. frise, gouverneur de Lille Douay et Orchyes cap: de Gorchem mourut le 27 de Juin 1469 plaise Dieu devotement prier pour son âme."

Ibidem sepulcrum est ducis Alberti bavari et ejus [1]) filiae D: Jacobae. Epitaphia similiter leguntur rithmica, vernacula lingua conscripta, reliquorum comitum, Marchionis item montis ad Zomam.

In tabula vero suspensa ad parietem: [2])

(*Hier zijn vijf wapenschilden afgebeeld, als volgt geplaatst:*

b *d*
a
c *e*

[1]) De vader van Jacoba, Willem VI, ligt begraven te Quesnoy in Henegouwen.

[2]) D. i. „Aldaar is het graf van hertog Albrecht van Beyeren en van zijne dochter Vrouwe Jacoba; daar leest men ook grafschriften op versmaat in het Hollandsch geschreven, van de overige Graven en van den Markies van Bergen-op-Zoom. Op een aan den muur hangend bord: (hier volgen de wapens.)"

[3]) D. i: „Op dezelfde plaats: „Hier is begraven de doorluchtige Vrouwe Jacoba, Hertogin in Beyeren, Holland, Zeeland en Friesland, welke overleed in het jaar O. H. 1436, den 9 October. Bid voor haar." En in bijna uitgewischte letters: „Hier rust het gebeente van Willem IV, Graaf van Henegouwen.... bij Stavoren gesneuveld op den feestdag van Cosmas en Damianus." (Zie Barlandus).

„Albrecht, Hertog van Beyeren, Graaf van Henegouwen en Vrouwe Margaretha van Branguns, de eerste (gemalin) van Albrecht."

Zijn (of haar) liggend beeld in marmer uitgevoerd rust op het grafmonument."

a. (het grootste) is gevierendeeld: in 1 en 4 drie zilveren leeuwenkoppen (2 en 1) op een veld van sabel; 2 en 3 zijn van keel met een dwarsbalk (fasce) van goud.
b. hetzelfde wapen als het 1e en 4e kwartier van *a.*
c. onkenbaar.
d. van zilver met 4 dwarsbalken (fasces) van lazuur.
e. van sabel met een helm van zilver.)

Ibidem:

„Hic sepulta est illustrissima dña Dña JACOBA DUCISSA IN BAVARIA HOLLANDIA ZELANDIA et FRISIA, quae obiit A°. dñi M.CCCC°.XXXVI°. IX die Octobris. O pro EA."

Et fugientibus literis:

„HIC REQUIESCVNT OSSA WILHELMI QVARTI COMITIS HANNONIAE....... INTERFECTI APVD STAVERAM IN FESTO COSMAE ET DAMIANI."

(Vide Barlandum.)

„ALBERTVS DVX BAVARIAE COMES HANNONIAE ET DÑA MARGARETA DE BRĀGUNS PRIMA ALBERTI...." Ejus effigies marmorea supina jacet in ipso monumento.[8])

Nu ik toch van de begraafplaatsen der Hollandsche graven spreek, wil ik hier even overschrijven wat ik in hetzelfde handschrift vind over een paar zerken van Hollandsche graven en gravinnen in de ruines der Rijnsburgsche abdij, gesticht door gravin Petronella van Saksen, weduwe van Floris II. Het is blijkens den (niet afgeschrevenen) aanhef gekopieerd naar eene aanteekening van 1612: de zerken waren dus denkelijk omstreeks 1700 reeds verdwenen.

„In templi antiqui ruinis reperitur sarcophagus coloris cineritii, qui olim fuit vestitus lamina aerea; in meditullio videntur fuisse imagines viri et foeminae, et dicuntur fuisse fundatores huius phani et monasterii.

Ad caput chori lapis antiqua cum effigie et inscriptione: „*Wilhelmus primus comes Hollanaiae obiit A°. 1223. Aleydis filia comitis..... uxor..... obiit A°.* 1218." [1])

Aleyd van Gelder was de eerste gemalin van graaf Willem I, die in 1220 hertrouwde met Maria van Braband, weduwe van keizer Otto IV. Bilderdijk vermeldt Willems dood op 1222. De bekende feiten bevestigen dus de authenticiteit der inscriptie.

Utrecht, Juni 1879. S. MULLER Fz.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Naar wij vernemen zal van wege de „*Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst te Rotterdam*", dezer dagen eene Tentoonstelling worden geopend van kopiën vervaardigd door den Kunstschilder S. Altmann, naar meesterwerken van Frans Hals, Bartholomeus van der Helst, Paulus Potter en Rembrandt Harmenszoon van Rijn.

Gelijk bekend is heeft de Heer Altmann, zich veel naam verworven door de verdienstelijke wijze waarop door hem de kunststukken onzer groote Meesters der 17e eeuw vertolkt worden. Zelfs buiten Europa is het werk van den heer Altmann bekend; op de Wereldtentoonstelling te Philadelphia trokken bedoelde kopiën zeer de aandacht van alle kunstkenners en oogstte hij den grootsten lof er mede in.

Zijn wij wel onderricht, dan zal bedoelde Tentoonstelling plaats hebben in eene zaal van het gebouw genaamd „Rustplaets" aan het Westplein te Rotterdam, die tot dat doel door den eigenaar ter beschikking der Vereeniging is gesteld.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De kostbare uitgaven op kunstgebied volgen elkaar steeds menigvuldiger op. Te Parijs komt uit, als „Edition de grand luxe" eene *Histoire de la Renaissance en france* door den heer Léon Palustre, directeur van de Société française d'archéologie,. in 30 afleveringen, de illustraties bezorgd door den heer Eugène Sardoux. — Evenzoo verschijnt van Baron Ch. Davillier *Recherches sur l'orfèverie en Espagne* met houtsneden en etsen versierd, en vooral belangrijk, omdat allerlei onuitgegeven bronnen,de gilde boeken van Barcelona, de inventaris van de schatkamer van Segovia en meer, geraadpleegd zijn.

Aan het *Bureau de la Gazette des Béaux-Arts* kwam uit: *Les Beaux-arts et les arts décoratifs* par Ed. de Beaumont, etc. onder directie van M. Louis Gonse, eene verzameling in twee deelen van de fraaiste figuren en belangrijke artikelen welke bedoelde *Gazette* over de tentoonstelling bevat heeft, meer dan duizend bladzijden meest met gravuren bedekt, het merkwaardigste aandenken zonder twijfel, dat de tentoonstelling kon achterlaten. Vijf en veertig *gravures hors texte*, door Flameng en anderen, geven nog meer waarde aan dit fraaie werk.

Weder zijn op het gebied der schoone kunsten eenige fraaie of nuttige werken uitgekomen. Wij noemen:

Histoire de l'Art Byzantin et de l'Iconographie, d'après les miniatures des manuscrits grecs. Par N. Kondakoff. (Odessa).

De tekst van dit werk is in het Russisch geschreven, met talrijke aanhalingen uit de bronnen waarin het onderwerp begonnen is, o. a. Dagincourt, Wartigny, etc. Er is een folio atlas met platen bij, teekeningen in omtrek van een aantal merkwaardige gedenkstukken, o. a. uit den Jozuatekst van het Vatikaan, de Syrische evangeliën te Florence, den kalender der Barberini's, de koptische evangeliën te Parijs, en vele anderen.

Early drawings and Illuminations, an introduction to the study of illuminated manuscripts, with a Dictionary of subjects in the British Museum. By Walter de Gray Birch and Henry Jenner. (London, Bagster).

Vooral dat woordenboek is een uitstekende dienst, aan de oude kunst bewezen. Van de 10,000 manurcripten in het Britsch Museum aanwezig, zijn er ruim 1000 met teekeningen versierd; om deze massa toegankelijk te maken voor de jonge kunstenaars is het woordenboek een machtige hulp. De orde en inhoud van den catalogus is de volgende: pag. 262; Samuel, Santuary, Sannius (Caius), Saracens, Sarah,

[1]) D. i. „In de bouwvallen van de oude kerk vindt men een grauwkleurigen grafsteen, die eertijds met een koperen plaat bekleed was: in het midden schijnen de beeltenissen van een man en eene vrouw geweest te zijn, naar men zegt die van de slichters van deze kerk en van deze abdij.

Aan den top van het Choor is een oude steen met een beeltenis en dit opschrift: „Wilhelmus I, Graaf van Holland, stierf in het jaar 1223. Aleydis, dochter van den Graaf..... gemalin van......, stierf in het jaar 1218."

Sardanapalus, Satan, Saturn, Saturnalia, St. Saturninus, Satyr, Satyric heads, Saul, Sau, Savages, Scaevola, Scaffold, Scales or balance, Sceptre, etc. Het woordenboek bevat eene zeer nuttige inleiding van veertig pagina's.

AMERIKA. De betrekking van Director-Generaal aan het Metropolitan Museum te New-York is opgedragen geworden aan Generaal di Cesnola, wiens werk over Cyprus verleden jaar zooveel belangstelling wekte. De generaal heeft de fraaie en rijke collectie Cypriotische antiquiteiten, die hij gedurende zijn verblijf als consul op Cyprus vergaârd had, aan het genoemde museum ten geschenke gegeven, en zal weldra een geïllustreerden catalogus van zijne schatten in het licht geven.

DUITSCHLAND. Zal Lessing staan of zitten? Het standbeeld dat men te Hamburg zal oprichten geeft aanleiding tot hevige, vinnige debatten. De Duitschers buiten Hamburg meenen, en niet ten onrechte, dat een standbeeld als dat van Lessing een nationale zaak is. Prof. Schaper, die door eene Hamburgsche commissie is bekroond en de bestelling heeft ontvangen, beweert alleen met deze te doen te hebben. Het nieuwste over de zaak is een vlugschrift van Karl Hirsche, eene scherpe kritiek op het ontwerp-Schaper bevattende.

FRANKRIJK. De beroemde beeldhouwer Clésinger te Parijs heeft thans eene tentoonstelling van zijne werken geopend. Zij bevat zijn schoon *Phryné*, zijn machtigen *Toureau de la campagne de Rome*, en de twee groote groepen *Peesée et Andromède* en *Nessus et Déjanvie.*

— Den 30 Juni is, zooals aangekondigd was, de salon te Parijs gesloten. De kunstenaars hebben eene maand om hunne werken te laten weghalen.

— De Gazette des Beaux Arts voor Juli bevat het vervolg van Marquis de Chennevières: Les Dessins de Maîtres anciens à l'école des Beaux-Arts (in dit nummer Dürer, Holbein, Ostade, Rembrandt) met gravures naar teekeningen van Rembrandt en Netscher (jonge vrouw de mandoline bespelend, uit de collectie van den hertog d'Aumale. Voorts Benjamin Fillon, „l'Hynerotomachia", (een kunstwerk uit den tijd der oudere Renaissance) met illustratiën uit de Fransche en de Italiaansche uitgave. In de Revue du salon wordt onder andere illustratiën ook een heliogravure van het portret van Victor Hugo, door Bonnat opgenomen; voorts vindt men in deze aflevering: Le musée céramique de sèvres, en eene bespreking van het werk van baron Davillier: L'orfèvrerie en Espagne, dat wij noemden.

— Het tijdschrift *l'Art* heeft het plan opgevat driemaandelijksche tentoonstellingen van schilder-, beeldhouw-, bouw-, graveer- en steendrukkunst te houden. Het heeft daartoe een fraai lokaal gehuurd aan de Avenue de l'Opéra No. 33. Het bestuur, tegelijk Jury van toelating tot deze tentoonstelling, bestaat uit de HH. Conliffe Owen, directeur van South Kensington Museum te Londen, George Berger, directeur van de buitenlandsche afdeelingen op de wereldtentoonstelling van 1878, Eugène Véron, Comyns Corresq, hoofdredacteurs van *l'Art* voor Frankrijk en Engeland, en Ballue, administrateur-uitgever. Behoudens eenige conditiën bij verkoop, zijn aan het inzenden voor de kunstenaars geene kosten verbonden. Voor publiek en artisten voorspelt men zich van de aangebodene gelegenheid, onder een zoo bevoegd presidium als dat van *l'Art*, veel goeds.

OOSTENRIJK. Het rijke kabinet Euzenberg, prenten, drukken en manuscripten, te Weenen, is verkocht en heeft hooge prijzen opgebracht. Het is echter voor de duitsche verzamelingen niet mogelijk geweest iets van eenige waarde er uit te koopen, de engelsche en fransche koopers hebben hun niets gegund. Alleen het oostenrijksch museum, de Albertina en de stads-bibliotheek van Weenen hebben iets bekomen.

ADVERTENTIËN.

Vient de paraître:

LA

RENAISSANCE EN FRANCE.

PAR

LÉON PALUSTRE.

ILLUSTRATIONS SOUS LA DIRECTION DE

EUGÈNE SADOUX.

CET OUVRAGE FORMERA, TROIS MAGNIFIQUES VOLUMES IN FOLIO DEMI-COLOMBIER.

La première livraison, qui est en vente, contient 5 grandes planches hors texte et 13 planches dans la texte. Toutes ces planches sont gravées à l'eau-forte et celles dans le texte sont imprimées directement sur le papier de l'ouvrage, et non sur chine encollé après tirage. Cette difficulté vaincue donne un grand prix à ces volumes, dont la partie typographique est traitée avec le plus haut luxe. Chaque livraison sera aussi richement illustrée, le nombre des planches devant être en proportion de l'importance du texte.

PRIX DE LA PREMIÈRE LIVRAISON

FLANDRE — ARTOIS — PICARDIE

UN FASCICULE, BROCHÉ, IMPRIMÉ SUR PAPIER VÉLIN FORT.

Comprenant 56 pages in-folio et 18 planches à l'eau-forte . . . . ***25*** francs

On souscripe chez Mr. W. C. DE GRAAFF, libraire à Harlem.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van *Zeep*, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

LILITH

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

MEPHISTOPHELES.

Betrachte sie genau!
Lilith ist das.

FAUST.

Wer?

MEPHISTOPHELES.

Adams erste Frau.
Nimm dich in Acht von ihren schönen Haaren,
Vor diesem Schmuck mit dem sie einzig prangt.
Wenn sie damit den jungen Mann erlangt,
So läst sie ihn sobald nicht wieder fahren.

Alom te ontbieden.

TWEE TITANEN

DER

NEGENTIENDE EEUW.

Hector Berlioz en Antoine Wiertz.

DOOR

D. F. SCHEURLEER.

f 1.90.

Im Verlage von ***ERNST WASMUTH*** in Berlin, Werderstrasse 6, ist erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

DER TODTENTANZ

VON

HANS HOLBEIN.

NACH DEM EXEMPLAR DER ERSTEN AUSGABE IM KöNIGL. KUPFERSTICH-CABINET ZU BERLIN IN LICHTDRUCK NACHGEBILDET.

MIT ERLäUTERNDEM TEXT HERAUSGEGEBEN

VON

FRIEDRICH LIPPMANN.

Ein Band in klein-8 von 40 Tafeln . . . . Preis M. ***10.—***

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

Ontmoetingen ter Zee en te Land.

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 deelen ***f 4.25.***

......Een prachtig boek, waarvan de lektuur den indruk maakt, alsof men aan den haard is gezeten bij een gezellig oud heer, met een goedig gelaat, met oogen die, trots den invloed der jaren, u nog even helder als trouwhartig aanzien, terwijl nu en dan om zijne lippen een glimlach speelt vol schalkschen humor.

......Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek, dat wij vooral het jonge Holland aanbevelen. *N. Rotterd. Courant.*

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franco per post.................. „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	***Verschijnt op Saturdag*** bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels.................. *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE RESTAURATIE DER GROOTE HOFZAAL OP HET BINNENHOF.

Omtrent deze herstellingswerken ontvangen wij het volgend schrijven:

Waarde Heer Redacteur!

Veroorloof mij dat ik naar aanleiding van de plaat in den Nederlandschen Spectator van 19 Juli jl. en van de kritiek van den heer Mr. C. Vosmaer in verschillende andere nummers van dit blad, betreffende de restauratie van den gevel der Hofzaal, in herinnering brenge, dat deze restauratie geschiedt overeenkomstig de ontwerpen, welke door de Rijks Adviseurs zijn besproken, onderzocht en goedgekeurd in de Algemeene Vergaderingen van 8 Juni, 14 December 1876, 11 January, 8 February, 19 April, 14 en 28 Juny 1877.

Bij al deze vergaderingen was de heer Mr. C. Vosmaer tegenwoordig. In geen enkele liet hij eenige kritiek hoegenaamd hooren. Ook hij gaf zijn stem tot goedkeuring der ontwerpen.

Ik onthoud mij van polemiek.

Hoogachtend,

Uw dw.,

VICTOR DE STUERS.

EEN PAAR WERKEN DER ROTTERDAMSCHE TEN-TOON-STELLING.

Een kleine 600 schilderijen hangen weêr te prijk en te koop in de „Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, op de Coolvest" te Rotterdam. De verdeeling naar den landaard, is als volgt: 419 kunstwerken van Noord-Nederlandschen oorsprong, 104 van Belgischen, 11 van Franschen, 22 van Duitschen, 9 van Italjaanschen, 2 van Engelschen, 2 van Zwitserschen, en 2 van Spaanschen; hier is nog bij te rekenen eene „Verzameling medailles" uit eene Brusselsche voorstad, en in acht te nemen, dat de boetseer- en beeldhouwwerken, teekeningen en gravuren maar zeer klein in getal zijn en dat de verhouding eenigszins anders zoû wezen, als men bijv. Mev. Ronner, te Brussel, niet en de Heeren Oyens, aldaar, wél bij de Hollandsche kunstenaars rekende.

Nu wij eenmaal begonnen zijn met het gebied der statistiek te betreden, willen wij met vreugde de meêdeeling doen, dat de prijzen voor de ten-toon-gestelde werken gevraagd, over het geheel eene gunstige getuigenis afleggen van de geestdrift der liefhebbers om schilderijen aan te koopen. Immers de markt ook in de edelste koopwaar wordt door vraag en aanbod beheerscht: zijn de prijzen dus hoog, dat getuigt in het voordeel van de *vraag*. Er komen in de rij dezer kunstwerken een 75 voor, wier prijs zich tusschen de 1000 en 2000 gulden beweegt; er zijn 14 stukken, die hooger dan 2000 en lager dan 3000 genoteerd staan; er komen 23 stukken voor, waar men van 3 tot 5000 gulden voor vraagt; er is er 1 van 6500, er zijn er vier van 7000, en zelfs 1 van 10,000 gulden. De schilderijen van *f* 5000 zijn vervaardigd door de Heeren Léon Dansaert (Ecouen, Seine et Oise), Alex. Struys (Weimar), Elchanon Verveer (den Haag) en J. B. Witkamp (Andwerpen); dat van 6500 heeft den Heer E. L. Garrido (Parijs) tot auteur; die van 7000 de Heeren A. H. Bakker-Korff (Leiden), P. van der Ouderaa (Andwerpen), Léon Perrault (Parijs) en C. Springer (Amsterdam); de schilderij van *f* 10000 dankt men aan den heer Jozef Israëls (den Haag).

Als men ons nu vraagt, of er eenige verhouding is tusschen deze prijzen en de sommen, die voor andere schilderijen gevraagd worden, dan inderdaad wordt het andwoord zeer moeilijk. Wij buigen ons bijv. eerbiedig bij de bedenking, dat men, 10 bankjens van *f* 1000 neêrleggende voor de veldelingen, klein en groot, die zich op 's Heeren Israëls schilderij huiswaards spoeden, in een *demi-jour*, die hunne voornaamste vormen eenigszins sluyert (N°. 222), — zich in het bezit stelt van het werk eens mans, die eenmaal de fijnste bloemen van zijn zielsgevoel geuren liet in zijn *Breistertjen* en in dat aandoenlijk tafereel met de oude en de jonge visschersvrouw, waar het kind (bij het wechblijven van den zoon en vader) rustig, ja gulzig zijn middagpap eet. Maar wanneer we dan naast die marcheerende buitenlieden plaatsen No. 562 van Mej. Marie Weber te Munchen, zoo geniaal historiesch van gedachte, zoo korrekt en elegant van teekening, zoo zedig en juist van kleur — „eene Dame, de mandoline spelende" (maar hoe spelende!), dan rijst toch de twijfel, of de noteering van *f* 550 voor dit meesterstuk ons wel tot de gevolgtrekking mag leiden, dat's Heeren Israëls tafereel 19maal meer talent, meer ziel van den maker en meer genot voor den toeschouwer aanbiedt dan die lieflijke studie, aan zoo volkomen afwerking der hoofddeelen gepaard, bij de zedige beyersche schilderes. De Heer van Trigt levert ons: *Erasmus, in zijne laatste dagen* (No. 502): het staat genoteerd voor *f* 4500; het is een schilderij met 4, 5 figuren. Het kopje van Erasmus is zelfstandig en delikaat behandeld, het bijwerk goed gekozen en fraai geschilderd; maar de personen, die hem komen bezoeken, zijn die wel heel krachtig geïndividualizeerd; al ware 't maar zoo als het elegante moedertjen met haar kind, die haar politiek-drijvenden man aan de trap verrassen komt, van den Heer Cesare dell' Acqua, dat met *f* 1800 is uitgetrokken? De Heer Garrido betoont zich een meester van de eerste klasse in zijn *„Na het feest"* (een jonge vrouw in een *feuillemorte* zijden elegante japon met een briefjen in de hand): zeker, daar is hier teekening, kleur, lichte behandeling; daar pulseert bloed in dat hart, zie maar den kop en de handen; maar staat het stuk zoo hoog boven No. 78 van zijn stadgenoot Cassioli (*De page*), dat het *f* 4900 méer moet kosten? 't Is veel grooter; maar is het ook rijker aan bestanddeelen; zit er meer in?

Men zal het mogelijk vreemd vinden, dat eene pen, die vroeger zoo vaak aanleiding gaf om van idealisme beschuldigd te worden, hier stilstaat bij de hoeveelheden guldens, marken of franken die voor de aangeboden kunstwerken bedongen worden; maar levert de beschouwing geen bijdrage tot charakterkennis van den kunstenaar of eigenaar der schilderij en tot de kennis van de smaak en welgesteldheid van het publiek in welks midden hij zich beweegt, en is men vergeten, dat de hooge eer waarin Demeter (Ceres) bij de ouden gehouden werd, grootendeels hieraan te danken was, dat men in de opbrengst van den grond de bron zag van welvaart, ontwikkeling, beschaving, hooger geestesleven? De geheimzinnige dienst, die in het waereldberoemd Erechtheion gebracht werd, had die eigenlijk de huldiging der Dauwgodinnen niet ten doel? en verwon Pallas-Athene zelve niet in den strijd tegen Poseidon, om dat zij den rijken olijfboom ontspruiten deed? De prijzen dus, die voor schilderijen besteed worden en, in vergelijking met vroeger, getuigenis geven van meer ruimte van middelen, zijn gunstige verschijnsels; maar belangrijk is daarbij niet minder uit eene vergelijkende studie gevolgtrekkingen te maken omtrent de smaak van het publiek.

Hoe staat het bij voorbeeld met de sentimentschool der landschap-, stadsgezichtschilders, enz.? Men weet wat wij bedoelen. Niemant ontkent, dat een kunstenaar nog door andere hoedanigheden van een fotografiesch toestel onderscheiden is dan door het mathemathiesch min juiste zijner spiegeling der af te beelden voorwerpen. Een kunstenaar, ook de ruwste naturalist, *verwerkt;* met andere woorden: hij bootst de natuurvormen niet na; maar hij brengt in beeld de indrukken, die hij van de natuurvormen ontvangt; die indrukken zijn nog andere dan mathematische of in 't algemeen fyzische. Anders gezegd: de kunstenaar zoû zijne taak niet verrichten als hij maar de profielen, die hij ziet, juist opmat en herhaalde, en voor de profielen, die hij niet ziet, in de plaats stelde den toon, die, naar de getuigenis der fotografie, de verkortingen (de profielen in de diepte — in onderscheiding van die in de breedte en hoogte) voorstelde; al bracht hij, door middel van een licht- en kleurmeter, tevens juist overal de tintschakeeringen, die objektief werkelijk in het voorwerp, naar de algemeene zintuiglijke waarneming der menschen, te vinden zijn.

Bij deze kopiëering, dit maken van een dubbel op een vlak veld, komt bij den kunstenaar nog iets anders. Wij hebben het boven reeds gezegd. Het receptakel, de geest van den kunstenaar, is gevoelig, en de ontsteltenis, die de waarneming der natuur bij hem doet geboren worden, moet verbonden blijven aan het te leveren beeld. Ware dit niet zoo, — dan zoû, waar twee normaal bewerktuigde kunstenaars het zelfde afbeelden en zij deden hun best eerlijk terug te geven wat zij zagen, de beide afbeeldingen geheel gelijk moeten zijn: en zie Mej. Haanen eens, of Mej. Van de Sande Backhuysen, en Mej. Marguerite Roosenboom!

Op het gebied van het landschap vooral wordt een groote plaats ingeruimd aan het subjektief gevoel van den kunstenaar. Natuurlijk: boombladeren, luchttonen, ontsnappen bijna geheel aan de mathematische waar-

neming; daarom zijn de fotografiën van boschpartijen zoo onvoldoende. Dáár moet dus vooral de kunstenaar zich te vreden stellen met den indruk af te beelden, dien hij van het landschap ontvangt. Gelijk bekend is, heeft als reaktie der school van B. C. Koekkoek zich in de laatste 30 jaar eene sentimentsmanier van het landschap meester gemaakt, die er eene verdienste in zocht de natuur ruw, flodderig, groezelig, haast zonder juiste omtrekken — voor te stellen.

Als een van de hoofden dezer school is bij ons de Heer W. Roelofs (gevestigd te Brussel) te noemen. 't Is een man van groot talent, nochtans zijn zijne stukken (*Vaart bij Loosdrecht* en *Gezicht op Wateringen*) slechts met *f* 900 en *f* 1200 uitgetrokken. Vindt men het systeem toch al te troosteloos? Melancholie is ook in de bloemen van Jufvr. Roosenboom te vinden: maar niet dat schommelig benevelde, dat het kenmerk der „sentiments"-kunstenaars is. *Aan het Strand*, van den Heer Maris, moet *f* 2500 kosten. Van dicht bij is dit stuk ongenietbaar; eerst van verre komt het tot zijn recht; ook al door de heerschappij van het sentiment — dat op een afstand genoten wil zijn.

Een stuk, dat aantrekt en ketent, en waarin toch zeker geen gevoel ontbreekt, is dat van den Heer P. van der Ouderaa, van Andwerpen. Bij de groote zeldzaamheid der figuurschilderijen, is zulk een stuk waarlijk dubbel te waardeeren. In langen tijd zagen wij zoo iets schoons niet. 't Is getiteld: *de Mondzoen*, en wordt vergezeld van de volgende verklaring, aan de *Rechten en Costumen van Antwerpen* ontleend: „De mondzoen had plaats, naar aanleiding van ge-„pleegden doodslag. De Langeroede, eerste officier van „den ambtman, gelastte zijn klerk de personen aan te „duiden, die de voorwaarden bepaalden, op welke de „verzoening zou kunnen plaats hebben. De beide „partijen kozen elk een goeden vriend als scheids-„rechters en er volgde een indrukmakend tooneel. „Aan de eene zijde de doodslager in zijne linnen „lakenen, barrevoets en blootshoofds, met den stroo-„halm, de lange roede, in zijne gevouwen handen, „omgeven van de scheidsrechters; aan de andere „zijde de mondzoender of zoenderesse, omringd van „de familie van den verslagenen, allen in rouwkleede-„ren gehuld. De misdadiger bidt dan ootmoediglijk „de vrienden van den gedoode om vergiffenis, „om „de passie om liefs Heeren Jesu Christi wille." „Op dit smeeken wordt de verzoening gesloten, en de „misdadiger kust den mondzoender of zoenderesse aan „den mond, waarna de klerk een door den „Lange-„roede" opgemaakt zoenstuk afleest."

Die het geluk heeft gehad 's Heeren van der Ouderaas uitvoering dezer stof ééns te zien, vergeet dat tafereel nooit meer. In het midden der schilderij heeft men, aan zijne rechter hand, eene jonge schoone blonde vrouw (de weduwe of zuster der verslagene). Met zichtbaar weêrhouden ontroering, bleek, de handen ter zijde afhangend, treedt zij met zedige majesteit nader, om de godsdienstige weldaad te gaan volbrengen. Van de andere zijde is gekomen en bevindt zich in hare nabijheid de reeds grijze misdadiger, in zijn wit linnen gewaad, blootsvoets, met den halm in de hand: schaamte, dankbaarheid, lijden teekenen zich op zijn gelaat; den mond brengt hij hoopvol naar voren, om het genadeteeken te ontvangen. Achter de vrouw zit vader, moeder, een jonger broeder, die nog wrok voedt, en een jongentjen, dat weinig de beteekenis der daad doorgrondt. Achter den rouwmoedige staan zijne vrienden, de scheidsrechters en de beambten die het vonnis lezen en opteekenen. De plechtigheid schijnt in eene kapel verricht te worden; althands een triptykon en eenig kerkcieraad stoffeert het vertrek.

Sterk aangrijpend is de uitwerking van dit voortreffelijk stuk. Aandoenlijk is het onderwerp, edel en kiesch de voordracht, beminnelijk de natuurgetrouwheid, het afzijn van gemaaktheid, het bezielde van elken penceelstreek, waar men het meesterstuk aan dankt. Het onderwerp is hoog dramatiesch, het geeft veel te denken, en het is van een aard, dat men er niet tegen opziet het in zijn kamer te hebben. De teekening is korrekt en edel; de kleur neemt de aandacht niet te veel in beslag. Snede en kleur der kostumen zijn met historische trouw bestudeerd; er is geen offer aan het effekt gebracht; alles schikt zich natuurlijk en van zelf. Als wij een aanmerking zouden maken, zoû het zijn, dat de grijze kop van den aflezenden magistraatspersoon wat modern is, en dit te meer toont, om dat hij een ideaal zwarten Italiaan naast zich heeft. Als wij den Heer van der Ouderaa den laureaat van deze ten-toon-stelling noemen, al treft ons diep de „Vergeten" Edelvrouw van Prof. Struys te Weimar, en al zien wij geenzins de tragische werking van Mej. Thérèse Schwartzes „Geknakt" voorbij) — dan is dit niet omdat de figuurschilderijen hier zoo weinig in getal zijn, — maar om dat de Heer van der Ouderaa in zijn *genre* het zóó ver gebracht heeft als het maar aan zeer weinige kunstenaars gegeven is.

Moge de hulde, door gevoelige harten, denkende hoofden en het geoefend kunstoordeel, aan den Heer Van der Ouderaa gebracht, onzer jongen lieden opwekken zijn voorbeeld te volgen; en in te zien, dat er grooter lauweren te plukken zijn met het volle menschenleven af te schilderen, dan die voorwerpen der natuur, welke alleen door het licht der zon, maar niet door de voorhoofdvlam der menschen ziel doorblonken worden.

15 Juli 1879. J. A. ALB. TH.

EEN LICHTVAARDIG OORDEEL.

II.

Bij het advizeeren omtrent restauratiën waren de Adviseurs, zoo gelooft de heer Ver Loren, te veel architect.

1°. Zij stelden namelijk niet de waarde op den voorgrond, welke een monument heeft als kunstproduct of voor de geschiedenis, maar bijna uitsluitend het nut dat het aanbiedt uit hoofde van de nuttige lessen, die daaruit voor de hedendaagsche architectuur te putten zijn.

2°. Zij beantwoordden dientengevolge op verkeerde wijze de vraag, welke gebouwen of gedeelten van gebouwen het allereerst herstelling behoefden.

3°. Zij bepaalden zich bij restauratiën niet tot het strikt noodzakelijke, maar zagen gaarne dat een gebouw *fraaier* indruk zou maken dan vroeger, en dat daaraan *evenveel* luister werd teruggegeven als het oorspronkelijk bezat. (Ik merk in het voorbijgaan op dat het moeilijk te begrijpen is, hoe men tegelijkertijd kan verlangen naar *meer* en naar *evenveel* luister.)

4°. Zij bekommerden er zich minder om, of een monument er na de restauratie juist zoo uitzag als het vroeger ooit had gedaan, dan wel of het werk in den geest van den oorspronkelijken stijl was geschied.

Ik veroorloof mij de vrijmoedigheid, bepaald de juistheid dezer vier beschuldigingen tegen te spreken. Veel bewijzen voor die tegenspraak voer ik niet aan. Het onus probandi rust op hem die de beschuldigingen uit. De heer Ver Loren geeft *geen enkel ernstig bewijs* voor de vier grieven die hij ons mededeelt en die — zoo zij juist waren — niets minder zouden beteekenen, dan dat de Adviseurs een zeer noodlottigen invloed op onze monumenten uitgeoefend hebben.

De eerste grief steunt op den *indruk* dien de heer Ver Loren ontving bij de lezing van eenige zinsneden uit het 2de jaarverslag der Adviseurs, waar gewezen wordt op het nut, dat uit de instandhouding en de studie onzer monumenten te trekken is voor de praktijk der architectuur. Ik begrijp niet, hoe daaruit geconcludeerd kan worden, dat de Adviseurs het belang dierzelfde monumenten voor de kunst of de historie uit het oog verloren. In datzelfde verslag immers wordt *herhaaldelijk* op dit laatste gewezen. Zoo op bl. 5: „Het aantal gebouwen, die een *historische* of *artistieke* waarde bezitten is vooral in de laatste 100 jaren zeer verminderd; juist omdat men de vernietiging van onderscheiden *fraaije* monumenten te betreuren heeft, *verdienen die welke thans nog aangetroffen worden, ten volle de aandacht.* Tot nog toe is echter in den regel weinig werk van zulke gebouwen gemaakt. Slechts enkele malen worden zij *met het oog op geschiedenis of kunst* bestudeerd." Zoo op bl. 8. „Verreweg de meeste onzer steden bezitten gebouwen, welke voor de *geschiedenis* der architectuur belangrijk zijn, of die door den *kunstzin* welke uit hun vormen en hun versieringen blijkt, het aanzien onzer gemeenten eigenaardig doet afsteken bij dat van vele buitenlandsche steden." Zoo op bl. 11: „Voor de kennis van de *geschiedenis der beschaving* in de middeneeuwen is de instandhouding onzer oude kerkgebouwen van het hoogste gewicht..... Schier alle kerkgebouwen bewaren onder de witsellagen die hunne wanden bedekken, hoogst merkwaardige muurschilderingen, *voor de kennis der decoratieve kunst, voor die der zeden en der costumen van groote waarde.*"

Men ziet hieruit dat de Adviseurs aan kunst en aan geschiedenis dachten. Te recht dachten zij echter *ook* aan het nut dat hun arbeid op zuiver materieel gebied, inzonderheid voor de practijk der bouwkunst kon hebben, en te recht wezen zij daarop toen tijdens het opstellen van het verslag van zekere zijde geschreven werd dat een oud monument niets meer was dan een „Sta-in-den-weg," waaraan het zonde was geld en moeite te besteden. Ik ben nog steeds van gevoelen, dat men in het algemeen meer belangstelling voor de kunst zal opwekken door te wijzen op het materieele voordeel dat de kunst afwerpt, dan door zich eenvoudig te bepalen tot het vrij afgezaagd en voor ons helaas zeer materieel publiek niet licht begrijpelijk intellectueel en moreel nut der kunst.

Doch hierover zal ik niet uitwijden. Mij is het thans slechts te doen, aan te toonen, dat ten onrechte aan het collegie verweten wordt, dat het vergat dat haar naam luidde: Adviseurs voor monumenten van Geschiedenis en Kunst.

De 2e grief van den heer Ver Loren wordt door hem niet nader besproken. Ik zal zijn voorbeeld volgen.

De 3e beschuldiging moet bewezen worden door het feit dat de Adviseurs aan de Oosterpoort te Hoorn een fraai steenen torentje wilden toevoegen, dat nooit bestaan had. Ongelukkig is het feit niet juist.

Dat op een teekening der poort de teekenaar in de plaats van het latere karakterlooze houten trapgebouwtje, een steenen trapgebouw heeft aangeduid, bewijst niet dat de Adviseurs dit steenen trapgebouw hebben willen bouwen. Het is dan ook niet gebouwd. Om elk misverstand te voorkomen, is in het artikel dat bij deze teekening behoort, uitdrukkelijk van beide de trappen melding gemaakt. Doch ook al hadden de Adviseurs geraden om den steenen traptoren te bouwen, zou daarin nog geen bewijs te vinden zijn voor de hier besproken beschuldiging. Wat toch is het geval? Oorspronkelijk werd de bovenverdieping der Oosterpoort van den walmuur uit, „de plein pied" bereikt. Toen meer dan eene eeuw na den bouw, de wal gesloopt werd, moest men, tenzij men zich met een ladder wilde behelpen, een wenteltrapje tegen het gebouw aanbrengen. Men maakte dit van hout, en, zoo als natuurlijk is, hield het later toegevoegd en in geenendeele merkwaardig trapje geen stand; het is thans zoodanig verrot, dat men binnen kort afdoende maatregelen zal moeten nemen; men zal dan moeten kiezen tusschen de volgende denkbeelden: of er van afzien de bovenverdieping te bereiken, of een ladder gebruiken, of op nieuw een houten trapje maken, dat even als zijn voorganger zal verrotten, of een steenen trapje bouwen, dat duurzamer zal zijn. Ik voor mij zou een dezer twee laatste denkbeelden aanprijzen en daarbij er op aandringen, dat in allen gevalle het trapje werd gemaakt zoo als zij, die de poort bouwden, het zouden gemaakt hebben, indien destijds de behoefte aan het trapje had bestaan; dit, om de harmonie van het geheel niet te verstoren. Of dit onmisbaar trapje van hout of van steen wordt gemaakt is daarbij onverschillig. Dit is eenvoudig een kwestie van geld.

De vierde beschuldiging wordt niet beter bewezen. Waarlijk ik kan mijn bevreemding niet bedwingen over de lichtvaardigheid, waarmede de heer Ver Loren te werk gaat. Zijn grief luidt — en hij noemt dit zijn voornaamsten grief — dat het er voor de Adviseurs minder toe deed of het gerestaureerd gebouw er wel juist zoo uitzag als het vroeger ooit had gedaan, indien de verbouwingen en bijbouwingen maar geschied waren in den geest van den oorspronkelijken stijl. En het bewijs? De Adviseurs hebben bij hun onderzoek van de restauratie van den Bredaschen toren de opmerking gemaakt, „dat de verankeringen niet voldoende in den geest en den stijl van het bestaande werk werden uitgevoerd;" en hiermede bedoelden de Adviseurs *waarschijnlijk* (aldus gist de heer Ver Loren) dat deze verankeringen, al was de oorspronkelijke vorm niet meer na te gaan, of al bestonden zelfs oorspronkelijk de geheele verankeringen niet, toch *ter wille van het effect* in den middeneeuwschen stijl van dien tijd hadden behooren gemaakt te zijn."

Men zal spoedig zien hoe onvoorzichtig het is, op bloote gissingen te bouwen. De kwestie te Breda was eenvoudig deze: de toren moest ten gevolge van een verzakking van de fundeering verankerd worden. Er moesten derhalve ankers worden aangebracht, die stellig nooit hadden bestaan. Dit was geen weelde, geen

effectbejag, maar een noodzakelijkheid. De Adviseurs waren waarlijk te verstandig om uit versieringszucht ankers aan de gebouwen te bevestigen! En nu was de opmerking der Adviseurs eenvoudig deze, dat de vorm dier ankers wat plomp was, en dat het wenschelijk was, aan die ankers den vorm te geven die zij zouden verkregen hebben, indien zij tijdens de stichting van het gebouw waren aangebracht, zoodoende toch werd de harmonie van het geheel minder verstoord.

Ligt daarin iets dat afkeuring verdient of het oordeel van den heer Ver Loren motiveert?

Ligt zoo iets in de restauratie van den Kloostergang te Utrecht, waarvan de heer Ver Loren melding maakte, door te zeggen dat hij „*gelooft* de Adviseurs niet te miskennen, wanneer hij *meent*" dat zij dien geheel willen restaureeren in een bepaalden geest? Om daarover van gedachten te wisselen, zou het noodig zijn, dat de heer Ver Loren zich nader hadde verklaard.

Het tweede gedeelte van het artikel bevat eenige algemeene wenken over de wijze waarop men behoort te restaureeren, of liever over hetgeen men bij restauratiën niet moet doen. Daarin komt veel behartigenswaardigs voor, maar de beknoptheid van het betoog en de apodictische wijze waarop gesproken wordt, doen mij ernstig betwijfelen of de heer Ver Loren wel ooit een restauratie ter plaatse *in al hare bijzonderheden* heeft nagegaan en of hij zich rekenschap gegeven heeft van de talrijke praktische vraagstukken, waarvoor men zich daarbij telkens geplaatst vindt. Zoo komt hij vooral er tegen op, dat men aan een gebouw iets vernieuwt, zooals men denkt dat het geweest kan zijn, zonder de absolute zekerheid te hebben dat het werkelijk zoo geweest is; daardoor toch kan men later niet meer nagaan wat inderdaad historische waarde bezit, wat niet. Dit éene punt zou stof kunnen leveren voor een breed betoog. Ik zal er alleen dit van zeggen, dat het vaak onmogelijk is aan den eisch van den heer Ver Loren gevolg te geven; b. v. als van een steenen borstwering die door telkens afwisselende ornamenten gevormd wordt, een gedeelte verdwenen is, en men geen oude documenten bezit waaruit de juiste vorm van het ontbrekende kan bepaald worden, zal men of geen borstwering moeten maken, hetgeen voor het gebruik van het gebouw en voor het aanzien daarvan schadelijk is, of men zal een lompe hedendaagsche borstwering aanbrengen, zooals men *zeker* weet dat er nooit een gestaan heeft, of men zal er een maken in den stijl van het nog bestaande gebouw, zooals de balustrade *kan* geweest zijn. De kennis der oude stijlen is gelukkig groot genoeg om dit laatste te kunnen doen, zonder het gevaar te loopen, dat een architect uit de periode waaruit het gebouw dagteekent het werk zou afkeuren. En tegen het gevaar dat men later niet meer zou onderscheiden wat oud en wat nieuw is, bestaat een gemakkelijk middel in het maken van teekeningen en het houden van aanteekeningen, waaruit duidelijk blijkt welke gedeelten aangebracht moesten worden. Dit is de methode die bij alle belangrijke goede restauratiën ook in het buitenland wordt gevolgd.

Een ander voorbeeld kan de hierboven vermelde verankering van den Bredaschen toren leveren; daar miste men niet de zekerheid hoe de ankers geweest waren; men had integendeel de zekerheid, dat de ankers er niet geweest waren. Moest men nu van de ankers afzien en het bouwwerk laten instorten?

Ik zou deze voorbeelden met honderden kunnen vermeerderen, doch ik geloof niet dat dit noodig is om den indruk te geven, dat de radicale stelling van den heer Ver Loren niet zoo maar tot wet verheven kan worden.

Om alle misverstand te voorkomen wensch ik hier echter bij te voegen, dat de Adviseurs niet in het tegenovergestelde uiterste gevallen zijn, dat zij integendeel steeds tot soberheid bij het uitvoeren van restauratiewerken hebben geadviseerd. Ook daarvan kan ik talrijke bewijzen aanvoeren. Ik zal mij bij een enkel bepalen: toen voor het eerst advies ingewonnen werd betreffende de reeds voor verscheiden jaren aangevangen restauratie der Hoogelandsche Kerk te Leiden, hebben zij in hunne rapporten, en hebben de gedelegeerden mondeling bij het kerkbestuur er op aangedrongen om niet meer, gelijk tot dusverre geschied was, de geheele gevels te vernieuwen, maar zorgvuldig de nog goed bewaarde oude steenen te sparen, en slechts daar nieuwe in te metselen, waar men met geheel vergane blokken te doen had, een advies dat aanvankelijk eenigen tegenstand ontmoette, omdat men te Leiden gaarne het monument door een totale vernieuwing der buitenvlakken een als het ware geheel nieuw voorkomen wilde geven.

In het laatste gedeelte van zijn stuk behandelt de heer Ver Loren onderscheidene punten. Vooreerst, meent hij, dat onze oude monumenten niet daaraan hun *voornaamste* waarde ontleenen, dat de studie er van nuttige lessen kan leveren voor de hedendaagsche bouwkunstenaren; het komt niet bij mij op te twisten over de kwestie of de waarde die zij uit dit oogpunt hebben in de 1e, in de 2e of in de 3e plaats in aanmerking mag komen. Het zal wel toegegeven worden dat zij *ook* deze technische waarde hebben; en dat is mij voldoende.

Vervolgens zegt de geachte schrijver, dat de Staat zich het behoud onzer monumenten behoort aan te trekken. Ik deel dit gevoelen volkomen.

Ik ben het daarentegen volstrekt niet met hem eens, dat het „met het oog op de tegenwoorde finantiëele omstandigheden niet te verwachten is, dat daartoe door den Staat vooreerst groote sommen zullen worden besteed". Onze finantieele toestand is opperbest. Wij zijn in staat geacht jaarlijks onze gewone uitgaven te belasten met een minimum van 4 millioen gl. ten behoeve van het Lager Onderwijs, en buitendien een extra-uitgave te doen van 50 millioen gulden voor betere kanalen. Wie zal nu durven veronderstellen, dat eene regeering — welke ook — bij zulk een officiëel geconstateerde draagkracht der natie, de schatkist onmachtig zou verklaren om jaarlijks aan het onderhoud der nationale monumenten het gewone krediet van *f* 85,000 uit te keeren? Deze som, waarmede behoorlijk voor de gedenkteekenen kan gezorgd worden, is voor de finantieele krachten van ons volk licht als een veêr; zij bedraagt slechts $\frac{1}{1300}$e van onze gewone uitgaven!

Eindelijk vraagt de heer Ver Loren een wet tot

bescherming onzer historische monumenten, de aan het Rijk behoorende daaronder begrepen; een officieele lijst van de gedenkteekenen in het bezit van corporatien of partikulieren, ook om te bepalen welke gebouwen de Regeering zich moet aantrekken; en een Commissie om die lijst op te maken en te advizeeren omtrent alle plannen tot verbouwing en restauratie. Uit die Commissie wil de heer Ver Loren elk architekt weeren, zonder ons uit te leggen hoe een Commissie waarin geen „geroutineerde" technici zitting hebben een behoorlijk advies zal kunnen uitbrengen aangaande restauratie-plannen, waarin de techniesche vraagpunten steeds talrijk en van groot gewicht zijn. Het komt mij voor, dat hierin een bewijs ligt, dat de schrijver zich volstrekt geen juiste voorstelling heeft gemaakt van hetgeen een restauratie in de praktijk is.

Ik zal intusschen over dit alles niet twisten. Mijn doel is eenvoudig op te komen tegen het afkeurend oordeel door den heer Ver Loren betreffende de voormalige Adviseurs-commissie geveld; ik wensch hier niet een volledige verdediging te leveren; evenmin een debat te openen over de talrijke vraagpunten waartoe onze nationale monumenten en de stichting onzer nieuwe gebouwen aanleiding kunnen geven. Alleen wensch ik een woord van tegenspraak te doen hooren tegen een beoordeeling welke op het publiek allicht indruk zou kunnen maken, omdat zij uitgesproken wordt door een eerlijk, te goeder trouw handelend man. Die beoordeeling, daargelaten dat zij op min logische deductiën gegrond is, verklaar ik *in strijd met de feiten;* de heer Ver Loren kent die feiten niet, en hij kon die niet kennen. Hij en het publiek zullen daarom weldoen, voorloopig hun oordeel op te schorten en zich te onthouden van gissingen, welke, ook al zijn zij scherpzinnig, geen wezenlijke waarde bezitten.

VICTOR DE STUERS.

NOG EENIGE INDRUKKEN VAN DE TENTOONSTELLING TE ARNHEM.

Wie kent haar niet, de stad, zoo snel aan hare kleinheid ontgroeid en blijkbaar van plan haar grootste zusters in Nederland op zijde te streven? Wie kent haar eenige omstreken niet, zoo menigvuldig bezocht, maar zoo weinig gezien, gelijk ze gezien moeten worden, om hare waarachtige poëzie te verstaan en te genieten. Uw vlakke bodem, o Nederland, moge het bergachtige nauwelijks doen vermoeden, toch mogen we het heuvelachtige niet versmaden, wijl het ons den indruk van 't verhevene onthoudt. Vrij scherp teekent zich hier de grens af tusschen de hoogten der Veluwe en het Rijn- en IJseldal. Maar moge het, vergelijkenderwijs, een zoompje heeten, 't geen de Veluwezoom genoemd wordt, aan schoone, verrukkelijke plekjes is dat zoompje zeer rijk.

Komt herwaarts om te genieten; hier treedt de natuur als kunstenares op en *kan* de scheppingen van den mensch harmonisch met de hare verbinden. Overal is het de samenhoudende en samenbindende kracht, die zich vertoont en u uitnoodigt tot aanschouwen met de vermaning: „O Herz! wirf ab was dich noch drücket!" Die vermaning moet gehoor gegeven worden; ze is een voorwaarde tot waarachtig genot. Voor zoete mijmeringen zijn hier uitgezochte plekjes als aangewezen; niet voor somber weemoedige overpeinzingen; het begrensde, het bereikbare doet zich allerwege voor, niet het ondoorgrondelijke diepe, niet het onafzienbare verre, noch het onmeetbaar hooge. Er spele een vriendelijke lach om den mond, terwijl het oog de velerlei verrukkelijke vergezichten meet en beschouwt, want alles ziet er zoo vriendlijk lachend uit. De schokken van 't schril contrast zullen u niet treffen, tenzij ge het beeld der tegenstelling uit uw verbeelding wenscht te voorschijn te roepen; hier biedt de natuur die verscheidenheid niet.

Komt nogmaals herwaarts om te zien en te oordeelen over hetgeen de mensch heeft tot stand gebracht. Dat product is een tentoonstelling. En nauwelijks is dit woord uitgesproken, of dadelijk plaatst zich een *alter ego* naast ons... de kritiek. Willen we in de eerste plaats *onderzoeken?* Zoo ja, wat dan? Bij die vraag leg ik een oogenblik de pen neder, want de vragen komen in storm aangetogen en als verbijsterd sta ik voor het: „wat, waartoe, waarvoor, van waar, hoe?"... enz. enz.

Op al die vragen is te antwoorden en worden antwoorden gegeven. En als de zuivere kritiek haar verslag geeft, dan is dit de bontste mengeling van alle kleuren, waarmede 's menschen handelingen kunnen afgeschilderd worden.

Tot een zoodanige kritiek noch bereid noch geroepen, wordt zij evenmin door de kunst verlangd. Zij vraagt niet *waarom* er een tentoonstelling gehouden wordt, maar wel *hoe* deze is, voor zoover ze tot haar gebied behoort. De tentoongestelde voorwerpen zijn voor verreweg 't grootste deel producten van *nijverheid*, en de Nederlandsche nijveren hebben met hun geweten of hun besef van eigenwaarde rekening te houden, wanneer het *nationale* sterk betwist wordt van menigte van voorwerpen, die noch op Nederlandschen bodem, noch door Nederlandsche ideeën en werkkrachten in 't aanzijn zouden zijn geroepen.

Met de nijverheid zelve staat de kunst in zoover in verband, dat ook zij aan gene eischen stelt en stellen mag, al zijn die voortbrengselen ook in de eerste plaats aantrekkelijk voor het egoïsme, 't welk door 't nut en 't voordeel er van bevredigd wordt. We kennen reeds den term: „kunst toegepast op de nijverheid" en hebben alle reden voldaan te zijn, wanneer het streven daarnaar zich in den aanvang openbaart door minder plompheid en platheid en meer *smaak*; groeie daaruit *kunst!*

Willen we eerlijk zijn en goed onderscheiden, dan dient het werk op zich zelf beschouwd te worden, dat aan de inzendingen moest vooraf gaan. Dat werk is de inrichting van terreinen en gebouwen, thans met het ingezondene een nagenoeg voltooid gehéel uitmakende. Het zijn de heeren van Gendt en Nieraad, architecten te dezer stede, aan wie het ontwerpen en uitvoeren van dat geheel werd opgedragen. De wijze waarop zij zich van die taak gekweten hebben, heeft hun reeds veel erkenning en lof doen inoogsten. Mogen zij niet alleen daarin, maar vooral ook in ware zelfvoldoening het loon vinden, dat den kunstenaar niet altijd ten deel valt.

Het eigenlijk schoone gedeelte der stad, de singels, zijn voor een goed deel afgestaan, om ze tijdelijk aan hun ware bestemming te onttrekken. Daardoor is een terrein verkregen, dat zich

in de lengte cirkelvormig vrij ver uitstrekt. Te overzien is het geheel dus niet. Van het breede, fraaie Velperplein is vooral uitnemend partij getrokken, om zoowel door zeer smaakvollen aanleg van heester- en bloemperken, als door het aanbrengen van doelmatige versieringen met voorwerpen aan de kunstnijverheid ontleend, den allergunstigsten indruk te maken bij het binnentreden van den hoofdingang. Ook hier geeft de natuur een heerlijke stoffage door eenige schoone boomgroepen. De verbinding van het geheele terrein met het zoo bekende Musis Sacrum is door een rustieke brug van dennen tot stand gebracht. Die brug is stevig en doelmatig, maar zou schilderachtig zijn, als er een frisch water onder door stroomde in plaats van de vele menschen en rijtuigen die aan het stadsgewoel doen denken. Evenwel wordt de eenheid daardoor niet verbroken, want de idee wordt aanstonds verder ontwikkeld door twee rustieke gebouwen, waarvan het een dient voor het tentoonstellen der houtindustrie, het andere voor eenige andere voorwerpen van grooter omvang. Een gedeelte van het ruime, zooeven geschetste terrein is afgeschoten en bestemd voor muziekuitvoeringen, het behoort alzoo tot hetgeen men de feestelijkheden noemt, waartoe de toegang tegen bijzondere betaling opengesteld is. De muze treurt echter, wijl de natuur haar hardnekkig blijft onthouden waaraan zij zoozeer behoefte heeft: zonneschijn en zomerweder.

Hier blijkt weder 's menschen passiviteit, daar hij, hoewel schepper, dat heerlijk relief aan zijn voortbrengsel niet vermag te geven, 't welk de verbazende lichtbron er als 't ware over heen giet. O praatje van den dag, luimig, nukkig weder, hoe waar is het toch, dat waar gij pruilt, aan een onmisbare voorwaarde tot genieten niet *kan* voldaan worden. Is het dan nog langer een betwijfelde waarheid, dat de zich openbarende natuurkrachten, zoowel zedelijk als aesthetisch, als vriendinnen of als vijandinnen voor den mensch optreden? Maar dwaas is het evenzeer, als wij het sombere vermeerderen door ons weeklagen of jammeren over het onvermijdelijke. Immers zoo hulpeloos zijn wij niet, of door flinke krachtsontwikkeling kunnen we ons aan den ontstemmenden indruk van somber, onstuimig weder wel onttrekken.

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Bij het schoonmaken van de zaal van het Amsterdamsche Trippenhuis, waarin de Academie van Wetenschappen de boekerij van Bilderdijk bewaart, heeft men een linnen plafond weggenomen en daaronder een houten zoldering met caissons gevonden, welke met een dubbele laag lijmverf bestreken was. Toen het hout van de verf was bevrijd, vond men zeer goed bewaard en fraai schilderwerk, voorstellende — voor zoover men aanvankelijk kon nagaan — een Triumf van Venus. Men vraagt zich met verstomming af, hoe het mogelijk is geweest, dat ooit een schendende hand deze van kleuren en goud schitterende zoldering met lijmverf heeft durven bekladden!

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Engeland. South Kensington Museum verrijkt zich steeds door nieuwe aankoopen. Onder de kostbare voorwerpen van allerlei aard, die in de laatste opgave voorkomen, worden genoemd: een uiterst schoone en zeldzame Gothische kelk van Spaansch goudsmidswerk uit de vijftiende eeuw; eene kelk uit lateren tijd versierd met doorschijnende émails, en een schotel van verguld zilveren repousséwerk, die eenigen tijd geleden als Perzisch werk te Londen te koop werd aangeboden, maar een der beste producten der latere Spaansche kunst bleek te zijn. Eene groote hoeveelheid kanten en andere weefse's, waaronder een groot stuk kant voor Philips IV van Spanje vervaardigd; eene rijke collectie geborduurde kerkelijke gewaden van verschillende soort, altaarkleeden van zeer oorspronkelijke en rijke teekening. Merkwaardig onder deze kerkelijke stukken is de prachtige met zijde geborduurde banier der Inquisitie, die van het laatste auto-da-fe nog inderdaad getuige geweest is. Een gansch verschillende afdeeling der kunst wordt vertegenwoordigd door een garnituur van drie stuks oud Sèvres porselein; eenig oud *pâte-tendre*, met verguld koper van uitnemende bewerking gemonteerd, een kom van Japansch lak gevat in Fransch goudsmidswerk van de vorige eeuw, met twee ornamenten op drie voeten, het geheel een stel vormend, dat te Parijs op de verkoopingen een klein fortuin zou opbrengen. De afdeeling: huisraad heeft ook zeer beduidende aanvullingen verkregen, nog meer echter die van Middeleeuwsch en Renaissance beeldhouw- en snijwerk. Hierbij is op te merken, een keurig bas-relief van albast, de Maagd met het Kind, het werk van een spaansch kunstenaar Diego di Siloe, uit Granada; de albasten buste eener heilige uit de Noord-Italiaansche school in een zeer bijzonderen maar indrukwekkenden stijl behandeld; een bekoorlijk figuurtje in terra-cotta uit de zeventiende eeuw, teeder en bekoorlijk in opvatting en afwerking; en een klein, maar wonderfraai stuk houtsnijwerk, een st. Michael den draak overwinnend. Dit alles met nog veel meer merkwaardigs vormde eene particuliere verzameling, die het Museum zoo gelukkig geweest is te kunnen overnemen.

— Aan de Kaap is in den leeftijd van 81 jaar overleden de engelsche landschapschilder Frederick R. Lee, van wiens werken vele, door den druk vermenigvuldigd, hun weg door Europa vonden.

— Men kent de geschiedenis van St. Ursula en de elfduizend maagden, die door de Hunnen van de muren der stad Keulen zouden geworpen zijn.

Eene afbeelding van deze legende heeft men ook gevonden in een kloosterkerk in Engeland, in Derbyshire op een geschilderd venster. Hier staat echter de heilige niet met een onafzienbaar gevolg, maar slechts met elf maagden afgebeeld, waaruit een oudheidkundige opmaakt, dat de M van XIM niet *millia* duizend, maar *martyres*, martelaressen, zou beteekenen en de maagdenstoet tot een meer waarschijnlijk aantal teruggebracht kan worden.

ERRATA.

Noot, n°. 3 van pag. 141 te brengen op pag. 142.

Bladz. 142	2e	kolom	*staat:*	Sardoux,	*lees:*	Savoux.
„ 143	1e	„	„	Peeveé	„	Thésée
„ „	„	„	„	Dejauvie	„	Dejaniro.
„ „	2e	„	„	sevres	„	Sévres.

ADVERTENTIËN.

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

D^r. C. J. HANSEN.

Prijs *f 0.50*

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

LITHOGRAPHIA.

Verloting van Schilderijen, Aquarellen, enz.,

TER GELEGENHEID DER

TENTOONSTELLING VAN SCHILDERIJEN VAN LEVENDE MEESTERS.

De prijs van elk Lot is één gulden.

Loten verkrijgbaar bij den Boekhandelaar W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Ter perse:

De Ruine van Brederode,

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

Met 2 Houtgravuren en 1 Photolithografie.

Prijs *f 0.50.*

Alom te ontbieden.

TWEE TITANEN

DER

NEGENTIENDE EEUW.

Hector Berlioz en Antoine Wiertz.

DOOR

D. F. SCHEURLEER.

f 1.90.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN
DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franco per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

SINT MAERTENS-GILDEBEKER TE HAARLEM.

Wanneer éóne Haarlemsche broederschap een gildebeker mocht bezitten, waren het wel de Brouwers, die de hoofdnering der stad dreven, Holland en Oostland en de landen van Overmere van bier voorzagen en zelven zoovelen kannen en kroezen met hun schuimend brouwsel vulden.

De Deken van het gild met zijne oude en nieuwe broeders dachten er ook zoo over, toen zij in den aanvang van de zeventiende eeuw, als ter sprake moet gekomen zijn om een beker aan te schaffen, „daar de „broederschap en haar patroon Mijn heer Sinte Maer- „ten eer van hebben mocht”, hun oog deden vallen op de treffelijkste kunstenaars dier dagen, om het plan ten uitvoer te brengen.

Aan de onbekrompenheid dier kloeke brouwers en de kunstvaardigheid van degenen, wier raad en hulp gevraagd werd, heeft het geslacht der negentiende eeuw nog den beker te danken, welke het glanspunt is van de „Oudheidkamer” der stad Haarlem. Vele lezers van de Kunstbode zullen dit pronkstuk van drijf- en smeedkunst wel gezien hebben, anderen heeft het wellicht aan de gelegenheid ontbroken, doch voor iedereen kan het misschien eenig voordeel hebben, enkele ophelderingen te ontvangen tot beter verstand van de bijgevoegde afbeelding.

De beker is geheel van zilver gewrocht en met het deksel 45 centim. hoog; de bovenrand van den kop heeft eene doorsnede van 13½ centim. en de rand van het deksel meet in middellijn 16 centim.

Het deksel wordt bekroond door het beeld van St. Maarten te paard gezeten, die een stuk van zijn mantel afsnijdt en het toereikt aan een kreupel man om zich er mede te bedekken. Dit gedeelte is gemodelleerd door Mr. Hendrik Keyzer, beeldsnijder te Amsterdam, en bewerkt door Ernst Janss van Vianen.

Rondom den kop des bekers loopt een doorgaande rand, waarin op vier medaillons, tafereelen uit het leven van St. Maarten zijn afgebeeld, naar de teekening van Mr. Henricus Goltzius, gedreven door Ernst Janss van Vianen.

Deze platen bevatten de volgende voorstellingen:

I. St. Maarten, door roovers overvallen, staat gebonden en wordt met den dood bedreigd. Door zijne stichtelijke woorden bekeert hij zijne aanvallers tot

het christelijk geloof en behoudt het leven en de vrijheid.

II. De moeder van een gestorven jongeling bad St. Maarten haar kind het leven weder te geven. Te midden van een groote menigte heidenen, wekt de bisschop den knaap weder op. Al de omstanders werden tot het geloof bekeerd.

III. St. Maarten vertroost een pestlijder, die op stroo nederligt.

IV. Hij is tegenwoordig bij het bouwen van eene groote kerk. (Men weet dat St. Maarten de patroon is van de Utrechtsche Domkerk en van het Stichtsche Bisdom.)

Onder in den voet des bekers is het jaartal

1.6.0.4.

gesneden en destijds waren Overlieden van het gild

Gerbrand Corneliss. Borst,
Henderick van Hove,
Jan Mathijszoon Ban,
Willem Gijsbertss,
Nicolaes Wouterss,
Pieter van der Cruuse
en Anthonij van Hallewijn.

Ten slotte schrijf ik hier uit het Rekeningboek de posten over, welke de uitgaven voor den beker vermelden.

Rekening van 1 Oct. 1603—30 Sept. 1604.

Jacop Alckema, goltsmit, gegeven 45 Realen van achten wegende derdalff pont, tstuck tot 47 stuvers *f* 105:15:—

Noch hem betaelt, dat hij tot Amsterdam aen Mr. Heyndrick Keyser, beeltsnijder, gegeven heeft, voor het snijden ende fatsoen van eenen silveren Ste Maerten met sijn creupel, die somme van..... „ 25:—:—

Noch Ernst Janss. van Vianen betaelt, voor het driven ende versnien van Ste Maerten met die creupel, met oock voor die bandt ende bouzy vande zilveren cop, tsaemen die somme van... „ 90:—:—

Opten 6 Novembris 1604 Jacop Alckema, goltsmit, gegeven dat hij betaelt hadde aen Ernst Janss van Vianen, voor het drijven van het dexel, corpus ende broeck van den silveren cop, die somme van „ 32:—:—

Eerst ten daeghe als vooren Jacop Pieterss (Alckema), goltsmit, gegeven dat hij te cort quam aenden gewichte vanden silveren cop, 22 Realen van achten beloopen.......................... „ 51:14:—

Noch hem gegeven voor zijn arbeytsloon, verreysde ende verteerde oncosten, tsaemen die somme van................ „ 42:—:—

Noch zijn knecht tot drinckgelt gegeven een stuk van 28 stuveren........... „ 1: 8:—

Noch Mr. Heyndrick Golsius gegeven van het teyckenen vande historië van St. Maerten die in vier plaeten in de cop gedreven zijn, tot een vereeringhe 1½ nieuwe R. nobel; belopende ter somme van.............................. „ 12: 7: 8

Samen *f* 360: 4: 8

Sulckx dat overgesien hebbende de gewichte vanden silveren cop, bevonden is te weghen, vier dalff pont ende zeeven loot, beloopende met arbeytsloon te zaemen ter somme van drye hondert tzestich carolus guldens, vier stuyvers ende een halff.

Haarlem. C. J. Gonnet.

RAPPORTEN OVER HET KUNSTONDERWIJS IN ENGELAND EN HET SOUTH-KENSINGTON MUSEUM TE LONDEN.

(Vervolg en slot van bladz. 133)

Het derde rapport van den Heer de Stuers is gewijd aan het Kunstmuseum te South-Kensington, een Museum, dat de verbazing van geheel de wereld verwekt, zoowel door zijne uitgebreidheid, door de menigte kunstschatten daar bijeengebracht, die nog steeds vermeerderd wordt, als door de voortreffelijke wijze van inrichting.

In 1851 bij de Wereldtentoonstelling was het Engeland gebleken, dat zijne kunsthandwerkers, hoe net en solide ook hun werk mocht zijn, in alles wat kunst en smaak betrof, ver bij anderen, vooral bij Frankrijk ten achteren waren. Wijzer dan Nederland, dat toen en helaas ook nog in dienzelfden toestand verkeert, haastte het zich aan het comité voor opvoeding een departement van kunsten en wetenschappen toe te voegen, dat reeds in 1852, zooals wij op bladz. 116 gezien hebben, een school stichtte, die Engeland's kunstindustrie meer en meer uit haar ongelukkigen toestand heeft opgeheven. Naast die school begreep men, moest ook een verzameling van fraaie voorbeelden te vinden zijn, en reeds na eenige maanden was een belangrijk aantal voorwerpen van waarde bijeengebracht en in het „Marlborough House" gehuisvest. Hiermede was de grond gelegd voor het later zoo beroemde Kensington Museum.

In 1857 werd een aanvang gemaakt met den bouw van de Museumgebouwen, welke bouw in het geheel ruim 8 millioen guldens zal kosten, ongerekend de vercieringen, door de leerlingen van de school vervaardigd, bestaande aan het uitwendige van het gebouw uit verheven beeldwerk op de kolommen, vercieringen in terracotta en in „graffite" op lijstwerken enz., terwijl inwendig het gebouw vercierd is met mozaïken, fresco-schilderijen, geëmailleerde wandvercieringen enz.

Het Museum bestaat uit negen afdeelingen en wel:

1. Kunstafdeeling: voorwerpen van ornamenteele kunst toegepast op handwerksnijverheid, enz.
2. Kunstboekerij.
3. Britsche schilder- en beeldhouwwerken.
4. Opvoedingsboekerij. Toestellen en modellen voor schoolonderwijs.
5. Bouwmaterialen, constructie-modellen, enz.
6. Voedingsstoffen.
7. Reproductiën in pleister, in electro-typie, en photographie van voorwerpen van kunst en kunstindustrie van alle landen en tijden.
8. Scheepsmodellen en oorlogsamunitie.
9. Museum van economische vischteelt.

De afdeelingen kunst en onderwijs echter zijn de

voornaamste, wij hebben ons dan ook uitsluitend met deze afdeelingen bezig te houden.

De kunstafdeeling is de voornaamste van allen. Zij is gevormd en wordt steeds uitgebreid door aankoopen, schenkingen, erflatingen, bruikleen en ruilingen.

De aankoopen geschieden op alle mogelijke wijzen.

Tot het zamenstellen van bizondere verzamelingen worden somtijds specialiteiten benoemd, zoo is bv. de Perzische collectie voor de geringe som van *f* 24000 bijeengebracht door den Directeur van het telegraafdepartement in Perzië. Door het Parlement wordt jaarlijks de som voor aankoopen van kunstvoorwerpen vastgesteld. Gemiddeld is het cijfer in de laatste 11 jaren ruim *f* 110000.

Groot is het getal geschenken, door verschillende gekroonde hoofden, door regeeringen, publieke en bizondere instellingen, tentoonstellingscommissiën, door tal van particulieren, enz., enz., aan het Museum gemaakt.

Dat ook Nederland niet ongenoemd gebleven is, heeft het te danken aan het geschenk door de tuinbouwvereeniging te Amsterdam aan het Museum vereerd.

Ook bij ons lezen wij van tijd tot tijd in de staatscourant, dat door die of die eenig geschenk aan een der Musea is gemaakt, gewoonlijk echter zijn die geschenken van weinig belang, dikwijls zelfs zou men meenen, dat men in zulk een schenking een middel had gezien, zich te ontdoen van zaken, waarmee men geen weg weet.

Dat het ten onzent zoo bitter weinig voorkomt, dat ook werkelijk belangrijke zaken door particulieren ten nutte van het algemeen, met andere woorden van particulier tot publiek eigendom worden gemaakt, is voor een groot deel aan de regeering te wijten, die evenveel notitie neemt van een ontvangen geschenk als van de ontvangst van aan de schatkist te weinig betaalde gelden voor successierechten. Een bedankbrief door den directeur van het betrokkene museum, of rechtstreeks door den Minister geteekend, is voldoende. Dezelfde brief zou waarschijnlijk ook gezonden worden aan hem, die de genoemde gelden inzendt, zoo slechts zijn naam bekend ware. Wel is waar, is in de laatste tijden door de instelling van een zilveren medaille voor hen, die zich door belangrijke schenkingen voor 't vaderland verdienstelijk hebben gemaakt, ten minste iets gedaan, zelfs heeft men den Engelschman, die ons de reliquiën van Barends en Heemskerk afstond, met een gouden medaille vereerd, maar verder hebben wij het nog niet gebracht. Kwistig soms worden de ordeteekenen weggeworpen aan presidenten van vereenigingen, aan leden van tentoonstellings-kommissiën of aan andere chronische dekoratiejagers, nooit echter hebben wij gelezen, dat een ordelint geschonken is aan iemand, die door schenkingen het vaderland aan zich verplicht had.

Het is hier misschien de juiste plaats om een anecdote in te vlechten, die later verloren zou gaan en toch een juisten blik geeft, hoe een jaar of tien geleden hier te lande over zulke zaken gedacht werd.

Een jaar of tien geleden werd door een waarachtig kunstminnaar, een Amsterdammer, aan een der Musea ten geschenke gegeven een verzameling prenten, die hem zelf in vroegeren tijd circa *f* 5000 gekost had, en door de rijzing in de prijzen thans waarschijnlijk de dubbele waarde heeft. Deze gift was dankbaar aanvaard, en een bedankbrief, ik meen door den minister-zelf geteekend, was ontvangen. Eenige jaren later had diezelfde kunstvriend in 't buitenland de hand gelegd op eene schilderij van een Hollandsch meester, die weinig bekend is, dus voor de kunstgeschiedenis van groot belang. Hij zond deze schilderij ter bezichtiging aan de Rijks-Commissie, over het Museum gesteld, waar zijn geschenk bewaard wordt. Voor een kleine som, ik meen *f* 200, was de schilderij te verkrijgen. Gretig natuurlijk werd het aanbod aanvaard, zoo zou men meenen; maar neen, een der leden van de commissie gezeten op een stoel die de kast raakte, waarin het belangrijk geschenk geborgen was, (de goede man is overleden en zijne assche ruste in vrede) zei met zijne bekende deftigheid, hoeveel zou mijnheer Z... daar nu wel aan willen verdienen?

De schilderij werd niet aangekocht. Toch ben ik verzekerd, dat hadde de Commissie haar leedwezen betuigd, door geldsgebrek niet in de gelegenheid te zijn de schilderij aan te koopen, zij ze ten geschenke zou bekomen hebben.

Zulke ondervindingen maken iemand huiverig, eens iets meer te doen dan een ander.

Engeland en Frankrijk begrijpen dit beter, zoo geven ze aan straten in de stad of zalen van Musea de namen van hen, die zich ten opzichte van schenkingen aan den staat bizonder verdienstelijk hebben gemaakt, of wel hunne borstbeelden worden hier of daar geplaatst. Voor zulke erkenningen is zelfs de meest eenvoudige mensch niet ongevoelig.

Dit heeft ook ten gevolge gehad, dat het Kensington-Museum buitengewoon verrijkt is met erflatingen, wier makers misschien op die wijze meer nut stichten dan door de duizenden, die bij ons aan de armen van allerlei gestichten worden nagelaten, want hunne giften helpen mede om de armoede te *voorkomen* en de welvaart te verhoogen. Niet meer dan billijk dus is het, dat hunne nagedachtenis op zichtbare wijze in eere wordt gehouden.

Groot ook is het aantal voorwerpen, die voor niet minder dan 6 maanden in bruikleen worden afgestaan, somtijds zijn dit geheele verzamelingen, waarover het Museum de vrije beschikking wordt gegeven, zonder dat het voor schade of verlies aansprakelijk kan worden gesteld.

De Internationale conventie 1867 voor de ruiling van gipsafgietsels en galvanoplastische reproducties heeft ook het hare bijgebracht tot verrijking van het Museum, dat zich ook door ruiling van boek- en plaatwerken met andere landen steeds blijft uitbreiden. Een en ander vertegenwoordigde reeds in 1877 een waarde van circa 4 millioen.

Hoewel, gedeeltelijk ten gevolge van gebrek aan ruimte, geen bepaald stelsel van rangschikking bij de tentoonstelling is kunnen gevolgd worden, — dat eerst zal kunnen geschieden, wanneer ook de verdere galerijen van het Museum zullen voltooid zijn — is de plaatsing der kleine voorwerpen en de inrichting der verschillende soorten van kasten, waarin die geplaatst zijn, voorbeeldig. De afbeeldingen, maten en beschrijving dezer kasten zijn onlangs door het Museum in een afzonderlijk boekdeel uitgegeven tot vergemakkelijking voor andere Musea-directiën.

Van de voorwerpen wordt van tijd tot tijd een deel ter tentoonstelling gezonden naar steden, die zulks aanvragen.

Dit deel moet dienst doen als kern voor eene tentoonstelling, waarvan de aanvulling door inwoners der

stad zelve moet geschieden. De leerlingen van kunstscholen moeten kosteloos, het publiek tegen een zeer laag entrée worden toegelaten. De opbrengst dier gelden komt ten voordeele van de stad of instelling, die de tentoonstelling houdt; alleen moet aan het museum vergoed worden de helft der vracht en de onkosten voor de uit- en inpakking en uitstalling door de werklieden van het Museum. Nooit nog is er eenig voorwerp gebroken of vermist.

Het Museum is drie dagen per week kosteloos voor het publiek opengesteld; alsdan is er geen gelegenheid tot het maken van copiën, wat op de andere dagen kan geschieden, als wanneer het publiek een entrée van 30 cents betaalt.

Voor elke afdeeling van kunstvoorwerpen bestaan losse katalogussen met illustraties, in verschillende meer of minder kostbare uitgaven al naar men verkiest. Deze worden verkocht aan den voet van het jubé, (hoogzaal) uit de St. Janskerk van 's Hertogenbosch, dat voor een kleinigheid verschaggerd, thans een der hoofdpunten van het Museum uitmaakt. Daar zijn ook verkrijgbaar de uitgaven van de „Arundel Society", eene vereeniging, die zich ten doel stelt, om door goedkoope uitgaven naar kunstvoorwerpen, de kunst onder het publiek te verspreiden. Ook worden reproductien in metaal vervaardigd en te koop gesteld door de firma Elkington.

2°. De kunstboekerij wordt geschat op eene waarde van ± een millioen, het jaarlijksch crediet voor aankoop van boeken, prenten, photogrammen, enz. bedraagt *f* 30,000. De bibliotheek wordt somtijds door 200 leerlingen op één dag bezocht, de boeken enz. worden ook ten gebruike aan de kunstscholen buiten Londen gezonden.

Wat de verdere afdeelingen betreft, een paar woorden zijn daarvoor voldoende.

3°. De Britsche schilder- en beeldhouwwerken zijn, als bestaande hoofdzakelijk uit giften en legaten, niet allen even schoon. Men gaat echter uit van het denkbeeld geen giften te mogen weigeren, zoodat men daar veel vindt, wat verwijderd moest blijven.

4°. Onderwijs, bestaande uit een boekerij van ± 40,000 werken, handelende over de volgende vakken: huis- en staathuishoudkunde, aardrijks- en sterrekunde, natuurlijke historie, scheikunde, natuurkunde, werktuigkunde, toonkunst, teeken- en schoone kunsten, verder over schoolgebouwen en schoolbehoeften en algemeen onderwijs, benevens de voorwerpen daarop toepasselijk, alsook toestellen voor lichaamsoefeningen, voor het onderwijs van blinden en doofstommen, enz. enz. Deze verzameling is voor de in de nabijheid gelegen school van wetenschappen, wat het Museum is voor de Art-training school.

5°. Bouwmaterialen. De aard dezer verzameling behoeft niet nader omschreven.

6°. Voedingsmiddelen. Deze verzameling is geplaatst in het Bethnal Green Branch Museum, een onderdeel van het South-Kensington Museum, en bevindt zich in het meer door de arbeidersklassen bewoonde gedeelte van Londen. Het bevat voornamelijk verzamelingen van *a.* voortbrengselen uit het dierenrijk, door de nijverheid gebruikt wordende; *b.* voedingsmiddelen en verschillende stoffen, die daarbij tot vervalsching aangewend worden; *c.* etomologie.

De kunstvoorwerpen, daar tentoongesteld, behooren aan particulieren.

7°. Reproductiën in pleister, galvanoplastiek, photographie enz.

Voor een groot deel door ruiling met andere regeeringen verkregen en verder op kosten van 't Museum vervaardigd. In vier jaar is daarvoor *f* 90,000 besteed.

8°. Scheepsmodellen, modellen van werktuigkunde en oorlogsamunitie, bevattende slechts een 1000 modellen. Gebrek aan ruimte verhindert voor als nog de uitbreiding.

9°. Economische vischteelt. Deze verzameling is bijna uitsluitend het partikulier eigendom van den Inspecteur van de zalmvisscherijen in Engeland, door hem in bruikleen afgestaan voor een jaarlijksche vergoeding van *f* 1200.

De omvang en de uitgestrektheid van deze inrichting laten zich het best opmaken uit het aantal beambten. Dit personeel bestaat uit:

een directeur op een traktement van *f* 9000 á *f* 11400 (naar mate de jaren van dienst). Hij woont binnen het gebouw;

twee adsistent-directeuren, elk met een traktement van *f* 7200. De een is over de verzamelingen, de andere zorgt voor gebouw, verlichting, verwarming, enz. enz.;

drie conservatoren, waarvan de een geniet *f* 4800 á *f* 6000, de beide anderen *f* 4200 á *f* 5400. De eerste staat over de kunstverzamelingen, de tweede over de kunstboekerij, de derde over de afdeeling onderwijs;

tien adsistent-conservatoren met *f* 2400 á *f* 3840 salaris;

twee klerken voor het schrijfwerk met *f* 1200 á *f* 2400;

zes adsistent-klerken, verder

een en twintig beambten in het kunstmuseum en de circulatie-collectiën;

elf in de kunstboekerij;

vijf in de afdeeling onderwijs;

tien, belast met reparatiën, de etiquetten, enz.; terwijl nagenoeg honderd mannen en vrouwen voor het schoonhouden der lokalen bezig zijn.

In het gebouw woont steeds een inspecteur van policie, die een detachement agenten tot zijne beschikking heeft. Alle mogelijke maatregelen worden genomen tot voorkoming van diefstal of brand, waartoe ook een detachement van de genie, sterk 15 man in het gebouw gestationeerd is. Het laatste is vooral ook daarom noodig, wijl het gebouw des avonds met gas verlicht en voor het publiek toegankelijk is. Daardoor moet des winters ook steeds een verwarmingstoestel in werking gehouden worden. Aan gaslicht alleen wordt jaarlijks ± *f* 66000 verbrand.

In het geheel was tot 31 Maart voor het Museum uitgegeven een som van ruim 14 millioen, terwijl in het geheel tot en met 1876 aan entree's enz. ontvangen werd *f* 523,326, welke gelden weder in 's Rijks schatkist worden gestort. Daaronder komt vóór de verpachting der restauratie in het gebouw, waarvan de fornuizen natuurlijk buiten het gebouw geplaatst zijn.

Hiermede meenen wij een overzicht gegeven te hebben van 't geen in de rapporten uitvoerig is medegedeeld. Te wenschen is het, dat ze mogen bijdragen, om de Nederlandsche regeering op te wekken, het voorbeeld van Engeland te volgen. De groote kosten aan de oprichting van een dergelijk Museum verbonden, moge haar voor een oogenblik afschrikken,

zij vergete echter niet, dat zij in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te 's Hage een kern bezit krachtig genoeg om slechts door voortdurende toevoeging, zonder bizonder groote kosten, weldra een voldoend Museum te vormen. Dat daarnaast een school verrijze, waarin de mannen gevormd worden, die het kunstelement over het geheele land zullen verspreiden, zoo noodig, om het welzijn van een belangrijk deel onzer medeburgers te bevorderen en het levensgenot van elk Nederlander te verhoogen.

ONZE MONUMENTEN.

De herstellingen welke aan onze oude monumenten verricht worden, geven dikwijls aanleiding tot ontdekkingen merkwaardig voor geschiedenis of kunst. Veelal echter wordt daarvan geen aanteekening gehouden, of komen deze voor in lokale dag- en weekbladen, waar het moeilijk is ze terug te vinden. Wij wenschen daarin te voorzien door in dit weekblad zooveel mogelijk op te teekenen al datgene wat voor de kennis der Vaderlandsche gedenkteekenen nuttig kan zijn. Voor alle mededeelingen dienaangaande houdt zich de Redactie aanbevolen.

1. Groote of St. Laurentiuskerk te Rotterdam.

Sinds eenigen tijd is men bezig de dikke kalklagen weg te nemen, welke de wanden, zuilen en gewelven van dit gebouw bedekten. Het blijkt nu dat al de zuilen, de kapiteelen, de bogen en de ribben van fraaien zandsteen zijn opgetrokken en dat dit ook het geval is met het vlakke muurwerk van het triforium [1]), althans tot op de hoogte tot welke oorspronkelijk de steenen borstwering rijkte. De kapiteelen van de zuilen van het middenschip en van het choor en de kraagstukken zijn versierd met zeer fraai bladwerk. De kapiteelen van de pilaren, welke zoowel de gewelven van de zijschepen als die der aangrenzende kapellen dragen, vertoonen voorstellingen met figuren. In het noorderschip zijn deze voorstellingen (op één na) ontleend aan het Oude Testament; het zijn (te beginnen van het westen):

1°. Caïn en Abel met het offerlam.
2°. Simson met den leeuw.
3°. De verspieders van Kanaän met de druiventros.
4°. Abraham's offerhande.
5°. Een satyrieke voorstelling (?) een man en een aap; de aap schijnt op een fluit te blazen.
6°. Noach in den wijngaard met zijn drie zonen; in den hoek een bok.

Aan de zuidzijde bevinden zich de kapellen welke oorspronkelijk aan de Rotterdamsche Gilden behoorden. Hoe zeer deze gilden indertijd op hun kapellen en altaren gesteld waren, blijkt uit het verhaal van den twist tusschen het gilde der timmerlieden en dat der smeden; beide hadden het oog geslagen op dezelfde pilaar in het choor, om er het gildealtaar te plaatsen; van weêrszijde wilde men niet toegeven en de twist liep zoo hoog dat men in de kerk zelve handgemeen werd!

Al de kapiteelen van het zuiderschip nu prijken met satyrieke voorstellingen. De twee eerste (van het westen gerekend) zijn nog te diep onder de kalk verborgen om het onderwerp te kunnen onderscheiden. Het derde vertoont twee mannen, die zich met een in de middeneeuwen geliefkoosd spel vermaken; zij zitten tegenover elkaâr en rukken aan een in het midden geplanten paal.

Het vierde stelt een armen drommel voor, bezig uit een ijzeren pot te eten, doch die plotseling door een vet man in een narrenpak gestoken met een lepel afgeranseld wordt.

Het vijfde geeft een ezel te zien, die op een orgel zit te spelen, terwijl een beer den blaasbalg trapt.

Eindelijk bevindt zich tegen den westelijken muur van het zuider kruisschip nog een kapiteel, waarop een zestal beeldjes zichtbaar zijn, die boeken en perkamentrollen in de handen houden.

Al deze figuurtjes munten uit door keurige bewerking, door juiste houding en geestige uitdrukking; voor de kennis der kleederdrachten in de XVe eeuw leveren zij een niet te verwerpen bijdrage. Zij bewijzen op nieuw tot welk een verbazende hoogte het ambacht der steen- en beeldhouwers het in vroeger tijd had gebracht en met hoeveel gemak men destijds in een beperkte ruimte uitvoerige beeldjes wist te beitelen.

Op onderscheiden plaatsen zijn overblijfselen van schilderwerk gevonden. Er is reden om te vermoeden dat de pilaren van het middenschip voorzien waren van kraagsteenen waarop beelden waren geplaatst, en dat daarachter (evenals in de Groote Kerk te Haarlem, en vroeger ook in den Dom en in de St. Marie Kerk te Utrecht) tapijten waren geschilderd, die aan de beelden tot achtergrond dienden. Een zeer omvangrijke schildering is tegen den oostelijken muur der vierde zuidelijke kapel (van het westen af gerekend) nog onder de kalk verborgen. Zij is voorzien van een in de hollandsche taal gesteld opschrift, hetwelk thans nog niet ontcijferd kan worden. Hoogst waarschijnlijk heeft dit tafereel op een of ander Gilde betrekking en het is te verwachten dat het eenig licht aangaande het oud Rotterdamsch Gildewezen zal verspreiden.

Bij deze gelegenheid meenen wij wel te doen twee opschriften mede te deelen, die op den bouw der Kerk betrekking hebben, en naar wij gelooven nog niet gedrukt zijn. Zij zijn ingemetseld in den Oostelijken muur van den chooromgang en aan weêrszijde van het venster.

a. Int jaer ons herē M CCCC ēn
XCI doe wert dat hooch choer
geheit ēn gefondeert ēn doe
warē Kercmeesters reier iansz
willē bisscop pietz̄ ēn jā ween
iāz̄.

b. Int jaer ons herē M CCCC ēn †
LXXXVIII doe wert desen trans
geheit ēn gefondeert ēn doe
warē Kercmeesters willē bisscop
pietz̄ aert kerstez̄ ēn jā veen
ianz̄.

---

[1]) De zoogenaamde nonnengang.

De Kerk bezit talrijke grafsteenen en — gelijk bekend is — een aantal praalgraven, waarvan sommige uitstekende voortbrengselen van beeldhouwkunst zijn.

In den oostelijken zijbeuk van het zuider kruispand vindt men:

1°. een grafplaat met een fraaie omlijsting ter nagedachtenis van den heer Chute de la Vine, in 1706 door J. de Vou vervaardigd.

2°. Het praalgraf van Witte de With door P. Rijcx.

In de daaraan oostwaarts grenzende kapel heeft men:

3°. het graf van van Brakel; het vertoont een medaillon met beeldtenis door twee engelen gedragen en verder een wapentropee. Het is een zeer goed werk van den Rotterdamschen beeldhouwer J. Blommendael,

4°. Eindelijk staat in den oostelijken zijbeuk van het Noorder kruispand het graf van admiraal Cortenaar, waarvan de vervaardiger niet bekend schijnt.

Zeer geroemd is ten allen tijde het Choorhek geweest, dat uit wit en rood marmer gebouwd en van een koperen hekwerk voorzien is; dit meesterstuk van beeldhouwkunst en van gietwerk is zoo uitstekend uitgevoerd, dat men nauwelijks gehinderd wordt door de gedachte dat dit Louis XIV-product in dezen XVe eeuwschen tempel eigenlijk misplaatst is. Het hek is in 1712 vervaardigd door F. van Douwe.

In het choor treft men nog eenige zeer fraaije, schoon eenvoudige eiken houten banken met beschotwerk aan. Zij dagteekenen van 1614 en 1618. De kerk heeft vroeger meerdere dergelijke banken bezeten, doch zij vertoont thans het afschuwelijke geelgeverfde timmerwerk, dat vijf en twintig jaren geleden in vele kerken van ons land is geplaatst en als het toppunt van smaak en „netheid" moest gelden.

2. DE NED. HERV. KERK TE MIDDELSTUM.

Ook in deze kerk is men bezig de kalk van de muren en van de gewelven te verwijderen. Aanstonds kwam allerwege op de gewelven schilderwerk voor den dag, meestal uit bloem- en bladwerk bestaande. Men heeft daaraan aanvankelijk volstrekt geen aandacht geschonken, zoodat thans schier alles is weggekapt of overgepleisterd; alleen in het kruis der kerk en in de twee dwarspanden heeft men voorzichtig de kalklagen verwijderd, en is het mogelijk geweest althans van het grootste gedeelte doortrekken te vervaardigen.

Het gewelf boven het kruis der kerk is door zijne ribben in vier deelen gescheiden. In het westelijk vak zijn alleen een duif, voorstellende den H. Geest, en eenige bloemen zichtbaar gebleven; op de drie andere bevindt zich een voorstelling van het Laatste Oordeel, hetwelk om hare uitvoerigheid, haar omvang — zij telt meer dan honderd figuren — en haar fraaije teekening onder de merkwaardigste voortbrengselen van de muurschilderkunst van het begin der XVIe eeuw behoort gerangschikt te worden.

Uit het middenpunt van het gewelf schijnen vier groote Engelen te vliegen, die met lange bazuinen de dooden opwekken; midden in het oostelijk gewelf is Christus op den regenboog gezeten, volgens de voorstelling uit de Openbaring; uit den mond komen het zwaard en de lelietak; onder de voeten is de wereldbol; de linkerhand weert de verlorenen af, de rechter heft zich zegenend over de gelukzaligen op.

In de benedenhoeken van dit vak beginnen de voorstellingen van hemel en hel, waaraan overigens de noordelijke en zuidelijke gewelfschilden in hun geheel gewijd zijn.

De hemel is voorgesteld als een prachtig kasteel, waarheen talrijke scharen door engelen geleid worden; Petrus met de sleutels gewapend staat aan den ingang; het is voor de denkbeelden van dien tijd zeer karakteristiek, dat de schilder zich daarbij een aardigheid heeft veroorloofd. Achter den rug van Petrus namelijk, ziet men een paar personen ongemerkt door een openstaand raam het hemelkasteel binnensluipen.

Ook de hel wordt als een van torens voorzien slot afgebeeld, waaruit aan alle kanten de vlammen opstijgen. Talrijke duivelen en monsters sleuren de ongelukkigen die zich in een wanhopige worsteling trachten te verdedigen, daarbinnen.

De schilderingen van het noorder kruispand zijn slechts gedeeltelijk bewaard; de compositie schijnt geheel uit bloemwerk te bestaan, met figuren afgewisseld. Deze bloemen zijn op bijzonder bevallige en sierlijke wijze door elkaâr geslingerd en met vogeltjes opgeluisterd. Daartusschen ziet men:

1°. het kind Jezus als het ware uit een bloemkelk opstijgend met een bandenrol waarop geschreven staat:

Ick sin de wech, de waerheid ū dat leben.

2. een heer en een dame in rijk gewaad, omringd van vogels; onleesbaar opschrift.

3. een geblinddoekte jongeling die op dit paar een pijl schijnt af te schieten; ook hier is het opschrift nog niet ontcijferd.

4. een rijk gecostumeerde vrouw, ten halven lijve uit een bloemkelk komende; zij houdt een wapenschild, waarop een ring is afgebeeld.

5. een dergelijke vrouw met een bord of een muzijkinstrument in de hand.

Het Zuiderpand is op dezelfde wijze vercierd; men herkent aldaar:

1. een man in rijk gewaad.

2. een fraaie pauw.

3. een dier tusschen de bloemen klouterend.

Blijkens den stijl dezer voorstellingen en de costumen, dagteekent dit werk uit de eerste 20 jaren der XVIe eeuw. Het is zoo fraai van teekening en rijk van kleuren, dat het zeer te bejammeren ware, indien het wederom aan de witkwast werd overgeleverd. Voor de geschiedenis der kunst is het schilderwerk van Middelstum allerbelangrijkst. Men zou dan ook willen wenschen, dat het zooveel noodig gezuiverd en in stand gehouden werd, als een bewijs van den kunstzin onzer voorouders en van de vaardigheid waarmede zij zelfs een dorpskerk wisten te versieren.

Tegen den Oostelijken muur van het Noorder kruispand is, geheel onder de kalk verborgen, een zandsteenen plaat ontdekt uit het laatst der XVe eeuw, waarop een zeer schoon bas-relief gebeiteld is, voorstellende de aanbidding der drie Koningen. Boven deze voorstelling bevindt zich een zes-regelig opschrift, waaruit blijkt, dat dit monumentje de grafsteen is van Egbertus van Onsta, pastoor te Middelstum. Immers, voor zoover een gebrekkig afschrift dezer

inscriptie de lezing er van toelaat, luidt de aanvang er van:

Aspice qui transis dni Egberti Onsta sepulturam.

Ongelukkig zijn al de hoofden van dit fraai beeldhouwwerk indertijd moedwillig geschonden.

De kerk van Middelstum is, uit een zuiver bouwkunstig oogpunt, merkwaardig. Zij dagteekent van het jaar 1445; het navolgend opschrift, dat op een dorpel boven de in den zuidelijken muur geplaatste deur gebeiteld is, spreekt van een stichting die in 1487 zou voorgevallen zijn; vermoedelijk echter slaat dit op den toren, en is deze steen oorspronkelijk in den toren geplaatst geweest:

Ano dni M. CCCC. LXXXVII tpre (d. i. tempore) onnonis militis hg. eccle fudts.

Het is een gewelfde kruiskerk met een dwarsbeuk en een schip elk uit 3, een choor uit 2 gewelfsvakken bestaande en een absis, gevormd door een halven zeshoek. De zware toren, die vrij sterk naar het Z.O. overhelt, is meermalen hersteld, o. a. in 1610, in 1767 en in 1831; van deze laatste herstellingen maken twee opschriften melding:

a. Anno 1767 heeft de hoogwelgeboren Mevrouw Alagonda Maria Douariere Lewe Vrouw van Middelstum en onderhorige dorpen etc. etc. unica Collatrix van Middelstum en Torenwert deze toren laten repareeren.

b. Anno 1831 hebben Jakob J. Huizingh, J. Lewe Michiels en Jan G. Schuring Hopman, als Kerkvoogden van Middelstum en Toornwerd dezen toren laten repareeren.

In de kerk treft men een zeer fraai ameublement aan; de rijk gesneden bank van de heeren van Middelstum, de preekstoel en het choorhek dagteekenen van 1704.

Bijzonder merkwaardig is een bord, waarop de geschiedenis van Middelstum als volgt vermeld staat:

1445. Na Christi onsers Heren gebort 1445 Jaer,
Wordt disse kercke funderet klaer
Van Onno Ewsma, den edlen Ridder goedich,
Do he van Jerusalem unde Cypren quam gestadich.

1487. De Torn wordt reede, nim dit in acht,
Als man 1487 jaer darna getellet hat.
Her Bertramus was de erste Pastor hir
Den Heiligen Hippolito dede man vier. [1])

1487. Dorwert udt Torn, wort ock gebowet rasz
Do sien Broeder tot Ewsma Here was.
Egbertus van Onsta, was hir Pastor.
He resignerde, wordt praebendaet daer vor.

1550. Her Johan, und Hiddo van Ewsum geliek
Do geeven to samen dat orgel riek,
Do was Pastor Joannes Mensema
Dem volgede Bolde Ritzema.

1568. De edle Ridder, Her Johan van Ewsum klaer
Regerde well dit volck daerna.
Do quam Duc d'Alba met groter macht,
Met mordt, met brandt und Heres kracht;
Do weineden junck, oldt, arm unde riek,
Over solke tiranny, groet hoen unde spydt.
Do was Gerhart Werning Pastor unde official,
Do wordt verwost dat orgel ende kercken altemal.

1594. Godt quam ende losde sin volck seer boldt.
Do Jost ende Apeke van Ewsum stoldt
Hir weren Heren, do wordt gereformeert
Dit landt, ende alles wel bestuert.
In geloven was, do Johannes Nicasius
Een fromer diener in dit godes husz.

1610. Daerna quam de edele Lvert Ripperda
Een ritmeister stoldt, segge ic verwaer,
Tot Ewsum heer, hoef an te restaureren
Deese Kerke medt lust, tot Godes ehren;
Do was pastor, Hermannus Treccius
Van Rhene geboren, ein Westphalus.

1617. Na deesen quam de edele heer
Abel Conders van Helpen, geactet seer,
Ins Gravenhage, ein raet van Staten lange tidt,
Tot Groningen burgemeister medt wysheidt
Ein heer tot Ewsum, Mildelsum ende Dornwert
Tot Faen en de Cantes ende Engewert,
Deeser kercken een collator,
Verschaffet dat orgel met zijn gehoer.

1618. He zyrde ook seer dit godes husz
Dat lange gestan hadde verwoest.
Billick wy em dan danckbaer sin
Unde bidden Godt, van herten rein,
Dat he nu wol bi uns inkern
Medt genade ende levendt ons verehrn. Amen.

[1]) Het wapen van Middelstum vertoont nog den H. Hippolytus.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Het museum Boymans te Rotterdam bezit een aantal teekeningen van Michiel Carré; daaronder was er een gerangschikt, die onlangs werd herkend als vervaardigd door Adriaan van de Velde.

In dezelfde verzameling is een teekening ontdekt van Abraham van Borssom, voorstellende het aloude Kerkje van Oosterbeek, bij Arnhem, zooals het was vóór de verbouwing van 1856. Aan dit gebouw knoopt zich een geschiedkundig feit vast. Het was omstreeks 1025 dat de bisschoppelijke zetel van Utrecht ledig stond. De Keizer van Duitschland, Koenraad II, spoedde zich naar Utrecht om in persoon zorg te dragen dat de vakante zetel met de Stichtsche leengoederen, die voor het Rijk wegens de aanwassende macht der graven van Holland zoo gewichtig waren, niet aan onbevoegde zou komen. Met hem bevond zich de schoone Gisela, zijne gemalin, de roem der vorstinnen van die dagen, die hem door haren mannelijken geest evenzeer tot steun was, als zij door hare beminnelijkheid zijn hart boeide. Gelijk zij den Keizer op zijne tochten door het Rijk gewoonlijk verzelde, zoo volgde zij hem ook nu, ofschoon zij in staat van vergevorderde zwangerschap verkeerde. Toen het reisgezelschap te Oosterbeek gekomen was, bleek het voor Gisela's toestand noodzakelijk daar achter te blijven. Zij nam haren intrek bij den pastoor Bernulf en de Keizer vervolgde zijn weg, daar de omstandigheden dringend om zijne tegenwoordigheid riepen. Terwijl Koenraad met de Utrechtsche kanoniken in onderhandeling was en zij gezamenlijk in het onzekere waren wie als bisschop moest verkozen worden, verscheen ook Bernulf in de Katho-

draalstad. Hij bracht den Keizer het verblijdend bericht dat Gisela, te zijnen huize, van een schoone spruit was bevallen. Toen was Koenraads keuze weldra bepaald: Bernulf werd tot bisschop uitgeroepen. 1)

Het kerkje van Bernulf is nog aanwezig. De tufsteenen toren is nagenoeg ongeschonden. Het kerkgebouw werd een twintigtal jaren geleden uitgebreid door de toevoeging van twee dwarsbeuken, zooals het opschrift mededeelt:

1) Hoogleeraar W. Moll. Kerkgeschiedenis van Nederland.

Verbouwd Ao. 1856
Kerkvoogden
Ds. W. Zegers Jzn., J. van Rees,
W. van Veelen.

Het aanzien van het grijze gebouw werd echter veel sterker gewijzigd door de cementbeplakking welke het ontving; onder dit bedeksel zijn intusschen de romaansche vormen van den Noordelijken hoofdingang, die met rondzuilen en een half cirkelvormigen boog gesloten is, nog zichtbaar.

ERRATA.
Bl. 147 1 kolom reg. 12 v. o. lees: des verslagenen.
" " 2 " " 34 v. b. " onze jonge lieden.

ADVERTENTIËN.

WASCH-CRISTAL.
15 Cents per pakje.
Depôthouders gevraagd
voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*
Chemisch Technische Fabriek.

VONDEL.
1679 – 5 Februari – 1879
VOORDRACHT EN GEDICHT
VAN
Dr. C. J. HANSEN.
Prijs *f* ***0.50***

Ter perse:
De Ruine van Brederode,
DOOR
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.
Met 2 Houtgravuren en 1 Photolithografie.
Prijs *f* ***0.50.***

Alom te ontbieden.
TWEE TITANEN
DER
NEGENTIENDE EEUW.
Hector Berlioz en Antoine Wiertz.
DOOR
D. F. SCHEURLEER.
f 1.90.

f 375. PIANINO 7 Octaaf nieuw f 375.

Voor ***f 375*** verzenden wij franco, door 't geheele Rijk, Kist gratis, een in alle opzichten zeer prijswaardigen ***PIANINO.***

Veeljarige schriftelijke garantie, naar verkiezing van kooper opgesteld.

Steeds ruime keuze van de minst tot de meest kostbare INSTRUMENTEN.

DIRK ANSINGH & Co.,
ZWOLLE.
E. 49. Diezerstraat. E. 49.

Ruilen. Repareeren. Verhuren. Stemmen.

Verpakking voor Overzeesche verzending wordt tegen eigen prijs berekend.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 21. 9 Augustus 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—
Franco per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels .... *f* 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

KORRESPONDENTIE.

Mijnheer de Redacteur,

Naar aanleiding van het schrijven van den heer Jhr. Mr. V. de Stuers, gelieve de *Kunstbode* mij de volgende opmerkingen te vergunnen:

1°. Ik verklaar meer dan eens in de vergadering van adviseurs de voorgenomen restauratie van den gevel der hofzaal afgekeurd te hebben, op grond dat de oorspronkelijke bouw hoogst eenvoudig geweest is en geene min of meer rijke gothische versieringen gehad heeft, zoo als mij toeschijnt uit de overblijfselen, uit het romaansche karakter der zaal en den aard der bouwkunst van de 13e eeuw in Noord-Nederland. Op die aanmerkingen werd echter geenerlei acht geslagen.

2°. Aan het college van adviseurs zijn wel plannen voor een nieuwen stoep en voor het roosvenster voorgelègd, maar *geene teekeningen* voor eene geheele verbouwing van de torens.

3°. Had ik, en enkele andere adviseurs, kunnen vermoeden, dat restauratie zou plaats hebben door het *uit- en wegbreken* van een groot deel der muren en torens, dan zou vermoedelijk reeds destijds, even als vroeger bij de verbouwing van de kap door den heer Rose, de tegenstand van den beginne af nog sterker en meer algemeen geweest zijn.

Met achting

2 Aug. 1879. C. VOSMAER.

Bovenstaand schrijven hebben wij aan den Heer de Stuers medegedeeld, die ons verzocht de volgende verklaring daaraan toe te voegen:

1°. Ik herhaal dat de restauratieplannen en de adviezen van het collegie der Rijks Adviseurs in de verschillende vergaderingen geenerlei afkeuring van den heer Vosmaer hebben ontmoet en dat een en ander is vastgesteld zonder dat de heer Vosmaer zijn stem er aan onthield of van zijn afkeuring deed blijken. *De Notulen der vergaderingen bewijzen zulks.*

2°. Aan het collegie van Adviseurs zijn wel degelijk teekeningen onderworpen geweest omvattende de thans ondernomen verbouwing van de torens. *De door*

de Adviseurs gewaarmerkte teekeningen bewijzen zulks. Overigens, de Kritiek ving in *de Ned. Spectator* aan, vóórdat aan de torens geraakt was.

3°. Omtrent het laatste punt kan ik zwijgen; ik bespreek alleen feiten, geen vermoedens, noch de vermoedelijke gegrondheid of ongegrondheid van vermoedens.

VICTOR DE STUERS.

KUNST-INDUSTRIE VOOR IEDER. [1])

door J. H. VAN DUINEN.

V.

Tot dusverre de recepten. Dat ik van de daarbij behandelde onderwerpen slechts de kwintessens heb gegeven, zal ieder lezer gevoeld, doch zeker niet gewraakt hebben, — 't karakter van dit tijdschrift in aanmerking genomen. Ik durf voor 't oogenblik niet meer plaatsruimte hiervoor vorderen, schoon van vele, mij nog overblijvende surrogaat-recepten menigeen veel genoegen kon hebben. Mogelijk resumeer ik die later; de stof is schier onuitputtelijk. En geen wonder. Minder waarheid is gelegen in sommiger bewering „dat een knutselaar met een fatsoenlijk stuk gereedschap niets kan uitvoeren," dan wel hierin, dat een werkman zelden zóó vindingrijk is als de knutselaar, of, gelijk deze, met slechte hulpmiddelen, zooveel aardigs weet tot stand te brengen."

Zie b. v. dit doosje! effen bruin van kleur, eentoonig. Laat ons dit inleggen met fijne ornementen van wit ivoor of geel palmhout! Wenscht ge losse paneeltjes met inlegwerk er later op te lijmen — 's werkmans zaagbank en fineerzagen leveren u 't gevraagde. Wenscht ge in 't bestaande hout gestoken te zien, ook daarin zal hij u van dienst zijn. Alles echter tegen zilveren ontvangbewijs. Kunt ge dit laatste bezwaarlijk leveren, terwijl toch de liefhebberij dáár is, dan ontwaakt de knutselaar. Eerst teekent gij op het doosje de ornementen, snijdt dan met een pennemes, of hakt met een beiteltje die vormen groefsgewijze in, even als wanneer men met biezen inlegt. Eindelijk — 't ging niet vlug maar 't ging toch — zijn al de groeven gereed. Nu ivoor of palm uitgezaagd en dan daar ingelegd? Maar dat zou niemand ter wereld vermogen. Wat dan? Eilieve! ge moogt alweêr lachen; ik geef u immers surrogaten. Al de groeven gieten we vol witte pleister (gips) en laten dat (b. v. twee uren) goed droogen; daarna schrapen we hout en pleister gelijkelijk glad, en zie! — alle, zelfs de fijnste krul- en loofwerkjes zijn ingelegd in het hout. Moeten de ornementen wit blijven dan wrijven we alles met witte was; met lijnolie wordt het pleister fijn geel als palmhout. Met eenige drooge verf in de pleister kunnen ook andere kleuren verkregen worden.

Zoo redt zich de knutselaar, wiens beurs den werkman niet gedoogt; zoo maakt de nood vindingrijk, wanneer aesthetische neiging den prikkel geeft.

Vermakelijk is het tevens. Welke Herakliet toch blijft ernstig, wanneer hij meerschuim en hoorn ziet maken van aardappelen, koraal van roode wortelen en parelmoer van eierdoppen? Ook in den handel komen die surrogaten voor, meer dan men zou vermoeden. Schier al het zoogenaamd verguld koper is niet anders dan *absoluut schoon*, later vernist koper. Veel brons is beschilderd zink; ja zeker meer dan de helft onzer kramerijen, bijouteriën, tot juweelen toe, *vertoonen* andere grondstoffen, dan waarvan zij werkelijk zijn vervaardigd, waardoor zij dan meestal spoedig in aanzien verminderen of onbruikbaar worden. Ofschoon gezonde kunst-nijverheid er niet bij zal winnen, zie ik er toch niets oneerlijks in, zoolang zij niet voor echt verkocht worden. Dát is bedroevend. Eerlijk duurt het langst; we moeten elkaâr niet bedriegen. Alles is het onze, maar goede trouw moet blijven.

Herinnert ge u nog, lezer! dat wij bezig geweest zijn een huiskamer op te knappen? Ons uitstapje van daar is vrij groot geworden. Ge herinnert u echter nog in hoeverre onze restauratie gereed kwam? Ik beloofde te zullen spreken over meubeleering en wandversiering.

Meubelen. 't Is wellicht eenzijdig, maar ik vind geen meubelvormen schilderachtiger dan die onzer voorouders. Onze gebogen, onze zoogenaamd gesneden stoelen, verguld, versierd, onze fauteuils, voltaires, causeuses, divans en wat ons nationaal karakter al zoo meer voortbrengt, — dat alles blijft, voor mij, beneden menig eenvoudigen stoel uit 15 of 1600. De ouden vraagden eerst naar 't karakter, den aard van 't gebruik, vervolgens naar versiering; 't ornement dus ondergeschikt aan het hoofdkarakter, waardoor dit ornement (menigmaal met zooveel studie behandeld) noodwendig mede karakter moest verkrijgen.

Bezie nu *onze* meubelen! beter nog: plaats die op een schilderij! een vrij zekere maatstaf. Wanneer dan een geestige uitvoering den vorm niet doet vergeten en daardoor redt, zult ge van de voorgestelde proef nut hebben, maar — u bedroeven, (*) Zoo gaat het met schier ons geheele huishouden. Effen wit steengoed van onbehagelijken vorm speelt een hoofdrol; ongelukkig vaas-werk, half fransch- half glasporcelein, zoo mager van ornementatie, strekt tot versiering. In beide wist Delft voorheen beter te voorzien. Helaas, waar bleven onze geestige kannetjes en kruikjes en stellen? waar de geestige pottebakkersarbeid uit die dagen? Voorheen bezat ieder burger die.

Men zal wellicht antwoorden: „zij zijn voorbijgegaan met de looden venstertjes der donkere huizen, waarin zij alleen pastten." 't Eerste eischt geen betoog; 't laatste ontken ik pertinent. 'k Zie volstrekt niet in dat der ouden aesthetica heeft gedreven op 't beginsel van kleine ruiten, enz. 'k Wil integendeel de zaak omkeeren. Hadden de ouden ons nijverheids-vermogen gekend, zij zouden daarmee gewoekerd hebben, gelijk zij nu reeds met hunne vaak beperkte hulpmiddelen, in de aanwending verre boven ons staan. Hierover is echter reeds zooveel gesproken, dat ik er hier niet verder over wil uitweiden.

---

[1]) Vervolg en slot van pag. 127.

(*) Onze schilders van vóór twee eeuwen zijn toch te benijden! Overal de fraaiste motieven. Zie b.v. daartegen welke moeite Pieneman zich in zijn „Waterloo" heeft gegeven om zijn hoofdfiguur dragelijk gedrapeerd te krijgen. En de rest? hoe goed uitgevoerd ook. Eén soudenier uit 1500 slaat al de bonte, stijve meneeren uit het veld, enz.

Ons blijft vooreerst de vraag: hoe zullen we, met geringe geldmiddelen ons ameublement verbeteren?

Ronduit gezegd, zie ik daartoe op éénmaal geen kans; geleidelijk wel. Eén hollandsch gebrek moesten we dan maar meteen afleggen, nl. dat van te veel goederen in onze huizen te pakken. Deze blijven daarom toch wel gezellig en vol gerief. We konden dan aan de voorwerpen zelve wat meer geld besteden, deze daardoor hooger waardeeren en langs dien weg meteen ons karakter een richting geven, welke bij ons volk maar al te veel verloren gaat.

Laten we den inventaris eens nagaan! Daaraan kunnen we met knutselen niet veel verbeteren. Wel mogen we een ornement snijden en uitzagen, of met verf iets aardigs aanbrengen, — de hoofdzaken moet een flinke timmerman of meubelmaker ons leveren, kan het niet op éénmaal, dan geleidelijk als boven gezegd is.

Die ronde tafel, met opgelijmd plaathout en dunne pootjes, moesten we maar aanstonds verkoopen. Voor 't geen zij nieuw gekost heeft hadt ge een aardige eiken tafel met 4 gedraaide pooten kunnen hebben, met licht, geolied onderstel, afgezet door donkerbruin, en dito gekleurd dekblad. Kracht en bruikbaarheid waren dan vereend met welstand. (Ter loops zij hier opgemerkt dat ik niet van ronde tafels houd, wijl 't profiel gewoonlijk niet harmonieert met de verdere meubelering. Elks opinie zij evenwel vrij!) Wenscht gij evenwel een ronde tafel te behouden zorg dan ten minste dat de onderbouw dragelijk van vorm zij.

Van die stoelen weet ik niets te maken. Ik wensch een eenvoudige stoel, nagenoeg gelijk de ouden die hadden, aldus: zonder veel gebogen en gekrulde stijlen — (een stoel moet *dragen*, dus *kracht* vertoonen); de pooten afgedraaid tot afwisselend ronde en vierkante vormen, niet te brokkelig. Niet veel sporten, en deze niet te kleingeestig bewerkt. De stoel bekleed met leer of trijp of biezen mat; de rug daarmede in overeenstemming, of geheel van uitgesneden hout. Een blik op 't geen wij daarvan nog uit vroeger tijd bezitten zal mijn meening duidelijk maken. Zulk een stoel behoeft niet loodzwaar noch duur te zijn; een gewone ouderwetsche stoeldraaier kan ons 't houtwerk leveren, en 't bekleeden is eenvoudig genoeg.

Weet iemand iets beters? Zijn hulp zal welkom wezen. Als men maar immer ons beursje in aanmerking wil nemen.

Een paar tabouretten in denzelfden geest, met los op de zitting gelegde kussens, staan zeer goed, en bevorderen, als bergplaatsen van los daarop geworpen boeken, enz. 't pittoreske van de kamer. Zie menige schilderij!

Die secretaire... maar ik bid u: wat is daaraan te zien? Letterlijk niets; één lap glimmend politoer. Maar 't kan verbeteren.

Eerst alle politoer er af. Dan levert ons timmerman of kastmaker 4 langwerpige houten *kussens* ('k zal ze maar verzwaarde paneelen noemen) waarvan we op ieder onderdeurtje één hechten, en twee, naast elkaar op de neerslaande klep. Eerst echter brengen we in 't midden en aan weerszijden een pilaster, 't ondergedeelte half vierkant, boven half rond. Kapiteeltjes konden we wellicht van ijzer, koper of terra cotta, geschikt vinden; doch 't beste ware ons beursje eens over te tellen en ze van hout te laten steken. De halfronde basementjes laten we draaien, ook van hout, de vierkante ontvangen hun vorm uit stukjes lijstwerk in verstek. De pilasters moeten reiken van den onderkant tot aan het bovenstuk (meestal eene lade) 't welk zij ondersteunen. Maar nu wil de klep niet neerslaan, vastgehouden door den middenpilaster. Wanneer we door schuiving of draaiing daarop niet iets kunnen vinden, dan zou ik die klep maar doorzagen en veranderen in twee deurtjes; de bruikbaarheid zou er, voor mij, niets door verliezen. Heel bovenaan hechten we een flinke neuslijst, de sprong natuurlijk omgaande naar de zijden, lager nog een paar lijstjes, zóó dat een breede band — een fries — open blijft. Hij die van stijl nog geen goed begrip heeft, moet daarbij vooral goed rondzien naar flinke modellen; aan onvolkomenheid kunnen we niet geheel ontsnappen, maar ons streven dient toch in goede richting te zijn. — In 't midden van de kast, dáár waar de ronding der pilasters begint, laten we een lijst horizontaal aanbrengen, gelijk mede van onderen; een en ander geeft verband. De kanten van de kussens bekleeden we met fijne lijstjes; en op die kussens, gelijk op de fries, kunnen we gesneden ornementwerk aanbrengen. — Voor pooten zou ik alweer de oude gedraaide klossen wenschen; maar met eenig lijstwerk in verstek kunnen we aan de nu bestaande wel wat behagelijker vorm geven. In 's hemels naam! — we kunnen niet alles, hoe goed de wil ook zij. — Eindelijk alles, opwrijven in een paar tinten, d. i. lijstwerk enz. in donkere kleur brengen.

Als we nu de kast bekijken, dan vertoont zij toch reeds een geheel ander profiel dan vroeger. Vooral die neuslijst bovenaan is beter dan de vroegere stompe mopsneus. Of daarom 't geheel tegenover den kunstkritikus is te verdedigen? Neen! altans niet in allen deele; maar voor 't oog hebben we toch ontzachlijk gewonnen. — Die 't overigens beter weet helpe! en liefst in dit tijdschrift ter vergelijking.

Onze secretaire verkreeg nu 't aanzien van een antieke kast. Indien ge zulks niet wenscht, en ook de neerslaande klep wilt behouden, dan kan ik u, ter handleiding, wijzen op een goed voorbeeld, nl. op het kastje, door de maatschappij Arti et A. te Amsterdam Koningin Emma aangeboden. Eene afbeelding vindt ge in „Eigen haard" (No. 18, pag. 182).

Daaruit is iets te leeren. Maar bedenk bovenal dat uw kamer, dat elk meubel geen mengelmoes van stijlen, vormen en kleuren moet vertoonen. Overeenstemming blijft een eerste vereischte.

In 't algemeen houd ik het voor ons gemakkelijk de ouden van verre te volgen, d. i. hun werk dienstbaar te maken aan onze behoeften. Het eikenhout onzer kamer stemt daarmede overeen.

Spiegels en schilderijen kunnen onze kamer vervrolijken, doch ook bederven. Hier gouden, dáár zwarte lijsten zal de eenheid verbreken. Goud op zichzelf — een neutrale kleur, die bij schier alle andere kleuren kan worden gebezigd — doet dit zelden, als de massa's maar niet te groot zijn, 't geen, in ons geval, ook kwalijk zoude passen bij onze nederige woning. Zijn onze lijsten dus te blinkend, dan moesten we die donkerbruin schilderen, zóó dat enkele biezen enz. verguld blijven. — Uw spiegel kunt ge — is hij al stijf van vorm — met uitgezaagd hout zelf veel verfraaien.

Gekleurde schilderijen zullen 't meest onze kamer

vervrolijken. Met prenten is dat min of meer bedenkelijk; maar al te dikwerf vertoonen zij groote witte lappen niet in overeenstemming met de rust van ons geheel. In dat geval raad ik u de witte randen door middel van een spons met waterverf eene tint te geven, — niet te koel van toon; of de prent op te zetten op getint papier. Dat harde wit moet van den want; dat verbreekt de rust.

Tot verkeerd begrip nog dit: niet al 't geen sterk spreekt behoeft te rammelen, maar 't moet zich bepalen tot enkele hoofdpunten, waaronder de schoorsteen — *de haard* — wel 't voornaamste punt is. Een hard kleurtje hier en daar behoedt ons voor eentoonigheid, voor sombere eenvormigheid.

Wat nu, ter versiering, te plaatsen, op schoorsteen en kast? Daar ben ik doodelijk meê verlegen. Wat onder bereik onzer beurs valt is meestal zóó onbeduidend dat ik het niet kan aanbevelen. Lamme, sentimenteele (zoogen. beelderig fijne) vorm en schildering zijn schering en inslag. Nog éénmaal: wáár zijn onze geestige delftsche stellen; wáár ons geestig tinnen- en koperengietwerk? Met een paar stukken daarvan waren wij kostelijk geholpen. Want — let maar op! — bezit ge er eenige, de heele wereld zal er naar kijken en vindt het fraai; terwijl de hedendaagsche vazen of... hoe moet ik ze noemen? — zelden aandacht trekken, en die dan ook meestal niet waard zijn. Proef op de som.

Over tapijten en gordijnen sprak ik reeds een enkel woord. Overeenstemming, zonder bepaalde eenvormigheid, is ook hier grondtoon. Verschillende *tinten* eener kleur geven variatie; verschillende hoofdkleuren in één vertrek strijden om den voorrang, en die strijd zou ons vermoeien en hinderen. Rood, bruin en geel verdragen elkaâr; groen (b. v. tapijt en stoelen) gaat samen met geel (b. v. overgordijnen). Groen en blauw, groen en rood enz. als *hoofd*kleuren, zijn vijanden. Roode stoelen in een vertrek, waar groen de hoofdkleur is, past niet; het omgekeerde evenmin. Ik herhaal het woord: hoofdkleuren; 't aanbrengen van kleur*spelingen*, b. v. in geweven stoffen hindert niet. Smaak blijft evenwel een vereischte.

De vorm onzer gordijnen eischt mede nog een woord. Is 't niet vreemd, groote ramen aan te brengen, en die aanstonds weêr dicht te stoppen met geweven stoffen! Een voordeel steekt er in, nl. het tempert het schrille onzer moderne vertrekken; maar op de personen valt evenmin licht. De van boven gesloten overgordijnen vind ik ondragelijk; die „sombere deftigheid" zoo als men die noemt, doet mij aanstonds denken aan 't uitbroeden van donkere, lichtschuwe plannen, aan mysantropen, rouwfloers en tranen. Achter die donkere gordijnen kan geen gulle lach klinken, geen openhartige kout mogelijk zijn. En welke inkonsekwentie! Men verwijt den ouden hun donkere huizen; men eischt licht en lucht, en betimmert die waar ze reeds zijn.

Voor overgordijnen zoû ik den raad geven: laat die loopen op roeden, achter *lambrequin* of breeden band, en schuif ze des daags geheel aan de zijden. Door de neteldoeksche gordijnen valt dan ten minste licht in de kamer.

Die neteldoeksche gordijnen...

't Wordt tijd dat ik eindig, wil ik niet mijn gansche opstel ten vure gedoemd zien met een: „denkt hij dat er niets goeds meer bestaat?!" Men gelieve echter te bedenken, dat ik alleen *mijn* opinie geuit heb, en deze aan niemand verlang op te dringen. Ik kan falen, vooral in de bijzaken; een ander kan meenen gelijk te hebben. Maar dan heb ik recht bewijzen te vorderen. Dan zullen we *zijn* opvatting en de *mijne* beide in schilderij brengen, eerlijk en getrouw, en dan vergelijken. Die proef acht ik reeds vrij beslissend; schoon het nog beter ware twee vertrekken *in natura* ten toon te stellen, met aangifte van prijzen — want de beurs komt mede in aanmerking — en dan door autoriteiten uitspraak te laten doen. Moge dit voorstel ietwat kluchtig zijn, — de zaak zou er door gebaat worden, en dat is mijn doel.

Flinke kritiek (men zie mijn litterarischen vorm een weinig door de vingers!) zal eveneens welkom zijn; ook al liefst in dit blad. „Het pad moet warm blijven!" daar moet veel — niet alleen *gesproken*, maar ook *gedaan* worden, d. i. 't publiek moest eens beter vormen onder de oogen krijgen, liefst in vereeniging. Een enkel goed stuk op een tentoonstelling doet te weinig; gansche kamers moesten ter bezichtiging worden aangeboden. 'k Heb er, alleen, geen geld en geen kunde genoeg toe; maar medewerken wil ik — naar krachten — gaarne. Ook dit opstel dankt daaraan zijn bestaan. O! ik vlei mij niet toongevend hervormer te zullen zijn; 'k ben evenmin verwaand genoeg mijn idëen onvoorwaardelijk te pousseren. Slechts dit geve men mij toe: de bestaande toestand is ondragelijk éénvormig en onschilderachtig; hij moet, voor de rechtbank der aesthetica reeds in eerste instantie veroordeeld worden. Is van dit vonnis geen appèl mogelijk? Neen! onvoorwaardelijk neen! en die optreden wil als verdediger moet wel oogen van glas of een hart van hout hebben.

Betreffende mijn stuk nog dit: Ik konde slechts grepen doen, hier en daar; een handboek te schrijven was niet aan mij. Tot het openen van oogen, 't opwekken van liefde tot kunst-industrie, vooral tot het bevorderen van onderzoek en studie heb ik getracht mede te merken, op gevaar af van verkeerde beoordeeling. De inleiding tot dit opstel beveel ik ter behartiging aan.

Een woord ten besluite! Welk is het fundament, waarop elke uiting van kunst, dus ook van kunstindustrie rust? de spil, waarom zij zich bewegen? heur levensbron? 'k Zou 't woord niet mèt dubbel cursief, maar met gouden letteren willen schrijven, niet alleen in dit tijdschrift, maar in de opinie van ons volk, van onze volksvertegenwoordigers bovenal; dat woord, 't welk een wereld in zich sluit, het woord TEEKENEN. Gebrek aan goed teekenonderwijs is als een vuile mist, die daar hangt over onze industrie, over geheel ons uitwendig leven, en bij de hooge standen niet het minst. Dat bederft, als modezucht, de prachtige vormen — o, schande! — van het menschbeeld; van de kloeke gestalte onzer mannen, de liefelijke taille der vrouwen, de slanke leest der maagden; dat maakt soms *apen* van die God den titel van mensch verleende. Dat verminkt onze gansche omgeving, zoo binnen als buiten 's huis; dat bracht onze kunst-industrie tot het peil, waarop het, helaas! staat, en waarlijk niet behoefde te staan. Lees het verslag der Rijks-kommissie, en ge zult u bedroeven; zie rondom u en ge zult u ergeren of vervelen.

Dat gebrek is een vreeselijke leemte in onze volksopvoeding. Doch, moge deze waarheid helder zijn als de zon, toch zullen velen haar niet zien. Zoover zijn we reeds gekomen dat de teringlijder niet eens weet dat hij ziek is, zich volmaakt wèl gevoelt, en daardoor hén niet gelooft, voor wien zijn toestand tastbare waarheid is. Moet ik autoriteiten noemen? sterk in getal, schoon zij vooralsnog de minderheid uitmaken; krachtig in woord en daad, schoon nog onmachtig tegenover de ziekte van ons volk.

Dat klinkt niet liefelijk... Men vergeve den burgerman dat ook *zijn* hart warm kan worden, als dat van den edelman. Gevoel voor recht, waarheid en billijkheid hangt niet aan een beurs vol goud, zoomin als gevoel voor wat schoon is en goed. Dat gevoel wordt dagelijks gekrenkt. En als dan iemand dat goed recht met vuur verdedigt, dan grijpt de tegenpartij niet naar het overtuigende wederwoord, dan wordt hij niet tegengesproken; men vermaakt zich met zijn pikant praatje, draait hem den rug toe, lacht hem uit, of bromt iets van „lastig geschreeuw, enz," en — verschachert inmiddels zijn prachtige stoephekken aan Engeland, zijne antiquiteiten aan een vreemdeling en de leeuwen op zijn huisgevel aan den biksteenkelder.

Wanneer zullen er betere dagen komen?

Muiderberg.

NOG EENIGE INDRUKKEN VAN DE TENTOONSTELLING TE ARNHEM.

II.

We kunnen en mogen niet met onverschilligheid voorbijgaan wat zich vrij rijk en verscheiden aan ons oog voordoet in het park, buiten de gebouwen en *achter* deze: de steen industrie. Hoe nauw sluit zij zich bij de kunst aan. Is men gewoon om geen verschijnsel onopgemerkt te laten, vooral die uit klei gebakken steenen geven een vlucht aan onze verbeelding, zoo stout dat ik me laat verleiden er een oogenblik bij stil te staan. Immers die klei of beter gezegd *leem*, voert den blik al aanstonds ver van hier, waar we het vaste van lieverlede zien losrukken door krachten, die ontbinden, maar het van eengerukte, fijn verdeelde wederom in massa samenbrengen, daar waar de mensch er zoo voortreffelijk partij van weet te trekken, zoowel voor zijn behoeften als voor zijn kunstscheppingen. Sterk voorwaar is het contrast tusschen het natuurproduct: de rots en het kunstproduct: het steenen gebouw. Dat bij het bouwen der kunst dikwijls geweld aangedaan, of dat zij ter zijde wordt gesteld, is een feit van algemeene bekendheid.

Hoeveel kritiek is er al niet geleverd over onze wijze van bouwen, om nu maar niet te zeggen onze bouwkunst. Waar toch is de juiste grens aan te geven tusschen de eenvoudige, kunstelooze praktijk van een gebouwtje of huisje te maken en tusschen het bouwen naar zekere regelen of eischen der kunst? Hoe weinigen worden als bevoegde rechters erkend, om beslist uit te maken wat aan die regels of eischen beantwoordt en wat er niet aan voldoet. Eigenaardig is ook de ommekeer, die zich bij den individu zelven dikwijls voordoet, als hij later een geheel anderen indruk van een gebouw verkrijgt dan aanvankelijk, bij den eersten aanblik. We weten echter, dat de natuur het verkrijgen, van wat ook, dat waarde heeft en blijft behouden, nooit zonder inspanning, d. i. kracht, veil biedt. Kunstzin en kunstsmaak moeten derhalve evenzeer door oefening ontwikkeld worden, ook al is het kunstgevoel aangeboren.

Een keurig monumenteel gebouwtje staat daar allerliefst tusschen het geboomte, van den *gemaakten* zandsteen opgetrokken. Het is de zeer verdienstelijke inzending van de Nederlandsche kunst-zandsteenfabriek tusschen Velzen en IJmuiden. Waarlijk, zij mag bezien worden, en als men zich daartegenover op een bank nederzet, om een oogenblik den vrijen loop aan zijn gedachten te laten, dan moeten we hulde brengen aan 's menschen vindingrijkheid. Dat bewegelijke, verschuivende duinzand, door de rivieren als prooi medegevoerd en aan de groote verzwelgster afgestaan, wordt door deze ten deele teruggegeven uit onbegrijpelijke edelmoedigheid, als een uitmuntend wapen tegen haar eigen vernielzucht. O duinen, heuvels en duinenrijen, hoe aanschouwelijk maakt gij het steeds wisselende, veranderende en zich vervormende in het rijk der natuur! Met kommer en angst wordt het gestadig afnemen van uw voet gadegeslagen en doet de kunst wat zij vermag, om onheil te verhoeden. Maar te IJmuiden is uw gesloten massa doorgebroken en baande er de kunst een nieuwen waterweg. En thans keert een deel uwer losse massa in vasten vorm terug, dank zij het persvermogen, dat uit duinzand met kleefstof bouwsteenen weet te vervaardigen!

Eenige Friesche fabrikanten hebben hun best gedaan, om ons te herinneren aan het thans nog al eens op het tapijt gebrachte Delftsch aardewerk, waarvan de Gebroeders Tichelaar te Makkum verdienstelijke imitatiën inzonden. Voorts vinden wij er de verglaasde, beschilderde muurtegels, die, schoon in onbruik, altijd iets aantrekkelijks behouden. De landlieden in Friesland en Noord-Holland kunnen er nog niet geheel van scheiden en dat is verklaarbaar tevens. In 't barre saisoen, als de bezigheden van het landbouwbedrijf luttel zijn en overvloedig tijd geven voor droomerige bespiegelingen aan breinen, die zich blijkbaar kunnen vermeien met het telkens en telkens terugkeeren van denzelfden gedachtengang over iets uitsluitend praktisch — dan biedt zoo'n haard van beschilderde muursteentjes toch eenige afwisseling, zij 't ook door de voorstelling van een koe, een paard, een kat, of.... een of ander tafereel uit de H. Schrift. Het *Ländlich Sittlich* komt daarbij sterk en eigenaardig uit. Maar ook hier zijn die muursteentjes eenigszins verbannen en vonden een plaats onder het afdak, ter zijde van het eerste hoofdgebouw, het lot deelende van de andere steenfamilie, doch daartoe wel eenigszins behoorende, zoodat de groep bijeen blijft.

Als wij nu het eerste hoofdgebouw binnentreden, dan is het smaakvolle der regeling en plaatsing zoowel als van beschildering en stoffeering waarlijk in 't oog vallend en doet ons aangenaam aan. Zoowel de lijnen van den binnenbouw als de doelmatige kleuren der drapeering zijn in harmonie met het geheel en met het doel. Bovendien is er ruimte niet alleen, maar is de plaatsing der voorwerpen zoo uitstekend geschied, dat alles goed kan bezichtigd worden en nergens overlading of overvulling bestaat. De groepenverdeeling is zoodanig gemaakt, dat het fijnere, minder omvangrijke in het eerste, en het grovere, zwaardere, meer

ruimte beslaande in het tweede gebouw vereenigd is. Men vrage echter het allerminst naar 't geen nieuw, onbekend, pas gevonden wordt genoemd. Bedenken we, dat het een tentoonstelling van *nationale* nijverheid is, en hetgeen onder de inzendingen dien naam mag dragen, reeds bekend was.

Veel voorwerpen herinneren derhalve aan het wezenlijk verdienstelijke der ontwerpers en vervaardigers. Er zijn werkelijk zeer fraaie meubelen ingezonden en deze maken altijd een goed figuur op een tentoonstelling. De fijnheid van bewerking en de sierlijkheid van bekleeding doen evenwel meer aan de eischen van zekere weelde dan aan die van doelmatigheid en gemak denken. Die levenlooze dingen hebben dikwijls de macht of hun wordt de macht toegekend, om als gebieders op te treden in plaats van dienaren te zijn. Ik geloof niet te overdrijven als ik beweer, dat kostbare meubelen in de meeste gevallen voor dit doel bestemd worden, dat zij anderen van den rijkdom of den smaak des bezitters een bewijs moeten geven. Deze gedachte ontneemt aan het meubelstuk zijn waarde als voortbrengsel der nijverheidskunst niet. Nog altijd blijft er groote gehechtheid bestaan aan stijlen van vorige eeuwen, blijkbaar uit die half monumenteele zetels, zoo passend voor het deftige, statige, zoowel als voor het forsche en kloeke; met stijfheid ging en gaat dat dikwijls maar al te zeer gepaard.

Aan teekeningen en modellen van allerlei aard en voor velerlei doeleinden ontbreekt het niet; zij bepalen zich hoofdzakelijk tot het technisch-praktisch gebied. De werkelijke verdienste van elke inzending moet door een speciaal onderzoek aan 't licht worden gebracht, en dit vereischt weder speciale kennis. Die zelf een teekening of een model vervaardigt, ter aanvankelijke belichaming der idee, mag waarlijk aanspraak op een onderzoek maken, wanneer het voortbrengsel als aanwinst kan beschouwd worden zoowel voor het nuttige als voor de kunst in 't algemeen. Maar hier geldt evenzeer het bekende: „'t zijn niet alle koks, die lange messen dragen". Dikwijls is het alleen de inzender, die het verdienstelijke erkent en volhoudt en de teleurstelling van onopgemerkt te zijn gebleven gelijkt veel op ontnuchtering.

De firma J. J. B. J. Bouvy te Dordrecht is ook hier vertegenwoordigd en met het volste recht op nauwkeurige beschouwing van het gebogen glasfabrikaat. Waarlijk heeft die verdienstelijke firma het daarmede op een hoogte gebracht, die gelukkig ook buiten ons land erkend wordt. Flesschen zijn ook gebogen glas wel is waar, maar hier hebben wij vooral te doen met verhooging van sierlijkheid en smaak, door andere lijnen aan glasruiten enz. gegeven. Het is een veredeling van den vorm en de kunst weet er voordeelig partij van te trekken, bij gebouwen vooral.

Vrij wat inzendingen zijn er van schilders, zooals zij thans veelal genoemd worden, die vroeger meestal verwers heetten, of tewel klad- huis- rijtuigschilders enz. Er is werk bij, dat op den naam van *kunst*schilderwerk aanspraak mag maken. Het meest treft mij, om het effect, het geschilderd geveltje van de Amersfoortsche Beijersch-bierbrouwerij.

Het muurwerk is waarlijk uitstekend teruggegeven, niet als nieuw of versch, maar kennelijk geteekend door de tand des tijds. Op een afstand is de imitatie treffend gelijkend op het echte. Voege ik er bij dat dit gebouwtje in het park staat en uitmuntend op zijn plaats.

Van trappen op- en afklimmen blijft men vrij wel verschoond in de hoofdgebouwen, maar toch is aan den ingang of aan het front van het hoofdgebouw een opgang, die ons bij zeer bezienswaardige voorwerpen brengt, om maar niet te gewagen van het daar gereserveerde en gereed gemaakte vertrek ter ontvangst van een of meer zeer hooge gasten. Wij vinden er onder anderen eenige proeven van photografiën van onveranderlijken licht- en kooldruk, ingezonden door den Heer M. L. Verveer te 's Gravenhage. Met dien kooldruk ben ik lang niet onvoorwaardelijk ingenomen, maar wel met het artistieke dier portretten, gravuren en landschappen. Op het gebied der photografie bestaat er een wonderlijk dooreenhaspelen van *kunst-* en *hand*werk, en veel van dat laatste wil den naam van het eerste dragen. Maar het verheugt mij, dat ook de werkelijke kunstenaar bewezen heeft, dat er een verbazend onderscheid is tusschen photografie en photografie, en zoodoende het rijk niet geheel heeft gelaten aan den handwerkman, den liefhebber of den knoeier. Het is alles lichtafdruk, maar 't komt er op aan *hoe* de beelden genomen worden. Met wezenlijk genoegen heb ik de inzending van den heer Verveer beschouwd, ze is er op haar plaats.

Tafeltjes, thee- of schenkbladen en dergelijke voorwerpen van *postzegelwerk*, quasi mozaïek bevinden zich insgelijks op die galerij. Ze zijn voornamelijk ingezonden door particulieren en al heb ik hoegenaamd niets op met die postzegel-verzamelzucht, om niet te zeggen woede, toch zijn die inzendingen fraai en eigenaardig.

Dat eerste of hoofdgebouw is werkelijk rijk aan bezienswaardige voorwerpen en niet 't minst aan fraaie, sierlijke uitstallingen, vitrages en dergelijke. Zoo is bijvoorbeeld het contrast nog al sterk tusschen een streng of kluwe sajet, verbonden aan een breikous en deze aan een breister, en tusschen de inzending der Leidsche sajetfabriek. Het eersten is stellig het beeld van eentonigheid, al weet de kunst er eenige poëzie aan te geven, waarvan sommige bekende familiestukjes getuigen. Maar de genoemde inzending maakt ontegenzeggelijk effect door dien eigenaardigen bouw, een kiosk voorstellende, waarbij het fabrikaat allervoordeeligst uitkomt. Dergelijke zaken bevallen mij zoo uitmuntend hier, ze zijn een oefenschool voor iets dat ons Nederlanders maar al te zeer ontbreekt, namelijk smaak.

De koninklijke tapijtfabriek te Deventer maakt figuur met haar kostelijke tapijten, een groot deel der zaalbreedte beslaande. Zij bewijst op de hoogte te zijn niet alleen, maar den reeds verworven en verdienden roem te handhaven.

Al zijn het ook maar wollen dekens, toch zijn de inzendingen en de etalages van de firma's J. C. Zaalberg & Zoon en J. Zuurdeeg & Zoon te Leiden van dien aard, dat men ze met welgevallen beschouwt. Ze hebben zeker een *warmen* of *verwarmenden* toon, maar moeder natuur heeft er voor gezorgd, dat menige dag gedurende den almanakzomer alles behalve een contrast opleverde tusschen dat *warme* en de temperatuur daar buiten.

Gij bemerkt, waarde lezer of lezeres, dat ik mij houd aan den titel: *indrukken*. Van een eigenlijke beschrijving is geen sprake. Mocht het u opvallen,

dat ik bijzonder gewaag van die inzendingen, welke onbetwistbaar onze *nationale* nijverheid vertegenwoordigen, dan bevestig ik het juiste er van. Ik roer de twijfelachtig nationale liever niet aan, of slechts ter loops. Ook mis ik in sommiger oog wellicht galanterie, door zeer weinig of niets te zeggen van inzendingen door het schoone geslacht, in handwerken van allerlei aard en soort bestaande. Zij mogen getuigenis afleggen van smaak, geduld en bezigheid, maar toch is de indruk voor mij niet onvermengd aangenaam, daar ik de waarde van het voortgebrachte niet wel in overeenstemming kan brengen met den daaraan gegeven tijd. Ging ik hierop door dan kwam ik spoedig op een geheel ander gebied en dit laat ik thans rusten.

Menige etalage ga ik voorbij, die toch onmiskenbaar aantrekt door de keurige wijze waarop de voorwerpen geplaatst zijn, ook al dienen deze òf tot algemeen huiselijk gebruik, òf tot prikkeling van verhemelte en tong. Zij geven door afwisseling of verscheidenheid werkelijk relief aan 't geheel. Het is de taak der jury om te onderzoeken of het sierlijke kleed de valsche of de echte waar dekt; maar is de waar echt, degelijk en prijswaardig, dan is de inzending dubbel verdienstelijk. Wie zich de weelde kan en wil vergunnen, om iets werkelijk smakelijks en fijns te nuttigen, op velerlei wijze biedt het ingezamelde en te koop gestelde op deze tentoonstelling daartoe uitmuntend de gelegenheid. Zonder te willen beslissen of het bereiden en bakken van koek tot de kunstnijverheid behoort, zoo kan de sierlijke uitstalling den koekliefhebber toch sterk aantrekken, te meer als hij weet, dat het b. v. de echte Deventer kruidkoek is, een fabrikaat, dat zich steeds handhaaft.

Ik neem gaarne aan, dat noch vorm noch kleur van zulk een koek het kunstgevoel kan streelen; maar dat de indruk in de sterkste mate egoïstisch is. Wij zijn echter *menschen* en houden dus rekening met 't geen ons een bron van genot is, ook al schijnt het van grof zinnelijken aard te zijn. Ik zeg *schijnt*, omdat er veel meer wezenlijks in ligt, dan velen willen erkennen, schoon zij het bewijzen.

Men vrage slechts hoe wij te moede zijn, als we eens lekker hebben gegeten en ons verzadigd gevoelen. Die toestand zegt genoeg, vergeleken bij de gewaarwording door de tegenstelling teweeggebracht. Ik roer dat punt alleen hierom aan, wijl ik van de grondstelling uitga, dat het de ware roeping der kunst is, om door haar scheppingen genot te geven, als is dit niet haar eenige roeping. De ruimere opvatting der aesthetiek houdt rekening met alles wat als verschijnsel genot geeft; zij erkent dus ook het menschelijke in den mensch. Het komt er maar op aan de juiste grenzen te stellen en in 't oog te houden.

Het is bijna onmogelijk om bij de groepen van eet- en drinkwaren, die zich hoog verheffende, zeer smaakvol en sierlijk gebouwde uitstallingen van allerlei dranken onopgemerkt voorbij te gaan. Vooral die van de firma van Zuylekom, Levert & Co. te Amsterdam valt sterk in 't oog, terwijl de firma, die op de laatste tentoonstelling te Parijs zoo ongemeen veel van zich deed spreken, hier zeer bescheiden is opgetreden. Het is begrijpelijk en natuurlijk, dat bij velen de gedachte aan den inhoud dier legio kruiken en flesschen zich opdringen en dat de indrukken scherpe tegenstellingen vormen. De begeerte van den een, om zich eens recht te goed te doen aan dat verleidelijke, prikkelende, ontzenuwende vocht, — de verontwaardigde blik eens anderen over die trotsch en fier zich verheffende pyramiden van de bron zooveler kwalen en rampen, — ziedaar 't geen bij een aandachtige beschouwing, zelfs op te merken is.

Het zou ons bijna voeren tot het zedelijk-maatschappelijk vraagstuk, waarover reeds zoo ijselijk veel is gesproken en geschreven, maar dat tevens bewijst, hoe bitter weinig hierdoor tot dusverre gewonnen is. Wij beleven toenemend drankmisbruik en toenemend gepraat er over; ook daaraan herinneren ons die inzendingen.

De Arnhemsche bierbrouwerij, firma Werthemann & Turstig, hebben een model van een bierkelder ingezonden, dat zeer verdienstelijk mag heeten als vinding, en wat den gevel betreft.

Een firma te dezer stede die als specialiteit in Spaansche en Portugeesche wijnen optreedt, geeft de bezoekers het meest primitieve te aanschouwen, namelijk een met wijn gevulde bokkehuid, ter verduidelijking van de wijze waarop de wijn door de landlieden ginds veelal vervoerd wordt.

De afdeeling verfstoffen is ruim vertegenwoordigd door inzendingen, die den gewonen bezoeker hoegenaamd niets zeggen omtrent de deugdelijkheid der waar. Wellicht is het ondeugdelijke van zoovele verfstoffen in harmonie met de zichtbare en snelle vergankelijkheid van zoovele gebouwen, die thans verrijzen en die ook deze stad in menigte vertoont. Is dat minder hechtte en duurzame dan een beeld des tijds of kennelijk wantrouwen in de waarde der idee? Is het wellicht een tegemoetkomen aan de zucht naar verandering? Hoe 't ook zij, 't is een feit, dat er veel slechte verf wordt gebezigd tot dekking van slechte materialen, waarvan slechte woningen en andere dingen worden gebouwd.

In weerwil daarvan blijf ik met welgevallen staan voor de zeer nette, smaakvolle uitstalling van verfstoffen door de firma H. Vettewinkel & Zonen te Amsterdam ingezonden, waarvan de artikelen niet weinige zijn, om alle onderzocht te worden. Moge de deugdelijkheid met de keurige uitstalling hand aan hand gaan; ik heb geen reden om het tegendeel te verwachten. De verfwaren wijzen op een samengaan van ambacht, nijverheid en kunst; met een enkel woord wees ik er reeds op, dat hier werkelijk *kunst*werk door ambachtslieden is tentoongesteld.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Frankrijk. De Administration des Beaux Arts te Parijs zal afgietsels laten maken van al de Gallo-Romeinsche monumenten en andere oudheden die in Frankrijk gevonden zijn en thans in het Musée de Cluny bewaard worden.

— De Fransche tentoonstelling van aquarellen heeft zoo goed opgenomen, dat zij in November zal heropend worden.

— Het teekenonderwijs te Parijs is thans georganiseerd. Er zullen 153 jongensscholen, 38 meisjesscholen, 44 cursussen voor volwassenen, 4 scholen voor mannen en 4 voor vrouwen geopend worden. Ook zal de stad Parijs voordrachten over kunst laten houden.

ADVERTENTIËN.

Im Verlage von ***ERNST WASMUTH*** in Berlin, Werderstrasse 6, ist erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

DER TODTENTANZ

VON

HANS HOLBEIN.

NACH DEM EXEMPLAR DER ERSTEN AUSGABE IM KöNIGL. KUPFERSTICH-CABINET ZU BERLIN IN LICHTDRUCK NACHGEBILDET.

MIT ERLÄUTERNDEM TEXT HERAUSGEGEBEN

VON

FRIEDRICH LIPPMANN.

Ein Band in klein-8 von 40 Tafeln . . . . Preis M. ***10.***—

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Verlag von CARL RUMPLER in Hannover.

Geschichte der Deutsche Kunst seit Carstens und Gottfried Schadow.

VON

HERMANN RIEGEL.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

Ontmoetingen ter Zee en te Land.

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 deelen ***f 4.25.***

......Een prachtig boek, waarvan de lektuur den indruk maakt, alsof men aan den haard is gezeten bij een gezellig oud heer, met een goedig gelaat, met oogen die, trots den invloed der jaren, u nog even helder als trouwhartig aanzien, terwijl nu en dan om zijne lippen een glimlach speelt vol schalkschen humor.

......Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek, dat wij vooral het jonge Holland aanbevelen. *A. Rotterd. Courant.*

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 22. 16e Augustus 1879.

ONDER LEIDING VAN
Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franco per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE KUNSTTENTOONSTELLING TE ROTTERDAM.

De tentoonstellingen, welke beurtelings te Amsterdam, in den Haag en te Rotterdam gehouden worden, bieden een goede gelegenheid om een overzicht te bekomen van den toestand, waarin onze kunst verkeert. Ik kan niet zeggen, dat de indrukken welke ik onlangs uit Rotterdam terugbracht zeer bevredigend waren. Integendeel, het komt mij voor, dat er reden is om — bij de erkenning van veel goeds — te wijzen op velerlei leemten en gebreken, en rondweg te verklaren, dat Nederland, veel te doen heeft, voor dat het op het gebied der kunst den ouden veelzijdigen roem op nieuw behaalt.

Den eersten onaangenamen indruk gaven mij het gebouw en de lokalen, waarin de tentoonstelling geopend is. Gebouw en lokalen zijn zoo uit- als inwending smakeloos en wansmakelijk; ik zou dit wellicht niet aanroeren, indien wij te doen hadden met het een of ander pakhuis, met eene loods, met een schoolgebouw; zelfs indien het een stadhuis, en vooral indien het een stichting van 's lands regeering gold, zou ik zwijgen, want ten onzent is voor het optrekken van alle zoodanige gebouwen wansmaak langen tijd een conditio sine qua non geweest. Maar ik meen de aandacht er op te moeten vestigen, nu wij een gebouw betreden, opzettelijk gesticht ten behoeve der Kunst-Akademie van Neêrlands tweede stad. Is het niet een bedroevend en tevens beschamend bewijs van onze achterlijkheid, dat men te Rotterdam niet in staat is geweest zelfs bij zulk een gebouw smaak en kunstzin aan den dag te leggen? Die achterlijkheid is helaas niet slechts een lokaal, zuiver Rotterdamsch verschijnsel; ook te Amsterdam kan men die constateeren, als men de nieuw gestichte Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten aanschouwt, en vooral als men die binnen treedt.

Even bedroevend is een andere algemeene opmerking. De tentoonstelling is bestemd om aan het publiek de voortbrengselen te laten zien van hen, die de *onderscheidene* takken der beeldende kunsten beoefenen; derhalve, zoowel producten van architektuur als van schilder-, beeldhouw- en graveerkunst. Inderdaad vindt men te Rotterdam alleen schilderijen. De architectuur, de eerste en voornaamste onder de kunsten, is

slechts vertegenwoordigd door twee gevel-teekeningen [1]); de beeldhouwkunst leverde een dozijn weinig beteekenende figuurtjes, gedeeltelijk van buitenlanders; daaronder een paar werken van een jong artist, den heer Ludwig, die bij studie en volharding een toekomst schijnt te zullen hebben; de graveerkunst, een half dozijn vreemde prenten niet meegerekend, leverde niets! Het vaderland van Blootelingh en Suyderhoef, van Rembrandt en van zoovele onsterfelijke etsers schijnt nauwelijks zich zijn ouden roem op dit gebied te herinneren. De Amsterdamsche Rijks-Akademie telde nimmer een leerling in de graveerkunst, en ook daarbuiten wordt die kunst schier niet meer beoefend. Ik zal niet beweren dat wij volstrekt geen architecten, geen beeldhouwers, geen graveurs of etsers meer bezitten, maar voorzeker wij bezitten er niet veel, en het is een feit, dat de tentoonstellings-commissiën, die jaarlijks onze kunstenaars oproepen, zich weinig aan deze drie cathegoriën van artisten gelegen laten liggen; van daar wellicht, dat hun werken op alle tentoonstellingen worden gemist, een leemte, betreurenswaardig ook omdat zij het publiek berooft van een gelegenheid om in de kunst een veelzijdiger belangstelling te gevoelen, dan het tot dusverre bezit.

Een derde ontboezeming perst mij de overvloed van „croutes" af, die door de Rotterdamsche Commissie in de zes zalen van het gebouw werden geplaatst. Het is — ik weet het — een vast gebruik, dat men niet dan bij uitzondering een aangeboden stuk weigert, hetzij uit beleefdheid jegens hen, die zich als kunstenaars voordoen, hetzij om aan dezen of genen verfverknoeier de gelegenheid niet af te snijden, het stuk dat hij bedreef, aan den een of anderen blindeman te verkoopen voor een derde van den officieel gequoteerden prijs, hetzij omdat men de grens niet durft trekken, of omdat men ieder tot vriend wil houden.

Dit gebruik of liever dit misbruik heeft evenwel zijn nadeelige zijde. Vooreerst is men ook aan het publiek eenige beleefdheid verschuldigd; en nu schijnt het niet zeer kiesch aan dit publiek het genot van één goed schilderij te doen betalen door het pijnlijk gezicht van dertig lorren, die dat stuk omringen. Vervolgens sticht dit misbruik meer dan één kwaad. De smaak van het publiek wordt door het zien van een aantal slechte schilderijen bedorven; althans de toeschouwers gaan er allicht toe over, hun eischen lager te stellen, want velen die een geïsoleerd mislukse1 zonder aarzelen zouden veroordeelen, worden tot toegevendheid geneigd, wanneer het vonnis meerdere dozijnen zou moeten treffen. Ook voor de kunstenaars zelven is de toegevendheid der Commissie nadeelig: ieder die een penseel over een doek gehaald heeft, leerlingen van akademiën of teekenscholen, vermeet zich thans zijn maaksel in te zenden; indien hij wist dat men bepaalde misbaksels weigert, zou hij zich tweemaal bedenken, met zijn deelneming aan de expositie een paar jaren wachten en intusschen zijn studiën voortzetten en voltooijen. Thans daarentegen, als het ongeluk wil, dat een kruidenier door den lagen prijs van het doek verleid — er zijn prijsjes van *f* 25, *f* 30, en 40! — het kunststuk aankoopt, is de jongeling die wellicht door volhardende studie goed ware geworden, bedorven. Te Rotterdam nu kan men constateeren, dat de Commissie al zeer toegevend geweest is; vooral tegenover stadgenooten; het is ongeloofelijk, hoeveel volslagen onbekende Rotterdamsche Rembrandts in den catalogus vermeld staan. Het gevolg is, dat wij wel drie honderd schilderijen geteld hebben zoo middelmatig, dat zij geacht moeten worden met de kunst niets gemeens te hebben; zij zijn van de qualiteit der schilderstukken, die men te Parijs op den trottoir van den Boulevard St. Antoine te midden van rieten stoelen en geelkleurige nachttafeltjes geëtaleerd vindt.

Ik weet niet of men in het vervolg er toe zal komen, dezen vloed van ongerechtigheid en knoeiwerk te stuiten; veel ware reeds gewonnen, als men de bepaalde lorren in één groote zaal vereenigde, en die niet in de nabijheid van werkelijk goede kunstwerken ophing. Mij hinderde het geweldig, het prachtige stuk van Struys, „Teleurstelling", omgeven te zien van talrijke kladschilders-hallucinatiën.

Ik kom tot den aard van het tentoongestelde schilderwerk. Hier, gelijk op onze overige tentoonstellingen, telt men weinig werken van buitenlandsche meesters, en het is zelfs te betwijfelen of de enkele aanwezige stukken wel direct door de vervaardigers werden ingezonden; vermoedelijk zijn zij eenvoudig door in Nederland gevestigde kunstkoopers aangeboden. De reden zal wel zijn, dat er hier te lande niet genoeg debiet is, om de vreemde artisten te lokken, en dat onze regeering nimmer door het toekennen van eene onderscheiding tot het inzenden van kunstwerken aanspoort. In België is de regeering op dit punt milder, en zoowel te Antwerpen en te Gent als te Brussel versieren talrijke schilderijen van Franschen, Duitschers, Italianen en Spanjaarden de zalen der tentoonstellingsgebouwen. Ik geloof dat de Belgische regeering wel doet door op die wijze vreemdelingen te lokken, en aan de ingezetenen de gelegenheid te verschaffen den kunstzin te ontwikkelen en te verfijnen.

Gaan wij thans de groepen na, waarin de schilderkunst zich laat splitsen.

Van de zoogenaamde *groote* schilderkunst vinden wij *niets*. Geen cartons met levensgroote figuren, tot decoratie van muur, gewelf, zoldering of venster. Onze muren worden gemarmerd, onze gewelven gewit, onze zolderingen gestucadoord, onze vensters van keukenglas voorzien. In Frankrijk, Belgie, Duitschland, Engeland vindt men op al die vlakken gelegenheid artistieke voortbrengselen te pas te brengen. Onze kleinkinderen zullen er ook wel toe komen, maar voor het levende geslacht schijnt het niet weggelegd.

Voorstellingen van *godsdienstigen* aard, nihil.

Voorstellingen van *historischen* aard, nihil.

Voorstellingen van *mythologischen* aard, nihil.

Kleine historische tafereelen, vier stuks: het eene is Rochussens geestig gepenseelde ontvangst der Hollandsche Afgevaardigden in het Londonsch Lagerhuis in 1649; van Trigt zond twee schilderijen: Melanchton, dat wij reeds vroeger meenen gezien te hebben, en Erasmus in zijn laatste dagen; dit stuk, hetwelk voor het Museum Boymans is aangekocht, heeft veel verdiensten. De uitdrukking van Erasmus is goed getroffen; de groepeering is bevallig, de kleur diep en harmonieus. De gelaatstrekken der overige personen zijn wat eentoonig en schijnen naar hetzelfde model getee

[1]) Een dezer teekeningen is een ontwerp voor een stationsgebouw te Nijmegen, een over het algemeen goedgeslaagde arbeid, die winnen zou, indien de ongemotiveerde hoekpinakels van het gebouw verdwenen; de andere gevel is veel minder gelukkig.

kend te zijn; ook is de teekening van sommige hoofden niet geheel juist, en mag op de archaeologische juistheid van enkele bijzonderheden aanmerking gemaakt worden. Deze gebreken treft men niet aan in het vierde historisch stuk, dat van den bekwamen Belgischen kunstenaar, P. van der Ouderaa te Antwerpen, hetwelk den Mondzoen voorstelt, zooals die in de XVe eeuw in Vlaanderen plaats vond. Het stuk geeft blijk van groote bedrevenheid in het teekenen van figuren en van grondige oudheidkundige studiën. Voor ieder die bedenkt, hoe gebrekkig onze meeste hollandsche kunstenaars teekenen, en hoe weinig zij zich om archaeologie en geschiedenis bekommeren, is de oorzaak van het gemis aan klein-historieschilders duidelijk.

Het *portret* is voor velen de toetsteen der schilderkunst. Meer dan eens is het gezegd, dat overal en ten allen tijde de hoogte waarop de portretschilderkunst staat — de moeilijkste van alle kunsten, omdat zij aan den schilder de meeste en zwaarste eischen stelt — ook de hoogte aangeeft, welke de geheele schilderschool bereikt. Ik zal de waarde van deze peilschaal hier liever niet bespreken; ons oordeel zou allicht onbillijk worden. Liever zeg ik eenvoudig dat ik op de tentoonstelling geen portretten zag. Wel hingen hier en daar een paar conterfeitsels, maar.... ik zag kort te voren in het museum Boymans de doeken van Hals, van der Helst, Maas, Flinck, Moreelse en Mierevelt.... Waarlijk ik geloof dat het beter is te zeggen, dat ik op de tentoonstelling geen portretten zag.

Alzoo blijven nog over de *zeestukken*, de *landschappen*, de *veestukken*, de *stadsgezichten*, de *genrestukken* en de *stillevens* en *bloemstukken*. Hier is, Goddank, stof tot lof.

Wel ontbreken verschillende onzer eerste meesters, Bosboom, Bisschop, Bles, in den Rotterdamschen salon, maar desniettemin tellen wij een aantal werkelijk verdienstelijke kunstgewrochten.

Onze groote zeeschilder Mesdag zond twee uitstekende schilderijen, waarvan hem het Scheveningsche strand het onderwerp leverde. Tot de zeeschilderijen behoort ook een fraai doek van J. Maris, vol licht en lucht.

Onder de landschapschilders treffen wij aan J. van de Sande Bakhuyzen, met een Overijsselsch landschap en een prachtig Scheveningsch bosch, waaraan de herfst een goudgeele toon gegeven heeft. J. W. van Borselen met een bijzonder gelukkig uitgevoerd landschap. Bilders, die aan de melancholische bosschen van Vorden een fraai doek dankt. Apol en Roelofs, die wellicht bij vroegere gelegenheden gelukkiger slaagden.

Te midden der veeschilders bekleedt de Haas de eerste plaats: zijn beide schilderijen, koeijen voorstellende, zijn een cieraad der tentoonstelling. Wat hij van deze dieren weet te maken, vermag D. van Lokhorst ten aanzien der schapen. De beide door dezen kunstenaar ingezonden stukken evenaren het fraaie schilderij hetwelk in 's Rijks museum te Haarlem prijkt. A. Mauve behandelt de schapen op een geheel andere wijze, doch met hetzelfde succes. Zijn langs het duin grazende kudde is een uitstekend doek. Ook Jan Vrolijks talent blijkt duidelijk uit het door hem tentoongestelde werk. P. Stortenbeker komt ons voor ditmaal de scherpte der omtrekken en van de tegenstelling der kleuren, die hem eigen zijn, eenigzins overdreven te hebben.

De twee stadsgezichten van C. Springer zijn degelijk en bevallig, gelijk alles wat deze veteraan onzer stadsschilders penseelt. Merkwaardig zijn ook de schilderijen van Klinkenberg, waarvan de zoo ware en krachtige steenkleuren en waterspiegelingen het oog van den toeschouwer verblinden, en hem aanvankelijk doen vergeten, dat de luchten slordig en de perspectief volstrekt slecht behandeld zijn. Het ware jammer, indien deze kunstenaar, die eene schoone toekomst tegemoet kan gaan, aan deze twee punten niet wat meer aandacht schonk.

Het zoogenaamd „genre" telt talrijke vertegenwoordigers. Vooraan staat Josef Israëls met twee in menig opzicht uitmuntende schilderijen. Zijn onnavolgbare en onbeschrijfelijke geheimzinnige toonen en halfdonkers, de soberheid van zijn kleurengamma geven aan zijn tafereelen een groote poëzie. Daardoor laat hij zich wellicht verleiden om steeds minder nadruk te leggen op de teekening zijner figuren, en wanneer het door den artist bedoelde effect verkregen wordt, ook zonder dat veel meer dan een „silhouette" gegeven zij, moet men met zijn wijze van behandelen instemmen. Het is echter de vraag, of niet de in mysterieuse toonen opgaande, min gepreciseerde teekening somtijds ook aan de juistheid dier „silhouette" schaadt. In het stuk getiteld „van het veld naar huis", schijnt deze vraag bevestigend beantwoord te moeten worden, wat betreft de beenen van een paar figuren en het met het gezelschap naar huis huppelend schaap. Desniettemin blijven Israëls producten meesterstukken.

Het genre stuk van Blommers, „de pop" getiteld, is een zeer schoon, flink geteekend werk, tintelend van leven en aangenaam van kleur.

Dat men krachtige effecten kan verkrijgen zonder de teekening geheel te verwaarlozen, bewijst Prof. Alex. Struys met zijn „teleurstelling." Het doek is in Holland meermalen te zien geweest, en velen kennen de oude vrouw in den antwerpenschen zwarten faliemantel gehuld, die, hoe zij ook haar centimen telt, niet genoeg geld heeft om het stuk vleesch te koopen, waarnaar haar kleindochtertje begeerig opkijkt. Ofschoon bekend, verschafte echter dit fraaie, met eenvoudige middelen uitgevoerde kunstwerk steeds op nieuw een waar genoegen aan de toeschouwers. Ik weet niet of men even aangenaam wordt aangedaan door het tweede stuk van Struys, een „Vergeten" jonge vrouw, die door smart verpletterd, met een brief in de hand in een leuningstoel zit. Hier, even als in het vorig stuk, is de levensgroote figuur recht naar den toeschouwer gekeerd. Deze omstandigheid, de rouwkleederen van de verlatene en de stille, sombere toon van het stuk zouden een dieper indruk maken, indien men niet gehinderd werd door het wat slordig behandeld „modelé" van het gelaat.

Eenige slordigheid mag ook aan H. Valkenburg verweten worden in zijn „Zondagmorgen", een tafereel waarin een huisvader voorkomt, wiens tabbaard door een meisje wordt afgeborsteld; dit meisje mocht wel wat beter geteekend zijn. Overigens bezit dit stuk werkelijk veel verdiensten.

Aan Bakker Korff kan niet verweten worden, dat hij over de teekening heenglijdt. Zijn oude dames, en al de aartsvaderlijke huiskamerbenoodigdheden te midden waarvan zij zitten te slapen, te breien, te

babbelen of den Bijbel te lezen, zijn met een photographische juistheid en uitvoerigheid gepenseeld. Aan een zijner geestige figuurtjes, een dame in een groot, wit kussen gedoken, kan men verwijten dat het wat bleek van toon is; eenige krachtige schaduwen zouden het beeldje beter doen uitkomen.

Ook Artz en Sadee verdienen met lof onder de genre-schilders vermeld te worden.

De Stillevens en bloemstukken schijnen bijzonder voor het schoone geslacht aantrekkelijk. Mejuffrouw Marie Vos exponeerde een zeer fraai stuk, en de rozen van mejuffrouw Haanen mogen met eere genoemd worden. Bijzonder bevallig is een stuk van mejuffrouw Roosenboom, getiteld „Herinnering." Het stelt een tegen een grijzen muur hangende guitaar voor, versierd met een bloemenkrans en bevestigd met een rouwstrik; dit alles is met zeer veel smaak gegroepeerd en de toon van het stuk is fijn en zacht. In dit eenvoudige schilderij ligt een diepe poëzie; het is een meesterstuk, de hand eener fijngevoelige vrouw waardig.

Hiermede meen ik van de Rotterdamsche Tentoonstelling afscheid te kunnen nemen. Ik gaf geen volledig verslag maar slechts eenige indrukken. Vele in bovenstaande regelen niet genoemde kunstenaars verdienen ongetwijfeld een woord van lof of aanmoediging; grooter is het aantal van hen aan wien men zou moeten raden een ander vak te kiezen. Dit laatste geeft mij aanleiding tot eene opmerking waarmede ik wil besluiten.

De aandrang om den eenen of anderen tak der Beeldende Kunsten te beoefenen, is een algemeene, een natuurlijke, een krachtige aandrang. Vandaar het groot getal van hen die akademiën bezoeken, en zich aan het vervaardigen van schilderijtjes en aan het tentoonstellen daarvan schuldig maken. Gerust kan men echter zeggen, dat de groote helft dezer kunstenaars het niet boven het middelmatige weet te brengen. Hun toestand is zeer ongelukkig en behoorde diep medelijden in te boezemen: hooge aspiratiën, groote verwachtingen loopen uit op teleurstellingen en vaak op armoede en gebrek. Na het opdoen der bedroevende ondervinding, dat het publiek hen als kunstenaars geringschat, vergeet en van honger laat sterven, is het meestal te laat om een andere nederiger „carrière" te kiezen, die beter de behoefte aan dagelijksch brood verzekert. Zoo ontstaan geheele benden van rampzaligen, wier lot innig medelijden behoort te wekken.

Verbetering is alleen daar te verwachten, waar naast de verheven kunst, de kunstnijverheid bloeit. Deze laatste toch opent in de meeste gevallen aan hen wien het niet gelukt artisten te worden, de gelegenheid om op nederiger terrein hun krachten nuttig aan te wenden en een behoorlijk bestaan te vinden. Hoeveel middelmatige schilders, hoeveel beeldhouwers zouden niet bekwame kunstindustrieelen zijn, indien in Nederland de kunstindustriën bloeiden, indien het publiek kunstlievend genoeg was, om fraaije meubelen, smaakvolle versieringen, schoone wanddecoratiën te begeeren, indien stads- en lands regeering telkens wanneer openbare gebouwen gesticht worden, — gelijk het in een beschaafden staat behoort — zich er aan gelegen lieten liggen, dat deze gebouwen met decoratief beeld-, snij-, en schilderwerk werden versierd? Indien men dezen weg insloeg, het zou aan bruikbare krachten niet ontbreken, en ook aan de eigenlijk gezegde Beeldende Kunsten zou de herleving der Kunstindustrie ten goede komen, doordien het heir der zich noemende artisten een natuurlijk zuiveringsproces zou ondergaan.

ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST. [1])

II.

De kunst in 't algemeen.

Om tot een duidelijk en juist begrip te komen van de beginselen der bouwkunst zijn vooraf eenige algemeene beschouwingen noodzakelijk.

Men denke niet, dat deze van minder belang zijn voor hetgeen wij gaan bespreken. — Alle kunst is *één* en heeft dezelfde grondbeginselen, zoodat het noodig is, tot deze terug te keeren.

Om te beginnen met het begin, stellen wij de vraag: „*Wat is kunst?*"

Het antwoord kan, voor wie nadenkt, niet zeer moeilijk vallen.

Kunst is de gave, het vermogen om eene opvatting van den geest, eene idée of gedachte, d. w. z. eene goede, volgens een vast plan in een daaraan passenden vorm over te brengen, een vorm, die beantwoordt aan het doel.

Ziedaar reeds in 't algemeen de voorwaarden, waaraan een werk moet voldoen, om kunstwerk te heeten.

Ook de taal is het vermogen om zijne gedachten in vormen over te brengen.

Is de taal derhalve ook reeds kunst? Is dus ieder mensch kunstenaar? — Nog niet. — Dit kunnen, dit vermogen is niet voldoende.

Er wordt in de eerste plaats vereischt eene zekere *bekwaamheid* om een vorm te scheppen, *die beantwoordt aan het doel.* Hoeveel te meer deze vorm nu geëigend is aan de schoone opvatting, hoeveel te meer zij deze idée weergeeft en duidelijk maakt en eene getrouwe uitdrukking daarvan is, des te meer treedt daarin ook de kunst op den voorgrond.

Zoo moeten, om tot de taal terugtekeeren, zelfs niet alleen de woorden overeenstemmen met hetgeen zij moeten zeggen, maar ook de toon en de climax daaraan beantwoorden.

Van tien personen, die u eene zaak vertellen, zal er wellicht één den juisten toon, de passende gebaren weten te gebruiken, zoodat zijn verhaal den indruk maakt, die beoogd werd; terwijl die der negen anderen dit doel hebben gemist. Zie, deze één is kunstenaar, de anderen zijn het in dit geval minder of niet.

Gij kunt zonder vrees aan iemand, die onze taal niet machtig is, in goed en zuiver Hollandsch toevoegen: „gij zijt een schurk, een bedrieger," als ge daarbij den toon bezigt van een „goeden dag, — hoe vaart ge?"

Zonder vrees, zeg ik, misschien zelfs ontvangt gij nog eenige beleefde woorden ten dank. Het is een bewijs, dat de taal alleen niet voldoende is, maar

[1]) Vervolg van bldz. 131.

dat er noodig is de bekwaamheid om den juisten vorm te kiezen, overeenkomstig het doel. „Le ton fait la musique."

't Is hetzelfde beginsel, dat bij alle kunsten ten grondslag ligt. Veronderstel eens voor een oogenblik, dat Dante in zijn machtige, grootsche compositie „de Hel" eene versmaat gebruikt had als in ons „Wij leven vrij, wij leven blij," waar zou de kunstwaarde blijven, die niemand aarzelen zal thans aan zijn werk in ruime mate toetekennen?

Wanneer de schrijver de geschiedenis, die hij zich voor den geest stelt, ook door zijne lezers duidelijk wil doen begrijpen en gevoelen, begint hij zijne personen en toestanden zoo getrouw mogelijk weêr te geven, zooals *hij zelf* ze ziet en gevoelt. Hij laat niets onbepaald, maar beschrijft alles duidelijk, opdat ieder hem begrijpe. Vervolgens laat hij alles saâmwerken, om zijne hoofdfiguur, het beeld, dat voor *zijnen* geest het duidelijkst staat geschreven, ook in onze gedachte de eerste plaats te doen innemen; hij doet ons dus daarvan de deugd, de grootheid en kracht uitkomen, en ieder nevenfiguur en iedere omstandigheid, berekend voor hare plaats, dient slechts te meer ter verduidelijking van zijne idée. Dit is kunst.

Ieder kent den „Christus aan het kruis" van Van Dijck.

Waarom is deze schilderij zoo schoon, zoo kunstrijk?

Is 't niet, omdat daarin alles, actie en expressie van het Christusbeeld, sombere toon en kalme rustige omgeving, medewerkt tot het uitdrukken zijner gedachte en dus beantwoordt aan het doel?

Ook in de bouwkunst moeten de vormen aan het doel beantwoorden. Hier evenals elders moeten zij de uitdrukking zijn van eene idée, eene behoefte; zij zijn niet willekeurig, maar beredeneerd, niet aan het toeval overgelaten, maar een logisch gevolg van het doel, waartoe zij dienen en de middelen, waarmede zij worden verkregen. Veel minder nog een masker, een schijnschoon, dat ons bedriegt en waarachter geheel iets anders is verborgen dan de vorm aangeeft — neen, want waarheid en oprechtheid zijn ook hier de hoofdwetten, evenals in alle andere kunst.

Wij moeten ons niet eerst bepalen tot eenen vorm en daarna ons met het doel en de behoeften bezighouden, maar de vormen gebruiken, die ons door dit doel en door de middelen ter bereiking worden aan de hand gedaan.

Hij dan ook, die niet weet w a a r o m hij dezen en w a a r o m n i e t genen vorm heeft toegepast, die geen reden ziet waarom hij deze of gindsche lijst, dit of dat profil, eene kolonnade of een gewelf, een boog of kroonlijst zou bezigen, bewijst daardoor reeds, dat hij niet zeer rijk is aan begrip van kunst.

Het is natuurlijk, dat verschillende zaken, zooals zeden en gewoonten, plaats, middelen, enz. enz. aanmerkelijken invloed uitoefenen op de vormen, die de kunstenaar bezigen moet.

Hij moet ze aan al deze gegevens toetsen, deze overwegen en beredeneeren en dienovereenkomstig bij het scheppen van zijn werk handelen.

Een paar voorbeelden zullen ook dit duidelijk maken. Wanneer gij spreekt tegen een kind, kiest gij dan niet andere woorden, andere gebaren, dan die gij gebruikt tot een door ondervinding en jaren gerijpt man, ook wanneer gij aan beiden een en dezelfde zaak wilt duidelijk maken?

Vergelijk de verzen van Vondel en de gedichten van Heye en Goeverneur — zij geven het antwoord op deze vraag.

Een muziekstuk in eene groote zaal voor een talrijk publiek gespeeld, eischt zwaardere tonen, dan wanneer het in de huiskamer wordt voorgedragen en wordt wederom gewijzigd naar het instrument, dat wordt gebruikt.

En in de beeldende kunst?

Waarlijk, 't moet bevreemding wekken, dat juist dáár wordt vergeten, wat overal elders een ieder gevoelt.

Men schijnt niet te begrijpen, dat wat hier schoon is en kunst, in eene andere omgeving, met andere zeden en gewoonten, ander klimaat en andere materialen geene uiting van kunst meer zijn kan, slechts wordt een slaafsch copieëren van vormen, die geen reden hebben van bestaan.

In het bovenstaande ligt eenigermate de gevolgtrekking voor de hand, dat tot de voortbrenging van kunstwerken niet direct vereischt wordt eene bizondere beschaving, maar dat ieder volk en ieder persoon op zijne wijze zijne ideeën in juiste vormen kan brengen.

Men zou ongeveer op de volgende wijze deze meening kunnen staven. „Niemand zal durven beweren dat de Egyptenaren, de Indiërs, ja zelfs de Grieken en Romeinen ooit dien graad van beschaving, dien trap van geregeld bestuur hebben bereikt, als in de eeuw, waarin wij leven.

Zij waren zeker, vergeleken bij o n z e wetenschap, o n z e toestanden den naam van onbeschaafd wel waardig.

Zij kenden boekdrukkunst, stoom noch telegrafie.

Wat was hun machinewezen, vergeleken bij het onze?

En tot welke hoogte heeft onze industrie het niet gebracht!

Toch zien nog alle eeuwen met bewondering op tot de kunstwerken die zij ons hebben nagelaten; nog altijd zien wij in hen onze meesters in vele takken van het kunstgebied. Denk slechts aan zoovele monumenten van Egypte, Persië, Assyrië, Griekenland, die nog steeds tot ons spreken en getuigenis afleggen van hunne *ware* begrippen der kunst. Weten zelfs velen in onzen tijd van verlichting en beschaving wel iets anders te doen dan de schoone voorbeelden van beeldhouwkunst, ja zelfs de minder schoone, ons uit de puinhoopen van Griekenland geworden, te copieeren en tot model te nemen, aldus hen tot meesters erkennend en blijk gevend van een zeer gering denkbeeld van de eischen der kunst?

't Is wel te betreuren, dat onze vaderlandsche bouwkunst geruimen tijd niet anders gedaan heeft dan een bewijs te leveren voor het gegronde dezer meening.

Vatten wij alles te zamen, dan komen wij terug tot deze gevolgtrekking: *men moet tot het scheppen van kunstwerken ideën hebben, en dat wel goede, en men moet ze weten uit te drukken in goede taal.*

De kunstenaar moet eene grondgedachte hebben,

een doel, waarop hij afgaat en dat hij tracht te bereiken met de juiste en rechte middelen.

Hij mag niets aan het toeval overlaten, maar gaat naar een vast plan te werk.

Hij moet iedere gedachte of behoefte overwegen en den vorm zoeken, die daaraan past. Deze vormen zijn dus de taal, waarmede hij spreekt; zij moeten iets beteekenen en men moet weten, w a t men daarmede zegt.

Helaas! Vooral in dit opzicht gelijkt onze architectuur veel op sommige redenaars van den tegenwoordigen tijd.

Zij houden lange redevoeringen, maar weten niet w a t ze zeggen.

Slechts bedacht op het uiten van eenige schoone phrasen en geleerde termen, waarvan zij niet eens de beteekenis vatten, denken zij hun gehoor te boeien met die uitstalling hunner geleerdheid.

Doch men vergeet, na hen gehoord te hebben, w a t zij hebben gezegd.

't Is natuurlijk; z i j z e l v e n weten niet wat ze willen zeggen; zij zijn er slechts op uit eenige groote woorden te bezigen, zonder bepaald doel.

Zijn in onze bouwkunst de vormen ook altijd eene taal, die rondborstig en duidelijk spreekt?

Weten ook wij altijd, wat wij met die vormen zeggen, wáárvan zij de uitdrukking zijn?

Of zijn zij niet meestal eene uitstalling van quasigeleerdheid, eene opeenstapeling van vormen, die niemand, ook wij zelf niet verstaan?

Voorzeker, ook op velen onzer past het woord van den dichter:

„De kunst te weten wat hij zegt
Bezit die redenaar maar slecht."

En men zou geneigd zijn er ook het slotwoord van toe te voegen:

„Mocht hij de kunst verstaan zijn rede af te breken,
Zoodra hij niets meer heeft te spreken."

Vox.

EEN OORDEEL UIT DEN VREEMDE.

Het Repertorium für Kunstwissenschaft hetwelk geredigeerd wordt door Dr. Janitschek te Weenen en Dr. Woltmann, Professor te Strassburg, geeft in een zijner laatste nummers eenige mededeelingen over de houding der Nederlandsche regeering ten aanzien der kunst. Het kan geen kwaad, dat die mededeelingen ook hier te lande gelezen worden. Zij luiden als volgt:

„Het is bekend dat geen regeering zoo sterk de belangen der kunst verwaarloosd heeft, als de Nederlandsche dit langen tijd deed. Een ommekeer ten goede begon in 1874. In dit jaar stelde de koning een commissie voor de historische en kunstmonumenten in en in het jaar 1875 een bijzondere departementsafdeeling voor kunst. Beide deze instellingen werkten ijverig, om de door de vroegere onverschilligheid der regeering veroorzaakte schade weder goed te maken. De Musea werden gereorganiseerd, nieuwe museum-directeuren werden benoemd, zooals Ph. van der Kellen, aan wien het rijke Prentkabinet te Amsterdam toevertrouwd werd. Er werd een Nederlandsch Museum gesticht, dat voorwerpen van kunstnijverheid uit de Midden-eeuwen en de Renaissance omvat. Tot plaatsing dezer verzameling en van den schilderijenschat en de overige collecties van het Trippenhuis werd een nieuw grootsch museumgebouw te Amsterdam begonnen. Tot aankoop van kunstwerken was jaarlijks eene som van *f* 42.000 bestemd. Eindelijk werd ook voor de monumenten gezorgd, en telken jare werd door de Kamers een krediet van *f* 85,000 voor restauratiewerken toegestaan. Zoo kon men in de verschillende gewesten van het land gedenkteekenen van de oude nationale bouwkunst voor verval bewaren.

De gewichtigste restauratiën betroffen:

1. De Kerk te Stedum, uit de XIIIe eeuw, merkwaardig als type van den primitieven baksteenbouw.
2. de Kerk te Franeker, XVe eeuw;
3. de Stadspoort te Sneek XVIe eeuw;
4. den Dom te Utrecht, XIIIe eeuw;
5. de Cathedraal te Haarlem, XIVe en XVe eeuw;
6. de Cathedraal te Leiden, XVe eeuw;
7. het Stadhuis te Gouda, XVIe eeuw;
8. het Slot Muyden, XIIIe eeuw;
9. de Kerk te Brouwershaven, XIVe eeuw;
10. den Kerktoren te Hulst, XVe eeuw;
11. de Kerk te 's Hertogenbosch, XIIe—XVIe eeuw;
12. de Abdijkerk te Roermond, een Cirterciënserbouw uit het begin der XIIIe eeuw;
13 de Servatiuskerk te Maastricht, XIe—XVe eeuw;
14. den Toren der Johanniskerk te Maastricht, XIVe eeuw.

De ijver, welke de staatsinstellingen betoonden, wekte ook dien der stadsbesturen en der kerken op; overal begon eene levendige werkzaamheid zich te openbaren tot behoud en herstelling van oude bouwwerken. De herstelling der kerken te Zutfen, Zwolle, Kampen, Deventer, van het stadhuis te Nijmegen, van den toren te Zierikzee, een werk der gebroeders Keldermans uit Mechelen, en van menig ander gedenkteeken werd voorbereid. Verder werden ook in verschillende plaatsen kunstvoorwerpen verzameld, ten behoeve van op te richten lokale musea, en zulke musea werden in Gouda, Alkmaar, Hoorn, Rotterdam geopend.

Deze gelukkige kunstbeweging is echter onlangs gestoord geworden. De nieuwe minister van Binnenlandsche Zaken heeft in spijt van het eenstemmig protest der pers en van de leden der Kamer, de commissie voor de monumenten, waarvan de invloed zoo gunstig geweest was, vernietigd en de som tot aankoop van kunstwerken bestemd, op de helft verminderd. Daar de Kamer deze maatregelen niet geduldig kon aanzien, heeft zij geweigerd het regelmatig krediet voor de restauratie van gedenkteekenen in te willigen, totdat de minister omtrent zijn voornemen en denkbeelden nauwkeurige mededeelingen zal hebben gegeven.

De reactie tegen de behartiging der kunstbelangen ontmoet in het land eenstemmige afkeuring, en talrijke verzoekschriften bewijzen, dat de onverschilligheid voor deze belangen, welke vroeger het hollandsche publiek karakteriseerde, niet meer bestaat.

ONKUNDE.

Niettegenstaande al de pogingen, die er aangewend worden, om het ontvoeren onzer kunstschatten te voorkomen, schijnt daaraan, zoolang wij nog slechts

iets belangrijks bezitten, geen eind te zullen komen.

De banken van Bolsward zijn gelukkig behouden, dank zij de flinke houding door de burgers aangenomen; niettemin was dáárvoor een bod gedaan, zooals niet ligt ten tweede male zal gedaan worden. Eere en dank dus aan Bolsward! Dáár heeft men bewezen nog iets te hechten aan 't geen onze vaderen ons nagelaten hebben, ook al moge het geen klinkende munt zijn.

Daartegenover staan de Hoogwouders. Het figuur dat deze maken is minder gelukkig. Zij toch verschacherden de 17 geschilderde vensters uit hun kerk, die zoo niet allen, ten minste de meesten hun geschonken waren door adellijke geslachten, en hun dus geen duit gekost hadden.

Eén omstandigheid bestaat, die iemand er toe brengen kan een geschenk te verkoopen, en dat is gebrek. Ik wil dan ook aannemen, dat Hoogwoud arm, zeer arm is, anders toch zou het zich niet ontdoen van 't belangrijkste, wat het bezit.

Ik wil het daarover niet lastig vallen, wel over de wijze van verkoop.

Waarom toch niet gezorgd, dat die vensters hier te lande bleven? Of wisten zij niet aan wien zich daartoe te wenden? 't Is waar „de commissie van 's Rijks adviseurs was opgeheven", maar toch zal er wel een Hoogwouder zijn, die een courant leest en wel een, die eens in 's Hage geweest is, en daar van een Nederlandsch Museum heeft hooren spreken, dat uitsluitend uit dergelijke zaken bestaat.

Daartoe had de kerkeraad zich moeten wenden en zekerlijk had hij de belangen zijner gemeente daarmede bevorderd.

Maar gedane zaken nemen geen keer.

Niemand behoeft meer naar Hoogwoud te gaan om de fraaie kerkvensters te zien; ze zullen voortaan, het een hier het andere daar, maar altijd over de grenzen moeten gezocht worden.

Een enkel woord van raad aan andere burgerlijke of kerkelijke gemeenten, die zich van het een of ander kunstvoorwerp uit vroegeren tijd wil ontdoen, kan ik niet nalaten hier bij te voegen.

Wendt u in dat geval rechtstreeks tot den Minister van Binnenlandsche Zaken of wel tot den ondergeteekende, Directeur van het genoemd Museum. Treedt met deze in onderhandeling. Het rijk kan natuurlijk niet *alles* aankoopen, maar gij zijt in elk geval verantwoord en zult niet te beschuldigen zijn medegewerkt te hebben, om het vaderland van zijn kunstschatten te berooven.

't Is veelal onbekendheid met het bestaan van zulk een inrichting, die hulp bij de kooplieden doet zoeken; 't is daarom, dat ik aan den Kunstbode de opname dezer regelen verzoek, wier overname in andere bladen mij zeer wenschelijk voorkomt.

's Hage, 20 Juli 1879.

David van der Kellen Jr.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Frankrijk. De beeldhouwwerken voor het Hôtel de Ville te Parijs, waarvan wij onlangs de grootsche plannen vermeldden, worden even grootsch ten uitvoer gebracht. Op geen kosten zal gezien worden. Voor het jaar 1879 is een crediet van 420,600 francs toegestaan, voor het leveren van de 106 eerste standbeelden die den voorgevel zullen versieren. Het geheele aantal zal 365 bedragen, voor 1,191,500 francs, en moet een chronologisch overzicht geven van de geschiedenis van Parijs en zijne beroemdste zonen en dochteren.

— In den franschen salon zijn weer de Elzassers en Lotharingers zeer goed vertegenwoordigd geweest. Niet minder dan 60 kunstenaars uit deze provinciën hadden ingezonden, en onder deze van de meest talentvolle. Uit Lotharingen zijn Gustave Doré, Henner, Ehrmann, Bernier, Ulmann; uit den Elzas Bastien-Lepage, Barillot, Henri Lévy, en Auguste Flameng, benevens vele andere bekende namen.

Engeland. Alma Tadema, onze vroegere landgenoot, heeft weder een groot stuk voleindigd, getiteld: „*De aanroeping van Ceres.*" (Zie Virgilius Eclogae I.) Het is voor de tentoonstelling van Berlijn bestemd en zal het volgend jaar in de Royal Academy te Londen tentoongesteld worden. De voorstelling is deze: De korenvelden op den achtergrond zijn nog groen, en de priesteressen van Ceres verlaten haren tempel om in de velden de komst van den zomer te vieren. In ongeordenden staat komen zij haastig een hollen weg uit, rijk met bloeiende anemonen begroeid; op den voorgrond hebben twee meisjes, de eene blond, met witte bloemen bekransd, de andere met purpere bloemen in de donkere lokken, een kleinen heuvel bereikt, en blijven staan om haar opgeheven tamboerijnen aan te slaan. Achter haar komen, hijgend en roepend, de andere meisjes, met vliegende kleederen en uitgespreide armen; een man aan de rechterzijde komt eene zilveren amphora met wijn aanbieden. Het landschap is zeer eigenaardig en zeer schoon. Een olijfboom vult het midden; tusschen zijne takken door ziet men in een pijnbosch, op verren afstand den tempel der godin, rood en wit. Nog verder, achter de korenvelden, blinkt het witte huis, waarin de priesteressen van Ceres wonen, daarachter verrijzen de bebouwde terrassen der vruchtbare bergen, en boven hen ziet men hier en daar een hoekje van den diep blauwen hemel. Het stuk is minder geleerd antiquarisch, dan de meeste andere van Alma Tadema, er is meer poëzie in te bekennen, zelfs zijn de schoonheid en bevalligheid der twee hoofdfiguren in geen zijner stukken geëvenaard.

ARTIKELEN IN TIJDSCHRIFTEN.

New Quarterly Magazine: The poetic phase in English Art.

Academy 26 July. The mural paintings discovered in the gardens of the Farnesina.

Edinburgh Review. The worthies of Norwich. — The works of Rembrandt. (Naar aanleiding van de werken van Taine, Coquerel fils, Ch. Blanc, Vosmaer, Eug. Fromentin, Haden, Lemcke, Middleton en Morlett; belangrijke studiën.)

Journal des Economistes. Juillet 1879. *Edmond Renaudin.* Statistique du salon de 1879.

Nation 3 Juli 1879. Wood Engraving.

North American Review. Richard Mc. Cormick. Our success at Paris in 1878.

ADVERTENTIËN.

Vient de paraitre:

LA

RENAISSANCE EN FRANCE.

PAR

LÉON PALUSTRE.

ILLUSTRATIONS SOUS LA DIRECTION DE

EUGÈNE SADOUX.

CET OUVRAGE FORMERA, TROIS MAGNIFIQUES VOLUMES IN FOLIO DEMI-COLOMBIER.

La première livraison, qui est en vente, contient 5 grandes planches hors texte et 13 planches dans la texte. Toutes ces planches sont gravées à l'eau-forte et celles dans le texte sont imprimées directement sur le papier de l'ouvrage, et non sur chine encollé après tirage. Cette difficulté vaincue donne un grand prix à ces volumes, dont la partie typographique est traitée avec le plus haut luxe. Chaque livraison sera aussi richement illustrée, le nombre des planches devant être en proportion de l'importance du texte.

PRIX DE LA PREMIÈRE LIVRAISON

FLANDRE — ARTOIS — PICARDIE

UN FASCICULE, BROCHÉ, IMPRIMÉ SUR PAPIER VÉLIN FORT.

Comprenant 56 pages in-folio et 18 planches à l'eau-forte . . . . ***25*** francs

On souscripe chez Mr. W. C. DE GRAAFF, libraire à Harlem.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen*.

Chemisch Technische Fabriek.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

De Ruine van Brederode,

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

Met 2 Houtgravuren en 1 Photolithografie.

Prijs ***f 0.50***.

LOTEN

voor de loterij van Schilderijen, en Aquarellen,

TE HOUDEN DOOR HET BESTUUR VAN DE VEREENIGING:

„LITHOGRAPHIA" te Haarlem,

zijn ***à één gulden*** het lot te bekomen bij den Boekhandelaar W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs ***f 0.50***

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franco per post .... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1 - 6 regels .... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer .... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.		Grootere letters naar plaatsruimte.

ONZE MONUMENTEN.

3. GROOTE OF ST. LAURENTIUS-KERK TE ROTTERDAM.

Het is opmerkelijk dat de op bladz. 157 van dit weekblad afgedrukte twee opschriften betreffende den bouw van den chooromgang en van het choor dezer kerk in 1488 en 1491, tot nog toe zoo weinig de aandacht getrokken hebben. In den *Tegenwoordigen Staat der Ver. Nederlanden* wordt gezegd, dat volgens „oude aanteekeningen" de grondslagen der kerk in 1412 en 1413 gelegd werden, en dat men eerst in 1424 op nieuw de handen aan het werk sloeg; dat volgens andere aanteekeningen op 8 Sept. 1472 de eerste steen van het gebouw gelegd werd; eindelijk dat het zeker is, dat de choortrans in 1488 en het choor in 1491 geheid werden. *Van der Aa*, die *van Reijn's geschiedkundige beschrijving der stad Rotterdam* (1832) naschreef, gelijk deze *Kortebrant* copieërde, verhaalt, dat de kerk in 1436 voltooid werd, en maakt van de twee chooropschriften geenerlei melding. Een bewijs dat het nuttig is van zulke opschriften aanteekening te houden.

Daarom deelen wij hieronder ook het onuitgegeven opschrift mede, hetwelk betrekking heeft op den grooten toren. Het is in verheven werk gebeiteld op een rooden zandsteen, thans vrij beschadigd en uitgesleten liggende op den vloer der kerk ten Noorden van den toren. Wellicht is deze steen oorspronkelijk een grafzerk of de deksel van een lijkkist geweest; in de XIe en XIIe eeuwen werd veelal roode zandsteen voor sarcofagen gebezigd, gelijk enkele in Holland en Friesland bewaarde overblijfselen aantoonen. In de Rotterdamsche kerk wordt geen andere roode zandsteen aangetroffen.

Het opschrift luidt:

ANO. MCCCC EN XL..
OP ASSENCIONS AVEN(T)
BEGON MEN TE DELVE
DAT FONDAMENT VAN
DÈSEN TOORN
OP SINT JAN BABTIS
TEN AVONT DAER
AN WORDEN DE EER
STEN PAEL IN GEHEIT

EN DES DINSDAECHS
NAE ALDERHEILIGE
SO WORDEN DIE EER
STEN STEEN GELEID
DESE KERCKMEESTERS
WAREN OP DIE (TIJD)
ARENT DE COCK
DIRCK ARENT
BOUDEWIJN . . .

De laatste letters van het in dit opschrift voorkomend jaartal zijn uitgesleten; hoogst waarschijnlijk moet er gestaan hebben 1449.

Omtrent de in de Rotterdamsche opschriften genoemde personen vindt men eenige bijzonderheden in de oude Regeeringslijsten, waaruit volgt dat in de XVe eeuw de kerkmeesters uit de aanzienlijkste burgers getrokken werden.

Van de kerkmeesters die in 1449 den toren deden fundeeren, komt alleen Arent de Cock niet op de Regeeringslijsten voor. Doch Dirck Arent vindt men in 1440 als Burgemeester en in 1443 als Schepen; Fijck van Hove Jansz. Boudewijn bekleedde het ambt van Burgemeester van 1431 tot 1439 en in 1443.

De Kerkmeesters die den choortrans in 1488 begonnen waren:

a. Willem Biscop Pietersz, die in 1486 en 1487 Schepen, en in 1500—1502, in 1505—1506, in 1514, 1517 en 1519 Burgemeester was;
b. Aert Kerstez, die in 1471, 1478 en 1487 Schepen was, en 1478 Burgemeester werd;
c. Jan van Veen Jansz. die in 1478 en 1490 Schepen en in 1491, 1496 tot 1499 en 1505 Burgemeester was.

De eerste en de laatste waren nog Kerkmeesters toen in 1491 op den door de fundeering van den trans bevestigden grond een aanvang werd gemaakt met het heijen van het choor zelf. Vermoedelijk was Aert Kerstez destijds overleden. Althans hij was vervangen door Reier Jansz. van der Horst, die in 1471 en 1476 Schepen, en in 1483, 1490, 1492, 1493, 1498, 1504, 1511 en 1522 Burgemeester was. 1)

Uit al het bovenstaande volgt, dat alsnog een nader onderzoek behoort te worden ingesteld omtrent de juiste stichtingsjaren van het omvangrijke Rotterdamsche monument; immers alleen aangaande het choor, den trans en den toren bezitten wij volkomen vertrouwbare dagteekeningen. Wat de overige uitgebreide gedeelten der kerk en de kapellen aangaat, heeft men die zekerheid nog niet. Wellicht kan het kerkarchief licht verspreiden of kan een nauwkeurig onderzoek van den stijl en de ornementatie van elk onderdeel tot nieuwe inzichten leiden; dan eerst zal blijken waarop de tot nog toe voor het geheele gebouw aangenomen dagteekeningen van 1412, 1424 en 1436 betrekking hebben.

Ten slotte kunnen wij vermelden, dat van de in een vorig nummer van dit weekblad besproken kapiteelen gipsafgietsels genomen, en van het muurschilderwerk teekeningen vervaardigd zijn.

Deze muurschildering bevindt zich tegen den Oostelijken muur van de 4e Zuidelijke Kapel (van het Westen gerekend), welke Kapel oorspronkelijk behoorde aan het Barbiersgild, dat er den 21 December 1521 een vicary stichtte, welke den 1 Januarij 1522 door den bisschop van Utrecht Philips van Bourgondië werd bevestigd. Het altaar vroeger tegen dien muur geplaatst, was dan ook gewijd aan de Heiligen Cosmas en Damianus, de patronen van dit Gilde. Cosmas en Damianus waren twee broeders, die om hun Christelijk geloof vervolgd werden en in de eerste jaren der IVe eeuw den marteldood in Cilicie stierven; zij beoefende de heelkunde en deden dit niet uit winstbejag maar uit menschlievendheid; „de Sonde van giericheyt — zegt een oud schrijver — is haer vrempt geweest, wantse de crancken om die liefde Godts ende niet om 't gelt en dienden, maer leefden zeer armelijck." Van daar dat zij allerwege voorkomen als de patronen van de Heelmeesters en van de Barbiers, die tijdens de mode van het „Saignare, purgare etc." de eigenlijke Chirurgen onzer voorouders waren. 1)

Toen de Rotterdamsche Kerk in 1572 aan de Hervormden overging, bleef het Barbiersgilde aan zijne Kapel gehecht. Wel werd het altaar weggebroken, doch men had destijds te veel smaak en kunstzin om een naakten witten muur te dulden. Het gilde besloot dan ook ter plaatse waar vroeger het altaar stond, een groote muurschildering te doen aanbrengen, welke thans teruggevonden is. De Heiligen mochten niet meer het onderwerp van dit kunstwerk zijn; toch wilden èn de godsdienstzin die destijds algemeen was, en de plaats waar het schilderwerk zou prijken, dat dit laatste een godsdienstig karakter droeg. Men besloot daarom in sierlijke letters het verhaal van den barmhartigen Samaritaan in een rijke omlijsting op den muur neêr te schrijven; daarin toch is sprake van het heelen van wonden en het medelijdend verzorgen van een kranke [2]). De historie van den Samaritaan werd overigens ook bij andere gelegenheden aangewend als sprekend symbool van het gilde; men vindt die geschilderd op de Gildekist welke thans nog in het archief van Rotterdam staat. De scherpzinnig door de Gilde gekozen tekst is als volgt op den muur der kerk voor den dag gekomen:

Lucas int X cap.
Jesus sprack segghende: het
was een mensche, die ghinck van
Jerusalem neder na Jericho, ē viel
onder die moordenaers die toghen hem
syn clederen uit, ē sloeghen hem ende
ghinghē daer van, ē lieten hem half
doot ligghen. Ende het geschiede, dat
een priester desen selven wech door
reysde, ende doen hij hem sach, ghinck
hij voorby. Dies ghelyck een Levijdt
doen hy quam by de stede, en sach hem
ghinck hy oock voorby: Ende doen
reysde daer een samaritaen, ende

1) Wij zijn deze bijzonderheden verschuldigd aan den Heer Obreen, Adjunct-Archivaris van Rotterdam.

1) Het zilveren Gildezegel uit het laatst der XVIe eeuw stelt voor het stadswapen, vastgehouden door een arts en een heelmeester-barbier in het costuum van den tijd; het wordt bewaard bij de overige stadszegels in het archief van Rotterdam.

2) Zoo vindt men ook op het fraaije Gildebord der Schippers dat in de St. Laurenskerk te Alkmaar hangt, allerlei bijbelteksten, die van de Schipperij gewag maken, te beginnen met de historie van Noachs Arke.

quam by de ſtede, en doen hi hem
ſach, lametierde hem ſynder, Ende
ginck tot hem en̄ verbant hem ſijne
wonde, en̄ goot daer in olie en̄ wijn
en̄ leyde hem op ſyn beeſte, en̄ voerde
hem in de herberge, en̄ ſloegh ſyns
gade: Des anderē daechs reyſde (hij)
wech, en̄ tooch uit twee penninghē
en̄ gaffe dē waert, en̄ hy ſeide tot
hem: Slaet ſyns gade, en̄ ſo wat ghy
meer uit legt, dyt will ick betalē als ick
wed' come: Welck dunct u van deſē driē
de naeſte te weſē, die, die onder de moor
denarē gevallē was: Hi ſeyde: Die barm
hertichꝰ aen hem dede: Doe ſeyde Jeſus tot hem
So gaet heen ende doet des ghelyckx.

Is deze tekst blijkbaar ouder dan de Synodale Bijbelvertaling, van 1636, de fraai geteekende omlijsting verraadt den stijl van de eerste jaren der XVIIe eeuw, en herinnert aan de cierlijke decoratiën van Vredeman de Vries. Zij is gevormd door een eereboog, gevat in een Jonische orde, en geplaatst op een breed lijstwerk. Op het hoofdgestel staat een grillig gekrulde bekrooning versierd met drie vazen waarin rozen geplaatst zijn. Een rijk „lambrequin" en twee kraagstukken in den vorm van vrouwenhoofden versieren het beneden-lijstwerk. De attributen van het gilde zijn op verschillende plaatsen aangebracht: aan wêerszijde hangen drie scheer- of aderlatingsbekkens, aan een uitstekende stang; aan den onderkant ziet men kam en scharen aan een nederhangend lint bevestigd.

Het geheel is zeer goed uitgevoerd, en is ook merkwaardig als een bewijs van den afkeer dien men in de XVIIIe eeuw voor naakte kerkwanden gevoelde.

Te betreuren is het, dat men geen aandacht geschonken heeft aan de vroeger ook in de andere kapellen onder de kalk te voorschijn gekomen schilderingen.

4. De oudheden van Bolsward.

De Choorbanken van Bolsward, waarover Nummer 15 van den Kunstbode handelde, trekken thans de algemeene aandacht. Zij zijn nu gephotographeerd, in teekening gebracht en in gips afgegoten. Buitendien heeft het kerkbestuur besloten deze merkwaardige banken behoorlijk in orde te brengen door de losgemaakte stukken weder ter aangewezen plaatse te bevestigen. Een tweede stel banken eindelijk, hetwelk in de Kleine of Broeren-kerk staat, en tot de bovengenoemde behoort, zal gezuiverd worden van de verfkorst, waaronder het fijne beeldhouwwerk verborgen is.

Men spreekt thans te Bolsward van een handeling, welke een vijftal jaren geleden zou hebben plaats gehad, en die — indien het feit waar is — een gruwelijk wandalisme zou moeten heeten. Het Weeshuis zou namelijk in het bezit geweest zijn van een paar overoude zilveren muiltjes, naar men wil uit de XIIIe eeuw; deze muiltjes zou men in de smeltkroes geworpen hebben, om daarvan wijnbekers of avondmaalbekers te vervaardigen! Is het feit waar, dan mag men zich verbazen over de onnoozelheid van hen die het bedreven. Begrepen zij dan niet, dat de oudheidkundige waarde van deze voorwerpen verscheidene malen grooter was dan hun zilverwaarde, en dat er veel voordeeliger middelen bestonden om bekers te bekomen dan het versmelten van kostbare gedenkstukken, waarvoor elk museum, elk verzamelaar gaarne het zilvergewicht tienvoudig in klinkende munt zou willen geven!

5. De nieuwe Doelen (thans Rechtbank) te 's Gravenhage.

Ieder kent het fraaie gebouw, hetwelk op den hoek van den Korten Vijverberg staat, en dat door de gemeente aan het Rijk verhuurd is ten behoeve der Rechtbank. Dit gebouw oorspronkelijk voor de Haagsche Schutterij bestemd werd gesticht in 1634—1636, bijna gelijktijdig met het op 100 Meter afstands liggende Mauritshuis en nagenoeg in denzelfden stijl. Gelukkiger dan dit laatste monument, ontsnapte de Rechtbank aan de cementwoede der laatste tijden; de baksteenen van den gevel vertoonen nog steeds hun warmbruine kleur. Doch aan de verfkwast schijnen alle die gedeelten welke uit natuurlijken steen zijn opgetrokken, als het basement, de pilasters, het hoofdgestel, het fronton met beeldhouwwerk enz, onveranderlijk overgeleverd te blijven. Men is thans bezig geweest voor de twaalfde maal in één eeuw al dit steenwerk, waaraan de natuur een genuanceerde grauwgele tint gaf, te oversmeeren met olieverf; sommige stukken met gele verf, andere met grauwe. Waarom dit gedeelte geel, en dat andere grauw gemaakt werd, is raadselachtig; de steen toch is overal van dezelfde soort. De verklaring zal wel eenvoudig opgesloten liggen in de fantazie van den verver.

Wel zoo belangrijk is de vraag, waarom in plaats van om de zes of zeven jaren veel geld weg te werpen aan het oververven van dit monument, men niet liever de bewerking onderneemt, onlangs aan het in de nabijheid gelegen Mauritshuis volbracht, hetwelk van alle verf bevrijd werd. En de Kunst en de gemeente-financien zouden zich daarbij wel bevinden.

6. De groote of St. Michaëlskerk te Zwolle.

Men is bezig dit fraaie gebouw inwendig te witten; deze bewerking welke men in vele steden nog steeds houdt voor het eenige aangewezen middel om een kerkgebouw „in behoorlijken staat" te brengen, zou geen vermelding verdienen, indien niet dit witten gepaard ging met iets, dat wij „*zwarten*" zouden willen noemen. Men verft of teert tegelijkertijd al de muren en pilaren tot op manshoogte pikzwart!

Men zou inderdaad verstandiger handelen, indien men het aan dit afzichtelijk werk vermorste geld aanwendde tot het zuiveren van het fraaie choorhek, hetwelk met de beste van Nederland op één lijn kan worden gesteld. Het bestaat uit cierlijke koperen balusters, gevat in een zeer goed bewerkt en van smaakvol lijst- en snijwerk voorzien eikenhouten hekwerk. De balusters zijn ongeschonden; het houtwerk daarentegen is in de meest onzinnige marmerkleuren geverfd. Aan dien gruwel heeft het tegenwoordige geslacht geenerlei schuld; maar op dit geslacht rust de verplichting de schade te herstellen. Eerst dan zal men ontwaren hoe fraai, hoe bevallig het Zwolsche choorhek werkelijk mag heeten.

7. De hoofdwacht te Zwolle.

Zwolle bezit verschillende merkwaardige gebouwen in den Hollandschen Renaissancestijl. Onder deze munten uit, vooreerst een gevel van 1571 aan het uiteinde der Sassenstraat naast de Waalsche kerk, welke gevel erbarmelijk met cement en verf van allerlei kleur bezoedeld is, doch desniettemin de aandacht ten volle verdient; vervolgens de tegen den Noordelijken muur van de Groote Kerk in 1614 aangebouwde Hoofdwacht. Het hooge dak van dit karaktervol monument verkeerde in een bijzonder slechten toestand. Thans wordt het geheel vernieuwd. Het zou aanbeveling verdienen den fraaien gevel te zuiveren van de verf- en de cementlagen, die hem thans tot een vuil-witte massa vervormen, terwijl de gevel inderdaad is samengesteld uit lagen baksteen en zandsteen; een aangrenzend nog niet beplakt huis kan doen zien, hoe levendig de kleuren van de Hoofdwacht weder zouden kunnen worden. Het is te wenschen dat men aan dit gebouw een goede bestemming geve. Wellicht zou het als telegraafkantoor vele voordeelen aanbieden, welke de tegenwoordige lokalen niet leveren.

8. De Ned.-Herv. Kerk te Middelstum.

Op bladz. 159 hebben wij de chronijk medegedeeld welke op een in de kerk bewaard bord geschreven is. Een ander eenigzins uitvoeriger geschiedverhaal is thans onder de kalklaag tegen den noordelijken muur van het choor ontdekt. Ongelukkig schijnt men in later tijd daarover heên geschilderd te hebben, zoodat alleen de aanhef thans gelezen kan worden. Deze tweede kronijk is van den volgenden inhoud:

Anno Dni 14.7 heft die Hochedele Ernf. vnde Gestrenge Heer Onko van Ewsvm, Ridder van Cipren, Heer tho Ewsum, Middelsum, Thornwer vnde Engewerde, Hovelinck, thor Ehren Godes defe Kerke unde Pastorat mit der Begudinge vpgebowet, do was Pastor

Dns Egbertus ab Onsta.

Anno 1545 hebben de Hoched. Ernf. vnde Gestr. Herrn Hiddo vnde (Joh) an van Ewsvm bekostiget dat Orgell, mit Renten, do was Pastor

Dns Johannes Mensema.

Anno Dni 1568 wordt grodt Krich in lant vnde worden verdoruen A ... vnde lueden, deefe Kerke unde derē mer, do was Pastor

Dns Gerhardus Werningius, Reinanus Westph.

Anno Dni 1570 an Allerheiligen dage, do was hir so eine groete geweldige Waterfloedt dat de Menschen vnde Beesten verdron ... de huesen dreven wech und dat water stondt an deesen Kerckhoff.

Het grafschrift op den gedenksteen die met de aanbidding der drie Koningen prijkt, luidt als volgt (de verkortingen aangevuld):

Respice qui transis domini Egberti Onsta Sepulcrum
Pastor qui proprins noster et ipse bonus
debilis et senior hanc curam sponte resiggnans,
huic prebendatus virginis are obyt
mille quadringentos post sex et septuaginta
annos. Bernardi plebs sacra quando colit. 1)

Onder de andere grafsteenen verdienen de navolgende vermeld te worden:

a. in het choor ligt een zerk, waarop een op een sarcofaag liggend lijk is afgebeeld vergezeld van twee engeltjes; daarboven een cartouche met dit opschrift:

Fvi, non sum. Es non eris
Post Tenebras spero
Lucem.

Er onder:

Introitus sepulchri.

De steen bedekt den ingang van een grafkelder, vermoedelijk dien der familie Lewe van Middelstum.

b. de grafsteen van den predikant Hermannus Treccius; randschrift:

Ao. 1645 23 Mai obiit venerabilis et doctissimus vir Dns. Hermannus Treccius hüivs ecclesiae pastor, aetatis suae 77, cuius anima requiescat in pace.

Op den steen twee wapens 1°. *parti*, in het 1e. met 2 boven elkaar geplaatste kruisjes, in het 2e. een dwarsbalk beladen met 2 zespuntige sterren. 2°. *parti*, in het 1e. een gekroonde zalmstaart, in het 2e. zes munten (3 en 3). Opschrift:

Anno 1645 den 24 Apr. is in den
Heere gerustet de doegentsa
me Elisabeth Hoet out 74 Godt
verleene haer eene zalige
operstandige.

c. de grafsteen van den predikant Johannes Munten. Het wapen vertoont een ossenkop vergezeld van 3 zespuntige sterren (2 en 1) opschrift:

Anno 1689 den 25 februarij
is zeer godtsalichlijk in
Christo ontslaepen in het
64 jaer synes ouderdoms
den Eerwaerden etc heer
Johannes Munten in syn
levent getrouw Predicant
Eerst tot Losdorp Byna 18
Jaeren en daerna alhier
tot Middelstum en Toorn
weert 22 jaeren.

d. de grafsteen van diens vrouw; wapen: een dwarsvergezeld balk van drie papaverbollen (2 en 1); Opschrift:

Anno 1695 den 17 Mayes
is vrow Henrica Hordinck
Weduwe van D°. Johannes
Munten in syn leven Pre
dicant tot Middelstum in
den heere gerust [2]).

---

1) Dat is: Gij die voorbijgaat aanschouw het graf van heer Egbert Onsta eens onzen eigen en goeden herder. Zwak en oud geworden legde hij vrijwillig zijn herdersambt neèr, en overleed als provenier bij dit altaar der H. Maagd, in het jaar 1476 op den dag, dat het volk het feest viert van den H. Bernardus.

2) Er komt ook een grafsteen voor van eene Jufvrouw Aurelya Munten die 20 Nov. 1677 overleed.

e. de grafsteen van den organist Zitsema; wapen: twee tegen een boom klimmende bokken; opschrift:

Ao. 1689 den 12 Februaris
is de achtb. Mr. Wicher
Peters Zitsema org. en
klockenspeelder tot Mid-
delstum olt 69 Jaren
godtzalichl in den heer
ontslaepen.

f. de grafsteen van een ander organist.

Ao. 1690 den. . .
Achtb. mr. Tidd. . .
sema org. en K(lockenspeel)
der tot Middelstum
In den heere ont(slaapen).

g. een grafsteen waaruit de naam van een organist blijkt.

Anno 1692 den. . . .
de deugtsame Grietyen Geerts
huisvrou van Mr. Egbert Besuinck
orgen. tot Middelstum, In den
Heere ontslapen, verwachtende een
zalige opstandinge door Jesum Christum.

Op een fraaie eikenhouten bank treft men te midden van een rijk gebeeldhouwde bekroning, het wapen van Lewe van Middelstum aan, geëcarteleerd met dat van Clant, en hebbende als dekschild, het wapen der heerlijkheid Middelstum (St. Hippolytus.)

Wij kunnen nog melden, dat het tafereel van het Laatste Oordeel hetwelk kort geleden voor den dag kwam, hoe fraai bewerkt ook, niet voor de witkwast bewaard is gebleven. Terwijl dit schilderwerk overgewit werd, zijn andere schilderingen in het koor ontdekt; daaronder treft men, naar het schijnt, een fraaie Christusfiguur aan.

DE VERZAMELING ISENDOORN A BLOIS.

Dezer dagen heeft, onder leiding der Heeren Roos te Amsterdam de verkooping plaats gehad van de Kunstverzamelingen van wijlen Baron van Isendoorn a Blois van Cannenburg.

De schilderijen waren niet talrijk noch, wat het meerendeel betreft, buitengewoon. Het beste stuk was een op hout geschilderde vleugel uit het begin der XVIe eeuw, van de hand van een Hollandschen meester. Het stuk stelt de aanbidding der 3 Koningen voor. Op den voorgrond de H. Maagd met het Kind, en twee Koningen (niet geestelijken zooals de catalogus zegt) van welke een een beker draagt waarop *Ave Regina* te lezen is; achter hen de 3e koning, dien de catalogus een Ethiopiër noemt. De H. Maagd zit vóór een portiek, waarop verschillende allegorische voorstellingen in bas-relief geschilderd zijn; de eene is een vrouw, of engel, die een knielend man wijst naar een in de wolken verschijnenden Christus; de andere is Pharao's opperschenker met de voeten in een blok gesloten, en uit wiens lichaam een druivenrank schijnt op te groeijen; de derde is Koning David wien vreemde vorsten komen bezoeken; de vierde eindelijk is de bekende boom van Jesse.

Deze zeldzame, goed geschilderde, goed bewaarde schilderij bereikte: den prijs van *f* 2000.—

Een binnenhuis gemerkt *K. Deelt* (de catalogus schrijft *Beelt*) ging *f* 200.—; een zeegevecht tusschen een hollandsch schip en spaansche galeien, gemerkt *C. Bol*, *f* 18.50; een goed binnenboerenhuis van G. Brekelenkamp, gemerkt Q. B. 1664, werd betaald met *f* 142.—; een rust in Egypte, geteekend J. Brueghel, met een bloemenkrans in de manier van Seghers, *f* 60.—; aan A. Cuyp was een goed vruchtenstuk toegeschreven, *f* 325.—; deze attributie was wellicht te verdedigen; geheel verwerpelijk daarentegen was de benaming van F. Hals, toegekend aan een zeer middelmatige schilderij, die *f* 42.— gold; een vrij goed vioolspeler, toegeschreven aan J. Heemskerk, *f* 101.—; een prachtige bloemenkrans, geteekend J.v. Huysum, *f* 40.—; een zeer fijn landschap (ruïnen van een kasteel), sober van kleur, in de manier van Molijn, *f* 50.—; een ander fijn geschilderd stuk, officieren aan een dambord en een dame met een guitaar, was gesteld op naam van L. Palamedez, ofschoon het duidelijk den naam droeg van Laurence Neter 1631. *f* 41.—

Van deze schilderes, die uitmuntte in de keurige, afgewerkte behandeling van satijnen stoffen en kanten kragen zijn weinig voortbrengselen bekend. Een „conversation galante" werd 12 April 1878 in het hôtel Drouot te Parijs verkocht; een ander dergelijk stuk met het jaartal 1635, zagen wij bij Jhr. Mr. Victor de Stuers te s' Gravenhage. Noch Immerzeel, noch Kramm noemen haar naam, en vermoedelijk zijn veel van haar schilderijen onder dien van Palamedez bekend.

De catalogus had aan Salomon Ruysdael een keurig landschap toegeschreven dat duidelijk de handteekening van *Jacob van Ruysdael* droeg, en overigens ook zonder dat als een werk van den grooten Haarlemschen meester moest herkend worden, *f* 930.—.

Een goed stuk geteekend *J. Toornvliet* *f* 70.—; twee schilderijen zonder grond aan G. Vinckenbooms toegeschreven *f* 48 en *f* 29; een Roeland de Vries (geteekend *R. Vries.*) *f* 210.—.

Er waren verder eenige portretten, afkomstig zoowel van het geslacht Isendoorn als van dat van Renesse, waarmede het eerste door aanhuwelijking verwant was.

De oudste waren twee portretten met olieverf op papier geschilderd, kennelijk uit het begin der XVIe eeuw. De man draagt de ketting van het Gulden Vlies, en in de hand den palmtak, welke aantoont dat hij het Heilige Land heeft bezocht. Deze deftige persoon is blijkens het wapenschild een graaf van Renesse. Zijn vrouw, die een rozenkrans houdt, is een gravin van Egmont. Haar wapen is geëcarteleerd met dat van Arkel en draagt het schild der hertogen van Gelder als „surtout".

Twee andere portretten, aan A. Mijtens toegeschreven, geven ons de beeldtenis te zien van graaf Maximiliaan van Renesse, die in de XVIIe eeuw geleefd heeft en van zijn eerste vrouw Magdalena Sophia van Wassenaer. De costumes en gebaren dezer twee figuren zijn geheel in den vrij dwazen smaak, die omstreeks 1650 in de mode was: hij draagt een Romeinsche kleeding; zij is voorgesteld als Venus met een laag uitgesneden vuurroode japon. Zij wijst met een zegevierenden blik op een hart dat zij met een pijl doorboord heeft. Sceptici die de auctie bijwoonden, waren van oordeel dat de dame niet mooi genoeg was geweest

om zich de openlijke vertooning van haren triumf op doek te mogen veroorlooven. *f* 58.—.

J. Weenix had er een goed dames portret, getooid in het costuum van Diana; het gold *f* 41.—.

Een andere dame had zich op kleine schaal als Diana laten schilderen met een speer in de hand en een negertje naast haar. Het stuk wordt door den catalogus aan Mytens gegeven, ofschoon het geteekend is *Tielius P.* 1685. *f* 21.—.

Van denzelfden Tielius zullen wel drie andere portretjes zijn van geharnaste heeren in de manier van Terburg geschilderd; een dezer personaadjes was blijkens zijn kruis lid der Duitsche orde.

Een fraai portret van een Jongeling. (A°. 1615 Aetatis Suae 14.) is gemerkt met 2 wapenschilden, waarvan het eerste de blazoenen vertoont van Isendoorn à Blois van Stommil; het andere die van Voorst en Arnhem.

Uit denzelfden tijd is een ander portret, misschien de vader van dezen jongeling voorstellende; de man draagt een zwaren gouden ketting en een rijk versierden degen. *f* 5.—

Zeer bevallig is een kinderportret, voorstellende Jonker *Jan van der Aa, out 2 jaer*, spelende met een hondje: het stuk is kennelijk van Moreelse. Ongelukig ontbreekt een paneel er aan.

Eindelijk was er nog een portret van een geharnast veldheer, waarin sommigen Maarten van Rossum meenden te zien, echter zonder aannemelijke redenen.

De verzameling teekeningen bevatte zeer veel goede stukken.

J. Asselijn: de Thermen van Diocletiaan *f* 6.—; *H. van Averkamp:* een dorpsgezicht gemerkt met het monogram, *f* 26.—; van denzelfden een riviergezicht *f* 100.—; *H. Bary*: 1564; een damesportret *Aet* 68: *f* 31.—; *van Battem*: Stadsgezicht, *f* 191.—; *J. Beerestraten*: een haven, *f* 17.—; het kasteel Kostverloren *f* 50.—; *G. Berkheiden:* het Valkhof te Nijmegen *f* 13.—; *B. Breenbergh:* het Manna (gemerkt BB. *f.* 1647) *f* 8.—; *P. Brueghel:* Twee dorpsgezichten met de pen, *f* 25.—; Fluweelen *Brueghel:* Landschap *f* 41.—; *J. de Bisschop:* Landschap *f* 17.—; *F. Bol:* Agar en Abraham *f* 47.—; *Andries Both:* Drinkende boeren, tusschen welke de dood verschijnt, met het opschrift: *Lat ons vrij drincken, plengen en storten; al mindert ons goet, ons dagen die korten*, *f* 31.—; *van Borsum:* Landschap (geteekend *v. Borsum*) *f* 16.—; een ander, geteekend *A. Borssom*, *f* 46.—; een derde, zijnde een ruïne geteekend *Anthony van Borssom*, *f* 130.—; *W. Buitenwech:* een zeer merkwaardig gezicht op het stadhouderlijk kwartier van Prins Maurits te 's Gravenhage, vóór dat het verbouwd was in den tegenwoordigen vorm, *f* 105.—; van denzelfden de teekening der „Verliefden" die door *de Hond* gegraveerd is, *f* 21.—; een landschap van *A. Cuyp* of van *Hercules Seghers*, *f* 230.—; zes gezichten op de kasteelen van Egmont en van Purmerend door Cuyp, *f* 87.—; *Doomer:* het kasteel Kleef *f* 37,—; de wal te Utrecht, *f* 16.—; *E. van Drielst:* de ruïne van de Haar, *f* 21.—; een fraai zittend boertje van C. Dusart, *f* 61.—; twee ten onrechte aan *A. van Dijck* toegeschreven portretten *f* 23.—; *G. van den Eeckhout:* Bijbelsch tafereel *f* 20.—; *A. van Everdingen*, *f* 30-50.—; Een Venus en Cupido, die veeleer van *de Baen* dan van *Flinck* is, *f* 5.—; *Genoels*, Italiaansch landschap: *f* 5.—; *Van Goijen*, landschappen van 1627 en 1651 tot 1653, *f* 15-86.—; *H. Goltzius*, een mansportret (H. G. 1596) volgens een later opschrift de beeltenis van Johan Dideringh; versleten *f* 51.—; *J. de Grave*, een goed gezicht *tot Bergen op Zoom* de $\frac{2}{11}$ 1671, *f* 21.—; een ander *int klooster van S. Jan de Latraen tot Parijs* 1668, *f* 31—; *Greuze:* Schets van zijn Bénédiction paternelle *f* 14.—; *Griffier*, Rijngezicht (R. G. 1719) *f* 9.—; *J. van der Hagen*, *f* 6.—; *D. Hals*, Zittend figuurtje *f* 20.—; *B. van der Helst(?)* portret van Mr. de Liancourt, *f* 180.—; *J. van Huysum*, Landschap (1726) *f* 31.—; *J. van Kessel*, een fraai gezicht op den Haarlemschen Sint Bavo, *f* 30.—; *Ph. Koninck*, Gezicht op Ravenstein, *f* 141.—; *Ph. Koninck*, een landschap, *f* 60.—; *L. van der Koogen*, Manshoofd (L. v. C. 1651), *f* 20.—; *Lastman*, Bijbelsch tafereel *f* 42.—; *D. Langendijk*, *f* 16.—; *P. J. de Lauterbourg*, Aanval van roovers (1773) zeer goed *f* 8.—; *J. Lievenz*, Een prachtig dorpsgezicht met een legertrein, *f* 20.—; *J. Lingelbach*, Havengezicht *f* 5.—; *J. Matham*, Borstbeeld man *f* 7.50; *J. Matham*, een zeer fraai medaillon met borstbeeld van Diana (1602) *f* 40.—; *J. de Moucheron*, *f* 50.—; *P. Molijn*, Landschappen van 1654 en 1655, *f* 44.—; *H. Nauwings*, Ruïnen, *f* 60.—; *A. van der Neer*, *f* 40.—; *Th. Wijck*, een boeren hofstede gemerkt: *Thoomas Wijck, gemaeckt int jaar* 1645, *f* 80.—; *Percelles*, Riviergezicht (I. P.) *f* 8.—; *B. Peters*, Stads wallen, *f* 60.—; *Potter*, Zeer goed veestuk, gemerkt *Paulus Potter f* 1648, uit de verzameling van der Mark, *f* 400.—; *Rembrandt*, Petrus door een engel uit de gevangenis verlost. De apostel zittende keert zich om naar een boven hem zwevenden engel; alleen het hoofd van Petrus en de Engel zijn in het volle licht; krachtige schets met de pen en Sepia, *f* 105.—; Een andere teekening voorstellende het vertrek van Agar en Israël is minder zeker aan den grooten meester toe te schrijven, *f* 21.—; van *Rembrandt* kan nog zijn een gezicht op het kasteel Honingen, *f* 80.—; Een fraaije *Roghman*: het kasteel Zwieten, *f* 30.—; een dito op het Slot Abcoude, *f* 30.—; een ander op Matenesse, *f* 55.—; nog drie landschappen, *f* 23-40.—; *J. H. Roos*, Veestuk *f* 105.—; Een goed landschap van *J. Ruijsdael f* 81.—; *G. Sadler F in Roma* A°. 93, Een romantafereel *f* 12.—; *H. Saftleven*, een belegering (1650) *f* 20.—; *H. Saftleven*, een walgezicht te Utrecht, waarachter geschreven staat: *Dit op dander syde, getekent van Herman Saftleven in Zwarttewaterspoortie*, 1672, *f* 11.—; *Herman Saftleven*, Twee boerenstudien *f* 63.—; Een versleten teekening van *P. van Slingelandt*, *f* 40.—; *F. Snijders*, jacht, *f* 11.—; honden, *f* 5.—; *Spranger*, De bruiloft van Peleus, waarin eenige figuren voorkomen, geheel gelijk aan die van de bruiloft van C. Cornelis van Haarlem in het Mauritshuis, *f* 19.—; *Stork*, *f* 11.—; *H. van Swanevelt*, *f* 11.—; Een prachtige krijtteekening van *N. Maes*, ten onrechte toegeschreven aan *D. van Tol*, *f* 88.—; *Troost*, kapitein Ulrich, *f* 33.—; *Van der Ulft*, *f* 20.—; *A. van de Velde*, *f* 490.—; *W. van de Velde*, *f* 46.—; *A. van der Venne*, de fortuin, gemerkt *Adri v. Venne* 1638. Onder de figuren van deze teekening komt het portret van den meester voor, *f* 191.—; *H. Verschuring*, *f* 20.—; *D. Vinckebooms*, een tafereel waarvan de zin blijkt uit het opschrift:

Waerdigh is de man begeet
Die zijn vrouw de broeck antrect;

geteekend D. v. B. Inventor a° 1667, *f* 50.—; een versleten portret door L. Visscher (1638), *f* 31.—; *Idem* een goed vrouwenportret *f* 28.—; *S. de Vlieger*, *f* 40.—; een gezicht op Brederode, *f* 11.—; *A. de Voys*, zijn portret, (A. D. V. 1664), *f* 40.—; *Idem* Bachanaal, *f* 20.—; *A. Waterloo*, *f* 42.—; 2 belangrijke gezichten op de S. Walburgskerk te Arnhem, *f* 44.—; *J. de Wit*, *f* 84.—; een *Verschuring* als Wouwerman gecatalogeerd, *f* 15.—; *Wouwerman*, ruiter en hond, *f* 80.—; *J. Wijnants*, *f* 60.—; *R. Nooms Zeeman*, het Louvre te Parijs, *f* 10.—. Totaal der teekeningen *f* 7630.—

OVER SYMBOLISCHE KRAAGSTEENEN.

In het Weekblad „*Eigen haard*" (nummer 28) heeft onlangs de heer J. A. M. Mensinga een zeer lezenswaardig stuk geschreven over een huis door Jonker Adolf de Wael van Moersbergen in 1627 te Frederikstad a/d Eider gebouwd. De schrijver beschrijft nauwkeurig den gevel van dit huis en staat zeer lang stil bij den sluitsteen van den ontlastingsboog van het venster der vliering, welke steen tevens dienst doet als kraagstuk voor het steunbeertje van den geveltop. Deze steen gebeiteld in den vorm van een engelen- of serafkopje, heeft in het oog van den heer Mensinga een diepe beteekenis: het engelenkopje zou namelijk een symbool zijn van de geloofsovertuiging van de Remonstranten in het algemeen en van Jonker de Wael van Moersbergen in het bijzonder, betreffende de zaligheid van alle jong gestorven kinderen.

Deze bewering is op zeer vernuftige wijze medegedeeld, doch zij schijnt allen grond te missen. Immers kraagsteenen, zooals die van het huis te Frederikstad met een engelenkopje versierd, komen in Noord-Nederland in het begin der XVIIe eeuw bij honderden voor en zoowel in steden als in dorpen, zoowel aan huizen van Remonstranten als van contra-Remonstranten. Wij houden het engelenkopje eenvoudig voor een versiering waaraan de steenhouwer geen andere beteekenis hechtte, evenmin als hij dat deed, wanneer hij bij afwisseling een leeuwenkop of een mannen- of vrouwenhoofd beitelde. Dat ook te Frederikstad slechts aan een decoratieven, niet aan een symbolischen steen gedacht moet worden, volgt tevens uit de omstandigheid dat ook *alle* andere versierselen van het Moersbergensche huis, volkomen dezelfde zijn als die, welke toentertijd aan alle Hollandsche huizen aangebracht werden. De sluitsteen van den strekschen vensterboog der 3e verdieping met het hoofd van een gebaard man, de sluitsteenen boven de ramen der 2e verdieping met een vrouwen- en een manshoofd, de twee groote leeuwenkoppen welke de fries boven de grondverdieping afsluiten, dat alles is zoo geheel overeenkomstig het beeldhouwwerk hetwelk de gelijktijdige gevels in Holland destijds lieten zien, dat men bijna zou mogen verzekeren, dat deze steenen gekapt en gebeiteld uit Holland ontboden zijn. Voor een Hollander van die dagen waren al deze versieringen zeer alledaagsche ornamenten, en hij zou stellig glimlachen indien hij op de wereld terugkwam en vernam, dat men thans daarin een diepe beteekenis ziet, die men voorheen nimmer dacht er aan te geven.

A.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De schilderij van *H. A. van Trigt* voorstellende: „Erasmus in zijne laatste dagen" op de onlangs te Rotterdam gehouden tentoonstelling aangekocht door eenige voorstanders van schoone kunsten en door hen ten geschenke gegeven aan het museum Boymans aldaar, is thans in een der zalen voor de nieuwere kunst in dat museum geplaatst.

Het onderwerp van deze schilderij, — die in vele opzichten een aanwinst voor het Rotterdamsch museum is, — werd getrokken uit een der levensbeschrijvingen van den grooten humanist. Erasmus was namelijk in 1529 van Basel naar Freiburg vertrokken en wenschte eenige jaren daarna over Basel naar Brabant terug te keeren. Hij kwam echter niet verder dan Basel; zijne toenemende lichaamsgebreken beletten hem dat hij ooit weder die plaats verliet; lang was hij door het graveel gefolterd, daarbij kwamen jicht en dissenterie.

Terwijl hij aan zijne gedwongene werkeloosheid trachtte te gemoet te komen door de brieven over te lezen van hen met wie hij in briefwisseling was geweest, trof het hem zeer, dat zijn tijdgenooten reeds alle overleden waren en bij elken hem gemeenzamen naam riep hij: „Hij óók al dood!" Zijn oude humor begaf hem evenwel niet en toen zijne drie jongere vrienden, Amerbach, Frobenius en Episcopius hem opzochten, vergeleek hij hen schertsend met de vertroosters, die Job in zijne ellende kwamen bezoeken.

Ziedaar het door den schilder gekozen oogenblik. Erasmus zit gedoken in een ziekenstoel; in weerwil van zijn lichamelijken toestand speelt een geestige trek, welke hem nimmer verliet, om zijn mond; deze uitdrukking is voortreffelijk door het penseel weergegeven. Zijn drie vrienden staan voor hem; de eerste, wiens portret te Basel bewaard wordt, is voorgesteld in het midden; met den voorsten wordt bedoeld de jongen Frobenius en met den derden Episcopius.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Egypte. Het *Musée Boulack* is gedurende eenigen tijd voor het publiek gesloten geweest. Het is 40 centimeters verhoogd ter bescherming tegen de overstroomingen van den Nijl.

Frankrijk. De fransche regeering heeft dit jaar op den salon niet minder dan 63 schilderijen en 41 beeldhouwwerken aangekocht. De prijzen, die de staat er voor betaald heeft, worden niet opgegeven, men weet echter, dat hij in vergelijking zuinig is, en het voorrecht voor de schilders in de Nationale collecties te prijken duur laat gelden Onder de aangekochte stukken zijn: *la naissance de Vénus*, *l'Appel des Girondins*, *Saint Cuthbert*, en de prachtige groep van Marceaux: *Génie gardant le secret de la tombe*. Henner's *Christ mort* is gezamenlijk door den staat en door de stad Lyon, waar het stuk prijken zal, aangekocht.

— De „*Envois de Rome*" zijn thans in de Ecole des Beaux-Arts tentoongesteld. De ontevredenheid is groot over de weinige waarde der resultaten van zoo langdurige studiën, eene ontevredenheid die velen verzoent met het besluit van dit jaar, om de kunstenaars ook naar Spanje en Nederland te zenden.

ADVERTENTIËN.

Door H. C. SUSAN C.H.Zn. is uitgegeven de eerste aflevering van:

Het Binnenhof te 's Gravenhage
IN PLAAT EN SCHRIFT

BEWERKT DOOR

ARNOLD ISING.

BEVATTENDE

I. De Trèveszaal. — II. Het Stadhouderlijk kwartier.

De prijs van het geheele werk: 20 platen met beschrijving is bij inteekening gesteld op *f 120*.—

Ter aanbeveling van dit prachtwerk neemt de uitgever de vrijheid te verwijzen naar de hoogst gunstige en vleijende beoordeelingen voorkomende in de Amsterdamsche courant van 20/21 Juli, het Dagblad van Z.-Holland en 's Gravenhage van 23 Juli, het Vaderland van 23 Juli en 18 Augustus, de Nieuwe Rotterdamsche courant van 24 Juli en het Handelsblad van 25 Juli.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

LILITH

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

MEPHISTOPHELES.

Betrachte sie genau!
Lilith ist das.

FAUST.

Wer?

MEPHISTOPHELES.

Adams erste Frau.
Nimm dich in Acht von ihren schönen Haaren,
Vor diesem Schmuck mit dem sie einzig prangt.
Wenn sie damit den jungen Mann erlangt,
So läst sie ihn sobald nicht wieder fahren.

LOTEN

voor de loterij van Schilderijen, en Aquarellen,

TE HOUDEN DOOR HET BESTUUR VAN DE VEREENIGING:

„LITHOGRAPHIA" te Haarlem,

zijn ***à één gulden*** het lot te bekomen bij den Boekhandelaar W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franco per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE S. MARTINI KERK TE BOLSWARD.

De heeren gebroeders Cordes en Märckelbach (Firma Feenstra) te Bolsward-Sneek zijn op het gelukkig denkbeeld gekomen zoowel de oude choorbanken uit de St. Martini kerk te Bolsward als den preëkstoel aldaar in photographiën uittegeven. Deze reproductiën zijn uitnemend geslaagd, en allen die werk maken van oude kunst of die voor hunne nijverheid behoefte hebben aan modellen uit vroeger eeuwen, zullen zich er over verheugen, dat zij thans in de gelegenheid gesteld worden het fraaije Bolswarder beeld- en snijwerk vóór zich te zien.

Van de 2 banken zijn er 8 afbeeldingen:

a. een algemeen gezicht zonder de lessenaars;
b. een algemeen gezicht met de lessenaars;
c. twee afbeeldingen van wang- of zijstukken met de basreliefs van het Manna, van den doop in de Jordaan en van de verspieders van Canaän,
d. twee zijstukken, de eene met S. Joris, die den draak doorsteekt, de andere met Salomo's eerste recht, S. Maarten te paard en de offerhande van Abraham;
e. een zijstuk met het Laatste Oordeel;
f. twee afbeeldingen met de 4 bas-reliefs der lessenaars, waarvan elk een kerkvader voorstelt.

Van den preëkstoel zijn er 4 photographiën.

a. het gestoelte in zijn geheel met het klankbord;
b. de kuip van voren met het vak waarin de Bijbel voorkomt;
c. de vakken die Lente en Zomer voorstellen;
d. de zijden aan Herfst en Winter gewijd.

Deze photographiën geven mij aanleiding nog het een en ander aangaande de fraaije kerk en de merkwaardigheden welke zij bevat, te vermelden.

Behalve de koorbanken verdient ook de predikstoel de aandacht. Dit zeshoekig eikenhouten gestoelte is tegen een der pilaren van het middenschip geplaatst en rust op vier zuilen, waarvan de twee voorste gedraaide schaften hebben met druivenranken omwonden. Aan twee hoeken hangen groote naturalistische arenden, die een tros vruchten in den bek houden en een zware druiventros in de pooten dragen; tusschen twee kolommen hangt verder nog een zwevend en naar boven wijzend kinderbeeld.

De kuip van den preëkstoel heeft een voetstuk, waarop aan elken hoek een zuil rust, in denzelfden geest bewerkt als die welke het geheele gestoelte dragen en daarboven een breede kroonlijst. Het voetstuk bestaat uit plint, teerling en dekstuk, terwijl onder elke zuil een voorsprong is met een leeuwenkop versierd. Op de teerlingen zijn allerlei zeeschelpen gebeeldhouwd.

De fries van de kroonlijst is versierd met hoog verheven vruchtentrossen, en de voorsprongen boven de zuilen met engelenhoofden; de bewerking van al deze versieringen is buitengewoon fraai; men kan zich nauwelijks een denkbeeld vormen van de uitvoerigheid en getrouwheid, waarmede de beeldhouwer de voorbeelden uit de natuur heeft nagebootst.

Niet minder kunstig en rijk is het beeldhouwwerk van de door de zuilen afgesloten vijf zijden van de kuip (de zesde kant is tegen den kerkpilaar gekeerd.) Elk dier zijden bevat een nis besloten tusschen twee platte pilasters en een boog, die met fijn bladwerk (wintergroen en laurieren) bedekt zijn; de boog van het middenvak intusschen is versierd met de teekenen van den dierenriem.

In de nis van het middenvak staat op een kraagstuk een gesloten bijbel met hoek- en slotbeslag, vergezeld van een vijftal boeken; daarboven hangt een trofee van palm- en van vijgen (?) takken. De vier andere zijden, waarvan de eene beweegbaar is om toegang tot het gestoelte te geven, vertoonen in hare nissen trofeën betrekking hebbende op de vier jaargetijden; een vrij zonderling denkbeeld; gemeenlijk toch vindt men op de preëkstoelen der XVIIe eeuw de vier Evangelisten afgebeeld, hetgeen licht verklaarbaar is; welken zin de vier jaargetijden hier moeten hebben is niet recht duidelijk. Hoe dit zij de trofeën zijn uitstekend van bewerking; de Lente is voorgesteld door een op een kraagstuk geplaatste vaas met fijn uitgesneden bloemen, waarboven een duif zich met uitgestrekte vleugels verheft; de Zomer heeft een door kleine zittende figuurtjes gedragen console, waarop een trofee van korenaren, sikkels, enz. Voor den Herfst koos men een mand met vruchten, waarboven zich een vliegende arend vertoont. De Winter eindelijk is kenbaar aan een groep schaatsen en een verzameling visschen.

Tegen den kerkpilaar ziet men een rugstuk, zijnde een groote door twee engelen gehouden cartouche; deze vormt de verbinding tusschen het gestoelte en het rijke klankbord.

Het zeshoekig klankbord vertoont een met bladwerk versierd entablement of hoofdgestel, aan de hoeken voorzien van engelenhoofden, waarboven fleschvormige pinakels staan, die elk een vogeltje dragen.

Op dit klankbord verheffen zich drie telkens kleinere tempelvormige verdiepingen, elke zamengesteld uit zes zuiltjes, welke een platte zoldering schragen. Op den top van het aldus gevormd baldakijn staat een dubbele gekroonde adelaar.

Ten slotte vermelden wij, dat de trap zich kronkelt om een vrijstaande zuil, op welks kapiteel een zittende leeuw een wapenschild houdt.

De stijl van dezen preëkstoel die van 1662 dagteekent, laat te wenschen overig wat de algemeene lijnen van het stuk aangaat, iets dat geen verwondering kan baren, als men bedenkt dat in de tweede helft der XVIIe eeuw de zuivere beginselen der kunst allerwege begonnen verloren te gaan. Ook mag aanmerking gemaakt worden op het streven van den beeldhouwer om zijn bloemen, vruchten, schelpen, en figuren zoo naturalistisch mogelijk te maken; doch na dit gezegd te hebben kunnen wij vrij onze bewondering te kennen geven over de ongeëvenaarde bedrevenheid van den Fries Kinnema, die de versierselen van den Bolswarder preëkstoel uitvoerde. De bloemen, de schelpen, de veêren der vogels, de vruchten en bladeren, de korenaren, de bijbel, al de honderden details, die men er ziet, zijn met een trouw, een zorg, een bekwaamheid gesneden, die verbazing wekken.

Omtrent de vervaardiging van den preëkstoel zijn bijzonderheden tot ons gekomen, die onder anderen de dwaasheid aantoonen van de bewering, welke somtijds vernomen wordt, als zoude de Hervormde godsdienst den zin voor kunst uitdoven, een formule, die alleen gebezigd wordt om gemakkelijk het verval te verklaren, waarvan wij in onze eeuw getuigen waren. Men zal zien welke geest de Kerkvoogden der XVIIe eeuw bezielde.

Omstreeks 1656 besloten de Kerkvoogden van Bolsward een nieuwen preëkstoel met consistoriebank te doen vervaardigen, en zij wilden dat dit ameublement artistiek zou zijn, gelijk alles wat hen omgaf. Zij getroostten zich de moeite in persoon naar Harlingen en Franeker te gaan om verschillende gestoelten te bezichtigen, en droegen eindelijk het vervaardigen van een ontwerp op aan zekeren Gerben Wopkes. In December 1659 werd het timmerwerk aanbesteed aan den kastmaker Pieter Jans; men zag niet op het geld, want het doel was goed werk te verkrijgen; boven de *f* 665, waarvoor gecontracteerd was, gaf het kerkbestuur hem, uit eigen beweging, nog *f* 87 als geschenk. Voor het beeldhouwwerk ging men een landgenoot, Johannes Kinnema, opsporen, die zich te Alkmaar gevestigd had. Van hem zijn de ontwerpen der versieringen, en aan hem is de prachtige uitvoering daarvan te danken. Ook tegenover hem waren de Kerkvoogden onbekrompen: hij vroeg *f* 700 en een stel van zes zilveren lepels, ter waarde van *f* 24. Zonder aarzelen werd zijn eisch ingewilligd, en toen het werk voltooid was, vereerde men hem buitendien met *f* 83, als bewijs van tevredenheid. Het geheel kostte aldus *f* 1776, een voor dien tijd aanzienlijke som.

Men mag dus wel zeggen, dat er destijds mannen van smaak waren, die moeite en geld over hadden om te zorgen, dat, wat zij lieten vervaardigen, van kunstzin zou getuigen.

Trouwens ook het naburige Sneek kon tot voor weinige jaren daarvan getuigen, toen het de prachtige kerkbanken bezat, rijk met wapenborden en festoenen bedekt, welke het kerkbestuur onlangs voor een spotprijs (*f* 200), aan een Haagschen koopman verkocht; deze deed ze voor tienmaal meer over aan den Baron de la Rousselière, die er thans zijn Kasteel Faillenbois bij Luik mede doet prijken. Na deze noodlottige daad kan men in de kerk van Sneek niet veel fraaie voortbrengselen van oude kunst meer vinden 1).

---

1) In de zeer gehavende Sneekerkerk merkte ik toch nog het een en ander op: een fraaie middeneeuwsche deur met een fijn bewerkte ijzeren slotplaat, die helaas evenals de deur geel geverfd is; drie groote eikenhouten borden met wapenschilden,

Te Bolsward daarentegen zijn meerderen bewijzen voorhanden van het krachtige artistieke leven dat daar eenmaal heerschte.

Vlak bij den preêkstoel hangt een lief klein bordje met een paar zuiltjes en een omlijsting waarop geschreven staat: *gedenkt den armen,* 1637; en dat ik vermeld als een bewijs, dat men ook bij de eenvoudigste zaken smaak wist aan den dag te leggen.

Van meer gewicht is de breede vroedschapsbank van 1699 die thans voor het choor geplaatst is. Zij prijkt met vijf gewrongen zuilen met bladwerk omslingerd, die op eenvoudig bewerkte paneelen uitkomen; op de overhuiving die deze zuilen dragen, staan drie wapenborden van weelderig krulwerk omgeven, doch waarvan de talrijke vroedschapswapenen tegenwoordig de heraldische kleuren missen. Ook de geschiedenis van deze bank bewijst, hoeveel onze voorouders voor de kunst overhadden. De voor deze bank benoodigde som werd gevonden uit de gelden welke ieder nieuw vroedsman pleegde te betalen, en tot dusverre tot het geven van een maaltijd waren besteed.

Helaas, er is een tijd gekomen, waarin men niet meer wist wat kunst was! het is nog zoo lang niet geleden dat men te Bolsward het besef miste van de fraaie voorwerpen welke men bezat. In 1856 — twintig jaren geleden — sloopte men de fraaie gebeeldhouwde beschotten en banken die sinds 1617 de Kerk versierden.

Waar zijn zij gebleven? Wie zal het zeggen? Wie zal zeggen waarheen al de sierlijke en kunstige kerkbanken en ameublementen gegaan zijn, welke omstreeks dien tijd ook elders bv. te Leiden en te Delft voor brandhout werden verkwanseld, om plaats te maken voor pseudo-gothische geel en groen geverfde greenenhouten paardenspelvormige timmeragies?

Te Bolsward heeft men ook even als in vele andere plaatsen, de fraaie koperen kroonen verkocht. Daarentegen is het goede met beelden versierde orgel van 1775—1781 nog aanwezig.

Waaraan nog bijzondere aandacht dient geschonken te worden, zijn de buitengewoon schoone grafzerken, die den vloer der Kerk tot een voorwerp van studie moesten maken, niet slechts voor den gewonen geschiedvorscher, maar ook voor den heraldicus, voor den ornemanist en voor ieder beeldhouwer. Als men zich afvraagt hoeveel moeite het zou kosten thans werklieden te vinden die een enkelen grafzerk zooals de Bolswardsche, ik zeg niet ontwierp, maar eenvoudig behoorlijk kopieerde, dan voorzeker gevoelt men eerst recht, hoezeer wij met al onze beschaving, verlichting en ontwikkeling op het punt van kunst en kunstnijverheid zijn achteruit gegaan, en hoeveel wij nog te doen hebben eer wij beeldhouwers bezitten zooals Vincent Lucas, Pieter Dirkx, Pieter Claes en Jillis Claesen, aan wie de prachtige grafsteenen te danken zijn, welke, zoowel in de Bolswarder kerk als in menige andere kerk van Friesland, bewaard worden [1]).

Wie aan onzen achteruitgang, op het gebied der beeldhouwkunst, mocht twijfelen, aanschouwe in deze zelfde kerk het middelmatig borstbeeld van Gijsbert Japiks, het eenige zoogenaamd artistiek voortbrengsel, dat onze eeuw in het kerkgebouw heeft gewrocht.

Overigens, niet slechts op dit gebied, ook op dat der bouwkunst kan ons de St. Martini-kerk een les geven. Onder Frieslands monumenten bekleedt dit gebouw een voorname plaats door zijn groote afmetingen, door zijn bevallige verhoudingen, zijn in dit gewest zeldzaam voorkomend ster-gewelf, zijn versierde kraagstukken, zijn fijne profieleeringen. En hoe is dit gedenkteeken onzer oude kunst thans? Inwendig bedekt een oogverblindende witsellaag de met groote moeite en kosten uit natuurlijken steen gebouwde pilaren en gebeeldhouwde versierselen; onderscheiden vensters zijn met baksteen gesloten, uit de andere zijn de steenen stijlen en het traceerwerk verdwenen, om door een onoogelijk houten raamwerk vervangen te worden. De pinakels en de borstwering, die eenmaal den rand van het dak opluisterden, zijn verloren; doch het ergste is de bewerking welke voor weinige jaren werd ondernomen. Toen toch heeft men de beide uitgebouwde portalen met cement overdekt en met witsel bestreken. Deze harde witte kleur steekt onaangenaam af op de bruine, roode en gele tinten van het gebouw; en buitendien heeft deze bewerking dit nadeel dat zij niet alleen het monument misvormt, maar ook voortdurend herstelling eischt. Ik heb sinds 5 jaren de kerk niet meer bezocht, doch niettemin waag ik het te verzekeren, dat in dien tijd het oververven en bijcementen van het voor ons klimaat onbruikbaar plaksel noodzakelijk gebleken is.

Ik mag evenwel zonder mismoedigheid besluiten. Bolsward heeft onlangs getoond, dat haar de monumenten van hare kunstgeschiedenis ter harte gaan. Men mag daarom vertrouwen, dat aan die gedenkteekenen voortaan de volle aandacht zal geschonken worden die zij verdienen, dat de periode der onbesuisde sloopingen voorbij en de tijd aangebroken is, waarin men begrijpt dat onze artistische monumenten aanspraak hebben op verstandige en liefdevolle verzorging. Om de daartoe noodige belangstelling te verspreiden kunnen photographische afbeeldingen, zooals die welke mij dit artikel in de pen gaven, het hare bijdragen.

Victor de Stuers.

---

waarvan ongelukkig de kleuren uitgewischt zijn; de omlijstingen prijken met fraai lofwerk; ook ziet men er een goed beeld der Gerechtigheid; de zeventiende-eeuwsche preêkstoel met ebbenhout ingelegd is fraai; het orgel dagteekent uit het laatst der XVIIe eeuw; op de orgeltribune zijn fraaie wapens en twee goede engelenbeeldjes gebeeldhouwd; aan het Choorhek bevindt zich een goede koperen deurknop in den vorm van een leeuwenkop; er moeten nog talrijke schoone grafzerken aanwezig zijn, doch deze worden door een houten vloer verborgen. De houten zoldering van de consistoriekamer is gebeeldhouwd en dagteekent denkelijk van 1682 toen de geheele kerk hersteld werd.

[1]) Het ware wenschelijk, dat van de voornaamste Bolswarder zerken goede gips-afgietsels werden gemaakt, ten behoeve van de hedendaagsche kunstindustrie. Vooral zouden daarvoor in aanmerking komen de grafsteen van Heerema en diens echtgenoot Camminga (1611), alsmede een andere, waarop de opwekking van Lazarus is afgebeeld.

ONZE MONUMENTEN.

9. Het Oost-Indisch huis te Amsterdam.

Een van de meest schilderachtige gebouwen der hoofdstad is het voormalig Oost-Indisch huis, waarin

thans onderscheiden bureaux van het Departement van Financiën (Kadaster, Hypotheken enz.) gevestigd zijn. Het is voornamelijk de binnenplaats welke de aandacht verdient. Men zou, wanneer men daar staat, wanen, dat men een dier tafereelen voor oogen heeft die Pieter de Hooghe in de XVIIe eeuw zoo meesterlijk wist te schilderen. Dit binnenplein heeft wel veel geleden van onhandige herstellingen, en een der daarop uitkomende topgevels is wel deerlijk verminkt, maar er is genoeg overgebleven om het geheel tot een voor vreemdeling en ingezetene merkwaardig plekje te maken. Zij, wie zulks aangaat, zouden dan ook wel doen bij het onderhoud en de gewone herstellingen van dit gebouw er op te letten, dat aan het schilderachtig aanzien daarvan geen schade worde toegebracht. Betreurenswaardig is het, dat men zich niet heeft ontzien de geheele beneden-plint van het gebouw langs de Damstraat, welke uit blokken geelachtigen bergsteen is opgetrokken, te oversmeeren met een dikke laag zwarte koolteer. Deze bewerking wordt door de officieren der genie wel eens (en ten onrechte) toegepast in kazernes, naar het heet tot wering van ongedierte; met dit doel kan men haar echter niet aan den buitengevel van het Oost-Indisch huis hebben doen ondergaan. Het is te hopen, dat men zich de moeite zal getroosten bij de eerste voorkomende gelegenheid deze zwarte koolteerlaag te verwijderen. De Amsterdammers zullen er zich, ter wille der nieuwe Damstraat, over verheugen, en allen die in onze oude bouwkunst belang stellen, zullen die zuivering toejuichen.

10. DE GROOTE OF ST. LAURENTIUSKERK TE ALKMAAR.

Men is sinds een paar jaren bezig verschillende herstellingen aan dit gebouw uit te voeren, voornamelijk bestaande in het zuiveren der gewelven, kapiteelen, zuilen en ribben. Ook heeft men aan den zuidelijken kruisarm de muren uitwendig met portlandschen cement bestreken, een bewerking welke afkeurenswaardig is, gelijk over een tiental jaren zal blijken als de thans aangebrachte cement afgebrokkeld zal zijn en men de overtuiging zal erlangen, dat het doen eener dergelijke bewerking neêrkomt op het nutteloos wegwerpen van geld en arbeid.

De zuivering van het inwendige der kerk heeft aanleiding gegeven tot de amotie van eenige der borden met opschriften, die in dit kerkgebouw talrijker dan elders aangetroffen worden. Zij zijn overgebracht naar het oorspronkelijk voor bibliotheek bestemde lokaal boven de gaanderij aan de zuidzijde van het gebouw. Deze verplaatsing heet een tijdelijke te zijn, doch het is te vreezen, dat dit tijdelijke lang zal duren, en dat de bedoelde borden na jaren vergeten te zijn er zoo verwaarloosd en onoogelijk uit zullen zien, dat men die tot schade voor de geschiedenis als brandhout zal verkoopen. Reeds nu zien eenige daarvan vrij onoogelijk uit. Het ware daarom een nuttig werk van het daarop voorkomende geschrift nauwkeurige copiën te vervaardigen en die in een of ander geschiedkundig archief uittegeven. Drie dezer borden bevatten de volledige naamlijst van alle Kerkmeesters sinds het jaar 1450 tot 1850. Wij gelooven niet, dat men elders eene zoo volledige opgave over vier eeuwen loopende zal aantreffen. Drie andere borden bevatten de reglementen op het begraven en op de grafkelders. Ook deze zijn voor de geschiedenis belangrijk.

Onder de borden die nog in de kerk hangen, is er een waarvan de inhoud thans niet onaardig zal schijnen. Het geeft een waarschuwing te lezen aan het adres van de baldadige Alkmaarsche jeugd en zal wel van den aanvang af gelijk nog tegenwoordig vlak tegenover den ingang opgehangen geweest zijn. Het opschrift luidt aldus:

Mijne heeren Schont Burgemrn ende Schepenen der stadt Alckmaer hebben gekeurt en gestatueert als sy doen by desen Dat niemant onder de predikatie soo Inde Kercke als in de Capelle 1) deser stede, noch ook int uytgaan van deselve eenige insolentie ofte baldadigheyt sal bedryven op pene van gebracht te werden in het huysgen ondert onde orgel ende aldaar een nacht te sitten of drie gulden te betalen, doch sal de dienaer eer iemant daer In te brengen, de onders daervan verwittigen.

Gepubliceert van den puye des Raethuys der Stadt Alcmaer, present den heer Abraham de Vos officier derselver Stadt op den 13 Januarius 1645.

CORNELIS VANDERGHEEST.

11. HET RAADHUIS EN DE SCHEPENBANK TE NIJMEGEN.

In 1876 werd door een Commissie uit de Rijks-Adviseurs een onderzoek ingesteld naar de te sloopen vestingwerken van Nijmegen, en bij die gelegenheid werd ook aan het Raadhuis een bezoek gebracht. De aandacht werd getrokken en door den fraaien gevel van dit gebouw en door de in den stijl der Renaissance gebeeldhouwde Schepenbank. De Adviseurs wisten van het gemeente-bestuur te verkrijgen, dat deze bank bevrijd werd van de dikke lagen gele verf die haar geheel bedekten. De daaraan besteede moeite en kosten werden rijkelijk beloond; want het bleek na de zuivering van het houtwerk, dat niet alleen het beeld- en snijwerk meesterlijk waren uitgevoerd, doch dat ook de grondstoffen waaruit de bank was samengesteld van een groote weelde getuigden en een smaakvolle kleurschakeering vertoonden; de bank toch is van eikenhout, ingelegd met ebben- citroennoten- en palissanderhout. In ditzelfde tijdschrift werd voor eenige weken verbazing uitgedrukt over het wandalisme, dat er toe dreef de geschilderde en gekleurde plafonds van het Trippenhuis met grauwe verf te bedekken; men is gerechtigd dezelfde verbazing uit te spreken over de barbaren, die indertijd de Nijmegerbanken hebben bezoedeld en wier verfkwast geen ontzag gevoelde voor het fraaie inlegwerk, voor het heerlijk beitelwerk der XVIe eeuw.

Thans eerst is het mogelijk met nauwkeurigheid de tafereelen na te gaan, die de beeldhouwer op de banken aanbracht. Boven de zitplaats van den Schout vertoonen zich drie bas-reliefs: het middenste stelt Salomo's eerste recht voor; het linker is Susanna die voor hare rechters gebracht wordt; het rechter geeft de twee grijzaards te zien welke Susanna valschelijk beschuldigden, en door het volk gestenigd worden. Daarbij staat het voor Schepenbanken gebruikelijk opschrift:

VTRAMQ⁹ PARTEM AUDITE.

Talrijke decoratieve figuren en motieven versieren

---

[1]) Dit is de naam der kleine Ned. herv. Kerk.

DE KERK TE BOLSWARD.

de overige gedeelten van de bank. Bepaalde tafereelen komen alleen nog aan de twee zijstukken voor, die de uiteinden der bank afsluiten.

Deze voorstellingen zijn allegorien op den zondigen mensch.

De eerste vertoont een man aan de genietingen der wereld verslaafd, die door Christus verlost wordt. De man heeft beide handen gebonden door een koord dat hem aan den wereldbol vast hecht; in dezen bol ziet men een kroon, een vrouwenbeeld en een geldzak, zoovele zinspelingen op de aardsche grootheid, het zinnelijk genot en de geldzucht. Christus steunende op het kruis doorsnijdt het noodlottig koord met een vlammend zwaard; in den hoek een duif als voorstelling van den Heiligen Geest. Een daarbij gevoegd opschrift luidt:

ICH HEELLE DER MENSCH. WAER WIRT MICH ERLOSEN VON DEN LEUB DESFS TODTS.

De voorstelling aan de keerzijde van dit zijstuk wordt gereedelijk verklaard door het opschrift:

DER VIANT SNEL SCRIEFT IN DES MENSE HERTE ALLE BOOSHEIT FEL.

De viant, d. i. de duivel zit te schrijven op een groot hart waarin hij reeds een dolk, een varkens- en een ezelshoofd heeft aangebracht. Twee koorden kluisteren dit hart aan een geldzak en aan een wereldbol, waarin een vrouwen figuur afgebeeld is.

Dezelfde twee voorstellingen vindt men ook op het andere zijstuk. Tegenwoordig kan men die, welke aan de buitenzijde gebeeldhouwd zijn, zeer moeilijk zien, omdat de bank nagenoeg tegen de muren van de groote Vestibule van het Raadhuis aansluit. Oorspronkelijk echter stond de bank geheel vrij, niet langs een der korte muren van de zaal, maar langs den langen wand tegenovergesteld aan den Voorgevel.

Men heeft het juiste tijdstip ontdekt waarop de bank verplaatst werd. In een op het Raadhuis bewaarde rekening van den opziender der stadswerken getiteld *„Metzelaer en Steenhouwer en Kalck"* vindt men het navolgende:

1666, 16 Febr. Mr. *Peter de Vries*,
begonnen des namiddaghs aen 't afbreken van den boesem van schorsteen staande op de zaal in 't Raadthuys, om daertegens te stellen de vierschaar, nu noch staande in de lenghte van voorsz. zaal en daer dwars sullende gestelt worden.............................. *f* 9.

In een soortgelijk boek, tot titel hebbende *„Timmerman en houtzagen* komt een dergelijke bijna gelijkluidende vermelding voor; alleen staat daar aan het slot: „Sullende overdwars tegens de zijde van Nieustraat gestellt worden," waaruit ten duidelijkste blijkt, dat de tegenwoordige toestand in 1666 in het leven geroepen werd.

De aanleiding tot de verplaatsing der bank was het thans nog aanwezige fraaie uurwerk.

Wie de vervaardiger van de schoone vierschaar is, blijkt niet met volkomen zekerheid. Op de bank leest men het jaartal 1555, hetwelk dat der vervaardiging is. Voor zoover de stadsrekeningen konden nagegaan worden, blijkt wel dat vooral in 1555 belangrijke werkzaamheden aan het inwendige van het Raadhuis werden uitgevoerd, doch bepaalde opgave van hetgeen verricht werd zijn daarbij niet gevoegd. Wij geven intusschen hetgeen tot dusverre ontdekt werd:

1555. Mr. *Gaert van Dulcken* gearbeit in 't Raethuys.... denselven voor dat gedreytwerk van die pijlers, aen dat affschutzell, en schoersteen, portaell en onder aen dat zittenwerck, dewelck hij buyten der stadt dachhueren gemaekt hadt... 10 gl. 4 st.
Gaert vursz. gearbeit op syn selffs kost, en gemaekt een eyndt zyttens, van 't gestoeylt aff, nae den weyndellsteen (= steenen trap) toe, van synen holt, nagell en liem, noch 2 grote leeuwen, mitter stadt wapen in den schilden, boven op eilcker hoeck van den gestoelt staen, eilck op paddenstoell mitten datum daer in, 't samen, durch beveel, en hem daer af gegh.......... 27 gl.

Men vindt voorts den naem van Gaert van Dulcken herhaaldelijk vermeld zonder dat echter de aard van het werk nader zij medegedeeld. Het schijnt derhalve dat zoo hij al niet de Vierschaar geheel gemaakt heeft, men mag aannemen, dat hij daaraan een groot aandeel heeft gehad [1]).

De Rijks Adviseurs hebben te Nijmegen niet alleen dit sinds jaren onder een verfkorst bedolven pronkstuk aan het licht gebracht; aan hunne bemoeiingen is nog grooter uitkomst te danken. Toen namelijk de welgeslaagde proef van restauratie der Vierschaar de belangstelling in de kunstschatten van het Raadhuis had verlevendigd, ging men op hun advies er toe over, den schoonen gevel van het gebouw van de dikke verflagen te ontblooten die daarop gebracht waren; het bleek dat de gevel is zamengesteld uit baksteen en bergsteen en dat de fijn gebeitelde beelden, kraagstukken en medaillons een grondige herstelling behoefden. Niettegenstaande den tegenstand van sommigen besloot de meerderheid de handen aan het werk te slaan en de restauratie van het monument te beproeven. Zij is thans in vollen gang, en eerlang zal Nijmegen prijken met een raadhuisgevel, die menige stad haar benijden zal.

12. Groote Kerk te Tiel.

Wij vernemen dat men een oogenblik bezorgd is geweest voor de Groote Kerk te Tiel; er waren in een pijler scheuren ontstaan en een anker week uit, zoodat men vreesde dat er in de fundamenten een ontzetting kwam. Een onderzoek werd opgedragen aan drie deskundigen, de heeren Scholten en de Jongh uit Tiel en den architect der Groote Kerk te Delft; volgens het verslag dezer heeren heeft de zaak geen ernstige beteekenis. Een plan van herstelling geraamd op *f* 1390 is onlangs ter uitvoering aanbesteed geworden.

13. Toren te Voorhout.

Eenige jaren geleden werd de hooge en slanke spits van dezen toren door den bliksem getroffen en verbrand, waarbij tevens het binnenwerk en het uurwerk vernield werden. Langen tijd bleef het gebouw zonder bedekking, en thans heeft men het steenwerk van den toren tot op de hoogte van het dak der Kerk afgebroken.

[1]) Medegedeeld door den heer van Munster van Heuvel te Nijmegen.

Naar ons verzekerd wordt, hadden de Rijks-Adviseurs indertijd het gemeentebestuur aangespoord om de spits te herstellen, doch deze poging bleef vruchteloos.

14. De Ned. Herv. Kerk te Aduard.

De om de geleerdheid harer kloosterlingen in de middeneeuwen beroemde Abdy van Aduard bij Groningen bezat twee Kerkgebouwen, waarvan het eene ook daarom merkwaardig was, omdat het geheel volgens het plan der Moederkerk van Clairvaux was gebouwd. Terwijl deze Kerk thans spoorloos verdwenen is, staat de andere nog midden in het dorp. De oostelijke helft, inwendig in 1723 verbouwd, wordt voor de uitoefening der Ned. Herv. godsdienst gebezigd. In de westelijke helft heeft men twee schoollokalen getimmerd, boven de zoldering waarvan men aan de binnenzijde de rijke versiering van het oude gebouw in haar oorspronkelijke pracht nog terugvindt. Het gebouw is een bijzonder merkwaardig voorbeeld van hetgeen men in de XIIIe eeuw uitsluitend met gebakken steen wist tot stand te brengen. Men kan daar zien, wat men van een eenvoudig materiaal vervaardigen kan, als men dit tot geprofileerde, met bladwerk of figuren versierde en geëmailleerde of verglaasde steenen verwerkt, en met scherpzinnigheid en smaak aanwendt.

Ter kwader ure heeft men, nog slechts een twintigtal jaren geleden, op den westelijken gevel een zeer leelijk klokkentorentje aangebracht, gedeeltelijk van ijzer, gedeeltelijk van hout met lood bekleed. Niet alleen is de stijl van dit gebouwtje, dat gothisch moet heeten, erbarmelijk, maar de constructie daarvan is zoo slecht, dat het torentje thans op het instorten staat, zoodat men genoodzaakt zal zijn het eerlang af te breken. Op die wijze leeren de Kerkbesturen tot hun eigen schade hoe nadeelig het is bouwwerken aan onbekwame handen toe te vertrouwen.

De klok is van 1453 en draagt tot opschrift:

Margareta + ik + hete + o + rex + glorije + veni + cum + pace + anno + dni + m + cccc + liii +

In de vensters dezer Kerk vindt men onderscheiden fraaije geschilderde glazen met de wapens der geslachten Lewe van Aduard, van Lintelo enz. Zij dagteekenen van 1711 tot 1723. Vele zijn beschadigd, en het is hoog tijd, dat men die herstelle, wil men den geheelen ondergang daarvan verhoeden.

De bijzonder fraai gesneden preekstoel bewaart de dagteekening van de inwendige verbouwing der Kerk in 1723, in het volgend opschrift:

Auspiciis illust. ac gener. V. E. I. Lewe Advard Dom. templum h. renovatum A°. Aer. ☧ MDCCXXIII.

In het choor bevindt zich het familiegraf van het geslacht Lewe van Aduard, kenbaar aan twee met talrijke blasoenen versierde zerken.

De eerste zerk heeft in het midden het wapen van Lewe en aan weêrszijde de volgende kwartieren:

Lewe.	Tamminga.
Conders.	Rengers.
Conders.	Beninga.
Clant.	Clant.
Lewe.	Vanderese.
Entens.	Laer.
Roltman.	Debever.
Hinkart.	Alberda.

De andere zerk draagt het wapen van Berum en deze kwartieren:

van Berum.	Ubbena.
Jarges.	van Waren.
Thedema.	van Heuvel.
Omteda.	Moulart.
Ubbena.	Lewe.
Tamminga.	Miets.
Koning.	Asschenbergh.
	van der Gamp.

Terwijl op deze grafsteenen geen opschriften gevonden worden, vermelden de opschriften van twee andere zerken de namen van een der predikanten van Aduard en van diens echtgenoot:

a. Petrus Idema, predikant tot Aduwert, geboren den 14 February 1633, gestorven den 23 Octob. 1693 in het drieendertiegste jaar syner bedieninge.

b. Aelfijn Beima, weduwe van de predikant Petrus Idema overleden ten 6 January 1707 an het een en seventighte jaar hares ouderdoms.

DE ONDERAARDSCHE GANG VAN HET VOORMALIG KASTEEL TE GOUDA.

In het stedelijk Museum van oudheden te Gouda, wordt een geschreven stuk gevonden, waardoor voedsel gegeven wordt aan het vermoeden, dat onder den IJssel een tunnel zou bestaan, welke eertijds tot geheime uitgang zou hebben gediend voor het Kasteel Gouda. Dit vermoeden schijnt niet gegrond; een werk, zoo buitengewoon kostbaar en zeldzaam als een tunnel onder een rivier is, ware in de Middeneeuwen niet tot stand gekomen, zonder dat daaromtrent stellige berichten, zij het ook bij overlevering, tot ons gekomen waren. Veeleer schijnt het dat de gang, welken men indertijd te Gouda aantrof, eenvoudig op de rivier uitmondde.

Volkomen zekerheid dienaangaande, zal wellicht spoedig verkregen worden; want op 20 Aug. jl. is door een vergadering van nieuwsgierige ingezetenen van Gouda besloten eene commissie te benoemen, die de zaak nader zal onderzoeken.

Het stuk, waarvan wij hierboven melding maakten, is van den navolgenden inhoud:

„Het kasteel van Gouda, waarvan de eerste daarstelling met geen juistheid kan worden opgegeven, moet vóór 1320 zijn gebouwd, 1) dewijl in dat jaar Arnoud van Craijesteijn er op vergaan is, en waarschijnlijk zelfs veel vroeger, daar in 1356 de *zale*, waaronder men niet moet verstaan een zaal of kamer, maar het geheele woonhuis, oud genoemd wordt. — Tusschen 1364 en 1378 heeft Graaf Jan van Blois het zeker verbouwd, zoo als het is gebleven tot in 1577, als wanneer het is afgebro-

---

1) Volgens anderen zou het slot omtrent 1330 gesticht zijn door Graaf Jan van Beaumont, den zoon van Willem IV, Graaf van Henegouwen en Holland. (Zie *van der Aa*, IV bldz. 724.)

ken, met uitzondering van een toren, waar aanvankelijk archieven bewaard werden, later de kruidtoren genoemd, en die eindelijk in 1808 voor afbraak verkocht is.

„Op de zijl nu of het riool, uit den IJssel onder het hoofdgebouw loopende, werd in 1630 een volmolen gebouwd; in 1824 had dezelve belangrijke reparatie benoodigd, en onder anderen moesten de fundamenten mede voor een gedeelte worden vernieuwd. Bij de daartoe vereischt zijnde opgravingen, als wanneer ook eenige penningen zijn gevonden, en bij het maken van het gaande werk en het heiwerk, werd zigtbaar een verwulfde ingang, loopende naar de kant van den IJssel, waarin men aanvankelijk slechts tot weinige diepte kon ingaan, omdat de ademhaling belemmerd werd en licht er niet in bleef branden. — Door gedurende eenige dagen toegang aan de buitenlucht te geven, kon men dagelijks een licht verder in den gang brandende houden en meer en meer er in binnen treden, en zoodoende is men gekomen tot aan het punt, alwaar de gang verstopt of gedempt was met puin en klei. — Op dit punt waren alle sporen aanwezig dat de gang, die eene nederwaartsche rigting had, zich onder de bedding van den IJssel verlengde, — terwijl men zich op dit punt ook reeds lager dan die bedding, en op de hoogte van den IJssel bevond.

»In de verwulfde gang, welke meer of min twee N. ellen hoog en 1½ el binnenwerks in diameter was, waren, in de meer dan twee Ned. ellen zware regtstands muren, van afstand tot afstand togen ingemetseld, een el diep, blijkbaar ingerigt voor slaapplaatsen of zoogenaamde kazematten. 1) De ingang is later weder gesloten. Daar, waar dezelve zich bevond is nu een traswerk. — De plek is nog wel te vinden, maar groote en kostbare afbrekingen zouden er moeten plaats hebben om er bij te komen.

„Eindelijk moet hier nog worden vermeld, dat de IJssel, uit de rivier op de hoogte der volmolen, steeds door baggeren op zijn diepte wordt gehouden, — omdat de Zijl, die uit de rivier het raderwerk in beweging brengt, anders lang zou verslibt hebben. Welk vermelden niet geheel onnoodig is te weten, dewijl daardoor minder mogelijk wordt gemaakt het vermoeden, dat de bedoelde gang alleen een uitgang *tot* aan de *rivier* en niet in zijn verlengde onder dezelve doorloopende zou wezen."

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

OOSTENRIJK. Dr. Heinrich Kabdebo te Weenen, heeft een Oostenrijksch Kunstwoordenboek onder handen, waarin ongeveer 21000 biographiën zullen opgenomen worden. De Keizer van Oostenrijk ondersteunt krachtig deze onderneming.

ENGELAND. De kunstenaarsprocessen volgen elkander in Engeland op. De vorige week was het de schilder Sidney Cooper, landschap- en veeschilder, die als getuige geroepen werd om te beslissen of een verkocht schilderij dat zijn naam droeg, zijn werk was of niet. De kooper had er 32 pond voor betaald benevens eenig kostbaar oud porselein in ruil. De heer Cooper schatte het stuk op bijna vijf shillings, en ontkende er alle betrekking mede. De kooper vroeg schadevergoeding; de Jury meende echter dat niet bewezen was dat de verkooper met zooveel woorden voor de echtheid had ingestaan en wees den eisch af. Het namaken geschiedt op groote schaal. Cooper erkende er uit de 153, die zijn naam droegen, 11 als van zijn hand afkomstig. Hij en Mortland schijnen bijzonder in den smaak te vallen of bijzonder gemakkelijk na te maken te zijn; van ieder van Morland's stukken bestaan vijf of zes exemplaren, van sommigen veel meer. Het is voor de kunstenaars zeer onaangenaam, hunne reputatie aldus te zien in gevaar brengen door al het namaaksel dat met hunne handteekening in den handel komt, maar een goed uitwerksel van deze bedriegerijen zal zijn, dat de ware verzamelaars zich meer bij de kunstenaars en minder bij de kunstkoopers zullen voorzien, en dus het geld beter terecht zal komen bij dengene wien het toekomt.

— Weder heeft de familie Rothschild hare collectiën met eenige historische kostbaarheden vermeerderd. In het South Kensington museum prijkten sedert tal van jaren eenige familiestukken van het geslacht der Conynghams, artistieke juweelen uit de zestiende eeuw, door de tegenwoordige Markiezin in bruikleen afgestaan. Ze zijn thans opgevraagd; de collier met medaillons de tafereelen der Passie voorstellende, is overgegaan in handen van baron Alphonse de Rothschild, zeven andere stukken aan baron Ferdinand, een anderen kleinzoon van den ouden Anselm—Meyer.

NECROLOGIUM.

De Amsterdamsche hoogleeraar W. MOLL, die den 16 Augustus op 67 jarigen leeftijd overleed behoort met eere herdacht te worden door ieder wien de Nederlandsche Kunstgeschiedenis ter harte gaat. Deze geleerde toch heeft voor de kennis dier geschiedenis talrijke gegevens bijeengebracht en in het licht gezonden, in een tijd toen men in ons land aan dit deel onzer beschavingshistorie nog slechts weinig dacht. 's Mans onvolprezen *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming* toont aan dat hij een open oog had voor het gewicht der geschiedenis onzer middeneeuwsche Kunst, waarvoor hij menige wetenswaardige bijdrage leverde. Ook was hij op dit gebied nuttig werkzaam als lid der commissie uit de Academie van Wetenschappen, welke te midden der algemeene onverschilligheid gedurende een tiental jaren pogingen deed om onze oude Kunstmonumenten op te sporen, te behouden, en in het licht te stellen.

— Onlangs overleed te Castellamare, de Hertogin COLONNA, welke met zeer goed gevolg de beeldhouwkunst beoefende en onder den naam MARCELLO meermalen hare werken tentoonstelde. Zij heeft bij haar testament, aan het kanton Freiburg, waar zij geboren is, al hare kunstwerken, behangseltapijten en oude meubelen vermaakt, alsmede een som van fr. 55.000 tot oprichting van een museum te Freiburg.

ERRATUM.

Op blz. 181, kolom 2, regel 9 *staat*: *f* 60; *dit moet zijn*: *f* 142.

1) Deze bogen hebben veeleer tot doel stevigheid van het metselwerk en uitsparing van materiaal.

ADVERTENTIËN.

Heden verscheen:

Bulletin de 1700 portraits de

MÉDECINS, NATURALISTES ET MATHÉMATICIENS.

HOLLANDAIS ET FLAMANDS.

(Collection Dr. A. VAN DER WILLIGEN Pz.)

En vente aux prix marqués chez

FREDERIK MULLER & Co., Amsterdam.

Vroeger verscheen:

Bulletin de 900 portraits de

Médecins etc. Francais et Anglais.

Door H. C. SUSAN C.H.Zn. is uitgegeven de eerste aflevering van:

Het Binnenhof te 's Gravenhage

IN PLAAT EN SCHRIFT

BEWERKT DOOR

ARNOLD ISING.

BEVATTENDE

I. De Trèveszaal. — II. Het Stadhouderlijk kwartier.

De prijs van het geheele werk: 20 platen met beschrijving is bij inteekening gesteld op ***f 120.***—

Ter aanbeveling van dit prachtwerk neemt de uitgever de vrijheid te verwijzen naar de hoogst gunstige en vleijende beoordeelingen voorkomende in de Amsterdamsche courant van 20/21 Juli, het Dagblad van Z.-Holland en 's Gravenhage van 23 Juli, het Vaderland van 23 Juli en 18 Augustus, de Nieuwe Rotterdamsche courant van 24 Juli en het Handelsblad van 25 Juli.

LOTEN

voor de loterij van Schilderijen, en Aquarellen,

TE HOUDEN DOOR HET BESTUUR VAN DE VEREENIGING:

„LITHOGRAPHIA" te Haarlem,

zijn ***à één gulden*** het lot te bekomen bij den Boekhandelaar W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 25. 6 September 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franco per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE KERKEN VAN ROTTERDAM EN VENRAY.

Zijn de Groote of St. Laurenskerk te Rotterdam en de St. Pieterskerk te Venray door denzelfden bouwmeester gebouwd?

Deze vraag stelden wij ons, toen wij in N°. 20 (2 Aug. 1879) van „de Nederlandsche Kunstbode" twee inschriften vermeld vonden, zich bevindende in den oostelijken muur van het koor der groote of St. Laurenskerk te Rotterdam. Uit deze inschriften blijkt, dat het koor en welligt ook een gedeelte dier kerk tusschen de jaren 1488 en 1491 zijn gebouwd.

Het volgende zal verklaren wat aanleiding gaf tot het stellen van bovengemelde vraag.

Pastoor of liever erfpersoon der St. Laurenskerk was sedert 1473 Gijsbert a Foramine of Van der Gæt, Kanonik van Lubeck en Oudemunster te Utrecht, geheim Kamerheer en Familiaris of huisgenoot van Paus Pius II (overl. 1464) en Collector der pauselijke kamer. Deze man was geboortig van Venray en aldaar tevens pastoor sedert 1462. Hij overleed in 1493 in bezit zijnde van een aantal kerkelijke ambten en beneficiën.

Wij noemden zoo even dezen man, eene erfpersoon der kerk van St. Laurens te Rotterdam. Dit punt verdient eenige opheldering. Een der gebruiken — of liever misbruiken — van dien tijd bestond hierin, dat een hooggeplaatste kerkelijke waardigheidsbekleeder verscheidene pastorijen tegelijk mogt aanvaarden, mits hij het zieleambt, daaraan verbonden, aan eenen bekwamen plaatsvervanger toevertrouwde. Deze laatste trok dan een gedeelte der inkomsten en werd vicarius perpetuus genoemd, terwijl de hooge eigenaar van het ambt den naam van *persona* of erfpersoon of ook wel dien van pastoor verkreeg. Zulk een toestand treft men nog heden in Engeland aan, waar de *persoon* in de hooge staatskerk eene niet onbelangrijke rol speelt.

Zoo iets moet nu ook plaats hebben gehad in de laatste helft der XVde eeuw te Venray en te Rotterdam. Gijsbert de Foramine was er erfpersoon en bekleedde daarenboven nog een aantal andere ambten, die hij persoonlijk niet kon bedienen.

Onder zijn bestuur werden in beide parochiën nieuwe kerken gebouwd, eene gebeurtenis, waaraan hij — in

weerwil zijner afwezigheid — niet vreemd kon blijven. Immers volgens de kerkelijke wetten, die destijds de Keulsche kerkprovincie beheerschten, waaronder Rotterdam en Venray behoorden, waren de tiendeheffers verpligt de parochie-kerken van hun tiendekring te herstellen en te helpen herbouwen. Alleen de torens dier kerken stonden ten laste der gemeentenaren.

Van deze parochietienden bekwam de dorpspastoor, of de erfpersoon, indien er een aanwezig was, het derde deel. Hij moest daaruit volgens de statuten der Keulsche provincie en de capitularen van Karel den Groote het koor onderhouden en helpen herbouwen.

De Foramine heeft op dezen grond voor een groot gedeelte moeten bijdragen in de herbouwing zijner twee kerken. Hieruit vloeit voort, dat hij in tweeërlei betrekking, als pastoor en als tiendheffer namelijk, het woord mogt voeren in deze zaak. Hij heeft die herbouwing moeten bespreken en helpen regelen met eenen bouwmeester. Het zal dus wel niet gewaagd zijn, indien wij veronderstellen dat de Foramine de plannen en de leiding der twee gebouwen aan de zelfde hand heeft kunnen toevertrouwen. Zoo iets is immers in de gegeven omstandigheden zeer natuurlijk.

Hadden wij nu ongelijk, wanneer wij ons bij den aanhef van dit opstel afvroegen, of de St. Laurenskerk te Rotterdam en de St. Pieterskerk te Venray niet het werk konden zijn van denzelfden bouwmeester?

Het verder antwoord op deze vraag laten wij over aan den bouwkundige, die deze twee monumenten tot onderwerp wil nemen eener vergelijkende studie. Misschien zou zulk eene studie loonend mogen heeten voor de kennis onzer vaderlandsche kunstgeschiedenis.

Wylre. Jos. Habets.

EEN KUNSTWERK TE ROTTERDAM.

Gedachtig aan het spreekwoord: „eere, wien eere toekomt", is het niet meer dan billijk te wijzen op een kunstwerk, dat te Rotterdam is voltooid.

't Is de passage, in de wandeling genaamd: „de glazen straat." Zoo iets, dan verdient zeker deze den naam van kunstwerk!

De moeilijkste bouwkundige probleemen zijn hier tot eene oplossing gevoerd en de kunstenaar, die nog mocht meenen dat deze of gene constructie onmogelijk, onbestaanbaar is, wordt hier tot zwijgen gebracht.

Bezien wij eens den gevel, gelijk deze zich vertoont in de Korte Hoogstraat.

Was het van oudsher de gewoonte, bij het construeeren eener kolonnade, met de zuilen te beginnen en *daarop* het tafelment te plaatsen — zie, hier is het middel gevonden om deze lastige en vervelende gewoonte te wijzigen en eerst de kroonlijst aan te brengen, en daaronder den kolommen een plaatsje te gunnen.

Een belangrijk succes reeds op den weg der Kunst.

Doch er is meer. — Men zou meenen, dat de steenen dorpel, die op deze kolommen draagt, uit één stuk moest zijn, wijl hij anders onvermijdelijk naar beneden komt. Doch ook dit bezwaar is zegevierend overwonnen.

De dorpel, op deze kolommen dragende, prijkt juist midden boven de overspanning met een naad en tart derhalve alle wetten der zwaarte en stabiliteit.

Is u deze goocheltoer niet sterk genoeg?

Weet dan, dat op deze naad zich een steenen voetstuk verheft en op dit voetstuk, alle gevaar tartend, het kapitale steenen beeld der stad Rotterdam.

Maar hoe, zult ge vragen, wordt deze goocheltoer ten uitvoer gebracht?

Ingewijden in de geheimen mogen het antwoord geven — doch ik laat dit voor 'tgeen het is.

Zij zeggen (en verklaren 't gezien te hebben) dat deze steenen kroonlijst niet anders is dan een zwaar ijzeren bindt, omplakt met marmeren en hardsteenen plaatjes.

Zij zeggen, dat die schoone, wit marmeren zuilen, die anders vrij dun schijnen voor het zware tafelment, geen last hebben van het gewicht daarvan; en zij zeggen u tot alles afdoend bewijs, dat deze zelfde kolommen, juist op het punt waar zij het bovenstel dragen, rondom nog wel een handbreed zijn weggekapt, zoodat zij zonder twijfel waren verbrijzeld, hadden zij deze lijst te dragen, — en dat thans om dezen weggekapten hals de..... *zinken* kapiteelen zijn geschoven, die ge ziet.

Zij wijzen u op de consoles, die de kroonlijst ondersteunen, en die daaraan thans (ook deze zijn van *zink*) met ijzeren krammen worden gehangen.

Ontglipt niet, wanneer gij dit alles hoort, aan uw mond onwillekeurig:

„Wat gaat de kunst tegenwoordig ver!"

Ja waarlijk, *vér* gaat zij in onze dagen.

Hoe jammer, dat de passage nog niet voor 't publiek geopend is — wij waren dán voorzeker in de gelegenheid de kunst onzer dagen nog meer te bewonderen.

Doch ook hier, evenals elders, zijn lastige kritici, nurksche, ontevreden menschen, die nimmer kunnen worden voldaan.

Zij praten van „*constructie*" en wat al meer en noemen dit alles rondweg „*prulleboel*".

Deze toonen u den verderen gevel met al zijne balcons, zijne ornamentjes en bloemen, en durven die alles bestempelen met den naam van *rommel*.

Zij durven zeggen, dat de hoofdindeeling der façadt ongelukkig gekozen is, dat al deze onderdeelen, die aaneengeschakelde rij balconnetjes, consolen, kapjes, enz. volstrekt niet in harmonie zijn met de kapitale afmeting van den gevel, — dat de vorm dier uitstekjes zoo ongemotiveerd mogelijk is en nog eene reeks van dergelijke pikante opmerkingen meer.

Maar begrijpen zij dan niet, dat de edele kunst zich niet aan dergelijke kleinigheden stoort, zich niet aan banden legt, maar dat het genie en de fantasie van den kunstenaar zich vrij moet kunnen uiten?

Zij gaan nog verder en beweren, dat het grootste deel dier orneering het laatste restje was eener likwideerende stukadoors- of kunststeenfirma, die blijde was, dat het hier zoo goed aan den man was gebracht.

Doch laten wij deze onheusche, deze wijsneuzige vitters voor 'tgeen zij zijn. Gelukkig, dat de kunst, *deze* edele bouwkunst door hen niet kan worden geschaad, maar des te roemvoller en glansrijker te voorschijn treedt, naarmate zij meer wordt veracht en verguisd.

Verhef u dan, o Rotterdam! en wees trotsch op de groote mannen, die gij hebt voortgebracht.

O, treur niet, wanneer financieele specialiteiten u verlaten!

Zie, er zijn weder andere eminente mannen opgestaan, die op het gebied der bouwkunst even verrassende kunststukken verrichten.

Nieuwe glorievolle zonnen zijn opgerezen, die met hare koesterende stralen u verkwikken, met haar helderschijnend licht u verlichten zullen.

SINCERUS.

ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

III.

ONTWERPEN.

Werd sints de vroegste tijden aan de bouwkunst de eereplaats onder de beeldende kunsten toegewezen en werden schilder- en beeldhouwkunst als aan haar verwante en dienstbare kunsten beschouwd, 't schijnt dat men in den laatsten tijd haar dezen voorrang ontzegd heeft, ja aan de architectuur bijna niet het kleinste hoekje gunt van het groote terrein der kunst.

„Doet u ook aan een kunst?“ wilde zooveel zeggen als: „maakt u ook een beeldje, teekent u een figuurtje of schildert ge een landschapje?“, maar architectuur! — het kwam zelfs niet in de gedachten op, aan hare beoefenaren ook maar een plaatsje *naast* een „tableau"schilder af te staan. Waarom?

Is 't omdat men in de bouwkunst niet de levende figuren van b. v. een Schuttersmaaltijd of de smartelijke trekken van een Laocoön kan weêrgeven?

De bouwkunst is daarom niet te minder ook *ideale* kunst.

Zij is meer dan dat; zij is bij uitnemendheid eene *scheppende* kunst. Zelfs als men haar wil beperken tot het ontwerpen van een gebouw — en tot haar gebied behoort zoo oneindig veel meer dan dat — dan nog heeft zij onbetwistbaar recht op beide namen.

Dán ook is een eerste vereischte, dat in ieder ontwerp een hoofdtoon heerscht overeenkomstig de bestemming van het gebouw, dat het duidelijk kenmerk draagt van zijn doel.

Spreken wij over een schouwburg, een stadhuis, een kerk, een kasteel, dan vormt zich in onzen geest reeds dadelijk een algemeen denkbeeld, wel is waar nog vaag en onbestemd, maar duidelijk genoeg om geene verwarring toe te laten.

De ontwerper moet het karakter van zijn bouw doen overeenstemmen met dit grondidee.

Bij eene gevangenis passen geene slanke, fijne vormen en voor een schouwburg geene zware, drukkende, — evenmin als men den gevangene zeer beleefd verzoekt binnen te gaan of den schouwburgbezoeker op norschen, gebiedenden toon daartoe dwingt.

Dit reeds eischt van den ontwerper eene groote mate van kunstgevoel. Want een samenstel van zulke geheel verschillende deelen, als een stuk gecopieerd naar eene vesting, een ander naar een kathedraal en weêr een ander afgezien van een fabriek, kan onmogelijk een harmonischen geest, een zuiver en afgerond hoofdkarakter dragen.

Aan wien de schuld, wanneer wij ons op dit punt onwillekeurig afwenden van zoovele hedendaagsche ontwerpen, doch vol bewondering opzien tot menig kunstwerk van vroegere eeuwen?

Bijzonder uit het tijdvak der Middeneeuwen. Deze bij uitstek zijn de vertegenwoordigers eener ideale kunst, en al hunne werken zijn de uiting van machtige en grootsche, dikwijls eenvoudige maar altijd diepgevoelde ideeën.

Ieder onbevooroordeeld opmerker staat getroffen, hoe juist ieder gebouw den stempel zijner bestemming draagt. — Niemand zal bij hen een stadhuis voor een kerk aanzien of een klooster voor een kasteel.

Zeker, er valt voor ons nog veel uit hunne werken te leeren.

Langs welken weg moet de ontwerper tot bovengemeld doel geraken?

Laten wij voorloopig het bijzonder aesthetische ter zijde, dan is 't in de eerste plaats: *door de juiste beantwoording aan het doel en de behoeften.*

Heeft immers elk gebouw eigenaardige vereischten, dan wordt het hoofdkarakter reeds *daardoor* geteekend, dat men *juist* aan deze vereischten voldoet en ook *laat zien, dat men daaraan heeft voldaan en op welke wijze.*

De eenvoudige, juiste beantwoording aan doel en behoeften, al is 't maar in een onooglijke hut, heeft reeds iets wat ons treft en tot ons spreekt.

Hiertoe vereenigen zich beide (doel en behoeften) in een *program*, dat zich weder plooit en wijzigt naar de reden, gewoonten en gebruiken der omgeving.

't Is b. v. heel iets anders of men hier een villa bouwt of in Italië. De gewoonten van het land, de daar aanwezige materialen, het klimaat — dat alles oefent invloed uit en 't is duidelijk dat een ontwerper, die logisch te werk gaat, hier een geheel andere villa zal ontwerpen dan daar.

Beiden echter dienen tot hetzelfde doel.

En 't is juist dit, wat een bouwwerk het eigenaardige *nationaal* karakter schenkt, waarop het recht heeft; maar er wordt hiertoe voorzeker vereischt eene grondige bekendheid met de eigenaardigheden van ieder land.

De architect, die gaat ontwerpen, raadpleegt eerst het program.

Hij staat bij ieder punt stil; hij overweegt ieder deel op zichzelf.

Wordt gevraagd eene groote zaal, hoog en ruim verlicht, met gemakkelijken toegang — hij ziet deze voor zijnen geest, zooals ze van hem wordt verlangd.

Vraagt het program frissche, matig verlichte kamers, ruime portalen beschut voor de zon, gemakkelijke breede trappen, een ruimen hoofdgang, enz. enz. hij stelt 't zich voor, gelijk 't naar zijn idee behoort.

Hij *beredeneert* ieder deel en ziet hoe hij 't best daaraan zal beantwoorden.

Thans is het zijne taak deze verschillende gedachten tot een *goed* geheel te vereenigen.

Reeds dadelijk valt hem de hoofdvereischte in 't oog, het deel dat alles beheerscht — bv. de groote zaal; hij stelt zijne opvatting daarvan vast en groepeert en schikt daaromheen en daarmede in verband de minder belangrijke deelen van zijn ontwerp.

Zoo ontstaat het geraamte, de hoofdteekening van het gebouw.

En wanneer hij thans overgaat tot het bepalen der vormen, tot de constructie, dan maakt hij deze niet willekeurig; neen; dan zijn voor hem de hoofdwetten:

stabiliteit en een beredeneerd gebruik der materialen.

Deze past hij toe naar hunne hoedanigheden en hij wendt de verschillende wijzen van constructie aan, die daaruit voortvloeien.

Daarbij zorgt hij, dat iedere vorm eene ware uitdrukking zij van 't geen de zaak verricht, dat ieder deel de functie aanduide, die daaraan opgedragen is.

Een kolom, een corbeau, een console — zij moeten dienst doen en *dragen*.

Een boog, een gewelf moeten niet enkel een overdekking en overspanning *schijnen*, maar ook werkelijk *zijn;* zij moeten deel uitmaken van de constructie.

De ontwerper moet iedereen doen zien, dat alle deelen van zijn gebouw een nuttige, ja *noodzakelijke* dienst doen; — hij moet zorgen dat men hem niet kan beschuldigen van slechts aan een gril te hebben voldaan.

Het moet hem niet voldoende zijn, dat zijn gebouw hecht en sterk *is*, maar hij moet ook het publiek die overtuiging schenken en het dus duidelijk *laten zien*.

Nooit mag hij de middelen, de constructie die hij toepast, verbergen, om daarvoor schijnbaar eene andere in de plaats te stellen.

Hij mag niet den gevel met een groot, lang venster doen prijken, dáár waar slechts lage verdiepingen zijn, zoodat de vloer dit venster doorsnijdt.

Hij mag niet een ijzeren bind in de constructie gebruiken en doen *schijnen* alsof het ware eene constructie van steen.

Hij mag niet consoles onder zijn balkon *hangen*, waar zij dit balcon *schijnbaar dragen;* — evenmin zijn dak (zoo onmisbaar in ons land) verbergen achter een noodeloos opgetrokken gevel en er den schijn aangeven van eene vierde of vijfde étage met een plat dak.

Hij mag niet, uit vrees voor schending der symmetrie, een groot raam aanbrengen, waar dit niet noodig is, b. v. voor een trap of privaat.

Neen, hij zij vóór alles DUIDELIJK, OPRECHT.

Wat hebben wij, met het oog op het bovenstaande, in onze 19e eeuw al vreemde dingen beleefd!

We hebben een tijd gehad, die men zou kunnen noemen: *de periode der orders*, eene periode, waarin voor ieder gebouw van eenig belang eene Grieksche of Romeinsche kolonade *à tout prix* moest worden toegepast en men in 's hemels naam maar een plek moest opzoeken, waar deze 't best kon worden voorgeplakt; — eene periode waarin de geheele architectuur zich oploste in 't gebruik van een meer of minder schoone kroonlijst, in de keuze tusschen een Ionisch en Corintisch kapiteel.

Een tijdvak, waarin de symmetrie zoo slaafsch gediend werd, dat men met de teekening van de helft van een gebouw kon volstaan, daar beide helften precies hetzelfde *moesten* zijn. Links een raam — rechts ook een raam; links een deur — rechts ook een deur; links een console, een kapiteel of wat ook — rechts hetzelfde zonder een streep verschil.

Een tijd ook, waarin het moeilijkst bouwkundig vraagstuk, het toppunt der kunst bestond in het missen van een dak, of ten minste in het zorgvuldig verbergen daarvan, als wilde men ons wijsmaken, dat het in Nederland nooit regent.

Vroeg men: „waartoe deze Grieksche kolonade, deze kroonlijst, deze consoles, enz., want zij doen niet de minste dienst en zijn aangebracht toen het gebouw gereed was?" — O, men werd verpletterd onder den minachtenden blik van hen, die zich alleen meesters waanden op bouwkundig gebied.

Men beschuldigde u van onbekendheid met de antieken, van afkeer van al het schoone, dat zij hebben gemaakt.

„*Zij* gebruikten deze kroonlijst, deze kolonade, en ieder vindt ze mooi; waarom zouden *wij* ze dan niet gebruiken?"!!

En zeide men: „wáárvoor deze deur rechts en wáárvoor dit raam? — de eene geeft toegang tot .... niets, is maar figuratief; en het raam komt toevallig daar, waar binnen eene trap is geplaatst," — dan zag men u medelijdend aan, wijl ge zulke kleinigheden in verband bracht met de kunst.

Men sprak u van symmetrie, en wanneer gij meenen mocht dat deze, *zóó* begrepen en als zij tot zulke dwaasheden aanleiding gaf, geen regel op kunstgebied zijn mocht, dan waart gij geen verder antwoord waard, wijl gij den spot dreeft met de heiligste beginselen der kunst.

Het is sedert veranderd.

Men heeft gevoeld, dat deze wijze van bouwen zich niet op haar onaantastbaar voetstuk kon handhaven.

Zij heeft hare rol van kruidje-roer mij-niet uitgespeeld.

Doch de kunst is er niet veel op verbeterd.

Evenals een reiziger, van 't rechte pad afgedwaald, in stede van te bedenken, wáár hij dit pad heeft verlaten en den kortsten weg daarheen in te slaan, op goed geluk ronddwaalt in bosschen en velden, over hagen en slooten, in de hoop op die wijze ook 't einddoel te bereiken, evenzoo deden wij.

Wij combineerden allerlei vormen en lijnen, allerlei ornament en versiering, waarvan het eenig doel schijnt: *iets nieuws, iets vreemds!*

Bevalt u deze vorm niet — kies een anderen; wat is er tegen?

Alle zijn immers even goed!

Zoo vervielen wij tot een ander uiterste.

En zoo werd onze bouwkunst een schikken *à la mode du jour*, naar ieders grillen en luimen, gebruikend wat 't eerst voor de hand ligt, 't goedkoopst is of 't meest ons bevalt.

Zoo traden wij in eene *periode van spraakverwarring*, waarin ieder eene andere taal sprak en men elkander niet verstond, — van een waar communisme op 't gebied der bouwkunst, waarin *alle* vormen op *alle* plaatsen en onder *alle* omstandigheden een gelijk recht schenen te hebben om te worden gebruikt, van eene algeheele *willekeur* om te maken zooals men 't verkoos.

Zeg tegen een der meesters dezer periode: „*waarom* hebt gij dezen vorm, dit profil, zulke constructie gebruikt en waarom niet gene?" — hij weet 't niet. Hij bekommert zich daarom niet; *redeneeren* op bouwkundig gebied is hem niet geleerd.

Men is in deze periode niet zoo bekrompen van opvatting: „de een vindt *dit* mooi, de ander *dat*; ieder zijn smaak."

Doch Goddank, ook zij neigt ten ondergang.

Zal na deze commune de regeering der ware beginselen voor goed gevestigd zijn?

Dit is het, wat wij hopen.

VOX.

EEN LICHTVAARDIG OORDEEL?

ANTWOORD AAN DEN HEER VICTOR DE STUERS.

In het nummer van 19 en 26 Juli l.l. van dit Tijdschrift is door u onder den titel „een lichtvaardig oordeel" opgekomen tegen eenige beschouwingen, door mij in den Spectator geplaatst, naar aanleiding van de opheffing der commissie van rijksadviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst. Dies vraag ik eenige plaats om mij te verdedigen.

Wilde ik mij geheel naar eisch verdedigen, ik zou vreezen eene onbescheidene ruimte te vragen, omdat door u mijne woorden dikwijls op zulk eene wijze zijn weergegeven, dat er mijne meening niet in terug te vinden is. En alleen om dit aan te toonen zoude ik telkens mijne en uwe woorden moeten aanhalen en zou het, na uwe bestrijding, ook niet overbodig kunnen heeten, wanneer ik aantoonde, dat tusschen hetgeen ik schreef en gij er van maakt een belangrijk verschil bestaat.

Geheel zwijgen mag ik echter niet na uwe beschuldiging. En ik zal mitsdien de voornaamste gronden van uwe uitspraak zoo beknopt mogelijk bespreken en mij alleen meerdere uitvoerigheid veroorloven, waar ik meen, dat het algemeen belang zulks wettigt.

Zoowel in den aanvang als aan het slot van uwe artikelen wordt door u als grond van uwe uitspraak aangevoerd, dat wat ik schreef „min logisch" was en grootendeels „in strijd met de feiten."

Om het onlogische van mijne redeneering te betoogen, voert gij twee bewijzen aan, die echter beide steunen op eene verkeerde voorstelling van hetgeen ik schreef. Hoe nonchalant gij mijn artikel gelezen hebt, voor gij het bestrijden gingt, openbaart zich niet het minst in hetgeen gij, in de eerste en blijkbaar de voornaamste plaats als grond voor deze beschuldiging aanvoert. Ik heb toch juist tot dat geconcludeerd, waartoe ik volgens u, logisch redeneerende, zou hebben moeten concludeeren, namelijk dat er eene commissie moet bestaan voor het behoud van onze oude monumenten: uitvoerig heb ik zelfs de wenschelijkheid hiervan betoogd. Wel noemt gij, strikt genomen, nog iets anders waartoe ik volgens u had moeten concludeeren, namelijk tot reorganisatie van de vroegere commissie, doch gij vergeet hierbij dat, toen ik schreef, de opheffing van die commissie reeds vaststond en het doel van mijn schrijven juist dit was, wat er nu, na die opheffing, moest gebeuren voor het behoud van onze monumenten van geschiedenis en kunst. Trouwens het zou de vraag geweest zijn of ik, ingeval ik vroeger had geschreven, wel de door u gewenschte uitdrukkingen van reorganisatie, ontheffing van een der twee opdrachten, enz. zou gebruikt hebben, waar ik het behoud van de commissie, zooals zij bij Kon. Besluit van 1874 was opgericht niet wenschelijk vond, maar wel eene andere commissie, met eene andere werkkring en in een anderen geest werkzaam.

Ook de tweede grond van uwe beschuldiging steunt op eene verkeerde aanhaling van mijne woorden: ik heb namelijk niet beweerd, dat de adviseurs bij restauratiën te weinig oudheidkunde aan den dag gelegd hebben; integendeel, mijn bezwaar was dat zij de neiging had, om dit te veel te doen, door niet alleen het bestaande te willen behouden, maar ook te willen bijbouwen in den stijl van dat gebouw.

Gij schrijft verder, dat hetgeen ik schreef grootendeels in strijd is met de feiten, met de ware toedracht der zaak en verwijst hierbij naar mijne gissing, dat niet slechts de oorzaak van de fouten dezer commissie, maar ook die van haar vroegtijdigen dood moet gezocht worden in de fouten der instelling zelve. Deze poging, om de spoedige opheffing der commissie te verklaren, is mislukt, zegt gij, en verzekert, dat de ware oorzaak van de opheffing dier commissie gelegen is in persoonlijke hartstochten van de slechtste soort. Zoude echter, meen ik te mogen vragen, het ontbranden van die hartstochten niet grootendeels te wijten zijn aan de fouten, bij de oprichting van deze commissie begaan, meer bepaald daarin bestaande, dat haar werkzaamheden van zoo verschillenden aard waren opgedragen: als het adviseeren omtrent de maatregelen vereischt tot het behoud van oude belangrijke gebouwen en het adviseeren aangaande plannen tot oprichting van nieuwe gebouwen; dat met het oog op dit tweevoudig doel de commissie moest worden samengesteld; en dat zij zich niet bepaalde tot het adviseeren omtrent plannen van anderen, door den Minister aan deze commissie voorgelegd, maar dat zij zelve plannen maakte? Het antwoord, dat men hierop geeft is, meen ik, van gewicht voor de vraag of heil is te verwachten van eene nieuwe commissie van rijksadviseurs, dan of deze weer dezelfde booze hartstochten zou doen ontbranden, niet slechts in den boezem der commissie, maar ook daarbuiten. Wat mij betreft, ik meen, dat hiervoor weinig gevaar zoude bestaan bij eene goedgekozene commissie als door mij is voorgesteld, wier werkkring zich zou bepalen om den Minister advies uit te brengen welke gebouwen enz. op eene bij de wet vast te stellen lijst van onze historische monumenten moeten gebracht worden, en om eventueel door den Minister gehoord te worden betreffende alle plannen tot verbouwing en restauratie van de op die lijsten voorkomende gebouwen. Volgens mijne bedoeling zoude de commissie niet zelve plannen tot restauratie moeten maken en uitvoeren, maar alleen den Minister advies moeten uitbrengen over de plannen tot restauratie, welke haar werden voorgelegd en door een architect buiten de commissie waren gemaakt. Bij zoodanige werkkring en bij eene wijze van restaureeren als door mij wordt voorgestaan, zoude het niet noodig zijn, dat in deze commissie architecten van beroep zitting namen. En ik zou hen — mannen als Gugel reken ik natuurlijk niet onder de architecten van beroep — liever niet in deze commissie zien, omdat zij, ten gevolge van hun beroep, bijna altijd te veel zullen hechten aan het uiterlijk aanzien van het gebouw na de restauratie en te weinig respect hebben voor een oud gebouw als historisch document. Later kom ik hierop nader terug.

Wordt vervolgd.

HET KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

De Heer Herman J. van Lennep bracht op 26 Mei jl. als voorzitter van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap verslag uit over den toestand en

de lotgevallen van dat genootschap in het afgeloopen jaar, welk verslag dezer dagen in druk verscheen.

Met genoegen ontwaren wij daaruit, dat het genootschap zich mag verheugen in toenemenden bloei; het ledental werd vergroot en het Museum nam in uitgebreidheid toe en werd vrij wel bezocht.

Belangrijk is het getal geschenken in den loop van het jaar ontvangen. Uit het vele noemen wij eene schilderij uit het begin der 17e eeuw, voorstellende de bruiloft van Adriaan Ploos van Amstel en Agnes van Bijler; deze schilderij is hoogst belangrijk èn als kunstwerk èn als bijdrage voor de kennis van het costuum. Met een aantal andere voorwerpen op hunne familje betrekking hebbende, werd deze schilderij aan het genootschap ten geschenke gegeven door de Jhrn. J. en J. A. J. Ploos van Amstel.

Het voorbeeld door genoemde Heeren gegeven, die op deze wijze aan hunne familie-relikwiën een voortdurende veilige bewaarplaats verzekerden en ze vrijwaarden voor het gevaar om later onder den hamer van den veiler gebracht te worden, moge ook bij andere hooge en burgergeslachten navolging vinden.

De geringe finantiëele krachten van het genootschap veroorloofden slechts weinige aankoopen, waaronder wij noemen het levensgroot portret ten voete uit van den Edamschen burgemeester Pieter Dirksz. 1606, bekend door zijn buitengewoon langen baard.

Verder werd een aantal voorwerpen in bruikleen gegeven. Ook de bibliotheek en niet minder de historische atlas van Amsterdam ontvingen groote uitbreiding, die voornamelijk aan geschenken te danken was.

Rechtmatige hulde werd door den voorzitter gebracht aan de nagedachtenis van wijlen den heer F. H. Maschhaupt, die èn als lid èn als penningmeester het genootschap zoozeer aan zich verplichtte. De wetenschap verliest in hem een kundig beoefenaar van het gildewezen en eenig is de verzameling van bronnen voor die kennis, door hem bijeengebracht.

Dat een genootschap, waarvan de oprichting te danken is aan den wensch van eenige Amsterdammers, om de nalatigheid van vroegere regeeringen en hare onverschilligheid omtrent onze monumenten van geschiedenis en kunst zooveel in hun vermogen was, goed te maken, niet lijdelijk kon aanzien, dat het zoo werkzaam en met vrucht werkend collegie van 's Rijks adviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst met opheffing werd bedreigd, is zeer begrijpelijk.

't Was om die opheffing te voorkomen, dat het Genootschap zich tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal wendde met een adres, waarin het met ernst en nadruk verzocht, ja er op aandrong, „dat de Commissie van 's Rijks adviseurs toch bestendigd — aangevuld — desnoods gereorganiseerd — doch in ieder geval behouden mocht blijven, daar de ontbinding en de onvoltalligheid der Commissie een ware ramp voor de kunst in ons Vaderland mochten geacht worden."

Het adres werd besproken en gewaardeerd, doch nòch het adres, nòch de wensch van het grootst getal der kamerleden, nòch de stemmen die van vele zijden opgingen, konden den val verhoeden van een collegie, waarvan de vernietiging eigendunkelijk door den premier besloten was.

Toch had het Genootschap ook in een tweede adres — thans aan dien Minister zelf — bewezen en uiteengezet, dat de taak der adviseurs in plaats van afgedaan pas begonnen was, en hoe, bij de opheffing van dit Collegie, het wandalisme van vroeger weder even krachtig het hoofd zou opsteken.

Het Genootschap deed *toen*, wat het doen *kon*, wij hopen dus ook dat thans, nu de premier denzelfden weg gemaakt heeft, die hij het Collegie van 's Rijks adviseurs deed maken, het Genootschap onderzoeke en beproeve, of zijn opvolger méér zin voor kunst, méér achting voor de nalatenschap onzer voorouders gevoelt en door het weder in 't leven roepen van een lichaam, dat tegen den wensch van ons volk en zijne vertegenwoordigers door de willekeur van één man vermoord werd, aan de natie en vooral aan het meest beschaafde deel der natie een dienst zal willen bewijzen.

Door een nieuw adres in dien geest in te zenden, zou het Genootschap zich zeker zeer verdienstelijk maken en verzekerd zijn, door velen in den lande toegejuicht en ondersteund te worden. De onmogelijkheid van te zullen slagen bestaat niet, daar het maar al te veel blijkt, dat het geen noodzaak is, dat een nieuw Minister niet afbreke, 'tgeen zijn voorganger opbouwde, of niet weer opbouwe, 'tgeen de vorige afbrak.

De naam Six geeft alle hoop op een goeden uitslag. Heeft niet die familie hare wereldbekendheid te danken juist aan de kunstliefde van sommige leden van dat geslacht? Aan den tegenwoordigen Minister wordt thans de gelegenheid aangeboden op de schitterendste wijze aan den lande te toonen, dat hij geen ontaard lid van dat beroemd geslacht is en ook hem het bloed van Rembrandt's vriend en beschermer door de aderen vloeit.

Wellicht zal het den tegenwoordigen voorzitter van het Genootschap vergund zijn, bij zijn jaarverslag over 1879 te kunnen mededeelen, „dat de wond, aan kunst en wetenschap in 't vorige jaar toegebracht door de opheffing van de Commissie van 's Rijks adviseurs, hoe ook het Genootschap die zocht af te keeren, thans, dank ook de pogingen door ons aangewend, genezen is door de wederinstelling van dit Collegie."

Wij zijn echter zoo ver nog niet, al zijn wij ook al zeker eens weer zoo ver te komen. In afwachting daarvan mag echter niet worden stil gezeten, en daarom schrijven wij hier de woorden van den voorzitter af: „Ons genootschap heeft *thans* (1) met verwante instel- „lingen in ons Rijk eene *hoogere* roeping, dan toen „eene wakkere Rijks-Commissie den Minister ter zijde „stond en niet alleen de stad onzer inwoning trekke „de aandacht uwer wakende oogen; ook daarbuiten „kunnen wij onzen invloed doen gelden, en zij het „dan dat wij onze bemoeiingen niet met zakken gul- „dens kunnen doen vruchten dragen, anderen hebben, „sedert onze vereeniging in het leven werd geroepen, „meermalen op hare aansporing hunne beurs voor de „belangen door ons voorgestaan, geopend."

En dat het genootschap dit begrijpt, wordt bewezen door de pogingen die het aanwendde, om de buitenpoort van het voormalige Rasphuis op den Heiligen weg te Amsterdam te beschermen tegen de pleister en verf, waarmede men die weder wilde gaan omkleeden, met dat gevolg, dat de aangevangen herstellingen geschorst zijn.

Het genootschap 's museum werd door 2863 entrée

1) Helaas weder!

betalende personen bezocht; zeker geen groot getal, doch men neme hierbij in aanmerking, dat de meeste werkelijk belangstellenden lid zijn en er ook op andere wijze aan velen vrij entrée wordt verleend.

De voorzitter, volgens de wet aftredende, werd ook tot vice-president benoemd, terwijl tot voorzitter werd gekozen de Heer C. Schöffer. De verdere leden van het bestuur zijn de H.H. R. W. P. de Vries en Mr. A. D. de Vries Az. Secretarissen, D. C. Meijer Jr., Penningmeester en Jhr. Dr. J. P. Six en P. J. H. Cuypers, conservatoren.

Dat het Genootschap blijve bloeien en het getal leden, die het door hunne contributie van *f* 10 's jaars steunen, meer en meer toeneme!

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De Maatschappij, Arti et Amicitiae, aan wie wij door hare tentoonstellingen van verschillenden aard op het kunstgebied reeds zoo veel verplicht zijn, heeft thans het plan gevormd in het voorjaar van het volgende jaar eene tentoonstelling te houden van:

1°. Kunstwerken voor 1800 uit goud en zilver vervaardigd, als voorwerpen van de gilden afkomstig, kerksieraden, voorwerpen van huiselijk gebruik, lijfcieraden, horloges, penningen enz. enz.

2°. Voorwerpen en gedrukte stukken betreffende de goud- en zilversmidsgilden, vooral b. v. de koperen platen met de namen en merken der kunstenaars.

3°. Portretten van en herinneringen aan goud- en zilversmeden uit vroegere eeuwen.

Ofschoon de ondervinding heeft geleerd, dat het houden van dergelijke tentoonstellingen een groot nadeel heeft, t. w. dat daardoor medegewerkt wordt om ons land te berooven van de kunstschatten, die het nog bezit, daar de vreemdeling de plaats leert kennen, waar zich een en ander voorwerp bevindt en niet nalaat daarvan partij te trekken door prijzen te bieden, waartegen geen Hollandsch hart bestand is, moet toch de aanleidende oorzaak, die de Maatschappij tot het houden van de ontworpen tentoonstelling deed besluiten als gewichtig genoeg beschouwd worden, om op te wegen tegen het genoemde nadeel. De maatschappij toch zegt: „Hoe langer hoe meer wint de overtuiging veld, dat tentoonstellingen van kunsthistorischen aard eerst dan goede vruchten kunnen afwerpen, als zij worden beperkt tot een bepaald deel der zooveel omvattende kunstgeschiedenis. Geen deel dier geschiedenis is wellicht zoo weinig bestudeerd als de geschiedenis van de goud- en zilversmeden in hunne werken. Vooral wat Nederland betreft is de geschiedenis der kunstenaars, wier drijfwerk b. v. te recht de bewondering van geheel Europa wekt, een schier geheel onontgonnen veld."

Een eerste schrede te doen tot verbetering van dien toestand is het doel dezer tentoonstelling.

In menig stadhuis, kerk, gesticht of museum, maar vooral ook in partikulier bezit, bevinden zich tal van voorwerpen, die bij elkaar gebracht (zij het ook voor korten tijd) bestudeerd en beschreven, zonder twijfel een nieuw licht zullen doen opgaan over de geschiedenis van een tak van kunstnijverheid die in vroegere eeuwen hier te lande in hooge mate bloeide, maar nu voorzeker aanmoediging behoeft.

Ofschoon de Nederlandsche kunstvoorwerpen de hoofdzaak zullen moeten vormen, worden ook buitenlandsche aangenomen; 't zou dan ook bij vele voorwerpen zeer moeielijk zijn, om precies het land hunner vervaardiging te bepalen.

De Maatschappij, die gelukkig is in al hare ondernemingen, zal ook thans gewis slagen. Wij kunnen ons dus verzekerd houden in het voorjaar van 1880 weder een groot kunstgenot te zullen smaken.

ETSENVERKOOPING

Isendoorn a Blois.

Op de verkooping van de Etsverzameling van Baron van Isendoorn à Blois van Cannenburg door de heeren Roos gehouden, werden o. a. de volgende prijzen besteed:

A. Berchem. Joueur de Cornemuse, B. 4, *f* 300,—; L'homme monté sur l'âne, B. 5, *f* 175,—; *A. van Borssom.* Les deux canards au bord de l'eau, onbeschreven, wellicht uniek, *f* 100,—; *J Both.* La femme montée sur le mulet, B. 1, *f* 830,—; *J. G. Bronkhorst.* Jeune femme debout, onbeschreven, waarschijnlijk afgedrukt van een plaat oorspronkelijk voor een lijkkist bestemd, *f* 121,—; *A. van Everdingen.* Le porcher, B. 8, D. 7, *f* 120,—; Le hameau à la pente d'une montagne, B. 17, D. 16, *f* 122,—; La butte, B. 100, D. 103, *f* 165,—; Le ruisseau traversant le bois. 1e staat. B. 101, D. 104, *f* 360,—; *H. Goltzius.* Portrait de Goltzius, de grandeur naturelle, B. 172, 1e staat, *f* 250,—; *W. de Heusch.* Le muletier, B, 2, *f* 230,—; Les deux arbres au bord du chemin, onbeschreven, bijna uniek, *f* 210,—; *A. van Ostade.* Le savetier, tweede staat, *f* 100,—; La famille, B. 46 *f* 100,—; La danse au cabaret. B. 49, 5e staat. *f* 154,—; *P. Potter.* Différents chevaux, B. 9—13, *f* 490,—; Le vacher, B. 14, 2e staat, zeer zeldzaam, *f* 500,—; idem, 3e staat, *f* 175,—; idem, 4e staat, *f* 30,—; La tête de vache, B. 16, *f* 150,—; La vache couchée près de l'arbre, B. 17, *f* 260,—; Le Zabucaia, B. 18, *f* 100,—; *Rembrandt.* Jésus-Christ guérissant les malades, (de Honderd guldens prent,) B. 74, Bl. 49, 2e staat, *f* 625,—; Idem, versleten, *f* 40,—; Le bon samaritain, B. 90, Bl. 41, 2e staat, *f* 250,—; La Coquille, B. 159, Bl. 353, 2e staat, *f* 215,—; La femme qui pisse, B. 191, Bl. 156, 1e staat, *f* 100,—; Le pont de Six, B. 208, Bl. 311, 3e staat, *f* 210,—; Vue ancienne d'Amsterdam, B. 210, Bl. 313, *f* 200,—; Paysage aux trois arbres, B. 212, Bl. 315, *f* 250,—; L'homme au lait, B. 213, Bl. 316, 2e staat, *f* 330,—; Le paysage à la tour, B, 223, Bl. 324, 3e staat *f* 205,—; La grange à foin, B. 224, Bl. 325, 3e staat *f* 195,—; La Chaumière entourée de planchers, B. 232, Bl. 332, 2e staat, *f* 220,—; La Campagne du peseur d'or, B. 234, Bl. 334, *f* 250,—; Le paysage au bateau, B. 236, Bl. 336, 2e staat *f* 170,—; Clément de Jonghe, B. 272, Bl. 180, 3e staat *f* 105,—; Ephraïm Bonus, B. 278, Bl. 172, 2e staat *f* 375,—; La grande mariée juive, B. 340, Bl. 199, 4e staat, *f* 225,—; Griffonnements, B. 369, Bl. 122, *f* 135,—; *J. H. Roos.* Le berger et son troupeau au repos, B. 38, 1e staat, *f* 515,—; *J. Ruisdael.* Le petit pont, B. 1, 1e staat, *f* 130,—; idem, met den hemel, *f* 9,—; Les deux paysans et leur chien.

B. 2, 1e staat, *f* 100,—; Idem, 2e staat *f* 10,—; Les voyageurs, B. 4, 1e staat, bijna uniek, *f* **3010**,—; idem, 2e staat, *f* 500,—; idem, 3e staat, *f* 26,—; Le champ bordé d'arbres, B. 5, 2e staat, *f* 220,—; Le ruisseau traversant le village, B. 7, *f* 710, —; Paysage avec un ruisseau, Weigel 9, B. s/v Everdingen, No. 3, *f* **1510**,—; *H. Sachtleven.* De Wittevrouwenpoort te Utrecht, B. 29, *f* 100,—; *A. Verboem.* Le hameau, B. 1, 1e staat, *f* 201,—; La pièce d'eau, B. 2, *f* 300,—; *S. de Vlieger.* Le ruisseau, B. 1, *f* 140,—; Le village aux deux clochers, B. 2, *f* 380,—; L'auberge, B. 8, *f* 211,—; idem, 2e staat, *f* 61,—; idem, 3e staat, *f* 7,—; Le bourg, B. 9, *f* 125,—; *A. Waterloo.* La maison garnie de verdure, B, 54, *f* 100,—; L'entrée du bois, B. 55, *f* 121,—; L'arbre cru de biais, B. 58, *f* 120,—; La mère et ses enfants, B. 122, *f* 100,—.

ADVERTENTIËN.

Door MARTINUS NIJHOFF te *'s Gravenhage* is uitgegeven:

GESCHIEDENIS

der Antwerpsche Schilderschool

DOOR

MAX ROOSES.

Met 10 etsen door J. B. MICHIELS en 40 houtsneden. Roy. 8vo.

Prijs f 10.—; in linnen band f 11.—.

Door H. C. SUSAN C.H.Zn. is uitgegeven de eerste aflevering van:

Het Binnenhof te 's Gravenhage

IN PLAAT EN SCHRIFT

BEWERKT DOOR

ARNOLD ISING.

BEVATTENDE

I. De Trèveszaal. — II. Het Stadhouderlijk kwartier.

De prijs van het geheele werk: 20 platen met beschrijving is bij inteekening gesteld op *f* ***120***.—

Ter aanbeveling van dit prachtwerk neemt de uitgever de vrijheid te verwijzen naar de hoogst gunstige en vleijende beoordeelingen voorkomende in de Amsterdamsche courant van 20/21 Juli, het Dagblad van Z.-Holland en 's Gravenhage van 23 Juli, het Vaderland van 23 Juli en 18 Augustus, de Nieuwe Rotterdamsche courant van 24 Juli en het Handelsblad van 25 Juli.

HISTORIEPRENTEN.

Verschenen het 3de deel (over 1795 tot 1879) van: **BEREDENEERDE BESCHRIJVING** van Nederlandsche Historieplaten, Zinneprenten en Historiekaarten, door **FRED. MULLER**, 8o. (IV, 388 en XXIV blz.), ... *f* 7.40

Hiervan zijn afzonderlijk afgedrukt:

BESCHRIJVING van Historieplaten, Zinne- en Spotprenten over het Koningrijk der Nederlanden van 1815 tot 1830, en de Belgische Omwenteling tot aan de definitieve scheiding van Holland en België. Waarbij meer dan 600 Platen uitsluitend over België (116 blz. met register) . . . . *f* 2.75.

BESCHRIJVING der Platen uit den *Nederlandschen Spectator*, en de Leidsche, Utrechtsche, Amsterdamsche en Delftsche *Studenten Almanakken.* (80 blz.) *f* 1.50.

Verlag von CARL RUMPLER in Hannover.

Geschichte der Deutsche Kunst seit Carstens und Gottfried Schadow.

VON

HERMANN RIEGEL.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 26. 13 September 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franco per post.......................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels.............................. *f* 1.50 Iedere regel meer...................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE QUELLINUS-SCHOOL TE AMSTERDAM.

Op Maandag 8 September werd in het lokaal de Hereeniging de nieuwe Quellinus-School plechtig geopend door eene redevoering van den heer Mr. Herman J. van Lennep, uitgesproken ten aanhoore van een vijftigtal genoodigden, onder welke men Jhr. Mr. Victor de Stuers, die den Minister van Binnenlandsche Zaken vertegenwoordigde en den heer Bergsma, die het Amsterdamsche gemeentebestuur repraesenteerde, kon opmerken.

De heer van Lennep, Voorzitter der Quellinus-vereeniging, drukte allereerst den wensch uit, dat indien men na twintig jaren op de ontwikkeling der Kunstindustrie in Nederland zou kunnen wijzen, men zou mogen getuigen dat de Quellinus-school tot die herleving krachtig had bijgedragen.

Hij verhaalde hoe, terwijl in vroeger tijden de kunstnijverheid bloeide, het verval daarvan thans helaas volkomen geconstateerd was o. a. door de Amsterdamsche tentoonstelling van 1877 en door het naar aanleiding daarvan uitgebracht rapport der Rijks-commissie.

Die tentoonstelling echter en de wedstrijden te Gouda en te Arnhem door de Maatschappij van Nijverheid uitgeschreven toonden aan, dat men ook hier den weg tot verbetering wilde inslaan, dien men in het buitenland reeds sinds 1851 betrad.

De Quellinus-School had haar ontstaan te danken aan de werkplaats, die aan de bouwloods van het Rijks-Museum verbonden was. Reorganisatie dezer werkplaats op breeder grondslag werd beproefd, en de school die aanvankelijk 20 leerlingen telde had er nu reeds 46.

Ofschoon eenige tegenstand uit misverstand ontstaan niet was uitgebleven, mocht men zich ook in krachtige hulp verheugen niet het minst van de zijde der hooge Regeering. Ook op die van stad en provincie werd gerekend.

De voorzitter eindigde met ook op de belangstelling van allen die het gewicht van de ontwikkeling onzer kunstindustrie beseffen, een beroep te doen.

Daarop vroeg Jhr. Mr. Victor de Stuers het woord. Hij zeide dat de Minister van Binnenlandsche zaken verhinderd was deze plechtigheid in persoon bij te wonen, en hem daarom had opgedragen hem daarbij

te vertegenwoordigen. Spreker was overtuigd dat deze daad van den Minister allen zou verheugen, even als zij hem verheugde, omdat daaruit bleek dat de Minister in de bevordering van het teekenonderwijs levendig belang stelt.

Inderdaad verdient dit onderwijs veel belangstelling: Het heeft die dan ook altijd wel genoten, doch deze liefde was veelal slechts een platonische, en hij hoopte dat zij thans plaats zou maken voor een praktische. Reeds Koning Willem I had in 1829 den waren aard der behoefte ingezien met een scherpzinnigheid waaraan nog onlangs in Belgie in een officieel stuk hulde was gebracht. In 1829 toch werd een reorganisatie der teekenscholen bedoeld, waarbij men verklaarde in te zien dat het zaak was zich niet meer uitsluitend toe te leggen op het vormen van artisten, maar op het dienstbaar maken der kunst aan nuttige doeleinden, meer bijzonder aan de ontwikkeling van den ambachtstand.

Intusschen, het was bij het uitspreken van het denkbeeld gebleven en gedurende een halve eeuw was er feitelijk weinig tot stand gekomen, dat het doel kon doen bereiken. In de laatste tijden echter mocht men een nieuwe krachtige beweging ten goede opmerken.

Spreker hoopte dat die weldra een gezonden toestand in het leven zou roepen, waarbij de verhoudingen tusschen publiek, werkman en onderwijzer een natuurlijke en harmonische ontwikkeling te kennen gaven.

Zulk een toestand kan men thans in Engeland aanschouwen; ten bewijze voerde hij de geschiedenis der fabriek van Doulton te Londen aan, die tot in 1871 slechts grof steengoed vervaardigde, en thans de fijnste en meest smaakvolle voortbrengselen aflevert, welke met graagte door het publiek gekocht worden. Daartoe kon Doulton komen doordien hij uit de naastbijgelegen Lambethschool werklieden, mannen en vrouwen, trok, die een uitstekende kunstopvoeding genoten hadden, en met veel artistieken zin de talrijke decoratiën en ornamentatiën welke de fabriek behoefde, wisten aan te brengen. De school op hare beurt werd gesteund door de South-Kensington instelling, waaruit zij hare onderwijzers en modellen trok. Dat deze toestand ook voor den werkman goede vruchten afwerpt, kan blijken uit de omstandigheid, dat zelfs vrouwen een loon ontvangen van *f* 1.20 per uur.

Een dergelijke toestand moet ook in Nederland verkregen worden. Daartoe behoort veel te worden verbeterd. Het teekenonderwijs is over het algemeen gebrekkig. Immers velen ontvangen het, en slechts weinigen leeren de teekenkunst aan, hetgeen bewijst, dat de onderwijsmethode te wenschen overlaat. Verder behoort de kunstzin ontwikkeld te worden. Thans zijn zij, die voor onze kunstnijverheid werken zoo weinig op de hoogte hunner taak, dat — enkele uitzonderingen daargelaten — zij noch behoorlijk kunnen teekenen, noch een smaakvol ontwerp weten voort te brengen.

Verbetering is dus noodig, en spreker twijfelt niet of zij zal te Amsterdam verkregen worden, mits men de door de vereeniging Quellinus aangevangen zaak met ijver en kracht voortzette.

Vervolgens reikte de heer van Lennep de belooningen uit, toegekend aan onderscheiden leerlingen die in den wedstrijd te Arnhem bekroond waren geworden, en ten slotte gingen de aanwezigen een bezoek brengen aan de school zelve, waar de leerlingen aan het werk waren, en zoowel teekeningen als decoratiën en boetseer- en beeldhouwwerken vervaardigden.

NOG EENIGE INDRUKKEN VAN DE TENTOONSTELLING TE ARNHEM.

III.

De beide hoofdgebouwen zijn door een galerij verbonden, die vooral op zonnige, warme dagen tot verpoozen uitlokt en blijkbaar daarvoor bestemd is. Daar kan men zich door spijs en drank verkwikken.

In het tweede gebouw vallen vooral de stoomwerktuigen en 't geen daartoe behoort in 't oog. Door de commissie is zorg gedragen voor de beweegkracht, zoodat die werktuigen zich 't meest aantrekkelijk voordoen. Voor den technicus zijn onderscheiden werktuigen belangrijk, wat den bijzonderen, eigenaardigen samenstel betreft, maar tevens geeft het geheel vrij wel aan op welke hoogte eenige der meest bekende fabrieken hier te lande zijn. Eén streven kenmerkt elke wijziging, verbetering en nieuwe vinding: een maximum van kracht met een minimum van tijd en kosten te verkrijgen. Het moet erkend worden, dat daarnaar volhardend en met goed gevolg gestreefd wordt. Steeds gaat de wetenschap vooruit in het ontdekken van middelen, welke dat streven in de hand werken; velerlei inzendingen kunnen er van getuigen. Het heeft in die afdeeling wel iets van een zeer nette werkplaats, wanneer de onderscheiden werktuigen in beweging zijn en verschillende takken van industrie zeer aanschouwelijk, voor velen bijzonder leerrijk, worden voorgesteld. Boek-, steen- en kleurendruk, bewerking van goud en zilver, bereiding van grondstoffen, weven enz. enz. dat alles is voor het steeds toenemend getal bezoekers werkelijk aantrekkelijk.

Naast de kunst tot voortbrengen, door veraanschouwelijking der gebezigd wordende middelen, zien we hier veelsoortige stoffen en dingen, die van nationale nijverheid getuigen en voor den handel of het gebruik gereed zijn.

Hier vooral moeten we ons van vergelijkingen onthouden, als ons de eene of andere wereldtentoonstelling voor den geest zweeft; maar gaarne erken ik, dat het nuttige en doelmatige tevens fraai, zelfs sierlijk is tentoongesteld.

Een afzonderlijk gebouw prijkt met het opschrift: *onderwijs*. Daarin vinden we als leermiddelen uitmuntende verzamelingen van boekwerken, modellen, teekeningen en wat dies meer zij. Overigens belooft het opschrift veel meer dan er aangeboden wordt, waarvan wellicht een bijzondere soort van scholen, de ambachtsscholen, uitgezonderd mag worden. Leermiddelen in 't algemeen treffen wij zeer schaars aan, een keurige verzameling van physische en optische werktuigen in het hoofdgebouw uitgezonderd. Daarentegen is er keur van boekwerken en prachtbanden, maar of deze werkelijk de *nationale* nijverheid vertegenwoordigen, durf ik noch verzekeren noch ontkennen.

Op het open terrein, dat zich aan dit gedeelte bevindt is weinig lommer, weinig aanleg, maar wel zijn er eenige bezienswaardige voorwerpen van cement, door Duitsche fabriekanten ingezonden. Onder anderen de buste van den koning van Pruisen, die onwil-

lekeurig aantrekt door het ernstige gelaat. Het is een zeer verdienstelijk werkstuk, dat zelfs als een lichtzijde mag beschouwd worden van het vele, dat door het cement wordt be- en overschaduwd. Andere voorwerpen uit die stof vervaardigd, als vazen, ornamenten en 't geen tot den klassieken bouwstijl behoort, getuigen van de meesterhand der ontwerpers en makers. Overigens is men hier op het gebied van werktuigkracht en van velerlei bezienswaardige werktuigen. De indruk hiervan wordt vooral verhoogd door 't geen een aangrenzend, zeer ruim en doelmatig houten gebouw te aanschouwen geeft. Het is dat voor den internationalen wedstrijd, geopend voor onderscheidene werktuigen, naaimachines incluis, rijtuigen, electrisch licht, watermeters enz. Zoozeer is dat *internationaal*, dat het *nationale* grootendeels bestaat in hier te lande gevestigde agentschappen voor buitenlandsche fabrieken. Het beoogde doel is stellig dat der nuttigheid in de eerste plaats. Men zal evenwel met mij erkennen, dat dit deel overigens zeer belangrijk mag heeten, van het standpunt beschouwd, waarop het behoort.

Een vrij belangrijk deel der tentoonstelling zijn ontegenzeggelijk de inzendingen van wege de departementen: oorlog, marine, waterstaat en koloniën. Welke ontzettende herinneringen ons ook vervullen bij het aanschouwen van oorlogswerktuigen, als sprekende getuigen van 's menschen onzedelijke dwaasheden, zoo doen zij niet minder denken aan die krachten in de natuur, welke als de tegenstelling van al wat schoon, liefderijk en waar mag heeten, te beschouwen zijn. Het bronzen geschut, gelijk het daar staat, wijst op 's menschen geestkracht en vindingrijkheid, wat het vereenigen en verbinden van onderscheidene metalen tot een vast geheel betreft. De innerlijke waarde dier zegepraal heet kracht, maar zij moet geheel op zich zelve beschouwd worden, en bij de gedachte aan het doel, wordt die kracht onze vijandin, wijl zij de ontbindende, de vernielende, de uiteenrukkende is, slechts in één geval zedelijk geoorloofd: tot zelfbehoud namelijk.

Met grooter welgevallen rust in die afdeeling ons oog op de voortreffelijk geschilderde afbeeldingen onzer groote werken, vooral de vele ijzeren spoorbruggen.

Wie langs onze spoorwegen dikwijls gereisd heeft of meer van nabij bekend is met de vele kunstwerken, voornamelijk de overbruggingen, zal 't meest getroffen worden door zulk een voorstelling van de werkelijkheid; zij mag den naam van een kunstproduct ten volle dragen. Inzonderheid munt daarin uit de brug over 't Hollandsch Diep aan den Moerdijk. Waarlijk, de inzendingen van wege de departementen van algemeen bestuur verhoogén de belangrijkheid des geheels zeer en maken een bezoek in het gebouw, 't welk ze bevat, in zoo veel opzichten allerbevredigendst. Een verdieping hooger is een kleine zaal, of liever een vertrek, 't welk een uitstekende verzameling van koloniale producten in de grootste verscheidenheid bevat. Daaronder zijn het vooral de in was nagemaakte vruchten van Java's tuin, die door kenners als een voortreffelijke verzameling worden beschouwd wegens de uitstekende reproductie der werkelijkheid.

Allergunstigst is de ontvangen indruk van het genoemde en van veel ongenoemds in dat gebouw aanwezig, maar zeer jammer is het dat, wellicht wegens plaatsgebrek, zulk een localiteit daarvoor te baat is genomen. Zij sluit zich eerstens niet aan bij de overige gebouwen en mist ten tweede al het doelmatige der inrichting. Maar dat gebouw heeft ook een andere bestemming, vandaar dat ons oordeel niet streng *mag* zijn. Integendeel, het heeft aan een bijzondere bestemming beantwoord.

Hiermede besluit ik met het schetsen van indrukken, bij herhaalde bezichtiging der tentoongestelde voorwerpen ontvangen. Ik herhaal, dat zij over 't algemeen zeer gunstig waren, maar het meeste ten opzichte van de smaakvolle en tevens artistieke wijze van plaatsing, rangschikking of groepeering.

In weerwil van de schaduwzijden, aan elke tentoonstelling verbonden, zal deze gunstig werken op de vele bezoekers, op diegenen vooral, welke er direct leering uit kunnen trekken. Er is een streven om de kunst populair te maken en het goede er van verdient erkenning.

Maar op commando wordt de kustzin niet verkregen, en dit wordt maar al te veel uit het oog verloren. Plastische aanschouwing van het goed, degelijk, smaakvol, sierlijk voltooide, is een uitmuntend middel ter bereiking van het doel. Overigens wordt aan de aesthetische ontwikkeling, vooral van het opkomend geslacht, zeer weinig *gedaan*, maar wel wordt er veel over *gesproken*. Het ontbreekt én aan methode én aan geschikte leeraars. Nog meer wordt die ontwikkeling rechtstreeks tegengewerkt door het jagen naar veelweterij op de klaarmakerij-inrichtingen voor onderwijs, waarbij het mogelijke door de theorie, het onmogelijke door natuur en werkelijkheid wordt bewezen.

Arnhem is in veel opzichten een geschikt oord voor een tentoonstelling op grooter schaal, zelfs zou er met wat goeden wil en inspanning een uitmuntend terrein voor te vinden zijn.

De feestelijkheden ter opluistering der tentoonstelling, bestonden tot dusver uitsluitend in het doen hooren van de beste harmonie-muziek des lands en van eenige gunstig bekende orkesten uit Duitschland en België. Aan gelegenheid tot vergelijkend oordeelen ontbrak het dus niet, maar werkelijk zijn er avonden geweest, waarop de natuur zich allerheerlijkst paarde aan het meesterlijk vertolken van de beste kunstscheppingen op muzikaal gebied. Het zoo bekende Musis Sacrum biedt daartoe een voortreffelijke gelegenheid, gelegen aan een water, dat met boomrijke oevers teekenachtige partijen biedt, ja zich kronkelende langs Singels, die de schoonste van ons land genoemd mogen worden.

Onder het vreemdsoortige, dat toch mag gerekend worden als tot het kunstgebied te behooren, maak ik nog even gewag van den veelbesproken Gamelan. Het moest eigenlijk niemand bevreemd hebben, dat bijna allen die muziek leelijk zouden vinden, omdat zij niets hoegenaamd gelijkt op hetgeen velen toch mooi vinden, al mag het nauwelijks den naam van muziek dragen, adres aan straatorgels, straatzangers, straatmuziek en dergelijke. De Gamelan behoort hier volstrekt niet te huis en wordt hier noch gevoeld noch begrepen. Het eigenaardige er van stemt overeen met de zeden, gebruiken en toestanden in Indië. Daar kunnen Europeesche ooren er zich aan gewennen en er wellicht genot bij vinden. Ik wensch er liefst geen oordeel verder over uit te spreken bij gemis aan een vaste overtuiging.

De herfst nadert en straks zal dat vele aantrekkelijke verdwijnen, zullen die kolossale gebouwen afgebro-

ken moeten worden. Maar er kon toch wat behouden blijven, 't geen daar zoo uitmuntend op zijn plaats ware en een blijvende herinnering aan schoone dagen zou achterlaten, ik bedoel springfonteinen en bloemperken. Er is hier onder de bevolking een niet gering deel, dat door de gedurige aanschouwing van 't geen de natuur schoons en liefelijks schenkt, wellicht wat beteugeld werd in uitingen van ruwheid en gemeenheid, door een verbazend misbruik van sterken drank niet weinig gevoed.

Arnhem, Augustus 1879.

A. G. R.

EEN TEGENSTELLING.

Noord-Nederland.

Twintig jaren lang werd voortdurend aangedrongen op de stichting van een Museum, waarin voortbrengselen der oude Nederlandsche kunst-industriën verzameld en tentoongesteld zouden worden, tot beschaving van het publiek, en tot ontwikkeling van den kunstindustrieel, die door het bestudeeren van oud beelden snij-, metaal-, ivoor-, glas-, aardewerk enz. in staat gesteld moest worden zijn eigen fabrikaat te verbeteren en op dezelfde hoogte te brengen, waarop dat van het buitenland staat.

Eindelijk slaat de regeering de handen aan het werk, ongelukkig nadat het grootste gedeelte onzer kunstvoorwerpen over de grenzen gevoerd en de prijzen aanzienlijk gestegen zijn.

Een Nederlandsch museum wordt voorloopig te 'sGravenhage op de Prinsengracht ingericht en opengesteld. De man die in korten tijd tot stand bracht, datgene waarover anderen twintig jaren vruchteloos getobt hadden, legde er zich op toe kunstvoorwerpen uit de verschillende perioden onzer kunstgeschiedenis te verzamelen, zoodat er naast de oud-testamentische beeldhouwwerken der XVIIe en XVIIIe eeuwen, ook een aantal madonna's en heiligenbeelden uit de XIe tot XVIe eeuwen in de afdeelding *beeld- en snijwerk* een plaats erlangden. Men zou meenen, dat men het zeer natuurlijk vond, dat in een historisch museum een periode van 600 jaren werd vertegenwoordigd door de kunstproducten welke gedurende dien tijd vervaardigd werden en haar kenmerken. Ten onrechte, er werden lieden gevonden, die daarin niets anders wisten te bespeuren dan een ultramontaansche bedoeling!

Twee jaren geleden, kocht de regeering voor *f* 20.000 twee uitmuntende, antieke eikenhouten kamers en een verzameling van eenige honderden daarin aanwezige kunstvoorwerpen voor genoemd museum aan. De kamers waren bekend om haar fraai beeld- en snijwerk; daarin waren gebeeldhouwde schoorsteenen, geschilderde zolderingen, fraaije gebrande glasvensters, rijke meubelen enz. Men zou denken, dat men er tevreden over zou zijn, dat thans het zoo dikwijls betreurde „vertrek naar het buitenland" van zeldzame, schoone voortbrengselen onzer oude kunst-industrie voorkomen was, en dat een in het museum nog geheel ontbrekende serie aangevuld werd. Neen. Zelfs in de IIe Kamer der Staten-Generaal werd luide geroepen door lieden, die noch de aangekochte voorwerpen, noch soortgelijke ooit hadden gezien, die van kunst en kunst-industrie nimmer eenig werk hadden gemaakt, dat hier een schandelijke geldverspilling was gepleegd; en onder den indruk van dat getier werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken de som, jaarlijks voor aankoopen bestemd, gehalveerd.

De regeering, welke sinds twintig jaren de restauratie van een paar Roomsche kerken in Brabant en Limburg zonder contrôle subsidieerde, besloot aan het behoud onzer monumenten eenige uitbreiding te geven, daarbij een goed stelsel te volgen en toezicht uit te oefenen. Ook in de overige provinciën, in Groningen, in Friesland, in Overijssel, in Utrecht, in Noord- en Zuidholland, in Zeeland werden belangrijke monumenten, waarnaar niemand had omgezien, hersteld en voor ondergang bewaard; daaronder waren stadhuizen, poorten, torens, en vooral hervormde kerken, zooals die van Stedum, Franeker, Kampen, Utrecht, Haarlem, Leiden, Brouwershaven.

Men zou wanen dat ons volk zich eenstemmig er over verheugde, dat eindelijk onze met gras begroeide en door allerlei wandalisme, onkunde en onmacht bedreigde monumenten behoorlijk werden verzorgd. Mis. Men mompelde dat uitsluitend Roomsche kerken werden gerestaureerd en men beweerde, dat de Nederlandsche schatkist onvermogend was, om zich de weelde te veroorloven de bestaande monumenten van kunst in stand te houden.

Kortom, bij het weinige dat de regeering, na jaren lange werkeloosheid, ten behoeve der kunst deed, vernam men het dubbel verwijt: Ultramontanisme en geldverspilling.

Zuid-Nederland.

De zeer anti-catholieke Belgische Minister van Binnenlandsche Zaken, overwegende dat het Rijks Museum van Schilderijen te Brussel nog niet in het bezit is van een schilderij van Quintijn Metsijs, en dat er van dien meester een prachtig triptychon (altaarstuk met vleugeldeuren) bewaard wordt in de St. Pieterskerk te Leuven, koopt dit schilderstuk aan onder de navolgende voorwaarden:

Het rijk zal 200.000 francs (nagenoeg één ton Nederlandsch) aan de kerk betalen; dit geld zal behooren te worden gekapitaliseerd, om uit de renten daarvan de restauratiekosten van het Kerkgebouw te bestrijden. Verder zal op Rijkskosten een Copie van de schilderij worden vervaardigd om opgehangen te worden ter plaatse waar zich tot dusverre het origineel bevond. Eindelijk zullen buitendien door het Rijk de gewone subsidiën tot restauratie der kerk uitgekeerd worden en blijven. Dit laatste subsidie is niet gering; de staat toch geeft voor de herstelling der St. Pieterskerk te Leuven niet minder dan 233.333,33 francs, of ongeveer 115,000 gulden, hetgeen de groote helft is van het bedrag waarop de restauratie-bestekken waren geraamd. De andere helft wordt bekostigd door de provincie (86,666.67 francs) door de stad Leuven (90,000 francs), en door de kerk (40,000 francs). Buitendien geeft de regeering nog 75,500 francs aan de herstelling van een andere Leuvensche kerk, die van St. Michiel.

Alles kerkelijke kunst.

Nu zou men meenen, dat er in België een algemeene

kreet van verontwaardiging gehoord moest worden over zooveel Ultramontanisme en geldverspilling. Twee Roomsche kerken in dezelfde stad gerestaureerd, gelijktijdig en met Rijks-subsidiën van 308,833 francs; buitendien een schilderij gekocht, één enkele voor 200.000 francs, en nog wel een schilderij waarop heiligen-figuren voorkomen! de schilderij en de kerken gothisch! middeneeuwsch! wij spreken niet eens van de kosten der kopy, die toch eenige duizenden zullen beloopen. Neen, de Belgische Kamers hebben de handeling der regeering goedgekeurd, zonder dat een enkel dagblad of een enkel lid der Staten-Generaal het in het hoofd gekregen heeft ook zelfs in de verte van Ultramontaansche neigingen of van geldverkwisting te gewagen.

Toch was er eenige oppositie;... maar zij kwam van de stad Leuven, welke gaarne gezien had, dat de hooge regeering haar in de gelegenheid stelde zelve de schilderij te koopen en in het Stedelijk Museum te doen prijken. Een wedstrijd derhalve tusschen minister en burgemeester tot het bekomen tegen grof geld van een uitmuntend kunstproduct.

Conclusie.

De Belgische natie is een dom, onontwikkeld en onbeschaafd volk, waar alle zin voor kunst is uitgedoofd, waar het gezond verstand is beneveld en kerkelijke bekrompenheid het helder inzicht der zaken belet.

Het Nederlandsche volk staat daarentegen aan de spits van de beschaving der XIXe eeuw; geen land waar de zin voor de kunst, voor het schoone en het edele dieper in de harten is doorgedrongen, geen natie waar met meer scherpzinnigheid de Jezuitische valstrikken worden ontdekt, ook daar waar een minder krachtig oog die niet ontwaart; geen land dat beter aanspraak mag maken op de onderscheiding om als voorbeeld aan de overige staten der wereld voorgehouden te worden.

EEN LICHTVAARDIG OORDEEL? [1]

ANTWOORD AAN DEN HEER VICTOR DE STUERS.

Vervolg.

Over een ander onderwerp eene zinsnede uit mijn artikel aanhalende, zegt gij: „waarop steunt deze conclusie? Op niets.” Wanneer gij dien zin nog eens, in verband met het daaraan voorafgaande, herleest, zult gij evenwel zien dat gij dwaalt. Na medegedeeld te hebben, dat de Minister van Binnenlandsche zaken bij eene discussie over de opheffing der commissie van rijksadviseurs had verklaard, dat van alle zijden des lands klachten zijn opgegaan, dat de bouwtrant van het Rijk zeer ouderwetsch was en niet in den smaak van het publiek viel, — liet ik hierop volgen: „Zoo vreemd is de architectuur van deze commissie aan onzen tijd“ en maakte tevens de zeker niet gewaagde conjectuur, dat het ouderwetsche van dezen bouwtrant een gevolg was van de archaeologische studien dezer commissie. — De zinsnede in quaestie is alzoo eene gevolgtrekking, die ik maak uit het door den Minister geconstateerde feit; geenszins mag die zinsnede eene op niets steunende conclusie worden genoemd. Maar zegt gij verder, de gestichte gebouwen kunnen niet als bewijsstukken gelden „omdat men niet weet in hoeverre bij het optrekken dier gebouwen de adviezen van het kollegie zijn gevolgd of daarvan is afgeweken.” Zeker is het, dat ik dit niet weet. Maar de Minister, die de adviezen der commissie ontving, schreef den ouderwetschen bouwtrant aan den invloed der commissie toe. En, waar ik dit in navolging van den Minister deed, acht ik mij alzoo volstrekt niet schuldig aan lichtvaardigheid van oordeel.

Het sterkst heb ik mij, volgens uw oordeel, aan deze lichtvaardigheid schuldig gemaakt, over de restauratieplannen van deze commissie sprekende. Hetgeen ik hierover schreef is door u op een hoogst willekeurige en onnauwkeurige wijze in een viertal „beschuldigingen” geresumeerd. En nu schrijft gij, naar aanleiding van de zoogenaamde vierde beschuldiging: „Waarlijk ik kan mijne bevreemding niet bedwingen over de lichtvaardigheid, waarmede de heer Verloren te werk gaat.” Zoowel om het ernstige van dezen aanval, als omdat deze mij gelegenheid geeft eene zaak van gewicht nader te bespreken, zal ik hierover iets uitvoeriger zijn.

Wat ik schreef was dit, dat wel is waar de restauratieplannen van de commissie niet in bijzonderheden zijn gepubliceerd en slechts weinige zijn uitgevoerd, doch dat ik evenwel reeds uit de door haar uitgegevene mededeelingen meende te mogen opmaken, dat zij zich niet wilde bepalen tot de nederige taak om het bestaande te behouden, dat zij zelfs niet in den beginne de beschikbare gelden uitsluitend aan het hoogst noodige wilde besteden, maar dat zij gaarne zag dat een door haar onder handen genomen gebouw, als voor ieder zichtbaar teeken harer bemoeiing, fraaier indruk zou maken dan vóór de restauratie (1) en zij gaarne aan een gebouw evenveel luister teruggaf als het oorspronkelijk had gehad. „Of het gebouw na de restauratie — liet ik hierop volgen en ik noemde het mijne voornaamste grief tegen de commissie — er dan wel juist zoo uitzag als het vroeger had gedaan, deed er minder toe, mits de verbouwingen en bijbouwingen maar geschied waren in den geest van den oorspronkelijken stijl.” En naar aanleiding van laatstgenoemden zin, die op meerdere gegevens was gebaseerd, niet op een enkele, zooals gij het voorstelt, doet gij bovenvermelden aanval.

Ofschoon er voor mij in uw schrijven veel onbegrijpelijks is, niets is dit in zoo sterke mate het geval, als hetgeen gij als de voornaamste grond van uwe beschuldiging „een lichtvaardig oordeel” aanvoert. Uw uitval kan, dunkt mij, toch alleen daarop rusten, dat ik ten onrechte der commissie had ten laste gelegd, dat zij ter wille van den fraaien indruk, dien het gerestaureerde gebouw zoude maken, wilde verbouwen en bijbouwen in den stijl van het gebouw, ook al kon zij volstrekt niet zeker weten of het gebouw na de restauratie er dan wel juist zoo uitzag als het oorspronkelijk was geweest, ja zelfs al wist zij dat dit

[1] Zie blz. 197.

(1) Naar ik hoop, zal u, nu ik het woordje „vroeger” door de woorden „voor de restauratie” vervangen heb, het tegelijk verlangen naar meer en evenveel luister niet meer onbegrijpelijk voorkomen.

niet het geval was. En wat doet gij? Gij ontkent het feit niet, neen gij erkent het, verdedigt het zelfs. Maar waarop, vraag ik, is dan uwe beschuldiging gebaseerd? Waarlijk, er zou voor mij reden zijn mijne bevreemding niet te verheelen over zulk eene beschuldiging, gebaseerd op zulk een betoog.

Het komt mij nuttig voor het verschil van zienswijze dat tusschen u en mij bestaat nader te praeciseeren. Hieruit zal tevens blijken dat er geen sprake kan zijn van eene verkeerde beoordeeling in strijd met de feiten, zooals gij zegt, maar er alleen verschil van meening tusschen ons bestaat omtrent de wijze waarop belangrijke oude gebouwen behooren behandeld te worden.

Volgens mijn gevoelen moet eene commissie, die belast is met het behoud van onze historische monumenten van geschiedenis en kunst, er voor waken, dat die bronnen van de geschiedenis zooveel mogelijk behouden blijven; zij mag niets doen wat aan die gebouwen hunne waarde als bron van de geschiedenis ontneemt; zij mag alzoo geene bouwkundige conjecturen op die gebouwen toepassen, om de ontbrekende gedeelten weer aan te bouwen; zij mag evenmin nieuwe versieringen aanbrengen, die vroeger niet aan het gebouw waren, of nieuwe gedeelten aanbouwen in den stijl van het nog aanwezige gebouw. — Volgens u daarentegen mag zulk eene commissie dat wel, wanneer zij meent, dat dit wenschelijk is ter wille van het harmonisch geheel.

Door eenige voorbeelden zal ik dit verschil van zienswijze nog nader doen uitkomen. De bespreking hiervan kan tevens dienen ter weerlegging van uw bezwaar, dat ik mij niet genoeg rekenschap heb gegeven, van de talrijke practische vraagstukken, waarvoor men zich telkens geplaatst vindt, wanneer men eene restauratie in al hare bijzonderheden nagaat en, dat het vaak onmogelijk is aan mijne eischen gevolg te geven. Laatstgenoemde uitspraak moet trouwens op een misverstand vanmijne meening berusten, daaranders die mogelijkheid zeker niet door u betwijfeldzou zijn.

Gij stelt het geval, dat van een historisch monument een gedeelte der steenen borstwering verdwenen is en men den juisten vorm van het ontbrekende niet meer kan nagaan, en gij verdedigt hierop dat men dit gedeelte bijbouwt „in den stijl van het nog bestaande gebouw, zooals de balustrade *kan* geweest zijn". Volgens mij daarentegen moet men in zulk een geval het ontbrekende stuk eenvoudig weg laten, tenzij om practische redenen het bijbouwen van de ontbrekende borstwering dringend noodig mocht zijn, hetgeen in onzen tijd wel zelden zal voorkomen. En ook dan moet men, om het historisch monmment zoo intact mogelijk te bewaren, het ontbrekende gedeelte aldus bijbouwen, dat het zichtbaar is, dat hier een stuk van het oorspronkelijk gebouw ontbreekt; men moet geenszins de beschouwers in den waan brengen, dat ook dit stuk een overblijfsel is van het oorspronkelijk gebouw.

Een ander voorbeeld. Wanneer aan een bouwvallig historisch monument ankers moeten worden aangebracht — ankers die er vroeger niet aan waren maar door die bouwvalligheid eerst noodzakelijk zijn geworden — acht gij het wenschelijk dat men aan die ankers „den vorm geeft die zij zouden verkregen hebben, indien zij tijdens de stichting van het gebouw waren aangebracht en wel omdat zoodoende de harmonie van het geheel minder wordt verstoord." Volgens mijne meening daarentegen is het verkeerd aldus den beschouwer in den waan te brengen, dat deze ankers reeds bij den oorspronkelijken bouw waren aangebracht; het is eene vervalsching vanhet gebouw als historisch document, waardoor reed een algemeen wantrouwen tegen de historische waarde van het gerestaureerde gebouw gewettigd wordt. Van dergelijke ankers, zoowel als van beeren, die later aan een historisch monument moeten worden gebracht om het tegen instorting te behoeden, moet men geen motief maken voor architectonische versiering, men moet ze integendeel zeer eenvoudig maken en ze zoo weinig mogelijk in het oog doen vallen.

Nog een voorbeeld. Wanneer eene walmuur is gesloopt, waarmede men vroeger de plein pied, de bovenverdieping van eene poort bereikte, en dientengevolge buiten de poort een opgang moet worden gemaakt om die verdieping te bereiken, doet men volgens uw oordeel het best een steenen wenteltrap te maken, „zooals zij die de poort bouwden het zouden gemaakt hebben, indien destijds de behoefte aan het trapje had bestaan" en wel „om de harmonie van het geheel niet te verstoren." Volgens mij, is daarentegen die aanbouw bepaald af te keuren, omdat men hierdoor de poort een geheel ander aanzien geeft en men haar zoodoende het historisch karakter ontneemt. Is er een trap noodig, men make een eenvoudige trap, die zoo weinig mogelijk in het oog valt en volstrekt niet de pretensie maakt in den stijl van de poort gebouwd te zijn. Of wil men er veel meer aan ten koste leggen, zooals bij den aanbouw van het door de commissie geprojecteerde traptorentje het geval zou zijn, men herstelle, wanneer dit doenbaar is zooals bij de Oosterpoort te Hoorn, voor een klein deel de walmuur ter zijde van de poort, waardoor de oorspronkelijke bestemming van de poort des te beter in het oog zou vallen en het zijgedeelte, hetwelk niet bestemd was gezien te worden, weer aan het oog werd onttrokken. Op deze wijze zouden er zeker geen architectonische lauweren te behalen zijn, zooals bij den aanbouw van een sierlijk traptorentje, maar men zou het historisch monument niet hebben vervalscht.

Naar ik hoop, zult gij nu begrijpen wat ik er tegen heb, dat men uitgaat van het standpunt dat onze oude monumenten hunne voornaamste waarde daaraan ontleenen, dat de studie er van nuttige lessen kan leveren voor de hedendaagsche bouwkunstenaren. Wanneer men van dit standpunt uitgaat, is het mogelijk, om paedagogisch redenen, te verdedigen (hoeveel er ook m. i. tegen te zeggen is) dat een oud gebouw na de restauratie een schoon harmonisch geheel vormt en kan men dan op dien grond verdedigen, dat een gebouw waarvan sommige gedeelten ontbreken, zal worden bijgebouwd, al kan de oorspronkelijke vorm van het ontbrekende niet meer worden nagespoord. Zelfs zou men op dezen grond kunnen verdedigen — of gij zoo ver gaat weet ik niet — om bij de restauratie van een historisch monument de oorspronkelijke vormen door anderen van een schooner vorm te vervangen, zoo als ik o. a. weet dat wel eens door een degelijk architect bij de restauratie van het raamwerk in eene laat-Gothische kerk is geschied. Gaat men echter van het standpunt uit, dat die gebouwen in de eerste plaats als bronnen van onze geschiedenis bescherming verdienen, zoo is dit alles natuurlijk als zeer ongeoorloofd en verderfelijk, zelfs als geheel onverdedigbaar te beschouwen.

Aan eene commissie, belast met het behoud van onze historische monumenten, meen ik te mogen toeroepen: bewaar die historische monumenten voor restauraties, waarbij de ontbrekende gedeelten worden bijgebouwd, zooals men meent, dat zij wel kunnen geweest zijn; want het gerestaureerd gebouw wordt dan eene min of meer gelukkig geslaagde conjectuur en is niet meer een authentieke bron om den geest te leeren kennen van den tijd, van het volk, van de streek waarin het gebouw is gesticht. Bewaar ze ook voor andere aanbouwingen in den stijl van het gebouw, zooals men meent, dat de oorspronkelijke bouwers zouden hebbén gebouwd, indien toen eene behoefte had bestaan, die niet heeft bestaan en misschien zelfs onmogelijk heeft kunnen bestaan; want het historisch monument krijgt door zulke bijbouwingen een geheel ander aanzien, een geheel ander karakter dan het oorspronkelijk had.

Uit een particulier schrijven, mij naar aanleiding van mijn artikel toegezonden, kreeg ik den indruk, dat men mij als tegenstander van alle restauraties bij historische monumenten beschouwde. Dit is echter niet het geval. Ook ik acht herbouwingen soms een noodzakelijk kwaad, om een historisch monument in stand te houden. Gesteld eene muur van zoodanig gebouw is in zulk een bouwvalligen toestand, dat zij weder opgebouwd moet worden, om duurzaam in stand te blijven, zoo komt mij het afbreken en weder opbouwen van die muur zeker gewettigd voor. Ook is m i. het herstellen, van lijnen en andere ornamenten, wier vormen bekend zijn, niet altijd af te keuren. Doch altijd is m. i. af te keuren om die lijnen en ornamenten te herstellen, wanneer men de oorspronkelijke vormen niet meer met zekerheid kan nagaan; men moet zich in dit geval eenvoudig bepalen, om de half vergane of verwoeste lijnen en ornamenten weder op dezelfde wijze in de nieuw op te bouwen muur aan te brengen als zij in de afgebroken muur zijn geweest.

Wordt vervolgd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door verschillende dagbladen is bericht dat besloten zou zijn het monument van van der Werff, hetwelk te Leiden zal opgericht worden, te plaatsen op de Hoogstraat aldaar.

Dit bericht is voorbarig. Een besluit omtrent de plaats der oprichting is nog niet genomen, en het is minstens twijfelachtig of de keus op de Hoogstraat zal vallen. Daar toch zou het noodig zijn een zeer kostbaren onderbouw in den Rijn op te trekken; en ook de omgeving schijnt voor het bedoelde beeld niet zeer gepast.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Duitschland. De welbekende plek aan de Vierwaldstätterzee waar de *Tell's Kapelle* stond, door gravure en teekening de gansche wereld over verspreid, is thans ledig. Men is bezig de fondamenten te leggen voor de nieuwe kapel die op de plaats van de oude verrijzen zal, en de schilder Ernst Hückelberg van Bazel, is bezig de teekeningen te maken voor het muurschilderwerk. Hij heeft eenigen tijd de oude kantons rondgereisd om studiën te maken voor zijne schilderijen, en die studiën thans in het nieuwe Museum te Bern tentoongesteld. De drie-en-dertig typen zijn zoowel uit een artistiek als volkskundig oogpunt zeer getrouw gemaakt, zij zijn zelfs zóó realistisch opgevat, dat de vrees is uitgesproken of een schilder, die zijn modellen zóó kiest en zóó afwerkt, zijne geheele compositiën wel zulk een volmaaktheid zal kunnen geven; maar ook een andere, of de realistische neiging in den heer Stückelberg wel overeenkomt met hetgeen men in eene Tell geschiedenis, geheel tot legende en nog wel tot zulk een roemrijke nationale legende behoorende, zou kunnen wenschen.

Frankrijk. Het budget voor Schoone Kunsten in Frankrijk is door de Kamer van Afgevaardigden goedgekeurd. Het totaal is 8,079,930 francs, aldus geboekt:

Personeel van de hoofdadministratie....	fr.	210,600
„ der verschillende inspectien...	„	114,000
Materieel der hoofdadministratie.......	„	44,000
Instellingen voor Sch. Kunsten........	„	982,110
Kunstwerken ter versiering van openbare gebouwen........................	„	769,640
Tentoonstelling van werken van levende kunstenaars......................	„	502,300
Nationaal tooneel, conservatoire en inrichtingen in de departementen.........	„	1,696,700
Subsidiën aan de volksconcerten en letterkundige matineés.................	„	50,000
Inteekening op kunstwerken.....	„	136,000
Schadeloosstelling en verleende hulp voor schoone kunsten..................	„	140,000
Schadeloosstelling en verleende hulp voor schouwburgen...	„	130,000
Historische monumenten.............	„	1,550,000
Nationale musea.....................	„	763,780
Paleis Luxembourg..................	„	82,000
Nationale fabrieken..................	„	887,000
Totaal......	fr.	8,078,930

NECROLOGIUM.

De schilder Alexandre Hesse, thans in 73 jarigen ouderdom te Parijs overleden, was een leerling van Gros. Onder het groot aantal historische stukken die hij heeft nagelaten, telt men: *Honneurs funèbres rendus au Titien*; *Henri IV rapporté au Louvre*; *Le triomphe de Pisani* (thans in het Luxembourg); *Adoption de Godefroi de Bouillon par l'Empereur Alexandre Comnène* (thans te Versailles). Hij was officier van het Legioen van Eer, en de opvolger van Ingres als lid van het instituut. Hij had thans voor den volgende salon een *Jugement Domier* onder handen.

ADVERTENTIËN.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Bij W. C. DE GRAAFF te Haarlem is verkrijgbaar.

R. SHERIDAN,

DE LASTERSCHOOL.

Drama in 5 Bedrijven.

Uit het Engelsch.

f 0.75

Dit tooneelstuk is verscheidene malen door de Vereeniging Het Nederl Tooneel opgevoerd.

f 375. PIANINO 7 Octaaf nieuw f 375.

Voor *f 375* verzenden wij franco, door 't geheele Rijk, Kist gratis, een in alle opzichten zeer prijswaardigen ***PIANINO.***

Veeljarige schriftelijke garantie, naar verkiezing van kooper opgesteld.

Steeds ruime keuze van de minst tot de meest kostbare INSTRUMENTEN.

DIRK ANSINGH & Co.,

ZWOLLE.

E. 49. Diezerstraat. E. 49.

Ruilen. Repareeren. Verhuren. Stemmen.

Verpakking voor Overzeesche verzending wordt tegen eigen prijs berekend.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 27. 20 September 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franco per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

GOUD- EN ZILVERKEUREN.

Naar aanleiding van de in 1880 te houden *tentoonstelling van kunstwerken in vroegere eeuwen, uit edele metalen vervaardigd*, meen ik den lezer van dit tijdschrift geen ondienst te doen, met hem opmerkzaam te maken op eene vaak gemakkelijke wijze om het jaar van de vervaardiging van zilver- of goudwerk te bepalen. Zoo zich althans in de archieven van alle plaatsen een register bevindt, als hetgeen onder de vrij onvolledige papiermassa van 't goud- en zilversmidsgilde ten gemeente-archieve van Amsterdam belandde, dan heeft deze tijdsbepaling voor 't vervolg weinig bezwaar. Ik geloof zelfs, dat dit registertje den weg kan aanwijzen om de meesterteekens van de meeste goud- en zilversmeden thuis te brengen, indien slechts de volledige naamlijst van de meesters uit het gilde-archief aanwezig is. Van 't Amsterdamsche gild is dit niet het geval. Zoowel Mr. A. D. de Vries als ik hebben dan ook sedert geruimen tijd aanteekening gehouden van de namen van alle goud- en zilversmeden, die wij bij onze nasporingen ontmoetten, en hebben tegelijkertijd aangelegd eene verzameling van afbeeldingen van velen der meesterteekens die ons onder de oogen kwamen. Het bijeengebrachte zal echter hoofdzakelijk het Amsterdamsche goud- en zilversmidsgilde te goede komen.

Doch ter zake. Het registertje, dat ik bedoelde, is het inschrijfboek van de overlieden van 't gild. Het bestaat uit een 30tal aan beide zijden beschreven perkamentbladen, waarop men in 1528 de namen der overlieden en de jaarletters, die zij bezigden, begon aan te teekenen, totdat men in 1717 zijn toevlucht tot een nieuw register moest nemen, dat niet op 't Amst. archief aanwezig is. De keurmeesters, oorspronkelijk ten getale van twee, doch sedert 1694 tot een viertal vermeerderd, vormden met den deken het college van overlieden tot welks taak het behoorde naast de pincoenen van den meester, de *keuren* in het ter kamer gebrachte werk te slaan, als een bewijs, dat het goud of zilver het bepaalde gehalte fijn had. [1]) In 1594 drukten de keur-

[1]) De Placcaten maakten van de kleine keur geen gewag, doch krachtens eene stadskeur van 29 Januari 1704 (keurboek R. bl. 237) werd het niet binnen de stad vervaardigde goud-

meesters de pincoenen in margine van den naamlijst op het perkament af, — waarom zullen we straks zien — en hun voorbeeld werd door hunne opvolgers nagevolgd. Wij hebben dus eene afbeelding van al de stempels door de keurmeesters sedert het jaar 1594 tot 1717 gebruikt. Aanvankelijk waren dat slechts twee: het stadswapen en de jaarletter. De eerste stempel werd gedurende eenige jaren gebruikt, de tweede veranderde jaarlijks. In 1528 gebruikten de keurmeesters de letter E, en voorts in ieder volgend jaar eene volgende letter, zoodat in het verloop van een eeuw meer dan vier malen het alfabeth de ronde deed.

Wanneer hierbij nu geene onregelmatigheden hadden plaats gehad, wanneer de opvolging der letters van overheidswege uitdrukkelijk ware vastgesteld geweest, dan zou men thans den ouderdom van ieder werkstuk uit iedere stad van ons vaderland kunnen herkennen. Doch de overlieden kozen de letter, en als b. v. de overlieden twee jaren achtereen zitting hielden, omdat ze door de Stadsregeering werden gecontinueerd, gelijk te Amsterdam in 1569—1570 plaats had, dan behielden ze de jaarletter van het eerste jaar. En dit was volkomen logisch, want de jaarletter diende niet eenvoudig voor de aardigheid om te weten in welk jaar een of ander werk vervaardigd was, maar zij gaf een waarborg voor de juistheid van de keuring. Door die letter bestond er contrôle op het college van keurmeesters. Immers, indien het later bleek, dat het edele metaal niet het gehalte had, waarvoor het door de keurmeesters was erkend, dan was de schade, door den kooper daaruit ontstaan, verhaalbaar niet alleen op de keurmeesters zelven, maar ook, hoe langen tijd er ook over mocht verloopen zijn, op hunne descendenten. Gaf dus het stadswapen aan waar het metaal verkeerd was getoetst, de jaarletter moest uitwijzen wie de schuldigen waren. Deze strafbepaling komt in het placcaat van Philips den Schoonen van 8 October 1501, „op 't stuck van 't maecken van 't gout en silver werck" voor. [1])

De Amsterdamsche overlieden hebben eerst in 1683 de rechten van de W op een plaatsje in het alfabeth erkend en hunne voorgangers van 1544 en 1545 bleken evenmin van de letters Y en Z gediend, als die van latere jaren waarin die letters aan de beurt kwamen. Ik geloof niet, dat iedere stad zulke W-hatende keurmeesters zal hebben gehad. Op grond daarvan vrees ik, dat het lijstje, dat ik hier achter laat volgen, alleen voor Amsterdam van waarde zal zijn.

Ofschoon 't *deken en keurmeestersboek* eerst met 1528 aanvangt, levert het feit, dat men zich in dat jaar van de letter E bediende het bewijs, dat het gebruik van de jaarletter reeds van ouderen datum was. Inderdaad vind ik dan ook in het reeds aangehaalde placcaat van Philips (1501), waarvan een authentiek afschrift uit het jaar 1612 onder de gildepapieren berust, en welk placcaat mij toeschijnt de oudste proeve van eene speciale verordening van de lands overheid op dat „*stuck*" te zijn, de bepaling, dat de deken en gezworenen (keurmeesters) het stadswapen en „*noch een ander teeken van haerluyder wegen bij A. B. C., daerbij eenen yegelyken bekennen sal moghen in wat jaerschueren en in wiens deeckenschap die gewardeert sullen zyn*", zouden slaan in elk stuk werk dat maar teekenbaar zou zijn. Het komt mij eenigzins gewaagd voor om nu hieruit te besluiten, dat het teekenen met een jaarletter in dat jaar is ingevoerd. Immers, het blijkt uit een later placcaat van 2 Februari 1502, dat het eerstgenoemde niet in allen deele de bijval van goud- en zilversmeden mocht oogsten. De goudsmeden uit Dordrecht, Haarlem, Delft, Leyden, Gouda, 's Hage en andere steden, die niet nader genoemd worden, hadden al spoedig verschillen gekregen met den generalen keurmeester over Holland, Zeeland en West-Friesland, Mr. Ingel van Luwere. Zij beraamden daarom zelven eene ordonnantie, waarop zij octrooi verzochten en bij placcaat van 2 Febr. 1502 verkregen (vgl. Groot Plac. boek IV, bl. 2712). Aangezien de hofstijl het jaar eerst met Paasschen rekent aantevangen, en den 2 Februari vóór dit Feest valt, moeten wij hier volgens onze tijdrekening als den juisten datum van dit placcaat 2 Februari 1503 lezen. Ik geloof nu, dat in dit jaar, toen alle twisten geëindigd en de goud- en zilversmeden hun zin hadden gekregen, de eerste letter van het Alfabeth voor 't eerst is gebruikt.

Eene proef op de som komt althans aardig uit. De oude keurmeesters erkenden de letters W, Y en Z, gelijk we zagen niet. Tusschen de I en de J, gelijk mede tusschen de U en de V maakte men geen verschil. In 1528 was de E aan de beurt. In 1523 moet dan de X jaarletter zijn geweest, in 1522 de V, in 1521 de T en zoo voortgaande valt de A juist op het jaar 1503. Een ouder voorschrift om de letters van het alfabeth te gebruiken, heb ik — b. v. in het Placcaat van Maximiliaan van 14 Dec. 1489. (Gr. Plac. boek I bl. 2578) — niet gevonden. Wèl bepaalde hij, dat ieder stuk moest zijn: „*signee et mar-„quee du poison de la ville ou ilz* (*de goud -en zilver-„smeden*) *feront leur residence et du leur semblable-„ment*". Dat hier geene bepaling als in het placcaat van 1501 voorkomt, mag men niet als een verzuim van den toenmaligen wetgever beschouwen. Integendeel, het placcaat van 1501 bemoeide zich eigenlijk met eene zaak, die het volstrekt niet aanging. Juister was het dat het placcaat van 1489, alleen voorschreef dat ieder zilverwerk het kenbaar teeken moest dragen in welke stad het was vervaardigd, welke „*gequalificeerde stad of plaetse daer goede keurmeesters syn, ende die notoirlyck bekent is*" als het ware borg bleef voor de echtheid van het allooi, doch het lag geheel op den weg van het stadsbestuur om zelf de middelen te beramen, waardoor het in staat zou zijn de schade, uit slechte keuring ontstaan, op de keurmeesters te verhalen. Voor bedrog van de zijde des werkmans, die b. v. holle ringen met lood vullen en voor zuiver goud verkoo-

en zilverwerk van de kleine keur (voornamelijk Duitsch fabrikaat) door de overlieden alléén met het stadswapen gestempeld, terwijl het op dat oogenblik aanwezige kleine-keur-werk van de letters O. W. (oud-Werk?) moest worden voorzien. De gewoonte bracht mede dat ook het binnen de stad gemaakte kleine-keur-werk alléén met het stadswapen werd gestempeld. Een placcaat van 1733, gaf aanleiding tot twijfel hieromtrent, in zooverre, dat sommigen meenden dat de jaarletter ook op dit werk moest worden gedrukt. Doch de colleges van overlieden huldigden deze meening niet en bleven der oude gewoonte trouw.

[1]) Vergis ik mij niet dan is dit placcaat tot dusverre nog niet in een der Placcaatboeken uitgegeven. En geen wonder het werd immers na een groot jaar levens buiten werking gesteld. Historische waarde heeft het zeker, doch het lag niet op den weg van den zamensteller van een Placcaatboek, evenmin als het op den weg van den verzamelaar van stedelijke handvesten lag, om daarin op te nemen stukken op welken men zich niet kon beroepen. Het juridisch niet het historisch element was daarbij hoofdzaak.

pen zou, behoefde de stad niet in te staan; het meesterteeken, van oudsher in gebruik, gaf aanstonds eene aanwijzing tegen wien men zijne actie kon instellen. De stedelijke overheid heeft zich dan ook, reeds lang vóór dat de lands overheid zich er in mengde, gedekt door eene bepaling in de willekeur of *„ordonnancie van de goudsmeden"* (de XVe eeuwsche stedelijke wet op de waarborg van gouden en zilveren werken) optenemen, die men in de Amsterdamsche keur, welke van 1469 dateert en in keurboek A bl. 60 (verso) en 61 is geregistreerd, aldus vindt men uitgedrukt: *„Voirt alle werc van grosserye sal geteykent wesen mit drye pinsoenen, dat eerst sal wesen dat teyken van der stede, dat andere des meesters die 't gewracht heeft ende 't derde van den wairdeyns om dat te weten bij wat wairdeyns tijden dattet geteykent is ende in wat jair."* Het is te betreuren dat deze woorden ons in 't onzekere laten of reeds toen ter tijd het alfabeth door de keurmeesters werd te baat genomen. In ieder geval moet er een register hebben bestaan, waarin de afdrukken der pincoenen van de wairdeyns werden bewaard, of een *„latoenen plaete in den form van registre"* waarin ze werden geslagen gelijk de meesterteekens werden afgedrukt (volgens het aangehaalde placcaat van 1501), waarvan er platen nog één, zeer gehavend, op 't Amsterdamsche archief wordt vertoont.

Het komt mij voor, wijl in de *„ordonnantie"* van 1469 nergens een spoor van de inrichting van een afzonderlijk goud- en zilversmidsgilde gevonden wordt, dat de goud- en zilversmeden toen nog met het reeds in 1491 afzonderlijke gilde van smeden, slotenmakers, messenmakers, harnasmakers en koperslagers onder het patronaat van St. Eloy, vereenigd waren; dat zich uit het college van door de stad aangestelde en beloonde *„waerdeyns"*, vóór 1491, het college van overlieden van 't goud- en zilversmidsgilde heeft ontwikkeld. Wagenaar daarentegen ziet in de ordonnantie het bewijs, dat er in 1469 reeds een goud- en zilversmidsgilde bestond (vgl. beschr. v. Amst. II 445).

Krachtens de bepalingen van het placcaat van $150^2/_3$ sloeg de keurmeester de pincoenen met het stadswapen en met de jaarletter in ieder werk dat hem ter keuring werd aangeboden. [1]) Een placcaat van Karel V, van 't jaar 1551, den 10 Mei binnen Amsterdam afgekondigd, maakte hierin eene verandering. Het bepaalde, dat de meester zelf zijn merk en het stadswapen zou slaan *„op elck stuck werck twelck teeckenbaer is"*. 't Bleek echter, dat ook hier de gewoonte een tweede natuur geworden was, en dat de keurmeesters zich het pincoen met der stede wapen niet uit de hand lieten nemen, en, dat zij in strijd met de placcaaten kalm den ouden gebruikelijken weg bleven volgen. Het is wederom een voorbeeld, dat de kracht der gewoonte hier te lande grooter was dan die van den wil des wetgevers. Evenals in den regel geen politicus zich tegen de scheeve tenuitvoerlegging van de bepalingen der Unie verzette, kwam het geen beëedigd meester van 't Amsterdamsche goud- en zilversmidsgilde in 't hoofd zich te beroepen op de bepalingen van het placcaat. Onafgebroken gaat de reeks van afdruksels van het stadswapen in het perkamenten registertje door. Ja, naast het drie kruisig-schild zien we, op 't einde van 't jaar 1663 voor 't eerst den hollandschen leeuw verschijnen, die insgelijks door keurmeesteren werd geslagen als ware het om te bewijzen, dat wat zij getoetst hadden in geheel Holland zou worden erkend en in geen andere hollandsche plaats voor vreemde keur zou beschouwd en als zoodanig herkeurd worden.

Dit nieuwe merk was eene nieuwigheid, bij het 29e artikel van het placcaat van 9 Dec. 1661. (Gr. Plac. boek II bl. 2763) ingevoerd, doch naar het schijnt niet in praktijk gebracht door de overlieden dan nadat al hunne grieven, tegen het placcaat in zijn geheel ingebracht, bij eene resolutie van 2 Mei 1663 *„ongefundeert en insuffisant"* waren verklaard. De nieuwe pincoenen met *„den provincialen gekroonden leeuw"* als symbool van de eenheid van gehalte der edele metalen in geheel Holland, werden eerst op 't einde van 't jaar, gelijk wij reeds zeiden, aangenomen. Wellicht werd toen eerst hier ter stede de eed op het placcaat van 1661 afgelegd. De aangehaalde resolutie wettigde wederom de gewoonte, die het placcaat van Karel V niet had kunnen overwinnen, dat alle keuren behalve het meesterteeken door de overlieden van het gild zouden worden geslagen. Alle inmenging van de rechercheurs van den Essay werd daarbij voorts uitgesloten voor goederen, die bij toets of bij steek door overlieden waren gekeurd. Deze nieuwe aera stelden de toenmalige overlieden in door het beginnen van een nieuw alfabeth van jaarletters, waarin hunne opvolgers de **W**. de **Y** en de **Z** erkenden, ofschoon ze de voetsporen van het voorgeslacht volgden in het weren van de **J**. en de **U**. De laatste letter, die ik toch op Amsterdamsch zilverwerk meen te hebben gezien, levert dus het bewijs dat dit werk van 1730, van 1755 of van 1780 dateerde.

Moge dit opstelletje er toe leiden dergelijke registers in de gilde-archieven van andere steden te zoeken en te vinden.

Mr. N. DE ROEVER.
Amst. Sept. 1879. *Adj. Arch. v. Amst.*

TABEL

aanwijzende de jaarletters door keurmeesters van de gouden en zilveren werken te Amsterdam sedert (1503—1527?) 1528—1717 (en vervolgens?) gebezigd.

A.	1503	1524	1545	1568	1590	1611	1632	1653	1663	1687	1711
B.	4	25	46	69.70	91	12	33	54	64	88	12
C.	5	26	47	71	92	13	34	55	65	89	13
D.	6	27	48	72	93	14	35	56	66	90	14
E.	7	28	49	73	94	15	36	57	67	91	15
F.	8	29	50	74	95	16	37	58	68	92	16
G.	9	30	51	75	96	17	38	59	69	93	17
H.	10	31	52	76	97	18	39	60	70	94	
I.	11	32	53	77	98	19	40	61	71	95	
K.	12	33	54	78	99	20	41	62	72	96	
L.	13	34	55	79	1600	21	42	63	73	97	
M.	14	35	56	80	1	22	43		74	98	
N.	15	36	57	81	2	23	44		75	99	
O.	16	37	58	82	3	24	45		76	1700	
P.	17	38	59	83	4	25	46		77	1	
Q.	18	39	60	84	5	26	47		78	2	
R.	19	40	61	85	6	27	48		79	3	
S.	20	41	62	86	7	28	49		80	4	
T.	21	42	63	87	8	29	50		81	5	
V.	22	43	64	88	9	30	51		82	6	
W.									83	7	
X.	23	44	65	89	10	31	52		84	8	
Y.			66						85	9	
Z.			67						86	10	

---

[1]) Zilverwerk beneden 't gewicht van een ons, later van een half ons behoefde aanvankelijk niet gestempeld te worden. Na de invoering van het placcaat van 1661 stond het den keurmeesters vrij, om het al dan niet van het merk met den provincialen leeuw te voorzien. Zij voegden er zoo mogelijk de jaarletter en de overige merken bij.

EEN LICHTVAARDIG OORDEEL? [1]

ANTWOORD AAN DEN HEER VICTOR DE STUERS.

Slot.

Hoewel het bouwen van bouwkundige conjecturen aan een historisch monument m. i. altijd af te keuren zou zijn, meen ik echter ook te moeten opkomen tegen de voorstelling, dat onze kennis der oude stijlen in ons land zoo groot is, dat men de ontbrekende of half vergane en verwoeste gedeelten van een oud gebouw zou kunnen bijbouwen, zoo als die kunnen geweest zijn en dat men bij de Oosterpoort te Hoorn een traptorentje zoude kunnen bouwen, zooals zij, die de poort bouwden, het zouden gemaakt hebben, indien destijds de behoefte aan een trap had bestaan [2]). De kennis van de oude stijlen in ons land is zelfs zoo gering, dat er nog geene geschiedenis van onze bouwkunst bestaat, ondanks de pogingen hiertoe door verscheidene vereenigingen en genootschappen in ons land aangewend. En al ware die kennis veel grooter dan zij werkelijk is, zoude toch de gemaakte conjectuur later, tengevolge van nauwkeuriger onderzoekingen, waarschijnlijk als ongegrond worden verworpen: men denke slechts aan de verschillende conjecturen, die over sommige gebouwen gemaakt zijn. Nooit trouwens zal men m. i. een gebouw of gedeelte van een gebouw in ouden stijl kunnen scheppen, dat dezelfde kunstwaarde heeft — van historische waarde kan natuurlijk geen sprake zijn — als een gebouw uit dien tijd. Het is altijd slechts eene navolging. Wat er aan ontbreekt is dit: dat zulk eene schepping het product is van een wetenschappelijk historisch onderzoek, dat zij niet geboren is uit de bezieling, welke de oorspronkelijke bouwers in dien ouden stijl putten uit het geestelijk leven van hunnen tijd.

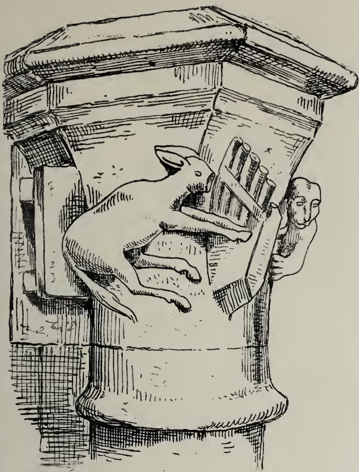
Een gebouw te maken in den stijl van een gebouw uit den ouden tijd is een bijna even onschuldig vermaak als een litterarisch product te maken in den geest van een ander schrijver; moge er al weinig of geen kans bestaan, dat op die wijze een kunststuk ontstaat. Doch geenszins beschouw ik dit bouwen in een ouden stijl zoo onschadelijk, wanneer het geschiedt aan een historisch monument, hetzij men door die aanbouwingen het gebouw willens en wetens anders maakt dan het oorspronkelijk was, hetzij men zoodoende met min of meer gewaagde conjecturen de ontbrekende gedeelten aanbouwt. Hierdoor toch zondigt men in mijn oog ten zwaarste tegen de piëteit aan het kunstwerk verschuldigd en verminkt of vernielt men bronnen voor onze geschiedenis, wier belangrijkheid daarom nog des te grooter is, omdat zij nog zoo weinig zijn bestudeerd.

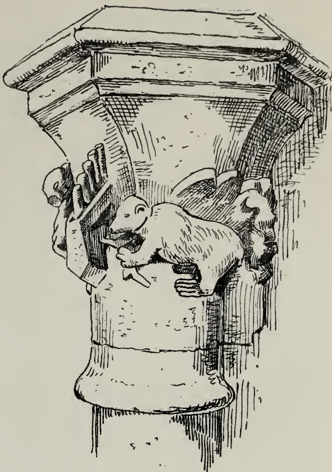
Nu zegt gij wel: men kan immers aanteekeningen houden welke gedeelten later zijn aangebracht en men kan immers teekeningen maken van het gebouw, zooals het voor de restauratie was. Ik antwoord hierop: maak van die oude gebouwen in teekening een zoo harmonisch geheel als gij wilt, zoo gij dit voor de hedendaagsche bouwkunstenaren wenschelijk acht, maar vermink niet het origineel. Uwe teekeningen en aanteekeningen hoe het gebouw vroeger was, hebben immers, ook afgescheiden van het meer vergankelijke, niet dezelfde waarde als het origineel. En ik kan mij ter nauwernood voorstellen dat gij zelf zulks in ernst zoudt meenen, terwijl gij vroeger met zooveel kracht tegen zoodanige beschouwing hebt geijverd, waar het de vraag betrof of een gebouw zou worden afgebroken. — Een gebouw moge, na dergelijke door mij afgekeurde restauraties, nog eenige historische waarde behouden, in verband met de aanteekeningen waarvan gij spreekt; die aanteekeningen alleen geven er nog historische waarde aan, en van het min of meer betrouwbare en conscientieuse dier aanteekeningen — in latere tijden dikwijls zeer moeielijk na te gaan — hangt de meerdere of mindere historische waarde af. Uit het gebouw alleen is niet meer de geest van den tijd te leeren; die het gebouw heeft doen ontstaan, omdat men zonder die aanteekeningen niet kan nagaan welke lijnen en vormen deel zijn van de oorspronkelijke schepping, welke een product zijn van de geleerdheid der personen, die het gebouw hebben gerestaureerd. Kortom wat historische waarde heeft zijn voornamelijk de teekeningen, enz. vóór deze restauratie gemaakt, niet het gerestaureerd gebouw.

Ten slotte nog een woord, naar aanleiding van hetgeen ik over de restauratie van den kloostergang te Utrecht schreef. Gij zegt, dat het noodig is, dat ik mij nader verklaar om hierover met mij van gedachten te kunnen wisselen. Welnu. Toen ik in den Spectator schreef, wist ik niet, dat men reeds bezig was dit hoogst belangrijk overblijfsel van onze architectuur, hoe ook geschonden, voor mij en vele anderen nog steeds vol poëzie, te restaureeren. — Sedert heb ik vernomen, dat die kloostergang reeds lang ter wille van eene restauratie ontoegankelijk is voor het publiek. Wat wordt er nu achter die staketsels gedaan? Wordt er alleen voor gezorgd, dat het nog aanwezige blijft bestaan, des noods eenige verbouwingen van later tijd opgeruimd en op enkele plaatsen het ontbrekende aangevuld, waar de oorspronkelijke vorm met zekerheid is na te gaan. Of wordt ook het ontbrekende — en dit is niet weinig bij dezen kloostergang — bijgebouwd waar de juiste vorm niet meer kan bepaald worden; wordt er bijgebouwd, zoogenaamd in den stijl van het gebouw d. w. z. zooals het ontbrekende volgens de personen, met de restauratie belast, *kan* geweest zijn, zonder dat men zekerheid heeft of het wel zoo geweest is? Ik hoop het eerste. Ik vrees het laatste, te meer nu gij zelf die wijze van restauratie verdedigt. Na hetgeen gij over het traptorentje aan de Oosterpoort te Hoorn hebt geschreven en na uw schrijven over de restauratie der groote Hofzaal te 's Gravenhage in verband met hetgeen hierover in den Spectator staat, ben ik er zelfs niet zeker van of bij deze restauraties niet nog meer vrijheden worden genomen: of niet slechts min of meer gewaagde conjecturen op die gebouwen worden toegepast, maar er ook aan wordt bijgebouwd wat vroeger zeker niet bestond.

[1]) Zie blz. 207.

[2]) Deze conjectuur betreffende de Oosterpoort meen ik daarenboven al zeer vreemd te mogen noemen. Men moet hiervoor toch het geval stellen, dat de poort niet bestemd was als poort in een walmuur of aarden wal; bij deze zonderlinge vooronderstelling zou men echter steeds de poort van alle kanten hebben kunnen zien en zouden mitsdien de oorspronkelijke bouwers aan de geheele poort een ander aanzien hebben gegeven: men denke slechts aan de kale onversierde zijmuren, alsmede aan de gebogen aslijn van het geheele gebouw. Had de commissie de poort willen maken, zooals zij, die haar hebben gebouwd, zouden hebben gemaakt indien zij niet bestemd was als poort in eene walmuur, de commissie zoude zeker hebben moeten beginnen met de geheele poort af te breken.

Niets zal mij aangenamer zijn dan wanneer gij een en ander tegenspreekt, zoowel wat de restauratie van den gevel der hofzaal te 's Hage als die van den kloostergang bij de Domkerk te Utrecht betreft; want in mijn oog zouden die beide belangrijke gebouwen door zoodanige restauraties voor een groot deel of misschien zelfs geheel verloren gaan als monumenten voor onze geschiedenis en kunst.

Waarlijk de door u voorgestane wijze van restaureeren behoeft m. i. meer verdediging dan hetgeen gij er van zegt. Meent gij, dat door zulke restauraties de historische waarde van het monument niet vermindert, zoo ja, hoe verdedigt gij die meening? Of meent gij dat minder gewicht moet gehecht worden aan het behoud der historische waarde van die monumenten dan daaraan, dat het gebouw na de restauratie op den tijdgenoot den indruk maakt een fraai harmonisch geheel te zijn, zoo ja, op welke gronden rust die meening? Wat mij betreft ik houd mij vooralsnog overtuigd, dat gij dwaalt, welke van die beide meeningen gij ook aanhangt; ik houd mij overtuigd, dat het met menige restauratie van gebouwen in onzen tijd zal gaan als met zoovele restauraties van gebouwen en beelden in vroegeren tijd, namelijk dat zij zal geacht worden zeer weinig in harmonie met het oorspronkelijke te zijn, en dat aan dat gerestaureer, „in den stijl van het nog bestaande gebouw" later al zeer weinig kunstwaarde zal worden toegekend; ik houd mij overtuigd dat zulk gerestaureer later voor het behoud van onze historische monumenten even schadelijk zal worden gekeurd als het ruwe, onbeschaafde wandalisme van vroeger dagen.

J. VERLOREN.

Warnsveld, 25 Aug. 1879.

DE ALKMAARSCHE MAANDBORDEN.

In het Stedelijk Museum te Alkmaar bevinden zich twaalf merkwaardige houten bordjes uit het begin der XVIe Eeuw met geschilderde voorstellingen der maanden; zij zijn afkomstig uit het Provenhuis van Pieter Claessoen Palinc en Josina van Foreest, dat aan het Museum ook een triptikon en verscheidene belangrijke portretten in bruikleen gegeven en aan het Kon. Oudheidk. Genootschap de prachtige boergondische schrijn verkocht heeft. De concierge van het Museum tracht den bezoekers wijs te maken, dat onze landlieden oudtijds zich van dergelijke bordjes voor hun ontbijt bedienden; hem staat deze verklaring vrij totdat er iemand eene betere gegeven heeft. Zeker is het, dat dergelijke rood geverfde houten borden gevonden worden op de schilderijen van Pieter Aertsen, deftige maaltijden voorstellende. Zij houden ongeveer 20 centimeter middellijn en zijn aan weêrskanten vlak met een verheven rand, die, voor zoover de voorzijde betreft, verguld is. Binnen dien rand is een roode band geschilderd, waarop in duitsche, geelwitte letters, door zwarte punten verdeeld, een rijmpje, voorafgegaan van den naam der maand in zwarte letters. De band omgeeft een tafereel, dat meer of minder in verband staat tot de aangegeven maand; van de versjes en de tafereelen volgt hieronder eene opgaaf. Voor het overige — achterzijde en omtrek — zijn de bordjes rood geverfd. Blijkens de opschriften zijn de bordjes hier te lande of althans op bestelling van een Nederlander vervaardigd, maar let men op de bergachtige landschappen, den vorm der daarin voorkomende woningen, de aan den stok wassende druiven — en misschien ook op het vervroegen van den wijnmaand tot September, dan schijnt de schilder een duitscher te zijn geweest. Meermalen werd door bevoegde personen verzekerd, dat dergelijke bordjes nergens elders gevonden worden en de hier voorhandene derhalve hoogst zeldzaam zijn. Zulks moge het geven eener omschrijving rechtvaardigen.

C. W. BRUINVIS.

Januā'
alle. die. vele. en. dichwils. drincken:
Die. sal. ic. eenen. roeien. snuiter. chinckē.

Een man, met servet over den linkerschouder, staande op een vloer van tegels en tegen een donkeren achtergrond, biedt met de rechterhand een rooden varkenssnuit aan en houdt in de linker zijn roode muts.

Februa'.
ic. schiet. het. brood. al. inden. hoven:
Die. meneghe. es. met. den. meel. buidel. bestovē.

De bakker, met witte muts op, doet wat het rijmpje zegt. Achter hem eene werkbank, waarop bollen, en waarboven eene weegschaal hangt.

Meerte.
het. quade. moet. ic. uten. wijgaert. snoeien:
Doet. soe. ghi. sult. in. duechde. groeien.

Een dorper snoeit knielend den wijngaard, die omsloten is door een vlechtwerk van rijs (tuin); bergen in het verschiet.

Appril.
ick. doen. de. booemkens. scoone. bloeien:
En. cruijden. uter. jeerden. groeien.

Een edelman, met bloemtuil in de hand, in een landschap; in het verschiet een valkenjacht.

Meij.
Den loestelijcken. meij. diet. al. verschoonent:
Heft. mij. met. scoonen. roosen. gheeroent.

Een jongman en een maagd houden een landelijk maal in het bosch; de spijzen staan op een op het gras gespreid servet. Hij heft met de eene hand een beker en houdt de andere op het hart; zij heeft bloemen in beide handen en bekroont daarmede den jongeling.

Junius.
wij. crijghen. van. caepkens. votsel. cleeren:
Dies mogen. wij. got. van. als. wel. eeren.

Eene herderin, met stroohoed op, scheert een op haren schoot liggend schaap. Om haar heen liggen andere schapen, de hamel met de bel om den hals. Achter haar een landschap, waarin woning met uithangbord en rieten dak; op den achtergrond bergen.

Julius.
Thoeij. te. tijt. es goet. ghemaeijt:
De. vroukens. sijn. goet. in. tijts. ghepaeijt.

Een dorper, het hoofd met vlakken hoed gedekt, met bloote armen en geheel in rood gekleede beenen, maait gras. Zijn kruik hangt aan een boom. In 't verschiet een huis van vakwerk, met stroodak en uithangbord.

Augustus.
alst. cooren. rijp. es. ele. sal. hem. spoen:
Om. in. tijts. int. schuiere. te doen.

Een dorper, het hoofd met vlakken hoed gedekt, in wit hemd en roode broek, armen en beenen bloot, maait het koren. Op den achtergrond bergen.

Septēber.
wijn. te. persen. es. groote. pijne:
Maer. wijn. te drincken. es. goede. medecijne.

Een man, armen en voeten ontbloot, trapt de druiven in een vat, — in den wijngaard.

October.
god. die. salse. in. duechden. beraden:
Die. huer. cooren. voer. den. aermē. saeden,

Een man zaait uit zijn voorschoot het zaad in de voren; de vogels vliegen toe en pikken het koren op. Tegen een boom staat een gevulde zak. In 't verschiet een huis van vakwerk, met stroodak; verder bergen.

Novēber.
het. moet. ons. aen. ons. macht. ghebrekē:
Connē. wij. dit. verckē. niet. de. chele. af. ghesteken

Een man zit op een varken en houdt met beide armen den kop vast, gelijk een ander man een achterpoot; eene zittende vrouw, in 't zwart met witten, over den nek afhangenden hoofddoek, vangt in een van langen steel voorziene pan het bloed op, dat uit de keelwonde van het dier vloeit. De grond is besneeuwd, de boomen zijn ontbladerd. Op den achtergrond een aanzienlijk huis met schuren.

Decēber.
ic. prijse. ghemaeckt. te. sitten. bijde. viere:
En. eeten. en. drincken. en. makē. goet. siere.

Een grijsaard met langen baard, in tabbaart met bont omzoomt, zit, in halfronden stoel, bij den haard, waarin de pot over het vuur hangt; nevens hem een kleine ronde tafel op drie zware pooten, waarop spijzen. Op eene plank langs den wand staan twee groote schotels en een flapkan. Ter zijde biedt de geopende achtergrond een gezicht op schaatsenrijders.

ROTTERDAMSCHE KAPITEELEN.

Op bladz. 157 van dit weekblad is melding gemaakt van de fraaie gebeeldhouwde kapiteelen, die onlangs in de groote of St. Laurentiuskerk te Rotterdam voor den dag kwamen. Van twee dezer kapiteelen worden hiernevens afbeeldingen gegeven, uit verschillende punten genomen. De eerste is eene satyre op den organist der kerk; de andere hekelt de bedelaars, welke oudtijds bij de burgerij dikwijls in zeer kwaden reuk stonden. Men ziet er namelijk een uitgehongerden bedelaar, die hoopte den inhoud van een pot met spijs te proeven, doch plotseling wordt verdreven door een welgevoed man, in een narrenpak gestoken.

Dat de beeldhouwer der Rotterdamsche kerk op zijn manier aan de bedelaars de les wilde lezen, is vrij natuurlijk. In de middeneeuwen waren de arme lieden, die op andermans kosten leefden, talrijk, en de meer liefderijke dan verstandige armenzorg, welke destijds in zwang was, droeg er veel toe bij, om het aantal bedelaars en leêgloopers op ontzaggelijke wijze te vermeerderen, en de bedelaars onbeschaamd te maken. Aalmoezen en bedeelingen werden vaak niet als een gunst ontvangen, maar als een recht gevorderd, en er zijn voorbeelden van kloosters, die, na een tijd lang regelmatig spijs en geld uitgedeeld te hebben, door de „armen" werden aangevallen, geplunderd en in brand gestoken!

In onderscheiden plaatsen werd men dan ook genoodzaakt maatregelen te nemen om den overmoed der bedelaars te breidelen. Eenige aardige voorbeelden daarvan vindt men in de verordeningen der stad Kampen [1]). Zij hadden ten doel de burgerij te vrijwaren voor den overlast der bedelaars, althans in de kerken, waar dat volkje waarschijnlijk meende vrijelijk zijn beroep te mogen uitoefenen.

In 1462 werd bepaald „Dat Nae dessen dage gene bedelers In der kercken Onder den denst (dienst) goets (Gods) bidden en sullen, by verlues hairs Naps mitten gelde of hairs hoede. Dat men beuelt den koster, al der stat dienres ende den doetgrever dat toe berichten ende den bodel."

Reeds in het volgend jaar 1463 moesten de bedelaars aan dit verbod herinnerd worden, want naar het schijnt, verstoutten zij zich om onder de dienst achter de collectanten te loopen om aalmoezen op te vangen: „Soe en sullen gene bedelars achter den kerckmeistren gaen, Noch bydden in der kercken onder den denst goets, bij sulke buete als dair op staet."

In 1467 komt het verbod wederom voor: „Soe en sullen gene bedelars onder den denst goets In den kerken gaen bidden by verlies synre nappe, syns hoeds dair hie mede bid, ende bij verlies syns gelts, ende dat sullen der stat dienres berichten ende koster, bodel, doetgraver, Soe dic (dikwijls) hem dat wedervaert of hem wort doen heten."

Te Rotterdam zal het wel niet anders gesteld geweest zijn, en zoo laat het zich verklaren, dat men op het denkbeeld kwam om de kastijding van een bedelaar in steen te vereeuwigen.

Ook te Haarlem vond men er omstreeks denzelfden tijd vermaak in dit slach van menschen belachelijk te maken. Aan den voet van het fraaije koorhek kan men een hond zien in het costuum van een bedelaar, met een jong op de borst in een zak gebonden.

De bedelaars hebben zich overigens noch aan de verordeningen der magistraten, noch aan de satyren der beeldhouwers veel gestoord. De schilderijen van Droochsloot, van der Venne en anderen geven ons geheele benden bedelaars uit de XVIIe eeuw te zien, en deze schilderachtige doch lastige bevolking is niet eer te niet gegaan, dan toen in deze eeuw tegen de bedelarij en de landlooperij strenge straffen werden bedreigd en toegepast.

ONZE MONUMENTEN.

15. Het Raadhuis te 's Gravenhage.

Van Rijkswege zijn onlangs afgietsels genomen van eenige der fraaie gebeeldhouwde kraagstukken, welke den gevel van dit merkwaardig gebouw versieren. Voor deze bewerking was het noodig de verf welke het

---

[1]) Het Digestum Vetus, onlangs uitgegeven door de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis.

beeldhouwwerk bedekte, te verwijderen. Het is toen gebleken, dat dit beeldhouwwerk veel fijner en scherper is dan men vroeger vermoedde. Details, voorheen door de zeer dikke verflaag verborgen zijn, te voorschijn gekomen. Tegelijkertijd is bevonden dat dit beeldhouwwerk oorspronkelijk grootendeels verguld was.

Op de gemeentebegrooting voor 1880 is een som van *f* 6243 uitgetrokken tot voortzetting van de restauratie van het raadhuis. Luidens de toelichting schijnt men het gebouw met toren en bijbehoorende perceelen te willen schilderen. Indien dit schilderen ook het steenwerk betreft, is het te hopen, dat men nog tijdig dit plan zal wijzigen en de voorkeur zal geven aan het wegnemen van de dikke verflagen en het herstellen van het oorspronkelijk verguldsel.

Wordt het Haagsche Raadhuis verstandig gerestaureerd, dan zal het een waar juweel van bouwkunst blijken te zijn.

16. De Haagsche Schouwburg.

Men herinnert zich, dat een zevental jaren geleden geprotesteerd werd tegen het kostbaar wandalisme van het Haagsche Gemeentebestuur, toen het den steenen gevel van den schouwburg verfde. Het heette toen dat het gebouw niet werd geverfd, doch slechts „gesillicatiseerd." Hoe de naam luidde, is vrij onverschillig, wijl het resultaat was, dat het aanzien van het gebouw deerlijk werd bedorven.

Blijkens de gemeente-begrooting voor 1880 is men voornemens een buitengewone som te besteden om den schouwburg op nieuw van buiten te verven.

Alzoo moet men thans om de 7 jaren een gebouw verven, dat een eeuw lang zonder verfkwast kon staan.

Het verven van steen is te 's Gravenhage een ware mania; het is nog slechts enkele weken geleden, dat men het gebouw der Rechtbank op nieuw heeft oversmeerd.

De groote toren, waarvan men den top vuil-geel verfde om de dwaze ijzeren spits minder te doen afsteken, zal ook wel spoedig „een goede beurt krijgen", en daarna mag men wellicht verwachten, dat het keurige monument van Willem II netjes zal worden gecement, gewit, gesausd en beschilderd.

17. De Hooge Raad.

Dit gebouw behoort onder de rubriek „*Monumenten.*" Immers een opzettelijk voor het hoogste rechterlijk kollegie van een beschaafd land gesticht gebouw moet *per se* een monument zijn, en feitelijk heeft het ook in de bedoeling des stichters gelegen een monument op te richten.

Intusschen, geen *rozen* zonder doornen! dit gebouw blijkt meer en meer niet slechts zeer leelijk, maar ook zeer onstevig te zijn, hetgeen voorzeker met genoegen zal vernomen worden door ieder die zich aan dit gewrocht „in den stijl der toekomst" ergert. Een lange toekomst heeft het gebouw stellig niet te wachten.

Herhaaldelijk moest de portland-cement-bedekking, niettegenstaande zij menigmaal geverfd werd, reeds gedeeltelijk vernieuwd worden. De muren zijn op talrijke plaatsen gescheurd en veelvuldige lekkaadjen doen zich voor, doordien de ijzeren kroonlijsten onder den invloed der afwisselende temperatuur rekken en krimpen en allerwege scheuren veroorzaken.

De onmatig breede voortrap is reeds eenmaal opnieuw gelegd. Meermalen heeft men de afglijdende steenen dekplaten aan de zijden der trap moeten herplaatsen, en laatstelijk heeft men een dier platen trachten vast te houden door middel van ... drie spijkers, bij welke bewerking stukken steen werden weggeslagen!

De steenen bovendorpel, boven den schier onbruikbaren doorgang voor rijtuigen, is doormidden gescheurd en de twee gedeelten daarvan zakken merkbaar.

Eindelijk zijn de schoorsteenen in zoo slechten staat bevonden, dat zij thans allen, ten getale van ongeveer twintig, moeten vernieuwd worden.

Het gebouw van den Hoogen Raad is ongeveer negentien jaren oud.

18. De St. Nicolaaskerk te Utrecht.

Men is thans bezig met de herstelling van een uit de XIIIe eeuw dagteekenende kapel, welke zich ten Z. der torens bevindt. Gelijke herstelling ware zeer wenschelijk voor de torens zelven en den daartusschen staanden Westelijken gevel der kerk. Dit gedeelte toch dagteekent uit de helft der XIe eeuw en behoort tot de zeldzaamste overblijfselen onzer oudste bouwkunst. Herstelling is hier dringend noodig. Men brenge die voorzichtig aan en vooral op meer afdoende wijze, dan zoo als die voor eenigen tijd aan de torens geschiedde, welke gedeeltelijk bedekt werden met een nu reeds afbrokkelende laag cement.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Koning heeft den heer Artz, kunstschilder te 's Gravenhage, aangewezen als nederlandsch lid in de Jury voor de internationale kunsttentoonstelling te Munchen. De tentoonstellings-commissie had aanvankelijk bepaald dat voor Nederland en België gezamenlijk slechts een lid in de Jury zou zitting nemen, doch op aandringen onzer regeering is besloten dat Nederland een eigen afgevaardigde zou aanwijzen.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft het door zijn ambtsvoorganger ingediend wetsontwerp op de Monumenten ingetrokken.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Belgie. De Gemeenteraad van Antwerpen heeft in hare zitting van 13 dezer besloten de verzameling Egyptische oudheden van den heer Allemant voor 22.000 francs aan te koopen. De hooge regeering had reeds eene som van 5000 francs als subsidie toegezegd, doch Antwerpen zal trachten te verkrijgen dat de regeering de helft der kosten voor Rijks rekening neme. De verzameling omvat 156 bronzen afgodsbeeldjes; — 131 beeldjes in gekleurde en geëmailleerde aarde; — 120 grafmonumentjes in steen, hout enz; — 100 historische monumenten, scarabeën enz. en een standbeeld in zwarten bazaltsteen, hoog 1 M; — 22 terra-cottas uit lateren tijd; — 5 Romeinsche munten.

In Nederland moet de Gemeenteraad die zulke aankoopen durft doen, nog gekozen worden.

— In dezelfde zitting besloot de Antwerpsche gemeenteraad een eerste crediet van 34,000 francs toe te staan voor een standbeeld ter eere van den beroemden schilder Quentin Metsijs, welk beeld in hard wit marmer uitgevoerd zal worden. Het ontwerp is gereed.

ADVERTENTIËN.

Verschenen bij FREDERIK MULLER & Co., Amsterdam.

Fred. Muller, De Nederlandsche Geschiedenis in platen. Beredeneerde beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, Zinneprenten en Historische Kaarten. (Jaren 100—1879) 3 deelen 8°. . . . . *f* 21.80

Hetzelfde werk, op **Schrijfpapier** . . . . „ 32.50

Hieruit afzonderlijk overgedrukt:

Het tafereel der Dwaasheid over den Actiehandel van 1720 en het: Dwergentooneel beschreven. . . „ 1.—

Beschrijving der platen in den: Nederlandschen Spectator 1860—1878 en in de Studenten-Almanakken van 1838—1878 . . . . *f* 1.50

Beschrijving der platen over het Koninkrijk der Nederlanden van 1815—1830, en de Belgische Omwenteling. „ 2.75

Bulletin de Portraits de Médecins, Naturalistes et Mathématiciens Anglais et Français. (900 Nos).

Bulletin de Portraits de Médecins, etc. Hollandaiis et Flamands. (1700 Nos).

Ter perse:

Bulletin de Portraits de Médecins, etc. Allemands, Italiens, Espagnols, etc. (Collections Dr. A. VAN DER WILLIGEN Pz.)

Catalogue de **300 Portraits de Peintres, Graveurs, Architectes. Medailleurs, Orfèvres et Calligraphes.**

Catalogue de Livres sur l'Histoire Littéraire, suivit d'une liste de **Portraits et d'Autographes de Libraires. Imprimeurs, Bibliothécaires. Bibliophiles. etc.**

Op aanvrage GRATIS verkrijgbaar.

Sold by Mr. W. C. DE GRAAFF, Haarlem.

MEMOIRS

OF

SIR EDWIN LANDSEER.

A sketch of the life of the artist, illustrated with reproductions of 24 of his most popular works by F. G. STEPHENS.

Verlag von WILHELM ENGELMANN in Leipzig:

DAS LEBEN

DES MALERS

ADRIAEN BROUWER.

KRITISCHE BELEUCHTUNG DER ÜBER IHN VERBREITETEN SAGEN.

VON

WILH. SCHMIDT.

12 Mark.

BOEIEND en ONDERHOUDEND.

Ontmoetingen ter Zee en te Land,

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 DEELEN.

Prijs *f* 4.25.

Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek.

N. Rotterd. Courant.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**. Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 28. 27 September 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franco per post.......................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Phototypie* of *Photogravure.*

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

NOG IETS OVER DE GROOTE OF ST. LAURENTIUS-KERK TE ROTTERDAM.

De mededeelingen over dit monument in de Ns. 20 en 23 van den Kunstbode geven mij aanleiding, uit hetzelfde handschrift, waaruit ik onlangs iets over de Haagsche hofkapel mededeelde, een paar bladzijden over te schrijven, die de vroeger hier gepubliceerde aanteekeningen over Rotterdams parochiekerk in menig opzicht aanvullen. Ook hier weder schijnt Dr. Engelbert van Engelen (de samensteller van het handschrift omstreeks 1700) uit oudere bronnen geput te hebben, die gedeeltelijk uit het jaar 1612 dagteekenen. Ik zeg gedeeltelijk, omdat de vorm der mededeelingen schijnt aan te duiden, dat de aanteekeningen van verschillende schrijvers hier achter elkander zijn afgeschreven.

Het eerst vinden wij hier de opmerkelijke mededeeling, dat de kwartieren van Oldenbarnevelt in het koor te Rotterdam hingen. Dit bericht vermeerdert echter slechts schijnbaar het getal der plaatsen, die strijden om de eer het graf van 's lands grooten Advokaat te bezitten; immers niet van den Raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt, maar van zijn broeder, den Rotterdamschen pensionaris Elias van Oldenbarnevelt zal hier sprake zijn.

Daarna volgt het op p. 177 van dit weekblad medegedeelde opschrift. Deze vondst is in verschillende opzichten merkwaardig. Vooreerst blijkt hier, dat het opschrift werkelijk onder den toren ingemetseld was; ten tweede bespeurt men, dat het de gewoonte was, de onduidelijke gothische letters, in verheven schrift uitgebeiteld, te vergulden (een wenk voor restauratiën!) en last not least geeft de hier medegedeelde tekst verschillende aanvullingen (o. a. het juiste jaartal) en andere lezingen, die blijkbaar verbeteringen zijn. Slechts op één punt schijnt deze lezing slecht: uit de vroeger medegedeelde opschriften blijkt, dat de Rotterdamsche kerk *drie* kerkmeesters had. Ik zou derhalve voorstellen, als tweeden kerkmeester den van elders bekenden Dirck Arent hier uit de vroeger medegedeelde lezing over te nemen.

Zéer merkwaardig schijnt mij het tweede opschrift, dat een van de vroeger medegedeelde data zeer afwijkend jaartal geeft voor de volbouwing van het Rot-

terdamsche monument. Het is zeker jammer, dat de juiste plaats van dit opschrift niet medegedeeld wordt; uit den vorm van het bericht en den inhoud der inscriptie leid ik echter af, dat het eveneens op den toren betrekking heeft. Ongelukkig is „het eerste reysboeck met swarte omslagh" mij geheel onbekend: de mededeeling schijnt te bewijzen, dat het bericht aan een oud reisjournaal ontleend is.

Het vers op het echtpaar Van der Meyde schijnt hier en daar corrupt. De gebeurtenis van 1545 waarop het tijdvers zinspeeld is mij onbekend; de mededeeling over de verlatenheid der Rotterdamsche beurs blijft opmerkelijk, al heeft zij ongelukkig geene dagteekening.

S. Muller Fz.

„Te Rotterdam int choor hangen de quartieren van den Pensionaris Barnevelt:

(Volgt 1 groot schild tusschen 6 kleinere.)

Et haec signa ibidem:

(Volgt 1 vrouwenschild tusschen 4 kleinere.)

In vitro geniculans armatus cum saga militari; insignia erant Duvenvordiorum. Erant et alii cum signis Wijngardorum, Romerswaliorum, et inter fragmenta hoc quoque signum:

(Volgt 1 schild.)

Retro chorum signa in vitro Bredenrodiorum, quae ab armatis in labaris volantibus tenebantur:

(Volgen 16 schilden.)

Cernuntur ibidem vir armatus in saga militari geniculans, et mulier e contra, quoque in genubus, veste ornata aurea.

Sub turri literis deauratis leguntur sequentia:

ANNO MCCCCXLIX OP ASSENTIONIS AVONT IS BEGONNEN TE DELVEN DAT FUNDAMENT VAN DESEN TOORN ENDE OP St. IANS BAPTISTEN AVONT DAER AEN WORDEN DEN EERSTEN PAEL INGEHEYT: ENDE DES DYNSDAECHS NAE ALDERHEYLIGEN SOO WORDEN DEN EERSTEN STEEN GHELEYT. DESE KERKMRS. WAEREN OP DIE TYT GERRIT AERTSz. ENDE BOUWEN MARTENSz.

In tabula sinistra similibus literis:

A°. 1547 DEN 12 DACH IN MARTIO IS DEN EERSTEN STEEN GHELEYT, VAN GYSBERT TROMPER VANDE TWEEDE METSELARIE, TOT DE IEGENWOIRDIGE HOOCHTE TOE, ALS HET WERCK STIL GESTAEN HADDE 97 JAER. DESE KERCKMRS. WAEREN OP DIE TYT JAN VAN ZOELEN GYSBERTS SOON, IOOST FUYCK VANDEN HOVE DIRCKS EN MELIS VAN HOGEVEEN ADRIAEN SOON.

Siet verder het eerste reysboeck met swarte omslagh § II.

In eodem templo versus vernaculi leguntur de liberatione Leydensi:

Seer groot is de heer der Heirscharen
Die Leyde dede spaeren van des vyandts hand
Door regen en wind dat men deede vaeren
Veel poincten vergaren over 't gantsche land.
Den derde Octobris tot des Spaenjaerts schand
Syn het haest ontcropen door 't gedruys bekent
Voor de Leuwen bevreest en godes hand pertinent.

Pendent ibidem in tabulis signa:

(Volgen 1 mannen- en 1 vrouwenschild.)

Achter in de kerck hanght jegenwoordigh A°. 1612 een bord met dese wapenen:

(Volgen 1 vrouwenschild tusschen 4 kleinere.)

In sekere capel of choor aen de noordzeyde hangen in de borden de volgende wapenen:

(Volgen 1 schild tusschen 8 kleinere.)

In alia tabula:

(Volgen 1 schild tusschen 8 kleinere.)

Daer hangen noch de wapenen van Gent uyt Gelderland, en in de kerck dese navolgende borde:

(Volgen 1 mannen- en 1 vrouwenschild.)

In lapide sarcophago:

(Volgen 1 mannen- en 1 vrouwenschild, gedekt door één helm)

Hier leyt begraven BAUDEWYN van MUYLWYCK, in leven 17 iaeren bailliu ende daerna borgemR. deser stad, synde sterft opten XI mey inden iaere MDCXXVI out LXXIII.

(Volgen 1 mannen- en 1 vrouwenschild.)

Hier leyt begraven FOP PETERSS. van de MEYDE, in syn leven borgemR. deser stad Rotterdam, sterft op den derden sept. A°. 1616.

Hier leyt begraven MARRICHGEN LENARTS VAN SCHILPEROORT, is gerust den 4 Sept. 1596, was huysvrouw van FOP PETERSSOON.

Juxta hunc lapidem leguntur sequentia in alio lapide incisa:

SO SULT VERGAEN
GHY DIE BLYFT STAEN.

OM DIE TE KYCKEN.
DER WORMEN SPYS
GELYCK IC BEWYS
TEN EYNDE SOE BLYCKEN.
WANT OM TE LEVEN
HIER HEB BEGEVEN
EN WILLENDE STERVEN.
GOD GEPRESEN
MY, ENDE DIET LESEN
LAET DEN HEMEL ERVEN.
QUI ME CREAVIT RECREET.

In tabula ad parietem:

(Volgen 1 groot schild met helmteeken tusschen 4 kleinere. Daaronder 1 groot schild met helmteeken en het jaartal 1628.)

Ad portam juxta fluvium numerale distichum:

est Leo CVnCta potens pVLChræ
qVI MoenIa portæ
serVaVit qVa porta patet, qVa
terra VIresCIt.

Erexerunt nuper Roterodami basilicam mercatoriam, sed ea fere deserta est. Hic leguntur aureis literis hi versus:

AERIVS GEMINIS VBI SOL SVB FRATRIBVS ERRAT,
CVRA PATRVM POSVIT DIVITE TECTA TRABE.

PORTICVS HÆC CVRA CONSVRGIT COEPTA SE NATUS,
CIVIBVS ISTA SVIS GRATO CONSTRVCTA LABORE.

Statua ænea, quae in foro micat, Erasmi, cum lapidea prius, inde lignea fuisset, 10.000 pretio constare dicitur.

HET EILAND TAMARICA.

Door de Regeering werd onlangs te Parijs een schilderij van Post aangekocht, voorstellende de voormalige Hollandsche vestiging op het eiland Tamarica in Brazilië. Deze koop is een zeer voordeelige geweest; want toen de eerste mededeeling daarvan in de dagbladen verscheen, haastte zich de heer J. Ph. van der Kellen, directeur van 's Rijks Prentkabinet te Amsterdam, aan de Regeering twee andere schilderijen van Post ten geschenke aan te bieden, welke insgelijks gezichten op Hollandsche koloniën in Brazilië voorstellen. Al deze stukken zijn thans in het Nederlandsch Museum geplaatst bij de langzamerhand belangwekkend geworden verzameling van gezichten op oude Hollandsche koloniën.

Het eiland Tamarica wordt vaak verkeerd gespeld. Men leest soms Hamaraca, hetgeen een slechte lezing is van Itamarica, terwijl dit laatste gevormd is uit I. Tamarica of Isola Tamarica. De ware naam is die, welke aan het hoofd van dit opstel geplaatst is.

Omtrent de wijze waarop dit eiland in handen der Hollanders viel, ontvingen wij de volgende belangrijke mededeeling van den heer Leupe. Hij heeft die getrokken uit een brief van den directeur Joan Ghyssen, den 20 Julij 1633, van het recif de Fernambuco geschreven aan de Bewindhebbers der West-Indische Compagnie.

In den avond van den 16 Juni 1633 vertrokken van het recif, elf vaartuigen ophebbende 700 koppen onder de bevelen van den Colonel Schkoppen en den Luit. Colonel Byma, vergezeld door den Directeur van Ceuilen en het Lid uit den Raad Carpentier.

Zij hoopten tegen den aanbrekenden dag te kunnen landen, doch door een opkomende stilte werd hun dit belet. Tegen den middag zeilden ze met een frissche koelte voor den wind de Zuiderhaven van Tamarica binnen en liepen tot voorbij het Casteel. Dit deed wel eenige schoten doch raakte niemand alleen de Zeeridder kreeg er twee door het schip; door de splinters werden drie of vier man gekwetst, de schepen liepen dieper de haven binnen, het volk werd op de bekwaamste plaatsen aan land gezet, terwijl de schepen en kleine vaartuigen alle uitgangen bezette. De Colonel marcheerde met zijn bijhebbende troep langs den weg van Tappesine naar het Casteel, waaronder hij zich, door het opwerpen van eenige verschansingen legerde, inmiddels alle voorzorgen nam om den vijand zooveel mogelijk te benauwen en tevens het Casteel rondom liet bespieden.

Des morgens liet de Colonel, door een Tamboer aan den Capiteyn Major Salvador Pinheiro gezonden het Casteel opeischen „daerop de Capt. Mor wat trotselijk antwoorde." Maar toen de Colonel hem eenige vrouwen toezond, die de onzen in handen gevallen waren, en naar het Casteel wilden terugkeeren, en het Casteel nogmaals opeischte, toonde de Capt. Mor zich wat toegevender; hij verzocht een wapenstilstand van vier uren; de Colonel stond hem er twee toe, waarop er een Capitein uit het Casteel kwam met volmagt over de capitulatie te handelen, die na eenige pourparlers gesloten werd. De voorwaarden waren dat de vijand het kasteel zou overgeven en er op staanden voet twee compagnien in zouden trekken, alsmede dat de vijand den volgenden morgen het casteel zoude verlaten met hun volle geweer.

De Luitenant Col. Byma trok met twee comp. binnen het Casteel en nam er bezit van. „Soo heeft „het de Heer belieft eer als wij gehoopt hadden dit „eiland met zijn forten en werken in onze handen „te leveren, daarover Syne genade tegen ons onweer„dige soo overvloedelyk en eyndelyk hebben te loven „en te danken."

ONZE MONUMENTEN.

---

18. DE KERK TE SCHERMERHORN.

Wanneer men op een' schoonen zomermiddag de vruchtbare streken van N. Holland bezoekt, vooral van dat gedeelte, dat nog niet door het spoorweg-net is ingesloten, zoodat men er rustig de merkwaardigheden in oogenschouw gaat nemen, zonder voortgestuwd te worden door het verlangen om in den kortst mogelijken tijd den langst mogelijken weg af te leggen — wanneer men dan de talrijke torenspitsen gadeslaat, die zich uit de vlakte omhoog verheffen, zal men zich getrokken gevoelen om sommige van die kerkjes te bezoeken, die om meer dan één reden een blik doen slaan in het volksleven van vroegere tijden zoowel op maatschappelijk als artistisch gebied.

Onder de kerkjes, die bijzonder de aandacht verdienen mag dat van *Schermerhorn* wel eene eerste plaats innemen, vooral wegens zijn vorm, met betrekking tot den tijd, waarin het gesticht werd.

Het dagteekent van het begin der XVIIe eeuw en is vrij wel bewaard gebleven, uitgezonderd de gebrande vensters, die veel geleden hebben.

De kerk vormt een langwerpig vierkant, heeft 3 beuken en is verdeeld van het oosten naar het westen in 6 gewelfsvakken, waarvan het westelijke gedeeltelijk door den in de kerk ingebouwden toren wordt ingenomen.

Het choor bestaat uit één gewelfsvak en een halven tienhoek. De rechthoeken gevormd door de zijbeuken en het choor zijn benuttigd voor konsistoriekamer en sakristij.

Zij is door een houten tongewelf afgesloten; in het middenschip is het gewelf half-cirkelvormig en in de zijbeuken vormt het een kwart cirkel.

Deze gewelven zijn beschilderd door

† Jan Jansz. v. Vijselaer van Edam 1634

zooals dit met eene sierlijke gothische letter op een balk der kerk te lezen staat. Het gewelf is wit; onder elk hoofdgebint gaat een breede band in donker blauw-groen met witte voegen tegen de bebording, die doorloopend tegen hoofd- en kepergebint is gespijkerd. Langs deze banden, welke met de balken dus correspondeeren, zijn aan weêrszijden ornamenten aangebracht; in het middenschip zijn het lelievormige ver-

sieringen, afwisselend met halfcirkels in het zwart; — in de zijbeuken zijn afwisselend wijngaard — met bloem- en bladerranken geschilderd. De balken zelven en de korbeel- en sleutelstukken zijn donker blauw-indigo kleur; de rosetten en bladen rood.

De muurlijst onder de gewelven is even als de banden boven de balken donker blauw-groen met witte voegen. Het overige van de kerk is wit, met uitzondering der kapiteelen en basementen, welke in natuursteen zijn.

Het geheel moet, vooral toen nog het geschilderde glas geheel aanwezig was, een alleraangenaamst aanzien gehad hebben, hetgeen men kan afleiden uit den gunstigen indruk, die de nog overgebleven gebrande vensters in het choor en gedeeltelijk in de zijbeuken teweeg brengen.

In zooverre men uit de overblijfselen kan nagaan, zijn de voorstellingen in de ramen, de navolgenden geweest:

Te beginnen van de linkerzijde vindt men in den muur van de Noordzijde, die aan het kerkhof grenst, een vijftal ramen van kleine afmeting, van geschilderd glas voorzien, dat helaas zéér beschadigd is.

Venster N°. 1.

Hiervan is alleen nog de bovenste middenste voorstelling behouden gebleven; zij stelt voor: Simson een leeuw met zijne handen verscheurende, waaronder staat:

Door des Heeren Welbehagen
Heeft Simson deez' leeuw verslagen.

De voorstellingen ter weêrszijden van deze zijn niet meer te herkennen.

In de middenste rij komt voor eene voorstelling van eene smederij, waaronder:

Soo vier en d' hamer ijzer kneegt
Sulks doet in ons Godts Woord en Geest.
Jacob Lamberts ter Brugge.

In dezelfde rij ziet men nog eene zeer geschonden voorstelling, die alleen opgehelderd wordt door het onderschrift, luidende:

Gelijk Josef zijn rok heeft verlaten
Laat soo de Sonden en wilt se haten.
Gen. 39 Ps. 12. Dirck Claesz. Cijs.
Anno 1635.

Verder is in de onderste rij nog eene zéér beschadigde voorstelling aanwezig van „den verloren zoon, terugkeerende tot zijnen vader", blijkende uit het onderschrift:

Den verloren Soon desolaat
Komt tot zijn Vader om genaed.
Evert Pietersz. 1635.

In diezelfde onderste rij is nog eene voorstelling, welke evenwel zeer onduidelijk is.

Men ziet er n.l. een man in bukkende houding, den inhoud van de eene kruik overgietende in eene andere, en daarnaast staan nog eenige kruiken.

Denkelijk is dit eene voorstelling van hetgeen men bij 1 Koningen XVII vs. 9 en vervolgens leest, betreffende de vermenigvuldiging van het meel en de olie van de weduwe van Sarepta door Elia.

Het onderschrift in proza zou dan deze beteekenis hebben:

Mijn vreugde triompheert
Door Gods voorsiende hant.
Vers 5.

Het zou ook kunnen zijn de verandering van water in wijn op de bruiloft te Canaän in Galilea.
Johannes II vers 5.

Venster N°. 2.

Op dit glas (hoewel zeer geschonden) is nog eene voorstelling van Salomo's eerste rechtspraak zichtbaar.

Daarop leest men de namen:

Cornelis Janszoon Machies onder dit teeken

en . . . . Steen Graft Secretaris

Vide † Anno 1631.

Venster N°. 3.

Dit glas is waarschijnlijk gegeven door het bestuur van de bedijkte Schermer; immers het bevat eene voorstelling van het bekende wapen, omgeven door attributen van den landbouw en de visscherij: een engel, die een schild, waarop een molen is afgebeeld, voor zich houdt. Daaronder staat 1636.

Venster N°. 4.

Dit glas is nog in vrij goeden staat. Het hoofdtafereel vertoont eenige mannen om eene tafel gezeten, hetgeen, volgens het onderschrift, het

Eerste Concilium der Apostelen binnen
Jerusalem

moet voorstellen.

Hierboven is in de geheele breedte eene voorstelling van het Wapen der uitwaterende sluizen.

Daarboven zijn ter weêrszijden in het bouwvak de Wapens van Holland en Westfriesland geplaatst met het onderschrift:

Hollandia Westfrieslant.

Onderaan staan eenige fraaie wapens, waarschijnlijk van de toenmalige Hoogheemraden der uitwaterende sluizen.

Venster N°. 5

is zóó geschonden, dat omtrent de voorstellingen, daarin aangebracht, niets te herkennen is.

Thans overgaande tot de groote glazen, is het al aanstonds duidelijk, dat deze door de zeven Noord-Hollandsche steden gegeven zijn.

N°. 1.

Gegeven door de stad Medemblik.

Het is eene voorstelling van het Wapen dier stad, waarop boven eene afbeelding van het kasteel.

Het onderschrift luidt:

Als men MDCXXXV heeft geschreven
Soo heeft die stad Medenblijck ter eere
Van de Godsdienst alhier dit glas gegeven.

N°. 2.

Vertoont omgeven door verschillende menschelijke figuren, het Wapen van de stad Edam, met het onderschrift:

De stad Edam geeft dit Glas.

N°. 3.

Stelt voor het Wapen van Hoorn, waaronder eene nog duidelijke voorstelling van den Zeeslag van Bossu. In klein schrift leest men het onderschrift:

Den Hoorn der Zaligheÿdt
Ons in 't huÿs Dav' vereyd.

Daarop volgt:

Ick ben de Moederstad van soovéel moedig bloet
Bossu en zÿn vloots Banier sulx getuÿgen doet.
Ick heb van allen eerst 't groot Haringnet gebreit.
Buÿsse schepen en landouw de Hoorn vol bereÿt.

1656.

Jan Meriszoon Engelsman.

N°. 4.

Vertoont het Wapen van de stad Alkmaar. Alleen is van het letterschrift nog leesbaar:

Alkmaar
ANNO 1635.

N°. 5.

Dit glas werd door de stad Enkhuizen aan de Kerk geschonken, blijkens het nog in tamelijk goeden staat aanwezige Stadswapen. Behalve dit wapen is er nog eene voorstelling van eenige in zee varende schepen met een onderschrift, in hetzelfde raam aangebracht. Een en ander is evenwel zeer geschonden en niet duidelijk meer.

N°. 6.

Is eene voorstelling van het Wapen der stad Monnikendam, omgeven door verschillende attributen.

Alleen is nog leesbaar:

Monnikendam
ANNO 1635.

N°. 7.

Bevatte waarschijnlijk het Wapen der stad Purmerende. Het geschilderd glas in dit raam is, evenals dat der vijf volgende ramen, vervangen door gewoon vensterglas.

In de kerk is verder aanwezig, geplaatst onder een boog, het onderstaande opschrift:

CIƆIƆCXCIIII
OBIIT XXVII NOVEMBER
en een Wapen met een barons Kroon, zijnde gevierendeeld: in 1 en 4 van zilver met vier balken (fasces) van keel waarop een boom van sinopel geacosteerd met twee raven (?) van sabel. In 2 en 3 van azuur met een keper van goud omgeven met 3 halve manen van goud, 2 en 1.

Wat bij den bouw van dit kerkje bijzondere opmerking verdient, is de volkomen gothische vorm, welke men overal terugvindt, ofschoon het werd gebouwd door de Hervormde Gemeente in 1636, en derhalve in een tijd toen de gothische stijl sinds lang niet meer gebezigd werd. De geschiedenis der kerk blijkt uit het opschrift eener schilderij, die in de kerk hangt en van den volgenden inhoud is:

Verblindt Papist roept sonder schÿn
Dat zÿ van al Godts Tempels sÿn
De stichters; maar siet dese kerck/
Haer roem niet stuÿt en prÿst ook 't werck
Der Reformeerden: want merckt aen
Wat onder 't Pausdom is gedaen
In dese plaets: 't is lang geleen
1450 Ons ouders bouwden soo wat heen
Een prochikerck/ wiens oude muur
Noch huÿden staet tot deser uur.
1504 En naderhant is die vergroot
En hier een kleÿn capel door noot
1526 Gesticht en namaels ook verwÿt.
Dit is al 't doen van Pausdoms tÿt.
Maar staet wat stil en recht besiet/
Wat van de Reformeerd geschiedt.

Als door een storm ter neder stortt
De prochikerk/ Capel dat wort
Van haer vergroot en bleef soo staen
Wel twintigh jaer. — Doen cond 't niet gaen/
Want 't Kerkjen wiert al veel te clÿn.
1634 Sÿ breeken 't af en op dat plÿn
1636 Wort stracs gesteld dit schoon gebou
met sulcken ÿver/ niemant sou
Beschrÿven connen/ ÿder wrocht
Ter liefd' en deedt soo veel hÿ mocht.
S i e t b o v e n e e n s — bewaert o Heer!
Dit volck en kerck bÿ dese leer.

ANNO 1636.

Boven deze tafel hangt eene schilderij, voorstellende de oude kerk en het dorp, en verder de nieuwe kerk in aanbouw. Werklieden zijn er aan het heien en timmeren; — schepen voeren de bouwstoffen aan.

Daar onder hangt een tafereel, voorstellende de geboorte van den Zaligmaker, aangekondigd door de engelen aan de herders, met het volgende bijschrift:

Herders en vreest niet want siet
Ick verkondige u een boodschap blÿ
Die Godt allen volkeren aanbiet
Dat u Zaligmaker Geboren sÿ.

Verder vindt men nog in de kerk koperen chroonluchters, een goede preekstoel, een doophek en banken in eikenhout.

Men ziet hieruit, dat de Hervormden in het begin der XVIIe eeuw minder bevreesd waren dan velen onzer tegenwoordige Protestanten, om goed en redelijk te bouwen, ook al was het in gothischen stijl; men zag in dat al hadden ook de „verblinde papisten” konterforten, vensters met maaswerk, gekleurde gewelven, hooge daken, ja zelfs een' slanken toren met achtkanten spits, kruis en haan gemaakt, dit alles evenzeer geschikt was om voor de Hervormde Eeredienst een tempel te stichten.

---

19. DE ST. JANSKERK TE UTRECHT.

Voor eenigen tijd werd bij het nemen van maatregelen tegen het verzakken dezer kerk eene merkwaardige ontdekking gedaan. In de vierkante wanstaltige pijlers van baksteen, met een smal lijstje als

kapiteel, ontdekte men ronde kolommen van bergsteen.

Men heeft zich wel eens verwonderd, hoe het kwam, dat de beide door bisschop Bernulf in het midden der 11e eeuw te Utrecht gestichte kapittel kerken een zoo geheel verschillend aanzien hadden, terwijl toch van eenige weelde niets bleek; integendeel de grootste eenvoud uit deze bouwwerken viel op te maken. De genoemde ontdekking heeft de laatste schakel geleverd van het bewijs, dat zij beiden *geheel gelijk* zijn geweest. Alleen is de St. Pieterskerk (van binnen tot in het bespottelijke met houten beschotten, palen, banken enz. enz. ontsierd) wat haar hoofdvormen betreft geheel ongeschonden gebleven, terwijl de St. Janskerk sedert eeuwen ten prooi was aan eindelooze verbouwingen, die steeds verknoeiingen waren, en die grootendeels veroorzaakt schijnen te zijn door de minder hechte constructie der kerk, denkelijk het gevolg van de gesteldheid van den bodem. Reeds in het begin der 16e eeuw werd het koor der kerk geheel afgebroken. Het weidsche koor met groote zijkapellen, dat (volgens een inscriptie in het gewelf) in 1539 verrees, was wel is waar schooner dan het oude; maar beroofde de kerk denkelijk van eene merkwaardige krypt. Alleen met behulp van verleende aflaten kon men het werk volbrengen en het schip bleef dus voorloopig staan. Het verkeerde in zakkenden toestand en daar eene ingrijpende restauratie bij de te verwachten afbraak onraadzaam scheen, verrichtte men toen denkelijk de werkzaamheden die de ronde kolommen der kerk tot heden toe verborgen. Een later geslacht hield geene rekening met den wrakken toestand van het gebouw; vermoedelijk was men de oorspronkelijke ronde kolommen en de reden hunner verdwijning vergeten. Althans toen na de Hervorming de kerk voor den predikdienst werd ingericht, hinderden al spoedig de dicht opeen geplaatste vierkante gevaarten bij het zien op den predikstoel en in Augustus 1657 machtigde de Vroedschap het kapittel om 4 der pijlers weg te nemen. Er ontstonden dus breede openingen, terwijl de muren daarboven tot hooge puntbogen werden uitgehakt. Deze hooge bogen maakten op hunne beurt wederom het vervangen der oorspronkelijke, vlakke bedekking der zijbeuken (nog in 1636 aanwezig blijkens de teekeningen van Saenredam) door halve tongewelven noodig. Tien jarën later dreigde de kerk een ander grooter gevaar. Reeds vóór 1550 schijnt een harer torens te zijn verdwenen; zij ontbreekt reeds op den platten grond van Braunius. In Maart 1667 besloot men tot de afbraak van den tweeden toren; de klokken zouden naar andere kerken overgebracht worden behalve de „luyklock", die in een daartoe op het koordak te plaatsen koepeltje zou hangen. Onbekende oorzaken verhinderden de uitvoering van dit plan; maar in April en Mei 1681 kwam het opnieuw ter sprake, en 8 Augustus van dit jaar werd werkelijk de toren verkocht en afgebroken. Van dien tijd dagteekent derhalve, zooals uit een gevelsteen met het jaartal 1682 blijkt, de onoogelijke gevel en het (thans op zijne beurt verdwenen) onharmonische koepeltje, waarvan het voetstuk nog op het koordak zichtbaar is.

In die afbraak waren begrepen „de huysingen aen de kerck armen"; de belasting dier perceelen werd aangeslagen over de huizen, die bij de afbraak geprofiteerd hadden. Naar alle waarschijnlijkheid hebben wij dus hier te denken aan den tot woning gebruikten kloostergang, die nog op het einde der 16e eeuw zeer ver ten noorden der kerk zich uitstrekte en deze huizen bij de Boothstraat het licht benamen.

Reeds in 1660 had de verbouwing plaats der noordelijk aan de kerk (en den kloostergang) grenzende St. Antonieskapel tot de afschuwelijke blauwgeverfde Hoofdwacht. Het monument van een harer stichters (c. 1450) den proost Dirk van Wassenaer, dat in den N.O. hoek stond, werd toen ook zeker verplaatst naar den nieuwen westelijken kerkmuur, waar het zeer ongeschikt staat. Een gezicht in de kapel tijdens deze verbouwing en vóór het toemetselen der drie bogen, waardoor zij met de kerk gemeenschap had, levert de schilderij van S. Roosmale in het Museum Kunstliefde, die ten onrechte als de ruïne van het St. Elizabethsklooster betiteld wordt.

Thans eindelijk hebben nieuwe verzakkingen het inmetselen der roode steenen boogen in de zijbeuken noodig gemaakt.

EEN AQUAREL IN WOORDEN.

PARIJS VAN HET TROCADERO GEZIEN.

„De zee van daken golft tot aan den uitersten horizon. Een lichte nevel bedekt de Seine en de beide oevers. 't Is een mollige melkwitte damp, die nog weerstand biedt aan de stralen der klimmende zon. Onder dezen mantel van golvend gaas blijft de stad onzichtbaar. In de diepte neemt de nevel eene blauwe kleur aan, maar op hooger gelegen plaatsen wordt hij doorschijnender en laat uiterst fijn, als door wolken van goudstof, huizen en straten schemeren, terwijl hooger nog koepeldaken en torenspitsen door den mist heen boren, grijsachtig van kleur, hier en daar nog omgeven van witte nevelvlokken. Boven deze onmetelijke vlakte van mistwolken, neërgedaald en ingesluimerd over Parijs, golft een heldere, lichtblauwe hemel, lichtblauw tot wit wordens toe. De zon zendt hare straalbundels, die met stroomen van goudpoeder de torens vergulden, terwijl de stad nog onder haar kleed van witte kant bedekt blijft.

„Maar weldra tast de zon, in den zegevierenden schitterschijn harer stralen, de nevelen krachtiger aan. Het groote meer van melkkleurige golven boven de stad schijnt ongemerkt leeg te stroomen. De dikke nevelen worden lichter, doorschijnender, en tooien zich met de tinten van den regenboog. Heel de linkeroever der Seine schijnt helder blauw, wordt langzaam donkerder blauw en aan den horizon violet, waar de *Jardin des Plantes* zich bevindt. Op den rechteroever hult zich het kwartier der Tuileriën in een licht-rooskleurigen mantel van satijn, terwijl noordwaarts, in de richting van Montmartre, alles schijnt te vlammen van karmijn èn goud; en verder nog de volksbuurten in een somberen steenrooden toon langzaam donkerder worden, tot zij verdwijnen in eene grijsblauwe leikleur. Langzaam rijst de stad Parijs uit de nevelen.

„Geen windvlaag gaat over de stad. Als door een tooverslag verschijnt ze. Het laatste wolkjen rijst en lost zich op in de lucht. De stad maakt den indruk van eene eindelooze vallei vol op elkaar gestapelde gebouwen. Aan den gezichteinder, over de heuvelen, klimt de stroom der huizen, en steeds vermoedt men

meer huizen, ook waar het oog niet doordringt. 't Is als de volle zee met de oneindigheid en geheimzinnigheid harer baren. Parijs ontplooit zich onmetelijk als de hemel. De stad schijnt in dezen uchtendstralengloed geel als een rijpend korenveld; het reusachtig schilderij is eenvoudig in twee tonen gepenceeld: het teedere blauw van den hemel en den gulden weêrschijn der daken. Duidelijk kan men thans alle bizonderheden onderscheiden door de fijnheid van de lucht. Parijs, met zijn niet te ontwarren chaos van steen, schittert als onder een stolp van kristal. Ginds vóor ons, aan den voet van het *Trocadéro*, beginnen de breede kaden en ontwaren wij het groote vierkant van het *Champs-de-Mars*, afgesloten door de sombere gebouwen van de *Ecole militaire*. Verder langs de beide oevers van de Seine onderscheidt men de zich voortbewegende menschenwaereld, eene menigte van kleine zwarte stippen, dooreen wriemelende als in een mierennest; de gele romp van een omnibus schijnt een schitterend vonkjen; vrachtwagens en *fiacres* rollen over de naaste brug, niet grooter dan kinderspeelgoed. Op wijderen afstand wordt het gewoel onzichtbaar en schijnen de rijtuigen zandkorrels, — de reusachtige stad blijft alleen over met haar geheimzinnig leven, waarvan het luide gerucht tot ons doordringt. Aan den voorgrond links blinken roode daken, de schoorsteenen der fabrieken stooten langzaam hunne rookwolken omhoog, — tusschen de *Esplanade* der Invalieden en het *Champs-de-Mars* bewegen zich de olmengroepen van een verwijderd park op den adem van den uchtenwind. In het midden strekt zich de Seine uit, gevat tusschen hare grijze oevers, de laatsten bedekt met balen, kisten, stoomkranen, als of men een zeehaven ziet. Op den blinkenden rug der rivier bewegen zich de vaartuigen vlug als inktkleurige vogels. De Seine schijnt een zilvergalon, Parijs door midden snijdend. Zij stuwt den zonnengloed met hare golven voort onder de brug der Invalieden, vervolgens onder den *pont de la Concorde*, onder den *pont Royal* en steeds verder onder eene menigte van bruggen, die naast en boven elkander schijnen te liggen, met allerlei bogen viadukten vormend van den zonderlingsten aard. De torens van *Nôtre-Dame*, blakend van goudgloed, rijzen aan 't eind van den horizon, terwijl verder op de rivier, de gebouwen, de boomgroepen zich als stofwolken in de zonnestralen verliezen.

„Op den rechteroever verheft zich midden onder het groen der *Champs-Elysées* het groote glazen dak van het *Palais de l'Industrie*, schitterend alsof het met sneeuw bedekt was; verder achter de *Madeleine* kerk rijst de breede massa der Opera als een reusachtig grafmonument, en overal elders torens, koepels, spitsen, de *Vendôme*-kolom, de kerk *Saint-Vincent-de Paul*, de toren *Saint-Jacques*, en dichter bij de groote dobbelsteenen der nieuwe paviljoenen van het *Louvre*-paleis, half verscholen onder de kastanjebosschen. Op den linkeroever druipt het koepeldak der Invalieden van goud, in het verschiet blauwen de ongelijke torens der *Saint-Sulpice* kerk, nog verder rechts de nieuwe spitsen der *Sainte-Clotilde* kerk en het *Panthéon* op eene hoogte gebouwd, boven alles uitstekend met zijn kolommengevel."

(Naar Emile Zola.)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Sommige dagbladen hebben verhaald, dat bij de herstelling van den Kloostergang te Utrecht de sporen van een ouderen Romaanschen bouw te voorschijn waren gekomen. Dit bericht moet op een misverstand berusten. In den kloostergang is namelijk niets gevonden. Doch aan de Domkerk heeft men in de vorige week eenige oude overblijfselen ontdekt, als: een geschonden kapiteel, eenige kraagstukken en twee basementen van Romaansche zuilen, blijkbaar afkomstig van den oorspronkelijken Dom.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Beijeren. De Jury voor de Internationale Kunsttentoonstelling te Munchen heeft een 2e medaille toegekend aan den heer Mesdag en een diploma aan de heeren J. Maris en Gabriel.

Door de Nederlandsche regeering was de verzameling bouwkunstige teekeningen ingezonden, welke vervaardigd waren onder leiding der voormalige commissie van Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deze fraaie verzameling heeft de aandacht van de Jury getrokken en in hooge mate hare belangstelling gewekt. Intusschen mogen volgens het Reglement aan collectieve tentoonstellingen geen bekroningen uitgereikt worden.

Het Comité der tentoonstelling heeft bericht, dat blijkens het Jury-protocol van 20 September de Jury aan deze teekeningen een Eerediploma wenschte toe te kennen, en dat, wijl het Reglement collectieve inzendingen van de mededinging uitsluit, omtrent deze verzameling een bijzondere vermelding in het verslag omtrent de tentoonstelling zal opgenomen worden.

Frankrijk. Het voor 1880 bestemde ontwerp der begrooting voor Schoone Kunsten der stad Parijs vertoont een hooger eindcijfer dan dat der gewone uitgaven van gelijken aard voorkomende op de Nederlandsche Rijksbegrooting. Niet minder dan 417.000 francs worden aangevraagd. Daarvan zijn 300.000 francs bestemd voor bestellingen van schilder-, beeldhouw- en graveerwerk en het vervaardigen van gedenkpenningen; — 1600 francs voor de plechtige uitvoering van het muzijkwerk (populaire symphonie) hetwelk den prijs zal behalen in den wedstrijd tusschen fransche componisten; — 73.000 francs voor de voortzetting van de uitgave der *Histoire générale de Paris;* — 8000 francs voor de uitgave van den algemeenen Inventaris der Kunstwerken, welke zich in de stedelijke gebouwen bevinden; — 20.000 francs (dat is 12.000 meer dan thans) voor het *museé Carnavalet*, hetwelk uitsluitend aan de stedelijke geschiedenis gewijd is, en binnen weinige maanden geopend zal worden, na sinds een tiental jaren aangelegd te zijn.

Pruissen. In 1880 zal te Dusseldorf een tentoonstelling gehouden worden, welke belooft schitterend te zullen zijn. Zij zal omvatten voortbrengselen van bouw-, schilder- en beeldhouwkunst; verder kunstindustrieele zaken; eindelijk oudheden uit de middeneeuwen en de Renaissance. Men zal er het grootste gedeelte vinden der fraaije zaken welken dezen zomer slechts korten tijd te Munster te zien waren.

Aan de Oprichting der benoodigde gebouwen wordt met groote voortvarendheid gearbeid.

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft uitgegeven:

DE SCHOONHEIDSLEER
DES
TOONEELSPELERS
DOOR
MARTIN KALFF.
Met Platen. — Prijs f 2.25.

Inhoud: **Inleiding.** — **Achter de Schermen.** — Inrichting van het tooneel. — Hulpmiddelen. — Eischen der doorzichtkunde. — Stoffeering. — **Het Menschenbeeld.** — Welstand. — Gebaren. — Voordracht. — Samenspel. — Groepeering. — Tooneelschikking. — Karakters. — **Het masker.** — Het palet des tooneelspelers. — Karikaturen. — **De kleeding.** — Zeden en gewoonten. — **Hervormingen.** — Maatschappelijke verhoudingen des tooneelspelers. — De tooneelschikker. — Oefeningen. — Muziekbegeleiding. — Slotsom.

Door MARTINUS NIJHOFF te *'s Gravenhage* is uitgegeven:

GESCHIEDENIS
der Antwerpsche Schilderschool
DOOR
MAX ROOSES.
Met 10 etsen door J. B. MICHIELS en 40 houtsneden. Roy. 8vo.

Prijs f 10.—; in linnen band f 11.—.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA
IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST
DOOR
GERARD KELLER.
MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,
Op reis door Zweden.
Prijs f 2.90.

WASCH-CRISTAL.
15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd
voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 29. 4 October 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franco per post.......................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	***Verschijnt op Saturdag*** bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels.............................. *f* 1.50 Iedere regel meer...................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

EEN NIEUWE BEURS VOOR AMSTERDAM.

In Amsterdam houdt op dit oogenblik de bouw eener nieuwe Beurs vele personen bezig.

De bestaande — zoo wordt beweerd — is slecht. Men heeft er gebrek aan licht, lucht en ruimte. Bovendien mist men er alle geriefelijkheden, die aan een dergelijk gebouw gesteld worden in den tegenwoordigen tijd. Wil men bijv. een brief schrijven, de gelegenheid ontbreekt. Wil men iemand spreken, zaken afsluiten, geen vertrek is daartoe te verkrijgen. Gevoelt men behoefte op een heeten zomerdag aan een frisschen drank, om het gloeiend verhemelte te verkwikken, nergens wordt die aangeboden.

Geheel anders is het in het buitenland, bijv. in Berlijn, Weenen, Hamburg, Brussel. Ziet eens hoe ruim de beursgebouwen aldaar zijn! In den zomer heerscht er een aangename temperatuur, in den winter gevoelt men er zich behaaglijk.

Aan alle eischen van comfort wordt voldaan.

Wij willen geheel in het midden laten in hoeverre het noodzakelijk is het zoo verbazend gemakkelijk te hebben in een lokaal, waarin men eigenlijk slechts een uur doorbrengt. En wij willen zelfs niet daartegenover stellen het zonderlinge feit, dat wij gansche avonden doorbrengen in een ongeventileerd theater, waar wij als haring in een ton opeengepakt worden, in een verzengende atmospheer en een uitgeademde lucht, zonder ons er over te beklagen. Genoeg is het voor ons, dat de kooplieden, en zij die van de Beurs gebruik maken, sinds lang den wensch hebben te kennen gegeven naar een betere gelegenheid om hun samenkomsten te houden.

Het nieuwe gebouw zal dan de derde Beurs zijn in ruim twee eeuwen.

De eerste werd gebouwd van 1608 tot 1611. In 1666 verkreeg zij een nieuwen toren, (minder sierlijk en hoog dan de oude) en werd zij vergroot.

Het was een schoon gebouw van de hand van de Keyzer, waar onze voorouders niet weinig trotsch op waren en dat ook door de ouden van dagen, die het nog gekend hebben, zeer werd gewaardeerd. Het vormde een groot binnenplein 200 voeten lang en 120 voeten breed, omgeven door arcaden, in de manier van het binnenhof te 's Gravenhage, dat wil zeggen vrij korte, gedrukte kolommen, waarop onmiddellijk de boog rust, zonder hoofdgestel.

Deze arcaden (volgens Wagenaar drie en twintig in getal, op de afbeelding bij Commelin, uitgave van 1693 zijn er veel meer) lagen twee treden hooger dan het middengedeelte.

Zij waren overwelfd met kruiswelven, voortkomende uit een muurboog en twee zijribben. Bijzonder belangrijk is het dit te releveeren voor ons Amsterdam, alwaar men er tegen opziet gewelven te maken, zeggende dat onze grond daartoe te slap is. Dit gebouw stond op een waterloop: men had niets van de hulpmiddelen van onzen tijd om te heien, droog te leggen, de fundeering te maken, en des niettegenstaande koesterde men die kinderachtige vrees niet!

Boven de arcaden waren een lakenhal, een woning voor den opziener van stadswerken, enz. Tot aan het afbreken toe is er in later tijd de stads-teekenschool in gevestigd geweest, die (o teeken des tijds!) naar het oudemannenhuis verplaatst werd, welk oudemannenhuis thans tot universiteitsgebouw zal ingericht worden. Het gebouw was, ook om de doorvaart te behouden, zoo hoog aangelegd, dat er gelijkstraats winkels konden geplaatst worden.

Aan de binnenzijde vond men boven de arcaden een kroonlijst op ver uitspringende consoles, waarboven een doorgaande rij pilasters. De ruimte tusschen deze pilasters waren aangevuld met nissen, om de andere diep en halfrond, bestemd tot de opname van beelden, die er nooit in gebracht zijn.

Het dak, dat boven een sterk sprekende lijst uitkwam, met consoles, was versierd met het gebruikelijke, van voren afgesloten dakvenster, niet zes of achthoekig, maar vierkant.

Zooals gezegd is, waren onze voorouders niet weinig trotsch op hun beurs. De officieele dichter en glazenmaker, de onvermijdelijke Jan Vos, doet haar spreken:

Roemt Ephesen op haar kerk,
Tyrus op haar Markt en haven,
Babel op haar Metselwerk,
Memphis op haar spitse graven,
Romen op haar heerschappij,
Al de wereld roemt op mij.

Werkelijk schijnt het gebouw een voortreffelijken indruk gemaakt te hebben, zooals het daar stond, aan het eind van het schilderachtige Rokin, vrij hoog uit den grond, bekroond met een sierlijk torentje, in de schilderachtige, karakteristieke vormen van de zeventiende eeuw. in de vormen, waaraan ons oog gewend is, waarmeê wij zijn opgegroeid, en die ineengeweven zijn met de krachtigste bladzijden uit onze geschiedenis.

De opvolgster van dit gebouw, met moeite ter wereld gekomen, een vreemdeling, die altijd met den nek is aangezien, nooit in tel is geweest, en waar boven thans des sloopers moker zweeft, zullen wij in een volgend nommer bespreken.

NEDERLANDSCHE KUNSTGESCHIEDENIS.

Onder den titel van „*l'Art et les Artistes hollandais*" geeft de heer Henry Havard een aantal kunsthistorische studiën uit, waarvan de eerste aflevering onlangs bij A. Quantin te Parijs verscheen [1]). Daarin vindt men de levensbeschrijving van den portretschilder Michiel van Mierevelt, en de ontdekkingen, welke dienaangaande een onderzoek der Delftsche archieven leverde. Verder eenige bijzonderheden betreffende Titus van Rhijn, den zoon van Rembrandt; eenige aanteekeningen betreffende het geslacht Lastman, en de familie Montfoort; ten slotte iets over Johannes Lingelbach en Adriaan van de Velde. Voor dit alles leverden de archieven der voormalige wees- en momboirkamers de noodige stof. Ten slotte drukt de heer Havard in dit boek het rapport af, hetwelk hij aan den Directeur-Generaal der Schoone Kunsten in Frankrijk overlegde aangaande zijn wetenschappelijke zending in Nederland. Dit stuk bevat een lijst van 18 archiefverzamelingen en boekerijen, met de vermelding van het belang, hetwelk zij voor de kennis der Nederlandsche kunstgeschiedenis hebben. Daarin komen aardige bijzonderheden voor: er wordt verhaald, dat het gemeentelijk archief van Bergen-op-Zoom door den portier van het Raadhuis is in orde gebracht, en — iets dat men niet verwachten zou — „met behendigheid en smaak." Van Breda wordt verzekerd, dat de verzameling in een betreurenswaardige wanorde verkeert, zoodat het ondoenlijk is daarin eenig onderzoek aan te vangen, hetgeen toch wenschelijk zou zijn, al ware het slechts om te beproeven iets te ontdekken aangaande het beroemde grafmonument van Engelbrecht van Nassau, waarvan niets, zelf niet de namen der beeldhouwers bekend zijn. Te recht wordt met veel lof gesproken van de inrichting van het archief te Rotterdam, van de werkzaamheid van den adjunct-Archivaris, den heer Obreen, en van diens *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis.* Het personeel aan 's Rijks archief te 's Gravenhage verbonden, heeft, zooals de heer Havard opmerkt, zich nooit veel bekommerd om hetgeen de Schoone Kunsten betreft. Alleen de heer Leupe heeft aan de voor de kunsthistorie nuttige ontdekkingen, welke hij deed, de noodige aandacht geschonken. De heer Havard noemt onderscheidene verzamelingen uit s' Rijks archief en uit het stedelijk archief van 's Gravenhage, waarvan het onderzoek vruchten zou afwerpen.

Ook de archieven van Leiden en Haarlem zijn belangrijk: hetgeen blijkt uit de talrijke vondsten, die er de heeren Rammelman Elzevier en van der Willigen deden.

Wie weet welk een rijken oogst men maken zou, indien de aandacht meer algemeen gewijd werd aan onze oude stedelijke en kerkelijke archieven, welke een onwaardeerbare bron zijn voor de kennis van de geschiedenis der Nederlandsche kunst en kunstnijverheid.

In de kerkelijke archieven zijn ongetwijfeld talrijke bijzonderheden te vinden aangaande onze oude architecten, beeldhouwers, schilders en kunstindustriëelen, niet alleen uit de XVIIe, maar ook uit vroegere eeuwen. De onlangs uit de kerkarchieven van Haarlem getrokken geschiedenis der St. Bavokerk aldaar, de vroeger reeds in het licht gezonden beschrijving der St. Janskerk te 's Hertogenbosch bewijzen duidelijk, dat de geschiedvorscher, wien ook de studie der werkzaamheid van ons volk op het gebied der beeldende kunsten belang

[1]) De prijs dezer aflevering, die met talrijke platen versierd is, bedraagt 10 francs, of zoo men het werk per briefkaart bestelt en per postwissel betaalt *f* 5,02.

inboezemt, op de zolders onzer consistoriekamers een hoogst nuttigen arbeid kan verrichten.

Ongelukkiger wijze is deze belangstelling bij onze historici tot dusverre in den regel niet bijzonder groot geweest, en is inzonderheid de geschiedenis der Nederlandsche kunst vóór de periode der kerkhervorming en van den tachtigjarigen oorlog meestal met groote onverschilligheid behandeld. Weinig talrijk zijn degenen, die er werk van hebben gemaakt op dit gebied eenig licht te verspreiden, en te recht zegt de heer Havard, dat niettegenstaande de onderzoekingen van sommige hedendaagsche monographisten en kunstcritici er nog te veel duistere punten overgebleven zijn, dan dat men zou mogen hopen vóór lange jaren op goede grondslagen de geschiedenis der Nederlandsche Kunst te kunnen schrijven in hare verschillende vertakkingen. Onze voornaamste oude schrijvers en biographen hebben slechts een relatief moderne periode en een zeer kleine gedeelte dier geschiedenis behandeld. Zij hebben uitsluitend onze schilderschool beschreven en klommen niet hoog op tot den oorsprong dier school. Zij gingen van Cornelis Enghelbrechtszen en diens leerling Lucas van Leijde uit, om een oogenblik stil te staan bij de schilders der XVIe eeuw, en deze studie vormde overigens slechts de inleiding tot die der XVIIe eeuw, welke uitsluitend de aandacht boeide.

Toch is het der moeite waard dieper door te dringen; de Hollandsche Kunst met haar bewonderenswaardig realisme, met haar grondige wetenschap der lichteffecten, met haar diepe kennis van den mensch, met haar intieme studie der natuur heeft te diep wortel in den boezem van het volk geschoten dan dat zij een spontaan voortbrengsel, een louter toevallig feit zou kunnen zijn. Zij is ongetwijfeld het resultaat van een aantal voorafgaande oorzaken, die ons ontgaan, of die wij niet goed kennen. Die oorzaken hebben wij op te sporen, de gevolgen daarvan hebben wij na te gaan, want alle menschelijke ontwikkeling is een aaneenschakeling van feiten.

Men verklaart Lucas van Leijde door Cornelis Enghelbrechtszen, en dezen door de gebroeders van Eyck. Maar hoe zijn de van Eycken ontstaan. Moet men aannemen, dat deze buitengewone geniën geheel uit eigen kracht de hoogte bereikt hebben, waarop het nageslacht hen sinds vier eeuwen bewondert? Of zijn zij niet veeleer het produkt van eene reeds ontwikkelde schilderschool? Doch van welke? Moet men denken aan de miniaturisten van het hof der Bourgondische hertogen, aan de Gentsche school, wellicht aan het artistiek centrum, hetwelk te Maastricht en te Roermond sinds de XIe en XIIIe eeuwen bestond, doch waarvan de geschiedenis tot dusverre niet onderzocht werd?

Te Maastricht ontwaart men reeds in de XIe eeuw een groote bedrijvigheid op het gebied der schoone kunsten; prachtige basilieken werden er opgericht; tien geslachten van beeldhouwers versierden er met hun bewonderenswaardige voortbrengselen de kerken van S. Servaas, O. L. Vrouw en S. Jan. Het altaar van den stadspatroon prijkte met heerlijk geëmailleerd drijfwerk, waarvan nog enkele stukken ter plaatse bewaard zijn, doch een aanzienlijk deel thans den trots van de Brusselsche porte de Hal uitmaakt. De lof der Maastrichtsche schilderschool werd in de midden-eeuwsche gedichten met gelijke geestdrift als die der Keulsche bezongen.

Te Roermond verrees in het begin der XIIIe eeuw de fraaije Munsterkerk, waarin Graaf Gerard van Gelder voor zich en zijne gemalin een merkwaardig grafmonument stichtte.

De thans verdwenen kerk van den H. Geest, die van S. Christoffel, en eindelijk de beroemde fabriek van geschilderde glazen, welke er gedurende de Midden-Eeuwen bloeide, bewijzen, dat ook daar voortdurend talrijke kunstenaars aangetroffen worden.

De schilderkunst inzonderheid werd in Nederland wellicht meer nog dan de beeldhouwkunst aangewend tot versiering van kerken, stadhuizen en kasteelen. Talrijke ontdekte muurschilderingen te Haarlem, Deventer, Maastricht tot zelfs in kleine dorpen, toonen aan, dat deze kolossale tafereelen, waarin honderden levensgroote figuren voorkomen, het gewone cieraad der kerken vormden. Wat zou beletten aan te nemen, dat daarin de bron moet gezocht worden, waaruit het talent der gebroeders van Eyck zich ontwikkelde, de school, waar zij de eerste beginselen hunner heerlijke kunst vonden? Is het niet wellicht in die fabriek van gebrande glazen, waar zij het bewonderenswaardig geheim van hun olieverfschildering ontdekten, die zij aanstonds tot de hoogste volmaaktheid wisten op te voeren?

Welk een genot zou het zijn, zoo men dit alles onderzocht en tot helderheid kon brengen, en indien men de schakels dier ontwikkeling kon terugvinden en tot één geheel vereenigen!

De heer Havard noemt een aantal midden-eeuwsche kunst-monumenten op, die men zou behooren na te gaan, om eindelijk te komen tot de gewrochten der Renaissance, waaraan hoe prachtig zij ook zijn, geen geschiedvorscher heden ten dage eenige aandacht schijnt te willen schenken.

Wie toch spreekt van de fraaije beeldhouwwerken van Breda, die echte kunststukken zijn vol klassieke schoonheid en reine sierlijkheid? Wie bezocht de koorbanken van Dordrecht, het raadhuis van Nijmegen, de graftombe van Arnhem? Wie denkt er aan de heerlijke versierselen van het Haagsche raadhuis te bestudeeren, of de werken van Vredeman de Vries na te slaan?

De Nederlandsche kunstenaars der XVIe eeuw, die bij hun leven zoo zeer bewonderd werden, ondergaan thans het wonderlijk ostracisme, dat een geheele periode der Hollandsche geschiedenis treft. Een eenigszins bekrompen begrip van vaderlandsliefde geeft aan vele Nederlanders de overtuiging, dat de geschiedenis van hun land eerst een aanvang neemt op het oogenblik, dat het zijn politieke en godsdienstige vrijheid en onafhankelijkheid verwierf.

Te vergeefs verzet zich de chronologie tegen deze beschouwing. Te vergeefs zegt de logica, dat er een ontwikkelde, rijke, nijvere en vooral vurige en energieke natie noodig is geweest, om den machtigen vijand te verdrijven, die meester was in de zeven provincien, en om te zegevieren over het Spaansche rijk, met Rome verbonden. Te vergeefs getuigen de oude kronijken, dat onder de vruchtbare regeering der bourgondische vorsten Noord-Nederland niet onttrokken was aan de artistieke ontwikkeling, waarover de Zuidelijke Nederlanders te recht zoo trotsch zijn. Het is alsof er vóór de tweede helft der XVIe eeuw een willekeurig ingestelde macht bestaat, waarin het verboden is het daglicht te doen schijnen.

Hoe levendig het begrip der vaderlandsliefde zij, men vermag geen enkel uur uit het verleden weg te nemen, maar men kan de verwijderde eeuwen langzamerhand in het duister stellen, daarover een noodlottige schaduw werpen, en die zoo zeer in vergetelheid brengen, dat het voor den geschiedschrijver bijna onmogelijk wordt die te doen herleven. Ziedaar hetgeen de taak van de Nederlandsche patriotten schijnt geweest te zijn.

Thans levert het zooveel moeilijkheid, deze oude periode in haar waar voorkomen te schetsen, dat men bijna aarzelt die systematisch aan een onderzoek te onderwerpen. Maar zelfs, als men zich bepaalt tot de studie van hetgeen men de Hollandsche schilderschool noemt, waarvan de geschiedenis zich aan die van den tegenwoordigen tijd aansluit, zijn er zoo groote leemten, dat daardoor de onderzoekers, zij die de archieven bestudeeren, zij die door het onbekende aangetrokken worden, tot arbeiden gelokt worden.

Het is tijd voor hen, die in die schoone Hollandsche school belangstellen, om uit de oude papieren de geheimen op te delven, welke deze verborgen houden. Zoo althans hebben er de verlichte mannen over gedacht, die in Frankrijk aan het hoofd van de Directie der Schoone Kunsten staan, en die den heer Havard opdroegen, in de openbare archiefverzamelingen na te gaan, welke documenten voor de kennis der Hollandsche kunstgeschiedenis belangrijk te achten zijn.

Het zijn de vruchten van die onderzoekingen, welke de fransche schrijver voornemens is achtereenvolgens bekend te maken. De boven aangekondigde studie is daarvan een eerste proeve.

Het is te hopen, dat deze arbeid ook onze landgenooten zal bewegen, om meer dan tot dusverre zich toe te leggen op het opsporen en verzamelen van al die gegevens, welke eenmaal de gelegenheid zullen openen een volledige geschiedenis te schrijven van de Hollandsche kunst — een gebied, waarop onze natie een roem heeft ingeoogst die veel duurzamer en van veel algemeener bekendheid is, dan de glorie, die onze voorouders op elk ander terrein verwierven. Wij mogen niet zonder eenig gevoel van spijt aanzien, dat het een vreemdeling is, die in de bekende *Villes mortes du Zuiderzee* het eerst de aandacht van ons publiek vestigde op tal van kunstmonumenten te midden waarvan wij onoplettend en onverschillig leven, en die in een *Histoire de la faïence de Delft* aan ons zelven de beteekenis en de geschiedenis kwam leeren van een onzer meest beroemde kunstindustriën. Want het is hard dien vreemdeling met een vrij onbetwisbaar recht te moeten hooren zeggen: „dat het licht goed is van „waar het ook mogen schijnen, en dat men niet „noodwendig uit het buitenland hoeft te komen, om „het recht en de plicht te hebben dat licht te doen „opgaan. Wat een vreemde regeering gedaan heeft, „dat kan ook de Nederlandsche regeering doen. De „geschiedenis der Hollandsche kunst is voor haar „minstens even belangwekkend, als zij dit voor de „administratie der Schoone Kunsten te Parijs is."

GESCHIEDENIS DER KUNSTKRONIJK.

De leider van den „*Kunstbode*" schreef onlangs eene korte studie over de geschiedenis van het tijdschrift: de *Kunstkronijk*, welke studie dezer dagen als brochure bij den heer A. W. Sijthoff te Leiden wordt uitgegeven. Door de beleefde welwillendheid van den heer Sijthoff, zijn wij in staat onzen lezers er het volgende van mee te deelen:

De „*Kunstkronijk*" zag in 1840 te 's Gravenhage het „eerste levenslicht" — zoo als de officieele biografen gewoon zijn te zeggen. Eene „*Maatschappij van Schoone Kunsten*" onder bestuur van J. J. Van Rijckevorsel was gesticht met het doel door etsen, steenteekeningen en houtsneden de voortbrengselen van vroegere en latere nederlandsche kunst te vermenigvuldigen. Toen in 1830 Nederland uit de doffe sluimering van de vijftien laatste jaren ontwaakte, toen in het tijdvak 1830—1840 eene groote bedrijvigheid op elk gebied van het nationale leven de lethargie van weleer verving; toen de gebrekkige inrichting van onze staatshuishouding even scherp werd aangevallen als hardnekkig verdedigd; toen Izaäk Da Costa van verontwaardiging huiverde op het denkbeeld van grondwetsherziening; toen Potgieter met Bakhuyzen van den Brink, Heye en Drost den *Gids* in 't leven riep; toen Hildebrand zijne *Camera Obscura* en Kneppelhout zijne *Studententypen* schreven; toen Ten Kate, Goeverneur en Winkler Prins zich achter de schermen van *Braga* verborgen; toen mejuffrouw Toussaint haar *Huis Lauernesse* voltooide; toen Pieneman, Kruseman, Bosboom, Schotel, Louis Meijer, Nuyen, S. Van den Berg en Koekkoek den alouden grooten naam van de nationale schilderschool op nieuw tot hooge eere brachten; toen Jozef Verhulst zijne ouverture voor den *Gysbrecht van Aemstel* ontwierp — toen scheen het bij de troonsbeklimming van Koning Willem II de geschikte tijd, om aan het alom ontwakend leven in de beeldende kunsten een tijdschrift te wijden. Men wilde de ets- en houtsneekunst doen herleven en eene mededinging beproeven met het buitenland, op dit terrein destijds onze meester. De haagsche Maatschappij van Schoone Kunsten wilde eene nederlandsche houtgraveerschool stichten, wilde de portretten van nederlandsche kunstenaars door de lithografie binnen ieders bereik brengen — zij wilde, als het program der „*Kunstkronijk*" luidde: „in eene volksgalerij de beeldtenissen der groote mannen van Nederland vereeuwigen, zij (wilde) de kunstschatten der groote steden, zoowel als die, welke in verzamelingen van voorname liefhebbers worden aangetroffen, aan het algemeen doen kennen."

Onder deze banier zag de eerste aflevering van den eersten jaargang der „*Kunstkronijk*" in het voorjaar van 1840 het licht. Uitgegeven „ter aanmoediging en verspreiding der schoone kunsten" ving de eerste hoofdredakteur Florent van Ghert aan, maandelijks eenige zeer schoone houtgravuren bij een paar vrij middelmatige steenteekeningen te voegen. De houtgravure was aanvankelijk hoofdzaak. Op 1 Juli 1840 werd onder leiding der Maatschappij van Schoone Kunsten eene houtgraveerschool in Den Haag geopend. Twee en twintig jonge kunstenaars zouden daar door den hoogleeraar Henri Brown worden onderwezen. Zij gaven spoedig blijken van hunne vorderingen. De eerste jaargang van de „*Kunstkronijk*" bevatte eene verzameling houtsneden, die tot nog toe in Nederland niet overtroffen zijn. Ook elders gaf de haagsche houtgraveerschool bewijzen van bloeyend leven, toen de Maatschappij van Schoone Kunsten de uitgaaf ondernam eener „*Bi-*

bliotheek voor de jeugd" met vijfhonderd afbeeldingen op hout gesneden. Hoe zoude ik er niet met lof van spreken, daar juist die aardige, prettige boekjens — *Gulliver*, *Silvio Pellico*, *Geschiedenis des vaderlands* — de vreugde waren mijner schooljongensdagen.

De eerste jaargang der „*Kunstkronijk*" bracht, behalven de steenteekeningen van F. B. Waanders naar moderne meesters, portretten van *J. C. Schotel*, door Mourot; van *W. J. J. Nuyen*, door F. Van Goor; en van *B. C. Koekkoek*, door Chimaer van Oudendorp. De Maatschappij van Schoone Kunsten stelde tevens de jaarlijksche verloting in en noodigde daarbij de kunstenaars Bosboom, S. van den Berg, Schotel en H. Van Hove uit, om tot dit doel eene schilderij af te staan.

De tweede jaargang (1841—1842) werd bezorgd door den redakteur H. S. J. Van Weerden, terwijl het bestuur der Maatschappij van Schoone Kunsten aan de firma J. W. Ten Hagen en Co., werd opgedragen. Aan den tekst der twaalf afleveringen was blijkbaar meer zorg besteed. Geen wonder! Men had een medewerker gevonden, die zich zeer eenvoudig met de initiaal M. teekende. De verzen en de proza van M. waren geschreven door Jozef Alberdingk Thijm, die reeds in 1841 den kruistocht zijns levens aanving tegen de beeldenstormers en Vandalen zijner dagen, die dertig jaren lang een der meest gewaardeerde medearbeiders der „*Kunstkronijk*" bleef. Ook in dezen jaargang spannen de voortreffelijke houtsneden de kroon, terwijl eenige lithografiën naar oude meesters werden uitgegeven. De keuze viel daarbij op sommige klassieke doeken van het Trippenhuis. Sints 1840 begon de belangstelling in standbeelden ten onzent. De kunstlievende Koning Willem II moedigde deze beweging aan — de „*Kunstkronijk*" van 1840—1849 bevat eene doorloopende getuigenis van des Konings weldaden aan de beeldende kunst. Standbeelden voor de Ruyter, Rembrandt en Willem den Zwijger werden ontworpen in het tijdvak 1840—1842. De „*Kunstkronijk*" steunt vooral het plan voor Rembrandts monument in 1841.

Intusschen ontmoette de Maatschappij voor Schoone Kunsten velerlei tegenspoed. In 1842 reeds was achteruitgang zichtbaar — in 1843 werd zij ontbonden. De *Kunstkronijk* werd in 1842—1843 voortgezet onder leiding van den redakteur Van Weerden, terwijl vooral de graveerschool door hare discipelen: E. L. Verveer, J. H. van Hove, J. W. F. Kachel, J. Weissenbruch en J. F. Stam bewijzen gaf van bloeyend leven. Naast de houtgravuren komen in den derden jaargang de lithografiën van Waanders en eenige portretten voor. Het huwelijk van Princes Sofia der Nederlanden met den Groothertog van Saksen-Weimar-Eisenach gaf aanleiding tot beider lithografische afbeelding, terwijl tevens een portret van Jozef Verhulst verscheen. In den tekst vond men verzen van M. en J. J. L. ten Kate, benevens eene bijdrage van Dr. Wap.

Bij de ontbinding der Maatschappij voor Schoone Kunsten schenen hare beide scheppingen: de *Houtgraveerschool* en de *Kunstkronijk* in levensgevaar te geraken. Gelukkig werd dit gevaar afgeweerd. De direktie der Houtgraveerschool wist eenige mannen van naam te winnen en vond in Juni 1843 een uitgever voor de *Kunstkronijk* in K. Führi. Het tijdschrift werd nu ondersteund door eene associatie met premiën. Aanvankelijk trad de dichter C. G. Withuys als redakteur op, later tot 1 Juli 1844 de dichter J. J. L. ten Kate. De vierde jaargang der *Kunstkronijk* bleef schoone houtgravuren in den tekst mededeelen, terwijl steenteekeningen van Bentinck, C. C. A. Last en d'Arnaud Gerkens naar moderne meesters eene groote verbetering aanbrachten. De portretten van Hendrik Tollens en van Koning Willem II schonken de goedgelukte afbeeldingen der twee populairste mannen in Nederland; de tekst gaf proza van Boudewijn, van M. en van Dr. Wap.

De onderneemgrage en dappere uitgever K. Führi trad met den vijfden jaargang als Direkteur der Houtgraveerschool op en vertrouwde de redaktie aan eene vereeniging van letterkundigen, die voorloopig (1844—1845) ongenoemd bleven. 't Merkwaardige van dit jaar bestond in een vleyend fransch gedicht van Arsène Houssaye, op reis door Nederland vervaardigd. Arsène Houssaye was destijds in de kracht zijn levens, bekend door zijn „Roi Voltaire" en zijn „Quarante-et-unième fauteuil de l'Académie;" de geparfumeerde stijl zijner: „Grandes Dames" zou hem eerst later eene plaats doen vinden bij de letterkundige woekerplanten van het tweede keizerrijk. Merkwaardig was vooral eene lithografie van David Bles naar zijn geestig schilderij: „Om de wille van de smeer," was de eerste ets van D. J. Sluyter naar Dominicus van Tol en, behalven de overige houtgravuren, eene afbeelding van het pas onthulde monument van Molière in de rue Richelieu te Parijs. Een portret van den goeverneur-generaal Rochussen naar Pieneman, herinnert tevens aan de staatkundige geschiedenis van 1845.

Nieuwe vooruitgang was in het zesde jaar op te merken. De „*Kunstkronijk*" trad een nieuw tijdvak in. De tekst vooral zou worden uitgebreid. Met 1 Juli 1845 kwamen de namen van Alberdingk Thijm, S. J. Van den Bergh, A. Van Bevervoorde, E. M. Calisch, A. W. Van Dam, Goeverneur, Heye, Dr. W. Hecker, Jonckbloet, David Koning, Mr. E. G. Lagemans, Van Lennep, Mr. J. D. Nepveu, Oltmans, J. J. F. Noordziek, Mr. W. Van Rehburg, Viotta, Withuys en Van Zeggelen op den omslag. Uit deze negentien medewerkers trad een uitvoerend comité op van drie: Van den Bergh, Calisch en Van Lennep, die, schoon onvermeld, hoofdzakelijk de redaktie voerden van 1845 tot en met 1849. Opmerkelijk is het, dat van de negentien medewerkers er hoogstens elf nog heden algemeen bekend zijn gebleven. Ten onrechte wellicht. Eene novelle van Mr. W. van Rehburg (1846): Een leerling van Frans Florisz, munt door frischheid en degelijkheid uit. De *Kunstkronijk* gaf in 1845—1846 vier en twintig etsen of lithografiën naar vier en twintig schilderijen voor de verloting geschilderd, waaronder eene ets van Martinus Kuytenbrouwer naar zijn eigen schilderij, eene ets van P. Chenay naar J. C. Merz en eene staalgravure van J. P. Lange naar Miereveldts portret van Willem den Zwijger. In 1846 verscheen de eerste staalgravure van Joh. De Mare, destijds een kunstenaar van grooten naam, naar eene schilderij van Nic. De Keyser, en een portret der Kroonprinces Sofia van Wurtemberg met haar zesjarig zoontjen — onzen onlangs verscheiden Kroonprins.

Uitstekend was de proeve in 1847 genomen, toen verschillende lithografen werden uitgenoodigd de schoonste meesterstukken van het Mauritshuis te vertolken. In dat jaar verschenen steenteekeningen naar

Van Dijck, de familie Huygens; naar Wouwerman, eene Karos met zesspan; naar Murillo, de Madonna; naar Berchem, de Herdersfamilie; naar de pastelteekening van Cornelis Troost: een tooneel uit de Klucht van Jan Klaassen; naar Rembrandt, portret van een officier; naar Rubens, portret van zijn biechtvader; naar A. Van de Velde, Landschap; naar Van der Helst, portret van Paulus Potter; terwijl nog enkele anderen naar Jan Steen, Van Vliet, Terburgh en Dou hierbij werden gevoegd. In denzelfden jaargang schreef Dr. L. R. Beynen eene keurige studie over Rembrandt en vindt men een hagiografiesch opstel van J. A. M. Mensinga — later de bekende predikant te Friedrichstad a/d Eider — over Het heilig licht.

De schoone proeve van 1847 werd het volgend jaar niet voortgezet, toen de ijverige steenteekenaar C. C. A. Last een aantal moderne meesters in plaat bracht. Belangrijke bijdragen van Alberdingk Thijm: Over kompositie in de kunst; van Opzoomer: De kunst, uitdrukking der waarheid; en van den predikant Mensinga: Over Johannes den Dooper, onderscheidden dezen jaargang even als in 1849, toen een gelukkig en gloedvol gedicht van W. J. Hofdijk: Een kunstenaarsidylle, naast twee poëtische bijdragen van S. J. Van den Bergh: Rochus Meeuwiszoon, en A. J. De Bull: Een drama van den dag, zijne plaats vond. Niet minder trok toen het geestig gedicht van Alberdingk Thijm — de Ontmoeting der twee maëstroos Frans Hals en Anthoon Van Dijck — en Beynens opstel over de Sint-Pieterskerk te Rome, de aandacht. Bij de troonsbestijging van Koning Willem III verscheen in dezen jaargang zijn portret en dat der Koningin.

Bij den aanvang van 1850 trad de „*Kunstkronijk*," nu elf jaren oud, wederom een nieuw tijdvak in.

Nog altijd werd het tijdschrift door den uitgever K. Führi, als direkteur der Houtgraveerschool, bezorgd. De houtsneden verschenen nog altijd in den tekst, maar begonnen zeldzamer te worden. De negentien medewerkers werden niet meer vermeld en de redaktie van 1850 tot en met 1852 aan het driemanschap: Mr. J. Van Lennep, S. J. Van den Bergh en E. M. Calisch opgedragen. Het letterkundig gehalte van den tekst won gestaag, zoodat men in 1850 prozabijdragen van Van Lennep, Beynen, Noordziek, Schimmel en Viotta vond, naast verzen van S. J. Van den Bergh, Van Zeggelen, Alberdingk Thijm, B. Ter Haar en De Genestet. Van den laatste is het weemoedig gedicht: De avondzon, door den twintigjarigen dichter aan de „*Kunstkronijk*" afgestaan, later zoo dikwerf en te recht geprezen. Tiele heeft er in zijn Levensschets van P. A. De Genestet op gewezen, Busken Huet vermeldde het aan 't slot van zijn Lidewijde [1]). Beynen voegde bij het portret van Ary Scheffer eene bespiegeling over den Christus Consolator, hoogst aantrekkelijk door de edele geestdrift van den auteur.

Op dezelfde wijze werd in 1851 en 1852 voor den tekst zorg gedragen. Tollens schenkt zijne bekende romance: Het feest op Elzenstein, terwijl behalven de gewone medewerkers als nieuwe auteurs over kunst optreden: J. J. Van Oosterzee, Mr. J. Van Gigch, T. Van Westhreene, Dr. J. Van Vloten en A. Ising. Uitstekend vooral is de redevoering door Beynen in 1852 bij de onthuldiging van Rembrandts standbeeld uitgesproken.

Ook voor de lithografiën werd veel gedaan van 1850—1852. Sommigen dezer, allen naar moderne meesters, zien er vrij zonderling uit voor het tegenwoordig standpunt der steenteekenkunst, anderen werden met beter gevolg door de schilders zelf op steen gebracht. De fraaiste er van werden vervaardigd door Bosboom, den benijdens- en achtenswaardigen kunstenaar, die gedurende het weldra veertigjarig bestaan van dit tijdschrift steeds met stijgenden roem de penseelen of teekenstift ter hand nam. Andere lithografiën door Bombled, J. Weissenbruch, Vertin, C. Bisschop, Bles, Van der Maaten en Elchanon Verveer brachten zeer gewenschte verandering en vooruitgang. Een portret van Conscience, door Waanders (1851), staat bijna alleen in dit genre, de fraaye houtgravuren worden steeds minder in getal.

Gedurende het tijdvak 1853—1856 was de redaktie uitsluitend in handen van Mr. J. Van Lennep en S. J. Van den Bergh. De tekst bleef in het algemeen belangrijk. De dichters Hofdijk, Ten Kate, Hasebroek, Withuys, De Genestet (Kinderloos), Heye, De Bull, H. Binger, Van Zeggelen en S. J. Van den Bergh verleenden hunne medewerking. Proza van Opzoomer, Van Vloten, Van Westhreene, Van Lennep, Bakhuizen van den Brink (Necrologie van D J. van Lennep), Ising en Viotta bevat veel schoons en degelijks. Vooral Beynens rede over Gallaits Egmond en Hoorne is een meesterstuk van welsprekendheid (1853).

Voor het eerst merkt men engelsche staalgravuren onder de platen op — clichés van het engelsche kunsttijdschrift: The Art overgenomen. Lithografiën naar en door moderne meesters worden jaarlijks degelijker en artistieker. Onder de steenteekenaars, die hunne eigen scheppingen vertolken, vindt men Elchanon Verveer, Van der Maaten, C. Kruseman, David Bles en L. Hanedoes. De naam van Jozef Israëls ontdekt men met belangstelling als schilder eener historische kompositie: De laatste brief van Oldenbarneveld, door J. Weissenbruch gelithografeerd (1853). Eene aardige bizonderheid levert evenzoo eene lithografie naar een landschap van Jacobus Jan Cremer (1854), den schilder, die even als Thackeray in 't eind meer behagen schepte in en meer naam verwierf met zijne pen dan met zijn penceel. Onder de overige steenteekeningen verdienen melding twee schilderijen van Mevr. H. Ronner—Knip en Mejuffr. A. Immerzeel (1854), benevens al degenen, die reproduktiën schenken van schilderijen door nederlandsche kunstenaars op de algemeene waereld-tentoonstelling ingezonden (1855). Onder de jonge schilders trekt S. T. Cool de aandacht met zijne begrafenis van Atala.

(*Wordt vervolgd*).

ARTIKELEN OVER KUNST IN TIJDSCHRIFTEN.

Revue des deux Mondes, 1 Sept. A. GEFFROY (de l'Inst.) L'histoire monumentale de Rome et la première renaissance. — S. JACQUEMONT, Le musée Thorvaldsen et l'Eglise Notre-Dame de Copenhague.

---

1) De oorsprong van het gedicht: De avondzon, wordt verklaard door Dr. J. J. van Oosterzee in „Proza en Poëzie" van Abraham Des Amorie van der Hoeven Jzn. (blz. 7, Herinnering).

NIEUWE BOEKEN OVER KUNST.

Henry Jouvin. *La sculpture en Europe; précédé d'une conférence sur l'art plastique.* De heer Jouvin reeds bekroond door het *Institut*, en de schrijver van een belangrijke monographie over David d'Angers, heeft deze conférence in het paleis van het Trocadéro gehouden, op verzoek van de Commissie voor de tentoonstelling van beeldhouwwerken. Zij geeft een aangenaam overzicht van de geschiedenis der kunst van de Grieken tot op onzen tijd, en is gevolgd door eene gedetailleerde en waardeerende beschrijving van de werken, die naar deze tentoonstelling gezonden werden.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

België. Te Antwerpen is de driejaarlijksche tentoonstelling van schilderijen geopend. De Antwerpsche school, aan wier hoofd de Braekeleer en Charles Verlat staan, is er goed vertegenwoordigd. De invloed dezer twee meesters op de richting der jongere schilders is duidelijk zichtbaar en draagt er veel toe bij, de Antwerpsche school te midden der overige Belgische schilders te onderscheiden.

Duitschland. De Dom, waarvan bisschop Engelbert van Keulen het plan opvatte, en die in 1248 door Conrad von Hochstad gesticht werd, zal, naar men hoopt, in 1880 zijne voltooiing bereiken. De laatste werken, die nog aangebracht moeten worden, zijn evenwel niet de minst gewichtige. Sedert lang reeds bouwt men aan de reusachtige steigers, waar langs men de massieve steenen kappen op de twee torens zal brengen, alsmede de twee groote kruisen, die deze zullen bekronen.

— Onder de monniken, die Duitschland verlaten hebben, behoort ook de bevolking van een benedictijner klooster te Beuson in het vorstendom Hohenzollern-Sigmaringen. Zij hebben gastvrijheid gezocht in Italië in de oude Benedictijner abdij van Monte-Cassino. Deze abdij zal het volgend jaar het veertiende eeuwfeest van den stichter der orde, St. Benedictus van Nwisia, vieren, en hoopt dit met bijzonderen luister te doen. Door de Duitsche broeders geholpen, versieren zij de oude abdij met muurschilderingen, wier oorspronkelijkheid en kunstwaarde geroemd wordt. Zij hebben zich bij de oude Italiaansche school, Fra Angelico en zijne tijdgenooten, aangesloten, maar in deze manier ook de vruchten hunner studie op Egyptisch, Etruscisch en Pompejisch gebied gemengd, zoodat het geheel in overeenstemming is met de geschiedenis van de orde, die zoovele eeuwen en zoovele nationaliteiten omvat. Teekening en uitvoering moeten wat zonderling, maar uitstekend zijn. Men verwacht tegen het volgend jaar vele kunstenaars en belangstellenden. De schelgekleurde achtergronden, rood, zwart, blauw, en de rijke goudversiering in ornamenten en heiligengloriën gebruikt, moeten zeer goed bij het mystisch karakter der voorstellingen passen.

— De 35ste tentoonstelling, door de koninklijke akademie voor schoone kunsten te Berlijn geopend, schijnt niet veel belangrijks op te leveren. Hoewel over 't algemeen door de strengheid der jury die slechts 876 stukken eene opname waardig keurde, de stukken niet beneden het middelmatige zijn, is er geen enkel stuk van buitengewone verdienste. Het landschap is, als meestal, ook hier het best vertegenwoordigd, ook het talrijkst; daarna *genre* en portret. Onder het twintigtal schilderijen, die men tot de historische zou kunnen rekenen, zijn nog de meeste veldslagen uit den Fransch-Duitschen oorlog, dus eigenlijk slechts militaire *genre*stukken In Zuid-Duitschland, op de vergadering van Duitsche Historie-schilders te Munchen, werd dit gebrek aan verdienstelijke geschiedkundige stukken evenzeer opgemerkt. Het eenige lofwaardige stuk, werd genoemd *Savonarola*, door L. van Langenmantel, en 'twelk dan ook voor de vereeniging werd aangekocht.

Engeland. In de Royal Albert Hall, te Kenningston, is eene cursus voor houtsnijden opgericht, voor handwerkslieden, onder directie van een florentijnsch kunstenaar, Signor Bulletti.

Frankrijk. Het Louvre is thans eindelijk van een voldoend brandbluschstelsel voorzien. Een groot reservoir op een der daken is in staat iedere galerij, waar het noodig is, binnen weinige seconden onder water te zetten. Het water wordt door buizen, op regelmatige afstanden van kranen voorzien, langs alle galerijen geleid. Het is te hopen dat de toepassing er van in lange niet noodig moge zijn, want een goed bluschstelsel, hoe uitmuntend, is altijd nog van twee kwaden het minste.

— Korten tijd voor zijn overlijden opperde de bekende bisschop van Orleans, Mgr. Dupanloup, het denkbeeld om in de Cathedraal tien groote geschilderde glasvensters te plaatsen, welke verschillende gebeurtenissen uit het leven van Jeanne d'Arc zouden voorstellen. Een daartoe opengestelde inteekening bracht in korten tijd niet minder dan 125.000 francs op. Tot het verkrijgen van de noodige ontwerpen werd een wedstrijd uitgeschreven. De bekroonde mededinger zou met de uitvoering belast worden en 74000 francs ontvangen; verder werden onderscheiden premiën van 4000, 3000, 2000 en 500 francs uitgeloofd. De bekrooning is te beurt gevallen aan den bekenden glasschilder uit Chartres, den heer Lorin. Na hem nam Lechevallier—Chevignard de eerste plaats in.

Italie. In Italië is eene belasting van 20 pCt. gesteld op den uitvoer van antiquiteiten en kunstwerken. Bij den namaak, die op ongehoorde schaal gedreven wordt, zal deze belasting ongetwijfel veel opbrengen.

— Sinds 1 September is in het paleis Brera te Milaan een nationale kunsttentoonstelling geopend, waarvan gezegd wordt dat zij meer door het groot aantal der ingezonden stukken, dan door hun deugdelijkheid uitmunt.

ADVERTENTIËN.

Im Verlage von ***ERNST WASMUTH*** in Berlin, Werderstrasse 6, ist erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

DER TODTENTANZ

VON

HANS HOLBEIN.

NACH DEM EXEMPLAR DER ERSTEN AUSGABE IM KÖNIGL. KUPFERSTICH-CABINET ZU BERLIN IN LICHTDRUCK NACHGEBILDET.

MIT ERLÄUTERNDEM TEXT HERAUSGEGEBEN

VON

FRIEDRICH LIPPMANN.

Ein Band in klein-8 von 40 Tafeln . . . . Preis M. ***10***.—

Luxe Paarden.

De ondergeteekende recommandeert zich tot het leveren van ***goed bereden Paarden***, zoowel in koop als in huur (Maandpaarden.)

Nog eenige beste ***Werkpaarden*** te Koop, en twee fraaie ***paarden à deux mains***, alles tegen billijke prijzen.

N. J. STALLINGA, *Leiden*.

Leesgezelschappen-Leesbibliotheken.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

MAGNHILD.

EEN NOORSCH VERHAAL,

VAN

BJORNSTJERNE BJORNSON.

Uit het Hoogduitsch

DOOR

HOLDA.

Prijs . . . . . . ***f 1.90***

De Dochter van den Overste.

DOOR

F. A. BUIS.

Prijs . . . . ***f 3.50***

Ontmoetingen ter Zee en te Land.

DOOR

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 Deelen ***f 4.25***.

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs ***f 0.50***

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

De Ruine van Brederode,

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

Met 2 Houtgravuren en 1 Photolithografie.

Prijs ***f 0.50***.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen*.

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 30. 11 October 1879.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franco per post..................... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Phototypie* of *Photogravure.*		Grootere letters naar plaatsruimte.

ERRATUM: Bl. 223, reg. 2 v. o. staat *macht* — leest *nacht.*

ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

IV.

IETS OVER DE MATERIALEN.

Wij leven in een tijd van oogverblinding.

Bij meest al, wat er nieuws wordt gemaakt, schijnt de hoofdvoorwaarde: een uiterlijk mooi, een schijnschoon, een schitteren en pronken voor 't oog, zonder dat het van belang schijnt of het meer is dan een uitwendig vertoon en er degelijker redenen tot bewondering zijn. — Ook wanneer we menig nieuw gebouw zien verrijzen, komt onwillekeurig de vraag bij ons op: „is, wat we hier zien, *werkelijkheid of schijn?*

Duiden deze arcaden, zuilen, gewelven inderdaad de wijze aan, waarop het gebouw is saamgesteld, of staan zij tot de eigenlijke constructie in een zelfde betrekking als de band van menig boek tot den inhoud? —

Wat is eigenlijk constructie? — Eene *oordeelkunnaige* samenvoeging der materialen.

Ziedaar een stelregel, bijna zoo oud als de schepping der wereld en die in zich sluit de geschiedenis der geheele architectuur.

Want de bouwkunst, die daarmeê geen rekening houdt, is dien naam niet waard.

Bij ieder der volken was het *'t materiaal*, dat de vormen aangaf en zelfs, als zij een bestaande vorm wilden weergeven, was het steeds met inachtneming van de hoedanigheden der bouwstof.

Niet alzoo in onzen tijd.

De meeste onzer tegenwoordige bouwwerken zou men in twee deelen kunnen splitsen: dát, wat men *ziet*, doch niet 't echte is, dikwerf niet wezen *kán*, en... 't geen men *niet ziet*, maar *werkelijke* constructie is.

Ge meent te zien eene constructie van hardsteen en marmer? — Pardon, 't is een ijzeren balk met steen omkleed.

Gewelven en zuilen maken voor 't oog het geraamte uit van den bouw, — inderdaad is 't niet anders dan een houten samenstel, bedekt met eenige latten en wat kalk.

Wanneer wij vele gebouwen van onzen tijd konden ontdoen van 't kleed, dat hen omhult, — wat eene ellendige figuur, welke armzalige constructie zou te voorschijn komen van achter 't masker, waarin zij schuilen.

't Is als maakten zij allen deel uit van één groot comediespel, waarin acteurs van geringe verdiensten de rol vervullen van helden en groote mannen.

Zou het minst genomen niet *natuurlijker* zijn, zoo wij de vele nieuwe materialen, waarmee wij kunnen werken (om niet van de van ouds gebruikte te spreken), nauwkeuriger leerden kennen, d. w. z. hunne natuur en eigenschappen onderzochten, om ze daarmede in overeenstemming toe te passen? — Zou het niet een geleidelijk voortgaan zijn op den vroeger ingeslagen weg de toestanden na te gaan, die aan hun bestaan vóór- of nadeelig zijn, om daarvan bij 't ontwerpen partij te trekken; — ze vervolgens te plaatsen dáár, waar ze 't meeste dienst doen en 't minst aan schadelijke invloeden zijn blootgesteld en ze de vormen te geven, die eigen zijn aan hunne natuur? —

Op ieder ander gebied zou men zoo redeneeren, maar 't heeft er veel van, of we ons in de bouwkunst daarom weinig bekommeren.

Wat ziet men niet menigmaal, om maar iets te noemen, gewelven en bogen met de meest mogelijke getrouwheid nagemaakt in hout en de vormen eener houtconstructie toegepast op steen! — Dikwerf gebruikt men materialen, uitnemend voor draagkracht geschikt, als zonder waarde op eene ondergeschikte plaats, en elders, waar juist die kracht vereischt wordt, eene bouwstof, die geheel daarvan is ontbloot; — steensoorten, die niet tegen 't regenwater bestand zijn, toegepast als afdekking; andere, daarvoor als aangewezen, gebruikt zonder van deze eigenschap 't minste nut te trekken!

Nog meer. In 't centrum van ons land is sinds kort een gebouw opgericht, waarin *hier* groefsteenen lijsten zijn aangebracht van eene schrikwekkende afmeting, die minstens $^2/_3$ van hare zwaarte kunnen missen, en *dáár* bandjes zóó dun, zóó fijn, dat ze bijna onmogelijk konden worden heel gehouden (zooals ook onder de bewerking uit massas mislukte en gebroken stukken bleek) en ze bij de plaatsing met ijzeren haken en ankertjes moesten worden vastgezet.

Is dit alles wel iets anders dan onbekendheid met de eigenschappen, de natuur onzer bouwstoffen.

We praten meestal over Renaissance en Gothiek; we twisten over een spitsboog, een frontispice, een puntgevel of een kroonlijst en storen ons niet of weinig aan 't materiaal, dat we bezigen.

En zoo verwaarloozen we een aantal nieuwe en schoone vormen, die ons b. v. door 't gebruik van onzen baksteen worden aangegeven.

Zien wij niet, dat de meeste onzer architecten den baksteen nog zoo weinig kennen, dat zij bijna niet schijnen te vermoeden, welke schoone toepassingen deze toelaat en wat een verrassend geheel men daarmee kan samenstellen? Is 't niet vreemd, dat we — *niet* dit materiaal zoo zeldzaam zien gebezigd, maar — het zoo veelvuldig zien *verborgen*, als iets waarover men zich schaamt?

Men zal moeten erkennen dat het zeker rationeeler zou zijn, zoo we iets schoons zochten te maken met de bouwstof, die we allen gebruiken, ja, gebruiken *moeten*, dan 't publiek te vergasten op eenige Fransche of Italiaansche fraaiïgheden; — te meer wanneer we deze niet anders kunnen weergeven dan met zulke provere middelen en op zoo'n knoeierige wijs.

Doch niet alleen de hoofdsamenstelling van een gebouw, wat men noemt *de constructie*, is het resultaat van een beredeneerd gebruik der bouwstoffen; — ook de vormen zelve van alle onderdeelen, zijn een noodwendig gevolg van de toepassing van *dit* of *dat* materiaal.

De teekening van ieder détail van een bouw kan niet worden gemaakt, zonder dat men zich rekenschap geeft, *wáárin* 't zal worden uitgevoerd.

Zoo is de geheele profilleering, dit hoogst belangrijk deel der bouwkunst, hoofdzakelijk een uitvloeisel van 't bezigen van hout, steen of metaal.

Gereedelijk stemt ieder toe, dat men b. v. voor eene balustrade onmogelijk eene teekening kan ontwerpen, zonder te weten in welk dezer drie hoofdmaterialen en nog wel in welk soort daarvan zij moet worden gemaakt, wijl zij ieder verschillende hoedanigheden hebben, — *dus* andere vormen eischen.

Maar met *de profilleering* nemen we 't, over 't algemeen, zoo nauw niet. Men kan immers eenzelfde lijst maken in hout en in steen, eenzelfde profil in lood, zink en in marmer?!

Men *kan* dit — zeer zeker!, maar 't is eene andere vraag of deze lijst, en dit profil, goed geschikt voor *hout*, wel overeenkomen met het karakter van *steen*; — of zij integendeel dit materiaal niet verkrachten en met zijne natuur in strijd zijn.

Ook een ijzeren balustrade *kan*, zij het ook met veel moeite, worden nagemaakt in hout, of een houten in marmer, maar niemand zal durven beweren dat dit den naam van *kunstwerk* verdient. Met een enkelen stoot zou men haar kunnen verbrijzelen, zoodat zij ten eenenmale haar doel heeft gemist.

En is nu, naast het doel, 't materiaal de tweede hoofdfactor, waarmede men in de profilleering rekening houdt, 't is evenzoo in *het ornament*, de versiering.

In steen: mollig, zacht en malsch; in hout: hoekig, kantig en scherp, in ijzer: vierkant of buigend, maar streng; in lood: bol en rondend, enz., moet ook het ornament duidelijk het *karakter* dragen der *grondstof* en ieder doen zien *wáárin* 't is gemaakt.

Schijnt 't velen toe dat, ten opzichte van 't ornament, het materieel van weinig invloed op de vormen is, — 't zal waarschijnlijk hierin oorzaak vinden, dat we ons langzamerhand verzoend hebben met de wijze, waarop sinds jaar en dag de bouwkunst werd begrepen en onderwezen.

Met veel nauwkeurigheid werd ons 't verschil ingeprent tusschen stijl Louis XIV, XV en XVI, met zorg en bewonderenswaardige juistheid aangewezen, *waarom* dit ornament zuiver Grieksch is en dat andere Renaissance, maar zelden of nooit of 't is in zandsteen, marmer, ijzer of hout en welke de kenmerken zijn ter onderscheiding daarvan.

Vandaar dan ook dat zoovelen ongevoelig schijnen voor datgene, waaraan zoo menig werk een aanzienlijke kunstwaarde ontleent: *de overeenstemming tusschen de natuur der bouwstof en het karakter der bewerking.*

Doch er is iets, wat nog bij al 't overige onze verwondering moet wekken en toch verre van zeldzaam is in onzen tijd; 't is *het nabootsen van het eene materiaal door en met het andere.*

Waarlijk, zoo de kunst bestond in een bizonder handig bedriegen, dan heeft zij thans eene ongekende hoogte bereikt.

Groefsteen door latten en gips, marmer en brons door geschilderd zink, steen en hout door carton-pièrre nagebootst met eene juistheid, die wel den naam van boerenbedrog waard is!

Zooverre zijn wij reeds gevorderd, dat er scholen verrijzen, waar jongelieden in de edele kunst van marmernabootsing worden geoefend.

Dickens beschrijft ons in zijn „Olivier Twist" een dievenschool uit Londen, waar met veel zorg het zakkenrollen en stelen als een schoon vak wordt geleerd. — 't Is ongetwijfeld zeer oneerbiedig, maar zijne beschrijving komt me als van zelf in de gedachten, bij 't denken aan die nieuwerwetsche schilderscholen, die worden opgericht om décorateurs met een even gerust geweten te vormen tot leugenaars en bedriegers in hun vak, nog wel onder pretentie van ze op te leiden tot mannen van kunst! Noemde men het *een kunstje*, à la bonneheure! — maar: *kunst!!*

En wat wordt, helaas! deze kunst nog niet gewaardeerd!

Gisteren nog was dit huis leelijk, smakeloos, stijf, en zie! — heden reeds is de gevel schoon en kunstig, bevallig en fraai!

Welk wezen of voorwerp heeft dit wonder gewrocht?

't Is niet anders dan de kwast van den marmerschilder, die de kunst over dezen gevel heeft uitgesmeerd.

Consoles, lijsten, kolommen, kapiteelen, alles door deze tooverroede aangeraakt, werd van onaanzienlijk hout, ja gips of zink, het zuiverst, het zeldzaamst marmer! — Geheele betimmeringen met regelwerk, lijsten, bossingen en paneelen, tot zelfs ijzeren hekken worden door deze gedaanteverwisseling tot kunstwerk verheven.

Want....... *marmer is kunst!!!*

Nemen wij eens één voorbeeld uit velen, hoe met 't materiaal dikwerf wordt gesold.

Mijnheer X. heeft plan een villa te doen bouwen en roept daartoe de hulp in van een hem bekend *bekwaam* architect.

Hij maakt dezen duidelijk wat hij noodig heeft en zou verlangen en de architect neemt de vereerende opdracht aan, daarvoor een ontwerp te maken.

De architect zet zich neer, en — laat ons dit ten minste veronderstellen — na eene juiste planindeeling te hebben geschetst, ontwerpt hij zijn gevel of gevels, want deze zijn meestal 't eenige, waarmee hij zich verder bemoeit.

Hiertoe voegt hij eenige fragmenten van kolonnades en lijsten, *de mooiste!* die hij in de door hem geraadpleegde platen vindt, bij elkaar en spreidt er daarna nog eenige onmisbare ornamentjes en bloemen over uit.

Ziedaar 't ontwerp.

Eerst *thans* denkt onze architect: „*wáarvan* dit alles te maken?"

„Hardsteen, marmer en zandsteen zijn wel 't mooiste, maar ik vrees, dat 't daarin wat duur zal worden; enfin, we zullen 't probeeren en daarop maar begrooten.

Doch zijne vrees wordt bewaarheid.

Mijnheer X ontbiedt den architect en zegt hem: „De teekening bevalt me bizonder, maar om 't van groefsteen te maken, neen! dat wordt me te duur. — Den gevel vooral vind ik heel mooi. Die ornamentjes daar en die vazen staan heel netjes; er is veel smaak in! Dit moet dus alles zoo blijven — er mag niets aan veranderd worden. Ik heb er *deze* som voor over, — zie dus nu waarvan en hoe ge het 't beste maken zult.

En de architect, voor dit moeilijk punt stilstaand, komt tot 't besluit, dat het eenige middel is 't in vrede maar te maken van cement en gips, wat ornament van carton-pièrre, eenige vazen en consoles van zink, etc. En zoo wordt door de vereende krachten van den stukadoor en den zinkwerker, met hulp van eenige voorradige modellen uit een cementfabriek, één geheel tot stand gebracht, dat werkelijk veel overeenkomst heeft met 't projekt.

„Jammer, zoo peinst onze architect, dat groefsteen te duur werd, 't zou zoo rijk staan, maar... schoon idee! — honni soit qui mal y pense! — we zullen 't dan toch hardsteen en marmer *schilderen*; 't voldoet even goed en wie die het ziet?"

Ende zoo geschiedt. Vox.

(*Wordt vervolgd*).

GESCHIEDENIS DER KUNSTKRONIJK. 1)

(*Slot*).

De zestiende jaargang der „*Kunstkronijk*" (1855) was uitsluitend gewijd aan het groote rotterdamsche muziekfeest bij het 25-jarig bestaan der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst. De tekst bevat eene uitvoerige beschrijving der feestelijkheden, de platen stellen gezichten uit Rotterdam voor en schenken portretten van zangers en zangeressen, van komponisten en bevorderaars der toonkunst. Onder de portretten merk ik op die van Miss Dolby, van Jenny Ney, van Sofia Offermans-Van Hove, van Carl Formes, van Roger, van Verhulst (ten tweeden male), Viotta en Dr. J. P. Heye. Belangrijk als deze jaargang voor de muzikale waereld zal blijven, is het echter gelukkig te achten, dat de uitsluitende dienst van Polyhymnia door de „*Kunstkronijk*" aanstonds is vaarwel gezegd. Van den aanvang af was hare roeping nimmer een uitsluitend muzikaal orgaan te worden.

Nog in een ander opzicht was het jaar 1855 merkwaardig. De uitgever K. Führi, die twaalf jaren lang met groote vlijt en bedrijvigheid voor de „*Kunstkronijk*" had gewerkt, legde door tegenspoed zijne taak neder en werd in 1856 opgevolgd door den tegenwoordigen uitgever den heer A. W. Sijthoff te Leiden. Ditzelfde jaar leverde T. Van Westhreene een zeer uitgebreid verslag der algemeene waereld-tentoonstelling te Parijs (1855). Verschillende afbeeldingen naar kunstvoorwerpen op die groote expositie, vergezellen het degelijk artikel van Van Westhreene, 't welk meer dan de helft van den zeventienden jaargang omvat.

Wederom was een nieuw tijdvak voor de „*Kunst-*

---

1) Zie pag. 228.

kronijk" aangebroken met het jaar 1857. Van Lennep en Van den Bergh, die bijna onafgebroken sedert twaalf jaren voor de redaktie hadden gezorgd, traden af, en werden vervangen door Tobias van Westhreene Wzn., den ijverigen beschrijver der parijsche waereld-tentoonstelling in den vorigen jaargang. De redakteur van Westhreene stond aan het hoofd van het tijdschrift in de jaren 1857, 1858, 1859. De tekst bleef nagenoeg op de uitstekende hoogte van de vorige tien jaren, de lithografiën werden voortdurend met grootere zorg behandeld. In 1857 traden Mr. C. Vosmaer en Mevrouw Elise van Calcar voor 't eerst als medewerkers op, in 1858 las men de eerste schets van Rosmade — den veelbegaafden alkmaarschen novellist — in 1859 deelde Mr. J. C de Witte van Citters eenige spranken van zijne polyhistorische wetenschap mede. De oude trouwe medearbeiders bleven steeds hunne hulp verleenen, niet het minst Beynen, Van Oosterzee Alberdingk Thijm, Ten Kate, Schimmel, Opzoomer, Withuys, Ter Haar en Van Zeggelen.

Wat de jaargang 1857 boven anderen onderscheidt, zijn de twaalf lithografiën naar oude meesters uit het beroemde kabinet des heeren Baron Steengracht van Oosterland, in de rezidentie. Daaronder zijn vooral merkwaardig de vertolkingen naar Terburg, Karel Dujardin, Gabriël Metzu, Adriaen Brouwer en Adr. van Ostade, door A. C. Nunnink en F. H. Weissenbruch. Naar moderne schilderijen werden de andere lithografiën geteekend, waarvan 't meest uitmuntte: een gezicht op het stadhuis in Den Haag, van L. Hardenberg door den schilder zelven: eene achterbuurt van S. Verveer, door F. H. Weissenbruch (1858), en in 1859 drie werken van Fridolin Becker, Hein J. Burgers en David Bles, op steen gebracht door Nunnink en Allebé. Eene ets van P. L. Dubourq, verscheen in 1857 en het portret van C. Kruseman naar eene fotografie door Kachel, in 1859. Sints 1857 had de maatschappij Arti et Amicitiae de „*Kunstkronijk*" erkend als haar orgaan.

Bij den aanvang van 1860 werd Van Westhreene tijdelijk (1860—1863) door Gerard Keller opgevolgd. In dit vierjarig tijdvak bleef het tijdschrift op dezelfde wijze voortgaan, schoon de fraaye houtsneden, die sinds enkele jaren steeds zeldzamer werden, nu geheel ontbraken. Onder de opstellen uit dit vierjarig tijdvak trekken de aandacht eene vertolking door August Allebé naar een opstel van Herman Grimm: Rafael en Michel Angelo (1860) — een vers van Didymus (1860), een artikel van Mr. Snellen van Vollenhoven, eene uitstekende studie van Mevrouw Bosboom-Toussaint over den geschiedschrijver Bor (1861), eenige bladzijden over Hogarth door Mr. Jacobson (1861), schoone verzen van Ten Kate, hulde aan Pieneman (1862) en een onderzoek over Dante door A. S. Kok (1863.)

Bladert men eene pooze in deze jaargangen, dan blijkt het, dat de platen en de etsen bijna uitsluitend naar moderne meesters zijn genomen. 't Liefst toef ik bij eene kerk van Bosboom, door den schilder zelf op steen geteekend (1860); bij een landschap van Immerzeel, door Van der Maaten; bij eene Italiaansche vrouw van J. Ph. Koelman, door F. H. Weissenbruch en twee etsen van L. Lowenstam naar Israëls en naar Hobbema (te zamen in 1861); bij een tweetal lithografiën van Weissenbruch, naar S. Van den Berg: Een hert aan een stroom, en naar S. Verveer: Gezicht in Scheveningen; bij reproduktiën naar Ch. Rochussen, door H. A. C. Dekker; naar Bosboom, Dorpskerk, door Nunnink; naar Bisschop, door Last; naar J. Van der Maaten: Begrafenis in een korenveld, door den schilder zelven, te zamen in 1862; eindelijk bij de schoonste platen uit den jaargang 1863: Een waard van een ouderwetsche dorpsherberg, van H. K. Bakker Korf, geteekend door Weissenbruch; een Wintergezicht in de duinen, van Israëls, de Muziekles, van D. Bles en Een breyend kind, van J. H. Maris.

Portretten van de beroemde zangeres: Mevrouw Rosa De Vries, van den historieschrijver Bor, van B. J. van Hove en van N. Pieneman behooren tot deze levensjaren der „*Kunstkronijk.*" Uit de platen vooral blijkt het, hoe de nederlandsche schilderkunst steeds nieuwe en talentvolle meesters wint, terwijl de leiders van 1840, Bosboom, S. Van den Berg en David Bles, in kracht schijnen te verdubbelen.

Toen Van Westhreene in 1864 weder de redaktie van Gerard Keller overnam, had het tijdschrift zijn vijf en twintigsten jaargang bereikt. Dit tweede bestuur van Van Westhreene loopt over de jaren 1864—1869. In 't algemeen begint het gehalte van den tekst af te nemen, hoewel men daarvan steeds de nauwkeurige kunstberichten van den redakteur behoort uit te zonderen. Dit verschijnsel laat zich gemakkelijk verklaren. Reeds in 1864 leden onze letteren aan eene hypertrofie van tijdschriften, die nog steeds de chronische kwaal onzer periodieke pers uitmaakt. De Gids bleef den maarschalksstaf zwaayen, terwijl de Tijdspiegel, Nederland, de Letteroefeningen, het Leeskabinet, Europa iedere maand trouw het vereischte aantal gedrukte bladzijden leverden. Daarenboven had een nieuw weekschrift: De Nederlandsche Spectator sints 1860 zich een goeden naam verworven, zoodat de letterkundige krachten zich te veel versnipperden. Des ondanks poogde Van Westhreene steeds degelijke medewerkers te vinden, hoewel de oude vrienden der „*Kunstkronijk*": Beynen, Van Oosterzee, Kneppelhout, Mevrouw Bosboom-Toussaint, Alberdingk Thijm, Opzoomer en Schimmel hunne medewerking niet langer verleenden.

Nieuwe namen van auteurs in het tijdvak 1864—1869 zijn niet talrijk. Daartoe behooren: Joh. Gram, Mr. J. E. Banck, Lambert le Bègues, de vroeg gestorven vriend van ons nationaal tooneel: Th. Beguin, Dr. A. Pierson, A. L. de Rop, J. De Geyter, R. Bennink Janssonius, N. Beets, J. H. Van Duinen en de schrijver dezer regelen. Alleraardigst is het poëtisch spiegelgevecht tusschen de dichters Bennink Janssonius en Beets. De eerste had in eenige kopletten de schraalheid en dorheid der wilgen bezongen. Hij had bewezen, dat wilgenhout niemand baat en er aan toegevoegd:

„Alleen de dichter, die zijn zangen
Niet voor de wereld zingen wil,
Komt aan de twijgen 't speeltuig hangen,
En gaat van u, bedrukt en stil."

Grappig en ondeugend is het antwoord van Nicolaas Beets: De wilg aan den dichter, aanheffend:

„Wat klaagt gij, in uw schoone zangen,
Waaraan ik willig hulde doe,
Mij aan, als deugde ik nergens toe,
Dan om uw harp aan op te hangen?"

en geestig besluitend:

„En schoon ik zaag noch schaaf verdrage,
De draaibank noch den vuurhaard dien.
Toch wil ik van den dichter zien,
Dat hij van mij met lof gewage!"

„Of is mijn houtskool niet de beste?
Getuig, vermeld het, „*Kunstkronijk*"
Waard, dat een Rubbens, een Van Dijck,
Daarmeê zijn meesterstukken schetste."

Wat de platen betreft, bleef de steenteekening heerschen. Zeer verdienstelijke lithografen steunden den redakteur Van Westhreene. Hoofdzakelijk werkten de heeren Nunnink, Weissenbruch, Dekker en Cramer tot dit doel mede, terwijl een jong kunstenaar, de heer J. J. Mesker uitstekende proeven van zijne bekwaamheid schonk. De schoonste schilderijen, waarvan deze jaargangen de heugenis bewaren, dragen de sinjatuur van Bosboom, S. van den Berg, C. Bisschop, (Heemskerk en Barendts uit de historische galerij van Arti) Hein J. Burgers, Frid. Becker, Louis Meijer, (Naoogen) B. J. Blommers, Elchanon Verveer, A. Mauve, J. Weisenbruch en David Bles.

Van tijd tot tijd trok eene verdienstelijke staalgravure de opmerkzaamheid. Grooten lof verwierf H. Sluyters gravure naar de schilderij van J. Spoel: Marnix leest het Wilhelmuslied (1868), terwijl J. H. Rennefeld niet minder gelukkig was met J. G. Schwartzes schilderij in de historische galerij van Arti: Melis Stoke zijn rijmkroniek schrijvend (1868). Uit dezelfde galerij werd door C. L. Van Kesteren, Springers arbeid ter vertolking gekozen (1869), voorstellende: De ontvangst van den schout, bij gelegenheid van den jaarlijkschen maaltijd in den Schuttersdoelen te Amsterdam, anno 1660. De heer A. W. Sijthoff had een prachtwerk in 't licht gezonden: Nederlands Geschiedenis en Volksleven, staalgravuren naar de schilderijen uit Arti's galerij met verklarenden tekst van Van Lennep, Prof. W. Moll en J. Ter Gouw. De uitgever der „*Kunstkronijk*" verschafte zijnen inschrijvers het voorrecht uit dit prachtwerk somtijds eene schoone proeve te waardeeren.

Eene enkele keurige houtsnee van Stam, naar Rochussen, herinnert aan een schoon voorleden, terwijl de portretten van Louis Meijer, Suze Sablairolles, Ant. Waldorp, Mollinger, H. A. De Bloeme en van den beeldhouwer Royer hulde brachten aan veel betreurde dooden uit de nederlandsche kunstwaereld.

Verandering van maatschappelijke betrekking deed Van Westhreene tegen het eind van 1869 zijne taak als redakteur ten tweede male nederleggen. De heer A. W. Sijthoff verzocht mij destijds deze moeyelijke taak uit de bekwame handen van Van Westhreene over te nemen. Voor het plaatwerk zou ik niet hebben te zorgen, een trouwe vriend der „*Kunstkronijk*" en een smaakvol kunstenaar werd daarmee belast. Alles wat gedurende mijne redaktie in het tijdschrift verscheen op het gebied van ets-, graveer- of steenteekenkunst is te danken aan de goede zorgen van Simon Van den Berg. Voor de redaktie van het kunstnieuws werd mij daarenboven de hulp van Mr. C. Vosmaer toegezegd.

Met Januari 1870 aanvaarde ik de mij vereerende taak en legde die in December 1874 neder. Gedurende mijn vierjarig bestuur is de „*Kunstkronijk*" als plaatwerk door de medewerking van S. van den Berg belangrijk vooruitgegaan. Wat den inhoud betreft, deze liet dikwijls te wenschen over. Gelukkig hielp mijn vriend Vosmaer mij getrouw met kunstberichten en gelukte het mij somtijds een uitstekend opstel van een medewerker te plaatsen.

Met ingenomenheid wijs ik op eene bijdrage over kerkelijke bouwkunst van mijn hooggeschatten vriend Alberdingk Thijm en op eene studie van mijn veelbetreurden vader Mr. B. Ten Brink, over Winkelman in 1870. 't Is het beste en degelijkste, wat in dat jaar door de „*Kunstkronijk*" werd gegeven. In 1871 zond Knepplhout mij eenige keurig gestelde reisschetsen uit het Noorden en gaf ik eene tweede studie van Mr. B. Ten Brink, over den Laocoon, gelijk in 1872 eene derde over de Venus de Medicis. Mijn brusselsche vriend Emanuël Hiel schonk mij in dat jaar een oorspronkelijk gedicht, een historisch Oratorium, terwijl de jaargang 1873 met eene kunststudie van Mr. C. Vosmaer over: de anatomische stukken der hollandsche schilderschool werd geopend. Niet minder aangenaam was mij de medewerking van Jhr. Mr. Victor De Stuers, die in 1874 bij verschillende onzer lithografiën eene zeer gewaardeerde toelichting schreef, terwijl diezelfde jaargang tevens een keurig gedichtjen van Jozef Israëls bevat.

Bij schaarsheid van degelijke oorspronkelijke stukken als deze, plaatste ik in de jaren 1870—1874, verschillende vertolkingen uit Dr. Von Lützow's Zeitschrift für Bildende Kunst. Zoo verscheen in 1870: Na den krijg, door A. Teichlein, een blik op den toestand en de toekomst der kunst in Duitschland en Frankrijk; Frans Hals, door W. Bode; Frans Hals en zijne leerlingen door denzelfden; Friedrich Overbeck, door A. Von Zahn. Op dezen voet voortgaande nam ik in den jaargang 1872: De Londensche wereld-tentoonstelling van 1871, door Ernst Ihne en de Haarlemsche kunstenaars, van W. Bode; in 1873: De Salon van 1872, door G. Guttenberg.

De groote verbetering, die het plaatwerk in dit tijdvak onderging, hing samen met het feit, dat de wakkere uitgever A. W. Sijthoff met den uitgever van Von Lützow's Zeitschrift für Bildende Kunst, den heer E. A. Seeman, eene overeenkomst sloot, waardoor de schoonste etsen van den beroemden Professor William Unger, hoofdzakelijk naar schilderijen van onze oude hollandsche meesters, in de „*Kunstkronijk*" konden worden overgenomen. William Unger, die een europeeschen naam als etskunstenaar geniet, had de meesterstukken der muzeeën van Brunswijk en Kassel, door zijne geestige graveernaald, verduizendvoudigd. Van zijne wonderschoone reproduktiën, meest naar oude hollandsche meesters, gaf de „*Kunstkronijk*" in 1870—1874, uit het museum van Brunswijk: Jan Steen, Het huwelijks-contrakt; Rubens, Mansportret; Rembrandt, de Geleerde en Rembrandt met zijn huisgezin; Jan Lievensz, Abraham en Izaäk; Frans Floris, De valkenjager — allen in 1870 —; uit het museum van Kassel; Frans Hals, Mansportret; Ostade, Dorpsherberg; Paolo Veronese, Scipio Africanus; Rembrandt, Winterlandschap; Saskia, een Vrouwenportret; Adriaen Van de Velde, Strandgezicht; Jacob Jordaens, De opvoeding van Bacchus — allen in 1871 —; Willem Van de Velde, Zeestuk; Gonsales Coques, Een jong geleerde met zijn vrouw; Adriaen Brouwer, Kaartspelende boeren; Anthoon Van Dijck, Vrouwenportret;

Rembrandt, Mansportret; Wouwerman, Landschap; Mor Van Dashorst, Mansportret — allen in 1872 —; Hondecoeter, Gevogelte; Titiaan, Cleopatra; Ruysdael, Landschap; Jan Van der Meer, Salon; Fabritius, Bijbelsch tafereel — allen in 1873 —; Ostade, Boeren voor een herberg; II. Tintoretto, Een Venetiaansch edelman; Gabriel Metzu, De luitspeelster; Rembrandt, Jacob zegent zijne zonen en Anthoon Van Dijck, Portret van den Syndicus Meustraten — allen in 1874.

Deze twee en dertig etsen van Prof. William Unger vormen een kunstschat, die aan de vier jaargangen 1870—1874, reeds iets bizonder aantrekkelijks verleenen zoude, konde ik daarenboven nog niet op het een en ander wijzen, 't welk niet minder belangwekkend schijnt. Door het kloek initiatief van den heer A. W. Sijthoff liet William Unger zich bewegen naar Nederland te komen, om er de reeks kostelijke etsen te vervaardigen, die later door den heer Sythoff en door de firma Frans Buffa & Zoon te Amsterdam het publiek zijn aangeboden. Aanvankelijk begaf Unger zich naar Haarlem, om de schoone meesterstukken van Frans Hals te etsen. De „*Kunstkronijk*" van 1873 bevat er eene proeve van: het portret van Frans Hals uit een schutterstuk van het stedelijk haarlemsche museum. Tevens gaf de reis van Unger aanleiding tot eene schoone ets naar Rembrandts Anatomische les — in denzelfden jaargang opgenomen. Nog meer echter werkte mede, om de kunstwaarde van ons tijdschrift in de vermelde jaren te verhoogen. Mijn kloeke vriend Simon Van den Berg zorgde er voor, dat van de lithografiën met niet minder lof zou kunnen gesproken worden, dan van de etsen. Steunende op voortreffelijke steenteekenaars als Cramer, Nunnink en Mesker, koos hij ter reproduktie onderscheidene meesterstukken uit het Trippenhuis en het Mauritshuis. Bijna al deze lithografiën zijn voortreffelijk geslaagd, inzonderheid : De verzoeking van den H. Antonius, naar David Teniers door Cramer; Twee monnikengroepen, naar Salvator Rosa (Mauritshuis) door Mesker; Rubens Biechtvader (reeds in 1847 gegeven, maar nu aanmerkelijk schooner) door Mesker; het portret van den jongen Morus, naar Holbein, door Mesker; en nog een groot aantal anderen, hoofdzakelijk naar meesterstukken uit het Mauritshuis vervaardigd.

Voeg hierbij nog eene staalgravure van Renneveld, eene ets van Israëls naar des kunstenaars eigen teekening, eene ets van Taanman, eene ets van Vrolijk, twee etsen van Löwenstam, houtgravuren van Stam, litografiën naar levende meesters en de portretten van Schelfhout, van P. Van Schendel, T. Van Westhreene, van P. L. Dubourq, van P. F. Greive, van J. W. F. Kachel en J. H. Van de Laar, en men zal mij toegeven, dat het artistiek gedeelte der „*Kunstkronijk*" door de goede zorgen van Simon Van den Berg verrassend was vooruitgegaan.

In 1875 — het zes en dertigste levensjaar der „*Kunstkronijk*" — gaf ik de taak der redaktie aan de meer bevoegde handen van Mr. C. Vosmaer over. De twee volgende jaren heeft de nieuwe redakteur vooral gezorgd voor verscheidenheid en zelf onvermoeid gearbeid, om door korte opstellen, citaten uit vele eeuwen over de kunst, afwisseling en levendigheid aan den tekst bij te zetten. Over moderne meesters verscheen nu tevens menig beknopt levensbericht van Joh. Gram, die aan Matthijs Maris, W. Verschuur, Jan Vrolijk, Ch. Jacque en Sam. Verveer enkele geestige kolommen wijdde. Op dezelfde wijze ging Vosmaer in den jaargang (1876) voort, groote verscheidenheid aan den lezer biedende, met medewerking van Sleeckx (over Van Lerius) en Joh. Gram. Een opstel van den afgetreden redakteur over een fac simile van E. J. Potgieter zij in het voorbijgaan vermeld.

De jaargang 1875 sluit zich, wat het plaatwerk betreft, bij de vier vorige jaargangen aan, alleen zorgt Vosmaer er voor in den tekst de houtgravuren der eerste jaargangen terug te geven en door allerlei fraaye initialen en culs-de-lampe de statige kolommen smaakvol te tooyen. Overigens wederom schoone etsen van Unger, naar Teniers, barbierswinkel (museum te Kassel); naar Mor Van Dashorst, Mansportret (museum te Brunswijk); naar Rembrandt, Heilige familie en Landschap, en naar Jan Steen, Cleopatra, uit dezelfde museeën. Vervolgens komen etsen van J. Maris en Louis Apol, oorspronkelijke kompozitiën, benevens een ets van Jan Vrolijk, naar W. Verschuur, Een paardenstal, en een ets van Lowenstam, naar Nicolaas Maas, De spinster. Wat de steenteekeningen betreft, kan met recht gezegd worden, dat de hoogst talentvolle lithograaf J. J. Mesker zich zelf overtrof. Zijne vertolking van Israëls, M. Maris, Bosboom, Emile Breton, Ch. Jacque, B. J. Blommers en Th. Mesker kunnen met het voortreffelijkste uit het buitenland wedijveren.

De jaargang 1876 bracht nog velerlei nieuwe proeven van illlustratie. Een schets van Bilders Watermolen te Vorden, werd lithografisch gefacsimileerd, evenzoo de zeer eigenaardige krijtschetsen van Alma Tadema, door den schilder ten behoeve der versiering van zijn nieuw atelier ontworpen. Etsen van Lowenstam, naar Hals, van Mollinger en van Mr. L. C. Hora Siccama, een zeer merkwaardige fotolithografie naar een Gezicht in Vogelvlucht op het Binnenhof, door Jhr. Mr. V. De Stuers; gefotografeerde zinkdruk naar penteekeningen van J. H. L. De Haas, Veestukken, en eene autografisch gedrukte teekening van F. Leenhoff kwamen voor in dezen jaargang. Eene afbeelding van het standbeeld van Thorbecke, werd in 1876 in de „*Kunstkronijk*" opgenomen en staafde het ernstig streven van den redakteur, om steeds op pikante wijze het jongste en nieuwste op kunstgebied aan zijne lezers mee te deelen. Met December 1876 trad nu C. Vosmaer als redakteur af. De jaargangen 1877, 1878, 1879 zijn eenigszins gewijzigd van inhoud en plaatwerk onder den titel: Lectuur voor iedereen verschenen. Waarom?

Een tijdschrift, enkel gewijd aan beeldende kunst, wordt bij onze aristokratie, bij onze artisten en bij enkele voorstanders van kunst met waardeering ontvangen; het groote publiek heeft te veel haast. Onze eeuw lijdt een zoo snel leven bij het krijschen van de stoomfluit, dat de langzame moeilijke scheppingen van den kunstenaar maar een vluchtig oog waard zijn. Zoodra echter de kunst zich in verband stelt met.... vermaak, heeft zij vooruitzicht op waardeering van het groote publiek. En als dan in schouwburg of koncertzaal jeugd en schoonheid eene vaste alliantie sluiten met modisten en ambtgenooten van Théophile, dan is er geen einde aan de nederlandsche belangstelling in de.... kunst.

Wat zal ik u zeggen.... het verschijnsel is er.

Daar tegenover staat het ijverig volharden hebernstige kunstenaars, die somtijds het geluk van ben hun nederlandschen naam tot een europee-

schen te maken. En zelfs in onze vaderlandsche kringen wacht een lauwer op den man van talent, wiens degelijkheid de vuurproef van duizenderlei vitlustigheid met glans heeft doorstaan. Het is uit mijne korte geschiedenis der „*Kunstkronijk*" genoeg gebleken. Hoevelen echter zijn nu reeds heengegaan, die sinds 1840 aan dit tijdschrift medewerkten. Allereerst koning Willem II, wiens invloed van 1840—1849 zoo heilzaam was voor de nederlandsche beeldende kunst; dan de groote voorgangers in 1840: Pieneman, Kruseman, Nuyen, Schotel, Louis Meyer, Schelfhout, Sam. Verveer, om de namen der meest gevierden te noemen.

Slechts den laatste heb ik persoonlijk gekend, zooals ieder bewoner der rezidentie hem bijna kennen moest. Hij was een type in de kunstenaarswaereld, beroemd door de snaakschheid zijner geestige, soms tot ruw wordens toe stekelige wijze van spreken. En welk een kunstenaar als schilder! Men zal zijn portret in den jaargang 1875 meesterlijk door Mesker geteekend vinden, terwijl verschillende jaargangen, lithografiën naar zijne werken bevatten.

Ook van de vroegste letterkundige leiders der „*Kunstkronijk*" zijn velen heengegaan: Samuël Johannes Van den Bergh, Mr. Jakob Van Lennep, Dr. J. P. Heye en Withuys. Van de beide eerste heb ik de aangenaamste herinneringen bewaard, de beide anderen heb ik niet gekend. Van den Berg, die met Van Lennep in eene glansrijke periode de „*Kunstkronijk*" bestuurde, verschijnt steeds in mijne herinnering met zijn beweeglijk gelaat en snelle gebaren, terwijl hij in de Schoolstraat te 's Gravenhage uit zijne woning op mij toeschiet, om mij iets nieuws toe te roepen of eene proef van zijn onvermoeiden ijver te schenken. Steeds druk in de weer voor zijn gezin, voor de kunst, voor de letteren, heeft deze wakkere man zich zelven nimmer ontzien en door te aanhoudende inspanning zijne levensdagen verkort. Hij won aller hoogachting en bleef bewaard voor het nijdig verwijt, dat hij te veel vlijt aan den dag legde, daar hij zijn naam slechts aan zijne gedichten schonk.

En vader Van Lennep! Hoe grappig glinsterden zijne geestige oogen, als hij na eene duchtige prise eene pooze uitrustte van zijn vroolijk gesprek! Welk een onderhoudend causeur en welk een belangstellend vriend bleek hij mij bij elke ontmoeting, altijd opgeruimd, ook als de kwalen van den ouderdom hem de hand verstramden of de knie verstijfden! Onder de jongeren, die somtijds eene bijdrage leverden aan de „*Kunstkronijk*," geen die weemoediger herinnering naliet, dan P. A. De Genestet, het jeugdig hoofd, van lauweren zwaar, zoo vroeg nedervlijend op de ontijdige stervenssponde. En Tobias Van Westhreene, de ijverige en degelijke redakteur, die nimmer rustte van zijn vlijtig onderzoek, die nooit voldaan was over eigen arbeid en steeds hulde bracht aan de verdiensten van anderen, ook Van Westhreene ging heen in de kracht zijns levens, door tal van vrienden beklaagd.

Nog vele andere medearbeiders zijn heengegaan in het bijna veertigjarig tijdvak waarvan ik een kort overzicht gaf. Ik denk aan Didymus (Thomas Joh. Werndly) en aan Rosmade (E. Masdorp), beide met zeldzame oorspronkelijkheid begaafd, beide na een kort leven weggerukt, terwijl de onverschilligheid het schoone, dat beide in 't leven riepen, reeds lang vergat. Ook Benninck Janssonius, Th. Beguin, ontvielen ons, terwijl in de rijen der kunstenaars telkens treurige leegte ontstond door den dood van Ant. Waldorp, van Mollinger, van H. A. De Bloeme, van Royer, van J. G. Schwartze, van den uitstekenden teekenaar J. W. F. Kachel, van den ijverigen lithograaf C. C. A. Last, van den bekwamen houtgraveur F. J. Stam, van P. van Schendel, van P. L. Dubourq, van P. F. Greive en van J. H. Van de Laar.

JAN TEN BRINK.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

ITALIË. De Ridder Frascheri, die dertig jaar lang reeds directeur van de Academie van Genua geweest is en thans in Engeland reist, heeft in de *Norwich Mercury* van 18 September, 't een en ander geschreven over het bewaren en restaureeren der schilderijen in Engelsche galerijen, dat ook voor ons, die onder dezelfde invloeden van klimaat leven en voor 't meerendeel juist stukken van de meesters die hij noemt, bezitten, van belang is.

„Sedert ik in Engeland ben," schrijft signor Frascheri, „heb ik vele publieken en privaten galerijen bezocht en vele groote kunstwerken gezien, die met de schoonste van Florence, Genua, Rome en Venetië te vergelijken zijn. Maar terzelfder tijd deed het mij leed te zien, hoeveel zelfs de beste geleden hebben van onkundige restauratie en verwaarloozing. In de woningen van adel en goede familiën heb ik prachtige schilderijen letterlijk van elkaar zien vallen door grove verwaarloozing. Andere droogen op, hetzij door zonnewarmte of vuur, maar verreweg de meeste hebben geleden door de onhandige en ruwe herstellingen.

De schilderijen die van het vocht geleden hebben, moesten onmiddelijk verdoekt worden; die door hitte beschadigd zijn, moesten geolied en bevochtigd worden, zooals in die gevallen is voorgeschreven. De schilderijen, die 't meest geleden hebben, zijn die van de Hollandsche school, de Rembrandts, de Rubbensen, de van Dijcks. Veeljarige studie heeft mij geleerd wat de voornaamste redenen van het vergaan dezer stukken en de wijze waarop zij behouden kunnen worden, zijn. De Hollandsche meesters gebruikten in het *afwerken* hunner schilderijen, plantaardige kleuren, dus vatbaar voor bederf, en dat om hun grooteren glans, en zij bedekten deze ook met vernissen waarin eene groote hoeveelheid plantaardige stoffen voorkwamen. De groote massa kleur die zij gebruikten, was natuurlijk van mineralen aard, van daar dat de plantaardige bovenlaag zoo vaak afknapt eene laag minerale verf er onder latende.

Dit kon nu alles door verschillende procédés hersteld of behouden worden; maar men moet er in tijds bij zijn, en dit vooral alleen aan de meest bevoegde personen overlaten. Eene restauratie is de meest gewaagde en gevaarlijke taak, zij moet eer een behoud dan eene vernieuwing zijn. Nooit moest een schilderij aan hitte of zonlicht blootgesteld worden. De muur er achter moet goed droog zijn en tusschen het schilderij en de muur moest nog iets geplaats worden tot behoud. Het is de grootste dwaasheid oude en kostbare schilderijen aan den restaurateur van beroep te zenden. Ik heb in Italie een groot galerij door de dwaasheid van deze lieden onherstelbaar zien verknoeien. In weinige dagen waren onvergelijkelijke stukken van Van Dijck volkomen bedorven; zij schenen voor het publiek nieuw en schitterend, maar de kunstenaar ontdekte maar al te gemakkelijk, dat de fijne nuanceeringen voor altijd vernietigd waren.

ADVERTENTIËN.

HH. Liefhebbers van Antiquiteiten.

GOTHIEKE BANKEN
uit de XVe Eeuw.
St. MARTINIKERK. — BOLSWARD.
8 Photographieën cabinet à *f* 4.50.

ANTIEKE PREEKSTOEL,
uit het midden der XVIIe eeuw. — 4 Photographieën cabinet à *f* 2.25

Uitgave van:
GEBRs. CORDES, *Photografen.* G. M. MaRCKELBACH, *Boek- en Kunsthandel.*
BOLSWARD.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:
MARCELLUS EMANTS,
Op reis door Zweden.
Prijs f 2.90.

WASCH-CRISTAL.
15 Cents per pakje.
Depôthouders gevraagd
voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*
Chemisch Technische Fabriek.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA
IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST
DOOR
GERARD KELLER.
MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

BOEIEND en ONDERHOUDEND.
Ontmoetingen ter Zee en te Land,
VAN
C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.
2 DEELEN.
Prijs *f* 4.25.

Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek.
N. Rotterd. Courant.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 31. 18 Oktober 1879.

ONDER LEIDING VAN
Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franco per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Phototypie* of *Photogravure*.	***Verschijnt op Saturdag*** bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1–6 regels......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DRIJFWERKEN IN HET NEDERLANDSCH MUSEUM.

Het Nederlandsch Museum is voor eenige dagen door aankoop in het bezit gekomen van een veertiental looden basreliefs, die in vele opzichten hoogst merkwaardig mogen genoemd worden.

Het zijn waarschijnlijk afgietsels van drijfwerken in zilver, uit het midden der XVIe eeuw. Vermoedelijk heeft een groot deel van de origineelen gediend tot bodems voor drinkschaaltjes, dien men destijds zoo uitnemend en smaakvol wist te vervaardigen, als proeven waarvan dat van Guill. Courten in het Nederlandsch Museum en één door wijlen Prins Hendrik op een der tentoonstellingen van oudheden in het gebouw der Maatschappij Arti et Amicitiæ ingezonden, kunnen dienen. Van het laatste komt onder plaat LXXXVI in mijne „Neerland's Oudheden" eene afbeelding voor, terwijl de volgende plaat den bodem te zien geeft. Gewoonlijk hebben dergelijke drinkschaaltjes een dubbelen bodem, waardoor het mogelijk wordt, al wat in het gezicht komt, met drijfwerk te kunnen vercieren, terwijl de onderste bodem, minder rijk dan de bovenste en gewoonlijk slechts met lofwerk geornéerd, gelegenheid geeft de schroef, die voet, greep en schaal aan elkander houdt, te bevestigen, zonder dat de voornaamste verciering, de bovenbodem, doorboord of geschonden behoeft te worden.

Ofschoon een later meer nauwkeurig onderzoek mij waarschijnlijk in staat zal stellen, meer bizonderheden mede te deelen, komt het mij wenschelijk voor, voorloopig een eenigszins uitvoerig verslag te geven van 't geen er op voorgesteld wordt, in de hoop, dat wellicht de een of ander in het bezit mocht zijn van een of meer der origineelen en daarop voorkomende waarborgmerken of meesterteekens tot de ontdekking van den naam van de artisten, die ze vervaardigden, of van de plaats waar ze gemaakt werden, mochten leiden.

N°. 1.

HORATIUS COCLES, ZIJNEN STRIJDMAKKERS GELEGENHEID GEVENDE, DE BRUG ACHTER ZIJN RUG AF TE BREKEN.

Op den voorgrond de held, te paard gezeten, rijdende naar de rechterhand, met schild en zwaard gewapend. Voor hem twee terneergeworpen voetknechten, waarvan de een zich nog met zijn schild zoekt

te beschermen, een derde met schild en zwaard vliegt den held tegemoet, terwijl een vierde hem met een speer aanvalt. Uit den rand rechts komen nog eenige speren te voorschijn. Aan denzelfden kant geboomte en gebouwen.

Links op den tweeden grond een aantal Romeinen, bezig de brug af te breken, die naar Rome voert, dat als een middeneeuwsch stadje zich op den derden grond vertoont. In het water, dat de gracht omgeeft, liggen reeds een aantal vijanden te spartelen. De horizon is, zooals men destijds ook op de schilderijen deed, zeer hoog genomen, zoodat het landschap met zijn gebergte, gebouwtjes enz. een groot deel van den achtergrond vult.

Middellijn 16.4 centim. met inbegrip van den 2 centimeter breeden rand, die nagenoeg gelijkvormig is aan dien van het hierboven genoemd schaaltje.

N°. 2.

MARIUS CURTIUS ZICH IN DEN VUURPOEL WERPENDE.

In het midden op den voorgrond Curtius, te paard gezeten, in eenigszins theatrale houding, hollende van de rechterzijde komende, gereed den sprong te doen, die Rome zal redden. Rechts eenige staande figuren, zoowel vrouwen en mannen die niet schijnen te bemerken, wat Curtius gaat beginnen. Aan de linkerhand een oude vrouw zittende, in hare gebaren den schrik uitdrukkende, door Curtius heldendaad bij haar opgewekt. Achter haar zitten twee mannen, waarvan alleen de hoofden zichtbaar zijn.

Het landschap er achter, met zijn weder zeer hoogen gezichteinder, is bergachtig, doorsneden door een breede rivier, waarover een brug ligt, en bezaaid met gebouwen, die een mengelmoes opleveren van alle bouwstijlen.

In de lucht boven het landschap bevinden zich drie gaten, waaruit men zou kunnen opmaken, dat het drinkschaaltje, een oor heeft gehad, dat op die plaatsen geklonken of geschroefd was.

Met inbegrip van den rand heeft dit basrelief een middenlijn van 16 centimeters.

N°. 3.

EUROPA DOOR JUPITER GESCHAAKT.

Op den voorgrond vijf zittende en een staande maagd, speelnootjes van Europa, handenwringend en in groote ontsteltenis. Aan de linkerzijde op den tweeden grond de verliefde stier, die zich meer en meer met de op hem gezeten Europa in de zee verwijdert, waarop eenige zeilende schepen. Het strand wordt vervroolijkt met gebouwen en bruggen, rotsen en geboomten en is gestoffeerd met een herder, twee vrouwenfiguren en twee koeien. Geheel op den achtergrond nagenoeg in het midden een zeer hooge berg. In de lucht eenige vogels.

De middellijn is 16,8 centimeter met inbegrip van den rand, die nagenoeg dezelfde is als van N°. 1.

N°. 4.

ARGUS DOOR MERCURIUS IN SLAAP GESPEELD.

Links Mercurius op de fluit spelende op een heuvel gezeten. Naast hem zijn gevleugelde staf. Tegenover hem aan de rechterzijde zit Argus op een tweeden heuvel, met zijn hoofd op de rechterarm rustend. Aan zijne zijde zijn herdershond en achter hem zijne kudde. Het landschap is zeer bevallig, bergachtig, met een water doorsneden en verder met steden, dorpen, een watermolen, een boer, die een zak koorn draagt gestoffeerd.

In de wolken is Jupiter op zijn arend gezeten, aan Mercurius zijne bevelen gevende, die zich vliegende verwijdert.

Middellijn met rand 17.3 centimeter.

Aan de keerzijde is een merk ingesneden en wel twee gelijkzijdige driehoeken, waarvan de onderste zich gedeeltelijk achter de bovenste die door een loodrechte lijn in tweeën is gedeeld, verschuilt. Aan de eene zijde daarvan 15 aan de andere 73 — vermoedelijk het jaar van vervaardiging.

Van dit basrelief bezat het Museum reeds een afdruk in koper, langs galvanischen weg vervaardigd. Het zou kunnen zijn, dat deze gemaakt is op de hier vermelde, ofschoon het mij voorkomt, dat de meest verheven partijen bij de koperen afdruk minder gesleten zijn dan bij den looden, waaruit zou af te leiden zijn, dat de eerste op het origineele zilveren schaaltjen was genomen.

N°. 5.

DE BRUILOFT VAN PELEUS EN THETIS.

Bizonder rijke compositie met een zeer groot aantal naakte figuren. In een boomrijk landschap is tusschen eenige boomen een zeil gespannen, waaronder de tafel aangebracht is, waaromheen een aantal goden en godinnen aangezeten zijn. Meer naar voren aan de linkerzijde hebben Mars en Venus zich nêergevleid, terwijl een ander paar geheel op den voorgrond den tijd tusschen zang en liefkozingen schijnt te willen verdeelen. Een opengeslagen boek ligt op hun schoot. Achter hen tusschen het geboomte schijnt Mercurius door een gekleed vrouwenfiguur vervolgd te worden. Rechts op den voorgrond is Bachus neergezonken, zijn rechterhand houdt nog de drinkschaal, zijn linker een druiventros, achter hem schijnt Silenus over een vat gebogen te liggen. Verder Hébé, die bevelen geeft aan haar medehelper, een amortje dat tusschen kannen en vazen staand, met kan en schaal gewapend is! Boven het zeil een tiental vliegende engeltjes, dartelend en spelend, wier uitvoering inzonderheid de meesterhand verraden.

Deze plaat heeft geen rand. De middelijn is 18.5 centimeter.

N°. 6.

HET OORDEEL VAN PARIS.

De niet zeer jeugdige Paris, in half liggende houding steunende op zijn herderstaf, dien hij in de linkerhand houdt, biedt met de rechterhand Venus den appel aan. De laatste heeft Amor voor zich staan en aanvaardt eenigzins schroomvallig den haar toegekenden prijs. Paris oordeel schijnt gedeeld te worden door een engeltje, dat uit de wolken dalend aan Venus een krans brengt. Juno aan Paris rechterzijde op een omgevallen boomstam gezeten, schijnt minder met het uitgebracht oordeel in te stemmen. Op Venus wijzend, wendt zij zich spottend tot Pallas, die, de helm op het hoofd en de speer in de rechterhand de linkerzijde van de plaat inneemt. Zij wordt bijna geheel op den rug gezien. Achter haar is Paris hond gelegen.

Het landschap wordt door een breede rivier, waarop een paar roeibootjes in tweeën gedeeld. Aan de overzijde vertoont zich in de verte een groote stad,

met muren, poorten en torens, waar bovenuit bergen het verschiet uitmaken. Een zon schiet hare stralen naar alle zijden uit.

Dit relief is kleiner dan de vorigen en heeft met zijn rand een middellijn van slechts 13.8 centim.

N°. 7.

SAULUS MET BLINDHEID GESLAGEN.

In het midden van het tafereel licht Saulus op den voorgrond met zijn paard ter neer gestort. Hij verheft smeekend zijn linkerhand ten hemel, waar de Godheid gedeeltelijk uit de wolken te voorschijn komend, hem de bekende woorden „waarom vervolgt ge mij" toeroept. Achter hem drie krijgsknechten te paard, waarvan de voorste zich achter zijn schild verbergt, terwijl de anderen met schrik naar de ongewone verschijning opzien. Links op den tweeden grond twee krijgsmakkers, die hun op den weg naar Damaskus reeds zijn voorgegaan. Een ander ruiter op den voorgrond aan dezelfde zijde is grootendeels door den rand bedekt. Een stad op een eiland, bruggen, tempels, gebouwen, schepen, boomen en bergen vormen den achtergrond, die verlevendigd wordt door eenige vluchtende figuren.

Middellijn met inbegrip van den rand 19,3 centimeter.

De tot hiertoe genoemde platen zijn zonder twijfel van één hand en wel van dezelfde meesterhand, die het schaaltje van wijlen Prins Hendrik vervaardigde.

Het thans volgende:

N°. 8.

ESTHER VOOR DEN TROON VAN AHASVEROS GEKNIELD

is blijkbaar van een ander maker. Het is minder karakteristiek, minder geestig en meer droog en mak bearbeid.

Rechts zit de koning op zijn troon, zich minzaam tot Esther vooroverbuigende en haar zijn schepter toereikende, dien zij met de rechterhand aan de lippen brengt, het teeken harer waardigheid als koningsvrouw ligt naast haar. Achter haar vijf vrouwen, waarvan de twee voorste haar sleep dragen.

Aan 's konings rechterhand drie mannen, verder een soldaat zijner lijfwacht en nog een mannenfiguur. In het verschiet zijn de galgen te zien, voor Mordechaï en de Joden opgericht.

Middellijn 17 centim. met inbegrip van den rand.

N°. 9.

Dit relief stelt voor, volgens de daarbij gegeven beschrijving uit vroegeren tijd:

HET SLOOPEN DER CITADEL VAN ANTWERPEN

(het werk van Alva) door de naar vrijheid dorstende bevolking der stad in 1577.

Op den achtergrond de citadel, de geheele breedte der plaat beslaande. Op den derden grond een menigte burgers en burgeressen bezig zijnde met het uitgraven en omverhalen van de buitenversterkingen, terwijl een man en vrouw aan een tafel zitten bij de drie daar geplaatste tenten. Aan de rechterzijde drie ruiters in vollen ren.

Op den tweeden grond een optocht van burgers en vrouwen, dragende manden met puin, spaden en houweelen, aan hun hoofd een tamboer. Eenige burgers dragen Spaansche vlaggen. Halverlijf door den rand bedekt, zijn op den vóórgrond rechts een zestal musketiers geplaatst.

Middellijn met rand 18,5 centimeter.

N°. 10.

PORTRET VAN KEIZER MAXIMILIAAN II 1527—1576.

Bizonder schoon drijfwerk. Portret tot aan de heupen en profiel genomen. De schoone kop met zwaren snor en baard is gelauwerd. Om den hals, door een smal geplooid kraagje omsloten, hangt de orde van het gulden vlies. — Rijk geciseleerd borstkuras, waarop een Medusakop. De wijkende opgeheven rechterarm houdt den staf van commande, terwijl de linker op de heup rust. Een sjerp daalt van het linker-, met drijfwerk versierd schouderstuk af naar de rechterheup. De mouwen zijn nauwsluitend, van boven met afhangende doffen.

Rondom is op het lood bijna onleesbaar het volgend omschrift geteekend.

MAXIMILIANVS: II. AVG: IMP: C̄AE:..?

Op de keerzijde staat het jaartal 1612 ingegrift.

N°. 11.

EEN KONINGIN EN EEN RIDDER TE PAARD.

De bijgaande beschrijving meent daarin te zien de portretten van Maria Stuart en Darnley.

De ridder wordt geheel en profiel gezien, draagt kuras, dij- en kniestukken, verder een kort jakje en laarzen, in de linkerhand houdt hij de teugels, in de rechter zijn opgeheven zwaard. Het hoofd ontbreekt en is uitgesneden, dewijl, zoo wordt in de begeleidende omschrijving als gissing medegedeeld, Darnley een geweldige dood stierf.

Aan zijn rechterhand de Koningin, in de rechterhand den schepter houdende. Haar hoofdtooisel gelijkt op hetgeen Maria Stuart gewoonlijk droeg. Haar kleed, voor zoover zichtbaar, is met een openstaanden kraag en eenigzins aan den schouder gedofte mouwen. Zij rijden beiden van de rechter naar de linkerhand van den aanschouwer. Op het veld rechts ziet men een gekroonde roos (de bekende roos van Engeland?)

De rand is onvercierd. Middellijn 14.5 centimeters.

N°. 12.

DE KRONING VAN MARIA.

Maria, geknield op de wolken gezeten, naar den toeschouwer gekeerd, houdt de handen biddend voor de borst. Aan haar linkerhand God de Vader, getooid met een driehoek (de drieëenheid) als nimbus, de linkerhand op den op zijn knie rustenden aardbol. Met de rechterhand houdt hij de kroon boven het hoofd van Maria, terwijl Christus die met de linkerhand steunt. De laatste is aan de andere zijde gezeten, om zijn hoofd de gewone nimbus. In zijn rechterarm rust het kruis. De Heilige Geest, in den vorm van een vogel, zweeft boven de kroon. Het geheel is omgeven van wolken, waarin een aantal cherubijntjes.

De vorm is eenigzins ovaal, zijnde 21 centim. hoog en 18 breed.

Zonder twijfel heeft dit drijfwerk tot een ander doel gediend dan de vorige, misschien wel was het een middenstuk voor een huisaltaar.

De bewerking is uitmuntend.

Aan de keerzijde staan de letters M K ingekrabd, waarschijnlijk uit lateren tijd.

N°. 13.

TOCHT NAAR DE ARK VAN NOACH.

Deze ovaalvormige plaat, misschien de schoonste van bewerking van allen, schijnt slechts een gedeelte van een cirkelvormige te zijn.

In het midden een schoon vrouwenfiguur houdende een metalen drinkvat op het hoofd, dat ze met de linkerarm steunt, in de rechterhand heeft ze een mandje met vruchten. Achter haar een tweede vrouw die met de beide handen een drinkvaas draagt. Naast haar zijn een mannen- en achter haar nog een vrouwenkop zichtbaar.

De eerste vrouw wordt vergezeld van een man, die een tulband op het hoofd heeft en een met touwen omgord pak draagt.

Van de verdere figuren aan de linkerzijde is slechts een gedeelte van een draperie te zien.

In het verschiet paarden, giraffen en konijnen, van elk een paar, over een plank loopende, die naar de ark zal gevoerd hebben. De beweging van alles gaat van rechts naar links.

Aan de keerzijde een M, die schijnbaar bij het gieten en voor het lood gestold was, daarin is geteekend. Hoog 15.2 breed 9.5 centim.

Eindelijk N°. 14.

Een hert in volle vaart, zeer hoog relief, schoon van teekening en uitvoering.

Onder hetzelve kronkelt een rivier door een rotsachtig woest en verlaten landschap.

Van onderen een cartouche, waarin het volgend onderschrift

COMIO SŌ CERVO NEL (een wereldbol) ANIMOSO FATEVI - CVSSI . SERVO . DE IDIO GLORIOSO.

AÑO

1563.

Op een door Bodel Nijenhuis aan de plaat bevestigd kaartje leest men het volgende als vertaling:

„Comme je suis un cerf dans le monde animé faite vous ainsi serf du Dieu glorieux." Eigenhandige verklaring gemaakt door een' der vorige bezitters, Mr. Petrus van Musschenbroek, Lid der rechtbank te Utrecht.

De middellijn der plaat die geen rand heeft is 17.6 centimeter.

Niets zou mij aangenamer zijn, dan dat deze beschrijving aanleiding mocht geven, dat ook anderen, die in het bezit zijn van dergelijke afgietsels, of wel van origineelen, de voorstellingen en het opmerkenswaardige daarvan mochten mededeelen. Wellicht zou dit tot ontdekkingen kunnen leiden van de makers. Ook blijft nog de vraag onbeslist, of deze looden platen afgietsels zijn van bestaande zilverwerken, of wel, of het de modellen zijn geweest, waarnaar de drijvers gewerkt hebben. Wellicht zal de aanstaande tentoonstelling van zilverwerken in Arti et Amicitiae ons hierin eenig licht geven. D. v. d. K.

ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

V.

STIJL EN HARMONIE.

Op meer bizonder aesthetisch gebied zijn voorzeker *de Stijl* en *de Harmonie* de beide dringendste vereischten tot het tot standbrengen van een waarlijk schoon bouwkundig geheel.

Wat is, om voor een oogenblik het eerste dezer twee vereischten te beschouwen, in dezen zin de bedoeling van 't woord *„Stijl"?*

't Zijn niet die kenmerkende vormen, waarnaar men gewoon is de architectuur te verdeelen in tijdvakken en groepen; 't is niet het zuiver karakter van Renaissance of Gothiek, van Grieksch of Romeinsch, neen! 't woord heeft hier eene geheel andere beteekenis.

Doch laat ons beproeven dit begrip van stijl zoo duidelijk mogelijk te omschrijven.

Ieder kunstwerk, zoo zagen we, is de uitdrukking eener grondgedachte.

't Is echter zeker dat van twee werken, die eenzelfde idee *trachten* weer te geven, het eene dit in veel juister mate, veel *treffender* zal weten ten uitvoer te brengen dan het andere. Een goed ontwerper zal steeds het gronddenkbeeld voor oogen houden, daaraan opofferingen weten te doen en de onderdeelen als 't ware dwingen mede te werken tot het verkrijgen eener duidelijk sprekende, indrukwekkende vertolking daarvan.

Sommige kunstenaars weten hunne werken te maken tot eene forsche, krachtige, vóór alles duidelijke openbaring van 't een of ander ideaal en hun hoofddoel blijft steeds, dat, bij alle volmaaktheid en schoonheid der vormen, niets aan dit ideaal in den weg staat; dat 't zich door alles baan breekt en vóór alles door ieder wordt gevoeld, — anderen daarentegen verzuimen 't hoofdidee of verminderen en verzwakken daarvan den indruk, doen daaraan afbreuk door eene *misplaatste* zorg voor de onderdeelen.

Beide kunnen zij *schoone* vormen hebben gebruikt, maar de werken der eerste bezitten *„stijl."*

Want de stijl ligt niet in dezen of genen vorm of in de technische schoonheid daarvan, maar alleen in de *ware uitdrukking van een beginsel.*

Waaruit van zelf voortvloeit, dat ook hij op *beredeneering* is gegrond.

Nemen we onze toevlucht tot een paar voorbeelden.

De waarlijk schoone teekeningen van Doré — wie, die ze niet kent? — zie, deze bezitten eene groote mate van stijl; zij zijn de juiste, beredeneerde uitdrukking eener gedachte.

't Is niet door de juiste proporties zijner figuren, niet door eenige bizonder *natuurlijke* physionomiën, maar omdat we bij hem steeds den gewenschten indruk ontvangen van 't hoofidee; omdat dit ons boven alles duidelijk is en we bij den eersten opslag gevoelen, welke handeling, welke gewaarwording of wat karakter ieder figuur vertegenwoordigt.

Doen we eens een greep uit zijn algemeen bekenden Bijbel.

Simsons gevecht met den leeuw. Hoe juist is in 't hoofdfiguur de worstelende, doch overwinnende kracht en in den leeuw de smart, de pijn, de gebroken en vermeesterde sterkte en woede vertegenwoordigd.

Het laatste oordeel. Wat eene treffende uitdrukking van 't schrikwekkende van dien dag.

Wat een kracht en majesteit in ieder der Engelenfiguren en wat eene verwarring en wanhoop in elk dergenen, die voor eeuwig zijn verworpen.

Dit is nog iets anders dan *natuurlijk.* De figuren zijn aan de natuur ontleend, daarop bestudeerd, zeer

zeker! maar niet bloot realistisch; zij treffen ons — zij bezitten „*stijl.*"

De stijl ligt hier in de compositie zelve, in de hoofdlijnen, in de *juiste actie* en *beweging* der figuren, in de beredeneerde voorstelling der *handeling.*

Een ander voorbeeld, waarover ook ieder kan oordeelen.

De veelgelezen werken van Dickens kenmerken zich in 't bizonder door „*Stijl.*"

Niet om de woordenkeus of samenstelling der zinnen, neen! maar omdat bij de beschrijving van ieder zijner personen hij zoo treffend heeft doen gevoelen van welke type zij de vertegenwoordigers zijn; omdat hij de plaatsen en toestanden van hunne opmerkelijkste zijde zoo kernachtig weet te doen kennen en zien. Wie, die met een Micawber, met Agnes en Tante Trotwood heeft kennis gemaakt, ziet daarin niet duidelijk de vertegenwoordiging van hemzelven bekende karakters?

Nogmaals zij 't gezegd: 't is niet door het zuiver realistische zijner teekening, want hij is geenszins wat men noemt *realist,* maar hij weet opofferingen te doen aan het hoofdidee, hij weet het *kantige, kenmerkende* zijner personen te vatten, puntig weer te geven, er op aan te dringen; zelfs eenigermate te overdrijven, maar daardoor juist grijpt ons elk zijner figuren aan en maakt een gevoeligen, blijvenden indruk. Zoo gevoelen we ons vroolijk en onbezorgd met Micawber, zorgvol en ernstig met Agnes en kunnen met Tante Trotwood moeilijk onze woede verkroppen tegen den schurkachtigen Heep.

Stijl is dus de op beredeneering gegronde *juistheid in 't weêrgeven van een ideaal.*

Hij is het leven, de kracht, de ziel van ieder kunstwerk, ja zonder dezen kan geen waar kunstwerk bestaan.

„Zoodat men moeilijk, om maar iets te noemen, aan die vele zuiver realistische tableautjes, stipt naar de natuur gecopieerd, zonder meer, den titel van kunstwerk kan toekennen?"

Zeker, deze gevolgtrekking ligt voor de hand.

Doch wat heeft dit alles met de bouwkunst uitstaande?

Veel, zeer veel. Juist hier komt de stijl tot zijn volle recht.

Om stijl te bezitten moet een gebouw volkomen beantwoorden aan zijne bestemming, moet het de vormen en het karakter dragen, die *doen zien* aan *welke behoefte* het zijn ontstaan heeft te danken en waartoe het wordt gebruikt. Een paleis moet in alles herinneren aan en berekend zijn voor den vorst; een burgerwoning in karakter en inrichting beantwoorden aan de eischen van den bewoner.

Het eerste moet dus ook in al zijne onderdeelen en versiering het type van rijkdom, van iets vorstelijks vertoonen; de tweede daarentegen door spaarzaamheid en eenvoud overeenstemmen met het karakter en den stand van den burger.

Zoo ook, wil een onderdeel op zichzelf beschouwd, op stijl kunnen bogen, dan moet het op kenmerkende, voor ieder tastbare wijze weergeven, *welke plaats* het inneemt in de samenstelling van een gebouw. Dan moet de vorm in alle opzichten berekend zijn voor het doel, dan moet deze de *getrouwe vervulling* zijn eener *noodzakelijkheid,* eene door beredeneering geleide verrichting van den dienst, die er van wordt gevorderd.

Een kolom, die berekend voor haren dienst, daarenboven duidelijk weergeeft 't idee van *kracht* en *onderschraging,* — een corbeau of console, die nevens 't verrichten der aangewezen taak, ieder den indruk geven van *dragen* en *steunen,* zij allen hebben „*stijl.*"

En nog meer bizonder in het decoratief gedeelte, in monumentale schilder- en beeldhouwkunst springt de noodzakelijkheid van *stijl* in 't oog.

Het schijnt mij toe, van zoo overwegend belang te zijn, om later daarover nog eens afzonderlijk te spreken.

Het tweede der genoemde vereischten is *de harmonie.*

Zeker ook deze is een der hoofdelementen van de schoonheid van een gebouw.

Behalve dat tot haar ontstaan in de eerste plaats wordt gevorderd, dat het besproken hoofdkarakter overal moet worden volgehouden, op geen punt en in geen enkel deel mag worden verloochend of weersproken, is nog eene andere harmonie noodzakelijk: 't is die der *afmetingen.*

Zoowel tusschen de hoofdmaten van een werk onderling, als tusschen onderdeelen en geheel moet eene juiste verhouding bestaan, die den naam draagt van „*proportie.*"

Ondanks de groote verscheidenheid in vormen moet eene eenheid heerschen, die door geen hunner wordt verbroken, maar tot welker ontstaan zij alleen medewerken.

Hiertoe is noodzakelijk dat de lengte, breedte en hoogte van 't gebouw in betrekking tot elkander zoodanige maten aannemen als noodig zijn tot het vormen van een geheel, dat aan 't oog en 't begrip van stabiliteit voldoet.

Aanmerkelijke hoogte bij geringe breedte stoort de proportie en komt in strijd met wat de stabiliteit eischt, want ook daarmede houdt de proportie rekening.

Ook de onderdeelen onderling, zoowel als in hunne betrekking tot het geheel moeten door dienzelfden band verbonden zijn: *de proportie;* zij moeten allen eenzelfde evenredigheid in afmetingen tot grondslag hebben.

Het schijnt noodzakelijk, dat tot het verkrijgen eener juiste proportie bepaalde gegevens moeten bestaan, 'tzij berekeningen of geometrische figuren, waarop de harmonie in deze is gegrond.

En inderdaad, wanneer we de bouwwerken onderzoeken, die in dit opzicht hebben uitgemunt, dan worden we versterkt in de meening, dat hun gelukkig geslaagde silhouetten en het zuiver harmonische in de onderlinge verhouding der vormen 't gevolg zijn van de toepassing van een bepaald systeem, zich grondend op getalverhouding of op eene meetkunstig verkregen hoofdrekening.

Het is hier de plaats niet daarover uittewijden, maar 't kan zijn nut hebben eens even twee hoofdgegevens te vergelijken, die bij de vorming der beide voornaamste systemen hebben voorgezeten: bij dat der Grieken en dat der middeneeuwen. Door opmerking en ondervinding geleid, waren de eersten er in geslaagd een geheel saamtestellen, dat aan de harmonie volkomen voldeed — *eene orde,* — en naar hunne meening kon dus niets natuurlijker zijn dan de gelukkige, gevonden

verhouding steeds, met de onvermijdelijke, kleine afwijkingen, op al hunne werken toe te passen.

Zij namen eene hoofdmaat — (de helft van de ondermiddellijn der kolom) — tot basis en pasten deze op al de deelen van hun bouwwerk toe, waardoor eene verhouding in getallen ontstond, die op grooter of kleiner schaal de grondslag werd van de harmonie hunner werken.

De middeneeuwen echter, uitgaande van 't denkbeeld, dat een gebouw, voor den mensch bestemd, ook met diens afmetingen moest in overeenstemming zijn, hielden bij 't ontwerpen, nevens de gewone onderlinge proportiën, rekening met het menschelijk figuur. Daarom zijn al hunne gebouwen niet de vergrooting of verkleining van een vastgesteld type, maar staan zij in nauwe betrekking tot de proportiën van den mensch.

Zonder in een enkel opzicht blind te willen schijnen voor 't geen er voortreffelijks is in 't systeem der eersten, spreken, dunkt me, de voordeelen van het tweede duidelijk genoeg.

Vergelijken we eens even, om in een enkel punt 't verschil optemerken, twee der voornaamste kerken van Parijs; de Madeleine en de Nôtre Dame.

Leg beider teekeningen neven elkander, wie zal bij den gevel der Madeleine op 't eerste gezicht de grootte van een wandelaar kunnen aangeven? Zal zich niet ieder daarin vergissen en dus eene verkeerde opvatting hebben van de afmeting van dit gebouw?

Ieder echter, die maar eenigszins heeft *leeren zien*, zal tamelijk juist in den ingang der Nôtre Dame de hoogte van de bezoekers kunnen teekenen.

En niet alleen op teekeningen, ook in de werkelijkheid bestaat ditzelfde verschil in indruk. Op eenigen afstand de Nôtre-Dame ziende, gevoelt men al 't majestueuze, al het kolossale harer afmetingen, terwijl men op een even ver verwijderd punt de Madeleine beschouwt als een gebouw van zeer gewone grootte, ja nog haar naderend zich daarin bedriegt.

't Is, dunkt me, reeds een aanmerkelijk voordeel, dat bij 't ontwerpen van een gebouw niet mag worden versmaad.

Naast de *proportie* en de *architectonische rhythmus* (de juiste accentueering, de aangename afwisseling der vormen met de goedgerangschikte tusschenruimtes en rustpunten) wordt gewoonlijk tot derde voorwaarde der harmonie gerekend: *de symetrie*. „Symetrie bestaat daarin, dat, tusschen de beide helften van een gebouw volgens de breedte, een volkomen gelijkheid bestaat, zoowel in de vormen zelven als in het aantal daarvan. De gevel van een gebouw moet dan ook zoodanig zijn, dat eene lijn, die dezen loodrecht in 't midden doorsnijdt, hem in twee zuiver gelijke helften verdeelt."

Ziedaar eene algemeen aangenomen definitie van de symetrie.

Is deze definitie juist, wat wij eens willen aannemen, dan kan zij (de symetrie) onmogelijk tot *wet* worden verheven, want dan is zij in vele gevallen eene belemmering voor den ontwerper. Dikwerf zou zij hem verplichten voor minstens de helft, het doel en de behoeften van zijn ontwerp ondergeschikt te maken aan éénen vorm, die daaraan niet past, maar als 't ware is opgedrongen.

't Is zeer zeker waar, dat, zoo *niets* zich daartegen verzet, de symetrie eene machtige medehulp is tot het verkrijgen van een harmonisch geheel, en in dat geval *te zoeken* eene *willekeurige* onregelmatigheid in 't leven te roepen, kan door niets worden verschoond; maar 't heeft al den schijn alsof vele onzer hedendaagsche gebouwen hun voorkomen te danken hebben aan de vastgewortelde meening, dat men *eerst* een volkomen symetrisch front moet ontwerpen en *daarna* zien op welke wijze men de eischen van 't program daarachter zal verbergen.

Wat *zonder* symetrie een schoon, ook harmonisch gebouw te ontwerpen, schijnt velen onmogelijk toe. Er is niets minder waar dan dát.

Ook daarvan zijn de middeneeuwen een bewijs.

Nimmer hebben zij de symetrie *zonder reden* verworpen, maar waar *plaatsruimte*, vooral *de behoeften*, enz. hun een anderen weg wezen, ook niet geschroomd te beproeven *zonder hare hulp* een waarlijk schoon monument te ontwerpen.

En dat zij daarin bizonder zijn geslaagd, wie zal het durven ontkennen?

„Maar, werpt men tegen, ook het menschelijk lichaam bezit deze symetrie, en moet niet een gebouw ook voor een deel juist daarin 't ideaal zijner schoonheid vinden?" Zeer zeker. Maar is niet hoogst zelden *bij den mensch* die gelijkheid op te merken?

Ge kunt haar bewonderen bij eene militaire revue, ja! maar zij is bij de minste acte, door 't geheele leven heen, voortdurend onderbroken. En wanneer deze symmetrie *wet* ware, zou dan een beeldhouwer of schilder wel ooit aan de harmonie kunnen voldoen?

Daarenboven, er zijn voorbeelden waaruit blijkt, dat ook de *antieken*, aan wie men dit begrip van symetrie heet te zijn ontleend, — alhoewel onder geheel anderen invloed levende, die ook op dit punt van kracht is geweest, — waar 't *noodig* was niet geaarzeld hebben haar op te offeren.

In ieder geval zouden deze zeer verrast staan, wanneer zij konden zien, tot wat al dwaze gevolgen *zij* komen, die, in de meening van te handelen in den geest der antieken, zooveel verschillende zaken: Kamers, gangen, trappen, portalen, privaten en schoorsteenen achter *eenzelfde* uiterlijk verbergen.

Vox.

(*Wordt Vervolgd.*)

HULP VOOR DE SCHATKIST.

De in ons laatste nummer medegedeelde maatregel, onlangs door de Italiaansche regeering genomen, te weten, de invoering van een uitvoerrecht van 20 procent op de voorwerpen van kunst, kan wellicht voor onze Regeering een vingerwijzing zijn.

De Italiaansche Regeering is zonder twijfel tot dit besluit gekomen; niet alleen om hare schatkist te stijven, maar ook en vooral om te verhinderen, dat Italie meer en meer beroofd worde van zijne kunstschatten, waardoor het een der belangrijkste middelen van beschaving voor zijn volk zou gaan missen, en waarmede ook een der aantrekkelijkheden voor de vreemde bezoekers zou verdwijnen, 't welk op de welvaart van het volk en op den toestand van de schatkist van grooten invloed zou gaan worden.

Ook Nederland verkeert in hetzelfde geval.

Jaar in en jaar uit worden voor duizenden en honderd-duizenden aan kunstvoorwerpen naar het buitenland vervoerd en van alle kanten en onophoudelijk verrijzen de klachten daarover, dat op het laatst alles, wat niet rijksbezitting is, voor ons zal verdwijnen. Geen beter middel daartegen dan een hoog recht op den uitvoer.

Daarenboven zou uit zulk een belasting een niet-verwerpelijk voordeel voor de schatkist voortvloeien, die, als men alles gelooven moet wat er van gezegd wordt, in erbarmelijken toestand verkeert. Of zou b. v. 20 percent van den prijs, voor de verzameling van Loon besteed (was het niet acht ton?) niet een aardig buitenkansje geweest zijn?

Gewis, uit de procenten, die de uitvoer van onze oude schilder- beeldhouw- drijf- graveerwerken, van ons aardewerk en wat al niet meer, zoude opleveren, konden alle uitgaven, door onze regeering voor de afdeeling kunst gemaakt, waartegen zich steeds nog enkele stemmen verheffen, ruimschoots gedekt worden. Op die wijze zou de kunst zich zelf onderhouden en wellicht op ruimer voet kunnen leven dan ze tot heden doet van de haar zoo karig toebedeelde en toch nog door velen benijde kruimels.

Dat de nieuwe kunstwerken (mits geen namaak) van deze maatregel moesten uitgesloten zijn, is natuurlijk buiten kwestie.

De regeering doe hiermede haar voordeel!

D. v. d. K.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Onder de kunstschatten, die bij den brand van het Museum Boijmans den 16 Februari 1864 teloorgingen, behoorde onder anderen een aanzienlijke verzameling oude houtsnêeprenten, kopergravures en etsen. Het spreekt van zelf, dat een dergelijke verzameling, die ver over de 3000 nummers telde en het werk der voornaamste graveurs van onderscheidene scholen en tijden bevatte, niet zoo spoedig weder opnieuw te remplaceeren is. De in den laatsten tijd door schenking verkregen aanwinsten, vormen echter met het weinige dat nog aanwezig was een kern voor een nieuwe collectie, die langzamerhand het gemis van het verlorene zal kunnen vergoeden, want dat in een Museum van Kunst een prentenkabinet onmisbaar is voor de kennis der zoozeer terecht geroemde graveerkunst en in 't algemeen tot leering van hen die de kunst beoefenen en van allen die er belang in stellen, zal wel geen betoog behoeven.

Onder de pogingen die in het werk gesteld worden om aan die behoefte te gemoet te komen, verdient vermelding het onlangs ontvangen geschenk van Mevr. de Wed. C. Schuurmans geb. Ripping, bestaande in ongeveer honderd gravures, zoowel van Fransche, Italiaansche, Engelsche en Duitsche als van Hollandsche en Vlaamsche meesters als: J. van Aken, J. Balzer, J. Ph. le Bas, F. Basan, Berardi, L. Binet, L. Bonnet, F. Boucher fils, L. Brasser, J. Collaert, A. P. Coulet, C. E. Cousinet, Demarteau, J. Ditmar, Duret, M. Elgersma, P. Floding, J. Fokke, J. Glauber, J. Golle, B. Green, G. Groenewegen, J. G. Haid, R. Houston, F. X. Jungwirth, G. Kitsen, J. J. Kleinschmid, F. Landerer, J. B. Lucien, Major, J. de Moucheron, J. Neeffs, Patas, Pelletier, B. Picart, P. Pontius, J. Punt, M. Ricci, J. Sadeler, J. Saenredam, M. de Sallieth, G. Stein, P. Tanjé, V. Vangelisty en R. Vinkeles.

Ook de verzameling teekeningen in genoemd Museum, die wel is waar bij den brand niet hetzelfde lot der prentverzameling onderging maar toch voor een gedeelte door het vuur en het water vernield en die sedert dien tijd niet veel vermeerderd werd, is door dezelfde dame met de volgende teekeningen verrijkt:

P. Barbiers Junior, 1777. Binnenhuis eener boerderij. (in kleuren.)

G. van Battem. Dorpsgezicht aan een rivier. (in kleuren.)

A. Bloemaert. Boetvaardige Magdalena, twee stuks, verschillend. (in sepia.)

Z. Blijhooft. Wintervermaak. (in kleuren.)

H. van Cleef, 1588. Landschap met Romeinsche bouwvallen. (met de pen en in kleuren.)

.... Cock. 1620. Landschap met bouwvallen. (met de pen en in kleuren.)

P. L. Delfos naar Averkamp. Kolfspelers op het ijs. (in kleuren).

.... Desfriches (?) Landschap gestoffeerd met menschen en vee. (in sepia).

E. van Drielst. Boschgezicht. (in kleuren).

A. Genoels. Een heer te paard in gesprek met eene dame. (in krijt).

Josua de Grave 1671. Gezicht „Het Hair bij Maestricht" (met de pen).

Idem 1670 „Het Huijs te Lummel bij Maestricht". (met de pen).

Idem. Landschap, gestoffeerd met geiten en schapen. (in kleuren).

A. de Haan, 1729. Gezicht op het dorp Slooten bij Amsterdam. (in O.-I. inkt).

Honthorst. Vrouwenportret. (in kleuren).

Js. Janson naar P. Potter. Twee koeien en een stier in een weide. (in kleuren.)

Achter op deze teekening staat aangeteekend dat de oorspronkelijke schilderij van Potter uit het kabinet van den Heer Braamcamp te Amsterdam voor de Keizerin van Rusland werd aangekocht, doch op reis daarheen verongelukte.

G. Melder. Arcadisch-landschap. In kleuren. (2 stuks verschillend.)

C. van Noorde, naar J. van Goijen. Gezicht op een dorp, langs eene rivier. (in kleuren.)

J. Rietschoof. Woelend water met zeilende schepen. (in O. I. inkt.)

idem Riviergezicht (in O. I. inkt.)

G. Sanders, 1756. Vruchten. (in kleuren) 2 stuks.

A. Schouman naar P. P. Rubens. Landelijk feest. (in kleuren.)

idem naar J. Jordaens. Mythologische voorstelling. (in kleuren.)

idem naar Averkamp. Stadsgezicht bij een bevroren rivier. (in kleuren.)

A. van Straaten. Bergachtig landschap gestoffeerd met personen en dieren. (in kleuren) 2 stuks verschillend.

W. Troost. Arcadisch landschap. (in sepia) 2 stuks verschillend.

Alsmede tien teekeningen van onderscheidene onbekende meesters uit verschillende tijdperken.

ADVERTENTIËN.

Tableaux. Anciens, etc.

Vente d'une belle collection de ***Tableaux Anciens***, délaissés par feu Monsieur le Docteur WYNANS, parmi lesquels:

MOLENAER, MICHAUX, FRANCK, VAN BLOEMEN, GYSELS, ISAAC OSTADE, VAN DE VENNE, P. WOUWERMANS, GRIMMER, JAN BREUGHEL, et autres ainsi qu'une quantité de **Meubles (Armoires:)** et d'objets antiques de **Porcelaines** de **CHINE et du JAPON,** d'un magnifique **Christ** en **Ambre,** de plusieurs **Horloges** sur socles, dont une du temps de Louis XIV etc.

La Vente aura lieu **Jeudi 23 Octobre 1879 à 11 heures** du matin, par le ministère du notaire BATTA en la maison mortuaire **Place Notre Dame No. 2703 à Maestricht** où se trouvent déposés, des Catalogues pour les tableaux, à la disposition des amateurs, qui en feront la demande.

Tous les objets seront à voir la veille du jour de la Vente de *2* à *5* heures dans l'après dinée.

Door MARTINUS NIJHOFF te *'s Gravenhage* is uitgegeven:

GESCHIEDENIS

der Antwerpsche Schilderschool

DOOR

MAX ROOSES.

Met 10 etsen door J. B. MICHIELS en 40 houtsneden. Roy. 8vo.

Prijs f 10.—; in linnen band f 11.—.

HH. Liefhebbers van Antiquiteiten.

GOTHIEKE BANKEN

uit de XVe Eeuw.

St. MARTINIKERK. — BOLSWARD.

8 Photographieën cabinet à *f* 4.50.

ANTIEKE PREEKSTOEL,

uit het midden der XVIIe eeuw. — 4 Photographieën cabinet à *f* 2.25

Uitgave van:

GEBRs. CORDES, *Photografen.* G. M. MaRCKELBACH, *Boek- en Kunsthandel.*

BOLSWARD.

Sold by Mr. W. C. DE GRAAFF, Haarlem.

MEMOIRS

OF

SIR EDWIN LANDSEER.

A sketch of the life of the artist, illustrated with reproductions of 24 of his most popular works by F. G. STEPHENS.

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs *f* ***0.50***

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL,** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 32. 25 Oktober 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—	***Verschijnt op Saturdag***	Prijs der Advertentiën:
Franko per post..................... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1– 6 regels......................... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.		Grootere letters naar plaatsruimte.

POST FESTUM.

Den morgen na het feest gonzen nagalmen der orkestklanken den ontwakende nog door het hoofd.... hoe zoet is het, die galmen aan de piano weer tot klinkend leven op te wekken en, zoo goed en kwaad het gaat, tot een geheel saam te voegen!

In die poging tot herbouwing van het verbrokkelde, in dat streven om het vervlogene te grijpen en in een innige omarming vast te houden, ligt een machtig genot; zou het, in geestelijken zin natuurlijk, niet te vergelijken zijn met het genot, dat een koe onder het herkauwen van blad en gras moet smaken?

Om alle beeldspraak te laten varen: in dit geval bedoel ik met klanken genietingen, niet van het oor, maar van het oog — van hart en verstand er bij! Die los ronddwarrelende indrukken wil ik vastgrijpen en, met behulp van papier, pen en inkt, tot een herinnering aan de jongste teekeningen-tentoonstelling verdikken.

Van feestklanken sprak ik. Stellig was de vijfde expositie der „Hollandsche Teekenmaatschappij" in niet geringer mate dan haar voorgangsters een artistiek feest: zooveel schoons, ja voortreffelijks in de verrukkelijke aquarelkunst, door binnen- en buitenlandsche artisten voortgebracht, ziet de liefhebber niet dikwijls bijeen. Welk een zoete troost, een zoo rijke jaarlijksche periode van kunstgenot, menschelijker wijs gesproken, voor altijd verzekerd te weten, in saecula saeculorum, bij manier van spreken! Hangt het bloeiend voortbestaan eener vereeniging als deze niet af van de mate van belangstelling, m. a. w. van artistiek en geldelijk welslagen, waarin zij zich verheugt? Welnu, bezwaarlijk is bij een volgende, zesde tentoonstelling een klimming hierin denkbaar. Het bewijs dier stelling zou ik willen zoeken in het feit, dat er 50 teekeningen verkocht zijn van de 107, die te koop waren, dus 7 meer dan verleden jaar, en dat het bezoek 200 personen meer heeft beloopen dan ten vorigen jare [1]). Reeds toen echter schenen ons de kijk- en kooplust zoo kolosaal toe, dat wij meenden: een volgenden keer is er geen grooter succes mogelijk. „E puor"... en toch gebeurde het! Wie weet, of zoodoende bij de zesde of zevende

[1]) In '78 werd de tentoonstelling door 4100, dit jaar door 4300 betalende personen bezocht, behalve de leden en de houders van doorloopende kaarten à *f* 1.—. Ditmaal werd voor ruim *f* 17000 verkocht, verleden jaar voor slechts (!!) *f* 13,500.

tentoonstelling niet alle teekeningen worden verkocht, en de toeloop van 's morgens 10 tot 's namiddags 4 uur zóo druk wordt, dat het publiek, gelijk 't in het „Vorspiel auf dem Theater" heet:

„Mit gewaltig wiederholten Wehen
Sich durch die enge Gnadenpforte zwängt,
Bei hellem Tage, schon vor Vieren,
Mit Stössen sich bis an die Kasse ficht,
Und wie in Hungersnoth um Brod an Bäckerthüren
Um ein Billet sich fast die Hälse bricht"

Doch scherts op zijde!

Voor velen onzer is de openingsdag der Teekenmaatschappij de grootste gebeurtenis van ons kunstleven in den zomer, waarop wij ons reeds lang te voren verheugen, reeds dan, wanneer wij de bevriende teekenaars nog met twee of drie teekeningen bezig vinden, wanhopende ooit op den inzendingsdag klaar te zullen komen.... dan rukken *zij* zich de haren uit het hoofd en wrijven *wij* ons in de handen.

Wat haar aanblik betreft onderscheidde deze tentoonstelling zich van haar ouder zusters door een eenigszins gewijzigde inrichting der zaal. Het lokaal was meer achter in de groote lange zaal der Teekenakademie verlegd, zoodat men nu niet van het voorhuis uit onmiddellijk de zaal binnentrad, maar links ter zijde, halverwege den smallen, langen gang die aan dien kant het geheele gebouw in de lengte begrenst. De intrede in de kleine zaal maakte een gezelligen indruk, verrassend door een artistieken aanblik, eenvoud en smaak. Trouwens in deze opzichten heeft het voorkomen onzer Teekenmaatschappij-tentoonstellingen altijd als voorbeeldig geroemd mogen worden.

Zóo als zij zich ditmaal vertoonde, naar het buitenland overgeplaatst, zekere teekeningen — een achtà tiental — uitgezonderd, die ik er tot dat doel uit verwijderd zou willen zien, zou de vijfde Teekenmaatschappij-tentoonstelling, door inhoud en inrichting beide, er overal een schitterend figuur hebben gemaakt. Jammer voor de eer onzer nationale kunst dat het plan van zulk een overplaatsing „en bloc" tot de luchtkasteelen behoort!

Als ik mij wel herinner, opperde het „Vaderland" dit plan in zijn eerste berichtje over de tentoonstelling. In de laatste jaren wordt er in den vreemde zoo menigmaal op onze schilderkunst gesmaad; wellicht zou onze waterverfkunst den vreemdeling een gunstiger dunk van onze artisten kunnen geven.... Dat beweren vele. Men vergunne mij de verklaring, dat ik dit geloof niet deel. Volgens mij zou bij hen dezelfde wijze van zien en beoordeelen ook tegenover onze aquarelkunst blijven bestaan, daar 't slechts het procédé, d. i. de wijze en de middelen van behandeling, is dat verschilt, terwijl de kunstuiting en de geest dien deze ademt dezelfde blijven. Waarom zouden *Jacob Maris*, *Israëls*, *Willem Maris* beter aquarellisten dan schilders genoemd moeten worden? Gaan onze kunstenaars, wanneer zij kwast en tempermes met penseel en spons, wanneer zij de tube „Claus en Fritz" met een „Schönfeld" verwisselen, bij geval een andere opvatting der natuur, een andere wijze van haar indrukken weer te geven, dus een andere opvatting hunner kunst huldigen?

Het absurde dezer bewering behoeft wel niet betoogd te worden.

Of zou de vreemdeling in onze genreteekeningen eerder dan in onze genreschilderijen vroolijke en aardige onderwerpen vinden, grooter belangrijkheid van sujet en gedachte — want daarin schijnt het gewicht eigenlijk te schuilen!! — in onze landschapaquarellen geringer behoefte aan „permissiebiljetten om vroolijk te zijn" 1) dan in onze landschapschilderijen?

Die eisch naar *vroolijkheid* in een kunstwerk heeft de eer, mijn hilariteit op te wekken...... met wrevel vermengd echter, zoodra hij uitgaat van een man van gezach als *Busken Huet*. Ik zou dien pretliefhebbers met Faust willen toeroepen:

„Du hörest ja, von Freud' ist nicht die Rede"!

Of liever een ander citaat. De welbekende spreuk: „ernst ist das Leben, heiter ist die Kunst" keerde *Wagner* in een zijner speechen te Bayreuth om: „neen", riep hij uit, „die bewering is valsch; 't moet heeten: „heiter ist das Leben, *ernst sei die Kunst!*"

Van hooger standpunt opgevat is ware kunst, d. i. de uiting van een waarachtig artist, altijd „heiter", d. i. genotschenkend en door dat geestelijk genot verblijdend, verheffend.... door de artistieke macht die uit haar spreekt zonder meer, afgescheiden van alle „sujet", gedachte of strekking. Tot dit kunstgenot is trouwens eenige kennis der techniek onmisbaar; men moet er, onverschillig met welken uitslag op de een of andere wijze aan „gedaan" hebben, er korter of langer hebben „in gezeten."

Waarom niet tot het uiterste voortgeschreden en de stelling geopperd, dat de „Assommoir" die grootendeels lage driften en onreine hartstochten met ongeëvenaard meesterschap schildert, als kunstwerk niets minder hoog staat dan „Hermann und Dorothea", dat uitsluitend reine toestanden en edele gevoelens in wonderschoonen versvorm behandelt? Immers de kunstuiting staat in beide werken door de hoogst denkbare voortreffelijkheid even hoog. Of een kunstwerk zijn gegevens uit den stinkende misthoop of uit de bloeiende roos put, om het even: het een staat even hoog als het anderen, zoodra het typige en echte van beide in dezelfde mate voortreffelijk is. Een voorbeeld als stelling: de beruchte „fessée" van Gervaise en Virginië is als kunstuiting even knap als de beroemde koninginnenstrijd uit „Maria Stuart".

En aangenomen, dat twee in onderwerp en behandeling zoozeer uiteenloopende letterkundige tafereelen als de hier genoemde in kunstwaarde werkelijk verschillen, dan is dit toe te schrijven aan a l l e s.... *behalve* aan het verschil van „sujet", aan het zoogenaamd lage van het eerste, en het zoogenaamd verhevene van het tweede onderwerp.

Nog een stelling, die mijn bedoeling in deze moge verduidelijken: de geniale, woeste Bacchantengroep van *Carpeaux* vóor het nieuw operagebouw te Parijs is als kunstwerk even voortreffelijk als de engelreine, hemelsch vredige Venus van Milo (of Aphrodite van Melos?).

Dit genot van kunst, eenig en alleen ter wille van de artistieke schoonheid en macht harer uiting, kan

1) Een geestigheid van B u s k e n H u ë t („Dagblad van Neêrlands Indië" van Sept. '77), overgenomen in „Parijs en Omstreken," XIII, blz. 254 en vggl.

alleen het deel zijn van hen, die alle in hun jeugd ingezogen, verderfelijke theoriën omtrent het „boven het aardsche slijk verheven," het „in een betere wereld verplaatst worden," enz. enz. door de kunst, vóor goed hebben leeren afschudden. Wie in een boek of tooneelstuk aan zijn eisch van een mooi of boeiend geschiedenisje, edele, verheffende gevoelens en gedachten, sympathieke, edele personen, in een schilderij aan zijn eisch van een prettig onderwerp, „waar men elken dag met plezier op kan kijken," blijft vasthouden, zal, evenals de onbevoegde Graalzoeker, nooit den weg kunnen vinden tot het onmetelijk huis der echte kunst, met zijn onnoemelijk vele en onbegrensd ruime woningen, waarin plaats is voor alle ware kunstuitingen.

Doch, zooals volgens *Engelberts Gerrits* de Heer anno '12 tot het hellemonster sprak.... tot hiertoe en niet verder!

Afgedwaald, keer ik als verdoold schaap gedwee terug tot het punt in kwestie.

Ik herhaal: in het oog van den vroolijk-gestemden en plezier-eischenden vreemdeling zullen geteekende Scheveningers van Israëls steeds een even droefgeestigen, landerigen, wereldmoeden en pessimistischen indruk maken als zijn geschilderde [1]), en gewasschen Drentsche heiden van mevr. *Mesdag* of landschappen van *Jozef Neuhuys* een even naargeestige impressie als hun geschilderde dito's teweegbrengen. Verder is bij enkele onzer eerste waterverfteekenaars het uitdrukkingsvermogen der waterverf zoozeer tot dat der olieverf opgevoerd, en de behandeling zoo vast, soliede en droog, kortom: zoo anti-aquarelachtig, dat het eenig verschil tusschen hun — meestal levensgroote — geteekende en geschilderde figuren slechts in het verschil van procédé, van hulpmiddelen gelegen is (*Albert Neuhuys* en *Artz* b. v.), zoodat ook hier de vreemdeling hun teekeningen juist zóo zal beoordeelen als hun schilderijen. Slechts een enkelen onzer waterverfteekenaars stel ik zóo hoog, dat ik hem haast eerder als aquarellist dan als schilder zou noemen (*Weissenbruch* en *du Chattel* b. v.).

Ik recapituleer: een bepaald gunstig gevolg, wellicht een omkeer in de meening omtrent onze kunst, zou ik uit een tentoonstellling onzer Teekenmaatschappij in den vreemde, zelfs eener, op de straks gemaakte beperking na, even voortreffelijke als deze vijfde, niet verwachten.

Laat mij, voordat ik over de 5de tentoonstelling spreek, nog even bij de „Hollandsche Teekenmaatschappij" blijven staan.

Ongetwijfeld herinneren zich vele lezers, met welke afkeurende kreten indertijd haar optreden van verschillende kanten werd begroet. Zelfs aan het rondventen van kwaadwillige onwaarheden was geen gebrek. Tal van schilders waren door de drie stichters niet uitgenoodigd geworden, als „leden-oprichters" haar kern te helpen uitmaken; het stond hun, wilden zij gewoon lid worden, slechts vrij, het bepaald aantal teekeningen den bestuurders ter beoordeeling toe te zenden, en zich bij hun uitspraak neer te leggen. Ik beoordeel dezen toestand hier niet, maar roep hem den lezer slechts in het geheugen terug. Uit den koker dier „gepasseerde", natuurlijk in hun kunstenaarseer gekrenkte schilders, en der met hen bevriende verslaggevers kwam toen de bedoelde storm opzetten. Er werd vreeselijk geschreeuwd over een systeem van uitsluiting, vriendjesregeering en wat dies meer zij. De tirade van Jonker Schuckenscheuer over de „vriendjes en neefjes met protectie" werd er bij te pas gebracht, enz. enz.

Genoeg hierover: indertijd heb ik deze kwestie uitvoerig besproken, en door een sprekend voorbeeld toegelicht („Banier" van '77, n°. 11).

Eén punt werd bij het opmaken dezer acte van beschuldiging echter over het hoofd gezien, nl. het feit dat de heeren *van Borselen*, *Sadée*, *Nakken*, ja zelfs de heeren *P. Stortenbeker* en *E. Verveer* op uitnoodiging van het bestuur als leden-oprichters waren toegetreden, terwijl toch niet éen dezer schilders tot de geestverwanten, in artistieken zin dus: tot de vriendjes der bestuursleden behoorde.

Dit feit heeft trouwens, met name met het oog op de beide laatstgenoemden, menigeen verbaasd; voor den ondergeteekende bv. is het steeds een raadsel geweest en gebleven. Hij wil niet trachten het op te lossen, maar slechts getuigen, het te zien zonder het te doorgronden. Ik heb nu tevens tusschen de regels aangeduid, welk werk in mijn oog een niet genoeg te bejammeren vlek werpt op het overigens haast onbesmet gewaad der 5de tentoonstelling, en helaas! ook op alle volgende expozities zal *blijven* werpen, daar die heeren zich zelve nu eenmaal niet kunnen veranderen, en dus door den aard hunner gaven nooit werk zullen voortbrengen, waaruit een gezonde, artistieke kunstuiting, waaruit de geest eener knappe, oorspronkelijke persoonlijkheid ons verfrischend en versterkend tegenwaait. Ik veroordeel hen hierom niet, maar bejammer slechts hun onvermijdelijke tegenwoordigheid in de „heilige Hallen" der Teekenmaatschappij. Er zijn trouwens meer teekeningen, die ik er in het belang van den harmonischen kunstindruk uit verwijderd zou wenschen: tot mijn bittere spijt zelfs werk van drie meesters, die zich ditmaal in erg ongunstig licht vertoonen, die ik overigens hoogschat en warm liefheb. Het zijn *Roelofs*, *Gabriël* en *Ch. Rochussen*. Verder nog enkele hardbont gekleurde, meer op oleographiën dan op deugdelijke waterverfteekeningen gelijkende werken van echte en namaak Italianen (de Hollander *Martens*).

Een „Hollandsche Italiaan".... laat mij dit liever schrappen. De plek, waar toevallig de wieg heeft gestaan, kan de kunstnationaliteit niet bepalen, waartoe de bewoner van dat wiegje eenmaal door de macht van omstandigheden en gaven, omgeving en geestesrichting zal behooren.

Zoo is in *Martens* en *Alma Tadema* als kunstenaars geen droppeltje Hollandsch bloed meer te vinden, in weerwil hunner Amsterdamsche en Friesche afkomst. En al waren *Willem Maris* en *Albert Neuhuys* ook te Rome of Parijs geboren, zij zouden er, zooals zij nu zijn, geen oogenblik minder echt Hollandsche artisten om wezen.

Nog éen omstandigheid bejammer ik, dat nl. het bestuur der Teekenmaatschappij bij haar oprichting, terwijl zij de daar straks genoemde heeren, geheel uit eigen beweging natuurlijk, ter toetreding uitnoodigde, anderen voorbijging, die in talent toch ontegenzeggelijk hooger staan dan de heeren *Stortenbeker* en *Verveer c. s.*, en nu, zich wellicht niet ten on-

1) Zie *Victor Cherbuliez* in de „Revue des deux mondes" van Aug. '78.

rechte in hun kunstenaarswaarde gekrenkt gevoelend, zich niet aan de beoordeeling van het bestuur willen onderwerpen, daardoor geen teekeningen inzenden, en dus voor altijd van de schare der tentoonstellers zullen blijven uitgesloten. Het is machtiger dan ik zelf, wanneer deze gedachte telkens in mij opkomt, als ik in elke nieuwe tentoonstelling der Teekenmaatschappij het werk — een gruwel in mijn oog — der hh. *Stortenbeker* en *E. Verveer*, ook, hoewel in veel geringer mate, der hh. *v. Borselen* en *Nakken* vind, en telkens teekeningen van *Apol* en *Klinkenberg* mis. Het feit der permanente tegenwoordigheid van gene en der even voortdurende afwezigheid van deze is volgens mij de wonde plek der „Hollandsche Teekenmaatschappij." Wordt een wensch van mij vervuld, dan zullen een volgend jaar de hh. *Th. Mesker*, *J. Vrolijk*, *Th. de Böck* en *G. Poggenbeek* (een jeugdig Amsterdamsch landschapschilder en - teekenaar van talent) als leden toetreden; voorzoover ik weet bestaat althans voor niet éen dezer heeren de bovengenoemde reden, om zich voor goed van mededinging te onthouden.

Met een onbeschroomdheid die, vertrouw ik, steeds mijn deel zal blijven, heb ik namen genoemd, een handelwijze die, hoe natuurlijk ook en op hoe eerlijke wijze zij ook moge plaats grijpen, met het doel datgene te verkondigen wat men voor de waarheid houdt, in ons lieve vaderland doorgaans voor iets erg onbehoorlijks wordt aangezien, voor, zooals „genie" volgens de definitie van graaf van Weert,

„ . . . . . 'n onding,
„Of erger nog, iets . . . . iets . . . . iets onfatsoenlijks."

. . . . tenzij het kind bij den naam genoemd wordt eenig en alleen ter wille van een loftuiging, een „bonne marque", een prijsje. *Dan* . . . . met plezier, à la bonne heure, hoe meer hoe liever!!

Ook in het dragen van het masker der anoniemiteit leggen bijna al onze verslaggevers een hardnekkigheid aan den dag, een betere zaak waardig. Niet één krantenverslag onzer tentoonstellingen komt den lezers ooit onderteekend onder de oogen.... nu ja, soms wel eens van laffe pseudoniemen voorzien. Zelfs verslaggevers, die zóo veel jaren aan éen zelfde blad in éen zelfde hoedanigheid verbonden zijn, dat hun naam „le secret de la comédie" is voor een ieder, die geen volslagen vreemdeling is in Jeruzalem, heffen het vizier geen seconde op, en wie hun iederen lezer op de lippen zwevenden naam mocht uit spreken, d. w. z. drukken [illegible] blijken geven van volstrekte onkunde omtrent fatsoenlijke manieren in de letterkundige wereld. De anonieme muziek-recensent van den „Nieuwen Rotterdammer" b. v., in onze Wagner-kringen als grondig Wagner-kenner zoo terecht beroemd en hooggeschat (!!), wiens naam niets meer dan een tooneelgeheim is, durfde indertijd, persoonlijk, ik meen om een onmogelijke recensie eener nieuwe opera, aangevallen, met een ongeteekend artikel antwoorden. Ter karakteriseering van al deze handelingen kan ik slechts één woord vinden: misselijk.

Het is bij mij een stille wensch, al houd ik de vervulling ook voor een utopie, dat het voorbeeld der Teekenmaatschappij, wat het zelfstandig karakter van haar bestuur en inrichting betreft — een jury, die de ingezonden werken keurt en, althans in de meeste gevallen het kaf wel degelijk van het koren scheidt, enz. enz. — navolging moge vinden bij onze jaarlijksche schilderijen-tentoonstellingen te Amsterdam, of 's Hage of Rotterdam, die zich, zooals zij nu zijn — en stellig wel blijven zullen!! — door de afkeurenswaardigste, bedroevendste karakterloosheid onderscheiden. Nooit is er aan een dier „Salons" een „kant" te ontdekken, zooals een schilder zou zeggen.

Zelfs van de Teekenmaatschappij zou ik nog scherper kritiek in de keuze der aan te nemen leden willen eischen, 1) zoodat het gehalte harer tentoonstellingen, als kunstuiting beschouwd, bij alle verschil in geestes-richting, onderwerp en wat dies meer zij der tentoongestelde werken, nog uitgelezener en, door gelijkmatiger voortreffelijkheid, nog harmonieuzer mocht worden. *Dan* waren wij hard op weg, het volmaakte te naderen.... Juist om die reden zullen wij wel nooit zoover komen!! Geen nood, gij schilders, die zooals de onsterfelijke „Punter," Hildebrand's tweede type van echten humor 2), „met een weinig meer talent misschien, met een weinig minder zeer zeker gelukkig zoudt wezen": zelfs uw achterneven en — kleinkinderen zullen 't wel nooit beleven, dat een schilderijententoonstellings-commissie ten onzent — en, laat ons vaderlandslievend gevoel zich hiermede troosten, niet alleen ten onzent! — slechts uit artistieke drijfveeren en met kennis van zaken zal handelen en, ware kunst als eenig doelwit vóor oogen houdend, het middelmatige, of zelfs het slechte zal „buitenwerpen in de buitenste duisternis, waar geween zal zijn en knarsetanden"! Voor dit gevaar zult gij behoed blijven door den gelukzaligen cotegeriegeest en het hoog aanzien waarin het „vriendjes en neefjes met protektie"-systeem en de heilige vrees voor aanstoot geven in ons dierbaar vaderland zich mogen verheugen.

Het spreekt wel van zelf, dat ook het zoo buitengewoon belangrijk onderdeel van het plaatsen der werken door het Teekenmaatschappij-bestuur met veel meer zorg en artistieken zin behandeld wordt dan bij onze jaarlijksche „Salons". Zelfs teekeningen, die in opvatting der natuur geheel uiteenloopen, doch als kunstuiting even voortreffelijk zijn, weten die heeren zóo te plaatsen dat zij, bij alle verschil, wederkeerig aan elkanders eigenschappen een sterker „relief" verleenen; zoo b. v. ditmaal het „pleiten" van *Tadema* en de „schapenstal" van *Mauve* als naaste buren. Sommige deelen of hoekjes der zaal verrukken door de harmonie van kunstuitingen, weer andere door den fijnen smaak, waarmede verschillende geestverwante werken bijeengebracht zijn tot het verkrijgen eener treffend schoone overeenstemming. Scherper tegenstelling met de wijze van handelen onzer „Salon"-commissies is ook in dit opzicht moeilijk denkbaar; daar is de zorgeloosheid der plaatsing menigmaal, zoo niet meestal, van dien aard dat men, naar den uitslag oordeelend, zich wel eens afvraagt: hoe hebben zij 't in godsnaam zóo kunnen aanleggen, dat het resultaat

1) Ik heb toch reeds in afkeurenden zin namen genoemd, en dus toch reeds aanstoot gegeven.... laat mij dus ook hier openhartig zijn, en verklaren, dat ik met name het nieuwe lid, den heer *Eerelman*, bedoel.

2) Het diakoniehuismannetje is natuurlijk het eerste, Barend, de tuinman, zoo men wil het derde.

zoo smakeloos en ellendig is?! 1) Dat de bestuurstrias der Teekenmaatschappij ook hierin met moeilijkheden te kampen heeft, op kleiner schaal evenals de schilderijententoonstellings-commissies, ligt voor de hand. Weinig teekeningen kunnen dan ook evenmin in een beperkte ruimte alle even gunstig geplaatst worden, als veel schilderijen in een groote zaal; artistiek streven, fijne smaak, een goed oog zijn hier niet opgewassen tegen moeilijkheden, die het onvermijdelijk gevolg zijn van het formaat der teekeningen, de beschikbare ruimte, den bouw der zaal, de lichtvalling, enz. enz., en tegen... de lichtgeraaktheid van kunstenaars, dikwijls van de middelmatigste onder de tentoonstellenden! In den loop dezer expositie zijn verscheiden teekeningen om deze redenen nog verhangen geworden. In menig geval mag het bestuur de jeremiade van den Noordschen Mephisto slaken :

„Immer ist Undank Loge's Lohn!"

Tot de hinderlijkste bezwaren behoort steeds het weerkaatsen van het licht op de glasruiten, die de teekeningen bedekken; enkele werken hebben van dit glimmen zelfs zooveel te lijden, dat zij nooit naar waarde genoten kunnen worden. Zoo moest ditmaal de toondiepe en toonrijke, machtige teekening van *Albert Neuhuys*, „de Pleisterplaats," door den Prins van Oranje aangekocht, voor de helft tot het onbekende voor mij blijven behooren; de helft, die wèl onder het bereik mijner oogen viel, deed mij tot een prachtig geheel concludeeren.

Een afdoende maatregel hiertegen zal echter steeds zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk te ontdekken zijn, daar de teekeningen wel door glas beschut dienen te zijn, ten einde bederf door stof en vliegen als anderzsins te voorkomen. Het eenige wat de toeschouwer tegen dit ongerief kan doen is, dat hij de tentoonstelling op verschillende uren van den dag bezoekt.

Na al hetgeen ik over de jongste Teekenmaatschappij-tentoonstelling in het midden bracht, is het wel overbodig, de heeren *Mesdag*, *W. Maris* en *Mauve* nog afzonderlijk te noemen, ten einde hun openlijk dank te zeggen voor het onvergelijkelijk kunstgenot, ons een maand lang, voor een belangrijk deel ook door hun bij uitnemendheid artistieke bemoeiingen en zorgen, geschonken.

Slechts vluchtig, in hoofdtrekken wil ik groepsgewijze de meesters en de werken trachten te karakterizeeren, die in mijn oog het belangrijkste deel der tentoonstelling uitmaakten.

Daarna hoop ik een nieuw opstel te wijden aan een beschouwing der verschillende kritieken in onze dagbladen over de vijfde Teekenmaatschappij-expositie, en, hieraan aanknoopend, eenige oordeelen van ouder en allerjongste dagteekening van buitenlanders over onze tegenwoordige schilderkunst te bespreken. *Victor Cherbuliez*, *Busken Huet* (Parijs), *Bruno Meyer* (Berlijn) en anderen zullen mij hiertoe de stof leveren.

Den Haag, Sept.-Oct. I. K.

(*Wordt vervolgd*)

1) B. v. — als één sprekend staaltje uit honderden — de levensgroote oude Scheveninger, met de handen op zijn stok leunend, van *Israëls* in de jongste tentoonstelling te Rotterdam. Deze schilderij is later verhangen, maar zoo mogelijk nog iets slechter dan te voren te land gekomen, en steeds in de lucht blijven bengelen. Ook met *Jacob Maris* is zoo iets menigmaal het geval geweest. Een groot strandstuk met stormlucht van *Mesdag* heb ik in een „Arti"-tentoonstelling eens vlak boven een open deur zien hangen, zoodat het zoo goed als onzichtbaar was. Een fraai boschgezicht van *de Böck* hing in de Parijsche wereldtentoonstelling in de lucht, vlak boven de hardgekleurde kijvende vischwijven van *E. Verveer*, enz. enz. Menigmaal heb ik gezien, hoe schilders als *Vogel*, *Stortenbeker*, *Verveer c. s.* eereplaatsen in onze tentoonstellingen bekleedden, terwijl men *de Böck*, *Henkes* e. a. wel een uur lang moest zoeken, om ze eindelijk in donkere hoeken te vinden. Commentaar overbodig.

TENTOONSTELLING TE BRUSSEL IN 1880.

In het volgende jaar viert België het feest van zijn vijftigjarig bestaan als zelfstandig Koningrijk.

Bij die gelegenheid zal eene tentoonstelling gehouden worden van de uitmuntendste kunstvoortbrengselen in de jaren 1830—1880, in dat land vervaardigd door Belgen van geboorten, of in Belgie woonachtig.

Zij zal gehouden worden in de nieuwe galerijen van het Koninklijk Museum van schilder- en beeldhouwwerken.

Op 1° Augustus geopend, zal zij op 31 October gesloten worden. Vóór de sluiting der tentoonstelling zal geen enkel voorwerp opgevraagd en afgegeven kunnen worden.

Het gouvernement neemt de kosten van assurantie, van bewaring, van inpakking en van transport op zich van die voorwerpen, die worden toegezonden. (Per spoor Petite vitesse tarif No. 2.)

15 Juni is de laatste dag voor de inzending.

Twee catalogussen zullen worden uitgegeven, één in 't Vlaamsch, één in 't Fransch. In een bijvoegsel zal men melding maken van de na 1829 uitgevoerde kunstwerken, welke als publieke monumenten of door de plaats, die zij daarin bekleeden, niet verplaatst konden worden.

De kunstenaars, die de laatstgenoemde kunstwerken vervaardigden worden uitgenoodigd, deze op te geven voor 15 Juni, wanneer zij er melding van willen gemaakt zien in genoemd bijvoegsel.

Aan het bestuur wordt een commissie toegevoegd uit de voornaamste liefhebbers des Rijks saamgesteld, om in elke provincie de stukken op te sporen, die tot het welgelukken der tentoonstelling kunnen bijdragen.

Behalve de door deze commissie aanbevolen kunstwerken, behoeven ook zij, die op de wereldtentoonstellingen te Weenen, Londen en Parijs zijn geplaatst geweest, niet aan een toelatingsonderzoek onderworpen te worden.

De tentoonstelling zal de navolgende vakken van kunst omvatten.

1o. Schilderkunst, aquarellen, pastels, miniaturen en schilderkunst op email, aardewerk en porcelein.
2o. Beeldhouwkunst, drijfkunst en medaille-graveerkunst.
3o. Gravure en steendrukkunst.
4o. Bouwkunst.

Schilderijen, teekeningen, gravuren noch lithografiën worden zonder lijsten toegelaten.

Ook glasschilderijen en de kartons daarvoor worden aangenomen, mits ze niet uitsluitend ornementen voorstellen.

Het intredegeld zal 2 franken bedragen, behalve op Zaterdag, waarop men 50 centimen zal betalen. Des Zondags betaalt men na den 1sten September van 10 tot 2 uur 50 centimen en na den 15den September van 2 tot 6 uur slechts 10 centimen. Tijdens de feestdagen wordt de tentoonstelling kosteloos opengesteld. Voor 10 franken bekomt men een doorloopende entreekaart. Voor de leerlingen der openbare Staatsscholen, die kosteloos onder geleide der onderwijzers de tentoonstelling mogen bezoeken, zal daartoe op vast te stellen uren de gelegenheid gegeven worden.

KORRESPONDENTIE.

De redaktie ontving den volgenden brief:

Amsterdam, 14 Oct. 1879.

WEd. Zeer Gel. Heer,

Zeker stelt elke vrouw, de nederlandsche boven alle, er grooten prijs op, eene heldere wasch te zien. Ook is zij zeer dankbaar voor elke aanwijzing, die de gewenschte helderheid ten doel heeft. Haar echter, gedurende den tijd dien zij besteed, om haar kunstgevoel te ontwikkelen, met dit zeer gewenschte middel te vervolgen en aan 't einde elker wekelijksche lezing „Wasch-Cristal" te doen uitroepen, dat is de gedienstigheid te ver gedreven.

Indien advertentiën tot het volstrekte bestaan van den „Nederlandschen Kunstbode" noodzakelijk zijn — (er worden er ook vele geplaatst voor kunstliefhebbers van groot belang) zouden deze dan niet op een afzonderlijk blaadje bijgevoegd kunnen worden, om later, bij het lezen van een ingebonden jaargang van dit werk, niet in *één deel* 52 aanbevelingen van „Wasch-Cristal" te ontmoeten.

Ik twijfel niet, WEd. Zeer Gel. Heer, of Ge zult eene getrouwe lezeresse van Uw blad dit voorstel niet ten kwade duiden.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn, WEd. Zeer Gel. Heer,

Uw Dw. Dienaresse,
AZILE.

In antwoord op dit schrijven geeft de Redaktie aan *Azile* beleefdelijk te kennen dat de plaatsing van advertentiën eene zaak is, die enkel tot het gebied van den uitgever behoort; zoodat van hare zijde daarop geen invloed kan worden geoefend.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Men leest in de Kamper Courant, van Zondag 28 Sept., het volgende:

„Onder de hertogen van Pommeren die van beteekenis zijn geweest, bekleedt eene voorname plaats Hertog Philippus de IIe, de zoon van Bogeslaus den XIIIen, die in 1606, na den dood zijns vaders, de regeering aanvaardde.

Behalve dat hij een warm aanhanger van den Lutherschen godsdienst was, was hij een ijverig bevorderaar van kunsten en wetenschappen. Zoo liet hij in 1614 Eilhardus Lubinus van Rostock zijn geheele land doorreizen en dit in kaart brengen. Vooral echter was hij een kenner en verzamelaar van kunstschatten en zeldzaamheden.

Hij had onder anderen een tamelijk groot boek aangelegd, waarvan menig blad hem meer dan honderd rijksdaalders gekost had, waarin hij handschriften, afbeeldingen, zinnebeelden en wapens van regeerende vorsten van zijn tijd verzamelde, geschilderd door de beroemdste schilders, op perkament en zijde.

Door bemiddeling van den Boekhandelaar Laurens van Hulst te dezer stede, ben ik in de gelegenheid gesteld kennis te maken met een tot nu toe onbekend kunstboek, door denzelfden Pommerschen Hertog in 1617 aangelegd, een kunstboek zóó zeldzaam en van zóó hooge waarde als men slechts zelden aantreft, en waarop ik hierdoor de algemeene aandacht wensch te vestigen.

Het is een folio boekdeel in perkamenten band gebonden, en op het eerste blad, leest men in een ovaal, met figuren en bijwerk omgeven, kunstig met de pen geteekend en met roet gewasschen, het volgende met eigen hand door Hertog Philippus den IIen van Pommeren geschreven:

> „Allerhand Virsierungen van Conterfeijten und Gesichten von guten Meistern gecolligiert Ao. 1607 in alten Stettin in Monat Julio.
> Philippus II Dux Pomeranorum manu propria."

In de maand Juli 1607 verzamelde de Hertog alzoo den kunstschat die in dit boek voorkomt, in zijn residentiestad Stettin. Het jaar waarin hij deze verzameling aanlegde is des te merkwaardiger, omdat hij reeds in het volgende jaar, 1608, overleed.

Wilde ik dezen knnstschat beschrijven, zooals hij verdient, ik zou te veel ruimte vergen. Hij is uniek en allerkostbaarst. Men zal dat eenigermate beseffen als ik er op wijs, dat het een verzameling is van meer dan honderd oorspronkelijke geschilderde en geteekende portretten van vorsten uit het Pommersche huis en van beroemde personen, alle met eigenhandige bijschriften van den verzamelaar hertog Philippus II; van kostbare teekeningen van beroemde meesters uit zijn tijd en vroeger.

Behalve de reeks van portretten van Pommersche en Saxische Hertogen en Hertoginnen, van Paltsgraven bij den Rijn en Hertogen van Mecklenburg, wijs ik op de oorspronkelijke portretten van Luther en Karel V, Veith von Staremberg, hofmeester van Hertog Johan Wilhelm van Saxen in 1550, enz. De teekeningen zijn alle van de beste meesters en ware kunstwerken en niet alleen van Duitsche meesters, waaronder waarschijnlijk Holbein, maar ook van Italiaansche, zooals Polydorus van Caravaggio, Jacobo Palma, Bernardino Pocetti, Ottavio Benamati Fiorentino.

Zelden of nooit zal men een kunstboek aantreffen, zoo vol ware kunstwerken uit de 15e en 16e eeuw, een boek van onschatbare waarde, ook om den persoon die het aanlegde en met zijn eigenhandige aanteekeningen verrijkte.

Naar ik verneem is de eigenaar genegen het tegen een prijs aan de waarde geëvenredigd te verkoopen. Wie weet dus waarheen het stuift.

Kampen 26 Sept. 1879.

MR. J. NANNINGA UITTERDIJK.

Op de terreinen naast het nieuwe Museum op de Stadhouderskade te Amsterdam is thans het grafmonument opgesteld, dat eerlang naar Atjeh zal wor-

den verzonden om geplaatst te worden op de plek waar het stoffelijk overschot van Generaal Pel rust.

Het gedenkteeken is door den architect P. J. H. Cuijpers ontworpen; het borstbeeld van den generaal is als bas-relief in wit marmer uitgevoerd door den heer E. Lacomblé.

De commissie voor de oprichting van dit grafteeken heeft de zorg voor de uitvoering daarvan opgedragen aan Jhr. Mr. Victor de Stuers; deze heeft besloten tot en met 2 November dagelijks van 10—4 uur de gelegenheid te geven het monument te bezichtigen tegen een entrée van 25 cents.

De opbrengst zal aangewend worden tot het verstrekken van een versnapering aan de Atjeh-invalieden te Bronbeek.

NECROLOGIUM.

Den 17 September overleed te Lausanne de beroemde fransche architect *Eugène Emanuel Viollet-le-Duc*.

Hij was te Parijs in 1814 geboren, begon zijn opvoeding in een bijzondere school te Fontenay-aux-Roses, en voltooide die in het *Collège Bourbon*. Vroegtijdig openbaarde zich bij hem een groote neiging tot de studie der bouwkunst. Na de werkplaats van Achille Leclerc bezocht te hebben, trok hij nagenoeg zonder geld te voet door het Zuiden van Frankrijk, door Italië, Sicilië en Oostenrijk, op weg de monumenten van midden-eeuwsche, romeinsche en grieksche kunst onderzoekend. Hij deed alzoo een schat van kennis op en scherpte zijn kritieschen blik. De tentoonstelling der teekeningen welke hij uit die reizen medebracht, vesde aanstonds de aandacht op den jeugdigen bouwmeester.

Het was juist toentertijd dat Victor Hugo met zijn Notre Dame de Paris, dat de geheele romantiesche school de middeneeuwsche monumenten in de mode gebracht hadden. Waar Victor Hugo en de zijnen slechts stof gevonden hadden om zuiver litterarische producten te scheppen vonden mannen als Augustin Thierry en Viollet-le-Duc gelegenheid om wetenschappelijke studien te maken. De laatste kon zich spoedig op praktisch terrein bewegen toen Mérimée hem de organisatie van de dienst der historische monumenten deed opdragen, en toen hem de restauratie der bekende abdijkerk van Vezelay werd toevertrouwd. Deze herstelling was zeer ingewikkeld en moeilijk, doch Viollet-le-Duc leidde die met zooveel talent dat ieder hem bewonderde. Weldra werd hij dan ook als Inspecteur geroepen om met Lassus de restauratie der Sainte-Chapelle te Parijs te bewerkstelligen. Sinds dien tijd heeft hij talrijke omvangrijke herstellingen met uitnemend gevolg uitgevoerd, zooals die van de raadhuizen van Saint-Antonin (Tarn et Garonne), en van Narbonne, van de kerken van Poissy, van Carcassonne, van Saint-Nazaire, van Semur; eindelijk in 1845 in vereeniging met zijn vriend Lassus, die van de cathedraal van Notre-Dame te Parijs, waarbij hij tevens de fraaije Sacristy in den stijl der XIVe eeuw bouwde, welke algemeen wordt bewonderd. Deze Sacristy is in hare vormen en afmetingen zoo zeer in harmonie met het hoofdgebouw, dat men die gelijktijdig daarmede opgetrokken zou wanen.

In 1847 werd hij benoemd tot architect van de abdij van Saint-Denis, en nadat hij in 1853 was benoemd tot Inspecteur-Général belast met de dienst van den cathedralen-bouw, leidde hij de herstelling der kerken van Notre-Dame van Châlons sur Marne, van Laon, van Moulins en van Clermont-Ferrand.

Aan hem is ook de restauratie te danken van het kolossale kasteel van Pierrefonds bij Compiègne en van de wallen der cité van Carcassonne.

Van zijn praktischen geest gaf hij blijken toen hij tijdens het beleg van Parijs met Alphand een gedeelte der genie werken uitvoerde welke tot verdediging der hoofdstad moesten dienen.

Sinds 1874 was hij lid van den gemeenteraad van Parijs, waarin hij zich als een overtuigd republikein deed kennen, en tevens als een somtijds hartstochtelijk anticlericaal.

Deze laatste bijzonderheid verdient speciaal in Nederland te worden aangeteekend, omdat daar lieden gevonden worden, welke aan de goêgemeente wijs maken dat ieder die de middeneeuwsche bouwkunst bestudeert een ultramontaan is. Viollet-le-Duc had de gothiesche architectuur grondiger onderzocht en beoefend dan wie ook, luidde verkondigde hij daarvan den lof, en desniettemin betoonde hij zich een vurig anti-clerikaal!

Hij heeft grooten invloed geoefend, niet alleen door zijne bouwwerken, maar vooral door zijne geschriften, welke 's mans roem tot ver over de grenzen van Frankrijk hebben verspreid. Zijn voornaamste werken zijn:

1. de *Dictionnaire raisonné de l'architecture française de XIe au XVIe Siecle* (X deelen).
2. *Entretiens sur l'architecture;*
3. *Dictionnaire du mobilier français de l'époque Carlovingienne à la Renaissance* (VI deelen).
4. *Essai sur l' architecture militaire au moyen age;*
5. *Le Siège de Paris;*

Verder kleedde hij zijne studie in populairen vorm in, teneinde de kennis der bouwkunst te vulgariseeren; zoo schreef hij de *Histoire d'une forteresse*, de *histoire d'une maison*, de *histoire d'un Hôtel de ville en d'une cathédrale.*

Keizer Napoleon benoemde hem in 1863 tot professor bij de Ecole des Beaux-arts te Parijs. Viollet-le-Duc vervulde deze betrekking slechts gedurende eenige maanden. Hevig was de strijd welke hij te voren had met deze Kunstinstelling en hare aanhangers, welke de steunpilaren zijn van den in Frankrijk nagenoeg officieel geworden klassieken en italiaanschen stijl. Viollet-le-Duc's streven was het te betoogen dat deze geestdoodende school wijken moest voor de studie, der in de middeneeuwen beoefende architectuur, eensdeels omdat deze van Franschen oorsprong is en dus nationaal mag heeten, anderdeels omdat zij met het klimaat en de bouwstoffen van het land overeenkomt, eindelijk omdat zij logisch en constructief is. Tot beoefening dier bouwkunst stichtte hij te Parijs de Ecole centrale d'architecture.

Onvermoeid was hij. Tot op zijn laatsten dag arbeidde hij, tot het verspreiden van gezonde begrippen van kunst en van architectuur. Eenigen tijd geleden had een lichte beroerte hem getroffen; een spoedige aderlating had hem gered.

Toen hij op 17 September zat te werken, schijnt het dat hij zijn bloed naar het hoofd voelde stijgen; hij had de tegenwoordigheid van geest naar een geopend pennemes te grijpen dat voor hem op tafel lag en trachtte daarmede de slaap van het hoofd te treffen; doch de dood won het in deze worsteling, en met een doffen slag stootte een der grootste genieën van deze eeuw ter aarde.

ADVERTENTIËN.

Door MARTINUS NIJHOFF te *'s Gravenhage* is uitgegeven:

GESCHIEDENIS

der Antwerpsche Schilderschool

DOOR

MAX ROOSES.

Met 10 etsen door J. B. MICHIELS en 40 houtsneden. Roy. 8vo.

Prijs f 10.—; in linnen band f 11.—.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

E U R O P A

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.
De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.
Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

BOEIEND en ONDERHOUDEND.

Ontmoetingen ter Zee en te Land,

VAN

C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH.

2 DEELEN.

P r ij s *f* 4.25.

Een onderhoudend, een leerzaam, een door en door gezond boek.

N. Rotterd. Courant.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.
Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.
Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 33. 1 November 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

GLADSTONE OVER KUNST-INDUSTRIE.

Een staatsman die in het openbaar over kunst spreekt, is in Nederland veel zeldzamer dan een koffiehuisbezoeker die over staatszaken oreert. Voor dit onloochenbaar feit zijn twee verklaringen denkbaar; of dat men zich ongaarne uitlaat over onderwerpen waarvan men geen verstand heeft, of dat men niet praat over dingen die noch den spreker noch de toehoorders eenig belang inboezemen.

In België, Frankrijk en Engeland is het anders. Er zijn Belgische ministers, die zelfs uitstekende boeken over kunst en archaeologie geschreven hebben. In Frankrijk behoeft men slechts Waddington en Beulé te noemen, om te bewijzen dat de beoefening der Schoone Kunsten niet onvereenigbaar is met het behandelen van een ministerieele portefeuille.

In Engeland heeft o. a. Gladstone meermalen zijn denkbeelden over kunst ten aanhoore van een talrijk publiek geuit, en daar die denkbeelden gezond zijn, kan het nuttig zijn, dat daarvan ook in Nederland kennis worde genomen.

Daarom hebben wij een gedeelte vertaald van Gladstone's rede in 1863 te Burslem, Staffordshire, gehouden bij gelegenheid van de eerste steenlegging van het Wedgwood-Institute. 1)

Wij kunnen de voortbrengselen der nijverheid o. a. beschouwen ten opzichte hunner fraaiheid.

Wanneer wij spreken van de vereeniging van fraaiheid en nuttigheid, moeten wij niet denken dat wij spreken van een zaak die zonder gewicht of denkbeeldig is, of die zonder verzorging aan haar zelve kan overgelaten worden. Schoonheid is geen toeval, zij behoort tot het wezen der dingen, zij doordringt de geheele schepping; en waar zij vermindert of verworpen wordt, staan wij voor een feit dat de zedelijke verwarring bewijst die de wereld ondergaat.

Verwerp daarom de valsche philosophie van hen, die vragen wat het er toe doet of een voorwerp fraai is of niet, als het slechts bruikbaar is, en geef tot antwoord dat wij de les moeten aannemen van den Almachtigen God, die ons in Zijn werken getoond,

1) Gleanings of past years. Vol. II. London. John Murray 1879.

en door Zijn woord gezegd heeft „dat Hij elke zaak," — niet de eene of de andere, maar elke zaak — „schoon heeft gemaakt in Zijn tijd." In geheel de schepping is niets meer te bewonderen, hetzij men denke aan de beweging der hemellichamen, of aan de opvolging van jaargetijden en jaren, of aan de inrichting der wereld ten behoeve van den mensch, of aan de structuur van het oog, van de hand, of van eenig ander deel van 's menschen lichaam, — dan de mildheid waarmede de Machtige Schepper heeft goedgevonden de werken van Zijn handen met een eindelooze en oneindige schoonheid te stempelen.

En aan dezen uiterlijken toestand beantwoordt ook inwendig de geest van den mensch, hoe zwak die soms ook moge zijn. Zelfs in de nederigste levenstoestanden, zelfs bij den laagsten en meest achterlijken stand der beschaving, verlangt de menschelijke natuur en schijnt zij als het ware luide te vragen, eenig voorwerp, hoe gering ook dat haar spreke van schoonheid op een of ander gebied van den geest. Van daar dat de wever van Spitalfields in de mistige straten van Londen canarievogels en vinken houdt, om ze voor hem te laten zingen terwijl hij arbeidt; van daar dat de vensters der armen gevuld zijn met bloempotten, dat de boeren van Pembrokeshire de gevels hunner huizen met vrolijke kleuren beschilderen, van daar dat de vrouwen der lagere standen een begeerte gevoelen naar kleine lijfsieraden, hetgeen zeker niet altijd vrij van gevaar is, (welke begeerte toch is daarvan vrij?) een gevaar waarop echter soms misschien met wat veel hardheid gewezen wordt door de hoogere en rijkere klassen der maatschappij.

Maar waarlijk, wij kunnen de waarheid van dit beginsel nog duidelijker aantoonen in hoogere sfeeren; in dat instinct van natuurlijke en christelijke vroomheid, hetwelk de vroegste beoefenaars der schoone kunsten leerde, om niet alleen de eerbiedwaardigste personen, die met de voorwerpen en de geschiedenis van ons geloof in betrekking staan, maar in het bijzonder de heilige figuur van onzen Heer, af te beelden met de edelste vormen der Schoonheid, welke hun geest kon bedenken en hun handen konden voortbrengen.

Het is voor den mensch moeielijk om geheel en al weêrstand te bieden aan de indrukken en aan den invloed der Schoonheid. Iedere levenstoestand, die als een natuurlijke te beschouwen is, zal dit ondervinden. Om daarop een uitzondering te vinden, zouden wij misschien moeten gaan zoeken op een terrein, waar men die, oppervlakkig beschouwd, niet zoude verwachten. Te midden van alle menschelijke afdwalingen, geloof ik niet dat er eene is, die den mensch meer volkomen ongevoelig maakt, dan overdreven winstbejag. Deze hartstocht sluit, indien hij niet beteugeld wordt, ieder andere uit; hij maakt den mensch blind voor schoonheid en rechtvaardigheid; men zou misschien landen kunnen noemen, waar de geldzucht tot een groote hoogte geklommen is en waar onbegrensde leelijkheid het voornaamste kenmerk der nijverheidsvoortbrengselen is. Aan den anderen kant geloof ik niet dat het dwaas is te zeggen, dat het streven naar de beginselen der Schoonheid bij de productie van voorwerpen blijken zal een veredelenden invloed op den handelsgeest uit te oefenen, dat het tot op zekere hoogte een zeker soort van voorbehoedmiddel is tegen sommige zedelijke gevaren, die aan den handel en de nijverheidsondernemingen eigen zijn, en dat wij gerechtigd zijn het niet slecht te beschouwen als een oekonomisch belang, niet slechts als iets, dat aan onze voortbrengselen een materieele waardeverhooging bezorgt, dat voedsel verschaft aan zekere bijzondere eigenschappen van den mensch, maar als een veredelende en beschavende macht en als een werktuig van zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling. Inderdaad zou het vreemd zijn, indien een opzettelijke afwijking van hetgeen wij als een wet der natuur erkennen in hare uitwendige kenmerken, kon leiden tot eene overeenstemming met haar meest intieme en hoogste wetten.

Maar laat ons nu niet denken, dat omdat de zin voor Schoonheid algemeen in de harten der menschen een plaats inneemt, wij haar nooit onze bijzondere aandacht zouden moeten schenken, of nooit bepaalde maatregelen zouden moeten nemen om haar te ontwikkelen of levendig te houden. Want die zin kan grooter of geringer zijn, en de ondervinding heeft geleerd, dat die op verschillende tijden uiterst verschillend is. Wel mogen wij niet hij machte zijn de tijden van Perikles of zelfs die van den Cinque-Cento te doen herleven, doch het hangt slechts van ons af of wij al dan niet aanspraak zullen kunnen maken op eenige verwantschap, zij het dan ook een verre, met een dezer schitterende perioden of zelfs met beide. Waar wij toe verplicht zijn, is dit: *te zorgen dat elk voorwerp dat wij vervaardigen in zijn soort zoo goed zij als wij het kunnen maken.* Toen Mr. Boswell aan Dr. Johnson — dien Staffordshire steeds onder haar edelste mannen zal rekenen — vroeg, hoe hij de buitengewone volmaaktheid bereikt had die zijne taal kenmerkte, antwoordde hij, dat hij geen ander stelsel had dan dit: om zoo vaak hij iets te zeggen had, te beproeven het zoo goed te zeggen als in zijn vermogen was. Het is dit voortdurend streven naar volmaaktheid aan den eenen kant of de behoefte tot zulk een inspanning aan den anderen, die, meer dan een aangeboren verschil van geestesgaven — hoe merkbaar en groot dit verschil overigens ook moge zijn — er toe bijdraagt om het onderscheid te weeg te brengen, dat wij in de werken en den inborst der menschen kunnen zien. En zulk een inspanning is zeldzamer naarmate het beoogde doel hooger, en de belooning meer verwijderd zijn.

Het komt mij voor dat bij de toepassing der Schoonheid op nuttige voortbrengselen, de belooning in den regel verwijderd is. Een nieuw element van arbeid wordt bij het voortbrengings-proces gevoegd, en dat element moet, evenals elk ander, betaald worden. In het nederige boekje dat de firma van Wedgwood en Bentley onder den naam van Catalogus uitgeeft, doch dat werkelijk vele gezonde en nuttige lessen over de beginselen van Kunstindustrie bevat, wordt met veel juistheid als volgt over dit punt gesproken:

„Daar is een andere dwaling, waaraan zij zich in den regel schuldig maken, die niet zeer goed bekend zijn met de moeilijkheden aan een bepaald Kunstvak verbonden. Zij zeggen dikwijls dat een fraai voorwerp even goedkoop vervaardigd kan worden als een leelijk; een oogenblik nadenkens zou voldoende zijn om hen van hun dwaling te doen terugkomen."

Het fraaije voorwerp zal duurder zijn dan een volkomen eenvoudig en gemeen voorwerp; niet omdat zijn bruikbaarheid verminderd of bedreigd zal zijn

ter wille der fraaiheid, maar omdat er meer handenarbeid en meer gedachte in de oorspronkelijk teekening zullen geweest zijn.

PATER IPSE COLENDI
HAUD FACILEM ESSE VIAM VOLUIT. [1])

Daarom is de industrieel, die verplicht is dagelijks er aan te denken hoe hij zijn voortbrengselen goedkooper zal kunnen maken, door alles af te schaffen wat uitgespaard kan worden, aan een groote verleiding blootgesteld om er tegen te waken, dat de Schoonheid als een factor optrede, die de rekening der productiekosten verhoogt. Zoo drukken de oekonomische wetten zwaar op de schoonere elementen van den handel. En toch mag men betoogen dat hier evenals in andere gevallen — bv. in het geval van de duurzaamheid en de stevigheid der voorwerpen — datgene wat aanvankelijk het goedkoopst schijnt op den duur niet het goedkoopst is. En dit wel om twee redenen. Vooreerst omdat de menschen op den duur bereid zijn voor de Schoonheid den vereischten prijs te betalen. Ik zal het bewijs dezer stelling bij een beroemde naburige natie zoeken. Frankrijk is het tweede handeldrijvende volk der wereld; en haar heerschappij op de vreemde markten schijnt ontegenzeggelijk in hooge mate toe te schrijven aan de waarachtige fraaiheid van zijn voortbrengselen, en schijnt tevens op de meest begrijpelijke wijze het beginsel vast te stellen dat smaak een tastbare marktwaarde heeft, en dat smaak op de wereldmarkten goede prijzen maakt.

Maar buitendien schijnt er nog een ander manier te zijn, langs welke de natuurwet zich wreekt op de kortzichtige zucht naar goedkoopte. Wij beginnen b. v. met Schoonheid duur te vinden. Dientengevolge weigeren wij de kunstenaars te betalen die deze moeten toepassen. Hun beroep vervalt en deze klasse van kunstenaars zelve verdwijnt. Maar nu ontdekken wij door ondervinding dat voorwerpen tot de uiterste eenvoudigheid teruggebracht ons niet lang behagen.

Wij hebben een vraag naar deze of andere soort van verfraaiing te bevredigen. Maar nu hebben wij het geslacht laten uitsterven, dat de wetten en de middelen om die aan te brengen kende. Toch moet er iets gedaan worden. Nu gaan wij kracht in de plaats van sierlijkheid aanbrengen en de qualiteit door de quantiteit vervangen, en wij eindigen met afschuwelijkheden voort te brengen, of afzichtelijke misbaksels, met meer kosten dan noodig zouden zijn geweest om in ons midden zonder tusschenpozing de zuivere en edele kunst te onderhouden.

De straf van de dwaling kan derhalve niet uitblijven, maar het kan desniettemin waar blijven, dat de belooning van een gezond oordeel en van een goede handeling, die niet op den dag van heden of morgen, maar op de verre toekomst gericht zijn, verwijderd is. In dezelfde verhouding is het verstandig en onmisbaar al de bijkomende hulpmiddelen aan te wenden, waarover wij kunnen beschikken. Daaronder is in de eerste plaats de stichting te rekenen van instellingen, zooals die welke wij thans in het leven gaan roepen; want zij verschaffen niet alleen middelen tot ontwikkeling, maar leggen getuigenis af van het beginsel, waarop zij gegrond zijn. Zij bewaren de overleveringen van goede perioden te midden van den slaap en den nacht van slechte tijden, ten einde den weg te wijzen naar het goede, zoodra de dageraad op nieuw aanbreekt.

„Doch laat ons nu nader het karakter en de beteekenis van Wedgwood beschouwen, dien ik onzen held mag noemen. Zijn grootste en meest karakteristieke beteekenis ligt in de kracht en den omvang, waarmede hij de ware wet heeft gevonden van hetgeen wij noemen Industrieele Kunst, of in andere woorden van de toepassing der Hooge Kunst op de Nijverheid; de wet die ons leert in de eerste plaats te trachten aan ieder voorwerp de grootst mogelijke geschiktheid en doelmatigheid te geven en vervolgens het te maken tot de draagster van de grootste mate van Schoonheid, welke het in overstemming met die bruikbaarheid en doelmatigheid kan bezitten; eene wet, welke — ik behoef het nauwelijks te zeggen, — niet ter wille van het bijkomend doel het hoofddoel verdringt, maar welke tot den arbeid der voortbrenging ook de studie rekent noodig om beide te vereenigen. Dit beginsel goed te hebben gevat en nageleefd in al de bijzonderheden van een uitgebreide en zeer gevarieerde fabricatie is een groote roem voor ieder man, in ieder tijd, in ieder land. Maar deze roem was naar mijn meening, waar die Wedgwood gold, grooter dan in elk ander geval. Want die waarheid in de Kunst welke hij zoo duidelijk inzag, was in Engeland, zijn vaderland, over het algemeen niet begrepen. Engeland heeft langen tijd aan het hoofd der Europeesche natiën gestaan wegens de goedkoopte zijner fabrikaten, maar niet wegens hunne fraaiheid. En indien ooit de dag zal aanbreken waarop ons land in goeden smaak evenzeer uitblinkt als in goedkoope voortbrenging, dan geloof ik dat het deze uitkomst aan niemand in zoo hooge mate verschuldigd zal zijn als aan Wedgwood.

Dit gedeelte van mijn onderwerp verdient eenige nadere ontwikkeling.

Er is drieërlei gebied, waarop de mensch zijn eigenschappen kan oefenen bij het voortbrengen van voorwerpen of het arbeiden tot ontwikkeling der beschaving en tot bevrediging van de gewone behoeften van het leven.

Het eene is het gebied der eenvoudige nuttigheid. Hetgeen gedaan wordt, wordt gedaan ter zake van eenige bepaalde noodzakelijkheid, of van een onmiddelijk en voorbijgaand nut. Wat voortgebracht wordt, wordt vervaardigd uitsluitend met het oog op de ruilwaarde van het voorwerp, op de marktwaarde van den dag. Zoo kan men niet verwachten, dat een straatveger zich zal bewegen met de bevalligheid van een nymf, of dat zijn kar de golvende lijnen zal vertoonen van een Griekschen strijdwagen, niet dat zelfs op dit nederig terrein, de Schoonheid geen plaats zou hebben in te nemen. Maar die plaats is zeer beperkt en kan voor ons doel buiten beschouwing gelaten worden.

In de tweede plaats het verheven gebied van den geest en zijne organen, de Poëzie en de hoogste Kunsten. Hier is de plaats van hetgeen wij nut noemen, klein, en de voortbrenging van het Schoone in de eene of andere van zijn tallooze vormen is het hoogste, zoo niet het eenige doel.

Nu geloof ik dat het niet te loochenen valt, dat op beide deze terreinen, hoe ver verwijderd zij van elkaar ook liggen, de eigenschappen en de bedrijvigheid van

[1]) Georg. I. 122.

Engeland uitnemend zijn. Voor de oekonomische productie staat zij aan het hoofd van alle natien der aarde. Moet zij zich wat de Schoone Kunsten, b. v. de Schilderkunst betreft, met de tweede plaats vergenoegen, in de Dichtkunst daarentegen, die nog hooger dan de Schilderkunst staat — ik hoop dat mijn beweren niet aan nationaal zelfbedrog te wijten is — kan het gerust met alle landen der Christenheid wedijveren, en geen daarvan, behalve Italië, kan ernstig met het land van Shakespeare mededingen.

Maar op één punt moet ik toegeven dat Engeland, terwijl het uitblinkt op het gebied van zuivere schoonheid en van eenvoudige nuttigheid, veel minder gelukkig ja, dat het zelfs meestal achterlijk geweest is, nl. op dat tusschenliggend terrein, waar de Kunst in aanraking wordt gebracht met de nijverheid en waar beide zich moeten vereenigen. Dit gebied is groot en gevarieerd.

Opwaards omvat het de Architectuur, een kunst die, terwijl zij de edelste uitdrukking van schoone en groote denkbeelden uitlokt, tevens streng gebonden is of liever behoort te zijn aan de eischen der doelmatigheid en waarvan het voornaamste oogmerk is, een der meest dringende en der allereerste behoeften van den mensch te bevredigen.

Benedenwaards strekt het zich uit tot een zeer groot aantal voortbrengselen der nijverheid. Voor sommige zaken, zooals wetenschappelijke instrumenten, eischt werkelijk hare bijzondere bestemming, zoo bepaalde vormen, afmetingen en materialen, dat zelfs een Wedgwood weinig gelegenheid zou vinden om daarbij zijn beginselen toe te passen. Maar terwijl alle handels- en nijverheidsvoorwerpen onderling wezenlijk verschillen wat hun doelmatigheid betreft, zoo verschillen waarschijnlijk ook de meeste wezenlijk op het punt van schoonheid of wansmaak.

De doelmatigheid moet niet aan de schoonheid opgeofferd worden, maar zij zijn meestal vereenigbaar en dikwijls is de eene aan de andere bevorderlijk, en men kan gerust beweeren, dat de perioden, in welke de studie der Schoonheid is verwaarloosd geweest, gewoonlijk ook gekenmerkt werden, niet door betere resultaten in het zoeken naar doelmatigheid, maar door een algemeen verval van de menschelijke energie. In Griekenland is de hoofdbron van alle onderwijs op dit gebied, is de periode van den hoogsten bloei, ook de bloeitijd van de klassieke poëzie en kunst geweest; en als wij zijn bouwkunst beschouwen, weten wij nauwelijks wat wij het meest moeten bewonderen, de verheven Schoonheid, of de volmaakte naleving van de wetten der techniek. De opkomst der kunst in Italië was tevens die van de vrijheid, en met haar dood verminderde en verdween ook deze. Laten wij ook voor een oogenblik Frankrijk beschouwen. Op het speciale gebied der kunstindustrie heeft Frankrijk misschien 't meest van alle volken uitgeblonken; en tegelijkertijd is er geen land dat gedurende lange eeuwen een veelzijdiger activiteit getoond, of een grooter aantal onbetwistbare aanspraken op roem verworven heeft.

Het zou gemakkelijk aan te toonen zijn, dat de goede naam dien Engeland sinds lang in de handelswereld bezit, te danken is aan het goedkoope, en niet aan de fraaiheid zijner voortbrengselen. Tot voor korten tijd waren wij wat sommige belangrijke soorten van fabrikaat betreft, afhankelijk van het buitenland vooral wat de modellen aangaat; in andere soorten kon het oog in onze producten niets anders ontdekken dan een droevige beginselloosheid en smakeloosheid. Sommigen onzer kunnen zich herinneren met hoeveel gretigheid de Engelsche dames dertig of veertig jaren geleden zelve of door middel van hare vrienden, zoo dikwijls zij daartoe kans zagen, allerlei toiletten en lijfsieraden uit Frankrijk binnen smokkelden. Die praktijken hebben thans opgehouden. Ongetwijfeld is dit toe te schrijven aan het eenvoudige feit, dat er thans geen inkomende rechten meer te ontduiken vallen; maar ook de voorkeur zelf voor het buitenlandsch fabrikaat is eenigermate verdwenen, en dit laatste is veroorzaakt door den grooten vooruitgang van den smaak onzer industrieëlen. Ik heb zelfs vernomen, dat voor sommige weefindustriën de modellen thans niet alleen ingevoerd, maar ook wederkeerig naar Frankrijk uitgevoerd worden.

Wij moeten dat intusschen niet bespreken, alsof daarin slechts aanleiding te vinden ware om onze voorouders af te keuren en ons zelven te roemen. Men heeft naar ik geloof, niet genoeg begrepen hoeveel nadeel aan onze kunstindustriën door de groote oorlogen der Revolutie is toegebracht. Niet alleen was deze worsteling die onze geheel energie vorderde, ongunstig voor al zulke zaken, maar onze gemeenschap met de beschaafde wereld was zeer belemmerd, en wij waren nagenoeg afgesneden van al die steden en landen, welke in overvloed de voorbeelden van kunstzin bezitten door vroegere geslachten nagelaten. Men kon ook niet verwachten dat Vorsten en regeeringen, die in een oorlog op leven en dood waren meêgesleept, en die om den krijg te voeren ontzachelijk en aanhoudende leeningen moesten sluiten, te midden van de eischen van den krijg denkkracht en geld konden vinden voor deze doeleinden, die onder de meest vreedzame gerekend moeten worden. Kortom ik houd het voor bijna zeker, dat de periode van den oorlog een tijd was van algemeenen en klimmenden achteruitgang en van verval in bijna iederen tak van kunst-nijverheid. En dit wordt inderdaad nog hierdoor bevestigd, dat het schoone hier en daar getuigen heeft gevonden — het hart van deernis vervuld, — die, opdat het niet mocht aanbreken, dit verval hebben voorspeld. Ik begrijp dat bij voorbeeld de fabrieken van uw tak van nijverheid op het punt van smaak en cierlijkheid ver achter stonden bij hetgeen zij vroeger geweest waren, dat de oudere fabrieken in sommige gevallen vervallen en andere zooals Worcester achteruitgegaan zijn, en dat wijl Wedgwood naar men zegt vijf zesde uitvoerde van wat hij vervaardigde. wij niet alleen veertig of vijftig jaren geleden evenveel invloed op de vreemde markten hebben verloren als hij heeft verkregen, maar wij hadden dit verlies, althans ten deele en voor een groot deel te wijten aan het zichtbaar verval van onzen kunstzin en smaak.

Ik geef evenwel toe, dat als men nagaat al hetgeen Engeland heeft verricht op het gebied der zuivere Schoonheid en op dat van goedkoope en doelmatige fabricatie, het niet slechts onnoodig is, maar dat het zelfs onzinnig zou zijn te veronderstellen, dat ons land aan de een of andere radicale of ongeneeslijke onmacht lijdt, die het belet ook uit te blinken op dat tusschenliggend terrein, waar de beide andere aan elkaâr grenzen en waarop Wedgwood zoo

beroemd geworden is. Ik geloof niet dat Wedgwood beschouwd moet worden als een vreemd verschijnsel, dat met ons niet meer verwantschap heeft dan een meteoorsteen die uit den hemel valt, of als een gelukkig toeval zonder voorbeeld en zonder herhaling. Wel is waar is de verschijning van zulke mannen in de geschiedenis der nijverheid zeldzaam; bij ons is zij misschien eenig geweest, want hoe groot de verdiensten van anderen, zooals in 't bijzonder die van Mr. Minton mogen geweest zijn, toch zou ik aarzelen een van hen op denzelfden rang te plaatsen als Wedgwood; niemand evenaart hem; ja, het moet gezegd worden, niemand komt hem zelfs nabij;

„Nec viget quicquam simile aut secundum;"

Maar toch de weg dien hij betrad is een weg welken ieder, die eenigen tak van industrie beoefent, na hem en evenals hij bewandelen kan.

Ons volk bezit in overvloed, denkkracht, smaak, beschaving. Nog grooter is zijn voorraad aan nijverheid, bedrevenheid, volharding en technische kennis.

Dit alleen is noodig, dat het deze twee soorten van gelukkige hoedanigheden op harmonische wijze doe samenwerken.

OPDELVING VAN ROMEINSCHE OUDHEDEN TE HEER BIJ MAASTRICHT.

De fundeeringen der gebouwen, die aan het licht zijn gekomen, schijnen deel uit te maken van eene uitgestrekte *villa* of romeinsch landgoed. Zij zijn gelegen in de helling van eenen berg, van waar men een prachtig uitzicht heeft op de stad Maastricht, den St. Pietersberg en het aangrenzend Maasdal. De voorgevel van het gebouw moet buitengewoon lang geweest zijn: meer dan tachtig meters, op eene breedte van veertien meters. Hij is gericht naar het Noordwesten, waar zich de stad Maastricht bevindt. Vier kamers met eene badplaats treft men in den Oostervleugel aan en sterk gemetselde kelders in den Noorderhoek. In het midden bevindt zich een langwerpig gebouw, vier meter breed, waar men ter lengte van 11,50 meters de rookbuizen van een *hypocaustum* ontmoet. Bij den ingang van het *impluvium*, of binnenplein, treft men een met roosrooden tras bevloerd kamertje aan, dat misschien tot portierswoning heeft gediend. Ook de badstoof en verscheidene andere kamers zijn met zulken tras voorzien.

Vlak voor de hoofdfaçade bevindt zich een fijn gemetselde waterput, waarvan de opening ongeveer 2.50 m. in doorsnede had. Deze put was gevuld met puin, waaronder zich vele dieren- en menschenbeenderen bevonden. Hij is gereinigd tot op de diepte van tien voeten, maar schijnt — de hoogte waarop de villa gelegen in aanmerking genomen — eene diepte te hebben van minstens tachtig voeten. Ten noorden van dezen put, bevondt zich eene kuil met gebluschte kalk, die na zeventien eeuwen, zoo niet vettig dan ten minste broos scheen gebleven te zijn, maar die verhardde wanneer hij eenige dagen aan de lucht was blootgesteld.

Onder de gevonden voorwerpen merkt men op: zes keizerlijke munten, waarvan een, Septimius Severus de jongste is; voorts haarnaalden van been en koper, sleutels van ijzer en koper, sieraden van kasten; ijzerwerk van deuren en huisraad; twee fragmenten van kapiteelen in mergel; een menigte stukken marmer (wel vijf of zes soorten), oesterschelpen, eene menigte beenderen, bewerkt, gekapt of ruw. De groote meerderheid dezer voorwerpen werd gevonden in twee met schrot gevulde en uitgedroogde vuilnispoelen, die voor het hoofdgebouw waren aangelegd.

Ofschoon duizenden potscherven en fragmenten van dakpannen en tegels bij de opdelving aan het licht kwamen, zijn de gevonden merken niet talrijk. Op den bodem van een Samisch potje leest men PRISCVS, en op eene dakpan staat in een kring het merk CEC gedrukt. Dit laatste is merkwaardig omdat het ook gevonden is in fundeeringen van romeinschen oorsprong te 's Gravenvoeren, Vaesrade en Melenburg bij Roermond. De eigenaars dezer gebouwen hebben dus hunne provisie dakpannen in dezelfden fabriek opgedaan. Dit merk zal waarschijnlijk leiden tot eene juiste bepaling van den ouderdom der villa te Heer.

De fundeering der gebouwen bestaat niet altijd uit gemetselde steenen, maar meermalen ook uit eene dunne laag kiezel en schrot met kalk vermengd. De gemetselde steenen, zijn allen, behalve die van den waterput, van klein verband; zij vormen tandvormige driehoekjes van mergel, die met een stootijzer gefatsoeneerd zijn. In den muur laten zij van binnen eene holte, die door kalk, gemengd met kiezel, is aangevuld. De meeste dezer steenen komen uit de groeve en zijn week, alleen in den muur der kelders bevinden zich harde mergelsteenen, die uit de buitenste rotsachtige korst van den mergelberg gekapt zijn. De steenen aan den waterput gebruikt, zijn van middelmatig verband, gelijk die nog heden gebezigd worden bij het aanleggen van gebouwen van mergel uit den omtrek. Romeinsch bakwerk werd in onze villa alleen als metselwerk gebruikt aan de rookbuizen van het hypocaustum.

Dit zijn de gegevens, die ik voorloopig over de opgravingen in Limburg meende te kunnen zenden. Zij zijn echter op verre na niet volledig. Dagelijks worden nieuwe voorwerpen gevonden en tevens nieuwe grondvesten ontdekt. Zoo is men nu zeker dat zich, boven een terras, waartegen de gevonden gebouwen leunen, andere grondslagen bevinden, die — wil men de opgraving kunstmatig blijven behandelen en volledig doen kennen — niet mogen ondoorzocht blijven. Verder treft men op een afstand van omstreeks honderd meters in het benedenste gedeelte der helling des bergs, sporen van gebouwen aan, die ontegenzeggelijk met die onzer villa in verband staan. En eindelijk bevindt zich iets verder in het dal een merkwaardige heuvel, de eenige *tumulus* van dien aard dien, mijns wetens, ons vaderland bezit. Ook deze dient onderzocht te worden.

Ten slotte moet ik melden, dat de tot hieraan ontdekte deelen onzer *villa* door brand schijnen verwoest te zijn. Dit blijkt uit de groote hoeveelheid houtskool, de roodgebrande aarde en de verkoolde mergelsteenen die gevonden zijn. Een dergelijk verschijnsel heeft zich bij al de villas — een dertigtal — die tot nog toe in Limburg kunstmatig zijn onderzocht, voorgedaan. Allen zijn te gronde gegaan door brand, allen zijn vernield op het laatst der tweede eeuw. Op dit laatste feit wijzen de gevonden munten. Waaraan is nu dit zonderlinge verschijnsel toe te

schrijven? Het antwoord op deze vraag, dat op dit oogenblik nog moeijelijk is te geven, kan wellicht later — wanneer meerdere gebouwen van het licht zijn gekomen — gemakkelijker worden geleverd.

Jos. Habets.

Onder dagteekening van 27 October wordt ons nader het volgende bericht:

De gebouwen welke thans ontbloot zijn vormen één geheel. De hoofdgebouwen schijnen echter op de oostwaards hooger liggende terras te staan, zoo als volgt uit de peilingen en de aanwezigheid van een opwaards klimmende trap. Een onderzoek naar deze gebouwen kan eerst in het najaar van 1880 ondernomen worden, wijl het veld thans met tarwe bezaaid is.

In den opgegraven kelder is een kapitaal kunstvoorwerp gevonden, liggende op den vloer voor een nis, waaruit het neergestort schijnt te zijn. Het bestaat uit een bronzen drievoet, prachtig gedreven, en 13 Centimeter hoog; en uit een daarop passend zwaar verzilverd koperen vat, hoog 14 Centimeter met een middellijn van 15 Centimeter. Het is een uiterst belangrijk stuk, zooals men er weinig in de musea vindt.

ONZE MONUMENTEN.

20. DE GROOTE OF ST. MAARTENSKERK TE DOESBORGH.

Dit monument heeft herhaaldelijk groote rampen ondervonden. De in het midden der XIVe eeuw gestichte kerk brandde in 1483 af, en daarvan zijn alleen het benedengedeelte van den toren en het daaraan noordwaarts grenzend vak behouden gebleven. Het geheele overige gebouw dagteekent van de kort na dezen brand gevolgde herbouwing.

Het is een groote, drie-schepige, langwerpige kerk zonder kruisarmen doch met een zwaren toren, waarop een zeer hooge houten spits staat. Aan de zuidzijde bevindt zich een sacristy met een bovenverdieping. Zoowel ten N. als ten Z. vindt men ingangen met portalen, die ongelukkig voor een viertal jaren zijn gecement; hoe merkwaardig zij waren bewijzen de nog hier en daar overgebleven fijn gebeeldhouwde dierenfiguren. Onder den toren is ook een ruime ingang aangebracht, die thans echter niet meer dient sinds men den toren als bergplaats voor brandspuiten heeft ingericht.

Het nieuwe kerkgebouw had namelijk een halve eeuw gestaan toen een zware ramp het trof. Door het onweder ontstond in 1548 brand in den toren en werd de geheele kap der kerk vernield. Het zal wel tengevolge van deze vernieling zijn, dat kort daarop in 1552 een pijler instortte en in zijn val het geheele steenen gewelf van het middenschip medesleepte.

De middelen ontbraken om het gebouw behoorlijk te herstellen en van een nieuw gewelf te voorzien. Men moest zich te vreden stellen met het aanbrengen van een eenvoudig dak en zelfs was het noodig tot bestrijding der hieraan verbonden kosten aan keizer Karel V verlof te vragen eene collecte door het geheele land te houden.

Dit dak hield slechts anderhalve eeuw stand; het stortte in 1717 in. Te betreuren is het, dat men bij het nieuwe dak, hetwelk destijds gemaakt werd, de oorspronkelijke vormen wat de helling betreft, niet in acht heeft genomen, tengevolge waarvan het gebouw aan de buitenzijde in aanzien eenigszins verloren heeft. Hetzelfde kan gezegd worden van den toren voor zoo ver de spits betreft, waarvan thans het uiteinde afgeknot is.

De steenen gewelven van het middenschip en van het koor zijn sinds de ramp van 1552 niet weder hersteld. Een plat plafond van latten en pleisterwerk werd in 1850 aangebracht, en dit werk geschiedde op zoo ondoelmatige wijze dat niet alleen het monumentaal karakter van het inwendige bedorven, maar ook een gevaarlijke toestand geboren is. Ten gevolge van het trekken en krimpen van het hout is op vele plaatsen het pleisterwerk losgeraakt, en het staat te vreezen dat stukken kalk naar beneden vallen en ernstige ongelukken veroorzaken.

De kerkvoogden, niet zonder reden beducht, hadden zich ten vorigen jare tot de Rijks-Adviseurs gewend om te dier zake raad en bijstand te erlangen, die echter wegens de kort daarop gevolgde opheffing van het kollegie niet werden verkregen.

Onlangs hebben zich echter de Heeren Cuijpers en de Stuers naar Doesborgh begeven, en hebben zij aan de kerkvoogden een advies uitgebracht, strekkende tot herstelling van het oorspronkelijke steenen gewelf. Het valt te betreuren dat daartoe niet reeds in 1850 besloten is. Want voegt men bij de kosten van het gestucadoorde plafond, dat destijds werd aangebracht, de uitgaven die thans gevorderd worden, om, zij het ook op de zuinigste wijze, de dringend noodige voorzieningen te treffen, dan zal de kerkelijke gemeente een hooger bedrag hebben besteed dan voor een goed steenen gewelf noodig ware geweest.

EEN BRIEF UIT ROME.

Roma, Piazzas Rusticucci S-Pietro No. 34, p. 10
4 October '79.

Mijnheer de Redacteur
van de *Nederlandsche Kunstbode!*

Den 2den October ll. had de ondergeteekende het voorrecht tegenwoordig te zijn bij de onthulling van het monument, aan de gedachtenis gewijd van Vanvitelli, den vermaarden ontwerper en bouwmeester van het vorstelijk zomerpaleis te Caserta. Daar Vanvitelli van hollandsche afkomst is — hij zag in 't jaar 1700 te Napels het levenslicht; zijn vader was de hollandsche schilder Van Wittel, die met de romeinsche Signora Anna Laurenzini getrouwd was — zullen U, deze regelen voor de „Nederlandsche Kunstbode" wellicht niet onwelkom zijn.

De jonge Luigi, Lodewijk, begon zijn letter- en kunst-studiën hier te Rome, waar hij dra bijzondere liefde toonde te hebben voor de bouwkunst, al schilderde hij ook muurschilderingen op de wanden der kapel van „Santa Caecilia" en met olieverf op doek en paneel. De werken van Vitruvius, van Palladio en Algarotti studeerde hij daarom bij voorkeur, een bijzondere bewondering daarbij koesterende

voor de gebouwen en bouwvallen uit den klassieken tijd der „eeuwige stad;" Pantheon, het Kolizeum, de Thermen van Diocletiaan, het Theater van Marcellus enz. Na tal van bouwwerken te hebben voltrokken te Siena, Foligno, Perugia, Macerata, Ancono, Urbino enz., werd hij door Paus Benediktus XIV over de werken der Petrus-Baziliek aangesteld, en kort daarna regelde hij den indrukwekkenden bouw der kerk van S. Agostino. Het eigenaardige in Vanvitelli's stijl is: dat zijn kunstenaarsgeest verliefd was op de klassieke monumenten van Oud-Rome, zonder echter sommige vormen, door zijn voornaamste tijdgenooten in het vak gewild, te verwaarloozen, veel minder te versmaden. In dien geest gordde hij zich dan ook aan bij de meest kolossale onderneming, die, gedurende de achttiende eeuw in Italië, en zelfs in Europa, ondernomen werd, op het gebied der bouwkunst, de „Reggia di Caserta." De koning der beide Siciliën, Carlo III, den roem vernomen hebbende van den jeugdigen bouwmeester, droeg hem den bouw op van dat kunstwonder; een kunstwonder toch mag het, zonder overdrijving genoemd worden, niet 't minst voor dien tijd, toen de kunst, met name de bouwkunst, over 't geheel zoozeer opbeuring noodig had, vooral in Italië, en niets had van den stijl, dien Vanvitelli's genie in al zijn werken wist in te voeren, zoo krachtig bijdragende ter opbeuring der Italiaansche bouwkunst in die dagen. Niets, wat ook maar eenigszins zou gelijken op de „Villa di Caserta," is er in dien tijd in Europa gebouwd, wat ruime en breede en grootsche evenredigheden betreft, welke daarbij de, ik zou haast zeggen, meest mogelijke fraaiheid (élégance) ten toon spreiden; en thans nog staat een iegelijk, die ook maar ietwat kunstgevoel heeft, verbaasd te zien over zooveel rijkdom van marmer en over zooveel keurigheid bij het aanwenden dier edele steenen. Het algemeen plan van het paleis is, wat de Italianen „rettangolo" noemen, in vier ruimen „cortili," van gelijke grootte verdeeld, met even zoovele bouwblokken, die, met de hoofdvestibule, het grootsche en tevens elegante geheel vormen, terwijl elk dier vier blokken een paleis op zichzelf te zien geeft. Wat het eergisteren onthulde monument te Caserta aangaat, het standbeeld van Vanvitelli mag waarlijk wel als zeer schoon geprezen worden; het geheel is met juistheid bewerkt, is streng en elegant of fraai tevens; de gelaatstrekken zijn sprekend gelijkend, met dien levendigen oogslag, met dat hooge voorhoofd, met dat opene en uitdrukvolle der geheele fysionomie, genomen naar een oorspronkelijk portret, dat in meergenoemde „Villa" bewaard wordt. Het kostuum, de kleeding, van dien tijd, is uitgewerkt „con molto garbo," naar de Casertaan zegt. Het statue, dat geplaatst is op een nieuw plein, naar Vauvitelli genoemd, strekt de rechterarm uit naar de „reggia di Caserta," alsof het spreekt: „Ziedaar *mijn* werk"; een overoud begrip, maar in dit geval op de meest mogelijke wijze juist. Het voetstuk is het statue alleszins waard. Zonder het nauw te nemen met het: „wat er wel aan het werk zou kunnen verdiend worden," heeft de beeldhouwer, Boccine daar ter stede, in plaats van metsel- en plak-werk marmer en metaal aangebracht, en wel zóó; dat het voetstuk niet veel minder waard is dan voor het geheele monument door de gemeente betaald wordt, zestig duizend lire, over veertien jaren in „quota's" verdeeld. Te verhalen wat verschillende feestredenaars bij de onthulling spraken en hoe er te Caserta feest werd gevierd te dier gelegenheid, licht hier niet op mijn weg. Laat mij volstaan met aan te stippen, dat de sprekers inzonderheid deden uitkomen: wat zwaren en moeilijken en harden strijd ook Vanvitelli te strijden had tegen de metselaarsbazen en metselaarsknechts van dien tijd, door wien zijn grooten geest niet begrepen werd, en hoe Italie vooral aan hem in 't bijzonder, zoo niet aan hem alleen, het dankt, dat de stijl van Vitruvius en van Palladio behouden bleef en niet ontaardde in de meest betreurenswaardige „monstruositeiten," waarvoor toen maar al te veel gevaar bestond. De gemeenteraad van meergenoemde stad plaatste ter gelegenheid van dat feest der kunst een marmeren plaat aan den gevel van het huis, waarin Vanvitelli een reeks van jaren woonde en stierf, met het inschrift: *Nel fabricato interno di questa casa abito e mori nel di* 1°. *Marzo* 1773 *Luigi Vanvitelli.*

H. J. Biegelaar, V. Th.

DE BOLSWARDSCHE KOORBANKEN.

Wij twijfelen niet of het zal onzen lezers aangenaam zijn, van de veelbesproken Bolswardsche koorbanken een afbeelding onder de oogen te krijgen. De hiernevensgaande photographie is vervaardigd door de gebroeders Cordes en G. M. Märckelbach (firma Feenstra), te Bolsward-Sneek, die zoowel naar de banken, als naar den preëkstoel een groot aantal clichés hebben genomen.

Onze afbeelding geeft slechts een algemeen overzicht van de banken. Toch kan men er enkele details op herkennen, zooals het snijwerk op het linkerwangstuk, dat de onthoofding der H. Barbara voorstelt en het snijwerk op het rechterstuk, zijnde de doop in den Jordaan. Tegen een lessenaar ziet men een pauselijk figuur, voorstellende een der kerkvaders.

Ook herkent men op een der opengeslagen zittingen, het geschonden beeldje van een houthakker.

Het beschotwerk, waarvan men de ruwe achterzijde achter de banken bespeurt, maakt een deel uit van de fraaije Vroedschapsbank van 1699, die in dit tijdschrift op blz. 187 vermeld werd.

Ter plaatse waar men thans het bord met het wapen van Friesland ziet, bevond zich oorspronkelijk een rijk gesneden gothische overhuiving. Toen deze verwijderd werd, verving men haar door het smakelooze hoofdgestel met gebogen fries, welke men op de photographie boven de fijne gothische traceeringen der paneelen ontwaart. De stijl dezer fries verraadt het wandalen-geslacht, dat zich aan de schending der overhuiving schuldig maakte; blijkbaar is het werk omstreeks 1670 geschiedt.

ADVERTENTIËN.

HH. Liefhebbers van Antiquiteiten.

GOTHIEKE BANKEN

uit de XVe Eeuw.

St. MARTINIKERK. — BOLSWARD.

8 Photographieën cabinet à *f* 4.50.

ANTIEKE PREEKSTOEL,

uit het midden der XVIIe eeuw. — 4 Photographieën cabinet à *f* 2.25

Uitgave van:

GEBRs. CORDES, *Photografen.* G. M. MaRCKELBACH, *Boek- en Kunsthandel.*

BOLSWARD.

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs *f* ***0.50***

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Sold by Mr. W. C. DE GRAAFF, Haarlem.

MEMOIRS

OF

SIR EDWIN LANDSEER.

A sketch of the life of the artist, illustrated with reproductions of 24 of his most popular works by F. G. STEPHENS.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

GEDEP. PHOTOGRAPHIE VAN GEBRS. CORDES EN G. M. MÄRCKELBACH.

№ 34. 8 November 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franko per post...................... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1 - 6 regels........................... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.		Grootere letters naar plaatsruimte.

KORRESPONDENTIE.

De heer Ver Loren heeft gemeend breedvoerig te moeten antwoorden op het stuk, waarin ik beweerde, dat zijn oordeel over de handelingen der Rijks-Adviseurs lichtvaardig en zijne conjecturen, aangaande de oorzaken van den ondergang van dit collegie, in strijd met de ware toedracht der zaken waren; tevens ontwikkelde hij op nieuw zijne denkbeelden, aangaande de restauratie van oude monumenten.

Aanvankelijk was ik voornemens daarop even breedvoerig te repliceeren, doch eensdeels ontbrak en ontbreekt mij daartoe de tijd, en aan den anderen kant twijfel ik er aan, of het publiek in deze polemiek wel belang stelt.

Daarom bepaal ik er mij toe te verklaren: dat het antwoord van den Heer Ver Loren, ook daar waar hij zich beroept op een in de IIe Kamer door een Minister gesproken woord, niets verandert aan mijn meening omtrent de waarde van zijn beschouwingen omtrent de Rijks-Adviseurs; ik herhaal dat iemand die de geschiedenis van dit kollegie niet uit de stukken nagaat, en die — voor zoover zij met allerlei intrigues vermengd werd — niet uit goede bronnen verneemt, lichtvaardig oordeelen moet en zal; de Heer Ver Loren, die noch de stukken zag, noch achter de schermen keek, kon dan ook niet anders doen dan conjectureeren en .... mistasten. Daarom had ik gaarne gezien, dat hij zich van elk oordeel had onthouden.

Wat zijn denkbeelden omtrent restauratiën aangaat, ik zal mij thans evenmin als vroeger daarin verdiepen. Naast enkele juiste inzichten, ontmoet ik er vele, die naar mijne meening de toetst van het onderzoek niet kunnen doorstaan. Doch dit alles uit te pluizen, daartoe, ik erken het, ontbreken mij tijd en lust. Mocht er onder de lezers van *de Kunstbode* iemand zijn, die door de beschouwingen van den heer Ver Loren verontrust ware geworden en angstig op eene wederlegging wachtte, hij trooste zich met mijne mededeeling, dat die beschouwingen in strijd zijn met de beginselen, welke sinds een dertigtal jaren in België, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Denemarken en Engeland, bij het herstellen van gedenkteekenen worden gevolgd.

Hoogachtend

VICTOR DE STUERS.

ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

VI. DE MONUMENTALE BEELDHOUWKUNST.

Welke zijn wel — om dadelijk tot de hoofdzaak te komen — de voorwaarden, waaraan de beeldhouwkunst in dezen zin, in haar innig verband met de architectuur, moet voldoen?

Om met de bouwkunst in volkomen harmonie te zijn — en dit is immers haar doel? — is 't noodig dat de beeldhouwkunst medewerke tot éénheid, tot het monumentaal karakter van het ontwerp; dat zij de architectonische lijnen niet verandere of stoore, maar deze hare volle waarde doe behouden, dat zij zelfs, waar noodig, de kracht der hoofdpunten door hare hulp vermeerdere en verhooge. Twee hoofdzaken zijn hiertoe noodzakelijk: zij moet zijn *op de schaal* van het bouwwerk en deelnemen in zijn *stijl*. Door alle schoone tijdperken der monumentale beeldhouwkunst is aan deze eischen, soms als instinctmatig, voldaan. 't Zij zij haar toepasten als een fijn gestikt kleed, dat de vlakten der architectuur overdekt, — 'tzij zij meenden, dat ook het beeldwerk en de ornamentiek moesten deel uitmaken der *constructie*, en tot de werkelijke samenstelling van 't gebouw hun deel bijdragen,— zeker is het, dat de beeldhouwers steeds met deze beide gegevens hebben rekening gehouden.

Wat het eerste vereischte — *de schaal* — betreft, is dit duidelijk genoeg en als van zelf erkend. Alle ornament en beeldwerk moet door zijne *grootte* harmonieëren met de hoofdvormen of détails der architectuur (al naar mate de plaats), deze niet verpletteren of overschaduwen en evenmin zoo klein zijn, dat het omgekeerd geheel door de omgevende architectuur worde vernietigd. Hierin is het, evenals alle onderdeelen, aan eene proportie onderworpen. En dit niet alleen. Behalve de betrekkelijke grootte, *de afmeting*, is ook de *wijze van behandeling* van zeer veel invloed op deze onderlinge proporties tusschen het beeldhouwwerk en 't gebouw.

Wij zullen dit straks nader zien. Want vooral op de tweede voorwaarde — *de stijl* — kan niet genoeg de aandacht worden gevestigd.

De *lijnen* van het beeldhouwwerk moeten harmonieëren met die der architectuur, deelen in den stijl van 't gebouw, — het beeldwerk moet zijn „*gestylirt*." Verklaren we ons nader.

De schoonste tijdperken der kunst zijn voorzeker die, waarin de kunstenaar in de uitvoering *breed* en *eenvoudig* is; waarin hij, aangedreven door 't een of ander ideaalschoon, zich daardoor als geinspireerd gevoelt en dit meer in 't breede, in *karaktertrekken* weergeeft, dan wel copieert. Wanneer hij *houding*, *beweging* en *geste* der figuren, ja zelfs *gewaarwordingen* en *gevoelens* treffend, krachtig weet weertegeven, wanneer hij de karakteristieke hoofdtrekken, de *type* juist en ongeschonden weet te teekenen en zelfs eenigermate te *overdrijven*, door daaraan de détails ten offer te brengen, dan treft de monumentale beeldhouwer doel. Zijn werk wordt als een ontleenen aan het LEVEN van den mensch, het teruggeven zijner acties en standen, een afkijken der natuur, terwijl de ondergeschikte en onbeteekenende punten worden weggelaten, ter wille van de monumentale éénheid van 't gebouw. Deze détails schijnen dan als met een omhulsel omkleed; men kan ze gissen en raden, maar slechts de hoofdtrekken zijn duidelijk geprononceerd.

Van de oudste der volken, van de Egyptenaren, vinden we de monumentale beeldhouwkunst op deze wijze begrepen. Bij hen zelfs vooral is de éénheid der beide kunsten treffend en duidelijk, wijl de beeldhouwkunst zich zoo innig verbindt met de vormen, door de architectuur aangewezen.

't Is zoowel door de hoofdvorm zelve als door de monumentale wijze van behandeling, dat deze vereeniging, deze éénheid zoo treffend is. Ook de egyptische kunstenaar kende zeer goed de vormen, die hij weergaf; — hij had deze bestudeerd en overwogen, maar wanneer hij tot de uitvoering overging, dan wist hij de kenmerkende trekken te prononceeren en de onbelangrijke onderdeelen te laten glippen. Wanneer hij b.v. een leeuw wilde teekenen — want vooral in de dierenkunde waren de oude volken thuis — dan wachtte hij zich om daarvan slaafs alle omtrekken en détails na te bootsen, maar bepaalde zich tot het weergeven van die krachtige hoofdtrekken, die ons minder het *lichaam* van den leeuw als zoodanig, dan wel den leeuw *in zijne majesteit*, *kracht* en *gespierdheid* voorstellen.

Te meer volgde hij deze methode, naarmate zijne beelden *kolossaler* en grooter moesten schijnen. Dan werden de karaktertrekken bizonder sterk geteekend, met overdrijving der natuur en maakte de zucht naar détails nog meer plaats voor eene breede, eenvoudige behandeling. Hier door te meer nemen zij dan ook voor 't oog de afmetingen van *kolossen* aan, want, zooals straks reeds is gezegd, ook door *de wijze van uitvoering* kan eene geheel andere proportie ten overstaan van 't gebouw worden teweeggebracht dan bloot door de *grootte* scheen aangewezen: — een verschijnsel, waarmede de schoonste tijdvakken der monumentale beeldhouwkunst steeds hun voordeel hebben gedaan.

Waarlijk, de monumentale beeldhouwkunst heeft geheel bizondere voorwaarden te vervullen, zeer verschillend van die gesteld worden aan een beeld in 't atelier, of in museum of Akademie. 't Zij verre om onze Musea of Akademies te veroordeelen; — integendeel! het zijn uitnemende plaatsen om onze kunstwerken te kunnen bewonderen of wel jonge kunstenaars te onderrichten, doch men moet bekennen, dat zij hoogst gevaarlijk zijn om het idee van het *verband* der kunsten bij dezen te vernietigen, vooral bij hen die niet uitnemend zijn begaafd en een zelfstandig oordeel bezitten. Al die geïsoleerd tentoongestelde stukken wekken natuurlijk het gevoel voor 't schoone op, doch kunnen niet die denkbeelden voortbrengen, die zoo noodig zijn om in de architectuur een goed verbindend geheel tusschen de verschillende kunsten te doen ontstaan. — Nog iets anders.

Daarenboven beschouwde de *monumentale* beeldhouwkunst het steeds als hare hoofdvraag, wat de overhand moest hebben: de uitdrukking, *het idee*, de voorstelling óf wel de plastische vorm. En steeds werd door haar 't antwoord ten gunste van 't eerste beslist; — bij *haar* stond *het idee* boven alles.

Is 't ook niet duidelijk, dat deze kunst het publiek zelf moet bezighouden en doen doordenken? De Grieken en Romeinen hadden hunne mythologie; de Egyptenaren, en met hen vele andere volken, hunne hel-

dengeschiedenis; de middeleeuwen hadden eene beeldhouwkunst, die volmaakt door iedereen werd begrepen, als het ware een school voor het volk. Doch wat is het eenige, waarop de tegenwoordige beeldhouwers zich toeleggen? *Allegorie* ziedaar alles. — Een beeld of eene voorstelling van Vrede, Oorlog, Handel, nu vertegenwoordigt slechts een afgetrokken denkbeeld, dat weinig belang inboezemt.

Een Mercurius of Neptunus had bij de Grieken waarde als *Godheid*, maar wat treft het *ons publiek?* Het laat het koud en ongevoelig.

Zeker, de hoofdvoorwaarde is en blijft, dat de beeldhouwkunst laat denken en gevoelen. Zij moet *den geest* van den toeschouwer bezighouden, niet bloot zijne oogen. — Zij moet eene geheele reeks van gedachten bij hem opwekken, hem eene geheele geschiedenis doen raden.

Daarom ook is het noodig de figuren van hunne opmerkelijke karakterzijde te doen kennen. Aan eene held bv:, die zijne tegenstanders overwint, een flink en overdreven krachtig voorkomen geven, groot en forsch gespierd, en aan zijne uitdrukking een minachtende en trotsche type, — in tegenstelling van zijne bestrijders, die nietig en klein met angstige blikken tot hem opzien, ziedaar reeds de beantwoording aan de eerste voorwaarde van een kunstwerk. Het maakt op den toeschouwer den indruk, die beoogd werd, en doet hem in zijne gedachten de geschiedenis voortzetten, die hij ziet.

Plaats en licht zijn twee zaken, die steeds van grooten invloed zijn op ieder beeldwerk.

Wat is dan ook natuurlijker, dan dat bij de monumentale beeldhouwkunst de ontwerper zich afvraagt, *waar* het zal geplaatst worden en *onder welk licht?*

Hoe dichter een beeld bij 't oog wordt geplaatst, des te fijner, des te meer gedétailleerd het moet worden behandeld en hoe verder daarvan af des te eenvoudiger. In 't laatste geval moeten steeds vele onderdeelen of kleinigheden worden opgeofferd; alles moet worden weggelaten, wat, op den vereischten afstand gezien, de hoofdvorm, de *type* kan schaden. *Eene eenvoudige silhouette*, de karakteristieke hoofdtrekken, ziedaar *dán* bizonder de eisch. Daarbij moet de ontwerper rekening houden met de verkortingen, welke in 't oog der toeschouwers ontstaan wanneer zij genoodzaakt zijn zijne figuren dichtbij van beneden te beschouwen. Hij moet aan deze verkortingen te gemoet komen, en ze verhelpen of vermijden, wil hij niet voor ieder misstaltige producten leveren.

Vele onzer tegenwoordige beeldhouwers maken kunstwerken uit vorige eeuwen bespottelijk, omdat zij sommige détails schijnbaar hebben over 't hoofd gezien, of omdat b. v. een arm of been (wanneer men 't beeld geheel afzonderlijk, van zijne plaats gerukt, beschouwt) niet precies is volgens de aangenomen proporties. — Doch zij begrijpen niet, dat juist daarin 't bewijs ligt, hoezeer deze rekening hielden met de plaats, die hun werk aan 't gebouw zou innemen; — hoezeer zij opmerkten welk effekt het op *die* plaats en onder *zulk* licht maken zou; hoe juist zij berekenden wat hun beeld worden zou, geplaatst op gindsche hoogte, in de oogen van de toeschouwers, die het niet vlak van voren als in een atelier, maar *van beneden* moesten beoordeelen.

En alles, wat we hier gezegd hebben, is eveneens van toepassing op *de ornamentiek.* Deze ontleent hare vormen aan het bloemen- en plantenrijk, doch moet beide ook slechts in breede, krachtige trekken weergeven, om in overeenstemming te zijn met 't gebouw, dat zij versiert. Zoolang ook zij zich bepaal tot het *bestudeeren* der natuur, zoolang zij van iedere plant, die zij gebruikt, *het organisme*, *het leven*, *den groei*, *de samenstelling en aanhechting der bladen* opmerkt en dit in eenvoudige, doch juiste hoofdlijnen teruggeeft, zoolang ook handhaaft zij zich op haar schoonste standpunt; maar voelt zij in zich de aandrift tot het geestelooze nateekenen der vormen en omtrekken van plant of bloem, dan gaat zij onvermijdelijk dalen en van hare waarde verliezen.

Het beginsel der monumentale beeldhouwkunst blijft immer van toepassing. Waarlijk, om iets schoons te maken, behoeven wij niet juist Egyptische of Grieksche of middeleeuwsche beeldhouwwerken voorttebrengen, zoo we ons slechts laten geleiden door de *regelen*, die ook zij aan hunne werken gesteld hebben: schoone compositie, goed gevoelde en goed uitgedrukte beweging en houding en daarbij eene breede, krachtige behandeling, in overeenstemming met de architectuur.

Er is zoo veel, zooveel over de monumentale beeldhouwkunst te zeggen. Om dubbele reden. Omdat zij weinig geacht is en weinig wordt beoefend. Zij is ten eenenmale door de zelfstandige beeldhouwkunst terzijgeschoven, en wat nog in haren naam moet dienst doen, wordt voor een goed deel teruggedrongen tot het terrein der industrie.

De beeldhouwer werkt niet meer mede tot de monumentale éénheid; hij stoort zich niet aan de lijnen der architectuur en bekommert zich weinig, wáár zijn beeld zal worden geplaatst. 't Is waar, ook de architect intresseert zich daarvoor zelden, en denkt eerst nadat *zijne* taak is afgeloopen aan het versieren door eenig beeldwerk. *Hier* nog een figuur, *dáár* wat ornament, enz.

En moet het figuur worden gekozen, 9 van de 10 keer zal er een, reeds lang geleden zonder bestemming vervaardigd, liever nog naar vast model *gegoten*, daarvoor worden aangekocht. En in het *ééne* geval geeft men den beeldhouwer een idée op, maar deze zet zich neer en ontwerpt en modelleert, meestal zonder zich rekenschap te geven van de plaats en 't gebouw.

Zeker, ook de zelfstandige beeldhouwkunst, in den akademischen zin, heeft ontelbare schoone werken voortgebracht. Maar men moet niet beproeven haar met de architectuur te vereenigen; — het blijkt slechts eene onmogelijkheid te zijn.

Er is slechts eene wijze van monumentale beeldhouwkunst: die, welke een geheel uitmaakt met de omgevende architectuur.

't Is zeker bedroevend, wanneer men ziet wat vreemde denkbeelden op dit punt worden gekoesterd. Om een gebouw *schoon* te doen zijn is 't voldoende zoo *véél* mogelijk ornament en beelden te geven, ongehinderd van wat soort of kwaliteit. Stelde men de vraag: „wat zou hier schooner staan dan *een beeld?*" 't antwoord zou luiden: „„*twee* beelden"".

Want als *hier* en *dáár* en overal waar nog plaats is, maar een beeld is tusschengestopt, dan is 't schoon; — niet omdat één enkel stuk recht heeft op

dien naam, maar bloot *omdat zij er zijn*, omdat er een *beeld is*, omdat er *iets is, dat vult.*

Ook doet 't er weinig toe, *wat* zij voorstellen, en of deze voorstelling eenigen zin heeft in betrekking tot de plaats. Men zou gaarne hier eene *Justitia* of *Pictura* plaatsen, maar kan men deze niet krijgen, dan zijn ook eene *Flora* of *Diana* goed; — had men bedoeld een beeld van levensgrootte, och! ook een van minder hoogte kan op die plaats wel worden neergezet. Waarom ook niet? En 't publiek, onbekend als 't hiermee is, praat natuurlijk de *kenners*(*!*) na en vindt dit mooi.

Neem deze Diana weg en zet in hare plaats een Rubens, waarschijnlijk oogst ge nog meer den lof in van de mannen van *smaak;* in ieder geval: er is niets tegen. Men schijnt onze gebouwen niet anders aan te zien dan als een soort museum, eene geschikte gelegenheid om eenige figuren tentoontestellen; 't is niet noodig, dat zij doen terugdenken aan dit gebouw of daarmee in verband staan, zoo dit maar eenige ruimtes oplevert, om voorradige beelden voor 't publiek uit te stallen.

Doch laten we niet al te zwartgallig schijnen. Ook hier is meer waardeering der ware kunst dagelijks merkbaar. De vele schoone voorbeelden van beeldhouwkunst, sinds kort van uit hun wit nachtgewaad te voorschijn gekomen, en die zoo tintelen van geest en leven, konden niet nalaten deze waardeering optewekken bij ieder, die niet is een *onverbeterlijk* tegenstander onzer schoone monumentale beeldhouwkunst.

(*Wordt vervolgd.*) VOX.

CLAUDE DE JONGH.

De verzameling oude schilderijen van Lord Northbrook te Londen is ten vorigen jare vermeerderd geworden met een zeer fraai stuk van de hand van een weinig bekenden Hollandschen meester.

Dit paneel, hetwelk 17 Engelsche duim hoog en $39^{1}/_{2}$ duim breed is, vertoont een gezicht op de Theems en op de oude Londonbridge, genomen van de noordzijde van de rivier. Slechts op den voorgrond ziet men een landhoofd waartegen drie schepen liggen; het kleinste geheel op den voorgrond is ledig; in het tweede bespeurt men een man, die goederen naar de zijde van den voorsteven brengt; de reizigers, zijnde een heer, twee dames en een jongetje, treden op het landhoofd aan. Het derde en grootste vaartuig gedrapeerd met een blauw doek bevat zeven personen. Op een ander landhoofd, dat dichter bij de brug ligt, staan drie mannen te praten met een vierden, die in een schip zit. Op de rivier zelve telt men veertien vaartuigen en aan de overzijde van de brug buitendien nog drie groote zeeschepen. Aan de beide oevers verheffen zich talrijke huizen en kerken, en in de verte aan de zuidzijde eenige heuvelen. Fraaie ochtendhemel met eenige lichte wolken.

Op den muur van een huis rechts leest men de handteekening C. de Jongh. 1650.

Claude de Jongh was geboren te Utrecht. Wij hebben eenige weken geleden een onderzoek in de archieven dier stad ingesteld en hebben zijn inschrijving als Meester in de Registers van het St. Lucas Gilde gevonden op 25 Januari 1626; „Ontfangen van Sr. de Jongh 4. 10. 0." Buitendien hebben wij de vermelding gevonden van een landschap, door hem vervaardigd en in 1623 geschonken aan het St. Jobs gasthuis te Utrecht.

De archivaris van Utrecht Mr. S. Muller Frz., die de goedheid heeft gehad de registers der gemeente na te gaan, heeft bevonden dat Claude de Jongh twee malen gehuwd is geweest, 1°. met een Engelsche, Adriana Carpenter, 2°. „den 18 Juli 1643 in Anthoni gasthuis getrouwt Claude de Jongh, wedr. van Adriana Carpenter, en Juliana van Pisa, jonge dochter van Nimmegen, beyde woonende op het Begijnhoff.

Op 22 Juni 1646 is de dood van een kind van Clâude de Jongh genoteerd.

Claude de Jongh overleed in de Nobelstraet, nalatende zijn huisvrouw met collaterale mondige erfgenamen. Geen vast goed. Hij werd begraven in de Buurkerk met 12 dragers den 16 Maart 1663.

De schilder woonde derhalve te Utrecht in 1627, 1638, 1643, 1646 en 1663. In 1650 echter bevond hij zich te Londen, zooals blijkt uit het bovenvermeld gezicht op Londonbridge, welk stuk afkomstig is uit het kabinet van den heer Wijnn Ellis, en op 27 Mei 1876 verkocht werd voor £ 525.

In hetzelfde jaar 1650 had Claude de Jongh hetzelfde gezicht iets grooter (25 Eng. duim hoogte op 48 duim breedte) doch niet zoo fraai geschilderd. Dit stuk werd den 13 Sept. 1740 onder N°. 70 in de kunstschilders confreriekamer te 's Gravenhage verkocht voor *f* 31 aan Mr. Willem van Wouw en op de verkooping van diens kabinet den 29 Mei 1764 te 's Gravenhage bracht het (onder N°. 100) *f* 38 op. Andermaal werd het den 6 Juni 1820 verkocht onder N°. 40 op een auctie onder directie van Mr. J. A. J. Carre. Thans is het in het museum van Bethnal Green te Londen ten toon gesteld.

Wij hebben ook de vermelding gevonden van een fraai landschap van Claude de Jongh, waarin zeer uitvoerig de Emmausgangers afgebeeld zijn. Dit stuk werd te Haarlem verkocht voor *f* 40 tegelijk met het kabinet van den heer Adriaan van Adrichem van Dorp.

Den Haag, W. H. JAMES WEALE.
12 October 1879.

HET KASTEEL IN BREDA.

In het tweede blad van „de Amsterdammer" van 26 October jl. vraagt de Heer Craandijk „welk belang eischt de vernieling van het gedeelte van den vestingwal, die de Militaire Academie te Breda aan drie zijden omringt?" een vraag, die de inwoners van Breda evenmin als de vreemdeling weten te beantwoorden en evenmin als de vriend van gedenkstukken, wien wat thans aan den slooper wordt prijsgegeven, voor geschiedenis en oudheidkunde onzes vaderlands belangrijk is.

Ofschoon de ontmanteling onzer vestingen met blijdschap begroetende, vindt de Heer Craandijk geen reden, om de wet van 18 April 1874, die Breda als

vesting ophief, zóó toe te passen, dat er *volstrekt niets* van de wallen mag worden gespaard. „Wat zal er verloren gaan „zoo vraagt hij" als het besluit ten volle wordt uitgevoerd?''

Hij treedt daarop in eene beschrijving van het kasteel der Baronnen van Breda, waarin in 1826 de Koninklijke Militaire Akademie werd gevestigd, en meer uitsluitend van zijn omgeving en wijst er op dat deze grootendeels in haren toenmaligen staat werd behouden. Wij behoeven den schrijver niet te volgen in zijne beschrijving van 't geen bestaan blijft, doch nemen zijn geleide aan, waar hij ons voert bij 't geen hij vreest, dat zal verdwijnen.

„Links van het kasteel" zoo zegt hij „ligt een hooge wal, met statige kastanjes beplant. In dien wal zijn een tweetal torens, ter verdediging eener gewelfde waterpoort. Zien wij omlaag, dan vinden wij tusschen den wal en den achtergevel van het kasteel een gemetselde waterkom, die door een smal kanaal met de poort gemeenschap heeft. En als wij onzen weg vervolgen, dan komen wij in een laan van krachtige breed getakte iepen, langs den zijgevel van 't gebouw voortloopend. Dit alles nu moet weg.

Dan gaat vooreerst verloren een uitnemend fraaie krans van eerwaardig houtgewas, schilderachtig op de hooge muren gegroeid, en, als de wallen geslecht zijn, dan komt het hooge vierkante gebouw met zijne bedorven zijgevels kaal en naakt in een ledige en leelijke vlakte te liggen. Dan verdwijnt voorts een waar historisch overzicht van onze vestingbouw in een klein bestek. Want de waterpoort met zijne torens dagteekent uit de 14e eeuw; Jan van Polanen bouwde ze in 1350.

Daaraan sluit zich een steenen bastion, door Hendrik van Nassau in 1534 opgetrokken, terwijl aan de noordzijde een gebastioneerd front uit de 17e eeuw wordt gevonden."

Deze verschillende proeven van versterkingskunst hebben, zegt de heer Craandijk, groote waarde voor de archaeologie, maar vooral ook voor een militaire Akademie.

De schrijver bejammert het niet minder, dat de plaats, waar het turfschip in 1590 binnen kwam en de kleine haven, waar het gelost werd, later te vergeefsch gezocht zullen worden.

Hij wijst er op, hoe reeds in 1874 de commissie van 's Rijksadviseurs, door den minister van finantiën geraadpleegd over 't geen er bij de ontmanteling der vestingen zou moeten gespaard worden, heeft aangedrongen op het behoud der werken, die de Akademie omringen, en hoe de toenmalige minister van oorlog de belofte heeft gegeven, dat geen van de genoemde werken zou gesloopt worden.

En toch, niettegenstaande die belofte, *is* of *wordt* de *slechting* dier werken aanbesteed.

Is het noodig? Zoo ja, dan past het berusten. Zoo neen, dat dan in de eerste plaats Breda zelf trachte de ontciering der stad en het verlies van een deel harer merkwaardigheden te voorkomen, dat verder uit het Vaderland een krachtige stem opga, om die verwoesting te verhoeden.

De schrijver eindigt zijn met warmte geschreven artikel met de hoop op een verdaging van de voltrekking van het vonnis en met een beroep op den Koning, die zeker niet onverschillig kan zijn voor de schending van het werk zijner vaderen, van het kasteel, der Polanens, der Nassau's, der Oranje's.

Wij danken den schrijver voor zijne pogingen, om voor de historische herinnering voor Nederland zoo merkwaardige bouwwerken te bewaren. Het verheugt ons hem te kunnen mededeelen dat het Spanjaarsgat met zijne beide torens en de boog bewaard zullen blijven. Hiermede echter is niet alles gered, daarmede wordt de door een vroeger minister gegeven belofte nog niet geheel vervuld.

Wij willen daarom hopen, dat het bewuste artikel den aandacht van velen moge getrokken hebben en aanleiding geve, dat veler stemmen zich doen hooren om bewaring ook van het verder merkwaardige te verzoeken.

De Commissie van 's Rijks adviseurs is niet meer, dat anderen thans vervullen, wat hare roeping was.

DE TWEEDE KAMER

OVER DE BEGROOTING VOOR 1880.

Het Voorloopig Verslag der IIe Kamer op de begrooting voor 1880, is dezer dagen verschenen. Wij deelen daaruit een en ander mede, voor zoover het de Kunst betreft.

Sommige leden der Kamer gaven den Minister van Binnenlandsche Zaken in bedenking, om de afdeeling voor Kunsten en Wetenschappen op te heffen, omdat thans de Rijks-Adviseurs zijn opgeheven. *Anderen* daarentegen beweerden, dat juist de opheffing der Adviseurs de noodzakelijkheid van het bestaan der afdeeling meer in het oog deed loopen. Men wilde echter gevraagd hebben, hoe de Minister daarover dacht.

Zeer vele leden beaamden de opmerking dat, naarmate de Kamer meer aandacht wijdde aan hetgeen van deze afdeeling uitgaat, de toelichting van de daartoe betrekkelijke begrootingsartikelen schraler werd. Over dat stilzwijgen meende men zich ernstig te moeten beklagen. Er waren evenwel leden, die het verklaarbaar achtten, dat de pas opgetreden Minister zich over onderscheiden onderwerpen nog niet bepaald had uitgelaten. De meerderheid drong op aanvulling dezer leemte krachtig aan.

Over het al of niet wenschelijke van het herstellen der Commissie van Rijks-Adviseurs waren de gevoelens zeer verdeeld. De voorstanders van zulk een instelling erkenden, dat de Commissie langzamerhand op een verkeerd terrein was gekomen en dat er misbruiken bij haar waren ingeslopen; maar over het geheel had de Commissie toch goed gewerkt en nut gesticht. Voor het behoud onzer monumenten was het bestaan van zulk eene commissie noodig. Met behulp van hare correspondenten, die over geheel het land verspreid waren, kon zij inlichtingen geven, die de ambtenaren van het Departement niet konden verschaffen. Ook uit de in 't licht gegeven verslagen der Commissie was veel te leeren geweest, en men wenschte dan ook dat de uitgaven dier verslagen werden voortgezet, waarvoor, al bestaat de Commissie niet meer, de bouwstoffen voorhanden zijn. Naar het gevoelen van *een deel* dezer leden, was de wijze waarop de vorige Minister een einde had gemaakt aan het bestaan dezer commissie, te betreuren geweest.

Anderen meenden dat de Minister na de stemming der Kamer bij de begrooting van het loopende jaar, niet anders had kunnen handelen. Men voegde er

echter bij, dat die stemming geenzins de beteekenis had gehad, dat de Kamer in 't geheel geen Commissie wilde. Zij had bezwaar tegen de organisatie der Commissie, zoo als die bestond.

Weder andere leden konden zoo groote waarde aan de ontbonden Commissie niet toekennen. Misbruiken, als die, waarover men zich had beklaagd, zouden zich bij zulk een Commissie altijd voordoen. Deze leden geloofden dat de vorige Minister den goeden weg had ingeslagen door het indienen van zijn wetsvoorstel tot regeling van het onderhoud van historische monumenten voor het vervolg. Men keurde dat wetsvoorstel niet onvoorwaardelijk goed, maar meende toch, dat het de nuttige strekking had om tegen overdrijving in dit opzicht te waken en den invloed van den hoofdambtenaar, wien de Minister over dit onderwerp moest raadplegen, te matigen. Daarin kwam men overeen dat het zeer wenschelijk was te weten, wat de tegenwoordige Minister tot het intrekken van bedoeld wetsontwerp had bewogen, en tevens op welke wijze hij zich voorstelde de zaak der instandhouding van de oude monumenten voor het vervolg te regelen.

In een der afdeelingen werd nog een enkel woord gezegd over de van regeeringswege in den laatsten tijd zoo kennelijk begunstigde Architectuur. Eenzijdigheid viel daarbij niet te miskennen. De Oud-Hollandsche bouwstijl werd op alle nieuwe landsgebouwen toegepast, onverschillig of die toepassing oordeelkundig was of niet. Daarbij mocht vooral niet vergeten worden dat deze eenzijdige richting aan den Staat schromelijk veel geld kostte. Tonnen schats werden opgeofferd aan onnoodige weelde in onze nieuwe Rijksgebouwen.

Eindelijk werd nog geklaagd dat de tusschenkomst der afdeeling Kunsten en Wetenschappen niet zelden tegen het spoedig tot stand komen van nuttige gebouwen noodeloos hinderpalen opwerpt.

Men vroeg of het bureau van opzichters-teekenaars voor het toezicht op de monumenten wel noodig was na de opheffing der Commissie van Rijksadviseurs. De post van *f* 4000 voor het maken van pleisterafgietsels werd geacht zeer hoog te zijn.

Splitsing en meerdere specificatie van het artikel betreffend het Nederlandsch museum werd zeer gewenscht geacht.

Naar wat ten vorige jare over den post voor de monumenten is voorgevallen en na de intrekking van het wetsvoorstel van den minister Kappeyne tot regeling van het onderhoud der gedenkteekenen, was het ten eenenmale onbegrijpelijk, dat bij dezen post niet, alware het slechts met weinige woorden, was aangewezen, waarvoor de uitgetrokken som van f 85650 gebruikt zou worden. Men verklaarde dan ook uitdrukkelijk de toestemming van den post afhankelijk te maken van het ontvangen van afdoende inlichtingen omtrent het daarvan te maken gebruik.

Eenige leden kwamen te dezer gelegenheid terug op de aanmerking, dat er met opzicht tot de restauratie van historische monumenten overdrijving had plaats gehad. Er was goeds gewrocht, maar er waren ook monumenten ter hand genomen, welks waarde uit het oogpunt van kunst althans zeer twijfelachtig was. Voor het opwekken van den kunstzin de natie was een goede regeling van het teekenonderwijs van vrij wat meer belang dan het op rijkskosten herstellen of verbeteren van zulke monumenten.

De meermalen geuite wensch werd herhaald, dat de beide penningkabinetten te 's Gravenhage en te Leiden met elkander mogten worden vereenigd.

Waarom, werd gevraagd, komt in de omschrijving van het artikel voor het Mauritshuis, evenmin als in die van de post voor het Paviljoen te Haarlem het woord *aankoopen* voor? *Verscheiden* leden wenschten een afzonderlijken post voor aankoopen van schilderijen voor dat kabinet uitgetrokken te zien, en dit geld ter beschikking te stellen van den kundigen directeur. *Andere* leden verklaarden zich intusschen tegen deze verandering. Aan den Directeur van het schilderijenkabinet mocht wel eenige invloed op het doen van aankoopen worden toegekend, maar die aankoopen behoorden niet uitsluitend van hem uit te gaan. Beter was het de zaak te laten, zooals zij is. De regeering heeft dan meer vrijheid in het bepalen harer keuze van aankoop, en kan zich daarbij regelen naar het bedrag der beschikbare fondsen voor aankoop van kunstwerken in het algemeen.

De klacht over den onvoldoenden toestand waarin zich de gebouwen der Leidsche Musea bevinden, werd herhaald. Die toestand leidt tot het langzaam bederf van daarin bewaarde kostbare voorwerpen, of belet althans die voorwerpen behoorlijk ten toon te stellen. Enkele leden deden de vraag of het geen overweging verdiende in plaats van een nieuw Akademiegebouw, een nieuw gebouw voor de Leidsche Musea te stichten en dat wel op de Ruïne. Dit denkbeeld scheen zich vooral aan te prijzen als de mogelijkheid bestond om het bestaande Akademiegebouw, waaraan zooveel herinneringen verbonden zijn en dat ook uit het oogpunt van oude bouwkunst waarde had, genoegzaam te vergrooten.

Bij het artikel voor de Koninklijke Akademie van wetenschappen werd gevraagd of niet aan dit lichaam een deel der werkzaamheden van de Commissie van Rijks Adviseurs kon worden opgedragen, indien deze Commissie niet herleefde.

Nadere inlichting werd gevraagd omtrent het gebruik der gelden voor aankoop van boekwerken en voorwerpen van kunst.

Gaarne ontving men eenige mededeelingen omtrent de verhouding tusschen den Directeur der Rijks-Akademie van Beeldende kunsten en de kweekelingen dier school.

Men verlangde eene specificatie van de subsidien aan teekenscholen verleend, en mededeeling van de inzichten van den Minister omtrent de op te richten Normaalschool voor onderwijzers in het teekenen.

Algemeen drong men aan op volledige en rondborstige mededeelingen omtrent de stichting van het Rijks Museum te Amsterdam.

Hoedanig is de stand der werkzaamheden aan dat gebouw. Welk bedrag is daarvoor besteed, en zal daaraan nog besteed moeten worden? Handhaaft de tegenwoordige minister de verklaring van zijn ambtsvoorganger, dat de kosten van dit gebouw honderd percent zullen tegenvallen, zoodat men met eene uitgave van 1.800.000 à 2.000.000 VAN DE ZAAK AF IS (!!) Dat ten opzichte van dit zoo geweldig dure gebouw onverantwoordelijke geldverspilling had plaats gehad, scheen nauwelijks te betwijfelen. Sommige leden meenden te weten dat men, terwijl het Museum in aanbouw is, daarnevens een ander groot en kostbaar

gebouw van gelijke hoogte had opgetimmerd, enkel en alleen om eene proef te nemen, of het licht wel goed zou invallen. Dat gebouw was dan ook bestemd om na het nemen der proef weder afgebroken te worden. Men kon zoo iets nauwelijks gelooven. Waarom als men weten wilde hoe men het licht moest laten invallen, daartoe niet andere buitenlandsche musea bezocht?

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

FRANKRIJK. Men is voornemens de bekende door Anna van Oostenrijk gestichte Koepelkerk van den Val-de-Grâce te Parijs te restaureeren. Tien jaren geleden is reeds de koepel, die na die van den Panthéon en van de Invalides, de hoogste der stad is, gerestaureerd, als mede het portaal. De thans bedoelde werken, die ook het muurschilderwerk van Mignard betreffen, worden geraamd op meer dan 5 ton; de besteigering alleen zal ongeveer 25.000 gl. kosten.

Het gebouw werd ontworpen door François Mansard, en voltooid door Jacques Lemercier, Pierre Lemuet en Gabriël Leduc.

— Boven de Prentenzaal in de Nationale Bibliotheek te Parijs wordt een photographisch atelier ingericht, om photographiën te kunnen vervaardigen naar die prenten en kaarten, welke het meest door het publiek gebruikt worden, en dientengevolge bloot staan aan het gevaar van langzamerhand te verslijten en verloren te gaan.

— De fransche Waterstaat heeft den aanleg ondernomen van een dam bestemd om het eiland St. Michel met het vaste land van Normandië te verbinden. Dit rotsachtig eiland is nagenoeg geheel ingenomen door een merkwaardige versterkte abdij uit de XIIIe eeuw, waarvan sommige verdedigingstorens zich vlak aan het strand bevinden. Het schijnt dat de plannen van den waterstaat twee dier torens in gevaar brachten van vernietigd of althans verzwakt te worden.

Onmiddelijk heeft zich de Secretaris-Generaal van het Departement van Schoone kunsten, vergezeld van den Inspecteur-Generaal der historische monumenten en van den architect der abdij, ter plaatse begeven, ten einde na te gaan in hoeverre de dam aan de twee torens nadeel kan toebrengen.

In Nederland heeft men veel ruimer inzicht in zulke zaken. Daar hebben voor vijftien jaren de Ministers van Financiën en Binnenlandsche Zaken, niettegenstaande de pogingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, een merkwaardigen vestingtoren uit de XIIIe eeuw aangewezen om afgebroken te worden, ten einde met de afbraak een dam in de Maas voor Maastricht aan te leggen. Het is waar, dat wij in Nederland een overvloedigen voorraad van monumenten uit de XIIIe eeuw bezitten.

— De onlangs overleden Architect Viollet-le-Duc stond bekend als een uitnemend teekenaar. Ieder die zijn geïllustreerde werken gezien heeft, zal dit getuigen. Een ontzaggelijk groot getal teekeningen, plannen en schetsen ligt verspreid in de verschillende ateliers waarvan hij de directie had.

Het Fransche Departement van Schoone Kunsten heeft last gegeven al deze voortbrengselen van 's mans teekenpen op te zoeken en te verzamelen.

— 's Lands wijs, 's lands eer. Toen de uitnemende Maastrichtsche beeldhouwer Kessels overleed, die een der uitstekendste volgers van Thorwaldsen was geweest, bekommerde noch de natie, noch de Regeering zich daarom. Niet aldus de Belgische Staat. Deze kocht voor een relatief geringe som van de weduwe van den kunstenaar al diens schetsen en beelden op, en thans prijken zij in het Museum te Brussel. In Nederland vindt men *niets* van Kessels.

— Het werk van Baron Davilier, onlangs door ons aangekondigd, *Les arts décoratifs en Espagne*, is zoowel door illustraties, als door tekst eene aanwinst voor de kunstlitteratuur. Eene schenkkan van verguld en geëmailleerd glas (Barcelona 16de eeuw), teekeningen naar houtsnijwerk, goudsmidswerk, borduursel, faïence uit het oude Spanje, geven een denkbeeld van zooveel verlorene kunst, dat men gaarne den tekst ter hand neemt om er meer van te weten. Eene stad bv. Puenta del Arzobispo, bij Toledo, waar thans nog slechts grof aardewerk vervaardigd wordt, had in het begin der zeventiende eeuw een grooten naam, en hare acht fabrieken voerden voor 40,000 dukaten uit, voor dien tijd eene groote som. Spanjes wapensmeden wevers en houtsnijders niet minder; zijne glasschilders, pottebakkers en bronsgieters hebben werken nagelaten, waarmede de kunstliefhebbers onzer dagen nog te weinig kennis gemaakt hebben.

ITALIË. Te Turijn is het gedenkteeken onthuld ter eere van Sommeiller, Grandis en Grattoni, de doorgravers van den Mont-Cenis.

Het vertoont een gevleugelden genius der wetenschap, die naar de namen der drie ingenieurs wijst, welke op een graniet-blok gebeiteld staan. Aan zijn voeten ligt een groep Titanen onder rotsblokken verpletterd. Deze blokken zijn uit het hart van den Mont-Cenis getrokken. Uit hun midden ontspringt een fontein.

Het geheele gedenkteeken heeft een hoogte van 20 Meter en aan den voet 36 Meter in het vierkant.

NECROLOGIUM.

Op 3 November overleed de bekende Belgische architect POELAERT. Hij stierf krankzinnig op 63jarigen leeftijd.

Aan hem heeft men te danken of te wijten de Brusselsche Colonne du Congrès, en de Laekensche kerk met de koninklijke grafkapel. Deze beide monumenten, die overigens weinig kunstwaarde bezitten, zijn met uiterst slechte materialen gebouwd. De Colonne wordt bij iederen winter door het afschilferen van den steen zwakker, en niettegenstaande allerlei daarover gebrachte vernissen kan men voorspellen, dat zij het op den duur niet zal uithouden. De kerk van Laeken staat zoo wrak dat men daaraan den geprojecteerden toren niet durft toevoegen, en men het gebouw onvoltooid moet laten.

Ook was Poelaert de ontwerper van het Paleis van Justitie te Brussel, hetwelk 40 millioen francs kost. Deze man was zoo weinig technisch, dat de regeering zich genoodzaakt heeft gezien hem een leger van ingenieurs toe te voegen. Dezen hebben zeer veel moeite gehad de fantastische denkbeelden van den architect te verwezenlijken, en in zonderheid met den koepel mocht dit niet gelukken, dan met behulp van kolossale ijzeren verankeringen.

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft uitgegeven:

DE SCHOONHEIDSLEER

DES

TOONEELSPELERS

DOOR

MARTIN KALFF.

Met Platen. — Prijs f 2.25.

Inhoud: **Inleiding.** — **Achter de Schermen.** — Inrichting van het tooneel. — Hulpmiddelen. — Eischen der doorzichtkunde. — Stoffeering. — **Het Menschenbeeld.** — Welstand. — Gebaren. — Voordracht. — Samenspel. — Groepeering. — Tooneelschikking. — Karakters. — **Het masker.** — Het palet des tooneelspelers. — Karikaturen. — **De kleeding.** — Zeden en gewoonten. — **Hervormingen.** — Maatschappelijke verhoudingen des tooneelspelers. — De tooneelschikker. — Oefeningen. — Muziekbegeleiding. — Slotsom.

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs *f 0.50*

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep,*** en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig,*** waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig,*** en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem,* **J. B. R. VAN ROSENDAEL,** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Verlag von WILHELM ENGELMANN in Leipzig:

DAS LEBEN

DES MALERS

ADRIAEN BROUWER.

KRITISCHE BELEUCHTUNG DER ÜBER IHN VERBREITETEN SAGEN.

VON

WILH. SCHMIDT.

12 Mark.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 35. 15 November 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

XANTEN EN CALCAR.

Uit het reisboekje van een geacht geleerde schreven wij de volgende korte aanteekeningen over, welke in beknopten vorm een tal van bijzonderheden vermelden voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst en van haren invloed in het buitenland belangrijk.

Xanten is vooral merkwaardig wegens het „ensemble”. De kerk vormt met den kloostergang en de kapittelgebouwen een blok, dat omgeven is door een straat, waarlangs huizen en tuinen staan, denkelijk oorspronkelijk claustrale huizen van de Kanoniken. Deze huizen zijn aan de buitenzijde afgesloten door een hoogen muur, die met den stadsmuur in verbinding staat. In dien muur is een poort, waarvan de bovenverdieping uit een vroeg-gothische kapel met keurig achtkant torentje bestaat.

De kerk is van bergsteen; vijf beuken zonder kruisarmen. Aan de westzijde twee zware laat-romeinsche torens. Verder is zij in den stijl van de XIIIe en XVe eeuwen. Slecht gerestaureerd door Cuno. — De hoofdingang is aan de zuidzijde. In de nabijheid drie gebeeldhouwde staties en drie kruizen met levensgroote beelden van Christus en van de misdadigers, — alles begin der XVIe eeuw.

Het retable van het hoog altaar bevat gedreven zilveren borstbeelden of hoofden tot bewaring van relieken. In het midden de romaansche schrijn van St. Victor. Daaronder een keurige door Mabuse geschilderde Madonna. De deuren van het retable zijn beschilderd door De Bruijn.

Voor het hoog altaar een prachtig koperen lichthek, blijkens inscriptie gegoten te Maastricht anno 1501.

De koorbanken zijn zonder rugstukken, maar daarboven hangen behangseltapijten, volgens het opschrift in 1520 geschonken door de gebroeders van Rijswijck, een Calcarsch geslacht. Deze „aulea” stellen groote heiligen-figuren voor, edel van teekening.

Midden in het priesterkoor een koperen standluchter, blijkens inscriptie in 1520 geschonken door den Kanonik Egidius de Platea.

Jubé (Oxaal) van 1400 ongeveer, met twee trappen, eigenaardig van vorm en inrichting.

Aan bijna alle pijlers van het schip altaren met retables, waaronder oude met snijwerk, waarvan slechts een gestoffeerd of verguld is.

Verder kan men in de kerk nog opmerken: een altaar tegen den koorwand achter het hoog altaar verborgen; tapijtwerken in 1574 geschonken door den heer Adolf van Wielick; apostel- en heiligen-beelden aan de pijlers; zeer oud geschilderde glasramen; altaardeuren geschilderd door Johan van Calcar; relieken-kasten; koperen grafplaten en steenen zerken, enz.

In de Sacristie schoone misgewaden, waaronder één, dat gedragen zou zijn door St. Bernardus; twee ivoren relieken-kistjes, waarvan er althans één Romeinsch is; een romaansche reliekenschrijn, van »messing", doorluchtig bewerkt; een gothisch verguld ciborium; een geëmailleerd reliekenkistje; platte kastjes met oorkonden, betreffende de opneming van het Kapittel in de confraterniteit van andere geestelijke gestichten. Deze kastjes zijn voorzien van deurtjes, met toepasselijk schilderwerk.

De kloostergang is in vroeg-gothischen stijl en eenvoudig. Op den hof, die daardoor omgeven is, staat een gothische zuil of monument. Aan de wanden van den gang een aantal bas-reliefs, laat-gothisch of vroeg-renaissance. In den vloer een reeks van grafzerken.

Het archief dat voor Gelderland zeer belangrijk is, wordt geïnventariseerd door den kapelaan Freudenhammer.

Over de kerk van Xanten handelen verschillende werken, waaronder:

1. Nachrichten über den Bau der Xantischen Kirche, door Spenrath, uitgegeven door Mooren in 1838. Die Spenrath was zijn tijd vooruit; hij maakte vooral gebruik van de oude rekeningen.
2. De St. Victorskerk te Xanten, naar het Hoogduitsch 1852.
3. Die St. Victorskirche oder der Dom zu Xanten. 2e. Auflage 1868.
4. Het nieuwste en het beste werk is: Zehe, Der Dom von Xanten. Munster Thyssensche Buchhandlung.

Een groot aantal goede photographiën zijn door de zorg van den Vicaris Wolff vervaardigd.

De Kerk van Calcar is ook in meer dan een opzicht merkwaardig. Zij is van baksteen, zonder kruis, en met één toren.

Hoogaltaar met retable, bezet met een doorloopende voorstelling van de Passie. Nog een paar andere altaren met snijwerk. Het snijwerk fraaier dan te Xanten. Vooral edel is een groote Moeder Gods met het lijk van Christus in de armen.

Koorbanken met moderne verhemelten, op de rugzijde versierd met tapisserie-motieven, door middel van pointilleering, inbranding of een dergelijke bewerking aangebracht. Merkwaardig is het, dat de kerk niet collegiaal was, zoodat de banken voor de Vicarissen gediend moeten hebben.

In het schip hangt een luchter met een groot beeld van Maria, in hout en smeêwerk.

Naar aanleiding van de kerk bezochten wij den Vicaris Wolff, die de geschiedenis van de kerk bewerkt, in verband met de „Cultur;" daartoe heeft hij de stedelijke en kerkelijke archieven doorgewerkt. Zenuwlijden verhindert hem daarmede geregeld voort te gaan. Hij heeft een aantal photographiën laten maken, denkt daarbij een uitvoerigen tekst te schrijven, maar heeft in afwachting een kleine beschrijving gemaakt, die nu gedrukt wordt en eerlang zal verschijnen.

Hij deelde mij belangrijke bijzonderheden mede. Er was een broederschap in 1342 gesticht, die zich de opluistering van de Kerk en de Kerkdienst ten doel stelde en uit geestelijken en leeken bestond. Aan die broederschap zijn de kunstwerken in de Kerk te danken. Veel werk maakte zij van den discant.

Deze broederschap geleek op de Illustre broederschap van O. L. Vrouw te 's Hertogenbosch.

Er was groot verband tusschen Calcar en Nederland, vooral met Gelderland, Overijssel en Utrecht. Vooreerst *mercantiel:* De inwoners van Calcar brachten hun bier op de jaarmarkten te Deventer en kochten daar boter en kaas in.

Vervolgens *artistiek.* Moest er een retable gemaakt worden, dan trok een commissie niet naar Keulen, maar naar Arnhem, Zutfen, Zwolle enz. om daar motieven te verzamelen.

Eindelijk *kerkelijk*, *religieus* en *wetenschappelijk.* De beste en geleerdste pastoors der kerk en rectors der school waren uit het bisdom Utrecht. Van Houdaen, prior der Dominicanen was uit Utrecht. Brouwer genaamd Bam, burgemeester te Amsterdam en van daar naar Calcar uitgeweken toen Amsterdam in handen der staatsgezinden viel, stichtte beurzen, kerkelijke beneficien, een weeshuis enz.

De stad Calcar is ook merkwaardig wegens haar burgerlijke gebouwen.

Het Raadhuis in rooden baksteen, heeft een traptoren in het midden vóór den voorgevel aangebouwd. De gevel is van kanteelen en arkeltorens voorzien. Er zijn sporen van een oude gracht en in de nabijheid, even als op de Markt, staan gothische en vroeg-Renaissance woonhuizen, die zeer eigenaardig zijn en waaronder er voorkomen, die — geloof ik — uniek zijn.

In het stedenboek van Hogenberg komt een plattegrond van Calcar voor.

TROP DE ZÈLE.

Sinds drie jaren wordt het publiek met tusschenpozen vergast op klaagtonen en angstkreten betreffende de openbare gebouwen door het Rijk gesticht. Iemand, die niet nader onderzoekt, zou wel tot het besluit moeten komen, dat nog nooit leelijker en slechter gebouwen zijn opgetrokken dan juist nu. Hij daarentegen, die maar een oogenblik nadenkt, moet tot een geheel andere konkluzie komen.

Vooreerst is het nog al opvallend, dat de klagers met de gemakkelijkste luchthartigheid der waereld het publiek voor den gek houden, want niet alleen zijn zij het onderling in hun geklaag oneens, maar, als men hen een voor een aanhoort, bemerkt men alras, dat zij het met zich zelven niet eens zijn. Wie herinnert zich niet het hevig getier over de gothische en middeneeuwsche gebouwen, die het Departement van Binnenlandsche Zaken bezig was te stichten! Als de een of andere leek schoorvoetend vroeg, of zulke gebouwen afgekeurd moesten worden en waarom, vernam hij zonder nadere uitlegging, dat voor ieder vrijzinnig en weldenkend wezen een gebouw in gothischen of middeneeuwschen stijl een gruwel moest zijn. Als een afschuwwekkend voorbeeld werd gewezen op het nieuwe ministerie van Justitie, dat destijds zich nauwelijks boven den grond verhief. Doch

van tijd tot tijd werd tegenspraak vernomen, en allengskens kwam het Justitiegebouw meer en meer te voorschijn. Het ging niet meer aan te beweren, dat het in middeneeuwschen stijl was opgetrokken, doch geen nood — was het niet in middeneeuwschen stijl gebouwd, het was „middeneeuwsch" gedacht en gevoeld," hetgeen natuurlijk voor iedereen een gruwel der gruwelen moet zijn.

Intusschen begreep men, dat de onwaarheid van de bewering alsof het Rijk bezig was middeneeuwsche en gothische gebouwen te zetten op den duur niet verborgen kon blijven; met eene eenvoudige goochelaarsgreep werd nu verkondigd, dat de onteerende misdaad, waaraan de Regeering zich schuldig maakte, was het stichten van gebouwen in oud-hollandschen stijl, en de rekbaarheid van deze qualifikatie laat toe, om alles wat niet zooals de Hooge Raad of het Departement van Kolonien op *niets* gelijkt, als „oudhollandsch" te doopen.

Het gevolg van deze variatiën in de afkeuring is, dat het publiek, hetwelk ten slotte zijn gezond verstand laat zegevieren, wantrouwen gaat koesteren in de oprechtheid zoowel der klachten als der klagers.

Er is eene tweede reden, die tot wantrouwen leidt. Ook als men slechts oppervlakkig de polemiek over dit onderwerp heeft gevolgd, moest men getroffen worden door het feit, dat zij die de regeering — meestal anoniem — aanvielen, of waarschuwden, en het publiek trachtten in te lichten over de gruwelen van onze staatsarchitektuur, een ruim gebruik maakten van het wapen der verdachtmaking en der verguizing. Het heette, dat de geheele kunstbeweging der laatste jaren niets anders bedoelde dan een annexatie van Nederland aan de roomsche Kerk en aan de ultramontaansche denkbeelden, en deze aarts-domme bewering werd met ongeloofelijke stoutheid zelfs in anonieme brieven aan de leden der tweede Kamer medegedeeld. Evenwel het publiek heeft, toen het van de eerste rilling wat bekomen was, niets gehoord van protestanten, die door het aanschouwen van 's Rijks nieuwe gebouwen tot het papisme waren overgegaan, hetgeen nog al wat wil zeggen; want men kan zich overtuigd houden, dat indien ook maar één protestantsch metselaar of steendrager roomsch geworden was, de verdachtmakers niet zouden hebben nagelaten het feit aan de vier hoeken van het land rond te trommelen.

Wat is natuurlijker, dan dat het wantrouwen, hetwelk opgewekt werd, zich nu langzamerhand gaat keeren tegen hen, die het gaande maakten.

Eene derde reden, die het geloof in onze schreeuwers zeer verzwakt, is de meer en meer gerechtvaardigde twijfel aan hunne onbaatzuchtigheid. Is het — zoo vraagt men zich af — wel eenvoudig te doen om de zuivere behartiging van de belangen der kunst? Is het niet opmerkelijk, dat zij, die klagen, voor een goed deel gezocht moeten worden onder hen, die zich den naam van architect geven, en dat de slotsom van hun noodkreten hierop nederkomt, dat *ook* zij opdrachten tot het stichten van rijksgebouwen moeten ontvangen, met andere woorden, dat ook zij eene plaats moeten hebben aan de ruif van Staat? Reeds heeft de Minister *Kappeyne* niet geaarzeld ronduit in de volle zitting der Kamer te verklaren, dat broodnijd en afgunst in het spel waren, als men een man van erkende bekwaamheid, zoo als de heer Cuypers, op allerlei wijze trachtte te bekladden en te verguizen, en het toen gesproken woord heeft bij velen weerklank gevonden.

Er is eene vierde overweging, die de oogen van de eerlijke lieden opent. Voor twee jaren is de veldtocht in naam der kunst geopend tegen het bestaan der Kommissie van Rijks-Adviseurs. Het heette toen, dat nu er eene afdeeling voor kunst bestond, de Adviseurs konden worden gemist. De Adviseurs werden afgeschaft. Doch thands wordt een nieuwe kampanje begonnen, om de afdeeling op hare beurt te doen verdwijnen. Wie ziet niet in, dat zoowel bij den eersten als bij den tweeden veldtocht het objektief niet datgene is wat men als zoodanig opgeeft. Wie begrijpt niet, dat het niet te doen is om de Adviseurs of om de afdeeling te doen vallen, maar enkel en alleen om den referendaris *De Stuers* te verjagen? Trouwens men heeft zich niet ontzien onmiddellijk na de afschaffing der Adviseurs de uitlevering van den man met wien men nog kort geleden dweepte, op hooger toon te eischen. De *Spectator* vergist zich echter, als hij gelooft, dat het publiek op den duur met zijn persoonlijke veten zich zal inlaten; hij vergist zich, als hij denkt, dat hij volstaan kan met een tusschenzinnetjen van zes woorden, waarin hij „aan de bekwaamheden van den referendaris recht laat wedervaren," om vervolgens al het goede over het hoofd te zien, wat ons land aan hem te danken heeft, en de openbare meening tegen hem in het harnas te jagen. Hij heeft van die openbare meening een uiterst valsch denkbeeld, als hij waant, dat men hem nog op zijn woord gelooft, wanneer hij over de nieuwste rijksgebouwen den staf breekt, en dat men niet reeds lang de schouders ophaalt over de zotte en laffe qualifikatiën van „Klooster" en „Kirche," welke hij aan het haagsche Paleis van Justitie toekent. Het kan voorkomen, dat niet ieder terstond het merkwaardige van een door den tijd vergrijsd en gehavend monument inziet; maar niet licht tast het groote publiek mis, waar het geldt te zeggen of een nieuwe stichting is een prul of een fraai gewrocht. Koloniën en Hooge Raad hebben geen oogenblik genade gevonden in de oogen van het nederlandsche volk, ofschoon er veel gesproken was van stijl der toekomst en wat al geleerde zaken meer. Doch het Paleis van Justitie, waaromtrent, toen het nog niet gefundeerd was, de ongunstigste berichten verspreid werden, wordt algemeen bewonderd als een der beste en sierlijkste bouwwerken, welke wij in langen tijd zagen verrijzen, als een monument, dat wij met fierheid aan den vreemdeling kunnen toonen en aan onze nakomelingen vermaken.

Dat zullen zij wel doen te overwegen, die zoozeer verblind zijn, die de kentering in de openbare meening niet kunnen waarnemen. Men mag hun raden, zoo zij hun aanvallen niet willen staken, andere wapenen te voorschijn te halen, de oude zijn bot en roestig geworden. Ultramontanisme, gothisch, middeneeuwsche en oud-hollandsche stijl, officieele kunst — al deze vogelverschrikkers mogen veilig opgeborgen worden. Het gezond verstand van het volk stoort zich daaraan niet meer, als het ziet, dat de rijksverzamelingen behoorlijk in orde gebracht en aangevuld worden, dat een nederlandsch museum is geopend, dat te Amsterdam een prachtig museumgebouw verrijst, dat de nieuwe Rijksgebouwen tegenover de vroegere staan als de dag

tegenover den nacht. Het gezond verstand begint ons te zeggen, dat gij, die den mond vol hebt van afkeuring en bitterheid, nog nooit één wandalisme hebt belet, en nog nooit één fatsoenlijk gebouw hebt helpen optrekken; dat aan uwe onmacht de rol niet past, om den man, die zijne kracht aan de herleving onzer kunst wijdt, te verguizen en te vervolgen.

Nog dezer dagen zijn wij getuige geweest van de ongeloofelijke luchthartigheid en naieveteit, waarmede de bedillers te werk gaan: ik wensch daarbij een oogenblik stil te staan.

In het laatste nommer van den *Spectator* vindt men een artikel, waarin een *ongenoemd* schrijver gebruik maakt van een artikel uit den *Amsterdammer*, insgelijks van een *ongenoemd* schrijver afkomstig. De eene anonymus aarzelt niet den anderen anonymus aan het publiek voortestellen als een man „blijkbaar der zake kundig, bevoegd om mede te spreken en te oordeelen," en zelfs als „een onpartijdig man". Hij steekt hem hoog in de lucht, echter niet om met hem het herstel der Adviseurs-kommissie te vragen, tot voorlichting der kunstafdeeling, maar om de opheffing dier afdeeling te eischen. Ook aarzelt hij niet waar, het voorloopig verslag der Kamer meldt, dat *sommigen* onder tegenspraak van anderen in bedenking gaven die afdeeling op te heffen, te verklaren, dat *de* tweede kamer op degelijke gronden reeds *uitspraak* gedaan heeft!

Deze luchthartigheid wordt geëvenaard door die van den anonymus in den *Amsterdammer*". Immers zijn artikel heeft een schrijven van Jhr. mr. Victor de Stuers uitgelokt, waarin deze zonder zich in eene polemiek in te laten eenvoudig eenige „*feitelijke onnauwkeurigheden*" releveert. Wij laten dit schrijven in zijn geheel volgen, om te doen zien op welke losse gronden en „onnauwkeurigheden" men meent te mogen voortredeneeren.

In den *Amsterdammer* van 2 November komt een anoniem artikel voor, getiteld „Neutraal", waarin verschillende beschouwingen omtrent kunst en speciaal architectuur worden medegedeeld.

Eenige *feitelijke* onnauwkeurigheden in dat artikel zijn de volgende:

1°. *De referendaris der afdeeling kunsten en wetenschappen beslist hoe de rijksgebouwen gerestaureerd en gebouwd zullen worden.*

Min juist; deze ambtenaar wordt alleen *geraadpleegd* aangaande de gebouwen behoorende tot het Departement van Binnenlandsche Zaken. De talrijke gebouwen door Waterstaat, Oorlog, Marine, Justitie en Finantiën beheerd, komen dien ambtenaar niet onder de oogen.

Voorts beslist die ambtenaar nooit, omdat dit de taak des Ministers, nooit de zijne is.

Talrijk zijn de gevallen waarin beslist werd in strijd met het advies van een Referendaris, en ik kan de verzekering geven dat dit waar is ook wat gebouwen en wat de Referendaris voor kunsten en wetenschappen aangaat.

2°. *Wat meer zegt, deze referendaris treedt als technisch persoon op.*

Feitelijk onjuist. Het is nooit voorgekomen.

3°. „*Het Ministerie van Justitie in den Haag werd gebouwd zonder architect, althans de man die de teekeningen ontwierp is onbekend.*"

Min juist. De als onbekend voorgestelde man heet C. H. Peters, Bouwkundige bij het Departement van Finantiën, thans bij dat van Waterstaat, en woont No. 42 Piet-Hein-straat te 's Gravenhage.

4°. *Personen, volkomen afhankelijk van den referendaris hebben toezicht op de uitvoering der werken. Dit was het geval bij het bouwen van het Ministerie van Justitie.*"

Min juist. Personen volkomen afhankelijk van een referendaris zijn er niet. Zelfs de bode welke bij een referendaris werkzaam is gesteld, is van hem niet afhankelijk, en de referendaris kan hem zelfs niet één dag schorsen.

5°. „*Ook bij de oprichting van Post- en telegraafkantoren.*"

Min juist. Deze gebouwen werden vroeger door het Departement van Finantien, thans door dat van Waterstaat gesticht. De referendaris voor kunsten en wetenschappen bij het Departement van Binnenlandsche zaken heeft er niets mee te maken.

6°. *Een voormalig opzichter van de genie is als ondergeschikt ambtenaar bij den referendaris werkzaam.*

Min juist. De bedoelde ambtenaar is niet een voormalig opzichter van de genie. Hij is niet bij den referendaris werkzaam, noch als ambtenaar, noch als ondergeschikt ambtenaar.

7°. *Gelijk ieder weet is de referendaris een warm voorstander van den zoogenaamden Oud-Hollanaschen stijl.*

Onjuist, hij is daarvan — ik kan zulks verzekeren — geen voorstander.

Den Haag,
4 Nov. 1879. VICTOR DE STUERS.

De anonymus voegt aan dit schrijven eenige opmerkingen toe, om te betoogen, dat de heer de Stuers voorzeker *officieel* gelijk heeft, maar dat er behalven de officieele waarheid, een andere is, de alledaagsche, doodgewone. Alleen hij blijft in gebreke de juistheid dier onderscheiding aan te toonen, en den strijd te bewijzen, die tusschen beide hier zou bestaan.

Het artikel, waarin deze feitelijke onnauwkeurigheden schuilden, is nog in andere opzichten de aandacht waard.

Daarin werd naar aanleiding van een voorstel van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst de grief opgerakeld betreffende de eenzijdigheid van de Regeering in de keus van de richting, welke zij volgt bij het stichten van rijksgebouwen. De regeering, zoo heet het, mag zich op het gebied der bouwkunst geen partij stellen; in de republiek der schoone kunsten heerschen vrijheid, gelijkheid en broederschap en de Staat blijve neutraal."

Words, words, words! Wie betwist het, dat de Staat in die republiek neutraal moet blijvem? Is er dan ooit iets gebleken van eene officieele kunst, die de regeering aan deze republikeinen wil opleggen; laat niet de regeering al onze metselaarsbazen, timmerlieden en pleisteraars volkomen vrijheid om te knutselen zoo als zij dat willen en zooals hun patroons het bepalen?

In die republiek heerscht de meest volmaakte vrijheid en ik durf ieder tarten het tegendeel te bewijzen; daarentegen aarzel ik niet tegen te spreken, dat er ge-

lijkheid en broederschap zouden heerschen: gelijkheid niet, want de eene knoeit meer dan de andere — broederschap niet, want zij gunnen elkaâr het daglicht niet.

Waartegen verder het gezond verstand moet opkomen is de in het artikel ontwikkelde gevolgtrekking, dat de regeering zich niet partij zou mogen stellen, waar zij ten behoeve van 's rijks dienst openbare gebouwen doet optrekken. Niet alleen dat zij dit mag; zij *moet* dit doen. Als de regeering bouwt, *moet* zij zich partij stellen, *moet* zij kiezen, moet zij het eene plan en den eenen bouwmeester verwerpen, en het ander ontwerp, dat haar beter toeschijnt, en den anderen architekt, die haar knapper voorkomt, aannemen. Zij heeft daartoe het volste recht, even goed als ieder partikulier, die een gebouw laat zetten; zij heeft daartoe de *verplichting*, want zij is verantwoordelijk, omdat zij bouwt met het geld der natie en ten behoeve van den nationalen dienst. Indien de vertegenwoordiging aan een minister rekenschap vraagt wegens eenig bouwwerk, kan hij onmógelijk antwoorden, „dat hij geen richting volgt, en zich op het gebied der bouwkunst geen partij stelt," en men zou hem te recht boos aankijken, als hij zich verschuilde achter den dooddoener „dat in de republiek der schoone kunsten, vrijheid, gelijkheid en broederschap heerschen; en dat de Staat neutraal moet blijven!" Neen, de minister moet kunnen antwoorden, dat hij het plan deed uitvoeren, dat hem voorkwam het beste te wezen. En het behoeft wel geen betoog, dat van een dergelijke voorkeur aan eenig ontwerp, aan eenig bouwmeester gegeven, geen sprake kan zijn, als aan die keuze geen richting ten grondslag ligt.

Doch het komt mij voor, dat zij die met deze holle klanken van officieele kunst en eenzijdige richting schermen, zeer goed weten, dat zij slechts als stormram moeten dienen om de deur te openen, die naar 's rijks schatkist leidt. In het bewuste artikel komt de aap vrij onvoorzichtig uit de mouw. „Bij den heerschenden toestand worden bouwkunstenaars, die niet in het bedoelde spoor wandelen" — dat wil zeggen: en die van de regeering nog geen bestelling ontvangen — „feitelijk naar den achtergrond gedrongen. Ontluikende talenten, die niet de opvatting van den referendaris deelen, zullen ook niet door hem geroepen worden onder hem werkzaam te zijn. En in een land als het onze, waar de Staat bijna de eenige is, die monumentale gebouwen kan stichten, ontbreekt denzulken de gelegenheid en weldra ook de lust, te toonen wat zij zouden kunnen tot stand brengen."

Indien ik de Regeering een raad te geven had, zou ik haar willen zeggen, dat het de roeping van den Staat geenszins is, om het geld der natie aan gebouwen uit te geven met het doel om te zien wat *ontluikende talenten* zullen voortbrengen. Dat geld dient in de voornaamste plaats, om de noodige gebouwen op een goede en der natie waardige wijze tot stand te brengen, en om dat doel te bereiken is het verstandiger, mannen van erkende bekwaamheid in den arm te nemen, dan *ontluikende* genieën. Men bezige deze laatsten mits onder toezicht en leiding, maar men wachte zich vooral 's lands bouwloodsen in gymnastiek-lokalen voor aankomende architektjens te veranderen. Daartoe bestaat te minder reden, omdat deze jongelingen de bouwwerken van gemeenten, kerkgenootschappen en partikulieren kunnen bezigen als „Tête de turc" om van hunne kracht blijk te geven.

De uit de mouw komende aap, hierboven bespied, is nog onbedachtzamer voor den dag gekomen in een der laatste Vergaderingen van de maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

In deze vergadering was de vraag op het tapijt gebracht of de wijze waarop de stichting van 's Rijks gebouwen was voorbereid en ondernomen, de meest gewenschte mocht heeten. Die vraag was vooraf naar de afdeelingen verzonden, en thans werden de verschillende adviezen voorgelezen. Onderscheidene daarvan kwamen hierop neder, dat er een heirleger van bouwkundigen door den Staat zou worden aangesteld en bezoldigd; de eene wilde aan elk Departement één of twee architekten benoemen, plus een theoretisch architekt, plus een sekretaris, teekenaars, schrijvers en opzichters; de andere wilde een kommissie van 15 adviseurs, op één bezoldiging van *f* 2000 ieder, behalven reis- en verblijfkosten, en buitendien architekten, opzichters en teekenaars; een derde wilde een Direkteur in den Haag en elf architekten in de provinciën. Er waren nog eenige andere minder produktieve doch even onpraktische voorstellers.

En het slot was, dat men niet in staat was een medicijn te bereiden, zoodat men besluiten moest aan de Regeering in allen eenvoud te kennen te geven... dat de toestand moest verbeterd worden en dat de Regeering maar een kommissie moest benoemen om haar de middelen tot verbetering aan te wijzen!

Is grooter blijk van onmacht denkbaar? En gevoelen zij, die al dat losse kruid verschieten, niet, dat zij ten slotte hun eigen glazen breken en dat men zich eindelijk van hen, die al dat straatschandaal maken, afwendt, om zijn sympathie onverdeeld over te brengen op hen, die kalm en bedaard arbeiden en ons in korten tijd getoond hebben wat zij willen en vermogen?

Dr. Jan ten Brink.

ONZE MONUMENTEN.

21. HET VOORMALIG ST. AGNIETENKLOOSTER TE UTRECHT.

In de merkwaardige kapel van het St. Agnietenklooster (thans kazerne) te Utrecht zijn overblijfselen van een fraai beschilderd tongewelf ontdekt. De ribben en rosetten waren rijk beschilderd en verguld, terwijl de vakken tafereelen uit de lijdensgeschiedenis van Christus schijnen bevat te hebben. Althans de twee nog overige (het oostelijke middenpaneel en het daaraan grenzende) vertoonen de kruisiging en de graflegging. Deze tafereelen zijn gevat in een rijk georneerden rand, voorstellende bladeren en bloemen in laat-gothischen stijl. Het geheel dagteekent van het begin der 16e eeuw, in welken tijd ook de kapel is gebouwd.

Het schilderwerk, ofschoon niet te vergelijken met de prachtige plafondschilderingen in de kerk te Naarden, is goed; de randen zijn van zeldzamen rijkdom en groote bevalligheid. Een en ander (met eenige overblijfselen van geheel vergane paneelen) is dadelijk na de ontdekking overgebracht naar het stedelijk Museum van Oudheden te Utrecht.

De kloostergebouwen, welke onder den naam van het Kinderhuis als kazerne worden gebezigd, ondergaan

op dit oogenblik eenige herstellingen. Het voornemen bestond om de oude uitgekraagde gootlijst van profielsteen weg te hakken, en ter oppervlakte van 100 M². de buitenmuren met koolteer te bestrijken. Reeds was met dit schadelijk werk een aanvang gemaakt, toen het op aandrang van het Utrechtsch Gemeentebestuur en van Jhr. Mr. Victor de Stuers werd gestaakt.

VERSLAG VAN NEDERLANDS VERTEGENWOORDIGER OP DE TENTOONSTELLING TE MUNCHEN.

De Nederlandsche Staats-Courant bevat het verslag van den Heer Artz, onlangs door den Koning benoemd tot lid van de Jury der Kunst-tentoonstelling te Munchen. Wij laten dit stuk hieronder volgen.

Het zal de aandacht ongetwijfeld trekken, dat onze regeering, welke de commissie van Rijks adviseurs afschafte, desniettemin met het werk van dit Collegie in het buitenland pronkte en dat daaraan een bijzondere onderscheiding wordt toegekend, onderscheiding welke behalve aan de inzending der Rijksadviseurs, slechts aan een enkele andere inzending werd toegekend.

VERSLAG *aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, betreffende de Internationale Kunst-Tentoonstelling van Munchen, gehouden in* 1879.

'S GRAVENHAGE, *den* 31 *October* 1879.

Bij Koninklijk besluit van den 13den September 1879, no. 17, afgevaardigd, om, als lid der jury voor de Internationale Kunst-Tentoonstelling te München, de belangen der Nederlandsche inzenders te vertegenwoordigen en te behartigen, begaf ik mij onmiddellijk op reis en kwam te München aan, toen de zittingen der jury reeds eenen aanvang hadden genomen, maar vóór dat nog eenig besluit was gevallen.

De voorzitter der jury, de heer W. Lindenschmit, van mijne komst onderricht, stelde mij op de hoogte van den stand der beraadslagingen, en zoo nam ik aldus zitting in de jury, ná een overzicht over de tentoonstelling genomen te hebben.

De jury, bestaande uit 22 leden, was zamengesteld in evenredigheid met het aantal inzenders van iedere natie; zij bestond namelijk uit:

12 schilders, waarvan 7 Duitsche, 2 Fransche, 1 Oostenrijksche, 1 Belgische en 1 Nederlandsche;

3 beeldhouwers, waarvan 1 Duitsche, 1 Fransche en 1 Oostenrijksche;

3 architecten, waarvan 2 Duitsche en 1 Oostenrijksche;

terwijl de vier overige leden der jury, alle Duitsche afgevaardigden, daarin zitting namen ter beoordeeling van teekeningen en graphische kunst.

In de eerste vergadering der jury werd gekozen tot:
president, de heer W. Lindenschmit, uit München;
vice-president, de heer Alexandre Cabanel, uit Parijs;
secretaris, de heer W. Hecht, uit München.

De vertegenwoordigers voor verschillende kunsten vereenigden zich in afzonderlijke (sectie-) vergaderingen, en droegen hunne besluiten aan de algemeene vergadering voor, waar zij verder besproken en bij stemming aangenomen of verworpen werden.

Volgens het reglement op de bekrooning waren slechts 35 medailles beschikbaar gesteld, van welke het der jury overgelaten werd naar goedvinden het getal eerste en tweede medailles te bepalen; het getal eere-diploma's was eveneens 35.

Reeds bij het opmaken der eerste lijsten bleek het, dat het getal medailles ontoereikend zou zijn; men kwam al spoedig tot 18 eerste medailles, waardoor er slechts 17 tweede medailles overbleven. Om deze verhouding weg te nemen, besloot de jury het comité te verzoeken nog 7 medailles ter beschikking te stellen, welk verzoek werd ingewilligd; men besloot daarop ook het getal eere-diploma's van 35 op 46 te brengen. De beraadslagingen vorderden nu beter; elke sectie kon het gevraagde getal prijzen verkrijgen, en bleef nu alleen over te beslissen, aan welken der inzenders de bekrooningen waren toe te kennen.

Van de mededinging waren uitgesloten:
1°. de vroeger reeds in München bekroonden;
2°. de leden der jury.

Het getal Nederlandsche inzenders bedroeg 30, waarvan: 28 schilders en 2 architecten. Van de schilders bleef de heer J. H. L. de Haas, wegens eene vroegere bekrooning, buiten mededinging.

Aan drie der schilders werden bekrooningen toegekend, namelijk aan:
H. W. Mesdag, een 2de medaille;
J. Maris, een eere-diploma; en
C. Gabriel, een eere-diploma;
terwijl eene verzameling van architectonische teekeningen, opnemingen van historische monumenten, vervaardigd op last en onder leiding van het voormalig Collegie van Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, en ingezonden door het Nederlandsch Ministerie van Binnenlandsche Zaken, door de sectie der architecten voor eene onderscheiding werd voorgedragen, maar niet kon bekroond worden, omdat het bekroonen van collectieve werken in strijd was met het reglement; evenwel besloot de jury door een bijzonder schrijven de verdiensten dezer werken te erkennen. Tot gelijken maatregel werd besloten ten opzichte eener verzameling etsen, ingezonden door de Ets-vereeniging te Dusseldorp.

Wanneer deze twee erkenningen als prijzen aangemerkt worden, komt men tot een geheel van 90 bekrooningen, als:
18 eerste medailles;
24 tweede medailles;
46 eere-diploma's, en
2 bijzondere erkenningen,
verdeeld over 2433 kunstwerken.

De tentoonstelling was met smaak ingericht; de groote vestibule, versierd met muurschilderingen en boven de ingangen der zalen met beeldengroepen, alle door Münchener kunstenaars voor dat doel en geheel belangeloos vervaardigd, vormde een indrukwekkend geheel.

De eigenlijke tentoonstellingzalen waren, op eenige uitzonderingen na, te veel in kleine ruimten gesplitst en vormden daardoor te veel hoeken, zoodat het licht hier en daar onvoldoende was.

De plaatsing der schilderijen was niet zoo als men die op eene dergelijke tentoonstelling verlangen mag. Behalve wat aangaat de meest in het oogloopend belángrijke en de groote schilderijen, was blijkbaar te veel aan het toeval overgelaten.

Vooral was dit het geval in de vreemde afdeelingen, waar alles zoodanig dooreen hing, dat het tentoongestelde hoogst moeielijk voor de expositie van afzonderlijke scholen kon gehouden worden.

Het bleek ook hier weder dat voor tentoonstellingen, zoo belangrijk als deze, elk land een vertegenwoordiger bij de plaatsing der ingezonden voorwerpen hebben moet, wil men dat zijne expositie als één geheel overzien, beoordeeld en met andere vergeleken kan worden. Ten duidelijkste bewees dit de Fransche afdeeling, waarin, vóór het openen der tentoonstelling, onder toezicht van een afgevaardigde, de kunstwerken gerangschikt worden. Niet alleen muntten zij uit door gehalte, maar ook door de doeltreffende plaatsing vormden die kunstwerken een afzonderlijk harmonisch geheel, zoodat men in eenen enkelen oogopslag een indruk van de geheele school kreeg.

Ten slotte wil ik nog hulde brengen, zoowel aan het comité der tentoonstelling, als aan de Duitsche jury-leden, die door hun gulle ontvangst en bereidvaardigheid veel hebben bijgedragen tot de goede verstandhouding, die bij de gedachtenwisseling der verschillende afgevaardigden heerschte, en inzonderheid aan den voorzitter der jury, den heer W. Lindenschmit, die met den meesten takt de vergaderingen leidde.

D. A. C. Artz.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het gunstig bekende bouwkundig weekblad „The building news" deelde onlangs een stuk meê van den Architekt Harry Hems, waarin het volgende voorkomt betreffende het nieuwe Paleis van Justitie in Den Haag.

„Dit schoone gebouw is opgetrokken in den Oud-Nederlandschen-*Renaissance* stijl, naar de teekeningen van den Architekt H. F. Peters, te 's Gravenhage.

Het is zeer gunstig gelegen op den hoek van een der voornaamste pleinen.

De schutting is bijna geheel verdwenen, zoodat men de verdiensten der teekening wel kan beoordeelen. Voor'shands wordt slechts $^2/_3$ van den voorgenomen bouw uitgevoerd. Dit gedeelte voor 2 jaren begonnen zal binnen denzelfden tijd voltooid zijn. Daarna zal het andere gedeelte worden ondernomen. De aannemers zijn W. M. Schram & Co., de onderbaas is M. L. von Spange. Dezen laatsten danken wij het vriendelijk mededeelen van vele interessante byzonderheden.

Het gebouw bestaat hoofdzakelijk uit baksteen; de plinten zijn van zoogenaamden Escauzijnschen steen uit België afkomstig, die veel overeenkomst heeft met onzen gewonen blauwen kalksteen. Holland levert weinig of geen natuurlijken steen; zoo zijn ook de hoofdlijnen der lijsten (*dressings*) over het algemeen uitgevoerd in licht grauwen duitschen steen, Udelfanger genaamd. Deze is een voor het effekt aangenaam werkende zandsteen. De beide gevels zijn zeer versierd en vertoonen veel in steen gehouwen details. De heraldische figuren, aangebracht aan de uitsprongen der verschillende gevels zijn met eenige kleuren opgeluisterd. De versierde ijzeren ankers, die zulk een goed effekt maken in den Hollandschen en Vlaamschen bouwtrant, zijn zeer passend aangebracht. De gebruikte baksteenen (klein = 8inch bij 4inch bij 2inch) zooals alle Nederlandsche baksteenen, hebben eene lichte rood-bruine kleur; aan de voornaamste hoeken zijn gewrongen kolonetten in steen opgetrokken. De daken zijn hoog en met een metalen kam (*crête*) 4 à 5 voet hoog versierd. Aan eene zijde is een toren, die echter niet ver boven het gebouw uitsteekt. In 't midden is eene open binnenplaats. De vertrekken gelijkvloers en de hoofdtrap zijn met steen overwelfd. Het karakter van deze gewelven heeft veel overeenkomst met den langen doorgang tusschen pastory en kerk van het schoone gebouw in Red Lion'square, Holborn. De kolken der gewelven in den Haag zijn echter in een gebogen lijn gevuld, hetgeen veel redelijker en veel mooier is, dan de rechte lijn of vlakke gewelf-velden in den Red Lion'square en daar de Hollandsche steenen klein zijn, zoo kunnen zij gemakkelijker en netter bewerkt worden dan onze Engelschen.

De venster- en deurkozijnen zijn alle van eikenhout; de vloeren enz. van fijn grenenhout; de prijs van het eikenhout is *f* 100 per kub. meter.

De bibliotheek is hoog van verdieping, met bovenlicht en 3 ijzeren galerijen rondom tot het bereiken der boeken.

De hoofdtrap met hare schoone gewelven vertoont een waarlijk uitstekend werk. Het hoofd- of top-gewelf ontwikkelt zich uit eene centraal zuil en kan het best vergeleken worden bij het „Chapter House", te Salisbury."

— Ten behoeve van het Rijk is dezer dage aangekocht het Hunebed te Tynaarloo, gemeente Vries (Drenthe) hetwelk tot dusverre behoorde aan de marktgenooten van Tynaarloo.

Dit nog geheel gave Hunebed ligt in de richting van het NW. naar het ZO., en bestaat uit zes rechtopstaande steenen die de zijwanden van den kelder vormen, uit twee die de ingangen afsluiten en uit drie welke als bovenbedekking dienst doen.

Het rijk is thans in het bezit van 32 Hunebedden, de provincie Drenthe is eigenares van de 21 overige.

— Uit het jongste verslag van het verhandelde in de algemeene vergadering van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, gehouden den 24 Juni 1879, blijkt, dat onder hen, die gedurende het afgeloopen jaar tot de uitbreiding der aan het Genootschap behoorende verzameling hebben bijgedragen, in de eerste plaats moet genoemd worden Jhr. H. W. Bosch van Drakestein van Oud-Ameliswaerd. Hij stond een aantal Romeinsche voorwerpen, hoofdzakelijk bronzen en munten af, welke gevonden waren op de vlakte van Vechten; daaronder komt een tegel voor met het merk COH I FLA.

Het museum, hetwelk in het raadhuis te Utrecht geplaatst is, werd ook vermeerderd met eenigen aankoopen vooral van Romeinsche voorwerpen en munten afkomstig van Vechten, en van een malachieten lampje uit Pompeji.

— Door den Directeur van het Mauritshuis Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge is onlangs uitgegeven een „petit Guide du Visiteur au Mauritshuis," waarin de schilderijen volgens de plaats, waar zij hangen, zijn opgeteekend. Het is te betreuren, dat de schrijver niet van een beteren translateur heeft gebruik gemaakt; thans is het geschrift door talrijke taal- en drukfouten ontsierd.

ADVERTENTIËN.

Verzameling VAN KAATHOVEN.

PORTRETTEN VAN GENEESKUNDIGEN EN NATUURONDERZOEKERS. Platen betrekking hebbende op de geschiedenis der Medicijnen als: Typen van den Stads- en Dorpsgeneesheer van vroegere eeuwen, afbeeldingen van Operatiën, Medische Caricaturen enz. Bijeengebracht door wijlen **Dr. C. W. H. VAN KAATHOVEN**, te Leiden.

De veiling zal plaats hebben den **1en en 2en DECEMBER 1879** door FREDERIK MULLER & Co. te Amsterdam, Heerengracht 329.

Te zien **Vrijdag en Zaterdag 28 en 29 November van 10—4 uur.**

De Catalogus is à *f* ***0.25*** te bekomen op franco aanvrage.

Atlas van Stads- en Dorpsgezichten in Nederland en België,

waarbij velen over **AMSTERDAM, HAARLEM, 's HAGE, UTRECHT, NIJMEGEN, ANTWERPEN, enz.** Te zamen ongeveer ***ZES HONDERD*** teekeningen.

De veiling heeft plaats **27 en 28 November 1879**, onder leiding der firma FREDERIK MULLER & Co. te Amsterdam, lokaal „**Brakke Grond**", Zaal *4*, ingang St. Pieterssteeg.

Te zien Woensdag en Donderdag, **26 en 27 November**, van 10—3 uur.

De Catalogus is à *f* ***0.30*** te bekomen.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Leesgezelschappen-Leesbibliotheken.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

MAGNHILD.

EEN NOORSCH VERHAAL,

VAN

BJORNSTJERNE BJORNSON.

Uit het Hoogduitsch

DOOR

HOLDA.

Prijs . . . . . . *f* ***1.90***

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevát eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 36. 22 November 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

EEN NIEUWE BEURS VOOR AMSTERDAM. [1])

II.

In het nommer, waarin het eerste stukje onder bovengenoemden titel voorkomt, zeiden wij, dat de beurs was gebouwd op een waterloop. Voor Amsterdammers is het niet noodig te herinneren, dat deze waterloop liep door den dam, waaraan onze stad zijn oorsprong te danken heeft: de dam namelijk, volgens den grooten kenner, en onvermoeiden doorzoeker van Amsterdam's oudheid, den Heer Ter Gouw, door Gijsbrecht III, Heer van Amstel, aangelegd omstreeks 1240, teneinde een haven aan het Y te vormen.

De Dam had sluisdeuren, ter uitwatering van Amstelland, die later in den — de stad omringenden — dijk aan de Nieuwebrug verlegd zijn.

[1]) Door de welwillendheid van het *Amsterdamsche Gemeentebestuur* is de redaktie in de gelegenheid gesteld afbeeldingen te doen vervaardigen der bij een vroegeren Beurs-wedstrijd bekroonde ontwerpen en van het later uitgevoerde plan des Heeren ZOCHER. Zij zullen bij een der volgende nummers verzonden worden.

Wij staan dus op de plaats der oude beurs, zooal niet geheel en al, dan toch bijna, op historischen bodem.

Ofschoon von Zesen getuigde, dat de beurs zoo sterk in elkander zat, dat zij onvergankelijk geleek, baarden de fundamenten toch van tijd tot tijd zorg.

In 1803 (zegt de gemeente-archivaris, de Heer Scheltema in zijn belangrijk geschrift van het jaar 1846 „de Beurs van Amsterdam") vertoonde zich op nieuw de uitzetting van het middengewelf, die ook in vroegere tijden herhaald tot ongerustheid had aanleiding gegeven; en wel in zoodanigen mate, dat men het gebruik van het gebouw voor gevaarlijk hield.

Men kwam toen bijeen in een hulpbeurs op den Dam, vóór het stadhuis: want toen had dit gebouw nog die trotsche bestemming, die men het zoo gaarne zou zien hergeven!

De zetting van den boog werd hersteld tot zij zich in 1823 op nieuw vertoonde. De stads-architect, de Heer de Greef, vader van den tegenwoordigen titularis, stelde toen twee middelen van herstel voor. Het eene was om de beurs te overdekken, en daardoor koppeling der buitenmuren te bewerkstelligen. Het verband, dat daardoor verkregen werd, zou aan de zetting kunnen verhelpen.

Het tweede middel, eenigszins radicaler, was om op

hetzelfde emplacement een nieuw gebouw te stichten, geraamd op 450,000 gulden.

Het gebrek werd, zoo goed en kwaad het ging, hersteld tot in 1835 de nood op nieuw aan den man kwam. Men stelde een nieuw onderzoek in, en — ofschoon er geen oogenblikkelijk gevaar dreigde — oordeelde de voorzichtige vroedschap het raadzamer het gebouw te ontruimen.

Op nieuw verrees er een hulpbeurs op den Dam, tusschen het water en de beurssteeg.

Wij hebben de onöogelijke houten schutting, rondom omgeven door een afdak, nog gekend. Want zij versierde den Dam tot het jaar 1845 toe.

Van het oude gebouw liet men alleen de borstwering staan, voor de Amsterdamsche jeugd door overspringen een onuitputtelijke bron van vermaak.

Het binnenste vormde een plein, waarop men voornemens was het standbeeld van Rembrandt te plaatsen, dat thans in het liefelijke plantsoen, aangelegd op de plaats der vroegere kermis-stoutigheden, naar wij wenschen, een blijvende rustplaats zal hebben gevonden.

Intusschen onderzocht men — met een niet genoeg te prijzen piëteit voor het Monument, waaraan zoovelen hingen, — in hoeverre het gebouw hersteld kon worden. Het einde was, dat men er van afzag, en tot het stichten van een nieuw besloot.

Een commissie uit den Raad meende, dat men voor het verkrijgen van een goed projekt niet beter kon doen dan een prijsvraag uit te schrijven.

Tot dezen wedloop werd besloten. Gevraagd werden projekten voor het oude emplacement, of voor een nieuw, *op of bij* de toenmalige Vischmarkt Men weet, dat ten slotte de plaats der Vischmarkt zelf gekozen werd.

De wedstrijd had veel medewerking uitgelokt. Er kwamen (wij ontleenen deze bijzonderheden aan het meer genoemde geschrift van den Heer Scheltema) drie en twintig projekten, vijf voor de oude, zestien voor de nieuwe plek. Van een projekt weten wij het niet — daar het te laat werd ingeleverd. Wie zal zeggen welk een prachtige telg in de wieg werd gesmoord!

De eerste prijs, voor een beursgebouw op den Dam tegenover het Paleis, werd toegewezen aan den Heer H. Springer, den vader van den thans fungeerenden adjunkt-architekt.

Het accessit viel ten deel aan den Heer Isaäc Warnsinck, naderhand Wethouder van Publieke Werken.

Diezelfde jeugdige architekt verwierf den palm voor het oude emplacement.

Aan twee andere plannen werd een erkenning hunner verdiensten in den meer gebruikelijken vorm van honderd rijksdaalders toegekend.

Wij hebben nu een oogenblik noodig om diep te ademen, en onze longen van heel wat lucht te voorzien, om in den stroom van dagbladartikels en brochures, tengevolge van de beursprijsvraag in het leven getreden, slechts een weinig stand te kunnen houden.

Iedere belangrijke prijsvraag heeft bij ons in het land die eigenaardigheid, en het is zelfs (men herinnere zich den storm over het Monument ter herinnering aan 1813) voorgekomen, dat het hevigst de alarmtrompet geblazen werd door iemand, die niet over miskenning kon klagen, omdat hij niet aan de beantwoording had medegewerkt, en van wien, toen zijn project voor den dag kwam, niet met de Franschen gezegd kon worden, dat het was „le bon mot de l'escalier." Immers het spotte met alle architectuur: het verried een gebrek aan vorm-kennis, die een monument zal worden voor den auteur. Want hij droeg zorg, het door middel van twee keurige lithographieën voor het nageslacht te bewaren!

Avond op avond had een sinds lang verdwenen courant, de *Avondbode*, en ook het *Handelsblad* van 1840, lange artikelen, onderteekend door allerlei Xsen en Yen over de plaatsing der beurs (en over het model van den Heer Zocher waarop wij terugkomen.)

X zeide, zet het gebouw op de oude plaats. Y betoogde dat het op de Vischmarkt beter zou staan. Z integendeel, dat er slechts één voortreffelijke ligging was, namelijk tegenover het paleis.

Een belangrijke steun vond die meening, door een warm pleidooi van den humanen kunstkenner D. D. Büchler, aan wien onze stad, in dien tijd van doodslaap der kunst, veel te danken heeft.

Doch vatten wij den draad van ons verhaal weêr op.

De stad was in het bezit van drie plannen, zooals wij gezien hebben, een van den Heer Springer, twee van den Heer Warnsinck.

Beschrijven wij deze plannen kort.

Dat van den Heer Springer is werkelijk in veel opzichten verdienstelijk, hoewel het (hoe kan het trouwens anders!) geheel de geest van zijn tijd vertoont. Het herinnert aan alle overdekte markten, als Covent-Garden, aan publieke gebouwen, als het oude — weldra aftebreken — paleis van justitie te Brussel, aan dat te Zwolle, Leeuwarden en alle bouwwerken, waarvan ongeveer de prototypen te vinden zijn in het werk van *van Straaten*, toen in aller handen met Letarouilly, even als vroeger Bosboom (wie der weinige architecten bezat toen niet „de dubbele Bosboom.")

In twaalf zeer uitvoerige teekeningen, waaronder een legio détails, waaronder een uitvoerig fundatieplan, allerlei constructive onderdeelen, à la *Emy* en *Rondelet*, (bijv. een methode om architraafbalken op te hangen, die nu de scherpe critiek der puristen niet zoude ontgaan) wordt het ons voor oogen gevoerd.

Het gebouw bestaat uit een portiek met zes Renaissance-Dorische kolommen, zonder basementen of bases ('t geen ons voor dien tijd moet verwonderen, en een gunstige getuigenis aflegt voor het doorzicht van den ontwerper; immers waartoe die steenen des aanstoots voor den voet?)

Men bereikt dit portiek met negen treden, geflankeerd door zittende figuren.

Vijf met hekken afgesloten ingangen voeren tot een 6 Meter breede voorgaanderij · links is een ruime schrijfkamer, rechts de woning van den beursbewaarder.

De geheele breedte, buitenswerks ongeveer 48 Meter, wordt ingenomen door de eigenlijke beurs, bestaande uit twee zijbeuken, ieder breed 11, hoog 8 Meter, en een middenschip breed ± 21,5 Meter hoog ± 16 Meter.

Achter eindigt de linker zijbeuk in een kamer voor de administratie, een trap en een toegang naar de achtergalerij, regts evenzeer in een toegang en een groote schrijfkamer. De gansche lengte, de portiek inbegrepen, is ongeveer 60 Meter.

Aan den voorgevel steekt boven de Dorische portiek, met triglyphen-kroonlijst, een reusachtig fronton met

modillons, het middengedeelte uit. In de zijgaanderijen loopt de kroonlijst om: zij hebben van voren ieder een venster. De zijgevels zijn zeer eenvoudig: zij hebben drie ingangpoorten. De voor- en achter-gaanderij blijft lager liggen.

Verlicht werd de beurszaal door vensters in de verhoogde middenbeuk, en in den voor- en achtergevel. De ruimten der zijgaanderijen zijn somber. Aan tocht zoude het niet ontbroken hebben: tochtportalen zijn niet in het plan aangegeven, en zijn niet anders aan te brengen dan in de zijbeuken, en achter den hoofdingang, hetgeen het gemakkelijk verkeer niet zouden bevorderen.

Wij herhalen, het was een voor dien tijd zeer goed plan. Aan de overdreven eischen voor comfort van heden dacht men niet, evenmin aan een telegraafkantoor, omdat de telegraaf slechts in zijn oorsprong was: ook het brievenverkeer had niet den enormen omvang van onzen tijd.

Men heeft dit plan niet willen volgen.

Waarom? Wellicht omdat men opzag tegen slooping van het commandantshuis, thans de directiekeet der staatsspoorwegen, ten eeuwigen dage merkwaardig omdat daar het fatale plan van den spoorweg, dwars vóór de stad, met zijn wankelende doorvaarten, een plan dat stad en staat millioenen heeft doen wegwerpen, is uitgebroeid.

De opmerkzame beschouwer der bekroonde plannen ziet terstond hoezeer de heer Zocher zich — als het dien naam mag hebben — daarop heeft *geïnspireerd.*

In het algemeen is dat laatste onbevooroordeeld gezegd, beter van vorm, hoewel niet praktischer. Men moet het zich denken in zijn primitieven toestand, zonder overdekking van het midden gedeelte.

Met ziet, hoe goed het is om niet alleen geschriften, maar ook gebouwen naar hun datum te beoordeelen. Veel van den smaad, den heer Zocher aangedaan door velen in den lande, niet het minst door den jeugdigen en invloedrijken Warnsinck, valt weg, bij kennisneming van de omstandigheden, waaronder het beursplan ontstond, en vooral bij de overige plannen, die toen in aanmerking kwamen.

In een volgend nommer willen wij de plannen van den heer Warnsinck bespreken. Reeds nu stippen wij aan, dat zij den hoogen toon, dien hij aansloeg, toen het model van den heer Zocher tentoongesteld was, niet rechtvaardigen.

DORTSCHE GOUD- EN ZILVERDRAAD WERKEN.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE NEDERLANDSCHE GOUD- EN ZILVERSMIDS-KUNST.

In D. Jacobi Coren *Observationes rerum in Senatu Holl. Zel. et Frisae judicaturum.* ('s Hage bij Theod. Maire 1642) vindt men een uitspraak met een resumé van de dingtalen, waarop die rust, in de zaak van de eigenaars eener te Dordrecht gevestigde en door de Staten Gen. geöctrooieerde fabriek van zilverdraad. Hieruit kon ik het volgende opteekenen, dat wellicht in de kolommen van dit blad eerder onder de oogen van de belangstellenden in de geschiedenis der eertijds bloeiende kunst-industrie zal komen, dan wanneer het begraven blijft in Coren's dor juridisch boekje.

Moge deze overweging mijn grootendeels excerpeeren verontschuldigen.

Jean de Carpentier en Servaes Hellincx, kooplieden en burgers der stad Dordrecht, hadden den 15 Juli 1619 octrooi gedurende 9 jaren gekregen van Ho. Mo. voor eene uitvinding, die naar het schijnt hun door zekeren Mr. Nicolaes Dichter, in hunne fabriek geëmploijeerd, was afgestaan, tot het vervaardigen van „alderhande stoffen tot goude ende silvere borduijrwerkerije in conformité ende op den voet van de stoffen" die door hen in een verzegeld doosje aan de Staten-Generaal waren overgelegd. Uit hetgeen volgt blijkt, dat dit doosje bevatte getrokken en geplette zilveren draden, verguld en niet verguld, lovertjes enz., benevens gesponnen draad 1), alles dienstig tot het maken van cantillewerk, borduurwerken, gallons en goud- of zilver laken. Ho. Mo. bedreigden met eene boete van *f* 300:— ieder die in de vereenigde provinciën dergelijke werken zou namaken of van buiten invoeren.

De fabriekanten hadden ter verkrijging van dit octrooi een rekwest ingediend, waarin zij voorgaven die werken te zullen maken van „gealloyeerd silver" zoodat zij „op de touche ende andere preuven 2) alsoo bequaem ende schoon werden bevonden als 't gene men tot dezer tijdt toe van 't fijnste goudt ende silver heeft gemaakt. Zij legden eenige attesten over ten bewijze van de waarheid van hun beweren, en verklaarden de eenigen te zijn die in den lande zulk werk maakten. Ofschoon zij op dit brevet d' invention een octrooi van 15 jaren vroegen, werd het hun gelijk wij zagen voor slechts 9 jaren verleend, en dit wel zonder dat de Staten, naar het schijnt, de zaak genoegzaam hadden onderzocht.

Uit de attesten was den Staten gebleken, dat deze draadwerken de schoonste waren, die in deze landen werden gemaakt. Gilles Nagels, koopman in borduurwerken en Isaac Willemsz borduurwerker, beiden te Amsterdam hadden deze verklaring gegeven, terwijl Lenaert Nulck en Anthonie Willemsz, draadtrekkers, als deskundigen hadden verklaard, dat men hier te lande dergelijke werken alleen van fijn en niet van gealloyeerd zilver kon maken. Ho. Mo. zullen het overbodig hebben geacht de overgelegde proeven van hun fabrikaat nader te onderzoeken. Een uitvinding als van de rekwestranten was dan ook belangrijk genoeg, om te octroijeeren en daarmede een tak van nijverheid in Holland te vestigen waardoor het hoofd kon worden geboden aan den invoer van buitenlandsche, voornamelijk Milaansche draadwerken, die hier uit hoofde van hunne uitmuntende kwaliteit zeer gezien waren, en van andere buitenlandsche, hoofdzakelijk Parijzer fabrikaten, die in zeer slechten reuk stonden om hun laag gehalte, en die daarom dikwijls met den naam van valsch werk, en de makers daarvan

---

1) Gesponnen draad noemde men zilverdraad tot zoodanige fijnheid getrokken en geplet, dat daarmede zijden draden konden worden omwonden, welke gebezigd werden tot het vervaardigen van fijne borduur- en passementwerken of goud- en zilver laken.

2) Die proeven werden onderscheiden in substantieele of inwendige en accidenteele of uitwendige proeven. Substantieel is 't fineeren, het brengen tot zoodanigen graad van warmte, dat alle vreemde bestanddeelen verdwijnen; accidenteelen noemde men het toepassen van den toetssteen, of van den strijknaald, of het gloeien in een kaars, speciaal voor draadwerk.

met den geenszins vleijenden naam van valschwerkers werden bestempeld.

Vooraf eene bizonderheid over deze Milaansche draadwerken.

Gelijk reeds uit het hierboven vermelde attest blijkt, was het alleen mogelijk om getrokken draad van fijn zilver te maken. Milaansche draadtrekkers hadden nu uitgevonden om door slaan met den hamer en pletten een draad te krijgen, die aan dezelfde voorwaarden als de getrokken draad voldeed, doch hiertoe kon gealloyeerd zilver worden gebruikt, waaronder echter niet meer dan $^1/_{12}$ koper kon zijn gemengd. De invoer van dit draadwerk werd geenszins bemoeilijkt, omdat de allooi met den hier geldenden overeenkwam.

Weinige jaren na het verleenen van dit octrooi, in 1622 en '23, rezen klachten over het Dortsche fabrikaat, eerst uit Amsterdam, vervolgens uit verscheidene kwartieren des lands, houdende, dat er onder de cantiliën valsche werden bevonden. Eerst toen lieten Ho. Mo. het doosje openen en de daarin gevonden werken essaijeeren door de Generaals van de Munt, Pieter van Beveren, Mr. Simon van Ameijden en Jaques van Nispen. Deze bevonden:

het goud (verguld) cantille werk 8 penn. 17 grein, de pailletten 8 penn. $12^3/_4$ gr., de gouden gimp 8 penn. $16^1/_2$ gr., en het zilverdraad 8 penn. $17^1/_2$ gr., fijn zilvers op een gewicht van 12 penn. (= 1 Mark) te houden, terwijl het ongunstigste Milaansche draadwerk nog 10 penn. 19 gr. hield. Dit gehalte was volkomen in tegenspraak met het opschrift, dat op de verpakking van de Dortsche draadwerken te lezen stond en dat onder het wapen van de generaliteit vertoonde: *Lib.* 1. *d'oro gialdo sopra fino* of *Lib.* 1. *d'argento sopra fino.* Het streed bovendien tegen de ordonnantiën, die het maken en verkoopen van zilverwerk beneden de 11 penn. 6 à 8 gr. voor grootere werken en beneden de 11 penn. voor kleine werken †), (vgl. ordonn. 13 April 1551, waarin verwezen wordt naar eene declaratie van 24 Juli 1517, Gr. Placc. Boek, I. 2729) verbood.

Jaques van Nispen werd vermoedelijk door deze overwegingen geleid, toen hij de klagers in 't gelijk stelde, terwijl de beide andere generaals van de munt oordeelden, dat men hier niet zoozeer op de innerlijke waarde moest letten, daar cantille-werken, passementen, goud lakens, loveren en alles waartoe het Dortsche fabrikaat werd gebezigd, in de eerste plaats den eisch stelden, dat ze zich in 't gebruik goed hielden, en — meenden zij — de klachten waren voorzeker toe te schrijven aan misplaatsten naijver van vakgenooten, of aan afkeer voor de ingevoerde nieuwigheden.

Het college van de munt dus in twee partijen gesplitst, diende bij de Staten-Gen. twee verschillende memoriën in, die weldra gevolgd werden door anderen, telkens heftiger, omdat ieder der partijen aan hare eer meende verschuldigd te zijn om hare gronden en bedenkingen nader en krachtiger toe te lichten. Die adviezen kregen dus langzamerhand den kleur van pleidooien, hetzij voor de klagers, hetzij voor de beklaagden. Wat wonder, dat de Staten zelf het spoor begonnen bijster te raken. Eindelijk besloten zij dan ook er een eind aan te maken en benoemden zij den 14 Juni 1624 eene Commissie van onderzoek, bestaande uit drie leden van den Hoogen Raad en vier uit den Provincialen Raad van Holland, aan welke zij tegelijk opdroeg om definitief in deze zaak uitspraak te doen binnen eene maand na hare benoeming. Deze liet alle getuigen hooren, alle klachten schriftelijk indienen, en bepaalde toen, om alle reden voor appèl weg te nemen, dat de advocaten over en weder de stukken aan de wederpartij ter inzage zouden geven, telkens vóor het proces, volgens den stijl van den hove, in 't stadium van eisch en antwoord, of van re- en dupliek was getreden. Op nieuw werd toen een onderzoek van de Dortsche draadwerken gehouden en bevonden, dat bij het fineeren de ronde draad 8 p. $2^1/_2$ gr., de geplette draad 8 p. $3^1/_2$ gr., de loveren 7 p. 8 gr., de clinquanten 7 p. 14 gr., en een vergulden draad ter dikte van een nestel 6 p. 1 gr. fijn zilvers hielden. Men ontdekte duidelijk, dat de laatstgenoemde dikke draad in 't midden uit rood koper bestond.

Opmerkelijk is het nu, hoe, in weerwil van de duidelijke ontduiking van de bedoeling van het octrooi, waaraan Carpentier en Hellincx zich hadden schuldig gemaakt, de magistraat van Dordrecht hen de hand boven het hoofd trachtte te houden, en de tusschenkomst van Mr. Jan Sloten, oud-muntmeester te Dordrecht, die alreede gunstig voor zijne stadgenooten scheen te hebben geadviseerd, inriep. Het komt mij zelfs niet onwaarschijnlijk voor, dat de beide generaals van de Munt, die zoo voor de belangen der Dordsche fabriekanten hadden geijverd, daarin niet zonder eene stille voorliefde voor zulk eene bloeiende en ter hunner woonstede gevestigde fabriek waren te werk gegaan.

Was het inderdaad waar, dat de Dordsche draadwerken beter in 't gebruik bleken te zijn, dan de andere, dan moet ik erkennen, dat ik tot hun gevoelen zou hebben overgeheld, omdat de innerlijke waarde van dergelijke werken niet het eerste is, waarnaar gevraagd wordt, en 't waardeverlies bij slot van rekening wordt opgewogen tegen een langer en duurzamer gebruik. Met den geest van de ordonnantie was het echter niet te rijmen; evenmin met dien van het octrooi en nog minder met de letter van hun eigen rekwest. Niet met de ordonnantie, omdat daarin uitdrukkelijk het maken en verkoopen van verzilverde koperen draden werd verboden; niet met hun rekwest, omdat zij daarin zeiden, dat zij draad van gealloyeerd zilver zouden maken, en dat zij *dit* hadden uitgevonden. Alloyeeren van zilver was niet datgene wat zij deden, maar wèl bij smelting dooreenmengen van zilver en een of ander niet edel metaal.

Uit de verstrekte mededeelingen was men te weten gekomen welk procédé door onze Dordsche draadtrekkers werd gevolgd. Zij namen een staaf rood koper van de dikte van een bezemsteel, omgoten die met fijn zilver en trokken haar dan tot draden uit. Zulke geprepareerde staven noemden zij *lingots.* De geplette draad werd eenvoudig door het plat slaan van den getrokken draad verkregen. Of dit nu eigenlijk wel binnen de termen van de ordonnantie viel, die alleen sprak van verzilveren of vergulden, wil ik niet beslissen; doch alloyeeren was het zeker niet. Praktisch

†) De voet van 't zilverwerk was niet in alle landen dezelfde. In Duitschland was hij lager dan bij ons te lande, n.l. 10 penn. 12 gr. In Frankrijk 11 p. 2 gr. en in Engeland voor groot werk 11 p. 2 gr. dus lager, en voor draadwerk 11 p. 17 gr., dat is alzoo hooger dan hier.

was de uivinding zeker, en 't verwondert mij niet, dat het Dordsche fabrikaat, dat aan de buitenzijde niet met onedele bestanddeelen was bezwangerd, zich in 't gebruik beter hield dan de Milaansche en andere werken, waarin toch altijd een deel kopers spoedig der oppervlakte eene vuile kleur moest geven. Kapitein Arnout de Vries had dan ook verklaard, dat hij de gallons bij Carpentier en Hellincx gekocht, twee jaren lang op zijne kleeding had gedragen, in weêr en wind, zonder dat ze waren zwart of leelijk geworden. Door andere verklaringen werden deze schoone getuigenissen nu wel in een twijfelachtig daglicht gesteld, en juist daaruit bleek het, dat de inwendige koperdraad niet overal met dezelfde dikte van zilver was bekleed. Wellicht was dit aan eene slordige bewerking te wijten. De groote grief was echter, dat zij hunne waren voor gealloyeerd zilver verkochten, zoodanig, dat het met het Milaansche kon worden vergeleken, m. a. w.: dat het aan de hier te lande gestelde eischen voor gehalte voldeed, terwijl het eigenlijk van minder gehalte was en daarom zeer geschikt om de goê gemeente te bedriegen, dewijl zulke werken niet gekeurd konden worden.

Het belang der uitvinding en het praktische voordeel daaraan verbonden werd over 't hoofd gezien; men lette niet op de bepalingen van het octrooi, dat uitdrukkelijk naar den inhoud van het doosje verwees; men nam niet in aanmerking, dat Ho. Mo. de keuring hadden verzuimd, en alzoo het ontduiken, van de ordonnantie zelven hadden uitgelokt. De bepalingen van de ordonnantie werden in al hare rigueur toegepast en geene uitzondering voor deze belangrijke uitvinding gemaakt. Het octrooi werd ingetrokken bij vonnis der commissie den 14 Aug. 1624 uitgesproken en hen verboden in 't vervolg dergelijke werken hier te lande te maken of in te voeren.

De Raden in de Commissie zittende waren 't er over eens geweest, dat de uitvinders den voet waarop zij hunne werken hadden willen maken in 't rekwest hadden moeten opgeven, en daarbij zeggen, dat deze streed tegen het hier te lande aangenomen gehalte. Carpentier en Hellincx hadden dan ook werkelijk Ho. Mo. een rad voor de oogen gedraaid en met het eenmaal verkregen octrooi geen geringe bedriegerijen gepleegd.

Vergis ik mij niet dan wordt het tegenwoordige goud-draadwerk, dat borduurwerkers, filigrane- of cantille arbeiders gebruiken, volgens een dergelijk procédé als het door de Dortsche fabrikanten van de eerste helft der XVIIe eeuw in praktijk gebrachte bewerkt. Men stelt en terecht niet meer zulke overdreven eischen voor het gouddraad als onze voorouders deden voor het zilverdraad. De eer der uitvinding van draad te trekken uit een klomp metaal met een ander beter metaal omgoten, komt, gelijk wij zagen, toe aan een hollander Mr. Nicolaes Dichter, wiens verdienste in deze zaak echter deels worden verduisterd door den reuk, waarin hij stond, van zich steeds „mettet maecken van valsche wercken te hebben geneert gehadt." 's Mans nagedachtenis heeft lang genoeg voor zijne euveldaden in vergetelheid geboet, om haar thans niet de eer te geven, die haar toekomt.

Amst., 14 Nov. 1879. Mr. N. DE ROEVER Az.

HET REGEERINGS ANTWOORD.

Op bladz. 269 deelden wij den inhoud mede van het voorloopig Verslag der Tweede Kamer op de begrooting voor de schoone kunsten in 1880. Hieronder volgt het dezer dagen verschenen antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Zamensmelting van de afdeeling Onderwijs met die voor Kunsten en Wetenschappen acht de Minister allerminst raadzaam, nu eerstgenoemde, ter uitvoering van al hetgeen in die afdeeling wordt voorbereid, tot inspanning van alle werkkrachten wordt opgeroepen. Waarschijnlijk zal die afdeeling wegens de uitvoering der wet op het lager onderwijs van 1878 versterking behoeven even als de afdeeling voor de comptabiliteit. De Minister mag niet medewerken haar met bezigheden te overladen. Bovendien is, ook naar zijne meening, na de opheffing der commissie van Rijksadviseurs de behoefte aan eene afzonderlijke afdeeling voor kunsten en wetenschappen eer toegenomen dan verminderd. Meent de Minister buiten die afdeeling voorlichting te moeten zoeken, hij zal trachten zich die te verschaffen. Hetzelfde kan zich voordoen met betrekking tot ieder onderwerp, waarin hij te beslissen heeft.

— Voor het oogenblik heeft de Regeering geen voorstellen te doen naar aanleiding van de opheffing van het collegie van Rijks-adviseurs.

— De Minister wenscht zich te onthouden van een technisch en artistiek debat aangaande de waarde van de eene of andere bouwkunst of van hetgeen als Oud-Hollandsche bouwstijl bestempeld wordt. Veel min kan hij in beschouwingen treden omtrent gebouwen zoo als het Departement van Justitie en het postkantoor te Wormerveer, welke niet door de zorg van zijn Departement worden gesticht.

— In het algemeen merkt hij op dat de afdeeling Kunsten en Wetenschappen bij zijn Departement nimmer een hinderpaal behoeft te zijn tegen het tot stand komen van nuttige gebouwen. Daartegen kan, zoo het noodig mocht wezen, de Minister waken.

Dat de uitbreiding der gebouwen van 's Rijks landbouwschool of de stichting der Rijkskweekscholen te Middelburg en te Deventer door toedoen van die afdeeling zouden zijn vertraagd, is den Minister niet gebleken.

— Het bureau van opzichters teekenaars voor de monumenten wordt gehouden in een der lokalen, behoorende aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, op het Binnenhof te 's Gravenhage.

Bij de opheffing van het collegie van Rijks-adviseurs bleef een groot aantal opmetingen en teekeningen onafgewerkt. Ook voor de loopende dienst der monumenten zijn dergelijke teekeningen noodig.

— Het is tot dusverre niet gelukt een geschikt conservator voor het Nederlandsch Museum te vinden. De bestemming der uitgetrokken som is dezelfde als over het loopende jaar, namelijk: jaarwedde van den directeur ad *f* 3000, van een conservator ad *f* 2000, van een concierge ad *f* 550, van drie opzichters ad *f* 1200, huur van het gebouw ad *f* 1500, en voorts de uitgaven voor het schoonhouden der localen, het aanmaken van meubelen, het herstellen en aankoopen van voorwerpen en verdere huishoudelijke uitgaven.

— *Herstelling van monumenten, van Geschiedenis en Kunst.* De Minister stelt er prijs op, aan de Kamer de verzekering te geven, dat de twijfel in de zitting van 13 December 1878 geopperd, aangaande de vertrouwbaarheid der destijds door de Regeering verstrekte inlichtingen en cijfers, ongegrond is.

De door de Kamer gevraagde inlichtingen volgen hieronder; op eene enkele uitzondering na (Venlo) zijn voor geene restauratie gelden uitgetrokken, waarvoor niet reeds vroeger door de Kamer gelden zijn toegestaan.

A. *Monumenten niet aan het Rijk behoorende.*

1. *N. H. kerk te Brouwershaven.* Tot voortzetting der restauratie van deze kerk, welke reeds bij Kon. besluit van 4 December 1875, n°. 21, onder de monumenten van G. en K. werd gerangschikt, is uitgetrokken eene som van *f* 3437. De geheele herstelling was oorspronkelijk geraamd op *f* 92950, doch werd verminderd op *f* 67000, van welke som *f* 12000 door de kerkelijke en burgerlijke gemeenten worden betaald; de medewerking der provincie is te vergeefs ingeroepen.

Het Rijkssubsidie wordt in 16 termijnen verdeeld, waarvan 4 reeds zijn toegekend.

2. *Raadhuis te Gouda.* Dit Raadhuis is gerangschikt onder de monumenten van G. en K. bij Kon. besluit van 3 Augusts 1877, n°. 5; eene som van *f* 5000 is tot voortzetting der herstelling uitgetrokken. De begrooting voor de restauratie van den geheelen voorgevel met de drie torentjes bedraagt *f* 16,930. Hierop is verleend eene som van *f* 9000. Het voornemen bestaat de overblijvende *f* 2930 in 1881 te verwerken.

3. *Geschilderde glazen der N. H. St. Janskerk te Gouda.* Bij Kon. besluit van 13 Juni 1870, n°. 14, werd voor het eerst een subsidie toegekend uit de gelden voor historische en oudheidkundige gedenkteekenen beschikbaar.

Voor eenige jaren is echter verdere ondersteuning gestaakt omdat ten aanzien der gevolgde wijze van herstelling bezwaren gerezen waren. Wijl de hoop bestaat dat in het volgend jaar eenheid van inzigten zal verkregen worden, is een subsidie van *f* 2500 uitgetrokken, zijnde de globale raming voor één venstervak. De kerkelijke gemeente kon tot dusverre slechts *f* 267 per venster van 40 M^2. bijdragen.

4. *N. H. Groote of St. Bavokerk te Haarlem.* Dit omvangrijk gebouw werd bij Kon. besluit van 13 Junij 1876, No. 6, onder de monumenten van G. en K. gerangschikt.

Voor dit monument is *f* 10,000 uitgetrokken. De ondersteuning dezer herstelling is gegrond op eene raming van *f* 126,400 tot *f* 130,000, waarin echter niet begrepen is de restauratie van de transeptgevels en de daarin aanwezige groote vensters. Het Rijkssubsidie bedraagt *f* 100,000, te verdeelen in 10 termijnen. De kerkelijke en de burgerlijke gemeente dragen elk *f* 10,000 bij; gelijke bijdrage is te vergeefs van de provincie gevraagd, doch wordt geschonken door eenige belangstellende particulieren, wier namen vermeld zijn in de *Staatscourant* van 25 April 1877, No. 96. Drie termijnen van het Rijkssubsidie zijn tot dusverre toegekend.

5. *R. K. St. Janskerk te 's Hertogenbosch.* Bij Kon. besluit van 25 Mei 1860, No. 47, werd reeds dit gebouw gerekend tot de monumenten van G. en K. Uitgetrokken is het gewoon jaarlijksch bedrag van *f* 8000. Sinds het begin der restauratie in 1860, wordt jaarlijks uit andere bronnen ongeveer *f* 12,000 daarbij gevoegd, als van de burgerlijke gemeente *f* 3000, van de provincie *f* 3000, van de kerk *f* 1000, van het Cathedraticum, van collecte en andere bijdragen van belangstellende particulieren ongeveer *f* 5000.

6. *Raadhuis te Heusden.* Den 16den September 1876 werd bij Kon. besluit n°. 24 dit raadhuis onder de historische en kunstmonumenten gerangschikt.

Het uitgetrokken subsidie is groot *f* 5000. Het geheele werk is geraamd op *f* 58.550, waarvan de gemeente *f* 25000 betaalt, het Rijk het overige in hoogstens zeven termijnen. Mitsdien wordt voor 1881 nog gerekend op een subsidie van *f* 4250.

7. *Toren te Hulst.* Het uitgetrokken subsidie is *f* 5000. Deze toren werd gerekend tot de monumenten van G. en K. bij Kon. besluit van 12 Juni 1877, n°. 4, nadat tengevolge van het inslaan van den bliksem de restauratie onvermijdelijk was geworden. De oorspronkelijke raming, ad *f* 65.200, werd, door het aanbrengen van vereenvoudigingen, ingekrompen tot *f* 49,200. Nadat te vergeefs de medewerking der provincie was ingeroepen, nam de burgerlijke gemeente een bedrag van *f* 25,504.47 voor hare rekening, terwijl het Rijk *f* 23,695.53 betaalt, verdeeld in 5 termijnen. De nu uitgetrokken som vertegenwoordigt den 4den termijn.

8. *N. H. Boven- of St. Nicolaaskerk te Kampen.* Het uitgetrokken bedrag is *f* 5000. Reeds bij Kon. besluit van 24 December 1875 n° 6 werd deze kerk gerangschikt onder de monumenten van G. en K., en werd tevens tot herstelling van het koor een subsidie van *f* 5500 toegekend. Dit bedrag vertegenwoordigde den 1sten termijn van eene Rijksbijdrage van *f* 22,000, terwijl bedongen was dat gelijke ondersteuning door kerk en stad zou worden verleend. De uitbetaling volgde echter niet, omdat het bij een nader onderzoek der plannen wenschelijk bleek andere herstellingswerken te doen voorafgaan. Dientengevolge is door de Rijks-adviseurs een algemeen onderzoek naar den toestand van het gebouw ingesteld, waarvan de resultaten in het archief van het collegie aangetroffen zijn.

Het voornemen bestaat om in 1880 te beproeven ook aangaande de financiele regeling dezer herstelling met kerk en stad overeenstemming te verkrijgen.

9. *N. H. Hogelandsche of St. Pancraskerk te Leiden.* Onder de monumenten van G. en K. werd dit gebouw begrepen bij Kon. besluit van 30 December 1875, No. 7. Het uitgetrokken subsidie is *f* 3500. De raming der thans aan transept en koor ondernomen werken beloopt *f* 15,980.46 (of in ronde cijfers *f* 15,500), waarvan de kerk en eenige belangstellende particulieren *f* 5,480.46 betalen. Het thans uitgetrokken subsidie is de laatste termijn van 's Rijks bijdrage.

10. *N. H. St. Janskerk en toren te Maastricht.* Voor dit gebouw, hetwelk bij Kon. besluit van 30 December 1876, No. 34, werd begrepen onder de monumenten van G. en K., is het thans uitgetrokken subsidie *f* 2000. Ten gevolge van langdurige verwaarloozing vereischte dit monument eene herstelling welkeop *f* 21,961.96[5] werd geraamd. Het N. H. Kerkbestuur, dat aanzienlijke verliezen had ondergaan, was

geheel onmagtig deze restauratie te bekostigen. De stad zeide *f* 2500, de provincie *f* 1000 toe. Op een Rijksbijdrage van *f* 18,461,96[5] wordt gerekend. Subsidiën tot een bedrag van *f* 10,000 zijn toegekend.

11. *R. K. St. Servaaskerk te Maastricht.* Het uitgetrokken subsidie voor deze kerk, welke bij Kon. besluit van 6 December 1875, No. 20, werd gerangschikt onder de monumenten van G. en K. is *f* 7000. Nadat van 1870—1874 aan dit overoud monument eene som van *f* 84,768 was verwerkt, waarvan slechts een zeer gering bedrag van wege het Departement van Financiën was verstrekt, werd tot voltooiing der restauratie een Rijkssubsidie gevraagd uit de gelden voor de dienst der monumenten beschikbaar. De raming is *f* 140,000. De stad geeft *f* 18,000, de provincie *f* 12,000, de kerk *f* 26,000. De Regering heeft het uitzigt geopend op eene som van *f* 84,000, te verdeelen in 12 termijnen, waarvan het thans uitgetrokken cijfer den 6den vertegenwoordigt.

12. *R. K. Munsterkerk te Roermond.* Het uitgetrokken subsidie bedraagt *f* 3000. Nadat dit gebouw bij Kon. besluit van 18 Mei 1867, n°. 39, was gerangschikt onder de monumenten van G. en K., werd aan de restauratie daarvan van 1867 tot 1877 eene som van *f* 71,280 besteed; daartoe schonk het Rijk in verschillende termijnen *f* 30,000; de stad *f* 11,000; de provincie *f* 11,000; de kerk en eenige belangstellende particulieren het overige. Het bleek alstoen, dat de verhooging van de prijzen der materialen en der werkloonen, alsmede de niet te voorziene bouwvalligheid van den narthex, welke zelfs de vernieuwing van een gedeelte der fundering noodig gemaakt had, de voltooiing van het werk voor de in 1867 geraamde som niet toeliet, en dat alsnog een bedrag van *f* 40,856 te verwerken was De stad verbond zich tot eene bijdrage van *f* 6600; de provincie tot een gelijk subsidie van *f* 6600; van de kerk en van collecten wordt *f* 3656 verwacht.

Aan de Regeering is een subsidie van *f* 24,000 gevraagd, te verdeelen over 8 jaren.

In 1878 en 1879 is telkens eene Rijksbijdrage van *f* 3000 verleend.

13. *Geschilderde glazen in de N. H. Kerk te de Rijp.* Tot voortzetting van de restauratie dezer glazen, waarvan bij Kon. besluit van 10 Juli 1877, n°. 15, de kunst- en historische waarde werd erkend, is een rijkssubsidie van *f* 500 uitgetrokken.

De raming voor de herstelling van de geheele serie ramen beloopt *f* 10.000. Voorshands bepaalt men zich tot de restauratie der meest belangrijke, waarvoor noodig is *f* 6000.

De uitgetrokken som is de 4de termijn van het Rijks-subsidie, hetwelk in zijn geheel *f* 4000 zal bedragen.

14. *N. H. St. Maartens Domkerk te Utrecht.* Reeds bij Kon. besluit van 25 Juni 1862, n°. 65, werd dit gebouw, voor welks herstelling thans *f* 8000 is uitgetrokken, gerangschikt onder de monumenten van G. en K., en had het rijk een over drie jaren verdeeld subsidie van *f* 18,000 verleend tot ondersteuning van verschillende restauratiewerken tot een totaal van *f* 135.330, welke werken gebleken zijn zeer betreurenswaardig te wezen. In 1876 is de herstelling op deugdelijke wijze hervat met een eerste subsidie van *f* 1500 voor plannen, steigers enz.

In 1877 en 1878 is telkens een subsidie van *f* 6000 verleend tegen eene uitgave van *f* 1667,12 en van *f* 2000 door de Kerk bestreden.

In 1879 is het subsidie gebracht op *f* 8000, waarbij de Kerk *f* 2700 voegt.

Op pogingen om ook uit andere bronnen ondersteuning te verkrijgen, is aangedrongen.

15. *Raadhuis te Venlo.* Sinds 1878 is een verzoek om ondersteuning aanhangig.

De herstelling is geraamd op *f* 15607,60.

Uitstel der herstellingswerken is niet geraden, wijl de muren van het gebouw beroofd zijn van de bedekkende cementlaag.

Indien de uitslag van het onderzoek der plannen en begrootingen gunstig luidt, kan een subsidie van *f* 5000 over 5 jaren te verdeelen, verleend worden. Daartoe wordt over 1880 eene som van *f* 1000 uitgetrokken.

Behalve de bovengenoemde gebouwen, op welker herstelling voor 1880 is gerekend, zijn aanvragen tot ondersteuning van de restauratie van verschillende andere monumenten bij de Regeering aanhangig. Van de meesten dezer is reeds bij de indiening der Staatsbegrootingen voor 1876, 1877 en 1878 melding gemaakt.

Het zijn:

de grafteekenen in de N. H. Groote Kerk te Breda, te Alkmaar en te Bergen op Zoom, de N. H. Groote Kerk of St. Lebuinuskerk te Deventer (gesticht 1040, verbouwd en vergroot in 1236, 1336 en in de XVde eeuw); de N. H. Groote of O. L. Vrouwekerk te Dordrecht (gebouwd in de XIVde en XVde eeuwen); de N. H. Kerk te Geertruidenberg;

de kerk te Mesch (VIIIste of XIIde eeuw);

het raadhuis te Middelburg (gebouwd door de Keldermans van 1507 tot 1518, vergroot in 1670 en 1780);

het raadhuis te Venray (XVde eeuw);

de toren der N. H. Groote Kerk te Zaltbommel (1304);

de toren der N. H. Groote Kerk te Zierikzee (gesticht door Keldermans in 1454);

de N. H. Groote of St. Michaël kerk te Zwolle (voltooid in 1356). *(Wordt vervolgd.)*

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Frankrijk. De fransche regeering heeft eene tentoonstelling laten openen van de schatten van den *Garde-Meuble*, de zonderlinge verzameling van afgedankte of terzijde gestelde meubelen uit de koninklijke paleizen, reeds eeuwenlang bestaande. In dezen rommel, voor een gedeelte defect, maar altoos merkwaardig, kon de kunst, de oudheidkunde en de geschiedenis heel wat oogsten. Vooral tapijtbehangsels, gobelins en andere, waren er in menigte. Uit de vijf honderd stuks uit den tijd van Lodewijk XIV en XV, die ongebruikt in den Garde-Meuble lagen, heeft de Conservator er eenige laten ophangen in twee groote zalen en deze verder laten volzetten met consoles, tafeltjes, kabinetten, allerlei voorwerpen, curieus en dikwijls zeer kostbaar. Voorts is er aan toegevoegd een bibliotheek, waar de inventarissen der koninklijke paleizen, de teekeningen van koninklijke optochten, begrafenis- en huwelijksplechtigheden, officieele rekeningen enz. ter inzage liggen. Verder eene *salle de travail*, waar men van alle voorwerpen op zijn gemak schetsen en teekeningen kan nemen, zooveel men wil, hetzij tot eigen onderricht of voor reproduktie en industrieele doeleinden.

ADVERTENTIËN.

Verzameling VAN KAATHOVEN.

PORTRETTEN VAN GENEESKUNDIGEN EN NATUURONDERZOEKERS. Platen betrekking hebbende op de geschiedenis der Medicijnen als: Typen van den Stads- en Dorpsgeneesheer van vroegere eeuwen, afbeeldingen van Operatiën, Medische Caricaturen enz. Bijeengebracht door wijlen **Dr. C. W. H. VAN KAATHOVEN**, te Leiden.

De veiling zal plaats hebben den **1en en 2en DECEMBER 1879** door FREDERIK MULLER & Co. te Amsterdam, Heerengracht 329.

Te zien **Vrijdag en Zaterdag 28 en 29 November** van **10—4 uur.**

De Catalogus is à ***f 0.25*** te bekomen op franco aanvrage.

Atlas van Stads- en Dorpsgezichten in Nederland en België,

waarbij velen over **AMSTERDAM, HAARLEM, 's HAGE, UTRECHT, NIJMEGEN, ANTWERPEN, enz.** Te zamen ongeveer ***ZES HONDERD*** teekeningen.

De veiling heeft plaats **27 en 28 November 1879**, onder leiding der firma FREDERIK MULLER & Co. te Amsterdam, lokaal **„Brakke Grond"**, Zaal *4*, ingang St. Pieterssteeg.

Te zien Woensdag en Donderdag, **26 en 27 November**, van 10—3 uur.

De Catalogus is à ***f 0.30*** te bekomen.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam ***f 0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Leesgezelschappen-Leesbibliotheken.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

MAGNHILD.

EEN NOORSCH VERHAAL,

VAN

BJORNSTJERNE BJORNSON.

Uit het Hoogduitsch

DOOR

HOLDA.

Prijs . . . . . . ***f 1.90***

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Enig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

HET REGEERINGS-ANTWOORD.

B. *Monumenten aan het Rijk behoorende.*

De sommen ten behoeve van aan het Rijk behoorende monumenten berusten op globale ramingen; het juist te verleenen bedrag hangt af van de in het voorjaar op te maken nadere begrootingen en te houden aanbestedingen.

Voor het onderhoud van het slot Brederode (dagteekenend uit de XIIIde eeuw) wordt gerekend op *f* 1000. De uitgaven ten behoeve van het onderhoud der Hunebedden in Drenthe zullen vermoedelijk *f* 100 bedragen.

Voor de Gevangenpoort (Voorpoort van den Hove) te 's Gravenhage is eene som van *f* 2800 uitgetrokken. Dit gebouw, dagteekenend uit de XVde eeuw, is bij Kon. besluit van 4 Februarij 1853, nº. 80, aan het Departement van Binnenlandsche Zaken overgedragen om als historisch gedenkteeken te worden beheerd en onderhouden. De bewaking, de brandbluschmiddelen en het gewoon onderhoud vorderen ongeveer *f* 800. Het overige moet strekken om eenige localen in gereedheid te brengen tot het tentoonstellen van de verzameling foltertuigen, afkomstig van het Departement van Justitie tijdens de afschaffing der lijfstraffen en van de doodstraf in Nederland.

Voor het onderhoud, de herstelling en de bewaking van het monument van Graaf Adolf te Heiligerlee wordt *f* 1500 uitgetrokken (hoofdzakelijk ten behoeve van den aanleg en de verbetering van het plantsoen); voor de Helpoort te Maastricht (dagteekenend uit de XIde eeuw), *f* 1000; voor het slot te Muiden (XIIIde eeuw), *f* 3500; voor den Kroonenburger toren te Nijmegen (XVde eeuw), *f* 1000; voor het monument van den vrede te Rijswijk (gesticht in 1792), *f* 128; voor het monument van den slag bij Waterloo te Soestdijk, *f* 200; voor den kloostergang van den Dom te Utrecht (dagteekenend uit de XIVde—XVde eeuw), *f* 4000; voor de voormalige Groote Kerk te Veere (XVde eeuw), *f* 1000; terwijl voor eventueele herstellingen aan praalgraven van land- en zeehelden en voor aankoop van oude steenen wordt gerekend op een bedrag van *f* 485.

— De verwezenlijking van den sinds jaren herhaaldelijk door de Kamer uitgedrukten wensch tot vereeni-

ging der Penningkabinetten te 's Gravenhage en te Leiden, is door de ambtsvoorgangers van den ondergeteekende meermalen beproefd, doch afgestuit op de bedenkingen daartegen door de curatoren der Rijks-Universiteit te Leiden ingebracht.

— Het woord „aankoopen" is uit de omschrijving van het artikel voor het Mauritshuis vervallen bij de Staatsbegrooting voor 1864.

Uit de omschrijving van het artikel voor het Paviljoen te Haarlem verviel hetzelfde woord, ten gevolge van een votum der Tweede Kamer op 16 Dec. 1861.

De Regeering heeft geen aanleiding gevonden om op deze artikelen eene som uit te trekken voor aankoopen, omdat de prijzen van schilderijen in den regel zeer hoog zijn en de gelegenheid om stukken aan te koopen zeer wisselvallig is. Het zou dan kunnen voorkomen, dat de som voor aankoopen ten behoeve van een bepaald museum uitgetrokken ongebruikt bleef of ontoereikend bleek. Beter schijnt het, gelijk thans geschiedt, de gelden voor eenigzins belangrijke aankoopen bestemd in één artikel zamen te voegen, zoodat daarvan gebruik gemaakt kan worden naar mate de gelegenheid zich voordoet.

Wat het Amsterdamsche museum en de penningkabinetten betreft, de vermelding van het woord „aankoopen" in de desbetreffende artikelen opent de gelegenheid uit de, bij een zuinig beheer, vrijvallende gelden zeer kleine aankoopen van min kostbare prenten en munten te doen.

De tot dusver bestaan hebbende regeling belet niet de onderscheiden directeuren van musea te raadplegen, gelijk meermalen ook ten aanzien van den directeur van het Kon. Kabinet van Schilderijen (Mauritshuis) is geschied.

De klagt over den onvoldoenden toestand der Leidsche Museumgebouwen is gegrond; gaarne zou de Minister haar opheffen, zoo niet de toestand van 's Rijks schatkist hem voor alsnog daarvan terughield.

— Het is vroeger beproefd aan de Kon. Akademie van wetenschappen een deel van de taak van het collegie van Adviseurs op te dragen; doch na een tienjarig bestaan verzocht de uit de Akademie getrokken oudheidkundige commissie eervol ontslagen te worden, en oordeelde de Akademie dat de menigvuldige belemmeringen en bezwaren waaraan de zaak onderworpen was geweest, zoo lang zij van haar bleef uitgaan, niet uit den weg te ruimen waren, weshalve zij aan de Regering voorstelde, op het voorbeeld van andere landen, eene Rijkscommissie in het leven te roepen.

— In 1878 zijn de volgende kunstvoorwerpen aangekocht:

Boek- en plaatwerken aan onderscheiden instellingen verzonden .... *f* 3.298,02

Prenten ingelijfd in 's Rijks prentenkabinet te Amsterdam, nader vermeld in het verslag van den directeur, voorkomende in de *Ned. Staatscourant* van 1 Julij 1879, n° 149 .... „ 5.554,00

Eene schilderij, ingelijfd in 's Rijks museum te Amsterdam, en afkomstig uit de verzameling van Loon, zijnde „de slag bij Nieuwpoort," door P. van Hillegaert ..... „ 1.800,00

Eene schilderij door J. H. L. de Haas, ingelijfd in het museum van moderne kunst te Haarlem .... „ 3.500,00

Diverse oudheden, ingelijfd in het Nederlandsch museum en nader vermeld in het verslag van den directeur, geplaatst in de *Ned. Staatscourant* van 11 Julij 1879, n°. 158 .... „ 1.363,98

— De directeur van 's Rijks Akademie van Beeldende Kunsten heeft, wegens geschokte gezondheid en verzwakt lichaamsgestel, tegen ultimo December 1879 eervol ontslag aangevraagd.

— De Minister vereenigt zich met de denkbeelden van zijn ambtsvoorganger aangaande verbeteringen ten aanzien van het teekenonderwijs in te voeren.

De tot dusverre toegekende subsidiën betreffen:

Kon. school voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch .... *f* 1.000,00

Akademie „Minerva" te Groningen .... „ 1.350.00

Teekenschool te Zaltbommel .... „ 250,00

Teekenschool „Quellinus" van de Maatschappij voor Nijverheid te Amsterdam (met kosten van oprichting) .... „ 5.000,00

Teekenschool van de Maatschappij voor Nijverheid te Haarlem .... „ 1.500,00

— De stand der werkzaamheden aan 's Rijks Museum te Amsterdam was bij het einde van het laatste bouwsaizoen (15 October) als volgt:

De zandaanvulling heeft het bouwterrein op zoodanige hoogte gebracht, dat daarop de ontworpen aanleg rondom het museum kan begonnen worden; de ophooging voor het gedeelte tot publieke straat bestemd zal eerst later geschieden.

Meer dan de helft der benoodigde hoeveelheid metselsteenen, namelijk ruim 4 millioen stuks, is geleverd. Op eene aanbestede hoeveelheid van 1405,632 M³. blaauwe hardsteen is geleverd 1150 M³. en geplaatst ruim 1000 M³.

250 M³. witte steen zijn afgeleverd; daarin is al de steen begrepen, noodig voor de directeurswoning en het binnenwerk der verdieping gelijkstraats van het museum. Al het voor het sousterrain van het museum, benevens voor de twee eerste verdiepingen van de directeurswoning noodige ijzerwerk is geleverd en geplaatst.

Ook ligt de geheele dakconstructie dezer woning gereed.

De metselwerken zijn zoover gevorderd dat alle muren en bogen van het sousterrain in het museum gereed zijn en de verdieping gelijkstraats voor verreweg het grootste gedeelte tot op 3,50 M. en het metselwerk, in het geheel tot eene hoogte van 8 M. boven A.P. is opgetrokken.

Tot dusverre is eene som van *f* 613.317,52 besteed.

Er bestaat, volgens de verzekering van den architect-ontwerper die met den opbouw belast is, geen reden om te voorzien dat de aan de Kamer medegedeelde raming zal overschreden worden.

Het cijfer van dit artikel is *f* 30,000 hooger gesteld in verband met eene verschuiving in den vervaltijd van de termijnen van sommige leverenciën.

Het in het verslag besproken proeflokaal staat daarmede niet in verband.

Ofschoon de voornaamste buitenlandsche musea bezocht zijn en de plannen en beschrijvingen daarvan zijn geraadpleegd, heeft de Regeering het raadzaam geacht, naar aanleiding van het advies van de Rijksadviseurs voor de monumenten, een houten lokaal te doen oprichten in afmeting gelijk aan een vak der

groote zaal van het geprojecteerd gebouw, ten einde de beste wijze van verlichting empirisch te onderzoeken.

Deze volstrekt niet kostbare proefneming verdient niet den naam van geldverspilling, omdat het roekeloos zou zijn geweest, indien de Regeering bij de stichting van een omvangrijk en blijvend museumgebouw den besten en veiligsten waarborg voor het verkrijgen eener doeltreffende verlichting had verwaarloosd.

ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

VII. DE MONUMENTALE SCHILDERKUNST.

Wat is het hoofddoel der monumentale of dekoratieve schilderkunst?

Niet anders dan *versiering* der architectuur.

Wanneer we deze woorden in hunne ware beteekenis opvatten, dan kunnen zij slechts dezen zin hebben: dat de dekoratieve schilderkunst nauw met de bouwkunst is verbonden; dat zij geroepen is deze te *ondersteunen* en hare waarde en kracht te verhoogen, — derhalve ook zich zorgvuldig wachten moet om, ook maar in een enkel opzicht, de samenstelling harer lijnen, haar constructievormen te veranderen of te stooren.

Dat zij in staat is veel bij te brengen of af te doen aan de architectonische waarde van een gebouw, daartoe kan ieder besluiten uit een zeer eenvoudig voorbeeld: 't behangen onzer kamers. Want zeker, de meeste onzer behangsels kunnen nog met grond gerekend worden tot de goede monumentale schilderkunst.

Door opmerking en ondervinding weet ieder, dat een behang met smalle loodrechten banden aanmerkelijk een vertrek verhoogt en dat, wat men noemt een *groot, breed patroon*, juist door zijne teekening en proportie de grootte en hoogte van zaal of kamer in 't oog des aanschouwers belangrijk vermindert. — Een donker plafond bij lichte wanden doet een vertrek laag en gedrukt schijnen, en omgekeerd een licht plafond bij tamelijk gefonceerd behangsel ruim en hoog. Eene lichte teekening — ornament of bloem — op donkeren grond teekent zich sterker en schijnt van grooter omvang dan eene donkere teekening op helderen grond, enz.

Deze eenvoudige en meer andere plaatselijke opmerkingen zijn voor een groot gedeelte leiddraad bij toepassing der dekoratieve schildering. Geheel en al is deze *ondergeschikt* aan de architectuur; zij mag en kan niets op zichzelve doen, maar moet altijd en overal rekening houden met de *plaats*, *den dienst van het te versieren deel*, *het licht* en de *omgevende architectuur*. Zij is zeker, evenals deze laatste eene kunst, maar zij is eene dienstbare kunst en moet medewerken tot versterking van den indruk van het gebouw, door de samenstelling der lijnen te beter doen uitkomen, en met dit een gemeenschappelijk effekt teweegbrengen.

Om aan deze eischen te voldoen heeft de monumentale schilderkunst twee zaken in acht te nemen: *schoone teekening* en *harmonie van kleur*.

Wat verstaan wordt onder *schoone* teekening is reeds bij de beeldhouwkunst in enkele trekken aangegeven, doch om 't gewicht der zaak komen we er nog eens op terug.

Wat ook de schilder tot onderwerp zijner voorstellingen kieze: enkele figuren, tafereelen, voorwerpen uit de natuur, planten en bloemen, of wel deelen der architectuur, als kolommen, bogen, enz. — steeds is, naast zijn hoofddoel: *versiering*, daarbij zijn streven meer den *geest* dan de *letter* daarvan weer te geven. Het komt er vooral op aan, dat de voorstelling treffend en *duidelijk* zij en dat ieder begrijpe en gevoele, *wát* hij daarmee heeft willen zeggen, *wát* hij heeft bedoeld.

Daarvoor nu is niet noodig eene juiste copieëring van een figuur of voorwerp, maar bloot eene eenvoudige teekening in hoofdlijnen of karaktertrekken.

Algemeen bekend zijn de zoogenaamde *schaduwbeelden*, die bestaan uit eene enkele zwarte oppervlakte met een juisten omtrek, zonder meer.

Deze kunnen dikwerf op zulk eene treffende en kantige wijze een houding, gebaar of tafereel voorstellen, dat men niet wenschen zou daarvoor eene uitvoerige, realistische teekening te zien, die in de meeste gevallen juist de pikante en karakteristieke zijde er van zou doen verloren gaan. Deze schaduwbeelden (silhouetten) geven — ook hunne geheel vlakke behandeling — een denkbeeld van de gronden der monumentale schilderkunst.

Nemen we een ander voorbeeld ter verduidelijking.

Wanneer een goed teekenaar eene voorstelling wil geven van..... ja nemen we eens *een duël*, dan kan hij met enkele, 10 à 12 rechte lijnen dit zoo juist en duidelijk teekenen, dat elk de geheele geschiedenis, die deze paar lijnen bevatten, volkomen gevoelt en begrijpt. En wanneer hij bij eene schildering over dit onderwerp een bosch en een landhuis wil aangeven, dan is geen vereischte dat de boomen met hunne takken en spruiten en bladeren, en het hek, de deuren, de veranda, enz. met de meeste nauwgezetheid naar de natuur zijn nagebootst, maar kan hij met enkele hoofdlijnen even goed en soms treffender nog ieder doen zien, dat deze zaken eene plaats in de compositie vervullen. — Dikwerf nog treffender; want het schijnt dat onze aandacht door de getrouwe en scrupuleuze nateekening van alle kleinigheden soms van het hoofdidée wordt afgeleid en dit voor ons verloren gaat.

't Is het hoofdbeginsel der dekoratieve schilderkunst: eene eenvoudige, *ware* teekening in overeenstemming met de lijnen der architectuur. Men moet op den eersten aanblik gevoelen, dat deze teekening deel uitmaakt van het bouwkundig geheel en niet is een op zichzelf staand werk, zonder verband met 't geen het omringt. Evenals in de beeldhouwkunst kan men de haar gestelde voorwaarden saamvatten in: krachtige en treffende voorstelling van het idée, eene ware en juiste teekening van gebaar en houding en een lijnenstelsel *in harmonie met de architectonische compositie*, waarvan het deel uitmaakt.

Dit laatste treedt ook vooral bij de teekening der ornamenten aan 't licht.

Want ook dezen moet een vorm worden gegeven, in overeenstemming met de plaats, die zij aan 't gebouw innemen.

De ondervinding heeft geleerd, dat een ornament op eene oppervlakte of lijst geplaatst, deze voor 't

oog aanmerkelijk kan veranderen. Daarom gebruikten de dekoratieschilders der schoonste tijdvakken ook steeds daarvoor de vormen, die overeenstemden met de functie, die het te vercieren deel in de constructie vervulde en gaven b. v. aan kolommen, pijlers en alle *vertikale* steunpunten ook steeds ornamenten ter verciering in *vertikale* richting, evenals zulks reeds door de Grieken met de cannelures was gevoeld. Zoodoende werd de schilderkunst een steun, eene versterking der architectuur.

Wat de harmonie der kleuren betreft deze is van meer belang en eischt meer berekening en ondervinding dan op den eersten aanblik zou worden gedacht. Zij is hier van meer gewicht dan wij in onze schilderijen daaronder verstaan. — In deze laatste toch kan steeds, wanneer de rust en harmonie verstoord is, deze worden hersteld door middel der schaduwen en tusschentoonen; iets, waarmede de monumentale schilderkunst niet kan worden gebaat.

Bij haar berust de kleurenharmonie geheel en al op de waarde der kleuren en der daarvan afgeleide tonen onderling, d. w. z. op hare meerdere of mindere sterkte en schittering, en ten gevolge daarvan op hare oordeelkundige samenvoeging. — Daarbij hebben de kleuren niet eene geheel volstrekte waarde, maar deze verandert naar de plaats, waar zij worden toegepast, en de oppervlakte, die zij beslaan.

Vooral de plaats, d. w. z. het betrekkelijke licht, is van grooten invloed op de sterkte der kleuren, en bijna ongeloofiijk is 't verschil, dat bestaat tusschen een toon, beschouwd afzonderlijk in vol licht en deze zelfde toon, wanneer zij tusschen de andere geplaatst is en wel onder eene indirecte of gemengde verlichting. Vooral op dit punt kunnen we nagaan, welk eene berekening geëischt werd bij de schildering der middeneeuwsche gebouwen om onder het gekleurde licht, door de gebrande vensters op de wanden geworpen, aan de daarop aangebrachte kleuren hare juiste waarde te doen behouden en daar tusschen eene volkomen harmonie te doen ontstaan. — En wat de oppervlakte betreft, die de kleuren beslaan moeten, daarmede hangt de harmonie op 't nauwste samen, want naar de betrekkelijke waarde of sterkte der kleuren, moet ook de uitgestrektheid berekend zijn, die zij innemen.

Men zal gevoelen, dat het niet bloot het toeval is, dat ons in de kleuren-harmonie leiden kan, maar dat er zeer zeker grondregels en berekeningen zijn, die de dekoratieve schilderkunst volgt. Wanneer in verscheidene onzer tegenwoordige schilderingen deze harmonie nog zoo goed is bewaard, dan is 't zeker niet, omdat zij zich aan deze regels hebben gestoord — want de meesten zijn slechts op *'t gevoel*, en dus op goed geluk aangebracht — maar dan ligt meestal de hoofdreden in 't kwistig gebruik van *het goud*, dat alle kleuren in sterkte overtreft en immer de verstoorde rust juist door zijne kracht herstelt.

Doch niet enkel tot *harmonieuse* kleuring bepaalt zich de dekoratieve schilderkunst. De kracht der tonen is bij haar nimmer dezelfde op al de deelen van eenzelfde gebouw.

De lijnen, die het *geraamte der constructie* uitmaken, worden sterker en krachtiger behandeld, dan de vlakke oppervlaktes, die slechts vulling zijn en geen hoofddienst te verrichten hebben. De eersten moeten zich in sterkte van toon onderscheiden, terwijl de anderen met zachter en helderder kleur worden behandeld en daardoor hare mindere waarde in de constructie doen kennen.

Bij de geheele dekoratieve schilderkunst staat echter op den voorgrond eene vlakke, platte behandeling, zonder zucht naar relief of perspectief.

Alle voorwerpen en figuren moeten even sterk worden geteekend, zoodat het geheel eene vlakke oppervlakte blijft en aan de architectuur hare soliditeit doe behouden. Geen kunstmatig aangebrachte toonen als in onze schilderijen, zoodat sommige figuren wijken en andere voorkomen, en eene schijnbare diepte ontstaat, die men waant, dat zich uitstrekt ver buiten de muren van 't gebouw.

Het oog wil overal eene even vaste oppervlakte zien, een *vercierde wand*, of een *vercierd deel der architectuur*, en er mag in de monum en tale schildering geen zucht tot nabootsing van een werkelijk, tastbaar tafereel te voorschijn treden.

Dit is 't geval, wanneer zij zich ten doel stelt 't weergeven van figuren of voorstellingen, evenzeer wanneer zij zich bepaalt tot vormen der bouwkunst of der natuur.

In beide gevallen beoogt de kunstenaar geenszins eene ornamentalie, een mensch of groep personen, een kolom of boog bedriegelijk na te bootsen, maar 't eenig doel is: *een dekoratief effekt*. Geenszins denkt hij er aan nauwkeurig de vormen met al hare verhevenheden en reliefs, met hare rondingen en dieptes als tastbaar voor te stellen, maar hij stelt zich tevreden met aan deze vormen zijne teekening te *ontleenen* en door een goede harmonie van kleur te doen medewerken tot verfraaiing van zijn gebouw. Want wanneer hij zou trachten eenige architectonische deelen, zooals: *twee kolommen met een daarop rustenden boog*, met bedriegelijke juistheid te copieëren en te schilderen, evenals op een tooneel, dan zou daardoor naast de *werkelijke* nog eene *schijnbare* constructie ontstaan, die òf met de eerste in strijd is, òf minstens geheel overbodig en dus bezijden de waarheid.

De monumentale schilderkunst kan niet anders zijn dan eene verrijking, eene hulp der bouwkunst, terwijl de tableauschilderkunst eene op zich zelf staande kunst is, eene kunst van *meubileering*, wier doel het daarenboven is door alle mogelijke hulpmiddelen en kunstgrepen een gezichtsbedrog bij den toeschouwer te weeg te brengen en hem in den waan te brengen, dat hij werkelijk ziet, wat slechts is geschilderd.

In de schildering der wanden en evenzeer in die der vensters (hoe jammer, dat in deze laatste de glasschilderkunst zoo veelvuldig wordt over 't hoofd gezien, ja zoo uiterst zeldzaam begrepen) moet de kunstenaar de oppervlakte, die hij bewerkt, *eerbiedigen*. Dat wil zeggen: hij moet deze laten blijven wat zij is: vlak, plat, *een wand*, *een lijst*, *een glasplaat*, en hij moet niet daarvan maken een tafereel, dat men zich voorstelt ver daarachter, dwars door de lijnen der architectuur.

Zijne voorstelling moet op alle punten van 't gebouw, dus door het geheele publiek kunnen worden genoten en niet, als in een schilderij vereischt wordt, slechts uit dat ééne punt — het oogpunt — waaruit de lijnen

der perspectief zijn genomen. Zoo is de monumentale schilderkunst begrepen bij de meeste oude volken, bij Egyptenaren, Grieken, Mooren, Indiërs, Chineezen, Perzen, enz. enz., — zoo is zij ook begrepen in de schoonste periodes der middeneeuwen.

Men maakt er dezen volken veelal een grief van, dat zij zich noch om lijnen, noch om luchtperspectief hebben bekommerd, en noemt dit als een bewijs van hunne onkunde en onwetendheid.

Toegegeven eens, dat deze afwezigheid van alle hulpmiddelen, waarop onze tegenwoordige schilderkunst zoo verzot is, 't gevolg is van hunne onbekendheid daarmede — iets, wat steeds kan worden betwijfeld —; in ieder geval kan niet worden ontkend, dat juist daardoor hunne werken die machtige éénheid der kunsten voortbrengen, eene éénheid die treft en met bewondering slaat, temeer wijl zij zoo volkomen ontbreekt bij de meeste werken van onzen tijd.

Want eerst sedert lateren tijd, sedert de komst der renaissance en het aanbreken van die tijdvakken, die als 't ware een afkeer aan den dag leggen voor alle vormen, die op eene klare en heldere wijze den dienst vervullen, waartoe zij zijn bestemd — eerst sedert dien tijd heeft men beproefd de methode door onze tableauschilderkunst gevolgd, op de verciering der gebouwen toe te passen. — Eene poging, die ten eenenmale is mislukt.

Want ook van dien tijd is 't verband der kunsten verbroken en hebben bouw- en schilderkunst dikwijls evenveel met elkander uit te staan als het tentoonstellingsgebouw met de daarin opgehangen schilderijen.

Treedt men de meeste gebouwen uit lateren tijd binnen, dan beschouwt men òf eerst de architectuur met al hare lijnen en gaat daarna over tot het bezichtigen van het quasi-dekoratief schilderwerk, of wel, en dit 't meeste.... men ziet eerst naar deze schilderingen, en na zich daaraan te hebben verzadigd heeft men misschien nog een oog over voor 't gebouw.

Zoo weinig is 't verband tusschen beide, dat bijna nimmer het oog beide in éénen blik kan omvatten, maar men genoodzaakt is zich aftezonderen tot het bezichtigen der bouwkunst en wederom tot het beschouwen der schildering. Vox.

(*Wordt vervolgd*).

„TENTOONSTELLING VAN KUNSTWERKEN VAN LEVENDE MEESTERS IN DE KUNSTZALEN DER MAATSCHAPPIJ ARTI ET AMICITIÆ 1879."

„Ghelijck als voorhenen (bl. 249 b.) verhaelt is, dat Pieter Vlerick ter uytnementheyt in onse Const is opghesteghen in een Stadt daer veel slechte Doeckschilders haer wesen hadden (Cortrijck): Soo is insghelijcx onder sulcken geselschap oock, te Mecchelen, daer meer als 150 sulcke Winckelen waren, opghecomen Hans Bol, .. en heeft t' zijnen 14. Jaer aenghevanghen de Schilderconst te leeren, by een van die gemeen slechte meesters ... eyndlinghe (quam hy) in t' rijck en welvarende Amstelredam, daer hy veel schoon en nette Verlichterykens heeft ghedaen, als oock Amstelredam nae t' leven, van op de Water-sijde met den Schepen, en van de Landt-sijde, seer levendich, met oock ander ghesichten van eenighe Dorpen, daer hy gtroot gelt mede won. Van zijn constighe handt zijn noch eenighe aerdighe Verlichteryen t' Amsterdam, by den constighen Heer Jaques Razet, insonderheyt een crucifix redelijck groot, daer veel werck in comt, en zijn uyterste vlijt in ghedaen is, soo in beelden, naeckten, lakenen, Peerden, Landtschap en ghebouw, ghelijck het een overvloedighe historie is, constich gheordineert, en wel ghedaen. Groote menichte van printen sietmen in druck uytcomen, nae zijn teyckeninghen en inventien ghedaen. Hy is ghestorven t' Amstelredam A° 1593, den 20en November."

Dit, dunkt mij, is een niet onbelangrijke bladzijde uit Carel van Manders *Schilder-Boeck* (261). Wij leeren er uit, dat er in de XVIe Eeuw op groote schaal met waterverw op *doek* gewrocht werd. Niemant behoefde zich dus zoo bijster te verwonderen, dat er op de historische Ten-toon-stelling van Amsterdam een achttal op doek uitgevoerde waterverwschilderingen van 1500 of daaromtrent voorkwamen (N°. 1653). In Mechelen-alleen waren wel 150 winkels, waar dat schilderen met waterverw op doek werd uitgeoefend. Hoe dat ging leert Van Mander ons ook: „Sy hadden daer een maniere dat hun doecken door verscheyden handen mosten, d'een maeckte tronien, en handen, d'ander de cleeren, oft Landtschap, so wert Pieter (de Vlerick) ghestelt te maken compartimenten, daer dan schrift in quam".

't Is wel vreemd, dat onze latere kunstgeschiedschrijvers van dat kunstvak zoo weinig melding maken. Nog altoos is het „tennaastenbij" het ideaal, dat men nastreeft. Uit Immerzeel, Kramm en Van Vloten krijgt men van Hans Bol geen anderen indruk dan dat hij een „schilder" (iemant die olieverwschilderijen maakt) geweest is, van wien ook de (bekende) gegraveerde teekeningetjens bestaan. Ondertusschen geeft Van Mander ons sedert bijna 3 eeuwen te lezen (A° 1604), dat Hans Bol eigenlijk maakte wat men aquarellen en miniaturen noemt.

150 Winkels in het stedeken Mechelen, waar schilderij-fabrieken waren. De *doeken* gingen er van hand tot hand: de eene maakte de vleezen, de andere de draperien, een derde de beesten, een vierde het landschap.

Wij mogen het er gerust voor houden, hoewel men nog een goede 100 jaar van de zoogenaamde geschilderde behangsels verwijderd was, dat er onder die doeken ook vele voorstellingen gevonden werden, die als bijdragen tot *l'art somptuaire* van die tijd te beschouwen zijn. Boven de hooge lambrizeeringen zal men ook al in plaats van kostbare wandschildering, goedkoope in waterverw uitgevoerde doeken van die „slechte" (d. i. eenvoudige) schilders uit de 150 Mechelsche winkels hebben aangebracht, en voor het overige zal dit vooruitloopen op de geschilderde (in plaats van geweven) *gobelins* zich ook al hebben laten herkennen in vanen, hangtapijten en kleedingstukken, waar het penceel, meer dan later, een rol bij te spelen kreeg.

Als wij ons die tijden vóor de XVIIe Eeuw als zoo bizonder kleurrijk en stralend denken, is dit vooral te danken aan de goedkoope wijze, waarop men in het vrolijk barioleeren der maatschappij voorzag. Dikwijls denken we, als we voorbij onze gewitte of van bruine tegels opgetrokken gevels komen, — als wij het treurige zwarte kostuum onzer Heeren onsterflijk gemaakt zien, — als we onze kamerwanden met de

wansmakelijkste groene of grijze, deels geveloeteerde papieren beplakt zien, — zoû er toch niets aan te doen wezen, om onze „Lust an Farbe" — bij de Hollanders voorheen zoo levendig, weer wat op te wekken?

Zoû het ons erg spijten, wanneer vele der „levende meesters", die hier in *Arti* de revue passeeren, ijverige penceelvoerders waren in de 150 Mechelsche winkels, waar de eene de koppen, de andere de kleêren, en een derde de achtergronden aansauste?

Helaas! zouden sommige onzer kunstenaars zich in die naar kleuren dorstende samenleving, wel op hun plaats hebben gevoeld? Hoe melancholiek zijn tegenwoordig onze meeste ten-toon-stellingen! Ik reken er ook die van Andwerpen en Rotterdam van dit jaar onder. De sentimentsschool is zwaarmoedig, en in haar realistische lachbuyen toch nog *morose*. De frissche, heldere luim, — het gezond komische is, als het fijn geestige, haast verdwenen.

Zeer sympathizeer ik met de charges, door den *Spectator* verleden jaar en nu onlangs van het sentimentswerk en van de realistische neigingen gegeven. Die kompozitie, die men naar willekeur het onderste boven of op haar rechter of linker kant vóor zich kon nemen, die afwisselend een zomermorgen, herfstavond, omwolkten toren of stormweer aanbood, was onbetaalbaar. In Andwerpen vooral waren effekten te zien, die verkregen schenen door maar het palet af te drukken op het doek.

Naast het flodderige en groezelige, dat geniaal zal heeten, schijnt zich nu ook het witte, het kleurloze op den voorgrond te dringen. Een vreeselijke proef met een gamma van witten nam Van Beers (dien ik anders hoog waardeer), met zijn portret van den jeugdigen Karel den Ve. Hij gaf geheel den indruk van een telg uit de familie Pierrot. Onze artiesten, waarschijnlijk uit vrees van voor kleine Rembranden te worden uitgemaakt, beginnen ook vreeslijk met die witte tinten te werken.

Het is eene onoprechtheid, die hun ten hoogste euvel mag worden geduid.

Wie daar niet aan lijdt is Mej. Th. Schwartze, met haar No 273. Het onderwerp is niet heel duidelijk; maar de levensuitdrukking, de kleur, de behandeling, uitmuntend. Vreemd, dat deze fantaizie zoo veel meer moed in 't aanpakken bij de kunstenares verraadt dan de No 271—72, portretten, waar zij toch waarschijnlijk naar hartenlust de natuur bij heeft kunnen raadplegen. Behoort de schoone hand op No 273 wel bij het gezicht?

Minder bloed stroomt er door het overigens zoo fraai geschilderd „Fantaisieportret", dat toebehoort aan Mej. Joséphine de Groot, en den beroemden Portaels tot maker heeft. Moet men door „fantaisie portret" verstaan: het portret van een model, waarover men gefantaizeerd heeft? Als dit model Mej. de Groot-zelve geweest is, had ik vrij wat liever een beetjen meer „slaafsche" getrouwheid aan het orgineel hier zien doorschitteren. Wat ware er van Mej. de Groot een mooi portret te maken! Wat zoû niet slechts Gallait, wat zou ook Portaels het kunnen!

Ik heb in eene der beschouwingen van deze Tentoon-stelling gelezen, dat men, bij vele figuurschilders, de keus van leelijke typen zoo betreurde, en uit de aangehaalde voorbeelden bleek mij, dat men leelijk in de gewone, alledaagsche, beteekenis nam. Ik zoû het gaarne eens in de ongewone, in die van ordinair, opgeschikt, plat modern, willen gebruiken om de zelfde klacht te slaken. Die mooye glimmende, hoogst alledaagsche moderne gezichten, geplaatst op ouderwetsche of fantastiesch-romantiesch gekostumeerde gestalten, — dat is inderdaad iets heel akeligs, en waaraan men in Belgiën niet minder mank gaat dan hier. Zelfs den Dresdener Heer Kops is er niet vreemd aan No 167: Het welgekinde Juffertjen biedt wat natuur; maar de afscheidnemende krijgsheld is met een slecht gegrimeerden theaterkop getooid.

Een hartlijk kompliment aan den Heer M. de Haan. Mij dunkt, dat is de goede weg. Ik had nog nooit het genoegen gehad iets van zijn werk te zien: maar inderdaad, zoowel zijn *Sluimering* als zijne *Theologische discussie* geeft ons het bewijs, dat hij de natuur op de daad weet te betrappen. Hij heeft een open zin voor het komieke. (Hoe jammer dat Allebé zoo zelden meer expozeert!) De Heer de Haan is oprecht en eerlijk in het kiezen van kleuren en tonen, teekent uitnemend — en heeft een schoone toekomst. Is N° 18 wel van Bles? die bleekheid? die... boomen?

Als ik over *wit* klaag, betrek ik er toch den Heer Klinkenberg niet rechtstreeks toe. Wat is zijn kapitale Haagsche bloemmarkt o. a. goed gestoffeerd. De Heer K. behoort bepaald tot onze groote aanwinsten; maar hij moet toezien, dat hij geen slachtoffer van de fotografie wordt.

Tot die aanwinsten der laatste jaren behoort ook de uitstekende winterschilder Apol. Zie dat N° 4.

Dr van Epen is vreemd. Wie heeft gepozeerd voor die „Bruid aan het bad. Pompei"? Wáar hangt dit een beetjen sterk gedekolleteerde bruidtjen ten huize van den Heer v. E.? Wat zegt zijn oudste dochter of zijn zuster er van? Zijn de proporties aan den kánon van Polykleet-Fock, 's mans stadgenoot, ontleend?

Ik ben blij, dat Greive weêr in 't land is. Ik hoor hem zoo graag onze Hollandsche agaatkleurige misten met zijn meditatief en toch grootsch penceel bezingen. Mij dunkt, IJsland heeft hem de noordsche temperatuur wat ongenadig doen gevoelen.

N° 138, J. F. Hulk, Holl. Stadsgezicht. Zie, dat is geen fotografie. De zaak is door de ziel van den kunstenaar heengegaan.

De Heer van der Maaten, wiens afsterven te betreuren is, was juist van zijn groenen parti-pris te-rug-gekomen.

Het ontbreekt den Heer Mauve in N° 195 niet aan originaliteit; en toch ook hier is natuur; ook hier is schoonheid — *le choix dans la nature.*

Treffend is het opvatten van die 8 masten, door den Heer H. W. Mesdag. Daar is in die keus iets, dat u op uw gemak zet. Het effekt is niet ver gezocht. Ieder Hollander voelt zich zoo verwant aan die visschersvloot als aan de familie De Bas op het Trippenhuis.

Bravo, Neuman, voor uw charmante kinderen, N° 216: goede teekening, eenvoudig koloriet, ongezochtheid en kieschheid.

Ja, die Milaneezen zijn fameus met hun marmer tegenwoordig. Er is wel een beetjen gevaar, in dat pittoreske; *enfin*, 't is al méer gezegd.

Zeer lief en goed is dat „Hoekje uit Rhenen" van den min bekenden Heer Overman. Hij verdient opgang te maken.

Ik ben een beetjen bang voor het realisme van den Heer D. Oyens. Het „Onder artisten", zou ik eer betitelen: „Onder communards".

Was deze æsthetische mijmering *à propos* van de Ten-toon-stelling in *Arti* een prijs-koerant van granen of eenig ander handelsartikel, dan zoû men van de landschappen en watergezichten over het geheel kunnen zeggen: „in éen doen".

En juist om dat het met zoo véel „in éen doen" blijft, rijst dikwijls de twijfel bij mij, of het schrijven van iets, wat naar een verslag zweemt, zijn nut wel heeft. Misschien ware 't beter alléen te spreken, wanneer het op de verkondiging of bestrijding van groote beginselen aankomt.

21 Nov.-79. M.

NOG EENS „TROP DE ZÈLE."

In het jongste nummer van „*De Amsterdammer*" betoont de anonieme schrijver van het stuk *Neutraal* zich buitengewoon boos over de beschouwingen, welke ik in „*de Kunstbode*" van 15 November plaatste omtrent de voortdurende aanvallen waaraan de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen blootstaat en de kentering, welke zich dienaangaande in de openbare meening vertoont. De schrijver in „*de Amsterdammer*" is zoo boos, dat hij in mijn artikel zelfs niet meer onderscheidt, wat hem, wat anderen treft. Hij ontzegt mij alle beteekenis als beoordeelaar op het gebied der plastische kunst, verklaart, dat ik niets bewees, en noodigt mij üit als nog te bewijzen „dat eenzijdigheid bij het stichten en herstellen van rijksgebouwen, waarover men klaagt, niet bestaat."

Mijn antwoord kan kort zijn. Wat mijn beteekenis betreft op plastisch kunstgebied, ik zal de laatste zijn mij daarop te laten voorstaan, doch ik meen te mogen vragen, waaraan een *ongenoemd* schrijver het recht ontleent, om zonder eenige bewijsvoering, aan anderen certificaten van bekwaamheid of onbekwaamheid uit te reiken?

De vraag naar mijn beteekenis op plastisch kunstgebied kan veilig ter zijde gelaten worden. In mijn beschouwingen betrad ik dit gebied geenszins. Ik heb eenvoudig den loop en den aard van bewuste aanvallen in korte trekken geschetst; ik heb aangetoond hoe die aanvallen naarmate de grieven, die men opperde, een voor een nietsbeteekenend bleken, en voortdurend met nieuwe wapenen gevoerd werden, terwijl de oude met het meeste „a plomb" werden opgeborgen; hoe onder die wapenen verdachtmaking en het opwekken van religieuse onverdraagzaamheid een voorname plaats innamen; hoe luchthartig op feiten werd doorgeredeneerd, welke aanstonds bleken onjuiste feiten te zijn. Hoe de openbare meening de opgewekte achterdocht ten slotte op de aanvallers is gaan overbrengen, achterdocht, waaraan zij meer en meer voedsel geven, en hoe het niet langer aangaat met holle klanken van vrijheid, gelijkheid en broederschap het volk op te ruyen tegen de mannen, die onze kunsttoestanden kalm en ijverig trachten te bevorderen. Om dit alles te zeggen, behoeft men geen kunstrechter te zijn, als zoodanig door een anoniem schrijver erkend: daarvoor is alleen noodig, dat men zijn gezond verstand gebruike, en den pols aan de publieke opinie voele. Wat de openbare meening begint te gevoelen, dat heb ik openlijk neêrgeschreven. Meent mijn anonieme bestrijder dat het publiek, te zijnen opzichte althans zich vergist, hij heeft een krachtig en tevens gemakkelijk middel om de volkomen zuiverheid zijner bedoelingen te doen erkennen: hij make eenvoudig zijn naam bekend.

Aan zijn uitnoodiging tot het leveren van het bewijs dat er geen eenzijdigheid bij het stichten en herstellen van rijksgebouwen bestaat, meen ik mij in de gegeven omstandigheid te mogen onttrekken. Tot polemieken met gemaskerden gevoel ik geen lust. En voordat men een negatieve bewijsvoering vorderde, zoude men wel doen allereerst het positieve bewijs te leveren, dat de bedoelde afkeuringswaardige eenzijdigheid bestaat. Tot nog toe is dit bewijs allerminst geleverd. Het feit werd eenvoudig als een axioma uitgesproken, en daar werd bijgevoegd, dat die eenzijdigheid ten bate der oud-hollandsche architectuur zich deed gelden. Op dit laatste beweren ontving „*de Amsterdammer*" een herhaald démenti van Jhr. Mr. *Victor de Stuers*, welke ontkenning ook de gedachte aan eenige „finesse" van de zijde van den referendaris uitsluit. De bewijslast drukt derhalven op dengene die de feiten vooropstelde, en het gaat niet aan dien op anderen om te brengen.

Op mij, en naar ik geloof, op velen met mij maakte de repliek van den onbekenden schrijver in „*de Amsterdammer*" den indruk, dat inderdaad „il n'y a que la vérité qui blesse."

DR. JAN TEN BRINK.

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft uitgegeven:

LILITH.

GEDICHT IN DRIE ZANGEN,

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

Ingenaaid f 2.50; in Prachtband f 3.50.

Uitgegeven bij J. H. GEBHARD & Cie.:

Sierlijk gebonden Exempl. (geschikt voor geschenk) van

DEN OORSPRONKELIJKEN ROMAN:

IN DAGEN VAN STRIJD,

DOOR

A. S. C. WALLIS.

3 deelen compleet.

Ingenaaid *f* 6.50. — Gebonden *f* 7.75.

UITVERKOOP WEGENS LIQUIDATIE

VAN

Antiquiteiten, Porcelein, enz. enz.

GEBROEDERS VAN HOUTUM,

Doelenstraat 10, te Amsterdam.

L'art monumental du moyen âge.

RECUEIL DE MONUMENTS DESIRÈS

PAR

L. VON FISENNE,

Architecte à Meerssen.

La première livraison contient une monographie de l'église de Aldeneyls. La seconde l'église de Susteren et de Cornelimunster. Les livraisons suivantes s'étendront principalement sur les monuments et le mobilier ancien de la Hollande. La livraison se vend séparement au prix de **2,40** fl., l'abonnement d'une année **12** florins.

Leesgezelschappen.

Onderstaande nieuwe Romans zijn alom te bekomen:

ANTOINETTE, **Nieuwe miniaturen** ...... *f* **1.25**
BJORNSTERNE BJORNSON, **Magnhild.** Uit het Duitsch door HOLDA .... *f* **1.90**
F. A. BUIS, **De dochter van den overste**. *f* **3.50**
MARCELLUS EMANTS, **Een drietal novellen.** *f* **3.25**
CD. BUSKEN HUET, **De koning der eeuw.** 2 deelen .... *f* **6.50**
NICOLAI, **Estrid en Ik.** Uit het Zweedsch door L. VAN DER GOES .... *f* **2.25**
W. OTTO, **Hand aan hand** .... *f* **3.60**
Mevrouw VAN WESTHREENE, **Benijd en beklaagd.** 2 deelen .... *f* **5.20**

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

E U R O P A

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post ...... „ ***0.75***
Advertentiën per regel .... „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

De Ruine van Brederode,

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

Met 2 Houtgravuren en 1 Photolithografie.

Prijs *f* ***0.50***.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post.................. „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels.................. *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

„DORT HERBOUD."

DE VERZAMELING VAN DORDRECHT'S OUDE GEBOUWEN, GETEEKEND DOOR JOHANNES RUTTEN.

Onze Hollandsche steden verliezen helaas! meer en meer dat karakteristiek schilderachtig aanzien, waardoor zij vroeger ook in den vreemde zoo vermaard waren.

Aldus luidt de klagt telkens aangeheven door al wie belang stelt in kunst en oudheid in den lande, en teregt; want, hoezeer overtuigd, dat ook onze steden aan de algemeene wetten der stofwisseling onderworpen zijn en erkennende, dat niet alles wat oud, tevens belangrijk is, en het moderne leven eischen heeft waaraan door de vormen van vroeger tijd niet meer kan worden voldaan, zoo blijft het toch eene te bejammeren waarheid, dat menig gebouw, merkwaardig om zijn bouwstijl of de historische herinnering er aan verbonden, verbouwd of gesloopt wordt, zonder dat daarvoor strikte noodzakelijkheid bestaat.

Het begrip, dat in een oud gebouw nog iets meer kan schuilen dan afbraak, moge al in wijder kring verbreid zijn dan vroeger, toch is het nog verre van algemeen doorgedrongen en men behoeft zich niet eens onder de minder ontwikkelden in de maatschappij te begeven, om op dit gebied de treurigste ervaringen op te doen.

Zeker zal hierin verandering komen, wanneer de pogingen allerwege aangewend tot verbetering van het kunst- en industrieel onderwijs hare vruchten gaan afwerpen, doch dit kan nog enkele jaren duren en menige 17e eeuwsche gevel in zijn rijk gekleurd gewaad van bak- en zandsteen zal intusschen voor een onberispelijk gepleisterden opvolger van onze dagen hebben plaats gemaakt.

Toejuiching verdient daarom de arbeid van diegenen onder ons, die, waar de voorwerpen zelve ten ondergang gedoemd zijn, zorg dragen, dat althans hun beeld tot nut en leering van volgende geslachten behouden blijft; en het is met zekere ingenomenheid dat ik eenige openbaarheid wensch te geven en belangstellenden wijzen wil op een werk in dit genre van geen geringe verdiensten.

Ik bedoel de verzameling teekeningen en schetsen van: *binnen Dordrecht bestaan hebbende en ten deele nog bestaande oude gebouwen*, alles in een tijdsverloop

van ruim 40 jaren (1829—1876), geteekend door den Dordtschen schilder en teekenmeester *Johannes Rutten*, en thans in mijn bezit.

Reeds in 1870, toen in „de Oude Tijd" een paar afbeeldingen waren opgenomen naar schetsen door den heer Rutten daarvoor welwillend ten gebruike verstrekt, werden tevens eenige regelen aan deze verzameling gewijd, doch komt haar inhoud, sedert beduidend vermeerderd, mij belangrijk genoeg voor, om op eene meer uitvoerige vermelding te mogen aanspraak maken.

Een enkel woord over den man, die dit werk tot stand bragt, ga aan de mededeeling van den inhoud vooraf.

In 1809 te Dordrecht geboren, werd Johannes Rutten, die in zijne jeugd veel aanleg voor de teekenkunst betoonde, onder de leiding van den Dordtschen meester George Adam Schmidt geplaatst en genoot hij gedurende eenige jaren met vrucht diens onderrigt.

Intusschen, door maatschappelijke omstandigheden verhinderd af te wachten, of het hem gelukken zoude zich tot die hoogte in de kunst te verheffen, welke te bereiken slechts voor enkele uitverkorenen onder hare priesters is weggelegd, vergenoegde Rutten zich met eene meer bescheiden rol, vestigde zich in 1833 als teekenmeester en mogt in die betrekking weldra een gewenscht succes behalen. Toch bleef hij ook schilderen, bij voorkeur stadsgezigten en kerken, en maakte hij reeds in dien tijd een aantal studiën naar oude gebouwen, waaraan Dordt, vooral toen nog, zoo rijk was. Eerst later, in 1867 of '68, kwam bij hem het denkbeeld op, die vroeger gemaakte studiën bijeen te vergaderen en te vermeerderen met de afteekeningen, van die overblijfselen van Dordrecht's oude bouwkunst, welke nog niet als offers van het moderne leven gevallen waren.

Eenmaal dit plan opgevat, spande hij alle krachten in om zijn doel te bereiken, al zijn beschikbare tijd, en die was bij zijne talijke lessen slechts zeer luttel, werd aan dezen arbeid ten offer gebragt; des morgens vóór dag en dauw was Rutten reeds aan 't werk, om hier een pikanten ouden gevel, ginds een aardig poortje of curieuzen gevelsteen te conterfeiten, of kon men hem in de Groote Kerk vinden, bezig de beroemde koorbanken op zijn papier in beeld te brengen.

Zoo arbeidde de ijverige kunstenaar voort, met regt zoolang het dag was, want naauwelijks begon de bouwstof uitgeput te raken en kon het werk voltooid genoemd worden, of eene ongeneeselijke kwaal tastte zijn gezigtsvermogen aan en maakte hem allen verderen arbeid onmogelijk. Van toen af strekte het bewustzijn, naar vermogen een steen bijgebragt te hebben aan den tempel der vaderlandsche kunst, hem tot troost in zijn ongeluk, en werd hij in het dragen van zijn noodlot gesterkt, door de gedachte een goed werk verrigt te hebben.

In den loop van dit jaar, gaf hij mij den wensch te kennen, dat de verzameling door mij, zijn vriend, zoude worden overgenomen, om voortaan een deel uit te maken der vrij uitgebreide collectie, Dordrecht betreffende, gedurende eenige jaren door mij bijeengebragt.

En aldus geschiedde.

Tot zoo verre door wien, en hoe deze verzameling haar oorsprong nam; thans haar inhoud.

Het geheel bestaat, groot en klein, uit ruim zevenhonderd stuks, schetsen of afgewekte teekeningen, allen naar de natuur genomen, en wel in ronde cijfers: 175 in kleuren, 275 in O. I. inkt of sepia, 225 in potlood of krijt en ruim 50 penteekeningen.

Gerangschikt in den vorm eener wandeling door de stad, is de O. L. Vrouwe- of Groote Kerk het uitgangspunt, en wordt dit statige gebouw, met al wat het merkwaardigs in zich bevat, door niet minder dan 211 teekeningen vertegenwoordigd. We vinden daaronder in de eerste plaats: de afbeeldingen van kerk en toren uitwendig, voorts verschillende gezigten binnen de kerk, al de daar aanwezige grafkapellen, de voornaamste grafzerken, ruim 70 stuks, het koorhek, orgel, predikstoel, enz., enz., en eindelijk van de beroemde koorbanken, niet minder dan 84 detail-teekeningen, met de grootste zorg en naauwkeurigheid uitgevoerd. Dat vooral deze laatsten, uit het oogpunt van kunst, tot het belangrijkste der collectie behooren, zal ieder, die die banken kent, gereedelijk kunnen nagaan.

Uit de kerk, voert ons de teekenaar door dat gedeelte der stad, wat tusschen de oude haven en de rivier de oude Maas besloten is, om in eene tweede portefeuille, welke met de uitvoerige afbeeldingen der nog bestaande Groothoofdpoort aanvangt, de merkwaardigheden der oude haven en voorstraat (Dordrecht's hoofdader) te doen zien en eindelijk in eene derde serie van de voormalige Rietdijksche poort uitgaande, ons door het oudste deel der stad, de zoogenaamde landzijde, te geleiden en met enkele schetsen uit de buitenwijken te besluiten.

Heel wat zienswaardigs wordt ons op dien togt vertoond; meest alle openbare gebouwen passeeren de revue en stippen wij daar onder alléén aan: het stadhuis in zijn vroegeren gothischen vorm, de Kloveniersdoelen, waar in 1618 en '19 „de Dordtsche Vaderen" bijeen vergaderden, het van 1618 dateerende „Melkpoortje," in 1833 afgebroken, de eveneens reeds gesloopte Rietdijksche- en Spui-poorten en den gedeeltelijk nog aanwezigen ingang der oude „Mvinte des Rom. Keysers en Graeffelickheyts vā Hollandt."

Van enkelen dezer gebouwen bestaan intusschen meer afbeeldingen, doch wat deze verzameling zoo zeer merkwaardig maakt, is de overvloed van particuliere huizen, die meerendeels nooit door anderen in teekening zijn gebracht, en die er ten getale van 125 ongeveer, in opgenomen zijn. Alle verschillende typen van gevels, van 't midden der 16e tot het begin der 18e eeuw binnen deze stad gebouwd, en tot op onze dagen aan houweel en moker ontkomen, zijn door een of meer specimina vertegenwoordigd.

Ook de gevelsteenen, die eigenaardige bron voor de kennis van het maatschappelijk leven en de volksuitingen van vroeger dagen, werden niet vergeten, maar zijn allen, voor zooverre nog aanwezig, door de zorg van onzen teekenaar bewaard

Niets, wat van eenig antiquarisch belang kon geacht worden, ontging des kunstenaars aandacht, die hier van onder anderen een bewijs gaf, door nog aan het slot der verzameling eenige bladen toe te voegen, bevattende niet minder dan 80 verschillende vormen van gesmeede muurankers, ruim 30 modellen van cartouches met jaartallen, loopende van 1551—1776, en een twaalftal proeven van metselwerk (mozaïek van roode en geele steen), aan onderscheiden gebouwen door hem waargenomen.

Ofschoon verdeeld over een tijdvak van ruim 40 jaren, werden toch tweederde gedeelten dezer teekeningen tusschen de jaren 1866 en 1876 vervaardigd, en staat men verbaasd hoe iemand, die slechts over enkele snipperuren te beschikken had, zóóveel en daarbij zooveel goeds in zóó weinig tijds heeft kunnen tot stand brengen.

De verklaring is alleen hierin te vinden, dat Rutten, met een juist oog en eene vaardige hand begaafd, zeer vlug teekende, door en door met zijne onderwerpen vertrouwd was en een stalen ijver bezat. Het geheim van de vormen en lijnen zijner geveltjes à fonds kennende, heeft hij bijzonder slag gehad hen in al hunne eigenaardigheden weder te geven, met die juistheid, welke door den oudheidkundige zoo zeer gewaardeerd wordt, doch zonder daarom het schilderachtige aan die naauwkeurigheid ten offer te brengen.

De meesten zijner schetsen toch, zijn flink geteekend en vooral onder die studiën, welke onmiddellijk door hem naar de natuur in kleuren werden gemaakt, zijn er velen, die door waren toon en losheid van behandeling uitmunten.

Samuël van Hoogstraten plaatste eenmaal onder het portret van Dordrecht's stedebeschrijver, Matthijs Balen, o. a. deze woorden:

„Dit 's hij die Dort herboude en zonder Mueren
„Van Kalk of Steen; zijn vlijt en Hooge geest
„Gaf haer een stof, die Duijzent Jaer kan dueren."

Eigenaardiger nog kan dit ook van Johannes Rutten gezegd worden, die werkelijk met zijn teekenpen „Dort herboude."

Mijn doel was: de aandacht van belangstellenden op dezen kunstschat te vestigen, en zoodoende eene welverdiende hulde te brengen aan een man, die nederig en stil zijn weg gaande, met zijne talenten gewoekerd heeft.

Mogt menigeen, die daartoe de gaven en de gelegenheid bezit, en ik heb daarbij vooral het oog op zijne kunstbroeders, zich opgewekt gevoelen dit voorbeeld te volgen, de kennis onzer vaderlandsche kunst en oudheid zou er in de hoogste mate door bevorderd worden.

Dordrecht, Nov. 1879. MR. S. VAN GIJN.

OVER EEN „BLIKKER" IN DE STAATSBEGROOTING VOOR 1880.

I.

Juist een jaar geleden, — de lezers der Bode zullen zich dit wellicht herinneren, — begon er een soort van kruistocht tegen de commissie van Rijks-adviseurs. Het liep tegen de begrooting, en de *Spectator* vulde kolom op kolom met aanvallen, insinuatiën, opsommingen van onbewezen beschuldigingen, van uit de lucht gegrepen grieven. De door haar opgestoken heilige vaan werd hier en daar gevolgd, vooral door hen, die zich in hun geldelijke belangen door de commissie gekrenkt achtten.

Flanor — Vosmaer — vond echter weinig volgelingen. De dagbladen, die in ons land het meeste gewicht in de schaal leggen, het *Handelsblad* bijvoorbeeld, koos met warmte de partij der commissie. En al werd er op feilen gewezen, al had men opmerkingen, al wenschte men reorganisatie, uit het gansche land gingen er stemmen op, die het behoud bepleitten van een regeeringslichaam, dat de belangen der verschillende kunsten behartigde, en daardoor — al werd dat ook door de betrokkenen niet altijd begrepen — de belangen der kunstenaars.

Niet aldus de secretaris, de eenige gesalarieërde persoon. Hij vroeg opheffing; persoonlijk toog hij rond, gewapend met een vreeselijk heir van stukken, die hem als secretaris toevertrouwd waren, en waaruit zonneklaar de gevaarlijkheid der commissie moest blijken.

Aan komieke omstandigheden en verwikkelingen ontbrak het niet bij die bezoeken. Zoo voerde overeenkomst van naam hem bij een gansch anderen van onze patres conscripti, dan hij wel gedacht had.

Daarmede niet tevreden, schreef hij — aan den vooravond der behandeling in de Staten-Generaal — een artikel in een onzer dagbladen, dat trouwens niet onbeantwoord bleef.

De commissie van adviseurs *werd* ontbonden. De Minister Kappeyne, het ongepast vindende, dat men zich over kunstzaken warm gemaakt had, nam de houding aan, later ook tot heil van het vaderland bij de Kanalenwet aangenomen en verdedigde haar niet, ten einde geen pressie op de Kamer uit te oefenen!

Nu zou men denken, dat de ex-secretaris zijn zin had gekregen, dat hij tevreden in den boezem zijner familie kon afwachten, tot het land zijne diensten opnieuw behoefde.

Niets van dat alles. De vroegere secretaris der commissie wil — als een echte communard, — met sloopen voortgaan. Hij heeft er bepaald schik in.

Wat nu, hooren wij vragen?

Wel de gansche afdeeling Kunsten en Wetenschappen!

Angst grijpt ons om het hart voor zulk een slooper!

Als hij ook daarin zijn zin heeft, waarheen dan zal hij zijn blikken wenden, zoekende wat hij verslinde, vraagt men.

En waarom?

De Heer Hooft ondekte in de begrooting dier Afdeeling „onregelmatigheden". En — onregelmatigheden kan hij, het is een zwak van den Heer Hooft, niet dulden.

Zien wij ze onder de oogen, die onregelmatigheden!

En om niet van onregelmatigheid beschuldigd te worden, volgen wij zijn „*blikken in de Staatsbegrooting voor* 1880" op den voet.

In No. 46 van den *Spectator*, werpt deze regelmatigheidsvriend een eersten begeerigen „blik" op de Afdeeling, die hij wil verslinden.

Een lange inleiding over een firma en haar boeken en haar balans gaat vooraf, die — (o vriend van regelmaat we betreuren het dat uw artikel niet vroeger is geschreven) — u een plaats zou verschaft hebben in de commissie van onderzoek in de zaak der Rotterdamsche Handelsvereeniging.

Een heerlijk figuur maakt in de inleiding de diepzinnige opmerking, „hoe zeker gaarne ieder belastingschuldige in Nederland verneemt, op welke wijze een deel der belastingen jaarlijks wordt aangewend tot vooruitgang van het menschdom (!) op intellektuëel en artistiek gebied".

Waarlijk zij moet het hart van ieder Nederlander stelen!

En als een echte St. Joris, de drakendooder, ontleent hij aan de pen van den Heer de Stuers de woor-

den, „hier zou vergoelijken gelijkstaan met willens en wetens bedriegen. En ik geloof dat hij een waar beminnaar van zijn land is, die in hoop op herstel zonder omwegen het kwaad ontsluiert en de waarheid openbaart".

Een rilling vaart ons door de leden! Wat zal er volgen?

Stel u gerust. Nog een gansche spectatorkolom, eer wij aan het constateeren der *onregelmatigheden* gaan.

De geniale schrijver vermeidt zich — na een kolom aan zijn schoon gekozen beeld der onsoliede firma gewijd te hebben, aan een reeks van conjecturen en gissingen, die — als zij al waarheid bevatten — niets ter zake afdoen, en slechts tegen het karakter van dien conjecturist getuigen. Deze begrooting, aldus redeneert onze „blikker" geeft een nimmer zoo goed terugkeerende gelegenheid om te *constateeren*, — wij onderstreepen — dat zij — opgemaakt tijdens een lange ministerieële krisis, — waarschijnlijk niet de vrucht is van langdurige overpeinzingen der laatst afgetreden ministers, en haar spoedig verschijnen maakt het *onaannemelijk*, dat dit kabinet haar in haar onderdeelen langen tijd kan overwogen hebben. —

Welk een gebrek aan logica, wellicht aan kennis van het vreemde woord: hij *constateert* een WAARSCHIJNLIJKHEID!

En hoe komt hier een karaktertrek bloot. Waarlijk de minister Kappeyne moet zich gebelgd voelen, om gelijk gesteld te worden met een dienstmaagd zonder plichtgevoel, die als haar de dienst is opgezegd, „den boel er maar bij neërgooit." Wat zou de Heer Hooft er wel van zeggen, als men — in een would be serieus schriftuur - van hem eens dezelfde *waarschijnlijkheid* ging *constateeren*, waartoe wellicht de ingewijden in het slot van zijn eigen werkkring meer aanleiding zouden vinden, en niet zoo geheel op conjecturen en kansberekeningen drijven.

Neen van ieder *fatsoenlijk* man, die zijn werkkring verlaat, — in de eerste plaats van onze ministers — moet een ander fatsoenlijk man aannemen, dat hij er prijs op zal stellen, zijn opvolger alles in de beste orde na te laten. En de langdurige crisis, waarbij ingrijpende zaken zeker niet voorbereid worden en den tijd der ministers vorderen, gaf meer dan ooit gelegenheid, om de puntjes op de i te zetten.

Dit is *ook* slechts een conjectuur, wij erkennen het; zij zal ter nauwernood in den smaak van onzen schrijver vallen, want zij is niet ingegeven door nijd, door wangunst, door parti-pris.

Want hier ligt de haas in de peper, zooals onze Germaansche buren zeggen!

De gansche rij van conjecturen, van onbewezen stellingen, van alles behalve gratieuse opmerkingen over de Ministers, dient alleen als stok, om daarmede den kunstreferendaris, — (een woord alleen voor den Heer de Stuers uitgevonden, daar men nooit, zelfs de „blikker" in de staatsbegrooting niet, spreekt van rechtsreferendaris, van bakenreferendaris, waterreferendaris, voor de chefs der afdeelingen, waarvan het voorvoegsel een gedeelte van hun werkkring omschrijft) te slaan.

Als de schrijver zijn beschouwing eindigt met een *cave canem*, waarschijnlijk (men ziet het conjectureeren is aanstekelijk) om zijn kennis der oudheid te toonen, dan heeft het hondje hier ten minste niet de zware hondenzweep te wachten, soms wel — en natuurlijk met ongunstig gevolg voor de karaktervorming — als opvoedingsmiddel aangewend.

Bestaat er nu — voor wij van de conjecturen tot de onregelmatigheden overgaan, — reden om den Heer de Stuers hard te vallen, meer dan zijn collega's de overige referendarissen?

Ja zeker!

De Heer de Stuers staat aan het hoofd van een afdeeling, in ons land, helaas! nieuw. Bovendien is hij iemand van een zeldzame kennis en belezenheid: van een werkzaamheid en wilskracht, zooals wij er weinigen kennen: vaardig in de repliek: geniaal teekenaar en geestig schrijver, en hoewel zelf geloovig Katholiek tolerant tegen andersdenkenden, zelfs tegen anders-niet-denkenden.

De liberaal, de priester, de vrijgeest, zelfs de man zonder geest, de Heer Hooft weet dat allen vinden bij hem even goede ontvangst, — echter onder een voorwaarde: dat zij medewerken aan zijn zelfopofferend en belangeloos streven, de bevordering der kunstbelangen in ons Vaderland.

Slechts aarzelend schreven wij bovenstaande lofrede op den Heer de Stuers. Maar waar hij aangevallen wordt, op de onedele wijze, die sinds een paar jaar gevolgd wordt, met verdachtmakingen, met insinuatiën, zal hij het ons ten goede houden, dat wij — die sinds een drietal jaren hem veelvuldig ontmoetten en met hem zamenwerkten, in het openbaar zeggen, wat wij in hem gevonden hebben.

En dien man zoude men in Nederland niet trachten te denigreeren?

I. GOSSCHALK.

VOOR NEERLANDS KUNSTROEM

heeft de *Nederlandsche Kunstbode* in zijn pas verschenen nummer „tal van bijzonderheden over Calcar en Xanten, belangrijk voor de geschiedenis der Nederlandsche Kunst en van haren invloed in het buitenland," vermeld. Wil de *Kunstbode* zijnen lezers nieuwe titels en nog nadere bijzonderheden overbrengen, dan mag het volgende, uit mijne aanteekeningen overgeschreven, zijn nut hebben.

Betrekkelijk Calcar hebben wij heel wat meer te revendiceeren. De haan van drie Noord Nederlanders kraait er koning.

Aangaande het hoogaltaar met retable, werd slechts gezegd, dat het bezet is met een doorloopende voorstelling der „Passie": welnu, wil men vernemen wat Nederland daarmeê te maken heeft, dan worde vermeld: dat in 1498, toen het besluit werd genomen om de kunstrijke kerk met nog een buitengewoon kunstwerk, een groot altaar der Passie, te verrijken, het kunstlievende Calcar natuurlijk de hoogstgeroemde kunstwerken zoo veel mogelijk wilde evenaren, en dat het dus ook wilde wedijveren met de roemrijkste modellen. Waar ging het die zoeken? In Nederland, in Utrecht. Het Bestuur der Lieve Vrouwe-Broederschap, met den toenmaligen pastoor, vroeger professor der Theologie, Dr. Jan Houdaen — die een Nederlander was — aan het hoofd, en vergezeld van een teekenaar en een schilder, komt, als gezantschap van

Calcar te Utrecht aan, en krijgt verlof om de gewenschte nateekeningen te maken. Leverde Nederland het model, het leverde ook de grondstof, het beste eikenhout, het wagenschot, dat voor Calcar meestal uit Amsterdam of Nijmegen of Kampen werd verkregen. Het zal evenwel nog veel meer aan Calcar verstrekken.

Maar om hier, deze erkenning van Neerlands kunst en haar invloed naar waarde te schatten, zou men het hooge standpunt en het breede veld, destijds door Calcar ingenomen op het gebied der beeldende kunsten, in zijn geheel moeten overzien. Wat er bouw- en beeldhouwen schilderkunst, wat er graveerstift en borduurnaald al schatten hebben gewrocht, zou ons ongeloofelijk voorkomen, waren er op den huidigen dag niet zoo vele overblijfselen van, en kwamen nu niet uit de oude perkamenten en registers de rekeningen aan het licht die geen twijfel toelaten. Trouwens was Calcar het geliefkoosde voorwerp der voortdurende zorge van de Hertogen van Kleef. Ook geestelijkheid en broederschappen, Burgemeester en burgerij waren het altoos eens waar het gold den tempel van hun godsdienst tot een tempel der kunst te volmaken. In die jaren, rijk aan winsten van koophandel en industrie, meenden zij dan een deel dier schatten niet beter te kunnen besteden dan aan godsdienst en kunst. Bij dat alles werd er met veel kunde aan het werk gegaan; met veel voorzichtigheid de kunstenaars gekozen.

Om het beste te erlangen ontzag men noch reizen noch onkosten. De hoofdbeginselen, die tot leiddraad strekten, stonden vast. De grenzen waar binnen de kunstenaars vrije beweging hadden, werden nauwkeurig bepaald en omschreven. Genoeg zij dat overzicht ter waardeering van Neerlands invloed te Calcar, alwaar eene bloeiende schilderschool zich bewonderenswaardig bij Memling aansloot, edel in hare opvatting, diep in haar gevoel, waar in hare uitdrukking, ongedwongen in hare lijnen, krachtig en harmonieus in hare kleuren; doorwemeld en doortinteld van adel der ziel, vroomheid des harten en schoonheid des levens.

Groot vooral was het kunstbedrijf op het laatst der XVe eeuw. Met naam en met roem zijn ons heden nog bekend tien beeldhouwers en twaalf schilders, die destijds te Calcar de meesterwerken schiepen, door tijdgenoot en nageslacht bewonderd. En wie schijnt de leidende geest bij al die kunstbedrijvigheid geweest te zijn? Een Nederlander, met name „Arndt der bildensnieder", Arndt van Zwolle. Reeds in het jaar 1480 was hij er al met groote werken belast. Bepaaldelijk weet men dat het groote beeld, „de Christus in het graf" op het priesterkoor, zijn werk is. Na zijn raad te hebben ingewonnen, werd aan Meister Gaert Hartoch, die eerst de Nederlandsche voorbeelden was gaan zien te Zutfen en te Deventer, insgelijks een groot werk besteld. Hoe vele andere werken onze Arndt er zelf heeft gemaakt of onder zijn invloed zag maken, is niet bekend, alhoewel wij weten dat hij er werkzaam was tot aan zijn dood, die op het einde van 1492 schijnt te zijn voorgevallen. 1)

1) Wij vinden nog in de rekeningen van 1491—1492: „Aen meister Arnt bildensnider, gesant omtrent pinxten XIII goldene rijnsche gulden. Hem gesant omtrent nativitatis Christi, myt Jan sijnen knecht ind dat Jan van Halderen onfingh XVII gold. guld. etc. Aan dien Jan van Halderen, van synre wegen, werd opgedragen de drie groepen van het eerste onderdeel van het groot altaar des Lijdens; namelijk de intocht in Jeruzalem, de viering van het Paaschlam, en de voetenwassching.

Nog in een anderen kring der kunst willen wij Neerlands roem opeischen.

Over de van ouds kunstlievende stad Calcar moest ook een zegelied der toonkunst weergalmen. Uit de hoogte der torens zou over huis en haard de melodie van den schoonsten klokkenklank nederdalen Ten dien einde wendde zich Calcar alweer tot Nederland. Het deed zulks in de tweede helft der XIVe eeuw; het deed zulks insgelijks op het einde der XVe eeuw.

Het was in het jaar 1375 dat Calcar twee klokken verlangde. Het zag uit naar groote meesters in het vak, en vond ze in Nederland, en: *anno* 1375 *venerunt*, zegt het oude document, *Magister Wilhelm de Veghel cum filio suo ad fundendas campanas* en werd ontboden om die klokken te gieten, Willem van Veghel, die er kwam met zijn zoon, die weldra te Keulen zal triomfeeren.

Een eeuw later wil Calcar, tot nog hooger standpunt gestegen, en op nog veel grooteren kunstroem verliefd, een torenklok hebben van de hand des grootsten meesters van zijn tijd. Dit was weer een Nederlander, een nabuursjongen van Willem van Veghel, met name Geert van Wou. In 1483 goot er Geert van Wou, ook reeds genaamd Geert van Campen, — omdat hij nu te Campen was gevestigd — eene eerste klok zijner kunst. In 1493 begeerde Calcar eene stem te meer in de melodie der klokken, en dat nieuwe kunstwerk werd gevraagd, dit spreekt van zelf, aan Geert van Wou. Ziedaar dan reeds Dr. Houdaen van Utrecht, Willem en Jan van Veghel, Arndt van Zwolle en Geert van Kampen, vier Nederlandersche kunstenaren, wier haan te Calcar koning kraait.

Bovenkerk, 20 Nov. J. W. BROUWERS.

KLASSIFICATIE VAN HISTORISCHE MONUMENTEN.

Een officieel Rapport van den Heer E. Viollet-le-Duc, betrekkelijk de klassificatie der historische monumenten, besluit met de volgende conclusiën:

„Deze klassificatie moet op de beide volgende grond- „slagen berusten:

„1°. de scholen, waartoe de gebouwen behooren;

„2°. de belangrijkheid of de waarde dezer gebouwen uit het oogpunt der kunst, als typen en uitgangspunt.

„Daarenboven moet de klassificatie onderscheid maken tusschen godsdienstige, burgerlijke en militaire gebouwen.

„Het komt ons voor, dat staten (tableaux) schoolsgewijze bijeengebracht, zeer geschikt zijn om op duidelijke en licht te vatten wijze eene methodische klassificatie aan te toonen.

„Het is van het grootste belang, dat onze historische monumenten onderhouden — en bijaldien dit noodzakelijk is, hersteld worden met eene volkomen kennis van de omstandigheden, die tot hunne oprichting aanleiding gaven en van den rang, dien zij in de geschiedenis onzer nationale bouwkunst innemen.

„Het is niet de taak der monumenten-commissie de grondslagen dezer geschiedenis te onderwijzen. Zij kan slechts de meeste omzichtigheid aanraden in de keuze der architecten, met deze werken belast, alhoewel het te betreuren is, dat het onderwijs in de Ecole des Beaux-arts, van staatswege gegeven, de jeugdige

architecten stelselmatig aftrekt van eene studie, die, behalve de verstandelijke ontwikkeling, die ze bij hen kan opwekken, dit voordeel zoude hebben, hun de monumenten te leeren kennen, welke wij aan onze oude scholen verschuldigd zijn, en hen in staat te stellen ze, waar noodig, te herstellen zonder gevaar te loopen hun oorspronkelijk karakter te schenden."

AFGIETSELS.

Op het oogenblik dat het Voorloopig Verslag onzer 2e Kamer op hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1880 zegt dat de post van f 4000 voor het vervaardigen van afgietsels geacht wordt zeer hoog te zijn, is het misschien nuttig te vernemen wat men elders denkt. Wij zullen niet spreken van de tonnen gouds welke Duitschland sinds eenige jaren te Olympia uitgeeft, om „afgietsels" te bekomen; de oorspronkelijke Grieksche beelden blijven, gelijk men weet, in Griekenland. Maar wij zullen mededeelen wat dezer dagen in Frankrijk geschiedde.

Op voorstel van de Budget-Commissie, stelde onlangs de Vice-president van de Monumenten-Commissie aan de orde de klassificatie van de historische monumenten van Frankrijk overeenkomstig de scholen, waaraan zij te danken zijn, alsmede de *oprichting van een daarmede in verband staand museum van afgietsels.*

Over dit onderwerp werd een rapport uitgebracht door den nu overleden architect Viollet-le-Duc, waarvan hierboven de conclusien zijn medegedeeld, voorzoover die op het rangschikken der monumenten betrekking hebben. Ten aanzien van het denkbeeld der afgietsels luidde zijn verslag te gunstiger, omdat hij reeds in 1855 aan de Administratie der Schoone Kunsten had voorgesteld de afgietsels van de beeld- en ornamentwerken der schoonste fransche monumenten van de XIIe tot de XVIe eeuw te verzamelen.

„Het bedoelde museum," zeide de geleerde architect in zijn verslag, „moet bestaan uit voorwerpen met de meeste zorg uitgekozen, en zoodanig geklasseerd, dat men gemakkelijk den voortgang der kunst kan nagaan in ieder centrum van ontwikkeling, en dat men tevens die onderscheiden centra gemakkelijk onderling kan vergelijken, waartoe de voorwerpen in een methodische orde moeten opgesteld worden. Ons programma zal drie afdeelingen bevatten: 1° verband tusschen het beeldwerk van verschillende tijdperken en beschavingen; 2° indeeling naar scholen in de verschillende tijdperken; 3° toepassing van de beeldhouwkunst volgens het aangenomen bouwkundig stelsel.

Daarop werd door de Monumenten-Commissie aan een Sub-Commissie opgedragen het Museum te organiseeren, en deze Sub-Commissie stelde voor om aan den Minister van Onderwijs en Schoone Kunsten te vragen, dat hij voor het Museum en de daarbij onmisbare ateliers voor het afvormen der voorwerpen, den oostelijken vleugel van het nieuwe paleis op den Trocadéro zou afstaan.

Dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen, en na de bedoelde lokalen van het paleis in bijzonderheden te hebben nagegaan, wendde men zich tot den Minister.

Den 29en October begaf zich de Minister Jules Ferry *in persoon* naar de vergadering der Monumenten-Commissie, waar hij na een warm woord van hulde aan de nagedachtenis van Viollet-le-Duc te hebben gesproken, te kennen gaf dat de gevraagde vleugel van het Trocadéro-paleis voor het Museum van afgietsels naar de voortbrengselen van de Fransche beeldhouwkunst zou worden beschikbaar gesteld.

Buitendien is op voorstel van den vice-president der Monumenten-Commissie besloten het borstbeeld van Viollet-le-Duc te plaatsen aan den ingang van dit Museum van nationale kunst.

Wij zien hieruit, dat in Frankrijk binnen den tijd van enkele maanden besloten wordt een omvangrijke verzameling van afgietsels samen te stellen, dat de Minister in persoon zich naar de vergaderzaal der Commissie begeeft om een prachtig paleis daarvoor te bestemmen, dat voor den man die omtrent de zaak rapporteerde een borstbeeld zal worden vervaardigd, en dat er niemand is die oordeelt dat de kosten dezer onderneming te hoog zijn. Integendeel de geheele zaak is *op het advies der Begrootings-Commissie zelve* op touw gezet.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Omtrent de Tentoonstelling van kunstvoorwerpen uit edele metalen vervaardigd, ontvangen wij de volgende circulaire:

Hoe langer zoo meer wint de overtuiging veld, dat tentoonstellingen van kunsthistorischen aard eerst dan goede vruchten kunnen afwerpen, als zij worden beperkt tot een bepaald deel der zooveel omvattende kunstgeschiedenis. Geen deel dier geschiedenis is wellicht zoo weinig bestudeerd als de geschiedenis van de goud- en zilversmeden en hunne werken. Vooral wat Nederland betreft is de geschiedenis der kunstenaars, wier drijfwerk b. v. terecht de bewondering van geheel Europa wekt, een schier geheel onontgonnen veld.

De Maatschappij Arti et Amicitiæ te Amsterdam wenscht een eerste schrede te doen tot verbetering van dien toestand, en heeft daarom besloten tot het houden van een Tentoonstelling van Kunstvoorwerpen in vroegere eeuwen uit edele metalen vervaardigd. De Maatschappij stelt zich voor, deze Tentoonstelling in het begin van April 1880 in hare zalen te openen.

In menig stadhuis, kerk, gesticht of museum toch, maar vooral ook in particulier bezit, bevinden zich tal van voorwerpen, die bij elkaar gebracht (zij het ook voor korten tijd), bestudeerd en beschreven, zonder twijfel een nieuw licht zullen doen opgaan over een tak van kunstnijverheid en hare geschiedenis, die in vroegere eeuwen hier te lande in hooge mate bloeide, maar nu voorzeker aanmoediging behoeft.

Ofschoon uit den aard der zaak de Nederlandsche kunstvoorwerpen de hoofdgroep op de Tentoonstelling zullen vormen, wenscht de Maatschappij de buitenlandsche kunstvoorwerpen niet uit te sluiten en meent zij dat de Tentoonstelling zal moeten bestaan uit:

1°. Kunstvoorwerpen tot op het einde der 18e eeuw uit goud en zilver of andere (mits vergulde of verzilverde) metalen vervaardigd, ook wanneer die voorwerpen slechts als versiering van andere voorwerpen mochten dienen, emailwerken daaronder begrepen.

2°. Voorwerpen en bescheiden betreffende de goud- en zilversmidsgilden, benevens portretten van en herinneringen aan goud- en zilversmeden uit vroegere eeuwen.

De Commissie wenscht ook een plaats te verleenen

aan de meestal zeldzame gravuren van ornamenten, vervaardigd voor goud- en zilversmeden, evenals aan gegraveerde portretten van deze kunstenaars, en wendt zich daartoe tot eigenaars van prentverzamelingen.

Een meer uitgebreide, hoewel uit den aard der zaak zeer onvolledige, opgave van die voorwerpen, uit welke de Commissie meent dat de Tentoonstelling zal moeten bestaan, vindt men hieronder.

In het vertrouwen, dat door U het nut dezer Tentoonstelling, zoo voor wetenschap als kunstnijverheid, zal worden erkend, spreekt de Commissie den wensch uit, dat gij tot het welslagen der Tentoonstelling zult willen medewerken door het inzenden van voorwerpen, welke, hetzij in uw bezit zijn, hetzij aan uwe zorgen mochten zijn toevertrouwd.

Zij noodigt U uit, aan het adres der Commissie voor deze Tentoonstelling (Arti et Amicitæ) een opgave te zenden van die voorwerpen, welke gij voor de Tentoonstelling geschikt acht. Omsteeks het midden der maand Februari hoopt de Commissie de voorwerpen in ontvangst te kunnen nemen.

De Maatschappij Arti et Amicitiæ biedt de beste waarborgen aan voor de zorgvuldige bewaring der voorwerpen en neemt de transportkosten voor hare rekening. Voor de verzekering zal door haar worden zorg gedragen, wanneer dit uitdrukkelijk wordt verlangd en de te verzekeren waarde van ieder voorwerp afzonderlijk door de inzenders wordt opgegeven. De Commissie meent evenwel U te mogen uitnoodigen, aan de Assuradeurs, bij welke uwe kunstvoorwerpen mochten zijn verzekerd, te verzoeken, om, door tijdelijke overschrijving de loopende verzekering ook geldig te maken voor de plaats der Tentoonstelling.

De ondergeteekenden doen thans een krachtig beroep op Uwe welwillendheid en roepen Uwe medewerking in om deze tentoonstelling zoo glansrijk en belangrijk mogelijk te doen zijn en haar te doen beantwoorden aan de verwachtingen, die terecht van eene dergelijke tentoonstelling kunnen worden gekoesterd.

De Commissie voor de Tentoonstelling.

Het Bestuur der Maatschappij „Arti et Amicitiae."

C. Cunaeus, *Voorzitter.*	J. H. Maschhaupt, *Secretaris.*
C. F. Philippeau.	
J. H. Leliman.	J. C. Greive Jr.

De Commissie van Beheer over de Kunstzalen.

Johs. Hilverdink.	H. A. Sangster.
J. C. Greive Jr.	J. A. Rust.
S. Altmann.	

De Leden der Commissie.

C. Becker.	Mr. Herm. J. van Lennep.
L. M. Beels v. Heemstede.	D. C. Meijer Jr.
J. Boas Berg.	C. Muijsken.
J. C. R. Bonebakker.	Mr. J. C. de Marez Oijens.
Abr. Bredius.	Mr. N. de Roever Az.
M. A. Caspers.	Dr. H. C. Rogge.
E. Colinet	Dr. P. Scheltema.
P. J. H. Cuypers.	Carl Schöffer,
P. van Eeghen.	Jhr. Dr. J. P. Six.
Mr. A. J. Enschedé. *Haarl.*	P. Stortenbeker. *'s Hage.*
D. Franken, Dz. *Parijs.*	Mr. A. D. de Vries Az.
E. Fuld.	Mr. Jo. de Vries Joz.
S W. Josephus Jitta.	R. W. P. de Vries.
D. v. d. Kellen, Jr. *'s Hage.*	A. Willet.
J. R. de Kruyff.	P. H. Witkamp.

De Commissie van Uitvoering.

De Voorzitter der Maatschappij. *Voorzitter.*
Jhr. Dr. J. P. Six. *Onder-Voorzitter.*
De Penningmeester der Kunstzalen. *Penningmeester.*
De Secretaris der Maatschappij. / Mr. A. D. de Vries Az. } *Secretarissen.*
De Leden der Commissie van Beheer over de Kunstzalen.

C. Becker.	E. Colinet.
J. Boas Berg.	Mr. J. C. de Marez Oijens.
Abr. Bredius.	Mr. N. de Roever Az.
M. A. Caspers.	

Voor nadere inlichtingen wende men zich tot een der Secretarissen van de Uitvoerings-Commissie.

I. *Kunstvoorwerpen uit edele metalen in vroegere eeuwen vervaardigd.*

a. Voorwerpen door Kerkelijke Vereenigingen gebruikt.
Beelden, Kruisbeelden, Altaarkasten, Miskelken, Kandelaars, Hostiedoozen, Altaarschellen, Ostensoria, Reliquaria, Altaarbladen, Wierookvaten, Paesborden, Kroonen, (b. v. die van 1450 in het Bissch. Mus. te Haarlem) enz.
Avondmaalbekers en Schotels, Collecteschalen, Lezenaars, Doopbekken enz.
Sabbathlampen, Maccabeenlampen, Handwijzers, Siertorens, Schotels, Kannen, enz.

b. Voorwerpen door Wereldlijke Vereenigingen gebruikt.
Drinkhoorns en Bekers, (b. v. die te Gouda, Amsterdam, Haarlem, Arnhem, Middelburg, Roermond, Zutphen, Bolsward, Veere enz.), Kannen en Schotels, (b. v. de Popta-schat), Beekerschroeven, Draagteekens, Gildeketens, (te Haarlem, Amsterdam, Weesp enz.), Begrafenisschilden (Amsterdam, Rotterdam, Hoorn, Zutphen enz.), Gildenboeken met zilver beslag (b. v. te Groningen), Bodenstaven, enz.

c. Voorwerpen van huiselijk gebruik.
Tafelserviezen, Kandelaars, Borden en Schalen, Bekers en Drinkschalen, Kroezen, Suikervaasjes, Suikerstrooiers, Zoutvaten, Trekpotten, Tafelbellen, Kleederschuiers, Tabakskomfooren, Huwelijks-koffertjes, Klokken, enz. enz. Ornamenten, (basreliefs, beelden, enz.), Kinderspeelgoed.

d. Lijfsieraden. Halskettingen, Oorbellen, Ringen, Reukdoozen, Tabak- en Snuifdoozen, Rottingknoppen, Horloges, Byouterien, enz. enz.

e. Munten; penningen naar de vervaardigers gerangschikt, als b. v. door de kunstenaars: Pool, Muller, van Abeele, Schmeltzing, van Dishoeke, van Rijswijk, de Holtzheijs, Boskam, e. a.
Zegelstempels van kloosters, kerkgenootschappen, steden, gilden en bijzondere personen.

II. *Voorwerpen en bescheiden betreffende de goud- en zilversmeden.*

Keurmeesterboeken, Ontvang- en Uitgaafboeken en andere bescheiden betreffende de gilden. Gedrukte en geschreven naamlijsten van goud- en zilversmeden. De afteekening van de stadsmerken. Koperen en houten platen met de merken en namen der gildebroeders (b. v. te Amsterdam en te Utrecht.) Geschilderde, geteekende, gegraveerde of gebeeldhouwde portretten van goud- en zilversmeden. Rekeningen, Adreskaarten enz. Afbeeldingen van ornamenten. Instrumenten. Boeken over de kunst der goud- en zilversmeden, enz. enz.

ADVERTENTIËN.

BOEKVERKOOPINGEN
bij FREDERIK MULLER & Co., te Amsterdam.

15—19 December. Belangrijke verzameling, nagelaten door twee aanzienlijke personen.

Theologie en Kerkgeschiedenis. Rechtsgeleerdheid en Staatswetenschappen. — Geschiedenis (Algemeen, Europa, Nederland en Koloniën). — Genealogie. — Numismatiek. — Nederlandsche en Buitenlandsche Letterkunde. — Natuurkunde. — Ingenieurswetenschappen, enz.

Elke afdeeling bevat **zeer fraaie exemplaren van kapitale en meest gezochte werken.**

20—23 December. Verzameling over Schilder-, Teeken- en Graveerkunst, Architektuur. Industrie artistique, Theater en Muziek. — *FRAAIE EN KOSTBARE PLAATWERKEN* over Zeden en Gebruiken, Geschiedenis en Aardrijkskunde, Fransche Litteratuur, Bijbelplaten, Zeldzame boeken, enz.

Uitstekende Collectie, grootendeels nagelaten door den Heer DIRK A. LAMME, te Rotterdam.

De Catalogi zijn op franko aanvraag verkrijgbaar.

Kunstverkooping.

16—20 December zal verkocht worden eene belangrijke verzameling *Gravuren, Portretten, Historieprenten, Teekeningen, Schilderijen* en *Boeken,* nagelaten door de HH. W. G. F. VAN ROMONDT en C. J. RIJNBOUT. Op franco aanvrage is de Catalogus (*4100* Nrs.) à *f 0.25* verkrijgbaar bij J. L. BEIJERS te *Utrecht.*

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van *Zeep,* en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van *Chloor* en *Soda overbodig,* waardoor de stof altijd *aangegrepen* wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts *éénmaal* te wasschen, maakt het *Bleeken overbodig,* en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van *Chloor* en *Soda.*

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem,* **J. B. R. VAN ROSENDAEL.** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver, vermeerderde druk.

Prijs . . . . . f 0.70.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft voorhanden:

XVIIME SIÈCLE,

PAR

PAUL LACROIX.

Institutions, usages et costumes.

France 1590—1700.

Illustr. de 16 chromolithographies et 250 grav. sur bois.

Relié 40 francs.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden........ *f* 3.—
Franko per post........ „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........ *f* 1.50
Iedere regel meer........ „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ONZE MUSEA IN 1878.

Door de Regeering zijn de rapporten van de direkteuren der verschillende Musea des Rijks uitgebracht over den toestand en de lotgevallen dier verzamelingen gedurende het jaar 1878, (welke rapporten achtereenvolgend in de *Staats-Courant* geplaatst werden,) in éen bundel vereenigd en verspreid geworden.

Wij willen ten gerieve van onze lezers, die in onze musea belangstellen, het meest belangrijke dat daarin voorkomt zoo beknopt mogelijk mededeelen.

a. Toestand der gebouwen.

Over het algemeen blijkt, dat er aan de gebouwen waarin de verschillende Musea gevestigd zijn, veel ontbreekt. Klachten over gebrek aan ruimte, vochtigheid, slechte verlichting, zijn schering en inslag. Niemand verwondere zich hierover; immers geen een onzer Museum-gebouwen, is gebouwd met het doel om een verzameling te bevatten. Het zijn zonder uitzondering woningen van particulieren, door het Rijk aangekocht of gehuurd, waarin men niet kan verwachten te vinden, hetgeen voor de behoorlijke inrichting van een Museum vereischt wordt. Rijkhalzend wordt door de Direkteuren van de schilderijen- en de prentenverzameling op het Trippenhuis, en van het Neêrlands Museum uitgezien naar de voltooiing van het gebouw te Amsterdam, waar zij verzekerd zijn, plaats en licht in ruime mate te zullen vinden. Voor deze Musea is het slechts een kwestie van een paar jaren geduld. Hunne Direkteuren kunnen zich daarom in het onvermijdelijke wel schikken.

Wat het Koninklijk Kabinet van schilderijen in het Mauritshuis aangaat, is de toestand, naar de ijverige Direkteur verzekert, voldoende; alleen de wijze van verwarming blijft altijd nog even slecht.

Menig bezoeker echter zou gaarne ook daar beter en meer licht wenschen; meermalen wordt daarover en terecht geklaagd en ongetwijfeld zal de verdienstelijke Direkteur het daarmede eens zijn. Ook hier mag men zich vleien eenmaal verbetering te zien aanbrengen. Is eenmaal het Museumgebouw te Amsterdam gereed en heeft men daar de Oud-Hollandsche kunst tot haar recht zien komen, zoo kan het niet uitblijven, of ook 's Gravenhage zal hare wenschen doen hooren en hare stoffelijke medewerking verleenen, om

aan de kunstschatten binnen hare muren een meer passend en geschikter verblijf te bezorgen.

De toestand van het Paviljoen Welgelegen te Haarlem, waarin 's Rijks verzameling van nieuwe kunst wordt tentoongesteld, geeft den Direkteur ook reden tot klagen; een glazen bekapping, die hij voor de middenzaal wenschelijk oordeelt, schijnt wegens gebrek aan stoffelijke middelen, niet aangebracht te zullen worden.

Leest men het uitvoerig betoog van den Direkteur van 's Rijks Museum van Oudheden te Leiden, die met elk plekje moet woekeren om ruimte te vinden, en die herhaaldelijk een strijd heeft te voeren tegen doorlekkingen en de nadeelige werking van onzen dampkring, dan is het geen wonder, dat deze reikhalzend uitziet — helaas, met zeer geringe kansen op de verwezenlijking van lang gekoesterde wenschen, — naar een opzettelijk voor zijne bestemming ontworpen Museumgebouw.

Meer tevreden is deze Direkteur over het gebouw van het Ethnographisch Museum te Leiden, waarover hij als waarnemend Direkteur het beheer voert; daar wordt thans door doelmatige warmtetoestellen de vochtigheid bestreden en tegengegaan.

Het Museum van denzelfden aard te 's Gravenhage, waaraan de aardig gevonden naam van Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden is gegeven, en dat evenals het voorgaande door een waarnemend Direkteur (door dien van het Nederlandsch Museum) wordt beheerd, is in een huurhuis gevestigd. Wij vinden daarvan niet anders medegedeeld, dan dat het geen veranderingen heeft ondergaan. Hij, die rapporten van vorige jaren gelezen heeft, weet, dat ook hier gebrek aan ruimte steeds de klacht was; de waarnemende Direkteur heeft waarschijnlijk, om niet vervelend te worden, niet in herhalingen willen treden en dus eenvoudig gezwegen.

Het Rijkskabinet van Pleisterbeelden, Teekeningen en Prenten te Leiden heeft een gebouw, dat, na dringende herstellingen aan de daken, voldoende genoemd wordt.

Het Rijks Munt- en Penningkabinet te Leiden en het Kon. Kabinet van Penningen en gesneden Steenen te 's Hage schijnen, wat de lokalen betreft, den Direkteuren geen reden tot klagen te geven.

b. Toestand en aanwinsten der verzamelingen.

Het schilderijen Museum te Amsterdam. De verzameling blijft in voldoenden staat, dank zij de herstellingen jaarlijks uitgevoerd; zeven schilderijen werden verdoekt, in éene werd een scheur hersteld. Alle schilderijen waren in 't voorjaar schoongemaakt. Aan het Museum werden vier schilderijen geschonken, terwijl slechts éen stuk werd aangekocht!

Met het oog op de aanstaande verplaatsing wordt het onraadzaam gevonden, om thans tot het zoo noodig herstellen en vernieuwen der lijsten over te gaan.

Het Kon. kabinet van schilderijen te 's Hage. Negen schilderijen zijn in dit jaar verdoekt, een paar andere zijn op nieuwe ramen gespannen geworden, éen bleef onder bewerking. De lijsten worden meer en meer in toonbaren staat gebracht. „De goede belijsting, zegt de bekwame Direkteur, verheft het aanzien der schilderijen in hooge mate en de indruk van verwaarloozing, dien men onwillekeurig ontving door de vuile en versleten lijsten, heeft nu plaats gemaakt voor een indruk van frischheid en gepaste zorg voor de uitstekende kunstwerken onzer verzameling." Wij mogen evenwel de opmerking niet weêrhouden, dat de thans op nieuw vergulde lijsten veel te glinsterend zijn en daardoor een onaangenamen indruk maken. De meeste lijsten zijn overigens noch in den stijl der schilderijen welke zij omgeven, noch in harmonie met den toon daarvan. Beter ware het sommige lijsten door zwarte of eiken houten lijsten te vervangen, dan geld uit te geven aan het vergulden daarvan.

Door het plaatsen van sommige schilderijen op spillen, zoodat zij in het gewenschte licht kunnen gedraaid worden, kwam de kundige Direkteur in het gemis van goed licht te gemoet.

Het kabinet mocht twee portretten ten geschenke ontvangen, en werd verder vermeêrd met een schilderij van Codde, (uit de verzameling Heemskerk van Beest) en door aankoop met een schilderij van P. Quast, van welken meester het kabinet geen werk bezat, maar die volgens het gevoelen van den geleerden Direkteur, niet als een gewenscht kunstwerk te beschouwen is. Hij beklaagt zich nooit bij aankoopen te worden geraadpleegd. Anders hadden wij wellicht dien Quast moeten missen. Waarom de ervaren Direkteur van deze aanwinst in 1879 gedaan, melding maakt in een verslag loopende over 1878, is niet recht duidelijk en wellicht slechts een onoplettendheid.

Het *Museum van moderne kunst te Haarlem.* Dit Museum werd door aankoop eigenaar van twee schilderijen t. w. van Israëls en de Haas, terwijl vier schilderijen verdoekt, anderen gevernist werden.

Het *Prentenkabinet te Amsterdam.* Met de regeling der prenten wordt voortgegaan. De Duitsche en Engelsche scholen zijn in den loop van dit jaar geschikt. Een aantal geschenken werd van verschillende zijden ontvangen; vooral het geschenk van den Heer J. van der Vlugt, de bijna complete verzameling der prenten van Hogarth, moet hier genoemd worden. Door aankoopen werden o. m. prenten verkregen van een 200tal graveurs en etsers, van wier werk tot heden niets in de verzameling aanwezig was.

Het *kabinet van pleisterbeelden, prenten,* enz. te Leiden. Ook dit mocht zich in eenige prentengeschenken verheugen, waaronder een zeer belangrijk van een ongenoemde, terwijl het een groot aantal nummers aan teekeningen en prenten rijker werd door aankoopen; belangrijks echter ontmoet men niet veel daaronder.

Het *Nederlandsch Museum voor geschiedenis en kunst te 's Hage.* De verzameling is vermeerderd met 166 nummers, die echter, zegt de Direkteur, niet allen even belangrijk zijn. De geschenken, hoewel steeds dankbaar aanvaard, strekken niet altijd tot verfraaiing der verzameling. Hij ziet reikhalzend uit naar geschenken van meerder belang, dan over het algemeen tot heden ontvangen werden.

Daarentegen zijn de tegenwoordig zoo hooge prijzen, die voor ware kunstwerken besteed worden, beletsels, om in korten tijd vele en schoone stukken te kunnen aankoopen. Lang dus zal het nog moeten duren, eer dit jonge Museum zich zal kunnen meten met de Musea van anderen aard, die hier reeds voor jaren zich in een gewenschten bloei konden verheugen.

Toch toonden de lijsten van geschenken en aan-

koopen, als bijlagen aan het rapport toegevoegd, een aantal hoogst belangrijke en schoone zaken.

De groepen in nationale kleederdrachten, na op de laatste Parijsche Wereldtentoonstelling dienst te hebben gedaan, werden in het Nederlandsch Museum geplaatst. Deze worden bij den dag van meer waarde, daar de verschillende oude kleederdrachten weldra geheel opgelost zullen zijn in die van de heerschende mode.

Van het South Kensington-Museum te Londen ontving het Museum een aantal Elektrotypen van zilverwerken uit vroegeren tijd ten geschenke. Pogingen worden aangewend om ook van onze verzameling dergelijke reproducties te doen vervaardigen, om tot ruiling met buitenlandsche Musea en tot nut onzer kunstnijverheid te strekken. Een eerste stap daartoe was de vervaardiging van gipsafgietsels op de uitnemendste zilverwerken, die gevonden werden op de historische tentoonstelling te Leeuwarden in 1877. Deze afgietsels zijn in het Museum geplaatst, andere, waaronder de modellen van Quellinus voor het stadhuis te Amsterdam, kunnen uit gebrek aan ruimte niet tentoongesteld worden. Met een aantal andere voorwerpen, o. a. de zooveel besproken kamerbetimmeringen van Heemskerk van Beest, met een groot deel der onder dien aankoop begrepen voorwerpen is dit eveneens het geval, zoodat, zoo zegt de Direkteur, „het gebouw hoe langer hoe meer den rol van bewaarplaats vervult."

Tegenover aanwinst stond verlies van nummers. In de eerste plaats werden de op het Neêrlandsch Museum berustende 97 zegelstempels naar het Kabinet van Penningen overgebracht, terwijl aan het Kon. Kabinet van zeldzaamheden werden afgestaan de voorwerpen uit den aankoop Heemskerk van Beest, die niet in het Ned. Museum te huis behoorden, uitmakende een getal van 88 stuks. Een en ander wordt in de bijlagen genoemd.

Het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden te 's Hage. Als geschenken vindt men gemeld twee modellen van woningen op Java, terwijl verder door de hierboven genoemde 88 voorwerpen de verzameling werd vergroot. Van aankoopen kan hier, wegens de geringe geldelijke middelen geen sprake zijn.

Vele voorwerpen, nog voor herstel vatbaar, zijn gerestaureerd, de wapenen zijn thans alle in uitmuntenden toestand. De ontbrekende inventaris is gereed gekomen, en telt ruim 10000 nummers.

Het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden.

Aldaar moet steeds gestreden worden tegen de nadeelige werking van het vocht op de voorwerpen, ofschoon het dit jaar geen buitengewone schade schijnt te weeg gebracht te hebben. Trilling door voorbijgaande voertuigen, schudding door hevige windstooten, regenvlagen en sneeuwjacht echter veroorzaken van tijd tot tijd ongerief en beschadigingen, die vrij wat moeite geven aan herstellingen. Drie der nog ontbrekende voorwerpen, in het vorige jaar ontvreemd, ten gevolge van het gemis van een voldoend aantal opzichters, zijn gelukkig weder in het Museum terug ontvangen.

De ontwikkeling van een mummie, in 1827 reeds voor het Rijk aangekocht, door Dr. Pleijte bewerkstelligd, schijnt tot een aanzienlijke aanwinst van voorwerpen geleid te hebben. Te groot en van te verschillenden aard om er hier een overzicht van te kunnen geven, is het aantal voorwerpen, door het Museum ten geschenke ontvangen of aangekocht. Zij vullen circa 12 bladzijden van het rapport. Daaronder bevinden zich 4000 à 5000 voorwerpen, die reeds in 1870 ontvangen, eerst thans zijn kunnen uitgepakt worden, en die niet afzonderlijk beschreven zijn, maar in rubrieken verdeeld, en vermeld worden, en allen uit de Romeinsche vestiging bij Vechten afkomstig zijn.

Het Ethnographisch Museum te Leiden heeft evenmin als dat te 's Hage van eenigen aankoop te gewagen. Groot echter was het getal geschenken dat het ontving; de meeste waren afkomstig uit onze bezittingen in Oost-Indië.

De Penning-kabinetten te 's Hage en te Leiden zijn belangrijk vermeerderd; de lijsten toch van geschenken, aankoopen enz. van het eerste bedragen niet minder dan een en twintig, die van het laatste acht bladzijden.

De boekerijen der verschillende Musea schijnen, zoover die in de verslagen aangeroerd worden, nog verre van voldoende. Toch zijn ze daar zeer noodig, zoowel ten dienste der Direktie, als voor de studeerenden.

Wat de *geldmiddelen* betreft, bij het eene Museum schijnt daarmede geheel anders omgesprongen te worden als bij het andere. Klagen nagenoeg alle Direkteuren, dat de middelen die ter hunner beschikking staan, te gering zijn, de zuinige Direkteur van het schilderij-kabinet te 's Hage weet jaarlijks gelden over te houden, in het afgeloopen jaar zelfs niet minder dan *f* 1200. Te verwonderen zou het niet zijn, zoo hij de jaloesie van zijne confraters gaande maakte.

Dat de opzichters en beambten hun plicht deden, zal onzen lezers weinig belang inboezemen. Van meer belang is het te vernemen, dat de brandbluschmiddelen tegenwoordig algemeen in goeden toestand verkeeren, ofschoon men in die te Leiden nog verbetering maakt; zulks geeft eenige gerustheid.

Uit het aantal bezoekers zou men meenen te kunnen opmaken, op welke trap de liefde voor kunst bij ons volk staat. Vrij groot zijn de cijfers van de bezoekers, doch men vergete niet, dat het buitenland daarvoor zijn contingent levert en in niet geringe mate, zoodat men ten laatste tot het besluit komt, dat de Nederlander te weinig schijnt te begrijpen, welk nut hij voor zijne beschaving uit het bezoek onzer kunstverzamelingen kan trekken. Het hoogste cijfer is door de verzameling schilderijen te Amsterdam bereikt n. l. 34629, die te 's Hage telde 25367, die van moderne kunst te Haarlem 10744 bezoekers. Het kabinet van Zeldzaamheden te 's Hage werd door 19984, het Nederlandsch Museum door 8105, het Kon. Penningkabinet door 304, het Prentenkabinet te Amsterdam door 706 personen bezocht. Wat de overige verzamelingen betreft, daar schijnt van het getal bezoekers geen aanteekening gehouden te zijn. Met welk doel deze bezoeken geschiedden is moeielijk te beantwoorden; niet elk toch, die studeeren komt, laat dit door zijn uiterlijk blijken. Ongetwijfeld echter is de bevrediging van hunne nieuwsgierigheid bij het gros der bezoekers de drijfveer.

Het kan echter niet missen of die bezoeken moeten bij velen een gunstigen indruk achterlaten en zullen

meer en meer den smaak voor het schoone bij ons volk doen ontwaken. Daarom kan men nooit genoeg doen, om die bezoeken zoo aanlokkend mogelijk te maken, en te trachten het zoo ver te brengen, dat het volk zich in zijne Musea tehuis en op zijn gemak gevoelt.

Hiermede is beknopt medegedeeld, hoe het met onze Musea gesteld is. Veel is er verbeterd, de toestand is vrij voldoende, maar steeds nog blijft er te wenschen overig. Zoo b. v. dringt zich bij ons onwillekeurig de vraag op, waarom twee Penningkabinetten, op slechts drie uren afstand van elkaâr gelegen? Vooral daar toch het getal bezoekers zoo uiterst gering is; te 's Hage, zooals wij hierboven zagen, in een geheel jaar slechts 304 en te Leiden stellig nog minder. Zouden die kabinetten niet vereenigd kunnen worden? Zou daardoor niet een besparing van kosten te verkrijgen zijn? Evenzoo is het gesteld met de Etnographische Musea te Leiden en te 's Hage. Waarom niet de voorwerpen van kunst en vooral van Europeesche kunsten en kunstnijverheid uit het laatste naar het Nederlandsch Museum overgebracht en het overige met dat van Leiden ineen gesmolten, hetzij te 's Hage of te Leiden? Ook dit zou tot bezuiniging leiden.

Intusschen, wij hebben alle redenen tot tevredenheid en hopen, dat de lezing van de verschillende verslagen in een bundeltje vereenigd, bij velen de belangstelling zal opwekken en versterken in de zoo kostbare kunsteigendommen van het Nederlandsche volk.

ONZE MONUMENTEN.

22. DE BERGPOORT TE DEVENTER.

Men heeft een aanvang gemaakt met de systematische slechting der vestingwerken van Deventer. Daarbij zal het eenige merkwaardige gebouw verdwijnen hetwelk de laatste fortificatiën der stad kenmerkte, n. l. de Bergpoort.

Dit nagenoeg vierkant gebouw staat midden in eene courtine tusschen aardenwallen; het bestaat uit den doorgang en het daarboven gebouwde wachthuis en is gebouwd van baksteen met banden van bergsteen, welke met verschillende profileeringen zijn versierd. Het front dat naar de stadszijde gekeerd is, dankte aan de zorg van den militairen genie een zeer onoogelijke bepleistering en ververij en voorts al die verminkingen, welke een monument dat in de handen van dit wetenschappelijk corps valt, niet kan ontgaan; de buitengevel is beter bewaard en mag nog heden sierlijk heeten. De fijn geprofileerde poortboog is geëncadreerd door een toskaansche orde, met zeer goede pilasters. De attiek thans van hare kroonlijst beroofd, is versierd met een uitstekend bewerkt basrelief voorstellende het wapen van Deventer gehouden door twee geharnaste krijgers en omgeven van kanonnen. Links en rechts ziet men twee schoone cartouchen waarop geschreven staat Anno 1619. Uit dit jaartal dat de stichting van het gebouw vermeldt, ontwaart men dat de poort in den Hollandschen Renaissancestijl is gebouwd.

Op 6 December werd dit kleine monument voor afbraak verkocht. Het behoort tot het type van poortgebouwen dat ook te Leiden voor de Rijnsburgsche poort, te Groningen voor de Heere- en Steentil poorten en te Hoorn voor de Oosterpoort was gevolgd. Thans zal dit type alleen in de Hoornsche poort bewaart blijven; *alle* andere toch zijn aan vernietiging prijs gegeven. Men mag zich derhalve er over verheugen, dat althans één dier karakteristieke monumentjes bewaard blijft.

Men had zonder moeite te Deventer de Bergpoort kunnen behouden, want de afgraving der wallen bood ruimschoots de gelegenheid om een breede passage aan alle kanten tot stand te brengen. Het is waar dat de Bergpoort zeer veel geleden had door de verwaarloozing of de onkunde van hen, die daarvoor hadden te zorgen. Doch in een land waar de beschaving minder achterlijk is dan in Nederland, zou men althans vooraf onderzocht hebben of de poort voor herstelling en behoud vatbaar was. In ons land denkt daaraan niemand.

23. DE NED. HERV. KERK TE HOOG-BLOKLAND.

Het gemeentebestuur van Hoog-Blokland (in het land van Arkel) en de kerkvoogden van de Ned. Herv. gemeente aldaar hebben besloten gezamenlijk over te gaan tot het „amoveeren" van den toren en van de kerk van Hoog-Blokland. Op 18 December 1879 zal die amotie aanbesteed worden en tegelijker tijd de opbouw eener nieuwe kerk, naar de plannen van den architect A. van der Haven, te Noordeloos.

Naar men wil zou deze kerk door Foppo, tweeden heer van Arkel, omstreeks het jaar 1000 zijn gesticht.

Indien zulks waar is, hebben wij te doen met een gebouw, dat voor de kennis onzer oude bouwkunst hoogst belangrijk is. Immers gebouwen uit dien tijd zijn in Noord-Nederland zoo zeldzaam, dat men die tellen kan: in ons geheele land zijn er misschien niet meer dan vijf of zes.

Gesteld nu dat de „amotie" van deze kerk voldoende gemotiveerd is, quod est demonstrandum, zoo zal er niemand zijn, die naar dit gebouw zal omzien, die daarvan teekeningen, plannen en photographiën zal laten vervaardigen en althans door middel van afbeeldingen zal zorg dragen, dat, vóórdat de moker deze grijze kerk omver haalt, men ten behoeve der wetenschap en van de kennis onzer oudste beschaving en kunst uit deze kerk ten minste zal getrokken hebben, hetgeen haar ten ondergang veroordeelde muren ons kunnen leeren.

De vroegere Akademische Commissie is voor de onverschilligheid der natie bezweken. De Rijks-Adviseurs zijn naar huis gezonden. De provincie Zuid-Holland bezit geen enkele vereeniging welke oudheidkundige nasporingen in het gewest op zich neemt. Het Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam laat zich er niet mede in.

Toch is Nederland het tabernakel der beschaving en de navel der wereld!

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. De Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst alhier, stelde dezer dagen een der lokalen van haar Museum boven de Beurs beschikbaar voor de expositie eener hoogst belangrijke schilderij van Jan van Beers, den kunstenaar, die o. a. door zijn kolos-

saal doek, dat 't Amsterdamsch Museum voor moderne kunst van hem bezit, bij ons te lande ver van onbekend is.

Wederom geldt het een onderwerp dat aan de geschiedenis ontleend is. Het stuk is gejaarmerkt *Parijs* 1877; waarschijnlijk zal deze of gene het vroeger dus wel eens meer hebben ontmoet, doch voorzeker is 't velen onbekend gebleven, die de Vereeniging dankbaar zijn voor de aangeboden gelegenheid om die in vele opzichten merkwaardige schilderij te kunnen bezichtigen.

Het onderwerp is het volgende: een bejaarde vrouw uit 't volk, is beschuldigd geworden van hekserij, wat aanleiding geeft dat zij voor de Inquisitie wordt gebracht, die haar, zooals te verwachten is, ter dood veroordeelt.

De scherprechter heeft reeds de hand op haar gelegd, en zal aanstonds het slachtoffer naar de strafplaats voeren. Wel ver van vergiffenis voor hare dwalingen te vragen, ziet de heks hare rechters met strakken blik aan en schijnt hun, terwijl zij dreigend wijst, hevige verwijtingen te doen over hun bekrompenheid en onverdraagzaamheid.

In de kompositie is veel fraais. Een basiliek is de plaats waar het rechtsgeding plaats heeft. In het midden op den voorgrond zijn de drie inquisitoren in hunne roode tabbaarden, met den rug naar den toeschouwer gezeten; van de leuning hunner zitplaats hangt een geel tapijt af. Rechts en links personen in roode, groene, zwarte, oranje en rooskleurige kleedij. Die kleuren-tegenstelling op den voorgrond is misschien wat kras, doch zij dient als repoussoir, waardoor meer wijking van den achtergrond verkregen wordt, die anders moeilijk te bereiken zou geweest zijn, want de figuren — daar zijn er in massa — zijn alle schier even uitvoerig geteekend. Toont de penceelbehandeling een zekere gemakkelijkheid en kunstvaardigheid, de opvatting van het onderwerp geeft niet minder een dramatisch element te kennen, dat bij onze tegenwoordige Hollandsche kunstenaars, op historieel gebied, schier onbekend is.

De vraag, waarom er te midden dier 16e eeuwsche kleederdrachten, figuren in kleedij onzer dagen, op 't stuk worden aangetroffen, kunnen we niet oplossen. Natuurlijk zal die geschiedkundige ketterij van den kunstenaar steeds tot kritiek aanleiding geven, doch in weerwil daarvan is er uit zulke historiestukken veel, ook voor onze schilders, te leeren.

Een enkel woord nog over de Vereeniging zelve. In haar jeugdig bestaan is dit reeds de tweede maal dat zij eene schilderij van een Belgisch kunstenaar exposeert. De vorige keer was het een doek van den Antwerpschen schilder J. Ooms, „een huiszoeking in de drukkerij van Plantijn."

Bij de weinige aanmoediging die de buitenlandsche kunstschilders ondervinden, om op onze driejaarlijksche tentoonstellingen in te zenden, kan deze schijnbare eenzijdigheid niemand bevreemden. Is het wellicht vrees voor concurrentie die zoo weinig publiciteit buiten 's lands aan onze stedelijke tentoonstellingen doet geven? Wij kennen de reden niet; doch één ding staat vast: dat velen bij ons te lande zulk een struisvogel-politiek nimmer zouden onderschrijven en steeds gretig naar de gelegenheid blijven uitzien, om ook met de kunstproducten van buitenlanders in kennis te komen.

— Dezelfde Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst te *Rotterdam* heeft een Prijsvraag uitgeschreven voor Beeldhouwers, Kunstdraaiers, Schrijnwerkers enz., te beantwoorden vóór of uiterlijk op 1 Maart 1880. Het geldt het vervaardigen van een Voorzittershamer, ten gebruike bij het houden van vergaderingen.

De inzenders zijn in de keuze van materiaal en stijl geheel vrij; het in te leveren voorwerp moet door den inzender zelf vervaardigd zijn, hetgeen uit een daarbij gevoegde verzegelde verklaring, onderteekend en voorzien van het adres van den vervaardiger, uitdrukkelijk moet blijken.

Als premie voor den best gekeurden hamer wordt een som van *f* 25 uitgekeerd; voor welke belooning de hamer eigendom der Vereeniging wordt.

De inzending moet vrachtvrij geschieden vóór of uiterlijk op 1 Maart 1880 aan de Vereeniging in haar Museum boven de Beurs te *Rotterdam*; de niet bekroonde voorwerpen zullen zoodra mogelijk franco aan de inzenders worden teruggezonden.

— De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, zendt ons haar programma voor haren 3den Wedstrijd van Kunstnijverheid.

Afdeeling I. Voor leerlingen en burgeravondscholen, Teekenscholen of daarmede gelijkstaanden.

Een Geboetseerd Pilasterkapiteel, in gebakken aarde of afgegoten in gips, naar eigen vinding; minstens hoog 0.50 M., breed 0.60 M.

Afdeeling II. Voor decoratie-schilders: Een beschilderd paneel (op doek) naar eigen vinding, hoog 2 M., breed 1.50 M., voor een Restauratie- of Societeits-zaal.

Afdeeling III. Voor meubelmakers: Een deurpaneel in renaissance-stijl (houtsnijwerk.)

Afdeeling IV. Voor smeden: Een geciseleerde slotplaat met knop en sleutel in renaissance-stijl.

Afdeeling V. Voor plateelschilders: Een gangversiering van tegels, met rand en middenstuk, naar eigen vinding, hoog 0.80 M., breed 1.00 M.

Afdeeling VI. Voor houtgraveurs: Eene houtsnede naar eigen vinding, geschikt voor een titelblad.

Voor al deze afbeeldingen worden uitgeloofd:

Als prijs: *de Zilveren Medaille.*

Als premie: *de Bronzen Medaille.*

1. De prijs wordt toegekend aan de beste, tevens voldoend geachte inzending; de premie aan de naastbijkomende. Ook getuigschriften kunnen worden toegekend.

2. Aan den wedstrijd kunnen alleen deelnemen zij, die de ingezonden voorwerpen eigenhandig hebben bewerkt.

3. In Afdeeling II tot VI kunnen zoowel bazen als handwerkslieden mededingen, mits aan de voorwaarde onder art. 2 is voldaan.

4. De inzendingen in Afdeeling I moeten voorzien zijn van eene verklaring van den directeur der school, dat aan de voorwaarde in art. 2 is voldaan; bij de inzendingen in de Afdeelingen II—VI moet eene dergelijke verklaring van de inzenders zelven worden gevoegd.

5. Alle inzendingen moeten voorzien zijn van eene prijsopgave.

6. De voorwerpen moeten met de in art. 4 en 5 bedoelde opgaven, vóór Julij 1880, door tusschenkomst van het Departement in of nabij de woon-

plaats van den inzender, vrachtvrij worden ingezonden aan den Heer H. J. Steghgers, Penningmeester van het Departement, ter provinciale Courantdrukkerij te Groningen.

7. Aan de Departementen, door wier tusschenkomst de inzending geschiedt, wordt opgedragen te onderzoeken of de ingezonden voorwerpen werkelijk door de inzenders zijn gemaakt.

8. Voorts moeten de naamsopgaven van wege de Departementen worden gesloten en verzegeld en met de voorwerpen (beiden voorzien van eene spreuk of motto) naar Groningen gezonden.

9. De beoordeeling zal plaats hebben door eene jury, benoemd door de Commissie voor het Museum van Kunstnijverheid.

10. De voorwerpen worden aan de vervaardigers teruggezonden, of kunnen, voor zoover zij daartoe geschikt zijn, voor het Museum worden aangekocht, of wel op de tentoonstelling aangeboden worden ten verkoop aan particulieren of voor eene aan de tentoonstelling te verbinden verloting.

11. De Commissie zal voor eene behoorlijke plaatsing der voorwerpen zorgen, doch is niet aansprakelijk voor schade.

— De Vereeniging Pictura is voornemens in het voorjaar van 1880 te Groningen een tentoonstelling te openen van kunstwerken van levende schilders. Zij zal van 8 Mei tot 19 Juni duren. Inzending van 26 April tot 1 Mei vrachtvrij in het gebouw der Akademie Minerva aan den secretaris R. Gockinga.

— De Jury tot uitreiking der koninklijke medailles ter tentoonstelling in Arti et Amicitiae te Amsterdam heeft de groote gouden medaille toegekend aan den Heer C. Springer; de gouden medaille aan den Heer P. A. Schipperus; de zilveren aan den Heer Theod. Hanrath, en de bronzen aan den Heer M. de Haan.

— De maatschappij tot bevordering der Nijverheid treedt voortdurend met ijver op om onze kunstindustrieele toestanden te verbeteren. Voor eenige jaren opende zij te Haarlem het eerste museum van kunstindustrie, en dezer dagen heeft zij een beroep gedaan op onderscheiden vermogende mannen om de fondsen waarover deze jonge stichting te beschikken heeft te kunnen vermeerderen. Te Haarlem heeft zij in den loop van dit jaar een teekenschool geopend en te Amsterdam stichtte zij de school Quellinus. Voorts schrijft zij jaarlijks prijsvragen uit de kunstnijverheid betreffende. Zij maakte zich de Arnhemsche Tentoonstelling ten nutte om de voortbrengselen onzer teekenscholen te verzamelen en aan het onderzoek eener Commissie te onderwerpen. Eindelijk zendt zij sinds eenigen tijd een gedeelte van hare verzamelingen naar onderscheiden steden om aldaar kunstbeschouwingen te houden en tot medewerking op te wekken. Zoo ontving Utrecht op 3 Dec. voor de tweede maal een collectie kunstindustrieele prenten en modellen. De heeren Kruseman en van Eeden waren tevens overgekomen en spoorden de aanwezigen aan, om ook te Utrecht een klein museum te organiseeren. Het schijnt dat het Departement Utrecht daartoe reeds stappen doet en dat het voornemen om zoodanig museum te stichten eerlang verwezenlijkt zal worden. Reeds is aan de Regeering gevraagd om afstand van een geschikt lokaal, en het is te verwachten dat de pogingen te Utrecht in het werk gesteld, weldra tot het gewenschte doel zullen leiden.

Het blijkt meer en meer dat de aandrang tot het verbeteren onzer kunstindustrieele toestanden krachtig wordt, en dat de hooge regeering zich niet langer zal kunnen onttrekken aan de verplichting om tot die verbetering de maatregelen te nemen, die haar in het officieele rapport over de Amsterdamsche tentoonstelling van 1877 werden aangewezen.

— De heer Frederik Muller zal op 20 December te Amsterdam een belangrijke verzameling boeken verkoopen betrekking hebbende op de schoone kunsten en meerendeels afkomstig van den vroegeren Directeur van het Museum Boymans te Rotterdam, wijlen den heer D. A. Lamme.

Onder de zeldzame stukken noteeren wij het Italiaansche werk van den Hollandschen ingenieur *Corn. Meijer* L'Arte di renderei Fiume navigabili, Roma 1696; het prachtwerk van *Schlegel* en *Verster* over de Valkenjacht; de nieuwe Caert van Schieland van *Floris Balthasar*; Thuys der Fortuynen, 1606, met houtgravuren van 1538; *I. Bottelgier's* Somme rurael van 1483; *Bartholomeus de Glanvilla*, Boeck van de proprieteyten der dinghen, van 1485; fraaie exemplaren van de gedichten van *Dorat* met de prentjes van *Eisen*, en van *Marillier;* enz.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BELGIE. Onlangs heeft de afdeeling voor Schoone Kunsten van de Belgische Koninklijke Akademie der Wetenschappen haar programma vastgesteld voor den wedstrijd van 1881.

De gestelde prijsvragen zijn de volgende:

a. Letterkundige kunstvragen.

1e *Vraag.* De geschiedenis te schrijven van de bouwkunst, welke in Belgie in de XVe en het begin der XVIe eeuw bloeide, en die zoovele merkwaardige burgerlijke gebouwen voortbracht zooals hallen, raadhuizen, belfrooten, gilde- en schepenhuizen enz.

Het karakter en den oorsprong van de bouwkunst van dit tijdperk te beschrijven.

(De beantwoording dezer vraag is ook voor Noord-Nederland van groot gewicht: immers vele van onze voornaamste gebouwen dagteekenen uit dien tijd en zijn aan Vlaamsche of Brabantsche kunstenaars te danken. Zoo b. v. de raadhuizen van Middelburg en Veere, de Waag te Deventer, de Kanselarij te Leeuwarden, het Markiezenhof te Bergen-op-Zoom, de groote kerken van Goes, Veere, Bergen-op-Zoom, Breda, Haarlem, de Abdijkerk te Middelburg, de St. Bavokerk te Haarlem.)

2e *Vraag.* Een kritische studie te schrijven over het leven en de werken van Grétry, enz.

3e *Vraag.* Te bepalen — met behulp van authentieke bescheiden — welke de rechtstoestand was van het beroep der kunstschilders, zoowel wat betreft hun opleiding als wat de uitoefening hunner kunst aangaat, en wel van het begin der XIVe eeuw tot en met den tijd van Rubens in de provinciën van het tegenwoordige Koningrijk Belgie.

Nagaan of deze toestand al dan niet gunstig is geweest voor de ontwikkeling en den vooruitgang der kunst.

4e *Vraag.* Men verlangt een levensbeschrijving van Théodore Victor van Berckel, den graveur der

Belgische Munten in de XVIIIe eeuw, met de lijst en de beschrijving van de voornaamste werken en een beoordeeling van den invloed dien deze uitnemende kunstenaar op de graveurs van zijnen tijd heeft kunnen uitoefenen.

Voor de beantwoording der 1e vraag wordt een gouden medaille ter waarde van 1000 francs; voor die der 2e en 3e vraag ter waarde van 800 francs; voor die der 4e ter waarde van 600 francs uitgeloofd.

b. Kunstvoorwerp.

Een prijs van 600 francs wordt uitgeloofd voor de beste ets in Belgie vervaardigd tusschen 1 Sept. 1879 en 1 Sept. 1881, hetzij deze een origineel kunstwerk zij, of wel een reproductie naar een meester van de oude of hedendaagsche Belgische school.

Uit het bovenstaande zien wij:

1°. dat er in Belgie een afdeeling voor Kunst aan de Akademie van Wetenschappen verbonden is. Ook wij hebben zulk een afdeeling gekend in den tijd toen er belangstelling voor kunst bij de Regeering aangetroffen werd. Thans bestaat niets van dien aard.

2°. dat door dit van regeeringswege ingesteld lichaam jaarlijks prijsvragen worden uitgeschreven strekkende om tot de studie der kunsten aan te sporen en om de kennis daarvan te vermeerderen, een en ander zoowel ten opzichte der bouwkunst, als der schilderkunst, der muziek en der graveerkunst. In Noord-Nederland bekostigt de regeering prijsvragen over alles, behalve over kunst.

3°. dat daartoe een totale som van 3800 Francs beschikbaar wordt gesteld, tegenover 0 in ons land.

4°. dat men in Belgie er op uit is de ets-kunst te doen herleven en bloeijen.

In Noord-Nederland vertrouwt men ten dien aanzien op de glorie van Rembrandt; als een Noord-Nederlander zich op de etskunst — die bijna een Hollandsche kunst genoemd mag worden — wil toeleggen, zal hij wel doen zooals Jhr. Storm van 's Gravesande deed, naar Brussel te verhuizen.

— Het beroemde schilderij van A. van Dijck, in de kerk van het dorp Saventhem tusschen Brussel en Leuven, heeft de gretige blikken van een buitenlandschen verzamelaar tot zich getrokken; de vreemdeling bood daarvoor eene groote som gelds. Doch in Belgie is een kerkbestuur niet gerechtigd kunstvoorwerpen te verschacheren zonder toestemming der regeering, en deze toestemming wordt regelmatig geweigerd, wanneer de verkoop ten gevolge heeft dat een kunstvoorwerp uit het land verwijderd wordt.

Ook te Saventhem is de goedkeuring der regeering geweigerd geworden. Waarschijnlijk zal de regeering de beroemde schilderij voor een rijks museum aankoopen.

In Nederland kon de regeering tot voor weinig jaren althans in sommige provinciën insgelijk het verdwijnen van de in kerken aanwezige kunstschatten beletten, en wel krachtens hetzelfde dekreet van Napoleon en hetzelfde besluit van Willem I, waarop de Belgische regeering zich beroept. Doch in hun wijsheid hebben onze Staatslieden geoordeeld, dat de scheiding van kerk en staat de intrekking dier bepalingen vorderde. Het was in de donkere dagen toen ook de scheiding van kunst en staat tot een heerlijk beginsel verheven werd. Men dacht er toen niet aan, dat de regeering te waken had voor dat onwaardeerbaar erfdeel van kunstschatten, dat door opvolgende geslachten met trouwe zorg aan ons was overgedaan, en waarvan de verminking of verwaarloozing niet mag overgelaten worden aan de willekeur of de geldzucht van toevallige beheerders.

Bij ons is helaas! nog niet het bewustzijn levendig geworden van het beginsel, dat een kerk- of gemeentebestuur zich niets ten opzichte van zeldzame kunstschatten mag gedragen als een willekeurig en oppermachtig eigenaar, maar dat de aard van den schat en zijn eeuwenlange ouderdom dit eigendomsrecht ten bate van het algemeen belang van geheel de natie beperken. Thans zal het kunnen gebeuren dat b. v. een kerkbestuur uit toevallige mediocriteiten bestaande, kunstvoorwerpen, die sinds Karel den Groote door dertig geslachten zorgvuldig zijn bewaard, aan den een of anderen koopman ongehinderd verkwanselt. Zoo kan heden de Heer van Bemmelen de schilderijen van Beresteyn verschacheren en morgen de gemeente Gouda den kelk van Jacoba van Beijeren over de grenzen zenden. De regeering zal het niet zien en de natie zal het aanzien!

FRANKRIJK. Toen Napoleon I op de place Vendôme te Parijs de Colonne de la Grande Armée bouwde ter eere van den bewonderenswaardigen veldtocht van 1805, werd daarop geplaatst het standbeeld van den Keizer in Romeinsch costuum, door Chaudet vervaardigd. In 1815 verwijderden de Bourbons dit beeld en vervingen het door een witten vlag. Het beeld werd omgegoten in het ruiterstandbeeld van Henry IV, dat op den Pont-Neuf staat. Louis-Phillippe plaatste een nieuw beeld van den Keizer op de zuil, doch ditmaal in het kolonels-uniform, hetwelk Napoleon gewoonlijk droeg; men achtte zulks meer in overeenstemming met de bas-reliefs der zuil, waarop al de beeldjes de uniformen vertoonen welke in 1805 gebruikelijk waren. Napoleon III verving dit beeld door een derde, dat den Keizer wederom in Romeinsche kleederdracht te zien gaf, en dit beeld, na door de Commune met de zuil omvergeworpen te zijn, staat thans hersteld wederom op den top van het monument. Het standbeeld met den historischen steek en den grijzen mantel, dat men aan Louis-Philippe te danken had, werd door Napoleon III op een kolossaal voetstuk van graniet geplaatst in het rond-point van Courbevoie, de plek waarop het verlengde van de Avenue des Champs-Elysées over de Seine uitloopt en waar de asch van den grooten Keizer, bij de terugvoering daarvan uit St. Helena aan wal gebracht werd. Toen in 1870 de Pruissen het beleg voor Parijs sloegen, nam de Fransche regeering het beeld voorzichtigheidshalve van het voetstuk af en bergde zij het in een of ander magazijn, waar het nog heden ligt. Thans heeft de stad Parijs besloten op dit ledige voetstuk een bronzen monument op te richten ter herinnering aan de verdediging van Parijs in 1870—1871. De jury, door den prefect der Seine voorgezeten, heeft dezer dagen uitspraak gedaan over de ingekomen ontwerpen. De eerste prijs, groot 15.000 francs, is toegekend aan den bekenden sculpteur Barrias; de tweede, groot 3000 fr., aan den heer A. Lequien; de derde, groot 2500 fr., aan den heer Mathurin Moreau. Voorts zijn er zeven eervolle vermeldingen aan 12 inzenders verleend. De ingekomen ontwerpen zijn voor het publiek tentoongesteld.

ADVERTENTIËN.

BOEKVERKOOPINGEN

bij FREDERIK MULLER & Co., te Amsterdam.

15—19 December. Belangrijke verzameling, nagelaten door twee aanzienlijke personen.

Theologie en Kerkgeschiedenis. Rechtsgeleerdheid en Staatswetenschappen. — Geschiedenis (Algemeen, Europa, Nederland en Koloniën). — Genealogie. — Numismatiek. — Nederlandsche en Buitenlandsche Letterkunde. — Natuurkunde. — Ingenieurswetenschappen, enz.

Elke afdeeling bevat **zeer fraaie exemplaren van kapitale en meest gezochte werken.**

20—23 December. Verzameling over Schilder-, Teeken- en Graveerkunst, Architektuur. Industrie artistique, Theater en Muziek. — ***FRAAIE EN KOSTBARE PLAATWERKEN*** over Zeden en Gebruiken, Geschiedenis en Aardrijkskunde, Fransche Litteratuur, Bijbelplaten, Zeldzame boeken, enz.

Uitstekende Collectie, grootendeels nagelaten door den Heer DIRK A. LAMME, te Rotterdam.

De Catalogi zijn op franko aanvraag verkrijgbaar.

Kunstverkooping.

16—20 December zal verkocht worden eene belangrijke verzameling ***Gravuren, Portretten, Historieprenten, Teekeningen, Schilderijen*** en ***Boeken,*** nagelaten door de HH. W. G. F. VAN ROMONDT en C. J. RIJNBOUT. Op franco aanvrage is de Catalogus (***4100*** Nrs.) à ***f 0.25*** verkrijgbaar bij J. L. BEIJERS te *Utrecht.*

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep,*** en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig,*** waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig,*** en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem,* **J. B. R. VAN ROSENDAEL.** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

OUDE ETSEN

EN

TEEKENINGEN.

COLLECTIËN

d'ISENDOORN à BLOIS VAN DE CANNENBURG

TWEEDE GEDEELTE.

C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr. zullen op **Donderdag 18** en **Vrijdag 19 December 1879,** in de Brakke Grond, te Amsterdam, verkoopen:

Het tweede gedeelte van het fraaie Kabinet

Oude Etsen en Teekeningen,

waarbij door N. BARCHEM, A. BOTH, A. CUYP, A. VAN DIJCK, A. VAN EVERDINGEN, W. DE HEUSCH, K. DU JARDIN, A. VAN OSTADE, P. POTTER, REMBRANDT, J. H. ROOS, J. RUIJSDAEL, S. DE VLIEGER enz., van wijlen den Hoogwelgeboren Heer Baron D'ISENDOORN à BLOIS VAN DE CANNENBURG, te Vaassen in Gelderland.

Eene Verzameling meest

OUDE SCHILDERIJEN,

waarbij eene uitmuntende Schilderij door GABRIEL METZU, (voorstellende eene lezende oude vrouw), stukken door E. BRAKENBURG, J. G. CUYP, J. VAN LOO, M. DE MUSSCHER, ALEYDA WOLFSON, fraaie oude Portretten en Miniaturen in olieverf, oude en moderne Teekeningen en Prenten grootendeels nagelaten door wijlen den WelEd. Heer H. LAMBERTS te Dieren in Gelderland.

Catalogi zijn verkrijgbaar ten kantore van C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr., Brakke Grond, Nes A 45, Amsterdam.

Expositiedagen :

Dinsdag 16 en **Woensdag 17** December 1879, van 10—4 uur, terwijl de Etsen ook des Donderdags 18 December te bezichtigen zijn.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 40. 20 December 1879.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden........ *f* 3.— Franko per post........ „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Fototypie* of *Fotogravure.*	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels........ *f* 1.50 Iedere regel meer........ „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

EEN OUDE KAST.

De fraaie kast, waarvan hiernevens een lithographische afbeelding gaat, en die thans in het bezit is van den heer A. des Tombe te 's Gravenhage, is naar men wil afkomstig uit de buurt van Bergen-op-Zoom. Wat den opgegeven oorsprong betreft, men hechte daaraan niet te veel. Meubelen hebben vaak allerwonderlijkste avonturen, en deze kast kan zeer wel in Zeeland of Holland vervaardigd zijn en later naar het markiesaat van Bergen-op-Zoom zijn verplaatst.

Zeker is 't, dat dit meubelstuk dagteekent uit de helft der XVIIe eeuw. Het geheele binnenwerk is van cederhout; het buitenwerk van een bijzonder fraai soort Braziliaansch hout, eenigzins op palissander gelijkend. De sluitstukken en de imposten der bogen op de deuren en paneelen en de drie caryatiden zijn van een ander soort Amerikaansch hout.

Het meubel bestaat uit een onder- en eene bovenkast; de versiering is geheel ontleend aan de steenarchitectuur, zoodat tot decoratie van deuren en paneelen houten bogen zijn gebezigd.

Wat deze kast vooral doet uitmunten en tot een bijzonder fraai voorbeeld voor meubelmakers stempelt is de uitstekende, artistieke uitvoering van al het beeldhouwwerk. De caryatiden, de leeuwenkoppen, de maskers, de engelenhoofden zijn allerliefst bewerkt. Zij geven ons een hoogen dunk van de bedrevenheid der Hollandsche werklieden in de XVIIe eeuw.

ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

VIII.

WAARHEEN?

In de vorige artikelen is slechts in zeer flauwe trekken een beeld geschetst van wat onze bouwkunst wezen moet en.... van wat zij dikwerf nog is. Onwillekeurig dringt zich, na 't lezen daarvan, de vraag op, die alles samenvat: WAARHEEN? Welken weg moet onze bouwkunst op?

Moeten we ons wenden tot de antieken, de volken der oudheid: Romeinen, Grieken, Egyptenaren of Indiërs en uit hunne werken het noodige bijeenzoe-

ken voor onze gebouwen; of behoeven we niet zoo ver terug te gaan en moeten we de vormen der middeleeuwsche monumenten tot model kiezen, om deze trouw te volgen? Of wel, staat nog een andere weg voor ons open, een weg, die ons door alles als het ware wordt aangewezen? Het antwoord hierop — hoe eenvoudig ook inderdaad — schijnt de aanleiding te zijn tot heel wat getwist in onze dagen.

Vooreerst dan: Is voor onze bouwkunst slechts heil te vinden in het copieëren van den stijl, het bouwsysteem en de vormen der zoogenaamde klassieken, bij voorkeur *der Grieken?*

De vraag moet overbodig schijnen voor ieder, die niet weet dat de Grieksche kunst door velen op dit gebied als de *alleen* schoone wordt aangewezen en die dus ook, volgens hen, immer en onvermijdelijk moet worden gevolgd.

Want de redenen moeten ieder duidelijk zijn, *wáárom* wij van deze vormen niet kunnen zijn gediend. Tusschen den tijd van Perikles en den onze zijn eenige eeuwen verloopen. De zeden en gebruiken van zijne omgeving, de toestanden waarin hij leefde en de begrippen van zijn tijd omtrent de waarde van dezen of genen vorm hebben eene geheele verandering ondergaan, zij hebben met de onze weinig punten van overeenkomst, veel echter van verschil.

Daarbij vooral: *het klimaat.* Het is wat anders te wonen in Athene dan in Amsterdam, in dien zin, dat men ginds dikwijls verlangend uitziet naar het heerlijk regenwater, waarvan wij hier zoo overvloedig worden voorzien en dat we met zooveel zorg en moeite trachten te verwijderen, — en dat *wij* omgekeerd slechts zelden ons kunnen verheugen in zulk eene heldere lucht als dáár.

Iedere architekt nu begint met zich af te vragen, *wáár* hij bouwen zal, d. i. onder welke lucht en onder welk klimaat, om eerst daarna en ook *daarnaar* zijn gebouw te gaan ontwerpen. Is het niet altijd zoo, — het behoort ten minste zoo te zijn.

En wat betreft onze *materialen*: wáár — zoo zou men mogen vragen — vindt men hier den schoonen groefsteen, waarvan hunne tempels zijn opgetrokken, zoo dicht bij de hand en onder ieders bereik?

Wat hebben wij dan toch met de Grieken gemeen, waarom wij hunne werken zouden copieëren? Immers zeer weinig, bijna niets.

Moeten we evenwel toch hun bouwsysteem overal toepassen en hunne steenconstructie naäpen in een *ander* materiaal; moeten we toch, ondanks al dit verschil, overal hunne tempelfronten voorplakken en onze gebouwen een kleed aantrekken, dat hun niet past?

Neen, duizendmaal neen!

„Maar hunne werken zijn immers schoon, zooals door ieder wordt erkend. Moet men die dus, om werkelijk iets schoons te maken, hen niet volgen en tot voorbeeld nemen?"

Ze zijn schoon, zeer zeker, en onze bewondering overwaard; maar er bestaat geen absoluut schoon. Ieder werk heeft zijne grondige redenen, redenen van tijd, plaats, enz. waarom het *dus* wordt genoemd: bestonden deze redenen *toen* en *ginds*, in *ons* land en in *onzen* tijd, houden zij op te bestaan, zoodat het gebruik hunner bouwkunstige vormen in beginsel even ongerijmd wordt als de handelwijs van hem, die morgen als een Indiaan, met dierenhuid, scalp en vederbos langs straat zou wandelen.

Is onze architectuur dan geroepen de middeneeuwsche gebouwen langs onze kaden en straten te doen verrijzen? Het zou zeker dwaas zijn dit te beweren.

Wie zou thans willen wonen achter grachten en wallen, met torens en kanteelingen versterkte muren, of zelfs maar achter de vensters met kleine ruitjes in lood? Wat een voorraad van nieuwe materialen, eene menigte om van te duizelen, is het aantal der door hen gebruikte, in de laatste jaren vooral, komen vermeerderen! Hoe beknopt zijn, door de opeengehoopte bevolking onzer steden, de bouwterreinen vergeleken bij die van zooveel vroegeren tijd! — Ook tusschen hunne bouwkunst en de onze is om deze redenen een groot verschil teweeggebracht, en zelfs den vurigsten bewonderaar van wat de middeneeuwen hebben voortgebracht kan het nimmer in de gedachten komen, om steden te willen herscheppen in een zuiver middeneeuwsch type.

Welke is dan voor Nederland wel de verkieslijkste, de meest passende bouwkunst?

Willen wij hebben eene echt *nationale*, eene waarlijk Nederlandsche kunst, dan is slechts *ééne* architectuur denkbaar: die, welke geschikt en berekend is voor *onzen* tijd, *onze* materialen, *ons* klimaat en *ons* land, — wil men volstrekt een *naam*, een *stijl*, — welnu, noem ze NIEUW-*Hollandsche kunst.*

Ziedaar den eenigen, maar ook den door alles aangewezen weg.

Zien we eens uit welke elementen deze *nieuw-Hollandsche* kunst zou moeten bestaan.

Wanneer we de geheele geschiedenis der bouwkunst nagaan, dan bemerken we, dat *zij* bijzonder de uitdrukking is van den landaard, de zeden van ieder volk. Geene kunst, zoozeer als deze, teekent alle eigenaardigheden van ieder land en iedere nationaliteit; zij bevat door alle eeuwen heen, enkele buitengewone gevallen uitgezonderd, de geschiedenis der toestanden, van de opkomst, den bloei en ook het verval van ieder volk, en daarbij tevens eene duidelijke aanwijzing van de luchtstreek, het klimaat, en de grondgesteldheid van ieder land of rijk.

Op eenmaal, bij 't begin der Renaissance, ontwaren we een keerpunt in die steeds voortgaande geschiedenis. Op een goeden dag begon men te studeeren in de werken, letteren en kunsten der antieken, — eene studie die lang was verzuimd, — en stond men vol bewondering voor zooveel schoons, dat daaruit sprak. Maar in stede van zich van de daarin opgedane kennis — die nuttig en goed is, — te bedienen door ze te voegen bij wat men reeds wist en te trachten de kunst door de opmerking van de *grondbeginsels* en *regelen*, die de ouden gevolgd hadden, te verbeteren, — in plaats dáárvan wierp men zijn *eigen* goed weg om er een geleend voor in de plaats te stellen.

Van toen af dan ook die altijd weer gecopieërde Grieksche kroonlijsten en profielen, kolonnades en fronten, te pas of te onpas overal gebruikt; van toen af ook dat legio van Mercuriussen, Neptunussen, Dianes, Hebes, enz., dikwijls als met de haren er bij gesleurd. Want, door eene *ziekelijke* liefde voor

de antieken gedreven, verzuimde men zich rekenschap te geven van de redenen, die dezen tot het gebruik hunner vormen genoopt hadden en begon men zich op niets anders toe te leggen dan op 't weêrgeven hunner architectonische deelen en 't aanbrengen daarvan zelfs op plaatsen, die er niets mede gemeen hadden.

Er is dan ook in dit tijdperk weinig, waarvan onze nieuw-Hollandsche kunst zou kunnen profiteeren: vooreerst omdat het is een tijdperk van verval der kunst, en ten tweede omdat het weinig heeft wat strookt met al de kenmerken van ons klimaat en land.

Wij moeten deze periode voor een goed deel beschouwen als een tusschenspel in de doorloopende geschiedenis der architectuur, en wanneer we alom willen doen zien, dat onze *nationale* kunst weder is ontwaakt en herleeft, dan komen we natuurlijkerwijs terug tot wat onze voorouders uit eigen studie, met grondige overweging en om degelijke redenen hebben doen kennen als de eenige bouwkunst, die past aan ons land.

Niet om deze te copieëren — 't is haast al te dwaas, om 't nog weêr te herhalen, — maar om daarvan te profiteeren en vooral van de daarin opgesloten wenken en denkbeelden, *voor zooverre zij nog met onze omstandigheden overeenstemmen*; de vormen door andere te vervangen, ze te wijzigen of te veranderen naar de materialen, die *wij* gebruiken en naar *onzen* tijd, — een *vervolg* te leveren op de geschiedenis onzer vaderlandsche architectuur.

Dus komen we toch weêr 't naast bij de middeneeuwen te land.

Het naaste, ja, zeer zeker! Vele eeuwen zijn ons voorgegaan, van welker studie wij met veel nut kunnen gebruik maken, niet om als machines trouwe reproducties te leveren van hare werken, maar door na te gaan op welke logische wijze zij aan alle voorkomende vragen der bouwkunst hebben beantwoord; hoe zij hebben *geredeneerd*, niets doende zonder een grondig *daarom*. En dit is het, wat ik van *alle* schoone tijdperken zou wenschen gevolgd te zien: *de geest en het beginsel*, volgens welke zij hunne gebouwen hebben opgericht.

Waarlijk, op deze wijze de bouwkunst beschouwend komt men steeds tot de gevolgtrekking terug, dat de middeneeuwen in hare kunst, ondanks het groot contrast in vormen, *veel meer* gelijken op de Grieken, dan het ooit de Renaissance heeft gedaan. Beide eersten toch hebben steeds voor iederen vorm de reden kunnen opgeven, waarom deze *zóó* en niet anders was gemaakt; zij hebben niets gedaan op bloot toeval, of zooals men thans zegt, naar de „*fantasie*" van 't oogenblik. Kwamen zij beiden tot geheel verschillende resultaten, niets is natuurlijker; 't is juist een bewijs voor de waarheid hiervan: *éénheid in uitgangspunt*, *éénheid in beginsel* bij beiden.

Kon b. v. Ictinus, de architect van het Parthenon, eens op staan, met welke bewondering zou hij opzien tot die vele schoone kathedralen en monumenten der middeneeuwen, die, schoon ze eene sterke tegenstelling vormen met de Grieksche kunst, echter eenzelfden geest ademen als deze, en ook even duidelijk het kenmerk dragen van een logische oplossing van alle eischen, die aan een gebouw kunnen worden gesteld; maar ook, hoe zou hij van verbazing de handen hebben in elkaâr geslagen, als hij zag, dat *wij*, die toch niets met *zijne* kunst hebben uit te staan, zonder eenig doel brokstukken van zijn werk tot op de onmogelijkste plaatsen nabouwen, terwijl wij dan nog wel de pretentie hebben van te willen zijn de eenige autoriteiten op bouwkundig terrein.

Ik weet het, de meeste onzer architekten oordeelen niet zooals Ictinus zou doen; maar hunne verkeerde meeningen in dezen zullen wel meestal behooren tot die kwalen, die men niet kan genezen, omdat ze niet genezen willen zijn.

Wanneer een gebouw verrijst, dat maar eenigzins de type van een middeneeuwsch werk te binnen roept, dan is er maar ééne kreet: „zie, men wil ons terugvoeren tot die domme, domperige, bijgeloovige middeneeuwen!" En men denkt zich zeer verdienstelijk te maken door de opmerking, dat daarbij nu ook onvermijdelijk vensters met kleine ruitjes, heeren met mantel en degen of dames met torenhoeden behooren.

Dat het dezen schreeuwers ernst is, zal wel bijna niemand gelooven. Want heeft men ooit iemand hunner hooren beweren dat, omdat het front van de Amsterdamsche beurs b. v. dat van een Griekschen tempel *is*, nu ook de bezoekers daar ook moeten verschijnen in Grieksche kleeding, of dat men deze zou kunnen toespreken in de taal van Homerus? Er zou toch daartoe *heel wat meer* reden bestaan.

Want, ik herhaal het, om waarlijk schoone, *nationale* kunstwerken te scheppen — en wie zal durven betwisten, dat dit ons doel moet zijn? -- daartoe zullen we steeds in deze werken *veel meer* overeenstemming moeten brengen met wat onze *Nederlandsche* kunst vóór slechts *enkele eeuwen* heeft gewrocht, dan met 'tgeen *de Grieken* vóór *een paar duizend jaar* hebben tot stand gebracht, ook al is hunne kunst, overgoten met eenige nieuwerwetsche saus, ons in den laatsten tijd zoo bijna algemeen opgedrongen.

Toch is 't noodig ten slotte nog eens in een kort en duidelijk woord, ook aan de oningewijden in het vak, te doen zien door welke zaken de eigenaardige bouwkunst voor ons land vooral in dezen tijd wordt bepaald.

Ons klimaat. In alle landen van ons noordelijk Europa is eene eerste voorwaarde, te zorgen voor eene goede, goed geregelde en snelle aflevering van het water. Want dit is voor onze streken het verwoestend element bij uitnemendheid; het dringt overal door, tot in bijna onzichtbare hoeken, beschadigt bij slechte voorzorgen den bouw en doet de materialen verweeren en vergaan.

Derhalve: steile daken; hooge bekappingen, die 't water zoo spoedig mogelijk van zich werpen, en .... vermijding ook, zooveel doenlijk, van alle zoogen: „*platten*." Geene vormen, welke ook, die den loop van 't water kunnen in den weg staan. — Een afvoer door flinke, breede goten en buizen, vereenvoudigd tot enkele hoofdpunten, die de ontlasting van 't gebouw voldoende kunnen op zich nemen.

Alle lijsten en vooruitspringende deelen wederom op afwatering berekend, door afschuining *boven* en waterhol *onder*; — eene volkomene verwerping van alle profillen, die 't water tot zich houden en niet aanstonds afwerpen.

Dit zijn slechts enkele losse grepen, want op 't ontwerpen van alle onderdeelen evenzeer als van den geheelen hoofdvorm oefent 't klimaat een overwegenden invloed uit. 't Zij genoeg op deze enkele punten te wijzen, omdat ieder, *daarop voortredeneerende*, tot de overige kan besluiten.

Onze materialen. Baksteenbouw, ziedaar in hoofdzaak onze constructies. Dat wij beproeven daarin en daarmede iets schoons te maken, waartoe de baksteen, dit bizonder nationaal product, zich overigens, door verschillende samenvoegingen uitstekend leent. Welk een aangenaam en echt Hollandsch effekt kunnen we teweegbrengen met onze verscheidenheid in steensoorten: roode Waalsteen, paarsche Rhijnsteen, gele Friesche en IJsselsteen enz. daarbij afgewisseld door een spaarzaam gebruik van groefsteen.

Want 't is niet gezegd, dat wij den groefsteen als een niet nationaal product zouden moeten mijden. Verre van dien. Wij hebben hem *noodig* voor 't maken van alle beeldhouwwerk en ornament, en voor bijna alle lijsten en profilstukken, die in onzen baksteen *niet*, of ten minste niet zonder tekortdoening aan de zuiverheid der lijnen kunnen worden uitgevoerd.

Daarbij is de toepassing van groefsteen eene niet te versmaden medehulp tot verkrijging eener schoone kleurschakeering, waaraan, sinds de verdwijning van de schilderkunst op het uitwendige der gebouwen, deze laatste nog al arm plegen te zijn; — en is het in de derde plaats, juist een *spaarzaam* gebruik van dit materiaal, dat op onze gevels een echt Hollandsch zegel drukt.

Immers daardoor blijkt te meer, dat het voor ons niet *hoofdmateriaal* zijn kan, maar dat we er eene bijzondere waarde aan hechten, eene hoogere waarde dan in die landen, waar het direct voorhanden is. Onze naburen in Hannover, Denemarken enz., die in dit opzicht onder nagenoeg gelijke omstandigheden verkeeren, hebben ons daaromtrent behartigenswaardige voorbeelden gegeven.

Behalve deze, zijn er op 't gebied der materialen voorzeker nog *vele* bizondere zaken, die aan de constructies van onzen tijd een geheel ander aanzien moeten geven.

Zoo is, om maar een enkel voorbeeld te noemen, de *ijzerconstructie*, door het onnoemlijk aantal verbeteringen daarin in den laatsten tijd aangebracht, zonder twijfel geroepen in deze eene belangrijke rol te spelen. Het is vooral voor ons weggelegd te beproeven hare toepassing te doen beantwoorden aan de eischen der schoonheid en ze in harmonie te brengen met de constructie der overige materialen, — eene taak, die voorzeker niet licht is te achten, maar ook tot geheel nieuwe en schoone resultaten kan leiden.

Welke materialen wij echter ook gebruiken, laat ons ze gebruiken in overeenstemming met hunne natuur, en laat ons vooral niet het publiek omtrent hunne toepassing misleiden.

Wanneer wij daarbij trachten gebouwen te scheppen, zooveel mogelijk overeenkomstig de eischen van onzen tijd, vóór alles met eene eenvoudige en praktische oplossing van de daaraan gestelde eischen, wanneer we het geheele *uiterlijk* doen overeenstemmen met de *inwendige* verdeeling, en het publiek daarin zoeken duidelijk te maken, hoe het geheele gebouw is ingericht, — wanneer we voor alle vormen die wij gebruiken, grondige, deugdelijke redenen kunnen aanwijzen, zoodat zij allen 't gevolg zijn eener noodzakelijkheid; wanneer we kortom *redeneeren* en onze gebouwen tot in alle onderdeelen een uitvloeisel doen zijn dezer redeneering, en — met inachtneming der aesthetische wetten — daarbij *waarheid* tot grondslag nemen en *duidelijkheid* ons ten doel stellen, dán, dán zeker kan onze bouwkunst zich weder tot die hoogte verheffen, waarop zij weleer heeft gestaan.

Doch ook *dán* eerst kan zij weder gerekend worden tot die vele schoone kunstvakken, in welker beoefening wij, Nederlanders, steeds eene eervolle plaats hebben bekleed.

VOX.

HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP EN ZEELANDS MONUMENTEN.

I.

Onlangs is het uitvoerig verslag verschenen, hetwelk om de vijf jaren door den Secretaris van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen moet worden uitgebracht. Daaruit blijkt dat deze vereeniging zich steeds verdienstelijk maakt ook op het gebied van geschiedenis en oudheidkunde. Vooreerst sticht zij nut door het houden van vergaderingen, waarin belangrijke onderwerpen worden besproken; zoo handelde Mr. G. N. de Stoppelaar over de verschillende Hoven van het Handbogengilde te Middelburg; Jhr. Mr. D. G. van Teylingen over het oude Tuchthuis aldaar, de heer F. Nagtglas over de gebeurtenissen van 1809 en Dr. A. A. Fokker over het Chirurgijnsgilde van Middelburg. Vervolgens verrijkt de vereeniging bij voortduring haar museum en haar boekerij. Behalve boeken, handschriften en munten verkreeg zij eenige merkwaardige oudheden, o. a. een doodkist van rooden zandsteen uit Elkerzee, voorwerpen uit Reimerswaal en Domburg, een zilveren halsketen van het S. Sebastiaans Schuttersgilde te Veere, en een schilderij voorstellende de stad Veere in 1669. Belangrijk vooral was de vermeerdering der portrettenverzameling. Wij noemen een portret van den geleerden Johan Adriaan van de Perre, geschonken door Mr. W. baron van Heeckeren van Kell, en vooral een aantal portretten van Zeeuwsche Raadpensionarissen en van Middelburgsche burgemeesters, nagelaten door Jhr. Mr. J. de Witte van Citters, denzelfden die aan het Rijk een kostbare verzameling boeken, archieven, portretten, schilderijen en oudheden vermaakte. De heer F. Nagtglas verrichtte een nuttig werk, door de beschrijving van den rijken Zeeuwschen atlas „Zelandia Illustrata," aangevangen door Mr. M. F. Lantsheer voorttezetten. Eindelijk heeft zich de vereeniging tot taak gesteld de oude monumenten van Zeeland voor verval en vernietiging te behoeden; daartoe is een Oudheidkundige Commissie benoemd, welke bij circulaire van den Commissaris des Konings in de medewerking der gemeentebesturen werd aanbevolen.

Omtrent de verrichtingen dezer Commissie vinden wij het volgende aangeteekend.

Een harer leden stond de Rijks Adviseurs bij, in het voorbereiden der plannen voor een restauratie der Middelburgsche Abdij.

De Commissie, ondersteund door nu wijlen baron van Tuyll van Serooskerke te Zuijlen bij Utrecht, her-

stelde de prachtige 2 meter hooge graftombe van Philibert van Tuyll van Serooskerke, vrijheer van Tienhoven, heer van Maalstede, Kapelle en Biezelinge, overleden in 1639, welk monument zich in het Choor der N. Herv. kerk te Kapelle (Zuid-Beveland) bevindt. Ik herinner mij dit gedenkteeken vier jaren geleden gezien of liever geraden te hebben onder een hoop planken, ladders, kalk, leijen, bezems, en afbraak.

Zij redde ook het grafteeken van Philibert van Tuyll van Serooskerken overleden in 1661, aanwezig in de kerk van Serooskerke op Walcheren.

Thans is zij bezig met de restauratie van de uitnemend fraaije door Rombout Verhulst gebeitelde tombe van Hieronimus van Tuyll, overleden in 1669, welke in de kerk van Stavenisse prijkt.

Eindelijk gelukte het aan de Commissie den eigenaar van het laatste te Middelburg nog aanwezige houten huis in de Lange Delf te bewegen zijn gevel te herstellen. 1)

Hetgeen deze Commissie deed moet ongetwijfeld met dankbaarheid worden erkend. Toch komt het mij wenschelijk voor, dat de Commissie krachtiger optrede, vooral thans nu door geen ander collegie het oog op Zeelands monumenten gehouden wordt.

Zeeland is rijk aan hoogst belangrijke gedenkteekenen van oude architectuur en kunst, en geen andere provincie wellicht bezit thans een naar verhouding grooter aantal merkwaardige overblijfselen van *burgerlijke* bouwkunst. Die rijkdom is het laatste overschot van de vroegere pracht, waarmede dit gewest in de middeneeuwen en in de XVIe en XVIIe eeuwen prijkte, en die zij voor een goed deel aan den invloed van het naburige kunstlievende Vlaanderen te danken had. Doch de tijd, en vooral de onverschilligheid en de onkunde van opvolgende geslachten hebben veel vernield of bedorven, zoodat het zaak geworden is met angstvallige bezorgdheid te letten op hetgeen thans nog staat.

Aan *militaire* gebouwen is Zeeland arm. Het uitgestrekte Kasteel van Sluis is spoorloos verdwenen, en ik geloof dat het alleen te Veere, te Zierikzee, te Westhoven en te Moermont is, dat men overblijfselen vindt van onze oude krijgskundige architectuur. Te Zierikzee staan nog een paar middeneeuwsche poortgebouwen, welke in goeden staat verkeeren. Zoowel te Westhoven als te Moermont is er een merkwaardig Kasteel. Te Veere heeft men behalve een onherstelbaar geschonden Waltoren nog het Arsenaal van 1540 en 1564, het eenige opzettelijk als Arsenaal gesticht gebouw, hetwelk mij in Nederland bekend is. 2) Dit arsenaal nu zal wellicht spoedig door het Domeinbestuur verkocht worden, en — te Veere kan dit niet uitblijven — onder den moker bezwijken. Het ware wenschelijk, dat het gebouw tijdig behoorlijk werd opgemeten, in teekening gebracht en beschreven.

Het aantal *kerkelijke* gebouwen is in Zeeland meer dan elders verminderd.

Van de twee kerken van Sluis is geen meer te zien.

Nadat in 1575 reeds de West Munsterkerk te Middelburg was afgebroken, is ook de Cathedraal van Middelburg in deze eeuw (1834) eenvoudig gesloopt! De westelijke helft d. i. het oudste gedeelte van de abdij kerk is in deze eeuw (1852) schandelijk verdorven en beplakt met een gevel, die van het ellendig verval onzer architectuur een onwraakbaar getuigenis aflegt. De namen der zich noemende Architecten, die dit afschuwelijk stuk bedreven, zijn Jacob Bos en G. H. Grauss.

Een dergelijk bewijs van het lage peil, waarop wij gedaald zijn levert de Groote Kerk van Zierikzee, die na den brand van 1832 jammerlijk werd omgewerkt in een afzichtelijk zoogenaamd Grieksch gewrocht.

Desniettemin kan men in Zeeland nog veel buitengewoon merkwaardige gebouwen vinden welke onze kerkelijke architectuur doen kennen. Het oudste is wel de Abdij te Middelburg, de eenige in Noord-Nederland naar mijn weten nog aanwezige Abdij. Een gedeelte daarvan dagteekent uit de XIIe of XIIIe eeuw, een ander werd herbouwd door Nicolaas de Castro (1559—1575). Twee eeuwen lang hebben daarna allerlei timmerlieden aan dit zeldzaam monument geknoeid, en allerwege het grootste wandalisme gepleegd. Toch is er nog genoeg over, om de herstelling van dit monument te kunnen bewerken. Zelfs zonder opzettelijke uitgaven te doen, ware veel te verbeteren, indien men bij het gewoon onderhoud slechts er voor waakte steeds elk deel dat onder handen genomen wordt, overeenkomstig den stijl en het karakter van het gebouw te behandelen. Dit geldt natuurlijk niet van die gedeelten welke in deze eeuw eenvoudig zijn weggebroken, zooals de drie gaanderijen van den rijken kloostergang, die men veertig jaren geleden koelbloedig sloopte, om aan den koetsier van 's Konings Commissaris het draaijen met 's Commissaris karos gemakkelijker te maken. Maar niets belet de gevels, het ijzerwerk, de vensters, de daken, de goten enz. behoorlijk te herstellen, en de XIIIe eeuwsche hardsteenen poort der Abdij te bevrijden van de koolteer die men — God weet waarom — er over gesmeerd heeft! Reeds daardoor zou men het aanzien der Abdij werkelijk verbeteren.

De kerk te Hulst is een gewichtig gebouw. Van Rijkswege wordt de restauratie ondersteund van den aan de stad behoorenden toren, waar eenige jaren geleden de bliksem in sloeg. Het westelijk gedeelte der kerk dat aan de N. Hervormden behoort, blijft onaangeroerd, hetgeen te verkiezen is boven de slechte restauratie van het oostelijk gedeelte (het choor) waaraan de R. Katholieke gemeente haar geld ongestoord vermorst.

Menige stad zou een monument willen bezitten zoo belangrijk als de kerk te Aardenburg, waarvan de schepen een buitengewoon fraai voorbeeld leveren van den zuiversten stijl der XIIIe eeuw, terwijl het choor op weelderigen voet in de XVIe eeuw gesticht werd. Aan dit monument wordt niets anders gedaan, dan dat om de drie jaren de preêkstoel en de zitbanken verlegd worden, ten einde, naar men mij verzekerde, te beproeven of het gelukken kan, de zwakke stem van den predikant beter tot haar recht te doen komen.

Goes bezit een kerkgebouw van den eersten rang, dagteekenend uit de XVe eeuw en niet ongelijk aan de Leidsche Hogelandsche Kerk. Even als te Aardenburg wordt hier alleen van het choor gebruik gemaakt; het overige heet de Wandelkerk en wordt ook als een

---

1) Zie over dit huis de Mededeelingen der Rijks-Adviseurs II, bladz. 11.

2) Ik spreek niet van het latere Tuighuis te Delft.

doorgang gebezigd om van het noorden der stad naar het zuiden te gaan. Ik heb inboorlingen van Goes hooren verzekeren, dat zij zonder verdriet de slooping van dit gedeelte van het prachtig gebouw zouden kunnen aanzien. Doch ik kan nauwelijks gelooven, dat men na het wandalisme aan de Middelburgsche Cathedraal gepleegd een herhaling te Goes zou durven beproeven.

Van de drie genoemde monumenten hebben de Rijks-Adviseurs de opmetingen en plannen doen vervaardigen. Aan een herstelling is echter niet gedacht.

Dit is wel het geval met de belangrijke kerk van Brouwershaven, die in zoo haveloozen toestand verkeerde, dat vijf jaren geleden het onvermogende Kerkbestuur in allen ernst het plan behandelde om dit uitgestrekt gebouw, (voor zooveel choor en transept aangaat, in 1293 gesticht, op een terrein door graaf Floris V van Holland aangekocht), bedaard af te breken. Thans is gelukkig de redding van dit waarlijk schoon gedenkteeken onzer oude nationale kunst verzekerd, en de geldelijke opofferingen die zich zoowel de kerkelijke als de burgerlijke gemeente daartoe getroosten, dienen met lof te worden erkend. Te meer mag lof gesproken worden, omdat langzamerhand te Brouwershaven het instinct voor het schoone vrij wat was verflauwd; zooals blijkt uit de behandeling welke men aan het op de markt verrijzende standbeeld van vader Cats deed ondergaan; dit beeld is namelijk gewit, en komt onzacht uit op den geblauwden gevel van het Raadhuis.

Een ander kerkgebouw, dat evenzeer herstelling eischt is de kerk van Tholen, gebouwd omstreeks 1400, waarvan de luchtbogen zoodanig uit hun stand zijn geraakt dat men die op allerlei wijzen, doch vrij ondoelmatig heeft verankerd. De toestand schijnt aldaar op den duur niet vrij van gevaar.

Twee andere kerkgebouwen van grooten omvang zijn dat van Vlissingen, hetwelk een houten zoldering heeft, en vooral de kolossale kerk met toren te Veere, waarvan de militaire genie *al* de gewelven afbrak, toen er *één enkel* gewelfvak ten gevolge van onvoldoend onderhoud was ingestort! een disciplinaire maatregel.

(*Wordt vervolgd*).

NIEUWE UITGAVEN.

— Door den heer Eitelberger Ridder von Edelberg wordt sinds eenige jaren uitgegeven eene Serie Quellenschriften für Kunstgeschichte und Kunsttechnik des Mittelalters und der Renaissance. Het laatstelijk verschenen werk is eene door Dr. Alfred von Wurzbach bewerkte Vertaling van *A. Houbraken's groote Schouburgh der Nederlandsche Schilders.* Het 1e deel is thans uitgegeven door W. Braumüller te Weenen; het bevat de vertaling zelve; het 2e deel zal de aanteekeningen daarop in het licht geven.

— Onder het patronaat der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is de uitgave ondernomen van een te Berlijn bij Ernst Wasmuth verschijnend plaatwerk, getiteld *Nederlandsche Renaissance.*

De 1e aflevering van dit in groot folio bewerkt boek is onlangs in het licht gezonden. Het is gewijd aan het Raadhuis en aan de Vleeschhal te Haarlem.

Voor de Vleeschhal zijn 5 platen bestemd, waarvan een de dubbele grootte der andere heeft. Zij stellen den hoofd- en zijgevel voor en de details van den zij-topgevel, en van het groote en van het kleine zoldervenster aan den Oostelijken gevel.

Het Raadhuis telt 4 platen, zijnde de opstand van de gezamenlijke gebouwen naar de zijde van de Groote Markt; de gevel aan de Zijlstraat; de hoofddeur aan de Markt, en een deur met twee vensters aan de Zijlstraat.

Deze architectonische teekeningen, in photo-lithographie uitgevoerd, zijn niet zeer nauwkeurig doch op zeer artistieke wijze behandeld doorden architect J. H. Schmitz Jr., te Amsterdam.

De tekst is in het Hollandsch en in het Duitsch.

Het is zeer jammer, dat van dezen tekst niet meer werk is gemaakt. Acht regels voor de Vleeschhal en evenveel voor het Raadhuis mag geheel onvoldoende genoemd worden.

Ook mist men bij deze zoo uitvoerige platen de plattegronden en doorsneden der gebouwen. Waren die er bijgevoegd, dan zouden deze afbeeldingen niet louter voor de kennis der decoratie kunstwaarde hebben.

— Een van de beste middelen om den kring waarbinnen een museum nut sticht uit te breiden is de uitgave van een periodiek geschrift, waarin de inhoud der verzameling wordt bekend gemaakt, en studiën worden geleverd aangaande voorwerpen in het museum aanwezig. De meeste buitenlandsche musea bezitten zulke tijdschriften, en de Nederlandsche regeering zou wel doen door op dezelfde wijze het publiek meer algemeen bekend te maken met de schatten welke 's Rijks verzamelingen als het ware verborgen houden.

Dezer dagen heeft het Pruisische Cultus-Ministerium besloten een *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen* in het licht te zenden. Het zal mededeelingen bevatten aangaande de aanwinsten der verzamelingen en de werkzaamheid der Directiën en vervolgens kunsthistorische studiën en onderzoekingen. De uitgave wordt geleid door de heeren Bode, Dohme, Grimm, Jordan en Lippman, Directeuren en Conservatoren der Koninklijke Musea en Kabinetten. Viermaal 's jaars verschijnen 5 vellen folio met illustratiën in den tekst en telkens gemiddeld twee platen. De prijs is voor een geheel jaar 20 Mark.

Het wetenschappelijk gedeelte van het 1e nummer zal bevatten een studie over Italiaansche penningen van de XVe eeuw; een mededeeling betreffende de jongste aanwinsten van het prentenkabinet (n.l. een Italiaansch vrouwenportret); een studie over de Sarcophagen van de Sacristy van S. Lorenzo; een brief van A. Dürer aan Kress, welke in het Prentenkabinet te Berlijn bewaard wordt; de muurschilderingen in het Praemonstratenzer klooster te Brandenburg; en een bijdrage tot de kennis van de geschiedenis van het ontstaan van den Crucifix.

— Een keurige *Histoire de l'ornementation des manuscrits* van Ferdinand Denis is bij Edouard Rouveyre te Parijs verschenen. De namen van van Eyck, Hemling, Anne de Bretagne, Matthias Corvin en andere, in een frontespice uit de 15de eeuw gevat, geven eene passende inleiding aan het werk, dat door 140 gravures naar oude manuscriptversieringen is opgeluisterd. Van Zola af, de Griekin, die Varro's werken illustreerde, over Alcuin, de scholen van Byzantium, Tours, Bamberg, la Cava, de groote Vlaamsche school in het einde der

15de eeuw, René d' Anjou, Polani, Attavante, tot het verval der kunst in de 17de eeuw, worden de namen van honderden miniaturenschilders en illuminateurs genoemd, en over de voornaamste het wetenswaardigste gezegd. Van dit werk zijn slechts 600 exemplaren gedrukt; op Hollandsch papier en in perkamenten omslag, is het een sieraad van den franschen boekhandel, zeer interessant is de overgang in de symbolen, die ook onder het christendom nog lang geheel antiek bleven, tot bijna plotseling de verandering kwam, weder door de Renaissance gewijzigd. Men vindt in die geornamenteerde letters, kantwerk, architectuur, bloemen, figuren, een schat van modellen voor iedere kunst.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Z. M. de Koning heeft aan de heeren: G. Allevi, te Offida (Italië), dr. D. Bierens de Haan, te Leiden, en A. H. G. Blokzeyl, te Ede, als blijk van waardering van hun belangstelling in wetenschappelijke Rijksverzamelingen door schenkingen betoond, toegekend de zilveren medaille, ingesteld bij Kon. besluit van 5 Mei 1877.

De heer Allevi is Koninklijk Inspecteur van de opgravingen van Offida en heeft aan 's Rijks museum van Oudheden te Leiden een belangrijke verzameling meest voorhistorische antiquiteiten geschonken. Dr. Bierens de Haan stond aan de Leidsche boekerij zijn collectie boeken over het Schoolwezen af. De heer Blokzeyl vermeerderde 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden met een aanzienlijk aantal voorwerpen afkomstig uit den Indischen Archipel.

— Op 30 Okt. had te Rotterdam de eerste gewone Vergadering plaats van de Leden der Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst. De heeren Fr. D. O. Obreen en J. van der Kellen werden tot leden van het bestuur herbenoemd en de begrooting voor 1880 werd besproken en vastgesteld. Daarbij werd de opmerking gemaakt, dat de belangstelling in het doel der Vereeniging nog niet is wat zij wezen moet. Met een budget van niet meer dan f 1600 heeft het ijverig bestuur in een lokaal boven de Beurs een Museum gesticht, dat reeds zeer kostbare zaken bevat en meermalen door kunstindustriëelen nuttig werd bezocht. Daar werd in den winter ook het fraaie schilderij van Ooms tentoongesteld. Doch het Rotterdamsche publiek schijnt de Beurs alleen gelijkvloers belangwekkend te vinden; althans het Museum zag gemiddeld slechts 3 bezoekers per dag, hetgeen voor de tweede stad van Nederland zeer weinig is.

— De schilderij van Frans Hals, Jan Ramp en zijn maîtresse, in het bezit van de familie Copes van Hasselt te Haarlem, zal vermoedelijk te gelde worden gemaakt en naar het buitenland verzonden worden.

Omtrent de verzameling schilderijen van het Hotje van Beresteijn heerscht eenige onzekerheid. Men weet niet of zij reeds naar het buitenland vertrokken is, dan wel of zij nog vertrekken moet. Om het publiek aan het gemis dezer stukken te gewennen, wordt op last van den heer van Bemmel sinds dezen zomer volstrekt niemand meer in het Hofje toegelaten.

Om eindelijk de rekening-courant over de afgeloopen maand volledig te maken, zij vermeld, dat de kooplieden Frenkel en Hamburger uit Utrecht op 3, 4, 5 en 6 November ll. in het Hôtel Drouot hun eerste jaarlijksche winter-verkooping hebben gehouden van uit Holland aangevoerde oudheden. Deze auctie heeft opgebracht Fr. 150.000.

De tweede heeft gewoonlijk in Februari plaats.

Gaat men na, dat deze operatiën sinds ongeveer 20 jaren plaats hebben, dan is er alle reden om zich te verheugen over den voordeeligen handel, die ons tegenwoordig geslacht met de artistieke glorie onzer voorouders weet te drijven.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Griekenland. Men is ijverig bezig aan het herstellen van den kolossalen leeuw van Chäroneia, die zoo lang niet geleden door middel van buskruit werd vernietigd, omdat men dacht daaronder een schat te zullen ontdekken! De Oudheidkundige Vereeniging van Athene laat opgravingen in den omtrek doen om de verspreide stukken terug te vinden en het laat zich aanzien dat de restauratie goed zal kunnen uitgevoerd worden. Het voetstuk en de geheele met steenen belegde omtrek zijn reeds blootgelegd; deze geplaveide omtrek meet 25 op 15 M. Men vermoedt, dat zich daaronder de kelder bevindt, waarin de overblijfselen rusten der krijgers, welke in 338 v. C. voor de vrijheid van Griekenland vielen. De leeuw is in dertien stukken verbrijzeld; doch al deze fragmenten zijn vrij goed bewaard, uitgezonderd de nagels der klaauwen. De afmetingen van het beeld kunnen hieruit worden afgeleid, dat zijn nagels niet minder dan 1 M. lang zijn. Het gewicht van den kop wordt geschat op 4000 kilogram. De restauratie wordt berekend op 40,000 francs.

— Men heeft eenige bas-reliefs en standbeelden, waaronder een kolossaal en zeer goed bewaard, gevonden te Marathon in de nabijheid van de plek, waar de tempel van Nemesis zich verhief, die oudtijds met het standbeeld der godin door Phidias gebeiteld prijkte.

— Bij de uitgravingen te Olympia zijn op nieuw belangrijke voorwerpen aan den dag gekomen. Op 15 voeten achter de Echo-zaal, op den westelijken wal, aan het Stadion, werd de kop van de Nike van Paionios gevonden; de haren zijn met een drievoudigen band omwonden, maar het geheele gezicht is ongelukkig afgesplinterd. In den Oostelijken muur werd een opschrift van Polycletus te voorschijn gebracht en in de Zuidwestelijke uitgraving, vond men eene nieuwe Romeinsche zaal en een discus van brons, met antiek opschrift.

ADVERTENTIËN.

L'art monumental du moyen âge.

RECUEIL DE MONUMENTS DESIRÉS

PAR

L. VON FISENNE,

Architecte à Meerssen.

La première livraison contient une monographie de l'église de Aldeneyls. La seconde l'église de Susteren et de Cornelimunster. Les livraisons suivantes s'étendront principalement sur les monuments et le mobilier ancien de la Hollande. La livraison se vend séparement au prix de **2,40** fl., l'abonnement d'une année **12** florins.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver, vermeerderde druk.

Prijs . . . . f 0.70.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen*.

Chemisch Technische Fabriek.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Heden ziet het licht:

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

Hand aan Hand.

NOVELLEN

DOOR

W. OTTO

f 3.60

ESTRID EN IK.

DOOR

NICOLAI.

UIT HET DEENSCH

DOOR

L. VAN DER GOES.

f 2.25

Bij W. C. DE GRAAFF te Haarlem is verkrijgbaar.

R. SHERIDAN,

DE LASTERSCHOOL.

Drama in 5 Bedrijven.

Uit het Engelsch.

f 0.75

Dit tooneelstuk is verscheidene malen door de Vereeniging Het Nederl Tooneel opgevoerd.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

D^R. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.— Franko per post .... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels .... *f* 1.50 Iedere regel meer .... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE KUNST IN DE TWEEDE KAMER.

Op denzelfden dag, waarop de Fransche vertegenwoordiging de Regeering aanspoorde om een supplementair subsidie uittekeeren tot herstelling van de Cathedraal van Bourges, schrapte een meerderheid van 4 leden in de Nederlandsche Tweede Kamer de som, welke tot het ondersteunen van de restauratie der Nederlandsche monumenten was uitgetrokken en stelde zij de restauratien in gevaar, welke sinds twintig jaren met 's Rijks hulp worden uitgevoerd.

Dit votum werd uitgelokt door den Heer K. de Jong, die zich een voorstander noemde van kunst en van kunstwerken en bereid die te subsidieeren. Hij erkende, dat de Kamer zedelijk gebonden was de restauratie van een monument waarvoor een termijn was toegestaan, te blijven steunen ook voor volgende termijnen. Maar hij wilde een wet, waarbij de Kamer zou bepalen welke monumenten gerestaureerd zouden worden, en hoeveel aan elk zou worden besteed. Om de regeering daartoe te dwingen stelde hij voor den post van 85.650 gl te verminderen met 75.650 gl. De in kunstzaken van den heer de Jong onafscheidbare heer de Jonge gaf lucht aan zijn gevoel van wantrouwen jegens de Regeering; de heer Lenting, die ook de zedelijke verplichting van den Staat erkende om de restauratien te blijven ondersteunen, verlangde de instelling eener monumenten-commissie; de heer van der Hoop van Slochteren gaf eenige architectonische bespiegelingen ten beste, de heer Patijn, die ten vorige jare van zijn wantrouwen had doen blijken, bracht thans hulde aan den Minister voor de volledige inlichtingen welke deze verstrekt had, en verklaarde niet te willen medewerken tot een amendement hetwelk de Regeering in de onmogelijkheid zou brengen zich te kwijten van de zedelijke verplichtingen die op haar rusten.

Ook de Minister van Binnenlandsche Zaken, Jhr. Mr. Six, wees op de gegeven inlichtingen en vroeg of er in de geheele Begrooting wel één artikel was, vollediger toegelicht dan dat der Monumenten. Mocht thans de Kamer op eenmaal weigeren wat gedurende *twintig* jaren was toegestaan? Hij had na rijp beraad het wetsontwerp van den Minister Kappeyne ingetrokken, omdat door dit ontwerp de uitvoe-

ring, de regeeringstaak bij de Kamer werd overgebracht: de opportuniteit toch en de omvang van een restauratie konden bezwaarlijk in de Kamer bediscussieerd worden.

De heeren de Jong, van der Hoop van Slochteren en Vening Meinesz meenden, dat de Regeering de op de Begrooting voorkomende som niet mocht aanwenden tot herstelling van anderen gebouwen dan die welke in de toelichting waren vermeld. Ten slotte merkte de Minister op, dat de Regeering vrij moest blijven om in een zeer bijzonder geval voor een gebouw dat nog niet als monument genoemd was, en dat dadelijke herstelling vorderde, een ondersteuning uittekeeren om het gevaar hetwelk zulk een gebouw zou dreigen, af te wenden.

De uitslag dezer beraadslagingen was, dat het amendement werd aangenomen met 44 tegen 36 stemmen. Deze uitkomst wordt door ingewijden minder op rekening gesteld van de beginselen welke bij deze discussie werden besproken, dan wel van den geest van wantrouwen op het stuk van restauratie der monumenten, welke sinds een paar jaren van een welbekende zijde achter de schermen wordt aangeblazen. Daardoor alleen laat zich de opvolging — wij zeggen met opzet niet de aaneenschakeling — van het laatste feit aan de vroegere verklaren; wij schrijven straks die feiten neêr in een chronologisch overzicht, waarin de lezer gemakkelijk en met één oogopslag talrijke bewijzen kan vinden, dat de meening van hen die onze volksvertegenwoordiging rangschikken onder „de barbaren" onjuist is.

De *barbaren*, dat zijn zij, die de onder de Ministers Geertsema en Heemskerk tot nieuwen bloei ontloken regeeringszorg voor den edelen kunstzin van ons goede volk op allerlei wijze laaghartig tegengaan en trachten te belemmeren. *Tegengaan*, omdat verblinde ijverzucht op personen hen vervoerde tot verdachtmaking van de belangelooze toewijding en de vruchtbare werkzaamheid dergenen, aan wier vereende pogingen ons volk zeer veel verplicht is voor hetgeen in de laatste vijf jaren op kunstgebied is voorkomen, voorbereid en tot stand gebracht. *Belemmeren*, omdat zij geen gelegenheid laten voorbijgaan die verdachtmaking te bevorderen en uittebreiden; nu eens in het kabinet van den minister; dan door het opzweepen van een of ander Kamerlid, die bij zijne landbouwstudie of rechtsprudentie nimmer van kunst droomde noch trachtte zich met hare studie bezig te houden; straks in particuliere societeitspraatjes, gekruid met onwelwillendheid en gekleurd met godsdienstig fanatisme tot uitsluiting van andersdenkenden; morgen in de pers door scheve en onware voorstellingen tegen beter weten in. *Laaghartig* eindelijk, omdat geen middel hoegenaamd onbeproefd werd gelaten noch afgekeurd, als het doel maar bereikt mocht worden: kruiziging en dood allereerst van hem, die tot schrik der mediociteit in Holland op zijn Smalst even krachtig als doeltreffend den bezem opnam tot reiniging van den Augiasstal vol onverschilligheid en indolentie, welke dreigde het Nederlandsche kunstgebied geheel te verpesten.

Het verwaten pogen dezer barbaren zal voortduren. Hunne geschiedenis, de hunne en die van hun werk ligt, naar ons verzekerd is, gereed en zal te rechter tijd het licht zien.

Hun invloed, gelijk die der magneet, welke het kompas een oogenblik doet trilen, is merkbaar geworden in de Nederlandsche volksvertegenwoordiging, maar het kompas is niet afgeweken; deze vergadering is te verlicht en te rechtschapen om ooit medeplichtig te worden aan hun onzalig en ijverzuchtig streven, dat èn wegens de motieven, èn wegens het einddoel verdacht en door het Nederlandsch gemoed dat zijn vaderlandsche kunst lief heeft als zijn vlag, gevonnisd is.

Men oordeele zelf uit de volgende

KORTE KRONIEK.

1861. Van dezen tijd af verleent de Vertegenwoordiging jaarlijks een krediet aan de Regeering tot het ondersteunen van de restauratie en de instandhouding onzer monumenten van geschiedenis en kunst.

1874 en **1875.** Door de Vertegenwoordiging wordt dit krediet verhoogd; sedert dien tijd wordt het jaarlijks tot hetzelfde bedrag toegestaan, en gaan belangstellenden, hierdoor aangemoedigd, er toe over hunne bijdragen voor de restauratiën beschikbaar te stellen.

Dec. 1878. De heeren K. de Jong, de Jonge en Patijn geven te kennen dat zij de toelichtingen, door de Regeering gegeven, wantrouwen. Genoemde heeren stellen voor om het artikel nagenoeg geheel te schrappen, ten einde betere inlichtingen te bekomen.

De Regeering belooft meer licht als een zaak van eer; zij gelooft niet dat het in de bedoeling ligt in beginsel het ondersteunen der restauratiën af te keuren.

Het artikel wordt, op 1000 gl. na, geschrapt.

Mei 1879. De Regeering dient twee wetsontwerpen in: het éene tot herstelling van het geschrapte artikel, het andere tot regeling van de zaak der Monumenten, ten einde, na een bepaalden tijd, alle ondersteuning te doen ophouden.

Bij deze ontwerpen ontvangt de Kamer de verlangde inlichtingen niet: zij neemt desniettemin de eerste wet aan. De tweede wet, die zij niet gevraagd had, wordt niet door haar behandeld.

Sept. 1879. De Regeering trekt deze tweede wet in.

Nov. 1879. De Regeering verklaart dat het wantrouwen in de juistheid der cijfers en inlichtingen in Dec. 1878 geopperd haar gebleken is ongegrond te zijn.

Dec. 1879. De Regeering geeft inlichtingen, welke erkend worden volledig te zijn.

De Kamer de gevraagde inlichtingen verkregen hebbende, onthoudt aan de Regeering het gewoon krediet, en verlangt een wet die zij vroeger niet gevraagd had, en toen zij aangeboden werd niet in behandeling nam.

1880. Zal later worden ingevuld.

NOG EEN WOORD OVER RESTAURATIES.

De heer Victor de Stuers heeft gemeend de door hem voorgestane wijze van restaureeren niet te moeten verdedigen tegen mijn betoog, dat men door *zulke* restauraties aan een kunstwerk, hetzij alle, hetzij een deel van de historische en kunstwaarde ontneemt.

Hij heeft gemeend te kunnen volstaan met de volgende opmerking: „Mocht er onder de lezers van den Kunstbode iemand zijn, die door de beschouwingen van den heer Ver Loren verontrust ware geworden

en angstig op eene wederlegging wachtte, hij trooste zich met mijne mededeeling, dat die beschouwingen in strijd zijn met de beginselen, welke sinds een dertigtal jaren in België, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Denemarken en Engeland bij het herstellen van gedenkteekenen worden gevolgd,"

Hiertegen zij mij nog eene enkele aanmerking vergund. Zeker is het waar, dat er in genoemde landen onder de leiding van Viollet le Duc en andere mannen van naam veel is gerestaureerd met behulp van allerlei min of meer scherpzinnige, veeltijds op zeer weinig gronden steunende conjecturen, en dit zoowel wat beelden als gebouwen en andere voorwerpen van kunst betreft. Doch evenzeer is het waar, dat men dergelijke restauraties van klassieke beelden, vroeger zoo sterk in de mode, reeds heeft laten varen. Restauraties, zoo talentvol als die van de Aeginetische beelden door Thorwaldsen, worden in onzen tijd schier algemeen afgekeurd (zie Revue des deux Mondes van 1 Sept. l.l. p. 153); en ternauwernood zal in Italië, Frankrijk, Engeland, Duitschland, onder de ernstige bewonderaars der klassieke beeldhouwkunst meer iemand gevonden worden, die het verdedigen zou dat men aan geschonden beelden als de Venus van Milo, het beeldhouwwerk van het Parthenon, enz., met behulp van conjecturen toevoegde wat er aan ontbreekt. En zoo dit hier is af te keuren, moet dit evenzeer gedaan worden bij beelden en andere kunstwerken van lateren tijd, evenzeer bij architectonische kunstwerken, waar na de restauratie zelfs nog moeilijker is na te gaan wat er later aan is toegevoegd. M. i. kan het ook niet anders of dit denkbeeld zal hoe langer hoe meer veld winnen, naarmate de belangstelling van kunstwerken op architectonisch gebied eene meer juiste richting neemt en die voor de klassieke beeldhouwkunst begint te evenaren.

Dat ik nog alleen zou staan in mijn afkeuring van de door architecten zoo geliefkoosde weelderige restauraties, waar zij worden toegepast op belangrijke oude gebouwen, is onjuist. Ten bewijze hiervan beroep ik mij op het volgende zeer recente feit: „The society for the Protection of ancient Buildings" in Engeland heeft, om de St. Marcuskerk te Venetië voor dergelijke restauraties te behoeden, besloten een adres aan de Italiaansche regeering te richten. Te Oxford is den 15 November ll. hierover eene groote meeting van belangstellenden gehouden. En in „*The Graphic*" van 22 Nov. ll. pag. 515 vindt men een warm betoog om tot de mede-onderteekening van dat adres op te wekken, waarin o. a. wordt gewezen op het feit, dat architecten dikwijls mistasten waar zij de noodzakelijkheid van eene geheele herbouwing beweren (¹) en dat — zelfs wanneer een gebouw werkelijk onveilig is te noemen — een vindingrijk ingenieur dikwijls een middel weet te vinden om het gebouw weêr hecht en stevig te maken, zonder dat het door herbouwingen wordt bedorven, waarbij de Dom te Minden als voorbeeld wordt aangehaald.

In een particulier schrijven werd mij onlangs de opmerking gemaakt, dat een systeem, hetwelk onberispelijk is voor een monument als de ruine van Brederode, bezwaarlijk kan toegepast worden op andere monumenten, die een practisch doel hebben. Ik meen echter te mogen vragen, waarom niet? Welke noodzakelijkheid b. v. bestaat er om aan sommige monumenten die thans worden gerestaureerd en een practisch doel hebben — als de Domkerk te Utrecht, haren kloostergang, de Hofzaal te 's Gravenhage enz. conjecturen aan te bouwen? En wat kan dan zulk een conjecturen-aanbouw wettigen, wanneer deze er niet noodzakelijk is en de historische waarde van het gebouw vermindert?

Dat het gebouw er na zoodanige restauratie weer zoo netjes en gaaf en nieuw kan uitzien, als had het niet eene geschiedenis van eeuwen achter zich, en dat het daardoor meer aantrekkelijks heeft voor lieden, die zoowel gevoel voor de poezie en het schilderachtige van het oude gebouw missen, als voor zijne historische waarde en zijn architectonisch schoon — zal toch bezwaarlijk een argument mogen heeten.

Er zijn er echter ook, die in ernst schijnen te meenen, dat door zoodanige conjecturen-aanbouw de wezenlijke kunstwaarde van een geschonden monument niet wordt verlaagd, maar verhoogd. Dat dit eene dwaling is, zelfs al wordt de restauratie door een kundig man verricht, heb ik in mijn vorig schrijven trachten te betoogen en wordt bij klassieke beeldhouwwerken ook reeds vrij algemeen aangenomen.

Door sommigen eindelijk wordt hierop gewezen, dat zulk een gaaf gebouw een geschikter model ter bestudeering en navolging is voor onze kunstnijverheid. — Geheel is dit niet te ontkennen, met het oog op de groote onkunde onzer nijveren en de tegenwoordige modevraag naar meubels, enz. in ouden stijl. Doch heeft men hiermede die restauraties verdedigd, wanneer deze zijn ten koste van de historische waarde en de waarachtige blijvende schoonheid van het monument? — Wil men iets voor onze kunstnijverheid doen, men geve aesthetisch ontwikkelend, practisch en theoretisch onderwijs. Hoe weinig nut nabootsingen van oude stijlen geven, blijkt uit den weinig gunstigen invloed, welken deze in Beijeren hebben gehad op de ontwikkeling der architectuur.

Op welk standpunt de heer de Stuers zich plaatst, om de door hem voorgestane conjecturen-aanbouw te verdedigen blijkt niet. Hij bepaalt er zich toe de menschen te „troosten" met de opmerking, dat op deze wijze ook in andere landen wordt gerestaureerd. Voor hem, die meent, dat hierdoor onze monumenten van geschiedenis en kunst verloren gaan, is dit echter een schrale troost, en is het eene zorgwekkende zaak dat juist nu, onder de leiding van dezen volijverigen referendaris, restauraties van een groot deel onzer belangrijkste monumenten werden ondernomen en voorbereid.

„Hierom had ik gaarne gezien" dat de heer de Stuers *wel* lust had gevoeld die restauraties te verdedigen, terwijl het mij voorkomt, dat een polemiek over de vraag of zulke restauraties al dan niet wenschelijk zijn, ook in veel hoogere mate de belangstelling van het publiek verdient dan de wel door hem behandelde vraag of de ondergeteekende een juisten blik heeft geslagen in het ziekte-proces van wijlen de commissie van rijksadviseurs.

Warnsveld, 30 November 1879. J. Ver Loren.

Wij hebben het bovenstaande ter kennis gebracht van Jhr. Mr. Victor de Stuers, die ons daarop de onderstaande aanteekening toezond. Dr. J. T. B.

(¹) Bij ons vindt men hiervan een sterksprekend voorbeeld in de geschiedenis van het Binnenhof, in pag. 90 van dit Tijdschrift.

De vraag of de kennis van de ware toedracht van de opheffing der Rijks-Adviseurs meer of minder belangstelling verdient, dan de wetenschap welke mijne denkbeelden zijn aangaande restauratie van monumenten, zal ik niet beslissen. Zij schijnt vooral op dit oogenblik te mogen rusten, nu èn de Adviseurs afgeschaft, èn de jaarlijksche gelden voor restauratiën geweigerd zijn. Dat ik voor eenigen tijd het eene punt wel, het andere niet dan terloops besprak, heeft zijn grond hierin. Alle verwijten en beschuldigingen tegen de Adviseurs gericht, heb ik stilzwijgend aangehoord zoodra ik bemerkte dat zij te kwader trouw werden uitgesproken; toen echter de heer Ver Loren ter goeder trouw dit Collegie ging veroordeelen, meende ik tegen een mijns inziens onjuiste en lichtvaardige uitspraak te moeten opkomen. De heer Ver Loren zelf zal — ik houd er mij van overtuigd — dankbaar moeten zijn, dat ik ben opgestaan, om hen die de waarheid zoeken, te waarschuwen, dat zij tot dusverre de elementen missen, noodig om die te ontdekken.

De kwestie der restauratiën is een wetenschappelijke, die geheel afgescheiden van de geschiedenis der Adviseurs kan worden behandeld. Ik heb die slechts in het voorbijgaan aangeroerd, voor zoover zij met die geschiedenis in verband was gebracht. Daarbij kwam ik op tegen eenige naar mijne meening te algemeene en onhoudbare stellingen door den heer Ver Loren neërgeschreven. Een eenigszins volledig overzicht van mijn eigen denkbeelden omtrent deze kwestie leverde ik niet; en het doet mij leed, dat de heer Ver Loren desniettemin mij reeds aanstonds rangschikt, en als een „voorstander van conjecturen-aanbouw" qualificeert. Ik moet deze qualificatie van mij afwerpen. Wel begrijp ik dat de heer Ver Loren begeerig kan zijn te weten wat ik dan eigenlijk wel denk, maar hoezeer mij die nieuwsgierigheid ook vereert, kan ik er niet toe besluiten die thans te bevredigen. Daartoe ware het noodig een dik boek te schrijven, waaraan de beschrijving en afbeelding van talrijke gevallen aan de praktijk ontleend niet zou mogen ontbreken. Wellicht zal ik mij eenmaal tot dien arbeid begeven, en zal het alsdan den heer Ver Loren blijken, dat wij op vele punten samen kunnen gaan, en ook, naar ik mij vlei, dat hij de algemeenheid van zijne beginselen moet bekrimpen.

Op één punt wil ik ten slotte nog wijzen. De heer Ver Loren spreekt van de beweging door sommigen in Engeland op touw gezet ter zake van de restauratie van San Marco te Venetië. Ook de Spectator, die, waar het geldt de afdeeling Kunsten en Wetenschappen te discrediteeren, elk wapen zonder onderscheid aangrijpt, maakt niet slechts aanstonds van die beweging veel ophef; voor dit Weekblad schijnt het eene uitgemaakte zaak, dat de voorgenomen restauratie van San Marco in Venetië een gruwel is, en dien tengevolge...... de thans ondernomen restauratiën in Nederland afkeurenswaardig zijn! De helderheid dezer logica vordert geen betoog.

Alleen meen ik te mogen waarschuwen tegen overijlde instemming met hen, die zich over San Marco warm maken. Men zal wel doen ook alhier te onderzoeken, eer men oordeelt en veroordeelt. Tot zoodanige voorzichtigheid is te meer reden als men weet, dat voor eenige jaren de zuidzijde van dit monument op uitstekende wijze is gerestaureerd geworden, en dat men tot die restauratie *gedwongen* werd door de verzakking en vernietiging van het paalwerk der fundeering. Het zou niet onnatuurlijk zijn dat ook de fundeering der Westzijde — waarvan thans sprake is — afdoende voorziening vordert, en dat men slechts de keus heeft tusschen een restauratie of een stil berusten in de instorting van dezen gevel.

Victor de Stuers.

ONZE MONUMENTEN.

24. BRANDGEVAAR.

Onlangs hebben de R. K. kerk te Zwolle en de aan de burgerlijke gemeente behoorende toren groot gevaar geloopen aangetast te worden door een brand, die in een tegen deze monumenten aangebouwd huis was uitgebarsten. Op soortgelijke wijze brandde in 1877 de R. K. kerk te Hoorn af. Gelukkig heeft bij dit laatste ongeval de kunst weinig geleden; het Hoornsche gebouw toch was niet belangrijk, en de schoone geborduurde missieraden en kantwerken, welke gewoonlijk in de kerk bewaard worden, waren door een gelukkig toeval juist eenige dagen te voren naar de Amsterdamsche Tentoonstelling gezonden.

Doch niet steeds zal het met zoo luttel schade afloopen, en het is onbegrijpelijk en treurig tevens hoe weinig men bedacht is op het gevaar, hetwelk vooral voor kerken te vreezen is van branden die in aangebouwde woonhuisjes ontstaan.

Te 's Gravenhage heeft ongeveer vijftien jaren geleden het kerkbestuur de oude huisjes, die tegen de groote kerk geplakt waren, afgebroken, om den tegenwoordigen leelijken quasi-gothischen gordel van onaanzienlijke woningjes in de plaats te stellen. De stad opperde het denkbeeld om voor haar rekening de oude huisjes af te breken, indien de kerk besloot er geen nieuwe te timmeren. IJverig pleitte Mr. Wintgens destijds voor dit plan, en daarbij wees hij vooral op de finantieële zijde der kwestie. Het kerkbestuur toch beoogde een rentegevende belegging van het aan den bouw te besteden kapitaal. Niets baatte: die leelijke hokken werden gebouwd, en de uitkomst heeft bewezen dat de kerk na aftrek der kosten van onderhoud niet meer dan 1¼ percent er van trekt en haar gebouw wanstaltig gemaakt heeft. Door elke andere geldbelegging hadde zij voorzeker beter in het lot van minvermogenden kunnen voorzien. Er is buitendien een omstandigheid, waarop gewezen mag worden. Door het bouwen dier huisjes, waarin talrijke huisgezinnen hun keukentjes stoken, is het kerkgebouw geplaatst te midden van een voortdurend brandgevaar. Hoe gemakkelijk toch kunnen de vlammen van een dier huisjes naar de kerk overslaan. Ook wanneer niet de geheele kerk bij zulk een brand werd aangetast, is er één punt waar in eenige minuten tijds een groote schade kan worden aangericht; wij bedoelen den Oostelijken hoek tegenover het Raadhuis. Daar bevinden zich in één raam de overblijfselen van drie oude geschilderde vensters, welke, hoe gehavend ook, de belangstelling van alle kunstminnaars en geschiedvorschers overwaardig zijn. Daar vindt men o. a. een portret van Keizer Karel V en verder een aantal uitmuntende portretten van Haagsche Kanunniken,

ware juweelen van teekening en kleur, wellicht een gewrocht der gebroeders Crabeth.

Eén omgeworpen petroleumlamp in een dier nietige huisjes zal voldoende zijn om dit laatste overblijfsel van den ouden schat aan gekleurde glazen, die den Haag voorheen bezat en die door 's Keizers hand geschonken was, te vernielen!

Ware het niet noodig althans op dat punt door het amoveeren van een der huisjes elk gevaar voor zulk een ongeluk te voorkomen?

Nog erger is het in Gouda gesteld. Tegen schier alle ramen der wijd beroemde kerk staan leelijke bekrompen huisjes, waarvan somtijds de met roet doortrokken schoorsteenen vlak tegen de door Crabeth beschilderde glasruiten geleid zijn. De Rijks-Adviseurs hebben indertijd herhaalde pogingen aangewend om dezen kommervollen toestand te verbeteren. Zij hebben het uitzicht geopend op een voldoend Rijkssubsidie, indien het kerkbestuur er toe overging binnen een termijn van tien jaren deze gebouwtjes, die een onzer voornaamste kunstmonumenten aanhoudend bedreigen, te verwijderen. Het heeft niet geholpen, en het kerkbestuur heeft als antwoord op deze vertoogen een nieuw huis met de noodige schoorsteenen en stookplaatsen opgetrokken onder het groote venster der stad Haarlem, waarop de inneming van Damiate vereeuwigd is!

De Oranjezaal of Huis in 't Bosch schijnt geheel onvoldoende tegen brandgevaar beveiligd te zijn. Zijn wij wel ingelicht, dan bevinden zich aldaar noch extincteurs, noch brandspuiten. Overigens worden zulke instrumenten gewoonlijk onbruikbaar bevonden op het oogenblik dat zij gebruikt moeten worden. Een veel doelmatiger middel is het aanbrengen van een waterleiding met brandkranen en slangen. Doch de Haagsche waterleiding strekt zich zoover niet uit. Toch zou het weinig moeite en geld kosten die leiding een paar honderd meter te verlengen en tot in het gebouw te brengen. En zeer stellig verdient de Oranjezaal, dat men dezen maatregel neme. Men siddert bij de gedachte, dat deze bijna geheel uit hout en doek samengestelde zaal eenmaal door brand mocht worden vernietigd. Daardoor zou Nederland als het ware het zegeteeken van den roemrijken tachtigjarigen oorlog verliezen. Het kunstwerk van Jordaens, van Thulden, Bizet, C. van Everdingen, Zoutman en Honthorst is wel waard, dat men voor dit Domeingoed de noodige voorzorgsmaatregelen neme.

Zooals de toestand op dit oogenblik is, kan een brand, in dit afgelegen gebouw uitgebroken, *onmogelijk* tijdig gestuit worden.

Dit feit is onweêrspreekbaar.

Men drale derhalve niet.

HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP EN ZEELANDS MONUMENTEN.

II.

Behalve de acht hier vermelde kerken van groote afmeting bezit Zeeland een aanzienlijk getal dorpskerken die hoezeer klein, toch in menig opzicht de aandacht verdienen.

Bovenaan staat de kerk van Kapelle, die niet alleen om het graf van Philibert van Tuyll merkwaardig is. Het is een ruim gebouw in baksteen met drie schepen en twee chooren, en prijkende met een uitmuntenden toren, gedekt met een steenen spits en versierd met vier steenen hoektorentjes, een constructie waarvan ik buiten den Ouden Kerkstoren en een klein kapeltorentje te Delft geen tweede voorbeeld in ons land ken. De stichting van dit merkwaardig gebouw blijkt uit een opschrift boven de deur van den toren.

1427
Heinrick van abeele
Jacob Willemsz
Pieter goversz
heijn Stül
Andries Willemsz

De vensters bezitten nog hun oude traceeringen. Fraai is vooral de houten kap, waarvan de ribben met gebeeldhouwde apostelfiguren versierd zijn. De kapiteelen en lijstwerken zijn van fijn gehouwen koolbladeren voorzien, doch dat alles is — gelijk overal in ons lieve land — jammerlijk gewit en geverfd. Ook zijn de pinakels op de beeren der zijbeuken alle geschonden. Aan eene herstelling, zelfs aan eene zuivering schijnt niet te worden gedacht, en deze nalatigheid is nog verkieslijk boven de bewerking welke men aan de binnenzijde van de bogen der choorvensters deed ondergaan, welke met een laag cement zijn bezoedeld. Ik sidder bij de gedachte, dat men vroeg of laat het noodlottig voorbeeld zal willen volgen van het naburig Gravenpolder, waar men de kerk radicaal heeft bedorven door haar onder een walgelijk lijkkleed van portlandschen cement te begraven.

Op zulke daden van wandalisme welke alleen aan onkunde niet aan kwaden wil te wijten zijn, behoort de Oudheidkundige Commissie aandachtig te letten. Ik weet wel, dat het vaak moeilijk is tijdig tusschen beide te komen en eenvoudige landlieden te doen afzien van de begeerte om hun kerk netjes wit te plakken, doch ik weet ook bij ondervinding, dat het gezond verstand meestal de bovenhand verkrijgt en dat ook een boeren kerkbestuur tot de overtuiging kan worden gebracht, dat de cement voor de buitenmuren een oorzaak is van eindelooze herstellingen, ververijen, bijplakkingen en uitgaven, een bron van vochtigheid en bederf. Men dringe er op aan, dat zij, in plaats van het aanbrengen van een laag cement, die op den duur de uitwerking heeft van een natte spons welke men tegen het gebouw zou hechten, eenvoudig hun muurwerk op de probate oud-hollandsche wijs herstellen, door de verweerde steenen te vernieuwen en de uitgevallen voegen te herstellen. Deze bewerking moge aanvankelijk iets kostbaarder zijn, op den duur spaart zij het geldroovend onderhoud uit, waartoe de cement-bepleistering doemt. [1]) Zulke zuiver constructieve argumenten zullen allicht dieper indruk maken, dan redeneeringen aan de aesthetica ontleend.

Een andere fraaie kerk is die van Kloetinge, welke een schoonen toren bezit, doch die slechts één schip en verder een transept en een choor heeft. Diende

---

[1]) In 1875 zag ik het kort te voren gecemente kerkje van Breskens. Het plaksel viel er reeds af en ik ben overtuigd, dat men het sinds dien tijd heeft moeten vernieuwen.

een gedeelte van de Kerk van Kapelle tot timmermanswerkplaats, in die van Kloetinge vindt men buitendien een brandspuiten-bergplaats en een steenkolen-hok. Zulke min monumenteele bestemmingen worden veelal aan onze kerken gegeven. Te Enkhuijzen vond ik een der kerken bespannen met een aantal koorden, waarop onderbroeken droogden; te Breda rijden de vier lijkkoetsen doodbedaard onder de statige gewelven der Groote Kerk; te Bergen-op-Zoom worden, tot groote schade der fraaie grafmonumenten, allerlei ambachten in de kerk uitgeoefend. Zelfs in den Haag is een der kapellen van de Groote Kerk bestemd tot bergplaats voor den leidekker, terwijl het choor der Kloosterkerk, na eenmaal tot geschutgieterij te hebben gediend, thans tot depositorium van allerlei ongerechtigheid is vernederd.

Kloetinge bezit een sierlijk doophek en een fraaije eikenhouten bank van 1624. Het ware een verdienstelijk werk, zoo men daarvan de gele verf verwijderde, die men tot verbetering der natuurlijke eikenhoutkleur er op aanbracht.

Ook in deze kerk is het houten tongewelf fraai, al zijn er de apostelbeeldjes die de ribben versieren, minder rijk bewerkt dan te Kapelle.

Te Biezelingen staat een klein kerkje dat deerlijk gehavend is, doch zich schilderachtig in het geboomte voordoet. Het choor is weggebroken, de noorder transept afgesloten. De westerzijde is jammerlijk gecement, en men schijnt daar trotsch op te zijn, want met groote cijfers heeft men er het jaartal 1873 op geplaatst. Desniettemin verdient het gebouwtje de aandacht om zijn mooi houten tongewelf, hetwelk voorzien is van ribben waarop wapenschilden prijken, alles gewit natuurlijk, als gold het geen hout, maar steen.

Ook de Kruininger kerk is van haar choor beroofd. Zij bestaat uit drie schepen, waarvan de zuilen thans met muren verbonden zijn, en is met een houten gewelf gedekt. In het middenschip ontbreekt de bebording en in de zijbeuken is die gewit, hetgeen al even ongelukkig is! Wat haar van andere gebouwen onderscheidt, is de zware toren, welke aan de Zuidzijde van den transept staat en waarschijnlijk van een oudere kerk overgebleven is. Deze toren verdient de aandacht van den architect wegens de eigenaardige wijze, waarop de overgang van het vierkante benedengedeelte tot de achthoekige bovenverdieping verkregen is. Aan de Noordzijde der kerk is een grafkapel uitgebouwd, waarin zich een mausoleum ter hoogte van 1 Meter bevindt. Daarop ligt in een nis het beeld van een ridder, in zijn harnas en met een hondje aan zijne voeten. Een fraaie gedenkplaat laat, hoewel als naar gewoonte dik gewit, het volgend opschrift lezen:

HIER LEET BEGRAVEN JONCEER ARNOULDT VA̅ CRUIJNIGEN HEER IN CRUIJNIGEN EN VAN VORHAUDT, STERF A° XV^{C} LXI DEN III DACH NOVEMBER. BIDT VOOR DIE SIELE.

Die met Paulo wetteliken heeft gestreden
Wert van Christo gecrondt als hi is overleden.
2 Timo.

Behalve het wapen van Cruningen en twee beelden der Faam boven de nis, ziet men er de volgende kwartierwapenen: Cruningen, Vorhavdt, Rommersval, Sickkel; Cruninge, Grvthuse, Ongnii, Rubenpré.

Naast dit graf treft men een ander aan uit de XVIIIe eeuw met het navolgend opschrift:

ANTON. ANSELMUS FILIUS JOHANNIS QUONDAM SCABINI ANTVERPENSIS .... † ANNO AET. SUPRA CLIMACTERICUM DECIMUM SEXTUM PRIDIE VINALIORUM AUGUSTI AO SAECULI DECIMI SEPTIMI UNDECIMO.

Er is in deze kapel werk te vinden voor de Commissie van het Zeeuwsch Genootschap.

Niet minder is dit het geval wat betreft de kerk van Waarde.

Van dit gebouw is het groote schip gesloopt en zijn alleen de toren, de zuidelijke zijbeuk, de zuider transept (thans consistorie-kamer) en een grafkapel daarnaast bewaard gebleven. Het steenwerk is inwendig gewit, het houten tongewelf dat geen ribben, doch bintbalken vertoont, is blauw geverfd, ten einde hem die opwaarts ziet aan den hemel te doen denken.

De toren verkeert in verwaarloosden toestand; de afdekkingen der beeren zijn hier en daar verdwenen en het geheele bovengedeelte is door de vochtigheid aangetast; in een der beeren heeft men een groot gat gebroken om er de goot van het dak der kerk door te halen! Deze toren verdiende wel eenige herstelling. Hij trekt de aandacht ook wegens de eigenaardige steenenafdekking met kanteelen van de aan de noordzijde daartegen uitgebouwde welteltrap.

In de grafkapel dringt men niet zonder moeite door, want de ingang is met banken versperd. Zij bestaat uit een klein vierkant gebouwtje met ribgewelven die twee gewelfsvakken vormen. Een der ribben is weggehakt!

Tegen het half dicht gemetseld venster verheft zich het grafteeken van Gillis van der Nisse, een sarcophaag, waarop het beeld van den overledene ligt. Hij schijnt te slapen, het hoofd op de linkerhand gesteund. Op den grond twee beschadigde engeltjes, achter het monument een plank, waarop het geslachtswapen geschilderd is. Het beeld, dat niet onverdienstelijk schijnt, wordt jaarlijks gewit, zoodat de geheele sculptuur het aanzien heeft van een suikerbeeldje, waaraan een kind reeds meermalen proefde. Het is mij gebleken, dat onder de veelvuldige witsellagen een aantal zwartsellagen gevonden worden! De verwijdering van een en ander zal moeite kosten, omdat het beeld van zeer weken zandsteen vervaardigd is en door de vochtigheid nog weker geworden is. Immers *nooit* komt er in deze kapel versche lucht. 1)

De Oudheidkundige Commissie zal wel doen zich deze zaak aan te trekken.

In Staats-Vlaanderen noem ik onder de dorpskerken vooreerst die van Groede. Dit gebouw heeft drie schepen, een choor en een toren met een zeer hooge spits. De toren heeft eenige overeenkomst met dien van Kruininge. Evenals bij deze zijn de twee beneden-verdiepingen volgens een vierkant, de twee bovenste volgens een achtkantig plan opgetrokken; doch de overgang tusschen beide is te Groede eenvoudiger; althans, zoo er op de hoeken van het vier-

---

1) In de kerk van Waarde vindt men een grafsteen welke aan de Engelsche landing van 1809 herinnert. Het is die van Edward Morant Esq. Enseign in the first Regiment of foot guards, in Augustus 1809 aan de koorts overleden in den ouderdom van 20 jaren. De steen werd in Julij 1814 geplaatst door zijne kameraden destijds te Antwerpen ingekwartierd.

kant, evenals te Kruininge ooit pinakels geweest zijn, tegenwoordig ziet men die niet meer. De hooge spits is indertijd ten behoeve van den luchttelegraaf afgeknot en ongeveer een halve eeuw geleden door een opzichter van den Waterstaat hersteld; het zal niemand verwonderen, dat die herstelling geschied is in volslagen strijd met den stijl van het bestaande.

Het zuidelijke zijschip dat van latere dagteekening is dan het overige, is thans van de kerk gescheiden en dient tot bergplaats voor allerlei rommel. Desniettemin is dit gedeelte het meest bezienswaard, omdat aldaar de oorspronkelijke kap zichtbaar gebleven is. In de twee andere schepen, voor de dienst bestemd, heeft men een plat plafond gehangen dat vroeg of laat wel naar beneden zal komen. Overal vernietiging en verminking: de kapiteelen zijn gemoderniseerd, een gedeelte der buitenmuur is gecement; er hangen drie koperen kronen, waarvan twee van wapenschildjes voorzien zijn, doch deze zijn zoo ordelijk geschuurd, dat alle heraldische teekenen verdwenen zijn. Enkele grafzerken liggen in het portaal, doch ook deze zijn meestal weggesleten. Merkwaardig van teekening is het fragment van een mansfiguur op een dier zerken, die namelijk van Laureyns Merkensen Bliecks (begin XVIe eeuw).

Veel erger is de kerk te Oostburg verdorven. Zij bestaat nog slechts uit het choor en den transept. Het choor is afgesloten en versperd door een viertal balken waarop men een vrij hoogen houten toren heeft uitgebouwd; verder liggen daar kisten, afbraak en turf. Het transept, dat tot kerk is ingericht, is voor een archaeoloog afschuwelijk: het heeft Jonische pilasters en een plat gewit plafond! Ik geloof, dat de eerste radicale transformatie van dit gebouw dagteekent van het jaar 1634, hetwelk op een deur van de Noordzij vermeld staat. Toch hadden die mannen van 1634 nog wel smaak. Zij voorzagen althans hun kerk met een aantal geschilderde glazen, waarop wapens waren afgebeeld. In 1875 vond ik die kunstvoorwerpen in den vorm van haksel op den zolder van de kerk, deels in een mand, deels op den vloer; en over dien hoop was blijkbaar dikwijls gekuierd. Het kerkbestuur stond op mijn verzoek deze stukken en brokken aan het Nederlandsch Museum af. Of de Directeur dier verzameling daarvan ooit een geheel zal kunnen vormen, is mij nog niet gebleken.

Op den zolder van de consistorie kamer lag toenmaals een houten model der kerk en van den toren van omstreeks 1634, waaruit blijkt dat de kerk destijds nog twee gewelfsvakken van het groote schip bezat.

De Oudheidkundige Commissie zou vermoedelijk zonder moeite dit modelletje voor haar museum kunnen verkrijgen.

Het kerkje van IJzendijke in 1612 gebouwd, is voor dien tijd niet onaardig en vijftigmaal beter dan de leelijke R. Kath. Kerk door onze tijdgenooten gesticht. Inwendig is het eerste dier gebouwen evenwel in 1841 bedorven: er zijn daar onder de balken een aantal wanstaltige zware kraagstukken aangebracht; en voorts ziet men er nagebootste gewelven; ik houd mij overtuigd dat de XVIIe eeuw daar een constructief-oprechte houten kap had geplaatst; doch deze is nu door de aanbidders van Vitruvius onzichtbaar gemaakt.

De kerk te Biervliet dagteekent van het midden der XVIIe eeuw. Zij is alleen merkwaardig om haar drie geschilderde vensters, de eenig overgeblevene van een vroeger zestal. Zij waren in 1660 en 1661 door den prins van Oranje, de provincie Zeeland en de gemeente Biervliet geschonken. Ik vond die glazen in 1875 in zeer ontredderden toestand. De Rijks-Adviseurs trokken zich de zaak aan; de Regeering, de Kerk en de Gemeente sloegen de handen in elkaâr en ook het Provinciaal Bestuur van Zeeland offerde een penningske; dit laatste werd verkregen op grond dat op een der glazen een gekaakte haring geschilderd was in de hand van Beukelszoon. Het ontbreken van een dergelijken haring in de vensters van den toren van Hulst en van de kerk van Bouwershaven heeft de Provincie later weêrhouden aan deze veel belangrijker monumenten een cent te geven. De glazen van Biervliet zijn thans gerestaureerd. Ik geloof niet, dat men elders in Zeeland behalve te Kappelle tegenwoordig nog gebrande glazen kan aanwijzen.

De kerkjes die ik op Schouwen en Duiveland zag, hebben veel geleden.

Dreischor heeft een toren met een uitgebouwde wenteltrap, en twee schepen, waarvan het zuidelijke van de kerk afgescheiden en tot school is ingericht. De dorpstimmerman is aldaar op de jammerlijkste wijze op het monument losgegaan. Hij heeft er een plat plafond in gelegd en het geheel in griekschen stijl vertimmerd en opgeluisterd! Van het Noorderschip is de westelijke helft met een beschot afgescheiden en tot stapelplaats van allerlei zaken bestemd. De vensters zijn allen bedorven en half gesloten. De trots der kerk zijn de twee grafmonumenten van Pieter Mogge en Johan Ockerse, beiden uit den pruiketijd. Het eerste is het beste van de twee; het laatste is van N. Seunties. (*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Onlangs verscheen in de *Staatscourant* het verslag van den waarnemenden Directeur der Rijks Academie van Beeldende Kunsten aangaande de toelatings examens in de maand September gehouden. Het stuk is kort doch zegt veel. Twaalf candidaten hebben zich aan het examen onderworpen. Twaalf! wel een bewijs voor de groote liefhebberij, die er onder de jonge artisten bestaat om aan deze instelling ten koste van één honderd gulden 's jaars (!) opgeleid te worden. Het examen bestond in het teekenen naar een pleisterkop en het leveren van een teekening naar een plaat. Deze laatste oefening is overal elders, in Belgie, Frankrijk, Oostenrijk, Engeland sinds lang veroordeeld; doch ten onzent houdt de routine haar in eere. Van de twaalf candidaten werden er acht toegelaten alle te Amsterdam woonachtig. Gerust mag men zeggen dat de meesten in het buitenland aan een behoorlijke academie zouden afgewezen zijn geworden. In het officieel verslag wordt dienaangaande vrij duidelijk de waarheid gezegd: „De waarnemende Directeur — zoo staat daar te lezen — meent de opmerking niet te mogen achterhouden, dat *weder* gebleken is, dat te Amsterdam behoefte bestaat aan een inrichting voor *teeken-onderwijs*, waar de leerlingen voor de lessen der Rijks Academie worden voorbereid, zoodat de Commissie ook nu hare eischen voor de toelating tot de Academie *zoo laag mogelijk* heeft moeten stellen, *ten einde niet genoodzaakt te zijn bijna alle candidaten af te wijzen!*"

En die Academie kost den lande jaarlijks 30,000 guld.! Het is hoog tijd dat er afdoende verbetering kome.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver, vermeerderde druk.

Prijs . . . . ***f 0.70.***

Leesgezelschappen.

Onderstaande nieuwe Romans zijn alom te bekomen:

ANTOINETTE, **Nieuwe miniaturen** . . . . . . *f* **1.25**
BJORNSTERNE BJORNSON, **Magnhild.** Uit het Duitsch door HOLDA . . . . . . *f* **1.90**
F. A. BUIS, **De dochter van den overste.** *f* **3.50**
MARCELLUS EMANTS, **Een drietal novellen.** *f* **3.25**
CD. BUSKEN HUET, **De koning der eeuw.** 2 deelen . . . . . . *f* **6.50**
NICOLAI, **Estrid en Ik.** Uit het Deensch door L. VAN DER GOES . . . . . . *f* **2.25**
W. OTTO, **Hand aan hand** . . . . . . *f* **3.60**
Mevrouw VAN WESTHREENE, **Benijd en beklaagd.** 2 deelen . . . . . . *f* **5.20**

De Ruine van Brederode,

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

Met 2 Houtgravuren en 1 Photolithografie.

Prijs *f* ***0.50.***

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

NEDERLANDSCHE KUNSTBODE

NEDERLANDSCHE

KUNSTBODE

BEELDENDE KUNST
OUDHEIDKUNDE, KUNSTNIJVERHEID

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK

Tweede Jaargang

1880

HAARLEM — W. C. DE GRAAFF

INHOUD.

Monumenten (*Onze*).

AFBEELDINGEN.

№ 1. 3 Januari 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

EEN GESCHIEDENIS DER GRAVEERKUNST.

Ons vaderland is het klassieke land der „papierekunst.”

Geene natie heeft zoovele graveurs voortgebracht, geene andere zoovele verzamelingen van prenten op haren bodem gekend als de Nederlanden.

Van de uitvinding der drukkunst af ziet men eene onafgebroken reeks kunstenaars, naar eigen inventie of naar die van anderen, het land met houtsneden, gegraveerde prenten of etsen overstroomen. In alle richtingen besteden zij hun grooter of kleiner talent; illustratie van boeken, kopijen naar schilderijen, portretten, historieprenten, bij duizenden spreken ze nog van de behoefte die bij onze natie bestond, om haar leven, haar geschiedenis, haar land, haar kunst op papier verbeeld te zien. En buitenslands, in Engeland vooral, riep men dikwijls de hulp van Nederlandsche graveurs in, om aan het gemis eener nationale graveerkunst te gemoet te komen.

Wie ook maar eenigzins bekend is met onze vaderlandsche kunst, wie ooit van de uitnemende *Beschrijving van Nederlandsche historieprenten door Frederik Muller* gehoord of den Catalogus van eene of andere prentenveiling ingezien heeft, weet dat de Nederlandsche graveurs in verhouding talrijker zijn, dan die van eenige andere natie.

Die groote menigte kunstenaars en kunstwerken leidt ons van zelf tot de conclusie, dat het verzamelen van prenten evenzeer van ouds in Nederland een' grooten omvang heeft gehad. En werkelijk kabinetten van prentkunst waren in elke eenigzins belangrijke stad te allen tijd te vinden.

Toen Lucas van Leiden zijn' fraaije werken graveerde, werden ze hem gretig afgekocht; Goltzius en zijn school verheugden zich in de waardering van eene menigte liefhebbers; van Mander getuigt er van.

Onze 17de eeuw die Willem Delff, Cornelis Visscher, Suyderhoeff, de van Dalens, de familie van de Pas en zoovele andere meesters, de roemrijke reeks der peintres-graveurs, voortgebracht heeft, kon ook trotsch zijn op haar verzamelaars.

De 18de, die met hare voorgangers niet kan wedijveren maar toch Picart, Houbraken, Tanjé, de Verkoljes en anderen heeft zien werken, de eeuw, meer dan eenige andere, die der kunstcollecties, heeft ons

in tal van verkoop catalogi den besten maatstaf gegeven van den rijkdom aan prenten, die ons land toen bezat.

In de 19de eeuw, die op haren Couwenberg kan roemen, kennen wij onder andere altijd nog belangrijke kabinetten de eenige verzameling van Verstolk van Soelen, ongeëvenaard in schoonheid van drukken en in conditie der prenten.

Ziedaar in korte trekken het verledene geschetst. — Men zou meenen, eene traditie van bijna vierhonderd jaren, in een land dat materiëel en intellectueel zeker niet achteruit gegaan is, moet zeker wel zoo diep geworteld zijn, dat ze steeds in dat land zal blijven bestaan.

Helaas neen.

Wat er van onze graveerschool geworden is, wij weten het allen. Behoudens zeer enkele uitzonderingen, zijn hare voortbrengselen, in vergelijking met de fraaije oude prenten, dor en dood als de producten van machinalen arbeid.

En de verzamelaars? Er zijn er nog en zeer ijverige, maar hun getal is voortdurend kleiner geworden en eene groote aanmoediging, de omgang met collega's, soms concurrenten, ontbreekt daardoor bijna geheel.

Belangstelling? Hoe gering is ze, zelfs, en niet het minst bij de kunstenaars. Er behoort moed toe, overtuiging, ik zou bijna zeggen, manie om nu in het *klassicke land der papiere kunst* een prentcollectie aan te leggen. Men zegge niet, dat de hooge prijzen de reden zijn, waarom bijna niemand meer aan prenten denkt. Ons land is niet minder rijk dan eenig ander ter wereld. Onze nationale Schilderschool heeft niet te klagen over de prijzen voor hare producten in haar eigen vaderland besteed. Ze zijn in verhouding even hoog of hooger dan die men in het buitenland betaalt. De oorzaak ligt in onbekendheid. Onbekend maakt onbemind. Toen in de veilingen bijna alles naar buiten ging, raakte het materiaal voor nieuwe veilingen op. Het geslacht der kundige verzamelaars stierf uit en een nieuw geslacht kwam er niet, want de gelegenheid om te zien, om te koopen soms een enkel prentje, dat de hoeksteen werd voor eene groote collectie, was voor goed verdwenen.

De kennis en de belangstelling gingen dood. — En zoo is het gekomen, dat men in Holland bijna alles is kwijt geraakt, wat vroegere geslachten hadden bewaard. — Tegen grof geld, dat is waar! Kan dat niet beter worden? vraagt hij die niet gaarne wanhoopt. Mijne overtuiging is, dat als de tegenwoordige verzamelaar den moed niet opgeeft en zich niet stoort aan gebrek aan belangstelling of kleinachting, als zij die zich in den prenthandel bewegen hun vak met liefde en kennis beoefenen, de oude bloeitijd der papiere kunst weder kan terugkeeren. Zoowel in de rangen der verzamelaars als in die der handelaars zien we gelukkig mannen die veel gedaan hebben door eene betere appreciatie welke de prentkunst zoo geheel verdient. En dan zullen er ook weder graveurs komen, die de traditie onzer vroegere kunstenaars voortzetten.

Waren velen niet te geleerd, anderen niet te onverschillig, dan zou het prentjes-verzamelen en bekijken beter begrepen worden. Prentcollecties, die met oordeel zijn bijeengebracht, bevatten bronnen van kennis en informatie op elk gebied voor kunstenaars, voor geschiedschrijvers en eenvoudige liefhebbers, wanneer men het nuttigheids principe op den voorgrond stelt. Zoekt men de behoefte aan het zien en genieten van schoone zaken te voldoen, dan zijn gravures meer dan andere kunstwerken door haren prijs, binnen veler bereik.

Maar nog eens, onbekend maakt onbemind. Om eene verzameling te vormen, behoort men eenige kennis te bezitten, het kennen vereischt inspanning.

Er is een werk verschenen, geschreven door den kundigen Conservator van het Prentkabinet te Parijs Georges Duplessis, dat ik in Holland gaarne in veler handen zou willen zien, en dat misschien zou kunnen meëhelpen aan de renaissance van de prentliefhebberij in de Nederlanden. Het is de *Histoire de la gravure... Suivie d' indications pour former unc collection d'estampcs*, versierd met 73 reproducties, van merkwaardige prenten door Amand Durand.

Na eerst *l'origine de la gravure* behandeld te hebben, die ten aanzien van den zekeren datum of van de bepaalde plaats waar de eerste gravure zou zijn gedrukt, nog in het duister ligt, komt de schrijver tot de conclusie dat te eeniger tijd een of ander document de Nederlanden of Duitschland wel bepaald zal aanwijzen als het land van oorsprong. Tot heden is er geene *gravure* bekend ouder dan 1406 en geen *kunstwerk* dat wezenlijk dien naam dragen mag antérieur aan de Pax door Maso Finiguerra in 1452 gegraveerd.

De graveurs die in Italie tot in het laatst der 16e eeuw met roem werkzaam waren, worden dan behandeld; over hunne opvolgers der 17e en 18e eeuwen viel weinig mede te deelen, want hun aantal en hunne verdiensten zijn gering.

Spanje beslaat eene kleine plaats in het werk van den Heer Duplessis. Murillo heeft misschien een paar prentjes gegraveerd, maar van Ribera kent men een *werk*. Goya de maker van fantastische schilderijen en etsen is de meest belangrijke figuur der 18e, Fortuny de etser der 19e eeuw.

Natuurlijk is er van de Nederlandsche prentkunst meer te zeggen. Tot de 16e eeuw zijn Hollandsche en Vlaamsche kunst niet uit elkander te houden; later gaan ze verschillende wegen op. De Hollandsche graveerschool is overrijk in de 17e eeuw en leeft in de 18e nog voort, de Vlaamsche heeft Rubbens en van Dijck en hunne Pontius, Vorstermans en de Bolswerds, maar na den dood der beide groote meesters, is de gravure ook dood.

Ook Duitschland heeft eene schoone geschiedenis op het gebied der graveerkunst. Albrecht Durer is in die geschiedenis de hoofdpersoon, maar al zijn voorgangers en tijdgenooten zijn belangrijk. Na hem of liever na het eind der 16e eeuw gaat de gravure hoe langer zoo meer achteruit. Alleen Wenceslaus Hollar in de 17e ën Daniël Chodowiecki in de 18e eeuw mogen nog met eere genoemd worden. Wille en Schmidt zijn eigenlijk Franschen door hunne kunstontwikkeling.

Engeland met Faithorne, Strange, de uitmuntende zwarte kunstgraveurs Smith, Earlom, Mac-Ardell enz de etsen van Hogarth, Cruikshank en Gillray en de latere houtsneëschool wordt uitvoerig behandeld. De meeste plaats neemt natuurlijk Frankrijk in, en in waarheid er is dan ook geen land dat steeds zoovele *meesters* heeft voortgebracht.

Na de behandeling der geschiedenis krijgen de *procédées* eene beurt, zeer ten gerieve van oningewijden.

Eindelijk komen de *Indications pour former une collection d'estampes* nl. eene lijst van de voornaamste graveurs met aanwijzing hunner belangrijkste werken.

Gaat men b. v. de geschiedenis der Nederlandsche graveerscholen na, dan zal het misschien bevreemden, namen van goede graveurs te missen en eenige onnauwkeurigheden te vinden, maar evenmin als men in een werk van een 500tal bladzijden alle kunstenaars zou kunnen vermelden, even onmogelijk is het, dat één man uitvoerig en zonder fouten de geschiedenis van alle scholen zou kunnen beschrijven.

Wij zijn den Heer Duplessis dankbaar voor zijn uitmuntend werk en hopen van harte dat de studie er van in Nederland nieuwe prentliefhebbers moge kweken.

Parijs, 21 December 1879. D. Franken Dz.

HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP EN ZEELANDS MONUMENTEN.

III.

De kerk van Renesse mist het choor, doch bezit nog den toren, die evenwel aan de Zuidzij in later tijd plat aangemetseld is. Inwendig is de kerk voor een groot gedeelte hard blauw geverfd. Niets gaat evenwel boven de witgecemente school, die gesticht is op de plek waar vroeger het choor verrees. Het is niet mogelijk een leelijker gebouw te denken.

Noordwelle's kerk is bekend wegens de belegering die de Spanjaarden er in 1576 doorstonden. Nadat zij bij die gelegenheid was afgebrand, werd zij herbouwd. Zij heeft een choor en een toren, die even als die te Kruininge en te Groede, beneden vierkant en boven achthoekig is. Dit gebouw was in 1875 op fantastische wijze beplakt. Het choor en het benedengedeelte van den toren waren vrij gebleven, doch het schip der kerk en de boven-verdieping waren *blauw* gecement. Het bespottelijk aanzien van het geheel werd verhoogd door een grooten schoorsteen, welke uit het dak der kerk, langs den toren is opgetrokken.

Tot welken onzin geraakt men niet als men alle leiding mist! Zou het niet een nuttig werk zijn deze overigens zeer beminnelijke landslieden met goeden raad bij te staan?

Te Nieuwerkerk is de toren van de kerk gescheiden, doordien een aanzienlijk gedeelte der kerk is afgebroken. Deze toren, die op zich zelven goed van verhoudingen en lijnen is, heeft dit merkwaardige, dat hij met dien van 's Gravenhage de eenige zeshoekige toren van Nederland is, althans voor zoover mij bekend is. Welke reden den bouwmeester heeft bewogen te Nieuwerkerk dit zeshoekige plan, dat een minder gunstig aanzien aan het gebouw geeft, te kiezen, is mij duister.

Wat in al de Zeeuwsche en vooral de Zuid-Bevelandsche kerken de aandacht ten volle verdient, zijn de uitmuntend fraaie grafzerken, welke er den vloer bedekken. Nergens zag ik er die een artistieker verzameling gegraveerde figuren uit het laatst der XVe en het begin der XVIe eeuw leverden. Wel moeten het bekwame kunstenaars geweest zijn, die deze elegante en tevens streng geteekende figuren beitelden. Voor de kennis van het costuum zijn zij van groote waarde, en het ware zeer wenschelijk, dat de Oudheidkundige Commissie zich de hulp verzekerde van een persoon, die van deze grafsteenen afdrukken nam en zoodoende de afbeelding, van deze aan verslijting en vernietiging prijs gegeven monumenten bewaarde. De kosten daaraan verbonden zijn gering, de onderneming daarentegen ware voor geschiedenis en kunst vruchtbaar. Te Hulst noteerde ik o. a. den zerksteen van Jacop Leenknecht, overleden in 1514, dien van Gheertruyt Loets, overleden in 1539, dien van meester Jacob de Wulf Pauwelsz van Biervliet en van Johanna van der Brugghe Pieterzdochter, overleden in 1512 en 1547; te Groede dien van Laureyns Merkensen Bliecks; te Kappelle dien van Mariken Adriane Cornelis Clarysizdochter, van heer Adriaen Cornelis Clayssensone, van heer Jacop van Abeele, die sterf int jaer M. CCCC en LXVI, VIII daechen na bamisse; onder dezelfde zerk is begraven Joncf. Mechtelt van Bruelis Jacops wijf van Abele, sterf Ao. MCCCC LXXIII te wijtghange meye.

Ik kom tot de *burgerlijke* gebouwen. Oude stadhuizen zijn in Zeeland allerwege te vinden: en wel te Middelburg, te Veere, te Sluis, te Hulst, te Goes, te Tholen, te Zierikzee, te Brouwershaven, te Dreischor.

Het Middelburgsche raadhuis (gebouwd 1512—1518) is een juweel dat ieder kent. Een voorzichtige herstelling van dit nationaal monument is zoowel uitwendig als inwendig noodig. Van buiten heeft men voor korte jaren eenige werken uitgevoerd, die beter achterwege gebleven waren. Zoo heeft men de gevels geel gesausd en de pinakels boven de beelden die den gevel versieren, eenvoudig afgeknot en met cement bedekt. De laatste burgemeester besefte intusschen ten volle de waarde van dit prachtig gedenkteeken; toen er aan de schoorsteenen een herstelling moest worden uitgevoerd, won hij den raad der Rijks-adviseurs in. Ik hoop dat men weldra algemeen doordrongen zal zijn van de verplichting, welke op het tegenwoordige geslacht rust, om een der meest trotsche gebouwen, die onze voorouders in de XVIe eeuw stichtten, behoorlijk in orde te brengen en te onderhouden. Velen geven zich geen rekenschap van hetgeen dit monument ook inwendig zou kunnen zijn, indien men het met zorg herstelde. Er is bijvoorbeeld op de eerste verdieping een groote zaal, die thans vernederd is tot doorloop en tot oefenplaats voor de clarinetten en trombones der dienstdoende schutterij. Deze zaal nu ware met relatief geringe kosten in een prachtige halle te herscheppen. Men denke zich de vensters met gebrande glazen, de wanden met beschotwerk en muurschilderingen op de historie der stad betrekkelijk versierd.

Een merkwaardigheid van het Middelburgsch Raadhuis is de oude nog ongeschonden Schepenbank. Na die van Kampen is zij de meest volledige van ons land. De schoorsteen, al de zetels, tafels en banken zijn nog aanwezig; het jongste gedeelte van dit ameublement is van 1640. 1) Ja men bezit nog het schilderstuk met de voorstelling van het Laatste Oordeel, dat bepaald geschilderd is tot versiering van den schoorsteen. Toen in die zaal het Kantongerecht of de Rechtbank zetelde, heeft — ik weet niet welke bekrompen magistraat gemeend, dat al die naakte

---

1) Een Justitiebeeldje is gemerkt met de woorden:
DOOR MAHIJ VAN SEEL BEN ICK GEMAEK.

mannetjes op deze schilderij aanstoot konden geven, en het zeldzame stuk werd afgehangen en in een donkeren gang geborgen. Thans zijn, meen ik, deze zaal en hare decoratie niet meer afhankelijk van de kieschheids inzichten van een doctor in de beide rechten, want Rechtbank en Kantongerecht zetelen in een ander gebouw. Ik hoop dat de Oudheidkundige Commissie hare aandacht aan deze zaal zal schenken en niet zal rusten voor dat de schoorsteen weêr met zijn Laatste Oordeel prijkt, noch voor dat de steenen schoorsteen bevrijd is van de daarop gesmeerde bruine houtkleur, de houten balklaag van de daarop gesmeerde grijze steenkleur, de kraagstukken van de daarop gesmeerde witte kalk.

Hoewel veel kleiner is toch ook het Raadhuis van Veere (1474) een waar juweel. Jammer is het, dat deze gemeente te arm is om het goed te kunnen herstellen. Toen voor twee of drie jaar de bliksem het slanke torentje van dit gebouw beschadigde, kwam het Rijk gelukkig te hulp om de dringend noodige herstelling mogelijk te maken. Bij die gelegenheid werd ook het koperen schip, dat tot windvaan dient, gerepareerd, en men kon toen zien hoe artistiek zelfs de kleinste bijzonderheden van dit gebouwtje behandeld waren.

Ook het Tholensch Stadhuis dat nagenoeg van denzelfden tijd is, verdient de aandacht.

Doch bovenal beveel ik het Raadhuis van Sluis in de aandacht der Oudheidkundige Commissie aan. Het is het oudste goedbewaarde Raadhuis van Nederland, het oudste monument dat getuigenis aflegt van de opkomst onzer gemeenten, die de voorboden geweest zijn van de moderne geschiedenis. Statig verheft zich de in 1396 gebouwde belfroot die met zijn hoog dak en zijn vier spitse hoektorentjes het type vertoont van onze middeneeuwsche communale monumenten. Alleen IJperen, Brugge, Delft en Sluis bezitten thans nog een ongeschonden belfroot in den strengen stijl, waarin die torens aanvankelijk gebouwd werden. Die van Gent is deerlijk geschonden. Ten onzent hebben die van Hulst, Goes en Zierikzee talrijke wijzigingen ondergaan; de toren van het Leidsche Raadhuis vertoont alleen in de benedenste verdieping de sporen van den ouden bouw. De belfroot van Amsterdam verdween met de puinhoopen van het verbrande Raadhuis.

Het Stadhuis van Sluis bezit voorts op de bovenverdieping een prachtige halle, waarvan de eikenhouten zoldering met talrijke beelden en bas-reliefs is versierd, en die onder de fraaiste zalen van ons land ware te rangschikken.

Doch hoe droevig ziet er alles uit!

De geheele belfroot is van boven tot onder evenals het Raadhuis zelf gewit! het benedenste gedeelte is zelfs nog erger mishandeld: daar heeft men de muren donker grijs geverfd en breede witte voegen er overheên getrokken. Vóór den ingang bouwde men anno 1856 een afschuwelijk bordes. Het slanke spitse dak is verborgen achter een reusachtige doch smakelooze wijzerplaat, die in 1873 veel geld gekost heeft. De gekanteelde gaanderij aan den voet van het dak van het stadhuis en de hoektorentjes zijn weggebroken!

Inwendig is het wandalisme zoo mogelijk nog ergerlijker. De geheele beneden-verdieping is verwoest. Men heeft die getransformeerd tot allerlei kamertjes met behangselpapiertjes en schoorsteentjes zooals men die ontmoet in de lichte en dichte huisjes, welke de nieuwe kwartieren onzer groote steden uitmaken. De groote hal op de bovenverdieping is gelukkig nog niet „gemoderniseerd;" doch welken toestand vindt men daar! Een gedeelte der bas-reliefs, die de sleutelstukken der balken versierden, moet men in het aangrenzend huis van den veldwachter op den grond zoeken, 1) en men beschouwt die zoo weinig als integreerende deelen van het monument, dat men die van tijd tot tijd als losse voorwerpen naar tentoonstellingen zendt; misschien zijn er wel eenige van verkocht. De hal zelf is een stapelplaats geworden voor brandspuiten, ladders, planken, en afbraak.

Treuriger verwaarloozing trof ik zelden. Voor de Oudheidkundige Commissie is hier veel doch dringend noodig werk.

Ook het Raadhuis van Hulst is een uit de middeneeuwen dagteekenend gebouw. Ongelukkig is het grootendeels onherstelbaar verknoeid. Alleen het steenwerk van den belfroot is vrij goed in stand gebleven, alsmede het zich daarin bevindende gewelfde vertrek, waarin de archieven brandvrij bewaard worden. De laatste verknoeiing geschiedde in 1845, en daarbij bleef de witkwast niet onbetuigd.

Een goede architectonische opmeting van dit gebouw ware voor de kennis van de inrichting onzer oude raadhuizen gewenscht.

Hetzelfde geldt van dat van Goes, dat evenzeer voor drie vierden geheel is getransformeerd. De voornaamste verbouwing is die van 1771, welke met vrij wat weelde geschiedde; van dien tijd dagteekent de groote zaal, die een zeer goed type is van Louis XV decoratie; de houten beschotwerken zijn fraai, en de grauwtjes boven de deuren door Geeraerts geschilderd waarlijk zeer lief. Ongelukkig zijn er in ons land weinig gemeentebesturen zoo onverschillig voor hetgeen de gemeente aan oude kunstvoortbrengselen bezit, als dat van Goes. Het is zoo lang niet geleden (1864) dat deze gemeente voor een spotprijs een aantal zeer belangrijke groote Doelestukken verkocht, welke uitmuntten door de fraai geschilderde portretten, die er op voorkwamen. Het waren kunstproducten van zeer goede Zeeuwsche schilders, zooals Eversdijk, van wie men in ons land bijna nergens meer iets vinden kan. Een gedeelte dier stukken werd door het Museum van Rotterdam gekocht; de rest is spoorloos verdwenen! 2) Datzelfde gemeentebestuur, uitgenoodigd om een fraaie antieke kast van 1621 naar de tentoonstelling van Amsterdam van 1877 te zenden, heeft onmiddellijk van de gelegenheid geprofiteerd, om uit die kast duiten te slaan tot een bedrag van *f* 600. Het bestuur van het Goessche Gasthuis is van dezelfde kracht. Het bezat zeven schilderijen, waaronder twee uitmuntende stukken uit de XVIe eeuw. Vier jaren geleden hebben de heeren die te Rotterdam voor een appel en een ei verkocht. Drie dezer stukken zijn thans in het Nederlandsch Museum. Tegen dit verkwanselen van kunstwerken, welke aan openbare instellingen behooren en evenals die instellingen niet moesten geacht worden afhankelijk te zijn van de willekeur van tijdelijke beheerders, maar aanspraak

1) Daar vond ik ook het archief van Sluis op den grond liggen!

2) Het waren 17 schilderijen, welke slechts *f* 561 opbrachten, derhalve *f* 33 per stuk. Voor de geschiedenis van Goes waren zij veel meer waard.

te hebben op permanente verzorging en behartiging, heeft geen ziel geprotesteerd; noch Zeeuwsch, noch Oudheidkundig Genootschap; waarschijnlijk heeft men het niet eens geweten. En toch het ware nuttig indien voortaan dergelijke daden niet dan onder afkeuring van al wie hooger aspiratiën heeft dan het bezit van een honderdtal rijksdaalders, konden geschieden.

Het Goessche gemeentebestuur was aan den geest die het bezielt, getrouw, toen het in 1874 bij het beraadslagen over eenige scheuren, die zijn nalatigheid in de bovengemelde grauwtjes van Geeraerts had laten ontstaan, er toe overhelde om die schilderstukjes te verkoopen en te vervangen door een stuk behangselpapier! Gelukkig trokken zich de Adviseurs de zaak aan, en met behulp van een kleine rijkssubsidie werden de doeken behoorlijk hersteld en dragen zij thans bij om het aanzien der fraaie zaal te verhoogen.

Het Raadhuis van Zierikzee bestaat uit twee afzonderlijke deelen. De zware toren is een middeneeuwsch gebouw, in later tijd met een hooge spits voorzien, waarvan de constructie volgens grillige vormen verwrongen is. Het Raadhuis zelf is hoofdzakelijk van 1554. Omtrent een en ander zouden wij allicht bijzonderheden kunnen vernemen, zoo niet de Maire in 1812 voor 598 francs aan stadsarchieven verkocht had. Met de gebouwen is ongelukkig niet beter geleefd dan met de papieren, en om dezelfde reden. Evenmin als men die olde archieven kon lezen, toen men die naar den molen zond, evenmin verstond men de waarde van het gebouw, toen men het verminkte en bedierf. Zoo is er op de tweede verdieping een merkwaardige groote zaal van 1554 met een houten bekapping, waarvan men de bebording heeft weggeworpen. Niets ware gemakkelijker dan deze zaal behoorlijk te restaureeren en daar een klein plaatselijk museum te stichten, gevormd uit de enkele oudheden die nog aanwezig zijn. De ijverige secretaris der stad zou ongetwijfeld met liefde zoodanige inrichting tot stand brengen, indien men hem daartoe de gelegenheid opende.

Het opruimen van de bebording dezer zaal kan indertijd nog eenig voordeel aan de gemeente hebben bezorgd door het opleveren van brandstof; maar niets dan uitgaven en periodiek terugkeerende kosten zijn er te wachten van de afschuwelijken cementbepleistering, die de toren voor eenige jaren heeft ondergaan. Op dit baksteenen gebouw heeft men een grijze laag gesmeerd, waarin men voegen heeft nagebootst als of de toren niet bestond uit baksteenen metende 6 centimeter, maar uit blokken hardsteen van 50 centimeter. De waarheid — ik twijfel er niet aan — zal wel met de baksteenen voor den dag komen, wanneer de cement zal afbrokkelen. Zal men dan op nieuw plakken en verwen? Ik hoop het niet. Ik hoop dat men dan zal doen wat men terstond had behooren te verrichten, dat men het metzelwerk behoorlijk zal nazien, de slechte steenen vernieuwen, en de voegen bijwerken.

Een tijdig aandringen der Oudheidkundige Commissie zal ongetwijfeld tot deze betere behandeling kunnen leiden.

Het Brouwershavensche stadhuis is niet beter behandeld geworden. Is in die stad Cats wit geverfd, de kleur die men aan den Raadhuisgevel gaf, trekt naar het blauw. Toch had die gevel beter behandeling verdient. Hij is van 1599 en inderdaad fraai. De cement valt gelukkig naar beneden en ik houd mij overtuigd, dat zoodra de stad niet meer zal hebben bij te dragen aan de herstelling der Groote Kerk, zij gaarne zal overgaan tot de zuivering van haar bijna drie honderd jarig gemeentehuis.

Te Dreischor zag ik een lief gemeentehuis gesticht in 1637, en prijkend met eenig beeldwerk en toepasselijke opschriften. Het zou mij niet verwonderen, zoo men meer dergelijke dorpshuizen aantrof, en het ware voor de Oudheidkundige Commissie een loonend werk daarnaar een onderzoek in te stellen [1]).

Behalve de Raadhuizen is er in Zeeland nog een vrij groot getal andere gebouwen, die voor de studie der burgerlijke bouwkunst belangrijk zijn. Ik zal eenigen noemen.

Te Zierikzee is er een huis dat wellicht het oudste van geheel Nederland te achten is. Ik bedoel het zoogenaamde Huis der Tempelieren, dat misschien uit het laatst der XIIIe eeuw dagteekent. Wel is de achtergevel gecement, doch er is nog genoeg aanwezig om de moeite aan het vervaardigen van bouwkundige teekeningen verbonden te loonen.

's Gravensteen in 1358 gebouwd, dient nog heden tot gevangenis. Met ongehoorde baldadigheid is dit gebouw van wege het Departement van Justitie mishandeld. De tufsteenen gevel is voor een viertal jaren geblauwd en met zwarte voegen afgezet, terwijl om de ramen een hoog-gele verf is gestreken. Inwendig is het even treurig: alles is dik gewit en het grootendeels zeer fraaie ijzerwerk dik gezwart! Zoodoende is een voor de architectuur kostbaar gebouw — zij het ook niet onherstelbaar, dan toch noodeloos — bedorven.

Te Brouwershaven vond ik een gebouw dat wellicht eenig is in zijn soort: het is een schoolgebouw uit de XVIe eeuw; thans dient het tot onderwijzerswoning. In den gevel is er een toepasselijk bas-relief, voorstellende een schoolmeester die een aantal jongens en meisjes voor zich uitdrijft; de omlijsting van dit tafereeltje is zeer lief; daarboven is er een Charitas en een wapen. Verder is er een onleesbare cartouche, en boven de deur een opschrift, dat ik evenmin lezen kon, en wel, omdat het bij een herstelling het onderste boven herplaatst werd. Nog al sterk voor een gevel, waarachter een schoolmeester woont! Het Amsterdamsche Schoolmuseum moest wel van deze afbeeldingen een teekening laten vervaardigen.

Goes bezit onderscheidene zeer fraaije gevels uit de XVIde en XVIIde eeuwen. Een der oudste op de Turfkade is door de Adviseurs opgemeten en in teekening gebracht. De Oudheidkundige Commissie zou wel doen, dit werk voort te zetten; jaarlijks verdwijnen zulke gebouwen onder den moker, en meestal is er niet eens een gebrekkige photographie, die de herinnering aan het gebouw bewaart. Overigens zij hier opgemerkt, dat voor hen, die de gebouwen ernstig willen bestudeeren, een photographie volstrekt onvoldoende is. Daarom is het zoo te betreuren, dat men niet aan het opmeten der veroordeelde gebouwen

---

[1]) Goede oude dorps-raadhuizen treft men in Nederland hier en daar aan. Daaronder munten uit: Haastrecht en Barsingerhorn. Dat van Schagen (1612) is bedorven.

denkt. Onlangs werd, naar ik vernam, door den burgermeester Jhr. van Citters, de aloude, schilderachtige toren van Wissekerke gesloopt, zonder dat bouwkunstige opmetingen hadden plaats gevonden 1).

Te Goes merkte ik ook een hardsteenen pomp op, staande op de Beestenmarkt, en versierd met zeer goede beeldjes, die ongelukkig geschonden zijn. Dit beeldhouwwerk is geteekend A. Vervoort 1774.

(*Wordt vervolgd.*)

OVER GOUD- EN ZILVERKEUREN.

De Heer Mr. N. de Roever heeft in de Kunstbode van 20 Sept. 1879 een zeer belangwekkende mededeeling geplaatst aangaande de oude Goud- en Zilverkeuren van Holland en speciaal van Amsterdam. Op scherpzinnige wijze heeft hij de opvolging der jaarletters van 1503 tot 1717 aan het licht gebracht.

In mijne aanteekeningen omtrent oude keurmerken vind ik de bevestiging van de juistheid dezer jaarletters-tabel. Op de Leeuwarder Tentoonstelling van 1876 bevond zich een zilveren mosterdpot (Catalogus Pag. 253 N°. 116) waarop een opschrift te lezen stond meldende, dat deze pot in 1684 met paard en sleê uit Amsterdam naar Friesland is overgebracht. Op dit voorwerp staan de merken van Holland en van Haarlem, een onduidelijk meestersmerk en de jaarletter W, die voor het eerst in 1683 gebezigd werd. Dit stemt met het opschrift goed overeen.

Op den aan de stad Amsterdam behoorenden Drinkhoorn van het S. Sebastiaansgild staat geschreven: Anno domini 1565 factum est, en het jaarletter vertoont de Y, zijnde het merk van 1566, hetgeen wederom goed uitkomt.

Een zilveren drinkschaal ter herinnering aan het bouwen van het Amsterdamsche weeshuis in 1635 (Zie Amsterdamsche Tentoonstellings-Catalogus van 1877, N°. 284) draagt de letter D, welke het jaar 1635 aangeeft.

Op de begrafenisschilden van het Rotterdamsche Zakkendragersgilde (zie den voormelden Catalogus N°. 302) ziet men het gildehuis zooals het in 1758 was. De letter is Z, welke hetzelfde jaar 1758 geeft, indien men de lettertabel van den heer de Roever na 1717 regelmatig voortzet. Deze schilden leeren ons ook het merk van een goudsmid kennen; wij weten nl. dat deze stukken vervaardigd zijn door R. Sondag: op dit zilverwerk vindt men een schildje, waarin een zon gestempeld is.

Een ander merk hetwelk ik meen te kunnen aangeven, is dat van C. Baardt. Het Nederlandsch museum bezit namelijk een uitstekend gedreven kandelaar-voet uit de helft der XVIIe eeuw, waarop het geslachtswapen van Gaeykema is afgebeeld, en het opschrift *C. Baardt fec.* te lezen staat. De merken zijn: Bolsward de jaarletter S (die in Holland 1649 kenmerkt) en als meestersmerk, een schild met een halve maan en fasce, vergezeld van drie zespuntige sterren, twee en chef en een en pointe.

Ditzelfde meestersteeken met de merken van Bolsward en de letter I (in Holland 1640 en 1661) vond ik op den prachtig met bloemversierselen gedreven schotel die in den Catalogus der Leeuwarder Tentoonstelling vermeld staat op blz. 194 N°. 31 behoorende aan den heer Mr. de Blocq van Scheltinga, te Oranjewoud, alsmede (ook met de I) op den even fraaien avondmaalschotel in denzelfden Catalogus aangeteekend op bladz. 205 N°. 19, (eigendom van de Kerkvoogden te IJtens).

Ik aarzel niet dezen drijver onder de beste van ons land te rangschikken.

Uit het bovenstaande mag afgeleid worden dat de letterlijst van Mr. de Roever niet alleen voor Amsterdam maar voor geheel Holland juist is; immers wij zagen haar bevestigd door voorbeelden uit Haarlem en uit Rotterdam.

Een andere vraag, is het of die lijst ook voor de overige gewesten geldt. Ik betwijfel het; want in de andere gewesten konden de placcaeten van Philips den Schoone van 1501 en 1503 die den grondslag van de letterseriën vormden, geen kracht hebben.

Toch ontmoette ik wonderlijke overeenstemming tusschen Friesland en Holland. Twee bekers behoorende aan het Armhuis van Bolsward en dagteekenend van 1648 dragen de keur dier stad en de letter R, welke voor Holland het jaar 1648 aanwijst (Catalogus Leeuwarder Tent. blz. 194, N°. 37). De avondmaalbeker, welke blijkens een opschrift in 1660 aan de kerk van Giekerk geschonken werd, vertoont den stempel van Leeuwarden en de letter I, welke de Hollandsche keurmeesters in 1661 bezigden. (Ibidem blz. 206, N°. 30).

Raadselachtig is hetgeen ik op een zilveren trouwkistje vond, dat de keur van Amsterdam draagt, het meesterteeken (TB) en *twee* jaarletters K en L (1641 en 1642). Hoe komen die twee letters daarop? Dit kistje draagt tot opschrift „dat Claes Juriens Fontein, getrout 1646 den 30 Maert op 't raethuis tot Harlingen het Antje Reiners Jeddema heeft geschonken; hi heeft haer van Leeuwerden met de eerste treckschuitt gehaelt den 29 Maert. Het was doen uitermaten moi weder en alsoo noit in Frislandt geen treckschuitt was geweest, was de treckwech van leeuwerden tot deinum als met menschen besait; dit Kistie heeft hi haer op trouw gegeven." (Leeuwarder Tent. Cat. blz. 131, N°. 63.)

VICTOR DE STUERS.

ONZE MONUMENTEN.

24 BRANDGEVAAR.

(*Vervolg.*)

Een nieuw bewijs voor het gevaar waarop in dit tijdschrift gewezen werd, en dat veler onzer monumenten van de daartegen aangebouwde woningen uit bedreigt, leverde de brand die den 25 Dec. bij een grossier te Venloo uitbrak. Daardoor werd de in den loop van dit jaar gerestaureerde St. Nicolaas kerk ernstig bedreigd. Een gedeelte van het dak van het kerkgebouw werd vernield en het is niet zonder groote moeite geweest, dat men den brand heeft kunnen stuiten.

25. DE GRAFPLAAT VAN PALINC TE ALKMAAR.

Onze voorouders waren meesters in het graveeren van koperen grafplaten, een kunst die tegenwoordig evenals zoovele andere, verloren is gegaan. Niet alleen

1) De burgemeester van Kloetinge heeft de vroeger met gebeeldhouwde koppen versierde ribben, afkomstig van de bekapping van de kerk te Heinkeszand, als palen aan zijn mesthoop aangewend!

de beoefening dier kunst is verloren, ook de oude voortbrengselen van de vaardigheid en van den artistieken geest van ons voorgeslacht zijn verdwenen. De XVIIIe en XIXe eeuwen zagen in die platen niets meer dan een hoeveelheid koper, en men sloeg er duiten uit. In België en in Frankrijk zijn er een aantal gered; (te Gent en te Brugge bewaart men er die uit de XIIIe en XIVe eeuw dagteekenen). In Noord-Nederland zijn er weinig, zeer weinig overgebleven. *Niet meer dan vier of vijf!* Een is er in het Nederlandsch Museum, een andere in de Groote Kerk van Breda. De derde ligt in de Groote Kerk van Alkmaar.

Deze laatste prijkt met twee prachtig geteekende bijna levensgroote figuren, die van Pieter Claessoen Palinc en van Josina van Foreest, de stichters van een nog bestaand Hofje, overleden in 1546 en 1541.

Dit uitmuntend graveerwerk ligt geheel onopgemerkt in den Zuider dwarsbank. De timmerlieden en metselaars, welke sinds drie of vier jaren met de herstelling der Kerk bezig zijn, vertrappen en verslijten het fijne en edele gewrocht van den graveur met hunne bekalkte klompen! Door de Rijks-Adviseurs was indertijd de aandacht der Kerkvoogden op dezen toestand gevestigd en was aangeboden een eenvoudig hek tot beveiliging van de plaat aan te brengen. Vruchteloos. Thans eindelijk is het aan den heer C. W. Bruinvis, aan wien de kunst te Alkmaar veel verplicht is, gelukt, de Regenten van het Provenhuis van Pieter Claessoen Palinc en Josina van Foreest te bewegen, eene som gelds te geven om de grafplaat schoon te maken, te herstellen en van een ijzeren hek te voorzien.

26. RAADHUIS EN MEISJESSCHOOL TE ALKMAAR.

Het inwendige van het fraaije Raadhuis te Alkmaar ondergaat eenige restauraties in overeenstemming met den stijl van het gebouw. Een bijzonder schoone schoorsteen met mantel in gebeeldhouwd eikenhout, gedragen door twee gekleurde en vergulde steenen Caryatiden, wordt van de Charterkamer, waar hij door niemand gezien werd, overgebracht naar de zoogenaamde „blauwe Kamer." Uit deze kamer is het blauwe papieren behangsel verwijderd, en worden één groot en twee kleinere stijllooze deurkozijnen vervangen door betere in eikenhout. Derwaarts worden overgebracht twee groote fraaie gesneden kasten die tot dusverre in de bodenkamer stonden.

In den jongsten zomer werd ook de rechtszaal geheel hersteld.

— De voorgevel van de woning der openbare meisjesschool, vertoonende drie aaneenverheelde alleraardigste trapgevels met vaantjesdragende leeuwen op de toppen, is in het afgeloopen jaar insgelijks geheel hersteld: daar is de later gemaakte met den stijl van het gebouw strijdige dubbele voordeur door eene in antiken stijl vervangen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Z. M. de Koning heeft met ingang van 1 Jan. aan den Heer B. de Poorter, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als hoogleeraar-direkteur der Rijks Akademie van Beeldende Kunsten, en in zijne plaats tot hoogleeraar-direkteur van voormelde Akademie benoemd den hoogleeraar bij die instelling Aug. Allebé.

— Tengevolge van het overlijden van Mevrouw de weduwe van der Hoop te Amsterdam, zullen eenige schilderijen, deel uitmakende van de verzameling door wijlen haar echtgenoot aan de stad Amsterdam gelegateerd, doch onder hare berusting verbleven, naar het Museum van der Hoop overgebracht worden.

— Het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde heeft uit de opbrengst der in 1877 gehouden Tentoonstelling van Frieslands Oudheden voor ongeveer *f* 15,000 een deftig, ouderwetsch huis te Leeuwarden aangekocht, waarin de Verzamelingen der Vereeniging geplaatst zullen worden.

— De heer Bisschop en mevrouw Kate Bisschop zijn op uitnoodiging van den Groot-hertog van Saxen-Weimar, naar Weimar vertrokken, om aldaar eenigen tijd te vertoeven.

— Tentoonstelling in 1880, te Groningen, van wege het kunstlievend genootschap, ter aanmoediging en bevordering van teeken- en schilderkunst, onder den naam „Pictura."

Het kunstlievend genootschap „Pictura" heeft besloten in het jaar 1880 zijne twintigste Tentoonstelling van Schilderijen van levende meesters uit Nederland en van Nederlanders van geboorte, buiten het rijk woonachtig, te houden. De naar aanleiding van dat besluit benoemde Commissie brengt eenige bepalingen te dien einde ter kennis van alle maatschappijen, beoefenaars en bevorderaars der beeldende kunsten: o. a,: De Tentoonstelling zal geopend zijn van den 8sten Mei tot den 19den Juni. De Commissie behoudt zich voor den duur der tentoonstelling te verlengen. De Schilderijen zullen, *behoorlijk ingepakt en vrachtvrij*, moeten bezorgd worden van den 26sten April tot den 1sten Mei aan het adres van de Commissie, in het gebouw van de Academie Minerva te Groningen, Guldenstraat.

De Commissie heeft het voornemen van op de tentoonstelling aan te koopen schilderijen eene verloting tot stand te brengen.

Zij vertrouwt dat even als vroeger, ook thans weder door het Rijk een aankoop zal plaats hebben.

Door den Raad der gemeente Groningen is eene som beschikbaar gesteld tot aankoop voor deze gemeente.

De Commissie voor de Tentoonstelling bestaat uit de volgende Heeren en Dames:

Jhr. Mr. W. C. A. ALBERDA VAN EKENSTEIN, *Voorzitter*
G. D. BIRNIE SZN.
G. VAN CALCAR.
D. CARDINAAL.
J. H. EGENBERGER.
Jhr. R. GOCKINGA, *Secretaris.*
H. J. H. GRONEMAN.
G. K. DE JONGE.
T. MESDAG KZ., *Penningmeester.*
G. VAN MESDAG.
S. SIJPKENS BZ.
Mej. G. VAN CALCAR.
Jonkvr. H. P. GOCKINGA.
Mej. IJ. T. QUINTUS.
Mej. C. J. M. TELLEGEN.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

ITALIË, Bij een brand in het „Palazzo Sforza Cecarini" via Banchi Vecchi, die onlangs uitbrak, is ook een origineel doek van Van Dijck, dat, met andere schilderijen de eetzaal versierde, door de vlammen verteerd. Het doek, dat op minstens vijftig duizend lire geschat wordt, stelde een Venus voor, „che alluccia un' armatura," zooals de Romeinen het noemen.

ADVERTENTIËN.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f 0.60*
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ *0.75*
Advertentiën per regel . . . . „ *0.15*

ELLERMAN, HARMS & Co.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft uitgegeven:

LILITH.

GEDICHT IN DRIE ZANGEN,

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

Ingenaaid f 2.50; in Prachtband f 3.50.

Bij W. C. DE GRAAFF te Haarlem is verkrijgbaar.

R. SHERIDAN,

DE LASTERSCHOOL.

Drama in 5 Bedrijven.

Uit het Engelsch.

f 0.75

Dit tooneelstuk is verscheidene malen door de Vereeniging Het Nederl Tooneel opgevoerd.

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs *f 0.50*

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 2. 10 Januari 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. f 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Fototypie* of *Fotogravure.*

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ f 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

I.

Rome, 30 December 1879.

Misschien stelt deze of gene van uw lezend publiek eenig belang in de volgende tijding. — De ruïnen, in de eerste maanden dezes jaars, op den rechter Tiber-oever, vlak bij de „Farnesina," ontdekt, ter gelegenheid der uitgravingen aldaar, ten behoeve der rivierwerken, wijzen niet maar op een oud-romeinsche, patricische woning, maar op een geheel van lijnen en ruimten, gegroepeerd en verdeeld rondom den vorm van een tempelgebouw, aan Isis gewijd, naar de topografische aanwijzingen der kaart „Buffalini." De dienst van Isis — de „groote moeder," met de kleine Horo op schoot en alle moeders beschermende — werd, tegelijk met dien van Serapis, Osiris, Anube en Harpocrates, in de „eeuwige stad ingevoerd tijdens den tweeden Punischen oorlog. De senaat echter wilde er geen doen mede hebben; het verbod van den senaat en het ijveren der consuls waren evenwel niet bij machte den dienst te vernietigen; anno 21 door Keizer Agrippa buiten het „Pomerium" verbannen, nestelde zich die dienst steeds vaster in de woningen van S. P. Q. R.; onder keizer Tiberius moet er een tempel, aan genoemde godin gewijd, geweest zijn, blijkens een avontuur van een edelman, Decius Mundurs, naar aanleiding waarvan de priesters van Isis, achter den naam van Anubi verscholen, door den keizer gestraft werden en het beeld der godin in den Tiber moest worden geworpen. Ook die straf had geen beslissenden uitslag voor de romeinsche vrouwenwereld en zelfs de keizers Otto, Domitianus, Commodus en Caracalla stichtten tempelgebouwen, met 'belendende woningen, gewijd aan den Isisdienst. Eén dier tempels en woningen stonden ter straks bedoelde plaatsen, op den rechter Tiber-oever,bij de „Farnesina." De zoo veelzins bewonderenswaardige stukadoorwerken en muurschilderingen, die in een nieuw aangelegd Museum," „Museo Tiberino" zijn overgebracht door werklieden opzettelijk daarvoor opontboden van Pompeï en die grijs zijn geworden bij dergelijken delicaten arbeid bevestigen ten stelligste de topografische gissingen van

Buffalini. Die muurschilderingen mogen, zonder overdrijving, de meest belangrijke monumenten der oude schilderkunst, die in den laatsten tijd ontdekt werden, genoemd worden. Van de gastvrijheid van uw blad geen misbruik durvende maken, met een gedetailleerde beschrijving, volgt hier slechts een zeer beknopte schets. Het schilderwerk — hetzelfde geld van het stukadoorwerk — is als een korte samenvatting, een „compendium," van gansch het historisch proces der oude kunst, en met „Oude kunst" wordt hier bedoeld niet alleen de classieke, maar ook de Oostersche kunst, die gene voorafging. Het teekenend voorstellen der zinnelijke liefde is blijkbaar het hoofdmotief dier schilderingen, doch gesierd met een onbereikbare aanvalligheid, om niet te zeggen gracie, der „classieke" kunst. De lijnen zoowel als de compositie zijn zoo schoon, dat ze het instudeeren door Rafael zouden zijn waard geweest. Gulweg moet steller dezer regelen bekennen, in de zoo vermaarde muurschilderingen van Pompeï, na veel studie, niets dergelijks te hebben kunnen bewonderen. Elk tafereeltje is een liefdes-strofe, gebouwd met een meest verfijnden, om niet te zeggen geraffineerden toeleg, en in den meest opgewekten zin van het leven der oude Romeinen. Die schilderingen zijn als epigrammen der Grieksche „Antologia;" zij zijn de werkelijkheid (de realiteit) getroffen met het ideale oog, waaraan zich bij wijlen, al naar omstandigheden van plaats en eeredienst, een oostersche symbolische verbinding voegen komt. Het straks bedoelde avontuur van Decius Mundus werd ook door anderen beleefd in de geheime gangen van dien Isis-tempel, zonder een Tiberius te vinden, die het bestrafte. Te midden dier liefdes-strofen en epigrammen, waar de oude kunst al de middelen harer onovertrefbare kunstvaardigheid en verrassende wendingen ten toon spreidt, komt nu en dan met weinige maar groote lijnen uit het arcadisch monochroom der gewijde schilderkunst. 't Zijn hymnen, of stukken en brokken van hymnen, eener oude liturgie; 't is de kalmte en de strengheid der oude mythe, het luidruchtig uitspattende van den Oosterschen eeredienst onderbrekende. Op de erotische en gewijde poesie volgt een episch verhaal der legende van Osiris, blijkbaar een nagevolgde decoratie van egyptische monumenten. 't Is saamgesteld uit een buitengewoon groot aantal figuren en tooneeltjes, onafgebroken elkaar opvolgende; 't is een episch gedicht van het alexandrijnsch tijdvak der grieksche kunst; die figuren en tooneeltjes zijn herleid tot het minimum dezer evenredigheden, hetgeen een origineele compositie verraadt, waar naar ze genomen zijn. Het landschap met de bucolische rust der velden en der bergen, met het rumoer van den eeredienst en der stadsfeesten ontbreekt er ook al niet aan. Aan de gebouwen, welke sommigen dier landschappen sieren, meent men mede een tempel van Isis te zien, benevens een voorstelling van het feest van 5 Maart, gemerkt in de „Fasti" als: „Certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur." Al die schilderingen eindelijk, waarin de mythe van Isis van Osiris en Horo is gewikkeld in en vereenigd met die van Ceres en Bacchus, zijn omgeven van en gewikkeld in arabesken, zooals de beste waarop het Italiaansche schiereiland bogen kan, zooals bijvoorbeeld die van Giovanni da Udine

II.

31 December '79.

Het beknopt willen zijn in mijne regelen van eergisteren over de in verschillende landen op kunstgebied zoo veel besproken muurschilderingen en stukadoorwerken, in de eerste maanden dezes jaars aan den rechter Tiberoever ontdekt en geplaatst in het nieuwe Museum, „Museo Tiberino" deed mij verzuimen bij benadering het vermoedelijk tijdperk aan te geven, waarin die kunstwerken ontstonden. Buiten twijfel is het episch karakteristieke der tooneelenreeks in mijn vorigen in 't ruwe geschetst. De schilder wilde blijkbaar een reeks van voorvallen en ideale gebeurtenissen malen; de stoffe eener epopée van Osiris of van welke andere godheid of held ook, waarover zich waarschijnlijk een langen woordenstrijd tusschen archeologen ontspinnen gaat.

Voorts is mede buiten twijfel het in mijn vorige regelen aangeduid, algemeen karakteristieke, of liever de algemeene strekking dier muurschilderingen (en stukadoorwerken), en hier heerscht blijkbaar een band tusschen de voorstellingen der mythen en die van den Oosterschen eeredienst, al heeft het ook al den schijn, dat in het stukadoorwerk de Oostersche invloed voortkomt uit een ander beginsel dan in de muurschildering het geval blijkt te wezen. Hoe het zij, deze zoowel als gene kunstwerken doen vooronderstellen Oosterschen invloed, maar die invloed heeft toch den boventoon niet, vereenigd als die invloed daar is met en als van gedaante veranderd door de mythe, door den stijl en het classieke schoon. De figuur bijvoorbeeld van Isis is niet die, welke op egyptische monumenten aangetroffen wordt, zijnde algeheel getransformeerd door den classieken stijl. Die betrekking van oosterschen invloed en van classieke vormen kan er wellicht niet weinig toe bijdragen den tijd der wording dier kunstwerken bij benadering te bepalen. Ten tijde van keizer Hadrianus leende zich de egyptische kunst te Rome niet zoo geheel aan de regelen en vormen van den classieken stijl; getuige o. a. de Villa Hadriana te Tivoli — maar de egyptische stijl wilde zich toen blijkbaar als zoodanig meer in eigen vormen voordoen. Volgens dat feit zouden de monumenten waarvan hier sprake is, van vóór Hadrianus tijd dagteekenen. Die schilderingen, vergeleken met de grieksche epigrammen, in zoover zij erotische tooneeltjes voorstellen, hebben, met dergelijke, indertijd te Pompeï ontdekt, de architectonische indeeling, en de onderwerpen, vaak tot in kleine en luttele omstandigheden gemeen, maar de Pompeiaansche zijn van veel minder kunstwaarde, en deze minderheid schijnt niet zoozeer haar oorzaak te hebben in de provincialen aard der Pompeïaansche kunst, alswel in 't verschil van den tijd, waarin zij bloeiden. Onze Trasteverijnsche muurschilderingen vallen derhalve in vóór het tijdperk van Titus en zij zijn ouder dan die, welke onder de lava van den Vesuvius bedolven werden; wegens het volmaakte en schoone, dat er in te bewonderen valt, mogen zij veilig tot den bloeitijd van keizer Augustus gerekend worden te behooren. Deze gevolgtrekking, die gemaakt mag worden uit de analyse van den stijl, is bevestigd geworden door de in mijn vorigen bedoelde topografische gegevens. De tempels of de woningen, al naar men 't noemen wil, aan den dienst van Isis, „Isiacae Sacraria lenae,"

waren officieel niet geduld, tijdens de eerste tijden van het keizerrijk, tenzij buiten het „Pomerium" en buiten de stad. Maar het „Iseum," waar het bewuste gebouw moet gestaan hebben, lag, volgens de jongste meest betrouwbare, topografische gegevens, juist buiten de stad; en wat is er dus gevolgelijker dan hier te besluiten, dat het bewust gebouw behoort tot den tijd, waarin de „heiligdommen" van Isis nog niet geduld waren in de stad, d.i. gedurende de eerste tijden van het keizerrijk. 't Kan niet missen, of er zal dra een breeden pennestrijd gevoerd worden over de architectonische indeelingen dier ruïnen en over de beteekenis der in mijn vorige slechts in vluchtige schets aangeduide figuren en tooneeltjes; de gevolgtrekking echter betreffende den tijd, waartoe het monument mag gerekend worden, heeft al den schijn voor zich van genoegzame zekerheid.

H. J. Biegelaar O. Th.

HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP EN ZEELANDS MONUMENTEN.

(*Slot.*)

Fraaije, doch nog al vervallen gevels trof ik te Veere, te Vlissingen, te Sluis en vooral te Middelburg aan. Het zou mij te ver voeren, indien ik deze allen in bijzonderheden beschreef of zelfs opnoemde. Ik zal alleen te Middelburg het huis in de Lange Delf B 116 noemen, waarvan de gevel met zijn op kleine gebeeldhouwde dieren rustende hoektorentjes de studie waardig is, en eindelijk een oogenblik stilstaan bij een ander huis in dezelfde straat, het huis van Hardinck, thans School voor min-vermogenden.

Dit woonhuis is wel een der merkwaardigste van ons land geweest. Het was in de XVIde eeuw gebouwd door een man, die geen geld spaarde, die zelf veel smaak had, en die bijzonder gelukkig was in de keus van de bouwmeesters en werklieden, welke hij bezigde. Niet alleen was dit gebouw door zijn indeeling en zijn architectuur belangrijk, al de details waren de aandacht ten volle waard. Men vond er fraaije schoorsteenen en eenige houten deuren en beschotwerken, die in sierlijkheid, uitvoerigheid en kunstwaarde alles overtreffen, wat wij van dien aard bezitten. Thans kan men dit houtwerk in het museüm op het Raadhuis bewonderen. Want het gebouw is schier geheel beroofd geworden van hetgeen Hardinck er in had gebracht. Aan de sierlijke ijzerwerken, die thans nog aan eenige deuren en vensters zijn bewaard gebleven, kan men den kunstzin van den stichter herkennen. Dit huis is tot een armen-school vernederd 1); reeds was vier jaar geleden een gedeelte van den binnengevel jammerlijk verbouwd, en, naar ik verneem, is thans het poortgebouw neêrgeworpen, om voor een woning plaats te maken.

Als ik bedenk, dat Middelburg daar een gebouw bezat, dat op kleiner schaal een waar Hôtel de Cluny was, en dat men bijvoorbeeld voor het Zeeuwsch Museüm hadde kunnen inrichten, zoodat geen ander Museüm hier te lande eigenaardiger en fraaijer ware gehuisvest geworden, als ik bedenk, dat men in stede daarvan in koelen bloede, en zonder dat ooit iemand er op gelet heeft, dit juweel heeft verminkt, verdorven en vergooid, dan vraag ik mij af, of de breede stroom van onverschilligheid en smakeloosheid, waardoor ons volk verzwolgen werd, wel kan worden gekeerd en aan banden gelegd.

Hoe onzeker de toekomst zij, het blijft de plicht van hen, die het goede willen, hun krachten tot bereiking van het doel in te spannen. Ook de Oudheidkundige Commissie van het Zeeuwsch Genootschap moet dat doen. Zij behoort, naar het mij voorkomt, dit met meer voortvarendheid te doen, dan wellicht tot nog toe het geval was. Aan werk ontbreekt het haar niet: bovenstaande regelen kunnen dit aantoonen. Ik heb daarin opzettelijk de voornaamste monumenten, die licht in het oog vallen, slechts aangestipt, om wat langer stil te staan bij de kleinere, die minder de aandacht trekken, doch desniettemin eveneens op belangstelling aanspraak maken. Het is te hopen, dat die belangstelling niet zal ontbreken. Zal die echter iets uitrichten, dan moeten praktische, afdoende maatregelen genomen worden.

De Commissie zal het mij ongetwijfeld toegeven, dat het restaureeren van twee grafmonumenten en het herstellen van één houten gevel op kosten van derden een schrale oogst vormen voor een vijfjarig tijdvak. Die oogst moet en kan grooter zijn, wanneer men de juiste middelen aanwendt. Ik geloof dat deze hierop neêr komen:

a. Er moet een wetenschappelijk persoon zijn, die ten dienste der Commissie werkzaam is, en zich uitsluitend wijdt aan de taak om de Zeeuwsche monumenten na te gaan, en de te nemen maatregelen voor te bereiden.

b. Er moet een bedreven bouwkunstig teekenaar wezen, aan wien opgedragen worde die monumenten op te nemen en in teekening te brengen, en om den bovenbedoelden persoon technisch ter zijde te staan.

c. Men legge een algemeenen Inventaris der Zeeuwsche monumenten en incriptiën aan.

d. De Commissie vergadere op vaste tijden.

e. Zij geve een maandelijksch bulletin uit, dat aan al de leden van het Genootschap wordt rondgedeeld. Niets is beter berekend om de algemeene belangstelling op te wekken en levendig te houden.

Bovenstaande maatregelen kosten geld; maar niet veel: vermoedelijk zou men met *f* 3000 per jaar uit komen. 1) Ware deze som in het rijke Zeeland niet te vinden? Zouden er niet 60 mannen te vinden zijn, die elk 50 gl. zouden willen bijdragen om de

---

1) Reeds in de XVIde eeuw schijnt het huis van Hardinck tot school bestemd te zijn geworden. Op de binnenplaats vond ik een steen met het volgende opschrift:

anno vijfthiē hondert een en sestich claer
Jacob Heijndrijcx va Grijpskercke lofbaer
met Janneke̅ Heijndrijcx zij huisvr. fōdeerde
dees school om daerme kijders te leere waer
drije jaer om niet lesen schrijve een paer.
Volcht dit naer ghij rijck gheestimeerde

[1]) Honorarium voor den wetenschappelijken man . *f* 1200.
Idem voor den opzichter-teekenaar . . . „ 1000.
Reiskosten, bureaubehoeften . . . . „ 500.
Verlies op het Bulletin . . . . „ 300.
Totaal *f* 3000.

kennis der Zeeuwsche geschiedenis te vermeerderen en om den schat van Zeelands historische en kunstmonumenten te redden? Vóór dat ontkennend geantwoord werd, zou althans de proef genomen moeten worden.

De onderneming is ongetwijfeld nuttig. Vooral thans, nu geen Adviseurs-Commissie een waakzaam en onderzoekend oog over Zeelands gedenkteekenen laat gaan. Juist hetgeen de Adviseurs ten aanzien van Zeeland in korten tijd hebben verricht, kan aantoonen hoe groot de taak is die weder opgevat en voortgezet moet worden. Van die verrichtingen laat ik hier een korte opsomming volgen.

1. Restauratie van den toren te Hulst.
2. Restauratie van de kerk te Brouwershaven.
3. Restauratie van den stadhuistoren te Veere.
4. Restauratie van de kerkglazen te Biervliet.
5. Restauratie van de grauwtjes op het raadhuis te Goes.
6. Restauratie van de Muntpoort te Middelburg.
7. Staking van alle schadelijke werken aan de Abdij te Middelburg.
8. Als voren aan den grooten toren te Zierikzee.
9. Verijdeling van de denkbeelden tot slooping van de Groote Kerk te Veere.
10. Advies betreffende het Raadhuis te Middelburg.
11. Opmeting van:
    a. de Abdij te Middelburg,
    b. de Abdij- en Nieuwe kerken aldaar,
    c. verschillende huizen aldaar,
    d. de waterput te Veere,
    e. verschillende huizen te Aardenburg en te Goes,
    f. de kerk te Aardenburg,
    g. de kerk te Hulst,
    h. de kerk te Goes.
12. Aanteekening en beschrijving van een aantal monumenten en oudheden.

De lijst is wellicht onvolledig, want ik maak die uit het geheugen op; zij is intusschen breed genoeg om te doen zien, dat er in Zeeland een ruim veld te ontginnen valt. Mogen de Zeeuwen, die èn in liefde voor de wetenschap, èn in finantieele kracht voor geen hunner landgenooten behoeven te wijken, dien akker bearbeiden.

Victor de Stuers.

SCHILDERKUNST EN SCHILDERS.

In onze schilderkunst wordt in den laatsten tijd hoe langer hoe meer eene richting merkbaar, waarvan de voortgang niet anders dan hoogst verderfelijk op onze kunsttoestanden werken kan.

't Is een dood en koud, een gevoelloos en geestdoovend realisme, neen! beter gezegd *copiïsme*, eene zucht tot gedachtelooze naschildering, een streven om niet anders te doen dan tot zelfs kinderachtig juiste afbeeldingen te leveren, fotografieën van 't geen men hier of daar maar ziet.

Reeds dikwerf is op het verderfelijke van zulke richting gewezen en hare noodlottige invloed op alle kunstzaken in 't licht gesteld, maar nog evenzeer en nog steeds schijnt zij gevolgd te worden door de meeste onzer tegenwoordige jonge schilders. Deze bepalen zich langzamerhand geheel en al tot oefening van oog en hand, maar verliezen daarbij ook alle gevoel voor het grondelement der schilderkunst: treffende voorstelling eener schoone grondgedachte, wijl zij hun geest verstompen aan het napeuteren van het eerste het beste, wat hun onder de oogen komt.

Wanneer men velen (om niet te zeggen: den meesten) hunner 't een of ander onderwerp ter schetsing opgeeft, hoe uiterst weinigen zijn er dan die daarvan eene dragelijke voorstelling kunnen teekenen, laat staan een ontwerp maken dat getuigt van geest en gevoel. Waar zijn tegenwoordig, ondanks het groote aantal, dat zich kunstschilder noemt, schilderijen te vinden, die blijk geven van schoone gedachte en opvatting, stoute compositie en treffende, gevoelvolle teekening?

Waarlijk, het schijnt, dat de geest bij de meesten hunner grootendeels is gedood, en het voorstellingsvermogen bij zeer velen ontbreekt.

Willen zij eens een enkele maal een schilderij maken van eigen schepping, dan moeten zij eerst al het benoodigde bij elkaar zoeken, dit zorgvuldig groepeeren en rangschikken en dan.... is hun geestestaak afgeloopen en gaan zij weder trouw aan 't naschilderen. Zonder *modellen* kunnen zij *niets*, zelfs geen *teekening* maken, die goedschiks vertoonbaar is.

Nu weet 'k heel goed, dat voor ieder schilder modellen noodig zijn; dat hij zonder deze zijn schilderij niet tot die volmaaktheid brengen kan, als vooral in dezen tijd van hem gevorderd wordt; dat zelfs de grootste kunstenaars deze moeten raadplegen, enz. Maar wat slechts *hulpmiddel* is — en dit zijn de modellen — mag nimmer *doel* worden; zij dienen slechts om geraadpleegd, niet om trouw gevolgd te worden en ieder schilder moet zijne eigene opvatting, de schepping van zijn geest boven alles duidelijk zichtbaar doen blijven. Wanneer men, om een dragelijk schilderij te maken, een paar gehuurde personen, wat meubelen, huisraad en kleeren eerst moet bij elkaar brengen, om ze dan slaafs na te schilderen, zooals men ze daar ziet, dan kan men, dunkt me, niet op zooveel talent groot gaan. En men denke nu niet, dat zulks maar heel zelden 't geval is.

Bezie onze tentoonstellingen en oordeel dan, hoeveel van de daar aanwezige tableautjes niet duidelijk het kenmerk dragen van een ontstaan, waaraan het woord „*schepping*" niet past. Nu een paar boomen, een sloot of brug, dan een stal of schuur, dan weder een boertje of boerinnetje, maar altijd zóó, dat ieder zien kan, hoe deze het voorwerp zijn geweest eener geduldige, slaafsche nabootsing, waarin alle idee wordt gemist. Niet de titel van 't schilderij heeft dan ook in den geest van den ontwerper deze voorstelling doen ontstaan; neen! deze titel is, na lang zoeken, aan een niets beteekenend, niets zeggend schilderstuk gegeven.

't Is wel jammer, dat op dusdanige wijze de roeping der schilderkunst wordt miskend. Want is het niet hare roeping, door alle eeuwen als zoodanig beschouwd, om op onzen geest en ons gevoel te werken, ons op eene treffende en duidelijke wijze een schoon en goed idee in tafereel weer te geven? Moet niet het doel van den schilder zijn ons te doen gevoelen datzelfde wat hij gevoelt, ons te doen zien wat hijzelf

in zijnen geest zoo duidelijk voor zich ziet? Ongetwijfeld, zonder ideaal kan geen ware kunst bestaan, de schilderkunst evenmin als eene andere.

Dit is zoo waar, dat het zelfs in de portretschildering wordt gevoeld, en men zal wel niet betwisten, dat juist daar trouwe naschildering op hare plaats zou zijn.

Stel u voor een persoon met zeer regelmatige gelaatstrekken, goed geëvenredigd en gevormd; geen enkele kenmerkende trek, die bij den eersten oogopslag een bizonderen indruk op ons gemoed achterlaat. Maar wanneer ge met hem spreekt en omgaat, dan bemerkt ge, in sommige vluchtige oogenblikken, op zijn gelaat iets wat u treft, een flauwen ironischen glimlach b. v., die, slechts een minuut zichtbaar, even spoedig verdwijnt als hij was gekomen.

Wat doet nu de schilder, aan wien is het opgedragen zijn portret te maken?

Hij heeft dezen trek opgemerkt, en zijne eerste zorg is dien weer te geven, zelfs ietwat sterker dan hij in werkelijkheid was en daardoor juist treft hij de gelijkenis met zijn model, d. w. z. doet hij ieder, die zijn schilderstuk ziet, uitroepen: „Ah! dat is mijnheer A. of B."

Had nu mijnheer A. bij toeval een puisje op den neus of een litteeken op de wang, dan is 't immers onnoodig, ja dwaas die angstvallig mede te portretteeren, want niet daarin schuilt die gelijkenis, maar veeleer in 't weergeven van 't karakter des persoons, dat zich slechts van tijd tot tijd in zijne trekken bloot geeft.

Men zal misschien dit voorbeeld belachelijk vinden, maar 't is er niet te minder waar om. Belachelijker zeker is het, wat echter met grond kan verondersteld worden, dat de meeste onzer jonge schilders, moesten zij zulk portret maken, *dit puistje* vooral niet zouden vergeten, maar *dezen trek* wel.

En hierin juist schuilt het groote euvel, waaraan onze schilderkunst mank gaat. *Uitvoering:* zorgvuldig, tot het kleingeestige toe; *opvatting:* weinig of geene. Verblind als zij zijn door dat altijd en eeuwig copiëeren, hebben de meeste jeugdige schilders geen oog dan voor akelige, onbeduidende, koude, maar erg *natuurlijke* (!) stukjes, die alles van het model weergeven, minus *het leven;* waarvan de eenige waarde steekt in die trouwe overeenkomst van den *uiterlijken* vorm met het geschilderde onderwerp, of wel in..... de excentrieke wijze, waarop de verven zijn neergestreken of — geklad.

Want er is nog eene bizondere soort van jongelui, die er haar werk van maakt de eigenaardige behandeling van eenige groote meesters te volgen of wel naar een nieuwe wijze van behandeling te zoeken; welke jongelui, al kladdende, smerende en likkende, eene *manier* van schildering najagen, die hun in 't geheel niet eigen is, maar waardoor zij al zeer spoedig bij velen tot groot artist worden gepromoveerd. O, welk een verschil tusschen de schilderkunst van vroegeren en *de meeste* van onzen tijd! Wat een contrast tusschen de monumentale schilderingen van zoovele honderden jaren en de armzalige tableautjes, waarop *wij* meestal worden vergast!

Waarlijk, 't zijn in vele opzichten tegenvoeters van elkander geworden.

Was het *toen* het idee, de opvatting, die boven alles op den voorgrond traden en door ieder werden begrepen, waren zij ook al soms op minder volkomene wijze weergegeven, — *thans* ontbreekt meestal het idee geheel en al, maar bereikt de vormnabootsing haar toppunt, ja wordt zij het hoogste doel, dat wordt beoogd. Doch stelt men de vraag: aan welke richting de voorkeur te geven — aan die, welke van alle zaken *de kern, de ziel* weet te treffen, of aan die zich bepaalt tot *den bolster* en *'t kleed,* dan brengt ons 't antwoord in eene treurige stemming omtrent de toekomst onzer schilderkunst.

Wie zich bij 't maken van een schilderij geen ideaal ten doel stelt, dit ideaal niet in goede voorstelling kan brengen en daaraan geen opofferingen weet te doen bij 't raadplegen van modellen of 't volgen der natuur, is geen kunstenaar, maar copiïst.

Honderdmaal meer kunstwaarde in een enkele geestige schets, als b. v. uit de Revue Comique van Cham, dan in een dozijn van die afgepeuterde, maar zinledige stukjes.

In gene vindt men idee en opvatting, krachtig en juist geteekend; in deze niets dan hoogstens eenige *technische* waarde; zij gelijken meestal even zooveel op wat zij moeten voorstellen als een vogelverschrikker (broek, jas hoed) op een mensch.

Daarom is 't totaal onbegrijpelijk, dat zij in veler oog qua kunst nog zoo worden bewonderd.

Een bewijs hiervoor?

Wie, die de laatste tentoonstelling te Rotterdam bezocht heeft en daar dat voortreffelijk schilderij „de Mondzoen" heeft gezien, een stuk, uitmuntend door schoonheid van gedachte en opvatting, door juiste uitdrukking en heerlijke teekening en tintelend van ideaal en gevoel, heeft niet vol bewondering daarvoor stilgestaan; ja werd niet, na 't zien van alle overige schilderijen, onwillekeurig tot dat stuk teruggetrokken? En wanneer men dan daar hoorde, hoe zulk uitmuntend werk, een voorbeeld van wat de kunst zijn *kan,* door velen wordt gelijkgesteld met, neen terzijde gesteld voor andere, waarin van geen schoone opvatting kan spraak zijn, maar die enkel bogen op de nauwgezetheid waarmeê alles naar de natuur is gecopieerd, of op een schemerachtigen, duisteren toon, vraag dan nog naar een bewijs voor de bewering, dat het begrip der schilderkunst langzamerhand in een zeer ongelukkigen toestand gaat verkeeren. En 't ergste is wel dat zij, die op deze wijze de schilderkunst opvatten en beoefenen, geheel en al gerust en tevreden zijn bij 't volgen van zoo'n dwazen regel. Zij gevoelen zich ten eenenmale boven alle opmerking verheven.

Spreekt men hen van *Kunst,* dan denken zij onveranderlijk aan een kladderig landschapje, aan 't schilderen van een stal of binnenhuisje, een oude schuur en meer dergelijke zaken, die door hen, dikwerf om zeer duistere redenen, schoon worden genoemd. En als men 't waagt er hunne aandacht op te vestigen, dat er nog andere kunst is dan deze, en, om in de schilderkunst, te blijven, hen wijst op de vele schoone voorbeelden van monumentale schilderkunst, dan spreekt ge hen van iets, waarvan zij schijnbaar nooit iets hebben vernomen, of dat zij, minst genomen, als heel onbeduidend en nietig beschouwen.

Welke, zoo zal men vragen, zijn wel de oorzaken, waardoor de schilderkunst zoo dikwijls haar hoogste doel uit 't oog verliest?

Daarover nadenkend, vinden we op de eerste plaats eene hoofdoorzaak in onze *Akademies,* waar de jon-

gelui worden blind gemaakt voor het waarlijk schoone, maar slaaf eener getrouwe uitvoering.

Waar men de leerlingen weken en weken laat tobben aan eenzelfde teekening, aan eenzelfde pleisterbeeld, tot dat alles hun begint te draaien en zij niet meer weten wát zij teekenen.

Waar, — *indien men ze al ergens op attent maakt* — men hen *steeds* wijst op de juistheid in proportie en anatomie, op de grootte van dit of dat deel, op de nauwkeurige wijze waarop een kniegewricht is geteekend of zulke détails meer, maar ten eenenmale *verzuimt* hen opmerkzaam te maken op de schoonheid in actie en stand, juist de hoofdzaak waarop moet worden gelet.

Waar slechts geduldig *afgewerkte* teekeningen geteld worden en flinke, breede schetsteekening *nooit* zal worden geduld; waar nog minder *ooit* van eigen compositie kan spraak zijn.

Waar als eenige stelregel geldt: „teeken alles maar precies zooals ge daar ziet;“ een stelregel die, bij nagenoeg totale afwezigheid van een grondig onderricht, van eene aanwijzing waarom *dit* schoon is en *dat* niet, — zeer geschikt is om van onze jonge schilders niet veel anders te maken dan machines, zooals het toestel van een fotograaf.

En een tweede hoofdoorzaak?

't Is slechts met aarzeling dat zij kan worden genoemd, maar toch dient er op gewezen; — men vindt ze in de eigenaardige wijze, waarop het gros der schilders gewoon is zich van het gewone menschdom te onderscheiden.

Wanneer men schilder wordt, dan is eene eerste voorwaarde 't aanschaffen van een zachten vilten hoed (soms met veer), een mantel, enz. of 't bezit van een puntig opgedraaiden knevel en een bizonder langen haarbos. En zoodra men daarvan is voorzien, is men met éenen sprong van leerling tot meester, tot een ongenaakbaar en onfeilbaar artist geworden, — eene nieuwe bevestiging van 't spreekwoord: „de kleeren maken den man.“

Deze liefhebberij, hoe onschuldig op zich zelve, heeft hare minder goede zijde. Want zij heeft tot gevolg dat een geslacht van schilders gaat ontstaan, dat 't voldoende acht met deze zaken te pronken, temeer wijl het aan talent al zeer weinig bezit, — dat, bekrompen van denkbeelden, met minachting neer ziet op alles wat niet tot zijn kunstbegrip behoort, een begrip, dat (zooals reeds opgemerkt) zich in hoofdzaak bepaald tot 't napeuteren van een dorren boom, een bleekveld, sloot of stal.

Immers wijl dezen artisten, moeten zij zelf een ontwerp maken, de handen verkeert staan en de geest ontbreekt, en zij opzien tegen studie evenzeer als tegen de bekentenis hunner onmacht, verbergen zij zich achter hunne mooie kleeding, en worden zoodoende bij eenige natuurcopieëring al zeer gemakkelijk kunstenaar, veel spoediger dan zij, die dit hulpmiddel versmaden, doch door talent en studie dien naam willen verwerven.

Nu zal misschien menigeen beweren, dat in het naschilderen van zulke zaken, als bovengenoemd, evengoed ideé en opvatting zijn kan als in de schildering van 't menschelijk figuur.

Dit *kan*, zeer zeker! maar 't is juist hier het doel er op te wijzen dat dit zoo *uiterst zelden* het geval is; — en toch, ook *dán* nog zal men moeten bekennen dat dergelijk schilderwerk een goed aantal sporten lager staat op de kunstladder dan de figuur — of karakterschildering. En dan moesten zij, die zich tevreden stellen met zulk gering gedeelte der kunst, allerminst de pretentie hebben van hun eigen werk te willen beschouwd zien als *„de Kunst“* bij uitnemendheid en van slechts minachting over te hebben voor al wat niet is een trouwe *copie* der natuur.

Dat zij steeds met geringschatting neerzien op die stijve, altijd stijve bouwkunst (iets, waarvan nog uit den laatsten tijd grappige voorbeelden zouden kunnen worden aangehaald) is van hen niet zoo geheel onbegrijpelijk, en, na al de miskenning, waaraan de architectuur sinds geruimen tijd in ons land heeft blootgestaan, al van zeer weinig beteekenis, — maar dat zij, (geheel onbekend met de kunstgeschiedenis en de toepassing der schilderkunst bij alle volken) de schoonste monumentale schilderingen, die uitmunten door treffende voorstelling en flinke karakterteekening en waarbij hunne tableautjes slechts prullen zijn, als belachelijk durven voorstellen om eene enkele fout in proportie of anatomie, zie, dit is een bewijs te meer, tot welke bekrompenheid en geestverstomping de straks bestreden richting leiden kan.

Vox.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Koning heeft aan de Heeren W. B. G. Molkenboer en J. Striening, leeraren in het handteekenen, respectivelijk aan de hoogere burgerscholen te Leeuwarden en te Deventer, opgedragen het instellen van een onderzoek naar en het uitbrengen van een verslag aangaande de methode van het teeken-onderwijs in België. In dit koningrijk zijn namelijk sinds eenige jaren, voornamelijk door toedoen van den Heer de Taeye, Directeur der kunstacademie van Leuven, belangrijke en ingrijpende verbeteringen in dit onderwijs en in de vorming van teekenleeraren tot stand gebracht.

De Commissie voor de **tentoonstelling van kunstvoorwerpen in vroegere eeuwen uit edele metalen vervaardigd** wordt in haren omvangrijken arbeid gesteund door de volgende binnenlandsche correspondenten:

Alblasserdam, mr. J. van Lakerveld Bisdom.
Alkmaar, C. W. Bruinvis en B. Preyer.
Amersfoort, A. H. Kollewijn Nz., H. Leinweder, mr. F. H. van Persijn en W. F. N. Rootselaar.
Arnhem, L. H. Eberson en B. L. Hendriks.
Barneveld, mr. C. A. Nairac.
Bergen-op-Zoom, J. F. van Bloemen Waanders.
Bolsward, dr. M. E. v. d. Meulen.
Bussum, C. L. v. Kesteren.
Delft, Joost Thooft en A. Le Comte.
Deventer, Jan Striening jr.
Dieren, dr. W. F. C. van Lokhorst.
Doesborgh, dr. H. G. Caudri.
Dordrecht, mr. S. van Gijn.
Edam, J. Boot en ds. C. N. Wijbrands.
Eindhoven, Hermans en jhr. E. F. M. van Rijckevorsel v. Kessel.
Franeker, P. Lycklama à Nyenholt.

Goes, dr. J. Kooman Az.
Gouda, J. J. Bertelman.
Groningen, mr. H. O. Feith, jhr. R. Gockinga en F. de Witt.
Haarlem, C. J. Gonnet, J. J. Graaf, graaf S. van Limburg Stirum, G. Postma en H. J. Scholten.
Harderwijk, J. Wedding.
Harlingen, S. B. Bos.
Hattem, C. J. L. Mos.
Hasselt, mr. P. J. Teding van Berkhout.
's Hertogenbosch, L. C. Hezenmans.
Hoorn, A. C. Bleys.
Hollum, mr. A. J. Andrea.
Culemborg, ds. O. Geerts en de Man Lapidoth.
Leeuwarden, mr. C. W. A. Buma, C. H. T. A. Corbelyn Battaerd en W. Eekhoff.
Leiden, Th. Roest en jhr. J. T. L. Coenen van 's Gravesloot.
Middelburg, W. J. van den Berghe en mr. G. N. de Stoppelaer.
Monnikendam, F. Nooy.
Naarden, A. N. J. Fabius.
Nijkerk. J. H. Krudop.
Nijmegen, J. H. A. Abeleven en H. W. Daames.
Roermond, J. B. Sivré en T. Boermans.
Rotterdam, jhr. P. H. de Martini Buys, N. L. R. Mirandolle en J. H. Scheffer.
Schiedam, P. J. van Dijk van Matenesse.
Sneek, J. Houwink Gz.
Tiel, Hasselman en Cohen de Marcas.
Tilburg, dr. T. C. J. van Erven Dorens en J. F. Jansen.
Utrecht, Godin de Beaufort en mr. S. Muller Fz.
Vlissingen, dr. Johs. Dyserinck en H. Louman.
Vogelenzang, dr. Th. Borret.
Vreeland, J. G. E. baron van Ittersum.
Wageningen, J. A. M. Haak.
Workum, K. Tjebbes.
Zaandam, H. Zwaardemaker.
Zierikzee, mr. J. P. N. Ermerins en jhr. W. M. H. de Jonge.

De Commissie ontvangt reeds nu gaarne, aan het adres der Maatschappij *Arti et Amicitiæ* (Rokin, Amsterdam), opgaven van voorwerpen, die men wenscht ten toon te stellen, en hoopt in het midden van Februari de voorwerpen in ontvangst te nemen. De tentoonstelling wordt in het begin van April geopend.

— Wij zijn in de gelegenheid een volledige lijst te geven der schilderijen welke ten gevolge van het overlijden van Mevrouw van der Hoop eerlang in het museum van der Hoop te Amsterdam tentoongesteld zullen worden. Het zijn de volgende stukken.

A. Oberman.......	Twee stuks met harddraverspaarden.
A. Calame........	Een landschap bij avondstond.
N. de Keijzer.....	Graaf Everard van Wurtemberg voor Jerusalem.
G. G. Haanen.....	Een avondschool.
A. Brondgeest....	Kopy naar A. Cuyp — Stil water.
A. Waldorp.......	Stil water met onderscheiden vaartuigen.
C. Kruseman......	Een lezend oud vrouwtje.
A. van Strij......	Een binnenhuis met invallend zonlicht.
A. Schelfhout....	Landschap met de ruïne van Brederode.
L. Martinet......	Een bloem- en fruitstuk.
J. van Strij......	Een boomrijk landschap met vee.
J. Kobell.........	Landschap met vee en verdere stoffage.
J. A. Kruseman Jr.	Willem II als Prins van Oranje.
Court...........	Een meisje in godsdienstige overpeinzing.
B. C. Koekkoek...	Een boomrijk landschap met vee.
A. Engelen.......	Rundvee in het bosch.
F. de Brackeleer.	L'amour et le tabac.
B. C. Koekkoek...	Een bosch in den winter met sneeuw.
A. van der Hulst.	Willem I en Wilhelmina koningin der Nederlanden.
Mörner...........	Portret van Keizer Nicolaas.
J. C. Schotel.....	Kapitaal Woelend water bij storm.
J. C. Schotel.....	Kapitaal Stil water. Gezicht op het Nieuwe Diep.

Rotterdam. Teneinde het bezoek op het museum van Oudheden en van voorwerpen op gebied der Kunstnijverheid uit vorige eeuwen, boven de Beurs, zooveel mogelijk binnen ieders bereik te brengen, heeft het Bestunr der Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst besloten, om den toegangsprijs tot dat Museum te verminderen en te stellen als volgt : op Werkdagen 25 cents en op Zon- en feestdagen 10 cents.

Naar wij vernemen is deze maatregel op 1 Januari in werking getreden.

— De Amsterdammer van 4 Januari bevat het volgende bericht :

„In de Kommissie ter inspektie van rijksgebouwen, „wier herstelling door het Rijk geheel of gedeeltelijk „bekostigd wordt, is voor dit jaar in de plaats van „Jhr. Mr. Victor de Stuers, Prof. Gugel benoemd."

Wij vernemen uit vertrouwbare bron dat dit bericht onjuist is.

— Onlangs werden te Maastricht een aantal schilderijen verkocht, deel uitmakende van de nalatenschap van Dr. Wijnans. Daaronder bevond zich een paneeltje, hoog 32,5 Centim., breed 24 Centim., geschilderd door Adriaen van de Venne. Wijl dit stuk niet voorkomt in het verdienstelijk boek door den heer D. Franken over dezen schilder in het licht gezonden, geven wij hieronder een korte beschrijving daarvan.

De voorstelling geeft een oude vrouw en een oude man te zien, die tegenover elkaar staan, de man links. Deze strijkt met zijn linkerhand onder den kin der vrouw, en warmt de rechter op een stoof die zij met beide handen vasthoudt.

De man heeft een hoed en een lang geelachtig kleedij de vrouw draagt e.n zwarten mantel over een roode jurk.

De handteekening van den schilder is onderaan het paneel, rechts, nog zichtbaar, hoewel daarvan een gedeelte afgesneden is.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver, vermeerderde druk.

Prijs . . . . ***f 0.70.***

Leesgezelschappen.

Onderstaande nieuwe Romans zijn alom te bekomen:

ANTOINETTE, **Nieuwe miniaturen** . . . . . . *f* 1.25
BJORNSTERNE BJORNSON, **Magnhild.** Uit het Duitsch door HOLDA . . . . *f* 1.90
F. A. BUIS, **De dochter van den overste.** *f* 3.50
MARCELLUS EMANTS, **Een drietal novellen.** *f* 3.25
CD. BUSKEN HUET, **De koning der eeuw.** 2 deelen . . . . *f* 6.50
NICOLAI, **Estrid en Ik.** Uit het Deensch door L. VAN DER GOES . . . . *f* 2.25
W. OTTO, **Hand aan hand** . . . . *f* 3.60
Mevrouw VAN WESTHREENE, **Benijd en beklaagd.** 2 deelen . . . . *f* 5.20

De Ruine van Brederode,

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

Met 2 Houtgravuren en 1 Photolithografie.

Prijs ***f 0.50.***

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 3. 17 Januari 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

TER BEHARTIGING.

Aan een schrijven van een bevoegden belgischen Kunstcriticus ontleenen wij de onderstaande beschouwingen, welke een bijdrage leveren tot de kennis van den indruk, welken onze kunsttoestanden op den vreemdeling maken.

„Het schijnt niet twijfelachtig, dat het kunstonderwijs in Nederland behoefte heeft aan een grondige verbetering; de algemeene toestand van de nederlandsche Kunst, waarvan de middelmatigheid in het oog springt, is daar om het te bewijzen. Beschouwen wij dien toestand van naderbij.

„België en Nederland hebben beiden in het verledéne dezelfde overleveringen. Zij bekleedden gedurende de Midden-eeuwen en de Renaissance een der schitterendste plaatsen onder de beschaafde volkeren der wereld. Zij hebben den voor de Kunst noodlottigen invloed ondervonden van de XVIIIe en van het begin der XIXe eeuw. Vereenigd hebben zij onder koning Willem I een hervorming van het kunstonderwijs aangevangen. Holland heeft zich later met de zaak niet verder bemoeid; het is derhalve stationnair gebleven, indien het niet achteruitgegaan is.

„In België daarentegen heeft de regeering, welke het groot belang van de bevordering der Kunsten begreep, zoo ten opzichte van de sociale ontwikkeling als van de ontwikkeling van den nationalen rijkdom ten gevolge van den invloed, dien de Kunst op de Nijverheid oefent, niet opgehouden zich aan deze kapitale kwestie gelegen te laten liggen. Wij hebben rondgetast, gestreden en ten slotte vorderingen gemaakt, zoo groot dat tegenwoordig de artistieke naam van ons land een deel van onzen nationalen roem uitmaakt. Ofschoon wij er nog ver van verwijderd zijn ons ideaal bereikt te hebben, en wij nog veel vorderingen te maken hebben op het gebied der decoratieve Kunsten, geloof ik toch te mogen verklaren, dat er thans op dit punt geen vergelijking meer te maken valt tusschen uw land en het onze. De algemeene smaak is èn in de Kunst en in de Nijverheid veel meer ontwikkeld in België dan in Nederland.

„Ik behoef u niet te betoogen, van welk nut het teekenonderwijs is, en wat hen betreft, die in Holland van

dit nut nog niet overtuigd mochten zijn, moeten de lezing van de laatste brochure van den Heer Havard „*lettres sur les arts du dessin*" en de beweging welke de regeering zelve in Frankrijk tegenwoordig op touw zet, de meest verblinde oogen openen.

„Hebben wij overigens het voorbeeld niet vlak naast de deur? en heeft niet Engeland, dat tijdens de eerste Londensche tentoonstelling van 1851 zoo achterlijk was in alle industrieën, welke van de Kunst afhangen, — dank zij zijn ongehoorde krachtsinspanning en geldopofferingen dit onderwijs zoodanig weten te ontwikkelen, dat het zelfs Frankrijk ongerust heeft gemaakt? Engeland dat zoo afkeerig is van een directe tusschenkomst der regeering, heeft begrepen, dat een zoo gewichtig onderwijs niet eenvoudig kon overgelaten blijven aan de krachten van het bijzonder initiatief. Men heeft den gebrekkigen staat, waarin de zaak zich bevond, ingezien, en op aandringen van prins Albert heeft men er een staatszaak van gemaakt, om over het land als het ware een groot net van teekenscholen te spreiden om de nationale Kunst en Nijverheid te verheffen. En tegenwoordig wedijvert Engeland met de natiën die op dit tweevoudig gebied het meest ontwikkeld zijn!

„Welke is de tegenwoordige toestand der Kunst in Holland? Vergun mij dien na te gaan.

„Gij hebt geen bouwkunst meer. Een of twee ernstige architecten, die gij nog bezit, worden met alle kracht bestreden door het geschreeuw aangeheven door onkunde en wansmaak.

„Gij hebt geen beeldhouwkunst meer. De gedenkteekenen in uw land tot erkenning van nationale roemrijke mannen of gebeurtenissen opgericht, zijn het werk van vreemdelingen, en die welke door uw landgenooten zijn vervaardigd, zijn gewrochten zonder waarde.

„Gij bezit geen groote schilderkunst meer, en de overlevering daarvan is zelfs geheel in vergetelheid geraakt.

„Gij hebt geen onderwijs voor Industrieele of Decoratieve kunst en zelfs de herinnering daarvan en de smaak daarvoor zijn verloren gegaan.

„Uw teekenscholen verkeeren in een betreurenswaardigen toestand, en zoo als zij thans zijn, is daarvan niets te verwachten.

Het eenige wat gij nog op het gebied der Kunst bezit, is een groep zeer verdienstelijke artisten, bestaande uit genre- en marine- schilders en goede aquarellisten, die eenige sporen van den invloed uwer groote meesters behouden hebben. Maar men behoeft geen pessimist te zijn, om te verklaren, dat zonder goed georganiseerd kunstonderwijs en een behoorlijke administratie, gij zelfs dit laatste overblijfsel van uw roemrijk verleden niet zult behouden.

„Wat valt er te doen om uit dien toestand te geraken? Men moet beginnen op eenig punt van het land, een school te stichten, die te gelijkertijd een ernstig onderwijs kan verstrekken van de Kunst en van hare toepassingen, en een normaal onderwijs om een nieuw onderwijzend personeel te vormen, dat over het land verspreid zal worden.

„Wat gewoonlijk daarbij ontbreekt, zijn de geschikte mannen. In België waar wij in betere conditiën verkeeren op het punt van de kunst en het onderwijs daarvoor, doet men al het mogelijke om zoowel goede leeraren als goede leerlingen te vormen. En dat moet ook in Holland beproefd worden.

„Bij het opzoeken der mannen, die het meest kunnen bijdragen om de kunstinstellingen te verheffen, behoort men met de grootste scherpzinnigheid te werk te gaan, om niet zekere misstappen te doen, waarover wij ons zelven langen tijd hebben bedroefd, en die de noodlottigste uitwerking hebben gehad op de artistieke opleiding onzer jeugd. Zoo hebben wij meer dan een leeraar gehad, die niet op de hoogte van zijn ambt was, niettegenstaande zijn grooten naam als kunstenaar; want tot het opbeuren en verbeteren van het onderwijs is het niet voldoende de praktijk der Kunst te bezitten; het is noodig volledige inzichten te hebben omtrent de wetenschap der Kunst in het algemeen."

HET LAGER TEEKENONDERWIJS IN ENGELAND.

In de verzameling welke door den heer Mr. P. F. Hubrecht, onder den titel „De onderwijswetten in Nederland" wordt uitgegeven, komt een belangrijk verslag voor aangaande het onderzoek dat door Jhr. Mr. Victor de Stuers en Dr. Salverda in October 1878 omtrent het Lager Teekenonderwijs in Engeland werd ingesteld. De Koning had n. l. bij Besluit van 12 September 1878 No. 4 aan deze heeren opgedragen zoodanig onderzoek in te stellen; bepaaldelijk moesten de volgende punten worden nagegaan:

1°. Op welke wijze en in welke mate is men aan de inrichtingen van lager onderwijs er in geslaagd, de beoefening van het handteekenen en het onderwijs in dat vak algemeene verspreiding te doen vinden?

2°. Op welke wijze en met welk gevolg heeft men in de behoefte aan teekenonderwijs trachten te voorzien?

De verbetering, waartoe naar het schijnt onze Regeering thans geneigd is, werd in Engeland reeds meer dan vijf-en-twintig jaren geleden systematisch ter hand genomen. Het doel dat men zich voorstelde, was het ontwikkelen van den kunstzin zoowel bij het publiek als bij den industrieel en in verband daarmede de verspreiding en verbetering van het teekenonderwijs.

De denkbeelden welke in 1852 aan de handelingen der Britsche Regeering ten grondslag lagen, blijken duidelijk uit de redevoering, destijds bij de opening van een elementaire teekenschool te Westminster (Londen), uitgesproken door den heer Henry Cole, die sinds dien tijd in alle aangelegenheden de kunst betreffende een grooten invloed heeft uitgeoefend. De vertaling van die rede wordt in het rapport aangetroffen. Wij nemen die over, omdat zij ook voor Nederland belangwekkend is:

„Veertien jaren zijn verloopen sinds het werd aangenomen, dat de Regeering als een zaak van Staatszorg, de stichting moest ondernemen van scholen, ten einde onderwijs te geven in de beginselen der kunst, tot verbetering en veredeling van voorwerpen van dagelijksch gebruik, zooals behangselpapieren die de naaktheid onzer muren verbergen, tapijten en gordijnen die gloed en kleur aan onze woonkamers geven, stoffen die ons lichaam bedekken, gereedschappen van metaal, aarde en glas, welke gebezigd

worden voor onze dagelijksche behoeften, voor ons gemak of voor onze beschaafde levenswijze. Een centrale kunstschool werd in 1837 opgericht, met het bepaald oogmerk om aan den architect, den stoffeerder, den wever, den drukker, den pottenbakker, om aan alle industrieelen werklieden te bezorgen, die beter opgeleid waren om hun voortbrengselen te ontwerpen en uit te voeren, en daaraan beter berekende vormen, grooter kleur-harmonie, smakelijker versiering te geven, om de producten der nijverheid niet tengevolge van hun versiering minder bruikbaar te maken, maar fraaijer en daardoor ten slotte meer bruikbaar. Op de stichting dier centrale school in Somerset-House (Londen) volgde de opening van 21 andere scholen, over het geheele Vereenigde Koninkrijk verspreid.

„Bij de opening dezer scholen schijnt het alsof men geoordeeld heeft, dat het voldoende was te bepalen, dat er in een of andere plaats een kunstschool zou verrijzen, en de noodige gelden en schoolbehoeften te vinden, om de vruchten daarvan terstond in de verbetering der nijverheidsproducten te ontdekken; maar de ondervinding van 14 jaren, niet slechts bij één, maar bij al die 21 scholen opgedaan, heeft aangetoond, dat het beoogde resultaat niet op deze wijze alleen kon verkregen worden. De ondervinding in al die scholen opgedaan heeft bewezen, dat er geen leerlingen waren, genoegzaam door een voorbereidend onderwijs ontwikkeld om daarin toegelaten te worden, maar dat zij nog moesten voorbereid worden, niet alleen om de beginselen van de kunst te begrijpen en in praktijk te brengen, maar zelfs om de allereerste elementen van het teekenen te leeren.

„Inderdaad erkende men nauwelijks dat er *beginselen* voor de kunst bestonden. De industrieelen waren dan ook weinig geneigd die te erkennen, en zij waren niet voorbereid om van de scholen eenige vruchten te verwachten; overigens waren zij noodzakelijk slaven van de luimen der mode, of in andere woorden, gedwongen om aan het onkundig publiek te gehoorzamen, zoodat zij alleen konden letten op hetgeen op de nijverheidsmarkt gewild was. Het publiek eindelijk wist weinig van het onderwijs op deze scholen af, het werd veeleer ontmoedigd om daaraan eenige aandacht te wijden, ten gevolge van slecht begrepen reglementen, welke de strekking hadden om het gebruik dier scholen alleen voor werklieden te beperken. En schoon het publiek in laatste instantie als een absoluut rechter over de resultaten dier scholen moest oordeelen, liet men het zonder eenige opvoeding in zaken van kunst, en onkundig van het bestaan van beginselen van kunst, welke noodig zijn om een gezond oordeel over de hierbedoelde resultaten te helpen vormen.

„Van daar dat deze scholen, — in plaats van kunstscholen te zijn, waar de beginselen van de op de Industrie toegepaste kunst werden onderwezen en in praktijk gebracht, — door den drang der omstandigheden gedwongen werden te beginnen met „eenvoudige teekenscholen" te zijn, zooals zij dan ook vaak officieel en naïef werden genoemd. Zij werden daartoe gedwongen op het gevaar af van hare deuren te moeten sluiten. In plaats van het einde te onderwijzen, waren en zijn zij nog steeds in de noodzakelijkheid om niet veel meer dan het eenvoudige A B C der kunst te leeren.

„Een lang tijdsverloop van 14 jaren is noodig geweest om tot de overtuiging te komen dat, ten einde een bekwamen kunstindustrieelen teekenaar te vormen, men niet de verplichting kan ontgaan om vooraf de eenvoudige elementen der kunst — de vaardigheid in het teekenen — te onderwijzen; op zulk een lagen trap toch staat in ons land het kunstonderwijs. Inderdaad, om een bekwamen kunst-industrieelenteekenaar te verkrijgen, moet men eerst zorgen, dat men de zekerheid hebbe dat de leerling werkelijk eenvoudige vormen kan teekenen. Deze waarheid is thans algemeen erkend, en niet meer een stelling, maar een axioma; thans zijn wij overtuigd, dat het ijdel en voorbarig is, een leerling te onderhouden over de beginselen der kunst, zoolang hij niet door het vervaardigen eener teekening het bewijs kan leveren dat hij de vormen nauwkeurig kan zien. Zoolang hij niet kan aantoonen, dat zijn oogen in staat zijn, vormen, licht en schaduw te zien en dat zij de harmonie of de disharmonie van de kleuren onderscheiden, en dat zijn hand genoegzaam geoefend is om zijn gewaarwordingen te vertolken, mag men niet toegeven dat hij de beginselen der kunst kan verstaan.

„Eene andere overtuiging, uit de geschiedenis dezer scholen geboren — beter zou ik zeggen, een waarheid door weinigen erkend, want bij het groote publiek staat deze overtuiging nog niet vast — is dat, wanneer gij den kunst-industrieelen teekenaar zult gevormd hebben, zijn voortbrengselen in werkelijkheid van zeer weinig nut, zoo niet geheel en al nutteloos zullen zijn, en zijn arbeid hem ontmoedigen zal, tenzij diegenen, welke zijn producten moeten gebruiken en beoordeelen, werkelijk de kennis en het verstand bezitten, noodig om een en ander te doen. Indien het publiek voor de verdiensten van zijn voortbrengselen ongevoelig is, ook al zijn die nog zoo groot, is het dan geen zotheid een menigte kunstenaars te vormen, die hun werkkracht in een verkeerde richting verspillen en hun toekomst bederven? Indien de verbruiker van nijverheidsproducten, die daarvoor betaalt, en daarom het absolute recht bezit ze naar zijn zin te kiezen, blijft zonder eenige kennis van hetgeen goed en van hetgeen slecht is, zoodat hij bijna altijd zeker is, in zijn onwetendheid aan het slechte de voorkeur te geven, is het dan geen gekheid zich moeite te geven om den industrieel te helpen in het voortbrengen van goede artikelen, die niemand zal koopen en welke dientengevolge in zijn winkel als een verloren kapitaal blijven liggen? Er zijn veel kooplieden, die erkennen dat zij gebonden zijn door de noodzakelijkheid om mee te gaan met den slechten, onontwikkelden smaak van de meerderheid hunner klanten. Indien zij in hun winkels alleen voorwerpen van goeden smaak hadden, zouden zij spoedig hun namen in het faillissementenblad vinden.

„Indien er gekozen moest worden tusschen twee wegen om in de nijverheidsproducten de kunst te ontwikkelen: de opvoeding van het groote publiek, of die van een bepaalde klasse van kunsthandwerkslieden, dan zou naar mijne overtuiging het doel beter bereikt worden door het publiek goed te onderwijzen en van zijn onwetendheid te overtuigen, dan door alleen den werkman te leeren. Laat men het publiek onontwikkeld, dan zal de ontwikkelde werkman niet gebezigd worden; maar indien men het

publiek er toe brengt het gemis aan schoonheid en smaak te ontwaren — het te waardeeren wanneer sierlijkheid aangetroffen wordt, en onaangenaam getroffen te worden wanneer die ontbreekt, — onderscheid te maken tusschen een goede verhouding van vormen en een wanverhouding, — van de kunst te vorderen, dat zij ten minste trachte de volmaaktheid der natuur te bereiken en dat zij de eeuwige schoonheid en eenvoud der natuur erkenne, dan ben ik zeker, dat het publiek spoedig goeden smaak in de nijverheidsproducten zal eischen en dat het gaarne daarvoor zal willen betalen. En ik ben moreel overtuigd dat het instinct der kooplieden hun de middelen zal leeren vinden om aan die eischen te gemoet te komen en te zorgen dat hun werklieden in staat zijn hen daarin bij te staan.

„De overtuiging eensdeels dat gij de leerlingen moet voorbereiden, door hun de middelen te verschaffen om een gezonde elementaire opleiding te bekomen vóór dat gij hen in de kunstscholen toelaat, anderdeels dat gij alle middelen moet aanwenden om de onwetendheid van het groote publiek te doen ophouden en het er toe te brengen met verstand de resultaten van het onderwijs dezer scholen te schatten en te beoordeelen, deze overtuiging is het welke de Regeering bewogen heeft thans voor het eerst krachtig en zonder aarzelen te erkennen dat *alle standen* der maatschappij behoefte hebben aan elementair onderwijs in de kunst, en het publiek in het verkrijgen van dit onderwijs bij te staan. En de bijeenkomst, heden in dit gebouw onder voorzitterschap van den Minister van Financiën gehouden om de eerste elementaire teekenschool te openen als het begin van een systematische poging om zoodanig onderwijs aan alle standen te verzekeren, mag beschouwd worden als een bewijs van de oprechtheid der Regeering te dezer zake."

Het rapport voegt hierbij, dat deze schets daarom onze opmerkzaamheid verdient omdat zij, ofschoon in 1852 voor Engeland geteekend, thans nog voor Nederland als volkomen juist mag beschouwd worden. Niet minder nuttig achten de rapporteurs voor onze landgenooten de lezing van het slot der rede van den heer Cole, betreffende den aard der teekenkunst, omdat daarin de wederlegging gevonden wordt van eenige dwaalbegrippen, welke ten onzent nog veelal aangetroffen worden:

„De geoefendheid in het teekenen wordt te algemeen beschouwd als een weelde en als iets overtolligs in de opvoeding; iets dat toegestaan mag worden aan meisjes, die ten slotte vrouwen zullen worden, beter opgevoed en meer beschaafd dan de mannen, maar onnoodig voor jongens, die mannen zullen worden, door en door te huis in de anatomie van een paard, maar volstrekt niet in die van hun eigen lichaam, en ten eenenmale buiten staat om ook maar een rechte lijn te teekenen. Het teekenen wordt in de schoolprogramma's beschouwd als een „extra vak", dat de ouders eer vermijden dan aanmoedigen. Er is een tijd geweest, dat men in een dergelijke dwaling verkeerde ten opzichte der schrijfkunst.

„Men moest gevoelen, dat het voor ieder die beweert wel opgevoed te zijn, een ongeluk is, indien hij geen rechte lijnen weet te teekenen en althans eenvoudige geometrische vormen niet weet weêr te geven. Zij die dat niet kunnen, hebben niet het recht te verwachten, dat men zal aannemen dat zij ook maar in staat zijn goed te zien; en toch is de begripsverwarring op dit punt uiterst groot; want menschen die een potlood niet weten te gebruiken, aarzelen niet zich voor te doen alsof zij voor een schilderij in verrukking staan en vreezen niet kunstkritiek uit te oefenen, en met het meest absolute dogmatisme de wetten van den goeden smaak te verkondigen. Een modern schrijver merkt het volgende op: „Vraag aan een „connaisseur" die geheel Europa doorgereisd is, hoe de vorm is van een olmenblad, en er zullen 99 kansen tegen 1 zijn, dat hij het u niet zal weten te zeggen. En desniettemin zal hij een breedsprakige kritiek doen hooren over elke landschapschilderij van Dresden tot Madrid, en zal hij vermeenen u te mogen vertellen of het al dan niet goed op de natuur gelijkt. Vraag in de Sixtijnsche kapel aan een opgewonden prater hoeveel ribben hij heeft, gij zult geen antwoord krijgen; maar het zou wel wonder zijn, als gij het lokaal verliet zonder dat hij u had medegedeeld, dat hij deze of gene figuur misteekend acht."

„Ik moet nog eenige woorden spreken over het gemak om het elementair teekenen aan te leeren, het welk in zijn eerste begin een meetkunstig karakter moet hebben, en over het algemeen nut van de geoefendheid in het teekenen voor hen die zich deze bedrevenheid eigen hebben gemaakt.

„Meetkundig teekenen wordt gemakkelijker aangeleerd dan schrijven. Een kind zal spoediger den omtrek van een vierkant of van een langwerpigen vierhoek leeren maken, dan de hoofdletter A in gewoon cursief schrift; vóór dat zij het schrijven magtig zijn, hebben de meeste kinderen dan ook reeds een cursus van eigenonderricht doorloopen in het ruwschetsen van eenvoudige vormen, en hebben zij een zekere vaardigheid verkregen, die gemakkelijk had kunnen vermeerderd worden, indien men die slechts aangewakkerd had. Het teekenen is de vaardigheid om *voorwerpen* nauwkeurig weêr te geven; het schrijven is de vaardigheid om alleen *denkbeelden* uit te drukken. In het dagelijksch leven nu gebeurt het onophoudelijk, dat het verreweg verkieslijk is het *voorwerp* zelf met al zijn vormen nauwkeurig weêr te geven, liever dan het met woorden min of meer te omschrijven. Alle lichamelijke voorwerpen kunnen nauwkeuriger door eenvoudige omtrekken beschreven worden dan door een aantal woorden, hoe groot dit ook zij. Vergelijk een woordelijke beschrijving met een omtrekteekening van een hoed, of van een mand, of van een kast, of van den gevel van een huis. Tegenwoordig nemen wij allen aan, dat het noodzakelijk is, dat aan iedereen het schrijven worde onderwezen, en dat het schrift in alle levenstoestanden nuttig is; maar het ware gemakkelijk aan te toonen, dat de vaardigheid om door een teekening vormen weêr te geven vaak even noodig is, zoo niet nog meer. En het teekenen is even nuttig voor alle standen der maatschappij; voor hem die een huis doet bouwen en daaraan zijn geld besteedt, voor hem die den bouw daarvan leidt en voor hem die het hout zaagt en vergaârt of het metselwerk optrekt. Ieder zou zijn aandeel in het werk met meer vaardigheid en verstand en met minder verspilling van arbeidskracht ten uitvoer brengen, indien zij allen wisten wat rechte lijnen zijn, en indien zij in staat

waren die te teekenen. Maar hoe zeldzaam komt het voor, dat men in het bezit is van deze eenvoudige vaardigheid! Hoeveel eigenaren op het platteland zijn in staat een plan te maken van den grond, waarop hun huizen gelegen zijn, of om den vorm te teekenen van een buffet, dat zij den schrijnwerker wenschen te bestellen! Hoeveel industrieelen zijn er niet die den arbeid besturen van duizenden werklieden bij het vervaardigen van ornamentale werken, en die duizende ponden door hen verkrijgen, doch die buiten staat zijn om den vorm van het eenvoudigste hunner modellen te schetsen!

„Toch hebben wij 14 jaren lang kunstscholen bezeten om de nijverheidsproducten te verbeteren. Indien deze scholen niet ieders verwachting hebben vervuld, is dan de algemeene teleurstelling onnatuurlijk, dat voortbrengers en verbruikers evenzeer in onkunde blijven verkeeren? Ik hoop dat het mij gelukt is aan te toonen dat de stichting van deze nieuwe school en van andere elementaire teekenscholen ten behoeve van alle standen een logische en afdoende maatregel is, om de kunstscholen te doen worden hetgeen men daarmede bedoelde. Leer eerst aan het publiek wat goede kunst is en de kunstscholen zullen spoedig leeren hoe die kan voortgebracht worden. Maar laat gij het publiek in onwetendheid voortleven, dan zullen ook de kunstscholen onmachtig zijn.

„Behalve het industrieel belang is er ook een zedelijke zijde aan deze kwestie verbonden. De pogingen van allen, die wenschen dat ons volk in staat worde gesteld de vormen der voorwerpen behoorlijk te onderscheiden en te beoordeelen, moeten er op ingericht worden om het teekenen als een noodzakelijk deel van het onderwijs in *elke* school van ons Rijk te doen opnemen, — deze vaardigheid zal ook bevorderlijk zijn om groote nauwlettendheid in andere opzichten te verkrijgen en te meer Gods wijsheid te doen inzien en gevoelen."

Toen de heer Cole deze woorden sprak, was het Engelsche publiek vrij algemeen doordrongen van de noodzakelijkheid om het volk op het gebied der kunst te ontwikkelen. De talrijke aanvragen om door de Regeering bijgestaan te worden voor de stichting van nieuwe kunstindustrieele scholen (schools of ornamental art, ook schools of design genoemd, 1) de uitbreiding der bestaande kunstverzamelingen en de opening van nieuwe, de kunsttentoonstellingen te Londen en in de provinciën, de werkzaamheid der kunstvereenigingen, de uitgave van plaatwerken en van prenten en vooral het toenemend aantal van geïllustreerde periodieke bladen, voornamelijk tot verspreiding van ornament-teekeningen, waren als zoovele bewijzen te achten, dat men allerwege behoefte aan zoodanige ontwikkeling gevoelde.

Ten slotte had de Londensche wereldtentoonstelling van 1851 getoond, hoezeer de Britsche nijverheid uit het oogpunt der kunst achterstond bij de Fransche, met welke zij alleen wat deugdelijkheid van grondstof en bewerking aangaat kon wedijveren. Voor die les was niemand blind; met vastberadenheid werd besloten verbetering aan te brengen. En, wel verre van gelijk soms in andere landen geschiedt, na een eerste opwelling van geestdrift naar vroegere werkeloosheid te haken en aanstonds het nut der eerste maatregelen in twijfel te trekken, hebben in Engeland zoowel de Regeering als het publiek onafgebroken en met voortdurende geestkracht het eenmaal genomen besluit ten uitvoer gebracht, en onophoudelijk er naar gestreefd nieuwe verbeteringen te ontdekken en aan te brengen. Deze rustelooze zucht om de ontwikkeling van den kunstzin zoo krachtig mogelijk te bevorderen, leidde zelfs in 1877 het Parlement er toe, om in alle landen van Europa een onderzoek te doen instellen naar de aldaar terzelfder zake van Regeeringswege getroffen maatregelen, ten einde te kunnen nagaan of daarbij iets mocht worden aangetroffen, waarvan men in Engeland partij kon trekken.

Wordt vervolgd.

1) Men onderscheide wel „drawing" — gewoon teekenen en „design" — ornament- of kunstindustrieel teekenen.

ONZE MONUMENTEN.

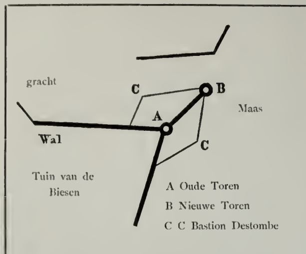
27. HET BASTION DESTOMBE TE MAASTRICHT.

Sinds eenige dagen is men bezig met het sloopen van de laatste overblijfselen van dit bolwerk, hetwelk den Noord-Oostelijken hoek van de vroegere omwalling van Maastricht vormde en de plaats innam waar deze wallen tegen de Maas aansloten. Daarmede zullen drie vierde gedeelten van deze walmuren verdwenen zijn, welke, om hun hooge oudheid en om hun schilderachtigheid, hun weêrga in Noord-Nederland niet hadden.

Het bastion Destombe sloot zich aan bij de omwalling, welke bij de uitbreiding der stad in het laatst der XIIIe eeuw werd gebouwd. Daar, waar zich tot voor weinig jaren het bastion verhief, werd met het optrekken van den nieuwen stadsmuur een aanvang gemaakt, en wel in het jaar 1294. De toen gebouwde verdedigingswerken hadden echter een geheel ander aanzien dan dat hetwelk het tegenwoordig geslacht gekend heeft. De steenen walmuur, die de stad ten Noorden beschermde, strekte zich tot aan de rivier uit en vormde met den muur, die langs de rivier liep, een scherpen hoek. Op het vereenigingspunt stond een ronde toren, waarvan de bovenverdieping met een spits dak gedekt een kleiner diameter had, zoodat er een overdekte gaanderij tusschen beide verkregen werd. Dit punt der wallen, hetwelk niet geflankeerd was, werd terecht geacht zwak te zijn, en men begreep al daar een bijzondere voorziening te moeten treffen. Daartoe werd omstreeks de helft der XVe eeuw, op eenigen afstand van den toren, Noord-Oostwaarts een tweede ronde toren opgetrokken, van gelijken vorm, doch dubbel zoo zwaar als de andere; het is deze tweede toren die thans wordt gesloopt. Hij stond, evenals de eerste toren, aan den oever der Maas, doch was aan alle zijden van water omringd, en alleen door een smallen gekanteelden muur met den achterliggenden toren in verbinding.

Aanvankelijk werd dit gebouw de *O. L. Vrouwetoren* genoemd, doch later was het bekend onder den naam van den *Nieuwen Toren*. De bouw daarvan schijnt meermalen vertraagd te zijn, want eerst tusschen de jaren 1465 en 1480 werd hij door het metselen van een fraai gewelf voltooid.

Het oude gebouw van 1294 heette de Biesentoren (*Biessen torne*) naar de Commandery van de Duitsche Orde, genaamd *de Jonge Biesen*, welke in den N.-O. hoek der stad gelegen was, en waarvan de tuinen zich tot aan den wal uitstrekten.

Zoodra het krijgsgevaar de stad dreigde, vaardigde de Overheid eene ordonnantie uit, waarbij bepaald werd hoe de burgers, naar Kerspelen verdeeld, de muren en torens moesten bezetten. In 1380 werd de bewaking van de wallen, langs de Maas Zuidwaarts van den Biesentoren, toevertrouwd aan het Kerspel van St. Maria die Luttelre, en van den naar het Westen reikenden muur aan de hoofdlieden van St. Antonius en St. Matthias-Kerspel. In 1465, toen men een aanval der Luikenaars duchtte, kreeg het eerstgenoemde Kerspel al de hier bedoelde wallen, met inbegrip van den Biesentoren, te bewaken. En in de ordonnantie, toen uitgevaardigd, werd zorgvuldig gezegd hoe de bezetting moest ingericht worden. „Ende is te weten, dat men tot yegelijken scelgaet sal setten eynen gueden, getruwen, werechtigen man, mit sijnen harnas ende theuft gedeckt. Ende voer yegelijke vinster sulker gelijker twee mans, no dat die torne ter weren gelegen ende groet zijn. Ende dieselve geordinerde personen, of gernecht viele, sullen terstont yegelyc sich vueghen ende stellen op syn wailstat, sonder dair af te sceiden." [1])

In de XVIe eeuw werden de vestingen in de Nederlanden volgens de gegevens van Italiaansche ingenieurs merkelijk verbeterd. Grooten invloed had vooral Francisco Marrchi, die in 1559 met Margaretha van Parma te Brussel kwam. Vooral legde hij zich er op toe de oude waltorens te verbeteren die hoog boven de muren uitstaken en met spitse daken beschut waren, en die voor een verdediging, welke op den boog en licht geschut berustte, bruikbaar waren, doch thans bij de verbetering der artillerie velerlei bezwaren bezaten, wanneer althans de torens slechts kleine afmetingen hadden. Ook vond hij verschillende soorten van buitenwerken uit, onder andere de onderwallen (*barbacanes*) en de *orillons* of *pontanes*. Ook te Maastricht werden de meeste waltorens tot op de hoogte van den stadsmuur geslecht, met aarde gevuld en voor de opstelling van vrij zware vuurmonden geschikt gemaakt. De oude en de nieuwe Biesentorens bleven echter hun oude gedaante behouden, doch het zal vermoedelijk in dezen tijd geweest zijn, dat zij versterkt werden door de kleine halve maan, welke men kan zien op de kaarten in het werk van Guicciardini.

Toen de stad in 1632 door Frederik Hendrik belegerd werd, was de toestand echter reeds geheel gewijzigd. De beide torens namelijk waren tot op de hoogte van den wal geslecht, met aarde gevuld en tot een regelmatig bastion veranderd, zoo dat de oude hoektoren geheel begraven en onzichtbaar was, en de Nieuwe of buitentoren het saillant vormde. De rechte face en flank werden door de Maas, de linker door een natte gracht bespoeld. In dien staat is het verdedigingswerk tot op onzen tijd gebleven. De facen en flanken hadden een bekleeding (revêtement) van baksteen; het saillant vertoonde de zware lagen van naamschen steen waarmede de toren van 1294 was gebouwd; daarin viel het gemakkelijk drie toegemetselde schietgaten te ontdekken.

Werd het Biesen bastion zelf niet meer gewijzigd, het ontving langzamerhand meer buitenwerken. Reeds in 1632 was de rechter face, die van den overliggenden Maasoever gemakkelijk beschoten werd, door een serie batterijen op het St. Antonius eiland opgeworpen, bevestigd. Zij werd in 1730 buitendien aanmerkelijk versterkt door twee bastions op den rechter Maasoever, het eene genaamd Hertel, het andere Jan van de Beek of Zoutelande. Dit laatste werd in 1779 veranderd. Beiden bestaan nog. Ook de linker face werd beveiligd en wel door middel van een hoornwerk, hetwelk tijdens de belegering van 1673 reeds aanwezig was. De Franschen die de stad van 1673 tot aan den vrede van Nijmegen in 1678 bezet hielden, bouwden vóór het rechter saillant van dit hoornwerk nog een Lunet, die ter eere van Lodewijk XIV het bastion *le Roy* genoemd werd. Dit bastion en het hoornwerk hadden bij de belegering van 1748 veel te verduren.

Onder de regeering van Koning Willem I, werd met behoud dezer Lunet het hoornwerk geslecht en vervangen door het bastion D., deel uitmakende van het zoogenaamde Bosscher front. Het oude Biesenbastion was van dien tijd af bestemd om als reduit dienst te doen.

Koning Willem II wees dit bastion aan om het stoffelijk overschot te ontvangen van den Luitenant-Generaal Destombe, militair bevelhebber van Maastricht, aldaar in 1845 overleden. Voortaan zou het bolwerk den naam van dien krijgsman dragen; en die naam werd, in een zwaren zerksteen gebeiteld, ingemetseld in den bekleedingsmuur van de linker face. Op de plek waar de asch van den Generaal rust, werd een steenen monument in Romeinschen stijl geplaatst, waarop het volgende opschrift te lezen staat:

BARON DESTOMBE
LUITENANT-GENERAAL
OPPERBEVELHEBBER DEZER VESTING
GEB. 6 SEPT. 1787, GEST. 18 FEBR. 1845.

Reeds voor eenige jaren is het geheele bastion met

---

[1]) Zie H. P. H. Eversen. Over de inlijving van de Nieuwstad bij Maastricht. (Publication de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg.)

de omliggende terreinen gelijk gemaakt, en nu ook de XVe eeuwsche toren aan het saillant verdwijnt, zal weldra alleen dit grafmonument de plek aanwijzen, waar eenmaal het oude Biesenbolwerk zich verhief.

---

28. DE N. H. GROOTE OF ST. LAURENTIUS-KERK TE ROTTERDAM.

De werkzaamheden in de groote of St. Laurentiuskerk te Rotterdam, zijn bijna afgeloopen. De pilaren zijn van hun kalklaag ontdaan en vertoonen thans hun oorspronkelijke vormen en kleuren, zooals ze bij den bouw der kerk in de 15de eenw van gehouwen steen gemaakt zijn. Het harde wit heeft plaats gemaakt voor den zachten en vollen toon van den roomkleurigen steen. De voorstellingen, die zoo geestig in de kapiteelen gebeiteld zijn, en waarover vroeger in de Kunstbode [1]) breedvoerig is gehandeld, zijn nu goed te zien, nadat ze ook van het daarop en daartusschen gesmeerde witsel zijn verlost.

De trans, achter het hoogkoor, die tot nu was afgesloten en tot kalk- en zandloods en bergplaats van gebrekkige stoelen en stooven werd gebezigd, is geheel ontruimd, en zal voortaan mogen worden bewandeld.

Het is te hopen, dat het Kerkbestuur zich nu ook eens zal ontfermen over de prachtige eikenhouten gestoelten, — geen kanonikken-banken, — die het koor versieren. Het zijn de voormalige zitplaatsen der Magistraat, der Raden ter Admiraliteit op de Maas en van andere hooggeplaatste personen uit den tijd der Republiek. De grootste dezer banken heeft het jaartal 1618 en is versierd met de in kleuren geschilderde wapens van land en stad. Ofschoon het beste eikenhout aan deze banken is ten koste gelegd, heeft een voormalig Kerkbestuur het doelmatig geacht om ze te laten „eikenhouten." Zeer wenschelijk zou het zijn, dat die verflaag verwijderd werd, om plaats te maken voor de kleur van het hout zelf. Ook het snijwerk, waarmede de banken versierd zijn, zal zich dan zuiverder en scherper aan het oog voordoen.

Een groot bord, waarop met prachtige gouden trekletters de liefdadigheid wordt geprezen, is ook in zijn vorigen glans hersteld. In een hoek daarvan leest men den naam *Velde*, waardoor we tot de wetenschap geraken, dat de beroemde caligraaf Johan of Hans van den Velde (Senior), van wien o. a. bekend is de fraaie „Spieghel der Schrijfkonste, Anno 1605," met het penseel niet minder wel, dan met de pen wist om te gaan en dat hij zijne talenten als penseelschrijver voor de Rotterdamsche kerkgangers ten beste heeft gegeven [2]).

Een in de voormalige Metselaars- of Sint Barbara kapel hangend geschilderd tafereel is schoon gemaakt en vernist. Dientengevolge kan men nu zien wat het voorstelt; bovenaan in 't midden ziet men St. Barbara's toren, met eenige zwevende kindertjes; ter rechteren linkerzijde twee gildebroeders ten voeten uit, de wapenschilden vasthoudende van de straks te vermelden Hoofdlieden der Metselaars; daaronder zijn guirlandes aangebracht van Metselaarsgereedschap en werktuigen. In 't midden leest men:

Ghij zijt gebouwt
op het Fundament der
Apostelen ende Propheten
waervan Jesus Christus
is den wtersten hoecksteen.
Ephes. 2.

Geheel onderaan staat het volgende geschreven:

In 't jaer 1641 waeren hooftmannen van 't metselaergilde Jan Demsen van Loys, Cornelis Martensz, van Schoonhoven; Hugo Antuenis Keyser, Sander Tobiasz van Vliren (of van Vuren?)

Het stuk is geteekend:

J. Wouters.

S. Barbara was in de midden-eeuwen allerwege de patronesse der Metselaars; de legende verhaalt dat zij door haren vader in een toren werd opgesloten; de vader had aan eenige metselaars last gegeven dit gebouw in gereedheid te brengen, en in een vertrek twee vensters open te breken, doch Barbara drong bij afwezigheid haars vaders er op aan, dat er drie vensters werden gemaakt; als reden daarvoor zeide zij, dat „dry vensteren die verlichten alle menschen die daer comen in dese werelt; hierbij verstaende de verborgentheden van de H. Drijvuldicheyt." In later tijd werd zij ook als de beschermheilige der artilleristen vereerd, en in Frankrijk is zij dit nog heden. Waarschijnlijk moet men den oorsprong hiervan zoeken in de omstandigheid dat het buskruit in de XVe en het begin der XVIe eeuw meestal in de torens der wallen bewaard werd. De Fransche zeelieden noemen het kruitmagazijn aan boord der oorlogschepen „la Sainte-Barbe."

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Belgie. Een van de groote „attractions" van Antwerpen, voor alle liefhebbers van geschiedenis en kunst, is het nieuwe museum van Plantijn-Moretus. Staat en gemeente hebben $1^1/_2$ millioen francs er voor over gehad, om deze merkwaardige stichting aan te koopen en voor het publiek toegankelijk te stellen. In de schilderachtige oude gebouwen vindt men de geheele beroemde drukkerij met al haar oude gereedschappen, boeken, handschriften, gegraveerde platen enz., zoo als die zich sinds de 16e eeuw ontwikkelde. Het is een in geheel Europa eenig museum. Eerlang zullen zes nieuwe zalen geopend worden, waaronder de groote boekerij zich bevindt. Ook behoort daartoe de oude *boekenwinkel* van Plantijn, welke de oorsprong geweest is der geheele inrichting, en die thans in haren ouden staat hersteld is.

Nederland, waar de boekdrukkunst eenmaal gebloeid heeft, dat zelfs beweerde, die kunst te hebben uitgevonden, heeft van de oude werkplaatsen van de Elzeviers en van zoovele anderen niets bewaard! Alles is of vernield of verwaarloosd of verkwanseld,

---

[1]) Zie den jaargang 1879, bladz. 157, 214.

[2]) Over dezen weinig bekenden kunstenaar en schoolmonarch vindt men eenige bijzonderheden vermeld in van der Willigen „Les Artistes de Harlem" alsmede in Obreen's „Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis," 2e deel.

ADVERTENTIËN.

DE PORTEFEUILLE.

Letterkundig Weekblad.

Prijs per jaar f 3. — franco per post.

Uitgave van G. J. THIEME te Arnhem.

Voor ieder, die gaarne op de hoogte blijft van de literatuur in Nederland en België, Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië; voor allen, die zich met de studie der nieuwe talen bezig houden en de literatuur willen beoefenen, is hier een even degelijke als onderhoudende lectuur. Voor nog geen ***zes cent per week*** ontvangt men ***acht*** bladzijden in ***twee*** kolommen.

Het *Letterkundig Weekblad* ***DE PORTEFEUILLE***, is geheel ingericht op den voet onzer groote staatkundige bladen. Het bevat een hoofdartikel over een of ander belangrijk letterkundig onderwerp van den dag; verder beschouwingen en besprekingen van allerlei aard, den inhoud van tijdschriften, nieuwtjes en berichten, besprekingen over den stand van ons tooneel en eindelijk een overzicht van onze Nederlandsche literatuur *in zijn geheel*, en van die in het buitenland, wat het *belangrijkste* aangaat.

Alle nieuwe boeken worden ten spoedigste in ***De Portefeuille*** aangekondigd en besproken. — Het is een veilige gids voor bestuurders van Leesmuseums, die graag het nieuwste en het beste hebben en voor beoefenaars der letterkunde. die gaarne gemakkelijk op de hoogte blijven.

Heden ziet het licht:

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

Hand aan Hand.

NOVELLEN

DOOR

W. OTTO

f 3.60

ESTRID EN IK.

DOOR

NICOLAI.

UIT HET DEENSCH

DOOR

L. VAN DER GOES.

f 2.25

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 4. 24 Januari 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

KORRESPONDENTIE.

Aan den WelEdelen Heer J. DE KOO.
Hoofdredacteur van „*De Amsterdammer*"

Amice!

Gij weet, dat ik u hoogacht, dat ik „*de Amsterdammer*" met het meeste genoegen lees, maar een paar berichten in uw blad van 4 en 18 Januari noodzaken mij nogmaal in zake van den Heer Jhr. Mr. Victor de Stuers en Prof. Gugel met uw medewerker van gevoelen te verschillen. Zie hier wat ik meen:

Ten einde ingelicht te worden omtrent de uitvoering van restauratiewerken ten behoeve waarvan Rijkssubsidiën worden uitgekeerd, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken de Heeren Van den Bergh, Cuypers, Gosschalk en Gugel uitgenoodigd, de uitgevoerde werken ter plaatse te onderzoeken en deswege verslag uit te brengen.

Ziedaar het feit.

„In de *kommissie* ter inspectie van *Rijks*gebouwen, wier herstelling door het Rijk geheel of gedeeltelijk bekostigd wordt, is *voor dit jaar, in de plaats van Jhr. Mr. Victor de Stuers*, prof. Gugel benoemd."

Ziedaar op welke wijze *de Amsterdammer* van 4 Januari het feit ter kennis van het publiek bracht.

Ik kon aanstonds aan mijne lezers mededeelen, dat uw bericht onjuist was. Immers een kommissie bestond er niet, van een jaarlijksche benoeming was geen sprake geweest, het gold niet *Rijks*gebouwen, veelmin Rijksgebouwen die door het Rijk *gedeeltelijk* worden bekostigd; verder was niet prof. Gugel alleen uitgenoodigd; eindelijk was deze niet gesteld in de plaats van *Jhr. Mr. Victor de Stuers*.

Met het volste recht mocht ik derhalven zeggen, dat het bericht onjuist was. Meer kon ik niet zeggen, wijl ik niet meer wist, ook omdat ik niet — zooals uwe medewerker in de *Amsterdammer* van 18 dezer, een nieuwe onjuistheid begaande, insinueert, — over den heer de Stuers als bron van informatie beschikken kon.

Thands evenwel ben ik in staat eene opmerking te maken, die het onjuiste bericht van uw medewerker mij aanstonds voor den geest bracht, en welke thans door uw artikel van 18 dezer zood .nig bevestigd wordt, dat ik die gerust mag uitspreken. Het is namelijk deze, dat het onjuiste bericht in de *Amsterdammer*

van 4 Januari ten doel had, het publiek in den w an te brengen, dat de ministerieele uitnoodiging aan den heer Gugel gedaan, tegen den heer de Stuers gericht was. Deze beteekenis aan 's ministers handeling gegeven is klaarblijkelijk valsch, hetgeen reeds hieruit volgt, dat, zoo de insinuatie van uw medearbeider op waarheid gegrond was, het niet aan te nemen is, dat de heeren Van den Bergh, Cuypers, Gosschalk en Gugel zich tot een dergelijke manifestatie zouden willen leenen.

Uw medewerker, die overigens zoozeer het spoor bijster is, dat hij nog in uw nummer de gebouwen, die aan het Rijk behooren, en die welke niet aan het Rijk behooren verwart, moge nu trachten te doen gelooven, dat de uitnoodiging van prof. Gugel hoofdzaak was, niemand zal zich daardoor laten verschalken. Voor hem lag de hoofdzaak elders, en dat hij die elders zocht, strekt waarlijk niet tot eer noch aan zijne bedoelingen, noch aan zijne scherpzinnigheid.

In de hoop, dat hier thands niets onduidelijks is overgebleven, noem ik mij gaarne

Hoogachtend Uw Dienstvaardigen

Jan ten Brink

20 Jannari 1880.

BRIEVEN UIT ROME.

III.

't Zij mij geoorloofd terug te komen met een woordje op mijn schrijven, in N°. 2 van *Nederlandsche Kunstbode* (1880) opgenomen. — Een andere topografische vooronderstelling, dat de monumenten bij de „Farnesina" gevonden, in stede van op een Isistempel te wijzen, veeleer tot een gebouw zouden behoord hebben in de zoogenaamde „Geta", begint meer en meer veld te winnen, en volgens die hypothese verdwijnen ook dan de moeilijkheden, wegens den stijl der bedoelde muurschilderingen geopperd door sommige artisten alhier, of wel die moeilijkheden worden op veelszins bevredigende wijze alsdan opgelost. In 't voorbijgaan moge hier worden opgemerkt, dat zoowel de filologie als de archeologie eigenlijk een critiek zijn op de studie der oudheid toegepast en bij die critiek bekleedt de vooronderstelling, om niet te schrijven de hypothese, geen geringe plaats. Wie tegen vooronderstellingen en de daaruit mogelijk voortvloeiende dwalingen opziet, hij zegge de studie der oudheid vaarwel. Alleen dan, als de mogelijke vooronderstellingen, van A tot Z zijn uitgeput, wordt de uitslag zoo niet altoos zeker, dan toch minstens waarschijnlijk.

Op de topografische kaart van Buffalini — in de Storia di Roma van Alfredo Reumont, uitgegeven door Nolli in 't jaar 1748 — zijn op en om de plek waar de muurschilderingen en stukadoorwerken, in mijn vorig schrijven vermeld, gevonden werden, vier gebouwen gemaakt. Het eerste dier gebouwen, aan den kant der „porta Settimiana", draagt het opschrift: V. D. C. P., vermoedelijk beteekenende: „Vinea Domini Principis Cardinalis," bezijden wordt dan ook de naam Farnesi gelezen; het tweede gebouw draagt de letters: V. D. d. i. „Vinea Domini," en daaronder met duidelijke letters, die den minsten twijfel buitensluiten, „Gli Isii; het derde is de kerk van „San Giacomo in Trastevere," het vierde heeft geen aanduiding. Doch op de kaart, door het Bestuur der uitgravingen opgemaakt en gepubliceerd, komen onderscheidenheden (variaties) voor; deze kaart is echter geen copie der origineele, authentieke kaart van Buffalini, maar wel van een kopie, door een onbekende, waarnaar een houtsnee genomen is; bovendien wordt in de bibliotheek „Barberiniana" nog een exemplaar bewaard, dat echter aanmerkelijk beschadigd is, en wordt de uitgave aangekondigd van een in Engeland gevonden origineel. Maar om op de kaart, naar de uitgave door het Bestuur der uitgravingen, terug te komen, het eerste der straks gezegde gebouwen is daar gemerkt: „Vin. Farnesio," het tweede: „Vin Ghisi," het derde: 't straks genoemd kerkgebouw, en op het vierde leest men: „Vin. Card. de Liseum; „Gli Isii" zou dan een vergissing kunnen zijn voor Ghisi d. i. Ghisi. Is dat zóó, — de toespelingen, in de muurschilderingen, op den Isisdienst, zijn zoo duidelijk, dat ze boven allen twijfel verheven schijnen — dan komen de merkteekens, de beide uitgaven van de genoemde kaart, op het tweede der vier gebouwen overeen. Toch zou dan nog opgehelderd dienen te worden hoe van de twee eerste gebouwen het eene aan de Farnesen toebehoorde, het andere aan de Chigi, in 't jaar 1551, dat duidelijk op de Barberiniaansche kaart wordt aangewezen, zoomede op de kaart van het Bestuur der uitgravingen, zij 't ook met een misrekening van een veertigtal jaren. Agostino Chigi, een rijk koopman, bouwde, naar Vasari verhaalt, een villa aan den rechter-Tiberoever; het werk werd voltooid door den vermaarden Florentijnschen bouwmeester, Baldassare Peruzzi en. Rafael schilderde er, tusschen de jaren 1508 en 1510. Door de erfgenamen van Agostino werd zijn fortuin doorgebracht, de Chigi's keerden arm naar hun geboorteplaats, Siena, terug, en de „Villa" werd verkocht aan de „Farnesi," die hun „palazzo," op den linker-Tiberoever, gebouwd door Antonio di San Gallo en Michelangelo, wilden verbinden met dat, door Baldassare Peruzzi opgetrokken en waaraan Rafael zijn penseel leende. Maar op de topografische kaart in questie, waarvan de eerste uit gave verscheen in 1551, zou het eigendom, dat aanvankelijk geheel aan Agostino Chigi toebehoorde, gedeeltelijk aan de erfgenamen Chigi en gedeeltelijk aan de „Farnesi" zijn geweest, indien „Gli Isi" Ghisi moet gelezen worden. Diensvolgens kunnen toch twee vooronderstellingen in deze gemaakt worden: òf de „Farnesi" hadden in 1551 slechts een gedeelte aangekocht en bleef het andere in eigendom der erfgenamen van Agostino Chigi, òf de „Farnesi" hadden in dat jaar het geheele eigendom aangekocht en dan — terwijl het eene gedeelte den naam der „Farnesi" droeg — behield het gebouw, waarin Rafael schilderde, den naam der familie, die het stichtte, wat hier trouwens in dergelijke gevallen doorgaans geschiedt. Uit een en ander, slechts kortelijk aangehaald, kan blijken waarom de hiervoren vermelde meening ontstond: dat de bewuste monumenten in plaats van op een Isistempel te wijzen, veeleer tot een gebouw behoorden in de zoogenaamde „Geta." Het Bestuur, dat de archeologische werkzaamheden bij de Tiberwerken regelt, laat thans fotografiën nemen dier voor de kunst zoo ongemeen kostbare muurschilderingen. Jammer, dat zulks niet aanstonds gedaan is, toen ze gevonden zijn, een nalatigheid alleen te verklaren, doordat het Bestuur zich te on-

verdeeld verlaten heeft op het toepassen van de bekende, niet altijd doeltreffende maatregelen, door Vitruvius aanbevolen, om muurschilderingen tegen het schaden en bederven van „infiltratie” te vrijwaren. —

H. J. Biegelaar Th.

HET LAGER TEEKENONDERWIJS IN ENGELAND.

II.

Wat men bedoelde was niet een nevelachtig ideaal, maar een zeer materieel praktisch resultaat.

Men zocht niet kunstenaars te scheppen „om de kunst.” Men wilde eenvoudig die talrijke takken van nijverheid, die aan de kunst de waarde hunner voortbrengselen danken, verbeteren, eensdeels door den producent, anderdeels door den consument een betere artistieke opvoeding te geven. Wat tot nog toe gedaan was had geen vruchten afgeworpen, geëvenredigd aan de ten koste gelegde sommen. Immers het twintigtal kunstscholen werkte gebrekkig, omdat men die zonder eenige voorbereiding bezocht, en overigens waren zij alleen tot vorming van den producent bestemd. De consument, het publiek, genoot geenerlei opvoeding; zoodat, ook indien de kunstscholen uitstekende kunstindustrieelen hadden afgeleverd, er ten gevolge van de onkunde van het publiek een wanverhouding ware ontstaan, welke beletten moest, dat de kunstindustrie in het Britsche Rijk een hooger volmaaktheid zou bereiken.

Het was derhalve als het ware aangewezen, dat èn publiek èn industrieel in het genot moesten gesteld worden van een elementair onderwijs in de kunst, m. a. w. dat beiden het elementair teekenen moesten aanleeren als een integreerend deel van het opvoedingsprogramma: de teekenkunst toch, welke vormen, kleuren, verhoudingen, licht en schaduw leert zien en weêrgeven, is de eerste voorwaarde voor het bekomen van onderscheidingsvermogen, de sleutel van kunstzin en smaak.

Uitvoerig deelt het rapport mede hoe de in 1852 opgerichte Afdeeling voor Kunst een aanvang maakte met de reorganisatie van:

1°. *het algemeen elementair onderwijs in de kunst*, als een onderdeel van de nationale opvoeding, en met het doel om de grondslagen te leggen voor een gezond onderscheidingsvermogen en voor goeden smaak, zoowel bij den consument als bij den producent van industrieele voortbrengselen.

2°. *het voortgezet kunstonderwijs* voor hen, die zich bijzonder op kunst willen toeleggen, en de *toepassing van de beginselen der kunst op de industrie*, waarmede het oprichten van *Musea* in verband stond.

Deze reorganisatie was niet in eens mogelijk, vooral wegens de volkomen onafhankelijkheid der lagere scholen. Daarom begreep men dat het noodzakelijk was het eigenbelang te prikkelen om het beoogde doel te bereiken. Als hoofdbeginsel werd aangenomen, dat het kunstonderwijs zooveel mogelijk door de scholen zelven moest worden bekostigd (Self- Supporting principle) en dat de Regeering alleen tot het nemen van een initiatief behulpzaam mocht zijn.

De kunstscholen zouden hoofdzakelijk lokale instellingen zijn, onder toezicht der Regeering voor zoover zij subsidiën ontvingen. Alleen het hooger onderwijs in de kunstindustrie moest van Regeeringswege ingericht en geregeld worden.

Men brak met het tot dusver gevolgde stelsel, om de onderwijzers der lagere scholen kosteloos op de kunstscholen toe te laten en om gratis hulpmiddelen en modellen voor het teekenonderwijs uit te deelen, geschenken welke gebleken waren weinig waardeering te vinden. In de plaats daarvan werden voortaan die hulpmiddelen tegen vergoeding van een gedeelte van den kostenden prijs afgeleverd en werd een uitgewerkt stelsel van premiën ingevoerd, waardoor de onderwijzers der lagere scholen bewogen werden zich te bekwamen in het geven van onderwijs in het teekenen. Aan het verleenen van subsidiën aan nieuwe op te richten kunstscholen werd o. a. de voorwaarde verbonden, dat telkens minstens 3 lagere scholen zich verbonden hare kinderen eenmaal per week van de leeraren dier scholen teekenonderwijs te laten ontvangen, en kort daarop werd die voorwaarde ook aan de bestaande kunstscholen opgelegd. Op velerlei scherpzinnige wijze werden aanmoedigingen gegeven; het bedrag der subsidiën werd geregeld naar den min- of meer gunstigen uitslag der jaarlijksche examina, en daarbij werden ook geëvenredigde belooningen aan de onderwijzers uitgereikt, wier eigenbelang geprikkeld werd door dien zij voor een deel uit de schoolgelden moesten worden bezoldigd. De ondervinding heeft geleerd, dat de weg dien de Kunstafdeeling had ingeslagen met geringe kosten tot groote resultaten heeft geleid.

In 1853 waren er 35 art-schools met ongeveer 7000 leerlingen; dit getal was in 1876 gestegen tot 141 scholen met 27.973 scholieren. Deze instellingen verschaften in 1853 elementair teekenonderwijs aan slechts 4685 kinderen uit lagere scholen. In 1876 was dit getal geklommen tot 460961!

Finantieel zijn de resultaten niet minder merkwaardig geweest.

Immers in 1852—53 kostte elke der 23 art-schools met 6997 scholieren aan den Staat 778 £, dat is 2 £ 11 sh. per leerling. Voor dat geld was de leerling gebrekkig onderwezen, en was er noch inspectie, noch normaalschool, noch museum.

Vijf jaren later, in 1858 had men 78 scholen met een normaalschool, een kunstverzameling en een boekerij in South-Kensington, een stelsel van staatsexamina, van prijzen en medailles. Er werd toen aan 80,000 personen onderwijs gegeven in de kunst. Doch de kosten bedroegen per school niet meer dan 477 £ en per leerling 9 £ 3 d!

Omtrent den aard van het in de lagere scholen gegeven teekenonderwijs meldt het rapport het navolgende.

Men stelle zich niet voor, dat daartoe afzonderlijke lokalen en velerlei speciale hulpmiddelen noodig zijn. De gewone zalen en banken dienen ook hierbij. De cursus komt neêr op de volgende oefeningen. Het eerste gedeelte van den cursus omvat het teekenen van *platte figuren*. De onderwijzer teekent een eenvoudige lijn op het zwarte bord, die de kinderen kopieeren. Langzamerhand vermenigvuldigt hij het aantal lijnen en groepeert die tot eenvoudige of meer ingewikkelde figuren.

Van de rechte lijn wordt overgegaan tot de gebogen lijnen, totdat het teekenen naar *eenvoudige voorwerpen*, (cubus, bol, cilinder, kegel) aan de beurt komt. In sommige scholen wordt nog van platen als voorbeelden gebruik gemaakt, doch deze worden meer en meer als doelloos afgeschaft. Het blijkt uit het bovenstaande, hoe noodig het is, dat de onderwijzers de kunst verstaan om *klassikaal* onderwijs te geven. Van daar dat bij alle examina tot het verkrijgen van acten van bevoegdheid sterk wordt aangedrongen op het bezit van de vaardigheid om op het zwart bord vóór te teekenen.

In den regel wordt in de lagere school slechts één uur teekenles per week gegeven, hetgeen 40 uren in het jaar maakt. Algemeen wordt deze tijd geacht te kort te zijn; en men zou wenschem hem te verdubbelen.

Welken graad van vaardigheid de leerlingen bereiken, kan afgeleid worden uit een bij het verslag gevoegden bundel teekeningen in elementaire scholen naar de natuur vervaardigd.

De groote maatregelen van 1853 was de organisatie van een Rijks-normaalschool (National trainingschool of art) te Londen.

Daarvan wordt de inrichting in hoofdtrekken medegedeeld.

Men heeft aanstonds reden gehad, tevreden te zijn over de vruchten der normaalschool.

In het 1e jaar (October 1873—74) hadden 289 onderwijzers en onderwijzeressen van lagere scholen onderwijs ontvangen, 135 kweekelingen in kweekscholen hadden les gekregen van meesters uit de Centrale school gezonden, 42 scholen te Londen hadden onderwijs gekregen van meesters of kweekelingen der centrale school.

Spoedig breidde zich de Normal Training School uit, in verband met het daarnaast opgericht South Kensington Museum.

Wat beide deze instellingen thans geworden zijn, kan uit de verslagen van Jhr. Mr. A. de Stuers gezien geworden. 1)

Alleen zij hier aangestipt dat de normaalschool thans hoofdzakelijk strekt tot vorming van leeraren voor het 140tal kunstscholen en de 800 kunstklassen van het Britsche Rijk (Art Master met het certificaat van den 3en graad), alsmede tot oefening van kunstindustrieele teekenaars, en dat er tevens nog steeds een klas aan verbonden is tot opleiding van schoolmeesters, schoolmeesteressen en kweekelingen voor lagere scholen.

De maatregelen, die genomen werden, zijn ten slotte in het rapport geresumeerd als volgt:

Twintig jaren lang had de Britsche regeering gelden besteed aan inrichtingen van kunstindustrieel onderwijs tot veredeling van den smaak op het gebied der nijverheid; en het resultaat had bewezen, dat deze uitgaven onvruchtbaar waren geweest, en dat het noodig was het elementair teekenonderwijs onder alle klassen der bevolking te verspreiden.

1) Deze verslagen zijn afzonderlijk door het Departement van Binnenlandsche Zaken in 1879 uitgegeven. Zij werden besproken in de Kunstbode van dat jaar, bl. 105 vlg.

De sinds 1852 genomen maatregelen hadden ten doel deze verspreiding tot stand te brengen, en het teekenonderwijs als een integreerend deel van het algemeen programma van de nationale opvoeding te doen beschouwen.

Deze maatregelen kwamen in hoofdzaak hierop neder:

1°. De Regeering zorgde voor het tot stand komen en verspreiden van behoorlijke verzamelingen van teekenbehoeften en modellen, op voordeelige voorwaarden te bekomen.

2°. Zij zorgde voor de opleiding van de gewone lagere onderwijzers ook in de teekenkunst en de vorming van bepaalde teekenmeesters. Daartoe vorderde zij, dat voortaan bij het eindexamen der kweekscholen voor onderwijzers ook examen zou afgelegd worden in het elementair teekenen.

3°. Zij stichtte een normaalschool te Londen, waar volgens een gezonde methode niet alleen gevestigde onderwijzers, maar ook nieuwe gevormd werden tot teekenleeraren, zoowel voor lagere als voor kunstscholen.

4°. Zij opende evenzeer in de kunstscholen de gelegenheid om certificaten van bevoegdheid te verkrijgen.

5°. Zij spoorde tot het dingen naar zoodanige certificaten aan, door haren steun afhankelijk te stellen van de tegenwoordigheid in iedere school van gediplomeerde onderwijzers, en door de toekenning van toelagen en belooningen aan de gediplomeerden en aan kweekelingen.

6°. Zij bevorderde de verspreiding van het elementair teekenonderwijs, door het onderwijs der kunstscholen daaraan dienstbaar te maken, wijl elke dier scholen om subsidiën te bekomen gehouden werd, minstens aan 5 lagere scholen lager onderwijs te verstrekken.

7°. Verder door de stichting van vereenigingen (Local Unions for drawing) te bevorderen.

8°. Zij stelde inspectiën in en een uitgebreid systeem van examina, prijzen en belooningen, zoowel voor de leerlingen als voor de onderwijzers.

9°. Zij vond een prikkel voor den onderwijzer in de bepaling, dat hij een aandeel moest hebben in de opbrengst der schoolgelden.

10°. Zij verbeterde de inrichting der bestaande kunstscholen en bevorderde de stichting van nieuwe scholen en avondklassen op voorwaarden, die voor de schatkist naar verhouding minder drukkend waren dan het vorige stelsel van subsidieering.

11°. Zij stichtte in South Kensington een uitgebreide instelling voor kunstindustrie, waar gelegenheid tot ontwikkeling ontstond voor tal van jeugdige talenten, die niet voor hoogere kunst geboren waren, doch in de kunstindustrie met uitstekend gevolg konden gebruikt worden.

(Wordt vervolgd.)

LE TOUT VENANT DE HOLLANDE.

Indien een Nederlander met nationaal eergevoel geplaagd, zich wilde ergeren, telkens wanneer hij buitenslands een kunstwerk of een voorwerp ontmoet, belangrijk voor onze kunst of geschiedenis en dat in ons vaderland had kunnen blijven, dan had hij wel

dagwerk. Sedert jaren toch bekleedt Nederland onder de natiën die hare kunstschatten exporteeren, met Italië eene eereplaats.

Men raakt er dus aan gewoon, musea en particuliere verzamelingen buitenslands voor een groot deel gevuld te zien met Hollandsche schilderijen en „objects d'art," zóó gevuld, dat er in het land van oorsprong al zeer weinig is overgebleven.

Voor iemand die bijvoorbeeld te Parijs woont, en naar kunst kijkt, gaat er geen dag om, of zijn vaderland wordt hem herinnerd door een of ander voorwerp uitgestald bij een der tallooze kooplieden in antiquiteiten.

Daarom maken ook op hem die veilingen van *fayences*, *meubles*, *laques*, *éventails*, *sculptures*, *étoffes*, *objets de vitrine*, *le tout venant de Hollande*, niet meer zulk een' onaangenamen indruk, als ze op een reizend Hollander uitoefenen. Want al blijft het eergevoel even levendig, de herhaling van hetzelfde feit en de zekerheid dat het zoo blijven zal tot het einde van den voorraad, die hier en daar nog in Nederland bestaat, bewijzen het nuttelooze der ergernis.

Zeker is het, dat het gehalte der beschreven veilingen merkelijk is afgenomen, niet omdat men in Holland conservatief geworden is, maar omdat na 40 jaren uitvoer, de voorraad opraakt.

Het is wel der moeite waard een oogenblik bij die verkoopingen stil te staan.

Sommigen zijn meer bepaald aan eene speciale soort van voorwerpen gewijd, anderen omvatten alle takken van de *curiosité*. Maar in allen spelen aardwerk en porcelein een voorname rol. Veel Delftsch natuurlijk, stellen, potten, pullen, borden, die tot opsiering, maar niet minder kleinere zaken, die tot dagelijksch gebruik gediend hebben. Veel Japansch en Chineesch en daaronder steeds schotels met de wapens onzer provinciën en steden en met die onzer patricische geslachten, als: *Valckenier*, *Witsen*, *Pancras*, *Kinschot* (in Holland op de schotels geschilderd) en vele anderen familiestukken.

De meubelen zijn meestal niet van dien aard, dat men hun vertrek naar het buitenland behoeft te betreuren. Geheel nieuwe of zeer gecompleteerde eikenhouten, maar vooral de nieuwe kasten en commodes in marqueterie vindt men er steeds in groot getal. Voor een paar jaren waren er in eene veiling van Friesche zaken een paar kasten die de aandacht verdienden door hun fraai snijwerk, dat àjour tegen een gekleurden grond uitkwam.

De étoffes veelal bestaande in geweven behangsels, geborduurde rokken en andere kleedingstukken uit de 18e eeuw, vindt men in elke veiling. Dikwijls ook kussens of de overtrekken daarvan prijkende met de wapens van collegies of steden, soms met familiewapens, o. a. van Kluppel enz. In sommige verkoopingen zou men denken verplaatst te zijn in eene veiling van afbraak. Friesen met fraai snijwerk, geschilderde behangselpaneelen, soms eene groote collectie spiegellijsten, altijd 18e eeuw en meestal uitmuntend gesneden, bedekken de muren der zaal.

De objets de vitrine zijn altijd talrijk. Klein zilverwerk, waaiers, ivoren, horlogies, breloques in menigte vullen de toonkasten en schijnen altijd liefhebbers te vinden.

Voor eenigen tijd zag ik een zilveren hek uit de kapel eener katholieke kerk met opschrift, waaruit bleek dat het werk was van *Rodolfus Sondag Silversmit in Rotterdam den* 9 *Juni* 1753, niet zeer fraai van stijl, maar interessant op de plaats waar het gestaan heeft. Tegen de muur hing een weelderig geteekend *wapen van Joan Ant. van Kinschot*, omringd door de allianties en in een zeer fraai gesneden lijst gevat.

Altijd dus kennissen uit het vaderland.

Ik zou geen verwijten willen maken aan de kooplui die dat alles wegvoeren om er winst meê te maken. „Leur métier en vaut un autre."

Maar wanneer men weet, dat bovendien de wezenlijk precieuse zaken niet in de veilingen worden verkocht, maar hier door de hollandsche kooplieden direct aan de liefhebbers worden overgedaan en dat de oude schilderijen langs andere wegen ons land verlaten, dan kan men gerust aannemen dat het woord van dr. Bode zoowel nu als in en voor 1871, waarheid bevat: „*Was nicht niet — und nagelfest war, ist mit den zahllosen holländischen Privatsammlungen bisauf einen geringen Bruchtheil in das Ausland verschachert.*"

Parijs, Januari 1880. D. Franken Dz.

DE KUNST IN DE EERSTE KAMER.

Het Voorloopig Verslag van de 1e Kamer betreffende de Staatsbegrooting voor 1880 zegt aangaande de Kunsten en Wetenschappen het volgende:

Door eenige leden werd in herinnering gebracht wat ten vorigen jare en nu laatstelijk in de andere Kamer ten opzichte van art. 137 is voorgevallen; hoe de vorige Minister, na het amendement ten vorigen jare aangenomen, eene speciale wet betreffende het herstel, het onderhoud of de instandhouding van sommige gedenkteekenen en gebouwen van oudheidkundige of kunstwaarde, had voorgesteld; hoe die wet door deze Regeering is ingetrokken, en hoe ten slotte de uitgetrokken som voor art. 137 door amendement aanzienlijk is verminderd. Deze leden waren geen voorstanders van buitensporige uitgaven voor het boven omschreven doel, doch naar aanleiding der verklaring van dezen Minister, dat van hem geen speciale wet dit onderwerp betreffende te wachten is, werd door eenige leden gevraagd of de Regeering, zooals deze leden meenden, door contract tot sommige subsidien verbonden is. Gaarne zou men vernemen of zoodanige contracten bestaan, dan wel op welke andere wijze het verleenen van subsidien tot onderhoud van gebouwen en gedenkteekenen is tot stand gekomen en geregeld en welke verbindtenissen daaruit zijn voortgevloeid.

Eenige leden zouden met belangstelling eene nadere volledige opgave van de Regeering tegemoet zien, omtrent de kosten voor den bouw van het nieuwe Museum te Amsterdam.

Het regeeringsantwoord luidt als volgt:

De Regeering heeft zich nooit door contract tot eenige *subsidie* verbonden. De verplichting van den Staat om aangevangen herstellingswerken te blijven steunen is louter zedelijk. Zij vloeit uit den aard der zaak voort.

Twintig jaar geleden heeft het ondersteunen van

restauratiewerken van Rijkswege een aanvang genomen. Na de oprichting der afdeeling Kunsten en Wetenschappen is er steeds naar gestreefd om, vóórdat een nieuw subsidie verleend werd, den omvang van het geheele werk en de daartoe betrekkelijke plannen te leeren kennen en te doen onderzoeken. Daar de aard der bedoelde herstellingen eischt, dat zij over meer dan één jaar verdeeld worden, is tevens onderzocht hoe dit, zoowel uit een technisch als uit een financieel oogpunt, het doelmatigst kon geschieden. Vervolgens verklaarde zich de Regeering bereid, om in overeenstemming met zoodanig technisch en financieel plan ook voor volgende jaren het uitzicht op ondersteuning te openen. Daarop werd dan bij koninklijk besluit over het loopende jaar een subsidie verleend, zonder dat dit echter in het besluit zelf als een termijn van de geheele in het uitzicht gestelde som werd voorgesteld; en dit wel opzettelijk, omdat de in volgende jaren te verleenen subsidiën afhankelijk zijn van de beslissing der wetgevende macht. Vandaar dan ook dat door de belanghebbenden telken jare opnieuw bij adres een subsidie wordt aangevraagd. Hieruit volgt, dat er voor den Staat geen bepaalde verplichting voor volgende jaren bestaat, en dat niet beschikt is over toekomstige begrootingen. Doch van den anderen kant brengen de goede trouw en de eerlijkheid mede, dat zoo lang de belanghebbenden door eigen schuld zich het steunen van hunne onderneming niet hebben onwaardig gemaakt, of de toestand der schatkist zulken bijstand niet verbiedt, de Regeering bij voorduring die subsidiën uitkeere, waarop bij den aanvang van het werk en het samenstellen van het technisch en financieel plan moest worden gerekend.

— Bij het einde van het vorig werkseizoen was ten behoeve van het *Museum te Amsterdam* betaald eene som van *f* 613,317.52. Voor de voortzetting der werkzaamheden wordt gerekend op een bedrag van *f* 121,441.68 voor metselsteenen, van *f* 51,079,20 voor hardsteen, van *f* 410,760 voor den opbouw van het 1ste perceel, en van *f* 169,200 voor dien van het tweede perceel, van *f* 299,500 voor bedekkingswerken, van *f* 47,000 voor de inrichting van de verwarming en ventilatie.

DE FAMILIE DAY.

Aangaande de in N°. 1 en 5 van den jaargang 1879 geleverde bijdragen, over den Heer en Mevrouw Day, wier portretten thans in het buitenland zijn, leveren de kerkelijke aanteekeningen te Blauw Kapel de volgende bijzonderheden, die tot opheldering of aanvulling kunnen dienen van het daar vermelde.

In de kerkelijke notulen van Blauw Kapel vindt men dat de Heer Martijn Daey in deze gemeente woonde, welijk blijkt uit het volgende extract:

„Op donderdach den 22 December a° 1642 syn tot lidtmaeten in volle vergaederinge des kerckenraedts aengenomen.

Is vertrokken met attestatie.	Martijn Deay en Mechteld Deay syn huysfrouwe, brengende attestatie der Gemeynte Jesu
Obiit den Julij 1646.	Christi in Pharnanamboek, was geteyckent den 25 Aprilis anno 1642. Keflerus. Sy woonen tegenwoordig aen de Groene Kan."

De in N°. 5 gemelde overlevering, dat Mevrouw Day in een „interessante positie" zou geweest zijn, tijdens zij door Rembrandt geschilderd werd, blijkt volgens het doopregister van Blauw Kapel waar te zijn, naardien men vindt opgeteekend:

1643,	„Gedoopt
12 Martij.	Josaphat Soone van Mons. Pieter Day en J. Machtelt Day, wo: op Voordaen a. d. Groene Kan."

De eenige moeielijkheid is, dat de naam *Martijn* hier *Pieter* is, doch daar de naamverwisseling van personen in die tijden meermalen voorkomt, kan men met genoegzame zekerheid aannemen, dat dit eene schrijffout is, wijl de naam der vrouw geheel overeenkomt.

Uit het schrift van den predikant die „*vertrokken met attestatie*" vóór Martijn Day geplaatst heeft, kan men besluiten dat dit vertrek voor 1652 heeft plaats gehad omdat die predikant in het begin van genoemd jaar overleden is.

Volgens het huwelijksregister is bovengenoemde Martijn Day in 1647 hertrouwd; immers men leest daar:

„Den 7 Martij 1647
Martijn Day weduwnaer van Machtelt Alberts w. aen de groene kan, en Oppina Coppit weduwe van Martijn Sollemans tot Naerden.
Is haer attestatie verleent om te trouwen tot Naerden den 21 Martij"

Op het stedelijk archief te Utrecht berust eene kaart van 1760, geteekend door G. N Back, waarop ook de Groene Kan voorkomt en waar, bij het landgoed *Voordaan* geschreven staat „Capteijn Day."

Hieruit schijnt men te moeten opmaken, dat de nakomelingen nog lang in het bezit van dit voorvaderlijk huis zijn geweest.

C. A. de Kruijff.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Tot voor vijf jaren herbergde het Mauritshuis twee Musea en twee Directeuren. Het Kabinet van Zeldzaamheden overvulde de benedenverdieping. De verzameling schilderijen vertoonde de stukken welke niet op zolder lagen in de zalen der bovenverdieping.

Deze twee kunstinstellingen leefden op den voet van gewapenden vrede, hetgeen duidelijk bleek uit de eigenaardige inrichting van de groote trap die van het eene Museum naar het andere leidde. Halverwege namelijk was een grijze deur aangebracht, die telkens wanneer men haar opende een schel deed bewegen. Die deur duidde de grensscheiding aan.

Intusschen was het voorgekomen dat deze versperring niet afdoende was; de trapleuning toch langs de boventrap was doorschijnend; zij bestond uit fijn gebeeldhouwde en los geslingerde blad- en bloemvormen in den stijl van het begin der XVIIIe eeuw. Hoe fraai dit werk ook was, en niettegenstaande den eerbied waarop het in de eerste plaats van wege twee kunstadministratien mocht aanspraak maken, werd het weggebroken en weggeworpen, en vervangen door een onoogelijk gepleisterd en grauw geverfd latwerk.

Thans nu slechts één Directeur in het Mauritshuis zit en alle inwendige barricaden overtollig geworden

zijn, is de deur verwijderd en zal eerlang de ontbrekende trapleuning op nieuw worden gesneden en geplaatst.

— In een vergadering met Dames door *Volksonderwijs* te Amsterdam op 17 Januari belegd, hield de Heer W. B. G. Molkenboer, leeraar in het handteekenen aan de Hoogere Burgerschool te Leeuwarden eene voordracht over „de waarde van het teekenonderwijs in de lagere school ook met het oog op de behoeften van den handwerksman."

De spreker prees het voorbeeld van Amsterdam waar op alle scholen het teekenen onderwezen wordt. Hij betreurde het dat de Wet op het Lager Onderwijs, zoowel de tegenwoordige als de toekomstige, het teekenen niet verplichtend gesteld had. Hij betoogde verder het groot gewicht van een goede onderwijsmethode en van de noodzakelijkheid om de studie van eenvoudig geometrische vormen (vormleer) aan het teekenen naar de natuur te doen voorafgaan.

— Na Hoog-Blokland, Ammerstol. Ook daar wordt eerstdaags de oude Kerk met den toren afgebroken, zonder dat bouw- of oudheidkundigen er naar om zien.

— Dank zij een nieuwe schikking van de voorwerpen tentoongesteld in het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden, zijn de deuren der beneden zalen geopend kunnen worden, waardoor de circulatie in het gebouw zeer bevorderd is. Tevens zijn thans de Chinesche porseleinen beter dan vroeger geplaatst, zoodat veel dat tot dus verre geheel onzichtbaar was, gemakkelijk kan worden gadegeslagen. Deze verzameling bezit een aantal buitengewoon fraaije stukken, die de aandacht van alle liefhebbers overwaardig is.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Zwitserland. In afwachting van de volledige restauratie der Cathedraal van Bazel, is men voornemens thans over te gaan tot het versterken van het uitwendige metselwerk. Dit werk alleen is geraamd op eene som van 250,000 francs.

— Aan de koninklijke L. M. universiteit te Munchen is eene som van *f* 1800 toegezegd, om te dienen als prijs voor de tot 1 Jan. 1883 bij haar in te zenden beste „Geschiedenis der Duitsche houtsneekunst, van de oudste tijden tot den tegenwoordigen tijd."

NECROLOGIUM.

Willem Gruijter Jr.

Op 7 Januari jl. overleed te Amsterdam de zeeschilder Willem Gruijter Jr., die in dezelfde stad op 4 September 1817 was geboren. Als 't ware tusschen de voortbrengselen van kunst geboren en opgevoed, (hij toch was de zoon van den kunstliefhebber en handelaar Willem Gruijter), is het geen wonder, dat de liefde voor de kunst hem dreef, te trachten kunstenaar te worden.

Groot is het aantal zijner schilderijen, die vooral in Duitschland een gereede plaatsing vonden. Mocht hij ook al door zijne kleur niet hebben uitgemunt, de teekening zijner schepen verraadde den man van kennis in het vak der scheepsbouw. Weinig ook kon hij zich daarom vereenigen met de nieuwere kunstrichting, die teekening te veel wegcijfert.

Behalve zijne schilderijen, bestaan er ook eenige etsen van zijne hand.

In 1855 huwde hij met Mejuff. Margaretha van de Grampel, in wier bezit hij zich echter slechts weinige jaren mocht verheugen.

Allen, die Gruijter gekend hebben, kunnen van hem getuigen, dat hij een kinderlijk goed man was, gezellig van aard, behulpzaam voor elk.

Reijnier Craeijvanger.

Hij werd geboren te Utrecht op 29 Februari 1812. Zijn vader was een zeer goed musikus en telde de eerste lieden onder zijne leerlingen, dien hij weldra door zijne innemendheid tot zijne vrienden wist te maken. Zijne moeder was eene uitmuntende zangeres.

Naast de muziek, werd ook de schilderkunst door den ouden Craeijvanger hartstochtelijk en met eerbied bemind en 't was hem een groot genot te ontwaren, dat zijne beide oudste zonen daarvoor alle aanleg toonden, en zich spoedig onder leiding van van Straten daarin ontwikkelden.

Als élève van de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam maakten Reijnier groote vorderingen en mocht zich weldra in de bizondere gunst van den ouden Pieneman verheugen, aan wiens vriendschappelijke raadgevingen hij zeer veel te danken had.

Vooral in het teekenen met waterverf muntte Craeijvanger uit, men kan hem onder de beste aquarellisten van zijn tijd noemen. Hoewel hij zijne schilderijen met zorg en liefde behandelde, zijn ze niet vrij te pleiten van de gebreken, die den tijd van zijne kunstvorming kenmerken. Van Craeijvanger bestaan eenige etsen en lithographiën.

Ofschoon het schilderen zijn vak, zijne broodwinning was, stond Craeijvanger wellicht als musicus hooger, dan als schilder.

De natuur had hem een basstem geschonken van een diepte en kracht als weinig voorkomt, zijne muzikale ontwikkeling had die volmaakt, zoodat Craeijvanger als uitmuntend zanger en tevens als goed violoncellist bekend stond.

De Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam mocht hem een tijd lang als leeraar bezitten, terwijl hij gedurende vijf jaren het voorzitterschap der Maatschappij Arti et Amicitae waarnam.

Lang nog zal men daar den statigen grijsaard missen, die nu eens naief en gedwee als een kind met anderen meeging, dan weer met den hoogsten ernst en vuur zijne principes verdedigde, zoo hij slechts meende, dat die in de verte aangerand werden. Hij was een zonderling, maar toch mocht elk hem lijden. Het was nog een man van den ouden stempel.

Craeijvanger stierf te Amsterdam op 10 Januari 1880, na in 1845 gehuwd te zijn geweest met Clara Juliana Lamberta de Rode, die hij eenige jaren overleefde.

In den ouderdom van 74 jaren overleed dezer dagen de landschapschilder Willem Bodeman, leerling van den bekenden schilder Barend Koekkoek.

Hij bracht een groot gedeelte van zijn leven in het buitenland door.

ADVERTENTIËN.

Bouwkunst!!!

☞ **Voor** *f* **12.50. In plaats** *f* **27.**— *Hedendaagsche Bouwkunst.* Verzameling van Ontwerpen, **54 groote platen,** onder medewerking en onder toezicht van den heer L. H. EBERSON, *Architect van Z. M. den Koning.*

☞ **Voor** *f* **2.90. In plaats** *f* **9.**— *Het Ornament, of de Leer der Versiering in de Theorie en de Praktijk,* **41 Platen** met beschrijving, hoofdzakelijk naar MATTHIAS, bewerkt door den Heer L. BOERSMA, *Directeur der Ambachtsschool te 's Hage.*

☞ **Voor** *f* **2.25. In plaats** *f* **5.**— *Nieuw volledig Trappenboek,* **13 groote dubbele Platen,** voor Timmerlieden bewerkt door den heer J. J. WALTER, *Onderwijzer in het Bouwkundig Teekenen.*

Zoolang de voorraad strekt tot de belangrijk verminderde prijzen verkrijgbaar bij **D. BOLLE,** *Noordblaak* te **Rotterdam,** en verder alom.

Een degelijk werk.

Wandelingen in Noorwegen.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS VAN LAND EN VOLK.

DOOR

H. WOLFGANG VAN DER MEIJ.

Prijs f 4.50

Ter Perse:

NUTTIG EN FRAAI.

KORT BEGRIP DER SCHOONHEIDSLEER

Voor Dames bewerkt.

DOOR

E. M. A. OTTO,

Onderwijzeres in de vrouwelijke Handwerken.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

VONDEL.

Mr. J. E. BANCK, Vondel herdacht....... *f* 0.50
Dr. C. J. HANSEN, Vondel. Voordracht en Gedicht.............................. *f* 0.50
J. VAN VLOTEN, Vondel, Nêerlands volk en Neêrlands taal...................... *f* 0.50

Uitgave van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

Verspreid en Onuitgegeven

DICHT EN ONDICHT,

VAN

KINKER.

Naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht.

De eigenbaat — Orosman de Kleine — Alrik en Aspasia — De post van den Helikon — Machteld van Velzen.

Prijs f 3.90.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep,*** en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig,*** waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig,*** en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem,* **J. B. R. VAN ROSENDAEL,** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. f 3.—
Franko per post.......... .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ f 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

KORRESPONDENTIE.

Amsterdam, 27 Januari 1880.

Waarde Heer ten Brink!

Uw hoogachting vereert mij evenzeer als uw ingenomenheid met het Weekblad „*De Amsterdammer*."

Het is mij aangenaam u, „in antwoord op uwe Korrespondentie" in „*De Kunstbode*" van 24 dezer, reeds dadelijk de verzekering te kunnen geven, dat er na uw schrijven „niets onduidelijks" is overgebleven.

De aanvulling van het bericht in *De Amsterdammer* nopens de benoeming van Prof. Gugel, zou ik met onverdeeld genoegen gelezen hebben, ware het dat gij haar zonder meer gegeven hadt, toen gij de mededeeling van *De Amsterdammer* „onjuist" noemde. Wezenlijk, een redakteur zou al zeer prikkelbaar moeten zijn, als hij het zich bijzonder aantrok, wanneer hij vernam, dat zijn medewerker vier heeren die inspectie zullen houden ten onrechte een Kommissie van inspectie had genoemd, of indien hij bespeurde, dat hun aanstelling niet voor een jaar, maar voor elf of dertien maanden, voor korter of langer tijd was geschied.

Nu *De Amsterdammer* (N°. 133) de gebouwen, waarover deze inspektie loopt, een voor een heeft opgenoemd, kan er nevens den omvang der opdracht geen verschil meer bestaan.

Dit neemt niet weg, dat uw brief een antwoord vordert. Uw openhartigheid heeft recht op waardeering, maar — het zij met bescheidenheid gezegd, maakt tevens een kleine terechtwijzing noodzakelijk.

Gij spreekt van niet minder dan twee insinuaties, waaraan „de medewerker in *De Amsterdammer* van 18 dezer" zich zou hebben schuldig gemaakt. De eerste ligt opgesloten in de door hem uitgesproken meening, dat de hoofdredakteur van *De Kunstbode* over Jhr. Mr. Victor de Stuers als bron van informatie beschikken kan.

Wat kwaads er mag schuilen in de onderstelling, dat de hoofdredakteur van een blad zich in de gelegenheid bevindt inlichtingen te ontvangen van een zijner medewerkers, als het zaken geldt, die den laatste bekend moeten zijn, weet ik niet. De benoeming van den Heer Gugel was immers geen hartsgeheim. Hoe gij in het uitspreken van de veroordeelde meening een insinuatie kondt zien, gaat mijn be

vatting te boven. 't Is zeer wel mogelijk, ik acht het zelfs na lezing van uw brief waarschijnlijk, dat er tusschen u en den heer de Stuers een afspraak bestaat, dat gij de referendaris nooit zult raadplegen en hij u nimmer iets zal mededeelen omtrent benoemingen of besluiten, zelfs niet omtrent die, welke reeds gedeeltelijk publiek domein zijn geworden.

Maar iemand van „insinueeren" te beschuldigen, dewijl hij meende, dat er tusschen u, hoofdredakteur, en den Heer de Stuers, den trouwen medewerker, de gewone verhouding bestond, is wel wat kras.

„Insinueeren" is een heel leelijk woord en ik kan mij waarlijk niet begrijpen dat uw pen in *De Kunstbode* het zoo gemakkelijk neêrschrijft.

„Dat de ministrieele verkondiging aan Prof. Gugel gedaan tegen den heer de Stuers gericht was" is, volgens uw brief, een bewering die tusschen de regels doorblinkt, een tweede *insinuatie* van mijn medewerker.

Sta mij toe u met den meesten nadruk te verzekeren, dat de booze bedoelingen, die gij steeds onderstelt, in de werkelijkheid *niet* bestaan. *De Amsterdammer* heeft herhaaldelijk zijn hooge ingenomenheid met den heer de Stuers als referendaris van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen betoond.

De uitnoodiging aan Prof. Gugel was wel degelijk hoofdzaak. Zij was dat aangezien de Minister daardoor het bewijs leverde, dat hij bij het doen van deze benoemingen niet geleid werd door een eenzijdigheid, waarover — terecht of ten onrechte — in den laatsten tijd telkens weêraan klachten zijn vernomen. Schreef *de Amsterdammer*, dat de Heer Gugel in de plaats van Jhr. de Stuers werd benoemd, dan was dat, dewijl de gebouwen, die thans door den Delftschen Hoogleeraar zullen worden geïnspekteerd, vroeger in gezelschap van den Heer Cuijpers of een ander door den Referendaris werden in oogenschouw genomen. Ziedaar de eenvoudige verklaring van wat u tot nog toe louter een snoode toeleg scheen.

Waarlijk het leven op het gebied der Bouwkunst door den Heer de Stuers gewekt, wordt door *de Amsterdammer* met niet minder erkentelijkheid begroet dan door *de Kunstbode* zelf; het eenig punt van verschil tusschen beide is, dat uw blad de ontevredenheid, die in tamelijk uitgebreiden kring heerscht, negeert of in toorn ontstoken, daaraan het zwijgen wil opleggen, terwijl ik meen, dat de ontevredenheid niet geheel ongegrond is en zij voor de langzamerhand ontwakende en nog zwakke liefde voor de *Kunst* hoogst nadeelig zou kunnen werken.

Denk U *de Amsterdammer* voor een oogenblik iets minder zwart, beproef eens te gelooven, dat „de medewerker" niet leeft van insinuaties — en gij zult bespeuren dat noch het door U bevochten artikel „Neutraal" noch de daaropgevolgde beschouwingen en mededeelingen iets boosaardigs bevatten.

Uw blad is te goed om een voorbeeld te worden van slechte manieren in de Pers en de *Kunst* zelf te heilig, dan dat haar „Bode" het krakeel niet zou verwijderd houden van haar drempel.

Met de hoop U nog lang als een trouw en ijverig dienaar van de rustigste aller godinnen te mogen zien arbeiden,

Steeds gaarne t.t.

J. de Koo.

KUNST EN KUNSTNIJVERHEID ONDERWIJS IN ENGELAND.

THE NATIONAL ART TRAINING SCHOOL, SOUTH KENSINGTON.

I.

't Was in het jaar 1851 na den afloop der eerste wereldtentoonstelling, dat de heer Redgrave in zijn officiëel rapport „over den toestand der Engelsche kunstnijverheid, blijkbaar uit hetgeen op die tentoonstelling was ingezonden" de aandacht zijner landgenooten op den achterlijken stand dier nijverheid vestigde; en hun de middelen aanwees, waardoor zij den kunstsmaak van den werkman en den ontwerper konden ontwikkelen.

Sedert zijn er ongeveer dertig jaren verloopen, dertig jaren, waarin door officieel en bizonder initiatief veel is gedaan om dien toestand te verbeteren; zooveel ten minste en met dusdanig gevolg, dat Mr. Gladstone, toen hij in Augustus jl. eene tentoonstelling van kunstvoorwerpen opende, kon constateeren, dat „in sommige takken van kunstnijverheid, zooals glas- en, aardewerkfabricage, groote vooruitgang zichtbaar is en Engeland in staat is met Frankrijk en Duitschland te concureeren."

Er is in den laatsten tijd ook bij ons veel gesproken over kunstnijverheid; eene tentoonstelling is georganiseerd geworden om haar toestand in Nederland na te gaan en de uitkomst van 't onderzoek is geweest, dat gebleken is, dat onze kunstnijverheid nog in geenen deele op het peil staat waar zij behoort. 't Zal dus niet onbelangrijk zijn eens na te gaan op welke wijze men in Engeland gepoogd heeft aan een dergelijken toestand een einde te maken, pogingen die, zooals wij zagen, door een aanvankelijk goed resultaat werden bekroond.

Die pogingen bestonden hoofdzakelijk in uitbreiding van kunstonderwijs, en 't houden van tentoonstellingen, — zooals die, welke door Mr. Gladstone geopend werd. Na te gaan hoeveel tentoonstellingen in die dertig jaar gehouden werden en welken invloed zij uitoefenden is iets, dat, wat het eerste gedeelte betreft, onnuttig en vervelend, wat het tweede aangaat, onuitvoerbaar zou zijn. Wij zullen ons dus bepalen bij de beschouwingen van 't kunstonderwijs.

Dit nu staat onder 't beheer van 't Departement voor opvoeding, en vormt een afzonderlijke afdeeling daarvan: onder den naam „Science and Art Department." Dit departement is belast met het beheer eener jaarlijks voor dat doel door 't Parlement toegestane som; en doet dit op de volgende wijze:

Allereerst geeft het hulp voor het leeren van de eerste beginselen van teekenen op scholen voor lager onderwijs, die geen hooger schoolgeld heffen dan 9 stuivers 's weeks; welke hulp drieledig is en bestaat: 1°. uit gelden voor de kosten van onderhoud en onderwijs dier teekenklassen; 2°. uit prijzen toe te kennen aan de leerlingen, leerling-onderwijzers en onderwijzers der school, wier oefeningen als „uitmuntend" worden beschouwd; en 3°. uit gelden voor den aankoop van voorbeelden.

Ten tweede wordt subsidie verleend aan klassen ter voorbereiding van onderwijzers, welk subsidie bestaat uit £ 6.— voor elke voldoende oefening door een

leerling, en restitutie van 50 pCt. in de kosten van aankoop der noodige voorbeelden.

Een derde vorm van subsidie voor kunstonderwijs is aan „Art Classes en Art Schools." De eerste zijn slechts voor elementair teekenonderricht en komen slechts enkele uren 's weeks bijeen, terwijl de tweede bestemd zijn ook voor hooger kunstonderwijs en voortdurend geopend zijn. Ook hier bestaat 't subsidie weder uit bepaalde geldsommen voor teekeningen der leerlingen, en tegemoetkomingen van 50% in de kosten van aankoop der noodige voorbeelden, en bij de Art Schools ook voor het bouwen der school; alles echter met een groot aantal bepalingen en beperkingen, die wij, daar 't ons slechts om 't algemeen beginsel te doen is en om niet al te breedvoerig te worden, onbesproken zullen laten. Genoeg was het reeds om een blik te geven in het algemeen raderwerk van 't Engelsche kunstonderwijs; wij zullen bij onze beschouwing van *the Art Trainingschool* ruimschoots gelegenheid vinden in meerdere bizonderheden te treden; zoowel wat de onderwijsmethode als wat de vereischten voor onderwijsbevoegdheid betreft. Een enkel woord echter nog eerst over het statistieke gedeelte der kwestie.

Engeland telt op het oogenblik 149 schools of Art; die te zamen 27.034 leerlingen onderricht verschaffen; daarvan zijn er te Londen behalve the National Art Trainingschool, 11, terwijl de laatste alleen er 849 telt. Verder zijn er nog 910 Art Classes met 29.579 leerlingen en ontvangen 549.000 [1]) kinderen op lagere scholen elementair onderwijs.

En nu komen wij eindelijk tot het brandpunt onzer beschouwing, tot de school, die volkomen door 't Science and Art Department wordt bestuurd en onderhouden. Eerst langzamerhand echter heeft zij de uitgebreidheid verkregen, die zij nu heeft. Van een eenvoudige „school of design" in het jaar 1837 in Somerset House gesticht, ging zij in 1852 over naar Marlbourough House en werd daar tot een Training-school voor de onderwijzers en onderwijzeressen voor de Schools of Art van gansch Engeland verheven. 't Was echter eerst in 1856 dat zij naar 't houten, voorloopige gebouw in South Kensington werd overgebracht en in 1863, dat de eerste permanente school in bezit werd genomen, waar zij nu nog gevestigd is.

Dit gebouw is verdeeld in twee afdeelingen; een voor vrouwelijke en een voor mannelijke studenten; de eerste op de eerste verdieping, de tweede op de tweede gelegen, terwijl een kamer grenzende aan de dames-afdeeling, de „Lecture Room" geheeten, als een soort onzijdig grondgebied kan worden beschouwd, waar beide partijen bijeenkomen om de „Lectures" of Colleges, die bij tusschenpoozen gehouden worden, te volgen. Beide afdeelingen hebben dit gemeen, dat zij een aantal, gedeeltelijk in elkaar loopende vertrekken hebben, die alle een naam dragen naar 't geen er hoofdzakelijk onderwezen wordt. Die vertrekken ontvangen alle een flink daglicht en worden 's winters door middel van 't stoomsysteem, gelijk verwarmd. In die vertrekken nu komen de leerlingen dagelijks (behalve des Saterdags, een vacantiedag) bijeen des morgens tusschen 9 en 10 ure, om er tot des namiddags half vier te blijven, met uitzondering van een

[1]) Al deze cijfers zijn genomen van de officieele opgave, Augustus 1879.

half uur ongeveer, voor luncheon nemen bestemd' waarvoor voor hen, die 't verlangen, in de restauratiezaal van 't aangrenzende Museum gelegenheid bestaat; terwijl andere of hun luncheon medebrengen of wel zoo zij in de buurt wonen, zich naar huis begeven. 't Aantal lesuren of beter studieuren bedraagt aldus gemiddeld 5 per dag, terwijl 6 het maximum is.

Behalve deze dag- is er nog eene avondschool, die twee uur duurt en voor mannelijke leerlingen vijf keer, voor vrouwelijke drie keer 's weeks wordt gehouden. Bovendien is er nog eene aparte klasse voor onderwijzers en onderwijzeressen, die zich in 't teekenen willen oefenen, welke tweemaal 's weeks bijeenkomt en tegen den matigen prijs van 5 shillings de vijf maanden kan worden bijgewoond. Schoolgeld voor avond- en dagschool te zamen, bedraagt £ 5 voor iedere cursus van vijf maanden met een entreégeld van 5 schillings, dat voor avondklassen £ 2, voor mannelijke en £ 1 voor vrouwelijke leerlingen, beide eveneens voor een vijfmaandelijkschen cursus.

Bij al deze ruime gelegenheid tot studeeren, hangt het echter, hier zeer zeker, alleen van den leerling zelf af hoeveel hij van 't onderwijs zal profiteeren, omdat iedereen zijn eigen meester is, wat het werken aangaat en niemand hem zal gebieden te werken, zoo hij niet wil. Zooals wij straks zien zullen, heeft iedereen eene bepaalde volgorde in zijn studie te volgen, toch is hij grootendeels vrij in de keuze zijner voorbeelden, en kan zich ter afwisseling nu met het eene genre van werk dan met het andere bezighouden. Zoo zijn er ook bijna iederen dag bepaalde lectures in de lecture room, in anatomy, perspective, model drawing [1]), flower painting from nature [2]), en freehand perspective [3]), die al naar 't bij hun studie te pas komt door de leerlingen al of niet worden bijgewoond. Behalve deze gewone lectures, die door de leeraren der school worden gegeven, zijn er ook nog buitengewone, die ook voor het publiek toegankelijk zijn, over de historische ontwikkeling van de ornamentiek; over anatomy en over „The Figure as applied to Decoration", welke buiten de gewone schooluren, in „the Lecture Theatre (eene groote zaal in 't South Kensington Museum, aldus genoemd omdat de verschillende rijenbanken trapsgewijze achter elkaar zijn geplaatst) door drie specialiteiten worden gegeven.

Wij zullen nu, nadat wij 't karakter der school in korte trekken hebben pogen weer te geven, den leercursus nader gaan beschouwen. Zij omvat in 't algemeen de volgende vakken: Handteekenen, rechtlijnig en bouwkundig teekenen, meetkunde en perspectief, water- en olieverw schilderen, pleisteren en boetseeren, en heeft ten doel „de systematische oefening van onderwijzers, mannelijke of vrouwelijke, in technische kunst en de kennis harer wetenschappelijke grondbeginselen, met het doel hen te vormen tot leeraars aan kunstscholen, in staat de toepassing der kunst in 't alledaagsche leven, en in de nijverheid te doen uitbreiden. Deze „course of instruction" wordt verdeeld in 23 verschillende trappen, die gezamenlijk weer 58

[1]) Teekenen van meetkunstige voorwerpen: kegels, cylinders enz. en vazen, stoelen en dergelijke.

[2]) Schilderen naar natuurlijke bloemen.

[3]) Teekenen van ornamenten door de geheele klasse van één voorbeeld.

onderafdeelingen hebben, doch is beter te verdeelen in twee groote afdeelingen, 1° voor leerlingen die werken voor een der akten voor onderwijs; 2° voor leerlingen die dit niet doen, dus kunstenaars, „designers" en liefhebbers. Wij zullen, de tweede, als de minst omvangrijke, 't eerste beschouwen en de eerste met nog eenige algemeene punten, in ons volgend artikel nagaan.

Deze afdeeling wordt in vijf hoofdgroepen verdeeld. I. Landschap, bloemen en stilleven. II. 't Lichaam. III. „Design". IV. Boetseeren. V. Etsen. Voor welke groep men zich ook opgeeft, altijd is men verplicht een toelatingsexamen af te leggen en bewijzen te geven, dat de allereerste beginselen gekend worden. Dit toelatingsexamen bestaat uit 't nateekenen, in vaste strenge lijnen op grooter of kleiner schaal, van een eenigszins samengesteld ornament, voor welk werk anderhalf uur tijd wordt gegeven. Werkt men in den eersten groep dan moet men beginnen met elementaire oefeningen bestaande uit 't schetsen van ornament naar voorbeeld en pleister en 't teekenen van ornament in sepia. Na dezen elementairen schetscursus, als men 't zou kunnen noemen, komt meer gevorderd 't schetsen van bloem en blad naar de natuur, 't schaduwen van ornament, vruchten en blaâren van pleister met krijt en sepia; 't schilderen van bloemen naar voorbeeld; dit alles ter voorbereiding voor 't einddoel, 't schilderen van bloemen, stilleven en landschap, 't laatste naar voorbeelden.

Van geheel anderen, meer omslachtigen aard is de cursus in de tweede ondergroep „the figure" Hier bestaat het eerste voorbereidend werk uit het schetsen van gelaat, hoofd, handen, voeten en ten slotte 't geheele lichaam, naar pleister; en 't schaduwen in krijt van voorwerpen en pleister-ornament. Alvorens nu te kunnen overgaan tot de tweede voorbereidende afdeeling moeten de leerlingen examen afleggen in 't schetsen van voorwerpen (volgens de reeds genoemde Lecture in modeldrawing) en in Perspective (tot en met 't teekenen van meetkunstige figuren en 't vinden harer schaduw). Geslaagd zijnde worden zij toegelaten tot 't volgen der cursus bekend als „The Antique" en bestaande uit 't schaduwen in krijt van hoofden, handen, voeten en 't geheele lichaam naar pleisterfiguren der oudheid; 't schetsen van skelet en anatomische figuren met de namen van spieren en beenderen. Na hierbij examen te hebben afgelegd „in de beginselen der Architectuur wordt bij deze voorbereiding 't teekenen van ornament en lichaam in sepia gevoegd. Zijn eindelijk al deze moeilijkheden overwonnen, dan kan ten slotte worden overgegaan tot het teekenen in krijt van naakt model, en 't zelfde in olie- of waterverw; waarbij nog de studie van draperieën en de toepassing van 't lichaam voor „designing" als laatste sporten der kunstladder gevoegd worden.

Meer overeenkomst met de eerste ondergroep vertoont de nu volgende. Immers voor beide is de eerste elementaire studie dezelfde. Is deze geëindigd (of niet noodig) dan volgt 't schetsen en monochroom kleuren van ornamenten, naar Jacobsthal's Grammatik der Ornamenten en andere dergelijke werken van Meurer, Teirich, Grüner enz. Daarna volgt het schilderen van ornament naar voorbeeld, monochroom naar pleister; en bloemen en planten naar de natuur; dan komt het „designing" naar andere werken en eindigt ten slotte met oorspronkelijke „designs" 1)

1) Onder *Designs* worden verstaan zoowel teekeningen voor katoenen, en wollen stoffen, glazen, houten- en metalen voorwerpen, als fresco's en dergelijke meer bouwkundige versieringen.

En nu de twee laatste ondergroepen. Wij kunnen er kort over zijn; beide toch hebben dezelfde voorbereidende cursus als no. 2, (bij de laatste is ook die van no. 1 toegestaan) en laten daarna dadelijk den studenten tot hunne respectieve werkzaamheden, boetseeren en etsen overgaan.

En hier mede is voor heden onze taak afgeloopen; die wij in een volgend nummer weer hopen op te vatten en ten einde te brengen.

Londen, Januari 1879. LEONIDAS.

(*Wordt vervolgd*).

HET PALEIS TE LEEUWARDEN.

Het Paleis te Leeuwarden, hetwelk door den Koning aan den Staat in gebruik gegeven is om te dienen voor woning van 's Konings Commissaris in Friesland, was weleer het Stadhouderlijk Hof.

Het was oorspronkelijk een woonhuis, in 1565 gesticht door Boudewijn van Loo, Koninklijk rentmeester-generaal in Friesland, hetwelk aanmerkelijk werd uitgebreid en verbouwd nadat het sinds 1587 werd bewoond door de Stadhouders uit het huis van Nassau, die het in 1747 verlieten toen Willem Carel Hendrik Friso zijn residentie naar den Haag overbracht.

In 1795 werd het Stadhouderlijk Hof ontruimd om in 1806 aan partikulieren verkocht te worden. Nadat dezen een gedeelte daarvan (o. a. de balzaal en de Engelsche Kapel die door Willem IV waren gebouwd) afgebroken hadden, kocht Koning Willem I het gebouw in 1814 weder in.

Dit paleis behoort tegenwoordig zoo in- als uitwendig tot de leelijkste gebouwen van het land.

Uitwendig vertoont het een middengebouw, vijf ramen breed, waarvóór een open vierkant pleintje ligt, aan weêrszijde waarvan een vleugelgebouw insgelijks van vijf ramen voorzien vooruitspringt; de rechtervleugel heeft aan de straat drie vensters, de linker heeft er vier. Men stelle zich de muren gecement en grijs geverfd, de vensterkozijnen geel gekleurd voor, men denke zich daarboven een even geel getinte houten grootlijst en een blauw-pannen dak, en men zal een juist begrip hebben van de *façade*.

Honderd jaren geleden waren deze gevels minder eenvormig, doch vrij wat sierlijker. Het voorplein was destijds afgesloten door een kunstig bewerkt ijzeren hek, en de rechter vleugel was een fraai gebouw van baksteen afgewisseld met banden van gelen zandsteen en bekroond met een trapgevel versierd met zes zittende leeuwen, die wapenschilden vasthielden. Daarnaast was een gebouw met een gesloten balkon, behoorende tot de slaapkamer van de prinses. Van dien eigenaardigen gevel van Boudewijn van Loo is niets meer te zien. Vermoedelijk is die kort na 1814 bij een „restauratie" onder den nivelleerenden Vitruviusmoker gevallen.

Ook inwendig is het Paleis van zijn vroegere pracht beroofd. In den Tegenwoordigen Staat van Friesland kan men haarfijn lezen, hoe in 1786 de appartementen der vorstelijke familie er uitzagen. Overal had men gebeeldhouwde of kunstig getimmerde en vergulde

lambrizeeringen, fraaije marmeren schoorsteenen, prijkende met historische portretten of mythologische voorstellingen, sierlijk gestukadoorde plafonds of beschilderde zolderingen, rijke turksche en andere tapijten 1) die de thans met papier beplakte of naakte wanden bekleedden. Dat alles is verdwenen. Het ameublement was weelderig. Men zag daar in de groote audientiezaal den vorstelijken stoel overdekt met een kunstig groen fluweelen verhemelte met zilver geborduurd; een andere in de kleine audientiezaal van den prins had een verhemelte van rood fluweel, dat in de rugdraperie 's Vorsten wapen in zilver gewerkt vertoonde; een derde troon in de audientiezaal des prinses was met een draperie van rood zijden damast bekleed. In de slaapkamer van den prins was een ledikant met rood fluweel bekleed en behangen met blauw-zijden gordijnen; die van de prinses had een ledikant omkleed met blaauw fluweel en voorzien van behangsels van blauwe zijde, terwijl aan het hoofdeind twee geborduurde leeuwen waren, houdende den gekroonden naam van prinses Anna.

Op een kachel stond een van steen gebakken beeld, „verbeeldende een vrouwspersoon, zeer natuurlijk gekleed in de zoogenaamde kleinsteedster Friesche kleeding;" er was ook een sierlijke lessenaar belegd met zilveren platen, die eenige fabelen van Aesopus voorstelden.

In een kabinet dat geheel met Chineesche schilderingen bekleed was, vond men kunstig gemaakte voorwerpen met barnsteen ingelegd, en in de vier hoeken „boefetten" met goud afgezet; in een ander stond een tafel met een gezelschap bedelaars „zeer konstig van yvoor gemaakt." Wellicht zijn dit de figuurtjes van hout en ivoor die thans in het Kon. Kabinet van Zeldzaamheden berusten.

Voorwerpen van kunst waren in menigte in het Paleis voorhanden, zoowel schilderijen als beeldhouwwerken.

De navolgende schilderstukken worden genoemd:

1. Een vorstelijk portret in het oud friesch gekleed.
2. Een schoorsteenstuk zijnde een portret van een oud krijgsheld.
3. Een dito, zijnde een oude Heidensche historie.
4. Een verzameling portretten, waaronder vele aanzienlijke en doorluchtige familiestukken.
5. Een schoorsteenstuk vertoonende Judith met het hoofd van Holophernes.
6. Een verzameling portretten, waaronder uitmunten de zeven kinderen van Prins Hendrik Casimir en Prinses Amelia.
7. Een portret van Willem IV.
8. Een schoorsteenstuk voorstellende Samson met den leeuw.
9. Een verzameling portretten van Koninklijke, Vorstelijke en aanzienlijke personen.
10. Een verzameling portretten van de stafofficieren en kapiteins van het Friesch Regiment, destijds geleid wordende door Graaf Willem Lodewijk, Stadhouder van Friesland, welke portretten voor zooveel men kan nagaan in 1609 geschilderd zijn.
11. Het portret van Willem IV, in het costuum van Kolonel van het Regiment Oranje-Friesland.
12. De portretten van de stafofficieren van dit Regement, alle in 1731 en 1732 geschilderd door B. Accama.
13. Een schoorsteenstuk, voorstellende een sterk gewapend man geliefkoosd wordende door een vrouwspersoon.
14. Het portret van groote Pier, Admiraal van Friesland.
15. Dat van den Koning van Pruissen (Frederik II?)
16. Dat van Prins Eugenius.
17. Dat van Prinses Amalia, op haren schoot hebbende een vorstelijk kind.
18. Dat van hertog Christiaan van Brunswijck.
19. Een historie van Suzanna.
20. Drie heidensche historiën.
21. Een schoorsteenstuk, voorstellende Hercules.
22. Een portret van Frederik II Koning van Denemarken.
23. Een verzameling familieportretten.
24. Schoorsteenstuk verbeeldende eene vrouw met een rei Cupido's.
25. Een portret van Prins Willem IV en van zijn zuster de Prinses van Baden-Durlach, beide in hun jeugd geschilderd.

Van beelden vindt men de volgende vermeld:

1. Een beeld van Willem III, hebbende aan zijn linkerhand de Voorzienigheid (wit marmer).
2. Een borstbeeld van Willem I.
3. Twaalf levensgroote beelden op voetstukken in den tuin, verbeeldende de 12 maanden van het jaar.
4. Twaalf dergelijke doch kleiner.
5. Een groep met elkaâr worstelende personen.

Van de bovengenoemde portretten zijn de meeste nog aanwezig, doch de omgeving er van is uiterst eenvoudig en smakeloos.

Slechts een enkele zaal geeft nog heden van de vroegere pracht een denkbeeld; het is 's Vorsten eetzaal, waar het plafond, de marmeren schoorsteen en de deftige decoratie der wanden vrij goed bewaard zijn gebleven. De wanden zijn er behangen met zeven groote doeken waarop de levensgroote portretten van leden van het geslacht van Nassau-Oranje zijn afgebeeld.

De lijst dier historische stukken volgt hieronder:

I. 1. *Graaf Hendrik Casimir I*, 3e Stadhouder van Friesland, gesneuveld voor Hulst 1640.
2. *Graaf Hendrik van Nassau*, † 1674.
3. *Graaf Georg Frederik*, † 1652.
4. *Willem Frederik*, Vorst van Nassau, 4e Stadhouder, † 1664.

II. 1. *Prins Hendrik Casimir II*, Prins van Nassau, 5e Stadhouder, † 1696 en diens gemalin
2. *Prinses Henriette* van Anhalt-Dessau.

III. 1. *Graaf Willem Lodewijk van Nassau*, 1e Stadhouder † 1620.
2. *Graaf Ernst Casimir van Nassau*, 2e Stadhouder, doodelijk gewond voor Roermond in 1632.
3. *Graaf Lodewijk Gunther van Nassau*, gesneuveld in 1604 voor Sluis.
4. *Graaf Philips van Nassau*, gesneuveld voor Rhijnberck in 1595.

IV. *Johan Willem Friso*, Prins van Oranje-Nassau, 6e Stadhouder, verdronken aan den Moerdijk, in 1711, en zijn gemalin.

1) Een dezer tapijten stelde de groote visscherij voor; anderen gaven Bijbelsche tafereelen te zien.

V. *Maria Louisa*, Prinses van Hessen-Kassel † 1765.

VI. 1. *Graaf Johan Maurits van Nassau*, de Braziliaan † 1679.

2. *Graaf Johan Ernst van Nassau*, diens broeder † 1639.

VII. 1. *Graaf Jan van Nassau* de oude † 1606.

2. *Graaf Adolf van Nassau*, gesneuveld te Heiligerlee 1568.

3. *Graaf Ernst Philip van Isenburg*, gehuwd met *Anna* dochter van Graaf Jan.

4. *Graaf Albert van Nassau Weilburg*, gehuwd met *Anna*, zuster van Graaf Jan.

Het is te hopen dat men deze portretten, die om meer dan een reden belangstelling verdienen, in eere zal houden. Zij leggen getuigenis af van Frieslands geschiedenis en van zijn krijgsroem gedurende twee eeuwen.

HET LAGER TEEKENONDERWIJS IN ENGELAND.

II.

Dat de verspreiding en verbetering van het elementair teekenonderwijs geacht wordt een gelukkige maatregel te zijn geweest, wordt in Engeland niet ernstig meer betwist. Niet alleen wordt daaraan groote waarde gehecht, als een middel om de leerlingen voor te bereiden tot voortgezette studie in de kunst, meer bijzonder ten behoeve harer toepassing op de nijverheid, maar ook als een middel tot ontwikkeling van het kind in het algemeen. Het kind, dat leert teekenen, leert tevens zien, onderscheiden, beoordeelen.

In een meeting van onderwijzers, vóór eenige jaren te Londen gehouden, werd zonder tegenspraak de meening geuit, dat kinderen, die 2 uren schrijf- en 2 uren teekenles ontvangen, netter en beter leeren schrijven dan zij, die de vier uren uitsluitend aan het schrijven hebben gewijd.

Natuurlijk is het niet mogelijk, *mathematisch* te bewijzen, dat een kind, hetwelk een lagere school verlaat, waar het teekenonderwijs, zij het dan ook slechts zeer elementair, genoten heeft, beter ontwikkeld is dan een ander kind, dat van dit onderwijs verstoken bleef. Doch zij, die zich met onderwijszaken bezig houden, en zij, die den arbeid van knapen en meisjes van 12—15 jaren in fabrieken en werkplaatsen nagaan, zijn van meening dat de weldadige invloed van het teekenonderwijs zeer duidelijk merkbaar is.

De heeren de Stuers en Salverda waren in de gelegenheid zich daarvan te overtuigen, door een bezoek te brengen aan de bekende fabriek van „steengoed" (grès) van Doulton en Co. te Lambeth en aan de Lambethschool, Millers lane, Upper Kensington Lane.

De fabriek van Doulton en Co. vervaardigde in vroeger tijd eenvoudig grof steengoed, totdat men in 1871 op het denkbeeld kwam te beproeven ook artistiek fabrikaat te leveren. De proef gelukte volkomen, en de inrichting produceert thans naast gewone voorwerpen, als buizen, gootsteenen, enz., de fraaist gemodeleerde, bedrukte en gekleurde artistieke voorwerpen: schotels, vaatwerk, beelden, geheele bas-reliefs met tallooze figuren; zelfs wordt daar allerlei materiaal voor huizen- en monumenteelen bouw gebakken, zooals zuilen, kapiteelen, pinakels, lijststukken, kraagsteenen, trommelstukken, afdekkingen enz. Het kolossale nieuwe fabriekgebouw, door den architect Wilkinson gebouwd — die ten onzent bekend is als een der gepremieerde inzenders van een ontwerp voor een nieuwe Akademie te Leiden — is een prachtig gebouw, waar het hierbedoelde bouwmateriaal veelvuldig is aangewend. Kortom de fabriek van Doulton heeft met het beste gevolg een geheel nieuw artistiek fabrikaat in het leven geroepen.

Het zou volgens het getuigenis van den heer Sparkes, headmaster van South Kensington, bezwaarlijk zijn geweest, dit resultaat te verkrijgen, hadden niet South Kensington en de Lambeth-school bestaan. Het South Kensington Museum toch leverde de noodige voorbeelden, teekeningen en modellen; terwijl uit de school het personeel getrokken werd, aan de fabriek werkzaam; zoodat er tegenwoordig tusschen de kunstindustrieele inrichting en de school voortdurend een nauw verband bestaat. In de fabriek zagen de rapporteurs een zestigtal meisjes, niet ouder dan 11 à 12 jaren, bezig met het symmetrisch indrukken van stempeltjes in eenig vaatwerk of met het opleggen van rosetten of andere versierselen. De heer Sparkes beweerde, dat het elementair teekenonderwijs, hetwelk deze kinderen op de lagere school genoten hadden, een zeer merkbaren invloed oefende op de juistheid van haar blik en op de regelmatigheid van de door haar symmetrisch aan te brengen figuren.

Zeer belangwekkend was het werk van volwassen vrouwen, die allerlei potten en vazen versierden, hetzij met ingegrifte teekeningen, hetzij door het traceeren van figuren van witte „pâte." Deze vrouwen, die tot 2 sh (*f* 1.20) per uur verdienen, werken geheel naar eigen inspiratie; en haar artistieke bedrevenheid is zoo groot, haar smaak zoo geoefend, dat zij zonder eenige moeite de meest gevariëerde en sierlijke ornamentatiën weten aan te brengen.

Dit talent — waarvan grootendeels het succes der fabriek afhangt — hebben zij te danken aan de opleiding, die zij in de Lambeth-school genoten. Meisjes, die daar slechts twee jaren doorbrachten, zagen de verslaggevers belast met het ontwerpen en schilderen van fraai blad- en krulwerk. Hoezeer zij zelven prijs stellen op het onderwijs der school moge o. a. hieruit blijken dat — gelijk men de gelegenheid had op te merken — ook de besten en meest ontwikkelden onder haar steeds blijven voortgaan, na afloop van haar dagwerk in het atelier, de avondlessen te bezoeken.

Is het nut van het teekenonderwijs in het oogloopend bij elke artistieke nijverheid, het kan ook erkend worden bij gewone ambachten, zij het ook in mindere mate. Als stellig werd verzekerd — en het schijnt zeer begrijpelijk — dat b. v. timmerlieden, die het elementair teekenonderwijs hebben genoten, zij het dan ook dat zij b. v. in het opwerken en schaduwen niet zeer bedreven waren, toch een veel grooter voorstellingsvermogen hebben verkregen; dat zij in staat zijn werkteekeningen spoediger te begrijpen, schetsen te vervaardigen, en dat zij behendiger zijn dan anderen in het gebruiken van passer en liniaal.

Ook voeden de lagere scholen, waar teekenen geleerd wordt, de Art-schools, waarvan de leerlingen jaarlijks in aantal toenemen; terwijl ten slotte het elementair onderwijs bij het groote publiek de eerste

grondslag is tot het leeren zien en onderscheiden en het ontwikkelen van gevoel voor smaak.

Dat de verheffing van den smaak bij het groote publiek, waarmede de groote vlucht der Engelsche kunstindustrie in de laatste 20 jaren in nauw verband staat, een vrucht is van het „ensemble" der sinds 1852 door de Regeering genomen maatregelen, schijnt niet te mogen worden betwijfeld; eene andere oorzaak althans voor deze ontwikkeling, die ten bate gekomen is aan de productie der Britsche industrieelen, kan niet worden aangewezen.

Ten slotte deelen de heeren de Stuers en Salverda mede, wat er voor Nederland te leeren valt en te doen schijnt.

De Engelsche toestanden, zoowel vóor als na 1852, verschillen veel van die, welke wij thans in Nederland kennen; zoodat er van een eenvoudige toepassing der ginds genomen maatregelen geen sprake kan zijn. Toch zijn er eenige punten van overeenkomst; en de beschouwing van hetgeen in Engeland gedaan is, kan allicht denkbeelden aan de hand geven ook voor Nederland van praktische waarde.

I. Wat ongetwijfeld uit den loop der zaken in Engeland geleerd kan worden is, *dat men*, om iets vruchtbaars tot stand te brengen, *geen halve maatregelen moet nemen en niet halverwege mag blijven stilstaan.* Twintig jaren lang had men in Engeland zonder systeem, zonder inspectie, zonder contrôle, van Rijkswege gelden vermorst aan het subsidieëren van kunstindustriescholen, die ten slotte bleken geenerlei nut gesticht te hebben. In 1852 begreep men, dat evenmin als een gebouw zonder goede fundeering stand kon houden, ook een onderwijs in de kunst niets kon geven, wanneer het fundament, het elementair onderwijs, gebrekkig is. Men heeft toen dat elementair onderwijs gesticht en daarmede het meergevorderd onderwijs in een rationeel verband gebracht; zoodat men thans een harmonisch geheel verkregen heeft. Men heeft tevens het hooger onderwijs in de kunstindustrie (South Kensington) geschapen, ten einde het geheele systeem te voltooijen en aan hen, die door de Art-schools afgeleverd worden, de gelegenheid te geven zich in allen deele te volmaken. Daarbij is men onvermoeid, zonder ontmoedigd te zijn, *zonder na een paar jaren arbeids gestoord te worden door reactionaire klachten van overdrijving*, blijven voortwerken; en de snelle ontwikkeling der Engelsche nijverheid, nog dezer dagen te Parijs gebleken, heeft aan deze energie recht doen wedervaren en de uitgegeven geldsommen volkomen doen billijken.

Deze les is ook voor Nederland geschreven.

Gemeenten en korporatien onderhouden sinds een halve eeuw talrijke teekenscholen en akademien; de Hooge Regeering heeft onder Koning Willem I aan een vijftal dier inrichtingen steun verleend, en sinds dat de afscheiding van de zuidelijke provincien de helft dier scholen aan onze belangstelling onttrok, zijn twee akademien, zonder meer, in het genot van die ondersteuning gebleven. Acht jaren geleden is door de stichting eener Rijks-akademie te Amsterdam een greep in de bestaande toestanden gedaan, waardoor plotseling werd beproefd een Hooger Onderwijs in de kunst tot stand te brengen, zonder dat het oog geslagen werd op het ter voorbereiding onmisbaar lageren meergevorderd kunstonderwijs.

Voor zooveel de Nijverheid betreft, en de noodzakelijkheid om de Kunst aan hare ontwikkeling dienstbaar te maken, kan evenmin op volledige organisatie gewezen worden, niettegenstaande de wet op het middelbaar onderwijs meer bijzonder met het oog op den ambachtsstand, de burgerdag- en avondscholen in het leven riep. Daartegenover drong onbevredigde behoefte het bijzonder initiatief tot het doen verrijzen van ambachtscholen, die de wet niet kent.

Ontegenzeggelijk zijn de afwezigheid van een systeem, van een wel overzien plan en het gemis van het juist inzicht van beteekenis, doel en eischen van het kunstonderwijs uit dezen toestand merkbaar. En de gevolgen blijven niet uit. Men zou bij het instellen van een nauwkeurig onderzoek, even goed als de Engelsche Regeering in 1852, verbaasd staan over de geringe vruchten, die zoowel ter zake van de verspreiding van kennis als van de veredeling onzer kunstnijverheid verkregen zijn van de, naar verhouding zeer aanzienlijke sommen, die jaarlijks door de Rijksakademie, door de bijzondere akademien, de teekenscholen, de burgerdag- en avondscholen, de industrie- en ambachtscholen worden verslonden.

Het is derhalve zaak thans de handen aan het werk te slaan: en men mag hopen dat — gesterkt door het bewustzijn dat men door de reorganisatie van ons kunstonderwijs een finantieel zeer wel te berekenen resultaat zal verkrijgen — men bij die pogingen niet zal gestoord worden noch door ongeduld noch door moedeloosheid. (*Slot volgt.*)

NECROLOGIUM.

Dezer dagen overleed te Meeuwen de schilder Bastiaan de Poorter, van 1 Oct. 1870 tot 31 Dec. 1879, Directeur van 's Rijks Academie van Beeldende Kunsten. Hij was geboren te Meeuwen den 5 November 1813 en was de zoon van Jacobus en van Johanna Branderhorst.

Ofschoon hij eenige niet geheel onverdienstelijke stukken geschilderd had, viel bij de oprichting van 's Rijks Kunstschool de aandacht niet terstond op hem. Het was eerst nadat Alma Tadema geweigerd had de voorwaarden aan te nemen, waaronder de Regeering hem het Directeurschap aanbood, dat de keus op den heer de Poorter viel, die kort te voren een brochure had geschreven getiteld: *de Kunst en de Kunst-Academie, een woord naar aanleiding der ontworpen regeling voor het onderwijs in de Beeldende Kunsten van Rijkswege.* (den Haag W. P. VAN STOCKUM 1870.)

De keus der regëering kan geenszins gezegd worden een gelukkige geweest te zijn.

Vooral in de laatste jaren was de Poorter naar ziel en lichaam verzwakt, waartoe het verlies van vrouw en dochter veel hadden bijgedragen. Zijn zieleleed werd verergerd door de gespannen verhouding welke zich langzamerhand tusschen hem en de hoogleeraren en de leerlingen der Academie ontwikkelde.

Nadat hij in den zomer van 1879 een verlof gevraagd had, om te trachten zijn geschokte gezondheid te herstellen, bevond hij, dat hij te vergeefs op verbetering had gehoopt, en vroeg hij het eervol ontslag, dat hem tegen het einde van 1879 werd toegestaan. Hij ging daarop rust zoeken te Meeuwen, zijn geboorteplaats, en hij heeft die rust gevonden voor eeuwig.

ADVERTENTIËN.

DE PORTEFEUILLE.

Letterkundig Weekblad.

Prijs per jaar f 3. franco per post.

Uitgave van G. J. THIEME te Arnhem.

Voor ieder, die gaarne op de hoogte blijft van de literatuur in Nederland en België, Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië; voor allen, die zich met de studie der nieuwe talen bezig houden en de literatuur willen beoefenen, is hier een even degelijke als onderhoudende lectuur. Voor nog geen ***zes cent per week*** ontvangt men ***acht*** bladzijden in ***twee*** kolommen.

Het *Letterkundig Weekblad* ***DE PORTEFEUILLE***, is geheel ingericht op den voet onzer groote staatkundige bladen. Het bevat een hoofdartikel over een of ander belangrijk letterkundig onderwerp van den dag; verder beschouwingen en besprekingen van allerlei aard, den inhoud van tijdschriften, nieuwtjes en berichten, besprekingen over den stand van ons tooneel en eindelijk een overzicht van onze Nederlandsche literatuur *in zijn geheel*, en van die in het buitenland, wat het *belangrijkste* aangaat.

Alle nieuwe boeken worden ten spoedigste in ***De Portefeuille*** aangekondigd en besproken. — Het is een veilige gids voor bestuurders van Leesmuseums, die graag het nieuwste en het beste hebben en voor beoefenaars der letterkunde. die gaarne gemakkelijk op de hoogte blijven.

Bouwkunst!!!

☛ **Voor *f* 12.50. In plaats *f* 27.—** *Hedendaagsche Bouwkunst.* Verzameling van Ontwerpen, **54 groote platen,** onder medewerking en onder toezicht van den heer L. H. EBERSON, *Architect van Z. M. den Koning.*

☛ **Voor *f* 2.90. In plaats *f* 9.—** *Het Ornament, of de Leer der Versiering in de Theorie en de Praktijk,* **41 Platen** met beschrijving, hoofdzakelijk naar M A T T H I A S, bewerkt door den Heer L. BOERSMA, *Directeur der Ambachtsschool te 's Hage.*

☛ **Voor *f* 2.25. In plaats *f* 5.—** *Nieuw volledig Trappenboek,* **13 groote dubbele Platen,** voor Timmerlieden bewerkt door den heer J. J. WALTER, *Onderwijzer in het Bouwkundig Teekenen.*

Zoolang de voorraad strekt tot de belangrijk verminderde prijzen verkrijgbaar bij **D. BOLLE,** *Noordblaak* te **Rotterdam,** en verder alom.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Heden ziet het licht:

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep,*** en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig,*** waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig,*** en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem,* **J. B. R. VAN ROSENDAEL,** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 6. 7 Februari 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franko per post............ .... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1 - 6 regels......................... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.		Grootere letters naar plaatsruimte.

KUNST EN KUNSTNIJVERHEID ONDERWIJS IN ENGELAND.

THE NATIONAL ART TRAINING SCHOOL, SOUTH KENSINGTON.

II.

Na onze beschouwing over den leer-cursus voor hen, die *niet* werken met het oog op een later af te leggen examen, moeten wij overgaan tot dien voor hen, die dat wèl doen. Vermits deze nu echter geheel afhangt van de acte, die de student behalen wil en zich regelt naar 't geen daarvoor noodig is, kunnen wij dadelijk op 't onderwerp dier examens en acten overstappen. De eersten worden verdeeld in drie groepen, de tweeden in overeenstemming daarmee in twee. Immers de examens voor de eerste, zeer elementaire groep, waartoe alleen leerlingen der Lager-onderwijsscholen worden toegelaten, geven geen recht tot onderwijzen; zij zijn drieledig en wel in handteekenen naar zeer eenvoudige ornamenten; 2e handteekenen naar natuur van meetkundige figuren, zonder schaduw, en 3e in de eerste beginselen der Meetkunde. Meer gevorderd, schoon nog steeds elementair is de „*2nd. Grade examination*, die tot dit jaar (1880) drieledig was, doch waarvan de eerste met het jaar 1879 ter ruste is gegaan. Het tweede *certificate*, omvattende *2nd Grade* handteekenen; *2nd Grade* model drawing; *2nd Grade* Geometry (Planometrie); Perspective en 't teekenen uit het hoofd van eenvoudige voorwerpen en Romeinsche letters op 't bord, is een vereischte voor allen, die openbaar lager onderwijs willen geven; 't derde eindelijk dat, wat *Geometry* en *Perspective* aangaat, 't zelfde is als 't tweede, doch wat het teekenen zelf betreft nog 't schetsen van ornament naar pleister, 't schaduwen van ornament naar pleister en 't schaduwen van voorwerpen naar natuur, omvat, geeft recht tot het onderwijzen van elementair teekenen in scholen voor lager onderwijs en in de vroeger beschreven „Art Classes;" voor hooger, werkelijk kunstonderwijs, wordt een 3rd certificate gevorderd; wat met de acte van middelbaar onderwijs in de verte te vergelijken is. „In de verte" want, terwijl onze wet slechts twee acten kent voor hand en rechtlijnig teekenen en voor boetseeren, vinden wij hier

6 verschillende certificate's, en wel 1° voor elementair teekenen en schilderen. — 2° voor schilderen; 3° voor schilderen en teekenen van 't lichaam; 4° voor boetseeren van ornament; 5° voor 't boetseeren van 't lichaam; 6° technisch onderwijs. Wij zullen de verschillende eischen voor deze diploma's kortelijk nagaan, en alleen datgene aanstippen wat voor onze lezers werkelijk belangrijk is, dat is 't hoofdprincipe, om hen in staat te stellen den toestand in Engeland met dien in Nederland te vergelijken. Uit den aard der zaak is 't te begrijpen, dat wij niet alles kunnen opnemen en bij onze bloemlezing eenige knoppen zullen vallen, die misschien den tuil meer volledig hadden gemaakt; welnu wij vragen er bij voorbaat vergeving voor — en na deze korte uitweiding, die bij het begin had behooren geplaatst te worden, doch nu, vergeten zijnde, hier eene juist geschikte ruimte vindt, zullen wij, met de hoop op de welwillendheid onzer lezers om de onvolledigheid onzer beschouwing te vergeven, met frissche krachten en verschen moed onze taak voortzetten.

Niemand kan tot 't examen voor 't eerste diploma worden toegelaten voor hij of zij een tiental teekeningen naar 't Departement heeft opgezonden en deze als voldoende zijn aangenomen. Zij omvatten vraagstukken van meetkunde en perspectief, beginselen van bouwkunde, studieën in krijt van ornament en lichaam; en bloemen en bladeren in water of olie-verw naar de natuur.

Heeft de candidaat aldus bewijzen gegeven van zijne technische bekwaamheid, dan wordt hij toegelaten tot het examen. Dit nu bestaat uit het onderwijzen van eene klasse in tegenwoordigheid der examinatoren in de vier volgende vakken: handteekenen, rechtlijnigteekenen, perspectief en natuurteekenen van voorwerpen; uit het schetsen van een groep diergelijke voorwerpen en uit het op papier oplossen van vraagstukken betreffende meetkunde, perspectief en de beginselen der bouwkunde. Vrouwelijke candidaten worden vrijgesteld van alles wat met dit laatste in betrekking staat.

Is dit examen met gunstigen afloop afgelegd en de eerste acte verkregen, dan eerst mag men zich voor de tweede aanmelden; welke aanmelding of verzoek, al naar men 't noemen wil, vergezeld moet gaan van zeven werken: een geschaduwde teekening van een „antiek" beeld; een ornament in olie- of waterverw naar pleister; een olieverwschilderij voorstellende een landschap, genomen van de natuur of goedgekeurd voorbeeld; bloemen naar de natuur en waterverwstudiën van planten ter toepassing in ornament en minstens twee gekleurde studiën van ornamenteering; eindelijk een groep studiën van eene klasse van voorwerpen uit 't South Kensington Museum, zóó gekozen dat zij de historische ontwikkeling dier voorwerpen aangeeft. Die historische ontwikkeling moet nu gedurende 't examen op papier worden neergeschreven, zoo ook de antwoorden betreffende de beginselen van ornament; een opstel over 't technisch gedeelte der kunst, en de algemeene trekken der verschillende schilderscholen, de antwoorden van vragen omtrent botanie toegepast in ornament; en eindelijk een laatst bewijs van technische vaardigheid door het teekenen in monochroom van een ornament naar pleister worden gegeven.

't Derde certificaat kan alweder slechts door hen verkregen worden die 't tweede dus ook natuurlijk 't eerste bezitten. Hier zijn de in te leveren studiën zeven in aantal en hebben betrekking op 't schilderen van 't lichaam, anatomisch en gewoon, naar 't leven en naar pleister, zoowel in olie als in krijt; op de behandeling van 't penceel door een studie van een groep in olieverw en op de kennis van ornamenteering door dergelijke studiën van historisch ornament als bij 't tweede. 't Eigenlijk examen omvat anatomie, de geschiedenis van 't ornament, 't schetsen en kleuren van een groep, en een studie naar 't levend model. Met dit certificaat is de climax gedaan; wij bedoelen dat men om 't vierde te krijgen niet de drie voorgaande behoeft te hebben, maar met het eerste kan volstaan. Dit certificaat over 't modelleeren van ornament vereischt natuurlijk een examen hoofdzakelijk over 't ornament loopend, en ook daarmede in verband, over bloemen en figuur. Acht studiën moeten hier worden ingeleverd; waarvan vijf in pleister, waaronder weer drie ornamenten zijn; een van bloemen en een van 't lichaam; 't examen zelf loopt over 't ornament, beginsel en geschiedenis; wijze van toepassing en overbrenging in pleister, welke laatste opgave nog door een voorbeeld moet opgehelderd worden.

Voor 't vijfde certificaat, 't modelleeren van 't lichaam, treedt natuurlijk, zoowel bij de zeven in te leveren studiën als bij 't examen, kennis van anatomie en teekenen van 't lichaam op den voorgrond, al is ook alweder de historische ontwikkeling van ornament een onderwerp voor een examenopstel en de illustratie er van door teekeningen naar voorwerpen uit 't Museum een der zeven studiën.

Het zesde eindelijk is tweeledig; 't eerste deel bestaande uit wat wij zouden noemen bouwkundig teekenen, met genoegzame architectonische kennis om een teekening te kunnen inleveren van een of ander gebouw in- en uitwendig; en een opstel te kunnen maken over de historische bouwstijlen; hiervoor is echter 't eerste certificaat noodig. Tweede deel over de toepassing van ornament in versieringen in verband met de verschillende takken van nijverheid en met bouwkunde, omvat wat 't examen betreft, waarvoor men eer men kan worden toegelaten 't eerste, tweede en derde of 't eerste, vierde en vijfde certificaat moet overleggen de beginselen, geschiedenis en toepassing van 't ornament, te behandelen in een opstel; en maken van een ornament; en 't inzenden van twee oorspronkelijke „designs", geschilderd of in pleister, benevens een opstel over minstens twee historische stijlen van ornament, met illustraties naar voorwerpen in 't Museum.

Thans nu wij zoo beknopt mogelijk zoowel leerwijze als onderwijs hebben nagegaan, blijven ons nog enkele punten ter vermelding over. Vooreerst dan, dat elk jaar een examen wordt gehouden voor alle leerlingen der school, in verschillende onderwerpen, waarvoor boekprijzen of dergelijke zaken, zooals verwdoozen, teekenmaterialen en plaatwerken worden bestemd. Een meer algemeener wedstrijd is die, welke elk jaar in Mei plaats heeft, tusschen al de Schools of Art in Engeland, waarvoor de regeering twaalf gouden, dertig zilveren en zestig bronzen medailjes beschikbaar stelt. Niet ongewoon is het ook, dat uitgevers of vereenigingen een wedstrijd uitschrijven tusschen de leerlingen der school, waarvoor prijzen in geld worden aangeboden, zooals juist onlangs nog, toen een Londensche firma £ 4 uitloofde voor een design, bestemd voor omslag van door haar uitgegeven teekenvoor-

beelden, en een andere £ 5 bestemde voor eene serie van 8 teekeningen, voorstellende 8 van Shakespeare's vrouwenfiguren.

Behalve de betalende studenten zijn er ook nog aan de National Training School, free students, waarvoor alleen zij mogen mededingen, die een gedeelte van 't examen voor 't eerste certificaat hebben afgelegd; free students met eene tegemoetkoming van 15 sh. wekelijks, waarbij eene persoonlijke toelage van niet hooger dan 20 sh. kan gevoegd worden; en waarvoor slechts studenten van locale scholen kunnen in aanmerking komen, die 't eerste certificaat verkregen hebben; eindelijk de zoogenaamde National scholarships voor studenten van locale scholen, met eene toelage van £ 1 tot £ 2, waarvoor allen zich mogen aanmelden, doch natuurlijk de bekwaamste gekozen worden. Twee bijzondere beurzen, van de Princess of Wales, £ 25 en £ 11 groot, worden gegeven aan de twee meisjes, die de hoogste prijzen verwerven bij den jaarlijkschen algemeenen strijd. Uit deze laatste opmerkingen blijkt alweder, dat de National Art Training School in South Kensington als de beste in Engeland wordt beschouwd. Werkelijk bezit zij ook de grootste hulpmiddelen, èn omdat zij uit ruime beurs volkomen door den staat wordt onderhouden, èn omdat zij grenst aan 't South Kensington Museum, waar alles wat op kunst betrekking heeft, vertegenwoordigd is; waar de oudheidkundige zijn kennis kan voeden met tallooze voorwerpen van oud porcelein, waaronder de groote Schliemann-collectie — waar de schilder schilderijen, de beeldhouwer beeldhouwwerken, de houtsnijder houtsneevoorwerpen, de goud- en zilversmid gouden en zilveren voorwerpen, de waaierfabrikant waaiers, de instrumentmaker historische instrumenten, de letterkundige merkwaardige manuscripten, zooals die van Dickens door zijn vriend John Forster aan 't Museum vermaakt, in een woord, iedereen iets van zijn gading kan vinden. Hier hebben de leerlingen gelegenheid zelf hunne studie te volmaken, terwijl de bibliotheek met ongeveer 45000 boeken, 17000 teekeningen en designs, 60000 platen en 45000 photographiën al hun zucht naar kennis kan voldoen. Alle „Schools of Art" kunnen van 't Museum en de bibliotheek leenen, zoowel voor onderwijs als voor openbare tentoonstelling, natuurlijk slechts voor een beperkten tijd.

En hiermede nemen wij voorloopig afscheid van onze lezers. Niet omdat 't onderwerp uitgeput is, want alleen 't Museum zou stof geven voor een lijvig boekdeel, doch omdat wij onze taak, een schema te geven van 't Engelsche kunstonderwijs naar ons beste weten hebben ten einde gebracht. Wij hopen, dat deze beschouwing eenig nut zal gedaan hebben of zal doen en misschien iets zal bijdragen tot het afwenden van dat harde vonnis „Kunst is geen regeeringszaak". Ontwikkeling op kunstgebied is even noodig voor een volk als ontwikkeling op wetenschappelijk gebied; kunstonderwijs kan meer nog dan gewoon onderwijs bijdragen tot veredeling; moge de tijd niet ver af zijn, dat onze regeering dit met 't Engelsche gouvernement inzie en wij kunnen bogen op een liberaal uitgevoerde wet over Kunst- en Kunstindustrieel Onderwijs.

Londen, Jan. 1880. LEONIDAS.

GILDE-PENNINGEN.

De Noord-Nederlandsche Gilde-Penningen, wetenschappelijk en historisch beschreven door Mr. JACOB DIRKS. Uitgegeven door Teylers Tweede Genootschap. 2 Deelen en Atlas van platen. Haarlem, ERVEN F. BOHN. 1878—79.

In 1830 deed onze vaderlijke vriend Gerrit van Orden, bij Jan Groot & Comp., te Zaandam, verschijnen: *Bijdrage tot de Penningkunde van het Koningrijk der Nederlanden*, met het doel „om voor de vergetelheid te bewaren die penningen, die, in onderscheiding van zoo vele andere, op geene bijzondere gelegenheid geslagen zijn, noch eene regtstreeksch geschiedkundige betrekking hebben." Hij wist hoeveel moeite dergelijke, vaak jaartallen, opschriften en wapens missende, penningen den liefhebbers baarden, zoowel hunne bepaling als hunne indeeling onder de eigenlijke historiepenningen, en hij begreep terecht, dat zij tot eene afzonderlijke afdeeling gebracht en volstrekt niet geminacht moesten worden. Alzoo beschreef hij een aantal vroedschaps-, gilde-, schutters-, wijn- en armenpenningen en presentieloodjes, en wekte hij meerdere belangstelling voor deze stiefkinderen der vroegere numismatiek, die sedert vlijtiger verzameld en beter op prijs gesteld werden. Wat de gildepenningen betreft gaf van Orde op 10 platen de afbeeldingen van 11 stuks tot Antwerpen en Brussel, van 32 stuks tot 5 steden van het tegenwoordig Noord-Nederland behoorende, en voorts van 25 stuks, die hij onbestemd moest laten. Van deze laatste 25 zijn er p. m. 15 tot de noordnederlandsche gildepenningen te brengen, waardoor de oogst voor ons land in 1830 niet meer dan 47 bedroeg. Na dien tijd is de oogst voortdurend grooter geworden, dank zij de ijverige en grondige beoefening der vaderlandsche en plaatselijke geschiedenis, de nasporingen omtrent het volksleven in vorige eeuwen en de daartoe behoorende instellingen en gebruiken. In historische tijdschriften, provinciale almanakken en stedeboeken werden gedurig meer gildepenningen aan het licht gebracht, de doorvorsching der locale archieven hielp hunne toelichting bevorderen, in Belgie werd de belangstelling niet minder levendig dan hier te lande, vooral door het in stand blijven van een uitsluitend aan de penningkunde gewijd tijdschrift, de *Revue de la Numismatique Belge*, de toevlucht ook van de hollandsche beoefenaars van dezen tak van wetenschap sinds het eigen tijdschrift (van prof. van der Chijs) gestaakt was. Tot de getrouwe medewerkers der *Revue* behoorde steeds onze landgenoot mr. J. Dirks, inzonderheid op het gebied der penningen van corporatiën; en toen Teylers Tweede Genootschap in 1874 als prijsvraag uitschreef: „eene wetenschappelijk historische beschrijving der noord-nederlandsche gildepenningen," was, gelijk vroeger prof. v. d. Chijs, toen het de nederlandsche munten tot op de Pacificatie van Gent gold, hij de aangewezen man, om de prijsvraag te beantwoorden, zooals hij ook de man was aan wien de bekroning in 1876 werd toegewezen. Door directeuren van Teylers Stichting uitgenoodigd om zijnen arbeid zoo volledig mogelijk te maken, toog hij opnieuw aan het werk en, geschraagd door veler belangstellende hulp, heeft hij aangevuld, uitgebreid en

gansche hoofdstukken opnieuw bearbeid, totdat hij op den 19den Juni 1878, zijn 67sten geboortedag, zijn „woord vooraf" mocht voleinden. Vijf jaren levens heeft hij gegeven om zijn werk te doen zijn wat het geworden is, een rijke bron voor de kennis van het verleden van ons volk, een vraagbaak voor verzamelaars, een sieraad onzer vaderlandsche boekerijen, waardig eene plaats in te nemen naast de prachtwerken van van Mieris en van Loon en v. d. Chijs. [1])

Wat het materieele aangaat: de „*Gildepenningen*" van mr. Dirks bestaan uit 2 deelen tekst, meer dan 950 blz. in gr. 8°. en een atlas van 147 platen, — eene kostbare uitgaaf, bij het zeer beperkte debiet van penningkundige werken alleen mogelijk voor eene vermogende instelling als die van Teyler. De schrijver heeft zich bepaald tot de penningen der vereenigingen van burgers, die dezelfde nering of handel dreven of dezelfde kunst uitoefenden, en alzoo uitgesloten al hetgeen betreft de godsdienstige of kerkelijke broederschappen en vereenigingen, de schutters- en rederijkersgilden en de buurkorporatiën, van welke laatsten echter de leidsche zijn opgenomen. Voorts heeft hij toegelaten de talrijke brandspuitpenningen, eenige hortuspenningen, enkele bedelaarspenningen. Van de 147 platen stellen 44 andere voorwerpen dan gildepenningen (brandspuitpenningen enz. inbegrepen) voor; rest dus 103. Wij wagen er ons niet aan, te tellen hoevelen er op zijn afgebeeld; maar welk verschil bij de 9 platen, 50 jaren geleden door v. Orden aan Noord-Nederland gewijd! Van Amsterdam alleen (v. Orden had er 14 en 11 onder de onbestemden) geeft de schrijver, krachtig gesteund door de collectie-Maschhaupt, 177 afbeeldingen, opgehelderd door 136 blz. tekst. Middelburg, 's Hertogenbosch en Leeuwarden komen mede met groote getallen, Leiden brengt slechts één enkele penning bij, Gouda, Schiedam, Amersfoort en Zutfen hebben geen enkelen te vertoonen. Het aantal afgebeelde penningen staat intusschen niet in directe verhouding tot het aantal gilden in eenige stad. Sommige gilden bezigden geslagen, andere gegraveerde penningen, en tot hoeveel verscheidenheden laatstgenoemde aanleiding geven, valt licht te begrijpen. De schuitenvoerderspenningen van Amsterdam en de kuiperspenningen van Sluis mogen als voorbeelden hiervan genoemd worden. Gilden, die zich van geslagen of gegoten penningen bedienden, wijzigden meermalen hunne stempels, zooals die der kruideniers en apothekers en lakenkoopers te Middelburg, ja, het schippersgild te 's Hertogenbosch, dat zijne leden van gegoten penningen voorzag, bood ieder jaar den nieuwen deken ook een gegraveerde aan. Meerdere gilden hadden afzonderlijke penningen voor de broeders en afzonderlijke voor de dekens en overlieden, en er waren er, die nog nevens de penningen der broeders — zoo vele diploma's van lidmaatschap — afzonderlijke begrafenisloodjes nahielden.

Als kunstvoorwerpen beschouwd is de waarde der gildepenningen zeer uiteenloopend. Middelburg en Vlissingen kunnen zich op fraaie beroemen, vooral die der koks en pasteibakkers, schoolmeesters en schrijnwerkers te Middelburg munten uit. Vlissingen schijnt tevens de jongste der penningen (1804) aan te brengen. Tot de fraaie behooren ook die van het brouwersgild te Amsterdam, van de bakkers en de hoveniers te Maastricht en een viertal van Harlingen. Leelijk, slordig en misteekend zijn er velen, die van de kleermakers, schoenmakers, metselaars en steenhouwers in den Haag bovenaan. De broeders hadden er vrede mede, dat hunne heilige patroons als caricaturen, als Chineezen werden voorgesteld. Tot de slechte penningen mogen ook gerekend worden Amsterdam 113, Enkhuizen 13, Maastricht 14, Workum 8 en 9, Groningen 1 en 3.

Hoeveel moeite, zorg en studie de opsporing, bepaling, afbeelding en beschrijving van zoo tallooze penningen den heer Dirks gekost heeft, zal het eerst erkend worden door hen, die zich meer of min op hetzelfde terrein bewogen hebben. Vindingsvermogen en voorzichtigheid moeten samengaan, om op dit lastig gebied te slagen. Hiervan een paar aardige voorbeelden. Op plaat XLVIII komen 2 penningen voor in dezer voege: v. z. klimmende leeuw onder een kroon, omschrift *osterveelwe;* k. z. jager met hond en haas, omschrift: *wilde oosterveelwe;* — v. z. A | TUUR LUER; k. z. D B V | W V R | 1711. De eerste brengt op een jachtveld aan den oostkant der Veluwe, de laatste laat ons geheel in het duister. Waar behooren zij te huis? De heer Dirks leert ons, dat beiden buurtpenningen van Leiden zijn: de Wilde Veluwe was eene later in Oost en West gesplitste buurt dier stad; en Abraham Tureluur was de buurtheer van *D*e *B*uurt *V*ande *W*oud *VR*iezen. Dergelijke verklaringen liggen maar niet voor de hand. (*Slot volgt.*)

C. W. Bruinvis.

HET LAGER TEEKENONDERWIJS IN ENGELAND.

III.

II. De eerste maatregel, welke in Engeland getroffen werd, was de instelling van een afzondelijke Afdeeling voor Kunst. De leemte, die zoodoende werd aangevuld, bestaat in Nederland sinds eenige jaren niet meer.

III. Als beginsel werd in Engeland op den voorgrond gesteld, dat het elementair teekenonderwijs de basis van alle verder kunst- en kunstindustrieel onderwijs moest vormen, en dat het ook voor den consument — het groote publiek — onmisbaar was. En daarom werd besloten het teekenen te beschouwen als een integreerend deel van het programma der nationale opvoeding, en derhalve met het onderwijzen daarvan reeds een aanvang te maken op de lagere school.

In Nederland is volgens het verslag slechts een goed inzicht van het wezen van het teekenonderwijs noodig, om aan het teekenen dezelfde plaats toegekend te zien.

De wet van 17 Augustus 1878, Stbl. n°. 127, tot regeling van het lager onderwijs, noemt onder de leervakken, die volgens art. 16, aan elke lagere school behooren te worden onderwezen, de beginselen der vormleer.

Van de vormleer nu kan een hoogst nuttig gebruik worden gemaakt, met name, indien zij niet bloot wordt onderwezen als een gewoon leervak, maar de lessen in hetgeen men „aanschouwelijke meetkunst" zou

[1]) De platen in het Muntboek van Verkade zijn helaas te slecht, dan dat het in één adem met bovenstaanden genoemd zou mogen worden.

kunnen noemen, worden aangevuld met praktische oefeningen door de leerlingen, oefeningen die, in handen van een intelligenten onderwijzer, zonder bezwaar tot een elementair teekenonderwijs kunnen worden uitgebreid, waarvan voor verder voortgezette teekenoefeningen grootelijks partij zou zijn te trekken.

Dit elementair teekenonderwijs — of liever het onderwijs in vormleer aldus opgevat — vereischt niet afzonderlijke lokalen, noch kostbare hulpmiddelen. Het vordert alleen dat de onderwijzer behoorlijk tot het geven van den praktischen cursus zij opgeleid.

Er behoeft alleen te worden gezorgd dat:

1. bij de opleiding der onderwijzers in de vormleer het bovenstaande worde in het oog gehouden;

2. in de behoefte aan enkele eenvoudige hulpmiddelen bij het onderwijs in de school — passer, liniaal — behoorlijk worde voorzien.

IV. Het voorbeeld van Engeland leert dat elementair teekenen gedoceerd kan worden door de gewone onderwijzers, die ook het lezen, schrijven en rekenen leeren. Trouwens indien de mogelijkheid daartoe niet bestond, indien reeds voor het teekenonderwijs hetwelk kinderen beneden elf jaren genieten, er afzonderlijke teekenmeesters moesten zijn, dan zou waarschijnlijk het denkbeeld om algemeen dit onderwijs te verspreiden onuitvoerbaar zijn.

De beste weg om aan de gewone onderwijzers de noodige vaardigheid te verschaffen schijnt te zijn: aan een of meer intelligente teekenleeraren op te dragen, desnoods na een bezoek aan eenige buitenlandsche scholen, beurtelings de kweekscholen en normaallessen te bezoeken en aan het daar gegeven onderwijs de noodige richting te geven.

V. Even als in Engeland zal het noodig zijn, dat hier te lande de lagere scholen in het bezit zijn van de noodige hulpmiddelen.

Om de aanschaffing daarvan te bevorderen zou de Regeering op het voorbeeld van Engeland eene of meer modelverzamelingen kunnen aanleggen, en bepalen dat gemeentescholen zulk eene collectie kunnen bekomen tegen 70 pCt. van den kostenden prijs (zijnde deze fractie dezelfde, welke bij de splitsing van de uitgaven voor het onderwijs tusschen Staat en gemeente is vastgesteld). Hetzelfde voorrecht ware aan neutrale bijzondere scholen toe te kennen. Het aangenomen beginsel om van Rijkswege geen steun te verschaffen aan andere bijzondere lagere scholen, schijnt te verhinderen, dat dit voorrecht ook tot deze wordt uitgestrekt.

VI. Andere middelen zijn noodig om het aldus aangevangen teekenonderwijs voort te zetten.

Krachtens de nieuwe wet op het lager onderwijs is het teekenen een facultatief vak, en is alleen de hoofdonderwijzer verplicht in dat vak een examen af te leggen.

In verband met een en ander schijnt het noodig:

1. te bevorderen, dat dit facultatief gestelde vak zoo algemeen mogelijk onderwezen worde;

2. te zorgen, dat het door den aanstaanden hoofdonderwijzer voor zijn examen te volgen onderwijs volgens eene deugdelijke methode gegeven worde;

3. te bevorderen, dat ook onderwijzers, die niet aan het hoofd eener school zullen staan, dit examen afleggen;

4. te bevorderen, dat de thans reeds gevestigde hoofden hulponderwijzers eene acte van bevoegdheid alsnog verkrijgen;

5. te zorgen voor het verspreiden van behoorlijke verzamelingen van gipsmodellen (ornamenten enz.).

VII. De bevordering van het voortgezet teekenonderwijs in lagere scholen zal bezwaarlijk door middel van geldpremiën, zooals in Engeland, kunnen geschieden. Daartegen schijnt zich het systeem der wet te verzetten, welke vooraf het aandeel door den Staat in de kosten te dragen heeft bepaald. Bezwaarlijk valt het, een middel te vinden, om te verkrijgen dat werkelijk dit onderwijs zal worden gegeven. Wel wordt de hoofdonderwijzer gehouden bij zijn eindexamen te bewijzen, dat hij het teekenen verstaat; doch bij het ontbreken van elken dwang of prikkel, zullen de meesten het geven van een teekencursus nalaten. En het staat te vreezen, dat men in de praktijk bij de examina tot verkrijging van de acte van hoofdonderwijzer weinig gewicht zal hechten aan de bekwaamheid der candidaten voor zooveel het teekenen betreft, omdat de examinatoren in het oog zullen houden dat het teekenen een weeldeartikel is, dat meestal op het programma der school niet zal voorkomen.

Er is derhalve alle kans dat leerlingen, die de lagere school bezoeken, van voortgezet teekenonderwijs verstoken zullen blijven. Leerlingen van gymnasia zullen evenmin een onderwijs genieten, dat, gelijk niet genoeg kan worden betreurd, zelfs niet als facultatief in de wet op het hooger onderwijs is genoemd.

En dat, terwijl het teekenen een integreerend deel moet uitmaken der opvoeding, met name van hen, die laatstgenoemde inrichtingen bezoeken!

Zooals intusschen de zaken voor het oogenblik gesteld zijn, zal men niet veel meer kunnen doen dan:

1. te zorgen, dat het niet ontbreke aan goed opgeleide onderwijzers in het voortgezet teekenen aan de lagere scholen, hetzij hoofd-, hetzij hulponderwijzers, hetzij afzonderlijke teekenmeesters.

2. te zorgen, dat er goede teekenmeesters gevormd worden, inzonderheid ten behoeve van burger dag- en avondscholen, van ambachtscholen en van scholen, speciaal bestemd tot het geven van teekenonderwijs (teekenakademien enz.).

Men zal dan moeten vertrouwen dat, als de onderwijzers voorhanden zullen zijn, het publiek, uit besef van de nuttigheid van het teekenen, klassen en scholen zal onderhouden en openen, waar teekenonderwijs wordt verstrekt; en dat het zoodoende zal aanvullen, hetgeen de wet heeft over het hoofd gezien. Doch de opmerking vinde hier hare plaats, dat in ons land, waar de wetgever zich de regeling van schier geheel het onderwijs en van het onderwijsprogramma heeft voorbehouden, er geen *waarborg* voor algemeene verspreiding van het teekenen zal zijn, zoolang niet voorgeschreven is, dat het leervak ook deel moet maken van het programma der lagere school en van de gymnasia, en zoolang niet een wet het onderwijs van den handwerksman en van den industrieel, door een organisatie der burger dag- en avondscholen en der ambachtscholen, zal hebben geregeld.

VIII. Wil men goede teekenonderwijzers verkrijgen, dan behoort men aan den eenen kant examina in te stellen tot verkrijging eener acte van bekwaamheid, aan den anderen de middelen te geven om zich voor zoodanig examen voor te bereiden.

Een der eerste maatregelen, in Engeland genomen, is geweest het instellen van diplomata en de bepaling dat geen ondersteuning door de Regeering voortaan

gegeven zou worden, tenzij de school gediplomeerde onderwijzers bezat.

Ook in Frankrijk en België heeft men onlangs dit vereischte op den voorgrond gesteld.

Het mag dan ook bevreemden, dat juist in Nederland, waar tot dusverre acten van bekwaamheid zoowel voor lager als voor middelbaar teekenonderwijs gevorderd werden van hen, die het teekenen doceerden, thans de nieuwe wet eene schrede terug heeft gedaan en *dat juist van hen, die zich voor het lager onderwijs uitsluitend als teekenmeesters opwerpen, geenerlei acte meer gevraagd wordt!*

Zoo zal het dus ook aan geheel onbekwamen vrijstaan teekenonderwijs te geven, zelfs aan de verstgevorderde leerlingen der lagere school! Een toestand, die stellig nadeelig moet zijn, en die zou doen denken, dat het teekenen werkelijk niets meer is dan een eenvoudige weelde, en dat daarom voor het richtig onderwijs van dit vak niet dezelfde ernstige waarborgen moeten gevorderd worden, die men bij alle andere leervakken eischt. Het schijnt wenschelijk op dit punt de wetgeving aan te vullen.

IX. Indien geëischt wordt dat de onderwijzers zich van acten van bevoegdheid voorzien, dient tevens er op gelet te worden, dat deze acten en de examina, waarbij zij verkregen worden, in een juist verband staan met het onderwijs, waartoe die acten de bevoegdheid verleenen.

Bij ons daarentegen mag het betwijfeld worden of men bij het vaststellen der programma's voor de bestaande examina, tot het verkrijgen van bevoegdheid tot het geven van onderwijs, eenerzijds in de lagere, anderzijds in de middelbare scholen, zich wel reeds genoegzaam rekenschap heeft kunnen geven van den aard en de bestemming der inrichtingen, waartoe zij toegang moeten verleenen en van de leerprogramma's die aldaar te volgen zouden zijn.

Niet minder mag worden betwijfeld of de eischen, tot dusver voor het verkrijgen der acte voor teekenen bij lager onderwijs gesteld, geacht mogen worden voldoende waarborgen op te leveren voor de bevoegdheid van den geslaagden candidaat, om teekenonderwijs te geven, zóóver voortgezet als dit op de lagere school werkelijk kan worden verstrekt.

Evenmin zouden de rapporteurs op de vraag of voor het examen voor teeken en middelbaar onderwijs (M[1]) het programma niet te veeleischend is, waar het geldt docenten aan hoogere burgerscholen en burgerdag- en avondscholen, een ontkennend antwoord durven geven. Dat programma werd voorts opgesteld, zonder dat van de sedert verrezen ambachtsscholen sprake was.

Het schijnt overweging te verdienen, het laatstgenoemde examen te splitsen en met een leerprogramma in verband te brengen, waarbij bepaald te letten is op de specifieke eischen van de verschillende inrichtingen van onderwijs, waartoe zich de candidaten bestemmen.

X. Tegelijk met, of zelfs eenigzins vóór het eischen van diplomata heeft men in Engeland de gelegenheid geopend om zich voor het programma te bekwamen, voornamelijk door de stichting van de Nationale Art-training school van South Kensington.

In Nederland daarentegen heeft men wel acten van bevoegdheid gevorderd; doch tot dusver geen kweekschool geopend om het verkrijgen daarvan te bevorderen.

Van daar dat men bij de examina of wel de hand gelicht heeft of talrijke kandidaten, wien het alleen aan een systematische voorbereiding faalde, heeft moeten afwijzen, en dat ten slotte de behoefte aan goede gediplomeerde leeraren zóó groot is geworden dat men lijdelijk moet aanzien, dat vele onbevoegden onderwijs geven.

Een normaalschool met leerschool is dan ook dringend noodig.

De heeren de Stuers en Salverda meenen dat die het best te Amsterdam te vestigen ware en dat zoo noodig, althans aanvankelijk, van eenige lokalen en van een gedeelte der gipsmodellen van 's Rijks-akademie gebruik te maken ware. De onderwijzers zouden natuurlijk andere personen moeten zijn dan die, welke aan de akademie verbonden zijn; want de eischen van het onderwijs aan beide deze inrichtingen zijn zeer verschillend.

Er zou een behoorlijk streng te handhaven methode met leerplan te volgen zijn, die van het elementair onderwijs af zou beginnen; en de overgang van de eene klasse tot de andere zou niet dan na afgelegd examen mogen geschieden, terwijl een eindexamen de studiën zoude bekronen. Eén dezer overgangsexamina zou tevens kunnen strekken tot het uitreiken van acten van bevoegdheid voor het elementair teekenonderwijs.

Het zoude overweging verdienen, om aanvankelijk ruim te zijn met kostelooze toelating van kweekelingen en zelfs om aan verdienstelijke leerlingen beurzen toe te kennen; terwijl tevens een premie kon worden uitgereikt aan hen, die het eindexamen met goed gevolg afleggen.

XI. Ten behoeve van reeds gevestigde hoofd- en hulponderwijzers ware het wenschelijk, gedurende de vacantie een cursus van ongeveer zes weken zoowel aan de normaalschool als aan de alsdan op het punt van het teekenen georganiseerde kweekscholen te openen, waarbij aan hen, die dezen cursus zouden volgen, een tegemoetkoming voor verblijfkosten kon worden gegeven en een premie, ingeval zij het diploma verkregen. Ieder diploma zou den Staat niet meer dan eene geringe som behoeven te kosten.

Deze maatregelen, in Engeland voor het eerst toegepast, vonden in den zomer van 1878 in België navolging, toen bij Koninklijk besluit een vacantie-cursus voor oud-onderwijzers te Leuven werd geopend.

(*Slot volgt.*)

ONZE MONUMENTEN.

---

29. DE N. HERV. KERK TE HOOG-BLOKLAND.

Op blz. 308 van den Jaargang 1879 werd van deze kerk gezegd, dat men beweerde dat zij door Foppo, tweeden heer van Arkel, omstreeks het jaar 1000 zou zijn gesticht.

Uit een ingesteld onderzoek is thans gebleken, dat, zoo er in de XIe eeuw een kerk gesticht is, die welke thans wordt afgebroken, niet ouder is dan de XIVe en XVe eeuwen.

Alleen het beneden-gedeelte van den toren kan van vroeger dagteekening zijn.

Deze geörienteerde kerk bestaat uit een toren, een schip en een choor met absis.

De toren, van baksteen gebouwd, schijnt van de

oudste kerk overgebleven te zijn. Het is een vierkant gebouw, hoog ongeveer 20 M., met een moderne spits van 9,5 M., die met leijen bedekt is. De boven-verdieping vertoont twee ogivale spiegelramen en daartusschen een venster met galmborden. Het overige gedeelte van den toren wordt verborgen door het leijendak der kerk, welke van latere dagteekening is en ten N. en ten Z. den toren omsluit.

Het schip der kerk, dat uit de XIVe eeuw dagteekent, is een langwerpig vierkante ruimte, metende 18 op 9,5 M. binnenwerks; het is geheel van baksteen opgetrokken en gedekt met een ogivale houten kap, waaraan de bebording ontbreekt. Vijf bintbalken, die de kap in vijf gelijke deelen verdeelen, rusten op de zijmuren, welke door beeren versterkt zijn.

De zuidelijke zijmuur vertoont in het midden een oorspronkelijke ogivale deuropening, en aan weêrszijde daarvan twee vensters. De meest westelijke is thans geheel dichtgemetseld, de daaropvolgende mist de oorspronkelijke stijlen en traceeringen, de derde en de vierde zijn voor de bovenhelft gesloten geworden en van onderen verlaagd toen men op dat punt in de kerk een consistorie-kamer afschoot.

De baksteenen, aan de zijden der vensters en van de deur gebezigd, zijn geprofileerd.

De noordelijke zijmuur is in den loop dezer eeuw geheel vernieuwd, en slechts van één venster en een deur voorzien.

Een muur, welke een opening van 4,30 M. overlaat, scheidt het schip, dat slechts als doorgang gebezigd werd, van het voor de dienst bestemde choor.

Dit choor schijnt in de XVe eeuw opgetrokken te zijn, blijkens de rijkere profileering, de aangebrachte versieringen en de aanwending van stukken zandsteen tot versterking van het metselwerk langs de vensters en op de hoeken der beeren. Ook duiden de afmetingen aan dat dit choor een ander van geringer oppervlakte vervangen moest.

Het is 7,5 M. breed, en lang 10 M. en met de absis, welke uit een halven tienhoek bestaat, 14 M., alles binnenwerks.

Terwijl de breedte van het choor 1,50 M. minder is dan die van het schip, heeft de bouwmeester dit gedeelte van het gebouw zoodanig geplaatst, dat de as daarvan 1,5 M. ten N. van die van het schip viel. Daardoor kon hij aan het Z. uiteinde van de Oostzij van het schip een deur openen, welke toegang gaf tot een tegen den Z. muur van het choor gebouwde Sacristy, (welke thans niet meer aanwezig is.)

Het choor is gedekt met een bekapping die hare bebording nog bezit en waarvan de nok even hoog is als die van het schip. Zij telt vier bintbalken; de ribben van de absis worden door diensten gesteund.

Tien vensters, waarvan 2 dichtgemetseld zijn en 8 hun traceeringen verloren hebben, verlichten het choor.

Eigenaardig is de versiering, aangebracht in de „tympans" aan weêrszijden dezer vensters: het zijn alternatief vierkante en ronde ingemetselde stukken zandsteen, waarin een traceering gebeiteld is

Ook de beeren van het choor zijn in de tweede versnijding versierd met een moulure die in een traceering eindigt. De afdekking bestaat uit halfronde leijen.

De toestand van het choorgedeelte was nog tegenwoordig bevredigend, en mocht geenszins de amotie, welke ondernomen wordt, billijken. Het schip echter had veel geleden door verschillende verbouwingen en door velerlei verwaarloozing; de toren verkeerde in zeer slechten staat en helde merkbaar naar het Z. over.

Het in de kerk aanwezig ameublement is niet merkwaardig; alleen het opschrift op de klok behoort opgeteekend te worden; het luidt:

ME FECIT PIETER GEEST AMSTELODAMI ANNO 1615
P. MEESTERS, PREDIKANT.
DONK SCHOUT
P. BOK ARMMEESTER
TE HOOG-BLOKLAND.

Het oude kerkgebouw zal in den loop van dit jaar plaats maken voor het kunstgewrocht van den architect A. van der Haven te Noordeloos. De laagste aannemingssom voor het nieuwe kunststuk beliep *f* 21.200.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op 16 Februarij en volgende dagen zal ten huize van de Boek- en Kunsthandelaren C. van Doorn en Zoon te 's Gravenhage de verkooping plaats hebben van de belangrijke verzameling Oudheden en Kunstvoorwerpen nagelaten door den bekenden verzamelaar Baron van Heemstra van Froma en Eibersburen. De zorgvuldig bewerkte Catalogus telt niet minder dan 625 nummers. Daaronder treft men voorwerpen van den meest verschillenden aard aan. Vooral munt er de ceramiek uit. Men vindt daar naast Chinesche en Japansche porceleinen, de voortbrengselen der fabrieken van Meissen, van Berlijn, van Worcester, van 's Gravenhage en de aardewerken van Delft en van Rouaan. Talrijk en vaak belangrijk zijn de zaken op Friesland betrekking hebbende, waarvan sommige voor eenige jaren reeds op de Leeuwarder Tentoonstelling opgemerkt werden.

De heer Grandia heeft al deze schatten met bijzonder veel smaak tentoongesteld in eene groote zaal, welke nog in het bezit is van een antieken schoorsteenmantel en zich uitstekend leent voor zoodanige expositie. Buitendien is een kleiner vertrek met behulp van eenige uitgelezen voorwerpen uit de te veilen collectie in een antieke kamer herschapen, welke een zeer aangenamen indruk maakt.

Het zal dan ook op den kijkdag (13 Februarij) niet aan bezoekers ontbreken.

— De bekende schilderij van Hans Mackart voorstellende den intocht van Karel V te Antwerpen — zooals Hans Mackart zich dien intocht met eenige dichterlijke (?) vrijheid voorstelde, — zal eerlang te Amsterdam geëxponeerd worden door den speculant die met dit doek de wereld rondreist. Geen recht geaard Vaderlander zal de gelegenheid verzuimen te gaan zien, hoe onze Nederlandsche grootmoeders — volgens Mackarts interpretatie — geheel ontkleed in den Vorstelijken stoet medeliepen.

— De historische portretten welke zich in het Paleis te Leeuwarden bevinden, en waarvan in ons vorig nummer melding is gemaakt, zijn door Z. M. den Koning ten geschenke afgestaan aan het Friesch Genootschap van Geschied- Oudheid- en Taalkunde.

ADVERTENTIËN.

Bouwkunst!!!

☞ **Voor** *f* **12.50. In plaats** *f* **27.—** *Hedendaagsche Bouwkunst.* Verzameling van Ontwerpen, **54 groote platen,** onder medewerking en onder toezicht van den heer L. H. EBERSON, *Architect van Z. M. den Koning.*

☞ **Voor** *f* **2.90. In plaats** *f* **9.—** *Het Ornament, of de Leer der Versiering in de Theorie en de Praktijk,* **41 Platen** met beschrijving, hoofdzakelijk naar M A T T H I A S, bewerkt door den Heer L. BOERSMA, *Directeur der Ambachtsschool te 's Hage.*

☞ **Voor** *f* **2.25. In plaats** *f* **5.—** *Nieuw volledig Trappenboek,* **13 groote dubbele Platen,** voor Timmerlieden bewerkt door den heer J. J. WALTER, *Onderwijzer in het Bouwkundig Teekenen.*

Zoolang de voorraad strekt tot de belangrijk verminderde prijzen verkrijgbaar bij **D. BOLLE,** *Noordblaak* te **Rotterdam,** en verder alom.

DE PORTEFEUILLE.

Letterkundig Weekblad.

Prijs per jaar f 3.— franco per post.

Uitgave van G. J. THIEME te Arnhem.

Voor ieder, die gaarne op de hoogte blijft van de literatuur in Nederland en België, Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië; voor allen, die zich met de studie der nieuwe talen bezig houden en de literatuur willen beoefenen, is hier een even degelijke als onderhoudende lectuur. Voor nog geen ***zes cent per week*** ontvangt men ***acht*** bladzijden in ***twee*** kolommen.

Het *Letterkundig Weekblad* ***D E P O R T E F E U I L L E,*** is geheel ingericht op den voet onzer groote staatkundige bladen. Het bevat een hoofdartikel over een of ander belangrijk letterkundig onderwerp van den dag; verder beschouwingen en besprekingen van allerlei aard, den inhoud van tijdschriften, nieuwtjes en berichten, besprekingen over den stand van ons tooneel en eindelijk een overzicht van onze Nederlandsche literatuur *in zijn geheel,* en van die in het buitenland, wat het *belangrijkste* aangaat.

Alle nieuwe boeken worden ten spoedigste in ***De Portefeuille*** aangekondigd en besproken. — Het is een veilige gids voor bestuurders van Leesmuseums, die graag het nieuwste en het beste hebben en voor beoefenaars der letterkunde. die gaarne gemakkelijk op de hoogte blijven.

De Ruine van Brederode,

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

Met 2 Houtgravuren en 1 Photolithografie.

Prijs *f* ***0.50.***

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep,*** en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig,*** waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig,*** en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem,* **J. B. R. VAN ROSENDAEL.** Koningstraat.

R O B E R T H O L T Z, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

E U R O P A

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 7. 14 Februari 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

HENRY HAVARD OVER GOVERT FLINCK.

Groote verplichting hebben wij, Nederlanders, aan den heer Havard. Door zijne ijverige navorschingen in archieven en bibliotheeken heeft hij menig feit, dat voor de geschiedenis onzer oude kunst belangrijk is, aan het licht gebracht of nauwkeurig bepaald.

Daarom spijt het ons te meer, als wij dien ijverigen man minder nauwgezet zien te werk gaan, dan wij van hem mochten verwachten. De tweede aflevering van *l'Art et les Artistes Hollandais* behelst een zeer uitvoerig opstel over Govert Flinck, dat tot die klacht aanleiding geeft. Misschien was het minder juist gezien van Havard, dat hij ditmaal, in afwijking van hetgeen hij vroeger deed, zich niet bepaalde tot hetgeen hij den arbeid noemt van den mijnwerker of steenbreker: „extraire péniblement des gros registres et de vieux papiers, des petits faits oubliés, inédits, inconnus," maar ook trachtte „à l'aide de ces petits faits reconstruire une individualité intéressante, remettre un personnage dans son vrai jour, nous faire pénétrer dans sa vie, nous dévoiler son caractère." De poging, die hij hiertoe deed, ten opzichte van Govert Flinck, schijnt mij toe minder gelukkig te zijn uitgevallen, en zelfs de nauwkeurigheid te hebben geschaad, welke de eerste deugd is van den geschiedvorscher.

Zoo beknopt mogelijk wil ik trachten dit te bewijzen.

In den aanvang van zijn opstel heeft Havard het druk over het artikel, dat Houbraken aan onzen schilder wijdde in zijn *Groote Schouwburgh der Ned. Kunstschilders*. Dit artikel is, gelijk Havard terecht opmerkt, geschreven onder den invloed van Goverts zoon, die een aanzienlijken rang in de maatschappij bekleedde, en misschien dientengevolge, ook zeker uit piëteit jegens zijn vader, op menig punt in zijne mededeelingen aan Houbraken sterk overdreef. Toch laadt Havard meer op Houbraken's schouders dan billijk is. Hij berispt hem over een fout, welke door hem niet begaan werd, en wijdt een uitvoerige wederlegging aan iets, dat door hem niet gezegd werd. Houbraken vertelt, dat de vader van Flinck zijn zoon gebood het teekenen na te laten: „*met belofte* van hem eerstdaags te Amsterdam aan een koopman te bestellen." Uit het verband is duidelijk dat het bij een bedreiging bleef. Havard vat nogthans de woorden: *met belofte*, op, alsof het werkelijk gebeurde en

begint dan te vragen: of Goverts vader, of de glasschilder, aan wien Govert zijn nood klaagde, met hem naar Amsterdam verhuisden? Hoe het kon dat Govert van Kleef met Lambert Jacobse naar Leeuwarden trok? En eindelijk — na een kritiek van drie bladzijden — komt hij tot de slotsom: „il serait bon de supprimer ce premier séjour à Amsterdam; et de considérer la narration d'Houbraken comme le résultat d'une confusion facile à expliquer." Had Havard het verhaal van Houbraken aandachtiger gelezen, dan had hij zich al die moeite kunnen sparen; er is in den tekst slechts sprake van eene bedreiging; Govert bleef te Kleef.

Een niet minder zonderlinge vergissing begaat Havard, waar hij spreekt over het schilderstuk in het museum Boymans No. 68. In den catalogus staat dit vermeld als een werk van Govert Flinck en ook op de lijst prijkt die naam. De heer Obreen, de tegenwoordige direkteur van het Museum, verzuimt echter niet ieder belangstellende te doen opmerken, dat de schilderij, even als het pendant, geteekend is door Bartholomaeus van der Helst.

Is dit den heer Havard bij zijn bezoek op het museum ontgaan? In geen geval mocht dan toch hem, die zoovele schilderstukken uit onze zeventiende eeuw heeft gezien en bestudeerd, ontgaan zijn, wat zelfs minder kundigen in het oog valt, dat namelijk deze portretten zoo geheel in de manier van van der Helst geschilderd zijn, dat men ze als zijn werk zou begroeten, ook al droegen zij zijne handteekening niet. Dat dit Havard is ontgaan, terwijl hij toch over dit portret uitwijdt, ter wille van eenige overeenkomst daarvan met een portret van A. van den Tempel in het Museum van der Hoop, is inderdaad geen aangename verrassing.

Zouden we van den diplomaat-kunstkenner op deze twee punten gaarne revisie van zijn oordeel vragen, de biograaf is ten eenemale te kort geschoten in de teekening van het karakter van Govert Flinck. Die teekening is onlogisch, met zich zelve in strijd. Aanhef en slot luiden gunstig; daar heet het van Govert Flinck, dat hij heeft *une physionomie intéressante et sympathique*, terwijl toch in het artikel hem eene daad wordt aangewreven, die hem onze belangstelling en sympathie onwaardig maakt. Havard beschuldigt Govert Flinck, dat hij een monster heeft gehuwd uit geldgierigheid. Zou dat voor ieder man schande zijn, voor een kunstenaar is het dubbele schand!

Govert Flinck huwde met Ingetje Thovelingh. Houbraken vermeldt, dat zij de dochter was van een bewindhebber der O. I. Compagnie, kamer Rotterdam. Havard, eenmaal wantrouwig jegens Houbrakens berichten gestemd, trekt ook dit in twijfel. De genealogiën der familie Thovelingh melden daarvan — zegt hij — niets. Waar hij die genealogiën vond, deelt hij niet mede, doch dat is ook van minder belang, omdat de meesten, wanneer zij zulk een vraag onderzoeken willen, zich ook niet tot zoo'n familieregister zullen wenden. De bewindhebbers der O. I. Compagnie vindt men vermeld in publieke stukken. De bewindhebbers der Kamer Rotterdam uit dit tijdperk zelfs in een gedrukt document. *De Rotterdamsche Historiebladen*, afd. Genealogische aanteekeningen, behelzen een lijst van die bewindhebbers en daar staat, dat in 1619 benoemd werd Claes Maertensz. 't Hoveling, de vader van Ingetje.

Had Havard dit geweten, hij zou daarvan partij getrokken hebben voor zijne voorstelling van Goverts huwelijk. Hij gaat, namelijk om die aannemelijk te maken, op de volgende wijze te werk. Van den eenen kant tracht hij te doen gelooven, dat het met Goverts geldzaken treurig was gesteld, van den anderen kant tracht hij aan te wijzen dat Ingetje voor Govert een veel te rijke en aanzienlijke partij was. Daar moet dus — zóo insinueert hij vervolgens — een geheim achter steken, nu die twee toch één werden, en dan komt het groote woord: Ingetje was een monster.

In alle opzichten is die voorstelling erg overdreven. Stond het met Goverts financiën zoo kwaad? In 1638 vestigde hij zich als schilder, ongeveer een jaar later kocht hij een huis, dat Havard zelf op *f* 9000 taxeert. Hij had dus toen reeds goede verdiensten. Dat deze niet verminderden, blijkt voldoende. Zijne portretten waren gezocht; in 1642 had hij reeds zooveel naam, dat de Kolveniers hem opdroegen hunne vier Dekens af te beelden, en in 1645 kreeg hij de eervolle taak, de voornaamste leden van de Compagnie het Oranje-vaandel te conterfeiten. Het ging hem dus goed en Havard zelf erkent, dat Govert er de man niet naar was om hetgeen hij verdiende, te verspillen. Het eenige feit, waarop Havard de onderstelling bouwt, dat de toestand zijner finantiën ongunstig genoeg was, om hem met een rijk monster te doen huwen, is dat hij in 1644 een hypotheek van *f* 4000 nam op het huis dat hij voor *f* 9000 had gekocht. Kracht van bewijs heeft echter dit feit al zeer weinig, want hoevele andere redenen dan geldgebrek kunnen er zijn, die iemand nopen een hypotheek te nemen? Bovendien, tusschen hypotheek nemen en een toestand, welke een schilder beweegt aan een monster de hand te reiken, is een hemelsbreed verschil.

Maalt Havard den toestand van Govert te donker, hij doscht Ingetje, wat het materieele betreft, ook meer dan naar behooren uit. Ofschoon Havard niet gelooft, dat haar vader bewindhebber der O. I. C. was, noemt hij hem toch — zonder bewijs hiervoor aan te voeren — „un personnage d'importance," en rangschikt hij de Thovelinghs onder onze patricische familiën. Was dan een huwelijk van een schilder met eene vrouw van goeden huize zóó iets ongehoords? Er zijn voorbeelden genoeg, die het tegendeel leeren. Havard geeft in dezelfde aflevering, waarin zijn opstel over Govert Flinck staat, daarvan bewijs; in 1630 huwde de jongste Palamedes met een dochter van een advokaat aan het Hof van Holland en Zeeland, uit de werkelijk patricische familie van 's Gravesande. Verder maakt hij de Thovelinghs tot rijke lieden, ofschoon ook hiervoor de bewijzen ontbreken. Het moederlijk erfdeel, dat Ingetje haar zoon vermaakte, bedroeg *f* 10.000. Neem met Havard aan, dat haar vermogen het dubbele bedroeg, dan is dit toch waarlijk geen kapitaal dat recht geeft om te spreken van „la morgue patricienne des familles riches." Herinnert Havard zelf niet, dat Saskia tweemaal zoo groot fortuin Rembrandt aanbracht? Bescheiden was het vermogen, dat de bewindhebber der O. I. C. zijn vrouw had achtergelaten, en bescheiden was ook de voet, waarop zij zich inrichtte te Amsterdam. Misschien moest zij, na het overlijden van haar man, verminderen, en verhuisde zij, om deze reden, toen naar Amsterdam. Hoe dit zij, in een onaanzienlijke buurt, op de Ko-

ningsgracht, betrok zij met hare dochter eene woning, en toen Ingetje huwde, nam Govert niet een andere, grootere woning, maar bleef hij op de Lauriergracht.

Nu wij ter zijde hebben geschoven al hetgeen Havard bijeenraapte om zijn bericht, dat Govert uit armoede een rijk monster huwde, aanneemlijk te maken, is het tijd om dat monsterachtige van Ingetje's persoon van naderbij te bezien. Bijna zes jaren na haar trouwdag, in het begin van 1651 stierf Ingetje aan waterzucht, en was toen werkelijk akelig misvormd. Dat blijkt uit een bericht van Dr. Tulp en uit het verslag, dat de chirurgijn Job van Meekeren van de lijkopening gaf. Aan Havard zijn wij de mededeeling van een en ander verschuldigd. Van van Meekeren's verslag gaf hij eene vertaling, en wij hopen dat hij daarbij nauwkeuriger te werk ging dan bij zijn citaat uit Houbraken, want van dit stuk hangt alles af. Dr. Tulp schreef later, was geen ooggetuige, en van Meekeren verrichtte de sectie. Toch merken wij bij Tulp de uitdrukking op, dat Ingetjes lichaam *paulatim* den verschrikkelijken omvang kreeg, dien het had bij haar dood. En wat zegt van Meekeren, (volgens Havards vertaling)? „Il nous faut nous étonner *de la soudaineté* avec laquelle cet abdomen enfla de plus en plus. *En huit jours, il augmenta des trois quarts*, à ce qu'on me dit du moins, et la malade ajouta qu'elle n'avait pas plutôt senti comme une déchirure se produire que déjà elle était enflée de la longueur d'un doigt."

Mij dunkt, hieruit en uit den inhoud der stukken in hun geheel blijkt, dat Ingetje van haar jeugd af waterzuchtig was, dat die ziekelijke aandoening langzaam toenam en eindelijk eensklaps zoo hevig werd, dat zij geducht misvormd werd, maar toen ook spoedig stierf. In de dagen, toen Govert haar leerde kennen, had zij waarschijnlijk een eenigszins opgezet voorkomen, dat echter nog volstrekt geen mismaaktheid was. Misschien hoopte Govert, dat het beteren zou; en dat het niet erg was, blijkt het niet hieruit, dat zij in het eerste jaar van haar huwelijk een gezonden jongen ter wereld bracht en zelve de bevalling zegevierend doorstond? De man, die haar in 1645 huwde, mag zoo maar niet worden beschuldigd, dat hij zich verkocht aan een monster, omdat zijn vrouw neiging had tot waterzuchtigheid.

Ingetje was — zegt Houbraken — begiftigd „met verstand en een aanminnig wezen"; Tulp en van Meekeren zijn niet uitgesproken over den moed, de kracht, de opgewektheid, waarmede zij haar lijden droeg. Korten tijd voor haar dood, besteeg zij nog den toren te Kleef. En van Meekeren zegt uitdrukkelijk, dat zij „n'en était pas moins recherchée et continua de voir ses amis jusqu'au jour où le fardeau qui causait ses ennuis l'eût clouée au lit."

Dat zij geen alledaagsche vrouw was, blijkt uit het feit, dat zij verzocht haar lijk te laten opereeren, opdat de oorzaak der ziekte kon worden opgespoord. Eene vrouw, die zóó boven het vooroordeel stond, dat in dien tijd tegen secties heerschte, had wel wat beters dan een *f* 20.000 om haar tot levensgenoot te doen begeeren door een man, als Govert Flinck.

De zonderlinge verklaring, welke Havard van zijn daad geeft, kunnen wij laten rusten: geen Nederlander zou het als eene verontschuldiging aannemen, dat Govert niet in Holland, maar op Duitschen bodem is geboren.

Wij hopen evenwel genoeg te hebben aangevoerd, om Havard's opvatting van de hand te mogen wijzen, en te zeggen dat een goede „steenhouwer" te verkiezen is boven een zwakken „architect" — ook op 't gebied der kunstgeschiedenis.

HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

Rotterdam, 30 Januari.

BRIEVEN UIT ROME.

IV.

Rome, 28 Januari '80.

Het groote Museum van Beeldende Kunst en van Kunstnijverheid — zoo mag de Tiberstad wel genoemd worden — waarin „men," met behoorlijke en doelmatige rangschikking der kunstwerken, de gemakkelijkste gelegenheid ter wereld zou hebben de geschiedenis der Kunst te bestudeeren zonder handboek, gaf steller dezer regelen menige aanleiding zijn journaalboekje ter hand te nemen om aanteekening te houden, op kunstbeschouwingen betrekkelijk. Gedurende een reeks van jaren dat Museum doorkruisende, dat kosmopolitisch Museum, werwaarts telkens weer aan zoo menigeen, van verre en van nabij, uit alle meer of minder beschaafde landen van het wereldrond opgaan, *ook* om zooveel kunstschatten te bewonderen niet alleen, maar zelfs niet zelden ten einde ze in te studeeren; waar kan men beter de verscheidenheid van den kunstsmaak in de op elkaar volgende tijdperken der wereldgeschiedenis aanschouwen? Wáár kan het beter in 't oog springen wat eigenlijk kunstsmaak is en wat nationale kunstsmaak kan en mag geheeten worden? Wáár nog, bij het hooren zooveler uitingen van bewondering en gisping, van goed- en afkeuring van kunstwerken door wereldburgers uit schier alle landen, kan „men" beter opmerken wat de algemeene of kosmopolitische kunstsmaak is en hoe ver zij gaat? Ontelbaar zou ik haast zeggen, is het aantal bepalingen, „definities," die reeds gegeven werden door artisten en kunstkenners, zoodat een keuze kwalijk te doen is en nog moeilijker een nieuwe bepaling op te zetten. Een der beste bepalingen, en die de proeve van tijd reeds met glans mocht doorstaan, is zeker die, waarbij onderscheid gemaakt wordt tusschen een fysieken smaak en een verstandelijken smaak; eerstgenoemde is dan: „het gevoel in staat den smaak van spijzen en dranken te onderscheiden;" de tweede: een schatten der voortbrengselen van Natuur en Kunst." Beide die smaken, welke niet „paralel" tot elkander staan, maar die toch als één „paralel" dienen te worden beschouwd, zijn natuur-gaven, natuurlijke vermogens; ze zijn voor verbetering, misschien zelfs voor volkomen verbetering vatbaar; ze zijn veranderlijk en veranderen, al naar gelang van leeftijd, van geslacht, gezondheidstoestand, karakter of inborst, klimaat, jaargetijde, eeuw, volk, eenling (individu), beschaving, gewoonten en gebruiken, partijgeest, en zelfs naar gelang van de „mode." Dat vermogen verandert bovendien in hetzelfde individu om redenen van gezondheid en naar gelang van ongesteldheid en ziekte en van de hartstochten, waardoor hij bewogen wordt. Te midden dier ebbe en vloed van verschillende oorzaken en aanleidingen, die den mensch schier onophoudelijk wijzigen, is 't wonder, dat de

studie van gezegd vermogen uiterst moeilijk, en dat bepaling (definitie) zoo kwalijk met mathematische zekerheid te achterhalen is? Indien het mij geoorloofd is, dan volgt eerlang in eenige brieven — misschien met nu en dan een „intermezzo" naar de omstandigheid het mede brengt — een niet te breede uitweiding over het straks aangestipte, nl. over den smaak gedurende de onderscheiden tijdperken der wereldgeschiedenis; bij de verschillende volken, in elken eenling (individu) en over 't geheel der tijdperken, der volken en individuën. Met het begrip van het Schoon en van den Kunstsmaak, uit die beschouwingen volgende, zal ik, naar zwak vermogen, een vingerwijzing trachten te geven voor het zoeken naar een maatstaf, om niet te schrijven „criterium," even gemakkelijk en handig in de toepassing, als vruchtbaar voor de gevolgen bij 's menschen levenstaak van elken dag. 't Kan licht gebeuren, dat men niet instemt in het geheel dezer Kunstbeschouwingen; maar dan is er steeds gelegenheid om zulks vrijelijk in de kolommen van uw blad te kennen te geven; dat kan tevens aanleiding geven tot een nuttige gedachtenwisseling, nuttig wellicht niet 't minst voor uw lezend publiek, dat zich zoo gaarne, bij tijd en gelegenheid, met Beeldende Kunst en Kunstnijverheid onledig houdt.

H. J. Biegelaar D.Th.

GILDE-PENNINGEN.

(*Slot.*)

De heer Dirks heeft natuurlijk niet bedoeld eene geschiedenis der gilden te geven; maar hij deelt zulk een schat van wetenswaardige bijzonderheden over de lotgevallen en inrichting der gilden mede, dat het mogelijk zou zijn uit deze gegevens eene geschiedenis van het gildewezen op te bouwen. Maar wat hij wèl bedoeld heeft, is de opsomming, niet alleen van de penningen, maar ook van alle andere voorwerpen, die, van de vroegere gilden afkomstig en daarvan de heugenis bewarende, in openbare en bijzondere verzamelingen nog voorhanden zijn. De in de laatste jaren gehouden tentoonstellingen van oudheden hebben tal van dergelijke voorwerpen: schilderijen, bekers, zegels, blazoenen, schilden, bode-bussen, teekens voor lijkkleeden en proefstukken aan het licht gebracht, de gedrukte inventarissen van behoorlijk geordende gemeentelijke archieven doen van het aanwezen van stichtingsbrieven, ordonnantiën, keuren, registers van broeders en leerlingen, rekenboeken enz. der gilden blijken. Het is geen geringe verdienste van het werk van den heer Dirks, dat het ons van dit alles nauwkeurig op de hoogte tracht te stellen; toch deed de schrijver nog meer dan dit, hij stelde ons niet alleen in staat te weten, maar ook te zien wat schoons en merkwaardigs hier en daar aanwezig of verscholen is; en ter goedmaking, dat hij ons van Gouda, Rotterdam, Enkhuizen, Hoorn en Utrecht zoo weinig gildepenningen vertoonen kon, gaf hij ons afbeeldingen van gildeblazoenen en zegels dier plaatsen, gelijk hij het ook deed van zijne gansch niet karig door gildepenningen vertegenwoordigde woonstad Leeuwarden. Zoo doende heeft hij zijn werk verrijkt met 44 platen, die wij als eene zeer welkome toegift beschouwen, waarop zeker niemand gemeend had te kunnen reken. Wel is al het afgebeelde niet fraai te noemen, te smakeloozer of slechter van vorm naarmate het meer de 19e eeuw nadert, merkwaardig is het alles gewis voor de kennis onzer vroegere volksgebruiken en niet weinig er van ook uit het oogpunt der kunst. Eene opsomming moge hier plaats vinden.

Enkhuizen. 4 schilden der turfdragers.

Hoorn. 3 schilden der timmerlieden, 3 gedreven dito der bakkers, 4 gegraveerde dito van het visschersgild.

Gouda. Zilveren schild van het pottenbakkersgild, 3 dito dito van het zakkendragersgild en 3 zilveren dito van het baandersgild.

Leiden. Gedreven zilveren buurtpenning van de Vliet, met aangehecht sieraad; prachtig gedreven, zilveren blazoen van het chirurgijnsgild, van 1677, met aanhangend zegel; gedreven zilveren blazoen van het S. Lucasgild, van 1652, met 13 aangehangen naam- en wapenschildjes.

Rotterdam. Gedreven zilveren schild van het naalden- en speldenmakersgild, 1662; schild van het groote schippersgilde, 1771; 2 leelijke schilden van het sleepersgild, 1782; schild van het wagenveer op Gouda, 1788; hoofdmansschild, 1749, hoofdschild en 4 leelijke zijschilden van het lijkkleed, 1782; alle van de zakkendragers.

Schiedam. Zilveren insigne der groote visscherij.

's Hertogenbosch. Zilveren plaat der pelle van het bakkersgild, 1678.

Utrecht. Zegel van het chirurgijnsgild †); bodeteeken van de bijlhouwersknechts; schilders-decoratie; bodeteeken en zilveren versiersels van het lijkkleed der stofjeswerkers; bodeteeken en aardig geteekende zilveren versiersels van het lijkkleed der zakkendragers; 1611; dito dito der schoenmakers, 1617, kleermakers, 1616, en wolspinners & knoopendraaiers; 12 zegels der hoofdgilden, in 1456, en 14 zegels van andere gilden, in 1527 en vroeger gebezigd. Deze oude zegels kunnen de vergelijking met even veel gildepenningen, van welke onzer steden ook, glansrijk doorstaan, en winnen het daarvan verre in sierlijkheid.

Leeuwarden. Zilveren draagteekens van de boden van het S. Lucasgild en van de turfmetersbos; zilveren teeken van het vleeschhouwersgild; glazenmakersproef.

Wij zeiden reeds, dat de heer Dirks zich tot het laatst toe beijverd heeft om zijnen arbeid aan te vullen en meer volkomen te maken. Niet alleen zijn de beide deelen voorzien van „toevoegsels," maar het laatste is het ook van „nalezingen," waartoe de geruime tijd, tusschen het afdrukken van den tekst en van de laatste plaat verloopen, en de inmiddels gevonden nieuwe bronnen en gildepenningen aanleiding hebben gegeven. Een groot deel dezer „nalezingen" is gewijd aan eene uitvoerige critiek van het in 1878 verschenen gedeelte *Noord-Nederland* van het kostbaar, doch veelszins gebrekkige werk *Description de Méreaux et Jetons de présence etc. des Gildes et Corps de Métiers, Eglises etc. par L. Minard-Van Hoorebeke*, waarvan de uitgaaf na des schrijvers dood, zooals de heer Dirks aantoont, aan onbekwame handen is toevertrouwd geworden, maar dat hem niettemin met enkele inlichtingen en ophelderingen ten goede is gekomen.

Zou de heer Dirks thans zijne taak ten opzichte der gildepenningen afgedaan achten en de pen neder-

†) Staande naakte man, op wiens lichaam allerlei verbanden zijn toegepast; in de rechterhand houdt hij een beenzaag; nevens hem een boor en een pot ter verhitting van brandijzers; in de afsnede: „ferro et igne."

gelegd hebben? Wij gelooven het niet. Gelijk hij in zijn gewaardeerd *Penningkundig Repertorium* steeds voortgaat de werken van v. Mieris en v. Loon aan te vullen en te verbeteren, zoo zal hij ook, zoolang zijne krachten het toelaten, trachten zijn hoofdwerk tot den meest mogelijke volledigheid en juistheid te brengen. Moge hij op zijnen 70en geboortedag het voorbericht van een nieuwe nalezing onderteekenen!

Wij hebben gemeend, dat eene eenigszins uitvoerige aankondiging (voor eene beoordeeling verklaren wij ons gaarne onbevoegd) van *de Gildepenningen* niet ontbreken moest in een weekblad, aan beeldende kunst, oudheidkunde en kunstnijverheid gewijd. Met beeldende kunst en oudheidkunde beiden staat het onderwerp direct in verband. En van onze vroegere kunstnijverheid getuigt menig der door den heer Dirks afgebeelde voorwerpen. De gilden hebben onze kunstnijverheid niet voor verval kunnen behoeden, maar conservatief als zij waren en hunne traditiën in eere houdende, hebben zij ongetwijfeld medegewerkt tot eene langduriger naleving van goede kunstvormen dan zonder hen mogelijk ware geweest. In elk geval schonken zij ons niet steeds in stijl, dan toch in handigheid geoefende, niet steeds smaakvolle dan toch bekwame werklieden. Tegenwoordig ontbreken de eenen zoowel als de anderen maar al te vaak.

Ten slotte nog eene enkele opmerking. Penningen verzamelen is in den regel eene dure liefhebberij; een tamelijk uitgebreid kabinet van enkel nederlandsche historiepenningen vertegenwoordigt eene aanzienlijke waarde, en het bijeenbrengen daarvan is slechts aan enkele gelukskinderen der fortuin vergund. Bovendien breidt de penningschat zich voortdurend uit. Verdeeling van den arbeid schijnt dus ook hier wenschelijk, en het is inderdaad niet moeilijk onze gedenkpenningen te splitsen in afdeelingen, waarvan de verzameling beter mogelijk en minder kostbaar wordt. Waar ook dan nog het edel metaal een beletsel mocht blijven, bieden de gilde- en aanverwante penningen een gemakkelijker te verwerven materieël, dat een niet minder belangrijk veld van studie aanbiedt en inzonderheid jeugdigen penningliefhebbers niet te zeer kan worden aanbevolen. De arbeid van den heer Dirks kan hun daarbij ten wegwijzer en vraagbaak zijn.

C. W. Bruinvis.

HET LAGER TEEKENONDERWIJS IN ENGELAND.

VI.

XII. Hoewel de teekenakademiën en afzonderlijke teekenscholen, welke in ons land bestaan, meestal geacht worden tot het middelbaar onderwijs te behooren en daarom schijnbaar niet begrepen zijn onder de instellingen, waarmede de verslaggevers zich bezig hadden te houden, worden dienaangaande eenige opmerkingen meêgedeeld.

Vooreerst omdat men de verbetering van het onderwijs niet moet beproeven, zonder het *geheele* plan te overzien en dus ook die scholen te beschouwen, tot welker bezoek het elementair onderwijs in staat moet stellen.

Vervolgens past de afscheiding tusschen lager- en middelbaar onderwijs, voor andere vakken aangenomen, bezwaarlijk op het teekenen.

Bij het teekenen, als afzonderlijk vak beschouwd, zou het lager- of elementair teekenen kunnen worden verkregen door doelmatige uitbreiding der praktische vormleer en in den regel onderwezen worden aan kinderen beneden ongeveer 12 jaren. Het meer gevorderde of middelbaar onderwijs in het teekenen zou gegeven worden aan allen, die ongeveer 12—17 jaar oud zijn, onverschillig of zij de lagere of middelbare scholen bezoeken of zelfs de gymnasia, die ten onzent onder de cathegorie van hooger onderwijs vallen.

Het hooger onderwijs in de kunst, eindelijk, zou voor specialiteiten georganiseerd moeten zijn en wel gesplitst: in het onderwijs aan de bestaande Rijksakademie voor eigenlijk gezegde artisten en in dat aan de hoogere kunstindustrieschool — die nog geheel ontbreekt — voor artistieke ambachtslieden en industrieele teekenaars.

Volgens de bestaande wettelijke regeling nu, is er in lagere scholen kans dat het meergevorderd (middelbaar) teekenen als facultatief vak zal gegeven worden; en uit dien hoofde vindt ook de bespreking van het meergevorderd teekenen hier eene plaats.

Vroeger is reeds gezegd, dat er voor het oogenblik weinig hoop bestaat dat dit teekenonderwijs op de programma's der lagere school zal voorkomen. In de gymnasia zal men er nog minder aan denken; terwijl de tijd, die in hoogere burgerscholen er aan gegeven wordt, gering is.

Allen, die het nut van het teekenen inzien, zullen daarom gretig gebruik maken van afzonderlijke teekenscholen of teekenklassen, waar jongelingen van ongeveer 12jarigen leeftijd af zich zullen kunnen oefenen.

Het is dan ook zaak, dat de Regeering zich aan het voorbeeld van Engeland spiegele en dit speciaal onderwijs bevordere. Goede elementen zijn voorhanden. In vele plaatsen zijn er teekenscholen of teekenakademiën met min of meer voldoende lokalen, met min of meer rijke verzamelingen van hulpmiddelen (modellen) enz. Waaraan het meestal ontbreekt, is een goed voorbereid personeel en de noodige gelden.

Veelal vindt men zelfs in onze grootste teekenakademiën, die door 4 of 500 leerlingen bezocht worden naast 3 of 4 goede leeraren een aantal niet gediplomeerde hulponderwijzers, die vooral de elementaire klassen waarnemen, doch volstrekt niet zelfs voor die schijnbaar eenvoudige taak berekend zijn.

Gebrek aan de noodige gelden dwingt dikwijls de bezoldiging uitermate laag te houden; zoodat de prikkel vervalt om zich tot het onderwijs aan die scholen voor te bereiden. Hetzelfde gebrek dwingt soms ook, de scholen gedurende de helft van het jaar (des zomers) te sluiten, hetgeen ongetwijfeld zeer nadeelig is.

Eindelijk mag beweerd worden dât er meestal van geen vaste methode bij het onderwijs sprake is en dat het te volgen systeem geheel aan de luimen van ieder min of meer scherpzinnigen en ondervindingrijken leeraar wordt overgelaten. Een nauwkeurig, tot bijzonderheden dalend onderzoek zou dan ook aantoonen, dat veel geld, veel krachten verspild worden, zonder een geëvenredigd resultaat.

Zich het lot dier scholen aan te trekken schijnt voor de Regeering plicht. Daardoor zou zij bij een verbetering dier instellingen talrijke gelegenheden openen, waar zij, die diplomata wenschen te verkrijgen, zich kunnen bekwamen, zoowel voor het lager onderwijs als voor andere scholen. Daardoor zouden de Rijksakademie te Amsterdam, de kunstindustrieschool en de werkplaatsen onzer industrieelen gevoed worden met jongelingen, die een goeden artistieken grondslag

voor hunne verdere werkzaamheden gelegd hebben. Daardoor, eindelijk, zouden talrijke brandpunten ontstaan tot ontwikkeling en verspreiding van den kunstzin in onze natie.

De ondersteuning zou echter door de Regeering niet blindelings mogen gegeven worden.

In Engeland is zij tegenwoordig geheel afhankelijk van den uitslag der examina. Jaarlijks worden de van het Ministerie aan de Kunstscholen uitgereikte examination-papers naar Londen teruggezonden, waar zij worden onderzocht en gerangschikt als de basis voor het berekenen der toe te kennen subsidiën.

Men is echter in Engeland met dit stelsel niet onverdeeld ingenomen, omdat het beoordeelen van teekeningen van meer gevorderden vaak moeilijk is, wijl het daarbij te veel aankomt op den persoonlijken smaak van hem, die de teekeningen keurt, zoodat een strenge en billijke maatstaf ontbreekt.

Het zou veeleer overweging verdienen om het bedrag der subsidien naar omstandigheden te bepalen.

Wenschelijk is het overigens, geen sommen uit te geven zonder dat zich de Regeering zooveel mogelijk vergewist hebbe dat daarvan een nuttig gebruik zal worden gemaakt.

Daarom verdient het aanbeveling daarbij de volgende voorwaarden op te leggen:

1. dat de statuten en reglementen en het leerplan aan de goedkeuring der Regeering worden onderworpen;

2. dat inzage worde gegeven van de begrooting en de rekening en verantwoording der uitgaven;

3. dat — evenals de Britsche Regeering dit noodig achtte — in elke school eene elementaire of voorbereidende klasse geopend worde;

4. dat de onderwijzers in het bezit zijn van de noodige acten van bevoegdheid, of zich verbinden die binnen een zeker aantal jaren (b.v. 2 of 3) te verwerven;

5. dat zij een aandeel ontvangen in de opbrengst der schoolgelden boven hun gewoon tractement. Deze in Engeland vigeerende bepaling is een zeer goede prikkel voor hun activiteit.

6. dat de school zich onderwerpe aan een van Regeeringswege in te stellen inspectie;

7. dat zij zich verbinde deel te nemen aan de van Rijkswege uit te schrijven prijskampen en tentoonstellingen.

Het verdient namelijk aanbeveling, van tijd tot tijd dergelijke prijskampen te organiseeren en daarbij zoowel de meest verdienstelijke leerlingen als hunne onderwijzers te beloonen; de laatsten door toekenning eener gratificatie. Dergelijke premiën waren ook toe te kennen aan elken leeraar, die met goed gevolg een kweekeling opleidde tot verkrijging van een diploma.

Natuurlijk zouden deze regelen niet alleen voor teekenscholen, maar ook voor teekenklassen of cursussen kunnen gelden. De steun der Regeering zou afhankelijk gesteld moeten worden van de vraag: of de onderneming levensvatbaar is; en daarbij ware een minimum van leerlingen — b.v. 30 of 40 — te vorderen.

XIII. Evenals in Engeland dient de aandacht der Regeering gevestigd te worden op het tot stand brengen van behoorlijke verzamelingen modellen, zoowel voor het lager onderwijs (platen van platte figuren, blokken, draadfiguren) als voor het meer gevorderde (gipsreliefs enz.). Men geve die niet ten geschenke, uit vrees dat zij alsdan niet behoorlijk gewaardeerd zullen worden. Maar men stelle de scholen, die zich met de Regeering in betrekking stellen, in de gelegenheid zulke verzamelingen b.v. tegen de helft van den kostenden prijs te bekomen.

XIV. Eindelijk is het noodig dat een inspectie van de aangelegenheden, het teekenonderwijs betreffende, permament in het leven worde geroepen. Zonder een deskundige, die speciaal tot taak heeft den gang van dit onderwijs na te gaan en dienaangaande inlichtingen en adviezen te geven of voorstellen te doen, zou de Regeering weldra blindelings te werk moeten gaan.

Het thans voor de lagere en middelbare scholen bestaande toezicht schijnt bezwaarlijk belast te kunnen worden met de taak om bijzonder aangaande het teekenonderwijs en de daarbij bestaande behoeften te rapporteeren. Eensdeels zijn de ambtenaren, die dit toezicht uitoefenen, niet met het oog op de teekenkunst aangesteld, zoodat het niet te verwachten is, dat op den duur de meeste titularissen de noodige kennis van dit vak zullen bezitten; anderdeels zijn zij te zeer met allerlei bezigheden overladen om gezette aandacht aan dit punt te kunnen wijden.

Dat te dezer zake voortdurende waakzaamheid en inspanning noodig zijn, zal ieder toegeven, die het groot gewicht beseft van eene behoorlijke verspreiding van het teekenonderwijs in Nederland; een onderwijs, waarvan de beteekenis èn voor een der bronnen onzer welvaart — de nijverheid — èn voor onze beschaving in algemeenen zin niet te hoog kan worden geschat.

ONZE MONUMENTEN.

30. DE BUURKERK TE UTRECHT.

Deze kerk, eenmaal Utrechts eerste en overrijke parochiekerk, is thans in eenen toestand van verwaarloozing, die zeer ongunstig afsteekt zelfs bij den min bevredigenden staat, waarin alle andere Utrechtsche kerken verkeeren. Toch worden in dit deerlijk verminkte gebouw — eerder eene bergplaats van halfvervallen en verknoeide meubelen dan een monument — nu en dan de overblijfselen ontdekt van den luister, waarmede het vroeger versierd was (1). Tegen den zuidelijken torenmuur vindt men eene zeer fraaie muurschildering, voorstellende den bekenden „boom van Jesse", door de kunstliefde van een voorgaand geslacht ontbloot en achter een gordijn bewaard. Zij is herhaaldelijk afgebeeld, maar het origineel is veel beter dan de kopiën. Naast deze voorstelling en zich daaraan aansluitende is thans op den oostelijken torenmuur een kolossale St. Christoffel ontdekt, flink geteekend, edel van uitdrukking, goed bewaard en zeer merkwaardig om het bijwerk. Vooral de kop van den reus en het Christuskind zijn fraai. Naast St. Christoffel ziet men den schenker der schildering (een monnik) geknield in een soort van prieel; boven hem is nog zichtbaar een helmteeken van een wapen, bekroond door een zwaan. (de bekende Utrechtsche familie Pallaes?) De beide muurschilderingen zijn verbonden door een prachtig tapijt in goud en kleuren geschilderd, dat den hoek van den toren bedekt en waar-

(1) Vroeger d.i. ook nog onder het protestantsche beheer. De beide tochtportalen van geelgeverfd eikenhout zijn onvergelijkelijk schoon, en de rood en groen-geschilderde, rijk gebeeldhouwde predikstoel is een waar model!

voor blijkbaar een heiligen-beeld gestaan heeft. Het is te hopen, dat men deze schilderingen, die met den boom van Jesse een fraai geheel uitmaken, evenals deze zal kunnen bewaren.

Merkwaardiger nog is eene tweede ontdekking, omstreeks denzelfden tijd in deze kerk gedaan. De Buurkerk had vroeger een koor met twee groote zijkapellen, die reeds voor drie eeuwen afgebroken zijn. Het vak van den oostelijken muur van het noordelijke transept, gelegen tusschen den noordelijken transeptgevel en de plek, waar eens de noordelijkste koorkapel (die der Zielbroederschap, waarover men zeer merkwaardige mededeelingen vindt in het laatste deel van het Archief van het Aartsbisdom Utrecht) stond, — was van ouds geheel ingenomen door een breede vierkante lijst, in het midden oploopende en nog geheel gepolychromeerd. Blijkbaar was dit het overblijfsel van een retabel. Onlangs heeft men ondekt, dat het geheele uit steen gebeeldhouwde retabel nog aanwezig was. Het vak binnen de lijst was dichtgemetseld en nu dit muurtje is afgebroken vertoont zich het retabel in zijne oorspronkelijke pracht, hoewel de figuren helaas tot onkenbaar wordens toe zijn stukgeslagen. Het retabel bestaat uit vijf nissen. De middelste, verhoogde en zeer diepe nis heeft het beeld van den heilige bevat, aan wien het altaar gewijd was; ter weerszijden ziet men twee vlakke nissen, die zoo ondiep zijn, dat zij als bekleeding niets anders dan een gegraveerde koperen plaat, een weefsel of iets dergelijks kunnen bevat hebben (van muurschildering toch is geen spoor gevonden). De traceeringen van deze vijf nissen, nagenoeg ongeschonden bewaard, zijn met de bewonderenswaardigste uitvoerigheid bewerkt en zeldzaam fraai; de tympans vertoonen engelen en grijsaards, niet minder fraai bewerkt en die aan hun weinig relief denkelijk hun behoud te danken hebben. Om deze vijf nissen loopt een zeer breede lijst, zóo breed, dat de twee staande zijden van het retabel en die van het oploopende middenvak vier groote heiligen-beelden bevat hebben, waarvan de consoles en baldakijns, hoewel geheel stukgeslagen, nog zichtbaar zijn. Het horizontale gedeelte der lijst heeft talrijke figuren bevat, die geheel vernield zijn, maar waarvan de overblijfselen de groote kunstwaarde en fijnheid van het werk bewijzen. Links ziet men een persoon op een stoel zittende, tegen welks rug een ander persoon op eene mat ligt uitgestrekt; achter dezen ziet men eene tafel met een beker, waarvoor een persoon geknield ligt. Ter rechterzijde ontdekt men een ruiter, een staanden man en eene kerk. Boven in het verhoogde gedeelte zit iemand op een troon. Het geheele retabel dagteekent uit de eerste helft der 15e eeuw, en is ook als voorbeeld van de inrichting van een middeleeuwsch altaar merkwaardig. In het midden van het retabel onderaan is eene zerk ingemetseld, welks beteekenis nog duister is. In den noordelijken transeptmuur bevinden zich drie toegemetselde nissen, denkelijk de banken voor de leden der vereeniging, die het altaar gesticht hebben. Het is zeer te hopen, dat dit in Nederland nagenoeg unieke kunstvoorbrengsel gespaard zal blijven; uit een kerkelijk oogpunt kan daartegen nauwelijks bezwaar bestaan, daar de religieuse ijver van voorgaande eeuwen gezorgd heeft, dat alleen het ornamentwerk gespaard werd, terwijl alle beelden en beeldjes nagenoeg geheel zijn weggeslagen.

Een merkwaardig voorbeeld van dien ijver levert dit retabel nog. Immers men heeft zich niet tot het besprokene vernielingswerk bepaald; zelfs toen het geheele kunstwerk achter een muur van baksteen verborgen was, hield men zich niet tevreden. De geheele muur boven het retabel en onder het dichtgemetselde venster is toch besmeerd met een effene zwarte verf, die denkelijk eenig kleurrijk schilderwerk heeft vernietigd. Nog meer, toen de baksteenen afsluitingsmuur op 18e en 19e eeuwsch-kerkelijke wijze behoorlijk bepleisterd en gewit was, was het geweten der rechtzinnigen nog niet gerust gesteld, immers daarachter in het duister schuilden nog de bewijzen, dat hier op deze plek, binnen ditzelfde protestantsche heiligdom eenmaal paapsche afgoderijen waren gepleegd. Die bewijzen wegnemen kon men niet zonder groote kosten, wellicht niet zonder gevaar voor de soliditeit van het gebouw. Eene vernuftige geest bedacht toen een middel, dat wel is waar door en door katholiek in beginsel was, maar dat desniettemin als doeltreffend werd aangegrepen. Men zou door eene protestantsche wijding de vroegere katholieke wijding wegnemen! Zoo geschiedde het en onder de zich jarenlang vermeerderende witsellagen zijn thans weder de groote zwarte letters eener tekst ontdekt, die nog het volgende te lezen gaven: *„de regte vreese Goods niet gedient, maar valsch is geweest.“* Eerst een later geslacht, dat de grief niet meer begreep, heeft deze wraakneming op het bijgeloof op hare beurt weder overgewit.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Kerkvoogden der N. Herv. Gemeente te Zwolle hebben besloten het fraaije Koorhek der Groote of St. Michaëls Kerk te restaureeren. Men zal zich herinneren, dat de Kunstbode ten vorige jare op den erbarmelijken toestand wees, waarin dit schoone kunstwerk verkeert. Weldra zal het smaakvol houtwerk van de ongerijmde verflaag bevrijd worden, welke het ontsierde en zal men het in zijn oorspronkelijke luister kunnen bewonderen.

— Met genoegen vernemen wij, dat de haagsche Gemeenteraad besloten heeft een aan de stad behoorend huisje, dat tegen de Groote Kerk aangebouwd is, af te breken. Moge deze amotie het sein wezen van een algemeene ontbolstering van het oude monument.

— Het voornemen bestaat om te Middelburg een tentoonstelling van moderne schilderijen te houden, welke van 20 Maart tot 4 April geopend zal zijn.

NECROLOGIUM.

Midden in een zitting van den Raad der Royal Academy te Londen overleed onlangs de architect Barry aan een beroerte, derhalve op dezelfde plotselinge wijze als Viollet-le-Duc. Hij had zich bekend gemaakt door de voltooiing van het Parlementsgebouw te Westminster, hetwelk door zijn vader begonnen was; voorts door den schouwburg van Covent-Garden, het stations-hôtel te Charing Cross, de nieuwe gallerijen der National Gallery, het Midland Institute te Birmingham, het Raadhuis te Halifax en het Fitz-William-Museum te Cambridge.

ADVERTENTIËN.

Hoogstbelangrijke Verkooping

VAN

SCHILDERIJEN, door Oude Meesters,

in de „BRAKKE GROND" te Amsterdam.

C. F. ROOS & C. F. ROOS Jr., zullen in den loop van **APRIL 1880**, ter plaatse voornoemd verkoopen:

een aanzienlijke verzameling SCHILDERIJEN,

door oude Meesters uit de Hollandsche School, waarbij het beroemde Schilderij, door

FRANS HALS:

„Leve de Trouw" ook genaamd ***Jonker Ramp en zijn Maitresse***, bekend door de Ets van Prof. WILLIAM UNGER, voorkomende in het werk: **ETSEN**, door FRANS HALS, (uitgave A. W. SIJTHOFF, Leiden 1876.)

Voorts fraaie **SAKSISCHE** en andere **PORSELEINEN, ANTIQUITEITEN enz.**, alles uit de nalatenschap van wijlen den Hoog Edelgestrengen Heer

Mr. C. J. G. COPES VAN HASSELT,

Commandeur van de orde van den Nederl. Leeuw, oud-lid van den Raad van State,

en van wijlen Vrouwe

Wed. COPES VAN HASSELT—DE LANGE.

TE HAARLEM.

A VENDRE

D'OCCASION:

LAFONTAINE, Contes et Nouvelles en vers; (édition d'après les Fermiers-généraux). Amsterdam 1764. 2 volumes in-8°., reliure plein maroquin rouge-brun foncé, fillets et ornements dorés sur les plats, dentelles intérieures, tabis soie verte, dos orné aux petits fers, tranches dorées.

Reliure à la Dusseuil.

Marges exceptionnellement grandes.

Superbe exemplaire de ce livre, l'un des plus beaux du XVIIIme Siècle. Exemplaire bien complet:

Portrait de LAFONTAINE.

2 Fleurons sur les titres.
2 Vignettes en tête de chaque volume.
2 Grandes Vignettes à part, (qui sont de la plus grande rareté).
59 Culs-de-lampe.
Et les 80 Figures d'Eisen, en très belles épreuves.

Les Culs-de-lampe sont de Choffard et le dernier reproduit le portrait de Choffard en médaillon.

Notre exemplaire est de toute beauté *et par la grandeur exceptionnelle des marges et par la beauté des épreuves; toutes les pièces sont de premier choix.*

Somme tout, c'est un exemplair *hors ligne* et certainement un des *plus beaux* spécimens de ce livre *rare* et *recherché.*

L'exemplaire n'a jamais été sans le commerce; c'est une trouvaille faite il-y-a deux mois.

Le prix est ***170 florins*** (*Prix fort minime*).

Le ***22 courant*** l'ouvrage part pour une vente publique à Londres. *D'ici là* il est à vendre de la main à la main.

S'adresser à Mr. C. NEDERVEEN, libraire, *Vughterstraat, H.* 42, BOIS-LE-DUC.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franko per post...................... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1–6 regels........................ *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.		Grootere letters naar plaatsruimte.

DE BRONZEN DRIEVOET VAN DE VILLA TE BACKERBOSCH (Heer bij Maastricht.)

Slechts zelden vindt men bij het opdelven van Romeinsche gebouwen in het zuiden van Limburg voorwerpen, welke onder de rubriek der Kunstwerken te rangschikken zijn. En dit laat zich verklaren. Deze gebouwen toch schijnen niet plotseling met hunnen geheelen inhoud verwoest te zijn geworden, zooals dit plaats had te Pompeji en te Herculanum. De talrijke opgravingen, tot dusverre ondernomen, leeren ons, dat deze villa's bijna allen door brand zijn te gronde gegaan, maar dat de bewoners tijd en gelegenheid hebben gehad om te vluchten en hunne kostbaarheden naar elders in veiligheid te brengen. Wat achter bleef zal wel door den vijand zijn geplunderd, die bij slot van rekening de ledige gebouwen in brand stak en vernielde.

De meeste dezer gebouwen hebben dit lot ondergaan op het einde der tweede eeuw of in het begin der derde; en daar de invallen der Barbaren in dit gedeelte van het Rijk zonder tusschenpozen bleven voortgaan en het bewonen van land- en buitengoederen steeds gevaarlijker werd, zijn deze gebouwen niet meer hersteld. De bewoners vestigden zich liever in dicht bewoonde kringen, waar zij onder de hoede eener militaire bezetting of door vereenigde krachten beter in staat waren zich voor de invallende vreemdelingen te vrijwaren. Het puin hunner landhuizen werd ten slotte door latere eigenaren met den grond gelijk gemaakt en beakkerd.

Bij het opdelven van zulke gebouwen wordt dan ook niet zoo zeer gezocht naar monumenten van kunst en naar schattten, die een geldswaarde vertegenwoordigen, als wel naar overblijfsels, die ons het verre verleden helpen ontsluijeren en kennen, naar documenten, die de breede gapingen moeten aanvullen, welke de geschiedenis van ons vaderland in dit merkwaardig tijdperk vertoont. Men tracht den bewoner van ons land, die onder de romeinsche heerschappij leefde, te leeren kennen in zijn huiselijk bedrijf, in zijnen handel en wandel. De grondvesten zijner woning, die door de opgravingen aan het licht komen, leeren ons, hoe hij zijn verblijf inrichtte, hoe hij dit indeelde en voorzag van water, vuur en licht. De overblijfsels van het huisraad welke zich aldaar bevinden, hoe onbe-

duidend ze soms schijnen, leveren ons kostbare inlichtingen over zijn bedrijf, zijne leefwijze, de hoogte zijner opvoeding en zijner kennis; zij maken ons bekend met zijne huisgenoten, zijne tafel, zijne keuken, zijn dienstpersoneel en zijn veestapel; in een woord zij brengen ons op de hoogte der beschaving, welke hij had bereikt.

Heeft iemand bij het opgraven eener villa een zeker aantal van zulke aanwijzingen opgedaan, dan mag hij de verklaring afleggen, dat de opdelvingen geslaagd zijn. Wordt het succes zijner onderneming echter verhoogd door de vondst van het een of ander voorwerp van kunst — dat op zich zelf waarde heeft — dan mag hij dit een aardig buitenkansje noemen. In zulk een buitenkansje nu mochten wij ons verheugen bij gelegenheid der opgraving der romeinsche villa te Backerbosch, onder Heer bij Maastricht. Wij vestigen de aandacht der lezers van „De Kunstbode" op nevensgaande plaat, voorstellende een bronzen drievoet met daarop staande vaas.

Het is overbodig, tot opheldering dezer vondst, nogmaals op de opdelvingen dezer villa terug te komen; zij werden — voor zoo ver de arbeid toen gevorderd was — in „de Kunstbode", van 1 Nov. ll. besproken; en daar de grondvesten van dit uitgestrekte landgoed ook op dit oogenblik nog niet geheel ontbloot zijn, schijnt ons de tijd nog niet gekomen om in nadere bijzonderheden te treden. Wij herinneren er alleen aan, dat de jongste munt aldaar gevonden, een denarius is van Septimus Severus en dat de gebouwen bij gevolg onder — of kort na de regering van dezen Keizer (193—211) schijnen verwoest te zijn.

Den 25 October ll. terwijl de werklieden met het opruimen van puin uit eenen kelder in den noorder hoek van de villa bezig waren, werd er een gemetselde gang ontdekt, die uit den kelder naar een trap leidde, en in verbinding stond met gebouwen welke op een hoog terras liggen en nog niet doorzocht zijn. In de zijmuren van dezen gang bevinden zich twee nissen tegenover elkander geplaatst. In eene dezer nissen lagen scherven van een grauw schoteltje en een paar verroeste spijkers, de andere was ledig. Onder deze laatsten, tusschen puin en potscherven, die den grond bedekten, lag een bronzen drievoet en een koperen vaas. Zij waren welligt uit de nis gekanteld en werden door den eigenaar bij zijne vlugt uit de villa achtergelaten.

Laat ons deze twee voorwerpen iets meer van nabij beschouwen. De gevonden drievoet is een kunstgewrocht, van reine bewerking en schoone proportiën. Hij bestaat uit een cirkelvormig blad van 12 centim. doorsnede, met een verheven boord, om het voorwerp dat moet worden gedragen, vast te houden. Dit blad is van binnen versierd met vier hoogverheven cirkels. Daaronder is eene lijst aangebragt, 4 centim. hoog, die ook met cirkels is versierd. Dit vlak met de lijst er onder vormen een kleine ronde plaat, welke op drie pooten rust. Deze pooten zijn 10.5 cent. hoog en eindigen in leeuwenklauwen; zij worden zamen verbonden door een net ornament *à jour* bewerkt, dat diep tusschen de pooten nederdaalt en in een lelieblad eindigt. Het bovengedeelte van elken poot scheidt zich in twee takken, die in voormeld ornament uitloopen. De opening tusschen het lelieblad en de pooten wordt door ranken, die uit bladeren schieten, aangevuld. De geheele drievoet is 13,5 centim. hoog, heeft een omtrek onder het blad van 32 centim. en weegt 1,04 kilo. Het werk is gegoten, maar de sieraden zijn met de graveernaald afgewerkt.

De oude Romeinen begrepen in het algemeen onder den naam van drievoet, *tripus* (*τρίπους*) alle voorwerpen die op drie voeten stonden, gelijk ketels, tafels, potten, stoelen enz. Maar meer in 't bijzonder gaf men dien naam aan een meubel van brons, marmer, goud, zilver of een ander metaal, dat op drie pooten staande, tot verschillende doeleinden kan gebruikt worden. Als godsdienstig voorwerp was de drievoet aan Apollo toegewijd. De Pythia van den tempel te Delphos sprak hare orakelen op den heiligen drievoet gezeten. Herodotus (Calliope 179) verhaalt, dat de Grieken, na eene overwinning op de Persiërs, behaald te hebben, geld bijeen legden, en voor het tiende der verzamelde som een gouden drievoet kochten, dien ze te Delphos aan Apollo ten geschenke brachten. Een drievoet van metaal of van steen werd bij de Romeinen wel eens gebruikt als altaar, om daarop wierook, vruchten of kleine dieren te offeren. Ook bij de begrafenisplechtigheden werden niet zelden de spijzen van het lijkmaal op een drievoetig tafeltje gesteld. Maar de Fransche oudheidkenner Spon is van gevoelen, dat zulke drievoeten niet tot het echte soort behooren.

De romeinsche drievoet had verschillende vormen. Men vond er met vaste onbeweegbare pooten, geeigend om zware lasten te dragen. Anderen waren zamengesteld uit staafjes metaal, voorzien van beweegbare scharnieren, zoodat men dit meubel, gelijk onze moderne regenschermen, kon uiteenzetten en zamenplooien naar verkiezing. Dit soort diende meestal om er potten, bekkens, wijnkruiken, amphora's, doliums en ketels op te plaatsen. Men vindt er een aantal afgeteekend in Montfaucon (*L'antiquité expliquée*) tome II pl. LII en LIII). Een plooijende drievoet op de grenzen van ons vaderland, bij Xanten gevonden, vindt men beschreven en afgebeeld in *Houben's Röm. Antiquarium* p. 59 en pl. XII.

Niet echter dit, maar het tafelvormig soort, met vaste, onbeweegbare pooten was het meest in gebruik. Daartoe behoort dan ook het door ons te Heer gevonden monument. Dit heeft veel overeenkomst met twee bronzen drievoeten, afgebeeld bij Montfaucon *L'Antiquité expliquée* tome II p. 137 pl. LII no. 1 en 2 en p. 138 pl. LIII no. 14. Ook Rich in zijn *Dictionnaire des Antiquités romaines* (art. Candelabrum p. 102) geeft de afbeelding van een dergelijk drievoetje te Pompei gevonden. Het is gelijk het onze, voorzien van leeuwenklauwen en afhangende versiersels tusschen de pooten. Maar noch dit, noch die bij Montfaucon afgebeeld, kunnen wat de sierlijkheid der vormen aangaat, met het onze op één lijn geplaatst worden.

Rich noemt het door hem uitgegeven meubeltje één draagbaren lampenvoet. De oude Romeinen telden inderdaad onder hunnen huisraad drievoetige lampendragers, waarvan men melding vindt gemaakt bij Cicero, Quintilianus en andere schrijvers. Op tafels of meubels geplaatst, dienden zij tot betere verspreiding van het licht. Maar het drievoetje te Heer opgegraven, diende op den oogenblik dat de villa afbrandde, tot iets anders. Het droeg de vaas die wij op onze plaat afbeelden en die er zoo vast naast lag, dat de bodem ten deele aan het vlak raakte, waarop zij ge-

staan had en waarop zij dus ook volmaakt past.

Deze vaas is van eenvoudige bewerking, zonder eenig sieraad. Zij is hoedvormig, hoog 12,5 centim.; doorsnede der opening 16 centim., doorsnede van den bodem 11,5 centim,; omtrek in het midden 41 centim. Ze bestaat uit eene plaat van rood koper, sterk verzilverd, dik één millim. De bodem, die door ouderdom geheel vergaan is, schijnt gevormd te zijn geweest uit twee ronde plaatjes, waartusschen eene laag wit, zwaar stof, veel gelijkheid hebbende met kalk of krijt, was geplaatst. De dikte dezer laag is ongeveer 4 centim. Dit stof heeft ongetwijfeld gediend om de vaas wanneer zij gevuld was, op het drievoetje in staande houding te handhaven. Zulk een middel wordt nog heden door zilversmeden en koperslagers aangewend bij het vervaardigen van lampen, bloemvazen en sieraden die licht omkantelen. Wij hebben dit krijtachtig stof door den Heer Roersch, chemist te Maastricht, laten onderzoeken. Deze verklaarde dat het bestond uit gips of zwavelzuren kalk.

De bovengemelde drievoet is geheel gaaf en bedekt met eene groene „patine," die er een fraai aanzien aan geeft. De vaas is minder goed bewaard; ten gevolge eener onhandige behandeling bij de opdelving is zij op hare geheele lengte gescheurd en de gipsen bodem is er uit gevallen.

Meermalen hebben wij ons afgevraagd waartoe dit sierlijk monumentje gediend heeft. Ziehier wat wij gissen. Daar het gevonden is in de woning van eenen landbouwer, tusschen de huismeubelen, kan men bezwaarlijk aannemen, dat het tot de cathegorie der tempelgereedschappen behoort en b. v. tot het branden van wierook, of tot het plengen van offers gediend heeft. Het behoort veeleer dunkt ons tot de profane wereld. In eene deftige villa, gelijk die te Backerbosch, is zulk een monument niet misplaatst; en daar het in den kelder werd gevonden zal het met iets bevracht zijn geweest, wat tegen bederf moest bewaard worden. Misschien werd het er geplaatst met snuisterijen, tafelfruit, druiven, appelen, peren enz. Zou deze gissing waar zijn, dan mogen wij veronderstellen, dat onze villa in het najaar is verwoest geworden. Wat er ook van zij, ook in onze dagen zou een fruitkorfje, gedragen door een drievoetje zoo als dit, eene vorstelijke tafel niet ontsieren.

Onze vondst kan dan ook nog heden een practisch nut opleveren. De drievoet, in metaal nagebootst, schijnt ons zeer geëigend, om te dienen tot lampenvoet of tot het dragen van dessertkorfjes. Edeler vormen zou men, dunkt ons, bezwaarlijk aan zulk een huisraad kunnen geven, en de fabriekant die het in den handel bracht zou misschien niet onbeloond blijven voor zijne moeite. In allen gevalle zouden afgietsels van ons drievoetje voor velen eene aangename herinnering wezen aan de vondst van een romeinsch kunstwerk op Nederlandschen grond.

Oud-Vroenhoven, Dec. 1879. JOS. HABETS.

S M A A K.

I.

Wat zijn er in onzen goeden, lieven tijd toch vele woorden, die hun waren zin dreigen te verliezen, dien zin reeds geheel en al hebben verloren, of ten minste meestal alles kunnen beteekenen behalve dát, wat zij juist beteekenen moeten.

Ook en vooral op 't veld der architectuur.

Ook daar wordt evenals elders veel geschermd met klinkende speeches en groote woorden, die voor een onkundig publiek als *dooddoeners* dienst doen, maar waarmee zij, die deze zoo graag gebruiken, duchtig verlegen staan als 't er op aan komt hunne strekking en bedoeling te verklaren.

Me dunkt eene eereplaats onder dezen drom komt onbetwistbaar toe aan 't woord, dat tot hoofd dient van dit opstel.

O smaak! Wat is er al veel op uwen naam geschoven en ook al veel op uwen naam *gedaan*, waarvoor men anders slecht vergoêlijking wist! En daarbij, hoe dikwerf is niet het éene oogenblik als een bewijs van *smaak* voorgesteld, wat het andere oogenblik werd uitgekreten voor lomp, leelijk, smakeloos en verdere liefelijke benamingen meer! De smaak was en is nog in veler oog niet anders dan een broer van *de mode* en bijna even nauw geparenteerd aan „de fransche chic."

Om in *het bouwen* te blijven bepaalt de smaak zich volgens velen tot het *bevallig* en *aangenaam* rangeeren van velerlei kleine onderdeelen en vercieringen, tot het uiterste uitwendige, tot den tooi of wat de Franschen noemen: *l'enveloppe du monument*, maar bemoeit hij zich in 't geheel niet met wat achter deze „enveloppe" schuilt, d. w. z. met de hoofdlijnen, het geraamte en de constructie.

Eenigen tijd geleden bevatte een Duitsch blad de volgende anekdote:

In een kostschool voor jongejuffrouwen was het sinds een paar weken niet pluis. Een der juffertjes beweerde in een paar slapelooze nachten een afzichtelijk spook door de slaapzaal te hebben zien rondwaren, natuurlijk in een lang wit kleed, met ingevallen kaken, roode oogen en meer bekoorlijkheden van dien aard.

Haar verhaal werd niet geloofd en zij zelve duchtig uitgelachen. Maar, eenige dagen daarna, toen zij wederom 's nachts den slaap niet kon vatten, — ziedaar weder dat verschrikkend spook, zoo mogelijk nog leelijker dan te voren.

Een rauwe gil van angst en schrik!... en — de geheele kostschool in opschudding en verwarring onder een vervaarlijk en luid geschreeuw! Het spook, alles behalve onthutst, stond in den ingang der deur en scheen niet van plan zich vooreerst te verwijderen.

Het aangeheven gegil hield dan ook aan, en — niet dan met veel moeite en door uitdrukkelijke verklaringen van het daarop toegeschoten personeel — konden de juffertjes tot de overtuiging gebracht worden, dat dit schrikwekkend spook niet anders was dan de werkelijke gestalte van de achtbare schoolmaîtresse in hoogst eigen persoon, die zich van de nachtelijke orde kwam vergewissen. Van de schoolmaîtresse, nu echter ontdaan van kapsel en chignon, valsche tanden en valsch blosje, enz., en daarbij gekleed in haar wit nachtgewaad.

In deze anekdote rust een sprekend beeld van de taak, die tegenwoordig den smaak wordt op de schouders gelegd.

Wat de valsche tanden en chignon voor deze schoolmaitresse, dat moet de smaak doen voor onze gebouwen. Verbergen namelijk, wat zij eigenlijk zijn.

Ze bedekken met een couche van cieraad, waaruit niemand hun wezenlijke toestand en gesteldheid kan gissen.

Eerst moeten eenige metselaars en timmerlieden een geraamte in elkaar stellen van steen en ijzer, stijlen en balken en pas daarna komt de smaak, de smaak in verschillende gedaanten, om nu eens stukadoorend, dan weer schilderend, dan weer verguldend en pleisterend, maar altijd de eigenlijke constructie maskeerend, dezen romp in een fatsoenlijk en behaaglijk kleed te steken.

Zien we eens even hoe b. v. tegenwoordig bij massa's winkelhuizen worden gebouwd.

De onderverdieping is spoedig klaar, want vier staande en één liggende ijzeren balk maken den geheelen voorgevel uit, — achter- en zijgevels van vlak metselwerk zijn niet zichtbaar.

Drie, hoogstens vier weken later ziet ge, voorbij wandelend, de 1e en 2e étage opgetrokken, de kap gesteld en reeds den gevel gedicht. Geen wonder ook, want die gevel is slechts een vlakke muur, waarin behalve de kozijnen niets uwe aandacht trekt dan eenige uitgemetselde tanden om de ramen en een paar uitstekende einden balk, waarvan ge voorloopig nog niet de bedoeling gist.

Voilà donc la structure de l'édifice!

Nu komt de smaak, eerst als stukadoor, en trekt om al de ramen een groote lijst en plaatst in het midden tot bekrooning een vrouwenkop met eenige krullen. Daarna gaat hij, timmerend, de staande ijzeren balken met houten pilasters en kapiteelen omkleeden en hecht tegen den vijfden balk de inmiddels gereed gemaakte kroonlijst, vercierd met triglyfen en métopen, toovert de straks genoemde uitstekende houten ribben, door het aanbrengen van een paar lijsten en een dozijn ijzeren trapspijlen tot een balkon en hangt er daarna — tot steun — een paar S-vormige consoles onder.

Nu de kwast ter hand nemend, transformeert de smaak pilasters en kapiteelen en kroonlijst in de zeldzaamste marmers van verschillende kleuren, verguldt nog eenige bandjes daarvan op den koop toe, en..... voila de l'art! voila du bon goût!

Maar wat *is* dan toch in 's hemels naam de smaak, dat zooveel verschillende zaken en in de bouwkunst vooral de grilligste en vreemdste combinaties op een goede dosis daarvan willen aanspraak maken?

Een antwoord daarop te geven schijnt eene hoogst lastige en moeilijke taak, want voor de meeste menschen geldt hij steeds als eene nevelachtige en duistere eigenschap, waarvan men *misschien* de bedoeling kan vatten, die men wel kan „gevoelen" en begrijpen maar die niemand kan omschrijven of verklaren, nog minder wetten voorschrijven.

Ware het, dat alleen leeken in de bouwkunst zoo dachten, maar helaas! ook onder de architekten vindt zulke meening geloof. Wil men hooren, wat één hunner, een zeer bekend schrijver over architektuur, wel van den smaak heeft gezegd?

„In de beoefening der schoone kunsten, zoo zegt hij, oefent de eigenschap, die men *smaak* noemt, hoofdzakelijk haren invloed uit op de aangename hoedanigheden, op de keuze van eene zekere wijze van vertoon, die het gevoel alleen begrijpt en geen enkele analyse kan verklaren. De smaak is niet dàt, wat bij het composeeren die groote en indrukwekkende massas doet ontwerpen, die gelukkige lijnen, die tegelijkertijd den geest en de oogen bezig houden, maar het zal de smaak zijn, die bij deze samenstellingen de bekoorlijkheid van het gemakkelijke voegen zal, waaruit dan het voorkomen van een los en ongedwongen ontwerp ontstaat."

Zoodat de smaak eigenlijk worden zou iets . . . . ja, iets wat men niet kan verklaren, maar dat zich slechts laat *gevoelen*, — iets bekoorlijks, dat niets te maken heeft met de eigenlijke compositie, maar als eene toegift geschonken wordt na de hoofdopvatting en samenstelling.

't Is wel aardig om, na 't geen de historie van zoovele eeuwen, de architectuur van alle volken ons heeft kunnen leeren, ten slotte te komen tot deze beschrijving van den smaak: „eene wijze van vertoon, die *het gevoel* alleen begrijpt."

Het gevoel! Reeds te lang is men gewoon over alles en vooral over kunstzaken te oordeelen met hetgeen men noemt „het gevoel."

Dit is wel zeer gemakkelijk voor vele personen, die over architectuur meepraten, zonder ooit een passer of potlood te hebben opgenomen, maar ook door slechts het gevoel te raadplegen hebben vele mannen van het vak zelfs zich ontwend te *redeneeren*, wijl zij het veel gemakkelijker vonden aftegaan op het oordeel dezer liefhebbers, die den smaak van het publiek door hun gepraat en geschrijf vervalschen.

Langzamerhand hebben de architecten, die toch, van alle kunstenaars zeker het meeste, in hunne ontwerpen aan de redeneering moeten plaats gunnen, de gewoonte aangenomen, slechts uiterlijke vormen, slechts schijngevels aan het publiek te toonen, zonder te beproeven deze in overeenstemming te brengen met de eischen der constructie.

Deze eischen, deze noodzakelijkheden schijnen hun te hebben gehinderd; zij hebben ze dus verborgen en gemaskeerd, zoodat het geraamte van een gebouw niet meer overeenstemt met het uitwendige, dat het bekleedt.

Deze eischen der constructie schijnen hun tot last te zijn geworden, en in stede van — zooals in eene goede architectuur behoort — zich van deze te bedienen als *middel ter versiering* en ze duidelijk en openlijk te doen zien, stellen zij daarin eene schande en zoeken er zich zooveel doenlijk aan te onttrekken.

Geen schande, maar juist een bewijs van goeden smaak is het, ze te toonen en ze deel te doen uitmaken van de versiering en dekoratie. Inderdaad, voor menschen van waarlijk goeden smaak kan slechts *deze* dekoratie voldoen, om de eenvoudige reden, dat zij is gemotiveerd.

Niets is meer een bewijs van weinig degelijken smaak dan de handelwijze van vele onzer architekten, die de studie der constructie geheel van die der compositie willen afscheiden en slechts, ten koste van de eerste, aan de laatste hunne aandacht wijden; — daarin juist schuilt de groote kwaal onzer architectuur. Geene zaak is meer te betreuren dan dat ons onderwijs der bouwkunst sinds vele jaren tot zijn eenig doel heeft gekozen het copieeren der vormen van een of ander volk, zonder rekening te houden met *hunne* materialen en constructie en met de geheel andere middelen van onzen tijd; dat dat onderwijs, alle beginsel verzakend, het denk- en redeneervermogen in de leerlingen door zulke machinale leerwijze ging uitdooven.

Want welken naam zal men geven aan eene architectuur, die op geen enkel beginsel rust maar slechts leeft van een ontleenen en copieëren van de oudheid en de renaissance, zonder eenige regel of methode volgens den luim van iedereen?

Gevoel en *fantasie!* Mooie woorden, maar waardoor onze bouwkunde weinig kan worden gebaat zonder den steun eener gezonde berekening.

't Is niet voldoende maar eenige vormen en rangschikkingen bijeen te zoeken, maar vóór dat men zijne *verbeelding* laat werken om daaruit 't een en ander te grijpen, moet men aan de behoeften van een program voldoen en de werkelijkheid onder de oogen zien.

De architect, die van een ander standpunt uitgaat, die zich 't allereerst eenige voor den geest zwevende vormen van dit of dat tijdvak ten doel stelt of zich vooraf bezig houdt met de „enveloppe" van zijn gebouw, hij komt er ongetwijfeld toe schikkingen en indeelingen te gebruiken, die niet flink en duidelijk aan het gestelde program beantwoorden en wijkt af van den waren weg der constructie in dien zin, dat hij aan zijn werk vormen opdringt, die het niet passen, niet passen kunnen, in ieder geval niet kunnen worden aangebracht, zonder veel nutteloozen arbeid en nutteloos materiaal.

Daardoor is hij tevens een voorbeeld van de vervalsching van den smaak. De smaak moet treden in de compositie, in de indeeling, in de constructie, in de dekoratie, in allen evenzeer, doch ook in die allen tegelijk en voordat hij er op zint den bewoner te willen bergen achter een gevel van Pompéï, achter een front van een middeneeuwsch kasteel of een woning uit Lodewijk XVI, moet hij eerst en vooral beantwoorden aan de behoeften van dien bewoner zelven, aan de vragen van zijn program en aan de constructieve eischen, hem opgelegd door de materialen, die hij gebruikt.

Maar we zouden van ons eigenlijk punt afdwalen.

We wilden zien wat de smaak, de goede smaak eigenlijk *is*, of liever gezegd: wezen *moet*.

Vox.

(*Wordt vervolgd.*)

HET OUDSTE SCHILDERSTUK VAN BARTHOLOMEUS VAN DER HELST.

Men heeft soms beweerd dat de oudste schilderij van Van der Helst, is het schutterstuk, dat bewaard wordt op het Amsterdamsche stadhuis en dat het jaartal 1639 draagt. 1)

Die bewering is evenwel onjuist.

Er bestaat eene andere schilderij, die hoogst waarschijnlijk het alleroudste gejaarmerkte schilderwerk van Van der Helst is en waarvan in ieder geval met zekerheid kan gezegd worden dat het één jaar ouder dan het Amsterdamsche schutterstuk is.

In het Museum Boymans te Rotterdam namelijk, bevindt zich het „*Portret van een predikant*", voorgesteld ter halver lijve, gekleed in een zwarte toga, het hoofd bedekt met een groote zwarte hoed, zittende voor een lessenaar, waarop een opengeslagen boek ligt. Dat portret is bovenaan links gemerkt:

B. van der Helst. f. 1638.

Uit een kunsthistorisch oogpunt verkrijgt dit fraaie stuk, op welk bezit het Rotterdamsch Museum terecht trotsch mag zijn, een groote merkwaardigheid, want zoolang eene met zorg opgemaakte chronologische lijst der schilderstukken van Van der Helst tot de vrome wenschen behoort, kan de genoemde schilderij veilig voor zijn oudst gemerkte werk worden gehouden.

1) Dit stuk is uitvoerig vermeld door Dr. P. Scheltema in zijn „Historische Beschrijving der schilderijen van het Stadhuis te Amsterdam" (1879.)

ONZE MONUMENTEN.

31. DE R. K. S. MARIA-MAGDALENA KERK TE GEFFEN.

De dagbladen hebben bericht, dat dit gebouw zoodanig door het water geleden had, dat een verzakking was ontstaan, welke tot het sloopen der kerk moest noodzaken.

Dit bericht is sterk overdreven. Er mag ten ge volge van het hooge water een verzakking in den vloer der kerk zijn gekomen, van bouwvalligheid is geen sprake.

De kerk is een ouden schoon gebouw, vermoedelijk uit het laatst der XVe eeuw; zij telt drie schepen en heeft een hoogen en zwaren toren. In 1597 werd zij door de Staatschen erg geteisterd en van haar dak beroofd, zoodat zij met stroo gedekt moest worden. Eerst in 1622 kon een leien bedekking aangebracht worden. Kort na de verovering van 's Hertogenbosch in 1629 werd de pastoor verdreven en na 1648 was de kerk voor de Katholieken gesloten en stond zij bijna altijd ledig. Eerst in 1801 of 1802 werd zij teruggegeven, en onderging zij veel herstellingen, die echter niet alle verbeteringen mogen heeten; zoo werd er in het choor een plafond gelegd, dat men beter had gedaan niet aan te brengen.

De archieven der kerk klimmen tot 1520 op; daaruit blijkt, dat er toenmaals vier altaren waren van goede beneficien voorzien, een bewijs, dat zij van ouds aanzienlijk was.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— In den avond van 14 Februarij konden de leden van Felix Meritis te Amsterdam een zeldzaam genot smaken. Mevrouw de Douairière de Vos had namelijk een aantal keurige teekeningen van oude meesters uit de rijke verzameling van wijlen den heer de Vos ten behoeve eener kunstbeschouwing afgestaan.

Vooraan prijkten 14 stuks teekeningen van *Rembrandt*.

De eerste is een uitvoerige Sepia teekening, Siméon in den tempel voorstellende; de tweede is een schets: waarschijnlijk Maria aan den voet van het kruis neerstortend in de armen van Johannes; de derde is een uiterst merkwaardige schets naar het bekende Avondmaal van Leonard da Vinci; zij levert het bewijs van de studie welke de groote Hollander aan de werken van Italiaansche meesters wijdde, en toont aan hoe hij de opvatting van den zuidelijken kunstenaar meende te moeten vertolken [1]); de vierde is een voorstelling van

[1]) Deze teekening is door Lamme gelithographeerd.

de overspelige vrouw; de vijfde teekening is een portret van Clement de Jongh met O.-Indische inkt bewerkt; de zesde is een huisselijk tafereel: twee vrouwen die een half naakt kind kastijden; de houding van het kind herinnert — ofschoon het uit een anderen stand gezien is — aan den bekenden Ganymedes van Dresden; een zevende blad is gevuld met een aantal geestige penteekeningen allerlei figuurtjes verbeeldend: oude en jonge vrouwen, boeren, kantwerksters, enz., een achtste is een sepiateekening uit de serie meesterlijk geteekende leeuwenstudiën, welke thans in onderscheidene verzamelingen verspreid zijn. Voorts waren er niet minder dan zes landschappen; uitmuntend is een luchtig neërgeworpen schets van een gezicht op een groep windmolens op het een of ander stads bolwerk; daarnaast merkte men een landschap op voorstellende een brug ter linkerhand, en een groep boomen rechts. Een ander gezicht vertoont een vaart met een loopbrug en een huis met eenige boomen en prachtig is een gezicht op een breede vaart met een op haalbrug, even als een gezicht op een half vervallen stadsomwalling, waarop en waartegen huisjes en boomen geplant zijn.

Rembrandts leerling, *G. van den Eekhout* was door 3 teekeningen vertegenwoordigd: de eene stelt David en Abizag (volgens Richteren I, 1, v. 2, 3, 4,) voor; de koning zit naast zijne bedstede en voor hem knielt de vrouw. De andere sepiateekening is een gezicht op een kleine brug, met eenige huizen rechts; achter op deze teekening leest men: *Oct. 2 Ao.* 1671. *Vrijdachs buijten 't Saghers poort. G. van den Eekhout.* De derde is een krachtig portret van een ten halven lijve zichtbaren jongeling, leunende op den rug van een stoel.

Van *Ph. Koninck* was er een boschrijk landschap; en voorts een landschap met sterke heuvelen links en een ruime vlakte rechts;

Van *Esselens* een gezicht op een vaart, met een aantal figuurtjes die in een weide onder een boom zich vermaken. Verder een zeer belangrijk gezicht op een oud gebouw, vermoedelijk het Belvedere te Nijmegen.

Een meester in het teekenen van oude gebouwen is *P. Saenredam.* Hij had op deze kunstbeschouwing een keurige en uiterst belangrijke aquarelle voorstellende een gezicht binnen s' Hertogenbosch uit het Noorden genomen: op den voorgrond een uitgestrekt door brand vernield gebouw waarop geschreven staat: *Het Orter klooster in s' Hartogenbosch;* in het verschiet een gezicht op den Noordelijken gevel der Cathedraal; merkwaardig omdat daarop voorkomen de sedert afgebroken doorluchtige spitsen van de vier hoektorens welke den op het kruis der kerk staanden toren versieren; de teekening is kort na de verovering van Frederik-Hendrik gemaakt, zooals blijkt uit het opschrift: *Ao.* 1632 *den* 19 *July Pr. Saenredam fecit.*

Niet minder fraai en ook voor de studie der oude architectuur belangrijk is een groote machtige teekening van *Roghman,* het slot te Montfoort voorstellende. Uit deze afbeelding blijkt, dat dit kasteel oorspronkelijk op een cirkelvormig grondplan gebouwd is zooals de burchten van Teylingen, Leiden en Kessel, en dat daaraan later een paar vierkante torens toegevoegd zijn, terwijl aan de Oostzijde een kapel werd uitgebouwd.

Ook een schoone schets van *Doomer* is voor den bouwkunstenaar bezienswaardig. Zij geeft den ingang te zien van het naast het Oude Raadhuis van Amsterdam gestaan hebbend St. Elisabeths gasthuis, met het bekende nisje voor de lamp die door de bewoners der buurt placht onderhouden te worden.

Van *Doomer* werd nog een fraai en uitvoerig gezicht vertoond op een Cathedraal welke zich achter de wallen eener stad verheft, een gezicht kennelijk buitenslands genomen.

Van der Heijden was vertegenwoordigd door een gezicht uit de hoogte genomen op een drietal huizen waarvan de daken door brand half vernield zijn; een flink met vaste hand en groote soberheid geteekend stuk.

Aan Italie doet een fijne teekening van *J. de Bisschop,* een paleis voorstellende, denken, evenals een oude toren van *J. Asselijn,* een landschap van *W. Romeijn* en een stadsgezicht van *T. Wijck.* Echt Hollandsch daarentegen zijn een stadsgezicht van *A. van der Neer,* en een gezicht op Amsterdam van *L. Bakhuijzen.* Aan *A. Cuyp* is toegeschreven een breede vaart waarin zich een dorp vrolijk spiegelt.

De verdere landschappen welke bewonderd werden zijn:

A. van Everdingen, een vaart in den winter, met talrijke schaatsenrijders, en een stad in het verschiet; rechts twee monniken. Een tweede teekening stelt een rivier met schepen voor bij een sterken wind.

A. van de Velde, een weg door de duinen, met vee; en een tweede veestuk.

J. Hackaert, een uitmuntende vallei, met een meer in het verschiet.

K. Du Jardin, een overtocht over een Italiaansche rivier.

Allergeestigst zijn vijf studiën van denzelfden meester: varkens, schapen, een koe, een zich neërvleijend kalf; deze laatste teekening is door Singendonk geëtst; een der schetsen naar varkens komt onder de etsen van den meester zelven voor.

Een molen met een overhaal voor schepen is voluit *A. v. Borssom* geteekend. Van denzelfden schilder was er ook een groep eenden.

J. van Ruisdael was er met een zeer schoone O. Indische-inkt-teekening, zijnde een watermolen met boomen, (gegraveerd door Basan); en met een tweede zeer merkwaardige schets, voorstellende een door een paard gedreven molen tot het opruimen van polderwater.

Van *N. Berchem* zag men den hoefsmid met den muilezel, die door Jan de Visscher gegraveerd is.

Aan *P. Potter* is een studie van een koe toegeschreven.

Onder de zeegezichten merkte men twee schetsen op van *W. van de Velde,* een van *Rietschoof* en een van *A. Storck,* gemerkt Ao. 1681.

Er was slechts één blad van *Frans Hals,* maar een uitmuntend stuk: drie krachtig geteekende studiën voor de figuren van den Rommelpotspeler. Daarentegen trof men niet minder dan 7 *A. van Ostades* aan. Vooreerst twee zittende boertjes, die een pijp rooken, in Oost-Indischen inkt. Vervolgens een keurig boerenbinnenhuis: de eigenaar der schamele woning zit voor den haard te slapen; naast hem een wieg; door de geopende deur sluipen een paar jongens naar binnen. Eindelijk vier studiën: een manshoofd, eenige boeren, rookende of hun pijp aan een kooltje aanstekend, en een onafgewerkt boerenbinnenhuis.

Aan *Jan Steen* is toegeschreven een geestig tafereeltje voorstellende een vioolspeler die aan zijn zoon een muziekles geeft.

C. Visscher Ao 1657 is het echte merk dat een op perkament geteekende afbeelding van een kat draagt.

Drie teekeningen van Zuid-Nederlandsche kunstenaars waren op deze tentoonstelling te zien. Een heremiet in gebed, ten halven lijve gezien, door *Rubens*, en twee teekeningen van *A. van Dijck*: het portret van Van Oort en dat van Lucas Vorsterman. Beide prachtige staaltjes van het talent van den grooten schilder.

Bovenstaande opsomming hoe dor ook, zal ieder liefhebber van oude kunst ongetwijfeld doen watertanden.

— Door de regeering is aangekocht een kapitale schilderij van Gabriel Metsu, voorstellende een zittende oude vrouw in den Bijbel lezende. Dit stuk is een der beste kunstwerken van dezen beroemden en zeldzamen meester en munt üit door den bijzonder gaven toestand, waarin het verkeert. Het is thans in een der bovenzalen van het Trippenhuis tentoongesteld.

— De heeren Jhr. F. van Eysinga, W. J. van Welderen Baron Rengers, J. H. F. K. van Swinderen en A. Looxma Ypey hebben elk voor een vierde gedeelte de uitgave groot *f* 1200 bekostigt, verbonden aan den aankoop van twee Hindelooper Kamers ten behoeve van het Friesch Genootschap van Geschied- Oudheiden Taalkunde gedaan. De eene dezer kamers is geheel van eikenhout, de andere is beschilderd.

Het stoffelijk blijk van belangstelling in onze oude kunst en historie door deze heeren gegeven, mag als een verblijdend teeken des tijds genoemd worden.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Terwijl te Smyrna eerstdaags 200 kisten met oudheden uit Pergamos ingescheept zullen worden ten behoeve van het Museum te Berlijn, zal de heer Hormuzd Rassam ten behoeve van het Britsch Museum op nieuw navorschingen naar oudheden te Niniveh en Babylon gaan ondernemen.

Er is een tijd geweest, dat ook Nederland zulke nasporingen liet doen in Griekenland, Italie, Carthago, alsmede op eigen gebied. Doch die tijd is voorbij, en zelf de eigen bodem wordt nagenoeg niet meer onderzocht.

NECROLOGIUM.

— Op 15 February overleed plotseling te 's Gravenhage de kunstschilder *Jan Weissenbruch.* Hij was in diezelfde stad den 18en Maart 1822 geboren uit het huwelijk van Johan Daniël en Johanna Rijns Burger en bereikte dus den ouderdom van bijna 58 jaren. Hij was een leerling van S. L. Verveer, en legde zich onder diens leiding toe op het schilderen van stadsgezichten, veelal ontleend aan zijn geboortestad en aan de kleine schilderachtige en stille plaatsen van het land van Arkel en van den Tielerwaard. Van 1840 af, toen hij voor het eerst te Rotterdam eene schilderij tentoonstelde, tot in den laatsten tijd beoefende hij de schilderkunst en de voortbrengselen van zijn penseel verwierven hem een welverdienden naam. Zijn stadsgezichten munten uit door hun vaste teekening, door hun coloriet en door den grooten indruk van waarheid, welken zij bij den toeschouwer achterlaten; menige zijner „achterbuurten" zullen aan volgende geslachten een trouwe voorstelling geven van die eenzame steegjes, welke men in onze oud-hollandsche steden aantreft.

Ook de lithographie en de etskunst beoefende hij met goed gevolg en Kramm somt niet minder dan 35 etsen van zijne hand op. Als een bijzonderheid mag vermeld worden dat hij eenige proeven vervaardigde in Diaphanographie, een kunst die slechts zeer weinig is beoefend geworden. Weissenbruch was ook een uitmuntend kenner van oude ets- en schilderkunst en op zijn oordeel werd door verzamelaars van schilderijen en oude kunst veel prijs gesteld.

Hem vielen meerdere onderscheidingen te beurt: het Rotterdamsch genootschap Arti Sacrum schonk hem in 1844 de zilveren medaille; in 1846 werd hij eerelid der Kon. Akademie te Amsterdam en in 1853 van het genootschap Kunstliefde te Gorkum; vervolgens ontving hij het eere-lidmaatschap van de Société Belge der Aquarellistes te Brussel, van het Haarlems genootschap: Kunst zij ons Doel, van de Société des Artistes Belges te Brussel en van de Akademie van Beeldende kunsten te Rotterdam; in 1857 ontving hij ter gelegenheid der Haagsche tentoonstelling de eerste stedelijke gouden medaille; eindelijk werd hij in 1861 tot officier in de orde van de Eikenkroon benoemd. In 1874 benoemde hem de Koning tot Rijks-Adviseur voor de Monumenten van geschiedenis en kunst, doch hij meende om redenen van gezondheid te moeten bedanken.

Al deze onderscheidingen beletten niet, dat Weissenbruch bleef gelijk hij steeds geweest was, een eenvoudig en vriendelijk man, wars van alle snoeverij en van elk uiterlijk vertoon; in de laatste jaren van zijn werkzaam leven verliet hij schier nooit zijn atelier en zelden zijne woning, waar hem zijn vrienden gaarne kwamen opzoeken om zijn goeden raad in te winnen of zich in het aanschouwen van zijn kunstwerken en zijn rijke etsverzameling te verlustigen.

Weissenbruch was een der stichters van de Haagsche Etsclub en van het schilderkundig genootschap Pulchri Studio.

— Te Leeuwarden overleed onlangs de heer *W. Eekhoff*, die ofschoon eenvoudig boekhandelaar een grooten invloed heeft uitgeoefend op de herleving van de belangstelling der Friezen in de oude letterkunde, in de geschiedenis en de beeldende kunsten van Friesland. Hij was lange jaren een der ijverigste bestuursleden van het Friesch Genootschap en sinds 1838 archivaris van Leeuwarden. Door tal van geschriften en bemoeijingen heeft hij zich verdienstelijk gemaakt. De Koning erkende die verdiensten door hem in 1873 te benoemen tot ridder in de orde van den Gouden Leeuw van Nassau.

Eekhoff bereikte den ouderdom van 71 jaren.

ADVERTENTIËN.

Bij H. C. DROSE te *Zwolle* verscheen:

Het eerste zestal Photografiën

NAAR

SCHILDERIJEN EN TEEKENINGEN

VAN

LEVENDE MEESTERS.

MET DICHTERLIJKE BIJSCHRIFTEN.

Dit *Album* zal worden uitgegeven in zes Zestallen en verschijnen op onbepaalde tijden. Ieder Zestal is op zich zelf compleet. De prijs van het eerste Zestal met inbegrip van een keurige Portefeuille ingericht om er desverkiezende 36 photografiën in te kunnen bergen is . . . . *f 4.—*
Afzonderlijke Zestallen (zonder portef.). . . „ *3.50*
Met complete Album. . . . . „ *18.—*

Het eerste Zestal bevat photografiën naar schilderijen van:

E. VAN HEEMSKERCK VAN BEEST, P. A. SCHIPPERUS, MARI TEN KATE, B. J. BLOMMERS en twee van **J. D. HUIBERS.**

De bijschriften zijn van: **J. J. L. TEN KATE, W. J. HOFDIJK, ANT. L. DE ROP, GERARD J. SPOOR, J. M. E. DERCKSEN, Mevrouw ESTELLA HEIJMANS—HERTZFELD.**

Alle Boek- en Kunsthandelaren nemen bestellingen aan, alsmede den uitgever die gaarne bereid is op aanvrage Inteekenlijst en Prospectus toe te zenden.

Men ondersteune deze Kunst-uitgave!

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

E U R O P A

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Bouwkunst!!!

Voor *f* 12.50. In plaats *f* 27.— *Hedendaagsche Bouwkunst.* Verzameling van Ontwerpen, **54 groote platen,** onder medewerking en onder toezicht van den heer L. H. EBERSON, *Architect van Z. M. den Koning.*

Voor *f* 2.90. In plaats *f* 9.— *Het Ornament, of de Leer der Versiering in de Theorie en de Praktijk,* **41 Platen** met beschrijving, hoofdzakelijk naar M A T T H I A S, bewerkt door den Heer L. BOERSMA, *Directeur der Ambachtsschool te 's Hage.*

Voor *f* 2.25. In plaats *f* 5.— *Nieuw volledig Trappenboek,* **13 groote dubbele Platen,** voor Timmerlieden bewerkt door den heer J. J. WALTER, *Onderwijzer in het Bouwkundig Teekenen.*

Zoolang de voorraad strekt tot de belangrijk verminderde prijzen verkrijgbaar bij **D. BOLLE,** *Noordblaak* te **Rotterdam,** en verder alom.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep,*** en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig,*** waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig,*** en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem,* **J. B. R. VAN ROSENDAEL.** Koningstraat.

R O B E R T   H O L T Z, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 9. 28 Februari 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. ƒ 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... ƒ 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

V.

Rome, 17 Februari '80.

Het groote muzeum, het kosmopolitisch muzeum, werwaarts telkens weer aan zoo menigeen, van verre en van nabij, uit alle minder of meer beschaafde landen van 't wereldrond opgaan, ook om zooveel kunstschatten uit alle tijden en van alle landen, in den loop der eeuwen gaandeweg opeengestapeld, niet alleen ter loops nieuwsgierig te bewonderen, maar zelfs niet zelden in te studeeren — dat groote muzeum, gedurende een reeks van jaren doorkruisende, kan „men" niet in de laatste plaats, bij het hooren zoo veler uitingen van bewonderingen, van gissing, van goed- en afkeuring van kunstwerken, door wereldburgers van de meest uiteenloopende richtingen — vergelijkingen maken tusschen den fyzieken en den verstandelijken smaak, in mijn vorigen aangeroerd.

Is de fyzieke smaak het zintuig, dat zich in betrekking stelt met eet- en drinkwaren, door middel van het gevoel, dat ze voortbrengen op het zintuig, 't werk bestemd is te oordeelen hoe ze smaken; de verstandelijke smaak is het schatten der waarde van de voortbrengselen van natuur en kunst. Gelijk voorts de fyzieke smaak, opgewekt of aangezet door de „appeteit", door honger en dorst, den grondslag vormt van verschillende werkingen, waarvan het gevolg is, dat de eenling (het individu) groeit, zich ontwikkelt, het leven behoudt en de telkens verliezende krachten ook telkens opnieuw herstelt; zoo heeft de verstandelijke smaak, waarvan de nieuwsgierigheid, of beter het levendig verlangen om onderwezen te worden, de spoorslag is, het zoeken van het ware, van het goede en het schoone, waarnaar de geest van den wereldburger zich niet minder verlangend toont dan de fyzieke smaak naar stoffelijke voedingsmiddelen. Gewis is 't niet gemakkelijk met volkomen juistheid te bepalen, waarin eigenlijk het zintuig van den fyzieken smaak toch wel bestaat, al is 't ook zeker, dat de tong een goed deel uitmaakt van het mechanisme, dat „smaken" genoemd wordt, getuige het redetwisten daarover der fyziologen, te veel om hier ter plaatse te verhandelen; maar minstens even moeilijk is het stiptelijk aangeven van datgene, wat in onze moeder-

taal „kunstsmaak” genoemd wordt. Ook dat gevoel is veel meer ingewikkeld dan het oppervlakig schijnt, en ook daarin gelijkende op den fyzieken smaak. Wel is ’t boven elken redelijken twijfel verheven, dat het oordeelen een voorname rol speelt bij het voortbrengen zoowel als bij het schatten van een kunstwerk — het oordeel toch doet het ware van het nietware, zoowel van den kern als van de vormen in het kunstwerk, onderscheiden, daarbij dan nog de groote kunst leerende: duidelijk te zijn, eenvoudig en natuurlijk; en alles op zijn plaats te zetten, waar het behoort — maar dat alles is niet voldoende; zal die verstandelijke rechter volkomen zijn, zooals hij behoort te wezen, dan moet de geest van den wereldburger dien rechter nog leenen: „levendigheid, fijnheid of juistheid“ van inzicht, met de rechte wijze van beschouwen en met gracie. Bovendien behooren dan nog de gevoeligheid en de verbeeldingskracht te hulp te komen om dien rechter te bewegen gul te zijn in het koloriet en in het kunstwerk, en dat hij de strengheid van zijn oordeel wete te matigen. De Anatomie leert — daarover uit te weiden, zou hier niet op zijn plaats zijn — dat de eene tong de andere niet is, waaraan het grootendeels mag worden toegeschreven, dat bijv. van twee gasten, aan een zelfden maaltijd deelnemende, de eene zich alles best laat smaken, terwijl de andere het voorkomen heeft als kost het eten en drinken hem daar niet weinig moeite en strijd, zijnde dezes tong minder gelukkig georganiseerd, een bewijs tevens, dat er ook op dat gebied zelfs blinden zijn en ook wel doofstommen. Leert dat de Anatomie, de ervaring toont, dat de kunstsmaak alles behalve in gelijke mate is ontwikkeld bij de wereldburgers. Nu eens ontmoet „men“ er, die met zoo een uitstekend keurige „delicatesse“ zijn begaafd, dat zij aanstonds op de meest „delicieuse“ wijze getroffen zijn bij het opmerken ook der meest gewone schoonheden van Natuur en Kunst; terwijl anderen die schoonheden staan te bekijken, om niet te schrijven aan te gapen, met een soort van niet te beschrijven stompheid; een bewijs tevens dat er mede in het Rijk van den kunstsmaak niet alleen blinden zijn, maar zelfs ook doofstommen.

Evenals verder de fyzieke smaak een chemisch proces daarstelt — beknoptheidshalve moet hier weder naar de Anatomie worden verwezen — zoo is de kunstsmaak een verstandswerking, geholpen door de zintuigen. De voorwerpen, aan het oordeel van dien rechter onderworpen, moeten vóór alles, aan ’s menschen geest worden voorgesteld door die fijne leidingen, welke de zinnen worden genoemd; door dien geest daarop bliksemsnel geanalyseerd, is hij van die voorwerpen bewust, herinnert hij zich, doorwerkt die stoffe met kleuren, stelt de deelen er van saâm, vergelijkt en oordeelt.

Na dat proces is de smaak betreffende het voorwerp, dat er aan onderworpen was, geformeerd, het gevoel n.l. om het goed van het kwaad in deze te onderscheiden, te verwerpen wat er ontbreekt aan sierlijkheid en welvoegelijkheid in onkiesche en niet welvoeglijke beeldvormen en valsche kleuren; aan het hart voldoening schenkende door de waarheid van het gevoel en aan het hoofd door het vormen van het „idée“; kortom, welbehagen verleenende b.v. in schilderingen van Rafaël, van onzen Rembrant of van onzen De Potter of van onzen Jan Steen, in bouw- en beeldhouwwerken van Michel-Angelo Buonarotti of van onzen Quellijn.

Wie weet niet, dat het aantal verscheidenheden van *het smaken* der eet- en drinkwaren kwalijk te bepalen is, hebbende elk ontbindbaar lichaam er één, dat nooit volkomen gelijkt op dat van een ander? Gaat „men“ daarbij na hoezeer dat „smaken“ kan gewijzigd worden door enkele, door dubbele en veelvoudige samenvoegingen, welke meest bedreven keukenprinces zou het dan durven wagen zich ten taak te willen stellen: een volledig lijstje te maken van af het smakelijkste gerecht tot het meest „degoutant.“ Wijselijk is men er dan ook maar toe gekomen zich ten behoeve der samenleving met eenige algemeene woorden te behelpen, als: zoet, snikerzoet, bitter, zuur, enz., welke zich, bij slot van rekening in: „aangenaam” en „niet aangenaam voor den smaak” oplossen, over het geheel genoeg om elkander te verstaan. Maar gelijkerwijze is het aantal niet te bepalen, ook bij benadering niet, der eigenschappen door den verstandelijken smaak aangegeven; elk kunstvoorwerp toch, dat zich aan dien smaak ter beoordeeling voorstelt, heeft een eigen „fisionomie” of voorkomen. Die eigenaardigheden zijn bovendien voor zoovele wijzigingen vatbaar, door onnoemlijk vele samenvoegingen, dat iemand het niet licht zal durven ondernemen eene volledige en juiste nomenclatuur van dat alles en nog wat op te stellen. Voor de samenleving behelpt een iegelijk zich in deze dan ook maar met eenige woorden van meer of minder nieuwe strekking, die, wat betreft Beeldende kunst en kunstnijverheid, worden saamgevat in de woorden: „schoon” (mooi) en „leelijk”, met verschillende vergelijkingsgraden, om althans ietwat nader de aesthetiek van het Schoone en het Leelijke aan te duiden.

De fyzieke smaak wordt in de keuze niet weinig geholpen door het reukorgaan. Kortheidshalve opnieuw verwijzende naar Anatomie en Fyziologie — al is er door de Fyziologen niet altijd genoeg recht gedaan aan het reukorgaan in deze — zij hier slechts aangestipt dat als algemeen beginsel wellicht kan worden aangenomen, dat de zuivere voedingsmiddelen niet walgelijk zijn noch voor het smaak- noch voor het reukorgaan, waarom „men” haast zou gelooven, dat die twee zintuigen één geheel vormen, waarvan de mond als de werkplaats, de neus de schoorsteen is. Zoo oefent mede het „gezond verstand” een machtigen invloed uit op de keuze van den verstandelijken smaak; zoozeer, dat zonder het gezond verstand de beslissende oordeelvellingen, in zake van aesthetisch Schoon en Leelijk, valsch zouden zijn, althans meer of minder „verkeerd”. Als algemeen beginsel mag daarbij echter ook aangenomen worden, dat alles, wat aandruischt tegen het gezond verstand, nooit of nimmer aan den goeden smaak kan voldoen, waaruit zou mogen worden opgemaakt, dat beiden opgaan in één gevoel, n.l. in een bewustzijn van het Schoon en van het Leelijk, aesthetisch genomen; een gevoel, waarvan ’s menschen geest zoowel de werkplaats als de bedrijver is, indien het kleine met het groote mag vergeleken worden. Met al het straks aangehaalde zijn de paralellen tusschen den fyzieken en den verstandelijken of zedelijken (moreelen) smaak op lange na nog niet doorgetrokken, is op al de vergelijkingspunten tusschen beiden nog niet gewezen, hetgeen te veel zou wezen voor één brief. Als slot van dezen, mag ik stellen

dat de vooropgezette bepaling van kunstsmaak, zoo al niet *volmaakt*, toch *waar* is en dat wij ze tot haar recht zien komen in het groote Muzeum, wat nog steeds beter zal uitkomen, hoe meer die paralellen zullen worden doorgetrokken in volgende regelen; dan zal 't ook blijken hoe het antwoord op de vraag: behoort er over den smaak niet te worden geredetwist? — als van zelf wordt toegelicht.

VI.

Rome, 18 Februari '80.

De analyze van den fyzieken smaak wijst op drie, te onderscheiden graden van gevoel. In den eersten graad wordt het *rechtstreeksch* genoemd, wanneer de spijs of drank nog is op het voorste deel der tong; in den tweeden heet het *volkomen* en is saamgesteld uit het gezegde rechtstreeksche gevoel en doordat het voedsel straks bedoelde plaats verlaat, het verdere gedeelte der tong innemende, om dan het geheele smaakorgaan met het smaken en het geuren te vervullen. Waarop dan de derde graad volgt, zoodra het geestelijke in den mensch begint te oordeelen, bewust wordt, dat er indrukken zijn verkregen door het smaakorgaan. Ware 't geoorloofd den kunstsmaak te ontleden gelijk den fyzieken smaak, ook dan zouden drie graden van verstandswerkingen kunnen worden opgemerkt. Een eerste, plotselijke indruk, bij den eersten oogopslag op een beeldhouwwerk, op een schilderij of voorwerpen van kunstindustrie, zou dan de eerste graad zijn. De volkomen indruk wordt dan ook gevormd, als 't zoo genoemd mag worden, uit dien eersten indruk, gewijzigd en versterkt door een oplettend en meer of minder ernstig onderzoek der bijzonderheden omtrent het geheel van het kunstwerk, waarover het oordeel daar ingeroepen wordt. Een zich bewust gevoel wordt vervolgens het oordeel, waarmede het geestelijke in den mensch oordeelt, niet over eigen indrukken, maar wel over de innerlijke waarde van het bewuste werk; in één woord, *de smaak, die oordeelt*, ongelijk strenger dan *de smaak, die gevoelt.*

Wat heeft er nu plaats bij den etende of drinkende? Iemand, die bijv. een Romeinsche citroen „verorbert", is al aanstonds aangenaam te moede door den geur dier edele vrucht. Nauw heeft hij er een deel van in den mond gestoken, of hij gevoelt een soort frischheid, niet vrij zelfs van scherpte, die uitnoodigt de „verorbering" voort te zetten, maar 't is pas op het oogenblik, waarop het kernachtige der vrucht de neusopening voorbijtrekt, dat het „profuum" zich doet kennen, waardoor het gevoel volkomen wordt, veroorzaakt door een citroen; eindelijk, wanneer de verbruiker „verorbert" heeft, oordeelt hij het ondervondene, en denkt hij, zelfs hardop, „wat een delicieuse vrucht"! Hetzelfde heeft plaats, zij 't ook met veel meer inspanning, als de smaak wordt aangedaan op onaangename wijze. Zie, och arme! dien zieke maar eens, die veroordeeld is om kwalijk in te nemen geneesmiddelen te gebruiken. Zijn reukorgaan waarschuwt hem reeds, wat daar zijn smaak zal te verduren hebben. Hoe kijkt hij naar dat drankfleschje, bij het naderen des gevaars! De tegenzin staat hem op de lippen te lezen, de maag is in opstand, zoo niet in revolutie! De verwanten van den kranke doen echter zijn moed althans zoozeer herleven, dat hij dan toch eindelijk drinkt. Tot het vocht den mond begint te vullen, is het gevoel nog slechts verward of onbestemd, en tot zoover is 't nog draaglijk, maar bij het eigenlijk „innemen" ontwikkelen zich de deelen, die den smaak opwekken en den reuk walgelijk aandoen, en zie, hoe de gelaatstrekken van den patient zelfs het wansmakige doen uitkomen.

Aangaande den kunstsmaak ziet „men" hier vooral, in het kosmopolitisch Museum veel dergelijks gebeuren, analogisch met den fyzieken smaak. Och, hoe wordt „men" hier getroffen door de reinheid en de motieven der vormen in de meesterwerken uit de eeuwen van bloei der Beeldende Kunst en der Kunstnijverheid! De zachte en toch zoo fiere eenheid, met geen stoffelijke waarde te vergelijken, welke daar in die kunststukken doorstraalt, doen reeds bij den eersten aanblik een gevoel van frissche opgewektheid ontstaan, dat de aandacht begint te boeien op het werk, met een soort voorgevoel van de schoonheden, waaruit het saamgesteld is. Maar de kunstgeur, (om niet te schrijven het kunstprofuum) van het geheel openbaart zich pas wanneer „men" het geheel in de bijzondere verscheidenheden heeft beschouwd en nogmaals en wederom beschouwd. 't Is dan, 't is dan alleen dat „men" als vereenzelvigd wordt met het volkomen gevoel, door die verheven grootsche werken, door kunstenaarshand gewerkt, in den beschouwer gekweekt. In dergelijke zalige oogenblikken, die zelfs soms bij machte zijn de dagen der beproeving, de weken der verzuchting, de jaren van pelgrimssmart voor een wijle te doen vergeten, met al het leed, dat 's werelds bonte stroom aanvoert, is „men" ongeduldig zijn aandoeningen lucht te geven en toch is het eenige wat „men" dan te stamelen vermag: „hoe schoon! o hoe schoon!" En de wereldburgers, die „men" vergezellen!" Ja, ja, schoon, schoon! Hoe wonderbaar, hoe goddelijk! Hoe geheel anders is „men" integendeel te moede bij 't zien van voorwerpen uit eeuwen, waarin de beeldende Kunst en de Kunstnijverheid in verval verkeerden, dan komen de trekken van verlegenheid en van weêrzin het gelaat verduisteren, getuige de straks geschetste arme kranke met zijn drankfleschje in strijd; zijn het eindelijk voorwerpen, welke louter als rariteiten bewaard worden, van hoogstens slechts zeer twijfelachtige kunstenaars, „men" gaat dan stil voorbij zijns weegs.

Met de volgende vergelijking tusschen aangename en onaangename gewaarwordingen door den fyzieken smaak teweeggebracht, en de gevoelens van vreugde en droefheid als vrucht van kunstsmaak, moge voorloopig dit paralellizeeren worden gesloten. Naar luid van de ervaring der wereldwijsheid, aangaande het lief en leed, dat door den fyzieken smaak kan worden veroorzaakt, schijnt het maar al te waar, dat de wereldburger veel meer vatbaar is, zijn organisatie in aanmerking genomen, om pijn en smart te lijden dan genoegen te beleven tijdens zijn levensstrijd op deze aarde. Zoo kan hem het overmatig gebruik van wrange, zure en bittere bestanddeelen uiterst pijnlijke gewaârwordingen veroorzaken; het acidum hydrocianicum zou zelfs zoo plotselijk den dood veroorzaken, omdat het zulke levendige smarten teweeg-

brengt, dat de levenskrachten het niet kunnen uithouden, maar plotseling bezwijken. De aangename gewaarwordingen integendeel doorloopen een zeer beperkte ruimte. Toch is de fyzieke smaak — zooals de natuur ze schonk en overeenkomstig haar wetten geregeld en bestuurd, wars van alle losbandigheid — bij machte veel meer genoegen te schenken dan de andere zintuigen. Ziehier de redenen dier bewering, *a*. Het genoegen van het matig eten wordt niet gevolgd door vermoeidheid; *b*. 't is een genoegen van alle tijden, van elken leeftijd en van alle standen, staten en betrekkingen; *c*. dat genoegen wordt dagelijks minstens eenmaal vernieuwd, 't kan zelfs twee en driemaal in een etmaal herhaald worden, zonder ellende ten gevolge te hebben; *d*. dat genoegen kan zich afwisselen met de genoegens der andere zinnen en dezer gemis zich desnoods getroosten; *e*. de indrukken, door den fyzieken smaak verkregen, zijn duurzamer en tevens meer afhankelijk van den vrijen wil dan de indrukken door de andere zinnen opgedaan; al etende gevoelt de mensch een niet onder woorden te brengen voldaanheid, uit het bewustzijn, dat zoodoende zijn verloren krachten hersteld worden en hij zijn bestaan zoo mogelijk rekt.

Wat daarnaast den verstandelijken (moreelen) smaak, den kunstsmaak betreft, ware het mogelijk te meten de vreugde en de droefheid, waartoe de kunstsmaak aanleiding geven kan, 't zou dan duidelijk worden, dat de mensch, gelijk hij organisch meer geschikt is — eer vatbaar voor droefheid dan voor vreugde — ook meer levendige indrukken ontvangt door droeve gewaarwordingen dan door aangename gemoedsaandoeningen. En inderdaad — „men" kan er zich hier dagelijks proefondervindelijk van overtuigen, — het gezicht van een leelijke schilderij, van een afschuwelijk leelijk beeld of beeldengroep, kunnen velerlei pijnlijke gewaarwordingen opwekken, tot in de uiterste toe, van ongeduld tot toorn en gramschap, van vrees tot beven. De aangename gewaarwordingen integendeel doorloopen de ruimte eener betrekkelijk geringe schaal, omdat de ruimte tusschen het goede en het voortreffelijke, het uitmuntende of uitstekende niet heel groot is. Toch schenkt de kunstsmaak een grooter aantal genoegens dan eenig ander geestesvermogen, en zulks wegens de volgende — met de straks aangehaalde analogische — redenen. *a*. De genoegens door den kunstsmaak geschonken, met mate aangegrepen, zijn meestal verkwikkelijk en zelden vermoeiend; *b* en *c*. al zijn die genoegens ook niet voor alle leeftijden en voor alle levensvoorwaarden en omstandigheden, toch kunnen ze, zonder hindernissen veel vaker worden herhaald dan de genoegens van den fyzieken smaak; *d*. Zij kunnen afgewisseld worden met alle andere genoegens des levens, niet zelden kan men zich het gemis van alle andere levensgenoegens getroosten en zulks wel op zeer waardige wijze; *e*. de aangename indrukken, die de kunstgenoegens leenen duren doorgaans een betrekkelijk geruimen tijd, en kunnen op verlangen vernieuwd worden; *f* na een uitmuntend kunstwerk te hebben bewonderd, of het niet onder woorden te brengen prachtig en steeds veranderend schouwtooneel der natuur — als Natura Artis Magistra — te hebben bewonderd, ondervindt de beschouwer een zelfs door geen dichter naar waarde te bezingen hartevreugd, slechts daardoor te verklaren, dat de verstandelijke smaak, gedurende dergelijke volzalige oogenblikken, een soort voorsmaak ervaren mag van het eeuwige Schoon, dat zijn waar voedsel is. Uit al het vorenstaande, in verband met het in mijn laatst voorgaande letteren in het midden gebrachte, al heb 'k het laatste woord nog niet gezegd overal de punten van vergelijking tusschen den fyzieken en den verstandelijken smaak — daarvoor komt later nog wel gelegenheid — kan de waarheid zoo al niet de volmaaktheid, blijken der aangegeven „definitie" (bepaling) van kunstsmaak: „een schatten der voortbrengselen van Natuur en Kunst," en het antwoord op de vraag: behoort er geredetwist te worden over de smaken? — neen, als het geldt den smaak, die waarneemt; ja, waar 't geldt den smaak die oordeelt. Over dit antwoord, dat in al het voorafgaande besloten ligt, later meer.

H. J. Biegelaar D. Th.

SMAAK.

II.

Wat de smaak werkelijk is, werkelijk wezen moet?

Waarlijk, om 't antwoord te vinden behoeft men zich niet te verdiepen in geleerde beschouwingen, maar is eene eenvoudige redeneering voldoende.

Het vermogen om het schoone ook *als zoodanig* te erkennen bezitten wij in en door *ons verstand*. Ziedaar al dadelijk de hoofdzaak.

't Is een van die onbetwistbare grondwaarheden, dat evenzeer als er voor *waarheid* en *rechtvaardigheid* vaste en onveranderlijke wetten bestaan, er evenzeer zulke wetten aan de *schoonheid* gesteld zijn en dat ieder werk, dat die wetten overtreedt, ook noodzakelijk daardoor aan de schoonheid te kort doet.

Ge kunt niets schoon noemen, zonder — wil uw oordeel waarde hebben — er direct het *waarom* bij te voegen, zonder de wet te noemen waaraan dat werk heeft voldaan.

Hierin ligt dan ook terstond de gevolgtrekking voor de hand, dat het straks genoemde vermogen niet is het voorrecht onzer oogen, maar van onze *rede* en ons *verstand*, dat, om een gebouw te beoordeelen, het *zien* alleen niet kan volstaan, maar dat we moeten redeneeren aan welke wetten der bouwkunst, wetten van aesthetiek, van compositie, constructie, enz. daarin is beantwoord.

Van een stadhuis b.v. kunnen we zeggen: „het is schoon", omdat het geheel en al 't karakter draagt zijner bestemming, goed is ingedeeld en door ruimte, licht en lucht aan 't doel beantwoordt, goed is geconstrueerd en deze constructie overal flink is geprononceerd; omdat het uitwendige met het inwendige correspondeert, de harmonie is bewaard gebleven, de verciering het ernstige type van een stadhuis overal heeft geeërbiedigd en vele anderen redenen meer. Want 't is niet genoeg te zeggen; „omdat het *mij* bevalt."

Welnu! Dit vermogen, deze gave om het schoone ook als schoon te erkennen, — zoo men wil: vereenigd met het genot dat zulke erkenning ons schenken zal — *is smaak*. Hij is die gave des onderscheids, die ons bij 't ontwerpen het leelijke van het schoone,

ROMEINSCHE DRIEVOET

2/3 DER NATUURLIJKE GROOTTE

het ware van het valsche doet onderkennen en waarvan wij dus partij trekken om te kiezen dat wat *waarlijk* schoon is en goed.

Hij — de smaak — kent al die wetten, eerbiedigt ze en eischt ook van ieder kunstenaar eerbied daarvoor.

Een der eerste regels der architectuur is *de waarheid*, daarom ook is de smaak eerbied voor de waarheid en de verachting en verwerping van alles wat daarmee is in strijd. De smaak kan en mag niet willekeurig zijn, want ieder oordeel dat tegen een der grondregels indruist is noodzakelijk valsch.

Zeker, de smaak is aan verschillende invloeden onderworpen, die hem kunnen wijzigen en veranderen, hen kunnen doen afwijken van den rechten weg.

Zoo staat de smaak op de eerste plaats onder den invloed van ons gemoed met zijne neigingen en voorkeur, die dikwerf een onbevangen en juist oordeel beletten. Zoo wordt hij dikwerf veranderd of geregeld door de wijze en richting der opvoeding, door de hoogte der verstandelijke ontwikkeling, de omgeving waarin men leeft, de nationaliteit, den ouderdom en vele dergelijke zaken.

Maar nimmer mogen deze hem er toe voeren, de wetten te miskennen, waaraan hij zonder twijfel is gebonden.

Daarom juist moet de smaak worden gevormd en ontwikkeld en door eene goede en juiste leiding aan invloeden onttrokken, waardoor hij kan worden vervalscht. De smaak nu wordt gevormd — en we bewegen ons hier vooral op 't gebied der architectuur -- door onzen geest te doorvoeden en te doorkneeden van de ware beginselen der kunst, door eene degelijke en beredeneerde studie harer grondregels. Hij wordt ontwikkeld door opmerken en zien, vergelijken en het daarnaar regelen van ons oordeel in zaken der kunst.

De smaak moet met die ware beginselen zoo vertrouwd raken, dat hij dadelijk en beslist van zich afwijst, wat daarmee niet overeenstemt of, erger nog, *strijdt*. Maar die vorming en ontwikkeling worden bij de meeste menschen van jongs af op den achtergrond gesteld of geheel en al verwaarloosd; geen wonder dan ook dat hij bij velen is verbasterd en vervalscht.

Geen wonder dan dat hij, die zich zonder eenige leiding ontwikkeld heeft, geen klaar en helder begrip heeft van de wetten van het schoone en zich prijs geeft aan de luimen van iedereen. Hierin ook vindt de bekende spreuk van Cicero (of van wien anders) zijnen zin: „de gustibus non disputandum", over den smaak valt niet te twisten; maar men gevoelt dan ook dat wat hij zeide, niet zijn kan een *wet* of *regel*, maar bloot is de vermelding van een feit, een daadzaak, waarvan wij iederen dag de voorbeelden om ons zien.

Maar ook daarin ligt het bewijs hoe nuttig, ja noodzakelijk het is die ware beginselen te releveeren, wil men den goeden smaak bij 't publiek doen herleven.

Dan kan er niet genoeg op worden gewezen dat niet in eene *aangename* of *bekoorlijke* of *ongedwongene* combinatie van lijnen of kleuren reeds op zich zelf genomen smaak is, maar dat deze eerst dan daarin treedt wanneer die lijnen en kleuren beantwoorden aan haar doel, aan de eischen haar gesteld.

Want dit is één van de meest vastgewortelde — en evenwel verkeerde — meeningen, dat een *heel eenvoudig*, ja, hoe het te noemen? een zelfs *onooglijk* huis of meubel onmogelijk smaak bezitten kan; dat deze zich niet bekommert om hoofdopvatting, indeeling, constructie, maar zich bepaalt tot het smakelijk maken van deze hoofdopvatting en constructie, nadat zij reeds lang bestonden.

Niets is dan ook minder waar dan dat.

Een heel eenvoudige, rechte stoel, zonder eenige krullen of verciering maar met gemakkelijk rugstuk, doelmatige handleuning, en daarbij goed en duidelijk geconstrueerd bezit veel meer smaak dan eene die opgesmukt is met allerlei ornament, maar waarvan men de samenstelling niet kan onderkennen en waarop men niet kan achterover leunen zonder van de een of andere uitstekende punt een gevoeligen duw in den rug te krijgen.

Hoe bekoorlijk en aangenaam iets op zich zelf ook moge schijnen, als het niet voldoet aan de ware wetten der schoonheid, ontbreekt zeer zeker de smaak want elken vorm, die niet aan deze of gene reden, deugdelijke reden zijn ontstaan te danken heeft, moet men gebrek daaraan verwijten.

Men denkt, in de architectuur vooral, te veel aan vormen, die ons aantrekkelijk toeschijnen, voor men weet of zij wel juist weergeven wat de rede en eene trouwe opmerking van de eischen der constructie van ons vragen.

Als het eene redevoering geldt, dan wordt het publiek gemakkelijk meêgesleept door eenige schitterende en hoogdravende woorden en bemerkt eerst te laat het holle en ledige, wat achter die schoone woorden schuilt.

Evenzoo wordt ons publiek — is er kwestie van architectuur — al spoedig verleid door een schilderachtig aanzien of een aantrekkelijken vorm, maar bemerkt niet zelden uit eene treurige ondervinding de grove gebreken van het gebouw.

Zelden vraagt het zich af of deze gevels, dat uiterlijk wel in harmonie zijn met de behoeften waaraan zij moeten voldoen en aan de vereischten der constructie, of deze vorm ook eenige beteekenis heeft.

Hoevelen, die zich een huis willen laten bouwen, denken er 't allereerst aan een Zwitsersch landhuis of een Italiaansche villa te maken geheel naar hunne fantasie van het oogenblik, zonder te weten, en te overwegen, of zulke bouw hun kan passen en wel geschikt is te voldoen aan wat zij van een goed huis verlangen. Zij hebben een vorm gezien, die hen verleidt en dien zij als het schoone bij uitnemendheid beschouwen en dan ook wenschen gevolgd te zien, 't zij te pas of te onpas. Waarlijk, de goede smaak in de architectuur bekommert zich niet om dit of dat front; hij kan evengoed aanwezig zijn in 't ontwerpen van een eenvoudige schuur als van een paleis en wanneer deze schuur volkomen aan zijn doel beantwoordt en goed is geconstruëerd, dan heeft zij, zelfs uit het oogpunt van smaak, veel meer waarde dan een ongemakkelijk en onpraktisch paleis, al is dit ook versierd met kolonnades en frontons.

Praktijk? 't Is wel de moeite waard dit punt nog eens wat nader te bezien, want 't schijnt voor velen als van zelf verstaan dat de smaak zich daarmeê nimmer bemoeit.

De architectuur — we zagen het reeds meer — is voor alle andere kunsten, eene zuivere en juiste uitdrukking van het karakter van den tijd en de toestanden der maatschappij waarin zij leeft; daarom juist moet zij steeds nieuwere en betere vormen zoe-

ken naar de nieuwe materialen en betere middelen die haar ten dienste staan, en zich daarna telkens in een ander karakter vertoonen.

Niemand nu kan ontkennen dat, zoowel in bizondere als openbare gebouwen, vooral in onzen tijd eene eerste te vervullen voorwaarde is: *Spaarzaamheid*, welke voorwaarde ook zeker wel tot het gebied der praktijk zal behooren.

Ook daarin dan heeft de smaak een groote rol te vervullen.

Niet om, zooals men tegenwoordig ziet, spaarzaam te willen bouwen in den brutalen zin van het woord, dat wil zeggen door 't gebruik van materialen van slechte kwaliteit of door beschamende en onteerende middelen, die men zich haast te verbergen onder pleisterlagen en plaksels, maar door eene andere wijze van bouwen te kiezen, die bestaat in de materialen te gebruiken overeenkomstig hunne eigenschappen, daarvan niet meer dan het noodige te gebruiken en altijd en overal den vorm in overeenstemming te brengen met de constructie.

Wanneer dus, zooals bijna dagelijks geschiedt zelfs in de belangrijkste gebouwen, de architect aan een ijzeren balklaag een gipsen gewelf doet hangen, door ijzeren raamwerk bij elkaâr gehouden, is daarmede geenszins aan de spaarzaamheid voldaan.

Is er niet, in tegendeel, een dubbel gebruik van materiaal, wijl men de sterkte van dien balklaag zooveel heeft moeten vermeerderen als het geheel nuttelooze gewicht van dat leugenachtige gewelf vereischt?

Dan is ook de goede smaak niet voldaan, maar miskend.

Wanneer men, om vestibules of galerijën van kolonnades te maken, onnoodig 't aantal steunpunten vermeerdert, en om steen en marmer na te bootsen deze zuilen uitvoert met behulp van gegoten kolommen, met pleister omringd tot dat zij de bepaalde middellijn hebben bereikt, zijn dan de materialen met spaarzaamheid, met verstand of naar hunne eigenschappen gebruikt?

In geenen deele; en evenwel 't is op deze wijze dat bijna al onze moderne bouwwerken worden ten uitvoer gebracht.

Men behoeft dan ook niet verder te zoeken naar de oorzaak van hun korte duur en instandhouding bij de groote uitgaven voor de uitvoering vereischt, noch naar hun totaal gebrek aan karakter; want het is duidelijk dat de architect, die op deze wijze te werk gaat, zich van de industrie alleen bedient om inrichtingen en vormen aan te brengen, die hij heeft leeren *volgen* in plaats van *diegene* te *zoeken*, die passen aan het gestelde program en aan de materialen ter zijner beschikking.

Maar nog eens, de smaak, de goede smaak kan — ware het niet reeds om zijn eerbied en liefde voor de *waarheid*, dan nóg om deze meer praktische redenen — zijn naam niet leenen aan zulke architectuur.

Daarvoor pleiten niet alleen zijn wezen en natuur, maar daarenboven de geheele *geschiedenis* der Kunst.

Vox.

(*Wordt vervolgd.*)

DE NEDERLANDSCHE PENNINGEN VAN 1879.

Het graveeren van penningen wordt hier te lande slechts door enkele personen beoefend, en de ambitie om graveur te worden is zoo gering, dat de Munt te Utrecht verplicht is van tijd tot tijd een jong mensch met behulp van Rijks-subsidie aan te kweeken, om te zijner tijd het personeel bij de hand te hebben om de stempels voor ons goud-, zilver- en kopergeld te snijden.

Veel penningen worden er dan ook niet vervaardigd. In het afgeloopen jaar heeft de Munt te Utrecht niet meer dan een twaalftal nieuwe penningen afgeleverd.

Ter herinnering aan 's Konings huwelijk sneed de heer J. P. Menger een grooten gedenkpenning. De voorzijde heeft tot randschrift: WILLEM III EN EMMA, KONING EN KONINGIN DER NEDERLANDEN. Verder de twee op elkaâr geplaatste borstbeelden dezer vorsten. Gelijkenis is noch in het eene, noch in het andere te erkennen, en het model is gebrekkig.

Voor de keerzijde dezer medaille heeft men zich weinig moeite gegeven; het is de stempel van den penning die tot bekrooning van prijsvragen wordt uitgereikt, nl. het bekend op een penning misplaatste blad papier en de allesbehalve heraldische uitgebogen koninklijke kroon. Een opschrift draagt de keerzijde dan ook niet.

De heer J. P. M. Menger vervaardigde voor den Weerbaarheidsbond een anderen grooten gedenkpenning ter gelegenheid van 's Konings huwelijk. Aan de voorzijde ziet men het profiel van den Koning en van de Koningin. De behandeling van het haar laat te wenschen over en het beeld der Koningin gelijkt volstrekt niet op Hare Majesteit. Het denkbeeld om den Koning in een jasje en zijne gemalin in een japonnetje voor te stellen heeft niet een gelukkig resultaat geleverd. In het randschrift mist men een behoorlijke afscheiding tusschen de woorden Z. M. WILLEM III, KONING DER NEDERLANDEN en H. D. H. PRINSES EMMA VAN WALDECK-PYRMONT. De keerzijde is doodeenvoudig; niets dan het opschrift:

AAN
Z. M. DEN KONING
BESCHERMHEER
EN
H. D. GEMALIN
DE NEDERLANDSCHE
WEERBAARHEIDSBOND.

Het randschrift luidt: GOD ZIJ MET U. 7 JANUARI 1879.

Ter herinnering aan het Tweehonderdjarig bestaan van de Artillerie werkplaatsen te Delft werd een penning vervaardigd, waarvan de voorzijde door den heer J. P. Menger, de keerzijde door den heer J. P. M. Menger werd gegraveerd. De voorzijde vertoont een gezicht uit de vogelvlucht op de werkplaatsen; het relief is vrij sterk, doch de bewerking grof, en de boomen welke den bovenhoek vullen zijn zeer middelmatig. Het randschrift luidt: AFFUITMAKERIJ-CONSTRUCTIE-WERKPLAATSEN, 1679—1879.

Op de keerzij ziet men in een krans van eiken- en laurierbladeren onder de woorden

DELFT
22 NOVEMBER
1879

twee kanonnen staan op een strookje gronds. Zij zijn niet goed geplaatst, want het eene reikt met zijn

affuit in den krans, terwijl het andere vrij staat. Ook ware de half wijkende perspectief bij medailles beter vermeden. Het randschrift is: 200-JARIG BESTAAN VAN 'S RIJKS ARTILLERIE INRICHTINGEN.

Dezelfde heeren graveerden den grooten gedenkpenning op de Unie van Utrecht. J. P. M. Menger maakte de voorzijde, J. P. Menger de keerzijde.

De voorzijde heeft een geharnast borstbeeld de trois-quarts gezien met het randschrift GRAAF JAN VAN NASSAU, STICHTER DER UNIE VAN UTRECHT. De borstbeelden welke in den tijd van Graaf Jan vervaardigd werden, behoeven wat het modelé betreft, voor dit niet onder te doen. Opmerking verdient het ook, dat het hoofd niet behoorlijk uit den geplooiden kraag komt.

De keerzij geeft onder de woorden DANKBAARHEID EENDRACHT, VRIJHEID den hollandschen leeuw te zien op een veld bezaaid met sterren en bestraald door een zeer klein Alziend oog, dat in verhouding tot den leeuw veel te klein is. De leeuw is een leelijk beest, zoowel anatomisch als heraldisch mislukt. Zijn gang herinnert aan dien van paarden welke door een spat gekweld worden. Wat het opschrift bedoeld is onduidelijk. Is het OM *dankbaarheid*, *eendracht*, *vrijheid?* Zijn ons die drie zaken DOOR *de* UNIE *geschonken?* of hebben zij *tot de Unie* geleid? In geen geval schijnen deze drie woorden goed verklaarbaar.

Het overlijden van Prins Hendrik bewoog den heer J. P. Menger een toepasselijke penning te vervaardigen. Met het randschrift HENRICVS PRINCEPS NEERLANDIAE. NATUS. ID. JUNIIS. MDCCCXX vertoont de voorzijde 's vorsten borstbeeld in profiel. Dit beeld, daargelaten dat het volstrekt niet gelijkt, is uiterst gebrekkig gemodeleerd. De keerzij heeft tot randschrift: QUIS. DESIDERIO. SIT. PVDOR. AVT. MODVS. TAM. CARI. CAPITIS. en beneden: OBIIT. ID. JANVARIIS MDCCCLXXIX. Verder een vrouw op Romeinsche wijze gedrapeerd, die op een smakeloos Romeinsch graf een krans legt. Op het graf een kinderachtig klein wapenschild van den prins. De vrouw en hare draperiën zijn zeer middelmatig van teekening.

Van den eerepenning voor N. Waalewijn, die 50 jaren in dienst der firma Guepin en Van der Vlugt was, valt weinig te zeggen. Hij vertoont aan beide zijde zware eikenkransen, welke met reeds bestaande stempels geslagen zijn.

Geheel nieuw daarentegen is de penning door DE STATEN VAN OVERIJSSEL AAN JHR. MR. J. A. SANDBERG vereerd, zooals het randschrift aan de voorzijde zegt. De heer J. P. M. Menger vervaardigde het borstbeeld van den heer Sandberg, een karaktervol hoofd, waarvan een 16e eeuwsche graveur beter partij hadde getrokken.

De keerzijde heeft een zeer breed gespreide eikenkrans met het wapen van Overijssel. Een goed heraldisch karakter wordt hier niet gevonden, evenmin als in de andere wapenschilden, welke te Utrecht gegraveerd worden.

De heer J. P. M. Menger vervaardigde de voorzijde en de heer C. J. Begeer de achterzijde van den penning ter herinnering aan het 12½ jarig huwelijk van C. J. Begeer en van M. J. Straver. Deze penning heeft een te intiem karakter om er van te kunnen spreken.

Zeer middelmatig is ten slotte de prijspenning voor den tooneelwedstrijd van Amsterdam in 1879, gegraveerd door den heer A. J. de Vries. Op de voorzijde zweeft een vrouwelijke genius, een uiterst wanstaltig beeld. Mager en slordig bewerkt is de eikenkrans op de keerzijde.

Uit dit korte verslag kan afgeleid worden, dat het oordeel over de graveerkunst van medailles hier te lande niet gunstig kan zijn. De oorzaak van onze achterlijkheid ligt voor de hand. Ook deze kunst luistert naar de wetten van vraag en aanbod. Waar veel penningen worden besteld, zijn er velen die zich op de gravure daarvan toeleggen, ontwikkelen zij hun smaak en hun behendigheid en leveren zij goed en artistiek werk. Zoo was het in de XVIe en in de XVIIe eeuw, toen geen deftig man huwde of stierf zonder dat een penning ter zijner eere gemunt werd. Thans daarentegen wordt er voor 3,5 millioen Nederlanders niet meer dan een dozijn stempels per jaar gevraagd. Is het te verwonderen dat de kunst verloren gaat en dat hetgeen wordt voortgebracht middelmatig is?

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Te 's Hertogenbosch is bij het breken van een raamopening op een bovenverdieping van het huis, eertijds bewoond door wijlen Mr. F. J. van Zinnicq Bergmann, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, eene oude muurschildering ontdekt. Dit huis, achter de St. Janskerk gelegen, schijnt in vroeger tijd door een Kanunnik bewoond te zijn geweest; doch wijl de transportbrieven van het gebouw niet hoog genoeg opklimmen, is het niet mogelijk deze gissing te bevestigen.

Het schilderwerk schijnt een voorstelling der H. Drievuldigheid te zijn. God de Vader op den regenboog gezeten, houdt den gekruisten Christus voor zich. Deze voorstelling is besloten in eene omlijsting, zijnde een zwart randje met fleurons aan de hoeken. Links van het tafereel heeft men een knielenden Engel gevonden met een spreukband in de hand, waarop in gothische letters geschreven staat:

Misit verbum Suum et Sanavit eos;
Et eripuit eos de interitionibus eorum. 1)

Rechts zal een dergelijken engel gestaan hebben, doch deze is sinds lang ten gevolge eener vertimmering verdwenen.

Deze muurschildering dagteekent uit de XVe eeuw en is met eene andere voor eenige jaren te Kampen ontdekt, de eenige in Nederland welke in een woonhuis aangetroffen werd.

Ongelukkig heeft het werk veel geleden. Het midden-tafereel is met olieverf overschilderd geworden, waardoor het oorspronkelijk karakter is verloren gegaan. Alleen van de oude omlijsting is de kalkverf ongeschonden gebleven. Ook de Engel is vrij goed bewaard, ofschoon de knie eenigzins beschadigd is en vooral het opschrift geleden heeft. Deze figuur is met een kloeke, geoefende hand geschilderd, en de draperien vooral zijn fraai.

De heer Hezenmans, Architect der Cathedraal heeft van deze figuur doortrekken vervaardigd.

Het midden-tafereel blijft ter plaatse behouden; het muurvak waarop de figuur van den Engel voorkomt, en waar een vensteropening moest aangebracht worden, is voorzichtig uitgebroken, zoodat ook dit gedeelte der muurschildering bewaard blijft.

1) Uit Ps. 106 vs. 20.

ADVERTENTIËN.

L'art monumental du moyen âge.

RECUEIL DE MONUMENTS DESIRÈS

PAR

L. VON FISENNE,

Architecte à Meerssen.

La première livraison contient une monographie de l'église de Aldeneyls. La seconde l'église de Susteren et de Cornelimunster. Les livraisons suivantes s'étendront principalement sur les monuments et le mobilier ancien de la Hollande. La livraison se vend séparement au prix de **2,40** fl., l'abonnement d'une année **12** florins.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Leesgezelschappen.

Onderstaande nieuwe Romans zijn alom te bekomen:

ANTOINETTE, **Nieuwe miniaturen**...... *f* **1.25**
BJORNSTERNE BJORNSON, **Magnhild.** Uit het Duitsch door HOLDA.................... *f* **1.90**
F. A. BUIS, **De dochter van den overste**. *f* **3.50**
MARCELLUS EMANTS, **Een drietal novellen.** *f* **3.25**
CD. BUSKEN HUET, **De koning der eeuw.** 2 deelen.............. *f* **6.50**
NICOLAI, **Estrid en Ik.** Uit het Deensch door L. VAN DER GOES...................... *f* **2.25**
W. OTTO, **Hand aan hand**.............. *f* **3.60**
Mevrouw VAN WESTHREENE, **Benijd en beklaagd.** 2 deelen..................... *f* **5.20**

Heden ziet het licht:

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL.** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 10. 6 Maart 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

HOE MEN LEERT TEEKENEN. „HISTOIRE D'UN DESSINATEUR." 1)

Bij elk beroep, dat een man kan kiezen, bij elke loopbaan, die hij zal volgen, is er bijna geen te vinden, waarbij het teekenen zoo niet noodzakelijk, dan toch zeer nuttig is, om de eenvoudige reden, dat teekenen niets anders is dan juist zien, met vrucht opmerken, den uitslag zijner opmerkingen met juistheid bepalen, zich te herinneren wat men gezien heeft en een lichaam te geven aan zijne gedachte.

Wat het teekenonderwijs aangaat, dit moet ten doel hebben om de kinderen te leeren zich van het potlood te bedienen als van eene pen, om hunne opmerkingen op te teekenen en hunne gedachten uit te drukken. De onderwijzer moet hen niet alleen geteekende voorbeelden laten kopiëeren, hij moet hun leeren door eigen oogen te zien en hen gewennen onverschillig alle soorten van voorwerpen te teekenen, waarvan hij hun te gelijkertijd den aard zal uitleggen, hen er op wijzende, hoe de geheele natuur aan wetten is gebonden, de planten zoowel als de dieren, en zelfs de delfstoffen, die hare eigenaardige vormen hebben, welke door een geoefend oog en eene verstandige oplettendheid onderscheiden worden. Eindelijk moet hij hen oefenen om uit het hoofd, die gedaante der voorwerpen die zij gezien hebben, weêr te geven en een materiëelen vorm aan hunne denkbeelden te geven.

Dit is de thesis, welke Viollet-le-Duc heeft uiteengezet in het laatste boekdeel uit die vruchtbare pen onder den titel van: Histoire d'un dessinateur, comment on apprend à dessiner.

De teekenstudie bevat tweeërlei werk van verschillenden aard: materieel werk, het oefenen van oog en hand; intellektueel werk, het aandachtig opmerken en in 't geheugen prenten van wat men heeft opgemerkt, in die wijze, dat de geest de ontvangene indrukken kan vergelijken, en uit deze vergelijking waarheden van algemeenen aard kan afleiden.

De manier om voor de oogen van den leerling graphische voorbeelden te stellen, opklimmend in

1) Een deel in 8vo van 300 pag.'s met een aantal tusschengevoegde figuren, door E. Viollet-le-Duc. — J. Hetzel et Cie., Parijs.

moeielijkheid, kan goed zijn om de hand te oefenen; maar hoe wordt hierdoor het begrip geoefend? Hoe kan dit de kennis der gekopiëerde voorwerpen mededeelen? De leerling ziet daar slechts een platte afbeelding, bestaande uit wit, zwart en grijs, die hij werktuigelijk moet weêrgeven. Geeft hij zich rekenschap van de plannen, hoogten en laagten der vormen? Niet veel meer dan het stukje glas van den fotograaf zich het effect der zonnestralen bewust is die zijne oppervlakte bedekken. Neem de besten onder de leerlingen die op deze wijze gevormd zijn, die, welke de meeste prijzen hebben behaald, die zoover zijn gekomen, dat ze een graphisch voorbeeld zoo juist weten weêr te geven dat men de kopij met het origineel zou verwisselen, en laat hen het eenvoudigste voorwerp uit het hoofd teekenen; zij zullen niets dan een vormelooze schets voortbrengen. Ook zullen ze, wanneer hunne studie is afgeloopen, er niet aan denken naar een potlood te grijpen om een voorwerp te beschrijven, waarvan zij den vorm en het uitzicht willen doen kennen, om een schets te maken van een plaats, een gebouw, een persoon dien zij ontmoet hebben, een scène waarvan zij getuigen zijn geweest. Inderdaad, men heeft hen nooit geleerd te zien; want het is niet door het kopiëeren van graphische modellen, dat men leert zien, maar door de voorwerpen zelf te teekenen onder leiding van een meester, die ze uitlegge, er de eigenschappen van beschrijve, en het verband, dat ze onderling hebben, wete aan te toonen.

Op deze wijze drukt de heer Majovin zich uit, de beschermer en leidsman van den jongen Jean Loupeau, den held van het boek „een groot, droog man, met peper- en zoutbaard“, die heel veel overeenkomst in zijne trekken heeft met den schrijver, en wien het blijkbaar is opgedragen zijne leerstellingen uiteen te zetten.

Voor den heer Majovin, is het teekenen niet uitsluitend eene taal voor kunstenaars: het is een taal, die de geleerde noodig heeft te kennen en hem nuttig te spreken. Volgens zijn opvatting toch, is het schoone niets anders dan de harmonie, de juiste zamenstemming van de vorm met den inhoud: zoodat de wetenschap beschouwd kan worden als de fakkel der kunst, en dat de opvoeding van een jong mensch, die schilder, beeldhouwer of architect wil worden, zonder nadeel, ja met voordeel, dezelfde kan zijn als die van zijne makkers, die ingenieurs, industriëelen of werklieden wenschen te worden.

Onder de leiding van zulk een meester, moet Jean Loupeau al vroeg in de kennis van de positieve en natuurkundige wetenschappen ingewijd zijn.

Terwijl hij kubussen, cylinders, kartonnen kegels teekent, door den heer Majovin gemaakt, leert hij de grondstellingen der meetkunde.

Op eene wandeling in 't veld, leert hij, door middel van twee linialen met graden, de breedte meten van eene rivier die hij niet kan overspringen, de hoogte van een boom, wiens top hij niet kan bereiken, de hoogte van een berg dien hij niet kan beklimmen, de diepte van een put waarin hij niet kan afdalen.

Op een andere keer wordt hij gemeenzaam, het potlood in de hand, met de stellingen der beschrijvende meetkunde.

Dan weder worden hem de regelen der perspektief uitgelegd door eenige eenvoudige toepassingen, door den heer Majovin omschreven.

Een reis naar Dieppe, een uitstapje in de Alpen, leveren den heer Majovin de noodige stof tot onderricht van de grondbeginselen der kennis van den aardbodem, van de delfstoffen en zelfs der volkenkunde, ten dienste van zijn jongen leerling, wiens intellekt verrijkt wordt door eene menigte belangrijke kundigheden, terwijl zijn album wordt gevuld met een aantal afwisselende schetsen.

Waarom zijn die bergspleten geheel recht afgesneden? vraagt Jean Loupeau.

Waarom schijnt de horizont-gezichteinder zoo hoog aan den zeekant?

Waarom schijnt de zonneschijf grooter te worden naarmate hij aan den gezichteinder nederdaalt?

Waarom is het zonnelicht geler wanneer de zon ondergaat?

Wat is er in 't binnenste der aarde?

De heer Majovin heeft een antwoord op al deze vragen, en op nog vele anderen.

Een knop, wier winter-omhulsel bij de eerste lenteadem openbreekt, een onvoorzichtige vleermuis die is komen neerstorten bij de pooten der tafel in de eetkamer op een warmen herfst-avond, geven aanleiding tot een onderricht in de plant- en dierkunde.

Eindelijk wordt onze jongen teekenaar, op eene reis in Italië en een bezoek aan de ruïnen van Pompei het geheim ontdekt dier belangstelling, die de voortbrengselen der nijverheid van de ouden altijd aanbieden, ondanks de onnauwkeurigheden of het gebrekkige van de uitvoering.

Onze middeleeuwen, die zoozeer van barbaarschheid worden beschuldigd, wisten overal de kunst in te mengen, roept de heer Majovin uit. Maar daar heeft zich eens een soort van vereeniging gevormd, die de vreemde aanmatiging bezat om van de uitvoering der kunst, die vroeger aan ieder toebehoorde, een monopolie te maken dat haar alleen zou voordeelig zijn. Ondersteund door een zeer heerschzuchtigen koning, heeft zij zich voorrechten doen toekennen, terwijl zij verkondigde dat vóór haar bestaan en dat des konings niets goeds had bestaan. Van toen af heeft men de kunst, die op onzen ouden franschen bodem van zelf opgroeide, in een broeikas willen aankweeken, haar aan een regel onderworpen, volgens zekere beginselen willen zuiveren; alles wat nog buiten de broeikas opgroeide, als onkruid willen beschouwen, en natuurlijk als schadelijk uitroeien, zoodanig dat onze kunstenaars zich aan die manier van doen hebben gewend, dat zij zich hebben teruggetrokken in die schuilplaats, welke men meende dat voor hen paste, en eindelijk hebben geloofd, dat zij alleen bestonden om paleizen te vercieren en te behagen aan de bewoners die ze bewoonden.

Op deze wijze heeft de barbaarschheid langzamerhand de minst verhevene klassen onzer fransche maatschappij overweldigd, en dit gebeurt altijd bij volken waar de kunst als een voorwerp van weelde, of iets overtolligs wordt beschouwd.

De teekenstudie is eene ***liefhebberij*** geworden, die alleen menschen welke met hun tijd geen weg wisten, durfden drijven, een soort van slechte noot voor de arme drommels die zich tot de kunst geroepen gevoelden; en al vertoont zich ook ten onzen tijde eene reactie tegen deze noodlottige vooroordeelen, zoo moet men toch niet denken, dat zij in den geest van de meesten zijn uitgeroeid.

Het despotismus der XVIIe eeuw heeft gemeend Romeinen van het keizerrijk te maken, van ons, die de natuur nauw verwant heeft aan de Grieken en die hun zoozeer van de goede en slechte zijde gelijk zijn. Intusschen, al vulden de Romeinen hunne woningen met de kunststukken aan de Grieken ontroofd, of van hunne kunstenaars meer uit ijdelheid dan uit kunstliefde gekocht, toch verachten zij de uitoefening der kunsten en alle handwerken: dit was goed voor slaven of vrijgekochten. Lodewijk XIV heeft de kunst zooals elke verstandelijke uiting van het land, tot zijne zaak willen maken, afhankelijk van het hof; de kunstenaars tot een soort van aristocratisch lichaam de monarchie toegedaan.

Het is hem maar al te zeer gelukt, en de kunst, aldus in eene hoogere sfeer uitgeoefend, is bij het volk uitgedoofd. Sints dit noodlottige tijdstip, hebben wij niet alleen geene nationale kunst meer bezeten, maar, terwijl de voortbrengselen onzer nijverheid die voor de vermogenden bestemd waren, een ongehoorde weelde vertoonden, zonder acht te slaan op de vormen die vereischt werden, verloren die, welke voor den minderen man bestemd waren, allengskens alle denkbeeld van kunst.

Nog heden worden er kunstwerken door ons voortgebracht van groote waarde, en die, hetzij voor de compositie, hetzij voor de uitvoering, naar waarde worden geschat; maar naast deze uitzonderingen worden aan het publiek, zeer goedkoop, een aantal voorwerpen aangeboden, die noch voor de conceptie, noch zelfs voor de geriefelijkheid in het gebruik, aanbeveling verdienen. En toch zou het ons niets kosten om gemakkelijke vormen aan te nemen van een aangenaam uiterlijk, geëvenredigd aan het voorwerp, en met behulp van onzen natuurlijken aanleg zouden wij over onze mededingers een onwederlegbaar overwicht verkrijgen.

Men ziet den stijl in een vaas, in een meubel, zoowel als in een gebouw, beeld of schilderij, op voorwaarde, dat de kunstenaar er de vormen van heeft ontleend aan de bestemming dezer voorwerpen, aan den aard en de eigenschappen van de stof waaruit ze gemaakt zijn.

Maar om deze omkeer in den smaak van 't publiek te bewerkstelligen, zou er eene school noodig zijn, waarin al deze vraagstukken, die betrekking hebben op alles wat men zoo onjuist kunst-nijverheid noemt, met kennis van zaken werden behandeld; waar men er zich niet bij bepaalde den leerlingen een menigte voorwerpen zonder uitleg voor te leggen; maar waar men de grondbeginselen deed uitkomen, die in acht moeten worden genomen bij de fabrikatie dezer vazen en meubelen, ook met betrekking tot hun gebruik en de eigenschappen van de grondstoffen, die er voor gebezigd kunnen worden; waar het theoretisch onderwijs wierd aangevuld door een praktisch onderwijs; waar de ateliers naast de klassen wierden gevonden.

Na deze uitweiding over de middeleeuwen en de XVII eeuw, terwijl hij zijn weg vervolgt langs de eenzame straten van Pompei, toont de heer Majovin zijn leerling aan hoeveel onverwachte en oorspronkelijke scheppingen kunnen ontstaan, in het rijk der bouwkunde, door eene vrij uitgedrukte behoefte of een persoonlijk verlangen.

Zie, zegt hij den jeugdigen Jean Loupeau, hier zijn bijna geene regels *gevolgd*, dan die door het gezond verstand en de praktijk zijn aangeduid, of ten minste de toepassing er van is bizonder ruim. Ziehier een konstruktie van steenen zonder kalk gemaakt en van hout; die andere is van hout en metselwerk van bloksteenen bedekt met *stuc*; deze hier is weêr van metselwerk van brikken, van bloksteen en van hout, met een dikke laag *stuc* bedekt. Deze drie konstrukties toonen drie achtereenvolgende tijdperken aan, en gij zult kunnen vaststellen, dat eenige konstrukties van het eerste tijdperk, van steenen met scherpe voegen gemaakt, naderhand met *stuc* zijn overdekt, om zich naar den smaak van het tweede of derde tijdvak te schikken.

Het hout speelde een der voornaamste rollen bij deze gebouwen, men gebruikte het voor de dorpels, zelfs onder den steen, voor bedekking van zalen, voor deuren, vensters, beweegbaar schotwerk, winkelpuien, lambriseeringen en meubelen, schuifdeuren die de groote openingen afsloten, die het *impluvium* van het voorhuis of *tricliniuu* afscheiden.

Laat ons eens dat huisje binnengaan nabij den tempel van Venus. Het *triclinium* heeft het uitzicht op het *impluvium* door eene groote opening boven een van hout getimmerden muur. Ziehier de sporen voor de houten sluiting dezer opening, bestaande uit twee luiken, die elk in tweeën toeslaan. Ter linkerzijde is een tweede opening onder een portiek, die een plaats omringt, zoodat men speling van lucht kon verkrijgen tegen te groote warmte.

Zie eens hoe de beschildering dezer muren goed is begrepen. De zwarte plint doet de schittering van het licht goed uitkomen dat op de struiken en bloemen viel die het *impluvium* vercierden.

De gele grond van de eerste zij-paneelen kaatste aangenaam en vrolijk naar binnen terug, en de donker roode grond van de volgende paneelen verspreidden een gematigd licht. Het plafond moest eenigzins helder zijn, met witte en blauwe tonen, en boven de opening zijn fijne arabesken aangebracht. Vele plafonds dezer kleine zalen waren gebogen; zij waren gemaakt van pleisterwerk op riet genageld tegen de balken; eene wijze van konstruktie die men nog te Napels aantreft. Al dit pleisterwerkwas met bevallige schilderingen, in verwonderlijke afwisseling, vercierd.

Van buiten vertoonden deze gebouwen, hetzij rijk of arm, niets dan effen muren, met weinige betraliede vensters doorsneden, of wel het waren winkels die aan kooplieden waren verhuurd.

De heer Majovin beweerde zoowel voor de kompositie, als voor de teeken-studie eene *methode* te hebben.

De kompositie zeide hij, heeft hare wetten. Wanneer er sprake is van de kunsten aan de bouwkunde of verschillende takken van nijverheid dienstbaar te maken, moet de kompositie twee elementen in het oog houden, namelijk de stof die bewerkt moet worden, en wijze waarop deze bewerking moet geschieden.

De samenstelling van een voorwerp, dat van gesmolten, gesmeed of geslagen metaal gemaakt is, kan niet gebruikt worden voor een van hout, marmer, steen of gebakken aarde. Het onderwijs, dat in onze scholen wordt gegeven, toont zaken aan de leerlingen, die onbetwistbaar schoon zijn; maar het kwaad bestaat hierin, dat er niet bij aangegeven wordt waar die werken toebehooren, van welke stof zij gemaakt zijn, welke de middelen geweest zijn, die de kunste-

naars of werklieden gebruikt hebben om ze voort te brengen, welke hunne plaats en bestemming was. Ook ziet men in de meeste voortbrengselen bij ons, die tot de zoogenaamde kunst-nijverheid behooren, de vreemdsoortigste verwisselingen, hetzij dat men hier in hout de voorwerpen uitvoert die meer tot het gesmolten metaal behooren, hetzij dat men elders aan het marmer de vormen geeft die alleen op afdrukken van pleisterwerk en dergelijken van toepasssing zijn.

Bij het ontwerpen van alles wat bouwkunde betreft en gewone voorwerpen, als meubels, gereedschappen, cieraden, moet men eerst de eigenschappen van de stof nagaan die er voor gebruikt wordt en de wijze waarop ze kunnen uitgevoerd worden. Anders zullen de werken, die men voortbrengt, niet alleen strijdig zijn met het gezond verstand, maar zij zullen van alle bevalligheid ontbloot zijn; zij zullen stootend zijn voor den smaak, zoowel als voor 't verstand. Wat zoo zeer in de werken van den goeden ouden tijd bekoort, is de verscheidenheid der vormen, het natuurlijk gevolg van het verschil van stoffen die er voor gebruikt zijn en van de verscheidenheid der wijzen van uitvoering. Een antieke marmeren drievoet heeft niet dezelfde gedaante als een van brons of een houten tafel.

Tegenwoordig vergenoegt zich helaas onze kunstnijverheid om naar teekeningen, te werken waarvan de kompositie volstrekt niet aan het voorwerp geëvenredigd is, en die in de uitvoering uitgaven veroorzaken, waaraan de uitkomsten in geenen deele beantwoordden.

Wanneer men den leerling in de compositie zich wil laten oefenen, moet men er op letten, dat hij de wijze van konstruktie van het voorwerp vaststelt in overeenkomst met de bestemming er van en met den aard der stof, die er voor gebezigd zal worden.

Moet hij een houten tafel teekenen, zoo is het zaak, dat hij eerst de meest logische wijze van konstrueeren zoeke, en eerst nadat hij die gevonden heeft, zal hij aan de verciering gaan denken; zoo neemt hij b. v. een poot en tracht dien zoo cierlijk te maken als de bestemming van de tafel en de stof waarvan ze gemaakt zal worden, meêbrengt.

Betreft het een deurvleugel, zoo dient voor alles, de samenstelling er van bepaald te worden door de kracht van het hout en de wijze van bewerking, die de meeste soliditeit aanbiedt, terwijl de paneelen niet breeder dan een plank moeten zijn.

Daarna gaat men aan de verciering denken en vermijdt nauwkeurig alles wat aan de soliditeit van het schrijnwerk zou kunnen verminderen. Het is dus goed het hout vol te laten, rechtstandig op de gaten, met voorbehoud om de deelen tusschen het raamwerk uit te hollen; het is goed dat het beeldhouwwerk het midden der paneelen helpe versterken, vooral aan de onderdeelen der deuren. De dikte der dwarsregels zal aan een geestig potlood een aanleiding tot verciering zijn. Het schrijnwerk is een der ambachten, waarbij men het verste van de regelen van 't gezond verstand is afgedwaald, en toch is het hout eene stof, die wel degelijk zekere vormen en eene bepaalde wijze van behandeling vereischt.

Inderdaad, alle hout zet uit door de vocht en krimpt door de droogte; maar dat uitzetten en krimpen toont zich alleen in de breedte. Wanneer zij uiteengaan of samentrekken, worden de vezels van het hout nooit langer of korter. Daarom moet men aan het hout, dat men bezigt, een zekere vrijheid tot uitbreiding laten in de breedte, en daarom is 't raadzaam, om geen breede paneelen te maken van meerdere planken aaneen, die, bij de minste vocht in de lucht, het vezelwerk doen scheuren, waarin ze zijn vergaard.

Ondanks deze bekende eigenschappen van het hout, heeft men aan het schrijnwerk de vormen willen geven, die alleen op stoffen kunnen worden toegepast, die niet vezelachtig zijn, en die in groote blokken worden gerond, als steen en marmer. Zoo heeft men in schrijnwerk kolommen, kroonlijsten en boogvormige geveltoppen gemaakt, van brokken en stukken aan elkaâr geplakt en samengevoegd, of ook wel verdraaide voorwerpen, terwijl het hout, door de evenwijdige gesteldheid van zijne vezelen, noode toelaat, dat men van de rechte en vlakke vormen afwijke.

Aldus spreekt de heer Majorin, in het kapittel *Synthèse* genoemd, en waarin als 't ware het geheele stelsel geresumeerd is van den meester, van wien de heer Majorin slechts de geestige tolk is.

In deze korte schets hebben wij getracht de gronddenkbeelden terug te geven van deze „Histoire d'un dessinateur," die niet alleen een mooi boek vormt, verrijkt met teekeningen, alle van de hand van Viollet-le-Duc; maar tevens een aangename, gemakkelijke en leerzame lektuur aanbiedt, evenzeer geschikt om de belangstelling op te wekken van den lezer op gevorderden leeftijd, als van de jeugd, tot wie zij zich bijzonder schijnt te wenden. Om de waarde van deze denkbeelden wel te kunnen schatten, zouden wij hier te wijdloopig worden. Het zij ons genoeg te zeggen, dat mochten eenige, op den eersten aanblik, den schijn hebben van, onder de hand des schrijvers, wat *absoluut* te zijn geworden, zij er niet te minder vruchtbaar om zijn, en zonder twijfel verdienen overwogen te worden door degenen, die belang stellen in het behoud van onze artistieke oppermacht.

De leerlingen van Viollet-le-Duc en de menigvuldige bewonderaars van zijne leerstellingen, mogen thans zorgdragen, dat de theorie van den meester tot praktijk worde.

Laat ons hopen, dat zij hierin mogen slagen.

A. D. L.

DE HUNEBEDDEN.

Het is meer dan eens gezegd, dat onze geschiedenis en onze monumenten vaak bij den vreemdeling meer belangstelling wekten dan bij ons zelven en dat het veelal buitenlanders zijn geweest, die ons kwamen onderrichten aangaande de schatten welke wij op het gebied van kunst en geschiedenis onverschillig en onwetend bezitten. Een Franschman, Burger, beschreef voor het eerst de oude schilderijen welke in het Trippenhuis en in het Mauritshuis prijken. Een Zwitser beschreef de antieke gouden munten van het Koninklijk Penning-Kabinet, een Franschman vervaardigde den Catalogus van de Assyrische oudheden in diezelfde verzameling, weder een ander Franschman, Havard vestigde de aandacht op onze schilderachtige oude gebouwen, schreef voor het eerst de geschiedenis van het Delftsche aardewerk, en doorzocht ten behoeve der Kunsthistorie onze archieven, welke wij ongebruikt laten liggen, terwijl een Amerikaan, Motley, ons de

eigen geschiedenis van de opkomst van den Nederlandschen Staat heeft aangeboden.

Thans zijn het Engelsche geleerden, die een grondig onderzoek ingesteld hebben naar de overoude monumenten van Drenthe, welke den naam van Hunebedden dragen.

Tot onze schande moet gezegd worden, dat een *afdoend* wetenschappelijk onderzoek van deze merkwaardige gedenkteekenen door Nederlanders nog niet werd tot stand gebracht. Wel werd verzekerd dat twee leden van het Collegie van Rijks-Adviseurs, de Heeren Leemans, en Hooft van Iddekinge, voor Rijksrekening de Hunebedden hebben nagegaan, doch naar het schijnt kon tengevolge van den onwil van laatstgenoemden nimmer een behoorlijk verslag omtrent dit onderzoek uitgebracht worden. Zoo is het dan noodig, dat men zich tot de Engelschen wende om de laatste bevindingen aangaande onze Hunebedden te vernemen.

Deze zijn samengevat in een bericht onlangs in de Provinciale Drenthsche en Assercourant geplaatst door Mr. Oldenhuis Gratama, Lid van de IIe Kamer der Staten Generaal. Wij laten dit bericht om zijn belangrijkheid hieronder volgen.

„De Vereeniging van Oudheidkundigen te Londen, onder voorzitterschap van Graaf Carnarvon, wenschte een verslag over de Hunebedden in Drenthe.

De heer W. C. Lukis, geestelijke te Ripon en secretaris van de afdeeling Yorkshire, daartoe in staat gesteld door bijdragen uit de kas der vereeniging en van den voorzitter, kwam in den zomer van 1878 in Drenthe om dien wensch te vervullen.

Hij werd bijgestaan door sir Henry Dryden, Baronet van Canon Ashby, Byfield, in Northamtonshire, een zeer beroemd oudheidkundige, die gedeeltelijk de teekeningen maakte.

Op den 20n Febr. 1879 bracht de heer Lukis verslag uit, 't geen nu in de Handelingen van de vereeniging is uitgegeven.

De heer Lukis heeft alle plannen, teekeningen, schetsen der Hunebedden en grafkelders aan de vereeniging aangeboden en op verschillende plaatsen in zijn verslag toont hij aan, ook door duidelijke voorbeelden, hoe onmisbaar plans en teekeningen zijn voor een juist en vergelijkend oordeel over de gedenkteekenen van ruwen steen uit voor-historische tijden.

Het verslag is belangrijk en merkwaardig.

Het begint met de aanmerking, dat eene eigenlijk wetenschappelijke beschrijving dier Hunebedden niet bestaat, daar het werk van den heer Jansen, in 1848 te Utrecht uitgegeven, hoezeer op zich zelven van nut en verdienstelijk, op dien titel geen aanspraak kan maken.

De bemoeiingen van den heer Commissaris des Konings in Drenthe, den heer Gregory, en van den heer Oldenhuis Gratama om ze te bewaren, worden vermeld [1]) en de geschriften van Dr. Lubach over de Hunebedden en van Dr. Pleyte: maar ook het geschrift van den laatste, daar het geene grondplans zal bevatten, „zal geheel onvoldoende zijn voor archaeolo-„gen, om te verkrijgen eene nauwkeurige kennis van „hunne gedaante en constructie en om te bepalen „de plaats, die zij zullen innemen onder de gedenk-„teekenen van bouw van ruwe steenen in Europa."

De plannen en teekeningen kunnen nu belangrijke bouwstoffen worden voor de oudheidkundige vereeniging tot een wetenschappelijk onderzoek van de Drentsche Hunebedden.

Uit deze plans blijkt duidelijk, dat ze alle zonder uitzondering behooren tot ééne klasse.

Zij naderen een parallelogram in gedaante, met den ingang aan eene der lange kanten en zijn in zooverre onderscheiden van zoogenaamde grafkelders (cist), die naar de definitie van den reverend W. Greenwell, van alle kanten gesloten zijn en met meer zorg aan elkander gepast, zonder opening, behalve tot ingang, en van boven gedekt met een platten steen en eenmaal gesloten rondom de overblijfselen en urnen niet meer zouden worden geopend, hoedanige zij drie in Drenthe hebben opgemerkt.

Zij gissen, dat de Hunebedden vroeger alle met zand bedekt waren en zij betreuren het, dat in den laatsten tijd de Hunebedden zijn ontbloot.

Mogen de winden, die eeuwenlang over die gedenkteekenen hebben gezweept en gezucht, daartoe het hunne hebben bijgedragen, zij keuren het af dat de Staat, na eigenaar geworden te zijn, sommige heeft ontbloot.

Inderdaad heeft de heer Gregory het Hunebed bij Loon van het zand eenigszins ontdaan; echter zal langzamerhand dat zich wel weer daar verzamelen.

Ook wordt afgekeurd om in of digt aan de Hunebedden boomen te pooten, daar deze, vooral eiken, de steenen zouden kunnen brengen uit hun standpunt en de wortels den grond minder vast zouden kunnen maken.

Vooral wordt sterk afgekeurd het restaureeren der Hunebedden, zooals er te Rolde door den heer Gregory een en te Emmen door den burgemeester Tonckens een is gerestaureerd.

De voorzitter van de vereeniging — aldus lezen wij in dat stuk — stelde het instellen van een onderzoek voor, juist omdat hij had vernomen, dat men in Drenthe die monumenten wilde restaureeren. Zijn bezorgd verlangen was, dat het grootste getal in kaart, plan en teekening zou worden gebracht, vóór dat de ongelukkige beweging tot restauratie verder ging.

Op het congres van archaeologische voor-historische oudheidkunde namelijk te Stokholm in 1874, bij het overleggen van photographieën der Hunebedden, namens Provinciale Staten van Drenthe, had de heer Gratama medegedeeld, dat een der Hunebedden te Rolde door den heer Gregory met gunstig gevolg was gerestaureerd [1]) en op dat te Buda-Pesth in 1876, bij het mededeelen van eenige beschouwingen over het verband tusschen de eerste of enkele eerste Christen-kerken en de Hunebedden en bij het aanbieden aan het congres van photographieën, evenals te Stokholm, kwam de restauratie van het Hunebed te Rolde ter sprake,

[1]) De heer A. W. Franks, conservator der Nationale oudheden en ethnologische verzamelingen in 't Britsch Museum, had reeds in eene vergadering van de Vereeniging van 8 Febr. 1872 die bemoeiingen medegedeeld en een overzicht van de Hunebedden in Drenthe, die hij bezocht, gegeven. De heer Commissaris van Kuijk heeft onlangs het Hunebed te Tinaarloo voor 't Rijk aangekocht, zoodat nu slechts één overblijft.

[1]) Zie Compte-rendu van het congrès international d'anthropologie et d'archaeologie préhistoriques, 7e Section à Stokholm en 1874, blz. 267 volgg.

waarop de heer A. W. Franks, conservator der nationale oudheden en van de ethnographische verzamelingen in 't Britsch museum te Londen, al dadelijk den wensch uitte, dat de Hollandsche archaeologen zich niet meer zouden bezig houden met restauratie der Hunebedden, 't geen in effecte zou zijn ze te vernietigen [1]).

't Is daarom beter — zoo wordt in het verslag gezegd — dat als voorwerpen van studie de ruïnen der Hunebedden in Drenthe *ruïnen* blijven en tegen verder verval en beschadiging ijverig worden beschermd, dan ze te restaureeren, 't geen wellicht in strijd kon komen met den primitieven toestand.

In dat verslag worden verder de afmetingen, lengte, hoogte, breedte van de voornaamste Hunebedden in Engelsche maat opgegeven op uniforme schaal van 1/4 duim op de voet (Engelsch) alles met verwijzing naar de teekeningen.

De Engelsche commissie heeft niet gegraven onder of bij de Hunebedden; zij had daartoe geen verlof ('t geen trouwens ook niet door haar was gevraagd), maar zij vermeldt dat zij fragmenten vond van nagenoeg 200 verschillende urnen, zeven pijlspitsen, een gedeelte van een hamer van dioriet, alle welke voorwerpen zij heeft gegeven aan het Provinciaal Museum van Oudheden in Drenthe.

Veel bijzonderheden worden in dat verslag omtrent de Drentsche Hunebedden meêgedeeld.

De steenen zijn waarschijnlijk gevonden in de nabijheid; ze zijn graniet en gneis, op ijsschotsen waarschijnlijk van Scandinavie hier gekomen.

De richting is verschillend van een gegeven middenpunt van Noord-Oost tot Zuid-Oost, met uitzondering van vijf, en ligt meest tusschen Oost-Noord-Oost en Oost-Zuid-Oost.

Sommige van de grootste zijn wijder in het midden, 't geen gezegd wordt „door sommige Nederlandsche oudheidkundigen" te zijn om eene soort van ruwe doodkist voor te stellen.

De breedste deksteenen zijn gewoonlijk in het midden, omdat daarop het meeste zand zal geweest zijn.

Ook zijn er bij verscheidene gesplitte steenen op te merken: niets is echter ontdekt hoe dit kan zijn gedaan.

Teekenen of beeldwerk of ornamentatie is op de steenen niet gevonden.

Verscheidene hebben overblijfsels van een rand van steenen rondom op korten afstand, sommigen in een vierkant, anderen in een ovaal; te Emmen bij den grafkelder op den esch is dit nog duidelijk. Die steenen lagen voor verwoesters het eerst voor de hand en zijn daarom bij de meesten verdwenen, terwijl het te denken is dat bij allen die kringen waren.

De hoeveelheid urnen in die graftomben is grooter dan die in de Britsche monumenten en gewoonlijk van beter hoedanigheid en met meer versiering; van al de gevondene fragmenten van urnen en daarop voorkomende versieringen zijn teekeningen gemaakt en aan de Vereeniging overgegeven.

Geen metaal van eenig soort is onder de Hunebedden gevonden, terwijl in de eenvoudige tumuli of grafheuvels in andere deelen van Nederland brons gewoonlijk voorkomt met aardewerk van een geheel ander maaksel.

Als er menschenbeenderen onder zijn gevonden, dan hebben ze uitsluitend behoord tot *verbrande* lijken.

De verslaggever stelt zich veel nut voor van die nauwkeurige plans en teekeningen. Indien een welbekend Engelsch schrijver over de Drentsche Hunebedden [1]) die gehad had, hij zou zeker de vraag niet gesteld hebben, of zij oorspronkelijk met zand waren bedekt of niet en hij zou niet tot de gevolgtrekking zijn gekomen, dat sommige van de kleinsten bedekt waren, maar de grootste en andere van de kleinsten niet.

De plans en de beschrijvingen nu, aan de Vereeniging overgelegd, zullen de verkeerdheid van zijne stelling en conclusie bewijzen.

Na het uitbrengen van dat verslag dankte hij het Genootschap en deszelfs voorzitter voor den geldelijken steun, terwijl de voorzitter, onder groote toejuiching, den heer W. C. Lukis voor zijn verslag en zijne gift bedankte [2])."

JONKER RAMP EN ZIJN MATRES,

Zoo luidt de beschrijving eener schilderij onder nommer 87 vermeld in den „Catalogus van eene uitmuntende verzameling konstige en plaisante Schilderijen", nagelaten door den Hr. Johannes Enschedé, welke verkocht zijn op de zaal van het Princenhof te Haarlem, den 30 Mei 1786. Niettegenstaande er destijds nog wel uitdrukkelijk stond aangeteekend, dat het een portretstuk was „konstig door Frans Hals", bracht de schilderij in veiling niet meer op dan *f* 21,- .

Wie kooper werd weet ik niet, maar wel dat het tafereel later in bezit is gekomen van den Hr. B. C. de Lange van Wijngaarden, Secretaris der stad Haarlem, uit wiens nalatenschap het is overgegaan aan zijne zuster Mevr. C. E. A. Copes van Hasselt, geboren de Lange, in 1879 overleden; en dat het stuk thans, in de maand April 1880, met vele andere schilderijen, waarmede het lange jaren in hetzelfde kabinet is vereenigd geweest, in de Brakke Grond te Amsterdam onder den hamer zal komen.

Wij hebben hier te doen met een vermaard penceelstuk van Frans Hals, wiens schilderijen in onzen tijd beter gewaardeerd worden dan voor eene eeuw, zooals de aanstaande veiling wel weder zal aantoonen, te meer, omdat de aard der voorstelling van deze schilderij, nu eenige jaren geleden in de kunstwereld alom bekend is geworden, door de ets, welke Prof. Unger er van heeft gegeven.

Ik heb tot mijne beschikking eene teekening op perkament, door Cornelis van Noorden voor ongeveer honderd jaar genomen naar de schilderij van Frans Hals, en laat hier de beschrijving van het stuk in weinige regels volgen.

---

[1]) Zie Compte-rendu du congrès international d'anthropologie et d'archaeologie préhistoriques à Buda-Pesth, VIIIe session en 1876, blz. 493 en volgg.

[1]) Hier wordt waarschijnlijk bedoeld James Fergusson, Rude Stone monuments in all countries, their age and use. London. Murray 1872, die de Drentsche Hunebedden beschrijft of de werken van John Thurnam, die ze ook vermeldt.

[2]) De heer Gratama heeft Sir Henry Dryden van Canon Ashby, Byfield, die vlug en goed teekent, verzocht aan 't Museum in Drenthe te willen bezorgen afteekeningen van die plans en teekeningen, alsmede van de kerk te Vries, waarop hij de beleefdheid had te beloven, die zelf te zullen afteekenen voor het Museum.

In eene gelagkamer staat Jonker Ramp, een jonge man, aan de linkerzijde: hij is gekleed in den dosch der aanzienlijke lieden uit de 17de eeuw, draagt een kanten puntkraag en op het hoofd een zeer breed geranden hoed, waaruit aan alle zijden zijne gekrulde haren neergolven; op dien hoed steekt een lange veer, welke ten deele het hoofd bedekt van de naast hem staande vrouw. Ramp lacht hartelijk met wijd geopenden mond, en kijkt naar een glas met rinschen wijn, dat hij in de hoog opgeheven rechterhand houdt: in zijne linker neerhangende hand rust de kop van een bij hem staanden hond. Aan de linkerzijde van Jonker Ramp ziet men eene jonge vrouw, blootshoofds, in een effen gewaad, met breeden wit linnen halskraag en handboorden; zij is eenigszins achter hem verscholen, houdt hare linkerhand tegen zijne borst, leunt met het hoofd tegen zijne schouders en kijkt lachende naar den beschouwer.

Op den tweeden grond komt een dienaar aandragen met een schotel, welke hij met beide handen vasthoudt.

Op den achtergrond een breede schouw en daarop het monogram: F. Hals 1623.

Kniestuk. Beelden gezien in het volle gelaat.

Het zeer aanzienlijke Katholieke geslacht Ramp, heeft te Haarlem gebloeid in de 16de en 17de eeuwen, en zijn naam verbonden aan de „Rampelaan," onder Overveen, welke leidde naar het huis Rolland, een riddermatig goed, dat hun toebehoorde en waarnaar de bezitters zich noemden: „Ramp van Rolland." De nu als „Brouwersvaart" bekende waterweg, was mede vroeger hun eigendom en heette „de Rampevaart." In de stad vond men de „Rampe- of Proostensteeg," nu de Moerinnensteeg. Maar met dat al valt het moeilijk op te geven welke Jonker Ramp door Frans Hals is gepenceeld. Ik bezit eene genealogie van Jonker Diederick Ramp, die den 12 Mei 1675 trouwde met Gertrudis Speiaert van Poelenburgh, van Alkmaar, en zijne vijf kinderen deed doopen op het Haarlemsche Beggijnhof. Maar met dezen edelman komen we, voor den tijdgenoot van Frans Hals, één, misschien wel een paar generaties te laat. Uit dienzelfden tijd zijn mij nog bekend Fredrick en Egbertus Ramp, die tusschen 1676—1686 als doopheffers optreden; Antonie Ramp, die 13 Juni 1667 te Schiedam, Andries Ramp, die 29 Januari 1675 te Haarlem begraven werd. Bovendien worden nog vermeld in *v. d. Willigen* Les Artistes de Harlem p. 165—167 Johannes Ramp en Philippus Ramp, Kerkmeesters te Alkmaar 1542—'43.

Al mogen deze los weg neergeschreven genealogische aanteekeningen Jonker Ramp van 1623 niet te huis brengen, misschien dat ze nog eenig nut hebben voor hen, die breeder onderzoek naar dien weelderigen Haarlemmer wenschen in te stellen.

Haarlem. C. J. Gonnet.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Te 's Gravenhage is in de vorige week het gedenkstuk tentoongesteld dat aan den Koning en aan de Koningin door het Nederlandsche leger werd vereerd, ter gelegenheid van het huwelijk dezer vorsten.

Het ontwerp voor dit geschenk is door een hoofdofficier van het leger geleverd; de uitvoering is voor een vrij aanzienlijk gedeelte aan officieren en minderen uit het leger toevertrouwd; de stoffen waaruit het stuk vervaardigd werd, zijn gedeeltelijk aan militaire gebouwen ontleend.

Al deze omstandigheden geven aan dit gewrocht een eigenaardige waarde, en het ware onbillijk een rechtmatige hulde te onthouden aan hen, die zich zooveel moeite getroost hebben om een werk tot stand te brengen, hetwelk door ieder onderdeel getuigt van de verknochtheid van het leger aan het Vorstelijk Stamhuis.

Aan de andere zijde mag niet geheel uit het oog verloren worden, dat dit gedenkstuk in meer dan één opzicht tegen voorname beginselen van kunst zondigt. Het ware min voegzaam daarover uit te weiden, wijl het een werk geldt, dat in de allereerste plaats zijn waarde dankt aan de bedoeling van hen die het tot stand brachten. Genoeg is het er op te hebben gewezen, teneinde tegenspraak te doen hooren tegen zekere loftuitingen, welke het publiek allicht een geheel verkeerden indruk zouden kunnen geven.

Op 9 en 10 Maart zal te Amsterdam in Pictura (19 Wolvenstraat) door de Heeren van Pappelendam en Schouten verkocht worden de verzameling moderne aquarellen en teekeningen van den heer J. Blancke te Arnhem. Men vindt er stukken van A. Achenbach, Allebé, Apol, Artz, van de Sande Bakhuyzen, Bakker Korff, Bilders, Bisschop, Bles, Blommers, Bosboom, Calame, Greive Jr., Gudin, de Haas, Hilverdink, Hoppenbrouwers, Israëls, H. en M. ten Kate, B. C. en H. Koekkoek, Madou, W. Maris, A. Mauve, Mesdag, Meijer, Nuijen, Rochussen, Roelofs, Sadée, Schelfhout, Scholten, Springer, P. Stortenbeker, Stroebel, van Trigt, S. Verveer, Vibert, Maria Vos, Waldorp, Jan Weissenbruch, enz.

De kijkdagen zijn 6, 7 en 8 Maart.

— In de vorige week is er gevaar voor brand geweest in het Trippenhuis. Uit een onverstandig aangelegde rookgeleiding van een der schoorsteenen van de Academie van Wetenschappen waren steenen gevallen, en door de opening ontsnapte de rook in de schilderijzalen van het Museum.

Het is een geluk dat dit ongeval niet des nachts is voorgevallen en dat het tijdig werd ontdekt.

— Een heugelijke tijding, die alle kunstminnaars groot genoegen zal doen, is het ons ter oore gekomen bericht dat Wijlen Jhr. van de Poll de beroemde verzameling schilderijen van Muilman aan 's Rijks Museum te Amsterdam heeft gelegateerd. De verzameling bestaat uit een veertigtal stukken.

ADVERTENTIËN.

DE PORTEFEUILLE.

Letterkundig Weekblad.

Prijs per jaar f 3. — franco per post.

Uitgave van G. J. THIEME te Arnhem.

Voor ieder, die gaarne op de hoogte blijft van de literatuur in Nederland en België, Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië; voor allen, die zich met de studie der nieuwe talen bezig houden en de literatuur willen beoefenen, is hier een even degelijke als onderhoudende lectuur. Voor nog geen ***zes cent per week*** ontvangt men ***acht*** bladzijden in ***twee*** kolommen.

Het *Letterkundig Weekblad* ***DE PORTEFEUILLE***, is geheel ingericht op den voet onzer groote staatkundige bladen. Het bevat een hoofdartikel over een of ander belangrijk letterkundig onderwerp van den dag; verder beschouwingen en besprekingen van allerlei aard, den inhoud van tijdschriften, nieuwtjes en berichten, besprekingen over den stand van ons tooneel en eindelijk een overzicht van onze Nederlandsche literatuur *in zijn gekeel*, en van die in het buitenland, wat het *belangrijkste* aangaat.

Alle nieuwe boeken worden ten spoedigste in ***De Portefeuille*** aangekondigd en besproken. — Het is een veilige gids voor bestuurders van Leesmuseums, die graag het nieuwste en het beste hebben en voor beoefenaars der letterkunde. die gaarne gemakkelijk op de hoogte blijven.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

L'art monumental du moyen âge.

RECUEIL DE MONUMENTS DESIRÈS

PAR

L. VON FISENNE,

Architecte à Meerssen.

La première livraison contient une monographie de l'église de Aldeneyls. La seconde l'église de Susteren et d Cornelimunster. Les livraisons suivantes s'étendront principalement sur les monuments et le mobilier ancien de la Hollande. La livraison se vend séparement au prix de **2,40** fl., l'abonnement d'une année **12** florins.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van *Zeep*, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 11. 13 Maart 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... f 3.—
Franko per post ... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels ... f 1.50
Iedere regel meer ... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

NEÊRLANDS ROEM IN 'T KLOKKENSPEL.

(OOK PAS ONTDEKTE HANDSCHRIFTEN.)

In een land de eerste in zijn kunstgebied onder al zijne tijdgenooten te zijn, is geene geringe onderscheiding: de eerste te zijn van zijne eeuw, is een benijdenswaardige lof: en nog de eerste te zijn, na gedurende meer dan twee groote eeuwen tal van opvolgers en mededingers te hebben gehad, is eene glorie, die slechts aan weinige uitverkoren kunstenaren te beurt valt. Maar door zijn kunstvak zijn land te verheffen, in dien kreits der kunst, boven alle andere landen van Europa, is gewis zoo groot eene glorie, dat zij aller hulde waardig is: wie met zulke glorie ons Nederland kroont, dien held roepen wij juichend dank en eere toe.

Zoo groot een kunstenaar, zoo huldewaardig een naam, is HEMONY.

Voor hem, alom in den lande, den cijns der verdiende erkenning te zien heffen; den roem der groote XVIIde eeuw op een tot heden uit het oog verloren veld te doen waardeeren, was het doel der pleit- en lofrede, gehouden te Amsterdam, in den winter van 1874 tot 1875, om er de heugelijke verjaring in te luiden, de 600ste verjaring van den Giftbrief van Graaf Floris V, waarbij hij, op 27 October 1275, „aan de lieden, wonende bij den Amstelerdam, de vrijheid verleent, om hunne goederen tolvrij door zijn gansche Land te voeren." Het inleidend voorspel luidde in een zijner variatiën :

„'t Is mijn gemoed een lust, waar keurig een gehoor is
Als hier, in dezen kring, bij d'Amstel en het Y,
Te erkennen, op haar troon van opperheerschappij,
De stad, geschapen door haar Graaf, den vijfden Floris ·

Voor Amsterdam, dat sinds zeshonderd jaar in gloor is
Bij 't wisslend element der wereldkoopvaardij,
En hooger, hooger stijgt uit Neêrlands Stedenrij,
Sinds Holland op zijn Smalst zoo zegenrijk er door is:

Voor Amsterdam, de bron van Vondel's Poëzie;
Voor Amsterdam, de school van Swelinck's harmonie;
Voor Amsterdam, de zon en 't beeld van Rembrandt's glansen;

Voor Amsterdam, geëerd als Neêrlands Koningin,
Vlecht de eerbied van mijn hart met liefdevollen zin,
De kroon der Hemony's op onze torentransen."

Sedert dien dag zijn ons ter kennis gekomen niet weinige en zeer belangrijke stukken, waarvan of de oorspronkelijke handschriften, of kopiën, of afdrukken thans in ons bezit zijn. Op geen enkel hoofdvraagpunt van 's mans leven en streven, hoe onopgelost tot in onze dagen, blijft onzekerheid over. Laten wij hier reeds nu op enkele gegevens wijzen.

Even als Quellinus, en Vondel, en Barlæus, zijn ook de Gebroeders Hemony niet Amsterdammers van geboorte: maar in Nederland, meest te Amsterdam, hebben zij geleefd en gewerkt; in 's Lands Hoofdstad hebben zij nog de rustplaats der dooden en den roem der onsterfelijkheid hunner werken. Brussel mocht door Puteanus worden aangeduid als de stad der zeven klokkenspelen, gelijk Rome werd aangeduid als de stad der zeven heuvelen; maar geene stad der wereld mag, buiten Holland, roemen op vijf klokkenspelen van denzelfden Meester: dat evenwel mag Amsterdam.

Hoe hoog in achting en waardeering Hemony stond aangeschreven bij de Stads-regeering mag ons blijken — om ons hier bij drie bewijzen te bepalen, — 1o. uit de eervolle uitnoodiging tot hem door de Burgemeesters van Amsterdam gericht (6 Nov. 1655), ten einde hem over te halen zijne woning te komen vestigen tot Amsterdam; 2o. door de zoo gunstige en voordeelige aanbiedingen, die hem nader worden gedaan (op 6 Dec. z. j.), van stadswege, om hem toch maar in Amsterdam te hebben; 3o. bij de uitlegging der stad in 1663, besloot men al de huizen daaromtrent gelegen, zelfs dat van den beroemden beeldhouwer Arthur Quellinus, te verkoopen: slechts ééne uitzondering werd gemaakt: de werkplaats, het gebouw van Hemony, werd behouden.

Geen wonder dan ook, dat COMMELIN in zijne *Geschiedenis van Amsterdam* de werkplaats van Hemony breedvoerig beschrijft; wel vreemd, dat Wagenaar drie folio-deelen vol weet over Amsterdam, en Hemony niet kent; nog meer onverklaarbaar, dat de drie boekdeelen: „Geschiedkundige Beschrijving der stad Amsterdam, onder medewerking van eenige Geschiedk- en Letterkundigen, door C. van der Vijver (1845)" ook nog schijnen nooit iets van Hemony te hebben vernomen.

Commelin nogtans, op zijne blz. 442, sprak van „den Meester, die alle de klokken in deze stad en ook in verscheidene andere naburige steden gegoten en toegesteld heeft:" en verklaarde ten slotte: „wij hebben van deze klokken wat wijdloopig gesproken, alzoo der geen stad is, die zoo veel van kunstige klokken is voorzien als Amsterdam; ook omdat deze *nieuw gevonden kunst* [1]) hier wel eerst is uitgevonden en in 't werk gesteld, dat men op geen ander plaatsen meer ziet." Het machtige Pruissen van onze dagen heeft op de mislukte Keizersklok te Keulen de vinding van Hemony toegepast, maar ook die toepassing van Hemony's geheim eischt zoo groot eene bijzondere kunstvaardigheid, dat de Duitscher er niet in geslaagd is.

Al mag Commelin op een enkel puntje wat sterk gekleurd hebben vooral daar en al zou er eene kleine *nota* moeten toegevoegd worden, waar MELCHIOR FOPPENS in zijne „Beschrijving van Amsterdam," blz. 198, van Hemony zegt: „hij was de eerste die den waren toon der klokken zoo juist wist te treffen dat er niets aan haperde, daar de vroegere meesters in dit vak de klokken wel drie of vier malen moesten overgieten, en hun werk dan nog veel te wenschen overliet: „met waarheid kon ED. GREGOIR voor eenige jaren van de Gebroeders Hemony spreken, als zijnde „de heele wereld door beroemd." Zoo werd 's mans kunst ook gewaardeerd in *De Tintinnabulis* van HIER. MAGIUS, waar een bijvoegsel der geleerde wereld verklaart, dat al wie Salomo Verbeek een klokkenspel van Hemony heeft hooren bespelen, gewis volgaarne zal bekennen: *„nec majorem in illo genere musice artificem extitisse unquam*: dat er op dat gebied der toonkunstwerktuigen nooit grooter kunstenaar heeft bestaan." En thans op twee punten van geschil een nieuw licht verspreid of bevestigd:

Waren de Hemony's Nederlanders van geboorte: zoo niet, van waar zijn ze ons gekomen? Waar hebben zij gewoond, waar en wanneer zijn zij gestorven? Uit de jaartallen en de inwoningsplaatsen hier aan te voeren, moet en zal zegevierend worden afgeslagen de felste aanslag, die ooit op den kunstroem der Hemony's werd beproefd.

Er zijn er, die Hemony laten geboren worden te Zutfen. Inderdaad hebben de Hemony's te Zutfen gewoond; maar dat zij er niet zijn geboren, blijkt alleen reeds hieruit, dat Zutfen op den 10 Febr. 1647 aan Hemony het burgerrecht heeft verleend. Een inboorling heeft van zelf burgerrecht. Anderen willen al in 1627, een gulgieter Hemony gevonden hebben in den Haag, wonende op de Pavilioensgracht, dicht bij het huis, waar later Spinoza in gestorven is. Anderen laten Hemony in Frankrijk geboren zijn, maar voeren hem ons toe uit Duitschland. Het authentieke stuk, dat hier beslissende stem heeft, hebben wij zelven gezien en ter latere mededeeling overgeschreven — het berust in het Kerk-Archief van Venray — waaruit blijkt, dat wij aan Venray te danken hebben die eerste komst van Petrus Hemony — den grooten kunstenaar — in ons land (Febr. 1645); en dat Hemony herkomstig was uit Levicourt, in Lotharingen. De historische waarheid sprak ook hier alweer bij Vondel, toen hij zong:

„Ick verhef mijn toon in 't zingen,
Aen den Amstel en het Y,
Op den geest van Hemony,
D'eeuwige eer van *Loteringen*,
Die 't gehoor verleckren kon
Op zijn klockspijs en zijn nooten,
Ons zoo kunstryck toegegoten."

Als eerste werk van Hemony hier te lande werd tot nog toe altijd geroemd het klokkenspel van den Wijnhuistoren te Zutfen, in 1646; maar de eerste kunstarbeid hier te lande verricht, de eerste klok door Hemony in de Nederlanden gegoten, was de groote klok (3564 ko.) van Venray. Dat werk was „in forma van Meysters conste, sonder foute, schaede, breucke, glat en effen volcomelick met goede resonantie," en zoo rijk en zoo kunstig met beelden gestoffeerd, dat men te Venray reeds mag begroeten den beeldgieter

[1]) Ook de Duitschers spreken van het „in der Mitte des XVIIen Jahrhunderts wiedergefundene Glockengiessergeheimniss" door Hemony. Hist. Notizen etc. van B. Zehe, blz. 13.

van den Atlasreus met zijn wereldsfeer en van de zes andere gevel-beelden van het Stadhuis te Amsterdam.

Na Venray mocht Zutfen, gedurende ruim 10 jaren, de Hemony's in zijn midden bezitten.

Van daar verspreidde zich 's mans roem van het eene einde tot het andere, van de Zuid-Nederlanden niet minder dan van de Noord-Nederlanden. Antwerpen had alreeds, blijkens zijn collegiael acteboek, 17 Nov. 1653, den Meester opgezocht te Zutfen, Amsterdam deed het insgelijks. Dat belet toch niet dat de jongste *Geschiedenis der stad Zutphen* in 1856 verschenen, niets schijnt te weten dan op blz. 241, dat „de stad had een uitstekend klokkenspel door de Gebroeders Hemony gegoten," en dat het getuigschrift door den Magistraat aan de Hemony's gegeven, te vinden is bij VAN TIL. Mijn raadplegen van het Archief der stad heeft mij weinig verder gebracht. Maar de weinige regels die ik er vond 1), kwamen mij te pas toen ik den toren beklom en daar de bronzen documenten, de klokken die er hangen, ging ondervragen. Als besluit van mijn onderhoud met die klokken deel ik hier alleen meê, dat Hemony evenwel niet is naar Amsterdam gegaan voor het jaar 1657. Te Zutfen aldus en te Amsterdam, nergens elders in Noord-Nederland hebben de Hemony's gewoond.

De schrijver uit Gent, met wien wij later te doen krijgen, laat Hemony woonen te *Voorn* bij Utrecht. Een ander Belgisch schrijver E. G. J. GREGOIR (Docum. Hist. etc. vol. III, p. 48.) laat Franciscus Hemony zelfs sterven te Utrecht. Ook dat maakt ons niet ongerust: wij zullen tegen dat doodvonnis het alibi voor Hemony bewijzen: en als hij sterven moet, dan zal hij ons in Amsterdam sterven: en daar zal hij zijn rustplaats hebben in de Nieuwe Kerk, op het choor. Dat zulks is geschied zal Dr. P. Scheltema, Archivaris der Hoofdstad getuigen, daar „Franciscus Hemony, op het eynde van de Keysersgraft, begraven is op het choor, den 22 Mei, 1667." Toen ging de heele zaak over op den overblijvenden broeder, Petrus Hemony, die, blijkens dezelfde Begrafenisboeken, 13 jaren later ook is gestorven. Waar hij stierf, was Dr. Scheltema nog nergens gebleken. Ik heb thans in mijn bezit den eigenhandigen brief van Margaretha Hemony, dochter van Frans, geschreven uit Amsterdam, den 20 Februari, 1680, aan den abt van Eenaeme, bij Audenaerde, een groote begunstiger van Hemony's kunst en werken, en aldaar ontvangen den 26.

Het begin er van luidt als volgt: „Het heeft Gode belieft uit dit leven te roepen mijn Oom Petrus Hemony, die overleden is den 17 Febr. Hij heeft mijn in sijn leven gerecommandeert zoo haest als hij soude overleden zijn, dat aen U Hoogw. te kennen te ge ven..... Ick sende volgens sijne begeerte met het schip op Gent een klijn accoort kerckschellen, tot een klijne erkentenisse van de groote genegentheyt die hij U Hoogw. heeft gedraegen ende van de weldaeden die hij heeft ontfangen".....

Even als Frans, werd Petrus begraven in de Nieuwe Kerk, op het choor. Dit geschiedde den 22 Februari, zooals het trouwens in de gemelde Begrafenisboeken werd medegedeeld.

Met Hemony, zoo is aller schrijvers eensluidende uitspraak, is ook zijne kunst ten grave gedaald.

1) Uit Zutfen hoop ik nog ééne opheldering.

Heeft Hemony dan niet zijn kunstgeheim in schrift achtergelaten? Heeft niet één zijner leerlingen, zijner werklieden, den Meester dat geheim afgeleerd?

Toen er op het Taal- en Letterkundig Congrès te Maastricht ook over Hemony werd gesproken, toen was der wereld nog niets bekend uit de pen van Hemony dan wel de enkele bladzijden die Amsterdam bezit: „Gedrukt tot Delf, bij Pieter Oosterhout, Anno 1678", en tot titel en onderwerp hebbende: „De onnoodsakelijkheid en ondienstigheid van Cis en Dis in de bassen der klokken, vertoont uit verscheidene advysen van ervaren organisten en klokkenspeelders, bijeenversamelt door Mr. Pieter Hemony, klokkengieter der stadt Amstelredam". In dat werkje komt geen letter voor betreffende dat kunstgeheim der Hemony's.

Maar ziet, in mijne nasporingen [1]) aangaande deze vaderlandsche glorie, ben ik in bezit gekomen van 28 brieven door P. Hemony eigenhandig geschreven, niet voor de pers als de boven aangestipte bladzijden, maar aan een hoogvereerden vriend in België. Buitendien vond ik (in een volume afkomstig uit de Bibliotheek van den beroemden Isaac Vossius,) een allerbelangrijkst stuk van P. Hemony, om in Keulen, om in Rome, een bewijs van de Nederlandsche klokkenspeelkunst aan het oordeel van alle zaakkundigen te onderwerpen, en zoo aan den man te brengen. Met deze documenten te zamen genomen, zal ik niet zeggen, dat wij het met Hemony ten grave gedaalde kunstgeheim zullen terugvoeren, dit blijft de taak onzer klokkengieters; maar wij zullen het toch veel verder brengen in kennis van dat geheim als zulks tot nog toe het geval was.

Uit een der brieven in mijn bezit blijkt hoe men, na des Meesters dood, onverwijld vermoedde, dat niet één de kunst had afgezien. Deze brief — waarvan de ware inhoud bij mijn weten — nooit iets aan de pers werd medegedeeld, is van dezelfde Margareta Hemony, dochter van Frans, huishoudster van den ongehuwden Petrus, die hierboven aan den abt van Eenaeme schreef, evenals hier. Onder dagteekening van 25 Maart 1680, schrijft zij uit Amsterdam, onder andere:

„Onse Cosijn, Mamertus Fremy heeft de plaets van Oom Zalige nog niet becomen, maer sijn goede aparentie om daer toe te geraecken, alsoo hij naer 't oordeel ende naergelaten atestatie van Oom de beste werckman is die hij oijt heeft onderwesen. Oft hij nu bequaem is tot het accorderen, daervan hebben wij geen experientie. *Ick twijfele seer ofte Oom hem het uyterste seckreet sal geleert hebben*, daerom can hem in die qualiteijt niet recommandeeren, het can nogtans sijn dat hij door het gedurig bijwesen dit heeft afgesien...." Voor deze stelling zijn nog andere bewijzen in die brieven te vinden.

Dat noch Mamertus Fremy, noch Claude Fremy de kunst der Hemony's verstonden, hebben hunne werken, helaas! bewezen. Zelfs Claes Noorden en Alb. De Graaf waren nog op lang na geen afstammelingen der Hemony's, al volgden zij hen op te Amsterdam, in de nu verhuurde klokgieterij.

Met Hemony werd bereikt, maar ook met hem eindigt het Primaatschap van Holland, van Amsterdam, in het Rijk der Klokkenspelen. Wel zal men nog uit verre landen en steden, als Berlijn, als St. Petersburg,

[1]) Mijn heusche dank aan Dr. Campbell.

zich tot Holland wenden, om zooals men zei „Holländische Glockenspiele" te hebben, maar alles wat na Hemony is gekomen, was, als kunstenaar of als kunstgewrocht, het levend of het luidend bewijs dat de Meester er niet meer was. Hemony, en Hemony alleen, vertegenwoordigt en verpersoonlijkt dat geheele zegevierende tijdvak van „het Hollandsche Klokkenspel." Geen kunstvak onzer geschiedenis is zoo éénpersoonlijk als dat van het onzen voorvaderen zoo dierbaar klokkenspel.

Niet Rembrandt alleen, niet Van Campen alleen, niet Vondel alleen, maar wel Hemony alleen is op zijn gebied, de roem van het vaderland in onze gouden eeuw. Dat het vaderland tot op den dag van heden, dat Amsterdam vooral, zulks nog niet heeft erkend, mag wel aan eenigzins verklaarbare ongewaardeerdheid van 's mans verdiensten, doch geenszins aan voorbedachtelijke ondankbaarheid worden toegeschreven. Voor de Hoofdstad vooral is het gemakkelijk dien dankbaarheidsplicht van het vaderland, die vooral en bovenal een plicht voor Amsterdam is, schitterend te vervullen. Trouwens wij zijn te overtuigd van de breede inzichten van den nieuwen Burgemeester, om ook niet tot hem te durven naderen in de *Nederlandsche Kunstbode*, met het kunstlievend verzoek, om eene der nieuwe straten of kaden in de Hoofdstad, te begiftigen met den naam van Hemony-straat, of Hemony-kade. Insgelijks willen wij gelooven dat de Raad in deze niet zal achterblijven, en het gewenschte voorstel, waaraan ook reeds vroeger voorspraak werd verleend, niet zal willen blijven uitstellen.

Het Amsterdam onzer gouden eeuw, het glorierijke aantrekkingspunt van alle Nederlands-gloriën, liet zijne blikken gaan over het geheele land: het zag daar in eene der provinciën een groot man, eenig in zijn vak: het roept hem tot zich en onthaalt hem vorstelijk. Waar Stalpert en Van Campen bouwden, waar Quellijn beeldhouwde, waar Rembrandt en zijne mededingers schilderden, waar Vondel zong, zou Hemony luiden. Dat geschiedde zoo als nergens ter wereld. Tot in deze onze dagen, ja in dit uur waarin deze regels worden geschreven, worden gedrukt, worden gelezen, weergalmt van vijf torens, over alle pleinen van Amsterdam, langs alle grachten van Amsterdam, door alle straten van Amsterdam, de stem van Hemony's werken, de stem van Hemony's glorie.

Welk verdiend en huldebrengend antwoord aan Hemony mag wel op die stem worden verwacht van Amsterdam's Gemeenteraad?

A. B.

S M A A K.

III.

Laat ons eens even de geschiedenis der architectuur raadplegen, om te zien hoe bijna altijd en vooral in de schoonste periodes de keuze der vormen, dus ook de smaak, geleid werd door *redenen* — dikwerf van verschillenden aard, maar die steeds hun grond vinden in de geschiedenis der volken.

Al de verschillende volkstammen der *hoogste* oudheid: Indiërs, Chineezen, Assyriërs — zij gebruikten natuurlijkerwijs voor hunne gebouwen 't materiaal dat voor de hand lag. Bij de eersten: klei en riet, later groef- en baksteen, bij de Indiërs 't hout hunner bosschen, bij de Chineezen bamboes, bij de Assyriërs gedroogde en gebakken steen, ziedaar hunne bouwstof.

Vinden wij nu tusschen deze verschillende constructies eenige overeenkomst in vorm? Neen, of, — slechts in zooverre zij aan dezelfde behoeften moeten voldoen.

Juist de groote aantrekkelijkheid dier primitieve woningen ligt in hunne eenvoud en duidelijkheid — twee kenmerken van den goeden smaak —, in de oprechte en rationeele wijze waarop ieder *zijn* materiaal wist te gebruiken en te vormen tot het bouwen dezer woning, en in het sprekende der contrasten daardoor ontstaan.

Wat ons het meest in de gebouwen der overoude wereld bekoort, 't is hunne oorspronkelijkheid, en deze oorspronkelijkheid heeft weder geen andere oorzaak dan eene eenvoudige voldoening aan de behoeften, een wijs partij trekken — hierin door opmerking geleid — van wat het land hun aan bouwstof leveren kon en eene keuze van vormen en versiering, ontleend aan die bouwstof zelve en als 't ware gestudeerd op de geheele omgeving van planten en natuur. Willen we thans nog een enkele maal een eenvoudige constructie maken b.v. van rond, onbehakt hout, dan staan ons onwillekeurig die primitieve woningen weder voor den geest, en ligt daarvan de reden niet hierin, dat deze overoude volken, reeds lang vóór ons, 't probleem van zulke constructie op rationeele wijze hadden opgelost?

Nemen we eens de Egyptenaren, een der oudste volken der oude wereld.

De bewoners der Delta, levende onder een helderen en zuiveren hemel, waar bijna nooit een druppel regen valt, hadden geen behoefte aan een schuine bekapping. De oudste hunner gebruikten riet en klei. Zware bundels riet op de hoeken, lichtere daartusschen in, een liggende bundel rondom boven ter verbinding, allen onderling en op zichzelven vereenigd door takken en banden der lotusplant, vormen het geraamte. Dit alles gevuld en gelijk gemaakt met klei en stroo, waaruit slechts de hoofdlijnen: de horizontale- en hoekbundels, zichtbaar blijven, eene vlakke bedekking op gelijke wijze vervaardigd en eene overstekende lijst door omgebogen takken, achtervuld met deze klei; — ziedaar hunne woning, even duidelijk als eenvoudig.

En wanneer we nu hunne tempels en woningen van eenige eeuwen later beschouwen, dan vinden we, bij eene juiste toepassing der zwaarteconstructie van steen, daarin bijna al de vormen hunner allereerste bouwkunst terug. Kapiteelen als lotusknoppen, zuilen in vorm als bundels riet hier en daar met banden omwonden, een kroonlijst met opstaande insnijdingen naar de omgebogen takken van straks, zelfs het fijn geïncrusteerde beeldwerk, dat ons terugwijst naar de teekeningen, door hunne voorouders in de kleien wanden hunner woning geschrapt.

Ondanks het minder logische om een vorm te behouden, wanneer het materiaal is veranderd, is zelfs ook deze bouwkunst op hare plaats. Zij vindt hare grondige redenen in de geheiligde tradities van dit volk; zij behoort tot hunne *geschiedenis* en past bij hun godsdienst en zeden, evenzeer als de schuin op-

loopende wanden in dit land waar aardbevingen niet zoo zeldzaam zijn. Men gevoelt dat deze bouwkunst, zoowel door het ernstig type als door treffende éénheid en geometrische indeeling, de eigen kunst is van dit volk en geheel overeenstemt met zijn karakter. Zelfs het overnemen van vormen van naburige volken — in de verdere oudheid geen zeldzaamheid — is daar nimmer vreemd, maar steeds nauw ineengeweven met hunne geheele ontwikkeling en geschiedenis.

Maar komen we liever tot het glanspunt der oude geschiedenis, tot de Grieken, het bij uitstek schoonheidminnend volk.

Welk een juistheid en fijnheid van smaak moeten we hier reeds bewonderen in de samenstelling hunner *orden*. Fijne opmerkers als zij zijn, weten zij steeds de vormen te kiezen, die op bewonderenswaardige wijze hunne plaats vervullen.

Hoe juist geven, vooral in de Dorische orde, de kolommen door haren cylindervorm,, de kapiteelen met hun vierkant dekblad, het tafelment met zijn triglyfen en ingesneden metopen, de kroonlijst met haar waterlijst en de wijze, waarop al deze deelen zijn opgebouwd, overal den groefsteen aan, gehouwen en geplaatst volgens zijn natuur! Hoe heeft de goede smaak den Griek den weg gewezen als het gold alle onderdeelen te profilleeren naar en overeenkomstig het schitterend zonlicht in zijn land!

De *ronde* pijlers van zijn tempel schijnen — door een optisch bedrog — zwaarder aan den top dan aan den voet; hij vermindert dus hunne middellijn van onder naar boven en maakt er afgeknotte kegels van. Ook de stabiliteit had hem hierin geleid. De vierkante kapiteelen schijnen door hunne zwaarte de kolommen te zullen verbrijzelen, — dadelijk weet hij een zuiveren overgang te vinden tusschen de ronde schacht en het vierkant dekblad door een groot maar juist getrokken rond. Zijne zuilen, gezien in het schelle licht, worden plat en in de schaduw onduidelijk en flauw, — aanstonds groeft hij daarin loodrechte insnijdingen in den vorm van kleine hollen, en noodzaakt aldus het zonlicht, terwijl het langs deze cannelures een reeks van licht- en schaduwstreepen herhaalt, haar de kracht te geven, die zij bij hare volstrekte rondheid hadden verloren. En om verder hare schijnbare ineensmelting met de muren der cella te voorkomen, schildert hij deze laatste in donkeren toon, — want laat ons het niet vergeten, ook de schilderkunst komt hem overal te hulp, — en trekt op deze muren fijne, heldere, horizontale lijnen van afstand tot afstand, om ons opmerkzaam te maken, dat zij in horizontale lagen zijn geconstrueerd.

Ook de triglypen, die de architraaf moeten ontlasten en het bovenstel helpen dragen, weet hij door 't insnijden van drie loodrechte kanalen hunnen dienst te doen vertolken en 't beeldwerk der metopen wederom door schildering van den achtergrond voor ineensmelting te behoeden. Overal een even *fijne* als *degelijke* smaak.

Overal, in alle détails, schijnen beeldhouw- en schilderkunst hunne hulp aan de bouwkunst te verleenen, door *beter* den vorm te doen uitkomen, nooit dien te verbergen.

Deze architectuur, hoe eenvoudig ook, heeft geen behoefte aan opsmukkerij, maar vindt hare verciering in de schoonheid der vormen zelven.

Blijft ook niet het Erechtheum van Athene's Akropolis een voorbeeld van goeden smaak, zoowel wijl de architekt de ongelijkheid van den rotsachtigen grond (die daarenboven heilig was in zijn oog en niet mocht worden omwerkt) en de verschillende doeleinden der drie tempels tot basis nam voor het scheppen van een bewonderenswaardig geheel, als ook om het onmiskenbaar talent dat zijne keuze bestierde der zuilen en cariatiden?

Maar ook evenzeer als de Grieken vinden we de middeleeuwen begaafd met eene ruime mate van goeden smaak.

Daar verschijnt hij, evenals bij de Grieken, in al zijn glans. Iedere vorm is op zijne plaats, iedere lijn beredeneerd, iedere samenstelling juist.

Alles behoort gelijk het is en geen enkel deël van wat bestaat kan worden weggenomen, zonder daarmede de sterkte van 't geheel te ondermijnen. Daarenboven: alle cieraad die men ziet, deelt in de constructie en is niet anders dan een veredelde en verfijnde *onmisbare* bouwsteen van 't geheel. De smaak maakt zich van ieder deel meester om het te vormen en te plaatsen gelijk behoort.

De hoofdfactor die al hunne vormen beheerscht is het systeem der gewelven, een systeem van evenwicht en vernietiging der drukking. Maar eenmaal dit systeëm aangenomen, weten zij met eene vrijmoedigheid en duidelijkheid en met logische getrouwheid aan pijlers, arcaden en gewelven, aan schoorbogen en steunbeeren de tegelijk rationeele en cierlijke vormen te geven, die een bewijs zijn van hun goeden smaak. *Rationeel* door de stiptheid waarmede zij aan het gevraagde beantwoorden, *cierlijk* door hare overeenstemming met het karakter van het materiaal en hare berekendheid op licht en plaats. Minder hechtend aan een eenmaal gebruikten vorm, weten zij met eene openhartigheid die bewondering afdwingt, iedere nieuwe omstandigheid te pressen tot hunnen dienst, en van iedere moeielijkheid der constructie eene bron te maken voor weer andere en meestal schoonere vormen.

In alles en in alle behoeften treedt hier de smaak en er is er geene, die hij beneden zich acht of verwaarloost.

De afvoer van 't water, geconcentreerd tot hoofdpunten, eischt daar eene afwerping ver van de muren van 't gebouw. Terstond is de smaak gereed en, zich van deze behoefte bedienend, schept en kiest hij nieuwe vormen in spuwers en gargouilles, die allen varieerend echter allen evenzeer aanduiden hoe juist hij de behoeften zijner constructie heeft weten te verpersoonlijken, een lichaam wist te kiezen, passend aan zijn idee. Heeft de architect ter onderschraging een draagsteen of schoor noodig, de smaak wijst hem aan op welke wijze hij dit noodzakelijk deel in vorm kan doen medehelpen tot schoonheid van zijn werk.

Ook de indeeling en inrichting der gebouwen zijn een bewijs van hun goeden smaak. Steeds de gewenschte ruimte, lucht en licht naar eisch, eene gemakkelijke communicatie, enz. Wat vinden we dan ook in de meeste gebouwen zelfs der *latere* Renaissance? Dat deze, wanneer ze door doelmatigheid uitmunten, wat inrichting betreft veelal gecopieerd zijn op de middeleeuwen en slechts in een ander kleed zijn gestoken naar de mode van den tijd, van een tijd die ondanks al zijn weelde wel 't allerminst aan den goeden smaak heeft voldaan.

Wanneer we zoo slechts vluchtig de geschiedenis doorloopen, dan vinden we steeds dat treffend kenmerk van den goeden smaak: de oorspronkelijkheid. En deze oorspronkelijkheid, is zij niet juist de eigenschap, die aan *onze* gebouwen ontbreekt?

Keer op keer zien wij projekten ontwerpen, die het meest bizarre mengelmoes vertoonen van stijlen, modes, tijdvakken enz., maar zonder ooit 't geringste blijk te geven van originaliteit. 't Komt omdat geen originaliteit mogelijk is dan met de waarheid, omdat zij niet anders is dan een der vormen, die de waarheid kiest om zich te openbaren, en echter.... deze vormen zijn gelukkig in aantal oneindig.

Ieder nieuw program, iedere nieuwe toestand wijst immer nieuwe, immer andere vormen aan; is het dan ook niet onze taak om nieuwe en betere te scheppen? Welke pogingen ook beproefd zijn om zooveel stijlen en periodes te vereenigen, om aan allerlei fantasieën te voldoen, treft ons toch 't meest in onze moderne gebouwen de eenvormigheid en de verveling, terwijl zooveel verscheidenheid en afwisseling mogelijk was.

We noemen vele volken barbaren en niet 't minst den middeleeuwen geeft menigeen dien naam; — welnu, laat ons dan ten minste toonen meer te zijn dan zij. Als wij niets beters weten dan van deze barbaren de inrichting, de constructie of 't uiterlijke der gebouwen te copieëren en geen oorspronkelijk werk kunnen maken als zij hebben gewrocht, in welk opzicht kunnen we ons dan op dit gebied boven hen verheven achten?

Als de verbetering onzer industrie geen ander nut heeft dan om bij massa's die vormen te maken, die anderen voor ons hebben gezocht en gekozen, dan is dat nut voor de bouwkunst als zeer gering. Daarenboven, als de goede smaak beperkt wordt tot het groepeeren van eenige ongemotiveerde fratsen, als op de moderne gevels onzer steden geschiedt, als deze goede smaak verdreven wordt uit zijn werkkring, om zich ten koste der waarachtige schoonheid te hechten aan een ijdel vertoon, dan is de naam van „*karakterloos*" niet te sterk, waarmede men eens *onze* bouwkunst zal bestempelen.

Vox.

(*Wordt vervolgd.*)

ERRATUM.

In N°. 10 van „*de Kunstbode*" is door misverstand een konsequente drukfout geslopen, n. l. overal de naam Majovin voor Majorin in het artikel: *Hoe men leert teekenen*, door A. D. L.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

TENTOONSTELLING

ONDER HET HOOGE BESCHERMHEERSCHAP VAN Z. M. DEN KONING

VAN

Voorwerpen betrekking hebbende op het Vorstelijk Stamhuis, Oranje-Nassau en op de Wapen-, Geslacht- en Zegelkunde in het algemeen.

's Gravenhage, 1880.

Het plan is gevormd om, vermoedelijk gedurende de maanden Augustus en September, a. s. alhier, onder Beschermheerschap van Z. M. den Koning in de Gotische zaal, welwillend tot dat einde door Z. M. afgestaan, eene Tentoonstelling te houden van Voorwerpen betrekking hebbende op het Stamhuis Oranje-Nassau, en op de Wapen-, Geslacht- en Zegelkunde in het algemeen.

Het doel dezer tentoonstelling is, de belangrijke daden door het Regeerend Stamhuis in het algemeen en in het bijzonder voor ons Vaderland verricht, zooveel mogelijk aanschouwelijk voor te stellen en tevens het nut der Wapen-, Geslacht en Zegelkunde meer algemeen bekend te maken en de lust tot beoefening dier wetenschappen op te wekken.

Alles, wat in betrekking staat tot de geschiedenis van het Stamhuis Oranje-Nassau en met de genoemde hulpwetenschappen der geschiedenis, zal toegelaten worden. Hoezeer op den voorgrond staat, dat meer in het bijzonder de tentoonstelling uit een geheel Nederlandsch oogpunt moet worden beschouwd, zullen echter voorwerpen uit het buitenland niet zijn uitgesloten.

De Commissie behoudt zich het recht voor, inzendingen die minder aan het beoogde doel beantwoorden zonder opgave van redenen af te wijzen.

De inzendingen zullen in drie hoofdafdeelingen worden verdeeld:

1°. Alles wat de geschiedenis en oudheidkunde van het Stamhuis Oranje-Nassau betreft.
2°. De Wapen-, Geslacht- en Zegelkunde.
3°. De Wapenkunde toegepast op kunst en industrie.

Een breedvoerig programma, bevattende de opgave van voorwerpen, uit welke de Commissie meent dat de tentoonstelling zal kunnen bestaan, vindt men hieronder.

De Commissie koestert het vertrouwen, dat het nut dezer tentoonstelling, zoo voor wetenschap als voor kunstnijverheid, door velen zal worden erkend; zij spreekt daarom den wensch uit, dat tot het welslagen zal worden medegewerkt door het inzenden van voorwerpen, welke in Uw bezit zijn of aan Uwe zorgen mochten zijn toevertrouwd.

In menig raadhuis, kerk, gesticht of museum toch, als ook in het bezit van particulieren, bevinden zich voorwerpen, die, indien zij bij elkaar gebracht zullen zijn, al is het slechts voor betrekkelijk korten tijd, een nieuw licht over de geschiedenis van ons zoo dierbaar Stamhuis en over genoemde hulpwetenschappen der geschiedenis kunnen verspreiden.

Er zal een catalogus worden opgemaakt waarin de omschrijving der voorwerpen, alsmede de namen en woonplaatsen van de inzenders voorkomen.

Men wordt beleefdelijk verzocht, zoo spoedig mogelijk aan den Secretaris der Commissie eene eenigszins uitvoerige opgave te willen doen van al wat men bereid is in te zenden.

Het tijdstip van inzending en het adres zullen bij deelneming Uwerzijds, nader worden opgegeven.

De inzenders verplichten zich al de ingezonden voorwerpen gedurende den geheelen tijd van duur op de tentoonstelling te laten.

De transportkosten bij de inzending, doch niet die van terugzending komen voor rekening der Tentoonstelling.

De Commissie zal al het mogelijke doen voor de zorgvuldige bewaring en behandeling der voorwerpen, doch stelt zich in het onverhoopt geval van beschadiging of verlies noch in kwaliteit noch in privé aansprakelijk.

Zij zal maatregelen nemen, waarbij het zonder schriftelijke toestemming van den inzender, vervaardigen van copiën of teekeningen van de ingezonden voorwerpen wordt belet.

De verzekering tegen brandschade zal op kosten der Tentoonstelling geschieden, wanneer dit uitdrukkelijk wordt verlangd en de te verzekeren waarde van ieder voorwerp afzonderlijk door de inzenders wordt opgegeven. Ter besparing echter van onnoodige kosten meent de Commissie U te mogen uitnoodigen, aan de assuradeurs, bij welke Uwe kunstvoorwerpen mochten zijn verzekerd, te verzoeken om door tijdelijke overschrijving de loopende verzekering ook geldig te maken voor de plaats der Tentoonstelling.

De geldelijke baten, uit deze tentoonstelling voortvloeiende, komen ten voordeele van het Fonds voor de watersnoodlijdenden.

DE COMMISSIE VOOR DE TENTOONSTELLING.

Jhr. Mr. W. Six, Minister van Binnenlandsche Zaken, *Eerevoorzitter*, Mr. A. E. J. Modderman, Minister van Justitie, Mr. C. Fock, Commissaris des Konings in Zuid-Holland, A. E. Mansfeldt, Gep. Generaal-Majoor, adj. des Konings i. b. d., Jhr. Mr. F. G. A. Gevers Deynoot, Burgem. van 's Gravenhage, C. H. F. Graaf Dumonceau, Kolonel adjudant des Konings, *Eereleden*, Mr. M. W. Baron du Tour van Bellinchave, *Voorzitter*, Jhr. Mr. A. J. T. H. van den Bergh, *Ondervoorziter*, C. J. van der Ondermeulen, J. C. van der Meulen, *Penningmeesters*, A. A. Vorsterman van Oijen, *Secretaris*, Mr. L. Ph. C. van den Bergh, Dr. L. R. Beynen, Mr. C. Baron van Breugel Douglas, Herman F. C. ten Kate, M. C. A. van der Kemp, Jhr. A. R. W. Melvill van Carnbee, Mr. J. G Patijn, Mr. M. C. H. Ridder Pauw van Wieldrecht, Mr. H. J. A. Raedt van Oldenbarnevelt, J. B. Rietstap, A. C. Baron Snoukaert van Schauburg, Mr. J. P. Vaillant, Mr. D. Veegens, Jhr. Mr. P. A. van den Velden, Jhr. A. L. F. T. van der Wijck.

1STE AFDEELING.

ALLES WAT DE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE VAN HET STAMHUIS ORANJE-NASSAU BETREFT.

Gesplitst in de volgende seriën:

Serie 1. Documenten, 2. Schilderijen en Portretten in Olieverf, pastel, enz., alsmede Gravuren, Platen, enz., 3. Munten, Penningen en Zegels, 4. Boeken en Handschriften. 5. Voorwerpen van verschillende aard, zooals huisraad, kleeding, beelden, monumenten, enz., betrekking hebbende op onderstaande:

Groep: A: *De geschiedenis van de Huizen Nassau, en Châlons vóór Prins Willem I*, B: *Willem I*, C: *Maurits*, D: *Frederik Hendrik*, E: *Willem II*, F: *Willem III*, G: *Willem IV*, H: *Willem V*, I: *Koning Willem I*, J: *Koning Willem II*, K: *Koning Willem III*, L: *Stadhouders van Friesland*, M: *Niet genoemde leden van het Stamhuis.*

2DE AFDEELING.

DE WAPEN-, GESLACHT- EN ZEGELKUNDE, ZUIVERE WETENSCHAP.

Groep N: *Wapenkunde.*

Serie 1. Heraldische helmen en schilden, 2. Wapenteekeningen op papier en perkament, 3. Wapenboeken: handschriften en gedrukte werken, 4. Wapen- en hoogheemraadskaarten en moderne werken, 5. Adelsdiploma's, Varia en bijzonderheden.

Groep O: *Geslachtkunde.*

Serie: 1. Opzwerings-acten, 2. Kwartierstaten, 3. Stamboomen, 4. Genealogische handschriften en gedrukte werken, 5. Familie-uitgaven, niet in den handel.

Groep P: *Zegelkunde.*

Serie 1. Zegelstempels, 2. Zegelafdrukken in was, lak, gips, metaal, enz., antieke en moderne kunst, 3. Charters met belangrijke aanhangende zegels, 4. Werken over zegelkunde, gedrukt en in handschrift.

Groep Q: *Ridderlijke lichamen, orden en andere corporatiën.*

Serie: 1. Boeken en plaatwerken, gedrukt en in handschrift.

3DE AFDEELING.

DE WAPENKUNDE TOEGEPAST OP KUNST EN INDUSTRIE.

Groep R: *Wapens in en op metaal.*
Serie 1. Wapens op bekers, juweelkisten, enz., 2. Munten en medailles, huwelijkspenningen, enz, 3. In 't algemeen wapens op verschillende voorwerpen.
Groep S: *Wapens op steen en aardewerk.*
Serie 1. Wapens op ringen, heraldische initialen, cameeën, enz., 2. Wapens op marmer, schoorsteenen (brikken), enz., 3. Wapens op kruiken, borden, serviezen, enz.
Groep T: *Wapens in en op hout.*
Serie 1. Wapens uitgestoken in hout, 2. Wapenborden, 3. Geschilderde wapens, 4. Meubilair met wapens.
Groep U: *Wapens op glas.*
Serie 1. Op bekers, bocalen, enz., 2. Gebrand glas, antiek en modern, 3. Gegraveerd glas.
Groep V: *Wapens in en op parelmoer. ivoor, been, hoorn, enz.*
Groep W: *Wapens op leder.*
Serie: 1. Boekbanden met wapens, 2. Wapens op leder geschilderd en geslagen.
Groep X: *Wapens in borduurwerk en weefsels.*
Serie: 1. Kerkelijke voorwerpen, 2. Wapens op kleeding, lijnwaad en tapijten, 3. Stramienwerk op kussens, vuurschermen, enz.
Groep Y: *Wapens, enz., op papier.*
Serie 1. Portretten van geslacht- en wapenkundigen, 2. Boekdrukkers-merken, afzonderlijk of in boeken, 3. Bibliotheek-merken (ex libris.), 4. Watermerken, 5. Postpapier en enveloppen.
Groep Z: *Photographie.*
Serie 1. Heraldische of zegelkundige platen.

ADVERTENTIËN.

DE PORTEFEUILLE.

Letterkundig Weekblad.

Prijs per jaar f 3.— franco per post.

Uitgave van G. J. THIEME te Arnhem.

Voor ieder, die gaarne op de hoogte blijft van de literatuur in Nederland en België, Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië; voor allen, die zich met de studie der nieuwe talen bezig houden en de literatuur willen beoefenen, is hier een even degelijke als onderhoudende lectuur. Voor nog geen ***zes cent per week*** ontvangt men ***acht*** bladzijden in ***twee*** kolommen.
Het *Letterkundig Weekblad* ***DE PORTEFEUILLE***, is geheel ingericht op den voet onzer groote staatkundige bladen. Het bevat een hoofdartikel over een of ander belangrijk letterkundig onderwerp van den dag; verder beschouwingen en besprekingen van allerlei aard, den inhoud van tijdschriften, nieuwtjes en berichten, besprekingen over den stand van ons tooneel en eindelijk een overzicht van onze Nederlandsche literatuur *in zijn geheel*, en van die in het buitenland, wat het *belangrijkste* aangaat.
Alle nieuwe boeken worden ten spoedigste in ***De Portefeuille*** aangekondigd en besproken. — Het is een veilige gids voor bestuurders van Leesmuseums, die graag het nieuwste en het beste hebben en voor beoefenaars der letterkunde. die gaarne gemakkelijk op de hoogte blijven.

Heden ziet het licht:

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

WASCH-CRISTAL.

15 Cents per pakje.

Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.
Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda***.
Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.
Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL.** Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*

Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 12. 20 Maart 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post.................. „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*	Prijs der Advertentiën: 1–6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

ALKMAARSCHE SCHUTTERSTUKKEN.

I.

Er bestaat, 't is misschien meermalen opgemerkt, een nauw verband tusschen onze vroegere schutterijen en onze vroegere schilderschool. Toen onze republick hare onafhankelijkheid veroverd had en hen, die haar niet erkenden, buiten hare grenzen te houden en eerbied in te boezemen wist, doortrilde een gevoel van kracht, van fierheid, van zelfbewustheid der vaderen borst, dat bij de gezagvoerenden den trots medebracht om hun gelaat door het penseel te doen vereeuwigen. De hoplieden der schutterijen, die zich de verdediging van menige stad herinnerden, beving deze zucht nog eerder dan de op hunne beurt niet minder overmoedige regenten. En waar het penseel te hulp geroepen werd en een eerlijk loon mocht verwerven, daar werd het niet te vergeefs gezocht, daar nam het aantal toe van hen die het voerden, daar prikkelde de mededinging tot volmaking, en sierde een jeugdige maar kloeke schilderschool den jeugdigen, kloeken Staat. De stof, door de schutterijen het talent der schilders aangeboden, was geheel in overeenstemming met het toenmalig streven, worstelen en zegevieren van het voorgeslacht; of liever: niet door de schutterijen, eene massa van — als geene buitengewone voorvallen het vorderden soms niet meer dan eenmaal 's jaars — op den monsterdag samenkomende, op musket of piek gestelde manschappen; maar door de officieren, den zoogenaamden adel van die corporatiën, die eene schilderachtige, eene schitterende verschijning opleverden. Wat flinke gestalten, wat fraaie en mannelijke koppen, wat sierlijke wapenpraal, wat pracht van staven en hellebaarden, van schilden en vaandels, hoeveel leven en hoeveel kleur, 't is waarlijk niet te verwonderen, dat onze meest beroemde schilderstukken een feestmaaltijd van schutter-officieren, het uitrukken van een vendel schutters tot onderwerp hebben.

Versierden in vele steden de schutter-officieren hunne vergaderplaatsen met hunne portretten of andere schilderijen, ook te Alkmaar geschiedde dit, inzonderheid in den Ouden Doelen, die der schutterij van S. Joris. Uit oude aanteekeningen kunnen wij daarvan een en ander mededeelen.

In 1598 werd de merkwaardige voorstelling van het

beleg in 1573 geplaatst, op den voorgrond het spaansche hoofdkwartier te Oudorp, verderop de belegerde stad met al hare nauwkeurig en uitvoerig weergegeven gebouwen, in het verschiet de egmonder duinen met abdij en kasteel toonende, — een tooneel in vogelperspectief, waarvan de kleurendruk in Hofdijks in 1873 uitgegeven verhaal der belegering eenig denkbeeld geeft.

Omstreeks denzelfden tijd werd „op de kamer gebracht" een stuk, verbeeldende den ganschen adel, den kastelein en trompetter van S. Joris van 1597 tot 1600, in 1606 een met den adel van 1603 tot 1606, in 1611 een met dien van 1609 tot 1612, in 1613 op de nieuwe kamer een landschap, waarin door mr. Claes van der Heck de adel geschilderd was. Op 6 December 1618 werd aan mr. Claes Abramsz., glasschrijver te Haarlem, besteed het afbeelden der hollandsche graven op de glazen der groote zaal, waartoe 22 personen, zoo uit de regeering als uit den krijgsraad, zich verbonden ieder *f* 15 te betalen (het geheel kostte echter slechts *f* 264). Op 22 October 1621 werd aan mr. Zacharias Paulusz. betaald voor een stuk, voorstellende 13 personen van den adel en den kastelein, *f* 195, zijnde *f* 15 voor ieder van den adel en den kastelein op den koop toe. Tusschen 1627 en 1629 leverde dezelfde schilder voor *f* 140 een afbeeldsel van 7 personen van den adel, dat op de kapiteinskamer voor den schoorsteen gehangen werd. Willem Bartius voltooide in 1634 een groot doek, waarop de adel van 1629 tot 1634 werd voorgesteld, en ontving daarvoor *f* 225, terwijl de ebbenhouten lijst om zijne schilderij met *f* 90 werd betaald.

Nog wordt in de rekening van 1644 gewag gemaakt van een stuk „een rotte schutters", door Jan Essings. Stellen wij ons bij deze kunstvoorwerpen de sierlijke harnassen, wapens, banieren en bekers, — in 1579 was ook voorhanden een konings halsband met 2 groote en 3 kleine zilveren schilden en met een zilveren papegaai — voor, dan mocht de Oude Doelen wel een museum genoemd worden.

Op den Nieuwen Doelen, dien van S. Sebastiaan, was het waarschijnlijk weinig anders gesteld, al ontbreken ons de aanteekeningen om daarvan te getuigen. Gelijk het straks genoemde schilderij van het beleg omhoog prijkt met het wapen van S. Joris, het roode kruis op een wit veld, zoo toont een van een paar andere voorstellingen der belegering, in 1580 vervaardigd, omhoog het wapen van Jerusalem, het embleem der jonge schutterij (het monogram op dit stuk bestaat uit eene samenstelling van een L, N en H, terwijl het gezamenlijke voorbeen dezer 3 letters nog een C of S draagt).

In 1799 en 1804 werden de op de Doelens aanwezige, voor een deel op de zolders geborgen, schilderstukken naar het stadhuis overgebracht,sommigen in zeer verwaarloosden toestand. Vermoedelijk waren er toen reeds totaal verloren gegaan of zijn er toen als reddeloos verworpen, althans van die van van der Heck en Essings is niets meer te vinden. Sedert 1873 bevindt al het overgeblevene zich in het stedelijk museum, zijnde de 3 schilderijen der belegering en 15 schutterstukken. Slechts een zestal van laatstgenoemden dragen een jaartal, slechts één vertoont den naam of het merk des schilders. Het Aetatis suae... ontbreekt niet bij menigen kop op de oudste stukken, maar aan wie de koppen toebehoorden wordt er niet bij vermeld. Kleeding en haardracht, aan- of afwezen van versierselen, keuze en vorm van wapenen en rangteekenen, gedaante der vaandels (samenstelling in ruiten of reepen enz.), het dragen van hoeden uitsluitend door de vaandeldragers of ook door anderen en wat dies meer zij, veroorloven echter, in verband met vorenstaande aanteekeningen, de 15 stukken naar tijdsorde te rangschikken en van sommigen op te sporen welke personen zij voorstellen. Nu allen gelukkigerwijze een hunner waardige verblijfplaats gevonden hebben en bovendien in voldoenden staat van onderhoud gebracht zijn, wenschen wij de door ons gevormde lijst te publiceeren, als grondslag van aanwijzingen of opmerkingen van meer deskundigen, en als aanloop tot het mededeelen van enkele bijzonderheden over een der schilders en over het alkmaarsche St. Lucasgilde.

II.

1. Paneeel 1.89—1.23. Tamelijk van uitvoering. 12 Koppen. 1 Persoon met hellebaard, 10 met haakbussen en bandeliers, waaraan patronen hangen. Op één bandelier H. D. V. Haken en geweren zijn sierlijk, de zware kolven paarsch-rood, ingelegd met snijwerk in ivoor of been. 1 Jongen met glazen bokaal.
2. Paneel, 1.97—1.24. Zeer goede schilderij. 13 Koppen. Alle personen dragen sjerpen van oranje en wit, op den rug samengeknoopt en in slippen afhangende. Een voert een lichtbruinen staf, waarop 1593, tusschen de letters H en R een teeken, overeenkomende met dat op het schepenszegel van Harpert Rembrandsz., overleden 1603, voorts een bot op 2 gekruiste pijlen, 2 gekruiste handbogen en de wapens van Alkmaar en Jerusalem (jonge schutterij). 2 Personen, met hoeden op, dragen vaandels, geruit in oranje, wit en groen, 5 hellebaarden, 2 geweren als op Nr. 1, één zwaard en beukelaar, waarop een man, die eene vrouw draagt, voor ruiters vlucht. De kastelein houdt kroes en kan.
3. Paneel, 2.15—1.22. Goed geschilderd, levendig van kleur [1597—1600]. 16 Koppen. Sjerpen van oranje, wit en groen, op den rug als Nr. 2. Drie personen zijn in sierlijk borstharnas, 2 anderen dragen halsbergen. Een der geharnasten voert een zeldzaam prachtige hellebaard, 5 anderen zijn van meer eenvoudige pieken voorzien. De staf is rood, met kruisboog, musket, het woord BOETE en in kleuren de wapens van Alkmaar, den Stadhouder en St. Joris (oude schutterij). Een persoon voert zwaard en beukelaar, waarop St. Joris met den draak, een tweede schild is even zichtbaar, elders nog een zwaard, en voorts 2 haakbussen als op Nr. 1 en 2. Achter de anderen 2 vaandrigs, de vaandels in strepen oranje, wit en groen, de „de trommeester" op de trompet blazende en de kastelein met glazen bokaal.
4. Paneel, 2.12—1.20. Zeer goed geschilderd, van dezelfde hand als Nr. 2. 10 Koppen. Sjerpen als op Nr. 2 en 3, de vaandrigs echter zonder; deze dragen hoeden en vaandels van oranje, wit en groen in dubbele strepen. 5 Personen voeren hellebaarden, 1 een zwaard; een den bruinen staf,

waarop: 1605 Syt...... sinnen sachtich... een handboog, een wapenschild van Alkmaar en een met een ten deele gedekt teeken, dat den drager moet kenmerken. De tiende persoon torscht een gedreven gouden of vergulden beker, op het deksel waarvan een beeldje met hellebaard en schild staat.

5. Paneel, 1.98—1.36. Goed schilderij. 10 Koppen. Sjerpen van oranje, wit en groen, ook de jongen, die een gedreven zilveren drinkschaal aanbiedt, in vorm eenigermate overeenkomende met de 8 exemplaren, in 3 soorten, in het Stedelijk Museum bewaard. Op den bruinen staf staat: 1606. .. sinnen sachtich..... tha(?), een kruisboog, een wapenschild van Alkmaar en een schild, dat boven een letterteeken een boom doet zien. De vaandrigs, met hoeden op, voeren vaandels, geruit in oranje, wit en groen. De zilveren keper op een veld van sabel op een der vaandelstokken doet in den drager Boudewijn van Rietwijk herkennen. 4 of 5 personen zijn met hellebaarden gewapend, 1 of 2 met zwaarden; een der zwaarddragers geeft een beukelaar te aanschouwen met eene andere voorstelling van St. Joris dan op Nr. 3.

6. Paneel, 1.92—1.32. Vrij goed uitgevoerd, maar flets van toon. 12 Koppen. 6 Sjerpen oranje, wit en groen, 5 oranje, 1 (vaandrig) wit. 2 Vaandels in ruiten oranje, wit en groen, 9 hellebaarden, lichtbruine staf, waarop wapen van Alkmaar, een handboog, 1611 en Syt ti(?)...... sachtich v. boet.

7. Paneel, 1.99—1.10. Goede schilderij, misschien van dezelfde hand als Nr. 5, dat, even als dit, aan het werk der oude duitsche meesters herinnert en door afwassching schijnt geleden te hebben. 12 Koppen. Van 9 personen zijn de sjerpen oranje en wit, van één oranje, van één wit, van den jongen met flapkan en glazen beker rood en wit. Twee dragen halsbergen, 9 hellebaarden, een — met hoed op — eene vlag geruit in oranje, wit en groen, een den rooden staf, waarop K. Stoo(p), ... met sinne.... ahtich v de..., een kruisboog en in kleuren 3 wapenschilden: Alkmaar, Stoop (met een kan als helmteeken) en St. Joris.

8. Doek, 1.99—1.30. Tamelijk van uitvoering. 13 Koppen. Een wit en een groen vaandel, de dragers met hoeden. Sjerpen 10 oranje, 1 wit, 1 groen, 1 oranje, wit en groen. 7 Hellebaarden. Glazen beker. Staf zwart met zilveren schildjes, den Stadhouder en Alkmaar, een handboog en de woorden: ORANGE (op den band).... MEEST .... BOETE .... DEE(?)

9. Doek, 2.12—1.40. Vrij goed geschilderd, misschien van de hand van Nr. 8. 12 Koppen, waarvan 8 met oranje en 4 met groene sjerpen, en van halsbergen zichtbaar. Een wit en een groen vaandel, de dragers met hoeden. 9 Hellebaarden. De staf zwart met zilveren schilden, den Stadhouder en Alkmaar. Op den eenen band EENDRACHT op den anderen V BOETEN MOET. 1).

10. Paneel, 2.31—1.45. Goed geschilderd door Zacharias Paulusz., 1621. 14 Koppen. 4 Sjerpen oranje, 5 groen en 4 oranje, wit en groen. De kastelein, zonder sjerp, draagt een glazen bokaal op gouden voet. 1). Vaandelsdragers met hoeden, een rood en een groen vaandel, 10 hellebaarden, 4 halsbergen. De staf zwart, met kruisboog en 2 zilveren schilden, den Stadhouder en Alkmaar.

11 Paneel, 1.76—1. Goed stuk van denzelfden meester als Nr. 10, geschilderd 1629. 7 Koppen, zijnde de kapiteins Hendrik Willemsz. Moutmaker en Adriaen Dirksz. de Jong en 5 anderen, Een rood en een groen vaandel, beiden met oranjetakken; de dragers hoeden op, de een zonder, de ander met oranje sjerp; voorts 3 oranje en 2 groene sjerpen, 4 halsbergen, 4 hellebaarden, zwarte staf met kruisboog, wapens van den Stadhouder en Alkmaar en op den band IAN P.

12. Doek, 3.84—1.98. Door Willem Bartius, over 't algemeen middelmatig geschilderd, misteekend in armen en handen, de staande vaandrig echter, die de beide om tafels zittende en staande groepen scheidt, is zeer fraai. 14 Koppen, afwisselend met en zonder hoeden. 7 Sjerpen oranjerood, 6 blauw, 1 groen. 2 Personen voeren vaandels, oranjerood en blauw, met oranjetakken, 2 hellebaarden, 1 een stok, een op den achtergrond den zwarten staf. 3 Hebben glazen bekers in de hand. Op een der tafels ligt een fortificatieplan, waarop A°. 1634.

13. Doek, 1.96—1.06. Fraai stuk door Cesar van Everdingen. 12 Personen, waarvan 10 met oranje sjerpen, 2 met hoeden, - 1 met stok - en 2 met glazen bekers in de hand, zitten en staan om eene tafel, waarop een fortificatieplan ligt, gemerkt met C V E aaneen verbonden en ANO 1641. Een der lieden zonder sjerp is in rood gewaad.

14. Doek, 3.49—1.99. Meesterlijk geschilderd door denzelfde. 14 Figuren, ten voeten uit. Twee, met stokken in de hand, dalen 3 treden af, terwijl achter hen een ander komt, die den staf draagt. Rechts en links zijn op den verhoogden grond de anderen geplaatst; daarvan voeren 8 hellebaarden, één het rood, één het blauw vaandel, beide vaandels met oranjetakken. 5 Hebben hals-

---

1) De staven, op dit en volgende stukken zichtbaar, komen overeen met de beide in het Museum aanwezige. Zij zijn van ebbenhout, ingelegd met parelmoer, kruisbogen, vuurstalen en vonken op den eenen, handbogen, pijlen en bloemen op den anderen. Op ieder zijn 4 gegraveerde zilveren schilden, op den een de wapens van den Stadhouder, Alkmaar, St. Joris en Jacob Cornelisz. Kinnemaet (een ooievaar met een zwaard door den hals, vgl. zijn schepenszegel 1629—1637), op den ander eene voorstelling van St. Sebastiaan en de wapens van den Stadhouder, Alkmaar en Jerusalem. De staf van de oude schutterij is zonder opschriften, die der jonge heeft op den dop een lint, met *ANNO: 1629 en op den bovenband:
**Soo. Wie. moetwil. begaet. *Op. d. Ionge* SCHVTTERS. *doelen. *Die. sal. voor. syn. misdaet. *In 't cort. de. straff. gevoelen.*
Van de vroegere schutterij bezit het Museum ook nog 2 zijden vaandels, een wit en een groen, en 2 groote houten trommen, waarop geschilderd de wapens van Alkmaar en Jerusalem, pijlen en bogen en ANNO 1664. Maar waar zijn de fraaie beukelaars gebleven!

1) Deze kastelein van den Ouden Doelen, Wouter Bartholomeusz. Winkel, die zijn vader Bartholomeus Woutersz. was opgevolgd, stierf in de dagen toen „de eene gek den anderen uitbroeide, de lui rijk zonder goed en wijs zonder verstand waren", hetgeen zijne erven een fortuintje van ƒ 90000 opbracht. Tot die som toch werden, deels in publieke veiling op 5 Februari 1637, deels uit de hand, zijne nagelaten tulpen verkocht.

bergen, 7 blauwe en 7 roode sjerpen. De hoeden zijn naar willekeur verdeeld. Het stuk is gevat in eene gebeeldhouwde lijst.

15. Doek, 4.27—1.61. Even uitmuntend en van denzelfden meester als het vorige stuk. 14 Figuren, ten voeten uit. 3 Personen, waarvan één met stok en één met hellebaard, zitten op eene verhooging. Om hen staan de anderen, waarvan nog 7 met hellebaarden, 1 met stok, 1 met staf, 2 met vaandels, een groen en een wit, met oranjetakken. Voorts 7 groene, 7 witte sjerpen, 2 halsbergen, hoeden bij afwisseling. Het doek is, waarschijnlijk in het begin dezer eeuw, van onder merkelijk ingekort. Van de vroegere lijst, die rijk gesneden was, zijn een paar goede fragmenten, die het stuk aan den Nieuwen Doelen toewijzen, in het Museum bewaard gebleven.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN MILITAIR HULDEBLIJK.

Wij hebben het voorrecht tot een klein volk te behooren, dat gelukkig niet aan de bevordering van den wapenroem zijn beste krachten behoeft te wijden, maar zich daarom ook met des te meer vrucht op de beoefening van de kunsten des vredes kan toeleggen. Een gelukkige omstandigheid, die op alle standen der maatschappij haar weldadigen invloed doet gevoelen, waarvan het huldeblijk, door het leger aan het vorstelijk echtpaar geschonken, getuigenis geeft, dat onlangs in de residentie ten toon gesteld, door vele belanghebbenden bezichtigd werd. Het zou onbillijk zijn bij de beoordeeling van dit feestgeschenk, door dilettanten ontworpen en grootendeels vervaardigd, denzelfden gestrengen aesthetischen maatstaf te bezigen, die aan het werk van een ontwikkeld en ervaren kunstenaar kan gesteld worden. Er bestaan echter enkele algemeene voorschriften, waaraan ieder kunstwerk, dat op dien naam wenscht aanspraak te maken, behoort te voldoen.

Een beeldend kunstenaar moet ons zijn denkbeelden in concreten vorm weten voor oogen te stellen. Hij moet een beslissend oogenblik weten te kiezen en niet een doorloopende handeling in een opeenvolgende tijdreeks trachten aanschouwelijk te maken. Hij moet zijn gedachten in groote trekken weten aan te geven en niet te veel in bizonderheden afdalen. Wie te veel bewijst, bewijst niets en wie te veel wil uitdrukken, loopt gevaar niet begrepen te worden. Van de symboliek, die altijd een gebrekkig hulpmiddel blijft, moet, waar zij niet geheel kan vermeden worden, slechts een spaarzaam gebruik worden gemaakt, indien geen doode abstractie in de plaats zal treden van een levend organisme. Gemakkelijk is die taak zeker niet, maar de antieke kunst, die ons daarom ook als een voorbeeld ter navolging wordt gesteld, heeft het bewijs geleverd dat haar vervulling binnen het bereik der menschelijke krachten ligt. Zoo hebben de Grieken ons in de afbeelding van hun krijgsgod een voorstelling van die mannelijke weerbaarheid en kloeke vastberadenheid voor oogen getooverd, welke ten allen tijde de kracht en roem van den krijgsmansstand hebben uitgemaakt. Hoe kristelijk wij ook in onze denkwijze zijn mogen, waar het de kunst betreft, zijn wij onverbeterlijke heidenen gebleven.

Hoe heeft nu de ontwerper zijn taak opgevat? Hij heeft blijkbaar het verband tusschen vorst en leger willen uitdrukken, van de Germaansche tijden tot aan de nieuwste geschiedenis. Hier wordt dus reeds dadelijk tegen die tijdsorde gezondigd, waarvan hierboven gewaagd werd. Hij heeft de persoonsverbeelding onzer dynastie, wier stamboom, volgens hem, tot Karel den Groote opklimt, in de gedaante van een Germaansch krijgsman uit het Carolingiesch tijdvak ons voor oogen gesteld. Het is aan de oorkonde, dat wij deze wetenswaardige bizonderheid ontleenen, die anders vermoedelijk door de meesten niet zou begrepen zijn. Het zijn overigens niet de middeneeuwsche Oranje's, die in de eerste plaats onze aandacht trekken, maar wel de latere beroemde telgen van dit geslacht, van wie een herscheppende kracht is uitgegaan, welke de natie is ten goede gekomen, wier lotgevallen sedert nauw met die van het vorstenhuis verbonden bleven. Het Carolingiesch tijdvak, — toen Europa nog grootendeels in een toestand van barbaarschheid verkeerde, de kunsten en wetenschappen, als een schuchtere maagd, zich in het klooster schuil hielden, het kristendom, in navolging van den Islam met het zwaard gepredikt werd en niemand nog aan een Nederlandsche nationaliteit dacht, — boezemt, met uitzondering van hen, die een vereenigd kristenrijk als hun ideaal begroeten, aan de meesten weinig belangstelling in. Niet het schemerend uchtendlicht, maar de volle middagzon had dan ook het huldeblijk behooren te bestralen. Indien het geheel niet in den romaanschen stijl was uitgevoerd, waaraan natuurlijk ook de figuur behoorde ondergeschikt te zijn, zou het zelfs bevreemden, waar wij op het behoud van een zelfstandig volksbestaan prijs stellen, hier op dezen Germaanschen oorsprong den nadruk gelegd te zien. Men heeft dan ook een soortgelijke figuur op het Hermannmonument in het Teutoburger woud zien verrijzen, waar het zich meer zal te huis gevoelen dan bij ons en waar vermoedelijk ook de „rotsblokken" zullen aanwezig zijn, die op onzen moerassigen bodem verre te zoeken zijn. In kleine afmetingen uitgevoerd, zooals hier onvermijdelijk was, verandert de Hermann in een Lohengrin, zoodat men onwillekeurig naar den zwaan omblikt. Deze allegorische figuur rust op een romaansch koepelgewelf, dat door vier kolommen gedragen wordt, die de vier hoofdwapenen van het leger moeten voorstellen, wederkeerig door de doode strijdkrachten gesteund, die hier door het Amsterdamsch reduit en den vestingvierhoek van de Utrechtsche linie met de stelling aan den Helder vertegenwoordigd zijn. Het geheel wordt door een lijst van gepolijst marmer afgesloten, dat den waterspiegel der inundatie moet weërkaatsen. Wij worden hier een miniatuurwereld binnengeleid, die met het heroïsch begrip eener bloedige worsteling voor de onafhankelijkheid niet overeenstemt.

Het groothertogdom Luxemburg is door het marmer vertegenwoordigd, waarvan de tempel vervaardigd is, en het verband tusschen het Nederlandsch en Indisch leger aangewezen door de stukjes Sumatra-marmer, dat voor de dek- en voetplaten der kolommen gebezigd werd. Het Amsterdamsch reduit werd samengesteld uit een fragment van het gesloopt bastion Waldeck te Maastricht, ter herinnering aan den geslachtsnaam onzer koningin, terwijl de vestingvierhoek benevens de dekplaat der socle van een zerk uit een oud tuighuis

afkomstig zijn. De houten kast is uit oude palisaderingen der Utrechtsche forten vervaardigd. De ontwerper heeft door het bezigen van verspreide bouwstoffen, waaraan een zijdelingsche of verwijderde geschiedkundige herinnering verbonden was, door een hybridische samenvoeging van scherven en splinters een historische reliquie willen in het leven roepen, die, naast de artistieke, ook antiquarische waarde zou bezitten en in een kabinet van zeldzaamheden zou te huis behooren.

In de uitvoerige beschrijving van het huldeblijk, die verscheidene bladzijden beslaat en waaraan wij alle deze bizonderheden ontleenen, wordt de bedoeling aldus toegelicht. „Doch is Nederland ook al arm aan *natuurlijken* steen, het bezit toch nog *historischen* steen. Daarheen dus de blikken gewend." Het is slechts te bejammeren dat deze nieuwe bron van bouwmaterialen niet alleen spoedig zou zijn uitgeput, maar bij een meer uitgebreide toepassing tot het schromelijkst wandalisme zou leiden. Bovendien is een kunst, die, om begrepen te worden een uitgebreide memorie van toelichting vereischt, reeds veroordeeld. De romaansche stijl, waarin het geheel werd uitgevoerd, heeft iets zwaarmoedigs, die te meer uitkomt, waar hij, zooals hier onvermijdelijk was, in kleine evenredigheden moest worden toegepast. Maar deze uiterlijke eenheid kan het gemis der innerlijke niet vergoeden en is niet bij machte de uitgestrekte linie van Aken tot het Amsterdamsch reduit voldoende te dekken.

Wij hebben hier dan ook niet met een plastisch kunstwerk, maar veeleer met een voortbrengsel der kunstnijverheid te doen, dat slechts zijdelings met de kunst is verwant. De sierlijke oorkonde, een meesterwerk van calligrafie, vormt met den kast het hoofdbestanddeel. Nu zal niemand kunnen ontkennen dat een fraai gebeeldhouwde kast artistieke waarde kan bezitten, maar dan had ook dit hoofddoel niet uit het oog moeten zijn verloren. Van den zwaarwichtigen symbolieken tabernakel ontdaan, die het geheel eer drukt dan versiert, had dan de kast in rijziger gestalte kunnen verrijzen, waarbij, indien een toespeling op de vestingbouw werd noodig geoordeeld, de vier- of vijfhoekige vorm had kunnen bewaard blijven, door een kloeke wapentrofee gekroond, die den oorsprong van het geschenk op voldoende wijze had aangewezen. Aan de zijwanden hadden de borstbeelden of medaillonportretten onzer voornaamste stadhouders kunnen zijn geplaatst, in afmetingen uitgevoerd, die de plastische kunstwaarde tot haar recht doet komen en hen niet te veel op gedenkpenningen doen gelijken. Het wapen der hoofdstad van Nederlandsch-Indië zou met zijn gelauwerd zwaard door een zinrijker teeken den lof van het Indisch leger hebben verkondigd dan de stukjes Sumatra-marmer vermogen te doen. De zorgvuldige en nauwgezette uitvoering der onderdeelen verdient echter allen lof en levert het bewijs welke mate van kunstvaardigheid nog bij ons volk aanwezig is, die slechts geringe aanmoediging behoeft, om voor de toekomst de schoonste verwachtingen op te wekken. Het stichten van teekenscholen en het oprichten van museums van kunstnijverheid in onze groote steden zou aan dit doel zeer bevorderlijk kunnen zijn.

J. E. BANCK.

EENE BELANGRIJKE VEROVERING.

Terwijl men zoo dikwijls moet spreken over het verlies van kunstwerken, aan ons land door buitenlandsche Musea of liefhebbers afgekocht, is het een genot te kunnen verhalen van eene verovering door ons op onze vrienden, de vijanden, behaald. Terwijl we ons hart vasthouden, dat de Hals uit de collectie Copes van Hasselt voor goed Nederland zal verlaten, terwijl we in deze oogenblikken de schoonste en kapitaalste schilderij van Emanuel de Witte (niet minder dan dien uit de collectie Roëll-Hodshon) te Parijs door de groote liefhebbers zien bewonderen, omdat de vermogenden in Holland de oude kunst niet begrijpen of liefhebben, kunnen we mededeelen, dat een allerbelangrijkst stuk, na 22 jaren te Parijs gelogeerd te hebben, terug zal keeren naar het land dat het nooit had moeten verlaten.

In 1857 werd in het Huis met de Hoofden te Amsterdam verkocht eene verzameling van meer dan 200 schilderijen, afkomstig van Mejufvrouw C. M. Drekman.

In die collectie kwamen voor een aantal tweede en derde meesters, toen voor een appel en een ei verkocht, maar nu gezocht omdat ze altijd interessant, dikwijls zeer fraai zijn en omdat de eerste meesters gaan ontbreken 1).

Men vond er stukken van van der Ast, Avercamp, de Bloot, van den Broeck, de Bruyn, H. van der Burgh, F. en M. Carré, Collyer, B. Graat, S. van Hoogstraten, A. de Lorme, Naiveu, W. Schellincks, V. van der Vinne, Vitringa, C. Wils, H. Berninck, Quast, Ph. Angel. Meest allen ontbreken aan onze openbare verzamelingen en ze bragten van 5 tot 40 gulden op!

Maar het kapitaalste stuk, in alle opzichten, was *Het bezoek van Prins Maurits aan de kermis te Rijswijk, in* 1618 *door A. van de Venne geschilderd.*

Het werd toen in den catalogus als volgt beschreven:

A. VAN DER VENNE, 1613 (moet zijn 1618)

„Bezoek van Prins Maurits en den Koning en de Koningin van Boheme, gedurende de kermis, in het dorp Rijswijk. De Prins met eenig gevolg is gezeten in een open rijtuig getrokken door zes prachtige schimmels, ter wederzijde voorname lieden te paard en eene menigte pages te voet; overal ziet men op het ruime marktveld tenten, waarop vlaggen wapperen, en voor dezelve een levendig gewoel van edellieden en boeren; vooraan nabij den koninklijken stoet, zit eene koopvrouw onderscheidene vruchten uitteventen. Zoowel de figuren als de vele paarden wedijveren, door de uitvoerige penseelbehandeling en helderheid van toon met de beste werken van den beroemden Ph. Wouwerman, en stelt dit stuk onder de uitnemendste kunstgewrochten van dezen genialen meester."

h. 55 d; br. 1 el 34 d. Paneel.

Niettegenstaande deze uitvoerige beschrijving, niettegenstaande den zeker niet overdreven lof, niettegenstaande de aanwezigheid van leden van de commissie van het Rijksmuseum werd het stuk verkocht aan

1) Zoo bragt o. a. een duinlandschap van den onbekenden B. van der Veen 1648, zweemend naar J. Ruysdael fl. 30.25 op, dat voor eenige jaren in de veiling de Lissingen voor 800 francs verkocht wordt.

Harington, een Engelsch koopman, die het voor eene combinatie van kooplieden met *f* 405 betaalde. De Heer Warneck nam het mede naar Parijs en het kwam in het bezit van den heer Leroy d'Etiolles, van wien men het toen, maar te vergeefs, voor het Trippenhuis wilde terugkoopen.

In 1861 na het overlijden van den eigenaar kwam de schilderij weder in veiling. W. Burger, die den catalogus redigeerde, roemde het werk van van de Venne zeer. Het werd voor 10 duizend francs door den zoon van den Heer Leroy teruggekocht en van dezen is het nu in het bezit van het Rijk der Nederlanden geraakt.

In mijn werkje over Adriaan van de Venne heb ik er eene beschrijving van gegeven, die stellig niet alles vermeldt wat er op de schilderij te zien is, maar waarin ik ten aanzien van den Koning van Boheme eenige verandering moet maken.

Het tooneel van de kermis is de markt; regts en links huizen, de kerk op den achtergrond; tenten en kramen, aan de linkerzijde twee rijen, aan de regterzijde eene rij, versierd met vlaggen, oranje of rood wit en blaauw.

Op het midden van de markt komen drie rijtuigen aanrijden. In het eerste, een open kales, getrokken door zes schimmels, rijk getuigd van zwart leder met vergulde knopjes, zitten de prinsen Maurits en Frederik Hendrik en, tegenover hen, met den rug naar den toeschouwer, de paltsgraaf Frederik V en zijne echtgenoote Elisabeth van Engeland (?) De twee andere (toe)rijtuigen, ieder met vier bruine paarden bespannen, worden ingenomen door personen van het gevolg.

Voor de vorstelijke koets loopen pages, waarvan er twee in groen fluweelen wambuizen met rood galon (bloemen) gekleed zijn. Ter regterzijde van de koets een heer te paard in rooden mantel, die de prinsen groet, en een ander in donkere kleeding even als een edelman die ter linkerzijde rijdt en een geel wambuis met zwarten mantel draagt, den stoet vergezellend. Regts meer op den voorgrond een ruiter in gestreepte kleeding, met oranjesjerp; hij rijdt met den hoed in de hand eene groep te gemoet die zich aan de andere zijde van eene sloot bevindt onder de schaduw van eenige groote boomen. De hoofdpersonen van die groep, een heer in lichte kleeding den hoed in de hand en de linkerhand liggend op die zijner dame, die rijk getooid, een oranje onderrok met groen lijf en tunique en een opstaande kanten kraag draagt, zijn omringd door burgers, boeren, voerlieden, een' rattevanger enz. Een jongen met eene zweep in de hand gaat den heer te paard al groetend te gemoet. Meer regts een koopvrouw in vruchten tusschen hare manden gezeten, die geld van een meisje ontvangt terwijl een gauwe landlooper haar de beurs leêgt.

Nu regts om, achter die groepen omwandelend, gaan we voorbij een paar loodsen, waar blijkens de uithangteekens drank verkocht wordt, en waarvoor een bedelaar, twee rijpaarden enz. staan. Verderop eenige boeren en boerinnen die dansen, en tusschen de huizen door ziet men een water, waarop een paar met menschen volgeladen schuiten. We keeren nu weder naar de markt terug voorbij een man met geleerde apen, een boerewagen, waarvan de opgezetenen zich aan bier verfrisschen, en vinden terzijde van de kramen: ruiters, nog een boerenwagen, eene menigte losse paarden, want het is paardenmarkt, en voor de kerk weder kramen, een tooneel en in de straat die regts loopt eene gedrang van ruiters en voetgangers. Nu weder, ter linkerzijde, naar den voorgrond terugkeerend, weder ter markt gebragte paarden, een boer wiens knol op den loop gaat, en die er zich wel niet op zal houden en andere landlieden de prinsen groetend. Geheel op den voorgrond twee aanzienlijke ruiters, de een, zeer donkerbruin van gelaat, in met goud bestikte kleeding, met gepluimden goed, gezeten op eenen prachtig rooskleurig paard, de ander in geel wambuis met rooden mantel. Achter hen twee ruiters met reismantels en breedgerande hoeden. Nog meer vooraan twee pages met honden en een zittend zwavelstokken-koopman. Ter linkerzijde op den tweeden grond, eene hoogte terzijde van den afdalenden weg, losse paarden en daarachter aan een water een herberg, waarvan twee bezoekers eene vechtpartij hebben georganiseerd; de hand van een der strijdenden ligt reeds op den grond. Daarachter een heuvelachtig landschap. Op de loopplank over de sloot geteekend A*Venne* F 1618.

De uitvoerigheid en juiste teekening van de personen in het bijwerk op deze schilderij maken van de Venne tot den *Meisonnier de l'époque*, zooals ik hem hier hoorde noemen. De kleur is gedistingeerd. Het stilleven bij de fruitvrouw is een meesterstuk van waarheid, en als de schilder op den grond schelpen en geldstukken en een gebroken glas neêrlegt, dan kan men ze gerust met het vergrootglas bezien.

Onder de paarden zijn er velen allernatuurlijkst van beweging en houding. De kleine figuurtjes, regts van de kerk, kleine kleurige vlekjes van eenige millimeters, zijn vol beweging en leven. De verdeeling van licht is juist.

Even als voor alles, moet men *juger les tableaux d'après leurs dates*, en het zou al zeer weinig juist zijn, wanneer men den schilder van 1618 wilde verwijten, dat hij in kompositie, kleur en uitvoerigheid nog de sporen toont van de gothische opvatting, die veel minder het effect dan het juist wedergeven van het geziene beoogde.

Van de Venne toont zich in deze schilderij een groot kunstenaar, anders dan Wouwermans en de mannen van de groote époque, anders dan de modernen, maar hij staat even hoog als zij, want hij gaf zoo volkomen als het mogelijk is, wat hij wenschte te geven, naar de opvatting en den geest van zijn tijd.

Wij herhalen dus, dat ons vaderland eene verovering behaald heeft, nu ze de schilderij van van de Venne terug krijgt, en we gunnen haar, in afwachting van eene eereplaats in het nieuwe Museum, een goed licht en veel belangstellend bezoek in het Trippenhuis.

Parijs, Maart 1880. D. FRANKEN Dz.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Eenige Haagsche schilders schonken in de vorige week aan hunne stadgenooten de gelegenheid om de doeken te zien, welke zij naar den Salon te Parijs zenden. Het was een kleine doch werkelijk fraaie verzameling.

Het grootste doek was dat van *Henkes*. Het stelt een boer, een boerin en een oude juffer voor, die in een Protestantsche kerk naar de preek luisteren. De

levensgroote figuren zijn goed geteekend en met veel scherpzinnigheid gadegeslagen, zoodat zij als volmaakte typen van de door den schilder geliefkoosde sujetten kunnen genoemd worden. Hoe prozaiesch die boer met zijn lange jas en bruin pruikje in de werkelijkheid ook moge zijn, hoe weinig ideaals er zij aan de dikke Overmasche boerin, die haar handen en haar bijbel op den breeden schoot laat rusten, hoe onvriendelijk ook het oude uitgedroogde juffertje ons moge voorkomen, op de schilderij van Henkes doen deze drie verschijningen den beschouwer aangenaam aan. Men herkent die als brave, eenvoudige lieden wier godzaligheid men licht zou gaan benijden. Een paar aanmerkingen mogen op het stuk gemaakt worden. Vooreerst is het twijfelachtig of het onderwerp zich wel goed leent tot een voorstelling in levensgroote figuren; het schijnt daartoe niet belangrijk genoeg, daargelaten dat de plaatsing van zulk een omvangrijk stuk bezwaarlijk wordt. Slechts in een openbare verzameling kan zulk een doek behoorlijk tentoongesteld worden. Van grooter gewicht is de kritiek betreffende de koelte van toon in sommige partijen, voornamelijk in den achtergrond. Dit alles neemt niet weg dat wij hier te doen hebben met een ernstig werk, dat den jeugdigen schilder eer aan doet. Het is te hopen dat hij op den ingeslagen weg met volharding voortga, waarbij niemand het hem euvel zal duiden, indien hij nu en dan afwisseling brengt in de keuze zijner modellen. Bedaagde lieden boezemen ieder te recht eerbied in. Maar jong volkje heeft niet minder aanspraak op onze achting.

Een fraai landschap van *Mauve* gaf een bosch te zien, met eenige hooge staande en een paar neergevelde boomen. Najaars effect; breed behandeld; juist van toon; een goed stuk.

Israëls had twee stukken. Vooreerst een welgelijkend portret van Mr. Blussé, lid der 2de Kamer. Het is een forsch, karaktervol hoofd, dat door den meester krachtig werd gepenseeld.

Vervolgens een boeren-binnenhuis te Barnevelt. Voor den breeden schoorsteen is de familie van den arbeider aan den eenvoudigen disch gezeten. De moeder heeft den pas gespeenden zuigeling in de armen en geeft hem voorzichtig zijn nieuw voedsel. De vader, wiens gelaatstrekken door de zon en den arbeid zijn gebruind en gerimpeld, gaat de kunstbewerking zijner vrouw met aandacht na en een drietal kindertjes tracht zich te verzadigen aan de sobere kost die hun is voorgezet. Het tafereeltje is doodeenvoudig, doch maakt een diepen poëtischen indruk. De behandeling is zoowel wat teekening als wat kleur aangaat, meesterlijk, en dit schilderij mag zonder twijfel tot de gelukkigste voortbrengselen gerekend worden van het vruchtbaar penseel van den meester. Het geeft diens talent in zijn volle kracht te bewonderen.

Ook *Mesdag*'s schilderijen zijn zeer goed. Het eene stelt een Scheveningsch strand bij winter voor; de duinen zijn met een versche sneeuwlaag bedekt. Vooraan een visscherskar, in het verschiet eenige schepen. De sneeuwpartij en de donkere lucht zijn zeer juist weërgegeven.

Het andere is een machtige zee met een aantal pinken die ter vischvangst uittrekken. De geele golven, de dobberende schuiten, de diepe lucht zijn met groote waarheid geschilderd. Bewonderenswaardig is de forsche manier waarop de schilder dit stuk heeft geborsteld, en waardoor hij buitengewoon fijne nuanceeringen en lichteffecten heeft verkregen.

Van *Mevrouw Mesdag* waren twee landschappen te zien. Een schuur met schapen, en een boschgezichtje. Dit laatste stukje was wel het bevalligste van de twee.

— Sedert jaren zijn te Middelburg door de *Vereen. „Uit het volk-Voor het volk*" tentoonstellingen gehouden van aquarellen, portefeuilles van verschillende genootschappen of partikulieren, ook van alhier aanwezige schilderstukken, vermeerderd met die van enkele elders gevestigde schilders, of uit de collectiën van kunsthandelaren. Men heeft besloten met 1880 eens eene tentoonstelling van schilderijen op grootere schaal te beproeven, toch altijd nog gering in omvang bij elders wegens gebrek aan plaatsruimte, de hooge kosten enz. Daarom heeft de Commissie, bestaande uit de heeren Mr. G. N. de Stoppelaar, W. J. v. d. Berghe, W. D. Luteijn, J. J. H. Dorenbos en P. L. Tak, gemeend geene *algemeene* tentoonstelling te moeten uitschrijven, maar zich bij brieven te vervoegen tot de voornaamste in Nederland en België gevestigde schilders, met verzoek in het belang der kunst de pogingen te willen ondersteunen en een of meer kunstwerken beschikbaar te willen stellen.

Buiten alle verwachting is dat met een bijzonder succès bekroond. De Commissie heeft de toezegging van de heeren Louis van Erven Dorens, Joh. J. Paling, J. J. Schenkel, H. Valkenburg, allen te Amsterdam; van den Heer en Mevr. Mesdag, Mej. van de Sande Bakhuyzen, J. van de Sande Bakhuyzen, J. W. van Borsselen, J. Bosboom, Gerke Henkes, M. W. Liernur, Ferdinand en Frederik Lintz, Mej. Lintz, W. C. Nakken, Albert Neuhuijs, J. M. Schmidt Crans, C. S. en P. Stortenbeker, E. Verveer, J. Hendrik Weissenbruch allen te 's Gravenhage; L. Lingeman te Baarn, Tony Offermans te Rijswijk, Mevr. Landré-van der Kellen te Dordrecht, Mevrouw Ronner-Knip en Mej. H. A. Ronner en Mej. E. Beenaert te Brussel, Henri Bource te Antwerpen, Mej. Stolk te Parijs, terwijl nog van enkelen bericht wordt te gemoetgezien.

Middelburg wacht alzoo in menig opzicht een waar kunstgenot. De tentoonstelling zal worden gehouden op de bovenvoorzaal van het raadhuis en het daaraan grenzende lokaal van het voormalig kantongerecht.

Zij zal geopend worden den 20 Maart en duren tot den 4 April.

Had men over méér plaatsruimte te beschikken, dankbaar zou men gebruik gemaakt hebben van verschillende aanbiedingen, waarvoor men nu heeft moeten bedanken.

— Alvorens de beroemde schilderij van professor Hans Makart naar Londen zal worden gevoerd, heeft het der Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst, te Rotterdam, mogen gelukken, dat doek gedurende eenigen tijd te Rotterdam te doen tentoonstellen. Diegenen onzer lezers, die niet in de gelegenheid waren dezen „Intocht van Karel V te Antwerpen" in de hoofdstad in Arti et Amicitiae te kunnen bewonderen, verzuimen vooral niet het kolossale stuk nu nog te Rotterdam in het verkooplokaal (Oostsingel) te gaan bezichtigen.

— In het Museum der Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst, boven de Beurs te Rotterdam, is een klein doch welgelijkend borstbeeld van den dichter de Génestet tentoongesteld, vervaardigd door den Heer Léo P. Stracké, beeldhouwer aldaar.

— De Directie van het Technicum te Lingen, (de heer W. Daltrop) verzoekt ons het volgende bericht in de Kunstbode op te nemen:

Lingen. Het, met stedelijke ondersteuning, op den 15 October jl. geopende *Technicum te Lingen* (provincie Hannover) werd al dadelijk bij het begin van het eerste semester door een zeer bevredigend aantal studeerenden, tusschen 17 en 34 jaar, bezocht. Bovendien zijn nu reeds verschillende aanmeldingen voor het volgende semester gedaan.

Deze technische school, biedt die jongelieden, welke het niet vergund is een Polytechnische school te bezoeken, gelegenheid aan om zich in het volledige Machinen en Bouwvak te vormen.

Het onderwijs omvat:

1. Eene Machinen-bouwschool tot vorming van Machinen-Ingenieurs en Constructeurs.
2. Eene Bouwschool tot vorming van Architecten, Metselaars- en Timmermansbazen,
3. Eene Werkmeesterschool tot vorming van Werkmeesters, Machinisten ter zee, Machinen- en Bouwkundige Teekenaars.

Programma, alsook verdere inlichtingen, omtrent onderwijs, noodzakelijke kennis, woningen enz., worden gratis door den Directeur Daltrop te Lingen verschaft.

— De heer Volkert Van Zoelen heeft een legaat van 2000 gulden besproken aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.

NECROLOGIUM.

Den 15en Maart overleed te 's Gravenhage Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, sinds Januarij 1875 Directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen in het Mauritshuis.

Onder zijn beheer is de materieele toestand van dit Museum aanmerkelijk verbeterd. Nadat het Kabinet van zeldzaamheden uit het gebouw verwijderd was, werden vele doeken die tot dusverre op de zolders vergeten waren, gerestaureerd en voor het eerst aan het publiek vertoond.

ADVERTENTIËN.

Hoogst belangrijke Verkooping

VAN

OUDE SCHILDERIJEN,

PORSELEINEN

en ANTIQUITEITEN.

C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr. zullen op **Maandag 19** en **Dinsdag 20 April**, in de Brakke Grond, te Amsterdam, Verkoopen:

1°. Een fraaie verzameling **SCHILDERIJEN** door oude meesters, waarbij het beroemde Schilderij door

FRANS HALS,

Jonkheer Ramp en zijn maitres,

(LEVE DE TROU),

bekend door de Ets van Prof. WILLIAM UNGER. (Etsen naar Frans Hals door Unger, uitgave van A. W. Sijthoff te Leiden); voorts stukken door **R. Brakenburg, J. de Bray, van Bassen, J. de Baan, Breughel, A. Cuyp, J. Le Ducq, Ph. van Dijk, Heda, G. de Hondecoeter, Jordaens, J. Molenaer, P. Neefs, P. Quast, Snijders** enz. Een prachtig Amstel **EETSERVIES**, Antieke **MEUBELEN**, Oude **O.-I. LAKWERKEN** enz.

Alles is geheel en alleenlijk uit de nalatenschap van Wijlen den HoogEdelGestrengen Heer

Mr. J. G. C. COPES VAN HASSELT,

Commandeur van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Oud-Lid van den Raad van State.

en van Wijlen Vrouwe

Wed. Copes van Hasselt—De Lange,

TE HAARLEM.

2°. Op **20 April 1880**, ten overstaan van den Notaris Mr. J. F. WERTHEIM, een kleine doch keurige Collectie

SCHILDERIJEN,

waarbij door **E. Verboeckhoven, A. Schelfhout, J. C. Schotel, C. Springer, A. Waldorp, J. B. Tom, H. Leys, O. Achenbach**; oude Schilderijen door **D. TENIERS** en **G. Dou** enz.; een fraaie Antiek Zilveren **BOKAAL** enz., bijeenverzameld door Wijlen den WelEdelen Heer JOSEPH CAHEN, te Amsterdam.

Catalogi zullen intijds verkrijgbaar zijn ten kantore van C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr., Brakke Grond 45, Amsterdam.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 13. 27 Maart 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

AUG. ALLEBÉ.

Aug. Allebé, aan wiens geestige pen de *Kunstbode* nevensgaande afbeelding van een Sundasch luipaard te danken heeft, werd in April 1838 te Amsterdam geboren. Hij ontving in de ouderlijke woning het eerste teekenonderricht van P. F. Greive, die bij voortduring den jongeling, terwijl zich diens kunstenaarsaanleg ontwikkelde, voorlichtte en leidde. Tot in 1868, toen Allebé naar Brussel ging, werkte hij in Greive's atelier; bijzonderheden omtrent deze werkplaats en de daar gevolgde leerwijze treft men aan in een stuk dat de heer Maschaupt indertijd in de *Kunstkronijk* uitgaf, en waarbij Allebé een portret van den geliefden meester voegde, hetwelk hij naar eene photographie had gelitographeerd. Allebé bezocht ook de voormalige Koninklijke Akademie te Amsterdam, en werkte daar in de teekenklasse naar het levend model onder de leiding van L. Royer, die hem inwijdde in de kennis der Grieksche kunst en hem voorbereidde voor de studiën welke hij later in het Louvre en naar de werken van Ingres en anderen ondernam. Met erkentelijkheid kan men Allebé nog hooren gewagen van zijn omgang met A. Mouilleron, den tijdgenoot en vriend van Delacroix, Decamps, enz. Hij had hem in het Trippenhuis ontmoet, toen de Fransche kunstenaar aldaar zijn bekende reproductie van Rembrandt's Nachtwacht teekende. Keuvelend en „flaneerend" ontwikkelde de begaafde Parijzenaar in zijn jeugdigen Hollandschen makker een diepgevoelde bewondering voor de voortreffelijke oud-hollandsche portrettisten. Toen en later teekende Allebé veel op steen, nog meer in waterverf, en daarbij deed hij zich weldra kennen als een door en door artistieke natuur. Zijn teekening is juist en vast, zijn toonschakeeringen zijn fijngevoeld, en geheel zijn werk munt uit door geestige behandeling en een groote mate van hetgeen de Franschen „distinctie" noemen.

Het kunstenaarstalent van Allebé werd dan ook spoedig opgemerkt. Herhaaldelijk vielen hem eeremedailles ter gelegenheid van tentoonstellingen te beurt. En toen in 1870 bij de opening der Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten naar mannen werd gezocht, die onze jonge kunstenaars moesten leiden en ontwikkelen, viel een der Hoogleeraarsplaatsen aan Allebé ten deel. Negen jaren lang wijdde hij al zijn tijd

en al zijn krachten aan de hem opgedragen taak. Ieder die zijn ijver, zijn toewijding, zijn bezielend onderwijs, zijn vriendelijken en hulpvaardigen omgang met de hem toevertrouwde kweekelingen van nabij heeft kunnen gadeslaan, zal met genoegen de onderscheiding vernomen hebben welke hem te beurt viel, toen hij met 1 Januari 1880 tot Directeur der Akademie werd benoemd.

ALKMAARSCHE SCHUTTERSTUKKEN.

III.

CESAR VAN EVERDINGEN.

Heeft de herhaalde en nauwlettende beschouwing onzer doelenstukken ons meer bijzonderheden, merkteekenen en jaartallen doen ontdekken dan wij aanvankelijk verwachtten, en zich dus ook weder deze studie eene dankbare betoond, niet minder verkwikkelijk was onze ervaring, toen wij een spoor volgden, dat, naar onze meening, tot eenig licht zou kunnen leiden over het leven van den kunstenaar, waaraan ons museum zijne 3 jongste en beste schutterstukken en nog 2 andere doeken bovendien te danken heeft. Met het oog op deze werken en op de deuren van het orgel der Groote kerk werd eenmaal tot ons gesproken: „wie van Everdingen wil leeren kennen, moet hem te Alkmaar komen zien." Welnu, ook in anderen zin is dit gezegde volkomen waar: men kan van Everdingen en zijne voorzaten te Alkmaar vinden, t. w. in effigie.

Volgens Houbraken is Cesar geboren in 1606 en in zijne geboortestad overleden in 1679. Van der Willigen voegt er in zijne „*Les artistes de Harlem*" bij, dat hij te Haarlem in 1648, te gelijk met zijn broeder Allart, werd ingeschreven in de „oude schuts," op 4 Januari 1651, toenmaals wonende aan de Groote Houtstraat, van zich zelven en zijne vrouw, Helena van Oosthoorn, van Alkmaar, attestatiën indiende bij de gereformeerde gemeente te Haarlem, hetzelfde jaar aldaar in het gilde trad en daarvan in 1653 en 54 raad en in 55 en 56 deken was. De opgave van dr. v. d. Willigen zijn autentiek en behoeven slechts aanvulling, die van Houbraken echter toetsing.

Den 18 Juni 1621 werden bij de hervormde gemeente te Alkmaar gedoopt Allert en Dieuwertje, kinderen van Pieter Everding, gelijk den 14 April 1623 Schieppeja, dochtertje van Pieter van Everding. Deze Pieter bevond zich dus toen in het tijdperk van het vader worden. Heeft hij dat tijdperk reeds aangevangen in 1606, het jaar als Cesars geboortejaar geboekt? 't Is niet onmogelijk, ook zonder hem een tweede huwelijk toe te denken, maar met het oog op het bezwaar, dat Jan van Bronkhorst, geboren in 1603, als leermeester in de kunst van Cesar genoemd wordt, schijnt er wel reden, de ruimte van 1606 tot 1623 — of later nog indien Jan de jongste zoon van Pieter was, wat ons niet bleek — wat in te krimpen. Intusschen is Cesar, evenmin als Jan, te vinden in het met 1614 aanvangende doopboek. De mogelijkheid bestaat dus, dat hij vroeger geboren is, maar ook deze, dat zijne ouders zich omstreeks 1621 te Alkmaar gevestigd hebben, reeds in het bezit van twee zonen, Cesar en Jan. 1) De van Everdingen worden gezegd tot een geldersch geslacht te behooren; in de regeeringslijsten van Alkmaar komen hunne namen niet voor. Vermoedelijk heeft Pieter zich daar nedergezet als rechtsgeleerde (te Leiden heeft hij niet gestudeerd) en was hij een liefhebber der oude geschiedenis, die, kon hij aan het vernoemen van vaders en moeders ontkomen, zijnen zonen de namen van Cesar of Scipio toedacht en er Scipia van maakte als de verwachte spruit een meisje was. Hierover nog nader. Den 1 Maart 1680 werd in de Groote kerk, middelgang 356, begraven Pieter van Everlinge, wat wel van Everdingen zal zijn, omdat den 28 Juni 1712 eene Marijtje (zuster van Sara) van Everdingen in hetzelfde graf eene rustplaats vond. Zijn deze Pieter en de bovengenoemde dezelfde persoon? Mogelijk, maar stellig niet als zijn vaderschap reeds in 1606 was begonnen; ook om andere reden is het veiliger, de veronderstelling te verwerpen. Was Jan, als beweerd wordt, jongste zoon van Cesars vader en dus geboren omstreeks 1625, dan moet deze zeer vroeg in het huwelijk zijn getreden, wat met het oog op zijne betrekking niet aan te nemen is. Hij toch trad, notaris en procureur zijnde, op 3 Augustus 1642 te Alkmaar in ondertrouw met Maritje Dircks Cousemaker, hij als jongman, zij als jonge dochter. Den 15 Mei 1643 werd zijn zoon Pieter gedoopt, en deze zal wel de pas genoemde in 1680 overledene geweest zijn. Dat hij voor zijne uitspanning schilderde en op 8 Oct. 1644 in het St. Lucasgilde trad, is van elders bekend.

Maar wij hebben ons met Cesar bezig te houden, die reeds in 1641 een voortreffelijk schutterstuk leverde en in 1643 een accoord sloot tot het beschilderen der bovendeuren van het, door den bekenden bouwmeester Jacob van Campen ontworpen, orgel in de Groote Kerk, een werk dat, ware niets anders van hem bekend, hem reeds den meesterrang zou verzekeren. 2) Aldus zich reeds in de kunstwereld

---

1) Misschien ook van eene dochter Maertjen, gehuwd met Harmen Jacobsz., wiens kind Aeltjen den 2 Dec. 1640 gedoopt werd. Nog vinden wij op 16 Dec. d. a. v. gedoopt Catarijna Clara, dochter van jonkheer Arendt Bardesius en „joffrou" Everding.

2) Het accoord is van dezen inhoud:

Burgemrn en Regeerders der Stadt Alcmaar in dese genomen hebbende 't advys van heeren outburgem. Oudesteyn, Paeu, Brascer en Sonnevelt, zyn in minnelycke geaccordeert met Cæsar van Everdingen nopende het schilderen van het model van triumphe van Co. Saul en't selve te stellen op de groote deuren van het nieuwe orgel inde groote kerke deser stede. In sulker voegen, dat de voorn. Cæsar op de voorsz. deur de voorsz. triumphe, na't voorsz. model sal schilderen, 't selve proportionerende na de voorsz. deuren en daer inne immers zoveel kunst ende perfectie brengende als in 't voorsz. model contement van Burgem. deser stede. Ende zal aen voorsz. werk continuelyck arbeyden, de verwen, pincelen en 't gunt verder tot het schilderen gerequireert werd self becostigen ende immers zo goede verw daertoe doen en 't werk zowel door (?) schilderen als 't voorsz. model. Voor welck principael werck mitsgs. voor het model sulx het tegenwoordich op het stadthuys is staende met alle oncosten daertoe te doen en by occasie van de selve alreeds gedaen, de Heren Burgem. aende voorn. Cæsar van Everdingen sullen betaelen de somme van twee duysent gulden, daeraen afslach zal strekken de somme van twee hondert vijftich gul. daerop alreed betaelt. Sulx dat alsnoch contant betaelt zal worden de som van *f* 750, En de resterende *f* 1000 als het principael werk tot contentement van Burgem. sal opgelevert wesen. Ende indien 't selve werk so constich opge

onderscheiden hebbende, deed hij zich den 18 November 1646 in ondertrouw opnemen met Helena van Oosthoorn, jonge dochter, wonende in de Langestraat. Zijn huwelijk werd echter niet te Alkmaar, maar in het naburig Heyloo voltrokken, althans derwaarts werd het bewijs der afkondiging gezonden. De naam Oosthoorn komt al weder niet in het doopboek of in de regeeringslijsten voor. Slechts ééne Helena wordt in den tijd, waarover ons onderzoek loopt, als doopelinge genoemd, n.l. op 15 September 1621 een dochtertje van Jan Jansz., die misschien ter onderscheiding van Jan Jansz. Rijp of anderen van Oosthoorn werd bijgenaamd. De trouw- en sterfjaren van Cesars vrouw zijn met deze veronderstelling niet in strijd.

In 1648 vinden wij met dr. v. d. Willigen onzen held, in den aanvang van 1651 ook zijne vrouw te Haarlem. Den 5 November 1655 passeeren zij aldaar voor den notaris Jacob Steyn, secretaris der stad, een testament, waarin zij „inwoonderen deser stadt" genoemd worden en hij den naam van Cesar Bovetius van Everdingen voert. Waarschijnlijk hadden zij toen de hoop om hunnen echt met kroost gezegend te zien reeds opgegeven, maar zeker ging de godsdienst hun zeer ter harte. De pas 9 jaren gehuwden vermaken „aen en ten behoeve van een arm jong student, die theologie studeert ofte voornemens is theologie te studeren, de jaerlijxe rente ende opcomxt van duysent carolus gulden hooftsom, omme daermede des te beter sijne voorgenomene studie (onder den zegen des heeren) te mogen bevorderen endc advanceren." De testateurs beloven elkander, dat de langstlevende genoemd bedrag op een gemeenelandskantoor in eenige stad in Holland zal vestigen, en benoemen tot curator dezer stichting „den eerwaerdigen ende godtsaligen Dm. Salomonem Ethenium (?)" of een ander bedienaar van 't H. Evangelie, zooals de langstlevende zal beschikken, moetende bloedverwanten der erflaters altijd den voorrang der beurs hebben. Voorts vermaken zij hunne nalatenschap aan elkander, onder bepaling, „dat de langstlevende aen der testante respectieve vader en moeder" — bij hun overlijden nog levende — zal „uitkeeren *f* 700, gehypothekeerd op een huys aan de Langestraet te Alkmaer, daer van deselue ouders in hare name albereyts de jaerlijxe rente sijn treckende, ende de eygendomme van zeeckeren thuyn gelege buyte de Geestpoort, waervan haerluyder ouders althans het gebruyck zijn hebbende zonder meer, ende dat in plaetse van de legittime portie derzelve hare ouders."

Wanneer de echtelingen naar Alkmaar zijn teruggekeerd blijkt niet. De „Prinsenkamer" in het stadshuis aldaar werd in 1656 verbouwd en op 12, 13 en 14 Maart van het volgende jaar met 3 maaltijden ingewijd. Van Everdingen leverde het schoorsteenstuk, waarop Lycurgus de gevolgen dèr opvoeding aantoont, een doek, thans in het museum geplaatst en binnen de lijst metende 2,13 bij 1,68. In 1664 vervaardigde hij het, in het Burgerweeshuis voorhanden, portret van Wolbrand Gleinsz. de Jong (den „*Alkmaarschen wees*" van mevr. Bosboom), en van dezen persoon, overl. 28 Jan. 1674, in dat jaar de groote (2,12—1,82) in het museum berustende voorstelling, blijkens de kwitantie: „Gemaekt voor de heer Commandeur Wolbrant Geleinsz. de Jong een konterfeitsel als levendig ten voeten ende gelevert den 26 Julius 1674, *f* 200." Het plan om hunne fundatie tot aankweeking van predikanten uit te breiden, hield de echtgenooten nog bezig, toen de dood in 1678 — dus niet in 1679 — een einde aan Cesars leven maakte. Zijne weduwe kocht den 12 October het graf nr. 49 in het noorderkruis der Groote kerk, „toekomende Jacob Pieters. Vlamingh anders Admirael", en hierin werd den volgenden dag des schilders lijk op eenvoudige wijze [grafrechten slechts *f* 6] begraven. Het werd gedekt met een zerk, waarop, als eenige maar afdoende aanwijzing, zijn op een schildje gebeiteld monogram nog heden te zien is.

Helena verdroeg het verlies van den man, dien zij 36 jaren bezeten had, met zoo christelijke gelatenheid, dat zij zich den 26 Maart 1679, wonende „in de Langestraet", sterk genoeg gevoelde om zich ten huwelijk te doen aanteekenen met Pieter Gerritsz. Lang, schout te Bergen. Al spoedig zou haar deze stap berouwen en meteen de vereering van de nagedachtenis van den doode bij haar stijgen. Haar testament, den 27 Augustus van hetzelfde jaar voor den notaris Gerrit Crijgsman te Schoorl verleden en ten gunste van Lang de tenietdoening harer huwelijksche voorwaarden inhoudende, herriep zij bij testament van 16 November 1680 voor denzelfden notaris. In dit stuk noemt zij zich „Schoutin tot Bergen", maar schijnt de naam van haar tweeden man als met opzet verzwegen. Wel spreekt zij van hem, als zij haren executeurs opdraagt om van haar bij huwelijk aangebracht huisraad, inboedel, kleederen en kleinoodiën een inventaris op te maken, maar slechts om te melden, dat het maken van zulk een inventaris, haar vóór het huwelijk beloofd, „tot dezen dage toe bij haaren jegenwoordige man is verhindert." Zij maakt hem dan ook niets, herstelt hare huwelijksche voorwaarden, en „van woorden tot woorden volgens den eysch ende makinge, tusschen haar testatrice ende haar overledene man sal. bij sijn leven alreede soo geconcipiëert," bepaalt zij, dat „al de renten van haar kapitaal moeten gebezigd worden tot voortplanting van de ware gereformeerde kerke onzes Heeren J. C. door de studie van 2 of 3 bekwame jongelieden uit den bloede van haar of bij ontstentenis van haar gewezen man salr. Seger van Everdingen, en bij gebreke daarvan eerlijke doch onvermogende ouders", moetende de begunstigden zijn van „eerlijken sedigen en stigtelijken wandel", begaafd met „een gauw verstand rijp oordeel ende een klaare onbelemmerde uytspraak", en onder het toezicht van 2 curateurs studeeren „in soodanige accedemie, daar het veyligste wezen zal, om bij d'oude waarheyt te blijven". Die waarheid gaat haar boven alles ter harte, en zij maakt allerlei beding van teruggaaf van het genotene enz., mochten de beursalen gedurende hun studietijd, of later als proponent en als predikant, van het pad der rechtzinnigheid afdwalen en zich afgeven met nieuwigheden, als de cartesiaansche philosofie of de cocceaansche theologie. Tot curatoren, met het recht

———

maekt mochte worden dat het de goede hope van Burgem. noch overtreft, So sullen Burgem. daarover noch eene vereeringe doen aan de voorn. Cæsar tot haer discretie. Actum op Burgem. Camer den XVI augusti an° XVI^c drie en veertich. 't Oirkonde deze bij voorsz. Cæsar onderteekend neffens my Secretaris.

C Schagen. Cesar van Everdingen.

van surrogatie, benoemde zij de predikanten Hirioniorus Christianus te Alkmaar en Lambertus Groen te Haarlem, die met uitsluiting van alle anderen hare begrafenis zouden regelen, verarmde bloedvrinden van haar of haar gewezen man zalr. moesten ondersteunen naar gelegenheid van de beurs, en dinsdag na Paschen, jaar om jaar te Alkmaar en te Haarlem, rekening moesten doen aan Laurens van Oosthoorn, en na diens dood aan eenige andere naaste vrinden van haar of haar man zalr. Nog verklaarde zij alle volgende testamenten en codicillen nietig, tenzij aanvangende met de woorden: „God is mijn ligt".

Ziedaar het testament van eene vrouw, die zich met haren man niet gelukkig gevoelt en vreest, door hem tegen haren wil tot beschikkingen te zullen worden gedwongen. Hoelang haar tweede huwelijk geduurd heeft is ons onbekend, maar in 1691 vinden wij haar weder te Alkmaar, op 26 Maart en 29 October voor den notaris Winder beschikkingen makende, waarbij eenige macht en voordeel na haren dood werden toegezegd aan zekeren Jan Brink. Terwijl zij ongesteld was, wist deze Brink die beschikkingen in handen te krijgen en hij weigerde de teruggaaf, zoodat Helena hem gerechtelijk deed vervolgen en zijne verzekering verwierf, dat hij de stukken niet meer bezat en hij of de zijnen zich er nooit op zouden beroepen, waarop zij „in judicio compareerde" om de vermiste dispositiën krachteloos te verklaren. In haar laatste testament, van 26 April 1694, verhaalt zij deze wederwaardigheden en, na „God is mijn ligt" voorop gesteld te hebben, herroept zij de benoeming van Christianus en Groen als executeurs, benoemt zij daartoe ds. Henricus van Olphen en sr. Egbert Olthuysen, beiden alhier, en beveelt zij hen, uit hare na te laten goederen te koopen eene bekwame woning, om daarin kosteloos en vrij van lasten huisvesting te verleenen aan 1 of 2 bejaarde vrouwen, welke woning „te meubeleeren met de conterfeitsels van mijn man zalr. Cesar van Everdingen, van zijn vader en moeder en dan nog van zijn grootvader en moeder," en voorts met andere van hare schilderijen, die echter ook verkocht mogen worden. Voorts verlangt zij, de beschikking van 16 Nov. 1680 handhavende voor zoover niet in tegenspraak zijnde met deze, dat 2 of 3 personen, niet uit Alkmaar, maar uit naastgelegen plaatsen geboortig en opgevoed, in de theologie mogen studeeren, „zonder nogtans eenige reflectie te nemen op de expresse noopende cartisiaens philosofie ofte cocciaens theologie bij mijne opgemelte testamentaire dispositie gedaen, als stellende alles aen de goede voorsorge van de respective executeurs," die recht van surrogatie hebben en rekening moeten doen ten overstaan van 2 heeren van de gerechte hier ter stede. Het terugnemen der clausule betreffende heterodoxe meeningen doet vermoeden, dat zij van Helena afkomstig was, en dat het haar bekropen heeft meer bedongen te hebben dan haar man zalr. bedoeld had. Zij eerde hem nogmaals door haar testament te teekenen met zijn monogram, waarnevens de notaris Indijck schreef: „dit merck is gestelt bij juffw. Helena van Oosthoorn self." Enkele maanden later, op 15 Juni, vulde zij hare beschikkingen nog aan met de benoeming van Sr. Nicolaes Steenhuysen tot derden executeur, en stelde zij daaronder hetzelfde merk. Zij lag toen op haar „siekbedde" dat haar doodbed werd, tien dagen later toch werd haar lijk in het graf van haren eersten man begraven (kerkrechten *f* 9 : 12 :—), hebbende zij kerkmeesters doen verzoeken, dat graf nooit weder te openen.

Van de studentenbeurzen is niets meer te vinden, maar het provenhuis bestaat, aan den Koningsweg, bewoond door 3 vrouwen, die er, nevens het gebruik eener kamer, elk *f* 50 's jaars benevens turf en aardappelen genieten. Daarheen dus, om de „conterfeitsels" op te sporen. In den gang vinden wij 2 portretten: een man, de hand op een doodshoofd houdende, aetatis 68 Anno 1598, en eene vrouw met mutsje en kraag als Anna Roemers, Anno 1636 aet. 51. Wij houden den eersten voor een geneesheer en voor den grootvader van Cesar, de laatste voor zijne moeder. Achter in den gang nog een derde portret van de eigen hand des meesters en naar wij meenen zijn eigen gelaat, een vijftiger à zestiger, haar, knevel en korte kinbaard blond, maar de oogen donker, de wangen blozend, een flinke kop, toebehoorende aan een gulhartig man. Het stuk heeft zeer geleden, maar het aangezicht is nog vrij goed bewaard gebleven. Op de bovenvoorkamer, waar het 's zomers zeker voor de schilderijen veel te heet is, treffen wij aan: 1°. een kind ten voeten uit, aetatis suae 1½ A. 1625, Scipia waarschijnlijk; 2°. een mansportret, dat zeer beschadigd is, pose van den drossaart Hooft, met knevels, korte baard en geplooide kraag, de handschoenen in de eene hand; achter hem staan op een zuil beeldjes, de gerechtigheid en Minerva, voor ons vertegenwoordigers van het beroep en de liefde tot het classicisme van den afgebeelde, dien wij Cesars vader meenen te zijn, en wiens wapen, 2 gouden links omhoog gerichte banden op sabel, gehecht is aan eene ter zijde van het hoofd geplooide draperie; 3°. het mede zeer beschadigde schoorsteenstuk, eene vrouw met groote muts en halskraag voorstellende, ter zijde van wie, boven het jaartal 1601, zich een vrouweschild bevindt, de linkerhelft boven rood, onder wit, gedekt door eene kan, op den buik waarvan een eendvogel is geschilderd, de rechterhelft met keper en 3 vischjes van keel op bruin (goud?) Wie zij voorstelt? De inwoneressen zeggen: Helena. Geboren dus in 1601 en hertrouwd toen zij 78 jaren oud was? Dit is niet aan te nemen, liever zien wij in haar de [tweede?] moeder van Cesar, wier geboorte in 1601 niet onwaarschijnlijk zou zijn. Maar wij dachten alreeds in den gang zijne moeder ontmoet te hebben en missen de grootmoeder nog; wij kunnen ons niet redden uit de jaarcijfers en laten dus de kwestie onopgelost. Nog hangt op de bovenkamer een geschilderd wapen, ruit in cartouche, $|\frac{IIII}{III}|$ van keel op goud, met het jaartal 1676, misschien dat van Helena.

Helena's broeder, Laurens, komt voor onder de 4 met name genoemde leerlingen van Cesar van Everdingen. Hij trad in 1658 in het St. Lucasgild, maar voerde het penseel slechts als liefhebber, daar hij de practijk uitoefende van notaris en procureur. Bij zijn testament, van 25 Oct. 1680, bestemde hij zijn woonhuis aan de Langestraat tot een verblijf van 3 oude vrouwen, die elk 30 ton turf, een half kinnetje boter en *f* 50, of zooveel meer als de fondsen toelieten, moesten genieten. Hij stierf kort daarna, althans wij vonden 1681 vermeld als stichtingsjaar van zijn provenhuis, dat in onzen leeftijd is te niet gegaan.

Allebé
1880

De martiale schutterstukken hebben ons ten laatste doen belanden in stemmige hofjes, de onopgemerkte bewaarplaatsen vaak van vergeten kunstwerken en van belangrijke familie-archieven. Liet ons onderzoek ons op vele punten in het duister, wij leerden kennen het gelaat en de grafplaats, iets van de naaste betrekkingen, van de uiterlijke omstandigheden en van het godsdienstig leven van een treffelijk nederlandsch kunstenaar, van wiens talent niet alleen 4 alkmaarsche gebouwen, maar ook de Oranjezaal en het Mauritshuis in de hofstad en Rijnlands huis te Leiden getuigen.

C. W. Bruinvis.

MODERNE ENGELSCHE KUNST.

TENTOONSTELLINGEN VAN 'T SEIZOEN.

Onze eeuw kan zich beroepen dat zij *veel* gedaan heeft en veel doet: ze heeft veel oorlogen gezien en veel menschen zien vallen, veel aanslagen op vorsten en veel geslagen ministers gezien, veel redevoeringen gehoord en is getuige geweest van veel ontdekkingen. Maar niet alleen veel, ook vaak zóóveel, dat er *over* kwam, en wee hem of haar die 't slachtoffer van dat „over" werd. Onze industrie, handel en scheepvaart en alles wat daarmede in verband staat is gevallen in den kuil van overproductie. Als zij nu langzamerhand er uit verlost wordt, neemt, zooals in 't bekende Ganzenbord van onze jeugd, een ander haar plaats in en gaat op haar beurt in den kuil. Thans heeft de kunst de periode van overproductie te doorstaan die de meest noodlottige gevolgen voor haar hebben kan, omdat 't publiek zich als van een gevangene van haar af zal wenden en haar ook na haar verlossing nog zal ontwijken. Vooral de letterkundige en beeldende kunsten zijn 't die, hier in Engeland ten minste, 't slachtoffer werden van dezen geesel onzes tijds. Immers — de pogingen in onzen tijd in 't werk gesteld om kunstonderwijs voor iedereen toegankelijk te maken, de weinige bezwaren die uitgevers maken, een roman van een pas beginnend schrijver uitgeven, hebben bij de lichtzijde, dat waarachtige talenten gelegenheid hebben zich te ontwikkelen en er dus weinige meer zullen verloren gaan, die schaduwzijde, dat velen grijpen naar pen of penceel zonder één sprankjen genie; dat kunstvaardigheid, door oefening verkregen, zich voordoet als kunst; dat er in den muzentempel scharen Levieten dringen die de waarachtige priesters aan 't gezicht der menigte dreigen te onttrekken, dat bij zóoveel reukelooze brandoffers die er dagelijks opstijgen, 't publiek zich onwillig afwendt van die schare offeraars en de geurige offeranden zich slechts met moeite kunnen onderscheiden.

Ziet daar dan ook werkelijk de slotsom waartoe men geraakt, als men zich rekenschap gaat geven van de indrukken, op al de schilderijen tentoonstellingen, 9 in aantal, die dit seizoen geopend waren of zijn, verkregen. Er zijn er bij, die ongetwijfeld de vaan der Engelsche kunst verheffen, er zijn er bij, die dat niet doen en haar dus doen dalen; stilstand is achteruitgang; achteruitgang verlaging. Als een onzer kunstorganen over de tentoonstelling van de Society of Brithish Artists in Suffolkstreet, 't oordeel uitspreekt: dat er van de 871 schilderijen, nauwelijks twaalf de vermelding waard zijn, zal 't moeilijk vallen overproductie ook in dezen tak van kunst te ontkennen. Gelukkig dat er nog andere zijn, die een beter oordeel verdienen, al kan ook bij geen den wensch onderdrukt worden: mocht toch de qualiteit de quantiteit evenaren.

En thans kunnen wij overgaan tot ons doel, door eene vermelding van de merkwaardigste en belangrijkste werken, vooral van hen, die eene positie onder onze schilders innemen, den geachten lezeressen en lezers der Kunstbode een denbeeld te geven van de moderne Engelsche kunst, die, naar ik vrees, als alles wat uit Engeland komt, de letterkunde uitgezonderd, in tegenstelling met haar fransche zuster, niet zulk een Europeesche vermaardheid heeft als zij verdient. 't Zal ditmaal echter slechts een voorbereiding, een bloemlezing zijn, totdat de opening van de Royal Academy, in de maand Mei, ons in staat zal stellen den geheelen staf, in slagorde geschaard met één blik te overzien.

THE GROSVENOR GALLERY.

Wanneer wij ons debut moeten doen als lid van de Maatschappij, wanneer wij ons moeten gaan bewegen in een vreemden kring, in een vreemd land, wie gevoelt zich dan geen zucht van verlichting de borst ontglippen, als hij op eenmaal te midden van zooveel vreemden, een ouden bekende wedervindt, die hem als 't ware bij de hand neemt om hem binnen te leiden en hem voor te stellen? Zoo gaat 't ook ons als wij, bij 't binnentreden der groote zaal in de Grosvenor Gallery op eenmaal verschillende oude bekende gezichten weerzien, en we bij 't openslaan der catalogus lezen: The Numbers 1 to 55 comprise the contribution from the Society of Painters in watercolours of the Hague, en de welbekende landschappen en genre stukjens ons oog treffen. Want onder die 55 aquarellen zijn er verscheidene, die wij ons herinneren op de laatste tentoonstelling der Vereeniging te hebben zien prijken. Als zoodanig noem ik van *Maris*. „The Peacock feather [1]) de pauwenveer; van *Artz*. „The Seamstress, van *Mauve*," „the Milking Yard". „*Henkes* a „Theepartij" en „Under the Sermon" welke beide laatste vooral hier de aandacht trekken, niet minder dan zijn echt Hollandsch „Reading the News" dat door eene oude matrone, met bril op den neus, hoogst ernstig wordt gedaan, gezeten naar klompenmakers wijze, met den rug naar 't venster, onder 't gesnor van de poes en 't gezang van 't theewater. Van 't zelfde genre noemen wij *mevr. Bisschop's*. „The hope of the family", welks titel genoeg zegt om 't onderwerp voor onze lezers duidelijk te maken, *Albert Neuhuys* „Baby's dinner", dat door de oudere zuster, een dame van drie à vier jaren, die haar pop heeft weggelegd met zoo'n ernstig gezicht wordt aanschouwd, alsof ze straks, als moeder *haar* de paplepel ter lediging zal voorhouden, zich op haar besluit nog eens zou moeten bedenken; van der Velden's „Saying Grace" dat zoowel in opvatting en uitvoering verre achterblijft bij dat van Artz, met denzelfden titel; waar, ondanks 't verleidelijk gezicht van de dampende aardappelen

[1]) Daar wij geen catalogus van de Augustus tentoonstelling meer in ons bezit hebben en de Hollandsche titels niet kunnen vergelijken, geven wij, ter voorkoming van verwarring, de Engelsche.

op de tafel, de kleuter van zes jaar, naar ik gis, bij vaders knie ernstig zijn gebedjen prevelt; Blommers' allergeestigste teekening van eene vierjarige huishoudster, die van „the Milkmaid" de melk aanneemt en wier angstig gelaat een sterken innigen twijfel aanduidt of de zware groene kan, die haar kleine arm nauwelijks omvatten kan, wel heelshuids binnen zal komen. Zoowel gedachte als uitvoering doen den schilder eer aan, die bovendien nog een huwelijktafreeltjen geeft, als dat van Neuhuys, „Baby's dinner" geheeten, waarin de dreumes, die op moeders arm gezeten, beide armen naar den pappot uitstrekt, uitstekend geteekend is. A happy home van Israels staat naast zijn Left Alone, 't leed van 't huiselijk leven; 't laatste vooral is geheel in 't genre van den schilder, wiens meeste werken een waas van weemoed over zich hebben. Zoowel zijn studie van een werkman als zijn portret van den schilder van Witsen munten uit door kracht van teekening.

Volkomen 't zelfde en nog meer kan men zeggen van Tadema's studie getiteld: „Amateurs" in de personen van twee heeren, die een met den rug naar ons toegekeerde schilderij, aandachtig bekijken, en waarin 't rotsachtige kale hoofd van den oudsten met de donkere kleur van den jeugdigsten liefhebber een sterk contrast vormt. Dat aan de ascessoires ook weder als gewoonlijk grooten zorg werd besteed spreekt van zelf, al gaf 't onderwerp den schilder weinig gelegenheid tot vertooning van zijn krachten; een gebrek, dat echter door een andere, hier juist ten toon gestelde schilderij, waarover later, ruim wordt opgewogen.

De overige bijdragen van onze schilders bestaan uit landschappen van Du Chattel, Maris, Roelofs, Stortenbeker, Weissenbruch, Gabriel, Sadee, Mesdag en Mauve en twee teekeningen eener Engelsche jonge dame, miss Clara Montalba, wier twee studieën, Greenhithe en Cannon Street Bridge, 't zij omdat zij lid van de Haagsche Vereeniging, 't zij omdat ze tot dezelfde school behoort, (ik weet niet welke oorzaak de ware is, misschien beide) een plaatsjen vonden te midden harer hollandsche zusters. Verder vinden wij twee kerkgezichten en een binnenhuis van Bosboom met zijn gewone vaardigheid gemaald en van Rochussen twee historische tafereelen: Begrafenis van Floris V en Jacoba van Beieren 't lijk van Jan van Arkel passeerend, die alleen als een studie van groepeering reeds de aandacht verdienen; terwijl mej. van de Sande Bakhuizen en Mevr. Mesdag met hunne, of, zoo ge wilt, hare bloemen en vruchten elkander naar de kroon steken.

En hiermede hebben wij de bijdragen van onze Hollandsche kunst beschouwd. Algemeen werden zij door de kritiek geroemd en verwelkomd; wij wenschen er onze kunstenaars hartelijk geluk mede. Hun optreden heeft den roem onzer moderne kunst in 't buitenland vermeerderd en verhoogd: zij hebben 't bewijs geleverd dat ze, schoon betrekkelijk gering in aantal, een keurbende vormen, die 't woord overproductie nog niet kent; dat onze moderne school nog leeft en nog bloeit. Moge dit succes hen aanmoedigen nog vaak hun werken hier ten toon te stellen.

Men zal ons hopen wij niet van partijdigheid beschuldigen, wanneer wij niet dezelfde getuigenis afleggen van de bijdragen der Engelsche kunstenaars, studieën en schetsen uitgezonderd. Niet dat er onder de 200 volgende nummers geen hoogst verdienstelijke werken zijn; maar over 't algemeen heeft de middelmatigheid de bovenhand en spreken de werken van weinig karakter. Terwijl bijna elk onzer kunstenaars 't zij door onderwerp of uitvoering of beide een cachet op zijn werk drukt, valt 't onder de 200 hier geëxposeerde werken meestal moeilijk 't een van 't andere te onderkennen naar den schilder. Een bepaalde Engelsche school in onzen tijd te ontdekken is moeilijk of liever over 't algemeen onmogelijk; toch is 't even moeilijk om den een van den ander te onderscheiden tenzij wanneer wij ons onder de hoogepriesters bevinden. En die schitteren hier bijna allen door hun afwezigheid, alleen verschijnen zij met hunne studies en schetsen.

Ik zoek dus alleen diegene uit, die werkelijk noemenswaard zijn. Als zoodanig begin ik met F. Goodall R. A. die een illustratie geeft van de woorden: „The tune at length came, when in obedience to her vow Hannah must partfrom her boy, Moeder en kind, de eerste half, de tweede geheel naakt zitten in den zuilengang van den tempel; waarvan 't marmer door uitvoering aan onzen (?) Tadema herinnert; de schildering van 't naakt is eveneens uitstekend en fijn, alleen had de uitdrukking in Hannah's gelaat wel wat sterker mogen zijn. Naast dit vinden wij twee nummers van Britan Rivière A. R. A. Daniël en Circe and the friends of Ulysses, waarvan 't eerste uitmunt door de teekening der leeuwen, die den met de handen op den rug gebonden Daniël aangrimmen. Een paar stappen terug en we staan voor eene schilderij die de hoffelijkheid alleen ons reeds verplichten zou te noemen, omdat 't van de hand is onzer gastvrouw, Lady Lindsay, wier echtgenoot eigenaar is van de Grosvenor Gallery en die met hem de schoone kunsten beoefent. Het nu bedoelde product onzer gastvrouwe is 't beeld van „A Child of the South" met zeer veel verdiensten geschilderd; schuins daarover vinden wij een ander, welks titel aan een geschiedkundig feit doet denken. The wars of the Rose's is echter niets dan een, hoewel zeer keurige schilderij van enkele rozen in een glas; in de andere zaal vinden wij zeven portretten in omtrek, waaronder ook dat van mevr. Normann Neruda, mede eene bijdrage der burchtvrouwe terwijl haar echtgenoot 13 studies tentoonstelt, waarvan sommige zooals designs voor decoratie van een portaal van tamelijk grooten omvang en die alle van een zeer benijdenswaardig talent getuigen.

Maar we moeten thans weer op onze schreden teruggaan en naar de schilderijen wederkeeren. Als wij de groote zaal uit die met de studies behangen weer binnentreden, ontmoet ons oog dadelijk aan den rechterwand twee portretten van Generaal Büttner van Luneburg en zijne echtgenoote, die zóóveel uitdrukking bezitten, dat wij zonder de origineelen te kennen, ze voor goed gelijkend durven verklaren. Ze zijn van de hand van Carl Haag een duitsch artist, die in Londen verblijf houdt en zich voornamelijk bekend gemaakt heeft door studieën en tafereelen uit Egypte en Arabië, waar hij jaren vertoefde. De reeds genoemde tentoonstelling van The Society of Painters in Water Colours levert menig interessant specimen op van 't genre des schilders. Aan denzelfden wand zien wij een zeer verdienstelijk tafereel van P. R. Morris A. R. A., „Silver Turlight" van een jong meisje dat

zich door een oude vrouw laat waarzeggen, terwijl de maan zich spiegelt in 't ijs.

Nog meerder teruggaande ontmoeten wij een land-ik mocht wel zeggen als 't woord gebruikelijk waren, een stadschap van E. J. Poynter R. Az., ('t hoofd van de onlangs besproken National Art Training School) over wiens schilderijen straks naar aanleiding zijner studies enkele opmerkingen zullen gemaakt worden. Aan denzelfden wand vinden wij eene schilderij „the Music Lesson" van Trestam Ellis, die als eene soort illustratie zou kunnen dienen van Walter Scott's bekende opmerking in 1826 na 't bezoeken eener tentoonstelling neergeschreven; een opmerking die veel waars bevat en tot eene ernstige en diepe kunstbeschouwing aanleiding zou kunnen geven. De betrekking op dit geval ligt in de kritiek door de Saterday Review van dit schilderij gegeven: A parallel to this work has seldom been seen before — it is worth close study; for it is not probable that anything quite like it will ever be seen again on the walls of a picture-gallery; zoo luidt 't daar en wij zijn er zeker van dat 99 van de 100 toeschouwers liever 't oordeel zouden willen onderschrijven, dat wij uit twee lieve mondjes hoorden: I never in my life saw such an unpleasant disagreeable thing. 't Werk in questie geeft niets anders dan een dame van ongeveer 36 jaren met een ijselijk bleek en ijselijk melancoliek, lusteloos gezicht, die aan haar zoontjen, een jongen van ongeveer tien jaar, met breed bleek gezicht, roode oogen en lang fladderend haar en met de viool in de hand, les in de muziek geeft. Dat, zooals de catalogus vermeldt, de beide figuren, portretten zijn, neemt niets af van den onaangenamen onverkwikkelijken indruk, die 't werk bij den eersten opslag bij ons maakt. En „de eerste indruk doet alles af." Ook bij een kunstwerk, dáár vooral. De schilder moge nog zoo bekwaam zijn in 't technische gedeelte van zijn kunst, die bekwaamheid en 't genoegen dat een juiste uitvoering ons geeft, kunnen de overtreding van de wetten der schoonheid niet goedmaken. Dat de figuren geen producten zijn van des schilders verbeelding is geen verontschuldiging: de schoonheid moet zeer zeker zoover geeerbiedigd worden, dat geen modellen worden gekozen die haar kwetsen. Smaken mogen verschillen alleen in zooverre, als men onder smaak neiging voor 't een of andere kunstgenre verstaat, maar niet zoo dat onder de beschutting van dat spreekwoord 't smakelooze wordt toegelaten.

(*Wordt vervolgd.*)

ONZE MONUMENTEN.

---

32. BRANDGEVAAR.

Toen onlangs de architect de Graaf zich op het dak der Broederkerk te Kampen begaf om te onderzoeken of dit ook schade had bekomen van de gewoed hebbende stormen, ontdekte hij toevallig dat het houtwerk in brand stond. De schoorsteen van de aan en in de kerk ingerichte Armenkamer had namelijk het vuur aan het kurkdrooge hout der kap medegedeeld.

Gelukkig werd dit begin van brand gestuit. Doch men mag als zeker stellen, dat, indien dit voorval eenige uren vroeger ware geschied, toen de storm hevig was, of indien niet toevallig iemand op dit oogenblik het dak had onderzocht, de geheele kerk in de asch ware gelegd.

Dit voorbeeld mocht wel aandachtig overwogen worden. Onze fraaiste monumenten — wij wezen er reeds ten vorigen jare op — zijn aan dergelijke gevaren blootgesteld. Men zie de Groote Kerk van 's Gravenhage, die van Gouda, van Rotterdam, zij zijn van schoorsteenen en stookplaatsen omringd. De Oudezijds Kapel te Amsterdam en de fraaie Nieuwe en Oude Kerken staan midden in een woud van schoorsteenen, die niet alleen het gebouw op ellendige wijze ontsieren, doch ook het bestaan er van in gevaar brengen.

Wanneer zal er genoeg belangstelling voor onze monumenten ontstaan om de kerkbesturen te bewegen langzamerhand deze gevaren en wanstaltigheden te doen verdwijnen?

Wat Amsterdam betreft, de eer dezer machtige stad schijnt bezwaarlijk op den duur te kunnen dulden dat haar eerbiedwaardigste monumenten, zooals de Oude en de Nieuwe Kerk aan den vreemdeling een treurigen indruk geven van den kunstzin en de beschaving van ons volk.

INGEZONDEN.

In 1779 is een der kerken der Oud-Bisschoppelijke Klerezy, de Maria-Kerk te Haarlem, gesupprimeerd.

Op een der Inventarissen dier kerk staat vermeld, een Altaarstuk van „van Dyck" zonder opgaaf van hetgeen het voorstelt. Nu bestaat er wel eene notitie der destijds publiek verkochte goederen, aan genoemde kerk behoord hebbende, maar van 't bewuste schilderij wordt geen melding gemaakt.

Er is in de kerk der Oud-Bisschoppelijke Klerezy te Haarlem een zeer beschadigd schilderstuk in lijst aanwezig, voorstellende Maria's Hemelvaart.

Wordt gevraagd: Kan dit doek soms van „van Dijck" zijn?

Zoo niet, kan iemand inlichting geven, waar het Altaarstuk der Maria-Kerk gebleven is?

In 1780 werden de twee gemeenten der Klerezy te Haarlem vereenigd tot ééne gemeente.

Haarlem. X.

KORRESPONDENTIE.

Aan de HH. Platlandicus, Quasimodo en Jean de Mabuze wordt beleefd herinnerd, dat geen stukken van anonyme schrijvers worden geplaatst; tenzij dezen zich bij den Redakteur hebben bekend gemaakt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het legaat door Jhr. van de Poll aan het Rijk gemaakt omvat niet minder dan 50 schilderijen, en wel de navolgende:

Beerstraten, Winter bij Leiden; — *Berchem*, Italiaansch Landschap; — *Berckheyde*, O. Z. Heeren Logement te Amsterdam; — *Idem*, Gezicht op de Heerengracht; — *F. Bol*, Mansportret; — *Idem*, Vrouwenportret; *Brekelenkamp*, Binnenhuis met figuren; *Annibal Carrache*, Johannes op Patmos; — *G. Dou*, Mansportret; — *Dubbels*, Stil water; — *Dusart*, Huismansvertrek; — *A. van Dijck*, Portret van een admiraal; — *J. Ekels*, Gezicht op den Dam; — *J. Ekels Jr.*, Binnenhuis; — *A. van Everdingen en Berchem*, Noordsch Landschap; — *Hackert en A. van de Velde*, Bergachtig Landschap; — *B. van der Helst*, Ovaal Mansportret; — *Idem*, Ovaal Vrouwenportret; — *van Hemert*, Mansportret; — *d'Hondecoeter*, Dood wild; — *Idem*, Gevogelte; — *J. van Kessel*, Waterval; — *Lawrence*, Mansportret; — *Lingelbach*, Heuvelachtig Landschap; — *Maes*, Mansportret; — *Idem*, Vrouwenportret; — *Frans van Mieris*, Jacobs droom; — *Moreelse*, Mansportret; — *van der Mijn*, Mansportret; — *Idem*, Vrouwenportret; — *Morel*, Fruitstuk; — *Netscher*, Mansportret; — *Idem*, Vrouwenportret; — *J. van Noordt*, Historische Voorstelling; — *Idem*, Mansportret; — *P. Potter*, Landschap met vee; — *Rembrandt*, Vrouwenportret; — *Romeijn*, Landschap met vee; — *Jacob van Ruisdael*, Posthalte; — *Ryckaert*, Boeren en Monniken; — *Saftleven*, Rijngezicht; — *P. Snijers*, Groenmarkt; — *Sorgh*, Groenmarkt; — *J. Steen*, Kinderen met een kar spelende; — *Troost*, Ruitergevecht; — *van der Ulft*, Romeinsche markt; — *Verkolje*, Musiceerend gezelschap; — *W. van de Velde*, Stil water; — *Idem*, Woelend water; — *Wouwermans* en *Terburgh*, Mansportret te paard. Tot de verzameling behooren de portretten van den Testateur en van zijn vader.

Aan het legaat is de voorwaarde verbonden, dat de Collectie zal worden geplaatst in het Rijks-Museum te Amsterdam als een afzonderlijk Kabinet, hetwelk bepaald behoort aangeduid te worden als *het Kabinet van Jhr. Jacobus, Salomon, Hendrik van de Poll.*

ADVERTENTIËN.

Hoogst belangrijke Verkooping

VAN

OUDE SCHILDERIJEN,
PORSELEINEN
en ANTIQUITEITEN.

C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr. zullen op **Maandag 19** en **Dinsdag 20 April**, in de Brakke Grond, te Amsterdam, Verkoopen:

1°. Een fraaie verzameling **SCHILDERIJEN** door oude meesters, waarbij het beroemde Schilderij door

FRANS HALS,

Jonkheer Ramp en zijn maitres,
(LEVE DE TROU),

bekend door de Ets van Prof. WILLIAM UNGER. (Etsen naar Frans Hals door Unger, uitgave van A. W. Sijthoff te Leiden); voorts stukken door **R. Brakenburg, J. de Bray, van Bassen, J. de Baan, Breughel, A. Cuyp, J. Le Ducq, Ph. van Dijk, Heda, G. de Hondecoeter, Jordaens, J. Molenaer, P. Neefs, P. Quast, Snijders** enz. Een prachtig Amstel **EETSERVIES**, Antieke **MEUBELEN**, Oude **O.-I. LAKWERKEN** enz.

Alles is geheel en alleenlijk uit de nalatenschap van Wijlen den HoogEdelGestrengen Heer

Mr. J. G. C. COPES VAN HASSELT,

Commandeur van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Oud-Lid van den Raad van State.

en van Wijlen Vrouwe

Wed. Copes van Hasselt—De Lange,

TE HAARLEM.

2°. Op **20 April 1880**, ten overstaan van den Notaris Mr. J. F. WERTHEIM, een kleine doch keurige Collectie

SCHILDERIJEN,

waarbij door **E. Verboeckhoven, A. Schelfhout, J. C. Schotel, C. Springer, A. Waldorp, J. B. Tom, H. Leys, O. Achenbach**; oude Schilderijen door **D. TENIERS** en **G. Dou** enz.; een fraaie Antiek Zilveren **BOKAAL** enz., bijeenverzameld door Wijlen den WelEdelen Heer JOSEPH CAHEN, te Amsterdam.

Catalogi zullen intijds verkrijgbaar zijn ten kantore van C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr., Brakke Grond 45, Amsterdam.

Belangrijke Verkooping

VAN

SCHILDERIJEN enz.,

in de BRAKKE GROND te Amsterdam.

C. F. ROOS & C. F. ROOS Jr. zullen op **Dinsdag 6 April**, ter plaatse voornoemd, Verkoopen de verzameling

Schilderijen en Teekeningen,

VAN DEN HEER

E. KOSTER.

Kunstschilder en Directeur van het Rijksmuseum te Haarlem,

waarbij stukken door:

ALMA TADEMA,

Aug. Allebé, Louis Apol, C. Cunaeus, J. van de Sande Bakhuijsen, C. Bisschop, J. Bosboom, J. F. en W. A. van Deventer, Mej. Bramine Hubrecht, Jozef Israëls, Herman en Mari ten Kate, Klinkenberg, A. Mauve, H. W. Mesdag, W. C. Nakken, Ch. Rochussen, W. Roelofs, H. Rönner, H. J. Scholten, Thérèse Schwartze, C. Springer, J. Stroebel, W. Testas, J. B. Tom, H. A. van Trigt, H. Valkenburg, Elch. en S. L. Verveer, Jan en J. H. Weissenbruch, A. J. Wijngaardt, enz.

Tentoonstelling der Schilderijen op **Zaterdag 3, Zondag 4 en 5 April 1880**, van 's morgens 10 tot 4 uren 's namiddags.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 14. 3 April 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... *f* 3.—
Franko per post ... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels ... *f* 1.50
Iedere regel meer ... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

VII.

Rome, 2 Maart '80.

Welke wereldburgers „men" in het kosmopolitisch Museum (Rome) ook ontmoet, van de Zoeloes tot den meest beschaafden Europeaan, van den minst ontwikkelde in kunstmaak tot den meest genialen artiste onzer dagen, zij hebben de volgende trekken gemeen, die zonder moeite kunnen worden waargenomen, al is „men" ook geen Lavater. Die wereldburgers, zij blijken een verstand te hebben, en in het bezit te zijn van geleidingen, die de indrukken, welke het lichaam ontvangt van de stoffelijke voorwerpen naar den geest — in onze moedertaal met een kernachtig, éénlettergrepig woord: ziel beduid — overbrengen. De indrukken, die aan de ziel, door middel dier geleidingen, zinnen, toevloeien, stellen de gewaarwordingen daar; de indrukken, welke geschikt zijn om, ook bij afwezigheid van waarneembare voorwerpen, op nieuw te worden ondervonden, zijn de zoogenaamde gevoelens; zoo zijn bijv.: smart en genoegen gewaarwordingen, vreugde en droefheid gevoelens. De zenuwachtige terugslag door gewaarwordingen te weeg gebracht, korrespondeert met de hersens, die der gevoelens met het hart. Het genoegen en de smart verzellen de werkingen der vijf zinnen, dier zoo alleszins bewonderingswaardige dienaren — het zijn immers levende organen — ijverende naar vermogen voor het behoud van den wereldburger, geven ze als om strijd aan wat hem nuttig kan wezen en wàt zou kunnen schaden. Zoo waarschuwt het zintuig des gevoels de onmiddelijke aanraking van spijs en drank aan den mond; zoo doet de smaak, het voedselgevoel, de levensmiddelen kennen, die de levensgeesten moeten onderhouden; de reuk, de voorlooper van het zintuig des gevoels, brengt de vluchtdeeltjes over, die van spijzen en dranken vervliegen, terwijl het gehoor en het gezicht, als vooraf aangetreden wachtposten, de trillingen der stof, den afstand, de vormen, den stand en de kleuren doen onderscheiden.

Maar vreugde en droefheid zijn mede de onafscheidbare gezellinnen der gevoelens, minder vluchtig voor-

bijvliegende, minder bepaald omschreven en meer gepolijst dan de gewaarwordingen: een meer of minder aangename gewaarwording wordt er gevoeld bij het smaken van een flink toebereid gerecht, terwijl een meer of minder levendig gevoel zich openbaart bij het zien en beschouwen van een doorwrocht kunstwerk en bij het aanschouwen van heerlijke landouwen. Vandaar o. a. de in een vorigen brief aangewezen „definities" van fisieken en van verstandelijken smaak: „het gevoel in staat den smaak van spijzen en dranken te onderscheiden;" en „een schatten der voortbrengselen van Natuur en Kunst."

De gewaarwordingen en de gevoelens oefenen een wederkeerigen invloed op elkaar uit; ondervindt iemand smart, dan is hij over 't algemeen bedroefd, en blijde als hij genoegen, vreugde ervaren mag, en bij wijze eener fisiologische harmonie komt de blijdschap het genoegen verdubbelen, terwijl daartegenover de droefheid de smart kan komen vermeerderen en onderhouden.

Hoe moeielijk de analyse der gewaarwordingen en der gevoelens ook is, toch valt het op, bij het ontmoeten zooveler medeburgers, wier belangen vaak zoo onmeetbaar uiteenloopen, dat de wederkeerige invloed en de innige eenheid dier gewaarwordingen en gevoelens eigenaardig aan geest en aan stof behooren, met een solidariteit zelfs in den strijd, dien zij beide te strijden hebben. Wie twijfelt er aan, of straks gezegde elementen op stoffelijk en geestelijk gebied mogen logisch onderscheiden worden, om ze des te beter te kunnnen bestudeeren, maar daarbij te erkennen en te bewonderen het harmonisch geheel, dat daar tevens getuigt aangaande de eenheid, die beide, geest en stof in den mensch, hadden in het oorspronkelijke scheppingsplan van den Algoede?

Het eigenlijk verstands-vermogen van den wereldburger verder aan een analyse onderwerpende, ziet „men," dat de ziel, een licht- en liefdestraal van den Algoede, bestemd is om te kennen en te beminnen. Begrips- en wilskracht in zich vereenigend, neemt de geest waar, gevoelt, vergelijkt, oordeelt, kiest, wil, en door middel dier veelzijdige oefening eener werkzaamheid, die toch steeds één is, laat die geest nooit of nimmer af naar het drievoudig doel van zijn aanzijn te streven: naar het Ware, het Goede en het Schoon. Het geheel der vermogens waarmede 's menschen geest naar de Waarheid streeft, en kennis in zich tot stand brengt, noemen wij in Neerlands taal „Verstand," al onderscheidt de Wijsbegeerte, om niet te schrijven wereldwijsheid, ook twee vormen in dat Verstand: het begripsvermogen en het waarnemingsvermogen, naar gelang de geest ziet door middel van een zuiver idee of door middel van het waarnemen der zinnen. Iedere handeling, waardoor de geest kent, is een waarneming; beschouwt de geest die waarnemiug, dan ontstaat de oplettendheid, die, werkdadig onderhouden, réflexion door de „Académiciens" genoemd wordt. Beschouwt de geest twee denkbeelden, er de overeenkomst van zoekende, zoo wordt het vergelijken geoefend; verklaart de geest zich over die zelfde denkbeelden, hetzij ze overeenbrengende bevestigenderwijze, of ze, door ontkenning, van elkaar scheidende, dan is 't een oordeel; werkt de geest op dergelijke wijze met de vergeleken oordeelvellingen, ze vergelijkende en er een nieuw oordeel uit afleidende, dat dezer wederzijdsche overeenkomst bevestigt of ontkent, dan ontstaat er een redeneering. Redeneert iemand juist, dan wordt hij gezegd „oordeel" te hebben, in den zin van een rechte rede, zijnde dan de geest werkende in het onderscheiden tusschen het ware en het niet ware; en zou daarom alleen de mensch niet kunnen gezegd worden, een redelijk schepsel te zijn? Maar daarmede is de straks bedoelde analyse niet ten einde. De geest heeft bovendien het vermogen de verschillende gewaarwordingen, die hem te samen aankomen, in één gewaarwording saam te nemen, dat vermogen is het „algemeen gevoelen"; van het fisiologisch gebied op des geestes werkingen overgebracht, wordt die benoeming gelijk aan juist oordeel of oordeel en gezond verstand. Toch bestaat er een overgang, die duidelijk bij ervaring wordt geleerd, tusschen gezegd oordeel en gezond verstand, het eene immers schijnt de vrucht van studie te zijn, het andere meer een natuurlijke gave: een mensch van oordeel redeneert goed, iemand van een gezond verstand plaatst zich bij het juiste. Zoo gebeurt het, dat „men" alom het gezond verstand ziet heerschen in de voortbrengselen van het „genie", welks voornaamste eigenaardigheden natuurlijkheid en eenvoud zijn. Vandaar dat het gezond verstand en het „genie" als van dezelfde familie zijn en dat, hetgeen de Franschen „esprit" noemen, als tot dier zijdelingsche verwantschap kan gezegd worden te behooren. Ook ons woord „geest" is een algemeene bewoording, toepasselijk op verschillende wijzen der ziel die begrijpt, maar heeft echter ook een bijzondere en onderscheiden zin of beteekenis. Het karakteristieke van „geest" is toch de betrekkingen van zaken en toestanden verbinden en plaatsen „en relief", voorts bepaalden vormen geven en niet het minst „gracie" aan het voortbrengsel; levende en schitterende vlam komt „geest" nader bij de verbeeldingskracht dan bij het gezond verstand; met andere woorden: het gezond verstand is in de wereld der begrippen de vaste eigenschap, „geest" de beweeglijke eigenschap.

De ziel bezit buitendien het vermogen: verleden opmerkingen en begripsbeelden, die met deze saam gingen, te bewaren en zich te herinneren, welbekend onder den naam van geheugen. „Verbeelding" heet nog een ander vermogen, waardoor de wereldburger niet alleen kan bewaren en hernieuwen de verleden opmerkingen, maar ze nog tot een geheel vermag te verwerken en af te ronden, ze te kleuren, al is 't dan niet altoos als Rembrandt zijne schilderijen, ze als te herscheppen en op nieuw te scheppen, te voren ongekende betrekkingen te vinden tusschen reeds bekenden denkbeelden en feiten. Die verbeeldingskracht, zou zij niet het „prisma" van het verstand mogen geheeten worden. Door „la réflexion" getemperd en geregeld door het oordeel, stelt de verbeelding, gepaard met een levendig inzicht in zaken en toestanden, het „genie" daar, een zeldzaam en uiterst bevoorrecht vermogen, welks volhardende werkzaamheid onverwachts het Schoon in de Kunst ontdekt, gelijk het Ware in de Wetenschap. Tot het daarstellen van het „genie" zijn drie vermogens, in bepaalde evenredigheden, noodzakelijk: een groote macht van gezond verstand om juist te zien; een inzicht, om niet te zeggen „intuitie", ten einde van verre te zien; verbeeldingskracht om het geziene vruchtbaar te maken, te bezielen; het geziene, dat door een sterke wilskracht met werken tot feit zal komen of

reeds gekomen is. Resumeerende zou 'k zeggen: het verstand is de ziel, die begrijpt; de gevoeligheid de ziel, die gevoelt; het geheugen de ziel, die zich herinnert; de verbeelding is de ziel, die schildert en kleurt; het oordeel is de ziel, die juist ziet, gelijk 's menschen wil de ziel is, die uitkiest. Om uit te kiezen moet echter de ziel vrij zijn, maar ongelukkiglijk verheugt zij zich niet altoos in haar vrijheid; wanneer zij n.l. verhinderd wordt door ongeregelde behoeften, door caprices en wat niet al, hetgeen met het woord hartstochten bestempeld wordt; hoe zou zij zich dan in haar vrijheid kunnen verheugen? Wel bestaat de ziel van den wereldburger om te heerschen over haar stoffelijk omhulsel, het lichaam, gelijk dit om te gehoorzamen, maar door hartstocht van den troon gestoten, wordt de ziel slaaf en dan worden haar besluiten en oordeelvellingen blind en gebrekkig, omdat de verbeelding het oordeel in zake van kunstsmaak vervalscht, gelijk zij het geweten doet afdwalen in zaken, de zedelijkheid betreffende. Wat eindelijk de zetel der ziel betreft in den mensch, hoe zou die kunnen worden aangewezen, zonder in materialisme te vallen? Wel kan 't gebeuren dat de wereldburger, op het oogenblik van het voltrekken eener schuldige handeling, aan zijn hart iets gevoelt, dat weerstreeft, en welk inwendig rillen de hypothese heeft doen ontstaan: alsof de zetel van het zedelijk of moreel geweten het hart zoude zijn en alsof gevolgelijk het begrips- of verstands-geweten in de hersenen zou zetelen; maar dit is eene onaannemelijke hypothese, want hij, de wereldburger, is zich bewust geen twee gewetens, maar slechts één geweten te hebben, eenige rechter zijner daden, handelingen en gevoelens, zoowel als zijner keuze bij het verkiezen op het gebied der Aestethiek, gelijk het geweten, inwendige rechter van het goede en het kwade de ziel is, tevreden of ontevreden over 's menschen handelwijze; rechtstreeks vergolden als deze daar immer wordt door het genoegen na een volbracht offer aan de plichten, door ontevredenheid en misnoegen bij het besef van het tegendeel; en in stede van een geweten in de hersenen en een geweten in het harte, is dat geheim geen geheim meer door eenvoudig te erkennen, dat de zenuwtrillingen, door gewaarwordingen veroorzaakt, correspondeeren met de hersenen, en die door gevoelens teweeg gebracht in correspondentie staan met het hart. Het bovenstaande moge ter opheldering, zoo noodig, dienen van het in de brieven V en VI (zie „Nederlandsche Kunstbode" No. 9) ten beste gegevene over de beide smaken, die niet „paralel" tot elkander staan, en echter toch als één paralel behooren te worden beschouwd.

H. J. BIEGELAAR D. TH.

DE SCHILDERIJEN VAN PETER JOSEPH VERHAGHEN TE 's-HERTOGENBOSCH.

In weinig Noord-Nederlandsche kerken zal men eene reeks schilderijen van eene hand aantreffen, als die van Verhaghen in de Bossche Kruiskerk. Het zijn negen kapitale doeken, — drie meten 5.35 M. op 3.75 M., zes 3.30 M. op 3.30 M., — ontworpen en uitgevoerd met die gemakkelijkheid, welke het vruchtbaar penseel van dezen meester eigen was.

Ook heeft Verhaghen wellicht geen beter werk voortgebracht; altans wat in Zuid-Nederland van hem bestaat, met name zijne schilderijen in het Antwerpsch museum, doen hem meer als decoratie-schilder uitkomen; hier staat hij, in de rijpheid van zijn talent, op den breeden weg der oude Vlaamsche school, die hij wilde herstellen.

Toen Verhaghen van zijne reis in Italie terugkeerde, schreef een der beste Nieuwsbladen uit dien tijd: [1]) Nous apprenons par des lettres de Vienne, que Mr. Verhaghen, dont le célèbre pinceau égalait il y déjà plusieurs années, celui des meilleurs peintres de notre siècle.... a eu l'honneur d'être admis plusieurs fois à l'audience de sa gracieuse souveraine, [2]) et de lui présenter un tableau qu'il avait fait à Rome. S. M. I. a été surprise des traits vifs, naturels et hardis qu'elle a découverts dans cet ouvrage et a déclaré Mr. Verhaghen, peintre de L.L. M.M. I. et R.

En na opsomming der geschenken en jaargelden, door de Keizerin hem verleend: Cette Auguste Souveraine.... lui permettant... d'aller rejoindre sa famille à Louvain, où l'on voit renaître les pinceaux des plus fameux peintres de l'ancienne école flamande.

Dat wenschte Verhaghen, de oude roemrijke school van zijn vaderland te doen herleven, op het oogenblik zelf dat zij, door vreemden invloed ten ondergang werd gesleept; maar hij slaagde slechts gedeeltelijk, omdat hij even zoo min als een ander, den stroom van zijn tijd geheel kon ontwijken.

Vooreerst de Christus-beelden dezer schilderijen, missen het karakter, dat de oude meesters in het wezen des Verlossers wisten te leggen; zijne eeuw had het geheim daarvan verloren, en Verhaghen, hoeveel talent hij bezat, was geen genie, dat op eigen vleugels tot die hoogte stijgen kon. De pracht van gebouwen en versieringen, de weelde der kleederdrachten, nemen daarentegen op deze groote doeken eene aanzienlijke ruimte in.

Bovendien zijn tijd was de tijd der pastoralen, der Arcadische herders; alle luiten kweelden herderdichten, alle „philosophen" redekavelden, tot in het onuitstaanbare, over de natuur en den natuurstaat. Koningen bouwden hermitages, waar ze de grootheid van het hof zeiden te ontvluchten; koninginnen begoten met eigen hand de bloemen, en beweerden zoo den akkerbouw te beoefenen; vorsten en princessen namen herdersnamen aan; dat was de toon dier weeke, verfijnde, oppervlakkige en frivole eeuw. Daar werd Verhaghen door beheerscht, al meende hij er tegen in verzet te komen, men zie slechts, hoezeer zijne herders en herderinnen het winnen van zijne andere figuren.

Maar des ondanks, hij is in deze schilderijen een Nederlandsch meester van groot talent, een man van overtuiging, die de kunst van zijn vaderland op hare volle waarde wist te schatten, en die ver verheven was boven zijne tijdgenooten, welke alleen het vreemde bewonderden.

Eer wij de lotgevallen dier stukken nagaan, (want lotgevallen hebben zij gehad,) en de jaren waarin ze voltooid werden, geven wij er eene korte beschrijving van.

---

[1]) Gazette de Cologne. 15 Octb. 1773.
[2]) De Keizerin Maria Theresia.

Christus op Thabor. Een breed tafreel. Christus verheerlijkt, door een stroom van licht omgeven, is sprekende met Mozes en Elias; hij treedt naar omlaag, waar zijne drie apostelen den linker hoek van het doek innemen. Eene gemakkelijke teekening en eene frissche kleur onderscheidt dit schilderij.

De bruiloft van Cana. Een prachtig doek, vol schoone beelden, waarover het purper in alle toonen is verspreid. De bruidegom wijst, met eene levendigheid, die het hartstochtelijke nadert, zijne bruid naar Christus, in wiens beeld meer majesteit mocht liggen. De H. Maagd, die met eene waardige en natuurlijke beweging achter haren Zoon omziet, verkrijgt iets wereldsch, iets van het aristocratische uit dien tijd, door een sluier welken zij om het hoofd samentrekt. Onder de tafelgenooten worden zeer fraaie figuren aangetroffen.

De overspelige vrouw. Dit tafreel is het zwakste. Wel staat het beeld van Christus levend en sprekend daar, maar de hoogte der oude school heeft de meester weêr niet bereikt. De woelende en grimaceerende scriben en phariseën, in het bruin van den tweeden grond gedoken, missen effect. De vrouw is goed van koloriet, maar een te onbeduidend beeld; eene villageoise.

De aanbidding der herders. Een heerlijk doek. Een herderdicht in den zin van het woord, vol kalmte en vreugde, zoo onder de menschen op aarde als bij de engelen des hemels. Van weêrzijden dringen de herders aan, bij het spelen der schalmeien en het lachen van kinderen en grijsaards, om den Verlosser te aanbidden in zijne kribbe. De herders vormen de hoofdfiguren. Links op den voorgrond staat er een, naast eene rosse koe; zijne houding, zijn bruin verzengd gelaat, zijn vol waarheid; den hoed tusschen de vingers frommelend, blikt hij schuchter, nieuwsgierig en eerbiedig naar het kind op. Voor de kribbe knielt eene herderin in geel en rood gekleed, en naast haar een oud man, in een rood gewaad met een gelen gordel. Rechts staat een schoon vrouwebeeld, met een korf op het hoofd, en een kind met een koperen kan. Een herder, daarachter, die de schalmei bespeelt, schijnt portret te wezen. Boven in den rechter hoek der groote bruine bouwval, welke de grot van Bethlehem vervangt, zweeft eene groep engelen, helder, bijna wit verlicht.

De kindermoord. Een ontzettend tafreel. Romeinsche soldaten, mooren, halfnaakte beulen, woelen dooreen en worstelen met wanhopige moeders, op eene wijze dat de adel der kunst er meer of min onder lijdt. De schilder heeft zich laten medesleepen door zijn onderwerp, en daardoor gedeeltelijk zijn doel gemist. Die uitvoerders der bloedige bevelen van den Koning, zijn gymnasten geworden onder zijn penseel. Ook de beelden der moeders zijn niet alle even gelukkig. Wat kon zij, die bijna in het midden der schilderij, de bebloede doeken haars kinds ten hemel opheft, een prachtig figuur wezen! Verhaghen heeft dit doek niet kunnen afwerken, misschien moeten de zwakheden die er in voorkomen, op rekening dezer omstandigheid geschreven worden; de inval der Franschen in 1793, verdreef hem van zijn vreedzamen arbeid. Overigens komt ook in dit overspannen tafreel zijne bekwaamheid als kolorist weêr uit. De achtergrond is bezet met prachtige gebouwen en frissche tuinen, daar hooge palmboomen in wuiven.

De roeping der Apostelen. Het beeld van Christus is sprekend en innemend, maar ontbeert de vereischte majesteit. De apostelen zijn gelukkige figuren, vol uitdrukking en karakter. Het bijwerk is schoon en ook de achtergrond, met zijn woelende zee en onstuimige lucht.

Magdalena aan Christus' voeten. De droefheid op het gelaat dezer boetende zondares kon inniger wezen, maar evenwel er ligt zooveel waardigheid en kalmte in dat beeld, zooveel jeugd en schoonheid is nog in haar trekken overgebleven, dat het moet geprezen worden. Simons houding is vol waarheid; in zijn plechtgewaad, met den grooten witten tulband op het hoofd, buigt hij zich langs de tafel voorover, om het tooneel te aanschouwen, dat daar in zijn huis plaats grijpt; hij is sprakeloos van verbazing, onwillekeurig hebben zich zijne handen zamengevouwen. De vragende blikken, de gedempte gesprekken der tafelgenooten, zijn met evenveel waarheid teruggegeven.

Christus zieken genezend. Een schoon tafreel, rijk van kleur, waarin het beeld des Verlossers statig uitkomt, ofschoon alweêr het aureool eener hoogere inspiratie ontbreekt. Een halfnaakte zieke, door zijne vrouw ondersteund, vormt het lichtpunt op den voorgrond; dat bleeke glanzende lichaam komt uit het doek, en het zwak omwonden hoofd, de smeekende opgeslagen blikken van den lijder zijn sprekend. Bijna even schoon is eene Joodsche moeder, met een kind op de armen. Ook de overige groepen van dit schilderij zijn kloek en goed geschikt.

De aanbidding der drie Koningen. Aan dit machtig doek heeft Verhaghen al zijn talent besteed. Een vervallen paleis vormt de achtergrond. De H. Maagd, die het Kind opheft voor de aanbiddende Koningen, is zeer statig, hoewel beschroomdheid uit geheel haar wezen spreekt. Joseph is aangedaan, overrompeld.

De oudste Koning, een grijsaard gekleed in een rooden mantel met hermelijn, knielt voor het Kind, en opent een zilveren offervat, dat door een dienstknaap wordt opgehouden. De zwarte Koning staat op den tweeden grond; zijn in de schouders gedrongen hoofd, is gedekt met een hoogen veelkleurigen tulband, ook zijne kleeding is kleurig en vol sieraden. De derde Koning, eene hooge eerbiedwekkende grijsaard, omhangen met een gouden mantel vol borduursels en afgezet met hermelijn, treedt plechtig aan, met eene offervaas in de hand. Zijn sleepdrager schijnt een portret te wezen. Deze beelden zijn vol grootheid, het zijn koninklijke figuren. Niet minder zorg is besteed aan de overigen, zooals de soldaten met hun blauw stalen helmen, die ter sluiks achter de kribbe om zien.

Deze schilderijen zijn niet voor de Bossche Kruiskerk gemaakt, het goed geluk heeft ze er heen gevoerd. Verhaghen, die na zijne terugkomst uit Italië veel voor kerken en kloosters arbeidde, schilderde ze voor de rijke abdij Averbode. De eetzaal van dat gesticht prijkte met drie er van: Christus op Thabor in 1775, Christus zieken genezend in 1776, en Magdalena aan zijne voeten in 1778 geschilderd. De andere, tusschen 1780 en 1793 tot stand gekomen, versierden de overige zalen der abdij; een laatste tafreel bleef hem te vervaardigen over, de vlucht naar Egypte, maar ten gevolge der invallen van de Fransche legers heeft hij daaraan de hand niet geslagen; zooals gezegd is, belette die gebeurtenis hem zelfs het afwerken van „de

Kindermoord." De aanbidding der drie Koningen moet hij toen èerst ter nauwernood voltooid hebben gehad; altans op dat schilderij komt voor het wapen van een prelaat, [1]) met de spreuk *Fortiter cum charitate*, dat gevoerd werd door den abt Gregorius Thiels, die den 11 November 1790 gekozen werd, den 29 Januarij 1791 geïnstalleerd, en den 21 Augustus van dat jaar door den suffragaan bisschop van Luik, prins de Mean, gewijd en gemijterd. [2]) Hoe gemakkelijk Verhaghen ook werkte, dat schilderij heeft zeker een geruimen tijd gevorderd.

Ook kan ik nog mededeelen, dat de abdij hem voor de zes kleinere schilderijen honderd dukaten het stuk betaalde, en voor de drie groote honderd Louis-d'or.

Bij den eersten inval der legers van de Fransche Republiek in België, werden ze uit de abdij verwijderd en in de kerk van Averbode gehangen, om ze zoo tegen roof te beveiligen; maar toen de Fransche legers voor de tweede reis België binnendrongen, bleek spoedig dat de schatten en kunstwerken der kerken evenmin ontzien werden als die der abdijen; in haast werden deze schilderijen toen geborgen, naar men zegt op een graanzolder, waar ze opgerold zijn blijven liggen tot 1829. In dat jaar kocht het bestuur der kruiskerk ze, voor eene som die ik nauwelijks durf noemen: voor *f* 1300. De lijsten die er voor gemaakt moesten worden kostten meer.

J. C. A. Hezenmans.

EEN MERKWAARDIG SCHILDERSTUK.

Ieder weet dat schilderijen, even als boeken, zeer vreemde lotgevallen kunnen hebben. Dat enkelen soms wonderlijk door de wereld dwalen, bleek mij dezer dagen, toen ik de geschiedenis naspoorde van een geschilderd portret van den Hervormer Ulrich Zwingli, dat in April 1818 door J. G. Lafont, walsch predikant te Middelburg, aan het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen werd geschonken. Volgens overlevering zou het eene oorspronkelijke afbeelding zijn, afkomstig van eene hertogin van Orleans, die van de hervormde tot de katholieke kerk overging. Het stuk, met haar kabinet verkocht, werd door den geleerden Dumont naar Nederland overgebracht. Van hem kwam het aan zijn vriend, misschien bloedverwant, Gabriël Lafont, die het aan zijn zoon, den Middelburgschen predikant naliet.

Het schijnt in 1818 eenigszins gehavend te zijn geweest, daar men in de notulen leest, dat de kunstschilder Johan Pieter Bourjé het had „opgehaald en als nieuw hersteld." Een oud opschrift, met inkt, toen nog leesbaar, schijnt geen verder onderzoek te hebben uitgelokt.

Deze kennelijk met zorg vervaardigde afbeelding, heeft reeds sedert lang mijne aandacht getrokken. De gissing, dat het met ongewoon talent uitgevoerd was, werd door meer dan een kunstkenner bevestigd, die echter nog verklaren moest, dat het later bijgewerkt en, misschien onherstelbaar, bedorven was.

[1]) Twee klimmende leeuwen en een pelikaan, gedeeld door een keper, beladen met drie rozen. De kleuren zijn niet aangeduid.

[2]) Hij was de twee en veertigste abt van Averbode en overleed den 31 Julij 1822. Ik dank deze inlichtingen aan den tegenwoordigen abt dier stichting, den HoogEerw. Leopold Nels

Het naar de linkerzijde ziende borstbeeld van den Hervormer, is geschilderd op een zeer oud paneel, of liever op drie stukken hout, waarvan er twee door een zwaluwstaart verbonden zijn, terwijl het derde beiden van boven dekt; zij vormen te zamen een schildervlak van 35 op 30 cM. Op dat hout zijn een paar zonderlinge figuren, eenigzins op getande raderen gelijkende, ingestoken. Veel vruchtelooze moeite heb ik gedaan om het verbleekte opschrift te ontraadselen. Dezer dagen vond ik echter toevallig een brief door mr. N. C. Lambrechtsen, in Mei 1818, over dit stuk aan prof. Te Water geschreven, waarin van het opschrift duidelijk genoeg melding wordt gemaakt om het thans te verklaren, terwijl daardoor tevens een onverwacht licht valt op de zonderlinge geschiedenis van dit kunstwerk. Er staat

ZWINGLEN.

chanoine de Constance, ville d'Allemagne, fameux héréditique, fut tué dans la guerre contre les catholiques, l'année 1531 *et son corps fut brulé.*

en wat lager

Illustrissimo viro Domino Dumont, verbi Divini Ministro meritissimo, Sacrae Theologiae Professori doctissimo. Offerebat in perpetuum observantiae suae testimonium

JACOBUS ANTONIUS ARTAUD
Civis Genevensis.
Parisiis Mense Dec. 1720 (8).

Wanneer wij nu nagaan de verschillende eigenaars, zullen wij gelegenheid hebben om tot de afkomst op te klimmen.

Met zekerheid zijn bekend Jean Gabriel Lafont, pred. der Walsche gemeente te Middelburg; geb. te Gorinchem in 1757, overl. te Middelburg in Dec. 1819. Hij scheen de waarde niet te kennen en wist alleen dat zijn vader het van dhr. Dumont had gekregen. Die vader was Gabriël Lafont, uit fransche ouders, in 1722 te Rotterdam geboren en van 1747 tot 1773 predikant in de Walsche gemeenten te Gorinchem en Maastricht. Hij was bevriend, misschien bloedverwant, met den vermaarden Gabriël Dumont (geb. 1680 te Crest in Dauphiné) en Walsch predikant, eerst te Leipzig, vervolgens te Rotterdam (1720) waar hij tot hoogleeraar in de kerkelijke geschiedenis benoemd werd en in 1748 overleed. Als predikant bij ons gezantschap te Parijs, had hij aldaar vele letterkundige betrekkingen aangeknoopt, waarvan zijne geschriften getuigen. Onder zijne vrienden behoorde Jacques Antoine Artaud, die in het opschrift wordt genoemd. Van dezen heb ik niets kunnen opsporen, doch de naam klinkt niet vreemd op het gebied van oudheid en kunst. Antoine Mar. Franc Artaud (1767—1835) wellicht een kleinzoon van Jacques Antoine, was eerst kunsthandelaar, later vermaard conservator van het museum te Lyon, waaraan hij zijne kostbare verzameling van oudheden had verkocht. (Vgl. *Hist. de l'Acad. de Lyon par* M. Dumas.)

Wij komen nu op het veld der overlevering. Het portret zou afkomstig zijn van eene hertogin van Orleans, die van de hervormde kerk tot de katholieke overging en het fransche opschrift wijst dan ook duidelijk genoeg aan dat het door, geen geestverwant van Zwingli werd gesteld.

Voor zoover ik weet, is er slechts ééne hertogin van Orleans Roomsch geworden en wel de bekende Charlotte Elisabeth van den Paltz.

Geboren te Heidelberg in 1652, was deze prinses bestemd voor een hertog van Courland, die haar echter nog vóór de verloving heimelijk verliet, waarschijnlijk afgeschrikt door haar onbevallig uiterlijk. Haar staatkundige vooruitzichten, waaronder ook zeker erfrecht op de kroon van Engeland, bewogen Lodewijk XIV haar te begeeren als echtgenoot voor zijn broeder Philips van Orleans, (1640—1701), toen deze weduwnaar geworden was.

Zij moest echter haar geloof verzaken en na door drie bisschoppen onderwezen te zijn, werd zij, enkele dagen voor hare verloving, in Nov. 1671, in de katholieke kerk opgenomen.

De duitsche, nauwelijks fransch verstaande Paltzgravin, la palatine, gelijk zij genoemd werd en waaraan nog zeker kleedingstuk herinnert, was door haar strenge deugdzaamheid, onbehagelijke vormen en onbevallig uiterlijk, gedurende meer dan een halve eeuw, eene eigenaardige figuur aan het weelderige gladde hof van den zonnekoning. Deze had echter persoonlijk veel betrekking op haar en ging gaarne met haar om. Aan zijne vriendin de Montespan had Elisabeth echter een „grimmigen haat" vooral nadat haar zoon, de als regent beruchte Philips van Orleans, (1674—1723) uitgetrouwd was aan Madll. de Blois, een gewettigde dochter van het overspel des konings. Na het overlijden van haar echtgenoot, bleef Elisabeth Charlotte aan het hof en weigerde te voldoen aan den wensch van den door Mevr. de Maintenon opgestookten koning om in een klooster te gaan. Zij bleef te Parijs wonen, schreef de bekende brieven en stierf te St. Cloud in December 1722. De eenige broeder dezer prinses was Karel Lodewijk van den Paltz, (1651—1685) een wijs en godsdienstig vorst, die onder den naam van Philotheus een tractaat, de *Symbotis Christianis*, schreef, slechts kort regeerde, gehuwd was met eene prinses van Denemarken en kinderloos stierf. Al de kunstschatten, door de keurvorsten verzameld, kwamen nu door deze erfenis, in het huis van Orleans. Men weet hoe de aanspraak van Charlotte Elisabeth op de regeering van 1688 tot 1692 den gruwelijken oorlog te weeg bracht, waardoor de Fransche naam geschandvlekt is.

Onder de nalatenschap van dien broedër, behoorde zeer waarschijnlijk het portret van Zwingli. Er was altijd eene nauwe betrekking geweest tusschen de Paltzgraven en de kerkhervorming. De vader der Paltzgravin was Karel Lodewijk (1617—1680), die tot ouders had Frederik, den zoogenoemden winterkoning, wiens moeder Louise Juliana, eene dochter van onzen prins Willem I was, en Elisabeth, dochter van Jacobus II van Engeland. Keurvorst Karel Lodewijk was een man, die zich veel met kerkelijke zaken bemoeide en wiens ideaal de vereeniging der Luthersche en Gereformeerde godsdienstvormen was. Hij was gehuwd met Charlotte van Hessen, afkomstig uit een geslacht, ijverende voor de zaak van het protestantisme. Ik vermoed dat het portret aan die familie heeft behoord. Genoemde Charlotte was eene kleindochter van Maurits, den geleerden landgraaf (1572—1632), wiens vertaling der psalmen, in 1590 te Smalkalden uitgegeven, ook om het zeldzame bindwerk onder de curiosa der bibliotheek van het Zeeuwsch gen. behoort. Hij was de kleinzoon van landgraaf Philips, bijgenaamd de grootmoedige (1504—1567) aan wien de kerkhervorming veel te danken heeft. Deze vorst, een geestverwant van den zachten, liefderijken zwitser, stelde alles in het werk om de twistende kerkhervormers te vereenigen en noodigde in Oct. 1529 Luther en Zwingli tot een samenkomst te Marburg uit. Dat dit gesprek niet veel vruchten droeg, is bekend. Ik geloof dat de gissing niet gewaagd is, dat het portret, waarvan wij spreken, destijds werd vervaardigd. Het stelt een bedaagd man voor en Zwingli, geboren in 1484, was toen vijf en veertig jaren oud; twee jaren later sneuvelde hij. Er is een niet te miskennen gelijkenis met de afbeelding in profil, voorkomende in *Les vrais pourtraits des hommes illustr, en pieté et doctrine par* Theod. de Besze (Geneve) 1581. bl. 82, hoewel de hervormer daar nog iets jeugdiger voorkomen heeft.

Op de vraag wie de schilder was, moet ik het antwoord schuldig blijven. Naar het oordeel van meer dan één deskundige, getuigt het werk van een talentvol meester. Indien ik denk aan de tijdgenooten van Zwingli, komt mij voor den geest de vriend van Luther en van de hervorming, de Wittenbergsche burgemeester Lucas Sunder, meer bekend als Lucas van Cranach (1472—1558).

Het opschrift doet zien, dat reeds in het begin der achttiende eeuw dit schilderstuk niet zonder belang werd geacht. Uit het bovenstaande blijkt, dat het nog als historisch gedenkstuk merkwaardig is, doch in eene beeldengalerij van Hervormers eigenlijk beter op zijn plaats zou wezen, dan in het kabinet van het Zeeuwsch Genootschap.

Middelburg,
4 Maart 1880.

NAGTGLAS.

MODERNE KUNST IN ENGELAND.

TENTOONSTELLINGEN VAN 'T SEIZOEN.

a. *De Grosvenor-Gallerij.*

(Vervolg).

We vertoefden echter reeds te lang bij de schilderij van mr. Ellis; 't wordt tijd dat wij ook haar buren eens onze aandacht schenken. De eerste die ons in 't oog valt, door de groote witte massa zeker, is een studie van mr. Herkomer, die ondanks zijn jeugdigen leeftijd reeds met 't A. R. A. prijkt en tevens lid is onzer Haagsche aquarellen-vereeniging. De heer Herkomer heeft een eigenaardigheid, hij gebruikt geen, wat de Engelschen „body-colour" noemen, maar werkt alleen met gewone waterverw. Misschien is dus de ijdelheid wel eenigszins de oorzaak van die groote witte massa, die 't hemd van den „Descendant of the Romans" vormt; en heeft de schilder willen toonen wat hij met zijn dunne verw doen kan. 't Is jammer als dit 't geval is, de krachtige teekening van den kop wordt toch gedeeltelijk door dat wit verduisterd.

't Was Richard Wagner's opera das Rheingold die mr. Holiday inspireerde bij zijn The Rhine Maidens; de kleur der schilderij is groen, waartegen de vleeschkleur der nimfen een goed effect maakt; de teekening is niet minder verdienstelijk. 't Oogenblik voorgesteld, is dat waarin Waglinde en Welgande door Floschilde in hun spel gestoord worden. Een niet minder ver-

dienstelijk stuk is 't landschap van Joseph Knight, „Y-garn, the rock above Lake Idwal" waarin vooral 't mos uitmunt door kleur en leven.

Al hebben wij nu niet alle stukken in deze zaal aanschouwd of liever vermeld, en misschien zelfs enkele vermeldingswaardige achterwege gelaten; wij zullen toch nu maar naar een andere overstappen. Immers 't maakt een groot verschil of men een verslag schrijft over een tentoonstelling voor lezers, die haar gezien hebben of kunnen zien, dan wel voor lezers in 't buitenland, die dus niet in staat zijn zelf een kijkjen te gaan nemen. In 't eerste geval is de verslaggever genoodzaakt alle die stukken die de aandacht trekken, ook van minder bekende kunstenaars, te noemen en te beoordeelen, omdat zij, die er waren, hun eigen oordeel met 't zijne wenschen te vergelijken, zij die er heenwillen een leiddraad wenschen te hebben bij 't beschouwen. Niet alzoo de verslaggever die in 't tweede geval verkeert; hem is 't slechts te doen zijn lezers op de hoogte te stellen van 't geen er in 't vreemde land op kunstgebied voorvalt en hij kan zich dus bij zijne beschouwing beperken tot werken van bekende, eerste meesters en enkele van jeugdiger kunstenaren, die op den voorgrond treden. Onder die laatsten schat ik miss D. Tennant die in haar „The Idlers", de straatjeugd naar 't leven betrapte, terwijl ze met de haar eigen volharding over de leuning eener brug hangt, misschien om een steen in zijn val te volgen; Guido Bach wiens „Forbidden Fruit" een dubbele beteekenis heeft. Een meisje zit op een bank aan den oever eener rivier; naast haar zit een jongen, die haar over den fruitmand heen 't hof zit te maken, naar 't schijnt met weinig succès, doch toch nog wel met zóóveel, dat één der drie jeugdige pastoors, die juist voorbijkomen, met een zucht zijn celibaat beklaagt. De uitdrukking van zijn gezicht is al te sterk; haat en nijd zijn in de plaats getreden voor weemoed.

Tamelijk hard van toon is 't daarover hangende schilderij van F. S. Walker, die nu tot de dooden behoort. 't Stelt voor een Convent-Garden en dankt die hardheid waarschijnlijk aan de wijze waarop deze schilder altijd te werk ging nl. afgebroken, met kleine openingen, spotty, als de Engelschen zeggen. Toch ligt er een licht op, dat aangenaam aandoet. In 't zijgangetje vinden wij enkele kleine stukjens die uitstekend zijn.

F. Smallfield Meanders Margent Green, met een fijne schildering van het naakt; twee genre-stukjes, zeer munitieus uitgevoerd, „The print collector" een oud heer die zijn verzameling prenten met een echt verzamelaars- of als Kneppelhout zou zeggen, Liefhebbersgenoegen nog weder eens doorloopt en „The Miniature" beiden van Green; en eindelijk nog twee studies van Poynter en Herkomer, van den eersten een By-way in Venetië, van den laatsten een keurige „study of sunlight".

(Wordt vervolgd.)

EEN AFSCHEID VAN DE KUNST.

In de laatste dagen van Maart zal er te Amsterdam door de heeren Roos eene veiling van schilderijen, aquarellen, teekeningen en schetsen worden gehouden, die de aandacht eischt van een ieder, wien de kunst lief is.

Dan komt onder den hamer al wat Everhardus Koster, de begaafde kunstenaar en trouwe kundige bewaker der schilderijverzameling in het paviljoen te Haarlem, gedurende vele jaren heeft gesterkt. Daar wordt dan een gansch kunstenaarsleven ons te aanschouwen gegeven, van de eenvoudige eerste sehets tot de uitgewerkte schilderij.

En dit wordt aangeboden door den man zelven, die nog krachtig van lichaam, beroofd van het hem vooral zoo dierbare gezichtsvermogen, niet meer werken kan.

Het buitenland eigende zich in der tijd veel van zijne zeestukken en strandgezichten toe. Een enkel kostelijk stuk verhuisde reeds naar de woning van een vriend, en nu zal de nederlandsche kunstminnaar in de gelegenheid zijn den trouwen arbeider te toonen, hoe zijn levenswerk ten slotte nog zoo veel waarde heeft, dat hij het hoofd kan bieden aan de ernstige levenszorgen, welke den eervol ontslagen directeur van 's Rijks Museum te Haarlem, bedreigen.

De kunstenaars hebben al den weemoed van dit afscheid gevoeld. Zij hebben Koster's eigen werk omgeven van een keurige krans hunner eigene werken. De laatste arbeid van den pas ontslapen Weissenbruch, was de bijdrage aan het uitgeleide van dezen vriend. Wij zouden, wilden wij hier namen noemen, den keurigen catalogus moeten afschrijven. Men zie en oordeele, hoe Bisschop, Sadeé, Rochussen, Ronner Knip, Bosboom, enz. enz., hunne sierlijke gaven hebben geofferd op het altaar van vriendschap en waardeering.

En die lijst zal Koster's veelzijdig talent doen uitkomen. Die schilder van zee, strand en duinen, die de speling van het licht over lucht en water zoo talentvol weet weêr te geven, hoe heeft hij gewoekerd ook in zijne haarlemsche omgeving met het licht uit dat eene oog, dat hem nu ook begeeft! Het Schaperduin en de Hout, het stadsgezicht op den zeedijk te Amsterdam, zij spreken u toe. Het laatste trok op Arti's jongste tentoonstelling als eene verrassing in Koster's talent de aandacht.

Welnu, schrijver dezer regelen achtte zich verplicht ook den Kunstbode te laten getuigen van dit weemoedig afscheid. Moge vriendschap en hoogachting voor den scheidenden kunstenaar eene verontschuldiging aanbrengen, wanneer men hier mocht vermoeden de aanmatiging óm kunstrechter te wezen.

Het geldt hier in den vollen zin des woords een goed werk. Hier wordt verwacht van de Nederlandsche Kunstvrienden te verhoeden dat een waarachtig talent, welks inwendig licht nog zoo helder brandt, onderga in den nevel van ontbering. Dat dit niet zal gebeuren, is de stellige verwachting van

Haarlem, 11 Maart, 1880. B. TIDEMAN JZN.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Architect T. W. Mengelberg te Utrecht heeft een der beide tweede prijzen van 2000 mark behaald, uitgeloofd voor het ontwerp van de nieuwe bronzen deuren voor het westelijk portaal van den Dom te Keulen.

De eerste prijs werd niet toegekend.

— Het Dordrechtsch Museum ontving dezer dagen, door bemiddeling van den Dortschen kunstschilder F. Lebret, een schilderij van den Dortschen zeeschilder Gerard de Jager, voorstellende *de Haven van Tripoli*, vervaardigd in 1665 en laatstelijk bewaard in de verzameling van den heer A. Philips Neven te Maastricht.

— Het Bestuur van *Pulchri-Studio* te 's Gravenhage heeft aan de Weduwe van Jhr. van de Poll het volgende schrijven gezonden naar aanleiding van het geschenk door wijlen haren echtgenoot aan het Rijksmuseum gemaakt.

„*Aan Mevrouw Douairière van de Poll-Neervoort, te Amsterdam.*

Bestuurderen van het Schilderkundig Genootschap *Pulchri-Studio*, gevestigd te 's Gravenhage, nemen de vrijheid, bij gelegenheid der erfmaking, door wijlen jhr. J. S. H. van de Poll aan het Rijk gedaan, een woord van waardering tot U te rigten.

Nog onder den pijnlijken indruk van de omstandigheid, dat andere voortbrengselen van oud-Hollandsche Kunst ten gevolge van de hebzucht of de onverschilligheid van landgenooten naar den vreemde zijn heengegaan, hebben de ondergeteekenden met allen, die de kunst liefhebben en bovendien prijs stellen op de handhaving der nationale eer, de beschikking van den Erflater met warme ingenomenheid begroet.

Door echt vaderlandslievenden zin geleid, heeft uw overleden echtgenoot een besluit genomen, dat het voorregt om zulk een belangrijken kunstschat te bezitten waardig heeten mogt; hij heeft de kunst aan zich verpligt en aanspraak verworven op de erkentelijkheid van het Nederlandsche volk. De Nederlandsche kunstenaars, die eerbiedig plegen op te zien tot hun groote voorgangers, zullen den naam van den overledene in dankbaar aandenken houden.

Wij hebben de eer ons hoogachtend te teekenen,

Namens Bestuurderen voornoemd:

(*w. g.*) D. A. C. Arts, *Voorzitter.*
F. P. Ter Meulen, *Secretaris.*

's Gravenhage, 29 Maart 1880."

In de artistenwereld is het geen geheim dat de kunst- en vaderlandslievende beschikking van jhr. van de Poll niet weinig te danken is aan de bemiddeling en aan de raadgevingen van den kunstschilder Maschhaupt te Amsterdam. Het is niet meer dan billijk dat ieder die in Nederland zich aan de kunst laat gelegen liggen, ook aan den Heer Maschhaupt hulde brenge voor diens belangelooze en edele bemoeiingen.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* **0.60**
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ **0.75**
Advertentiën per regel . . . . „ **0.15**

ELLERMAN, HARMS & Co.

Heden ziet het licht:

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 15. 10 April 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.— Franko per post.................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1–6 regels........................ *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

VIII.

Rome, 3 Maart '80.

Gelijk het individu tijdperken doorleeft, die zijn verschillende levensjaren voorstellen, zoo hebben de volken hun wieg, hun kindsche jaren, den tijd, waarop zij nauw de kinderschoenen ontwassen zijn, de jongelingsjaren, den rijpen leeftijd, den ouderdom, de kindsheid en eindelijk het graf. Vermits echter elk dier tijdvakken een bijzondere fisionomie draagt, een stempel, iets karakteristieks, zekere gebruiken en gewoonten en verschillende behoeften, waarom zou de kunst, met name de beeldende en de kunstnijverheid, een der historische uitdrukkingen der volken, onveranderlijk blijven, terwijl rondom haar alles verandert? Geen wonder, dat „men" hier in het groote muzeum (Rome), telkens hoort herhalen en proefondervindelijk van alle kanten kan zien en waarnemen, dat de verschillende „fasen" der kunst de beweeglijke uitdrukkingen der maatschappij zijn, waarmede het gaat als met een kind, dat handelt en spreekt als een kind, en dat man geworden, werkt en praat als een man. De rijpe leeftijd heeft een smaak veelmeer beslist en bepaald gevormd dan de jeugd; het woord, dat daar spreekt uit de kunst, in een eeuw van duisternis en onwetendheid, is geheel anders dan hetgeen een eeuw van degelijke beschaving en waren vooruitgang hooren laat. Zoodat de stijl der artisten over het geheel de uitdrukking draagt van hun karakter en nationaliteit, maar bovendien van het tijdperk, gedurende hetwelk zij werkten, en waarvan zij meer of minder den invloed ondergingen. Dat drievoudig afdruksel: van het individu, van het volk en der eeuw in den kunsttijl, wordt soms door een tal van samenloopende omstandigheden meer of minder verduisterd, maar over 't algemeen slagen „de goede verstaanders" er in dat afdruksel toch te erkennen, mits de artisten getrouw weergeven wat zij onder hun oogen zagen geschieden. Welk een opvolging van verschil en onderscheid gedurende den loop der eeuwen, van het ruwe af tot het oorspronkelijke, het „cavaleresque" en „grandiose;" van het erotische en filosofische af tot het

tegelijk sceptische en bijgeloovige en godsdienstige en goddelooze, het al naar „caprices", in tijden, wanneer alles gekocht wordt omdat er alles wordt verkocht. De eeuw van Pericles, van keizer Augustus, van Paus Leo, van koning Lodewijk, lieten ze geen kostbare modellen van beeldende kunst en kunstnijverheid na, waarvan zich maar al te veel, helaas! verwijderden de eeuwen van verval, die onmiddellijk daarop volgden? En bovendien, welk opmerkelijk verschil nog tusschen de meest schitterende tijdperken der Kunst en der Kunstnijverheid, welke de Voorzienigheid bestemde om de schatbewaarders van het schoon te zijn, en wel zóó, dat die tijdperken, zoovele zusteren zouden kunnen genoemd worden, die allen een in 't oog springenden familietrek hebben, maar toch ook ieder voor zich een eigen fisionomie en een eigen schoonheid behouden. En hier zou 'k, ter verduidelijking van het straks beweerde, en met enkele trekken bewezene, behooren te wijzen op de artisten der beeldende kunst en hunne werken van de Oostersche bakermat af — welke hier in het kosmopolisch Museum te zien zijn, tot de jongste aquarelle onzer dagen, en niet 't minst op de kunstenaars in alle vakken der kunstindustrie, van de kinderachtigste voorwerpen af tot de fraaiste kunstwerken van edele metalen en kostbare gesteenten, met geincrusteerde cannelures en vergulde banderolles, met coupes op rijk georneerd plateau; groepen „en ronde bosse" in geoxideerd zilver, als „vieil argent;" geëncadreerde medaillons voor familiewapens, omkranst met bloemfestoenen; bloemvazen, met kunstig bewerkt beeldwerk in basrelief versierd, zeer rijk georneerd en afgezet met verguld, niëllo en oxydé op de meest smaakvolle wijze; van binnen gegraineerde coupes en geheel mat verguld, van bloemfestoenen en guirlandes omgeven, met symbolische voorstellingen versierd, op geplatineerde grond en „basrelief" bewerkt en in ronde en andere veelvormige medaillons aangebracht; candelabres op kostbare voetstukken met vergulde cannelures en van bloemenguirlandes omgeven, op gegraineerden grond in helder matzilver; standaards met voorstellingen van jacht en vischerij enz., in basrelief beeldwerk op medaillons, gekroond met geoxydeerde guirlanders: lichtkronen fraai en sierlijk georneerd met geciseleerde ornamenten in velerlei kleuren, van platina en grainage, geincrusteerd met vermeil en niello, en duizend andere soorten van werken, zonder nog de mozaïken, van het begin dier kunst tot op onzen tijd, mede te rekenen. Maar, om kort te gaan, zie hier veeleer den beknopten inhoud van een gesprek, in een aanzienlijk en talrijk gezelschap van dames en heeren, meerendeels Franschen, die onlangs het groote Museum hebben bezocht. „Het gaat," zoo ongeveer sprak een hoogst begaafde dame, van het gezelschap, „het gaat, ik zie het hier wel in het kosmopolitisch Museum, met den smaak voor kunst en kunstnijverheid, wat de veranderlijkheid van dien smaak betreft in onderscheiden tijdperken, als met den smaak in onze Litteratuur. Hoe vele schrijvers en zelfs dichters, die eens hemelhoog werden verheven, als *de wonderen* van hun tijd, zijn in het vergeetboek geraakt en soms erger nog. Wat is er bijv. geworden van zekere „grandes réputations" der zestiende en ook wel der zeventiende eeuw? Zekere „gloires" verloren niet alleen den schitterenden glans, maar werden „entièrement éclipsées."

„Er was een tijd, dat Ronsard bijv. „le poëte frainçais par excellence" werd geheeten, „le prince des poëtes," „l'Apollon," la Source, la fontaine des Muses," en thans is hij niet meer van onzen tijd, het beetje roem, dat hem nog rest, is hij slechts verschuldigd aan de critiek van den strengen Depréaux. Ronsard, een volgeling van Marot, wilde alles regelen naar een nieuwe methode, hij maakte echter alles in de war, een kunst makende „á caprices." Toch scheen zijn gelukstar niet kort, maar een volgend tijdperk zag zijn Muse, die Grieksch en Latijn sprak, met Fransche woorden, den roem vallen zijner gezwollen frases.

„Balzac", zoo ging spr. voort, die de zoete voldoening genoot zich te hooren noemen: „le grand écrivain des lettrés", le seul homme eloquent de son siècle, en Voiture, „le grand madrigaliste", nemen in den tempel van den kunstsmaak de eereplaats niet meer in tegenover de belletrie van onzen tijd; veel gracie hunner schriften is verbleekt en al worden zij nog gerekend tot de „beaux-esprits", van het getal „des génies" zijn zij uitgesloten. Balzac stapelt hyperbolen, in lange perioden opeen, Voiture en nog een, wiens naam 'k mij niet herinner, antwoordden met epigrammen en woordspelingen, waarover zij zelven kort daarna moesten blozen. Niet minder erg kwam een andere célébrité, Chapelain er af; bij zijn debuut en kort daarop was hij als het orakel der auteurs van zijn tijd, zijn hoofdwerk werd beschouwd als *het kunst*stuk van den menschelijken geest, en ziet, een halve eeuw ongeveer daarna is hij het voorwerp van bespotting en verachting."

„Maar", merkte een heer uit het Noorden op, zegt La Bruyère niet ergens ongeveer: „dat Ronsard en Balzac genoeg goeds en kwaads hebben om na hen groote mannen in rijm en onrijm te vormen?" Gij hebt gelijk," antwoordde de vorige spr., „doch het neemt niet weg, dat, hetgeen 'k zeide, het veranderlijke van den smaak in verschillende tijden een feit is, vergelijkerwijze in onze Litteratuur en in de Beeldende Kunst en Kunstindustrie, en dat verschil van smaak, hetwelk den tijd karakteriseert, komt zelfs uit in de wijze van navolgen. Zoo bijv. wijdden zich onze auteurs, bij het eindigen van de strooptochten der barbaren, aanvankelijk aan het slaafs navolgen der Ouden, maar te vaak de schoone modellen profaneerende en de slechte uitkiezende: Sofocles en Euripedes hadden toen zooveel af- en naschrijvers niet als de treurspelen van Seneca. Zoo was bijv. nog de kunst van navolgen, in de eeuw van Louis XIV, een eeuw van geloof, van gezond verstand en genie, de kunst om eigen model te versieren, terwijl na de zoogenaamde regeering van den filozofischen geest de uitsluitende vereering der Ouden verwaarloosd werd ten onzent, om ons te verlaten op het navolgen van uitheemsche letterkunde, tot op dat oogenblik al te zeer verwaarloosd, om niet te zeggen veracht." Die strekking om het vreemde na te volgen bepaalde zich toen niet tot alles, wat wezenlijk op den moreelen smaak betrekking heeft. Na toch de Spaansche mode en de Italiaansche mode in de kleeding en de manieren te hebben nagevolgd, „les Français faisaient la cuisine à l'Italienne en à l'Espagnole," om daarna te komen op de keuken à l'Englaise. „Wat kunnen toch de tijden veranderen!" riepen alle aanwezigen als uit één mond.

Een Romeinsche „matrona" verhaalde vervolgens

van den Napolitaan Marini, die omstreeks 't jaar 1620 aan het hof van Maria de Medici bloeide; hoe toen al de aanwezigen bij het lezen van zijn „poëma" Adone om strijd uitriepen: „Che grandi concetti." Niet heel lang duurde het echter, of de oordeelkundige geesten van dien tijd verzadigd van de „bisticci", waarvan die lichtzinnige schriftuur overvloeit, brandmerkten met 't epitheton: „concetti" alles wat eenige overeenkomst had met den stijl van Cavaliere Marini, die aanvankelijk geschat was boven alle oude en nieuwe schrijvers. Sinds dien werd het Italiaansche woord „concetti" in een slechte beteekenis genomen om woordspelingen, dubbelzinnigheden, onbepaalde en niet bestemde zinspelingen, in één woord, om traits d'esprit, te pas en te onpas bijgebracht, aan te duiden. En toch werd gedurende een betrekkelijk geruimen tijd de stijl van Marini nagevolgd door een aanzienlijk getal schrijvers, die door de Italianen worden bedoeld onder de benaming van „Seicentisti", doch de werken van dien dichter (?), die naar verdiensten gevallen is, worden thans evenmin door zijn landgenooten als door den vreemdeling gezocht, en het epitheton: „marinista," eens zoo gezagvol, zou, ware het nog in gebruik, slechts dienen om een schrijver van „slechten of valschen smaak" aanteduiden. Een heer uit Barcelona praatte vervolgens over den Spaanschen dichter Luis de Gongora, die omstreeks denzelfden tijd als Marini te Florence, zoozeer de bewondering zijner tijdgenooten opwekte, dat hem den bijnaam gewerd van „maravilloso." Maar nauw vervloog er een halve eeuw, of zijn nietsbeduidendheid was spreekwoordelijk geworden. 'k Wilde daar ook het een of ander van dien aard in 't midden brengen uit onze Vaderlandsche Letterkunde, maar er was geen mogelijkheid om tusschen dat keuvelen en babbelen twee woorden bijtebrengen. Aan de „Gongorzisti, de Concettisti" en „Cultoristi" werd in 't breede herinnerd, de annalen over den smaak hebben ze trouwens ook wel moeten opnemen, als genoodzaakt om zijn ongeluksdagen te boeken. Een aantal oude en nieuwe schrijvers werden nog „over den hekel gehaald" om nagenoeg dezelfde lotwisselingen te doen uitkomen, en hoe hun faam sedert lang gedoofd is, niet zelden reeds tijdens hun leven, en het besluit van al dat keuvelen was; hoe wankelbaar en onstandvastig en wisselvallig is de smaak in de Literatuur, die zich in verschillende tijden openbaart, en waarom zou zulks het geval ook niet zijn op het gebied van Beeldende Kunst en Kunstindustrie? Maar dan rijst ook, ten slotte voor deze reis, de vraag: kan die smaak als een juiste en onveranderlijke maatstaf van het schoon dienen? — en het bescheiden antwoord: gewis niet, want afgezien zelfs ook van het feit, dat de overgangen van geringschatting of althans van onverschilligheid tot bewondering en van geestdrift, om niet te zeggen enthusiasme, tot vergetelheid, niet zelden voorkomen, bewijst de ervaring niet, dat een volk krank en ziekelijk kunnende zijn, gelijk het individu er dan ook een tijd kan zijn, waarin een soort „delirium" heerscht; een tijdstip, waarop de openbare meening (de publieke opinie), de slechtste, de meest valsche aller meeningen is.

H. J. BIEGELAAR.

MODERNE KUNST IN ENGELAND.

TENTOONSTELLINGEN VAN 'T SEIZOEN.

a. *De Grosvenor-Galerij.*

(Vervolg).

En hiermede is 't tweede gedeelte der tentoonstelling bezichtigd, wij komen nu tot de derde; de belangrijkste afdeeling, studies en schetsen in krijt en potlood; de belangrijkste afdeeling omdat wij hier de groote schilders vinden. Doch alleen met hun studies, en al moge 't waar zijn, dat deze juist soms de meest kenmerkende zijn, toch geloven wij, dat ze minder geschikt zijn om hen bij onze lezers in te leiden. In plaats van hun hier tentoongestelde werken te bespreken, zullen wij liever enkele bijzonderheden omtrent kunstbaan en genre ten beste geven.

Doch alvorens daarmee te beginnen, moeten we, zullen wij 't standpnnt der meesten hunner goed begrijpen, een bladzijde openslaan uit de geschiedenis der Engelsche kunst in deze eeuw. Zij getuigt van eene groote beweging, die bijna ieder, die met haar in aanraking kwam, medesleepte, van den strijd der romantiek, niet tegen classicisme maar tegen realisme. De romantiek van Walter Scott, nog meer die van Victor Hugo, Dumas en Sue vond in deze praeraphaelitische school, als zij genoemd werd, een tweelingzuster. Hier als daar was er toch een terugkeer tot de middeleeuwen zichtbaar, hier tot 't ascetisch mystische harer kunst, dáár tot hare geschiedenis en legenden; hier als daar een neiging voor ernst en hartstocht, hartstochtelijken ernst; een zorg voor 't detail, gepaard aan een zucht voor levendige, scherpe kleuren, voor 't zonderlinge, 't buitengewone, 't hoekige tot 't misvormde toe — en uit die phase van overdreven toepassing, van overdreven beginselen gingen beide, onder den invloed van 't veldwinnende realisme in een nieuwe over, waarin de beginselen niet alleen, maar ook de toepassingen verzacht waren; waarin de kunst zich verhief boven de werkelijkheid, zonder haar te kwetsen; waarin zij eindelijk tot 't ware besef kwam van wat de groote aantrekkingskracht der middeleeuwsche kunst was — eenvoud en naïveteit. Wars van diepe geleerdheid, wars zelfs van kennis, beoogde zij alleen 't schoone te bereiken, 't waarachtige doel van alle kunst. Dat zij daardoor in een eeuw als de onze, waarin eenvoud van zeden slechts een schim is uit vroegere tijden, die slechts nog hier en daar op 't land rondwaart, zich 't verwijt van gemaaktheid op den hals haalde, wien zal 't verwonderen; doch zonder zich daaraan te storen ging zij manmoedig vooruit tot zij ten laatste de sympathie der aanschouwers zich door eigen verdienste trots henzelven veroverde.

Een der eersten, zoo niet den eersten der kunstenaren dezer nieuwe school vinden wij in E. Burne Jones. Alhoewel oorspronkelijk niet opgeleid voor zijne latere loopbaan, oefende de krachtige beweging der prae-raphaelitische school, terwijl zij onder leiding van Rossetti de tweede phase intrad, zulk een machtigen invloed op hem uit, dat hij, naar wij vermeenen, op twintigjarigen leeftijd naar palet en penceel greep en zijne levendige verbeeldingsdracht lucht gaf in een aantal tafereelen en beelden, die allen 't kenmerk dragen van zijn krachtig genie. Allereerst in zijn

„Annunciàtion" nog neigende naar de ascetische sympathieën der oude school, begaf hij zich later op ruimer, vrijer gebied, als in zijn landschappen, waarin iets geheimzinnig fluisterends, iets van 't — verborgen voor ons, maar open voor hem, — onzichtbaar leven der natuur, waarin Gods stemme zweeft; als in zijn figuren met een hemelsche schoonheid begaafd, in onderwerpen nu eens aan de oudheid en geschiedenis dan aan zijn rijke verbeelding ontleend; in 't kort niet àlleen als een schilder, die slechts weergeeft wat ook wij kunnen zien, maar tevens als een dichter, een zondagskind, als Melati van Java zegt, voor wien duizend kleinigheden in de natuur, die onzichtbaar zijn voor den gewonen mensch, een bron van oneindige vreugde zijn.

Zijn kunstbroeder en medestrijder vinden wij in *Forde Madou Brown* (dien wij alhoewel hier op deze expositie niet vertegenwoordigd, toch noemen willen) Schot van geboorte, onderscheidt hij zich voornamelijk door een hooge zucht voor 't weergeven van gelaats-uitdrukking, hartstochten en dramatische handeling. In den aanvang een voorliefde toonende voor donkere kleuren en tinten wendde hij zich later tot Italië en leerde van haar schilders 't zuidelijke coloriet. Doch steeds blijft zijn voorliefde voor 't weergeven van dramatische handeling, en heeft vooral Shakespeares tragaedie King Lear grooten invloed op hem; de groote tragicus kon zich geen beter vertolker gewenscht hebben.

Volger van dezen, doch navolger niet, zien wij nu allereerst J. E. Millais R. A.; navolger niet, want al zou men hem ook tot de school dezer twee kunnen brengen, zijn genre ligt in enger kring, in den huiselijken. Hier maar enkel vertegenwoordigd door 4 schetsen, zullen we straks, als wij een particuliere tentoonstelling van de eigenaars der „Graphic" gaan bespreken, hem in een meer kenschetsend stuk terugvinden; en we nemen voorloopig dus afscheid van hem om liever wat meer te zeggen van zijn kunstbroeder:

H. S. Marks, A. R., die zich, alhoewel hij gewoonlijk gerangschikt wordt onder de St. John's Woodschool, eene rij van zeven schilders die zich voornamelijk gewend hebben tot 't „genre" historique, eene geheel onafhankelijke en bijna eenige plaats inneemt. Oorspronkelijkheid en onafhankelijkheid zijn zijn eerste eigenschappen, geest en sarcasme zijn groote kenmerken. Als Lafontaine maakt hij de dieren tot dragers zijner gedachten en bedient zich van hen als tolken, gelijk twee titels zijner werken „The princess and the Pelicans" en „St. Francis preaching to the birds" reeds voldoende aantoonen, doch zijn sarcasme is nooit kwetsend, hij gebruikt 't alleen om zich vroolijk te maken over 't geen zich hem voordoet als dwaasheid. Als decorateur en designer neigt hij tot de middeleeuwen, tot de Gothische school; maar altijd met behoud van oorspronkelijkheid en gedachte.

't Gemis van 't laatste gedachte, is juist 't geen zijn kunstbroeder A. Moore onderscheidt boven de meeste fresco-schilders. Immers van allegoriën wil hij niets weten; hij schildert als de Grieken met 't eenige doel schoone vormen en schoone gelaatstrekken te geven, gelijk een biograaf van hem schreef: he uses his subject as a means for exhibiting beautiful people in beautiful situations." Als zoodanig wijkt hij ook in kleuren af van de natuur; en geeft meestal of paarsch of licht lila, als de Japaneezen gewoon zijn op hun porselein te leggen.

Kracht en gedachte, diepe allegoriën zijn daartegen weer de eigenschappen en onderwerpen van F. A. Watts R. A. Schilder en beeldhouwer, tegelijk weet hij beide takken van kunst te vermengen, de een door den ander te verhoogen. De vormen die hij zijne figuren op zijn doeken geeft zijn zorgvuldig gebeiteld met inachtneming van den loop van beenen en spieren; zijn beeldhouwwerken hebben een kleur die hun vormen volmaakt, hier gelijkt hij Phidias daar komt hij Michel-Angelo nabij. Zijn werken zijn meestal van bijzondere grootte, als zijn tweede stuk, dat zich in the House of Lords bevindt en den titel draagt: „Alfred inciting the Saxons to prevent the landing of the Danes, by meeting them at sea — being the first great English naval victory." In Augustus 1879 was hij bezig met zeven doeken (hij werkt altijd aan verscheidene te gelijk, om zijn verw goed te laten droogen) waarvan 6 ontleend aan den Bijbel, over Adam en Eva en de zevende een allegorie is, voorstellende den Engel des doods, gezeten op een troon, terwijl alle klassen der menschheid hem hunne onderwerping aanbieden. In zijn armen speelt een kind, onbewust van 't gevaar; een jong meisje, levensmoede ligt voor hem geknield en een krijger legt zijn zwaard voor zijn voeten neder. Twee engelen bewaken den ingang. Met deze zucht voor allegorie is 't niet te verwonderen, dat gelijk Madou-Brown uit Shakespeare's King Lear putte, mr. Watts onderwerpen aan Spenser's allegorie „Faery Queen" zou ontleenen. Als portret-schilder heeft hij bijna al de Engelsche celebriteiten dezer eeuw geschilderd van Stuart Mill tot Dean Stanley van Tennyson tot Browning en allen dragen zij de bewijzen, dat de schilder tevens beeldhouwer is.

Ons blijven nu nog twee kunstenaars ter vermelding over, die wij tot 't laatste bewaarden, omdat, waar wij bij Watts en Moore reeds een overeenkomst vinden met de kunstenaren der Oudheid, deze beide laatsten laten zich ook onderscheiden door hun keuze van antique onderwerpen. Vooral met den eersten, der straks reeds genoemden E. J. Poynter R. A. is dit 't geval; Egyptische en Bijbelsche onderwerpen hadden bij den aanvang zijner loopbaan vooral bijzondere aantrekkelijkheid voor hem; 't was toch niet zijn „Israël in Egypte," dat, naar wij vermeenen, in 1868 aan den wand der Royal Academy prijkte, dat zijn naam 't eerst bekend werd. De kenmerkende eigenschappen zijner werken zijn groote technische vaardigheid, gepaard aan diepe kennis van de voorwerpen, die hij schildert en van den tijd, waarin zijn tooneelen plaats vinden. Als zoodanig staat hij geheel tegenover de schilders der prae-raphaelitische school en verwijdert zich ook van hen, waar 't de theorie der kleuren geldt.

Romantisch klassiesch — aldus zou men de werken van Frederich Leighton, die thans de eereplaats onder de Engelsche schilders inneemt, nl. die van President der Royal Academy, kunnen noemen. Nu eens in Florence dan weer in Frankfort of Engeland studeerend, was 't geen wonder dat zijn werken den invloed der verschillende schilderscholen, Italiaansche en Duitsche zouden toonen. Toch wist hij ondanks die invloeden zijn oorspronkelijkheid te bewaren, en geholpen door zijn groote algemeene kennis en na lang zoeken en

beproeven de beste middelen te vinden tot uitdrukking zijner gedachten in kleuren. Minder krachtig in persoonlijkheid dan Watts, doet hij alles wat hij onderneemt met gratie en kunstvaardigheid en toont bij alles eene groote technische bekwaamheid.

En hiermede is onze beschouwing der Grosvenor Tentoonstelling geëindigd. Zij was ons 't middel tot kennismaking met de grootste levende Engelsche kunstenaars. Hen, die wij hier niet ontmoetten, hopen wij bij onze bezoeken aan andere tentoonstellingen weldra onzen lezers te kunnen voorstellen.

(Wordt vervolgd).

IETS OVER HET RIJKSWAPEN.

In een werkje van den Heer J. A. de Bergh: „Het Wapen des Konings en des Rijks thans gevoerd is in strijd met de Wet" vindt men o. a. eene critiek van de wijze, waarop het Rijkswapen is afgebeeld op openbare gebouwen en op officiëele stukken. Enkele aanmerkingen van den schrijver komen mij juist voor, andere niet.

Juist is, mijns inziens, zijn beweren dat het Rijkswapen ten onrechte versierd wordt met het devies: *Je Maintiendrai.* Immers in art. 8 van het Koninklijk Besluit van 24 Aug. 1815 N°. 71 (Staatsblad No. 46), waarbij zoowel het Rijkswapen als het Koninklijk Wapen is vastgesteld, komt voor de bepaling: „Wij behouden voor Ons en Onze mannelijke descendenten het devies: „Je Maintiendrai," enz. Deze bepaling is dus zoo limitatief mogelijk, en moet, volgens de stellig uitgedrukte bedoeling, alleen tot het Wapen van den Koning en van Zijne mannelijke afstammelingen beperkt blijven. Gemeld devies heeft trouwens een historischen oorsprong, primitief afkomstig van de prinsen van Oranje uit het Huis van Châlons; het werd dus zeer eigenaardig behouden voor de afstammelingen van den grooten Zwijger, die als erfgenaam van dat Huis, zoowel den naam en den titel van Oranje, als het devies, zij het dan ook met eenige wijziging, overnam; maar het is ontegenzeggelijk, dat dit devies met de Nederlanden niets gemeens had, noch heeft.

Ook heeft de Heer de Bergh gelijk, waar hij afkeurt de afbeelding van den hermelijnen mantel om het Rijkswapen op briefkaarten en postwissels. Volgens de meest aangenomen zienswijze is die mantel een eereteeken bij de wapens van vorstelijke personen of van de afstammelingen van hen, die souvereine magt of zeer hooge waardigheden bekleed hebben; een versiersel van een rijkswapen kan hij niet uitmaken.

Anders echter is het gelegen met de afkeuring, die de schrijver uitspreekt over het gebruik van schildhouders bij het Rijkswapen. Uit het Koninklijk besluit van 24 Aug. 1815 toch blijkt niet, dat dit gebruik verboden zoude zijn. Art. 7 van dat Besluit zegt alleen dat de wettige afstammelingen des Konings als *tenants* twee gekroonde leeuwen moeten voeren, met andere woorden dus, dat zij geene *ander* schildhouders dan bepaald deze mogen hebben. Maar daarmede is nog niet verboden het gebruik van *supports*, en speciaal van Leeuwen, bij het Rijkswapen, en het: *qui de uno dicit de altero negat*, is hier niet van toepassing. Er is echter meer.

Uit eene gedrukte aanschrijving van den Hoogen Raad van Adel aan de Nederlandsche autoriteiten van 2 July 1816 No. 378/114, dus na de uitvaardiging van het Besluit van 24 Aug 1815, blijkt wel degelijk de bedoeling, dat het Rijkswapen voorzien zoude zijn van leeuwen als schildhouders. In deze officiëele circulaire, uitgegaan naar aanleiding van 's Konings lastbrief van 24 Junij 1816 No. 77 en waarin onderscheidene onnauwkeurigheden in de afbeelding van het *Wapen des Rijks* op zegels en cachetten hersteld en tevens verbeterde modellen toegezonden worden, komen aan het slot de volgende, door mij onderstreepte woorden voor: „UEd. wordt geinviteerd „binnen den kortst mogelijken tijd werkstellig te maken „en tevens het thans toegezonden model (door Zijne „Majesteit goedgekeurd) als den rigtsnoer te houden „van alle bij vervolg te houden wapenen, daar u te„vens zult zien *dat de omziende leeuwen tot schild„houders geplaatst van natuurlijke verwe en niet van „goud zijn.*"

Ten overvloede merk ik op dat, volgens de regelen der heraldie, de *tenants* of *supports* niet, zooals bijv. figuren op het schild of de helmteekens, tot de *essentialia* van een wapen behooren, maar daarvan alleen een verciersel uitmaken. Volgens dezen regel zouden dus bij het Rijkswapen de leeuwen als schildhouders naar welgevallen kunnen weggelaten of bijgevoegd worden, ware het niet, dat men tijdens de daarstelling en invoering van gemeld wapen de stellige bedoeling had het van deze schildhouders te voorzien, en dat deze bedoeling op officieele wijze werd kenbaar gemaakt aan de onderscheidene autoriteiten. Is dit punt dus naar mijne bescheiden meening niet twijfelachtig, ik erken, dat het beter ware geweest, indien eene stellige bepaling dienaangaande niet had ontbroken in het Koninklijk Besluit van 24 Aug. 1815, maar deze omissie is niet de eenige zonde aan dit besluit te verwijten.

JHR. MR. P. A. VAN DEN VELDEN.

VERSLAG AAN DEN KONING OVER 's RIJKS AKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN GEDURENDE 1879.

Ter voldoening aan art. 10 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 78), heeft de Commissie van Toezicht op de Rijks Akademie van Beeldende Kunsten de eer aan Uwe Majesteit het volgende verslag aan te bieden over het jaar 1879.

In het personeel, zoowel van de Hoogleeraren als van de dienstdoende beambten, kwam geene verandering.

Evenwel was de slechte gezondheidstoestand van den Hoogleeraar Directeur de Poorter oorzaak, dat hij een verlof aanvroeg, voorloopig van ééne maand in aansluiting aan de zomervacantie, welk verlof hem verleend werd; terwijl, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Hoogleeraar Kaiser zich met de waarneming van het Directeurschap belastte. Toen na afloop van het aan den Heer de Poorter toegestane verlof, diens gezondheidstoestand eerder verergerd dan verbeterd bleek te zijn, ging de Hoogleeraar Kaiser voort met de werkzaamheden van den Directeur te vervullen, en bewees hij daardoor aan de Rijks Akademie een dienst, dien de Commissie van Toezicht op hoogen prijs stelt. De Hoogleeraar de Poorter zag zich inmiddels door den gestadigen achteruitgang zijner krachten genoodzaakt, om een verzoek om eervol ontslag in te dienen, dat hem met ingang 1°. Januari 1880 werd verleend.

Het gevolg van deze treurige omstandigheden was, dat de lessen in de compositie en de karakteristiek, door den Hoogleeraar de Poorter niet gegeven konden worden.

Nog enkele andere vakken werden in dezen cursus niet onderwezen, namelijk die in de vergelijkende anatomie en in de vergelijkende proportieleer. Reeds bij herhaling is er op gewezen dat de verzameling van anatomische voorwerpen, die voor het onderwijs in eerstgenoemd vak onmisbaar is, aan de Akademie nagenoeg geheel ontbreekt, terwijl de vergelijkende proportieleer weinig aantrekkingskracht uitoefent op leerlingen, die van bespiegeling doorgaans afkeerig zijn. *Geen enkele leerling heeft zich dan ook voor deze lessen, die door den Hoogleeraar Stracké gegeven zouden worden, aangemeld.*

Dezelfde Hoogleeraar verkreeg op zijn verzoek een verlof van twee maanden, tot het doen eener kunstreis in Italië. Het voorstel van den Directeur, ondersteund door de Commissie van Toezicht, om tijdens de afwezigheid van den Hoogleeraar in het door hem te geven onderwijs te doen voorzien, werd door den Minister niet goedgekeurd, zoodat de lessen in het boetseeren tusschen 4 April en 9 Juni werden gestaakt.

Ook later in den cursus werd de Hoogleeraar Stracké, door zijne benoeming in de Commissie tot het afnemen der examens voor het middelbaar onderwijs, verhinderd van den 14den tot den 30sten October zijne lessen te geven.

De overige lessen werden geregeld gegeven, door den Hoogleeraar Allebé in het teekenen naar pleister, in de anatomie en proportieleer; door den Hoogleeraar Wijnveld in het teekenen naar het naakt en gekleed levend model, in het schilderen naar het stilleven en het levend model, en in de anatomie, met aanwijzing op het levend model; door den Hoogleeraar Kaiser in de perspectief en de bouw- en ornamentstijlen; en door den Hoogleeraar Alberdingk Thijm in de aesthetica en de kunstgeschiedenis.

Over het algemeen wordt door alle Hoogleeraren de getrouwe opkomst der leerlingen geroemd, alleen bij sommige der hulpwetenschappen wordt over minder belangstelling geklaagd; zoo bij het uitwerken der perspectivische opgaven in de hoogste klasse van Prof. Kaiser, en bij de uiteenzetting van de beginselen der aesthetica, in de laagste klasse van Prof. Alberdingk Thijm. Over de vorderingen van sommige leerlingen laten zich de Hoogleeraren Allebé, Wijnveld en Kaiser zeer gunstig uit.

Over het gedrag der leerlingen zijn, met één enkele uitzondering, geen klachten gerezen. Die uitzondering was eene stoornis der orde door de leerlingen der schilderklasse in de maand Juni, die den Directeur verplichtte, die klasse voor eenige dagen te sluiten. Na dien tijd liet het gedrag der leerlingen niets te wenschen over.

Bij den aanvang van het jaar 1879 bedroeg het aantal leerlingen 49, waarvan 16 vrouwelijke. Gedurende de wintermaanden (2de trimester van den cursus 1879/80) werden nog vier leerlingen toegelaten, waaronder één vrouwelijke, zoodat het cijfer der leerlingen bij den aanvang der zomervacantie 37 mannelijke en 17 vrouwelijke, te zamen 54 bedroeg. Na de zomervacantie kwamen evenwel slechts 45 leerlingen op (28 mannelijke en 17 vrouwelijke), welk getal bij de examens van September en November vermeerderd is met 9 leerlingen (7 mannelijke en 2 vrouwelijke); zoodat het aantal leerlingen dat op de Rijks Academie onderwijs ontving, op het einde van 1879 wederom 54 bedroeg, waarvan 19 dames.

Over de verschillende klassen waren zij aldus verdeeld:

Teekenklasse naar het pleister (Hoogleeraar Allebé):
a. bij dag- of avondlicht 22 leerlingen, waaronder 10 dames;
b. bij avondlicht 6 „ „ 2 „

Teekenklasse naar het levend model (Hoogleeraar Wijnveld):
19 leerlingen, waaronder 5 dames;

Schilderklasse naar het levend model (Hoogleeraar Wijnveld):
a. naar groot naakt 7 leerlingen;
b. naar klein model 13 leerlingen, waaronder 5 dames;

Boetseerklasse (Hoogleeraar Stracké):
20 leerlingen, waaronder 10 dames;

Perspectief en Bouw-ornamentstijlen (Hoogleeraar Kaiser):
12 leerlingen, waaronder 4 dames;

Aesthetica en Kunstgeschiedenis (Hoogleeraar Alberdingk Thijm):
20 à 30 leerlingen, waaronder 19 dames.

Behalve door aankoop van enkele werken, waartoe onder meer in overleg met den Hoogleeraar in de Aesthetiek aan de Universiteit te Amsterdam, de *f* 400 besteed werden welke de gemeente Amsterdam jaarlijks te dien einde afstaat — werden de verzamelingen der Rijks Akademie nog verrijkt met eenige geschenken van wege het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, te weten:

1°. de verzamelingen photographiën, door A. Braun, te Dornach, naar de schilderijen van het Trippenhuis en het Mauritshuis vervaardigd, respectievelijk ten getale van 150 en 89 stuks;

2°. de afgietsels naar de modellen van Quellinus, voor het beeldwerk van het Amsterdamsche Stadhuis; en

3°. het afgietsel naar het monument van Engelbert van Nassau uit de Groote Kerk te Breda.

Eindelijk gaf de aftredende Directeur de Poorter eenige kostbare werken over kunst en kunstgeschiedenis aan de Bibliotheek ten geschenke.

De gebreken aan het gebouw, waarover in het vorige verslag werd geklaagd, zijn in den loop van den vorigen zomer grootendeels verholpen. In de beide beeldengalerijen, in het atelier van den Hoogleeraar Stracké en twee teekenklassen zijn de wanden afgestoken en op nieuw gecementeerd en gekleurd, de onderverdieping is opgekleurd, de schoorsteenen alle geinspecteerd en, waar dit noodig was, met zinken pijpen voorzien.

Aangaande eene reorganisatie van de Rijks Akademie, door wijziging der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 78), waartoe de Commissie van Toezicht reeds in 1878 geadviseerd heeft, is door haar nog niets vernomen: evenmin is eenig antwoord ingekomen op het voorstel, in gemeld jaar door vijf Hoogleeraren ingediend, tot wijziging van het besluit van den 9den April 1873 (*Staatsblad* n°. 41), houdende vaststelling van een reglement voor de Rijks Akademie van Beeldende Kunsten.

De Commissie blijft eene reorganisatie, en wel in de eerste plaats door wetswijziging, wenschelijk achten.

Met of zonder reorganisatie evenwel, meent de Commissie, zonder aan de nagedachtenis van den thans overleden eervol ontslagen Directeur te kort te doen, haar vertrouwen te mogen uitspreken dat de benoeming van den Hoogleeraar Allebé tot Directeur, met ingang van 1°. Januri 1880, aan de Rijks Akademie een krachtigen steun verschaft en op haren bloei een zeer gunstigen invloed zal uitoefenen.

De Akademie bij voortduring in Uwer Majesteits hooge bescherming aanbevelende, teekent de Commissie met verschuldigden eerbied,

Amsterdam, den 10den Maart 1880.

ZIMMERMAN, *Voorzitter.*
J. A. SILLEM, *Secretaris.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Dezer dagen zijn door het gemeentebestuur van Amsterdam, de terreinen waarop het nieuw Rijks Museum gesticht wordt, definitief aan den Staat der Nederlanden overgedragen.

— De bekende schrijver over goud- en zilversmidswerk, de heer Wilfred Cripps, is door de Engelsche Regeering belast met het uitbrengen van een verslag aangaande de tentoonstelling van goud- en zilverwerk, welke eerlang te Amsterdam geopend zal worden.

— Burgemeester en Wethouders van Amsterdam hebben besloten, de vier-en-twintigste Openbare Tentoonstelling van Kunstwerken van levende Meesters hier ter stede, in dit jaar te doen plaats hebben.

De ondergeteekenden, tot eene Commissie voor de Tentoonstelling vereenigd, brengen de hierachter staande bepalingen, ter kennis van Kunstenaars, Kunstvereenigingen en Kunstvrienden, in het vertrouwen, dat velen hunne pogingen zullen ondersteunen, opdat ook deze Tentoonstelling, even als de vorigen, krachtig zal kunnen bijdragen tot waardeering van den arbeid des kunstenaars en tot opwekking van den zin voor het schoone bij het algemeen.

Zij meenen er hier op te moeten wijzen, dat de gemeente Amsterdam, bij den verbouw van bestaande en vroeger steeds voor Tentoonstellingen gebezigde localen, getracht heeft, door de inrichting van andere localiteiten, zooveel mogelijk ruimte te verschaffen, welke voor eene behoorlijke plaatsing der kunstwerken noodig is. De Commissie vertrouwt, dat de beschikbare ruimte voldoende zal zijn. Zij noodigt echter allen, die meerdere kunstwerken wenschen aan te bieden, uit, die wel te nummeren in de volgorde waarin men hen wenscht opgenomen te zien, voor het onder de bestaande omstandigheden mogelijke geval,

dat uit gebrek aan ruimte niet allen behoorlijk zouden kunnen geplaatst worden.

De Commissie voor de Tentoonstelling.

Mr. G. VAN TIENHOVEN, *lid en Voorzitter*
A. J. C. J. S. BERGSMA, *lid en Onder-voorzitter*
L. M. BEELS VAN HEEMSTEDE, *lid en Penningmeester*
J. H. MASCHHAUPT, *lid en 1e Secretaris*
Mr. N. DE ROEVER Az., *2e Secretaris*
Prof AUG ALLEBÉ,
C. CUNAEUS,
C. P. VAN EEGHEN,
Prof. J. W. KAISER,
J. A. LANGERHUIZEN,
Jhr. W. VAN LOON,
C. F. PHLIPPEAU,
C. SPRINGER,
Prof. F. STRACKÉ,
Jhr. Mr. C. J. A. DEN TEX,
Prof. B. WIJNVELD JR.
} *Leden*

BEPALINGEN

Voor de Tentoonstelling van Kunstwerken van levende Meesters, te houden te Amsterdam in het najaar van 1880.

ART. 1 De Tentoonstelling omvat Kunstwerken op het gebied van de Schilder-, Teeken-, Bouw-, Beeldhouw- en Graveerkunst en der Lithografie, vervaardigd zoowel door Binnen- als door Buitenlandsche levende Kunstenaars. Zij zal gehouden worden in de Universiteits en daaraan annexe gebouwen. (Singel N° 421 en 423.)

ART. 2 De Tentoonstelling zal worden geopend op den 20sten September 1880 en gesloten op den 25sten October daaraanvolgende, behoudens de bevoegheid der Commissie om haren duur te verlengen.

ART. 3 Alle werken, binnen de grenzen der Tentoonstelling vallende, kunnen ingezonden worden door den maker zoowel als door den bezitter, indien slechts in 't laatste geval schriftelijk van de toestemming des makers blijkt.

ART. 4 Alle kunstwerken worden tusschen den zestienden en den dertigsten Augustus ingewacht aan het adres van „de Commissie voor de Tentoonstelling van Kunstwerken van levende Meesters, Singel N° 423 Amsterdam." Op den dertigsten Augustus des middernachts wordt het bureau onherroepelijk gesloten, en alles wat later komt afgewezen.

De inzendingen behooren vrachtvrij te geschieden. Na afloop der Tentoonstelling worden de werken zoo spoedig mogelijk vrachtvrij aan den inzender naar de plaats van afzending teruggezonden.

De Commissie stelt zich niet aansprakelijk voor schade, die gedurende dit transport aan die werken mochten worden toegebracht

ART. 5. Gedurende de Tentoonstelling worden geene kunstwerken afgegeven. Zoolang die kunstwerken aan de Commissie zijn toevertrouwd, draagt zij zorg voor de goede bewaring en bewaking. Zij verzekert die evenwel niet tegen brand- of andere schade. Evenmin is zij tot schadeloosstelling gehouden indien door derden aan die werken eenig nadeel mocht worden toegebracht of indien ze verloren mochten geraken. Reclames, ingekomen twee maanden na de sluiting der Tentoonstelling, worden niet beantwoordt.

ART. 6 Schilderijen, prenten en teekeningen moeten van lijsten voorzien zijn. Desverkiezende kunnen prenten en teekeningen ook opgezet en achter glas ingezonden worden.

Ieder kunstwerk, voor de Tentoonstelling bestemd, moet vergezeld gaan van een brief waarin duidelijk vermeld staan, de naam, voornaam en woonplaats van den maker en, zoo de maker niet tevens inzender is, ook van den inzender, benevens eene korte omschrijving van het onderwerp, geschikt om in den Catalogus opgenomen te worden.

Indien de inzender zijne kunstwerken verkoopbaar stelt, moet te gelijkertijd de prijs opgegeven worden. Een gedrukte lijst met die prijsopgaven zal bij den Catalogus worden verkrijgbaar gesteld.

ART. 7 De Commissie biedt hare bemiddeling aan voor den verkoop van de tentoongestelde kunstwerken. In geval van verkoop worden geene procenten of vergoeding, onder welken vorm ook, tot dekken van onkosten berekend.

ART. 8 De Commissie behoudt zich het recht voor om stukken, die haar ongeschikt voorkomen, en werken, die reeds op vroegere stedelijke Tentoonstellingen alhier geplaatst zijn geweest, af te wijzen en terug te zenden.

Kopiën in olieverf naar schilderijen, en teekeningen naar teekeningen worden evenzeer geweigerd.

ART. 9 Door het Gemeentebestuur worden zes gouden stedelijke medailles, ieder ter waarde van 100 Gulden, beschikbaar gesteld, ter bekrooning van zulke op de Tentoonstelling aanwezige Kunstwerken, welke van uitnemend talent getuigen. Bij de inzending hunner werken zijn de Kunstenaars verplicht schriftelijk te verklaren, of zij verlangen bij de toewijzing dezer medailles in aanmerking te komen.

ART. 10 Deze bekrooning zal geschieden door eene Jury van zeven leden, waarvan drie door het stedelijk Bestuur en vier door de Inzenders zullen benoemd worden. Deze laatsten worden daarom uitgenoodigd bij hunne inzending, tevens de opgave van vier door hen gewenschte Jury-leden te voegen. Bij de toewijzing dezer medailles zal niet gelet worden op reeds verkregen onderscheidingen, van welken aard ook.

ART. 11 De Commissie is gemachtigd tot de verklaring, dat de Maatschappij Arti et Amicitiae in het jaar 1880 hare jaarlijksche Tentoonstelling van Schilderijen niet gelijktijdig met de stedelijke Tentoonstelling zal houden. Voorts dat de Vereeniging Tot bevordering van Beeldende Kunsten voor de jaarlijksche verloting van Kunstwerken, op de in deze aangekondigde Tentoonstelling aankoopen zal doen.

ATR. 12 Het uitzicht bestaat dat van Rijkswege aankoopen zullen worden gedaan van stukken van Nederlandsche Kunstenaars, welke waardig worden geoordeeld voor 's Rijks verzamelingen.

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem, heeft uitgegeven:

DE SCHOONHEIDSLEER

DES

TOONEELSPELERS

DOOR

MARTIN KALFF.

Met Platen. — Prijs f 2.25.

Inhoud: **Inleiding.** — **Achter de Schermen.** — Inrichting van het tooneel. — Hulpmiddelen. — Eischen der doorzichtkunde. — Stoffeering. — **Het Menschenbeeld.** — Welstand. — Gebaren. — Voordracht. — Samenspel. — Groepeering. — Tooneelschikking. — Karakters. — **Het masker.** — Het palet des tooneelspelers. — Karikaturen. — **De kleeding.** — Zeden en gewoonten. — **Hervormingen.** — Maatschappelijke verhoudingen des tooneelspelers. — De tooneelschikker. — Oefeningen. — Muziekbegeleiding. — Slotsom.

Hoogst belangrijke Verkooping

VAN

OUDE SCHILDERIJEN,

PORSELEINEN
en ANTIQUITEITEN.

C. F. ROOS en C. F ROOS Jr. zullen op **Maandag 19** en **Dinsdag 20 April**, in de Brakke Grond, te Amsterdam, Verkoopen:

1°. Een fraaie verzameling **SCHILDERIJEN** door oude meesters, waarbij het beroemde Schilderij door

FRANS HALS,

Jonkheer Ramp en zijn maitres,
(LEVE DE TROU),

bekend door de Ets van Prof. WILLIAM UNGER. (Etsen naar Frans Hals door Unger, uitgave van A. W. Sijthoff te Leiden); voorts stukken door **R. Brakenburg, J. de Bray, van Bassen, J. de Baan, Breughel, A. Cuyp, J. Le Ducq, Ph. van Dijk, Heda, G. de Hondecoeter, Jordaens, J. Molenaer, P. Neefs, P. Quast, Snijders** enz. Een prachtig Amstel **EETSERVIES**, Antieke **MEUBELEN**, Oude **O.-I. LAKWERKEN** enz.

Alles is geheel en alleenlijk uit de nalatenschap van Wijlen den HoogEdelGestrengen Heer

Mr. J. G. C. COPES VAN HASSELT,
Commandeur van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Oud-Lid van den Raad van State.

en van Wijlen Vrouwe

Wed. Copes van Hasselt—De Lange,
TE HAARLEM.

2°. Op **20 April 1880**, ten overstaan van den Notaris Mr. J. F. WERTHEIM, een kleine doch keurige Collectie

SCHILDERIJEN,

waarbij door **E. Verboeckhoven, A. Schelfhout, J. C. Schotel, C. Springer, A. Waldorp, J. B. Tom, H. Leys, O. Achenbach**; oude Schilderijen door **D. TENIERS** en **G. Dou** enz.; een fraaie Antiek Zilveren **BOKAAL** enz., bijeenverzameld door Wijlen den WelEdelen Heer JOSEPH CAHEN, te Amsterdam.

Catalogi zullen intijds verkrijgbaar zijn ten kantore van C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr., Brakke Grond 45, Amsterdam.

L'art monumental du moyen âge.

RECUEIL DE MONUMENTS DESIRÈS

PAR

L. VON FISENNE,
Architecte à Meerssen.

La première livraison contient une monographie de l'église de Aldeneyls. La seconde l'église de Susteren et de Cornelimunster. Les livraisons suivantes s'étendront principalement sur les monuments et le mobilier ancien de la Hollande. La livraison se vend séparement au prix de **2,40** fl., l'abonnement d'une année **12** florins.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,
Op reis door Zweden.
Prijs f 2.90.

WASCH-CRISTAL.
15 Cents per pakje.
Depôthouders gevraagd

voor alle steden van NEDERLAND.

Dit Preparaat maakt de wasch sneeuwwit, zonder de stof ook maar in het geringste aan te grijpen, spaart het gebruik van ***Zeep***, en voorkomt de onaangename zeeplucht, die men bijna altijd aan de gedroogde wasch bemerkt. Maakt de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda overbodig***, waardoor de stof altijd ***aangegrepen*** wordt. Bij het gebruik van dit Preparaat behoeft men de wasch slechts ***éénmaal*** te wasschen, maakt het ***Bleeken overbodig***, en kan op deze wijze in elke huishouding worden aangewend.

Alle nieuwe ontdekkingen om de wasch door machines enz. spoedig te reinigen, berusten meestal op de aanwending van ***Chloor*** en ***Soda.***

Ieder pakje Wasch-Cristal bevat eene nauwkeurige gebruiksaanwijzing.

Eenig Depôt te *Haarlem*, **J. B. R. VAN ROSENDAEL**, Koningstraat.

ROBERT HOLTZ, *Nijmegen.*
Chemisch Technische Fabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 16. 17 April 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

ALKMAARSCHE SCHUTTERSTUKKEN.

IV.

HET ST. LUCASGILDE.

De drie met name bekende schilders onzer schutterstukken, Zacharias Paulusz., Cesar van Everdingen en Willem Bartius, komen voor onder de oprichters of eerste leden van het alkmaarsche schildersgild. Was, mag men vragen, hunne toetreding een bewijs van hoffelijke welwillendheid jegens de hanteerders van de grove kwast, jegens eene ambachtsvereeniging, welke zij door hunne personen zeker aanzien bijzetten, of was het gilde werkelijk eene corporatie van *kunst*broeders, in genoegzaam aantal hier woonachtig om, zij het met bescheidenheid, te mogen spreken van eene alkmaarsche schilderschool in de eerste helft der 17e eeuw, gelijk er eene haarlemsche, eene dordrechtsche enz. genoemd worden? Om hierop te antwoorden, dienen wij kennis te maken met de statuten van het gilde, met de personen die het yormden. Dr. van der Willigen heeft in 1867 in den *Nederlandschen Spectator*, in alphabetische volgorde naar de voornamen gerangschikt, de namen medegedeeld van hen, die zich sedert de oprichting van het gilde, 30 December 1631, tot 1718 als schilders, glasschrijvers en beeldsnijders deden opnemen, maar of al degenen, die zich als schilders aangaven, zoo verdienden te heeten mag betwijfeld worden. Het bleek ons intusschen, dat het artistiek element aanvankelijk overwegend in het gilde was. De 20 oprichters waren, nevens Zach. Paulusz., Nic. van der Heck, Gerrit Cornz. Buyl en Jan Willemsz. Benningh, nog 11 andere fijnschilders, waarvan 2 ook het bedrijf van huisverver uitoefenden; voorts 2 ververs, 2 beeld- en steenhouwers en 1 beeldsnijder. In 1632 traden 4 leden toe, o. a. Cesar van Everdingen en Arend Samuelsz. Teerling, in 1633 een, in 1634 twee, waaronder Willem Bartius, in 1635 negen, in 1636 drie, waarvan een geen minder was dan de later zoo beroemd geworden kerkschilder Emanuel de Wit.

Beeld- en steenhouwers werden bij het gilde niet afzonderlijk ingeschreven, en dit kon ook niet anders in een tijd, toen de gevels werden versierd met leeuwenkoppen en engelenhoofdjes, met steenen die den

naam van het huis of het beroep van den bewoner in afbeelding te aanschouwen gaven, met ornementen vaak en met beelden soms, toen de grafzerken en de hekzuilen der heerenhofsteden moesten prijken met familiewapens, zoodat niemand zich steenhouwer vermocht te heeten, die niet tevens beeldhouwer, niet tot zekere hoogte kunstenaar was [1]. Wij mogen dus voor de reputatie van ons schildersgild vrede hebben met de twee oprichters, die zich van beitel en hamer bedienden; maar de twee ververs? Lezen wij in het eerste artikel der ordonnantie, waarin de schilders, glasschrijvers, steenhouwers, beeld- en antieksnijders [2] als gerechtigden tot het gilde genoemd worden, „wel-verstaende dat hier niet onder begrepen zullen zijn die geene die hen generen met het solderschilderen, en 't gene van die konste dependeerd", dan rijzen de actiën dezer „ververs" eenigszins, en mogen wij veronderstellen, dat zij, in de eeuw toen er bij de eikehouten betimmeringen niet veel te verven was, hunne kunst aan het versieren van huishoudelijke voorwerpen wijdden.

Nog eene klasse van gildebroeders lieten wij ongenoemd, zij die „open winkel van schilderijen" hielden of nieuwe schilderijen verkochten en als „kunstkoopers" werden ingeschreven. Wij meenen, dat men in deze zich niet te zeer aan den letter hield, en als „kunstkoopers" aannam liefhebbers of kunstbeschermers, die schilderijen aankochten zonder het doel om ze weder te verkoopen; van Adrianus van der Mieden, lid van een patricisch geslacht, die in 1662 gildebroeder werd, is zulks althans te vermoeden. Maar der opmerking waardig is het, dat men bij de stichting van het gilde aan kunstkoopers dacht, en dat er bepaald werd, dat zij, die met schilderijen de 3 vrije jaarmarkten bezochten, geene openbare veilingen ervan mochten houden, noch verkoopen vóór het inluiden of na het uitluiden der markt. Dergelijke bepalingen wijzen op de zucht der burgerij om hare woningen met schilderstukken te versieren. Protectionistisch waren deze bepalingen gewis, even als die, dat van buiten inkomende beoefenaars van een der in het gilde begrepen vakken *f* 4½, maar burgerszoon of aan een burgersdochter getrouwd zijnde *f* 3 aan de gildebos zouden moeten voldoen, dat niemand de vakken zou mogen beoefenen dan na 2 jaren in de kunst geleerd te hebben, dat geen knechts of jongens zich bij een tweeden meester mochten besteden zonder voorkennis van den eersten, alles op poene van boeten voor de gildebos en in sommige gevallen ook voor de huisarmen en den hoofdofficier. Al die bedingen waren in overeenstemming met den geest des tijds en met de reglementen van andere gilden, even als de verplichting om bij de begrafenis van leden en hunne vrouwen of kinderen te assisteeren; maar men huldigde toch in zoover het begrip van vrije kunsten, dat van de broeders geen proef of meesterstuk ten blijke hunner bekwaamheid gevorderd werd.

De ordonnantie van schout, burgemeester en scheepenen, 30 Dec. 1631 vastgesteld en, twee dagen later afgekondigd, behelsde behalve het vorenstaande niets dan de regeling van de verkiezing der overlieden en van het doen hunner jaarrekening; en werd den 18 Oct 1833 aangevuld met de bepaling, dat ieder broeder jaarlijks *f* 1 zou betalen „tot onderhoud van de arme broeders en tot vervulling van de kosten van 't gilde." [1]

Dat weinige was voorzeker der moeite niet waardig om een gilde op te richten. Ligt daarom het vermoeden niet voor de hand, dat de schilders buiten het tiental artikelen, voor welker naleving de sterke arm van den hoofdofficier kon noodig zijn, ook nog andere vaststelden, waarvoor zij de goedkeuring der stedelijke overheid niet behoefden, dat zij hunne behoefte tot aaneensluiting, gedachtenwisseling, kunstbeschouwing, vergelijking en waardeering, tot onderlinge oefening en voorlichting door de stichting van hun gild tevens vervulden? Zoo niet, wat mag dan eene jonkvrouw van aanzienlijke huize, Isabella Bardesius, bewogen hebben, zich in 1645 als schilderesse te doen inschrijven? [2]) Toch niet de meerdere kans een kooper voor hare stukken te vinden of de zekerheid eener eerlijke begrafenis? Zij bedoelde gewis iets beters, zooals vóór haar o. a. Jan van Everdingen en na haar Matthijs van den Berg, Jan Theunisz. Blankhoff, Dirk en Jacobus Metius, Laurens van Oosthoorn (zie ons vorig artikel), Klaas van der Meulen, Jan Kinneman, [3] Hendrik Grauw, Nicolaas de Vree en zooveel anderen. Nog in 1702 haastte de latere geschiedschrijver Simon Eikelenberg, toen zijne affaire verloopen was en hij waande voor vrouw en kind met het penseel het brood te kunnen verdienen [hoe hij ontnuchterd werd!], zich in het gilde te treden, en het verdient melding, dat de laatste broeder door dr. v. d. Willigen genoemd, Hieronimus Wandelaer, 1718, het praedicaat van doctor voerde.

Maar toen en reeds veel eerder was het gilde van zijn ouden luister vervallen. Van de „ververs", dat is van hen die zich deze qualificatie niet schaamden, had het weinig last, slechts 15 zijn er van de oprichting tot 1718 te tellen; maar den 30 Mei 1665 was toegestaan, de glazenmakers bij provisie in het gild te begrijpen en aan dezen vergund een vierde lid aan het bestuur toe te voegen. Zij sloten zich met hun tienen aan en 2 of 3 anderen waren reeds als glasschrijvers leden, zoodat zij een in aantal niet onbelangrijk, maar voor de bevordering van kunstzin geenszins voordeelig element in den kring brachten.

Van 1665 tot 1718 brachten de glazenmakers dan

---

[1]) Men zie, om een voorbeeld te noemen, het alleraardigste geveltje van het provenhuis van jonkheer Johan van Nordingen, gesticht in 1656 (dat in de regentenkamer eenige goede portretten en een fraai gesneden schoorsteenmantel bevat), op het in het museum aanwezige krijgsmansbeeldje van de portierswoning der in 1630—32 gebouwde Kennemerpoort, en de beide sluitsteenen van de frontbogen dier poort, ergens, met of zonder vergunning, op een stoep staande en — horribile dictu — jaarlijks gekoolteerd wordende.

[2]) Ligt in deze benaming niet een hulde aan de onovertroffen kunstenaars, die in eene vorige eeuw de schrijnen, sacramenthuisjes en koorgestoelten „gesneden" hadden?

[1]) „Op 't versoek van de overluyden en de gemene gildebroeders van 't St. Lucas gilde", waarbij de calvinistische overheid voegde „(soo sij haar noemen)."

[2]) Wij herinneren het samentreffen van de namen Bardesius en van Everdingen in ons vorig artikel. De familie Bardens bewoonde alhier het vroegere „hof van Sonoy", dat eertijds een convent van witte bagijnen was. Een paar koppen in haut-relief, wit marmer op rood marmeren ovalen, in de vestibule, en de sierlijke trapleuningen daarnevens mogen wel uit den tijd der Bardensen dateeren.

[3]) De vervaardiger van den kunstrijken predikstoel in de kerk te Bolsward.

ook een 40tal nieuwe namen op de lijst en de terecht of te onrecht dus genoemde schilders, de beeldhouwers kunstkoopers enz. te zamen slechts een 50tal. Als een bewijs van de vermindering van het gehalte mag ook gelden, dat op 14 Mei 1701 op verzoek der broeders bepaald werd, dat niemand ter begrafenis mocht komen „met zijn kleederen zooals hij van zijn handwerk afgaat, die dikwijls onbetamelijk zijn om daarmede op een begraeffenis te verschijnen, maar met bruyn kleet, of ten minsten met zoo een habijt, het welke moet en kan dienen ten respecte van een begraeffenis"; voorts, dat ieder na den kerkgang weder ten sterfhuize had te gaan en daar over te leveren het loodje, [1]) door den gildeknecht behandigd — ieder punt op de boete van 3 stuivers voor de gildekas. Wij mogen de geschiedenis van ons St. Lucasgild, welks eerste levensjaren 't meest onze belangstelling verdienden, niet verder doorloopen; slechts mogen wij aannemen, dat de verbastering van den kunstzin en de achteruitgang der kunstnijverheid in de vorige eeuw niet zonder invloed bleven op den toestand ervan, en dat het, toen de revolutie het kwam opruimen, uit niet veel meer bestond dan een collegie van ververs en glazenmakers, en niet veel beter verdiende dan opgeruimd te worden.

Aan de naamlijst der schilders, glasschrijvers en beeldsnijders, door dr. v. d. Willigen in den *Spectator* gegeven [2]) wenschen wij, de ververs en glazenmakers in hunne vergetelheid latende, toe te voegen de namen der beeld- en steenhouwers, ook omdat een hunner ons tot eene vraag leidt.

1631. Anthonij Dionijs Kelck, vervaardigde in 1642 de pilaren van het groote orgel.
1632. Jan Klaesz. Vierheemskinderen.
Thijs Klaesz.
1635. Abraham Jacobsz. Molenijzer.
Cornelis Jansz.
1637. Cornelis Cornelisz. Avendorp.
Pieter Thijsz.
1640. Pieter Pietersz. Boot.
1641. Pieter Matthijsz., vervaardigde in 1643 het beeldwerk van het groote orgel.
1644. Jan Jansz. Kragtig.
1649. Dirk Dirksz. Huig.
1651. Joris Jacobsz.
1657. Hark Nanningsz. van der Veen.
Cornelis de Gilde.
1659. Johannes Kinneman, onderscheiden van Jan K., die zich in 1664 als beeldsnijder deed inschrijven.
Philippus van Neut.
1668. Cornelis Klaesz. Spanbroek.
1675. Willem Metaa.
1681. Louys van Beddenhoeven.
Jacob Krijnsz.
1687. Sijmon Cornelisz. Keyzer.
1696. Jan Harksz. Bommer.
1706. Jan Baliuw.
Jan van Schoorl.
1707. Jacobus Vennekool.
1711. Jacob van der Beek.
1716. Hark Blom.
1718. Johannes Getterlingh.

Van den beroemden bouwkundige, teekenaar en decorateur Jacobus Vennekool, die de intochten van prins Willem III door zijne versieringen opluisterde, is niet bekend waar en wanneer hij geboren werd of gestorven is. Kan hij ook dezelfde zijn als onze gildebroeder, die den 27 Januari 1711 overleed, misschien naar Alkmaar gelokt tot het ontwerpen der sierlijke hameipoorten, met welker opbouw zich de regeering in het eerste kwartaal der 18e eeuw bezig hield, en waarvan alleen de in 1712 voor de Schermerpoort geplaatste nog overig is?

Men vergeve het ons, dat wij zoolang onder de vlag onzer schutterstukken gevaren hebben.

C. W. Bruinvis.

---

[1]) Afgebeeld in *De Nederlandsche Gildepenningen* van mr. J. Dirks.

[2]) Van de „schilders" heeft v. d. W. overgeslagen:
1706 Gijsbert de Bruyn, gestorven 10 Dec. 1746.
10 Oct. 1715 Michiel van Born, gestorven 1751.
Cornelis Couwenberg en Jan Wringh, door hem als beeldsnijders, vonden wij als beeld- en steenhouwers vermeld.

SMAAK.

IV.

Waarlijk, als we goed nagaan wat al opofferingen tegenwoordig, onder pretentie van *smaak*, aan de uitwendige dekoratie worden gebracht, dan moeten we dikwerf verwonderd staan hoe architecten zoover hunne eigenlijke taak kunnen voorbijzien.

Is aan een architekt een program opgegeven, dan weet hij niet of dit zich voegen zal naar Romaansche of Gothieke vormen of naar die der Renaissance.

Is hem niet — wat evenwel meestal 't geval is — een bizondere stijl aangewezen — dan is hij meester om te kiezen, maar dan steunt, helaas! die keuze meestal enkel 't zij op een gril, òf wel op 't succes dat dìt of dàt front, onlangs te Parijs of te Weenen opgericht, heeft mogen verwerven — òf soms ook op de zucht iets anders te maken dan reeds een collega of buurman had gewrocht.

Dagelijks zien we dan ook gebouwen verrijzen, hoe langer hoe rijker, 't zij door ornamentatie, 't zij door materiaal (?) — want bij gebrek aan nieuwe en goede ideën moet men *schitteren*, heden meer dan gisteren en morgen meer dan nu, — maar waarin men nooit duidelijk een program terugvindt, waarin zelden aan de rede plaats gegund is, waarin nog minder de materialen oordeelkundig zijn gebruikt.

Het publiek wordt overbluft door een opeenstapeling van rijkdom — en welken rijkdom dan nog! — voordat het zich kan afvragen wat dit eigenlijk is.

Is nu eenmaal het gebouw gereed en zal het aan zijne bestemming worden overgegeven, dan komt een geheele reeks van noodzakelijke operaties hier en daar de architektuur doorbreken en de gezochte effekten verstoren.

Nu is het de vloer eener tusschenverdieping, die de groote monumentale vensters doorsnijdt, dan weer zijn het buizen en pijpen die zich een weg moeten banen door kroonlijst en muur, — men had er tot nog toe niet aan gedacht. Onnutte vensters moeten worden gedicht, zij het dan ook met matglazen ramen om dit gebrek te maskeeren.

Hier zijn het vensters, die men slechts met een ladder kan bereiken, sombere kamers en gangen waar

men op klaarlichten dag wel een lamp mag ontsteken, — elders nauwe vertrekken naast portalen waar de ruimte onnoodig is verspild, — verderop kolonnades die het *weinige* licht nog komen benemen naast *groote* ramen ter verlichting van.... een trap. Altijd en eeuwig opofferingen aan het uiterlijk voorkomen, aan een voorkomen even nutteloos als dwaas.

Tegenover zulke architektuur is het noodig tot de ware beginselen der constructie en deze in beoefening te brengen met meer gestrengheid dan ooit.

Zulke architektuur drijft met den goeden smaak den spot. Dit *goede smaak?* Ja, zoo deze bestond in 't bedriegen van 't publiek omtrent de inrichting, en misleiding in de constructie, — neen! zoo hij zich grondt op de onderhouding der gezonde beginselen en bestaat in eerbied voor de waarheid en achting voor 't publiek.

't Mag wel bevreemding wekken dat we steeds in de bouwkunst zoo geheel anders oordeelen dan in 't dagelijksch leven.

Een brief vol hoogdravende woorden en doorspekt met vreemde termen, maar waarvan bij alle mogelijke studie de inhoud duister blijft, zal niemand durven voorstellen als een bewijs van goeden smaak. Wat is dan in vredesnaam de reden, dat men heden in gebouwen bewondert wat men gisteren in een brief bespottelijk noemde en morgen en altijd zoo noemen zal?

Die reden — 't is de vervalsching van den smaak. De eerste stap gezet op den verkeerden weg zijn er geen dwaasheden en grillen, waaraan men zich niet overgeeft.

De architekt overdekt dan zijne gevels met beeldwerk, nu fijn als arabesken, dan zwaar en vol effekt, en hoe meer hij dit doet, des te meer schijnt hij behoefte te hebben er nog meer en nog meer bijtevoegen, want iedere ledige plaats wordt hem een kwelling en een plaag.

„Pour remplir les espaces vides," — dit is het motief dat een schrijver voor de toepassing der duifjes in allen ernst opgeeft en dat inderdaad dikwerf ook 't eenig motief schijnt der versiering in onzen tijd. Belachelijk begrip van den smaak!

Wijl hij, bij gebrek aan een goed idee, zijn werk niet *schoon* kon maken, heeft de architect het schijnbaar *rijk* gemaakt, en is hij daarnaar strevend tot de groote fout gekomen er *twee* architecturen op na te houden: één voor de voorbijgangers en één voor de bewoners, — altemaal op rekening van den smaak.

Een der *ware* bekoorlijkheden eener goede architectuur is juist de nauwe betrekking tusschen de verciering binnen en de verciering buiten. Deze uitwendige verciering moet het publiek voorbereiden op wat het binnentredend vinden zal.

Als men op het uitwendige alles heeft uitgespreid wat maar dekoratiefs te vinden is, wat zal men dan binnen nog kunnen aanbieden? In eene goed beredeneerde bouwkunst is niets meer te verwerpen dan een overmatig *beloven*, een bij elkander brengen van al wat men weelderigs vinden kan op den gevel of bij den ingang, om den bezoeker bij iedere schrede die hij binnen zet teleur te stellen en af te schrikken. Van verrassende scènes als in de komedie maakt de architectuur nimmer haar werk.

Zulke verrassingen worden ons evenwel, door den smaak! bijna alom bereid.

Ingang en vestibule vol cieraad, vol marmer en ornament, maar waarvan men binnentreedt in kamers en vertrekken, die wel *armoedig* mogen heeten bij wat men heeft gezien.

Na een voorspel dat u aan een paleis doet denken vindt geheel gewone, dikwerf armzalige vertrekken, waarvan de vloeren kraken, de ramen klepperen, de goten u van tijd tot tijd overstrooming bezorgen en de betimmering eer doet denken aan een loods of schuur.

Minder pronk buiten en waardiger, degelijker rijkdom binnen zouden beter in overeenstemming zijn met de ware beginselen van smaak.

Hoe belachelijk zal ons al die uitstalling worden, als de smaak van het publiek — wat hij niet kan missen te doen, weder zal terugkeeren tot de eenvoudige, ware, beredeneerde vormen, na een tijd van zooveel weelde en chic; — als weer eens het oogenblik zal daar zijn, waarop men van ieder gebouw eischen zal dat het zij eene duidelijke uitdrukking van zijn doel, zijne bestemming en inrichting! Hoe zal men dan spotten met die dwaaste aller dwaasheden, met die treurige ijdelheid, die, achter vensters omhangen met ornament, de bewoners doet huizen in bekrompen en duffe hokken, waarin ternauwernood een ledikant en stoel kunnen staan!

En kon al die zoogenaamde dekoratie nog maar eenigszins gemotiveerd heeten bij de constructie, maar *ergens* voor dienen in de samenstelling van een gebouw! Er zou dan ten minste nog een enkel oogpunt zijn, waaruit zij als smaakvol kon worden beschouwd.

Indien men, instede van aan het uitwendige der gebouwen kolommen en pilasters aan te brengen alleen als ornament, deze dekoratie motiveerde en rechtvaardigde door ze te doen bijdragen tot de soliditeit, dan zou ten minste den smaak geen geweld zijn aangedaan en de uitgaven zouden besteed zijn aan iets, dat een werkelijk en degelijk nut had.

Men behoeft geen groot praktikus te wezen om dadelijk aan een monument al die decoratieve gedeeltes te ontdekken, die door den architect zonder eenige noodzakelijkheid of zelfs eenig belang der constructie zijn bijgebracht.

Vercierde medaillons, die tegen het naakt der muren als schilderijen zijn opgehangen, zal niemand kunnen aanmerken als nuttig of noodig voor de constructie. Driehoekige of ronde frontons boven de vensters; evenzoo boven den ingang en dan geflankeerd door een paar figuren, die op zoo'n gevaarlijk punt een middagdutje schijnen te doen en sans gêne tegen dezen fronten zijn gelegen, kunnen waarlijk niet gerekend worden tot de dekoratie, die eenigszins is gemotiveerd.

Kleine ronde vensteropeningen, weder gevuld met eene buste, of wel voorzien van een raampje, dat zeer inconstructief is om sluiting en draaiing, enz., zij kunnen door velen bevallig en cierlijk worden genoemd, maar zijn niettemin een blijk van weinig degelijken smaak.

Al die ongemotiveerde aardigheden, die echter zeer in de mode zijn, doen, behalve hunne nutteloosheid, nog vervelen en walgen en doen ons ten slotte een afkeer krijgen van alles, wat maar riekt naar zucht tot rijkdom en verciering.

De ware rijkdom is deze, die onder het voorkomen

van eenvoud, ons de juiste, degelijke en cierlijke vormen geeft, die niet de eerste de beste met armzalige en povere middelen kan nabootsen.

Die ware rijkdom, die ware goede smaak, wat zijn zij zeldzaam te vinden in onzen tijd!

Wil men *rijk* en *cierlijk* werken, dan koopt men tegenwoordig eenige gipsen afgietsels, — appliques, trofeeën, guirlandes —, en hecht deze doelloos aan den muur — bloemen op een ziekenhuis of wapens op een bewaarschool, 't komt er weinig op aan —; en de eerste de beste koffiehuishouder kan diezelfde afgietsels koopen en eveneens doen ophangen waar hij wil.

Dan ontbiedt men een artist (!) marmerschilder, en deze zet zijn kwast op hout en ijzer en steen, op paneelen en lijsten, en alles wat maar verf wil aannemen en door deze lompe, bespottelijke, onlogische ververij moet aan de eischen van den smaak worden voldaan.

Doch eene troost blijft ons over: het *kan* en *zal* zóó niet blijven.

Het gezond verstand van het publiek zal ééns gaan begrijpen, dat *zóó* niet met den smaak kan worden gesold. Dat hij niet is, zooals eenigen zich voorstellen, eene meer of minder gelukkige fantasie, het gevolg van een instinct, noch, zooals anderen denken, bloot eene eigenschap der verciering, maar bestaat in het juiste en ware uitdrukken der behoeften en eischen van een program.

Men zal en moet gaan gevoelen dat de smaak zich niet kan overgeven aan het toeval, maar dat hij vóór afles steunt op beredeneering. Dat hij niet is eene kwestie van kolonnades, kapiteelen, kroonlijsten en frontons, noch van arcades, gewelven, spitsbogen en zuilen, maar dat deze allen, ieder op hunne beurt, smaak kunnen toonen, wanneer zij namelijk door de constructie gemotiveerd zijn en op klare en heldere wijze ons doen zien waartoe zij dienen, — want dat de smaak zich ieder oogenblik andere vormen kiest, niet naar willekeur of luim, maar naar het program, dat hem is opgegeven.

Men zal dan van ieder gebouw gaan eischen, dat het duidelijk en onverholen tot ons spreke, zoodat ieder voorbijganger zijne bestemming raden kan. Geen tempelfront meer vóór een beurs, geen ziekenhuis dat ons doet denken aan een feestgebouw, noch een stadhuis met het type eener kazerne.

Geene leugens in de constructie zullen dan meer worden geduld.

Men zal een afkeer gaan krijgen van die bedriegerijen in vorm en materiaal, — het erfdeel der renaissance, die als met opzet alle vormen heeft weggeworpen, die door de behoeften, de constructie en bouwstoffen zijn aangewezen, om zich met hartstochtelijke woede te werpen op de grillige, onlogische en onberedeneerde.

Dan zullen verdwijnen die gewelven, gemaakt van *ijzerwerk tegen eenige latten*, — die plafonds met caissons van schrijnwerk in schijn, maar inderdaad van gestukadoorde lijsten, die met ijzeren krammen aan een grove balklaag zijn gehangen, waarvan zij de sterkte door hun noodeloos gewicht verminderen, — die kolommen en pijlers van marmer, die bestaan uit een houten stijl, omgeven met stuc, — die pilasters die een kroonlijst en daarop een plafond schijnen te dragen, maar inderdaad zelven aan den muur zijn gehangen, — die bergen noodelooze consoles, krullen, vazen en potten, waarmee thans met zoo groote vrijgevigheid onze gebouwen worden volgepropt.

Eéns toch zal de smaak weer zoover tot haar uitganspunt zijn teruggekeerd, dat het publiek gaat gevoelen, hoe men aan ieder materiaal, aan hout, steen, metaal de vormen, de constructie en dekoratie geven moet, die daaraan passen, en hoe men nimmer over het voorkomen mag bedriegen.

Zeker, er zijn nog vele vooroordeelen te overwinnen, nog een goed aantal ingewortelde valsche meeningen te bestrijden, vóór wij zoover zullen zijn. Het verknoeien en bederven onzer schoonste monumenten, waarvan de laatste eeuw ons ontelbare voorbeelden heeft geleverd, bewijzen tot welken wansmaak en welke beginselloosheid onze bouwkundigen waren gebracht.

Maar van den anderen kant vinden wij een verblijdend verschijnsel, het aanbreken van een nieuwen dageraad voor onze bouwkunst in de waardeering, die het zeldzaam waarlijk smaakvolle en schoone hoe langer zoo meer van vele zijden mag ondervinden.

VOX.

VERKOOPINGEN.

1°. *Verzameling van wijlen den heer* **C. J. G. Copes van Hasselt** (in de Brakke grond te Amsterdam, onder leiding der HH. Roos, op 20 April. Kijkdagen: 17, 18, 19 April.)

Het voornaamste doek dat ter tafel zal komen om tegen Fransch of Engelsch papier verruild te worden, is de bekende schilderij van *Frans Hals:* Jonker Ramp en zijn maîtresse. Dit stuk werd onlangs in dit tijdschrift besproken (bldz. 78.) Het is hoogst twijfelachtig of er onder onze vermogende landgenooten iemand zal zijn, die genoeg liefde in de kunst gevoelt om dit juweel aan te koopen. Die liefde is eer bij vreemdelingen te verwachten. Dit is overigens het eenige punt, waarop de vreemdeling den Nederlander eenigermate overtreft, want overal waar kunstliefde en kunstzin kosteloos zijn, staan wij verre boven hem. Het is voorts volstrekt niet twijfelachtig, dat onze Musea dit kapitale stuk niet zullen kunnen koopen. De onthouding der regeering volgt uit de inkrimping met niet minder dan 22,000 gl. van de som, welke jaarlijks uitgetrokken was om de nog hier en daar overgebleven kunstwerken onzer groote mannen voor vervoer naar den vreemde te redden en tot genot en verheffing van het Nederlandsch publiek in een der Musea te plaatsen. Niet de Kamer, de vorige regeering draagt daarvan de verantwoordelijkheid. Doch men zal zich troosten met de gedachte dat, nu Jhr. van de Poll onlangs een verzameling schilderijen ter waarde van 1 millioen gulden ten geschenke gaf, het Rijk die 22,000 gl. wel kan opsparen, en de Frans Hals vrij de reis naar het buitenland mag afleggen, welke sinds korten tijd 15 andere Frans Halsen hebben gemaakt. [1]). Zoolang Nederland nog van zulke

[1]). Sinds 10 jaren zijn niet minder dan 15 schilderijen van Frans Hals geveild. Geen één is in ons land gebleven! De vier doeken van het Hofje van Beresteijn staan ingepakt om eerlang insgelijks den vaderlandschen Kunstpolder te verlaten.

aalmoezen kan leven, is het onnoodig in den zak te tasten. Zoo dacht men er reeds tien jaren geleden over, toen Dupper al zijn oude schilderijen — ook ter waarde van 1 millioen — aan den Staat legateerde. Dupper had nog een fraaije verzameling oude teekeningen, welke in veiling gebracht werden. Als men weet dat de Nederlandsche Rijks Musea hoegenaamd geen teekeningen bezaten en dat de verzameling teekeningen die Boymans aan Rotterdam gegeven had, kort te voren was weggebrand, zou men meenen dat de regeering een paar duizend gulden had mogen besteden om uit Dupper's portefeuille het een en ander te verkrijgen. Misgeraden. De regeering heeft eenvoudig de doeken en paneelen die haar gegeven waren, op een schuit doen pakken, en na uit zuinigheid geweigerd te hebben dit vrachtje te assureeren, den schat in het Trippenhuis geborgen. Waar lijsten ontbraken werd een spijker in 't paneel geslagen, en de Hobbema of de Potter aan een touwtje opgehangen!

Ongetwijfeld zijn wij sinds dien tijd wat verbeterd, en velen zullen die verbetering toejuichen en prijzen. Maar.... er is slechts één *maar:* het mag geen geld kosten.

Behalve den *Frans Hals* levert de veiling van den 20sten April verschillende andere goede stukken, als een portret van *de Baen*, een kerk van *van Bassen*, stukken van *Bega*, *Brakenburgh*, *S. de Bray*, *Helschen Brueghel*, *Fluweelen Brueghel*, *J. Le Ducq*, *Heda*, *G. d'Hondecoeter*, *G. Honthorst*, *J M. Molenaer*, *K. Molenaer*, *Neeffs*, *R. Savery*, *A. van de Venne;* voorts eenige miniaturen, en eene studie van *Horace Vernet*, voor zijn *Prise de Constantine*. Ten slotte komen ter tafel eenige meubelen, waaronder sommige in lakwerk, en een buitengewoon fraai tafelservies in Amstel-porselein, bestaande uit 198 stuks.

De Catalogus is versierd met een ets van *Unger* naar de schilderij van *Frans Hals.*

2°. *Verzameling van wijlen den heer* **J. Cahen** (in de Brakke Grond te Amsterdam, onder leiding der HH. Roos op 20 en 21 April. Kijkdagen: 17, 18, 19 April.)

Het kapitale stuk dezer veiling is een uitmuntend doek van *Emmanuel de Witte*, afkomstig uit de nalatenschap van den heer *Vegelin van Claerbergen* te Joure. Het stelt het inwendige eener Katholieke Kerk voor, en is geteekend: E. DE WITTE fecit 1668. Het stuk munt uit door prachtige effecten van licht en licht-donker.

Een ander licht-effect is een stukje van *G. Dou*, afkomstig uit de verzameling *Roëll Hodshon* (1872).

Verder zijn merkwaardig een *J. Ruisdael*, een *D. Teniers* uit de collectie *Uselino* (1866), een gezicht op de Haarlemsche Eendjespoort door *Storck* en een ander op de Houtpoort door denzelfden.

De tweede afdeeling der veiling is gewijd aan moderne meesters, onder welke *O. Achenbach*, *Bles*, *Leys*, *L. Meijer*, *Roelofs*, *Schelfhout*, *Springer*, *Schotel*, *Tom* en *Waldorp.*

Eindelijk worden eenige oudheden en porseleinen verkocht. Onder deze vindt men een gedreven verguld-zilveren beker uit de XVIe eeuw, waarvan de Catalogus een afbeelding geeft.

De Catalogus is voorts versierd met een photographie naar den *Emmanuel de Witte.*

3°. *Verzameling van wijlen* **Jhr. H. D. Hooft van Woudenberg van Geerestein** (in de Brakke Grond te Amsterdam, onder leiding der HH. van Pappelendam en Schouten, op 27 en 28 April. Kijkdagen: 24, 25 en 26 April.)

De Catalogus telt 189 meest moderne schilderijen; de beste meesters der XIXe zijn er vertegenwoordigd, als *A.* en *O. Achenbach*, *Bakker Korff*, *Bisschop*, *Bles*, *de Block*, *Rosa Bonheur*, *Bosboom* (het inwendige van een kloostergang,) *Bouguereau*, *Brillouin*, *Calame*, *Castan*, *Cermak* (de Spiegel), *L. Gallait* (Art et Liberté), *K. Girardet*, *Greive*, *Gude*, *Gudin*, *de Haas*, *Hamman* (de Schaking van Bianca Capello), *Hoppenbrouwers*, *H. van Hove*, *Isabey*, *Israëls* (een Meisje en een historisch stuk uit zijn eersten tijd, Maurits door Oldenbarnevelt aan de Gedeputeerde Staten van Holland voorgesteld), *C. Jacque*, *Kobell*, *B. C.* en *H. Koekkoek*, *Koller*, *C. Landelle*, *van Lerius*, *Leys*, *Madou*, *Merle*, *L. Meyer*, *van Muyden*, *Pettenkofen*, *Robie*, *Rochussen* (4 stuks: *a* Floris V op den dijk te Vroone, *b* de Watergeuzen voor Leyde, *c* Waterloo, *d* een ruiter op jacht), *Roelofs*, *P. Rousseau*, *Schelfhout*, *Schotel*, *Springer*, *van Trigt*, *Troyon*, *Vautier*, *Verlat*, *Vernet* en *Philippoteaux*, *Verveer*, *Waldorp*, *Weber*, *Weissenbruch*, *Willems*, *Worms.*

Daaraan zijn toegevoegd een tiental oude schilderijen, waaronder vier van *N. Maes.*

Uit bovenstaande dorre opsomming blijkt, dat deze verzameling een waar Museum vormt van de beste Nederlandsche en vreemde schilders der laatste dertig jaren, een collectie zooals er weinige aangetroffen worden.

De Catalogus is met zeldzame weelde uitgegeven. Niet minder dan 12 uitstekend fraaie etsen geven van de voornaamste stukken een denkbeeld. Deze etsen zijn gegraveerd door *Greux*, *Lucas*, *Louveau-Rouveyre*, *Lefort*, *Desbrosses*, *Damman*, *Salmon.*

Het is bedroevend, dat al de namen dezer etsers vreemde namen zijn. Is het met ons land werkelijk zoover gekomen, dat men, zelfs om een Catalogus van etsen te voorzien, naar Frankrijk moet gaan!

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De heer S. Altmann is door den Koning benoemd tot hoogleeraar aan de Rijks Akademie van Beeldende Kunsten. Hem zal de Teekenklasse naar pleister toevertrouwd worden.

— Gisteren werd in de zalen van Arti et Amicitiae te Amsterdam de Tentoonstelling geopend van oude Gouden Zilverwerken. Zij mag uitnemend geslaagd heeten, want de vier zalen zijn gevuld met prachtige en zeldzame stukken. Onderscheiden gemeentebesturen hebben hunne kleinodiën ingezonden. Amsterdam zond haar rijke drinkhoornen van de gilden afkomstig, Haarlem zond den St. Maartensbeker van *van Vianen.* Groote stukken werden ook door kerken en gasthuizen afgestaan; men treft er onder anderen de bekende fraaije schotels en kannen van het Popta-gasthuis bij Leeuwarden aan. Uit Utrecht kwam een der oudste stukken, nl., een zilveren hamer uit de XIIIe eeuw, waarin een geslepen steen uit de steenperiode gevat is, die blijkens het opschrift met den heidenschen godsdienst in verband heeft gestaan. Uit denzelfden

tijd is de met ivoren platen versierde boekband van het Bethlehem-klooster bij Deutichem. Onderscheidene partikulieren hebben kasten vol ingezonden; wij noemen de H.H. Six, Bekker, Jitta, allen te Amsterdam, Jhr. Alfred Gevers te 's Gravenhage. Er worden eenige kasten aangetroffen louter met zilveren kinderspeelgoed. Eene andere bevat fraaije snuifdoozen en bonbonnières, met miniaturen of emailleerwerk versierd. Merkwaardig zijn voorts de inzendingen van de Groot-Hertogen van Mecklenburg en van Saksen-Weimar en de étalage van de Londensche firma Elkington & Co., bestaande uit fraaije galvanoplastische afgietsels van vaak kollossale stukken.

Deze tentoonstelling — waarop wij terugkomen — is een bezoek overwaard.

— De Britsche regeering heeft aan den Heer Wilfred Cripps opgedragen niet alleen om een verslag over de Amsterdamsche Goud- en Zilvertentoonstelling te schrijven, maar ook om (na verkregen vergunning van de eigenaren) van de merkwaardigste stukken Electrotypische afgietsels te doen vervaardigen. Dit werk zou opgedragen worden aan de firma Elkington en Co. welke sinds jaren voor het South-Kensington Museum werkt, en wier reproducties een groote vitrine in de Tentoonstellingszalen van Arti vullen. De vormen worden na de vervaardiging van een beperkt aantal afgietsels (4 of 5) vernietigd, en de afgietsels zijn uitsluitend voor musea bestemd. De Britsche regeering heeft zich bereid verklaard een paar exemplaren van elk afgietsel aan de Nederlandsche regeering af te staan.

— Wij vernemen dat dezer dagen ook de Heer Soden Smith, een der Conservatoren van het South Kensington Museum door de Britsche regeering naar Amsterdam gezonden is, om de Goud- en Zilver-Tentoonstelling in oogenschouw te nemen.

— Onlangs is de rijke verzameling oude drinkglazen en drinkgereedschappen van het Nederlandsch Museum onderzocht door een Belgisch geleerde, aan wien de Belgische Regeering heeft opgedragen een geschiedenis der glas-fabricatie in de Nederlanden zamen te stellen.

— Het Trippenhuis is in het bezit gekomen van een zeer goed geschilderd portret van den Koning van Bohemen, Frederik van de Paltz, door M. Mierevelt.

— Het voornemen bestaat eerlang over te gaan tot zuivering en herstelling van de fraaije beelden, welke den ingang der Gevangenis op den Heiligenweg te Amsterdam versieren.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Belgie. De Belgische Minister van Binnenlandsche Zaken heeft een wetsontwerp ingediend, strekkende om de loopende begrooting met 259,512 francs te verhoogen. Van deze som zijn 110,000 frs. bestemd voor het ameublement van de nieuwe lokalen van het Departement van Binnenlandsche Zaken te Brussel; 30,000 fr. tot voltooiing van het gebouw van het Provinciaal bestuur te Bergen; 31.150 fr. tot voltooiing en gedeeltelijke vernieuwing van het ameublement van het provinciaal Gouvernementsgebouw te Gent; 30,000 fr. tot aankoop van de verz meling muzijkinstrumenten van den heer Tolbecque, ten behoeve van de Koninklijke muzijkschool te Brussel. Deze collectie telt ongeveer 100 hoogst zeldzame stukken. 25,000 fr. tot het doen van aankoopen voor de Koninklijke bibliotheek; 10,000 fr. als een buitengewoon krediet tot het doen van aankoopen voor het Museum van de Halpoort te Brussel. Onlangs is een krediet van 10,000 fr. door den Minister geopend, om ten behoeve van het Prentenkabinet te Brussel aankoopen te doen op een openbare veiling te Leipzig. Uit deze mededeelingen kan men afleiden dat er eenig verschil bestaat tusschen de denkbeelden onzer zuidelijke buren en die van sommigen onzer Staatslieden. Twee jaren geleden toch werd het gewoon krediet dat tot aanvulling onzer Musea moet strekken, met 22,000 gl., d. i. met meer dan de helft *verminderd.*

— De Belgische regeering heeft tot wederopbouw van het afgebrande Provinciaal Gouvernementsgebouw te Brugge een ontwerp aangenomen, dat meer dan 1 *millioen gulden* zal kosten, of ongeveer 2 ton meer dan het Departement van Justitie te 's Gravenhage.

Engeland. Wat inspanning en wilskracht vermogen, leert ook de bloei der Engelsche Kantindustrie aan het slaperige Nederland. Men bedenke bij het lezen van het volgend bericht, dat het welslagen dezer nijverheid als het ware geheel afhangt van den *smaak* die uit de producten blijken moet.

Er wordt thans in het Britsche rijk jaarlijks voor een waarde van 6 *millioen pond sterling*, d. i. 72 *millioen gulden* aan kant geproduceerd! De helft daarvan blijft in het land, de wederhelft wordt geëxporteerd. Er zijn ongeveer 100 scholen voor kantwerksters, waarvan Devonshire er alleen 60 tot 70 telt. In Ierland dagteekenen deze scholen van den grooten hongersnood van 1846.

In Nederland heeft men voor 25 jaren beproefd deze nijverheid in te voeren. De nabijheid van de Vlaamsche kantindustrieelen scheen een gunstige omstandigheid te zijn en mocht doen hopen dat ook wij zouden slagen.

Maar.... het is bij de proef gebleven, wij slapen ongestoord, en wij zijn rijk genoeg om aan de Engelschen de 72 millioen gulden te gunnen, die zij uit het kunstig gevlochten garen jaarlijks trekken.

ADVERTENTIËN.

DE PORTEFEUILLE.

Letterkundig Weekblad.

Prijs per jaar ƒ 3.— franco per post.

Uitgave van G. J. THIEME te Arnhem.

Voor ieder, die gaarne op de hoogte blijft van de literatuur in Nederland en België, Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië; voor allen, die zich met de studie der nieuwe talen bezig houden en de literatuur willen beoefenen, is hier een even degelijke als onderhoudende lectuur. Voor nog geen ***zes cent per week*** ontvangt men ***acht*** bladzijden in ***twee*** kolommen.

Het *Letterkundig Weekblad* ***DE PORTEFEUILLE***, is geheel ingericht op den voet onzer groote staatkundige bladen. Het bevat een hoofdartikel over een of ander belangrijk letterkundig onderwerp van den dag; verder beschouwingen en besprekingen van allerlei aard, den inhoud van tijdschriften, nieuwtjes en berichten, besprekingen over den stand van ons tooneel en eindelijk een overzicht van onze Nederlandsche literatuur *in zijn geheel*, en van die in het buitenland, wat het *belangrijkste* aangaat.

Alle nieuwe boeken worden ten spoedigste in ***De Portefeuille*** aangekondigd en besproken. — Het is een veilige gids voor bestuurders van Leesmuseums, die graag het nieuwste en het beste hebben en voor beoefenaars der letterkunde. die gaarne gemakkelijk op de hoogte blijven.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren

Heden ziet het licht:

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . ƒ 5.20.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam ***ƒ 0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver, vermeerderde druk.

Prijs. . . . . . ƒ 0.70.

Leesgezelschappen.

Onderstaande nieuwe Romans zijn alom te bekomen:

ANTOINETTE, **Nieuwe miniaturen** . . . . . . ƒ **1.25**
BJORNSTERNE BJORNSON, **Magnhild.** Uit het Duitsch door HOLDA . . . . ƒ **1.90**
F. A. BUIS, **De dochter van den overste.** ƒ **3.50**
MARCELLUS EMANTS, **Een drietal novellen.** ƒ **3.25**
CD. BUSKEN HUET, **De koning der eeuw.** 2 deelen . . . . ƒ **6.50**
NICOLAI, **Estrid en Ik.** Uit het Deensch door L. VAN DER GOES . . . . ƒ **2.25**
W. OTTO, **Hand aan hand** . . . . ƒ **3.60**
Mevrouw VAN WESTHREENE, **Benijd en beklaagd.** 2 deelen . . . . ƒ **5.20**

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 17. 24 April 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

ARTISTIEK BRANDHOUT.

———

Onlangs ontmoette ik den kunstschilder Bosboom, die mij naar zijn schilderachtig atelier op de Veenlaan medenam, en mij vrij liet snuffelen in een aantal dikke portefeuilles; ik vond daar de fraaije studiën bewaard, waarvoor hem de kerken van Noord- en Zuid-Nederland de stof leverden. Terwijl ik de teekeningen bewonderde, spraken wij over de monumenten zelven en hun kunstschatten, en vernam ik tal van wetenswaardige bijzonderheden.

De heer Bosboom vergunde mij die mededeelingen, als het ware stenographisch opgeteekend, aan *de Kunstbode* te zenden. Hij deed meer. Tot illustratie van dit artikeltje stond hij een sepia studie af, waarvan de meesterlijke behandeling iedereen zal opvallen. Zij stelt het middenvak voor van het helaas verdwenen Koorhek der Nieuwe Kerk te Delft. Het krabbeltje links is het ornement dat de bekrooning vormde van de eveneens vernielde hekken, welke naast het Koorhek de zijbeuken afsloten.

Na deze inleiding laat ik het woord aan Bosboom.

VICTOR DE STUERS.

—

......Ik liep verleden de Groote Kerk te 's Gravenhage binnen en zag met genoegen hoe men daar aan het werk was om aan dat fraaije gebouw een fatsoenlijk aanzien terug te geven. Let er eens op, hoe men met een kleinigheid een gelukkig effect te weeg kan brengen: daar zijn tegen de zijmuren der kerk indertijd hooge „tribunes" aangebracht, een doodeenvoudig timmerwerk; die paneelen en borstweringen echter waren geel geverfd en zagen er al zeer onoogelijk uit; thans geeft men daaraan een stille, donkerbruine tint, en reeds aanstonds gevoelt men, dat deze „tribunes" niet meer storend werken, doch in harmonie zijn met den toon van de omgeving.

Ik merkte ook op, hoe men aan de kapiteelen de fijne bladeren herstelt, welke daaraan indertijd in een dubbele rij prijkten. Dat herinnert mij aan mijn jeugd, toen ik onder de leiding van den Ouden Van Hove mij begon toe te leggen op de schilderkunst. Het zal omstreeks 1834 of 1835 geweest zijn; dagelijks zat ik in de Groote Kerk studiën te maken; men was toen

juist bezig dat monument „wat op te knappen" zooals het heette. Een werkman hield zich onledig met het wegkappen van al die rijke fijn gebeitelde bladornamenten, welke de kapiteelen van het Koor versierden; de Heeren hadden namelijk gezegd „dat al die *stofnesten* maar weg moesten!" Ik zie het nog, hoe die keurige sculpturen uit den tijd van Filips van Bourgondie op de blauwe grafzerken neêrstortten en in puin vielen! Terwijl ik daarnaar met weemoed stond te kijken, was de werkman van zijn stelling neergedaald en raapte hij een half verbrijzeld bladstuk op. „Zie je wel, jongeheer," zeide hij mij, „hoe mooi dat is; dat 's alles uit de hand gehakt." Die man hoe eenvoudig en ongeletterd ook, had althans nog eenig begrip van de waarde van hetgeen hij in last had te vernielen. Doch wat moet men zeggen van het Kerkbestuur dat zulk een wandalisme beval? Vooral als men bedenkt dat daarin ontwikkelde menschen zitting hadden, en dat deze geschiedenis voorvalt in die stad van ons land, waarin men mag veronderstellen, dat de algemeene beschaving het gemakkelijkst en het spoedigst doordringt?

Trouwens die Kerkvoogden waren niet uit beginsel tegen blad-sculptuur gekant, want ik herinner mij dat omstreeks dienzelfden tijd de lijstemaker Muller, die toen ter tijd aan de Hofpoort woonde, bezig was om aan het kapiteel der pilaar achter de preêkstoel, *Grieksche* palmetten en bladeren van gips te plakken! Het plan scheen te bestaan om al de gothische kapiteelen van Grieksche krullen te voorzien, doch men liet het na..... uit afkeer voor *stofnesten!*

Stofnesten, dat was het groote woord dat tot inleiding strekte voor elk Wandalisme! Als stofnest brak men in de Haagsche Groote Kerk het fraaije hek voor den preêkstoel weg, om het te vervangen door de tegenwoordige leelijke omheining [1]).

Als stofnest brak men evenzoo de fraaije eikenhouten hekken of afsluitingen weg, die voor de twee kapellen stonden, welke ten N. en ten Z. van den Kooromgang gevonden worden. Die schoon bewerkte hekken werden tot brandhout klein geslagen. Gij moet evenwel niet gelooven, dat daardoor de stofnesten verdwenen, want die kapellen dienden toen en dienen nog heden tot stapelplaats voor leijen enz. Zelfs was er indertijd een urinoir in een dezer kapellen geplaatst!

Maar in dien tijd draaide men er zijn hand niet voor om, als het gold het een of ander af te breken. Er stond tegen en ten O van de oude Sacristy, die thans als timmermanswerkplaats dienst doet, een oude gewelfde Kapel, die de Kapel van het H. Bloed heette. Het schijnt dat dit lokaal indertijd tot het een of ander profaan gebruik was ingericht, want er stak een groote schoorsteen uit het dak. Later diende het tot berging van materialen; welnu, dit Kapelletje was, van de zijde van het Stadhuis gezien, nog zeer aardig met zijn leijen dak en de schoone looden bloem, die den makelaar versierde. Toen ik op een vroegen morgen eenige werklieden op het dak zag zitten, bezig de leijen er af te nemen, dacht ik dat men het lieve gebouwtje ging restaureeren. Neen! het werd afgebroken, en in de plaats daarvan stichtte men een van die leelijke huisjes, welke gij daar kent.

[1]) Deze laatste is een geschenk van A. de Swart en zijn huisvrouw C. van Houten, 1842, zooals een onder den preêkstoel geplaatste gedenksteen aan het nageslacht verkondigt.

Men bekommerde zich toen volstrekt niet om de vraag hoe een eerbiedwaardig kunstwerk, zooals dit monument der XVe eeuw, behoorde behandeld te worden. Onderzoek van plannen, adviezen van deskundigen, bezorgdheid voor de eischen van geschiedenis of kunst, waren punten waaraan men niet dacht. Alles werd overgelaten aan zekeren van Diemen, die met de administratie belast was, en deze liet op zijn beurt alles aan de werklieden over, op welke hij overigens bijna geen toezicht oefende. Zoo herinner ik mij dat in den tijd waarvan ik u sprak, 1834 of 35, er veel vleermuizen in de Kerk aangetroffen werden. Van Diemen had aan de werklui een stuiver per vleermuis beloofd. Terwijl ik nu zat te teekenen, hoorde ik van tijd tot tijd boven mijn hoofd een stem die van uit de stelling riep: „Kaik, Jan, daar vliegt een borrel! twee borrels"! en dan werd er eenige uren lang jacht gemaakt, zoodat als van Diemen in de Kerk kwam, een geheele rij doode vleermuizen op hem lag te wachten.

Er werd derhalve niet hard gewerkt, en wat er gedaan werd, was voor het grootste gedeelte overgelaten aan de willekeur en de inspiratie van de werklieden.

In de groote zuidelijke vensters had men gemeend iets zeer fraais te maken, door er een aantal brokken geschilderd glas bij wijze van kaleidoskoop zamen te flansen. Voor de symmetrie ondernamen nu de werklieden, om in de Noordelijke vensters met olieverf tafereelen te schilderen of liever te kladden, ontleend aan de gebeurtenissen van den dag, zooals het portret van van Speijk enz.

Ik weet nog, dat de verver, die bezig was het steenen grafmonument van den prins en van de prinses van Hessen-Philipsthal te verven, mij zijn voornemen kwam mededeelen, om de vlokjes van den hermelijnen mantel zwart te kleuren.

In dien tijd is ook de fraaije eikenhouten Regeeringsbank, welke tegenover de preêkstoel stond, weggebroken. Ik bezit er een fragment van; een ander gedeelte versiert thans het schilderachtige atelier van Piet Stortenbeker. Ik geloof dat Koelman een derde stuk heeft bekomen; de rest werd voor 50 gld. gekocht door Kievit, een huisschilder in 't Slop de drie boeren; deze partij vertrok later naar Leiden en kwam in handen van Mevrouw van Pallandt—Keukenhof, die het door den meubelmaker Batenburg liet vertimmeren.

In de Nieuwe Kerk heeft men de banken geschonden, door ze te verven, en door er de prachtig gebeeldhouwde ornamenten af te nemen, die als wangstukken den overgang tusschen de zijbeschotten en het achterbeschot vormden. Een dezer keurige beeldhouwwerken is thans in het bezit van den kunstschilder Bisschop. De schoone preêkstoel, een waar juweel, is herhaaldelijk geverfd. En was de verver nog slechts verstandig! maar de houten diensten en kroonlijsten der zoldering heeft hij..... als marmer opgeleverd!

Ik sprak daar straks van de Nieuwe Kerk te Delft. Als men nagaat hoe in Delft huisgehouden werd door de mannen der verlichte negentiende eeuw, dan rijzen de haren ten berge.

Gij weet dat het gemeentebestuur van die stad, die men in de XVIIe eeuw met zekeren trotsch vergeleek bij het Grieksche Delphi, de stad van Apollo, en die roem mocht dragen op een legio vermaarde kunstenaars en kunstindustrieelen, gij weet zeg ik, hoe het gemeentebestuur na in 1838 — het stadhuis van Hendrik de Keijzer verknoeid te hebben, — de schilderijen van het Raadhuis in het openbaar heeft verkocht. Schilderijen die reeds door van Mander in zijn schilderboek (1604) met ingenomenheid werden vermeld en in bijzonderheden beschreven!

In de kerken ging het even onbesuisd toe. Als gij van Bleiswijck's beschrijving leest, zult gij verstomd staan over de kunstschatten, die daar vóór de Hervorming opeengestapeld waren. De brand van 1536 heeft wat vernield, de beeldstormerij van 1566 sloopte evenveel. De Hervormden voltooiden de opruiming en Prins Willem I wordt gezegd een prachtig altaar met 12 Apostelbeelden dat in de kerk stond, geschonken te hebben aan zijn neef den graaf van Schwartsenberg. Men gelooft dat de apostelen te Straatsburg in een of andere kerk geplaatst werden; het zou wel aardig zijn eens te onderzoeken, of die daar werkelijk nog aangetroffen worden.

Waren alzoo de kerken in het laatst der XVIe eeuw geledigd, een volgend geslacht legde zich er op toe om er nieuwe kunstvoorwerpen in te plaatsen. Zoo ontving de Nieuwe Kerk de prachtige tombe van den Zwijger, die gelukkig nog aanwezig is, hoezeer die ook valle onder de rubriek „stofnesten" waarvan ik straks sprak.

Een ander „stofnest" is niet zoo gelukkig geweest: ik bedoel het heerlijke Koorhek van 1627, waarvan ik destijds een schets teekende. Dit eikenhouten hek bestond uit drie vakken waarvan het middenste strekte tot afsluiting van het Koor en de twee andere tot afsluiting van den Koortrans. Van Bleiswijck sprak van dit „treffelijck hek" te recht met grooten lof. „Het was zoo heerlijk gheordonneert en ghewrocht door Niclaes van Assendelft" zegt hij, „dat men nerghens veel beter schrijn-werck vinden sal; het onderste derden deel is gheslooten met een borst-weeringh seer cierlijck beleijdt met compertementen van wagen-schot, doorvlochten met Mauritii-Ebben-platen, de Piede-stallen met Vilage; de twee bovenste derdendeelen zijn doorsichtig ofte Traly-formigh, bestaende uijt colomnen na de Corintische ordre, de Basementen, de Schachten, ende Capiteels van wagen-schot, doch de onderste derden-deel van yder Colom beleyt met Ebben fluyten, en onder en boven en in het midde met een Thoris van het selve; te midswege van het gantsche heck weder-sydts de Deur komen twee platte Pilasters met af-staende Colomnen daer voor, en aen de eynden een half door-gesaegde Colom met hare Pede-stallen mede buyten het Werck wat uyt-komende; op de uyt-steecken boven de voornoemde ses soo heele als halve Colomnen ofte Pylaren de Wapen-Schildekens van de heeren Kerck-Meesteren in der tijdt; boven de Deur op het Lijst-werck staet een cierlijcke Tafel ten weder-syden met eenen afstaende Colom, overdekt met een gebroocke Frontespies, waer in komt een Pyramide gelyck ook aen yder eynde van het heck, en in de Tafel staen de thien geboden Godts met goude Letteren gheschreven, waer onder men in de Plint van het Lijst-werck des hecks, met groote uytmuntende Letteren leest een heerlycke sin-spreucke van den wijzen koningh Salo mon uyt zijn Boeck genoemt Ecclesiastes ofte Pre diker: *Vreest Godt en houd zijn gebod, dat betaem alle Menschen.* Binnen het choor is het werck soo schoon als buyten, behalven dat weder-sydts de Deur maer halve Colommen zijn en geen afstaende, en in de boven Tafel staen geschreven 't Gebedt ons Heeren, en de twaelf Articulen des Christelijcken Geloofs."

Ik heb bij deze uitvoerige beschrijving niets te voegen, dan dat ik mij zeer wel herinner, dat op het schildje in de lijst boven de groote kapiteelen de dagteekening van den bouw te lezen stond.

De noodlottige slooping van dit pronkstuk geschiedde onder de leiding van zekeren architect of opzichter-timmerman, die Stijl heette, een naam welke een ware „persiflage" leverde op 's mans knoeiwerk. Met fierheid zeide hij mij, toen het wegbreken en de opruiming van het koorhek in vollen gang waren: „Nu komt er een mooi gothiek uit ijzer gegoten koorhek in de plaats, en zal men de gantsche kerk van den ingang af tot achter toe door kunnen zien en de tombe van Prins Willem zal direct in het oog vallen!...

Wat er van het oude koorhek geworden is? wie zal het zeggen! brandhout denkelijk. Een der ornementen die midden op de hekken van den trans stonden, bevindt zich in mijn atelier. Dat is alles.

Tegelijk met het koorhek viel ook de prachtige preêkstoel, die uit denzelfden tijd dagteekende en het daarbij behoorend doophek. Van den kansel bezit ik de deur, van het doophek een paneeltje. Het overige is denkelijk verloren. Die preêkstoel was zeer fraai. De kuip stond op een slanken voet en was zeskantig; op elken hoek stond een fijn zuiltje, en elk vak was verdeeld in twee nissen waarvan de boog een schelp omsloot, en die vermoedelijk bestemd waren om Apostelbeeldjes te bevatten. Daarboven hing een breed klankbord dat van later tijd scheen te zijn, want het was niet geheel in harmonie met het hooger hangend gehemelte, dat insgelijks zeshoekig was en waarvan elk vak volgens een cirkelsegment was gevormd. Het geheel was versierd met fijn snijwerk en inleg. Het doophek had platte pilasters en daartusschen doorluchtige kleine balusters.

Het orgel dagteekende uit de XVe eeuw, en was een schoon stuk in gothischen stijl met gaanderij, positief en bovenfront. Het verkeerde in vervallen staat. In plaats van het te herstellen, heeft men het gesloopt. Zoo is het bijna overal gegaan, zoodat men tegenwoordig bijna nergens meer een gothisch orgel kan vinden. Wat er in de Delftsche Nieuwe Kerk voor in de plaats werd gesteld, is — ik behoef het nauwelijks te zeggen — afschuwelijk; en dit is te treuriger omdat het bewijst, welk een diep vervallen wansmaak toen heerschte en de menschen dreef om domweg af te breken, wat het voorgeslacht als voorbeeld en tot leering had nagelaten.

Maar Heeren kerkvoogden lieten ons hunne namen na! Zij deden, na het Monument van top tot teen geschonden te hebben, een wit marmeren steen plaatsen in Vitruvius-stijl vlak bij den ingang, opdat toch ieder bezoeker dit gedenkstuk zou aanschouwen; en daarop vermeldden zij met vergulde letters en in pedant Latijn hun „*wandaad*".

VIRIS AMPLISSIMIS
JACOBO VERNÉE
ET CORNELIO HOEKWATER
A CACTERIS AEDIUM SACRARUM
CURATORIBUS JOHANNE VELTHUYSEN,
GERARDO VAN ROIJEN, GULIELMO HENDRICO
VAN DER MANDELE, PETRO DE GROOT
AD HAS REFICIENDAS ET ORNANDAS (!)
DELEGATIS PROPTER MUNUS PRAECLARE (!)
EFFECTUM HOC MONUMENTUM DUODECIMVIRI
NOTABILES EORUMQUE VICARII
P. A. MDCCCXLI [1])

Wat zijn wij toch in Nederland laag gezakt, dat zulk een wandalisme in alle onnoozelheid en oprechtheid des harten kon geschieden, zonder dat een enkele stem zich er tegen verhief! Wat zeg ik: van der Aa in zijn Woordenboek vertelt hoe in den jare 1837—1838 „de kerk van binnen geheel vertimmerd is, vernieuwd en *zoodanig verfraaid*, dat de inwendige inrichting *de algemeene bewondering der vreemdelingen tot zich trekt*," en volgens hem „maken het *prachtige* orgel ten jare 1837—1839 door de orgelmakers J. Bätz en Co. te Utrecht vervaardigd en het fraaie ijzeren koorhek, in gothischen stijl gegoten, deze kerk tot een der *opmerkenswaardigste*."

Opmerkenswaardig inderdaad voor iemand die de diepte wil leeren kennen van het peil, waarop de smaak en de wetenschap in Nederland zijn gedaald!

Ga nu die Nieuwe Kerk zien! Grijs geverfde houten gewelven; in het middenschip en het koor, een afschuwelijke half afgeplatte zoldering, om de oude, schilderachtige, bruine, halfronde gewelven, die zoo constructief waren, te verbergen; in het Noorderschip een leelijke tribune, midden in de Kerk een afzichtelijke preëkstoel, alles licht geel geverfd; verder even afzichtelijke, geel geverfde zoogenaamd gothische portalen; midden tusschen dat alles een erbarmelijk rosé-kleurig orgel; de transeptramen dicht gemetseld, en hier en daar wanstaltige gaskronen van hetzelfde gehalte als het gegoten koorhek!

Munus praeclare effectum! Wel zeker.

Zal ik nu nog van de Oude Kerk te Delft gewagen? Ook daar was een oud orgel dat onder handen genomen werd. Het was een fraai Renaissance-stuk, waarvoor toenmaals een galerij stond, ingericht tot zitplaats der Burgemeesteren en van den Magistraat. Een en ander vormde een schilderachtig geheel. Men heeft in koelen bloede alles weggebroken.

Van denzelfden tijd dagteekenden het koorhek en de portalen. Zij ondergingen ter zelfder tijd hetzelfde lot, met uitzondering, naar ik meen, van het portaal aan den ingang van het Noordertransept.

In- en uitwendig heeft onkunde de treurige sporen van haar ongestoorde heerschappij achtergelaten. De buitenmuren zijn hier en daar gecement; de binnenmuren zijn gewit en langs de profielen der XVe eeuwsche bogen zijn lijsten met vertandingen in nabootsing van rood marmer geschilderd! Daarentegen is de zoldering donkergroen geverfd. Achter het fraaije grafmonument van Elisabeth Marnix is een kinderachtige allerafschuwelijkste perspectief geschilderd, en hier en daar heeft men ook over het marmer van het gedenkteeken een kwastje verf gesmeerd. Met het monument van Tromp door R. Verhulst is het niet beter. Daar heeft men als achtergrond een grijs geverfde plank geplaatst.

Gelukkig is de preëkstoel bewaard gebleven, althans gedeeltelijk; doch geschonden is hij, zooveel als zulks mogelijk was; men heeft er een leelijke trap, een leelijk klankbord aangebracht en toen alles geel geverfd.

De gaskronen zijn wansmakelijk, zooals van zelf spreekt. Want men werpt onze fraaije oude koperen kroonen nooit weg om iets beters in de plaats te stellen.

Tegenwoordig ontstaat — het is niet te ontkennen — een betere geest en de verstandige waardeering van de Kunstwerken van het voorgeslacht wint veld.

Doch men komt te laat. Hoe warm de belangstelling van een toekomstig geslacht moge worden, niets zal de verbrande orgelkasten, de verhakte koorhekken, de vernielde preëkstoelen, de stukgeslagen geschilderde vensters, het versmolten ijzer-, koper-, zilver- en goudwerk, de tot lompen verscheurde tapijtbehangsels en de tot pap gemaalde archieven terug bezorgen.

[1]) d. i.: Aan de WelEdele heeren Jacob Vernee en Cornelis Hoekwater, die door de overige Kerkvoogden Johan Velthuysen, Gerard van Royen, Willem Hendrik van der Mandele, Peter de Groot waren belast met het herstellen en versieren dezer Kerk, is uit hoofde van de uitnemende wijze waarop zij hun taak volbrachten, dit gedenkteeken door de twaalf notabelen en hun plaatsvervangers gewijd in 1841.

HERALDIEK IN NEDERLAND DOOR J. H. VAN DUINEN.

Uit het programma voor de Tentoonstelling van Heraldiek, enz. enz., mede opgenomen in dit tijdschrift, welke in Augustus en September a. s. in 's Hage staat gehouden te worden, blijkt, dat de eventueele geldelijke baten dier tentoonstelling het fonds voor watersnoodlijdenden ten goede zullen komen. Zonder de reeds veel besproken watersnood-filantropie opnieuw te willen beoordeelen; zonder ook het denkbeeld der kommissie te willen bedillen, zij het mij echter vergund te wijzen op een andere noodlijdende in financieel opzicht, n. l. *de Heraldiek in Nederland.*

Dat in onze dagen de beoefening dezer kunst hier lager staat dan b. v. in Duitschland eischt geen betoog voor ieder, wiens oordeel in deze richting slechts eenigzins is ontwikkeld. Zie o. a. de kritiek van Koopmans over het gèen de jongste Tentoonstelling van Nijverheid te Arnhem op heraldiek gebied te aanschouwen gaf! Een enkel wapenschilder moge dragelijke produkten leveren, — gebrek aan kennis van *stijl* in vormen en kleuren is nog te veel vóórheerschend. Enkele dillettanten staan daarboven; een sterk bewijs voor 't geen ik wensch te betoogen.

Het is zeer moeilijk wapenteekenaar te worden; het eischt, bij natuurlijken aanleg, een langdurige studie van 't geen vroeger eeuwen hebben opgeleverd. Bijna elke eeuw, sedert het erfelijk worden van wapens tot aan 't verval der Heraldische kunst, bezat een eigenaardigen stijl, waarmede men, als uitvloeisel van de kunstopvatting waaruit zij ontstond, scherp rekenschap dient te houden. Oud- en nieuw-Gothiesch en Renaissance, benevens de overgangen, kunnen onmogelijk met elkâar worden verward zonder stui-

VOOR BRANDHOUT VERKOCHT.

tende kontradiktiën te vertoonen. Voegt men hierbij dat reeds door de Renaissance (aanvang 17e eeuw) het verval dier kunst sterk intreedt, en dat schier al het later vervaardigde indruischt tegen gezonde opvatting dezer kunst, vrij omslachtige archeologische studien dus onvermijdelijk makend, dan komt men tot de slotsom boven genoemd. Oefening van techniek laten we nog geheel buiten rekening, schoon ook dáár het arbeidsveld zeer omvangrijk is.

Voor Nederlanders is deze studie dubbel moeielijk, door gebrek aan eigen hulpbronnen, binnen het bereik der meeste wapenteekenaars. Ik bedoel in de eerste plaats gebrek aan bruikbare Hollandsche werken over Heraldiek.

Natuurlijk zal wel niemand mij verdenken van minachting voor het vele goede, ons bewezen door een v. d. Berg, Rietstap, ter Gouw of Koopmans. Maar — en ik spreek uit ervaring — hunne werken alléén kunnen geen wapenteekenaar vormen. Iets anders is daartoe noodig, n. l. uitstekende *modellen.* En wij Hollanders kunnen die thans nog het best bekomen van onze Duitsche naburen, bij wie een hoog noodig streven naar verbetering vroeger is ingetreden dan bij ons. Hunne werken komen ons zeer te stade, schoon Duitsche toestanden ook in dezen niet immer voor Holland bruikbaar zijn. Zij hebben hier den besten stoot gegeven aan weldadige kritiek.

Het bezwaar van gebrek aan goede modellen schijnt dus vrij wel opgeheven. Men schaft zich die werken aan, leest vlijtig wat Nederland zelf in druk zag verschijnen, en — de wapenteekenaar behoeft niet langer totaal wanstaltige dingen te leveren.

Eene vraag. Bedenkt men, wel dat de finantiëele krachten van den wapenschilder dikwerf niet daartegen zijn opgewassen? Een enkel werk te bezitten geeft niet genoeg; door 't bezit van vele ter vergelijking kan alleen de wapenschilder worden gebaat. En slechts het hoog noodige daartoe kost gezamentlijk méér dan *f* 300. Ik heb daarbij nog slechts het oog op b. v.: Rietstaps *Handboek*, zijn *Amorial*, zijn *Wapens der Nederlandsche Geslachten* (kleurdruk) en de *Heraldieke Bibliotheek;* ter Gouw's *Studiën;* d'Alblaing's *Gemeente-wapens;* Hildebrand's *Musterbuch;* en Warnecke's *Handbuch* met de teekeningen van Doepler. Van al de andere werken, wier hoogst belangrijke inhoud den wapenteekenaar zeer ten goede zou komen, spreek ik niet, evenmin als van de soms vrij kostbare ingrediënten, benoodigd voor het nemen van proeven ter uitvoering.

't Is hoogst nuttig geweest dat ook in Nederland een ijzeren kritiek is opgegaan ter veroordeeling van de droevige heraldische produkten, waarmede het oog hier zoo dikwerf wordt gepijnigd. Men trachte evenwel naast de noodzakelijke wonde genezing aan te brengen! En daartoe is het niet genoeg een lijstje van, meestal buitenlandsche, werken te noemen, door hun gezamenlijken prijs boven de geldelijke krachten van menig beoefenaar, die, schoon hij gaarne zou *willen*, daardoor buiten de *mogelijkheid* blijft zijn werk te verbeteren.

Daar is meer. Voor den wapenschilder en den stempelsnijder van beroep is hun vak thans niet zeer winstgevend, en zouden de inkomsten kwalijk den prijs der hulpmiddelen kunnen opwegen.

Bovenal echter draagt alweêr het weinig ontwikkelde publiek de schuld; de verbruikers, die, onkundigen als ze veelal zijn, zich tevreden stellen met hetgeen ze niet kunnen beoordeelen, en dan in de eerste plaats letten op zuinigheid in prijs. Hierdoor ontbreekt den wapenteekenaar en den stempelsnijder alweer een prikkel tot verbetering. Zie b.v. de vele potsierlijke proeven van wapenschilderkunst bij huisselijke of bij openbare feesten; de vele treurige wapens waarmede de *beau monde* dikwerf op hare rijtuigen en cachetten pronkt! Hen, die ze vervaardigden, mocht het gerechtelijk verboden worden; maar zij, die ze voeren, moesten eveneens wijzer zijn, en meer kennis bezitten van de vereischten hunner schitterende *emblêmen*, waarop ze anders nog al prat zijn, en — met volle recht. 'k Zou den man verachten, die met zijn familie liet spelen; in het *emblême* zien we het echter dagelijks. Wanneer een penseelschrijver een naam verminkt op naambord of deurstijl schilderde zou geen eigenaar tevreden blijken; staat een wapen dan beneden een — naam, goed genoeg voor karikatuur?

Maar hoe deze kennis te verkrijgen? Door studie; voor den teekenaar grondige, voor 't publiek meer oppervlakkige. Eén fransche roman minder en een goed heraldisch werk méér gelezen, en den verbruikers zullen de oogen geopend zijn. Eén goed handboek bestudeerd zijnde leert reeds, om het nooit te vergeten: dat in een wapen alles wat lam, laf en flauw is, niet mag voorkomen; alles moet sterk spreken, alles zijn eigendommelijk karakter hebben. Een engel, een jonge maagd (schildhouders meest) moeten kloek doch liefelijk, een wildeman moet woest en herkuliesch zijn. Aan een leeuw moet alles werken, grijpen, fladderen, als in 't vuur der verdediging. De laffe hondjes-leeuwen, die nog zoo menig geliefd wapen *vast houden*, moeten plaats maken voor heftige verdedigers. Zóó alle wilde dieren. Zachte, gevoelig getoetste schilderijtjes kunnen we niet gebruiken. Een wapen is een ridderlijk *emblême*, een merkteeken, en gedoogt niets twijfelachtigs. Beter nog te hard, te scherp van uitvoering dan opgeofferd aan sentimentaliteit. En bovendien vooral harmoniesch van stijl.

De beste wapenteekenaars in Nederland tellen we onder de dillettanten. Maar zij bezitten ook al de hulpbronnen waarover onze dagen kunnen beschikken. Dat heeft niet ieder werkman; zijn beurs matigt zijn ambitie. En het onkundig publiek, we zagen 't reeds, doet het overige.

Wat is dus noodig om ook Nederland met roem te doen optreden in dit kunstvak? Een *Handboek*, een flink doorwerkt handboek, bevattende tekst en vooral platen, voorts aanwijzing van hulpmiddelen, overtuigende kritiek en krachtige aansporing. Dat wordt een vrij omvattende arbeid, en dus alweêr duur, alleen ten bate van sommigen, die 't betalen kunnen en willen, zonder invloed op het geheel.

Dat mag niet. Zou daarop niet iets te vinden wezen? Zou niet een klein fonds te stichten zijn, waaruit de kosten der samenstelling konden gevonden worden? Men noeme het niet onkiesch indien ik het betreur dat de eventueele baten der a.s. Tentoonstelling te 's Hage niet daaraan al aanstonds kunnen worden gewijd. Door aanschouwing zou menigeen zich opgewekt hebben gevoeld dat fonds te stijven.

Maar dit kan nog wel; 't zij mij vergund een voorstel te doen! Laten eenigen onzer zaakkundigen zich vereenigen tot het opmaken eener globale begrooting van kosten, die, buiten de inteekening om, in Neder-

land wellicht vrijwillig zouden worden verstrekt. De *Jubilee-Zangers* b.v. zijn indertijd met tienduizenden heengezonden; zal men weigeren, nu de eer van eigen vaderland met veel minder gebaat zou zijn, om Nederland in dit kunstvak te behoeden voor overvleugeling door het buitenland. — Daarna een proefblad, vervolgens de inteekening, echter tegen *geringen* prijs, 't geen dan ook mogelijk is. Uitgave periodiek; zoo spoedig mogelijk beginnen. 't Geheel moet minder *prachtig* dan wel *praktiesch* zijn. Bestaande Hollandsche werken komen uitnemend te stade (o. a. Rietstap en Koopmans); buitenlandsche werken kunnen gedeeltelijk bouwstoffen leveren, waar zij het eigenaardig Hollandsch karakter niet schaden. Vooral met vreemde *harnachementen* en *helmteekens* moet Holland voorzichtig zijn.

Een zoodanig echt Nederlandsch Handboek, praktiesch en vooral goedkoop is hard noodig; 't zou zich zelf als 't ware opdringen en met geweld baanbreken in den lande, zoowel bij beoefenaren als werkgevers. Daarvan zouden beter heraldische kunstwerken het gevolg zijn, wier bevallige, schitterende symboliek zou medewerken tot verdrijving dier grauwe massa in ons uitwendig leven, naar 't verdwijnen waarvan door velen, zoo terecht, reikhalzend wordt uitgezien.

MUIDERBERG.

NOG IETS OVER HET RIJKSWAPEN.

Het spreekt van zelf, dat ik in hooge mate op prijs gesteld heb de beoordeeling mijner brochure: „*Het wapen des konings en des Rijks, thans gevoerd is in strijd met de wet,*" door Jhr. Mr. P. A. van den Velden, Secretaris van den Hoogen Raad van Adel in het voorlaatste nummer van den *Nederlandschen Kunstbode* gegeven. De gevolgtrekking schijnt niet gewaagd, dat de geachte schrijver, zwijgende over hetgeen in die brochure gezegd is betrekkelijk het Wapen des Konings, zich dan ook ten volle vereenigen kan met dat gedeelte van mijn vlugschrift. Zijne bemerkingen gelden toch enkel het Rijkswapen en de bevoegdheid tot het voeren van *supports* (ten onrechte in de wet *tenants* genoemd) wordt door den Heer v. d. Velden o. a. bewezen door eene gedrukte aanschrijving van den Hoogen Raad van Adel dd. 2 Juli 1816, no. $^{378}/_{114}$.

Het doet me waarlijk leed, genoodzaakt te zijn den Heer v. d. Velden het volgende hieromtrent te moeten opmerken. Het koninklijk Besluit van 24 Augustus 1815, onder no. 46 in het Staatsblad geplaatst, heeft kracht van wet en de gedrukte circulaire van den Hoogen Raad v. A. dd. 2 Juli 1816, welke natuurlijk niet eens in de Staats*courant* werd opgenomen, kan nooit eene verandering maken in een koninklijk Besluit, al was die circulaire ook, zooals hier het geval is, op bizonderen lastbrief des Konings noodig geworden.

Die circulaire, waarbij eene teekening van het Rijkswapen gevoegd werd, was mij niet onbekend en op bl. 166 van „Haagsche penkrassen no. XI" wees ik, dd. 24 Dec. ll. er reeds op, dat die gravure foutief was en het Rijkswapen daarop voorkomt met de *schildhouders* en het „*Je maintiendrai.*"

De Heer v. d. V. geeft mij toe, dat het devies, als ontstaan uit het Prinsdom Oranje, niets gemeens heeft met het Rijkswapen, doch dat evenwel de bij art. 7 van het Besluit van 1815 vastgestelde leeuwen voor het koninklijk wapen, daarom niet de supports voor voor het Rijkswapen verbieden.

Hierover zal ik niet twisten, ofschoon ik van tegenovergesteld gevoelen ben en juist in dat artikel eene bepaalde uitsluiting van supports zie, en ofschoon zooals de Heer v. d. Velden terecht zegt, *tenants* of *supports* niet tot de *essentalia* van een wapen behooren, toch ben ik het ook volstrekt niet met hem eens, dat men naar willekeur schildhouders kan aannemen, weglaten of wijzigen.

'k Wil niet onveinzen, dat zulk een beweren van een Secretaris van den Hoogen Raad van Adel mij zeer verbaasd heeft.

Ik zal thans de Heer van den Velden met zijne eigene wapenen treffen en zonneklaar aantoonen, dat de leeuwen en het devies *volstrekt niet* bij het Rijkswapen behooren, door de geschiedenis mede te deelen van de Circulaire van den Hoogen Raad van Adel dd. 2 Juli 1816, waarop de schrijver zich beroept.

Ingevolge die aanschrijving werd door Z. E. den Minister van Financiën, bij missive dd. 17 September 1816 LLL No. 9 gevraagd of de schildhouders bij het Rijkswapen moesten behouden blijven, waarop bij missive dd. 1 October 1816 No. $^{584}/_{161}$ door den Hoogen raad van Adel geantwoord werd: *dat het den Raad voorkomt, dat het aan de* Ministers alleen *vrijstaat om 's Konings volle wapen* (*) *met de bijgevoegde supports en het motto te bezigen en dat de door den Minister in voorz. missive opgenoemde ambtenaren, zich zouden moeten vergenoegen met het voeren van het bloote schild, gedekt met een kroon.*

Ambtenaar bij het Ministerie van Financiën zijnde, is het mij dus een innig genoegen te kunnen constateeren, dat het langzamerhand ingeslopen misbruik van leeuwen bij het Rijks wapen, niet de schuld is van genoemd Ministerie, dat bij missive van 11 October 1816 PPP n°. 64 een verbeterd Rijkswapen rondzond aan de autoriteiten onder dat Ministerie resorteerend, met een brief, waarin o. a. voorkomt: „het Rijkswapen in te richten met *weglating van de tenants en het motto: Je maintiendrai, en enkel dus het schild te voeren met eene kroon gedekt.*

Ook in de aanschrijving voor de te Brussel gevestigde ambtenaar kwam de uitdrukking voor: „faisant usage pour le service public d'un cachet portant les dites armoiries, le faire graver d'après cette empreinte, *abstraction faite cependant des Tenants et de l'exergue* (Je maintiendrai), et ne conservant que l'écusson surmonté d'une couronne."

De Heer van den Velden — hij houde mij deze opmerking ten goede — had dus beter gedaan om bij het aanhalen van des Hoogen Raad's brief van 2 Juli 1816 No. $^{378}/_{114}$, ook in het archief nagezocht en gevonden te hebben de missive van dien Raad dd. 1 October 1816, No. $^{584}/_{161}$, waardoor het vele

(*) De Hooge Raad van Adel erkent dus zelf, dat de toegezonden teekening niet die van het Rijks- maar van het Koninklijk wapen was.

geschrijf over eene quaestie, die toch zoo duidelijk, en door eene verbeterde vaststelling en omschrijving van het koninklijk en het Rijkswapen zoo gemakkelijk te regelen is, niet noodeloos vermeerderd was geworden.

Wil men dus schildhouders en devies toevoegen aan het Rijkswapen, dan moet zulks bij koninklijk besluit uitdrukkelijk worden bepaald. De Hooge Raad van Adel, als adviseerend lichaam kan op eigen gezag daarin geen verandering brengen. De Koning bezit alleen de macht daartoe.

Den Haag, 16 April 1880. J. A. de Bergh.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Koning heeft met ingang van 1 Mei

1°. aan den heer E. Koster op diens verzoek een eervol ontslag verleend als Directeur van het Museum van Moderne Kunst in het Paviljoen Welgelegen te Haarlem;

2°. tot Directeur van dat Museum benoemd den heer C. J. Gonnet;

3°. tot Directeur van het Kon. Kabinet van Schilderijen (Mauritshuis) te 's Gravenhage benoemd den heer S. van den Berg, tot dusver onder-Directeur van dat kabinet.

— De Groot-hertog van Saksen-Weimar heeft den heer C. Bisschop tot Kommandeur, en den heer Klinkenberg tot ridder van de orde van den Witten Valk benoemd.

— Eerlang zullen nieuwe Catalogussen verschijnen van de schilderijen bewaard in 's Rijks Museum (Trippenhuis) te Amsterdam, en in het Museum van Moderne Kunst (Paviljoen) te Haarlem. De eerste is bewerkt door den heer Kaiser, Directeur van het Rijks Museum, de andere door den heer C. J. Gonnet.

— De schilderijen door de heeren Roos in de afgeloopen week te Amsterdam geveild, zijn thans, wat de kostbaarste stukken betreft, aan buitenlanders toegewezen. Toen het publiek vernam dat de schilderij van *Frans Hals*, „Jonker ramp en zijn maîtresse" voor *f* 19,800 was verkocht, ging er een applaus op, vermoedelijk als betuiging van ingenomenheid met het feit, dat geen enkele Nederlander genoeg kunstzin had gehad om deze som voor het prachtige doek te besteden.

Een zwak portret van *J. de Baen* gold *f* 176; twee stukken van *R. Brakenburgh* (1691 en 1654) *f* 880 en 418; een portret door *S. De Bray* (1624) *f* 275; een *Helsche Brueghel f* 110; een zeer fijn geschilderd binnenhuis met figuren van *P. Codde*, ten onrechte gecatalogeerd onder den naam van *J. le Ducq f* 616; een *Ph. van Dijk f* 165; een rommelpot-speler uit de school van *Fr. Hals f* 528; een bazar met een gothische zoldering en talrijke figuren, ten onrechte gesteld onder den naam van *P. Neeffs*, *f* 220; een Braziliaansch landschap van *F. Post* (1662) *f* 148; een miniatuur portret *f* 155; twee andere *f* 203.

De cathedraal van *E. de Witte* werd geveild voor *f* 8250; *G. Dou*, een meisje bij kaarslicht, *f* 4400; *D. Teniers*, een boerenfeest, *f* 891.

Het groot Amsterdamsch tafelservies bracht *f* 1320 op.

— 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam is in het bezit gekomen van twee belangrijke teekeningen van Roghman, voorstellende het Kasteel Zwieten in Rijnland. Deze stukken zijn gewichtig zoowel om de fraaije uitvoering, als omdat zij eene uitvoerige en nauwkeurige afbeelding geven van dit XVe eeuwsche slot, dat in het begin dezer eeuw tot op den grond gesloopt is.

— Het pleintje voor de nieuwe St. Jacobskerk te 's Gravenhage wordt thans belegd met een mozaïekwerk van zwarte en witte steenen, zoodanig gerangschikt dat zij een labyrinth vormen. Dit is, meenen wij, het eerste en eenige werk van dien aard in Nederland. In Frankrijk trof men die gedurende de midden-eeuwen veelvuldig aan, b. v. te Rheims, te Chartres, te Amiens; zij heetten daar „Jerusalems weg", en het schijnt dat het althans te Rheims gebruikelijk was den kronkelenden weg door het mozaïek gevormd, al biddende af te stappen, ter herinnering aan den weg door Jezus van Jerusalem naar den Calvariënberg afgelegd. Over den oorsprong dezer bouwkunstige „Spielerei" is veel getwist, en de zaak ligt nog in het duister. Men heeft die o. a. in verband gebracht met het symbolisme der metselaarsgilden uit de XIIIe eeuw.

— De heer Robert Collet, Conservator aan de Universiteit te Christiania, heeft aan de Regeering aangeboden een kleinen tinnen beker en een gereedschap van ijzer, welke gevonden zijn door kapitein Carlsen in de puinhoopen van het huis van Barends op Nova-Zembla, toen hij dit laatstelijk bezocht. De kapitein Carlsen had deze voorwerpen geschonken aan den koopman Noordvej te Kjelsvik bij Noordkaap, en deze had die op zijne beurt aan den heer Collet afgestaan.

— Aan den voet van den grooten toren te Breda, waar door de zorg van het gemeentebestuur eenige onoogelijke huizen zijn verwijderd, zal een cierlijk ijzeren hekwerk worden geplaatst overeenkomende met den stijl van het monument.

NECROLOGIUM.

In de vorige week is de ook in ons land zeer bekende fransche zeeschilder Théodore Gudin overleden.

Hij was in 1802 te Parijs geboren, en werd aanvankelijk een leerling van den klassieken *Girodet-Trioson*, doch spoedig ging hij over naar het kamp der romantieken met *Géricault* en *Delacroix*. *Gudin* schilderde uitsluitend marinestukken, met levendige licht-effecten en soms onwaarschijnlijk hevige kleurschakeeringen. Op de Parijsche tentoonstelling van 1855 kon men een groot gedeelte vereenigd zien van de schilderijen, welke hij vervaardigd had sinds het jaar 1824, toen hij voor het eerst een onderscheiding ontving in den vorm eener gouden medaille. In 1855 werd hij tot Commandeur van het Legioen van Eer benoemd.

Hij was gehuwd met Miss Hay, de dochter van een rijken Schotschen Lord.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren

DE PORTEFEUILLE.

Letterkundig Weekblad.

Prijs per jaar f 3.— franco per post.

Uitgave van G. J. THIEME te Arnhem.

Voor ieder, die gaarne op de hoogte blijft van de literatuur in Nederland en België, Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië; voor allen, die zich met de studie der nieuwe talen bezig houden en de literatuur willen beoefenen, is hier een even degelijke als onderhoudende lectuur. Voor nog geen ***zes cent per week*** ontvangt men ***acht*** bladzijden in ***twee*** kolommen.

Het *Letterkundig Weekblad* ***DE PORTEFEUILLE***, is geheel ingericht op den voet onzer groote staatkundige bladen. Het bevat een hoofdartikel over een of ander belangrijk letterkundig onderwerp van den dag; verder beschouwingen en besprekingen van allerlei aard, den inhoud van tijdschriften, nieuwtjes en berichten, besprekingen over den stand van ons tooneel en eindelijk een overzicht van onze Nederlandsche literatuur *in zijn geheel*, en van die in het buitenland, wat het *belangrijkste* aangaat.

Alle nieuwe boeken worden ten spoedigste in ***De Portefeuille*** aangekondigd en besproken. — Het is een veilige gids voor bestuurders van Leesmuseums, die graag het nieuwste en het beste hebben en voor beoefenaars der letterkunde. die gaarne gemakkelijk op de hoogte blijven.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

Verspreid en Onuitgegeven

DICHT EN ONDICHT,

VAN

KINKER.

Naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht.

De eigenbaat — Orosman de Kleine — Alrik en Aspasia — De post van den Helikon — Machteld van Velzen.

Prijs f 3.90.

VONDEL.

Mr. J. E. BANCK, Vondel herdacht....... *f* 0.50
Dr. C. J. HANSEN, Vondel. Voordracht en Gedicht.............................. *f* 0.50
J. VAN VLOTEN, Vondel, Neêrlands volk en Neêrlands taal..................... *f* 0.50

Uitgave van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Wandelingen in Noorwegen.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS VAN LAND EN VOLK.

DOOR

H. WOLFGANG VAN DER MEIJ.

Prijs f 4.50

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 18. 1 Mei 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franko per post...................... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1–6 regels.......................... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure.*		Grootere letters naar plaatsruimte.

MODERNE ENGELSCHE KUNST.

TENTOONSTELLINGEN VAN 'T SEIZOEN.

The Society of Painters in Water Colours.

Nadat wij in onze beide vorige artikelen een blik wierpen op 't geen Sir Coutts Lindsay in de Grosvenor Gallerij bijeenbracht, wenschen wij thans een oogenblik te vertoeven bij de tentoonstelling, die al reeds 17 vorige winters, in de zaal van bovengenoemde Society, 't publiek gelegenheid gaf eene betrekkelijk kleine, doch over 't algemeen keurige, verzameling aquarellen te aanschouwen. De vereeniging telt op 't oogenblik 5 eereleden, waaronder Princess Louise, Marchioness of Lorne en the Right Hon W. E. Gladstone; dertig leden waaronder drie Royal Academicians, nl. Sir John Gilbert (haar president), Alma Tadema en W. Dobson; en op 't oogenblik een-en-veertig Associate Exhebitoirs waaronder vijf dames en één Academician, H. S. Marks. Van geen andere kunstenaars worden aquarellen ter tentoonstelling aangenomen.

Wij beginnen onze beschouwing met de bijdragen van den president, Sir John Gilbert, een kunstenaar, die zijn roem alleen aan eigen verdienste dankt. Hij begon zijn loopbaan als illustrateur voor weekbladen als „The Graphic"; hij eindigt haar als president dezer vereeniging, als R. A., als Sir. Talloos zijn de houtgravuren, waarmede hij de werken der Engelsche klassieken, als Moore, Byron en Dickens opluisterde, talloos ook zijn schilderijen en aquarellen. Waar hij vrij was in de keuze van zijn onderwerp, ontleende hij 't meest aan de historie, en voerde 't uit op een wijze, die van zijn verbeeldingskracht, gratie en kracht getuigde. De werken van zijn hand, die wij thans voor ons zien, leggen geen minder getuigenis af. Zijn beide studies van koppen geven blijk van zeldzame kracht: zijn voorstelling van krijgers, die in een diepen weg in 't bosch door Zigeuners worden lastig gevallen, van buitengewone strengheid van teekening en meesterschap in kleur — zijn teekening „the wise and foolish Virgins" van edele verbeeldingskracht. Zijn werken dragen den stempel van een vast mannelijk karakter, dat zich geen oogenblik verloochent.

Na den president volgen de eereleden en gedachtig aan 't „Honneur aux dames," en aan den vorstelijken

rang, die 't eenige vrouwelijke eerelid bekleedt, laten wij haar bijdragen 't eerste de revue passeeren. Voor een dilettante ten hoogste verdienstelijk, doen ze toch zien, dat ware 't niet om haar vorstelijken rang, de schilderes nog geen eerelid zou zijn. Haar werken behoeven meerdere zorg, meer kracht en karakter. 't Zijn landschappen en wel meest studies uit Canada, haar tegenwoordige verblijfplaats; waaraan zij ook den Indiaanschen „boatman" die tot onderwerp voor den zevenden schets diende, ontleende.

Op haar volgt nu John Ruskin, mede eerelid, een man die, in den laatsten tijd vooral, door 't verkondigen van bijzondere kunst-theorieën, zeer veel van zich heeft laten spreken. 't Is hier op 't oogenblik de plaats niet, over die theorieën uit te weiden; maar als wij zeggen, dat de Heer Ruskin, zoowel Rembrandt als Michel-Angelo aanvalt en poogt te vernietigen, omdat hun werken in strijd zijn met zijn ideeën, zal 't onzen lezers niet moeilijk vallen omtrent hun waarde een oordeel te vellen. Desniettegenstaande kunnen wij 't werk door den Heer Ruskin hier tentoongesteld niets dan lof geven. 't Is een keurige teekening van de twee westelijkste bogen der St. Mark Cathedral te Venetië, waarover kortelings zooveel Engelsche pennen in beweging waren geraakt. De verschillende tinten en tonen van 't marmer zijn met groote kunstvaardigheid weergegeven.

Geen betere aansluiting bij dit werk is er op de geheele tentoonstelling te vinden dan de bewonderingswaardige bijdrage van Alma Tadema. 't Tafereel, klein van omvang draagt den naam: „An old Bachelor." Aan zijn voorkomen en omgeving kan men zien, dat hij een Romein is. Hij is gelegen op een rustbed, waarop een tijgervel ligt uitgespreid. Zijn krachtige, donkere, gespierden arm komt sterk uit tegen zijn wit kleed. In de vrije hand houdt hij een drinknap, waarin hij zich een frisschen dronk uit de naast hem springende fontein schepte. 't Kristal heldere water, dat er, een parabool beschrijvend, uitvloeit, maakt kringen in 't water dat zich in een in den marmeren vloer uitgehouwen bassin bevindt. In den achterwand, boven 't rustbed, bevindt zich een fresco; de zijwand, tegenover de marmeren fontein, is onzichtbaar.

Wij durven zeggen dat dit tafereel een van Tadema's meesterstukjes is, omdat 't geheel Tadema is. Zoowel 't levende voorwerp als de levenlooze zijn met al de kenmerkende eigenschappen van zijn talent voorzien. Zijn kunst is nabootsend, maar niet als de fotografie; want 't levenlooze doet ze leven.

Gelijk Tadema ons de oudheid voor oogen toovert, aldus de reeds vroeger genoemde Carl Haag met 't huidige Oosten. Egypte en Arabië leverden hem de stof voor zeven zijner acht hier tentoongestelde stukken, terwijl een van Cetewayo's onderdanen, voor 't achtste poseerde. Zijne kleuren zijn geheel in overeenstemming met zijn onderwerpen, grootendeels licht en bont. Dit laatste vooral vinden wij bij 't stuk dat wij 't eerst ontmoeten „The camel which leads at festival processions," die met opgeheven hoofde, trots op zijn bonten tooi, deftig voortschrijdt.

Een Egyptische moeder, twee fellaasche meisjens, een groep muzikanten uit Cairo, de zoon van den Sheik, en de beroemde Cypresssen te Tivoli, zietdaar zijn andere onderwerpen. De meesten dezer schetsen zijn van ruim twintig jaren herwaarts, toen de schilder zich in Egypte en Arabië ophield en 't woestijnleven der woeste horden in 't laatste land bestudeerde, om 't later in zijn tafereelen weer te geven.

Van een geheel anderen aard zijn de bijdragen en in 't algemeen de onderwerpen van William Dobson R. A. Zijn kunsttheorie is die van de Oudheid, namelijk, dat de kunst zich moet wijden aan de schoonheid. Hij legt zich toe op 't weergeven van vrouwelijke schoonheid, liefelijk, en bevallig van teekening, zacht en mollig in kleur. Zijn onderwerpen zijn zulke als de kunstenaar nooit anders moest kiezen; tafereelen uit 't leven, die spreken tot ons gemoed; en de uitvoering is er volkomen in overeenstemming mede. Wat hij hier geeft zijn slechts twee vrouwen of liever meisjeskopjes, de sprekende bewijzen van 't geen wij hierboven van zijne kunst zeiden. De kleur van beiden is zóó zacht, zoo liefelijk en teeder, dat men van beiden zeggen kan, „dat ze schoon zijn, als de droom eens dichters." Als wij verder gaan bij onze beschouwing der genrestukken, komen wij 't allereerst bij de aardige en geestige kindertafereelen van mrs. Allingham. Evenals Sir John Gilbert begon zij hare kunstenaarsloopbaan met 't maken van houtgravuren voor de „Graphic" maar studeerde onderwijl ijverig voort aan de Academy, welks deuren eerst in 1862, dank zij der bemoeiingen harer tante, miss Laura Herford, voor vrouwelijke studenten geopend waren [1]), een studie die beloond werd door de benoeming in 1875 van de toenmaals zeven en twintigjarige kunstenares tot Associate van deze Society. [2]) Haar werken munten uit door juiste teekening, goede kleur en liefelijke verbeeldingskracht. Als de meeste vrouwelijke kunstenaressen ontleent zij haar stof aan 't huisgezin en vooral hier aan zijn zoo vaak bezongen leden, de kinderen. Haar vier tafereeltjes waarop deze zich bewegen, zijn echt natuurlijk en dus ook poëtisch, haar landschappen en bloemen zijn zeer verdienstelijk uit 't oogpunt van schilderkunst. Kracht in uitdrukking en kleur zijn de onderscheidende kenmerken van de twee koppen, die de vroeger besproken H. S. Marks tentoonstelt. 't Kan zijn dat wij meer zoeken dan de schilder heeft willen geven; maar ons komt 't voor alsof er in die twee weer de gewone humor des schilders doorstraalt, alsof dat portret van den student, waarbij dat van den geestelijken afsteekt, eene illustratie schijnt van de Génestet's geestig leekedichtjen: „Verandering." Wij herhalen 't *is* mogelijk, dat wij ons vergissen, maar met 't oog op 't genre des schilders komt ons de veronderstelling minder gewaagd voor dan die, dat 't Prins Bismarck met zijn verzoek om ontslag, of den Sultan met zijn aanbiedingen van hervormingen, ernst was.

Een andere bekende, ditmaal een artiste, is miss Clara Montalba. Zij geeft een reeks studies van de Thames en de voornaamste bruggen over die rivier, die uitmunten door kracht van teekening. De kleur, grauwachtig grijs en de wijze van schilderen bewijzen

---

[1]) Tot nu toe is de rang van *Royal Academician* nog een onbereikbaar ideaal voor vrouwelijke Artisten. Nog dezen zomer werd haar toelating in een vergadering der leden besproken; maar werd er in dien onredelijken toestand geen verandering gemaakt.

[2]) Ook deze vereeniging schijnt thans zich tegen de dames artisten te wenden; immers zij kondigde in haar catalogus aan, dat er dit jaar geen plaats open was voor eene vrouwelijke Associate, een handeling door de verdienstelijke bijdragen der dames niet gerechtvaardigd.

ten volle wat wij van deze talentvolle kunstenares vroeger zeiden, dat zij bij onzen landgenoot Maris en diens volgers ter school ging, wat haar zeker niemand af zal raden die 't eens is met 't oordeel, door een der Engelsche kunstjournalen hier ter gelegenheid der Grosvenor Gallerij tentoonstelling over dien kunstenaar uitgesproken, „dat hij de grootste zeeschilder van onzen tijd is!" en zeer zeker zal men moeten erkennen, dat zijn methode kracht en leven geeft aan den bruischenden watervloed.

Wij zijn zoo ongemerkt gekomen tot 't landschap. Werkelijk behoort 't grootste deel der stukken tot dit genre en onder deze zijn er velen, die van groot talent getuigen. Over 't algemeen blijkt 't, dat de Engelsche schilders meer op hebben met zacht vloeiend schilderen dan met de krachtige methode, waarvan J. van de Sande Bakhuizen zoo'n merkwaardig staaltjen zond op de Grosvenor Gallery. Daar was een boom — maar we zouden weer teruggaan en een stukjen uit de vergetelheid terugroepen, waarin wij 't met opzet bij onze vroegere beschouwing lieten. 't Was van die soort kunst door Vox in zijn stuk over „Schilderkunst en schilders" (zie Kunstbode n°. 2, jaar 1880, zoo juist besproken [1]).

Wij maken allereerst melding van Alfred P. Newton, die als altijd zijn voorliefde voor bergen en bergachtige tafereelen toont. Zijn tooneelen zijn vol gloed, krachtig en indrukwekkend. 't Zelfde kunnen wij getuigen van W. Collingwood's „The Jungfrau." Er ligt iets huiveringwekkends in die groote massa sneeuw, die mogelijk straks als een lawine naar beneden zal rollen, alles in haar vaart verpletterend of medeslepend. 't Is hier een studie voor een schilderij, die veel belooft.

't Is niet meer dan natuurlijk, dat de rozige ochtend, zoo vaak door dichters bezongen, wanneer de zon zich gaat ontsluieren voor de aarde, en met haar liefelijke stem, vogelen en bloemen opwekt uit den slaap, om een vreugdelied te zingen ter eere van 't huwelijk der zonne met de aarde, en de niet minder verheerlijkte avondstond, waarin stemmen fluisteren in 't woud, de bloempjens gaan sluimeren, en de ondergaande zon de lichte wolkjens kleurt, — 't is geen wonder, herhalen we, dat deze beiden den landschapschilders uitnoodigen hen weer te geven op 't papier. En als zoodanig noemen wij, een greep doende uit de menigte, die allen vermeld mochten worden, doch wij achterwege laten uit vrees onze lezers door te veel namen te vermoeien, de bijdragen van Collingwood Smith, Moore, S. P. Jackson en William Callow, terwijl wij onder de landschapschilders van verschillende genres, Charles Goodwin, leerling van Madox Brown, Alfred W. Hunt, David Cox en George Andrews noemen.

En na dit blijft ons niets ter vermelding overig dan dat bovengemelde George Andrews enkele tooneeltjens uit Holland geeft; „*The Old Watergate*" *Rotterdam*, *de Vischmarkt te Leiden*, *Een zaagmolen aan de Rotte*, *de Oude Haven te Dort* en *'t strand te Katwijk*, die zeer goed geslaagd mogen heeten en een zekere Henry Wallis een Hollandsch Hofjen en een Delftsche brug op een marktdag tentoonstelt, die niemendal zijn, en dat 't bloemendepartement door miss Angell en mrs. Allingham wordt ingenomen.

En hiermede nemen wij voor heden afscheid van onze lezeressen en lezers om hen een volgende maal rond te leiden op de tentoonstelling, die in de City geopend werd met 't doel ook daar den kunstzin te ontwikkelen, en waar wij ruimschoots gelegenheid zullen vinden kennis te maken met de Engelsche beeldhouwkunst.

[1]) Dit oordeel blijve geheel ter verantwoording van onzen geachten engelschen medewerker. *Noot v. d. Redakteur.*

DANIËL STALPAERT.

Met den bouw van het Amsterdamsche paleis werd voor ons land een nieuw kunsttijdvak geopend, waarvan de groote beteekenis door niemand zal kunnen ontkend worden. De gothiek was hier, gelijk overal elders, tengevolge van den overheerschenden invloed der schilderkunst, allengs in een barokstijl ontaard, waarbij bewegelijke vormen, grillige kleurschakeringen en overladen versieringen den schoonen eenvoud en statigen ernst der groote lijnen hadden verdrongen. Het struikgewas had de plaats ingenomen, waar vroeger de trotsche stammen ten hemel rezen. Onder die omstandigheden moest de verschijning der klassieke renaissance als een ware uitkomt en weldaad begroet worden. Aan Jacob van Campen en zijne medehelpers komt de eer toe Nederland met een bouwstijl te hebben begiftigd, die in overeenstemming was met de behoeften van den nieuweren tijd. Wie had destijds kunnen vermoeden dat het voor onze dagen zou zijn voorbehouden, om een verbasterde gothiek, onder de benaming van Nederlandsche renaissance, tot monumentalen bouwstijl te verheffen. Hoewel van Campen algemeen als de grootste Nederlandsche bouwkunstenaar beschouwd wordt, schijnt zijn voorbeeld tot heden weinig vrucht te hebben gedragen. Zoo zag ik onlangs in dit weekblad de meening verkondigd, dat wij in de architectuur nog altijd het dichtst bij de middeneeuwen staan. Het schijnt voor dezulken, of met de gothiek het hoogste en laatste woord in de bouwkunst gesproken is, of zij nooit van een lateren bouwstijl gehoord hebben, die, hoewel hij zelf reeds meerdere eeuwen oud is, nog altijd als de nieuwste kunstuiting, als de burgerlijke bouwstijl bij uitnemendheid kan beschouwd worden, of er, met andere woorden, voor hen geen klassieke renaissance bestaat, die hier te lande in het Amsterdamsche paleis zijn hoogste en schoonste uitdrukking gevonden heeft. Wie de hoofdsteden van midden-Europa bezocht heeft, zal zich spoedig hebben kunnen overtuigen, hoe de renaissance op bijkans alle residentiën haar stempel heeft gedrukt. Met recht kan dan ook het oud-stadhuis onzer hoofdstad als het voornaamste architectonisch monument van Noord-Nederland beschouwd worden. Geen wonder, indien de bouwmeesters van dit wereldvermaard gebouw een onderwerp van algemeene belangstelling geworden zijn en dit nog dagelijks blijven. Onder diegenen, welke tot het welslagen dezer grootsche stichting krachtig hebben bijgedragen, bekleedt Daniel Stalpaert een eereplaats, in die mate zelfs, dat hij, naast Van Campen, als de mede-ontwerper beschouwd werd. Wij zullen later uit een verklaring van Stalpaert zelven gelegenheid vinden, aan te toonen, dat deze voorstelling, die door Wagenaar en Commelijn, benevens anderen, welke deze beiden hebben nageschreven, verbreid is, onjuist was.

Wij zijn, helaas, niet in dezelfde mate met de bizonderheden van Stalpaert's leven bekend, als dit met van Campen het geval is. Het is mij niet mogen gelukken te ontdekken, waar en wanneer hij geboren werd. Hoogst waarschijnlijk is hij met het aanzienlijk geslacht Stalpert van der Wiele verwant geweest, die den dichter Johannes Stalpert van der Wiele, welke met het huisgezin van Roemer Visscher bevriend was, onder zijn leden telde. Verschillende kunstenaars van naam, zooals Frans Hals, Jacob Vroom, Jacob van Gheijn en Jan van Bray zijn door aanhuwelijking met leden dezer familie vermaagschapt geweest, gelijk men in het bekende werk van Kramm kan vermeld vinden.

Wat wij met zekerheid weten is, dat hij op den 29sten October 1648, den dag, nadat op plechtige wijze de eerste steen was gelegd, tot stadsarchitect werd benoemd op een bezoldiging van *f* 1600 's jaars, die hem, blijkens de stadsrekeningen, per kwartaal werd uitbetaald. Bovendien ontving hij nog, als alle stedelijke ambtenaren, voor kleeding of „mantelgeld" een jaarlijksche toelage van *f* 30. Onder hem waren zes beëedigde opzichters werkzaam. De benoeming tot deze gewichtige betrekking wettigt het vermoeden dat hij destijds reeds een architect van naam is geweest. Het schijnt dat, reeds tijdens den bouw, het gerucht een zekeren omvang had verkregen, dat hem, naast van Campen, als den mede-ontwerper aanwees. De eerlijke Stalpaert heeft het noodig geoordeeld openlijk daartegen op te komen. In een klein gedicht, „eerplicht" getiteld, dat door hem geteekend, maar vermoedelijk, op zijn verzoek, door een zekeren A. Meijster vervaardigd is, — dezelfde die, bij de voltooiing van het stadhuis, onder den titel van „der Goden Landspel," een mythologish-allegorische voorstelling, zooals in die tijden gebruikelijk was, geschreven heeft, — wordt de eer van het ontwerp aan van Campen en aan hem alleen gegeven, die daarin „de vinder en de vader" genoemd wordt. [1]) Wij zien niet in dat door deze ruiterlijke verklaring Stalpaert's verdienste iets geringer wordt.

Het is van algemeene bekendheid, dat van Campen meer als een geniaal ontwerper dan als een practisch bouwmeester bekend stond, zoodat men het wenschelijk oordeelde iemand naast hem te plaatsen, die in dat opzicht zijn meerdere was. De groote bouwkunstenaar was gewoon zijn denkbeelden in schetsen terug te geven, wier stipte naleving door hem geeischt werd, hoewel zij niet altijd door duidelijkheid moeten hebben uitgemunt. Er werd dus een groote mate van doorzicht en kunstkennis gevorderd, om de bedoelingen van den meester te vatten en in zijn geest werkzaam te zijn. De wijze, waarop Stalpaert zich van zijn last gekweten heeft, bewijst, dat hij volkomen voor zijn niet gemakkelijke taak berekend is geweest.

Bij den aanvang van den bouw ontstond er in het oude stadhuis een geweldige brand, die het geheel verwoestte en zich ook aan de getimmerten van het nieuwe gebouw dreigde mede te deelen. Zooals uit de schoone beschrijving van den brand in Vondel's gedicht „inwijdinge van 't stadhuis t' Amsterdam" blijkt, moet Stalpaert zich bij die gelegenheid door zijn beleid en vastberadenheid bizonder onderscheiden hebben.

Maer 't is aenmerckens waert, hoe Godt zich openbaerde
In 't midden van die vlamme, en door zijn zorgh bewaerde
De hooge steigering, rontom 't begonnen werck,
Toen vlam en roode gloed den律 lesscher viel te sterck,
Met zijne tong, voor wint, alreè de masten leckte
En blaeckte, en eene wolck van smoock het volck bedeckte,
Daer Stalpaert, op zijn wacht, gelijck Brantmeester stont
En zagh het gapend vier, zijn vijant, in den mond.
Hij sterckt het tegenweer, dan onder, dan van boven;
De leedren eemer bluscht, al kissende, den oven
Van 't grimmigh element, dat schricklijck kraeckt en knerst,
En niet een kant noch steen van 't nieu gestichte berst.
Waer zulck een heilloos ramp tot dit gevaert geslagen,
Het was om 's bouwers glans uit al zijn werck te vaegen,
Den moedt der Overheit te kneuzen van verdriet,
Te schenden 't aengezicht. daer al het lant op ziet.

Zoo ontstond, volgens de dichterlijke uitdrukking van Vondel, uit den brand van het oud stadhuis, het nieuwe, als een feniks uit zijn asch. De ramp had geen verdere gevolgen, dan dat de voltooiing van het nieuwe gebouw daardoor des te meer bevorderd werd.

In hetzelfde dichtstuk wordt Stalpaert nog tweemalen vermeld, de eerste keer in vereeniging met van Campen:

Het Noortsche mastbosch neemt het Raethuis op den rugh,
De rots van Benthem danst, de Wezerstroom wordt vlugh,
De Wester marmerklip den maetzangh volgt van Kampen
En Stalpaert, die, bezweet, noch arbeit vlien, noch rampen,
Noch opspraeck......

terwijl hij later nog eens wordt voorgesteld als de persoon, die Vondel binnen het gebouw rondleidde, om hem op de beteekenis en schoonheden van het schilder- en beeldhouwwerk aandachtig te maken, zooals uit den regel:

Toen Staelpaert mij de kunst aldus liet zien en hooren,

voldoende blijkt.

Sedert het jaar 1654 was de bouw van het stadhuis zoo ver gevorderd, dat de tegenwoordigheid van van Campen, die, zooals men weet, op de door hem aangelegde buitenplaats Rambroeck, in de nabijheid van Amersfoort, woonde, niet meer vereischt werd en bleef Stalpaert uitsluitend met het opzicht belast.

Behalve met de werkzaamheden aan het Paleis werd hem, bij de nieuwe uitbreiding der stad, in vereeniging met den landmeter Cornelis Danckerts en den ingenieur Coeck, door burgemeesters opgedragen het nieuwe bouwterrein af te bakenen en in kaart te brengen.

Hiervoor werd hem een belooning toegekend van *f* 375, dat hem te gering voorkwam, zoodat hij verzocht met een „vereering" of toelage begiftigd te worden, welk verzoek echter van de hand werd gewezen. In het jaar 1664 werd de laatste jaarwedde als architect aan Stalpaert uitbetaald, zoodat hij vermoedelijk in het daarop volgende jaar is overleden. De betrekking, door hem bekleed, bleef onvervuld, hoewel zij eerst in 1680 officiëel werd opgeheven.

Hiermede nemen de mededeelingen, die ik in staat ben omtrent Stalpaert te geven, een einde. Zijn naam wordt, gelijk met meer eigennamen uit dit tijdvak het geval is, verschillend geschreven, maar ik heb mij aan de spelling gehouden, zooals die door hem

[1]) Deze bizonderheid, benevens enkele andere, werden door mij ontleend aan het belangrijk geschrift: het Amsterdamsche stadhuis door A. W. Kroon, Amsterdam. H. Parson, Jr., 1867.

zelven gevolgd werd. Het Amsterdamsch gemeentebestuur van onze dagen heeft een straat van een der nieuwe stadswijken naar hem genoemd en dus zijnerzijds medegewerkt, om zijn naam in de herinnering van het volk levendig te houden. Ter wille der volledigheid wil ik hier nog het bijschrift laten volgen, door Jan Vos bij zijn portret vervaardigd:

Hier ziet men Stalpaert, die noch nijdt noch laster vreest,
Maer 't raedhuis aen het IJ vertoont zijn wakkre geest;
Hier heeft hij Roomen noch Atheenen niet te wijken,
Vernuft wordt best gezien door levendige blijken.

J. E. BANCK.

EEN GEÏLLUSTREERDE GESCHIEDENIS.

Geschiedenis zonder geschiedenis; *een leesboek door C. F. van Duyl, leeraar aan de kweekschool te Groningen; met platen*, 1*e deel*, *Oudheid. — Groningen. J. B. Wolters*, 1880.

„Een leesboek, geen leerboek. Ik heb eenvoudig een poging willen wagen, om de geschiedenis van 't geen *was*, niet die van 't geen *gebeurde*, over te brengen in een kring, waar ze reeds lang moest geweest zijn, en waar ze nog maar al te veel door die „andere" historie wordt verhinderd ingang te vinden." Aldus de heer van Duyl in het voorwoord van zijn uitnemend boekske. Zeer te recht merkt de schrijver op dat onze jeugd veel te uitsluitend wordt gevoed met de histoire-bataille en met de dorre opsomming van dynastien en dat de schildering „van hetgeen was" geheel verwaarloosd wordt. Men onderwijst aan onze scholen, zoowel lager als middelbare en hoogere, de geschiedenis zoo, dat die zich voor den leerling niet anders voordoet, dan als een dorre tabel vol eigennamen, geboorte- en sterftejaren, dagteekeningen van veldslagen en belegeringen. De kennis van de oude toestanden, van de oude beschavingen wordt ten eenenmale gemist, en de onderwijzers en leeraren gelooven veelal dat zij genoeg van de *Kultur* onderwezen hebben, als zij onder de hersenpan hunner kweekelingen een dozijn namen van philosophen, dichters en schrijvers gestuwd hebben. Ten slotte gebeurt het, dat de leerlingen de chronologische kost die zij verorberden, spoedig vergeten en dat zij zelfs geen ware belangstelling in een geschiedenis behouden, die op hen den indruk van een dor weekboekje maakt. Vandaar ook dat de geschiedenis der oude kunsten aan onze oudere en jongere geslachten geheel onbekend is. Verreweg de meesten die de Grieksche geschiedenis, ja zelfs de Grieksche geographie, mythologie en letterkunde beoefend hebben, vernamen nimmer iets omtrent die Grieksche Kunst, waaraan de Helleensche wereld voor de helft haren invloed, hare beteekenis ook thans nog dankt. Afbeeldingen van de heerlijke kunstscheppingen der Grieken kwamen hun nooit onder de oogen. In de plaats van de werken van Phidias worden hun de Grieksche accenten voorgehouden, en liever dan hun het Parthenon te laten zien, wijst men hen op de subtiliteiten van het Dorisch dialect.

Meermalen is op deze leemte in de beoefening en in het onderwijs der geschiedenis ten onzent gewezen; en te recht. Die leemte is in hare gevolgen nadeelig, niet het minst wat de ontwikkeling van den kunstzin betreft. De overgroote meerderheid onzer landgenooten weet van kunst, van kunst-industrie, van de meest beroemde voortbrengselen van schilders, beeldhouwers en architecten niets af, en voelt daarvoor niet de geringste belangstelling. De weinigen, die er hart voor hebben, moeten verklaren, dat hun belangstelling en hun wetenschap hun niet door hun onderwijzers zijn gegeven. Nimmer, noch op de lagere school, noch op de middelbare, noch op het Gymnasium, noch zelfs aan de Akademie vernamen, of zagen zij iets van al wat het breede gebied der kunst levert. Slechts door toevallige omstandigheden of door eigen inspanning werden hun de kunst en hare beteekenis bekend.

Men zoeke dan ook niet elders dan in deze eenzijdige opvoeding de oorzaak en de verklaring van de groote onkunde, van de groote onverschilligheid, ja van de vaak vijandige gezindheid voor al wat kunst is, die velen kenmerken.

Verbetering van dien toestand, ontwikkeling van den in den mensch aangeboren zin voor het schoone, zin voor de kunst, zijn alleen duurzaam te verwachten, wanneer in het geheele onderwijs de kunst niet zooals tot dusverre wordt uitgesloten, maar telkens wordt besproken en beoefend. Versier de scholen met afbeeldingen van monumenten, van beelden, van schilderijen, vul de tractaten over geschiedenis met toepasselijke prenten, en gij zult ongemerkt den jongeling vruchtbare nieuwsgierigheid inboezemen: in zijn geest zullen zich de beelden van de heerlijke scheppingen van den kunstenaar zonder bezwaar inprenten, de gave van opmerking en veelal die van onderscheiding zullen ontwikkeld worden, de kiemen van goeden smaak en kunstzin zullen gelegd zijn. Op die wijze kan reeds veel nut gesticht en de verfijning onzer beschaving bevorderd worden.

Het boek dat wij thans bespreken, is geheel volgens die denkbeelden ingericht. Het levert een onmisbare aanvulling van de dorre geschiedenissen, waaraan wij gewend zijn. Geheel de oude beschaving wordt er op onderhoudende wijze geschetst, van de paalwoningen af tot de weelderige feesten der Grieken en Romeinen toe. Schetsen uit het oude Indië, beschrijvingen van Babylon, van Athene's Acropolis, van Rome's paleizen, van de katakomben, van Pompei wisselen elkaâr in een bonte rij af, en dat alles is verduidelijkt door goede houtsneden, die als het ware het zout van deze voedende spijs zijn. Het zijn afbeeldingen eener zwitsersche paalwoning, van een Drenthsch hunebed, van de tempels te Ellora en te Karnak, van de graven en de pyramiden van Giseh, van de Leeuwenpoort te Mijcene, van de Akropolis te Athene, van het Odeon en van het Romeinsche Forum, van verschillende Romeinsche monumenten.

Moge het boekske spoedig ingang vinden bij onze onderwijzers en het zijne bijdragen ter ontwikkeling van meer belangstelling in de kunst. Mogen behalve de jeugd ook de ouderen er een oog in werpen. Velen zullen er zijn, die op elke bladzijde iets vernemen dat zij tot nog toe niet wisten, en die het den schrijver niet zullen toegeven, dat dit werkje enkel een leesboek, niet tevens een leerboek mag heeten.

VICTOR DE STUERS.

HET LAATSTE EXAMEN IN TEEKENEN EN BOETSEEREN TE DELFT.

Aan het onlangs in de Staatscourant verschenen verslag omtrent het ten vorige jare afgenomen Examen voor hand- en rechtlijnig teekenen, en boetseeren, Middelbaar onderwijs, ontleenen wij het volgende:

Voor het handteekenen hadden zich 29 candidaten aangemeld, van welke slechts 17 het ten slotte waagden het geheele examen af te leggen; op dit getal werden niet meer dan 6 gediplomeerd. ***Zes*** diploma's voor ***negen en twintig*** aspiranten is waarlijk niet veel! Men krijgt een nog ongunstiger indruk van de bekwaamheid der candidaten, als men de tabel nagaat, waaruit blijkt welke cijfers voor de verschillende opgelegde oefeningen werden toegekend. De commissie verklaart namelijk dat zij *bepaald tevreden* kan zijn over niet meer dan

5 personen wat betreft het mondeling examen in de anatomie;
3 „ „ „ het teekenen van een skelet en een proportiebeeld;
5 „ „ „ het teekenen van een ornament naar pleister;
5 „ „ „ het ontwerpen van ornamenten met aanwending van een opgegeven motief;
2 „ „ „ het teekenen naar een pleisterkop;
5 „ „ „ de methodiek.

Meer dan de helft der oefeningen derhalve waren nog onbevredigd, althans voor enkelen van hen, die toch het radicaal ontvingen. Van de 6 gediplomeerden waren er slechts 2, over wier pleister-kop-teekening men bepaald tevreden kon zijn, slechts drie die een bevredigend geraamte leverden!

Die toestand is waarlijk betreurenswaardig, te meer nu het blijkt dat onderscheiden geëxamineerden reeds eenigen tijd onderwijs aan middelbare scholen geven.

Voor het rechtlijnig teekenen waren er 12 candidaten, van welke een derde gedeelte zich terugtrok. Van de 8 overigen ontvingen niet meer dan 3 een diploma! Ook hier verbloemt de commissie den ongunstigen indruk dien zij ontving, niet. Slechts over één candidaat was men bepaald tevreden, wat de bouwkundige projectie en wat de methodiek aangaat. Sommigen gaven reeds onderwijs zonder diploma te bezitten, en een der candidaten die niet slaagden was zelfs reeds Directeur eener school!

Het diploma voor boetseeren werd slechts aan één van de 4 ingeschreven adspiranten uitgereikt.

Aan de mededeeling dezer resultaten knoopt de commissie eenige algemeene beschouwingen vast, eensdeels om opnieuw de dringende behoefte aan een normaalschool te betoogen, anderdeels om een wijziging in het programma van het examen te vragen.

De commissie herhaalt wat zij reeds in 1878 zeide:

„De oorzaak van dezen toestand is niet twijfelachtig. Eene behoorlijke gelegenheid om zich tot leeraar te vormen, eene normaalschool, met daaraan verbonden leerschool, ontbreekt; de Polytechnische School en de Rijks Akademie te Amsterdam zijn niet ingericht met het oog op de vorming van teekenleeraren, zoodat aldaar te vergeefs door sommigen de leiding gezocht wordt, welke onontbeerlijk is. Aan genoemde Akademie kan men alleen gelegenheid bekomen tot het teekenen naar pleister en het figuur, en tot eenige studie van anatomie, van perspectief en van ornament. Aan de Polytechnische School kan geteekend worden naar ornament en den pleisterkop, terwijl er ook cursussen zijn voor bouwstijlen en ornament-compositie. Doch anatomie en proportie worden niet gedoceerd, terwijl de cursus in perspectief niet elementair genoeg is voor hen, aan wie eene eenigzins uitgebreide kennis van meetkunde ontbreekt. Een zoogenaamde normaalcursus aan de Teekenakademie te 's Gravenhage is, althans gedurende een gedeelte van het jaar, ontoereikend voor het beoogde doel. Sommigen worden zoodoende er toegebracht zich zonder voldoende of onder verkeerde leiding te oefenen, en loopen zelfs gevaar dientengevolge hun aangeboren aanleg te bederven. *De candidaten zijn derhalve aan hun lot overgelaten*, en verbetering zal niet zijn te verwachten, zoolang niet eene normaalschool die, evenals in naburige rijken, op afdoende wijze verschaft."

„Zoodanige normaalschool ontbreekt," aldus gaat de commissie in haar laatste rapport voort. „Jaren lang hebben opvolgende commissiën daarop gewezen; ten vorige jare is met kracht daarop aangedrongen; van alle zijden zijn in den lande stemmen opgegaan om het tot stand brengen eener normaalschool te vragen. Verder dan het plaatsen eener memoriepost op de staatsbegrooting heeft men het niet gebracht, en zoodoende moest ook deze commissie wederom van Regeeringswege acten van bevoegdheid verleenen en vooral weigeren aan 45 candidaten, terwijl dezelfde Regeering niets hoegenaamd heeft gedaan om die candidaten in de gelegenheid te stellen zich tot het verkrijgen dier bevoegdheid te bekwamen. *Sinds* 1863, *dat is sinds* 16 *jaren, duurt die toestand voort, en dat wel terwijl jaarlijks in officieele verslagen op de nadeelen er van gewezen is. Gemiddeld konden niet meer dan* 6 *nieuwe leeraren per jaar optreden! De behoefte aan gediplomeerde leeraren en de wenschelijkheid eener betere bezoldiging zijn erkend, even als het feit dat een aantal onbevoegden onderwijs geeft en ons teekenonderwijs over het algemeen gebrekkig is; een toestand vooral noodlottig voor de ontwikkeling onzer industrie.*"

Caveant Consules

DE NIEUWE CATALOGUS VAN HET MUSEUM BOYMANS.

De nieuw benoemde Directeur van het Museum Boymans te Rotterdam, de heer Fr. D. O. Obreen heeft zijn tijd niet in ledigheid doorgebracht. Ofschoon eerst sinds een jaar in functie, gaf hij reeds dezer dagen een nieuwe Beschrijving der schilderijen en beeldhouwwerken van het Museum in het licht. Deze Catalogus is een volkomen omwerking van de vijf uitgaven welke sinds den ramp van 1864 verschenen. Het octavo-boekdeel, dat 200 bladzijden beslaat, is ingericht volgens het model van den Catalogus van het Mauritshuis. Men vindt er korte biographische

aanteekeningen betreffende de schilders, voorts den naam en de afmetingen der schilderijen, een omschrijving van de voorstelling, en aanteekeningen betreffende de herkomst der stukken. Eindelijk fac-simile's der merken en handteekeningen met groote nauwkeurigheid uitgevoerd en ook de afbeeldingen der wapenschilden welke op sommige portretten voorkomen.

Aan het slot van den Catalogus treft men lijsten aan van de portretten, die het Museum bevat en van al de kunstenaars, van welke in het boek melding gemaakt wordt.

Alles draagt de kenmerken van groote nauwgezetheid en doet den redacteur van het Archief voor Nederlandsehe Kunstgeschiedenis eer aan. Men mag hopen, dat weldra een fransche vertaling het werkelijk nuttige boek ook voor vreemdelingen bruikbaar make.

Een punt zij aan de overweging van den Directeur aanbevolen. Ieder ware liefhebber van kunst wenscht bij het bezoeken van een Museum het een en ander te vernemen omtrent de geschiedenis der stichting en hare lotgevallen, ja zelfs aangaande het Museumgebouw, wanneer dit op zich zelf eenige kunstwaarde heeft. Aan dit alles nu zijn in den nieuwen catalogus nauwelijks twee bladzijden gewijd. Dat is te weinig. Een volgende uitgave geve eenige meerdere bijzonderheden betreffende de vorming van de verzameling, haar latere uitbreiding, de geschiedenis van het gebouw waarin het zich bevindt. Vooral geve zij een uitvoerig verhaal van de ramp, die in 1864 het Museum trof, en een nauwkeurige beschrijving van de daarbij verloren geraakte kunstschatten. Voor den beoefenaar onzer kunstgeschiedenis is het van belang de schilderijen te kennen die verloren gegaan zijn, en zoo mogelijk aangaande de voorgestelde tafereelen en personen, aangaande handteekeningen en dagteekeningen ingelicht te worden. Exemplaren van den eersten catalogus, die den toestand vóor den brand doet zien, zijn hoogst zeldzaam geworden. Reden te meer om bij nieuwe uitgaven de mededeelingen te voegen, welke alleen uit de oude Catalogussen te putten zijn, en ook na het verlorengaan van de talrijke schilderijen waarop zij betrekking hebben, met belangstelling zullen gelezen worden.

VERKOOPINGEN.

Op de veiling der verzameling van wijlen den Heer Hooft van Woudenberg van Geerestein te Amsterdam werden aanzienlijke prijzen besteed.

De Schilderij van Alma Tadema zal in Nederland blijven; zij is aangekocht door het Dordrechtsch Museum, het eenige Nederlandsche Museum dat een stuk van dezen meester zal bezitten.

De volgende prijzen werden besteed:

Andreas Achenbach, Strandgezicht, *f* 5445; Havengezicht in Italië, *f* 1782; Zeegezicht, *f* 2887; *Oswald Achenbach*, Landschap in de Campagne van Rome, *f* 979; *L. Alma Tadema*, Venantius Fortunatus, zijn gedichten voor Radagonde, en de abdis van 't klooster van Poitiers lezende *f* 13,200 (aangekocht voor het Dordsche museum); *A. H. Bakker Korff*, De Intrigante, *f* 1308; *Emile Béranger*, In 't atelier, *f* 748; *Christoffel Bisschop*, In de Kerk, *f* 1430; *Rosa Bonheur*, Morgenstond, *f* 17,600 (aangekocht door de kunsthandelaren Tedesco te Parijs); *Johannes Bosboom*, Gang van een klooster *f* 1726; De consistorie-kamer te Nijmegen, *f* 1200; *William-Adolphe Bouguereau*, Behoeftig gezin, *f* 4730; *Georges Brillouin*, Een strijder in studie, *f* 792; *Alexandre Calame*, Landschap in de Boven-Alpen, *f* 4455; Zwitsersch Landschap, *f* 2816; Ruine van den Tempel van Pestum, *f* 4427; *Jaroslav Cermak*, de Spiegel, *f* 10,201, (aangekocht door den heer C. Fellinger te Amsterdam); Jeugdige Slavinnen, voor de harems bestemd, *f* 7590 (aangekocht door den heer Tjeenk te Amsterdam); *Louis Gallait*, Kunst en Vrijheid, *f* 8600; *Carl Graeb*, De graftombe van Scaliger te Verona, *f* 1127; Gezicht op Taormina en op de Etna, *f* 1386; *Willem Gruijter Jr.*, Zeegezicht, *f* 1430; *Hans Gude*, Landschap in Noorwegen, *f* 1897; *Alexandre-Marie Guillemin*, Slecht weer! *f* 1122; *Charles Hoguet*, Landschap, *f* 3850; *Eugène Isabey*, Geankerde schepen op de kust van Bretagne, *f* 990; *Jozef Israëls*, Droom, *f* 880; Prins Maurits van Nassau, door Oldenbarneveld aan de gedelegeerden der Staten van Holland voorgesteld, *f* 2310; *S. Jacobsen*, Maanlicht in Noorwegen, *f* 4400; Wintergezicht, bosch bij ondergaande zon, *f* 5500; Rivier- en Landgezicht, bij maneschijn, *f* 6600; *Charles Jacque*, Binnenplaats met kippen, *f* 1870; *Rudolph Jordan*, Zondagmorgen op 't eiland Marken, *f* 1072; *Jan. Kobell*, Koeien in de weide, *f* 935; *Barend Cornelis Koekkoek*, Ondergaande zon, berg- en boschachtig landschap, *f* 2255; *Guillaume Koller*, Faust en Marguerite, 3410; Marguerite en Marthe, *f* 2915; Het vertrek, *f* 1100; *Hendrik Leys*, Bij den wapensmid, *f* 5830; *C. A. Pettenkofen*, Boheemsch kamp, *f* 4125; *C. Troyon*, Koeien in de wei, *f* 13,029; *Leu*, Landschap in Noorwegen, *f* 3500; *Joseph van Lerius*, Jong meisje uit Dalecarlië, *f* 3200, (kooper de heer Gildemeester); *J. G. Meijer van Bremen*, Het ontwaken, *f* 2700, (kooper de heer Pretorius); *Louis Meijer*, Schipbreuk bij storm, *f* 2650, (kooper de Ver. voor Moderne Kunst te Amsterdam); Gestrande kof, *f* 1850, (kooper de heer Ankersmit); *W. C. Nakken*, Normandische paarden, *f* 1025, (kooper de heer Langerhuizen); *C. Rochussen*, Slag van Floris V tegen de Friezen en De Watergeuzen voor Leiden, te zamen *f* 5000, (kooper de Ver. voor Moderne Kunst); *C. Rochussen*, Het laatste carré der garde te Waterloo *f* 1800, (kooper de heer De Melville); *Willem Roelofs*, vóor den regen, *f* 2050, (kooper Museum te Dordrecht); Windmolen, *f* 1250; *Mej. M. Rooseboom*, Bloemen, *f* 1425, (kooper de heer Borski); *A. Schelfhout*, Wintergezicht, *f* 1050; *C. Springer*, De hoofdwacht te Zwolle, *f* 1500; *Otto von Thoren*, Hongaarsche paarden, *f* 2850, (kooper de heer Kramer); *H. A. Van Trigt*, Martin Luther en zijn medewerkers, *f* 2100, (kooper de heer Goupil); *Benjamin Vautier*, De jonge Paganini, *f* 1125, (kooper de heer B. Langerhuizen); *Horace Vernet* en *Felix Philippoteaux*, Vluchtende Arabieren, *f* 1200, (kooper de heer L. Lippman); *Sam. Verveer*, Hollandsch dorp, *f* 2100, (kooper de heer Enthoven); *A. Waldorp*, Stil water, *f* 2200.

De geheele verzameling (180 stuks) bracht *f* 254,624 op.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Maandag en Woensdag ll. werd in de Tweede Kamer het wetsontwerp behandeld, waarbij de Regeering de herstelling van het gewone krediet van *f* 85650 vroeg, jaarlijks voor het onderhoud en de herstelling der historische monumenten toegestaan. Door den heer Bergsma werd bij amendement voorgesteld om het artikel der begrooting met *f* 11.500 te verminderen waardoor de restauratie der bekende geschilderde glazen van Gouda, die van de Bovenkerk te Kampen en die van het Raadhuis te Venlo zouden achterwege blijven; voorts stelde de heer van der Feltz voor om nog een post van *f* 2000 te schrappen die voor het onderhoud van den Kronenburgertoren te Nijmegen en van de Helpoort te Maastricht bestemd was.

Het laatste amendement werd ingetrokken, het eerste verworpen door 37 tegen 30 stemmen; het wetsontwerp werd aangenomen met 52 tegen 15 stemmen.

— De naam van Viollet-le-Duc is gegeven aan een nieuwe hyacinthe te Bloemendaal bij Haarlem gekweekt in de kweekerij van den heer Roosen. Zij is zeer schoon van vorm, heeft een prachtige paarsche kleur, en een zeer gevulde bloementros.

ADVERTENTIËN.

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e **DEEL:**

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Leesgezelschappen.

Onderstaande nieuwe Romans zijn alom te bekomen:

ANTOINETTE, **Nieuwe miniaturen**...... *f* 1.25
BJORNSTERNE BJORNSON, **Magnhild.** Uit het Duitsch door HOLDA.................... *f* 1.90
F. A. BUIS, **De dochter van den overste.** *f* 3.50
MARCELLUS EMANTS, **Een drietal novellen.** *f* 3.25
CD. BUSKEN HUET, **De koning der eeuw.** 2 deelen............................... *f* 6.50
NICOLAI, **Estrid en Ik.** Uit het Deensch door L. VAN DER GOES....................... *f* 2.25
W. OTTO, **Hand aan hand**.............. *f* 3.60
Mevrouw VAN WESTHREENE, **Benijd en beklaagd.** 2 deelen..................... *f* 5.20

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver, vermeerderde druk.

Prijs . . . . . f 0.70.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post...... „ ***0.75***
Advertentiën per regel.............. „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Heden ziet het licht:

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 19. 8 Mei 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1–6 regels......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

IX.

16 Maart '80.

Aan Spanje is nu de beurt, volgens mijn dagboekje, maar toch eerst ook nog een groet aan Portugal, al zou 't dan ook slechts zijn, om met een woordje te doen zien: waarom Engelschen, in mijn vorigen bedoeld, een voorliefde hebben voor dit land en er partij van trachten te trekken met bijzondere zorg. Wat zijn die Engelschen hoog ingenomen met het oude Lusitania, als „men" hen hier daarover hoort spreken met Portugeezen! Welk een contrast maakt voor hen het land, door den Taag besproeid, met den tot droefgeestigheid stemmenden nevelachtigen hemel van hun Albion en ommelanden. Het ontbrak hen bijna aan woorden om te prijzen- zooals zij het wenschten, het gezonde klimaat, de door een frisschen wind getemperde warmte, den voor den landbouw zoo veelzins geschikten bodem, den overvloed van minerale wateren, het groot aantal zoutputten, den rijkdom van delfstofmijnen en steen- en marmergroeven, de prachtige bosschen van oranjeboomen en delicieuse wijnen. De Portugeezen verheffen den komischen dichter Gil Vicente boven lucht en wolken en Camoëns heet de Portugeesche Virgilius. Aldus bezit men den maatstaf hoe elk inboorling van het oude Lusitania, die zich gerechtigd acht als rechter in de kuntsmaak te mogen meêspreken, zich uitlaten kan over de voorwerpen van Beeldende Kunst en Kunstnijverheid zijner landgenooten, die hier binnen het groote Museum, zie o. a. de Nationale Kerk der Portugeezen, in origineel of in kopien, in etsen, gravuren enz., bewaard worden. Maar om op Spanje te komen, in den omgang met Spanjaarden wordt „men" dra gewaar, dat ook nog heden ten dage de matigheid in spijs en drank het Spaansche volk bizonder eigen is, terwijl de adel de spijzen en dranken nog bovenmatig veel kruidt met de specerijen, die de Romein „droghe" [1]) noemt. De echte godsdienstzin, met die matigheid in verhouding, maakt, dat in de Spaansche Kunst het godsdienstige element het overheerschende is en met den

[1]) Artsenijen.

Spaanschen trots wijzen de hier steeds in aanzienlijk getal wonende en toevende artisten en kunstenaars — uit het land, waar het uitzicht, gelijk in het Oosten en Noorden van Portugal, rust op hooge bergen, met bosschen overdekt en waarin groeven met kostbare metalen, waar de lucht veel drooger en heeter is dan in het oude Lusitania — op de werken van beeldhouwers, als: Alvares, Cano en Cespedes, van graveurs als: Goya en Esteve, van schilders als: Ribera, Alonzo Cano, Zubarran, Velasques, Silva, Herrera, Murillo enz.; de Madonna van Murillo overtreft in 't oog van den Spanjaard, alles, wat er op dit gebied ooit geleverd werd.

Tusschen ( ), à propos van Madonnaschilderingen, het groote Museum (Rome) bezit, zoo al niet een „kompleete", een geheel eenige collectie van Madonnaschilderingen en teekeningen, van af de Madonna's der Catakomben en die van „San Luca", tot zelfs Japansche en Chineesche Madonna's; „compleet" durft „men" echter die „collectie nog niet noemen, daar bijv. een Nederlander te vergeefs zoekt naar, al was 't dan ook maar een kopie in verf of in plaatwerk der Madonna van J. Schorel, die op het stadhuis te Utrecht bewaard wordt. En toch kan men soms nog Duitsche schilders, bij het beschouwen van Madonnaschilderingen, zelfs van het gehalte als die van Fra Angelico da Fiesole, hooren neurien:

„Ich sehe Dich tausend Bildren,
„Maria, lieblich ausgedrückt,
„Doch keins van allen kan Dich schildren,
„Wie meine Seele Dich erblickt."

En daarmede zijn „we" in „conversation" met de kinderen van het land, dat door zijn geografische ligging het hart van Europa voorstelt en meer oud dan „antiek" schijnt, met Frankrijk de twee uiteinden vormende van den „intellectueelen" keten der Oude Wereld. Zijn de Franschen levendig van aard en geestig, „gracieus" en onstandvastig, met oppervlakkige beschouwingen licht de zichtbare voorwerpen nemende tot beweegkracht der denkbeelden, de Duitschers zijn geduldiger, langzaam voortschrijdende, dieper denkende en over 't geheel de denkbeelden beschouwende als het „mobile" der gewaarwordingen. In het groote Museum is „men" dagelijks in de gelegenheid dergelijke opmerkingen te maken — ook zonder de hypothesen van Gall te zijn toegedaan, noch die van Scheve, die de frenologie vooral van juridisch en paedagogisch standpunt behandeld heeft, — opmerkingen, welke het onderscheid van het kunstoordeel, den kunstsmaak, zoowel als van het historisch en filosofisch oordeel der beide volken kunnen doen uitkomen. De verbeelding van het Duitsche volk verlustigt het zich 't liefst in de herinneringen der Middeneeuwen, te midden van grijze kasteelen met van eeuwenoude mosch begroeide muren, te midden van geharnaste ruiters, heksen en hersenschimmen? En de geheimen eener melankolieke natuur, vormen ze het karakteristieke niet de Duitsche dichtwerken gelijk het eigenaardige der Duitsche Filosofie de bewering behelst: te zien door de wolken van het peinzen heen? Met dat alles en met zijn Klopstock, Wieland, Lessing, Goethe, Schiller, Kant, Leibnitz, Herder enz., geeft de Duitscher het maar zoo gaaf niet toe, als er bewoners van Florence, van Ferrara en Napels en niet het minst, als de Romeinen, in der Duitschers tegenwoordigheid, hier in 't groote Museum durven beweren dat het boven allen twijfel verheven is, dat de drie genoemde steden, en Rome boven al, de kroon spannen in de „Belle Arti." En dan wijzen zij om strijd op werken van Dannecker, Rauch, Petrus Vischer, Schinkel, Swanthaler, Albert Dürer, Lukas Kranack, Holbein, Cornelius, Kaulbach, Aldegrever, Schmidt, de beide Müllers, Wille, enz. enz. „Zij (de Duit- „schers) redeneeren daarbij dus: niet zonder eenig „voorbehoud geven wij uwe bewering toe, want al is 't „waar, dat de Italiaan, onder zijn blauwen hemel en „de zon van Italie meer kunstenaar geboren wordt dan „wij onder onze grauwe luchten van het Noorden, zoo „zijn wij met volhardend werken en vlijtig be- en op- „merken toch ook wat in de Beeldende Kunst en de „Kunstindustrie, en dank het innig zieleleven bij dien „noesten vlijt, dank die poesie, welke onze natie ken- „merkt, als zoo bijzonder litterarisch en filosofisch, „werd ons land sinds lang reeds het land bij uitnemendheid van het denken."

Ook de Franschman, zelfs de Parijzenaar niet, hoe hoog hij het ook wil doen hooren, dat „sa patrie est le centre de la civilisation et du bon goût," hij durft het hier, in het groote Muzeum, niet beweren, want hij weet wel het niet te kunnen bewijzen, dat de hoogste eerepalm der Beeldende Kunst en Kunstnijverheid aan zijn „chère patrie" zou toekomen. Om zich echter over dat gemis te troosten, hoort „men" hem hier zich beroepen op het koningschap in de Litteratuur. „Wie heeft de geschiedenis behandeld als Bossuet, „Saint-Réal, Montesquieu, om niet te spreken van Voltaire? — Zoo vraagt hier „l'enfant „de la France;" „welk volk kan op de welsprekendheid „van een Montaigne wijzen, al is die schrijver dan „ook een twijfelaar en wat al te vrij, hij is immers „toch zoo naief en zoo kernachtig, ter goede trouw „en oorspronkelijk zelfs wanneer hij navolgt, of ook „maar vertaalt? Welk land heeft een denker als Pas- „cal en een esprit turbulant et incisief als Rochefou- „cauld; een La Bruyère met zijn coup d'oeil péné- „trant;" een Vauvenargues met zijn „aimable can- „deur; een Duclos met zijn „sagacité caustique," een „interprête majestueux de la nature als Buffon, één „interprête gracieux" als Bernardin de Saint-Pièrre?" In de Eloquence Sacrée, waar, „zoo niet in Frankrijk, zoo veel „bonsens" en „génie" te zaam vereenigd „als in modellen: Bossuet, Bourdalone, Fénélon, Mas- „sillon, Fléchier? Wie wist ooit het kind te vermaken „en den ouderdom te onderwijzen als Lafontaine met „zijn onnavolgbare fabels; wie geesselde de ondeugd „zoo geweldig als Molière? Wie overtreft J. R. Rous- „seau in de lyrische poesie, en in den lichteren zang „Gresset en Chaulieu en Voltaire, en in het leerdicht, „wie klom er zoo hoog als Despreaux, met zijn alles- „zins bewonderenswaardige zuiverheid van smaak waar- „mede hij het gebod en voorbeeld in eens aan te bie- „den weet, wie heeft een Corneille," le Sublime, „wie een Racine, wiens verzen dienden gelezen te „worden" op beide knieën?

't Valt niet in het bestek dezer brieven alle bekende volken van Oost en West, van Zuid en Noord, wier zonen en dochteren ophoudelijk herwaarts opgaan, te doen getuigen, elk op zijn wijze van zijn kunstsmaak bij het doorkruisen van het kosmopolitisch Muzeum. Genoeg, Russen, Polen, Grieken, bewoners van het Balkan-Schiereiland en van den Levant, Zweden

en Denen, Zuid en Noord-Nederlanders enz. allen roemen om 't zeerst het standpunt, dat zij in de familie der volken innemen, waar het geldt den kunstsmaak te doen uitkomen. Wat de Noord-Nederlanders in 't bijzonder betreft, die in de kunstgeschiedenis van hun Vaderland geen vreemdelingen zijn, het doet hun patriotisme goed zoo vaak zij in de gelegenheid komen om met mannen van het vak van gedachten te wisselen en zelfs uit den mond der beste levende artisten de meest vleiende vergelijkingen te hooren o. a. over de oud Hollandsche schilderschool, die zich in onze dagen ook nog geenszins onbetuigd laat, en over het Delftsch aardewerk. — 't Behoeft nauw gezegd, dat de Italiaansche, en met name de Romeinsche artisten niet weinig fier gaan bij het vernemen van loffelijke getuigenissen uit den mond van deskundigen, over hun Rome, het oude Vaderland der graven en van zoovelerlei soort van glorie en heerlijkheid, de stad der luisterrijke pracht, gebouwd op ruinen over ruinen, het middenpunt der „Belle Arti", al leveren ook de omstreken, „la Campagna Romana", weinig of geen spoor op van het tegenwoordige en al leeft daar het verledene nog steeds door de herinnering voort. Schilders en poëten schiepen haar een land, een Olymp, hellen en hemelen en het geheimzinnig vuur, dat haar bezielt, oneindig beter bewaard door haar genie dan door de goden van het Paganisme, vond in Europa geen Prometheus om 't haar te ontrooven. Artisten gij zijt kinderen van dezen grond, die het veld der verbeelding steeds uitbreidt, het gemoed bezielt, den moed aanwakkert, haast zou doen indommelen in het gelukkig zijn, en alles schijnt te belooven of toe te zeggen of alles te doen vergeten. Artisten, gij kent dien grond, met zooveel liefde gekoesterd door de stralen der zon van Italië; gij hebt gehoord de melodieuse klanken, die het zachte der romeinsche nachten vieren; gij hebt het „profume" ingeademd, „il lusso dell aria," reeds in zich zoo zuiver en zoo zoet — artisten van welk land der wereld ook, is de natuur ten uwent zoo schoon, zoo mild? Hier zijn „delicate, reine genoegens genoten door een volk dat waardig is ze te smaken; de meest eenvoudige levensmiddelen zijn voor dat volk voldoende en het drinkt zich niet dronken aan de wijnfonteinen, door den overvloed toebereid. Dat volk heeft zijn grond liefgekregen, dien overouden grond, met zijn monumenten, maar tevens dien steeds jeugdigen grond, als de frissche lente, met zijne „Belle Arti;" de verfijnde, om niet te schrijven geraffineerde genoegens van schitterende maatschappelijke kringen zijn voor dat volk niet gemaakt evenmin als de grove zinsvermaken van een egoïstisch volk. Hier vereenzelvigen zich de gevoelens met de gedachten en de geest, als gelijk aan de lucht, omvat aarde en hemel. Hier is het genie te huis, omdat het peinzen hier zoet is; als het genie den artist beroert, kalmeert hem het peinzen; ontmoet hij teleurstellingen, het peinzen schenkt hem duizend louter verkwikkende beelden; vervolgen de menschenkinderen hem met leugens en lasteringen, de natuur staat gereed het leed te verzachten. 't Is eindelijk hier, dat de harte-smarten leniging vinden in het bewonderen van een hemelschen Vader van goedheid en in het doordringen in het geheimenis zijner Liefde. Leonardo da Vinci, Tiziano, Raffaëllo, Michelangelo, gij waart niet te vreden, de kunst zich woestijn terug heeft getrokken als de hoogbejaarden grootscher te doen vertoonen, majestatischer dan ooit vóor de jaren, waarin gij hebt gewerkt; gij hebt de Kunst als vergoddelijkt! Wat wonder, dat de Romein van den echten stempel dergelijke redeneeringen laat hooren als hij den vreemdeling vingerwijzingen mag doen in het groote Muzeum, waar de tallooze monumenten van Italiaansche Kunst de fysionomie van zoovele eeuwen weerspiegelen en met de lessen der geschiedenis tevens de annalen van den kunstsmaak in het „Bel Paese" verhalen!

Deze en zoovele andere stroomen van meeningen opmerkende, vraagt „men" onwillekeurig: aan welk volk komt de prijs van den kunstsmaak toe? Het feit, dat ieder volk een zekere voorliefde toont voor dit of dat soort spijzen en dranken, bewijst nog niet, dat die spijzen en dranken in zich de beste zijn, maar wel dat ze beter overeenkomen met den lichaamstoestand en met de gewoonten van het volk en het klimaat waarin het woont. Plaats, tijd, gebruiken of gewoonten, in deze drie gegevens toch vindt die nationale voorkeur grond, en ze mogen niet uit het oog worden verloren bij het beoordeelen van menschen en zaken. De invloed van klimaat en beschaving, die „men" hier in de kunstvoortbrengselen van alle tijden en volken waarnemen kan, openbaart zich overigens ook zelfs in de gelaatstrekken, in de gestes of gebaren, in taal en tongval en derhalve niet 't minst in den stijl der schrijvers van naam der onderscheiden landstreken. Moet „men" zich echter verwonderen als vaderlandsliefde en nationale trots, gevoegd bij straks genoemde machtige invloeden, menig volk er toe brengt zijn kunstwerken te schatten boven die, welke door uitheemsche genieën gewrocht werden, evenals menigeen zijn vaderland het schoonste land van den aardbol vindt, al is de gansche wereld ook schoon! Buitendien spreidt de natuur allerwege en overal eigenaardige schoonheden ten toon, in onnoembaar veel verscheidenheden, hetgeen er de bewoners van verschillende deelen der aarde als van zelf reeds toe brengt niet op gelijke wijze het Schoone en het Leelijke te beoordeelen. 't Moet daarom niet verwonderen, wanneer de neger van Senegambië, nog meer die van Congo, hier in het groote Museum de kleur van het elpenbeen verkiest boven het meer of minder blanke van Europa's bewoners. Het eenige middel om in deze aan niemand aanstoot te geven is wellicht: den luister weten te bewonderen, dien natuur en kunst ten toon spreiden waar dan ook en tot welken landaard de kunstenaar, die het schiep, ook behoore, zonder een rang te willen aanwijzen, een hoogeren of lageren rang, aan kunstvoorwerpen, verschillend van vorm en kern en die voorkomen in verschillende tijdperken en bij volken, wier kunstsmaak verschilt, hoe aanmerkelijk ook. Een kunstwerk toch draagt den stempel, zoowel van den tijd, waarin het gemaakt werd, als van de persoonlijkheid van den artist en van het volk waartoe hij behoort; en vermits de kunstsmaak van elk volk verschilt en doorgaans niet weinig partijdig is, kan geen volk worden gehouden als *eenige* scheidsrechter in den kunstsmaak. Dit is de gevolgtrekking van dezen en den vorigen brief.

H. J. Biegelaar D. Th.

„GESCHICHTE DES NASSAUISCHEN WAPPENS."

De pennestrijd onlangs gevoerd over het wapen des Konings en des Rijks, heeft veler gemoederen in beweging gebracht en den wensch doen uiten dat van hooger hand deze kwestie op bevredigende wijze mogt worden beslecht.

Daar die zaak evenwel steeds hangende is, zal het velen niet onwelkom zijn te vernemen dat, reeds lang voordat zij hier op het tapijt werd gebracht, in het buitenland iemand zich onledig hield met het verzamelen van bouwstoffen voor eene geschiedkundige wapenverhandeling, waarin, als een natuurlijk gevolg van het door hem gekozen onderwerp, ook het wapen des konings ter sprake komt.

Deze belangrijke studie hebben wij te danken aan den onverdroten ijver van een voormalig landgenoot, den Heer von Goeckingk, eertijds in den Haag thans te Wiesbaden gevestigd, welke onder den titel aan het hoofd dezes genoemd, het resultaat van zijn grondig onderzoek dezer dagen in een bevallig kleed het licht heeft doen zien bij den Uitgever C. A. Starke te Görlitz. (Prijs 12 Mark).

Beoefenaars der zegel- en wapenkunde en allen die belang stellen in hetgeen betrekking heeft op het ons regeerend stamhuis, zullen met genoegen kennismaken met deze in sierlijken stijl geschreven verhandeling, welke eenig in haar soort kan worden genoemd, daar, bij mijn weten, zich tot dusverre nog niemand onledig heeft gehouden met het schrijven eener geschiedenis uitsluitend handelende over het *wapen* van een geslacht.

Dat van het machtig geworden Huis Nassau leende zich hiertoe bij uitnemendheid, gelijk een ieder met een oogopslag zien zal, die het boek ter hand neemt.

Wie Rietstap's Armorial Général bij *Nassau* opslaat, vindt daar de beschrijving der wapens van de vele takken waarin de twee hoofdstammen zich hebben gesplitst, en ziet terstond, dat van dit onderwerp wel iets te maken is, maar geeft zich niet gemakkelijk rekenschap van het ontstaan dezer verschillende combinatiën.

Dit aan te toonen uit officieele gegevens als: zegels, oorkonden, betrouwbare geschriften en boeken (alle in het werk vermeld), is het doel geweest van den schrijver, die de taak, welke hij zich zelven oplegde op uitstekende wijze heeft volbracht.

Alles is klaar en duidelijk uiteengezet, en met tabellen gestaafd hoe landen, heerlijkheden of titels zijn aangekomen.

Enkele belangrijke oorkonden zijn als Bijlagen opgenomen en treffen wij daaronder, wat Nederland aangaat, het veel besproken Kon. Besluit van 24 Augustus 1815 in zijn geheel aan.

Tot een wapengeschiedenis behooren platen om de zaak nader te verklaren en ontbreken deze dan ook niet. De schrijver betreurt het betrekkelijk weinig *zegels* te hebben gevonden, maar is toch in staat geweest de afbeelding te geven van 21 stuks, waarvan het oudste dagteekent van 1220, het jongste van 1615. Die zegels zijn op zich zelven reeds leerzaam voor de kennis der wapenstijlen welke, van oudgotisch tot laat-renaissance, allen daarin vertegenwoordigd zijn.

De wapens van later tijd zijn genomen naar goede afbeeldingen, enkele naar beschrijvingen. Hiertoe behooren, behalve twee platen in zwartdruk met gezamenlijk 13 stuks, drie uitmuntende chromo's, elk op een afzonderlijk blad.

Daarvan is de eerste een getrouw facsimile van het wapen der graven van Nassau uit den Ottonischen stam, naar een fraai M. S. uit het begin van de 15e eeuw, ongeveer vijftig jaren ouder dan Grünenberg's Wappenbuch, 'twelk in 1483 werd voltooid.

De tweede stelt het wapen van den Hertog van Nassau voor, ingevolge Besluit van 1805, en de derde dat van den Koning der Nederlanden overeenkomstig Kon. Besl. van 1815, beide ontworpen en geteekend door den Hof-wapenschilder H. Nahde te Berlijn en prachtig uitgevoerd.

Onze lithografische kunstinrichtingen, welke wapens in kleurendruk leveren, zullen goed doen deze twee platen te bestudeeren en zich tot voorbeeld te stellen van toekomstig werk in dat genre, want iets dergelijks is hier nog nimmer geleverd. Ook zal een bekend Hooggeleerde daaruit kunnen *zien*, dat het *geel* in wapens, waartegen hij zoo te velde trekt, uitmuntend in teekening voldoet en een oneindig beter effect maakt dan *goud*, waarvan in beide platen geen spoor aanwezig is. Juist door dat glanzend metaal worden vele wapenvoorstellingen in den grond bedorven en vereischt het veel oordeel dit zóo aan te brengen, dat de beoogde uitwerking er mede verkregen wordt.

Bij het wapen van den Koning wensch ik eenige oogenblikken te verwijlen.

Gelijk reeds gezegd is het ontworpen naar den tekst van het K. B. v. 1815, vertoont dus als helmteeken den veel besproken zittenden leeuw tusschen twee olifantstrompen, wier horens zonder mondstukken.

Volkomen ben ik het met den schrijver eens dat het ten onrechte wordt gevoerd; het is wel het aloude nassausche cimier, maar behoort aan de oudere of walramsche linie van het geslacht, terwijl de jongere of ottonische — waaruit ons Vorstenhuis gesproten is — als helmteeken bezigde een *vlugt:* volgens het vermelde wapen M. S., van zwart en wit doorsneden; volgens zegels, met hartvormige figuren belegd op het beneden gedeelte en later (1496) met een dwarsbalk waarop vier lindenbladeren, sedert onveranderd gevoerd. De kleuren daarvan zijn: Vleugel zwart, dwarsbalk wit en de bladeren geel. Dit is dus het helmteeken 't welk op *geschiedkundige* gronden in de plaats zou dienen te komen van het tot nog toe op het groot-zegel gebezigde. De helmkroon, ook een struikelblok, kan wegvallen daar deze niet hierbij gebruikt werd.

Wat het ontwerp van Nahde betreft, heeft het veel overeenkomst met dat, 't welk door mij werd gemaakt voor de Tentoonstellings-Commissie; (zie Ned. Kunstbode No. 11 blz. 86). De stijl, waarin hij het wapen afbeeldt is laat-gotisch, waardoor de lambrequin en de versiering tot steunpunt dienende van de schildhouders, een anderen vorm hebben gekregen dan bij mij. Laatstgenoemden, geel gekleurd, teekent hij „en profil" en dekt deze, als ook den leeuw in het schild met *heraldieke* kronen, zoo als het past bij den gekozen stijl. Dienovereenkomstig is het schild met een gouden *tralie helm* gedekt, wijl de visierhelm (*armet*) door mij gekozen, in dat tijdperk bij wapenafbeeldingen niet werd

aangewend. De spreukband kleurt hij blauw en de spreuk geel, waarmede ik mij zeer goed kan vereenigen, maar minder gelukkig vind ik de keus der letters (romeinsche minusculen) waarin „Je Maintiendrai" is aangebracht, 't welk bij deze laat-gothische voorstelling ook in den geest van dien tijd behoort geschreven te worden. De heer v. Goeckingk gelaste den lithograaf zulks te veranderen, maar deze verzuimde aan de opdracht gevolg te geven, zoodat het anachronisme is blijven bestaan.

Hoewel in het Kon. Besl. niet van den Mantel wordt gesproken en deze toch algemeen als een attribuut van de koninklijke waardigheid wordt beschouwd, zoo heeft de teekenaar dezen om het wapen gelegd, wat zeer goed staat en ook door mij is aanbevolen bij de bespreking der kwestie in het Dagblad van 6 April ll. In plaats van purper, heeft hij voor de buitenzijde blauw genomen bezaaid met gele leeuwen en blokjes. Bij eene eventueele vaststelling van het wapen zou ik er voor zijn den mantel donker karmozijnrood (alias purper) te kleuren zonder leeuwen en blokjes, overeenkomstig den mantel door Z. M. bij hooge plechtigheden gedragen of de kleur van den koninklijken troon, gelijk wij dit reeds sedert tal van jaren gewoon zijn te zien bij de voorstelling van het majesteitswapen op de hofrijtuigen. Het grootste bezwaar blijft de *kroon* waarmede de mantel behoort te zijn gedekt en zou daarvoor iets moeten worden bedacht ter vervanging van het niet bijzonder fraai tegenwoordige model. Dat door Nahde geleverd zou met eene kleine wijziging kunnen worden aangenomen. Ook ware het zeer wenschelijk van de leeuwen de *koninklijke* kronen te doen verdwijnen en daarvoor *heraldieke* kronen in plaats te stellen.

Ik onthoud mij van eene gedetailleerde beschouwing van den belangrijken inhoud van het boek; wie het zich aanschaft zal er meer in vinden dan hij vermoedt. Mij is het hoofdzakelijk te doen geweest om de aandacht te vestigen op een werk, dat over de hangende wapenkwestie een nieuw licht verspreidt en besluit ik met de woorden van den Prospectus: „dat het, in verband hiermede en met de aanstaande Tentoonstelling betrekking hebbende op de geschiedenis van het stamhuis Oranje Nassau, zich in Nederland vele vrienden moge verwerven."

Nijmegen, J. A. KOOPMANS.
24 April 1880.

ANTWERPSCHE BRIEVEN.

I.

28 April 1880.

Het naderen der jubileum-feesten heeft buitengewone bedrijvigheid in onze kunstwereld gebracht, niet alleen te Brussel, maar het gansche land door en inzonderheid te Antwerpen. Allerwege maakt men zich gereed tot het inpakken van wat men kostelijkst bezit aan schatten onzer oude nijverheid of kunst voor de Tentoonstelling in deze beide vakken te Brussel te gaan verrijken; men kiest uit onze moderne schilder- en beeldhouwschool de puikste voortbrengsels om er de tentoonstelling onzer meesters der laatste halve eeuw uit samen te stellen.

Deze kunstafdeelingen der nationale tentoonstelling van 1880 zullen buitengewoon merkwaardig zijn, en ik hoop wel, dat geen over-Moerdijksche vriend der kunst zich zal laten weerhouden door de herinnering aan de „muiterij" van 1830 om ze te komen bezichtigen.

Niet alleen uit het binnenland, maar ook uit den vreemde zullen schatten van oud-Vlaamsche kunst en nijverheid te Brussel samenvloeien. De voornaamste verzamelingen van Europa hebben reeds een ruim aandeel beloofd, zoo, om maar iets te noemen, zijn de tapijten van het Vatikaan, van den hertog van Alba, van het Spaansche hof reeds toegezegd.

De tentoonstelling over het tijdperk 1830—1880 zal inzonderheid voor het bestudeeren der geschiedenis onzer moderne schilderschool eene eenige gelegenheid aanbieden, en weinig aantrekkelijker en leerzamer schouwspelen zou men zich kunnen verbeelden, dan die tentoonstelling, waarin onze herboren school, zich zal voordoen met hare verschillende stroomingen en strekkingen, met hare aanschouwelijke wordens- en levensgeschiedenis, voorgesteld in hare belangrijkste en kenmerkendste voortbrengsels, die op dit oogenblik over heel Europa, in meestal ontoegangbare verzamelingen verspreid zijn.

Ook de driejaarlijksche tentoonstelling van Gent, die een weinig later dan de Brusselsche zal opengaan, brengt vele handen op het doek, en er is geen atelier in onze stad, waar niet een of meer groote doeken half of heel afgewerkt op den ezel staan.

Sprekende van groote doeken, mag ik niet onvermeld laten, dat de „groote" schildering weldra door een nieuwe mode een nieuwen weg gaat inslaan en eene ongemeene vruchtbaarheid aan den dag gaat leggen. Op de hoeken onzer straten prijkt tegenwoordig een plakkaat, uitnoodigende om aandeelen te nemen in eene maatschappij, die zich gevestigd heeft om een *panorama* op te richten, in de nabijheid van het stationsgebouw te Antwerpen: Kapitaal 250,000 frs., aandeelen van 100, schilder Karel Verlat, dienstdoende directeur onzer koninklijke academie, officier van die en die orden; liefhebbers, komt bij! Het schijnt, dat de groote bijval van het panorama van Parijs tot navolging aangezet heeft, want niet alleen van een Antwerpsch panorama hooren wij, maar nog wordt gemeld, dat de historieschilder Emile Wauters er een aan 't schilderen is, Hennebicq en Cluijsenaar hebben er een op touw voor Frankfort, Jan van Beers een voor Brussel, Verlat en Slingenmeyer een voor Amerika, enz., enz.

Het doek, dat Verlat voor het Antwerpsch panoroma maakt, verbeeldt eenen ruiterij-aanval. Het is niet het eenig groot werk, waarop de groote historieschilder zint. Men is over eenige dagen begonnen het binnendeel van het Antwerpsche stadhuis te hertimmeren, en er bestaat plan van een der reusachtige zalen, welke aldus zullen ontstaan, met historische muurschilderingen te versieren. Geen twijfel, of deze zullen aan den grootsten onzer historieschilders opgegedragen worden.

Het ontwerp van herinrichting onzer Koninklijke Akademie, door eene commissie van het Gouvernement opgemaakt, is tot onderzoek naar onzen Gemeenteraad verzonden. De commissie, welke er verslag

moet over uitbrengen, heeft hare werkzaamheden begonnen en misschien reeds geëindigd; haar verslaggever is de heer Aug. Michiels. Binnen kort mogen wij dan verwachten deze gewichtige zaak voor den Gemeenteraad en daarna voor de Kamers te zien komen.

Onze Gemeenteraad zal zich eveneens eerstdaags bezig te houden hebben met eene belangrijke vraag, die van het nieuwe Museum. Toen drie of vier jaar het besluit genomen was een nieuw Museum te bouwen te Antwerpen, werd een prijskamp uitgeschreven voor Belgische bouwmeesters. Geen der ingezonden plans werd aangenomen, omdat allen het maximum overschreden van de som, die mocht besteed worden: twee millioen francs. Een nieuwe prijskamp werd uitgeschreven tusschen de zes beste mededingers van den eersten, weder deden zich verdienstelijke plans voor, maar weder vreest men, dat zij het vastgestelde cijfer zullen overschrijden. — Wat nu te doen? Dit moet het gemeentebestuur uitmaken.

Voorleden week, den 21 April 1880, om jegens hem de nauwkeurigheid in acht te nemen, die hij ook voor anderen zocht te bereiken, overleed hier te Antwerpen een man, waaraan de kunstgeschiedenis zijner moederstad de grootste verplichtingen heeft: Theodoor Frans van Lerius, advokaat, kerkmeester van 's Jacobs kerk, lid der maatschappij tot aanmoediging der schoone kunsten, en ridder der orde van St. Gregorius den Groote, zooals zijn doodsbericht vermeldt. Hij was geboren den 31 Maart 1819, studeerde in de rechten, maar bezocht weinig of niet de balie. Zijn persoonlijk vermogen liet hem toe zich geheel te wijden aan zijne lievelingsstudiën, de geschiedenis der Antwerpsche schilderschool. Jaren lang werkte hij dag voor dag in ons stedelijk archief, op zoek naar levensbijzonderheden onzer kunstenaars en bergen van nota's verzamelde hij aldus. Niet allen, op verre na niet, bezigde hij en in zijn sterfhuis moeten er nog schatten van ongebezigde aanteekeningen voorhanden zijn. De werken waarin hij de vrucht zijner opsporingen aan het publiek mededeelde, zijn de tweede en latere uitgaven van den *Catalogus van het Antwerpsche Museum*, de eerste is van den heer Jan Delaet, de latere van de HH. Delaet, van Lérius, Génard, de Berbure; *De Liggeren der St. Lucasgilde*, uitgegeven met den heer Ph. Rombauts, *Notice des oeuvres d'art de l'église St. Jacques* à Anvers, *Notre Dame d'Anvers avant* 1794 enz. Hij werkte eenen tijd lang mede aan Julius Meijer Künstler-lexikon; dit evenbeeld van *de Vries' Woordenboek* in omvang, degelijkheid, en langdurigen barenstijd. De overledene laat een zeer talrijke en belangrijke verzameling na van schilderijen van Antwerpsche meesters, inzonderheid van de minder bekende en minder beroemde vertegenwoordigers dier school.

Dr. Max Rooses.

BOEKBESCHOUWING.

EEN NIEUWE BRON VOOR KUNSTGESCHIEDENIS.

Bij de uitgevers van Hengel & Eeltjes te Rotterdam is dezer dagen verschenen het tweede deel van het „Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis, verzameling van onuitgegeven berichten en mededeelingen betreffende Nederlandsche Schilders, Plaatsnijders, Beeldhouwers, Bouwmeesters, Goud- en Zilverdrijvers, Sneden, Stempelsnijders, Tapijtwevers, Borduurwerkers, Plateelbakkers, Ivoorsnijders, Glasschilders, Ingenieurs, Landmeters, Kaartmakers, Verlichters, Lettersnijders, Schoonschrijvers, Boekbinders enz., met bereidwillige medewerking van verscheidene Archivarissen e. a. bijeengebracht door Fr. D. O. Obreen, Adj. Bibliothecaris-Archivaris van Rotterdam."

Het eerste deel, zoowel als het tweede houden hoogst belangrijke mededeelingen op het gebied onzer kunstgeschiedenis in, en om die reden geven we hier gaarne een overzicht van beider inhoud:

Deel I. Het Sint Lucas-gild te Delft. — Schilderij door Jacob Huyser in de kerk te Roermond. — Varia. Aanteekeningen uit Doop-, Trouw- en Begrafenisboeken. — Johan Potheuck, schilder te Leiden, A° 1626—1669. — Merken van Delftsche Plateelbakkers. — Johannes Antiquus. — Tapijten voor het nieuwe Admiraliteitsgebouw te Rotterdam. 1644—1646. — Geschilderde glazen vereerd door de Admiraliteit op de Maze 1644—1646. — Andries de Mons, Beeldhouwer. — Orgeldeuren in de Groote Kerk te Alkmaar, geschilderd door Caesar van Everdingen. — Utrechtsche Plateelbakkerijen. — Schilderwerk van Romein de Hooghe in den Doele te Rotterdam. — Prijzen van schilderijen in de XVIIIde eeuw. — Iets over den schilder Johannis of Jan Ariensz. Duif. — Het Regentenstuk van 1653, in het Museum te Rotterdam. — Verklaring der schilderstukken op de twee vertrekken der Regentessen in het werkhuis te Amsterdam. — Jan Roeloffs van Diepenbeeck, Glasschilder. — Rembrandt van Rijn. Uitspraak van het Hof van Holland in het proces van Izaak van Harsbeeck, koopman te Amsterdam, met Louis Crayers, voogd van Titus van Rijn. — Het Sint Lucas-gild te Dordrecht. — De Oost-Indische Compagnie vereert Japansche schilderijen aan Prins Maurits 1616. — Zilveren schaal vereerd aan Jacques de Bodt A° 1621. — Aanteekeningen betreffende eenige werkzaamheden op het Hof in den Haag A° 1678. — Kosten van herstelling van den stadhouderlijken stoel enz. in het Hof Provinciaal in den Haag A° 1689. — Sint Lucas-gilde te Haarlem in 1631. — Carel Van der Mander of Van Mander. — Blazoenen van achttien bedrijven behoorende onder het Gild van Sint Lucas.

Deel II. Losse aanteekeningen betreffende Amsterdamsche graveurs enz. — Adam van Breen, schilder, draagt zijn werk, - De Exercitien van de Garde van Zijne Excellentie, - over, aan den boekbinder Aert Meuris (Meurs) 1617. — Brief aan Johan de Witt over zijn portret. — Kunstenaars die voor de Admiraliteit gewerkt hebben. — Adriaen Andriesz. schilder. — Pieter Dammisz. van Stolck, schilder. — Contract tusschen Meester en Leerling. — Aanteekeningen betrekkelijk eenige kunstenaars te Gouda. - - Naamlijst der Gildebroeders van Sint Lukas te Alkmaar. — Het oudste bescheid betreffende het Sint Lucas-gild te Rotterdam. — Alexander Baert, tapijtwerker te 's Gravenhage in 1704. — De Lotery van Jan de Bondt, 1649. — Brieven van Jan van den Velde (Senior). — Jacobus Sitterich, schilder. — Rekening der Buurtkerk te Utrecht, 1420—1421. — Aanteekeningen uit het dagboek van Schout, Burgemeesteren en Schepenen en uit de Thesauriers rekeningen van den Haag. — Schilderijen den koning van Denemarken te koop aangeboden. 1618. — De schilder Joan Percelles heeft een eigen huis in den Haag, 1629.

De schilder de Potter en de advokaat Walbeeck. 1651. — Portret van Willem III, koning van Engeland door Netscher. 1702. — De keurvorst van de Paltz zendt den schilder Douven naar Rotterdam, om aan de Admiraliteit aldaar een hert te vereeren. 1707. — Adversaria betreffende onderscheidene kunstenaars en hunne werken. — Aanteekeningen uit de stadsrekeningen van Middelburg. — Adviezen van Mr. Willem Bilderdijk in zake de uitgave van prentteekeningen door de Vaderlandsche Maatschappij te Hoorn. — Een en ander over Hendrik Avercamp den Stomme van Kampen, en zijne werken. — Geschilderd glas door Rotterdam aan de kerk te Oudewater geschonken. 25 Oct. 1578. — Kunstenaars die als poorters van Breda zijn ingeschreven. — Schilders, beeldhouwers enz. voorkomende in de rekeningen der stad Utrecht. — Hendrik Avercamp. — Schilders, die te Amsterdam poorters zijn geworden tusschen de jaren 1584 en 1605. — De schilder Bernard Vollenhove. — Abraham Staphorst, schilder te Dordrecht. 1666. — Portretten door den schilder Versprongh te Haarlem geschilderd. — Johannes Fictor (Victorsz.), constschilder te Amsterdam. — Johannes Basse teekenaar en schilder op lijnwaad te Amsterdam. 1658 —1667. — Varia betreffende verschillende kunstenaars. — Namen en merken der goud- en zilversmeden te Leeuwarden. Van 1597 tot 1854.

Behalve facsimiles van naamteekeningen, vindt men er ook afbeeldingen van Gildewapens en merken van plateelbakkers en zilverdrijvers in, terwijl de uitvoerige alphabetische bladwijzers achter ieder deel, de raadpleging van dit hoogst nuttig en verdienstelijk werk zeer gemakkelijk maakt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het Nederlandsch Museum is in het bezit gekomen van een miniatuur portret van Margaretha van Parma, gouvernante der Nederlanden. De vorstin is op gevorderden leeftijd voorgesteld, in een zwart kleed met een klein kraagje en een witte muts; de achtergrond is groenachtig. Het portret is op hout en rond van vorm. Het is zeer merkwaardig omdat het een gelijktijdige afbeelding is, en de gelijkenis geacht mag worden volkomen te zijn.

— Men verzekert dat aan den heer Mesdag zal opgedragen worden het kolossale doek te schilderen bestemd voor het te 's Gravenhage op te rigten Panorama.

— Het 2e gedeelte der verzameling historische portretten en prenten van wijlen Dr. C. W. H. van Kaathoven zal den 31 Mei en volgende dagen te Amsterdam op de Heerengracht N°. 329 door de Heeren Frederik Muller & Co worden verkocht, (kijkdagen 28 en 29 Mei.)

Niet minder dan 1426 nummers tellen de portretten. Zij omvatten de beeltenissen van personen die in betrekking stonden tot de Leidsche Hoogeschool, van Geneesheeren en Artsen, van Natuurkundigen, Astronomen, Philosophen, van Godgeleerden, van Dichters, Letterkundigen, Schilders, Graveurs, van Staatslieden, en Rechtsgeleerden, van Veldheeren en van Prinsen uit het Huis van Oranje.

Voorts telt de verzameling meer dan 500 historische prenten, waaronder spotprenten en topographische bladen.

Men treft in deze collectie een groot aantal zeldzame stukken aan; en vooral merkwaardig is de serie portretten van geneesheeren, welke Dr. van Kaathoven met groote voorliefde gevormd had.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Gewoonlijk wordt de beroemde Laokoongroep vergeleken met de beschrijving van het geval bij Virgilius, en men neemt aan, dat de drie figuren, vader en beide zonen, door de beide slangen gedood werden. Göthe echter merkte reeds op (in *Wahrheit und Dichtung*) dat de oudste der twee knapen, die een der kronkels van den slang van zijn voet schuift, ook behalve medegevoel voor zijn vader en broeder, die hij strak aanziet, hoop op zijn eigen redding schijnt uit te drukken. „De jongere zoon, bijna machteloos, worstelt flauw, de vader spant te vergeefs al zijne krachten in, maar de oudste zoon voelt geen pijn, alleen schrik over zijn vaders toestand; hij zelf beproeft te ontsnappen." Het blijkt thans dat in de oudste lezing der legende, bij Arctinus van Milete, door Proklos aangehaald, een der zonen aan den dood ontsnapt [1]). Deze belangwekkende bijdrage tot de Laokoon-kritiek wordt geleverd in de Archäologische Zeitung door Prof. Brunn, die haar van den onlangs overleden Prof. Stark, weinige dagen voor diens dood, vernomen had.

— Aan den schilder Ehrman is, na een concours, door de fransche regeering opgedragen de teekening te vervaardigen voor een groot gobelinbehangsel, dat de Salle Mazarin in de Bibliothèque nationale zal versieren. Het zal een zinnebeeldige voorstelling geven van letterkunde kunst en wetenschap gedurende het tijdperk van Pericles.

— De schilder Munkaczy heeft te Parijs weder de schets voor een groot schilderstuk begonnen, dat de Veroordeeling van Christus door Pilatus zal voorstellen.

[1]) *'Εν αὐτῷ δε τούτῳ δύο δράκοντες ἐπιφανέντες τόν τε Λαο κόωντα και τὸν ἕτερον τῶν παιδῶν δια φθείβει ρουσιν.*

— In het buitenland geven de vorsten persoonlijk blijken van belangstelling in de Tentoonstellingen van Beeldende Kunsten. Onlangs begaf zich de koning van Italië naar Turijn, om de Expositie van Schilderijen in persoon te openen.

De opening der Jaarlijksche Tentoonstelling van Schilderijen van de Koninklijke Akademie van Schoone Kunsten te Londen werd op 1 Mei gevierd door een feestmaal dat bijgewoond werd door den Troonopvolger, den prins van Wales, door den hertog van Cambridge, door den hertog van Teck, door prins Eduard van Saksen-Weimar, door den eersten minister Gladstone, en door talrijke andere ministers en gezanten.

NECROLOGIUM.

Den 2. Mei jl. overleed te 's Gravenhage de Kunstschilder *Jacobus van Gorkom.* Hij was den 28 Januarij 1827 te Rotterdam geboren, en derhalve ruim 53 jaar oud. Eerst laat legde hij zich bepaald op de beoefening der schilderkunst toe; aanvankelijk toch was hij photograaf te Rotterdam, totdat hij in 1871 naar den Haag vertrok, waarbij hij zich verdienstelijk maakte als penningmeester van het Schilderkundig Genootschap Pulchri Studio.

ADVERTENTIËN.

De Amsterdammer.

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Bevat: Hoofdartikelen over onderwerpen van Algemeen belang — een Staatkundig Overzicht der Week — Opstellen over Gemeentezaken, Kunst en Letterkunde, van de hand der voornaamste Letterkundigen van ons land.

Dit blad verschijnt elken Zaterdagavond.

Abonnementsprijs per 3/m. voor Amsterdam *f* ***0.60***
Buiten Amsterdam franco per post . . . . . . „ ***0.75***
Advertentiën per regel . . . . „ ***0.15***

ELLERMAN, HARMS & Co.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

Verspreid en Onuitgegeven

DICHT EN ONDICHT,

VAN

KINKER.

Naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht.

De eigenbaat — Orosman de Kleine — Alrik en Aspasia — De post van den Helikon — Machteld van Velzen.

Prijs f 3.90.

VONDEL.

Mr. J. E. BANCK, Vondel herdacht....... *f* 0.50
Dr. C. J. HANSEN, Vondel. Voordracht en Gedicht.............................. *f* 0.50
J. VAN VLOTEN, Vondel, Neêrlands volk en Neêrlands taal...................... *f* 0.50

Uitgave van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Wandelingen in Noorwegen.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS VAN LAND EN VOLK.

DOOR

H. WOLFGANG VAN DER MEIJ.

Prijs f 4.50

ESTRID EN IK.

DOOR

NICOLAI.

UIT HET DEENSCH

DOOR

L. VAN DER GOES.

f 2.25

Een degelijk werk.

Hand aan Hand.

NOVELLEN

DOOR

W. OTTO

f 3.60

NUTTIG EN FRAAI.

KORT BEGRIP DER SCHOONHEIDSLEER

Voor Dames bewerkt.

DOOR

E. M. A. OTTO,

Onderwijzeres in de vrouwelijke Handwerken.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft uitgegeven:

LILITH.

GEDICHT IN DRIE ZANGEN,

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

Ingenaaid f 2.50; in Prachtband f 3.50.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs ***f 0.50***

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 20. 15 Mei 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... ƒ 3.—
Franko per post ... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels ... ƒ 1.50
Iedere regel meer ... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

IETS OVER GESMEED IJZER.

Onder de ambachten, die den werkman gelegenheid geven in ruime mate zijn kunstsmaak te toonen, behoort ook dat van den smid. De hedendaagsche smeden zouden echter vreemd opkijken, zoo men hun dit vertelde, want, ten onzent ten minste, blijft de kunst aan de zonen van Vulkaan geheel vreemd. Toch was er een tijd, dat dit niet zoo was. De smeden van voorheen wisten naast de zaken van bepaald nut voor huiselijk, landelijk of bouwkundig gebruik, waartoe zich hun tegenwoordige vakgenooten uitsluitend bepalen, ook ware kunstwerken te vervaardigen, die thans nog, na eeuwen, de bewondering van den nazaat wekken. Het is een waar genot die meesterstukken, door de vaardige hand van hun maker uit het meest ruwe en onaanzienlijke metaal gewrocht, te beschouwen en die sierlijke krullen, dat bevallig bladwerk, die geestige figuurtjes in al hun bizonderheden te bestudeeren.

Het vak van den smid wordt dikwijls als een van de meest prozaïsche beschouwd. Toch schuilt er meer poëzie in dan men wel denkt. Van de dagen van Homerus af hebben de dichters met voorliefde de gloeiende smidse en het helderklinkend aanbeeld bezongen en Händel heeft zelfs aan het gehamer van een smid het motief van een zijner schoonste scheppingen ontleend. De poëzie — ik bedoel hier met poëzie niet de dichtkunst alleen — zal men echter bij onze hedendaagsche smeden te vergeefs zoeken. Zij zijn zoo prozaisch mogelijk en verheffen zich bijna nooit boven het alledaagsche; de meesterwerken hunner voorgangers zijn hun volkomen onbekend, hetgeen niet te verwonderen is, daar tot nog toe een kunstindustriemuseum ontbreekt, waar zij eenige der beste smidswerken uit vroeger tijd ter bestudeering bijeen konden vinden. Wordt het niet tijd, dat aan dien toestand een eind kome? In Frankrijk, Engeland en Duitschland is de smid in den laatsten tijd zeer vooruitgegaan, en al moge de volmaaktheid van de zestiende en zeventiende eeuw nog niet bereikt zijn, er wordt toch smeedwerk vervaardigd, dat met het volste recht artistiek mag heeten.

Het tijdperk van bloei begint voor het smidsvak reeds in de vroege middeleeuwen, om eerst tegen het laatst der vorige eeuw een einde te nemen. De kathe-

dralen, die in de twaalfde en dertiende eeuw overal in het westen van Europa verrezen, gaven den smeden ruimschoots werk. Men denke slechts aan de deurbeslagen, de koorhekken, de windwijzers, de nokversieringen uit dien tijd, waarvan voorbeelden in de „Dictionnaire" van Viollet-le-Duc zijn te vinden. Het is der moeite waard, op te merken, hoe de smeden in het eerst, tot 1350, er nog volstrekt niet naar streven, architectonische vormen, aan hout of steen ontleend, na te bootsen, maar geheel hun eigen stijl hebben, die logisch uit hun materiaal voortgekomen is. Toch zijn hun smeedwerken in volkomen harmonie met de architectonische omgeving. De beperkte hulpmiddelen, waarover zij te beschikken hadden, waren daar zeker voor een groot deel oorzaak van, want al hun gereedschap bestond uit hamers en tangen. Toen het plaatijzer in de tweede helft der veertiende eeuw in gebruik kwam en andere gereedschappen noodzakelijk maakte, was het spoedig met dien eigen stijl gedaan, en leidde de meerdere bedrevenheid tot het nabootsen van vormen, die, in een ander materiaal op hun plaats, in ijzer onnatuurlijk schijnen. Toen eindelijk de Gothiek in verval raakte, werd dit kwaad nog erger, en werden de woeste krullen, die voor dien vervaltijd kenschetsend zijn, ook in het smeedwerk nagevolgd. Sloten, deurbeslagen en hekken bestonden uit op elkander geklonken platen van verschillende dikten, die met de uiterste kunstvaardigheid uitgevijld, gegraveerd en geciseleerd werden. Het valt niet te ontkennen, dat de techniek door deze wijze van werken een belangrijke schrede voorwaarts deed, en ten laatste een zoodanige hoogte bereikte, dat alleen het navolgen van strengere vormen noodig was, om van het smidsvak een kunstvak bij uitnemendheid te maken. En toen dan ook de Renaissance van uit Italië haar triomftocht door Europa begon, waren de smeden aanstonds bereid, met haar mede te gaan en toen kwam uit de handen dier kunstenaars — werklieden is hier geen passende benaming meer — het ruwe erts in de schoonste vormen weer.

De meeste schoone smeedwerken uit de zestiende en zeventiende eeuw zijn nog in Duitschland bewaard gebleven. Voornamelijk de vrije rijksstad Augsburg mag er zich op beroemen, de bakermat van een geslacht van smeden geweest te zijn, die hun vak tot den uitersten graad van volmaaktheid gebracht hebben. Men behoeft slechts de koorhekken in St. Ulrich of de afsluithekken der Fuggersche grafkapel [1]) te hebben gezien, om te begrijpen welke meesters zij waren. Men weet schier niet, wat schooner is, de teekening of de uitvoering. De lijnen zijn edel, en vullen de ruimte tusschen de spijlen geheel, zonder dat zij daardoor verward of onrustig worden. De bekrooningen vooral zijn met den fijnsten smaak ontworpen en uitgevoerd, en de engelfiguur boven den ingang is een waar meesterstuk van drijfwerk. In de zeventiende eeuw is te Augsburg ook nog veel schoons gemaakt. Als voorbeeld noemen wij de deurbeslagen van het Raadhuis, het werk van Elias Holt. Zij zijn in plaatijzer uitgevoerd, dat in de sierlijkste vormen is uitgevijld en omgekruld. Alles is koud bewerkt, en als een bewijs, hoe ver men het daarin gebracht had, moge dienen, dat aan een ijzeren zetel, die door de stad Augsburg in 1574 aan keizer Rudolf II ten geschenke werd vereerd, beeldjes van romeinsche keizers voorkomen, die in ijzer gebeeldhouwd zijn. Het behoeft geen betoog, dat Thomas Rüker, de vervaardiger van dit kunststuk, de grenzen van het esthetisch geoorloofde wel een weinig overschreed, want ijzer is al zeer ongeschikt voor deze bewerking. Gevesten van dolken en degens vertoonen dikwijls dergelijke kunststukken en ieder die het museum te Neuremberg bezocht heeft, zal ze zich herinneren. Dat museum biedt tevens een schoone gelegenheid aan om de prachtige wapenrustingen, die in de zestiende eeuw in Zuid-Duitschland vervaardigd zijn te bewonderen.

Te Salzburg vindt men op het Peterskirchhof verscheidene zeer bezienswaardige grafhekken, de meesten uit de zeventiende eeuw, enkelen uit iets later tijd, die zeer schoon bladwerk en maskers, plat in 't metaal uitgesmeed, vertoonen. Het schoonste van allen is wel dat van het Zillnersche graf, omstreeks 1650 door een onbekenden meester vervaardigd.

Dat Neuremberg, terecht het juweelkistje van Duitschland genoemd, schoone smeedwerken bevat, spreekt van zelf. De „Schöne Brunnen," tegenover de Frauenkirche wordt door een hek omgeven. dat tot de beste in Duitschland mag worden gerekend. Het is het werk van een Augsburgsch kunstenaar, Paul Kühne genaamd. Het is opmerkelijk, hoe die smid, die toch geheel andere vormen bezigde dan de gothische, welke de fontein zelf vertoont, zijn hek met de architectuur in overeenstemming heeft weten te brengen. De grondgedachte is hoogst eenvoudig — niets anders dan kruiselingsche staven van vierkant ijzer, in de eene richting op hun kant, in de andere richting op hun plat, zoodat zij door elkander heen gaan. Over dit geraamte zijn festoenen en figuren gewerkt, die aan het geheel een buitengewoon rijk aanzien geven, terwijl ook de bekrooning, uit kunstig gesmeede bloemen bestaande, het hare daartoe bijdraagt. In vele oude huizen van Neuremberg worden nog meesterstukjes van smidswerk aangetroffen; vooral in die van de Winkler-strasse kan men nog veel vinden. Zuiverheid van lijnen en keurigheid van bewerking maken dit smeedwerk tot voorbeelden voor alle tijden. Bij de hekken worden de spijlen door de sierlijkste spiralen, dikwijls uit kunstig gedreven kelken voortspruitend, aan elkander verbonden. De einden dezer spiralen zijn plat uitgesmeed in den vorm van bladwerk, maskers enz., en vertoonen dikwijls sporen van geschilderd of verguld te zijn geweest. Alles is keurig afgewerkt, maar die keurigheid is geheel door smeden verkregen en de vijl is slechts spaarzaam gebruikt. De bloemen en kelken zijn conventioneel behandeld en eerst in de laatste helft der zeventiende eeuw tracht men bepaalde natuurvormen na te bootsen. De bladeren dezer bloemen zijn niet aaneengesoldeerd, maar de geheele bloem is uit één stuk gesmeed, een kunststuk, dat de tegenwoordige smeden hun voorgangers bezwaarlijk zouden nadoen.

Al het Duitsche smeedwerk uit de 16de eeuw en dikwijls ook nog uit lateren tijd onderscheidt zich door een zekere forschheid, die soms in plompheid ontaardt. De klassieke kunst onderging in de handen van de

[1]) Goede afbeeldingen hiervan zijn te vinden in de „Deutsche Renaissance," bij Seemann te Leipzig verschenen, waarin ook vele andere der hiergenoemde werken voorkomen. De reproducties, die de „Formenschatz" geeft, zijn minder geslaagd.

germaansche smeden meestal veranderingen, die haar soms veel van haar oorspronkelijke bevalligheid deden verliezen, maar waardoor zij ook beter voor toepassing in metaal geschikt werd.

In Italie kan men nog hier en daar uitmuntend smeedwerk zien. Tot het oudste en tevens tot het schoonste behooren de lantaarns en banierdragers van het Palazzo Strozzi te Florence, door Nicolo Grasso in 1480 vervaardigd. Ook het hek om de fontein op de markt te Siena, dat uit dezen tijd afkomstig is, verdient opmerking. De kettingen der hanglampen in vele Italiaansche kerken, meest allen uit de 16de eeuw, munten uit door sierlijkheid van bewerking, en toonen duidelijk, dat de Italianen op dit gebied niet bij andere volken achterstonden. Eindelijk noem ik nog de kunstige balkonhekken, dikwijls uit den baroktijd, die men in de zuidelijke steden van het schiereiland in menigte kan vinden en die soms een nauwkeurige beschouwing ten volle verdienen.

Wie te Parijs is geweest, heeft ook het Louvre bezocht en herinnert zich ongetwijfeld de prachtige deuren die naar de Gallerie d'Apollon voeren, en geheel van gesmeed ijzer vervaardigd zijn. Zij dagteekenen uit de tweede helft der zestiende eeuw, en volgens het verhaal zou een der deuren door een Franschman, de andere door een Duitscher gesmeed zijn. Tijdens de regeering van Louis Philippe werden zij uit het kasteel Lafitte in zeer gehavenden staat naar Parijs overgebracht, en nadat zij uitstekend gerestaureerd waren, in het Louvre geplaatst. Zij behooren ongetwijfeld tot het schoonste, wat nog van het werk der vroegere fransche smeden rest. Men weet haast niet wat meer te bewonderen, de keurigheid der vormen of de meesterlijke uitvoering. Vooral de kinderfiguurtjes en de bekrooning, door gedreven bladwerk omgeven, zijn onnavolgbaar schoon. Uit iets later tijd is een hek in de kathedraal te Rouaan, dat, hoewel het den naderenden barokstijl bespeuren doet, toch meesterlijk gesmeed is. Het zou ons hier te ver voeren, alle schoone smeedwerken uit de 17e en 18e eeuw, die nog in Frankrijk aanwezig zijn, op te sommen. Wij vermelden alleen de altaarhekken te La Ferté Bernard en Nogent-le-Rotrou uit den tijd van Lodewijk XIV en de hekken te Nancy in de 18e eeuw door Jean Lamour, hofsmid van den kunstlievenden Stanislas van Lotharingen, vervaardigd. Ook vestigen wij de aandacht op het boek over slotenmakerswerk, in 1827 door Mathurin Jousse uitgegeven en dezer dagen in facsimile gereproduceerd. Het bevat verscheidene zeer karakteristieke teekeningen van verschillende smeedwerken, als sloten, sluitplaten, sleutels, deurhangers, scheltrekkers enz.

De smeden van Engeland hebben reeds vroeg proeven van hun kunstvaardigheid gegeven. Het hek om het graf van Hendrik VII in Westminster-Abbey, en dat van het graf van Eduard IV te Windsor, beide waren meesterwerken, mogen hiervoor ten bewijze strekken. De hekken van Hampton Court kunnen de vergelijking met de Louvre-deuren te Parijs doorstaan. Zij werden in het laatst der zeventiende eeuw door Huntington Shaw van Nottingham vervaardigd en zijn eenigen tijd geleden vrij onhandig gerestaureerd. Wij vermelden verder de hekken van Grays Inn (1727) en van Temple Gardens (1730) te Londen.

In de Nederlanden stond ook vroeger de smidskunst in hooge eere, en tot nog voor weinig jaren kon menig proefstuk, in den vorm van uithangteeken aan de smidswerkplaats aangebracht, hiervan blijken geven. Die proefstukken verdwijnen echter meer en meer en het is slechts door het bezoeken van een der weinige oudheidkundige museums in Nederland, dat men eenigszins een denkbeeld van de kunst der voorvaderen op dit gebied kan krijgen. Hier en daar wordt nog misschien wel wat in kerken aangetroffen, doch de koorhekken der voornaamste bedehuizen, die den smid gelegenheid geven konden zijn talenten ten toon te spreiden, zijn in den regel van koper. Tot het beste, wat door Nederlanders gesmeed is behoort wel de kraan voor een doopvont, die in 1877 op de tentoonstelling te Amsterdam te zien was, en die met het duitsche smeedwerk van dien tijd (begin der 16e eeuw) op ééne lijn kan gesteld worden.

In de zuidelijke Nederlanden noemen wij vooral het werk van Quintijn Massijs, den smid die later een beroemd schilder is geworden. Velen zullen zich den put bij de kathedraal te Antwerpen herinneren, waarbij zich een opschrift bevindt, waar Quintijn wordt vermeld als „ten zijnen tijdt grofsmidt ende fameus schilder" geweest te zijn. De luchter in Sint Pieter te Leuven, mede van zijn hand, is niet zoo bekend, doch een waar kunststuk. In de Porte de Hal te Brussel bevinden zich onder meer een putversiering uit het begin der 16e eeuw en eenige windwijzers, die zeer de aandacht verdienen, doch wier makers onbekend zijn. Dat de smeedkunst in Zuid-Nederland ook vóór den tijd der Renaissance reeds op een hoogen trap stond, ziet men o. a. aan den windvaan, die op den toren van het raadhuis te Brussel prijkt, in 1454 door Martijn van Rode gesmeed en St. Joris met den draak voorstellend.

Wij wenschen deze vluchtige schets te besluiten met eenige opmerkingen over smeedwerk in het algemeen. Vooral de smid moet nooit vergeten, dat elk materiaal zijn eigen stijl met zich brengt en dat al wat in hout of steen zeer goed staat, in ijzer meestal een minder fraaie uitwerking te weeg brengt. De oude meesters hebben dit wel eens vergeten, maar hun groote kunstvaardigheid doet hun veel vergeven. Wie die kunstvaardigheid niet bezit, onthoude zich b.v. vooral van het aanbrengen van beeldwerk in relief. Plat uitgesmeede maskers, bloemen enz. zijn in ijzer meer gepast. Datgene, waar het bij smeedwerk voornamelijk op aankomt, is de zuiverheid der lijnen. Al is het ornament ook nog zoo kunstig, als het beloop der hoofdlijnen niet onberispelijk is, zal het werkstuk toch niet bevredigen. Ook eenvoud is in compositiën, die voor uitvoering in ijzer bestemd zijn, gewenscht, daar zij anders licht verward schijnen. Men zal ons tegenwerpen, dat b.v. het koorhek in St. Ulrich te Augsburg verre van eenvoudig is, maar wij herhalen wat wij daareven gezegd hebben, in zekeren zin staan de oude meesters boven de wet. De vijl worde zoo min mogelijk gebruikt, en al verlangen wij niet, dat men, als voorheen, bloemen uit één stuk zal smeden, men trachte zoo min mogelijk te schroeven of te soldeeren. Het is een dwaling, dat het fraaie zou bestaan in het gladde en gelikte; laat de constructie maar flinkweg te zien zijn, het kunstwerk is daar niets minder om.

Mocht weldra een tijd aanbreken, die het smidsvak iets van zijn ouden luister teruggaf. Vooral de Nederlandsche smeden zijn nog zeer achterlijk. Er is wel reeds eenige verbetering op te merken, een gevolg van de ten onzent herlevende Gothiek en Vroeg Renaissance,

die zich zoo gaarne van kunstig smeedweek bedienen, maar het is niet voldoende, dat de smid slaafsch de teekeningen, hem door den architect gegeven, navolgt. Hij moet „im innern Herzen" liefde voor schoone vormen krijgen, ze zelf trachten te scheppen, zijn voorgangers bestudeeren. Eerst als hij het zoover gebracht heeft zal men kunnen zeggen, dat zijn vak weer een kunstvak geworden is.

Amsterdam 1 Mei 1880. A. W. WEISSMAN.

MODERNE ENGELSCHE KUNST.

The City of London Society of Artists.

Londen is een groote stad, de grootste van Europa, de wereldstad. Wie weet 't niet, 't zij dan door eigen aanschouwing, 't zij van hooren zeggen? Die grootheid, die uitgebreidheid, die talrijkheid harer inwoners brengt groote voordeelen, maar ook niet minder groote nadeelen met zich mede. Onder de laatsten moet men vooral rekenen, dat gebouwen, musea, concerten in „Londen" heeten te bestaan, waarvan een groot, of liever 't grootste, deel der Londenaars niets weet, of te ver verwijderd is om er heen te gaan; tenzij ze bereid zijn een groote reis te maken en er een geheelen dag voor op te offeren.

Zoo zijn er elk jaar talrijke kunsttentoonstellingen, zoogenaamd in Londen, maar waarvan alleen zij, die 't geluk hebben in 't „The West" te wonen, profiteeren, en die voor bewoners in 't Oosten en Noorden als in een andere stad gehouden worden. Tot nu toe was er dan ook aan 't ontwikkelen van den kunstsmaak in „The City" of London nooit iets gedaan.

Aan dien betreurenswaardigen toestand is door de vorming van bovengenoemde Society een einde gemaakt. Met elf Royal Academicians en bovendien tal van verdienstelijke kunstschilders onder hare leden, met drie leden van 't vorstelijk huis, den Lord Mayor en meerdere mannen van invloed tot beschermers, is 't te voorzien, dat zij een schoone toekomst te gemoet gaat, en in staat zal zijn haar doel: een vaste kunstgalerij te stichten, waar tevens onderwijs zal worden verstrekt, eerlang te bereiken. Thans is zij bij 't zoeken naar een zaal om de kunstwerken ten toon te stellen tegemoet gekomen door 't heusche aanbod van een der groote City Companies (te vergelijken met onze oude gilden) die haar zaal daarvoor beschikbaar stelde. Den eersten Maart jl. werd de eerste tentoonstelling plechtig ingewijd.

In de eerste zaal vinden wij een keurige collectie waterverwschilderijen en enkele beeldhouwwerken, in den doorgang naar de tweede, eveneens beeldhouwwerken, en in de tweede zaal eindelijk ongeveer 200 schilderijen in olieverw en nog enkele producten van Phidias kunstbroeders. We beginnen met de laatsten, omdat wij tot nu toe nog geen gelegenheid vonden iets omtrent dezen tak van kunst te zeggen.

Allereerst dan vinden we er vier busten van leden der koninklijke familie, geboetseerd door J. E. Boehin, A. R. A. drie, nl die van den Prince of Wales, den Duke of Edinburg en Princess Louise (Marchioness of Lorne) zijn in terra cotta, dat van de eerst kort overledene Princess Alice van Hessen in marmer. De gelijkenis en uitdrukking zijn goed geslaagd. Een vijfde buste, door C. B. Birch in pleister tentoongesteld, doch die in marmer zal worden uitgevoerd, geeft de beeltenis van Sir Francis Truscott, den Lord Mayor en president der vereeniging.

Uitstekend zijn de twee beelden door J. Lawlor, waarvan 't eerste, in pleister een naakte vrouwenfiguur geeft, die haar afvallend kleed met de hand vasthoudt en „The Bather" genoemd is, terwijl 't andere in marmer een lief vrouwenkopjen is, welks houding gekenschetst wordt door den naam „Meditating." Geestig is de terra cotta groep, door miss Henrietta Montalba, zuster van de vroeger vermelde schilderes, „An Anxious Moment" geheeten. 't Is waar, 't meisjen schijnt wel wat huiverig, de haar gedane vraag met dat groote, kleine „Ja" te beantwoorden, maar haar blik geeft ons moed den armen jongen die naast haar op de bank zit, in 't eind een gunstig antwoord te voorspellen. George A Lawson geeft een andere terra cotta groep, naar de regels uit de 4e acte van Shakespeare's King John:

> Oh Hubert, if you will, cut out my tongue
> So I may keep mine eyes; O spare mine eyes.
> Though to no use, but still to look ou you!

waarop wij dit aan te merken hebben, dat iemand die Shakespeare's stuk niet kent, en niet weet welke eigenlijk de toestand is, zich 't voor zou stellen alsof Hubert die vreeselijke daad op zijn beminde wilde verrichten en deze om medelijden smeekt. Immers Arthur is in vrouwenkleeren en zijn houding tegenover Hubert doet 't voorkomen, als ware hij zijn geliefde. Overigens is de gelaatsuitdrukking van beiden uitstekend. Volkomen 't zelfde kunnen wij zeggen van de „buste of the late Mrs Christine Alsop", door Eli Johnson; de trekken zijn scherp uitgedrukt en 't goedige opgeruimde van 't gezicht maakt haar tot een tweelingzuster van tante Stastok.

Lenig en mollig, klassisch schoon is 't model van „Hebe" door den vorstelijken kunstenaar, Graaf Gleichen geboetseerd. Krachtig en vol uitdrukking „'t beeld van Alfred den Groote", „'t hoofd van een satyr" en „'t hoofd van een Bachante" door denzelfden; werkelijk schoon en bevallig 't meisjeskopjen door H. Montford „May Blossom" geheeten, terwijl de drie bijdragen van Hamo Thornycroft — waarschijnlijk de broeder van den kunstenaar, die den groep „Commerce" voor 't Albert Memorial [1]) bijtelde — waarvan een 'n levensgroot beeld is van de versteende ega Lots, zeker getuige afleggen van de vaardigheid des kunstenaars. Verder vinden wij nog twee pendanten door J. Lawlor, die voor 't zelfde standbeeld der groep „Engeneering" maakte, namelijk van eene gevangene (in den krijg) en eene slavin, terwijl eindelijk F. Nelson Maclean eenige bustes en beelden geeft onder welke wij die van Dante ter vermelding uitkiezen.

---

[1]) Een groot kunstwerk opgericht ter nagedachtenis van den gemaal der Engelsche koningin. Behalve de beeldtenis van den prins die gezeten is onder een soort koepel, geeft 't standbeeld een herinnering aan 's prinsen werk in 't belang van nijverheid en kunst, door allergorische voorstellingen der vier grootste werelddeelen, van Handel, Nijverheid, Landbouw en Werktuigkunde, en verder rondom den voet, de 6 voet hooge, beelden der grootste schilders, beeldhouwers, architecten, dichters en musici der wereld.

Na deze, mogelijk wat al te droge opsomming, er valt van busten zeer zeker niets anders te zeggen, kunnen wij ons tot de schilderijen wenden.

Beginnen wij met die van een schilder, dien wij tot nu toe nog niet ontmoetten, namelijk P. H. Calderon R. A. Hij is de vriend, in zekeren zin de voorganger en kunstbroeder van Marks, en vormt met dezen en Leslie, Yeames, Wynfield, Story en Hodgson, de zoogenaamde St. John's Woodschool. Wij zeiden de „*zoogenaamde*" St. John's Woodschool, omdat deze schilders, die allen in deze buurt van Londen wonen, eigenlijk niet gezegd kunnen worden een *school* te vormen. Zij oefenden zich samen in hun kunst en wijdden zich meerendeels aan de behandeling van onderwerpen, die men dramatisch (niet te verwarren met tragisch) kan noemen; maar daarmede houdt ook grootendeels de overeenkomst op; immers wij zagen reeds, dat Marks satirisch, wij zullen zien dat Leslie geestig en een groote vriend van 't tijdvak van 't Directoire is.

Maar wij hebben hier met Calderon te doen.

„Reduced three per cents" aldus noemde hij zijn schilderij, waarin hij ons binnenleidt in de vestibule van, wat ons toeschijnt, 't gebouw eener bank te zijn. Op den trap staat een deftig heer in rooden, goudgegalonneerden rok, met wit gepoederd haar, een steek op 't hoofd en stevigen stok in de eene, een papier in de andere hand. Welke papieren waarde (?) 't is, wier daling hij 't burgermeisjen van ongeveer 30 jaren, dàt op den arm van een tamelijk bejaard heer geleund, aandachtig staat te luisteren, moet mededeelen, is ons onbekend; maar zeker is 't, dat die daling een gevoeligen knak zal geven aan 't misschien niet al te groote fortuin der verschrikte toehoorderes. Was dat fortuin waarschijnlijk een erfenis, 't middel waardoor zich de bezitster van 't juk der dienstbaarheid vrijmaakte, was 't mogelijk de sleutel tot 't hart haars minnaars, of de onderhouder eener familie? Wie zal 't ons zeggen! De schilder niet; want 't aantrekkelijke van zijn kunst ligt in de vrijheid, die hij onzer fantaisie laat den roman te beginnen en te voleindigen naar eigen keuze.

Noch zijn ander stukjen, 't portret van een jeugdige schoone, Sybil genaamd, noch twee dergelijken van Leighton en Alma Tadema, geven voedsel aan onze verbeeldingskracht. Doch des te meer aan ons oog, doch des te meer voldoening voor ons schoonheidsgevoel, want dat de twee jeugdige kopjens op schoonheid bogen kunnen, wie zal 't ontkennen. Toch is beider schoonheid, beider voorkomen geheel verschillend. Bij Tadema vinden wij frischheid, rozige wangen, helderen oogopslag, en levenslust als factoren der schoonheid; bij Leighton, blankheid, teerheid, een kwijnenden blik als eigenschappen van een meisjen „dat 't maantjen bemint." Datzelfde verschil in 't voorstellen der schoonheid trof ons op de expositie door de eigenaars der Graphic geopend, al waar 12 der voornaamste schilders eene voorstelling van „de Schoonheid" gaven. Tot nu toe waren wij nog niet in de gelegenheid iets omtrent deze expositie te zeggen; misschien zullen onze lezers ons daarom de overspringing naar eene andere zaal willen vergeven, nu ons onderwerp ons juist aanleiding geeft enkele woorden omtrent deze „Graphicsche" expositie in 't midden te brengen.

Zoo als wij reeds zeiden geven alle 12 doeken eene voorstelling van „vrouwelijke" schoonheid, en 't was aanvankelijk bedoeld ze met elkaar te vergelijken, en een van alle tot *de* schoonste te verklaren. Een moeilijke taak voorwaar voor den kunstrechter, in zulk een wedstrijd uitspraak te doen; vermits hier zeker dat ongelukkig spreekwoord „Les gouts sont différents" zich zoude doen gelden. Immers, al zouden al de meisjeskopjens aan de, toch nooit geformuleerde wetten van vrouwelijke schoonheid voldoen, ze konden toch in voorkomen en uitdrukking hemelsbreed verschillen en zouden ruimschoots gelegenheid overlaten tot oordeelen naar personeelen indruk; en zeer zeker zou de vraag door Lessing gedaan, of uitdrukking meer is dan schoonheid, eerst nadrukkelijk op bevestigende of ontkennende wijze moeten beantwoord worden. Wij zullen er ons dus van onthouden een van allen den palm der overwinning toe te kennen, maar eenvoudig constateeren wie op de vraag bevestigend, wie ontkennend antwoordden. Tot de eerste behooren Marcus Stove, Calderon, Long, Hopkins, Storey en Tadema, terwijl Tissot, Dicksee Peruguni, Leslie, Morris en Leighton zich onder de laatsten rangschikken. Stove geeft de buste van een meisjen eenigszins rose van tint, gekleed in een dun rose neteldoeksch kleedjen, met grooten tuinhoed op 't hoofd, dat peinzend over een balustrade geleund staat; Calderon en Long geven beide Oostersche typen, waarvan die van Long, schoon niet bepaald mooi, machtig interessant is. Hopkins koos de berouwvolle Magdalena tot onderwerp en Storey bewees, dat hij gevoelt wat poezie is, door de voorstelling van een onschuldig tienjarig kind, in rose japonnetjen en wit kapjen, waaronder de donkere oogen geestig en vrijmoedig in 't rond blikken. Alma Tadema eindelijk stelt ons een meisje voor, dat half gebogen over een nummer der Graphic, door haar in de hand gehouden, zijdelingsch naar den toeschouwer blikt. Haar gelaat is misschien wel iets te lang om volkomen schoon te heeten; maar de heldere oogopslag en frissche lach maken veel goed.

Van de bijdragen der andere mededingers valt in zekeren zin weinig te zeggen en wij zullen dan ook maar alleen van die van Leslie en Leigthon spreken. Leslie's schoone vertoont zich half en profiel, heeft zwart haar, donkere oogen, blozend gelaat en tamelijk rond gezicht; bij Leighton daarentegen vinden wij dezelfde eigenschappen als op de eerste tentoonstelling; lange hals, lang en bleek gelaat en kwijnende oogen.

En hiermede zijn wij na ons uitstapjen op 't gebied der schoonheid, weer tot ons eigenlijk onderwerp teruggekeerd, nl. de tentoonstelling in de City. Wij bevinden ons nog altijd in de zaal der olieverwschilderijen; en staan juist voor een prachtig landschap door H. W. B. Davis R. A. getiteld „Approach of Night". Over 't uitgestrekte veld valt de schemering en kleurt 't gras met donkere tint. 't Rustige halfdonker is prachtig weergegeven. Daarnaast hangt eene schilderij, die de in onze dagen zoo zeldzame eigenaardigheid heeft, dat zij 't leven aan twee kunstenaars dankt. „Imogen entering the Cave" is 't onderwerp door J. Pettie R. A. en J. Mc. Whirter A. R. A. gezamenlijk behandeld en waarvoor als wij ons niet vergissen, de eerste de figuur, de laatste 't landschap schilderde. Van miss Clara Montalba vinden wij in deze kamer een met haar gewone kracht geteekend

tooneel van den Thames tegen zonsondergang; haar bijdrage in de waterverwgalerij is onbeduidend en blijkbaar niets meer dan een eenigszins haastig afgewerkte schets.

Wij zijn nu eenmaal in de waterverwgalerij en zullen er met een maar blijven. Niet dat de zaal afgezien is; maar wij hebben 't voornaamste vermeld en willen hier niet te lang verwijlen, omdat andere inmiddels geopende zomertentoonstellingen, waaronder die in de Royal Academy al onze aandacht en tijd in beslag zullen nemen. De zaal hier voor waterverw beschikbaar gesteld is tamelijk klein, waarvan 't gevolg is dat sommige stukken te hoog, anderen vlak bij den grond, velen in slecht licht zijn geplaatst en dus 't aanschouwen moeilijk wordt. Toch kunnen wij er sir John Gilbert's „Prisoners" en „The lost route" op ons gemak bewonderen. 't Is in beiden precies dezelfde toon, dezelfde teekening als wij in zijn „Gipsies" vonden, beiden geven dan ook weder tafereelen uit 't woelige krijgsmansleven. Daarnaast zijn zes penteekeningen door A. Chantry Corbould voor Punch vervaardigd; meesterlijk in teekening en over 't algemeen geestig gedacht.

Een prachtig landschap is „Passing" door E. H. Bearne; 't stelt voor een dicht begroeide lommerrijke laan, waardoor een troep schapen trekt. De spiegeling van de zon door de takken, op den grond is meesterlijk gedaan en 't geheel is schoon als studie van licht en schaduw. Als zeestuk verdient O. W. Brierly's, „H. M. S. Sultan" zeer zeker vermelding, al kan 't niet bij Mesdag halen, terwijl mr. Cattermole's krijgstafereel „A storming party, an anxious Moment" wat kracht van teekening aangaat met die van John Gilbert vergeleken mag worden. Mr. Tayler's „Dead Canary" is een lief tafereel van een meisje, dat met medelijdenden treurigen blik 't arm diertje in haar armen beschouwt. De nooit ontbrekende stillevens nemen ook hier een eerwaardige plaats in, dank zij de uitmuntende bijdragen van mrs. Duffield.

En hiermede verlaten wij de zaal, om een volgende maal de Academie te bezoeken.

LEONIDAS.

HET NIEUW DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT.

Voor *f* 111.774 is de verbouwing aanbesteed van het Departement van Waterstaat, volgens de plannen van den Architect F. J. Nieuwenhuis te Utrecht.

Het nieuwe gebouw, of liever de nieuwe gebouwen, zullen zich uitstrekken van de Hofkapel tot ongeveer 12 Meter Oostwaarts van de Trêve-zaal, en het Departement zal het gebruik bekomen van de geheele bovenverdieping, welke tot dusverre grootendeels voor de dienst van de Eerste Kamer der Staten-Generaal was bestemd. De Eerste Kamer wordt schadeloos gesteld door de bovenverdieping der Hofkapel, die tot sectiekamers is ingericht, terwijl in de benedenverdieping de archieven van Waterstaat zullen geborgen worden.

De hoofdingang van het Departement komt daar waar thans de ingang naar de Trêve-zaal is, naast de Binnenpoort, welke tegen de Loterij-zaal aansluit. Voor zich uit heeft men de trap naar de bovenverdieping; links een vestibule welke naar een gang leidt die de gebouwen evenwijdig aan den Hofvijver doorsnijdt. Ten zuiden van dezen gang komen 5 vertrekken die hun licht van het Binnenhof ontvangen, en waarvan dat, hetwelk naast de Hofkapel ligt, voor den Archivaris van het Departement bestemd is. Aan de noordzijde heeft men tusschen de Kapel en de Trêvezaal twee gebouwen, waarvan het westelijke, dat nagenoeg volgens de rooilijn der Kapel gebouwd wordt, 2 vertrekken telt, en het oostelijk dat teruggetrokken is, er eveneens 2 heeft. De benedenverdieping der Trêve-zaal is in drie kamers verdeeld. Oostwaards grenst daaraan een vierde gebouw met 3 vertrekken.

Op de bovenverdieping zijn de grenzen van het nieuwe Departement verschillend van die der verdieping op den beganen grond; immers terwijl de bovenverdieping der Hofkapel aan de Eerste Kamer gegeven is, wordt aan de oostzijde naar den kant van het Binnenhof de grens over een gedeelte van de lokalen van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken getrokken; ook zal het Departement ten behoeve van den concierge beschikken over de lokalen boven de Binnenpoort, welke zich tot aan de Loterijzaal uitstrekken.

Op deze verdieping wordt de oude zaal der Staten-Generaal in haar vroegeren vorm hersteld; thans was zij door later aangebrachte muren gesplitst in twee sectiekamers en een gang. Ongelukkig zijn de kostbare behangseltapijten, welke deze zaal eertijds versierden, verdwenen, en nu zal men zich met papier tevreden moeten stellen. Aan de Binnenhofzijde komen voorts twee vertrekken en een bovenkamer uit. Aan den Vijver levert het westelijke gebouw 2 vertrekken, en het teruggetrokken gebouw een vertrek voor een kamerbewaarder en de zaal van den Minister. Op den hoek dezer kamer naast de Trêve-zaal komt een achthoekig torentje, dat als overdekt balkon dienst zal doen. De Trêve-zaal blijft behouden, en het oostwaartsliggend gebouw is in twee vertrekken gesplitst. Ten zuiden en daarvan gescheiden door een gang en open plaats blijft de oude Leenkamer van Brabant, tot dusverre de Bibliotheek der Eerste Kamer, in stand.

Gedeeltelijk hebben deze gebouwen een tweede bovenverdieping. Dit is het geval met die, welke aan het Binnenhof liggen, en waar aldus 7 vertrekken gevonden worden. Aan de Vijverzijde heeft het gebouw naast de Kapel een bovenverdieping met 2 kamers, terwijl het teruggetrokken gebouw slechts in het middengedeelte een verdieping met 1 vertrek verkrijgt.

De gevels van het Binnenhof worden, wat betreft het gedeelte, dat tegen de kapel aansluit, vernieuwd geheel in denzelfden stijl als de bestaande gevel. Alleen wordt in het midden, om de eentonigheid van dit 9 vensters breede front te breken, een achthoekig gesloten balkon van den grond uit opgetrokken.

Dezelfde stijl der XVIIe eeuw wordt gevolgd ten aanzien van de gevels der vier gebouwen, die zich in den Vijver zullen spiegelen: baksteen, banden en waterlijsten van witten steen, vierkante vensters met ontlastingsbogen. Het gebouw naast de Kapel verkrijgt een leien dak met vier schilden; het teruggetrokken gebouw vertoont een trapjesgevel, waarop een schildhoudende leeuw; op den hoek een over twee verdie-

pingen gaande gesloten balkon in den vorm van een torentje. Daarop volgt de Trêve-zaal, waarvan de gevel geheel vernieuwd wordt: in de strekken boven de ramen komen sluitsteenen met leeuwenkopjes, en boven den uitgebouwden balkon een trapjesgevel met een oeil-de-boeuf. Het vierde gebouw eindelijk is gelijk aan het eerste, behalve dat het een venster meer in de breedte, en een verdieping minder in de hoogte telt.

ONZE MONUMENTEN.

33. DE OOSTPOORT VAN DEN HOVE TE 'S GRAVENHAGE.

Het schilderachtig poortje, waarvan thans de herstelling nagenoeg voltooid is, en waar langs men van het Plein naar het Binnenhof gaat, heeft verschillende namen gedragen. In deze eeuw heette het de Grenadierspoort of de Mauritspoort; de eerste naam is te danken aan de soldaten die er de wacht hielden, de andere aan het nabijgelegen Mauritshuis.

De oude oorspronkelijke benaming is *de Oostpoort van den Hove.* Onder dien naam komt het gebouw voor in de rekeningen die op zijn stichting betrekking hebben.

Deze stichting valt in de jaren 1633—1634. Oudtijds was het Hof der graven van Holland aan de oostzijde begrensd door een tot voor twintig jaren aanwezige gracht welke in den vijver tusschen het Mauritshuis en het torentje van den minister van Binnenlandsche Zaken zijn aanvang nam en in rechte lijn zuidwaards liep tot aan het tegenwoordige gebouw van den Hoogen Raad. Westwaards van deze gracht lagen de gebouwen van het Binnenhof, namelijk de Castelenije (daar waar nu Binnenlandsche Zaken is,) en de Hooge Raad, waarvan thans eenige onaanzienlijke overblijfselen, ten Zuiden van het boven bedoelde poortgebouw zichtbaar zijn; deze gebouwen steunden gedeeltelijk op den ouden XIIIe eeuwschen walmuur. Oostwaards van de gracht bevond zich een oud rondeel, waarop thans het Mauritshuis staat, voorts een boschje waar reigers nestelden (het terrein van Koloniën en den tegenwoordigen Hoogen Raad) en verder de kool- of moestuin van den graaf — thans het Plein en de terreinen ten Noorden daarvan en ten Zuiden van het Doelestraatje.

Omstreeks 1631 besloot het Domeinbestuur dezen kooltuin en de omgeving te verkoopen tot het bouwen van huizen. Huijgens bouwde zijn woning waar thans zich het nieuw Departement van Justitie verheft. Graaf Maurits van Nassau stichtte het Mauritshuis. Tevens verrezen een aantal huizen aan de Noordzijde van het Plein, en werden langs den geregulariseerden Korten Vijverberg de woningen geplaatst welke gedeeltelijk nog ongeschonden aanwezig zijn, en vervolgens de nieuwe Doelen, waarin heden de Rechtbank zetelt.

Deze nieuwe aanleg bracht noodzakelijk een verbetering mede van de communicatie tusschen het Binnenhof en het Plein. Tot dusverre vond de gemeenschap tusschen 's Graven hof en den Kooltuin plaats langs een smallen gang, welke nog heden tusschen de gebouwen van het Departement van Binnenlandsche Zaken gevonden wordt, en welke in den walmuur aan een smal deurtje uit kwam; daar lag over de gracht een houten bruggetje enkel voor voetgangers, dat op het rondeel uitkwam waar nu het Mauritshuis is.

De nieuwe weg werd zuidwaards aangelegd en is de straat waarmede men thans nog van deze zijde het Binnenhof bereikt. In verband daarmede werd een nieuwe brug over de gracht gelegd en de Oostpoort van den Hove gebouwd; want men achtte het passend aan het Binnenhof, waar behalve de Hooge Collegies van Staat ook de woning van den Stadhouder gevonden werd het karakter van een kasteel te doen behouden; de toegang was dan ook destijds niet zoo vrij en onbelemmerd als nu.

De brug telde drie steenen bogen, terwijl de vierde opening een ophaalbrug had, aan den ingang stonden twee pilaren met leeuwen die schilden droegen. Daarnaast was een smal houten bruggetje voor voetgangers. Eerst in deze eeuw is deze brug weggebroken toen de gracht daar ter plaatse gedempt werd.

Het poortgebouw had hetzelfde aanzien als thans, het is een klein gebouw van baksteen met zandsteen en banden en hoekstukken. De poortfronten zelven zijn van bergsteen; de doorgang is aan de buitenzijde geflankeerd met twee halfronde zuilen in renaissance stijl, die een orde dragen en een fronton waarin het kloek gebeitelde wapen van Holland door twee leeuwen gehouden is gevat. Hetzelfde wapenschild komt aan de binnenzijde voor, doch zonder de schildhouders. Deze zijde is overigens over het geheel eenvoudiger en mist ook de zuilen. Een smal trapje aan de zuidzijde leidt naar de bovenverdieping, welke door een raam aan de zuidzijde verlicht wordt. Het vrij hooge leijen dak is voorzien van zoldervensters en de makelaars zijn met cierlijke looden bloemen gedekt.

De bouw van de poort had in 1633 en 1634 plaats. Hij werd verricht door Joris Corneliszoon Faes, meester metselaar van den Hove, aan wien deswege £ 2172 werd uitbetaald. Het fraaije beeldhouwwerk werd uitgevoerd door Jan Ariensz. meester beeld- en steenhouwer te Dordrecht, voor £ 2200 (ad 40 grooten het £). Aan eenig ondergeschikt buitenwerk verdiende de steenhouwer Jan Gerritsz van Lier nog £ 16 en 6 schellingen. De smid Allaert Claessen leverde het ijzerwerk aan poort en brug.

Dit schilderachtig poortje heeft in het lot van al onze monumenten gedeeld. In plaats van het te herstellen en te onderhouden, vergenoegde men zich het te verven. Het oude raam der bovenverdieping was door een driedubbel houten venster vervangen, dat niet bestand was tegen den last van het daarop drukkend metselwerk en de zuidzijde werd bouwvallig.

In 1877 werd het oude steenen raam hersteld en de zuidelijke muur verbeterd. Thans is het gebouw grondig gerestaureerd. De lood en leibedekking van het dak is vernieuwd, de dikke verflaag is van de muren en van het beeldhouwwerk verwijderd. Er blijft nog over aan het wapenschild de heraldische kleuren terug te geven, die onder de verfkorst werden ontdekt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Tentoonstelling van Schilderijen van levende meesters van wege het genootschap Pictura te Groningen geopend, mag vrij wel geslaagd heeten. 265 stukken werden ingezonden. Van *Alma Tadema* is er

een gezicht op den tuin van een der paleizen te Florence. Ook mevrouw *Alma Tadema* geboren *Eps* zond een schilderstuk. Mejuffrouw *G. J. van de Sande Bakhuijzen* heeft er een kannetje met bloemen, en van *J. van de Sande Bakhuijzen* is er een hollandsch landschap met vee. *Bilders*, en diens echtgenoote, geboren *van Bosse*, zonden vier landschappen, allen aan Drenthe ontleend. *J. W. van Borselen* is door twee stukken vertegenwoordigd, *C. Cunaeus* door één stuk, evenals *van Deventer*. Een met rouwfloers omhangen stuk is een landschap van wijlen *J. van Gorkum*, een grijze dag te Vreeland aan de Vecht. Twee bloem- en vruchtstukken zijn van mej. *A. Haanen. G. Henkes* stond weder aardige oude lieden af, die de preek bijwonen, en stovenzetsters.

Er zijn twee strandgezichten van *Joh. Hilverdink*, en een avondlandschap van *B. Höppe. Israëls* zond een gebed voor het middagmaal, *Klinkenberg* een gezicht op de Amsterdamsche Brouwersgracht, *W. Maris* een landschap met vee, *A. Mauve*, twee goede stukken, *Mesdag* twee scheveningsche gezichten, mejuffrouw *Roosenboom* twee stukken, Druiven en Kers-rozen, *P. Stortenbeker* een veestuk, *van Trigt* een historisch tafereel: Luther, die student zijnde een exemplaar van den Bijbel in de boekerij te Erfurth vindt, *Valkenburg* twee „Tableaux de genre," mejuffrouw *Maria Vos*, twee stillevens, van *J. H. Weissenbruch* is er een landschap bij Wassenaar.

Gaat men na welke personen de schilderkunst te Groningen en in de ommelanden beoefenen, dan vindt men de volgende namen:

H. Boss, mejuffrouw *Clara Bruins*, *J. H. Egenberger*, jhr. *R. Gockinga*, mej. *A. M. van Houten*, *T. Mesdag Kzn.*, *G. H. Tiddens*, allen te Groningen en *H. Schierbeek* te Pieterzijl. Groningers elders gevestigd zijn voorts *H. W. Mesdag*, mevrouw *S. Mesdag*, geb. *van Houten*, beiden te 's Gravenhage, en *A. J. Madiol* te Brussel.

— De heer Richard Charles Keun, nederlandsch consul-generaal te Bender-Bushir, heeft aan de regeering een merkwaardige steenen lijkkist, gevuld met beenderen, toegezonden, die door hem gevonden is in een begraafplaats, welke ongeveer 2000 jaren oud is en afkomstig is van een het vuur aanbiddend volk. De begraafplaats ligt op de plek waar de oude stad Richer eenmaal stond.

De lijkkist meet ongeveer 0.50 en 0.60 M. in het vierkant en 0.30 M. in de hoogte.

ADVERTENTIËN.

Bij VAN HENGEL & EELTJES, te Rotterdam, verschijnt:

ARCHIEF

VOOR

Nederlandsche Kunstgeschiedenis.

VERZAMELING

VAN

onuitgegeven Berichten en Mededeelingen

BETREFFENDE

Nederlandsche Schilders, Plaatsnijders, Beeldhouwers, Bouwmeesters, Goud- en Zilverdrijvers, Smeden, Stempelsnijders, Tapijtwevers, Borduurwerkers, Plateelbakkers, Ivoorsnijders, Glasschilders, Ingenieurs, Landmeters, Kaartmakers, Verlichters, Lettersnijders, Schoonschrijvers, Boekbinders enz.

MET BEREIDWILLIGE MEDEWERKING VAN VERSCHEIDENE ARCHIVARISSEN E. A. BIJEENGEBRACHT DOOR

Fr. D. O. OBREEN,

Adj. Bibliothecaris-Archivaris van Rotterdam.

Prijs per 10 Afleveringen ***f 4.50.***

20 Afleveringen vormen een deel.
Deel I en II zijn verschenen, Afl. 1 van Deel III is ter perse.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

Te Koop aangeboden:

HET MUSEUM VAN DER HOOP

met Staalgravuren,

VAN

C. L. VAN KESTEREN,

in linnen band.

Aanbiedingen franco, motto *Hoop*, bij den uitgever van „De Nederl. Kunstbode", te Haarlem.

Nederlandsche Portretten- en Historieplaten.

FREDERIK MULLER & Co., te Amsterdam, hebben verzonden den ***CATALOGUS*** van de hoogst belangrijke verzameling ***Portretten, Historieplaten, Caricaturen*** en ***Kunstplaten,*** bijeengebracht door wijlen

Dr. C. W. H. VAN KAATHOVEN, te Leiden.

Veiling 31 Mei tot 2 Juni 1880, ten huize van FREDERIK MULLER & Co., Heerengracht 329, te Amsterdam.

Te bezichtigen: **Vrijdag en Zaterdag, 28 en 29 Mei.** De Catalogus is ***à 25 Cents*** te bekomen.

Uitnemend Damesgeschenk.

DE OUDVELDERS,

DOOR

MEVROUW VAN WESTRHEENE.

Ingenaaid f 3.25. ***In prachtband f 3.50.***

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 21. 22 Mei 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... *f* 3.—
Franko per post ... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Fototypie* of *Fotogravure.*

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels ... *f* 1.50
Iedere regel meer ... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE DRIJFWERKEN VAN MATHIAS MELIN IN HET NEDERLANDSCH MUSEUM.

De tegenwoordig te Amsterdam door de Maatschappij Arti et Amicitiae in hare lokalen geopende tentoonstelling van kunstvoorwerpen in vroegere eeuwen uit edele metalen vervaardigd, trekt de algemeene aandacht van landgenoot en vreemde, en geen wonder, van alle zijden heeft de commissie de medewerking ondervonden van gemeente- en kerkbesturen, van vereenigingen en van particulieren. Moge ook al een groot deel van de belangrijkste voorwerpen op vorige tentoonstellingen geprijkt hebben, veel schoons en belangrijks weder is door deze tentoonstelling ontdekt geworden, wat anders wellicht nog langen tijd onbekend zou zijn gebleven.

Wie ook al zijne medewerking verleende, niet het Rijk, dat moeielijk zijne Musea voor eenige maanden van hunne schatten kon berooven. Daarenboven, daar de Musea thans dagelijks en kosteloos voor elk toegankelijk zijn, kan men gelegenheid te over vinden, zich ook aan de daar berustende schatten onzer kunstnijverheid te verlustigen en vergelijkingen te maken.

Daar tengevolge dier tentoonstelling de drijfwerken thans geheel het hoofd der liefhebbers vervullen, meen ik het niet ongepast hunne aandacht te vestigen op een vijftal hautreliefs in zilver, gedreven door Mathias Melin, een Zuid-Nederlandsch kunstenaar van omstreeks 1600.

Ik noem hem kunstenaar, welken titel ik aan slechts weinigen, wier werken op de tentoonstelling voorkomen, zou durven toekennen. Hoe velen bekwaam in de techniek van het vak er ook te vinden zijn, hoevelen ook in de behandeling van het ornament uitmunten; klein is het getal van hen, die als de van Vianen's het menschenbeeld naar eisch weten te teekenen en te modelleeren, zelf weten te scheppen en zich niet bepalen tot eene niet altijd gelukkige reproductie van een door een kunstenaar geleverd model.

Niet zoo Melin, die in zijne figuren zelfs op eene grootte, waarbij de geringste afwijking van een lijn het gebrek aan kennis dadelijk in het oog doet springen meer dan bij kleine figuren, den kundigen teekenaar en beeldhouwer verraadt. [1]) De figuren van Melin

[1]) Hoe weinigen der thans algemeen bewonderde drijfwerken

hebben ongeveer een hoogte van 20 centimeters. Meesterlijk in het hoogrelief, zóó dat zijne figuren hier en daar bijna geheel vrij liggen, niet minder krachtig was hij in zijne tweede en achtergronden. Hoe weinig verheven ook, hoe wijkend ook, toch geeft hij daarin tot de kleinste bijzonderheden weer, zonder in het kleingeestige te vervallen. Voor velen wellicht laat de uitvoerigheid in de behandeling van de hoofdpersonen wel iets te wenschen overig, hij die zelf teekenen en beoordeelen kan, bemerkt echter alras, dat Melin wist, wat hij deed en elke hamerslag bij hem dáár neerkwam, waar hij wezen moest. Niet gelikt als van een van Mieris, maar kranig als van een Hals zijn zijne kunstwerken.

De voorstellingen op de vijf reliefs zijn de volgende:

De eerste plaat lang 55 en hoog 22,5 centimeter, stelt voor: twee legers, waarvan het ééne aanrukt door een bergachtig landschap en het andere in het dal zich terugtrekt.

Links de veldheer van het ééne leger te paard, den veldheerstaf in de linkerhand houdende, om den hals met de keten van de orde van het Guldenvlies gecierd. Achter hem een ruiter, die een vaan, waarop het wapen der Spinola's, draagt.

Om hem heen eenige voetknechten, waaronder sommige op den voorgrond die bijna de geheele hoogte van de plaat innemen, Achter hen rukt het leger aan, terwijl eenige stukken geschut op de rotsen geplaatst, hun vuur openen op den aftrekkenden vijand beneden in de vlakte aan de rechterzijde.

Reeds zijn eenige ruiters getroffen. Ofschoon de aftocht vrij geregeld geschiedt en de veldheer nog tracht zijn geschut mee te voeren,in de achterhoede heerscht reeds verwarring, die weldra op het geheele heir zal overslaan.

Merkwaardig schoon is de overhaasting weer gegeven, waarmede die aftocht geschiedt.

Het kostuum is hier wonderlijk door één gehaspeld. 't Is nagenoeg geheel het Romeinsche, doch hier en daar komt daar onderdoor het een of ander kleedingstuk uit den tijd van den kunstenaar. De wapenen, geweren, hellebaarden, trom, kruitmaten enz. zijn geheel uit den tijd.

Op den voorgrond leest men M. M. F.

De tweede plaat lang 54 en hoog 22 centimeters, vertoont de belegering van een versterkte stad door, — te oordeelen naar de uitgebreidheid van het verschanste kamp — een groot leger.

Bijna met den rug naar den toeschouwer gekeerd, staat op den voorgrond aan de rechterhand op een verheven terrein een groep, waarvan de veldheer te paard en gedeeltelijk in 't harnas gestoken het middelpunt vormt. Met belangstelling schijnen allen den voortgang der belegering en een aanval der musketiers te beschouwen.

Rechts van den veldheer een tweede ruiter in 't harnas met ontbloot hoofd, die met de rechterhand wijzende inlichtingen schijnt te geven. Achter hem een bende speerruiters, terwijl op den voorgrond twee pages met een jachthond.

Aan de linkerhand van den veldheer een drietal gewapenden in levendig gesprek. Een paar trompetters te paard op de helling van den heuvel vormen als 't ware een overgang naar den derden grond, die ingenomen wordt door verschillende afdeelingen piekeniers en vurende musketiers.

De stad door een rivier in tweeën gedeeld, is behalve door de wallen door een verschansing verdedigd. Achter die verschansing bemerkt men een paar karossen en een aantal personen, die zich in de schepen zoeken te bergen. Elk gebouw der stad is zeer goed te herkennen, zoodat men hier aan portret kan denken. Ook de legerplaats, met ontelbare figuurtjes bevolkt zoo ook het landschap alles is duidelijk en zeker getrouw weergegeven. Het kostuum is hier dat van omstreeks 1600.

Wat de derde plaat, die ovaal is en een lengte van 63 bij een hoogte van 26,5 centimeter heeft, voorstelt is moeilijk te raden.

Ofschoon men uit het opschrift moet opmaken, dat hier een intocht wordt voorgesteld, waarbij van gejubel en gejuich der bevolking sprake is, de gespannen boogen der voor de muren en de poort eener stad geposteerde Turken, het trekken hunner zwaarden en het richten hunner pijlen op de binnentrekkenden stoet doen aan een minder vreedzame ontvangst denken. Misschien echter worden bij het schieten die pijlen hooger gericht en zoodoende de bedreigingen in een vreugde en eerebetoon veranderd.

De ongewapende veldheer (volgens de inscriptie Hertog Jan Baptist en volgens het wapen Spinola) opent te paard de trein, gevolgd van een karos, door vier op hunne dekken het wapen der Spinola's dragende paarden getrokken. In de karos zijn twee dames gezeten die zeer bedaard een gesprek voeren. Het voertuig is omgeven van krijgslieden met getrokken zwaarden en daggen, gereed tot tegenweer. Eenigen van hen zijn gekleed als Romeinen, anderen in het kostuum van den tijd.

Een aan de bovenzijde in de lucht gegrifte inscriptie luidt:

OPPIDUM STI PETRI INGRESSVRES DUX JO
BATTA SVMO CVM CIVIVM APLAVSV ET
IVBILATIONE EXCIPITVR.

dat is:

Bij zijn intrede in de vesting St. Petri. wordt Hertog Johannes Baptist met een zeer groot gejuich en vreugdebetoon der burgerij ontvangen.

De vierde plaat, achthoekig ovaal, lang 37.5 hoog 23 centimeter geeft aan de rechterzijde den hertog met den bevelhebberstaf in de linkerhand te zien, omringd van een achttal van zijne veldoversten, waarvan twee schilden dragen met zijn wapen. Voor de geopende poort eener stad worden hem op een schotel de sleutels daarvan door een jong mensch aangeboden; zeven andere overwonnenen betuigen hem door hunne houding hunne onderwerping.

Alle figuren zijn in Romeinsch kostuum.

Aan den voet der poort leest men:

MATHIAS MELIN. F
BELGA.

De vijfde of laatste is van denzelfden vorm en afmeting als de vorige, vertoont waarschijnlijk het huwelijk van Spinola met eene Princes?

---

op de tegenwoordige tentoonstelling kunnen daarop aanspraak maken. Zelfs de beroemde Popta-schotel is in de teekening zeer oncorrect, ofschoon die van Moordrecht nog verre daarbij ten achteren staat.

Rechts van het tafreel de bruid vergezeld van een viertal dames.

In het midden de bisschop, die het huwelijk schijnt in te zegenen.

Links de hertog met zijn gevolg. In het geheel bevat deze plaats twaalf staande figuren van ± 20 centimeter hoogte, allen in het kostuum van den tijd.

De compositie wordt aan de beide zijden als 't ware besloten tusschen twee kolommen, op wier voetstukken de wapenschilden van bruid en bruidegom, die echter nog slechts uit schoone oningevulde velden bestaan.

Op een der voetstukken leest men weder de initialen van den kunstenaardrijver M. M.

Deze kunststukken werden blijkens het navolgend schrijven van den Minister van het publieke onderwijs enz., aan den Direkteur van het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden, in dato 26 Maart 1822, voor den staat aangekocht.

„Het heeft Zijne Majesteit behaagt, toestemming te „verleenen tot het aankoopen voor het kabinet van het „gedreven zilverwerk, voorstellende bijzonderheden uit „het leven van iemand uit het geslacht van Spinola, „hetwelk door den heer Verster voor eene sommá van „*f* 2000 is aangeboden, enz. enz.)" 1)

Bij de splitsing van de voorwerpen van het genoemd kabinet, zijn deze drijfwerken aan het Nederlandsch Museum ten deel gevallen.

Niet onbelangrijk is het hierbij een aanteekening te voegen van een der vorige bezitters, den conservator van het kabinet van natuurlijke historie enz. van Prins Willem V, A. Vosmaer. 2) Zij luidt:

Kabinet Mr. Ramairone te Genua
door en van deze kocht A. Vosmaer. 3)

5 superbe groote zilveren gedreven langwerpig vierkante platen, verbeeldende (volgens het zeggen van dezen Heer, welke zeide van de familie van Spinola te zijn) den oorlog van Spanje in Vlaanderen onder Spinola, doch hierin zal hij zich misleid hebben, alzoo op een der stukken deze inscriptie te vinden is:

Oppidum Ste Petri Ingressurus Dux Io Batta sumō cum civium aplausa et iubilatione excipitur.

Deze inscriptie spreekt van Joh. Bapt, welke, gelijk de hier inzijnde wapens uitwijzen, Spinola is.

Deze heeft deel gehad in de onlusten te Genua, zoodat het Genua zal wezen. In het gebied van Napels ligt een St. Petri, waarvan deze Spinola bezitter was.

Onder een staat de naam van den maker dezer konststukken: Mathias Melin F. Belga.

Ik kocht de vijf heerlijk plaaten, voor 10 sequinen meer dan de waarde van het zilver. Het gewicht aan zilver was 373½ ons.

Het is mij naderhand gebleken dat deze kunststukken Genua betroffen, in welke deze Joh. Bapt. Spinola zeer ingewikkeld geweest is. Na die wij in de onderaardsche Capel van de Heiligen Boromee te Milaan hebben, is mij nimmer dergelijke, als 4 te Dusseldorp In de gallerije voorgekomen, namelijk van derzelver fraaiheid.

Tot heden heb ik mij nog niet kunnen overtuigen of het gevoelen van den schrijver werkelijk gegrond is. Neemt men het aan, dan zou daaruit de grilligheid blijken van den kunstenaar in de keus van de kostumes, die in plaats van die te nemen uit den tijd der Genueesche onlusten, ± 1460, kleedingen uit zijn tijd en uit den Romeinsche te kiezen. Hoe ook komt hij aan Turken? Dit weder zou ons doen denken aan den Cypriesschen oorlog, waarin een ander lid der familie Spinola (Hector) een groote rol speelde. De belegering daarentegen weder verplaatst ons geheel in den tijd van Ambrosins Spinola en in België of ons vaderland. Wie helpt dit duistere ophelderen? En wie weet bizonderheden over den kunstenaar Mathias Melin?

David van der Kellen Jr.

---

1) Betere koop heeft de staat waarschijnlijk nooit gemaakt. Niet onmogelijk toch zou het zijn, zoo deze kunstwerken tegenwoordig te koop werden aangeboden, een som van *f* 200,000 zouden opbrengen.

2) Handschrift der reize van A. Vosmaer 1775 — in het bezit van Mr. C. Vosmaer, en mij welwillend meêgedeeld.

3) Was dit voor zich zelf of voor den Prins?

PIETER DE HOOCH.

Van Pieter de Hooch was het bekend uit het register van nieuwe meesters enz. behoorende onder het St. Lucasgild te Delft sedert 1850, opgenomen in het eerste deel van het *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, dat hij 20 Sept. 1655 bij dit gild zich als meester had laten inschrijven, en dat hij niet te Delft geboren was. Ook wist men uit het Meestersboek, opgenomen in hetzelfde Archief, dat hij er niet was gestorven, want achter zijn naam staat aldaar vermeld: „vertrocken". Meer was evenwel niet aangaande hem bekend.

In de *Gazette des Beaux Arts* van 1877 deelde Henry Havard mede, welke ontdekkingen hij aangaande P. de Hooch had gedaan in het gemeentearchief te Delft, en tegelijkertijd opperde hij een aantal hypothesen, welke mij zeer gewaagd toeschenen. In de laatste aflevering van *L' Art les Artistes Hollandais* nam hij dat opstel nagenoeg woordelijk over, en hij schijnt dus zijne gissingen aan te zien voor stellige waarheid. Daar het bij Havard een cronisch verschijnsel wordt, uit de lucht gegrepen onderstellingen voor welbewezen feiten uit te geven, en het onderzoek, tot schade der historie, lichtelijk gestaakt zou worden, wanneer zijn zeggen geloof vond, zoo acht ik het plicht mijne bedenkingen tegen zijne hypothesen mede te deelen.

Havard had verscheidene jaren geleden met het Meestersboek van het Delftsche gild kennis gemaakt in de Haagsche bibliotheek. Vier jaren later onderzocht hij de registers van den burgerlijken stand te Delft, ten behoeve van zijne geschiedenis van het Delftsch aardewerk, en toen vond hij daar, dat Pieter de Hooch, Rotterdammer, gehuwd was op 3 Mei 1654 met Jannitgen van der Burch, wonende op de Binnenwatersloot. In het Doopboek der Oude kerk vond hij vervolgens, dat den 2en Febr. 1655 een kind uit dit huwelijk was gedoopt, en tevens werd daar vermeld, dat getuigen waren Hendrik van der Burch en Jaquemijntjen van der Burch. Ook vond hij in dat boek op den 14en November 1656 aangeteekend, dat toen gedoopt was een kind, genaemt Anna, vader Pieter de Hooch, moeder Anna van der Burch; getuigen Heijndrik de Hooch, Divertgen Jochems, Suzanna Borgers.

In de *Notices biographiques*, welke hij voegde bij zijn *Histoire de la faience de Delft*, beweerde Havard, dat Pieter de Hoogh gehuwd was met eene dochter van den bekenden plateelbakker Hendrik Beuckelsz van der Burgh. Tevens deelde hij mede, dat die Hendrik Beuckelsz van der Burgh gehuwd was geweest met Catalina Pauwels en vervolgens met Jorissen Aarijens of Jobjen Cornelis. De naam van de tweede vrouw werd verschillend opgegeven. Zonderling mag dit heeten en het zou ons doen vermoeden, dat de plateelbakker drie keer gehuwd is geweest of dat een der twee laatstgenoemde vrouwen een anderen van der Burgh tot man heeft gehad. Doch hoe dit ook zij, Beuchels vrouwen heetten Caterina, Jorisje of Jobje, een Jaquemijntje is er niet onder te vinden, en we mogen toch vermoeden, dat de Jaquemijntje van der Burch, die met Heijndrik van der Burch doopgetuige was, bij het kind van de Hooch, de vrouw van dien Hendrik is geweest.

Een tweede omstandigheid, welke de aandacht verdient, is dat de doopgetuige wordt genoemd Hendrik van der Burch, terwijl de plateelbakker Hendrik Beuchelsz van der Burch heette. Hij droeg dezen naam reeds toen hij 11 Jan 1616 lid werd van het St. Lukasgild, maar voerde den familienaam niet toen hij zich als industrieel liet inschrijven. Dit is een reden te meer om er ons over te verwonderen, dat de naam zijns vaders, dien hij dan langer of korter tijd alleen zou hebben gedragen, niet werd vermeld in het doopregister. En tot die verwondering hebben wij te beter recht omdat het blijkt, dat Beuchelsz zijn zoon noemde naar zijn vader en deze, op zijn beurt lid van het Gild wordend, ingeschreven werd als Beuckel Hendriksz. van der Burch. De vadersnaam werd toen zoo algemeen en geregeld gebruikt, dat we vragen mogen, of Hendrik van der Burch en Hendrik Beuckelsz. van der Burch wel dezelfde personen zijn geweest? kunnen wij in de Hooch's schoonmoeder geen vrouw van Beuckelsz. ontdekken, misschien is daarvan de reden, dat Beuckelsz. zijn schoonvader niet is geweest.

Een derde omstandigheid, welke hieraan twijfel doet ontstaan, is het feit, dat Beuckelsz. op het tijdstip, dat Pieter de Hooch zijn schoonzoon zou zijn geworden, een welvarend man was en, volgens Havard, slechts drie kinderen bezat, terwijl Pieter de Hooch blijkbaar het niet breed had. Als vreemdeling moest de schilder een meesterrecht betalen van *f* 12,—.

Havard meent, dat de Hooch die som heeft betaald, ofschoon met moeite, in 4 termijnen. De heer Obreen verklaart echter de aanteekening in het Register betreffende de kwijting van het recht anders. Volgens zijne lezing, die m. i. nauwkeuriger is, bleef de Hooch in 1567 nog schuldig 2 gld. 17 st., welke hij niet voldaan heeft toen hij de stad verliet.

Van Pieter de Hooch verwondert ons dit niet; hij was jong, weinig bekend, en teekende zijn schilderijen zelfs nog niet. Maar zou de vermogende plateelbakker, die zelf lid van het gild was, hebben toegelaten dat zijn schoonzoon zoo lang over zoo luttele som moest tobben en met schuld vertrekken? Dit is niet waarschijnlijk. Maar is het waarschijnlijker, dat die vermogende fabrikant zijn dochter zou hebben gegeven aan een armen en onbekenden schilder, die nog niet eens meester was?

Een en ander deed bij mij de vraag rijzen, of het wel zoo zeker is, dat Pieter de Hooch een dochter van Beuckelsz. trouwde? Deze fabrikant woonde op het Oosteinde, en zijne dochter, die in 1654 trouwde met een jong man van even twintig jaren, zal wel niet veel ouder zijn geweest. Zij zou dan geboren zijn omstreeks 1632. In de doopboeken der nieuwe kerk, onder welke het Oosteinde behoorde, vond ik van 1626—1636 echter geen Jannetje dochter van Hendrik Beuckelsz. of Hendrik Beuckelsz. van der Burch vermeld.

Jannetje van der Burch woonde op de Binnenwatersloot — zegt het gebodenboek. Zouden de boeken van de verpondingen en van het haardsteegeld ook eenig bericht behelzen, waaruit blijken kon, welke van der Burch het was, die daar woonde? Het Delftsch Archief is, helaas, zeer onvolledig. Over het jaar 1654 is er niets van dergelijke boeken te vinden. Maar de vijfde legger van de verpondingen, beginnende met 1620, kon misschien eenig licht verschaffen, daar hierin eenige aanteekeningen van later tijd voorkomen.

Op de Binnenwatersloot vond ik bij het zevende huis aan de Noordzijde, gerekend van de poort, vermeld, dat dit in 1621 was bewoond door de weduwe van Willem Adamsen van der Burgh daarna door hare erfgenamen, vervolgens door Catharina Willems van der Burch en eindelijk door hare erfgenamen. Uit het register van het haardsteegeld 1637, folio 195, bleek dat in dit jaar gemeld huis behoorde aan de erfgenamen van Magdalena Riqué, weduwe van den schoolmeester Johan Riqué, die vroeger gewoond had in het belendend huis. Verdere berichten ontbreken, daar de latere registers niet aanwezig zijn.

Van veel gewicht voor deze quaestie is een feit, dat aan Havard geheel schijnt te zijn ontsnapt. Er was op dat tijdstip een persoon, die Hendrick van der Burch heette. Die naam komt zelfs herhaaldelijk in het Meesterboek en het register van het St. Lukasgild voor: In 1638/39, in 1649 en den 8en dec. 1664. Bij de twee eerste jaartallen wordt een meester van zijn naam vermeld, verder blijkt dat een meester van dien naam in 1650 nog lid van het gild was, maar later vertrok en den 8en Dec. 1664 terugkeerde. Met het oog op Jannetje's leeftijd is het wel het waarschijnlijkst dat haar vader in 1639/40 meester zal zijn geworden. Waar we echter zóó weinig van dezen man weten, is het gevaarlijk iets stelligs te beweren. We hebben slechts deze feiten, dat er een Hendrick van der Burch heeft bestaan en dat de man schilder is geweest. Of hij gehuwd was, is onbekend. Mogelijk is het, zoolang het tegendeel niet blijkt, dat zij Jaquemyntjen heette, gelijk de Hooch's schoonmoeder. Hoe dit zij, het ligt voor de hand, dat de arme, onbekende schilder, die nog niet eens meester was toen hij huwde, eer de dochter van een weinig bekenden schilder tot vrouw zal hebben gekregen, dan de dochter van een vermogenden plateelbakker. De behoeftige toestand van het jonge huishouden is dan ook beter te begrijpen en we hebben niet noodig een roman te verdichten, over patriciërtrots, die zich schaamde over een plateelbakkerij of over godsdiensttwisten, die het gemis van den vaders naam moet verklaren in de vermelding van het optreden van Hendrik Beuckelsz van der Burch als doopgetuige in 1654. Is de schilder Hendrich van der Burch de schoonvader geweest van Pieter de Hooch, dan kan dit misschien helpen om te ontdekken, waar Pieter gebleven is,

toen hij Delft verlaten had. Immers ook die Hendrik van der Burch verliet ongeveer terzelfder tijd de stad, waar hij in 1664 terugkeerde.

Havard bestrijdt het beweren van A. van der Willigen, dat Pieter de Hooch de schilder zou zijn die te Haarlem is gestorven in 1681. Er zijn schilderijen van later dagteekening, zegt Havard, doch hij noemt er slechts één in den catalogus van de Hooch's werken, geteekend P. D. H. 1698. Verder voert hij aan, dat „bijna alle authentieke documenten den naam schrijven Pieter de Hooch en niet de Hooghe." Toch blijkt uit de copie, welke Havard geeft van de inschrijving in het gildeboek te Delft, dat zijn naam daar gespeld werd: de Hoogh, en hetzelfde is het geval met de aanteekeningen in het gebodenboek en in het doopboek (2 Feb. 1655).

Bij den doop van het tweede kind van Pieter de Hooch waren getuigen Heindrick de Hooch, Divertgen Jochems en Suzanna Borgers. Met hetzelfde recht, waarnaar men uit de vermelding, dat Hendrik van der Burch getuige was bij den doop van het eerste kind van Jannetje van der Burch, besluit dat die Hendrik haar vader was, zou men uit deze aanteekening mogen besluiten, dat Heijndrick de Hooch de vader was van Pieter de Hooch. Havard houdt zich echter geen oogenblik bij dien Hendrik op, als hij Pieters vader gaat zoeken. Hij doet dit te Rotterdam en geen de Hooch vindend, slaat hij eene aanteekening in het Doopboek aan, waarin van een Pieter spraak is, die geboren werd ongeveer in den tijd, toen onze schilder werd geboren. Twee bijzonderheden trekken daarbij de aandacht. De vader heet niet Hendrik, maar Thomas, doch wordt meteen genoemd „de schilder," en Havard houdt dien Thomas den schilder eenvoudig weg voor denzelfden schilder, die in de Gifteboeken voorkomt als Thomas Pietersz. Met welk recht hij dit doet, blijkt niet. Waarom hij het doet, blijkt wel. Die Thomas Pietersz was voor de helft eigenaar van een huis aan de zestienhovensche kade te Overschie, onder de jurisdictie van Rotterdam behoorende. Maar Delft en Rotterdam hebben meer dan een eeuw getwist over een stuk grondgebied, waartoe de zestienhovensche kade behoorde. En daarom is bij de inschrijving van Pieter de Hooch's huwelijk, niet alleen doorgeschrapt, wat eerst geschreven was, dat hij te Rotterdam woonde, want hij had vijf jaren als leerling van het gild reeds te Delft vertoefd, maar ook dat hij van Rotterdam van daan kwam. Immers hij wist niet zeker, zegt Havard, of de Zestienhovensche Kade bij Rotterdam behoorde en hij durfde in zoo'n plechtig oogenblik niet liegen, allerminst tegen een dominé.

Dit is aardig gevonden, maar houdt het steek? „Van" en „tot" werden geschrapt, maar „Rotterdam" bleef staan en toch — was Havards gissing juist, dan had die stad geschrapt moeten zijn. Behalve de twee voorzetsels is nog een woord doorgehaald. Achter de Hooch's naam was eerst geschreven: „op de Binnen"; zóo ver gevorderd, begreep de dominé (?) dat hij zich vergiste, en dat de vermelding der Binnenwatersloot achter den naam der bruid moest staan. Kunnen wij nu aan de andere doorhalingen zooveel gewicht hechten? Vergistte de man zich niet misschien ook, toen hij „van" schrapte? Doch er is meer. De aanteekening in het Gifteboek meldt, dat Thomas Pietersz, den 14en Febr. 1636 zijn deel in de woning te Overschie verkocht aan dengene, die het ander deel bezat Die ander werd dus eigenaar van het geheel, zeker met het oogmerk van het huis te bewonen. Thomas Pieterz woonde dus niet meer in Overschie. Drie jaar en twee maanden was Pieter de Hooch oud, toen zijn vader die woning verliet. Wat had hij dan in 1654 te maken met de twisten tusschen Delft en Rotterdam over de Zestienhovensche kade? Wij laten in het midden, dat het aangeven van een huwelijk geen plechtigheid is, welke De Hooch moest doen schromen te jokken. Hij behoefde niet te jokken, want hij had er geen reden toe, al had zijn vader twintig jaar tevoren aan de Zestienhovensche kade gewoond. En was Thomas Pietersz, die daar den halven eigendom van een huis bezeten had, wel zijn vader? Het bewijs, dat deze Thomas dezelfde man is als Thomas de schilder ontbreekt, en ook ontbreekt het bewijs, dat de schilder Thomas de vader van P. de Hooch is geweest. In plaats van meer conjecturen over dezen Thomas te maken, is het misschien beter het oog te houden op den Hendrik de Hooch, die in 1656 getuige was bij den doop van het tweede kind van Pieter de Hooch, als men de vader van onzen schilder ontdekken wil.

Haverkorn van Rijsewijk.

BRIEVEN UIT ROME.

X.

Rome 15 Maart 1880. 1)

De kunstsmaak van een volk mag wel de som, om niet te schrijven het resultaat, genoemd worden van de verschillende smaken der individuen, waaruit dat volk is saamgesteld; wel te verstaan, der die oordeelkundig genoeg zijn een kunstsmaak te hebben. Deze regel, die gelijk staat met een axioma, vooropgesteld, volgt hieruit elk volk heeft *zijn* fysieken: en *zijn* kunstsmaak (moreelen,' zedelijken smaak), waarvan een gelijktijdige beschouwing beider overeenkomst en verschil in 't oog kan doen springen. Er zijn, ook deze regel staat vast als een axioma, er zijn voedingsmiddelen, spijzen en dranken, van alle tijden en van alle landen, maar er zijn er ook, die algeheel eigen zijn aan deze of gene volken. Dat voor fysiologische waarnemingen onbetwistbaar geworden feit, wordt ook aangetroffen op het gebied van het voedsel van 's menschen verstand. Er zijn schoonheden der natuur en der kunst, die levendig gevoeld worden door alle volken, maar er zijn ook plaatselijke schoonheden, die kwalijk behagen kunnen, tenzij aan dit of aan dat volk. De toestand van het klimaat, de gewone stoffelijke voedingsmiddelen, de hoogere of lagere trap van beschaving, waarop een volk staat, schijnen de voornaamste oorzaken te zijn, die 't meest invloed uitoefenen op bedoelden verstandelijken smaak, niet het minst als deze voortbrengende is, en wel zóo, dat de nationale trots maar al te vaak zich mengt in het oordeel, met name wat betreft de Beeldende Kunst en Kunstnijverheid. Om in dit opzicht een land, een volk waarlijk te leeren kennen, zijn reis-

[1]) Deze brief is door eene misstelling blijven liggen en behoort als voorganger van de laatst meegedeelde beschouwd te worden. *Noot v. d. R.*

beschrijvingen aan het hoekje van den haard, ook de beste, alleen nauw voldoende; ook met *de* geschiedenis in de hand, komt „men“ nog niet altijd, waar „men“ verlangt en behoort te wezen; 't is bijna noodzakelijk het land dat „men“ onder dat opzicht wenscht te leeren kennen, voor eenigen tijd te bewonen en te bereizen. Gelukkig is er nog een ander, veel meer practisch middel in deze: het doorkruisen, gedurende een reeks van jaren van Rome het groote, het kosmopolitisch Museum, om niet maar één land, één volk in zijn kunstsmaak te leeren kennen, maar zelfs alle volken van het verleden en van het heden, die het zoo ver in de beschaving brachten, dat er van smaak in de Beeldende Kunst en Kunstindustrie sprake kan zijn. Hier, in dat Museum, is gelegenheid te over, om, indien „men“ zou willen, een gastronomische kaart van alle werelddeelen op te maken omdat wereldburgers uit alle deelen der landen hier af en toe, de een vóor de andere na, komen en toeven en in de „gaarkeukens“ bediend kunnen worden, zooals zij verlangen, zelfs op „zijn Chineesch“, of die, als die bediening te wenschen overlaat, op eigen 's lands wijze zorgen „voor den inwendigen mensch“, zooals, niet zoo heel lang geleden, de Schah van Perzië met gevolg en een gezantschap van den „Keizer“ van Marokko deden. Maar niet minder gelegenheid is hier om te zien welke tijdperken en welke volken het rijkste aan waren kunstsmaak waren, zoowel wat het voortbrengen of de draagkracht, als wat het schatten van kunstwerken aangaat, zoowel wat de schoonheid der werken, als wat de zuiverheid van artistieke meeningen betreft.

Om nu maar eens met Engelschen te beginnen, *hier* zijnde, behoeft „men“ niet naar Londen te reizen ten einde met onderscheiding ontvangen te worden in kringen van “high life;“ niet naar Londen te reizen om getuigen te zijn welke wonderbaarlijke hoeveelheid „carni arrostiti,“ zooals de Romeinen het noemen, onze Engelsche vrienden „aan kunnen,“ en welke „enorme bistecchi“ en „mostruosi rosbiffi,“ hetgeen bijna zou doen veronderstellen, dat de burgers van Albion zekere punten van zedelijke overeenkomst moeten hebben met de helden van Homeros, en hoe zij bij de eerste twee gerechten slechts water drinken met een klein weinigje wijn gemengd, om bij het dessert en daarna de schade in wijnen en „punch“ ruimschoots in te halen; niet naar Londen te reizen om, als dilettant der natuurlijke historie nog een tal opmerkingen aan te teekenen, over het theedrinken enz., die beknoptheidshalve hier maar niet aangestipt worden. Maar zoo behoeft „men“ evenmin naar Londen te reizen om het Anglo-Saksisch karakteristieke en typische van den voortijd en van thans, in het stuk van Beeldende Kunst en Kuntnijverheid, met eigen oogen te kunnen waarnemen. Gebouwen, monumenten, museums en kunstverzamelingen in de woningen der „high life“ kunnen voldoende op de hoogte brengen, mits „men“ tevens de „Society“ van Engelsche artisten en letterkundigen niet ontvluchte, die de schakels van den ketting, als ze soms door den tijd minder vast aaneengesloten mochten zijn geraakt, opnieuw beter pasklaar maken voor den bezoeker. In die „Society“ kan „men“ hooren verhalen van het cieraad en de glorie in de Beeldende Kunst en de Kunstindustrie, met aanwijzing minstens van kopieen, waarvan de origineelen in de Muzeums te Londen of in andere groote en kleine steden „of the Country,“ en beeldhouwers als: Chantrey en Flaxman, schilders als; Reynolds, West, Lawrence; Wilkie, Stanfield, Turner en Smirke, en graveurs als: Rynland, Strange, Sharp, Schercoin, Brown, Woollet, Fittler, Masson, Burnet, Holleway, Earlow, Smith, Rembach, John Pye, George Doow, Finden en George Cook, worden dan als om strijd in 't midden gebracht. Dat onderhoud over de Kunst overschrijdt dan meestal wijd het gebied der Beeldende Kunst en Kunstnijverheid, om dat van verschillende andere kunsten te betreden, maar wegens den familieband der onderscheiden Kunstzusteren, is de vergelijking aanstonds, ook zonder een „saltus lyricus,“ gevonden, zoo vaak het punt van uitgang het gebied der Beeldende Kunst en Kunstnijverheid geweest is. Er wordt bijv. gewezen op den krachtigen stijl en de gewaagde uitdrukkingen, aan de voornaamste Engelsche schrijvers en dichters eigen, en hoe de zoon van Albion een geestdriftig bewonderaar is — voor zoo ver een Engelschman geestdriftig kan zijn — van alle gorieën, van vergelijkingen en metaforen, en dan gewezen op dat karakteristieke, dat zich ook niet onbetuigd laat in de Beeldende Kunst en Kunstnijverheid. Maar dan wordt er het volgende eigenaardige tot afronding dier Engelsche type, niet bij vergeten: houden de Engelschen in den schouwburg (op het theater) van „espressioni ampollose“ — naar de Romeinen het noemen — en van de meest krachtige bewegingen eener „eloquenza feroce“ — om nogmaals de Romein te laten spreken — niet minder houden zij van eenvoud, zooals b.v. op den kansel, werkelijk is dan ook een echte engelsche preek — in de wintermaanden zijn er hierbij halve en heele dozijnen te hooren — meestal niets anders dan een koude, meer of minder grondige „dissertatie,“ die een „minister“ voor zijn geloofsgenooten of volgelingen leest, zonder eenige stembuiging en bijna zonder gebaren („gesties“). Daarbij zou 'k haast vergeten, dat, zoo de bewoners van Schotland sinds eeuwen reeds bogen op een soort scolastieke subtiliteit, de Engelschman er op roemen uitmuntende musici te zijn en, zonder gemoeds- en gewetensbezwaren, kennen zij zich den eerepalm toe in het schilderen en graveeren, met name in genre-stukjes en niet het minst in familie-tooneeltjes. Om die korte schets van Engelschen kuntsmaak, zoo mogelijk, af te ronden, dient nog te worden aangestipt, dat, wat de voorkeur in de Litteratuur betreft, de Engelschen hun redenaars van den eersten rang oneindig veel hooger schatten dan bijv. de groote Fransche redenaars, om andere niet te noemen; Milton staat volgens hen aan de zijde van Homeros, den grooten schilder van „primitives costumes,“ Thomson komt Virgilius zeer nabij, Dryden staat boven de lyrische dichters van alle andere volken, en the divine Shakespeare hoog boven allen. Volgens de meeste Engelsche enthusiasten in deze overtreft Shakespeare allen zoowel in het Blijals in 't Treurspel, zoodat alle personen van Smaak behoorden te begrijpen, dat het dichterlijk ideaal in dien“ „halfgod“ tot zijn eigenlijk recht gekomen is. Zij, die meer bedaard en oordeelkundiger te werk gaan, vergenoegen zich hem te beschouwen als een wonderbaar genie of vernuft, die verheven (Sublime) weet te zijn als Corneille, vlug als Crébillon, gracieus en teeder als Racine,' opwekkend, geestig, natuurlijk en grondig of diep als Molière. De scherp-

zinnige lezer denkt reeds, dat het met 't schatten van het schoon in de Beeldende Kunst en Kunstnijverheid door de Engelschen al meer of minder eveneens gesteld is; de gevolgtrekking later.

H. J. BIEGELAAR.

HET MUSEUM IN HET TRIPPENHUIS.

De nieuwe Catalogus van de Schilderijen van het Rijks Museum te Amsterdam, welke eerlang in het licht gegeven zal worden, is voorzien van een historische schets van de lotgevallen dezer verzameling. De schrijver dier geschiedkundige aanteekeningen, de heer J. W. Kaiser, Directeur van het Museum, heeft ons welwillend vergunning verleend tot het afdrukken dezer schets, welke ongetwijfeld met belangstelling zal gelezen worden.

HET MUSEUM.

Het jaar 1808 was merkwaardig voor de Beeldende Kunsten in ons Vaderland. Koning Lodewijk toch wilde, zijne residentie in April van Utrecht naar Amsterdam verplaatsende, van laatstgemelde stad ook het middelpunt maken van kunsten en wetenschappen. Bij decreet van den 21sten derzelfde maand werd de oprichting bevolen van een groot *Koninklijk Museum* te Amsterdam, 't welk bevatten zou: „schilderijen, teekeningen, verschillende werken van beeldhouwkunst en ciselure, gesneden steenen, oudheden, kunstzaken en zeldzaamheden van allerlei soort"; prenten en penningen uitgezonderd, welke in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage bewaard moesten blijven. Voor de gewone kosten werd jaarlijks *f* 10 000 bestemd [1]) en tevens de magtiging verleend om voor buitengewone aankoopen van kunstwerken geld aan te vragen. Den 6den Mei daarop werd het *Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten* gesticht; den 3 Augustus eene tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters uitgeschreven en den 25sten derzelfde maand de Heer C. Apostool tot Directeur van het Museum benoemd.

Tot de vorming van het nieuwe Museum strekten de volgende elementen:

a. Een gedeelte der hier te lande gebleven schilderijen van den voormaligen Stadhouder Prins Willem V. — Toen nl. na het vertrek van dezen naar Engeland (18 Januari 1795) zijn kabinet van schilderijen door de Franschen naar Parijs was weggevoerd, werd, door de bemoeiingen van den Agent (d. i. Minister) van Financien I. J. A. Gogel, het overschot van deze verzameling vermeerderd met eenige stukken uit openbare gebouwen en enkele andere, nieuw aangekochte, sinds 1798 in het zoogenaamde Huis ten Bosch, nabij 's Gravenhage bijeengebracht. In 1805 liet men deze verzameling weder naar het oude lokaal, waarin de Stadhouder zijn kabinet geplaatst had, terugbrengen en gaf er den naam aan van „Nationaal Museum (of Cabinet)". De kern hiervan nu — namelijk 96 schilderijen en ongeveer 38 nummers rariteiten — werd in December 1808 overgebracht naar Amsterdam om er het nieuwe Museum te helpen vormen. Het overschot, nog uit 154 nummers bestaande, werd aan de stad 's Gravenhage geschonken.

b. Zeven en vijftig schilderstukken, 6 Juni 1808 aangekocht voor ongeveer *f* 100 000 op de veiling van den heer Gerrit van der Pot van Groeneveld, te Rotterdam.

c. Acht schilderijen, oude kunst, in Augustus van meergenoemd jaar uit den Haag gezonden, benevens zeven stukken, óók oude kunst, door het Stedelijk Bestuur van Amsterdam in dezen zelfden tijd afgestaan voor den duur der tentoonstelling, waarvan boven gesproken is. Dit vijftiental moest dienen om dáár de vergelijking mogelijk te maken van oude met moderne kunstwerken, tot welk einde in het gebouw, waar de tentoonstelling gehouden werd, óók eene zaal voor deze werd ingeruimd. Sedert zijn ze echter in het Museum geplaatst en maken daarvan nog thans het sieraad uit.

d. Zes schilderijen, een marmeren beeldje en eene buste, door den Commandeur Baron van Spaan van Biljoen geschonken; — eene verzameling teekeningen, aangeboden door den Algemeenen Bibliothecaris, den heer A. A. Stratenus; — het portret van M. A. de Ruiter door Ferd. Bol, afgestaan door den Raad (zooveel als de voormalige Staten van het gewest) van het departement Zeeland; en verder nog twee portretten, reeds in 1805, door den heer J. L. Trip en vrouwe A. W. Trip, geb. van Limburg Stirum, aan het „Nationaal Cabinet" ten geschenke gegeven.

e. Eenige op de hiervóór bedoelde tentoonstelling aangekochte stukken van levende meesters en eenig kunstwerk, dat bovendien in eigendom werd aangeboden.

f. Het geheele Kabinet van den heer van Heeteren, dat in 1809 voor ongeveer ééne tonne gouds werd overgenomen van diens erfgenaam, den heer A. L. Gevers, page van HH. MM. den Koning en de Koningin; het bestond uit 137 schilderijen. Daarenboven nog zeven schilderijen, aangekocht op de verkooping van mevrouw Bicker, te Amsterdam, in 1809.

g. Afgietsels van antieke beelden in het *Musée Napoléon*", welke in 41 kisten uit Parijs werden gezonden; en eindelijk

h. Eenige oudheden in Drenthe en elders gevonden.

Deze verzamelingen, behalve die onder lett. *g.* genoemd, werden geplaatst in ééne groote en twee kleine zalen, benevens in twee kabinetten, 86 treden hoog gelegen, van het tot Koninklijk Paleis geworden Stadhuis op den Dam, en driemaal 's weeks van 10 tot 2 uur voor het publiek toegankelijk gesteld. Ook werd uit Haarlem hierheen overgebragt het „Museum van Natuurlijke Historie" en daaraan eene plaats ingeruimd op eene nog hooger gelegen verdieping, 113 treden boven den beganen grond; terwijl de afgietsels der antieken naar den zolder werden verbannen.

In 1810 werd het Penningkabinet, bevattende 1100 gouden, 1500 zilveren en meer dan 2000 bronzen exemplaren, onder welke de verzameling van van Damme, waarvan de Staat voor *f* 70,000 eigenaar was geworden, van Den Haag naar Amsterdam, overgebracht en mede onder directie van C. Apostool gesteld. Toen werd, in 't zelfde jaar, bepaald dat het

[1]). Tegenwoordig is het krediet slechts *f* 6000 groot! RED.

„Koninklijk Museum" voortaan het *Hollandsch Museum*" zou genoemd worden.

Maar weldra brak nu, door de inlijving van ons Vaderland bij Frankrijk, een gevaarlijk tijdvak voor het Museum aan. De Luitenant-Generaal der Nederlanden, Ch. Fr. Lebrun, Hertog van Plaisance, decreteerde den 31sten December 1810 wel, dat de instellingen van het voormalig Koningrijk, tot nader beschikking, op denzelfden voet zouden blijven voortbestaan en de beambten in hunne betrekking worden gehandhaafd, maar er werden voor het „*Hollandsch Museum*" geene gelden tot het doen van de noodzakelijke uitgaven en het uitkeeren der bezoldigingen beschikbaar gesteld. Op eene aanvraag dienaangaande, gevolgd door eene inlichting nopens de samenstelling en geschiedenis van het Museum, werd geantwoord dat, aangezien de belangrijkste stukken eigendom waren van de stad Amsterdam, deze ook in de kosten had te voorzien, waarvoor zij de gemeentelijke middelen met 10 percent kon verhoogen. Het was duidelijk, dat, bij weigering van de stad, het Museum als Rijksbezitting zou worden aanvaard en den weg van alle kunstverzamelingen opgaan. Immers was toen uit de Bibliotheek te 's Hage een getal van 11000 prenten en uit de verzameling van penningen in het Paleis te Amsterdam een vrij groot aantal exemplaren naar Parijs opgezonden! Amsterdam nam dan ook de uitgaven voor hare rekening en betaalde in 1812 *f* 10000 achterstallige gelden. Zij beschouwde nu het Museum natuurlijk als haar toekomende en bestemde er reeds eene plaats voor in de zoogenaamde „*Trippenhuizen*" op den Kloveniersburgwal, waarvan het een aan haar en het ander aan het rijk behoorde. Dit laatste trachtte zij thans over te nemen, maar vóór de onderhandelingen hierover ten einde waren gebracht, werd het Vaderland van de Fransche overheersching bevrijd.

(*Wordt vervolgd.*)

ADVERTENTIËN.

VERKOOPING

VAN

SCHILDERIJEN,

in de BRAKKE GROND te Amsterdam,

op 3 JUNI 1880.

(Verkoop wegens vertrek naar elders.)

C. F. ROOS & C. F. ROOS JR. zullen op ***DONDERDAG 3 JUNI 1880,*** in de *BRAKKE GROND*, te Amsterdam, ***verkoopen:*** eene fraaie verzameling

SCHILDERIJEN,

door Beaume, Ch. Bouchez, Chopin, Cunaeus, A. de Lelie, Geernaert, P. J. C. Gabriël, R. van Haanen, J. F. Hoppenbrouwers, J. Hulswit, G. Heerebaart, K. Karsen, B. C. Koekkoek, C. Leickert, C. Lieste, J. Moerenhout, L. Meijer, H. Rönner, H. E. Reijntjens, W. Roelofs, J. Stroebel, A. Schelfhout, P. van Schendel, Tesson, M. Vos, A. Waldorp.

Teekeningen, Prentwerken, Bronzen en ***Muziekinstrumenten,*** uitmakende de collectie van den Heer

CHARLES KETELAAR,

te AMSTERDAM.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft uitgegeven:

POËZIE

DOOR

G. WAALNER.

Prijs . . . . *f* 0.50.

Dit bundeltje is uitstekend beoordeeld in de meeste onzer tijdschriften en dagbladen.

Nederlandsche Portretten- en Historieplaten.

FREDERIK MULLER & Co., te Amsterdam, hebben verzonden den ***CATALOGUS*** van de hoogst belangrijke verzameling ***Portretten, Historieplaten, Caricaturen*** en ***Kunstplaten,*** bijeengebracht door wijlen

Dr. C. W. H. VAN KAATHOVEN, te Leiden.

Veiling 31 Mei tot 2 Juni 1880, ten huize van FREDERIK MULLER & Co., Heerengracht 329, te Amsterdam.

Te bezichtigen: **Vrijdag en Zaterdag, 28 en 29 Mei.**
De Catalogus is ***à 25 Cents*** te bekomen.

Bij VAN HENGEL & EELTJES, te Rotterdam, verschijnt:

ARCHIEF

VOOR

Nederlandsche Kunstgeschiedenis.

VERZAMELING

VAN

onuitgegeven Berichten en Mededeelingen

BETREFFENDE

Nederlandsche Schilders, Plaatsnijders, Beeldhouwers, Bouwmeesters, Goud- en Zilverdrijvers, Smeden, Stempelsnijders, Tapijtwevers, Borduurwerkers, Plateelbakkers, Ivoorsnijders, Glasschilders, Ingenieurs, Landmeters, Kaartmakers, Verlichters, Lettersnijders, Schoonschrijvers, Boekbinders enz.

MET BEREIDWILLIGE MEDEWERKING VAN VERSCHEIDENE ARCHIVARISSEN E. A. BIJEENGEBRACHT DOOR

Fr. D. O. OBREEN,

Adj. Bibliothecaris-Archivaris van Rotterdam.

Prijs per 10 Afleveringen ***f 4.50.***

20 Afleveringen vormen een deel.

Deel I en II zijn verschenen, Afl. 1 van Deel III is ter perse.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 22. 29 Mei 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

XI.

15 April '80.

De welwillende lezers hebben bemerkt, dat er in Rome ook trouw gezorgd wordt voor „den inwendigen mensch." Te midden der driehonderd en meer kerkgebouwen, waarvan de meeste, uit het gezichtspunt der kunst, zoo vele Muzeums van schilder- en beeldwerken en van kunstindustrie in kostbare voorwerpen voor den kerk- en altaardienst zouden kunnen genoemd worden, al wordt gewoonlijk „in de wandeling" de Petrus-Baziliek alleen zoo geheeten; te midden der oude grafsteden binnen de muren en tot op zeven italiaansche mijlen afstand daarbuiten; te midden der honderd en meer „Palazzi," het Vatikaan niet medegerekend, waarvan er sommige Muzea bevatten, die elk den roem eener groote en aanzienlijke stad zoude kunnen uitmaken, o. a. het „palazzo Borghese"; te midden der kunstwonderen van het Vatikaan en het Capitool; der villa's in de dalen en langs de heuvelen in 't rond, met haar schatten van kunstverzamelingen; te midden der duizenden werkplaatsen van artisten der beeldende kunst en der kunstnijverheid 1) en van daaraanverwante takken; te midden van zuilen, kolommen en obelisken, van gebroken pijlers en kapiteelen, magazijnen en winkels voor den kunsthandel en de kunstindustrie, van „antiquarii" bij heele en halve dozijnen, nevens de magazijnen van moderne kunst; te midden van tien openbare en honderden bijzondere bibliotheeken, met de meest uitge-

1) In een vorigen werd ook van mozaïkwerk gewaagd. De Romeinsche mozaïkwerker, Locatelli, heeft het middel gezocht en gevonden om mozaïkornamentatie op meubelen aan te brengen. In een muzieklessenaar, door de vorstelijke familie op het Quirinaal besteld, in zeldzaam hout fijn bewerkt door den beeldhouwer Berardi, zette Locatelli tafereeltjes in mozaïk, tropeeën en spruitjes van uitgelezen planten en festoenen. 't Is een begin van toepassing in dit industrie-kunstgenre; indien het naar verwachting mocht slagen, belooft het niet weinig voor de van oudsher zoo beroemde Romeinsche mozaïkwerkers, die gedurende eeuwen een soort monopolie hadden in deze kunst- en industrieafdeeling. Het kunststuk wordt voorloopig ook gezonden naar de aanstaande nationale Tentoonstelling van Kunst en Kunstindustrie te Turin.

lezen verzamelingen van plaat- en prentwerken, met gravuren en etsen en studies in krijt en potlood of hoe dan ook kunstvaardig gewerkt en geteekend van alle landen en tijden, — naar prenten van ons vaderland, het klassieke land der „papiere kunst," zoek ik nooit zonder te vinden — te midden van het veel, en nog wat, kan men hier dagelijks in de hôtels, in de „trattorie" en „cucine" en in familiekringen der bevolking, dertien of meer personen zien aanzitten aan den disch. De gasten laten zich het „pranzo" ter deeg goed smaken, behalve twee hunner, die gebreken hebben in de reuk- en smaakorgaan. Terwijl de elven als verrukt en vervoerd zijn — om niet te schrijven „in extase" — over de gerechten, en niet 't minst over het delicieus „perfume", proeven en smaken die twee niets, hun smaakgevoel is geparaliseerd. — Onlangs ontmoette „men" o.a. twee landlieden, uit een der dorpen van Latium, in de Petrus-Baziliek, waar toch de tallooze schoonheden zoo bijzonder in 't oogspringend uitkomen; blijkbaar hadden zij echter slechts oogen en hart voor de grootte en de hoogte van het gebouw; „che machina"! „che machina"! was de uitroep van verbazing en de derde persoon, die door hen in den arm werd genomen om hun vraag: van wien dat „machina" toch wel is? te. beantwoorden, had zeer veel moeite om hen aan het verstand te brengen, dat het een eenig monument is op het graf van den Galileeschen visscher. Hetzelfde kon „men" ervaren o.a. met de gezantschappen van Marokko's en van Birmahs vorsten bij het Hof van Italië, eenigen tijd geleden; binnen één uur tijds was 't het gebouw in- en uitgegaan. De vraag, wat zij wel dachten bijv. over de gelaatstrekken der „Pièta" van Michel-Angelo, verstonden zij niet eens. Wáár haperde het dan bij die goede landlieden en die heeren der gezantschappen? De kunstsmaak is bij hen niet ontwikkeld. — De analogie voortzettende, vijfentwintig logés in een hôtel houden een feestmaal op 21 April, den jaardag van Rome's óf fabelachtige óf historische stichting. Zij zijn daar aangezeten aan een „delicaat" toebereiden maaltijd; vierentwintig vinden alles wat opgedischt wordt „keurig delicieus", de vijfentwintigste echter keurt alles af: „*die* soep" is bitter, *dat* „arrosto" is bitter, *dat* „fior di latte" is bitter, die ingemaakte zoete vruchten zelfs „hebben een bitteren smaak". De buurman rechts van dien bitterproever is bij toeval een student in de geneeskunde en verzoekt fluisterend en ter zijde dezen zijn tong wel eens te willen laten zien. Niet zonder aarzeling wordt aan het vriendschappelijk verzoek voldaan, en ziet nu komt het uit, dat 's mans tong de symptomen heeft eener gastrische onregelmatigheid of van een galkoorts. Zoo werd het den gasten duidelijk, dat de bitterheid, door hun dischgenoot toegeschreven aan de spijzen, in diens mond gelegen is; die patient is geen bevoegd rechter in het beooordeelen der culinarische waarde der opgedischte gerechten, zijn smaakorgaan is immers bedorven. Na den maaltijd treden die gasten, dames en heeren, op de wandeling het atelier van een beeldhouwer binnen, waar juist twee artisten-beeldhouwers bezig zijn een door den „meester" van het atelier ontworpen beeldengroep te beoordeelen, daartoe aangezocht door een schatrijke mevrouw, die er de eigenares wel van zou willen worden, indien de twee rechters een gunstig oordeel mochten uitspreken over het werk; de groep stelt b.v. Dedalus en Icarus voor, twee bewonderenswaardige gemodelleerde figuren, vooral die van Dedalus, die bezig is de vleugelen te hechten aan de schouders van zijn zoon; in de ernstige uitdrukking van zijn gelaat is de bezorgdheid te lezen over de mogelijke gevolgen der stoute onderneming; 't is of hij een voorgevoel heeft van het ongelukkig einde van den jongeling; Icarus echter ziet er bedaard en kalm uit en glimlacht, behalve dat hij ietwat ongeduldig schijnt om op te stijgen in het luchtruim; door de nieuwigheid der zaak verleid, denkt hij niet aan het gevaar dat hem dreigt; naar den wijzen raad zijns vaders zal hij niet luisteren, rechttoe rechtaan op de zon zal hij vliegen. Maar, de rechters die gekomen zijn om te vonnissen zijn b. v. sinds eenigen tijd jaloersch op onzen beeldhouwer, omdat deze hen met volle zeilen vooruitzeilt op de wereldzee; zij gaan het werk bevitten bij mevrouw, naar spijkers, of iets dergelijks, op ondiep water zoekende; aan uitroepen van verachtelijk medelijden, aan medelijdend schouderophalen, afkeurende oogwenken en wat verder tot de mimiek der jaloezie behoort, geen gebrek; en mevrouw ziet af van den koop. Eenigen tijd daarna wordt gezegde beeldengroep op een tentoonstelling met goud bekroond. Welnu, waren die jaloersche rechters bevoegd dat kunstwerk te beoordeelen? Was hun oordeel niet belemmerd door hartstochtelijke jaloezie? Resumeerende, die gast met de symptomen eener gastrische onregelmatigheid of van een galkoorts en die jaloersche rechters konden wel niet anders dan hoogst slechte rechters daar zijn; bij den eerste was de fysieke smaak bedorven door de bitterheid der tong, bij de twee jaloersche rechters was in het gegeven geval de kunstsmaak bedorven door de bitterheid van het harte.

't Is hier misschien de plaats, om een kantteekening te maken op de zooveel besproken en beschreven vraag — niettegenstaande het gezag van het spreekwoord: „de gustibus non disputandum", waardoor de vraag in laatst appél schijnt geoordeeld te zijn — valt er over den smaak wel te redetwisten? in een vorigen slechts in 't voorbijgaan even aangestipt. Ter beantwoording dier vraag en om beter begrepen te worden, wanneer in een volgenden de voornaamste soorten van den individueelen smaak zullen worden aangehaald, is 't noodig te herinneren aan de verschillende opvattingen van het woord *smaak* en in zekeren zin te scheiden de bestanddeelen van het smaakvermogen. Zoo zegt „men" hier, in Rome bijv. dat „men" meer smaak heeft voor deze dan voor gene „carrière"; die smaak, welke naar een of ander „beroep" neigt, stelt slechts een neiging daar en heeft niets gemeen met het gevoel, dat bestemd is den smaak van spijs en drank over te brengen, noch met *het schatten* der voortbrengselen van natuur en van kunst. Dat schatten dient te worden geanalyseerd: a. in zoover het beproeft om de schoonheden en de gebreken te gevoelen, om niet te schrijven, te toetsen; b. in zoover dat smaken een eigen meening te kennen geeft aangaande die schoonheden en dezer gebreken; c. in zoover de artiste het beproeft die schoonheden na te volgen met vermijding, zooveel mogelijk van gebreken. Het onderscheid tusschen den smaak, die gevoelt, den smaak die opmerkt en den smaak die voortbrengt, mag hierbij vooral niet uit het oog worden verloren. De overeenstemming en de, zoo mogelijk, volmaakte oefening dier drie wer-

kingen van den smaak worden hier, in Rome, zelden bij een zelfden wereldburger aangetroffen, blijkens de dagelijksche ervaring; en geen wonder, want indien de smaak, die opmerkt, altoos het ware bij het rechte einde heeft, zulks kan volstrekt niet gezegd worden van den smaak, die oordeelt en die voortbrengt.

„Men" proeft, wat „men" proeft; „men" gevoelt, wat „men" gevoelt, is een axioma, dat geen bewijs behoeft, en toch hoort „men" er hier, in Rome, dagelijks over redekavelen en twisten; 't is omdat daarbij, gelijk in zoo meenige redetwist over duizend andere zaken en aangelegenheden, begonnen wordt zonder elkander te verstaan, en geëindigd gelijk er begonnen is. De eene zegt, dat hij die spijze zoet vindt, aan een ander komt ze bitter voor; beiden hebben gelijk, indien elk voor zich getrouw zijn eigen gewaarwording daarmede te kennen geeft, en alles, wat er tegen gezegd kan worden is, dat beider smaken verschillen. Zou echter de eene stokstijf beweren, en bij kris en bij kras, dat die spijze zoet *is*, terwijl de ander even hardnekkig beweert, dat die spijze bitter *is*, in dit geval kan over de smaak getwist, om niet te schrijven gedisputeerd, worden, want niet alleen moet een van beide ongelijk hebben, maar de een zoowel als de ander kan het mis hebben, en de spijze waarover de twist loopt, kan heel goed als voortreffelijk geprezen worden door andere proevers, beter in staat een oordeel in deze te vellen. De toepassing van deze kantteekening, betreffenden den fysieken smaak, op den kunstsmaak wordt beknoptheidshalve aan de welwillende lezers overgelaten. Het staat intusschen voorzeker aan ieder vrij gewaarwordingen en gevoelens in deze te kennen te geven, maar het betaamt niet *zijn* smaak aan anderen optedringen, door te bevestigen, dat een kunstwerk de hoedanigheden heeft, die *hij* er in meent ontdekt te hebben, of de gebreken, die *hij* zegt er in gezien te hebben. Zoo is het: „dat kunstwerk komt mij minder dan middelmatig voor," een gezegde van *iemand*, die louter zijn smaak, die opmerkt, daarmede te kennen geeft, een gezegde, onbetwistbaar als de uitdrukking van diens smaak. Maar het zeggen: „dat kunstwerk *is* minder dan middelmatig," is een twijfelachtige zinsnede, aan tegenspraak onderworpen, in den mond van *iemand*, die daarmede zijn smaak, die oordeelt, beslissend zou willen te kennen geven, één uitspraak, die kan en waarschijnlijk ook zal vernietigd worden voor een hooger gerechtshof dan dat van *iemand*. In één woord: waar 't geldt den smaak, die opmerkt, valt er over den smaak niet te twisten; wanneer het echter den smaak geldt, die oordeelt, dan kan er over den smaak worden geredetwist, zoo goed als bijv. tot zelfs over de kleuren. — De smaak, die voortbrengt, — laat dit hier ook aangemerkt zijn — is, uit den aard der zaak, verdacht bij het beoordeelen, „judex in propria causa." Als voortbrengende, en scheppende, heeft de smaak allicht barmhartigheid voor eigen voortbrengselen. Krachtens een andere fysiologische wet zijn het de meest forsche en kloeke voortbrengselen, waarmede zich de voortbrenger 't minst afgeeft, terwijl hij een bijzondere voorliefde koestert voor het zwakke wicht, de vrucht des ouderdoms. Komt de partijdigheid reeds uit bij eene moeder, waar 't haar lievelingen betreft, hoeveel te meer zal zulks het geval niet zijn waar zij tusschen de haren en de kinderen van vreemden zou moeten oordeelen? *De* familie is de vreugde en de trots eens vaders, eener moeder, hun kroost boven elk ander schattende. Zoo is mede de kunstsmaak, die voortbrengt, in de meeste gevallen een slecht rechter tusschen eigen werken en die van anderen; zulks is zóó waar, dat eigen kunstwerk, wil „men" het tot een zekeren graad van volmaaktheid opvoeren, niet zelden een vreemde hand behoeft waardoor de fouten worden weggenomen, die het vaderoog niet zag en de moederblik niet gewaar werd. Geldt dat vooral van letterkundigen arbeid, aan de Beeldende kunst en Kunstnijverheid is het ook niet vreemd, naar hier in Rome schier dagelijks onder de levende artisten kan worden opgemerkt. Maar is de smaak, die voortbrengt, te toegevend voor zichzelf; de smaak, die oordeelt, zij toch, in vredesnaam, niet *te* streng waar 't geldt werken van anderen te beoordeelen, „men" zou immers allicht *het* talent kunnen ontmoedigen. Het beste geneesmiddel voor iemand, die lijdende is aan te groote gestrengheid in het beoordeelen van andere kunstwerken, bestaat misschien wel daarin, dat de patient beproeve ook eens iets voort te brengen. Ongelukkig echter is het grootste deel der critici, die zich hier bewegen en zoo erg meedoogeloos zijn in het beoordeelen van Kunstwerken — in 't bizonder van levende meesters — van egoisme kwalijk vrij te pleiten, tot de afdeeling behoorende der onvruchtbare geesten. Wanneer „men" aan dergelijke critici vraagt: laat uwe werken eens zien? — dan is het antwoord wel eens gelijk aan dat van den papagaai der bekende fabel, die zelfs den melodieusen slag van den nachtegaal durfde bevitten: „dames en heeren, io zuffolo, ma non canto," naar de Romein het zegt.

Een andere quaestie rijst hier eindelijk nog: is de zinspreuk, die in onze moedertaal luidt: „Zooveel hoofden, zooveel zinnen," op den smaak toepasselijk? Indien iedereen zijn eigen smaak onveranderlijk zou behouden, 't zou dan stellig kunnen beweerd worden dat er zooveel smaken zijn als individu's; men vindt hier zelfs geen twee personen, die smaken, oordeelen en voortbrengen op volkomen gelijke wijze.

H. J. Biegelaar.

OVER SPOORWEG-ARCHITECTUUR.

Millioenen zijn sinds dertig jaren aan onze spoorwegen verbouwd, en een groot gedeelte van deze gelden betreffen de stations-gebouwen, de loodsen, de magazijnen, de wachthuizen, al datgene wat men pleegt te rekenen tot het gebied der burgerlijke bouwkunst.

Bedroevend is het te zien, hoe weinig al deze gebouwen in den regel blijk geven van vooruitgang in de kennis der constructie en der architectuur. Talloos zijn de gebouwen — ook onder de in de laatste jaren opgerichte — die niet slechts smakeloosheid, maar ook onkunde en volkomen gebrek aan logica verraden. Stations-gebouwen bepapt met portlandschen cement, behangen met afbrokkelende krullen, bedekt met rottende houten nabootsingen van steen-architectuur, zullen — na 30 jaren lang een kostbaar onderhoud vereischt te

hebben — wegens bouwvalligheid afgebroken moeten worden. Loodsen en magazijnen waarvan de gevelmuren slecht zijn afgedekt, worden door het binnendringende water ondermijnd en toonen de teekenen van een naderend verval.

De treurige opmerking, dat de logica — welke bij de constructie steeds op den voorgrond moet staan — in het aangezicht wordt geslagen, is nog onlangs te Leiden bewaarheid, en ik wijs op dit voorbeeld omdat onderscheiden dagbladen zich reeds hebben gehaast het nieuwe Leidsche station te roemen als een prachtig monument van bouwkunst. Er is daar een groote poort-doorgang, een soort triomfboog, welke het Stationsgebouw in twee deelen scheidt. Dit poortgebouw nu is afgedekt door een zinken dak met een dubbel hellend vlak. De gevels echter — die ten doel hebben het afsluiten van de door de kap gevormde opening, — storen zich niet in het minst aan het beloop van het dak. Zij rijzen ver daarboven en eindigen in een horizontale lijn. Daarboven worden zij „versierd" met een balustrade. Een balustrade dient tot beveiliging van hen, die zich daarachter bewegen. Hier echter is zij volstrekt ongemotiveerd. Zij staat eenige meters hoog in de lucht en niemand, zelfs geen kat, kan daarachter wandelen.

Voorts is de vorm dier balustrade, die welke men in de XVIIe eeuw voor steenen balustraden zoude gekozen hebben; doch in werkelijkheid is zij uit hout vervaardigd. Men zal alle 4 jaren dit hout moeten verven, hetgeen niet zal beletten, dat na 25 jaren de geheele leuning verrot zal zijn. Memento in 1905. Had men, — niettegenstaande dit minder aangenaam vooruitzicht, — hout gewild, dan had men ook de vormen moeten kiezen, die door den aard van het materiaal zijn aangewezen, en veel goedkooper waren uit te voeren, dan die, welke men nu volgde, om een bedriegelijke nabootsing van steen te leveren.

Verstandiger echter ware het geweest, de geheele balustrade als onredelijk weg te laten, en aan de gevels in alle oprechtheid des harten den vorm te geven, die de constructie der kap aanwees. Men zou dan waar, doelmatig, goedkoop en stevig werk verkregen hebben, en de kunst van den architect had daarbij zich hierin moeten uiten, dat het werk tevens smaakvol ware geweest.

Thans is helaas wederom de omgekeerde weg gevolgd. Men vraagt niet naar hetgeen de constructie, de aard der materialen, ons klimaat, de duurzaamheid van het gebouw en een gemakkelijk en goedkoop onderhoud vorderen, men vraagt den weg niet in de eerste plaats aan het gezond verstand en aan de redenering; maar men haakt naar een „monumenteel front", dat men zich droomt onafhankelijk van de bovengenoemde eischen.

Toch is er voor onze architectuur alleen dan een toekomst te verwachten, als men die eischen, die de eischen der logica zijn, op den voorgrond plaatst.

Dat dit laatste mogelijk is werd laatstelijk bewezen. Ik bedoel den spoorweg van Arnhem naar Nijmegen. De Hoofdingenieur J. G. van den Bergh, wiens naam onafscheidelijk is van de stichting der Moerdijksbrug, heeft er zich op toegelegd, de gebouwen welke langs deze lijn verrezen, op te trekken volgens gezonde begrippen van architectuur en tevens daaraan dat sierlijk aanzien te geven hetwelk verkregen wordt — niet door opgespijkerde en aangeplakte crullaria en prullaria — maar door een eenvoudig en smaakvol gebruik der te verwerken materialen. Hij had ongetwijfeld de gulden spreuk van Viollet-le-Duc voor oogen: „Etant donnée une certaine quantité de ma„tériaux, il ne coûte pas plus de les disposer artisti„quement."

Als voorbeeld van de resultaten door het volgen van dit beginsel verkregen, wijzen wij op het nederige haltegebouw te Oosterbeek, dat zonder eenige ongemotiveerde versiering een zeer aangenamen indruk maakt.

Op nevensgaande plaat vindt men in den bovenhoek den platten-grond van het gebouwtje.

a is het voorhuis, *bb* zijn de dienstlokalen, *cc* de wachtkamers, *dd* de woonvertrekken; het overige gedeelte der woning is op de bovenverdieping ingericht. Een met glas gesloten uitstek of balcon geeft den stationchef de gelegenheid den weg te overzien; de trap is gedeeltelijk uitgebouwd en de spitsen kap die haar bedekt geeft levendigheid aan den gevel.

Bij deze gelegenheid wensch ik een kort woord te zeggen over een critiek welke in de laatste jaren meermalen vernomen werd. Velen spreken van traptorens met een medelijdend schouderophalen of met een gramstorigen blik. Voor hen maakt hij die een traptorentje bouwt, zich aan een dwaasheid of aan een zwaar misdrijf schuldig. Bij eenig nadenken moet men evenwel erkennen, dat de aanleg van zulke gebouwtjes noch dom, noch misdadig is. Het traptorentje is niets anders dan de koker waarin de trap bevestigd is, en het levert dit voordeel, dat het — naar buiten uitgebouwd — de inwendige indeeling van de vertrekken niet belemmert en een zeer eenvoudige en gemakkelijke communicatie tusschen de verschillende verdiepingen aanbiedt. De inzage van het plan van het halte-gebouw zal dit licht doen begrijpen. Die der teekening zal tevens doen zien, hoe het komt dat de trapkoker van zelven den torenvorm aannemen moet. Immers om langs de trap den zolder te bereiken, is het noodig dat het metselwerk hetwelk de trap omgeeft, tot zekere hoogte rijze boven de muren van het hoofdgebouw. Voorts is het noodig den traptoren met een eigen dak te dekken; al naarmate de helling van de kapbeenen grooter of kleiner genomen wordt, zal het dak spitser of stomper worden, doch in elk geval zal het trapgebouw den vorm van een torentje, dat is, van een smal hoog oploopend en uitstekend bouwwerk, bekomen. Dit voor de goede zieltjes, die zich aan traptorentjes mochten ergeren.

Ik keer tot de beschrijving van het halte-gebouw terug.

De fundamenten zijn aangelegd op het zand.

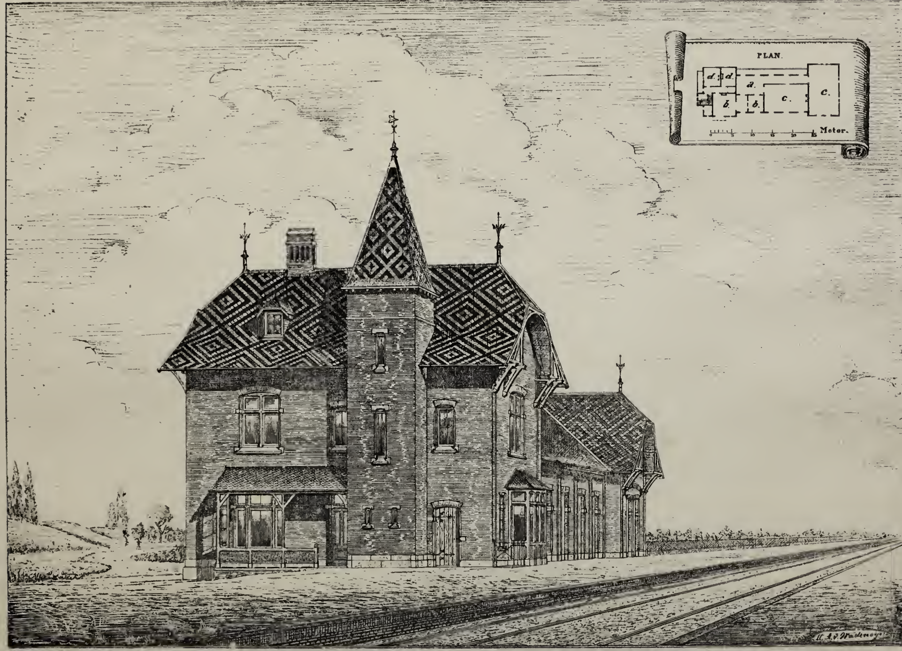
De grondmuren zijn van miskleurig hardgrauw (waalsteen) in slappen basterd mortel.

Het trasraam is van vlakke waalklinkers in sterken tras-mortel; de opgaande muren in slappen basterd tras-mortel van gelijkkleurig gevelgrauw in den dag, en miskleurig hardgrauw als achterwerkers.

De buitenmuren van de wachtkamers zijn als spouwmuren opgetrokken, ter bevordering der droogte en van een gestadige temperatuur.

De pilasters, de uitmetselingen daarboven en de strekken boven de kozijnen zijn van meer kleurigen steen gemaakt.

De plinten, deurdorpels en treden zijn van hardsteen (petit granit de l'Ourthe). De raamdorpels, hoek en sluitsteenen zijn van Bollendorfer zandsteen.

STAATSSPOORWEG ARNHEM-NYMEGEN HALTEGEBOUW TE OOSTERBEEK

De dakbedekking, (koeverdak) bestaat uit blauwe en roode leijen in ruitvormige figuren gelegd.

Het in den dagkomend houtwerk is geschilderd in bruine tint met gele en roode vellingkanten en biezen.

Bezie nu het gebouw: gij vindt er geen ongemotiveerde versieringen, geen gebakken „troubadours"-koppen boven de vensters, geen houten attiek langs de goten, geen houten grieksche acroteren of palmetten, geen houten of cementen „cordonbanden" langs de gevels, geen gepapte pilasters op de hoeken, geen houten architraven langs de ramen, niets van al die alledaagsche lorren, die „ter wille van den stijl" heeten noodig te zijn, en die eigenlijk tot niets strekken, dan om de poverheid van het brein van den timmerman te verraden.

Toch is het gebouw lief en smaakvol en voorts geheel in overeenstemming met de landelijke omgeving — een punt waaraan in den regel te weinig gedacht wordt. En dit resultaat is verkregen enkel door een verstandig en artistiek gebruik van gewone, goedkoope en stevige materialen, gelijk uit de bovenmedegedeelde opsomming blijkt, zonder dat een cent is weggeworpen aan de onderhoudskosten verslindende „troubadours", attieken, palmetten, cordons, pilasters en architraven. Het gebouw is derhalve niet duurder dan die welke men ons sinds 20 jaren opdringt, want waarlijk: „étant donnée une certaine quantité de „matériaux, il ne coûte pas plus de les disposer artis- „tiquement."

(*Wordt vervolgd.*) VICTOR DE STUERS.

J. EN A. BEERSTRAATEN.

Onder de zeer goede, maar weinig bekende Hollandsche schilders der 17e eeuw behoort Jan Beerstraten. Men wist dat hij te Amsterdam heeft gewoond, doch meer niet. Havard heeft nu in het laatste nummer van *L'Art et les Artistes Hollandais* medegedeeld, wat hij omtrent dezen schilder heeft ontdekt. In het archief der Momboir- en Weeskamers van Amsterdam vond hij een stuk, waaruit blijkt, dat Jan Beerstraaten, schilder, in 1665 weduwnaar was en vijf kinderen had van zijne vrouw Magdalena Anth. van Bronchorst. De leeftijd der kinderen, in dit stuk vermeld, wees den weg voor verdere nasporingen in de registers van den burgelijken stand. Werkelijk werd daar de aanteekening gevonden, dat „Jan Berenstraten van Amsterdam, schilder, wonende „in de Elandstraat, geassisteerd met Abraham Bere- „straten sijn vader, out 20 jaer," den 30 Aug. 1642 in de Hervormde kerk was gehuwd, met „Magdalena Bronc- „horst, van A., wonende in de Bloemstraat, geass. met Teunis Teunis Bronchorst haer vader." Was Jan Beerstraten in 1642 twintig jaren oud, dan moest hij in 1622 zijn geboren, en dat zouden de doopboeken nader kunnen bevestigen. Doch Havard vond in het doopboek der kerk, onder welke de Elandstraat behoorde, geen Beerstraten vermeld. Had de vader dan in een ander gedeelte der stad gewoond? Dat Havard dit heeft onderzocht, blijkt niet. Hij was nieuwsgierig welk huis Jan Beerstraten in de Elandstraat bewoonde, toen hij in 1642 huwde, maar in de boeken der verpondingen vond Havard op dat jaar niets. In het register van het Nieuwste Werck, dat over de jaren 1647—1649 loopt, dus vijf jaar later dan het tijdstip, vermeld in het trouwboek, vond hij, wel geen Beerestraten, maar een „Abraham Jansz." Ofschoon des schilders vader in het trouwboek niet Abraham Jansz. wordt geheeten, zelfs niet Abraham Jansz. Beerestraten, maar eenvoudig Abraham Berestraten, is Havard bereid dezen Abraham Jansz. voor hem aan te zien, en het beste argument, dat hij daarvoor aanvoert, is, dat die man de eenige is, die in de Elandstraat toen deze twee namen voerde. Wij zouden in deze omstandigheid eer een reden vinden om aan hunne identiteit te twijfelen. Immers Abraham Jansz. en Abraham Berestraten hebben niet twee namen gemeen, maar slechts één, en die eene is de voornaam. Om de gelijkheid van den voornaam een Jansz. voor denzelfden persoon als een Berenstraten verklaren, is een stout stuk. Vooral wanneer het bewijs ontbreekt dat Abraham Jansz die in 1647/49 in de Elandstraat woonde, er ook in 1642 heeft gewoond. In eene aanteekening in het register der momboiren weeskamers — door Havard medegedeeld, waar hij de vraag behandelt of J. Beerstraten een ouderen broeder Abraham heeft gehad — in die aanteekening van den 1en October 1642 wordt de schilder genoemd Jan Abrahams Beerstraten en is sprake van eene zuster, die Annetje Abrahams wordt geheeten. Hieruit blijkt, dat de gewoonte om den naam des vaders te voeren ook wel bij de familie Beerstraten gevolgd werd, ofschoon het bij de aanteekening van Jan's huwelijk niet geschiedde, ook niet door den schilder zelf bij het onderteekenen van die aanteekening. De naam Beerstraten werd echter voor de dochter niet gebezigd in de aanteekening van 1 Oct. 1642 en dit zou kunnen doen vermoeden, dat die naam minder familienaam dan wel bijnaam was. Maar het kan ook een verzuim van den klerk zijn geweest, die, den naam van haar broeder voluit schrijvende, het onnoodig achtte dit ook te doen voor de vrouw, die den naam Spiets bij haar huwelijk had gekregen. Hoe dit zij, bewijs dat Jan Beerstratens vader Abraham Jansz. *tout court* heette, ontbreekt. De vermelding in het trouwboek op 30 Aug. 1642 pleit veeleer voor het tegendeel. En nu maar aannemen, dat die vader de Abr. Jansz. is geweest, die in 1547/49 in de Elandstraat heeft gewoond, is louter willekeur. Verscheidene personen droegen dezen naam, gelijk Havard, die er twee noemt, zelf erkent (p. 32). Er was zelfs in het begin der 17e eeuw ook een schilder Abr. Jansz. En toch door dien Abr. Jansz. te kiezen naar willekeur, wordt beslist het vraagstuk of Jan Beerstraten een broeder heeft gehad, die Abraham heette, en aan wien eenige schilderijen worden toegekend. Immers als Abraham Jansz., die in 1647/49 in de Elandstraat woonde, tot den vader van Jan Beerstraten geproclameerd wordt, zoo als Havard doet, dan heeft Jan geen broeder Abraham gehad. Dit bewijst nog wel niet dat hij geen oom of neef kan gehad hebben van dien naam, maar het beperkt het veld van onderzoek op willekeurige wijze, en dat is in elk opzicht niet goedtekeuren.

Om nu zijn Abraham Jansz. te maken tot Abraham Beerestraten discht Havard een verhaal op, dat vernuftig is uitgedacht. De Elandstraat komt uit op de Prinsengracht en aan de overzijde van deze gracht

ligt de Beerenstraat. Volgens Havard zou Abraham Jansz. eerst gewoond hebben in de Beerestraat en van daar verhuisd zijn naar de Elandstraat. Om niet verward te worden met de Abrahams en Janszens, die wellicht in deze straat woonden, zou hij bij zijn naam gevoegd hebben dien der straat waar hij van daan kwam. Vreemd is het, dat hij dan toch in 1647/49 de eenige Abraham Jansz. was die in de Elandstraat gevonden werd! Vreemd ook, dat een man, die zoolang in de Beerestraat had gewoond, dat hij den naam dier straat kon aannemen, om zich van anderen te onderscheiden, in de buurt — hij woonde in het zesde huis van de Prinsengracht — zoo weinig bekend zou zijn geweest, dat hij zulk een middel om zich te doen kennen, noodig had! Vreemd ook, dat juist in de boeken der verpondingen daarvan geen notitie genomen werd! Doch er zijn nog ernstiger bezwaren.

Men was niet gewoon zijn naam aan straten te ontleenen, wel aan steden, dorpen en gehuchten. Mijn hooggeschatte leermeester, prof. M. de Vries, dien ik hierover raadpleegde, bevestigde dit ten stelligste, en hij voegde er bij, dat als onze schilder zijn naam aan de Beerestraat ontleend had, dan zou hij zich wel denkelijk, niet Beerstraten, maar Beerestraat of van de Beerestraat genoemd hebben.

De Abraham Jansz., dien Havard Jan Beerstraten tot vader geeft, was, blijkens de aanteekening in het Doopboek, kuiper. Indien die man verhuisd is naar een straat, waar meer menschen woonden, die denzelfden naam voerden, zou men hem dan niet den bijnaam aan zijn beroep ontleend, gegeven hebben? Abraham de Kuijper — dat wees ieder den weg; Abraham Beerstraten — dat won niemand het vragen uit.

Behalve het genealogisch argument, waarmede hij Abraham Beerstraten Junior op zijde schuift, en waaraan ik om gemelde redenen niet veel waarde hecht, voert Havard nog aan, dat de werken, welke aan dien Abraham worden toegeschreven (waarbij wij ook mogen voegen de schilderij in het Kon. Museum te Petersburg in den Catalogus aan Alexander Beerstrate toegekend) de grootste overeenkomst hebben met de schilderijen, welke door Jan Beerstraten gemaakt zijn. „Teekeningen en schilderijen" — zóo zegt Havard — „zijn kennelijk van dezelfde hand." Het is mogelijk, dat Havard al die teekeningen en schilderijen heeft gezien, ook die te Petersburg. Nochtans is twijfel geoorloofd of hij ze altijd nauwkeurig heeft kunnen vergelijken met werken, waarvan de afkomst stellig bekend is. En het blijft dan nog te hopen, dat hij hier minder lichtvaardig tewerk is gegaan, dan toen hij de twee schilderijen van Barth. v. d. Helst in het Museum Boymans versleet voor schilderijen van Govert Flinck. Wat mij bijzonder angstvallig maakt om geloof te slaan aan zijn beweren, dat de werken der Beerstratens van één penseel zijn, is het feit, dat in het verloopen jaar in het Museum-Boymans eene schilderij werd teruggevonden, welke de handteekening van J. Beerstraten draagt, en deze schilderij, geplaatst naast die, welke er steeds voor een werk van dezen meester gehouden was maar niet door hem gemerkt is, toonde, bij zorgvuldige vergelijking en nauwkeurige toetsing, zóó groot verschil van behandeling en schildertrant, dat de Directeur van het Museum haar niet aan denzelfden meester kon toeschrijven, en haar in zijne beschrijving plaatste op den naam A. Beerstraten.

Volgens Havard zouden sommige schilderijen geteekend zijn J. A. Beerstraten, de eerste letter zou dan verdwenen zijn en hieraan het sprookje van eenen A. Beerstraten het ontstaan te danken hebben. Wie verklaart dan echter, hoe Jan Beerstraten, die in 1642 bij zijn huwelijk zijn naam aldus schreef, die vervolgens bijna op alle schilderijen, welke hij merkte, zijn naam aldus plaatste, enkele keeren tusschen den voornaam en den familienaam een derden naam kan hebben geplaatst? Wat kan hem bewogen hebben dat te doen? Dit is, mijns inziens, vreemder en minder goed te begrijpen, dan dat er twee Beerstratens zijn geweest, Jan en Abraham.

Rott. 20 Mei. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

HET MUSEUM IN HET TRIPPENHUIS.

II.

Dat de Souvereine Vorst, Willem I, al dadelijk na zijne troonbestijging de belangen der kunst ter harte nam, bewees de belangrijke som, welke hij in 1814 beschikbaar stelde voor de aanschaffing van vijf schilderijen op de verkooping van mevrouw Boreel en van twee andere op die van Wessels Reijers, gevoegd bij de gelden dat jaar op de tentoonstelling besteed. Den 3den September ontving de heer Apostool van de nieuwe Regeering zijne aanstelling tot Directeur van het Museum van Schilderijen, oudheden, enz. en Prof. G. C. Reinwart die tot Directeur van het Kabinet van Natuurlijke Historie, welke betrekking hij óók reeds onder Koning Lodewijk had vervuld. Op denzelfden datum werd besloten de beide Musea over te brengen naar het Trippenhuis, waarin toen bereids het Koninklijk Instituut was gevestigd.

Na eene noodzakelijke vertimmering had in het volgend jaar de verhuizing plaats en werd het Museum opengesteld voor het publiek des Donderdags en Vrijdags van 10—1/23 uur. Alleen ontbraken er de pleisterafgietsels aan; deze werden nl., met uitzondering van eenige, welke de Stadsteekenacademie miste, aan de Hoogschool te Leiden geschonken.

In 1816 werd het Penningskabinet naar 's Gravenhage overgebracht, maar daarentegen de prentenverzameling der Bibliotheek aldaar, welke in 1809 door den aankoop der prenten van den heer Van Leijden zeer was verrijkt, naar Amsterdam gezonden en onder directie van den heer Apostool gesteld.

Het Museum bleef nu in denzelfden toestand tot 1825, toen de oudheden, de rariteiten en de beeldhouwwerken gedeeltelijk naar het Museum van Antiquiteiten te Leiden, gedeeltelijk naar het Kabinet van Zeldzaamheden te 's Hage en ten deele naar het Penningkabinet aldaar overgingen. De voorwerpen van Natuurlijke Historie kregen mede eene andere plaats, nl. in het voor deze bestemde Museum te Leiden. In hetzelfde jaar had daarenboven een ruil plaats met het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te s' Hage. Tegen twee stukken van J. Van Ruisdaal, één van L. Bakhuizen, één van S. Van der Does, één van J. Lingelbach en A. Pijnakker en één groot stuk van

Corn. Van Haarlem („*de Kindermoord*,") ontving het Rijksmuseum de „*Romeinsche Ouderliefde*" door P. P. Rubens, het portret van Ds Van der Borcht door Anth. Van Dijk en de „*Berenjacht*" door P. Potter.

Maar ook eene verkooping van sommige schilderijen uit de verzameling werd gehouden, naar het schijnt, naar aanleiding van een rapport, door den Directeur opgemaakt, waarin werden aangegeven de namen van beroemde kunstenaars, van wie het Museum geene werken bezat. Door stukken van de hand te doen van die meesters, welke meermalen vertegenwoordigd waren, wilde men, voor het op die wijs verkregen geld, het ontbrekende aanvullen. ([1]) Den 5den Augustus 1828 vond die verkooping plaats in het „*Huis met de Hoofden*" op de Keizergracht, bij welke gelegendheid verkocht werden: éene schilderij van L. Bakhuizen, drie van C. P. Berchem, twee van G. Dou, twee van Anth. Van Dijck, twee van J. Van der Heijden, één van J. Breughel (*den Fluweelen*,) één van A. De Gelder, één van J. Griffier, één van De Heem, één van M. De Hondecoeter, één van J. Jordaens, één van G. De Lairesse, één van J. Lievens, één van F. van Mieris, één van P. Moreelse, één van F. Moucheron, één van Eglon Van der Neer, één van Adr. Van Ostade, drie van C. Poelenburg, één van Paulus Potter, één van P. P. Rubbens, één van P. Van Slingeland, twee van D. Teniers, één van J. van der Ulft, twee van W. van de Velde (*den Jongen*) en vier van Ph. Wouwerman. De prijzen voor sommige stukken betaald — b. v. voor Wouwerman *f* 4000 en *f* 3050; voor Bakhuizen *f* 2006 en Ostade *f* 1505 — doen de belangrijkheid dezer verkooping uitkomen, die dan ook zuiver opbracht *f* 22.701.25.

Sedert de herstelling van het Huis van Oranje tot op dezen tijd was men met de uitbreiding van het Museum steeds vooruitgegaan. Van de verkoopingen van Brentano en G. Muller, beide te Amsterdam in 1828, werden uitmuntende stukken verkregen. Ook werden door de Regeering verscheidene stukken aangekocht even als bij verschillende gelegendheden, van kunstkoopers en particulieren. De Prentenverzameling werd evenzeer voortdurend vermeerderd, zoo als door de aankoopen op de veiling van den Graaf Von Fries en van de verzameling van den kunstkooper Josi, en bij andere voorkomende gelegendheden. In 14 jaren tijds werd ruim *f* 50.000 besteed alleen aan schilderijen van oude meesters.

Het jaar van den Belgischen opstand, 1830, vormt echter een ongelukkig keerpunt in de geschiedenis van het Museum. *Van toen toch af tot nu toe, dus in* 50 *jaren, is niet meer dan f* 15,663 *voor aankoopen besteed.* De verwarring in 's Rijks financiën ontstaan, maakte dat er in de eerste jaren geen sprake van kon zijn; slechts in de laatste tien is hierin eenige verbetering gekomen. Ja, zelfs de opbrengst der verkooping van 1828 is tot heden nog niet geheel voor haar doel aangewend; immers trekt men van de toen verkregen *f* 22,701.25 bovengenoemde som af, dan blijft er altijd nog *f* 7,038.25 beschikbaar.

([1]) Men vertelt te Amsterdam, dat men destijds nog een ander doel beoogde, namelijk aan sommige Amsterdamsche liefhebbers de gelegenheid te openen hunne bizondere Kabinetten te verrijken.

Red.

In 1838, toen eindelijk het „*Museum van Moderne kunst*" in het Paviljoen Welgelegen te Haarlem geopend werd, werden 60 schilderijen, die trouwens niet alle in het Rijksmuseum waren tentoongesteld geweest, naar die stad gezonden; in 1848 ging nogmaals eene bezending derwaarts, ditmaals van meesters, die, hoewel overleden, toch tot de modernen konden gerekend worden. Bovendien werden in 1877 twee portretten op last van den Minister van Binnenlandsche Zaken naar het Koninklijk Museum in Den Haag verplaatst.

(*Wordt vervolgd.*)

BOEKBEOORDEELING.

Aan den Literarischer Handweiser, uitgegeven door Dr. Franz Hülskamp te Munster, (No. 263, 1880), ontleenen wij de navolgende beoordeeling van een zeer nuttig boek, dat voor ons land in de allereerste plaats goede diensten kan bewijzen.

Wij bedoelen het *Album van ornamenten en andere stijlproeven uit de verschillende tijdperken der bouwkunst, verzameld door Cuypers & Stoltzenberg en Ed. Colinet. Ten dienste van het professioneel practisch onderwijs.* Ie *Deel.* 4o. *in omslag met* 35 *platen in* 177 *Nos. met tekst. f* 5.—.

„Het Album van ornamenten is aan meer dan een praktisch doel gewijd; in 't bizonder echter is het dienstig tot het onderwijs der kunst-industrie, en daarom is het dan ook methodiesch uit voorbeelden der verschillende kunststijlen samengesteld. In karakteristieke omtrekteekeningen van matige, maar voldoende grootte bevat deze verzameling eene opeenvolging van antieke ornamenten (23 nos); de hoofdzaak ligt echter in de middeneeuwsche voorbeelden (137 nos.), die zoowel bouwkundige *details* als gebeeldhouwde vercieringen, en hout- en ijzerwerk bevatten. De kunstige historische opvolging dient zoowel tot begrip der stijlontwikkeling, als zij door het opklimmen van de eenvoudige, breedlijnige motieven der eerste tijden tot de rijkere vormen der latere tijdvakken de hand van den leerling vormt. Wij beschouwen het als eene bepaald gelukkige keuze, dat voorbeelden uit ieder gebied van het kunsthandwerk gekozen zijn, daar hierdoor de belangstelling zeer vermeerderd en de toepassing van zekere stijlvormen op verschillende doeleinden en materialen gemaakt wordt. Het slot (25 nos.) bevat voorbeelden uit den tijd der *Renaissance* en der vormen van de vorige eeuw. De met cijfers aangeduide afmetingen zijn zeer te waardeeren, omdat men daarnaar de natuurlijke grootte van het voorwerp kan bepalen. Op tegenoverstaande bladen vindt men in 't kort in de Hollandsche en de Fransche taal de bestemming en den tijd aangegeven der verschillende voorwerpen. Daar de platen zelven op de maat van den meter geteekend zijn en geen woordelijke aanduiding bevatten, zoo zijn die ook bij ons [1]) voor de hoogere scholen zeer goed te gebruiken.

[1]) (Duitschland.)

ADVERTENTIËN.

VERKOOPING
VAN
SCHILDERIJEN,
in de BRAKKE GROND te Amsterdam,
op 3 JUNI 1880.
(Verkoop wegens vertrek naar elders.)

C. F. ROOS & C. F. ROOS Jr. zullen op ***DONDERDAG 3 JUNI 1880,*** in de *BRAKKE GROND*, te Amsterdam, ***verkoopen:*** eene fraaie verzameling

SCHILDERIJEN,
door Beaume, Ch. Bouchez, Chopin, Cunaeus, A. de Lelie, Geernaert, P. J. C. Gabriël, R. van Haanen, J. F. Hoppenbrouwers, J. Hulswit, G. Heerebaart, K. Karsen, B. C. Koekkoek, C. Leickert, C. Lieste, J. Moerenhout, L. Meijer, H. Rönner, H. E. Reijntjens, W. Roelofs, J. Stroebel, A. Schelfhout, P. van Schendel, Tesson, M. Vos, A. Waldorp.

Teekeningen, Prentwerken, Bronzen en ***Muziekinstrumenten,*** uitmakende de collectie van den Heer

CHARLES KETELAAR,
te AMSTERDAM.

C. F. ROOS & C. F. ROOS Jr. zullen op **VRIJDAG 4 JUNI 1880**, ter plaatse voornoemd, Verkoopen:

DE
SCHILDERIJEN
nagelaten door den Heer ***T. J. ABELS,*** Kunstschilder, benevens een aantal oude
SCHILDERIJEN.

HET BELEG VAN HAARLEM
DOOR
VROUWE JACOBA
in 1426.
Geschiedkundige bijdrage
DOOR
Dr. C. EKAMA,
f 0.40.

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.
UIT HET ENGELSCH
DOOR
J. VAN VLOTEN.
2e Druk.
Ingenaaid f 1.50. ***In linnen f 1.90.***

DE AMSTERDAMMER,
WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,
verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

TOOVERLANTAARNS
en Glazen in alle soorten.
GOMELASTIEKE MATTEN, REGENJASSEN, WINDKUSSENS, URINOIRS
en alle andere Gomelastieke voorwerpen, bij
PERRY & Co.,
Amsterdam, ***Kalverstraat No. 97.***

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:
MARCELLUS EMANTS,
Op reis door Zweden.
Prijs f 2.90.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 23. 5 Juni 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE TENTOONSTELLING DER WERKEN VAN VIOLLET-LE-DUC.

Is reeds de *studie* der middeneeuwsche kunst verdacht, de *bewondering* voor en de *beoefening* van de gothische architectuur stempelen iemand tot een ultramontaan en een gevaarlijken Jezuiet. Ieder die naar ontwikkeling en vooruitgang streeft en de vrijheid van den moreelen en physieken mensch bemint, moet zich voor zulk een staatsgevaarlijk man wachten, en indien hij over eenig politiek gezag beschikt, hem over den Moerdijk, den Rijn of de Pyreneeën jagen, al naarmate hij dat gezag in Nederland, in Duitschland of in Frankrijk uitoefent.

Men kan er zich daarom niet genoeg over verbazen, dat de tegenwoordige Fransche Regeering de onvoorzichtigheid beging aan ieder, die slechts eenige scherpzinnigheid bezit, te doen merken, dat zij in het geheim met de volgelingen van Loyola heulde, toen zij besloot op staatskosten te Parijs een tentoonstelling te houden van de werken van Viollet-le-Duc, die zooals men weet de man was, waaraan de ook in Nederland als paddestoelen verrijzende gothische kerken, welke men onder voorwendsel van ministeries, musea en telegraafkantoren bouwt, hare betreurenswaardige stichting te danken hebben.

Toen den 29en October 1879 de Fransche Adviseurs-Commissie na het einde der jaarlijksche vacantie haar noodlottige werkzaamheden tot behoud en herstelling der Fransche monumenten hervatte, begaf zich de Minister van Openbaar Onderwijs en Schoone Kunsten naar het lokaal der vergaderingen, en opende hij de bijeenkomst door een redevoering, waarin hij den lof van den kort te vorenontslapen Viollet-le-Duc uitsprak.

„Mijne heeren, — dus sprak deze verblinde staatsman, — op het oogenblik waarop gij uw taak hervat, staren uwe oogen en uwe gedachten met weemoed op de plaats die thans ledig is, en die niemand zal kunnen vervullen. Eenige weken geleden werd Viollet-le-Duc, in de volle rijpheid van zijn edel leven, in al de werkzaamheid van zijn vruchtbaar genie, in den hoogsten glans van zijn glorie ontrukt aan de kunst, waarvan hij een der roemvolste meesters was, aan Frankrijk, dat door zijne werken luister verkreeg. Deze groote kunstenaar, bescheiden gelijk een waarachtig geleerde, heeft verboden

dat op zijn graf een lofrede gesproken werd. Maar hier zouden wij blijk geven van een zonderlinge ondankbaarheid, indien wij de hervatting onzer bijeenkomsten niet deden vergezeld gaan van een daad van piëteit jegens dezen grooten geest.

„Viollet-le-Duc behoort tot die bevoorrechten, die in hun eeuwige werken voortleven, en die reeds op deze wereld zich een onsterfelijkheid hebben verzekerd. Zijn nagedachtenis is voor altoos verbonden aan die onvergelijkelijk schoone monumenten, welke door zijn wetenschap en zijn genie bewaard, voltooid, hersteld, aan het licht en aan het leven teruggegeven werden op alle punten van Frankrijk, van het Noorden tot het Zuiden, veertigjaren lang; zijn geest herleeft in omvangrijke geschriften, die bewondering afpersen door de ontzachelijke kennis, de encyclopedische wetenschap, waarvan zij de vruchten bevatten, niet minder dan door den eindeloozen arbeid waarvan zij te midden van zooveel andere werkzaamheden de blijken dragen. Eindelijk blijft zijn geest voortleven in deze groote Commissie, waarvan hij een der eerste medewerkers, een der meest invloedrijke hoofden, en ik mag het zeggen de meest werkzame, de nuttigste, de roemrijkste personificatie was. Het is hier, mijne heeren, in uw midden, door de inspanning van nagenoeg een halve eeuw, die op de ontwikkeling der Fransche architectuur een zoo diepen invloed oefende, door die onvermoeide en zegevierende verdediging der groote monumenten, onzer geschiedenis tegen het dubbel wandalisme van het winstbejag en van de onkunde, het is hier vooral, dat Viollet-le-Duc onbetwistbare herinneringen heeft nagelaten. In uw midden, mijne heeren, zal hij ongetwijfeld den biograaf vinden, den geschiedschrijver die aan zulk een edel leven betaamt, die ons eenmaal met het gezag van een getuige en van een medewerker de ontzachelijke taak zal beschrijven van dezen „rénovateur," van dezen schepper, van dezen historicus.

„In zijne laatste levensjaren werd Viollet-le-Duc door een groot denkbeeld bezield; hij wilde met de kunstschatten die over ons land verspreid zijn, een museum stichten van de fransche beeldhouwkunst, waarin de geschiedenis van Frankrijk, van de Xe tot de XVIe eeuw zou zijn weergegeven. Want de ziel van dezen geleerde en kunstenaar was bovenal de ziel van een franschman. Viollet-le-Duc vereerde Frankrijk en had het lief, zooals men het alleen kan beminnen, wanneer men het geheel kent en het niet alleen weet te bewonderen in de groote werken van de laatste honderd jaren, maar ook in de onvergankelijke kunstgewrochten welke zijn genie gedurende zooveel eeuwen voortbracht.

„Bij het bestudeeren, beschrijven en in hunne eenvoudige, maar hooge inspiratie uitgeven van zooveel monumenten zonder naam, prachtige werken van gezamenlijke geniale werklieden van meerdere geslachten, had Viollet-le-Duc de titels zelven van dat oude fransche volk teruggevonden, van dat volk dat werkte en schepte onder de gewelddadige en veelbewogen heerschappij van niets-doende of van strijdlustige regeeringskasten. Uit dit geleerde onderzoek was hem een hartstochtelijke liefde voor het fransche vaderland geboren. Daar had hij het gevoel en de vereering voor de nationale kunst gekweekt, waardoor bij hem het verlangen ontstond om door middel van de reproductiën der documenten zelven, ook aan anderen handtastelijk de prachtige en voortdurende ontwikkeling der kunst te bewijzen, in de overtuiging dat hij daardoor de groote oorspronkelijkheid van de fransche beeldhouwkunst zou doen zien en toonen, dat zij meestal is voorgegaan, daar waar men meent, dat zij gevolgd en nagebootst had, en dat zij werkelijk meer aan den vreemden heeft gegeven, dan van hem ontvangen. Het oprichten van zoodanig volks-museum had zich bij Viollet-le-Duc niet tot een eenvoudig denkbeeld bepaald; hij had zelf al de bijzonderheden uiteengezet in een zeer uitvoerig rapport, hetwelk in ons bezit is, en dat, zooals ieder werk dat uit zijn pen vloeide, een nauwkeurig afgewerkt geheel vormt.

„Aan ons allen, mijneheeren, is het voorgekomen dat wij de nagedachtenis van Viollet-le-Duc niet beter kunnen vereeren, dan door deze nalatenschap van dien grooten geest, deze erfgift van zijne laatste gedachten, te aanvaarden.

„Ik heb daarom besloten, dat het Museum der fransche beeldhouwkunst zou worden opgericht, volgens zijn eigen denkbeeld, in den rechter vleugel van den Trocadero. De *Commission des monuments historiques* zal zich belasten met het verzamelen der afgietsels en die rangschikken volgens historische orde en met de typen ter vergelijking door Viollet-le-Duc zelven aangeven. Zij zal dit schoone werk onverwijld ondernemen. Op deze wijze zullen wij den kunstenaars, geleerden en werklieden der kunstnijverheid een bron van nieuwe navorschingen openen, en terzelfder tijd een wezenlijk monument stichten aan de fransche kunst, aan den vermaarden man die door de herleving der hedendaagsche kunst, zooveel invloed op de toekomst dier kunst heeft geoefend, en eindelijk aan de Commissie, waarvan hij de ziel was en die met kinderlijke stiptheid en trouw zijne herinneringen en zijne lessen zal bewaren."

Kort na deze bijeenkomst vernam de Minister, dat de kinderen van den grooten architect voornemens waren een Tentoonstelling te houden van de werken van hunnen vader. Terstond besloot de Minister deze onderneming voor Rijks rekening te doen plaats hebben en zoo werd de Tentoonstelling in de zalen van het Musée de Cluny te Parijs geopend.

Wij vernamen dat zij na 20 Juni, nog voor eenige maanden in den Trocadero zal worden overgebracht; vóór dien tijd kan ze gratis dagelijks, uitgenomen 's Maandags, bezocht worden, van 11 tot ½ 5 in het „Musée des Thermes" en het „Hôtel de Cluny"; (toegang door den hoofd-ingang rue du Sommerard.)

Bij 't bezoeken van deze tentoonstelling blijkt al aanstonds de groote voorliefde van Viollet le-Duc voor de bouwkunst tusschen de Xe en XVIe eeuw, die zich uitspreekt in de restauratie-plannen van de wallen van Carcassone en Avignon; de poort van St. André d'Autun; den toren van het Capitole de Toulouse; de kerken van St. Père de Vezelay en de kathedrale kerk van St. Denis, die door omvang en belangrijkheid tegen oorspronkelijke werken kunnen opwegen. Hier heeft hij zijn scheppingsvermogen getoond door die werken, welke reeds grootendeels waren verdwenen, na het terugvinden van enkele details, als het ware te herscheppen en aan de tegenwoordige maatschappij terug te geven, gelijk ze voor eeuwen waren ontworpen en uitgevoerd. De menigte schetsen, de on

eindige studies van details, o. a. voor het kasteel van Pierrefonds, bewijzen dan ook hoezeer hij was ingedrongen in den geest van de werken dier eeuwen.

Zoo als men weet werd Viollet-le-Duc gedurig bestreden door tegenstanders, die een richting waren toegedaan, strijdig met de zijne. Waar het er op aankwam nationale overleveringen te raadplegen, werden door zijne tegenstanders meestal Grieksche of Romeinsche kunstuitingen aangewend. Maar de bouwkunst moet nog veel meer dan eenige andere kunst de uitdrukking zijn van de zeden en het karakter van het volk. En waar vindt men in onze maatschappij de minste sporen van de antieke beschaving? Leven wij, zoo als men in Athene, Rome of Pompei leefde? Waar kan dus vóór de XIXe eeuw het voordeel in liggen, om voorbeelden te zoeken in de monumenten van volken die opgehouden hebben te bestaan — wier genie ons vreemd blijft? Heeft Viollet-le-Duc niet gelijk, wanneer hij de overblijfsels der Fransche kunst verzamelt en de groote werken die door zijne voorvaderen uitgevoerd werden doet herleven? Want wat men meermalen van de beeldhouwkunst der middeleeuwen heeft gezegd, is ook van toepassing op de bouwkunst. Ook zij is zeer dikwijls voorgegaan, daar waar men meende dat zij gevolgd en nagebootst had.

Wel is het te betreuren, dat de beweging door de akademisten en hunne aanhangers tegen Viollet-le-Duc op touw gezet, de oorzaak is geweest, dat de regeering hem niet meer in de gelegenheid heeft gesteld, groote monumenten tot stand te brengen; want zijn het niet alle scheppingen die getuigen van 's mans genie en talent, als daar zijn de parochiale kerken van St. Denis en d'Aillant-sur-Tholon? Het monument ter nagedachtenis van Napoleon I en zijne broeders te Ajaccio; het grafmonument van prins Woronzof, te Odessa; de monumenten van Mgr. de Quelen, van Mgr. de Beaumont en van den maarschalk de Guébriant, te Parijs; het ontwerp van de nieuwe opera; dat van de restauratie der Tuilerien; de monumenten van Graaf de Morny, van Lassus en Millet, twee architekten, vrienden van den kunstenaar, getuigen deze alle niet van eene onmiskenbare vindingrijkheid en oorspronkelijkheid? Laten wij hierbij ook niet vergeten den keizerlijken spoorwegtrein, door „la Compagnie d'Orléans" naar de teekeningen van Viollet-le-Duc uitgevoerd, van de twee huizen door den kunstenaar voor zich zelven gebouwd, rue Condorcet, te Parijs en te Lausanne, waar hij is overleden.

Viollet-le-Duc heeft in de uitdrukking zijner gedachten eene vrijheid van doen, een juistheid van opvatting, en rijkdom van details, die van eene groote meesterschap getuigen.

Ook wat betreft de decoratieve beschildering der gebouwen; hierin was hij meester, zoowel voor het ornement als de historische voorstellingen, waarvoor hij zelf de kartons maakte; in de *kennis* van de *harmonie* der kleuren, in de laatste eeuw zoo goed als verloren gegaan, evenaart hij de ouden. En niet alleen als architect en archeoloog, was hij eene zeldzame verschijning, maar ook aan de goudsmidskunst heeft zijne hand uitstekende diensten gedaan. Zie maar eens wat een tal van teekeningen zijne bekwame en vaardige hand voortbracht! Ontwerpen van vazen, kelken, cibories, relikwie-kasten, tabernakels, altaren, enz. enz. waarvan vele aan de tentoonstelling in bruikleen zijn afgestaan.

De katalogus bevat 686 Nos.; ware de ruimte niet zoo beperkt, men had nog oneindig meer kunnen exponeeren. Deze 686 Nos. zijn in 10 afdeelingen verdeeld:

1. Architectuur der oudheid;
2. Militaire architectuur der middeleeuwen;
3. Burgerlijke bouwkunst der middeleeuwen en van de renaissance;
4. Kerkelijke architectuur van de middeleeuwen en de renaissance;
5. Fotografiën van restauraties van historische monumenten;
6. Fotografiën van nieuwe werken uitgevoerd en in ontwerp;
7. Ontwerpen van goud- en zilverwerken;
8. Landschappen;
9. Werken betreffende het onderwijs;
10. Verschillende werken.

Wanneer men dit alles nagaat, moet men in diepe bewondering staan niet alleen voor de veelzijdigheid van den *kunstenaar*, maar ook voor de onvermoeidheid van den *man*, die zelfs zijne uren van rust en uitspanning zoo vruchtbaar wist te maken. Denk slechts aan die 30 landschappen, voortgebracht te midden der ijsbergen, of te Subiaco, Tivoli of Catane in uren van stille mijmering; nu eens schetst hij u een Souper in het Théâtre des Tuileries, ten tijde van Louis-Philippe, dan weder verplaatst hij u in de Nôtre-Dame, bij den doop van den Keizerlijken Prins.

Maar niet alleen danken wij dit aan zijn potlood of teekenstift, dank zij hem gebracht vooral voor den invloed die zijne werken kunnen en zullen uitoefenen bij het teekenonderwijs, waarvoor hij tal van studiën heeft geschreven, daartoe opgewekt door zijne liefde voor de kunst en zijne toewijding aan zijn Vaderland.

KUNST EN KRISTENDOM.

Het nauw verband tusschen kunst en godsdienst, die beiden in denzelfden bodem wortelen, is een historisch feit, dat niet te loochenen valt. Maar in deze meer schijnbare dan wezenlijke eenheid ligt tevens de kiem der tweedracht verscholen, die bij beider gemeenschappelijke ontwikkeling allengs duidelijker zichtbaar wordt. De kristelijke kunst heeft daarop geen uitzondering gemaakt.

De vereeniging van kunst en kristendom roept onwillekeurig de bekende voorstelling der twee geliefden uit het tooverballet te binnen, die elkander zoeken en ontvluchten, aanlokken en afstooten, om, na eene verrukkelijke omhelzing, tot de grievende ontdekking te geraken dat hun huwelijk in den hemel niet is voorbeschikt. De stugge bewegingen van den linkschen Pierrot vormen met de bevallige dartelheid der levenslustige Colombine zulk een scherpe tegenstelling dat het voor den opmerkzamen toeschouwer spoedig begrijpelijk wordt, hoe, bij zulk een verschil van karakter, de voorwaarden voor een duurzame en gelukkige echtverbindtenis moeten ontbreken.

Waar van kristelijke kunst sprake is, wordt daarmede uitsluitend de katholieke bedoeld. De Hervorming heeft op de ontwikkeling der kunst een belangrijken invloed uitgeoefend, maar geen nieuwe kerkelijke kunst in het leven geroepen.

Wat het katholicisme meer dan het protestantisme met de kunst verwant maakt, is haar heidensch of polytheistisch karakter. Met haar heirleger van apostelen, heiligen en martelaren, heeft zij een nieuwe mythologie in het leven geroepen, minder dichterlijk, maar bijkans even talrijk als de Grieksche. De katholieke kerk — en hier reikt zij aan de kunst de hand — bedient zich van aanschouwelijke voorstellingen, om haar leerstellingen en geloofsartikelen, die voor haar de hoofdzaak zijn, aan de gemeente duidelijk te maken. Het protestantisme, dat de godsdienst als een zuivere gemoedszaak beschouwt, heeft reeds tusschen het godsdienstig en aesthetisch gevoel leeren onderscheiden en verwacht dan ook van de bonte omgeving der kunst meer verstrooiing dan stichting. De godsdienst, als zoodanig, heeft aan de ontwikkeling van den kunstvorm geen bepaalde behoefte; zij streeft niet naar de veredeling van den kunstzin, maar naar de zedelijke verbetering van den mensch. De kunst kan tot zekere hoogte aan dit doel bevorderlijk zijn, maar een gebrekkige kunstvorm is daartoe reeds voldoende, of wellicht nog meer geschikt. De schoone kunstvorm is eer een gevaarlijke mededinger dan een machtig bondgenoot. Het schoone beeld bevrijdt ons gemoed en verzoent ons wederom met die schoone wereld, waarvan wij afstand moeten doen, indien wij den hemel willen deelachtig worden. De zondige mensch moet in ons vernietigd worden, indien de gelouterde ziel van haar stoffelijke banden wil bevrijd geraken. Van daar dat de katholieke kerk dikwijls tot de gruwelijkste voorstellingen haar toevlucht neemt, wanneer zij slechts tot het beoogde doel leiden kunnen. Wie herinnert zich niet terstond die afbeeldingen van afgrijselijke folteringen, waarvan een beschaafd mensch met walging het hoofd afwendt? Hiermede worden natuurlijk niet het volkomen gemis van allen kunstzin en de prozaïsche dorheid der protestantsche godsdienstoefening gerechtvaardigd, maar er bestaat tusschen deze uitersten een middenweg, die door beide partijen te veel wordt uit het oog verloren. De stelselmatige vernietiging, waaraan de fresco's van Michel Angelo in de Sixtijnsche Kapel worden prijs gegeven, bewijst op welke roekelooze wijze de katholieke kerk somtijds de verhevenste kunstwerken aan de eischen der eeredienst opoffert.

Zooals ik reeds opmerkte, is de ontwikkeling van den kunstvorm voor de kerk geen dringende noodzakelijkheid. De oorzaak daarvan is niet verre te zoeken. Natuur en godsdienst zijn wel is waar geen twee vijandige machten, die op voet van oorlog leven, maar het zijn toch twee naijverige mogendheden, die elkander voortdurend met wantrouwende blikken gadeslaan en op het behoud van heur zelfstandigheid prijs stellen. Wie gevoelt hier niet terstond de bestaande tegenstrijdigheid, die voor iedereen duidelijk is? De kunstenaar ontleent zijn vormen aan diezelfde natuur en werkelijkheid, welke ons als zondig worden voorgesteld en waartegen wij dus voortdurend te strijden hebben. Geruimen tijd, zoolang het verschil niet is opgemerkt, blijft de vorm aan den inhoud ondergeschikt en de kunst aan de godsdienst onderworpen. Hoewel de kunst als een kuische non in het klooster gebannen is, zien haar geestelijke voogden, niet zonder bekommering, de weelderige vormen der schoone jonkvrouw tusschen de plooien van het strenge ordekleed doorschemeren en zich dagelijks meer afronden. Als zij in een onbewaakt oogenblik haar sluier heeft afgelegd, is men verbaasd een bloeiende maagd voor zich te zien, wie de levenslust uit de oogen straalt en die niet voornemens schijnt van de wereld afstand te doen, waarheen zij met klimmend ongeduld verlangt terug te keeren. Eindelijk daagt de ridder, die de schoone zal schaken en haar de vrijheid hergeeft. Aan Rafael is het schijnbaar gelukt den dogmatischen inhoud met den schoonen kunstvorm te vereenigen, maar op het oogenblik dat het huwelijk voltrokken wordt, heeft ook de scheiding plaats gegrepen. Naarmate de kunstenaar in hem meer tot zelfbewustzijn komt, wijkt de conventie terug, om voor de natuur plaats te maken. Het godsdienstig ideaal is door het romantisch ideaal vervangen geworden. De kunst is een zelfstandige macht geworden, die nu en dan nog aan de godsdienst verliefde lonken toewerpt, maar voortaan, met haar eigen ideaal voor oogen, haar eigen weg blijft bewandelen. Michel Angelo's titanen treden de dogma's onder den voet of laten hen onverschillig terzijde liggen, om uitsluitend naar de hoogere volmaking van den vorm te streven. Wij hebben een wereld verloren, maar een andere wereld herwonnen, den hemel moeten prijs geven, om de aarde te kunnen veroveren. De natuur, de geschiedenis, het maatschappelijk en huiselijk leven met hare tallooze schakeeringen en onuitputtelijke hulpbronnen zijn het domein der kunst geworden, waar zij voortaan als onafhankelijke vorstin zal troonen. De sluimerende Endymion is door Diana wakker gekust, de godsdienst door de schoonheid verraden. De kerk heeft een adder aan haar boezem gekoesterd, die haar naar het hart steekt en doodelijk verwondt. Het argeloos kind van het Geloof heeft naar het sirenengezang der verleidelijke Muze geluisterd, die het in haar verraderlijke omhelzingen verstikt heeft. Wie herinnert zich hier niet onwillekeurig Goethe's „Erlkönig", waarmede wij dit korte overzicht wenschen te besluiten:

„Du liebes Kind, komm, geh mit mir!
„Gar schöne Spiele spiel ich mit dir;
„Manch' bunte Blumen sind an dem Strand,
„Meine Mutter hat manch gülden Gewand."

Mein Vater, mein Vater, und hörest du nicht,
Was Erlenkönig mir leise verspricht?
Sei ruhig, bleibe ruhig, mein Kind;
In dürren Blättern säuselt der Wind.

„Willst, feiner knabe, du mit mir gehn?
„Meine Töchter sollen dich warten schön;
„Meine Töchter führen den nächtlichen Reihn
„Und wiegen und tanzen und singen dich ein."

„Ich liebe dich, mich reizt deine schöne Gestalt;
„Und bist du nicht willig, so brauch ich Gewalt."
Mein Vater, mein Vater, jetzt faszt er mich an,
Erlkönig hat mir ein Leids gethan!

Dem Vater grauset's, er reitet geschwind,
Er hält im Armen das ächzende Kind,
Erreicht den Hof met Mühe und Noth,
In seinen Armen das Kind war todt.

J. E. Banck.

DE KUNST IN DE TWEEDE KAMER. [1])

In de laatste aflevering van den vorigen jaargang (bldz. 322) werd een vervolg toegezegd op de kroniek van den veldtocht in de IIe Kamer, door de Barbaren tegen de Kunst gevoerd. Daar werd gezegd: „het „verwaten pogen dezer Barbaren zal voortduren. Hun „invloed, gelijk die der magneet, welke het kompas „een oogenblik doet trillen, is merkbaar geworden in „de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging, maar het „kompas is niet afgeweken; deze vergadering is te „verlicht en te rechtschapen om ooit medeplichtig te „worden aan hun onzalig en ijverzuchtig streven, dat „èn wegens de motieven, èn wegens het einddoel verdacht en door het Nederlandsch gemoed, dat zijn „vaderlandsche kunst liefheeft als zijn vlag, gevon„nisd is."

De uitkomst heeft deze verwachting schitterend bewaarheid. De Minister van Binnenlandsche Zaken diende in den aanvang van dit jaar een wets-ontwerp in, waarbij het gewone krediet voor de dienst der monumenten opnieuw werd uitgetrokken.

Twee amendementen, met het doel om dit krediet te verminderen en de herstelling van bepaald aangewezen gedenkteekenen te doen vervallen, werden opgeworpen. Zij waren o. a. gericht tegen de restauratie der beroemde Bovenkerk te Kampen en tegen die der geschilderde glazen van Gouda, waarvan de erkende kunstwaarde reeds aan de kinderen op de lagere school pleegt geroemd te worden. Het eene amendement werd ingetrokken, het andere door de Kamer verworpen.

Ten slotte werd de wet met een verpletterende meerderheid aangenomen, namelijk met 52 tegen 15 stemmen. [2])

Dezer dagen bevestigde de Eerste Kamer deze uitspraak:

Dit werd verwacht na hetgeen men in het eindverslag van de Commissie van rapporteurs der Eerste Kamer gelezen had. „Vele leden", zoo werd daar gezegd, „hadden van dit wetsontwerp met ingenomen„heid kennis genomen, en zij zouden het betreuren, „wanneer de fouten van voorheen leiden zouden tot „eene in hun oog geenszins wenschelijke reactie. Huns „inziens behoort te worden voortgegaan met het on„derhouden of het behoeden voor slooping van zoo„danige monumenten, die kunstwaarde bezitten of „waaraan groote geschiedkundige herinneringen ver„knocht zijn. Ook verdienen, meenden zij, gemeenten, „kerkbesturen of particulieren ondersteuning, die zich „bereid toonen het hunne bij te dragen voor zoodanig „doel, doch wier geldelijke krachten te zwak zijn om „de restauratie te voltooijen. *Eerbied voor onze voor„ouders moet de Regering en de Vertegenwoordiging „tot ondersteuning der kunst nopen.* Door het in stand „houden van fraaije gebouwen of geschiedkundige mo„numenten bevordert men den kunstzin der natie en „geeft men modellen aan onze tegenwoordige bouw„meesters. Zoo wordt er ook in het buitenland over „gedacht."

[1]) *Ingezonden. — Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*

[2]) Mr. Vosmaer, die zijne wenschen aan het publiek gaarne als feiten zou doen geloven, zegt in den Ned. Spectator van 22 Mei 1880, blz. 170, dat *dertig* van de *zeven en zestig* leden tegen de wet stemden!

Deze woorden zeggen in zeer waardige termen hetgeen door de meerderheid der Tweede Kamer als de overtuiging van ons volk is erkend.

De sinds de laatste twee jaren herhaalde uitbarstingen van onwil in de Tweede Kamer zijn eenvoudig een „accident" en men zou dwalen indien men daaruit afleidde, dat de zin voor kunst en de liefde voor de gedenkteekenen die de eer van het Nederlandsche volk zijn, bij dezen tak der Vertegenwoordiging achteruit zijn gegaan. De waarheid is — zooals trouwens rondweg in de Tweede Kamer herhaaldelijk werd verzekerd, — dat velen vervuld zijn geworden met een groot wantrouwen, met een ware achterdocht niet tegenover de opvolgende Ministers — deze rekent men op uiterst vleijende wijze in deze materie allen even onkundig als onnoozel — maar tegenover den Referendaris der afdeeling kunsten en wetenschappen. En die achterdocht was gegrond op de geheel onbewezen aantijging, dat genoemde ambtenaar een ultramontaan zou zijn, die de gelden voor de kunst bestemd in handen van geloofsgenooten trachtte te spelen.

Vanwaar deze aantijgingen kwamen, wie die achterdocht opwekten is voor de leden der kamer zelven geen geheim, maar wel voor het groote publiek, en daarom is het nuttig hierop eenig meerder licht te laten vallen.

De eerste die daarbij in herinnering komt, had ten minste den moed zijn naam te plaatsen onder de treurige artikelen, waarmede hij zijn vroegeren vriend in den Nederlandschen Spectator bejegende, al vergat hij daarbij feitelijk in praktijk te brengen, hetgeen hij kort te voren ten aanzien der godsdienstige onverdraagzaamheid in anderen had gegispt.

De tweede, die zich aan de onder zijne leiding in het Kollegie van Rijks-Adviseurs opgewekte oneenigheid door desertie onttrok, en wiens hartstochtelijke Catholieken-haat geen tegenwicht vindt in eenige ware liefde voor de kunst, was sinds twee jaren zoowel bij de opvolgende Ministers van Binnenlandsche Zaken als bij zijne politieke vrienden in de Tweede Kamer onvermoeid werkzaam, om tegen den Referendaris voor Kunst een thans ijdel bevonden achterdocht op te wekken.

De derde eindelijk, zeker de minste van het drietal, doch wiens standhouden wellicht eene verontschuldiging vindt in de gehechtheid aan het bezoldigd ambt, dat sedert in wachtgeld is overgegaan, vergat geheel hoe hij vroeger den heer Victor de Stuers het hof had gemaakt, en handelde, van nature met wangunst vervuld, in overleg met den ex-voorzitter van het Kollegie, wiens geheimschrijver hij was, ten einde sommige der Kamerleden te voorzien van de gegevens — verwrongen feiten en valsche cijfers — welke het opgewekte wantrouwen moesten doen billijken.

Is het zoo vreemd, dat eenige leden der IIe Kamer zich door de beweeringen van personen, welke spraken met het gezag dat zij aan hun vroegere betrekking ontleenden, lieten verschalken en aan het hun ingeblazen gevoel van wantrouwen openlijk lucht gaven?

Niet aan hen worde dan ook verweten, dat de IIe Kamer in de laatste jaren herhaaldelijk den nationalen tijd zag verspillen aan het uitpluizen van een enkel begrootingsartikel en aan een „gefit" zooals geen buitenlandsche vertegenwoordiging kent.

Het verwijt moet elders gericht worden. Dit gevoelde de meerderheid der Kamer onlangs zelve. Algemeen was men het schermen met zoogenaamde schandalen die bij onderzoek tot rook vervlogen, moede, en ten slotte oordeelde men dat men aan den Minister van Binnenlandsche Zaken behalve de 7½ millioen van zijn Departement ook de som van *f* 85.650 mocht toevertrouwen, welke bestemd zijn de nationale monumenten voor ondergang te redden.

PHILALETHES.

HET MUSEUM IN HET TRIPPENHUIS.

III.

Ook heeft onze verzameling tweemaal blootgestaan aan diefstal: in 1843 werd een schilderijtje van G. Hoet, een „*Familietafereel*" voorstellende, door een der bedienden heimelijk verkocht, maar gelukkig onmiddellijk teruggevonden; — en in 1859 werd door vreemdelingen de „*Heilige Familie*" van A. Van der Werff verduisterd. Na verloop van 14 dagen echter reeds te Londen ontdekt, is ze door tusschenkomst der Engelsche Regeering wederom naar het Museum opgestuurd.

Indien evenwel het Nederlandsch Staatsbestuur al weinig deed tot vermeerdering der schatten van het Trippenhuis, door geschenken en legaten verkreeg men wèl belangrijke aanwinsten. Reeds is vermeld hoe bij de oprigting de heeren Baron Van Spaen van Biljoen en Stratenus, benevens de Raad van Zeeland kostbare stukken aan het Museum afstonden; thans hebben wij op nog meer dergelijke daden van belangstelling te wijzen. In 1823 overleed vrouwe Johanna Rijswijck, weduwe van den heer Daniël Balguerie, nalatende aan onze verzameling hare familieportretten, bestaande uit 22 groote en kleinere stukken, en eene som van *f* 600, waarvoor eene schilderij van A. Verboom werd aangekocht. De heer B. Wolff, opzichter aan het Museum, vermaakte bij zijn overlijden in 1825 eenig werk van zijne hand. De heer C. Apostool, bovengenoemd, legateerde in 1844 zijn portret, door C. H. Hodges vervaardigd, en zijne buste in marmer, door P. J. Gabriël. In 1849 verkreeg men, door erflating van den heer A. Brondgeest, het portret van Ferd. Bol, door den meester zelven geschilderd. De heer Jonkh. Dr. J. P Six schonk in 1852, uit zijn kabinet, een gezicht op Antwerpen van J. Wildens; vrouwe Maria Scheltens, weduwe van den heer J. Tirion, in 1855 een zilveren Atlasbeeldje door P. Van Vianen; de dichter H. H. Klijn vermaakte in 1856 zijn door S. W. Pieneman geschilderd portret, even als in 1864, de heer G. C. Rombach zijne door C. Kruseman vervaardigde afbeelding, en dan bood de heer Mr. H. Van der Kooi in 1869 drie kopiën aan, door B. Van der Kooi naar Anth. Van Dijck genomen. Maar het belangrijkst is het legaat, dat de heer L. Dupper Wz. van Dordrecht in 1870 aan het Museum ten deel deed vallen. Deze schenking bestaat uit het geheele kabinet Ronbouts, door den Erflater met verscheidene gewichtige aankoopen vermeerderd, gezamenlijk 64 schilderijen van de voornaamste meesters uitmakende en waaronder van zeer groote waarde. Dit legaat werd bijeengeplaatst in eene der zalen van het Trippenhuis. Niet minder vrijgevig betoonde zich in hetzelfde jaar de heer D. Franken, die eene met veel zorg en kosten bijeengebrachte collectie van Nederlandsche portretten, in eene prachtige kunstkast geborgen, aan het Prentenkabinet afstond. Ook deze instelling was nu en dan, ofschoon niet altijd door kostbare geschenken, verrijkt geworden. De reeds opgesomde loffelijke voorbeelden vonden verder nog navolging; bij mejuffrouw E. Kemper, in 1871 het portret van den staatsman J. M. Kemper door D. P. G. Humbert De Superville vervaardigd, legateerende; bij mejuffrouw M. A Liotard, die in 1873 aan het Museum vermaakte een zeer kostbaar email en 15 teekeningen in pastel van de hand van J. E. Liotard; voorts in 1874 bij den heer A. S. G. Koch, met eene schilderij van C. L. Moeijart, voor dit doel tegen eene aanmerkelijke som op de verkooping van Van Rheden van Oudshoorn aangekocht; bovendien bij den heer Theod. Stuart te Arnhem, die in 1877 het portret van den historieschrijver Martinus Stuart uit zijne nalatenschap afstond, en eindelijk in 1878 bij mejuffrouw G. Meijer Warnars met een legaat, bestaande uit twee portretten, waarvan één door C. H. Hodges, benevens eene schilderij van J. R. Jelgerhuis, en bij mevrouw de wed. J. de Vos, Jrz,, geb. Wurfbain, mede in dit jaar ten geschenke aanbiedende het portret van den kunstverzamelaar J. de Vos, Jrz. door W. Hendricks.

DE ELKANDER OPVOLGENDE BESTUREN.

De man, die het eerst geroepen werd het Museum naar de vereischten in te richten, was Cornelis Apostool, geboren te Amsterdam den 6den Augustus 1772. Sedert 1796 was hij in 's lands dienst; bekleedde in 1802 de betrekking van Consul-Generaal te Londen en was later Chargé-d'affaires aan het hof te Napels. In Augustus 1808, gelijk wij zagen, door koning Lodewijk tot Directeur aangesteld van het pas opgerichte Museum, bleef hij gedurende de Fransche overheersching op zijn post en zorgde uit eigen middelen voor de hem toevertrouwde schatten. Na de herkrijging van onze zelfstandigheid werd hij in September 1814 — zooals mede boven door ons is vermeld — in zijn ambt bestendigd, en behoorde hij in 1815 tot de commissie, welke in last had bekomen de door de Franschen geroofde kunstvoorwerpen uit Parijs terug te voeren. Onder hem, als directeur, waren drie opzichters gesteld, de heeren J. D. Teissier, B. Wolff en N. Hodges. Toen eerstgenoemde en de laatste in 1821 stierven, werden in hunne plaats benoemd F. J. Mensard en F. J. Mahy. In 1824 verving G. Lamberts den overleden Mensard, hoofdzakelijk met de opdracht het Prentenkabinet in orde te brengen. Het jaar daarop aanvaardde Mahy eene andere betrekking en werd de opengevallen post verleend aan M. H. Ligthart, die nog in 't zelfde jaar, na het overlijden van Wolff, tot tweeden opzichter werd bevorderd, terwijl tegelijkertijd het derde opzichterschap werd ingetrokken. Toen hij in 1836 kwam te sterven werd te zijner vervanging H. A. Klinkhamer aangesteld. Na 36 jaar aan 't hoofd der inrichting te hebben gestaan, overleed den 10den Februari 1844 de directeur C. Apostool en werd zijn opvolger, de heer J. W. Pieneman,

voorloopig voor den tijd van drie jaar. Ten gevolge van een zeer ongunstig rapport over den toestand van het Museum door den nieuwen titularis weldra uitgebracht, een rapport dat van overdrijving werd beschuldigd en dan ook tegenspraak uitlokte, werd nog in 1844 eene *Commissie van Toezicht* benoemd, bestaande uit de heeren Mr. Jer. de Vries, A. Brondgeest en P. E. H. Praetorius; en toen de drie jaren van zijn directeurschap verstreken waren en de heer J. W. Pieneman zijn eervol ontslag verzocht en verkreeg, werd zijn post opgeheven, daarvoor in de plaats een *Raad van Bestuur* in 't leven geroepen en daarin de Commissie van Toezicht opgelost, welks leden nu zitting verkregen in dit eerste lichaam, tegelijk met den heer J. W. Pieneman zelven. Twee jaar daarop moest in deze samenstelling wederom verandering worden gebracht door den dood des heeren Brondgeest, wiens zetel in den Raad thans werd ingenomen door den heer N. Pieneman; terwijl na het overlijden van den heer G. Lamberts in 1850 de tweede opzichter H. A. Klinkhamer tot eersten werd verhoogd en door de benoeming van den heer W. J. M. Engelberts tevens in zijne bediening werd voorzien. Tevens trad in dit jaar Mr. Jer. de Vries, wegens hoogen leeftijd, uit den Raad van Bestuur en ontstond wederom drie jaar later eene vacature in dit lichaam door den dood des heeren J. W. Pieneman (8 April 1854): in beider betrekking traden op de heeren P. L. Dubourcq en J. de Vos, Jbz. De in 1860 voorvallende dood van den heer N. Pieneman gaf aanleiding tot de benoeming van den heer J. W. Kaiser.

Nadat er nu gedurende 12 jaren geene mutatie in bestuur of personeel van het Museum plaats vond, maakte het overlijden van den heer H. A. Klinkhamer in 1872 wederom eene nieuwe optreding noodzakelijk. De tweede opzichter, de heer Engelberts, schoof op en de heer P. Kiers werd aangewezen om diens openvallend ambt waar te nemen. Na een jaar leed nu ook de Raad van Bestuur op nieuw een verlies, en wel door den dood van zijn ijverig lid Dubourcq (4 Mei 1873), die voor de bewerking van een verbeterden catalogus gezorgd had — in 1858 uitgegeven — en ook in andere opzichten de belangen van het Museum zeer had ter harte genomen. In zijne vacature werd voorzien door de benoeming van den heer L. M. Beels van Heemstede. En toen, na gedurende 31 Jaren met lust en toewijding voor het Museum te zijn werkzaam geweest, de heer P. E. H. Praetorius, om zijn hoogen ouderdom, in 1875 ontslag verzocht en eervol verkreeg, trad in zijne plaats op Jonkh. W. van Loon.

Inmiddels had de Raad van Bestuur, sedert de opening van het Museum van Moderne kunst te Haarlem, in vereeniging met den Directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's Hage, zijne zorgen ook aan dàt Museum gewijd. De Directeur nu van gemeld Kabinet de heer J. Z. Mazel, vroeg, na van 1841 af aan met de leden van den Raad van Bestuur zijne bemoeiingen ook te hebben uitgestrekt over de verzameling in *„het Paviljoen"*, in 1875 ontslag als hun medelid, 't welk hem eervol werd verleend, met benoeming van den heer Mr. J. K. J. de Jonge tot zijn opvolger.

Maar nog meer en ingrijpender veranderingen kwamen in dit jaar 1875 en het volgende tot stand. Toen nl. de heer Engelberts, wegens den slechten staat zijner gezondheid zich verplicht zag om zijn ontslag als eerste opzichter aan te vragen, werd zijne betrekking, na bekomen ontheffing er van, niet vervuld, maar den heer J. W. Kaiser het Directeurschap opgedragen zoowel van het Museum van Schilderijen als van het Prentenkabinet. Tegelijkertijd echter hield deze op, deel uit te maken van den Raad van Bestuur, in welk lichaam toen, te zijner vervanging, de heer C. Cunaeus optrad. Verder overleed mede in dit jaar de nog voor kort aangestelde heer Kiers, in den loop van 1876 als opzichter door den heer A. De Vries Az. opgevolgd, terwijl 28 Februari 1876 de Raad van Bestuur ontheven werd van zijn beheer over het Museum van Moderne kunst te Haarlem, en iets later, eervol ontslagen zijnde ook van zijn beheer over 's Rijks Museum, vervangen door eene *„Commissie van Toezicht"*, uit vijf leden bestaande, waarin die van den opgeheven Raad dadelijk werden gekozen. De heer J. De Vos Jbz, meende echter, om zijne hooge jaren, die benoeming niet te moeten aannemen: de drie overigen deden zulks wel. Door de benoeming nu van Jonkhr. Dr. J. P. Six werd in de vacature De Vos voorzien en door die van de heer G. Heineken de Commissie voltallig gemaakt, zoodat zij op dit oogenblik dus bestaat uit de heeren L. M. Beels van Heemstede (Voorzitter), Jonkhr. W. van Loon, C. Cunaeus, Jonkhr. J. P. Six en G. Heineken (Secretaris). Op 11 Juni d. z. j. werd de Heer Kaiser ontslagen van het beheer over het Prentenkabinet, waarvan de heer J. Ph. Van der Kellen als Directeur werd aangesteld, terwijl in 1879 de heer Mr. A. D. De Vries Az. als Onder-directeur aan deze verzameling werd verbonden.

(*Wordt vervolgd*).

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— In de volgende week zullen te 's Gravenhage op de Paviljoensgracht de fundeeringswerken begonnen worden voor het standbeeld van Spinoza. Het voetstuk zal van rood Zweedsch graniet zijn. Het bronzen beeld is reeds gereed en werd te Parijs vervaardigd. Men hoopt in September het monument te kunnen onthullen.

— De fontein met borstbeeld ter eere van Sarphati, wenscht men te plaatsen in het park van de nieuwe Amsterdamsche wijk tusschen den Amstel en de Boerenwetering in de nabijheid van het Paleis voor Volksvlijt. De Commissie vroeg aan de gemeente een subsidie van *f* 3000 tot bekostiging van de paalfundeering.

NECROLOGIUM.

Den 23 April 1880 overleed in hoogen leeftijd te Buitenzorg, de Javaansche dierenschilder RADEN SALEH.

Hij was van aanzienlijke geboorte en verwant aan den in ongenade gevallen Regent van Samarang, Soero-Adi-Mengollo. Reeds als jongeling toonde hij aanleg voor de teekenkunst en voor de Europeesche beschaving. De hoogleeraar Reinwardt deed veel voor zijn ontwikkeling, terwijl de gouvernementsschilder Paijen hem de teekenkunst onderwees.

Drie jaren lang diende hij het gouvernement in de Preanger Regentschappen, en vervolgens bij den Inspecteur van Financien J. B. de Linge, met wien hij naar Nederland vertrok. Hier legde hij zich, door de Regeering ondersteund, op de schilderkunst toe,

eerst bij Schelfhout, daarna bij Kruseman; tevens studeerde hij in de Musea te Amsterdam en te 's Gravenhage in het Mauritshuis kopieerde hij o. a. den Stier van Potter. In 1841 ondernam hij een kunstreis naar Duitschland, Oostenrijk, Italië en Frankrijk, en vestigde zich vervolgens te Dresden. Toen hij in 1845 naar 's Gravenhage terugkeerde, werd hij tot Ridder in de Orde van de Eikenkroon benoemd. Kort daarop vertrok hij naar Frankrijk en volgde Horace Vernet naar Algiers.

Eindelijk keerde hij naar Indië terug en bouwde zich te Buitenzorg een fantastisch huis in een min of meer gothischen trant.

Een drietal jaren geleden bracht hij nog een bezoek aan Europa.

Hij heeft eenige niet onverdienstelijke schilderijen gemaakt, waarin evenwel niets dan de onderwerpen den Indischen schilder verraadt. Sinds zijn terugkomst in zijn vaderland scheen zijn kunstmatig kunstenaarstalent volkomen verloren gegaan te zijn.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

GESCHIEDENIS

DER

STAD HAARLEM,

IN

TABELLARISCHE VOLGORDE.

Uit de voornaamste bronnen bijeengebracht,

DOOR

DR. C. EKAMA.

2e veel vermeerde druk.

f 0.50.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

VONDEL.

1679 – 5 Februari – 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

DR. C. J. HANSEN.

Prijs ***f 0.50***

ESTRID EN IK.

DOOR

NICOLAI.

UIT HET DEENSCH

DOOR

L. VAN DER GOES.

f 2.25

Hand aan Hand.

NOVELLEN

DOOR

W. OTTO.

f 3.60

NUTTIG EN FRAAI.

KORT BEGRIP DER SCHOONHEIDSLEER

Voor Dames bewerkt.

DOOR

E. M. A. OTTO,

Onderwijzeres in de vrouwelijke Handwerken.

DE OUDVELDERS,

DOOR

MEVROUW VAN WESTRHEENE.

Ingenaaid f 3.25. ***In prachtband f 3.50.***

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 24. 12 Juni 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

POËZY EN KENNIS.

De hemelhooge afstand tusschen poëzy en kennis, die beiden in geheel verschillenden bodem wortelen, blijkt als historisch feit dat niet te loochenen valt, uit „*Kunst en Kristendom*". Maar in dezen wezenlijken, gants niet schijnbaren afstand, die beider gemeenschappelijken achteruitgang in den schrijver zichtbaar maakt, ligt tevens de toetssteen voor de juistheid dier beschouwing. De wijze, waarop in dat opstel over het Kristendom en over de Kunst gesproken wordt, bevestigt dezen indruk.

De scheiding tusschen poëzy en kennis daarin geopenbaard, roept onwillekeurig de bekende voorstelling der geliefden uit het tooverballet te binnen, die elkander zoeken en onvluchten, aanlokken en afstooten, om na vruchtelooze pogingen tot vereeniging, teleurstelling te baren, omdat een der beide partijen blijkt te ontbreken op het oogenblik dat haar huwelijk vruchtbaar moest worden. Daardoor ontstaat eene scherpe tegenstelling, die het voor den meest oppervlakkigen toeschouwer onverklaarbaar maakt, hoe het mogelijk is, dat, bij zulk een leemte, uit dichterlijk gemijmer alleen, eene reeks van onthullingen kan ontstaan, waaraan duurzame en gelukkige inwerking van kennis ten eenenmale ontbreekt.

Waar van Kristelijke Kunst sprake is, wordt uitsluitend gewag gemaakt van de Katholieke. Dat de Hervorming, bijvoorbeeld in de beeldstormerij, op de ontwikkeling der kunst een belangrijken invloed heeft uitgeoefend, wordt op dichterlijke wijze, bij gebrek aan kennis, te berde gebracht.

Wat de poëzy bij gebrek aan kennis, weinig aan deze verwant maakt, is blijkbaar hare dichterlijke vrijheid, die de laatste eenvoudig verloochent op heidensche of polytheïstische wijze. Met haar heirleger van epische, dramatische en lyrische voorstellingen heeft zij nieuwe methoden in het leven geroepen, minder wetenschappelijk, maar op verre na niet zoo beroemd als de Grieksche. De poëzy — en hier reikt zij aan de kennis de hand — bedient zich van aanschouwelijke voorstellingen, om hare imaginaire opvattingen, die voor haar hoofdzaak zijn, aan boeren en buitenlui diets te maken. Deze poëzy, als zoodanig, heeft aan de ontwikkeling van kennis geen

bepaalde behoefte; zij streeft — zoo meent ze — naar veredeling van kunstzin, doch staat der zedelijke verbetering van den mensch in den weg. Kennis kan tot zekere hoogte aan deze laatste bevorderlijk zijn, maar daartoe is gebrekkige kennis nooit voldoende, nimmer geschikt. Een schoon gedicht is voor kennis eer een gevaarlijke mededinger dan een machtig bondgenoot. Het schoone beeld alleen bevrijdt ons gemoed nimmer, noch verzoent ons met die schoone wereld, waarvan wij afstand moeten doen, indien wij kennis willen vergâren, die waarlijk kennis is. De fantast moet in ons vernietigd worden, indien de gelouterde ziel uit banden van onkunde wil bevrijd geraken. Vandaar dat deze poëzy dikwijls tot de onzinnigste voorstellingen haar toevlucht neemt, wanneer zij tot een bepaald doel dienst moeten doen. Wie herinnert zich niet terstond die ergernis over afgrijselijke verstandsfolteringen, waarvan een denkend mensch met walging het hoofd afwendt? Hiermede worden natuurlijk niet het volkomen gemis van alle kennis en de prozaïsche dorheid van 's dichters ongebonden stijl gerechtvaardigd, maar er bestaat tusschen deze uitersten een middenweg, die door dichters en prozamenschen gewoonlijk uit het oog wordt verloren. De vermelding als een historisch feit van de stelselmatige vernietiging, waaraan de fresco's van Michel Angelo in de Sixtijnsche Kapel zouden zijn prijsgegeven, bewijst opnieuw, hoe op roekelooze wijze eens dichters ontstemde verbeelding somtijds de waarheid aan de poetsen, die deze hem, bij gebrek aan beter weten spelen kan, opoffert.

Zooals ik reeds opmerkte, is de ontwikkeling van kennis voor zulke dichters eene dringende noodzakelijkheid. De oorzaak daarvan is niet verre te zoeken. Poëzy en kennis zijn, wel is waar, geen twee vijandige machten, die op voet van oorlog leven, maar het behooren in den dichter twee zeer bevriende mogendheden te zijn, die elkander voortdurend met hulpvaardigheid ter zijde staan en op het behoud van beider zamenwerking prijs stellen. Wie gevoelt in „*Kunst en Kristendom*" niet terstond de bestaande leemte aan dit onmisbaar verband, die voor iedereen duidelijk is. De dichter ontleende zijne onthullingen niet aan de werkelijkheid, waarmede hij blijkbaar niet bekend is, en waaraan hij getrouw had moeten zijn. Geruimen tijd, zoolang wij dit gebrek niet aan het licht zouden gesteld hebben, zou hij de kennis der door hem behandelde zaken aan de poëzy ondergeschikt gemaakt hebben; reeds heeft hij de eerste aan de laatste onderworpen. Wel verre van de poëzy als eene heilige muze voor het voetlicht te brengen, ziet haar bevoorrechte dienaar niet in, dat de ledigheid harer hersenkas niet door den nimbus wordt verborgen, al tracht hij de sierlijke vormen met enkele pennestreken af te ronden. Als zij in elk door haar gesproken woord dien doorzichtigen sluijer heeft afgelegd, is men verbaasd eene verstandelijk zoo weinig ontwikkelde maagd vóór zich te zien, wie de domheid uit de oogen straalt en die niet voornemens schijnt van meepraten afstand te doen, maar met klimmend ongeduld verlangt telkens weêr het woord te voeren. Helaas, geen ridder daagt op, die de Schoone tot zwijgen noopt en haar het verstand hergeeft. Aan den dichter is het zelfs schijnbaar niet gelukt eenen dogmatischen inhoud met een niet onberispelijken kunstvorm te vereenigen, en op het oogenblik dat het huwelijk voltrokken werd, ging ook de kans op scheiding geheel verloren. Naarmate de dichter in hem meer tot zelfbewustzijn komt, wijkt de conventie minder terug en laat voor de natuur geen plaats. Het poëtisch ideaal is door het wetenschappelijk ideaal niet vervangen geworden. De poëzy is zelfs geen zelfstandige macht meer, die nu en dan nog aan de kennis verliefde lonken toewerpt, maar voortaan met haar eigen ideaal voor oogen, geen weg der kennis kan bewandelen. Des dichters titanen treden de dogma's onder den voet of laten hen ongeschonden ter zijde liggen, om uitsluitend naar aanvulling van ontbrekende kennis te streven. Wij hebben een denkend hoofd verloren, zonder een hart te hebben herwonnen, deze poëzy moeten prijs geven om naar kennis te dorsten. De natuur, de geschiedenis, het maatschappelijk en huiselijk leven met hare tallooze schakeeringen en onuitputtelijke hulpbronnen zijn het domein der poëzy geworden, waar zij voortaan als verstandelooze koningin zal troonen. De sluimerende Endymion is door Diana in diepen slaap gedompeld, de kennis door de poëzy verraden. De kennis heeft een adder aan haren boezem gekoesterd, die haar naar het hart steekt en doodelijk verwondt. Het argeloos kind van het gezond verstand heeft naar het Sirenengezang der dichterlijke inbeelding geluisterd, die het in haar verraderlijke omhelzingen verstikt heeft. Wie herinnert zich hier niet onwillekeurig Goethe's regels, den pseudo-Faust in den mond gelegd, waarmede wij dit korte overzicht wenschen te besluiten:

„Verachte nur Vernunft und Wissenschaft,
Des Menschen allerhöchste Kraft,
Lass nur in Blend- und Zauberwerken
Dich von dem Lügengeist bestärken,
So hab' ich dich schon unbedingt —
Ihm hat das Schicksal einen Geist gegeben,
Der ungebändigt immer vorwärts dringt,
Und dessen übereiltes Streben
Der Erde Freuden überspringt.
Den schlepp' ich durch das wilde Leben,
Durch flache Unbedeutenheit,
Er soll mir zapplen, starren, kleben,
Und seiner Unersättlichkeit
Soll Speis' und Trank vor gier'gen Lippen schweben;
Er wird Erquickung sich umsonst erflehn;
Und hätt' er sich auch nicht dem Teufel übergeben,
Er müsste doch zu Grunde gehn!"

(*Ingezonden.*)

HET MUSEUM IN HET TRIPPENHUIS.

IV.

DE CATALOGUS.

De eerste „Catalogus van het Koninklijk Museum van Holland", door den Directeur C. Apostool vervaardigd, werd in 1809 uitgegeven bij de Gebr. Van Kleef te Amsterdam en kostte eerst 16, later 14 stuivers. Hij bevatte de beschrijving van 459 nummers schilderijen met opgave alleen van de namen der schilders, dikwijls niet zeer nauwkeurig weêrgegeven, en verder van n°s 460 tot 502 eene lijst van oudhe-

den en rariteiten, van n°s. 503 tot 532 id. van oudheden in het Departement Drenthe gevonden, van n°s. 533 tot 536 teekeningen en van n°s. 537 tot 583 de opsomming der teekeningen, door den Bibliothecaris Generaal Stratenus ten geschenke gegeven. De tweede werd waarschijnlijk in 1816 uitgegeven en verscheen bij Piper en Ipenbuur, zonder jaartal, onder den titel: „Catalogus der schilderijen, enz. van 's Rijks Museum te Amsterdam"; prijs 11 stuivers. Hij bestond uit 444 nummers schilderijen, van welke eenige nieuw aangekocht, andere daarentegen van den catalogus afgevoerd waren; overigens was hij, wat betreft de rariteiten, oudheden en teekeningen, even als de beschrijving der schilderijen, geheel gelijk aan de eerste editie gebleven.

In 1821 verscheen wederom eene uitgave, bij P. de Hengst en Zoon, z. j. , waarvan de prijs 11 stuivers bedroeg. Deze bevatte 454 nummers schilderijen, waaronder de inmiddels aangekochte en eenige andere zijn opgenomen, terwijl op nieuw enkele andere zijn afgevoerd. De oudheden en rariteiten zijn uit de vorige overgedrukt; de oudheden van Drenthe met 3 nummers vermeerderd, de teekeningen weggelaten.

In 1825 kwam bij dezelfde firma, z. j. en tegen denzelfden prijs eene nieuwe uitgave in 't licht, bevattende 463 nummers schilderijen, van n°s. 464—506 oudheden en rariteiten, van n°s. 507—539 oudheden van Drenthe. Nieuw opgenomen zijn alleen de laatstaangekochte stukken van schilders.

Drie jaar later verscheen een „Aanwijzing der schilderijen, berustende op 's Rijks Museum te Amsterdam," zonder naam van uitgever of jaartal; de prijs was 60 cents. De oudheden en rariteiten zijn hierin weggelaten, maar voor 't eerst werden thans opgegeven de geboorte en sterfjaren van sommige meesters, terwijl de spelling weder is veranderd. In 't geheel komen 421 nummers schilderijen, waarvan enkele in den laatsten tijd waren aangekocht, andere door ruil met het Koninklijk Kabinet te 's Hage verkregen; maar wederom andere waren daarvoor en op andere wijze afgevoerd.

Zonder naam van uitgever, daarentegen met het jaartal, werd tegen de som van 60 cents in 1830 deze „Aanwijzing" op nieuw verkrijgbaar gesteld, thans uit 415 nummers bestaande. De pas aangekochte zijn opgenomen, maar afgevoerd de 38 verkochte stukken. Overigens is deze uitgaaf geheel gelijk aan de vorige.

In de jaren 1833, '36, '37, '38 en '40 verschenen er eenvoudige herdrukken van, alle met 415 nummers; in 1841 en '43 nieuwe herdrukken, alleen met weglating van de herhaling der namen van de schilders bij elk stuk.

Eene geheel omgewerkte editie der „Aanwijzing" werd in 1846, als de vroegeren zonder aangeving van den uitgever, maar met het jaartal en voor 60 cts., in 't licht gezonden. De beschrijving der schilderijen is zeer verkort; de uitheemsche scholen staan afzonderlijk; verscheidene malen zijn stukken aan andere meesters toegekend; enkele zijn afgevoerd; het geheel is vermeerderd met eene lijst van de geschilderde portretten, die op 't Museum berusten, naar den staat en rang der afgebeelde personen geschikt. De catalogus bevat 386 nummers.

In 1847 werd de vorige herdrukt; in 1853 nog eens, en voor 50 cts in den handel gebracht, ditmaal echter eenigzins gewijzigd: eenige namen zijn veranderd, bovenbedoelde lijst is weggelaten, de zoogenaamde moderne schilderijen zijn afgevoerd, daarentegen weêr opgenomen stukken die vroeger waren verwijderd en bovendien eenige onlangs aangekochte vermeld. Het geheel telt 403 nummers.

Eindelijk werd in 1858 bij Frans Buffa en Zonen een geheel op nieuw bewerkte catalogus in 't licht gegeven, onder den titel van: „Beschrijving der Schilderijen op 's Rijks Museum te Amsterdam, met facsimile der naamteekens." De prijs was op *f* 1.25 gesteld. De geboorte- en sterfjaren, benevens de leermeesters der schilders zijn er in aangeteekend, de schilderijen uitvoerig beschreven, maat en stof van deze opgegeven, even als hunne afkomst en de gegraveerde navolgingen, de naamteekens afgebeeld. Verder werd deze uitgaaf voorzien van het „Reglement voor het bezoeken van, en het studeeren op 's Rijks Museum te Amsterdam"; eene „Inleiding" van de hand des heeren P. L. Dubourcq; eene „Korte Geschiedenis van den Oorsprong en de Lotgevallen van 's Rijks Museum;" eene „Verklaring van de verkortingen," en achteraan van eene „Alphabetische Lijst van bekende personen, wier portretten op 's Rijks Museum in schilderij aanwezig zijn." Zij bevat 432 nummers, sommige van welke aan een anderen kunstenaar zijn toegekend, terwijl vele voor 't eerst zijn genoteerd.

Tot 1876 zijn van dezen nieuwen catalogus zes drukken verkrijgbaar gesteld; de tweede er van in 1859, onveranderd; de derde in 1864, vermeerderd met de aangekochte stukken, zoodat hij uit 444 nummers bestond; de prijs werd op *f* 1 gesteld; in 1870 de vierde, door geschenken en aankoopen vergroot tot 451 nummers, en tevens voorzien van eene achteraan gevoegde lijst van 64 schilderijen, uitmakende het legaat van den heer L. Dupper, Wz. Een letterlijke afdruk van dezen verscheen in 1872, en ten slotte in 1876 de 6de druk, met eene inleiding, geteekend: J. W. Kaiser. Eenige veranderingen zijn er in aangebracht; de 64 schilderijen van het legaat Dupper zijn op hunne plaats tusschen de overige stukken ingevoegd en 23 nieuwe nummers, waaronder het legaat van mejuffr. Liotard opgenomen, zoodat nu 538 nummers of 610 stuks waren beschreven. Overigens was deze druk gelijk aan de vorige, welke sinds 1858 verschenen.

HET GEBOUW.

„Het zwaarste gebouw, dat ooit een koopman te Amsterdam liet bouwen en dat meer een koningspaleis dan een koopmanshuis gelijkt", aldus drukt zich ongeveer de geschiedschrijver der stad M. Fokkens (1662) uit, werd voor rekening der handelaars in geschut en ijzerwerk, Louis en Hendrik Trip, door den bouwmeester Justus Vingboons, tusschen de jaren 1660 en '62, aan den Kloveniersburgwal gebouwd.

Hoewel het statige huis uitwendig, als onder één gevel opgetrokken, één geheel schijnt uit te maken, werd het toch inwendig met de meeste nauwkeurigheid in twee symmetrisch gelijke deelen verdeeld, waarvan dat, 't welk naar het noorden is gelegen, door Hendrik en het ander door Louis in woon genomen werd. De pracht van dit gebouw werd hoogelijk geroemd; vooral muntte het uit door zijn fraaie gewelven, zijne marmeren en albasten vloeren, gebeeld-

houwde en geschilderde ornamenten, zijne schoorsteenen en plafonds. De laatste, waaraan Nicolaas de Helt Stockade zijne kunst had betoond, en de beide groote zalen werden door den dichter Jan Vos zelfs bezongen. Waarschijnlijk zijn die plafonds bij de vertimmering van 1815 aan 't oog onttrokken en is toen mede veel van den zoo geprezen luister verloren gegaan.

In het noordelijk huis stierf Hendrik Trip onverwacht, niet lang nadat hij het was gaan bewonen; zijn zoon Mattheus ging er zich daarop in vestigen, terwijl nagenoeg gelijktijdig de verdeeling van het tot dusver nagenoeg gemeenschappelijk bezeten geheele gebouw onder de verschillende familieleden plaats greep. Bij den vroegtijdigen dood van Mattheus ging het huis, dat hij bewoond had, gedeeltelijk aan diens zoon Hendrik in eigendom over, die, bewindhebber van de Oostindische Compagnie zijnde, het aan dit College verhuurde. In 1718 had hij reeds een andere woning betrokken. Het bezit, 't welk hij met vijf andere erfgenamen deelde, bleef ook onder de volgende geslachten gemeenschappelijk. Een der latere erfgenamen, Gerrit Bikker, liet in 1757 twee $\frac{1693}{7200}$ste aandeelen na, die in 1766 voor de somma van *f* 25000 aan de Gereform. Diaconie werden overgedragen. In 1778 was de zoon van Mejuffrouw A. M. Trip haar erfgenaam voor de helft van $\frac{2538}{7200}$ste, welk halve aandeel op *f* 5000 werd geschat. Een gelijk aandeel van hare zuster gold in 1797 niet meer dan *f* 3500. De Diaconie, welke we zooeven zagen dat in 't bezit was gekomen van $\frac{3386}{7200}$ste, verkocht die in 1801 in publieke veiling aan den heer C. S. Roos, die in 1802 van den heer Twisk nog $\frac{2586}{7200}$ste kocht. Eerstgenoemde betrok daarop het huis, maakte er zijne kunstgalerij voor het publiek toegankelijk, bood gelegenheid tot studeeren aan jonge kunstenaars aan en hield zijne zalen tevens voor het tentoonstellen van schilderijen beschikbaar. Ook ruimde hij de noodige plaats in voor de eerste vergaderingen van het Koninklijk Instituut, van welks 4de klasse hij secretaris was. Maar bij de verplaatsing van de zetel der regeering naar Amsterdam (1808) ontstond er behoefte aan een gebouw voor de vergaderingen van het Wetgevend Lichaam. Te dien einde kocht de Staat de $\frac{5924}{7200}$ste aandeelen van den heer Roos voor *f* 72000, nog $\frac{368}{7200}$ste van Baron van Randwijk en bovendien $\frac{540}{7200}$ste deelen van mevrouw de wed. Alewijn. Het Wetgevend Lichaam en het Instituut maakten nu gezamenlijk van het huis gebruik, tot dat het gedurende onze inlijving bij Frankrijk aan den Raad van Liquidatie en zijnen Voorzitter werd toegewezen. Eerst in 1829 gelukte het aan het Land, — reeds in het bezit van $\frac{6832}{7200}$ste gedeelten — de nog ontbrekende $\frac{368}{7200}$ste voor *f* 2000 van Baron Bentinck aan te koopen.

De andere helft, het zuiderhuis, door Louis Trip nagenoeg 24 jaar bewoond, kwam bij zijn overlijden aan den heer Valckenier en mejuffr. M. Trip de Marez. De zoon van deze laatste bleef het bewonen. Hij overleed ongehuwd en het huis kwam toen, voor zoover zijn aandeel strekte, aan zijne neven. Het werd sedert verhuurd, eerst aan den heer Van der Stell en later, in 1750 aan den heer Gerrit Braamcamp. Deze bracht er zijne belangrijke verzameling schilderijen in over, ze er zeer vermeerderende, en verliet het in 1765. Nadat het gebouw in eigendom was gekomen aan den heer Louis Trip de Marez, werd het door hem in 1771 aan de stad Amsterdam vermaakt, onder verband van vruchtgebruik voor de nakomelingen zijner familie. Eerst in 1842, na het overlijden van den laatsten ergenaam en een langdurig proces, bekwam de stad den onbetwisten eigendom er van. Intusschen was het, onder het beheer der Weeskamer, weder verhuurd: tot 1774 aan de wed. Ole Keralff, toen aan de Wed. Rendorp, tot 1799, vervolgens aan den heer H. C. Serrurier en eindelijk tot 1808 aan den heer S. M. Simons. Toen het door Koning Lodewijk opgerichte Instituut in 1811 door Keizer Napoleon was bevestigd, gelastte De Celles, de Prefect van het Departement der Zuiderzee, het huis voor dit collegie in te ruimen, zoodat de stad thans gedwongen werd de *f* 1600 huur, die het tot op dien tijd opbracht, aan de Weeskamer te betalen.

Zoo als wij vroeger gezien hebben, was reeds in 1811 de Stedelijke Regering, nadat zij door de handelwijze van het Fransch bewind er toe gekomen was zich als de eigenares van het pas gestichte Museum te beschouwen, er op bedacht de Trippenhuizen als gebouw daarvoor te doen inrichten. Zij liet met dit doel door den stadsarchitect A. van der Harst een plan van vertimmering ontwerpen, waarvan, door de omstandigheden, wel vooreerst geen gebruik is gemaakt, maar dat toch ten grondslag is gelegd bij de verbouwing, welke in 1814 werd ondernomen, toen door den Souvereinen Vorst besloten was, dat het Museum naar de genoemde huizen zou verplaatst worden. Geraamd op *f* 14000, bedroegen de kosten evenwel *f* 24000. Natuurlijk waren voor de vertimmering eenige schikkingen tusschen de beide lichamen, welke de huizingen zouden bewonen, noodig. Ten gevolge daarvan werden de voorzalen tot éene groote zaal vereenigd, ten dienste van de openbare vergaderingen van het Instituut, en later tevens aangewezen voor de prijsuitdeelingen der Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten. Verder werden de diensttrappen weggebroken, even als de fraaie groote schoorsteenen, en de geschilderde plafonds òf overgeschilderd òf met stukadoorswerk bedekt. Maar toch gaf op den duur de samenwoning van twee instellingen, die zich beide trachtten te ontwikkelen, aanleiding tot moeielijkheden. Reeds werden deze in 1823 ten deele verholpen door eene meer bepaalde verdeeling der derde verdieping; grooter werden ze echter toen in 1851 het Instituut werd opgeheven en vervangen door de *„Koninklijke Academie van Wetenschappen"*, welke in plaats van éénmaal 's jaars — zoo als het eerste lichaam — geregeld elke maand eene openbare vergadering hield; ja, zij klommen nog, nadat bij besluit des Konings van 24 Februari 1855 het doel der Academie ook uitgestrekt werd tot taal- en letterkunde en van nu af aan de vergaderingen om de 14 dagen plaats zouden hebben; vandaar dat de groote zaal in 1858 wederom in tweeën werd gedeeld. Voor het afgestane zuidergedeelte er van verkreeg nu het Museum eene localiteit aan de noordzijde waarmede de bibliotheek der Academie werd verminderd.

Het uitwendige der Trippenhuizen heeft in den loop der tijden minder veranderingen ondergaan dan het inwendige. Alleen de vier prachtige mortieren, welke op de hoeken van het dak stonden, zijn verwijderd. Zij waren nl. door den invloed van het weer eindelijk in zulk een vervallen staat gekomen, dat er in 1846 maatregelen ter voorziening dringend noodig waren.

Na lange beraadslagingen in de 4de klasse van het Instituut en daar buiten is men ten slotte tot de geheele opruiming dezer karakteristieke bouwdeelen overgegaan.

Sedert 1838 is het onderhoud van het gebouw opgedragen geweest aan den Hoofd-Ingenieur van den waterstaat der provincie Noord-Holland, maar in 1878 werd een door de Regering benoemde bouwkundige er mede belast.

Niettegenstaande alle middelen evenwel, aangewend om het huis, waarin het Museum is gevestigd, aan zijn doel te doen beantwoorden, is men daarmeê toch niet naar wensch geslaagd. Reeds in 1831 werd door den Directeur geklaagd over gebrek aan ruimte en onvoldoend licht. En deze klachten werden zóó dikwijls herhaald, daarbij zóó nadrukkelijk gewezen op 't gevaar van brand, door de inklemming tusschen andere woningen, dat de Regering ten langen leste besloot het tegenwoordige, wel eens *„pakhuis van schilderijen"*. genoemde gebouw te doen vervangen door eene stichting, der Nederlandsche kunst meer waardig, en waarin zij tevens hare hooge roeping beter zal kunnen vervullen. Het vooruitzicht bestaat reeds, dat onze kostbare verzameling binnen weinige jaren naar deze geschikter woning zal kunnen worden overgebracht.

'T PARIJSCHE SALON.

I.

Onbeduidend is zeker wel 't naarste adjectief, dat iemand in de ooren kan klinken; onbeduidend is iets wat een leeg, wee gevoel in de maag en een flauwen smaak in den mond te weeg brengt. Niets beduidend is noch positief, noch negatief en derhalve nul. In de kunst is niet slechts leelijk wat *onder* nul, doch ook wat op 't nulpunt zelf staat.

't Zij me vergeven, zoo ik met deze definitie van onbeduidendheid mijn beschouwing aanvang over de tentoonstelling van Schoone Kunsten, die hier te Parijs sedert 1 Mei is geopend. Maar ik en kan niet anders; 't is mijn schuld niet — daaraan zal wel niet getwijfeld worden — dat de onbeduidendheid zoo'n groote rol speelt in 't salon van 1880.

De jury heeft dit jaar 6042 doeken toegelaten, 1296 meer dan in 1879, 2096 meer dan in 1878. Mag daaruit worden afgeleid, dat de fransche schilderkunst in de laatste twee jaren merkelijke vorderingen heeft gemaakt, dat 1880 meer meesterstukken aan 't licht brengt dan zijn voorganger? Neen, dergelijk beweren zou met de waarheid in strijd zijn. Neen, de hoedanigheid der inzendingen van dit jaar staat simpeltjes in omgekeerde rede tot haar hoeveelheid. Ge vraagt naar de redenen, die de jury er toe hebben gedreven een zoo buitensporig getal meters beverfd doek in 't *Palais de l'Industrie* te ontrollen? Helaas, die redenen zijn grootendeels van politieken aard, want — o, ramp! — de politiek is in de kunst binnengeslopen. Wat al gekibbel, wat al oneenigheid, wat al geharrewar is aan de opening van 't salon vooraf gegaan! Aan den eenen kant de heer Edmond Turquet, een man met uitstekende bedoelingen gewapend, vurig kunstvriend en bovendien onder-Secretaris van Staat aan 't ministerie van schoone Kunsten, welke laatste titel voorzeker niet te versmaden zou zijn, was 't niet dat de bezitter er van aan menigen aanval blootstaat en met veelvuldige moeilijkheden heeft te kampen. Aan den eenen kant dus *l'administration* — heilig woord! neem den hoed af, gij, wien Fransch bloed en ook gij wien ander bloed in de aderen vloeit — aan de andere zijde de artisten die, tot 't merg toe geërgerd door Turquet's uitvinding der sympathische groepen, besloten waren hem 't leven zuur te maken. De politiek, die vredeverjagende indringster, moeide zich met de zaak en ... van dezen oogenblik af was 't natuurlijk gansch onmogelijk dat men 't eens kon worden. „Meneeren, meneeren!" riep soms wel iemand in 't gedrang, „denk toch om de Kunst!" maar dan werd men woedend en richtte tot den man deze verpletterende vraag: „van welke kunst spreekt ge, van de republikeinsche of van de andere. De ongelukkige, die slechts éene Kunst kende en in de kunstenfamilie niet thuis scheen, bleef 't antwoord schuldig.

O, die sympatische groepen van den heer Turquet! *Le ridicule tue* is een gezegde dat, van wege 't onverpoosd gebruik, tamelijk aan 't verslijten raakt; ik heb ergens een ander gezegde gelezen dat ongeveer 't zelfde uitdrukt: *L'esprit gaulois est terrible.* Welnu, toen de arme onder-secretaris van Staat aan 't Departement van schoone Kunsten zijn sympatische groepensysteem had uitgedacht, vierde de gallische spot den vollen teugel. Men maakte zich uiterst vroolijk en schreef dat er, volgens 't stelsel van den heer Turquet, in 't aanstaande Salon een zaal zou zijn, uitsluitend bestemd voor de portretten van koncierges; een ander voor schilderijen, aardvruchten voorstellende, zooals peenen, aardappelen, knollen; daarnaast de boomvruchten. Ook zou er een zaal zijn waar men enkel zeegezichten zou te zien krijgen, een ander waar men den blik over landschappen zou kunnen laten weiden. Portretten van generaals en kolonels zouden zorgvuldig gescheiden blijven van die van rechters en advokaten; eindelijk zouden dames, die zich zouden willen laten bewonderen in haar naakt natuurlijken schoon, op een afzonderlijke zaal of liever op afzonderlijken zal*en* kunnen rekenen, want 't is een doorgaande opmerking van de *shocking* roepende dochteren Albion's, dat op alle tentoonstellingen de schilderstukken, die de vrouw in al haar naaktheid aan de kaak stellen, ver in getal overtreffen die, welke den man in denzelfden toestand weêrgeven; wel een bewijs, dat deze *misses* die, als ze heel schuchter zijn, Deborah, Hannah of Magdalen en, als ze „durven", Maud, Lucy en Nelly heeten, niettegenstaande 't streng verbod van mama om in zeker richtingen te kijken, aan 't *modelé* van den heer der schepping toch wel eenige aandacht schenken.

Maar er bestaan graden van naaktheid en, altijd volgens 't systeem der *groupes sympathiques* zou men naast elkander mogen dulden slechts zij, die volkomen denzelfdend graad bezaten.

De heer Turquet liet dan zijn stelsel, waarover men gedurende eenigen tijd op echt franschen trant had gelachen, voorshands varen. In zijn rapport aan den minister van Openbaar Onderwijs en Schoone Kunsten zegt hij ongeveer dit: Hoe meer 't Paleis der *Champs-Elysées* vrijelijk zal openstaan voor de artisten van elke school en van elk land, hoe meer men zal moe-

ten trachten de rangschikking van ongelijksoortige werken met zorg te doen plaats hebben en een methode te volgen, die de bezoekers in staat stelle over de verschillende verdiensten daarvan te oordeelen."

Een paar regels verder verklaart hij niet te wanhopen de verschillende moeilijkheden, die de toepassing van een rationneeler en nuttiger systeem ontmoet, te boven te komen. *Je suis convaincu*, gaat hij voort *que le public, à qui vous* (d. i. de minister) *aurez aussi assuré un plaisir plus facile, vous saura gré d'avoir jeté la lumière dans une confusion* (sic.) *toujours croissante et vraiment bien faite pour égarer son goût.* In de eerste plaats stelde hij, in zijn rapport, den minister voor aan de monumentale kunst een belangrijker plaats toe te kennen, *à cet art que l'État a pour mission d'encourager specialement, parceque c'est son auxiliaire le plus utile.*

Laat mij ook de volgende zinsnede onvertaald weêrgeven om daarvan de oorspronkelijke beteekenis niet te verzwakken: *Autour des projets et des restaurations de nos architectes, se rangeront les travaux de la peinture monumentale et décorative. Des esquisses, des maquettes, des aquarelles, au besoin même des photographies prises sur place, reconstitueront, pour l'imagination, autant que possible, les milieux que ces travaux doivent occuper. Il en sera de même pour les œuvres de sculpture monumentale.*

Grafmonumenten als die van Lamoricière, door Paul Dubois, en die van Berryer, door Chapu, kunnen niet in stukken verdeeld worden en dienen in hun indrukwekkende eenheid beschouwd te worden.

De bedoeling van den heer Turquet was dus prijzenswaardig; hij wilde 't publiek in staat stellen te vergelijken, wat nog altijd tot de groote moeilijkheden behoort. Een goede rangschikking der verschillende inzendingen blijft dan ook nog steeds een op te sporen onbekende. De alfabethische volgorde is, ja, rechtvaardig, doch levert geen enkel voordeel op voor de onderlinge beoordeeling der kunstwerken.

't Salon van dit jaar onderscheid zich daardoor van zijn voorgangers, dat voor de alfabethische een nieuwe rangschikking is in de plaats getreden, die misschien niet slechter mag heeten, maar toch veel te wenschen overlaat. 't Nu gevolgd stelsel heeft talrijke punten van overeenkomst met dat der *groupes sympathiques* en geeft daarvan eigentlijk een soort van voorsmaakje.

Vooreerst dan zijn bijeengeplaatst de artisten die, reeds vroeger voor hun kunstwerken gedekoreerd zijnde of wel een eerste of tweede medalje behaald hebbende, slechts naar de *médaille d'honneur* mogen dingen, ook zij, die twee *médailles uniques* of wel een 3e medalje en een *rappel* hebben verkregen, worden beschouwd als te zijn *hors concours.*

Dan volgt de groep der *exempts.* Vrijgesteld van 't onderzoek der jury zijn: de leden van 't Instituut, zij die gedekoreerd zijn of bij vorige tentoonstellingen eene medalje, den *prix du salon*, den *grand prix de Rome* of een eervolle vermelding hebben bekomen.

De werken der buitenlandsche kunstenaars vormen een afzonderlijke afdeeling. Ziedaar de drie kategoriën, waarop 't systeem der sympathische groepen *niet* is toegepast. De anderen, de groote hoop, 't „zoodje" zou ik ze noemen indien ik niet doordrongen ware van 't beginsel, dat 't doel van tentoonstellingen voornamelijk moet zijn jonge talenten uit den schuilhoek der onbekendheid te voorschijn te halen en aan den dag te brengen — de anderen dan hebben zich, schoon niet zonder hevig gemor, tot de proef moeten leenen.

Stukken, tot denzelfden trant of dezelfde school behoorende, zijn *zooveel mogelijk* bijeengeplaatst om zoodoende, volgens de bedoeling van den heer Turquet, „zoowel jury als bezoekers 't vergelijken te vergemakkelijken tusschen werken van dezelfde aard en strekking." Hij wilde den kunstenaars dezer laatste en groote katagorie evenveel en een evengoede plaats gunnen als aan de overige en de zalen, hun inzendingen bevattende, zouden evenzeer als die der andere werken op 't *Salon d'entrée* uitkomen en dus gelijkelijk de aandacht trekken van 't publiek.

Twee nieuwe eerste medaljes zijn dit jaar ingesteld: een voor de bouwkunst en een voor de schilderkunst, die alzoo, in plaats van drie, over vier eerste medaljes heeft te beschikken.

De heeren der jury, wier verstandhouding tot den onder-secretaris van Staat, zoo 't schijnt, niet van de hartelijkste is, heeft nu juist niet 't mogelijke gedaan om dezen 't vervullen van een zware taak te verlichten. Ze hebben, gelijk ik reeds aanstipte, 1296 kunstwerken (?) meer dan verleden jaar tot de zoo begeerde eer toegelaten, om aan de wanden van het nijverheidspaleis te prijken; in 't geheel 6042, zegge ruim zes duizend nommers! Er zijn er ettelijke en ettelijke onder, die voor den dienst als uithangbord aanstonds zouden worden afgekeurd! Enkele stukken beeldhouwwerk gelijken sprekend op sneeuwpoppen, jammer, dat 't seizoen de verbeelding niet te hulp komt! Naast luttel rijp is schrikbarend veel groen binnengedragen; machtig veel onbeduidends naast te weinig wat iets beteekent en onze aandacht waard is.

In den *vestibule* o. a. is een partij miniaturen aanwezig, die nergens elders de verbazing zou wekken dan op een tentoonstelling van schoone kunsten en de vraag doet rijzen, waartoe toch wel een jury van beoordeeling dient, als zij dergelijke gedrochten laat binnenkruipen onder den naam van kunstwerken. Dat jonge dames en oude juffers hun vrijen tijd besteden met 't vervaardigen van leelijke kopietjes naar fotografiën hunner achtbare bloedverwanten, vind ik hoogst loffelijk; maar dat 't schoonheidsgevoel iets te winnen zou hebben bij de beschouwing der verwrongen halzen, mismaakte ooren en onwaarschijnlijke oogen dezer familieleden dunkt me twijfelachtig.

Van deze bewoners van 't voorportaal maakte ik reeds nu gewag, ten einde straks, als ik u zal noodigen tot een zoo kort mogelijke wandeling door 't Salon, daarvan verschoond te kunnen blijven.

***

De intreê van 't Parijsche Paleis van volksvlijt is even verknoeid als 't Amsterdamsche en ver van monumentaal. Daar binnen huist een tentoonstelling van schoone kunsten, maar 't is of men eerst dan aan 't schoone mag denken, als men, verzonken in den aanblik van een kunstgewrocht, alle andere overwegingen smoort en de bewondering u ontrukt aan 't geen u omgeeft.

In 't algemeen zijn nijverheidspaleizen minder uitsluitend voor industriëele tentoonstellingen bestemd, dan de naam 't zou doen gelooven. Men neemt 't dan ook

zoo nauw niet met die benaming en *Crystal-Palace*, *Palais de l'Industrie* en Paleis voor Volksvlijt plegen zoo vaak ontrouw aan Vrouw Nijverheid, dat de band, die hen aanvankelijk vereende, wonderlijk is verslapt.

Niets is meer stuitend voor 't schoonheidsgevoel dan de ingang van zoo'n Nijverheidspaleis, dat bij de inwijding meestal geroemd is om zijn doelmatigheid — want men dient vóór alles praktisch te zijn — en „wijders" om zijn sierlijke architektuur — want men wil zooveel mogelijk 't nuttige met 't schoone in verband brengen — niets is dus stuitender dan de ingang met zijn tourniquets, zijn met verschoten voeringdoek beplakte tochtdeuren, waarvan de verroeste scharnieren kraken en krijschen en schijnen te beduiden: *il fait qu'une porte soit ouverte ou fermé;* zijn bestofte, met dezelfde verkleurde voeringstof bekleede beschotten, waarvan de lappen treurig afhangen; zijn met een doorzichtig laagje bruine verf bestreken toonbanken, waarop parapluis en wandelstokken, tot dikke bossen saamgebonden, liggen gestapeld; zijn kreupele keukentafeltjes van verschillend model, waarop de officieele katalogus te koop ligt.

Wilt ge, lezer, na al dat schoons bezien te hebben, met mij de Tentoonstelling van Schoone Kunsten binnentreden?

Links en rechts een breede steenen trap, maar we zullen die niet opgaan en recht doorloopen. Ginds aan 't eind van dezen gang, waarvan de wanden weêr met 't zelfde vervelende grijze doek zijn behangen en die veel gelijkt op de intree der stallen van een of ander cirkus, schijnt ons eindelijk wat vroolijk licht tegen, want tot nog toe hebben we ons in een dof halfdonker bewogen, nog een paar schreden verder en we zijn in den smaakvol aangelegden overdekten tuin, dien de Beeldhouwkunst zich ten zetel heeft gekozen, uitkrachte van des heeren Turquet's machtiging. Langs de vierkante bloembedden, waarvan de frissche strooken gras geurige bloemen omlijsten, staan tal van nette, gemakkelijke banken. In de paden rijzen de verschillende beeldhouwwerken op voetstukken, die natuurlijk met de even traditioneele als eentonige bruine glimmende voeringstof zijn omhangen. Niet alleen hier, maar ook op de galerij, die den tuin omgeeft en wier muren bedekt zijn met schilderijen, en op de bovenzalen is daarvan een ruim gebruik gemaakt. Ik weet wel, dat 't ten allen tijde zoo is geweest doch dat is geen reden om er geen verandering in te brengen.

In vorige jaren nam de Beeldhouwkunst de eereplaats in. Ditmaal tellen we ontzettend veel *bustes*, doch zoeken te vergeefs naar stukken, die den stempel dragen van een ontluikend groot talent en de algemeene indruk is dan ook ver van bevredigend.

Vlak vóór ons — we staan nog aan den ingang — verheft zich de reusachtige *Lion de Belfort* van Bartholdi: op 't oorspronkelijk model is door de fotografie te overvloedig 't licht der bekendheid verspreid dan dat 't noodig zou zijn van dit werk een beschrijving te geven. 't Is een groot maar daarom nog geen grootsch stuk. De voornaamste verdiensten van Bartholdis leeuw bestaat daarin dat hij goed uit de oogen kijkt. Hij onderscheidt zich door een buitengewoon gezwollen rug en 't is of kop, pooten en lijf uit verschillende stukken bestaan. 't Lichaam is glad, te rustig, zonder spierbeweging. Hoe me hem ook bezie, 't is en blijft een *bronzen* leeuw. 't Is mogelijk dat enkele dezer gebreken zullen verdwijnen als de ontzachelijke massa op haren plaats zal staan, in de open lucht. Dit laatste geldt ook van een krachtig begrepen standbeeld van Denis Papin, door Aimé Millet, dat zich op eenige afstand bevind.

Tusschen deze twee monumentale werken trekt een bevallig pleisterbeeld de aandacht, *l'amour au Cygne*, van een jong en talentvol meester, Adolphe Thabard. Ik kan u aanraden, bij een wandeling in 't *Palais Royal*, stil te staan voor zijn *Charmeur*, dien de staat er heeft doen plaatsen, *L'Amour au Cygne* is niet minder bekoorlijk van opvatting, vol van beweging en leven.

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op de Tentoonstelling van Kunstwerken van levende meesters te Groningen is door het Rijk ten behoeve van het Museum in het Paveljoen te Haarlem aangekocht een groot stuk van den Haagschen schilder P. VAN DEN VELDEN, getiteld: *Dubbel blank*. Het stelt een Markensch binnenhuis voor, waarin een meisje en een jeugdige visscher bezig zijn met het dominospel. Lachend vertoond de jolige meid „dubbel blank", terwijl haar makker spijtig kijkt naar het groot aantal steenen die op zijn rekening komen. Een ander jongman heeft pret in het geval. Deze laatste figuur is zeer flink geschilderd en herinnert aan de manier van Jan Steen.

De stad Groningen kocht een kapitaal doek van MESDAG: *Een morgen aan het Strand*. Dit stuk is krachtig gepenseeld en zal eer doen aan de jeugdige verzameling welke van gemeentewege wordt aangelegd.

— Het is voor de minnaars van kunst en vaderlandsche oudheid een waar genoegen, wanneer zij te wijzen hebben op een dier zeldzame gevallen, dat door een gemeentebestuur belangstelling in de overgebleven schatten onzer voorvaderen getoond wordt.

De gemeente Hoorn zond naar de Tentoonstelling van gouden en zilveren werken te Amsterdam den fraaijen zilveren beker van Bossu, die èn om de geschiedenis èn om de kunst merkwaardig is. Voor dit kleinood werd dezer dagen 10.000 francs geboden. Doch de gemeenteraad heeft dit aanbod van de hand gewezen, en — hetgeen de waarde van dit besluit verhoogt — *met algemeene stemmen.*

Dit feit vormt een verblijdend contrast met de daad van de gemeenten Zwartsluis en Grave, die voor eenigen tijd hun zilveren kleinodiën tegen een handvol rijksdaalders verkwanselden.

— Den 26en Junij zal te Helder een tentoonstelling van oudheden worden geopend.

— Mr. A. J. Hoekwater heeft aan de gemeente Delft ten geschenke gegeven eene schilderij van den Delftschen schilder K. F. BOMBLED, voorstellende: *de Gevangenneming van Graaf Floris V door de zaâmgezworen edelen.*

Het is te hopen dat het gemeentebestuur met deze schilderij anders zal leven, dan met die, welke het vroeger voor de gemeente in bewaring had, en die het vijftien jaren geleden in het openbaar verkocht.

ADVERTENTIËN.

De **BIBLIOTHEEK** van wijlen den WelEd. Gestr. Heer A. J. VAN PREHN, Hoofdingenieur bij de Staatsspoorwegen, waarbij kostbare **Boeken, Plaatwerken, Tijdschriften, Teekeningen, Photographiën** enz. betr. **Bouw- en Schilderkunst, Waterbouwkunde, Spoorwegen, Plaatsbeschrijving** enz., zal publiek verkocht worden op **MAANDAG 21 JUNI** en volgende dagen in het Nieuwe Verkooplokaal van H. G. BOM te Amsterdam. Catalogus **20** cent.

DE AMSTERDAMMER,
WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,
verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.
BUREAU : Rokin 2, Amsterdam.

TOOVERLANTAARNS
en Glazen in alle soorten.
GOMELASTIEKE MATTEN, REGENJASSEN, WINDKUSSENS, URINOIRS
en alle andere Gomelastieke voorwerpen, bij
PERRY & Co.,
Amsterdam, ***Kalverstraat No. 97.***

HET BELEG VAN HAARLEM
DOOR
VROUWE JACOBA
in 1426.
Geschiedkundige bijdrage
DOOR
Dr. C. EKAMA,
f 0.40.

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.
UIT HET ENGELSCH
DOOR
J. VAN VLOTEN.
2e Druk.
Ingenaaid f 1.50. ***In linnen f 1.90.***

Wandelingen in Noorwegen.
BIJDRAGE
TOT DE KENNIS VAN LAND EN VOLK.
DOOR
H. WOLFGANG VAN DER MEIJ.
Prijs f 4.50

VONDEL.

Mr. J. E. BANCK, Vondel herdacht....... *f* 0.50
Dr. C. J. HANSEN, Vondel. Voordracht en Gedicht.............................. *f* 0.50
J. VAN VLOTEN, Vondel, Neêrlands volk en Neêrlands taal...................... *f* 0.50
Uitgave van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven :
Verspreid en Onuitgegeven
DICHT EN ONDICHT,
VAN
KINKER.
Naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht.

De eigenbaat — Orosman de Kleine — Alrik en Aspasia — De post van den Helikon — Machteld van Velzen.

Prijs f 3.90.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 25. 19 Juni 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post.................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels........................ *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

OVER SPOORWEG-ARCHITECTUUR. [1])

II.

Dezelfde gezonde beginselen welke ten grondslag gelegd zijn aan de architectuur van het Halte-gebouw te Oosterbeek, zijn ook gevolgd bij het station te Elst, en zullen, naar ik vertrouw, ook het nieuwe stationsgebouw te Nijmegen kenmerken. Te Elst kan men zien, dat op het voorbeeld onzer voorouders moeite gedaan is, om op logische en constructieve wijze zelfs minder belangrijke onderdeelen te doen bijdragen tot het verkrijgen van een smaakvol geheel. Ten bewijze hiervan geven wij de afbeelding van de borden, waarop de aanwijzingen van de ingangen naar de bureaux van den stationchef, naar de wachtkamers enz. geplaatst zijn. Het stelsel is ontleend aan dat, hetwelk vroeger algemeen en heden nog op vele plaatsen gevolgd wordt voor het uitsteken van uithangborden. Waren onze hedendaagsche smeden wat artistieker opgeleid, het zou geen moeite en weinig geld kosten om de ijzeren stangen waaraan zulke borden hangen nog veel meer te bewerken en sierlijk te maken en over het algemeen van zulk smeêwerk ruim partij te trekken bij de veelvuldige toepassing van ijzerconstructies, die inzonderheid den spoorwegbouw kenmerkt.

De tweede afbeelding op dezelfde plaat levert een ander voorbeeld van het loffelijk streven om noodzakelijke onderdeelen van de constructie door middel van een artistieke behandeling tevens tot sieraad te doen strekken. Het stelt de looden bekleeding voor van

1) In mijn vorig stuk, bladz. 172, keurde ik als ongemotiveerd den bovengevel met balustrade af, welke aan het nieuwe station te Leiden gebouwd is. Ik keurde tevens af, dat de balustrade een bedriegelijke en niet duurzame nabootsing van steen is, uit hout vervaardigd. De *Nederlandsche Spectator* en de betrokken architect (deze in de *Amsterdammer*) verklaren met eenig welgevallen, dat ik dwaal, en dat de balustrade wel degelijk van steen is. Inderdaad, ik was niet nauwkeurig: ik had moeten spreken van de kroonlijst waaruit, zich de balustrade ontwikkelt. Deze is van hout en een bedriegelijke en tot verrotting gedoemde nabootsing van steen. Mijn kritiek blijft derhalve bestaan op dezelfde argumenten gegrond, en het komt mij voor, dat althans de betrokken architect verstandiger had gedaan mijne onnauwkeurige benaming niet op te merken; ik was dan niet genoodzaakt geworden andermaal de tegen de gezonde beginselen der constructie gepleegde fouten in het licht te stellen.

den makelaar van een der spitsen op de torentjes van het landhoofd aan de groote Nijmeegsche brug.

Ook van dit zuidelijk landhoofd gaat eene afbeelding hierbij.

De bijzondere vorm van dit landhoofd is het gevolg van militaire eischen. Het is een verdedigingswerk bestemd om den toegang tot de brug aftesluiten. Van daar dat vorm en afmetingen door den militairen Genie bepaald werden, waarbij echter de Architect vrij bleef, de gestelde eischen met smaak te vervullen.

De grondvorm van het landhoofd is een langwerpige rechthoek, in aanleg nagenoeg 26 M. lang en 10 M. breed. Op elk der beide uiteinden van den rechthoek is een blokhuis opgetrokken nagenoeg 8 M. lang en 6 M. breed.

Van den aanleg van het metselwerk tot aan den vloer der brug is het landhoofd bijna 16 M. hoog. De deksteenen der borstweringen van de blokhuizen liggen nagenoeg 8 M. boven den vloer.

De blokhuizen hebben drie overwelfde verdiepingen; de overwelving der bovenste verdieping is door beton en aarde bomvrij afgedekt.

Elk blokhuis heeft aan de rivierzijde een ronden hoektoren, die een hardsteenen wenteltrap bevat, tot toegang naar de bovenste platform.

Onderling hebben de blokhuizen gemeenschap langs een overwelfden gang, die in het metselwerk van het landhoofd is gespaard.

Het metselwerk is aangelegd op een betonlaag van 4 M. dikte, besloten tusschen een kisting van damPalen en gedragen door 524 heimasten.

Het landhoofd en de blokhuizen zijn gemetseld van Waalsteen (vlakke klinkers in den dag, overigens ondervoets klinkers), tot dijkshoogte in sterken trasmortel, daarboven in basterd trasmortel.

Tot aan de hoogte van den onderkant der hardsteenenkussenblokken, waarop de uiteinden van den metalen bovenbouw der brug rusten, zijn de dagzijden bekleed met hardsteen (*petit granit de l'Ourthe*). Deze bekleeding is — het behoeft nauwelijks gezegd te worden — niet een bedriegelijke bekleeding met dunne platen waarin voegen gekapt zijn, zooals aan menig „monumentaal“ gebouw gehangen wordt; zij is een echte, stevige bekleeding die een gemiddelde dikte van 1 M. heeft.

Hoogerop is het metselwerk geheel in gebakken steen, met toepassing van hardsteen (eveneens *petit granit de l'Ourthe*) alleen voor draagsteenen, dorpels, afdekkingen, enz. Tot ontlasting van de dorpels boven de vensters zijn ontlastingsbogen gemetseld.

De traptoren van het westelijk blokhuis heeft een helm van gebakken steen; die van het oostelijk landhoofd een houten spits met leibedekking, eindigende in een ruiter van gedreven lood. Daaraan is een windvaan bevestigd, prijkende met het Nijmeegsche wapen.

De bouw van de spoorwegbrug over de Waal bij Nijmegen (welke brug 3 openingen van 130 M. en 5 van 56 M. telt) heeft een uitgave gevorderd van niet minder dan omtreeks $3^1/_2$ millioen gulden. Bij zulk een belangrijk cijfer kon allicht de bekoring ontstaan om te zoeken naar het verkrijgen van uiterlijk vertoon door middel eener ontwikkelde ornementatie. Aan die bekoring gaf de bouwmeester niet toe; doch desniettemin wist hij door een verstandige en smaakvolle aanwending van de te verwerken materialen aan het gebouw een zeer bevredigend aanzien te geven.

(*Wordt vervolgd.*) VICTOR DE STUERS.

MODERNE ENGELSCHE KUNST.

BIJ L. ALMA TADEMA.

Ten N.W. van Regent's Park, dáár waar de talrijke boomen een frissche en verkwikkende lucht voortbrengen, en waar 't geoefend oog, als nu en dan een open plekjen 't zacht kabbelend water doet zien, door menig verrassend tooneeltjen getroffen wordt, ligt Townsend House, de woning van den Hollandsch Engelschen kunstenaar L. Alma-Tadema, die wij, met toestemming van den eigenaar, een oogenblik wenschen te betreden. Wij lichten den grooten koperen klopper op en laten hem vallen op de deur, op welker post ons 't „salve" wordt toegeroepen. Zij wordt geopend en wij treden binnen in de zijkamer, waar ons de schilder zoo straks zal ontvangen.

Hij is er echter nog niet en wij hebben dus gegelegenheid, een oogenblik een onbescheiden blik te werpen op de talrijke schilderijen, die den wand versieren en waaronder wij een portret ontdekken door Bastiaan Lepage, à son amie sincère, opgedragen 't welk naar wij vermoeden de vrouw des huizes voorstelt. In de kamer, die achter de eerste is en op een soort verandah uitziet, bemerken wij, in het onderpaneel van de deur, die daartoe toegang geeft, een zeestuk van de hand van onzen landgenoot Mesdag.

We zijn juist zoover gekomen met onze inquisitie, als de schilder binnentreedt. Hij is niet groot, maar eerder eenigszins gezet, zijn levendige scherpe oogen worden in hunne functie door een lorgnet geholpen.

Doch wij willen ons bij zulk een schilder, niet wagen aan een portret, uit vrees dat hij ons met verontwaardiging 't penceel uit de hand zou nemen. Bovendien zijn wij verplicht hem te volgen, terwijl hij ons naar boven, naar zijn atelier leidt. Onder 't naar boven gaan vinden wij gelegenheid tersluiks een blik te werpen op de fotografieën van de schilderijen des kunstenaars, die den wand der trap versieren.

Bovengekomen, bevinden wij ons allereerst in een zeer groot vertrek, waar zich de beroemde vleugelpiano bevindt door de firma Broadwood volgens de teekening van den Engelschen architekt Fox speciaal voor den bezitter vervaardigd. Zij is van licht geel eikenhout, aan den onderrand met elpenbeenen harten afgezet. 't Meest merkwaardige er van is echter 't vleugelblad, bestemd om aan den binnenkant de namen van groote musici te ontvangen. Reeds schreven Joachim, Henschel, mad. Jonatha, mr. Saint-Saens en anderen de hunnen er op.

Van deze kamer bereiken wij door eene, geheel en al in Byzantynschen stijl gemeubileerd, ons einddoel, 't atelier. 't Is een groot, ruim en licht vertrek. Veel bizonders is er echter niet in op te merken, tenzij wij een groot doek van den helschen Breughel uitzonderen, dat door de groote kunst, waarmede den schedels eene uitdrukking werd gegeven, ternauwernood den

onaangenamen indruk, die 't onderwerp maakt, kan vergoëlijken.

En wat bevindt zich dan op den ezel van den meester? — Niets!

Immers, bij ons eerste bezoek, juist een week vóór de opening der Royal Academy, vonden wij den schilder in de volle drukte van zijn ambtsbezigheid, 't rangschikken der schilderijen voor die tentoonstelling. En toen wij deze week ons bezoek herhaalden, was de schilder zóó druk bezig met zijn ontwerpen voor de decoratie van „Cariolanus," dien hij voor Henry Irving, zeer tegen zijn zin, op zich nam te vervaardigen, dat hij tot nu toe nog niet aan de stem zijner muse gehoor kon geven. Wij hopen in staat te zijn onzen lezers iets meer omtrent die decoratie mede te deelen, wanneer zij voltooid zal zijn.

En dus, daar wij geen enkel werk aantroffen op den ezel, moeten wij daarvoor ergens anders uitzien en begeven ons dus naar de Royal Academy en The Grosvenor Gallery om de werken, door den schilder daar geëxposeerd, in oogenschouw te nemen.

Op beiden vinden wij drie nummers. In de eerste treffen wij allereerst zijn „Springfestwals" aan. 't Is een voorstelling van de wijze, waarop de oude Romeinen de mildgezegende lente met zang en dans begroetten bij haar wederkomst in hun midden. Verscheidene jonge mannen en jeugdige schoonen nemen in de feestviering deel.

Een tweede schilderij is getiteld: „Not at home." Hier heeft de schilder op gelukkige wijze zijn ernstige Romeinsche Muze met een geestig schalksch tooneeltjen verbonden. Een jonkman poogt toegang te verkrijgen tot een vertrek, waarin hij gelooft haar die zijn hart bemint, te zullen vinden. De vriendin of zuster van deze, heeft zich echter in postuur gesteld en belet hem, door 't gordijn vast te houden, binnen te treden, met de verzekering dat zij, die hij zoekt „niet te huis" is; een verzekering die hij mogelijk voor waar zal aannemen, als zij, die zich achter 't kussen van de sopha verschuilt, niet door haar gullen vroolijken lach haar tegenwoordigheid zal verraden, en den heer van heur gemoed schadevergoeding zal moeten geven voor 't geen zij misdeed. Behalve de verdiensten nu van dit tafereel als genre- en poëtische schildering, is 't technisch een echt meesterstukjen. De teekening van den marmeren vloer en wand is als wij dat van Tadema (Elma Teddiema zouden de Engelschen zeggen) gewoon zijn keurig, levendig en pittig; maar ook vooral 't gordijn dat door de verdedigster werd scheef getrokken en daardoor 't licht van buiten op den marmeren vloer laat schijnen, is meesterlijk van teekening.

Zijn grootste stuk is echter zijn „Fredegonda. Misschien zullen eenigen onzer lezers zich nog 't doek herinneren, 't welk nu ongeveer twee jaar geleden, met enkele anderen op weg naar Duitschland, in den Haag en Amsterdam was tentoongesteld en de geschiedenis voorstelde van de ongelukkige koningin Fredegonda, die van den troon gestooten, uit haar paleis in de verte de kroning ziet van haar medeminnares. Welnu, datzelfde schilderij bevindt zich op 't oogenblik in de Academie, maar, zooals de schilder ons mededeelde, naderhand tweemalen gemetamorphoseerd, tot 't eindelijk zijn ideaal zoo veel mogelijk nabijkwam. En 't is nu werkelijk een tafereel dat, op dien lof aanspraak kan maken. 't Belang concentreert zich geheel in die vrouw die met de eene hand 't gordijn wegtrekt om met een bliksemend oog, waarin haat en wraak te gelijkertijd blinken, 't tafereel, dat zich daar in de verte voor haar ontrolt, te aanschouwen. Zij is voorgesteld in profiel met de andere naakte arm neervallend op haar schoot, waarin haar hand de lange dikke blonde haarvlecht, waarom zich een licht blauw lint kronkelt, krampachtig vastklemt. Zij is schoon, maar haar schoonheid is als die van een leeuwin, die zich woedend opricht om haar vijand met een slag te verpletteren; als die van een Medea, in staat haar vijandin door vergift om 't leven te brengen.

De drie stukjes op de Grosvenor Gallery zijn op veel kleinere schaal dan 't laatste en nog zelfs ietwat kleiner dan de eersten, die wij zooeven beschouwden. 't Eerste is getiteld: „A Question." Een jonkman ligt op zijn buik uitgestrekt op een bank en leunt met zijn hoofd op den eenen arm, terwijl hij 't meisjen, jong en schoon, dat op dezelfde bank gezeten is, vragend aanziet. Wij behoeven zeker niet te vermelden, dat de bank en vloer van marmer zijn en dat dit marmer zóó geschilderd is, als alleen Tadema dit kan. Over de bank heenziende hebben wij een gezicht op een stukjen blauwe zee, dat als 't ware, aan 't geheele tooneeltjen een geur van frischheid geeft.

't Tweede tafereel: „A Garden God" brengt ons in een marmer vertrek, waarin een vrouwenfiguur dansende voor 't altaar, voor heur God. Om haar hoofd is een krans gewonden, terwijl zij met een rinkelbel haar dans begleidt. De zon die over den hoogen muur heenschijnt, geeft 't geheel een warm licht en doet 't marmer des te klaarder uitkomen.

't Derde tafereeltje eindelijk „a pastoral" geheeten, geeft ons een Romeinsch landschap te zien. Op den voorgrond een door de zon verbrande landman, die twee voor een wagen gespannen ossen leidt. In de verte op een heuvel een tempel, waar de priesters juist bezig zijn hun God een offer te brengen. 't Veld, tusschen beiden, is bezaaid met papavers, die 't groen van 't gras aangenaam afwisselen. 't Geheel is zonnig, vol frischheid, licht en lucht.

Terwijl wij nu de hiermee thans tentoongestelde werken van L. Alma—Tadema besproken hebben, moeten wij een oogenblik vertoeven bij drie stukjens van Mevr. Alma—Tadema. 't Zijn, zoover ons bekend is, de eersten die zij tentoonstelde en, alhoewel 't eigenlijk slechts studies zijn, geven zij blijken van veel ijver en oefening. 't Eerste is een binnenhuisjen, een kinderkamer waarin de kleinen, ten getale van acht à negen op de hurken gezeten, zich met een kinderspel vermaken. Door de kleinheid der schaal zijn de gezichtjes der kinderen ietwat onduidelijk en minder aangenaam; de houdingen zijn echter met veel kennis aangegeven en de schildering van jurkjes enz. is ten hoogste verdienstelijk. „A Good book" stelt een dame voor van middelbaren leeftijd, die in een leuningstoel gezeten, een groot dik boek, waarschijnlijk een bijbel, leest. Hier is 't technische gedeelte eveneens zeer goed. Haar derde stuk, bloemen en amber geeft eveneens blijken van veel studie, en bevestigt 't vertrouwen, 't welk de twee eerste opwekten, dat bij voortgezette studie de schilderes weldra in staat zal zijn, meer belangrijke onderwerpen, met evenveel succes te behandelen.

CHRISTENDOM EN KUNST.

In „de Kunstbode" van 5 Juni ll., bl. 179, heeft Mr. J. E. Banck gemeend zijne zienswijze te moeten mededeelen over het verband tusschen *„Kunst en Kristendom."*

Het bewuste artikel begint met de zeer voorzichtige verklaring: „Het nauw verband tusschen kunst en godsdienst, die beiden in denzelfden bodem wortelen, is een historisch feit dat niet te loochenen valt." Waarlijk, het woord is kort maar waar, want kunst en godsdienst beiden vinden hunnen oorsprong, hun hoogste ideaal in God zelven; beiden wortelen ook in 's menschen ziel. Doch alsof Mr. Banck reeds dadelijk berouw gevoelt over zijne verklaring, laat hij er onmiddelijk op volgen: „maar in deze meer schijnbare dan wezenlijke eenheid ligt tevens de kiem der tweedracht verscholen, die bij beider gemeenschappelijke ontwikkeling allengs duidelijker zichtbaar wordt. De kristelijke kunst heeft daarop geene uitzondering gemaakt."

Aan deze bewering den schijn van waarheid te geven blijkt het geheele doel te zijn, door zijn opstel beoogd.

Voor wij zijn beweren wat nader beschouwen, vinden hier vooraf een paar opmerkingen plaats.

„*Waar van kristelijke kunst sprake is — zoo zegt de schrijver* — WORDT DAARMEDE UITSLUITEND DE KATHOLIEKE BEDOELD. *De Hervorming heeft op de ontwikkeling der kunst een belangrijken invloed uitgeoefend*, MAAR GEEN NIEUWE KERKELIJKE KUNST IN HET LEVEN GEROEPEN." En wat verderop, na zijn gemoed ontlast te hebben van eene ijselijke grief tegen de voorstellingen waartoe „de katholieke kerk dikwijls haar toevlucht neemt," vervolgt hij: „Hiermede worden natuurlijk niet *het volkomen gemis van allen kunstzin* en de prozaïsche dorheid der protestantsche godsdienstoefening gerechtvaardigd, maar er bestaat tusschen deze uitersten een middenweg, die door beide partijen te veel wordt uit het oog verloren." De door mij gecursiveerde woorden, die overigens de erkenning bevatten van een onloochenbaar feit, sluiten vreemd met hetgeen daarop volgt. Een middenweg te zoeken tusschen kunstzin, welke dan ook, en een volkomen gemis aan kunstzin — tusschen dit iets en niets — is het reeds op zichzelven niet wat al te dwaas?

Doch deze woorden hebben nog een ander gewicht. Zij hebben het voordeel schrijvers bedoeling tot klaarheid te brengen en afteronden tot deze stelling: het katholicisme, het geloof, kan met de kunst in geene harmonie leven. *Geloof en kunst gaan niet samen, dus... ongeloof en kunst gaan het wel.*

Wij weten nu wat wij hebben.

Waar hij overigens, sprekend over „haar heidensch of polytheistisch karakter," het bewijs levert van de katholieke kerk niet de eerste letter te begrijpen, spaart hij ons de moeite, om dit punt nog nader te bezien.

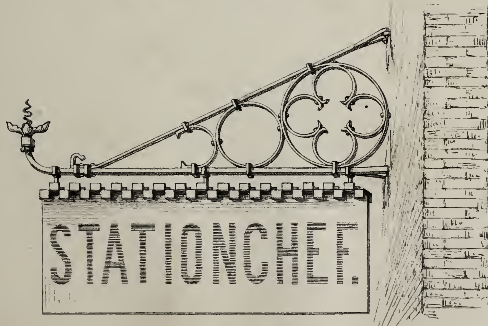
Mr. J. E. Banck wil dan beweren dat de kunst zich met het Christendom moeilijk laat vereenigen, maar ondanks de schijnbare eenheid daarmede, in hare ontwikkeling het Christendom zal verstikken. Ziehier zijne woorden:

„De godsdienst, als zoodanig, heeft aan de ontwikkeling van den kunstvorm geen bepaalde behoefte; zij streeft niet naar de veredeling van den kunstzin, maar naar de zedelijke verbetering van den mensch. De kunst kan tot zekere hoogte aan dit doel bevorderlijk zijn, maar een gebrekkelijke kunstvorm is daartoe reeds voldoende, of wellicht nog meer geschikt. De schoone kunstvorm is eer een gevaarlijk mededinger dan een machtig bondgenoot. Het schoone beeld bevrijdt ons gemoed en verzoent ons wederom met die schoone wereld, waarvan wij afstand moeten doen, indien wij den hemel willen deelachtig worden. De zondige mensch moet in ons vernietigd worden, indien de gelouterde ziel van hare stoffelijke banden wil bevrijd geraken."

Proeft men niet uit dit alles hetzelfde vernederend kunstbegrip, dat zich overal vertoont als een teeken van onzen tijd? De kunst wordt teruggedreven tot de volmaaktheid van den uiterlijken vorm, tot de *physieke* schoonheid alleen, en haar hoofddoel: de vertolking van een ideaal, geheel voorbijgezien. Zij is goed genoeg om als middel dienst te doen tot streeling onzer zinnen en zij vindt haar toppunt in het streven: gestalte en vorm met beitel, penseel of stift ons in al hunne bekoorlijkheid, neen in al hunne realiteit te malen. En wijl het Christendom tegen dit wanbegrip den machtigsten dam heeft opgeworpen, daarom blijkt het Christendom te zijn..... in strijd met de kunst. „De godsdienst, als zoodanig, heeft aan de ontwikkeling van den kunstvorm „GEENE BEPAALDE BEHOEFTE""; neen, zeer zeker, de godsdienst kan bestaan ook zonder alle kunst, maar deze is inderdaad „een machtig bondgenoot" om de verhevene gronden, waarop de godsdienst rust, des te beter in het gemoed des menschen te prenten, en dit is ook het doel, steeds door de katholieke kerk beoogd, Hoe „schooner" daartoe de kunstvorm is, des te beter; d. w. z. *schooner* in de *ware* beteekenis, niet zooals Mr. Banck het blijkbaar meent. Schooner, op de *eerste* plaats in den zin van: meer bevorderlijk aan het hier beoogde doel, meer beantwoordend aan het gestelde ideaal; en op de *tweede* plaats in den zin van- zuiverder van uitvoering, volmaakter van teekening, in overeenstemming met dit ideaal. En wanneer hij verder insinueert: „een gebrekkige kunstvorm is daartoe reeds voldoende, of wellicht nog meer geschikt", dan kan hij blijkbaar niet verdragen, dat de Kerk de kunst in hare juiste uitdrukking weet te waardeeren en, zoo noodig, een *technisch* gebrek weet voorbij te zien dáár, waar zij aan de hoofdzaak — een treffend weergeven der grondgedachte — beantwoord ziet.

Doch de schrijver gaat zich nog duidelijker verklaren; wij zullen het hooren: „Natuur en godsdienst zijn wel is waar geen twee vijandige machten, die op voet van oorlog leven, maar het zijn toch twee naijverige mogendheden, die elkander voortdurend met wantrouwende blikken gadeslaan en op het behoud van heur zelfstandigheid prijs stellen. Wie gevoelt hier niet terstond de bestaande tegenstrijdigheid, die voor iedereen duidelijk is? De kunstenaar ontleent zijne vormen aan diezelfde natuur en werkelijkheid, welke ons als zondig worden voorgesteld en waartegen wij dus voortdurend te strijden hebben." Begrijpen wij dus Mr. B. goed, dan is zijne hoogste of liever eenigste opvatting

STATIONCHEF.

WAALBRUG BY NYMEGEN. ZUIDELYK LANDHOOFD

van kunst *die*, welke bestaat in het weergeven van *zinnelijke* voorstellingen, want waar anders wordt ons de natuur ooit als zondig voorgesteld? Neen, de kerk verbiedt nimmer het ontleenen aan de natuur en werkelijkheid, tenzij daarmede der zedelijkheid aanstoot worde gegeven, evenmin als de burgerlijke wetten op dit gebied bandelooze vrijheid toestaan.

Doch bovendien dit ontleenen aan de natuur is, zooals Mr. B. toch minstens diende te weten, geen hoofddoel slechts een hulpmiddel; wordt het waarlijk niet tijd hem dienaangaande eens in te lichten omtrent de eerste voorwaarden der kunst?

Ziehier wat Viollet-le Duc, een autoriteit, die Mr. B. zeker niet zal wraken, hem leert: „L'art est donc la forme donnée à une pensée, et l'artiste, c'est lui qui, creant cette forme, parvient à faire pénétrer par elle cette même pensée chez ses semblables." En elders: „Faites que la forme soit le langage de l'idée, et vous serez artiste de goût; encore faut-il avoir des idées, les avoir bonnes et les exprimer en bon langage." Een ideaal aanschouwelijk te maken en in den *meest daaraan passenden* vorm over te gieten, dat is het waarheen de kunst moet streven; en wat Mr. Banck de roeping der kunst acht, het ontleenen aan natuur en werkelijkheid, is slechts *een middel*, waarvan een gedeelte der kunst zich straks bedienen zal om aan hare *ware* roeping te beantwoorden.

Want wij gaan thans stilzwijgend voorbij dat het artikel, waar het het oog heeft op de beeldende kunst, de architectuur, de voornaamste van het drietal, schijnt te vergeten. Tegenover haar heeft dan ook het gansche schrijven reeds op zichzelven geen zin. Heeft Mr. B. dit gevoeld, of heeft hij geen middel kunnen vinden om met eenigen schijn van waarheid het katholicisme *hier* zijn krachtig drijven tot ontwikkeling en bloei te betwisten? Overigens zou ook hier Viollet-le-Duc hem kunnen leeren, als hij zegt: „Mais élever un temple à Dieu, au Dieu des Chrétiens, la chose est moins aisée, car en lui seul il réunit toute chose, il préside à tout, il est le principe et la fin, il est l'espace; comment donc lui faire une demeure puisqu'il est partout; comment traduire cette idée abstraite de la divinité par la pierre, et faire comprendre aux hommes qu'un édifice peut être la demeure du Dieu des chrétiens? Les artistes du moyen-age l'ont tenté cependant avec quelque succès. Comment ont-ils fait? Ils ont fait de l'église chrétienne comme un spécimen de la création, ils en ont fait l'assemblage de toute chose créée dans l'orde visible et invisible, comme une épopée de pierre universelle." Moeten wij verder eveneens voorbijzien dat de schrijver onbekend blijkt met het bestaan der monumentale en de dekoratieve kunsten, die reeds in beginsel alle realisme uitsluiten, doch welker bloei ons de historie op elke bladzijde toont?

Doch wij willen Mr. B. volgen op het terrein dat hij betreedt,

Dit raadplegen der natuur is derhalve, slechts voor beeldhouw- en schilderkunst (en dan nog wel op voorwaarde dat het *raadplegen* blijve en niet *copiëren* worde) een middel om hare denkbeelden duidelijk te maken; doch dit middel mag nimmer het doel in den weg staan of belemmeren. Doet het dit, dan vermindert de kunstvorm in waarde. Wanneer de kunstenaar zijn ideaal uit het oog verliest en de natuur najaagt, dan is zijne kunst reeds haar toppunt voorbijgestreefd en neigt zij ten ondergang. „*Il semble même que plus les arts s'éloignent de l'imitation de la nature, plus ils sont propres à faire vibrer dans l'âme certaines cordes intimes, qui laissent une longue et profonde impression.*" Gulden woorden, die verdienen gegrift te staan in het hart van elken kunstenaar. Wat Mr. Banck aanziet voor de glanspunten der historie, zijn de tijdperken van verval, en waar hij de kunst voorstelt als „eene bloeiende maagd", en waar hij meent optemerken dat „de kunstenaar meer tot zelfbewustzijn komt", begrijpt hij niet dat juist dáár de kunstenaar gebukt gaat onder den invloed van het verval zijner eeuw. Wanneer werkelijk groote mannen, zelfs in religieuse kunst eene eerste schrede zetten op den weg, dien de schrijver wil bewandeld zien, dan hebben zij zich aan dezen invloed niet geheel en al kunnen onttrekken.

Doch nog eens eene kunst te droomen, bestaande in het ontleenen „aan de zondige natuur, met een romantisch ideaal," en op „een domein, waar zij voortaan als onafhankelijke vorstin zal troonen," is zich eene kunst denken van zinnelijkheid en stofvergoding, naar het model van Zola en Dumas. 't Is de verheffing wenschen van die producten, waarvan inderdaad „een beschaafd mensch met walging het hoofd afwendt," doch waarmede onze tentoonstellingen en kunstwinkels zoo dikwerf willen pronken. Met deze kunst kon niet het christendom, wél het ongeloof zich vereenigen, maar Goddank, 't is niet *de kunst* in 't algemeen, doch slechts een onderdeel in zijn slechtste uiting.

Het christendom verbergt in zijnen schoot de beste en verhevenste gedachten en biedt dus de onuitputtelijkste bron om altijd schooner en volmaakter vormen te zoeken.

Inderdaad: de christelijke kunstenaar in den echten zin heeft de hoogste trap van kunst tot zijn doel gekozen.

Tot slot heeft Mr. Banck gemeend de ontwikkeling der kunst te moeten voorstellen als een bewerkster van den ondergang des christendoms, en in hare omarming vindt de kerk dan ook eerlang den dood. Hij wordt zelfs dichterlijk als hij zegt:

„De kerk heeft een adder [!] aan haar boezem gekoesterd, die haar naar het hart steekt en doodelijk verwondt. Het argeloos kind van het Geloof heeft naar het sirenengezang der verleidelijke Muze geluisterd, die het in haar verraderlijke omhelzingen verstikt heeft."

Ach, ijdele hersenschim en immer bedrogen verwachting!

De kerk zal leven als Mr. Banck en wij allen lang zijn vergeten. Ziehier wat zelfs Macaulay de protestantsche historicus heeft gezegd: „En zij zal er nog zijn, de Kerk van Rome, onverminderd in levenskracht en bloei, als een Nieuw-Zeelander te midden eener onafzienbare eenzaamheid zal plaats nemen in een der gebroken gewelven van den London-Bridge, om de bouwvallen te schetsen der Kathedraal van St. Paul."

En nog lang, lang daarna zal zij bloeien, en met *haar* de kunst, want aan haar is de goddelijke belofte versproken: zij zal voortduren tot het einde der eeuwen.

A. A. J. Margrij.

'T PARIJSCHE SALON VAN 1880.

II.

Aan den anderen kant van den Belfortschen leeuw die 't middelpunt van den tuin vormt, verheft zich 't 3 meter hooge standbeeld van den kolonel Denfert-Rochereau, door Becquet, plomp van uitvoering. Bij 't eerste naderen ziet men niets dan een paar vervaarlijke laarzen die van onschatbare waarde moeten zijn, om 't voorstellingsvermogen te hulp te komen van kinderen, welke *Klein Duimpje* hebben gelezen. 't Pleister is slecht gebrondsd, zoodat 't beeld glimt, waar 't niet moet glimmen. Becquet heeft vroeger betere dingen voortgebracht en van een *hors concours*, ridder van 't Legioen van Eer, die in '69 en '70 een *médaille unique*, in '77 een 1e en in '78, een 2e medalje heeft behaald, kon men iets anders verwachten. *Faune jouant avec une panthère*, een marmergroep die zich niet ver van daar bevindt, bezit verdienstelijke eigenschappen en zou beter indruk te weeg brengen, indien 't *modelé* minder rond en de houding natuurlijker ware.

Als tegenstelling ziet men juist daartegenover een marmergroep van Boisseau. getiteld *Le génie du mal.* Boisseau is een artist, die veel weet en hij heeft tal van moeielijkheden, die zijn onderwerp opleverde, met glans overwonnen. 't Gelaat van den kwaden genius is zeer bewerkt. 't Geheel onderscheidt zich door oorspronkelijkheid; men vergeeft daarom gaarne een paar gebreken.

Aan 't eind van 't breede middenpad en tegen de dubbele trap, die dit jaar voor 't eerst den bezoeker vergunt van den tuin onmiddellijk de galerij te bereiken, bespeurt men het grafmonument van wijlen den minister Ricard, door Baujault, bestemd voor de stad Niort. 't Groenbronzen borstbeeld wordt gedragen door een witmarmeren voetstuk, waarop twee gekruiste palmtakken insgelijks van groen brons; tegen 't voetstuk leunen rechts en links twee vrouwenfiguren: de Geschiedenis en de Republiek. De fraai uitgevoerde *buste* is van te groote afmeting en staat daardoor in hoegenaamd geen verband met de allegorische figuren, die, in werkelijken, zoowel als in overdachtelijken zin, laag bij den grond zijn.

Van een gansch ander karakter is 't voor de kathedraal van Larochelle bestemde standbeeld van *monseigneur* Landriot, door Thomas. Hij is biddende, in knielende houding, met ten hemel geheven oog, voorgesteld. Den heer Thomas zal waarschijnlijk een der eerste belooningen ten deel vallen. Zijn inzending is uit meer dan één oogpunt als belangrijk te beschouwen, maar zijn bisschop is tevens een toonbeeld van officieele, onverkwikkelijke kunst. Er zit machtig veel stijl in dat stuk marmer, doch 't is stom, 't spreekt niet. De kompositie er van is verbazend geleerd, maar koud. De plooien van het geestelijk gewaad zijn met groote nauwgezetheid geschikt; 't is wellicht onberispelijk gedrapeerd, doch wat is dat alles kil!

Liever omwikkel ik met mijn blikken de minder akademische *Madonna* van Gustave Doré, die met dit werk menigeen zal verrassen en verwonderen, welke den begaafden kunstenaar in zijn onvermoeid pogen heeft gevolgd. Zijn *Madonna* is een kunststuk, uitblinkende door hooge oorspronkelijkheid; dat blijven zal. De opvatting is eigen, eigenaardig en nieuw. De artist wien we de schoone illustratiën van *Dante* en *Don Quichotte* danken, vertoont zich voor de eerste maal aan ons als beeldhouwer; zijn pleistergroep is — vergeef mij deze bastaardterm, schulpturaal behandeld.

't Gelaat der Heilige Maagd heeft een zachte, fijn teedere uitdrukking; zij buigt 't hoofd naar 't kopje van den kleinen Jezus, dien ze heeft opgeheven en tegen de borst drukt. 't Kindeke, dat we geheel *en face* zien, spartelt van jeugd en leven; deze madonna is vrouw en moeder.

De figuur der maagd is met bekwame hand gedrapeerd, 't geheel is poëtisch.

Falguière heeft eene *Eve* gezonden, een der merkwaardigste stukken der tentoonstelling van Beeldhouwkunst. De lijnen van 't beeld zijn zuiver en schoon, eenvoud is er 't voornaamste kenmerk van, *'t modelé* „verraadt“ een meesterhand, 't geen niet te verwonderen is.

Een paar passen verder verrijst een pleistergroep van Ernest Lanson: *Judith.* Er zijn schrikkelijk veel Juditht's dit jaar. De heer Lanson bezit ongetwijfeld veel talent; jammer, dat zijn *Judith* is verward geraakt in 't lichaam van hem, dien ze straks van 't leven zal berooven. 't Is of Holophernes' rechterarm uit haar rechterdij voortspruit, terwijl zijn beenen hun oorsprong schijnen te nemen in haar linkerknie.

Eene *Ariane*, door Delorme, is meer bezienswaard en bezit groote verdiensten. 't Gelaat is vol uitdrukking, de houding harmonisch en slank; de *torse* is wat zwak, de aanhechting der hals daarentegen goed begrepen.

Heel in 't voorbijgaan gunnen we een blik aan een *Belluaire*, door Ferrary, een *Bernard de Palissy*, door Barrias; een *Adolescence*, door Lefeuve; een *Mignon*, door Aizelin.

Onder de borstbeelden, die in vreeselijk groot aantal den bezoeker aankijken, verdienen bijzondere vermelding: een *Travailleur*, door Tattegrain; een *buste*, door Falguière; die van Meissonnier, door Saint-Marceaux; die van Henry Houssaye door Clesinger; die van Mlle. Krauss door Franceschi; en eindelijk die van Henry de Lapommeraye door Sarah Bernhardt.

En nu, vooreerst *adieu la Sculpture*! 't Woord is aan de schilderkunst.

***

In stede van den dubbele houten trap op te gaan, die van den overdekten tuin naar de bovenverdieping, voert, zullen we thans naar den ingang van 't nijverheidspaleis terugkeeren en daar een der beide steenen trappen beklimmen, die ons in den *vestibule* brengt. We zullen hier even halt houden en daarna dadelijk den voet zetten in 't voormalige *Salon d'honneur*, dat dien naam nog lang zal behouden en nu No. 12 draagt, om onze wandeling door de zalen der niet mededingende artisten (*hors concours*) aan te vangen.

Al dadelijk valt, in 't voorportaal, een groote schilderij in 't oog, klaarblijkelijk aangelegd om effect te maken. 't Onderwerp, een nauwe *Rue de Capri*

met vijf vrouwenfiguren, is te krachteloos behandeld om de natuurlijke afmetingen en bijna 7 vierkante meters doek te eischen. Enkel de vrouwenfiguur, die op den voorgrond tegen den muur leunt en de door niets gewettigde nieuwsgierigheid der andere Caprischen schijnt gaande te maken, is de aandacht waard.

Daarnaast beslaat de *martyre Chrétienne* van Georges Becker, een nog grootere ruimte. Boven aan een hooge marmeren trap staan vier romeinsche soldaten die met hun pijlen 't schoone lichaam hebben doorboord eener jeugdige christin die, zieltogende, ligt uitgestrekt op een der onderste treden; met wreede voldoening en verschillende gewaarwordingen wijzen ze elkander er op, dat van de vijf afgeschoten pijlen twee in de borst der maagd zijn gedrongen. 't Hoofd omlaag, met uitgespreide armen, worstelt zij met den dood; een grijsaard, die waarschijnlijk door de regeering daarheen is gezonden om toezicht te houden en wiens gelaat ontzetting uitdrukt, is op 't punt de trap af te dalen.

Jammer, dat de schilder niet meer eenheid heeft weten te brengen in zijn werk; de figuur der martelares is te geïsoleerd. Jammer ook dat men aan haar voeten tien houten teenen telt.

Aan dezelfde zijde bevindt zich *Le Serment*, door *Prion*, goed gegroepeerd, verdienstelijk geschilderd en van een levendig koloriet. Daartegenover treft ons een groot historisch doek van Maignan met deze legende: *Renaud de Bourgogne accorde à la ville de Belfort des lettres d'affranchissement*, welk feit met veel talent is voorgesteld. De groep Belforters is denkelijk een verzameling geschiedkundige portretten, bestuudeerd met een zorg, de vlaamsche meesters waardig.

De miniaturen, die in ditzelfde voorportaal zijn uitgestald, kan ik om de reeds aangegeven redenen onbesproken laten; van de *email*-schilders kan ik echter eerst afscheid nemen na melding te hebben gemaakt van de met veel stijl geteekende *Toilette* door E. Béranger en van de fraaie *émaux* met gouden grond van Sieffert.

Zou deze fijne kunst eindelijk teekenen van leven gaan geven? Zou men beginnen te begrijpen dat ze niet moet bestaan in slaafsch kopieëren, maar in scheppen? Men ziet, in elk geval, soms loffelijke pogingen om 't koper weêr te doen schijnen onder 't lapis en 't oude purper.

De groote zaal, waarin we nu binnentreden en die dus de eerste is, draagt, gelijk ik bereids aanmerkte, 't nommer 12. Waarom? misschien omdat 't te eenvoudig is om met nommer 1 te beginnen!

Gindsche Afrikaan, dien ge voor een negerknecht uit een of andere *opéra comique* neemt, is Othello; 't poppetje van paarlemoer dat hij zoo dreigend aanziet, is natuurlijk Desdemona. De heer Mimot-Degrain heeft op zijn beurt 't aangrijpende tooneel uit Shakespeare's drama op 't doek gebracht. Wat minder nuffigheid zou zijn penseel, waaraan 't talent wis niet geheel ontbreekt, geen kwaad hebben gedaan.

De *Saint-Benoit ressussitant un enfant*, door Ravaut, laat onbevredigd. De opvatting is plat en slechts de figuur van den neêrknielenden herder goed begrepen. De wijs- en middelvinger van den heiligen Benediktus zijn daarenboven onbehoorlijk lang.

Tot een geheel anderen trant behoort *Le Loup dans la bergerie*, door Loustauneau, een vlug opgesteld, kunstig gedetailleerd schilderijtje dat, wijl 't geestig is, de afwezigheid van ernstige eigenschappen wil doen vergeven. Een jong en knap stafofficier wordt door een geen kwaad vermoedend echtgenoot aan mevrouw voorgesteld; 't schaapje is hoegenaamd niet bang voor den wolf..... integendeel, en de voorstelling is dan ook maar een sedert lang beraamde komedie, waarin de heer des huizes de zotste rol speelt.

Vóór dit schilderijtje hebben voortdurende samenscholingen plaats en, zoo men in de ziel dier glimlachende Parijsche dames en heeren kon lezen, zou men daar merkwaardige opmerkingen kunnen vinden.

Er valt in die teekenachtige voorstelling van een wolf in een schaapskooi weinig te raden en als zoodanig bestaat er een opmerkelijk onderscheid tusschen *Le loup dans la bergerie* en de *Saül consultant une Pythonisse*, die zich ginds aan onze verbaasde blikken vertoond. Had de heer Wenker zijn stuk „Het Raadsel" genoemd dan had men dien naam volkomen begrepen. Daar echter het oplossen van raadsels een tijdroovende bezigheid is, noodig ik u liever uit, eenige schreden verder, stil te staan voor een *Martyre de Saint-Pauline*, door Guay, die wel is waar niet van zekere storende gebreken is vrij te pleiten, maar toch ook vele en niet alledaagsche eigenschappen bezit, en vervolgens een oogenblik te poozen voor een uitnemend vrouwenportret, geteekend Léon Comerre, dat een eigen karakter rijk is en even gunstig als scherp afsteekt bij de menigte platheden die 't Salon oplevert.

't Merkwaardig doek van Roll, *Grève de mineurs*, maakt op een meer gezette beschouwing aanspraak. De eerste inzending van dezen artist bestond in twee *Cavaliers*, streng geschilderd en stout van konceptie, die zijn naam sedert hebben gevestigd. Hij heeft trouwens de verwachtingen, die men van hem koesterde, niet teleurgesteld en, in plaats van in 't oneindige de schilderij te exploiteeren, waaraan hij zooveel dank is verschuldigd, heeft hij zonder schroom iets nieuws beproefd.

Roll is een schilder die durft. Bovendien is hij een impresionnist in den goeden, eenig mogelijken zin des woords, waar 't kunst geldt en niet in die der kunstemakers, die ons wezenlooze wezens te zien geven, in zóó vergevorderden staat van ontbinding, dat 't vleesch geel-groen en violet is.

Roll heeft, op echt moderne wijze, een greep gedaan in het moderne leven; zijn mijnwerkers zijn werkelijk mijnwerkers en geen modellen. 't Tooneel dat hij heeft voorgesteld, maakt indruk.

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Men is thans bezig de oude grafsteenen ten vorigen jare uit den bodem der voormalige Hof-Kapel te 's Gravenhage opgegraven, te plaatsen in den vloer van de benedenverdieping dier Kapel, bestemd tot bewaarplaats voor de archieven van het Departement van Waterstaat.

ADVERTENTIËN.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

GESCHIEDENIS

DER

STAD HAARLEM,

IN

TABELLARISCHE VOLGORDE.

Uit de voornaamste bronnen bijeengebracht,

DOOR

DR. C. EKAMA.

2e veel vermeerde druk.

f 0.50.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

VONDEL.

1679 – 5 Februari – 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs ***f 0.50***

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.

UIT HET ENGELSCH

DOOR

J. VAN VLOTEN.

2e Druk.

Ingenaaid f 1.50. In linnen f 1.90.

DE OUDVELDERS,

DOOR

MEVROUW VAN WESTRHEENE.

Ingenaaid f 3.25. In prachtband f 3.50.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren

---

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 26. 26 Juni 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... f 3.—
Franko per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels .... f 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

XII.

18 April '80.

Al de talen en tongvallen — met inbegrip van het Aetiopisch, van het Curdisch, het Angollisch Grieksch, Coptisch of Egyptisch, Georgiaansch, Madagascarisch, Masetenisch, Marastisch, Samscradamisch, Epirotisch enz. — die men hier te Rome in het groote Muzeum van Beeldende Kunst en Kunstnijverheid [1]) kan hooren, zouden het noodige aantal bijvoegelijke naamwoorden niet kunnen leveren, om ook maar de voornaamste

[1]) De scholen ter bevordering van Beeldende Kunst en Kunstnijverheid, waartoe niet het minst de inrichtingen voor het teekenonderwijs behooren, worden primo Mei nog met één vermeerderd, een kostelooze school voor de goudsmederij. Het onderwijs omvat: *a.* Geometrie, toegepast op de werken van het goudsmeden; *b.* toepassing van het teekenen op die werken; *c.* beginselen van natuur- en scheikunde, toegepast op de edele metalen. Voor elk der vakken, onder *a* en *b* genoemd, is een leeraar, voor die onder *c* zijn drie leeraren: één voor het theoretische gedeelte, één voor het nemen van proeven en één voor de keuze der edele metalen. — Zeer onlangs is er ook een „fabriek" geopend voor het smaltwerken op ijzer. — Deze noot ter behartiging. Hiertoe moge ook het bericht strekken: dat te Milaan de tweede aflevering reeds verschenen is van het Maandschrift: *La Mobiglia Illustrata.* Het is geheel aan het meubelmaken gewijd en stelt zich ten doel, blijkens het program; door oorspronkelijk Italiaansche teekeningen, in Italië geïnciseerd en gedrukt, den meubelmakers te gemoet te komen, die tot hiertoe tot het buitenland, vooral tot Frankrijk en Duitschland hun toevlucht moesten nemen om dergelijke illustraties te bekomen, welke buitenlandsche illustraties dan nog vaak kopiën waren, soms zelfs bedorven kopies van door Italianen oorspronkelijke geteekende platen. Het maandschrift belooft teekeningen te leveren van de beste kunstwerken, op bedoeld gebied, der antieke kunst en der beste werken van moderne artisten, en nieuwe plannen en proeven, die óf geheel kunnen worden uitgevoerd óf als versierselen en deelen van versierselen naar den smaak van den meubelmaker, aan zijn werk aan te brengen. In de eerste twee afleveringen, die het licht zagen, zijn reeds degelijke proeven, door bekwame teekenaars geleverd, als Sciampieri, Dell' Orto, Bossi en Buvier. Die teekeningen zijn bovendien uitgevoerd met al de bijbehoorende, geometrische bijzonderheden; in één woord, met al de „détails," die ze zooveel doenlijk geschikt maken voor het doel, waarvoor zij bestemd zijn.

soorten van den smaak in het individu onder juiste bewoordingen en termen te brengen. Wie zou er zich dan aan wagen de lijst op te maken?

Ik moet er mij wel toe bepalen de meest gewone soorten, die hier in Rome telkens voorkomen, aan te halen, hetgeen trouwens ook voldoende is om uit te doen komen de verscheidenheid, het onstandvastige, de tekortkomingen en de ongenoegzaamheid van den kunstenaar in het individu; deze algemeene stelling echter belet niet, dat „men" weleens personen kan aantreffen, wier kunstoordeel in tegenspraak kan zijn met dat van een geheel publiek, dat daarin dwaalt. Hoe hoogst zeldzaam ook, toch gebeurt het, dat men hier wereldburgers ontmoet, die bepaald het smaakorgaan schijnen te missen, die geen onderscheid proeven bijv. tusschen Romeinsche citroenen en knollen van Latium; zoomede op 't gebied van den kunstsmaak; een werk dat aan al de eischen der kunst voldoet, trekt hun aandacht niet meer dan een werk, waaraan de laatste hand van den kunstenaar nog moet gelegd worden, ter afronding en, zoo mogelijk, ter volmaking, en de eene bladzijde is voor hen dezelfde als de andere bladzijde van het Boek der natuur.

Flauwe spijzen prikkelen niet genoeg het smaakorgaan — men kan het hier dikwijls ervaren — en smaaklooze gerechten maken er geen indruk op; aan genen ontbreekt maar wat zout, aan dezen ontbreekt alles; desgelijks wat den kunstsmaak betreft. Beide deze vormen van den kunstsmaak, flauw en smaakloos, behooren meer in 't bizonder aan den smaak, die voortbrengt, aan den artist, die zich op kunstgebied beweegt, en ze behooren niet verward te worden met den bedorven en den afgematten smaak, in zooverre deze meer in 't bizonder het aandeel hier kan blijken te zijn van opmerkers en waarnemers van werken, die tot den rang der kunstvoortbrengselen zouden kunnen gerekend worden, bijv. zeker soort spotprenten, die, gelijk soms zeker soort romans, in feuilletons van dagbladen, ongestraft *ook* den goede smaak bederven, in ons Vaderland gelukkig nog veel zeldzamer dan in vele andere landen.

Ter genezing van den afgematten kunstsmaak, die door al te veelvuldige toepassing genoegzaam niet meer smaakt, wordt hier zeer aanbevolen, als een bijna onfeilbaar geneesmiddel: een betrekkelijk langere of kortere, rustige rust ten einde het vermogen van het schatten der werken van Beeldende Kunst en van Kunstnijverheid te versterken, gelijk een behoorlijk diëet vaak zoo veelszins heilzaam werkt om het vermoeide smaakorgaan nieuwe en frissche kracht bijtezetten.

Wat betreft de eeuwen, die men hier de bedorven eeuwen noemt, in het Rijk der Kunst, ze lieten het nooit beneden zich om, behalve tot beneden het kunstpeil aftedalen, in schroomlijke overdrijvingen te vallen, de Kunst trachtende te voeren tot over de grenzen van het schoon, het: „Est modus in rebus" uit het oog verliezende.

Komt het algeheel gemis van kunstsmaak hier zeer zelden voor, des te meer treft men den onzekeren smaak aan in wereldburgers, die, hoe zij het ook wenden en keeren, maar geen beslissend oordeel kunnen uitspreken over de waarde van een kunstvoorwerp; 't is, of iets, wat het toeval genoemd wordt, maar moet beslissen voor hen. Tot dezen vorm van den kunstsmaak behooren de dikwerf voorkomende gevallen, waarin die smaak althans geschorst is, doordien de schatting heen en weer geslingerd wordt naar tegenovergestelde richtingen door de verbeelding en door het oordeel; de verbeelding roept dan uit: welke schoonheden in dat werk! — het oordeel spreekt: die beweerde schoonheden zijn onzin. In zulk een geval begrijpt men het weifelen en twijfelen van den smaak, en het verwondert niet van twaalf personen, die eenigszins bekwaam zijn in deze te mogen medepraten, er zes het werk te hooren loven en prijzen, terwijl de andere zes het onder meenig opzicht afkeuren, laken en gispen, al naar óf de verbeelding, óf het oordeel heerscht bij die personen. Voor het geval, overigens, van onzekerheid om een bepaald oordeel te vormen over een kunstwerk, bleek het, dat men niet beter kan doen dan de kern van den vorm, zooveel doenlijk, te onderscheiden in dat werk. Druischt de kern tegen de waarheid en het gezond verstand, dan lijdt het geen twijfel, of het werk is inderdaad slecht, zoo echter alleen de vorm minder in den smaak valt, men onderzoeke dan, alvorens te laken, of die vorm ook strookt met den tijd, met de nationaliteit en het eigenaardige van het onderwerp, dat daar behandeld is. Is er met dat een en ander overeenstemming, dan behoort de goede smaak tevreden te zijn; bestaat echter die overeenkomst daar niet, de smaak behoort op het gebrek aan waarheid te wijzen, of op het ongeschikte der aangewende vormen. In elk geval moet een gezochtheid in de vormen altoos tot voorzichtigheid bij dat oordeel leiden; want treft men in Rome ook wel eens wereldburgers aan — wat ziet men hier al niet! — die hun nietsbeduidendheid onder een opgesmukte kleederdracht schijnen te willen verbergen; zoo zijn er hier ook op het kunstgebied nietswaardigheden, op uitgezochte wijze ingekleed.

Wat voorts den eigenlijk valschen smaak betreft, hoogst moeilijk, zoo niet onmogelijk is het hier wereldburgers te ontmoeten, die zelfs geen greintje van valschen smaak zouden hebben; er behoort zeer veel behendigheid toe dat greintje te verbergen, en hoogst zelden vindt men er, die daarin slagen kunnen, gelijk het allerzeldzaamst voorkomt, dat iemand *in alles* een valschen smaak verraadt; allicht toch zal iemand, die voor dit of dat soort kunstwerken een valschen smaak toont te hebben, een rechten en juisten, een goeden smaak toonen te bezitten voor alles, wat het peil van zijn begrip niet overschrijdt; schier dagelijks kan men er zich hier van overtuigen gelijk er zijn, die wel een juist oordeel hebben, maar geen goeden, maar valschen smaak, en omgekeerd, anderen, wier oordeel veel te wenschen overlaat, en toch nog veel goeds hebben, waar het aankomt op den smaak. De oorzaak van dat zoo algemeen, grooter of kleiner gebrek in den kunstsmaak mag wel algemeen gezocht worden in het onbestemde, zwevende en weifelende van de eigenaardigheden der wereldburgers, waarmede hun smaak gelijken tred neemt; de kunstvoorwerpen worden immers zeer dikwijls niet gezien zooals ze waarlijk en inderdaad zijn; die voorwerpen worden geschat, meer of minder hoog geschat en niet eigenlijk naar de innerlijke kunstwaarde, die er in is gelegd, die voorwerpen, ze worden niet gezien op een wijze en in

een licht, die overeenkomen met den toestand en eigenaardigheden van den beschouwer dier kunstwerken. 't Is noodzakelijk, dat de rede en het gezond verstand van den beschouwer den prijs van een kunstwerk, als zoodanig, bepalen en zijn smaak daarbij vestigen, wil het den rang in de kunstwereld bekomen, dien het waarlijk verdient en waarop het rechtens aanspraak maken mag. Maar over 't geheel blijken hier de wereldburgers zich maar al te dikwijls te vergissen in dien prijs en aangaande dien rang, en in deze vergissingen is daarom altijd iets onjuists, iets onwaars, om niet te zeggen iets valsch gelegen. Aan deze opmerking sluit zich de vorm van den kunstsmaak aan, welke tegenwoordig in Rome de „fantastico" genoemd wordt. Bij afwisseling zuiver en valsch, aanvallig en terugstootend, hartstochtelijk en onverschillig — zonder dat men de oorzaak kan te weten komen dier aanhoudende veranderlijkheid — schijnt de fantastische smaak het aandeel bij uitnemendheid te zijn van zenuwachtige en zwaarmoedige personen. Al is 't niet mogelijk op het oordeel dier wereldburgers, — dat nog wel zooveel als de maan verandert — te rekenen, toch behoort onderscheid gemaakt te worden tusschen hen, die voortdurend lijdende zijn aan den fantastischen smaak en de zoodanigen, die in deze of gene, geheel buitengewone omstandigheden, door een ongewoon toeval in den levensstrijd een aanval krijgen dier ongesteldheid. Tot de laatsbedoelde lijders zou bijv. iemand behooren, die, tegen den avond, van een bedevaart door Rome in zijn hôtel terugkeerend, doodvermoeid u zou komen vertellen, met 't oog op de kunstgeschiedenis eener eeuw, waarvan hij dien dag zijn bijzondere studie maakte: „dat de tijden dier ijzeren eeuw, o, zoo schoon waren;" en die den volgenden morgen met overtuiging zou uitroepen: „neen, die eeuw was het vuilnis-riool der eeuwen!" — Tot de eerstbedoelde lijders echter zou bijv. iemand kunnen gerekend worden, die, hier oververzadigd van de politiek en der wereld, zich als een kluizenaar zou terugtrekken, hier niets ziende, in alles wat er is op het kunstgebied, dan ruïnen in een woestenij; zoozeer is zijn verbeelding aangedaan door een sterke tint van droefgeestigheid. Zijn voorgewende Thebaïde bestaat uit kamers op de vierde verdieping van een huis in een der meest bescheiden wijken; die vertrekken zijn gemeubeld, gelijk zijn hoofd en hart, met de meest contrasteerende voorwerpen; boven het hoofdeinde zijner legerstede zijn o. a. geplaatst afbeeldingen van Christus en der H. Moedermaagd naast Chineesche duiveltjes en Indische afgodsbeeldjes; van alle kanten in 't rond portretten en bustes van Shakespeare, van Dante en Vondel, schilderingen der „zeven Sacramenten" van Poussin, tusschen en boven prenten en plaatwerken, die men fatsoenshalve maar liefst niet noemt; bosch en tuin in de woestenij zijn hem eenige bloempotten met maandroosjes in de vensterramen; die vierde verdieping is voor hem de vierde hemel. — Met dergelijke fantasiën is de barocco-smaak nauw verwant, doch, bevreesd voor de lengte van dezen brief, daarover en over nog eenige andere vormen van den smaak in den volgenden.

H. J. Biegelaar.

LES ARTS DÉCORATIFS.

In 1877 werd te Parijs eene vereeniging opgericht, die zich ten doel stelde, een Museum te stichten, waarin op systematische wijze de beste proeven van oudere en nieuwere decoratieve kunst zouden worden bijeengebragt, terwijl ook in de provinciën verzamelingen zouden circuleeren, die gunstigen invloed op den smaak zouden hebben. In korten tijd werden door een 400tal belangstellenden voor ruim 217.000 francs aan giften ingeschreven en men toog aan het werk. Spoedig zag men het nut in van eene zamenwerking met de reeds lang bestaande Union centrale des Beaux-arts appliqués à l'Industrie en hoewel een *vast* lokaal voor het jonge Museum ontbrak (en nog steeds ontbreekt) werden er tentoonstellingen georganiseerd in het Pavillon de Flore.

Nu tijdens de Salon heeft het comité in eenige bovenzalen van het Palais de l'Industrie eene expositie geopend, die zeer merkwaardig is.

Hadden de heeren Ephrussi en Dreyfus verleden jaar in de Ecole des Beaux arts een schitterend succes behaald met de tentoonstelling van oude teekeningen uit kabinetten bijeengebracht, ze begrepen dat het zamenbrengen van een serie ontwerpen van de beroemdste teekenaars voor industrie van groot belang zou zijn. En ook ditmaal is het resultaat merkwaardig. Niet dat men eene geheel complete reeks van *al* de groote mannen in dat vak voor oogen krijgt, maar men heeft toch de uitstekendste dessinateurs-ornemanistes der Fransche school bijeen. En die school heeft eigenlijk met de Italiaansche, na de gothiek, alle andere geïnspireerd en overtroffen, in smaak en inventie.

Van Etienne Delaune (1519—1583) zijn er niet minder dan elf originele teekeningen, modellen voor tapijtbehangsels, schalen, degenknoppen, pistolen, allen met evenveel geest en nauwkeurigheid geteekend.

Puget (1622—1694) schittert er met verschillende uitmuntende teekeningen, met zijne liggende Venus, een meesterstuk.

Berain (1649—1711) leverde een aantal inventies voor meubelen, schoorsteenen, een prachtig gesmeed hek enz.

Van Boulle (1642—1732) den beroemden meubelmaker, zijn er uitmuntende roodkrijtteekeningen voor tafels, commodes enz. Van Germain (1654—1748) den koninklijken zilversmid, van wien Braamcamp een vorstelijk servies bezat, voor zilverwerk. Daniel Marot (1655—1718) teekende een cartouche voor de prachtige ijzeren deuren, die nu den ingang van de galerie d'Apollon in het Louvre versieren.

De gracieuse meesters der 18e eeuw, tegenwoordig zoo zeer gezocht, zijn er au complet. Boucher (1740—1781), Cochin (1680—1754), Choffard (1781—1809), Meissonnier (1695—1750), Prud'hon (1758—1823), Eisen (1720—1778), meer bekend door hunne schilderijen of geestige illustraties, hebben evenzeer regt op onze bewondering, wanneer zij als teekenaars voor goudsmeden, meubelmakers en decorateurs optreden.

Bij de Italianen, rijk vertegenwoordigd, noem ik alleen een ordeteeken van St. Michel aan Benvenuto Cellini toegeschreven.

De Duitschers toonen eene menigte uitvoerige fraaije

teekeningen voor bekers, harnasversieringen enz., meest anoniem.

Van Vlamingen en Hollanders weinig, maar fraaije modellen door Th. de Bry (1528—1598), Hans Collaert (1545—1622) enz.

Er is veel te zien en veel te leeren.

In de overige zalen zijn belangrijke *voorwerpen* tentoongesteld. Eene uitmuntende verzameling porcelein en fayence van het museum van Limoges, borduurwerken enz. En in eene der kleinere zalen eene collectie teekeningen van zaaldecoraties door den Heer Galland, welke dien professeur aan de École des Beaux-Arts als een waar kunstenaar doen kennen.

Al is het Musée des Arts décoratifs in Frankrijk minder noodig dan het Kensington Museum het in Engeland was, het kan en zal veel nut stichten.

Parijs, Junij 1880. D. FRANKEN DZ.

'T PARIJSCHE SALON VAN 1880.

III.

Parijs, Mei 1880.

Daar zijn ze, de werkstakers; de moedeloosheid heeft sommigen 't hoofd op de borst doen zinken; de houding van anderen toont, dat ze onverschillig zijn geworden voor de dingen die komen zullen; in den blik van nog anderen gloeit toorn. Wanhoop ligt in 't oog van gindsche neërgehurkte vrouwen; ze hebben geen brood voor de kinderen, die aan haar zijde staan en haar vragend aanzien. Op den achtergrond verheffen zich de lange schoorsteenen van den hoogoven en de gebouwen, waar 't rumoer van den arbeid is verstomd. Daar ergens moet zich de mond van de diepe, donkere mijn bevinden, waar die ruwe kerels hun leven slijten en misschien den een of anderen dag, bedolven onder de zwarte massa, hun vermorselde lijken zullen worden gevonden. Hier, op den voorgrond, zijn twee gendarmes geplaatst, die van hun breedgeschofte paarden zijn afgestegen; een werkstaker wordt door hen gevangen genomen. Op eenigen afstand, tegen een handwagen geleund staat een mijnwerker; nevens hem op den grond zit zijn vrouw die de borst geeft aan haar zuigeling. De smerige pet scheef op 't hoofd, de handen in de wijde broekzakken, moet hij 't lijdelijk aanzien dat zijn makker de handboeien worden aangedaan. Boven op den kar is een dier bengels geklouterd, die uit steenkool schijnen te zijn voortgekomen, en kijkt met een gemengd gevoel van nieuwsgierigheid en guitige onbeschaamdheid naar 't geen op enkele passen van hem gebeurt.

Aan Roll's schilderij kunnen voorzeker ongemeene eigenschapppen worden toegekend, sommige gebreken mogen echter niet over 't hoofd worden gezien. Zoo zou men den geheelen aanleg minder verward en enkele figuren, zooals die der vrouw, welke haar kind zoogt, minder slordig behandeld wenschen. 't Paard van den gendarme, die den werkstaker in hechtenis neemt, is slecht geteekend en zou ongetwijfeld door de bevoegde militaire autoriteit voor den dienst zijn afgekeurd.

De mijnwerkers leven in een zwaar met kolendamp bezwangerden atmosfeer; de steenkool is hun element; goed, maar dat wettigde den heer Roll nog niet de „lokale" kleur van zijn schilderij dermate te overdrijven en er een zoo zwarten tint aan te geven, dat 't er veel van heeft of hij roet heeft gebezigd.

Aan den overkant van de *Grève de mineurs* kunt ge *La Bataille de Grünwald* bijwonen, dank zij den bekenden poolschen schilder Matejko, dien ik op Roll laat volgen, omdat deze twee. artisten, ook wat kunstopvatting betreft, tegen elkander overstaan. De katalogus geeft bij deze vervaarlijke bladzijde — totaal bijna 42 vierkante meters — uit de Poolsche historie, een legende en verzekert dat de afgemaalde veldslag „een der belangrijkste was van de 15de eeuw" en dat ongeveer 180.000 strijders daaraan hebben deelgenomen. Indien 't des schilders voornemen is geweest zoo na mogelijk aan dit getal te komen, dan heeft hij zijn doel bereikt. En Matejko is toch lang niet hupsch jegens die breedgeschouderde krijgslieden, welke zich door hem zoo gedwee als haringen op elkander hebben laten pakken; niet alleen dwingt hij ze in zijn *tableau vivant* — vooral niet te denken aan een *vivant tableau* — zeer vermoeiende houdingen aan te nemen, maar hij gunt hun zelfs niet 't allernoodzakelijkste: lucht.

In de buurt van Roll's zooeven besproken schilderij, stelt Bogereau een *Flagellation de N. S. Jésus Christ* ten toon. Bogereau! Lid van 't Instituut, Prezident der jury, officier van 't Legioen van Eer, enz. enz. enz. Doch 't staat geschreven: de grooten zullen vernederd worden. En waarin bestaat zijn grootheid? In wanhopige nauwgezetheid, ontzachlijke geleerdheid, waarop de kritiek geen vat heeft.

Daarnaast heeft de heer Lehoux insgelijks een bijbelsch onderwerp op 't doek willen brengen: *la Pêche miraculeuse.* Men zou 't voor gansch iets anders nemen, maar zoodra men de blikken visschen in 't oog krijgt, die door mannen van chocolade met een net uit de zee worden opgetrokken, begrijpt men dat men hier inderdaad te doen heeft met een wonderlijke visçhvangst. De gestalte van witte was, die den Christus moet voorstellen en zich aan bakboord vastklampt, teneinde niet neêr te storten, draagt er niet toe bij om ons milder te stemmen in ons oordeel.

Aan den wand, van welke Matejko's *Bataille de Grünwald* 't grootste deel beslaat en waarheen ik u verzoek even terug te keeren, merken we op: een *Nuit d'Octobre*, door Eugene Lavieille; een *Quai de Venise*, door C. E. Dubois; een *Portrait d'homme*, door van Hove, een Belgisch schilder (?), wiens naam in den katalogus niet voorkomt en die Holbein heeft willen namaken; en eindelijk — hoe gaarne wenschte ik te kunnen schrijven: *last but not least* — vier paneeltjes door Alma Tadema, getiteld *Les quatre Saisons.*

De inzending van onzen landgenoot is niet zeer belangrijk en zij, die gewoon zijn den blik te scherpen, wanneer ze dien franken frieschen naam bespeuren, waarmeê reeds zoo menig meesterstuk is geteekend, zijn dit jaar bijster teleurgesteld.

* * *

We hebben nu lang genoeg vertoefd in *'t salon d'honneur* en vermeld wat de aandacht toonde; vergun mij u in zaal 14 binnen te leiden.

Ziehier 't met zooveel ongeduld verbeide portret

van Jules Grevy, door Bonnat. Ik meen reeds aangemerkt te hebben, dat 't salon van portretten wemelt. Zijn de Franschen dan ook niet meesters in dat *genre?* En behoort Bonnat niet tot de besten onder hen? We herkennen zijn talent in deze merkwaardige beeldtenis, flink begrepen en uitgevoerd, doch kunnen de opmerking niet weêrhouden, dat een minder stijve houding van den linkerarm den prezident der Republiek niet zou hebben misstaan.

De *Job* van denzelfden meester, met gelijk ongeduld verwacht, doet ons verstomd staan. Hoe? is dat Job, die afzichtelijke grijsaard, wiens vermagerd, rimpelig lijf een zoo fletse, vieze kleur heeft, dat 't u bekruipend akelig gevoel in walging dreigt te ontaarden! neen, die naaktheid, al is ze nog zoo anatomisch juist, blijft leelijk. De Job van Bonnat draagt talrijke sporen van een langdurig verblijf op sterkwater en zou ter opciering van een ontleedkundig museum zeer geschikt zijn.

Zonder mij in een oud debat te willen mengen, kan toch beweerd worden, dat 't realisme, vooral in de schilderkunst, zich zekere grenzen ziet aangewezen, die 't niet kan overschrijven zonder in 't leelijke en, wat erger is, in 't afzichtelijke te vervallen. Bonnat, schoon geen realist in de beteekenis, die in den laatsten tijd aan dat woord wordt gehecht, levert daarvan weder 't bewijs. Een zoo begaafd kunstenaar als hij had de woorden van Auger ter harte moeten nemen: *Si les vices, les travers, les ridicules marqués dans cette image ont été ceux d'un homme et non de l'humanité, d'un individu et non d'une espèce, le prétendu peintre d'histoire ou de genre n'est qu'un peintre de portraits.* Indien hij dergelijke ingevingen put uit 't Oude-Testament, dan had hij zijn Job gerust kunnen laten tusschen de muffe bladen van zijn bijbel.

Carolus-Duran geeft ons, iets verder, een prachtig vrouwenportret te bewonderen, blauw op rood fluweel. Er heerscht daarin eene heerlijke harmonie; 't gelaat is fijn bestudeerd maar de geheele gestalte is daarom niet minder flink gepenseeld. 't Buitengewoon talent van den meester komt tot zijn volle recht.

Een zeer fraai portret, door Debat-Ponsan, behoeft, om zijn zeldzame verdiensten, de nabijheid van Carolus-Duran niet te schuwen.

Feyen-Perrin en Yvon hebben konterfeitsels van politieke personaadjes, Lepère, Henri Martin en Paul Bert, gestuurd, waarvan de eerste ons met verdrietigen blik aanstaart. *Et pour cause.*

't Portret van Louis Blanc, door Carolus-Duran steekt daarbij gunstig af.

Er zijn vreeselijk veel politieke mannen door bereidvaardige schilders in de verf gezet; merkwaardig verschijnsel! In de jaren, die onmiddelijk na 1870 volgden, spraken de wanden van 't Salon van strijd en verwoesting. 't Was als hoorde men 't kanon bulderen in de zalen en rook men kruitdamp; op de schilderijen schitterden pruisische helmen en door 't doek, waarop met trillend penseel Fransch bloed was gemaald, schemerde 't woord: wraak!

Vreedzamer onderwerpen hebben thands kleur ontleend aan 't palet van den kunstenaar, schoon de nationale herinneringen niet zijn uitgedoofd en de Groote Omwenteling haar plaats is komen vragen in de galerij.

De politiek, die in 1879 de gemoederen zoo duchtig heeft bezig gehouden, speelt ook in 't Salon een groote rol. En wilt ge weten, welke andere kwestie, nauw met de staatkunde samenhangende, de publieke aandacht heeft in beslag genomen? Daartoe hebt ge u slechts om te wenden: ziet ge ginds niet 't portret van een krijgsman? 't Is de generaal de Gallifet de kundige generaal de Gallifet, jong van uiterlijk en van hart, die wellicht eerstdaags tot een der gewichtigste militairen posten zal worden geroepen. Ge hebt aanstonds begrepen dat 't de legerkwestie is die zich in '79 op den voorgrond heeft gedrongen.

Generaal Gallifet, die behalve tot de militaire ook tot de staatkundige wereld behoort, doet ons, dank zij zijn portret, tot de schilderkunst terugkeeren. Welnu, 't wordt tijd den naam te noemen van den auteur van dit meesterstuk, 't is George Becker, dezelfde die in 't voorpaal de *Martyre Chrétiene* tentoonstelt, waarbij we reeds stilstonden.

Hoe kranig staat die soldaat daar! Wat komt die gespierde en tevens slanke gestalte verwonderlijk schoon uit tegen den donkeren achtergrond en treedt als 't ware uit de schilderij naar voren!

De vergelijking tusschen dit portret en dat van den prezident der Republiek door Bonnat, valt, mijns inziens, ten gunste van 't eerste uit.

Le divertissement champêtre au 16e siècle heet een stukje van Todouze, dat we niet onopgemerkt mogen laten; 't is vlug, helder en levendig van toon. Zonnig en kleurig zijn de *Derniers Rebelles* van Benjamin Constant, warm en dramatisch geschilderd. En wat wonder! hij voert ons naar Marocco, voor de poorten der hoofdstad waar, op een groot plein, de gevangenen voor den Sultan worden gebracht.

Zijn uw oogen vermoeid door Benjamin Constant's helle oostersche kleuren, ginds kan uw blik rusten op en wordt u frischheid geboden door een *Etang de Mortuaille* van Flahaut. En heeft 't aanschouwen van dit stukje lieve natuur u misschien te kalm gestemd, wilt ge terug naar zuidelijker landen, welnu de geestige schilder Jules Worms verlangt niets liever dan u te brengen *Devant l'Alcade* en om uw mond een glimlach te plooien. Een Spaansch boertje heeft de onvoorzichtigheid begaan zijn hand en wellicht ook zijn hart te belooven aan twee snoeperige *donne*, zelfs heeft hij „een papier geteekend." Zijn twee liefjes hebben hem nu voor den *alcade* gesleept, die beslissen moet wie van haar recht op hem heeft. Een priester kijkt met nieuwsgierigen blik over diens schouder en slaat een onbescheiden oog in de liefdebrieven, die zeer bezwarend zijn voor den beschuldigde en, te oordeelen naar de uitdrukking van des paters gezicht, al zeer vermakelijke dingen bevatten.

Om de *Françoise de Rimini* van Blanchard te bereiken, gaat men voorbij een banaal begrepen *Bon Samaritain* van Giacomotti, van welken schilder we vroeger fraaie portretten zagen. Beide figuren van de *Françoise de Rimini* zijn poëtisch behandeld en, ware 't overige minder slordig, 't licht, dat goed is aangebracht zou, evenals de grijze tint van den achtergrond, beter gewaardeerd kunnen worden. Men moet Blanchard's schilderij beschouwen als een poging van den kunstenaar om zich los te maken uit de sleur, die door jongelieden, welke den *prix de Rome* hebben behaald, zoo licht wordt aangenomen, omdat ze volgens een bepaalden vorm verkneed zijn door de onderwijzers, die de Staat hun geeft.

Brengt die officieele kunstopvoeding, waarvan men

beweert dat ze talenten uitbroeit, vaak persoonlijkheden voort, die, uit 't oogpunt der kunst, merkwaardig kunnen genoemd worden en voor die kunst zelve een beduidende aanwinst zijn? Ik weet, dat 't antwoord op die vraag zoo maar niet in drie tellens is te geven en wil me dan ook niet verdiepen in een kwestie, die men van alle kanten dient te bekijken alvorens zich gerechtigd te achten tot 't maken van gevolgtrekkingen. 't Zij me echter veroorloofd een feit in 't licht te stellen dat zijn beteekenis heeft.

Sedert onheugelijken tijd is, om de twee jaar een *Prix de Rome* voor historische landschapschilders uitgeloofd en.... behaald. 't *Genre* maakte, als men de officieele rapporten mag gelooven, onophoudelijk groote vorderingen. Wat is er al van al die prijswinners geworden? Waar zijn hun werken? De werkelijk talentvolle landschapschilders zijn gering in aantal en onder hen bevinden zich nauwelijks een of twee, wien vroeger de bedoelde prijs werd toegekend.

Daar hebt ge b. v. *Le Matin* van Camille Bernier — we zetten onze wandeling voort — die waarlijk geen nieuweling is; noch behendigheid, noch talent ontbreken en toch laat hij ons koud; we bewonderen even en gaan onzes weegs. Gansch verschillend van trant is de *Halte des moutons*, door Zuber, een stuk dat meer bezienswaard zou zijn als 't schelle licht waarmêe de schilder 't heeft overgoten, den blik niet verjaagde.

Dat ik niet vergete u te wijzen op een schoon mannenportret door Paul Baudry, u bekend, wien Titiaan zoo geducht in 't hoofd heeft gespeeld, dat de oorspronkelijkheid er onder heeft geleden; verder een beelderig kinderportret, rood op rood, niet vrij van gebreken, maar liefelijk en levendig; en eindelijk een zeer fraai klein *Portrait de M. Andrieux*, hoogst eigenaardig van kompositie, geteekend: Bastien—Lepage. Zijn *Jeanne d'Arc*, in de volgende zaal tentoongesteld, eischt aandachtige beschouwing en is een der werken van dit salon, waarover 't oordeel zeer uiteenloopt.

* * *

Bastien Lepage toont ons Jeanne d'Arc in grove boerenkleeding, te midden van den groenen boomgaard; 't morgenlicht trilt in 't gebladerte. Jeanne hoort „stemmen" die tot haar fluisteren. Met ingehouden adem, de oogen wijd opengesperd, strekt ze den arme uit als wilde ze iets vatten en blikt ze strak vóór zich terwijl haar gelaat tegelijk ontzetting en verrukking uitdrukt. Doch waarom heeft de schilder haar de oogen gegeven van Ophelia, waarom de oogen eener waanzinnige? De maagd van Vaucouleurs was een *illumineé* maar geen *folle*.

Dat de kunstenaar een Jeanne d'Arc van vleesch en been heeft willen scheppen, getuigt van een gegezonde opvatting. We hebben waarlijk reeds meer dan genoeg van al haar stijve voorgangsters, zonder 't minste sprankje leven, steeds vergezeld door een zwerm engelen in lange jurken.

Met de figuur zelve van Jeanne d'Arc kunnen we dus, tot zekere hoogte, vrede hebben, doch verder kan onze sympathie niet gaan. De omgeving is ten eenenmale ongenietbaar; een vreemd mengelmoes van allerhande door elkander warrelende kleuren ontneemt 't oog de rust, in 't algemeen zoo noodig om kunstgenot te smaken. En wat beteekenen de drie personen die daar in de lucht hangen, tusschen de takken der boomen van den gaard? als de „stemmen" uit die richting komen, waarom draait Jeanne haar dan den rug toe?

Genoeg, Bastien-Lepage heeft met oude gewoonten gebroken, hij heeft zich zelf willen zijn en zijn streven wekt onze bewondering.

De portretschilders laten ons geen oogenblik ongemoeid; in alle hoeken noodigen hun „klanten" ons tot stilstaan. Zie hoe nijdig ze kijken nu we, hen voorbijgaande, regelrecht toeloopen op een portret van F. Pelpel, door Jules Lefebvre, die 't penseel met opmerkelijk talent hanteert, en daarna een wijle toeven voor een stuk van Feyen-Perrin, *Le Retour des pêcheuses à marée basse*. Van hem werd vroeger gezegd, dat hij een meester der toekomst was; die toekomst is heden geworden en hij is thans een der eerste van de moderne fransche school.

Van 't Westen naar 't Oosten overstappende, komen we in Algiers terecht waar Hippolyte Lazerges zijn tenten heeft opgeslagen onder den brandenden hemel. Hij vergunt ons op een behoorlijken afstand kennis te maken — 't geen u niet behoeft te verbazen, als 't Algerijnsch gebruik u bekend is — met een *Femme de Boçaada*, die in donker purper eerder gehuld dan gekleed, aan de deur van haar *gourbi*, zich met wolspinnen onledig houdt. Ik zeg „onledig" instede van „bezig" want daarin ligt opgesloten dat 't bezig zijn daar zeldzamer is dan 't ledig gaan.

Lastige portrettisten! Ditmaal is 't de heer G. Jacquet, die ons geen rust laat voordat we zijn inderdaad uitstekend vrouwenportret hebben in oogenschouw genomen.

Ziezoo, nu zijn we ter beschikking van Paul Sautai; *Dante Exilé* en *Sainte Elisabeth de Hongrie* zijn twee stukjes, waaraan allerminst karakter ontbreekt. Een eervolle vermelding derhalve voor Paul Sautai, evenals aan Jules Breton voor zijn poëtisch landschap *le Soir*.

De zon gaat onder, de zon van Jules Breton, die erg vermoeid schijnt van den dagarbeid en tamelijk bleek is. 't Is zomer en zwoel in de avondlucht. In de verte is een rij vrouwen nog aan 't maaien; drie krachtige deernen zijn met werken uitgescheden, hebben sikkel en hark in 't gras geworpen en ondervinden 't hemelsch gevoel van ontspanning, dat op groote vermoeïenis volgt. Jules Breton is een oprecht vriend der natuur en van de kinderen der natuur.

De *Salomé* van Ferdinand Humbert is vrij wat fijner van leest dan onze maaisters van zooeven; hoe fraai is de teekening, hoe zacht de kleur, hoe lenig die *torse*, hoe harmonisch 't geheel! Een kleed van paarsche stof hangt Salomé om de slanken lendenen; ze is gezeten op een troon van bleek marmer en op de schaal, die ze nog in de hand houdt, ligt 't hoofd van Johannes. Nevens haar staat een vaas, waaruit een rijke overvloed van schoone rozen neêrhangt; de liefelijke, teêre bloemen raken 't hoofd, van den martelaar. Treffende tegenstelling!

Niet ver van Humbert's *Salomé* trekt een *Marat* van Mélingue de aandacht. 't Salon van dit jaar levert een verbazende verscheidenheid van Marats op;

daar zijn er van ieders gading, met of zonder badkuip, met of zonder een Charlotte Corday. Mélingue toont ons Marat in bed, zich gereed makende om op te staan; reeds heeft hij één voet op den grond, 't doodsuur is nabij.

Parijs, Mei '80. G. E. TOLSMA.

RAPPORT

AAN DE NEDERLANDSCHE REGERING, UITGEBRAGT DOOR DEN SECRETARIS VAN ZIJNER MAJESTEIT GEZANTSCHAP TE BERLIJN, OVER DE TOEPASSING VAN KUNST OP NIJVERHEID IN NOORD-DUITSCHLAND, IN VERBAND GEBRAGT MET DE TE BERLIJN, LEIPZIG EN DRESDEN OPGERIGTE KUNSTGEWERBE-MUSEA. [1])

I.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Buitenlandsche Zaken.

Berlijn, Maart 1880.

Hoogwelgeboren Heer,

Wanneer men de verschillende landen, waar de ontwikkeling der kunsten en der ambachten gedurende de laatste vijftien jaren groote vorderingen heeft gemaakt, vergelijkt, verdient Oostenrijk na Engeland en Frankrijk de eerste plaats.

Het verslag, dat ik de eer had in de maand Maart ll. tot Uwer Excellenties ambtsvoorganger te richten, gaf een algemeen overzicht van de daar opgerichte instellingen, en naar aanleiding der in Duitschland gedane vorderingen op dit gebied, veroorloof ik mij Haar een overzicht van den tegenwoordigen stand der zaak aan te bieden, waaraan ik tevens eenige algemeene opmerkingen over de tentoonstellingen, van practisch belang voor Nederland, heb toegevoegd.

Toen in het begin dezer eeuw, waarin de verschillende soorten van stijl gemengd werden aangewend en de handenarbeid door nieuwe uitvindingen werd vereenvoudigd, de kunst plotseling verdrongen werd, ging van Engeland, alwaar van die uitvindingen met hare gebreken het meest was gebruik gemaakt, de reactie uit door de instelling van kunst- en wetenschappelijk onderwijs, dat in het Kensington Museum als vereenigde stichting voor de wetenschap en kunstnijverheid een steun vond.

Men begon te begrijpen dat het eenig middel om het gebruik van werktuigen tegen te gaan, bestond in het door middel van de kunst bevorderen en volmaken van den smaak en de wetenschappelijke opleiding van den ambachtsman, daar de voortbrengselen door zijne handen moeten worden uitgevoerd: dit doel was slechts te bereiken door de oprigting van kunst- en ambachtsscholen, musea, verzamelingen met de nijverheid in nauw verband staande, bibliotheken, ten gebruike van leerling-werklieden, en eindelijk door het opwekken van naijver door middel van tentoonstellingen. Die van Londen in 1851 werd voor Europa het punt van uitgang.

Op het voorbeeld van Engeland zien wij bijna overal te gelijker tijd dergelijke instellingen verrijzen, bijv. te Weenen in 1864 *das K.K. Oesterreichische Museum für Kunst und Industrie;* te Lyon, *Le Musée d'Industrie;* te Parijs, *l'Union centrale des beaux arts, appliqués a l'Industrie;* in 1865 te Carlsruhe de *Gewerbehalle*, in 1867 te Berlijn *das Deutsche Gewerbemuseum*, in 1868 te Keulen *das Rheinisch-Westphälische Museum für Kunstindustrie*, en te Offenbach *die Kunstindustrieschule.*

Op de in 1867 te Parijs gehouden internationale tentoonstelling waren de Duitsche kunsten en ambachten, volgens het gevoelen van alle kenners, uit het oogpunt van kunstenaarssmaak zeer middelmatig; er bestond geen oorspronkelijkheid, geen frischheid, noch vlugheid en de officiëele verslagen, evenals die van de 97 werklieden door eene commissie gezonden, ten einde de tentoonstelling te bezoeken, opgenomen in den *Arbeitersfreund*, en die van de 65 Hamburgsche handwerkslieden, maken er melding van en bevestigen den treurigen staat waarin de kunstnijverheid zich in Noord-Duitschland bevond.

Meer in bijzonderheden tredende, ziet men dat Engeland, Frankrijk en Zwitserland elke andere natie overtroffen in gouden en zilveren werken, uurwerkmakerij, edelgesteenten, voorwerpen van opgelegd zilver en nieuw zilver; Engeland, Frankrijk en Oostenrijk wonnen het met de tapijtwerken, meubelstoffen, kristallen voorwerpen, meubelen van weelde, voorwerpen ter inwendige versiering van huizen, rij- en voertuigen enz. De eenige voortbrengselen, waarvan Duitschland eene goede uitkomst had kunnen verwachten, waren de Berlijnsche borduurwerken en de linnen weefsels, zoo deze zich niet hadden gekenmerkt door een groot gebrek aan smaak, schakering en kleur.

Het bovenstaande toont aan dat er om aan al deze bezwaren te gemoet te komen, voor Duitschland slechts één middel bestond om te trachten zich tot het standpunt van andere natien te verheffen, en wel door bij tijds de kunst aan te moedigen, door in verschillende centra nijverheidsscholen te stichten, die zich aan eene hoofdinrigting of bijzondere musea aansloten. De werkman wiens werk in de grondstoffen, door het bezigen van nieuwe werktuigen, verligt wordt, stijgt in verstandelijke ontwikkeling en heeft aanspraak op ondersteuning in zijn arbeid. Het is voor het stoffelijk welzijn van een land van groot gewigt, dat, zoo als men het uit de statistieke gegevens kan nagaan in Frankrijk, Engeland en Oostenrijk, de Staat de zucht naar volmaking der nijverheid, met de kunst in verband gebracht, in de hand werkt.

In verband met mijn rapport over de kunstnijverheid in Oostenrijk moet ik op den voorgrond stellen, dat de verbetering van Kunstsmaak in Duitschland uitging van eene geheel andere maatschappelijke klasse.

In Oostenrijk hebben Z. M. de Keizer, de leden van het Keizerlijke Huis, de adel, de geestelijkheid, benevens de voorname bankiers, met een hoog ontwikkeld kunstgevoel, ontzaggelijk veel bijgedragen tot de ontwikkeling van de kunstnijverheid. Hier is de eerste stap te danken geweest aan de welgestelde bur-

---

[1]) Het gewicht en de actualiteit van dit stuk, in de *Staats-Courant* verschenen, nopen ons het onder de oogen van onze lezers te brengen.

gerklasse, vooral op versiering van hare woningen bedacht, en daarbij dikwijls op het oogpunt van bezuiniging meer lettende, dan op de eischen van goeden smaak. In Oostenrijk waren uitmuntende modellen tegen lagen prijs verkrijgbaar, waarvan de oorspronkelijke kosten reeds door de Keizerlijke en adellijke milddadigheid gedekt waren; een aantal bekwame kunstenaars vervaardigde nieuwe modellen, waarbij tevens op de uitvoering der copiën toezicht werd gehouden; eene groote vordering werd hierdoor eensklaps verkregen.

In Noord-Duitschland had de beweging een meer particulier karakter en de ontwikkeling slechts geleidelijk plaats; daarbij kwam, dat de bemoeiingen van den ontwerper eindigden met de overgave van de teekening, hetgeen in de uitvoering bleek door gemis van gevoel voor kunst, gebrek aan overeenstemming van kleuren enz. De kunstenaar moet op de uitvoering van zijn model toezicht houden, en er eerst dan zijne goedkeuring aan schenken, wanneer hij vindt dat het zijne schepping evenaart. Bij tijds moet hij beletten, dat de oorsponkelijke teekening verkeerd worde opgevat; hij moet invloed uitoefenen op de qualiteit van het te vervaardigen voorwerp. Dit is van groot gewicht voor de volmaking van den smaak van den werkman, en voor den ontwerper nuttig, om hem te prikkelen zich de technische eischen eigen te maken, door van de opgedane ondervinding bij volgende modellen gebruik te maken. Men mag daarbij niet, om eenige marken te besparen, voorbrengselen, die voor $^3/_4$ goed zijn uitgevoerd, ten slotte geheel bederven. Eene aandachtige beschouwing van de Berlijnsche tentoonstelling verleden zomer geeft daarvan voldoende bewijzen. Industriele vereenigingen als in Berlijn, Hamme, Keulen, Breslau enz. die goedkoop moeten werken, leveren dan ook slecht werk.

(*Wordt vervolgd.*)

ADVERTENTIËN.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs *f 0.50*

HET BELEG VAN HAARLEM

DOOR

VROUWE JACOBA

in 1426.

Geschiedkundige bijdrage

DOOR

Dr. C. EKAMA,

f 0.40.

Wandelingen in Noorwegen.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS VAN LAND EN VOLK.

DOOR

H. WOLFGANG VAN DER MEIJ.

Prijs f 4.50

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 27. 3 Juli 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

XIII.

20 Mei '80.

De barocco-smaak — indien het geoorloofd is het opnoemen der voornaamste soorten van den kunstsmaak, in het vorig schrijven begonnen, voorttezetten — hier in Rome „bizzarro" geheeten, geen orde of regelmaat erkennende, met verachting zelfs voor elke orde, is een afdwaling van den geest, zoowel als een ijdel vertoon, dat zich zoekt te onderscheiden door zonderling te zijn. Dat zonderlinge van den smaak kan zoover gaan, blijkens de ervaring, dat men te Rome ook al wereldburgers aantreft, die meer gesteld zijn bijv. op regenachtige dagen dan op vriendelijken zonneschijn. Voor dezulken past het bekende woord: „beste vriend, gij wilt oorspronkelijk wezen, maar gij maakt u belachelijk." Zou tot die klasse van artisten hij niet behooren, die, als beeldhouwer in zijn atelier, ziende dat het werk zijner leerlingen helder en klaar en duidelijk is om door ieder, die ook maar het minste begrip van het kunstbeitelen heeft, zonder veel moeite begrepen te worden, hen zou bevelen het te retoucheeren tot zoolang er iets duisters, iets onbegrijpelijks aan zou komen, en dan in geestverrukking zou uitroepen: „Och, nu kan het niet beter, nu begrijp ik u volstrekt niet meer, zelfs ik niet!?" En als er een Duitsch geleerde bij dergelijk tooneeltje tegenwoordig ware geweest, hij zou gewis aan den bekenden wereldwijze van zijn vaderland gedacht hebben, die heel naief sprak: „gedurende mijn professorsloopbaan heb ik slechts één leerling kunnen vormen, slechts één, en ik ben zelfs nog niet zeker of hij mij wel goed begrepen heeft."

Van den smaak in plat- en ruwheden kan men hier staaltjes zien van eeuwen en volken, toen bij dezen de kunst nog in windselen en banden was geslagen, òf in zulk treurig verval geraakt en zoo verbasterd, dat dergelijke voortbrengselen „en vogue" waren. Zeker soort gelegenheids- en spotprenten, die in den smaak vallen van een zeker publiek, kunnen, onder meer, tot deze klasse gebracht worden; men noemt ze liefst niet; de kunst door het slijk gehaald! De uitsporige smaak, het „delirium" van den wansmaak, is mij hier vooralsnog niet voorgekomen; men verzekert echter, dat het geval zich toch wel eens als

draagkracht van een artist (?) heeft voorgedaan, die ongeveer als volgt zou geijld hebben: „zelfs de meest „bekwame kunstrechters mogen vrij mijn fouten en „misgrepen afkeuren, met één enkele straal mijner „verbeelding zal ik het kleingeestige kuddeke van „slaven, die geboren schijnen om de lijnen te sym- „metriseeren en de vleugelen van het genie te kort- „wieken, — verpletten. De vermetele hand, die het „zou wagen dit heiligdom aan te raken, dit zoo hoog „waardige heiligdom, zou op staanden voet verdorren! „Een kunstenaar, wiens hart vurig heet en wiens brein „naamloos opgewonden is, blijkt niet meer vatbaar „te zijn harmonie te brengen in het werk van zijn „ideaal; daar hij, die kunstenaar, niet denkt dan bij „invallen, niet werkt tenzij geinspireerd, herinnert „hij ziet niet meer wat hij dacht en moet hij niet „meer weten wat hij dacht, als hij daar de hand slaat aan „zijn Scheppingswerk!" Maar tot hiertoe vergrijpt zich onze geinspireerde Epimenidos nog maar aan de bescheidenheid en aan het gezond verstand; wat nu volgt, volgens mijn betrouwbaren zegsman, valt in het peil van het „delirium" van den slechten smaak. „Indien „men niettegenstaande mijne verklaringen en tegen- „spraken, bleef aantoonen, dat mijn werk uitsporig is en ik „er niet mee voor den dag had moeten komen; dan zou „ik uitroepen: meer dan ijskoude gemoederen, naar- „geestige maatstokmeters, — een blik vol toorn op „heftige vervolgers werpende, — gij, die nooit of „nimmer uzelven hebt voelen opspringen, wier ver- „mogens nooit of nimmer in gisting kwamen; die bij eigen „ervaring de wanorde niet kent in een veel bewogen „gemoed, gedrukt en gebogen onder het gewicht van „ideaal, gekweld en gemarteld door een matelooze „geesteskracht en door een aandrang, tot ontploffens „toe! Ach, zoo gij kendet de allerpijnlijkste gewaar- „wordingen van een onderdrukte geestdrift, toege- „vender geworden, zoudt gij mij beklagen en de „spranken mijner verbeelding toejuichen! Wreedaards, „gij laakt het heilzaam uitwerpen, dat mijn dolheid op- „geeft en de gevaarlijke stoffen oplost, die mijn bestaan „bedreigden met den ondergang! Ja, ik heb een won- „derbare hoeveelheid gal en andere kwade stoffen „gevomeerd, die mij wis en zeker zouden hebben doen „stikken! Jupiter! uwe harten krimpen ineen van „afgrijzen.... wacht nog even.... ziet nog eens de „gevolgen van mijn pogen.... Gij wilt niet? Welnu „dan, loopt dan naar de maan, zoo gij mijn „walgelijk werk niet wenscht te zien; mijn doel was „'t niet u te vervelen en walging te wekken met mijn „maag te ontlasten; 't was trouwens reeds sedert zoo'n „langen tijd, dat ik lijdende was, geweldig — hevig „lijdende, een meer dan wreede marteling! Maar kunt „gij ten minste mijn uitsporig gewrocht niet als een „curiositeit bewaren, zooals de genees- en heelmeester „wel eens in witglazen flesschen monsterachtig ge- „wormte „op sterk water" bewaart en het nuttig doet „zijn bij het toepassen der artsenijkunst?" Doch 'k vrees te lang te hebben stilgestaan bij dergelijke monstruositeiten.

De beeldende kunstenaar, die de spranken van zijn vernuft schijnen doet in werken, die vreedzame tooneeltjes voorstellen uit den huiselijken kring, of andere vriendelijke bedrijven van het dagelijksch leven, tot de klasse der genrestukjes behoorende, waarvan er zoo onnoemlijk vele te zien zijn in Rome — ook de Hollandsche schilderschool is er vertegenwoordigd — die kunstenaar heeft den smaak welke in de litteratuur beantwoordt aan den brievenstijl, gelijk die te smaken is in modellen, als in de „Epistolarum Libri duo" van Horatius, in de Epistelen „ad Familiares" van Cicero, in de brieven van den kluizenaar van Bethlehem, volgens het Romeinsche Calendarium, den H. Hieronymus, en in andere modellen, die hier nog vrij veel gelezen worden; die kunstenaar heeft ook dien smaak, al vallen de lieve kinderkopjes niet altoos zoo gelukkig uit gelijk Charles Dickens en Victor Hugo ze wisten te brengen onder woorden.

(*Wordt vervolgd.*)

RAPPORT

AAN DE NEDERLANDSCHE REGEERING, UITGEBRACHT DOOR DEN SECRETARIS VAN ZIJNER MAJESTEITS GEZANTSCHAP TE BERLIJN, OVER DE TOEPASSING VAN KUNST OP NIJVERHEID IN NOORD-DUITSCHLAND, IN VERBAND GEBRACHT MET DE TE BERLIJN, LEIPZIG EN DRESDEN OPGERICHTE KUNSTGEWERBE-MUSEA.

II.

Voor het oprichten van een museum te Berlijn in verband met eene nijverheidsschool, heeft men den volgenden grondslag van werkzaamheid aangenomen: 1°. eene verzameling van technische modellen van verschillende tijden en volken met eene bibliotheek; 2°. het geven van wetenschappelijk onderwijs door middel van verschillende cursussen. Tot verkrijging van kennis der eigenschappen van verschillende stoffen, in verband met andere voorwerpen, worden technische proefnemingen in de werkplaatsen gedaan.

Deze zijn de voorwaarden, die inderdaad in de eerste plaats voor dergelijke instellingen vereischt worden, waarbij tevens een stelselmatig onderricht in het teekenen bij het lager onderwijs noodig is.

Kunstnijverheidsmusea des Zondags en gedurende de avonduren voor den werkman te openen, is zeker zeer nuttig, maar ze steeds kosteloos voor ieder toegankelijk te stellen gedurende het geheele jaar, zoo als het thans alhier het geval is, verdient, zoodra de Staat de zaak in handen neemt, de voorkeur. In de daaraan toegevoegde vertrekken geeft men de gelegenheid tot teekenen en kopiëren. De regels voor den aankoop van voorwerpen moeten verschillen, naar gelang van den geest van het volk, en overeenstemmen met het karakter van school en onderwijs; de verzameling, die de systematische ontwikkeling van eene enkele zaak van haar oorsprong af tot aan den tegenwoordigen tijd aangeeft, verdient navolging. Deze beginselen werden ook bij de oprichting van dit Museum gevolgd.

Behalve de giften en aankoopen hebben vooral de ter leen verstrekte voorwerpen een gelukkigen invloed uitgeoefend, wijl daardoor te algemeenen nutte kon worden aangewend hetgeen door bijzonder eigendom daaraan werd onttrokken. Particulieren, groote porceleinfabrikanten, kerkgenootschappen, enz. kunnen voor een goed deel aan de tentoonstellingen der Musea het hunne toebrengen. Een

gedeelte van de Koninklijke „Kunstkammer" werd het Museum toegestaan, en den 1sten Maart 1874 kocht de Pruissische Staat voor 660.000 Mark de voornaamste verzameling in oud-Gothische en Renaissance-stijl van de 15de en 16de eeuw, die aan eene Duitsche stad behoorde, bestaande uit 34 stuks, en bekend onder den naam van het „*Rathsilberzeug der Stad Luneburg.*"

In 1870 heeft de vereeniging van de metselaars een goed voorbeeld gegeven, door bij hare ontbinding aan het Museum een bedrag van M. 3000 af te staan, waarvan de rente moet worden gebruikt tot het jaarlijks verleenen van prijzen aan de drie beste leerlingen (metselaars). Behalve dat, zijn de aan hun genootschap toebehoorende voorwerpen aan het Museum afgestaan. Het verdient eveneens vermelding dat groote industrielen in voordeelige jaren giften schonken, o. a. eene van M. 1500, en dat het Museum een afzonderlijke vitrine heeft ingericht voor werken uit groote fabrieken, bijv. voor die van W. Borchert. Op deze wijze is de waarde van de tentoongestelde voorwerpen zoo vermeerderd in een 13tal jaren, dat de oorspronkelijke som van assurantie van 60,000 mark op het oogenblik meer dan 3,000,000 mark bedraagt.

Een gedeelte van het Museum bevat ook voorwerpen van nieuwe kunst, die het best geslaagd zijn; en wil een werkman een zijner voorwerpen ten toon stellen, dan moet hij zich tot de directie wenden, met opgave van ruimte, die zijn voorwerp zal innemen. Luidt het antwoord op zijn verzoek gunstig, dan beslist eene commissie waar het voorwerp gedurende zes weken tentoongesteld zal worden, tijdruimte, die nogtans verlengd of verkort kan worden. Al de kosten, ook die van het vervoer, komen, volgens eene cicrulaire van 30 Januarij 1868, ten laste van den tentoonsteller.

Voor het herstellen en de reproductie van voorwerpen van het Museum zijn, naast de tentoonstelling, eenige werkplaatsen ingericht, te weten: voor gipsgieten, schrijnwerken, photographie en galvanoplastiek, waardoor die reproductien natuurlijk goedkooper kunnen worden verkocht aan andere inrigtingen, musea, opleidingsscholen enz., ten einde hun nut voort te planten en des noods ruilingen te kunnen aangaan. In de gipsgieterij hebben de vormers een naamlijst, waarin de te bekomen voorwerpen benevens de prijzen voorkomen.

Eene *bibliotheek* bij de verzameling maakt daarvan een noodzakelijk deel uit en moet o. a. bevatten, photographiën, verzamelingen van oorspronkelijke teekeningen, stalen van stoffen uit den vroegeren en tegenwoordigen tijd, stelselmatig gerangschikt, teekeningen van de beste stukken van het Museum en van die door zijne leerlingen ten toongesteld. Zij wordt gemiddeld alhier door 3300 personen per jaar bezocht en is 4 maal 's weeks, 's avonds van 7½—9½ uur geopend, en bovendien over dag van 10 tot 3 uur.

De Staat heeft als buitengewoon crediet, in April 1875, M. 50,000 gegeven. Onder de eigen middelen van het Museum komen jaarlijks voor eene som van M. 825 voor aankoop van boeken; van af 1876 een bedrag van M. 1536 uit het fonds van de middelen tot onderwijs; het jaar 1877 bragt daarenboven eene som van M. 1190 aan bizondere giften op; de geheele waarde dier bibliotheek word op M. 112,000 geschat.

De *opleidingsschool* van het Museum bestaat uit 2 verschillende afdeelingen, de *voorbereidingsschool* en de *klassen van uitvoering*. De eerste, die men wil doen vervallen, om slechts de meer gevorderde klassen te laten bestaan, is bestemd, door het inprenten van de beginselen van het teekenen en vormen, de leerlingen in hun vak te volmaken en hen voor de volgende klasse voor te bereiden; het onderricht heeft 's avonds en Zondag 's morgens plaats. De klassen voor de uitvoering zijn integendeel de school van kunsten en vakken in meer beperkten zin en zijn slechts bestemd voor die leerlingen, die er al hun tijd aan wijden en kunstenaars willen worden, bijv. teekenaars, modelmakers voor fabrieken. Het onderwijs wordt elken dag gegeven van 9 tot 4 uur, en is, even als de vorige klasse, ook voor vrouwen van af October tot Juni geopend.

De voorbereidingsschool wordt in 13 klassen verdeeld, de twee eerste, namelijk: beginselen van ornament-teekenen en vormleer, zijn volstrekt noodig. De anderen worden verdeeld in drie groepen, al naarmate de leerling de bouw-, schilder- of boetseerkunst kiest.

De uitvoeringsklassen houden verband met genoemde drie groepen en hebben 4 klassen tot aanvulling der voorafgaande; de kunde beslist over het al of niet toelaten; de kosten van toelating bedragen 3 mark, en naar gelang der klassen van de voorbereidingsschool 4—12 mark per quartaal; voor de uitvoeringsklassen 30 mark per quartaal. Het is moeielijk te bepalen, hoeveel de algeheele opleiding van een kunstenaar kost, daar dit veel van den aanleg van den leerling afhangt; in het algemeen echter, wanneer iemand er al zijn tijd aan wijdt, is ongeveer 3 jaar ernstige studie noodig.

In 1876 heeft men twee afzonderlijke cursussen gevormd, *teekencursus voor leeraren van gemeentescholen* genaamd, die ieder 2 maal in de week, tegen betaling van 3 mark per quartaal, 's avonds van 5½ tot 7½ ure worden gegeven.

De onbemiddelde leerlingen kunnen jaarlijksche toelagen krijgen, of van alle betaling worden vrijgesteld, of wel gesubsidieerd door het ministerie van eeredienst. In 1876 toen het Gewerbe-Museum nog onder het ministerie van koophandel behoorde, was bepaald, dat jaarlijks eene som van 800 mark zou worden verleend aan Pruissische onderdanen. Er zijn ook andere toelagen, bijv. die uit de „Kronprinzen Stiftung," met een kapitaal van 45,000 mark, waarvan de interest tot dat doel, of tot bestrijding der kosten voor kunstreizen in Italië kan worden aangewend. Om het genot van eene dier toelagen te verkrijgen, wordt de hoedanigheid van Pruissisch onderdaan *niet* vereischt. De renten van een eerst kortelings ontvangen gift van 30,000 mark zullen insgelijks tot dat doel worden aangewend.

Ieder leerling kan een openbaar bewijs van den uitslag zijner studien verkrijgen, door de directie van de opleidingsschool uit te reiken, en moet, des verlangd, zijn werk gedurende drie maanden ter beschikking van het museum stellen, met het doel ten toon gesteld of nagemaakt te worden. Voor het geval de voorwerpen niet binnen één jaar teruggevorderd worden, blijven zij het eigendom van het Museum.

Het aantal leerlingen, die aan de cursussen deel nemen, bedraagt thans 1780, waaronder 318 vrouwelijke; de deelname is sedert 1873 aanmerkelijk vermeerderd, en slechts 9 pct. (ongeveer 170 leerlingen) van het geheele aantal *Unterrichts-Karten* heeft aandeel in bovengenoemde toelagen.

Het *Gewerbe-Museum* alhier is sinds Julij jl. bekend onder den naam van *Kunst-Gewerbe-Museum*, en zal eene staatsinstelling zijn; een nieuw gebouw, dat 2,000,000 Mark zal kosten, is in aanbouw, en op de begrooting van 1880/81 van het departement van eeredienst komt voor een jaarlijksche bijdrage van 130,000 M. Voor de gezamenlijke Gewerbe-Schulen is een post op de begrooting van over de 400,000 M. Door onlangs de *Destailleurschen Ornamentenstick-Sammlung* voor 381,000 M. ten behoeve van dat Museum aan te koopen, heeft de Staat zich wederom zeer vrijgevig betoond.

Het oorspronkelijk kapitaal was geplaatst in aandeelen van 300 M. op naam, welke niet dan nà overschrijving in de registers in andere handen kunnen overgaan, aangezien zij als zoodanig recht geven tot stemming enz. in de vergaderingen en verkiesbaarheid in het comité. Behalve genoemde leden-aandeelhouders, zijn er andere, tegen betaling van eene contributie van 18 M. en hooger per jaar. Het comité bestaat uit 19 leden, waarvan 8 te benoemen door de leden aandeelhouders van het museum, 8 door de regeering en 3 door de stad Berlijn, wegens de door haar geschonken gift, ter nagedachtenis van Koning Frederik Willem III, die medegewerkt had om de nijverheid te bevrijden van de moeielijkheden, die haar door de gilden in den weg waren gelegd en onder wiens regeering de kunst herleefde. De gift, bekend onder den naam van *Friedrich Wilhelm Stiftung zur Förderung der Zwecke des deutschen Gewerbe-Museums*, bedroeg 300,000 M., en de renten komen aan de algemeene kas van het museum ten goede. Hoewel het museum nu zijn particulier karakter heeft verloren, is het te verwachten, dat de stad later een bepaald vak zal aanwijzen, waaraan die som zal worden besteed, door het verleenen bijv. van beurzen enz.

De statuten, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 14 Julij 1873, waarbij die van 17 Julij 1867 gewijzigd worden, zullen waarschijnlijk nog wel eenige veranderingen ondergaan, en dientengevolge moet ik mij bepalen Uwe Excellentie slechts het volgende te melden:

Het comité heeft het recht eere- en corresponderende leden van het Museum te benoemen. In de maand November heeft de algemeene vergadering plaats, en elk jaar wordt een verslag over het geldelijk beheer en den toestand van het Museum openbaar gemaakt, terwijl de regeering hare goedkeuring moet hechten aan elken aankoop, verkoop van grond en elke ruiling van kunstvoorwerpen tot de verzameling behoorende. Het verslag 1878—1879 is achterwege gebleven. Een daartoe aangewezen comité van drie leden (Prüfungs Ausschuss) onderzoekt den algemeenen staat der verslagen, en heeft het recht de registers, boeken enz. van het Museum na te gaan; twee zijner leden worden door de regeering, één door de algemeene vergadering benoemd. (*Wordt vervolgd.*)

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BELGIE. Uit Gent ontvangen wij het volgend bericht aangaande de tentoonstelling in Augustus aanstaande:

Monsieur.

Nous avons l'honneur de vous faire parvenir ci-joint le règlement général de la 31e exposition triennale organisée par notre Société et dont l'ouverture aura lieu le quinze août prochain.

Nous croyons devoir appeler la sérieuse attention de MM. les artistes sur les avantages exceptionnels que nous avons réussi à obtenir, pour son organisation, tant du Gouvernement belge que de l'Administration communale de la ville de Gand.

Le Gouvernement a décidé tout d'abord de mettre à la disposition de notre Société quinze médailles en or qui seront attribuées aux œuvres les plus méritantes du Salon. D'autres encouragements ou récompenses pourront encore être sollicités du Gouvernement par le jury des récompenses. Toutes les mesures sont prises dès à présent pour que ces distinctions soient rendues publiques dans les trois semaines qui suivront l'ouverture de l'exposition.

Une somme de cinquante mille francs sera consacrée par l'État et la Ville de Gand à l'achat d'œuvres d'art pour le musée de cette ville. Des acquisitions importantes seront faites pour la tombola par la commission directrice de la Société. Le chiffre de ces acquisitions dépassera trente cinq mille francs.

Il ne sera pas inutile de rappeler ici à MM. les artistes que la dernière exposition triennale organisée à Gand a donné lieu à une vente de 159 tableaux et morceaux de sculpture dont la valeur a atteint la somme de 204,220 francs, et que, pendant les quatre dernières expositions, le nombre des tableaux et morceaux de sculpture vendus s'est élevé à 696, et le produit des ventes à 838,827 francs.

Enfin MM. les artistes ne perdront pas de vue, que les brillantes fêtes qui seront célébrées en Belgique, pendant les mois d'août et de septembre prochain, à l'occasion du 50e anniversaire de l'indépendance nationale, ne manqueront pas d'attirer dans ce pays un grand nombre d'étrangers: il y a lien de croire que l'exposition de Gand en fera affluer une partie considérable dans les murs de cette ville.

Jamais, nous croyons pouvoir l'affirmer, notre Société n'aura organisé son exposition dans des circonstances aussi favorables; jamais des ressources aussi importantes n'auront été mises à sa disposition, pour en augmenter l'importance et l'éclat; jamais MM. les artistes qui l'embelliront de leurs œuvres, n'auront trouvé une meilleure occasion pour en obtenir le placement à de bonnes conditions.

Agréez, Monsieur, l'assurance de notre considération distinguée.

Le Président,
H. ROLIN.

Le Secrétaire,
FERD. VANDERHAEGHEN.

SOCIÉTÉ ROYALE POUR L'ENCOURAGEMENT DES BEAUX ARTS DANS LA VILLE DE GAND.

EXPOSITION TRIENNALE DE 1880.

XXXIe Exposition.

Règlement.

CHAPITRE PREMIER.

De l'ouverture de l'exposition et de l'envoi des objets.

ARTICLE PREMIER.

La 31e exposition triennale des beaux arts dans la ville de Gand, organisée en 1880, par la Société pour l'encouragement des beaux arts, avec le généreux concours du Gouvernement et de l'Administration communale, à l'occasion des fêtes du cinquantième anniversaire de l'indépendance nationale, s'ouvrira le 15 août, dans les salles du Casino, spécialement appropriées à cette destination.

La clôture est fixée au 2 novembre.

Il y est admis toute espèce de productions artistiques d'artistes belges ou étrangers, vivants ou décédés depuis la clôture du Salon de 1877, telles que tableaux, sculptures, plans d'architecture, gravures, lithographies, dessins au crayon, aquarelles, émaux, médailles, ciselures et peintures sur faïence.

ARTICLE 2.

Les objets destinés à l'exposition devront être adressés: *à la commission directrice de l'exposition triennale des beaux arts à Gand, au Casino.* Ils seront annoncés par une lettre d'avis au

secrétaire de la Société avant le 15 juillet 1880. Cette lettre fera connaître le nom, le prénom et le domicile dc l'artiste, ainsi que le prix de son œuvre, s'il désire la vendre, et la notice à insérer au catalogue.

ARTICLE 3.

Tous les ouvrages destinés à l'exposition devront être remis au local de celle-ci avant le 19 juillet 1880.
Les objets d'art envoyés devront porter, au dos, une étiquette mentionnant le nom de l'artiste et l'indication sommaire du sujet.

ARTICLE 4.

La Société prend à sa charge les frais d'envoi et de retour, par chemin de fer (petite vitesse, tarif n° 2), des œuvres qui lui sont adressées par les artistes belges ou étrangers auxquels la commission directrice aura fait une invitation spéciale.
Elle se charge en outre des frais de retour de toutes les œuvres d'artistes belges admises à l'exposition.

CHAPITRE II.

Du jury d' admission et des conditions de l'admission.

ARTICLE 5.

Le jury d'admission se compose:
1°. des membres de la commission directrice;
2°. de deux membres élus par les artistes exposants de Gand; deux par ceux de Bruxelles; deux par ceux d'Anvers, et un par ceux de Liége;
3°. D'un artiste sculpteur nommé par la commission directrice.
Les artistes étrangers appartenant à toute nation qui se trouvera représentée à l'exposition par vingt exposants au moins, pourront adjoindre au jury un membre de leur choix.
Les exposants belges dont les œuvres auront été admises à l'une des expositions triennales antérieures de Belgique, auront seuls le droit de prendre part à l'élection prémentionnée.

ARTICLE 6.

Pour exercer son droit d'élection, chaque artiste joint à la lettre d'avis mentionnée à l'article 2, un bulletin contenant les noms des membres qu'il propose. Ce bulletin est placé dans une enveloppe fermée, et porte la signature de l'artiste ainsi que l'indication de son domicile.
Les bulletins sont ouverts par la commission directrice dans une séance publique qui aura lieu le 15 juillet.
Il est procédé immédiatement à leur dépouillement. Les artistes qui auront obtenu le plus grand nombre de suffrages seront proclamés membres du jury.

ARTICLE 7.

La commission directrice donne, dans le plus bref délai, connaissance du résultat du scrutin aux membres élus.
En cas de non acceptation, l'artiste nommé est remplacé par celui qui le suit dans l'ordre du nombre des voix.
Le jury d'admission entrera en fonction le 21 juillet. Il choisit dans son sein un secrétaire.
Ses opérations seront terminées avant le 1 août.

ARTICLE 8.

Le jury ne peut prononcer le refus d'un objet que si la majorité au moins des membres sont présents. Toutefois, dans la dernière séanee du jury, il est statué définitivement sur l'admission des objets à l'égard desquels il n'aura pas encore été pris de décision, quel que soit le nombre des membres présents.

ARTICLE 9.

Sont exclus de l'exposition: les tableaux dépourvus de cadres;
Les copies peintes à l'huile d'après des tableaux;
Les objets qui auraient déjà figuré à une exposition triennale antérieure à Gand;
Ceux qui ne seraient pas envoyés par leur auteur même, s'ils ne sont accompagnés d'une autorisation écrite de celui-ci.

ARTICLE 10.

Il ne peut être admis plus de deux œuvres d'un même artiste, à moins d'une disposition contraire du jury spécialement convoqué à cet effet et prise à la majorité des trois quarts des membres présents.
Nul objet admis á l'exposition ne peut en être retiré avant la clôture.

ARTICLE 11.

MM. les artistes exposants recevront une carte d'entrée personnelle pour toute la durée de l'exposition.

ARTICLE 12.

A l'exception des personnes que leurs fonctions y appellent, nul ne peut être admis au Salon avant l'ouverture.
Il n'est permis à MM. les artistes de vernir leurs tableaux que le jour même de l'ouverture du Salon, depuis le lever du soleil jusqu'à la dernière demi heure que précède cette ouverture.

ARTICLE 13.

MM. les artistes dont les œuvres n'auront pas été admises, en recevront avis, par circulaire, avant l'ouverture du Salon.

CHAPITTE III.

Du jury de placement.

ARTIGLE 14.

Le jury de placement se compose de quatre membres désignés dans le sein de la commission directrice, des délégués des artistes exposants et du sculpteur nommé par la commission directrice.

ARTICLE 15.

Le jury de placement entre en fonctions le 2 août. Il nomme son secrétaire.

ARTICLE 16.

Le placement des objets doit être terminé au plus tard le 14 août. Dès qu'il est achevé, il est déclaré définitivement arrêté, et mention en est faite au procès verbal. A partir de ce moment, nul objet ne peut plus être déplacé.
Néanmoins, la commission directrice se réserve le droit, à partir du 1 octobre, de changer la place de certains objets exposés.

ARTICLE 17.

Le jury de placement est dissous de plein droit le jour de l'ouverture de l'exposition.

CHAPITRE IV.

Du jury des récompenses.

ARTICLE 18.

Le jury des récompenses est composé des membres du Jury d'admission, (à l'exception des artistes étrangers délégués), et de quatre membres à désigner par le Gouvernement.

ARTICLE 19.

Le jury des récompenses est spécialement chargé d'adresser au Gouvernement des propositions pour les médailles et les récompenses.
Il pourra aussi signaler au Gouvernement et à l'Administration communale les œuvres dont il estimera que l'acquisition serait utilement faite pour compte de l'État et de la Ville.

ARTICLE 20.

Les propositions du jury pour les médailles et les récompenses seront transmises à M. le Ministre de l'Intérieur, au plus tard dans la première quinzaine qui suivra l'ouverture de l'exposition, avec prière de faire connaître sa décision à la commission directrice dans le délai de huit jours, et les distinctions accordées seront rendues, immédiament publiques par une mention affichée au bas des œuvres qui en auront été l'objet.

CHAPITRE V.

De la vente des œuvres exposées à la Commission directrice ou par son intermédiaire.

ARTICLE 21.

MM. les artistes qui désirent vendre leurs productions, auront soin d'en informer le secrétaire et de lui faire connaître le minimum du prix auquel ils consentent à les céder, afin de le mettre à même de répondre anx demandes qui lui seront adressées et d'éviter ainsi toute correspondance ultérieure.

MM. les artistes qui céderont leurs productions à la commission de la Société pour être réparties entre les souscripteurs par la voie du sort, auront la faculté de revendre leurs œuvres jusqu'à la fin de l'exposition.

ARTICLE 22.

La Société prélèvera 5 °/₀ sur le prix des objets d'art vendus pendant la durée de l'exposition, en partie pour couvrir les frais de celle-ci, en parti au profit de la caisse centrale des artistes.

ARTICLE 23.

MM. les artistes dont les œuvres auront été vendues par l'entremise de la Société, seront invités, après avis du secrétaire. à disposer par traite à vue sur M. De Smet-De Langhe, trésorier de la Société, rue du Miroir, à Gand.

CHAPITRE VI.

Dispositions speciales.

ARTICLE 24.

Les jurys d'admission, de placement et des récompenses, sont présidés par le président de la commission directrice, et, à son défaut, par le vice-président de cette commission.

En cas de partage, la voix du président est prépondérante.

ARTICLE 25.

Nul artiste, faisant partie de l'un des jurys, ne peut prendre part ni être présent aux délibérations ou aux votes qui le concernent. Il est fait mention au procès-verbal de son abstention.

ARTICLE 26.

Les membres de la commission directrice et des jurys prendront l'engagement de garder le secret sur les opinions, les propositions et les votes de leurs collègues, sur le prix des œuvres acquises par la commissions ou vendues par son intermédiaire aux amateurs, ainsi que sur le résultat négatif des scrutins auxquels donneraient lieu les propositions d'achat, de récompense ou d'encouragement.

ARTICLE 27.

Il est interdit de reproduire par le dessin ou autrement aucun objet exposé, sans avoir optenu, au préalable, l'autorisation écrite de l'artiste exposant, ou celle du propriétaire, si l'objet n'appartient plus à l'artiste.

ARTICLE 28.

La commission directrice donnera tous ses soins à la conservation des objets envoyés et exercera à cet effet une surveillance sévère, sans toutefois assumer la responsabilité des accidents qui pourraient y survenir.

ARTICLE 29.

La Société décline toute responsabilité pour le renvoi des œuvres d'art, dans le cas où l'artiste aurait changé de résidence postérieurement à la date de l'ouverture de l'exposition.

MM. les artistes sont toujours censés consentir à ce que la réexpédition de leurs œuvres leur soit faite à l'adresse indiquée dans la lettre d'envoi.

Ceux qui désireraient obtenir le renvoi à une autre adresse, sont tenus d'en faire la demande par lettre recommandée au secrétaire de la Société.

ARTICLE 30.

La réexpédition des objets exposés aura lieu dans les cinq semaines qui suivront la date de la fermeture de l'exposition.

ARTICLE 31.

Les exposants, par le seul fait de l'admission de leurs œuvres au Salon, sont censés adhérer, sans réserve aucune, à toutes les stipulations du présent règlement,

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

CURSUS IN DE METHODIEK VAN HET TEEKEN ONDERWIJS.

In de laatste jaren werd de aandacht hier te lande meer en meer gevestigd op de gebreken van het onderwijs in het Teekenen en op het groot belang, hetwelk er in gelegen is, daarin verbetering aan te brengen. De bedoelde gebreken zijn, evenals zulks in andere landen het geval was, voornamelijk het gevolg van het ontbreken eener logische methode bij het onderwijs te volgen. Onze Teekenonderwijzers zijn allen grootendeels autodidacten, want een instelling tot hun opleiding bestemd, bestaat nog steeds niet. Van daar dat op het punt van de methodiek velen of geen stelsel kennen, of een verwerpelijk systeem volgen, of voortdurend proefondervindelijk naar een deugdelijk methode zoeken, ten koste van de leerlingen die hun zijn toevertrouwd.

In Belgïe, waar men sinds jaren een Conseil de perfectionnement uitsluitend voor het onderwijs in het Teekenen bezit, heeft men zich er op toegelegd dit zelfde euvel, dat ook bij onze naburen werd opgemerkt, weg te nemen, o. a. door de instelling van tijdelijke Cursussen in de Vacantie, waar een na lange overwegingen vastgestelde methode, theoretisch en praktisch werd onderwezen. Deze Cursus had een uitnemend goed gevolg. Reeds het eerste jaar werd hij door niet minder dan 81 personen (van welke 46 dames) bezocht, welke blijkens de uitgebrachte verslagen, meest allen met goeden uitslag werkzaam waren.

Het voorbeeld door Belgie gegeven, trok de aandacht der Nederlandsche regeering. Deze zond in de maand Februari twee bekende Leeraren in het handteekenen, de HH. Molkenboer te Leeuwarden en Striening te Deventer, naar Belgie om aldaar alles nauwkeurig op te nemen en vooral de gevolgde methode van onderwijs in hare praktische toepassing nategaan.

Thans nu die heeren zijn teruggekeerd, met talrijke gegevens gewapend, zullen zij gedurende zes weken van de aanstaande vacantie de bijeengegaarde wetenschap aan de Nederlandsche docenten mededeelen, in de eerste plaats aan hen die in de kweekscholen werkzaam zijn tot opleiding van onderwijzers, vervolgens aan de leeraren bij het Middelbaar onderwijs.

Een groot bezwaar schijnt de vraag geweest te zijn of niet in de localen der Academie te Amsterdam de plaats zou ontbreken om al diegenen te ontvangen

die zich zouden aanmelden. Daarom heeft de Minister de Inspecteurs bij het onderwijs aangeschreven, om bij voorkeur *de beste* onder de onderwijzers tot deelneming aan den cursus uit te noodigen, zoodat het als een onderscheiding zal mogen worden beschouwd, den cursus tot verbetering der methode te mogen volgen.

De bijzonderheden omtrent dezen gewichtigen maatregel vindt men in onderstaande besluiten.

23 Junij 1880, n°. 23. — Wij WILLEM III, bij de gratie Gods, koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 Junij 1880, lit. L., afd. K. W.;

Gezien Ons besluit van 7 Januari 1880, n°. 7;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Art. 1. Gedurende de maanden Julij en Augustus 1880 zal te Amsterdam een cursus geopend zijn ten behoeve van de verbetering van de methode van het teekenonderwijs, waartoe uitsluitend worden toegelaten onderwijzers en leeraren in het teekenen, verbonden aan inrigtingen tot opleiding van onderwijzers of aan instellingen van middelbaar onderwijs en zij die in het bezit zijn van de acten van bekwaamheid in het handteekenen, het regtlijnig teekenen en de perspectief, bedoeld in art. 77, lit. D, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

Art. 2. Deze cursus zal omvatten:

a. het regtlijnig teekenen;
b. het teekenen naar de natuur;
c. de gronden der projectieleer en der doorzigtkunde;
d. de algemeene begrippen van kunstgeschiedenis en schoonheidsleer;
e. de methode van het teekenonderwijs.

Art. 3. Aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken wordt opgedragen de leiding en alle verdere bijzonderheden van den cursus te regelen, alsmede de noodige toelagen te verleenen zoowel aan hen die met de leiding van den cursus belast worden, als aan hen die buiten Amsterdam woonachtig den cursus volgen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken wordt belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

Het Loo, den 23sten Junij 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
Six.

De Minister van Binnenlandsche Zaken;

Gezien het Koninklijk besluit van 23 Junij 1880, n°. 23;

Heeft goedgevonden te bepalen:

Art. 1. De cursus bedoeld in gemeld Koninklijk besluit zal te Amsterdam in de localen van 's Rijks Akademie van Beeldende Kunsten worden geopend op Maandag 19 Julij en gesloten worden op Zaturdag 28 Augustus e. k.

Art. 2. Bij dien cursus zal het leerplan gevolgd worden aan deze beschikking gehecht.

Art. 3. Het regtlijnig teekenen en de methode van het onderwijs zullen onderwezen worden door den heer W. B. G. Molkenboer, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden;

het teekenen naar de natuur zal onderwezen worden door den heer J. Striening, leeraar aan de hoogere burgerschool te Deventer.

Art. 4. Zij die, vallende binnen de termen van artikel 1 van meergemeld Koninklijk besluit, den cursus wenschen te volgen, behooren zich uiterlijk op 12 Julij e. k. te wenden tot het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Art. 5. Aan hen die buiten Amsterdam den cursus volgen, zal na afloop daarvan eene toelage worden verleend, waarvan het bedrag voor ieder afzonderlijk wordt berekend volgens den maatstaf eener vergoeding van de werkelijke kosten der reis heen en terug, en van verblijfkosten ad f 3 daags, zoolang zij ter zake van den cursus te Amsterdam verblijf gehouden hebben en moesten houden.

's Gravenhage, 26 Junij 1880.

Six.

Leerplan voor den tijdelijken cursus bedoeld bij het Koninklijk besluit van 23 Junij 1880, n°. 23.

A. *Vakverdeeling.*

1°. *Het regtlijnig teekenen* volgens de in Belgie, onder den naam van dessin linéaire, ingevoerde methode voor het elementair teekenonderwijs, verdeeld in:

a. Eenvoudige werkstukken der vlakke meetkunde met de toepassingen daarvan op de allereerste elementen der kunstnijverheid, op het bord door den leeraar aan de leerlingen voor te teeken en mondeling te verklaren. De leerlingen zullen die verklaringen en figuren in een schetsboek opteekenen. (Wekelijks 4 uren.)

b. Die figuren worden in eene afzonderlijk daarvoor ingerigte les op losse vellen papier in 't net geteekend met behulp van passer, liniaal en trekpen, in inkt gezet en de verklaringen in een afzonderlijk cahier te huis in het net overgeschreven. (Wekelijks 4 uren.)

c. Teekenen uit de vrije hand naar geometrische en symmetrische ornamenten op zwarte bordjes met wit krijt en daarna op papier met houtskool en zwart krijt. (Wekelijks 4 uren.)

2°. *Het teekenen naar de natuur,* omvattende: (10 uren)

a. Naar meetkunstige figuren en ligchamen in ijzerdraad met toepassing der eerste elementen der doorzigtkunde.

Bepaling van horizon, oogpunt en vergaärpunten voor zoover zij binnen het kader der teekening vallen.

b. Blokmodellen en eenvoudige groepen daarvan.

Het plaatsen der niet-zigtbare lijnen.

c. Kannen, kruiken, eenvoudige zamenstelling van stilleven. Voorwerpen uit onze omgeving.

d. Eenvoudig pleisterornament.

e. Schetsen en aanzetten der schaduwen in een vastgestelden tijd. Teekenen uit het geheugen.

3°. Algemeene begrippen van kunstgeschiedenis en schoonheidsleer. (2 uren.)

4°. Overzigt over de meest bekende methoden van teekenonderwijs. (1 uur.)

5°. Gronden der projectieleer en doorzigtkunde. (4 uren.)

B. *Tijdsverdeeling.*

	Maandag.	Dingsdag.	Woensdag.
9—10		Projectie en perspectief.	Regtlijnig teekenen *a.*
10—11	Regtlijnig teekenen *a.*	Regtlijnig teekenen *b.*	Vrijhandteekenen *c.*
11—12	Vrijhandteekenen *c.*		Kunstgeschiedenis en schoonheidsleer.
2—3	Projectie-en perspectief.	Natuurteekenen.	Natuurteekenen.
3—4 4—5	Natuurteekenen.		

	Donderdag.	Vrijdag.	Zaturdag.
8—9			Kunstgeschiedenis en schoonheidsleer.
9—10	Regtlijnig teekenen *a.*	Regtlijnig teekenen *a.*	Projectie en perspectief.
10—11	Vrijhandteekenen *c.*	Regtlijnig teekenen *b.*	Natuurteekenen.
11—12	Projectie en perspectief.		
2—3 3—4	Natuurteekenen.	Vrijhandteek. *c.* Methodologie.	

Behoort bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 26 Junij 1880, lit. K, afd. K W.

Mij bekend,
De Secretaris-Generaal,
Hubrecht.

ADVERTENTIËN.

C. NEDERVEEN.

LIBRAIRIE ANCIENNE ET MODERNE.

Specialité de livres rares et recherchés. Editions Princeps.

BOIS-LE-DUC.

HOLLANDE.

Reliure de grand Luxe. Atelier de Lavage. Et d'Encollage.

A VENDRE
D'OCCASION:

L'Illustration Française, depuis son origine ***1843*** à ***1872*** inclus. 60 volumes in-folio, brochés, *non rognés* (état de neuf).

Cette collection, à laquelle pour être complète, il ne manque que les quelques volumes parus depuis 1872, — et qu'il est facile de se procurer, - - se rencontre rarement aussi complète et dans d'aussi bonnes conditions.

Les premières années surtout sont devenus rares et il est à remarquer, que tous les volumes *indistinctement* sont de *fort tirage* et de *bonne date* et que l'exemplaire se trouve dans un état de conservation *parfaite.*

CÉSAR DALY. — Revue Générale de l'Architecture et des Travaux Publics, depuis son origine ***1840*** à ***1874*** inclus. 31 volumes très grand in-quarto, brochés, *non rognés* (état de neuf.)

Cet ouvrage remarquable a couté ***1240 francs,*** et il est *fort rare* de le recontrer aujourd'hui *d'occasion,* surtout en aussi *bel état.*

Notre exemplaire est de *premier tirage, bien complet* et *exceptionnellement conditionné.*

Nederlandsch Geschiedenis en Volksleven, in schetsen door Mr. J. VAN LENNEP, Prof. W. MOLL en J. TER GOUW. Editie Leiden, SIJTHOFF (***1868—1872***). 4 deelen in-folio met 100 staalgravuren, naar de schilderijen van de Historische Galerij der Maatschappij *Arti et Amicitiae,* door W. STEELINK, J. H. RENNEFELD, C. L. VAN KESTEREN en H. SLUIJTER DJZ.

Het exemplaar is gebonden in de speciale half rood marocco lederen prachtbanden en verguld op snede. De platen zijn goede epreuves en het exemplaar is zuiver en goed geconserveerd.

DICHTWERKEN van ***NICOLAAS BEETS, 1830—1873.*** Volledige uitgave, naar tijdsorde gerangschikt en herzien. Editie Amsterdam, KIRBERGEN, 1876. 3 deelen gr. in-8°.

Buitengewoon fraai exemplaar van deze zeer gezochte Prachtuitgave, gedrukt op velin papier. Het portret is een der eerste afdrukken.

Ons exemplaar verkeert in alle opzichten in uitmuntenden toestand. Het is gebonden in drie *keurig bewerkte,* zeer lichtbruin marocco lederen halve banden, op fransche manier vervaardigd; breede rug en hoeken, *onafgesneden* en bovensnede verguld.

Alle de Wercken van ***JACOB CATS,*** Editie VAN VLOTEN. Zwolle, De Erven J. J. TIJL, 1862. 2 deelen zeer groot in-4°., met ruim 400 platen, op staal gebracht door J. W. KAISER.

Het exemplaar is gebonden in zwart marocco lederen halve banden. De platen zijn sterke afdrukken en het exemplaar is zuiver en goed geconditionneerd.

La Librairie C. NEDERVEEN se charge de procurer à Messieurs les Libraires et Amateurs, tous les livres anciens et modernes à des prix fort avantagueux.

Nous nous faisons un devoir, de ne mettre en vente, que des exemplaires *absolument parfaitement conditionnés,* et *la plus grande loyauté* préside à toutes nos opérations.

Messieurs les Libraires ou Amateurs qui désireraient orner leurs volumes de reliures *d'Epoque, d'Amateur,* de *Genre* ou de *Grand Luxe,* peuvent s'adresser à nous.

Par l'installation exceptionnelle de nos ateliers spéciaux, nous sommes à même de produire des reliures, qui peuvent rivaliser avec les meilleurs produits des ateliers français, où pourtant l'art de la reliure a atteint son apogée.

Tous les volumes, qui sortent de nos ateliers, sont reliés *à la manière française,* et les *fillets* et *fleurons* que nous emplovons pour la dorure, sont *notre propriété exclusive.*

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

VONDEL.

Mr. J. E. BANCK, Vondel herdacht....... *f* 0.50

Dr. C. J. HANSEN, Vondel. Voordracht en Gedicht............................ *f* 0.50

J. VAN VLOTEN, Vondel, Neêrlands volk en Neêrlands taal..................... *f* 0.50

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 28. 10 Juli 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post.......................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer...................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

MODERNE ENGELSCHE KUNST.

THE ROYAL ACADEMY.

„Art is silent poëtry"

Zóó luidt ditmaal 't motto voor den catalogus der Academy Exhibition; en er zijn zeer zeker weinigen, die de waarheid van dit gezegde in twijfel zullen trekken. De vraag rijst of men „Art" en „silent poëtry" zoodanig samen mag koppelen, dat zij onafscheidelijk worden, dat dáár, waar de poëzie ophoudt, ook tevens de kunst haar grenzen vindt? Zeer zeker heeft de beoordeelings-commissie die vraag niet bevestigend beantwoord, daar anders menig doek niet op de wanden der Academy zou prijken.

Want behoeft 't nog gezegd te worden, onder die 1700 nummers, schilderijen, waterverwen en beeldhouwerken er onder begrepen, is er menigeen, waarin, 't zij in gedachte of uitvoering, of in beiden, elk sprankjen van poëzie ontbreekt; is er menigeen, dat bij den aanschouwer geen snaar treft in 't gemoed of een hoogere gedachte opwekt. Reeds ligt 't in den aard van 't genre, dat portretten, met welk een groote kunst ook gemaald, dit minder zullen doen dan tafereelen, tenzij 't model zelf in staat zij ons oog te boeien. En wanneer wij dan weten, dat mannen als Millais, Watts Leslie, Yeames en Dicksee zich geheel of grootendeels doen vertegenwoordigen door portretten, dat P. F Poole, Charles en Thomas Landseer, Sir William Bonall en E. W. Cooper dit jaar der kunst ontvielen door den dood en Armitage Burne-Jones, mrs Butler, en Marks schitteren door hun afwezigheid, is 't niet te verwonderen, dat deze tentoonstelling wel wat bij haar voorgansters ten achter staat in stille, in verborgen poëzie. Wel wat, want gelukkig zijn wij in staat te wijzen op doeken, die ook 't hoogere in de kunst in eere houden.

Wij zullen, tot gemak van onze lezers, niet de orde in den catalogus volgen, maar de bijdragen van iederen schilder te zamen vatten. Beginnen wij onze beschouwing met die van 't officieel erkende hoofd der Engelsche kunst, den president der Academy, Sir Frederick Leighton.

Zijn eerste stuk is getiteld: „Sister's Kiss." Een jeugdige schoone met den rug tegen een balustrade geleund, waarop zij met haar handen rust, ontvangt van haar zusjen, die op die balustrade staat en met haar handjen 't gelaat van haar zuster achterover buigt, een ochtendkus. De oudste is gekleed in een lang groen kleed dat haar gestalte duidelijk doet uitkomen. Door 't lichte, 't frissche der kleur maakt 't geheel een hoogst aangenamen indruk, al is 't uit een technisch oogpunt te betreuren, dat de verhoudingen van 't lichaam der oudste zuster niet beter zijn genomen, haar heupen niet wat korter, haar voeten niet wat langer gemaakt werden.

Drie der andere doeken door den president tentoongesteld geven geheel of gedeeltelijk naakte nymfen, die door de klassieke namen Jostephane, Psamathe en Crenaia onderscheiden worden. De schildering van 't naakt is wat 't doen uitkomen der vormen aangaat, uitstekend; de kleur, vooral die der eerste nymf wat al te paarsachtig wit. In zijn vijfde stuk eindelijk: „The light of the Hareem" geeft de schildering van een schoone bezig haar toilet te voltooien, den kunstenaar gelegenheid zijn meesterschap in 't weer geven van lichte, doorzichtige gewaden, te toonen.

Misschien zal menigeen onzer lezers na deze opsomming met verwondering vragen of dit al 't werk is door den President in één jaar gedaan; en wij antwoorden dat behalve zijn bijdragen tot de Grosvenor Gallery, die tegelijk met de Academy weer haar deuren opende, hij dit jaar zijn groot fresco „Art and Science as applied to war" in 't South Kensington Museum, voltooide; waarop wij, als een permanente schildering, later gelegenheid zullen vinden terug te komen.

Geen grooter contrast met Leighton's fijne, blanke nymfen dan de naakte godinnen door Edward J. Poynter R. A. in zijn „Visit to Aesculapius" gemaald. Venus op de jacht door een braambezieënboom in den voet geprikt komt bij Aesculapius hulp en raad vragen. De groote geneesheer-halfgod zit met de hand in den baard aandachtig te kijken naar den voet, die Venus door drie harer maagden ondersteund voor hem opheft. De standen der vier schoonen, alhoewel bestudeerd, zijn gracieus; in de kleur van 't naakt ligt een dichtheid en geslotenheid, die andere gedachte aan ziekelijke weekheid verdrijft. 't Geheel is een werk, dat zoowel om teekening als kleur grooten lof verdient.

Vlak tegenover dit schilderij bevindt zich een portret 't welk aller aandacht trekt. 't Is dat van John Bright, gepenceeld door Millais en in zekeren zin een pendant van dat van W. E. Gladstone, van de zelfde hand, 't welk verleden jaar den wand der Academy versierde. Zooals wij reeds opmerkten, heeft de schilder zijn historische en dramatische onderwerpen laten varen, om zich hoofdzakelijk aan portret schildering te wijden, en hij heeft ook dit jaar weer bewezen daarin een groote meester te zijn. Realist in zijn kleuren vergeet hij niet dat de geest en de uitdrukking van 't gelaat gaan boven een angstig volgen van den uitwendigen vorm en weet hij zijn personen 't leven en vuur, dat hem zelf bezield, in te blazen. Dat zien wij in bovengenoemd portret, maar ook in zijn eigen beeltenis, die hij voor de Uffizii Gallery te Flórence teekende en dat van eene kleine jonge dame gekleed in een tot de voeten afhangende zwart fluweelen japon, waar tegen de armen, die er langs vielen en 't witte kanten kraagjen uitstekend uitkomen. Doch de triumf zijner kunst, de stille poëzie, wij vinden ze in zijn „Cuckoo", naar wiens gezang twee meisjens, die op den grond onder den boom gezeten zijn, aandachtig luisteren. 't Jongste der twee, een blozend kind van nauwelijks zeven jaren, rust met 't hoofdjen tegen de schouders der oudere zuster en schijnt door haar opgeheven vinger tot luisteren te roepen naar de stem, waarin zij zelve, getuige haar geopende oogen en gluurderen lach, zooveel genoegen schept. Wij wenschten dat wij in staat waren voor onze lezers de uitdrukking te schetsen van 't gelaat dier kleine, om hen uit volle overtuiging ons oordeel te doen onderschrijven, dat dit eenvoudige tafereel de belichaming is van de poëzie van Victor Hugo's schoonste verzen. Een andere schilder, wiens werken 't motto ten volle verdienen, is Philip H. Calderon, R. A. Allereerst zijn twee pendant stukken „The Olive" en The Vine." Beiden geven een jong meisjen, dat een mand met de aangeduide vruchten draagt. Maar welk een verschil tusschen die beiden! De eerste, als de vrucht die zij draagt, olijfkleurig, met groote wijd geopende bruine oogen, die als ware de eigenares in ernstige, schoon niet treurige, gepeinzen verdiept, wegdwalen in de verte; de tweede, helder blank, met licht bruin haar, en meer levenslust in den blik, die, 't is onze eenige aanmerking, een schooner en meer uitdrukkingsvol gelaat had mogen toebehooren. De eerste als de olijf 't beeld van ernst en diep gevoel, de tweede als de druif, dat van luchthartige vroolijkheid,

Terwijl deze beide schoonen onze gedachten doen dwalen naar 't zuiden, roept 't tafereel „Captives of his Bow and Spear" ons 't verre Oosten voor oogen. Wij zijn blijkbaar in Arabië, waar de krijgsman de karavanen plundert, zich meester maakt van de blanke schoonen om ze te voeren naar zijn harem, of ze voor 't zelfde doel aan een zijner stamgenooten te verkoopen. Ditmaal bestaat de prooi der stoeren krijgers, in wiens forsch gespierde hand nog de boog en speer, waarmee hij ze verwon, zich bevinden, uit een jong meisje, dat geknield voor hem ligt, en huiverend de oogen neerslaat wanneer hij haar aanraakt met zijn hand, als vermoedde zij reeds welk lot haar wacht; en uit een jonge moeder met haar zoon en dochter die de handjens smeekend vouwen om genade te vragen en 't hart huns bezitters te verteederen. Zullen zij er in slagen? Zullen zij nog eenmaal den grond terug zien, waar zij vrij waren en gelukkig; of gedoemd worden tot een slavernij, die misschien onteerend is?

Naast dit tafereel uit verre dreven hangt een ander, dat niet ver daarvan af speelt; „Au Assyrian Captive" door E. Long A. R. A., is een jong meisjen, geelachtig bruin van kleur, dat in gedachten verzonken met beide armen een knie omvattend op een bank gezeten is. De schilder is een specialiteit in 't weergeven van vrouwelijke Oostersche schoonheid, gelijk verleden jaar door zijn beelden van Esther en Vasthi bleek; ditmaal echter was hij minder gelukkig in de keuze van zijn model en staat zijn doek in belangrijkheid en zeggingskracht zoowel bij deze reeds genoemde voorgangers, als bij dat van Calderon ten achter.

Terwijl hij in 1878 Henry Irving, Engelands groot-

ste tragische acteur van 't oogenblik, als Richard, Duke of Gloster maalde, geeft dezelfde schilder ditmaal ons den zelfden acteur in 't karakter van Hamlet. Zoowel in uitdrukking, houding als handeling is 't een stuk dat alle aandacht verdient, al had de gelijkenis wat meer sprekend kunnen zijn.

Wij spraken zoo even over Calderon en willen met een de bijdragen der andere leden van de St John's Wood School beschouwen. Behalve Calderon, die getrouw blijft aan zijn „genre historique" werden de anderen zoowel in qualiteit als quantiteit hun school ontrouw. Immers gelijk wij reeds zeiden, Marks zoeken wij te vergeefs, Leslie zond vier doeken, waaronder echter slechts één genre stuk. Storey exposeert drie schilderijen, die naar onze meening zijn naam niet zullen vergrooten, Yeames heeft van twee stukken maar een „genre". Hodgson rechtvaardigt door zijn „Homeward bound" zijn bevordering tot R. A. niet en Wynfield eindelijk heeft eene schilderij uit den tijd van Mar. Tudor, dat, zonder ernstige kritiek uit te lokken niets heeft om tot lof te stemmen. Laten wij na deze opsomming beginnen onze lezers ons oordeel wat nader toe te lichten.

Allereerst dan G. D. Leslie R. A. „All that glitters is not gold" brengt ons in een tuin eener buitenplaats, waarin zich twee jonge dames van ongeveer 18 jaren en een knaap van 8 jaren bevinden. De eerste is gezeten onder een koepeldak en leunt achteloos met het hoofd op haar arm, die op de balustrade rust, terwijl haar zuster en broertjen met aandacht schijnen te kijken naar een koopman, die op den grond geknield haar een kom met goudvischjens toont, zeker om haar tot koopen uit te nooden. Tot nu toe waren wij nog niet zoo gelukkig achter 't fijne van de zaak te komen, namelijk de toepassing van 't speekwoord in de schilderij weer te vinden; tenzij de schilder een parodie heeft willen maken op al de schilderijen, die als dit, door schellen tint en gepolijste, gladde schildering 't oog des toeschouwers trekken en dezen bij zich zelven doen denken: „'t is niet alles goud dat daar blinkt!" Gelukkig bewijzen de drie portretten van jonge meisjens door Leslie verder tentoongesteld, dat hij, ofschoon geen realist als Millais, maar eerder een vriend van fijne schildering, toch in staat is vrouwelijke schoonheid recht te doen wedervaren.

De zelfde aanmerking, „duisterheid van motief", geldt ook Storey's „Follow my Leader." 't Vertoont ons een gaanderij, waarvan een deel door een groen scherm voor ons oog verborgen is. Daarvoor staat een tafel, waarom een klein troepjen meisjens en jongens, gedeeltelijk als soldaten uitgerust, 't eerste meisjen met een trommel voorop, rondloopen. Alhoewel iedere figuur op zich zelf goed geteekend is maakt 't geheel een minder aangenamen indruk.

Beter is zijn „Late for church". Een meisje van ongeveer 18 jaren, met hoed en mantel, tegen welke haar blozende wangen en niet onaardig gezichtje goed uitkomen, loopt, zeker omdat zij wat al te lang toilet maakte, gevaar te laat ter kerk te komen, en spoedt zich dus, terwijl zij onder 't loopen den handschoen dichtknoopt. De ietwat voorovergebogen houding is zeer goed genomen ter aanduiding van den spoed, waarmede de voorbijgangster, die slechts gedeeltelijk zichtbaar is, zich beweegt. Zijn laatste stuk, „Daphne" getiteld, is tamelijk onbeduidend; „the lovely Daphne" mocht wel wat meer „lovely" zijn en de schildering zelf meer karaktervol.

Leonidas.

(*Wordt vervolgd.*)

RAPPORT

AAN DE NEDERLANDSCHE REGEERING, UITGEBRACHT DOOR DEN SECRETARIS VAN ZIJNER MAJESTEITS GEZANTSCHAP TE BERLIJN, OVER DE TOEPASSING VAN KUNST OP NIJVERHEID IN NOORD-DUITSCHLAND, IN VERBAND GEBRACHT MET DE TE BERLIJN, LEIPZIG EN DRESDEN OPGERICHTE KUNSTGEWERBE-MUSEA.

III.

Onder de dagbladen, die de berichten omtrent het Museum opnemen, behooren: de *National Zeitung*, de *Neue Preussische Zeitung*, de *Volkszeitung*, de *Vossische Zeitung*, de *Kölnische Zeitung* en de *Schlesische Zeitung*. Eerstdaags zal te Berlijn verschijnen een statistiek jaarboekje getiteld: *Statistisches Jahrbuch für Kunst und Kunstgewerbe im Deutschen Reiche.*

De verschillende jaarverslagen sedert 1868 doorloopende, ontwaart men eene vermeerdering van permanente leden; van 92 is het aantal tot 119 gestegen, met meer dan 300 leden, die jaarlijks 18 M. of meer bijdragen.

In verband met dit centraal Museum heeft men in 1869 filialen (*Zweig-Vereine*) willen oprichten, die $^1/_3$ van hun bruto ontvangst aan die hoofdinstelling zouden afstaan, maar aangezien dit geheel mislukte, werden zij bij besluit van 3 October 1877 opgeheven. Daarentegen hebben twee kunstreizen in Italië, door het ministerie van koophandel en eeredienst ondersteund, zeer bevredigende resultaten opgeleverd en deden het practisch nut en den goeden invloed daarvan op de decoratieschilders sterk uitkomen.

Sedert 1877 heeft men *Weihnachtsmesse* (Kunst-Gewerbliche) in het leven geroepen, die, zoover ik de uitwerking daarvan heb kunnen nagaan, niet te verwerpen zijn en den lust om bekend te worden bij den werkman opwekken. Ook is te Berlijn een magazijn van voorwerpen van kunst en nijverheid onlangs geopend, waarvan de inrichting onder toezicht van een schrander hoofd zeer te verkiezen is boven de vestiging in lokalen onder leiding van een *Kunst-Gewerbe-Verein.* Bestaan deze laatsten, zoo als zulks in verschillende steden het geval is, naast een museum, dan verkrijgt men in het algemeen slechte uitkomsten en het gehalte van de tentoongestelde voorwerpen vermindert in vele opzichten.

Het stelsel van *Wanderausstellungen*, zoo als het te Hildesheim, Maagdeburg, Cassel, Görlitz enz. toepassing vond, heeft dikwijls, mits de daaraan verbonden kosten niet te hoog liepen, een voldoenden uitslag opgeleverd; in het algemeen echter beweren bevoegde beoordelaars, dat zij niet aan het doel beantwoorden; Duitschland heeft niet dezelfde hulpmiddelen als Engeland, waar buiten het Kensington museum de aristocratie, kerkgenootschappen enz. tot medewerking

steeds bereid zijn. De zendingen van het museum te Berlijn zijn ontoereikend; men heeft dus besloten van dat stelsel af te zien en er veeleer tentoonstellingen van een en hetzelfde of van meerdere in verband gebrachte voorwerpen van inheemsche industrie, bijv. van voorwerpen van ijzer, metalen werken, porseleinen en weefsels, waaraan geheel Duitschland deel kan nemen, te houden, waardoor de onderlinge naijver onder de werklieden wordt opgewekt en eene grootere volmaaktheid in de tentoongestelde voorwerpen wordt verkregen.

Wanneer men nu den vooruitgang ziet welken de kunstnijverheid in Duitschland sedert de oprichting van het museum door particulier initiatief gemaakt heeft, dan is het te begrijpen, dat men voor Pruisen hier te Berlijn eene tentoonstelling wenschte te doen plaats hebben. Immers door niet aan de wereldtentoonstelling te Parijs in 1878 deel te nemen, heeft Duitschland het gewicht van zijne bijzondere tentoonstellingen bevorderd; te München in 1876 werden Beieren en Wurtemberg voornamelijk vertegenwoordigd; op de tentoonstelling in Hannover in 1878 bleek, dat ook deze provincie den weg van vooruitgang bewandelt; terwijl de dezen zomer te Leipzig gehouden tentoonstelling het ijverig aandeel, dat Saksen te gelijk met Pruisen aan die ontwikkeling nam, duidelijk deed uitkomen en getuigde van eene juistere opvatting van den Duitschen renaisancestijl. Het is ook aan te nemen, dat het mislukken der Duitsche tentoonstelling op de internationale van Philadelphia nog meer de zucht naar vooruitgang heeft geprikkeld, maar aldaar was de slechte uitkomst toe te schrijven aan de omstandigheid, dat groote industriëelen weinig inzonden; zij konden zich niet meten met hunne Engelsche en Amerikaansche, Fransche en Oostenrijksche collega's; alleen zij die zeer goedkoop werkten, zonden er hunne voortbrengselen, om ze later in Amerika van de hand te doen. Gaf de Duitsche nijverheid dus te Philadelphia een niet zeer aantrekkelijk beeld te aanschouwen, op de Berlijnsche tentoonstelling toonde zij toch haar vooruitgang; vooral wat de porceleinen kachels, het timmer- en schrijnwerk in ebbenhout, voorwerpen van gepolijst koper, glaswerk en weefsels betreft. Het is zeker een verblijdend verschijnsel, dat men zich alhier niet zoozeer toelegt op het namaken van de Japansche en overzeesche figuren met hunne wijze van versieren, als dit iedereen in de Fransche nijverheid en kunst moet opvallen, men bepaalt zich vooral tot het overnemen van monsters van Oosterschen oorsprong voor tapijten, waarvan de fabriek van Schultz en Juel te Würzen in Saksen een voorbeeld levert, waar men de bloemteekeningen met smakelooze kleuren, die het inheemsche maaksel kenmerkten, verwierp. Dit is geheel te danken aan den invloed van den uitnemenden en werkzamen directeur van het Kunst-Gewerbe-Museum te Berlijn, prof. Lessing, die door middel van tijdschriften, bekendmakingen in dagbladen, het namaken van dergelijke modellen van het Oosten gemakkelijker heeft gemaakt. Slechts heeft zich bij de tentoonstelling alhier in het begin reeds dadelijk het gebrek aan bekwame bouwkundigen doen gevoelen; men ziet dit nog meer op den voorgrond treden bij de nieuwe gebouwen, die, hetzij van Staatswege, hetzij door particulieren worden gebouwd, en in het voorbijgaan zij gezegd dat, ofschoon Oostenrijk niet uitmunt door zeer bekwame bouwkundigen te Weenen de Votiv-Kirche, in de lente van het vorige jaar ingewijd, opgerigt werd volgens de plannen van den ook in Nederland bekenden Oostenrijkschen architekt prof. Ferstel, terwijl de Nicolai-Kirche te Hamburg, een der beste nieuwe kerken in gothischen stijl in Duitschland, volgens de plannen van den Engelschen architekt mr. Scott werd gebouwd.

Indien het mij vergund was eene keus te doen tusschen de Berlijnsche en Leipzigsche kunstnijverheidstentoonstelling, die te gelijker tijd plaats vonden, zou ik zeker aan de tweede, hoewel veel kleiner, de vóórkeur geven.

(*Wordt vervolgd*).

NEDERLANDSCHE SCHILDERS EN FRANSCHE KRITIEK.

Het gunstig bekende antwerpsche kunstblad: *La Fédération Artistique*, onder redaktie der heeren Dupont en Lagye heeft de volgende verzameling van beoordeelingen over onze nederlandsche schilders in het *parijsche Salon* van 1880 bijeengebracht onder den titel van: *Les artistes hollandais devant la critique française.*

Parlement, du 2 juin.

M. Alma Tadema a fait dans ce genre de véritables petits chefs-d'œuvre où il a déployé une virtuosité étonnante. Ses quatre panneaux décoratifs, *les Saisons*, ne sons pas les meilleurs de son œuvre; mais on y retrouvera de précieux morceaux, une grande finesse de tons et une composition originale relevée d'un accent de fantaisie archéologique.

André Michel.

Français du 7 juin. Salon de Ed. Villetard.

M. Christophe Bisschop, qui est né en Hollande et qui y demeure, est élève de MM. Gleyre et Comte; mais c'est le livret et non son tableau qui nous en avertit.

„L'Eternel l'avait donné, l'Eternel l'a ôté.“ Assise près d'un berceau vide, une pauvre mère pleure, la tête cachée dans son tablier; debout près d'elle, une jeune fille cherche à la consoler. Le tableau, qui est charmant, vaut plus par la mæstria de l'exécution que par la façon dont l'artiste a traité le sujet choisi par lui. Le berceau est si joli, si curieusement étudié qu'on ne s'aperçoit pas d'abord qu'il est vide. On s'imagine qu'il s'agit d'un objet d'art précieux que la pauvre femme assise est obligée de vendre pour avoir du pain. Le mur blanc contre lequel se tient la consolatrice, rapelle les murailles sur lesquelles Decamps excellait à faire ruisseler le soleil; le bas de ce mur est garni de carreaux de faïence blanche à décor bleu qui sont exécutés avec une charmante habileté. Les deux femmes sont bien traitées, bien étudiées; leurs poses sont vraies, simples, touchantes; mais l'intérieur où on nous les montre est si bien rendu qu'il détourne un peu d'elles notre attention. M. Bisschop n'est pas encore très-connu parmi nous, malgré la médaille qu'il

a obtenue il y a deux ans à l'Exposition universelle. Sa toile de cette année fera ou consacrera sa réputation à Paris.

M. Artz, né à la Haye, est bien de son pays, devant l'art comme devant la loi. Sa jolie toile, l'*Orphelinat de Katwyk*, représente un intérieur hollandais, peuplé d'orphelines hollandaises, conçues, dessinées et peintes par un artiste hollandais, avec de bonnes couleurs hollandaises. Tout cela est net, correct, propre, vrai, bien observé, consciencieusement étudié et rendu. Si je gardais seulement quinze jours cette toile-là accrochée dans ma chambre, je serais très-fort, à la fin de la seconde semaine, sur l'art de repriser des torchons, comme les petites orphelines de l'auteur, et j'aurais grand'peur du jugement de la matrone qui regarde le torchon raccommodé par les petites filles debout devant elle avec la gravité de Minos ou de Rhadamante examinant les œuvres des morts appelés à comparaître devant leur tribunal. Bonne toile et bonne peinture, surtout pour ceux qui ne demandent à l'artiste que la reproduction fidèle des plus plates réalités de la vie, sans le moindre rayon d'idéal, sans le plus petit grain de fantaisie.

Siècle du 1 Juin.

Après lui (Smith-Hald), je placerai deux Hollandais, M. Van de Sande Bakhuyzen et M. Klinkenberg, le premier excellant à rendre les grasses *Prairiès de l'Overyssel*, ombragées de grands arbres, le second *Vues de la Haye* et de *Rotterdam*, pétillantes de soleil.

M. Havard cite les deux marines de Mesdag, qu'il trouve exellentes, et l'*Ascencion*, de Kaemmerer, composition un peu confuse peut-être, mais très-mouvementée et fort curieuse.

Soleil du 4 Juin.

M. Alma Tadema est cosmopolite: né en Hollande, il a étudié la peinture en Belgique, dans l'atelier de Leys; depuis 1867, il a très régulièrement participé à nos Expositions, et en 1878, à l'Expostitoin universelle, il figurait parmi les peintres de l'Ecole anglaise. Cependant on ne saurait le rattager directement à aucune des écoles hollandaise, belge, française ou anglaise; il a ce mérite rare d'être quelqu'un; ses tableaux peuvent se passer de signature, ils se distinguent par des qualités personnelles de composition, de science et de facture. Amoureux de l'antiquité égyptienne, grecque et romaine, ses œuvres sont des reconstructions curieuses des temps passés, dans lesquelles il fait mouvoir des personages contemporains. Ses modèles sont des figures modernes habillées à la romaine ou à la grecque, tres finement observées et rendues avec un rare talent, une remarquable maîtrise de son art. Les quatre panneaux décoratifs qu'ils expose cette année, ont toutes les qualités qui distinguent les œuvres précédentes de M. Alma Tadema. Ses personnifications du Printemps, de l'Été, de l'Automne et de l'Hiver, d'un caractère très moderne, costumées et placées dans un cadre antique, ont quelque chose qui charme et séduit; ce n'est pas le poncif académique si connu, si rebattu, c'est original, imprévu, individuel et par cela même, mérite d'être signalé.

Les Hollandais sont assez nombreux cette année, et comme déjà nous avons pu le constater à l'Exposion universelle de 1878, ils n'ont point perdu les grandes traditions de leur vieille école; leurs œuvres ont un goût de terroir très accentué, une saveur toute particulière, soit qu'ils s'attachent à reproduire des scènes de mœurs, soit qu'ils fassent du paysage. La Hollande, du reste, s'est peu modernisée; sous bien des rapports, elle est encore ce qu'elle était il y a deux siècles; ce n'est point un reproche que je lui adresse, au contraire, il n'y a donc rien d'étonnant que ses artistes contemporains ne s'écartent point des traditions nationales; les vieux maîtres ne demandaient leurs inspirations qu'à la nature, leurs descendants suivent leurs exemples et se distinguent par la sincérité, le naturel et la réalité.

Parmi les œuvres les plus remarquables et qui obtiennent le succès le plus légitime, je citerai *l'orphelinat de Katwyk*, de M. Artz, *le Troupeau de moutons*, de M. Mauve, *la Moisson*, de M. Neuhuys, le *Paysage en Overyssel*, par M. Van de Sande Backhuyzen. Les deux marines: *Hiver à la plage* et *Un jour de Novembre*, de M. Mesdag, dont le talent est trés apprécié du reste à Paris; une *Ascension en l'an VII*, par M. Kaemmerer, qui a obtenu de nombreux succès aux précédents Salons, pour ne citer que ceux qui m'ont plus particulièrement arrêté.

ÉMILE CARDON.

France du 4 Juin.

Les panneaux de M. Alma Tadema, les *Quatre Saisons*, sont des œuvres bien personelles et d'une saveur étrangère bien piquante. Elles appartiennent d'une manière évidente à cette école hollandaise dont Leys fut le maître autorisé et l'inspirateur fécond.Il y a dans les unes et les autres, mais particulièrement dans le *printemps* et l'*été*, une poésie d'un charme étrange et capiteux, une exécution merveilleuse comme coloris, et au point de vue de la composition une vive originalité. Ces quatre panneaux peuvent être classés parmi les plus belles œuvres de M. Alma Tadema; elles sont même supérieures, comme exécution, à sa *Fête de Bacchus* et à son *Atelier de sculpteur romain*.

M. Marius Vachon reconnait du mérite aux marines de Mesdag ainsi qu'à l'*Orphelinat de Katwijk*, du peintre Artz, un élève d'Israëls.

Liberté du 4 Juin.

Les panneaux d Alma Tadéma, placés dans la méme salle, sont bien bizarres, l'antiquité restituée de cette façon finit par tourner à la charge.

L'*Ascension en l'an VII*, de M. Kaemmerer est brillante, mais un peu papillotante, comme tout ce qui sort du pinceau de ce peintre.

EDOUARD DUMONT.

Presse du 3 Juin.

Les deux vues de Hollande — *Rotterdam* et *La Haye* — par M. Klinkenberg, sont à coup sûr d'une remarquable perspective linéaire et c'est une maine habile dans sa spécialité qui sait peindre ainsi les monuments; ce que je comprends moins, c'est le genre de lumière tout spécial dont le peintre aime à

revêtir ses compositions. Les colorations, blanches et crues ne me semblent point données par la nature, et les astres, flambeaux du ciel, ne la versent point à la terre. On dirait plutôt la projection d'un foyer électrique, ou bien encore quelque bougie Jablochkoff. En vérité, ceci étonne et inquiète!

Nous y avons trouvé un joli paysage de M. Van de Sande Backuyzen, dans lequel des bœufs fort bien peints tondent l'herbe d'un gras pâturage. Rarement nous avons vu mieux rendue l'opulence d'une terre généreuse.

Constitutionnel du 30:

M. Alma-Tadema, qui, après avoir suivi les leçons de Leys, un des maitres les plus considérables de l'école d'Anvers, a voulu appliquer, à l'antiquité romaine, la méthode interprétative que Leys applique avec tant de sincérité à l'histoire locale de la vieille Flandre, est devenu, depuis plusieurs années, l'hôte de l'Angleterre. Ses essais de restitution archaïque des idées, des croyances et des habitudes romaines ont eu en France leurs jours de succès.

Il nous semble que son pinceau perd un peu de sa première vivacité, et que je ne sais quelle tristesse en amortit l'éclat. Il a envoyé, cette année, quatre panneaux représentant les quatre saisons. Un nous montre les jeunes filles cueillant des fleurs. Celle qui est debout regardant la marguerite qu'elle vient de détacher de la prairie, est d'un style charmant; celle qui se baisse, étendant la main dans l'herbe, est angulairement et désagréablement posée.

L'automne, figuré par une silhouette de bacchante est d'une coloration médiocre; l'hiver, par une famille pauvre se chauffant à une flamme improvisée dans le coin d'une ruine; l'été, par une scène thermale sans charme ni intérêt: voila les trois autres envois de M. Alma-Tadema.

M. Henry Trianon signale ensuite l'*Orphelinat* de M. Artz, intérieur local bien observé et fidèlement rendu, et la *Moisson*, d'un accent tout-à-fait moderne, de Neuhuys.

Figaro du 2 mai:

M. Mesdag est une vieille connaissance du Salon parisien; sa *Plage de Scheveningue* est une belle marine, avec une mer très-fouettée.

M. Artz, l'*Orphelinat de Katwijck*, un atelier ou travaillent des orphelines; une vraiment jolie toile, bien blonde de ton, d'une facture très-moderne et bien vivante.

M. Kaemmerer, l'*Ascension d'un grand ballon* en l'an VII. M. Kaemmerer à appris l'art de précision chez son maître, M. H. Gérôme; il sait beaucoup; son tableau est bien grouillant, bien arrangé, mais quel papillonnement inquiétant de la couleur. Toujours le même défaut! On ne peut donc pas s'en corriger?

M. Mauve. Un *Troupeau de moutons*, tableau d'un joli gris, bien fin.

Alma Tadema. Il figurait à l'Exposition universelle parmi les Anglais et est un de nos vieux habitués du Salon français. Les quatre *Saisons*, quatre panneaux décoratifs, moins précieux que d'habitude, mais toujours d'un talent étonnant et d'une habileté à faire frémir. Celui que je préfère est l'*Eté*, d'une coloration très-distinguée et montrant un torse dans une baignoire. (*Albert Wolff.*)

Art du 16 Mai.

M. Ph. Burty signale, parmi les tableaux marquants, les *Marines* de Mesdag.

Civilisation du 8 juin.

M. Elie de Mont cite le *Paysage* de Van de Sande et les deux curieuses *Vues de Ville* de Klinkenberg.

PAS D'ARGENT, PAS DE SUISSES.

Algemeen heeft het de aandacht getrokken, dat het der Regeering in den laatsten tijd ernst schijnt te zijn, de verbetering van ons teekenonderwijs te bevorderen en dat zij die niet langer door het uitgeven van rapporten en door eenvoudige betuiging van belangstelling, maar door praktische maatregelen wil verwezenlijken. De weldra te Amsterdam te openen cursus, bestemd om de onderwijs-methode te doen kennen, in Belgie door den *Conseil de perfectionnement des arts du dessin* aanbevolen, is allerwege als een zeer gelukkig denkbeeld begroet, en wordt ook door onze teekenleeraren met belangstelling tegemoet gezien. Naar ons verzekerd is, gaven reeds aanstonds niet minder dan veertig leeraren te kennen, dat zij dien cursus wenschten bij te wonen.

De regeering schept zich evenwel illusiën, indien zij meent, dat zij een afdoende verbetering zal verkrijgen, door (zooals zij nu deed) de gelegenheid voor bestaande onderwijzers te openen, om hun kennis te vermeerderen en hun methode te verbeteren, of (zooals zij voornemens is te doen) een normaalschool te stichten om bekwame leeraren te vormen. Dit alles is goed, doch onvoldoende, indien niet tevens gezorgd wordt, *dat de leeraar in het teekenen behoorlijk worde bezoldigd.* Zoolang die bezoldiging gelijk staat met die van een koetsier of van een concierge, zal men te vergeefs wenschen, dat bekwame en ontwikkelde menschen zich op het vak van leeraar in het teekenen toeleggen.

Bij de invoering van de Wet op het middelbaar onderwijs, zijn de tractementen der leeraren over het algemeen behoorlijk — in verhouding tot die van vele andere zelfs soms vrij weelderig — geregeld. Alleen de teeken-leeraar bleef het slachtoffer van de minachting welke men voor het teekenen koesterde. Er is sinds 1863 wel eenige verbetering gekomen, en de minachting is geweken, doch men is nog niet verder gekomen dan tot ... onverschilligheid. Aan het teekenen worden de les-uren karig toebedeeld. Er zijn Hoogere burgerscholen, waar wekelijks slechts 2 uren geteekend wordt: 1 uur handteekenen en 1 uur rechtlijnig teekenen; hetgeen na aftrek van den tijd voor het punten der potlooden, het gereed leggen van het papier en het stellen der modellen benoodigd, voor elk dier vakken hoogstens 40 minuten maakt! In de Commissiën belast met de eind-examina der Hoogere Burger-

scholen worden examinatoren voor het teekenen niet benoemd: daartoe schijnt het vak te onbelangrijk en de leeraar te min. Daarentegen wordt van dien leeraar gevorderd dat hij — zonder dat hem ergens een normaalschool tot opleiding geopend worde — te Delft zich onderwerpe aan een zeer lastig diploma-examen, waar hij acht dagen lang gemarteld wordt en waar in den regel slechts 1 op de 4 candidaten tegen betaling van *f* 10, een acte van bekwaamheid kan machtig worden.

Bij het zien van zulk een toestand kan men gerust aannemen, dat het bewustzijn van het nut en van de groote beteekenis van het teekenonderwijs ten onzent nog niet diep is doorgedrongen. Hetgeen te verwonderen en te betreuren is, want er is geen lang betoog noodig om dit — in het buitenland algemeen erkend — nut te bewijzen. Onze Hoogere Burgerscholen, onze Burger Dag- en Avondscholen, onze Ambachtscholen en Teeken-academies worden bezocht door tal van jongelieden, die eenmaal als industriëelen, als ingenieurs, als architecten, als werkbazen en als werklieden in de maatschappij zullen optreden. Voor dezen is het teekenen even onmisbaar als het lezen, het schrijven en het rekenen, en over het algemeen zouden zij veeleer wat aardrijkskunde, wat cosmographie en wat natuurlijke historie kunnen missen, dan de vaardigheid om met het teekenpotlood in de hand hunne denkbeelden uit te drukken. Voor velen is het bovendien noodig, dat behalve deze technische vaardigheid, ook eenige artistieke ontwikkeling verkrijgbaar zij. De Ornementiek, de leer der Kunststijlen, de Compositieleer, de leer der kleuren, dat alles behoorde althans in de voornaamste steden en industrieele centra behoorlijk onderwezen te worden. Maar daarvoor is het onmisbaar, dat de onderwijzer die dat alles onderwijzen moet, anders worde bezoldigd dan de kellners van Roetemeijer of de conducteurs van den Tram. En dat zij thans, in den jare 1880, op geen andere lijn worden gesteld dan dit laatstgenoemde niet-gediplomeerde personeel, kan blijken uit het dezer dagen aan den gemeenteraad van Zaandam aangeboden ontwerp-besluit, regelende de jaarwedde der leeraren aan de Hoogere Burgerschool.

De leeraar in de Natuurkunde krijgt..... *f* 1600.—
„ „ „ „ Wiskunde „ ..... „ 1600.—
„ „ „ „ Scheik en Nat. hist. krijgt. „ 1600.—

Een van dezen zal buitendien Directeur zijn en alsnog *f* 900.—, te samen dus *f* 2500.— genieten.

De leeraar in de geschiedenis en aardrijksk. *f* 1800.—
„ „ „ „ Fransche taal en het schoonschrijven.............. „ 1800.—
„ „ „ „ Engelsche taal, Staatswetenschappen en boekhouden. „ 2100.—
„ „ „ „ Nederl. en Duitsche talen. „ 2100.—
De leeraar in het rechtlijnig teekenen . . „ **100.—**
De leeraar in het handteekenen .... „ **600.—**

Deze cijfers spreken. Doch het is te vreezen, dat hun stem in de woestijn weggolft.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Engeland. Van 9 October tot 11 December zal te Glasgow een tentoonstelling geopend zijn van Schoone kunsten. Zij wordt georganizeerd door het Bureau voor Internationale Tentoonstellingen, New-Bondstreet, te Londen, onder directie van den heer J. Humphrys Gammon, en onder bescherming van het Instituut voor Schoone Kunsten te Glasgow.

De voorwaarden, waaronder schilderijen, aquarellen, teekeningen, beeldhouwwerken en gravuren kunnen worden verzonden, zijn zeer gunstig voor den kunstenaar. De verzending heen en terug geschiedt namelijk voor rekening van de Directie, welke alleen bij verkoop 10 pCt. in rekening brengt De in te zenden werken worden vooraf aan een keuring onderworpen. De verzending geschiedt door tusschenkomst der agenten. Voor den Haag is de heer Laarman, Paviljoengracht, agent.

Inlichtingen zijn te bekomen bij de heeren D. A. C. Artz, president van Pulchri Studio, te 's Gravenhage en bij den heer J. J. Destree (Buitenhof.)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Van den Catalogus van het Museum Boymans, die nu onlangs geheel op nieuw bewerkt werd door den heer Obreen, Directeur van genoemd Museum, is thans ook een uitgaaf in de Fransche taal verschenen.

— De gunstige finantiëele uitslag van de voor eenige jaren te Leeuwarden gehouden tentoonstelling stelde het wakkere bestuur van het Friesch Genootschap in staat in de hoofdplaats der provincie een fraai huis, in het begin dezer eeuw door den oud-grietman van Doniawerstal Jhr. F. J. J. van Eijsinga gebouwd, aan te koopen, ten einde aldaar een Museum van Friesche Oudheden te stichten.

Naar aanleiding van een verzoek van het Genootschap, hebben thans Gedeputeerde Staten van Friesland aan de Provinciale Staten voorgesteld, om aan dit Museum in bruikleen te geven, al de aan de provincie behoorende of door haar te verkrijgen Friesche Oudheden, waarvoor tot dusverre een te bekrompen lokaal in het Gouvernementsgebouw was bestemd; verder om jaarlijks aan het Genootschap een subsidie uit de provinciale kas te verleenen van *f* 500, waarvan *f* 275 voor aankoopen van oudheden zou moeten bestemd worden. Bij ontbinding van het Genootschap zal het Museum kosteloos in eigendom aan de provincie over moeten gaan.

Nu men in zulk een goede stemming is, ware het te wenschen dat Genootschap en Provinciaal bestuur tevens pogingen in het werk stelden, om het beker schandaal dat te Franeker wordt voorbereid, tegen te gaan. Doch daaraan schijnt men niet te denken. Het goede voorbeeld in 1879 door Bolsward gegeven, toen deze gemeente weigerde voor *f* 20.000 haar koorbanken te verkwanselen, mocht toch wel de hoop doen koesteren, dat een krachtig protest van alle Friezen die op de kleinodiën van Frieslands ouden Kunstroem trotsch zijn, het schandelijk bedrijf van den Franeker gemeenteraad zou kunnen beletten.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendreen Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.

UIT HET ENGELSCH

DOOR

J. VAN VLOTEN.

2e Druk.

Ingenaaid f 1.50. ***In linnen f 1.90.***

Uitnemend Damesgeschenk.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft uitgegeven:

LILITH.

GEDICHT IN DRIE ZANGEN,

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

Ingenaaid f 2.50; in Prachtband f 3.50.

Uitgave van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

GESCHIEDENIS

DER

STAD HAARLEM,

IN

TABELLARISCHE VOLGORDE.

Uit de voornaamste bronnen bijeengebracht,

DOOR

D^{R}. C. EKAMA.

2e veel vermeerde druk.

f 0.50.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter. Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 29. 17 Juli 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. ƒ 3.—
Franko per post.................. „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels.................. ƒ 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

BRIEVEN UIT ROME.

XIV.

20 Mei '80.

De gemeenzame, de „familiaire" smaak doet uitermate aangenaam aan, niet het minst wegens het juiste treffen van den toon der natuurlijkheid; waar echter dat natuurlijke in het zoeken, in jacht naar „effect"-maken ontaart, druischt het aanstonds tegen den goeden smaak in, hetzij er geweld is aangewend op zinspelingen en zinspreuken, die op zich zelven meer of minder gerechtvaardigd zijn, maar *hier* niet van pas aangebracht; hetzij er naar het grootsche, het „grandioso", blijkbaar wordt gestreefd, wat in zulk geval altijd op hetgeen opgeblazen wordt genoemd, terecht komt. Tusschen den smaak van zoodanig op te smukken en te kleuren met bont en blauw, dat 't is om te lachen, en het gewaad van den eenvoudigen smaak, ligt het toilet der „grande Signora" en van den „Signore grande", om het nu met den Romein zoo maar eens te noemen; dat toilet, als het aan de noodwendige eischen voldoet, getuigt van een edelen smaak in de Beeldende Kunsten en de Kunstnijverheid, zoo dat edele op die Kunsten toegepast wordt. Dat edele in de Beeldende Kunst en Kunstnijverheid is heel goed bestaanbaar met den eenvoud in den smaak, zooals zulks in de meest bekende meesterstukken alhier is te bewonderen. Te meer daar eenvoud in dezen alles behalve nalatigheid en slordigheid is. Tusschen het nalatige en het slordige in den smaak en het eenvoudige bestaat immers een afstand als tusschen hetgeen de Franschen „esprit" en „genie" heeten, daar het Schoone, gelijk het Ware — ter gelegener plaatse kom 'k daarop terug — zich gewoonlijk vertoont als krachtvol en groot en tevens met „gratie" en eenvoud. Die eenvoud, waarbij alles even klaar en helder en ordelijk is, sluit alles uit wat duister en half-donker en nevelachtig mocht zijn en is het meest eigenaardige zoo vaak er sprake kan wezen van ware grootheid en „genie". Een kunststuk van meer of minder ruime afmetingen, dat inderdaad op straks genoemde eigenschap bogen mag en de overige eigenschappen, die noodzakelijk zijn — waarover later een woord — niet mist, is bestemd om allen te tref-

ten, „gelijk", naar een Fransche, letterkundige dame onlangs nog hier, in een beschaafden leeskring zeide, — „gelijk bijv. de welsprekendheid van een Bossuet haar „kracht put uit de algemeene denkbeelden van alle „hoofden en uit de natuurlijke gevoelens van alle har- „ten." Een Grieksche, niet minder letterkundige dame voegde er bij: „in dat opzicht staat Demosthenes „naast Bossuet; beiden hebben een flink, diep, gezond, „menschen verstand; de Grieksche redenaar redeneert „met zijn hoorderen, hij plaatst zich op hun peil, hij „zegt wat allen weten aangaande de heerzucht van „Filippos en de onbeschaamdheid van Athene, en zoo „spreekt ook Bossuet tot de Christenen over hun ge- „dachten, over hun belang van iederen dag, over de „eeuwigheid en de onzekerheid van het leven hier op „aarde. Geen van beiden doen zich geweld aan om „nieuwe denkbeelden te zoeken, maar zij zeggen datgene, „wat is, en zeggen dat met een kracht van redenering, „die de hoorderen onweerstaanbaar overtuigt. De- „mosthenes is minder aangrijpend — verheven en in- „drukwekkend — wegslepend dan Bossuet omdat hij „slechts spreekt over zaken van hier beneden, de „Fransche redenaar handelt over den Almachtige en „over 's menschen onsterfelijkheid; maar beide zijn „onuitsprekelijk verheven krachtens het gezond verstand „en de nieuwheid, die zij ten toon spreiden, zoo als „zij dat kunnen doen; van daar hun wonderbare een- „voud van stijl; hun woorden zijn niet minder on- „gezocht dan de denkbeelden, onder die woorden ge- „bracht; daar is alles natuurlijk; het geheim van hun „overmacht ligt daarin: dat zij zich beter dan iemand „weten te bedienen van de taal, waarin zij spreken „en der gevoelens van allen."

Op dien toon ging het nog geruimen tijd voort in dien kring, o. a. verhief een matrone van Florence Dante's stoutheid en eenvoud van stijl, als nog nimmer door een poëet geëvenaard: een Engelsche prees, als type in het genre der eenvoudige welsprekendheid, Addison, als tot hiertoe niet overtroffen door zijn stamgenooten. Zooook, dat was van die vergelijkingen het slot, zooook de beeldende kunstenaar[1]), die met bijtel, penseel of stift in zijn scheppingswerk de verhevenheid, het „Sublieme," weet te doen uitkomen. Onder de vele nieuwe schilderingen in kloosters en rijksgebouwen en „palazzi" te Rome — waaronder Bijbelverhalen en feiten der kerkgeschiedenis een eerste en voornaamste plaats innemen, en waarbij niet zelden aan de droefgeestigheid, aan de zwaarmoedigheid de sluier der smarte wordt ontnomen, om deze over te doen gaan in een vreugde, gemengd met teederheid en trots — moge 'k volstaan met het noemen der muurschilderingen in de Sixtijnsche kapel en in de „Stanze di Rafaello" binnen het Vatikaan, en wijzen op den majestatischen eenvoud en de eenvoudige majesteit, waar Rafaello de gedachten van Mozes scheppingsverhaal, op nimmergenoeg te bewonderen wijze heeft vertolkt met het penseel, naar de woorden: „God sprak: het worde licht, en het was licht."

Geheel anders is het gesteld met den zoogenaamden smaak der zwaarmoedigen. Deze ongelukkige kranken, alleen de droevige zijde van dit leven beschouwende, zoeken voor en geven aan hun kunstvoortbrengselen altoos en altoos een treurige tint, als de weerspiegeling van den grondtoon hunner gemoedsgesteldheid. Is dat zielsgevoel inderdaad *waar* bij den echten kunstenaar, dan wordt het een bron van artistieke schoonheden, is 't echter onwaar of valsch, dan wekt het kunstwerk voor 't minst medelijden bij verlichte kunstrechters. Niet heel ver van laatstgenoemden smaak ligt de neiging om alles te willen bevitten, wat onder het bereik komt in de wereld der Beeldende Kunst en Kunstnijverheid; hij die met deze neiging behebt is, breekt over alles een lans en zulks op een scherpen, bijtenden toon, haast op verachting af. Men moet langen tijd Rome hebben doorkruist om het soms te ervaren, dat er gevonden worden, die alles slecht vinden, welke uitsporige gestrengheid gestempeld is met een soort trenrigheid, gepaard aan een onhebbelijken toorn. Geheel iets anders is het eenzijdig oordeel in den kunstsmaak, een teeken van kleingeestigheid, of waardoor iemand zich althans verkleint. Het juiste midden in deze weet de kunstenaar, die zich bij voorkeur houdt aan modellen, welke 't meest overeenkomst hebben met de richting van zijn talent, zonder nochtans de modellen te miskennen, veel minder te verachten, wier instudeeren allicht in zijn werken de verscheidenheid zou kunnen aanbrengen, die alleen wordt aangetroffen in de natuur. En wat te zeggen van den zoogenaamd zuiveren, strengen, zekeren en moeilijken smaak, dien men hier niet zelden ontwaren kan? Is er niets volmaakt onder de zon en worden er in deze zelfs vlekken waargenomen, hoe zou dan de kunstsmaak van het individu volmaakt zuiver kunnen zijn, hoe altijd volkomen zeker, hetzij in 't voortbrengen, hetzij in 't schatten van anderer kunstwerken? Veeleer zijn zij in deze 't meest bekwaam, die zich het minst vergissen of die de handigheid hebben hun fouten en tekortkomingen onopgemerkt te verbergen. Van den anderen kant behoort de strengheid van den smaak haar grenzen te hebben, anders zouden de artisten, ontmoedigd wellicht door die delicatesse en overgestrengheid, wel eens niet meer willen voortbrengen en de kritikers niets meer hebben te bewonderen. Met hen, die een al te moeilijken smaak hebben op het stuk van kunst, gaat het ongeveer als met hen, die al te delicaat zijn bij het kiezen van spijs en drank ter versterking van den inwendigen mensch; niets voldoet hen; zij zijn ontevreden. — Jeugdige artisten ziet men hier wijselijk handelen, met, bewust als zij zich zijn, dat zij nog zooveel toegevendheid en welwillendheid van ondere kunstrechters hunwaarts behoeven — de schoonheden liever dan de gebreken te willen doen uitkomen in de werken, waarover hun meening gevraagd wordt. Men geeft hun toch gaarne een overdreven bewondering toe, als gevolg der vlucht hunner jeugdige verbeelding, maar kwalijk te verdragen zou een „air" van minachting bij hen zijn in dezen, wat hen te minder past als zijnde dergelijk „air" veeleer gebrek aan een goed hart dan wel een teeken van scherpzinnigheid. Gewis is het critiseeren in de Beeldende Kunst en Kunstnijverheid een nutttg middel ter vorming van een *zekeren* smaak; dat critiek uitoefenen is het weten te onderscheiden de schoonheden en de gebreken van een kunstwerk; ze met juistheid weten te bepalen, die schoonheden en gebreken, omschreven met redenen,

---

[1]) De smaak in den waren eenvoud der kunst is zelden het deel der jeugd; het natuurlijke is schier altoos de vrucht van studie en van gerijptheid; zelfs een Michel Angelo schijnt niet te zijn ontsnapt aan dien regel,althans te oordeelen naar hetgeen hij geleverd heeft als beeldhouwer in zijn jongelingsjaren en op rijper leeftijd, in Rome te aanschouwen.

waarom aldus en niet anders behoort geoordeeld te worden. Dat vordert niet weinig kennis en doorzicht; een hooge toon en een „air" van minachting, gevolgen der onwetendheid, en soms ook van den nog niet rijpen leeftijd, kunnen kennis en doorzicht geenszins vervangen. Een eerste voorwaarde der critiek is toch bezadigd en oordeelkundig te zijn; een tweede: zich steeds bescheiden en voorkomend te toonen en te zijn. Het gebrek aan en het valsche van den smaak zijn gewoonlijk als aangeboren gebreken; de bedorven smaak — en hiermede moge deze reeds al te lange opnoeming der vormen van den smaak gesloten worden — is veeleer een aangewend, een dadelijk gebrek, een vrucht van het maatschappelijk bederf. Aan dat bederf, hetwelk den smaak voor het schoone algeheel heeft verloren, komt zich dan nog een soort waanzinnigheid en veel onzedelijkheid voegen; dan lost zich de smaak op in onbeschaamdheid, zich slechts voedende met ongezonde, onreine, onfatsoenlijke en zelfs vergiftige bestanddeelen, of dergelijke bestanddeelen voortbrengende. Men werpt over dergelijke voortbrengselen dichte sluiers.

H. J. Biegelaar.

RAPPORT

AAN DE NEDERLANDSCHE REGEERING, UITGEBRACHT DOOR DEN SECRETARIS VAN ZIJNER MAJESTEITS GEZANTSCHAP TE BERLIJN, OVER DE TOEPASSING VAN KUNST OP NIJVERHEID IN NOORD-DUITSCHLAND, IN VERBAND GEBRACHT MET DE TE BERLIJN, LEIPZIG EN DRESDEN OPGERICHTE KUNSTGEWERBE-MUSEA.

IV.

Het gebouw was op eene zeer geschikte wijze ingericht, men had van het uiterst beperkt terrein alle mogelijke partij getrokken; stelselmatig gerangschikt en aan haar programma getrouw, muntte die tentoonstelling uit door gesmeed ijzerwerk, bind- en borduurwerk; wel is waar ontbraken eenige takken van nijverheid, om slechts de gevlochten voorwerpen te noemen. Wat de beschrijvende (graphische) kunst aangaat, heeft Leipzig steeds in Europa eene eerste plaats ingenomen, en deze tentoonstelling heeft getoond, dat zij deze nog bezit. Hoewel Zuid-Duitschland tegenwoordig, voornamelijk in Stuttgart waar 150 boekverkoopers zijn, en in Weenen, waar men er 130 vindt, groote aankoopen doet, zoude Leipzig, dat er 320, waarvan 40 aan de tentoonstelling hebben deelgenomen, ligt ook door Berlijn, dat er 460 bezit, bedreigd geweest zijn overvleugeld te worden, doch het gehalte der uitgegeven werken, de werkzaamheid en eerlijkheid der uitgevers zijn nog genoegzame waarborgen om dien tak van industrie aldaar nog geruimen tijd staande te houden.

De geheele inwendige inrichting in afzonderlijke kamers van de tentoonstelling te Berlijn en te Leipzig, waarvan de eerste proefneming in 1873 plaats had, kwam mij bij de eerstgenoemde verkieslijker voor, omdat bij de laatste de renaissancestijl met andere vermengd was. Het *Kunst-Gewerbe-Verein* van Maagdeburg had onder andere het inwendige van een huis van zeven kamers tentoongesteld, waaraan meer dan honderd menschen hadden gewerkt, hetgeen de weinige overeenstemming van kleuren, die er in waar te nemen was, verklaart. Uit een praktisch oogpunt beschouwd, zijn de kamers met geschilderde glasruiten, zooals die door den weder in zwang gebragten oud Duitschen stijl worden geëischt, voor tentoonstellingen niet aan te bevelen.

De van oudsher bekende porceleinfabriek te Meissen heeft geene nieuwe vormen tentoongesteld; zij is nog in volle werking, maar een bezoek in hare werkplaatsen toont aan, dat de oude modellen er nog steeds gebezigd worden.

De aangename indruk, dien de tentoonstelling te Leipzig op den bezoeker maakte, kan ook worden toegeschreven aan den invloed van het kleine Kunst-Nijverheids-Museum op de aldaar gevestigde industrielen, alwaar de betrekkingen veelvuldiger zijn dan te Berlijn; niettegenstaande de goede gezindheid van de bestuurders van dit Museum te haren opzichte, blijven de Pruissische fabrieken nog dikwijls aan hare oude monsters vasthouden.

Zelden zal men in een zoo klein Museum als dat van Leipzig, eene zoo stelselmatige gerangschikte verzameling van Oostersche stoffen aantreffen. Toen ik onderzoek naar de afkomst instelde, werd mijne verwachting bevestigd, dat de kermissen te Leipzig, die nog ten minste aan het oorspronkelijk doel van handelstransactien beantwoorden, daartoe veel bijdroegen. Sedert 1877, bij gelegenheid der Paaschkermissen. hebben er groote tentoonstellingen van stoffen, druk- en bindwerk plaats; kooplieden van overal elders, zelfs uit het verre Oosten, brengen er op hunne beurt hunne koopwaren aan. Belangrijke aankoopen worden er gedaan, en anderhalf jaar geleden waren mij reeds op den grooten bazar van Galata, te Konstantinopel, de veelvuldige voorwerpen in het oog gevallen van de kleine Duitsche nijverheid, die, op Oostersche wijze gemonteerd, voor echt verkocht, veel aftrek hebben. Door de geregelde betrekkingen met het Oosten is zulks ook het geval met de Fransche nijverheid, terwijl, helaas, Nederland door gebrek aan eene krachtige leiding en eene geregelde stoomvaartdienst zich sinds een dertigtal jaren door andere landen, ook wat zijn handel aangaat, heeft laten voorbijstevenen.

Het *Kunst- und Ambachts-Museum* te Leipzig is in 1873 met een beperkt kapitaal van 10,350 Mark gesticht; eene vergadering van de eerste burgers der stad besloot tot het doen aankoopen op de tentoonstelling te Weenen van goede nijverheids- en kunstvoorwerpen; eene inschrijving van belanghebbenden bragt eene som van M. 12,750 op. Eerst in Februarij 1874 vereenigden zich 40 personen, en na zich van de medewerking van het *Museum voor volkenkunde* en van de *Akademie van beeldende Kunsten* verzekerd te hebben, besloten zij, op het voetspoor van het Kunst-Nijverheids-Museum te Weenen, in een zeer klein lokaal iets dergelijks in te richten. Door jaarlijksche contributien, tegenwoordig tot een bedrag van M. 8000 en door toelagen van den Staat ad. M. 4500 en van de stad ad. M. 3000, alsmede van de kamer van koophandel ad M. 3600 en van de vereeniging van de kramers ad M. 300, werd men in staat gesteld voor het Museum aankoopen te doen, waaronder de zeer volledige verzameling van dr. Brinckmann, te Hamburg, bekend onder den naam van *Ornamentstick-Sammlung*, voor 18,000 M., die op het punt stond aan het buitenland te worden verkocht.

In 1877 verleende de Staat een buitgewoon subsidie van M 3000, en verschillende kunstvoorwerpen en stoffen, artistieke werken uit de gieterij van Ilsemburg, werden achtereenvolgens aangekocht, daar men te recht veel op heeft met de inlandsche nijverheid en men den invloed ziet van de in Oostenrijk bestaande inrichtingen, waar de werkman geraadpleegd wordt en onder voortdurend doch welwillend opzicht staat, terwijl men het in Pruisen veelal laat bij het bevel, zeker werk te verrichten, en niet altoos op de ontwikkeling van uitvindingsgeest, streven naar verbetering enz. bedacht is.

De hoofdstad van het koningrijk Saksen heeft ook veel tot de tentoonstelling van Leipzig bijgedragen door toezending van verschillende voorwerpen uit hare zoo rijke musea en uit het „Grüne Gewölbe".

Aldaar was in 1828 reeds aan de *Polytechnische school*, die toen den naam van *Technische Bildungs-Anstalt* droeg, gelegenheid zich te bekwamen in het teekenen naar goede modellen op een specialen cursus. De *Industrie-Schule*, als bijzondere afdeeling der Kunst-Akademie, beoogde tot 1828 hetzelfde doel en ontving, nà de afscheiding, bij gelegenheid der reorganisatie in Januarij 1865, van het Potytechnicum den titel van *Königliche Schule für Modelliren, Ornament und Musterzeichnen*, en bleef een twaalftal jaren onder dezen naam bestaan; onder het beheer van prof. E. Graff werd deze ingericht op den voet van het museum van Kunstnijverheid te Weenen. Ik teeken ter loops aan, dat bij de statuten van September 1875 eene verpligte *Vorschule* werd ingesteld met speciale klassen (*Fachclassen*) ten getale van drie, te weten: *Architecturschule*, *Modellirschule* en *Schule für Musterzeichnen und Malen*, welke laatste het beschilderen van porcelein, het maken van mozaïek-, glaswerk omvat. Aan deze school is ook een museum en eene boekerij verbonden; het eerste, uitsluitend met het oog op de Saksische nijverheid, bevat schoone stalen, modellen ter nabootsing van kanten en daarmede in verband staande producten. Te Dresden is het onderwijs de hoofdzaak, hetgeen te verklaren is uit de omstandigheid, dat zich aldaar zulke prachtige verzamelingen, onder anderen van porcelein in het Johanneum, reeds bevinden. Vele vreemdelingen bezoeken ook die bovengenoemde school, tegen M. 90 schoolgeld en M. 10 entrée, terwijl Duitschers slechts M. 60 schoolgeld en M. 5 entrée betalen, het laatste bestemd voor een beurzenfonds; zij die daarvan gebruik maken, moeten elk jaar, ter keuze der leeraren, een hunner werken aan de school afstaan.

In Noord-Duitschland behoort ook nog te worden vermeld het *Technisches Institut der Gewerbekammer* te Bremen, dat voor de nijverheid dier stad uitstekende leerlingen heeft gevormd.

Uit het voorgaande volgt, dat er reden bestaat, om zich te verheugen over den snellen vooruitgang der kunstnijverheid in Noord-Duitschland, blijkbaar op de aldaar en te Leipzig gehouden tentoonstellingen, maar dat men zich ook terecht verzet in artikelen, voorkomende in verschillende dagbladen, tijdschriften enz., tegen eene in 1885 te houden internationale tentoonstelling. Dit was door het permanent comité van den „Handelstag" in een zijner zittingen van den 21sten November jl. aanbevolen; de geographische ligging van Berlijn, de financiele zijde van de quaestie, met den nog onvolmaakten toestand der kunst-industrie zijn machtige beletsels voor een dergelijk plan; daarenboven hebben noch de Regering, noch bevoegde personen zich gunstig over het voornemen uitgelaten, te minder omdat verschillende tentoonstellingen in Beijeren, Saksen, Thuringen zullen worden gehouden, te beginnen reeds 1 Junij a. s. met die te Düsseldorf.

Indien in het algemeen tentoonstellingen moeten worden aangemoedigd, moet dit echter niet te dikwijls plaats hebben in de groote centra, waar internationale tentoonstellingen worden gehouden; want behalve enkele uitvindingen op het gebied van machines, is de tentoonstelling, die in den herfst te Parijs in het *Palais de l'Industrie* werd gehouden, mij weinig belangrijk voorgekomen. De overdreven zucht om voort te brengen en uit te vinden schept meestal slecht bewerkte voorwerpen en verlaagt dergelijke tentoonstelling tot een grooten winkel zonder praktisch nut voor den kunstenaar.

Voor Nederland is het hoog tijd, dat men beginne eene dergelijke opleiding te geven aan teekenaars, en de kunst-industrieel moet van Staatswege worden ondersteund, door de stichting van een kunst-industrieschool, in onmiddelijk verband met een kunst-industriemuseum als centrale instelling te Rotterdam, Haarlem of Amsterdam, want men moet bekennen, dat ondanks de schoone voorwerpen in goud en zilver, het Delftsche porcelein, die van oudsher bij ons bestaan en waaronder uitstekende artistieke modellen te vinden zijn, onze kunstnijverheid zich in een bedroevenden toestand bevindt, en hoewel particuliere vereenigingen ter bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid, alsmede de Nederlandsche maatschappij ter bevordering van nijverheid reeds het hare tot ontwikkeling daarvan hebben bijgedragen, behoort, op het voetspoor van Oostenrijk, de Staat de zaak in handen te nemen. Reeds nu kan een aanvang gemaakt worden met het teekenonderwijs op de lagere en middelbare school, die door eene geleidelijke ontwikkeling, op eene Rijksnijverheids- en kunstschool (met vertakkingen in de provincien) haren werkkring volmaakt. De proef, door Duitschland in zulk een kort tijdbestek genomen, is eene ernstige waarschuwing voor Nederland, om in het belang van zijne bronnen van bestaan, in deze eeuw van stoffelijke belangen, niet langer tot eigen schade Gods water over Gods akker te laten loopen.

Er bestaat ook geen reden om de schoone modellen van oud-Nederlandsche kunst in handen van vreemden over te laten, zoo als tot heden maar al te zeer het geval is geweest, en de Nederlandsche industrieel behoeft aanmoediging, niet minder dan die van eene andere natie.

In verband met het te Haarlem gesticht museum, dat meer speciaal rijke verzamelingen van grondstoffen van onze koloniale bezittingen bevat, zou het zeer wenschelijk zijn daaraan meer uitbreiding te geven en tot voorbeeld *het Orientalisches Museum* te Weenen te nemen waarop mijn vorig rapport betrekking had. Als *Handelsmuseum* zou reeds daartoe de noodige grondslag bestaan. Bovengenoemde inrichting neemt aldaar hoe langer hoe meer in omvang toe, en het nut daarvan wordt algemeen erkend.

Mocht deze of gene tak van nijverheid in kwijnenden toestand verkeeren, dan kan de tijdige tusschenkomst der Regeering dikwijls een gelukkigen invloed hebben, als tijdelijk redmiddel bij stilstand in handelszaken. Men heeft daarvan een treffend voorbeeld aan

eene kleine tentoonstelling van geëmailleerde en ceramieke voorwerpen, dezen herfst te Genève gehouden. Het groot aantal bekwame werklieden, die door stilstand van handelstransactiën in uurwerkmakerij en wat daarop betrekking heeft, op het punt waren hun middel van bestaan te verliezen, was de reden dat het bestuur, ofschoon het daarover vele verwijten moest hooren, eene andere richting aan hunne talenten trachtte te geven.

In verband met de *Ecole des arts industriels* werd de *Ecole de modellage et de céramique* opgericht; beide leverden uitstekende uitkomsten; de proef van geëmailleerd werk is geslaagd, en thans is de uitvoer dier voorwerpen naar Amerika o. a. zeer aanzienlijk.

Ofschoon dit algemeen overzicht van de toestanden hier te lande, met aanteekening der hoofdtrekken die voor Nederland dienstig kunnen zijn, de grenzen reeds overschrijdt, die ik mij oorspronkelijk had gesteld, acht ik het mijn plicht uwer Excelenties welwillende aandacht nog te vestigen op de nationaalhistorische tentoonstelling van verleden jaar te Kopenhagen, die tegelijkertijd de vorderingen der Deensche kunstindustrie aantoonde. Zelden was men in staat een zoo volmaakt geheel te zien in een klein land, welks invloed op ornamentatie zich tot hier doet gevoelen, zoodat de Kunstschool te Kopenhagen, dikwijls het onderwerp is geweest van de bijzondere aandacht van het Museum te Berlijn. Deze tentoonstelling heeft niet alleen het Deensche volk de historische overlevering van zijn Stamhuis doen kennen, maar zijne eigen rijkdommen doen waardeeren, die sedert een aantal jaren verborgen bij particulieren, tegen lagen prijs aan vreemdelingen overgingen; reeds nu beweert men dat de goud- en zilverwerken met 40 pct. in waarde zijn toegenomen.

De oordeelkundige rangschikking, de goede smaak, die er heerschte en de geschiedkundige voorwerpen, die aldaar ten toon werden gesteld waren even zooveel redenen om die tentoonstelling te doen slagen, en met het oog op eene dergelijke tentoonstelling van Augustus aanstaande in Nederland, kan ik hare inrichting niet genoeg aanbevelen; men zag duidelijk het nationaal streven, dat als uitgangspunt zal dienen voor de verdere ontwikkeling van inheemsche voortbrengselen, en het besef harer onafhankelijkheid met gehechtheid aan haar Stamhuis.

Om tot Duitschland terug te keeren, zoo is voor de herstelling, het onderhoud van nationale gedenkteekenen enz. nog zeer weinig gedaan; de Staat heeft niettemin, o. a. voor de Rijnprovincien, verschillende sommen op de begrooting van Eeredienst bestemd, maar er is gebrek aan eene goede leiding, gelijk gebleken is uit de beraadslagingen, onlangs in den Pruissischen Landdag gevoerd.

Met de vernieuwde verzekering mijner meeste hoogachting, heb ik de eer te zijn

Van Uwe Excellentie

De zeer dienstwillige en onderdanige Dienaar,

A. Baron de Constant Rebecque.

'T PARIJSCHE SALON VAN 1880.

IV.

Parijs, Mei '80.

We zijn thans genaderd tot zaal 21, die ongeveer van dezelfde grootte is als *'t Salon d'honneur* en waar heel wat te zien valt.

In 't midden bevindt zich een met leer bekleede divan, die plaats biedt voor u en mij en nog vele andere slachtoffers der afmattende hitte, waarop vrouw Natuur ons onthaalt. Een oogenblik rust dunkt mij dan ook wenschelijk; rust voor onze vermoeide leden; rust voor ons gezichtsorgaan, dat reikhalst naar eenige non-aktiviteit; ontspanning eindelijk voor onze nekspieren, wier rekbaarheid op een harde proef is gesteld. Tevens wenschte ik van deze gelegenheid gebruik te maken om mij van een gemoedsbezwaar te verlossen, dat te lang reeds mij drukt. Een gemoedsbezwaar! hoor ik u uitroepen, 't is veel te warm voor gemoedsbezwaren! Toegegeven; doch misschien gaat een heel kleintje er bij u door.

Welnu dan, ik heb Bogereau den titel van prezident der jury geschonken toen hij dien reeds had afgestaan aan Paul Baudry. Ook deze heeft sedert zijn ontslag genomen en Bonnat is in zijn plaats getreden. Er is geïnterpelleerd en geprotesteerd, er zijn brieven verschenen in de bladen en de verstandhouding tusschen de jury en den onder-sekretaris van Staat voor Schoone Kunsten is er niet beter op geworden.

En na aldus schoonmaak te hebben gehouden in mijn geweten, verzoek ik u onze beschouwing voort te zetten. We behoeven daartoe aan onze zalige rustende houding niet vaarwel te zeggen; we hebben slechts op den divan een voortschuivende beweging uit te voeren.

Allereerst neemt 't belangrijke werk van Puvis de Chavannes onze aandacht in beslag, zoowel om zijn buitengewone afmetingen (3,57 bij 15,82 m.) als om zijn meesterlijke eigenschappen. 't Zeldzaam talent van Puvis de Chavannes komt in *Ludus pro Patria* weêr schitterend uit.

't Onderwerp is krachtig, met stijl behandeld. In 't midden ziet men een groep jongelieden die zich oefenen in 't werpen met de lans; een hunner zwaait zijn wapen in de lucht en mikt op een boomstam. In de nabijheid is een grijsaard gezeten en naast hem een jonge moeder die haar kind op den schoot houdt, dat zijn armpjes uitstrekt naar den forschgebouwden vader. Mannen en vrouwen volgen de krijgslieden in hun oefeningen. Links wordt 't maal bereid door lieve vrouwenhanden; de dochteren halen 't brood uit den oven en korven worden door haar met eetwaren gevuld.

Daar zit ook de grootmoeder in peinzende houding; haar oog blikt in 't verleden, ze denkt wellicht aan een zoon, die gevallen is voor 't vaderland. Een klein meisje heeft aan de bezigheden harer oudere zusters willen deelnemen en 't ongeluk gehad een aarden kan te breken; huilend staat ze vóór grootmoeder, terwijl ze met de twee handjes haar oogen bedekt.

Rechts, op den achtergrond, bespeurt men visschers die hun netten uit de rivier optrekken; ginds zijn

jonge vrouwen aan 't vlechten van een krans, die den overwinnaar om de slapen zal worden gelegd.

't Werk van Puvis de Chavannes, voor de stad Amiens bestemd, is niet af; 't is een ontwerp, een schets, een aanleg. Men kan dus over eigenschappen als diepte en kleur niet oordeelen. Aan den algemeenen indruk had 't niet geschaad, indien de schilder sommige figuren reeds nu meer had afgewerkt en hier en daar minder minachting voor de zuiverheid van den vorm had aan den dag gelegd. Men heeft in elk geval zich niet af te vragen: is dat kunst? Puvis de Chavannes geeft ons ware, breede kunst.

Vóór den *Caïn* van Cormon, die zich aan den overkant bevindt, rijst die vraag als van zelve. De *Caïn* werd reeds aangevallen en verdedigd, nog vóór dat 't Salon geopend was. Sommigen gingen zelfs zóó ver van hem bij voorbaat de eeremedalje toe te kennen. Van de beraadslagingen der jury is in elk geval wat uitgelekt — dat is de gewoonte — en Cormon schijnt waarlijk met Bastien Lepage en Morot 't drietal te vormen, waarop ze haar keuze heeft gevestigd. Deze laatste heeft een *Bon Samaritain* gezonden, dien we straks in oogenschouw zullen nemen.

Cormon heeft den Kaïn willen weêrgeven, dien Victor Hugo, in de *Légendes des Siècles*, aldus schildert:

Lorsqu'avec ses enfants couverts de peaux de bêtes,
Echevelé, livide au milieu des tempêtes
Caïn se fut enfui de devant Jéhovah...

Daar trekt 't Kain's ras door de woestijn. Jehova's vloek vervolgt de woestelingen; ze schrijden voort, altijd voort, zonder om te zien, zonder stil te staan; de dood alleen kan hen stuiten in hun wilde vaart. Op een ruwe draagbaar, van knoestige boomstammen vervaardigd, voeren ze hunne vrouwen meê, hunne kinderen en hun have, die uit stukken rauw vleesch bestaat. Vóór hen gaat de oude Kaïn, door een onzichtbare macht gedreven, in zichzelven gekeerd, de hand krampachtig uitstrekkend, als wil hij zijnen volgelingen beduiden dat ze voort moeten, voort met reuzenpas ..... naar 't onbekende.

Cormon's schilderij maakt dus indruk, een indruk van ontzetting, waarvan men zich eerst rekenschap kan geven als men die aanvankelijke gewaarwording overwonnen heeft.

En dan stelt men zich de vraag: is dat werkelijk schoon?

Zijn penseel heeft er naar getracht forsch, laat staan ruw te zijn, maar 't doel is voorbijgestreefd en, in plaats van ruw, heeft de artist grof en rauw geschilderd. Waarom heeft hij getracht 't leelijke weêr te geven? Er zit veel beweging in zijn schilderij: 't is als komt de Caïn's groep er uit, om zijn woesten marsch al maar voort te zetten.

Met den besten wil ter wereld kan ik ze echter niet mooi vinden. Zonder eenigen twijfel heeft men hier te doen met 't werk van een hoogst oorspronkelijke persoonlijkheid, die er in geslaagd is de klip der banaliteit om te zeilen, maar er bestaan kunstregels, die, misschien om hun eenvoud, door Cormon niet zijn opgevolgd. Men zoekt te vergeefs naar afstand en lucht tusschen zijn figuren; ze zijn op elkander gedrongen en vormen één slordig geteekende vleeschmassa.

De gestalte van den ouden Kaïn is geheel anders behandeld dan de overige; trouwens, zijn kinderen schijnen van een verschillend maaksel, slechts één hunner verheugt zich in 't bezit van een oog, dat nog wel van glas is.

Haasten we ons thans post te vatten vóór den *Bon Samaritain* van Morot, want, indien we draalden, kon 't zijn, dat we hem niet meer op dezelfde plaats vonden, 't geen u geenszins zou behoeven te verbazen, want men is voortdurend aan 't verhuizen. Ach, dat ik u mijn leed klage! Wat al verwarring is door dat verhuizen niet in mijn aanteekeningen gebracht! Hoe vaak is 't mij niet gebeurd, wanneer ik, den eersten indruk en evenmin den tweeden indruk vertrouwende, dien een schilderij op mij had gemaakt, er den volgenden dag heen wilde terugkeeren — hoe vaak is 't mij niet gebeurd, dat ik de zalen doorkruiste om de voortvluchtige op te sporen! De beminnelijke *gardiens* alleen, die mij van tijd tot tijd op 't rechte pad wisten te brengen, heb ik tot de getuigen gemaakt mijner verbolgenheid.

't Doek van den heer Morot schijnt, zooals ik reeds zei, de aandacht der jury in die mate te hebben getrokken, dat hij waarschijnlijk in aanmerking zal komen voor de *médaille d'honneur* der schilderkunst. 't Aantal goede Samaritanen, die door jonge kunstenaars in de wereld worden gezonden, grenst aan 't ongeloofelijke. Elk jaar worden een paar door 't Salon geherbergd. 't Onderwerp is derhalve niet bepaald nieuw.

Onderscheidt zich nu deze *Bon Samaritain* van zijn voorgangers, wat opvatting betreft?

De drie figuren zijn onberispelijk geteekend, de kleur is sober, 't licht zeer schoon aangebracht; zoowel 't bleeke lichaam van den gewonde als de gebronsde gestalte van den Samaritaan komen goed uit. 't Stuk is uiterst korrekt geschilderd maar mag men, juist omdat 't een onderwerp geldt waaraan reeds zoovelen hun krachten hebben beproefd, niet naar nog wat anders, naar oorspronkelijkheid vragen? Welnu, Morot's opvatting van 't onderwerp is niet nieuw en, bij 't beschouwen zijner schilderij, gevoelt men, dat de banaliteit niet ver af is. Men mist hier die oorspronkelijkheid, welke alleen in staat is kunstwerken tot meesterstukken te stempelen. Is vaardigheid in de uitvoering, bekwaamheid in den aanleg voldoende om den artist 't eeremetaal waardig te keuren? De jury zal die vraag op haar manier beantwoorden.

Le Mariage van Boulanger, dat aan gindschen wand zoo'n groote oppervlakte beslaat, is een allegorisch dekoratief paneel, dat bestemd is voor de trouwzaal der Mairie van 't XIIIe arrondissement. Boulanger's huwelijk is een *mariage de raison*, 't gevoel blijft er vreemd aan. 't Uiterlijk der schilderij is smaakvol, de figuren zijn bevallig, de kleur is helder, misschien wat al te helder. En al wordt *Le mariage* als getuigen bijgewoond door Alexander Dumas, Garnier, Jérôme, Guillaume en Arago, al is Boulanger er zelf bij tegenwoordig, de plechtigheid gaat bijster koel in haar werk. Wellicht hebben de jonggehuwden ginds *La Guerre* in 't oog gekregen, van denzelfden schilder en voor dezelfde trouwkamer bestemd, en denken ze er aan dat de onmeêdoogende oorlog geen ontzach heeft voor 't echtelijk geluk. Dit allegorisch paneel stelt een zoon voor die van zijn ouden vader afscheid neemt om ten strijde te trekken; hij toont ons een rij prachtige tanden en een arm met ontzachlijke spierbobbels. We

begrijpen 't pijnlijk gevoel van den grijsaard, wien hij de hand drukt.

Une porte du Louvre le jour de la Saint-Barthélemy van Debat-Ponsan, is naar zaal 3 verhuisd en we moeten ons dus thans met kleinere werken vergenoegen.

Jean Gigoux, die gedurende eenigen tijd de lieveling van een zeker publiek is geweest, heeft er zich toe bepaald een op breeden trant geschilderd kinderkopje te zenden, dat niet onopgemerkt voorbij mag worden gegaan. Twee portretten van Maillart trekken insgelijks onze aandacht.

In onze hoedanigheid van Nederlanders staan we daarna een pooze stil voor *Un Coin d'Eglise*, door Bouvin, waaronder de naamteekening had kunnen staan van een onzer hollandsche meesters, zonder dat 't ons zou verbaasd hebben.

't Wordt intusschen ondragelijk in deze benauwde tentoonstellingszaal. Zouden we ons niet ergens in een liefelijk landschap kunnen vermeien? *Les Deux aureaux et la grenouille* lokken ons wel is waar naar buiten, maar men gevoelt zich bij Jules Didier niet op zijn gemak. En Jules Didier behoort nog wel tot de „waarlijk talentvolle landschapschilders, die iets blijvends hebben voortgebracht", waarvan ik vroeger heb gesproken. Jules Didier is nog wel een der weinigen, die den *prix de Rome* voor 't historisch landschap hebben behaald.

Zijn *Gué dans le Morvan* is niet minder juist geteekend, doch al die geleerdheid doet ons puffen en brengt ons niet 't minst koeltje.

La Route de Combs-la-Ville, van Français, zouden we gaarne volgen, als niet ginds een frissche bries ons tegenwoei van 't strand der *Petit Bains à Saint Valéry*, waarmeê Louis Servin ons willig doet kennis maken.

Dupain, die 't penseel op melodramatische wijze hanteert, schijnt ons niet langer aan de kust te willen laten toeven en voert ons naar 't binnenland, naar den zoom van een donker woud, waar de girondijnen Pétion en Buzot zichzelven 's avonds van den 30n Prairial, van 't leven berooven ten einde aan schavot te ontkomen. Een hunner worstelt nog met den dood, terwijl een troep honden zich op de twee mannen werpt om straks hun lijken te verscheuren. Alles is gruwelijk in deze schilderij, zelfs 't korenveld dat zich naast 't bosch uitstrekt. 't Is als gluurt de dood tusschen de lange halmen. In 't verschiet ziet men roode en paarsche strepen die de lucht moeten voorstellen. 't Gelaat der girondijnen is even zwart als de woedende honden, die op hen aanvallen.

Van oneindig veel zachtere aard zijn de honden van Hermann-Léon, die daar zoo trouw uit hun oogen zitten te kijken. Ze genieten een welverdiende rust, maar weldra rennen ze weêr over 't veld en 't haas, dat aan hun voorname afkomst mocht twijfelen, zal tot eigen schade ondervinden dat ze van uitstekend ras zijn.

Verkiest ge soms boven 't jachtvermaak 't minder vermoeiende visschen; zijt ge een liefhebber van 't droomerig hengelen, welnu, volg mij dan naar zaal 22, waar ge u kunt verlustigen in den aanblik van Louis Leloir's *La Pêche*, waarvan de figuren zoo aardig tegen den lichtgrijzen grond uitkomen. 't Tafereeltje wekte reeds elders de bewondering en zal u waarschijnlijk bekend zijn. 't Is warm en zonnig op 't water, maar men ademt toch vrij. Onze hengelaar gevoelt zich wel te moede in 't gezelschap van de *haulte et honneste dame*, die haar mooie oogen geen oogenblik afwendt van 't dobbertje, waarvan zeker de minste beweging haar schoone gestalte doet trillen. De knorrigste hengelhater moet door Leloir's lief paneel tot beter gedachten worden gebracht, zoo bevallig is 't van kompositie, zoo helder van licht, zoo aangenaam van toon. (*Wordt vervolgd*).

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Voor den cursus over de methode van het teekenonderwijs, welke op 19 dezer te Amsterdam zal worden geopend, hebben zich meer dan honderd onderwijzers en leeraren aangemeld. Een zestigtal viel in de termen om toegelaten te worden.

Naar wij vernemen is het rechtlijnig teekenen opgedragen aan den heer W. B. G. Molkenboer, Leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Leeuwarden, het handteekenen aan den heer J. Striening, Leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Deventer, de perspectief en de projectieleer aan den heer J. Versluys, Oud-Leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Groningen, de beginselen der Kunstgeschiedenis aan den heer J. A. Alberdingk Thijm, Hoogleeraar aan 's Rijk-Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

De cursus zal in het gebouw der laatstgenoemde Akademie gehouden worden.

— Het bestuur der maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam, heeft het Eere-lidmaatschap aangeboden aan Jhr. Mr. Victor de Stuers, Referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

— De Executeurs-testamentair in de nalatenschap van Baron van Brakell, hebben dezer dagen de aan het Rijks-Museum te Amsterdam gelegateerde verzameling oude en moderne kunstwerken ter beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken gesteld. Deze collectie wordt op een waarde van ongeveer 50.000 gl. geschat.

— Bij het opgraven van den kelder voor de nieuwe onderwijzerswoning in de gemeente Houthem bij Valkenburg, heeft men in den grond een aantal fragmenten gevonden van Romeinsche kruiken, schotels van grof aardewerk en *terra sigilata*, olla's en andere potten, alsook eenige stukken van platte dakpannen.

Verder vond men op de diepte van drie meters ongeveer, in den vasten leemgrond, een fornix of vuuroven, boogsgewijs overwelfd, lang 1.55 M., hoog en breed 0.45 M., gevuld met zwarte gebrande aarde, houtskool, potscherven enz. Deze oven was niet gemetseld. De vloer bestond uit eene korst gebrande aarde, zooals ook de geheele structuur, die uitwendig bezet was met eene zware laag wit groenachtige klei. Nadere berichten heeft men over deze vondst niet kunnen inwinnen, want toen oudheidkundigen ter plaatse kwamen om de zaak wetenschappelijk te onderzoeken, was het geheele ovengebouw door de haastende werklieden weggeruimd en spoorloos verdwenen.

De gemeente Houthem is rijk aan overblijfsels uit het romeinsch tijdperk. Er gaat bijna geen jaar voorbij of men vindt er grondvesten van gebouwen, graftomben met aardewerk, munten enz. Dit dorp is gelegen langs den ouden Romeinschen heerweg van Tongeren over Coriovallum (Heerlen) naar Gulik, reden genoeg om die gedurig voorkomende ontdekkingen van Romeinsche voorwerpen te verklaren.

ADVERTENTIËN.

Boekhandel van G. BORG, *Leliegracht No.* 50, *Amsterdam*, verschenen:

A. APOL'S

Gronden der Doorzichtkunde.

Praktisch handboek voor alle beoefenaars der Teekenkunst.

***Prijs** . . . . f 1.25.*

HANDEL IN POSTZEGELS.

Catalogus, 53 bladz., *f* 0.25 franco.

Pakjes lijsten gratis en franco.

Aan mij bekende personen worden Collectiën ter inzage gezonden.

A. BLOKZEIJL,
Oldenbarneveldstraat 45, *Rotterdam.*

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: **Rokin 2, Amsterdam.**

Door W. C DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

VONDEL.

1679 – 5 Februari – 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs *f* ***0.50***

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

HET BELEG VAN HAARLEM

DOOR

VROUWE JACOBA

in 1426.

Geschiedkundige bijdrage

DOOR

Dr. C. EKAMA,

f ***0.40.***

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 30. 24 Juli 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ f 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ f 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

MODERNE ENGELSCHE KUNST.

THE ROYAL ACADEMY.

Wij moeten thans, onze beschouwing voortzettend, de drie andere leden der St. Johns Wood School bespreken. Als R. A. heeft Hodgson 't eerste aanspraak op beschouwing. Wij kunnen kort over hem zijn. Immers zijn genrestuk „Homeward bound", 't welk twee matrozen voorstelt, die naar huis terugkeeren, is karakterloos en laat ons koel, zijn tweede stuk, een portret, heeft vele goede eigenschappen, maar stemt niet tot buitengewonen lof. Over 't algemeen zijn er ijselijk veel portretten en daaronder slechts weinigen, die zooals die van Millais, Watts of Richmond, karakteristiek of opmerkenswaard zijn. 't Lijkt wel of de ijdelheid der verschillende kunstbeschermers er bijzonder door gevleid wordt, wanneer hun portretten aan den wand der Academy prijken; 't ware te wenschen, dat de beste genre- en tafereel-schilders dit voldoen aan die ijdelheid voor hun collega's overlieten, die van dat portret schilderen hun fort maken; of dat de Academy het getal der portretten beperkte. Haar tentoonstellingen zouden er door winnen aan belangrijkheid en we zouden wat meer hoogere kunst zien. Misschien zou dan ook Yeames, die, 't moet erkend worden, een keurig portret geeft, door een ander genrestuk de gedeeltelijke „failure" van zijn Finishing Touch hebben goed gemaakt. Dit stuk leidt ons binnen in den „green room" of kamer, waar liefhebbers-acteurs en actrices de laatste hand leggen aan hun costuum. 't Onderwerp en de uitvoering, wat opvatting aangaat, zijn onbeduidend, teekening en kleur zijn echter zeer verdienstelijk. Wynfield's historiesch stuk, princes Elisabeth, komende in den Tower, is als zoogenaamde gladde schildering, die veel weg heeft van oleographie, niet kwaad, als kunstwerk is 't volstrekt „rien".

Wij noemden zooeven den naam van G. F. Watts, R. A. Wij zullen dus thans diens werken en die zijner mede-portrettisten beschouwen. Hij is in zekeren zin een realist als Millais en toch valt 't bij een eenigszins aandachtige beschouwing niet moeilijk beider werk van elkander te onderscheiden, naar kleur en wijze van schildering. Beiden hebben

dit echter gemeen, dat zij hun modellen iets mededeelen van hun eigen geest, . Millais levendigheid en Watts diepte, zelfs wat droefgeestigheid, doch altijd met bewaring van de gelaatsuitdrukking hunner modellen. Met Richmond naast deze twee meesters kan de Engelsche kunst op een klaverblad van moeielijk te overtreffen realistische portretschilders bogen, terwijl jongeren als Ouless, Lehman en Herkomer ook voor de toekomst veel beloven. Naast dezen bewijzen Sant, Leslie en Long, dat ook de minder impressionistische school op 't gebied van portretschildering veel uitstekends kan leveren, en zeer zeker dáár, waar het 't weergeven van kinderlijke jonkvrouwelijke schoonheid geldt, hun methode met die hunner broeders gerustelijk wedijveren mag.

Thans nu wij der „weergevende" kunst alle recht deden wedervaren, kunnen wij ons met de meer fantastische bezighouden. Over Alma-Tadema spraken wij reeds en dus heeft naar den ouderdom W. P. Frith, R. A. 't eerste aanspraak op vermelding. Evenals Leighton is deze kunstenaar echter niet volkomen op de Academy vertegenwoordigd en wij zouden dus niet in staat zijn een volledig oordeel over zijn werk van dit jaar te vellen, indien wij zijne elders tentoongestelde schilderijen buiten beschouwing lieten. Bovendien zijn deze van een bijzonder genre, waarover wij gaarne iets in 't midden willen brengen, en is 't ook niet onwaarschijnlijk, dat onze lezers in staat zullen zijn er kennis mee te maken, vermits de firma Goupil en Co. zich het recht verwierf hen in haar fotografie-gravure te reproduceeren.

Deze vijf schilderijen nu vormen, naar 't voorbeeld van Hogarth, als Mr. Tom Taylor ons in zijn begeleidende brochure of beschrijving mededeelt, één reeks en worden verondersteld een drama te geven, „the Race for Wealth" geheeten, dat niet in vijf aktes, maar in vijf tafereelen, liever gezegd doeken, wordt voltooid. Ziet hier hoe de heer Frith de zucht naar rijkdom graphisch voorstelt, 't Eerste tafereel „The Spider at home", stelt ons voor 't kantoor van een der groote handelsondernemers. De man zelf staat in 't midden van het vertrek in gesprek met een dame die hem een recommandatiebrief overhandigt; tal van personen, die gekomen zijn om den grooten man over hun zaken te spreken, zitten of staan hun beurt af te wachten. Op den voorgrond is zijn klerk bezig een geestelijke, die zijn vrouw en twee dochters meenam, 't erts en de streek van den mijn, door zijn meester beheerd, te toonen. Over 't gezicht van dien klerk verzekert ons de heer Taylor, anders zouden wij het zeker niet ontdekt hebben, ligt een waas van medelijden met de arme slachtoffers zijns patroons. In het tweede tafereel bevinden wij ons in den drawingroom van den speculant en parvenue, die op de voorgrond bezig is twee zijner bezoeksters, waarvan de eene hem achter zijn rug uitlacht, de verdiensten eener schilderij aan te toonen. Een der gasten, half van hem afgekeerd, maakt een der dames met een spottend gezicht op de ploertigheid van den gastheer opmerkzaam, terwijl diens wettige huisvrouw in het midden der zaal met evenveel aplomb de nog steeds aankomende gasten ontvangt. Onmiddelijk na de „expositie volgt nu de perepetie. In 't derde bedrijf zien wij de geestelijke van 't eerste met zijn huisgezin, waarbij nu nog een jeudige cadet, pas thuis gekomen, aan de ontbijttafel gezeten. Zoo even ontving hij het bericht dat de groote man en de mijn-exploitatie niets dan humbug waren en hij de met moeite overgegaarde spaarpenningen verliezen zal. Zijn vrouw leest op het zelfde oogenblik 't nieuws in de courant; op haar gezicht lezen wij den schrikkelijken indruk, die 't op haar maakte. Haar man buigt zijn hoofd voorover, naar mr. Taylor ons verzekert, uit schaamte over 't ongeluk, dat hij over zijn familie gebracht heeft en hij had 't toch nog al niet in 't geheim gedaan, maar zelfs zijn vrouw en dochters meegenomen naar 't kantoor. Deze laatsten zijn opgestaan, elkaar omarmend met gezichten, waarop wel een uitdrukking te lezen is, maar van wat, is niet heel zeker. De jeugdige cadet, die niet mee was naar 't kantoor en dus van de geheele mijngeschiedenis niets af weet, kijkt beteuterd naar zijn vader en naar de voor hem staande koffiekan. De bediende, die den brief binnenbracht schijnt innig deel te nemen in den slag, die zijn meester getroffen heeft.

Edoch dat leed dezer familie en wie weet nog hoe velen aangedaan blijft niet ongewroken. Kijkt hier. De wrekende arm der gerechtigheid heeft den oplichter gepakt en de vroeger zoo groote man staat in de bank der beschuldigden met twee agenten achter zich om in den Old Bailey te worden veroordeeld. Dáár staat de geestelijke van zoo even, in den Wittness-box om zijne beschuldigingen tegen den oplichter uit te brengen. Doch 't merkwaardigste, 't meest interessante, the great attraction voor 't Londensch publiek zit, in die groep rechtsgeleerden op den voorgrond waaronder gij met behulp van uw brochure, de grootste advocaten kunt herkennen. Hoe jammer, dat die aantrekking voor de aanschouwers in den vreemde verloren gaat; en hoe jammer, dat wij al die speeches van de advocaten, vervolgers en verdedigers niet hooren kunnen. Toch schijnt 't, dat de eersten 't wonnen, want de laatste akte van 't drama speelt in de gevangenis. Een aantal gevangenen in hun gele boevenkleeding, loopen, onder toezicht van twee oppassers op een drafjen de binnenplaats rond. Onder die ongelukkigen bevindt zich ook de beschuldigde van zoo even. Maar welke is 't van de allen? gij kunt hem niet meer herkennen. Welnu sla uw boekjen op en gij ziet dat ook daarop mr. Taylor iets gevonden heeft. 't Is de man in 't nieuwste pak. Vernuftig uitgedacht niet? En daar is hij dus hier op den voorgrond. 't Schijnt, dat hij 't nog al aarden kan in zijn nieuwe positie, ten minste hij ziet er goed uit. Hij heeft een volle baard en is lijvig geworden. De schimmen zijner ongelukkige slachtoffers schijnen hem nog al met rust te laten. De schilder, die een realist beweert te zijn — en met recht, want hij heeft gebrek aan fantaisie en gevoel en schildert bovendien de kopjes op de ontbijttafel zóó precies — de schilder heeft niet gedurfd ons slechts te herinneren aan de wroeging, zóoals Dickens die zoo meesterlijk in Fagin schilderde, omdat — hem de krachten er toe ontbraken.

Want waarlijk wie zal na de beschrijving van den inhoud, als wij 't woord hier gebruiken mogen, van dit geschilderd drama nog willen beweren, dat de schilder er een greintjen gevoel of gedachte aan ten koste gelegd heeft; en hoevelen zijn er, die, na 't gezien te hebben, er eenigen indruk van behielden? De heer Frith heeft Hogarth willen navolgen en 't is hem jammerlijk er meê gegaan. Hij heeft zich op hem beroepen en gemeend dat, omdat deze kunstenaar gezegd had, dat hij op zijn doeken voorstellingen wilde

maken, gelijk die op 't tooneel, om te worden beoordeeld naar denzelfden maatstaf, dat alzoo daarmee *iedere* poging in dien zin, met welk onderwerp ook, gerechtvaardigd is. Welnu de uitkomst heeft hem bewezen, dat al moge dat plan voor zekere onderwerpen doorgaan er tal van andere zijn, waarvoor dat wegens de noodzakelijke grenzen der schilderkunst eene onmogelijkheid wordt. De voorgestelde geschiedenis moet zoodanig zijn, dat vijf of zes tafereelen er uit genomen door hun sterke beteekenis en in verband met elkander voldoende zijn, om haar verschillende phasen voor den toeschouwer duidelijk voor oogen te stellen. Dat nu had Hogarth o. a. in zijn Mariage à la Mode, waar hij gemakkelijk 't ongelukkige huwelijk van den armen edelman met de rijke burgerdochter, door tafereelen als dat kort na 't huwelijk, 't boudoir der gravin; 't duel en den dood van de beide echtgenooten, die elkaâr ontrouw waren, kan weergeven. Doch ook dan nog en ondanks Hogarth's talenten moet een geschilderd drama ten achter staan bij een waarachtig drama, omdat 1e 't eerste altijd slechts half volledig kan zijn en 2e de taal en de bewegingen niet mede werken aan den indruk. Ook dáár dus, waar een geschikt onderwerp door een geniale hand behandeld wordt, kan de beeldende kunst met haar zuster niet wedijveren en doet zij beter zich niet in 't strijdperk met haar te begeven. Maar dáár, waar als hier, een ongeschikt onderwerp — wat een wedstrijd voor rijkdom zeker is — op een ongeschikte wijze door een middelmatige hand behandeld wordt, kan 't resultaat niet anders zijn dan treurig. Van een „*race* for Wealth" is zonder den naam en 't boekje op die geheele reeks niets te zien. Zoowel 't eerste als het laatste tafereel zijn afkeuringswaardig, 't eerste omdat het niets zegt, 't laatste omdat 't onbeduidend, realistisch en slecht van uitvoering is. 't Vierde had gerust weg kunnen blijven, omdat niemand er aan twijfelen zou, die den oplichter in de gevangenis zag, of hij daartoe wel volgens de wet werd veroordeeld. Dan had de schilder ruimer gelegenheid gehad, dat gevangen zijn van dien man te motiveeren, dan nu gedaan is; want bewijs van zijn schuld wordt wel in de beschrijving, maar niet op de schilderijen zelf gegeven. Wij raden dan ook den schilder en de firma Goupil aan bij den verkoop van 't origineel en gravure een exemplaar van mr. Taylors beschrijving niet te vergeten; anders is er groote kans op, dat de koopers niet weten zullen wat dat alles eigenlijk voor moet stellen.

Wij hebben misschien wel wat te lang bij deze mislukte dramatische tafereelen vertoefd, maar het onderwerp is belangrijk genoeg, om er een paar woorden aan te wijden en uit naam der kunst te protesteeren tegen kunstemakerij, die voor kunst wil doorgaan. Wij zullen nu echter maar even van de twee schilderijen, die mr. Frith op de Academy heeft, aanstippen, dat zij evenals de andere bewijzen, dat haar vervaardiger een goed schilder maar lang geen kunstenaar is en wat andere en betere stukken gaan beschouwen. Als zoodanig noemen wij de twee keurige, fijne en poëtische tafereeltjes van Marces Stone, die, alhoewel nog slechts een A. R. A., met velen der R. A's kan wedijveren. „Amour ou patrie" stelt een jong meisje voor, dat vastberaden, doch met innige diepe smart, haar minnaar, die weg moet om haar vaderland te gaan bestrijden, zijn brieven teruggeeft. Zij is gekleed in een lichte, havannakleurige japon die met het groen der omringende boomen en den geheelen toon van de schilderij uitstekend harmonieert. 't Gelaat van het meisje is fijn en vol uitdrukking, en maakt het geheel tot een der liefelijkste en treffendste tafereeltjes, zoo niet 't liefelijkste der tentoonstelling. Zijn tweede stuk „Olivia and Dick Primrose" uit Goldsmith's Vicar of Wakefield, is niet minder harmonieus in kleur en liefelijk van teekening.

Harmonie van kleur is nu juist niet een eigenschap, die wij aan de kolossale schilderij van Val Prinsep, voorstellende de groote vergadering te Delhi, waarbij koningin Victoria tot keizerin van Indië werd uitgeroepen, kunnen toekennen. De hooge en scherpe kleuren der kleedingstukken van de Indische grooten, met de banieren boven hun hoofden en in 't midden de geelrokkige klaroenblazers dwarrelen zóó voor 't oog, dat eene juiste beoordeeling onmogelijk wordt, alhoewel 't licht te zien is, dat de schilder er veel zorg, moeite en kunst aan besteedde. Dat hij het con amore schilderde, gelooven wij niet, maar hij had er de opdracht voor ontvangen en kon 't zeker niet weigeren. 't Zou dus niet edelmoedig zijn hem hard te vallen over zijn werk, maar wij kunnen volstaan met de koningin, en die er verder genoegen van hebben zal, met het bezit te beklagen en het te betreuren, dat een verdienstelijk kunstenaar twee jaren van zijn leven moest opofferen aan „officieele, dat is smakelooze kunst."

Volkomen hetzelfde geldt voor het stuk door Mr. Herbert geschilderd, voorstellende de aanbieding der kroon aan koningin Victoria door Lord Conyngham en den Aartsbisschop van Canterbury. De vorstin, toen eerst 17 jaren oud, is in negligé en rijkt haar hand aan den laatste die haar, geknield, eerbiedig kust. De figuur van de koningin is zeer gracieus, maar het geheel is verschrikkelijk koud van toon en de knielende bisschop is buitengewoon ongeproportioneerd in teekening.

Vlak hiernaast hangt een der stukken van F. Gooddall R. A., allen ontleend aan de Oost; hier vinden wij ook terug het stuk van Hannah en haar zoon, 't welk wij reeds op de Grosvenor Gallery in waterverw zagen en dat nu een pendant heeft in een schilderij voorstellende Maria en Jezus. Van beiden is de kleur zeer delicaat, terwijl frischheid en leven al zeer zijn bijdragen kenmerken.

Dobson R. A. is als immer op zijn post, waar 't geldt 't weergeven van vrouwelijke schoonheid. Zijn Mignon, een illustratie van de woorden:

> So lasst mich scheinen, bis ich werde;
> Zieht mir das weisse Kleid nicht aus;
> Ich eile von der schönen Erde
> Hinab in jenes feste Haus: —

is een fijn, een ideaal wezen, met een lichte warme kleur en groote smachtende oogen. Een grooter verschil tusschen een dergelijke idealistische schilderij en 't onbeteekenend realisme van een daarneven hangende Frith kan wel zelden worden gevonden. In de waterverwgallerij geeft hij in zijn Jane nogmaals een bewijs van zijn onovertroffen meesterschap in 't weergeven van ideale jonkvrouwelijke schoonheid.

Pettie R. A. heeft één schilderij, die naar veler oordeel half mislukt is, maar maakt dat weer dubbel goed door een andere. Zijn portretten van Mrs. Gregg and childeren, in groep behandeld is 't eerste, zijn ander

is „His Grace.“ Daar staat hij, de machtige man, die met één streek van de pen, nu in zijn hand rustend, misschien over leven en dood kan beschikken, en als een echte grande van Spanje trotsch en met verachting neerziet op die krioelende schare van toeschouwers.

De rij volgende, komen wij nu tot een schilderij waarvan veel verwacht en waarover veel gesproken is. 't Is een groot historiesch doek, voorstellende de Bellerophon met Napoleon I op weg naar St. Helena. Een gedeelte van 't dek is zichtbaar. Daar staat hij vooraan, de groote Keizer in zijn grijze jas en puntige steek, een melancholieschen blik werpend naar 't verlaten Frankrijk. Hier kijkt hij meer somber en ernstig, dan melancholiesch. Achteraan staan zijn zeven volgers, die met hem in de ballingschap gaan op een rij, De schilder heeft enkele harde noten moeten hooren kraken over een historische ongetrouwheid, vermits Napoleon toen in werkelijkheid die kleeding niet meer droeg, een zaak van tamelijk ondergeschikt belang. Over 't geheel is 't een stuk, dat wegens de uitvoering alle aandacht verdient, in hoeverre 't onderwerp zelf de behandeling waard was, is nog een open vraag.

Alhoewel nu de rij van „figure, pictures“ nog lang niet uitgeput is, zullen wij voor afwisseling eens een paar landschappen en zeestukken beschouwen. Beginnende met 't begin vinden wij in de eerste zaal een fijn landschap met veel lucht, licht en leven van Vicat Cole; 't is een gezicht langs de Thames. A Highland drove, van Graham is niet minder een landschap dat aller aandacht verdient. Een troep vee trekt over de heuvelen naar een stroom, de zon zendt door de mist haar gulden licht over de toppen der heuvelen. Een weinig verder boven Yeames' Greenroom, hangt een krachtig zeestuk van onzen Mesdag. 't Is een nachtgezicht aan de Scheveningsche kust; de grijze tint van 't water met 't zilverwitte schuim is prachtig weergegeven, de donkere lucht, die in de verte op de golven schijnt te rusten, geeft het geheel een grootsch en indrukwekkend karakter. Nu wij toch juist een onzer landgenooten noemden, zullen wij meteen de drie andere hier exposeerenden vermelden. 't Zijn Mevr. K. Bisschop, Van Haanen en Storm van 's Gravesande. De eerste geeft een echt hollandsch tafereeltjen in waterverw, voorstellende een oude vrouw bezig met 't opwinden der oude klok, naar welke verrichting haar kleindochtertjen ernstig kijkt. De tweede een jeugdig kunstenaar, die eerst in België, daarna in Rome studeerde, werd ten hoogste geroemd over zijn licht, levendig en harmonieus schilderij Pearlstringers in Venice, dat als wij ons niet vergissen, reeds op de groote Parijsche tentoonstelling prijkte en ook daar zeer bewonderd werd. 't Stelt voor een groot ruim vertrek, waarin jonge meisje en oude vrouwen bezig zijn paarlen aan te rijgen. De uitdrukking der verschillende gezichten, de groepeeringen, 't coloriet geven blijken van veel talent en originaliteit. De heer Storm van 's Gravesande geeft twee etsen, beide gezichten van Dordrecht die veel licht en lucht hebben.

Twee krachtige, indrukwekkende, maar tegelijk sombere landschappen worden door Hubert Herkomer tentoongesteld. 't Eene is een tafereel uit Beieren, waar een houten kluis geheel alleen staat op een bergweg, omgeven door sombere berggevaarten, waarop de mist schijnt te hangen. 't Andere is uit Wales, maar door de slechte plaats moeilijk te beoordeelen. Clara Montalba vertoeft nogmaals bij de zonnige kânalenstad en geeft een gezicht op Venetië in den vroegen morgen. Op den voorgrond water, waarop enkele met groente beladen booten, op den achtergrond Cathedralen en kerken op wier torens en koepeldaken de nog krachtelooze zon schijnt. 't Is een stuk, dat den naam der talentvolle kunstenares slechts kan vergrooten. Zij bezit reeds de kracht en 't coloriet van een Turner zonder zich als deze aan „opgooi" werk schuldig te maken."

LEONIDAS.

(*Wordt vervolgd.*)

---

10 JULI IN AMSTERDAM.

De 10 Juli 1880 was voor de stad Amsterdam, ja voor geheel Nederland een ware feestdag.

Reeds vroeg in den morgen wapperde de nationale driekleur van alle openbare gebouwen niet alleen, maar ook weinige burgers waren achtergebleven, door de versiering hunner huizen van hunne vreugde te doen blijken.

Van alle zijden des lands voerden de spoortreinen genoodigden aan. De ministers met hunne staven, tal van Kamerleden (bij deze gelegenheid eendrachtig) en andere autoriteiten in gala-gewaad, vertegenwoordigers van genootschappen, het geheele corps artisten, allen richtten hun weg naar het paleis op den Dam, dat tot ontvangst der genoodigden goedgunstiglijk was afgestaan en waar de Burgemeester van 's Rijks hoofdstad, omringd van zijn gemeenteraad, met een enkel maar hartelijk woord allen welkom heette.

Dit „welkom" werd herhaald door een krachtig uitmuntend koor, begeleid door de kapel van Coenen en gevolgd door de uitvoering van een voor deze gelegenheid vervaardigde „Hymne aan de Kunst," een waar meesterstuk van onzen Verhulst.

Hierop nam ZExc. de Minister van Binnenlandsche Zaken het woord. ZExc. schetste in waardige taal, hoe steeds de kunst in Nederland geliefd was, hoe hare beoefenaars geëerd werden, hoe de Kunst zoowel in 's lands Raadzalen als in de woning van den burger was doorgedrongen en daar hare stem luide deed hooren, hoe in Neêrland van den minsten tot den hoogsten burger, elkeen zijn goed en bloed veil had tot bescherming van zijne Kunstschatten.

Wederom, mijne Heeren, zoo sprak de Minister, hebben wij een treffend blijk ontvangen van de kunstliefde aan vaderlandsliefde gepaard van een onzer, helaas te vroeg ontslapen, medeburgers, gij allen, gij kent het doel van dit ons zamenzijn.

Wij zullen gezamentlijk de kunstschatten in oogenschouw gaan nemen door Jhr. van de Poll's vrijgevigheid aan de Nederlandsche natie ten geschenke achtergelaten, tot een blijvend bewijs van de uitnemendheid der Nederlandsche meesters van voorheen, maar vooral ook van de kunst- en vaderlandsliefde van het Nederland der 19e eeuw.

Volgt mij, mijne Heeren, en laat ons de poorten van den Kunsttempel door van de Poll gesticht, gaan openen met den ernst, die daarbij past en met een

gevoel van dankbaarheid aan den edele, die ons en onzen nazaten zoovele zalige uren van kunstgenot verzekerd heeft.

De nagedachtenis aan van de Poll blijve geëerd tot in het verste nageslacht! Zijn naam blijve leve, een voorbeeld ter navolging voor Nederland!

De ernstige stemming, waarin elk aanwezige verkeerde na deze schoone woorden (waarvan hier slechts gebrekkig de hoofdinhoud is weergegeven), werd nog verhoogd door de wegslepende klanken, waarmede het orchest den gang naar het Trippenhuis, waar de Kunstschat geborgen is, begeleidde."

In statigen optocht zet de stoet zich in beweging; corporatiën van verschillende kunstgenootschappen met hunne banieren; de studenten der Rijksakademie van Beeldende kunsten en van de Amsterdamsche universiteit enz. enz. sluiten zich er bij aan.

De niet lange weg wordt spoedig afgelegd en reeds is door het hoofd van den stoet het Trippenhuis, het doel van den tocht, bereikt, voor de laatste deelnemers zich in beweging hebben gesteld. In statigen tred de treden van 't paleis afgedaald, de Vijgendam, de Warmoes-straat ..... hij leve.... Leve de Warmoestraat! Leve Krasnapolsky.... hij leve hoog!!

„Menheer, word toch wakker! u droomt zoo zwaar, 't is al negen uur, meneer."

„Ja.... ik kom,.... waar is de brand?. .. negen uur.... ja.... ik kom.... negen uur? Van welken dag? — Dinsdag, ja.... Dinsdag moet het zijn. Maandag dat was gisteren.... inventatie.... inwijding.... café Krasnapolsky.... Die duivelsche champagne van Kras.... Koppijn.

Dinsdag, ja 't is zoo. 't Is Dinsdag! Wat heb ik mal gedroomd! Maar een artikel moet ik schrijven, 'k heb het beloofd, een artikel over Kras — roijale vent — 't moet van daag nog, en reeds negen uur. Voorwaarts dan maar!

„Gisterenavond werd door eenige genoodigden en de"
„vertegenwoordigers van de pers het nieuwe café Kras-"
„nopolsky ingewijd." [1])

De droom was uit en de werkelijkheid was daar. Van de opening van een bierhuis wordt melding gemaakt als van een feit, waarvan het belang van ons Rijk afhangt. De opening van een Museum wordt, zoo ze al ter loops vermeld wordt, slechts als een alledaagsche zaak medegedeeld. Wie ook denkt nu aan zulke dingen? Een enkel kunstliefhebber en een nieuwsgierige misschien, die bij toeval gelezen heeft, dat het publiek op 10 Juli toegelaten zal worden om de verzameling van der Poll te zien, als het er wellicht eens lust in mocht hebben.

En de regeering? Wat ik in mijne opgewondenheid droomde, had in werkelijkheid moeten geschied zijn. Immers, moge ook al een Nederlander mijn droom bespottelijk voorkomen, een vreemdeling zal er niets bijzonders in vinden en eenvoudig zeggen „tout comme chez nous." Op dezelfde wijze wordt ook bij ons een dergelijk kunstgeschenk door natie en regeering aanvaard."

Maar laten wij, Hollandsche kunstliefhebbers, en behartigers van de geldelijke belangen des vaderlands zwijgen en der Regeering dankbaar zijn dat ze een geschenk van wellicht een half millioen waarde niet heeft geweigerd. Wel heeft daarvoor vrees bestaan, immers wij hebben ons wellicht laten beetnemen, maar toch 't werd ons als stellig medegedeeld, dat de Regeering circa drie maanden noodig gehad heeft, eer zij zich over de al of niet aanvaarding heeft kunnen verklaren! Onverbeterlijk!

'S Lands wijs — 's lands eer.

1) Zie verder de belangrijke kolommen over die belangrijke gebeurtenis in verschillende dagbladen, o.a. Robbert's brieven uit de Amstelstad, in het „Vaderland" van Maandag 19 Juli.

KUNSTZIN TE LEIDEN.

Meermalen is het mij gebeurd, als ik klaagde over gebrek aan kunstzin, over geringschatting van fraaie kunstvoorwerpen, over oneerbiedigheid ten opzichte van de kleinodiën ons door het voorgeslacht nagelaten, meermalen is het mij gebeurd dat ik tot antwoord kreeg: „Wij hebben geen klagen, het wordt in den laatsten tijd veel beter." En te gelijker tijd werd een of ander verblijdend feit aangehaald.

Ik kan helaas niet beamen, dat het veel beter wordt. De bewijzen van belangstelling waarop men wijst, zijn op zich zelf staande feiten, aan de tusschenkomst van geïsoleerde kunstminnaars te danken. De groote meerderheid is in werkelijkheid even ongevoelig voor kunst, even koud, even onverstandig, even onkundig gebleven. Het ware trouwens een wonder, als het anders ware. Zij die thans 40—60 jaren oud zijn, en het beheer in de gemeenten, de kerken, de corporatiën in handen houden, mogen vaak een zeer wetenschappelijke opvoeding genoten hebben, op zaken van kunst werd hun aandacht nooit gevestigd, van kunst vernamen en leerden zij niets, en het zijn niet de predicatien van een paar personen die zich de kunst aantrekken, welke in staat zijn aan dit geslacht de kennis en de liefde te geven die er aan ontbreekt. Het ongelukkigste is, dat tot nog toe geen enkele ernstige en afdoende poging werd ondernomen om te zorgen, dat het onderwijs van het thans nog schoolgaand geslacht, hetwelk morgen in de besturen zal zitten, worde dienstbaar gemaakt aan het verspreiden van eenig begrip van kunst, eenigen eerbied voor de artistieke geschiedenis en ontwikkeling der menschheid. De achterlijke toestand van ons volk, zooals die heden op dit gebied merkbaar is, zal derhalve vrij zeker morgen even bedroevend zijn.

En, om bij een enkel punt te blijven, het staat te vreezen dat men nog langen tijd in Nederland gemeenteraden zal vinden zooals die van Grave en van Franeker, en deftige vereenigingen zooals die van St. Joris te Middelburg, welke de prachtigste kunstvoorbrengselen van de bloeiperioden onzer geschiedenis, eeuwen lang met angstvallige zorg van geslacht tot geslacht bewaard, aan den meestbiedende zullen verkoopen.

Twee nieuwe feiten, dezer dagen gebeurd, wettigen deze vrees; te meer, wijl zij plaats vonden in de stad die zich niet zonder welgevallen *het Nederlandsch*

Atheen noemt, en niet zonder grond als het brandpunt van wetenschap en veelzijdige geleerdheid wordt beschouwd. Uit die feiten volgt, dat de athmosfeer die men te Leiden inademt, zij moge uiterst wetenschappelijk zijn, niet zeer kunstlievend is, en dat de beschaving en de ontwikkeling in onze groote academiestad, trots eeuwen van geleerdheid en welgevulde Faculteiten van geleerden, is gebleven een eenzijdige, een gebrekkige ontwikkeling, dat eindelijk om met Athene te vergeleken te worden, er aan Leiden die kunstzin, die smaak, dat gevoel voor het schoone, ontbreken welke den Griekschen naam over geheel de wereld onsterfelijk hebben gemaakt.

Den 19n Junij jl. besteedde de bouwcommissie der Evang. Luthersche Gemeente te Leiden de *zoogenaamde* restauratie van hun kerkgebouw voor *f* 6880 aan. Voorgelicht door hun „architect," den heer P. G. Lancel, besloten zij 72 strekkende Meter fraai eikenhouten beschotwerk voor *f* 400 te verkoopen aan een Haagsch koopman, die er twee weken later *f* 1400 van maakte! Dit beschotwerk, dat uit de XVIIe eeuw dagteekende, was voorzien van pilasters waartusschen bogen waren, en van een fijn geprofileerd hoofdgestel met goed gebeeldhouwde koppen. De heeren waren toch aan „de oudheid" gehecht, want zij conditionneerden, dat zij één dier koppen *„als gedachtenis"* in de Consistoriekamer mochten bewaren! Waartoe was die vernieling noodig? Zeker niet om dit schoon beschot door beter wagenschot te vervangen, maar om de eene of andere geestelooze en smakelooze restauratie „in den geest van den tijd" te verrichten.

Het vandalisme dier Kerkvoogden, en de onkunde waarmede zij hun kerkgebouw bedierven en hun kas benadeelden, mogen verschooning vinden in den nederigen maatschappelijken stand dier Heeren, en de geringere ontwikkeling welke in dien stand wordt aangetroffen. [1])

Doch wat te zeggen van het volgende feit?

Mij is verzekerd, dat eerlang aan Hoogheemraden van Rijnland zal voorgesteld worden om te verkoopen den geheelen schoorsteen in de Kamer van den Dijkgraaf, en twee fraaije portretten (man en vrouw) uit het begin der XVIIe eeuw (1630), welke vóór menschengeheugenis het uitnemend schoone gebouw van Rijnland versierden. Aanbiedingen worden niet alleen afgewacht maar zelfs *uitgelokt* en voor *f* 2500 wil men de genoemde kunstvoorwerpen verschacheren!

Wat daarvan te denken? De portretten — zoo heet het — hebben op Rijnland geen betrekking. Juister ware het te zeggen, dat men geen voldoende nasporingen heeft gedaan om te weten welke betrekking de afgebeelde personen tot het eeuwenoude, deftige Waterschap hebben gehad. De waarschijnlijkheid is, dat zulk een betrekking bestaat, want het is bezwaarlijk aan te nemen dat deze portretten zonder aanleiding in het gebouw van Rijnland zijn komen vallen.

In allen gevalle geldt deze verdediging niet voor den schoorsteen. Deze vertoont de beeltenis van graaf Willem, den Roomsch-Koning, den vorst die aan Rijnland zijn eerste privilegie gaf.

[1]) Kerkrentmeesters der Luthersche gemeente zijn, de HH.: P. G. Houthuijsen, metselaar, J. H. Wijnstroom, koffijsiroopbrander en kleurselfabriekant, D. W. Blöte, kantoorbediende.

Doch hoe dit zij, moet men het niet betreuren, als een hoogheemraadschap, alom bekend als het deftigste en een der oudsten van Nederland er toe komt, om de kunstvoorwerpen welke het van de voorvaderen heeft overgeërfd, en die het ongeschonden aan het nageslacht moest overdoen, te gelde te maken en den breeden weg op te zenden, die over het land Israël heen, ten slotte naar het buitenland leidt?

Mag men niet verwachten, dat een lichaam, waarvan de finantieële kracht zoo groot is, dat het in staat is geheel vrijwillig 5 ton beschikbaar te stellen om een zuster-waterschap[1]) te ondersteunen, de ongeschonden bewaring van de kunstwerken die het bezit zal verkiezen boven een paarhonderd rijksdaalders?

Zal iemand gelooven dat geldnood de heeren dwingt om het beeld van hun stichter, om twee fraaie portretten, die eeuwen lang een veilige bewaarplaats in Rijnland vonden, te verkwanselen? Zal iemand het waardeeren, dat men de buitengewone lasten den ingelanden ter zake van den Lekdijk opgelegd, trachtte te verlichten door de minieme opbrengst van eenige onroerende goederen, vooral wanneer het monumenteele schoorsteenen en kunstige schilderijen geldt? Weet niet ieder, dat er onder de Hoogheemraden meerdere personen zijn, genoegzaam gefortuneerd om met het grootste gemak tienmaal de som te schenken, die men van deze kunstvoorwerpen kan verwachten?

Ik geloof dan ook nog niet — wat men mij hebbe verzekerd — dat tot den bedoelden maatregel zal overgegaan worden. Het Hoogheemraadschap van Rijnland, dat in 1878 op uitnemende en onbekrompen wijze zijne groote vergaderzaal restaureerde, dat daarop met welgevallen wees in een opzettelijk daarover handelend geschrift [2]), dat daarvoor van ieder die de kunst waardeert terecht den meesten lof inoogstte, zal thans niet willen, dat men het op ééne lijn stelle met die corporatiën, welke voor haar bekrompen geldgierigheid, voor haar vandaalsche onverschilligheid geen tegenwicht vonden in eenige liefde voor de kunst, in eenigen eerbied voor het werk der voorvaderen, in eenig waar begrip van hetgeen beschaving en ontwikkeling eischen.

VICTOR DE STUERS.

'T PARIJSCHE SALON VAN 1880.

V.

Parijs, Mei '80.

Gelukkigerwijze kunnen we, dank zij den heeren landschapschilders, nog eenigen tijd in de open lucht blijven, waartegen bij u, de heerschende temperatuur in aanmerking genomen, wel geen bezwaar zal bestaan. Tal van verrassingen wachten ons.

Allereerst vertoont ons de Bramard *Adam et Eve* in 't grasveld van een modern park; op eenigen afstand verrijst een engel die, waarschijnlijk de rol van „koddebeier" vervullende, zoowel heer vader als vrouw

[1]) Lekdijk bovendams.

[2]) Memorie betrekkelijk het Gemeenelandshuis van Rijnland te Leiden en de groote Zaal, vroeger Rechtkamer. Leiden, Hooiberg.

moeder van 't menschelijk geslacht van 't buitengoed verdrijft. Wat deden ze daar ook in zoo'n onwelvoegelijk kostuum! Dit potsierlijk stuk schilderkunstenarij is, let wel, van een *hors concours*, want we bevinden ons nog steeds in de zalen, die de werken bevatten der artisten, welke buiten mededinging zijn. 't Salon telt dit jaar, goddank, weinig Adams en Eva's.

Emile Breton herinnert ons aan iets, waarmeê de vervlogen winter ons rijkelijk heeft gezegend: *La Neige*. Al kunnen er geen buitengewone verdiensten aan worden toegekend, 't ontbreekt zijn landschap in elk geval niet aan sneeuw. Of zulke sneeuw werkelijk in de natuur bestaat, is een andere vraag.

Meer in overeenstemming met 't jaargetijde is *Le Flon*, van Zuber, wiens fijn penseel ons een poëtisch plekje voor de oogen toovert. Zie en luister: 't beekje murmelt te midden der stilte van 't woud; ginds, waar 't ontspringt, is een kleine rots, hier met nattig mos, daar met donkere klimop begroeid. Een zwaluwe tipt haar wiekje in 't blanke water.

Doch, hoe gaarne we ook stillekens zouden willen blijven mijmeren in dit liefelijk oord, we moeten verder. Moreau voert ons naar vorige tijden terug. Vóór 't oude slot, op 't groene gras en onder 't hooge geboomte is 't feestmaal aangerecht voor *Le Centenaire*. Ridders en edelvrouwen heffen de glazen omhoog en drinken op 't welvaren van den grijsaard. *Le Centenaire* is levendig en fijn geteekend.

Nauw is men zaal 24 binnengetreden, of men wordt door Vayson genoodigd tot 't bijwonen van een *Sortie du Troupeau le matin* en we kunnen ons niet beklagen aan zijn verzoek te hebben voldaan, vooral omdat hij de laatste der uitsluitend naar de eeremedalje mededingende schilders is, wiens werk opmerkenswaard is.

Deze 24e zaal verleent, behalve aan *hors concours*, ook gastvrijheid aan artisten, die van de beoordeeling der jury *niet* zijn vrijgesteld. 't Komt me echter logischer voor op de *hors concours* de van 't onderzoek der jury *wel* vrijgestelden (*exempts*) te laten volgen, al moeten we, om bij hen een bezoek af te leggen, naar 't *Salon d'honneur* teruggaan. Op onzen weg daarheen houdt de Beeldhouwkunst ons staande in zaal 25, die uitsluitend voor den *Arlequin* van de Saint-Marceaux schijnt ingericht, en herinnert me aan mijn verplichting om met u langs de dubbele houten trap even in den tuin af te dalen en de inzending van Suchetet aan ons kunstgevoel te toetsen.

Toen, verleden jaar, aan René de Saint-Marceaux 't eeremetaal werd toegekend, barstte een hevige strijd los over de kunstwaarde van *Le Génie gardant le secret de la tombe*. Door sommigen werd den jeugdigen kunstenaar verweten dat in enkele deelen de blijkbare navolging van Michel-Angelo ontaard was in nabootsing. Wat daarvan ook zij, 't debat is gesloten en we hebben thans slechts oogen voor 't pleisterbeeld, dat hij naar 't Salon van 1880 heeft gezonden.

't Is als hebben de statuetten, kameeën en medaljons van zaal 25 de opdracht ontvangen den *Arlequin* zoo goed mogelijk te doen uitkomen en van deze opdracht kwijten ze zich voortreffelijk. Van zooveel kleintjes omringd, schijnt hij trotsch op zijn eereplaats. Er zit veel studie en niet minder stijl in die lenige Harlekynsfiguur. 't Oog dringt door 't masker en de sardonische trek om den mond doet de uitdrukking van 't gelaat raden. Daar staat hij, de schalksche Harlekyn, in ongedwongene, uitdagende houding, slank en vlug. De gekruiste armen zullen evenmin als de beenen, waarvan de gespannen pees vlugheid voorspelt, lang in dien onbeweeglijken toestand blijven.

Harlekijn zal dra de plak met zoo'n behendigheid hanteeren dat de lucht er van suist.

't Pleister is fraai gemodelleerd en de lijnen van 't lichaam bewijzen dat de kunstenaar de stof in merkwaardige mate meester is. Wat scherp kontrast tusschen den *Arlequin* en *Le Génie gardant le secret de la tombe*, van hoe verscheiden trant zijn deze twee kunstwerken! 't Een is diep, 't ander geestig.

Dat de blik van Saint-Marceaux vaak de Alpen overschrijdt, staat voor mij zoo goed als vast: zijn *Génie* herinnerde aan Michel-Angelo, zijn *Arlequin* doet aan de werken van sommige italiaansche beeldhouwers denken, waarvan o. a. de laatste wereldtentoonstelling een paar staaltjes opleverde.

Hij heeft getoond dat zijn talent zich in meer dan één richting wist te bewegen, doch of 't hoogere vlucht heeft genomen mag worden betwijfeld en de *Arlequin* kan ons daaromtrent geen zekerheid verschaffen.

Wordt vervolgd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De heer Mr. Dullert, voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, heeft aan het Rijk, ten behoeve van het Nederl. Museum van Geschiedenis en Kunst, aangeboden een grooten schoorsteenmantel met gebeeldhouwde steenen figuren, dagteekenend van het jaar 1612 en afkomstig van het onlangs gesloopte landhuis, genaamd Everwijn Spiker, bij Arnhem.

Dit landhuis werd voor eenigen tijd in onderscheiden dagbladen ten onrechte vermeld als een oud jachtslot der Hertogen van Gelder.

Jhr. W. L.B, van Panhuys, oud-betaalmeester te Leeuwarden, heeft aan het Rijk een schilderstuk aangeboden dat zeer merkwaardig is wegens de gebeurtenis, waarvan het de herinnering bewaart.

Het doek stelt op levensgrootte den witten Spaanschen strijdhengst voor, van den Aartshertog Albertus van Oostenrijk, welk paard in den slag bij Nieuwpoort (1600) door Lodewijk Gunther van Nassau werd overmeesterd en vervolgens aan prins Maurits werd vereerd.

Het edele dier wordt door een palfrenier geleid. In den bovenhoek leest men den naam van den schilder:

DE GHEYN FE
1603

Op den achtergrond bevindt zich het volgend tijdvers, dat het jaar 1600 geeft:

hVnC DedIt AVstrIaCo teLLVs hIspana CreatrIX
VICtorIqVe DedIt fLandrIa MaVrItIo [1]).

[1]) Spanje waar dit paard geboren werd, gaf het aan den Oostenrijker,
Vlaanderen bezorgde het aan den zegevierenden Maurits.

ADVERTENTIËN.

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Boekhandel van G. BORG, *Leliegracht No.* 50, *Amsterdam*, verschenen:

A. APOL'S

Gronden der Doorzichtkunde.

Praktisch handboek voor alle beoefenaars der Teekenkunst.

Prijs . . . . f 1.25.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

Hand aan Hand.

NOVELLEN

DOOR

W. OTTO

f 3.60

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: **Rokin 2, Amsterdam.**

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 31. 31 Juli 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Fototypie* of *Fotogravure.*	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*	Prijs der Advertentiën: 1—6 regels......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

'T PARIJSCHE SALON VAN 1880.

VI.

Parijs, Mei '80.

In Suchetet, om wiens *Biblis changée en source* te bezichtigen we naar den tuin teruggaan, begroeten we een opkomend talent, waarvan de eerste (openbare) uiting veel belooft.

Nymphes qui la voyez, son désespoir vous touche.
Des larmes de Biblis qui meurt et dépérit
Vous formez un ruisseau qui jamais ne tarit.

Ziedaar 't onderwerp, dat hij uit de mythologie heeft geput. Ziedaar wat hij in beeld wilde brengen.

Bij den eersten aanblik reeds bespeurt men, dat men met een oorspronkelijk artist te doen heeft, wiens behandeling der stof van zeldzame bekwaamheid getuigt. Zijn pleisterbeeld is fijn gevoeld en fijn uitgevoerd. De vormen zijn zacht, harmonisch; de houding is natuurlijk, rustig en uiterst bevallig. Tegenover die ongewone eigenschappen staat een gebrek, dat wellicht aan onervarendheid is toe te schrijven. 't Beeld in zijn geheel te waardeeren is namelijk zeer moeilijk. Eerst nadat men verschillende standen heeft ingenomen, komt er eenheid in den indruk, die 't op u maakt, zoodat deze eindindruk bestaat uit de som van de indrukken der verschillende deelen. Vooral 't hoofd eischt, dat men een bepaald punt inneme.

Er wordt voor Suchetet „zeer veel moeite gedaan" en hem zal denkelijk een onderscheiding te beurt vallen, 't geen trouwens ver van onverdiend zou zijn. 1)

1) Sedert heeft de uitspraak der jury plaats gehad. Ze heeft de *médaille d'honneur* der schilderkunst toegekend aan Morot (*Le bon Samaritain*), die der beeldhouwkunst aan Thomas (*Statue de Monseigneur Landriot*) en den *Prix du Salon* aan Suchetet (*Biblis changée en source*).

Had ze zich minder akademisch in haar keuze betoond, dan zouden we recht hebben gehad ons te verwonderen. Nu niet. De samenstelling der jury is zoowat ieder jaar dezelfde, 't akademisch element voert er steeds den boventoon. Wat wonder dus, dat de twee eeremedaljes weêr aan akademische kunst zijn ten deel gevallen. Thomas is lid van 't Instituut en de eenige onderscheiding, die hem ontbrak, was ..... de *médaille d'honneur.* Men heeft ze hem gegeven!

De weg, dien men moet volgen om van den tuin in *'t Salon d'entrée* te komen, is u reeds bekend en 't zal ons derhalve niet moeilijk vallen de daaraan grenzende zalen der *exempts* te bereiken. 't Eerst aan de beurt is n°. 10, de zaal der Marat's en Charlotte Corday's en van moorddadige tafereelen, waarvan de narigheid tot u schreeuwt.

Wat de Marat's en Charlotte Corday's betreft, er zijn er, zooals ik schreef, voor alle smaken, maar de smaak, de kunstsmaak keert aan die schilderstukken den rug toe.

Te midden van zooveel middelmatigheid blinkt de fijn bestudeerde *Aïeule* uit, van Lhermitte, die flauwtjes denken doet aan Israëls.

De vrouwenfiguur van *La Séance interrompue*, — een naakt model, dat van 't pozeeren uitrust — is zeker de aandacht waard, doch hoe 't komt dat én zij én 't palet, dat naast haar op den divan ligt, aan 't verdampen zijn, blijft voor oningewijden in de geheimen van den heer Ballavoine een raadsel.

Verder merken we op: *Le Bataillon carré*, door Le Blant, flink geteekend en van een goede kleur; *La mort de Latour d'Auvergne*, door Moreau de Tours, met vaste hand geschilderd en zeer verdienstelijk van kompositie.

Emile Renard stelt de verwachtingen te leur, die men van hem koesterde, en heeft een jonge vrouw naar 't salon gezonden, op wier gelaat alle denkbare lijktinten aanwezig zijn. Men wordt huiverig bij den aanblik van deze *Antoniètta*, *courtisane* der XVde eeuw.

't Onverbiddelijk impressionnisme heeft een zijner voornaamste partijgangers vlak over den ingang van zaal 8 post doen vatten. Den hemel zij dank, dat we vooralsnog van de natuur een anderen indruk ontvangen dan deze weinig indrukmakende en niets uitdrukkende impressionisten. 't Impressionnisme is trouwens — troostende gedachte! — geen kunstrichting, maar een *parti-pris.*

De bekende afgevaardigde Antonin Proust heeft 't maken van zijn konterfeitsel aan Manet toevertrouwd, die hem, zonder den minsten eerbied voor de heerschende mode, gedwongen heeft een blauwe kachelpijp en dito jas te dragen. Wie weet of 't geen portret der toekomst is.

Nu staat 't vast, dat een blauwe kagchelpijp iets nieuws en oneindig meer opvallend mag heeten dan de gewone, die meestal van zwarte, grijze of ook wel van lichtbruine kleur is.

Waarom nu 't in de mode brengen van nieuwe hoofddeksels aan de hoedenmakers ontnomen, die tot heden voor die taak voldoende berekend waren?

Manet bezit ontegenzeggelijk veel talent; waarom wordt door hem aan dat talent geweld aangedaan om aan menschen en zaken zulke onwaarschijnlijke kleuren te schenken? De reden daarvan ligt weêr in 't *parti-pris.* Wanneer een impressionnist er zichzelven op betrapt in een onbewaakt oogenblik „natuurlijk" te hebben geschilderd, wordt hij knorrig en zou zijn penseel wel voor tweemaal 24 uren in de doos willen stoppen. Tot kalmte gekomen, bepaalt hij er zich toe zijn slachtoffers met een paar flinke groene, gele of paarsche strepen af te maken. Op deze wijze is wellicht Manet's *En plein air* tot stand gekomen, dat hij hier tentoonstelt.

Gelukkigerwijze valt er in deze zaal echte, ware kunst te bewonderen; daarvoor heeft Lerolle gezorgd. Zijn *Jacob chez Laban* werd verleden jaar met een nederige 2e medalje beloond; 't debuut was niettemin glansrijk en, wat meer zegt ..... hij heeft de belofte van zijn talent gehouden. Zonder aarzeling kan men hem meester noemen.

Had hij voor 't vorig salon een bijbelsch onderwerp gekozen, ditmaal heeft hij 't geput uit de natuur en heet zijn schilderij *Dans la Campagne.* Eene herderin gaat met haar kudde voorbij; de avond begint te vallen en 't wordt tijd naar 't dorp terug te keeren. De ploeg van den landman, die zich daar op den achtergrond bevindt, groeft de laatste vore, want 't dagwerk is gedaan en de ure der rust aangebroken. Een zacht en tevens helder licht is over 't tafereel gespreid, de lucht stroomt er vrij door heen.

Dans la Campagne is schoon door eenvoud en eenvoudig door waarheid. Geen jacht op effekt maar reine werkelijkheid, een werkelijkheid, die vol poëzie is.

Geen jacht op effekt, zóó begrijpen we 't realisme. Beantwoordt *Le lavoir* van Pelez aan deze opvatting? Heel de aanleg van zijn werk bewijst, dat 't op effekt is berekend; daarbij denkt men natuurlijk dadelijk aan *l'Assommoir.* Heeft hij Zola's Virginie willen schilderen, dan is hij daarin niet geslaagd; bovendien, zijn waschvrouw kijkt 't publiek aan en verricht al bitter weinig arbeid. De teekening is *vulgaire,* welk gebrek niet kleeft aan *Le petit marchand de mouron,* van denzelfden kunstenaar. We hadden dezen kleinen guit echter liever op straat, in de open lucht gezien, waar hij gewoonlijk zijn waar verkoopt, dan geplakt tegen een zwarten achtergrond, die wel is waar 't *modelé* beter doet uitkomen, doch met 't onderwerp minder in overeenstemming is.

Un coin de la Halle aux poissons doet den heer Gilbert alle eer aan en getuigt van bizondere opmerkingsgave. Eenige passen verder staan we stil vóór 't werk van den schilder, wiens *Noce chez le Photographe* ge u ongetwijfeld zult herinneren. 't Salon van dit jaar bevat van Dagnan-Bouveret een fraaie schilderij, getiteld *l'Accident.* Een herdersknaap is aan de hand gewond, de geneesheer legt 't eerste verband; 't bleeke gelaat van 't kind is onbeweeglijk, de arme jongen verroert zich niet, hij wil zich goed houden en volgt de operatie met een soort van nieuwsgierigheid, die wellicht voor een groot deel geveinsd is. Mannen en vrouwen van de hoeve staan er om heen en bewonderen eerder de behendigheid van den dokter dan ze meêlij toonen met diens kleinen kliënt. In een hoek van 't vertrek weent 't zusje. *Ze* is niet zoo ongevoelig als de anderen.

Dat alles is met merkwaardige getrouwheid weêrgegeven en met studie geschilderd.

Dante en Virgilius bezoeken, in zaal 6 die nu volgt, de hel van Gustave Courtois, onderafdeeling *Cercle des*

Morot heeft geen enkele sport der akademische ladder over geslagen; zie hoe regelmatig hij is opgeklommen.

1873, *Prix de Rome*; '76 med. 1e klasse; '77 med. 2e kl.; 79 med. 1e kl.; en eindelijk '80 eeremedalje!

Suchetet, wien welstaanshalve — en ook misschien om andere redenen — de *prix du Salon* (driejarig verblijf te Rome met een jaargeld van 4000 franken) niet kon worden onthouden, en die niet akademisch genoeg is, heeft de jury met een 2e medalje gestraft.

Juni '80 G. E. T.

traitres à la patrie. Ze zien er vervaarlijke blauwe en paarsche ijsklompen, voorts:

„. . . . . deux malheureux fixés dans une même fosse, de telle façon que la tête du premier surmontait et couvrait la tête du second; mais celui qui dominait s'était acharné sur l'autre, et lui dévorait le crâne et le visage comme un homme affamé dévore son pain...

Ugolin suspendit son atroce repas, et, s'essuya la bouche à la chevelure du crâne qu'il rongeait."

't Is om te rillen! De Virgilius van Courtois, die zich door een opmerkelijk meisjeshoofd onderscheidt en in een gewaad van witte was gehuld is, schijnt zich in de hel erg te vervelen, maar Dante, die natuurlijk in 't rood is gekleed en die groote oogen opzet, wil hem blijkbaar daar houden tegen wil en dank. Op ons maken al die lijken, waarvan de hoofden tusschen 't ijs uitsteken, een indruk van ontzetting, waaraan de Monvel met zijn *Leçon avant le Sabbath* zoo vriendelijk is aanstonds een einde te maken. Waaruit die les vóór den Sabbat bestaat?

Door een gepensioneerde keukenmeid wordt uit een groot A-B-C boek, aan een weinig gekleede dienstmaagd lezen geleerd. Ten einde allen twijfel omtrent de bezigheden der naakte leesgierige op te heffen, heeft de schilder haar een bezem als waardigheidsteeken gegeven. 't Publiek, zoo heeft hij gedacht, zal wel zoo vernuftig zijn te begrijpen, dat ze zich juist begon te kleeden toen de leermeesteresse binnentrad en, haar verlegenheid bemerkende, haar ongeveer aldus heeft toegesproken: „voor mij behoeft ge u niet te geneeren. 't Kleeden kan wel tot na de les worden uitgesteld, ik zal dadelijk een aanvang maken met u uit uw onkunde te verlossen." De dorst naar kennis bij de dienstbode groot zijnde, werd aan dezen wenk gevolg gegeven. Welke vorderingen maakt toch de beschaving en hoe aanschouwelijk zijn ze door de Monvel voorgesteld!

Maar zoo 't hem eenvoudig te doen is geweest een studie naar 't naakt model te leveren, wat waarschijnlijk is, dan had hij waarlijk wel aan zijn middelmatig werk een minder aanmatigenden titel kunnen geven.

Zaal 6 levert nog de volgende stukken op, die we niet onopgemerkt mogen laten: *Egloge*, door Hippolyte Lucas; *Ismaël*, door Cazin; *les Pélerins d'Emmaüs*, door P. Mathey; *Joueuse de Mandore*, door Chartran en *Offrande à Dieu*, door Buland.

L'embarquement des fleurs, door Georges Jeannin, komt van de drie bezienswaardige werken in zaal 4 't eerst in aanmerking. Hoe frisch zijn die bloemen geteekend, met wat welgevallen rust 't oog op die tinten. Jeannin is een behendig en smaakvol kolorist, die door fijne schakeeringen een kleurenharmonie heeft tot stand gebracht, als men er zelden te bewonderen krijgt.

Aangenaam van toon is Pointelin's *Soir de Septembre*, met zijn bleeke maan, waarvan de zilverstralen in 't water dompelen en zijn Septembergroen dat weldra gebruind zal worden door den winter.

La vente du Coquillage, door Vernier, getuigt van talent en bewijst dat de auteur een opmerker is, wien de natuur sommige harer geheimen heeft vertrouwd.

Ware 't niet dat Debat-Ponsan er een *Porte du Louvre le jour de la Saint-Barthelemy* had tentoongesteld, we zouden zaal 3, *côté des exempts*, onbezocht kunnen laten. Bij gemis aan degelijker eigenschappen, toont dit werk, dat de kunstenaar een ernstige poging heeft gedaan, om een groot historisch doek te leveren, maar 't zou al zeer dwaas zijn, zoo een schilderij op die benaming aanspraak mocht maken, alleen omdat ze van groote afmeting is.

Nu we onzen tol aan de *exempts* betaald hebben, bestaat er geen reden waarom we langer weêrstand zouden bieden aan den aandrang der *non-exempts*. Nogmaals richten we dus onze schreden naar 't Eeresalon, dat toegang verschaft tot de door hen bewoonde oorden.

Juni, '80.

Groot is 't gebied der artisten die, in tegenoverstelling der *exempts* en *hors-concours*, hun werken aan de beoordeeling der jury wel hadden te onderwerpen. 't Strekt zich uit over 10 zalen en beslaat bovendien nog 't $^3/_4$ der galerij. Hier is 't veld, waar de wedstrijd is geopend tusschen kunstenaars, die bij vorige officieele tentoonstellingen noch medalje noch eervolle vermelding hebben bekomen. Hier is 't terrein, waarop pasbeginnenden den eersten stap wagen, nijdig beloerd door anderen die, nooit iets merkwaardigs gewrocht hebbende, tot nogtoe onopgemerkt zijn gebleven. Hier is de plaats waar somtijds — te zeldzaam! — de stoute poging van een onbekende valt waar te nemen, wiens naam op 't onverwachtst door de faam wijd en zijd wordt verspreid!

Maar ook hier is 't, dat de gedrochten kruipen die, gelijk ik reeds aanmerkte, met laakbare toegevendheid door de jury zijn binnengelaten. En weer vraag ik: waartoe heeft dan toch de jury van beoordeeling gediend? Heeft ze dan alles toegelaten? 't Heeft er veel van.

Ons wacht een zware arbeid: uit den grooten hoop der onbeduidendheid die werken te zoeken, welke zich door wezenlijke eigenschappen onderscheiden of een belofte bevatten voor later. Ik zal trachten u 't volbrengen van dien arbeid zoo licht mogelijk te maken. (*Wordt vervolgd*).

HET KABINET VAN JHR. J. S. H. VAN DE POLL.

In een zoo bekrompen en overvuld gebouw als het Trippenhuis, een afzonderlijke zaal in te richten tot plaatsing van een vijftigtal schilderijen, is een waar kunststuk. De Directeur van 's Rijks Museum, de Heer Kaiser, heeft dit kunststuk uitgevoerd, en sedert eenige dagen kan het publiek het Kabinet van Jhr. van de Poll, dat gedurende een halve eeuw onzichtbaar was, in een opzettelijk daarvoor bestemd lokaal, gaan bewonderen.

De heer Kaiser heeft zelfs een geheel vak uitsluitend weten te bestemmen voor het juweel der collectie, het groot portret van *Rembrandt.*

Dit portret is het eenige stuk, hetwelk het Rijk te Amsterdam bezit van den grooten schilder, die te Amsterdam een kwart eeuw lang arbeidde. De drie andere schilderijen van Rembrandt toch, die men in de hoofdstad bewondert: de Nachtwacht, de Staalmeesters en het Joodsche bruidje, behooren aan de gemeente.

De Rembrandt van Jhr. van de Poll is het portret niet, zooals gewoonlijk gezegd wordt, van Mevrouw

Mogge Muilman, maar van de vrouw van Jochem Dirckszoon Swartehont, Admiraal van Holland en Zeeland, eene dochter van den Burgemeester Bas. De vrouw is op hoogen leeftijd voorgesteld, zittend in een leuningstoel, een weinig naar de linkerzijde gewend. Zij draagt zwarte kleederen met bruin bont gevoerd, een witte muts en een grooten staanden kraag. In haar gevouwen handen houdt zij een zakdoek.

Dit kniestuk behoort tot de beste werken van den grooten meester.

De echtgenoot van genoemde oude dame is insgelijks in het Kabinet van de Poll te vinden. Hij is op mannelijken leeftijd afgebeeld. Een goed portret, wellicht door *P. Moreelse.*

Van meer beteekenis is een levensgroot portret ten voeten uit door *Antonie van Dijck.* Een deftig staand edelman in het zwart gekleed, wiens gestalte uitkomt op een rood gordijn en het roode kleed van een achter hem geplaatste tafel. In het verschiet ziet men een vloot, hetgeen in den voorgestelden persoon een vlootvoogd doet vermoeden, terwijl een op het gordijn geborduurd wapenschild op het geslacht Van der Borcht wijst.

Ferdinand Bol heeft twee levensgroote kniestukken in dit Kabinet. Het zijn de portretten van Roelof Meulman en van diens vrouw, Maria Rey, beide geteekend *F. Bol fe* 1650. Het portret van den man is veel aangenamer van toon dan dat der vrouw, vooral wat het vleesch betreft.

Aan *Thomas de Keijser* worden insgelijks twee levensgroote kruisstukken toegeschreven, die van Martin Rey, en van diens vrouw Maria Joachima, eene dochter van Swartehont. Martin Rey heeft een wijnglas in de hand. Zijn vrouw is zittend voorgesteld. Deze stukken hangen ongelukkig te hoog om goed gezien te kunnen worden.

Er is nog een portret van *Thomas de Keijser*, een waar juweel! Het stelt Pieter Schout Muilman voor, die rechtsgeleerde en Kanunnik te Utrecht was. Hij is afgebeeld zittend op een prachtig zwart paard, dat zich in profiel naar de linkerhand gewend vertoont. De ruiter draagt een geel-lederen kolder, en daarover een rijk geborduurden bandelier waaraan zijn degen hangt. De achtergrond bestaat uit een uitmuntend duin-landschap en een fraai geschilderde lucht. Op het zadel leest men het merk van den schilder T D K (in elkaâr) P. 1660. Dit stuk is door A. Blootelingh gegraveerd.

Daarnaast hangt een portretje van Martin Meulenaer, ten halven lijve voorgesteld, geschilderd door *Nicolaes Maes.* Het is geteekend MAES. 1675.

C. NETSCHER 1678 leest men op een fraai vrouwenportret, dat van de echtgenoote van Mogge, heer van Haamstede.

Een ander lid van het geslacht Mogge-Muilman wordt geacht de persoon te zijn, afgebeeld door den Engelschen schilder *Lawrence*, van wien onze Musea tot dusverre niets bezaten.

Aan *J. van Noordt* is te danken een levensgroot portret ten halven lijve van Dionys Wijnants, afgebeeld in een zwart costuum met witten kraag, de linker hand op een tafel die met een groen kleed bedekt is. Het is geteekend *Joan v. Noord f.* 1664.

Van dezelfden persoon is er nog een klein portret, dat hem in nagenoeg gelijke houding vertoont.

Jan van Hemert, een nagenoeg onbekend meester, teekende in 1697 het goede levensgroote portret van Dirk Hendrikszoon Meulenaer, die op jeugdigen leeftijd, staande is afgebeeld.

Een uitmuntend en uitvoerig paneeltje, geteekend G. Dov. 1640, (of 1646) vertoont het portret van een in 't zwart gekleed zittend heer. Op den achtergrond ziet men de schacht van eene zuil, waarop een paar engeltjes in bas-relief zijn voorgesteld.

Eindelijk zijn er nog twee kleine portretten, die van Hendrik Wijnands en van diens vrouw Aaltje Denijs, welke geschilderd zijn in de tweede manier van N. Maes, en toegeschreven worden aan *H. van der Mijn*, hetgeen bezwaarlijk is aan te nemen, omdat deze portretten omstreeks 1670 schijnen geschilderd te zijn, en van der Mijn eerst in 1684 het licht aanschouwde.

In het geheel hebben wij alzoo in dit kabinet niet minder dan 17 oude portretten geteld.

Daarbij komen twee moderne levensgroote portretten door den heer *Maschhaupt* geschilderd; het eene is dat van den vriend van den schilder, den vrijgevigen schenker dezer verzameling Jhr. J. S. H. van de Poll, het andere is dat van diens vader.

Onder de landschappen is het voornaamste een prachtig zonnig gezicht op een breede Italiaansche vallei, door *J. Hackert*, gestoffeerd door *A. van de Velde.* Links een weg die langs de bergen zich kronkelt, rechts de vallei die het oog tot in een verwijderd verschiet kan nagaan. Een warm zonlicht is over dit doek verspreid, dat met de beste werken van Hackert en van Both vergeleken mag worden.

Een ander fraai bergachtig landschap is geteekend A. v. EVERDINGEN 1655. Op den voorgrond een aantal schilderachtige boerenwoningen, waarover heen men een bergachtig verschiet heeft.

Van groote afmetingen is een doek van *Salomo van Ruisdael* (gemerkt S. v. R. 1655). Rechts een herberg met een paar hooge boomen, waaronder eenige ruiters en een rijtuig halt houden; links eenig vee.

Van *N. Berchem* is een keurig klein landschap (geteekend) met het bekende gezicht op een der vervallen Romeinsche waterleidingen in de buurt van Rome; op den voorgrond eene kudde die door een plas water geleid wordt.

Een landschap met eenige jagers te voet en te paard is kennelijk van *J. Lingelbach*, wiens handteekening slechts uit enkele overgebleven sporen te lezen valt.

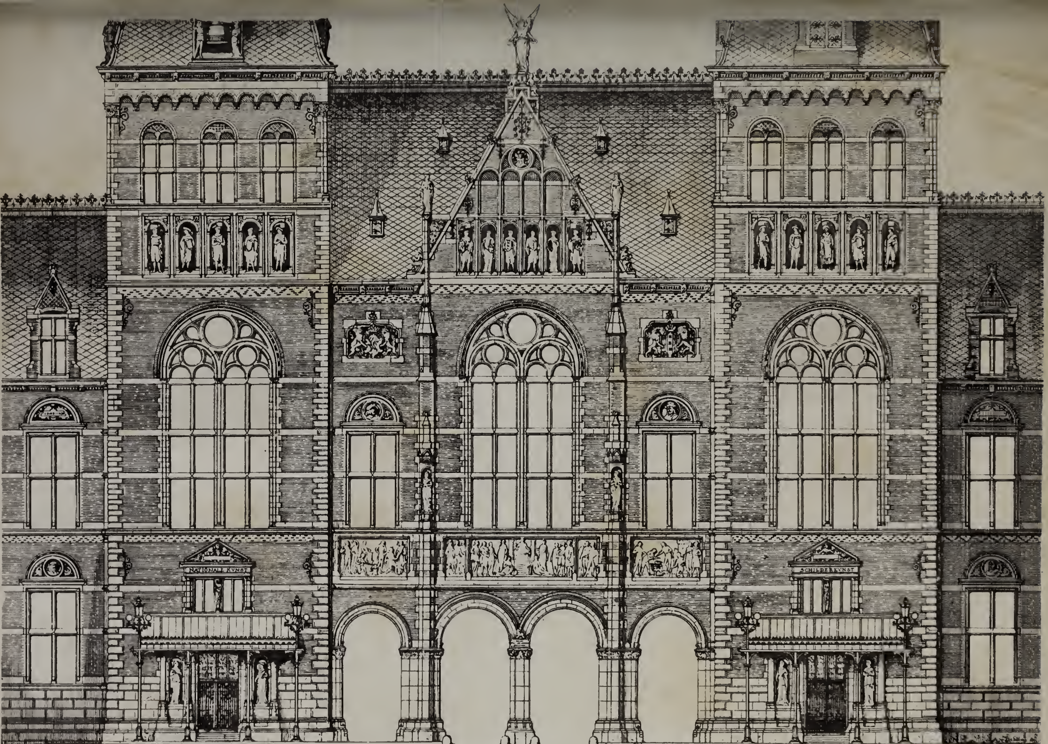
Een gezicht op een romeinschen tempel, aan den voet waarvan tallooze figuren zich bewegen, is van *Van der Ulft*, die meestal dergelijke stukken schilderde.

Een flink geborstelde waterval in de manier van Jacob van Ruisdael is geteekend *J(an) van Kessel.*

Eindelijk is er nog een uitgebreid bergachtig tafereel van *H. Saftleven*, (1662) te hoog geplaatst om behoorlijk onderscheiden te kunnen worden.

Het Kabinet telt drie zeegezichten, namelijk een belangrijk en zeer schoon stilwater met een yacht en een visscher, geteekend DVBBELS; een klein woelend water door *Willem van de Velde*, en een stil water van denzelfden, dat malsch is geschilderd en een der paarlen van de collectie vormt. (geteekend W. V. V.)

Een wintergezicht van groote afmeting is voluit geteekend *A. Beerstraten;* het stelt een stadsgracht voor met een monumenteele poort, een wal, een brug,

Musée National à Amsterdam.

en een aantal huizen. Op het ijs ziet men talrijke figuren. Dit duidelijk geteekend stuk ontzenuwt de redeneeringen van H. Havard, die onlangs met allerlei conjecturen trachtte aan te toonen, dat *A. Beerstraten* een fictieve schildersnaam was. [1])

Er zijn twee veestukken: een zeer goed doek van *W. Romeijn*, en een fraaie *Potter*, voluit geteekend: *Paulus Potter* f. 1653. Het stuk werd derhalve een jaar voor den dood van den meester geschilderd. In eene weide op den voorgrond rechts een bruinroode koe; in het midden der schilderij een rij knotwilgen in welker schaduw een ram, drie liggende en een staande koe zich bevinden; rechts eene koe die gemolken wordt en daarbij een jager; in het verschiet eene in het licht schitterende rivier. De zon ligt achter het tafereel en het lichteffect is uitmuntend weêrgegeven, schoon de behandeling eenige droogte verraadt.

De drie stadsgezichten der verzameling zijn: twee stuks van *G. Berck Heyde* en een van *J. Ekels*, een schilder uit de 18e eeuw (1724—1781). Het eerste stelt de bocht van de Heerengracht te Amsterdam voor, die toen nog niet met boomen was beplant. Het andere is een gezicht op het Oudezijds Heeren-Logement (thans Gasthuis); het stuk van J. Ekels is een zeer uitvoerig gezicht op den Dam met het stadhuis en de kerk; men ziet er talrijke geestige figuurtjes.

De *genre*-stukken van het Kabinet zijn zeer merkwaardig. Vooreerst is er een uitmuntend paneeltje van *Quiryn Breukelenkam* (gemerkt Q. B. 1668 (?) fijn van teekening, pittig en harmonieus van kleur. Een burgerdame heeft een bejaarde fruitverkoopster, die een vriendin des huizes schijnt te zijn, op een glas wijn onthaald, en luistert met een goedhartigen blik naar de verhalen welke het vriendelijke oudje meêdeelt. De dame zit links, gekleed in een rood fluweelen jak, geboord met wit bont en half bedekt met een witten doek. Over de rokken is een groot wit voorschoot gespreid. Tegenover haar zit het oud boerinnetje. Achterwaards tusschen de beide figuren staat de huismeid, die aandachtig meê luistert. De drie figuren komen op een gewitten muur uit, waartegen een landkaart hangt.

Naast dit allerliefst stuk hangt een vroolijke *Jan Steen*, (geteekend *J. Steen*) waarvoor het bekende:

„Cet âge est sans pitié,"

als opschrift zou kunnen dienen. Vier kinderen op en om een tafel geschaard, zijn bezig een jonge kat te plagen, die zij met geweld op de tafel willen doen dansen, en waartegen zij een hond ophitsen. Gelukkig komt grootvader door een luik op den achtergrond kijken, met een blik die voor de kinderen niets goeds voorspelt. Op dit geestig gepenseeld tafereeltje komt het meest te voorschijn een op de tafel gezeten meisje, dat op een fluit speelt en gekleed is in een groene rok, een geel jak en roode kousen.

Belangrijk is een schilderij geteekend: *C. Saft Leven* 1642, vertoonende een gezelschap dat buiten voor een herberg, om een tafel vereenigd is en zich met bier, kaarten en viool vermaakt. In het verschiet een boerin, die door een der gasten geplaagd wordt. Het gezelschap is nog al zonderling; want te midden der drinkebroers, zit deftig een monnik met de kaarten in de hand.

De huiselijke deugden worden beter geëerd in het binnenhuis, waaraan *Du Sart* zijn tafereeltje ontleende. Het stuk (geteekend *Cor Du Sart*, 1690) stelt een moeder voor, die aan het open raam gezeten, haar zuigeling uit de wieg genomen heeft en op haren schoot houdt. Zij praat met een jongetje dat buiten staat en over het geopende raam leunt. In den hoek rechts ziet men de wieg en een hond.

Deftig is het binnenhuis door *J. Vercolje* geschilderd (geteekend I. VERCOLIE, 1673). Twee dames en twee heeren zijn rondom een tafel bezig muzijk te maken, waartoe een viool en een contrabas dienst doen. De op den voorgrond zittende dame draagt een geel jak en een wit satijnen japon. Rechts naar achteren een jongetje dat aan een hondje een stuk suiker geeft. Zeer fraai van teekening en fijn van kleur.

H. Sorgh verplaatst ons naar de groentemarkt. Links twee frissche boerinnen en een groenteboer zittend bij hun waar: meloenen, artischokken, kool enz., alles zeer uitvoerig gepenseeld. In het verschiet rechts een aantal andere figuren, een gracht met een schuit en een rij huizen.

Een dergelijk tafereel, veel minder goed geschilderd is geteekend *P. Snijers*. Het stelt een vischvrouw met een paar kinderen voor.

Een stuk dat ofschoon uit de XVIIIe eeuw geheel in de manier der ouden is geschilderd, is het werk van den jong gestorven schilder *J. Ekels Junior* (1759—1793). Een man met een korte broek en in hemdsmouwen, gezeten voor een zeer eenvoudige schrijftafel, is bezig zijn pen te vermaken. Hij wordt op den rug gezien, doch zijn gelaat wordt door een spiegel weerkaatst. Dit stukje van een meester wiens werken schier onbekend zijn, is zeer uitvoerig en goed. Het is van 1784.

De zoogenaamde historische schilderijen zijn niet talrijk. Er is een Droom Jacobs, dien wij, evenals men zulks tot nog toe deed, aan Ary de Voys zouden toeschrijven, indien het paneeltje niet de handteekening van *F. van Mieris* droeg. Op den voorgrond ligt Jacob nagenoeg geheel naakt op een geelachtigen mantel uitgestrekt. Naast hem slaapt zijn hond. In het verschiet links de verschijning van de ladder.

Joan v. Noordt An°. 1672 staat op een zeer breed en krachtig geschilderd doek, voorstellende de deugd van Scipio. De romeinsche held is rechts op een troon gezeten. De spaansche jongman en zijn bruid knielen links voor hem. Op den voorgrond een liggende hond. Een Joannes op Pathmos zou volgens de oude Inventarissen van „*Carats*" zijn, een naam waarmede vroeger Italianiseerende stukken al zeer spoedig gedoopt werden. Waarschijnlijk is het doek aan een Vlaamsch schilder te danken.

Would-be historisch is eindelijk een Alexanders overtocht van den Granicus door *Cornelis Troost*. (1737) De opvatting is ongelukkig zoo theatraal dat men moeite heeft een glimlach te onderdrukken.

Minder hoog is de vlucht, doch meer voldoening geeft de arbeid van *M. d'Hondecoeter* en van *J. E. Morel* die eenvoudige stillevens penseelden. Van den laatste is er een vruchtenstuk. *d'Hondecoeter* schilderde een doode haas en eenige patrijzen, waarnaast een jachtgeweer ligt, en voorts een stuk in de breedte, kenne-

1) Zie hetgeen de heer Haverkorn van Rijsewijk daarover reeds schreef op bladz. 172 van dezen jaargang.

lijk bestemd tot versiering van een muurvak boven eene deur. Men ziet er een papegaai en een hen met kuikens, uitnemend, zooals die meester gewoon was te werken.

Uit bovenstaande korte opsomming blijkt welk een aanzienlijken kunstschat het uit 52 stuks bestaand kabinet van Jhr. van de Poll vormt. Nederland behoort het te waardeeren, dat een man, die door geenerlei band in betrekking stond met onze instellingen van kunst, het edel denkbeeld opvatte om aan zijn vaderland — dat helaas in Europa als de groote uitdragerij van oude kunst „genoteerd" staat — juweelen te schenken zoo kostbaar, dat zij de beteekenis van het groote Amsterdamsche Museum aanmerkelijk verhoogen. De naam van Jhr. van de Poll zal door ieder, die 's lands roem op het edelste gebied der beschaving weet te schatten, dankbaar genoemd worden.

Victor de Stuers.

RIJKS-MUSEUMGEBOUWEN TE AMSTERDAM.

Oproeping van Beeldhouwers.

De architect der Rijks-Museumgebouwen te Amsterdam, daartoe gemagtigd bij missive van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 17 Juni 1880, lit. T, afd. K. W., opent bij deze een wedstrijd voor de uitvoering van decoratieve beeldhouwwerken aan het in aanbouw zijnde Rijks-Museum.

§ 1. De uit te voeren beeldhouwwerken bestaan in:

A. Eene fries in verheven beeldwerk boven den doorrit in den voorgevel.

B. Zes beelden.

C. Zes bekrooningen voor ingangen.

De fries *A* is in 3 vakken verdeeld en geplaatst op eene hoogte van 8 M. boven den beganen grond.

Het middenrelief heeft eene hoogte van 2 M. en eene breedte van 7.65 M. en zal voorstellen: „*Nederland*" als eene gekroonde vrouw, die de Nederlandsche Kunstenaars huldigt. Zij is op een troon gezeten, waarnaast twee allegorische figuren: „*de Schoonheid*" en „*de Waarheid*" in de gedaante van jonge vrouwen, met toepasselijke symbolen.

Ter zijde van den troon staan twee allegorische beelden: „*de Wijsheid*" en „*de Regtvaardigheid*," allen wachters en raadslieden bij de hulde, die door Nederland aan de kunst wordt gebragt, in den persoon der groote kunstenaren.

Regts en links komen eenige kunstenaars de kroonen ontvangen, hun door de Nederlandsche Maagd toegekend.

De 1ste groep vertegenwoordigende: de Kunst van af Karel de Groote tot Floris V, Graaf van Holland;

de 2de groep het tijdperk der XIIIde tot de XVde eeuw (van Floris V tot Philips de Goede);

de 3de groep de XVIde en XVIIde eeuw, zoodat de

4de groep die der XVIIIde eeuw zal vertegenwoordigen.

De hiervoor omschreven voorstelling wordt regts en links geflankeerd door tafereelen met allegorische figuren, bezig met de uitoefening der beeldende kunsten, en vormen alzoo de zijreliefs, waarvan de hoogte, even als het middenrelief, 2 M. bedraagt en de breedte van ieder 2.85 M. is.

De *zes beelden B* zullen voorstellen:

de Kunst;
de Historie;
de Bouwkunst;
de Beeldhouwkunst;
de Schilderkunst;
de Graveerkunst.

De 2 eerstgenoemde beelden zullen op eene hoogte van 11 M. op konterforten, de andere 4 op eene hoogte van 2 M. boven den beganen grond in half-ronde nissen bij de hoofddeuringangen geplaatst worden.

De ware grootte dezer beelden bedraagt 1.70 M.

De *zes bekrooningen C* in het vijfhoekig fronton boven de zij-ingangen zullen ieder bestaan in: een of meer figuren, die eene kartel houden, aanduidende den ingang naar de *Bibliotheek*, de vergaderzaal van *het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap* of naar de *Prentenkabinetten* of der bureaux van *administratie*.

Deze bekrooningen hebben eene lengte van 2.31 M. met eene hoogte van 1.10 M. in het midden en aan de beide uiteinden van 0.42 M.

§ 2. De mededingers zullen moeten inleveren: een model in gips van de beeldwerken onder § 1 *A* en *C* bedoeld, op 1/4 van de ware grootte, en van een der beelden onder § 1 *B* vermeld, een model in gips op de helft der werkelijke grootte.

Daarenboven moet, ten minste van een der beelden, tot het relief van de fries *A* behoorende, een model in gips, op de helft der volle grootte, worden ingeleverd.

De mededingers zullen er zich bijzonder op moeten toeleggen hunne ontwerpen in overeenstemming te brengen met den stijl van het bouwwerk, dat zij te versieren hebben. Bij de berekening der massa's en bepaling der profielen is hierop te letten, om tot een harmonisch geheel te komen.

De hierboven bedoelde schetsen of modellen zullen, vrij van alle kosten, moeten worden ingezonden *voor den 1sten October e. k.* aan den heer Architect der Rijks-Museumgebouwen, Stadshouderskade te Amsterdam.

Op franco-aanvrage en tegen vergoeding der kosten zijn bij hem tevens voor belanghebbenden verkrijgbaar: schetsen van de gevels, aanwijzende de afmetingen, omlijsting en de profielen der plaats, waar de beeldhouwwerken zullen moeten uitgevoerd worden.

§ 3. Aan de vervaardigers der beste en voor het gebouw meest passend gekeurde modellen, zal onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den minister van Binnenlandsche Zaken, de uitvoering van een of meer beeldwerken worden opgedragen, onder nader overeen te komen voorwaarden.

§ 4. De ingezonden schetsen of modellen blijven het eigendom van den inzender, voor zooverre zij geene aanleiding tot eenige bestelling geven.

§ 5, Het is geen vereischte om voor elk der 3 categoriën van beeldhouwwerken modellen in te leveren, daar de mededinging ook voor ééne afzonderlijke categorie vrijgelaten wordt.

Voor nadere inlichtingen wende men zich, bij franco-brieven aan den heer P. J. H. Cuypers, architect der Rijks-Museumgebouwen te Amsterdam.

NEDERLANDSCHE SCHILDERS EN FRANSCHE KRITIEK.

II.

Ten vervolge van het op bladzijde 220 in dezen jaargang overgenomen artikel uit „*La Fédération artistique*", strekke nog een tweede verslag van hetzelfde kunstblad onder den titel: *Les artistes hollandais devant la critique française*:

Univers illustré. N° du 19 Juin.

Plus d'étrangeté que de charme dans les quatre panneaux de M. Alma Tadéma. Un élève qui débuterait ainsi donnerait de vives espérances; mais M. Alma Tadéma ne débute plus, et il garde des défauts dont il aurait bien dû se corriger. *Les Saisons* orneront quelque boudoir de lady; je supplie la propriétaire de ces ouvrages de remarquer avec quelle affection le peintre confond les figures principales et les accessoires; il est impossible de démêler là-dedans ce qui appartient aux espèces animées ou aux objets inanimés. Je m'imagine que les Étrusques demandaient à leurs potiers des allégories semblables. Rien ne m'irrite comme de voir le talent dans une fausse foie, sur le chemin de la prétention et de la puérilité.

Je raffole de plus en plus des marines de M. Mesdag: des voiles rouges sur une mer verte. Le vert et le rouge vont si bien ensemble; ils sympathisent tant!

Daniel Bernard.

Évenement, 17 Juin.

Un *Paysage d'Overyssel* en Hollande par Van de Sande-Backhuysen. Il est presque visible, on y devine des tons fins et justes, un pur hasard auquel nous ne devons pas nous habituer. [1])

GONZAGUE-PRIVAT.

La Soir, 9 Juin.

N'y a-t-il pas, au Salon, cent œuvres meilleures à récompenser, tant chez les artistes français que chez les artistes étrangers? Tout cela est d'une partialité criante! M. Pierre Cabanel lui-meme n'a-t-il pas eu des voix pour son déplorable *Enfant prodigue*, tandis que MM. Krüger, Uhde, Swedomsky, Uchermann, *Artz*, Hermans, Birger, Echtler, Campo et tant d'autres, n'ont rien obtenu?

MESSIRE JEAN.

Indépendance Belge.

A défaut de M. Israëls, sur qui nous comptions pour la Hollande, nous pouvons signaler un très-bon tableau de son élève, M. Artz, l'*Orphelinat de Katwijk.* Autour d'une table, plusieurs jeunes filles, coiffées d'un bonnet blanc et vetues d'une robe grise qui parait être un uniforme, sont occupée à coudre. Une vieille à lunettes explique la manière de faire un ourlet à une petite fille qui l'écoute avec une attention marquée. Le mobilier de la salle consiste en une grande armoire à linge, et une pendule des plus simples. Cette petite scène est d'une intimité charmante et la couleur du tableau est exquise.

M. Mesdag est fidèle à la plage de Scheveningue, dont il nous a montré déjà de nombreuses représentations qui ne nous ont jamais fatigué, parce que l'aspect en est toujours d'une grande justesse. L'un de ses tableaux intitulé *Hiver à la plage*, montre la côte par un effet de neige; l'autre, *Un jour de Novembre*, représente des barques de pecheurs sillonnant la mer.

RENÉ MÉNARS.

Tribune de la Seine, Numéro du 14 Juin.

Orphelinat de Katwijk, (90), de M. Artz. — Deux des orphelines cousent; au second plan, une autre est debout et suit des yeux l'aiguille conduite par la vieille femme qui lui donne une leçon de couture. Tableau plein de tristesse et charmant d'harmonie.

W. CLAUDIUS MALBET.

Defense du 10 Juin.

M. Christophe Bisschopp, qui est né en Hollande et qui y demeure, est élève de MM. Gleyre et Comte; mais c'est le livret et non son tableau qui nous en avertit.

„L'Eternel l'avait donné, l'Eternel l'a ôté." Assise près d'un berceau vide, une pauvre mère pleure la tète cachée dans son tablier; debout, près d'elle, une jeune fille cherche à la consoler. Le tableau, que est charmant, vaut plus par la maëstria de l'exécution que par la façon dont l'artiste a traité sujet choisi par lui. Le berceau est si joli, si curieusement étudié qu'on ne s'aperçoit pas d'abord qu'il est vide. On s'imagine qu'il s'agit d'un objet d'art précieux que la pauvre femme assise est obligée de vendre pour avoir du pain. Le mur blanc contre lequel se tient la consolatriçe rappelle les murailles sur lesquelles Decamps excellait à faire ruisseler le soleil; le bas de ce mur est garni de carreaux de faïence blanche à décor bleu qui sont exécutés avec une charmante habileté. Les deux femmes sont bien traitées, bien étudiées; leurs poses sont vraies, simples, touchantes; mais l'intérieur où on nous les montre est si bien rendu qu'il détourne un peu d'elles notre attention. M. Bisschopp n'est pas encore très connu parmi nous, malgré le medaille qu'il a obtenue il y a deux ans, à l'Exposition universelle. Sa toile de cette année fera ou consacrera sa réputation à Paris.

Au contraire, M. Artz, né à la Haye, est bien de son pays, devant l'art, comme devant la loi. Sa jolie toile, *l'Orphelinat de Katwijk*, représente un intérieur hollandais, peuplé d'orphelines hollandaises, conçues, dessinées et peintes par un artiste hollandais, avec de bonnes couleurs hollandaises. Tout cela est net, correct, propre, vrai bien observé, consciencieusement étudié et rendu. Si je gardais seulement quinze jours cette toile-là accrochée dans ma chambre, je serais très-fort, à la fin de la seconde semaine, sur l'art de repriser des torchons, comme les petites orphelines de l'auteur, et j'aurais grand' peur du jugement de la matrone qui regarde le torchon raccommodé par les petites filles debout devant elle avec la gravité de Minos ou de Rhadamante examinant les œuvres des morts appellés à comparaitre devant leur tribunal. Bonne toile et bonne peinture, surtout pour ceux qui ne demandent à l'artiste que la reproduction fidèle des plus plates réalités de la vie, sans le moindre rayon d'idéal, sans le plus petit grain de fantasie.

E. V.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Bij Koninklijk Besluit van 23 Julij 1880 is mr. C. Telders benoemd tot onder-directeur van het K. Kabinet van Schilderijen (Mauritshuis).

— De Tentoonstelling van voorwerpen, betreffende het Vorstelijk Stamhuis van Oranje-Nassau en de wapen- geslacht- en zegelkunde zal in de Gothische zaal te 's Gravenhage (Noordeinde) geopend zijn van 3 Augustus tot en met 30 September.

— De Tentoonstelling van voorwerpen vervaardigd uit edele metalen, welke te Amsterdam in de lokalen van Arti et Amicitiæ geopend is, zal omstreeks 15 Augustus gesloten worden.

— Een aantal brokken, afkomstig van de geschilderde vensters der Groote Kerk te 's Gravenhage, waren, een vijftigtal jaren geleden, door elkaâr bevestigd geworden in de traceeringen van de ramen van dit gebouw. Nu deze ramen geheel van nieuw glas voorzien moesten worden, zijn deze fragmenten verwijderd en door het Kerkbestuur aan het gemeentelijk Museum van 's Gravenhage aangeboden.

De Kerk bezit nög één enkel raam met drie uitmuntende, schoon zeer geschonden glazen van de beroemde gebroeders Crabeth. Een daartegen gebouwd huisje levert voor dit kunstwerk een voortdurend gevaar op. Indien toch in dit huis brand ontstaat — en bij het gebruik van petroleum kan dit licht gebeuren — is het fraaie raam reddeloos verloren.

1) Ceci est une allusion au mauvais placement de bon nombre de tableaux étrangers, placement contre lequel le critique a protesté.

ADVERTENTIËN.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU : Rokin 2, Amsterdam.

Boekhandel van G. BORG, *Leliegracht No.* 50, *Amsterdam*, verschenen:

A. APOL'S
Gronden der Doorzichtkunde.

Praktisch handboek voor alle beoefenaars der Teekenkunst.

Prijs . . . . f 1.25.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

NUTTIG EN FRAAI.

KORT BEGRIP DER SCHOONHEIDSLEER

Voor Dames bewerkt.

DOOR

E. M. A. OTTO,

Onderwijzeres in de vrouwelijke Handwerken.

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver vermeerderde druk.

Prijs . . . . . f 0.70.

HET BELEG VAN HAARLEM

DOOR

VROUWE JACOBA

in 1426.

Geschiedkundige bijdrage

DOOR

Dr. C. EKAMA,

f 0.40.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 32. 7 Augustus 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1–6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

'T PARIJSCHE SALON VAN 1880.

VII.

Parijs, Mei '80.

César s'ennuie heet een groot kermisstuk van Motte, dat als sieraad van een wilde beestenspel veel volk zou lokken. 't Rood is in de voor dit doel gewenschte hoeveelheid aanwezig en de door soldaten, gevangenen en slaven gedragen wordende Nero, die in 't schouwspel der hem aanbrullende leeuwen vermaak schept, zou waarschijnlijk op boeren en buitenlui ontzachlijken indruk maken.

Indien Motte's Cesar zich de moeite had willen getroosten 't hoofd om te wenden, zou hij zich ongetwijfeld minder hebben verveeld. Hij zou dan de schoone vrouwenfiguur, door Beyle op 't doek gebracht, in 't oog hebben gekregen en de aanblik dezer slanke vrouwengestalte zou 't romeinsche *spleen* eerder verdreven hebben dan de krassche middelen waartoe hij zijn toevlucht heeft genomen.

Sur la Falaise is inderdaad een schilderij, rijk aan goede eigenschappen, die ten volle den naam van kunstwerk verdient. Wat is eenvoudige kunst toch bewonderingswaardig!

Dawant doet ons op zeer onschuldige wijze naar Canossa gaan; hij heeft 't geschiedkundig feit der boetedoening van keizer Hendrik IV voorgesteld en al kan zijn doek lang niet onder de meesterstukken worden gerangschikt, men neemt met ingenomenheid akte van zijn streven naar diepte en naar eigenaardigheid van kompositie. 't Koloriet is verdienstelijk en de figuren zijn met zorg uitgevoerd. Jammer dat 't onnatuurlijke op sommige deelen zijn schaduw werpt.

Verder maken nog op bezichtiging aanspraak: *Chapitre XXI*, door José Frappa, *Le Fossé de la Digue Blanches* door Hareux; *Le meurtre des enfants de Chlodomir*, door Roubadi; *Mlle Broisat*, door Pierre Haas en 't portret van Jean Aicard, den beminnelijken dichter van *Miette et Noré*, door Gallian.

Uit vreeze van in taaie herhalingen te vervallen, zal ik maar de opmerking achterwege houden dat er, in zaal 15, aan portretten geen gebrek is. Trouwens, de *non exempts* volgen in dit opzicht, en ook in an-

dere, 't voorbeeld hunner reeds met medalje of eervolle vermelding beloonde broeders. Hier hebt ge een opmerkelijk vrouwen-portret, van Berthe Delorme, en daar een fraai afbeeldsel van den afgevaardigde St. Martin, door Margottet.

Om de *Carrières d'Amérique* van Matifas te bezichtigen, behoeven we de oude wereld niet te verlaten; stel u gerust, ze zijn in Frankrijk gelegen, te Romainville. 't Uitstapje is niet groot en ik kan 't u in gemoede aanraden. 't Is er licht en er heerscht een aangename kleur.

La Femme jouant avec des colombes, die uw aandacht trekt, als ge de steengroeven van Matifas niet meer dan uit de verte bespeurt, is even bevallig geschilderd als de *Sacrifice à Esculape*, door Gustave Popelin. Met dit werk nemen we van zaal 15 afscheid en haasten ons in n°. 17 rond te kijken.

Pas op, o zoon Adam's, in dit vertrek zijn vele vrouwen! En waarin ook de „rechten der vrouw" mogen bestaan, vergeet niet dat ze in elk geval recht heeft op beleefdheid. Dezen regel in acht nemende, kennen we een eervolle vermelding toe aan: Mlle Sarah Bernhardt, voor *La jeune fille et la mort*, op voorwaarde, dat deze onderscheiding haar zij verleend niet voor 't werk zelf, dat in menig opzicht gebrekkig is, doch voor 't ernstig streven naar 't schoone dat er in doorstraalt; aan Mlle Abbema, voor de flink geschilderde portretten van Mlle Baretta en Mlle Alice Regnault; aan Mlle Pierson, voor haar *Accessoires de la danse au Japon*, aan Mlle E. Koch, voor een kinderportret.

Laat ons een gewone vermelding niet onthouden aan Mlle Paton (*Portrait de Ling-Y-Yun*) en Mlle Daudet (*Les frères Lionnel*).

Ge ziet dat de tooneelwereld in zaal 17 sterk is vertegenwoordigd en 't bevreemdt u daarom eenigzins hier den heer Loyson (ex-pater Hyacinthe) met vrouw en zoontje te vinden, door Desboutin vrij middelmatig gekonterfeit. Boven aan 't portret van 't kind staat met groote zwarte letters op gouden grond geschreven: *Mon âme vivra pour l'éternel et mon enfant le servira.* Aangenomen voor kennisgeving. De jongen schijnt echter, als vele zoons van predikanten, weinig zin te hebben in 't vak, hem door zijn vader toegedacht, en zet een drijnerig gezicht op, waaraan de schilder wel een andere plooi had kunnen geven.

Beter portretschilder dunkt mij Jules Quesnet, wiens ietwat aarzelend penseel aangemoedigd verdient te worden.

De *Ophélie* van Gouvion getuigt eveneens van talent, ofschoon Hamlet's bruid meer kijkt als een jonge dame die haar fotografie laat maken dan als een waanzinnige, maar er is toch iets oorspronkelijks in die kompositie en daarom roepen we: bravo!

La jeune fille de la tribu des Ouled-Naïl doet ons naderbij treden en den heer Bonneau gelukwenschen met den gunstigen indruk dien zijn werk achterlaat. Minder verfijndheid in de figuur zelve en meer zorg, aan den achtergrond besteed, die verwaarloosd is, zouden zijn Ouled-Naïlsche niet ontcieren.

Honneur aux dames! is weêr ons devies in zaal 19. 't Onderwerp dat mevr. Cazin heeft gekozen is minder gracieus dan onze zinspreuk; ze toont ons *Des ânes en liberté.* De grijze tint van 't stukje is overdreven, 't geen echter niet belet, dat de teekening juist is en de verschillende deelen tot hun recht komen.

Les médisances de l'Abbé en *Confidences* zijn twee geestige schilderijtjes van mevr. Leleux, die alleraardigst in kleuren weet te vertellen. Men kan wel merken dat de partij rozen, die Grivolas naar 't salon heeft gezonden, niet door vrouwenhand zijn gegaard; zijn *Roses* zijn tegelijk teêr van kleur en ferm geschilderd.

La solitude, door Salomé, stelt de binnenplaats voor van een klooster, waarvan de muren zóó vlekkeloos proper en de grond zóó onberispelijk schoon is aangeveegd, dat menige hollandsche keukenmeid er jaloersch op zou zijn. De kunst gevoelt er zich echter niet thuis. Neen, dan zit in *Une barbe négligée*, 't kleine doekje van Grison, meer idee en meer leven.

Nu weêr de meer en meer gebruikelijke greep uit de portretten gedaan: 1° een uitstekend vrouwenportret, door Pinchart, zeer fraai van stijl; 2° *le Portrait du Prince E. S. C.*, door Piot-Normand, aangenaam van toon; 3° een heerenportret, door Duffaud, dat „De verheerlijking der kachelpijp" zou kunnen genoemd worden, van wege de zorg aan 't weergeven van dat hoofddeksel besteed, en ons uit zaal 19 naar zaal 24 doet vluchten.

De eerste schilder, dien we daar ontmoeten, is een realist — heden ten dage verschuilt zich alles wat onooglijk is in de schilderkunst achter den naam van realisme en impressionnisme, op gelijke wijze als de luidjes, die van orthografie geen begrip hebben, zeggen: we volgen de nieuwe spelling!

Gelukkig voor hem is Calmette een echt realist en weet hij tusschen de gevaarlijkste klippen door te zeilen; zijn *Antigone* is er 't bewijs van. Dit geldt in gelijke mate van Pierre Salle, wiens *Sarcleuses de colza*, vergeleken bij vroegere voortbrengselen, zijn te beschouwen als een belangrijke schrede voorwaarts. Dergelijke artisten verliest men niet uit 't oog. 't Talent, vooral 't schilders talent is als een bloem. Soms ontbreken aan den tengeren stengel de sappen die alleen in staat zijn 't knopje te doen ontluiken; de stam moet verzorgd worden, gesteund en gevoed, en de aarde, waaruit de wortels kracht putten, moet eveneens verzorgd worden. Een vruchtboom wordt gesnoeid om hem vruchten te doen voortbrengen, laat men de takken ongehinderd in 't wild opschieten, dan is de oogst luttel. Een stap in verkeerde richting kan den knak geven aan 't ontkiemend talent van den kunstenaar, ja den aanleg smoren, waardoor hij zich kenmerkte. Ik zou aan deze korte opmerkingen andere beschouwingen kunnen vastknoopen omtrent de instelling der jaarlijksche officieële tentoonstellingen, zooals ze in Frankrijk bestaan, doch bewaar 't voor later. Talent is een te kostbare gave, dan dat men geen belang zou stellen in de wijze zijner ontwikkeling.

Daarom vervullen we dan ook niet de rol van onverschillig toeschouwer bij 't bekijken, in zaal 26, der schilderij van Montenard: *La côte de Saint-Waast-la-Hogue*, want de jeugdige artist heeft niet alleen een zorgvuldige uitvoering aan ernstige studie gepaard, maar de stap voorwaarts is zóó groot, dat hij weldra onder de beste landschapschilders zal mogen gerekend worden.

Onmiddellijk op hem volgen: Coquand, met *L'embouchure de la Gironde*, breed van opvatting, sober van kleur; Vallée, die ons een stukje landelijke natuur te zien geeft, getiteld: *Le Printemps* en zui-

niger moest zijn met zijn groen; en eindelijk René Billotte: *L'écluse de St. Denis*, fraai, fijn en „vroom," met een bescheiden terugblik naar de vlaamsche meesters.

Door Claude wordt aan liefhebbers van pluimgedierte keur van kippen aangeboden, die bestemd zijn *Pour le marché*, aan liefhebbers van roomkaas een *Fromage*, die „om in te happen" is. Voor den inwendigen mensch wordt dus ook zorg gedragen.

Séparation de bien et de corps heet een aardig tafereeltje van J. R. Isnard. Een kudde ganzen is aan 't slobberen in een soort moerasje; de hoedster zit niet ver van daar in 't groene gras te breien. Op eenigen afstand bevindt zich een hek, dat haar gebied beschermt tegen de invallen der schapen, die ginds aan 't grazen zijn en haar zelven tegen den „overmoed" van den herder, die vergeefsche pogingen doet om met haar een praatje aan te knoopen.

De bekende versregel uit Victor Hugo's *Châtiments:*

. . . . . *L'enfant avait reçu deux balles dans la tête*

speelt in zaal 28 een groote rol. 't Aandoenlijk geval, door den grooten dichter zoo treffend verhaald, wordt niet alleen op gansch verschillende wijze weërgegeven, doch ook omtrent den datum heerscht geen eenstemmigheid. Sommigen stellen dien op den 2n, anderen op den 4n December 1851. Geen hunner is op een behoorlijken afstand van 't melodramatische gebleven. 't Naast aan een natuurlijke opvatting komt de heer P. Robert, wiens *Souvenir du 2 décembre* ferm is geschilderd. 't Licht is goed aangebracht en goed verdeeld. Een paar sombere tinten zijn goed gevonden, maar niet genoeg volgehouden.

Indien ik daarna uw aandacht vestig op *Une rue de Liverdun*, door E. Petitjean; *Vieux chênes au champ de courses d'Auteuil*, door Nozal, en *La Seine à St. Denis*, door Péraire, dan is 't niet omdat die werken u in verrukking zullen brengen, maar wijl deze artisten een prijzenswaardige uitzondering maken op de massa der landschapschilders, die meenen of willen doen gelooven, dat hun kunst in 't stipt nakleuren der natuur bestaat.

De afstand tusschen deze wijze van schilderen en de andere, de waarachtige, de ware, is dezelfde als tusschen instinkt en vernuft. „De schilder," zei Rubens, „die in de natuur niets anders ziet dan de enkele natuur, is tot vinding onmachtig en zal nooit meer dan eén koude en onvruchtbare navolger worden."

't Is niet voldoende duchtig uit de oogen te kijken, met groote juistheid op te merken, de landschapschilder moet „ziener" zijn. Ook dat is niet genoeg. De landschapschilder moet „vinder" zijn, hij moet de troubadour zijn der lieve vrouwe Natuur.

Of nu Petitjean, Nozal en Péraire op den ingeslagen weg zullen voortgaan en of ze zich niet zullen laten meêslepen door 't noodlottig voorbeeld van vele hunner kunstbroeders, die „in de natuur niets zien dan de enkele natuur" — 't geen zonder twijfel oneindig minder studie eischt — dat zal de toekomst leeren. 't Drietal bewandelt voor 't oogenblik 't goede pad, maar de vastheid van hun tred is nog niet groot en laten ze op hun hoede zijn niet in 't riet terecht te komen, dat daarnaast groeit en waar de Sirenenzang hen heenlokt.

Alvorens zaal 28 te verlaten, hebben we den plicht der rechtvaardigheid te vervullen jegens A. Boucher en André Gill. De eerste stelt een *Tropeau en Provence*, de tweede (die voornamelijk als karikaturist naam heeft gemaakt) *Le Capitaine* ten toon. Gill's portret doet ons aan de manier van Jordaens denken.

La veuve van Laugée heeft al in verscheidene zallen rondgedoold en ten leste een schuilplaats gevonden in zaal 29, waar *La veuve* van Renouf haar gezelschap houdt tot tijd en wijle, dat 't lot over haar beide beschikke. Ik behoef u niet te zeggen, dat deze weduwen niet de eenige zijn van 't salon, maar niet alle weduwen boezemen ons belang in en 't lust ons niet de klachten aan te hooren van die, welke 't niet ernstig meenen.

Aan de smart der weduwe, die Laugée zoo innig heeft geschilderd, nemen we echter van harte deel; met loomen tred loopt ze door de nauwe dorpstraat en 't is of de kleine kleuter, dien ze bij de hand heeft, haar tegen houdt, om niet naar 't krot terug te keeren, waar vader gestorven is. Dat is eenvoudig begrepen en 't tafereeltje roerend, juist om dien eenvoud.

La veuve van Renouf is ingewikkelder van compositie. Hier zijn de weduwe en haar zoontje neergeknield, op 't graf van den overledene, aan de kust. Daar, in de verte, is de zee. De verdiensten die de schilderij van Renouf mocht bezitten, worden in de schaduw gesteld door een kapitaal gebrek: tusschen de tinten van vóór- en achtergrond bestaat zoo goed als geen onderscheid.

Ginds, wanneer we den blik afwenden van dit droevig tooneel, lachen bloemen ons tegen, 't zinnebeeld van jeugd en leven; Quost heeft ze met meesterhand op 't doek gebracht, maar niets is duurzaam in deze wereld, zeggen ons die bloemen, en aan onze bewondering voor 't werk van een hoogst talentvol schilder moet ook wel een einde komen. Hiernaast, in zaal 27, maken Richter en Rougeron aanspraak op ons bezoek. De *Juive marocaine* van den eerste onderscheidt zich door een zeer bizondere kompositie, de duidelijkheid van 't geheel zou gewonnen hebben bij minder dofheid; men had sommige fraaie kleuren dan beter kunnen waardeeren. Rougeron toont in zijn *Prise d'habit aux Carmélites*, dat hij fijn fysionomist is, voor zoover de personen aangaat, die hij op den voorgrond heeft geplaatst; de anderen moeten maar zoo goed en zoo kwaad mogelijk achteraan komen. Dat is jammer, want Rougeron weet goed te groepeeren.

De rijkdommen, die zaal 23 bevat, zijn gering in aantal. Ze bepalen zich tot twee stukken van Bompart, *Le Repos du modèle* en *Oiseaux*, waarvan de waarde nog wel betrekkelijk is. Bompart heeft aan zijn studie naar 't naakt model den haar passenden titel gegeven en legt dus meer bescheidenheid aan den dag dan Ballavoine, die de zijne met de hoogdravenden naam van *La leçon avant le Sabbath* vereerde. Aan 't naakt model van Bompart, zoomin als aan zijn *Oiseaux* kan de verdienste worden ontzegd van stevig te zijn geschilderd. Beide werken doen naar meer verlangen.

Bezit ge den noodigen moed om een onderzoekingstocht te ondernemen op de bijkans eindelooze galerij die om den tuin loopt? Want er behoort moed en geduld toe om zich een weg te banen door dezen wildernis der *non-exempts.* Kom, op marsch! Ten koste van veel inspanning ontdekken we eindelijk tusschen 't onkruid een paar eenzame bloemekens.

En de namen dier bloemen? Sta mij toe de beeldspraak in den steek te laten, naar de prozaïsche werkelijkheid terug te keeren en ik zal ze u aanstonds noemen: Chérubin Pata (*Vue d'Alger* en *Oued-Djer*,) Tattegrain (*Etude*), Aridas (*Portrait*) en A Bonnefoy (kinderportret).

Een gedeelte der galerij behoort reeds tot 't buitenland en laten we van de ons gebodene gelegenheid gebruik maken om de fransche grenzen over te wippen en onze rondreize in den vreemde aanvangen.

***

„Er zij licht," is misschien 't gebod van den heer Turquet geweest, toen hij, den chaos trachtende te ontwarren, zich genoodzaakt zag zooveel mogelijk schilderijen op de bewuste galerij te plaatsen. En er is licht, maar slecht, valsch licht. De grillige stralen, die door 't glazen koepeldak ongehinderd binnendringen, spelen o. a. leelijke parten aan 't voortreffelijk Overijselsch landschap van den heer van de Sande Bakhuyzen, zoo fijn van toon en zoo goed „gezien."

Een vergelijking, hoe kort ook, tusschen de fransche en onze landschapschilders zou me te ver voeren. Ik zou daartoe den pols moeten voelen aan de fransche en de krachten meten der hollandsche landschapschilderkunst. Doch zelfs zonder dien parallel te trekken, kan gezegd worden dat de laatste van oneindig sterkere gezondheid is dan de eerste.

Zoo ooit, dan had 't uitstekende werk van van de Sande Bakhuyzen een andere, betere plaats verdiend. Zijn *Paysage en Overijsel* geeft echte kunst te genieten. Mij dunkt, Mev. Sientje Mesdag moet zich eveneens te beklagen hebben over 't licht. 't Mangelt haar *Matinée d'automne* aan duidelijkheid, aan welk gebrek door de hooge plaatsing niet wordt tegemoet gekomen.

Zoolang we de galerij volgen, schijnt ons kijkje in 't buitenland zich tot Nederland te moeten bepalen. Weêr treft ons een hollandsche naam. 't Is, wel te verstaan, de naam die ons treft, niet de schilderij. Ik heb vroeger betere dingen van Théophile de Bock gezien dan deze *Environs de Dordrecht*, van welk stuk niets valt te zeggen dan dat 't plat is en van gebreken krioelt. Mag 't penseel van den jongen schilder naar dit voortbrengsel worden beoordeeld, dan is 't woord onhandigheid niet overdreven. De huisjes van den heer de Bock komen regelrecht uit een Neurembergsche speelgoedfabriek. Ziedaar waartoe 't offeren aan kleinigheden leidt, als men die valsche kunst tot 't uiterste drijft.

De buurman van Théophile de Bock, J. C. C. Klinkenberg, legt ook wel groote zorg voor de détails aan den dag, maar uit zijn *Vue à La Haye* en *Quai Espagnol à Rotterdam* blijkt een ware kunstenaarsinborst. Aan beide schilderijen ontbreekt echter eenheid. De aandacht wordt verdeeld, *zersplittert*, zeggen de Duitschers. De kleur is daarenboven overdreven geel en 't is niet recht duidelijk, waar 't licht van daan komt.

Toevallig lezen we weêr een nederlandschen naam. Toevallig, zeg ik, want 't schilderstuk waaronder hij staat hangt heel in de hoogte. De *Bûcherons Polonais*, door van Baarle, die op een chrom zouden gelijken, indien ze niet leelijker waren, kunnen rustig hun plaatsje behouden zonder dat wij zullen treuren.

't Goede der galerij is nu genoten. In zâal 3 beginnen we ons internationaal te gevoelen. Gregoresco, wiens naam in den katalogus niet voorkomt, toont ons een niet onverdienstelijk geschilderden *Juif moldave*.

De man heeft een gans onder den arm en is op 't punt een grooten brief uit de borstzak van zijn lange jas te halen wat, volgens Gregoresco, zooveel wil zeggen als: ik ga me laten naturalizeeren, want hij vermeldt uitdrukkelijk onder aan zijn doek dat hij heeft willen voorstellen een *Juif moldave se rendant à la députation pour demander sa naturalisation*.

Van P. Oyens bevat deze zaal een zeer eigenaardig *Portrait du peintre et de son modèle*, dat slecht geplaatst is en van 't schelle, onzuivere licht veel te lijden heeft. 't Zelfde lot wordt gedeeld door een schilder van geneefsche afkomst, Baudit, wiens uitmuntende *Matinée de novembre* onze aandacht ten volle waard is.

Fluks nu de drempel van zaal 5 overschreden. Italië heeft er Pasini heengezonden met *Cavaliers circassiens*, Spanje Casanova met *Le héros de la fête*, Peru Campo met een *Vue de Venise*, Chili Lira met *Le jugement de l'enfant Don Carlos* en Venezuela Rodriguez met een *Mendiant de Séville*, al te gader zonnelanden! Werkt de groote hitte er verslappend op de kunst? *Che lo sa!*

't Salon noopt tot voortdurende landverhuizing; pas hebben we den voet gezet op Venezolaanschen bodem of we moeten naar Holland terugkeeren.

De overgang van klimaat is groot. *Un soir* ('t moet natuurlijk zijn *Le soir*) *dans le département de la Meuse* noemt onze landgenoot Burnier zijn avondlandschap. De Franschen mogen denken dat ons vaderland nog in departementen verdeeld is, doch voor ons Nederlanders, is *le département de la Meuse* een deel van Frankrijk. Pas dus, o schilder, op uw vertaling.

Van 't noorden komt 't licht, zegt men hier: 't stuk van Burnier doet ons echter naar licht vragen. Schoon 't zijn schilderij niet aan stijl, noch aan zekere geheimzinnige poëzie ontbreekt, is daarvan de tint te dof, de kleur te flauw. De aanwezigheid der maan valt wel niet te loochenen, maar 't heeft meer van een dampige avondschemering dan van maneschijn.

Duidelijker schildert Willem Roelofs, wiens landschap, *Au bord de l'eau*, op vele verdiensten mag bogen. Welk zonderling denkbeeld echter van dezen geestverwant van Van de Sande Bakhuyzen om op gelijke afstanden koeien op post te zetten! Zijn de schrandere runderen aan 't landmeten of zijn ze langs de vaart geëchelonneerd om tegen den invoer der menschenpest te waken? Dat is 't geheim van den heer Roelofs. Gaarne veeg ik echter mijn vraagteeken uit, dat weinig zaaks is vergeleken bij eigenschappen als klaarheid en diepte, waarbij zich nog komt voegen een goede behandeling van lucht en water.

We komen al dichter bij de Pool. Edelfelt is 1° een Fin en 2° een leerling van Gérôme, daarom is *Le Convoi d'un enfant en Finlande* noorsch wat opvatting, fransch wat uitvoering betreft. 't Blauwgeschilderde lijkkistje wordt naar 't kerkhof geroeid, dat zich aan den overkant van 't meer bevindt; de huisgenooten zitten zwijgend in 't bootje. Er spreekt gevoel uit dat tafereel, geen nuffig, gemaakt, maar gezond, diep, noorsch gevoel. De figuren komen prachtig uit tegen de lucht. Niets is nu eenmaal volmaakt in dit aardsche kleurendal, dat zoo liefelijk, zoo lachend

kan zijn, als de kunst er haar tooverlicht op laat schijnen — niets is volmaakt en bijgevolg ook niet Edelfelt, die zooveel blauw heeft gebruikt, dat alles blauw is.

Smith-Hald is ook een man van 't noorden. Zijn *Soir d'hiver en Norvège* vormt met *Une petite station de bateaux à vapeur* 't tweetal werken, dat hij tentoonstelt; 't eerste is bij lange na niet zoo merkwaardig als 't laatste, dat zaal 9 ons te bewonderen zal geven. In bijna gelijk geval verkeert Mesdag. De volgende zaal bevat van hem een opmerkelijker doek dan deze; zijn *Hiver à la plage* (letterlijke, doch gebrekkige vertaling van „Winter op 't strand") doet in vele opzichten onder voor zijn meesterlijk zeegezicht *Un jour de Novembre-Scheveningue.* (Een naam die niets uitdrukt is een overtollig iets; de titel had moeten zijn: *Le départ pour la pêche en Novembre. Schéveningue.*) 't Sneeuwgezicht op 't Scheveningsch strand is zeldzaam fraai van kompositie. Straks gaan we met Mesdag op zee, want zouden we ons niet lijf en ziel toevertrouwen aan een man, die, als hij, tot zelfs de nukken ken van dat element? We willen met hem dobberen op een pink; we willen met hem en met de gebruinde visschers „halen, haalen, haaalen," we willen de woeste golven zien uiteenspetteren tegen den boeg, die telkens „kopje onder" maakt en dan weêr snugger opduikt uit 't schuim. Ziedaar 't genot, dat ons wacht.

Maar een rij van andere vaderlandsche meesters verbeidt ons bezoek. Daar hebt ge Mauve, met zijn *Troupeau de moutons*, de prachtigste schapen van heel 't Salon. De jury heeft ze hoog geplaatst...... niet op de lijst der bekrooningen, want Mauve heeft een medalje 3e klasse gekregen. Hij moet zich maar troosten met de weinig troostende gedachte, dat, ook in kunstzaken, Themis wel eens onder haar blinddoek doorkijkt.

Wilt ge weten, hoe 't bij *Une ascension en l'an VII* toeging, Kaemmerer toont u een overvloed van satijnen en zijden stoffen, in oneindig veel schakeeringen. Al die kleuren flikkeren u voor de oogen. Ze zijn zeer fijn geschilderd, doch wat die ballon met die twee personen er bij doet, had ik niet begrepen, indien de schilderij een anderen naam droeg. De lucht en den achtergrond, die tamelijk verwaarloosd zijn, daarlatende, zou de ballon best gemist kunnen worden en 't overige den titel voeren van „Heeren en Dames uit 't jaar VII."

't Zou overbodig zijn van Henke's *Pendant le Sermon* een nauwkeurige beschrijving te geven; zijn trant is bekend en 't onderwerp niet nieuw. Een paar trekken zijn voldoende. 't Interieur van een protestantsche kerk; een oude friezin: kuiltjes in haar hangende wangen, stramme orthodoxe uitdrukking op 't vleeschrijk gelaat, begeleiding van den eeuwigen groenen katoenen regenweerder of *parapluie*; een taaie, kurkdrooge man van zekeren leeftijd kijkt zóó streng, dat hij den dood moet gezworen hebben aan alles wat zweemt naar een frissche, milde levensopvatting, allerstemmigst zondagspak, oud rechtzinnig model; een bejaarde keukenmeid, volgens 't zelfde model, dito kornet, kerkboek en gezicht. 't Zijn altijd dezelfde typen.

Toch is deze schilderij, die op ons den indruk maakt, alsof we ze reeds vroeger hebben gezien, in meer dan een opzicht opmerkenswaard. 't Gelaat der friezin bv. is meesterlijk geteekend, daartegenover staat, dat de teekening van haar handen veel te wenschen overlaat.

De schoenen van den man, die naast haar zit, zijn vormloos, wanstaltig. Ze zijn niet af en hebben den verbeterenden invloed van 't penseel hard noodig. De oude dienstbode, die op de friezin volgt, is natuurlijk van kleiner afmeting dan deze, omdat ze verder op geplaatst is, maar tusschen die twee figuren ontbreekt ten eenemale lucht en zoo wordt dus inbreuk gemaakt op 't beginsel der afstanden, want zonder lucht is geen afstand mogelijk. Ware de toon minder rauw, dan zou *Pendant le Sermon* ongetwijfeld meer „sprekend" zijn.

De oogst in zaal 9 is minstens even rijk als in zaal 7; we zullen er ons met eigen oog van overtuigen. Reeds heb ik u op twee juweelen uit die schatkamer gewezen, *Un jour de novembre-Schéveningue*, door Mesdag, en *Une petite station de bateaux à vapeur en Norvège*, door Smith-Hald.

Ja, dat is wel de Novemberzee die we zoo vaak van 't Scheveningsch duin hebben gezien, Novemberzee, Novemberlucht, Novemberweer. De pinken varen ter vischvangst, loopen al verder van de kust, die zich nog even als een zwak bleek lijntje heeft vertoond in 't verschiet en toen is verdwenen. De Novemberwind zweept de golven op, die tegen de rondgekielde schuiten rollen, klotsen en beuken. Ze smijten 't kleine vaartuig naar beneden, trekken 't meê in een geul, in een afgrond; dan weêr stuwen ze 't op, gooien 't in de hoogte en dragen 't een eind voort op haar krachtige ruggen. Omhoog, omlaag, omhoog omlaag....... en de pinken rijden maar door op de woeste baren en 't water stuift op en plast over 't dek. Alles is nat, alles is zilt. Mesdag's schilderij is een Noordzee-poeem. 't Salon levert geen enkel stuk op, dat zoo pittig is gepenseeld.

't Prachtige doek van Smith-Hald voert ons naar Noorwegen. Zijn *Petite station de bateaux à vapeur* is verrukkelijk schoon van licht en diepte; de auteur van dit kunstwerk moet dichter zijn. Hij heeft met liefde die grootsche Noorsche natuur bestudeerd, welke bij den mensch zulke grootsche gewaarwordingen te voorschijn roept.

Bisschop brengt 't derde der drie juweelen aan, die in deze zaal blinken. Ook deze schilderij meen ik vroeger gezien te hebben. *L'éternel l'avait donnée, l'éternel l'a ôté* is met meesterhand behandeld en schoon gedacht. De jonge moeder die, door droefheid neêrgebogen, 't blonde hoofd in haar handen verbergt; de ledige wieg, waaruit haar lieveling is weggenomen; de vriendinne die haar met een blik vol medelijden aanstaart; zie, uit dat eenvoudig tafereel spreekt stille, verhevene smart. Dat is echte kunst. De beide vrouwenfiguren zijn meesterlijk begrepen en geschilderd; 't rustige, 't ongekunstelde der kompositie wekt onze bewondering. Er zit diepte van gevoel in dit schoone doek, iets wat bij de fransche genreschilders weinig wordt aangetroffen.

Op meesterlijk volgt bijna meesterlijk. Daarom kunnen we, al behoort hij tot verschillenden trant, op Bisschop Hugo Salmson laten volgen, wiens *Batteurs d'oeillettes en Picardie* menigen karaktertrek met de fransche school gemeen heeft. Ik zeî: bijna meesterlijk en dit „bijna" wordt hierdoor gerechtvaardigd, dat de lucht op sommige plaatsen slordig en te eentonig is.

Salmson's landgenoot Hagborg heeft, als hij, een

fransch landschap gemaald: *La plage d'Agon*, maar hij staat verscheidene sporten lager op den ladder, waarlangs men tot meesterschap komt.

Een beelderig schilderijtje van den Belg Jan van Beers heeft alle recht op gezette beschouwing, vooral omdat 't zeer teekenachtig en fijn is.

Alweêr een koppel oude kennissen: Artz, met *L'orphelinat de Katwijk*, heerlijk van licht, uitstekend begrepen, innig geschilderd; en Blommers, met *La poupée*, slecht verlicht, slecht vernist en hoog geplaatst, drie redenen die, eilacie, ons beletten een oordeel uit te brengen.

Eindelijk worden we in zaal 9 nog staande gehouden door *La Ronte de Concarneau*, van den Amerikaan Picknell; een vrouwenportret door A. Thorell (Zweed) en een *Portrait du Dr. Chairon*, door den weener schilder Mandl.

Jan van Beers vinden we in zaal 11 terug met een *Charles-Quint* als knaap, waarvan de kompositie allen lof verdient doch de kleur, met dikke streken op 't doek gesmeerd, de door die wijze van schilderen gevorderde stevigheid mist. Allengs ontmoeten we nog meer artisten, met wie we in de voorgaande zaal hadden kennis gemaakt. Edelfelt heeft hier een *Portrait de M. Koechlin—Schwartz*, Picknell *Sur le bord du marais*, even kleurig als zijn *Route de Concarneau.*

Bizonder fijn bewerkt is een portret van Vuillermet (Zwitser), zóó fijn bewerkt dat hij nauw 't verwijt ontloopt alles daaraan te hebben opgeofferd. De Rus Lehmann, van wien ginds een merkwaardig vrouwenportret 't talent verkondigt, kan hem leeren wat nerf is. Schoon armer aan eigenschappen, beveelt zich een portret van Scholderer door oorspronkelijkheid aan.

We gaan nu een paar verfstukken voorbij, waarvan de auteurs op in 't oog loopende wijze met 't publiek den draak steken — de grappenmakers hebben namelijk de ondergaande zonnetjes van hun avondlandschappen door sinaasappelen vervangen — houden een wijle stil vóór *La récolte de pommes de terre*, door den antwerpenaar Anthonissen, om daarna onze aandacht te wijden aan een schilder, wiens nationaliteit door den katalogus niet wordt vermeld, Jules Girardet. *Un épisode du siège de Saragosse* is levendig weêrgegeven en draagt den stempel van een gezond talent.

Zie, daar komen de hollandsche grenspalen in 't gezicht en, na uw gids te zijn geweest in den vreemde, breng ik u dus behoorlijk weêr thuis. In Drenthe zullen we afscheid nemen, midden in de dorre hei. En waarom niet? Ook die dorre hei spreekt tot 't gemoed van den waren kunstenaar, doet gedachten in hem kiemen, die zijn penseel bezielen en besturen. Hij is als de bij, die den geur zuigt uit 't heidebloempje. Zijn blik glijdt over de vlakke, eindelooze heidevelden en keert met een rijken voorraad indrukken weêr. Ik heb te Dusseldorf een schilder gekend, die verliefd was op de Drentsche hei; zijn oog fonkelde als hij van die ineenvloeiende, zacht geschakeerde doffe tinten sprak, waarvan de kalme harmonie hem zoo aantrok.

Mej. van Bosse geeft in *Les Bruyères de Drenthe* op haar beurt een fragment dier eigenaardige natuur, zoo moeilijk weêr te geven, omdat 't gevaar, dat dreigt, eentonigheid heet. Haar landschap duidt op talent, een talent echter, dat zich niet gelijk blijft en wellicht nog niet tot volle rijpheid is gekomen. 't Getuigt van studie, doch van onvolledige studie; 't is goed „gezien", maar de uitvoering laat te wenschen over. Er schemert poëzie in deze *Bruyères de Drenthe;* de hand, die ze geschilderd heeft, mist echter de noodige vastheid. Sommige gedeelten zijn minder afgewerkt dan andere; zoo is de linkerpartij met minder zorg behandeld dan de rechter. De welving der lucht is gebrekkig en de algemeene toon te mat.

In Drenthe nemen we afscheid, midden in de dorre hei.

Parijs, Juni '80. G. E. Tolsma.

PRIJSVRAAG.

Maatschappij „*Arti et Amicitiae*". Fonds: „Willink van Collen". Programma voor den wedstrijd 1880.

Het onderwerp zal zijn eene figuurschilderij, *Genre-Voorstelling uit het Nederlandsche Familie- en Volksleven van den tegenwoordigen tijd.* — Opvatting en keuze geheel vrij latende, zal toch aan expressie eene bizondere waarde gehecht worden.

De maat van het doek zal zijn 1 meter op 75 à 80 centimeter, terwijl de voorstelling minstens drie en hoogstens vijf figuren zal bevatten.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle Nederlandsche kunstenaars, binnen het Rijk wonende en den leeftijd van dertig jaren nog niet bereikt hebbende.

Voor het best gekeurde ingezonden kunstwerk wordt uitgeloofd een prijs van 700 gulden, voor het naast daarbij komende eene premie van 300 gulden.

De bekrooning geschiedt door Bestuurderen der Maatschappij en zal in de bladen bekend gemaakt worden.

De bekroonde stukken blijven het eigendom der inzenders, die echter gehouden zullen zijn daarvan eene aquarel op een derde der grootte voor het archief der Maatschappij af te staan, en hun werk gedurende eenige dagen na de bekrooning beschikbaar te laten voor eene openlijke tentoonstelling in de kunstzalen der Maatschappij.

De inzending moet geschieden vóór of uiterlijk op 15 December a. s. aan het bureau der Maatschappij. — Kosten van heen- en terugvracht komen voor rekening van het Fonds. — De stukken moeten voorzien zijn van vergulde lijsten en vergezeld gaan van een gesloten brief, houdende den naam des inzenders en voerende op het adres een motto, dat op de rugzijde der schilderij herhaald moet zijn.

Bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiae".

Amsterdam, 27 Juli 1880.

C. F. Philippeau, 1e *Voorzitter.*
J. C. Greive Jr., 2e *Voorzitter.*
J. H. Leliman, *Penningmeester.*
J. H. Maschhaupt. 1e *Secretaris.*
C. Ed. Taurel, 2e *Secretaris.*

OP NIEUW EEN LEGAAT.

Reeds voorlang was het bekend, dat de verzameling van antieke voorwerpen van kunst en kunstnijverheid door wijlen den Hoogwelgeboren Heer François Gijsbert Staatskin Baron van Brakell tot den Brakell te Arnhem bijeengebracht, aan den Staat der Nederlanden was gelegateerd.

Hoewel de erflater reeds den 19 October 1873 overleed, kon de Staat, naar wij vernamen tengevolge van

processen, niet dadelijk het gelegateerde aanvaarden.

Eerst thans, nu die zijn afgeloopen, zal tot de overname kunnen worden overgegaan.

Veel is er over deze verzameling geschreven of liever gesproken.

Gewoonlijk was dit niet ten voordeele er van, ja zelfs heeft men wel eens gespot met den man, die zich door gewetenlooze kooplieden en schurken zou hebben laten beetnemen en schatten zou hebben besteed voor zaken, die nieuw of naar ouden nagemaakt zijn en die, zij mogen al op zich zelf zeer fraai zijn, niet met die groote, soms bespottelijk groote sommen betaald worden, die men voor origineele ouden voortelt.

De enkele stukken uit de verzameling, die in 1878 op de Kunstindustrietentoonstelling in het Volkspaleis te Amsterdam onder de voortbrengselen der Kunstnijverheid van vroeger, waren geëxposeerd, gaven wel aanleiding de hooge waarde der verzameling in twijfel te trekken.

Toch is zij door den heer Roos getaxeerd op eene waarde van ruim drie en vijftig duizend gulden.

Met gespannen verwachting zien wij dus uit naar den uitslag van een onderzoek door bevoegden over den aard en de kwaliteit van de verzameling in te stellen.

Van ganscher harte hopen wij, dat dit ten gunste er van moge uitvallen en onze onderstelling, dat onder de vier à vijfhonderd stuks, waaruit de verzameling moet bestaan, naast het min goede, ook veel goeds gevonden zal worden, niet moge beschaamd worden.

Bizonder rijk moet het Brakell's Museum zijn aan ivoorwerken. Behalve een vijf-en-twintigtal kannen en bokalen toch, zou het nog wel een zestigtal beelden, groepen, basreliefs enz. uit ivoor vervaardigd moeten bevatten. Zoo dus daaronder goede zaken gevonden worden, zullen onze Musea, die aan ivoorwerken zeer arm zijn, daarmede bizonder gebaat worden.

Aan miniaturen van verschillenden aard is het ruim een vijftigtal rijk, verder een groot aantal bronzen borstbeelden, een menigte zilveren zoowel als koperen gedreven kannen, bokalen, kroesen, gildeplaten, penningen, enz. enz.

Een vijftal nautulussen, agaten, Saksisch-, Chineesch-, Japansch porceleinen, bronzen en andere vazen, vijf pendulen, een vijftiental gouden, geëmailleerde en bergkristallen uurwerken, wapenen, snijwerken, in één woord, — de Staat is hier eigenaar geworden van een verzameling, die, zoo er niet te veel van slecht gehalte onderhuist, een Museum op zich zelf kan vormen.

Hoe ook de uitslag van het onderzoek moge uitvallen, ten voor of ten nadeele, dankbaar zullen wij steeds hulde brengen aan den man, die vol kunstliefde verzamelde 't geen hij fraai vond, die niet kon dulden, dat na zijn dood de vruchten van zijn arbeid ginds en her zouden verspreid worden, en, door zijn vaderlandsliefde geleid, daartegen door zijne uiterste wilsbeschikking het beste middel wist te vinden. Dankbaar worde zijn naam steeds genoemd naast dien van „van de Poll", ter beschaming van hen, die niet uit nood, maar uit gehechtheid aan het geld, zonder te blozen hunne familierelieken en alles waar ze tot daartoe aangehecht waren, verschacheren tot schande van hun naam en hun zoogenaamd fatsoen.

Het Nederlandsch Museum mocht dezer dagen onder andere geschenken, zich verblijden over den ontvangst van „de hangmat door Cornelis de Witt gebruikt bij den tocht naar de Theems in 1667."

Dit stuk kwam reeds voor op een der tentoonstellingen te Amsterdam en op die te Delft. De hangmat is van wit katoen, met vierkante open- en gesloten blokken geweven en van sterke koorden voorzien en werd aan het Muzeum geschonken door Mevr. de Wed. de Klopper geb. de Timmerman te 's Hage, en lid van de familie de Witt.

Steeds is de hangmat in de familie bewaard gebleven en als een dierbaar kleinood van het eene geslacht op het andere overgaan. De echtheid behoeft hier niet betwijfeld te worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Hollandsche Teeken-Maatschappij zal Maandag, 9 Augustus, haar vijfde Tentoonstelling van Teekeningen en Aquarellen openen in het gebouw der Akademie van Beeldende Kunsten (Princessegracht) te 's Gravenhage.

— De gemeenteraad van Wilsum heeft besloten een aan de gemeente toebehoorende oude klok, welke gebarsten is, te verkoopen. Deze klok is 0,44 M. hoog en heeft dezelfde afmeting in den middellijn van den benedenrand. Zij weegt 29 Kilogram.

Bovenaan leest men het volgend randschrift:

Veni. Sancte. Spiritus. reple tuorum. Corda. fidelium. [1]) **MCCCCLXXII. Jan. Gisebertson potghijter.**

— Op een der zolders en op een der gangen van het provinciaal gouvernementsgebouw te Groningen hingen tot voor korten tijd twee vergeten Schilderijen. Zoowel de planken, waaruit deze stukken bestonden, als de lijsten, waarin zij gevat waren, vielen uit elkaar; de verf brokkelde af, en een dikke stoflaag bedekte het geheel. Met moeite kon men bij een aandachtige beschouwing ontwaren dat er op de paneelen een aantal figuren, eenige gebouwen en landschappen geschilderd waren.

Thans zijn deze stukken gerestaureerd en in de bovenste zaal van het Trippenhuis te Amsterdam tentoongesteld; het blijkt nu dat zij voorstellen David en Bathseba en Susanna met de grijsaards. De schilderijen dagteekenen uit de helft der XVIe eeuw en zijn voor de Kunstgeschiedenis van groot belang. Men vermoedt dat zij door niemand minder dan door J. van Scoorl geschilderd zijn.

— De zolderverdieping van het gebouw van 's Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam bevat een groot aantal *loges*, welke tot nog toe nagenoeg geheel ongebruikt waren gebleven. Het voornemen bestaat om onder zekere bepalingen van orde deze vertrekken als *ateliers* aan te wijzen voor de meest verdienstelijke leerlingen der Academie. Zij zullen er de gelegenheid hebben om naar modellen van eigen keus te werken.

— De bouw van het Rijks Museum te Amsterdam vordert op merkbare wijze. Men hoopt vóór den winter alle lage galerijen onder de kap te krijgen. De Directeurswoning zal binnen eenige weken geheel gereed zijn, en in staat om de bureaux te ontvangen welke thans in een houten loods zijn gevestigd.

1) Kom, Heilige Geest, en vervul de harten Uwer getrouwen.

— De Heer M. A. van Aken, leeraar in het Handteekenen te 's Gravenhage, heeft in de Prinsestraat aldaar sinds een paar jaren een atelier voor het onderwijs in het handteekenen geopend. In de vorige week bestond gelegenheid om kennis te nemen van de door zijne leerlingen vervaardigde teekeningen. Onderscheiden belangstellende personen hebben zich vergewist, dat de vruchten van het onderwijs zeer bevredigend zijn te noemen. De methode door den heer van Aken toegepast, is dan ook allezins prijzenswaardig. Van het slaafsch en nutteloos copiëeren van geteekende modellen wordt afgezien zoodra de leerlingen van het teekenen van vlakornamenten overgaan tot het schetsen van relief-modellen, alsdan werken zij naar de natuur. Daardoor wordt hun geleerd zelven te zien en te oordeelen en is elke machinale arbeid vermeden.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Men schrijft ons uit Londen:

„Ik was deze week nog bij den heer Alma Tadema. Zijn schetsen voor de Coriolanus naderen hare voltooiing. Bovendien is hij bezig met eene schilderij, waarvan de schets reeds op een der aquarellen-tentoonstellingen in den Haag te zien was, voorstellende de uitroeping van keizer Claudius. Een troep soldaten en volk, waaronder ook vrouwen dringen 't vertrek binnen, terwijl anderen over de marmeren balustrade heen naar binnen kijken. De hoofdman der lijfwachten buigt zich voor den verschrikten Claudius, die zich te vergeefs in een gordijn zoekt te verbergen. De menigte aan den ingang is keurig van teekening, vol leven en gewoel; zooals altijd is 't marmer van zuilen en vloer schitterend. De vorm van 't schilderij is langwerpig, breedte ongeveer tweemaal zoo groot als de hoogte."

ADVERTENTIËN.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

E U R O P A

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

VONDEL.

1679 – 5 Februari – 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs ***f 0.50***

GESCHIEDENIS

DER

STAD HAARLEM,

IN

TABELLARISCHE VOLGORDE.

Uit de voornaamste bronnen bijeengebracht,

DOOR

Dr. C. EKAMA.

2e veel vermeerde druk.

f 0.50.

ESTRID EN IK.

DOOR

NICOLAI.

UIT HET DEENSCH

DOOR

L. VAN DER GOES.

f 2.25

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 33. 14 Augustus 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franko per post........................ „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1– 6 regels.......................... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer.................... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.		Grootere letters naar plaatsruimte.

DE RIJKS MUSEA IN 1879.

I.

De voorgeschreven reglementen leggen den directeuren der verschillende Rijks-Musea van geschiedenis en kunst de verplichting op, jaarlijks een verslag uit te brengen over de lotgevallen van die verzamelingen in het afgeloopen jaar.

Deze verslagen worden in de Staatscourant geplaatst en dus.... weinig gelezen.

Wel deelen de andere dagbladen mede, in nummer zooveel en zooveel van de Staatscourant komt het verslag omtrent dit of dat Museum voor, doch weinigen zullen daarin aanleiding vinden, de Staats-Courant op te gaan zoeken.

Zeer welkom is dus de in het vorige jaar genomen maatregel, om die verschillende rapporten in één bundel te vereenigen. Of ze in den handel gebracht zijn of op groote schaal kosteloos verspreid worden, is ons niet bekend.

De Staatscourant is thans weder begonnen met die rapporten over het jaar 1879 te plaatsen, en de dagbladen geven daarvan weder getrouw kennis.

De Kunstbode echter kan hiermede niet volstaan en is verplicht den hoofdinhoud, even als ten vorige jare, meer algemeen bekend te maken.

Het eerst geplaatst verslag (Staatscourant 173) is dat van den Directeur van het Museum van Schilderijen te Amsterdam in het Trippenhuis.

Uit den aard der zaak is dit even als dat van den Directeur van het Schilderijen-Museum te 's Hage zeer kort.

Lange lijsten van aankoopen kunnen zij bij de tegenwoordige hooge prijzen der schilderijen en bij een zoo geringe ondersteuning uit 's lands kas niet bijbrengen. Musea, die reeds lang bestaan hebben, zijn daarenboven minder aan lotsverwisselingen blootgesteld dan anderen. Verplaatsing van schilderijen, gedane herstellingen, het getal bezoekers, dit zijn gewoonlijk de thema's van hunne rapporten. Het belangrijkste in het verslag van den Directeur te Amsterdam is voorzeker de toezegging van een nieuwen catalogus, waarin niet de naamteekens en monogrammen op de schilderijen, zooals die in den tegenwoordigen catalogus

voorkomen, zullen worden opgenomen, maar nieuw gegraveerden, meer nauwkeurigen. Door de toevoeging van historische aanteekeningen zal de nieuwe catalogus ongeveer den dubbelen omvang van den oude verkrijgen, en, daar die ter *Landsdrukkerij* wordt afgedrukt, is de uitgave *weldra* te verwachten, zoo zegt de directeur. Of nu echter de Landsdrukkerij zich kan verheugen in de reputatie, *spoedig* iets af te doen, betwijfelen wij.

Door aankoop werd in 1879 het Museum verrijkt met 5 schilderijen, t. w.:

1e. Het portret van den Admiraal J. C. Meppel, door Rotius;
2e. Saul bij de heks van Endor, door Jacob. Cornelisz. met merk en jaartal;
3e. De aanbidding der drie koningen, uit de school van Van Eyck;
4e. Een allegorie op den winter, door Hend. Bloemaert.
5e. Een portret van Frederik V van de Paltz, door Mierevelt.

Uit het gouvernementshuis te Groningen werden overgenomen twee stukken van een Vlaamsch meester uit de 16e eeuw, voorstellende: Bathseba en David en de koningin van Seba voor Salomo, waarschijnlijk hetzelfde wat de „Kunstbode" in het laatste nummer als Susanna met de ouden aangeeft.

Eindelijk gaf Mevr. de Wed. J. de Vos Jz. het portret ten geschenke van haren overleden echtgenoot, door Hendriks geschilderd.

Zeker, voor ons tijdgenooten, een onwaardeerbaar geschenk.

Wie onzer herinnert zich niet gaarne onzen goeden beminnelijken de Vos, zittende te midden van zijne kunstschatten, dien hij liefhad als zijne kinderen, en die, dankbaar genoeg, hem hadden beloond met de erkenning als kunstbeschermer, met ridderkruisen, met de achting zijner medeburgers en der kunstenaars. Wie kan zich de Vos voorstellen, zonder zijne kunstschatten? Niet oneigenaardig zou het dus, naar onze bescheiden meening, geweest zijn, zoo aan dit portretgeschenk ook de kunstverzameling, door den overledene gedeeltelijk, ja, geërfd van zijn kunstminnenden vader, maar door hem uitgebreid en gebracht op de hoogte, waarop zij zich thans bevindt, zoo ook deze aan dat portret ware toegevoegd geworden. Immers thans hangt het portret van de Vos daar van alles verlaten, wat hem lief was. Zijne lievelingen zijn ver van hem verwijderd — misschien ook zullen ze eens hier en ginds verspreid en medegevoerd worden door hen, wier geldbuidels het zwaarst wegen. Arme de Vos, hij blijft daar verlaten en is het tegenwoordig geslacht, dat hem kende en liefhad, uitgestorven, dan zal het heeten, wat doet dat portret hier? Wie was die man?

De kunstwaarde van het portret kan hem niet redden. Plaatsgebrek zal onzen de Vos doen verhuizen naar.... maar over dat alles spreekt het rapport niet.

De financien kunnen bevredigend genoemd worden, zegt de Direkteur. Met een som van *f* 3129.72[5] wist hij alle kosten voor buitengewoon opzicht, onderhoud, huishoudelijke uitgaven, reis- en verblijfkosten te dekken, zelfs nog aankoopen te doen. De houtgravuren voor de nieuwe catalogussen echter veroorzaakten, dat hij de voor het dienstjaar 1879 toegestane *f* 3400 met ruim *f* 212 moest overschrijden. De Direkteur beklaagt zich eenigzins bedekt over een nieuw voorschrift, d. i. de inzending van een Staat bij elke declaratie, waarin de sommen van elk onderdeel der dienst toegestaan uitgedrukt moeten zijn met de daarop gedane uitgaven. Elk onderdeel verkrijgt dus slechts een kleine som, die lichtelijk kan maar niet *mag* overschreden worden zonder uitdrukkelijke machtiging van den Minister, waartoe steeds aanvragen moeten geschieden en opgaven, welke posten verminderd moet worden om een andere te verhoogen. Dat dit alles een onnutte tijdroovende zaak is, die voor den dienst belemmerend werkt en de direkteuren meer en meer zoekt te vernederen, zal elk direkteur moeten erkennen. Een goed direkteur toch zal de hem toevertrouwde middelen beter en nuttiger voor zijn Museum weten aan te wenden dan een minister, die, al ware hij nog zoo kundig, niet zoo in de onderdeelen van een hem vreemde administratie kan doordringen. Zulk soort van ambtenaren moet men niet binden als klerken, laat hen met de geringe sommetjes naar hun beste weten omspringen, doen zij het niet goed, verspillen zij ze, welnu, dan is er steeds alle gelegenheid hun hunne verkeerdheden onder het oog te brengen.

Door hen te noodzaken, alles als kwade jongens te moeten komen vragen, doodt men in hun alle zelfstandigheid en de lust meer te doen, dan hunne instructie hun voorschrijft.

Toch moet men in deze hulde brengen aan de bijzondere zorgen der Regeering, die van haar hoog standpunt haar oog tot voor de kleinste onderdeelen geopend heeft en zorgt dat er geen halve cent onnut uitgegeven wordt. Geen korrel kruit, geen kogel wordt onnut verschoten en zonder verantwoord te worden.

Uit de toegestane gelden zijn ook de kosten voor verdoeking van 3 schilderijen en kleinere herstellingen van eenige anderen gevonden.

De verdoeking van de beerenjacht van Potter wenscht de direkteur uit te stellen tot na de verplaatsing in het Nieuwe Museum-gebouw.

Daar de lijsten der schilderijen een algeheele herstelling of vernieuwing moeten ondergaan, en dit moet geschieden bij de overplaatsing, zou daarmede te veel tijd verloren gaan, en het publiek van het genot van het Museum verstoken zijn. Daarom is het wenschelijk thans reeds daarmede een aanvang te maken. Het plan van den Direkteur, de nieuw te maken lijsten van zwart hout, weinig verdiept en met een gouden biesje te nemen, is zeer toe te juichen en te verkiezen boven de vergulde lijsten van het Mauritshuis.

In de maand Januari werden een negental schilderijen voor de Vondeltentoonstelling afgestaan. Te wenschen is het, dat dergelijke terleenverstrekkingen voor eens en voor altijd worden afgeschaft. De invloed van de buitenlucht, verandering van verschillende temperaturen, droogte en vocht kunnen niet anders dan nadeelig werken op de oude schilderijen, het ongelijkmatig rekken en krimpen van doek en hout is steeds zeer gevaarlijk er voor.

Het Museum werd in 1879 bezocht door 35312 personen, en — zeer gelukkig — ook des Zondags was het bezoek zeer druk. Door 22 personen werd vergunning gevraagd tot copiëeren.

DE SCHILDERIJEN IN 's RIJKS-AKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

De tentoonstelling van Amsterdamsche oudheden voor eenige jaren in de hoofdstad gehouden, gaf aanleiding tot het kortstondig bestaan van een „Amsterdamsch Museum," hetwelk in het Oudmannenhuis geopend bleef, en waar een aantal kunstvoorwerpen, die op de zolders en in de gangen van het stadhuis ontzichtbaar waren gebleven; „voor het publiek tentoongesteld waren." Het duurde niet lang of aan het Oudmannenhuis werd door het dagelijksch bestuur van Amsterdam eene andere bestemming gegeven, en het jeugdig museum gesloten. Om te voorkomen, dat eenige der fraaiste schilderijen wederom in minder gewenschte hoeken zouden geborgen worden, bood de Regeering een der zalen van 's Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten op de Stadhouderskade als schuilplaats aan.

Daar kan het publiek de stukken zien onder geleide van den Concierge van het gebouw.

Voornamelijk zijn het schilderijen afkomstig van het aloude Chirurgijns gilde. Zoowel om de voorgestelde personen als om de schilders zijn deze doeken belangrijk.

Dezer dagen is een catalogus daarvan door den Hoogleeraar Alberdingk Thijm in het licht gegeven. De inleiding van dit boekske geeft omtrent den oorsprong van de verzameling het noodige licht. Wij laten dit gedeelte van den cataloges hier volgen.

„Onder de Gilden, die, in de vyftiende eeuwe, in stand geweest zijn, is ook het Chirurgyns–Gilde, waartoe, volgens eene Keure van den zeven en twintigsten April des jaars 1497, niet alleen *de gemeene barbiers of bairtscheerders*, maar ook de *Tripmaakers of Houtsblokkenmaakers* en de *Stillegangmaakers* behoorden, welke twee laatsten 'er, eerst in 't jaar 1551, van afgescheiden werden. De Barbiers behooren er nog toe." Aldus Jan Wagenaar in zijne voortreffelijke beschrijving van Amsterdam (D. II. bl. 462). „Sedert ettelijke jaren waren op de voormalige Gildekamer van het Chirurgijnsgild", zegt de Hoogleeraar J. W. R. Tilanus, in zijn merkwaardig historisch onderzoek betreffende de hierachter aangeduide kunstwerken, „een aantal kapitale schilderijen geplaatst, afkomstig van en toebehoorende aan dat gild. Tot op de opheffing van het gild in 1798 droegen Overlieden de noodige zorg voor deze verzameling, die van 1603 tot 1758 tot 17 stukken aangroeide. Bij de genoemde opheffing werd van de eigendommen van het gild alles wat tot de (genees)kunst behoorde aan de toen ingestelde Commissie van Geneeskundlg Toevoorzigt overgegeven, terwijl al het overige ter beschikking bleef van de Administrateuren van het Chirurgijnsweduwenfonds. Hiertoe behoorden dus de schilderijen, die de Overlieden „ter gedachtenisse voor hunne nakomelingen" hadden laten vervaardigen. Zij bleven op dezelfde kamer, ook kamer van Hovius genoemd, geplaatst, die door de Hoogleeraren in de ontleedkunde gebruikt werd."

Uit de aanteekeningen, bij de korte beschrijving der stukken gevoegd, zal kunnen worden opgemaakt, dat de laatste mededeeling slechts onder eenig voorbehoud behoort te worden aangenomen: „Wie gedurende de 19de eeuw zorg voor die verzameling gedragen heeft, ja of er zorg voor gedragen is", gaat Prof. Tilanus voort, „blijkt niet. Maar zooveel is zeker, dat de uiterlijke toestand dier schilderijen allengs verergerde, zoodat eene restauratie onvermijdelijk werd. Administrateuren van het Chirurgijns-weduwenfonds meenden daartoe geene gelden uit hunne kas te mogen disponibel stellen, maar op de kunstwaarde der verzameling attent gemaakt en een aanbod tot verkoop der galerij ontvangen hebbende, wendde zij zich in 1862 tot het Stedelijk Bestuur, met verzoek de galerij zonder kosten over te willen nemen of autorisatie tot verkoop te geven."

Deze autorisatie werd verleend, maar op den uitgedrukten wensch om eene verzameling van stukken, door amsterdamsche kunstenaars vervaardigd, en die portretten van minder en meer beroemde stadgenooten bevatte, binnen deze stad te houden, beloofde de kooper, de Heer Schouten, de schilderijen, „na restauratie, tegen vergoeding der kosten en van risico, weder voor de stad disponibel te stellen".

„Die restauratie had in 1863 te Parijs plaats onder directie van den Heer Meffre; ze viel mede, daar het bleek, dat geen wezenlijke gedeelten der schilderijen geschonden waren." (Tilanus.)

En zoo behooren deze stukken nu sedert 6 Juli 1864 aan de Stad Amsterdam, ten gevolge der edelmoedige pogingen van eenige belangstellenden, die daarvoor de noodige gelden bijeen brachten. [1])

Men zal opmerken, dat er, boven, van 17 stukken gesproken wordt, en dat er hier maar 15 worden beschreven en zijn tentoongesteld. De stukken, die hier ontbreken, zijn niets minder dan de twee anatomische lessen, door Rembrandt geschilderd: het eerste in 1632 (hoog 1.66, breed 2.175) bij uitnemendheid bekend onder den naam van D e S n ij k a m e r en voorstellende *Eene anatomische Les van* Prof. Nicolaes Pietersz. Tulp; het andere in 1656, en voorstellende *Eene anatomische Les van* Dr. Johannes Deyman.

Het eerste behoort tot de uitnemendste kunstschatten van het Koninklijk Kabinet van schilderijen op het Mauritshuis in 's Gravenhage en stelt voor Prof. Tulp (Raad: 1622, Schepen: 1622, Burgemeester: 1654) de spieren van den arm op een voor hem liggend lijk verklarende. Zijn toehoorders zijn (van links af gerekend) Jacob Koolvelt, Adriaan Slabran, Frans van Loenen, Jacob Blok, Jacob de Witt, Mathijs Kalkoen en Hartman Hartmansz. Het stuk werd in 1828 aangekocht door Koning Willem I voor *f* 32.000.—.

Het tweede had, bij een brand in 1723 zeer veel geleden; het werd in 1842 verkocht aan een Engelschman voor *f* 660.—, en bevindt zich in Londen. Dr. Deyman staat achter het liggende cadaver en demonstreert op de hersenen, voor de Heeren Dirk Visch, Nicolaas Fruyt, Daniël Florianus, Augustus Meyer, Laurens de Lange, Barend Heems, Gijsbert Kalkoen en Harney. [2])

Eindelijk wordt er nog melding gemaakt (in 1748) van de schilderij eens onbekenden, gedagteekend 1679,

[1]) Namelijk: de Heeren G. E. Voorhelm Schneevoogt, J. E. Banck, C. Becker, E. C. Buchner, J. Cahen, M. Z. Dresden, P. L. Dubourcq, C. P. van Eeghen, H. Fabius, D. Franken Jr., E. Fuld, J. van Geuns, E. F. Hoyack, J. Israëls, D. van der Kellen Jr., J. J. Kluppel, E. J. L. Koch, H. Krieger Schumer, H. G. Maes, F. Muller, H. W. G. Ras, C. Rochussen, S. Sarphati, J. P. Six, C. J. A. den Tex, J. W. R. Tilanus, A. Willet en R. D. Wolterbeek.

[2]) Verg. Mr. C. Vosmaer, *L'Art* 1877. Tom. II. (Mei), bl. 109.

en voorstellende J. Koenerding, P. Muyser, J. Hartman, G. Verhul, A. Cyprianus en G. Bidloo. Maar op de inventarissen van 1730 en 1796 komt dit niet voor.

De stukken waarover gehandeld wordt zijn:

1. De anatomische Les van Dr. de Vrij, door *Aert Pietersen* geschilderd in 1603.
2. De anatomische Les van Dr. de Vrij, door *Thomas de Keijzer* geschilderd in 1619.
3. De anatomische Les van Dr. Fonteyn, door *Nicolaes Elias* geschilderd in 1625.
4. De anatomische Les van Prof. Frederik Ruysch, geschilderd door *Adriaen Backer* in 1670.
5. De anatomische Les van Prof. Frederik Ruysch, geschilderd door *Johan van Neck* in 1683.
6. Drie Overlieden van het Gild, geschilderd in 1684.
7. Twee Overlieden, door *Jurriaan Pool* geschilderd in 1699.
8. Drie Overlieden, geschilderd in 1706.
9. Vijf Overlieden, geschilderd in 1716 door *Arnold Boonen.*
10. De anatomische Les van Prof. W. Roëll, door *Cornelis Troost* geschilderd in 1728.
11. Drie Overlieden, geschilderd door *Cornelis Troost* in 1731.
12. Zes Overlieden, geschilderd door *Joan Maurits Quinckhard* in 1732.
13. Zeven Overlieden, in 1737 door *Quinckhard* geschilderd.
14. Vier Overlieden, in 1744 door *Quinckhard* geschilderd.
15. De anatomische Les van Prof. Petrus Camper, in 1758 (of 1761) geschilderd door *Tiebout Regters.*

ONZE MONUMENTEN.

34. HET KOORHEK EN DE PREEKSTOEL DER GROOTE KERK TE ZWOLLE.

Op bldz. 179 van den jaargang 1879 van dit weekblad werd de wensch uitgedrukt, dat men het fraaije koorhek der Groote- of St. Michaëls kerk te Zwolle zou zuiveren van de smakelooze verfbedekking, die het fijne lijst- en snijwerk aan het oog onttrokken.

Deze wensch is thans verwezenlijkt. Met genoegen lezen wij daaromtrent het volgende in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van 6 Augustus j.l.

„Sedert gisteren zijn de werkzaamheden aan het koorhek in de Groote- of St. Michaëlskerk alhier ten einde gebracht en prijkt het weder in zijn vorige schoonheid — die van 1597. De veranderingen, die het had ondergaan door onoordeelkundige oplapperij en de schilderkwast, zijn verdwenen. De verf, waarmede het geheel was bestreken en die de kolommen en de kroonlijst in verschillend gekleurd marmer had herschapen, is verwijderd; het goud, dat op de halve maantjes en op enkele rosetten in de fronstispies was aangebracht, is verdwenen, en het geheel is weder een met een keurig lijst- en snijwerk versierd eikenhouten koorhek, in welks deuren sierlijke koperen balusters zijn aangebracht, die de schoonheid van het geheel nog verhoogen.

„De restauratie heeft vrij wat tijd vereischt. Bij het wegnemen der verflaag bleek, dat vele herstellingen hadden plaats gehad met vurenhout, dat andere niet in het kader pasten en verwijderd moesten worden. Een paar oude eikenhouten deuren, die vroeger ter zijde waren gelegd, konden nu dienst doen en leverden de grondstof op voor den beeldhouwer, om aan te vullen wat vergaan of vernield was. De klok met het beeld van den heiligen Michaël, die terzijde boven het koorhek was aangebracht, is verwijderd, wijl zij er niet thuis behoorde en dan ook van later tijd dateerde; terwijl het vroegere jaartal 1826 — waarschijnlijk de datum van de vorige „verbetering" — plaats heeft moeten maken voor dat van 1597, welk getal men in sierlijke cijfers onder het later aangebrachte — 1826 — terugvond. Op een der balusters in de deuren van het hek komt het mede voor.

„De telkens herhaalde klacht over weinige zorg voor onze oude kunstschatten, verwaarloozing van hetgeen der vaderen smaak en opoffering tot stand bracht, zijn helaas niet zonder grond; des te meer voldoening schenkt het gewag te kunnen maken van een herstelling als deze. Heeren kerkvoogden hebben zich daardoor èn tegenover het aan hun zorg toevertrouwd gebouw èn tegenover onze Nederlandsche kunst en ons volk verdienstelijk gemaakt. De werkzaamheden zijn volbracht onder toezicht van den architect, den heer F. C. Koch, terwijl het beeldhouwwerk van de hand is des heeren Moolenbeek alhier.

„Nu de eerste stap is gedaan om het schoone kerkgebouw inwendig weder tot vroegeren luister te brengen, zullen zeker meerdere volgen. Ook de kunstig gesneden preekstoel en het orgel komen door het vernis, waarmede het hout is bedekt, niet zoo tot hun recht als zou geschieden wanneer ook zij een reinigingskuur hadden ondergaan. Maar de donkere kleur werkt niet storend op 't geheel. Wel is dat het geval met de rood marmer geschilderde steenen kozijnen om de deuren in de kerk. Deze zullen dan ook ongetwijfeld spoedig hun zonderlingen tooi verliezen."

Ook wij willen hopen dat thans de zuivering van den preekstoel zal volgen. Dit gestoelte, alhoewel het eenigzins overladen is, behoort tot de merkwaardigste beeldhouwerken in hout, welke men in de kerken van ons land aantreft. Niet slechts het kunstig bewerkt touw, dat als leuning langs den trap gebeiteld is, verdient de aandacht; het geheele gevaarte mag om de kwistige ornementatie en de uitstekende uitvoering geroemd worden.

Minder verdienstelijk zijn de rijmlarijen, welke men op schier alle punten van den preekstoel aantreft. Zij zijn door de daarover gestreken vernislagen moeilijk te lezen, en daar wij niet gelooven, dat zij tot nog toe in het licht gegeven zijn, laten wij die hier volgen. Men zal er den naam van den vervaardiger van dit kunstwerk er wellicht ook van de rijmpjes uit leeren kennen.

GODT ALMACHTICH HEER BEHOORT
ALLEEN HEM DIE EER
NA SYN GODLYK WOORT
EN GEEN HEYLIGEN MEER.

AL QUAM GODT VAN BOOVEN
MEESTER VAN ALLE MAN,
NOCH SALT ELCK NIET LOOVEN
TWELCK MEN NIET LAKEN KAN.

NU SEGGET DOCH MY,
WIE KANT OOK MAKEN
DAT HET ELCK TE DANCK SIJ,
MEN SALT PRIJSEN OFT LAKEN.

CHRS VITIS CREDENTES PALMITES
VERBUM DOMINI MANET
IN AETERNVM.

ALSOO KANMENT NIET MAKEN,
ONVERSTAND KOMT INT PERCK,
MAR VERSTANT KANT WEL SMAKEN,
PRIJST EEN GOET WERCK.

ALLE GOEDEN KONSTEN FIJN
SYN DVYSTER ENDE BLINT,
BY DEN PLOMPEN SOTTEN FYNYN
DIET ALGAER WEL VERSINT.

ADAM STRAES VAN WEILBORCH
VYT DAT DVYTSLANT NASSAVWE
HEFT DIT GEMAECKT SONDER ARCH,
EN DAT AL DOOR GODS BETROUWE.

Wanneer Adam Straes den preekstoel en de kreupelverzen „sonder arch" vervaardigde, blijkt uit de jaartallen, die op de treden van de trap gebeiteld zijn.

Op de eerste trede leest men het jaar MDCXVII op de tweede MDCXVIII, op de derde MDCXIX, op de vierde MDCXX, op de vijfde MDCXXI, op de zesde MDCXXII, terwijl op de zevende trede een onduidelijk opschrift staat: SOLA. VII. HA. GEW. Terzijde van de trap vindt men: ANNO. 1617.

Eindelijk leest men op het klankbord en den baldakijn:

KOMPT HOORT
OP DESEN OORT
SYET HYER
END HOORT.
DYE OP GOD
END SYN WOORT
ALLEYN VAST
BETROVT,
DYE HEEFT
WEL GEBOUWT.
ANNO 1620.

Het geheele werk is derhalve van 1617 tot 1622 vervaardigd.

DE VIJFDE TENTOONSTELLING DER HOLLANDSCHE TEEKEN-MAATSCHAPPIJ [1]).

— Op 9 Augustus werd te 's Gravenhage in het gebouw der Teeken-Akademie de vijfde tentoonstelling van teekeningen en aquarellen van de gewone en de eereleden der Hollandsche Teekenmaatschappij geopend. Zij zal tot en met 12 September dagelijks van 10 tot 4½ uur toegankelijk blijven (Toegang 25 cents, des zondags 10 cents Doorloopende kaarten *f* 1.—.)

Deze tentoonstelling, ofschoon zij niet meer dan 129 stuks teekeningen te zien geeft, is even als de vorige zeer merkwaardig. Staat zij in menigte van kunstvoortbrengselen bij andere expositiën achter, zij wint het in gehalte; en dit is een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat niet ieder, die wat verf of krijt op het papier weet te kladden, wordt toegelaten, maar alleen een uitgelezen groep kunstenaars, die hun sporen verdiend hebben. De vereeniging telt niet meer dan 30 gewone leden (onder welke 3 dames), en 35 eereleden (onder welke 3 dames). De meeste eereleden (30) wonen buiten 's lands.

Verreweg de meeste tentoongestelde teekeningen mogen met lof genoemd worden. Velen zijn uitmuntende voortbrengselen, welke der Hollandsche School eer aan doen. Wij zullen enkele daarvan noemen.

Israëls zond vier aquarellen, waaronder vooral uitmunt een moeder, die haar kind de borst geeft.

Jacob Maris gaf er insgelijks vier; zeer fraai is een tafereeltje, waarop Twee Kinderen voorkomen.

Van *Willem Maris* zijn er zeer schoone landschappen en veestukken.

Mesdag's Zeegezichten verdienen de aandacht, vooral „het vertrek der haringschuiten" en „onder zeil."

Mauve heeft vier uitmuntende aquarellen.

P. van der Velden gaf er drie. „Een zwetser" is de titel van een uitstekend Markensch *genre*-stuk, diep en waar van toon en zeer juist van uitdrukking en van gebaren. Allerliefst is het tafereeltje „aan het venster." Een moeder met haar kind in een Markensch kamertje, met een vrolijk zonnig verschiet door het venster zichtbaar.

Prachtige landschappen leverde *W. Roelofs;* vooral zijn „plas" verdient lof.

Uiterst krachtig is een levensgroote koeienkop, door *P. Stortenbeker*, met waterverf geschilderd. Drie andere stukken van dezen meester zijn landschappen, zonder vee.

Onder de beste aquarellen behooren die van den steeds jeugdigen *Bosboom*. Het „hoekje uit zijn atelier", waarin hij zichzelven te midden van een schilderachtige verwarring van antiquiteiten afbeeldde, is allerliefst en een meesterstuk van licht en bruin.

Blommers teekende een tafereel „in een boetschuur" en een meisje „in het duin", dat een naar verhouding wel wat al te klein zusje in een rolwagentje bij zich heeft.

Treffend van uitdrukking en fraai van kleur en toon is de eenige aquarel door *Bisschop* geleverd: „de Heer heeft genomen". Een jonge moeder staat schreiend bij de ledige wieg van haar kindje.

Iets ondeugends zit in de soms wat koude kunstwerken van *Henkes*, die onze oude menschjes vooral des Zondags in en bij de kerk waarneemt. Zijn „regeeringsbank", met vier typische kerkgangers is uit het leven gegrepen, en zijn „stovenhuis" bewijst, dat hij de geheimste schuilhoeken van de hollandsche oude wijven tot in den grond kent.

Voorts stippen wij nog de zeer goede inzendingen aan van *Artz*, van *J. van de Sande Bakkuizen*, van *Bilders* (krijtteekeningen), van *van Borselen*, van *du Chattel*, van de twee *Neuhuyzen*, van *Rochussen* en van *J. H. Weissenbruch*.

Eindelijk den te Rome wonenden Nederlander *Martens* en een geheele reeks Italiaansche kunstbroeders met zeer kleurige, meestal juist geteekende, doch ietwat onrustige aquarellen, en ten slotte den Londenschen Duitscher *Herkomer*, wiens „grijsaard" bijzonder schoon is.

---

[1]) Dit kort overzicht wordt vooruitgezonden, om eerlang met eene uitvoerige beschouwing van onze geachten medewerker *Jacques van Santen Kolff* voort te gaan.

BRIEVEN UIT ROME.

XV.

10 Juni 1880.

Is de zinspreuk, die in onze moedertaal luidt: „Zooveel hoofden, zooveel zinnen," op den smaak toepasselijk? Zoo werd tegen het einde van een vorig schrijven gevraagd. En het korte antwoord: „indien „iedereen zijn eigen smaak onveranderlijk zou behou- „den, 't zou dan stellig kunnen beweerd worden, dat „er zooveel smaken zijn als individu's; men vindt „hier zelfs geen twee personen, die smaken, oor- „deelen voortbrengen, op het kunstgebied, op vol- „komen gelijke wijze." Doch er is meer. Niet alleen treft men hier geen twee wereldburgers aan, die op volkomen gelijke wijze smaken, die in den waren zin van het woord denzelfden smaak hebben, maar de smaak van ieder blijft niet heel lang dezelfde. Daar het leven der volken onvergelijkelijk veel langer is dan dat der individu's, zijn de veranderingen, welke de smaak ondergaat in verschillende tijdperken, slechts opgemerkt door hen, die de intellectueele fysionomie dier volken instudeeren. Zulks is 't geval niet wat betreft den individueelen of persoonlijken smaak, de veranderlijkheid in deze van het individu kan kwalijk, zelfs den minst helderzienden opmerker, in Rome ontgaan. Niet alleen wil men iets anders wanneer men onwel, ziek, ongesteld is, iets anders in bloeiende gezondheid, frischheid en sterkte; iets anders wil het kind, iets anders de jongeling en de bloeiende maagd, iets anders wil men gedurende 's levens zomer-, herfst- en wintergetij; bij mooi weêr wil men dit, is 't „bruto tempo", geheel wat anders; de nacht, die sombere denkbeelden aanbrengt, doet willen, wat men des daags, als die beelden zijn verdwenen met het donkere van den nacht, volstrekt niet meer wil. Maar zelfs in denzelfden leeftijd en te midden van dezelfde omstandigheden verandert men vaak zonder te weten waarom; het bloed stroomt door de aderen, het lichaam wordt telkens weêr aan gewijzigd, zoodat het om de zeven jaren geheel veranderd schijnt, al blijft het toch steeds hetzelfde *ik;* de levensvochten veranderen onophoudelijk; heden vaart „men" anders dan gisteren, zonder het „hoe" en het „waarom" altijd te kennen, tenzij wellicht het behagen nemen in veranderingen; de verscheidenheid behaagt en verdrijft de verveling; men verandert niet omdat een verandering *daarom* een verbetering is, maar de verscheidenheid althans voor een oogenblikje aantrekt; vóor dat het hier het nieuwe Rome was, werd het reeds gezegd: „variatio delectat." Bij het wijzen, in een vorigen, op de analogie van den fysieken en den moreelen smaak is mede gewezen op het feit: hoezeer ziekten en hartstochten den smaak kunnen wijzigen; in het een zoowel als in het andere geval zal men niet beter kunnen doen dan òf het oordeel, dat zich opdringt, verwerpen, òf het terugkeeren der gemoedskalmte en der gezondheid afwachten en het oordeel opschorsen.

Men behoeft hier niet lang te zoeken naar de reden van het verschil in het voorkeur geven van dit of van dat kunstgewrocht, al naar gelang van den leeftijd der wereldburgers, die het beschouwen. De reden immers is doodeenvoudig: in des wereldburger's onderscheiden leeftijden zijn diens behoeften verschillend, en hij oordeelt altoos naar gelang zijner behoeften. Vertelseltjes, sprookjes, fabelen, kinderlijke beelden, bloemen, velden en vogelen, schenken lust en genoegen aan het onschuldig dartelend kind, dat daar gelukkiger is dan op lateren leeftijd, omdat het thans dichter bij de natuur leven mag. — Poësiën, muziek, schilderkunst, verhalen van veld- en zeeslagen, geschiedenissen, waarin het hart de groote rol speelt, zijn de geestes-rijkdommen, die de maagd en de jongeling bij zich dragen op de zee der lachende begoochelingen en der eindelooze verwachtingen in hope. — Politieke- landbouw- en huishoudelijke Economie, wetenschap van het finantiewezen en van den vooruitgang, zijn de geliefkoosde studiën van den rijperen leeftijd, waarvan de rustelooze ijverzucht aan het inwonen in groote en volkrijke steden de voorkeur geeft. — Ontgoocheld en 's werelds wiemelen en druischen moede, gaat de grijsaard, te midden van bosch en beemd, een weldadige kalmte zoeken, waaraan hij zooveel, ach, zooveel behoefte gevoelt na 's levens stormen. Aan den voet van een lommerrijken boom gezeten, verheft hij vaak zijn geest tot den hemelschen Vader van goedheid, tot dien God, wien een onvergetelijke moeder hem leerde liefhebben, toen hij een kind was. Zijn gelouterde en ernstige leessmaak doet hem thans overhellen naar historische en zedekundige werken, waarin een edele eenvoud vereenigd is, met het godsdienstgevoel. Voor zijn orthodoxe strengheid vinden toch fabelen ook nog wel genade, maar fabelen als die van La Fontaine, niet als die van Florian, die voor kinderen zijn geschreven, en waarin thans zijn ontwikkelde leessmaak tal van schoonheden ontdekt, welke niet opgemerkt werden in den tijd zijner jongelingsjaren. Aan de scherpzinnige lezers wordt kortheidshalve de toepassing op den kunstsmaak op 't gebied der Beeldende Kunst en Kunstnijverheid overgelaten. — Het gestel van de heeren der Schepping en dat der wereldburgeressen, welke aanmerkelijk verschillen, verklaart voorts de verscheidenheid van smaak in het fysieke zoowel als in het moreele. Bedeeld met een verteeringstoestel van grooten omvang en sterker uitwerking, eten de heeren der Schepping gewoonlijk meer en langer dan de wereldburgeressen, en hen past een dierlijk voedsel, dat sterk en kloek maakt. De wereldburgeres geeft over 't geheel de voorkeur aan plantenvoedsel, neemt een mindere hoeveelheid voedsel en verteert spoediger; haar maaltijden ontnemen niets aan de werkzaamheden van het lichaam, noch aan die des geestes. Het gezicht van nieuwe gerechten, na reeds heel wat „verorberd" te hebben, spoort de „appeteit," hoe voldaan bereids ook, nog aan, wat de heeren der schepping betreft, terwijl de wereldburgeres met het eten ophoudt, zoodra het verzadigd zijn zich begint te doen gevoelen; 't is haar zelf een genoegen niet geheel en al te voldoen aan honger, om tegemoet te komen aan echtgenoot en kinderen. Voor 't geval dat beide seksen misbruik maken van „sterken drank", drinkt zich de koning der schepping liefst dronken met sterke likeuren, de wereldburgeres met zoete en gesuikerde; en zoo zijn de heeren der schepping, over 't algemeen, meer tot gulzigheid en overdaad geneigd, de wereldburgeres meer overhellende tot het zachtelijk streelende van het smaakvermogen.

Eveneens schijnt het zeker, dat de vrouwe, meer dan de wereldburger, afhankelijk is van het zenuwgestel, dat bij haar meer gevoelig dan sterk is, waarmede de fijnheid van takt en die doordringendheid van den geest verbonden gáat, die haar in de natuur zoowel als in de kunst onnoemlijk vele bijzonderheden doen opmerken, welke meestal ontgaan aan de wereldburgers. Doch vermits dat uitgelezen en fijn opmerken bijzonderlijk afhangt van de jongste en niet van de eerste de beste gewaarwordingen, zoo gebeurt het, dat de vrouwen zeer gemakkelijk de eerste vergeet en te kort schiet in het vormen der betrekkingen onderling en van het geheel van een groot werk op het gebied der Beeldende Kunst en der Kunstnijverheid; van daar dat zij, meer geschikt en vatbaar om te gevoelen dan te redeneeren, het verre wint in de werken, die gratie of gevoel eischen, terwijl zij zich betrekkelijk zelden verheft tot de opvatting van het genie. Niet minder proefondervindelijk dan al het aangehaalde blijkt het allerwege in Rome dat het temperament, of liever het gestel niet zonder invloed is op den smaak, met name voor Beeldende Kunst en Kunstnijverheid. Zoo kan men zonder moeite opmerken, dat het galachtige individu een vasten en strengen smaak heeft: zoo hebben de bloedrijken, wier zenuwachtige lichtgeraaktheid minder sterk is en minder duurzaam dan bij de galachtige grooter levendigheid dan standvastigheid bij het oordeelvellen op bedoeld kunstgebied; de buitengewoone lichtgeraaktheid van zenuwachtige personen komt overeen met de veranderlijkheid in de besluiten en niet het minst waar het kunstsmaak betreft. Zij, die op kracht en sterkte mogen bogen, als een Hercules hebben meestal in rechtstreeksche verhouding een minder werkend zenuwgestel; het zeuwgevoel is bij hen tot zeer kleine evenredigheden herleid, het verstand stomp bij gemis van zedelijk gevoel; van den anderen kant zijn zij niet heel erg delicaat in de keuze der spijzen, zoo zij maar eten; 't schijnt dat hun fysieke smaak zich gezet heeft in de maag; 't is dan ook onder dergelijke wereldburgers, dat de grootste eters worden aangetroffen. De lymfatische personen eindelijk, hoezeer ook vaak begaafd met een vrij goed oordeel, hebben weinig memorie en missen een doordringenden blik, gelijk zij weinig smaak toonen voor de wetenschappen, zoomede voor de fraaie kunsten, die toch zooveel weldadige zonnestraaltjes kunnen laten schijnen op den dikwijls zoo ruwen en moeizamen levensweg. Voor 't geval, dat die verschillende „constituties" gewijzigd zijn en in elkaar opgaan, saamgesteld uit bestanddeelen van elk wat, dan vertoont het karakter en gevolgelijk de smaak aanstonds die gedeeltelijke verandering, die wijzigingen, welke veranderen naargelang de natuur van het samenstel. Is bij voorbeeld een zenuwachtig gestel vereenigd met een maag, die geheel buitengewoon verslindend is, dan ontstaat er een stelsel, dat de bewoners van Rome „ganglionare" noemen, met abdominale hersenen, waardoor aan het verstand en aan de hartstochten een bijzondere levendigheid wordt bijgezet, met een energie en een sombere hardnekkigheid, en — al naar omstandigheden, die de groote mannen niet vormen, maar wel ontwikkelen — worden er uit die vereeniging ôf achterdochtige en wraaklustige tirannetjes geboren ôf arme, ongelukkige schepseltjes, die haken naar „emancipatie", naar eenzaamheid en afzondering, of ook wel geniën, die zich ongelukkig gevoelen, niettegenstaande hun genie. Nog zou hier kunnen gewezen worden, hoezeer de opvoeding het reizen, de verandering in de maatschappelijke positie, en niet het minst het godsdienstig gevoel en de geloofsbelijdenis, die men daarbij is toegedaan, den kunstsmaak kunnen wijzigen en veranderen telkens en telkens meêr aan; maar het in 't midden gebrachte is reeds meer dan genoeg om te doen uitkomen, dat gezegd vermogen, veranderlijk in de verschillende tijdperken van het leven der volken, tot in het onbepaalde beweeglijk en beweegbaar is, wanneer men het beschouwt in elk individu. Maar is de kunstsmaak bij uitnemendheid veranderlijk in den loop der tijden, is die smaak bij de onderscheiden volken partijdig en bij die individu's onzeker, „capricieus" en beweeglijk en beweegbaar tot in het onbepaalde, om niet te schrijven tot in het oneindige, wáár dan nog heen om den goeden smaak te zoeken? Aan wie of aan wien dan nog gevraagd om het „criterium" van het schoon, zoowel als van het Ware en Goede? Waar het in de eeuwen, bij de volken en de individu's mangelt, waarom zich dan niet tot de natuur gewend, tot dat nooit of nimmer genoeg te bewonderen Geheel, Heelal, dat de Alwijze, Almachtige en Algoede zaaide in den tijd en in de ruimte? En indien de natuur zelve slechts een onvolmaakt antwoord mocht geven, waarom zou men dan niet vragen aan den Hemelschen Vader van goedheid, diep ootmoedig van harte, maar toch met kinderlijk vertrouwen? „*Excelsior*"! — Daarover in een volgenden meer.

H. J. Biegelaar.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De architekt der Rijks-museumgebouwen te Amsterdam heeft ter kennis van belanghebbenden gebracht, dat hij bij missive van den Minister van binnenlandsche zaken gemachtigd is om den termijn voor de indiening van ontwerpen en modellen voor dekoratieve beeldhouwwerken van het nieuwe Rijks-museum te Amsterdam met *twee maanden* te verlengen, zoodat deze thans uiterlijk 1 December e. k. bij hem moeten ingeleverd zijn. De voorwaarde aan de inzending dier ontwerpen verbonden, zijn medegedeeld in ons nummer van 31 Juli, bldz. 246.

— Te Haarlem, bij W. C. de Graaff is thans de tweede uitgave verschenen van *de Ruïne van Brederode*, door Jhr. Mr. Victor de Stuers. Bij deze uitgave zijn gevoegd een platte grond van het kasteel en een houtsnede naar een teekening van C. Greive, welke verschillende gezichten op de bouwvallen te zien geeft. Een en ander is bevorderlijk aan de duidelijkheid van de uitvoerige beschrijving van het aloude slot.

ADVERTENTIËN.

Heden verschijnt:

DE RUINE VAN BREDERODE

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS,

met 3 houtgravuren en 2 photolithografien.

2e druk. ***Prijs 60 cent.***

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

SCHOONHEIDSLEER.

Alom voorhanden:

NUTTIG EN FRAAI.

Kort begrip der Schoonheidsleer,

VOOR DAMES BEWERKT,

DOOR

E. M. A. OTTO.

f 0.75.

Verspreid en Onuitgegeven

DICHT EN ONDICHT,

VAN

KINKER.

Naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht.

De eigenbaat — Orosman de Kleine — Alrik en Aspasia — De post van den Helikon — Machteld van Velzen.

Prijs f 3.90.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

DE OUDVELDERS,

DOOR

MEVROUW VAN WESTRHEENE.

Ingenaaid f 3.25. ***In prachtband f 3.50.***

№ 34. 21 Augustus 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Fototypie* of *Fotogravure.*

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

MODERNE ENGELSCHE KUNST.

THE ROYAL ACADEMY.

Terwijl wij bij 't einde onzer laatste beschouwing, 't frissche en krachtige leven in miss Clara Montalba's landschap bewonderden, bevinden wij ons thans, aan 't einde der zelfde zaal, voor twee landschappen, die een geheel ander karakter vertoonen dan dit. Zij zijn van de hand eens zeer talentvollen kunstenaars, A. W. Hune, die in tegenoverstelling van de meeste zijner Engelsche kunstbroeders zich in geen schelle kleuren verlustigt. Zijn „Motes in the Sunbeam" is zelfs wat al te somber van tint. Er is weinig afwisseling in de kleuren der boomen, die aan den kant van 't water door de zon beschenen worden. 't Geheel is erg rustig, erg stil en droomerig, maar maakt over 't algemeen weinig indruk op den toeschouwer. 't Zelfde geld van 't daar over hangende pendant, dat een stad voorstelt, in mist gehuld, gezien van den top van een berg. Toch kan dit aanspraak maken op meerder lof, omdat de uitvoering meer in overeenstemming is met het onderwerp dan het eerste.

En nu, vaartwel landschapschilders, voor een oogenblik, want twee uwer mededingers vragen onze aandacht. Ziet hier. Daar is ze, 't arme slachtoffer van de misdaad door anderen begaan, die met haar minnaar ook 't verstand verloor, de ongelukkige, krankzinnige Ophelia! Hoe vreemd en dwalend kijkt dat half wezenloos oog, hoog opengesperd als wilde zij met haar blik het verloren bewustzijn terug roepen; hoe los en wild hangt het roodblonde haar langs de bleeke wangen. Met beide handen drukt zij een bloemenruiker tegen de borst; op haar bleek ingevallen wangen, opengesperde neusvleugels en krampachtig gesloten lippen liggen de sporen van een diepe smart. Nu peinst zij, straks zal ze uitbarsten in een wilden zang en ruwe taal. Van al de Ophelia's, die op deze tentoonstelling prijken, heeft geen enkele die diepe uitdrukking als de door Anna Merrit gepenseelde.

En daarover hangt een figuur-schilderij, door een jong artist, dat om de nauwkeurige teekening, goede kleur en juist weergegeven gelaatsuitdrukking wel de vermelding waard is. „For Ever", door Herbert

Schmalz, stelt een jeugdige zieke voor, die afscheid neemt van haar geliefde, een harp- of cytherbespeler. 't Is avond en door 't geopende venster zien wij het droefgeestig, droomerig landschap, door de maan beschenen, een stille begeleiding van het zwijgend afgespeelde drama. Op de tafel staat een vaas met bloemen, waarvan de meesten hare bezitster reeds zijn voorgegaan naar 't rijk des doods.

Maar wij worden wat al te treurig op deze wijze. Ter afwisseling nemen wij even een kijkjen bij 't geestig gepenseelde doek van een Franschman, Fred. Barnard, „La Chaperône." Zij is een vrouw van gewicht met haar breede gestalte, nog verbreed door haar wijd uitgespannen japon en breede tulband; over haar waaier heen kijkt zij met een gezicht, dat ons aan den verschrikkelijken menscheneter doet denken, naar de aan haar zorgen toevertrouwde jonge dame, die onder dat vuur van die groote oogen de heuren zedig neerslaat. Blijkbaar is zij op een bal en heeft misschien een wat al te vrijmoedig oog geworpen op een der dansende heeren der schepping. „A Charge ef Witchcraft," door Glindoni geeft ons een humoristische voorstelling van 't ook in onze eeuw in dorpen of steden niet geheel verdwenen bijgeloof omtrent hekserij en betoovering. Met hooivorken en andere geïmproviseerde wapenen voorzien, komen de dorpelingen de oude heks bedreigen. Achter hen aan komen de rechtsgeleerde en justititueele dorpsoverheden, die met lijvige boeken in de hand, redetwisten over 't geen hun in dit geval staat te doen. „Dead Laves" en „A Siesta" door Perugini zijn wat algemeene kleuren teekening betreft goede studies van jonkvrouwelijke gratie en lieftalligheid. En zoo staan wij weer bij den ingang, in de vestibule, met nog tal van schilderijen ter vermelding achter ons. 't Beste is dus den tocht weer van voren af aan te beginnen en overal rondziende naar datgene wat, schoon de vermelding waardig, nog onbesproken bleef. Wij beginnen dus weer met de eerste zaal. Hier hebben wij een stuk van P. R. Morris A. R. A. voorstellende 't asyl voor soldaten-weeskinderen, te Chelsea, op 't oogenblik dat de jeugdige in roodkleurige rokken gekleede verpleegden, met hun kapel vooraan uittrekken. Om de deur verdringen zich hun moeders en vrienden, die als in dat fijn gevoelde dichtjen van Virginie Loveling, slechts oog hebben vóór háár zonen. Aan dezelfde zijde heeft Helda Montalba, de zuster van meergemelde kunstenares, een uitstekende studie uit Venetie. Daarover hangt een aardig stukje uit 't volksleven van Joseph Clark, „Honger is de beste saus", dat door de jeugdige gasten, die na volbrachten arbeid hun brood smakelijk zitten te eten, ten volle bevestigd wordt. J. C. Hook R. A. heeft in deze zaal twee zijner vier zeestukken, die allen wat teekening en beweging aangaat zeer goed, maar tevens verschrikkelijk hard van kleur zijn. Oneindig beter zijn dan de twee stukken door Davis R. A., die even als onze landgenoot de Haas, zich bezighoudt met schilderen van vee. Zijn „Family Affection," stieren, koe en kalf, beschenen door de ondergaande zon, zijn keurig, zoowel van teekening als kleur. „Playful Kittens" van Thomas Taed is onbeduidend maar niet slecht van kleur.

In de volgende zaal hebben wij allereerst ter vermelding overig een architectonische schilderij van Eyre Crowe A., Qween Eleanor's tomb", die ongelukkig te veel gehemeld en gehoekt is om haar juist te kunnen beoordeelen. „Race to the Market, Tahiti," door Ni cholas Chevalier is een schilderij vol beweging en kleur, zonder hardheid. „June" van Mac Wherter is een landschap met veel kleur en leven; de sterk met bloesem bedekte boom op den voorgrond is uitstekend gedaan. An Eastern Bath van Elmore R. A. is onbeduidend van onderwerp en teekening en onaangenaam van kleur; daarentegen is „The Lord of the Glen", door den zooeven genoemden schilder van „June", een stuk vol grootschheid en kracht. Een klein stukjen van Glindoni, den vroeger gemelden schilder van 't heksentafereel, Two's Company and Three's none, is vol van uitgedrukten en niet uitgedrukten humor. De scherpzinnige lezer zal reeds begrepen, hebben, dat dit gezegde toepasselijk is op een eenzaam boschlaantjen, waar een jongen en meisjen rustig gezeten zijn op een bankjen, en in hun vertrouwelijk gesprek gestoord worden door een wandelaar, die, on danks de dreigende blikken hem door den verstoorden minnaar achter zijn rug toegeworpen, rustig voortgaat met zijn lectuur te genieten, terwijl hij uitrust op 't zelfde groene bankjen, onder denzelfden schaduwrijken boom.

Humor is ook wel 't karakter, dat den schilder van „An Inquisition" (C. W. Cope R. A.) kenteekent, maar de scherpe onharmonische uitvoering benadeelt den indruk, dien de gedachte anders zeker zou gemaakt hebben, De Groot-inquisiteur is een dame van middelbaren leeftijd, die met groote aandacht verschillende brieven, corpora delicti, die zij uit een openstaand doosjen haalde, doorleest. Achter haar staat haar zuster, die met een bril op den neus over haar schouder medeleest. De beschuldigde, een meisjen van 20 jaren, staat met beschaamden blik voor de tafel: 't punt van beschuldiging is vermoedelijk: 't houden van ongeoorloofde liefdescorrespondentie, buiten medeweten harer beide tantes voor meer dan eenmaal gepleegd. De eisch van 't openbaar ministerie, dat door de gebrilde tante wordt waargenomen is blijkbaar, vernietiging der brieven in questie en verbod om den schrij ver te zien. 't Lijdt geen twijfel of rechter en openbaar ministerie trekken één lijntjen, zoodat er weinig hoop is op de aanneming van verzachtende omstandigheden.

Vlak daarboven hangt een zeer knap schilderij van John R. Reid. „Mary the Maid of the Inn, uit Southey's bekende ballade, vormt 't onderwerp:

> No Pity she looks for, no alms doth she seek;
> Nor for raiment nor food doth she care.
> Through her tatters the winds of the winterblow bleak
> On that wither'd breast and her weatherworn cheek
> Hath the hue of a mortal despair.

't Bleeke verweerde gelaat, de ingevallen borst, en de geheele houding van de ongelukkige, geven ten volle het karakter weer van 't origineel in het vers. Jammer dat het stuk een beetje gehemeld is; het mocht de plaats innemen van menig ander, dat te veel in het gezicht komt. Een weinig verder op hebben wij een uitstekend, fijn geschilderd portret van den Prince of Wales door den franschen schilder Bastien Lepage. Zoo breed en forsch als de portretten zijn, door Millais gepenceeld, zoo fijn en subtiel is dit.

Dat hij echter ook breed kan schilderen, bewijzen een paar stukken, die hij op de Grosvenor Gallery

heeft en die wij, bij een overzicht in de vogelvlucht van die gallerij, later zullen bespreken. Het daarnaast hangende stuk van Horsley R. A. voorstellende een kind, dat aan een loopband leert loopen, kunnen wij gerust voorbij gaan. Daarentegen heeft een ander stuk van Davis, „Returning to the fold" om dezelfde eigenschappen als wij in zijn „Family Affection" vonden, recht op vermelding.

En hier ontmoeten wij weer onzen ouden vriend Sir John Gilbert. Hij geeft een tafereel uit Shakespeares King Henry VI, 2e deel, Gloster ontdekt dood op zijn bed. Henry staat op den voorgrond en slaat zich in droefheid de hand tegen het voorhoofd, achter hem is de koningin neergevallen op een stoel. De uitdrukking der gelaatstrekken, de houding, groepeering en kleur zijn zoodanig als wij het van een Gilbert mogen verwachten.

En hier dan hebben wij den schilder, die den woesten koning der woestijn het liefste afbeeldt, in al zijn grootheid en majesteit. Somber met donkere blikken sluipen zij voort, over den met sneeuw bedekten grond, rondom de kale, grijze kolommen van het kasteel. Diep en schrikverwekkend klinkt hun gebrul. Wee den vermetele die 't wagen durft zich binnen te dringen in 't paleis, terwijl deze wachters waken. Want 't lijdt geen twijfel of de schilder, Briton Rivière, had 't oog op 't oude Egypte, waar de leeuwen meegingen in den strijd, en mogelijk ook de wacht hielden in 't koninklijk paleis. Hoe 't ook zij, 't karakter der woestijnvorsten is uitstekend weergegeven en 't geheel maakt een grootschen, somberen indruk. „Isaac's substitute", door Sidney Cooper R. A. is flink van kleur en teekening, maar 't lijkt wel eenigszins of de schilder zelf met 't ram in de takken verward geraakt is.

Doch wat nu te zeggen over 't kolossale doek, in afmeting altijd, van Thomas Faed R. A. 't Is een tafereel zooals men er honderden iederen dag in Londen kan zien, een contrast van rijkdom en overvloed, met armoe en gebrek. Een oude man, een straatmusicus of iets dergelijks, met 't gebrek afgeteekend op 't bleek gelaat, staat vergezeld van zijn zoontje en dochter, in een winkel, waar hij al zijn zakken doorwoelt om 't noodige geld bijeen te schrapen om brood te koopen. Zijn zoontje kijkt met treurigen blik naar 't aapjen, dat hij aan een touw vasthoudt, 't meisje is van uitputting neergevallen op een bank. Een rijke jonge vrouw, die met haar dochtertje en zwarten knecht zich in den winkel bevindt, kijkt den ouden man, meer nog zijn dochter aan en schijnt bereid 't ontbrekende bij te passen. Op den achtergrond zijn de winkelier, die blijkbaar die klanten de deur uitwenscht en een paar andere personen die 't geheel overladen en best weg hadden kunnen blijven. Dan zou 't geheel, dat nu ook vooral om den lagen witten toon der vleeschkleur van de drie armen onaangenaam aandoet, op een kleiner schaal beter uitkomen en aan kracht, uitdrukking en eenheid winnen.

Doch wij moeten verder. „Our village" van George Boughton A. R. A. is tamelijk hard en schel van kleur, schoon met veel licht „Zehra" door J. B. Burgess. A. R. A. is een aardig geestig kopjen van een jong meisje met Oosterschen tint en aardige zwarte oogen. „The Desperate Venture" van Gaetano Chierici is een huiselijk tafereeltje vol poëzie, want 't is de voorstelling van een kleine dreumes, die probeeren wil op haar eigen houtjen de gansche keuken door te loopen, tot zij bij haar vader komt, die lachend de armen uitstrekt. Moeder die juist bezig is de soep om te roeren, houdt even op om te zien hoe 't af zal loopen, en grootmoeder die bij de schoorsteen staat kijkt ook even op van haar breikous. De oudere broertjes en zusjes van de jeugdige waaghals hebben er echter 't meeste schik in. Zij kijken lachend naar haar om en schijnen haar op beschermenden toon te willen toeroepen, dat zij 't maar reis probeeren moet, want al weten ze bij ondervinding, dat 't erg moeielijk is in 't begin, *zij* zijn er *zoo* ook gekomen!" Hoe minder ondervinding, hoe meer men pocht op 't weinige dat men heeft! Als genrestuk is dit een der besten van de geheele tentoonstelling; jammer dat de kleur der drie jongste acteurs wat al te wit is?

Een ander genre stuk, maar van ernstiger aard is Frank Holl's „Ordered to the front," een tafereel uit 't soldaten leven, dat door zijn titel genoegzaam verklaard wordt. 't Is flink en krachtig van teekening, en goed in opvattingen en kleur. Daarnaast hangt een mooi berglandschap met ondergaande zon door Sir John Gilbert. „Brittania's realm" door John Brett is een groot doek met een blauwe rustige zee met veel talent geschilderd. Wat verder op hangt een keurig portret door den nu overleden kunstenaar sir W. Bonall, R. A. breed in opvatting zonder al te groote forschheid en heerlijk van kleur. Aan denzelfden wand prijkt een genrestukjen door Arthur Hughes „En penitence" geheeten, voorstellende een bewaarschool waar een kleine levenmaakster, die apart gezet was, tegen den lessenaar in slaap gevallen is. 't Stuk mist kracht en forschheid van teekening en is tamelijk breijachtig. Een genre (?) stuk van den meer gemelden Burgess is onbeduidend en onbeteekenend in gedachte en behandeling.

In de nu volgende zaal zien wij de plaats van de groote militaire schilderes, Mrs. Butler een oogenblik ingenomen door twee jeugdige schilders, wier werk veel belooft. Beiden hebben twee militaire tafereelen, waarin de duke of Marlborough een rol speelt. R. C. Woodville, de jeugdigste van de twee, brengt ons midden in den slag van Blenheim 1704; de tweede, E. Crofts A. R. A. neemt ons mede naar 't veld waar de slag van Ramilies zoo even gevochten werd. Beide stukken hebben veel verdienste, zoowel in teekening, kleur als groepeering, vooral in 't eerste is de beweging der troepen zeer goed weergegeven. Verder merken wij hier op een uitstekende studie van Sophie Anderson, „The Bather" en een klein geestig stukje, van Frank Paton „Puss in boots. „Clearing wood for the ivon way" is een flink bestudeerd landschap van Sidney Cooper R. A. Eindelijk op 't eind der zaal een breed opgevat komiesch tafereel van John Morgan „A breach of promise of marriage." 't Proces is gedaan, het triumfeerende meisje en haar ouders danken den verdediger met tranen in de oogen en deze, een oude snoeper, drukt de hand der eicheres op een wijze, die reden geeft tot het vermoeden, dat zij *hem* later nog wel eens voor het gerecht voor een zelfde geval als de gedaagde zou kunnen roepen. Deze laatste staat een weinig verder en kijkt met grimmigen blik naar die triumfeerende groep, terwijl zijn vrienden moeite hebben hem te beletten zich door handtastelijkheden over zijn nederlaag te wreken. Het

publiek, dat uit de rechtzaal stroomt, lacht over zijn woede. Het is blijkbaar, dat de algemeene sympathie voor de eischeres is. Het stuk is goed van kleur en teekening en heeft ook wat de groepeering aangaat veel verdienste.

In de volgende zaal vinden wij weder enkele genre stukken, die de vermelding waard zijn. „Her sweetest flower" van Arthur Stock is, wat onderwerp aangaat, zeer goed, maar dat is niet genoeg. Een genrestuk moge uitstekend zijn van kleur en teekening, als *genre* stuk moet het bovendien aan den eisch voldoen, dat het de gedachte recht laat wedervaren. De liefste bloem der bloemverkoopster, die op een stoep haar bloemen zit te rangschikken, is haar kind, dat haar moeder haar toesteekt. Zij kust het; maar niet met die uitdrukking van liefde op het gelaat, niet met den vriendelijken, zaligen lach, dien wij van een moeder verwachten. „Convalescent" van Tito Conti is een stuk, niet van humor ontbloot, maar toch te zwak om een plaatsing „on the line" te rechtvaardigen, „A man with game" een studie van Otto Scholderer is uitstekend zoowel in kleur als in teekening. In 't voorbijgaan merken wij op een keurig herfstlandschap van F. Walton, een geestig kinderportret „Topsy" door W. Grossmith en een verdienstelijk schilderij „The Stepmother" welks onderwerp al zoo oud is, dat onze lezers zeker in staat zullen zijn, zich het tafereel in alle kleuren en geuren voor te stellen: met den ouden of ten minste vijftigjarigen vader, die zijn jonge vrouw aan haar toekomstige, bijna even oude kinderen voorstelt. Men kent de rest! mama vriendelijk lachend, stugge dochters, onverschillige zoon, omdat *hij* toch naar de Academie gaat, een klein meisje, dat angstig de armen om den hals der oude gediende slaat. Wij hopen van harte, dat 't de jonge vrouw gelukken zal in vrede te heerschen, alhoewel het er nog niet erg vredelievend uitziet. „Parted" is de titel der schilderij, waarin Claude Calthrop ons terugvoert naar de fransche revolutie, toen de meester overgeleverd was aan de genade van zijn knecht, die hem, zonder reden of oorzaak, als aristocraat kon aanklagen en ten val brengen. De knecht heeft zich gewroken op zijn meester. Hij behoort tot de Nationale garde; hij is meegekomen om den commissaris den weg te wijzen en getuige te zijn van den ondergang van zijn slachtoffer, die daar met opgeheven hoofde voortschrijdt te midden der roode mutsen, die hem naar de gevangenis begeleiden zullen. Met een valsch gezicht, dat aan den verrader uit een ouderwetsch melodrama herinnert, kijkt de knecht naar zijn gewezen meesteres, die op een stoel is neergevallen en ternauwernood in staat is den „commissaris" te antwoorden op zijn vragen. Deze kijkt ernstig; hij gelooft in de heiligheid der republikeinsche zaak, maar 't lijkt of zijn eerlijk hart zich verzet tegen 't valsche spel, dat door den schurkachtigen knecht gespeeld is. Maar hij mag niets zeggen,, want ook hem zou men kunnen aanklagen voor aristocratische denkbeelden, als hij medelijden toonde met de slachtoffers der vrijheid.

Na dit ernstige tafereel komt weer een vroolijker. De plaats van handeling is Venetië in de nabijheid der Piazza van St. Markus. De zon schijnt helder op dat groepjen, dat met belangstelling, deelneming en nijd naar de jeugdige schoone ziet, die met stralenden blik en wijd geopende armen haren minnaar ontvangt, terwijl zij hem jubelend een papier toont. 't Is een lot en wel een, waar een prijs opgevallen is. 't Zal haar in staat stellen zich zelf en haar minnaar gelukkig te maken, tot spijt van den afgewezen aanbidder, die nu dubbel de afwijzing betreurt. De schilder F. W. W. Topham heeft dit levendig tafereel met veel talent op 't doek weergegeven. Geestig en aandachttrekkend is „Thursday", door W. D. Sadler. Ge weet 't, morgen is 't Vrijdag en dus voor de weldoorvoede monniken een vischdag." Ondanks de zomerhitte zijn ze dus druk bezig aan 't hengelen om voor den volgenden dag vischvoorraad op te doen. Zij hebben er schik in, vooral als zij beet hebben en aan kracht ontbreekt 't den sterkgebouwden mannen dan niet om hun prooi aan land te brengen. Wij wenschen hun, en den schilder eveneens goed succes. De verdiensten in de schilderij geven recht te verwachten, dat zijn hengelen naar een kooper niet te vergeefs zal zijn. „At the Marketgate", een oude vrouw, op een stoep gezeten met een mand vol bloemen op den schoot, terwijl haar kleindochter eveneens bloemen draagt, is een krachtig gepenseeld stuk.

„Rocked in the cradle of the deep" is een geestig, flink en goed geteekend schilderij. Eenige kinderen, jongens en meisjens, zitten in een roeibootjen in de volle zee. Een der jongens, de belhamel, staat in 't midden der boot op een bank en wiegelt tot schrik van eenige en onder toejuiching van anderen, de boot heen en weer. Aan gevaar denkt hij niet. Stoutmoedig en lustig gaat hij voort met zijn spel, hij amuzeert zich met de vrees die 't opwekt. Zoo als wij reeds zeiden, teekening en kleur zijn uitstekend.

En hier dan eindelijk komen wij tot 't stuk dat van alle kanten om 't hardst bewonderd en om 't hardst aangevallen is, een stuk, dat in de behandeling en in stijl even ver is van de Engelsche schilderijen als een Salvator Rosa. 't Is van dezelfde hand, die Milton en zijn drie dochters schilderde, van Michael Munkacsy. „The two families" brengt ons in een rijk gemeubeld vertrek, waar op de tafel 't ontbijt gereed staat. Links zijn drie katten, moeder en kinderen, bezig met 't verorberen van 't hare, en worden in die handelingen met belangstelling gevolgd door twee kinderen, waarvan 't eene op den arm der kindermeid zit. De jonge moeder op den voorgrond, kijkt half in gedachten naar 't tafereel voor haar. Doch de groote zaak in dit schilderij ligt niet in 't onderwerp maar in de schildering. In plaats van door nauwkeurige schildering heeft Munkacsy gepoogd met enkele streken 't effekt van de verschillende voorwerpen weer te geven; de schildering is breed en wild en maakt op 't eerste gezicht een buitengewonen indruk. Toch valt 't niet te ontkennen dat, hoe knap en flink ook, de schilder wat al te veel heeft toegegeven aan jacht op effect, en dat, zoo hij zijn methode met wat meer mate had toegepast, 't resultaat tienmaal grooter zou geweest zijn. Zooals 't thans is, is 't in elk geval een evenement der tentoonstelling, waartegen de peuterige nauwgezetheid van een Frith erg afsteekt. 't Zij opgemerkt dat de figuren, gelaatstrekken en handen tamelijk fijn en uitvoerig geschilderd zijn. In denzelfden trant is een stuk van W. Logsdail, „Vischafslag op de vischmarkt te Antwerpen" dat, ook wat de figuren betreft, breed en flink gepenseeld is. In dezelfde zaal is een minder gelukkig stuk van Briton Rivière,

„Endymion" geheeten, terwijl vlak daar boven een grootsch en somber landschap hangt:

„Where, south'ard of the Cape, the Dutchman glides,
„With phantom throuds across the setting sun."

„The dying Copernicus" wien op zijn doodsbed 't eerste gedrukte exemplaar van zijn boek getoond wordt is een goed stuk, in kleur en teekening, van E. Blair Leighton.

Wij zijn, nu wij deze zaal uittreden in de Water-colour-Gallery. Wij zullen er ons niet lang ophouden, want er is niet veel belangrijks te zien. Een Egyptisch binnenhuis van Carl Haag, dat niet een der beste van dezen schilder is, hangt vlak bij de reeds besproken „Jone" van W. C. T. Dobson R. A. In de verte zien wij een geestig meisjeskopje, door Agnes Nicholl en daaronder een schets van „The interior of the baptistery St. Marks Venice", door S. A. Hart R. A. de eenige en verdienstelijke bijdrage van dezen kunstenaar op deze tentoonstelling. „Miss Mary Wemyss", door Edw. Clifford, is een tamelijk goed geslaagd portret van eene jonge schoone. Doch hoofdschotel in deze zaal is de kolossale studie van Hubert Herkomer: „Grootvaders lieveling". De oude man, die met zijn hoofd tegen den schouder zijner bij hem staande kleindochter leunt, is flink en breed gepenseeld. 't Geheel is krachtig en forsch; jammer dat het meisje niet wat meer uitdrukking heeft in haar gelaat, dat thans nog al onbeduidend is. Natuurlijk dat er in deze zaal veel rozen en andere bloemen zijn, die wij echter, als zijnde van geen bijzonder belang; maar liever overslaan. En dus nu verder naar de Lecture Room!

Hier zien wij allereerst een humoristisch tafereel: „A Formal visit in the last century" door V. Ormsby, dat ons een goed idee geeft van de stijfheid en vormlijkheid onzer voorouders. Een weinig verder vinden wij een schilderij van C. W. Cope R. A., van „The Good Sepherd", dat niet aan te zien is om de harde kleur. Hier hebben wij nog een ander mooi landschap van John Mac Whirter A. R. A., die ons ditmaal medeneemt naar de groene Mei. „The Thrial of Queen Caterine" door L. J. Pott, is een niet onverdienstelijk historisch doek, dat bovendien ook op veel kleur kan bogen. Zelden zagen wij zoo een onbeteekenend, naar schilderij als Robert Thorburn's (nog wel een A. R. A.) „Rediviva." Een engel, die in haar armen een vrouw ten hemel voert. Hard van kleur, stijf van teekening, en onbeduidende gezichten zou 't uitstekend zijn voor een plaat die door kinderen moet uitgeknipt worden. Toch hoorden wij nog een paar dames zeggen; Beautiful! Maar 't is ook zoo glad geschilderd weet u! Beter is een stuk van F. D. Hardy, „Tragedy", voorstellende verscheidene dames en heeren, die met groote belangstelling een drama, dat op een voor ons onzichtbaar tooneel gespeeld wordt, volgen. De uitdrukking in de verschillende gezichten is zeer goed; zoo ook de houding en kleur. De schilder zou ongetwijfeld een meer belangrijk onderwerp tot zijn recht kunnen laten komen en bij wat meer breedte van behandeling een goed schilderij kunnen maken. Aan denzelfden wand hangen nog twee landschappen van T. Sydney Cooper R. A. een met schapen en het andere met een mooie avondlucht. Bovendien heeft Briton Rivière nog een geestig stuk „The last Spoonful" dat hem na het minder gelukkige „Endymion" in volle eer herstelt. Een meisjen van zoowat zes jaren ligt op een soort stoep, bezig met 't voeden van eenden en kippen uit een kom, die zich op den grond verdringen om een hapjen. Het kopje is leeg en zij heeft de laatste lepel in de hand. Zij kijkt er naar met een gezicht, dat ons voor eenden en kippen er niet veel van doet hopen, maar het zeer waarschijnlijk doet voorkomen dat zij zelve het restje maar nemen zal. „The empty cradle" van R. G. Hutchinson en „The Girl I left behind me" van Chas Green, zijn twee pathetische tafereelen uit het huiselijk en soldaten leven. Vooral het laatste is goed uitgevoerd. Geo. H. Boughton A. R. A. heeft een stuk „The Music Lesson", waarbij Thorburn's Rediviva in belangrijkheid en uitvoering niet veel ten achter staat. „The soldier's Story" is een humoristische voorstelling van een oud soldaat, die door het verschrikkelijk verhaal van de door hem meegemaakte veldslagen, twee civielen met angstige spanning weet te doen luisteren.

En zoo zijn wij dan eindelijk aangeland in de bouwkundige afdeeling. Schoon niet zoo groot als die der waterverwen, kan zij op meerdere verscheidenheid en belangrijkheid bogen. Het punt, waarin de belangstelling zich voornamelijk concentreert, is de Cathedral die eerlang te Truro zal verrijzen, waarvoor de Prince of Wales in Mei den eersten steen legde en waarvan de teekeningen der verschillende hoofddeelen door den ontwerper Mr. Pearson A. R. A. op de Academy zijn ten toon gesteld en ons in staat stellen een idee te vormen van deze Cathedraal, die ongeveer 300 Eng. voeten lang zal worden. Zij is in Gothischen stijl en kruisvormig. In de lengte kan zij worden verdeeld in vestibule, met dubbelde, gespitste torens, het schip in de breedte verdeeld in drie gangen en koor, eveneens in drie gangen verdeeld en bovendien met twee zijbeuken. De beuken van het kruis zijn evenals het koor en het schip in de breedte in drie overwelfde gangen verdeeld. Bij den hoek van den zuidelijken beuk met de zuidelijke gang van het schip staat een doopvont, terwijl ten zuiden van de zuidelijke koorgang een kapel geplaatst is, 't overblijfsel van de tegenwoordige kerk, die weder door een nauwen gang met het koor verbonden is. Het westelijke voorfront bestaat uit een dubbelen, overdekten ingang, waarboven zes spitsvormige ramen en een roosvenster. De torens loopen uit in spitsen, terwijl de overgang van den toren in die spitsen door lage vierhoekige piramidale torentjens en lange smalle vensters verborgen is. Aan de noordzijde in de ingang bij 't tweede kruisvormige gewelf en leidt naar 't klooster, terwijl de ingang van den zuidwestelijken beuk door een, door drie spitsbogen gedragen dak, waarboven weder drie spitsboogvormige ramen en een groote roos, gevormd wordt. Aan de oostelijke zijde van den ingang bevindt zich een lage toren met drie rijen (boven elkander) van slanke spitsvormige vensters, die van boven uitloopt in een vierhoekige pyramide. De middentoren is bijzonder goed geslaagd en heeft weder twee rijen dubbele vensters, waarvan de ondersten die tevens de kleinsten zijn, van boven elk een betrekkelijk grooten cirkel dragen, 't Schip van binnen bestaat in de lengte uit 8 groote en 4 kleine gewelven, terwijl

de stijlen afwisselend van grootere en kleinere doorsneden zijn. Als een geheel belooft deze kathedraal zoowel van binnen als van buiten een schoon en indrukwekkend gebouw te worden en een, wel in staat de eer van Brittania, op te houden, nu zij 't voorbeeld wil gaan volgen haar door Ierland te Cork en door Schotland te Edinburgh gesteld. Reeds won de Architect volle erkenning van zijne tijdgenooten door zijne, eerst kort geleden, verheffing tot Royal Academecian. Een andere kerk, eveneens in Gothischen stijl is door Mr. Brooks voor Woolwich ontworpen. Zij heeft eveneens den vorm van een cathedraal met de twee armen en dubbele torens aan de westzijde. Van binnen is zij kruisvormig gewelfd. Andere kerken zijn St. Michael's Church, Cambden Town, in den ontwikkelden oud-Engelschen stijl, waarvan 't oostelijke gedeelte der Westminster Abbey een voorbeeld is. Een andere is een door Blomfield ontworpen in den oorspronkelijke oud-Engelschen stijl met een vierdeelig tunnelachtig gewelf in 't schip en een meer spitsvormig in 't koor, terwijl wij eindelijk een Cathedraal hebben voor Lahore bestemd, door J. Oldrid Scott, die de afwijking vertoont van een halfcirkelvormig koor, doch overigens in hoofdzaak met de gewone Engelsche cathedralen overeenkomt. Een ontwerp voor een baptistery door Frank Baggalay in Engelsche midden-Gothiek is flink en lofwaardig en vertoont veel verbeeldingskracht.

En zoo komen wij dan tot de meer h uiselijke Architectuur, in verschillende Gothische en Renaissance stijlen. De zoogenaamde „Perpendicular" een latere afwijking der Gothiek, die als een voorlooper der Renaissance, zich reeds door veel hout kenmerkt en bovendien, door loodrechte en dwarse balken doorsneden ramen heeft, vindt meerdere volgers, zoowel voor privaat woningen als meer publieke gebouwen. Mr. Waterhouse geeft een schilderachtig ontwerp voor 't huis, 'twelk nu op 't oogenblik op den hoek van Bond Street en Piccadilly gebouwd wordt. Mr. Collcut was van plan de Thames Embankment te begiftigen met een gebouw, bestemd voor de City of London Schools in Hollandsche renaissance, doch was niet zoo gelukkig bij den wedstrijd den prijs te behalen. Zijn mededinger, die den tweeden prijs won voor zijn in zuivere renaissance ontworpen teekening vertoont een meer praktiesch ontwerp, terwijl twee andere architecten nogmaals voorliefde toonen voor de Hollandsche renaissance, de een in een groot magazijn in Long Lane, de ander in zijn ontwerp voor de West London School of Art. Verder zien wij nog ontwerpen in zuivere renaissance, in Tudor met zijn ingedeukte ramen, en de Gothische verhaspeling van de renaissance de zoogenaamde Queen Ann. Over 't algemeen leidt de Engelsche architectuur aan overbenaming, dat wil zeggen, dat er veel stijlen, of liever modeficaties van stijlen, met vaak twee of meer namen zijn, die moeilijk van elkander zijn te onderscheiden. Doch 't groote verschijnsel, dat hier bij deze tentoonstelling op den voorgrond treedt, is de blijkbaar grooter wordende lust van eigenaars, om aan hun gebouwen of huizen een smaakvol, of ten minste karakteristiek aanzien te geven. Dat 't resultaat niet altijd zóó is als 't wezen moest, bewijst niets tegen de onmiskenbare aangroeiing van kunstgevoel en daarmeê gepaard gaande offering op 't altaar der kunst, in tegenoverstelling van de schrielheid, waarover in ons land geklaagd wordt. Doch de vraag rijst er bij, of 't nu niet meteen tijd wordt, dat wij ophouden te copiëeren, maar ons zelven een stijl kiezen in overeenstemming met 't karakter en de behoefte der 19e eeuw.

In elk geval, wij herhalen 't de architectuur vertoont vooruitgang. 't Zelfde kunnen wij getuigen van de beeldhouwwerken, die wij tot 't laatste bewaarden, vermits de plaatsingscommissie haar altijd naar een aparte zaal verbant en zij dus ook apart beschouwd moet worden. De verzameling bestaat uit ongeveer 150 nummers, waarvan 't grootste deel bustes en portretten, die juist niet allen op groote verdienste kunnen aanspraak maken. Toch, al ware 't alleen om de enkele werken, die wij nu zullen gaan bespreken, kunnen wij onze bewering volhouden, dat er leven is in de Engelsche beeldhouwkunst.

Reeds dadelijk bij ons binnentreden treft ons een kolosaal bas-relief; niet alleen om de grootte, maar om de kracht, uitdrukking en verbeeldingskracht, „Going to Calvary" door Mr. Turworth, een jeugdig artist, heeft buitengewone verdiensten voor groepeering, terwijl vooral de Romeinsche soldaten, ruw en krachtig, de figuren van Jezus en de Apostelen, de eerste vooral waardig en vol zelfbeheersching, uitstekend bewerkt zijn. Een ander werk, dat onmiddelijk de aandacht trekt, door de grootte, is: „The death of Abel" door Lee, een krachtig en over 't algemeen goed geboetseerd stuk, waarin vooral de stervende Abel met veel kennis en studie is weergegeven. Armstead R. A. heeft twee uitstekende busten: Dr. Selwyn en In Memoriam, waarvan de eerste vooral door kracht en uitdrukking uitmunt. Andere busten, der vermelding waard, zijn van de hand van Woolner, Thornycroft en Birch, welke twee laatsten in andere bijdragen een grooten stap voorwaarts doen. Daarnaast vertoont Armstead zich op zijn best in een basrelief „The Courage of David" , 'twelk The Guard's Chapel in St. James Park zal versieren. De worstelende David, die met zijn handen de kaken van den leeuw openrukt, en deze koning der woestijn niet minder, is vol kracht en stoutheid.

Bij 't binnentreden der groote zaal hebben wij allereerst een niet onverdienstelijke Daphie door George Lawson, en een groep van C. B. Birch. A. R. A. „Retallation" geheeten die om de keurige en uitstekende figuur van den naakten bergbewoner, aan wiens voet een dood schaap ligt en die zich tegen een arend (onzichbaar) verdedigt, terecht een eereplaats inneemt. De daarnaast staande groep van Robert Burns en Mary is ijselijk romantisch, maar mist kracht en leven; terwijl „Aeneas protecting the body of Pindarus rescued by Venus" een groep van A. G. Atkusson met wat meer studie aan de figuur van Venus besteed op lof had kunnen aanspraak maken. Twee groepen over elkander geplaatst, wedijveren met elkaar uit weergeven van een strijd episode. Er zit kracht en houding in de figuur van den jeugdigen Ierschen luitenant, een der slachtoffers van den moord op de Engelsche Ambassade te Cabul in 1879, door Birch A. R. A. geboetseerd. Hij staat schrijdelings over een neergevallen Afgaan en houdt een pistool in de hand, terwijl zijn gelaat moed en bezadigdheid uitdrukt. Toch wint de groep van Thos. Brock „A moment of peril" 't van zijn mededinger. Een naakte Indiaan te paard gezeten, is in gevecht met een boa-constructur, die reeds het achtergedeelte van 't paard, dat zijn poot op den

slang zette, verlamd heeft en nu ook den rijder bedreigt. De houding van dezen en vooral zijn gelaat, waarop angst en schrik te lezen zijn, kunnen aanspraak maken op hoogen lof. Een standbeeld van Lord Napier bestemd voor Calcutta, 't welk een plaats in een der schilderijzalen ontving, kon zelfs daar, wegens de groote afmetingen, ter nauwernood goed gezien en beoordeeld worden. Een buste van Lord John Russell eveneens van Boehm R. A. is bijzonder krachtig en gelukkig. Liefelijk en gracieus is de Miranda van Calder Marshall R. A. terwijl de buste van de welbekende Engelsche actrice mrs Bancroft door Count Gleschen zeker niet een der gelukkigste producten is van dezen kunstenaar. Daarentegen maakt een jong artist Hamo Thornycroft een grooten stap met zijn „Artermis" een groep die voor gratie, liefelijkheid, beweging en kunstvaardigheid op deze tentoonstelling geen mededinging hoeft te vreezen. De godin wordt voorgesteld op 't oogenblik dat zij ijlings door 't bosch zwevende, op eenmaal een hinde ziet en ophoudt om den pijl, dien zij juist uit den koker neemt, aanteleggen. Zoowel 't gelaat als de draperieëen munten uit door juistheid en gratie, terwijl 't geheel uitstekend geslaagd is en veel goed maakt voor andere min gelukkige werken. Een buste van mr. Ryder door T. Woolner R. A. munt uit door fijnheid en typeering, terwijl een buste van Ellen Terry, de actrice die Henry Irving waardig bij staat in de vertolking van Shakespeare's meesterwerken, de bijzondere moeilijkheid van haar gelaat in aanmerking genomen, een woord van lof verdient. Ten slotte merken wij op in de laatste zaal een krachtige en flinke buste van Cassius door Wm. W. Taylor, een ander werk van Hamo Thornycroft Putting in de Stone, waarin 't been van den man een waarachtig kunstwerk is uit een oogpunt van studie en realiteit. Een paar hoogst verdienstelijke busten van J. E. Boehm A. R. A., twee wat minderen van Henriettay Montalba en een portret van Val Prinsep door Maileins, bekeken en wij zijn ten einde met onze beschouwing over the Royal Academy. Wij zagen veel goeds en veel kaf onder 't koren, wij zagen veel slechts binnen gesmokkeld onder die beschermende letters R. A. en A. R. A. en werden er door versterkt in de meening: dat 't niet alles goud is wat er blinkt. Toch was ons bezoek naar wij hopen niet onvruchtbaar, maar stelde 't ons in staat onzen lezers meer ten volle bekend te maken met de moderne Engelsche schilderkunst. Of op haar ten volle toepasselijk is wat de catalogus beweert: „Art is Silent Poetry" is een kwestie, die wij hier op 't oogenblik liefst onbesproken zullen laten.

Londen. LEONIDAS.

BOEKBESCHOUWING.

Van de „Rotterdamsche Historiebladen" — uitgaaf van Nijgh & Van Ditmar te Rotterdam — is thans de Afdeeling „Genealogische Aanteekeningen en Levensbeschrijvingen" (1e Deel) voltooid.

Ofschoon dit omvangrijk werk der heeren J. H. Scheffer en Fr. D. O. Obreen hoofdzakelijk van lokaal belang is, want het handelt uit den aard der zaak over de geschiedenis van Rotterdam, acht de Kunstbode het niet zonder gewicht, de aandacht op deze uitgave te vestigen, inzonderheid van hen die belang stellen in onze kunstgeschiedenis.

Van meer dan tweehonderd schier onbekend gebleven Schilders, Beeldhouwers, Graveurs en andere kunstenaars vindt men hierin, wel is waar niet de levensbeschrijvingen, maar vrij belangrijke aanteekeningen, die met onvermoeide zorg en vlijt uit eeuwenoude Archieven van Rotterdam geput zijn en over meer dan een persoon een ander en juister licht doen opgaan. Een paar voorbeelden tot staving hiervan.

Geheel nieuw is o. i. de mededeeling dat er *drie* Schilders hebben bestaan die Saftleven waren genaamd, terwijl men tot nu toe overal en altijd op gezag van Immerzeel en Kramm slechts twee hunner opgenoemd vindt.

Onder de talrijke bijzonderheden teekenen wij nog aan een curiositeit over den bekenden zeeschilder Symon de Vlieger. Op bladz. 722 vindt men namelijk een acte medegedeeld waaruit blijkt, dat hij eigenaar werd van een huis te Rotterdam, door hem binnen den tijd van drie jaren te betalen met.... schilderijen.

Van Pieter de Bloot, wiens werk zóó zeldzaam voorkomt, dat van onze Nederlandsche Musea alléén het Trippenhuis een schilderij van hem bezit, en dat nog wel sedert korten tijd, vindt men ook eenige tot heden onbekend gebleven levensbijzonderheden vermeld.

Wat men in alphabethische orde in de „Historiebladen" opgeteekend vindt over de Rotterdamsche Kunstenaars, die van de 16e tot het begin dezer eeuw aldaar gebloeid hebben, is meerendeels geheel en al nieuw en wij durven dan ook gerust beweren, dat het in andere opzichten reeds gunstig bekende werk der heeren Scheffer en Obreen door de uitgave hunner aanteekeningen over die schilders enz. in belangrijkheid er niet op verloren heeft. Integendeel, ook voor niet-Rotterdammers heeft hun arbeid daardoor grooter aantrekkelijkheid gekregen dan anders wellicht 't geval zou zijn.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Eene hoogst merkwaardige schilderij van Prof. Hans Makart is thans tentoongesteld in het Museum der „Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst" boven de Beurs, — ingang Beurssteeg — alhier. De voorstelling bestaat in een middentafereeltje, benevens kleinere medaljons, die omlijst worden door een in renaissance-stijl geschilderde bouwkundige versiering. Het doek is geheel beschilderd op een gouden ondergrond, die hier en daar zuiver te voorschijn treedt, en waarop dansende kindergroepen tusschen struik- en boomgewas zich met oud-venetiaansche kleurenpracht afteekenen. Het stuk trekt hier zeer de aandacht, al wordt ook niet al het schoone, dat er in gelegen is, bij een eerste bezoek van minder opgewonden belangstellenden, terstond begrepen.

— Zijn wij wel onderricht „zoo komt de stad Amsterdam door het overlijden van Jhr Bicker in het bezit van een niet onbelangrijke verzameling schilderijen, meestal famieljeportretten, waaronder o. a. van van Sandrart en andere beroemde meesters. Loffelijke voorbeelden tot navolging.

ADVERTENTIËN.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Heden verschijnt:

DE RUINE VAN BREDERODE

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS,

met 3 houtgravuren en 2 photolithografien.

2e druk. Prijs 60 cent.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

NUTTIG EN FRAAI.

KORT BEGRIP DER SCHOONHEIDSLEER

Voor Dames bewerkt.

DOOR

E. M. A. OTTO,

Onderwijzeres in de vrouwelijke Handwerken.

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 18e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

№ 35. 28 Augustus 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. f 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... f 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE RIJKS MUSEA IN 1879.

II.

'S RIJKS PRENTENKABINET.

„Het lokaal was ook in 1879 niet minder voldoende dan in vroeger jaren" zegt de direkteur, en ook zonder zijne verzekering is dit voldoende bekend. Doch wij kunnen vrede hebben met den tegenwoordigen toestand, in het vooruitzicht, dat weldra verbetering en volledige verbetering zal volgen. Een gebouw als het aanstaande museumgebouw kan niet op eens verrijzen, ijzer is niet met handen te breken. Dus slechts een weinig geduld.

Naar wij uit het rapport zien, wordt naast de aanvulling der prenten collectie ook getracht de ver zameling teekeningen, tot nog toe uit slechts twee portefeuilles bestaande, uit te breiden, zoodat men weldra den naam van 's Rijks prentenkabinet zal kunnen veranderen in 's Rijks kabinet van Prenten en Teekeningen. Aan geen ander onzer Musea is eene verzameling van Teekeningen verbonden en toch weet elk, welk een belangrijke tak der kunst op die wijze werd verwaarloosd.

Met 79 teekeningen, grootendeels op de verkooping Isendoorn à Blois voor betrekkelijk geringen prijs bekomen, werd de verzameling vermeerderd, waarbij nog gevoegd werden eenige teekeningen reeds vroeger door het Rijk aangekocht op de auctie Coster.

De aankoopen van prenten zoowel uit de genoemde verzameling Isendoorn à Blois als bij verschillende firma's schijnen vrij belangrijk geweest te zijn. Reeds vroeger was de inventaris daarvan aan den minister opgezonden, de direkteur treedt dus niet in eene herhaling.

Wel worden de namen genoemd van hen, die het kabinet met geschenken verrijkten, t. w. de HH. A. Allebé, O. G. H. Heldring, J. W. Kaiser, Muller en Comp, C. Schöffer, Jhr. Mr. Vict. de Stuers, C. F. Roos Jr., Fr. O. Obreen, J. Kneppelhout, L. Caramiggia, A. W. Thibeaudeau, en de directie van de Gazette des beaux-arts.

Ook schonken eenige Nederlandsche kunstenaars, als de HH. L. Alma Tadema, T. de Mare, Charl. Rochussen, H. J. Scholten en C. Ed. Taurel etsen en gravuren, van hunne hand.

„Het ware te wenschen, zegt het rapport, dat ook andere kunstenaars dit voorbeeld volgden en daardoor dikwijls belangrijke prenten, die zonder twijfel later moeijelijk te verkrijgen zullen zijn, een blijvende plaats in de Rijksverzameling verzekerden.

„Nog steeds blijft het gemis aan eene verzameling *Historie*prenten zich doen gevoelen; daar in vroeger jaren nimmer op de prenten ook voor de Historische wetenschap het oog was gevestigd, zijn in het kabinet bijna geen historische prenten aanwezig en gebeurt het menigmaal, dat iemand, die van de meest gewigtige feiten uit de Nederlandsche geschiedenis afbeeldingen wenscht te zien, onvoldaan het Prentenkabinet moet verlaten."

Ofschoon wij het met den directeur eens zijn, dat zulk eene verzameling wenschelijk is, is het toch gevaarlijk te veel daaraan te hechten.

Het getal historieprenten, waarop men werkelijk vertrouwen kan, als een feit naar waarheid voorstellende, is, de kundige directeur weet het beter dan wij, niet zeer groot.

De artisten van vroeger schijnen zich over het algemeen weinig bekommerd te hebben of de plaats en het feit, wat zij voorstelden, werkelijk werden voorgesteld, zooals zij waren en hadden plaats gegrepen. 't Is ook niet onbegrijpelijk, dat de spoed, waarmede dikwijls zulke prenten moesten worden vervaardigd, de moeielijkheid, het kostbare en het tijdroovende van zich naar het terrein, waarop het voor te stellen feit had plaats gehad, te begeven, tot die onnauwkeurigheid medewerkten.

Tegenwoordig is dit gemakkelijker en toch wordt nog zooveel tegen de accuratesse gezondigd.

't Is echter niet te ontkennen, dat vele der oude historische prenten zeer uitvoerig en nauwkeurig zijn, en wij in elk geval uit de historische prenten voor kostuum, zeden en gebruiken veel kunnen leeren.

„Ook wederom dit jaar is met de regeling der pren-
„ten voortgegaan. De Italiaansche en Fransche scho-
„len werden gedeeltelijk geschikt. Een register der
„namen van alle Nederlandsche graveurs, wier werken
„in het Kabinet gevonden worden, werd vervaardigd.
„Het register van de namen der kunstenaars, naar
„wier werken prenten in de verzameling aanwezig zijn,
„werd voortgezet; de voltooijing van dit register zal
„echter nog eenige jaren duren wegens de vele bemoei-
„ingen naar aanleiding van de verschillende aankoo-
„pen en de uitvoerige beschrijvende inventarissen, die
„van deze aankoopen worden gemaakt.

„Met het plaatsen van kostbare prenten in passe-
„partouts is voortgegaan, evenals het aanbrengen van
„vloei aan de keerzijde van het opzetpapier; toch blijft
„er, ook wat dit betreft, nog steeds veel te doen over.

„De bibliotheek werd ook dit jaar uitgebreid en met
„eenige belangrijke werken aangevuld. Voortdurende
„aanvulling met werken van kunsthistorischen aard als
„ook met meer algemeen wetenschappelijke werken,
„bij het vervaardigen van den catalogus onmisbaar,
„blijft echter wenschelijk."

Uit het gemis van voldoende bibliotheken aan bijna alle onze Musea, waarop door de meeste direkteurs gewezen wordt, blijkt het meer en meer, hoe het meerendeel onzer Musea vroeger alleen als verzamelingen van kunstvoorwerpen, zonder meer, worden beschouwd en de wetenschap daarbij geheel verwaarloosd werd. Van daar ook de zoo menigmaal lachverwekkende Catalogen van vroeger. Waren deze laatsten niet zoo onbruikbaar en slecht, zoo zou men de vroegere Direkteuren, die het zonder boeken afkonden, en wier kennis alleen voldoende was, boven de tegenwoordigen moeten stellen.

Hoe er tegenwoordig geheel anders over gedacht wordt, blijkt uit het „Rapport betreffende den Catalogus van 's Rijks-prentenkabinet te Amsterdam" door den bekwamen direkteur I. Ph. van der Kellen aan zijn verslag over 1879 toegevoegd.

Daaruit blijkt van welk belang een goede catalogus is en welk een hoofdbreken alleen de wijze van indeeling en compositie reeds veroorzaakt. Dit stuk is degelijk en de vrucht van langdurige studie en overpeinzing. De heer van der Kellen behandelde ten eerste het karakter der verzameling. Blijkbaar is die bijeen gebracht uit het oogpunt der kunst en hare geschiedenis en verreweg de meeste der prenten zijn dan ook alleen als zoodanig belangrijk. Weinig ook, alleen gewigtig om het onderwerp of anderzins, zijn in de verzameling aanwezig.

Dus kunst en wel uitsluitend de graveerkunst is de grondslag.

Als zoodanig zou de verzameling in te deelen zijn: 1°. in chronologische volgorde, volgens het geboortejaar of den bloeitijd des graveurs; 2°. volgens de wijze van bewerking der gravuren of 3°. in alphabetische orde naar de namen der graveurs.

Hoe ook ingedeeld zouden de scholen der verschillende landen gescheiden moeten zijn.

De eerste wijze keurt de Heer van der Kellen af, wijl van een groot aantal der graveurs geboortejaar noch bloeitijd met eenige zekerheid zijn te bepalen, eveneens de tweede, wijl een groot deel der prenten langs verschillende wegen zijn uitgevoerd b. v. gedeeltelijk geëtst, gedeeltelijk au burin. Onder welke rubriek zijn zulken te brengen?

De meest praktische schijnt de alphabetische orde, die dan ook bij de meeste verzamelingen gevolgd wordt.

Een goede catalogus zal moeten bevatten van elke prent

1o den naam van graveur, plaats en jaar van geboorte en sterfte. 1)
2o de beschrijving der prent.
3o den naam van den schilder en teekenaar, naar wien de prent gevolgd is.
4o de maat van prent en marge.
5° de wijze van bewerking.
6° de namen der kunstenaars en het jaar der vervaardiging, zooals die op de prent voorkomen.
7o de vermelding, of de prent gemerkt is of niet en in het laatste geval dus alleen aan den meester wordt toegeschreven.
8o de opgave van den staat en de kenmerken daarvan.
9° de onderschriften, zoo die eenigsins belangrijk zijn.
10o de aanwijzing, waar en hoe dezelfde prent, in zijn verschillende staten, beschreven zijn.

Om herhalingen te vermijden, zou bij bekende en goed beschreven prenten alleen de vermelding van titel en het onder 10 genoemde voldoende zijn.

Verder zouden in registers moeten worden opgegeven:

a. namen der kunstenaars, naar wien de prenten zijn vervaardigd,

---

1) Wellicht hierbij te voegen den naam van des graveur's meester.

b. adressen der uitgevers,
c. portretten,
d. afbeeldingen van steden, kasteelen, enz.
e. Historieprenten,
f. voorstellingen, merkwaardig voor kostuum, zeden gebruiken enz.
g. ornamenten.

Hoeveel tijd en moeite de zamenstelling van een dergelijken catalogus zou kosten, een dusdanige alléén komt den Direkteur als voldoende en een Rijks Museum waardig voor. Maar daar het kabinet ± 80000 bevat zou zulk een catalogus een werk van circa 16 deelen worden, e[lk] van 500 bladzijden.

Een catalogus van kleinen omvang geeft, vooral voor prenten, niets, heeft voor niemand eenige waarde en zal hoe goedkoop ook gesteld, door niemand gekocht worden.

De kosten van een catalogus als de eerstgenoemde zal natuurlijk hoog loopen, en, zoo de verkoop die kosten moet dekken, de koopprijs niet laag kunnen gesteld worden.

Wenscht echter de Regeering de uitgaaf van een voor de kunstgeschiedenis belangrijk werk, dat het gewicht en den rijkdom van het Kabinet in het licht stelt, dan moet zij hare geldelijke hulp verleenen, en het werk voor een betrekkelijk geringen prijs te koop stellen.

De Direkteur besluit dit rapport met de volgende woorden: „Aan het einde van dit rapport zij het mij „nog vergund met een enkel woord te wijzen op de „noodzakelijkheid om, door uitbreiding van het Prentenkabinet, de verzameling ook dienstbaar te maken „aan de studie en de beoefening van de geschiedenis „der beeldende kunsten in het algemeen, de nijverheid „enz. Evenals bijv. te Londen, Parijs, Weenen enz. „zouden aan 's Rijks Prentenkabinet afzonderlijke „verzamelingen toegevoegd moeten worden voor de „mannen van wetenschap en kunst in 't algemeen, „verzamelingen van portretten, historieplaten; van „platen voor kostuum, bouwkunde, beeldhouwkunst, „kunstnijverheid enz.

„Eerst na zulk een uitbreiding zal het Prentenka„binet op gelijke hoogte zijn als de verzamelingen in „het buitenland. Dan eerst zal het aan alle billijke „eischen kunnen voldoen.

„De geldelijke opofferingen voor zulk een uitbreiding „zouden ruimschoots vergoed worden door de groote „diensten, die het Prentenkabinet alsdan bewijzen kan „aan de bevordering van kunsten en wetenschappen „en de opbeuring onzer kunstindustrie; in het alge„meen aan de veredeling van den kunstsmaak, waar„aan, wie zal het ontkennen, hier te lande groote „behoefte is.

Wat dit laatste gedeelte van het rapport betreft, wij zouden in overweging geven willen, of dergelijke verzamelingen uit den aard der zaak niet moesten gesteld worden bij het Nederlandsche Museum van geschiedenis en kunst. Daar echter beide inrichtingen weldra onder één dak gehuisvest zullen worden, zou deze zaak spoedig geschikt zijn en geen punt van kwestie behoeven uit te maken.

De hoofdkwestie om zulke verzamelingen aanteleggen is alleen geld en nogmaals geld. En hoe het daarmede hier gesteld is, trots eene wel niet onmerkbare verbetering in de laatste jaren, is op te maken uit het feit, dat de voor het Prentenkabinet toegestane gelden niet eens zóóveel bedragen, als het Britsch Museum op de auctie Isendoorn à Blois besteedde voor een enkele ets van Ruisdaal, die ook *ons* Prentenkabinet niet bezat.

Wij hebben ons wellicht langer dan ons plan was, met dit rapport bezig gehouden, wij zijn daartoe verleid door het bewustzijn van de hooge waarde van een goeden catalogus. Hoe ook het publiek dien verlangt, is weder op de jongste tentoonstelling van zilverwerken te Amsterdam gebleken. Hoe bitter was de teleurstelling over den catalogus daarvan, na de opgewekte verwachting, die men meende te mogen koesteren, om daarin een werk van eenig nut te vinden. Zelfs de maten der voorwerpen, een zoo belangrijk deel van een goeden catalogus, zijn geheel vergeten. Tal van vergissingen (we willen ze als drukfouten aannemen) in de opgave van den tijd van vervaardiging der voorwerpen, door vreemdelingen ons spottend onder het oog gebracht! 't Blijkt alweer, dat het catalogus maken niet elk's zaak is.

Op het jaarlijksch verslag terugkomende, deelen we daaruit nog mede, dat de opzichter Mr. A. D. de Vries Az. zijn titel veranderd zag in dien van onderdirekteur, dat *f* 2484,08 voor de dienst werd besteed, dat het Kabinet door 906 personen werd bezocht, waaronder meer en meer kunstenaars werden opgemerkt, en het ook door tooneelspelers tot costuumstudie meermalen werd geraadpleegd.

Eindelijk herhaalt de Direkteur zijn reeds vroeger geuitten wensch, een man bekwaam in het restaureeren van prenten, aan het Kabinet te kunnen verbinden.

III.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN TOEZICHT VAN 'S RIJKS MUSEUM TE AMSTERDAM.

Dit verslag geeft in beknopte woorden een herhaling van hetgeen de Direkteuren in hunne beide rapporten mededeelden. Uit den aard der zaak kan dit niet anders. Alleen vult het die verslagen aan met een toejuiching van den ijver en naauwgezetheid, waarmede door de verschillende ambtenaren hunne hoogere of lagere betrekkingen worden vervuld.

Onbegrijpelijk komt het ons voor, dat deze beide Musea onder toezicht van een Commissie staan, terwijl de andere, na de opheffing van het collegie van 's Rijks Adviseurs geheel zulk een toezicht missen. Is het onnoodig, dan komt het ons voor, dat ook de Amsterdamsche Commissie haar recht van bestaan mist en opgeheven kon worden en de Direkteurs direct met den Minister kunnen handelen.

IV.

KONINKLIJK KABINET VAN SCHILDERIJEN TE 'S HAGE.

Ofschoon de Nederlandsche Staatscourant op de verslagen van de verzamelingen van oude kunst in het Trippenhuis te Amsterdam dat van moderne kunst te Haarlem doet volgen, meenen wij het eigenaardiger eerst het Mauritshuis te 's Hage met zijne schat van oude schilderijen te behandelen. Wij nemen daarom No. 177 van de Nederlandsche Staatscourant ter hand.

Al dadelijk treft het ons, dat het jaarverslag over 1879 niet geteekend is door den man, aan wien de belangen van het Muzeum in dat jaar toevertrouwd waren, door Jhr Mr. J. K. J. de Jonge, een man,

die naar waarde geschat werd door allen, die hem liefhadden en die, zelfs zijne vijanden zullen het moeten erkennen, zijne plichten nauwgezet waarnam.

De dood nam de Jonge op 15 Maart 1880 van ons weg, verhinderde dus, dat het jaarverslag door hem werd uitgebracht, en gaf zijn opvolger, den vroegeren onderdirecteur S. van den Berg gelegenheid diens rapport te openen met een hartelijk woord van hulde en hoogachting aan zijn diepbetreurden vriend en chef.

Het verslag is kort, de aanwinsten bestaan uit slechts één schilderij, door den Heer W. Hoog te Noordwijkerhout aan het kabinet geschonken, voorstellende Cornelis de Witt als opperbevelhebber der vloot. [1])

De bibliotheek werd met een aantal boeken de kunstgeschiedenis betreffende vermeerderd, daaronder komen eenigen voor, die niet eens in de bibliotheek van een eerstbeginnend kunstverzamelaar gemist worden, waardoor geheel bevestigd wordt, 't geen wij over de bibliotheek van het Prentenkabinet neerschreven. De lijst van die boeken vult de helft van den inhoud van 't jaarverslag.

Niet minder dan negen schilderijen zijn in 1879 verdoekt, met het herstel van lijsten werd voortgegaan, zoo ook met het stellen der naambordjes aan de schilderijen, terwijl gezorgd is voor een betere bewaring der schilderijen door het stellen van ijzeren in plaats van de houten balustraden van vroeger.

Ondanks het vele verrichte is het, zegt de Direkteur, mogelijk geweest *f* 621,34 over te houden.

Wij moeten verklaren het niet te kunnen rijmen, hoe bij de steeds oprijzende klachten over het weinige, door den staat voor zijne Musea besteed, bij eenige Direkteuren altijd nog een niet onbelangrijke som overblijft. Er blijft zoo veel te doen overig, zoo b. v. aan dit Museum moeten, zegt het verslag, nog altijd lijsten hersteld, en naambordjes geplaatst worden. Waarom is dit niet geschied uit die overgebleven *f* 621.34?

Werklieden zijn er genoeg te vinden, om die weinig beteekenende werkzaamheden te verrichten, dus wat kan de oorzaak zijn, dat dit reeds niet in 1879 geschied is, zoover die *f* 621,34 dit toelieten. Anderen mogen het als een verdienste van wijlen Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge doen gelden, dat hij het weinigje geld, dat hij voor de kunst kreeg, nooit voluit besteedde, wij houden het meer met een direkteur, die woekert met het hem toebedeelde en er zoo mogelijk geen cent van overhoudt. Zou er b. v. geen enkele goede schilderij te bekomen geweest zijn voor die *f* 621,34, of heeft een Direkteur geen macht om op die wijze gebruik te maken van de hem toevertrouwde gelden?

Van 1° Juni 1879 tot ultimo Mei 1880 [2]) werd het kabinet door 25927 personen bezocht. Door 12 personen, waaronder 4 buitenlanders werden 22 kopiën of schetsen gemaakt naar de schilderijen der verzameling.

[1]) De Direkteur vermeldt niet, of dit is in 1667 als gemagtigde der Staten bij den tocht naar de Theems, of als gedeputeerde bij den Zeeslag van Solebay in 1672.

[2]) Dit Museum schijnt even als het volgende, niet als de anderen, het jaar te beginnen met 1° Januari.

V.

'S RIJKS VERZAMELING VAN MODERNE KUNST TE HAARLEM.

Ook dit rapport is niet geschreven door hem, die in 1879 het bestuur over die inrichting had. De Heer E. Koster vroeg in het voorjaar 1880 zijn ontslag en de Heer C. J. Gonnet werd tot tijdelijken Direkteur-bewaarder benoemd. Zeker een vreemde titel, die zou doen vermoeden dat de Heer Gonnet tot bewaarder van den Direkteur werd aangesteld, even als gevangenbewaarder een bewaarder van gevangenen is.

Wij wenschen den Heer Gonnet een beter klinkenden titel toe, al weten wij ook dat hier gemeend wordt Direkteur der kunstverzameling en bewaarder van het Paviljoen. [1])

Van deze verzameling valt al zeer weinig medetedeelen. Zij is vermeerderd noch door eenig geschenk noch door eenigen aankoop.

Twaalf schilderijen werden hersteld, en tien lijsten in orde gebracht. 15953 personen bezochten de verzameling. Naar eene schilderij „Alleen op de wereld" van Israëls werd een aquarel vervaardigd, waarvan aanteekening in het register is gehouden. De toegestane geldmiddelen waren voldoende, zoo ook de staat der brandbluschmiddelen, nadat ze groote verbeteringen hadden ondergaan.

Hoewel het gebouw zelf eenige herstellingen heeft ondergaan, is de toestand in algemeenen zin genomen er weinig meê gebaat. Het ameublement is zoover noodig in orde, een gedeelte er van is opgeborgen en zal, wordt er niet aan herstel gedacht, in een reddeloozen staat van verval geraken. Het is uit den tijd van Louis XVI en het keizerrijk, en zou in andere Musea uitmuntend dienst kunnen doen.

HET KABINET VAN JHR. J. S. H. VAN DE POLL.

Naschrift.

Naar aanleiding van de beschrijving van het kabinet van Jhr. J. S. H. van de Poll, voorkomende op bladz. 243 van dit Weekblad, zond ons de Heer Maschhaupt te Amsterdam, executeur-testamentair in de nalatenschap van Jhr. van de Poll, eenige aanteekeningen, die wij hier laten volgen.

Dat het vrouweportret door Rembrandt een Mogge Muilman zou voorstellen, was eene dwaling van Smith, die meermalen werd herhaald. In de familie van de Poll heeft echter nimmer twijfel bestaan omtrent den naam der voorgestelde dame, die geen andere is dan de vrouw van Jochem Dirckszoon Swartehont.

De portretten van Martin Rey en van Maria Joachima Swartehont thans aan Thomas de Keyzer toegeschreven, waren indertijd ten onrechte op naam van B. van der Helst gesteld.

Verkeerdelijk noemden wij den man door F. Bal geportretteerd: Roelof Meulman. Dit moet zijn Roelof Meulenaer.

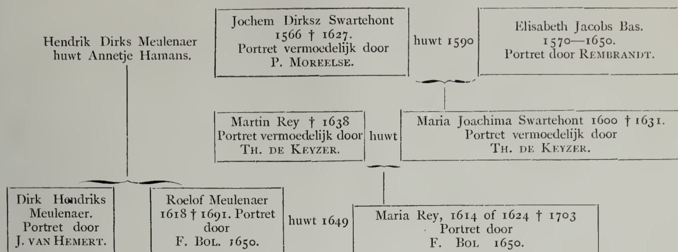
[1]) Eveneens vervult een ander beambte ook twee betrekkingen, n. l. dien van concierge en opzichter onder den titel van concierge-opzichter.

Het portret van C. Netscher is dat van Iwan Mogge, heer van Haemstede.

Het portret van Pieter Schout Muilman, drost van Hagestein, dat ontegenzeggelijk van Thomas de Keyzer is, was door Smith aan Ph. Wouwermans en Ter Burg gegeven.

Dat hetwelk door Th. Lawrence in 1800 te Londen geschilderd werd, stelt Willem Ferdinand Mogge Muilman (geboren 25 Febr. 1778) voor.

Van sommige personen, wier portretten in het kabinet van de Poll worden aangetroffen, gelukte het den heer Maschhaupt den volgenden geslachtsboom samen te stellen.

V. d. S.

ONZE MONUMENTEN.

35. HEEMSKERK'S GRAFNAALD. [1])

Op het kerkhof te Heemskerk, een bevallig dorpje in het hart van Kennemerland, binnen de bocht van den spoorweg Castricum–Uitgeest–Beverwijk en juist tusschen de verlaten kasteelen Assumburg en Marquette gelegen, verheft zich, als in de schaduw van den ouden en hoogen toren, een klein gedenkteeken, dat op de afbeeldingen der kerk in „Het Zegepralend Kennemerland" en de „Noordhollandsche Arcadia" zichtbaar, en zoowel in eerstgenoemd werk als in de „Nederlandsche en Kleefsche Oudheden" en in het „Aanhangsel tot Lud. Smids Schatkamer" beschreven is; echter zoo gebrekkig wat de figuren en zoo onjuist wat de plaatsing en verdeeling der opschriften betreft, dat eene meer juiste beschrijving niet overbodig kan geacht worden, te meer omdat de afgelegenheid der plek het maar zelden onder de oogen van belangstellenden doet komen. Afgelegenheid of zeldzaam bezoek baren echter geen gevaar, dat het monumentje in verval geraken of op een goeden dag verdwijnen zal. De stichter heeft er voor gewaakt, dat dit niet geschieden zal, door het legateeren aan kerkmeesteren van een stukje land, „het Goudsbosch" genaamd en in den Heemskerker-polder gelegen, ten behoeve van het onderhoud. Of er thans nog, als in de vorige eeuw, familiebetrekkingen van hem leven en toezien, dat de inkomsten van het vermaakte, voor zooveel noodig, aangewend worden overeenkomstig zijn verlangen, weten wij niet, maar wel, dat het monumentje in zoo uitstekenden staat van onderhoud verkeert als met geen ander, dat reeds drie eeuwen telt, het geval is.

Op een voet van metselsteen, 75 Ned. duimen hoog en 72 duimen in het vierkant, verheft zich, uit 4 boven elkander gestelde plinten, achtereenvolgens 26, 11, 24 en 8 duimen hoog en 62, 48, 45 en 38 duimen breed, een 2.4 Ned. ellen hooge naald, aan den voet 36 duimen breed en naar boven toe versmallende om als een obelisk toegespitst te worden, op den top een ijzer kruis dragende, 36 duimen hoog, de dwarsarmen in lelietjes eindigende. De geheele hoogte in metselwerk, hardsteen en ijzer bedraagt alzoo 4.2 ellen.

De geheele voorzijde der naald is bedekt met weinig verheven, middelmatig beeldhouwwerk en met ingehakte letters. Omhoog een mansportret, buste in profil, links (van den aanschouwer) ziende; het hoofd gedekt met een Erasmushoed, het haar achterwaarts omgebogen, de neus hangende, de kin zeer naar ach-

[1]) Wij danken onderstaande mededeeling aan onzen geachten medewerker den heer C. W. Bruinvis te Alkmaar.

ter getrokken, het kleed bij den hals zijdelings met een knoop vastgemaakt. Hieronder volgen de regels:

D. O. M.
IACOBO. VENIO.
GVILELMI. F. PA.
RENTI. CARISS.
MARTINVS. HEMS.
KERK. PIETATIS.
ERG P.
VIX. AN. LXXIX.

De O van ergo is verdwenen of misschien nooit aanwezig geweest.

Lager is het volgende afgebeeld: op twee gekruiste doodsbeenderen ligt, uit het midden, een doodshoofd; met den rechtervoet op het laatste, den linker op een der schinkels, staat een naakt kind, omwapperd van een smallen sluier, het hoofd voorover gebogen, de rechterarm uitgestrekt langs, de linkerhand rustende op een omgekeerden fakkel, waarvan de vlam tegen het einde van een der doodsbeenderen gebluscht wordt [In Brouerius van Nidek en le Long „Oudheden" en desgelijks in het Aanhangsel op de „Schatkamer" staat: een kindje met een toorts eenige doodsbeenderen schijnende in brand te steken, — hoewel van Nidek in zijn „Kennemerland" reeds gesproken had van een naar de wijze der Romeinen op eenige doodsbeenderen gehouden toorts]. Aan een op het kruispunt der beenderen gehecht lint, links en rechts de woorden hebbende COGITA MORI, hangt een sierlijk uitgesneden wapenschild, waar langs zich de slippen van het lint kronkelen en waaronder staat 15 70. Het wapen is gedeeld, 2 en 1. Het eerste deel vertoont een vierdepart van een tweekoppigen adelaar, het tweede een links klimmenden leeuw, het derde of de onderste helft van het schild een schildpad, links ziende, waarop met de elleboog rust een insgelijks gerichte arm, van achter als in franje uitloopende en in de hand een pen of penseel houdende. Vermoedelijk hebben wij hierin het wapen te zien, gevoerd door den stichter, Maarten van Heemskerk, daar zijn vader, Jacob van Veen, wel geen wapen zal behoefd hebben.

Op de achterzijde der naald leest men:

HIER
LEYT BEGRAVEN
IACOB WILLEMSZ
VAN VEEN ENDE
STARF DEN XVI
DACH SEPTEMBER
A°. XV^{c} XXXV
ENDE HEEFT GELEEFT
LXXIX IAER

De „Tegenwoordige Staat," een werk dat nog vaak verdient geraadpleegd te worden, maakt van de grafnaald slechts met een paar regels gewag, maar zegt: „De kerk is.... voor een groot gedeelte vervallen. Aan de zuidzijde van de vervallen muuren is een oude kapel, toebehoorende aan de Heeren van Assumburg, die hier een grafkelder hebben.... Hier in of eigenlijk in een kapel van de kerk, wordt de gedagtenis van den vermaarden schilder Maarten van Veen of van Heemskerk, door zyn beeldtenis schoon eenigszins vervallen, in een kerkglas, noch bewaard." Dat alles is verdwenen, sinds 1800 is aan den ouden toren een nieuw kerkje gebouwd, dat zich door niets onderscheidt.

Terwijl in dit blad maar al te dikwijls moet gewezen worden op verwaarloosde of verknoeide gedenkteekenen, is het genoegelijk ook eens te mogen gewagen van een, dat met zorg en eerbied wordt in stand gehouden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Utrecht en *Leiden*. Bij den heeren J. L. Beyers en A. W. Sijthoff zal het licht zien:

Het Vorstenhuis Oranje-Nassau van de vroegste tijden tot heden bewerkt door A. A. Vorsterman van Oijen, *Ridder der Orde van Verdienste van Waldeck en Pyrmont, Lid en eere-lid van verschillende Binnen- en Buitenlandsche Letterkundige Genootschappen,*

Wij laten hiervan volgen de Prospectus.

Ons Vorstenhuis Oranje-Nassau heeft het Vaderland eene reeks van hoogst verdienstelijke Vorsten geschonken. Van den Vader des Vaderlands af tot op heden hebben de afstammelingen van dit doorluchtig geslacht het lief en leed met Nederland gedeeld en sedert ruim drie eeuwen zijn Oranje en Nederland één geweest.

Oranje was Nederland ten zegen. Nederlanders! vergeten wij dan ook niet, dat Oranje zich nooit heeft opgedrongen aan zijn volk.

„Je Maintiendrai", zoo luidt Zijn Wapenspreuk. Bij Oranje wil dat zeggen: „Ik zal het welzijn, de vrijheid, de rechten van mijn volk handhaven en daar het steeds die spreuk getrouw bleef, kan het niet anders of het Nederlandsche volk is steeds aan zijn regeerend stamhuis door de innigste banden verbonden geweest en grijpt gaarne iedere gelegenheid aan om van die verknochtheid te doen blijken.

Het geslacht-register zal, volgens de beste bronnen, met zorg worden opgemaakt. Het zal ons de oudheid doen kennen van het Koninklijk geslacht, in verband met de Duitsche takken van dit Stamhuis, en in herinnering brengen de namen van een groot aantal helden die dierbaar zijn aan ons Vaderland.

Men zal kunnen nagaan de verbindingen van het Stamhuis Oranje-Nassau met meest alle Europeesche Vorstenhuizen, en een duidelijk overzicht hebben van de voorvaderen van Z. M. onzen beminden Koning.

Ons plan is een werk te leveren, zooals in jaren van geen Vorstenhuis het licht heeft gezien, en Schrijver en Uitgevers twijfelen daarom niet of deze nationale onderneming zal door ieder die Oranje liefheeft gesteund worden, daar door deze uitgave eene hulde wordt gebracht aan het ons allen dierbare Vorstenhuis.

Tot de Voorwaarden van Inteekening behoort het volgende:

Het werk verschijnt zoo spoedig als eene zorgvuldige bewerking slechts toelaat en zal een pendant uitmaken van het vroeger verschenen werk van den schrijver: „het Vorstenhuis van Waldeck en Pyrmont".

Het wordt gedrukt in 4° formaat op best Hollandsch papier gelijk aan dit prospectus, uit de bekende fabriek der Heeren Van Gelder Zonen te Amsterdam. Het zal opgeluisterd worden door 14 keurige Portretten, voorstellende onze Stadhouders, Koningen en Prinsen, bovendien met gezichten van de Kasteelen Nassau, Dillenburg, Vianden en 't Loo en vier Wapen-platen *in prachtigen kleurendruk*: 1° het stamwapen van Nassau, 2^{e} het stamwapen van Oranje,

3° het Wapen van Willem I, den Stadhouder, en 4° het Koninklijk Wapen, terwijl er ook Grafmonumenten en Standbeelden in zullen worden afgebeeld.

De tekst wordt gedrukt met een nieuwe fraaie Elzevier-type en versierd met toepasselijke geïllustreerde initialen, vignetten en culs-de-lampe, geteekend door den Heer A. J. Lens te Utrecht.

De prijs met inbegrip van portretten, platen, stamtafels, wapens en titel is bij inteekening *f* 25.—, buiten inteekening *f* 40.—.

Behalve deze uitgave zal ook eene pracht-editie in folio formaat verschijnen. Hierop worden slechts 250 Exempl. gedrukt, alle voorzien van een volgnummer en gewaarmerkt door den Auteur. De prijs dezer uitgave is bij inteekening *f* 75.—.

De Handteekeningen der inteekenaars zullen „In Facsimile" aan het werk worden toegevoegd.

Den Haag. Sedert 1 Augustus is alhier geopend de *historische en heraldische tentoonstelling* van „voorwerpen betrekking hebbende op het Vorstelijk Stamhuis van *Oranje-Nassau.*"

De catalogus, bij Martinus Nijhoff verschenen, bevat 471 bladzijden en 5224 nummers.

De fraaye „Gothische zaal" in het Noord-Einde werd daartoe welwillend afgestaan, en is volkomen gevuld met tal van allerlei hoogst belangrijke voorwerpen. Het heraldische element is bizonder rijk vertegenwoordigd. De historische portretten zijn zeer bezienswaardig, bijkans 1600 in getal. Ze zijn van verschillenden aard. Meesterstukken in olieverf, als het portret van *den Zwijger* door *Mierevelt*, van *Maurits* door denzelfde, van *Frederik Hendrik* door denzelfde, van *Willem II* door *Jean Petitot* (miniatuur), van *Willem III* door een onbekenden meester (een cieraad van het Rijnlandsche Huis te Leiden), van *Willem IV* door *S. Fournier*, van *Willem V* door *Lawrence*, en *Bolomey*, van *Wilhelmina v. Pruisen*, buste van *Asselberg*, van *Willem I* door *Pieneman*, van *Willem II* door *Kinson*, van *Anna Paulowna* door *Kinson*, van *Willem III* door *Pieneman*, van koningin *Sofie* door *P. P. Windt*, en van prins *Henderik* door *Bisschop*, vormen de schoonste specimina van dezen schatrijken overvloed.

De verzameling van wapens, wapenkaarten, kwartierstaten, stamboomen, wapens op glas, ivoor en hout — de eenige kollektie van historische dokumenten betrekking hebbende op het Huis *Oranje Nassau* — maken de tentoonstelling tot eene der rijkste welke ooit in de residentie is gehouden. Men is in dit opzicht allen lof verschuldigd aan de heer *A. A. Vorsterman van Oijen*, van wien het denkbeeld tot het houden der tentoonstelling is uitgegaan en die door stalen vlijt deze moeyelijke onderneming tot een onbetwistbaar sukces heeft weten te herscheppen.

Rotterdam. Het Museum Boymans werd dezer dagen verrijkt met eene interessante schilderij, in den trant van Goltzius, voorstellende den dood van Dido, ten geschenke aangeboden door een ingezeten van Rotterdam, den heer J. A. van Nahuys.

De afdeeling Moderne Kunst in dat Museum onderging tegelijkertijd een niet onbelangrijke uitbreiding, door een legaat van vijftien schilderijen, vermaakt door een oud Rotterdammer, Jonkheer Th. L. Gevers Deynoot, in leven gepens^d Majoor der ruiterij, laatstelijk woonachtig te 's Gravenhage, en bestaande in de volgende fraaie stukken:

Nakken: „De Steengroef."
C. Leickert: „Stadsgezicht bij winter".
L. Apol: „Landschap".
Vertin: { „Stadsgezicht".
{ Idem.
J. Ouvrié: „Gezicht op Dinant".
Breuhaus de Groot: „Wintergezicht".
P. F. van Os: „Een hoefsmid".
W. de Haas Hemken: „Stadhuis te Woerden."
F. Lintz: „Een binnenhuis".
C. Lieste: „Heide in Gelderland".
E. Verveer: „Een Winter".
A. Pleysier: „Een Zeegezicht".
H. van der Flier: { „Een heide met schapen."
{ „Een stadsgezicht bij winter."

Amsterdam. Wij lezen in het *Nieuws van den Dag* (Donderdag 26 Augustus) het volgende:

De verzameling familie-portretten van wijlen den Heer Bicker, bevat verscheidene schilderstukken, die in hooge mate de aandacht verdienen. Niet alleen, dat sommige der daarop voorgestelde personen een vrij belangrijke rol hebben gespeeld in de geschiedenis onzer stad (men denke aan het jaar 1650), maar ook omdat vele dier portretten het werk zijn van meesters, van wie onze openbare Musea weinig of niets bezitten. Deze schilderijen hebben reeds bij de Historische Tentoonstelling van 1876 in groote mate de aandacht getrokken. Het bleek toen, dat de familie Bicker, die al deze stukken met loffelijke piëteit had bewaard, een gunstige uitzondering maakte op zoovele andere patricische geslachten uit de vorige eeuwen, wier tegenwoordige nakomelingen op dit punt dikwijls een verwonderlijke onverschilligheid aan den dag leggen. Uit den catalogus dier tentoonstelling kan men zien, dat de hier bedoelde verzameling ongeveer 25 stukken zal bevatten. Behalve de portretten van 5 zestiendeeeuwsche Bickers, die vooral uit een kunst-historisch oogpunt merkwaardig zijn, vindt men daarbij o. a. de portretten van Cornelis Bicker, die tijdens den aanslag van Prins Willem den Tweede in 1650 regeerend Burgemeester was, en van diens broeder, Burgemeester Jan Bicker, den schoonvader van den Raadpensionaris Joan de Witt. De oudste der drie broeders, Andries Bicker, alsook zijn zoon Gerard zijn reeds op het Trippenhuis aanwezig, door Van der Helst geschilderd. Andries' schoonzoon, de kapitein Jacob Bicker, en zijne echtgenoote Alida, alsmede diens broeder Hendrik Bicker en zijne vrouw Eva Geelvinck, alle vier door Joachim Sandrart, komen nu daarbij. De zoon van Hendrik Bicker, evenzeer Hendrik genaamd, en zijne vrouw, Maria Schaep, zijn het werk van Michiel van Musscher, een schilder, die in het laatst der zeventiende eeuw door de aristocratische kringen zeer gezocht werd, doch van wien op het Trippenhuis maar één portret (Gasper Fagel) aanwezig is. Ook uit de achttiende eeuw zijn verscheidene vertegenwoordigers van ditzelfde oud-Amsterdamsche geslacht; één van deze portretten is in pastel. Uit het begin van deze eeuw is het portret van Henric Bicker (administrateur van 's Rijks schatkist † 1834), door Hodges. De aanwinst van deze verzameling zal voor onze stad dus in dubbel opzicht belangrijk zijn.

— De Cursus over de methode van het teekenonder-

wijs, welke te Amsterdam een groot aantal onderwijzers en leeraren bijeenbracht, heeft aanleiding gegeven tot de stichting van de *„Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs"*, die zich ten doel stelt door middel van voordrachten, wedstrijden, tentoonstellingen enz. het onderwijs in het teekenen te verspreiden, te verbeteren en te bevorderen. Tot voorzitter werd benoemd de Heer Molkenboer, tot Secretaris de Heer Lako.

Bij acclamatie werd besloten het Eere-voorzitterschap der Vereeniging op te dragen aan Jhr. Mr. Victor de Stuers.

ADVERTENTIËN.

Door W. C. DE GRAAFF te Haarlem is uitgegeven:

VONDEL.

Mr. J. E. BANCK, Vondel herdacht....... *f* 0.50

Dr. C. J. HANSEN, Vondel. Voordracht en Gedicht.............................. *f* 0.50

J. VAN VLOTEN, Vondel, Neêrlands volk en Neêrlands taal....................... *f* 0.50

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

BENIJD EN BEKLAAGD.

DOOR

Mevrouw VAN WESTHREENE.

2 Deelen.

Prijs . . . f 5.20.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. H. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: **Rokin 2, Amsterdam.**

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.

UIT HET ENGELSCH

DOOR

J. VAN VLOTEN.

2e Druk.

Ingenaaid f 1.50. ***In linnen f 1.90.***

Stoomdrukkerij van Roeloffzen & Hübner. — Amsterdam.

№ 36. 4 September 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

J. H. L. DE HAAS.

Onze lezers zullen ongetwijfeld met genoegen de prachtige studie zien, welke dit nummer vergezelt, en die *de Kunstbode* aan de welwillendheid van onzen bekenden dierenschilder de Haas dankt.

Wij zullen noch over de teekening, noch over de verdiensten van den meester uitweiden. De eerste laat zich genoegzaam bewonderen zonder dat uitlegging noodig zij; de laatsten zijn alom erkend en behoeven niet nader uiteengezet te worden.

Alleen laten wij hieronder eenige korte biografische aanteekeningen volgen.

Johannes, Hubertus, Leonardus de Haas is in 1832 te Hedel in Gelderland geboren.

Ofschoon hij zich in het zuiver materieele deel der schilderkunst op het atelier van P. T. van Os te Haarlem bekwaamde, kan hij verklaren, dat hij de leerling van niemand is, en steeds de natuur tot meesteresse gekozen heeft.

Aanvankelijk was hij te Oosterbeek woonachtig, totdat hij zich in 1857 te Brussel vestigde, waar hij spoedig grooten naam verwierf. Jaarlijks keert hij in de maanden Augustus en September naar zijn vaderland terug, om nieuwe studiën te maken; gewoonlijk vestigt hij zich dan in Overijssel, koopt er een paar fraaie koeien, om die geheel tot zijn beschikking te hebben, en vervaardigt daarnaar die honderden van schetsen, welke zijn schilderachtig atelier van de Place de Luxembourg te Brussel, bij wijze van behangsel versieren.

De schilderstukken, die van deze studien de vrucht zijn, bevinden zich wijd en zijd verspreid, meest in Amerika en in Engeland. Men treft er aan in de Musea te Haarlem, den Haag, Brussel en Berlijn.

Aan onderscheidingen van allerlei aard heeft het de Haas niet ontbroken. Op de Haagsche Tentoonstelling van 1857 verwierf hij eene zilveren medaille, en op die van 1859 een gouden.

De groote gouden Rijksmedaille viel hem in 1861 te Utrecht te beurt; in 1873 werd hij te Weenen ter gelegenheid der wereldtentoonstelling bekroond.

De hem geschonken ridderorden vormen een ware collectie. De Haas is Commandeur van Karel III van Spanje, Officier van de Eikenkroon, van de Leopoldsorde, van de Kroon van Italië, van St. Michaël

van Beieren; Ridder van de Kroon van Pruissen en van Frans-Jozef van Oostenrijk.

Eindelijk is hem het lidmaatschap van onderscheiden Akademien vereerd geworden, nl. van de Akademie van St. Ferdinand te Madrid, van de Akademie te Amsterdam en van die te Rotterdam.

OVER TEEKENONDERWIJS.

Onlangs verscheen van onzen vriend *Henry Havard* eene belangrijke brochure over Teekenonderwijs (*Lettre sur l'enseignement des Beaux Arts*). De heer *Camille Renard* schreef over dit werk een beknopte kritiek in het Kunsttijdschrift *La Fédération artistique*. Om het gewicht der zaak deelen wij hieronder de kritiek van den heer *Camille Renard* mede:

„L'importante question de l'enseignement des Beaux-Arts occupe l'attention du monde savant en France comme en Belgique. Il semble, d'après les travaux les plus récents, qu'elle rencontre chez nos voisins une sollicitude spéciale que nous devons louer, parce qu'elle est le signal d'intentions bien arrêtées de doter le pays d'une réforme, attendue depuis longtemps et vivement désirée par tous ceux qui ont à cœur les développements utiles de l'industrie et de la prospérité publique.

„Dans le no. 48 de la *Revue politique et littéraire* de cette année, M. Alfred Fouillée publiait un article des plus intéressants sur la possibilité d'introduire, dans l'enseignement secondaire, les études esthétiques, morales, économiques et politiques. Il prouvait que l'extension de ces études vivifierait à la fois l'enseignement des lettres et celui des sciences, en répandant partout l'esprit philosophique des sociétés modernes.

Une brochure importante (1), ayant pour auteur M. Henry Havard, un critique autorisé, vient de paraître à son tour; elle donne, sur la même question de l'enseignement des Beaux-Arts, des vues essentiellement nouvelles, dont nous devons signaler la portée, pour éclairer les nombreux partisans du systéme de l'appel à l'intuition pour cet enseignement, comme pour tous les autres.

„M. Havard se plaint avec raison de voir l'étude des arts, considérée comme un accessoire et reléguée dans le domaine exclusif des connaissances facultatives, alors qu'elle devrait être considérée comme un des éléments d'éducation désormais indispensables. Il mentionne la déclaration de M. le Ministre Bardoux, venant proclamer à la Chambre la nécessité, pour la nation tout entière, d'apprendre le dessin, ce qui revient à affirmer cette suprême vérité annoncée par la psychologie et la sociologie, à savoir: *„que l'art est une nécessité sociale.*"

„C'est sous l'empire de cette conviction, d'ailleurs, que la déclaration de M. Bardoux fut suivie d'un project de fondation d'un nombre considérable d'écoles de dessin pour lesquelles le Gouvernement Français vota des subsides énormes.

„Certes, dit l'écrivain, le dessin est une connaissance précieuse, un langage particulier que met à notre disposition un moyen nouveau d'exprimer nos conceptions, qui étend le cercle de nos relations. Il est donc souhaitable que chacun connaisse au moins les éléments du dessin. Cela est souhaitable au même titre que de voir chacun de nous parler une ou plusieurs langues étrangères.

„Mais cela est-il indispensable?

„A cette question l'auteur entre dans quelques détails qui mesurent bien la portée de dessin en éclairant sa vraie utilité. Il y a confusion en effet; le dessin n'est point l'art. Il n'en est qu'une des expressions puisqu'il se borne à l'écriture des formes. Certes, il nous aprend à tracer des formes, mais pas toujours à les comprendre.

„Parler Anglais et bien comprendre Shakespeare sont deux! Dix années d'études d'après le modèle ou la bosse ne nous font pas comprendre Raphaël, et on peut le comprendre sans savoir dessiner.

„Ce qu'on se propose, en apprenant à lire et à écrire à un enfant, c'est de mettre entre ses mains, un outil qui réponde aux besoins intellectuels les plus nobles de l'homme: communiquer ses pensées à distance, recueillir ses impressions, emmagasiner ses idées, et pouvoir s'assimiler, par la lecture, la pensée de ses contemporains et tout ce monde d'idées, héritage des générations disparues, qui constitue le patrimoine de l'humanité tout entière.

„Dans ce qu'on est convenu d'appeler l'enseignement du dessin, le but doit être identique, avec cette différence toutefois que notre premier soin doit être de former les sens de notre élève, de façon à lui procurer l'intelligence et par suite l'assimilation des œuvres d'art.

„Or, l'enseignement comprend trois opérations nécessaires:

„1° *L'éducation de l'œil*, c'est à dire la lecture des objets qui frappent la vue.

„2° *La traduction de l'impression reçue*, c'est à dire isoler mentalement l'objet qu'on veut représenter, le réduire au format de l'exécution, substituer à la forme qui est une réalité, le contour qui est une fiction.

„3° *Ecrire ce que l'œil a déchiffré, ce que le cerveau a analysé.*

„Ici, pour la première fois, la main intervient sous l'impulsion de la mémoire et, sous la surveillance de l'œil, elle rend visible la traduction que le cerveau vient de faire de l'impression recueillie par la rétine.

„Ici, on nous permettra de citer textuellement:

„„Ainsi donc, voilà une gradation parfaitement ob-„servée, trois opérations distinctes se déduisant natu-„rellement l'une de l'autre, s'enchaînant et se graduant „d'une façon éminement logique.

„„Il est clair, en effet, qu'on ne peut analyser une „impression que l'on n'a pas perçue, non plus que „traduire une sensation que l'on n'a pas comprise. „Vouloir enseigner le contraire, serait aussi inconsé-„quent que de vouloir apprendre à écrire à un enfant, „sans lui apprendre à lire. Cet enfant pourrait devenir „un calligraphe, mais il demeurerait toute sa vie un „plat copiste, une sorte d'automate ignorant le sens „et la valeur de ce qu'il écrit.

„„Eh bien, c'est ce qui a lieu cépendant. Dans les „79 lycées, 260 colléges, aussi bien que dans les 98 „écoles primaires normales, tant de filles que de gar-„çons, où le dessin est officiellement enseigné en „France, on ne s'y prend pas d'une autre façon. On „ne se préoccupe que de l'éducation de la main. On „place l'enfant devant *un exemple*, c'est-à-dire qu'on

---

[1]) Lettre sur l'enseignement des Beaux-Arts par Henry Havard.

„supprime complètement ce qui pourrait instruire „l'œil et plus de la moitié de ce qui pourrait faire „travailler le cerveau, puisqu'on isole l'objet à reproduire, qu'on le décolore et qu'on le réduit au format „de la reproduction. L'opération mécanique, la dernière par ordre de date et d'importance, est donc „la seule qu'on soigne. Le malheureux élève est mis „devant un Nez, et on lui fait copier ce nez jusqu'à „ce qu'il ait atteint la sûreté de main nécessaire pour „le bien tracer. Puis ensuite on lui fait faire une „bouche, un œil, une oreille, et ainsi de suite, toute „la figure humaine y passe.

„„Est-il arrivé de la sorte, écœuré par ces premiers „essais, à faire proprement le contour d'un visage „qui ne ressemble en rien à tous ceux qu'il a vus „jusque là, qu'on le met *aux ombres*, c'est-à-dire à „faire de belles hachures bien nettes et bien propres, „se coupant en losange, ce qui réclame un an d'application.

„„Un procédé nouveau consiste à substituer l'exemple en relief à l'exemple dessiné; mais le résultat „est le même. Lorsqu'un pauvre enfant quitte après „dix-huit mois cette école, qu'a-t-il appris? A tracer „de belles écritures, dont il ne comprend ni le sens „ni la portée. Mais quant à lire au livre sublime de „la nature, il n'en a pas la moindre idée; quant à „être sensible aux beautés de l'art, il n'en a garde.

„„Eh! Messieurs! nous avons tous appris le dessin. „Voyez un peu ce qui nous en reste! Tout le bien „que la société était en droit d'attendre d'un pareil „sacrifice de temps et d'argent s'est trouvé perdu.

„„Ainsi le veut la routine! Depuis des siècles on „procède de la sorte, donc on procédera encore longtemps de la même façon. Ce n'est pas d'aujourd'hui „qu'on se plaint. Écoutez plutôt ce qu'un de nos „peintres, ce que Chardin disait il y a plus d'un „siècle: „On nous met à l'âge de 7 ou 8 ans le „porte-crayon à la main. Nous commençons à dessiner d'après l'exemple, des yeux, des bouches, des „nez, des oreilles, ensuite des pieds et des mains. „Nous avons eu longtemps le dos courbé sur le portefeuille lorsqu'on nous place devant l'Hercule ou „le Torse....

„„Après avoir séché des journées et passé des nuits „devant la nature immobile et inanimée, on nous „présente la nature vivante; et tout d'un coup, le „travail de toutes les années précédentes semble se „réduire à rien. On ne fut jamais plus emprunté la „première fois qu'on prit le crayon. Il faut apprendre „à l'œil à regarder la nature, et combien ne l'ont „jamais vue et ne la verront jamais. C'est le supplice „de toute notre vie!

„„Quelle éloquence dans cesdern ières paroles! Ainsi „de l'aveu même d'un artiste de premier ordre, dix „années de cet enseignement empirique n'apprennent „pas à voir la nature. Est-ce à ce rude et ingrat apprentissage qu'on veut soumettre nos enfants?

„„C'est impossible, inadmissible même pour les plus „fortunés; et pour les autres, à quoi bon donner à „l'ouvrier une habileté de main, un aplomb relatif, „une fermeté graphique, que les rudes travaux de „sa profession lui enlèveront en quelques jours?

„„Retenez bien ceci en effet, c'est que cette habileté „de main que vous allez enseigner à profusion, un „nombre excessivement limité d'enfants et d'hommes „est susceptible de se l'assimiler. Prenez-en pour preuve „l'écriture singulièrement plus facile à apprendre que „le dessin. On nous l'enseigne à tous avec des modèles superbes; combien de nous ont une belle écriture?

„„Et pour l'ouvrier dont la main esta lourdie par de „rudes labeurs, quelle inexpérience, quelle indécision, „quelles hésitations pour une chose si simple?

„„Mais admettons que vous en ayez fait un technicien habile; en laissant ses sens et son cerveau dans „l'ignorance; arracherez-vous l'ouvrier au cabaret? „Ainsi donc c'est en pure perte qu'on aura dissipé „l'argent de l' Etat et le temps des enfants, ce temps si „précieux quand l'intelligence est encore malléable, „quand ce grand magasin, qu'on nomme le cerveau, „peut non seulement recevoir, mais encore emmagasiner pour toute la vie les images dont il est si facile „de le remplir.

„„Mais comment, dira-t-on, se fait-il qu'on emploie „encore ces methodes défectueuses, condamnés depuis „si longtemps. A cela, la réponse est facile et c'est „un grand philosophe, Bagehot, qui nous la fournira: „De quelque manière qu'un homme a fait une chose „pour la première fois, il a une grande tendance à „la refaire, et s'il l'a faite plusieurs fois, il a une „grande tendance à la faire de la même façon, et, „qui plus est, il a une grande tendance à la fuire „faire de la même par les autres."

„„Chaque pensée nouvelle est pour nous autres, cerveaux faits, une souffrance. Elle nous trouble, nous „dérange, nous contrarie; de ce que nos maîtres ont „appris d'une certaine façon, ils nous faut enseigner „de même.

„„Hé bien! si l'on veut donner à la généralité des „enfants le goût et la connaissance de l'art, il est „grandement temps de répudier toutes çes méthodes „empiriques.

„„Il faut que le nouvel enseignement soit basé sur la „logique et le bon sens.

„„Il faut qu'il repose sur une connaissance approfondie „de nos facultés, sur une étude consciencieuse de nos „fonctions sensorielles et intellectuelles.

„„Avant qu'on demande à l'enfant de tracer des „calligraphies illusoires, il faut qu'il apprenne à voir „et à comprendre; avant de faire l'éducation de sa „main, il faut faire l'éducation de ses sens et de son „cerveau.

„L'éducation première de nos sens a, au point de vue de notre aptitude à l'étude des beaux-arts, une importance extrême. Notre éducation artistique lui est subordonnée, aussi l'intelligence des images, des tableaux, des statues n'est-elle que la conséquence de cette éducation sensorielle. Ce fait est souvent démontré par l'attitude des populations sauvages ou des peuplades primitives devant des ouvrages d'art. Ce qui les préoccupe dans l'oeuvre, ce n'est ni l'oeuvre elle-même, l'impression qu'ils en reçoivent. Un paysan s'endormira ni l'artiste, c'està une représentation d'Andromaque, et sortira d'un musée avec une affreuse migraine.

„Faut-il lui en vouloir? Est-il coupabie?

„Pas plus que ne les erait le premier peintre de Paris de ne savoir parler le japonais.

„Il lui a manqué des yeux instruits: *Eruditos oculos*. Pour arriver à les posséder, il lui faut une vulgarisation des principes de l'art, que l'artiste, proprement dit, est la plupart du temps incapable de lui offrir. Quel est le peintre qui oserait prendre la place d'un critique de talent, et se transformer en écrivain ou en orateur.

„Il est vrai cependant que parfois les critiques s'enferment trop dans un langage élevé, souvent inaccessible à la foule qui doit les lire; qu'ils s'attardent aussi aux délicatesses de l'art, saisissables seulement pour les initiés; tout cela est sans profit pour le public.

„Ils oublient que l'art n'a pas été créé pour la gloire seule des artistes, mais pour l'instruction de l'humanité entière; qu'ils se sont imposé le devoir de régenter l'art et les artistes, non pour le seul profit des producteurs, mais pour celui plus respectable de la foule qui lira leurs appréciations.

„La prétention de guider l'artiste devrait faire place à celle de conduire le peuple, et les Musées, au lieu d'être des temples élevés à la gloire des peintres ou des sculpteurs, comme des expositions, des bazars ouverts pour leur plus grand profit, devraient être des écoles ouvertes et fréquentées chaque jour.

„Si l'art est vraiment une nécessité sociale, il est plus que temps de diriger convenablement nos efforts et de faire pénétrer dans l'éducation première des masses, les moyens pratiques d'en favoriser l'épanouissement logique et rationel.

„Le création de nouvelles écoles de dessin, en nombre très-considérable, ne suffira pas pour cela. Nous avons dit que la connaissance du dessin n'est pas la connaissance de l'art, et les méthodes en cours n'arriveront pas à enseigner la lecture et l'écriture d'une forme, comme on enseigne la lecture et l'écriture de la langue.

„On apprend aujourd'hui à dessiner, comme on apprenait il y a dix mille ans, et probablement davantage. Qui osera présenter une méthode nouvelle basée sur la succession des actes accomplis dans le travail d'analyse exécuté par l'intelligence et la mémoire comme nous l'avons précédemment démontré?

„Qui osera retourner l'enseignement et prêcher l'éducation de l'œil en laissant momentanément de côté le travail de la main? D'abord on se heurtera à l'oppositions des artistes; puis à celle des critiques que objecteront que jadis, quand l'enseignement qu'on réclame n'existait pas, le dessin a produit des chefs-d'œuvre.

„A ceux-là il serait cependant facile de répondre que la langue grecque avait une poétique parfaite avant que les règles de sa grammaire fussent fixées, et qu'Homère n'a certainement jamais connu les parties du discours. S'en suit-il que la grammaire soit, dans l'étude des langues, une simple superfétation?

„L'enseignement des beaux-arts, pour entrer dans une voie vraiment pratique et utile, doit donc apprendre à la jeunesse à voir, à retenir, à comparer.

„*A voir*, parce que de l'intérêt qu'ils prendront aux spectacles qui se déroulent sous leurs yeux, et aux œuvres d'art qui leur seront soumises, naîtra l'intelligence d'une foule de faits harmonieux qui demeurent actuellement pour eux inaperçus.

„*A retenir*, parce que c'est en meublant leur cerveau d'images observées qu'ils arriveront à posséder les éléments indispensables de discernements sur lesquels ils pourront asseoir leurs comparaisons.

„*A comparer*, parce que c'est d'un ingénieux rapprochement entre des sensations enregistrées antérieurement et les sensations de l'heure actuelle, que naît cette faculté de jugement qui constitue ce qu'on appelle le goût.

„Existe-t-il des précédents d'un enseignement pareil? Quelles sont les mesures les plus propres à généraliser cet enseignement et à le rendre pratique?

„A ces deux questions, M. Havard répond qu'il y eut deux tentatives faites; la première par M. Jobard de Bruxelles, la seconde par M. Lecoq de Boisbaudrau. Celle de M. Jobard s'appliquait à toutes choses, celle de M. Lecoq de Boisbaudrau n'embrassait que les arts du dessin. Cette dernière était qualifiée d'*Education de la mémoire pittoresque*. Nous en avons vu personnellements les heureux résultats et il est regrettable que cette méthode, appliquée exclusivement aux élèves de l'école particulière que dirigeait M. Lecoq de Boisbaudrau n'ait pu se continuer, et surtout se répandre dans toutes les institutions.

„Pour créer un enseignement universel des beaux-arts, il faudrait élargir cette méthode et surtout l'élargir dans ce qu'elle a de nouveau, c'est à dire développer à l'aide de la parole et de la lecture, l'habitude de l'observation qui engendre la mémoire et lui fournit les moyens de comparaison; puis ne recourir à la partie graphique que lorsque le jugement amplement nourri par des comparaissons provoquées, dans des promenades, devant la nature ou les sujets de toute espèce l'élève se sentira sollicité a dessiner d'imagination et de souvenir tout ce qu'il aura vu et jugé.

„Si cet élève a de l'aptitude pour le dessin, il s'y adonnera avec gout et ferveur; si n'en a pas, il deviendra, neanmoins plus tard un juge expert, un homme de goût, et la nature ne sera pas pour lui sans ressources, ni sans grandes et continuelles satisfactions.

— „Tel est le résumé de ce travail remarquable, nourri de faits et d'observations précieuses, auxquels l'autorité reconnue de l' auteur donne un poids important. Il nous a semblé intéressant de soumettre au personnel intelligent de nos écoles les vues pratiques et essentiellement neuves de M. Havard; elles pourront aider, nous n'en doutons pas, à l'éclairer sur une les questions les plus vitales de l'education et de l'instruction à tous les degrés."

CAMILLE RENARD.

ONZE MONUMENTEN.

36. DE K. K. UNGARISCHE LANDESGALLERIE TE PESTH.

Onlangs te Pesth zijnde, begaf ik mij vol verlangen naar de vermaarde voormalige „Esterhazy gallerie," thans aanzienlijk verrijkt en onder goede directie, den eerstgenoemden naam dragende. Welke teleurstelling! Ik moest vernemen dat het prachtige „Akademie Palast" van binnen geheel nieuw ingericht en geschilderd werd, zoodat alle schilderijen afgenomen en weggezet waren. Toch zou ik nog meer zien, dan ik nu verwachten mocht. Dr. Carl von Pulszky, de ijverige directeur, die bezig was de monogrammen op het nauwgezetst te doen copieeren voor zijn nieuwen Catalogus, ontving mij zeer hartelijk en liet mij een aantal hollandsche schilderijen zien, die mij slechts des te meer deden betreuren niet de geheele verzameling te kunnen bestudeeren. Weldra zal

daartoe echter de gelegenheid weer gegeven zijn. In October toch hoopte Dr von Pulszky met verbouwing en omschikking gereed te zijn en dan het Museum plechtig te heropenen.

Het zwaartepunt dezer collectie zijn de Italianen en Spanjaarden; o. a. zijn hier 7 Murillo's, waarbij prachtstukken; misschien dat daardoor tot heden de Hollandsche stukken, de minsten in getale, zóó weinig de aandacht trokken, dat een levensgroot, verrukkelijk vrouwenportret *van der Helst* heette, hoewel het duidelijk met het groote Monogram van *Thomas de Keizer* en het jaartal 1628 voorzien is. Onder de weinige schilderijen die ik slechts vluchtig kon zien noem ik 2 *Sal. Ruijsdael's* van 1631 en 1662. Het eerste mist nog geheel dien donkeren zwartachtigen toon, die ons dikwerf bij zijne latere werken onaangenaam aandoet. Het is licht en in den trant van *van Goyen* geschilderd; bleeke geelachtige tinten hebben de overhand. *Sal. Ruysdael* schijnt zich bepaald eerst aan dien meester te hebben aangesloten.

Een *J. Ovens.* 1639, eene moeder met drie kinderen, — ware de vrouw schooner, men zou ze misschien eene Caritas noemen. Dit stuk doet ons dezen niet veel voorkomenden meester in dien tijd nog als volgeling van een *Moreelse* en dergelijken kennen.

Verbaasd was ik op een A. Cuyp-achtig schilderijtje, een heer en dame te paard bij een fontein, waarbij een jongen zit, duidelijk en echt: *S. de Vlieger* te lezen. Stond deze naam er niet op, ik wil wedden dat de ervarendste kenners dit werk — in bruinen toon, avondstemming, eenvoudig maar schoon landschap aan Albert Cuyp toekennen zouden. *J. de Weth* lezen wij op eene schilderij, Christus en de wonderbare vischvangst voorstellende. Deze onaangename Rembrandtimitator, altijd donker, vervelend van kleur, en weinig belangrijk van teekening en compositie, is dezelfde, wiens werken door Vosmaer worden aangegeven. Ik zag er in Darmstadt, Schleissheim, Weenen, Dresden enz. het is een gemakkelijk te herkennen meester als men hem maar ééns gezien heeft; zijne figuren zijn altijd klein.

G. v. Eeckhoút Ano 1669 staat op een kolossaal, uiterst merkwaardig werk. Ik herrinner mij geen later stuk van hem gezien te hebben. (Uit hetzelfde jaar is het bekende portret in Frankfort.) Wij zien hier eene bijna levensgroote dame in het grijs satijn (portret!) zittende in een tuin (met standbeeld, vaas enz.) Links zit een oude bedelaarster, die sterk aan *Maas* herinnert; zij schijnt der dame waar te zeggen. Haar kleed is donker paarsch en mat vermiljoen, kleuren zooals Maas ze in zijn goeden tijd gaarne gebruikt. Op de hoofdfiguur valt nog een weinigje Rembrandtiek licht. Maar hoe ver is Eeckhout hier reeds van Rembrandt verwijderd! Dezelfde invloed, die een Maas zóó veranderde, blijkt ook hier werkzaam geweest te zijn; ook Eeckhout, allen, gingen zij met den tijdgeest mede.

Een ouderen meester vinden wij als schepper van eene belangrijke kruisiging. Men noemde tot nu toe *Enge(l)brechtsen.* Het is in elk geval zuiver *Hollandsch*, niet Vlaamsch; de gezichten wat grimassen makend, de uitvoering zeer zorgvuldig.

Een *juweel* dezer verzameling is een der grootste *Jan Steen's*, eene kattenfamilie op een tafel, rechts onder de toeschouwers de lachende meester zelf.

Rembrandt 1662 (valsch) staat op een schoon vrouwenportret. Het is, als Rembrandt niet lang geleden gegraveerd. Toen P. en ik het thans nauwkeurig onderzochten, vonden wij er NB. het uitgekrabde monogram van *P. Moreelse* op. Het is zoo schoon, dat ik het nooit dien meester zou hebben durven toeschrijven; met buitengewone zorg uitgevoerd en fijn van toon.

Een heerlijk landschap, ruim watergezicht, (links een vergezicht over eene kronkelende rivier) Ruysdael'sche wolken,een ruiter met een rooden mantel op een wit paard op den voorgrond, zeer juist gekozen om wat kleur in de schilderij te brengen, is gemerkt: *A. v. Borssom.* Wij waardeeren er dezen meester des te meer om (die NB. *Anthonie* niet Abraham heette, zooals ons een teekening Coll. de Cannenborg leerde).

Ik noem nog: een vroeger Rembrandt, thans „*Rembrandts Schule*" genaamde groote *Ecce homo.* Later hoop ik hierop terug te komen. Ik durf er nog geen meester voor te noemen; maar het stuk is belangrijk. Een *Tobias*, ongemerkt maar typisch *Jan Victoor's.* Een *A. v. Croos* 1651, riviergezicht.

Een uitstekend portret, als de beste Mierevelt, gemerkt *T. Kessler Fecit* 1621.

Voorts zag ik Berghem's, een Dusart 1695, een fraaie *A. Cuyp*, een aardige *P. de Bloot* 1634 (binnenhuis met dansende dronken boeren, fijn en heel anders en beter uitgevoerd dan zijn stukje in het Trippenhuis), een goede *P. de Grebber*, een *C. d. Man*, *Molenaer's*, de twee mooiste portretten die ik ooit van *Gortzius Geldorp* zag van 1605 en 1613, gemerkt GG. een *Guil. Nievlant* 1628, die nog in de school van *Elzheimer* schijnt thuis te hooren, meesters als *v. Hellemont*, *S. Tilman* 1646, *Mommers*, *B. van Bassen* 1639, een weinig bekend maar voortreffelijk 17e eeuwsch stilleven schilder *M. Wijtman*, prachtportret van *J. G. Cuyp* 1638 enz.

Zeg ik te veel wanneer ik het Pesther Museum, ook voor de Hollandsche school, merkwaardig noem?

Bij den Hofrath *Rath* zag ik ook een klein maar uitgezocht kabinet hollandsche kunst. Deze heer bezit een der schoonste portretten van *van der Helst*, (uit de collectie *Gsell.*) een ander door *C. Fabritius*, een *Sal, Koninck*, een *D. Hals* 1634, een der beste stukken van hem, een vrolijke maaltijd, bijzonder kleurig, en eene zeer interessante Madonna met kind, door?? Van den zelfden meester is eene triptiek te Utrecht in het Aartsbisschoppelijk Museum, ik meen aan *B. de Bruyn* toegeschreven? Het belangrijke van deze twee stukken is, dat de hoogst *uitvoerige* achtergrond, een zeer fijn en fraai landschap, m. i. alleen van de hand van *P. Brueghel* sr. (No. 1) kan zijn. Deze meesters kennen wij eerst goed, nadat een door *C. van Mander* beschreven werk onlangs in de gallerij van Darmstadt geraakt is. Het is „*een stuck met een Exter op de* „*galgh, meenende met d'Exter de klappighe tongen,* „*die hij de galgh toeeigende* .... dit soude (*nae sijn seggen*) '*t beste zijn, dat van hem gedaen was.*" Dit keurige stukje (No. 271) gemerkt *BRUEGEL* 1568 is uiterst leerzaam. Wij zien hoe de oude Brueghel even fijne, ja nog fijner stukjes maakte dan zijn zoon Jan: hoe hij dan een prachtig, transparante kleur gebruikte, en een zorg aanwendde, die aan miniaturen herinnert. Ook op deze schilderij is het landschap tot hoofdzaak geworden, op den voorgrond dansen zeer fijn geschilderde boertjes om een galg waarop de ekster in quaestie. Hoeveel wordt er aan den oudsten Pieter Brueghel toegeschreven, wat zijn zoon Pieter

No. 2 toekomt! De jaartallen wijzen echter duidelijk aan wat van den vader en wat van den zoon is, ik maak hier opmerkzaam op de volgende stukken:

te *Lucca*, in de galerij van Marchese Mansi, zijn 4 groote, breed geschilderde boerenstukken van den *jongen* Pieter Brueghel, 1620. (De vader stierf reeds in 1569.) Een maaltijd, boonenfeest? een danspartij, eene bank van leening en een groot gemaskerd bal; allen vlug, breed geschilderd, vermakelijke stukken, die zeker den vader zouden worden toegeschreven, hadden wij niet het jaartal 1620 er op.

Daarentegen zijn er in *Florence* in het Palazzo *Martelli* twee tamelijk gemeene, zeer grof gedane stukken, vrolijk dansende boeren, die op allerlei wijze hunne uitgelatenheid aan den dag leggen, van P. Brueghel senr. 1564.

Deze twee werken verschillen ontzachelijk van ons fijne, keurig gedane landschap in Darmstadt. Maar 't leert weêr voorzichtig te zijn, en niet naar *enkele* werken te oordeelen. Verder wijs ik slechts op de Brueghel's te *Weenen* (Belvedere) *Madrid*, *Florence* (Uffizi) *Schleissheim*, enz. Ook te Rome (galleria Doria,) en in het Museum te Napels zijn interessante werken van P. Brueghel I.

De Heer Rath bezit ook nog een belangrijken Heda 1679, Hondius, Bakhuijsen, Ruysdael's, een stuk dat aan Hobbema wordt toegeschreven enz.

Summa summarum: een ieder die Weenen bezoekt vergete ook Pesth niet; er is meer dan genoeg voor een kunstvriend, wat der bezichtiging, der studie, overwaardig is.

Abr. Bredius.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Uit het jaarlijksch verslag der *Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen* ontleent de *Nieuwe Rotterdammer* het volgende:

„Het aantal der gewone leden bedroeg op ult. December 1879, 311; dat der Eereleden 3; der leden van verdiensten binnen de gemeente 13 en buiten de gemeente 91. In Februari ll. werd ontvangen het treurig bericht van overlijden van een dezer laatsten, den heer Jan Weissenbruch te 's Gravenhage. In April ontviel door den dood een der Eereleden de heer Hugo Rochussen, die gedurende een reeks van jaren, in verschillende betrekkingen tijd en krachten wijdde aan het belang der Academie, die tot in zijn laatste dagen een voorwerp zijner belangstelling bleef.

De Rekening en Verantwoording der Academie over 1879, door den gemeenteraad goedgekeurd, sluit in ontvang en uitgaaf met een bedrag van *f* 37.137.69 d. i. ongeveer *f* 600 minder dan de raming van *f* 37.725. In verband met de contributien van leden en de schoolgelden van leerlingen, die de raming te boven gingen, behoefte dan ook van de op *f* 30,725 geraamde, bijdrage der Gemeente slechts *f* 29,602.69 of ruim *f* 1100 minder te worden gebruikt.

Uit het fonds tot aankoop van schilderijen, op ult. December 1878 groot *f* 4838.83 werd aangekocht de schilderij van H. A. Van Trigt „*Erasmus in zijne laatste oogenblikken*" die in dank door de Gemeente aangenomen en in het Museum Boymans geplaatst is.

Het aantal leerlingen was even groot als in het vorig jaar. Het bestuur betreurt niet, dat dit getal niet vermeerderd is, daar het gebrek aan localiteit nog steeds het groote beletsel blijft voor de uitvoering eener reorganisatie van het onderwijs in hand- en ornamentteekenen, waaromtrent in de maand Juli ll. van het gemeentebestuur eenige voorstellen ontvangen werden. Gaarne brengt het bestuur echter zijn dank aan heeren onderwijzers en leeraren, die den geachten directeur, in den afgeloopen cursus, in zijne gewichtige betrekking zoo waardig ondersteunden en aan den heer Menalda van Schouwenburg voor zijn ijver en de verdienstelijke leiding der werkzaamheden.

Vijf kunstbeschouwingen werden gehouden.

De zomeroefeningen naar gekleed en ontkleed model werden op de gewone wijze gehouden, en mochten zich verheugen in tamelijke deelneming.

De pleistercollectie werd ook dit jaar, door aankoop uit het speciale fonds, met verschillende ornamenten verrijkt.

Verder wordt vermeld wat in verschillende vergaderingen is behandeld; wordt de tentoonstelling van schilderijen uit particuliere verzamelingen herdacht in de jongste prijsuitdeeling.

Aan het verslag van den directeur over het onderwijs ontleenen wij nog het volgende:

Tot het inschrijven der leerlingen werd gelegenheid gegeven op 28, 29 en 30 Augustus.

1104 leerlingen meldden zich aan, behalve degenen die moesten worden teruggezonden, omdat zij den voor afdeeling A. vereischten leeftijd nog niet hadden bereikt of geen voldoend bewijs van vaccinatie konden overleggen. Gedurende de maand September werden nog ingeschreven 97 leerlingen, dus te zamen 1201. Hiervan hadden er 553 het vorige jaar de lessen der academie reeds gevolgd, terwijl van de 648 overigen, 82 zonder examen werden toegelaten tot de afdeeling A (beeldende kunsten) en 98, die bij het einde van den vorigen cursus uit de hoogste klassen der voorbereidende school waren bevorderd, tot de lessen in afd. B (technische wetenschap). Van de 468 overblijvende candidaten konden slechts 150 aan de eischen van het toelatings-examen voor afd. B voldoen, en moesten er 318 in de voorbereidende school worden geplaatst. Hieronder waren er 65 beneden den leeftijd van twaalf jaar.

Van de toegelaten leerlingen werden 133 in de eerste, 12 in de tweede, 4 in de derde en 1 in de vierde klasse geplaatst. Van de 17 leerlingen, die aanstonds tot eene hoogere klasse konden worden toegelaten, hadden 11 hunne opleiding in andere steden ontvangen. Van de ingeschreven leerlingen zijn 14 oudleerlingen, 3 nieuwe leerlingen van afd. A. 10 nieuwe leerlingen van afd. B en 10 leerlingen der voorbereidende school, dus te zamen 37 leerlingen weggebleven, of om verschillende redenen, reeds in de eerste maand van den cursus, zonder schoolgeld betaald te hebben, vertrokken, zoodat het aantal leerlingen dat in October aan het onderwijs deelnam, 1164 bedroeg.

Afdeeling A....	vermeerderde	met	19	leerlingen,
„ B....	„	„	28	„
„ A en B	verminderde	„	19	„
„ C....	„	„	19	„
„ A en C	„	„	18	„

zoodat het totaal aantal leerlingen toevallig juist gelijk is gebleven aan het vorige jaar.

Laat men de leerlingen der Ambachtsschool, die allen verplicht zijn des avonds de lessen der academie bij te wonen, en waarvan het aantal de beide laatste jaren blijft afnemen, buiten rekening, dan is het getal leerlingen weder toegenomen en grooter dan eenig vorig jaar.

Het aantal oude leerlingen nam toe met 10, dat der nieuwe leerlingen met 18, daarentegen dat der voorbereidende school af met 28, in vergelijking van den vorige cursus.

Door 83 leerlingen van afd. C werd tevens deelgenomen aan de lessen in hand- of ornamentteekenen van afd. A.

Bij het einde van den cursus waren van 108 van afd. C de gemaakte vorderingen in het rekenen voldoende om het volgend jaar tot de lessen van afd. B. te kunnen worden toegelaten.

Van de 126 leerlingen, die bij het einde van den vorigen cursus uit deze klasse tot de lessen van afd. B werden bevorderd, zijn er met September ll. 100 of 10 pct. teruggekomen. Hiervan volgden 87 de lessen van afd. B, 2 die van afd. A en 11 die van afd. A en B te zamen.

Van de bevoegdheid tot het deelnemen aan het onderwijs werd door 59 leden gebruik gemaakt, waaronder 11 dames, die de lessen in een of meer vakken van afd. A bijwoonden.

De opkomst der leerlingen was over het geheel weder zeer getrouw.

Vóór het einde van den cursus werd door 97 leerlingen, dat is ruim 8 pct. de school verlaten, en wel: in October door 15, November 10, December 21, Januari 25, Februari 16 en Maart 10. Hiervan waren er 32 in de voorbereidende klasse.

De oorzaak van vertrek was bij 42 werkzaamheden, bij 10 verandering van betrekking of plaatsing op een kantoor, bij 17 vertrek uit de gemeente, bij 7 gebrek aan lust, bij 11 ziekte, bij 2 huiselijke omstandigheden, terwijl één leerling is overleden.

De vakken, waarover het onderwijs zich uitstrekte bleven dezelfde als het vorige jaar, met uitzondering van de stoomwerktuigkunde, die als afzonderlijk leervak kwam te vervallen.

Het aantal lesuren in het boetseeren werd met zes, in het waterbouwkundig teekenen met twee en in de wiskunde aan de vierde klasse met vier uur 's weeks vermeerderd, dewijl het aantal leerlingen, dat hieraan deelnam, te groot was om gelijktijdig onderwijs te ontvangen.

De lessen in geschiedenis en aardrijkskunde aan de tweede klasse werden dit jaar opgedragen aan den heer Beckmann, dewijl de heer Stevens zich tot zijn leedwezen genoodzaakt zag, wegens redenen van gezondheid, voor eene herbenoeming als onderwijzer te bedanken.

De lessen in het handteekenen aan de laagste klassen, van den heer Brons Middel werden met zes uur 's weeks vermeerderd, terwijl in zijn plaats de lessen in ornement-teekenen aan de laagste klasse in afd. A werden toevertrouwd aan den heer F. C. Jacobi te Delft, aan wien tevens een deel van het onderwijs in de tweede klasse werd opgedragen.

Bij het onderwijs in de natuurkunde werd, bij den aanvang van dezen cursus, de in het vorige Verslag vermelde wijziging ingevoerd, en in verband daarmede de lessen in dit vak aan de vierde klasse opgedragen aan den heer A. F. Fehmers.

Mocht het aantal leerlingen van deze klasse, dat thans reeds 46 bedroeg, in het vervolg nog toenemen, wat wel waarschijnlijk is, dan zal ook, zoowel voor dit vak als voor de scheikunde, eene splitsing onvermijdelijk worden, hoewel hieraan wegens gebrek aan lokalen groot bezwaar is verbonden.

In het begin van November werd aan den heer D. Eckhard, op verzoek, eervol ontslag verleend als onderwijzer in het boetseeren, en werden de heeren S. Miedema en W. L. Thieme uitgenoodigd, zich ieder gedurende zes uren 's weeks tijdelijk met het geven van dit onderwijs te belasten. Beiden hebben hieraan onmiddellijk gevolg gegeven, waardoor de lessen geen oogenblik behoefden stil te staan, en zich tot het einde van den cursus met den meesten ijver van die taak gekweten.

Behalve de genoemde wijziging bij het onderwijs in natuurkunde had ook bij het onderwijs in enkele andere vakken meer of minder belangrijke veranderingen in omvang of methode plaats. Zoo werd, als gevolg van vooraf gehouden besprekingen, bij het bouwkundig-teekenen in de tweede klasse meer dan tot nog toe werk gemaakt van het projectie-teekenen, ten einde de leerlingen beter voorbereid met de bouwkundige constructiën te doen aanvangen, en werd beproefd of het mogelijk zou zijn het teekenen van trappen te bekorten, ten einde hierdoor meer tijd te winnen tot behandeling van andere onderdeelen.

Bij het machine-teekenen werd met het invoeren van het vroeger vermelde nieuwe programma, voor zoover dit met het oog op den overgangstoestand nu weder kon geschieden, voortgegaan.

Voor het ornament-teekenen, waarbij de omvang van het onderwijs weder werd uitgebreid, werden verschillende nieuwe werken in gebruik genomen, als: Lessing, *Bauornamente Berlin's;* Muysken, *de Kunst in de nijverheid; Musterornamente der Gewerbehalle* enz. Verder werd een tweede exemplaar van de Grammatik der Ornamente door Jacobstahl aangekocht, het werk van Grollmann, thans compleet, gebruikt en de voor eigen rekening gedrukte en door de heeren Weeldenburg en Lantinga ontworpen collectie voorbeelden weder uitgebreid.

Aan het verzoek van de Academie van Beeldende Kunsten en van de Hoogere Burgerschool te 's-Gravenhage om van deze collectie een aantal exemplaren tegen vergoeding der kosten te mogen overnemen, werd gaarne voldaan.

Aan den herhaaldelijk uitgesproken wensch om bij het onderwijs in handteekenen eene andere richting te volgen, en hiervoor meer tijd beschikbaar te stellen, kon ook dit jaar nog geen gevolg worden gegeven, dewijl het plan tot het bijbouwen van eenige lokalen, ingericht voor het teekenen naar de ruimte, nog niet tot uitvoering kwam.

Ook bij het ornamentteekenen naar pleister bleven hierdoor de vroeger vermelde bezwaren van transport, plaatsing en verlichting onverminderd bestaan, terwijl door het steeds toenemen van het aantal leerlingen in de hoogste klassen van afd. B voor de overige vakken gebrek aan ruimte onstaat, waarin alleen door het verplaatsen van de lessen in handteekenen naar afzonderlijke lokalen kan worden voorzien.

De schoolbibliotheek, met welker oprichting den vorigen cursus een begin werd gemaakt, is dit jaar aanmerkelijk uitgebreid, en telt thans 114 deeltjes,

die voortdurend in handen van de leerlingen waren. Dewijl aan alle aanvragen lang niet kon worden voldaan, blijft verdere uitbreiding wenschelijk.

Het aantal leerlingen van afdeeling B, dat deelnam aan het bouwkundig-teekenen, bedroeg 208, aan het machine-teekenen 78, aan het meetkundig-teekenen 202, aan het waterbouwkundig-teekenen 38, aan het perspectief-teekenen 94 en aan het ornament-teekenen 335.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Aan den schilder David Oijens uit Amsterdam, thans te Brussel woonachtig, is op de schilderijen-tentoonstelling te Gent door de jury de gouden medaille toegekend.

— De uitmuntende veeschilder I. H. L. De Haas, te Brussel, is benoemd tot *Membre agrégé au Corps Académique d'Anvers.* Deze onderscheiding is hem met algemeene stemmen toegekend.

ADVERTENTIËN.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

DE OUDVELDERS,

DOOR

MEVROUW VAN WESTRHEENE.

Ingenaaid f 3.25. In prachtband f 3.50.

Hand aan Hand.

NOVELLEN

DOOR

W. OTTO

f 3.60

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... *f* 3.—	*Verschijnt op Saturdag*	Prijs der Advertentiën:
Franko per post ... „ 3.25	bij W. C. DE GRAAFF te	1 - 6 regels ... *f* 1.50
Men verbindt zich voor een jaar.	*Haarlem.*	Iedere regel meer ... „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Fototypie* of *Fotogravure.*		Grootere letters naar plaatsruimte.

INHOUD. De Rijks Musea in 1879. — Zutfen en zijne oudheden, door H. J. H. GRONEMAN. — Kunstzin te Leiden. — Binnen- en Buitenlandsche Berichten.

ERRATUM. In het nummer van den *Kunstbode*, 4 Sept. jl. is boven het opstel van den heer A. BREDIUS *„De K. K. Ungarische Landesgallerie te Pest"* verkeerdelijk den titel „Onze Monumenten" geplaatst.

DE RIJKS MUSEA IN 1879.

VI.

RIJKS MUSEUM VAN OUDHEDEN TE LEIDEN.

Geen der verslagen over onze Musea is zoo lang als dat van den Direkteur van het Rijks Museum van oudheden te Leiden, waartoe krachtig medewerkten de uitvoerige lijsten van al het ontvangene en aangekochte.

Wij zijn er aan gewoon geraakt, dat het aanvangt met klachten over het gebouw en waarlijk men krijgt medelijden met den direkteur, die niet weet, waar al het ontvangene te bergen. Gelukkig heeft hij een tijdelijke bewaarplaats voor de thans aanwezige pleisterafgietsels der te Olympia opgegraven beeldwerken, of dit ook het geval zal zijn met de reeks afgietsels van oude Kawi-opschriften uit Java, zal later moeten blijken.

De vochtigheid van het gebouw, de afwisseling van de temperatuur, baren den Direkteur steeds groote zorg, vooral de Papyrus-gaanderij houdt hem steeds in spanning. Hoe zorgvuldig ook behandeld, schijnt er geen mogelijkheid te bestaan, om de Papyrussen op den duur voor vernietiging te bewaren.

De overige voorwerpen van het Museum verkeeren in de verschillende lokalen in voldoenden staat. De zaal vroeger voor het kabinet van Munten en Penningen der Hoogeschool in gebruik, is ontruimd en zal ingenomen worden door de Romeinsche voorwerpen, hier te lande gevonden, die daar een zeer passende plaats erlangen.

De afdeeling boek- en plaatwerken, teekeningen en photographien breidt zich langzaam uit. Archief, briefwisseling en bijbehooren, al wat het algemeen en geldelijk beheer betreft, inventarissen en wat dies meer is, zijn en worden geregeld bijgehouden.

Vroeger werd een deel der onkosten van het Museum door de Hoogeschool gedragen. Dit is thans niet meer het geval. Eigen middelen bezit het Museum evenmin als een der anderen. Verhooging van de

beschikbare gelden uit 's lands kas is dus noodzakelijk, wil het Museum aan zijne beoogden, zoo bij uitstek nuttige en belangrijke bestemming als eene instelling van vergelijkende archaeologie voldoen.

Alhoewel de brandbluschmiddelen in het gebouw behoorlijk zijn beproefd en onderhouden, verwacht de Direkteur daarvan weinig heil. Zij kunnen ja bij het begin van brand eenige dienst doen en wellicht de uitbreiding voorkomen, maar bij eenen meer ernstigen brand zou de redding en berging der voorwerpen een hopelooze taak zijn. Meer heil ziet de Directeur in de verwezenlijking van het plan tot aanbrenging van de waterleiding in de verschillende zalen en op al de verdiepingen.

Het personeel doet zijn plicht. Uitbreiding van het getal opzichters zal onvermijdelijk zijn, wanneer de drie zalen met afgietsels in het gebouw van de voormalige arrondissements-rechtbank voor bezoekers geopend zullen worden.

Hoe ongegrond de beschuldiging is, die nog steeds door enkelen in den lande wordt volgehouden, dat er te veel aan onze Musea wordt ten koste gelegd, wordt alweer door het volgende bewezen.

„Een Duitsch geleerde, Dr W. Velten, had gedu-„rende zijn verblijf in Zuid-Amerika, meestal door „eigen nasporingen in de bouwvallen van de Huacas, „oude gebouwen en graven in Peru, eene zeer rijke, „door verscheidenheid, zeldzaamheid, kunstige bewer-„king en goede bewaring uitmuntende verzameling „uit de tijden der Inca's bijeengebracht; eene nauw-„keurige naamlijst der voorwerpen met aanwijzing van „de plaatsen, waar zij gevonden waren en van andere „bijzonderheden, verhoogde de waarde van het ge-„heel, dat, onder ruim 1600 nummers beschreven, „wegens de vaak voorkomende vereeniging van zeer „vele stukken onder één nummer, wel een aantal van „ongeveer 2000 voorwerpen zal omvat hebben."

„De Heer Velten had in het voorjaar zich aan den „toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken ge-„richt, met het voorstel, om zijne geheele verzameling „voor een som van 3000 Pr. Thaler aan de Regeering „overtedoen. Toen op dit punt mijne meening werd „gevraagd, mogt ik niet aarzelen om eene onderhan-„deling tot aankoop ten sterkste aan te bevelen; uit „de mij in handen gestelde omschrijvende lijst kon „ik den aard en het belang van de voorwerpen vol-„doende genoeg beoordeelen, een persoonlijk onderzoek „scheen mij dus overbodig."

„Intusschen ontving ik van den Minister een op-„dragt, om mij toch tot zulk een opzettelijk onderzoek „naar Bonn te begeven."

„Dit geschiedde; mijne bevinding beantwoordde ge-„heel en al aan mijne verwachting; ik kon dus het „aanbod van den Heer Velten allezins aannemelijk „noemen en den aankoop der geheele verzameling „voor de genoemde som, die ik zeer billijk oordeelde, „ten sterkste aanraden."

„Des gewenscht zou een aantal van ongeveer 100 „schedels, die meer rechtstreeks in een anthropologisch „of anatomisch Museum tehuis behoorden uitgezonderd „en daardoor ook de koopprijs verminderd kunnen „worden. Daartoe bood zich werkelijk eene goede „gelegenheid aan en de heer Velten verminderde toen „zijne som van 3000 tot 2000 Thaler."

„Geheel onverwacht echter was mij, toen ik die „gunstige wijziging in den loop der onderhandeling „en den uitslag van de mij opgedragen zending aan den „Minister mededeelde, de onmiddelijke daarop volgende „beschikking, waarbij mij verzocht werd, den heer Velten „te berichten, dat de aankoop niet gewenscht werd. „Aanbiedingen daarop gevolgd, om de betaling der „koopsom tot in het volgende dienstjaar te verschui-„ven, of over verschillende termijnen te verdeelen, „konden geene wijziging in de gevallen beslissing „te weeg brengen, en toen de minister het departe-„ment aan zijn opvolger overdroeg, bleken onover-„komelijke beletselen van geldelijken aard te bestaan, „die een hervatten van de onderhandeling onmogelijk „maakten."

„Zoo moest dan ook eene gelegenheid, die zich niet „ligt weder zal aanbieden, en waardoor bij het vader-„landsche museum op een uitstekende wijze in eene „bestaande behoefte voorziening zou verkregen zijn, „ongebruikt voorbijgaan en was de begrooting van het „Museum met een betrekkelijk aanzienlijke som, „wegens reis- en verblijfkosten, geheel nutteloos be-„zwaard geworden." „Die ervaring was ver van be-„moedigend, de teleurstelling groot."

Ons dunkt, dat onze Musea-direkteuren wel aan dergelijke teleurstellingen moeten gewoon geraakt zijn.

Deze teleurstelling van den heer Leemans wordt eenigszins vergoed door de aanwinsten van andere takken van het Museum.

In de eerste plaats noemen wij daaronder de verzameling voorwerpen van glas, marmer, albast, gebakken aarde, been, metaal enz., gevonden en afkomstig uit Cyprus, uit den omtrek van Smyrna en van Tros, alles geschonken door den heer R. I. van Lennep, consul der Nederlanden te Smyrna. Den heer van Lennep komt alle dank en lof toe, hoevele malen en met hoevele belangrijke zaken werden door hem reeds aan het Museum geschonken. Dat andere consuls aan hem een voorbeeld nemen!

Een bronzen Boedhabeeld ontving het Museum ten geschenke door de bemoeiingen van den heer A. I. van Koolwijk.

Door denzelfden heer, die het geluk had op Curaçao de overblijfselen van een oud Indiaansch kamp, hoogstwaarschijnlijk van de Caraieben te ontdekken, werd een aanzienlijk getal voorwerpen, die over de levenswijze dier bewoners een ongekend licht kunnen verspreiden, aan het Museum vereerd.

De heer Hering te Paramaribo zond 3 wiggen of bijlen van jaspis en een van dioriet afkomstig van de oude bewoners van Guyana, ten geschenke.

Onder de verdere geschenken telt men een zestal voorwerpen uit Yucaton, door den ingenieur I. A. van Braam gevonden, een allerbelangrijkste verzameling voorwerpen uit brons, steen, gebakken aarde, enz. enz. die door den heer G. Alleri, koninklijk inspecteur der opgravingen en monumenten te Offida, provincie Ascolie, in het oude Picenum verzameld en aan de Nederlandsche Regeering ten geschenke aangeboden.

Van den heer W. F. van Otterloo een aantal voorwerpen uit de zoogenaamde Hunnebedden in Silezië opgegraven.

Door ruiling verkreeg het Museum een aantal potjes, kannetjes, schoteltjes enz. uit de Romeinsche en Frankische tijden, hier te lande gevonden.

Een dergelijke verzameling van uit de Waal bij Nijmegen opgebaggerde voorwerpen verkreeg het Museum door aankoop.

De afdeeling overblijfselen van de paalwoningen in Zwitserland werd belangrijk aangevuld door aankoop van voorwerpen van den Custos van het Archaeologisch Museum te Bern.

Eindelijk werd door aankoop een tweede serie van afgietsels bekomen van de voornaamste beeldwerken, bij de opgravingen op last en voor rekening van de Duitsche Regeering te Olympia aan het licht gebracht.

De Bibliotheek mocht eveneens zich in belangrijke aanwinsten van Boek- en plaatwerken, teekeningen en photographien verheugen. Het Museum had geene verliezen te betreuren. Kleine beschadigingen door het vocht, konden gemakkelijk hersteld worden

De verzameling bleef voortdurend een aantal bezoekers tellen. Daar in tegenstelling met onze andere Musea en in strijd met de bepalingen, hier nooit het juiste getal genoemd wordt, meenen wij te moeten besluiten, dat dit getal toch niet zoo bijster groot is. Te wenschen ware het, dat de Leidsche Musea naar eene meer bezochte plaats konden overgebracht worden Het nut toch, dat de studeerende jeugd te Leiden van de Musea plukken kon, wordt niet beseft, daar ze, zoo wij vernemen, al zeer weinig door studenten bezocht worden.

De direkteur deelt verder mede, dat eene nieuwe aflevering van het groote plaatwerk „de Aegyptische Oudheden" voor rekening van de Regeering uitgegeven, wordt voorbereid en de conservator Dr. Pleyte voortgaat met de uitgaaf zijner „Nederlandsche Oudheden."

Hij besluit zijn rapport met den wensch, dat de Custos een beter tractement moge bekomen, opdat deze niet langer behoeft uit te zien naar fooien en drinkgelden, zaken, die de bezoekers van Musea afschrikken en den Custos vernederen. Naar het schijnt is hij de eenige persoon, die op gewone dagen de bezoekers rondleidt en de voorwerpen bewaakt, zeker wel een bewijs, dat het bezoek niet van belang is. Alleen bij buitengewone drukte heeft hij een of meer personen tot zijne hulp.

VII.

RIJKS ETHNOGRAPHISCH MUSEUM TE LEIDEN.

Ook hier kan gewag gemaakt worden van belangrijke aanwinsten. De particulieren, die daartoe medewerkten, zijn de HH. A. H. G. Blokzeijl, A. J. C. Geerts, J. S. Gramberg, J. C. Hering, J. J. Korndörffer, J. Mater, Mr. S. C. J. W. van Musschenbroek, C. M. C. Obreen, E. C. M. Ooms, de conservator van het Musée Ethnologique et Maritime au Louvre, de vice-admiraal Paris, Mr. M. C. Piepers, J. Semmelink, en de Rajah Soerindre Mohun Jagore, terwijl de Departementen van Buiten- en Binnenlandsche Zaken te 's Hage, het Departement van onderwijs te Yokohama in Japan, het Rijks Museum van natuurlijke historie te Leiden, de koninklijke Noordsche Universiteit te Christiania en de Smithsonian Institution te Washington, het hunne daartoe bijbrachten.

Onder die geschenken munt uit eene verzameling van Hindoesche muziek-instrumenten en werken op de toonkunst der Hindoe's betrekkelijk, waarmede negen groote kisten gevuld zijn, door den hiervoor genoemde Rajah aan de Nederlandsche Regeering toegezonden.

In de tweede plaats de geheele inzending, inzooverre de Regeering er over beschikken kon, van de voorwerpen, die uit de Nederlandsche Oost- en West-Indische bezittingen naar de Internationale tentoonstelling van 1878 te Parijs ingezonden zijn.

Slechts vier voorwerpen werden aangekocht.

Ook bij dit Museum heerscht hetzelfde gebrek als bij de meeste andere, gebrek aan ruimte. Wel heeft het Museum door vereeniging met een belendend gebouw aan de Hoogewoerd eenige meerdere ruimte verkregen, doch om gelegenheid te hebben de kisten te ontpakken, om al de voorbereidende en voorloopige werkzaamheden van schifting en beschrijving der inkomende bezendingen te verrichten, was geen plaats in het gebouw te vinden. De nood drong, in de nabijheid geen woning te verkrijgen zijnde, is men genoodzaakt geweest een huis op vrij grooten afstand van het Museum te huren, 't geen groot verlies van tijd veroorzaakt en tegen brand, diefstal enz., geen bizondere waarborgen aanbiedt. De achtergevel van het Museumgebouw kan, ten gevolge van de ligging en de omwonende buren, geen aanspraak maken op den naam van zindelijkheid, terwijl over te groote weelde van het inwendige van het gebouw niet kan geklaagd worden.

Het getal bezoekers wordt niet genoemd, alleen zegt de waarnemende direkteur, dat de vrij onbeperkte gelegenheid tot het bezoek en het, nu en dan vooral des zondags nog al algemeen gebruik van die gelegenheid vooral ook door de minbemiddelden en den arbeidersstand, geene aanleiding tot klagten gegeven hebben. Van beschadiging van voorwerpen is niet gebleken, het toezicht, dat bij bijzondere gelegenheden versterkt werd, heeft aan het doel voldaan. Van beschadigingen wordt alleen gesproken bij de ontvangen toezending van de Internationale tentoonstelling te Parijs, waar stof en andere oorzaken op de voorwerpen nadeelig had gewerkt, waarbij eene slordige inpakking het hare had gevoegd, hetgeen groote kosten en veel tijd tot herstelling zal vorderen, die wellicht voor eenige voorwerpen toch niet te bereiken zal zijn.

VIII.

KONINKLIJK PENNINGKABINET TE 'S HAGE.

Het verslag van den Direkteur van dit kabinet bestaat bijna geheel uit de opsomming der talrijke aanwinsten, vooral van Nederlandsche munten en die der naburige Staten. Ruilingen hebben niet plaats gehad. Onder de namen van hen, die geschenken aan het kabinet maakten vindt men W. H. I. Spanjaard, A. L. Palm, M. A. I. Bakhuizen, het Muntcollegie, Bisschop Grevenlinck, Abraham Lansing, M. de Vries Commissarissen der littéraire societeit te 's Hage, en den Nederlandschen gezant aan het hof van Oostenrijk. Het Muntcollegie ging voort met het overdoen van munten, in deze eeuw aan 's Rijks munt geslagen en nog niet in 't kabinet aanwezig.

De zegelstempels uit 's Rijks-archief overgebracht bestaan grootendeels uit die der verschillende rechtscollegies uit het begin dezer eeuw, enz. Het getal bezoekers bedroeg in het geheele jaar slechts 278.

ZUTFEN EN ZIJNE OUDHEDEN.

„De stad Zutphen is zeker eene zeer oude stad. „Willem en Burchard, twee Kerkvoogden van Utrecht, „maken er in den jaaren 1059 en 1105 niet slegt „(slegts?) gewag van, maar Bisschop Burchard ver- „klaart in den laatsten Brief, gelijk hier voren ook „al is aangemerkt, dat hij de beschrevene Voorrech- „ten der Kerk van Zutphen, welke door ouderdom „bijna onleesbaar waren geworden, wederom vernieuwt „hadde; ziet Pontanus, Lib VI, pg. 96."

Deze regels vindt men in de *Geographische Beschrijving van de Provintie Gelderland*, uit het laatst der vorige eeuw, herzien door Mr. J. J. Van Hasselt, pg. 221. Zij werden volkomen bevestigd door Mr. R. W. Tadama, op pg. 65 van zijn beroemd werk over de geschiedenis van Zutphen. Deze schrijver, die als archivaris het archief dier stad, gedurende zoo vele jaren doorzocht en ordende, noemt bovenvermeld stuk van Burchard een bewijs van hare onbetwistbare oudheid.

Men behoeft dus niet van „levendige verbeeldings- „kracht van welwillende inboorlingen en inwonenden" te spreken, zooals de heer J. G. Frederiks in zijn *Intocht van Karel den Stoute te Zutfen*, pag. 51, doet, welke geachte schrijver intusschen de oudheid van Zutfen evenmin geheel ontkent.

Dat de geschiedenis eener plaats, wier oorsprong tot zoover in het grijze verleden opklimt, de hoogste belangrijkheid bezit, spreekt bijna van zelf, en is, voor Zutfen, vooral door Tadama aangetoond. Wij herinneren ons nog levendig hoe deze minzame, eerbiedwaardige geleerde zijn gloeienden ijver voor de kennis der oudheid ook aan jongeren wist mede te deelen en hoe wij op zijn verzoek een paar gedenkstukken van het verleden nauwkeurig afbeeldden, die hij, met vele reeds verzamelde bouwstoffen, bestemde voor een uit te geven *Beschrijving* van onze geboortestad; een werk, dat zeker een waardige plaats naast zijne *Geschiedenis* dier stad zoude ingenomen hebben. Zijn dood heeft dit plan helaas in duigen doen vallen en tot nu toe is niemand opgestaan om deze schoone en dankbare taak over te nemen. Wij zeggen *dankbaar*, ook in dien zin, dat deze arbeid den dank van alle oudheidminnaars in hooge mate zoude verdienen. De oogst is overrijp, die hier te maaien valt en veel is zelfs reeds onherstelbaar verloren gegaan of staat op het veld te bederven. Op nieuw heeft de waarheid hiervan zich aan onzen geest opgedrongen, nu de vacantietijd ons weder binnen de brokkelende muren onzer vaderstad voerde en wij nogmaals de overblijfsels van haren middeleeuwschen ringmuur bezochten. Mochten deze regels een bevoegde hand opwekken om te doen wat nog mogelijk is, en vooral hen, die hier *handelen* kunnen en moeten, aansporen, om te behouden wat nu nog staat, waar reeds zooveel noodeloos te loor ging.

Het beste achten wij het, in onze verbeelding de stad met den lezer om en door te wandelen en hem aldus eene voorstelling te geven van wat tot nu toe van het oude Zutfen gespaard bleef. Wij zullen daar tevens bijvoegen, wat er naar onze herinnering of naar die van anderen eenmaal *was* en onder welke omstandigheden het verloren ging.

De Nieuwstad afwandelende, waar men vroeger onder het voormalige klooster IJzendoorn, thans kazerne, door moest gaan, slaan wij rechtsom en zien rechts van ons pad de eerbiedwaardige, uit brokkelende steenen bestaande ruïne der oude Nieuwstadspoort, op wier kruin een kwijnende struik zijn leven tracht te rekken, en links een wanstaltig fourragemagazijn, niet meer aan het oog onttrekken door de dubbele rij prachtige ijpen, die het nog voor korten tijd omgat, toen de bastionswal, waarop zij groeiden, nog niet was geslecht. Dat klooster IJzendoorn, nog kenbaar aan het kruis, dat den gevel van een zijner gebouwen siert en aan een paar dichtgemetselde spitsboogvensters, dagteekent van 1408. De oude poort dient, sinds den aanleg der aardenwallen, na de inneming der stad door prins Maurits in 1591, niet meer tot uitgang der stad. In 1613 werd de nieuwe poort, die tot in onzen tijd dienst deed, in gebruik genomen. Zij was in schoonen renaissance stijl, in Bentheimersteen uitgevoerd. De oude poort vormt thans een schilderachtigen bouwval. Nog ziet men duidelijk de zware duimen, waaraan de deuren draaiden, die in het begin dezer eeuw nog gedeeltelijk aanwezig waren. Nog ziet men ter weerszijden binnen de poort een rij gemetselde, gevulde bogen, die de buiten den ringmuur der stad gelegen voorpoort, zijdelings afsloten en waarin schietgaten, die naar buiten gericht zijn.

Uit den grond komen andere bogen te voorschijn, die aan eene brug doen denken. De heer van Zalk, gemeenteopzichter, vervaardigde, op verzoek van den vorigen gemeente-architect Itz, voor eenige jaren eene getrouwe bouwkunstige afbeelding van deze ruïne en deelde mij zijne veronderstelling mede, dat onder deze ondergrondsche bogen eenmaal de gracht zou doorgeloopen hebben. Ik acht dit zeer waarschijnlijk, temeer, daar in de nabijheid dezer plek nog thans een langzaam stroomend water, de Lamme Berkel genoemd, langs den vroegeren stadsmuur stroomt, dat, thans door een duiker met de stadsgracht verbonden, vroeger ongetwijfeld een deel der uit de Berkel zelve gevoed wordende muurgracht uitmaakte. (Zie ook den platten grond bij Tadama, pag. 182). Wij hebben ons dus deze ruïne voor te stellen als het overblijfsel eener waarschijnlijk omstreeks 1535 (Tadama pag. 160) gebouwde middeneeuwsche middenpoort, met verdedigbare steenen brug, voerende naar eene door twee ronde, voor de stadsmuur uitspringende torens versterkte binnenpoort, waarvan het vierkante middenstuk, dat oude lieden nog ten tijde van koning Louis gekend hebben en dat als gevangenis, onder den naam van „de slavernij" en ook als artsenaal heeft dienst gedaan, sinds lang is verdwenen. Voor de middenpoort lag buitendien nog de later te vermelden buitenpoort. In hoofdzaak is dit alles op den plattengrond bij Tadama terug te vinden welke echter niet te zeer in bijzonderheden te vertrouwen is. Men hebbe slechts, om zich hiervan te overtuigen, de breedte der straten met de werkelijke te vergelijken [1]).

---

[1]) De plattegrond moet van vóór 1572 dagteekenen, zooals Tadama in de voorrede opmerkt, wegens de paalbrug. Eene andere limiet kunnen wij opgeven, nl 1384, toen het klooster Spittaal binnen de stad verplaatst werd (Tadama p. 112) gelijk het op den plattengrond is aangegeven. Waarschijnlijk echter is de plattegrond niet ouder dan 1450 toen de Hospitaals voorstad ommuurd werd.

Brokken van den voormelden poortmuur zijn in de laatste jaren opgeruimd om plaats te maken voor eene mestvaalt der cavallerie-stallen. Een gedeelte is gelukkig, met een kleinen lap gronds er bij, nog, als in oude tijden, eigendom der stad en daarom, door een rij ruwe palissaden, afgescheiden van de genoemde mestvaalt. Aan de buitenzijde der poort, die nog de katrolgaten der ophaalbrug vertoont, wees men ons, in onze kindsche jaren de gaten der musketkogels aan, die nog heden te zien zijn, ofschoon wij er niet voor instaan, dat zij inderdaad een dergelijken, overigens zeer mogelijken oorsprong hebben. Hier in de as der poort staande, ziet men rechtuit tegen de, thans dichtgemetselde binnenpoort, aan de zijden door twee half cilindrische torens verdedigd, nu bij de cavaleriestallen behoorende en waaruit een later aangebracht deurtje tot de bovenbeschreven mestvaalt toegang verleent. De ons nog heugende schietgaten voor musketten zijn verdwenen. Wij herinneren ons nog hoe bij den bouw der stallen (ongeveer 1855) de bestaande stadsmuur hiertoe gebruikt en een klein uitstekend schildwachttorentje, evenals later een of twee torens westelijk van de oude nieuwstadspoort afgebroken werden. Hetzelfde lot onderging, bij dien bouw der stallen een hooge, vierkante, verwulfde hoektoren, tot kruitmagazijn dienende en een ronde toren, wier onderstuk nog aanwezig is en die „de blanke toren" genoemd werd, beide oostelijk van de poort-ruïne. Van beide was het metselwerk zoo vast, dat het slechts met moeite kon worden afgebroken. De laatste had, als staande buiten de stallen, zeer goed gespaard kunnen blijven.

Voor de beschrevene ruïne lag vroeger nog een andere bouwval, namelijk die van een gemetseld rondeel of bolwerk, met oostwaarts van de stad gebogen, gewelfden doorgang, aan weerszijden met eveneens verwulfde kazematten voorzien. Het geheel was dus een voorwerk, waardoor de ingang der nieuwstad niet weinig versterkt werd. In het laatst der 16e eeuw werd, gelijk boven gezegd is, de aardenwal om Zutfen aangelegd, naar het toen nieuwe stelsel. Van toen af kwam het rondeel en de poort in verval. Wij hebben het eerste gekend met een weligen tuin op de nog altijd hechte gewelven, die als ijskelder dienst deden. Was dit ook al meer praktisch dan eerbiedig voor muren, die zooveel gezien hadden, de latere Stadsregeering heeft het geheele rondeel afgestaan aan een partikulier, om op het terrein er van het fourragemagazijn te bouwen, dat er thans nog, tot ontsiering van den geheelen omtrek, staat. Van het rondeel zelf is, voor zoover ons bekend is, niets meer over dan een schets, die schrijver dezes er als jongen van maakte en een paar wapenleeuwen. Ik geloof althans niet dat er op het belangwekkend stedelijk archief, in der tijd door de zorg van onzen vriend Dr. W. J. A. Huberts op het wijnhuis overgebracht, en waar eenige door den Heer Van der Worp vervaardigde teekeningen van oude gebouwen worden aangetroffen, een afbeelding van deze middeneeuwsche versterking gevonden wordt. 1)

Hoe geheel anders had het hier *kunnen* en *moeten* uitzien, op deze plaats van historische waarde! Geldt dan, mag men vragen, het belang van geschiedenis en kunst niet meer dan dat van een particulier, wien de stedelijke regeering toestaat een haver- en hooimagazijn te bouwen, vlak bij de cavaleriestallen, waardoor hij goedkooper dan ieder ander kan leveren? Hoe veel waardiger ware het geweest, als een klein plantsoen met deze eerbiedwekkende bouwvallen tot een bij uitnemendheid pittoresk plekje waren vervormd geworden, dat de herinnering aan een gebeurtenis levendig had kunnen houden, die hier, naar Tadama heeft aangetoond, zonder twijfel is voorgevallen. Binnen Zutfen had toch de Prins van Oranje, na zijn mislukte poging tot ontzet van Bergen, zich met het

---

1) Door de vriendelijke bemoeiïng van den Heer N. Th. J. Van de Kasteele kreeg ik na het schrijven van bovenstaande regels een aan Jhr. H. A D. Coenen toebehoorend merkwaardig boek ter leen, waarin een met penteekeningen en wapens versierde titelplaat voorkomt, met het opschrift: *Gemaeckt door bevel van mijne E. Heeren van Zijne G. Mts Rekencamer In den Furstendom Gelre Graefschap Zutphen. By my Thomas Witteroos, gesworen Landmeter van desen Hove. Gemaeckt nae Rechter aerdt der geometrie op zyn mate en streve der winden torcondt myn eygen Hant.* Buiten op het perkamenten omslag staat: *Caerten Boeck van de Landerijen van der Stadt Zutphen* a° 1573.

Op de kaarten zelve vindt men een allervreemdste verbinding van plattengrond der landerijen met perspectivische voorstelling van gebouwen. Ook de plaats dezer laatsten is blijkbaar niet altijd met de perceelscheidingen in het rechte verband, hetgeen blijkbaar uitkomt als hetzelfde gebouw op twee verschillende kaarten voorkomt. Dit nu is het geval met de „Nieustadts poort", waarvan, vooral op een kaart eene geestig geteekend schetsje voorkomt, dat veel opheldert waarover wij hierboven slechts onderstellend spreken konden. Het schetsje is om zijn volledigheid van hooge waarde. Op den weg van Deventer ziet men eerst een palisaden afsluiting, dan een steenen brug op twee bogen, met een wachthuisje, een poort met twee wachttorentjes op de hoeken, een huis met een molenrad aan weerszijden, gedreven door den snellen stroom van de (natuurlijk door de Berkel gevoede „Stadt graft", dan het weder achter den molen te voorschijn komende verlengde der steenen brug, voorts het ons bekende rondeel met zijn gewelfde opening, van boven van kanteelen voorzien, daar achter een muur, waarachter de thans nog als bouwval aanwezige poort verborgen zal zijn en ten slotte ziet men de vermelde binnenpoort met haar twee ronde hoektorens met spitse daken en het middenstuk eveneens met een spits dak gedekt. Dat de opening van deze laatste poort mede te zien is, boven den vermelden muur is zeker een vrijheid van den teekenaar, want als de teekening juist ware, moest de middenpoort op een heuvel gelegen hebben. Tegen het rondeel aan loopt oost-west een dubbele muur met schietgaten, de voorste lager dan de achterste. Helbaarden en stormhoeden van Spaansche soldaten steken er over heen. Achter deze zal het water geloopen hebben dat onder de nog aanwezige bogen tusschen de midden- en binnenpoort stroomde. De stadsmuur viel niet meer op de teekening. Dit belangrijk „Caerten-boeck" bevat mede een teekening der Saltpoort of van den Drogenapstoren, voorzien van de achtkante, met leien gedekte spits, met 5 rijen spitse dakvenstertjes, welke teekening bij een eventueele restauratie van dit karaktervolle gebouw dus behoort geraadpleegd te worden. De spits is met de punt tweemaal zoo hoog als het achtkant. Dicht hierbij is ook de „Hospitaalspoort", afgebeeld met den „Wech nae Doesburch", waaruit blijkt, dat de Saltpoort toen niet meer als hoofduitgang dienst deed. De kaart van Helbergen toont dit ook aan. Merkwaardig vindt men op een der kaarten de IJsselbrug op palen met een bolwerk aan het Westerhoofd, waarop geschoten wordt uit een batterij met schanskorven, waarbij soldaten met pieken en helbaarden uitrusten. Van het bolwerk beantwoorden musketiers het vuur. Waarschijnlijk is dit een herinnering van den auteur van dit „Caertenboeck" uit het beleg der stad door Don Frederik, want in 1573 bestond de paalbrug niet meer en, gelijk wij uit Tadama en uit andere bronnen weten, viel Don Frederik inderdaad ook van den kant dier brug aan. Op een andere kaart ziet men de bouwvallen der door de burgers verwoeste „Gallileen" en het toen nog aanwezige „Leprosen", verder naar Warnsveld aan „die wech staan".

overschot van zijn leger geworpen en er den bevelhebber Christoffel van IJsselstein achtergelaten. Na de inneming van Bergen kwam Don Frederik de Toledo, Alva's zoon, met een geduchte macht naar deze streken en viel van den IJssel- en Nieuwstadskant de stad, volgens Alva's bericht den 16 Nov. 1572 met geschutvuur aan. De moed der zwakke bezetting was gering en, terwijl IJsselstein op de IJsselbrug over de overgaaf aan het onderhandelen was, drongen de Spanjaarden bij de Nieuwstadspoort (volgens de overlevering, door een onderaardschen gang, wellicht die door het rondeel, onverhoeds en verraderlijk binnen de stad en begon dat vreesselijk, menschonteerend bloedblad, dat Alva zelf in zijn rapport aan den Koning (*corresp. de Phil. II.* t. II p. 225) beschrijft. Van dit vooral, hetwelk met een gedeeltelijken brand der stad besloten werd, dagteekent haar verval, waaruit zij zich eerst na de herovering door Prins Maurits, in het laatst der 16e eeuw, langzaam begon te herstellen. Dat bepaaldelijk de tegenwoordige bouwval, die ons heeft beziggehouden, bij deze verovering der stad door de Spanjaarden is betrokken geweest, blijkt uit een rekening van den Rentmeester der domeinen des konings (Philips de tweede) volgens welke „vooral de middelste Nieuwstadspoort „veel geleden had en er daarom veel aan moest ge- „gewerkt worden". (Tadama p. 206) Klaarblijkelijk is hiermede de tegenwoordige bouwval bedoeld. Eigenaardig droeg een vervallen doorgang (zoogenaamde *Caponnière*) in den vestingwal, vlak bij dien bouwval, den volksnaam van „Duc d'Alba's gat". Het zoude ons niet verwonderen als hiermede eigenlijk de boven beschreven doorgang door het ronddeel ware bedoeld geweest. De vestingwal toch werd eerst 20 jaren na den moordaanslag gelegd. Maar de volksoverlevering neemt het zoo nauw niet. Dit bleek ons, met betrekking tot den hertog van Alva, eenmaal zeer opmerkelijk bij een bezoek op het oude, tusschen Zutfen en Deventer gelegen Nyenbeek, waar, zooals bekend is, de Geldersche hertog Reinald III door zijn broeder Eduard werd gevangen gehouden, waarbij hij zoo zwaarlijvig werd, dat men de deur van zijn kerker moest uitbreken toen hij eindelijk daaruit bevrijd werd. Op mijn vraag aan den boer die het slot bewoonde, wie hier gezeten had, kreeg ik ten antwoord. „Hier hèf Dikke Dalf ezèten." Blijkbaar had ik hier met een legende in wording te doen, want Dikke Dalf beduidt kennelijk Duc d'Alba, gelijk ook nog een zeker soort van havenpalen „ducdalven" genoemd worden.

Een tweede maal was deze zelfde poort het tooneel der verrassing van de inmiddels weder Staats geworden stad door de Spanjaarden in 1583 onder Johan Baptista de Taxis. Men vindt hiervan het verhaal bij Tadama, pg. 222.

Onze wandeling voert ons langs de plaats, waar de Kruittoren en de Blanke toren gestaan hebben langs de Binnengracht, die de tuinen der R. C. pastorie en van andere woningen omzoomt en, gelijk bijna overal, merkwaardig genoeg, op eenigen afstand van den ouden ringmuur loopt." Wellicht is dit oorspronkelijk niet zoo geweest. Op den platten grond bij Tadama, ziet men ten minste een tweede gracht, langs den muur. De pastorie verraadt door haren rond-uitgebouwden vorm hare oorspronkelijke bestemming, even als een huis, dat verder op gelegen is. Oude lieden herinneren zich op de plaats der pastorie nog een vestingtoren, waarop een koepel, gelijk thans nog met den zoogenaamden „Koepel van Martinet" het geval is, dien wij hieronder zullen vermelden. Behalve deze twee uigebouwdet woningen is hier niet veel meer van den ouden stadsmuur te ontdekken, tot waaraan de Berkel de in schilderachtigheid schaars geëvennaarde, beroemde „Berkelruïne" aan de Oostzijde der stad verrijst (1). Het is een waterkasteel, rustende op drie wijde bogen, die aan de scheepjes toegang verleenen, welke dezen stroom bewaren. Die bogen konden door valdeuren worden afgesloten, waarvan de sleuven nog zichtbaar zijn. Over deze bogen liep een „gordijn," zijnde een zware muur met grootere openingen, waarnaast kleinere kijkgaten. De eersten zijn waarschijnlijk schietgaten geweest, maar als zoodanig niet meer te herkennen. Boven dit gordijn zal wellicht, naar de puinhoopen te oordeelen, nog een gang met kanteelen geweest zijn. Aan weerszijden zijn nog de bouwvallen van torens zichtbaar, die het geheel flankeerden. (*Wordt vervolgd*).

KUNSTZIN TE LEIDEN.

De „architect" C. Blansjaar te Leiden zond aan het *Leidsch Dagblad* van 8 September een artikel, waarin hij den treurigen moed toont, zich met welgevallen den „Vandaal" te noemen, die aan de Luthersche Kerk te Leiden den leepen raad gaf het fraaije eikenhouten beschotwerk, waarover in N°. 30 van dit blad gesproken werd, te sloopen.

De heer P. G. Lancel, aan wien eerst na de vaststelling van het verbouwingsplan de uitvoering werd opgedragen, schijnt voor het gepleegde wandalisme niet aansprakelijk te mogen worden gesteld.

Men weet dat de Kerk slechts *f* 400 ontving voor dit ameublement, dat acht dagen later te 's Gravenhage met *f* 1000 winst werd verkocht.

Had de Luthersche bouw-commissie naar Blansjaar geluisterd, zij zou zelfs geen cent ontvangen hebben. „Aan het bewuste schotwerk en banken heb ik geen waarde toegekend," aldus zegt deze uitnemende kunstkenner en „architect" zelf. „Ze waren in het bestek „als afbraak voor den aannemer opgenomen, wat op „verlangen van de Commissie is gewijzigd, omdat „deze meende het hout met voordeel te kunnen ver- „koopen, daar reeds vroeger een aanbod was gedaan. „Dat er nu een goede som voor is gegeven, bewijst „volstrekt niets (NB.!) voor de kunstwaarde; zulke „prullen zijn zooveel waard als een dwaas er voor „geven wil."

Allergeestigst vervolgt de man aldus: „Met daaraan „waarde toe te kennen, zou ik mij compromitteeren „en verlagen tot een rariteiten-liefhebber als b.v. de „Engelschman, die voor de appel waarin Eva in het „paradijs heeft gebeten, een kapitale som gaf."

De „architect" Blansjaar schijnt niet goed te weten, waardoor een timmerman zich al kan compromitteeren.

Aan het denkbeeld op blz. 238 van dit weekblad vermeld, om een schoorsteen en een paar portretten van Rijnland te verkoopen, is — naar wij vernemen — gelukkig geen gevolg gegeven.

(1) De heer Frederiks plaatste haar (pg. 53) van meervermeld boekje, bij vergissing aan de Zuidzijde.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De heer Dr. A. Vrolik, aan wien men voornamelijk de stichting van het Kunstindustrie Museum te Haarlem verschuldigd is, werd onlangs door den Raad van Bestuur van dit Museum tot zijn Eere-Voorzitter benoemd. Directeuren der Maatschappij van Nijverheid hebben voorts den heer Ed. von Saher aangesteld tot Conservator van het Museum, met opdracht tot het houden van lezingen en tot het houden van toezicht op de Kunstindustrie-Teekenschool te Haarlem gevestigd.

— Men herinnert zich dat voor een paar jaren aanzienlijke diefstallen van gouden voorwerpen kort na elkander in het Britsch Museum te Londen en in het Museum van oudheden te Leiden plaats vonden. Als dader werd weldra aangewezen Baron Clamor van Freitag-Estof, die eenigen tijd later wegens andere oplichterijen met de gevangenis werd gestraft.

Onlangs heeft hij te recht gestaan wegens den Leidschen diefstal, doch is wegens gebrek aan bewijzen vrijgesproken moeten worden.

— Op 28 Augustus werd door den heer W. B. G. Molkenboer met een toepasselijke toespraak de tijdelijke cursus over de methode van het teeken-onderwijs te Amsterdam gesloten. Een der leeraren die den cursus volgden, gaf namens de overige toehoorders uitdrukking aan hun gevoel van erkentelijkheid voor het genoten onderricht.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Gent. Omtrent de drie jaarlijksche Tentoonstelling meldt het 'gentsche weekblad: *het Volksbelang*, het volgende:

Terwijl het landschap en het dagelijksch leven met den uitheemschen naam *genre* bestempeld, voortdurend meer beoefenaars vinden, treedt de zoogenoemde historische schildering meer en meer op den achtergrond. Nochtans zijn er nog kunstenaars, die onderwerpen, hetzij aan de fabelleer, hetzij aan de scheppingen van dichters ontleend, behandelen.

Zoo hebben wij op deze tentoonstelling stukken, welke tot die verschillende soorten behooren; er is daar zelfs één, *De werkstaking der Mijnwerkers* van Alfred Roll van Parijs, dat eigenlijk geene historische schilderij is, maar uit hoofde zijner uitgebreidheid er toch wel mag bij gerekend worden. Dat droevig onderwerp is meesterlijk door den kunstenaar op het doek gebracht; daar is leven, beweging; bij eene oplettende beschouwing is het alsof men die ruwe gasten hoort schreeuwen, tieren en vloeken over hunne onmacht, want zij zijn door verdedigers der wet ingesloten en moeten zich overgeven. Jammer, dat de kunstenaar aan den in zekere kringen heerschenden smaak heeft toegegeven. Zijn doek zou er niets bij verliezen, indien het niet met die eentonige, aschgrauwe tint overtogen was. Dat hij geen bepaalde vijand van het koloriet is, getuigt zijn *Feest van Silenus.* De oude drinkebroer ziet er goed uit en zijn gevolg, ofschoon eenigen daarvan eene onmogelijke houding hebben, is frisch en gezond. Nochtans heeft hij, ofschoon blijkbaar Jordaens nagestreefd hebbende, den meester de bevalligheid der vormen en het malsch, poezelig vleesch nog niet kunnen afzien.

Aangrijpend en indrukwekkend is de schilderij van Ed. Richter, van Parijs: *Frank* NEEMT en niet DOET gelijk de kataloog zegt — *zijn masker af.* Het is een tooneel uit het drama: *La coupe et les lèvres* van Alfred de Musset. De kleur is wel eentonig, want alles is zwart, maar niet vaal, er ligt over het geheel een sombere gloed, indien wij ons zoo mogen uitdrukken, teweeggebracht door een heerlijk lichteffekt. De Mephistophelestronie van Frank is voortreffelijk weêrgegeven, maar waarom mag de schilder Monna Aelcolore met ros haar voorgesteld hebben? Waarschijnlijk wegens het contrast, want de dichter heeft zijne heldin zoo niet opgevat.

Prachtig geteekend zijn de *Job* van Bonnat en de *Barmhartige* — niet de GOEDE — *Samaritaan* van Morot, beiden insgelijks van Parijs. Welke grondige kennis bezitten die kunstenaars van het menschelijk lichaam en hoe waar brengen zij de uitingen van het gemoed op het doek!

Noemen wij thans ook eenige Vlaamsche schilders, wij zullen later nog op de Fransche kunstenaars terugkomen, want zij hebben de meerderheid in de tentoonstelling. Vooreerst treffen wij eene fraaie schilderij aan van J. Anthony van Antwerpen: *Maria van Bourgondie, van Brugsche vrouwen vergezeld,* enz. De vorstin is allerliefst en haar stoet zal stellig het *formosis Brugà puellis* niet logenstraffen. Wat mooie gezichtjes, hoe fraai geteekend, hoe malsch en warm dat coloriet. Misschien zou men vragen waarom die dames, welke een bedevaart gedaan hebben, vóór het Lieve Vrouwebeeld niet knielen, ten minste eenigen, al ware het maar om der verscheidenheid wille.

Eene bezwering in de Middeleeuwen door J. Delvin van Gent is goed opgevat, doch munt minder uit door kleur. Wij begrijpen ook niet waarom de bezetene ligt en niet staat of zit, dat ware natuurlijker, of heeft de schilder iemand willen verbeelden, die de vallende ziekte krijgt?

De graaf van Egmont gevangen te Gent door Jos. Lambeaux van Antwerpen, zou meer indruk maken indien de hoofdpersoon wat meer op den voorgrond zat. Gelijk Egmont daar voorgesteld is, kan men moeilijk zijne gelaatstrekken en hetgeen in zijn binnenste omgaat bespeuren. Waarom heeft de schilder Goethe's bekende alleenspraak *Suszer Schlaf* enz. in het drama, dat de groote dichter onzen ongelukkigen landgenoot gewijd heeft, niet tot richtsnoer genomen?

Beter bevalt ons *Karel VI vóór het lijk van Philips van Artevelde na den slag bij Roosebeke* door L. Tydgadt, onzen stadgenoot. De uitdrukking van het gelaat des Konings, een echte kwaejongen, is vol verachting en hoon; op het wezen van den gewonden Gentenaar leest men de smart, die hij ondervindt, gemengd met zekere fierheid, die de nederlaag niet uitgewischt heeft. Het gevolg van den Koning houdt zich wat stijf, maar wellicht mogen die mannen, als welopgevoede hovelingen zich niet bewegen. Het stuk van L. Lebrun van Brussel, voorstellende *Jacob Van Artevelde en de neringen von Gent* (1337) is niet grootsch genoeg aangelegd. Ofschoon teekening en koloriet niet van verdiensten ontbloot zijn, trekt het weinig de aandacht; wie eenen Jacob Van Artevelde hetzij met de pen, hetzij met beitel of penseel aan-

durft, moet zich van alle kleine gedachten ontdoen; dan zal hij welslagen, getuige het standbeeld van den grooten Vlaming op de Vrijdagmarkt.

In 1879 waren in *Engeland* 146 Schools of Art met 29.191 leerlingen, 782 Art Classes met 29.393 leerlingen; terwijl bovendien op 4489 Lagere Scholen 725.129 kinderen een zekeren standaard in 't teekenen bereikten wat sints 1878 eene vermeerdering is van 319 scholen en 64.598 leerlingen. Op 48 kweekscholen werden 958 studenten geëxamineerd in teekenen. In het tijdsverloop 1875—79 wies 't tal der teekenscholen (alles inbegrepen) van 3904 tot 5415 en de toelagen van 't rijk van £ 38.528 tot £ 56.692.

ADVERTENTIËN.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

GESCHIEDENIS

DER

STAD HAARLEM,

IN

TABELLARISCHE VOLGORDE.

Uit de voornaamste bronnen bijeengebracht,

DOOR

Dr. C. EKAMA.

2e veel vermeerde druk.

f 0.50.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

VONDEL.

1679 – 5 Februari – 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs *f* ***0.50***

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 38. 18 September 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. f 3.—
Franko per post............. .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ f 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

HET NIEUWE DEPARTEMENT VAN JUSTITIE.

Het nieuwe Departement van Justitie, staande op den hoek van het Plein en de lange Pooten te 's Gravenhage, is, hoezeer nog verre van voltooid, toch reeds voor deskundigen in- en uitwendig voldoende afgewerkt, om, zij het al niet volledig dan toch in hoofdzaak, de constructie, behandeling en afwerking te kunnen zien en beoordeelen.

Het grondplan van het gebouw heeft de gedaante van de letter A, de beide vleugels in de Pooten en langs den Hoogen Raad vormen de opstaande beenen, de vleugel langs het Plein het bovensluitbeen en de vleugel tusschen de beide binnenplaatsen, de koppellijn; door voortspringende opgaande gevels spreekt ook uitwendig deze indeeling.

De vleugel langs het Plein bevat den hoofd-ingang en de hoofd-vertrekken en wel gelijkstraats de 118 M² groote vestibule met zijn 3 toegangen, waarvan één voor rijtuigen; van uit de vestibule komt men bij den eersten hoofd-trap de binnenplaats en bij de gangen welke om die binnenplaats liggen en waarop de archief- en magazijn-vertrekken uitkomen.

Op de 1ste boven-verdieping van dezen vleugel is in 't midden de zaal voor den Ministerraad en zijn ter weerszijden op de hoeken de kamers voor den Minister en den Secretaris-Generaal.

Op de 2de boven-verdieping bevindt zich de zaal voor den Raad van Adel, en daarneven vertrekken voor hoofd-ambtenaren.

De bestemming van dezen vleugel blijkt uitwendig uit de rijkere behandeling en de aangebrachte balkons; het grootte balkon boven den ingang dient zoowel ter vorming van een overdekte toegang, als ook om genoemde 2 zalen te vergrooten en deze meer licht en de zoo eigenaardige zij-uitzichten te kunnen geven.

Het kleine balkon of de z.g. erker rechts, behoort tot de kamer van den minister; uit de aangebrachte beeldhouwwerken blijkt ook uitwendig, dat hier het hoofd van het departement zetelt.

De vleugel in de Pooten, die noch slechts ten deele is opgetrokken, bevat gelijkstraats onderscheidene grootere en kleinere archief-vertrekken, alsmede een tweeden ingang; op de boven-verdiepingen zijn vertrekken voor ambtenaren en komt in het nog te

bouwen gedeelte eene commissie- of vergader-kamer met uitspringend gesloten balkon; de vleugel langs den Hoogen Raad, mede nog niet geheel opgetrokken, bevat gelijkstraats de concierge-woning, met afzonderlijken ingang, voorts den 2den hoofdtrap en verder archief-vertrekken, waaronder een nog te bouwen zaal, groot ruim 200 M², waarvan het gewelf zal rusten op eeu 12tal kolommen; eene deur met trap geeft in dezen vleugel ook van buiten toegang tot de kelders, en moet dienen tot het inbrengen van brandstoffen, enz

Op de 1ste verdieping bevat deze vleugel een wachtkamer met aangrenzende audientiekamer en kabinet voor den Minister, in aansluiting aan diens vertrek, en verder gelijk op de 2de bovenverdieping vertrekken voor ambtenaren.

De binnenvleugel, die de binnenplaatsen scheidt, is gelijkstraats ingericht tot archief en op de bovenverdiepingen tot bibliotheek.

Onder een gedeelte van het gebouw, dat op den vasten zandgrond is gefundeerd, welke gemiddeld 2.70 M¹ onder de bovenkant der bestrating ligt, bevinden zich kelders tot berging van brandstoffen, gereedschappen, enz., terwijl onder het nog te bouwen gedeelte het sousterrain geheel tot archief-berging zal worden ingericht; de kelders zijn alle overwelfd en bevatten tevens de 4 calorifères, die bestemd zijn ter verwarming der gangen, trappen en van de bibliotheek, de magazijnen en archieven.

Gelijkstraats zijn alle gangen en lokalen, om brandvrij te zijn, met kruisgewelven van IJsselsteenen overdekt; de pilasters en bogen zijn deels schoon gemetseld, deels van Udelfanger steen, gelijk mede de kolommen met hunne kapiteelen en sommiers.

De vloeren zijn alle van eenvoudig mozaïk in marmer, met banden langs de wanden en tusschen de kolommen en pilasters; de gewelven zijn meerendeels ziend gemetseld, ten deele ook bepleisterd; alle zullen gelijk ook de muren worden beschilderd.

Eene tegel-lambrisering ter hoogte van ruim 1 M. moet het onderste gedeelte der wanden beschermen; de tegels worden gebakken bij de Gebr. Tichelaar te Makkum.

Twee bordestrappen geven van de verdieping gelijkstraats toegang tot de bovenverdieping en de zolders, alsmede tot de kelders; de eerste of vestibule-trap, hoog 100 treden, is op de voorste binnenplaats uitgebouwd en aan de bordeszijde halfrond gesloten; de hardsteenen treden rusten aan de eene zijde op de buitenmuren en aan de andere zijde op een binnenboom van Udelfangersteen, die door middel van kolommen, deels vol, deels open is gewerkt; ook de buitenboom langs de gangzijde is op elke verdieping geopend en geeft aldus zoowel van af den trap als van uit den gang afwisselende doorzichten.

Bij de zolderverdieping is deze trap overdekt door een netgewelf, dat door de 3 zuilen wordt gedragen, waarin de binnenboom eindigt.

De ramen verspringen met den trap en zullen door glas in lood worden gedicht; eene marmeren lambrisering, zal langs de buitenboomen het beloop van den trap volgen; boven de lambrisering komt op het 1ste bordes in marmer-mozaïk het opschrift betreffende de stichting.

De tweede of bibliotheek-trap, hoog 95 treden, ligt bezijden de bibliotheek-trap en geeft van af de bordessen toegang tot de bibliotheek-galerijen; ook bij dezen trap rusten de hardsteenen treden, die minstens 2.50 M. vrije breedte hebben, op de buitenmuren en op een opengewerkte binnenboom van Udelfanger steen. De buitenboom is hier door 2 verdiepingen heen opengehouden; op corbeaux daartoe aan de kolommen gelaten, rusten de moerbindten der zoldering, die voor deze opeu buitenboom langs gaat.

Ten einde dezen trap van boven voldoende te kunnen verlichten, zijn de buitenmuren tot boven de aangrenzende daken opgetrokken en aldaar rondgaand van ramen voorzien, die tijdelijk met brute spiegelglas zijn gedicht om later door geschilderd glas te worden vervangen.

De binnenboom eindigt in een hardsteenen zuil, zwaar 0.46 M. in diameter bij 3.85 M. lengte, waarop het groot stergewelf rust, dat van bovenkant kapiteel tot onderkant sluitsteen 5 M. hoogte heeft en later gelijk ook de wanden zal worden beschilderd. Eene spits dekt dezen traptoren en kenmerkt zoodoende ook inwendig dit gedeelte. De ganggedeelten of portalen vóór beide trappen zijn alle overwelfd; gesmeed ijzeren leuningen zullen de open gedeelten in de binnen- en buitenboomen en op de bovenbordessen afsluiten en koperen gas-candelabres in verband met die leuningen worden aangebracht.

De derde trap komt in het nog te bouwen gedeelte en is een ronde bordestrap van 5.10 M. diameter met een open binnengat van 1.40 M. diameter; bij dezen trap hoog 110 treden zullen de hardsteenen treden zonder binnenboom alleen door inmetseling en gesteund door corbeaux in de buitenmuren worden opgesloten. Een stergewelf zal ook dezen trap op de zolderverdieping afdekken.

De vestibule-trap opgaande, vindt men bij de 1ste verdieping een portaal, waarop in 't midden de kamer van den kamerbewaarder, links die van den Minister en rechts de zaal van den Ministerraad uitkomt; een groot roset versiert de bevloering, die hier evenals op al de gangen en privaten dezer verdieping in marmermosaïk is uitgevoerd en hoezeer eenvoudig, toch rijker behandeld is dan die gelijkstraats.

Eene lambrisering van Engelsche tegels met bijbehoorende deklijsten zal ter hoogte van 1.10 M. de gangwanden dekken, die verder worden beschilderd, evenals de gestucadoorde velden tusschen de uit moeren kinderbindten bestaande balklaag, die met eikenhout is bekleed.

De gangramen worden gedicht, voor $^2/_3$ hunner hoogte met spiegelglas en verder met glas en lood, 't geen het gebruik van gordijnen aldus onnoodig maakt.

De vertrekken op deze verdieping zijn allen in eikenhout betimmerd en met dubbele ramen voorzien; de kamer van den Minister heeft eene zoldering bestaande uit moer- en kinder-bindten, die met eikenhout zijn bekleed; de velden zijn met paneelwerk gedicht; de moerbalken rusten op gebeeldhouwde steenen corbeaux; de erker wordt geheel betimmerd, en de wanden voorzien van een paneellambrisering, en voorts van eene bekleeding in stof, gevat tusschen lijstwerk.

In den bovenmantel komt een schilderstuk van *van Strij* (1780), voorstellende de Gerechtigheid.

De zaal van den Ministerraad heeft een eiken plafond, dat door 4 moerbalken in 5 velden verdeeld is; 2 marmeren schoorsteenmantels met haarden, geplaatst tusschen de dubbele deuren der eindwanden, moeten

dienen ter verwarming der zaal, die verder hoogst eenvoudig zal worden afgewerkt.

De kamer van den Secretaris-Generaal heeft een stervormig plafond, waarvan de paneelen geschilderd zullen worden. De overige vertrekken komen in hoofdzaak alle onderling overeen, de secretarie staat door middel van een hardsteenen spiltrapje in verband met het daaronder gelegen magazijn; bijna alle vertrekken worden voorzien van vaste kasten, die in verband met de betimmering worden bewerkt, paneellambriseringen beschermen overal 't ondergedeelte der wanden. In de wachtkamer neven de audientiekamer worden rondgaand vaste sopha's aangebracht.

De bibliotheek, groot 84 M.², bevat een 32tal kasten, hoog 10.50 M,, welke hoogte in 3 galerijen verdeeld is, corresponderende met de bovenverdiepingen en met de bordessen van den bibliotheektrap; een eenvoudig gesmeed ijzeren trapje van 1.60 M. diameter dient om binnen de bibliotheek de galerijen te verbinden; de kantstijlen zoowel als de galerijen met hunne leuningen zijn van gesmeed of geslagen ijzer; alleen de opengewerkte galerij-vloer en de traptreden zijn van gegoten ijzer; een elevator is aan de gangzijde aangebracht.

De bibliotheek, die de volle hoogte der beide bovenverdiepingen en een deel der dakruimte inneemt, is gedekt met een ijzeren kap en een buitenlantaarn van brute spiegelglas en voorts met een binnenlantaarn, die met geschilderd glas zal worden gedicht.

Op den zolder bezijden de bibliotheek staat voor geval van brand een waterreservoir, terwijl bovendien op de gangen van elke verdieping een 3tal brandkranen in verband met de waterleiding zijn aangebracht.

Op de tweede bovenverdieping zijn, met uitzondering der vertrekken aan den Plein-vleugel, alle gangen en lokalen grootendeels in blank amerikaansch grenenhout betimmerd; de gangen worden met eiken parketvloeren gedekt en de wanden met eene lambrisering van Engelsche tegels bekleed. Alleen de zaal voor den Raad van Adel en de aangrenzende vertrekken zijn uitsluitend in eikenhout bewerkt; behalve de noodige kasten is op elke kamer een handwaschtoestel en zullen electrische schellen deze kamers met de bodekamers verbinden. De deur-architraven aan de gangzijde zijn zoo ingericht, dat boven elke deur een opschrift de bestemming van het vertrek kan aangeven; boven de deuren gelijkstraats zullen die opschriften in geschilderde tegels worden aangegeven, waarvan aan den Heer Thooft te Delft de vervaardiging is opgedragen.

Op de binnenplaats wijst de steenenbestrating het rijpad aan, en ziet men de privaten, die buiten de gangen zijn uitgebouwd en alle voorzien zijn van een portaal, gedwongen ventilering en closets. Een reeds geplaatst hardsteenen piedestal moet tot voetstuk dienen voor een gesmeed ijzeren candelabre. Onder de bestrating der binnenplaats is een regenbak van ruim 100 M³, inhoud, ter vulling zoowel van het reservoir, alsook om bij gebrek aan duinwater in de behoefte te voorzien.

Uitwendig is het gebouw opgetrokken van kleurige gevelklinkers met een hooge hardsteenen borstwering; de cordsons, raamstijlen, banden en afdekkingen zijn van Udelfangersteen; de goten alle van hardsteen rustend op Udelfanger corbeaux, die bij de voegen als spuwers zijn bewerkt, ten einde in geval van lekkage het water te kunnen opvangen.

Het dak is gedekt met leien in twee kleuren, ruitvormig dooreen gevlochten en versierd met een looden dakkam, die bij de gedreven kolonetten door gesmeed ijzeren veren is verankerd.

De windvanen dienen tevens als bliksemafleiders en zijn onderling door een koperen geleiding verbonden; de hoekstukken der topgevels, die tegendruk moeten vormen tegen de schuin liggende afdeklijsten, zijn als schildhouders van de wapens der elf provinciën behandeld, terwijl de 2 hoekleeuwen boven het middenbalkon van den Pleingevel op hunne schilden de wapens van Nassau en Waldeck voeren.

Aan het balkon van de Ministerkamer is op de borstwering eene rechtspleging voorgesteld en prijkt in den tympan der 1ste verdieping het beeld der Wijsheid en in dat der bovenverdieping het beeld der Kracht, terwijl een Mozes-kop als sluitsteen het wetgevend karakter symboliseert.

In het middenbalkon zit in den tympan beneden de wijzerplaat het beeld der Rechtvaardigheid en daaronder het Nederlandsche wapen, terwijl een Minerva-kop in den strekschen boog geplaatst der symbool der Wijsheid uitdrukt.

In den linkergevel is het beeld der Waakzaamheid aangebracht en in de gevels in de Pooten die van de Hoop en 't Geloof, terwijl de Liefde nog wacht op plaatsing in het te bouwen gedeelte.

Als groote Nederlandsche wet- of rechts-geleerden zijn in een 6tal medaillons van 3 der gevels des bustes van J. H. Thorbecke, J. M. Kemper, C. van Bijnkershoek, Hugo de Groot, Elbertus Leoninus en Philippus à Leydis geplaatst.

Het werk is tot heden in 4 gedeelten aanbesteed; de eerste aanbesteding, die der fundering, is voor de som van *f* 42,990.00 gegund aan den Heer W. P. Teeuwisse te 's Gravenhage; de tweede aanbesteding, die van den opbouw, voor de som van *f* 338,400.00 aan den Heer W. M. Schram te Sliedrecht; de derde, die van den binnenbouw, voor de som van *f* 197,800.00 aan den Heer W. J. Kolkert te Deventer, aan wien mede de vierde aanbesteding is gegund, namentlijk de bouw van het nog ontbrekende gedeelte, voor de som van *f* 249,430.00, terwijl eindelijk voor *f* 17,500 door de firma Geneste en Herscher te Parijs de levering der verwarmingstoestellen met bijbehooren is aangenomen.

Zoo ik mag vertrouwen, zal binnen kort ook de volledige meubilering van het binnen eenige maanden voltooide gedeelte iu overeenstemming met de betimmering worden aanbesteed.

'S GRAVENHAGE, 10 September 1880.

C. H. PETERS,
Architect voor Landsgebouwen.

DE UTRECHTSCHE ARCHIEVEN.

I.

SCHILDERS-VEREENIGINGEN TE UTRECHT.

Bescheiden uit het Gemeente-Archief, uitgegeven door MR. S. MULLER Fz. *Utrecht* 1880.

De Utrechtsche archieven, hoe ook reeds bewerkt, schijnen nog genoeg stof op te leveren, om den ijve-

rigen archivaris te kunnen doen besluiten, onder den hierboven genoemden titel een reeks van wetenswaardigheden, uit daar berustende bescheiden te trekken, het licht te doen zien.

In dit eerste nummer behandelt hij de schildersvereenigingen te *Utrecht.* Wat het boek behelst, zegt de schrijver in zijn voorrede:

„Eene uitgave van bronnen over de Utrechtsche „schildersvereenigingen, geene geschiedenis der schilders „zelven verwachte men. Bizonderheden over de personen „der schilders, in rekeningen en andere stukken verscholen, zijn — als niet in het kader van dit werk „passende — niet opgezocht en slechts opgenomen, „wanneer ze mij toevallig onder het drukken in „handen kwamen, de verzoeking om ze dan mede af „te drukken was mij te sterk."

De origineele stukken waarvan hier de letterlijke afdrukken voorkomen, zijn de volgende:

1. Ordonantie voor het zadelaarsgild van 1540.
2. Ampliatie der ordonantie van het zadelaarsgild van 1609.
3. Verschillende besluiten van den raad van *Utrecht* over het zadelaarsgild van 1548 — 1550 — 1554 — 1555 — en 1606.
4. Lijst der ondermannen (dekens) van het zadelaarsgild 1402 — 1611.
5. Lijst der leden van het zadelaarsgild 1569.
6. Overeenkomst van de St. Lucas-broederschap in de Predikheerenkerk te *Utrecht* met de in die kerk gevestigde O. L. V. broederschap over het gezamenlijk gebruik van de kerkmeubelen der O. L. V. broederschap 1448.
7. Ordonnantie van het St. Lucasgild van 1611.
8. Ordonnantie van het schilders-college 1644.

9—10. Twee Ampliatie's der ordonnantie van het schilders-collegie 1644 en 1651.

11. Ordonantie van het schilders-college 1664.
12. Besluiten van de vroedschap van *Utrecht* over het St. Lucas-gild en het schilders-college 1630 — 1778.
13. Rekeningen van het St Lucas-gild 1611 — 1639.
14. Lijst der leden van het St. Lucasgild, 1611.
15. Lijst der dekens van het schildersgild en der dekens en vrijlieden van het schilderscollegie 1611—1815.
16. Lijst der schilderijen van het St. Jobsgasthuis te Utrecht, en verschillende stukken, den verkoop van die schilderijen betreffende, 1811.
17. Namen der leden van het schilders-college, die het Reglement van het college onderteekend hebben, 1735.

Hoe belangrijk en rijk de inhoud dezer stukken moge zijn, het zijn echter slechts brokstukken, onverstaanbaar voor den oningewijde, steenen, kostbaar op zich zelf, maar die de hand van den kundigen werkman behoeven, om ze tot hunne volle waarde te brengen.

Dit doet de Heer Muller in een inleiding, zooals hij het noemt, waarin hij ze als 't ware aanéénrijgt en zoodoende er een onschatbare keten van vormt.

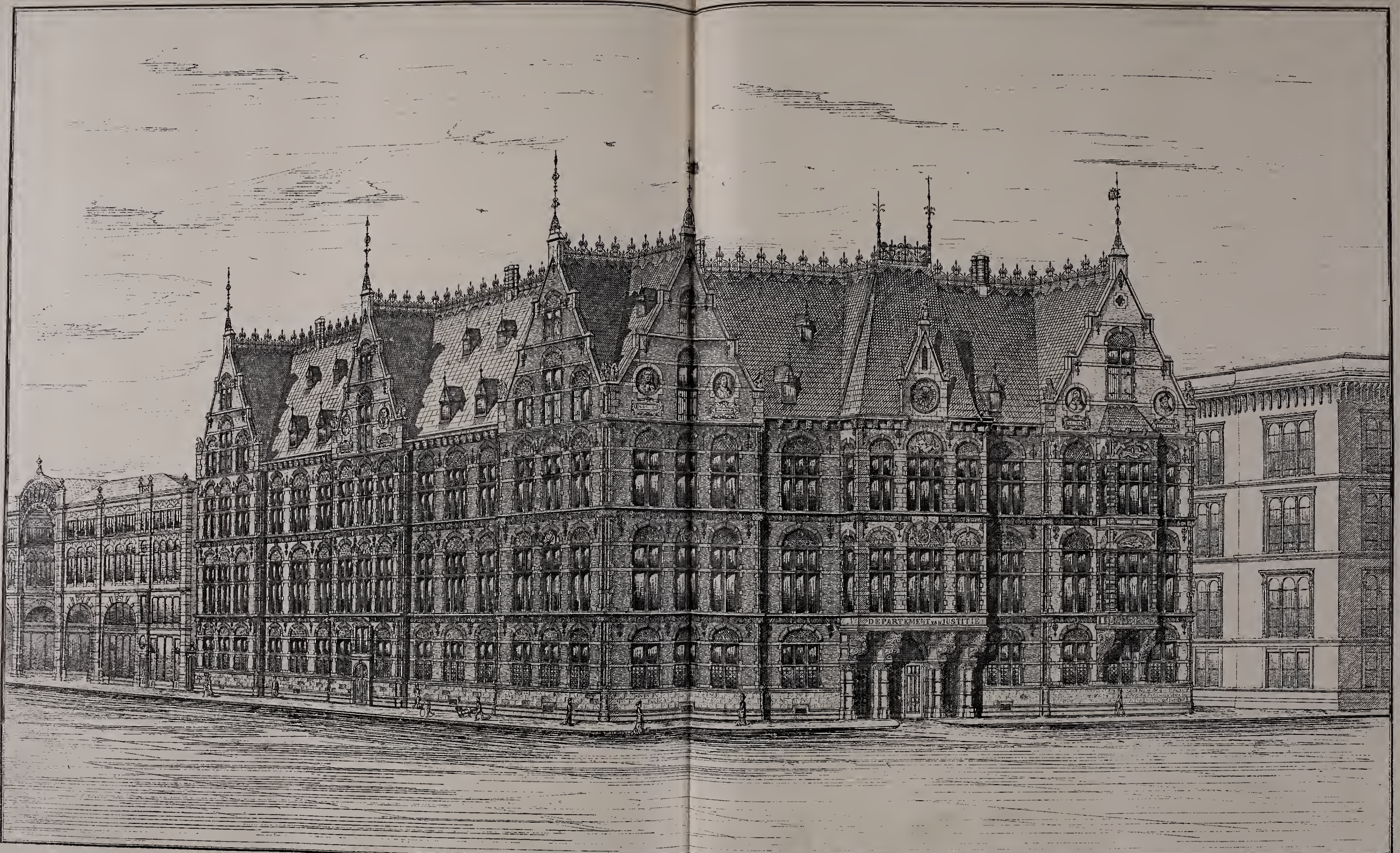
Hij laat ons daarin een blik slaan op het gildewezen van vroeger, hij wijst ons op de zonderling klinkende vereeniging van verschillende vakken onder één gilde, vakken, die zooals ze thans worden beoefend, geen de minste verwantschap hebben, hoe b. v. de schilders, beeldhouwers en andere kunstbeoefenaars begrepen waren onder het zadelaarsgilde, evenals de trip- en klompmakers, boeck-printers en binders en anderen. Het gevolg daarvan was, dat de kunstenaars zonder daarom het gild te verlaten, zich nauwer aaneensloten en zich tot een broederschap vormden onder het patronaat van St. Lucas, deze vereeniging schijnt meer uitsluitend van kerkelijken aard geweest te zijn: weinig is er van haar bekend en niet veel langer dan een eeuw kan ze bestaan hebben. Niet voor 1611 gelukte het den kunstenaars zich geheel van de zadelmakers losmaken, en een nieuw gild te vormen, het St. Lucasgild, waaronder niet alleen de schilders, maar ook de beelt- of antycksnijders, de cleedt- of cleerschrijvers (decorateurs of verwers) de lijsten-vergulders en kunstkoopers begrepen waren. Ook deze vereeniging duurde niet lang. Hetzij de beeltsnijders meer en meer eenvoudig meubelmakers waren geworden en de schilders zich te hoog rekenden met hen in één schuit te varen, hetzij de deken uit hun midden gekozen de gildekas, die het meest gevuld werd door de schilders in berooiden toestand bracht, wat ook de oorzaak moge geweest zijn, in 1639 werd door de schilders een nieuwe scheiding gevraagd en verkregen, de verwers echter moesten ze nog altijd zelfs tot in 1766 als gildebroeders blijven erkennen.

In 1644 verkreeg het gild den naam van „Schilders-college." De reglementen en bepalingen van vroeger bleven echter dezelfden. Onder de laatsten zijn die over den verkoop van schilderijen, tot wering van de concurentie en tot handhaving van het monopolie, zeer merkwaardig. Niet minder belangrijk is hetgeen de heer Muller mededeelt over de „toonkamer" waar een soort van permantente tentoonstelling van werken der Utrechtsche schilders werd gehouden. De stad stond daartoe een lokaal af, onder voorwaarde, dat de schilders steeds zouden zorgen, dat de muren met schilderijen behangen bleven.

't. Schijnt echter, dat niet velen daartoe medewerkten, want reeds in 1644 moest het College aan de gegeven belofte herinnerd worden. Elk lid kreeg de verplichting binnen drie maanden een stuk van zijn hand te leveren. Werd het verkocht, zoo moest hij binnen een half jaar een nieuw leveren. Van het verkochte genoot het Collegie 5 %. Welke maatregelen men ook nam, toch wilde die zaak niet vlotten; sedert 1682 schijnt de „toonkamer" niet meer gebruikt te zijn geworden.

Het was onder Gerard Hoet in 1696, dat weder meer teeken van leven gegeven werd. Het College verkreeg van de stad behalve een kamer, waar teekenschool werd gehouden, een tegemoetkoming voor vuur en licht. Hoet was ongelukkig de eenige, die zich voor de zaak moeite gaf, zoodat ze na zijn vertrek weder geheel verkwijnde. Hulp werd gezocht door eene nieuwe ordonnantie in 1717, waarbij het schilderscollegie naar den smaak van dien tijd meer tot een kunstlievend genootschap werd verkneed, de school werd daarbij de hoofdzaak. Deze werkte nu eens met meer dan weder met minder succes, — totdat èn „de afgeleefde Teeken-academie van Utrecht èn het „aloude schildersgild" aan verval van krachten overleed, omstreeks 1815, — en vervangen werd door het genootschap Kunstliefde, dat nog heden zich in een gewenschten bloei mag verheugen.

Wij hebben hier in groote trekken geschetst, 'tgeen de Heer Muller mededeelt, talrijke bizonderheden, aan-

Galerij Lange pooten Plein Departement van Kolonien

Departement van Justitie

teekeningen en opmerkingen vullen dit aan en maken het voor de beoefenaars der kunstgeschiedenis en der geschiedenis in 't algemeen tot een belangrijk geheel.

Met een uitvoerig register van de in het boekje voorkomende namen wordt het besloten.

Van dezelfde hand verscheen eene uitvoerige beschrijving van „de schilderijen van Jan van Scorel, in het Museum Kunstliefde te Utrecht, voorafgegaan door een korte levensbeschrijving van dien beroemden kunstenaar, of liever een opnoeming van datums en feiten uit diens leven. Vervolgens wordt het Triptiek van de familie Vischer van der Gheer beschreven, en medegedeeld, wat er van die familie bekend is, en 't geen daarvan bij de beschouwing der schilderij eenigszins belangrijk kan zijn.

De Heer Muller behandelt vervolgens de verschillende series van portretten van de leden der Utrechtsche Jeruzalems-broederschap. Na eerst medegedeeld te hebben wat er over de broederschap in 't algemeen bekend is, wordt het portret van elk der afgebeelde personen afzonderlijk beschreven en de regels onder elk daarvan, meegedeeld. De Heer Muller vindt daarbij gelegenheid ons bekend te maken met vele bijzonderheden uit het leven der meeste voorgestelde leden der Jeruzalems-broederschap en bewijst daarmede werkelijk grooten dienst aan de bezoekers van het Museum Kunstliefde, die de uitmuntende kunstwerken van Scorel daar komen bewonderen.

D. v. d. K.

ZUTFEN EN ZIJNE OUDHEDEN.

II.

Deze schoone ruïne is het best van de binnenzijde, op den steiger van het Burgerweeshuis of van de Diezerbrug te bezichtigen. Aan de buitenzijde is zij wel is waar mede belangwekkend, maar minder goed te zien, want de stadsregeering gaf helaas in den laatsten tijd, tot onze groote verwondering, vergunning aan een houthandelaar om zijn houtstek voor een deel der ruïne op stadsgrond te plaatsen. Deze geheel onverplichte opoffering van het belang der vaderlandsche oudheidkennis en van het schoonheidsgevoel is alweder een bijdrage tot het betoog der noodzakelijkheid, dat de hoogere staatsmachten zich dergelijke gedenkteekenen der vaderlandsche geschiedenis, evenzeer als de hunnebedden, behooren aan te trekken. Er hebben zich, wel is waar, stemmen tegen deze verwaarloozing van het bedoelde gedenkteeken verheven, doch dit doet juist het gevaar, dat dergelijke oudheden dreigt, des te meer in het oog vallen.

De ringmuur zette zich aan de andere zijde der Berkel voort en is daar uitwendig herkenbaar, ook nog aan de overblijfsels van twee torens, zooals de kaart bij Tadema er daar drie aanwijst. Van het waterkasteel zegt hij niets. In den tuin van het Burgerweeshuis kan men de spitsbogen, waarop de muurgang over de geheele lengte van den ringmuur rustte, nog zeer goed zien, gelijk zulks op meer plaatsen het geval is, waar de stadsmuur niet door daartegen aangebouwde huizen onkenbaar is geworden. Ongetwijfeld werd deze muurgang door kanteelen verdedigd, zooals de bij Tadama afgebeelde muurschilderij aanwijst. De dikte van den muur bij het weeshuis bedraagt, blijkens de doorbraak bij de Komstraat, ongeveer 1,82 M.; in den boognis 0,50 M.; de hoogte van den muurgang boven den beganen grond is 3,80 M.; de dikte der gewengen tusschen twee boogen 0.98 M. De hoogte was niet overal gelijk, maar aanzienlijk, want op de bovengemelde schilderij komen de kanteelen vrij ver boven de wallen uit.

Men ziet dus dat de inrichting dezer middeneeuwsche ringmuren in hoofdzaak overeenstemd met die van Pompeji.

Wij naderen nu langs den Armenhagen de voormalige Binnenpoort, die omstreeks 1855 werd afgebroken! De Boompjeswal overgaande zijn al weder voormalige torens zichtbaar, thans tot huizen in de Bornhovenstraat behoorende De uitgang der stad naar de Spitaalstraat is daar eerst later gemaakt, althans de tegenwoordige in het verlengde der Zaadmarkt (oudtijds Salt-markt) staande Drogenapstoren (vroeger de Saltpoort, zie Tadama pag. 160) is zonder twijfel een uitgang der stad geweest[1]).

Deze belangrijke toren is een bezoek overwaard. Hij werd, volgens Tadama (pag. 128) in 1467 gebouwd. Later stichtte Hertog Karel van Gelre een blokhuis tegenover deze poort. Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat dit gestaan heeft daar, waar de bij Tadama te vinden platte grond een open plek in de gracht met het inschrift: *Bolwerc* aanwijst. Is dit zoo, dan moet de datum van den platten grond na 1537 gesteld worden, daar in dat jaar de burgers het blokhuis verkregen en afbraken. Dat de Drogenapstoren of de Saltpoort niet op den platten grond voorkomt, is een dier onnauwkeurigheden, die er, zooals boven gezegd is, op aan te wijzen zijn, [2]) tenzij de kaart ouder is dan 1467; doch dan heeft de bedoelde open plek niets met het Blokhuis van Karel van Gelre gemeen, behalve misschien de ligging. Dit is echter onwaarschijnlijk, want de Hospitaalsvoorstad werd volgens Frederiks (pag. 52 van het voormelde boekje) ten tijde van de heerschzuchtige plannen van Filips den Goede tegen Gelderland, alzoo omstreeks 1450 ommuurd, en komt als zoodanig op den platten grond voor. De tegenwoordige naam van Drogenapstoren moet volgens denzelfden schrijver aan een muziekant toegeschreven worden, die in de eerste helft der 16de eeuw er woonde.

Van dit gebouw, dat een merkwaardig voorbeeld van prachtig middeleeuwsch metselwerk oplevert, waardoor het, niettegenstaande zijn ruim 400-jarigen ouderdom nog een betrekkelijk nieuw aanzien heeft, bestaat tot nu toe geen bevredigende afbeelding. Het bestaat uit een vierkant onder- en een achtkant bovenstuk, te samen naar schatting 25 meter hoog. De in een soort van staand verband gemetselde en van buiten vlak geschuurde muren hebben aan het onderstuk de aanzienlijke dikte van 2.12 M. In dit onderstuk, dat blijkbaar als poort dienst deed, was een gothisch kruisgewelf aanwezig, waarvan de sporen, boven de vier aan elkaar gelijke, zware spitsbogen, nog zichtbaar zijn. Van deze bogen waren twee tegenoverstaande open en konden door deuren gesloten

[1]) Het vroeger vermelde „Caerten boek" doet zien dat in 1573 geen weg naar dit gebouw voerde.

[2]) In het bovenvermelde „Caertenboeck" is dan ook deze toren wel degelijk afgebeeld.

worden, waarvan de duimen en sluitneuten nog bestaan. De buitenste poortopening is geheel, de binnenste gedeeltelijk dicht gemetseld. Nog is aan de eerste de gleuf der valdeur voorhanden. De thands aanwezige zolders en ladders zijn van zeer jonge dagteekening. Van den eersten zolder, ongeveer ter hoogte van het vroegere gewelf, voert een in de noordelijke en oostelijke muren uitgespaard steenen trapje, langs een geheim gemak naar een hoogeren zolder. De eerste verdieping, door oude getraliede kruisramen verlicht en aan de buitenzijde met een schietgat voorzien, vertoont ook nog een bakoven en de overblijfsels eener schouw. De bezetting van dit middeleeuwsch poortkasteel kon immers in de gelegenheid komen, dat zij zoowel van de stad- als van de buitenzijde afgesloten was. Op den hoogeren zolder ziet men de hoektogen waarop het achtkant rust, hooger op nog weder door halfcirkelvormige gewelven ontlast. Een omgang loopt op het vierkant en om het achtkant, langs de door sierlijke gothische draagsteenen gesteunde onderstukken der vier hoektorentjes, waarvan er in den aanvang dezer eeuw nog drie aanwezig waren, wier spitsen, volgens nog bestaande teekeningen tot aan den bovenrand van het achtkant reikten. Het achtkant is vroeger ook met een sierlijke spits gedekt geweest en vertoont nog kanteelen, die echter zijn volgemetseld. Thans is de toren door een plat gedekt, van waar men een prachtig uitzicht op stad en omstreken heeft. Wij mogen hier evenwel niet verzwijgen, dat dit plat niet gemakkelijk, immers slechts langs steile ladders te bereiken is. De tegenwoordige stadsregeering — en wij achten dit voor de toekomst een verblijdend teeken — heeft het van buiten, wat het onderstuk betreft zeer goed onderhouden en zelfs hersteld, geheel in den geest van het bestaande. Het is echter jammer dat vroegere besturen het kruisgewelf, de hoektorentjes en het hoofddak niet beter bewaard hebben. Van een ophaalbrug anders aan de gaten der katrolschijven lichtelijk kenbaar, is geen spoor te ontdekken. Waarschijnlijk bestond er dus oudtijds een voorpoort, die tot aan de gracht voerde en was eerst daar de ophaalbrug aangebracht. Immers ook hier loopt de gracht op eenigen afstand van den ringmuur, zoowel in werkelijkheid als op het oude kaartje bij Tadama.

Ook deze „Saltpoort" heeft hare geschiedkundige belangrijkheid. Toen toch in het laatst der veel bewogen regeering van Karel van Gelre, deze vorst, met het oog op zijn kinderloosheid, het plan beraamde om zijn land in Fransche handen te spelen en de burgers der steden zich hiertegen krachtig verzetten, trachtte hij de stad Zutfen te onderwerpen en deed hare poorten in 1537 onverhoeds bezetten. De burgers echter liepen te wapen en overweldigden de poorten maar konden het bovenvermelde blokhuis niet bemachtigen. Weldra verscheen in 1537 een legerbende van den Hertog onder Maarten van Rossem, die de stad berende doch te vergeefs trachtte de bezetting van het Blokhuis van het noodige te voorzien. Van dit laatste werd op de stad gevuurd en de burgers lieten dit van hunne muren niet onbeantwoord. Natuurlijk is Saltpoort hierbij betrokken geweest en waarschijnlijk was zij van geschut voorzien, waaraan blijkens nog voorhanden staten in de stad geen gebrek was. Men kan bij Tadama (pag. 162) uitvoerig verhaald vinden hoe, door bemiddeling van den hier merkwaardig vredelievend optredende veldmaarschalk Maarten van Rossem, de twist werd bijgelegd en het Blokhuis aan eenige edelen en door deze aan de burgers overgeleverd werd, terwijl de bezetting met het geschut vrij kon aftrekken. Aldus is de Drogenapstoren een gedenkteeken van de vrijheidsliefde der oude Zutfensche burgerij. Dat de grijze hertog niet dan met weerzin toegaf, blijkt uit de bepaling, dat hij het Blokhuis aan de door hem gezonden edelen, niet aan de stad, afstond.

Voorbij den Drogenapstoren is de oude ringmuur van buiten over een aanmerkelijke lengte goed zichtbaar, ofschoon het eenigzins vooruitspringend bovenstuk alleen nog kenbaar is aan de zoogenaamde „haaietanden" of kleine gemetselde spitsboogjes, die dat eertijds door kanteelen gekroonde deel ondersteunden. Een weinig verder wordt de lijn dezer „haaietanden" iets hooger en nog verder door eenvoudige uitspringénde baksteenen vervangen. Hier begint wellicht een ouder gedeelte van den muur. Voorbij de voormalige Vischpoort komt een voorsprong van den geheelen muur voor. Het is mogelijk dat hier een vierkante, uitspringende toren gestaan heeft. Bij de bocht van den muur die hier verderop evenwijdig met den IJssel gericht is, staat de van 1467 dagteekenende „Bourgonjetoren," een rond gevaarte met schietgaten, vroeger van boven met kanteelen voorzien, gelijk de meervermelde schilderij aantoont. Op dezen toren, die tegenwoordig in partikulier bezit moet zijn, ziet men een koepel, in de wandeling „de koepel van Martinet" genoemd. Het is mij niet gelukt, uit te maken of deze hoogstverdienstelijke natuurkundige en predikant hier zijn „Katechismus der natuur" geschreven heeft, zelfs niet of hij den koepel in gebruik gehad zou hebben, zooals de heer Frederiks schijnt vernomen te hebben. Martinet woonde, zooals uit zijne Voorrede blijkt, wel is waar in de Waterstraat, maar, naar oude lieden mij hebben verzekerd, heeft de koepel zijnen naam alleen te danken aan de omstandigheid, dat hij in den „Katechismus der Natuur" is afgebeeld. Vreemd zeker zou het zijn, dat Martinet er niets van zegt, indien hij den koepel in gebruik gehad had; want hij spreekt er over in Deel I pag. 48 van zijn boek.

Tegenwoordig is de geheele Bourgonjetoren niet goed meer van de buitenzijde der stad te zien. Alleen bij de haven, tegenover de Hoogere burgerschool, heeft men er een vrij goed gezicht op.

Van hier af ontmoet men geen overblijfselen meer van den ouden ringmuur, dan tegenover de Berkelkade, waar een arm van dit riviertje met snelheid langs de stad stroomt. Ook hier is het water een eind weegs van den muur verwijderd. Hier en bij den doorgebroken ingang der stad, tegenover het station, is de muur van boven weder van „haaietanden" voorzien. Vroeger bestond hier een dergelijk waterkasteel als aan de oostzijde der stad. Men wilde in het begin der vorige eeuw beide Berkelruïnen om hare bouwvalligheid afbreken, maar ondervond bij de westelijke zooveel moeilijkheid, dat men de andere onaangeroerd liet.

Over de Berkel was in onze jeugd nog een deel van den stadsmuur aanwezig, waar thans de voor omstreeks 25 jaar gebouwde nieuwe gevel van het krankzinnigengesticht zieh uitstrekt. Bij dien bouw werd ook een oude ronde toren, „het Lazareth" ge-

heeten, weggebroken, waarin de lijders van besmettelijke ziekten, van wege het oude en nieuwe gasthuis, verpleegd werden. Men heeft toen nog een aantal kogels opgegraven, die wellicht tegen den muur waren afgestuit. De tegenwoordige, iets verder staande kruittoren doet aan later tijden denken en deze bevindt zich bij den nieuwstadsuitgang der stad, zoodat wij hiermede onze rondwandeling hebben volbracht.

Wordt vervolgd.

HET STANDBEELD VAN SPINOZA.

Den 14en September werd te 's Gravenhage het door vrijwillige bijdragen bekostigd bronzen standbeeld van Baruch de Spinoza onthuld en aan de Gemeente 's Gravenhage overgedragen. Het gedenktceken is geplaatst op de gedempte Paveljoensgracht, niet ver van de woning, waar Spinoza in 1677 stierf.

Op een eenvoudig doch sterk geprofileerd voetstuk, ruim 1,50 M. hoog verheft zich het fraai gemodeleerd beeld. De wijsgeer is gezeten in een oud-hollandschen leuningstoel in een peinzende houding, steunende op den rechter elleboog. De rechterhand waartegen het hoofd rust, houdt een potlood, de linker op de knie uitgestrekt, heeft eenige papieren gevat, waarop de philosoof aanteekeningen schijnt te zullen maken. De linker voet is achteruitgetrokken, en de rechter vooruitgeschoven. De geheele figuur is gedrapeerd in een wijden mantel.

Het beeld is zeer rustig van houding; het hoofd is fijn geboetseerd en de uitdrukking is vol geest en scherpzinnigheid. Ook de draperien verdienen allen lof. Over het algemeen mag dit standbeeld gerekend worden onder de besten, die op onze openbare pleinen aangetroffen worden. Het is het werk van een jong Fransch beeldhouwer, Frédéric Hexamer, en werd gegoten door de firma Thiébaut frères te Parijs.

Het schoone voetstuk is van rood Zweedsch graniet en werd geleverd door Kessel en Röhl te Berlijn.

Alleen het hek is van Nederlandsch fabrikaat, hetgeen, zoo men het niet wist, reeds aanstonds hieruit ware op te maken, dat het bijzonder leelijk is.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De commissie van bestuur van het Museum van Oudheden in Drenthe heeft aan Gedeputeerde Staten dier provincie haar verslag over 1879 uitgebracht.

Zij verheugt zich over de aanhoudende belangstelling in het Museum, blijkbaar ook uit de talrijk ontvangen geschenken van oudheden, munten, afbeeldingen en boeken. Daaronder verdienen vermeld te worden twee door den heer Mr. J. J. Bolman te Assen geschonken teekeningen van den heer J. Reijnders, destijds rijksontvanger te Emmen, verbeeldende de in 1855 in de toenmaals afgebroken kerk te Emmen gevonden muurschilderingen.

Onder de aangekochte voorwerpen trekt de aandacht een pakket van ruim twintig stukken meerendeels in handschrift, afkomstig uit den boedel van een algemeen gunstig bekend Drentsch letterkundige en door den boedel*redder* voor scheurpapier verkocht aan een kleinhandelaar, van wien ze door de zorg van den heer A. Steenbergen te Hoogeveen zijn terugbekomen.

Dit pakket omvat o. a. stukken van 1588 tot 1805 hoogstwaarschijnlijk afkomstig van het archief der gemeente Coevorden; voorts notulen der classikale vergaderingen van predikanten in Drenthe van 1603 tot 1624, een relaas van den aanval op Zwartsluis in 1672 enz. enz.

Opgravingen werden in 1879 niet ondernomen.

Over de bekrompenheid van het Museumlokaal werd geklaagd, en terecht. Dit miniatuur-Museum heeft nauwelijks 20 M². oppervlakte!

— De Nederlandsche maatschappij tot bevordering van Nijverheid heeft o. a. den volgenden prijsvraag uitgeschreven.

No. 632. Een gouden medaille en *f* 500 aan den schrijver van een voldoende „Handleiding voor de kennis van het Ornament in zijne toepassing op de Nijverheid", welke vóór het jaar 1882 zal zijn uitgegeven.

Deze Handleiding (geen vertaling) moet een historisch overzicht geven van den stijl, in betrekking tot de voorwerpen, waarop het ornement is aangebracht en de grondstoffen, waaruit die voorwerpen zijn vervaardigd, op het voetspoor van de werken van OWEN JONES *Grammar of Ornament*, en SEMPER, *der Stil in den technischen und tektonischen Kunsten*, en voorts van duidelijke afbeeldingen voorzien zijn, en door beknopten vorm voor het onderwijs kunnen worden aanbevolen.

Wanneer vóór 1882 twee of meer werken over hetzelfde onderwerp zullen zijn verschenen, zal de uitgeloofde prijs aan den schrijver van het best gekeurde worden toegekend.

— De driejaarlijksche Tentoonstelling van Kunstwerken van levende meesters, welke dit jaar te Amsterdam plaats heeft, zal op Dinsdag 21 September om 11 ure plechtig geopend worden in de localen op het Singel bij den Heiligenweg No. 421 en 423.

— In een buitengewoon nummer van het *Politieblad*, verzoekt de Officier van justitie te 's Gravenhage opsporing en aanhouding van een in olieverf op paneel geschilderd ovaal portret van *Prins Maurits*, hoog ongeveer 8 en breed ongeveer 6 duim, in middellijn, gevat in een gekartelde donkerbruine houten vierkante lijst hoog ongeveer 20 en breed ongeveer 18 duim, tusschen 10 en 11 dezer ontvreemd uit het Gemeentemuseum in den Haag.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

ENGELAND. Een legaat van niet minder dan 7½ ton zal het Britsch Museum te Londen eerlang in de gelegenheid stellen zijn lokalen aanmerkelijk uit te breiden. Nieuwe galerijen zullen worden aangebouwd ten behoeve van de grieksche oudheden en van de verzameling drukwerken en teekeningen.

ADVERTENTIËN.

Belangrijke Verkooping

VAN

SCHILDERIJEN,

in de BRAKKE GROND te Amsterdam.

C. F. ROOS & C. F. ROOS Jr. zullen op den ***19den*** en ***20sten OCTOBER 1880,*** ten overstaan van den Notaris H. REIJSENBACH, ter plaatse voornoemd, ***verkoopen:***

De Collectie

MODERNE SCHILDERIJEN,

nagelaten door wijlen den Hoog-Welgeboren Heer

Jhr. J. S. H. VAN DE POLL,

te Amsterdam;

benevens eene uitgebreide verzameling

FAMILIEPORTRETTEN,

door Meesters uit de Hollandsche Scholen der 15de, 16de en 17de eeuwen:

ANTIQUITEITEN EN PORSELEINEN.

Informatiën zijn te bekomen ten kantore van C. F. DE ROOS & C. F. DE ROOS Jr., *Brakke Grond*, Nes 45, te Amsterdam.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver vermeerderde druk.

Prijs . . . . . f 0.70.

HET BELEG VAN HAARLEM

DOOR

VROUWE JACOBA

in 1426.

Geschiedkundige bijdrage

DOOR

Dr. C. EKAMA,

f 0.40.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 39. 25 September 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... *f* 3.—
Franko per post ... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels ... *f* 1.50
Iedere regel meer ... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE DRIEJAARLIJKSCHE KUNSTTENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

„*Uiterst middelmatig*;" ziedaar het woord, dat ons op de lippen zweefde na ons bezoek aan de zalen, waarin thans de stad van Rembrandt en van der Helst de driejaarlijksche tentoonstelling onzer kunstenaars herbergde. Alles werkt er toe mede, om een min aangenamen indruk achter te laten. Reeds het gezicht van het gebouw waarin de expositie schuilt. De eenmaal schilderachtige gevels van den Garnalen Doelen zijn op de schandelijkste wijze in den loop dezer eeuw, vermoedelijk door lieden, die nog in leven zijn, verknoeid en contrasteeren volkomen met den artistieken schat, dien men binnen het gebouw hoopt te vinden. De ingang en de trap verbeteren dien indruk niet; de trap toch is bijna even leelijk en ongemakkelijk als die van het Beurs-Station te Rotterdam, en dit zegt niet weinig. Bovengekomen ontmoet men allereerst een zeer slechte glasschildering — de eenige — en treedt vervolgens de zalen binnen die, wat haar bouw en ornementatie betreft, geen hoogere waarde hebben dan de verkooplokalen in den Brakke-Grond. 't Is waar dat deze zalen slechts tijdelijk en naar men hoopt niet meer dan eenmaal haar tegenwoordige bestemming vervullen.

Een algemeene opmerking, welke vooraf mag gaan, is, dat ook thans weder deze tentoonstelling, welke in naam alle soorten van kunstwerken omvat, inderdaad slechts schilderijen te zien geeft. Wat er aan beeldhouwwerken vertoond wordt, is bijna niet noemenswaard. 10 inzenders, van welke 6 Nederlanders zijn, bezorgden 14 stuks, op 2 standbeelden na, allen borstbeelden. De architectuur is even zwak vertegenwoordigd; 6 inzenders, van welke 1 nog vermoedelijk op de schoolbanken zit. De prentgraveerkunst telt hier in het vaderland van Rembrand, van Suyderhoef, van de eerste graveurs en etsers der wereld, niet meer dan 3 beoefenaars, van welke 1 vreemdeling is. De penninggraveerkunst leverde 1 inzender (een Belg) en slechts 1 stuk herinnert ons dat er.... in Belgie op glas geschilderd wordt!

Voorzeker, de hier genoemde kunsten worden in Nederland weinig beoefend, in vergelijking met andere landen. Doch het is er verre van, dat zij zoo verwaarloosd zouden zijn, als uit bovenstaande statistiek

mocht afgeleid worden. Er zijn enkele graveurs en etsers, wier werken wij hier hadden willen ontmoeten. Te Utrecht aan 's Rijks Munt, te Amsterdam, te 's Gravenhage zijn stempelsnijders, die jaarlijks een aantal penningen vervaardigen. De beeldhouwkunst wordt vooral ten behoeve van kerkelijke doeleinden te 's Gravenhage, te Utrecht, te Roermond, te 's Hertogenbosch op groote schaal beoefend; waarom geven deze ateliers nooit eenig teeken van leven op onze tentoonstellingen. Hetzelfde geldt van de glasschilderkunst, welke te Utrecht en te Roermond voortdurend en met klimmend succes zich ontwikkelt; waarom zien wij hier — evenmin trouwens als op de Haagsche en Rotterdamsche tentoonstellingen — niets daarvan? De cartons waarnaar de glazen beschilderd worden, waren toch gemakkelijk op te hangen. De bouwkunst eindelijk, waarover in de laatste jaren zooveel gesproken en geschreven is, en waaraan jaarlijks millioenen toevertrouwd worden, kon licht meer teekenen van leven bij deze gelegenheid gegeven hebben.

Bedenkt men dit alles, dan vraagt men zich af of de leemte, waarop wij wijzen, niet eenvoudig het gevolg is van den ouden sleur, volgens welken alleen ten behoeve van het beschilderd doek of paneel de driejaarlijksche kunsttentoonstellingen schijnen bestemd te zijn. Het vermoeden ligt voor de hand, dat de tentoonstellings-commissie niets heeft gedaan om met dien sleur te breken, dat zij er geen oogenblik aan gedacht heeft de noodige stappen te doen om de verwaarloosde kunstvakken vertegenwoordigd te krijgen. Hetgeen zeer jammer is.

Wij moeten ons dus met de schilderijen tevreden stellen. Ongelukkig leveren zij geen stof tot tevredenheid. Is het aantal schilderstukken gering (462 nummers telt men) de goede schilderijen zijn bijzonder schaarsch, en kunstproducten van buitengewone waarde zijn er nagenoeg niet.

Onderscheiden voorname meesters, die men gaarne op onze tentoonstellingen ziet, zonden niets in. *Alma Tadema*, *Artz*, *Bakker Korff*, *Bisschop*, *Bosboom*, *du Chattel*, *Israëls*, *Maris*, *Mauve*, *Rochussen* schitteren door hun afwezigheid. Anderen, zooals *Bles*, gaven kleine studien, waaruit de omvang van het talent des schilders niet genoeg kan blijken.

Daarentegen heeft de commissie een aantal prullen opgehangen, waarvan de talrijkheid in het minst de afwezigheid der bovenbedoelde schilders niet kan goed maken.

Zoodoende is het peil dezer tentoonstelling aanmerkelijk gedaald, en kan slechts hier en daar op lichtpunten gewezen worden.

In de allereerste plaats dient melding gemaakt te worden van het groot historisch triptychon van den jeugdigen Antwerpschen schilder *Jan van Beers*, een meesterstuk dat door de Franschen „le clou de l'Exposition" zou genoemd worden. Het draagt als titel: „de Verlossers van Vlaanderen." Het breede middenpaneel stelt den Vlaamschen dichter Jacob van Maerland voor, die op zijn sterfbed aan Jan Breidel en Pieter de Coninc de bevrijding van het Vlaamsch vaderland voorspelt. De compositie is sober en edel. De twee patriotten wier vastberadenheid op het gelaat te lezen is, staan, elkaar de hand drukkend, voor het sterfbed van den dichter. Deze zich met moeite opbeurend, legt de rechterhand op de saamgevouwen handen zijner vrienden en wijst hun op de toekomst. De blik van den dichter is vriendelijk en ernstig. Meesterlijk is de teekening der figuren, de anatomie van het ontvleeschte naakte lichaam van den grijsaard, de plooijen en de drapeering der kleederen van de twee makkers. Alle details van de costumen en van het slaapvertrek doen voorts den schilder als een volleerden oudheidkundige kennen. Het geheel brengt een diepen, ernstigen indruk te weeg. Ook de zijvleugels zijn zeer fraai. De eene stelt Jan Borluut voor, een welgevoed man in geestelijk gewaad met het zwaard in de hand; de andere is Willem van Saaftingen, gekleed met een malienkolder en steunende op de banier van Vlaanderen; beiden komen hier voor als de voorname helden in den bevrijdingsoorlog der Vlamingen.

Het triptychon kenmerkt zich door een sterk licht, dat gelijkelijk over de geheele compositie verspreid is, en een zeer eigenaardig, decoratief effect te weeg brengt.

Dat *van Beers* intusschen met het „clair-obscur" weet te tooveren, bewijst hij door een klein schilderijtje, „Flora" genoemd, waarop een allerliefst vrouwenportretje is afgebeeld. Het is een beeldschoon meisje met lange blonde haren en groote blauwe oogen, over wier schouders een rood kleed gelegd en op wier boezem een roode roos geplaatst is. Een juweel, op de wijze eener miniatuur gepenseeld.

De historische tafereelen door Nederlandsche schilders ingezonden, beteekenen niet veel. Het beste is een kleine schilderij van *H. A. van Trigt*: Thomas Morus in de gevangenis door zijne dochter bezocht. De kleur en de toon zijn verdienstelijk, doch de zwakke anatomie der gezichten en handen bederven eenigzins den indruk. *Klinkenberg*'s bloedbad te Naarden in 1572 is minder een historiestuk dan een — overigens goed geslaagd — stadsgezicht. De met sneeuw bedekte straten, de gloed der in brand staande huizen, het schemerlicht dat over het geheele tafereel valt, zijn zeer goed weêrgegeven; de teekening der figuren is het zwakke punt van dit werk. Een ander merkwaardig stadsgezicht is dat op het raadhuis en de markt te Goslar door *C. Springer*. Van den overleden *Jan Weissenbruch* zijn er drie stukken, waaronder het laatste, dat deze verdienstelijke artist schilderde: een gezicht op de toen nog niet gedempte Prinsengracht te 's Gravenhage.

Een van de fraaiste landschappen werd door *J. van de Sande Bakhuijzen* gezonden: een gezicht op een Drenthsche vlakte, met een beekje en een paar eiken op den voorgrond. *Apol*, *Bilders*, mevrouw *Bilders-van Bosse*, *van Borselen*, *van Deventer*, *Gabriel*, *Roelofs*, *Stortenbeker* zonden hun gewone landschappen.

Wat meer afwisseling geven de genre-schilders. „Troosteloos" heet een der stukjes van *Bles*, aangenaam van toon, en goed gevoeld. 't Is een jonge weduwe in rouwgewaad met haar kind aan de zogende borst, schreijend voor een geopenden bijbel gezeten. *Blommers* zond twee Scheveningsche tafereelen; het eerste stelt twee Scheveningsche meisjes voor, op het strand gezeten; lief gegroepeerd, doch de teekening en vooral de zee in het verschiet schijnen niet onberispelijk; het andere „ter haringvangst" gedoopt, geeft op het Scheveningsch strand een aantal figuren te zien, waaraan men het verwijt mag richten, dat zij niet genoeg in toon verschillen en dientengevolge niet overeenkomstig de verschillende plannen wijken. Ook *Sadee* en *A. Neuhuys* verplaatsen ons

naar Scheveningen. De „Vrijaadje" van den laatste — het meisje zit binnenshuis, en de jonge visscher spreekt haar door het geopend venster toe — is een zeer verdienstelijke schilderij. Geestig zijn de twee Joden-stukjes van *M. J. de Haan*, en krachtig geschilderd ook; het eene heet „Talmudische anatomie." Drie Talmudisten redekavelen over een geslachte kip die een frisch Jodinnetje — dat wat klein van gestalte schijnt — vóór hen op tafel gelegd heeft. De „Aalmoes" is insgelijks een tafereel in Israël waargenomen; de uitdrukkingen inzonderheid die van het arme vrouwtje, zijn zeer juist opgemerkt. Minder bevredigt ons de vrouwenstudie-kop van *de Haan;* de kop is goed bewerkt, maar voorzoover men oordeelen kan bij de groote hoogte waarop dit stuk gehangen is, — de arm en de hand schijnen niet onberispelijk.

Geestig en goed van teekening en kleur zijn ook de twee schilderijen van *E. J. Boks*. „De weduwe van den kunstenaar" komt in rouwgewaad een schilderij van haren man te koop aanbieden, aan een rijke familie. Mevrouw ligt uitgestrekt op een „gemakkelijken stoel" en kijkt met vernederende onverschilligheid naar het aangeboden kunstwerk; zij is kennelijk de baas in huis, want mijnheer achter een courant verscholen, wacht angstvallig af, wat zijn wederhelft beslissen zal. En deze wordt in haar tyrannieke heerschappij gesteund door de achter haar gezeten moeder, wier azijnzuur gezicht een treffend denkbeeld geeft van het pleizierig leventje, dat er in dit huishouden geleefd wordt. Zijn hier de stormen „à l'ordre du jour," een extra-storm dreigt op te komen in het andere huisgezin, waarheen ons het tweede stuk: „de verraderlijke ruiker" verplaatst. Wij zijn hier bij goede burgermenschen. Terwijl moeder en dochter aan de theetafel zitten, komt een groom in nette liverei een fraaijen ruiker binnen brengen, blijkbaar voor het lieve meisje bestemd, dat de oogen neêrslaat en stellig aan haar moeder nooit heeft verteld, dat zij aan een rijken „galant" aanleiding gegeven had om dergelijk geschenk aan te bieden. In beide schilderijen ziet men de meid of de knecht, welke *Boks* gewoonlijk achter de halfgeopende deur nieuwsgierig laat loeren naar de dingen, die komen zullen.

Th. Mesker schilderde een zeer goed „Markttafereel;" *Stroebel* zond een paar binnenhuizen in de hem eigen manier, vrij naar Rembrandt gevolgd. De binnenhuizen van *Kever* en *H. Valkenburg* behooren tot de school van Israëls. *Valkenburg* schilderde een zeer lieven groep: eene vrouw die een pasgeboren kindje vertoont aan het verwonderd broertje; deze en het oudere zusje zijn zeer aardig van beweging. Het verschiet met de bedstede, waar de moeder ligt is fraai van toon.

Het groote stuk van *Henkes*, „Onder de preek," is reeds in den Haag en te Parijs gezien; het bezit groote qualiteiten, doch waartoe zulk een onderwerp bijna levensgroot geschilderd? Het onoogelijke, kille en nare aanzien van de gewitte kerk, waaraan een groot gedeelte van het doek gegeven is, maakt den geheelen indruk van het stuk eenigzins koud.

Zeer warm daarentegen in de herberg, waar de „vroolijkheid" heerscht, door *David Oyens* geschilderd. Dit kleine paneeltje is zeer pittig en geestig, en een der meest artistieke stukken van de tentoonstelling. De vrouwenfiguur „in het atelier" van *P. Oyens* is insgelijks een krachtig uitgevoerde en verdienstelijke studie. Ook *Windt* legt zich blijkens zijn „nar" op een krachtige penseelsbehandeling toe. Een warme toon, die aan de oude meesters herinnert, kenmerkt de twee zeer goede schilderijtjes van *Alex. Liernur*, „een liefhebber van curiositeiten" en „souvenirs;" laatstgenoemd stuk stelt een bejaard heer voor, gewikkeld in een zwart fluweelen kamerjapon, die op zijn viool eenige geliefkoosde oude deuntjes gaat spelen.

Militaire stukken van waarde zijn er niet, met uitzondering van een kleine studie door *W. Verschuur*, voorstellende eenige Fransche infanteristen in een bosch halt houdend. Indië levert toch stof genoeg in de laatste jaren, maar niemand schijnt er aan te denken daarheen te gaan om eindelijk eenige afwisseling te bezorgen van den cirkelgang der Scheveningsche strandjes en der achterhoeksche binnenhuisjes. *Delacroix*, *Decamps*, *Marilhat*, *Vernet*, *Bida*, *Gérôme*, *Verlat* bezochten Azie en Afrika en brachten vandaar schatten van artistieke indrukken mede. Zal geen onzer kunstenaars ooit lust gevoelen het Oostersche zonlicht op zijn doek over te brengen?

Troosten wij ons intusschen met hetgeen men ons voorlegt. Wij kunnen wijzen op een uitmuntend veestuk van *de Haas*, op zeer fraai geschilderde schapen van *D. van Lokhorst*, wiens in een gelen toon geschilderd stuk veel zou winnen, indien het een donkere in stede van een vergulde lijst had; voorts op een paar allerliefste katjes en een fraaijen mopshond van Mevrouw *Ronner*.

Onder de zeeschilders is *Mesdag* de baas. Zijn talent schittert in zijn twee stukken, een „morgen aan het strand," met een aantal vertrekkende schepen, en een „Zonsondergang."

Het menschelijk figuur, tot welks behandeling veel studie en ingespannen arbeid vereischt worden, lokt helaas weinig kunstenaars. Er is een groote „Christus aan het Kruis" van *F. J. Jansen*, die kennelijk een namaaksel is van *Bonnat*'s bekende schilderij. De herinnering aan dit laatste kunstwerk doet geen goed aan den Christus van de Amsterdamsche tentoonstelling, die overigens al te veel een loutere realistische studie naar een atelier-model is.

De twee naakte „spelende jongens" van *Louis Stracké* zijn verdienstelijk geschilderd.

Goede portretten zijn zeldzaam geworden. Op deze tentoonstelling zagen wij een goed portret door *Thérèse Schwartze*, en een paar damesportretten van *Bramine Hubrecht*, in een warmen, diepen toon geschilderd.

Bloemen schijnen van rechtswege door het penseel van het schoone geslacht weergeven te moeten worden. Op dit gebied toonen op nieuw de dames *van de Sande Bakhuijzen*, *Haanen*, *van Hogendorp*, *Alice Ronner*, en *Roosenboom*, dat zij de natuur met goed gevolg weten weer te geven. De dames *Vos* en *Fles* — deze exponeert een zeer goeden schotel met aspergies — mogen voor hare stillevens genoemd worden.

Uit den vreemde zijn behalve het groote stuk van *Jan van Beers*, eenige niet onverdienstelijke schilderijen overgezonden. Een van de beste is „de heksenmeester" van *Hugo Kauffmann*, te Munchen, den bekenden geestigen teekenaar van de „Biedermänner und Consorten. Zijn Ober-bayrische studien heeft hij op dit doek vereenigd in een herberg, waar een toovenaar uit een bierkruik een konijntje te voorschijn haalt. De tal-

rijke figuren zijn uiterst geestig en waar van uitdrukking, de teekening van al deze koppen is merkwaardig goed; hier wordt die teekening niet „weggemoffeld", en behoeft voor slordigheid, overhaasting of gebrek aan ernstige studie geen verontschuldiging gezocht te worden in kleur en toon. Een voorbeeld, dat velen onzer kunstenaars mogen overpeinzen. *A. van Maasdijk* uit Dusseldorf zond een goede schilderij aan den „Malkasten" ontleend. *Jacobsen* gaf goede landschappen, en *Eugène Klinkenberg* eenige groote figuurstudiën. Een andere groote figuurstudie is die van *A. Mniszeck* te Parijs: een levensgroot Amsterdamsch Weesmeisje, waarvan de behandeling aantoont dat de schilder een ernstige studie van de hollandsche meesters uit de XVIIe eeuw heeft gemaakt. Goede Noorweegsche landschappen exponeerde *A. Normann* te Dusseldorf.

Eindelijk behooren onder de Belgische schilders nog genoemd te worden *N. de Keijsèr*, meer om den naam dien deze schilder zich verworven heeft, dan om de thans gezonden werken, en *M. P. van der Ouderaa*, wegens zijn schilderij voorstellende „Rubens en Isabella Brandt in bewondering voor een stuk van Daniel Seghers."

Het beeldhouwwerk is spoedig gezien. *Bart van Hove* zond zijn fraai beeld van Orion, waarvoor hem op de Parijsche wereldtentoonstelling een medaille werd toegekend; voorts een goed geboetseerd borstbeeld van een kind. *Teixeira de Mattos* vervaardigde een slavin in wanhoop; dit naakte vrouwenbeeld heeft veel verdienstelijks. *Calvi* te Milaan vertoont een paar vrouwenkopjes, die er bij winnen zouden, indien zij niet zoo sterk de sporen droegen van het tegenwoordig in Italie overheerschend „manierisme."

De architectuur kan evenmin op een groote bezending bogen. Van *Gosschalk* is er een fraai geteekende woonhuisgevel, in den stijl der Hollandsche Renaissance. *Bleijs* zond eenige ontwerpen van kerken in, o a. voor de R. K. Kerk te Gouda en voor de N. H. Kerk te Hoorn. Eerstgenoemd ontwerp overtreft naar onze meening, verreweg het andere. Projecten van Stadhuizen van twee jeugdige Architecten, vertoonen een „allegaartje" van Hollandschen en Franschen Renaissance-stijl.

Teekeningen en aquarellen zijn er bijna niet. Een bijzondere vermelding intusschen verdienen de zwartkrijt-studiën der tweeling-broeders *Oyens*.

In de prentkunst munten uit een portret van Professor Alberdingk-Thym door *P. J. Arendzen*, en het werk van *A. M. Danse* te Bergen (Henegouwen.) Zijne gravure naar de schilderij van *Wouters* (de krankzinnigheid van Hugo van der Goes) is zeer fraai.

Naar het schijnt bestaat de verwachting, dat de volgende Amsterdamsche tentoonstelling, die van 1883, zal kunnen plaats hebben in het nieuwe Rijks Museumgebouw. Men mag in dat geval hopen, dat zij in allen deele vollediger en van beter gehalte zal zijn dan de tegenwoordige. De onsterfelijke Kunstvoortbrengselen der Nederlandsche meesters uit de XVIe en XVIIe eeuw, in de nabijheid waarvan onze artisten alsdan zullen exponeeren, maken voor den kunstenaar grooter inspanning, degelijker studie; voor de commissie meer kieskeurigheid in het aannemen van stukken, meer vlijt bij het oproepen van degelijke artisten, tot een plicht door de eer van het vaderland voorgeschreven.

DE KUNST IN DE TROONREDE.

Het is voor elk Nederlander een axioma geworden dat er niets dorder is dan een Troonrede. De staatslieden die jaarlijks dit stuk opstellen, moeten wel het gevoel hebben van het kind, dat gedwongen wordt tegen nieuwejaar een brief van gelukwenschen aan pa en ma te schrijven. Dit mag men afleiden ook uit de overeenkomst, welke tusschen de troonredenen en deze felicitatiebrieven te merken valt, namelijk beider onbeduidendheid en vaak gebrekkig Hollandsch. Intusschen uit beide deze soorten van letterkundige voortbrengselen is het een en ander te leeren Aanstonds zal men ontwaren, dat zekere onderwerpen jaarlijks geregeld worden besproken, hetgeen aanduidt dat die onderwerpen aan den auteur voorkomen belangstelling te verdienen. Zoo drukt het kind de hoop uit dat de ouders nog lang zullen leven, zoo vergeet de troonrede nimmer wegens het behoorlijk gedrag van land- en zeevolk een certificaat uit te reiken. En nu mogen deze uitingen door haar vaste herhaling dor en eenigzins alledaagsch worden, zij hebben toch waarde, wijl zij bewijzen, dat aan de bedoelde punten voortdurend aandacht geschonken wordt en dat men er prijs op stelt daarvan blijk te geven.

Uit dit oogpunt beschouwd, geven de Nederlandsche troonredenen stof tot meer dan een wijsgeerige bespiegeling. Indien uit een vergelijking van een aantal dier staatsstukken blijkt, dat een bepaalde aangelegenheid nooit of slechts zelden de eer geniet daarin aangeroerd te worden, is de gevolgtrekking gewettigd, dat zij geen of weinig belangstelling bij de regeering gevonden heeft. Die conclusie schijnt wat de kunst betreft, vrij veilig uitgesproken te mogen worden.

Gaat men de twintig laatste Troonredenen na, dan zal men slechts 8 malen de Kunst besproken zien. En hoe dan nog! Meestal wordt het woordeken *Kunst* door Wetenschap, Handel en Nijverheid op sleeptouw genomen, en in een algemeene zinledige uiting van zelfbewondering medelijdend gevat. Onmisbaar schijnt het daarbij, dat er in het afgeloopen jaar de een of andere Tentoonstelling zij geweest. Is er zulk een expositie gehouden, dan volgt in den regel het zelfbedrog der eigenbewondering ook over de nationale kunst. Is er geen tentoonstelling geweest, dan volgt er niets; helaas, evenmin in daden als in woorden. Slechts tweemalen in twintig jaren tijds is er werkelijk over kunst iets gezegd, dat zin had. In 1869 toen het ontwerp van wet tot stichting der Rijks-Akademie werd aangekondigd, en in 1875 toen na het eenparig votum der 2de Kamer, dat destijds reeds bijna 3 jaren oud was, de Troonrede als een nieuwigheid kwam mededeelen, dat er te Amsterdam een museum moest worden gebouwd.

Uit het bovenstaande volgt vrij duidelijk, dat de Regeering zich al dien tijd om de kunst weinig bekommerde. Dit was genoegzaam bekend, doch het is niet onaardig te laten zien, dat ook uit de Troonredenen deze bedroevende waarheid blijkt.

Aan den anderen kant is het leerzaam na te gaan, wat onze zuidelijke naburen ons op dit punt te hooren geven. In België wordt niet telken jare het genot van de Troonrede-litteratuur aan de natie verschaft. In de laatste 20 jaren moest het Parlement 13 malen zonder zoodanig proza zijn werkzaamheden aanvangen. Maar

wanneer de Koning sprak, werd nooit de Kunst vergeten, en de Belgische Troonredenen hebben nimmer verzuimd duidelijk, krachtig en in overtuigde taal blijk te geven van de warme belangstelling, welke de ontwikkeling der Kunst en der Kunstnijverheid aan de Regeering inboezemt.

Daar dient bijgevoegd te worden, dat het in België niet bij woorden gebleven is. Zij, die de thans te Brussel gehouden tentoonstelling bezochten, kunnen zeggen of zij niet verbaasd zijn geweest over de hooge vlucht, die de kunst in Zuid-Nederland genomen heeft en zij zullen moeten erkennen, dat de Belgen op dit gebied ontzachelijk meer vorderingen hebben gemaakt dan wij. In 1830 waren het Noorden en het Zuiden volkomen op dezelfde hoogte. En heden? Tot die ontwikkeling van België heeft ook de Regeering veel bijgedragen; het ware goed, dat men in Nederland dit voorbeeld wat meer voor oogen had.

Men zal hieronder jaar voor jaar medegedeeld vinden, wat sinds 1860 de Noord-Nederlandsche, wat de Zuid-Nederlandsche Troonredenen over de belangen der kunst inhielden.

1860.

Nederland. (18 Sept.) De wetenschappen, vlijtig beoefend, vermeerderen steeds de kennis, waaraan het maatschappelijk leven behoefte heeft; ook de Letteren *en Kunsten blijven de volksbeschaving bevorderen.*

België. (Geen troonrede).

1861.

Nederland (17 Sept.) *Kunsten* en wetenschappen *blijven bloeien.*

België (12 Nov.) L'enseignement public à tous les degrés, les lettres, les sciences et *les beaux-arts concourent au progrès général du pays et* **rencontrent, dans mon gouvernement, comme au sein des Chambres, un appui sympathique et persévérant.**

La dernière exposition d'Anvers a fait briller l'école belge d'un nouvel éclat, et les artistes de tous les pays, réunis au sein de notre métropole commerciale, y ont reçu l'accueil hospitalier, que leur devait la patrie de Rubens et de van Dijck.

1862.

Nederland (16 Sept.) Op de algemeene tentoonstelling van Nijverheid en Kunst te Londen, bekleedt Nederland een waardige plaats. Zij getuigt van vooruitgang in vele takken onzer industrie.

(Het was bij de beantwoording van deze troonrede, dat in de Tweede Kamer de bekende strijd ontstond over de vraag, of men bij het erkennen van de verdiensten onzer nijverheid niet tevens zou zeggen, „dat ook de Nederlandsche Kunst waardiglijk te Londen was vertegenwoordigd." Thorbecke verzette zich daartegen met een kracht, eener betere zaak waardig. Volgens hem was „de Kunst geen zaak der Regeering." Geheel anders de Belgische Regeering in 1863.)

Belgie. (Geen troonrede.)

1863.

Nederland (21 Sept.) Troonrede, doch over Kunst..... **niets.** „De vooruitgang onzer nijverheid is blijkbaar."

Belgie (10 Nov.) Il y a partout une noble émulation pour contribuer au développement intellectuel et moral du pays. L'école belge a brillé au premier rang à l'Exposition universelle de Londres. Notre exposition des beaux-arts, où cependant n'étaient point représentés plusieurs de nos principaux maîtres, occupés à d'importants travaux de peinture monumentale, a montré que les jeunes talents se multiplient. Le pays peut espérer que notre école, continuant à se perfectionner, sera de plus en plus digne dans l'avenir des glorieuses traditions du passé.

(Als de Nederlandsche regeering zoo uitvoerig sprak, zou geheel de natie verstomd staan. En wat een werk voor de Commissie van Redactie der Kamer om daarop een „weerslag" uit te vinden!)

1864.

Nederland (19 Sept.) Troonrede, doch over Kunst..... **niets**: „Onze Nijverheid blijft krachtig vooruitgaan."

(Zie 1863, 1865, 1866, 1868. De nijverheid blijft altijd vooruitgaan. Wat moet die ver gekomen zijn!)

Belgie. Geen troonrede.

1865.

Nederland. (18 Sept.) Troonrede, doch over Kunst..... **niets.** „Onze nijverheid blijft zich aanhoudend uitbreiden en vooruitgaan." (Zie 1863, 1864, 1866, 1868.)

Belgie. Geen troonrede.

1866.

Nederland. (18 Sept.) Troonrede, doch over Kunst..... **niets**: „De tentoonstelling in de hoofdstad bewijst den vooruitgang der nationale nijverheid in verschillende harer vakken."

Belgie. (13 Nov.) Aux travaux matériels qui font la fortune du pays, nos artistes, la récente exposition l'a prouvé, associent avec éclat les travaux qui en font la gloire. J'espère que tous les travailleurs belges redoubleront d'efforts pour occuper un rang honorable dans le Concours universel qu'une grande Puissance amie va bientôt ouvrir à toutes les nations.

1867.

Nederland. (17 Sept.) Troonrede, doch over Kunst..... **niets.** Intusschen „Handel, Scheepvaart en Nijverheid verkeeren in een bevredigenden toestand."

Belgie. Geen troonrede.

1868.

Nederland. (21 Sept.) Troonrede, doch over Kunst..... **niets.** Evenwel „Onze nijverheid blijft vooruitgaan." (Zie 1863, 1864, 1865, 1866.)

Belgie. Geen troonrede.

1869.

Nederland. (20 Sept.) De ontwerpen van wet tot regeling van het Hooger Onderwijs en van *het Onderwijs in de Beeldende Kunsten* zullen u op nieuw worden voorgelegd.

België. Geen troonrede.

1870.

NEDERLAND. (19 Sept.) Troonrede, doch over Kunst.... **niets.**

BELGIË. Geen troonrede.

1871.

NEDERLAND. (18 Sept.) Troonrede, doch over Kunst.... **niets**. „Handel en Nijverheid.... gaan een tijdperk van nieuwe ontwikkeling in."

BELGIË. Geen troonrede.

1872.

NEDERLAND. (17 Sept.) Troonrede, doch over Kunst.... **niets**. Daarentegen: „Vrije ontwikkeling van Handel en Nijverheid te bevorderen, blijft Mijn streven."

BELGIË. Geen troonrede.

1873.

NEDERLAND. (16 Sept.) „Op de wereldtentoonstelling te Weenen, in dien grooten wedstrijd der volken, heeft Nederland zijn naam in Nijverheid en *Kunst* met eere gehandhaafd.

BELGIË. (11 Nov.) Nos industries nationales sont dans une situation prospère et marchent résolument dans la voie des progrès réels. Les nombreux succès qu'elles ont obtenus à l'Exposition universelle de Vienne attestent leur énergique vitalité.

Les beaux-arts sont une de nos gloires historiques. Au concours universel ouvert à Vienne, nos artistes ont maintenu avec honneur la réputation de l'école belge. La construction, dans la capitale, d'un palais destiné aux expositions triennales et aux solennités publiques est décrétée depuis plusieurs années. L'exécution ne peut être plus longtemps différée.

1874.

NEDERLAND. Troonrede, doch over kunst...**niets.**

BELGIE. Geen troonrede.

1875.

NEDERLAND (20 Sept.) Andere openbare werken mogen niet uit het oog worden verloren; *met den bouw van een Rijks Museum in de hoofdstad moet worden aangevangen.*

BELGIE. Geen troonrede.

1876.

NEDERLAND. (18 Sept.) Op de wereldtentoonstelling n Noord-Amerika worden Nederlands *kunst*, zijn nijverheid en waterbouwkunde met eere genoemd.

BELGIE. Geen troonrede.

1877.

NEDERLAND. (17 Sept.) *Ik waardeer de belangstelling in kunst* en nijverheid bij onderscheiden tentoonstellingen hier te lande gebleken.

BELGIE. (13 Nov.) La gymnastique *et le dessin* ont pris rang parmi les matières du programme des écoles primaires.

Sans se laisser décourager par le malaise qui affecte plusieurs branches de travail national, l'industrie belge se prépare activement à prendre une part digne d'elle à l'Exposition de Paris. Elle y puisera, sans doute, de précieux enseignements pour approprier ses produits aux besoins et aux goûts d'autres peuples et pour se creér ainsi des relations plus étendues.

Nos artistes soutiennent la grande et solide réputation de l'école flamande; comme nos industriels ils auront à coeur de conserver dans ce concours universel le rang élevé qu'ils ont su conquérir.

La construction du Palais des Beaux-arts et du Conservatoire de musique, l'agrandissement des Museés, les richesses ajoutées à leurs collections, l'installation des Académies dans leur Palais nouveau, *tous les arts témoignent du vif intérêt que les Chambres et le gouvernement portent au progrès des lettres, des arts et des sciences.*

1878.

NEDERLAND. (16 Sept.) Troonrede, maar over Kunst.....**niets.** „De meeste takken van volksbedrijf leveren stof op tot dankbare tevredenheid."

BELGIE. (12 Nov.) Nos arts et nos industries ont pris une part brillante à l'Exposition universelle de Paris. Les nombreuses récompenses que la Belgique a recueillies dans cet imposant concours, prouvent que ses nationaux, aussi bien que les administrations publiques, ne sont demeurés étrangers à aucune des branches importantes de l'activité humaine et contribuent, dans la plupart d'entre elles, au progrès de la civilisation.

Si l'instruction générale élève et fortifie l' esprit des nations, l'enseignement spécial favorise l'essor des beaux-arts et fait progresser les professions qui se rattachent à l'agriculture, à l' industrie, au commerce. *Mon gouvernement* se préoccupe de plus en plus de procurer à la jeunesse belge les moyens de développer les aptitudes dont, en tout temps, nos populations ont fait preuve dans ces divers domaines.

1879.

NEDERLAND. (15 Sept.) Troonrede, maar over Kunst.....**niets.**

BELGIE. Geen troonrede.

1880.

NEDERLAND (20 Sept.) Troonrede, maar over Kunst .... **niets.** Intusschen „in handel en nijverheid is eenige verbetering op te merken, en zee- en landmacht kwijten zich bij voortduring met loffelijken ijver van hare verplichtingen."

IETS OVER DE PALAMEDESSEN.

In de bespreking van H. Havard's „L'Art et les Artistes Hollandais" in de laatste nummers van het „Zeitschrift für bildende Kunst" wordt nogmaals de vraag gedaan, of de Palamedessen *Stevensz* of *Stevaerts* geheeten hebben. Het is duidelijk. dat de heer Havard

geene schilderijen ontmoet heeft, waarop deze meesters hun naam voluit plaatsten, anders ware de quaestie dra beantwoord.

Ik had het geluk herhaaldelijk schilderijen te zien, waarop duidelijk *Stevaerts* te lezen staat. Onder die, waarvan ik notitie's maakte, behoort bovenal een stuk in de *Städtische* (niet de *Städel'*sche) *Gallerie* te Frankfurt a. M. Het is een zeer fraai ruitergevecht, echt en duidelijk gemerkt:

Palamedes Stevaerts, 1632.

Evenzoo is gemerkt No. 545 van de belangrijke collectie *Liechtenstein* te *Weenen:*

„Reitergefecht, enz. Bez. *Palamedes Stevaerts* (sic!)" zegt de schrijver van den Catalogus, die dit zeer vermakelijk schijnt te vinden. [1])

Zóó gemerkt zag ik nog andere stukken; daarentegen bezit Jhr. Victor de Stuers een ruitergevecht, gemerkt:

Palamedes Palamedessen,

en de gallerij te *Schleissheim* (bij München) een ander, geteekend:

Palamedes Palamedesz, 1634.

(Zie verder Havard's opsomming der werken dezer meesters.)

Laatstgenoemd stuk is No. 794 van den ellendigen Catalogus van 1875, die met eenige andere Catalogi, zooals die van het *Belvedere te Weenen*, de schoone (??) eigenschap bezit niet te vermelden of een stuk gemerkt is; die portretten van prins Maurits, enz., „Männliches Bildniss" noemt, enz.

Gelukkig heeft deze gewichtige verzameling (waarvan onlangs een gedeelte bij de „Alte Pinakothek" te München gevoegd werd), thans een zeer degelijken en kundigen directeur gekregen, Dr. Adolph Bayersdorfer, van wiens hand men eerlang een nieuwen Catalogus te gemoet kan zien. A. Bredius.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op de tentoonstelling te Amsterdam zijn door de Regeering ten behoeve van 's Rijks Museum van Kunst te Haarlem aangekocht eene schilderij van *Alb. Neuhuijs:* Vrijaadje, en een stuk van Mejufvrouw *Marguerite Roosenboom:* Verschillende bloemen.

— Voor het Museum van moderne Kunst te 's Gravenhage is aangekocht de schilderij van *D. van Lokhorst*: Schapen, rusttig aan het strand.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de commissie belast met het afnemen der acten-examina middelbaar onderwijs in hand- en rechtlijnig teekenen en boetseeren, zamengesteld als volgt: Voorzitter: *Jhr. Mr. Victor de Stuers*, te 's Gravenhage; Leden: de HH. *E. Gugel*, *E. Lacomblé*, *A. le Comte*, te Delft; *W. B. G. Molkenboer*, te Leeuwarden; *Dr. H. Treub* te Leiden; *A. Apol*, te Amsterdam.

De examina worden te Delft afgenomen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Duitschland. Bij het restaureeren van eene crypta uit het Merovingisch tijdperk te Zülpich bij Keulen — het Tolbiac waar Clovis zijne groote overwinning behaalde — zijn eenige fresco's uit de achtste eeuw ontdekt. Een dezer schilderingen stelt de vier evangelisten voor; een ander echter, dat den doop van Clovis vertoont, is zoo geschonden, dat het niet mogelijk zal zijn het te restaureeren. De crypta ligt reeds sedert den 30-jarigen oorlog in ruïne.

— De Zuid-Duitsche schilder Karl von Piloty heeft een groot werk onderhanden, de gelijkenis der wijze en dwaze maagden voorstellende.

Frankrijk. De *Revue Critique* bevat een brief uit Mexico van den heer Désiré Charnay, die daarin meedeelt, dat hij eene Indiaansche begraafplaats ontdekt heeft, met eene groote menigte uitmuntend geconserveerde oudheden. Hij is thans bezig de graven in de vlakte van Ameca te onderzoeken. Daarna zal hij de begraafplaats van Atzapozalco nagaan en zijne reis voortzetten langs Tula, Oajaca, Tehuantepec, Palenque, Yucatan, enz. Een derde van de gevonden voorwerpen worden door den heer Charnay afgestaan aan de Mexicaansche regeering; de overblijvende twee derden echter gaan naar Frankrijk, naar het Louvre, waar ze tentoongesteld worden in de „salle Lorillard", aldus genoemd naar een rijk Amerikaan van Fransche afkomst, op wiens kosten de heer Charnay reist.

— De heer Philippe Burty heeft eene nieuwe uitgave van de brieven van Eugène Delacroix doen verschijnen. Nauwelijks toch was de eerste uitgekomen, of de uitgever ontving niet minder dan 80 brieven en briefjes, en onder deze eene geheele correspondentie van den schilder met zijn leerling Lassalle-Bordes, die hem zeven jaar lang hielp in zijne plafondschilderingen voor de Chambre des députés, en later met hem gebrouilleerd werd. Deze correspondentie geeft veel nieuws en belangrijks omtrent den invloed van Declaroix' gezondheid en karakter op zijne kunst in de laatste twintig jaren van zijn leven.

— De beeldhouwer Carrier-Belleuse heeft de buste van den President Grévy, die hij voor den laatsten salon vervaardigd had, aan het gemeentebestuur van Besançon aangeboden.

— De restauratie van het Hôtel de Ville te Parijs wordt met kracht voortgezet. Er zijn thans 1250 werklieden aan bezig, waaronder 150 steenhouwers.

Italië. Tot heden bezat de stad Urbino geen ander monument van haren beroemden zoon Raphaël, dan een eenvoudig geschrift, boven de deur van het huis waarin hij geboren was, geplaatst. Thans heeft zich een commissie gevormd en worden bijdragen ingezameld voor een standbeeld; men zou het gaarne den 6den April 1883, het vierde eeuwfeest van Raphaëls geboortedag, onthullen.

— In de *Italia* komt een brief voor van een correspondent uit Napels, vol verontwaardiging en leedwezen over de verwaarloozing van het paleis te Posilippo. Ieder, die Napels gezien heeft en den beroemden rid gemaakt heeft, heeft de schilderachtige massa van het gebouw bewonderd. Thans heeft men in de benedenste verdieping van een der vleugels een restaurant gevestigd, en voor het gemak daarvan de bovenste verdieping weggebroken. In een ander gedeelte nestelen smokkelaars, vagebonden en dieven. Wat men in de buurt aan steenen of hout noodig heeft, haalt men

[1]) Het blijkt dus dat *Stevaerts* de familienaam der Palamedessen was, en de grootvader der beide schilders *niet Stevens heette.*

uit de vervallen gewelven en galerijen, en als het niet voor de hand ligt, breekt men maar een gedeelte af om de steenen te gebruiken.

Engeland. Dr. Zerffi, die sedert een tiental jaren in South Kensington Museum lezingen houdt over kunstgeschiedenis, gaf aan het slot van zijn laatsten cursus eene beteekenisvolle statistiek van de belangstelling die het onderwerp gewekt heeft. Bij de eerste lezing in 1869 telde Dr. Zerffi 7 toehoorders. Sedert dien tijd heeft hij 446 voordrachten gehouden voor 31,220 personen, of gemiddeld 70 toehoorders per lezing. De laatste cursus van 40 lezingen werd bijgewoond door 3600 personen of 90 per lezing.

ADVERTENTIËN.

Den Nederlandsche Handelaren

beveel ik mijne uitstekende

Pianino's

aan. Om dit zeer gezochte artikel te kunnen verkoopen, behoeft men geen deskundige te zijn.

Monsters lever ik tegen den Engros-prijs. Prijscourant gratis.

Weidenslaufer,

Berlin, Dorotheenstr. 88, Pianofabriek.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. B. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

BELANGRIJKE VERKOOPING

VAN

SCHILDERIJEN, TEEKENINGEN, ETSEN, GRAVUREN enz.,

NAGELATEN DOOR WIJLEN DEN WEL-ED. HEER

C. ULRICH,

DOOR EN TEN HUIZE VAN

VAN HENGEL & EELTJES,

Hoogstraat 385 te Rotterdam,

Woensdag tot Zaturdag, 20 tot 23 October 1880.

De Catalogus (1500 nummers) is ter perse en wordt op franco aanvraag gratis toegezonden.

Belangrijke Verkooping

VAN

SCHILDERIJEN,

in de BRAKKE GROND te Amsterdam.

C. F. ROOS & C. F. ROOS Jr. zullen op den ***19den*** en ***20sten OCTOBER 1880,*** ten overstaan van den Notaris H. REIJSENBACH, ter plaatse voornoemd, ***verkoopen:***

De Collectie

MODERNE SCHILDERIJEN,

nagelaten door wijlen den Hoog-Welgeboren Heer

Jhr. J. S. H. VAN DE POLL,

te Amsterdam;

benevens eene uitgebreide verzameling

FAMILIEPORTRETTEN,

door Meesters uit de Hollandsche Scholen der 15de, 16de en 17de eeuwen:

ANTIQUITEITEN en PORSELEINEN.

Informatiën zijn te bekomen ten kantore van C. F. ROOS & C. F. ROOS Jr., *Brakke Grond,* Nes 45, te Amsterdam.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 40. 2 October 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE RIJKS MUSEA IN 1879.

IX.

NEDERLANDSCH MUSEUM VAN GESCHIEDENIS EN KUNST TE 'S GRAVENHAGE.

Wij zijn gewoon, dat het rapport over dit Museum aanvangt met klaagtonen over te weinig ruimte. De direkteur vindt het onnoodig deze ook nu weder aan te heffen, en wijst er alleen op, dat hij zich opgeofferd heeft voor de beeldgroepen in nationale kleederdracht, en zijn bureau naar den zolder verplaatst heeft. Hij schijnt er echter spijt van te hebben, een bureau op zolder is dan ook niet verkieslijk, noch voor hem noch voor den bezoeker.

Hij troost zich echter met het vooruitzicht op een spoedige verplaatsing naar Amsterdam, en elk, die het Museum bezoekt, de voorwerpen daar opeengepakt ziet, en daarbij verneemt, dat ook weldra de zolders niets meer zullen kunnen bergen, zal moeten erkennen, dat voor geen der Musea de spoedige voltooiing van het gebouw te Amsterdam zóó dringend noodzakelijk is als voor dit.

Wel weten we, dat is het eens zóóver, weder andere klachten zullen gehoord worden, en waar nu sprake is van gebrek aan ruimte, dáár zal het zijn overvloed van ruimte en gebrek aan voorwerpen, voldoende om zulk een ruimte eeniger mate fatsoenlijk te vullen. De direkteur doet onzes inziens dan ook zeer verstandig, met zooals hij in zijn rapport zegt, zich voor het oogenblik zooveel mogelijk te bepalen tot het vermeerderen der verzameling en de beschikbare gelden, zoover de andere takken van dienst dit toelaten, tot aankoopen te besteden. Hij meent dan ook zuinig te moeten zijn met het doen van herstellingen, tevens omdat in het tegenwoordige gebouw zelf daartoe weinig gelegenheid is en ook bij eene zoo belangrijke verhuizing als, hier voor de deur staat, het herstelde toch op nieuw aan beschadiging blootgesteld zal zijn.

Maar al wil de direkteur het zoo zuinig mogelijk aan-

leggen, veel valt er niet uit te zuinigen. Immers voor den geheelen dienst van dit Museum blijkt slechts een som van *f* 13.750 uitgetrokken te zijn, waaronder de bezoldiging der ambtenaren begrepen is, die *f* 6750 bedraagt, zooals uit de staatsbegrooting te zien is. Dus van de overblijvende *f* 7000 moet alles gevonden worden, daarvan zal de huur van het gebouw ongetwijfeld wel een *f* 1500 bedragen, zoodat er slechts *f* 5.500 overblijft voor 't schoonhouden van 't gebouw, de verwarming, de brandbluschmiddelen, de kleeding der bedienden en wie weet al wat meer. Voor aankoopen kan er dus al zeer weinig, misschien een *f* 2000 beschikbaar blijven. Ware het *f* 20.000, het zou waarlijk niet te veel zijn voor een Museum, dat nog slechts zoo kort bestaat, dat eigenlijk nog tot een Museum moet gevormd worden, en dat geroepen is eens een overwegenden invloed uit te oefenen op het welzijn van onzen handwerkerstand en een bron van studie voor kunst en wetenschap te worden. De daaraan besteden gelden zijn waarlijk niet weggegooid en zullen rijke vruchten dragen.

Toch kunnen we niet ontkennen, dat er met de weinige beschikbare gelden een vrij groot aantal voorwerpen is aangekocht, daar met de opnoeming er van ruim dertien bladzijden van het verslag zijn gevuld. Elk zal echter wel begrijpen, dat zeker daaronder niet vele zeldzame en kostbare zaken kunnen voorkomen. Behalve deze zijn nog eenige nommers door het departement van Binnenlandsche Zaken ter verrijking van de verzameling toegezonden, terwijl de klokken en andere voorwerpen, afkomstig uit het stadhouderlijk kwartier en uit de kapel op het Binnenhof, na de verbouwing daar niet meer bruikbaar, op het Museum een plaats hebben gevonden.

Geschenken mocht het ontvangen van de H. H. Jhr. Mr. Victor de Stuers, Jhr. Harco Hora-Siccama, Jules Boasberg, L. E. Gerdessen, L. van der Hilst, J. Ph. van der Kellen en Maurits H. van Lee, van Mevr. de Wed. A. de Pinto en van een dame, die onbekend schijnt te willen blijven. De gemeente Heusden schonk twee schilderijen in 't grauw geschilderd, waaronder eene van Ad. van der Venne. De geheele aanwinst bestond uit 390 nummers.

Dit moge verblijdend zijn, te recht zegt de Direkteur, dat zoo meer gemeenten, corporaties en bizondere personen, die enkele voorwerpen in hun bezit hebben, te weinig om daarvan een Museum of verzameling te kunnen vormen, deze aan het Museum af wilden staan of in bruikleen wilden geven, het Museum en het publiek daarmede zeer zouden gebaat worden. Hij noemt in zijn verslag een paar pogingen door hem in dien geest aangewend, die echter schipbreuk leden.

Wij bejammeren het met hem, dat de regeering in Indië een groot deel der op Atjeh buitgemaakte wapenen in zee heeft doen werpen, terwijl hij er in het Museum trofeeën van had kunnen vormen, als gedenkteekenen aan den moed van ons Indisch leger.

Het blijkt hier en daar uit het verslag, dat reeds nu voorwerpen naar de werkplaatsen op het Museum terrein te Amsterdam worden opgezonden, dat geeft moed. Gaat de bouw aldaar voort, zooals hij dezen zomer is voortgegaan, dan zeker zal een geheele overplaatsing spoedig kunnen volgen.

Een verblijdend verschijnsel is het, dat het getal bezoekers bijna het dubbele van het vorige jaar heeft bedragen. Het Museum toch werd door 15685 personen bezocht. Des Zondags bestond het bezoek grootendeels uit handwerkslieden, de direkteur meent daaruit te mogen opmaken dat de tijd nadert, waarop deze „overtuigd van het nut, dat zij uit dit Museum kunnen trekken, de oprichting er van als een weldaad en zegen voor hen zullen erkennen."

Niets zal ons liever zijn, dan dat deze voorspelling weldra bewaarheid moge worden.

Het verslag sluit met de opgaaf van de aanwinsten der bibliotheek. Deze zijn zeer gering en toch, zegt de Direkteur (zeker uit guiterij) dat de bibliotheek bijna verdubbeld is! ons dunkt het woord bibliotheek moet hier nog niet gebruikt worden. Maar „Keulen en Aken zijn niet op een dag gebouwd," is ons geliefd spreekwoord, dus we moeten maar geduld oefenen, langzaam gaat zeker. Eens zullen de oogen wel opengaan en zijn eens al onze spoorwegen, onze waterwerken gereed en onze doode en levende strijdkrachten in orde gebracht, dan breekt een betere tijd aan, en zàl ook dit Museum jaarlijks al licht over een halve ton kunnen beschikken.

X.

KONINKLIJK KABINET VAN ZELDZAAMHEDEN TE 'S HAGE.

Steeds kunnen wij onzen lach niet weerhouden, wanneer ons deze titel voor oogen komt. Dat „zeldzaamheden," het riekt zoo geheel naar den pruikentijd. Uit het rapport meenen wij te mogen opmaken, dat dit Kabinet en dus ook de titel alle kans heeft verandering te ondergaan.

Dit geheele kabinet is onnoodig. De werkelijk fraaie zaken behooren tehuis in het Museum voor geschiedenis en kunst, de anderen in het Ethnographisch Museum te Leiden. Door zulk een oplossing zou veel bespaard kunnen worden, al ware het alleen de huur van het gebouw à *f* 4500, dat ten bate van de verzamelingen zelven zou kunnen aangewend worden.

Voorzeker zouden de Hagenaars niet gesticht zijn, op die wijze van hunne Musea beroofd te worden, en zou dit ook niet zonder eenigen strijd geschieden. Misschien ook zou het overweging verdienen, het Leidsche Museum naar 's Hage over te brengen, waar het misschien meer nut zou stichten, in elk geval veel meer bezocht zou worden dan te Leiden.

Het Koninklijk Kabinet van zeldzaamheden toch is in 1879 door niet minder dan 19216 personen bezichtigd geworden. Dit is dan ook het glansrijkste punt uit het rapport, dat uitmunt door kortheid. Alles schijnt op den ouden voet gebleven, behalve eenige vergrooting van de verzameling door ontvangen geschenken van de H.H. I. Meijers, M. Meijers, L. Mansveld, I. H. Tobias en Cornelis de Groot, terwijl aangekocht ko·den worden twee gouden oor- en een dito hoofdcieraad van de Niassers. Een afschrift van den inventaris is aan het departement van Binnensche Zaken ingeleverd, 't geen zeker als een belangrijk feit genoemd kan worden. Een inventaris van het kabinet toch bestond niet, wel een bewijs van den slordigen toestand, waarin onze Musea vroeger verkeerden.

Eenig onmisbaar ameublement is aangeschaft, ar-

chief en brandbluschmiddelen zijn in den besten toestand, terwijl het huis weder ingehuurd is tot Mei 1882.

XI.

RIJKS KABINET VAN PLEISTERBEELDEN, TEEKENINGEN, PRENTEN ENZ. TE LEIDEN.

Dit rapport bevat bijna niets anders als een opsomming van de aankoopen en de geschenken, gemaakt door de H.H. Dr. I. T. Bergman, I. Linnig, Dr. W. Pleijte, Dr. C. Leemans, Dr. I. Cornelissen, Mr. A. Verheull, Dr. I. W. N. Land, Melchers, M. E. Houck, I. A. de Vicq en L. A. Emeis.

De toestand van gebouw, archief, ameublement en brandbluschmiddelen is geheel voldoende. „De aard van het gebruik is en blijft steeds onderwijzend, en staan in de eerste plaats de studenten der Leidsche universiteit op den voorgrond, verder worden alle belangstellenden uit Leiden als van elders toegelaten", zoo zegt de Direkteur. Het rapport eindigt met den wensch tot verhooging van het cijfer van de voor het Kabinet beschikbaar te stellen gelden.

XII.

RIJKS MUNT EN PENNINGKABINET TE LEIDEN.

Het is reeds meermalen aangemerkt, hoe het mogelijk is, dat het Rijk, in andere opzichten karig tegenover zijne Musea, zoo kwistig is er èn te Leiden èn te 's Hage, steden zóó dicht bij elkander gelegen, een munt- en penningkabinet op na te houden, dus dubbele uitgaven en dubbel personeel en dat voor wellicht niet meer dan 500 bezoekers. Immers, wordt het kabinet te 's Hage slechts door 278 personen bezocht, zooals het verslag zegt, dan voorzeker zal dat te Leiden er nauwelijks 200 kunnen tellen.

Een inéénsmelting der beide verzamelingen zou dus verstandig en wenschelijk zijn. Met de uitgespaarde gelden en die te vinden uit den verkoop van de door de zamensmelting te bekomen doubletten zou tot de completering van één verzameling veel kunnen verricht worden.

't Is waarschijnlijk met het oog daarop, dat de directeur slechts tijdelijk aangesteld is.

In 1879 werd het kabinet aanmerkelijk vermeerderd door geschenken van de H.H. J. A. C. Sandhaus, J. Semmelink, J. H. Coronel, J J. C. Hinlopen, D. H. Haigh, J. A. Ort, Mr. S. J. Fockema Andrea, Jhr. M. A. Snouck en J. W. Van Leeuwen en de dames A. J. Domis en T. M. Wentholt.

De aankoopen bestonden voornamelijk uit antieke en Nederlandsche munten en penningen. De Catalogus van de antieke munten van Spanje, Gallië, Italië, Sicilië, Griekenland en Azië is afgewerkt — de afdeelingen Azië en Afrika kwamen geheel gereed, even als de penningkast, waarvan elk jaar een gedeelte werd vervaardigd.

Onder de bezoekers merkte men meer studenten op dan vroeger, terwijl aan alle gevraagde inlichtingen enz. zoo spoedig mogelijk voldaan werd.

Hiermede hebben wij onzen taak vervuld, een kort overzicht te geven over den toestand van onze Musea in 1879

Hoeveel er ook nog te doen overig moge blijven, dat telken jare de toestand beter wordt, valt niet te loochenen.

ANTWERPSCHE BRIEVEN.

II.

Antwerpen, 22 September 1880.

Het is al een heelen tijd, dat er op mijne tafel eenige werken liggen te wachten, tot ik tijd vind om er een woord over te zeggen. Aangezien zij handelen over kunst, en van evenveel belang zijn voor Noord- als voor Zuid-Nederland, dacht het mij, dat er geen geschikter plaats was om ze te bespreken dan de *Nederlandsche Kunstbode*.

Het eerste dier werken draagt voor titel: Documents classés de l'art dans les Pays-Bas du Xième au XVIIIème siècle recueillis et reproduits par J. J. van IJsendijck, architecte." Het bestaat uit eene verzameling gephototypeerde platen, door den kunst-photograaf Jos. Maes, van Antwerpen, gephotografieerd en met vetten inkt gedrukt. Jaarlijks verschijnen er 72 zulke platen, in folio, met 18 bladzijden tekst, tot den uiterst gematigden prijs van 60 frs. per jaar. De verzamelaar belooft eene reeks van meer dan 300 verschillende voorwerpen voor het geheele werk.

Er zijn op dit oogenblik zes afleveringen verschenen van zes platen elk. Het grootste deel ervan is gewijd aan afbeeldingen van kunstgewrochten, dagteekenende van de XVIe eeuw en behoorende tot ons glansend tijdperk van sieraadwerk en tot den stijl, ten onzent als Vlaamsche Renaissance bekend. Enkele nummers zijn van eene eeuw vroeger en behooren tot den laatsten tijd der gothiek, en een klein getal andere behoort tot de XVIIe eeuw.

Wij treffen hier aan verscheidene titels van boeken en omlijstingen van bladzijden, die gewoonlijk zoo keurig en smaakvol geteekend werden in de XVIe eeuw, platen uit verzamelingen van sieraadwerken en modellen van kannen, juweelen, grafsteden enz., zooals die uitgegeven werden door Jac. Floris en Herm. Vredeman de Vries; huizen en deelen van huizen; als deuren, vensters, kariatiden; ijzerwerk, zooals de balie van de markt te Mechelen, en een prachtig uithangbord in vorm van galg, waaraan een Roskam hangt te Brugge; kerkgerief zooals een doopvont en een evangelieboek met kunstigen band van Zutfen en een gestoelte van Dordrecht.

Zools wij reeds zegden, en zooals de opsomming bewijst, is Holland en België gelijkelijk vertegenwoordigt in de verzameling. Eenige der puikste werken behooren zelfs tot Noord-Nederland. Zoo de doopvont uit de St. Walburgis kerk en het Evangelieboek uit de St. Janskerk te Zutphen; zoo het gestoelte uit de groote kerk van Zutphen, die wij reeds noemden; zoo nog de gevel, en de ingangsdeur, op grooter schaal afzonderlijk weergegeven, van het gemeenlandshuis van Delfland te Delft en een huis op de Korenmarkt in dezelfde stad, zoo nog het Wijnhuis in Zutphen, en een huis op den Brink te Deventer, zonder te spreken van de platen getrokken uit boeken, in Holland verschenen.

Het werk is uitstekend verzorgd en mag wedijveren met wat het buitenland best gelukt voortbracht in soortgelijken druk. De verzamelaar geeft heel het werk door, blijken van goeden smaak in de keus zijner platen, en van kennis in zijn vak*). Het eenige wat

*) Zijn werk is wel van aard om ons zoo rijk en zoo oorspronkelijk renaissance tijdperk te doen liefhebben, de gedrukte platen zijn zoo keurig en bevallig van vorm, dat zij welsprekender dan eenige redeneering tot navolging aansporen.

op een paar plaatsen te wenschen laat is de aanduiding der graveurs, wier platen de heer van IJsendijck wedergeeft. Hij verwart wel eens den drukker (excud.) met den plaatsnijder zooals in de „Compertimenta" van Jac. Floris. Dat de aanduiding „H. Kock excudit" hier en elders niet wil zeggen, dat Jeroom Cock die platen sneed, blijkt uit een ander blad dier paneelen, dat den monogram P A M E, van den graveur Petrus America of Van der Heijden, draagt en ook aan H. Cock wordt toegeschreven.

Dit werk, even fraai als degelijk, komt op zijnen tijd. Niet alleen toch, dat de kunststudie in de laatste jaren een nieuw leven heeft bekomen, en dat plaatwerken over Kunst met eene sinds lang ongekende pracht en talrijkheid het licht zien, en gretig worden gekocht; maar in de beoordeeling onzer vaderlandsche Kunst is er, ook buiten het lezend publiek, een werkelijke en gunstige ommekeer waar te nemen. In vele onzer Vlaamsche steden keert men terug tot een voorvaderlijken bouwstijl, en openbare besturen, zoowel als bijzondere burgers, verkiezen den eigenaardigen, afgewisselden en kunstigen trant der 16e en 17e eeuw boven een kazerne-stijl van over vijftig jaar. Het station, het gouvernementshotel en de normaalschool te Brugge worden gebouwd in een stijl, die in de oude Vlaamsche stad gedurende haren bloeitijd heerschte; ontelbare huizen van vroegere eeuwen dagteekenende worden daar in hunne oorspronkelijke frischheid hersteld; ook te Gent is men aan de herstellingswerken begonnen; te Brussel treft men in de nieuwe straten en boulevards een zeker getal huizen aan, die in de laatste jaren in renaissance stijl werden gebouwd; hetzelfde ziet men te Antwerpen, waar de nieuwe Bank en het Gerechtshof in min of meer vermengden oud-Vlaamschen stijl opgetrokken zijn. Overal wordt in huizen en openbare gebouwen, die eenige aanspraak maken op kunstige teekening, volstrekt afgebroken met de rampzalige stijl- en smakeloosheid, die tot over weinige jaren onverdeeld heerschte. Slechter kon het niet worden, het is waar; maar een geluk is het, dat de nieuwe strekking een zooveel gezondere is, en dat men zoo vastberaden de oude Nederlandsche overleveringen in hunne eer tracht te herstellen. Werken als dat van den Heer van IJsendijck moeten tot de herstelling, en tot loutering van den kunstsmaak in het algemeen machtig veel bijdragen.

Een tweede werk dat ik aanbevelen wilde, is de „Histoire et Bibliographie de la Typographie musicale dans des Pays-Bas" door Alfons Goovaerts, hulpbibliothecaris te Antwerpen en lid, zooals hij ons mededeelde, van een ontzagwekkend getal van geleerde maatschappijen in Antwerpen en andere steden van de wereld. Het werk werd bekroond door de koninklijke akademie van Belgie, en verdiend wel die onderscheiding; het vloeit over van kostelijke inlichtingen voor muziekdrukkers in de Nederlanden en over de voortbrengselen hunner persen. Een gewrocht van veelzijdige en grondige opzoekingen is het; het mag geplaatst worden nevens de *Bibliotheca Belgica* van Van der Haeghen en *les Elsevier* van Willems en het volledigt met deze twee kapitale werken, waarvan het eerste nog eenige tientallen van jaren vereischt om voltooid te worden, voor het jaar 1880, een trits van bibliographische uitgaven, zooals wij er ten onzent nimmer een ander, even degelijk, even veelomvattend, zagen verschijnen. De heer Goovaerts geeft ons in het eerste deel van zijn boek eene geschiedenis der Nederlandsche muziekdrukkers. De Antwerpenaars nemen eene eereplaats in deze reeks in, zoo door hun getal als door de belangrijkheid hunner werken. Hunne geschiedenis is ook de best verzorgde, en ontelbare onuitgegeven inlichtingen, door den schrijver uit het archief zijner stad geput, gaven er een uitzonderlijke waarde aan. Het was een Antwerpenaar, Symon Cock, die in 1539 den eersten Nederlandschen muziekdruk „Een devoot ende profitelijck boecxken, inhoudende veel ghestelijcke liedekens ende Leysenen" liet verschijnen, het was daar dat de familie Susato werkte, dat de familie Phalesius het grootste deel harer uitgaven liet verschijnen, en dat sommige der grootste boekdrukkershuizen: Bellerus, Selvius en vooral Plantijn menig werk van groot belang uitgaven.

De eerste Hollandsche muziekdrukker was Herman van Borculo van Utrecht, die daar in 1552 de blijspelen van Georgius Macropedius uitgaf met gevoteerde koren achter elk bedrijf.

Wat dit deel van het werk eene aantrekkelijkheid te meer geeft, is dat het voorzien is van negen gephototypeerde platen, bevattende elk de afbeelding van een brok muziek, gedrukt in een verschillende drukkerij.

Het tweede deel van het werk bevat een lijst van muzikale werken ten getale van 1415, waarvan een goed deel uitvoerig beschreven is.

De schrijver was wel berekend voor zijn werk. Uitgerust met meer dan gewone kennis op het gebied der muziek en der bibliographie, gewoon aan het maken van nauwgezette historische opzoekingen, zou het moeilijk geweest zijn, dat de zware taak, die hij op zich nam, door beter geschikte handen dan de zijne werd voltooid.

Een derde werk komt ons uit den vreemde. Het heet „Artiste Belgi en Olandesi a Roma nei secola XVIe XVII" en is geschreven door A. Bertolotti van Rome. De schrijver stelde zich voor doel ons bekend te maken met de inlichtingen, die hij over onze kunstenaars, die in Rome leefden gedurende de XVIe en XVIIe eeuw, had kunnen ontdekken in de archievenkamers der Pauselijke stad. Ieder, die zich met de Geschiedenis der Kunst heeft bezig gehouden, heeft zekerlijk meer dan eens verlangend uitgezien naar een boek van dien aard, waarin een bevoegd en geduldig onderzoeker ons zou bekend maken met de lotgevallen van de Nederlandsche gezellen der schildersschool, aan gene zijde der Alpen. Wanneer men overweegt wat vreemde schrijvers, zooals Paul Mantz, Armand Baschet en andere, voor verrassende ontdekkingen in de Italiaansche archieven maakten, moesten wij wel warm den Italiaan toejuichen, die onze landgenooten, tot onderwerp zijner studiën had genomen.

Wat schrijver ons dan ook geeft is van harte welkom; menige wetenswaardige bijzonderheid treffen wij in zijn boek aan. Maar helaas, hetgeen wij krijgen doet ons zooveel te meer treuren om hetgeen ons onthouden wordt. Vooreerst heeft de schrijver nagenoeg zijne opzoekingen bepaald tot de „archivi criminale" en ons dus slechts medegedeeld, wat er over onze kunstenaars voor de rechtbanken werd getuigd. Dan zijn de namen zoo vreeselijk verminkt, eerst door de tijdgenooten van de te recht staanden, en nu door den overschrijver hunner getuigenissen, dat een goed

deel der oorkonden hun nut verliezen, omdat wij niet weten, over wien er gehandeld wordt. En eindelijk, de Romeinsche professor in paleografie heeft blijkbaar meer goeden wil dan kennis van het door hem gekozen onderwerp. Hij weet zooveel als niets van onze kunstgeschiedenis, en tast in den blinde rond, waarbij hij uitlegging beproeft. Zijn werk getuigt daarbij van overhaasting. Op den achterkant van zijn boek drukt hij de titels van twintig soortgelijke werken, die hij in de laatste zeventien jaar uitgaf; naar het laatste te oordeelen moet men wel tot de slotsom komen, dat hij meer streeft naar veel dan naar goed werk te leveren.

Max. Rooses.

HET KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP TE AMSTERDAM.

Wij mogen met genoegen het jaarverslag van dit genootschap ontvangen, een genootschap, waarvoor wij steeds de grootste sympathie gevoelen.

Het was toch dit genootschap, dat reeds in 1858 een poging deed, om een plicht te vervullen, die door onze regeering verwaarloosd werd. Het genootschap trachtte een Museum van vaderlandsche oudheden te stichten, en te redden, wat verloren zou gaan. Uit particuliere krachten gelukte het een Museum te vormen — dat ja, niet kan wedijveren met Museums in 't buitenland, maar dan toch een menigte voorwerpen bevat, die bij de weldra te verwachten vereeniging met het Nederlandsch Museum van geschiedenis en kunst, tot een cieraad daarvan zullen strekken. Aan het Kon. Oudh. Genootschap is Nederland veel verplicht, nooit moge men dit vergeten.

Het verslag over het afgeloopen jaar spreekt van voortdurenden bloei. Het ledengetal werd met twaalf vermeerderd, niettegenstaande het elf door dood en andere redenen verloren had. Onder de laatsten wordt met weemoed de zoo beminde als geleerde oud-voorzitter Prof. W. Moll genoemd, aan wien het genootschap veel verplichting had. Een ander der door den dood ontrukte leden, J. A. Völker van Soelen, heeft zijn naam bij het genootschap levendig gehouden, door het te beschenken met een legaat van twee duizend gulden.

Onder de werkzaamheden, door het genootschap in 1879 verricht, noemde de President verschillende nu eens met meer dan weer met minder gunstig gevolg bekroonde pogingen tot bewaring van kunstwerken of merkwaardigheden van vroeger, als b.v. die, om te voorkomen, dat de geschilderde ramen uit de Ned. Hervormde kerk te Hoogwoud, publiek zouden verkocht worden (zonder succès), dat de koorbanken der St. Martinikerk te Bolsward uit de kerk en naar het buitenland zouden vervoerd worden (met succès), dat de poort van het voormalig Rasphuis te Amsterdam door verkeerde herstellingen bedorven zou worden (met succès), dat de torens en muren op het terrein der Kon. Mil. akademie te Breda geheel gesloopt werden (gedeeltelijk succès), dat het koor der Ned. Herv. kerk te Muiden op onhandige wijze tot Catechisatie-kamer werde ingericht (zonder succès), terwijl aan den wensch tot de herstelling van het koorhek in de Groote kerk te Naarden waarschijnlijk gehoor zal gegeven worden. De herstelling van de geschonden poort van het voormalig Leprozenhuis geschiedde op aandrang van het genootschap, dat minder geopend oor vond bij de stedelijke regeering van Gorinchem dan bij die van Amsterdam.

Op zijn verzoek toch om den verkoop van eene op het raadhuis van Gorinchem zich bevindende schilderij in fraai gesneden lijst, voorstellende de justitie van Graaf Willem den Goede, niet te doen doorgaan, mocht het genootschap geen (zegge geen) antwoord ontvangen.

De atlas te Amsterdam, op de completering waarvan het genootschap zich in den laatsten tijd bijzonder toelegt, werd belangrijk vermeerderd door aankoopen, waartoe eenige leden het in staat stelde, terwijl de heer Gerard Heineken zijne geheele bibliotheek boeken, plaatwerken, pamfletten, Amsterdam betreffende, afstond, met toezegging, dat zijne prenten en teekeningen zullen volgen, zoodra het genootschap in het Rijks Museum zal zijn gevestigd. De heer Franken Dz. schonk weder, na reeds zoovele vroegere giften, een som van *f* 100, tot het vervaardigen van teekeningen naar gevelsteenen of andere architectonische vercieringen van woningen. In 6 aan het verslag toegevoegde prenten worden proeven van die verciering gegeven.

De vergaderingen werden, na behandeling van de belangen des genootschaps, als gewoonlijk gewijd aan lezingen, kunstbeschouwingen en besprekingen van hoogst belangrijke onderwerpen. Om die allen op te nemen, zooals het verslag ze mededeelt, ontbreekt hier de plaats.

Het verslag eindigt met de lijsten der belangrijke aanwinsten in 1879 verkregen.

Dat het Museum door niet meer dan 2745 entrée-betalenden is bezocht geworden, kunnen wij alleen wijten aan de weinige bekendheid met het bestaan er van. Wij sporen elk Amsterdammer en ieder, die Amsterdam bezoekt, ten zeerste aan, kennis te maken met een Museum, dat werkelijk veel schoons bezit.

Dat de ijverige president, de heer C. Schöffer, ook het volgend jaar een even rooskleurig verslag moge kunnen uitbrengen, wenschen wij hem en het genootschap van harte toe.

v. d. K.

ZUTFEN EN ZIJN OUDHEDEN.

III.

Met eerbied staren wij op de nog zoo hechte ruïnen van den steenen gordel, door onze voorzaten, ter onderlinge bescherming tegen onderdrukking en geweld opgericht en die de tand des tijds tot nu toe te vergeefs trachtte te sloopen. Een krijgshaftigen aanblik voorzeker boden deze, door zware muren aaneengeregen torens en poorten, toen zij door de manhafte burgerij, wier harnassen tweemaal 's jaars werden geschouwd (Tadama, pg. 128) met „slangen en vogelers" beplant waren, om bijv. in 1504 het naderend leger van Philips den Schoone te keeren (Tadama p. 148); hetgeen ook werkelijk gelukte en met den blijden intocht van den geliefden Karel van Gelre bekroond

werd. Hoevele oorlogsstormen trokken er nog over deze grijze transen heen, voor de zegevierende jonge Prins Maurits ze aan de Spanjaarden ontrukte en ze met een sterken kring van aardenwallen omgaf. En thans, nu vreedzamer tijden en een andere wijze van oorlogsvoeren ook deze wallen weder geslecht hebben, staan zij daar nog, die overblijfselen van den ringmuur en zijne torens! Laten wij, die de vruchten genieten der door hen bewaarde vrijheden die bouwvallen op waardige wijze voor onze nakomelingen in stand houden, in plaats van ze onnoodig te vernielen, aan het oog te onttrekken of tot vuilnisbergplaatsen te vernederen. Mocht het tegenwoordige, verlichte gemeentebestuur zich eenmaal opgewekt gevoelen om, in de eerste plaats den schilderachtigen bouwval der oude Nieuwstadspoort voor verdere vernieling te behoeden, en het onoogelijke fourage magazijn met de nog onoogelijker mestvaalt te doen verdwijnen, beiden door eenig plantsoen te vervangen en aldus, op het voetspoor eener andere hoofdstad van het oude hertogdom Gelre, een plekje te scheppen waar de oudheidsminner zonder stuitende aandoeningen gebeurtenissen kan gedenken, die voor de geschiedenis van ons vaderland van het grootste belang zijn geweest. Dan zal ook het volk er toe gebracht worden die gedenkteekenen met eerbied gade te slaan, en er uitrustend van de arbeid, het voorgeslacht te herdenken. Zutfen is rijk genoeg om de geringe kosten eener dergelijke verfraaiing, die daar zeker door alle ingezetenen zal toegejuicht worden, te dragen. Wij vreezen niet of, als deze schuld is afgedaan, ook een andere, met betrekking tot de Berkelruïne, zal gekweten worden.

Het wordt thans tijd nog een blik te slaan op eenige oude gebouwen *in* de stad. Even ter loops als wij reeds van het klooster IJzendoorn spraken, wijzen wij nog op het Predikheerenklooster, in onze jeugd als gymnasium en concerthuis, thans als kazerne dienst doende, met de daaraan grenzende Broederenkerk. Het wijnhuis met zijn klokkespel, in 1627 als bewijs van de verbeterde stadsgeldmiddelen gebouwd is te bekend om er lang bij stil te staan. Het is in schoonen renaissancestijl opgetrokken, voor eenige jaren in denzelfden stijl als de toren door den toenmaligen kundigen stadsarchitect Itz gedeeltelijk verbouwd en bevat, behalve waag en politiebureau, in zijne bureauvertrekken het belangrijk stedelijk archief, thans aan de zorg van den archivaris baron L. A. F. H. van Heeckeren toevertrouwd.

Van gelijken of anderen datum zijn eenige gevels van woonhuizen, waaronder wij in de eerste plaats noemen die van het huis van den heer Goldenburg op de Zaadmarkt, waardiglijk uitkomende bij de daar achter verrijzende oude Saltpoort of Drogenapstoren. Ofschoon de gevel duidelijke sporen draagt van de vernieling der vensters in de eerste en tweede verdieping, kan de oorspronkelijke vorm der vensters nog uit de kruisramen met in lood gevatte ruitjes daarboven worden algeleid. Het metselwerk vertoont oude baksteen, met verweerde horizontale banden van tufsteen en de sierlijke vorm van de punt des gevels, waaraan geen gehouwen steen, doch slechts baksteen versiering is aangebracht, verraad zijn hoogen ouderdom, die wellicht tot de middeleeuwen opklimt. Andere belangrijke gevels zijn die in de Sprongstraat tegenover de Beukestraat; op de markt die van het huis van den heer van Baumhauer, een paar gevels op de Groenmarkt, een op de Nieuwstad en een in de Waterstaat, tegenover de Bakkerstraat, alsmede die van het huis, door den heer Cramer bewoond in de Hofstraat. Verder is de poort van het Bornhof op de Zaadmarkt opmerkingswaardig en hoort men onder het spreken van onderaardsche gangen naar de Groote Kerk loopend, bijv. uit het huis van den heer Colenbrander op de Zaadmarkt, enz. welke sprookjes wellicht de moeite waard zouden zijn, om ze eens nader te onderzoeken.

Verreweg het belangrijkst gebouw binnen de stad is de eenmaal zoo prachtige Groote of Sint Walburgkerk op het 's Gravenhof. Zoo ooit een gebouw verdiende gerestaureerd te worden, het zoude deze kerk zijn, die zelfs de aandacht van buitenlandsche bouwkundigen getrokken heeft. Hoeveel schoons hebben onze ouderen, zoowel als onze eigen oogen aan en in dit gebouw zien vernielen of vervangen, dat, uit het oogpunt van kunst, had *kunnen* en *moeten* bewaard blijven! In het begin dezer eeuw werd het orgel, dat vroeger een eigenaardige plaats vond in den thans vervallen, schilderachtigen uitbouw naast het noordelijk traject, verplaatst naast den ingang van het koor en, kan men ook al aan het nieuwe orgel geen schoonheid ontzeggen, zoo werd toch door deze inrichting het eenmaal zoo prachtige doorzicht, waarop alle gothische kerken berekend zijn, en waardoor deze bijzonder uitmuntte, ten eenenmale weggenomen. Later, omstreeks 1857 zette men de kroon op dit werk door het plaatsen van smakelooze tochtschotten, die, naar men zegt, meer tocht gemaakt dan weggenomen hebben. Even te voren was het van gehouwen steen vervaardigde maaswerk der vensters door smakelooze krullen vervangen en werden vele geschilderde glazen vernield, op eenige weinige na, die in een der vensters verzameld werden. De gewelven dezer kerk munten door sierlijkheid en stoutheid van bouw boven anderen uit. Aan de pilaren werd, bij vermelden bouw der nieuwe banken oud schilderwerk aangetroffen en weder onder de witkalk verborgen. Alle gewelven moeten in het begin dezer eeuw nog met lofwerk en bloemen beschilderd zijn geweest. De in 1527 gegoten koperen doopvont, waarop de vervaardiger (Gielis van Eynde te Mechelen) tevens, naief genoeg, verklaart „syne loen draf ontfaen" te hebben, is meermalen vermeld, even als de marmeren graftombe der Heeckerens. 1) Ook de belangwekkende bibliotheek met hare aan ketens geklonken boeken, behoeft hier geen nadere vermelding. Waar wij echter wel de aandacht op moeten vestigen is de overoude en hoogst belangrijke, eertijds vergulde ijzeren kroon, die vroeger boven „twee oude grafsteden in 't midden dezer kerke" hing „alwaar men agt, dat de oude Graaven van Zutphen begraaven leggen" (Geogr. Bes. v. G. p. 212). In het hier aangehaalde boek worden Otto van Nassau, Graaf van Gelder en Zutphen en zijne gemalin gezegd, volgens het algemeen gevoelen, onder deze kroon te rusten. Zij zoude dan uit 1271 of iets later dagteekenen, daar in dat jaar Otto's opvolger Reinald I aan de regeering kwam. Tadama houdt Otto,

1) In het naburige Warnsveld moet een eveneens prachtige graftombe van den Graaf van Albemarle aanwezig zijn, (Geogr. Bes. v. Geld. p. 199) doch, met evenveel smaak als overleg, achter een beschot verborgen zijn.

graaf van Zutfen en Judith van Supplingenburg (pg. 67 van zijn werk) voor degenen, ter wier eer de kroon gemaakt is. Deze Otto stierf in 1113. Hetzij men den ouderen of den jongeren datum aanneme, in beide gevallen is de kroon een der oudste werken in gesmeed ijzer van ons geheele land en daarom ten zeerste belangrijk. Zij is twaalfkantig en van onderen met voorstellingen van ridderspelen, wilde zwijns- en eenhoornsjachten, volksspelen, kasteelen, voorts met namen van heiligen, gothische pijnakels, fleurons, bloemkelken enz. alsmede met twaalf gravenkroontjes versierd, waarin zich pennen bevinden, zonder twijfel bestemd om de waskaarsen te dragen, die bij de zielmissen voor den overleden graaf, ten eere der heiligen brandden. Voor deze zielmissen dienden wellicht zekere inkomsten van de Walburgkerk, thans nog, naar ons medegedeeld werd, onder den naam van „Kroongeld" bekend. Schrijver dezes vervaardigde op verzoek van wijlen Mr. R. W. Tadama omstreeks 1857 een uitvoerige teekening van dit eerbiedwaardige gedenkteeken. Zij was, zooals boven gezegd werd, bestemd voor de „Beschrijving van Zutfen," die Tadama op zijne „Geschiedenis" had willen laten volgen en, hoewel zij die bestemming door den dood van den genoemden geleerde niet heeft vervuld, zoo verheugen wij ons thans in hooge mate over het verzoek, door den heer Tadama tot ons gericht; want, tot niet te vergoelijken schande van het kerkbestuur moet ik hier vermelden, dat men uit misplaatste zuinigheid zich niet heeft ontzien, dit oude gedenkstuk der Zutfensche Graven eerst tot een dragen van olielampen en later zelfs tot een gaskroon te veranderen. Dat daartoe, bepaaldelijk om ruimte te verkrijgen voor de van het hooge gewelf nederdalende gasbuis, vele inwendige deelen opgeofferd en vernield zijn geworden, en het prachtige middeleeuwsche werkstuk, dat ieder museum van oudheden tot sieraad zou gestrekt hebben, op de meest ongeoorloofde wijze uit zijn verband is gerukt en bedorven, behoeft geen betoog. Indien de heer Victor de Stuers, bij het schrijven van zijn beroemd Gidsartikel „Holland op zijn smalst" van dit feit had kennis gedragen, hij zou deze bedroevende bijdrage zeker niet ongebruikt hebben gelaten. Wij kennen de namen niet van hen, die zich aan dit misdrijf tegen de eerste eischen van kunstzin en goeden smaak hebben schuldig gemaakt en kunnen daardoor des te meer als onpartijdige aanklagers onze stem tegen dergelijke, ten hemel schreiende feiten verheffen Voorts meenen wij dit opstel te kunnen besluiten met de woorden van den heer J. G. Frederiks (pag. 34 van zijn bovengenoemd boekje): „De Groote Kerk.... is „in haar tegenwoordigen toestand een gedenkstuk, wat „wansmaak en verwaarloozing van een oorspronkelijk „fraai, middeneeuwsch heiligdom kunnen maken." Alleen willen wij ten slotte den wensch uitspreken, dat zij, die de macht in handen hebben, zooveel mogelijk mochten herstellen, wat vroeger bedorven werd, en dat een bekwamer en bevoegder hand, dan de onze, de afgebroken taak van den Zutfenschen geschiedschrijver moge opvatten en een naukeurige beschrijving dezer stad doe verschijnen, die aan het werk van Tadama waardig ter zijde kan staan.

Aug. 1880. H. J. H. GRONEMAN, *Civiel-Ingenieur.*

DE KUNST IN NEDERLANDSCH INDIË.

In het onlangs verschenen Koloniaal Verslag over 1879 treft men als gewoonlijk een afdeeling aan, getiteld: *Kunsten en Wetenschappen.* Dit opschrift is intusschen steeds bedriegelijk; er wordt over Kunst, laat staan over Kunsten geen enkel woord gezegd.

Over Oudheidkunde leest men het volgende:

„Op dit gebied valt alleen te vermelden, dat door de Indische Regering van een particulier te Soerabaija eene belangrijke verzameling Hindoe-oudheden is aangekocht, met de bedoeling om die in bewaring te geven aan het Bataviaasch Genootschap of (voor zoover gelijksoortige voorwerpen reeds in het museum dier instelling aanwezig zijn) ter beschikking te stellen van het Rijks-museum van Oudheden te Leiden.

„Even als in vroegere jaren werden op verschillende plaatsen voorwerpen van archeologische waarde aan den dag gebragt, die voor een groot deel door het genoemde genootschap werden aangekocht.

„Als eene belangrijke bijdrage tot de kennis van de Javasche oudheid is indertijd voor gouvernementsrekening hier te lande uitgegeven een groot plaatwerk (met beschrijvenden Nederlandschen en Franschen tekst) betreffende den Hindoeschen Boro-Boedoer-tempel op Java. Daar het kostbare werk in 't geheel geen debiet vond, heeft de Regering gemeend ter bevordering van het doel der uitgave niet beter te kunnen doen, dan present-exemplaren daarvan aan te bieden aan een groot aantal personen en instellingen in en buiten Europa, van wie men verwachten mogt, dat zij de waarde van het werk zouden weten te waardeeren en in ruimeren kring bekend zouden maken."

Wij merken hierbij op, dat de aanhef van de paragraaf, welke aan de zoo belangwekkende archaeologie van Indië gewijd wordt, niet zeer gelukkig is geredigeerd. Op dit gebied viel niet alleen te vermelden dat een collectie oudheden is aangekocht door de Regeering, dat ook het Bataviaasch genootschap eenige voorwerpen verwierf en dat een algemeene opruiming is gehouden van de Boro-Boedoer, onder welker last zekere zolder te Leiden bezweek; er viel te vermelden tot welke *praktische* gevolgen de bespreking geleid heeft, waarvan het Koloniaal Verslag van 1878 mededeeling deed in de navolgende bewoordingen:

„Aan hetgeen omtrent dit onderwerp (de oudheidkunde) in het vorige verslag werd medegedeeld, is niets toe te voegen, dan dat (NB. Stereotype redactie) de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid met den resident van Djokjo-Karta in overleg is getreden ten aanzien van *de vraag, wat zou kunnen worden gedaan voor het behoud der oudheden in de nabijheid dier hoofdplaats, met name van de belangrijke ruïnen van Kalassan, Brambanan en Tjandi Sewoe.*"

De nieuwsgierigheid van hen, die in de gewichtige en uit het oogpunt van Kunst zeer merkwaardige Hindoesche ruïnen van Java belang stellen, is verklaarbaar als men bedenkt dat deze oudheden niet alleen door particulieren geplunderd worden tot versiering van hun tuinen, maar dat geheele tempels, bij den aanleg van spoorwegen in midden-Java door onze Ingenieurs werden gesloopt om de materialen aan te wenden tot het maken van den weg.

Heeft de vraag in 1878 met den Resident van Djokjo-Karta besproken, tot iets geleid? Dit had het Verslag over 1879 ons wel moge mededeelen.

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft uitgegeven:

LILITH.

GEDICHT IN DRIE ZANGEN,

DOOR

MARCELLUS EMANTS.

Ingenaaid f 2.50; in Prachtband f 3.50.

Bij JACs. G. ROBBERS te Rotterdam, verschijnt:

EUROPA

IN AL ZIJN HEERLIJKHEID GESCHETST

DOOR

GERARD KELLER.

MET HOUTGRAVUREN NAAR OORSPRONKELIJKE TEEKENINGEN.

Bovenstaand werk verschijnt in afleveringen van 2 vel druks groot 4°. a 65 cents per aflevering en zal binnen 2 jaar in circa 66 afleveringen kompleet zijn.

De 1e en 2e aflevering is op franco aanvraag bij den uitgever en bij de voornaamste boekhandelaren ter inzage verkrijgbaar.

Aan de 3000 eerste inteekenaren wordt gratis aangeboden een keurige premie bestaande in 2 prachtige staalgravuren getiteld:

Rubens peignant la femme dite au chapeau de paille.

Van Dijck, quitte Rubens pour se rendre en Italie.

Drukoppervlakte 51 bij 71 centimeter.

Terwijl de uitgever aanvankelijk op eene vrij algemeene deelname wijzen mag, beroept hij zich met vrijmoedigheid op het oordeel der Nederlandsche pers, die unaniem is in lof over de keurige houtgravuren die den tekst van dit werk versieren.

Door W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, wordt uitgegeven:

VONDEL.

1679 — 5 Februari — 1879

VOORDRACHT EN GEDICHT

VAN

Dr. C. J. HANSEN.

Prijs *f 0.50*

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Den Nederlandsche Handelaren

beveel ik mijne uitstekende

Pianino's

aan. Om dit zeer gezochte artikel te kunnen verkoopen, behoeft men geen deskundige te zijn.

Monsters lever ik tegen den Engros-prijs. Prijscourant gratis.

Weidenslaufer,

Berlin, Dorotheenstr. 88, Pianofabriek.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 41. 9 October 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post........................ „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

INDRUKKEN VAN DE VIJFDE TEEKENMAATSCHAPPIJ--TENTOONSTELLING.

Zoo wij de naamlijst zoowel van de gewone als de eereleden der Teekenmaatschappij in den catalogus nazien, ontdekken wij ditmaal geen enkelen nieuwen naam. Wegens het groot aantal ingezonden teekeningen heeft het Bestuur, met het oog op de beschikbare, bij een *grooten* toevloed van aquarellen zelfs zeer beperkte ruimte, gemeend kracht van wet te moeten verleenen aan het besluit om allen candidaten „en bloc" een bewijs van onontvankelijkheid in hun eisch over te reiken. Vandaar dat langs de wanden der teekenakademie-zaal geen enkele nieuwe persoonlijkheid ons toewenkt.

Hoewel ik mij volstrekt niet geroepen voel, ongevraagd als raadsman van het Teekmaatschappij-bestuur op te treden, meen ik, nu ik toch eenmaal verslag over de tentoonstelling uitbreng, ook hieromtrent een woordje te mogen zeggen. In mijn oog valt de genomen maatregel niet goed te keuren. Zeer wel weet ik, dat zelfs het uitstekendst werk van een candidaat niet aangenomen *kan* worden zoodra men voor het „fait accompli" staat, dat er ruimte tot ophangen te kort komt. Dit bezwaar ware echter, dunkt mij, uit den weg te ruimen geweest door meer kritisch, dus meer beperkend te werk te gaan tegenover het ingezonden werk der reeds deel der maatschappij uitmakende leden, m.a.w. indien er uit het ingezondene gekozen ware.

Geheel geweerd kan het werk van een lid, al ware 't ook nog zoo ongelukkig, onmogelijk worden, ik begrijp het best. Vandaar dat de Teekenmaatschappij, wat het aanvankelijk ijveriger nagestreefd karakter van uitgelezenheid harer tentoonstellingen betreft, de betreurenswaardige gevolgen van den ondoordachten misgreep in het uitnoodigen en aannemen van zekere, gedeeltelijk ook buitenlandsche leden, wier namen ik niet opnieuw behoef te noemen, nooit te boven zal komen. Het ter onbewaakter ure binnensluipen dezer negatieve, onheilige elementen in haar „heilige Hallen" zal haar steeds een blok aan het been blijven ; de gevolgen zullen op al haar volgende tentoonstellingen als een vloek blijven drukken...... evenals Alberich's vloekmotief zich als een onheilzwangere donderwolk door de drie drama's

van den „Nibelungenring" heenwindt. Een betreurenswaardig feit, dat als „fait accompli" natuurlijk niet meer uit den weg te ruimen valt. Reeds nu immers is onze „Teekenmaatschappij" een tentoonstellings-vereeniging als een andere geworden.... een belangrijken graad beter dan een gewone: best, maar toch een waar, al bestaat er ook feitelijk een goed- of afkeurende jury, tusschen al het rijpe in ook aan het groene een vaak al te breed plaatsje wordt ingeruimd, in afwijking dus van hetgeen bij de oprichting werd verwacht: tentoonstellingen van een ongehoord - uitgelezen eerste kwaliteit -, prima - prima - karakter nl.

„O, dass dem Menschen nichts Vollkommnes wird,
Empfind' ich nun!"

Uit de ingezonden teekeningen van een lid, zoodra zij het getal twee overschreden, kon echter, dunkt mij, door het bestuur een keus worden gedaan, indachtig aan de Protestanten-leus omtrent het alles onderzoeken en behouden van het goede, het spreekwoord: „nood breekt wetten" toepassend. Ook der vertooning, die de kunstenaar op zich zelf in de tentoonstellingszaal maakt, zou zulk een maatregel in menig geval ten goede kunnen komen.

Een enkel voorbeeld, uit deze vijfde tentoonstelling gekozen.

Hier een beroemd veteraan in de kunst, Israëls. Onder de vier teekeningen die hij tentoonstelt bevindt zich een zeer zwakke („landschap bij Groningen"), die slechts ter wille van de aantrekkelijk uitgedrukte avondstemming, door den treffend harmonischen toon van het geheel, de aandacht verdient. Waartoe nu deze den kunstenaar niet vriendelijk teruggezonden? *Desnoods* — ik heb hier uitsluitend een door geringe plaatsruimte noodzakelijk geworden beperkenden maatregel op het oog — had er van de drie overblijvende nog één kunnen worden gemist, het eerst de in een plas aan het strand spelende kinderen, voor Israëls toch eigenlijk geen belangrijk werk. Uitsluitend met „het bloempje" en „niet alleen", zijn meesterstuk bij uitnemendheid, had onze groote meester zijn ouden, onverzwakten roem meer dan voldoende, ja zelfs schitterend staande gehouden. Twee voortreffelijke teekeningen komen der réputatie van een kunstenaar meer ten goede dan twee voortreffelijke *plus* twee middelmatige. In dit laatste geval wordt de aandacht, de belangstelling van den toeschouwer verdeeld en verzwakt, in het eerste daarentegen op het schoone geconcentreerd.

Ginds een jeugdig teekenaar, die zijn naam nog maken, zijn réputatie nog vestigen moet, Tony Offermans. Onder zijn vier teekeningen bevindt zich een uitstekende: „houthakkers" en een verre van onverdienstelijke, in veel opzichten zelfs aantrekkelijke — „bij Rheden" — de beide overige zijn ver beneden zijn talent. Waartoe deze wrange vruchten dan niet verwijderd, ten einde het veld geheel vrij te laten voor de rijpe? Het zou Offermans' naam oneindig meer goed doen, wanneer de tentoonstellingbezoekers zijn gaven slechts naar beide eerstgenoemde, talentvolle aquarellen te beoordeelen hadden, en niet naar deze beide *plus* twee mislukte. Buitendien zouden alleen door het nemen van dezen doordachten, rijp overwogen kritischen maatregel tegenover Israëls en Offermans, reeds twee of drie plaatsen voor nieuwe leden zijn opengevallen. De lezer passe dien nu in gedachte verder toe op andere meesters en andere teekeningen.... welk een ruime, gewichtige uitkomst ware zoodoende niet te verkrijgen

Wanneer hij zoo volmaakt schoon vertegenwoordigd is als door zijn drie waarlijk „kapitale" teekeningen, had de vierde — het klein stadsgezicht — van Jacob Maris, voor zijn talent geen werk dat behoeft mede te rekenen, best gemist kunnen worden. Nog eens: ik doe dezen voorslag alleen *noodgedrongen*, wegens de voor nieuwe leden ontbrekende plaatsruimte. En zoo ontwaar ik nog tal van meesters, oudere zoowel als jongere, die zóo vertegenwoordigd zijn, dat zij, waren hun minder gelukkig uitgevallen teekeningen teruggewezen, toch nog een uitstekende, ja ongetwijfeld zelfs een harmonischer, completer vertooning zouden gemaakt hebben. Langs de wanden der tentoonstellingszaal rondziende, stip ik als zoodanig nog aan: het „boomrijk landschap" van Weissenbruch, „in de duinen" en „avond" van Mauve, „een moedertje" van Bles, „aan de waschtobbe" van Henkes, „sajetknoopster" van v. d.- Velden, de Alkmaarsche kerk van Bosboom, de „ochtend aan de Maas" van J. Neuhuys, de „jonge weduwe" van zijn broeder Albert, „het turfbaggeren" en „avondstond" van Roelofs, „vroege morgen" van Gabriël, „onder de boomen" van Willem Maris, „boerenwoning" van Van de Sande Bakhuizen, „Drentsch landschap" en „aan den Rijn" (n°. 14) van mevr. Bilders, de „avond op de Schelde" van Mesdag, de „peren" of „appels" van zijn vrouw.... benevens een acht- of tiental teekeningen van Engelschen, Italianen en Belgen.

Nog eens — want het is moeilijk zich juist uit te drukken, gelijk Multatuli meermalen beweert, en ik wil alles in het werk stellen om niet verkeerd begrepen te worden — ik teeken geen verzet aan tegen het ophangen dier teekeningen op zich zelf, al behooren zij alle ongetwijfeld tot de zwakste harer makers. Slechts, nu na het aannemen van alle door de leden ingezonden teekeningen de ruimte te beperkt bleek te zijn om frische krachten, nieuwe elementen toe te laten, en de gewenschte, waarlijk noodzakelijke verscheidenheid zoodoende te bevorderen, had, meen ik, de maatregel met goed fatsoen toegepast kunnen worden om, ten einde 't „place aux jeunes" te kunnen toepassen, slechts de voortreffelijkste der ingezonden leden-teekeningen op te nemen.

Een tweeledige uitkomst zou, gelijk ik reeds zeide, hierdoor verkregen zijn, daar ook de oudere leden kenriger en krachtiger, harmonischer en kernachtiger vertegenwoordigd zouden zijn, indachtig aan 't „nimis nocet", wanneer rijps en minder rijps dooreengemengd is. Welk kunstenaar levert dan ook steeds gelijkmatig voortreffelijk werk af? Het „landschap bij Groningen" van Israëls worde hier als staaltje aangehaald, want moeilijk valt 't te gelooven, dat dit werk door dezelfde hand vervaardigd werd die het hemelsch- schoon „niet alleen" in de wereld riep. Mij dunkt bovendien, dat de verstandhouding der „Teekenmaatschappij"-leden onderling gerust verondersteld mag worden, te goed te zijn, dan dat zij, zoo het bestuur den omschreven maatregel, door de macht der omstandigheden gedrongen, in het belang van den bloei der vereeniging zelve werkelijk nam, zij zich in hun eigenliefde gekrenkt, op de teentjes getrapt gevoelen en zich dus terugtrekken zouden. De proef ware een volgenden keer, als de noodzakelijkheid het weer mocht eischen, gerust eens

te nemen. Het toelaten van talentvolle nieuwe leden bij elke tentoonstelling acht ik bepaald wenschelijk in het belang van de levensvatbaarheid der „Teekenmaatschappij", ook van den blijvenden bloei der aquarelkunst in ons land. Juist in deze tentoonstellingen behoort het jong geslacht van aankomende — natuurlijk uitsluitend van begaafde en veelbelovende — teekenaars een geregeld „débouché" te vinden. Voor hen behoort de „Teekenmaatschappij' hetzelfde te zijn wat de „Nederlandsche Toonkunstenaarsvereeniging" voor onze aankomende componisten en virtuozen is. Een rijke verscheidenheid — natuurlijk slechts in den zin van kunstwerken, die de moeite van het zien waard zijn, in waarlijk artistieken zin dus — is ongetwijfeld in het belang der vereeniging. Dat deze veelzijdigheid zich er echter nooit toe mag gaan leenen om het banaal „elk wat wils", kunst voor Jan en Alleman te huldigen, behoeft niet gezegd te worden: dat is een axioma. Naar het karakter van uitgelezenheid moet zij ongetwijfeld onafgebroken blijven streven; wie „immer strebend sich bemüht" is, gelijk de Engelen in den „Faust"-epiloog zingen, reeds hierdoor op den goeden weg.

En hoe ontelbaar schoons, ja prachtigs bleef zij ons sedert de onvergetelijke Bayreuth-maand jaarlijks schenken, al roept zij ons de daar straks aangehaalde Faust-verzuchting uit het „Wald und Höhle"-tooneel ook meer dan noodig of wenschelijk is, onwillekeurig op de lippen!

Degelijks, schoons, heerlijks biedt ook de vijfde „Teekenmaatschappij"-tentoonstelling haar bezoekers in ruime mate aan. De bovenbedoelde negatieve elementen zal ik in mijn bespreking onvermeld laten, niet uit vrees om namen te noemen, — in dit opzicht durf ik mij zonder bluf zoo „furchtlos frei" als Siegfried te noemen — maar ten einde niet noodeloos opnieuw kwaad bloed te zetten. Ik zal mij vergenoegen met de toepassing der woorden — ik gebruik ze in het meervoud — die Emile Zola dezer dagen na zijn onverwacht „Voltaire"-incident omtrent den heer Laffitte schreef: „c'est fini; j'ai autre chose à faire que de m'occuper d'eux; je ne sais plus s'ils existent."

Overigens verheffen veel stemmen zich vóor de lezing, dat deze expositie een zwakkere aantrekkingskracht uitoefent dan haar beide jongste voorgangsters. „Men", de publieke opinie schijnt van meening te zijn, dat haar gehalte bij die van het vorig jaar b. v. achterstaat; dit wil er bij mij echter niet onvoorwaardelijk in. 't Schijnt mij trouwens een onbegonnen werk, een doodgeboren experiment toe, zulk een vergelijking op grond van juiste gegevens en onloochenbare feiten — „des documents exacts" — aan den man te willen brengen.... en welke waarde valt er anders aan toetekennen? Wilde men de balans tusschen deze en de vorige tentoonstelling met volle nauwkeurigheid opmaken, dan ware 't onvermijdelijk, kunstenaar voor kunstenaar, kunstwerk voor kunstwerk naast de respectieve van het vorig jaar te plaatsen, ze te wikken en te wegen, om dan ten slotte vast te stellen, naar de zijde van welke expositie de weegschaal overhelt, of deze of de vorige het dus wint.

Bij volslagen onmogelijkheid om zoo strict rechtvaardig te werk te gaan, kan zulk een vergelijking slechts in het onbestemde, vage blijven zweven.... en daarom zie ik er liever maar in eens van af. Immers *hier* ontwaar ik inzenders, die ditmaal ontegenzeggelijk kraniger voor den dag komen dan verleden jaar, zooals Jacob Maris, Israëls, Bisschop, van der Velden, Mesdag, Henkes; *daar* weer anderen die zwakker vertegenwoordigd zijn, b. v. Artz, Blommers, mevr. Mesdag, Bosboom, Mauve; *ginds* nog anderen wier werk op dezelfde hoogte als ten vorigen male is gebleven, zooals b. v. Weissenbruch, ter Meulen en v. d Sande Bakhuizen; op de hoogste hoogte weer Albert Neuhuys; Willem Maris, zijn goddelijke eenden-aquarel uitgezonderd, iets zwakker, enz. enz.

Het andere punt, waarop de openbare meening omtrent de geringer magnetische kracht dezer tentoonstelling berust, moet ik echter ten volle toegeven. „Men gevoelt er zich niet zoo op zijn gemak, niet zoo geheel thuis als anders," heet 't, „en daarvan heeft de ontoereikende rangschikking der teekeningen het meest de schuld...... „It is so", gelijk het stopwoordje van Schulze en Müller na hun metamorphose in Engelschen te Keulen luidt. Een ieder, die oog voor arrangement heeft, en ondersteund wordt door een nog levendige herinnering aan de wijze van rangschikken ten vorigen jare, moet gevoelen, hoezeer het aspect der tentoonstelling als geheel bij dat der vorige achterstaat. Geheel worden die hoekjes of hoeken gemist, waar, gelijk vooral twee jaar geleden, het met zeldzaam fijnen smaak en juisten tact te zamen brengen van in onderwerp, karakter, behandeling, toon.... of iets anders, verwante kunstwerken een zoo harmoniesch-artistieken indruk teweegbracht, dat men zich met een onbeschrijfelijk gevoel van dankbaarheid en verlichting eensklaps mijlen ver van het „Unwesen" onzer jaarlijksche schilderijententoonstellingen verwijderd, door eene onmetelijke klove er van gescheiden waande. Om van het meer algemeene tot het meer bijzondere af te dalen: aan sommige teekeningen, die in mijn oog juist tot de beste der tentoonstelling behooren, is een volkomen onverdiend ongunstige plaatsing te beurt gevallen. Drie teekeningen, van Israëls, waaronder de beide schoonste, „het bloempje" en „niet alleen", hangen verloren in hoeken, zoodat men moet gaan zoeken om ze te vinden. De teekenaar heeft in dit geval trouwens geen seconde recht tot klagen..... rara, wat is dat? Hij zelf was een der drie door het bestuur benoemde commissarissen, belast met het rangschikken der teekeningen..... ziehier de eenvoudige oplossing van dit raadsel.

Doch dit is nog het minste. Zijn teekeningen hangen ten minste „à la rampe." De heldere „avond" van du Chattel, het sentimentvol, fijn houthakkerstafereeltje achter Tivoli van Offermans, de naar 't mij voorkomt karaktervol behandelde „Oostersche vrouw" van Biseo te Rome — doch wie kan op zulk een afstand een juisten blik op een kunstwerk slaan? — zij onttrekken zich zoo goed als geheel aan het ongewapend sterfelijk oog; voor een deel ook het trekvaartgezicht bij de brug van Voorburg, van du Chattel, enz.

Zeer wel weet ik, dat *alle* teekeningen onmogelijk op even gunstige plaatsing aanspraak kunnen maken, doch even goed ook, dat 't geen manier van doen is, sommige der beste aquarellen zóo te plaatsen dat ze eigenlijk geheel verloren gaan, m. a. w. ze dood, af te maken! Mij bracht dit telkens uit mijn

humeur........ te meer, daar drie groengeverfde landschapjes van Stortenbeker en een figuurcompositie van Verveer prachtig à la rampe hingen.

Dat is geen kameraadschap, of liever ...... te veel kameraadschap! Zoo ik mij niet door uit de school te klappen aan grove onbescheidenheid vreesde schuldig te maken, zou ik de verklaring van dit betreurenswaardig verschijnsel trouwens wel weten te leveren.

Slechts gedurende de helsch-heete dagen, waarmede wij in het laatst van Augustus met angstverwekkende hardnekkigheid bezocht werden en bleven, rezen er klachten over het slappe bezoek op. Geen wonder trouwens! Overigens stond het aantal bezoekers over het geheel niet achter bij dat der beide vorige tentoonstellingen; ook de kooplief hebberij liet bij vroeger vergeleken niets te wenschen over. Er is voor een bedrag van omstreeks 18550 gld. gekocht (verdeeld over een kleine veertig teekeningen)!!

De hoogste prijs werd door een stadgenoot voor het heerlijk teekeningetje van Israëls „niet alleen" besteed: *f* 2300 meen ik, voor Hollandsche prijzen een buitengemeen hooge. Een betrekkelijk geringe daarentegen schijnen mij de *f* 1200 voor de kinderteekening van Jacob Maris toe, die de Prins van Oranje reeds op den dag der tentoonstellingsopening voor genoodigden deed aankoopen. De hoogste prijs was *f* 3600, waarvoor de aquarel van Bisschop te koop was, hoewel de prijs niet op de lijst vermeld stond. Er valt moeilijk over het meer of minder recht van bestaan dezer hoogste prijzen te twisten. Immers, waar een norm te vinden, waar een grenslijn te trekken? Zouden de prijzen van kunstwerken, daar deze toch geen absolute, uit bepaalde gegevens af te leiden en te bepalen waarde bezitten, niet tot de „pretia affectionis" te rekenen zijn? *Ik* heb er zooveel voor over, *gij* zóoveel ...... waar is de absolute waarde nu te vinden, wie biedt te veel, wie te weinig? Waar is het juiste midden? Voor een zoo absoluut-overheerlijk, volmaakt-schoon kunstwerkje als dat teekeningetje van Israëls b. v. kan met evenveel recht als waarmede er nu *f* 2300 voor betaald is, het dubbele, het vierdubbele, ja het tiendubbele gevraagd en besteed worden. Dat is hoogste kunst, en onttrekt zich ten eenenmale aan alle normale prijsberekening. Het dubbele zou er in het buitenland naar alle berekening allicht voor te krijgen zijn geweest; eerste kwaliteit werk van een der eerste meesters, ja van den beroemdsten des lands bovendien! Men weet hoe in kunst de *naam*, de réputatie betaald wordt, afgescheiden van alle kunstwaarde, precies als de „stand" van een huis. Zie de prijzen die werk van Israëls in Engeland op verkoopingen opbrengt, en waarvan onze dagbladen ons soms de haast ongelooflijke sommen mededeelen! Denk verder aan de prijzen, die in het buitenland over het algemeen voor werk van de eerste, geréputeerdste kunstenaars besteed worden, te Parijs b. v. voor een klein aquarelletje van Fortuny of Detaille!! De belachelijke prijzen, die een Patti, een Nilsson voor het zingen eener operapartij of slechts van een paar romances in een concert maakt, een Sarah Bernhardt voor het spelen eener dramatische rol, mogen hier ook wel degelijk in aanmerking komen, wanneer men links en rechts bedenkelijk het hoofd ziet schudden over de naar 't heet verregaand hooge prijzen, die in de laatste vijf jaren voor schilderijen en aquarellen gevraagd en gegeven worden. Alle waar naar zijn geld. Deze geldelijke waardeering der éene kunst behoort volstrekt niet zoo schromelijk achter te staan bij die der andere; dat *mag* zelfs niet. In ons land is men dit op groote schaal, uit ruime beurs honoreeren van eerste kwaliteit kunst nog niet gewoon, onze kunstwaardeering in klinkende munt heeft geen gelijken tred gehouden met die in het buitenland.... vandaar dat gezucht, „hinc illae lacrymae!" Zeer natuurlijk, dat wij ons langzamerhand echter ook hierin op de hoogte van onzen tijd gaan stellen. Waarom zouden onze voortreffelijkste kunstenaars — wij hebben er, die op zijn minst genomen met de beste buitenlandsche gelijk gesteld kunnen worden — door hetgeen zij met hun kunst verdienen niet een even onbezorgd, ja rijk bestaan tegemoet gaan als hun collega's in den vreemde? „Il faut que tout le monde vive" ..... waarom zouden zij, die hun ontvankelijken medemenschen geluk aanbrengen en het meest boven hen uitsteken, niet ook het uitstekendst mogen leven? Wij, de wijd en zijd om onzen rijkdom beroemde Hollanders — „die steinreichen Holländer", gelijk de Duitscher ons bij voorkeur noemt — wij zouden over de te hooge prijzen onzer beste nationale kunstwerken pruttelen? Allons donc! Of liever: fi donc!

Een nieuwtje, voor zoover ik weet zonder antecedent in eenige tentoonstelling, bestond hierin, dat er volgens bijzondere en stipte bepaling van het bestuur, hoegenaamd niet kon worden afgedongen slechts met uitzondering van den allerhoogsten prijs, die besteed werd, zoodat de op de prijslijst vermelde volle prijzen betaald werden. Gelijk men weet, was 't tot dusverre usance, dat slechts vorsten en vorstelijke personen *nooit* afdongen.

(*Wordt vervolgd*).

ENGELSCHE KUNST.

WILLIAM HOGARTH.

't Was op den 10den November van 't jaar 1697 (datzelfde waarin ook onze Cornelis Troost geboren werd) dat in Engeland's hoofdstad een man 't levenslicht aanschouwde, die bestemd was het kunstvuur in zijn vaderland aan te wakkeren, de eerste te zijn zijner landgenooten, die zich kunstenaar mocht heeten, en boven alles, met de scherpe punt der satire, hun dwaasheden en ondeugden te geeselen. Die man was William Hogarth.

Reeds vroeg openbaarde zich bij den jeugdigen William een grooter lust tot teekenen dan tot studeeren. In kennis gekomen met een schilder, die in zijn buurt woonde, maakte hij talrijke schetsen; op de school, waar zijn vader hem zond, werden, naar zijn eigen getuigenis, zijn oefeningen meer geroemd om de sierlijke hoofdletters, waarmeê hij ze versierde, dan om den inhoud en de taal. Zijn vader, een gewezen onderwijzer, verdiende in Londen met moeite zijn kost met schrijven, en de levenslustige zoon toonde niet de minste neiging zijn voorbeeld te volgen en zijn hoofd met latijn en grammatica vol te stoppen.

Van zijn oom, een welbekenden dorpshumorist en schrijver, en een groot vijand van alles wat Classiek was, als uit zijn comedie „'t Beleg van Troje" bleek, erfde hij een innerlijken afkeer voor alles wat oud en Classiek was. Gehoor gevende aan zijn neiging,

deed zijn vader hem op twaalfjarigen leeftijd in de leer bij een zilver-graveur. Hier leerde hij 't graveeren van allerlei monogrammen en heraldische wapens, maar al spoedig zag hij, dat hij voor een dergelijk vak niet gemaakt was. Zijn grootste eerzucht werd nu een koper-graveur te worden, teneinde in staat te zijn de beelden, die zich in zijne fantasie gevormd hadden, op koper weêr te geven. Op twintigjarigen leeftijd, bij 't einde van zijn leerlingschap, moest hij dus nog beginnen zich te oefenen in zijn toekomstig beroep. Maar Hogarth was er de man niet naar, zich met allen ijver toeteleggen, op dat wat de grootste kracht en kunst van den graveur is, a fine stroke. Hij had er 't geduld en den lust niet toe. Hij wilde studeeren maar ook tegelijkertijd de genoegens van zijn leeftijd er niet bij opgeven. Naar een Academie te gaan om er langzamerhand het figuur te bestudeeren, eerst naar de antieken dan naar het leven, was in strijd met zijn denkbeelden, die alle dergelijke copieerstudie als nutteloos veroordeelden en slechts de natuur de bewegelijke menschenmassa, als een waardig studieveld beschouwden. Zóó trok hij uit, te midden van 't woelige Londen, zijn gehengen gebruikend als een schetsboek voor 't geheele schouwspel, zijn nagels of lubben voor het een of ander karakteristiek gezicht, dat hij geloofde later te kunnen gebruiken voor de tafereelen die hij scheppen zou..

Zijn groote oogen waren open voor alles wat komiesch of dramatiesch was; zijn scherpe geest bemerkte al de gebreken, waaraan zijn tijdgenootenleden. Dus voorbereid, begon hij 't koper te gebruiken om er die gebreken te hekelen. Zijn twee eerste proeven op dat gebied waren twee kleine gravuren „The South sea Buble" en „The Lottery" waarin hij de financieele knoeierijen van eene Zuidzee-maatschappij en de verkeerdheid van Staatsloterijen allegoriesch poogde voor te stellen. Ofschoon verdienstelijk als gravuren, missen zij de duidelijkheid en helderheid van voorstelling, die zijn latere werken kenmerken. Veel beter in beide opzichten was zijn volgende proeve: „Taste of the Tower" ook wel „Masquerades en Opera's" geheeten, waarin hij de toenemende zucht voor deze twee vermakelijkheden hekelt. Een stroom van menschen ijlt de gebouwen waar Italiaansche opera en masquerades gegeven worden, binnen, terwijl op een kruiwagen de werken van Shakespeare, Dryden, Ben Jonson en anderen als scheurpapier worden aangeboden. Op het beschilderde doek dat uit het opera gebouw hangt, ligt the Earl of Peterbourough geknield voor den Italiaanschen zanger Cuzzoni, hem smeekende een wissel van £ 8000 als geschenk aantenemen. In den achtergrond staat Burlington House op welks top het beeld van den toenmaligen zeer geroemden schilder en Architect, Kent, die zich boven Michael Angelo en Rafaël verheft.

Wij zien dus hier de jeugdige kunstenaar optreden voor zijn landgenooten tegen buitenlandsche indringers. Niets haatte hij zoozeer als buitenlanders die in Engeland het groote publiek tot zich trokken.

Van 1724 af, 't jaar dezer gravure, tot 1731 waren zijn meeste werken gericht tegen de vreemde overheersching en ook later verzuimde hij niet, waar hij kon, buitenlanders en voornamelijk de Franschen aan de kaak te stellen. Zijn France and Engeland (1756) en the Gate of Calais (1727), waarover wij later nog spreken zullen, getuigen er van. In 1725 met, „a just view of the British stage," Masquerade Ticket, en (28) Beggars opera burlesqued zette hij den strijd tegen den wansmaak van 't publiek in tooneelzaken, voort, en toen nu in 1727 John Gay's oorspronkelijke „The Beggar's opera" uitkwam en 60, een voor die dagen ongehoord aantal, opvoeringen beleefde, poogde Hogarth na eerst, zooals wij zagen in een burlesque haar tegenstanders te hebben gegeeseld, in 1729 allereerst door een schilderij van denzelfden naam en daarna in een gravure van die schilderij dat feit zoo mogelijk ruchtbaar te maken en te vereeuwigen. Op dezelfde wijze vierde hij in 1731 de wederopvoering van Dryden's The Indian Emperor.

Intusschen was in het lot van den schilder groote verandering gekomen. Zijn satire van „The taste of the tower" waarin hij, zooals wij zagen, ook den architect Kent geeselde, had hem in nadere aanraking gebracht met diens grooten tegenstander Sir James Thornhell, serjeant painter to the King, 1); het gevolg was, dat hij verliefd werd op diens dochter Jane en haar in 1729 in 't geheim huwde. Zijn schoonvader, alhoewel later verzoend, wilde in het eerst niets van hem weten, en hij moest dus nu geheel alleen in de benoodigdheden voor zijn huishouden voorzien. Hij deed het in den aanvang op verschillende wijzen. Nu eens graveerde hij weer als vroeger, monogrammen en wapens, dan weer poogde hij portretten te maken. Dit laatste gelukte niet bijster. Niet dat er geen navraag naar was, integendeel, maar de handel was in handen van verschillende celebriteiten, door Hogarth als pure kladschilders gebrandmerkt. Bovendien wilde hij niet als dezen zijn modellen flatteeren; hij wilde weergeven wat de natuur zelf geschapen had, meer niet. Een paar pogingen in het historische genre: „The Pool of Bethseda en The Good Samaritan", beiden door hem geschonken aan 't Foundling Hospital, vielen, zijn natuurlijken aanleg in aanmerking genomen, tamelijk uit, maar toch niet zóó om hem verder succes te waarborgen. Beter waren kleine familiestukken, die hij voor verschillende personen maakte, maar 't was nog altijd niet wat hij voor zich geschikt voelde. Bovendien de opbrengst was niet groot. Toen besloot hij andermaal naar den graveernaald te grijpen en zich te wenden tot 't geheele publiek. „Southwark Fair", een tafereel vol humor en leven, waarin de genoegens van 't groote publiek tentoongesteld werden en A. Laughing Audience, een techniesch meesterstukjen, waren de uitkomsten van dat besluit. Ondanks hun succes was hij echter niet voldaan. Hij zocht en dacht, en de uitkomst van dat zoeken en denken geeft hij weer in deze woorden: „Ik was van oordeel dat zoowel schrijvers als schilders, van den historieschen stijl, dat genre van onderwerpen, 't welk men kan rangschikken tusschen het grootsche en het groteske, volledig hadden overzien. Ik wilde dus tafereelen brengen op doek, gelijk aan de voorstellingen op het tooneel, om naar den-

1) Enkele levensbeschrijvers laten Hogarth na afloop van zijn leerlingschap, door den invloed van Walpole, naar The Academy gaan, en hem zoo in kennis komen met zijn aanstaanden schoonvader, die er aan 't hoofd stond. Daar Hogarth echter zelf geen gewag maakt van zijn bezoek aan die Academie, en bovendien in zijn autobiografie noch omtrent zijn bekendheid met Sir James noch omtrent zijn huwelijk eenige bijzonderheden mededeelt, geloofden wij volkomen gerechtigd te zijn de zaak, op gezag van zijn biografen Ireland en Nichols, aldus voor te stellen.

zelfden toetssteen te worden beoordeeld. Mijn doek zou mijn tooneel, mijn figuren mijn acteurs worden." In deze stukken zullen die onderwerpen, welke tegelijk onderhoudend en moralizeerend zijn, zeer zeker ook 't meeste nuttig blijken en moeten dus de eerste plaats innemen. Aanschouwelijke redeneering zal voor een verstandig mensch meer overtuigend zijn dan duizend boeken."

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERPEN VAN EEN KUNST-NIJVERHEID MUSEUM MET DAARAAN VERBONDEN SCHOOL.

Het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, heeft voor Nederlandsche Bouwkundigen de volgende prijsvraag ter beantwoording uitgeschreven.

PLAN VAN EEN KUNST-NIJVERHEID MUSEUM MET DAARAAN VERBONDEN SCHOOL.

Hoewel het doel niet is om plannen voor eene dadelijke uitvoering te krijgen, beoogt voornoemd Bestuur een plan van een Kunst-Nijverheid Museum in eene aanzienlijke gemeente van ongeveer 150,000 inwoners.

Het gebouw moet worden ontworpen op een aan alle zijden vrij terrein.

Het gebouw zal moeten bevatten:

a. Een met tochtdeuren afgesloten ingang.

b. Eene groote vestibule met een vertrek voor den portier, eene garderobe en hoofdtrap naar de eerste verdieping.

c. Een of meer neventrappen ter verbinding van alle verdiepingen.

d. Twee groote zalen voor het opstellen van grootere Kunst-Nijverheid voortbrengselen of afgietsels daarvan.

e. Zes à acht kleinere zalen, galerijen of vertrekken voor het tentoonstellen van kleinere voorwerpen of afgietsels daarvan. De onder *d* en *e* bedoelde lokalen zooveel mogelijk in doorloopend verband met elkander te brengen en deels van boven-, deels van zijlicht te voorzien.

f. Eene zaal bestemd voor het tentoonstellen van voorwerpen die door de eigenaren, vervaardigers of industrieelen aldaar ter tijdelijke bezichtiging worden gesteld.

g. Een flinke bibliotheekruimte, ook gemakkelijk gelegen ten opzichte van het gebruik bij de schoollokalen.

h. Eene leeskamer voor het publiek met de noodige ruimte voor het opslaan van groote plaatwerken.

i. Eene zaal voor het houden van lezingen of voordrachten voor een publiek van pl. m. 300 personen.

k. Eene bestuurskamer van voldoende grootte om ook tot het houden van kleinere bijeenkomsten te kunnen dienen.

l. Eene kamer voor den Directeur van het Museum.

m. Een of twee kamers voor Bureau.

n. Eene gipsgieterij om afgietsels ten dienste van het Museum of voor het publiek te kunnen vervaardigen.

o. Een lokaal of atelier geschikt tot het photographeeren van kunstvoorwerpen.

p. Eene woning voor den custos van het gebouw, bestaande uit 3 à 4 vertrekken met keuken.

q. Privaten.

r. Bergruimte voor leege kisten, brandstoffen enz. en voor het in- en uitpakken.

Het museum zal op geschikte en monumentale wijze verbonden moeten worden met de in een afzonderlijken vleugel gelegen Kunst-Industrieschool. De voor deze school benoodigde localiteit behoeft niet in het plan te worden opgenomen, doch wenscht men te zien aangegeven, op welke wijze de verbinding van de School met het Museum en de bibliotheekruimte zal worden bewerkstelligd.

Opname van eene centrale verwarming is niet noodig, doch zal in 't construeeren daarvoor de noodige ruimte moeten aanwezig zijn.

Verlangd worden:

1, de platte gronden (die van de fundeering en bekapping niet vereischt);

2, minstens 2 voorname doorsneden;

3, de twee voornaamste gevels, deze allen op de schaal van 1 c. m. per M.;

4, een detail van de belangrijkste travée van den voorgevel op de schaal van 5 c. m. per M.;

5, eene korte toelichting.

De gevel moet zoodanig worden ontworpen, dat kunstenaars en ambachtslieden gelegenheid hebben daaraan hunnen kunstzin en hunne vaardigheid ten toon te spreiden.

De plannen moeten vóór of uiterlijk op den 1sten Maart 1881 aan het gebouw der Academie te *Rotterdam* (Coolvest) behoorlijk ingepakt, *franco* worden ingezonden, onder een motto met begeleidend verzegeld naambriefje van hetzelfde motto voorzien, alsmede een adres om de stukken te kunnen terugzenden en met den ontwerper te kunnen correspondeeren zonder opening van het naambriefje.

De volgende prijzen worden uitgeloofd:

Voor het beste ontwerp, eene Gouden Medaille op den stempel der Academie, ter waarde van *f* 100, benevens *f* 400 in geld.

Voor het in de 2e plaats best gekeurde ontwerp *f* 300 in geld.

Voor het in de 3e plaats gekeurde ontwerp een Getuigschrift der Academie.

De eerste prijs zal alleen dan worden toegekend, wanneer volgens het oordeel der beoordeelaars het beste plan aan de eischen van een goed ontwerp voldoet.

Bij eventueele gelijkstelling van twee of meer ontwerpen zal het lot beslissen omtrent de aan dezelve respectievelijk toe te kennen prijzen.

De ontwerpen waaraan prijzen in geld worden toegekend, worden tegen uitbetaling van den toegekenden prijs aan den in het naambriefje vermelden vervaardiger, het eigendom van de Academie.

De beoordeeling zal geschieden door eene Commissie, bestaande uit de Heeren:

W. Thijsen, lid van het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, te Rotterdam, Voorzitter.

E. Gugel, Hoogleeraar aan de Polytechnische school, te Delft.

G. J. de Jongh, Directeur der Gemeentewerken, te Rotterdam.

C. Muysken, Architect, Voorzitter der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te *Amsterdam*.

T. J. Nieuwenhuys, Architect te *Utrecht*, Leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, te *Rotterdam*.

A. W. Van Dam, Architect te *Rotterdam*, Hoofdonderwijzer aan genoemde Academie.

Door de aarvaarding dezer opdracht zijn de voornoemde leden der Commissie van beoordeeling uitgesloten van de mededinging naar de uitgeloofde prijzen.

Het Bestuur der Academie heeft het recht alle plannen na afloop der beoordeeling gedurende 14 dagen in een nader te bepalen lokaal openlijk ten toon te stellen.

Na afloop dezer Tentoonstelling worden de niet bekroonde ontwerpen *franco* aan het correspondentie adres teruggezonden, tenzij directe toezending aan het adres mocht worden verlangd.

Aan ieder deelnemer zal worden toegezonden een afdruk van het rapport der Commissie van beoordeeling.

Afdrukken van dit progamma zijn op *franco* aanvrage te bekomen bij P. J. J. Huybers, Custos der Academie (Coolvest) te Rotterdam.

ONZE MONUMENTEN.

36. DE N. H. KERK TE KAPELLE (ZUID-BEVELAND).

Een der fraaiste, zoo niet de fraaiste dorpskerk van Holland en Zeeland is die van Kapelle bij Goes. Zij heeft drie schepen, twee chooren en een grooten toren met een hooge en vier kleine *steenen* spitsen. Zij is vooral merkwaardig door het beeldwerk dat haar versiert en door de fijne profileeringen die haar kenmerken. Onlangs nu heeft het Kerkbestuur aan dit monument onder het voorwendsel van „opknapping" een gruwelijk wandalisme gepleegd. Men heeft de geprofileerde rondstaven die de vensters van het choor versierden, zonder eenige noodzakelijkheid weggekapt en alles vlak geportland!

Waarmede houdt zich toch de oudheidkundige Commissie van het Zeeuwsch Genootschap onledig, dat zij hier geen enkel teeken van leven gaf, dat zij niets deed om dit Kerkbestuur — dat eenvoudig uit onkunde zondigde, — voor te lichten en op den goeden weg te brengen!

Het is treurig te zien, dat voor en na al onze monumenten aan onkunde prijsgegeven, doodbedaard worden verminkt!

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Deze week is in de lokalen der Polytechnische school te Delft een aanvang gemaakt met het afnemen der examina tot verkrijging eener acte van bekwaamheid tot het geven van onderwijs in het handen rechtlijnig teekenen en het boetseeren.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken brengt ter algemeene kennis, dat aan 's Rijks Museum van Moderne Kunst te Haarlem verkrijgbaar zijn gesteld exemplaren van de gedrukte „Beschrijving der Schilderijen in 's Rijks verzameling van Kunstwerken van moderne meesters in het paviljoen Welgelegen te Haarlem" tegen den prijs van *f* 0.50 per exemplaar.

Deze nieuwe catalogus, die zeer gunstig afsteekt bij de vroegere „Lijst", is aan den nieuw benoemden Directeur, den heer C. J. Gonnet te danken.

— De Vereeniging tot het stichten van een Museum van Moderne Schilderijen te Amsterdam heeft hare kleine doch niet onbelangrijke verzameling overgebracht van het Oud-Mannenhuis naar een der zalen van Arti et Amicitiae, waar zij van den 10en October af bezichtigd zal kunnen worden.

— Bij het op 1 October gehouden toelatings-examen aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten zijn van de 25 candidaten 19 aangenomen; afgewezen werden 5 adspiranten, terwijl 1 candidaat, die alleen voor de theoretische lessen was ingeschreven, geen examen behoefde af te leggen.

— De Commissie van uitvoering voor het standbeeld voor graaf Jan van Nassau maakt bekend, dat, ingevolge de uitspraak der jury, bestaande uit de heeren Prof. E. Gugel, J. H. Maris, C. F. Philippeau, C. Muysken en J. P. Menger, van de 6 ingekomen ontwerpen voor het standbeeld, welke ter mededinging naar de uitgeloofde prijzen waren toegelaten, twee zijn bekroond. Met den eersten prijs dat onder het motto: „*Trouw en standvastig*", met den tweeden prijs dat onder het motto: „*Vaderland en Oranje*."

Bij opening van de naambriefjes is gebleken, dat het met den eersten prijs bekroonde ontwerp was vervaardigd door den heer J. Th. Stracké, Directeur der Kon. school te 's Bosch, het met den tweeden prijs bekroonde door de heeren Eug. Lacomblé, beeldhouwer, en A. le Comte, architect te Delft.

— Blijkens eene aankondiging in de Ned. Staats-Courant zal het Leidsch Munt en Penningkabinet van den 10en dezer af, voor het publiek gesloten zijn. Wij vernemen dat dit Kabinet voortaan uitsluitend zal omvatten hetgeen indertijd aan de Leidsche Universiteit werd gelegateerd, en dat het onder dezelfde administratie zal geplaatst worden als het Ethnographisch Museum. De niet gelegateerde penningen worden naar het Haagsche Kabinet overgebracht.

— De zes gouden medailles ter gelegenheid der thans geopende Amsterdamsche Tentoonstelling uitgeloofd, zijn te beurt gevallen aan de Heeren *Blommers*, *Bart van Hove*, *H. W. Mesdag*, *F. Musin*, *W. Steelink* en aan Mevrouw *Ronner*.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

ITALIE. De afgietsels, die te Lucca gemaakt werden voor het berlijnsche Museum zijn thands gereed. Zij bestaan voornamelijk uit werken van Matteo Civitale, in de cathedraal van Lucca bewaard en bekend om hunne schoonheid en historisch belang. De verzameling afgietsels te Berlijn wordt langzamerhand de rijkste van Europa, indien zij het niet reeds is; en deze laatste vooral, die allen voor het museum vervaardigd zijn door de bekwaamste monteurs, zijn van volmaakte afwerking.

TURKIJE. Abdul Hamid Rey, een uitstekend turksch schilder, heeft, naar men verneemt, de opdracht ontvangen voor den sultan het portret van dezen en van zijn oudsten zoon te schilderen. Hoe dit met het stellige verbod van den Koran te rijmen is, schijnt niet duidelijk.

ENGELAND. Een kunstwerk dat, jammer genoeg, niet voor het publiek te zien zal zijn, is de „Arabische zaal" die Frederik Leighton in zijn huis te Kensington heeft doen maken. Op de laatste tentoonstelling der *Royal Academy* stelde de schilder G. Aitchison, aan wien het werk was opgedragen, een gedeelte der teekeningen ten toon, die zeer de aandacht trokken. Teekening, kleuren en dekoratie moeten buitengewoon sierlijk en smaakvol zijn. De zaal zal eene unieke collectie Moorsche wapenen, meubelen, snijwerken, inlegwerken, enz. bevatten. De mozaïeken en gebakken steenen uit Damaskus worden vooral prachtig genoemd.

NECROLOGIUM.

FRANKRIJK. De fransche bladen vermelden den dood van den schilder Jules Labarte, lid der Academie en schrijver van eenige gewaardeerde archaeologische werken, als: *L' Histoire des arts industriels au Moyen-Age; La peinture sur émail*, enz. Labarte was 84 jaar; als lid der academie volgde hij in 1871 den heer Texier op.

ERRATA.

In het opstel Zutfen en zijne Oudheden, zijn de volgende drukfouten ingeslopen:

Pag.	293	2e	kol.	reg.	18	v. b.	staat	*streve,*	lees:	*streee.*
„	„	„	„	„	2	v. o.	„	*verder* enz.	„	*verder op aan „die wech nae Warnsveld" staan.*
„	294	1e	„	„	16	v. b.	„	*vooral,*	„	*voorzal.*
„	„	2e	„	„	6	„ „	„	*waaraan,*	„	*waar aan.*
„	301	1e	„	„	8	„ o.	„	*hij,*	„	*zij.*
„	„	2e	„	„	10	„ b.	„	*overeenstemd,*	„	*overeenstemde*
„	„	„	„	„	13	„ „	„	*Binnenpoort,*	„	*Binnenlaanpoort.*
„	302	1e	„	„	33	„ o.	„	*heeft het,*	„	*heeft het gebouw.*
„	303	„	„	„	1	„ b.	„	*van*	„	*aan.*
„	318	„	„	„	22	„ „	„	*minner,*	„	*minnaar.*
„	„	„	„	„	15	„ o.	„	*Goldenburg,*	„	*Goldenberg.*
„	„	„	„	„	11	„ „	„	*vernieling,*	„	*vernieuwing.*
„	„	2e	„	„	7	„ b.	„	*het spreken,*	„	*het volk spreken*
„	„	„	„	„	24	„ „	„	*traject,*	„	*transept.*
„	319	1e	„	„	32	„ „	„	*dragen,*	„	*drager.*

ADVERTENTIËN.

DE OUDVELDERS,

DOOR

MEVROUW VAN WESTRHEENE.

Ingenaaid f 3.25. ***In prachtband f 3.50.***

Hand aan Hand.

NOVELLEN

DOOR

W. OTTO

f 3.60

ESTRID EN IK.

DOOR

NICOLAI.

UIT HET DEENSCH

DOOR

L. VAN DER GOES.

f 2.25

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.

UIT HET ENGELSCH

DOOR

J. VAN VLOTEN.

2e Druk.

Ingenaaid f 1.50. ***In linnen f 1.90.***

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 16e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speel water. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken*. — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 42. 16 October 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	***Verschijnt op Saturdag*** bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

INDRUKKEN VAN DE VIJFDE TEEKENMAATSCHAPPIJ--TENTOONSTELLING.

II.

Deze tentoonstellingsindrukken had ik mijn lezers ook als „leeke-indrukken" kunnen aanbieden. Dat is van tijd tot tijd, bij dezen en gene mode. Dat staat goed, naar 't schijnt; dat flatteert den schrijver in de oogen van „men". „Hoe bescheiden!" roept het goedige, naïeve publiek in verrukking uit. Wèl beschouwd heeft de schrijver in kwestie gelijk. Natuurlijk: leek op kerkelijk gebied = ieder niet-geestelijke; leek op kunstgebied = ieder niet-kunstenaar. De kritiek op schilderkundig gebied berust ten onzent uitsluitend in de handen van leeken; leek is Gram even goed als ik, leek ben ik even goed als mijn Latijnsche naamgenoot „Ego." Dat weet iedereen. Het zich expresselijk als liefhebber, als „leek," gelijk deftiger klinkt, aan zijn lezers voorstellen is een alleroverbodigste grap, maar wordt door „Publiek" aardig, lief, bescheiden gevonden; het succès is verzekerd. „Dat moest eigenlijk ieder recensent doen", hoort men beweeren; „waarom doe jij dat ook niet?" — is mij wel eens gevraagd, -- „dat zouden de lezers veel aardiger van je vinden; dat zou je heusch goed doen in de publieke opinie"..... Allons donc! Zand in de oogen strooien, niets anders! Dat is mijn antwoord. Die „leek" zal, zoodra 't in zijn kraam tepas komt, even onbescheiden uit zijn quasi allerbescheidenste leeken-rol vallen alsof hij den leeken-mantel ter wille der fraaie, gunstige drapeering nooit had omgehangen. Ja, hij zal zelfs even vinnig uit den hoek komen als anderen, die even goed wetend, dat zij ook maar leeken zijn, het overbodig en nutteloos achten, dit als geheel van zelf sprekend nog eens afzonderlijk te verklaren. Zie mijn anoniemen collega in het „Vaderland" b. v., die in zijn rol van bescheiden „leek" heel kalmpjes verklaart — NB. hij, de leek, tegenover den bij het publiek geréputeerden kunstenaar van beroep! — dat het groene gras op des heeren Stortenbeker's teekeningen „zijn oogen en tanden zeer doet," en dat de „suikerzoete ouwelijke kleinen", de „onmogelijke gefrizeerde Scheveningsche kinderkopjes" van Verveer „monstertjes" zijn, die „beter deden met als dummies in de uitstalkasten van gemaakte kleerenwinkels te gaan staan"..... Men begrijpt, hoe ik bij het lezen dezer hoffelijke zinsneden

opkeek; laat mij openhartig zijn en zeggen: hoe ik er in groeide, zoowel uit opvatting-sympathie, als om den bescheiden toon en de beleefde uitdrukkingen!! Dat had *ik*, het onopgevoed „enfant terrible", de ongelikte beer in schilderkunstkritiek, eens moeten zeggen! En dat zeide een welopgevoede, gepolijste „leek!"..... Hoe lief, hoe net, hoe bescheiden niet waar? Leeken... il n'y a que ça!

't Heeft in een geval als dit haast den schijn, alsof het „leeke"-etiket op het fleschje geplakt werd eenig en alleen met het doel, den patient nog bitterder kritiesch drankje dan anders te doen inzwelgen. In andere gevallen schijnt 't met het doel te geschieden om nog grover domheden en nog onbescheidener waanwijsheid dan anders aan den man te kunnen brengen. Een staaltje, dat den spijker waarlijk te zeer op den kop treft, om het hier niet te vermelden. Men herinnert zich den roerend bescheiden toon — hij wist uitstekend, de geslepen gannef, welke poze hem in het oog van het lieve, naiëve publiek het best zou staan! — waarop Lindau, de fameuze Paul Lindau van de „Gegenwart", zich in Augustus '76 aan het schrijven zette over de Bayreuther opvoeringen. „Nüchterne Briefe" noemde hij ze. Dat moest zijn„leeken"-standpunt aanduiden. Nu, nuchter waren zij, akelig-nuchter zelfs waar 't de opvatting, het begrip gold en den toon, die tegenover een „Ring des Nibelungen" behoort aangeslagen te worden.... maar *dat* bedoelde hij er niet mede!!

Hoe klein maakte hij, de dwerg, zich tegenover den reus, met welke innemende zelfkennis, met welke rondborstigheid plaatste hij zijn „leeken"-standpunt op den voorgrond!

Reeds het motto!

„Laie:
Ich bin kein Kenner und ich will
Von der Musik nur Freude und Vergnügen,"

luidde 't. Ergens anders schreef hij: „nach meiner unmassgeblichen Meinung als Nicht-Musiker". Kon 't bescheidener?.... Eindelijk besloot hij zijn brochure met de volgende profetie ten aanzien van Wagner's titanische tetralogie: „und dann — dies irae, dies illa! — dann wird ein fröhlicher Bearbeiter kommen, wird sich ganz gemüthlich über die vier starken Partituren hermachen, wird das Wirksame herausschneiden, das Unwirksame, das die unverständige Mehrheit unserer Generation gelangweilt hat, schonungslos bei Seite werfen, die Ausschnitte unter möglichster Wahrung des Originals [1]) kurz zusammenschweissen und daraus ein Kunstwerk herstellen, das unserer bisherigen Oper beinahe zum Verwechseln ähnlich sieht." Kon 't dommer, kon 't pedanter? „Leeke"-bescheidenheid?.... Zand strooien in de oogen van het lieve, naieve publiek, anders niet!!

Zoo ligt er in den zich als „leek", als niets dan leek uitgevenden kriticus iets van den aard der vampyr, die zacht verkoelend met de vlerken onafgebroken wuift terwijl zij, het bloed uitzuigend, haar patiënt uitput en ondermijnt. Ook zand in de oogen strooien!

En toch, Latijnsche „Vaderland"-naamgenoot, zou ik u in gemoede een raad willen geven: zet in het vervolg uw naam onder uw „leeken"-indrukken; verschaf een teekenaar, wiens groen gras u, gelijk ge verzekert, „oogen en tanden zeer doet", ten minste de gelegenheid te ontdekken, van welke zijde dat douceurtje hem wordt toegevoegd! Dat is eerlijker, geloof me, meer het werk van een fatsoenlijk man, van een „chevalier sans peur", al is 't dan ook niet „sans reproche".... wie onzer is dat? En daardoor zoudt ge meteen de kans misloopen, dat het scheldwoord u werd toegevoegd, 't welk eenige kamerleden in het voorjaar den „geachten" afgevaardigde uit 's Hage „en pleine séance" vóor de voeten wierpen, toen hij 't „wie de schoen past, die trekt hem aan" had toegepast; terwijl u, zoo dat woord u *nu* door de Stortenbekerianen en Verveerianen werd nageschreeuwd, niet veel anders zou overblijven dan met Valentin uit te roepen:

„Und möcht' ich sie zusammenschmeissen,
Könnt' ich sie doch nicht Lügner heissen!"

Één naam was er, zoo verhaalt zijn vriend, vergodend aanbidder en biograaf Blaze de Bury — die van den „Lohengrin"-componist — die het voorrecht had, Meyerbeer steeds uit zijn humeur te brengen, „de l'agacer; il ne pouvait l'entendre prononcer sans éprouver à l'instant une sensation désagréable." Ook Verhulst, zegt men, krijgt kippevel en verliest in een oogwenk zijn goede stemming, als hij den naam van Wagner in zijn nabijheid hoort uitspreken, al kent hij na „Tannhäuser" ook geen noot van den meester. Welnu, zoo is er iets, dat het voorrecht heeft, *mij* steeds uit mijn humeur te brengen, mij „het land op te jagen," gelijk 't heet, zoodra ik er maar aan denk. Dat is de anonimiteit, die in onze recensentenwereld een bijna onbeperkt gezach uitoefent. Het epitheton „sacer" zou ik haar willen verleenen, in den zin nl. waarin wij het kennen uit het Vergiliaansche

„Auri sacra fames!"

Zelfs waar de naam des verslaggevers „le secret de la comédie" is voor een ieder, die geen volslagen vreemdeling is in het Jeruzalem der schilderkunst- of muziekkritiek — zie b. v. het geval van den schrijver der „Haagsche kroniek" in het „Handelsblad" en der muzikale verslagen in den „Nieuwen Rotterdammer" — zelfs dáar wordt het masker der anonimiteit geen seconde afgenomen, ook niet waar de recensent persoonlijk aangevallen en gesommeerd wordt te antwoorden, gelijk indertijd met den „Nieuwen Rotterdammer" verslaggever gebeurde naar aanleiding van een zijner meest ondoordachte en bekrompen oordeelvellingen (over Gramman's „Melusine," als ik mij wèl herinner). Wie hetgeen allen weten als „matter of course" doodeenvoudig zou noemen zooals het heet.... b. v. over den „Haagsche kroniek" - of „Nieuwe Rotterdamsche" muziekkritiek-schrijver handelend, den auteur van den „grooten Schootmans" of de „Fantasiën" kalmpjes weg bij zijn naam zou noemen, zou terstond van alle kanten als bedrijver van „slechte manieren in de letterkunde" gebrandmerkt worden. Slagen uitdeelen mogen wij gerust, mits de afgeranselde maar niet ziet, uit welken hoek de geeselslagen op hem zijn losgeregend, zoo dicht als de hagelsteenen bij de zooveelste

---

[1]) Dat tot één „opera" samensmelten der vier „Nibelungen"-partituren *unter möglichster Wahrung des Originals* is in zijn soort subliem!!

plaag van Egypte! Zoo zijn onze kritici dan alle Alberich's, den gelaatstrekkenbedekkenden „Tarnhelm" op het hoofd, den armen Mime afrossend. (Alberich's Stimme):

„Sieh'st du mich, Bruder?"
MIME (blickt sich verwundert um):
„Wo bist du?
Ich sehe dich nicht."
(ALBERICH'S Stimme: „So fühle mich doch, du fauler Schuft!"
MIME schreit und windet sich unter empfangenen Geisselhieben).

Hoe laf, er gelijk de Nibelungenheerscher betarnhelmd op los te ranselen!

Ongetwijfeld is Hagen, de „unfrohe, frühalte" Nibelungenzoon, een sluipmoordenaar,.... en toch ligt er iets kranigs, iets énergieks in hem, waar hij in het slottooneel van „Götterdämmerung" „mit furchtbarem Trotze" naar voren treedt om de bekentenis af te leggen:

„Ja denn! *ich* hab'ihn erschlagen,
ich — Hagen —
schlug ihn zu todt!"

Onze recensenten bezitten den eersten, afkeurenswaardigsten, en missen den tweeden, besten karaktertrek van den Siegfrieddooder. Hierbij zij het buitenland ons voorbeeld, waar de anonimiteit wel is waar ook bestaat, doch niet in die onrustbarende mate heerscht en getolereerd wordt als bij ons. Ayons le courage de notre opinion; d. w. z. laat ons frank en frij, flink onzen naam zetten onder de oordeelen die wij de wereld inzenden. Dit zij de toepassing der preek.

(*Wordt vervolgd*).

ENGELSCHE KUNST.

WILLIAM HOGARTH.

II.

't Eerste van die gepenceelde tooneelstukken, die zijn naam zouden vereeuwigen, was de Harlots progress, dat in 1733 bij subscriptie 't licht zag. 't Is de geschiedenis van een zedig onschuldig meisjen, dat in Londen aangekomen, in de handen valt van een vrouw, die niet veel beter is dan mad. Mont-Athos; in haar huis verleid wordt en door haar verleider verstooten, al dieper en dieper in de zonde valt tot zij in 't 4e tafereel, wegens diefstal tot dwangarbeid veroordeeld, zich te Bridewell bevindt en daar te midden van welk een gezelschap! ter nauwernood in staat is den zwaren hamer op te lichten, om den hennep uit te slaan. In 't vijfde komt er een einde aan haar lijden, maar welk een. Terwijl zij den laatsten adem uitblaast, zit haar ongelukkig kind het karig middagmaal voor het vuur rond te draaien en zich het hoofd te krabben; twee doktoren zijn een eind verder bezig over de kracht hunner geneesmiddelen te redetwisten, en haar dienstmaagd maakt zich meester van 't goed in haar koffer! Haar lijden is ten einde maar nog niet de stille vloek op haars gelijken. Wel is het gezelschap talrijk, dat in groote statie bijeengekomen is om tegenwoordig te zijn bij haar begrafenis, maar het zijn op den geestelijke en haar zoontje na, allen menschen als zij, en ook deze beiden schijnen zich niet erg treurig te maken over haar verlies. Ook in tegenwoordigheid van een lijk kunnen de overigen zich niet onttrekken aan haar wufte gedachten en handelingen. De begrafenis der zondares is nog pijnlijker dan haar sterfbed!

Geen wonder, dat eene dergelijke serie opgang moest maken! De klare heldere wijze, waarop de geschiedenis was verteld, het ongewone, het nieuwe van het genre, de onverbiddelijke moraal van oorzaak en gevolg in deze schijnbaar zedelooze teekeningen volgehouden, dit alles moest, samenwerkend, 't publiek meeslepen en den kunstenaar eer en geld inbrengen. 't Eerste gebeurde, 't laatste slechts gedeeltelijk. Want oogenblikkelijk na de uitgave hadden de boek- en plaatverkoopers, gebruik makende van het ontbreken eener wettelijke bescherming, de tafereelen nagemaakt en de ongelukkige vervaardiger, die geen ander medium ter verkoop zag, was genoodzaakt de zijnen tegen een lagen prijs aan zijn mishandelaars te verkoopen. Toch was de uitslag gunstig genoeg geweest, om den kunstenaar tot voortgaan op denzelfden weg aan te sporen. Bovendien was hij er door verzoend geraakt met zijn schoonvader en gelukte het hem, dank zij diens invloed en dien van zijne vrienden in 't jaar 1735 een wet te doen passeeren door 't Parlement, waarbij voortaan den vervaardiger 't uitsluitend recht op zijn gravuren gewaarborgd werd. Onmiddellijk daarna verscheen zijn tweede Comoedie, in 8 tafereelen. 't Is ditmaal de geschiedenis van een verkwister, een bonvivant, een aflegger. Met bijna ijzingwekkende realiteit volgt de kunstenaar hem op al zijn wegen, van zijn salon tot in Bedlam. Allereerst stelt hij hem voor als hij na den dood van zijn vader, een ouden gierigaard, te huis gekomen is om zijn goederen, in bezit te nemen. De gansche kamer draagt 't kenmerk van het karakter haars gewezen bewoners. Hier liggen akten en hypotheeken op den grond, door den sollicitor uit een koffer te voorschijn gehaald. Uit den omslag van den bijbel is, uit zuinigheid, een schoenzool gesneden, de behanger, die 't vertrek in rouw moet hullen, verstoort telkenmaal de eene of andere geheime bergplaats waar de gierigaard zijn goud bewaarde. De tegenwoordige bezitter laat zich alvast een nieuwmodiesch pak aanmeten. Met een koelbloedigheid, die hem kenschetst, biedt hij 't jonge meisjen, dat hij te Oxford verleidde, een hand vol gouds aan ter betaling harer verloren eer; een aanbod, dat door haar moeder met verachting wordt afgewezen. Maar hij stoort er zich niet aan. Zonder den minsten schijn van berouw over zijn misdaad gaat hij, beschut door zijn geld, zijn vroolijk leven voortzetten. Hij wordt een man van fashion. Bij zijn lever zijn de beste musici tegenwoordig. Hij ontvangt er schilderijen — handelaars, modisten en kleermakers, prijsvechters en wedrenlieden, schermonderwijzers en dichters. Op de lange lijst, die op den grond ligt zien wij, dat hij als alle fashionable menschen den grooten Italiaanschen zanger Farinelli met zijn gunst en geschenken vereert, terwijl de schilderijen aan den wand duidelijk aantoonen, dat ook hij een bewondenaar is van wat Hogarth bruine schilderkunst heet.

Gansch anders is 't gezelschap waarin de jeugdige Rakewell zijn avonden doorbrengt. Dan bevindt hij

zich te midden van meest veile prostitutie en dronkenschap in een herberg, die met zijn inhoud slechts door een Zola beschreven kan worden. Wij gaan verder en vinden hem terug in St. James Street waar hij, uitstappende om naar de lever bij 't Hof te gaan, voor schulden wordt gevangen genomen, doch nog tijdig door zijn vroeger slachtoffer, thans een Londensche modemaakster, met opoffering harer spaarpenningen gered wordt. Doch niet voor lang; want weldra zien wij hem in een afgelegen kerk in 't geheim een huwelijk sluiten met eene oude éénoogige, maar rijke vrouw, juist terwijl zijn redster, die er van gehoord heeft, tracht binnen te komen om 't te beletten. Met het geld zijner vrouw begint hij zijn oud leven weer opnieuw, ditmaal aan de speeltafel; doch ook even ongelukkig. Zijn geld verdwijnt, hij heeft alles verloren. In wanhoop knielt hij neêr en boet de vuisten tegen hen, die 't hem op geen eerlijke wijs ontwonnen, doch te vergeefs. Hij krijgt niet meer terug, en andermaal wordt hij gevangen genomen voor schuld, en bevindt zich in de Fleet; wanhopig, want ook zijn laatste hoop op redding, een drama dat hij schreef, wordt hem onaangenomen teruggestuurd. En de helpende engel, die hem eenmaal redde, en hem ook thans weer, met haar knaapjen, is komen opzoeken in zijn ellende, is onmachtig meer te doen. Zelfs is zij flauw gevallen bij 't zien van haar vroegeren minnaar, thans ingevallen en bleek, die door zijn in een furie veranderde vrouw tot rekenschap geroepen wordt, omtrent zijn betrekking tot die vrouw en haar kind. Hij zwijgt, het hoofd gebogen — zijn voorleden doet onverbiddelijk zijn rechten gelden; hij verliest het verstand. Dáár ligt hij dan eindelijk de bloeiende jongeling, thans een krankzinnige, half naakt, de handen en voeten aan kettingen, om hem kwaad doen te beletten. Om hem heen zijn andere menschen, even ongelukkig als hij, die het verstand verloren door de godsdienst, de kunst, de liefde, of zich verbeelden koningen en bisschoppen te zijn. Schriklijk tafereel! nog verergerd door die twee dames die, gruwzame wreedheid der tijden, tegen twee stuivers entrée werden binnengelaten en gekheid maken met een armen man, die zich een koningskroon op 't hoofd zette! De eenige lichtstraal is de figuur der modemaakster, die, treffend beeld van vrouwelijke toewijding, ook haar armen krankzinnigen vriend nog komt troosten en helpen in zijn ellende.

Niet minder dan zijn eerste serie won deze geschilderde komoedie de goedkeuring van 't publiek. De heldere wijze van voorstelling die, voor zijn tijdgenooten vooral elke verklaring overbodig maakte, stelde iedereen ook hen, die niet zoo vlug waren met lezen, in staat een verschrikkelijk drama te lezen, te begrijpen en te gevoelen. De realiteit en naaktheid van 't derde tafereel vonden, in 't begin zeer zeker over 't algemeen weinig oppositie. De dramatische schrijvers van 't einde der zeventiende eeuw, Vanbrug, Wicherley en Congreve hadden op dat punt het publiek niet verwend; terwijl bovendien de strenge wijze, waarop Hogarth de gevolgen van die uitspattingen had geschilderd en de noodzakelijkheid van het tafereel ter voorbereiding van dat einde, een groot gedeelte van den onzedelijken indruk wegnamen, zoo al niet geheel vernietigden. 't Waren slechts zijn latere persoonlijke vijanden, Churchill en Wilkes die hem 't verwijt van zedeloosheid naar 't hoofd slingerden. Hij stoorde er zich ook niet veel aan. Hij gaf weer wat hij zag, maar waar 't mogelijk was wist hij ook aan de zachtere aandoeningen van het menschelijk gemoed een plaats interuimen naast datgene wat het dierlijke, het zinnelijke in den mensch vormt. Hij deed dat in deze serie in de figuur van 't verleide jonge meisjen, die ondanks alles, haar verleider in zijn ongeluk zelfs trouw blijft, hij deed het in de plaat die een jaar later (1736) uitkwam „The distressed Poet."

Hier leidt hij ons binnen in de kamer van een poeet in nood, die 's morgens vroeg is opgestaan om zijn gedicht, dat hem en zijn huishouden weer voor een week zal onderhouden, af te maken, doch ondanks de hulp van een „Rijm-woordenboek" vergeefs op de inspiratie der muzen wacht. Zijn vrouw is reeds bezig zijn kleeren nog wat op te frisschen, om hem straks in staat te stellen, met veel aplomb zijn beschermer de vruchten van zijn geest aan te bieden. Zij is aan 't onderhandelen met de meid van den melkboer, die de eieren niet wil overgeven zonder geld, en dat is er blijkbaar niet. Doch de uitdrukking op 't gelaat der vrouw, sympathiek en vol zeggingskracht, doet ons verwachten dat zij haar toevlucht zal nemen tot een nieuwe opoffering van haar zijde, om haar man en haar kind, dat zooeven ontwaakte, het noodige voedsel te verschaffen. Zij is als 't ware de tweelingzuster van Amelia Osborne en mad. Delobelle.

Van nu af volgden zijn werken in geregelde orde Zijn „Four times of the Day" en negen platen ter illustratie van Don Quichote" waren 't hoofdwerk van de twee volgende jaren. 't Eerste is een humoristische satirische voorstelling van Londen, zooals 't er uitziet 's morgens in de vroegte, 's middags, 's avonds en 's nachts. Andermaal zijn 't de onzedelijkheid der tijden, en de Franschen, die voornamelijk 't doelwit worden van zijn stift. Techniesch in groepeering en zeggingskracht zijn de eerste en derde plaat de beste. Op de eerste brengt hij o.a. een oude lange vrouw die met trotsche schreden, gevolgd door een zwart knechtjen met haar bijbel in de hand, ondanks de strenge kou, ter vroegkerk schrijdt en een verontwaardigden blik werpt op de twee vrouwen, die zich, op Covent Garden Market, de omhelzing laten welgevallen van twee jongelui, die op weg zijn naar hun huizen. De uitdrukking en karakterteekening van die vrouw is uitstekend; zij is de volledige type van huichelarij, de verpersoonlijking van Cornelia Slimpslamp.

De Scene des avonds speelt in 't noorden van Londen in de nabijheid van Sadlers Wells Theatre, waaruit een burgerman en zijn gezette vrouw met hun drie kinderen komen. 't Is blijkbaar zeer warm (zie de waaier der vrouw en bovendien de kleur van de gezichten enz., die in de eerste uitgave rood gekleurd waren) en het vermeende genoegen schijnt op het humeur der echtelieden, vooral der huisvrouw, geen bijzonder goeden invloed te hebben uitgeoefend. Haar man draagt een zijner spruiten, die onder de hand haar schoen verliest, en achter hun aan komen de twee anderen waarvan 't jongste, door zijn zus geplaagd, een concert geeft. De algemeene ontevredenheid en slecht-gemutstheid is door den kunstenaar uitstekend weergegeven.

Van 1738 tot 1745 geschiedde er niet veel wat de vermelding waard is. Een tamelijk geestige plaat „The enraged Musician" in 1741, een portrait van Martin

Folkes, een Schotsch edelman en rebel in 1742, een schilderij (1742) „Taste en Highlife," waarin hij zich weder tegen de hoogere klassen in de maatschappij keerde, en een niet zeer goed geslaagde plaat, waarin hij 't verschil van „karakters" en „karacaturen" wilde aantoonen, zijn de voornaamste oogst van die jaren. De zeven volgenden waren vruchtbaarder. Hij had reeds lang met stift en woord een strijd gevoerd tegen de groote domme vereering voor oude schilderijen en vooral tegen de fabrikatie op groote schaal van donkere schilderijen, die dan voor ouden golden, en tegen enorme prijzen werden verkocht in vergelijking van wat voor werkelijk goede modernen besteed werd. In 1745 ving hij den strijd op nieuw aan met een scherpe hekelplaat: The Battle of the Pictures. Rechts zijn, op den grond, verschillende bekende oude schilderijen bezig een paar der zijnen te havenen, doch daarboven winnen twee der zijnen het van een Rubbens en een Titiaan. Links is een bekende verkoopplaats van oude schilderijen, waarvoor drie lange rijen naar drie bekende oude origineelen geposteerd zijn.

De windwijzer op het dak van het huis draagt de letters P. U. F. S., in verband met de bekende Engelsche uitdrukking „Puffs."

(*Wordt vervolgd*).

WANDALISME.

In no. 40 van de *Kunstbode* besprak de heer Groneman Zutphen en zijn oudheden. Ook haalde hij met een enkel woord de belangwekkende kerkbibliotheek aan, de eenige instelling van dien aard ten onzent, die nog geheel haar archaeologisch karakter behouden heeft, waarom men dan ook terecht zou kunnen vermoeden, dat de meest mogelijke zorg er aan besteed wordt! Helaas! geenszins is dit het geval. In ons goed vaderland wordt genoeg wandalisme gepleegd, — maar dat men de herinnering daaraan met eigen handteekening vereeuwigt en er trotsch op schijnt te zijn, ziet, dat is nog iets bizonders. Belangstellende (?) personen hebben de herinnering aan hun bezoek bewaard, door op de merkwaardige folianten en kwartijnen hun naam te kladden. Hadden deze individuën dan geen eerbied genoeg voor de librye, dat geschiedkundig monument van de wetenschap in de 16e eeuw? Begrepen zij dan niet, dat zij zoodoende eene beschuldiging als het ware tegen zich zelven met hun eigen onderteekening bekrachtigden? Waren zij zoo onnoozel, om niet te kunnen begrijpen, dat geen geschiedvorscher of ander wetenschappelijk mensch er belang in stelt of Jan, Piet en Klaas vóór hem de bibliotheek bezocht hadden? Zagen zij niet in welk wandalisme zij pleegden? Verbeeldt u eens de manuscripten en incunabelen van de koninklijke bibliotheek en het museum Meermanno—Westreenianum beschreven met de namen der bezoekers.

In de kerkbibliotheek bevindt zich ook een geneeskundig werk uit de 16e eeuw met merkwaardige gravures. De kerkeknecht laat niet na, de bezoekers er op te wijzen. Nu, de sporen daarvan zijn dan ook niet achterwege gebleven. De meeste bladen van het boek hangen er los bij, en bijna alle randen zijn gehavend of aan flarden gescheurd. Zou het niet nuttig zijn het kerkbestuur of andere machthebbenden op dezen toestand te wijzen? Zou er niet gewaakt kunnen worden, om verdere verwaarloozing der boeken te voorkomen? Deze bibliotheek is te merkwaardig, zoowel voor den geschiedvorscher en den geleerde, als voor den archaeoloog en den kunstenaar, dan dat men eene verdere ontheiliging van het monument niet zou moeten beletten.

Delft. H. PINO.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Arnhem. Wij onvingen het volgend programma der Nationale Tentoonstelling voor Decoratieve Schilderkunst, en voor alle voorkomende werken, in verband staande met het schilders- en glazenmakersvak, benevens van gereedschappen, grondstoffen, enz., te houden te Arnhem, in de maand Juli of Augustus 1881.

De Commissie voor bovengenoemde Tentoonstelling door het bestuur van het Nederlandsche Schildersbond daartoe uitgenoodigd, aanvaardde gaarne de gewichtige taak haar opgedragen, in de overtuiging dat deze eerste nationale wedstrijd voor kunstenaars en beoefenaars van het schildersvak in het algemeen, met warmte zal worden ontvangen, en deze onderneming vooral voor onze Decoratieve Schilderkunst, die vruchten zal afwerpen, welke daarvan verwacht kunnen worden, niet twijfelende of deze tentoonstelling zal bijdragen tot de erkenning en de bekendheid van onze beschikbare werkkrachten, en het streven van de voorstanders van onze Decoratieve Schilderkunst; en tevens de gelegenheid aanbieden om den voorstanders van buitenlandsche importagie te doen zien dat, ondanks hunne speculatie, de Nederlandsche kunstenaar zich op waardige wijze weet te handhaven.

Zij noodigt dientengevolge de HH. Decoratie-schilders uit, deel te nemen aan den edelen wedstrijd; vooral is het aan hen, of deze tentoonstelling op waardige wijze onze nijverheid en kunst op dat gebied zal wedergeven.

HH. Directeuren van inrichtingen of scholen, mr. schilders of werkbazen, wij verzoeken uwe medewerking niet alleen, maar ook uwen invloed, om uwe leerlingen of werklieden uit te noodigen en behulpzaam te zijn, om proeven van hunne bekwaamheid te leveren op veelzijdig gebied.

De Commissie voor de Nationale Tentoonstelling voor Decoratie Schilderkunst, enz.
H. J. DE SWART, *Voorzitter*, Arnhem.
G. COHEN, Arnhem.
Z. FOKKEN, Arnhem.
J. CROP, Rosendaal (Gelderland).
F. KORTLANG Gzn., Velp (Gelderland).
JOHS. STORTENBEKER, 's-Hage.
P. VAN DER BURG, Rotterdam.
B. WEENINK Jzn. *Secretaris*, Arnhem.

PROGRAMMA.

Op deze tentoonstelling worden de inzendingen toegelaten van:

Decoratieve kunstenaars. — Mr. Schilders of firma's. — Ambachtscholen (leerlingen). — Particuliere inrichtingen of scholen (leerlingen). — Werklieden, bij Mr. schilders werkzaam. — Leveranciers van verf-

waren, lakken en vernissen. — Leveranciers van gereedschappen, schildersbehoeften, enz.

Uitgevers, of boekhandelaars, van platen en boekwerken, die kunnen worden beschouwd betrekking te hebben op het schildersvak, of dienovereenkomstig van nut kunnen zijn tot onderwijs.

VERDEELING DER GROEPEN:

GROEP 1. *Schilderwerken.*

a. Decoratieve kunst, oorspronkelijke ontwerpen.
b. „ „ copiën.
c. „ „ van leerlingen in scholen enz.
d. „ „ uithangborden, letterschrift, etsen, enz.

Nadere omschrijving. Plafonds- en wand-decoratiën, wapenschildering, enz.

Gobelin,- damast- of tapijtschildering.

Parketvloeren en mozaïek.

Letterschrift of uithangborden.

Schilderwerken en etsen op glas, in goud, zilver, steen, enz., als wapens, attributen, medailles, geschikt voor versieringen van winkelruiten, winkelkasten, enz.

Inlegwerken met etsen, in hout, schildpad, ivoor en in edele metalen, b. v. genre Boulle, 17e—18e eeuw.

Verguld en bronswerken (voor buiten- en binnenwerk).

GROEP 2. *Inzendingën van ontwerpen voor decoratief en lettersoorten, enz.*, zie prijsvragen.

GROEP 3. *Hout en marmerschilderen en huisschilderwerken.*

Nadere omschrijving. Hout- en marmerschilderwerken, in vlakke paneelen en reliefs.

Lakwerken, in mat- en glansverven, versierd met schilderwerk of harmonische tinten.

Porcelein-schilderwerken, enz.

Paneelen, in effen mat- en glansverven, uitmuntende door uitstekende bewerking, benevens paneelen als lak- of verniswerk, uitmuntende door fijnen en gepolijsten glans, enz., en verder alle werken, die in betrekking staan tot het schildersvak en door bewerking uitmuntende, als voor inzendingen kunnen worden geschikt geacht.

GROEP 4. *Boek- en plaatwerken.*

Nadere omschrijving. Tentoonstellingen van boeken of plaatwerken, betrekking hebbende op het schildersvak.

a. Verzameling van letterboeken. Decoratieve werken of architectuur, voor zoo verre deze voor den schilder als nuttig kan beschouwd worden. Hout- en marmerschilderen. Geschiedenis der decoratieve schilderkunst of wat daarmede in betrekking staat, met voorbeelden toegelicht, enz. Beschrijvingen of handleidingen voor het huisschildersvak in het algemeen, enz., enz.

Ofschoon de werken in het Nederlandsch de voorkeur verdienen, worden alle buitenlandsche drukwerken toegelaten; aan de volledigste en degelijkste inzendingen worden bekroningen toegekend.

GROEP 5. *Gereedschappen en Schildersbehoeften, enz.*

Nadere omschrijving. Malle- of schablone schilderwerken.

Ontworpen en uitgesneden mallen voor ornament, parketvloeren, enz.. met bijgevoegde afdrukken, met bijvoeging van de benoodigde werktuigen voor het uitsnijden, enz.

Machinale of praktische hulpmiddelen, ten dienste van het schildersvak.

Gereedschappen, schildersbehoeften, die door verbetering of practischen aard boven de algemeen bekende uitmunten, b. v. verbeterde constructie van hang- of uitsteekstellingen, trappen, ladders, of wat daarmede in verband staat.

Gereedschappen voor den decorateur en huisschilder, zooals schilderezel, schilderkast enz., kwasten, penseelen, kortom, alle zaken die tot dat vak kunnen gerekend worden, benevens de hulpmiddelen, die al of niet in den handel kunnen geacht worden practisch te zijn.

GROEP 6. *Verfwaren, lakken en vernissen.*

Nadere omschrijving. Grondstoffen, als verfwaren, lakken, oliën, enz., zoo mogelijk met aanteekeningen van den aard, het gehalte en den prijs; ook zal het voor deze afdeeling als onderscheiding worden gerekend, als de nieuwste bekende zaken, die aanspraak kunnen maken op verbetering, worden ingezonden.

GROEP 7. *Glasversieringen, gebrand, geschilderd, geëtst, in kleuren, Imitatie mousseline, enz.*

GROEP 8. *Collectiën inzendingën, geschikt tot het leveren van een geschiedkundig overzicht.*

Nadere omschrijving. Inzendingen, dienstig op het gebied van onderwijs voor het decoratieschildersvak, enz.

Bij deze wordt verzocht om eene volledige inzending van gereedschappen en hulpmiddelen, van den vroegsten tijd tot heden, en zoo mogelijk modellen van nieuwere vinding, die door begeleidende ophelderingen de gelegenheid openen, tot een geschiedkundig overzicht van het huisschilders- en glazenmakersvak, decoratie-, hout- en marmerschilderen en wat daarmede in betrekking staat.

PRIJSVRAGEN.

1ste Prijsvraag. GROEP 2. Schetsen en ontwerpen voor decoratief in den algemeenen zin, als: schetsen voor plafonds en wand-decoratiën, bloemen, ornamenten, figuren, attributen, wapens enz. Vrije compositiën uit oorspronkelijke Nederl. voortbrengselen samengesteld, worden even gaarne ingewacht als ontwerpen, samengevoegd uit de overleveringen van vroegere kunstenaren.

Inzendingen van verschillende alphabets of lettersoorten, zoowel schrijfletters als alle bekende of denkbare gewone of versierde of fantasie-letters, komen voor deze in aanmerking.

Vooral wordt aangedrongen op eene verzameling van antieke letters of oorspronkelijke vormen, in stijl en kleur en dat de vormen der oude en nieuwe Romeinsche, Duitsche en Fransche letters enz. enz. beredeneerd, en iedere versiering, overeenkomstig de lettersoort, ook duidelijk den stijl wedergeeft van de oorspronkelijke letter of den tijd, waaruit die is wedergegeven.

Vrije fantasie-letters zijn minder aan bepaalde vormen verbonden, mits de duidelijkheid van de letter als eene eerste hoofdvereischte moet worden beschouwd; zoo b. v. voor eene zadelmaker letters uit gestikt of gevlochten leder, voor een sigarenwinkel van tabaksbladen, voor eene modiste van veêren, linten of stengels, voor een porseleinwinkel porseleinen letters en voor ijzerindustrie uit ijzer geslagen of gegoten letters, voor een steenhouwer steen, enz. enz. Bij deze wordt dus ook vooral gelet op den mogelijken vorm en op de plaats, waar zij moeten dienen, en op de beredeneerde samenvoeging en afmeting der onderdeelen in de zuivere metomatische afstanden.

2de Prijsvraag. Een sierlijke titel voor de „Huis- en Decoratieschilder", enz. Een duidelijke letter en zinnebeeldige versieringen voor het doel zijn hoofdvereischten.

De Commissie stelt zich ten doel, eene verzameling van uitstekende lettersoorten uit deze inzendingen te kiezen om daaruit een volledig letterboek samen te stellen en uit te geven, niet twijfelende of de inzenders zullen daartoe hunne copieën beschikbaar stellen.

Zij noodigen dientengevolge de belanghebbenden uit, bij hunne inzendingen een verklaring te voegen over den oorsprong en beteekenis der letters, over de vormen en samenstelling der onderdeelen en de samenvoeging tot het geheel.

Door een dergelijke geschiedenis en beredeneerde beschrijving der vormen van de verschillende lettersoorten, zal een Nationaal letterboek ten volle aan het doel beantwoorden.

Jury-leden

worden door de Commissie uitgenoodigd en naar de geaardheid der inzendingen of verdeeling der groepen benoemd van drie tot vijf jury-leden.

Bij mogelijk geschil benoemt de Commissie een raad van onderzoek en doet in het hoogste ressort met meerderheid van stemmen uitspraak.

De prijzen zullen bestaan in:

1e. prijs in gouden of zilver vergulde medailles.
2e. prijs in zilver.
3e. prijs in brons.
4e. prijs in diploma's. Of
1e. prijs } Bronzen medailles met uitdrukking der
2e. prijs } waarde, en diploma's, benevens
3e. prijs } stoffelijke belooningen.
4e. prijs: diploma's.

De inzendingen worden volgens de groepen-verdeeling onderscheiden en beoordeeld.

Groep I—III. 1e. Oorspronkelijke ontwerpen; degelijke uitvoering.
2e. Degelijke samenstelling; goede smaak.
3e. Copieën, zich onderscheidende door keurige uitvoering.
4e. Natuurgetrouwheid en snelle uitvoering of practische bewerking.

Groep IV—VIII. 1e. Nuttigheid; doelmatigheid.
2e. Soliditeit en degelijke bewerking.
3e. Deugdelijk fabrikaat.
4e. Voor uitstekende collectieve inzending.

Klassen van bekroningen worden verdeeld:

a. Kunstenaars en meesters, die gevestigd zijn of onderricht geven.
b. Leerlingen van scholen en inrichtingen.
c. Werklieden in dienst van patroons.
d. Fabrikanten en handelaren.

De Commissie noodigt de belanghebbenden uit, zoo veel mogelijk bij hunne inzendingen eene volledige omschrijving en verklaring te voegen, waardoor de waarde van het ingezondene, overeenkomstig het doel dezer tentoonstelling, zal worden verhoogd.

Wenken voor jeugdige inzenders.

Ofschoon de Commissie het eenigszins boven hare bevoegdheid acht, komt het haar niet ondienstig voor, aan onze jeugdige beoefenaars de navolgende wenken te geven:

a. dat het in alles eene hoofdvereischte is, dat het practische zich met het schoone vereenige.
b. dat het doel, de behoeften daaraan verbonden, de plaats en het tijdvak, in volledige samenstelling moeten kenbaar zijn.
c. dat zaken, voorwerpen en versieringen de spiegels zijn, waaruit men het volk zijne behoeften en zijne ontwikkeling moet leeren kennen en begrijpen; en dus vooral de schilder voorzichtig moet zijn met het ontwerpen en samenvoegen van onderdeelen; dat de versieringen het doel en de behoeften van het onderwerp niet benadeelen; dat het tijdvak, waaruit men een keuze doet, de plaats, die het moet innemen, en vooral het oogpunt of de afstand worde in acht genomen.

BEPALINGEN VOOR DE TENTOONSTELLING.

Ieder inzender is verplicht, duidelijk naam en woonplaats op te geven met den naam van den ontwerper en vervaardiger van het ingezonden werk; de inzending moet vrachtvrij geschieden aan het nader op te geven adres en te bepalen tijd.

Werken of zaken, die de Commissie oordeelt niet aan het doel te beantwoorden, kunnen worden geweigerd; benevens beschadigde stukken, ongeschikt om eene degelijke plaats in te nemen. Minstens eene maand vóór de opening moet kennis worden gegeven van het onderwerp en de grootte der inzending.

Indien inzenders hunne werkstukken of fabrikaat wenschen te verkoopen, moeten zij daarvan aan de Commissie kennis geven met opgaaf van prijs, daar gedurende de Tentoonstelling alle bestellingen of verkoop door bemiddeling van de Commissie zullen plaats hebben; ook kan volgens vastgestelde prijzen de Commissie aankoopen doen voor eene verloting.

De Commissie zal, èn voor verkoop èn voor de verloting, 10 pCt. korting berekenen.

De winsten dezer verloting worden besteed aan prijzen voor de bekroonden, of aan het fonds voor bekroningen toegevoegd.

Geen ingezonden voorwerpen mogen tijdens de Tentoonstelling verwijderd worden.

De Commissie zal zoo veel mogelijk voor het ingezondene zorg dragen, maar stelt zich niet verantwoordelijk voor schadevergoeding van mogelijke ongevallen.

Op verlangen van de inzenders belast zich de Commissie voor het assureeren van het ingezondene, mits daarvan tijdig, met opgave van prijs, wordt kennis gegeven.

De kosten van plaatsruimte zullen zooveel mogelijk door de Commissie worden vergoed, en zullen in het uiterste geval zoo billijk mogelijk berekend worden; of kunnen, naar den aard van de inzending, met de Commissie worden overeengekomen.

Na sluiting der Tentoonstelling moet de inzender binnen tien of veertien dagen het ingezondene afhalen of de Commissie machtigen voor toezending. Franco en risico voor rekening van den inzender.

De Commissie voornoemd,
H. J. de Swart, *Voorzitter.*
B. Weenink Jzn., *Secretaris.*

Verdere inlichtingen te bekomen bij de leden der genoemde Commissie.

— De gemeenteraad van Middelburg heeft in zijn zitting van 13 dezer besloten de zoogenaamde „Oudheid Kamer" in het Raadhuis te bestemmen voor het zich uitbreidend stedelijk archief, en de fraaije verzameling Oudheden, welke tot dusverre aldaar bewaard werd, over te brengen naar de beneden lokalen, laatstelijk bij de Rechtbank in gebruik. Het aldaar in te richten Museum zal zich zeer gelukkig aansluiten, bij de daarnaast gelegen eigenaardige oude Vierschaar.

— Van den 1sten tot en met den 2den Maandag in Juli 1881 zal te Wageningen geopend zijn een tentoonstelling van Wageningsche Nijverheid en Kunst, alsmede van voortbrengselen van Geldersche schilders en photographen.

— Wij vernemen, dat aan *Mr. L. Serrurier*, Conservator bij 's Rijks Ethnographisch-Museum te Leiden door de Regeering is opgedragen om met *Dr. Stolpe*, Conservator van het Museum te Stockholm, een wetenschappelijk onderzoek in te stellen naar de rijke ethnographische verzamelingen te Londen.

— Van de 28 candidaten die zich tot verkrijging van de acte M'. (Handteekenen Middelbaar onderwijs) hadden aangemeld, zijn slechts 10 gediplomeerd, nl.:

de HH. *S. Baukema*, *W. C. C. Bleckmann*, *J. H. Hollestelle*, *P. C. Koot*, *G. Offermans*, *J. Uljee* en *J. Visser*;

en de dames: *J. E. van Son*, *C. Stoel*, en *M. F. W. Tonnet*.

Slechts 17 van de 28 hebben een volledig examen afgelegd; de overigen kwamen niet op of trokken zich terug.

— Z. M. de Koning heeft tot ridders in de orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd de HH. *Jhr. Dr. J. Ph. Six* te Amsterdam en *J. W. Bilders* te Oosterbeek bij Arnhem.

— De Nederlandsche schilder *Martinus Kuijtenbrouwer*, die lange jaren te Barbizon bij Fontainebleau woonde, is in den Haag gekomen en zal zich aldaar vestigen.

ADVERTENTIËN.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

De Lithographische Kunstinrichting

CASPAR KNÜSLI

te *ZURICH* (Zwitserland) koopt steeds *oorspronkelijke*, goed uitgevoerde, *Genre-Sujets.*

Den Nederlandsche Handelaren

beveel ik mijne uitstekende

Pianino's

aan. Om dit zeer gezochte artikel te kunnen verkoopen, behoeft men geen deskundige te zijn.

Monsters lever ik tegen den Engros-prijs. Prijscourant gratis.

Weidenslaufer,

Berlin, Dorotheenstr. 88, Pianofabriek.

SCHOONHEIDSLEER.

Alom voorhanden:

NUTTIG EN FRAAI.

Kort begrip der Schoonheidsleer,

VOOR DAMES BEWERKT,

DOOR

E. M. A. OTTO.

f 0.75.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 43. 23 October 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post.................. „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1– 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

ENGELSCHE KUNST.

WILLIAM HOGARTH.

(*Slot*).

In dat zelfde jaar verscheen zijn derde komoedie „Mariage à la Mode," reeds bij eene vorige gelegenheid besproken, waarin de onzedelijkheid eener dergelijke verbindtenis om geld en naam, op krachtige wijze wordt aangeduid. Huiselijke onaangenaamheid, spel en overspel, ten slotte een duel tusschen den, eveneens ongetrouwen echtgenoot en den minnaar van zijn vrouw, de dood van den eerste en de zelfmoord van de vrouw worden met onverbiddelijke stift als haar gevolgen geteekend. Hier evenals straks toonde Hogarth weder dat de voorstelling van onzedelijkheid toch zedelijk zijn kan, en wordt zijn eigenaardig standpunt nog duidelijker in tegenoverstelling van een Dryden, die in zijn „Mariage à la Mode" de echtbreuk voorstelde als niets buitengewoons; en moderne roman- en tooneelauteurs, die in 't eind de echtgenooten tot verzoening en geluk brengen.

Technisch, wat de voorstelling der geschiedenis aangaat, is deze komoedie bij haar voorgangsters ten achter, is toch het derde tafereel zijn The Visit to the Quack Doctor niet duidelijk in zijn betrekking tot het geheel; technisch wat de kompositie der schilderijen op zich zelf beschouwd, aangaat, staat het hooger: 't vierde tafereel, het lever der gravin, is oneindig typischer en beter gegroepeerd dan het lever in „The Rakes progress." 't Gelaat der gravin zelve is hier bijzonder goed gelukt, en onder de musici die haar vertrek met liefelijke tonen vullen zijn een paar uitstekende typen van ijdelheid en verwaandheid. 't Laatste tafereel, de dood der Gravin in 't huis haars vader, is misschien wel wat *al te* sterk gekleurd; dat een vader, al is hij dan nog zóó gierig, terwijl zijn dochter den doodstrijd ondergaat, ijlings haar hand zal grijpen om die van haar kostbaren trouwring te berooven, is onnatuurlijk, pijnlijk en, wat meer is, hier overbodig; als niet een direct gevolg van de verbindtenis. Heeft de schilder er door willen uitdrukken, dat een vader, die zijn dochter verkoopt, ook tot zulk een daad in staat is.

't Is mogelijk, maar dan zij 't opgemerkt, dat in

zijn eerste tafereel, het sluiten van 't huwelijkscontract, geen enkele aanduiding heeft gegeven, dat de dochter er toe gedwongen werd; maar integendeel, blijkbaar is dat ook zij zelve haar hand veil had voor een titel, en dus doet de laatste handeling van den vader af aan de algemeenheid der geschiedenis en maakt haar meer tot een bijzonder geval.

Twee jaren later verscheen zijn laatste groote serie, voorafgegaan door 't (in 1746) goed geslaagde portret van Garrick als Richard III. Zij was getiteld: „Industry en Idleness" en vertoont eenige overeenkomst met de komoedie Eastward Hoe! in 1605 door Ben Jonson, Chapman en Marston geschreven. Zij illustreeren den levensloop van twee „apprentices" waarvan één vlijtig en de andere lui is. De eerste wordt opzichter, daarna zijns meesters schoonzoon, eindelijk Sheriff en Lord Mayor van Londen. Als zoodanig wordt hij geroepen over zijn vroegeren makker te oordeelen, die teruggekomen van de zee, waar men hem had heengezonden, al lager en lager valt tot hij ten slotte gevangen genomen wordt als dief en moordenaar en ook terechtgesteld wordt als zoodanig. Zoowel wat de algemeene uitvoering als onderwerp aangaat, staat onzes inziens, deze serie 't laagste van allen. De kunstenaar heeft opgehouden zijn zedelessen ondergeschikt te maken aan, en saâm te weven met zijn geschiedenis en is een volledig zedepreeker geworden. De historie van den vlijtigen jongen lijkt wel wat al te veel op die, welke wij in onze jeugd in moeder Anna en vader Jakob, te lezen kregen; en de jongen zelf is een echte „brave Hendrik". De gevolgen komen niet noodzakelijk, of ten minste hoogst waarschijnlijk uit het uitgangspunt, want in den trant van Multatuli zouden wij kunnen zeggen, dat op deze wijze Londen tallooze Sheriffs en Lord Mayor's moest hebben, om al de menschen, die vlijtig zijn, te beloonen. Niemand zal ontkennen, dat vlijt een groote deugd is; maar of *zij alléén* werkelijk zoo machtig is als Hogarth haar voorstelde is een vraag, die wij niet gaarne bevestigend zouden willen beantwoorden.

Deze laatste serie was in 't jaar 1747 verschenen, in 't volgende vinden wij geen sporen van graveurswerkzaamheid. De reden daarvan wordt ons duidelijk bij 't beschouwen van de plaat, die in '49 verscheen. The Gate of Calais. De schilder is voor de eerste maal zijns levens, zijn afkeer voor al wat vreemd is, overwinnende, naar een vreemd land getrokken en is naar Frankrijk getogen. Groot was 't genoegen, door dat uitstapje bezorgd, niet.

Met zijn echt-Engelsche verachting voor alles wat niet Engelsch is, gaf hij den niet minder vaderlandslievenden Franschen telkens aanstoot door zijn hekelende aanmerkingen, en werd ten slotte, naar men verhaalt, Calais uitgezet. Hij wreekte zich over die behandeling met de bovengenoemde plaat, waarin hij vóór de poort van Calais een mageren Franschen soldaat doet zuchten onder 't gewicht van een stevigen Engelschen roastbeaf, die door een corpulenten geestelijke betast wordt. Verschillende nevenpersonen, waaronder arme vischwijven, strekken om den indruk van slecht gevoedde Franschen, tegen de goedetende Engelschen te versterken. „The March to Finchley" in 1750 herinnert ons eenigszins aan de vroeger verschenen, met tallooze personaadjes gevulde plaat Southwark Fair en verdient de vermelding om de goede groepeering.

Het volgende jaar was rijk aan producten, die nog sterker Hogarth doen uitkomen als onverbiddelijk realist, die om slechts de waarheid te kunnen geven, zich aan geen wetten van kunst, schoonheid of zedelijkheid stoort. Evenals Zola het in onzen tijd deed, teekende Hogarth meer dan een eeuw vroeger, met zijn scherpgepunte graveernaald de gevolgen van het misbruik van sterken drank. Eerst in zijn „Beerstreet" als tegenstelling voor wat volgen zal, de minder schadelijkheid van bier tegenover „gin" in 't licht stellende, doet hij niets om den vreeselijken indruk van zijn „Gin Lane" te verminderen.

Op den voorgrond ligt een man, die schoon ternauwernood dood (hij heeft den drinknap nog in de hand) reeds een geraamte is; op den trap zit een vrouw, met half verscheurde kleeren, die in haar waanzinnigheid een snuifjen neemt en haar kind niet naar beneden ziet vallen. Hooger op danst een andere, door den drank waanzinnige man in 't rond, terwijl hij zijn kind aan een spits houdt. Een vrouw wordt stomdronken door niet volkomen nuchteren vrienden op een kruiwagen weggebracht en door dezen nog onderwijl op een fikschen teug onthaald.

De lombardhouder heeft geen handen genoeg om al de menschen, die hun eigendommen komen verpanden om maar drinkgeld te krijgen, te helpen, maar nog drukker is 't aan de overzij, bij den verkooper van sterken drank, waar mannen, vrouwen en kinderen zich verdringen om maar spoedig geholpen te worden. 't Geheele schouwspel is een aaneenschakeling van diepgezonkenheid, ellende en dronkenschap; zelfs de huizen in de „lane" zijn aangestoken door de pest en schijnen dronken; van één viel de muur door verval van krachten om en daarbinnen hangt aan den zolder het geraamte van een man, die een einde maakte aan zijn door dronkenschap verwoest leven.

Niet minder realistiesch, schier nog meer ijzig en afschrikwekkend zijn de vier platen, voorstellende The four stages of cruelty. In Hogarth's tijd was de mishandeling van dieren iets zeer dagelijksch; bijna overal op den publieken weg zag men de schandelijkste tooneelen van tergerijen en mishandeling ongestraft geschieden. Er bestond nog geen maatschappij, die zorgde, dat dieren zoowel als menschen beschermd zouden worden tegen wreedheid; en het was Hogarth die, als vroeger op zoovele andere maatschappelijke kwalen, ook op deze de aandacht zijner tijdgenooten vestigde. Hij deed dit op zijn eigenaardige, moralistiesch-filosofische wijze.

Hij wilde aantoonen dat een man, die wreedelijk handelt tegenover dieren, innerlijk verdorven is en dat zijn levensweg moet eindigen met moord en het schavot. Een man, die zich niet ontziet een dier de oogen uit te branden, zal zich evenmin ontzien, nadat hij zijn verleidde geliefde tot het bestelen harer meesteres overhaalde, haar tot verzekering van zijn prooi, het mes in 't hart te stooten. Doch behalve filosoof was Hogarth ook nog kunstenaar en als zoodanig heeft hij de vrijheid den wreedaard nog te volgen, ook nadat hij bengelde aan den galg, en ons zijn lijk te toonen, onder het ontleedmes der doktoren, terwijl zijn hart, op den grond gevallen, door een *hond* wordt belikt.! Sterker dan hier heeft de schilder-moralist zeker nooit de gevolgen geteekend van slechtheid en misdaad; sterker dan hier heeft hij nooit door gestrenge toepassing der psychologische waarheid: dat het heden

de schaduw is van het voorleden! zijn hoorders of liever toeschouwers afkeer pogen in te boezemen voor een maatschappelijk kwaad.

Van 51—55 zijn de producten van de graveernaald des kunstenaars weinig in aantal en onbelangrijk in strekking en uitvoering. Het zijn een paar proeven in 't historische genre, pogingen om de klassieke schilderijen onzer Hollandsche meesters, met hun Hollandsch-Olympische goden, te ridiculiseeren. De groote arbeid van die jaren was literarisch-artistiek, een rijkelijk geïllustreerd „Analysis of beauty." Het is hier voor ons de plaats niet uitvoerig over dezen literarischen-arbeid van den kunstenaar te spreken. Wij kunnen volstaan met de opmerking, dat tot hoofdbeginsel, tot grondregel der schoonheid, de elliptiesch gebogen lijn, door hem werd aangegeven en alles wat maar eenigszins op een rechte lijn gelijkt onvoorwaardelijk wordt veroordeeld. De natuur wordt door hem beschouwd als de groote leerschool voor den kunstenaar, als 't groote en eenige boek, dat hij studeeren moet. Portret schilderen wordt als een pure kopieerkunst beschouwd, de aandacht van een groot schilder onwaardig. Hoe Hogarth kwam tot deze blijkbaar onjuiste opinie is niet moeilijk aanteduiden; de schoonheden der groote meesters kon zijn, tegen hen bevooroordeeld, oog niet ontdekken, en de produkten zijner tijdgenooten, die portret schilderen werkelijk tot een fabrieksarbeid hadden verlaagd, verdienden alleszins deze scherpe kritiek; waar mannen als Reynolds en Gamsborough, die portret schilderen in Engeland tot een kunst zouden maken, later van harte meê instemden. Bovendien was Hogarth boven mate ijdel en kon niets goedvinden waarin hij zelf niet excelleerde, of wat in tegenspraak was met zijn eigenaardige kunstbegrippen.

Na dezen literarischen arbeid ging Hogarth een onaangenaam èn onrustig tijdperk zijns levens tegemoet. Tot nu toe had hij zich bij zijne hekel prenten gehouden buiten den strijd der politieke partijen; zijn kennismaking met Lord Bute en de bescherming van dezen brachten hem er ongelukkigerwijze toe zijn onzijdigheid op te geven en voor dezen partij kiezende, zijn tegenstanders Pitt, Wilkes, Churchill en de hunnen, aan de kaak te stellen. In 1755 verscheen de eerste der vier zoogenaamde Electionprints, die als Dickens het meer dan tachtig jaren later deed, de knoeierijen bij de Parlementsverkiezingen ten toon spreidden. Engeland was in die dagen met Frankrijk in oorlog omtrent de grensscheiding hunner Amerikaansche kolonieën, en er was een gerucht in omloop, dat de Franschen eene landing in Engeland in den zin hadden. Met zijn nooit verminderden haat tegen de Franschen was Hogarth onmiddellijk bereid de onzinnigheid van een dergelijk gerucht aan te toonen, door in een plaat het gebrek aan moed en zwakheid der Franschen, den moed en de kracht der Engelschen tegenover te stellen. In 57, 58 en 59 verschenen achtereenvolgens de drie laatste platen der Electronprints; die den schilder op zijn beurt aan veel hatelijkheden en onaangenaamheden blootstelden. Toch vond hij in de twee volgende jaren nog gelegenheid zijn satire tegen zijn oude vijanden, de oude schilderijen, en tegen godsdienstige huichelarij te richten, en bovendien een paar andere stukken te maken. Onder deze laatsten behoort een schilderij, dat zoowel teekening, gedachte als tragische handeling aangaat een zijner meesterwerken is! „The Lady's last stake," zoo heet het schilderij, door Hogarth op verzoek van een zijner vereerders met vrijgekozen onderwerp vervaardigd, en dat een jonggetrouwde vrouw voorstelt, die in een hazardspel al haar kleinodieën tegen een jong officier verloor en nu van dezen het aanbod krijgt, een laatste poging te wagen om ze terug te winnen door haar eer te verruilen tegen haar versieringen. Zij twijfelt tusschen het verlies van haar kleinodieën, dat haar voor heur echtgenoot verraden moet en haar eer; haar verleider wil haar overreden tot het laatste; een somber voorgevoel zegt ons, dat hij zijn schandelijk spel zal winnen. De duisternis waarin het geheele vertrek gehuld is, versterkt de tragischen uitdruk van dit, uit een kunstoogpunt prachtig tafereel.

Het zou ons te ver leiden als wij de andere produkten dezer jaren even uitvoerig wilden bespreken. Wij volstaan dus met te zeggen, dat zij omvatten een plaat tegen, en over de pruiken; een illustratie van een „interlude" „The Farmers return" door Garrick gespeeld; een serie van twee stukken, „Enthusiam delineated," Credulity; Superstition; Fanaticism, waarin op heftige wijze de bijgeloovigheid en de beelden en kerken worden aangevallen, en eindelijk een laatsten aanval op de oude schilderijenvereerders, in de plaat „Time smoking a picture." De Tijd is bezig een schilderij zwart te berooken, om het meerder waarde te geven; de zeis van den grijzen Tijd geeft het een flinke scheur om de schoonheid en waarde te verhoogen, terwijl eindelijk de vernis, die zich in een grooten pot bevindt, dik op gesmeerd het verouderingswerk zal voltooien. De plaat draagt tot opschrift:

„To Nature and yourself appeal
Nor learn from others what to feel."

Na deze werken was de groote ader van den kunstenaar opgedroogd. Zijn bemoeiing met den politieken strijd had hem, zooals wij reeds zeiden, veel onaangenaamheden berokkend; zijn groote tegenstanders Churchill en Wilkes, hekelden hem voortdurend in hun North Briton. Hij kon en wilde die aanvallen niet onbeantwoord laten en in 1762 gaf hij twee platen uit „The Times" geheeten waarin hij nogmaals de volle kracht van zijn satirieschen geest gebruikte, om zijn tegenstanders te hekelen. Op de eerste, ons inziens de beste, is Pitt bezig de aardbol in brand te steken en de vlammen aan te blazen. Lord Brute wil ze met een spuit uitdooven, doch nu komen Wilkes en Churchill, Pitt te hulp door op hun beurt Lord Brute te bespuiten. Verschillende nevenpersonen, die invloed uitoefenen op den politieken toestand in die dagen, helpen den een of den ander, of onttrekken er zich geheel aan zooals onder anderen onze Janmaat.

't Was natuurlijk, dat zoo vinnig een aanval niet onbeantwoord bleef; Wilkes en Churchill waren oogenblikkelijk bereid in hun blad den schilder te hekelen en zoowel op zijn privaat als kunstenaarsleven smetten te werpen. Zij verweten hem de onzedelijkheid zijner stukken, de slechte uitvoering van sommigen en verklaarden zijn Analysis of beauty voor niet oorspronkelijk. Uit de onzedelijkheid der voorstellingen, die hij gaf, leidden zij af, dat hij zelf noodzakelijk een onzedelijk mensch zijn moest en dischten verschillende onzedelijke verhaaltjens omtrent zijn

leven op. Hevig verbitterd, antwoordde de schilder op deze aanvallen zoowel in teekening (o.a. met een portret van Wilkes en een berenportret van Churchill) als schrift en verklaarde aan wien het maar hooren wilde, dat hij zich de zaak niet aantrok, dat zij hem zijn lust en moed niet zouden ontnemen en hij voort zou gaan, zooals hij begonnen was. Doch deze gelatenheid was slechts gemaakt; innerlijk was hij ten diepste gegriefd en gewond. Hij vatte de stift nog maar een enkel maal op. Twee jaren later (1764) kwam zijn laatste plaat uit „The World's End." Het was zijn zwanenzang. De onvermoeide hand was eindelijk verslapt, het krachtige, heldere hoofd vermoeid, de ronde scherpe oogen waren van hun glans beroofd. Den 26sten October 1764 gaf Engelands groote Satiren schilder den geest, die jarenlang zooveel gedacht en gewerkt had. Hij verliet de aarde, overladen door den smaad zijner politieke vijanden, maar ook met de achting en bewondering van de meeste tijdgenooten door het nageslacht ten volle gedeeld. Zij erkenden in hem den moralist, die onverbiddelijk de gevolgen van slecht gedrag en verdorvenheid had aangetoond; den satiricus, die de gebreken zijner tijdgenooten onbeschroomd had gegeeseld; den schrijver van dieptreffende komoedieën, den diepen denker, den bekwamen graveur. Niet den kunstenaar, want kunstenaar, zoeker en vertolker van de schoonheid, was hij nooit geweest; techniesch *meester* in de schilder- of graveerkunst, evenmin. Zijn figuren missen vaak anatomische juistheid en kernachtigheid — zijn licht- en schaduwbeelden veelal juistheid, zijn vrouwenfiguren (getuige het meisjen in 't eerste tafereel van de Rake's progress) vaak de hoogst noodige bevalligheid. Doch ondanks die gebreken op techniesch gebied, zullen zij altijd blijven wat zij nog zijn; boeken vol levenswijsheid, levenservaring en menschenkennis. Dat er vaak iets in voorkomt dat ons kwetst, dat zijn tafereelen soms zelfs de uiterste grens van welvoegelijkheid of kunstschoonheid overschrijden, wie zal het ontkennen? Maar wij moeten niet vergeten, dat Hogarth was een realist, een werkelijkheidszoeker en werkelijkheidsschilder, een onderwijzer die geenszins op den naam van „kunstenaar" aanspraak maakte, maar onbeschroomd elk middel aangreep, dat hem het duidelijk doen uitkomen der les kon vergemakkelijken. Hij was een realist op zijn eigenaardige wijze, in één opzicht geheel verschillend van het hoofd der tegenwoordige realisten, Emile Zola. Immers terwijl deze meestal slechts verhaalt, wat hij ziet en *omdat* hij het ziet, terwijl deze in den regel niets is dan een koele opmerker, die neerschrijft wat hij zag, gaf Hogarth slechts datgene wat hij noodig had, om den indruk van hetgeen hij zeggen wilde te bewerken of te vergrooten; neemt hij bovendien zelf aandeel in hetgeen hij zegt en liet iedere uitspatting of onzedelijkheid zonder genade volgen door zijn straf, die niet poëtisch maar grijnzend werkelijk is. Doch ondanks de scherpte van zijn satire vergat hij niet, dat de werkelijkheid niet alleen akelig en slecht is, maar boosheid en goedheid, liefde en zelfzucht steeds hand in hand gaan. Zoo hij al geen minnedichter, geen droomer was, die door zijn zangen van rozengeur en manenschijn, en eeuwige verzoenende liefde de wereld poogde in slaap te sussen, hij was evenmin een menschenhater, die niets dan slechtheid vindt op dit ondermaansche. Hij schudde de wereld wakker uit haar roes, hij zond zijn pijl waar hij dacht dat hij treffen *moest*, maar waar hij kon, verspreidde hij ook temet het liefelijk licht van echt menschelijk gevoel om de wonde, zoo mogelijk te verzachten. Ondanks de miskenning zijner vijanden, ondanks de gebreken die ze aankleven, zullen zijn werken een blijvende plaats innemen naast die zijner groote landgenooten, Shakespère en Burke; zal hij door ieder onbevooroordeeld lezer erkend worden als een groote dramatische verteller, een moralizeerende schrijver, een diepe denker en een scherpe opmerker.

DE KERK TE KAPELLE.

„Wachten we ons van stout beslissen,
Waar het regt ontstaat tot gissen."
J. L. NIERSTRASZ JR.

„We zullen voortaan promptjes voor 't gebouw zorgen," zei me een der kerkvoogden, toen ik hem, na de herstelling van het grafmonument van Philibert van Tuyll, over het onderhoud van hunne zeldzaam fraaie dorpskerk sprak. Ik wist wel, dat die aardige Zuid-Bevelandsche boer, die toen pas op eene reis naar de tentoonstelling te Parijs véél en goeds gezien had, onder „zorgen" niet „afbreken en met cement besmeren" verstond. Daarom verwonderde het mij, in *de Kunstbode* te lezen, dat die eerzame landbouwers, zoo spoedig in kerkschennende Wandalen waren veranderd. Terstond schreef ik aan een geloofwaardig en belangstellend vriend in die buurt, en ontving heden het volgende antwoord: „Ik haast mij U mede te deelen, welk gruwelijk wandalisme er door de kerkvoogden zou gepleegd zijn. Het komt mij voor, dat men het oog heeft op eene herstelling van het kerkgebouw eenige jaren geleden, maar die men als tegenwoordig voorstelt. Voor ongeveer *zes* jaren heeft men twee ramen in het koor, en in het daaropvolgende jaar weder twee, vernieuwd. In deze ramen waren van boven geen boogvormige versieringen meer aanwezig, gelijk nog gevonden worden in die, welke zich bevinden aan de zuidzijde van het kerkgebouw. Rechts en links vond men aan de opstaande zijden een dunne zuil, van onderen steunende op een versierd voetstuk, in het midden een vierkanten stijl van steen. Deze is toen vervangen door een dito van hout; of de beide zuilen ter zijde in het raam zijn weggehakt of verborgen onder portland cement, weet ik niet. Doch deze restauratie (?) is te oud, om er nù nog op terug te komen. In het afgeloopen jaar heeft men aan de zuidzijde de drummers vernieuwd; de oude steenen zijn gebruikt, en men kan niet zien, dat eene schendige hand daar is bezig geweest. Nù vernieuwt men aan het koor twee drummers; zij worden opgebouwd gelijk zij waren, met dezelfde steenen; enkele nieuwe er onder bij gebrek aan oude. Een soort van huisje boven den regenbak tusschen die drummers in, en uit de vorige eeuw, is weggebroken, om plaats te maken voor den kap van een gewonen regenbak. Dat deze tegenwoordige herstelling het werk zou zijn van eenige Wandalen, is bepaald niet waar. Maar ik geloof te weten, hoe men aan dat verhaal is gekomen. Dezer dagen waren hier teekenaars van regeeringswege; zij hebben het gansche gebouw opgenomen, gezien, dat men de drummers aan het koor onder

handen had, en gedacht, dat de ramen pas onder den hamer waren geweest."

Tot dusverre mijn berichtgever. Men ziet dus, dat het gruwelijk wandalisme een *vóór zes jaren* verdronken koe is, die nu nog eens uit den sloot wordt gehaald. Het gebeurde, toen er eene rijkscommissie van adviseurs bestond, die overal correspondenten had. Ik beschuldig daarom die commissie niet, want evenmin als wij, gelijk terecht in de Middelburgsche courant werd opgemerkt, kan eene commissie kennis dragen van alle kleine verbouwingen aan afgelegen dorpskerken. „Waarmede houdt zich de oudheidkundige commissie van het Zeeuwsch genootschap onledig?" vraagt de ongenoemde schrijver. Spoedig hoop ik in dat blad gelegenheid te vinden, om daarover meer te zeggen. Onze commissie gaat stil haren gang, zij wekt op, licht vóór en treedt openlijk op voor zoover als hare zeer beperkte middelen dat toelaten. De zaken, welke ter harer kennis komen, tracht zij zoo grondig mogelijk te onderzoeken, om geen lichtvaardig, en dus dikwerf onrechtvaardig, oordeel te vellen, wetende, dat de belangstelling in onze monumenten daardoor niet weinig lijdt, en zoo iets velen koel, niet weinigen koud maakt. Vooral stelt zij prijs op vriendelijke samenwerking, want ook hier *maakt Eendracht macht.*

Middelburg, 14 Oct. 1880. NAGTGLAS.

Wij kunnen de verzekering geven dat de Heer Nagtglas niet goed werd ingelicht. Mogen in vroegere jaren reeds eenige ramen verknoeid zijn, men was in de maand September bezig dit wandalisme aan een paar *tot dusverre ongeschonden* vensters voort te zetten. Op 29 en 30 September was het eerste Noord-Oostelijk venster van het Zuiderchoor onder handen; de twee geprofileerde rondstaven *werden weggekapt* en de werklieden gingen zorgvuldig met een rij na of er genoeg was weggehakt om glad te kunnen portlanden. Het daarop volgend venster, toen nog het eenige dat ongeschonden de oorspronkelijke smaakvolle profileering vertoonde, zou in de week daarop „ook zijn beurt krijgen."

Thans zijn de twaalf vensters der twee choren geschonden. De teekenaar door den Heer Nagtglas bedoeld, kwam nog juist op tijd om van de *toen dus nog aanwezige profileering* van twee vensters aanteekening te houden.

Het is te hopen dat die teekening eenmaal dienstig zal kunnen zijn, als beter voorgelichte Kerkvoogden besluiten zullen het aan de fraaije kerk gepleegde knoeiwerk te verbeteren.

Intusschen zal de oudheidkundige commissie wel doen hare Correspondenten te vermenigvuldigen, en de berichten van dezen scherp na te gaan.

INDRUKKEN VAN DE VIJFDE TEEKENMAATSCHAPPIJ-TENTOONSTELLING.

III.

Een gevoeligen slag — 't valt niet te ontkennen — krijgt deze vijfde tentoonstelling door het niet-inzenden van Alma Tadema. Onwillekeurig denkt men nu met smartelijke herinnering terug aan zijn onvolprezen juweel der vorige expozitie, dat daar te midden van al de beste teekeningen als helderflonkerende star schitterde. Is 't wellicht aan deze melancholische ontberingsstemming, gevoegd bij het getal, dat zij in de rangorde inneemt te wijten, dat ik haast lust gevoel van een C-moll-tentoonstelling te spreken?

Doch 't ware onbillijk, den schijn aan te nemen, alsof een mineur toonsoort-karakter de vijfde expozitie als geheel onderscheidde; zóoveel invloed mag het ontbreken van één man, al is 't ook een der hoogstbegaafden, niet uitoefenen. Neen; Tadema moge ontbreken, de „Delftsche" van der Meer moge afwezig zijn — wat mij, Nootdorpsche en Leidschendamsche Veenwegliefhebber, gevoelig spijt — een enkele Italiaan moge werk van minder gehalte dan anders leveren, de beide begaafde Belgen Hermans en Wauters mogen op nieuw zijn weggebleven, de tentoonstelling biedt degelijks, schoons, ja prachtigs „in Hülle und Fülle" aan; zij is een niet onwaardige opvolgster der schitterende vierde.

Italie treedt op met C. Biseo uit Rome, in wiens oostersche vrouwenkop, gelijk ik daar straks reeds aanstipte, naar ik veronderstel iets degelijks en kranigs te ontdekken zou zijn, zoo de teekening beter te overzien ware; met Bucchi uit Milaan met een „bloemenkrans" en een „pot met bloemen," sierlijke, bevallige teekeningen, de eerstgenoemde vooral, die de fraaie eerste staaltjes van Bucchi's aanvallig talent in de vorige tentoonstelling levendig in de gedachte terugroepen; met Cipriani, Joris, Maccari en Martens. Laatstgenoemde geeft in een groote teekening, een Italiaansch kindermeisje met kind op een bank, door een ouden snoeper aangesproken voorstellend, verkwikkelijker proeve van zijn talent dan de vorige malen. Maccari, Joris, Cipriani, het drietal dat als ik mij niet vergis, op geen tentoonstelling sedert het optreden der „Teekenmaatschappij" in '76 heeft ontbroken, geven werk te zien, waaruit hun eigenaardig talent ongetwijfeld duidelijk spreekt, hoewel wij hen vroeger meermalen gunstiger vertegenwoordigd zagen; hun aquarellen sprongen er wel eens meer uit dan nu.... of is dit verschil denkbeeldig en ligt de oorzaak uitsluitend in mijn opvatting, daar hun werk mij hoe langer hoe meer gaat vervelen? Over het geheel, zoodra men van zekere, ongetwijfeld met meesterhand vervaardigde détails afziet — het keurig dameskopje op Maccari's „bloemen op het graf," tal van accessoires en stoffen op zijn „bezoek" b. v. laat hun werk schrikkelijk onverschillig, ja koud, zoo zielloos is het! En hoe zou op ons, Hollanders die indruk ook wel anders kunnen zijn? Of treden zij niet zoowat alles met voeten wat wij als hoofdpunten ter bedinging van kunstschoonheid eischen? Voor het gemis van al deze voorname, door ons zelfs brutaalweg als „conditiones sine quibus non" geëischte eigenschappen kunnen hun gemak en vaardigheid, hun élégance, bevalligheid en koketterie, hun smaak — dit begrip in den meest wereldschen, modeachtigen zin opgevat — ons onmogelijk geheel schadeloos stellen. Dat deze hoedanigheden echter, al stellen wij ze uit het oogpunt van kunst ook niet bijster hoog, allerminst als tegenwicht tegen al die ontbrekende kwaliteiten, niet te verwerpen en in hun werk in ruime mate aanwezig zijn, verdient geconstateerd

te worden. Ter wille hiervan wil ik dan ook niet verzuimen, niet zonder een zekere ingenomenheid te wijzen op kabinetstukjes in hun soort, zooals het zijden kamerbehangsel van Cipriani („Galanterie"), zijn heldere, vlug en keurig geaquarelde „spelende Arabieren," op de verwonderlijk nauwkeurige uitdrukking der stoffen, vooral van kleeden en gordijnen (portière) in Maccari's „bezoek", op de levendig gecompozeerde „doopplechtigheid" van Joris. enz. enz.

Meer kunstjes dan kunst, zoo men wil, meer geestigheid dan pittigheid; in één woord: hoogst talentvol zonder iets geniaals, zonder een vonkje hooger kunstvuur, maar een virtuoziteit in de factuur, een zorgvuldigheid en nauwkeurigheid, waarvan men verstomd staat. Vandaar de verkoelende uitwerking hunner teekeningen. En toch is men telkens op nieuw verbaasd over de vaardigheid, het oogenschijnlijk gemak, het groot talent, waarmede zij die koppen en stoffen met penseel en waterverf weten terug te geven. Meesterlijk in zijn soort! Ongetwijfeld. Maar de soort, het genre, de richting is ons antipathiek. Reeds alleen het gekleurde prent-achtig aspect van hun werk ware voldoende om deze gewaarwording in ons op te wekken.

Als kunstuiting staat voor mijn gevoel de kleurdrukachtige, in-leelijke, groote „avond op de Alpen" van den wereldberoemden Hubert Herkomer niets hooger dan de onmogelijke aquarel van Frank Mc. Fadden uit Londen. Slechts door zijn „grijsaard" — portret — kop, buste, die de gedachte aan Ahasverus, den „eeuwigen jood" opwekt — is Herkomer in mijn oog dan ook naar de mate van zijn talent vertegenwoordigd, al kan hij ongetwijfeld ook belangrijker werk leveren.

In de laatste vijf jaren ongeveer is hij tot een der meest gezochte, beroemdste en duurst betaalde schilders van Engeland, ja wellicht ook van Europa opgeklommen. Tot de grootheid van zijn naam... en zijn prijzen heeft de hem in '78 op de Parijsche wereldtentoonstelling toegekende groote gouden medaille behoorlijk bijgedragen! Zoo is de wereld nu eenmaal. Op naam en roem komt 't bij het gros der lieden altijd nog meer aan dan op de kunstwaarde zelve.

Zou ik ter wille der actualiteit — sedert een drietal jaren is Herkomer een gaarne geziene inzender in onze „Teekenmaatschappij"-tentoonstellingen, en sedert de wereldtentoonstelling van '78 een Europeesche beroemdheid — even het woord mogen vragen voor de vermelding van een „persoonlijk feit?".

In Aug. '71 waren wij met ons drieën Hagenaars op een zonnigen middag op weg van Innsbruck naar Oberammergau, toen wij, tusschen Mittelwald en Partenkirchen rechts aan den stoffigen straatweg reeds heel in de verte een helderwitte stip in den zonneschijn ontdekten. Met toenemende duidelijkheid ontvouwde de witte vlek zich langzamerhand als teekentent aan ons oog. Vol nieuwsgierigheid naderden wij. De ruime tent stond op een grasveldje langs de chaussée opgeslagen, van tal van nieuwsgierige dorpslieden, waaronder hoopen kinderen, omringd. Met de hoed in de hand vroegen wij om vergunning, wat meer van nabij te mogen toekijken. Een jong man in een effen wit zomerpak, met stroohoed en slank bruin, fijn gelaat, antwoordde toestemmend met enkele sterk Engelsch-getinte Duitsche woorden. Het was Hubert Herkomer. Wij maakten kennis. Toevallig waren wij reeds van plan, voor een paar dagen onze tenten op te slaan in het dorp — Garmisch — waar hij tijdelijk woonde.

Eigenlijk heeft de „Graphic" Herkomer ontdekt; althans hebben zijn grootendeels prachtige houtsneden in dat weekblad — tafereelen uit het boerenleven der Beiersche Alpen en uit het hospitaal- en weldadigheidsinstellingen-leven te Londen — zijn naam wereldkundig gemaakt. Hij was juist begonnen, teekeningen voor dat blad te vervaardigen, toen wij in het overheerlijk Beiersch Hoogland zijn kennis maakten. Nooit zal ik het engelengeduld, de minutieuze zorgvuldigheid vergeten, waarmede hij naast den straatweg in zijn reusachtige, vervoerbare tent van wit zeildoek een figuren-compositie van buitengewoon groote afmetingen — kinderen bij een pomp of dorpsbron gegroepeerd — naar de natuur (naar het model) aquarelde op ongeveer kwart levensgrootte.... 't was om bang van te worden! Later bezochten wij hem meermalen te Garmisch, waar hij sedert Mei zijn tenten had opgeslagen, en tot October zou blijven. Daar studeerde hij den ganschen dag en werkte in een door hem zelven ingericht groot atelier, in den tuin zijner gehuurde woning op een grasveld opgeslagen. 's Avonds vermaakte hij zich zelven en ons met zijn hartstochtelijk geliefd citherspel. Zijn vader met zijn prachtigen, weelderig witten grijsaardskop, wiens geaquareld portret wij, als ik mij wèl herinner, in de vorige „Teekenmaatschappij"-tentoonstelling zagen, was dien geheelen zomer met hem buiten om zich aan dezelfde studie te wijden. Weinig zou één onzer toen vermoed kunnen hebben, hoe betrekkelijk snel de slanke, joviale jonge man wereldberoemd — en wellicht ook schatrijk — zou zijn! Herkomer is een geboren Duitscher, Hamburger meen ik, doch sedert zijn jongelingsjaren genaturaliseerd Engelschman.

Huberti (dit jaar overleden) en Pecquereau zijn de eenigen onder de ditmaal expozeerende „Zuidelijke broeders," die mij eenig belang inboezemen, voornamelijk Pecquereau, wiens klaarblijkelijk gedeeltelijk, zoo niet geheel naar de natuur gewasschen aquarellen ongetwijfeld talent, vaardigheid en kennis verraden — zie vooral de losplaats met haar gestoffeerde schuit in het riviertje, en het aardig vignetachtig gestoffeerd marktgezicht à vol d' oiseau bij regenweer, al zijn zij over het geheel wat kleurig van aspect en wat papperig, zwaarmoedig van behandeling.

Ook met dezen teekenaar genoot ik eens een kort samenzijn in den vreemde. 't Was in Juli of Augustus '73 te Cochem, de heerlijke „Kreisstadt" aan de Moezel, halfweg Trier en Coblenz. Pecquereau was toen artillerie-officier — ik weet niet of hij het nog is — zeer lang, zeer mager en zeer zenuwachtig — dito dito — en reisde het verrukkelijk Moezellandje dorp voor dorp af, blockboek onder den arm en aquareldoos in den zak. Hij vertelde mij veel van zijn kort te voren overleden meester Gustave Simoneau, den welbekenden aquarellist en lithografienteekenaar, dien ik weinige jaren te voren in zijn prachtige, groote aquarel in het „Palais Ducal" te Brussel („rue à Oberstein"), later op een Brusselsche tentoonstelling in een groote, kranige waterverfteekening van den dom te Limburg a/d Lahn had leeren kennen en bewonderen. Pecquereau had meermalen studiereizen met hem gemaakt, in het Luxemburgsche, in de Saar- en Moezelstreken. Hij, de leerling van den meester, was zoo uitermate zenuwachtig, dat hij te

Cochem de verfdoos sluiten, het Wattman-blockboek dichtslaan, en opstappen moest, zoodra meer dan twee of drie fluisterende kindertjes zich schuchter om of naast hem schaarden, terwijl zij den voortgang zijner studie in hun patois commentariëerden („guck, Johannche, doa wird de Karchthurm abjemaolt.... un doa de Pursch.... guck, det is dem Peter, un det dem Loorenz sèn Hoes"....).

Huberti's sierlijke, keurige aquarelletjes zien er ongetwijfeld frisch en bevallig uit, maar wekken de gedachte aan werk der beste leerling uit de hoogste damesklasse meer op dan die aan werk van een krachtig en énergievol man.

Onder onze figuur–aquarellisten nemen Israëls, Jacob Maris en Albert Neuhuys ook in deze tentoonstelling de eerste plaats in. Wat zorg aan de modelleering besteed, wat keurigheid van behandeling, wat „achevé" aangaat, overtreft Israëls wellicht al zijn vorige teekeningen in 't heerlijk „niet alleen." Ook zijn uit al zijn beste werken machtig sprekende eigenschappen waardoor hij de groote schilder is: sentiment, toonrijkdom en kleurharmonie vieren in dit teekeningetje een schitterenden triomf, zoodat van dit juweel, een van Israëls' het dichtst aan het volmaakte grenzende kunstuitingen, gezegd kan worden: „victoire sur toute la ligne!" De toon is wegsleepend schoon, een bruinachtig gekleurde, stille en toch heldere achtergrond maakt een uitnemende werking. Hoe helder dat alles! Een jeugdig Scheveningsch weeuwtje — ouder dan een vier-, vijf-en-twintig jaar ziet zij er niet uit — zit half over haar zuigeling heengebogen, die tegen haar borst ligt. Vader, op zee verongelukt, zal zijn eerste wichtje, waarnaar zij samen zoo hartstochtelijk verlangd hadden, nooit aanschouwen. Het mollig diertje, gelukkig zonder bewustzijn van hetgeen om hem heen gebeurd is, zal zoo aanstonds na volbrachte voeding, met diepe ademhaling, den blos der jeugd en der gezondheid op de wangetjes, insluimeren.

„Ihm ruhen noch im Zeitenschoosse
Die schwarzen und die heitren Loose;
Der Mutterliebe zarte Sorgen
Bewachen seinen gold'nen Morgen."

Zullen later, als het kind mensch geworden is, die „schwarze Loose" de bovenhand krijgen, zal het kind 't hebben zooals vader 't heeft gehad, toen hij, slechts ruim een jaar met de liefde zijner jeugd vereenigd, vertrok...om niet weder te keeren? 't Is alsof een wellicht onbewust, bang voorgevoel hieromtrent in haar brein begint te ontkiemen. Of begint zij te ontdekken, dat het aangebeden wichtje eenmaal de trekken zal vertoonen van den aangebeden man die niet meer is, een gelijkenis die haar met zalig-droevigen weemoed vervult? 1) In het nauw, bekrompen vertrekje heerscht de diepste stilte.... Ziedaar het voor een ieder verstaan- en genietbaar, sober- pathetisch tooneeltje dat Israëls met zulk weergaloos meesterschap op het papier bracht. Het „geschiedenisje" hindert hier niet; voorstelling, opvatting en behandeling, „gedachte" en kunstwerk smelten hier onafscheidelijk verbonden tot een eenig en ondeelbaar geheel samen. Zoo behoort het te zijn! Voor de „tableaux à sujet" en de geschiedkundige schilderijen neemt mijn antipathie met den dag toe; de intrige- of roerend symbolische schilderstukken, waarbij men eerst korter of langer moet nadenken, of een kwartiertje lang in den catalogus-uitleg nalezen, „wat het eigenlijk beteekenen moet", haat ik met diepen haat.

Daarbij komt een uiterst smaakvolle (Engelsche?) lijst, geen wit opzetpapier, maar het teekeningetje zelf zooals het is in een breede passe-partout van mat goud gezet en daarom heen een smaller, maar toch nog vrij breede lijst van helder goud..... uiterst flatteus! De kleêren maken den man niet; evenmin maakt de lijst de schilderij of de teekening; maar evenals de aap „een leelijk ding" blijft, al „draagt hij een gouden ring," even waar is het, dat het mooiste meisje er dubbel aantrekkelijk uitziet, zoodra zij in een toilet gestoken is, dat haar eigenschappen op hun voordeeligst doet uitkomen, dat haar het gunstigst „kleedt." Zoo werkt ook de fraaie en stijlvolle, eenvoudig rijke lijst uit, dat Israëls' aquarelletje zich op zijn voordeeligst voordoet. Het ensemble is zoodoende in de hoogste mate artistiek, wegslepend schoon. Ook het formaat draagt tot het eigenaardig bekoorlijke van het geheel bij: de moeder en het kindje — kniestuk — verder niets, geen accessoires, geen omgeving, geen stoffeering; tusschen de witte muts van het moedertje en den bovensten rand der passe-partout is slechts de geringst mogelijke ruimte gelaten.

(*Wordt vervolgd*).

J. K.

1) Men denke aan Thackeray's aandoenlijk-pathetiek genrestukje: „widow and mother": Emmy Osborne als jong weeuwtje met haar aangebeden zuigeling, in „Vanity fair": „a day came — of almost terrified delight and wonder — when the poor widowed girl pressed a child upon her breast — a child, with the eyes of George who was gone, a little boy as beautiful as a cherub. What a miracle it was to hear its first cry! How she laughed and wept over it — how love, and hope, and prayer woke again in her bosom as the baby nestled there!"

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De acte van bekwaamheid tot het geven van Middelbaar Onderwijs in het Boetseeren is uitgereikt aan de HH. *B. Korteling* en *W. L. Thieme Jr.*

Vier candidaten hadden zich aangemeld; één werd afgewezen, een ander trok zich terug.

— Het Leidsch Munt- en Penningkabinet wordt niet — zooals sommige dagbladen meldden — opgeheven, doch zal met ingang van 1 Januari 1881 geen afzonderlijke administratie meer hebben. De heer Roest, tijdelijk Directeur, wordt met dien dag eervol ontslagen en het beheer wordt toevertrouwd aan den Directeur van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. Voorts zal dit Kabinet alleen omvatten de munten en penningen aan de Universiteit geschonken of gelegateerd; hierbij komt vooral in aanmerking het legaat Pilaer, uitsluitend tot aankoop van Portugeesche penningen bestemd, en waaraan het te danken is dat de Leidsche verzameling de rijkste der wereld is voor de kennis van numismatiek van Portugal.

Al de overige munten worden naar het Haagsche Penningkabinet overgebracht, en wel in een nieuwe zaal, die tengevolge van den aankoop van een aan de Koninklijke Bibliotheek grenzend huis, aan dit Kabinet is toegevoegd.

— De Commissie voor het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, heeft besloten, gedurende de

maanden November, December en Januari in hare teekenschool een Cursus te openen, waar alle onderwijzers in het bezit eener acte L. O. Teekenen gelegenheid zullen vinden om kennis te maken met de methode van onderwijs, welke onlangs in den tijdelijken cursus door den Heer Molkenboer c. s. te Amsterdam, op last der Regeering geopend, werd ontwikkeld.

De lessen zullen plaats hebben des Woensdags en des Zaterdags van 1 tot 3 ure.

— De Tentoonstelling van Schilderijen enz. te Amsterdam zal aanstaanden Maandag gesloten worden.

ADVERTENTIËN.

Uitgave van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Wandelingen in Noorwegen.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS VAN LAND EN VOLK.

DOOR

H. WOLFGANG VAN DER MEIJ.

Prijs f 4.50

De Lithographische Kunstinrichting

CASPAR KNÜSLI

te *ZURICH* (Zwitserland) koopt steeds *oorspronkelijke*, goed uitgevoerde, *Genre-Sujets.*

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver vermeerderde druk.

Prijs . . . . . f 0.70.

HET BELEG VAN HAARLEM

DOOR

VROUWE JACOBA

in 1426.

Geschiedkundige bijdrage

DOOR

Dr. C. EKAMA,

f 0.40.

Den Nederlandsche Handelaren

beveel ik mijne uitstekende

Pianino's

aan. Om dit zeer gezochte artikel te kunnen verkoopen, behoeft men geen deskundige te zijn.

Monsters lever ik tegen den Engros-prijs. Prijscourant gratis.

Weidenslaufer,

Berlin, Dorotheenstr. 88, Pianofabriek.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. B. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste week blad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 44. 30 October 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.— Franko per post.................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels........................ *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

OVER SPOORWEG-ARCHITECTUUR. 1)

III.

Onder de belangrijkste bouwwerken van den laatsten tijd behooren de spoorwegbruggen te Oosterbeek en te Nijmegen.

Van de eerste geven wij hiernevens eene afbeelding.

De brug over den *Rijn* is ruim een half uur gaans beneden *Arnhem*, in de gemeente *Oosterbeek* op den rechter- en *Driel* op den linker-oever, gebouwd.

Na, van *Arnhem* komende, de *halte Oosterbeek* verlaten te hebben, bereikt men over eenen bijna 700 *M.* langen en 11 M. hoogen aarden dam, de brug, welke zeven openingen bevat, waarvan twee elk in den dag 90 Meter, de vijf overige elk 53,5 Meter wijd zijn. Ten behoeve van het verkeer over den *Zuider Rijndijk* is aan het zuidelijk uiteinde der brug een doorgang aanwezig, wijd 10 Meter.

1) Zie N°. 25.

De twee groote brugopeningen bevatten het zomerbed der rivier; de kleinere, waarvan *vier* aan de Noordzijde en *ééne* aan de Zuidzijde der groote bruggen aansluiten, zijn als doorlaat-openingen te beschouwen.

Bij hooge rivierstanden is de geheele uiterwaard, de *Rozandepolder* genaamd, tot aan de hooge gronden geïnundeerd. De vijf bovengenoemde doorlaat-openingen dienen, om bij zulke standen de groote hoeveelheid water af te voeren.

Met het oog op de scheepvaart is de onderkant der ijzeren bruggen, die de groote openingen overspannen 13 Meter boven den middelbaren rivierstand geplaatst. De bruggen, over de doorlaat-openingen zijn lager geplaatst, daar men hier alleen gebonden was door den eisch, dat zelfs bij de hoogste standen, de geregelde afvoer van water en ijs door den metalen bovenbouw niet kon belemmerd worden. De onderkant der kleine bruggen ligt dan ook slechts ruim 2 Meter boven den hoogst bekenden waterstand en bijna 6 meter beneden den onderkant der groote bruggen. Door deze opstelling bereikte men het niet geringe voordeel, dat de pijlers, welke de kleine bruggen dragen, ongeveer 6 Meter lager en dus minder kostbaar werden. Bij het overrijden zal men bemerken, dat men zich boven de eigenlijke rivier, tusschen de

hoofdliggers of draagwanden, evenals bij de bruggen te *Kuilenburg*, *Moerdijk*, *Rotterdam* (*Maasbrug*) beweegt, terwijl bij de kleine overspanningen de spoorstaven boven de hoofdliggers geplaatst zijn.

Voor den bouw van de beide landhoofden en de zes pijlers, benevens voor het landhoofd over den doorrit bij den *Zuider Rijndijk*, is men, nadat de grond tot de voorgeschreven diepte was uitgegraven of uitgebaggerd, begonnen met het heijen van een groot aantal palen. Op een halven Mr. boven den bodem werden de palen afgezaagd.

Om de pijlers en landhoofden werden kuipen, uit wanden van zware dampalen bestaande, welke tegen elkander met zoogenaamde messing en groef aansluiten, geheid.

Deze kuipen waren tot een bepaalde hoogte volgestort met beton.

De bovenkant van den damwand voor den rivierpijler en de beide oeverpijlers reikte tot 1 M. boven den middelbaren rivierstand en vormde dus een waterkeering, die het mogelijk maakte den hard geworden betonvloer door uitpompen van het water binnen de kuip droog te leggen en het metselwerk op dien vloer aan te leggen.

Later zijn de damwanden tot beneden laag water afgezaagd.

De pijlers en landhoofden zijn allen tot op het peil van den hoogst bekenden waterstand opgetrokken in ondervoetsklinkers in sterke tras; daarboven is bastaard tras als mortel gebruikt. Zij zijn omgeven door een hardsteenen bekleeding, welke eene gemiddelde dikte heeft van 60 tot 95 centimeters. De hardsteenlagen hebben een gemiddelde hoogte van 45 centimeters en zijn aan de dagzijde voorzien van den Carrière-frijnslag als rand en met een eenigsints ruw oppervlak binnen dien rand (en bossage).

Voor den onderbouw der brug werden in het geheel verwerkt:

1200 M^3. Greenen- en dennenhout voor de dampalen,
1700 Stuks heipalen;
9400 M^3. Beton;
4100 „ Metselw. van ondervoetsklinkers in sterke tras.
2600 „ Metselwerk van ondervoetsklinkers in sterk-bastaard tras.
2900 „ Hardsteen.

De geheele bovenbouw is van getrokken ijzer vervaardigd en voor dubbel spoor ingerigt.

Voor den geheelen bovenbouw zijn verwerkt:

2.700.000 K. G. Getrokken ijzer
112.000 „ „ Gesmeed „
52.000 „ „ Geribd plaatijzer
42.000 „ „ Getrokken staal
20.000 „ „ Gehamerd gietstaal
220 M^3. Eikenhout
33 „ Greenenhout.

Op de koppen der oeverpijlers, waar de laag geplaatste overspanningen der doorlaat-openingen aan den hooggeplaatsten bovenbouw der rivier-openingen aansluiten, zijn steenen gebouwtjes opgetrokken, bestemd tot verblijf van de brugwachters en tot berging van gereedschappen; enz. Deze gebouwtjes, die eene hoogte hebben van ruim 7, meter, zijn gemetseld van vlakke waalklinkers, deels in sterke bastaard tras, deels in cement, met aanwending van bergsteen [1]) voor het basement, de dorpels, kraagsteenen en afdekkingen.

Door deze brughuisjes, welke de groote overspanningen afsluiten, is tevens een behoorlijke overgang verkregen tusschen de hooge- en de lage brugliggers.

Bij de Maasbrug te Nijmegen liggen de lage bruggen slechts aan ééne zijde der rivieropeningen. De aansluiting is daar op den rechter-oeverpijler. Hoewel nu de koppen van dezen pijler tot boven de lage bruggen zijn opgetrokken is toch de overgang niet geheel bevredigend. De hooge overspanning is niet volledig en dus niet zooals bij de Rijnbrug behoorlijk afgesloten. De pijlerkoppen moesten hooger zijn opgetrokken. Om motieven te vinden voor eene goede oplossing behoefde slechts het voetspoor te worden gevolgd bij het Zuidelijk landhoofd der Waalbrug ingeslagen. Waarschijnlijk heeft of de ingenieur of de Regeering opgezien tegen de uitgaaf, die betrekkelijk niet groot zou geweest zijn. Bij een groot monumentaal werk mogen enkele duizenden guldens de volledige bevrediging van een artistieken eisch niet in den weg staan.

De spoorwegbrug te Nijmegen heeft een totale lengte van 687.50 M. en wordt gedragen door twee landhoofden en 7 pijlers. Drie der overspanningen zijn na de groote overspanning te Culemborg de grootste van ons land; zij meten 127 M. zoodat de lengte der hoofdliggers 133.95 M. bedraagt. De opening te Culemborg heeft 150, die te Bommel hebben 122 M. De constructie van de overspanningen der bruggen te Bommel en te Nijmegen is overigens zeer verschillend. Vooreerst is bij de Nijmeegsche brug de cirkelboog in verhouding tot de lengte der hoofdliggers veel hooger, waardoor het draagvermogen aanmerkelijk werd vermeerderd en bij de verdere zamenstelling minder materiaal gevorderd werd. Dientengevolge is de brug veel lichter; de rechtopstaande stijlen die den bovenen den onderrand der overspanning verbinden, zijn niet meer op gelijke afstand van elkaâr geplaatst, maar steeds verder van elkander naarmate zij meer het midden der brug naderen. Vandaar dat ook de open velden tusschen deze vertikalen een sierlijker vorm bekwamen, dien van regelmatige langwerpige vierkanten.

Zoo ziet men dat logica, doelmatigheid en sierlijkheid ook bij ijzer-constructiën kunnen samengaan.

Vergelijkt men de bruggen te Oosterbeek en te Nijmegen met het oog op de algemeene lijnen, dan vindt men bij laatstgenoemde hoofdzakelijk de gebogen lijn, bij de andere de gebroken lijn toegepast. Bij de Waalbrug domineeren de ronde vormen, bij de Rijnbrug de hoekige. Door de consequente toepassing der gebogen lijn voor de eene en van de gebroken lijn voor de andere is voor elk der bruggen een zekere eenheid van teekening verkregen en heeft elk haren eigenaardigen stempel. Zal een bouwwerk een indruk van rust, van ernst, van zekerheid teweeg brengen, dan moet groote afwisseling van vormen vermeden worden, een regel, die hoe eenvoudig en elementair ook, niettemin dikwerf over het hoofd wordt gezien.

VICTOR DE STUERS.

---

[1]) Petit granit de l'Ourthe, ook voor de pijlers en landhoofden.

ONZE MONUMENTEN.

37. HET STADHUIS VAN 'S GRAVENHAGE.

Sedert geruimen tijd is de noodzakelijkheid gebleken van een restauratie van de oude voor- en zijgevels van het raadhuis met den toren; daar het hier geldt een merkwaardig monument uit het tijdvak der Nederlandsche Renaissance, waarvan het herstel in het oorspronkelijk karakter uit het oogpunt van kunst geëischt wordt, hebben Burgemeester en Wethouders en de Commissie van bijstand voor de plaatselijke werken en eigendommen het noodig geacht, daaromtrent, behalve het gevoelen van den architect-directeur, ook dat van den heer P. J. H. Cuypers, architect der Rijks-museumgebouwen, in te winnen.

De heer Cuypers, die bij de restauratie zoo veel mogelijk den oorspronkelijken staat van het gebouw gevolgd wenscht te zien, laat zijn rapport voorafgaan van de volgende inleiding:

„Het Raadhuis van 's Gravenhage, waarvan het fraaiste gedeelte dagteekent van de jaren 1564 en 1565, is, ondanks de verbouwing in de helft der 17e eeuw door den stadsbouwmeester Bartholomeus van Bassen, een der merkwaardigste monumenten van burgerlijke bouwkunst van het tijdvak der Nederlandsche Renaissance en verdient daarom met de meeste zorg behandeld te worden.

„Dit gebouw, dat maar een betrekkelijk klein gedeelte van het tegenwoordige stadhuis inneemt, bestond oorspronkelijk in plattegrond uit twee langwerpige vierkanten, die met elkander nagenoeg een rechthoek vormden, op den scheidingsmuur door een achthoekigen traptoren met elkander verbonden.

„Het geheele gebouw is door de kelderverdieping zes treden boven den beganen grond verheven en heeft verder twee verdiepingen.

„Deze zijn van elkander gescheiden door houten vloeren met kinderbalkjes op zware moerbalken, die met stijlen en sleutelstukken op fraai gebeeldhouwde kraagsteenen in den muur rusten; verder een zolder met hooge borstwering en hooge Hollandsche kap, waaronder voorheen vertrekken getimmerd waren, zooals uit de nog aanwezige beschildering van het timmerwerk duidelijk is af te leiden.

„De groote zaal, die aan de zuidzijde achter den hoofdgevel gelegen is, heeft aan die zijde de hoofddeur en 3 vensterramen, aan de westzijde 2 vensterramen, waarvan het eene thans dichtgemetseld is, tengevolge van de verandering en den bijbouw van den trap."

De heer Cuypers wijst de veranderingen aan, welke het gebouw in verschillende tijdvakken heeft ondergaan, en beantwoordt de vragen: 1°. welke deelen van het gebouw moeten in den tegenwoordigen toestand behouden blijven; 2°. welke dienen hersteld of veranderd te worden: *a.* ter bevordering der soliditeit van het gebouw, en *b.* om de architectonische waarde van het monument; 3°. op welke wijze moeten die werken uitgevoerd worden?

De door den heer Cuypers voorgestelde restauratiewerken bestaan hoofdzakelijk in:

a. Weder-opening van het bovenlicht boven de hoofddeur.

b. Vernieuwing (grootendeels) der steenen bekleeding van het soubassement.

c. Verwijdering van den aanbouw bij den torentrap en herstellingen van den trap naar de kelderverdieping.

d. Herstellingen van den traptoren in de spreekkamer door ondervanging door een ijzerconstructie.

e. Herstelling van de open galerij aan de voorzijde der kroonlijst en der beelden.

f. Gedeeltelijke vernieuwing van het metselwerk in baksteen van den westelijken gevel en van het verhoogde gedeelte van den traptoren, alsmede zuivering van de gevels en vergulden der kraagsteenen.

g. Verbeterde verbinding in het timmerwerk.

h. Vernieuwing der houten met lood bekleede balustraden

i. Opbouw der schoorsteenen.

k. Het in lood zetten van glas in al de vensters.

l. Herstelling en completering der versierde ijzeren ankers.

m. Beschildering van de voorzaal.

Ten slotte geeft de heer Cuypers in overweging om deze werken niet bij openbare aanbesteding, maar in eigen beheer uit te voeren, daar alleen deze laatste wijze van uitvoering voldoenden waarborg voor degelijke restauratie kan opleveren.

De aan te koopen steenen, zoowel de metsel- als natuursteen, moeten zooveel mogelijk aan de oude gelijk zijn.

Overal waar een verbeterde constructie mocht noodig zijn, moet de oude vorm steeds bijbehouden blijven, terwijl in alles de oude profielen zuiver en volkomen daaraan conform moeten worden gevolgd.

De architect-directeur, de heer Reinders, zegt in zijn rapport:

„Uit een historisch oogpunt verdient het aanbeveling den bijbouw ten zuiden van den toren af te breken, het wapen boven den hoofdingang door een lichtraam te vervangen, den luifel weder aan te brengen en de lichtramen met in lood gezette ruiten te voorzien. (Zie boven *c*, *a*, *k*.)

„Met het oog op het voortdurend blijven bestaan en een doelmatige restauratie van het gebouw, alzoo uit een technisch oogpunt, zal de top zoowel van den voor- als zijgevel geheel afgebroken en weder in denzelfden vorm opgetrokken dienen te worden tot en met de dekken der kroonlijst; het metselwerk der eerste verdieping zal ter diepte van een steen uitgehakt en met rijnsteen en Bentheimer of Bremersteen weder opgemetseld dienen te worden; terwijl de natuurlijke steen der benedenverdieping van de verflaag ontdaan en in den oorspronkelijken vorm teruggebracht zal moeten worden. (Zie boven *e*, *f*, *b*.)

„Bovendien vorderen alle gemodelleerde cordonbanden vernieuwing, hoewel men trachten zal al het geornamenteerd zandsteenwerk te behouden. De deur van den hoofdingang en alle lichtramen, alsmede de stoep, eischen vernieuwing en sommigen wijziging van den vorm. Wat den toren betreft, zoo vordert het met lood bekleede houtwerk der bovengalerij gedeeltelijke vernieuwing, zal het metselwerk afgehouwen en met een nieuwen rok, zwaar een steen, omkleed en aan de onderverdiepingen belangrijk versterkt moeten worden, om daardoor de slapheid die thans in dat werk heerscht te verbeteren; terwijl het hard- en zandsteenwerk van de verflaag ontdaan en tot haar recht teruggebracht moet worden. (Zie boven *g*, *h*).

„Deze werkzaamheden zijn de voornaamste, welke een restauratie van het oude deel van het Stadhuis, volgens den architect-directeur, zou vorderen. Ofschoon het hoogst moeielijk is daarvan een juiste begrooting op te maken, omdat alles zoowel mee als tegen kan loopen, meent hij dat met een bedrag van ongeveer *f* 35,000 eenige zekerheid kan worden gegeven, dat het 's Gravenhaagsch Stadhuis, dat meesterstuk der Italiaansche renaissance in ons land, niet alleen voor geruimen tijd behouden kan worden, maar weder in den toestand gebracht, waarin het zich in vroegeren tijd ongeveer bevond."

Ofschoon de localiteit bij de uitbreiding, die de administratie langzamerhand heeft ondergaan, te wenschen overlaat en de tegenwoordige raadzaal voor dat doel minder geschikt is, meenen B. en W. op grond van de overgelegde rapporten, dat thans niet langer met een restauratie mag gedraald worden, doch wenschen zij zich daarbij strikt te beperken tot het uitwendige, zoodat o. a. de inwendige veranderingen en versieringen der vestibule door den heer Cuypers voorgesteld, in afwachting eener geheele verbouwing, voorloopig moeten worden uitgesteld.

Burgemeesters en Wethouders hebben mitsdien aan den Gemeenteraad voorgesteld: te besluiten tot een uitwendige restauratie van den toren, den zij- en den voorgevel, uit te voeren in drie jaren, en voor het jaar 1881 een crediet te verleenen van *f* 12,000 voor de werken aan den toren.

HET PRAALGRAF IN DE KERK TE STAVENISSE

In de kerk te *Stavenisse* vindt men, in eene kapel achter den preekstoel, de kostbare graftombe, die *Margareta Huyssen* voor haren echtgenoot, door den beroemden Rombout Verhulst, liet vervaardigen. Op een arduinen grondslag van twee trappen staat een wit marmeren sarcophaag van 1½ M., versierd met consoles, zinnebeelden, ornamenten en kunstig lijstwerk. Op een zwart marmeren dekplaat ligt, met het hoofd op een kussen, het levensgroot beeld van *Hieronimus van Tuyll*, in ridderkleeding uit wit marmer gebeiteld. Op een achtergrond van zwart marmer staan twee kinderfiguren van wit marmer, waarvan het eene den helm, het andere de handschoenen draagt. Een groote wit marmeren plaat boven het beeld heeft tot opschrift: *Epitaphium/ nobilissimi doctissimique viri* JERONIMI DE TUYLL DE SEROOSKERKE/ *Dom. de Stavenisse, Serooskerke, V. et N. Kempenshofstede, Zuytmoer etc./ A civitate Tholana deputati/ consilarii ad conventum Ordinum/ Zeelandiae/ Defuncti Campo-Veriae anno MDCLXIX April XXII/ Marmorea hac situs est magnus* JERONIMUS *urna/* DE TUYLL, *antiquae nobilitatis honos/ Musarum, patriaeque decus, post occidit ille/ Undecies vitae lustra peracta suae/ Parce praecor lachrymis, et inanem eomprime luctum/ Quis miser est, lector, qui bene vixit et obiit?*

Nevens dien steen dragen vier pilasters van geaderd marmer een breed lijstwerk, waarboven geplaatst is een groot wapen van Van Tuyll en Huyssen en eenige attributen. Tusschen die pilasters zijn op zwart marmer bevestigd 32 met bijzondere zorg en kunst vervaardigde kwartierwapens.

In 1783 was dit alles nog in goeden staat, en liet Mr. J. Verheye van Cittert het voor zijn atlas van Zeeland (*Zelandia illustrata*) afteekenen. Niet lang daarna schijnt het verval gekomen te zijn. De storm blies gaten in het dak, waar de regen doorsijpelde en overal verrotting en vernieling bracht. Niemand bekommerde er zich over, zoodat er werkelijk gevaar bestond, dat het gewelf neerstorten en het geheele kunstwerk vergruiselen zou. Met het praalgraf was het niet beter gesteld; het beeld zelf was overal geschonden, de neus beschadigd, de vingers gebroken en weggeraakt, de wapenrusting op vele plaatsen vernield. De zinnebeelden, en vooral de wapens, hadden nog meer geleden; de laatste waren grootendeels stuk geslagen, gedeeltelijk misschien tijdens de omwenteling van '95, doch zeker nog meer door baldadige schoolknapen, die, naar men verhaalt, de parels der ridderkroonen voor knikkers gebruikten. Toen ik het monument voor het eerst zag, overal verminkt en door vocht en vuil groen uitgeslagen, kwam de gedachte bij mij op, of het niet beter ware alles op te ruimen dan het kostbare gedenkteeken als een toonbeeld van verwaarloozing te laten staan.

De lofwaardige onbekrompen belangstelling van een der naneven des stichters, nu wijlen *Mr. W. R. baron van Tuyll van Serooskerken en Zuylen* te *Zuylen* bij Utrecht, heeft de Oudheidkundige Commissie van het Zeeuwsch genootschap echter in staat gesteld, om aan dit schoone praalgraf een evengoed werk te verrichten als aan de monumenten in de kerken te Kapelle en Serooskerke, waarvan ik in den *Nederl. Spectator* van 19 Oct. 1878 melding maakte. De Heer G. J. den Hollander, een jong beeldhouwer te Middelburg, nam voor 1500 gl. de geheele restauratie van kapel en grafteeken op zich. Na twee jaren heeft hij dezer dagen de niet gemakkelijke taak, naar ik meen, uitnemend volbracht. Het muur en zolderwerk is stevig en goed hersteld, zoodat alle gevaar voor instorten is weggenomen, en het monument zelf, dat ontzaggelijk veel zorg en kunst vergde, prijkt weder met zooveel luister, alsof Verhulst pas onlangs den beitel had neergelegd. Het is te wenschen, dat het kerkbestuur dit fraaie praalgraf, een sieraad der gemeente, hooger op prijs zal stellen, dan zijn voorgangers dat hebben gedaan, en door een behoorlijk toezicht en onderhoud, dat *geen* geld maar *wel* belangstelling vordert, het schoone kunstwerk voor verval zal bewaren.

Middelburg, 16 Oct. 1880. NAGTGLAS.

OUD-HOLLANDS SCHILDERS.

Een fransch dichter, André Lemoyne, heeft in eenige fraaie verzen den roem der Oud-Hollandsche Schilderschool bezongen. Wij laten dit dichtstuk dat in de *Légendes des Bois et Chansons Marines* het licht zal zien, hier volgen:

Maîtres anciens.

A Louis de Ronchaud.

I.

J'admire de plein cœur les peintres de Hollande
Qui, voyant la nature avec sincérité,
Restaient chez eux, trouvant leur patrie assez grande,
Et mouraient sous un ciel qu'ils n'ont jamais quitté.

STAATS-SPOORWEG ARNHEM-NIJMEGEN, BRUG TE OOSTERBEEK.

J'aime surtout les fins et clairs paysagistes,
Dans les brumes du Nord maîtres si lumineux! —
Ces profonds ingénus, humbles et grands artistes,
Assurément portaient une lumière en eux.

Bien peu leur suffisait: — ils peignaient à leur guise
Un rayon de soleil s'arrêtant sur un pré,
Quelque moulin tournant de la Gueldre ou la Frise,
Un vieux hêtre d'automne au feuillage empourpré;

Ou de profondes cours d'ancienne hôtellerie. —
Ruysdaël, Van der Heyden, Hobbéma, Van der Meer,
Comprenaient la nature, ou sévère ou fleurie,
Et les hameaux des bois et les villes de mer.

Commes elles s'enfuyaient leurs vastes plaines basses
Où, flairant l'air salin, le tranquille bétail
Pâture avec lenteur les hautes herbes grasses,
Dans le flot de verdure où trempe son poitrail;

Où, consultant des yeux l'atmosphère brumeuse
Qui s'éclaire dans l'Est, un grave ruminant
Regarde le soleil se lever sur la Meuse
Dans les joncs et roseaux partout s'illuminant!

Et les maisons d'un port, dont les hautes rangées
S'éveillent à la fois dans le jour matinal,
Apparaissent au loin, clairement imagées,
Dans le calme et profond miroir d'un grand canal.

De vieux marins, fumant au seuil de leur cabane,
Qui dans les mers du Sud ont navigué longtemps,
Accompagnent des yeux dans le ciel diaphane,
Anx bords de l'horizon, les navires partants.

Partout le mouvement, la lumière et la vie,
L'idéal s'échappant de la réalité,
L'homme heureux de son être, et la bête ravie,
Dans un tout petit cadre où tient l'immensité.

II.

A peindre la forêt, la prairie ou la dune,
Les braves gens gagnaient de minces revenus.
Le plus grand nombre, hélas! ne faisait pas fortune,
Et quelques-uns d'entre eux expiraient inconnus.

Ils avaient travaillé simplement pour la gloire,
Mais la gloire pour eux venait longtemps après.
Leur nom comme un éclair illuminait l'histoire
Quand ils dormaient, depuis cent ans, sous les cyprès.

Qu'importe! — Ils avaient dit ce qu'ils avaient à dire.
En langage précis, pittoresque et charmant,
Dans quelque page heureuse où chacun pouvait lire,
En prenant une part de leur enchantement.

Ils avaient achevé dans une foi profonde
Des œuvres de lumière et de joie et d'amour,
Léguant à l'avenir un petit coin du monde,
Qu'ils avaient éclaire d'un si merveilleux jour!

ANDRÉ LEMOYNE.

INDRUKKEN VAN DE VIJFDE TEEKEN-MAATSCHAPPIJ-TENTOONSTELLING.

IV.

„Een schip in zee" — de duivel hale die would be geestige titels, die hoegenaamd niets om het lijf hebben en den ernstig gestemden toeschouwer door hun flauwiteit slechts het land opjagen! 1) — stelt twee „kinderen der zee" voor, een ouder zusje, een zoetjes aan ontluikende Scheveningsche roos, die met half geopend mondje lachend staat toe te kijken, hoe haar jonger broertje, een stevige „joei", zich met een miniatuurpinkje in een plas aan den strandzoom vermaakt.... het welbekende Israëlsche onderwerp, twee figuren uit een der schoonste schilderijen van Israëls uit zijn laatste jaren (van den vorigen winter als ik 't wèl heb). Er is lucht in deze teekening. Het slank meisjesbeeld is voortreffelijk, bevallig en natuurlijk van stand en uitdrukking, het fijne kopje, door de witte muts bedekt, met het juiste sentiment in oogen en mond, vooral. Behoorde deze fraaie, heldere aquarel mij toe, dan zou ik den meester echter vragen, de groezelige, bruinige vlekken, die het zeeachtergrondje bederven, en den rozijnebaard van den jongen te verwijderen. In een tafereeltje, zoo helder, zoo in vollen dagtoon badend — zonnig, luw weer aan het strand — mag niets voorkomen dat de gedachte aan vlekkerig of viesch zou kunnen opwekken. „Het bloempje" is vol liefelijkheid, idyllisch: een meisje begiet een bloempot, die op een tafeltje bij het venster staat, prachtig van toonharmonie, schoon van licht en bruin. Door misteekende figuren als geheel bedorven — „doch de Heer was niet in het vuur": Israëls is niet in deze beeldjes — trekt het „landschap bij Groningen", volgens een mededeeling van den meester zelven een haast photographisch nauwkeurig „portret" van een aldaar indertijd waargenomen tooneeltje, door de sober-smaakvolle, onduleerende lijn van het landschapje aan — heuvelrugje door het silhouet van boerenwoningen en boompjes gebroken — en de prachtig harmonische toonstemming, tegen den avond, die het geheele teekeningetje vervult. Bij de echt Israëlsachtige droefgeestige stemming die het ademt, is helderheid er behoorlijk in bewaard gebleven; het aspect doet aan goede oude kunst denken; voor mij althans ligt er een eenigszins antiek-Hollandsch karakter in.

Zeldzaam compleet is ook Jacob Maris vertegen-

[1]) De eenvoudigste, soberste titel, die het onderwerp het duidelijkst en kortst bij zijn naam noemt, ware in gevallen als dit, waar het „geschiedenisje" niets om het lijf heeft, dunkt mij te verkiezen.... tenzij een waarachtig geestige inval het karakter eener geestige voorstelling nog kome verhoogen. Waarom hier, zooals bij Jacob Maris, niet kortweg „kinderstudie", „kindertafereeltje" of iets dergelijks? „Publiek" schijnt echter iets „geestigers" te verlangen. Welnu, het gevraagd artikel wordt hem aangeboden: „een schip in zee".... hi, hi!! wie lacht *niet* meê? „Niet alleen" en „de Heer heeft genomen" vermeld ik hier gaarne als uitstekend gevonden titels. „Wat doet 't er toe?" hoor ik vragen, „whats in a name?" Als het kind maar een naam heeft! Neen, ook hier willen wij, tegenover zoutelooze flauwigheden, die zich als geestigheden willen voordoen, voor eenvoud en waarheid strijden. Ik weet trouwens zeer wel, dat onze schilders in de meeste gevallen volkomen onschuldig zijn aan de titels hunner schilderijen of teekeningen in den catalogus.

woordigd; hij schittert in den vollen glans zijner veelzijdigheid, in het volle licht zijner genialiteit als landschap (stadsgezicht) - en figuurteekenaar; haast had hij, als ik 't wèl heb, ook een zeegezicht met pink en avondstemming geëxpozeerd. Maris heeft geen aasje minder dan Israëls aanspraak op den eeretitel van „Meester". Meesterschap over vorm, karakter, uitdrukking, kleur, toonharmonie, kortom een zeldzame vereeniging der hoogste eigenschappen spreekt uit zijn wonderbaar aangrijpend werk; ten volle beheerschen der stof, het geheel onder de knie hebben van het ter voorstelling gekozen onderwerp imponeert er ons sterk in. Eenigszins buiten het karakter van Jacob Maris' werk, zoo men wil, treedt het luchtig, vlug, handig, oogenschijnlijk in niet meer dan één uurtje — wellicht buiten? — nat en vlug, lekker en chiek gewasschen, panoramaachtig kijkje op een kaai in het karakter van den Amsterdamschen buitenkant: een smalle strook water op den voorgrond, met inspiegeling van huizenkant, toren en ophaalbrugje, een lichtblauwe lucht, door losse witte wolken gebroken, er boven; langs den kant een paar vlugge scheepjes, daarachter een vlug aangeduid ver wegtrekkend perspectief van huizen, bruggen, enz. Een verrukkelijk aquarelletje vol virtuoziteit en vastheid, bij alle losheid en luchtigheid van behandeling. Het doet eerder aan Fransche aquarel-opvatting denken. „De Heer was niet in het vuur": Jacob Maris is niet in zijn eigenaardige groote kracht in dit bekoorlijk stukje. Een ander zou het bij manier van spreken ook hebben kunnen maken. Het andere stadsgezicht is daarentegen een onvervalschte „Jaap" Maris pur sang. Hier is de geniale „tonist" geheel zich zelf, dat zou *geen* ander hem nadoen! Een ware „tour de force" van toondiepte en kleurmacht met waterverf verkregen ..... voor *hem*, die er reeds zoovele, soms ook nog schoonere heeft gemaakt, trouwens niet meer! Hoe heerlijk is de stof van de wolkenlucht — de „Delftsche van der Meer"-lucht — uitgedrukt! Ook *dat* verstaat geen ander zooals hij. En daaronder het massieve der voorwerpen, prachtige kleurvlekken in wonderbare toonharmonie, een machtige, en toch niet gezochte of „op effect," maar een natuurlijke, harmonievolle tegenstelling van licht en bruin. Met echt Jacob Maris'sche brutale geestigheid en overbluffend meesterschap in het „doen" zijn in die toonrijke kleurenvlekken daken, molens, ophaalbrugjes, strooken water, schepen, bootjes, en wat al niet meer! uitgedrukt, het bont gewemel, het pittoresk gewoel van een stadswijk met echt artistieke geestigheid aangeduid. Maris heeft tallooze malen een dergelijk onderwerp geaquareld en geschilderd, ik zeg niet artistieker, daar dit epitheton in de stellende trap juist datgene bij uitnemendheid is 't welk op *al* zijn werk, zelfs op den geringsten veeg toegepast verdient te worden. Zich zelven overtreft hij, gelijk men wel eens zegt, echter eerst recht in zijn groote kinderteekening. De kleine — „Titi" — is een verrukkelijk portret van een zijner dochtertjes; het meisje is in wandeltoilet, een koket hoedje met veeren op het hoofd, in een zwart fluweelen jaketje gestoken; een mof met donkerblauwe zijden voering verdwijnt haast in de toonmengingen onder aan de teekening. De toon der geheele aquarel is verbazend schoon, diep, rijk en harmonieus; even verbazend is de hoogartistieke wijze, waarop de glanzende zwart fluweelen stof van het jaketje is uitgedrukt, en de mouvementen er met losse dekverfvegen virtuoos zijn opgezet; even verbazend schoon de vleeschkleur van kop en handje; in het geheel ligt iets van het heerlijke van een fraai portret eens ouden meesters. Licht, en toch harmonisch en stil komt het blonde meisjeskopje uit tegen den toondiepen gobelinachtergrond en steekt het af tegen de sombere kleuren van haar gewaad: een innemende kinderlijke onschuld spreekt uit het geheele beeldje. Het is een portret ...... trouwens niet bepaald in den geest onzer in zekere kringen als „portretschilders" „gezochte" (zoogenoemde) specialiteiten uit de school Liernur-Otterbeek!!

„Een moedertje" ...... alweêr een titel die den toeschouwer geheel op het dwaalspoor brengt wat betreft het ter voorstelling gekozen onderwerp. 't Is doodeenvoudig een grooter zusje, hoewel zelf niet ouder dan een jaar of acht, dat nieuwsgierig staat toe te kijken hoe het nieuwe broertje, dat de groenteboer nog zoo heel lang geleden niet heeft thuis bezorgd, het wel aanlegt om de vruchten, die in den tinnen schotel vóor hem liggen, met zijn Adamsvorkjes naar binnen te werken. Dat heeft met moedertje spelen hoegenaamd niets te maken. Verrukkelijker tooneeltje uit de kinderwereld kan door den grootsten kunstenaar, schilder of schrijver, niet met meer bekoorlijkheid en waarheid, met meer begrip van karakter en gevoel voor kleur en harmonie op papier of doek gebracht worden dan de machtige hand van Maris hier heeft tot stand gebracht. Dat zijn wel degelijk echte kinderen, die „spillebeen" van een kleine meid en „baby" met zijn dikken waterhoofdachtigen kop, zijn vet, poezel speknekje, waar moeder zoo graag zacht in knijpt! „Zus" moet absoluut toekijken hoe broêrtje, als een koninkje in zijn tafelstoel tronend, de lekkernij naar binnen werkt..... kijk, hoe hij in het tinnen bakje zit te wroeten! [1]) Met inspanning wipt zij zich zoo hoog zij kan op de teenen op, om broertje zijn mondje te kunnen ontdekken. Lieve schalkschheid, bekoorlijke bijdehandheid spreken uit haar aardig, koket snoetje.... precies een kind om „Bepje", of in de wandeling kortaf „Bep" genoemd te worden.

Dat alles tintelt van natuurwaarheid, van leven! Juist dat onvergelijkelijk levensvolle zijner kindertafereelen zou mij haast tot een paralel tusschen onzen grooten schilder en den genialen schepper van kleine Jeanne in de „Page d'amour" uitlokken; beiden zing ik althans uit volle borst de Brünnhildebegroeting van Siegfried toe:

„Du Wecker des Lebens, siegendes Licht!"

Heerlijk blond is het blanke kindervleesch uitgedrukt; zie zoo'n meisjeskopje, zoo'n vet kindernekje slechts aan! door fond is die gobelin-achtergrond met zijn diepe, rijke tonen gekozen, zooals alleen Jacob Maris die weet te schilderen of te aquarellen.... heerlijk! Een donker bruinrood vloerkleed staat er, prachtig als kleurvlek, stil en toonvol onder. Dat alles ver-

---

[1]) Knaus heeft eens in een compositie van een oneindig aantal beelden met weergalooze natuurgetrouwheid een dergelijke baby voorgesteld, in een tafelstoel zich voerend, en met het rechterhandje in zijn etensschotel rondwroetend, terwijl het met het linkerhandje het eten naar binnen werkt en om zijn mondje heen op zijn wangetjes rondsmeert (voorste groep van „Wie die Alten sungen so zwitschern die Jungen," in de „Nationalgallerie" te Berlijn).

leent een wonderbare harmonie van kleuren en tonen, een aangrijpende stemming aan het wegslepend, verrukkelijk tafereeltje, iets van een „Stimmungsbild" van Schumann [1]. (*Wordt vervolgd*).

J. K.

[1]) Doch waarvan het genot, m. a. w. het begrip niet voor iedereen weggelegd is, evenmin als het vanzelfs tot iemand komt, hem „wie die gebratene Gans in's Maul fliegt." Het best kan ik dit aan mij zelven zien, wanneer ik naga, hoe ik eerst langzamerhand „in" het werk van Jacob Maris ben „gekomen", hoe zijn licht eerst zoetjes aan, met steeds toenemende helderheid en steeds heerlijker glans voor mij is gaan schijnen. Nu is het, behoudens wellicht van tijd tot tijd een gering uitzonderingetje, kristalhelder en zonneklaar voor mij geworden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het examen M^2, acte Middelbaar Onderwijs, rechtlijnig teekenen is met goed gevolg afgelegd door de HH. *S. Baron*, *A. Dirkzwager*, *J. C. U. Legner* en *A. S. Schoevers.*

— De *Nederlandsche Spectator* drijft den spot met de kleuren en het verguldsel aangebracht op het beeldwerk der Rasphuispoort op den Heiligenweg te Amsterdam. Ten onrechte; bij het reinigen van dit beeldwerk werden de kleuren en het verguldsel gevonden, welke thans hersteld zijn. Het polychromeeren en kleuren van beeldwerk is van den tijd der Grieken af tot in de XVIIIe eeuw steeds gebruikelijk geweest.

— De sluiting van de Amsterdamsche tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters is uitgesteld tot Woensdag 3 November, 4 uur.

— In de vorige week had een belangrijke verkooping van oudheden plaats op het landgoed Groenendaal te Jutphaas. Voor het Rijk werden aangekocht de levensgroote portretten van H. van Beverningh en van diens vrouw Johanna le Gillon, in 1670 geschilderd door J. de Baen. Van Beverningh is voorgesteld in zijn studeervertrek, en op eenige papieren zijn de tractaten genoemd waaraan zijn naam verbonden is, als:

Pax conclusa cum Anglis, Westmonasterij $\frac{5}{15}$ *Aprilis A°* 1654.

cum Episcopo Monasteriensi, Cliviae, 18 *Aprilis A°* 1666.

cum Anglis, Bredae 31 *Julij A°* 1667.

inter Gallos et Hispanos, Aquisgrani, 4 *Maij, A°* 1668.

De gesneden houten lijsten zijn, hoewel beschadigd, merkwaardig door de sierlijke bladornamenten en kinderfiguurtjes. Boven aan prijkt het wapen, beneden de spreuk van van Beverningh: „*Ne te quaesiveris extra.*"

Een saksisch tafelservies bracht *f* 4000 op.

Een fraai sèvres-servies is, voor een spotprijs, *f* 120, aan een „Combinatie" van Israëlieten verkocht, en 's avonds door die heeren met een aanmerkelijke winst onder elkaar geveild tegen *f* 1800.

Daarentegen heeft men een verzameling van elf ivoren bas-reliefs niet gegund.

Deze beeldwerken hoewel in den Catalogus vermeld als behoorende tot den boedel van wijlen de Baronesse van Utenhove van Heemstede, op wier landgoed de auctie plaats vond, hadden van dien boedel nimmer deel uitgemaakt. Zij waren, evenals de verzameling bronzen, die ter tafel kwam tot voor eenige jaren het eigendom van Jhr. P. van Loon te Utrecht, later van diens weduwe, wier zuster die stukken onlangs door erfopvolging bracht in handen der familie Calkoen; deze poogde ze te Jutphaas te gelde te maken. Ofschoon door het Nederlandsch Museum een aanzienlijke som geboden werd, werd de koop niet gesloten. Thans zijn de elf ivoren bas-reliefs voor *f* 9900 naar Parijs vertrokken en voor ons land verloren.

Zij zijn zeer fraai en het werk van den bekenden beeldhouwer Frans van Bossuit, die in 1692 te Amsterdam stierf, waar hij langen tijd gearbeid had, na Italie te hebben bezocht. Hoogst waarschijnlijk werden de hier bedoelde stukken hem te Amsterdam door de toenmaals kunstlievende familie van Loon besteld.

Zes dezer bas-reliefs meten 12 ad 14 cMr. op 9 ad 11 cMr. en stellen borstbeelden in profiel voor: Lucretia, en Cleopatra, die zich dooden; Judith met het hoofd van Holophernes, en David met dat van Goliath; St. Hieronymus en St. Magdalena, elk met een doodshoofd; twee aan twee vormen zij „pendanten." Twee andere tegenhangers, van boven afgerond en metende 27 op 13 cMr. stellen Adam en Eva onder den boom, en Maria en Johannes onder het kruis voor. De negende plaat, hoog 16, breed 11 cMr., geeft Loth met zijne dochters te zien. De tiende is in de breedte gewerkt, en stelt den Sabynschen maagdenroof voor. De elfde eindelijk groot 25 op 15½ cMr. is de doop van Christus in den Jordaan.

Reeds bij de vervaardiging dezer bas-reliefs trokken zij de aandacht, want in 1727 verscheen bij Mattijs Pool te Amsterdam een boek, waarin zij met meer andere werken van Bossuit naar teekeningen van Barent Graat werden afgebeeld. Het boek is het bekende „Cabinet de l'art de sculptures, par le fameux sculpteur Francis van Bossuit, exécuté en ivoire ou ebauché en terre-cuite."

— In zeker dagblad komt men herhaaldelijk den aanhef „alweêr een!" lezen, boven een bericht omtrent een uit dronkenschap ontstaan ongeluk. Wij zouden den aanhef „*alweêr vijftig*" kunnen bezigen als introductie voor de berichten omtrent het vertrek van Kunstvoorwerpen uit Nederland naar den vreemde. In de vorige week zijn door den Koopman in antiquiteiten S. te 's Gravenhage, *vijftig kisten* gevuld met Oudheden en Kunstvoorwerpen in twee waggons verpakt en naar Parijs gezonden, om in het Hôtel Drouot te worden verkocht.

— Wij vernemen dat de Directeur van het Rijks Museum van oudheden op diens verzoek eervol is ontheven van het jaren lang door hem belangeloos waargenomen beheer over het Rijks Ethnographisch Museum, en zulks onder dankbetuiging voor de door hem bewezen diensten. De waarneming van dit beheer is opgedragen aan den Conservator van laatstgenoemd museum, Mr. L. Serrurier.

— Den 25en October had de inwijding plaats van de thans herstelde Kerk te Sevenum in Limburg.

— Het gemeentebestuur van Gouda heeft naar gemeld wordt, aan den Gemeenteraad in overweging gegeven, om eenige onaanzienlijke huisjes die tegen de Groote Kerk aangebouwd zijn, te sloopen. Zulk een maatregel zal door ieder die belang stelt in de beroemde kerkglazen, toegejuicht worden. Het ware

te wenschen, dat men te 's Gravenhage insgelijks aan zulke maatregelen dacht, met betrekking tot het huisje dat tegen het oostelijk venster der Groote Kerk aangebouwd is, en waarboven het prachtige raam van Crabeth gevonden wordt, het eenige geschilderd raam dat de residentie nog bezit, en waarin de uitmuntend geteekende portretten van Keizer Karel V en van een twintigtal Kanunniken voorkomen.

Het is voldoende, dat een kat een petroleumlamp omwerpt om een brand te stichten, die deze zeldzame en onschatbare overblijfselen onzer vaderlandsche kunst onherstelbaar vernielt!

ADVERTENTIËN.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.

UIT HET ENGELSCH

DOOR

J. VAN VLOTEN.

2e Druk.

Ingenaaid f 1.50. ***In linnen f 1.90.***

Leesgezelschappen.

Onderstaande nieuwe Romans zijn alom te bekomen:

ANTOINETTE, **Nieuwe miniaturen** ...... *f* 1.25
BJORNSTERNE BJORNSON, **Magnhild.** Uit het Duitsch door Holda .... *f* 1.90
F. A. BUIS, **De dochter van den overste.** *f* 3.50
MARCELLUS EMANTS, **Een drietal novellen.** *f* 3.25
Cd. BUSKEN HUET, **De koning der eeuw.** 2 deelen .... *f* 6.50
NICOLAI, **Estrid en Ik.** Uit het Deensch door L. van der Goes .... *f* 2.25
W. OTTO, **Hand aan hand** .... *f* 3.60
Mevrouw VAN WESTHREENE, **Benijd en beklaagd.** 2 deelen .... *f* 5.20

Heden verschijnt:

DE RUINE VAN BREDERODE

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS,

met 3 houtgravuren en 2 photolithografien.

2e druk. ***Prijs 60 cent.***

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 16e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

Inhoud van dit deel: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 45. 6 November 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.— Franko per post.................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1–6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

HET HAAGSCHE STADHUIS.

Het Gemeentebestuur van 's Gravenhage heeft aan den Gemeenteraad voorgesteld een aanvang te maken met de restauratie van het Stadhuis. Het deed zulks na overweging van een voorstel van de Commissie voor Openbare Werken en van een uitvoerig verslag van den Architect-Directeur der Gemeente. Buitendien heeft het Gemeentebestuur, van het gewicht der zaak doordrongen, gemeend ook het advies te moeten inwinnen van den heer P. J. H. Cuypers, Architect der Rijks-Museumgebouwen, die sinds 25 jaren zoowel hier te lande, als in Duitschland en Oostenrijk herhaaldelijk omvangrijke en moeielijke restauratiën heeft uitgevoerd, of met zijne adviezen bevorderd.

Met een bouwvallig bouwwerk is het anders gesteld dan met een gehavende schilderij of een verminkt antiek beeld. Zonder in alle bijzonderheden van de kwestie te treden behoef ik slechts te zeggen, dat het bijwerken van een half verdwenen Rembrandt of het toevoegen van armen aan de Venus van Milo, volkomen in de manier van den oorspronkelijken schepper, een onmogelijkheid is. Vervolgens dat zulk bijwerken onnoodig is. Deze monumenten kunnen in den staat waarin zij eenmaal verkeeren bij voortduring bewaard blijven en men behoort zich tevreden te stellen met datgene te bewonderen, wat de tijd heeft gespaard. Intusschen zullen er ook hier gevallen zijn, dat bewaring niet voldoende is tot behoud. Het kan gebeuren, dat, wil men een schilderij niet geheel verloren zien gaan, men die moet verdoeken, of dat men de vernis er af moet nemen, zal niet de oude vernis de verf van het doek of van het paneel scheuren. Wel zal de schilderij met de oude, geel en vuil geworden vernis veel van den eigenaardig gouden toon verliezen, dien de tijd er aan gaf, maar het is beter die oude „patine", die over eenigen tijd weêr zal terugkeeren, op te offeren, dan de verf te laten barsten en afbladeren.

Doch hoe dit zij, met een gebouw, en in het bijzonder met het Haagsche Stadhuis is het geheel anders gesteld.

De restauratie van een gebouw, de vernieuwing of herstelling van een of meer deelen van een gebouw is vaak *mogelijk*, en dikwijls *noodzakelijk*, althans indien men het voortdurend bestaan van het gebouw wenscht te verzekeren.

Die restauratie is dikwijls *mogelijk*. Het is, inzonderheid bij het Haagsche Raadhuis, zelfs volstrekt niet moeilijk om getrouw het bestaande metselverband te volgen, dezelfde steensoort aan te wenden, volkomen gelijke profielen te kappen en zelfs de ornamenten op dezelfde wijze te beitelen.

Die restauratie is vaak *noodzakelijk*. Onnoodig is zij, als men egoïstisch besluit een oud monument onaangeroerd te laten, om zelfs niet voor een oogenblik door een herstelling iets weg te nemen van de schilderachtige tinten die de tijd heeft aangebracht en die na een tiental jaren weder te voorschijn treden en men koudweg er toe komt aan de nakomelingschap een ingevallen puinhoop na te laten. Onnoodig kan zij zijn, als het monument tot geenerlei bestemming gebruikt wordt en er geen bewoners noch voorbijgangers zijn, voor wie de bouwvalligheid van het gebouw gevaar oplevert. Doch is dit hier het geval? Immers neen.

Indien werkelijk een monument geheel of ten deele bouwvallig blijkt, is de eerste vraag eenvoudig of men de zaak aan haren loop zal overlaten, dat is den ondergang van het gebouw in koelen bloede tegemoet zal zien, dan wel of men door een herstelling het voortbestaan van het gebouw zal verzekeren.

Het is nu, geloof ik, voor niemand twijfelachtig, dat men het mogelijke moet doen om het Haagsche Raadhuis een voordurend bestaan te verzekeren, zij het ook ten koste van groote opofferingen.

Wel is het een vraag, of dit gebouw geheel of ten deele in hulpbehoevenden toestand verkeert, en of herstel mogelijk is.

Het is gebleken:

1°. dat in de XVIIe eeuw een inwendige verbouwing heeft plaats gehad, waarbij men de helft van den voet van den toren voor zoover die binnen het gebouw stond *heeft weggebroken*, en dat men alstoen op onvoldoende wijze het boven gedeelte, dat in stand bleef, heeft ondervangen; een stevige ondersteuning ware te meer noodzakelijk geweest, omdat men den toren tot op het dubbele der oorspronkelijke hoogte ging verhoogen, zoodat men den last verdubbelde, terwijl de steun voor de helft werd weggenomen. De gevolgen zijn niet uitgebleven, en de toren is op meerdere plaatsen *gescheurd*. Wie zal betwisten dat voorziening noodig is?

2°. dat toen van Bassen den toren aanmerkelijk verhoogde, hij gebruik heeft gemaakt van een kwaliteit van baksteen, die gebleken is niet bestand te zijn tegen de werking van vorst en regen. Met het bloote oog kan men niettegenstaande de dikke verflagen zien, dat het metselwerk van het latere gedeelte van den toren verweerd is, en veel minder goed is bewaard dan het oudere benedengedeelte.

Waarom zou het afkeuring verdienen, dat men de verweerde en gebroken baksteenen van van Bassen vervange door nieuwe van beter kwaliteit, doch van gelijke kleur en afmeting en in hetzelfde verband gemetseld? Staat zulk een vernieuwing niet gelijk met die van leijen of pannen op een dak?

In parenthesi merk ik hier op, dat men bij de herstelling van den gevel der Groote Zaal op het Binnenhof dezelfde bewerking heeft uitgevoerd, die ik hier verdedig. Men heeft daar niet bijna de geheele buitenbekleeding vernieuwd, maar men heeft met een angstvalligheid waarvan 's Rijks bouwmeesters voor dien tijd geen voorbeeld gegeven hadden, enkel vernieuwd de oude groote baksteenen welke vergaan waren, en de kleine baksteenen welke bij herhaalde min zorgvuldige herstellingen waren ingevoegd. Alle goed bewaarde steenen werden gespaard. Ja, men heeft de nauwgezetheid zoo ver gedreven, dat men om hetzelfde steenformaat als het oude te kunnen aanwenden, *opzettelijk* tegen relatief hooge kosten, steenen van dat formaat heeft doen bakken.

3°. dat van Bassen met dezelfde slechte steenen *den geheelen Westelijken topgevel heeft vernieuwd*, en tegelijker tijd het oude bouwwerk aanmerkelijk heeft *gewijzigd*, door het aanbrengen van vensters en van lijstwerk van geheel anderen vorm en van geheel ander profiel dan de oorspronkelijke.

Of men bij eene herstelling de niet zeer smaakvolle veranderingen, die van Bassen zich veroorloofde, moet eerbiedigen, dan wel of men de primitieve vormen moet herstellen, kan een vraag zijn, die voor tweeërlei beantwoording vatbaar is; maar 't is geen vraag of de vergane steenen door nieuwe en betere moeten worden vervangen.

4°. dat de geheel als balcon uitgekraagde topgevel aan de voorzijde is *bouwvallig*. Dit overhellende gedeelte dat wegens zijn fraaie vormen allen lof verdient, schijnt van den aanvang af niet met die constructieve voorzorgen te zijn gebouwd, welke bij zulke bouwwerken in het bijzonder dienden genomen te worden. Vandaar dat reeds vroeger zettingen en afwijkingen hebben plaats gevonden. Men heeft die trachten tegen te gaan door het aanbrengen van ijzeren verankeringen, welke voor een tijd het kwaad hebben gestuit, doch het op den duur verergerden, doordien de ijzeren ankers de steenen op meerdere punten hebben doen springen. Men heeft ook een gedeelte van den top met ankers aan de houten kap verbonden, een maatregel die evenmin doel kon treffen, omdat zulk een kap geen stevigen en onbewegelijken steun kan leveren.

Thans is de geheele voorsprong ziek, en is voorziening noodig. Zeker mag men niet tot afbraak en wederopbouw van zulk een bouwdeel besluiten, dan indien men de overtuiging heeft, dat deze maatregel de eenige is die op den duur een gezonden toestand waarborgt. Maar heeft men eens die overtuiging op goede gronden verkregen, — en ik geloof dat dit hier het geval is, dan kan het werk zeer goed met volkomen getrouwheid geschieden. Alle bruikbare steenen kunnen genummerd en bij den wederopbouw op dezelfde plaats hersteld worden en inzonderheid is dit het geval met die stukken waarop beeldhouwwerk voorkomt. Zulk een bewerking is ontegenzeggelijk te verkiezen boven het besluit om af te wachten dat de topgevel op de straat nederstorte.

5°. Dat de kraagsteenen verguld zijn geweest. De architect Cuijpers stelt voor ze andermaal te vergulden. Het is namelijk bij het reinigen dezer kraagsteenen, die met een dikke verflaag bedekt waren, gebleken, dat zij oorspronkelijk verguld waren geweest. Trouwens zulk verguldsel was

oudtijds algemeen gebruikelijk. Nog tegenwoordig kan men dit aan talrijke oude huizen op de groote markt te Brussel zien. Waarom zou men thans niet even goed dit verguldsel herstellen, als men van tijd tot tijd de verf van ramen, deuren en blinden vernieuwt en de vergulde lijst van een schilderij herstelt? Het zal toch wel niet zijn, omdat zulk verguldsel op een oud gebouw door zijn frischheid en glans te veel afsteekt. Immers als vier of vijf jaren er over heen gegaan zijn, is die glans verdwenen, en de harmonische toon daar; en vier of vijf jaren zijn in het leven van een monument, dat 300 jaren staat en nog 3 eeuwen staan kan, zonder gewicht.

Het bovenstaande zal, naar ik vertrouw,' voldoende zijn om de restauratie van het Haagsche Raadhuis in het ware daglicht te stellen.

Victor de Stuers.

DE KERK TE KAPELLE.

Ev. v. Mattheus VII vs. 2.

Mijn berichtgever, de heer *S. van Hoek*, predikant te *Kapelle*, die vlak over de kerk woont en veel belang stelt in het fraaie gebouw, schrijft mij:

Amice!

Met dankbetuiging voor de toezending van N°. 43 van de *Kunstbode*, waarin een repliek voorkomt tegen uw schrijven om de kerkvoogden alhier te verdedigen tegen de beschuldiging van eene daad van wandalisme gepleegd te hebben, meld ik verder u nog het navolgende in deze zaak.

Ik heb heden morgen met den kerkvoogd J. Oele, en later nog met den metselaar D. Klap, wien de herstelling was opgedragen van een gedeelte van het koor der kerk, den volbragten arbeid in oogenschouw genomen, om u nauwkeurig te kunnen mededeelen, wát er toch hier heeft plaats gehad.

In een tijdsverloop van ongeveer tien jaren zijn er in het zuiderkoor van het kerkgebouw vijf ramen hersteld, bij welke herstelling men van de drie kraal- of kraaglijsten (ik ben geen bouwkundige, en gebruik dit woord, omdat ik daarmede hoorde aanduiden drie baksteenen staven met den bijtel afgerond, loopende ter zijde van het raam) de beide laatste heeft weggehakt en vervolgens met portland-cement de nu vlak gemaakte kanten bedekt.

In het zesde raam dat blind is, vindt men den oorspronkelijken bouwtrant behouden, hoewel door den tijd zeer beschadigd.

De ramen van het noorderkoor zijn van een geheel andere constructie; ofschoon de hoogte dezelfde is, zoo is de breedte wel een derde meer. Van kraaglijsten, misschien is het woord „profileering" beter, is daar niets te bespeuren, althans bij twee ramen, waaraan nog geen de minste herstelling heeft plaats gegrepen, vertoont zich geen enkel spoor, dat er ooit eenige versiering zou aan zijn toegebracht. Ik geloof ook, dat dát gedeelte van het koor van veel lateren tijd is.

En wat nu de thans plaats gehad hebbende herstelling, of, zooals men die gelieft te noemen, *verknoeiing* aangaat, — ik kan u verzekeren, dat ik u wel degelijk goed heb ingelicht, al wordt dat op hoogen toon betwijfeld in N°. 43 van de *Kunstbode*. Het is niet waar, dat men in de maand September bezig was dit wandalisme voort te zetten aan een paar tot dusverre ongeschonden vensters; geen hand is er aangelegd, en er heeft ook geen plan bestaan, „dat zij een beurt zouden krijgen." Het eenige wat men gedaan heeft, is: den beneden dorpel van een reeds vroeger geportland raam, welke bloot gekomen was door het wegbreken van het dak van het huisje boven den regenput, met portland te bedekken; de aan dat raam overgeblevene buitenste kraaglijst van onderen met rond gemaakte baksteen te herstellen; den gebroken zandsteenen-band, die rondom het geheele gebouw loopt, maar op vele plaatsen vernietigd is, met portland bij te werken op de beide thans herstelde drummers.

Het is ook niet waar, dat de werklieden met een rij zorgvuldig nagingen of er genoegzaam was weggehakt om glad te kunnen portlanden; geen stuk is er weggekapt van het venster; dit bevestigde mij heden met eigen mond de metselaar D. Klap. Nog altijd kan de teekenaar terugkomen, om met eigen oogen zich te vergewissen, dat de door hem afgeschetste profileering van het eene blinde raam, want de beide andere hebben niets van dergelijken aard, in statu quo is.

Natuurlijk moogt gij mijn naam als dien van uw zegsman gebruiken.

t.t.
S. van Hoek.

Na het bovenstaande mag ik, dunkt mij, aan den ongenoemden schrijver, den raad terugkaatsen, dien hij aan de Oudheidkundige Commissie wel wilde geven: „Hij zal weldoen (ten einde in het vervolg beter te oordeelen), om zijne correspondenten te vermenigvuldigen, en de berichten van dezen scherp na te gaan." (*Kunstbode* N°. 43.)

Nog moet ik hier bijvoegen, want het kan niet te dikwerf herhaald worden, dat de zoo wenschelijke algemeene sympathie voor onze oude kunstmonumenten, waarop wij beiden zeker evenveel prijs stellen, nooit versterkt zal worden, en reeds niet weinig geleden heeft, door den scherpen toon en de min aangename vormen van overigens verdienstelijke kunstkenners.

Nagtglas.

Middelburg, 28 Oct. 1880.

Onze berichtgever, aan wien wij het bovenstaande hebben laten lezen, volhardt in zijne verklaring.

1°. dat hij een werkman heeft aangetroffen bezig met de rij na te gaan of de blijkbaar versch weggekapte profileeringen van het benedengedeelte van het N. O. venster van het Zuider choor, een voldoend vlak aanboden om de cementbepleistering van het bovengedeelte van dit venster te kunnen voortzetten.

Uit de mededeeling van Ds. van Hoek blijkt nu, dat dit gedeelte wegens het af breken van een huisje boven den regenput onlangs was in het licht gekomen. Dit bevestigt de verklaring volkomen. Immers dit huisje dat de geheele breedte tusschen de steunbeeren

innam, bedekte met zijn dak den dorpel en den voet van het venster, en toen men voor eenige jaren de profielen wegkapte en met cement verknoeide, strekte zich dit werk natuurlijk niet uit tot onder het dak van het aangebouwde huisje. Thans is echter dit werk voortgezet.

2°. dat een der werklieden hem verzekerd heeft dat het volgend (blind) raam ook zijn beurt zou krijgen.

Wij merken overigens op, dat welke de omvang van het thans uitgevoerde werk moge geweest zijn, het te betreuren valt, dat de kerkbesturen nog steeds blijken niet voldoende gewaarschuwd te zijn, tegen het aanwenden van Portlandschen Cement als middel tot beplakking van buitenmuren en tot het bijwerken van geschonden lijsten, profielen en ornementen welke aan de buitenlucht, aan regen en vorst zijn blootgesteld.

Men mag geen gelegenheid voorbij laten gaan om hun te zeggen dat zij met zoodanige aanwending van cement hun monumenten ontsieren en vernielen, en hun geld wegwerpen, op grond dat deze bewerking noodlottig tot voortdurende en herhaalde onderhoudsuitgaven dwingt; immers moet de cement, die tegen vorst en regen niet bestand is, telkens overgeverfd of bijgepleisterd worden. De eenige juiste manier om deugdelijk en op den duur goedkoop te herstellen is het vernieuwen van de gebrekkige steenen en het herstellen der uitgevallen voegen.

Door hierop de aandacht te vestigen zoowel in het algemeen als in bijzondere gevallen, zal de oudheidkundige commissie van Zeeland een nuttig werk doen.

INDRUKKEN VAN DE VIJFDE TEEKENMAATSCHAPPIJ-TENTOONSTELLING.

V.

Als een in al zijn natuurlijkheid en eenvoud niet onbelangwekkend staaltje van de zucht onzer „naturalistische" schilders, die slechts datgene voor de schilderkunst geschikt, ja mogelijk achten wat zij met eigen oogen gezien — „ce qui s'appelle vu" — met eigen ziel doorleefd hebben, om zich in alles op natuur en waarheid te bazeeren, op hetgeen Emile Zola „le document exact" zou noemen, wil ik even een épisode uit de Genesis dezer teekening vertellen. Het zoogenaamd „moedertje" was zoowat half klaar; de vruchten, die „baby" uit zijn tinnen bord met wijsgeerige kalmte en gelatenheid zit op te peuzelen, waren nog slechts door een roodachtig kleurvlakje aangeduid. „Wat eet het kind?" vroeg ik. „Dat weet ik waarlijk zelf niet," antwoordde de meester. En, zich met half bedenkelijk gelaat even achter het oor krabbend, half tot zijn vrouw, half tot mij gewend: „Wat moet ik het kind laten eten?"

Tal van voorslagen volgden elkaar op den voet. „Aalbessen?" — wij waren de aalbessenpériode juist ingetreden. „Neen, die geeft een moeder nooit aan het kleintje, want zonder suiker zijn zij voor het wicht ongeschikt, dan zou het er allicht 't zuur in de maag van krijgen, en *met* suiker is het zoo'n geknoei, zoo'n kleverigheid"......

„Aardbeiën?"

„Hm! Aardbeiën ..... niet kwaad! Misschien..."

„Kersen?"

„*Dat* zou goed zijn! Kersen!.... Maar, 't is zonde, kersen?! Die geeft een moeder nooit aan een klein kind om de pitten, en ze er eerst zelf uithalen is soms te lastig".....

„Versche vijgen? Een fijne, teere, bleeke kleur."

„Die lust een kind zelden of nooit."

„Dan zal er heusch niet veel anders overblijven dan aardbeiën!"

„Ja, aardbeiën zal, geloof ik, heusch nog maar het beste zijn. Dat lusten zij allemaal wel, en daar is geen vrees voor mama aan verbonden. Va pour des fraises!"

.... En zoo geschiedde 't, dat de kleine bengel in zijn tafelstoel aardbeien moest eten.

Heerlijk is het gade te slaan, hoe het werk van Albert Neuhuys steeds rijper en rijker, degelijker en dichterlijker wordt! In de laatste drie en vier jaren vooral zijn zijn vorderingen waarlijk kolossaal te noemen — nog zeer onlangs zag ik een schilderij van hem uit het jaar '75 of '76..... . het had er *niets* van!! — en heeft hij zich opgewerkt tot een onzer vier eerste figuurschilders (Israëls, Blommers en Jacob Maris zijn de drie andere) en met name tot een onzer allereerste koloristen. Dit alles spreekt bij hernieuwing met schitterende welsprekendheid uit zijn teekeningen, althans uit drie — de „jonge weduwe" zonder ik uit — in deze tentoonstelling. In genoemde teekening komt het vrouwefiguur vooral mij ver van gelukkig voor; 't is alsof men er aan kan zien, dat de teekenaar zich slechts tusschen de plattelandbewoonsters met frissche gezichten en kleurenrijk-schilderachtige kleederdrachten te huis gevoelt, en los en vrij beweegt. Neuhuys heeft juist dezer dagen het plan opgevat, de Larensche, Nunspeetsche of Dongensche boerinnen en de dorps-binnenhuizen een heelen tijd te laten rusten, om zich met allen ijver uitsluitend op het figuur „buiten" en het modern „dames"-costuum toe te leggen. Stellig ben ik de eenige niet, die met groote belangstelling zal gadeslaan wat hij met zijn groote gaven en zijn ernstigen werklust op dit gebied tot stand zal brengen, want bij hem is alles even soliede; zeker zijn er weinig degelijker kunstenaars in ons land te vinden dan hij.

„Moeder en kind" is een sobere, eenvoudige binnenhuis-teekening, uitmuntend door kamertoon en harmonie van kleur.

Wonderbaar harmonisch van toon, diep en rijk is het binnenhuis-tafereel „onwillig", met een tal figuren gestoffeerd.

De „vrijaadje", voor mij de schoonste der drie, is één licht en helderheid, een idylle aan een geopend venster. Hoe heerlijk pakt het op de vensterbank breiend meisje het licht, hoe prachtig staat de vrijende jongen buiten *in* het daglicht dat hem overgiet! Ook de tonig-heldere kleuren van muur, enz. enz. zijn ware triomfen van een geboren kolorist; dat is natuur en waarheid, door het zeldzaam talent van den kunstenaar tot de hoogste kunstschoonheid geadeld! Dat is alles even voortreffelijk, met uitzondering slechts van de teekening van het meisjeskopje — overigens wat de kleur betreft zoo overschoon — eenigszins scheef uit het kruis, en van haar plompen, dikken neus, die de waarheid van het

spreekwoord: „wie zijn neus schendt, schendt zijn aangezicht" ten volle aantoont.

Het eerst volgt op dit drietal in mijn schatting P. van der Velden, de betrekkelijk jonge, degelijke figuur-schilder, van wien wij elk jaar met klimmende zekerheid het allerschoonste voor de toekomst onzer schilderschool gaan verwachten, daar hij elk jaar rijper, solieder en schooner werk levert. Zijn beide aquarellen — de „saijetknoopster" laat ik er, als in mijn oog inférieur, buiten — behooren tot de schoonste en merkwaardigste der tentoonstelling; het is in waarheid een jeugdig „meester" die uit deze uitingen spreekt. Een verblijdende mate van oorspronkelijkheid drukt haar stempel op dit werk. Vooral de even degelijk als geestig gecompozeerde, levendig voorgestelde, treffend „buiten de verf" en in een strenge harmonie van toon gehouden, aan fraaie oude kunst herinnerende „zwetser" kan van niemand anders zijn dan van van der Velden. Wie op paralellen belust is, zou kunnen zeggen, dat er door zijn aderen iets stroomt van het bloed van Ostade, Adriaan Brouwer en Jan Steen. „Aan het venster" bekoort door meerder rijkdom en frischheid van kleur; de vrouw aan een tafel gezeten pakt het volle licht dat naar binnen stroomt en alle voorwerpen in zijn glans baadt. Het uitkijkje op lucht, boomen en gras door het open raam is treffend van waarheid, om zoo te zeggen op de natuur zelve betrapt. Van kloeke, breede penseel- en waterverf-behandeling getuigt o. a. de zoldering van het vertrek met haar zware balken. Van der Velden is hard op weg een onzer eerste schilders te worden. Als alles hem blijft medewerken zie ik de toekomst vol vertrouwen voor hem tegemoet. Hij houde zich overtuigd, dat wij — ik en velen met mij — elke verdere schrede die hij op het pad ter volmaking aflegt met de grootste belangstelling zullen volgen.

Het fraaiste aquarelwerk dat ik ooit van hem heb gezien, geeft Bisschop in zijn pathethiek: „de Heer heeft genomen": een jonge moeder in Hinlopensche kleederdracht, weenend naast de wieg van haar dood kindje staande; de teekening is kolossaal van afmetingen, kolossaal van prijs, maar ook.... van kolossaal talent getuigend. Het dichterlijkst doet mij er de overheerlijke hoek links in aan: hooge antieke stoel met huisbijbel; het zoo menigmaal misbruikt epitheton „Rembrandtiek" is voor mijn gevoel hier volkomen op zijn plaats. Dat uit sommige harde, ruwe, de gedachte aan verf te zeer opwekkende kleuren, van het geverfd hout der wieg b.v., enz., niet die fijne keus, dat fijn gevoel voor toon en harmonie, dat artistiek sentiment in één woord spreekt, dat b. v. Jacob Maris er in zou hebben weten te leggen, en er zoodoende iets schooners, in hooger dieper zin artistiekers van gemaakt zou hebben.... dat alles kan geen al te groote afbreuk doen aan mijn bewondering voor deze meester-aquarel als geheel. Zie den muur, het blauw voorschot, den zwarten rok der vrouw; wie dat alles met papier, penseel en waterverf weet te verkrijgen, is vooral als technicus, ongetwijfeld een kraan! Voor zulk werk neem ik, zonder mij een oogenblik te bedenken, met eerbied en bewondering, al is 't dan ook niet met onverdeelde sympathie en gloeiende liefde, volgaarne mijn hoed af.

Blommers en Artz zal ik slechts zeer ter loops aanstippen. Beide zullen een volgend jaar, hoop ik, een schitterende revanche nemen. „In de boetschuur," met zijn gedeeltelijk misteekende beeldjes en kopjes, is het heerlijk talent van Blommers onwaardig; „in het duin" is ongetwijfeld een bekoorlijke kinder-idylle, artistiek gevoeld en talentvol weergegeven, maar voor dezen hoogbegaafden meester toch geen werk dat vooruitspringt. Zelfs de besten zijn niet altijd even gelukkig, waar 't geldt een kunstwerk in het leven te roepen. Ook Artz die ons in de beide vorige tentoonstellingen, vooral in de voorlaatste met zijn levensgroot Scheveningsterportret, zoo hooge eischen aan zijn aquarelwerk had leeren stellen, stelt deze ditmaal erg teleur, daar zijn beide teekeningen, hoewel helder van aspect, wat droog, haast zou ik zeggen wat saai zijn.

Mij komt de zoo oorspronkelijke Henkes oneindig gelukkiger voor in zijn beide teekeningen — „huisbijbel" en „stovenhuis" — waarin het menschenbeeld op kleiner schaal weergegeven, en dus meer stoffeering is dan in de beide andere — „regeringsbank" („een Hildebrandje met het penseel," gelijk ik niet onaardig hoorde zeggen) en „aan de waschtobbe" — waarin het hoofdzaak, *de* teekening is. De nuchterheid, de droogheid van teekening en kleur maakt de notabelen-typjes uit Delfshaven of Maassluis voor mij erg saai, al zie ik best welk karakter, welke typigheid de teekenaar er in heeft willen leggen en tot een zekere mate er ook werkelijk in heeft gelegd. De oude jufvrouwen, om de ontbijttafel met den huisbijbel gezeten en met handwerkjes bezig, behooren tot de beste, ouderwetsch- Hollandsche binnenstadstypen, die Henkes ooit in het leven heeft geroepen, echte „Hildebrandjes met het penseel." Mij trekt het „stovenhuis" met zijn voortreffelijke karakteristiek, van top tot teen oorspronkelijk, zoowel wat keus van onderwerp als voorstelling betreft, verreweg het meest aan; mooi „doet" de stovenwalm er in, die in dunne rookkolommetjes tegen den achtergrond af opstijgt. Deze teekening behoort tot de beste die ik van Henkes ken, ongetwijfeld tot de fraaiste der twee, drie laatste jaren; de lezende, deftige oude burgerjufvrouw uit de portefeuille van den heer Post is wellicht de schoonste die hij ooit heeft vervaardigd. In dien ouderen tijd maakte hij zijn aquarellen echter ongetwijfeld fraaier van kleur, rijper en rijker van toon; in het meer en meer op den achtergrond schuiven dezer eigenschappen en het zich uitsluitend bepalen tot het typig karakter van onderwerp en voorstelling zie ik geen gelukkige wending..... zoo ik mij in deze opvatting althans niet door slechts enkele staaltjes van Henkes' teekentalent op een dwaalspoor heb laten brengen.

Wellicht zou Jozef Neuhuys zich, getuige zijn „boonensnijdster" en „korenoogst," liefst tot de figuurteekenaars gerekend zien. Ik meen hem echter beter dienst te bewijzen door hem hoofdzakelijk als landschapschilder te beschouwen, en voor zekere partijen van zijn „ochtend aan de Maas," hoewel deze teekening mij over het geheel matig behaagt, voor het fijne landje met blonde korenschoven en blauw wolkig luchtje, en bovenal voor het fraai gekozen en kranig, artistiek geteekend boomen-, planten- en riethoekje „aan den plas," de sympathie te uiten die ik er voor gevoel. Hier — „aan den plas" — is het mannenbeeldje in de schuit geheel accessoire en bijzaak; in de „boonensnijdster" en „korenoogst" leggen de figuren, tot hoofdzaak, tot *de* teekening verheven, zijn zwakheden en tekortkomingen echter te zeer bloot: artistieke smaak in teekening en behandeling, kennis van vorm en

modelé laten veel te wenschen over; vooral de pijprookende man in het korenland doet aan het aspect dezer teekening waarlijk geen goed. Het streven van Neuhuys schijnt den kant uit te gaan, om een Hollandsche Breton of Millet te worden. Wie zal zeggen wat hij in verloop van tijd, door studie ontwikkeld en door smaak gelouterd, op dit gebied, waaraan ik ook Tony Offermans zich zoo gaarne meer zag wijden — het figuur „buiten", *in* het landschap — nog zal tot stand brengen? Talent en ijver, goeden wil en werkkracht bezit hij; „wer immer strebend sich bemüht".... wij weten 't reeds.

Zoodoende heeft Jozef Neuhuys mij als brug tot de landschapteekenaars gediend.

Te oordeelen naar de, wat keus en sentiment betreft eenigszins Mauve-achtige „houthakkers"...... althans voor zoover die wegens hun fatale plaatsing te beoordeelen vallen, zou ik Offermans naast of althans onmiddelijk na du Chattel kunnen noemen. Het zonnig kijkje op Rheden, een nederig dorpje aan den IJssel bij de Steeg, lijdt, evenals „op weg naar huis" van ter Meulen, maar meer nog dan deze aquarel, aanmerkelijk door misbruik van dekverf, een méthode die, te consekwent toegepast, steeds een drooge, koude, pastelachtige uitwerking teweegbrengt. Dat is geen fraaie, artistieke manier van aquarellen. Zijn beide andere teekeningen wil ik liefst met den mantel der liefde bedekken, d. w. z. stilzwijgend voorbijgaan; de jeugdige teekenaar bejammert de aanneming en plaatsing dezer onrijpe voortbrengselen trouwens zelf het meest. De zooeven op ter Meulen's teekening gemaakte aanmerking belet echter niet. dat ik den goeden toon en de fraaie stemming ervan wel degelijk weet te waardeeren.[1]) Alle bewondering voor zijn „koehoedster", een fraaie, zonnige, mooi behandelde aquarel, de voorgrond vooral! Jammer dat de compozitie der beide koeien vlak achter elkaar, geheel in dezelfde houding, er een onnoodige en onschoone stijfheid aan verleent. Ongetwijfeld telt ter Meulen mede naast onze beste beestenschilders. Mauve en Willem Maris. Gevoel voor toon en kleur, voor daglicht en buitentoon zijn hem in verblijdende mate eigen; zijn werk heeft in deze opzichten steeds iets zeer sympathieks, „anheimelnds"..., voor mij althans, en subjectief zijn onze meeningen. opvattingen, uitspraken nu eenmaal *alle* zonder onderscheid, niet waar? Ook de waterverf-behandeling — getuige vooral deze aquarel — wordt steeds aantrekkelijker en artistieker.

Ongetwijfeld verraadt het schetsachtig landschap „in de duinen" van Mauve, met zijn losse wolkenmassa's en zijn onduleerende duingronden de hand van den vaardigen aquarellist, meer echter nog de stemmingvolle, in een fraaie gamma van grijze tonen gehouden pink die tegen het zand opgetrokken wordt — oogenschijnlijk een naar de natuur vervaardigde, of althans ontworpen studie — het meest echter het kranig, artistiek, breed en kloek gewasschen stalintérieur, in een bruinen toon maar toch voldoende helder gehouden, dat evenzeer den indruk maakt van er op de plaats zelve in korten tijd te zijn opgezet, zoo schetsen studieachtig ziet het er uit. Het „publiek" heeft aan zulk een teekening, dunkt me, weinig: „caviar for the general". Wie niet eenigermate kennis heeft van de factuur en dus, afgescheiden van alle „sujet" en meerdere of mindere „smakelijkheid" van aspect, geen belang kan stellen in de behandeling, in de wijze van doen, kan er weinig anders in zien dan onsmakelijke kleurvlekken. Ik kan mij dat stand-, of liever oogpunt best begrijpen. De wijze waarop de koeien in de „avond"teekening afgebeeld zijn, acht ik beneden Mauve's heerlijk talent; ook hier haal ik dus liefst den liefdedekmantel voor den dag.

Stortenbeker zou ik hier, om redenen die ik wel niet uitdrukkelijk behoef te vermelden, zijn voorbijgegaan in een stilte gelijk die des grafs, zoo zijn „koeienkop" mijn aandacht niet had getrokken als de beste teekening die hij, in mijn herinnering althans, ooit in eenige „Teekenmaatschappij"-tentoonstelling heeft geëxpozeerd. Ongetwijfeld spreekt er talent uit deze aquarel van kolossale afmetingen, en waar ik dat meen te zien, zal ik het zonder aanzien des persoons steeds erkennen, zonder te vragen of de geprezene van mijn lof gediend is of niet. Wat gaat 't mij aan, of meneer Jan of Piet heet, zoodra ik over zijn werk een oordeel heb uit te spreken?

Nuchter, prozaiesch, ijskoud is deze teekening ongetwijfeld, „kühl bis an's Herz hinan;" zij zegt den toeschouwer hoegenaamd niets, zij blaast geen sprankeltje kunstvuur in hem aan, zij laat hem even wijs en even koud als hij was; m. a. w. het sentiment, de dichterlijke kant van Mauve, ter Meulen en Willem Maris ontbreekt geheel en al. Het welgelijkend portret eener koe: ziedaar alles. Even welgelijkend en even nuchter-onverschillig, even poëzieloos als een photographie dat zijn kan.... even gevoelloos als de nuchtere titel in den catalogus: „koeijenkop." Hiervan afgezien, ziet het portret er echter ferm geteekend uit, vervaardigd door iemand die zijn onderwerp meester is en — voor zoover ik dit punt, waarvan ik zeer weinig afweet, althans beoordeelen kan — zich bekwaam toont in de kennis van de anatomie der koe, die weet „hoe zoo'n kop in elkaar zit". Zoodoende verdient het een loffelijke vermelding als zich merkbaar gunstig onderscheidend van alle vorige inzendingen. Waar beterschap in een lijder waar te nemen is, zal ik een der eersten zijn om dien vooruitgang met blijde ingenomenheid te begroeten, want in dezen éénen trek mag ik mij als collega van den Israëlitischen Jahveh beschouwen — om 't even wat mijn „vriendjes" beweren mogen!! — dat ik nooit heb gekastijd eenig en alleen uit lust tot kastijden. Mijn slotsom over de „koeijenkop" luidt: als ik een zoon had, dien ik tot fijngevoelend kunstenaar, tot dichter met verf en penseel.... tot *artist* in één woord wilde zien opgroeien, zou ik zorgen dat hij nooit met den heer Stortenbeker in aanraking kwam. Wilde ik hem daarentegen een „koeijenkop" leeren teekenen en verder niets, dan zou ik genoemden kunstschilder als specialiteit dringend verzoeken, hem tegen de meest royale vergoeding als leerling te willen aannemen.

Langs mevr. Bilders- v. Bosse en de beproefde veteranen J. Weissenbruch en van der Sande Bakhuyzen, wil ik nu tot du Chattel, den beste onder onze jongere landschapschilders, die lid der „Teekenmaatschappij" zijn, geraken om eindelijk tot den aquarellist bij uitnemendheid, tot den genialen vee-dichter *in* het

---

[1]) In het feit, dat deze aquarel sedert de sluiting der tentoonstelling in den salon van den heer Israëls prijkt, ligt natuurlijk geen gering compliment aan het adres van den teekenaar opgesloten.

(*Noot gedurende de proef-correctie.*)

landschap, Willem Maris te komen, met wiens meesterstuk „in het groen" ik, afgescheiden van een kort nawoord over het bloemengenre in deze tentoonstelling, dit opstel wil besluiten.

Doch in het voorbijgaan snel een verzuim ingehaald...... haast zou ik Bosboom vergeten hebben! *Niet* uit onwil! Zoo twee „leeken" hem liefhebben, dan ben ik één hunner! Zijn „kerk te Alkmaar", oogenschijnlijk een aquarel van ouder dagteekening, vereischt hier geen bespreking — „doch de Heer was niet in het vuur", enz. Zijn atelierhoekje is daarentegen een uitgezocht aquareljuweeltje, geestig, pittig en kranig, in de hoogste mate artistiek van factuur, overal het stempel van den geroutineerden waterverfvirtuoos dragend, aantrekkelijk, stil en stemmingvol van toon, over het geheel in een eenigszins naar het bruine overhellende gamma gehouden. In het ouderwetsch mansbeeldje met hoed op het hoofd dat in een stoel gezeten, het antiek ingericht en gemeubeld vertrek stoffeert, herkennen wij de type van den meester zelven. Wij zullen in den loop van den winter hoogstwaarschijnlijk meer dergelijke atelier-hoekjes van Bosboom in aquarel te genieten krijgen. Onlangs heeft hij de voornaamste hoeken en gaten van zijn wonderschoon, éenig atelier, waarin men in een vervlogen antiek tijdperk meent te leven, in aquarelletjes van bescheiden afmetingen afgebeeld, een twintigtal ongeveer, die hij uitsluitend voor eigen gebruik en genoegen heeft laten photografeeren, en die een keurig album vormen. Van tijd tot tijd nu wil Bosboom naar deze of gene dier kleine aquarellen grootere vervaardigen. De in onze tentoonstelling ingezondene is de eerste die haar bestaan aan dit plan te danken heeft.

(*Wordt vervolgd.*)

J. K.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Sinds eenigen tijd heeft zich eene vereeniging te Amersfoort bezig gehouden met de inrichting van een klein plaatselijk Museum, waartoe een lokaal naast het Raadhuis beschikbaar werd gesteld. De Commissie, waarvan de heer *W. F. N. van Rootselaar* Voorzitter, de heer *A. M. Kollewijn Nz.* Penningmeester en de heer *A. A. J. van Rossum* Secretaris is, heeft thans haren arbeid zoodanig voortgezet, dat de opening van het kleine Museum op 1 November kon worden bepaald. De toegang wordt alle werkdagen verleend van 1 tot 3 uren tegen een entrée van 10 cents; op andere uren tegen betaling van 25 cents. De leden der Vereeniging (die *f* 5.— voor hun lidmaatschap betalen) hebben vrijen toegang.

De verzameling bevat oudheden van zeer verschillenden aard. Wij noemen daaronder een goed landschap, geschilderd door *C. Drooghsloot*, 1664. Voorts eenige groote tinnen kannen, een stel koperen gewichten van Amsterdam uit het begin der XVIe eeuw, een koperen plaat waarop aan de eene zijde de voorstelling van Simson en Delila gegraveerd is, en aan den anderen kant Salomo die aan de afgoden offert (begin der XVIe eeuw); een andere koperen plaat van 1664 met de voorstelling van een deftig heer; een fraai, doch geschonden ivoren Christusbeeld uit de XVIIe eeuw; eenige stukken zijden stof; een zeer oude en zeldzame calender, (1578) belangrijk ook om de oude hollandsche benamingen der maanden; het in het begin der XVIIe eeuw geschreven Gildeboek der timmerlieden en christoffeldragers.

Een bijzonder belang hebben de urnen en potten door den heer *van Rootselaar* opgegraven in de talrijke bij Amersfoort, vooral bij Leusden, aanwezige tumuli. Zij zijn van Germaansch-Frankischen oorsprong.

Door mevrouw de weduwe P. J. A. Sundorff—Van der Linden, gestorven te Amsterdam, is aan de maatschappij *Arti et Amicitiae* aldaar *f* 1000 vermaakt.

— Het bekroonde model voor het gedenkteeken ter herinnering aan de Unie van Utrecht, hetwelk thans in onderscheiden steden wordt tentoongesteld, vindt weinig bewonderaars. Het is waar, dat men uit een model op kleine schaal nooit met volkomen zekerheid kan voorspellen wat het monument op uitvoeringsgrootte zal zijn: een lief beeldje van een halven meter blijkt dikwijls ten slotte de inleiding voor een mislukt figuur te zijn geweest. Nog waarschijnlijker is het dat het monument wanstaltig zal wezen, als het model reeds leelijk was.

Het is wel te vreezen dat het laatste thans het geval zal zijn.

De Commissie vroeg een standbeeld, graaf Jan van Nassau op zoodanige wijze voorstellende, dat de aanleiding tot de oprichting van dat standbeeld: de herdenking van het stichten der Unie vóór 300 jaren, daarbij duidelijk uitkwam." Was er niet wat veel gevraagd? Hoe kan een figuur van iemand, die 300 jaren geleden leefde, te kennen geven, dat het publiek 300 jaren later de behoefte gevoelde, een door een aantal personen voor 300 jaren gepleegde handeling te herdenken? Raadselachtig.

De ontwerper heeft er zich eenvoudig afgemaakt, door een voetstuk te bedenken met vier allegorische vrouwenfiguren en daarop graaf Jan te plaatsen. Het monument kan evengoed dienen voor Willem I, Egmont, Maurits, Frans I, Hendrik IV, Van der Werff, Don Juan of den hertog van Parma. Wel houdt de figuur een papier met een zegel in de hand, maar dit papier kan evengoed een privilegie, een acte van aanstelling of een pauselijke bul verbeelden als de acte van de Unie. Alles zal dus neêrkomen op de opschriften, en mag men er inderdaad geen grief van maken, dat de ontwerper daarin zijn toevlucht zocht.

Wel daarentegen mag men afkeuren, dat hij voor het voetstuk van dit monument aan het jaar 1579 gewijd, toen men in alles veel smaak vertoonde, zeer leelijke verhoudingen, lijnen en vormen koos, op zeer ongelukkige wijze zich inspireerend van Vitruvius. Voorts dat de vier kleine vrouwenfiguren, die er tegen geplaatst zijn, en aan het geheel schaden, zeer onsmakelijk zijn. Verder moet betreurd worden, dat de vier Cartels met wapenschilden zeer leelijk zijn; de XVIe eeuw leverde toch genoeg fraaije modellen van zulke onderdeelen op.

Het beeld is overigens een vrij gewrongen poppetje met een veel te klein hoofd en een stijfgegroeiden linkerarm.

Het wordt gesteund door een mager pilaartje, dat aanstonds aan een offerblok doet denken, zooals die nog in sommige kerken en weeshuizen worden aangetroffen.

't Is jammer, dat het oordeel over dit onderwerp ongunstig moet zijn. Na het fraaie beeld van Spinoza door Hexamer, ware het te wenschen geweest, dat de Nederlandsche Sculpteurs een flinke „revanche" hadden genomen.

ADVERTENTIËN.

AMSTERDAMSCHE ATLAS.

FREDERIK MULLER & Co., Amsterdam, zullen *8—11 November* in hun nieuw Auctie-lokaal, Doelenstraat 10, des avonds ten $6^1/_2$ ure *VEILEN:*

Een zeer fraaie verzameling **gegraveerde** en **geteekende gezichten** in en om

Amsterdam, Rotterdam, 'sGravenhage, Dordrecht, Haarlem, Leiden, Middelburg

en verdere Nederlandsche Steden en Dorpen; voorts eene **unieke** verzameling **afbeeldingen** van

ADELLIJKE KASTEELEN, — en een HISTORISCHE ATLAS,

waarbij veel betreffende de geschiedenis van Amsterdam.

De CATALOGUS is à *f* **0.25** te bekomen.

Hoogstbelangrijke Verkooping

VAN

een Kabinet Oude en Moderne

SCHILDERIJEN,

TE AMSTERDAM.

C. F. ROOS & C. F. ROOS JR. zullen op *Dinsdag 14 DECEMBER 1880,* in de **BRAKKE GROND** te Amsterdam, *verkoopen:*

HET FRAAIE KABINET

SCHILDERIJEN DOOR OUDE MEESTERS

uit de Hollandsche, Vlaamsche en Italiaansche Scholen,

EN DE VERZAMELING

MODERNE SCHILDERIJEN,

nagelaten door wijlen Vrouwe

JONANNA CATHARINA MATHIJSSEN,

Douairière van den Wel-Edelgeboren Heer

MICHIEL VIRULY VAN VUREN EN DALEM,

TE ROTTERDAM.

Het Kabinet OUDE SCHILDERIJEN bevat zeldzame en fraaie, door *J. Berckheyden, J. en A. Both, A. Cuyp, K. Dujardin, J. van der Does, Govert Flinck, J. Hackert* en *A. van de Velde, J. Hackert* en *J. Cingelbach, J. van Hughtenburgh, C. de Heem, Jordaens, F. van Mieris, C. Netscher, A. Pijnacker, E. van der Poel, Jacob Ruysdael, Salomon Ruysdael. H. M. Sorgh, J. Soolenmaker, J. Steen, A. Verboom* en *A. van de Velde, J. Wijnants* en *A. van de Velde, Th. Wijck,* enz.

De Verzameling MODERNE SCHILDERIJEN bestaat uit kapitale Stukken door *G. J. J. van Os, J. van Os, J. Kobell, F. de Brakeleer, A. Schelfhout, H. Leys, E. Verboeckhoven.*

De **CATALOGUS** zal in tijds verkrijgbaar zijn ten Kantore van C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr., **BRAKKE GROND** No. 45, te Amsterdam, en bij den Notaris H. P. MARONIER, Zuidblaak, te Rotterdam.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. B. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 46. 13 November 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets, Fototypie* of *Fotogravure.*

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ONZE MONUMENTEN.

38. HET HUIS TE MERWEDE [1].

Een klein half uur van Dordrecht staat eene oude ruïne, een overblijfsel uit lang vervlogen tijden. Krachtig verheft zij zich nog uit de rivier, en steekt met haar afgebrokkelde kanteelen schilderachtig af tegen het donker groene geboomte.

De breede vierkante toren met zijn eigenaardige versiering van witte verglaasde tegels, die alleen bij gebouwen van hooge oudheid terug gevonden wordt, is al op grooten afstand te zien.

Meer dan deze toren is er van het oude Slot te Merwede niet overgebleven, en al de stormen en watervloeden in aanmerking genomen, die om zijne muren gewoed hebben, is het nog te verwonderen, dat ook dit weinige niet weggeslagen is.

Op de plaats waar volgens de oude afbeeldingen het middengebouw en de andere toren gestaan moeten hebben, schijnt zelfs van de fundamenten niets te vinden, en alleen het voorste gedeelte van den rechterhoektoren is met een stuk der zijmuren in stand gebleven.

In den St. Elisabeth's nacht van het jaar 1421 werd de linkertoren met het achtergedeelte van den rechter geheel weggeslagen, terwijl de puinhoopen van het middengebouw, dat in vroegere tijden al ingestort was, bij die gelegenheid ook wel opgeruimd zullen zijn.

Aan de ruïne is betrekkelijk weinig gerestaureerd. De stad Dordrecht heeft alleen het onderste gedeelte der muren laten bijpleisteren, omdat zij door het water op eene bedenkelijke wijze waren uitgeknaagd, en daarbij is het gebleven. Voor het overige is er sedert den St. Elisabeth's nacht hoegenaamd niets aan veranderd.

De voormuur van den gedeeltelijk in stand gebleven rechter toren, die, het bolwerk medegerekend, eene hoogte heeft van ongeveer 20 meter, is uitmuntend bewaard gebleven; geen enkele steen is er nog uit losgeraakt, en te vergeefs zoekt men tusschen de voegen naar de een of andere grasspruit, waarmêe de meeste oude muren bijna geheel bedekt zijn. Wel moet dit kasteel dus met groote zorg opgebouwd zijn, dat het zich na zoovele eeuwen nog aldus voordoet.

[1] Wij hebben dit opstel aan de welwillendheid van den heer J. G. Wiemans te danken.

Aan de voorzijde zijn vele grootere en kleinere venster-openingen, en naar de buitenzijde zich vernauwende schietgaten, evenals bij het huis te Brederode. Het onderste deel van den muur is belangrijk dikker dan het bovengedeelte, zoodat de balken voor de eerste verdieping op dezen uitspringenden dikkeren muur konden rusten. Dat dit ook werkelijk het geval geweest is, blijkt ook nog uit een half verteerd verbindingsijzer, dat op die hoogte van den muur afhangt.

Evenals in den grooten toren of donjon van het huis te Brederode was de bovenzaal van groote vensters voorzien, waardoor de bewoners een prachtig uitzicht hadden over de rivier, die in die tijden evenwel nog niet de helft van haar tegenwoordige breedte kan gehad hebben. Verder kan uit den afgebrokkelden oostelijken zijmuur afgeleid worden, dat de bovenzaal aan die zijde nog twee groote vensters bezat met uitzicht over de rivier en het aangrenzende vlakke land.

Zoo heeft ook de benedenverdieping een raam, vlak onder het groote venster aan de voorzijde gelegen, dat evenwel veel kleiner is en naar buiten smal toeloopt, om in geval van belegering evenals de 4 boven elkander geplaatste schietgaten, die op de trap uitkomen, voor de verdediging te dienen. Beide boven elkander gelegen vertrekken hadden toegang tot een in den westelijken, vier meter dikken zijmuur gemetselde trap, die nog geheel bewaard is gebleven en langs de borstwering naar het op den N. hoek gelegen torentje leidt. De onderste deuropening bevindt zich bijna twee meter boven den grond, zoodat de vloer van het benedenvertrek aanmerkelijk hooger moet geweest zijn. De in de bovenzaal uitkomende deuropening is veel regelmatiger van vorm, en vooral wat het gewelf betreft, beter afgewerkt. De muren zijn opgetrokken uit zware gebakken steenen, zoogenaamde reuzenmoppen, en hebben eene dikte van bijna twee meter.

Van het middengebouw, dat volgens de oude teekeningen veel overeenkomst met de ridderzaal te 's Gravenhage moet gehad hebben, is niets meer te vinden; een smalle strook muurs toont alleen aan, waar het zich aan den oostelijken muur aansloot.

Dit gebouw moet reeds in verval geweest zijn, toen de beide groote torens nog in wezen waren; althans op de plaat van Romijn de Hooge, die geheel misteekend in de „Beschrijving van Dordrecht" door Smids en Schotel is overgenomen, komt het aldus voor.

Het slot met zijne wallen moet tamelijk uitgebreid zijn geweest, want in de rivier de Merwede zijn op een afstand van 317 meter van den bouwval nog fundamenten gevonden, die mogelijk tot de voorpoort kunnen behoord hebben.

Wat de oude historieschrijvers omtrent dit merkwaardige kasteel hebben aangeteekend komt hierop neder. In de eerste plaats brengen zij allen de naamsafleiding ter sprake; want die moet er wezen, of 't spel is onvolmaakt, zegt L. Smids, in zijn „Schatkamer der Nederlandsche oudheden."

Daar de naam Merwede overeenkomst heeft met Meroveüs, meenen vele oude geschiedschrijvers dien Frankischen koning als stichter te moeten aanwijzen, en ondersteunen hun gevoelen door de aanhaling uit de kroniek van Olivarius Vredius: „In 't jaar des Gesalfden 453. Merovius in groote vrede tot Atrecht levende, heeft onderwylen de Franken, Saliers en Bataviers besocht, en het Casteel Merwede bij Dordrecht gebouwt."

Dat deze schrijver niet alleen staat in zijn gevoelen, blijkt uit hetgeen Matthijs van der Houwen in zijn „Handvest-kronyk" zegt: „Dit Slot en de gracht Merovaei, wierde van den goeden Koninck Merovaeo, geboud en geschoten, om te dienen tot bescherminge van zijn nieuwe France Heerschappye."

In de „Antiquiteiten van Oost Friesland" haalt Johannes Picardt de geschiedenis nog iets verder op en teekent hieromtrent het volgende aan, dat ik om den eigenaardigen stijl en de verrassende gevolgtrekkingen hier geheel overneem: „Dese magtige Franckische Natie nu, hebbende hare handen vrij, zijnde victorieus, en siende de rare en ongewoonlijcke vermeerderinge en aanwas harer Natie, heeft uit ét midden van hare Inlandsche en strijtbaerste Helden eenen Koninck verkosen, genaemt in haer gemeyne Duytsche sprake Waermondt, maer is van anderen genaemt geweest Pharamondt, Warmondt; van welcken voortgeteelt zijn de Heeren en Heerlijckheydt van Warmondt, gelegen in Hollandt, niet verde van Leyden. Naar desen is gevolght Koninck Cloeck, die de Scribenten noemen Clogio, Clood, Clodius, leggende begraven tot Camerick. Desen is gevolght Koninck Merovaeus, Mervinck, Mervede, die zijn Koninckijke Hof gehouden heeft by Dordregt in Hollandt, alwaar op den dagh van heden noch gesien werden de hoge en dicke muren van het Koninklycke Palleys, in 't water, zijnde de rest met water bedeckt. En van desen koninck Mirwe, heeft als noch den naem de Mase, loopende voorbij Rotterdam en Vlaerdingen, die anders niet genaemt werd als de Merwe: gelijck dan oock eenen grooten rest Landerijen gelegen zijn tusschen het Landt van Altena en de Lange-straet, genaemt het Landt van Merwe, al het welcke soowel zijn naem en afkomst heeft van desen Koninck."

„Doch dat sommige Hoogh-Duytschen schrijven, dat desen Koninck Merovaeus een Thuringer zoude geweest zijn, geboren in Hoogh-Duytslandt, sulks is een groote misslagh, en komt van daen de misduydinge des woorts Thuredrecht. Die oude Rudera van 't Palleys des Koninghs Mervaci, gelegen bij dit Hollandsche Thuredrecht, geven genoegh te kennen, wie daarop zijne Hof-houdinge gehouden heeft."

Dat deze verklaring echter niet door allen werd aangenomen, blijkt uit een brief van J. Vossius, zoon van den beroemden Hoogleeraar Vossius, waarin deze den naam Merwede van merrieweide wil afleiden; doch ook dit vond weinig bijval. De bekende geschiedschrijver Jacob van Oudenhoven, die dezen brief aanhaalt, deelde eerst zijn gevoelen, maar kwam er in later tijd van terug.

Eene derde afleiding vermeldt van de Wall, in zijn „Privilegiën der stad Dordrecht;" volgens hem zou Merwede uit meruwede, moerassige weide, ontstaan zijn.

Hiertegen wordt door Smids en Schotel aangevoerd, dat er geen grond bestaat, waarom deze naam aan een bepaald stuk lands zou gegeven zijn, daar zij eerder op het geheele landschap toepasselijk was, dat in die dagen nog voor het grootste gedeelte onbedijkt was, en dus bij iederen hoogen vloed onder water stond.

Nog bestaat er eene vierde afleiding, die in het gunstig bekende werk van M. Alting: „Notitia Germaniae Inferioris," etc. voorkomt, maar bij geen der bovengenoemde schrijvers, zelfs niet bij Smids & Schotel,

te vinden is; de afleiding namelijk van „moerwater."

Meruwede, zooals de naam in oude kronieken geschreven wordt, moet dan gesplitst worden in meruwmoer- en ede, een woord, dat het geheele land door, in de beteekenis van „water" terug te vinden is. Het geheel wijst er dus op, dat het riviertje vóór het ontstaan van de Waal niet anders kan geweest zijn dan een afwatering van de Noordwaarts van de Maas gelegen moerassen.

Toen de riviertoestanden door het ontstaan van de Waal een' zoo ingrijpende verandering hadden ondergaan en de beteekenis van de Merwede hierdoor geheel gewijzigd werd, was het niet meer dan natuurlijk dat dit riviergedeelte zijn ouden naam bleef behouden, en het slot aan zijne oever gebouwd, ook daarnaar genoemd werd. Dit heeft te meer grond, omdat de ruïne nog tegenwoordig in de volkstaal als „Huis te Merweede" dat is „aan de Merwede" bekend is.

Het tijdstip van de stichting van het kasteel is niet bekend. Zonder twijfel bestond er reeds in de 10e eeuw een sterkte, daar in de kamerrijksche kroniek aangeteekend staat, dat Dirk III, de vierde Hollandsche graaf, er in het jaar 998 zijn verblijf hield, omdat hij zich bij de Friezen, die zijn vader Arnoud gedood hadden, niet veilig rekende. In vervolg van tijd hielden verschillende Graven van Holland er hun verblijf, tot er ten tijde van Dirk V een grafelijk hof of herberg in de stad Dordrecht verrees. Intusschen kan de tegenwoordige ruïne niet ouder zijn dan de XIIIe eeuw. Het slot werd toen door burgvoogden bewoond, die het eerst van den Graaf, later van de Heeren van Voorne in leen ontvingen en zich Heeren van de Merwede noemden.

In het begin der vijftiende eeuw stierf de laatste rechtstreeksche afstammeling van deze burgvoogden, Daniel van de Merwede, slechts eene dochter Margarethe nalatende, die in 1410 met Willem, Heer van Brederode huwde. Aldus kwam de Heerlijkheid, met toestemming van Graaf Willem VI, aan het geslacht der Brederodes, die haar evenwel niet lang behielden, want na in 1421 door den St. Elisabeth's vloed geheel verzwolgen te zijn, werd zij drie jaar later met het slot en al hare rechten aan heer Lodewijk van Praadt verkocht, van welk geslacht zij overging in de familie van den Boetselaer, die haar in 1604 voor de som van *f* 38,000.— aan de Stad Dordrecht verkocht.

Het oorsprónkelijk wapen was volgens M. Balen: Een veld van keel (rood), doorsneden met een fasce (balk) van zilver, en werd, nadat Heer Daniël van de Merwede aan den 4en of latijnschen kruistocht had deelgenomen, in 1204 verrijkt met 15 bezans of bollen van goud, boven den balk 9 en beneden 6.

Een oud handschrift van het jaar 1409, zegt van het wapen:

„Den vijfsten zuldi dus verstaen,
„Hi droech van keel doergaen,
„Een Faes van zilver, gedisanteert,
„Van goude, soe wast geblaseneert."

Wat de uitgestrektheid en het rechtsgebied betreft, daarvan zegt Jakob van Oudenhoven in zijn „Out-Hollands, nu Zuyt-Hollands": „De Heerlijckheyt Merwede was belent in 't Oosten met het Ambacht van Crajesteyn, hadden in het Zuyden de Graef, in het Noorden de Riviere de Meruwede, in 't Westen de Vrijheyt van de Stadt Dordrecht, streckende tot omtrent het Nieuwe Blauwe Bolwerck bij het Groote Hooft, daer weleer de Stadt aen den Riedijck gehecht is, daer eenen rooden Toorn plagh te staen, in het Hoeckhuys daer de rooden Toorn noch uythanght, ende streckte sich dan voorders, ende liep door het Toornstraetje. De Nieuw-kerck was de Parochie-kerck van dese Heerlijckheyt, ende streckten in het Noort-Westen tot aen Dortsmonde, was groot, hemels-breet, achthondert Mergen."

Dat het rechtsgebied zich tot in de Stad Dordrecht uitstrekte, vond hierin zijn oorsprong, dat bij uitbreiding van de stad naar deze zijde, op het grondgebied van de heerlijkheid gebouwd werd; zoodat reeds in 1286 een gedeelte der accijnsen, te Dordrecht geheven, door de Heeren van de Merwede geïnd werd.

Tot schadeloosstelling voor het verlies van rechtsgebied, door het aan de stad trekken van dit gedeelte der heerlijkheid, werd aan de Heeren van de Merwede het recht geschonken voor een tijd van acht dagen in het jaar over de geheele stad recht te mogen oefenen, terwijl de boeten gedurende deze tijd verdubbeld werden.

De heerlijkheid had bovendien nog eenige achterleenen als Dussen-Muilkerken, Carnis, Lekhorst onder Sliedrecht, Kijfhoek, een gedeelte van Zwijndrecht, enz.

Tegenwoordig is de ruïne nog een aantrekkelijk punt voor de Dortenaren, hoewel de omstandigheid, dat zij alleen te water bereikt kan worden, aan een druk bezoek wel eenige moeielijkheid in den weg legt, doch hieraan heeft zij het ook te danken, dat er nog zoo weinig aan de muren gesloopt is. Zooals zij nu is, kan ze, wanneer er geen tweede St. Elisabeth's vloed opkomt, nog eeuwen in stand blijven, als een bewijs, hoe de krachtige geest onzer voorouders zich tot in de bouwwerken afdrukte, die zij aan het nageslacht achterlieten.

INDRUKKEN VAN DE VIJFDE TEEKENMAATSCHAPPIJ-TENTOONSTELLING.

VI.

In de vier aquarellen van mevr. Bilders- v. Bosse is het niet zoozeer de fraaiheid van kleur of toonstemming, als de vlugheid in het doen en een zekere bekoorlijkheid van aspect die mij eenigszins aantrekken. Doorwerkte landschappen zijn het niet; veel tijd of moeite hebben zij oogenschijnlijk niet gekost, doch zij zien er niet onfrisch uit en getuigen ongetwijfeld van talent in het „buiten" werken met waterverf.

Meesters in het naar de natuur aquarellen tonen zich wederom het Orestes en Pylades-paar Weissenbruch en van de Sande Bakhuyzen, de oude vrienden, de getrouwe jaarlijksche studiegenooten „buiten". Ook ditmaal stellen zij werk ten toon, vrucht van een kort vóor de opening der „Teekenmaatschappij" gemaakten tocht in de omstreken van Bodegraven en Woerden, waaraan thuis, in het atelier, geen lijntje, geen toontje meer veranderd is, en dat wij dus „tout chaud" van buiten geïmporteerd geheel zóo te zien krijgen als het op de plaats zelve gewasschen is.

Een opmerking „in margine."

Het in een teekeningen-expositie tentoonstellen van studies naar de natuur keur ik volstrekt niet

af — daarvoor is mijn persoonlijke sympathie er veel te levendig voor — doch wèl wilde ik waarschuwen tegen het te zeer overheerschen van schetsen in een teekeningen-tentoonstelling. Elk jaar zien wij er meer opdagen. Dat mag niet toenemen; de „Teekenmaatschappij" mag niet op een studies-maatschappij gaan gelijken. Zooveel mogelijk worden er — optativus — in de volgende tentoonstellingen degelijk doorwerkte teekeningen geëxpozeerd, want uit deze kan men het ware talent, den waren meester eerst recht leeren kennen, meer dan uit aardige, geestige, of ook zelfs fraaie schetsen naar de natuur, die een ander eerder ook nog zou kunnen maken. Deze en gene onzer aquarellisten mogen het succes niet langs al te gemakkelijke, goedkoope wegen of paadjes gaan zoeken.

Weissenbruch voert zijn „buiten"-studies trouwens zóo hoog in kleur en bewerking op, dat zij gerust teekeningen genoemd mogen worden. Vooral de „boomgaard" en „aan de sloot," een aan het karakter van den Nootdorp Leidschendamschen Veenweg of de Voorburgsche Broeksloot herinnerend motief, zeer artistiek van behandeling, en fraai in harmonie van toon gehouden, zijn kloeke, degelijke aquarellen, wel is waar op zijn Weissenbruchsch wat dik en zwaarmoedig, papperig gedaan, maar toch vol artistieke grepen, vol brutaalheid en zekerheid van toets.

Verrukkelijk heeft v. d. Sande Bakhuyzen de wazige hitte van een warmen zomermiddag met onbewolkten hemel, waarin alles, sloot, waschplankje, kroos, grasoever, straatje, huizen, boomenverschiet, gebaad ligt, als in een doorzichtigen, nevelachtigen sluier gehuld, weten uit te drukken in zijn „Hollandsch dorpsgezicht;" een buurtje of gehucht in de omstreken van Woerden. Jammer, dat de te geel gekleurde graskant vlak op den voorgrond die heete dampigheid niet méer pakt; dan ware de heerlijke illuzie van het geheel nog grooter geweest, dan had de toeschouwer nog minder aan papier en verf, en nog meer aan buitenlucht, warmte en wazigheid gedacht! Nu, het zal Bakhuyzen geen moeite kosten, deze schets met een enkelen sponsveeg en een enkel kleur-accent tot een meesterstukje te maken! Na deze studie trekken de „polder" en „aan de plassen" mij om hun luchtige, losse, handige wijze van doen het meest aan. Aantrekkelijke bladen uit een schetsboek, gevuld met de vruchten der studietochten.

Ook in een paar van Mesdag's vier teekeningen zou ik schetsen naar de natuur zien, zoo ik niet reden meende te hebben om te veronderstellen, ja bijna te weten, dat zij binnen en niet buiten vervaardigd zijn. Vooral „vóor Rotterdam" draagt dit studiekarakter..... voor zoover deze aquarel, die zeer in de hoogte bengelt, althans te overzien valt. Mij trekt zij echter ook zóo reeds sterk aan, zoo luchtig, frisch en dun ziet zij er uit; lekker, helder rivierwater, ruimte en lucht. Een degelijke aquarel is „onder zeil," tot teekening opgevoerd : twee pinken met bruine en gele zeilen in een branding van lichtgroen, dun water; van de kleur is meer werk gemaakt dan Mesdag in zijn aquarellen meestal pleegt te doen. Het „vertrek der haringschuiten" is van een oorspronkelijkheid in de keus van gezichtspunt en formaat, in de samenstelling en de geheele wijze van voorstelling, dat de bijvoeging „echt Mesdagsch" hier volkomen op haar plaats is. Een klompje figuren staat op den uitersten strandzoom naar zee te turen; de uiterste voorgrond wordt door het strand, een lichte, bruingele vlek, ingenomen; de horizon is zeer hoog genomen, zoodat men tegen de branding en het verre stuk zee meent op te zien; daarboven slechts een smal strookje lucht. Goed is vooral het effect van het wijkend stuk zee weergegeven; het geheel is helder. Ik voor mij pas trouwens op zulk een keus en voorstelling 't „plus rare que beau" toe.

Du Chattel.... of zal ik volledigheidshalve de drie schetsen van mej. Clara Mont-Alba uit Londen vooraf nog in het voorbijgaan aanstippen? In mijn oog behooren zij trouwens niet tot het door artistieke hoedanigheden schitterendst of aantrekkelijkst werk der tentoonstelling. De met een zekere brutaliteit, losheid en breedheid gewasschen, maar in een onsmakelijke, groezelige melkchocolade-tint gedoopte schets aan de Theems bij Greenhithe mag wellicht het meest van alle op het epitheton „artistiek" aanspraak maken. Zou de natuur — wij ademen dáar toch niet de rook- en mistatmosfeer van Londen in! — er daar werkelijk zóo uitzien? Als ik het zelf zie, zal ik het gelooven, eerder niet. Du Chattel's vier groote aquarellen dan, in de grootste afmetingen waarin wij tot dusverre werk van hem te zien kregen, munten wat de keus der onderwerpen betreft uit door die oorspronkelijkheid, dien smaak, dat gevoel voor het typig-Hollandsche, landelijk pittoreske, die hem in de laatste drie, vier jaren hoe langer hoe meer eigen zijn geworden. In hoofdzake, zoo men wil, in der tijd uit de zienswijze en richting van Mauve en de Marissen ontsproten, wellicht ook niet geheel vrij van den invloed van Roelofs en Gabriël, heeft onze jeugdige meester als fijngevoelend afbeelder van ons zoo bij uitstek schilderachtig, tonig en kleurrijk waterlandje gaandeweg zijn eigen paden gezocht en gevonden. Denk slechts aan de fijn artistieke grepen, die uit de keus spreken van zoo origineel-eenvoudige kijkjes als ditmaal „het gezicht binnen Weesp" en de „avondstond", uit motieven van Abcoude en Rijswijk saamgesteld, eigenlijk ook het molenlandschap buiten Weesp! De pittoreske dorpjes waarvan menig deel van ons land overstroomd is, met hun buitenkanten en achterhoekjes, hun vaart- of vlietpartijen, hun door typigheid zoo treffend-schilderachtige in dezen zin zoo rijke en eenige motieven in één woord, hebben in hem den liefdevolsten en begaafdsten, hun intiem schoonheidskarakter het fijnst kennend en gevoelend schilder onzer school gevonden. Harmelen en Leiderdorp, Weesp en Abcoude (de als zoodanig bijna „klassiek" te noemen streek van Roelofs en Gabriël), Rijswijk en Voorburg, Stompwijk en Loenersloot, Nootdorp en Katwijk mogen in hem den schilder hunner eenig-pittoreske motieven begroeten, die als afbeelder van het Hollandsche platteland als een der eersten, wellicht als de eerste na Roelofs en Gabriël genoemd verdient te worden. Maak ik mij aan overschatting van du Chattel's zoo persoonlijk en zoo in-sympathiek talent schuldig, of sla ik in een ander opzicht de plank mis, wanneer ik in hem den voorbeschikten jeugdigen kunstenaar κατ'ἐξοχήν zie, geroepen om verzamelingen etsen van typig-Hollandsche, schilderachtig-landelijke hoekjes uit binnenstadjes, met helder terugspiegelende vlieten en vaarten, klap- of ophaalbrugjes, langs kroosachtige slooten met riet, aan trekvaarten, onder wilgen en in dorpsachterhoekjes aan het water te vervaardigen, die onder den titel „la Hollande pittoresque"

b.v. ook vooral in het buitenland door het artistieke van keus en uitvoering op den bijval staat zouden kunnen maken, dien zij ten volle verdienen, en des kunstenaars welverdiende réputatie hier en elders voor goed vestigen zouden? Ik geloof het niet. Wie buitendien weet, welk een onuitputtelijken rijkdom van onderwerpen voor zulke albums de motieven, die hij als aquarellen de wereld reeds inzond, en zijn schetsboeken met groote en kleine krijtstudies en -krabbels vooral bevatten, zal het stellig met mij eens zijn, dat bezwaarlijk voor iemand beter dan voor hem het vervulllen dier zoo aanlokkelijk artistieke taak is weggelegd. Bepalen wij ons verder, daar de oplossing van dit vraagstuk vooralsnog door den toekomstsluier omhuld is, liever tot het tegenwoordige.

Gelijk ik reeds opmerkte, veroorzaakt de fatale plaatsing, dat de „avondstond" bezwaarlijk te beoordeelen valt. Ruimte, lucht en helderheid zijn er echter ook zóo reeds in te ontdekken. Zou wat meer diepte en rijkdom van toon er wel in geschaad hebben? In het kijkje binnen Weesp is de groote partij in den hoek links, met half kale boomgroep, daken, blauwgrijs schoorsteenrookje, stukken van woningen, grasoever en breede inspiegeling dier geheele massa in den helderen waterplas, een juweel van kranige, virtuoze waterverfbehandeling; dat is in den besten zin des woords chiek gewasschen. Ook het middengedeelte der trekvaart-aquarel — het brugje tegenover de kerklaan van Voorburg, met een gefantazeerde molen op den achtergrond — verdient in hoofdzaak dezelfde lofspraak: een wolkschaduweffect over huisjes en molen, krachtig zonder naar het zwarte over te hellen, daarboven een fijn blauw luchtje met losse witte koppen. Het wijd landschap in de omstreken van Weesp, vlak vóor de brug die tot de poort voert, waardoor men komende van den kant van Nigtevecht het stadje binnentreedt, ziet er over het geheel wat droog, ietwat saai van behandeling uit, de handig en lekker gewasschen, ook door juist gebruik der spons mooi dun en helder geworden, fijngrijze, zilverachtige lucht met los ronddrijvende, dunne wolken, uitgezonderd. Deze aanmerking slaat ditmaal ook op meer partijen, ook in de drie andere aquarellen; de lekkere, nattige behandeling, de geestige, gezondchieke factuur, die b. v. het Abcoude-teekeningetje der vorige tentoonstelling — portefeuille van den heer Völcker — zoo wegsleepend aantrekkelijk maakte, ontbreekt in deze gedeelten, zoodat het aspect van du Chattel's inzending als geheel wellicht niet den verrukkelijken, hoog artistieken indruk van vroeger maakt. Het kijkje binnen Weesp — zie den linkerhoek der teekening — zou in dit opzicht wellicht het meest als waardig tegenhanger der bedoelde Abcoude-aquarel beschouwd mogen worden. In de „omstreken van Weesp" schaadt het te hard, verfachtig gras aan den indruk van het geheel; dat groen had ongetwijfeld meer illuzie van den fijngrijzen, helderen dag bij betrokken weer, van echt Hollandsche tinteling en zilverachtigheid in éen woord, kunnen, ja moeten gebracht worden; evenmin ware het stoffeerend figuurtje — melkmeid — gelukkig te noemen. Met geringe, maar juist en raak aangebrachte veranderingen, ware deze aquarel, dunkt mij, licht tot een zeer schoone lucht- en dagteekening te maken.

Zal ik het werk van Roelofs en Gabriël en passant nog even bespreken? Waartoe eigenlijk? Roelofs althans kan beter aquarelwerk leveren, dan dit vrij middelmatige, vooral dan den „avondstond". Ook omtrent zijn inzending ter vorige tentoonstelling meende ik deze opmerking te mogen maken. „Het turfbaggeren" deed mij door zijn lucht bij den eersten aanblik aan een Weissenbruch denken; het ontwaren van den naam Roelofs vóor n⁰. 107 van den catalogus verbaasde mij daardoor niet weinig. Ongetwijfeld is het dunne, doorschijnende van het water en de wazige hitte, de broeiigheid in het landschap „op den plas" met geringe hulpmiddelen talentvol uitgedrukt — men ademt goed buiten, er is lucht en ruimte in — maar toch is dit geen eerste kwaliteit werk, zooals het in een „Teekenmaatschappij"-tentoonstelling eigenlijk thuis had behoord, voor een kunstenaar van zulk gehalte. Veel talent zie ik er ongetwijfeld in; iets van het genie van dezen hoogbegaafden landschapmeester echter niet. Hoe menigmaal meer dan éen zijner schilderijen mij ook een heerlijke illuzie van het zilverachtig tintelende, wazig zonnige der Hollandsche natuur heeft geschonken, heeft Gabriël mij als aquarellist tot dusverre nooit iets vermogen te zeggen; ditmaal evenmin als vroeger. Wellicht ligt de schuld uitsluitend aan de omstandigheden, die het mij ongelukkig hebben doen treffen; wellicht heeft deze zeer begaafde kunstenaar dus meermalen beter aquarelwerk geleverd dan dit, waarbij ik den indruk van dilettanten-arbeid maar niet van mij kan afschudden, en dan alle teekeningen die mij van hem onder de oogen zijn gekomen.

Drie der vier aquarellen van Willem Maris stip ik slechts even aan. „Onder de boomen" acht ik beneden zijn talent, althans stellig in een „Teekenmaatschappij"-tentoonstelling — „doch de Heer was niet in het vuur", enz. Ongetwijfeld blinkt de „melkbocht" uit door fraaien toon, treffende stemming, schoone harmonie; eerste kwaliteit-werk *voor Willem Maris* ontdek ik hierin echter evenmin. „In de weide" — koeien in het gras aan den kant van een sloot met riet en kroos, alles in een tinteling van wazigheid, warmte, atmosfeer gedoopt — staat van deze drie teekeningen het hoogst; hier ademt men die wazige warmte, hier gevoelt men die illuzie van de goddelijkheid van een helderen morgen, zooals Willem Maris die wellicht gelijk geen ander onzer schilders of teekenaars weet uit te drukken.

Maar nu eerst „in het groen"!

Met deze eenden-teekening alleen ware Maris reeds een der twee, drie eerste Vorsten der vijfde tentoonstelling. Welk een kracht, welk een pracht, welk een heerlijkheid!

„.... Wenn ich empfinde,
Für das Gefühl.....
Nach Namen suche, keinen finde,
Nach allen höchsten Worten greife!"

Dezen uitroep van Faust maak ik hier tot den mijne. Het onderwerp, het „geval" zooals de schilders zeggen? Een in al zijn eenvoud hoogst poëzievol slootkantje, een in Hollandschen zin romantiesch plekje, door het oog van een dichterlijk ziend en gevoelend kunstenaar waargenomen — ontdekt, zou men haast kunnen zeggen — en opgevat, door de hand van een uiterst fijngevoelend poëet op het papier afgebeeld. Rechts een hellend dijkje, een grasglooiing, planten en riet gedeeltelijk er vóor. Op den achtergrond enkele langgetakte wilgjes, half tusschen tak-

ken, riet, waterplanten en gras verscholen, en tusschen welker takken en loof heen men heel in de verte een strookje lucht vermoedt. In het midden de sloot. Hoe typig is dat slootje zelf met zijn inspiegeling van waterplanten, riet, grasoever, takken en bladeren in het stil, doorschijnend watervlak — hoe lekker, krachtig en nat, hoe onovertrefbaar artistiek gewasschen! — waarop enkele kroosplakkaten, met bleeke, mat groene dekverf er op gezet, horizontaal rusten! Hooge, slanke rieten schieten van alle kanten omhoog; enkele breeder en korter rietplanten met blaadjes van mat, bleek groen, wringen zich er tusschen in. Langs de grashelling daalt een twaalf- of dertiental pasgeboren gele kiekentjes al waggelend naar het water af — reeds nu, onbewust, hun natuurlijk element — bewaakt door de moeder, een groote witte eend..... Verrukkelijk plekje! Hoe heerlijk, aan stadsgewoel, drukke straten of bedompt studeervertrek, aan geestelijke inspanning in één woord ontrukt.

„Aus niedriger Häuser dumpfen Gemächern,
Aus Handwerks- und Gewerbesbanden,
Aus dem Druck von Giebeln und Dächern,
Aus der Strassen quetschender Enge"

ontvloden, hier een uurtje te soezen, te mijmeren.... anders gezegd te genieten, het dagelijksche leven en zijn beslommeringen voor een wijl vergetend, geheel alleen in zulk een intiem alkoofje der natuur! [1])

(*Wordt vervolgd.*)

J. K.

[1]) In de laatste regels, die hij tot op dit oogenblik schreef: „Dans l'herbe" („Figaro" van 18 Oct.) drukte Zola deze stemming uit. Zij komen mij juist in handen, terwijl ik met de correctie der laatste revisie bezig ben. Ziehier: „Et c'est pourquoi je souhaite souvent de m'anéantir dans un coin perdu, au bord d'une berge en fleurs, entre deux vieux troncs de saule. Je ne me passionnerais plus pour les vaines disputes de ce monde. Je me coucherais sur le dos, j'étendrais mes bras dans l'herbe, et je dirais à la bonne nature de me prendre et de me garder."

DE BELGISCHE TROONREDE.

Tot aanvulling van onze mededeelingen over hetgeen de troonrede in Noord- en in Zuid-Nederland ten aanzien der Kunst bevat, laten wij hier volgen hetgeen door den Koning van België onlangs bij de opening der Staten-Generaal werd gezegd.

Ten overvloede merken wij op dat de Noord-Nederlandsche troonrede van 1880 over dit onderwerp *more solito* een doodsch stilzwijgen bewaarde.

Zie hier de woorden van Koning Leopold II.

„Het welslagen der Nationale Tentoonstelling heeft gelegenheid gegeven om de merkwaardige vorderingen te constateeren, die het Belgische volk sinds 1830 gemaakt heeft in alle takken van landbouw, van nijverheid en van de decoratieve kunsten. Het aanschouwen van al die verschillende voorwerpen binnen de grenzen van ons land vervaardigd of omgewerkt, is onder veel opzichten een ware onthulling (*révélation*) geweest, terwijl de tentoonstelling onzer kunstnijverheid, zoowel van de oude als van de moderne, getoond heeft, welke wonderen van smaak en fraaije uitvoering verkregen kunnen worden door de ontwikkeling van den aanleg, die onze werklieden in de beoefening van hun vak aan den dag leggen.

„De historische tentoonstelling der Belgische Kunst van 1830 tot 1880 is niet minder leerzaam en niet minder belangwekkend geweest. In een gebouw, waardig om als paleis voor de schoone kunsten te dienen, zijn de voornaamste werken vereenigd geworden van hen, die den roem en van hen die de hoop van de moderne Belgische School uitmaken.....

Bij het eindigen van deze schitterende manifestatie van onze werkzaamheid in al de takken der beschaving, kan Belgie intusschen niet blijven stilstaan, noch zijn taak als vervuld beschouwen. De vreemde natiën hebben te gelijk met ons groote vorderingen gemaakt, en dagen ons reeds daardoor tot een vreedzamen, maar niettemin zorgwekkenden strijd uit op elk gebied, waarop het ons gelukt is een eereplaats in te nemen.

Ik koester het vertrouwen dat hun voorbeeld en hun mededingen de natie zullen doen besluiten om nieuwe krachtsinspanning te toonen, en op hare beurt nieuwe vorderingen te maken.

Daartoe is het wenschelijk, dat men er zich op toelegge, voortdurend het zedelijk en verstandelijk peil der bevolking te verhoogen, en zijn wetenschappelijke en technische kundigheden uit te breiden.

Mijn regeering zal geenerlei maatregel verwaarloozen die dit doel kan helpen bereiken."

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw is benoemd de heer L. de Taeye, Directeur der Academie van Beeldende Kunsten te Leuven, en bekend als de hervormer en voorstander van het Teekenonderwijs in België.

— Het Koninklijk Kabinet van Schilderijen (Mauritshuis) zal van 22 November tot en met 6 December gesloten zijn.

— De bekende beoefenaar van Frieslands letterkundige en kunstgeschiedenis, wijlen W. Eekhoff, heeft bij testament den wensch uitgedrukt, dat zijn verzamelingen op Friesland betrekkelijk, aan de provincie tegen een te bepalen prijs zouden worden aangeboden. De eerste verzameling bestaat uit handschriften van 1587—1843, uit stukken betreffende de Academie te Franeker, 1587—1816, uit handschriften van E. M. van Burmania. De tweede bestaat uit een atlas van 2500 kaarten, plannen, gezichten van gebouwen enz., en een atlas van 1500 portretten en kunstwerken. De derde bevat handschriften en boeken betreffende de familie Hemsterhuis. De vierde is bibliographisch en bestaat uit boeken over Friesland of geschreven door Friezen.

Gedeputeerde Staten hebben geoordeeld dat de derde en de vierde collectie niet belangrijk genoeg was voor

de provinciale bibliotheek. Voor de eerste werd *f* 990, voor de tweede *f* 6900 gevraagd.

Gedeputeerde Staten verklaarden, dat de tweede verzameling (de historisch-topografische en artistieke atlassen) *eenig in haar soort is en een benijdbaar eigendom voor een museum*, doch .... zij adviseerden om alleen de eerste collectie ad *f* 990 te koopen! De Commissie uit de Staten deelde dit gevoelen!

En zoo geven de Friezen, de meest „Steinreiche" onder de „Steinreiche" Nederlanders, het droevig bewijs, dat zij geen geld over hebben om een verzameling te koopen, die voor Friesland van uitnemend belang is en niet meer te vormen zal zijn! Konden dan provincie, Friesch Genootschap en rijke particulieren niet de handen in elkaâr geslagen hebben om den schat te koopen?

Er zijn 50 leden in de Provinciale Staten. Indien elk voor *f* 100 inschreef, zou 's Konings Commissaris met het Genootschap en eenige belangstellenden allicht de benoodigde som bijeen brengen, ook zonder dat de provinciale kas iets behoefde uittegeven. En wat is *f* 100 voor een Lid van de Provinciale Staten in Friesland? Helaas, 't is niet het geld dat ontbreekt!

— Het Kasteel *Wadenoijen* bij Tiel, dat thans tegen *f* 7160 voor afbraak verkocht is, dagteekende van 1809, en was in „style Empire" gebouwd door *Jhr. van Borssele.* Het kwam later in handen van *Baron van Brakell van Doorwerth* en van *Mr. Simon van Walcheren*, en laatstelijk in die van den Heer *M. Hijmans van Wadenoijen*, te Rotterdam. Een paar fraaije in Italië gebeeldhouwde marmeren Schoorsteenen trokken vooral de aandacht. De heer *Hijmans* zal zich, ook na de slooping, *van Wadenoijen* blijven noemen.

VERKOOPINGEN.

— De belangrijke verzameling van wijlen den heer J. Josephus Jitta zal op 23, 24, 25 November door de Heeren van Pappelendam en Schouten in het lokaal Pictura, 19 Wolvenstraat, te Amsterdam, geveild worden. (Kijkdagen, particulier, 20 en 21 November, publiek 22 November, van 10 tot 4 uren.) De verzameling, waarvan een gedeelte dezen zomer in de zalen van Arti was tentoongesteld, omvat talrijke fraaie kunstvoorwerpen en oudheden, gedeeltelijk in den Catalogus der auctie langs photografischen weg afgebeeld. De eerste afdeeling bestaat uit voorwerpen in steen, agaat, bergkrystal, onyx en cameën. De tweede telt niet minder dan 73 snuifdozen en „bonbonnières."

In de derde komen de beeldwerken in ivoor en palmhout voor. De vierde bestaat uit horologies, juweelen en waaijers. De vijfde is aan emailleerwerk en miniaturen gewijd. In de zesde treft men het gouden zilverwerk aan, in de zevende het porselein- en aardewerk, in de achtste het zilveren speelgoed en kleine chineesche voorwerpen, in de negende lakwerken, inleg- en mozaiekwerken. Voorts komen drie oude en 17 moderne schilderijen ter tafel.

De catalogus telt in het geheel 869 nummers.

— Een andere verzameling die weldra geveild zal worden, is die van de oude en moderne schilderijen van wijlen mevrouw *M. Viruly van Vuren en Dalem, geboren J. C. Mathijssen* te Rotterdam.

De auctie zal plaats hebben in de Brakke Grond te Amsterdam op 14 December onder leiding der HH. C. F. Roos en C. F. Roos Jr.

De meeste stukken van het belangrijk kabinet zijn afkomstig van de verzameling Verbrugge in 1831 te 's Gravenhage verkocht en van de galerij van Koning Willem II, die in 1850 werd verspreid. In den catalogus prijken de namen van *Both*, *Cuijp*, *Dujardin*, *Flinck*, *Hackert*, *Lingelbach*, *de Heem*, *Jordaens*, *F. van Mieris*, *C. Netscher*, *Pijnacker*, *van der Poel*, *J. en S. Ruijsdael*, *Steen*, *A. van der Velden*, *Wijnants*, *van Os*, *Kobell*, *Schelfhout*, *Leijs*, *Verboeckhoven enz.*

NECROLOGIUM.

Op 90jarigen leeftijd overleed in zijn geboortestad den 8 November Bartholomeus Johannes van Hove, geboren te 's Gravenhage den 28 October 1790. Als kind ontving hij reeds onderwijs in de graveerkunst, en werd later geplaatst in het atelier van Breckenheimer, destijds decoratieschilder van den Hollandschen Schouwburg. Hij toonde zich weldra zeer bekwaam in het schilderen van tooneeldecoratiën en vervaardigde er voor verschillende schouwburgen, zooals die van Nijmegen en van den Haag. In 1840 schonk hem het Stedelijk bestuur van 's Gravenhage een zilveren medaille, wegens zijn decoratief voor het treurspel: de Schipbreuk der Medusa. Ook in het schilderen van gezichten binnen kerkgebouwen en van stadsgezichten was hij bekwaam.

Hij gaf onderwijs in de schilderkunst aan de prinses van Oranje, later Koningin Sophia, en was langen tijd hoofdonderwijzer aan de Haagsche Teeken-Academie. Velen onzer beste schilders, waaronder zijn zoon H. van Hove, Bosboom en Sam. Verveer, genoten zijn onderwijs.

Eerst onlangs werd hij op de meest eervolle wijze als decoratieschilder van den Haagschen Schouwburg ontslagen.

Aan eere-medailles en eere-lidmaatschappen heeft het hem niet ontbroken. Hij was Officier van de Eikenkroon en Ridder van den Gouden Leeuw van Nassau.

Zijn artistieke aanleg wordt ook in zijne afstammemelingen teruggevonden. Twee zijner zonen, de te vroeg ontslapen Hubertus en Willem zijn met eere als kunstschilders bekend, een derde, Johannes, als houtgraveur. Een kleinzoon beoefent met goed gevolg de beeldhouwkunst.

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.

UIT HET ENGELSCH

DOOR

J. VAN VLOTEN.

2e Druk.

Ingenaaid f 1.50. ***In linnen f 1.90.***

Bij P. GOUDA QUINT, te Arnhem, is verschenen de ***eerste*** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

Hoofdtijdperken der Architectuur,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Politechnische School, te Delft.

Met omstreeks ***700*** in den tekst gedrukte figuren en 6 staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 10 afleveringen à f 1.75.

Loterij.

Tot 15 November a. s.

nemen wij bestellingen aan voor de 1ste Klasse der Hamburger geldloterij, die, zoals bekend, van de regeering uitgaat, en door deze is gewaarborgd. De loterij bevat ditmaal 90,500 loten en 46,640 prijzen; zij is dus weer grooter geworden. Er is geene loterij, welke zulke voordeelige kanzen biedt. Alle prijzen worden even als in de Nederlandsche staatsloterij in 7 snel achtereenvolgende trekkingen uitgeloot, de hoofdprijzen die in 't gelukkigste geval gewonnen kunnen worden zijn:

400,000 Mark
250,000 Mark
150,000 Mark
100,000 Mark
60,000 Mark
50,000 Mark

en vele van 40,000, 30,000, 25,000, 20,000, 15,000, 12,000, 10,000, 8000, 6000, 5000, 4000, 3000, 2000 Mark enz. enz. De kleinste prijs bedraagt meer dan de koopprijs van een lot. Even als vroeger is de prijs der loten ambtelijk vastgesteld en bedraagt voor:

heele orginale loten f 3.60 Ned. Cour.
halve orginale loten f 1.80 „ „
vierde orginale loten f 0.90 „ „

Tegen ontvangst van het bedrag in muntbilletten, nederl. postzegels, of per postwissel uiterlijk tot

15 November a. s.

verzenden wij deze orginale loten, met het staatswapen voorzien, in tijds voor de trekking der eerste klasse. Uitvoerige trekkingsprogramma's voegen wij bij iedere bestelling. Ambtelijke trekkingslijsten en de gewonnene sommen worden na de trekking prompt door ons toegezonden. De uitbetaling der gewonnene prijzen geschiedt onder toezicht der regeering. Bij de laatste trekkingen zijn zooals bekend

!! 3 groote Prijzen !! in Nederland
op Nr. 53716, 34466, 35968

gevallen. Wij hopen ook deze keer onze begunstigers in Nederland met groote prijzen te kunnen verrassen. — Ten einde met gewone stiptheid alle bestellingen te kunnen uitvoeren, verzoeken wij ons zulke ten spoedigste en direct te zenden.

JSENTHAL & Co.,
Hoofdloterij-Kantoor.
HAMBURG.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 47. 20 November 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—
Franko per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1—6 regels .... *f* 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

INDRUKKEN VAN DE VIJFDE TEEKENMAATSCHAPPIJ-TENTOONSTELLING.

(*Slot.*)

Mag ik mijn lezers een tegenhanger dezer betooverend poëtische waterverfschilderij voorleggen, die door treffende gelijkenis uitmunt en als letterkundige aquarel van niet minder teekenaars talent getuigt? Dat dit plekje van Maris zoo *in*-Hollandsch, en het bedoeld hoekje van Zola aan de omstreken van Aix-Plassans in „Provence" ontleend is, kan de kracht der overeenkomst en gelijkenis in geenen deele verzwakken. In het idylliesch tiende hoofdstuk van „la Faute de l'Abbé Mouret" vindt men dit hoekje geschilderd. Albine en Serge, de wonderen van het „Paradou"-park, de wilde rozenstruiken, de geurige bloembedden, de dichte, donkere boomenlanen, de zich onmetelijk uitstrekkende grasvelden, al de heerlijkheden van hun Eden in éen woord tijdelijk moede, ondernemen een nieuwen ontdekkingstocht, ditmaal naar de stroomen die, gelijk aan de vier rivieren uit Gen. II : 10, zich door het Paradijsachtig oord heenslingeren. Zij bereiken eindelijk het water, „goutant là une pureté, une caresse de ruisseau."

„C'était une eau plate, peu profonde, qui s'en allait mollement, si nette, qu'elle reflétait comme une glace le moindre jonc de ses bords... Ils voyaient l'eau nue, sur le lit des herbes, étirer ses membres purs, s'endormir en plein soleil du sommeil souple, à demi dénoué, d'une couleuvre bleuâtre. Enfin, ils arrivèrent à un bouquet de trois saules; deux avaient les pieds dans l'eau, l'autre était planté un peu en arrière, troncs que couronnaient des chevelures blondes d'enfant. L'ombre était si claire, qu'elle rayait à peine de légères hachures la rive ensoleillée. Cependant, l'eau si unie avait là un court frisson, un trouble de sa peau limpide, qui témoignait de sa surprise à sentir ce bout de voile traîner sur elle. Entre les trois saules, un coin de pré descendait par une pente insensible, mettant des coquelicots jusque dans les fentes des vieux troncs crevés. On eût dit une tente de verdure, plantée sur trois piquets, au bord de l'eau, dans le désert roulant

des herbes.... 1) Le bleu du ciel les regardait à travers le feuillage grêle."

„Heureuse solitude, toute pleine de sérénité!" roept de dichter hierop uit. 2)

Met onbeschrijfelijke frischheid van kleur schittert en tintelt een zilverachtige toon „in het groen". En welk een toonharmonie, welk een rijkdom en pracht van kleur, welke frische, malsche, fluweelachtige groenen in het dik gras dat de glooiing, waarlangs een zilverachtige dagtoon heenstrijkt, als met een tapijt van dons of fluweel bedekt! Welk een verbazende helderheid doortrekt de geheele aquarel, welke tinteling, welk gewemel van tonen! Welk een zalige voorjaarsilluzie, welk een machtige indruk van licht, dag, zon allerwege! Hoe geheel „buiten!" Zou het intieme, dichterlijke van zulk een verrukkelijk plekje aan den lommerrijken slootoever, „sous bois", wel ooit inniger, poëtischer gezien en gevoeld, ooit schooner, dichterlijker weergegeven kunnen worden? Met de hand op het hart moet ik naar gevoel en overtuiging verklaren: onmogelijk! Evenmin zal er voor mijn gevoel ooit frischer, geïnspireerder, geestiger, lekkerder .... tranchons le mot: genialer, met waterverf gewerkt kunnen worden — in *deze* richting en opvatting der waterverfkunst natuurlijk 3) — dan hier door Maris fijngevoelende meesterhand is geschied. Hoe is b. v. het water uitgedrukt, zoodat men het vóor zich meent te zien, limpiede, diep, doorschijnend, kristalhelder! Hoe is die grashelling aangegeven, hoe zijn die rieten, planten, takken, kroosvlekken er op gezet! De fijnstgevoelde, wegsleependste poëzie allerwege! Met evenveel zekerheid als virtuoziteit en geestigheid is het pêle-mêle van takken, planten, riet en kroos uitgedrukt. De kunstenaar wist volkomen wat hij wilde weergeven; hij kende de voorwerpen, die zijn onderwerp moesten helpen samenstellen, door en door; tevens gelukte het hem door zijn heerlijk talent, ze zoo geestig en artistiek, in één woord zoo meesterlijk mogelijk met penseel en waterverf weer te geven. Ferm, frisch, nat er in gezet zijn ook enkele forsche en tevens helder gehouden schaduwtonen, die krachtig in het slootwater terugspiegelen. Bevallig en vlug, snel zijn de hoogopschietende, slanke rieten en planten geteekend. Hier en daar dient een bruine schaduwvlak in het water, nat gewasschen en transparant gebleven, tot weerkaatsing der helder frische kleuren van het gras, enz.

Vol natuurwaarheid zijn het leven en de actie uitgedrukt, waarmede het dozijn piepjonge, fijngele eendjes van de grasglooiing afdalend, al kwakend, piepend en waggelend, voorzichtig onder het oog der moeder komt aanzetten. In krachtig en toch harmonisch „relief" springt de heldere frische kleurvlek der witte eend met haar gele kiekentjes vooruit tegen de in de gamma van het groen gehouden omgeving van gras, planten, enz.

Heerlijk land, dat zulke intiem-romantische, trouwens slechts voor het oog van den ingewijde, van den dichterlijken „ziener" ontdek- en verstaanbare plekjes bergt, en dat kunstenaars voortbrengt, die de zoete geheimen van haar intiem natuurschoon met zoo kuische, fijngevoelige, poëtische hand weten te ontsluieren! Willem Maris is een der weinige uitverkorenen onder die vele geroepenen, een lieveling, een troetelkind der aquarel-Muze. Voor wie zijn werk gekend, begrepen en gevoeld hebben, zal zijn naam onafscheidelijk verbonden blijven met het begrip: Hollandsche natuurpracht.

Mag ik, ter zake dier rijpe en toch altijd zoo doorschijnend gehouden schaduwtonen, waarin Maris in deze aquarel, gelijk altijd en overal, zoozeer uitmunt, uit een oogpunt van koloriet — *hier* met kleuren, verven, *daar* met instrumenten verkregen — de juist op dit gebied zoo na verwante toonkunst hier even bij tepas brengen? Welnu, meermalen dacht ik, onder het genot van het poëtisch plekje „in het groen", aan de hemelsche „Scene am Bach" uit de „Pastorale". Op enkele plaatsen dezer eenig heerlijke, naturalistisch-poëtische landschapschilderij in tonen, het meest wellicht in de prachtige solo voor fagot, die een zangthema der violen beantwoordt (eenige maten later door de twee solo-celli *c-sord.* gedekt), onder trillers in de violen, word ik altijd aan transparantkrachtige schaduwpartijen in een zomerlandschap herinnerd; bij die violentrillertjes is 't mij steeds te moede, als schoten enkele zonnestralen goudgeel en lachend door het dichtgroen, tusschen de diepe, heldere schaduwen van takken, bladeren en gras heen, terwijl slechts bladerengesuizel en vogelengefluit de zalige stilte afbreken.

Mijn Latijnsche „Vaderland"-collega heeft er de „Midsummernight's dream", Puck, Oberon, Titania en hun gevolg bij gehaald.... in mijn oog met de haren bij gesleept. Wat hebben elfen- „Spuk" en maneschijn in godsnaam met den haast prozaïsch te noemen eenvoud van dat poëtisch Hollandsch slootboekje, uit riet, grasoever, kroos en eendjes saamgesteld, te maken.... que diable vont-ils faire dans cette galère?

Zie ik mis, wanneer ik in zulk poëtizeeren niets anders dan verslaggevers-mooischrijverij, dan recensenten-rhetoriek, slechts „Schöngeisterei," verkeerd begrepen „style fleuri", kortom: valsche poëzie vermag te ontdekken? Natuurlijk heeft iedereen volkomen hetzelfde recht als zijn buurman om welke soort van poëzie ook in de eendenidylle van Maris te ontdekken. Dat is geheel subjectief — alle opvatting is dit immers? — geheel „ad libitum" en voor rekening van den „geachten spreker." Met een: „maar dat zie *ik* nu eenmaal *zóo*" ware de deur voor alle verdere discussie gesloten. Toegegeven. Maar even natuurlijk mag een ander eens hartelijk lachen, wanneer van hem gevergd wordt, bij een gewoon, maar met buitengewoon fijnen en dichterlijken smaak gekozen, gecompozeerd, opgevat en weergegeven Hol-

---

1) Vooral deze zinsneden zijn haast een letterkundige photographie van Maris' aquarel te noemen.

2) De lezer vergunne mij in dit verband nog een aanhaling uit Zola's zooeven genoemd, aan idyllische jeugdherinneringen gewijd opstel in den „Figaro" van 18 Oct.: „Les troncs de ces saules semblaient pourris, se penchaient au dessus de l'eau, dans des attitudes tragiques de noyés retenus par les cheveux, et de ce bois crevassé, livide, sali des écumes du flot, toute une jeunesse de frêles tiges et de feuilles délicates s'épanouissait, montait, retombait en pluie. Nous devions, en passant, baisser la tête, le front caressé par les branches." Het motief dezer beek- en slootschets behoort thuis aan de oevers der Seine, in de onmiddelijke nabijheid van Parijs.

(Loot gedurende de revisie-correctie)

3) Immers ook van haar, gelijk van alle kunsten, geldt in dit verband het bijbelwoord, dat met een kleine wijziging zou kunnen luiden: „in mijn huis zijn vele woningen".... 't welk „overgezet zijnde", beteekent: er bestaat nu eenmaal geen uitsluitende, alleen - zaligmakende richting of opvatting.

landsch grashellinkje aan een sloot onder wilgen....

Oberon, Titania, Puck en trawanten op de stralen der zilveren maan te zien ronddartelen (met of zonder vlinderachtig fladderende „Sommernachtstraum"-muziek?)! Dat is *mij* te kras!! Neen, dan is, als wij ons ter illustreering van Maris' verrukkelijk kunstwerk *toch* aan een schrijver willen aanleunen — en waarom *niet*? volgaarne!! — als letterkundig tegenhanger de daar straks aan de idyllische liefdestooneeltjes tusschen Serge en Albine ontleende épisode naar mijn bescheiden meening oneindig meer „ad rem." Vervult den ontvankelijken toeschouwer onder het genot dezer teekening, evenals bij het genieten van „niet alleen" en het kindertooneeltje van „Jaap" Maris, niet die stemming, welke Robert Schumann onder het aanhooren van het Allegretto scherzando der achtste symphonie gevoelde en aldus schetste: „da kann man nur still sein und glücklich ...?"

Toevallig ben ik in staat, den lezers die in Willem Maris, in het bijzonder in deze heerlijke eendenaquarel belang stellen, een eenvoudige bijzonderheid omtrent haar genesis mede te deelen.

Het was ongeveer een week, nog slechts een zeer kleine week, als ik mij wèl herinner, vóor den inzendingsdag onzer „Teekenmaatschappij"-tentoonstelling.

Na een week of anderhalf te Abcoude te hebben doorgebracht, was onze kunstenaar 's avonds te voren in zijn woning teruggekeerd. 's Morgens om elf uur waren wij met ons drieën op 't appèl vóor de deur van „Rozenburg," brandend van verlangen naar de nieuwe studies. .... Doch er waren er geen. Maris lachte ons hartelijk uit om onze teleurgestelde, nog altijd half ongeloovige gezichten.

„Hoe, niets uitgevoerd?"....

„Neen, ik heb mij buiten maar opgefrischt, veel rondgekeken en enkele krabbels gemaakt — 't was haast voortdurend te heet om binnen, en vooral buiten iets te kunnen uitvoeren.... Nu ja, een enkel olieverfstudietje loopt er onder, maar 't heeft niet veel om 't lijf." Wat er was haalde hij voor den dag. Een verrukkelijk geestige olieverfstudie op een klein paneel viel ons dadelijk in het oog: een slootkant met dijkje, grasglooiing, een stukje water en hoog, slank riet, in de breedte. Dat zag er zoo frisch, helder, zilverachtig uit als de natuur zelve; men ademde geheel „buiten," en rook de atmosfeer...... Een paar weken later sprak ik den schilder op den openingsmiddag der tentoonstelling. Weinige oogenblikken te voren had de eenden-aquarel mij voor het eerst in verrukking gebracht.

„Zoodoende heb ik bij slot van rekening dan toch wel iets uit Abcoû meê naar huis gebracht, terwijl jullie mij zoo uitlachten om mijn luiheid en mijn platzak thuis komen!" voegde hij mij nu glimlachend toe.

„Hoe zoo? Ik begrijp waarlijk niet wat u bedoelt."

„Het studietje, dat jullie dien morgen bij mij hebben gezien, u weet wel, dat slootkantje met riet.... Kijk maar eens, ik heb het formaat veranderd en in de hoogte in plaats van in de breedte genomen, en dan natuurlijk verder nog het noodige veranderd...."

„Ja, waarachtig, nu u 't zegt.... Maar hoe is dat mogelijk geweest in dien korten tijd? Er waren nog maar vier dagen vóor den inzendingstermijn, meen ik, en u hadt nog niets begonnen...."

„Dat is zoo, maar ik heb dan ook niet bepaald stil gezeten; ik heb mij vier dagen op een zolderkamertje opgesloten en niet-thuis gegeven. Den vierden dag was de aquarel zoover als u ze nu hier ziet. Dat was net aan. Zoo heeft het Abcoûsche verblijf mij dan toch wel wat opgeleverd...."

Ja, *dat* had 't!! Vier dagen, d.w.z. een ferm stuk van den morgen en een flink gedeelte van den middag per dag.... dat is stellig niet minder „verdraaid vlug", dan de koekebakker de Groot de pianospelende vingers zijner schoone nicht Henriette vindt. Zoo is vaak het geringst gegeven, soms zelfs het geringst, slechts voor den meer ingewijde verstaanbaar potlood- of krijtkrabbeltje voldoende, om de kiem van het heerlijkst kunstwerk in het brein van den talentvollen, fantasierijken en technisch vaardigen kunstenaar wortel te doen schieten.

Nog rest mij de korte taak, een enkel woord omtrent de bloem- en vruchtstukken in deze tentoonstelling te zeggen.

Biseo uit Rome herdacht ik in den aanvang van dit opstel reeds. Die beide teekeningen maakten niet geheel den fraaien indruk zijner — of harer? — inzending bij de vorige expositie. Was de ongunstige plaatsing — zij hingen zoo hoog, aan beide zijden der leelijke kleurendruk van Herkomer — hieraan niet voor een deel schuld? Sierlijk, bevallig, élegant.... deze eigenschappen vielen er, zelfs op dien afstand gezien, ook nu wel in te ontdekken, kwaliteiten die, door frischer, rijker kleur ondersteund en aangevuld, trouwens evenmin ontbreken in het werk van mej. v. d. Sande Bakhuijzen, dat er in mijn oog althans meer uit springt dan anders, voorál de groote, superbe, frische rozenaquarel; hieruit spreken ongetwijfeld meesterschap over vorm en talent voor koloriet, degelijke, grondige kennis en artistiek gevoel. Geheel als tegenvoeter komt de vruchten- en bloemenopvatting van mevr. Mesdag—v Houten mij voor. Talent voor koloriet en artistiek gevoel ontbreken stellig niet, ja in sentiment voor toon staat haar werk voor mij zelfs onbetwistbaar hooger dan dat harer beide mededingers in deze tentoonstelling; grondige kennis van den vorm, degelijkheid in de modelleering blinken daarentegen niet uit. Hierin licht de zwakste zijde van mevrouw Mesdag's, wat gevoel voor toon en kleur betreft zoo uiterst sympathiek talent. Iets onbestemds, vaags, vormloos, dat niet schoon aandoet, is hiervan het gevolg. Ook de behandeling legt nog geen getuigenis af van een geroutineerd, bedreven, virtuoos aquarellist; hier wordt nog fijner artistieke smaak verlangd. De kleur verleent echter bekoorlijkheid ook aan deze vier aquarellen, al hebben wij er in vorige tentoonstellingen rijpere en rijkere gezien. In dat vorig werk verleenden o. a. dieper en rijker achtergronden meer relief aan het geheel. Dat alles is nu wat mager, schetsachtig, flauw. De fijne toon van het landschap in de Scheveningsche boschjes kan voor mij de afwezigheid der harmonievolle Drentsche heiden van vroeger niet geheel vergoeden. De donkerroode rozen en de lichtgele peren trekken mij het meest aan.

Mijn tentoonstellingsbeschouwing is ten einde.

Op nieuw heeft zij — de expositie nl. — ons op hartversterkende wijze de kracht, de macht en de

pracht der verrukkelijke aquarelkunst geopenbaard, zooals die uit de werken onzer eerste inheemsche meesters spreekt. Ik zeg dit zonder achteruitzetting of geringschatting van het werk van andere begaafde talenten, binnen- en buitenlandsche Doch wat het hoogst staat, wat in het voorste gelid een plaats bekleedt, verdient het eerst genoemd, het hoogst aangeslagen te worden; ce n'est que juste.

En zoo zal, wanneer na jaren het gesprek mocht komen op sommige van de lang vervlogen tentoonstellingen der „Teekenmaatschappij", en het geheugen ons ten opzichte der chronologie dier exposities eens in den steek mocht laten, de vijfde, zelfs wanneer verreweg de meeste harer kunstwerken die ons nu een meer of minder rijk genot schonken, lang uit ons geheugen uitgewischt zijn, nog duidelijk en levendig in onze herinnering opdoemen als die tentoonstelling welke „niet alleen," de „eenden" – idylle, het „moedertje" van den broeder des eendendichters, en de „vrijaadje" van Albert Neuhuys onder haar werken telde.

DEN HAAG, 10 Sept. J. K.

Dr. BODE OVER H. HAVARD.

Het zal den heer Havard dunkt mij, erg tegenvallen, na eerst zulk een pluimpje in de *„Zeitschrift für bildende Kunst"* gekregen te hebben, thans in het „Repertorium für Kunstwissenschaft" III Bd. 4 Heft, eene kleine „douche" van Dr. Bode te moeten ondergaan, die echter van weldadige gevolgen kan zijn, als de heer Havard den raad „KNAPPER und SACHLICHER" te zijn in zijne verdere monographien wil opvolgen. [1])

Over de tweede aflevering van „L'art et les Artistes Hollandais" zegt Dr. Bode o. a.: Eine Reihe theils interessanter, aber auch herzlich unbedeutender Documente wird mit *hochtönenden Phrasen* in die Welt gesetzt, *mit weitschweifigem Ballast* biographischer und kunsthistorischen Bemerkungen umgeben; die eigenen neuen Forschungen und ältere fremde Errungenschaften sind leider oft nicht zu unterscheiden etc. Ook betreurt Dr. Bode terecht de zeer *onvolledige* en *onkritiesche* opsomming der schilderijen van de meesters, waarbij hij bijv. van de Palamedessen het *vijfvoudige* aantal zou kunnen noemen; ook zijn de in verkoopingen voorkomende stukken met die in Musea en collecties door elkaar opgegeven, wat zeer lastig is en waardoor dikwijls dezelfde werken meermalen voorkomen. Waar de heer Havard zich buiten zijn onderwerp waagt, raakt hij de kluts nog al eens kwijt. O. a. vertelt hij dat van Dijck na 1632 zijne vaderstad niet terug zag, terwijl hij toch in 1640 met zijne echtgenote over Antwerpen naar Parijs reisde en waarschijnlijk langs denzelfden weg terugkeerde. Dat het fraaie kleine portret van Pal: Palamedesz door van Dijck in de Münchener Pinakothek hangt, schijnt H. ook niet te weten.

Dan vindt Dr. Bode — ik hoop met velen onzer — het niet zeer netjes, dat H. de heeren van der Willigen en Kramm rondweg van knoeierij (supercheries) met nagemaakte teekeningen beschuldigt, terwijl *alle* bewijs daarvan slechts één copie is, die de heer van der Willigen van een teekeningetje van . . N B! Jelgersma deed vervaardigen. Dr Bode's *„Frans Hals und seine Schule* 1870," schijnt H. ook volstrekt niet gelezen te hebben, daar hij steeds doet als ware er *nooit* iets over de Palamedes, Pieter Codde enz. geschreven, terwijl deze meesters in dit werkje reeds uitvoerig besproken werden. Vooral over Codde zijn H's notities niet zeer geloofwaardig. *Een* P. Codde is in 1637 in Amsterdam getrouwd, en was toen 27 jaar oud. Natuurlijk zegt H. dadelijk — met de hem eigene . . . . vlugheid: dat was zonder twijfel onze schilder. Maar hoe dan het schilderijtje van 1627, geëtst in de „Zeitschr. f. bildende kunst?" Dat ziet er niet naar uit om door een 17jarig jongeling geschilderd te zijn. Doch in het begin der 17e eeuw kwam deze familienaam zeer dikwijls voor, 1) zoodat er toen wel meer dan één Pieter Codde geweest zal zijn. Er staat ook achter den naam niet „scilder" zooals anders meestal bij schilders in de trouwboeken het geval is. Dit is niet het eerste geval waar de heer H. zijne conclusien te spoedig neemt. Dat Codde reeds in 1637 een gevierd kunstenaar in Amsterdam was, bewijst B. uit eene mededeeling hem door Mr. A. D. de Vries Az. gedaan. Het door Frans Hals onvoltooid gelaten schutterstuk op het Stadhuis te Amsterdam werd namelijk door P. Codde afgeschilderd, hetgeen uit de rekeningen blijkt. Dr. B. belooft ons hierop later terug te komen, en daarbij een lijst van Codde's werken te geven, die zich niet zooals H. meent bij eenige stukken bepalen zal, maar ca. 50 schilderijen en een aantal teekeningen bevat. Ook van Palamedes Palamedesz schijnt de heer B. ca. 50 schilderijen te kennen. Ja, als men ook zóóveel reist en doorzoekt als die heer, komt men tot heel andere resultaten als de heer Havard, die zich bepaalt bij het noteeren van eenige data uit onze archieven om hiervan eene levensgeschiedenis van een 100 bladzijden te maken.

Opmerkelijk is het dat H. overal waar hij maar kan, zonderlinge, soms minder kiesche motieven zoekt op te sporen. Zoo bij het teekeningetje van Jelgersma, zoo bij het huwelijk van Flinck, dien hij met eene dame boven zijn stand laat trouwen, *omdat* zij waterzuchtig was. Dat Dr. B. hem het *„Allemand* d'origine, il était au dessus ou au-dessous de ces susceptibilités bataves" niet vergeeft is begrijpelijk. Ook bij Palamedes Palamedesz meent hij, dat diens vrouw bij „P's difformité physique" wel mocht eisschen: des compensations intellectuelles. Want die schilder, avait un aspect intelligent et un peu *bestial.* (NB! zóó'n monster was hij toch niet.)

Over de twee Beerstraaten's sprekend haalt Dr. B. nog als schilderijen van *A. Beerstraten* aan: een zoo gemerkt stuk van 1664 in Kopenhagen, een ander bij den Heer Wesselhoeft in Hamburg, thans niet meer daar, en een derde aldaar in het Museum; dit is echter eene vergissing, daar het *J. Beerstraten* gemerkt is, evenals het tweede exemplaar, dat ik in 1879 nog bij den Heer Amsingh zag en waarop

J. Beerstraaten fecit

te lezen is.

[1]) Als de heer H. Havard deze *duitsche* kritieken maar leest, Iemand die toch *„Rittergutsbesitzer"* voor een familienaam aanziet, toont al heel weinig van de duitsche taal af te weten.

[1]) Mededeeling van Mr. A. D. de Vries Az.

Dit is zeker, de werken van A. Beerstraaten komen zeer zeldzaam voort. Des te belangrijker is het exemplaar ons door den Heer van de Poll nagelaten in 's Rijks Museum te Amsterdam.

Interessant is de mededeeling van Dr. B. over *Koedijck*. Het is voor het eerst dat ik hoorde, dat er een gemerkt stuk bestaat. Dit hangt in de *Ermitage* te *St. Petersburg;* men leest er op:

J. Koedijck f 1650.

Dus met *Nicolaas* is het uit.

Het moet een jonge drinker voorstellen in den geest van A. Duck. Andere werken zijn in *Göttingen* en *Mannheim*, waarvan Dr. Bode meent dat zij onder Brouwer's invloed ontstaan zijn.

Behalve de schilderij in de coll. Six, die hem steeds werd toegeschreven, noem ik nog het bij *Kramm* vermelde stuk uit de collectie Muilman, 1813 te Amsterdam verkocht, („eenige personen in oudhollandsche „kleeding in een deftig gemeubileerd vertrek enz.")

Dit schoone werk, toen door mijn grootvader aangekocht, berust nog bij mijne familie, en doet ons Koedijck als meester van den eersten rang kennen. Teekening, compositie en kleur zijn allervoortreffelijkst; aan invloed van Brouwer valt hier niet te denken. De schilder bewijst, dat hij oorspronkelijk is; en zóó, dat het moeilijk is een meester te noemen, met wien het overeenkomst heeft. Misschien nog het meest *Gonzales Coques*.

Besluiten wij met Dr. B.'s kritiek, dat H. Havard's monographien wel een weinig zijn:

beaucoup de bruit pour peu de laine,

maar nemen wij toch met dank aan, alles wat er nieuws en belangrijks in voorkomt, zeggende met Bode, „dass wir dafür Jedem, als Beitrag zur Herstel- „lung einer kritischen Geschichte der holländischen „Malerei, aufrichtig zu Dank verpflichtet sind."

Abr. Bredius.

DE SCHILDERIJEN TE BUDAPEST.

Toen ik laatst de belangrijkheid der „*K. K. Ungarischen Landesgallerie*" trachtte aan te toonen (zie *Kunstbode* N°. 36) dacht ik niet, nu reeds in staat te zijn, daarvan een iets vollediger verslag te kunnen geven. Bij een tweede bezoek in September aan die verzameling gebracht, zag ik zooveel merkwaardigs, dat ik het nuttig acht, de aandacht bij herhaling op *Budapest* te vestigen, te meer daar dit ook door buitenlanders tot heden niet gedaan werd. Eerst in het pas verschenen werk van Ivan Lermolieff (Morelli) „Die Werke Italienischer Meister in München, Dresden und Berlin" spreekt ook hij op pag. 191 zijne verwondering over de weinige bekendheid dezer gallerij uit.

„Ich möchte bei dieser Gelegenheit meiner Ver- „wunderung Ausdruck geben, dass in Deutschland, wo „so viele geistvolle Männer mit Ernst und Liebe das „Studium der Italienischen Kunstgeschichte pflegen, „sich noch Keiner gefunden hat, der sich dieser *ganz „ausgezeichneten* Sammlung angenommen und dieselbe, „wie sie es wohl verdient, in ihr wahres Licht ge- „stellt hätte." Nu volgt eene opgave der beste Italiaansche werken: 2 *Correggio's*, twee stuks van *Raffael*, de Madonna *Esterhazy* en een, helaas! bedorven portret; een mooie *Boltraffio*, een *Cesare da Sesto*, 2 heerlijke *Bernardino Luini's*, -- ik zag weinig *zulke* schoone Madonna's van dezen zielvollen navolger van Lionardo — een van *Ambr. Borgognone*, een *Giampietrino*, een *Gentile Bellini*, een *Carlo Crivelli*, twee *Giorgione's* enz. enz; dan noemt hij: „ein Portrait von *A. Dürer*", (dat Prof. Thausing hem bepaald toeschrijft,) ein Bild von *Lucas van Leyden* etc. *sodann treffliche Werke aus der holländischen und Spanischen Schule.* Vervolgens haalt hij nog eenige teekeningen van *Lionardo*, *Raffael*, *Dürer*, *L. van Leyden* enz. aan.

Terwijl ik mij voorstel binnen kort het zooevengenoemde hoogst gewichtige werk van den heer Morelli hier te bespreken, volgt heden eene vollediger beschrijving der *Hollandsche* werken te *Budapest*. („*Pest*" *alleen* mogen wij volgens de Hongaren niet meer schrijven).

Om met de oudsten te beginnen, noem ik in de eerste plaats eene kruisiging van *H. Memling*, niet door *Crowe en Cavalcaselle* in hunne „Geschichte der alt niederländischen Malerei," vertaald door *A. Springer*, genoemd, en toch buiten allen twijfel een echt en zeer schoon werk van dezen meester, prachtig van kleur en fijn van uitvoering, in den geest der „sieben Freuden Mariae" te *München* en der „sieben Schmerzen" in *Turijn*. Dan volgt de zoog. *Engelbrechtsen;* onder denzelfden naam en van dezelfde hand zijn er ook kruisigingen te *Turijn* en te *Venetie*; of dit echter waarlijk werken van onzen *Enge(l)brechtsen* zijn is niet uitgemaakt; onze authentieke *Leidsche* stukken zijn „drukker" en *ruwer*. Het is mogelijk, dat de schilder later van manier veranderde, wij moeten hiervoor echter eerst bewijzen hebben.

Eene *Lucrezia* heet thans *Lucas van Leyden*. Met veel zorg geschilderd; aardig 16e eeuwsch costuum; zij houdt de oogen reeds half gesloten. Onwillekeurig dacht ik aan de Herodias van *Jacob Cornelisz van Oostsanen* in het „Mauritshuis". Zou het van dien meester kunnen zijn? Op Lucas van Leyden's werken in München en Leyden, de authentieke! lijkt het weinig.

Aan *Mierevelt* werden vroeger twee prachtige portretten toegeschreven, die hoogst waarschijnlijk van *J. van Ravesteyn* zijn; op 't mansportret, het minste der twee: *aet.* 56, *A°*. 1626. De schoone portretten van *Geldorp* van 1605 en 1613 heb ik laatst genoemd, evenals dat van *Moreelse*. Bij het regenereeren is het valsche monogram van Rembrandt geheel verdwenen.

Vóór ik verder ga moet ik 4 allerbelangrijkste (de binnen- en buitenvleugels) van een 16e eeuwsche Hollandsche triptiek noemen. Op de eerste: de stichter naar links geknield; op zijn altaartje:

't Verholen ghepeyns zal worden ontdect.
Als elck van der Kerchove wordt v'wect.

Wapen: een veld van sabel met een keper van goud, vergezeld van drie doodshoofden, 2 en 1.

Aetatis 53. 1576.

Het is in 't genre van Bartholomeus de Bruyn geschilderd; een goed landschap in den achtergrond, Warm van kleur, doch zwaar vernist. Op den 2den vleugel:

Vijf knielende vrouwen, er achter een als pelgrim gekleed man als S. Jacob? waarboven zijn leeftijd: 34; hij houdt een boek in de hand. Vaers:

Ic hadde een goet en dat was mijn,
Nu moetet een anders zijn,
Anders en is min niet gheblеven
Dan dat Ic om Gods wille hebbe ghegheven.

Drie knielende mannen, een vierde staat met een miskelk in de hand, waarop:

aet. 33.

Hieronder het vaers:

Ter memorie Jan van den Kerchove zijn de figueren al
Ende Jaquemine van de Zande zijne ghеselle mede
Oock hare kind. vad. moed. broed. zuster bit (?) al
Van broed Chrijs (?) van den Kerchove de doot heef se mede.

(Waar het schrift onduidelijk was plaatste ik een vraagteeken.) Leest men uit dit laatste vers dat „deze figuren ... ter memorie van ..... *geschilderd zijn* van broeder Chr. van den Kerchove?" De schildernaam komt in de 17e eeuw in Brugge voor.

Op den 4en vleugel zien wij den heiligen Nikolaas in vol ornaat, mijter in de linkerhand, vóór hem de bekende attributen, de drie levendgemaakte jongelingen.

Het getal 30 boven S. Nicolaas beteekent weer zijn ouderdom, want ook dit is portret. Het schilderwerk is goed, en herinnert een weinig aan *Barth. de Bruyn*, van wien hier een zijner beste portretten is.

Onder de *Antwerpsche* meesters van lateren tijd vinden wij, behalve enkele *Rubbens*, een mooie *Teniers* en een der prachtigste *Gonzalès Coques* die men maar zien kan en die ons dezen meester als een van den eersten rang leert waardeeren. In een vertrek zit links een violoncellist, in het midden twee heeren aan tafel, rechts vier musiceerende dames en daarnaast in den hoek een staand, jeugdig priester met uiterst belangrijk gezicht. Het zijn alles portretten, maar meesterlijk! Gonzales Coques is als het ware een Antwerpsche Thomas de Keijser; hoe frisch, hoe door en door geniaal is dit schilderijtje!

Twee schoone portretten van *Philippe de Champaigne*, voluit geteekend, verdienen eervolle vermelding. Doch om nog even bij de Antwerpenaars te blijven: wij vinden een (gemerkt) portret van *F. Pourbus Jr.* enkele „helsche" voorstellingen van *Jan Breughel* en niet van den fictieven „*Helschen*" *Breughel* en enkele imitaties daarvan gemerkt F. W. (wie is dit?); werken van *Jodoc. de Momper*, *Lucas van Uden*, (aardig!) een goed landschap tusschen Bril en Breughel in van *P. Schubruck* enz. (van dezen laatsten meester een gemerkt stuk te Schleissheim en een bij Jhr. Mr. V. de Stuers.)

Wat nu de groote hollandsche namen betreft, wij vinden een „*Rembrandt* 1642" gemerkt werk van den meester, dien elk rechtgeaard Nederlander het eerst in een Museum opzoekt.

Het is een stuk van onaantastbare echtheid, hoewel niet onder zijne hoofdwerken te rangschikken. Een oud man, in lang zwart gewaad, zit in een donker vertrek; hij heeft een groote zwarte muts op en hier en daar ziet men gouden versierselen aan zijne kleederen. Rechts staat een zeer dik geschilderde zilveren kandelaar op een tafel; gezicht en handen zijn zeer vlug gedaan, het geheel draagt een schetsachtig karakter, maar verloochent den meester van het „Helldunkel" niet.

Een naam dien wij niet minder hoogachten, *F. Hals* lezen wij onder een voortreffelijk portret uit lateren tijd, *zeer* breed gedaan; wat grauw, maar nog in volle kracht. Het is een meesterstuk. Mij kwam dit portret bekend voor; wellicht een der regenten van het Oude Mannenhuis (No. 60) van Haarlem.

Het groote rembrandtieke stuk, de „*Ecce homo*" zou ik aan *Willem de Poorter* willen toeschrijven, indien ik meer groote stukken van dezen schilder kende. Het is in zijn manier geschilderd en ik weet geen anderen leerling of navolger van Rembrandt op wien het gelijkt. De *J. Victoors*, Abraham die Hagar en Ismaël verjaagt, de Ismaël een type voor Victoors, kan onder zijne beste stukken gesteld worden. Over den *Eeckhout* sprak ik reeds in No. 36. Een *Ph. de Koning* van zeer eigenaardige compositie volgt: een dief, gouden en zilveren bekers, schalen enz. in den grond verbergend, links een schoon landschap, dat den meester aanwijst. 1)

Van landschappen gesproken: twee der schoonste *J. Ruisdaels* zijn hier. Vooral een boschpartij bij somber weêr, rechts een prachtige doode boomstam, waarop vogels, is onvergelijkelijk schoon; het maakt op den beschouwer een diepen indruk. Verscheidene *Sal. Ruisdael*'sche stukken zijn zeer goed, even als de 2 *Van Goyen*, de kleurige, prettige *R. v. Vries* en de *C. Decker*, het grootste mij bekende landschap van dezen meester. Hoe goed die *Decker* soms schilderde, bewijst zijn fijn, helder landschapje in de gallerie *Czernin* te *Weenen*, dat steeds voor een *Hobbema* doorgaat, maar waarop rechts flauw: C. D. 1669 te lezen is. Dit is dan ook wel het fijnst van teekening en kleur dat ik zag. Van *Berchem* eenige middelmatige stukken; een *Wynants* van 1667, zeer goed exemplaar; een *Pijnacker* als Both, eene goede, groote, warme *Dujardin*, de *J. A. van Croos* 1651 een fraaie *Moucheron*, werken van *de Heusch*, *Mommers*, *Lingelbach*, *Sooimaker*, *P. van der Leeuw*, twee mooie *W. Romeyn*, eene groote, aardige markt van *F. van Heltemont*, een goed en zeldzaam meester in den trant van Caesar van Everdingen, een landschap van uitstekende qualiteit door *S. de Vlieger* wiens veelzijdigheid hier het Cuyp'achtige stuk, (in No. 36 besproken) een voortreffelijk zeestuk en dit landschap bewijzen, de prachtige *A. van Borssom* (zie No. 36) wien ik ook een zeer breed en stout geschilderd zeestuk meen toe te moeten schrijven, twee zeer goede landschappen van *A. v. Everdingen*, een kasteel met landschap dat met recht aan *Job. Berkheyde* wordt toegeschreven, en zeer goed is. En om de serie der landschappen met iets extraas te besluiten: een schoon landschap, boschgezicht, waarin een visscher aan een kleine beek, in de manier van *J. van der Hagen* en *A. Verboom*, waarop voor korten tijd een 18e eeuwsche jacht met herten enz. te zien was, *die er met het regenereeren geheel afgewasschen is!* terwijl er de naam van den zeldzamen:

P. Lagoor,

thans duidelijk op te lezen staat. De Heer Ph. van der Kellen heeft de etsen van dezen weinig bekenden

---

1) *De J. d. Wet* is met één *t* gemerkt, *niet* d. Welt, zooals ik eerst meende te lezen, of de Weth. zooals de zetter beweert. (Zie *Kunstbode* no. 36.)

schilder in zijn „Peintre-graveur" beschreven Op die etsen is de P zeer onduidelijk en meer op een J gelijkend, weergegeven. Het is eene uitstekende schilderij, frisch als ware zij pas geschilderd; doch zonder twijfel van ca. 1660. Nog zou ik drie of vier goede maangezichten van *A. van der Neer* vergeten.

Zeven kinderen, ten voeten uit in een italiaansch landschapje, zonder twijfel portretten, van *C. Poelemburg*, gemerkt *C. P.* 1628, zijn zeer aardig; minder een nimfenstuk waarop de schilder trotsch plaatste:

Daniel Vertangen faciebat.

Beter is een *Giov. Bat. Weenix;* en merkwaardig een landschap gemerkt;

A. van Schyndel.

Ook deze meester, hoewel hoogst verdienstelijk, is haast niet bekend. Een tweede stuk, koeler van toon en somberder dan het Pester, bevindt zich in het Münchener Museum.

Het is No. 1409 van den laatsten catalogus, daar aan Waterloo toegeschreven. Het merk is lastig te lezen, en vooral de voornaam die veel op Jan lijkt. Een A of G heb ik er niet uit kunnen maken. Mr. A. D. de Vries Az. liet mij bij 't hooren van dezen naam dadelijk de etsen van *Gilles van Schyndel* zien, en vroeg mij, of dat een en dezelfde man kon zijn. De etsen zien er echter vroeger uit, zoodat deze schilder misschien een zoon van den etser kan zijn; ik meen dat deze schilderijen tusschen 1650—60 ontstaan zijn.

Van *Albert Cuyp* bezit de gallerij, *drie* heerlijke werken. Een familie-stuk, bijna levensgroote portretten ten voeten uit, in een schoon landschap (Rhijngezicht), met een paar onvermijdelijke koetjes op den achtergrond, zou G. Hoet zeker „een extra fraai en kapitaal stuk" genoemd hebben. Links staat de vader van het gezin, met zijne vrouw, vier dochters en vier zonen, van welke twee in rembrandtieke kleederen uitgedoscht zijn, en de jongste een eekhorentje aan een ketting houdt. Een van hen heeft een groote turban op het hoofd. Rechts de andere groep; vier jongens met 2 jachthonden, dood wild, jachtgereedschap enz.

Het is een Museumstuk van den eersten rang; 't is gemerkt: A. Cuyp Fecit.

Een vijftal verrukkelijke Koeien zien wij op het tweede stuk, dat uit zijn besten tijd en van puike kwaliteit is.

Het derde stuk, van vroegeren tijd, ruiters in een landschap, rechts schapen enz. is, hoewel iets minder, nog altijd vol goede hoedanigheden.

En nu de groote *Jan Steen*! Het moet de *grootste* zijn, naar ik hoor; en toch met zorg, zoo echt *con amore* geschilderd. Links zijn kinderen bezig een nest van vijf jonge Katten, dat op een kussen door een meisje wordt gedragen, aan de moeder van dit jeugdige gezin terug te geven; doch deze, door een ander kind vastgehouden, strekt te vergeefs reeds één poot naar haar kroost uit. Eén jongen speelt op de fluit, een ander houdt een uil vast, terwijl eene oudere zuster (in mooi satijn!) een koffijkan houdt, waaruit haar broêrtje tracht te drinken. Rechts zit Jan Steen zelf, (uitstekend!) te lachen, over hetgeen hij zooeven gelezen heeft in een nieuwsblad, dat hij voor zich houdt; zijne echtgenote leunt met haar rechterhand op J. Steen's schouder, met de linker op den arm van zijn stoel. Achter hem staat een man met een doedelzak waarop een schedel, in de rechterhand een roemer waaruit een citroenschil hangt. In den rechter hoek op den voorgrond speelt een klein kind op de viool; een hondje blaft hem aan. Het stuk is breed geschilderd, in de wijze van zijne goede stukken van grooteren omvang; het herinnert aan de J. Steen — van de Poll.

Kerken zijn hier van *Neefs* (hoofdwerk!), *B. van Bassen* 1639, *Steenwijk Senr.* 1563, geheel in Neefs manier, een aardig groot stuk gemerkt *Pieter Saenredam Fecit A°.* 1653 $^{8}/_{16}$, een stuk der groote kerk van Haarlem, waarop het wapen der stad herhaaldelijk voorkomt, ééns onder het wapen het jaartal 1687, een *G. van der Ulft* enz. Een portret van *Maes* 1666; het onvergelijkelijk schoone portret van *Thomas de Keijser* 1628 is niet genoeg te roemen, en kan onder de grootste meesterstukken der Hollandsche school gerekend worden. *R. Brakenburg* leeren wij in *drie* zijner *beste* werken waardeeren; op het eene een echt Jan Steensche vrijerij met typen aan dien meester ontleend.

Een prachtexemplaar van *Dusart*, een paar schoone *A. v. Ostade's* waarbij eene herhaling van Jhr. Six' vischvrouwtje, een ander di primo cartello: een rookend man in den „gouden" toon, dun en met maestria geschilderd, echt gemerkt, een paar *A. Brouwers*, voortreffelijke gezelschappen aan tafel van *J. M. Molenaer*, ook een meester die te weinig bekend is en wiens stukken soms *voortreffelijk* zijn; stillevens van *Abr. van Beijeren* (zijn kolossaalste), van *Heda*, een meesterstuk, enz. een aardig binnenhuis met een schaakspelend paar van *C. de Man*, genre P. de Hooch, doch koel van toon, en minder aantrekkelijk, een aardig groot stilleven, uiterst fijn gedaan van *Jan van der Heyde*, gem. J. v. d. H. oud 73 jaar.

En dergelijk stuk, maar nog fraaier, is in de *Akademie Gallerie* in *Weenen*, een derde in de fraaie collectie *Wesselhoeuft* te *Hamburg*.

Op het Pester stuk zien wij twee globes, een opengeslagen bijbel en een dito Sebast. Brandt, wapens enz. boven den schoorsteenmantel een stuk van Lairesse; het is even fijn als zijn stadsgezichten behandeld, en evenals die, ondanks de groote fijnheid, toch niet kleingeestig

Maar mijn stuk wordt te lang. Voor het overige bepaal ik mij bij namen:

De *Jurriaen Ovens* 1639, portret van Mevr. Trip met drie kinderen, waaronder de stichters van het Trippenhuis, *Hondekoeter*, *Weenix*, van *J. van Hoeck* 1612 eene zeer fraaie italiaansche madonna, *Aug. Quesnel* 1685; een voortreffelijk werk gemerkt: *G. Metsu* 1646, een *Terborch*, *Jan Peeters*, *Netscher's* o. a. van 1662, eene heilige familie van *H. M. Sorgh* 1649; (deze schilder was, zooals men ziet ook nog al veelzijdig; het Rijks-Museum bezit een *zee*stuk en een *genre*stukje van hem), *Saftleeven*, de engel bij Tobias, een stuk dat volgens traditie van *G. Bleker* zijn moet, *eer van C. Renesse.* (Zie Vosmaer Rembrandt 2e Edit. pag. 296). Van dezen zeldzamen schilder die in 1649 bij Rembrandt in de leer kwam, vond ik in de *Albertina* teekeningen. Eene zwakke teekening, 2 veroordeelden die om genade vragen, (potlood op perkament) is gemerkt: *C. Renesse inventor et fecit* 1633. *Dus* 16 *jaar voor hij bij Rembrandt kwam!* De andere, beter, krachtiger geteekend, terdoodbrenging van misdadigers, is gemerkt: *C. A. Renesse inventor* 1642.

De schilderij te Pest heeft veel overeenkomst met zijn door Vosmaer genoemd stuk in de gallerie *Czernin* te Weenen.

Een stuk van *Dav. Rijkaert* no. III, en een werk van *Elzheimer*, — prachtig landschap — dat alle andere mij bekende werken van dien vriend van Dr. Bode verre overtreft, en hem werkelijk eene belangrijke plaats in de kunstgeschiedenis doet innemen, schilderijen van *Fijt*, *Ruthart*, 1663, *P. de Bloot* 1634 enz. enz. enz. te veel om allen op te noemen. (Zie nog *Kunstbode* no. 36.)

Ik kan niet sluiten zonder de waarlijk hoogst interessante Spanjaarden dezer verzameling tot studie aante bevelen. Zij zijn allen bijna gemerkt en meest hoofdwerken der meesters, volgens Prof. Justi in Bonn, een specialiteit voor de Spaansche school. Behalve de *Murillo's* zijn er schoone stukken van *Nic. de Villacis*, *Careno*, *Al. Cano*, *Juan de Sevilla*, *Pareda*, *Zurbaran* enz. Zij maken er iemand belust op hunne overige werken in hun vaderland te gaan zien.

De geschiedenis der Spaansche schilder-school is nog niet geschreven!

De heropening van het Museum te Budapest is thans definitief bepaald op 1 Januari. Zal de catalogus dan ook reeds klaar zijn? Moge deze nog te weinig bekende bron van studie en kunstgenot weldra meer bekend en bezocht worden; moge de naam der Ungarischen Landesgallerie weldra schitteren onder Europa's *eerste* kunstverzamelingen!

ABR. BREDIUS.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Bij de slechting der vestingwerken van Groningen zijn twee ijzeren donderbussen gevonden.

Het eene stuk is met ringen of banden, die tot versterking dienden, voorzien, en heeft een lengte van 1.35 M. De grootste diameter bedraagt 0.23 M. Met dit stuk konden projectielen van 10 cM. geschoten worden.

Het ander kanon heeft een lengte van ruim 2 M. en is bevestigd op een draaibare kruk of as.

Beide stukken zijn voor 's Rijks Museum bewaard.

— Ter eere van den Koning-Groothertog Willem II, zal te Luxemburg van Staatswege een bronzen ruiter standbeeld opgericht worden. Vijf of zes buitenlandsche Kunstenaars zullen uitgenoodigd worden, ontwerpen in te leveren. De kosten worden op 80 ad 90.000 francs geraamd.

ADVERTENTIËN.

Kunstveiling te Amsterdam.

in het Nieuwe Verkooplokaal van H. G. BOM,

Warmoesstraat bij de St. Olofspoort 35.

Schilderijen, zoo oude als moderne, ***Teekeningen, Prenten,*** Portretten, Lithographiën, Photographiën, Muziek, oude Violen, Naturaliën, Optische-, Physische- en Chirurgische-Instrumenten, Gouden en Zilveren ***Penningen*** en ***Munten***, Curiositeiten en Kostbaarheden, waarbij een fraai Medaillon-portret van Prins Willem V. Genealogie van het Huis van Oranje, A°. 972 tot 1675. Bokalen en Wijnkelken met familiewapen en het wapen van Amsterdam, Chineesch Plaatwerk betreffende de Zijdecultuur, Japansche Omberdoozen met parelmoeren fiches, Oud-Porcelein, Liefhebberijen en Verscheidenheden, Glasphotographiën en kapitale Instrumentenkast, meerendeels nagelaten door wijlen de Heeren J. W. VAN DEN BROEK te Enkhuizen en D. PAS te Amsterdam. ***Catalogus 20 Cents.***

Heden verschijnt:

DE RUINE VAN BREDERODE

DOOR

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS,

met 3 houtgravuren en 2 photolithografien.

2e druk. ***Prijs 60 cent.***

Bij elken Boekhandelaar is te bekomen:

MARCELLUS EMANTS,

Op reis door Zweden.

Prijs f 2.90.

Leesgezelschappen.

Onderstaande nieuwe Romans zijn alom te bekomen:

ANTOINETTE, **Nieuwe miniaturen** ...... *f* 1.25

BJORNSTERNE BJORNSON, **Magnhild.** Uit het Duitsch door HOLDA .... *f* 1.90

F. A. BUIS, **De dochter van den overste.** *f* 3.50

MARCELLUS EMANTS, **Een drietal novellen.** *f* 3.25

CD. BUSKEN HUET, **De koning der eeuw.** 2 deelen .... *f* 6.50

NICOLAI, **Estrid en Ik.** Uit het Deensch door L. VAN DER GOES .... *f* 2.25

W. OTTO, **Hand aan hand** .... *f* 3.60

Mevrouw VAN WESTHREENE, **Benijd en beklaagd.** 2 deelen .... *f* 5.20

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.......... f 3.—
Franko per post.......... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......... f 1.50
Iedere regel meer.......... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DRIE BISSCHOPSGRAVEN.

Zwijgend en onbekend ligt in eene donkere kapel op het verlaten koor van Utrechts Dom een bisschop op zijne zwartmarmeren tombe. Geen opschrift vermeldt zijnen naam, geen wapen verraadt zijne afkomst. Alleen de stoet van heiligen, die het prachtige monument omgeeft, houdt — droevig geschonden als hun beschermeling — de wacht bij zijn beeld. Wel vreemd mag het heeten, dat een monument, bestemd om een doorluchtig kerkvorst in de herinnering der nakomelingschap te bewaren, juist alles mist waardoor dit doel kan bereikt worden. En hoewel dan ook geene overlevering 's dooden naam vermeldt, hebben de opvolgende geslachten van Utrechtsche geschiedschrijvers zich sedert twee eeuwen verdiept in gissingen, wie de voorgestelde persoon wel zijn mocht. De 19e eeuw heeft (karakteristiek genoeg met volkomene miskenning van den stijl van het monument, dat blijkbaar uit het begin der 14e eeuw dagteekent!) als zoodanig aangewezen Utrechts laatsten bisschop Frederik Schenck van Toutenburg. († 1580.) De eenige grond daarvoor schijnt te zijn, dat men eene opdracht vermeld vond aan den beroemden Utrechtschen beeldhouwer Jacob Colijn de Nole in 1582 gegeven, om „een patroon van een sepulture" voor dien prelaat te maken (Dodt, Archief. IV p. 48) en geen ander bisschopsgraf in den Dom wist aan te wijzen. Eene andere, mindere onwaarschijnlijke overlevering noemde Utrechts voortreffelijken kerkvorst Frederik van Blankenheim (die aan deze zijde van het koor rust) als den hier begravene. Reeds op het einde der vorige eeuw eindelijk verklaarde de heer d'Yvoy (HS. in het bezit van Mr. Roijaards van den Ham alhier), dat niemand anders dan bisschop Jan van Arkel in deze tombe ter aarde besteld was; het geschilderde raam daarboven, zegt hij, vertoont Philips den Goede met zijne gemalin Isabella van Portugal en hun zoon Karel den Stoute; en werkelijk worden althans eenige overblijfselen van wapens met de Fransche leliën nog in de traceering van het raam boven de onbekende tombe aangetroffen [1]).

[1]) Oorspronkelijk heeft de tombe echter blijkens de doorloopende profielen der pijlers en andere kenteekenen niet hier gestaan. Wellicht stond zij vrij op het koor en zijn dus de beide bedekte zijden ook gebeeldhouwd.... en wellicht ongeschonden.

Inderdaad is dan ook deze laatste gissing de waarschijnlijkste der drie. De tijd van het overlijden des bisschops (1378) komt het best overeen met den stijl van het monument; volgens Heda (p. 246) is Jan van Arkel „sepultus a meridionali parte chori" (van den Dom), waarschijnlijk wel met buitengewone pracht, want zijn lijk werd op zijn bepaald bevel van Luik naar Utrecht gevoerd, en ook zijn broeder Robert werd door hem in eene tombe op het Domkoor voor het door hem gestichte altaar van St. Jan Evangelist begraven. (Heda. p. 243, 253.) Bovendien blijkt het, dat in 1534 een beeld (en denkelijk wel eene tombe) bekend als „bischop Arckel" in den Dom aanwezig was (Dodt, Archief. IV p. 55) en wij vinden geen ander grafmonument van eenen bisschop uit dien tijd aldaar. Alle twijfel schijnt eindelijk weggenomen te worden door Arnoldus Buchelius, die in zijn onuitgegeven [1]) Diarium (c. 1600) zegt: „Est et in chori ambitu (van den Dom) ex marmore nigro ad tres pedes elevatus tumulus hoc epitaphio: *Anno dni M°CCC° LXXVIII prima die mensis Julii obiit reuerendus pater Johs de Arckel quondam Traiectensis post Leodiensis electus eps et comes Lossen cuius corpus hic sepultum est.*"

Dit is duidelijk voor hem, die de graftombe in den Dom kent, niet waar? Maar waar is de inscriptie gebleven, waarvan het monument geen spoor vertoont? En hoe komt het, dat alle bevoegde beoordeelaars, die de tombe aan het begin der 14e eeuw toeschrijven, zich meer dan eene halve eeuw vergist hebben? Ik zal het u zeggen: de voorgestelde bisschop is *niet* Jan van Arkel, maar een zijner voorgangers Guy van Avesnes, broeder van Hollands graaf Jan II en laatste heer van Amsterdam. „Est et aliud (sepulchrum)" gaat Buchelius, na de beschrijving van Arkels tombe voort, „elevato in tumulo priori simile, epitaphium literis non insculptis sed pictis, colore iam fugiente, fragilis certe et vitrea in tanta aetate memoria, adeo ut nomen nisi annales viuerent interiisset: *A.D. millesimo trecentesimo decimo sexto quarto kalendas Junii obiit dominus....* Est autem Guidonis Auenensis Traiectini episcopi, Joannis II Hollandie comitis fratris ut patet ex annalibus, qui eum anno MCCC XVII 4 calendas Junii obiisse scribunt." (vgl. Beka. p. 109.)

Deze plaats is overtuigend: de aanwezigheid van eene inscriptie in email (ook het bisschopsgewaad was blijkens de nog aanwezige vierkante gaten in het beeld op verschillende plaatsen met email of met kostbare steenen versierd) verklaart hare spoorlooze verdwijning, en de stijl van het monument stemt volkomen overeen met den tijd van 's bisschops overlijden. Merkwaardig is het, dat wij onder de zeer weinige graftombes uit dien tijd er in ons land derhalve twee met de beelden van nauwverwante personen bezitten: ook van de dochter van bisschop Guy, Jonkvrouw Maria, echtgenoote van Heer Aernout van IJsselstein, bestaat toch het beeld op de viervoudige tombe in het koor der kerk te IJsselstein.

Maar éene vraag blijft nog te beantwoorden over. Waar is de „elevatus tumulus priori similis" van bisschop Jan van Arkel, die wij nog omstreeks 1600 in het Domkoor aanwezig zagen, gebleven? Hoe is het mogelijk geweest, een monument van dien omvang en die enorme zwaarte, al was het ook wellicht even als de tombe van bisschop Guy door de beeldstormers zwaar geschonden, spoorloos te doen verdwijnen, zelfs al bestond daartoe het krankzinnige opzet? Ik zal het u zeggen: de tombe is *niet* verdwenen, maar nog heden in den Dom aanwezig, hoewel het beeld verloren is. Menig aandachtig bezoeker van den Dom heeft wellicht met verbazing een zwaar houten hek beschouwd, dat wel met een effen witte lijkwade overdekt, maar toch fraai gesneden is. Het dient als afsluiting eener kapel naast die, waar Guy van Henegouwens beeld rust. Het merkwaardige van dit hek is, dat de Jonische kolommen, gedekt door een gebeeldhouwd fries met het jaartal 1662, rusten op een entablement met rijkversierde gothieke nissen en profielen. Vreemde samenvoeging, in de 17de eeuw verwonderlijker dan ooit! Beschouwt men echter het hek aandachtiger, laat men zich de kapel (eene bergplaats van puin en touwen!) opensluiten, dan blijkt het fraaie hek een samenstel van de onmogelijkste knoeierijen. Het wit geschilderde entablement vertoont van achteren eene ruwe zijde van zwarten steen; alleen de deur, die den zwaren steen niet dragen kon, is ook van onderen van hout vervaardigd, en dit gedeelte van het entablement is dan ook wel is waar in overeenstemming met het steenen gedeelte versierd, maar grover en slechter bewerkt: de blaadjes en ornamenten, die de nissen omgeven, zijn ruw en stijlloos en missen alle kunstwaarde. De zaak is nu duidelijk: het entablement is (de vorm der steenen wijst het aan) een overblijfsel van eene graftombe van zwarten toetssteen, werkelijk „similis alio elevato tumulo" van bisschop Guy. Dat in den zuidwesthoek dezer kapel een grafmonument gestaan heeft, blijkt uit de daar weggehakte en door eene gothieke console gesteunde hoekpijler. Wie daar begraven gelegen heeft is aan weinig twijfel onderhevig: immers wij vinden op den vloer der kapel eene groote zerk, versierd met een wapen en eene inscriptie, vermeldende den naam van Mr. Antonius Pot, kanunnik en officiaal (+ 1500), en Dr. Engelbert Van Engelen, de bekende onderzoeker der Utrechtsche kerken, deelt ons in zijn handschrift (op het Utrechtsche stadhuis) mede (II. p. 47), dat Antonius Pot begraven ligt „in sacello Arqueliano". Het schijnt dus volkomen zeker, dat in deze kapel eene tombe ter gedachtenis aan bisschop Jan van Arkel gestaan heeft, — dat men in 1662 bij het veranderen der kapel het monument heeft afgebroken en dat de stukken daarvan gebruikt zijn voor het hek; het beeld is toen waarschijnlijk ergens (wellicht onder den *verhoogden* vloer der kapel) weggestopt. Dit laatste is slechts eene gissing; immers Dr. van Engelen schijnt de tombe nog gekend te hebben en wel zonder het bisschopsbeeld en zonder de heiligenbeelden, die haar zeker evenals die van bisschop Guy omringden. „Sepulchrum est ibidem" (nam. „in sacello Arqueliano"), zegt hij (l. c. II p. 48), „ex nigro marmore Io. Arquelii elevatum tres pedes; statua ac episcoporum jacentium (?) simulacra temporum mutatione sublata sunt; in circuitu vel limbo marmoris haec leguntur" (volgt de reeds door Buchelius medegedeelde inscriptie.) [1])

[1]) Alleen de aanhef werd door Musschenbroek uitgegeven als *Descriptio urbis Rheno-Traiectinae;* maar met weglating van deze en andere belangrijke plaatsen.

[1]) Waren wellicht de verdwenen beelden van brons? en zijn

Op de kant teekent Van Engelen nog aan: „Dit comt nu Maesbergen toe,” zoodat een heer van Maarsbergen, later eigenaar der kapel, denkelijk de Vandaal is, die bisschops Jans tombe vernielde.

Staat het beeld van bisschop Guy in nauwe betrekking tot de beelden op de tombe van IJsselstein, een ander beeld van zwarten toetssteen in eene kerk der provincie Utrecht stelt weder eenen met den zooeven genoemden bisschop Jan van Arkel nauwverwanten kerkvorst voor. Het bedoelde beeld ligt in het koor der fraaie dorpskerk te Westbroek bij Zuilen. Eijck van Zuylichem beschreef dit nog in 1851 (Kronijk van het Hist. Genootsch. 1851. p. 111) aldus: „Te Westbroek in het koor tegen de muur ziet men eene beschadigde tombe van blauwen steen, prijkende met het beeld van een abt zonder veel ornamenten.” Thans is hiervan niet veel meer over: in een der ondiepe nissen in den achtermuur van het koor ligt alleen het beeld van een gemijterd persoon van zwarten toetssteen, beschadigd maar toch nog van groote waarde, wanneer het voor verder bederf beveiligd wordt. Zooals het beeld toch nu ligt (of althans voor eenige jaren lag) is het in voortdurend gevaar van om te kantelen, daar het gedeeltelijk over de te ondiepe nis heensteekt en de schooljeugd na afloop der catechisatiën (naar men mij zeide) gedurig op en met het monument speelt.

Wie is nu de hier rustende prelaat? Ook zijn naam, evenmin als die van bisschop Guy, wordt door geene inscriptie vermeld. Vroeger was dit echter wel het geval: nog Eijck van Zuijlichem zag „een opschrift op de staande zerk, waarvan nog leesbaar zijn de woorden *de Starkenborgh*.” Anders luidt de traditie op het dorp Westbroek zelf, die Boudewijn van Holland, bisschop van Utrecht († 1196), als den voorgestelden persoon noemt. Dit is eene dwaling; het beeld is geheel gelijk aan het IJsselsteinsche monument en van hetzelfde materiaal vervaardigd: het dagteekent van de 14e eeuw. Bovendien is de zooveel oudere Boudewijn van Holland volgens Beka (p. 59) in den Dom begraven ([1]). Wij mogen echter uit deze traditie afleiden, dat men den naam Balduinus op de graftombe heeft gelezen en daarna, eenen bisschop van dien naam zoekende, bisschop Boudewijn van Holland als den Westbroekschen prelaat heeft geproclameerd. Is dit juist, dan heeft de tombe den naam gedragen van Boudewijn van Sterckenburch en wij moeten eenen bisschop (of gemijterden abt) zoeken, die dien naam gedragen heeft. En dit onderzoek levert de meest bevredigende resultaten: immers de geschiedenis kent een Boudewijn van Sterckenburch als wijbisschop van bisschop Jan van Arkel, die derhalve juist in den tijd, waarin wij het beeld plaatsten, geleefd heeft. „Hoc anno (1366) 13 Martii,” zegt Suffridus Petri (p. 145), „mortuus est venerabilis Pater Baldevinus à Sterckenburch partium Frisiae, qui fuit Episcopus Tripolitanus, fidelis coepiscopus D. Johannis de Arckel.” Mij dunkt, wij mogen derhalve als *zeker* aannemen, dat niemand anders dan deze de voorgestelde persoon is.

Er is echter één bezwaar: Suffried Pieters meldt, dat Boudewijn van Sterckenburch begraven werd in het St. Servaasklooster te Utrecht, en wanneer Dr. Van Engelen in zijn bovengenoemd handschrift de tombe van bisschop Wilbrand van Oldenburg in het koor van het St. Servaasklooster heeft beschreven, zegt hij: „Ante tumbam: *A°. M°CCC°LXVI° die XXIII mensis Martii ob. Bald. de Sterckborg partium frisiae eps.* Balduinus de Starckenborgh eps. tripolitanus ord. cistert. ac suffraganeus traject. ad metropolitanum suum (?) appositus est.” Dit bezwaar schijnt werkelijk onoverkomelijk, maar het is dit dunkt mij alleen in schijn. Immers alleen de inscriptie, die den dood van Boudewijn van Sterckenburch vermeldt, schijnt door Van Engelen in de kapel gelezen te zijn, en dergelijke inscriptiën bewijzen in middeleeuwsche kerken wel, dat de overledene aldaar eene of andere zielmis of iets meer heeft gesticht (hetgeen in dit geval ook niet onwaarschijnlijk is, daar het St. Servaasklooster eene Cistercienser-abdij was en ook Boudewijn van Sterckenburch tot die orde behoorde); maar het is naar ik meen niet noodzakelijk, dat de dus herdachte persoon daar begraven is. De woorden, die Van Engelen aan de inscriptie toevoegt, bewijzen dit dan ook niet; immers zij behelzen ook eene andere vergissing: niet Wilbrand van Oldenburg († 1233) toch, maar Jan van Arkel was de metropolitaan van Boudewijn van Sterckenburch. Suffried Pieters eindelijk kan evenals Van Engelen door de bedoelde inscriptie in de St. Servaas-kapel in de war gebracht zijn.

Den sleutel tot oplossing van de zwarigheid geeft ons hier wellicht Suffried Pieters zelf, die zegt: „eius tumba magnificis sumptibus postmodum expolita fuit anno 1372.” Het blijkt dus, dat de graftombe van Boudewijn van Sterckenburch eerst zes jaren na zijnen dood werd opgericht, en het is mogelijk (wanneer men al aanneemt, dat hij in de St. Servaas-abdij begraven werd), dat zijn lijk toen later werd overgebracht naar de kerk te Westbroek, tot welke hij om ons onbekende redenen in nauwe betrekking zal gestaan hebben; immers eene tombe van den prelaat is zoover wij weten in St. Servaas nooit aanwezig geweest, en dit wordt ook door Suffried Pieters eigenlijk niet gezegd. — Mogelijk is het eindelijk ook, dat het lijk zelf in de abdijkerk rustte, terwijl te Westbroek alleen zijn hart werd begraven. Er zijn voorbeelden, dat men ook de begraafplaats van enkele lichaamsdeelen door prachtige gedenkteekenen in herinnering wenschte te houden: het kostbare monument van bisschop George van Egmond in den Dom wijst de plaats aan, waar alleen zijn hart werd ter aarde besteld, en de kerk te Westbroek zelf levert een voorbeeld in de fraaiversierde zerk van Willem van Rennenberg († 1500), wiens lijk te Oostbroek rustte, terwijl zijn hart en zijne ingewanden respectivelijk te Zuilen en te Westbroek begraven werden.

En hiermede basta! Het is wel droevig, dat men zulk een lang betoog noodig heeft om te bewijzen, welke de namen zijn der zéér weinige doorluchtige personen, wier graftombes ons de pieteit der 16e—18e eeuwen heeft overgelaten! Maar wat leert men hieruit? Dat het hoog tijd, meer dan tijd wordt, dat de kerkbesturen zich eens iets laten gelegen liggen aan deze door de voorgeslachten aan hunne zorgen toe-

---

ze derhalve uit geldgebrek versmolten? Hunne spoorlooze verdwijning zou het doen vermoeden. Metalen beeldjes als die der Hollandsche graven op het Amsterdamsche stadhuis kunnen dan in de vlakke nissen der tombe bevestigd geweest zijn.

[1]) Nog Buchelius (Diarium l.c.) las zijn grafschrift: «*Balduinus Hollandus Florentii comitis frater XXIX Eps. Traiect. qui sedit annis X.*»

vertrouwde gedenkteekenen. Wij hebben bij gelegenheid van de afbraak der Haagsche Hofkapel de verdwenen graftombe van Jacoba van Beijeren kunnen herdenken; Utrecht bezit nog enkele tombes, maar dáar alleen zijn er wellicht meer verdwenen dan in geheel het overige Nederland. Alleen in den Dom rusten niet minder dan zes en twintig bisschoppen, — de elf, die bij de afbraak der Oudmunsterkerk in 1587 daarheen werden overgebracht, niet medegerekend. Van elf bisschoppen kon nog Buchelius omstreeks 1600 de grafschriften mededeelen, en bovendien vermeldde hij de tombes van de bisschoppen Rudolf van Diepholt[1]) en George van Egmond, waarbij nog gevoegd moet worden de „tumba valde sumptuose elaborata" van bisschop Frederik van Blankenheim, waarvan het Magnum chronicum Belgicum (p. 342) spreekt ([2]).

Van dit alles rest ons nog, behalve de bovenvermelde 1½ tombes van de bisschoppen Guy en Jan, het eenmaal prachtige monument van bisschop George van Egmond: een onderstuk van zwart en rood marmer, waarop zich een met fijn beeldhouwwerk versierde en rijkvergulde boog verheft, die vroeger 's bisschops beeld overwelfde[3]). Ik zeg „het *eenmaal* prachtige monument," want tegenwoordig kan alleen een met rijke verbeeldingskracht begaafd persoon het kunstwerk nog bewonderen: de witte verfkwast, die den geheelen Dom bekladde, heeft ook dit kunstwerk niet gespaard en over verguldsel en veelkleurig marmer heen een doodsche en vulgaire tint gespreid; bovendien is de kroonlijst grootendeels verdwenen (enkele stukken liggen nog los boven op den boog) en het geheele monument verkeert in zorgbarenden toestand. En dit is alles! al het overige is verdwenen! De incriptiën in de muren zijn zonder twijfel met kalk besmeerd, — de zerken, voor zoover ze niet door de monsterachtige betimmering der kerk zijn bedekt (eenige allerprachtigste zerken steken hier en daar er onderuit, helaas veelal doorboord door de fundeering der betimmering), verminkt en onkenbaar gemaakt. Voor de tombe van bisschop Guy ligt een dergelijke kapitale zerk, eenmaal een pronkstuk der kerk, die eenen geestelijke voorstelde, de voeten rustende op een hond, terwijl twee engelen zijn wapen boven zijn hoofd vasthouden. Dit alles, evenals de rondloopende inscriptiën met zes medaillons, was in koper gegraveerd en in de zerk ingelegd. Dit koper is (evenals al het koper van alle grafzerken in den Dom) te gelde gemaakt of gestolen, en de dus gehavende zerk werd door een patriciër van het laatst der 17e eeuw zuinigheidshalve gebruikt om zijn grofgehouwen familiewapen te dragen, dat thans het bovenlichaam van den prelaat overdekt. En zoo is er meer!

Ik twijfel echter niet, of meer dan men op het eerste gezicht vermoeden zou, is nog behouden gebleven: eene verstandige en zorgvolle hand kan hier nog veel goedmaken. De fraaie zerken (gedeeltelijk gebroken en over de kerk verspreid) kunnen bijeengezocht en voor verder verval beveiligd worden; de monumenten behooren zooveel mogelijk hersteld te worden (de baldakijn boven het hoofd van bisschop Guy ligt in twee stukken gebroken, verkeerd geplaatst op de tombe en zal zeker te eeniger tijd verdwijnen!) en tegen schennende handen beschermd. Wellicht blijkt bij het nauwkeurig onderzoek der vloer, ook onder de banken en stoelen, dat nog veel behouden bleef, waarvan wij het verlies betreurden. Moge men weldra maatregelen in den aangeduiden geest nemen en dusdoende blijk geven van piëteit voor de kunst, van piëteit ook voor de groote mannen van het voorgeslacht!

Utrecht, October 1880. S. MULLER Fz.

[1]) Bij nasporingen in den Dom naar dit monument behoort men op te letten, dat reeds in 1600 de naam van den prelaat was uitgewischt. De zerk droeg alleen den datum van zijn overlijden: *„Anno dni M°. CCCC° LV° XXIIII Martii obiit Reuerend'....."*

[2]) Omtrent dit monument ontbreken ons stellige berichten: alleen het uitvoerige grafschrift van den bisschop wordt herhaaldelijk medegedeeld. De reden schijnt te zijn, dat men den prelaat, dien men om politieke redenen spoedig wenschte te begraven, heeft weggestopt in de tombe van den administrator van het Sticht Robert van Arkel (Heda. p. 243. — Burman, Utrechtsche jaarboeken. I p. 279), wellicht dezelfde waaronder later diens broeder, bisschop Jan, begraven werd. (Dit zou wellicht het bovenvermelde voorkomen van *twee* liggende beelden op de tombe verklaren.) Waarlijk, Jan van Arkel was niet gelukkig met zijne tombe: eerst werd zijn naam daarop door dien van een opvolger vervangen, later het geheele monument gesloopt! Trouwens, bisschop Guy kon niet meer roemen op de piëteit van het nageslacht. Wij zagen, dat zijn naam reeds sedert drie eeuwen verdwenen is, en een oude ingezetene van Utrecht verzekerde mij, dat in de tombe thans niet rust de hooggeboren spruit der graven van Vlaanderen, maar.... een eerzaam Utrechtsch apotheker, die indertijd deze plaats kocht. Er was in de tombe gelegenheid om eene doodkist te bergen: welnu, men kon daarvan partij trekken voor de kerkelijke fondsen en bisschop Guy moest het veld ruimen. Sic transit gloria mundi!

[3]) Nog Buchelius (Diarium l. c.) herinnerde zich dit standbeeld. Denkelijk was het een knielend beeld, naar het altaar gewend. Wellicht vertoonde het onderste gedeelte van het monument, volgens het gebruik van dien tijd, een liggend beeld van den bisschop als lijk.

HET GRAF VAN GENERAAL PEL.

Te Atjeh werd voor eenige maanden op het graf van Generaal Pel het gedenkteeken geplaatst, dat door vrijwillige bijdragen van een groot aantal vereerders en vrienden van den overledene werd gesticht.

Dit monument, waarvan hiernevens een afbeelding gaat, heeft een totale hoogte van 5½ meter. Het bestaat uit een naald, waarvoor een sacrofaag geplaatst is. De sacrofaag is met een aan beide zijden afgeschuind deksel bedekt en rondom met een rouwlaken omhangen. De naald verheft zich op een zwaar vierkant voetstuk, aan weerszijden versierd met een laurierkrans, waarin de aan Generaal Pel toegekende eereteekenen (kruisen en decoratiën) geplaatst zijn.

De naald vertoont aan de eene zijde het wapen van de geboorteplaats van den Generaal, Maastricht, zijnde een schild met een vijfpuntige ster, gehouden door een engel; aan den anderen kant het wapen van Batavia, als symbool van Nederlandsch-Indië, waar Pel overleed.

De top der naald is met twee hellende vlakken afgedekt, die door een rijke omlijsting begrensd worden, en waarvan de hoeken versierd zijn met vier vrouwenhoofden, de symbolen van Kracht, Rechtvaardigheid, Voorzichtigheid en Gematigdheid.

Onder die afdekking, aan de voorzijde, prijkt, om-

GENERAAL - MAJOOR
MILITAIR EN CIVIEL
BEVELHEBBER

BONI MDCCCLIX
MILITAIRE WILLEMSORDE
IV KLASSE MDCCCIX
ATJEH MDCCCLXXIII-LXXIV

MILITAIRE WILLEMSORDE
III KLASSE MDCCCLXXIV
ATJEH MDCCCLXXIV LXXVI
KOMMANDEUR MW. ORDE

DOOR BURGERIJ
ZEE-EN LANDMAGT OPGERIGT.

Zyaanzicht.

DOOR BURGERIJ
ZEE-EN LANDMAGT
OPGERIGT.

Achteraanzicht

kranst met lauriertakken en klimop, het borstbeeld in bas-relief van den Generaal. Dit medaillon is in wit marmer uitgevoerd door den Heer E. Lacomblé, leeraar aan de Polytechnische school te Delft. Het kostte veel moeite dit beeld gelijkend te maken: de kunstenaar had Generaal Pel nooit gezien en had slechts een photographie om naar te werken. Herhaaldelijk moest hij dan ook van Indische officieren hooren, dat hij de gelijkenis niet had getroffen. Eindelijk kwam hij op de gedachte om naar het leven het portret te boetseeren van den broeder van den Indischen Generaal Pel, den Generaal Pel te Arnhem; de gelaatstrekken toch der beide broeders hebben veel overeenkomst met elkaar. Dit portret werd nu naar de photographie gewijzigd, en zoodoende gelukte het een naar het oordeel van meerdere Indische officieren zeer gelukkig resultaat te verkrijgen.

Aan de voorzijde van het monument leest men:

AAN
JOHANNES LUDOVICUS
JAKOBUS HUBERTUS
P E L
GEBOREN TE MAASTRICHT
X JANUARI MDCCCXXIII
OVERLEDEN TE ATJEH
XXIV FEBRUARI MDCCCLXXVI

Aan de achterzijde vindt men de vermelding van den rang en de onderscheidingen aan Pel toegekend, met de veldtochten waaraan hij deel nam:

GENERAAL-MAJOOR
MILITAIR EN CIVIEL
BEVELHEBBER
TE
ATJEH.

—

BONI MDCCCLIX
MILIT. WILLEMSORDE
IV KLASSE MDCCCLX

—

ATJEH MDCCCLXXIII—LXXIV
MILITAIRE WILLEMSORDE
III KLASSE MDCCCLXXIV
ATJEH MDCCCLXXIV—LXXVI
KOMMANDEUR M. W. O.

—

En op het voetstuk:

DOOR BURGERIJ
ZEE- EN LANDMAGT
OPGERIGT.

Het monument, dat op een basement geplaatst is, bestaat uit zware blokken van geel graniet; terwijl de drie treden waarop het geheel zich verheft, van blauw graniet zijn. Het werd vervaardigd door de firma Aloys Boller en Co. te Mannheim, naar de ontwerpen van den Architect P. J. H. Cuijpers te Amsterdam, en onder toezigt van Jhr. Mr. Victor de Stuers, daartoe door het Comité in Indië uitgenoodigd.

De kosten hebben ongeveer *f* 11.000 bedragen. Deze som zou hooger zijn, indien de Ned. Stoombootmaatschappij niet welwillend voor de kostelooze overbrenging van het monument hadde gezorgd.

NOG IETS OVER ZUTFENSCHE OUDHEDEN.

Ofschoon mijn opstel, getiteld „*Zutfen en zijne oudheden*," opgenomen in no. 37, 38 en 40 van dit tijdschrift, uit zijnen aard slechts oppervlakkig kon zijn, zoo zijn daarin toch een paar leemten overgebleven, die ik meen te moeten aanvullen.

In de eerste plaats doet het mij leed, niets gezegd te hebben van den veelomvattenden arbeid van den oud-Archivaris Dr. W. J. A. Huberts, thans directeur der R. H. B. S. te Zwolle. Deze geschiedkundige heeft in de jaren 1861—66 een reeks artikelen in de *Zutfensche Courant* geleverd, handelende over de na te noemen onderwerpen, welke artikelen wij gaarne vereenigd herdrukt en daardoor voor belangstellenden verkrijgbaar zouden wenschen te zien. Deze opstellen hebben tot onderwerp: *de Zutfensche brug; het Boomhof; de Vestingwerken van Zutfen; de ligging der vroegere gestichten en kloosters; het wijnhuis „Vreden"; het Burgerweeshuis; de verovering van Zutfen* 24 *Nov.* '13; *Pompen en Straten; vroegere Fabrieken; Scholen; de Marsch; Archief en Bibliotheek.*

In de tweede plaats heb ik, tegen mijn oorspronkelijk plan, sprekende over de schilderachtige Berkelruine, niet vermeld, dat de heer H. W. van der Worp er een goed geslaagde photographie van in den handel bracht. Zij stelt dezen bouwval van de westzijde voor en vertoont alle door ons vermelde bijzonderheden, de schietgaten boven de drie doorvaartbogen, de kleinere of kijk-gaten, de gleuven voor de valdeuren, de twee zijtorens enz. Het is een der schoonste photographiën uit de reeks die genoemde heer te Zutfen vervaardigde. Wij hopen dat hij ons ook eens een voorstelling zal leveren van het gebouw aan de oostzijde en van den Drogenapstoren, zoowel van de marktals van de buitenzijde. Ook de oude gevels in de stad bevelen wij dringend bij hem aan.

H. J. H. GRONEMAN.

Groningen 1 Nov. 1880.

VERKOOPINGEN.

Op de te Amsterdam gehouden Auctie van Kunstvoorwerpen en kostbare curiositeiten, nagelaten door wijlen den heer J. Josephus Jitta, in welke verzameling te midden van vele moderne zaken en valsche stukken ook talrijke fraaie voorwerpen waren, zijn o. a. de volgende hooge prijzen besteed zonder de opcenten: N°. 66, een vierkante gouden tabaksdoos genre Watteau, stijl Louis XV, *f* 406, N°. 69, een dito ronde met het portret van een fransch Vorst versierd met het Gulden Vlies, *f* 302, N°. 71, een dito ovale met het portret van een vorstelijk persoon door *F. D. Welpes*, *f* 450, N°. 73, een dito ronde, met harde steenen geïncrusteerd *f* 612, N°. 75, een vierkante doos met naamcijfer van amethyst *f* 300, N°. 81, een uit onyx, met goud gemonteerd en kostbare steenen versierd *f* 306, N°. 87, een tabaksdoos in paarlemoer vervat, met goud gemonteerd *f* 714, N°. 107, een klein ovaal doosje, geheel op goud

geëmailleerd met de portretten van Lodewijk XIV en Mlle. de la Vallière, *f* 259, een dito *f* 216, N°. 115, een dito van Saksisch porselein met het portret van koning Wencislaus van Polen *f* 211, N°. 116, een dito met verguld zilver gemonteerd *f* 302. Voor zeldzame horloges werden ook zeer hooge prijzen besteed. N°. 238. Een klein horloge uit gegraveerd zilver bracht *f* 206, N°. 239, een dito uit bergkristal, ook van zilver, *f* 185 op. Voor N°. 242, een horloge van *J. M. Juntes* te Amsterdam, geëmailleerd op goud door de *Frères Huaut*, werd *f* 401, voor andere kleine gouden horloges werden van *f* 200 tot 300 besteed. N°. 260. Een necessaire van onyx, rijk met goud gemonteerd voorzien van een horologie door *Thos Grant* te Londen, en met drie vrouwenkopjes in email, een groot curiosum ter hoogte van 16 cM. bracht *f* 1800 op. Voor N°. 262, een gouden zakflacon met bloemen geëmailleerd, werd *f* 585 betaald. N°. 264. Een gouden étui, geëmailleerd en met een diamanten slot, werd met *f* 910 betaald. N°. 269. Een dito van onyx, mede voorzien van een diamant, bracht *f* 275 op, terwijl voor N°. 277, een ivoren étui, met goud gemonteerd, *f* 270 werd besteed. N°. 414. Een zeer groot portret van Carolina van Oostenrijk, Koningin van Napels, email, hoog 12, breed 10 cM., gold *f* 210; N°. 433, mansportretje in email, *f* 166; N°. 439, portret van Lodewijk XIV, email, *f* 92 N°. 286, een ivoren beeldje door Dinglinger met diamanten versierd *f* 300; N°. 291, twee mesjes, het eene met een stalen, het anderen met gouden lemmet, de hechten geëmailleerd, stijl Lodewijk XVI, *f* 415; N°. 355, een prachtige paarlemoeren waaier, in goud gevat, met een mythologische voorstelling op velijn geschilderd, *f* 500. N°. 385, een gouden coupe in vele Oostersche kleuren geëmailleerd, *f* 455; N°. 450, een zilveren kistje, met bloemen en beelden rijk geëmailleerd, *f* 255; N°. 454, een klein schilderijtje in olieverf: *Ecce homo*, van Tintoretto, in een lijstje gevat, dat van diamanten en robijnen is omgeven, *f* 300; N°. 457, twee moderne miniatuur portretten, voorstellende Lodewijk XIV en Madame de Maintenon, niet zooals de Catalogus zegt Mlle. de la Vallière, geheel ten onrechte toegeschreven aan Petitot, *f* 525 (!)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Pieter Cornelisz. Hooft-Commissie wenscht den drie-honderdsten verjaardag van Hooft, den Muider Drost, op eene hem en onzer letterkunde waardige wijze te vieren. Aanstonds heeft zij begrepen, dat het middenpunt der feestviering het Muiderslot moest zijn, waar Hooft eenmaal de keur van Neerlands roemvolle letterkundigen vereenigde. Zij wil de groote zaal van het slot op passende wijze versieren en daartoe er een ameublement plaatsen in den stijl van het begin der XVIIe eeuw, en er bovendien geschilderde tafereelen aanbrengen. Deze tafereelen zouden de volgende onderwerpen te aanschouwen geven.

1°. Hooft door de Hollandsche maagd, Clio, Erato, Thalia en Melpomene gehuldigd.
2°. De Muiderkring tusschen 1630 en 1640.
3°. Hooft wordt aan den oever van de Arno door de Amstelmaagd tot thuiskeer aangemaand.
4°. Vertooning van Hooft's Warenar op de Academie in September 1617.
5°. Hooft als Drost te Muiden beëedigd, staande met zijn voet in den steenbeugel.
6°. Hooft schrijft in de werkplaats van Hendrick de Keyser onder het beeld der gerechtelijke straffe:

> Schrick niet: ik wreeck geen quaet; maer dwing tot goedt,
> Straf is mijn handt, maer lieflijk mijn gemoedt.

7°. Vertooning te Muiden voor Prins Maurits en Don Emmanuel van Portugal van S. Coster's *Isabelle.*
8°. Hooft ontvangt de Fransche Koningsketen van St. Michiel.
9°. Het huis „naest de Valckenaer op de Keyzersgraft" te Amsterdam.

Reeds hebben onderscheiden kunstenaars hunne belanglooze medewerking toegezegd: zoo zullen de Heeren Portaels te Brussel, P. van der Ouderaa en B. Wittkamp te Antwerpen de portretten van Tesselschade, Corn. Pietersz. Hooft en Caspar Barlaeus schilderen.

Voorts wil men in den gevel van het huis te Amsterdam door Hooft bewoond (Keizersgracht No. 65) het borstbeeld van den grooten dichter plaatsen. De heer Colinet heeft zich bereid verklaard dit beeld belangeloos in marmer te beitelen.

Voor een en ander wordt eene som van *f* 10.700 noodig geacht, welke de commissie door vrijwillige bijdragen hoopt te verkrijgen.

— In de kerk te *den Andel* (Groningen) zijn ter gelegenheid eener herstelling muurschilderijen voor den dag gekomen, die naar de dagbladen melden „voorloopig" maar weder overgewit zijn.

Dat „voorloopig" staat gelijk met „definitief," want de ondervinding leert, dat men bij een tweede ontblooting niets meer vindt. Frische kleuren die voor het eerst overgewit worden, blijven eeuwenlang onder de kalklaag vrij goed bewaard, doch tegen een tweede overwitting zijn zij niet bestand.

De muurschilderingen van *den Andel* zijn derhalve verloren. Niemand dan een paar landbouwers heeft er naar omgezien. Niemand heeft ze onderzocht, doorgetrokken noch nageteekend; niemand heeft zich zelfs de moeite gegeven nategaan wat zij voorstelden, waaruit zij bestonden. Een provinciaal oudheidkundig genootschap is er in Groningen niet, en ook als het er was, provinciale genootschappen zijn gewoon Charterboeken en Memorien uit te geven, en geven aan de monumenten der Kunst hoegenaamd geen aandacht. Het Oudheidkundig Genootschap heeft er niet van geweten, want het is er niet op ingericht om uit alle oorden des lands berichten te ontvangen. De Rijks-Adviseurs en hun Correspondenten zijn „opgedoekt," en summa summarum is het onbekend of de muren van het kerkje niet belangrijke gegevens konden leveren voor de kennis van onze oude decoratieve kunst, van oude zeden en kleederdrachten, en of zij wellicht niet eenig opschrift bewaarden, waaruit iets nieuws omtrent onze taal of aangaande de stichting der kerk en derhalve aangaande de historie onzer bouwkunst te vernemen viel. Overigens zal niemand er zich om bekommeren. Belangstelling is eerst over 25 jaren te wachten. Wij mogen al blijde zijn, dat men thans er tegen opkomt als oude archieven verscheurd worden. Maar dat hetgeen te *den Andel* voorviel precies

hetzelfde is als het verbranden van oude Charters zonder die eenmaal gelezen te hebben, dat wil er nog niet in.

— Te Delft heeft zich eene Commissie gevormd, die zich ten doel stelt een Museum van Oudheden te stichten. Zij hoopt dat de gemeente het huis laatstelijk bewoond door Mr. A. J. Hoekwater tot dat doel zal aankoopen. Om de daartoe noodige gelden *f* 25.000 te vinden, wenscht men een rentelooze leening aan te gaan, aflosbaar in twintig jaren.

Het denkbeeld verdient allezins toejuiching. Delft is een aangewezen plaats voor een Museum als het bedoelde. Een gedeelte onzer geschiedenis viel in deze stad voor, waar lange jaren de Staten-Generaal vergaderden en de stichter van Nêerlands onafhankelijkheid stierf; de geschiedkundige afdeeling van het Museum zal derhalve geen gebrek aan stof hebben. Ook op het gebied van de kunst bekleedde Delft een voorname plaats. De Delftsche schilderschool was een der beste van ons land, en het Delftsch aardewerk geniet nog heden een over geheel de beschaafde wereld verspreiden roem. Voor de thans weder herlevende fabricatie van artistiek aardewerk zou een Museum van uitnemend nut zijn. Ook voor de tapijt- en zinkfabrieken van Delft zouden in het Museum nuttige modellen kunnen vergaderd worden. Thans ontbreekt er alles wat noodig is om de naar boven strevende Kunstnijverheid te bevorderen en te verbeteren.

Rotterdam. De Heer P. de Kuyper, woonachtig te Parijs, heeft aan het Museum Boymans ten geschenke aangeboden het portret van een Raadsheer, in het kostuum der eerste helft van de 16e eeuw. Het stuk wordt gehouden van eene schilderij van Jan Scorel en mag dus in vele opzichten een belangrijke aanwinst heeten.

— De heer J. Habets, lid van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen heeft onlangs zijne oudheidkundige nasporingen in het Limburgsche hervat. Hij heeft onder anderen een onderzoek ingesteld naar een tumulus, gelegen tusschen Scharn en Bemelen, vlak naast den ouden weg van Maastricht naar Aken en in de nabijheid van de ten vorigen jare opgegraven Romeinschen villa van Bakkersbosch. Het vermoeden ligt voor de hand dat deze tumulus de begraafplaats van de bewoners der villa is geweest. Het thans ingesteld onderzoek heeft geleerd dat deze tumulus reeds vroeger was opgegraven, wellicht in de hoop er een „schat" te ontdekken. Er is dan ook niets in gevonden, dan eenige weinig beduidende fragmenten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Frankrijk. Keizer Napoleon III had in het kasteel van Pierrefonds, dat hij door Viollet-le-Duc liet restaureeren en op een grootschen voet inrichten, een uiterst kostbare verzameling oude wapens bijeengebracht. Deze collectie werd bij het naderen der Duitsche legers ingepakt en in veiligheid gebracht, vervolgens voerde de keizerin Eugénie een langdurig proces over den eigendom van dit Museum, die ten slotte aan den staat werd toegewezen. Zoodoende heeft het publiek tien jaren lang de verzameling niet kunnen zien. Onlangs echter is zij weder tentoongesteld in het Hôtel-des-Invalides te Parijs, waar zij een afdeeling vormt van het Musée d'Artillerie, welk Museum tengevolge dezer uitbreiding nu kan wedijveren met de rijkste verzamelingen van het buitenland; tot deze laatsten mag men rekenen die van het Arsenaal te Weenen, van het Arsenaal te Madrid, van den Tower te Londen en van de Porte de Hal te Brussel.

Nederland is aan oude wapens zeer arm. Er waren naar men zegt een groot aantal wapenrustingen uit de XVIe en XVIIe eeuwen in de constructie- en wapenmagazijnen te Delft; toen voor 30 jaren de kurassieren werden afgeschaft, heeft men van de gelegenheid „geprofiteerd" om ook die oude „lorren" op te ruimen! De fraaiste verzameling is ontegenzeggelijk die van de Jonkheeren van den Bogaerd op het kasteel Heeswijk. Dan volgt de wapenkamer op het stadhuis van Amsterdam. Het Nederlandsch Museum bezit een handvol wapens. Atjehsche kanonnen vindt men op Bronbreek; oude donderbussen in sommige stadhuizen, (den Bosch, Roermond, Hasselt). Doch dit alles beteekent weinig als men bedenkt hoe groot voor drie eeuwen (blijkens oude schilderijen en prenten) de liefhebberij in fraaie wapenrustingen ten onzent was. Waar is dat alles gebleven? Waar is b.v. de met gouden laurierbladeren gedamasquineerde wapenrusting gebleven, door de Staten-Generaal aan Maurits vereerd na zijne overwinning bij Nieuwpoort? Verkocht, vernield, spoorloos verdwenen; ziedaar het eenige antwoord.

Engeland. Te Brading op het eiland Wight is onlangs een romeinsche villa (landgoed) opgegraven. Men zegt, dat dit een der belangrijkste overblijfselen is van de Romeinsche beschaving in Engeland, en dat men getroffen wordt door den omvang der zalen, het aantal der woonvertrekken, der badkamers, der keukens, door de weelderigheid der ornamenten en der mozaïeken. In het midden der villa treft men een grooten binnenhof aan, bevloerd met platen van zwart en van wit marmer. In de eerste zaal is er een cirkelvormige mozaïekvloer, waarop voorgesteld zijn eene bacchante met loshangende haren, een Bacchushoofd, een gladiator en een retiarius, een vos die in een wijngaard druiven eet, een monster samengesteld uit een mensch en een haan, en daarnaast een tempel en twee griffoenen. Men heeft deze zaal onmiddelijk overdekt om haar tegen den regen te beschutten.

Van daar komt men in een ander binnenplein, bevloerd gelijk het eerste; vervolgens in een groote zaal waarin zich een mozaïek bevindt, Orpheus voorstellende op de lier spelende en omgeven van een pauw, een aap en een vos. Dit werk is uitmuntend bewaard en heeft zijn oorspronkelijke frischheid van kleur, en zijn fraaie omlijsting behouden.

Daarnaast is een kamer, door een muurtje in twee ongelijke deelen verdeeld, maar waarvan de mozaïekvloer één doorloopende voorstelling te zien geeft: in het midden een Medusa-kop in een prachtig encadrement, en verder tritons en zeemonsters. Voorts zijn er een aantal vakken, elk met een verschillende voorstelling: Mercurius-hoofden, groepen van twee figuren (man en vrouw), Ceres korenaren gevende aan Triptolemus, die een ploeg vasthoudt; eene vrouw in het blauw door een man vervolgd; een danseres met een tambourijn vergezeld van een jongman met een fluit.

In een ander vertrek is er een voorstelling met de vier jaargetijden, met Perseus en Andromeda. Eindelijk is er een afzonderlijke mozaïek, die stellig de merkwaardigste van de geheele villa is. Zij vertoont een man, staande bij een pilaar of cippus, waarop een wielvormig voorwerp geplaatst is. Met een stokje wijst hij naar een aan zijn voeten liggenden bal. Naast hem is er een astronomisch werktuig in den vorm van een planisfeer. Het is de grieksche Astronoom en Wiskundige Hipparchos, die omstreeks 128 v. C. te Rhodos leefde, en aan wien men de trigonometrie, de gnomons en de astrolaben te danken heeft.

ERRATA.

Blz. 277, 1e kol., regel 1 v. b. staat: Iwan, lees: Iman.
„ 372, 2e „ „ 13 v. o. „ intelligent, „ *inintelligent.*
„ 375, 2e „ „ 13 v. b. „ 1687, „ **1187.**

ADVERTENTIËN.

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,
verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

Loterij.

Tot 30 November a. s.

nemen wij bestellingen aan voor de 1ste Klasse der Hamburger geldloterij, die, zooals bekend, van de regeering uitgaat, en door deze is gewaarborgd. De loterij bevat ditmaal 90,500 loten en 46,640 prijzen; zij is dus weer grooter geworden. Er is geene loterij, welke zulke voordeelige kansen biedt. Alle prijzen worden even als in de Nederlandsche staatsloterij in 7 snel achtereenvolgende trekkingen uitgeloot, de hoofdprijzen die in 't gelukkigste geval gewonnen kunnen worden zijn:

400,000 Mark
250,000 Mark
150,000 Mark
100,000 Mark
60,000 Mark
50,000 Mark

en vele van 40,000, 30,000, 25,000, 20,000, 15,000, 12,000, 10,000, 8000, 6000, 5000, 4000, 3000, 2000 Mark enz. enz. De kleinste prijs bedraagt meer dan de koopprijs van een lot. Even als vroeger is de prijs der loten ambtelijk vastgesteld en bedraagt voor:

heele orginale loten f 3.60 Ned. Cour.
halve orginale loten f 1.80 „ „
vierde orginale loten f 0.90 „ „

Tegen ontvangst van het bedrag in muntbilletten, nederl. postzegels, of per postwissel uiterlijk tot

30 November a. s.

verzenden wij deze orginale loten, met het staatswapen voorzien, in tijds voor de trekking der eerste klasse. Uitvoerige trekkingsprogramma's voegen wij bij iedere bestelling. Ambtelijke trekkingslijsten en de gewonnene sommen worden na de trekking prompt door ons toegezonden. De uitbetaling der gewonnene prijzen geschiedt onder toezicht der regeering. Bij de laatste trekkingen zijn zooals bekend

!! 3 groote Prijzen!! in Nederland
op Nr. 53716, 34466, 35968

gevallen. Wij hopen ook deze keer onze begunstigers in Nederland met groote prijzen te kunnen verrassen. — Ten einde met gewone stiptheid alle bestellingen te kunnen uitvoeren, verzoeken wij ons zulke ten spoedigste en direct te zenden.

JSENTHAL & Co.,
Hoofdloterij-Kantoor.
HAMBURG.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 49. 4 December 1880. 2e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.— Franko per post.................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

HOUT- EN MARMERSCHILDERING.

De dekoratieschilderkunst is toch een schoone kunst!

Zeker, maar vooral de edele, de verheffende hout- en marmerschildering!

Zij is het ideaal van alle jonge huis- en dekoratieschilders.

Nu, 't is dan ook zeker wel iets schoons, zoo zink en hout en ijzer en.... ja alles in marmer te kunnen herscheppen.

Eigenlijk behoort onder dit hoofd nog meer dan hout- en marmernabootsing, want hardsteen-, brons-, tot zelfs bamboesschildering, floreeren evenzeer in onzen tijd,

A propos van bamboesschildering. Eenige weken geleden voorbij een door de Gemeente aangelegd pleintje wandelend, zag ik een paar jongens bezig te beproeven van het bamboezen! hek, dat dit pleintje omgeeft, met hunne messen een stukje machtig te worden. Een krassend geluid bewees hun evenwel, dat op *ijzeren* bamboes geen mes iets vermag en morrend en scheldend gingen zij henen.

O onnoozele jeugd, o domheid onzer spes patriae! Of liever gezegd, niet zoozeer domheid als wel volslagen ongevoeligheid voor het edelste der kunst. Ge dacht dan zeker, dat ijzer *ijzer* behoort te blijven en men er geen bamboes van moest maken, dat ge zoo op dit kunstwerk scheldt? Welke bekrompenheid van geest! — Waardeer liever het talent van den artist, die zoo iets heeft gewrocht.... want doet ge dit niet, dan zou men moeten wanhopen, dat ooit in uwe borst het vuur der kunst ontbranden zal.

Meer dan al het andere wordt evenwel het *marmerschilderen* in dezen tijd gewaardeerd.

't Staat dan ook netjes, — en zoo *helder*! en *rijk* ook nog, al die marmeren architraven en deurkozijnen, die marmeren trappen met balusters, enz.

Doch nijd en afgunst, overal elders zoo werkzaam, zitten ook hier niet stil.

Wil men hooren wat men al zoo uitvindt om deze schoonste tak der dekoratieve schilderkunst in een ongunstig daglicht te stellen? Laat ons eens een oogenblik een *anti-marmerschilder-kunstman* doen spreken.

„Deze marmerschildering bizonder, zoo zegt hij, behoort tot de meest onlogische en onverantwoorde zaken, waartoe de aan de bouwkunst verwante vakken zich kunnen leenen.

Zij heeft naar drie zijden een nadeelige werking.

Op de eerste plaats is zij het vooral, die de verkeerde begrippen doet voortleven omtrent constructie en materiaalgebruik. Want de schilders, die voortdurend en voortdurend op alle mogelijke zaken hun marmersysteem toepassen, worden er langzamerhand aan gewoon daarin vormen te zien, die indruischen tegen alle eigenschappen van 't materiaal, dat zij nabootsen, ja die bij geene mogelijkheid in dit marmer zouden te maken zijn. Zij kunnen zoodoende onmogelijk gevoel behouden — zoo zij het ten minste bezitten — voor eene schoone verwerking van welke bouwstof ook. En niet alleen zij, maar ook de andere werklieden. Want veronderstel eens voor een oogenblik, dat b. v. onze timmerlieden zich van nu af ten doel gingen stellen iedere betimmering en elk meubel te behandelen naar 't karakter en de eigenschappen van het hout, wat zou hun zulks baten, als de schilder toch alles weer in marmer gaat transformeeren? Zeker zouden zij spoedig het onvruchtbare van hunne pogingen inzien en zonder twijfel weer van dezen goeden weg terugkeeren. — Doch vooral het groote publiek ondervindt daarvan den nadeeligen invloed. Voor 't publiek toch is ieder huis en ieder meubel een dagelijksch voorbeeld dat leert; is dit voorbeeld slecht en afkeurenswaard, dan zal het gevolg niet uitblijven, maar het volk zich langzamerhand daarmeê zoo verzoenen, dat het bedrog in kunstzaken gaat aanzien voor waarlijk schoon. Wanneer men iederen dag architraven en lijsten, die niet in marmer kunnen worden uitgevoerd, toch in dit quasi-marmer voor zich ziet, gewent men zich geleidelijk aan zulke *Constructionlosigkeit* en verliest elk gezonde kunstbegrip.

Inderdaad 't zijn hier soortgelijke gevolgen als die eener slechte opvoeding en men kan er gerust den naam op toepassen van langzame *vervalsching van den smaak.*

Op de tweede plaats — en dit is zeker niet min te achten — wordt onzen jongen dekoratieschilders hierdoor de tijd ontstolen om zich te oefenen in de werkelijk noodzakelijke vereischten van hun vak. Hun geest wordt verstompt en zij *kunnen* niet anders dan overaal slaafs deze methode toepassen.

Ik wil hier slechts wijzen op twee hoofdpunten, die zij zoodoende verzuimen. Wat kennen de meeste schilders van *teekenen?* — Zoo goed als *niets!* Zij zien geen kans om zelfs de eenvoudigste teekening, 't zij van geometrische figuren, 't zij van ornament, uit te voeren en wanneer zij het kunnen, dan is het toch meestal met verknoeiing van 't karakter. — En *harmonie van kleur?* Waarlijk, bekendheid daarmee is bij het gros der schilders al even luttel. Als ge hun zegt: schilder dit rood en dat blauw, dan smeren zij vermillioen en ultramarin in gelijke sterkte naast elkander en maken de schreeuwendste effekten, die maar denkbaar zijn.

Nu zal men misschien willen zeggen: onze schilders behoeven niet allen kunstenaars te worden; 't is al voldoende als zij als degelijke werklieden alle voorkomende huisschilderwerken kunnen verrichten. Daarvoor nu is een grondig onderricht in de methoden van hout- en marmerschildering voor de meesten een hoofdzaak. Maar dit antwoord heeft weinig om 't lijf. Of zou de zekerheid, dat we ons tot heden met zulk schilderwerk hebben tevreden gesteld, voor ons een reden moeten zijn om dit ook in 't vervolg te blijven doen?

Verre van dien. Men gevoelt dan ook, dat het slechts is een ontwijken der vraag: of de schilders hun kostbaren tijd niet nuttiger zouden kunnen besteden, — nuttiger voor hen zelven, door zich te bekwamen in dekoratieteekenwerk en door 't bestudeeren van kleurenharmonie, — nuttiger ook voor al het werk, dat aan hunne handen zal worden toevertrouwd.

Want dit is het derde punt, waarop wij de aandacht vestigen: onze woningen en ons meubelwerk worden de dupes van deze marmermanie.

Wanneer de schilders de ware vereischten van hun vak grondig leerden in den tijd, dien zij nu op materiaalnabootsing verknoeien, dan zou het mogelijk zijn, dat wij, voor *denzelfden*, zoo niet voor *minderen* prijs, iedere woning sierlijk en logisch konden beschilderd zien. En, ik herhaal het, ook voor zeer geringen prijs; want er is geen vak, waarin men met weinig hulpmiddelen zooveel effekt kan teweegbrengen als dit, en zoo de spaarzaamheid al ornamentschildering, enz. zou beletten, dan zou men, met verstand van kleurenharmonie en *eenige* constructiekennis, ieder huis toch in varieerende kleuren en tinten kunnen behandelen, even goedkoop als men het thans met *marmerwerk!* doet. Daardoor zouden onze woningen, ja ons eenvoudigst huisraad in niet geringe mate aan kunstwaarde kunnen winnen.

Doch met al deze redenen is het toch gewoonlijk den moriaan geschuurd.

Het huisschilderwerk blijft steeds zijn grootste verpersoonlijking vinden in dit hout- en marmerschilderwerk.

Daar hebt ge nu in Juli of Augustus van het volgend jaar de „*Nationale Tentoonstelling voor dekoratieve Schilderkunst*", enz. te Arnhem, en wat leest ge in 't program? — Onder de groepverdeeling staat als n°. 3: „*Hout- en marmerschilderen en huisschilderwerken*", en als nadere omschrijving op de eerste plaats, dus als hoofdzaak, alweder: *Hout- en marmerschilderen in vlakke paneelen en reliefs.*

Zou er geene mogelijkheid geweest zijn dit soort werk van eene „*Nationale Tentoonstelling*" te weren? Of zal het, zooals meestal het geval is, juist het glanspunt! daarvan moeten uitmaken?

'k Geloof het wel; we zullen ons daar weer kunnen vergasten aan een voorraad studies van houtkwasten en — warren en van alle mogelijke en onmogelijke marmers.

Veel kan ik begrijpen, maar hoe het mogelijk is dat, om niet van *kunstzin* te spreken, onze vermaarde Hollandsche degelijkheid en rondborstigheid door dit soort van armoedigen rijkdom kan worden gediend, — neen! dat begrijp ik nog niet."

Doch wij hebben reeds te lang aan de afgunst het woord gelaten.

't Was dan ook slechts om te doen zien, welke redenen men al kan uitvinden om zelfs het beste bespottelijk te maken en nog wel zoodanig, dat het gewoon publiek zou gaan zeggen: die „*men*" heeft toch wezenlijk wel gelijk.

Maar storen wij ons hieraan niet; we zijn daarboven verheven!

Vaart voort dan, dekorateurs en schilders, op den eenmaal ingeslagen weg! O, hoe benijd ik U, gelukkige Arnhemmers! wien in de schoonste maanden van 't jaar '81 de gelegenheid geschonken wordt dagelijks uwen geest te verzaden aan de fine fleur der kunst.

Daar zult gij kunnen leeren hoe voortaan uwe huizen, gangen, trappen, deurkozijnen, ja meer nog: uwe emmers, bakken, haardplaten, potten, pannen en zooveel andere zaken, te veel om op te noemen, kunnen worden opgeluisterd door deze verhevene kunst.

Verzuimt de gelegenheid niet, maar profiteert er van.

„Glückselig ist zu nennen, wem 's gelungen
Zum Tempel wahrer Kunst emporzusteigen
Und einzutreten in den hehren Reigen,
Von dem schon längst ihm holder Ruf erklungen."

VOX.

AANVULLINGEN OP KRAMM.

I.

A. KLOMP.

Nog altijd schijnt men over dezen meester in groote onzekerheid te verkeeren. De oppervlakkige lezing van twee jaartallen, door van Eynden en van der Willigen (deel IV pag. 110), heeft een aantal kunsthistorici van de wijs gebracht. Zoo *Kramm*, die dezen hoogst verdienstelijken meester in het jaar **1580** laat geboren worden, zoo *Fétis* in zijn katalogus van het Musée Royal te Brussel, die daar (Edit. 1877, pag. 305,) zeer breedvoerig verhaalt, dat..... hij er niets nieuws over vertellen kan, en de uitlegging van Westhreenen, als zouden er *twee* A. Klomp geweest zijn, zeer juist eene zwakke hypothese noemt.

Ten slotte vinden wij al deze onzekerheden in *A. von Wurzbach's* „Die Niederländischen Landschafts-, „See-, Thier- und Schlachtenmaler des XVII. Jahrhunderts", (in *Dohme's „Kunst und Künstler „Deutschlands und der Niederlande"* terug. Op bl. 79 toch begint hij met van Eynden en van der Willigen's schilderijen die 1602 en 1603 zouden gemerkt zijn, vertelt dat de drie schilderijen van Klomp in het Museum van der Hoop *„undatirt"* zijn, terwijl ik N.B. op No. **61** en **62** duidelijk *A. Klomp* gelezen heb, (No. 60 hangt te hoog, kan echter ook gemerkt zijn), begint al van *drie Klomp's* te spreken en noemt hem hoogst onrechtvaardig ten slotte „einen mässig „talentirten Maler dritten, ja vierten Ranges". En wat is nu *meer dan waarschijnlijk* de waarheid?

Er is maar *één* A. Klomp geweest; geboren omstreeks **1620** à **1630**, die leerling was van *Paulus Potter*, en tot in het einde der 17e eeuw geleefd heeft. Nu de bewijzen voor het bovenstaande.

Het vroegst gemerkte stuk van A. Klomp, mij bekend, is van **1662**, terwijl ik zeker geloof, dat de stukken van van Eynden en van der Willigen van **1662** en **1663** geweest zijn. Klomp merkte zijne stukken *soms met zeer kleine letters*; wat gemakkelijker, dan een 6 voor een O aan te zien? De haal van de zes kan voor een grashalm etc. aangezien zijn. Het stuk uit de verkooping van Slingeland te Dordrecht 1685 zou 1632 gemerkt zijn. Waar is dat gebleven? Zou daar soms de 3 een **5** geweest zijn? Men nam het in dien tijd zoo nauw niet met de jaartallen.

Een der gewichtigste bewijzen voor deze opgaven is eene notitie uit vader Hoet, Deel I, pag. 346, No. 70,

Koetjes van Klomp, meest van Potter overschildert.

In het IIIe deel, pag. 157 vinden wij nog eens:

Een landschap met beesten, in de manier van *Potter* door Aalbert Klomp; aldaar duurder dan van Goijen, Dubbels, Ph. de Koning, Hobbema, enz. betaald, hoewel slechts met *f* 18.—. Eens vinden wij twee stuks „van zijn beste" voor *f* 90.— verkocht. De overige prijzen kan een liefhebber in Hoet nazien; zij zijn meestal laag en onder *f* 20.—.

Ik laat thans een lijstje van de *mij bekende* werken van Klomp volgen. Natuurlijk is het maar weinig, daar ik Engeland nog niet bezocht, waar zeker vele werken van dezen meester te vinden zijn; doch er zijn er een paar bij met belangrijke data.

Twee zeer fraaie stukken bij Mr. Houck te *Deventer;* op het ééne een koe, op het andere een stier met schapen, gemerkt: A. Klomp. 1663.

Het stuk gemerkt: *A. Klomp fec.* 1662 is in de kleine verzameling te *Emden*. Het is zeer breed gedaan; terwijl de stukken van den Heer Houck meer in Potter's trant geschilderd zijn. Zoo ook de No. 61 en 62 in 't Museum van der Hoop, gemerkt: *A. Klomp.* In *Schwerin* is een A. Klomp, ik meen zonder jaartal, gemerkt.

Zonder jaartal: No. 1702 in *Dresden*, No. 222 in *Brussel*, No. 144 bij *Czernin*, te *Weenen*, weer *zeer Potter'sch* en bijna zoo goed als de stukjes van den Heer Houck, allen *A. Klomp* gemerkt, en dan:

No. 146 te *Oldenburg*, duidelijk gemerkt: *A. Klomp*, **1686**! Bij Graaf *Moltke* in *Kopenhagen* moet nog een stuk van **1663** berusten.

Mij komen al deze werken als van ééne hand gedaan voor. In het laatst bekende werk van hem van **1686** vinden wij een breed, wat slordig geschilderd stuk, dat wel de hand van een oud man verraadt, terwijl de stukjes van Houck, het *Schweriner*, enz. bij van der Hoop, *duidelijk* Potter's invloed doen bespeuren.

Mocht men in onze archieven weldra data van geboorte, huwelijk of overlijden vinden, die deze regelen bevestigen en aanvullen!

A. BREDIUS.

EEN VAERS OP EEN WERK VAN ADAM VAN VIANEN.

Wij leven thans in de *Hooft*-periode. Onwillekeurig zijne werken doorbladerend, vond ik dit vaers:

„Op een drink-scheepjen, ADAM VAN VIANE'S *werk.*

Indien ghy 't ankerloos uyt uwer handt wilt stellen,
En maekt het *gulden* schip niet tot den bodem droogh:
De gladde watergoôn, die 't omendom bewellen,
Die swemmen, op een kort, daer licht meed' uyt het (oogh.

Misschien leidt het plaatsen van deze regelen in de Kunstbode nog eens tot het terugvinden van dit kunstwerk, tenzij — het in de smeltkroes verdwenen is.

A. B.

II.

DE SCHILDER D. BONDT.

Nog steeds ontdekt men onbekende namen van schilders der Hollandsche school, en soms op alles behalve onverdienstelijke doeken. Een voorbeeld hiervan levert ons *D. Bondt*, een meester, niet te verwisselen met den „*De Bondt*", wiens loterij ons door Jhr. de Stuers in het „*Archief*" *voor Kunstgeschiedenis* van *Obreen* werd medegedeeld. Daar toch komt die schilder uitsluitend voor als stillevens vervaardigend, terwijl deze meester rijk met zeer „Berchem'sch" vee gestoffeerde landschappen schilderde. Daarmede is nu wel niet gezegd, dat iemand dit niet tegelijkertijd zou kunnen doen; maar de werken van D. Bondt dragen ook een later karakter dan 1640. Ik zou ze in het laatste derde der 17e eeuw plaatsen. En ik geloof dat Jan de Bondt zijne loterij wel in de kracht van zijn leven gehouden heeft. Daarbij zijn de meesters, die hij in zijne verzameling had allen van iets ouderen datum; Moreelse, Knupfer, enz. Bovendien zou dan wel een der mij bekende stukken J. de Bondt gemerkt zijn; of op een der stukken een *kleine D* staan.

Het eerste werk, dat ik van D. Bondt zag, en voluit zoo geteekend is, bevindt zich, helaas, in treurigen toestand, bij den Heer Houck te Deventer. Het is een wat donker landschap; links eene boerderij; op den voorgrond is een meisje bezig eene bruine koe. te melken, terwijl een jongen, die er na staat te kijken, tegen eene grijze dito aanleunt. Achterwaarts een wit paard. De eerste indruk van dit stuk is: Ziehier een goed navolger van Berchem, heel wat beter dan Soolmaker, J. van der Bent enz.

Later stond ik verbaasd een dergelijk, breed, flink geschilderd stuk in *Oldenburg aan Dirk van den Berghen* te zien toegeschreven. „Onmogelijk", schreef ik reeds in mijn catalogus; en toen ik het monogram zocht, vond ik een groote D, terwijl de „stok" er van tegelijk voor een B dient die in de D staat.

En daaronder: 1661.

Het stuk stelt voor: Landschaft mit Vieh. Hintergrund ein sonnig beleuchtetes Gebirge. Der Hirt mit langem Stabe steht im Vordergrund neben einem starken Baum; weiter rechts ruhende Schafe und Rinder.

Ik noteerde nog: „herinnert onmiddellijk aan Berchem; de kleur minder levendig, minder warm, doch alles verraadt een degelijk, knap schilder."

Het is No. 215 van den Catalogus.

Het toeval wilde, dat ik van Oldenburg juist naar het aardige stadje *Emden* reisde, om de kleine, nog niet zeer belangrijke verzameling van schilderijen aldaar eens te onderzoeken. Mijn oog valt dadelijk op eene groote, heldere schilderij, weer geheel en al Berchem, doch breeder, forscher geschilderd. Ik zoek in den catalogus No. 98 op: weer Dirk van der Berghen. Maar dadelijk er onder het facsimilè van het monogram:

D. B.

met dezelfde letters als de hierboven gereproduceerde D.

Daar had ik D. Bondt No. 3. Het is het *beste* werk van hem wat ik tot dusverre zag.

(Italienische Landschaft. Im Vordergrunde eine Reisegesellschaft, ein Herr und eine Dame zu Pferde, begleitet von zwei Führern mit beladenen *Maulthieren*. (N.B. deze *geheel* als Berchem.) Zur linken — reitet eine Frau auf einem Esel, von einem Mann zu Fuss begleitet, enz. enz...... auch verschiedenes *Vieh*. Links im Hintergrund — ein kastellartiger, verfallener Bau, rechts eine Bergkette.") De wolken op dit stuk herinneren mede aan Berchem.

Lang had ik niet meer aan mijn nieuwen vriend gedacht, toen mij *Dr. W Schmidt* in München, terwijl ik bezig was de Hollandsche teekeningen te doorzoeken, een onbelangrijk teekeningentje voorhoudt met dit monogram:

1664

dus precies als te Oldenburg.

Het stelt misschien Jacob's uittocht of zoo iets voor: het is een optocht van *vee*, kameelen, koeien, schapen, geiten enz. Niet bizonder fraai.

„Lachen Sie nicht," zei Dr. Schmidt, de directeur van het Münchener prentenkabinet, „man nannte das bis jetzt A. van Diepenbeek!!!" Nu kon ik hem den nieuwen meester noemen. (Het teekeningetje is 8½ cM. hoog en 23 cM. breed en met krijt, O. I. inkt en sepia geteekend.

Tot dusverre zag ik niets meer van D. Bondt. Noch Immerzeel, noch Kramm, noch Houbraken noch van Eynden en v. d. Willigen, noch van Gool noemen hem; ook bij G. Hoet heb ik tevergeefs naar hem gezocht.

Misschien was hij een liefhebber; maar de zekerheid van zijne manier, „die ganze Mache" zooals de Duitschers zeggen, doet eer aan een kunstenaar denken, en wel aan een hoogstverdienstelijken.

A. Bredius.

EEN MERKWAARDIG STUKJE GESCHUT.

In het Nederlandsch Museum bevinden zich een aantal voorwerpen, afkomstig uit het Koninklijk Kabinet van zeldzaamheden, waarvan men veel bizonders vertelde, en die als historische relieken beschouwd werden, zonder dat er eenig bewijs te vinden was voor de waarheid van hetgeen men er van vertelde.

Wat eerst verondersteld was, werd langzamerhand door de overlevering waarheid, ofschoon voor hem, die, met eenige kennis toegerust, een ernstig onderzoek had willen instellen, de ongegrondheid van de meeste dier beweringen al zeer spoedig zou zijn gebleken.

Zoo ziet men, bij den eersten oogopslag, dat, om slechts iets te noemen, dat het zoogenaamde „sabeltje van Tromp" een sabel van een pandoer uit den pruikentijd is, „het geuzenbekertje" niets anders als een eenvoudig leelik bekertje uit het laatst van de vorige eeuw, zonder meer.

Toch laat het publiek niet gaarne los, 'tgeen het zoolang geloofd heeft, of liever 'tgeen men het op de mouw gespeld heeft, en, hoewel ik meen, in het nummer, waarmede de Kunstbode zijn intréde in de wereld maakte, voldoende uiteengezet en bewezen te

hebben, dat van de kleederen, den hoed, de pistolen en de kogels, betrekking hebbende op den moord van Prins Willem I, niets waar is en ze behoord hebben aan de Friesche Stadhouders Hendrik en Ernst Casimir en Willem Frederik. Niettegenstaande dit alles te lezen is op de aan de voorwerpen gehechte étiquetten, toch gaat het publiek voort, ziende blind te zijn en blijft steeds aan de overlevering hangen.

Onder de voorwerpen, die in de rubriek vallen van de historische herinneringen, behoort ook een prachtig bronzen kanonnetje, uitwendig verguld en rijk vercierd met zilveren ajour gewerkte figuren. Het stukje is met inbegrip van den druifbol, tot aan de monding lang 98,5 centimeter, en heeft ter hoogte van den kulas een middellijn van 7,5 centimeter, terwijl de kop 10, de halsband 8, de monding-zelf 4,3 centimeter middellijn hebben. Het bovenstuk en het langeveld hebben rijke vercieringen van zilveren ranken en vogels, los daarop gelegd, het eerste draagt daarenboven een wapen, waarin als wapenteekens de Zon, de halve Maan een leeuw met een zwaard in de linkerpoot, een en ander omgeven van een keten van bloemen, waaraan een robijn als ware het een draagteeken van een orde, hangt, en die tevens de benedenpunt van het wapenschild vormt. Twee dergelijke steenen hebben vroeger ook de beide bovenhoeken van het schild vercierd, ze zijn echter verdwenen.

Het zundgat en het zundgatdeksel liggen in een band, waarop aan weerszijden opschriften in de Cingaleesche taal, waarvan de inhoud, niettegenstaande verschillende pogingen daartoe, nog niet is kunnen ontcijferd worden.

Het tappenstuk, met zilveren ornamenten, vogels en planten geincrusteerd, heeft twee ooren in den vorm van dolfijnen, wier oogen uit robijntjes bestaan, waarvan er een ontbreekt.

De tappen zijn evenals het overige van verguld brons.

Het stuk licht op een houten affuit met twee wielen, dat lichtblauw verlakt is, terwijl de zijwangen van buiten, zoo ook het staartkalf op dien blauw verlakten grond met vlinders en bloemen in natuurlijke kleuren beschilderd zijn.

Het lijfbeslag, de tappannen en de tappendekplaten zijn van verguld koper, waarover, evenals aan het stuk zelf, opengewerkte zilveren ornamenten, waar tusschen leeuwen, zonnen, manen, arenden enz., gelegd zijn. Op dezelfde wijze zijn de schuur- en staartschuurplaten en het klapmutsbeslag versierd. De assen zijn van verguld koper evenals de klapmutsring, en de retireeren avanceerhaken.

De blauwgeschilderde raderen, die 59 c.M. middellijn hebben, zijn weder geheel met verguld koper gemonteerd, radband en radbandbouten en beslag, evenzoo de naafbussen, naafbanden en lunsen.

Bij dit stuk behoort een lepel alweder van verguld koper, aan een blauw verlakte stok gestoken, terwijl een tweede stok, geheel belegd met kleine stukjes parelmoer, door een verguld koperen ketting aan het stuk bevestigd is. De aanzetter of afzetter, die aan dien stok gezeten heeft, ontbreekt echter.

Uit de beschrijving zal men ontwaren, dat het bewuste kanon onder de prachtwerken te tellen is, en het wel nooit in den oorlog dienst gedaan zal hebben. Waarschijnlijk dus is het vervaardigd, om tot geschenk te dienen aan eenig hooggeplaatst personage. Aan wien? Dit blijft de vraag.

De overlevering zegt „'t is geschonken aan den Admiraal de Ruyter." Dit is echter gemakkelijker gezegd dan bewezen. In het archief van het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden vindt men er niet het minst van gemeld, zelfs niet, vanwaar het gekomen is, zoodat er geen spoor te volgen is, om tot den oorsprong op te klimmen.

Weet iemand hier eenig licht te ontsteken, 't zou mij groot genoegen doen. Zoover mij bekend is, is de Ruyter nooit op Ceylon geweest. Ware dit wel het geval, zoo zou het niet onmogelijk zijn, dat het stuk hem aldaar ten geschenke gegeven was. Is het wellicht een geschenk aan een der Stadhouders gemaakt en heeft het deel uitgemaakt van het Kabinet van Prins Willem V.? Is het een proefstuk van de op Ceylon bestaan hebbende geschutgieterij.

Wie helpt hier zoeken?

D. v. d. K.

HET SCHILDEREN OP LAVA.

Het schilderen op lava, waarvan wij vóor 30 jaren enkele proeven hebben gezien, was sedert dien tijd weêr geheel verloren gegaan.

Het was Mortelèque, een zeer bekwaam schilder, maar vooral kundig chimist, die tegen het einde van 1827 de wijze van bewerking van het schilderen op lava vond; ten gevolge waarvan eenige kunstenaars van naam, als Abel de Pujol, Orsel, Perrin en Jules Etex zich gedurende eenigen tijd daarmeê bezig hielden en verschillende medaljons en altaar-dekoraties op deze wijze vervaardigden.

Nochtans had deze bewerking velerlei bezwaren, zoowel wegens het langdurige van de behandeling der hachuren, enz. als het veranderen der tinten of breken der voorwerpen bij het bakken, zoodat men spoedig den moed opgaf en Jollivet alleen volhardde, die, waarschijnlijk door meerdere vaardigheid dan zijne kunstbroeders, tot gunstiger resultaten kwam en aan de buitenmuren van den ingang der kerk van St. Vincent de Paul te Parijs een oppervlakte van 14 □ m. versierde. Het schijnt echter dat dit nog veel te wenschen overliet; althans het werk werd niet verder voortgezet, maar, integendeel, na eenigen tijd geheel weggenomen.

Jollivet liet zich echter niet ontmoedigen en wist met behulp van eenige jonge kunstenaars, die hij daartoe had weten op te wekken, eenige zeer verdienstelijke kopijen naar Raphaël te maken. Na hem werden de schilderingen van den trommel (tympan) der kerk van St.-Leu-Taverny, door den talentvollen schilder Sébastien Cornu uitgevoerd en hiermede kwam er alweer een einde aan deze kunstuiting.

De groote moeilijkheid der bewerking bestond zoowel in de onzekerheid bij het bakken, waardoor de voorwerpen aan breken en de kleuren aan veranderen waren blootgesteld, als in de bewerking zelve. De lava immers was alleen daar als grondlaag en de nieuwe bewerking was inderdaad niet anders dan het schilderen op email, sints lang bekend; het eenig verschil en het eenige voordeel was, dat de lava grootere meer gelijke en regelmatiger oppervlakten aanbood, dan men uit gebakken aarde zou hebben kunnen maken, en dat deze geen gevaar liepen bij het bakken krom te trekken. Maar men moest de lava altoos met een ondoorschijnende laag metaalhoudend

email overdekken, om de kleur der lava te verbergen, die vervolgens even als aardewerk of porselein, schoon wat breeder, beschilderd werd; en daarbij was men aan dezelfde toevallen van breken, opblazen, bersten, enz. als bij het bakken blootgesteld. Mortelèque had, om meer zekerheid te verkrijgen in de tinten, beproefd onder de kleuren een door hem uitgevonden mengsel van wit te doen, maar hierdoor werden de kleuren mat en zwaar. Ook konden in deze bewerking maar zeer weinig kleuren gebruikt worden en was bovendien het emailleeren der lavastukken vrij kostbaar, zoodat van het geheele eerste tijdperk der lava-schildering eigenlijk niet anders dan het *Mortelèque-Wit* is overgebleven; dat intusschen aan de porselein-schilders van groot nut is.

Sints de laatste Algemeene tentoonstelling te Parijs is het schilderen op lava weer boven gekomen, en de nieuwe wijze van bewerking *à la barbotine* genoemd, doet ons vertrouwen dat deze nieuwe poging niet ijdel zal zijn.

Intusschen is, bij het schilderen op porselein, veel misbruik gemaakt van de *barbotine*, maar 't komt ons voor dat de lava veel meer geschikt is om met *barbotine* kleuren te worden geschilderd en daarom meenen wij dat ze een groote rol zal gaan spelen in de in- en uitwendige dekoraties van gebouwen.

Met de *barbotine* schildert men werkelijk zoo gemakkelijk en vrij als met olieverf, op groote paneelen van 2.00 m. op 1.50 m. en 0.015 m. dikte. De lava kan bewerkt en doorgezaagd worden als zachte steen en doordat ze elastiesch is, weerstaat ze aan alle tegenstrijdige drukkingen en dampkring-invloeden, daarenboven is ze zeer licht en kan dus zeer geschikt tot inwendige versiering van een vertrek worden aangebracht. De poriën worden gemakkelijk met een zekere *engobage* dicht gemaakt waardoor men een gladde oppervlakte verkrijgt, aan schilderdoek gelijk.

Als er in de lava-vlakken maar geen spleten zijn, of die met zorg worden gedicht vóor het schilderen, kunnen er in 't vuur geen ongelukken mede gebeuren. Daar de kleuren zelve lava bevatten, tot poeder gemalen, vereenzelvigen deze zich met het lava-vlak bij 't bakken, zoodat geen ongelijkheden meer te vreezen zijn, zooals bij de vroegere behandeling.

Doordien de lava in zoo groote afmetingen kan worden aangebracht, krijgt men niet de onaangename aanhechtingen der paneelen, zoodat de architecten een kostbare aanwinst zullen vinden in deze wand-versiering, die tevens, doordien ze mat kan blijven, dat is zonder eenig email of vernis, geen onaangename licht-weerkaatsing ondergaat; buitendien zijn deze platen eeuwenlang sterk.

De weinig kostbare grondstof — de gemakkelijkheid der bewerking — de mogelijkheid om tot een gewenscht resultaat te komen door een snelle uitvoering en één enkel vuur, dit alles maakt dat de paneelen voor een betrekkelijk kleinen prijs zullen kunnen worden uitgevoerd.

Deze nieuwe bewerking verschilt zoodanig van de oude, dat de vooringenomenheid tegen het lava-schilderen spoedig zal verdwijnen, en men binnen kort ook in ons land de kleur-dekoratie zal zien aangebracht, die vroeger in het Oosten, in Griekenland en in Italië zoo algemeen was.

TENTOONSTELLING TE MADRID.

Blijkens eene van de de Spaansche regeering bij het Departement van Binnenlandsche Zaken ontvangen mededeeling zal in de maand April 1881 te Madrid in het daartoe bestemde tentoonstellingslocaal eene algemeene tentoonstelling van schoone kunsten worden gehouden, waaraan ook door buitenlandsche kunstenaars kan worden deelgenomen.

De inzending geschiedt gedurende tien dagen, te rekenen van 1 April 1881.

Deze tentoonstelling omvat de volgende afdeelingen en klassen:

Afdeeling Schilderkunst. Werken van schilderkunst, onverschillig volgens welk „procédé" zij zijn uitgevoerd. — Ingebrand geschilderd glas. —Teekeningen. — Steendrukken. — Gravuren en etsen.

Afdeeling Beeldhouwkunst. Beeldhouwwerken in het algemeen. — Gegraveerde steenen.

Afdeeling Bouwkunst. Ontwerpen voor gebouwen van allerlei aard. — Afbeeldingen en restauratie-studiën van antieke monumenten. — Modellen voor de architectuur.

Algemeene afdeeling. Alle zoodanige werken welke niet uitdrukkelijk vermeld zijn in eene van de vorige afdeelingen, doch door de jury om hunne artistieke verdiensten waardig gekeurd worden op de tentoonstelling eene plaats in te nemen.

De door de jury voor te dragen bekrooningen zullen zich bepalen:

voor de schilder- en teekenkunst, tot drie medailles der eerste, zes der tweede en negen der derde klasse;

voor de beeldhouwkunst en gegraveerde steenen, tot twee medailles der eerste, drie der tweede en vier der derde klasse;

voor de graveer- en steendrukkunst, tot eene medaille der eerste, twee der tweede en drie der derde klasse;

voor de bouwkunst, tot eene medaille der eerste, twee der tweede en drie der derde klasse.

De prijzen zullen bestaan:

1°. in een diploma;

2°. in eene gouden medaille voor de prijzen der eerste klasse, in eene zilveren voor die der tweede klasse, en in eene bronzen voor die der derde klasse.

In bijzondere gevallen kan de jury kunstenaars voordragen voor het kruis der orde van Karel III.

De Regeering zal bovendien, voor zoover de gelden, tot dat einde bestemd, het toelaten, bekroonde kunstwerken aankoopen.

Voor meerdere bijzonderheden wordt verwezen naar het Reglement voor de algemeene tentoonstellingen van schoone kunsten in Spanje en de daarin nader gebrachte wijzigingen, vertaald opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 19 Mei 1876, no. 118, en van 1 Junij 1877, no. 126.

BOEKAANKONDIGING.

Van *Henry Havard's* vruchtbare pen is thans verschenen *la Hollande à Vol d'oiseau* [1]), een boek dat

[1]) Paris. A. Quantin, G. Decaux. — Amsterdam, L. van Bakkenes & C°. De 2000 eerste exemplaren kosten 25 francs, gebonden 32 francs. Er zijn 106 exemplaires d'amateur ad 50 francs.

den naam van prachtwerk verdient om de talrijke geestig geteekende illustratiën van *Maxime Lalanne.* Deze stadsgezichten hebben de zeldzame verdienste van zeer nauwkeurig te zijn; een enkele slechts heeft op dezen lof geen aanspraak; dit is vooral het geval met het gezicht op de „Ruïne" over de Berkel te Zutfen, die ten onrechte geteekend is, alsof zij uit twee *achter* elkaar geplaatste bruggen bestond. De text van Havard is dikwijls aangenaam om te lezen, doch hoogst oppervlakkig en op vele plaatsen bedorven door onnauwkeurigheden. Voor een schrijver, die met zooveel „à plomb" over ons land schrijft, is dit nog al erg. Intusschen kan het boek medewerken om vele Nederlanders beter op de hoogte van hun eigen land te brengen dan thans het geval is. Als boek om te doorbladeren, als prentenboek zal dit werk ongetwijfeld bijval vinden. Hoe jammer dat wij in Nederland niet in staat zijn, zoo rijk geïllustreerde boeken uit te geven!

— Thans is afzonderlijk verkrijgbaar een door Claude Sauvageot in de Encyclopédie d' architecture geplaatste studie over *Viollet-le-Duc et son oeuvre dessiné* (Paris Vve A. Morel). Aanleiding tot dit geschrift was de van Staatswege georganiseerde Tentoonstelling van de teekeningen van den grooten bouwmeester. Dit boek bevat een groot aantal prenten naar teekeningen van Viollet-le-Duc, meest alle, tot dusver onuitgegeven. Men ziet er uit hoe veelzijdig het talent van den meester was. Er zijn teekeningen naar monumenten van Griekenland, uit de midden-eeuwen en de Renaissance; modellen voor beeldhouwers, goudsmeden, ornamentwerkers en voor wanddecorateurs, teekeningen voor het onderwijs, bloemstudies, vignetten, aquarellen, teekeningen tot illustratie van boeken, landschappen, geologische studiën over den Mont-blanc, caricaturen, enz. Een en ander is door een met warmte geschreven text toegelicht.

— Een ander prachtwerk is dat van *Charles Yriarte: Florence, l'histoire, les Medicis, les humanistes, les lettres, les arts,* (Paris J. Rotschild). De titel duidt in weinig woorden den inhoud aan. Het boek is op schier ieder bladzijde versierd met uitstekende afbeeldingen, voorstellende de kunstwerken en beroemde mannen, waaraan Florence zoo rijk is.

— Het belangrijkste werk op Kunstgebied dat onlangs werd in het licht gezonden, is ongetwijfeld *L'oeuvre de Rembrandt décrit et commenté par Charles Blanc.* Het is een omwerking van den vroegeren arbeid van dezen kundigen schrijver. Wat daaraan groote waarde geeft is de omstandigheid dat het werk vergezeld gaat van de onder leiding van Firmin Delangle uitgevoerde phototypische reproducties van *al* de 351 bekende etsen van Rembrandt. Over het algemeen zijn deze reproducties — die zonder eenige „retouche" zijn bewerkt — zeer goed geslaagd.

Van het boek zijn niet meer dan 500 exemplaren vervaardigd. De eerste twintig op Whatman papier kosten 2000 francs; de volgende tachtig op Hollandsch papier vóor de letter kosten 1000 francs; de overige vierhonderd kosten 500 francs. Een tweede uitgave zal niet in het licht gezonden worden. Het is dan ook te verwachten, dat dit boek spoedig uit den handel zal zijn.

VERKOOPINGEN.

In de veiling van curiositeiten, nagelaten door wijlen den heer J. Josephus Jitta, zijn alsnog verkocht: No. 1, een achthoekige beker van bergkristal met goud gemonteerd voor f 450; No. 2, een kleine kelk eveneens van bergkristal met verguld zilver gemonteerd voor f 295; No. 14, een portret van admiraal De Ruyter, in bergkristal gegraveerd, met moderne lijst en inscriptie voor f 465; No. 21, een beker uit agaat, met twee handvatsels, f 1260; No. 22, 2 kandelaars van Oostersch agaat met zilver gemonteerd f 310; No. 29, drie kleine kopjes met schoteltjes van kornalijn f 525; No. 40, een vaas Medicis van lapis lazuli, op gedreven koperen voetstuk, f 355; No. 42, een draak van Oostersch onyx f 340; No. 43, een lepel van jaspis f 345; No. 53, een groote camée in goud gevat f 262; No. 215, bas-relief in palmhout, voorstellende een veldslag van een Romeinsch leger, f 500; No. 216, een dito, voorstellende het binnenrukken van een overwinnend leger in een veroverde stad, f 355; No. 219, een klein uit palmhout gesneden altaar, stijl Albert Durer, f 2800; een zilveren beker f 405; een dito verguld f 450; No. 577, twee borstbeelden in Sèvres-porcelein, Lodewijk XVI en Marie-Antoinette, f 805. De totale opbrengst der verkooping bedroeg f 76.500.

In de vorige week werd onder leiding der HH. Frederik Muller & C°, te Amsterdam, een fraaie verzameling aquarellen geveild, namelijk het eerste gedeelte der verzameling bijeengebracht door den Heer Mr. P. Verloren van Themaat, te Utrecht. Wij noteeren eenige prijzen: No. 1, ALLEBÉ, het zieke kind, geen aangenaam sujet doch fraai van kleur, f 130.—; No. 2, 3, 4, ARTZ, f 95.—, f 100.—, f 110.—; No. 7, BLES, de muziekles f 410.—; No. 8, moederweelde, f 220.—; No. 10 tot 15, BOSBOOM, kerkgezichten te Arnemuiden, Utrecht, Alkmaar, Haarlem enz., waarvan eenige klein van formaat, gingen van f 65.— tot f 270.—; No. 18, CLAYS, marine, f 160.—; No. 25, FORTUNY, een vrouw uit het volk, staande bij haar waterkruik, een pittig en geestig aquarelletje f 1240.—; No. 30, HARPIGNIES, een dorpskerk, met vele huiswaarts keerende kerkgangers, fraai van toon, f 180.—; No. 32, HEEMSKERCK VAN BEEST, marine f 91.—; No. 33, HOPPENBROUWERS, een warme zonsondergang, zeer fraai, f 80.—; No. 36, ISRAELS, alleen achtergebleven f 620.— (Teyler); No. 37, een zomeravond f 500.—; No. 38, een buurtje in de omstreken van Amsterdam, wintergezicht, f 1010.—; No. 39, schets f 250.—; No. 40, het breistertje (met sepia), f 170.—; No. 42 en 43, MARI TEN KATE, f 120.— en f 90.—; No. 49, J. H. MARIS, een binnenhuis te Hindeloopen met een vrouw die in den bijbel leest, f 450.—; No. 50 en 51, van denzelfden meester, fijn van teekening, geheel afwijkend van zijn tegenwoordige breede manier, f 200.— en f 110.—; No. 52, M. MARIS, een zondagmorgen te Freiburg, een merkwaardige teekening van dezen zonderling, wiens werk men zoo hoogst zelden te zien krijgt, f 870.—; No. 54, MAUVE, f 160.—; No. 55, LOUIS MEYER, marine een prachtige aquarel, door den meester als zijne beste teekening beschouwd, f 920.— (Teyler); No. 56 tot 60, MOLLINGER, hier uitstekend vertegenwoordigd, f 340.—, f 350.—. f 260.—, f 100.—. f 160.—;

No. 63 en 64, PETTENKOFEN, schetsachtige aquarellen, f 210 en f 220.—; No. 66, ROCHUSSEN, het atelier van Rembrandt; f 500.—; No. 67, het kamp te Millingen (fusain), f 250.—; No. 68 tot 74, ROELOFS, uitmuntende landschappen, f 410.—, f 600.—, f 190.—, f 240.—, f 85.—, f 210.—, f 180.—; No. 75, A. ROSSI, landschap in Italië, zeer fraai, daarbij merkwaardig omdat men van dezen meester zelden iets anders dan bloemen ziet, f 250.—; No. 76, SCHELFHOUT, wintergezicht f 140.—, No. 78, TACO SCHELTEMA, een pifferaro, f 275,—, een prijs niet te hoog, wanneer men bedenkt, dat aquarellen van dezen jong gestorven meester hoogst zeldzaam zijn; No. 79, SCHMITSON, een Hongaarsche paardenkooper, f 260.—; No. 83, SPRINGER, stadsgezicht, f 210.—; No. 87 tot 92, een bijzonder fraaie serie aquarellen van FAMARS TESTAS, liepen tot f 320.—, f 270.—, f 200.— enz. De beide teekeningen van S. L. VERVEER, No. 93 en 94, waren ook van zeer goede qualiteit, f 70.— en f 90.—. Van den onlangs gestorven J. WEISSENBRUCH ging een zonnig stadsgezicht f 105.—. Zijn broeder was vertegenwoordigd door een effectvol landschap bij stormachtigen lucht, het gold f 75.—. Bijna alles werd voor of door Ned. verzamelaars aangekocht.

VRAAG.

In het Mauritshuis vindt men onder de portretten van veldheeren uit de XVIIe eeuw, een, geschilderd in 1613 en onderteekend *Franciscus de Godtz* of *Goltz*. Zijn aangaande dezen schilder bijzonderheden bekend?

ADVERTENTIËN.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

GESCHIEDENIS

DER

STAD HAARLEM,

IN

TABELLARISCHE VOLGORDE.

Uit de voornaamste bronnen bijeengebracht,

DOOR

DR. C. EKAMA.

2e veel vermeerde druk.

f 0.50.

HAAGSCHE HOPJES,

DOOR

PIET VLUCHTIG.

I.

EEN SPOEDSTUK.

Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver, vermeerderde druk.

Prijs . . . . . f 0.70.

Loterij.

Tot 15 December a. s.

de ambtelijk vastgestelde dag voor het begin der trekking nemen wij bestellingen aan voor de 1ste Klasse der Hamburger geldloterij, die, zooals bekend, van de regeering uitgaat, en door deze is gewaarborgd. De loterij bevat ditmaal 90,500 loten en 46,640 prijzen; zij is dus weer grooter geworden. Er is geene loterij, welke zulke voordeelige kansen biedt. Alle prijzen worden even als in de Nederlandsche staatsloterij in 7 snel achtereenvolgende trekkingen uitgeloot, de hoofdprijzen die in 't gelukkigste geval gewonnen kunnen worden zijn:

400,000 Mark
250,000 Mark
150,000 Mark
100,000 Mark
60,000 Mark
50,000 Mark

en vele van 40,000, 30,000, 25,000, 20,000, 15,000, 12,000, 10,000, 8000, 6000, 5000, 4000, 3000, 2000 Mark enz. enz. De kleinste prijs bedraagt meer dan de koopprijs van een lot. Even als vroeger is de prijs der loten ambtelijk vastgesteld en bedraagt voor:

heele orginale loten f 3.60 Ned. Cour.
halve orginale loten f 1.80 „ „
vierde orginale loten f 0.90 „ „

Tegen ontvangst van het bedrag in muntbilletten, nederl. postzegels, of per postwissel uiterlijk tot

15 December a. s.

verzenden wij deze orginale loten, met het staatswapen voorzien, in tijds voor de trekking der eerste klasse. Uitvoerige trekkingsprogramma's voegen wij bij iedere bestelling. Ambtelijke trekkingslijsten en de gewonnene sommen worden na de trekking prompt door ons toegezonden. De uitbetaling der gewonnene prijzen geschiedt onder toezicht der regeering. Bij de laatste trekkingen zijn zooals bekend

!!3 groote Prijzen!! in Nederland

op Nr. 53716, 34466, 35968

gevallen. Wij hopen ook deze keer onze begunstigers in Nederland met groote prijzen te kunnen verrassen. — Ten einde met gewone stiptheid alle bestellingen te kunnen uitvoeren, verzoeken wij ons zulke ten spoedigste en direct te zenden.

JSENTHAL & Co.,
Hoofdloterij-Kantoor.
HAMBURG.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post.......................„ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels........................... *f* 1.50 Iedere regel meer..................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

ENGELSCHE KUNST.

SIR JOSHUA REYNOLDS

(1723—1792.)

DOOR LEONIDAS.

„Dezelfde eigenschappen, die het gezelschap van onzen vriend zoo genoegelijk maakten voor allen, die hem kenden, zijn juist de oorzaken, die het moeilijk maken zijn leven te beschrijven, of zijn karakter te teekenen. Het eerste vooral is eigenaardig moeilijk, omdat het weinig in verband staat met groote gebeurtenissen, en ook niet afgewisseld werd door velen, door ternauwernood eenig avontuur."

Zoo schreef Burke, de bekende tijdgenoot en vriend van onzen kunstenaar in een brief, een paar jaren na diens dood, toen hij op het punt stond eene schets van den doode te schrijven. Dáár, waar de vriend en tijdgenoot zelf erkent in het leven van den kunstenaar luttel stof voor eene groote biografie te vinden, zullen onze lezers zeker, met welwillendheid de moeilijkheden van onze taak bij de beoordeeling van deze levensbeschrijving willen bedenken. Dat Reynolds niet als Hogarth tooneelen schiep, maar hoofdzakelijk portretschilder was, strekt zeker niet om de moeilijkheid van onze taak te verlichten.

Mochten wij dus een enkel maal er niet in slagen de noodige afwisseling te brengen in onze beschouwing van het leven, de werken en het karakter van Engelands grootste portretschilder, dan vragen wij nogmaals de welwillendheid, de toegevendheid onzer lezers.

De held van ons verhaal werd den 16 Juli 1723 te Plympton (een stad in de nabijheid van Plymouth) geboren. Zijn vader bekleedde aldaar het eervol, maar niet zeer winstgevend postje, van meester der aldaar gevestigde, zoogenaamde Grammar-school, hetgeen hem een inkomen bezorgde van £ 120 met het genot van vrije woning. Joshua was de derde zoon en het zevende kind van de elf. Zijn vader, een goedhartig en godsdienstig man, besteedde zijn algemeene, maar niet zeer diepe kennis om zijn zoons eene opvoeding en een onderricht te geven, die hen in staat zou

stellen hun weg door de wereld te maken en hun, voor zoover zij het noodig mochten hebben, schadeloos zou stellen voor het gemis van een akademische opleiding. Een der hoofdwetenschappen waarin de oude heer Reynolds geloofde uit te blinken, was de geneeskunde en Joshua was bestemd door zijn vader in dat vak te worden opgeleid, om later bij een apotheker in de leer te gaan, en bestudeerde dus klassieke talen en de wiskunde.

Intusschen had bij al die studie de jeugdige Joshua nog tijd genoeg gevonden zich bezig te houden met een vak, dat van begin af veel aantrekkingskracht voor hem had gehad, het teekenen. Reeds vroeg kopiëerde hij de platen uit Drijden's, Plutarch en Cats' Sinnebeelden. In de studeerkamer zijns vaders vond hij de Jezuit's Perpective en had het geduld deze verhandeling zoo goed te bestudeeren, dat hij later nooit meer eenig boek over Perpective behoefde in de hand te nemen. Met behulp der daardoor verkregen kennis, maakte hij een teekening van het schoolgebouw, dat beneden open was en aan een zijde op kolommen rustte, welke teekening de bewondering van zijn vader in hooge mate wegdroeg. Toch vertoonde zich nog niets van een buitengewonen aanleg die in hem den grooten toekomstigen schilder kon doen vermoeden. Zijn proeven van portretten slaagden slechts middelmatig. Hij maakte een eerste portret in olie van den gehaten onderwijzer van een zijner vrienden, op het oogenblik dat hij in *de* kerk te spreken stond, een proeve die nog in leven is.

Zoo teekenende en geneeskunde studeerend was Joshua 17 jaren oud geworden, zonder dat de keus van zijn beroep eigenlijk definitief gedaan was. De aantrekkingkracht van beiden was ongeveer even groot. Hij had niet genoeg gedaan aan het teekenen om er boven alles mee ingenomen te zijn én hij wilde liever een apotheker dan een middelmatig schilder worden. Zooals hij later aan zijn leerling Northcote verklaarde, zou hij, als het apothekersvak voor hem gekozen ware, hetzelfde voornemen gehad hebben een eerste geneeskundige, als toen, de eerste schilder van zijn tijd te worden, en hij hield altijd vol, dat bekwaamheid in een beroep niet afhing van speciale begaafdheden, maar van het gemiddeld bedrag van geestesgaven.

Het was dus nog lang niet zeker op dat tijdstip van Reynold's leven, dat Engeland een groot schilder zou hebben. Het toeval, dat zoo vaak in het leven van groote mannen een beduidende rol speelt, had ook hier gezorgd dat de kunst niet beroofd zou worden van een harer edelste priesters. De toenmalige Londensche grootheid in de portretschilderkunst, die, naar men zeide, een groot fortuin verzamelde, was even als Reynolds een „Devonshire man." De faam van zijn grootheid was ook tot in zijn geboortestreek doorgedrongen en de oude heer Reynolds dacht aan de mogelijkheid dat zijn zoon eenmaal, als een nederig volgeling van dezen, in zijn levensonderhoud zou kunnen voorzien. Het toeval wilde dat de groote Hudson een bezoek bracht aan Bedeford waar Reynolds een intiemen vriend had, een zekeren mr. Cutcliff. Deze vriend was het die, op verzoek, den schilder de voortbrengselen van Joshua's ongeoefende hand vertoonde en de bemiddelaar was bij de onderhandelingen, die nu over een leerlingschap van Joshua bij den Londenschen schilder volgden; en ten slotte tot het resultaat leidden, dat de jeugdige teekenaar bij dezen voor vier jaren in de leer, kost en inwoning zou komen tegen een tegemoetkoming van £ 120, waarvan de helft door Joshua's gehuwde zuster Mrs. Palmer als een leening voor haar broeder, zoude worde betaald, terwijl de andere helft in die vier jaren zou worden betaald door zijn vader die hoogelijk ingenomen was met deze schikking, welke, daar zijn zoon bij den grooten schilder in dat groote Londen zou komen, zijn ijdelheid in geen geringe mate streelde.

Toen Joshua naar Londen kwam was de stand der kunst op het allerlaagst, was schilderen niets meer dan een gewone industrie. De schilders waren noch in staat kunstwerken te vervaardigen, noch ze te apprecieeren. De portretten van Hudson en zijn medekunstenaars waren niets dan gelijkenissen naar den vorm, de geest en het karakter ontbraken geheel. Bovendien strekte de kunst van die, thans geheel vergeten, middelmatigheid zich niet verder uit dan het hoofd, en moest hij een anderen schilder gebruiken om het op den romp te zetten en met draperieën te omhangen; en zóó laag zelfs was de kunst gedaald, dat men gewoonlijk voor alle personen één zelfden stand had en wel met de hand in de jas gestoken om de groote moeilijkheid van het schilderen van dat lichaamsdeel te vermijden. Toch, zooals te vermoeden was, deelde Joshua in den aanvang ten volle de overtuiging zijner tijdgenooten, die in zijn leermeester een groot man zagen, legde hij zich onder zijne leiding met lust en ijver op zijn kunst toe, en maakte hij reeds na twee jaren het portret van een oude gedienstige, hetwelk de jaloezie van zijn meester opwekte. Niet lang daarna, na een verblijf van twee en een half jaar, verliet hij zijn leermeester na een geschil tusschen beiden, hetwelk, naar men zegt, uit de jaloezie van den eersten voortsproot, en vestigde hij zich te Plymouth (1743, Aug.)

Aanvankelijk had de jeugdige, kersversch van Londen gearriveerde kunstenaar handen vol werks. Al de notabelen der stad wilden zich door den leerling van Hudson in olie laten zetten; voor Januari 44 had hij reeds twintig portretten geschilderd en nog bovendien commissie voor tien. Doch, zooals hij later zelf getuigde, vond hij in die dagen meer lust in een vroolijk leventjen dan in de penseelen, en liet hij zich aan zijn beroep niet veelgelegen liggen. Hetzij om deze reden, of wel uit het gebrek aan kunstzin der bewoners, dat door de ijdelheid slechts korkon worden bedekt, of ook wel door beiden, zeker is het dat de zaak verliep, en het einde van 1744 onzen Joshua weder in Londen terugzag. Hij werd er door Hudson weder minzaamst ontvangen en de goede verstandhouding tusschenbeiden volkomen hersteld; zóó zelfs dat deze hem introduceerde in een club van de voornaamste schilders. Hoe aangenaam die ontvangst ook voor den jongeling geweest moge zijn, voor den schilder was zij niet vrij van een schaduwzijde. Wel haalde Joshua door ijverige studie den te Plymouth verloren tijd weder in, maar de omgang met Hudson en de zijnen belette hem, vrij en stoutmoedig de vleugels uit te slaan. Zijn werken uit dien tijd onderscheiden zich slechts weinig van die van zijn meester. Eerst toen hij zich, na den dood zijns vaders, voor de tweede maal te Plymouth gevestigd had, zette hij de eerste schrede op de baan die hem roem en eer zou brengen omdat hij zich

afscheidde van zijn medekunstenaars en de stijfheid en vormelijkheid den bons gaf. De groote stoot tot deze afscheiding ontving hij door het beschouwen van de werken van een zekeren schilder William Gandy, een man die slechts studie, oefening en vlijt noodig had gehad om een beroemd man te worden. en die in zijn portretten een leven en geest had gelegd, welke, in vergelijking met de koude droge manier van een Hudson onzen Joshua onvermijdelijk treffen moesten. Bovendien maakte een der gezegden van dezen, dat een schilderij een rijkdom moet hebben in de behandeling, alsof de kleuren van kaas en room waren gemaakt, een diepen indruk op hem, die nooit werd uitgewischt. Een paar werken uit dien tijd, het portret van „kapitein Hamilton" en „The boy engaged in reading" getuigen van de verandering, in zijn kunst plaats gegrepen. Toch zou die eerst volmaakt worden door zijn reis naar Rome in 1749. „De „Commodore" Keppel had Plymouth bezocht en was er door Lord Edgecumbe, een der beschermers van Reynolds, met dezen in aanraking gekomen. Hij stond op het punt met zijn schip naar de Middellandsche Zee te vertrekken en bood Reynolds er een plaats op aan, om zoo naar Italië te komen. Het heusche aanbod werd met graagte aangenomen. Den 23sten Augustus 1749 landden zij te Port Mahon, waar zij eenige maanden bleven, een tijd door Joshua met het schilderen van talrijke portretten doorgebracht. In December eindelijk bereikte hij het doel zijner wenschen — Rome, was hij eindelijk in de tegenwoordigheid van Rafaëls schoonste scheppingen. Maar tot zijn groot verdriet was hij niet in staat ze te genieten. Zijn oog mocht door de schitterende kleuren van Titiaan en Correggio getroffen worden, het was niet genoeg geoefend om de schoonheden in waardigheid, natuurlijkheid en eenvoud van Rafaël te ontdekken. Doch hij gevoelde dat zoo zij niet beantwoordden aan hetgeen hij er van verwachtte, zoo zij hem niet konden boeyen de fout niet aan den meester, maar bij hem moest liggen: dat hij zich moest ontdoen van den wansmaak uit Engeland meegebracht om hier, te midden der edelste kunstgewrochten, zijn smaak opnieuw en beter te vormen. Door kopieeren maar vooral bestudeeren van de meesterwerken, poogde hij het oude onkruid te verdrijven om op den versch omploegden akker fijne zaden te strooien. Van een zijner bekenden, een zekeren Dr. Mudge, had hij een zin voor generaliseeren overgenomen die hij bij het bestudeeren der groote meesters in groote strengheid in toepassing bracht. Hij keek niet alleen, maar dacht ook veel na over hetgeen hij zag, en beproefde in alles de wetten te ontdekken die de schoonheden der groote kunstenaars regeerden. „Wanneer ik, zoo zeide hij later in een zijner Akademische redevoeringen, eenig buitengewoon effect in een schilderij opmerkte, 1) nam ik een blad papier en schaduwde elk gedeelte in dezelfde graduatie van licht en schaduw als op het doek, met openlating van het papier voor het licht en zonder eenige attentie op het onderwerp of de teekening der figuren. Zóó bleek het mij dat zij gewoonlijk niet meer dan één vierde van het doek voor het licht open lieten, hieronder begrepen zoowel het primaire als secondaire licht; een tweede vierde deel voor de meest donkere schaduw, terwijl de rest in half tint gehouden was. Rubens blijkt ietwat méer dan een vierde voor licht te hebben overgelaten. Rembrand veel minder, ternauwernood een achtste." Op die wijze alle de verschillende deelen der schilderij aan een nauwkeurig onderzoek onderwerpend, wist hij in het breede, vaste wetten te ontdekken, die hij later in zijn werken in toepassing zou brengen. Hij hield vol dat eenvoudig kopieëren van een schilderij niets geeft, het oefent slechts de hand maar kan nooit een grond leggen om later op voort te bouwen. Hij zelf copieerde dan ook luttel, slechts enkele schilderijen van wier opbrengst hij moest leven.

Een groot deel van zijn tijd bracht hij door in de Latijnsche kapel voor de geniale werken van Michael Angelo, de schilder die dan ook het meeste invloed op hem heeft uitgeoefend, met wien hij, vooral wat doel en streven aangaat, het best kan worden vergeleken. Evenals deze poogde hij op het gelaat zijner personen den stempel van hun karakter van geest en gemoedsleven te drukken, al moest hij op technisch gebied, vooral, wat de anatomische teekening der figuren, wegens gebrek aan kennis en oefening, bij hem ten achterstaan. De veelomvattende studie, die hij te Rome maakte, en die een ijzeren volharding en noesten vlijt noodig maakten, stelden hem, geholpen door zijn oog voor algemeene massa's en vormen, in staat het gemis van die kennis van het figuur, vooral in zijn portretten, te boven te komen; bij het ontwerpen van fantasie-tafereelen was het hem vaak een werkelijk gebrek, dat de vlucht van zijn verbeelding belemmerde en bemoeilijkte.

Na een verblijf van bijna twee en een half jaar verliet hij Rome voor Florence in Mei van 1752. Hij was het met zich zelf niet eens, of hij nog langer in Italië zou blijven, dan wel naar Engeland terugkeeren. De raad van zijn vader: „Wees nooit al te haastig met u aan de wereld te vertoonen," en de vrees, dat, als hij onbekend naar Londen terug zou keeren, hij er ook nooit bekend zou worden, hielden hem terug. De smaak in Engeland werd indertijd beheerscht door enkele zoogenaamde kenners, die op echt Engelsche wijze met hun opschrijfboekje in de hand de Italiaansche Musea afliepen. Hij wilde dus wachten, tot hij in Italië van zich had doen spreken, opdat zijn naam hem vooruit zou snellen naar zijn vaderland. Nadat hij dit door een portret van Joseph Wilton, een Engelsch beeldhouwer, gedaan had en bovendien Bologna, Modena en Venetië bezocht had, keerde hij terug en kwam in October 1752 te Londen aan. Hier huurde hij een atelier in St. Martin's Lane en na een paar maanden, tot herstel van zijn gezondheid, in Plymouth bij zijn vrienden te hebben doorgebracht, vestigde hij er zich voor goed. Zijn eerste werk was een portret van een Italiaanschen jongen, dien hij uit Rome had medegebracht. Het was een schoone schilderij, vol en rijk van toon. Ellis een der „fashionable" portretmakers keurde het ten hoogste af. „O Reynolds dat gaat nooit goed zoo, gij schildert in het minst niet in de manier van Kneller [1]) en toen deze het waagde de opmerking te maken dat deze niet de standaard van volmaaktheid was, liep Ellis verwonderd en woedend de kamer uit onder den

1) Hij spreekt hier van zijn bezoek te Venetie en van de Venetianen

[1]) Het vroegere hoofd der Hudsons.

uitroep: „Shakespeare in de Poëzie" en Kneller in de schilderkunst! „Het oordeel van Hudson luidde niet veel gunstiger. Hij vond dat Reynolds, lang zoo goed niet schilderde als vóór zijn Italiaansche reis. Gelukkig voor Reynolds dacht niet iedereen zóó. Zijn vroegere beschermer Lord Edgecumbe, wist velen zijner adellijke vrienden over te halen voor Reynolds te zitten en de goede uitslag van zijn eerste proeven, vooral de natuurlijkheid, eenvoudigheid en gratie die ze onderscheidden, gaven hem op eenmaal een gunstigen naam. Een uitstekend portret van zijn vriend Reppel verhoogde dien slechts. Reynolds had ruimschoots gelegenheid gehad zijn karakter te leeren kennen, en hij wist in het portret dat karakter volkomen weêr te geven, vol kracht, mannelijkheid, onversaagdheid en moed. Hij stelde hem voor in een oogenblik zijns levens, dat al die eigenschappen volkomen deed uitkomen. Hij had schipbreuk geleden op de fransche kust, en door zijn moed en tegenwoordigheid van geest was het hem gelukt het grootste deel der bemanning te redden. Op de schilderij bevindt hij zich op een woeste rotsachtige kust; te midden van de stormen die er waayen, loopt hij kalm en vastberaden heen en weder, de eene hand uitgestrekt alsof hij bevelen geeft, met de andere rustende op zijn zwaard. Het geheel is vol leven, beweging en kracht.

Geen schilderij was in staat het publiek zoo zeer de oogen te openen voor de verdiensten van den jeugdigen kunstenaar en dezen op eenmaal te plaatsen ver boven zijn leermeester en tijdgenooten. Voor het einde van 1753 was hij reeds in staat den zelfden prijs te vragen als Hudson en toen hij daarna verhuizen ging naar Great Newport street verhoogde hij zijn prijs tot £ 12 voor een hoofd, het dubbele voor een portret halve lengte, en het tweedubbele voor een ten voete uit. Toch werd hij nog niet volkomen begrepen en moest hij vaak ondervinden hoe zijn streven naar het geven van geest en karakter door velen zijner zitters onopgemerkt en ongewaardeerd bleef. Het is niet in den tijd van eenige oogenblikken dat men een geheel volk van zijne vooroordeelen geneest en een nieuwe richting, in wat dan ook, algemeen ingang doet vinden.

In 1754 greep eene gewichtige gebeurtenis in het leven van Reynolds plaats, zijn kennismaking met Dr. Johnson ten huize van zijne buurdames, waaruit een nooit verminderde vriendschap ontstond. Zelden zeer zeker waren twee vrienden van zoo geheel verschillend wezen en karakter. Reynolds altijd even kalm, bedaard en goed gehumeurd, Dr. Johnson, scherp, robust en licht geraakt. Toch was hun langdurige vriendschap ongestoord, want zij wisten elkander te waardeeren en zooals Johnson zeide. „Het was onmogelijk op Reynolds boos te zijn."

Die laatste getuigenis stond niet op zich zelf of was bevooroordeeld. Allen die met Reynolds omgingen, en het waren er velen, die in de 40 jaren van zijn verblijf te Londen, met den grooten schilder in vriendschappelijke aanraking kwamen, getuigden van de zachtzinnigheid van zijn humeur, de vriendelijkheid en gratie zijner manieren, de goedheid van zijn hart, de schier nooit verstoorde vrede in zijn gemoed. Want hij was niet een van die mannen, die hun toevlucht behoefden te nemen tot exentriciteit om te doen zien dat zij genie hebben, of wier genie in botsing geraakte met de wereld, als zoovele andere voorstanders van een nieuwe richting. Schoon aanvankelijk niet altijd zóó begrepen als hij het wenschen mocht, schoon somtijds blootstaande aan de aanvallen van mededingers, was met die uitzonderingen zijn leven, zooals ons blijken zal, gelukkig en rustig, zonder stormen, zijn kunstenaars loopbaan een onafgebroken reeks van triumfen en van voorspoed.

(*Wordt vervolgd*).

PORCELEIN-WERKEN.

Ik heb me wel eens wijs laten maken, dat er onder het legio bedriegers, die er met ons, eerlijke lui, op de wereld rondwandelen, geen uitmuntender fielten te vinden zijn dan onder het ras van paardenkoopers.

Geen ruiter zijnde en nooit eigen paard en rijtuig gehouden hebbende, kan ik over het meer of minder gegronde dier bewering geen oordeel vellen en moet ik dus, geen bewijzen voor het tegendeel kunnende bijbrengen, aannemen, dat hierin veel waars moet gelegen zijn.

Met de paardenkoopers heb ik wel eens de kunstkoopers in één adem hooren noemen, en, ofschoon ik gaarne geloof dat onder de laatste eerlijke lieden zijn, ben ik zeker, dat de bal hier niet geheel misgeslagen is.

Elk rechtgeaard kunstkooper zal met mij erkennen, dat er in zijn gild leden zijn, die het woord eerlijk nooit in hun woordenboek hebben kunnen vinden.

Ik heb het bij ondervinding en heb met eigen oogen gezien, hoe onder de kunstige hand van den kunstkoopergoochelaar schilderijen, geteekend met een naam, die geen geld waard was, of wel die in 't geheel niet geteekend waren, na een volbrachten goocheltoer te voorschijn kwamen als kunstwerken, waarop de een of ander groote meester zijn werk of liever zijn handteekening of monogram gezet had. Bij den minsten twijfel aan de echtheid daarvan, zweert de bedrieger bij zijne ziel en zaligheid, dat men verkeerd ziet.

't Is vermakelijk maar tevens bedroevend dergelijke bedreigingen aan te zien, bedriegerijen, waartegen de wet bijna niets vermag, alleen misschien in enkele gevallen en wanneer de kooper voldoende voorzorgen genomen heeft. Zelfs weet men het oude hout en doek bedriegelijk natebootsen, de versche verf wordt door kunstmiddelen in weinige uren als oud gemaakt, vernis en verf weet men te doen barsten, zooals dit bij oude schilderijen het geval is.

Maar 't is tegenwoordig niet alleen met oude schilderijen, even sterk wordt men bedrogen met allerlei andere voorwerpen van kunst en kunstnijverheid. Zilver- en koperwerken, glas- en aardewerk, meubelen, snijwerken in hout en ivoor, ja, wat al niet wordt nu eens meer dan eens minder getrouw naar de oude modellen gevolgd, en den liefhebbers als origineelen aangeboden. Weinigen onder dezen zullen zich kunnen beroemen, ten minste wanneer een valsche schaamte hen niet doet zwijgen, nooit het slachtoffer van dergelijk bedrog geworden te zijn.

Onwillekeurig vervalt de goedgeloovige verzamelaar langzamerhand in een ander uiterste, door schade wordt hij wijs, maar tevens bang, hij vertrouwt niets meer, ziet in alles namaak en eindigt met een tegenzin in zijne bijeengebrachte verzameling op te vatten.

Langs dien weg, zou het wel eens kunnen gebeuren, dat het getal liefhebbers verminderde en de kooplieden, die nieuw voor oud verkochten, ten slotte zelf bedrogen werden en den weg, waar langs zij hunne waren sleetten, gesloten vonden.

In het trouw namaken van schoone oude modellen zelf is geen kwaad. 't Is zelfs zeer wenschelijk, dat de wereld overstroomd worde, met dergelijke navolgingen en vrij wat beter dan dat men min fraaie origineele voorwerpen te zien geeft. Het gevaar hier is alleen, dat men de zaken noemt voor 't geen ze zijn en het nieuwe niet wil laten doorgaan en verkoopt voor oud.

Zooals elk weet, bestaat er ook in den porceleinhandel allerlei soort van namaak. Ook in die van de beroemde fabriek van Sèvres.

Om dat te voorkomen is onlangs in het „Journal Officiel" een besluit medegedeeld, dat den Heer Edouard Garnier aanleiding gegeven heeft tot hoogst belangrijke opmerkingen en bedenkingen, waarvan een uittreksel voorzeker den liefhebbers van porceleinen niet anders dan welkom kan zijn.

Vroeger werd, zooals bekend is, het merk van de fabriek van Sèvres op het voorwerp gezet, wanneer het reeds verglaasd, en de verciering geheel gereed was. Zulk een merk, hetzij het er met het penceel opgeschilderd, of hetzij het er, zooals het sinds het begin dezer eeuw geschiedde, opgedrukt werd, was zeer gemakkelijk na te maken, en vele kooplieden schroomden niet het te zetten op min of meer geschonden voorwerpen, die zij onbeschilderd en dus als afgekeurd wit-porcelein aan de fabriek kochten. Vooral het eerste merk der fabriek, twee L's naar elkaar gekeerd en in elkaar gehecht, heeft veel bij namaak gediend, en somtijds zijn die namaaksels zóó, dat er bizonder veel kennis vereischt wordt, om echt van onecht te onderscheiden. 't Scheen haast, of men het den namakers gemakkelijk wilde maken, toen de Direkteur der fabriek Brongniart, die alleen zijn aandacht vestigde op het porcelein „dure" [1]) en zich alleen daaraan wijdde, in 1804 overging tot den verkoop van een groote hoeveelheid wit porceleinen voorwerpen (porcelaine tendre) die zich in de magazijnen tot in de kelders van de fabriek te Sèvres bevonden. Tot lage prijzen werden die opgekocht door de zoogenaamde chambrelauts, d. w. z. zij die onder hunne leiding en in hun werkplaats soms een groot aantal schilders-handwerkers, met het beschilderen van porceleinen bezighielden. Zoowel het door hen gedecoreerde, als het witte porcelein „tendre" vond gereeden aftrek in Engeland en nog thans maakt het eenvoudige witte onbeschilderde een belangrijke tak van handel uit voor de kooplieden van oud en zeldzaamheden. In Engeland en vooral Amerika is dit nog zeer gewild.

Ofschoon het porcelein „dure" weldra zóó fraai gemaakt werd, dat het bijna niet van het porcelein „tendre" was te onderscheiden en het daarom ter onderscheiding gemerkt werd met dezelfde L's maar met een kroon erboven, kon het nooit de hoogte in prijs bereiken van het laatste. Toch werd ook dat merk nagemaakt.

Men zocht daarom in 1848 die vervalsching te voorkomen door het merk te plaatsen, vóór het glazuur over het biscuit (d. i. het porcelein zonder de glazuur) werd aangebracht.

Alzoo werd toen, zoodra het voorwerp de hand van den vormer verliet, een merk daarop gezet, bestaande uit een groen gekleurd ovaal, waarin de lettres S (Sèvres) en de twee eindcijfers van het jaartal, der vervaardiging, daarna werd het voorwerp met glazuur bedekt en in den oven gebracht. Daarna werden de voorwerpen, na beschilderd te zijn, opnieuw gemerkt, thans met een rood merk met de woorden „décoré ou doré à Sévres" met het naamteeken van den heerschende vorst (in den tijd der republiek met R. F.) en het jaar der voltooiing. Op die wijze verklaart zich het verschijnsel, hoe men op een en 't zelfde voorwerp vindt in 't groen bv. 1854 en in 't rood eenige jaren later bv. 1860 of 1874.

't Is natuurlijk, dat niet alle voorwerpen beschilderd of gedecoreerd werden. Zij, die men niet daarvoor gebruikte, werden als uitschot (porcelaines de rebut) voor geringen prijs verkocht, nadat men alvorens het groene merk had geschonden door er met het rad overheen te gaan en dus een gedeelte er van met het glazuur, waarmede het bedekt was, weg te nemen.

Wat dit laatste beduidde echter was weinig bekend, de koopers lieten de afgekeurde voorwerpen decoreeren en van het tweede merk, al ware 't ook slordig, voorzien. Maakte men aanmerkingen over het doorsnijden van het groene merk, dat wist men het met leugens goed te maken, zoo verklaarde een zeker koopman, dat hij dit zelf en met voordacht had laten doen, ter herkenning der voorwerpen, die hij aan de fabriek besteld en gekocht had.

In 1878 meende men dat het groene merk op het biscuit onder het glazuur kon gemist worden en dat het navolgen van het roode, dat meer uitsluitend als fabriekmerk scheen beschouwd te worden, onder het bereik der wet zou vallen. Men had echter verkeerd gezien.

De vervalschers hadden nu slechts alleen het roode merk te plaatsen, — en de liefhebbers, die langzamerhand op de hoogte gekomen waren, begrepen meer en meer, dat zoo ze een voorwerp kochten met een doorsneden groen merk, dat in elk geval, zij het dan ook al niet aan de fabriek *beschilderd*, toch in ieder geval een voorwerp was van echt wit Sèvres porcelein. Deze waarborg bestond thans niet meer. Onnoembaar is het aantal voorwerpen vooral Duitsche sinds 1878, valschelijk in den handel gebracht als porcelaine de Sèvres, alle contrôle was thans onmogelijk.

Dien tengevolge is bij het hiervoor genoemd besluit tot wederinvoering besloten van het groene ovale merk aangebracht onder het glazuur.

Van de streek met het rad op het uitschot wordt echter niet gesproken, maar de verkoop van het onbeschilderde of onverguld witte porcelein wordt verboden. Alleen voorwerpen van weelde zullen voortaan op de fabriek vervaardigd worden, het eenvoudige onopgecierde wordt niet meer afgeleverd.

Wanneer men echter berekent, hoeveel er als misbak of uitschot beschouwd wordt, immers 80 à 85 procent, zoodat men om 15 gave borden te verkrijgen, waarop geen de minste aanmerking te maken is, er minstens 100 moeten gemaakt worden, dan is het duidelijk, dat het getal, dat als rebut wordt uit-

---

[1]) Het porcelein „dure" wordt, zooals men weet, gemaakt van de natuurlijke, zuivere porceleinen aarde (Kaolin), het porcelein „tendre" wordt door een kunstmatige bijeenvoeging van verschillende bestandeelen verkregen.

geschoten, zeer groot moet zijn. Dit nu zal men in tweeën verdeelen, de eene helft zal geschonken worden aan gasthuizen, hospitalen enz. het andere zal met eenvoudige verciering beschilderd en gedecoreerd worden door leerlingen der fabriek, van een bizonder merk voorzien en voor geringen prijs in den handel verkrijgbaar gesteld worden.

Een ieder zal het eerste gedeelte van dat besluit goedkeuren, den armen wordt een voorrecht geschonken boven velen, immers, zij zullen kunnen zeggen van borden te eten, uit koppen te drinken van echt Sèvres porcelein, — en zoo iets gebruikt zelfs bij ons een fatsoenlijk burgerman niet.

't Is te wenschen, dat die bevoorrechten dit privelegie op prijs zullen weten te stellen en daarvan geen misbruik maken door te verkoopen, 'tgeen hun zoo edelmoedig wordt toevertrouwd.

Wat het tweede deel betreft, dit kan meer aanleiding geven tot knoeierijen. Immers, de vervalschers hebben het ver gebracht. Zij zullen de door de leerlingen beschilderde en de voor geringen prijs te verkrijgen voorwerpen aankoopen, het merk en de aangebrachte schildering door sterkwater of op andere wijze doen verdwijnen, er iets nieuws opbrengen, en het zoo vervormde voor „superfin" verkoopen, dragende het ondoorsneden groene merk onder de glazuur, want bij het genoemde besluit heeft men vergeten te voegen, dat het eerste merk zal doorsneden of verminkt worden aan de voorwerpen, die als uitschot zullen beschouwd worden.

Alzoo voert het genoemde besluit tot weinig beters. Zoolang niet de Staat de vervalschers vervolgt, zoo streng de wet dit veroorlooft, is er in deze weinig beterschap te wachten.

Groot zijn de klachten door verschillende Fransche industrieëlen tegen het gevallen besluit ingebracht. Thans toch gaat de fabriek, een rijks instelling concureeren met gewone fabriekanten, door haar uitschot door leerlingen te doen beschilderen, waardoor ze het handelsartikel goedkoop kan afleveren. Op die wijze zal elk burgerman zijn servies van porcelaine de Sèvres, met de merken van de fabriek geteekend willen hebben, de fabriek zal overstroomd worden met bestellingen. — Particuliere fabrieken zullen daaronder lijden — en zij zelf zal haar wereldberoemden naam van alleen kunstwerken te leveren, moeten opofferen om te kunnen voldoen aan den vraag naar ordinair werk.

Waarom zich niet uitsluitend bezig gehouden met groote en belangrijke voorwerpen te vervaardigen, uitsluitend op het kunstterrein tehuis behoorend, waarom niet getracht haar vak zoo hoog mogelijk op te voeren door onderzoeking op technisch en chemisch terrein, als door veredeling van vorm en verciering, en hare voortbrengselen te maken tot de meest gewenschte belooningen door de Fransche natie te vereeren aan hen, die haar aan zich verplichtten en ze te doen dienen tot voorvechters en overwinnaars in den vreedzamen strijd der kunstontwikkeling tusschen de verschillende volken.

D. v. d. K.

HET TRIPTYCHON VAN PHILIPS DEN SCHOONEN EN JOHANNA VAN KASTILIE.

Het Nederlandsch Museum werd onlangs verrijkt met de door den heer Sebes te Brussel vervaardigde copiën van de portretten van Philips den Schoonen en Johanna van Kastilië, thans in het Brusselsche Museum berustend.

Deze twee zeer fraaie en uitvoerig geschilderde paneelen [1]) stellen de Vorsten in volle lengte voor en in staande houding naar elkander gekeerd. Links Philips, in de hand het ontblootе zwaard houdend, waarop in gouden letters de spreuk QUI VOULDRA gelezen wordt; op de borst hangt het Gulden Vlies. Hij draagt een harnas met maliënkolder, en een wapenrok waarop zijn talrijke blazoenen geborduurd zijn. Daarover hangt de koninklijke mantel. Op den helm prijkt de koninklijke kroon.

Rechts staat zijne gemalin, met hare handen het zwaar met goud geborduurde kleed eenigszins optillend. Zij draagt hare blazoenen op den wijden met hermelijn gevoerden mantel.

Op den achtergrond der beide portretten ontwaart men de wallen en poorten eener vesting.

De keerzijde dezer paneelen, die oorspronkelijk de deuren van een triptychon waren, vertoonen in het grauw St. Lebuinus en St. Maarten, en de wapens van het Oostenrijksche Huis.

Zierikzee bezat oudtijds een der grootste kerken van Zeeland. Het schoone gebouw werd in 1832 door brand vernield en kort daarop vervangen door een leelijk gevaarte in Vitruvius-stijl, een monsterwerk van de architecten Huijsen te Breda en G. H. Grausz te Middelburg. Alleen de toren, een onvoltooid doch prachtig bouwwerk van Keldermans, is — verwaarloosd, en tot petroleum-magazijn vernederd — bewaard gebleven, en levert het bewijs van de weelde en de statigheid die eertijds het nu verbroken geheel kenmerkten. Tot in de laatste jaren was de belangstelling, waarin zich dit schoone monument verheugde, hoofdzakelijk het gevolg van de omstandigheid, dat de toren..... een merk voor de schipperij was.

Aan deze kerk, die onder het patronaat van St. Lieven stond, schonken Philips de Schoone van Oostenrijk en zijne gemalin, Johanna van Kastilië het triptychon, waarvan hier sprake is, en dat opzettelijk ten behoeve dezer kerk geschilderd werd. Wanneer dit geschenk gegeven werd, is niet met zekerheid te zeggen [2]). Vermoedelijk in 1497. In het voorgaand jaar was Philips op 18jarigen leeftijd gehuwd — ouderdom dien hij ook op zijn portret schijnt te hebben — en in 1497, na te Middelburg een vierschaar, onder voorzitterschap van Boudewijn, bastaard van Bourgondië, bijgewoond te hebben, bezocht hij Zierik-

[1]) Zij zijn elk hoog 1.26 M., breed 0.49 M.

[2]) Dat het stuk door Philips en Johanna geschonken werd, blijkt uit de aanwezigheid hunner portretten en wapens op de deuren. Uit de Domein-rekeningen, in het Provinciaal Archief van Zeeland, schijnt niets omtrent deze schenking gevonden te zijn; wel dat Philips tusschen 1493 en 1506 geschilderde ramen gaf aan de kerk te Reimerswale en aan de abdij-kerk te Middelburg.

zee [1]). Toen Philips in 1502 Zeeland opnieuw bezocht, had Zierikzee, door den steun aan Philips van Kleef tegen Maximiliaan, en den bijstand aanSluis verleend, de gunst van Philips den Schoonen verbeurd, en het is derhalve waarschijnlijker, dat het geschenk van den Vorst gegeven werd bij diens eerste bezoek.

Dat het stuk opzettelijk voor de kerk van Zierikzee werd gemaald, volgt uit de twee heiligen-figuren, die in het grauw op de buitenzijde der deuren geschilderd zijn. De eene heilige is St. Lieven, de patroon der kerk, de andere St Maarten, patroon van het bisdom Utrecht, waartoe de kerk behoorde.

Het middenstuk is een fraaie en zeer uitvoerige voorstelling van het Laatste Oordeel. De bovenhelft stelt den hemel voor: in het midden Christus, aan den voet van het kruis op een regenboog gezeten, de vervloekten afwijzend en de zaligen tot Zich roepend. Om den Zaligmaker een halfcirkelvormige kring van zittende heiligen met Maria aan het linker-uiteinde en Johannes aan den rechterhoek. Daarboven twee engelen met bazuinen; twee andere engelen in biddende houding aan de voeten van den Oppersten Rechter; de achtergrond is verguld.

De benedenhelft der schilderij verplaatst ons op de aarde. De schilder gaf een bewijs van goeden smaak door den groep der zaligen links op den voorgrond te plaatsen, en de verdoemden in het verschiet rechts naar de hel te laten trekken.

De groep der zaligen bestaat uit een aantal staande figuren, meest naakt en slechts voor een klein gedeelte met lijkdoeken bedekt.

De geheele compositie herinnert aan soortgelijke uit het laatst der XVe eeuw. Vooral de bovenhelft van het tafereel is edel van opvatting en fraai van teekening. (*Wordt vervolgd.*)

[1]) Dit tot nogtoe onbekend gebleven bezoek blijkt uit een marginale aanteekening in een nog ten Raadhuize van Zierikzee berustend register, waarin de namen vermeld zijn van hen die poorters werden.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

Den 18den Augustus ll. werd er besloten tot de oprichting eener Vereeniging voor Teekenonderwijs waarvan doel en werking in onderstaande artt. van de Statuten (goedgekeurd bij K. B. van 15 Oct. 1880, No. 17) nader omschreven zijn.

Art. 1. Er bestaat een Vereeniging, genaamd: „Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs", die ten doel heeft de bevordering van de belangen van het teekenonderwijs in het algemeen.

Art. 2. De Vereeniging tracht dit doel te bereiken door:

a. het houden eener jaarlijksche Algemeene Vergadering;
b. het houden van tentoonstellingen en wedstrijden;
c. het geven van adviezen betreffende het teekenonderwijs;
d. het uitoefenen van het recht van petitie.

Art. 4. *Gewone leden* kunnen zijn, zij, die aan een inrichting van onderwijs teekenonderwijs geven of gegeven hebben, en zij, die volgens de Wet daartoe bevoegd zijn. Men wordt gewoon lid door schriftelijke aangifte aan den Secretaris der Vereeniging.

Art. 7. *Donateurs* zijn zij, die door een jaarlijksche geldelijke bijdrage van minstens *f* 10.— het doel der Vereeniging helpen bevorderen.

Art. 8. De gewone leden betalen een jaarlijksche contributie van *f* 3.—.

De overtuiging, dat er nog veel kan gedaan worden om ons Teekenonderwijs te verbeteren en die plaats te doen innemen, welke het toekomt, zoowel om zijn ontwikkelend karakter als om zijn noodzakelijkheid voor de kunstnijverheid en voor elke hoogere kunstontwikkeling van ons volk, de overtuiging eindelijk, dat het onderwijzend personeel zelf veel tot die verbetering kan bijdragen, heeft tot de oprichting der Vereeniging doen besluiten.

Wil deze echter krachtig kunnen optreden, dan is het hoogst wenschelijk dat allen, die met het teekenonderwijs belast zijn of er mede in betrekking staan, zich aan de Vereeniging aansluiten. Wij roepen daarom hen, die binnen de termen van een der bovenstaande artt. vallen en wien het Teekenonderwijs ter harte gaat, op, om door hunne medewerking onze pogingen te steunen.

Amsterdam, Nov. 1880.

Het Bestuur,

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, *Eere-Voorzitter.*
W. B. G. MOLKENBOER, *Voorzitter.*
J. STRIENING JZN., *Onder-Voorzitter.*
D. LAKO (te Apeldoorn), *1e Secretaris.*
W. SMIT, *2e Secretaris.*
B. J. BOUWMEESTER, *Penningmeester.*
J. D. BELMER.
W. VISSER.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— In de zitting van den Gemeenteraad van Delft van 3 December werd het adres behandeld, waarbij gevraagd werd dat de Raad ten behoeve van een te stichten Stedelijk Museum het huis van wijlen Mr. C. Hoekwater zou aankoopen. De koopsom ad *f* 21.500 zou aan de gemeente renteloos worden voorgeschoten, onder voorwaarde dat jaarlijks *f* 2500 werd afgelost.

Met 14 tegen 3 stemmen is besloten afwijzend op dit voorstel te beschikken.

— De Amsterdamsche Studenten hebben, naar gemeld wordt, *besloten* op het Binnenplein van het oudmannenhuis, thans Universiteit, een Minerva-beeld te doen verrijzen. De grieksche godin zou de plaats innemen van het borstbeeld van den Nederlandschen schilder Rembrandt. Waar dit borstbeeld zal blijven, wordt niet gezegd. Toch niet onder een vloer in de achterzaal van het oud-mannenhuis, waar men tot voor eenige jaren het borstbeeld van den Zwijger had begraven? Of op den zolder van het oud-mannenhuis in de turf, waar men in 1878 de beeldhouwwerken van Quellinus aantrof?

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

FRANKRIJK. Er is een wetsontwerp ingediend, waarbij de Regeering gemachtigd wordt, een gedeelte der Kroonjuweelen ter waarde van ongeveer 5 millioen francs te gelde te maken; de opbrengst zal strekken tot het vormen van een fonds waaruit aankoopen van Kunstwerken voor de Nationale Musea zullen gedaan worden. De Juweelen die een artistieke of historische waarde hebben, blijven — althans voorloopig — bewaard.

ADVERTENTIËN.

ROMAN.

Heden ziet het licht:

UIT HET LEVEN,

DOOR

W. OTTO.

(*Schrijver van* HAND AAN HAND.)

Prijs f 3.25.

Alom voorhanden:

DE OUDVELDERS,

DOOR

MEVROUW VAN WESTRHEENE.

Ingenaaid f 3.25. In prachtband f 3.50.

Hoogstbelangrijke Verkooping

VAN

Oude en Moderne

SCHILDERIJEN,

in de BRAKKE GROND,

te Amsterdam, den 14den December 1880.

De **Catalogus** van het Kabinet **OUDE en MODERNE SCHILDERIJEN, TEEKENINGEN,** enz. van wijlen Vrouwe J. C. MATHIJSSEN, Douairière van den Wel-Edelgeboren Heer M. VIRULIJ VAN VUREN EN DALEM, te Rotterdam, is aan de bekende adressen verzonden en verkrijgbaar ten Kantore van

C. F. ROOS en C. F. ROOS Jr.

Brakke Grond, A 45. te Amsterdam,

en van den Notaris H. P. MARONIER, Zuidblaak, te Rotterdam.

Te bezichtigen op vertoon van Toegangskaarten of Catalogi op 11, 12 en 13 December 1880.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.

UIT HET ENGELSCH

DOOR

J. VAN VLOTEN.

2e Druk.

Ingenaaid f 1.50. In linnen f 1.90.

Loterij.

Tot 15 December a. s.

de ambtelijk vastgestelde dag voor het begin der trekking nemen wij bestellingen aan voor de 1ste Klasse der Hamburger geldloterij, die, zooals bekend, van de regeering uitgaat, en door deze is gewaarborgd. De loterij bevat ditmaal 90,500 loten en 46,640 prijzen; zij is dus weer grooter geworden. Er is geene loterij, welke zulke voordeelige kansen biedt. Alle prijzen worden even als in de Nederlandsche staatsloterij in 7 snel achtereenvolgende trekkingen uitgeloot, de hoofdprijzen die in 't gelukkigste geval gewonnen kunnen worden zijn:

400,000 Mark
250,000 Mark
150,000 Mark
100,000 Mark
60,000 Mark
50,000 Mark

en vele van 40,000, 30,000, 25,000, 20,000, 15,000, 12,000, 10,000, 8000, 6000, 5000, 4000, 3000, 2000 Mark enz. enz. De kleinste prijs bedraagt meer dan de koopprijs van een lot. Even als vroeger is de prijs der loten ambtelijk vastgesteld en bedraagt voor:

heele orginale loten f 3.60 Ned. Cour.
halve orginale loten f 1.80 „ „
vierde orginale loten f 0.90 „ „

Tegen ontvangst van het bedrag in muntbilletten, nederl. postzegels, of per postwissel uiterlijk tot

15 December a. s.

verzenden wij deze orginale loten, met het staatswapen voorzien, in tijds voor de trekking der eerste klasse. Uitvoerige trekkingsprogramma's voegen wij bij iedere bestelling. Ambtelijke trekkingslijsten en de gewonnene sommen worden na de trekking prompt door ons toegezonden. De uitbetaling der gewonnene prijzen geschiedt onder toezicht der regeering. Bij de laatste trekkingen zijn zooals bekend

!! 3 groote Prijzen!! in Nederland

op Nr. 53716, 34466, 35968

gevallen. Wij hopen ook deze keer onze begunstigers in Nederland met groote prijzen te kunnen verrassen. — Ten einde met gewone stiptheid alle bestellingen te kunnen uitvoeren, verzoeken wij ons zulke ten spoedigste en direct te zenden.

JSENTHAL & Co.,
Hoofdloterij-Kantoor.
HAMBURG.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. f 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem.*

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... f 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

HET TRIPTYCHON VAN PHILIPS DEN SCHOONE EN JOHANNA VAN KASTILIE.

(*Slot.*)

Het is een bedroevend feit, ook uit de geschiedenis van dit triptychon blijkbaar, dat de waardeering van kunstvoorwerpen in de XVIe eeuw bij onze regenten aangetroffen werd, terwijl in onze verlichte XIXe eeuw daarnaar vruchteloos wordt gezocht. Men zal uit het volgend verhaal zien hoe te midden der godsdienstige beroeringen der XVIe eeuw, toen bepaaldelijk de Roomsche beelden en schilderijen in zeer kwaden reuk stonden, de magistraat van Zierikzee (evenals die van Leiden) tot tweemalen toe het triptychon redde, en hoe dit stuk, met meer anderen, vóor 30 jaren door een Katholieken pastoor en zijn kerkbestuur — die toevallig het bezit er van verkregen hadden, en meer dan anderen daarop prijs moesten stellen — voor een appel en een ei werd verkwanseld!

Voor de eerste maal liep het stuk groot gevaar, toen in 1566 de beeldstorm zich over ons land ontlastte. De magistraat van Zierikzee haastte zich de kunstwerken, die de kerken versierden, in veiligheid te brengen.

Daaromtrent treft men het volgende aan in een Register op de Raadsnotulen (de Notulen zelven zijn verkocht en vernield ook al in onze eeuw):

„28 Aug. 1566. — de cassen, *tafereelen* en andere kostelijkheden der gilden uyt de kerk te halen en onder inventaris ter bekwamer plaats te bewaren."

Toen de orkaan bedaard was, werd alles weder op zijn oude plaats hersteld.

„6 Mey 1567. — De beelden, *tafereelen* en cassen te beginnen allengskens weder op te rigten binnen de St. Lievens Monsterkerk."

De rust zou echter niet van langen duur zijn. Vijf jaren later moest het geschenk van Philips en Johanna voorgoed den wand verlaten, dien het versierde, wilde het niet gevaar loopen uit godsdienstijver vernietigd te worden.

In 1572 bevond zich te Zierikzee de predikant

Barselis, aan wien Datheen in 's Prinsen naam opdroeg om de kerken te „reinigen." Teneinde het krijgsvolk het plunderen der kerken te beletten, had reeds op 29 Augustus 1572 de Stadsregeering, voor schroomelijke wanordelijkheden beducht, uit de hoofdkerk alle de sieraden naar het Stadhuis doen overbrengen.

Zoo kwam het triptychon in Zierikzee 's Raadhuis waar het eene plaats vond in de antiquiteiten-kamer, zooals men leest in den „Tegenwoordigen Staat van Zeeland" die omstreeks 1750 geschreven werd. „Voor den schoorsteen" zoo wordt daar gezegd, ziet men een toeslaande schilderij, Maximiliaan (lees Philips) van Oostenrijk, met vrouw Maria van Bourgonje (lees Johanna van Kastilie) en tusschen deze het Laatste Oordeel verbeeld."

In 1774 werd het Stadhuis uitwendig gerestaureerd en in 1778 zijn ook de Groote zaal en de daaraangrenzende Raadkamer vertimmerd. Van deze vertimmering blijkt uit de raadsnotulen van 1778 waar, op 21 Februari voorkomt, dat de Thesaurieren aan den Raad hebben overgelegd zeker „concept-plan of teekening" door den stadsbouwmeester ontworpen, volgens hetwelk „de civile vierschaar en de zaal op het Stadhuis zouden kunnen worden vertimmerd en naar den laatsten smaak versierd." Dat plan is goedgekeurd op 9 Maart 1778.

Door die vertimmering moest het triptychon verplaatst worden. Want thans hangt voor den schoorsteen een Allegorische voorstelling geschilderd door Gevaerts uit Antwerpen, welk stuk na de vertimmering der Raadkamer daar is aangebracht.

Vermoedelijk heeft het triptychon daarop een plaats gevonden op de bovenzaal of zolder van het Stadhuis; elders toch is niet veel plaats om zulk een stuk op te hangen.

Men schijnt in dien tijd en overigens ook voortdurend na dien tijd, weinig waarde aan het stuk gehecht te hebben. Zoodat zonder dat men de moeite schijnt genomen te hebben eenige schrifturen te wisselen, het triptychon, toen Lodewijk Napoleon den 5 Mei 1809, zijnde een Zondag, de stad bezocht en aldaar mis moest hooren, naar de R. Kath. Kerk werd overgebracht. Tegelijk met dit stuk moeten ook andere en bij name een schilderij van B. van Orleij, „de aanbidding der Wijzen" voorstellende, uit het Stadhuis naar de R. Kath. Kerk verplaatst zijn 1), zoo ook een H. Hieronymus 2). Koning Lodewijk vertrok en de schilderijen bleven aan de Kerk; het triptychon werd door den pastoor wegens de naakte figuren van het Laatste Oordeel gesloten gehouden en slechts eens in het jaar geopend en ten slotte in de Sacristy verborgen.

In 1848 schijnt men er op bedacht geweest te zijn de schilderijen der kerk te gelde te maken. Men liet uit den Haag een zekeren heer Berhn (?) overkomen, die in Maart van dat jaar een schatting overlegde, waarin ons triptychon, gelijk men zal zien, zonder eenige reden overigens aan Dirk van Haarlem werd toegeschreven. Deze schatting luidde als volgt:

No. 1. Het laatste oordeel, vermoedelijk geschilderd door Dirk van Haarlem.	Dit schilderij op paneel met deuren, eene gesupposeerde waarde van *f* 200.
No. 2. De Heilige Maagd uit de school van Hemmerlink.	Dit schilderij op paneel met deuren, voorstellende de Heilige Maagd met twee Engelen, eene waarde van *f* 2000.
No. 3. De Openbaring of Aanbidding der Wijzen, van Orley.	Dit schilderij op paneel zeer uitvoerig bewerkt, ter waarde van *f* 2000.
No. 4. De Heilige Familie. (Onbekende school.)	Dit schilderstuk op doek, eene waarde van *f* 200.
No. 5. De begraving. (Onbekend.)	Dit schilderij op paneel, zeer uitvoerig, eene waarde van *f* 200.
No. 6. Twee landschappen. (Onbekende school.)	Twee groote schilderijen op doek met vergulde lijsten, waarde ieder *f* 100 à *f* 150.
No. 7. Het avondmaal. (Oud schilderij.)	Dit stuk op paneel om der oudheid eene waarde van ± *f* 500.
No. 8. Twee landschappen op paneel, van P. van Dau.	Op paneel geschilderd, eene waarde ieder van *f* 100 à *f* 150.
No. 9. Twee schilderijen op doek voorstellende de HH. Hieronymus en Ignatius.	Op doek geschilderd, waarde ieder *f* 100.
No. 10. De overige schilderstukken in de kerk en sacristij.	Zijn van geene waarde, echter kan men dezelve ieder minstens *f* 25 waarde schatten.

Volgens de Haagsche taxatien had men dus ongeveer *f* 6000 aan schilderijen. De pastoor, zekere Berg of van den Berg, wiens vader en naar men zegt, ook andere familiebetrekkingen kunstkoopers waren, had de reputatie van een groot kunstkenner te zijn. Hij verklaarde de schatting overdreven en wist het Kerkbestuur te bewegen om den „rommel" voor een spotprijs te verkoopen.

In 1850, toen men behoefte had aan geld, om het dak der Kerk te herstellen, ontdeed men zich voor ongeveer 200 gl. van het Laatste Oordeel, van den H. Ignatius en van den H Antonius; het triptychon van Philips den Schoone en Johanna van Kastilie werd dus voor ongeveer 70 gl. verkwanseld!

In 1866 verkocht men de overigen voor ongeveer *f* 300! alleen twee landschappen zonder waarde bleven bewaard.

Het triptychon werd gekocht voor rekening van een consortium, bestaande uit:

a. zekeren Bartholemeus;

b. den advokaat Kennis of Kenens, vader, te Antwerpen;

c. den gepensionneerden Generaal Bertels, in den kunsthandel wel bekend.

De Antwerpsche koopman Neuman reisde daarop met het stuk naar Parijs en naar Brussel, doch hoewel men er het monogram van Durer opgeschilderd had, en later dat van Aldegrever, — en misschien daarom — zonder het te kunnen verkoopen.

Men eindigde met het triptychon te geven in han-

1) Dit stuk was vermoedelijk afkomstig van het Drie Koningen Klooster te Zierikzee.

2) Misschien afkomstig van Klooster Sion te Noordgouwe, dat aan den H. Hieronymus gewijd was.

den van den Brusselschen koopman Verschaffelt, die het voordeelig achtte.... het historisch stuk te sloopen. De vleugeldeuren werden er afgenomen en afzonderlijk verkocht aan den te Brussel wonenden Engelschman Middleton, terwijl het middenstuk (het Laatste Oordeel) naar Antwerpen terugkeerde.

Daar werd het omstreeks 1854 op eene auctie van schilderijen van Terbruggen als een Aldegrever of Albrecht Dürer, geveild en gekocht door een Antwerpenaar, den heer Taevmans, van wien het overging in handen van den heer A. A. Reijnen, die het nog bezit.

De twee deuren werden overeenkomstig een bepaling in het testament van den heer Middleton na diens overlijden te Londen in 1872 verkocht, en aan het Koninklijk Museum te Brussel toegewezen voor de som van 800 francs. Dat de Nederlandsche Regeering op die auctie, waar historische Nederlandsche stukken ter tafel kwamen, niet vertegenwoordigd was, spreekt als een boek.

Ziedaar de bedroevende geschiedenis van een kunstwerk dat en om zijn artistieke en om zijn historische waarde, Nederland nooit had moeten verlaten!

VICTOR DE STUERS.

17e EEUWSCHE REISHERINNERINGEN.

(*Journal des Voyages de Monsieur de Monconys etc. etc. Paris* 1677.)

Dr. Rogge deelde onlangs in „de Amsterdammer" een en ander uit het bovengenoemde werk mede, dat mijne nieuwsgierigheid gaande maakte om het boek zelf te raadplegen. Hij haalde zooveel belangrijks over schilders en kunstwerken uit de 17e eeuw aan, dat het mij niet onwenschelijk voorkwam aan deze plaats den oorspronkelijken inhoud van zulke voor de kunstgeschiedenis gewichtige aanteekeningen van den franschen reiziger weêr te geven; te meer daar ik geloof, dat dit boek nog weinig bekend is, al heeft Bürger er ook al eens (voor *Joannes Vermeer*) uit geput.

Het was in Juni 1663 dat de Monconys met den Duc de Luines uit Engeland vertrok om in Duinkerken te landen. Hier bezocht hij dadelijk „la grande église, dont la closture du choeur est de marbre d'une belle architecture; mais un tableau du *Porbus* qui est dans une chapelle au costé droit du choeur, est une chose plus remarquable; c'est une décollation de S. George, admirablement belle...... et les deux portes qui le ferment, qui sont peintes en grison ne le sont pas moins enz. (Misschien thans in het *Museum* van Duinkerken?) Te Furnes bewondert hij: les clefs de fer bien ouvragé (ankers aan de gevels) qui font le chiffre de l'année qu'elles ont esté mises, comme 1663. Te Brugge aangekomen, bezichtigt hij met belangstelling alle kunstwerken. Een schilder, Paul Riche leidt hem rond. In de „Augustins" ziet hij een St. Pierre de *Mauberge* (Mabuse) des plus beaux qu'on voye de lui." In de Notre Dame noemt hij ook de Madonna van Michel Ange Bonarota, „ouvrage merveilleux." In S. Donat, église Episcopale, un beau tableau d'une Vierge assise, pareil à celui *que j'ai à Lyon* 1) de *Joannes Echius* (Jan van Eyck thans in de Académie des Beaux-Arts) en „un autre petit auprès qui ne luy cède pas, de *Gerard de Bruges.* (Gerard David, idem). Hij bezoekt tapijtwerkers, de Jezuitenkerk, de kerk „du S. Sang de Jésus Christ," waar deze relikwie op hem nog al indruk schijnt te maken, ten minste hij geeft er eene zeer uitvoerige beschrijving van; in de kapel „ou est cette relique il y a un fort beau tableau du *Porbus,* à ce qu on dit qui à de la manière de Pietro Perugin et un autre dessous, fort beau et une belle lampe d'argent que Don Jean d'Autriche y a donnée; (de lamp in Baedeker niet vermeld, misschien versmolten?) Vervolgens is hij te Gent. Daar, „sur l'un des ponts, est la figure de bronze d'un fils qui estant forcé de couper la teste à son père (qui y est aussi de bronze) comme il le vouloit frapper, la lame sauta en l'air et la poignée luy demeura à la main. Cette histoire est peinte dans la Maison de Ville" — waarvan dan eene beschrijving volgt. Zonderling is het, dat hij van S. Bavo nauwelijks gewaagt; niets over de schilderijen van Hubert en Jan van Eyck. Daarentegen zag hij „à l'Évesché en haut six chambres pleines de tableaux et trois autres en bas;" want de bisschop „est curieux en Peintures." In Alost niets. Maar in Brussel noemt hij dadelijk in het stadhuis „d'une architecture antique à la flamande" 4 tableaux dans une chambre faits par *Rogerius Vveidenus* (Roger van der Weyden), d'un jugement de Trajan, de la prière que fit pour luy S. Grégoire pour avoir fait mourir un Duc et la personne de son neveu pour avoir violé, et le miracle de l'hostie qui vint dans sa bouche, l'Évesque la luy ayant refusée. (Dit zijn dezelfde schilderijen, die *Dürer* op zijn reis zag en noemde: „die 4 gemalten Mate- „rien, die der gross Meister Rüdier gemacht hat." Toen Brussel in 1695 belegerd werd door het fransche heir, verbrandden deze kostbare werken helaas; er bestaan echter in het Museum te Bern gobelins, die dezelfde tafereelen, waarschijnlijk vrij na de schilderijen gekopiëerd voorstellen 2). In de kerk du Sablon noemt hij slechts „force de tableaux de la vieille manière flamande. Dan: nous fusmes encor à l'Hostel de ville, où nous vismes *deux fort beaux tableaux de Vandeik; à l'un sont* 24 *ou* 25 *Eschevins et à l'autre une dixaine d'Officiers de guerre, tous grands comme nature.*" (Deze *hoogstbelangrijke* notitie doet ons twee werken van van Dijck kennen, die, evenals de 4 van der Weyden's, bij den brand van 1695 te loor gingen. Door hun omvang was bij hen het redden reeds dubbel moeielijk. Andere werken van dien aard zijn door van Dijck, zoover wij weten, niet nagelaten 3). In de Carmes: „une Sainte Thérèse par *Rubens*; (thans te Antwerpen in het Museum); in S. Argoule (= S^e. Gudule) qui est la grande église, les 12 Apôtres, dont le S. Thomas *est de celuy qui fut bruslé à Gand et qui estait frère du grand sculpteur françois flamand.* (S. Thomas wordt ook thans aan Jer. Duquesnoy toegeschreven.) Het huis van den Duc d'Arscot (Aerschot) „est tapissée de grand tableaux de combat d'animaux." Dan beschrijft hij zeer uitvoerig het Cabinet d'un

---

1) Misschien de copie thans te Antwerpen?

2) Zie hierover „Messager des Sciences historiques, 1846, bl. 131.

3) Slechts het *grootste* dezer schilderijen wordt bij *Weijerman* beschreven en als van Dijck's meesterstuk geprezen. *Max Rooses* haalt Weijerman slechts even aan; *het tweede stuk vond ik nergens vermeld.*

gentil-homme nommé S. Victor. Une momie toute entière, enz., meest chineesche zaken, zeldzaamheden enz. In *Antwerpen* bezoekt hij „un Portugais nommé Douart, qui à quantité de beaux tableaux, une naissance de la Vierge *d'Albert* (zoo noemt hij *Dürer*) deux *Breugles* admirables, une infinité de beaux *Vandics*, un du *Quintin*, un portrait de *Maubeuse*, des *Titians*, des Tintorets, André del Sartos, Bassans et une *Divinité sur les quatre Evangélistes, que je croyois estre la vraye de Raphael si je n'en avois veu plusieurs de mesme.* (Aardige notitie! Tegenwoordig één ex. in de Gallerie Pitti te Florence; de echtheid wordt dikwerf in twijfel getrokken.)

In de „Jésuites" ziet hij een „tableau du grand „autel de Rubens" (thans te Weenen, Belvedère) van „wien ook de plat-fond des ailes hautes et basses," (in 1718 verbrand.) In een kapel een *Vandyc*, (verbrand.) In de Augustins" een *Jordain* S. Cêne, (hij meent misschien de S. Apollonia, nu nog in de kerk?) un S. Augustin de *Vandic* où il y a deux anges, qu'on prendrait pour du *Dominicain*, (nog aanwezig,) et une Vierge dans un thrône de *Rubens*, (nog aanwezig. In de Cathédrale ziet hij de bekende *Rubens*, en „au fond de l'aisle gauche le fameux du *Quintin* d'une descente de Croix (wel de graflegging, thans in het Antwerpsche Museum.) Devant la porte de l'église à un pilastre de main gauche est une médaille de bas-relief de marbre de la teste du *Quintin*; (ik geloof dat dit portret verdwenen is,) grande comme naturel, avec cette inscription: (nog aanwezig) *Connubialis amor de Mulcib(e)re fecit Ap(p)ellem.* Bij een schilder zag hij „un tableau de deux Gueux, dont l'un mangeoit un raisin, et l'autre un melon d'eau que je crois estre du *Caravage*, bienque le peintre n'en connût pas l'Autheur. (Waarschijnlijk de beroemde *Murillo* van München 1). Il m'en demanda mille francs; puis chez un autre nommé *Mateas Musson*, où il y avoit une infinité de tableaux, entre autres trois petits *Bassam* et un *Bamboché* (P. van Laar) deux Beufs de bronze, tout à fait beaux, quoyque moulez, enz. In *S. Michel* zag hij nog „une parfaitement belle Chasse d'argent ornée aux coins etc. de feuillage de *vermeil doré* (?) Ook beschrijft hij het huis van *Plantin*. In de Carmes „un Christ qui foudroye un monde, de *Rubens*," (thans in het Museum te Brussel.) In S. Jaques „un *Caravage*," (copie nog daar aanwezig; het origineel te Weenen in het Belvedère,) des „Docteurs de l'Église de *Rubens*," en „vitres à grandes figures du Dessin de *Rubens*." Overal, ook hier, bezocht hij „divers peintres." Te *Middelburg* „je fus chercher le livre des Insectes et son autheur, que je croyais estre Marcus Otho; (Otho Marseus,) mais c'estoit d'un nommé *Goedartius*; c'est pourquoy je fus chez le Libraire qui l'a imprimé, nommé *Firentius, homme curieux*, qui me fit voir..... *l'original du livre de Goedartius*. Je fus demander *Goedart* le peintre, qui n'y estoit pas, à ce que me dit sa fille, l'une des plus belles et de la plus douce physonomie (sic) que j'aye veue de ma vie." Hij zag een kerk bouwen, „et mesuray en dehors, parceque tout estoit fermé, une des faces, qui est de 18 de mes pas..., Je fus avec M. Firens voir le peintre Goedartius, qui continue ses experiences des Insectes, qui me dit, que du champignon pourry il s'en engendrait diverses sortes de vers, qu'il me fit voir dans son livre etc. Il est chimiste et scait oster la faculté hemetique de l'antimoine; et par le moyen d'une poudre qu'il met fondre dans un creuset enz. (Ik hoop over Goedaert weldra een afzonderlijk bericht in de „Kunstbode" te geven.)

Te Vlissingen ziet hij bij M. Delcorne „une infinite de belles coquilles, de plusieurs cornes de Licornes, de Rhinoceros enz., entre autres un animal approchant de l'Armadillo, ou Fatou, nommé le Diable du Japon, tout couvert d'escailles de corne, enz. enz. Dan noteert hij: Cet homme est vieil et cassé, et l'on pourroit bien-tost avoir son cabinet à bon prix après sa mort!

Te Middelburg terruggekeerd, brengt de Heer Firens hem „chez le peintre Godart, duquel j'eus la manière de preparer l'antimoine qu'il ne fasse point vomir. (Volgt het recept. Voor HH. medici zou dit boek niet onvermakelijk zijn, daar het duizende, soms zeer curieuse recepten bevat, soms echter paarden middelen, die M. op zijn reizen opdeed.) Hier zegt hij ten slotte: „Il est fort bon peintre en *païsages*, en *insectes* et en *fleurs*. Hij vervolgt:

„Le 17 Juillet je fus avec M. Firens voir plusieurs cabinets de curieux en Peintures, où je vis plusieurs beaux tableaux comme de *Vuarder Ulft de Gorcon*, (van der Ulft van Gorcum) qui fait de petites figures, comme Calot, à l'huile, et en miniature de *Siderius Vandeilen* (Dirk van Deelen) qui est à *Arnemude* (vergelijk Kramm!) et qui fait des perspectives avec un coloris beau et bien fin, *de Lorme de Roterdam*, qui fait des perspectives à piliers de marbre, comme il y en dans la Galerie de *Ouital* (*Whitehall*, over zijn bezoek aldaar later) de *Sleigselau* (N B! Slingelant) à *Leyde*, qui fait des nuits parfaitement. Aan het raadhuis treffen hem nog: 23 ou 24 figures de relief des Ducs de Brabant, et deux Aigles en vie, *l'une noire et l'autre blanche*, que cette ville est obligée de nourrir toujours.

Te *Antwerpen* teruggekeerd, verwondert hij zich over het eenvoudige grafschrift op het graf van Rubens, „in S. Jacques," en vertrekt naar *Mechelen* en *Brussel*. Hij dineert daar bij M. d' *Arsillières*, „où il y avoit quelques tableaux à vendre." Volgt weêr een aantal „secrets." In *Namur* vindt hij bij de Weduwe van den schilder *de Rieu* „des animaux de *Rubens* à 100 escus pièce enz. In *Luik* treft hem in de „grande Eglise" „le Tombeau d'un Evesque de Liège, lequel estoit cardinal de la maison de la Marc. Il est tout de bronze, avec cette inscription:

Erardus primus genere de Marka tertius.

Mort l'an 1538. Hij geeft zelfs een slecht prentje van dit monument, waarop eene knielende figuur met gevouwen handen. (In Baedeker 1881 vindt ik niets van dit monument, misschien verdwenen?) Van *'s Hertogenbosch* meldt hij slechts: je fus chez un peintre, disciple de *Rubens*. In den Dom treft hem: la belle tribune, qui sépare le choeur de la nef 1) et les fonds baptismaux qui sont de laiton avec des figures assez belles. Le couvert s'oste en tournant un pied de cheure de fer qui le supporte pendu. Te *Breda* beschrijft hij de Kerk: „dans la muraille de la closture du

1) Dezelfde Murillo werd in 1746 te Brussel verkocht. (Terwesten, bl. 43, (Twee arme jongens, eetende d' eene Druiven en d' andere Meloenen, door *Morello* (sic) voor *f* 90.—.)

1) Deze „tribune" is thans in het South Kensington Museum te Londen te bezichtigen; voor een kleinigheid werd ook dit fraaie stuk verkwanseld.

ⁱ5

et
at
at
rt
ig
ie
ad

en
ie
jk
on
nt
en
en

an
le

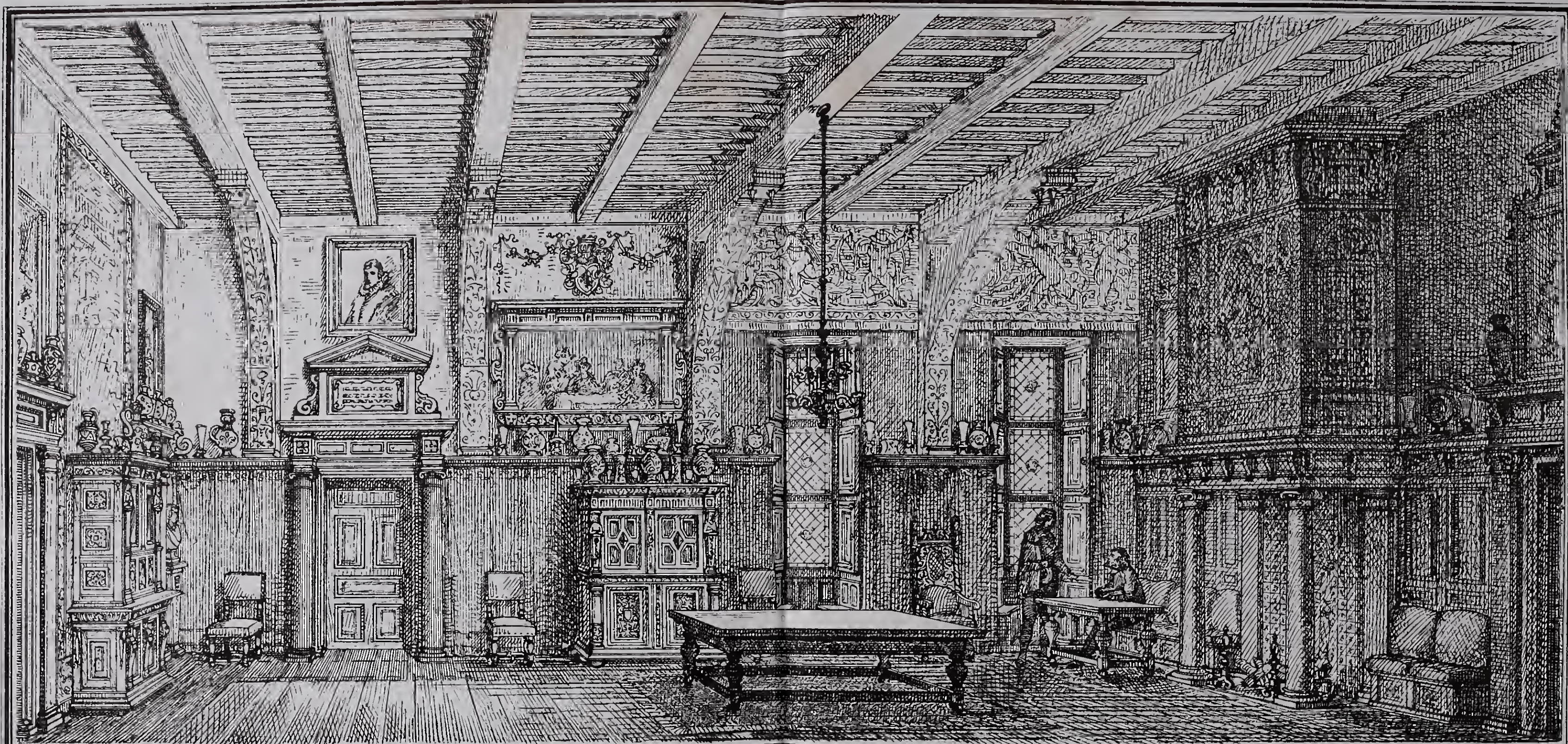
es
n,
as
in
rs
og

n-
e:

le
g,
er

e-

l-
e-
en
er
II
s,
ts

GROOTE ZAAL TE MUYDEN HERSTELLING TER VIERING VAN DE 300e VERJARING VAN PIETER CORN'SZ·HOOFTS GEBOORTEDAG

choeur á l'endroit qui respond au derrière du grand Autel une nostre Dame de Pitié de pierre dorée, avec sept ronds de mesme des sept douleurs, le tout de bas-relief, que les Hugenots y ont laissez, quoiqu'ils ayent osté l'autel et laissé le choeur tout nud; etc. Dans cette Eglise est la sepulture d'un *frederic de Nassau* estendu nud, et sa femme á son costé sur une natte de marbre blanc comme eux (en de verdere korte beschrijving van dit monument zoo als het nog te zien is.

Le 30 je fus chez le fils de celuyque l'an 1590 introduisit 60 Hollandois sur un bateau de tourbe dans le château..... il s'appelle *Vanbergue* et a un bateau de tourbe dans ses armes. Mr. le Duc fut voir le jeune Prince d'Orange âgé de 13 ans. Il est fort beau, il a le visage long, mais bien formé, l'oeil doux, le nez aquillin, et l'esprit vif; il parle bien et hardiment. Te *Dordrecht*, waar de meisjes hem bizonder bevallen, bezocht hij un peintre nommé. *Cornelius Buscat* (Bisschop?) qui fait des cabinets, armoires, estuis de peignes, et autres choses de cette sorte; sa femme estoit fort jolie..... Te *Rotterdam* ziet hij het standbeeld van Erasmus, 2) die volgens hem „à donné l'invention de la Tourbe qu'on brusle au lieu du charbon, et la manière de voiles pour aller à tous vents etc. In zijn huisje vindt hij een Spaansch en Latijnsch inschrift.

Bij Mr. *Vandreouls* (Van der Hulst?) zag hij, quantité de très beaux tableaux du *Titian*, *du Tintoret*, *du Corrège* (entre autres une *Leda* et une descente de croix en petites figures, conservez comme s'ils venoient d'estre faits) *du Carrache*, *du Palme*, *du Pasarmein* (Parmigiano!) *du Caravage*, *du Bamboche*, etc. et tous les busts et marbres du *Duc de Bouquinham* (sic) qu'il acheta, et a pourplus de cent mille livres de ces curiosités: entre autre *le dessein de la coupe du Corrège* de la main du dit *Corrège*.

Mr Guèras, un autre curieux, n'a que des pièces modernes, comme de *Miris*, qui vont du pair avec celles de son maître *Dou*. Ce marchand est un bon petit homme, qui parle le français comme Mr. Vandreouls, qui de là me mena chez le peintre *de Lorme*, qui ne fait que *l'église de Rotterdam* en diverses veües, mais il les fait bien. Il me demanda 60 escus d'uns tableau de toile de *Teste*, (Pietro Testa,) qui était une prison, ou il ne fait point de figures; de la nous fusmes à la grande Eglise, elle est assez grande, et toute blanchie par dedans. A. BREDIUS.

(*Wordt vervolgd*).

GERARD HENDRIKSZ.

BEELDHOUWER VAN AMSTERDAM.

De Heer Alwin Schultz heeft voor eenigen tijd te Breslau een klein geschrift uitgegeven betreffende den beeldhouwer Gerhard Heinrich en diens voornaamste werk, het grafmonument van den veldmaarschalk Melchior von Redern in de Stadskerk te Böhmisch-Friedland.

Thans heeft hij een huwelijksgedicht gevonden door Georg Reuter vervaardigd ter gelegenheid van het huwelijk van den beeldhouwer met zijne stief-nicht Barbara Wittich op 20 Mei 1607 (volgens het gedicht op 21 Mei.) Dit overigens waardeloos gedicht leert ons verschillende bijzonderheden omtrent den weinig bekenden meester. B. v. dat hij in 1587 in Silezie kwam, na in Frankrijk, Italie (Venetie) en in Duitschland (im Römischen Reich) geweest te zijn.

Te Breslau huwde hij met de weduwe van den beeldhouwer en stadsarchitect Friedrich Gross, die in 1588 overleden was. De dichter stelt het huwelijk op 21 Mei 1589; ten onrechte, want toen de zoon van Friedrich Gross op 20 October 1589 zijn testament maakte, was Gerhard Heinrich nog niet getrouwd, en het Trouwboek der Maria-Magdalena kerk noemt den waren dag, 4 Juny 1590.

Uit dit huwelijk werden 8 kinderen geboren, van welke 2 in 1606 stierven; toen de moeder in hetzelfde jaar overleed, liet zij 3 zoons en 3 dochters na.

Van meer gewicht zijn de berichten over des meesters herkomst: hij was geboortig van Amsterdam, zijn vader Hendrik Gerardsz (Heinrich Gerhard) was beeldhouwer; zijne moeder „War Margretha, ein Wilhelmin." Uit dit huwelijk werden twaalf dochters en twee zonen geboren, welke laatsten in 1607 nog leefden.

De vader Hendrik Gerardsz streed tegen de Spanjaarden en werd gevangen genomen, doch ontsnapte:

„Durch Kunst des Wassersteigens losz
Er ward, welchs den Feind sehr verdrosz."

Hij begaf zich daarop naar Holsteyn, en woonde 6 jaren lang te Kiel, vervolgens 7 jaren te Dantzig, alwaar hij in 1585 en ook zijn vrouw en 7 zijner kinderen overleden.

Van de kunstwerken van Gerard Hendriksz vernemen wij het volgende:

Wie er dann durch sein edle Kunst,
Bey Fürsten und Herrn hat gros Gunst,
Weil er etlich Fürstlichen Person
Und andern Herrn hat machen thon
Gar künstlich Epitaphia,
Zur Elsz ein Predigstul auch ja.
An jtzt ein solch Werck für sich hat,
Welches ein grosz stücke Gelds gestat (= kostet);
Gehört dem Edlen Gestrengen Herrn,
Wolgborn Herrn, Melchior von Rehdern,
Welches dem Herren seiner Gnad
Die wolgeborne Wittib zart,
Sein liebs Gemahl, leszt richten auff,
Ihm zu Ehrn, wagt gros Gelt darauff,
Welchs also zierlich wird gemacht,
Nicht bald dergleich ist so erdacht,
Als es dieser Herr Breutigam
Durch seine Kunst macht loberam.

Laatstgenoemd werk is het grafmonument van Melchior von Redern († 1600), dat op kosten van diens weduwe, Katharina, geboren gravin Schlick, vervaardigd en in 1610 te Friedland opgericht werd. De preêkstoel der slotkerk te Oels werd op kosten van den hertog Karel II van Münsterburg-Oels in 1605 gemaakt. (Sinapius, Olsnographia II). Van andere grafmonumenten is niets bekend.

1) Het tegenwoordige standbeeld van Hendrik de Keyzer, in 1622 geplaatst.

Alwin Schultz met de Hollandsche zeden der XVIe eeuw niet genoegzaam bekend, zoekt naar den „waren" familienaam van onzen beeldhouwer, die eenvoudig Hendrik Gerardsz. of Gerritsz. zal geheeten hebben, zooals diens vader Gerard Hendriksz. heette. De moeder noemde zich denkelijk niet anders dan Margaretha Willemsdr.

Vat men de bovenvermelde gegevens samen, dan blijkt, dat de vader omstreeks 1572 Nederland verliet, tot 1578 te Kiel en tot 1585 te Dantzig leefde, alwaar hij stierf.

Gerard Hendriksz. schijnt van 1585 tot 1587 gereisd te hebben en sinds 1587 te Breslau te hebben gewoond. Hij is omstreeks 1615 overleden. Zijn weduwe hertrouwde op 15 Februarij 1616.

De heer Schultz oppert het vermoeden, dat de beroemde erzgieter Hubert Gerhard, die van 1580 tot 1609 in dienst van den Hertog Willem van Beijeren en van den Keurvorst Maximiliaan I was, tot hetzelfde geslacht behoorde. Hendrik Gerardsz. was protestant; Hubert, die misschien zijn broeder was, waarschijnlijk katholiek.

Kramm spreekt van al deze kunstenaars niet, maar noemt een ander beeldhouwer, die wellicht tot hetzelfde geslacht behoorde, nl. Rijck Henricksz, van wien de rekeningen der Utrechtsche Buurtkerk melden, dat hij in 1544—1545 „de foey (d. i. galerij) onder die orgelen" sneed.

VICTOR DE STUERS.

MUIDER-SLOT-ZAAL.

In ons nummer van 27 November jl. maakten wij melding van het voornemen tot vernieuwing en stoffeering van de groote zaal te Muiden, ondernomen door de commissie der feestviering bij gelegenheid der 300ste verjaring van P. Czn. Hooft's geboortedag.

Thans zijn wij in de gelegenheid gesteld, door bijgaande schets, onzen lezers een denkbeeld te geven van de herstelling van deze zaal.

Van wege het rijk is een nieuwe zoldering aanbesteed. De gelden voor de binnenbetimmering en het aanschaffen van het ameublement worden thans door de commissie verzameld. Zijn wij wel ingelicht, dan heeft de commissie alle reden te hopen, dat hare vaderlandslievende pogingen door ruime bijdragen zullen bekroond worden; zoo dat, in den loop van het jaar 1881 de zaal geheel in orde zal komen, ingericht als wij haar hier voor ons zien.

Aan de beeldende kunstenaars, die edelmoedig op zich hebben genomen om portretten of tafereelen te schilderen voor bovengemeld doel, kunnen wij thans nog toevoegen, de Heeren *Allebé*, Hoogleeraar-Direkteur en *Wijnveld*, Hoogleeraar aan de Rijks-Akademie te Amsterdam, *Jos. Thissen*, beeldhouwer te Antwerpen en *Klinkenberg*, kunstschilder te 's Gravenhage.

VERKOOPINGEN.

KABINET VIRULY VAN VUREN EN DALEM.

Dit Kabinet, dat den 14en December te Amsterdam onder leiding der Heeren Roos werd verkocht, behoorde tot de uiterst gedunde reeks degelijke verzamelingen van Oud-Hollandsche Kunst, die in ons land nog bewaard werden. Ook deze verzameling is nu verstrooid en voor een gedeelte langs de grenskantoren vervoerd. Ten onrechte hebben sommige dagbladen verhaald, dat de Regeering de paarl der collectie, den prachtigen *Jacob van Ruisdael* heeft aangekocht. Daartoe bestond geen aanleiding, daar het Mauritshuis en het Trippenhuis in het bezit zijn van herhalingen van hetzelfde stuk: een gezicht op Haarlem uit de duinen van Overveen.

Het Kabinet Viruly was van jonge dagteekening. De meeste stukken die daarin werden aangetroffen, waren aangekocht door wijlen den Heer Viruly van Vuren en Dalem, (vader van het lid der IIe Kamer) op de verkoopingen H. Muilman van Haamstede (Amsterdam 1816), T. T. Cremer, (Rotterdam, 1816), W. F. Verbrugge (den Haag, 1831), en Koning Willem II (den Haag, 1850—51); voorts waren er eenige schilderijen uit de collectie Gildemeester, die in 1800 te Amsterdam werd geveild.

De catalogus telde 48 oude stukken, 35 moderne, 15 teekeningen, en 3 houten beeldjes.

No. 1, dood wild, door *W. van Aelst*, bracht — zonder opgeld *f* 195 op; No. 2. *Gerrit Berck Heyden* (de catalogus zegt ten onregte *Job*) een gezicht op S. Gereon te Keulen, *f* 300; No. 3, *A.* en *J. Both*, italiaansche boeren, min aangename groote figuren, *f* 620; No. 4. *H. Bogert*, boeren binnenhuis, zwak van teekening, goed van kleur, *f* 500; No. 5. *R. Brakenburgh*, keuken met een verliefden grijsaard, de figuren te kort geteekend, en over het geheel minder goed dan het bijwerk, *f* 105; No. 6. *A. Cuijp.* twee paarden in een weide, slechts *f* 720; dit stuk had vroeger *f* 1000 gekost, het paneel was blijkbaar vergroot, om een verschiet te kunnen bijschilderen, het stuk schijnt niet volkomen gaaf; No. 7. *K. Dujardin*, 1665, bergachtig landschap, *f* 600; No. 8. Jacob's zegening, toegeschreven aan *van den Eeckhout*, oude Copy naar den Govert Flinck van het Trippenhuis, *f* 810; No. 9. *G. Flinck*, 1646, Een jonge dame, als Diana, *f* 290; aangekocht door een Amsterdamsch verzamelaar; No. 10. *Hackaert* en *Lingelbach*, zeer fraai italiaansch landschap, *f* 3100; No. 11. *Hackaert* en *Van de Velde*, landschap met Mercurius en Argus, *f* 560; No. 12. *Cornelis de Heem*, prachtige bloemen en vruchten, voor *f* 1610 gekocht door een Brusselsch liefhebber, dit stuk was den heer Viruly in 1828 door de familie van den heer J. G. Gleichman ten geschenke gegeven; No. 13. Een begrafenis Christi, toegeschreven aan G. Honthorst, doch zonder grond; veeleer *School van Rubens*, bracht *f* 165 op; No. 14 en 15, twee middelmatig geteekende *Hughtenburghen* *f* 200 en *f* 120; No. 16, de aanbidding der Drie Koningen, toegeschreven aan *J. Jordaens*, zwak stuk, *f* 500; No. 17. Een nog zwakker Christus, onder het kruis, valschelijk aan denzelfden toegeschreven *f* 320; deze 2 stukken kwamen van de galerij Willem II; het laatste bracht in 1851 *f* 975 op; No. 18. *J. Kobell*, *f* 620; No. 19. Christus en de hoofdman over honderd *f* 150; dit stuk stond geboekt als *S. Koninck*, alhoewel het duidelijk geteekend was *A. Camerarius*, een schilder uit de school van Rembrandt, die men geheel over het hoofd gezien heeft en wiens handteekening men geradbraakt heeft in *Mamenanius* en dergelijke. No. 20. *F. van Mieris, de Oude*, eigen portret met dat zijner vrouw, herhaling van een zijner bekende stukken, had

in 1831 op de auctie Verbrugge slechts *f* 295 gekost, ging nu tot *f* 800; No. 21, een versleden damesportret van *C. Netscher*, *f* 720; No. 22, mansportret van denzelfden, *f* 200; No. 23. *J. van Os*, zeer uitvoerig bloemstuk met vogeltjes in een nest, *f* 410; het was afkomstig van de collectie Cremer (Rotterdam 1816) en van het kabinet Verbrugge, op welke verkooping het *f* 700 bereikt had; de catalogus geeft de handteekening *J. van Os fecit*, niet op; No. 24. *E. van der Poel*, Scheveningsch strand, *f* 460; No. 25. *Le Prince* 1779, een geestig geschilderd kermistafereel, *f* 970; No. 26. *J. H. Prins*, een bedriegelijk juiste copie van de schilderij van J. van der Heijde op het Mauritshuis; No. 28. *A. Pijnacker*, fraai bergachtig landschap, *f* 1240; No. 29. *Jacob van Ruisdael*, een prachtig gezicht op Haarlem, met een weêrgalooze fijne lucht *f* 6050; het Mauritshuis bezit een dergelijk gezicht van geheel dezelfde afmetingen, gekocht in 1827 te Amsterdam op de verkooping G. Muller voor *f* 6700; in de verzameling Dupper in het Trippenhuis is er een derde herhaling van kleiner afmeting; een vierde was in de verzameling Suermondt en is thans in het Museum te Berlijn; No. 30. *Salomo van Ruisdael*, zijn gewone herberg met den gewonen Karos, goed en vlug gedaan, maar ietwat fabriekmatig en ledig, de lucht niet bijzonder fraai, *f* 1050, aan een Amsterdamsch liefhebber; No. 31, een verzameling van twaalf borstbeelden van de Apostelen door *Ribeira*, nog al hard van kleur en stroef van teekening, *f* 820; deze serie was vroeger in de galerij van Willem II, en gold in 1851 *f* 1175. No. 32. *H. M. Sorgh*, boerenbinnenhuis, *f* 590; No. 33. *J. F. Soolmaker*, *f* 1010, afkomstig van de verkooping kabinet Verbrugge, waar dit stuk slechts *f* 615 gold; No. 34. *Jan Steen*, de alchimist, een geestig en zeer goed geschilderd stuk, *f* 3650; No. 35. *Jan Steen*, de Vischmarkt te Leiden, gezien van de Vischbrug in de richting naar den Stadhuistoren, allerliefste schilderij, vol met aardige figuurtjes, *f* 3200, gekocht door een koopman uit Frankfort, naar men zegt, voor het Museum aldaar; No. 36 was een ten onrechte aan *Teniers* toegeschreven stuk; No. 37. *A. Verboom* en *J. Lingelbach*, hertenjacht, *f* 630, aan een Amsterdamsch verzamelaar; No. 39. *J. van der Does*, landschap met vee, *f* 990, aan een Brusselsch koopman; No. 41 was ten onrechte aan *P. Wouwerman* gegeven; No. 42. *Wijnants* en *A. van de Velde*, zeer goed landschap met vergezicht, *f* 1525; No. 43. *T. Wijck*, geleerde in zijn studievertrek, *f* 43; is geteekend; de stukken onder *Metsu* (No. 44) *Dujardin* (No. 46) en *Ruisdael* (No. 47) gecatalogeerd, hebben met deze meesters niets te maken.

Van de modernen bracht *H. Leijs*, (No. 64) gevecht tusschen de Gentenaren en de troepen van Philips den Goeden, *f* 1050 op; een landschap van *Verboeckhoven*, *f* 950; en een stadsgezicht van *Verheyen* *f* 1000.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Den 16en December heeft de Tweede Kamer de Begrooting voor kunsten en wetenschappen goedgekeurd. Al de door de regeering aangevraagde gelden zijn toegestaan, op drie kleine sommen na. Van groote beteekenis is de goedkeuring der nieuwe posten tot stichting van een normaalschool voor teekenleeraren, en van een school voor kunstnijverheid, beide in Amsterdam te vestigen. Deze lang verwachte stichtingen beloven rijke vruchten voor de Nijverheid en voor de ontwikkeling van den smaak.

— In de laatste aflevering van *Obreen*'s archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis verhaalt de Heer Mr. *J. Soutendam*, Secretaris van Delft, hoeveel zin voor wetenschap en kunst er blijkt bestaan te hebben bij Burgemeesteren van Delft, toen zij in 1675 aan den oud-Burgemeester Dirk van Bleyswijck opdroegen „op sijn beste en avantagieuste" de kaart van Delft in vogelperspectief te doen uitvoeren, welke nog heden door hare artistieke uitvoering de algemeene bewondering wekt. Drie jaren werd daaraan gearbeid door uitstekende kunstenaars, als de schilders J. Vercolje, P. van Asch, den teekenaar Willem d'Aly, den wapenteekenaar Witmont, de plaatsnijders Coenraet Decker, Joh. de Ram en Romein. de Hooge, den lettersnijder Andries Hoogeboom, den plaatdrukker Andries Smith, den teekenaar Willem van Odekercken, den kaartplakker en afzetter (= verluchter, kleurder) Jacobus Robijn. Aan Constantyn Huygens werd gevraagd een gedicht voor de kaart te maken.

De heer Soutendam toont met behulp der oude stadsrekeningen aan, hoeveel moeite van Bleiswijck zich getroostte om de „bequaemste meester-plaetsnijders" te vinden, en om in het algemeen te zorgen dat men een nauwkeurig en uitstekend werk, der stad tot eere, verkrijgen zou. „De stedelijke magistraat, zegt de Heer Soutendam, schroomde toen ter tijd niet de kunst te steunen en was van oordeel, dat de bloei en de roem eener stad ook door bevordering van alles, wat met kunst in betrekking staat en door haar ten dienste der gemeente wordt voortgebracht, uitnemend plachten te worden gebaat en verbreid. Ofschoon voor het meerendeel kooplieden en handelsmannen, waren zij tegelijk levendig doordrongen van de waarheid der gulden spreuk, die in 't algemeen wijst op hetgeen elk in zijn stand en betrekking, *met het oog op eer en waardigheid*, verplicht is te doen en na te komen. Zij brachten het „noblesse oblige" in praktijk en, gelijk Henry Havard het werken en streven onzer voorvaderen zoo juist heeft gekenschetst: „ils savaient faire grand."

Dit laatste blijkt ook uit de „totalis somma" voor de kaart uitgegeven: 2666 gl. 15 st., hetgeen thans een waarde van 10.000 gl. vertegenwoordigt. Buitendien deed van Bleijswijck uit liefde voor de zaak vele uitgaven, die hij niet in rekening bracht.

„Die feiten," zegt Mr. Soutendam, „leveren een nieuw bewijs voor de wijsheid der vaderen, die zich met geen machtspreuken en aphorismen als: Kunst is geen regeeringszaak of dergelijke theoretische en dan nog verkeerd begrepen stellingen ophielden, maar de door de ondervinding tot een onomstootelijke waarheid verheven uitspraak huldigden en in praktijk brachten, welke in het korte en krachtige: *Honos alit artes* is vervat, dat in goed Hollandsch door het even kernachtige: *Gunst kweekt Kunst* zou kunnen worden weergegeven."

— In het laatste nummer van *Eigen Haard* komt een houtsnede naar *J. van Ostade* voor, waarbij negen regels tekst zijn gevoegd. Die weinige regels herhalen

een oude dwaling, voor jaren reeds wederlegd, nl. dat Ostade in 1613 te Lübeck zou geboren zijn. Dr. van der Willigen heeft daghelder aangetoond, dat Lübeck met den schilder niets te maken heeft en dat Isaak van Ostade geboren werd *te Haarlem*. In de doopboeken van Haarlem vindt men vermeldt, dat op 2 Juny 1621 Izaak, zoon van Jan Hendricx van Eyndhoven en van Janneke Hendriksen werd gedoopt. Getuigen waren Harmens en Trijntje Jans.

Ook Adriaan van Ostade is te Haarlem geboren en aldaar gedoopt den 10 December 1610.

ADVERTENTIËN.

Hand aan Hand.

NOVELLEN

DOOR

W. OTTO

f 3.60

DE AMSTERDAMMER,

WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,

verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens,** om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.

ELLERMAN, HARMS & Co.

BUREAU: **Rokin 2, Amsterdam.**

Uitgave van W. C. DE GRAAFF te Haarlem.

Wandelingen in Noorwegen.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS VAN LAND EN VOLK.

DOOR

H. WOLFGANG VAN DER MEIJ.

Prijs f 4.50

HET BELEG VAN HAARLEM

DOOR

VROUWE JACOBA

in 1426.

Geschiedkundige bijdrage

DOOR

Dr. C. EKAMA,

f 0.40.

NUTTIG EN FRAAI.

KORT BEGRIP DER SCHOONHEIDSLEER

Voor Dames bewerkt.

DOOR

E. M. A. OTTO,

Onderwijzeres in de vrouwelijke Handwerken.

HET NEDERLANDSCHE

KLUCHTSPEL

VAN

de 14e tot de 16e eeuw,

DOOR

J. VAN VLOTEN.

1e DEEL:

van de 14e tot de 16e eeuw.

INHOUD VAN DIT DEEL: Inleiding. — Lippyn. — De gefopte man. — De tooverheks. — Drie dagen baas. — Broeder Everard en zijn lief. — Rubben. — Het speelwater. — De bedrieger bedrogen. — Moortjens vel. — Boerenbedrog en weelde. — Hoe Aernout de cijfers spelt. — Meester Kakadoris, de kwakzalver. — De lansknecht en zijn schaduw. — Landbouw en scheepvaart. — Krijger en Boer. — Bruiloftsspraak. — Kip en eijeren. — Duivelskout. — Kluchten van Cornelis Everaert. — Uit de verzameling kluchten en tafelspelen van de Rederijkerskamer *Trou moet blijcken.* — Tafelspel van twee bedelaars, en van de vasten en vastenavond.

Dit werk is compleet in 3 deelen.

Prijs per deel f 2.40.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... f 3.—
Franko per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels .... f 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ENGELSCHE KUNST.

SIR JOSHUA REYNOLDS.

(1723—1792).

II.

DOOR LEONIDAS.

Geen bijzonderheden zijn tot ons gekomen van Reynold's verdere werkzaamheden in het jaar 1754. Van het volgende vinden wij een lijst van niet minder dan 120 „sitters." Een blik op die van het jaar '57 zal ons toonen hoe groot de steeds toenemende populariteit van Reynolds reeds was en welk een meesterschap hij bezat in de behandeling van het penceel. In de maand Maart van dat jaar toch vinden wij niet minder dan 28 bezoekers opgeteekend geschilderd in 106 zittingen! Daaronder zijn er enkelen in slechts drie, een zelfs in slechts twee zittingen geschilderd! En het daarop volgende jaar was nog drukker. Niet minder dan 150 personen namen in dat jaar de plaats in voor Reynolds ezel. Toch vinden wij onder die portretten er geen dat opzettelijke vermelding verdient. Het volgende (59) is in dat opzicht belangrijker. Niet alleen omdat de Prince of Wales voor hem zat, maar voornamelijk om twee portretten, die een uitstekend bewijs leveren van Reynolds' groote kunst in het weergeven van karakter.

Het eerste is dat van den grooten, beroemden akteur Garrick. Niets moeilijker voorzeker dan op het doek de levendige, bewegelijke trekken van dezen akteur weer te geven. Toen Gainsbourough, Reynolds grootste mededinger, het portret van Garrick zou maken, en er niet in slaagde, gaf hij als verontschuldiging op, dat zijn trekken zoo bewegelijk waren. Te grooter eer dus voor Reynolds, dat hij die moeilijkheid zoo uitstekend te boven kwam. Zijn portret van Garrick is een meesterstuk van karakterschildering; ge behoeft den man slechts aan te zien om te weten dat hij akteur of redenaar is. Zijn levendige oogen getuigen van uitdrukking, zijn bewegelijke trekken van het weerspiegelen van gemoedsaandoening, zijn houding, handen en armen van beweging en gesticulatie. Als een werk in staat is het peil van een kunstenaarstalent aan te geven, dan is het voorzeker dit.

Het andere portret van dit jaar, dat de bijzondere vermelding waard is, is dat van miss Kitty Fisher, een der fashionable schoonheden van den dag. Zij is met den rug tegen een sopha geleund en schijnt in gedachten verdiept. Over haar geheele persoonlijkheid ligt een waas van onschuld en naïviteit, dat echter al te groot is om voor haar leeftijd volkomen natuurlijk te zijn. Toch is dit werk merkwaardig als een bewijs van de kunst, waarmede Reynolds vrouwelijke lieftalligheid en schoonheid wist weer te geven.

Dit laatste nu komt ook vooral uit in de schilderij, ditmaal geen portret, die het derde gloriepunt van het jaar 59 uitmaakt. Het is getiteld: „The Snake in the Grass" een andere naam voor het zoo vaak voorkomende „Venus en Cupido." De godin, eene meer Engelsche dan klassieke schoonheid, 't is waar, maar toch eene schoonheid, ligt uitgestrekt in het gras en Cupido een aanvallig knaapjen speelt met den gordel van haar kleed. Zoowel het gelaat als de houding van beiden heeft iets wellustigs, dat volkomen in overeenstemming is met het behandelde onderwerp, doch door de onvergelijkelijke harmonie in vorm en kleur van het geheele tafereel, nu slechts een factor wordt van de schoonheid, en dus ieder verwijt van onzedelijkheid, door enkele puriteinsche kunstkenners den eerzamen Sir Joshua naar het hoofd geslingerd, reeds smoort in de wieg. Een eigenaardige anecdote omtrent deze schilderij, die Reynolds' gezegde, dat men nooit moest schilderen zonder model, welk dan ook, volkomen illustreert, kunnen wij niet nalaten hier bij te voegen. Zij wordt ons verhaald door Mason, den dichter, die juist tegenwoordig was, toen Joshua bezig was het gelaat der godin te teekenen naar een 16jarige schoone. Toen hij nu een volgend maal terugkwam vond hij in plaats van deze, een bedelaarster, met een naakt kind op den schoot, voor Reynolds gezeten. Op zijn verwonderde vraag hoe Reynolds er toe kwam het lichaam van de godin te schilderen naar zulk een slecht gevoed kind, antwoordde deze, dat wat hij er ook van denken mocht, het vleesch van het kind hem er in hielp aan zijn eigen kleur een zeker morbidezza te geven, wat hem, naar hij dacht, ternauwernood zou gelukken als hij niet zulk een model, dat op het punt van kleur een uiterste was, voor oogen had."

Het jaar 1760 kenmerkte zich door enkele voorvallen in Reynolds' leven, die niet onopgemerkt mogen worden voorbijgegaan. Het eerste is een verhuizing naar Leicestersquare, waar hij zich een eigen schilderijenzaal maken liet, zoowel voor het tentoonstellen van zijn eigen werken als voor de bewaring van de schilderijen van oude meesters, die zijn inkomen hem toeliet te koopen. In dat opzicht als in zoovele anderen was hij de tegenvoeter van Hogarth. Hij beschouwde den aankoop van oude schilderijen als de beste geldbelegging, omdat de aanschouwing er van hem telkens wat leerde. Zelfs zóóver ging zijn ijver, dat hij oude schilderijen van minder waarde kocht om er de verf af te schrappen en de kleur er des te beter van te bestudeeren.

Een tweede voorval in dit jaar was de eerste openbare schilderijen-tentoonstelling in Londen, van te grooter gewicht voor de kunst, wanneer wij ons herinneren, wat we bij Hogarth reeds zagen, welk een moeite het in die dagen den kunstenaar kostte zich in connectie te stellen met het publiek. Door het gebrek aan een eigen lokaal, waardoor de schilders de gastvrijheid moesten inroepen van de Society of Arts, was de eerste tentoonstelling een mislukte proeve. De leden van de Society toch hadden vrije toegangskaarten gekregen en ze hadden ze gebruikt, om ze onder hun dienstboden te verdeelen! Het volgend jaar poogden de schilders daar verandering in te brengen door het huren van een eigen lokaal, doch, door den catalogus van 1 sh. tevens als toegangskaart te doen dienen, voerden ze een ander mogelijk misbruik in, dat er zooveel personen voor dien shilling konden binnenkomen als er wilden. Eerst in 63 kwam, door de instelling van het thans nog op iedere Engelsche kunsttentoonstelling geldige gebruik, een shilling per persoon aan de deur te heffen, aan de ongeregelde praktijken een einde en begon van toen af die jaarlijksche tentoonstelling een evenement te worden in het beschaafde Londensche leven.

Intusschen waren zoowel de jaren 61 als 62 niet zonder beteekenis voor Reynolds kunst. In het eerste vinden wij op de tentoonstelling een portret, dat alweder een bewijs is van Reynolds' groote zielkundige kennis, en van zijn talent, de gewaarwordingen en het karakter op het gelaat te doen lezen. Het gold den welbekenden humorist Sterne, den schrijver van de in alle talen overgebrachte Sentimental Journey. Wie het boek las moet tot de overtuiging zijn gekomen, dat de hartstochten en driften een grooten invloed op den schrijver uitoefenden. Zijn portret, door Reynolds, bevestigt die overtuiging volkomen. Op dat lange magere gelaat liggen niet alleen de sporen van zijn kwaal, de tering, maar in den schuinen oogopslag vindt gij met zijn humor ook al die hartstochten weer, die in zijn werken als met moeite bedwongen worden. Wat een verschil tusschen *zijn* gelaat en dat van den goedhartigen, jovialen, door zielelijden gewonden Oliver Goldsmith of den robusten, door lichamelijken pijn gekwelden dr. Johnson! Eén oogopslag op die drie portretten is voldoende om zich een helder denkbeeld te vormen van de uiteenloopende karakters dezer drie letterkundige grootheden.

Het volgend jaar vinden wij Reynolds nogmaals bezig met het schilderen van zijn grooten tijdgenoot Garrick. Ditmaal echter zou het niet alleen een portret, maar ook tegelijkertijd een genrestuk zijn. „Garrick between Comedy and Tragedy" geeft ons andermaal een hoog denkbeeld zoowel van de talenten van den akteur als van den schilder. De tweestrijd tusschen de vroolijke en de ernstige muze is niet licht, maar wordt beslist ten voordeele van de laatste. Het verschil tusschen beide muzen is eveneens uitstekend gekarakteriseerd, de groepering en houding der drie figuren, vooral die van Garrick, krachtig en flink.

Van 62 tot 68 grijpt niets bijzonders in de kunstenaarsloopbaan van onzen held plaats. Hij schildert zijn gewoon jaarlijksch aantal portretten, doch geen waarvan wij opzettelijk melding moeten maken. Niet dat zij geen verdiensten hebben, maar omdat „l'embarras du choix" hier zóó groot is dat wij ons liever in het geheel van een keus doen onthouden; en een oogenblik vertoeven bij een paar bijdragen door Reynolds in 59 voor den „Idler" van zijn vriend dr. Johnson geleverd. Zij zijn drie in getal. In de eerste trekt hij, evenals Hogarth, te velde tegen de zoogenaamde kenners, die een paar verkeerde of slechts gedeeltelijk toepasselijke kunstregels hadden

opgepikt en ze overal, bij ieder kunstwerk, als toetssteen gebruikten, zonder op schoonheid, grootschheid, aantrekkingskracht of verbeelding de minste acht te slaan. In de tweede had hij het over de navolging en nabootsing van de natuur; en begon met nogmaals den heerschenden smaak te geeselen, ditmaal over haar voorliefde voor stillevens, voor boter en kaas, „zoo natuurlijk dat je er zoo in bijten zoudt" of een viool „die je, als je het niet beter wist, zoudt willen opnemen," of een haring „waarvan je zoudt zweren dat ie leeft." In het tweede, het voornaamste, deel van zijn beschouwing spreekt hij over de nabootsing van de natuur in het menschelijk lichaam. Onze Hollandsche schilders hadden op hun doeken de typische gelaatstrekken van hun landgenooten weergegeven, de Italianen daarentegen, hun personen gelaatstrekken gegeven van een meer algemeenen vorm. Reynolds, die altijd poogde de natuur te verbeteren en zelfs de onbeduidenste gelaatstrekken eenige beteekenis te geven, verklaarde zich ten sterkste voor de beschouwing, dat de kunstenaar niet eenvoudig een reproductie moest geven van zijn model, maar dat model in tegendeel zooveel mogelijk idealiseeren, en van een type een algemeenen vorm maken. Zijn derde artikel, over de schoonheid, bevatte de verdediging van die zienswijze. Hij nam de hypothese aan, dat er een centrale vorm bestaat, dien de natuur meestal voortbrengt, of ten minste wil voortbrengen, en dat die centrale vorm, die dus het midden houdt tusschen overmaat en gebrek, ook de schoonheid is. De idealistische schilder vermeed dus de eigendommelijkheden, hetzij persoonlijk of typisch-nationaal in zijn model, om zóó door de overmaat of het gebrekkige er af te laten, tot den algemeenen schoonheidsvorm te geraken. Schoonheid was, volgens hem, niets dan een gewoonte — datgene wat wij altijd om ons zien beginnen wij goed, voortreffelijk, onovertrefbaar, — schoon te vinden. Vandaar dat in het algemeen het begrip schoonheid iets zeer relatiefs is en bij ieder volk zal verschillen. Geen juister voorbeeld van deze stelling dan de onbeschaafde volken in Afrika die zich met een neusring versieren, met olie en roode steen inwrijven, of hun bovenlip sterk vooruit doen steken, dan de Chineezen o. a. die in lange rose nagels een toppunt van schoonheid zien, dan al die volken in het algemeen wier schoonen ons, Europeanen, van schrik doen wegloopen 1).

Wij moeten nu andermaal een oogenblik stilstaan bij een zaak die, alhoewel zij geen bijzonderen invloed op den loopbaan van den kunstenaar gehad heeft, dezen en in het algemeen de Engelsche kunst, te veel raakt om geheel en al stilzwijgend te worden voorbijgegaan. Wij spreken van de stichting der Royal Academy. Reeds gedurende meer dan vijftig jaar waren, te beginnen met Sir James Thornhill, Hogarth's schoonvader, door verschillende mannen pogingen aangewend, eene dergelijke inrichting, die *én* de eerste kunstenaars zou moeten vereenigen *én* een kunstakademie voor de opleiding van jonge schilders, *én* een gelegenheid voor het tentoonstellen van de kunstwerken zou zijn, op te richten onder 's Konings bescherming. Al die pogingen leden echter schipbreuk, hoofdzakelijk om den dood eenvoudige reden dat er geen schilders waren die iets goeds konden voortbrengen of genoeg wisten om zelf weer onderwijs te kunnen geven. Bovendien waren noch George I noch zijn opvolger er mannen naar iets voor de kunst te doen.

Eerst toen nu de tentoonstellingen, door de schilders in 1760 begonnen, zooals wij zagen, levensvatbaarheid bleken te bezitten, toen Engeland inderdaad bogen kon niet alleen op schilders maar ook op kunstenaars, als Reynolds, Gamsborough, Wilson en Romney, was het oogenblik dáár die lang gekoesterde plannen te verwezenlijken. Het begin werd gemaakt toen in '65 de exposeerende schilders een „charter" verkregen van den Koning. Aan het hoofd der vereenigde kunstenaars zouden vier en twintig directeuren staan die door de leden zouden worden gekozen. Maar al spoedig rees er oneenigheid in den boezem der vereeniging. De jaloezie der mindere kunstbroeders, die natuurlijk numeriek de overhand hadden, bracht hen er toe in October van het jaar '68 in plaats van de eersten hunner broeders, 16 der hunnen tot directeuren te benoemen. De overgebleven werden voortdurend door de nieuw gekozenen gedwarsboomd en namen hun ontslag.

Alle de mannen van beteekenis volgden dat voorbeeld onmiddelijk, en de afgescheidenen deden andermaal een poging de Akademie te grondvesten onder koninklijke bescherming. Reynolds, hoewel een der grootste voorstanders van de oprichting, hield er zich buiten, omdat hij geloofde dat de koning de oorspronkelijke vereeniging zou blijven beschermen en hij het beneden zijn waardigheid achtte een weigering uit te lokken. De koning nam echter van harte deel in de nieuwe beweging en een laatste definitieve vergadering was bepaald op den 9den December ten huize van Wilton, den beelhouwer.

Met groote moeite gelukte het West, den schilder, Reynolds te overtuigen van de goede bedoeling des konings met de nieuwe vereeniging en hem mede te tronen naar de vergadering. Toen zij er kwamen werd onder luid gejuich, Reynolds met algemeene stemmen tot president gekozen, en later, om meerderen glans aan de vereeniging bij te zetten, met den titel van „Sir" vereerd. Hij vatte zijn taak als president ernstig op. Bij de opening der Akademie den 2den Januari 1769 hield hij een toespraak en stelde vast dat hij ieder jaar bij de uitdeeling van de gouden medaille voor het beste, door de leerlingen gemaakte schilderij, ook één zou houden, waarin voor de leerlingen algemeene opmerkingen omtrent hun kunst zouden worden ten beste gegeven. Door de alras gebleken onmogelijkheid ieder jaar die medaille te kunnen uitdeelen, en dus ook ieder jaar een toespraak te houden, kon er geen geregelde draad door al zijn redevoeringen loopen. Toch zijn zij vol lessen, uit eigen ervaring en vooral uit eigen denken geput, vol juiste opmerkingen en leerzame bijzonderheden, in zuivere en gekuischte taal vervat.

De Academy was nu eindelijk gesticht en bleek voldoende levensvatbaarheid te bezitten. Schier alle voornaamste schilders, 39 te zamen, vormden den raad van leden. Onder hen vinden wij de reeds genoemden West, Wilson en Wilton, den beeldhouwer en twee dames Angelica Kauffman en Mary Moser,

---

1) Zie ook Adam Smith „Theory of Moral Sentiments" waarin hij een verslag geeft van „The system of beauty bij Father Buffier. Uit dit verslag, dat in het begin van '59 verscheen, kwam Reynolds, zeker niet voor een klein gedeelte, tot zijn beschouwing over de schoonheid.

een miniatuur schilderes; maar missen twee die wij zeker verwacht hadden er te zien Romney en Gainsbourough. De eerste was er niet bij omdat hij nooit een schilderij naar de tentoonstellingen had gezonden, vermits zijn prikkelbaar gestel geen openlijke kritiek kon verdragen. Dat de tweede er niet bij was wordt volkomen ten onrechte geweten aan de jaloezie van Reynolds 1). Deze was er de man niet naar een mededinger op slinksche wijze te benadeelen. Zijn edel en rondborstig gemoed verzette zich tegen zulk een handelswijze. Het is waar dat hij niet op bepaald vriendschappelijken voet met Gainsbourough stond, maar Reynolds was te groot meester in zijn kunst, zijn talent, zijn genie was te zeer boven dat van zijn mededingers verheven dan dat hij zijne toevlucht behoefde te nemen tot dergelijke praktijken om zijn prioriteit te handhaven. Dat Gainsborough niet voorkomt op de oorspronkelijke lijst is blijkbaar slechts een vergissing, want in den catalogus komen de letters R. A. achter zijn naam voor. Dat Reynolds niet alleen Gainsborough geen afbreuk wilde doen, maar hem zelfs vooruithelpen, blijkt voldoende hieruit, dat toen Gainsborough in 1782 zijn beroemde schilderij „Girl with pigs" ten toon stelde en er £ 60 voor vroeg, Reynolds dit van hem kocht en er hem £ 100 voor betaalde, zeker geen handelwijze van iemand die een mededinger zou willen dwarsboomen!

De eerste tentoonstelling van de Academy in het jaar '69 was bijzonder rijk. Reynolds zond vier schilderijen waaronder drie portretten, en een portret-genrestuk „Hope nursing love," allen even aantrekkelijk door lieflijkheid en schoonheid in vorm en coloriet. Twee der portretten zijn bovendien merkwaardig voor ons om de eigenaardigheid dat de beide dames als Grieksche godinnen, Diana en Juno, zijn voorgesteld; een eigenaardigheid die den zin voor het classicisme der vorige eeuw kenschetst, en veel voorkomt in Reynolds' schilderijen, die blijkbaar de eenvoudige klassieke kleedingstukken de voorkeur gaf boven de volle, rijkere van zijn en — onzen tijd.

Het is onmogelijk voor ons in ons kort bestek, al de schilderijen van Sir Joshua, die dat verdienen, in Chronologische orde te vermelden en te bespreken. Immers zóó talrijk zijn de produkten van zijn penceel, en zóó talrijk ook die, welke uitmunten door reinheid, schoonheid en lieftalligheid, dat wij bladzij op bladzij zouden kunnen vullen alleen met de opsomming. Voor hen die een volkomen overzicht wenschen te hebben van zijn werken, verwijzen wij naar het boek van Ch. R. Leslie en Tom Taylor, Life and Times of Sir Joshua Reynolds; naar „The works of Sir Joshua Reynolds, with an account of hi Life and writings, bij Malove," (1798) en naar anderen. Wij, voor ons, zullen ons bepalen tot een bespreking van die, welke het schoonst en het meest karakteristiek zijn, om later, aan het einde onzer beschouwing, naar aanleiding van het dan voorafgaande, het karakter, het koloriet en de verdiensten van zijn werken, de beteekenis en plaats van den schilder te onderwerpen en te schetsen. Wij zullen een volgend maal beginnen Reynolds in het toppunt van zijn glorie, te teekenen als historie-, dramatiesch-, religieus- en kinder-schilder, en wel naar aanleiding van zijn Infant Hercules, Ugolino, Infant Samuel, en Master Crewe.

1) Zie Allan Cunningham Life of the English painters, die veel onbewezen en onjuiste beschuldigingen tegen Sir Joshua inbracht.

17e EEUWSCHE REISHERINNERINGEN.

(*Journal des Voyages de Monsieur de Monconys etc. etc. Paris* 1677.)

II.

Le 3 Aoust je fus chez Mons. Loos, Marchand de drap qui peint aussi et qui a de fort bons tableaux, entre autres une teste la plus belle que le *Titian* ait jamais faite, qui semble estre de la manière d'*Olbens* (Holbein) tant elle est achevée mais outre que le nom du *Titian* y est, et son coloris, le cachet du Roy d'Angleterre, à qui elle estoit, y est derrière, [1]) une teste du portrait du *Titian de Perin de Vague* (Pierin del Vaga), et une femme du *Titian*, dont Rubens a composé un portrait tant estimé et mis en estampe, aussi bien que le portrait susmentionné; une petite teste de *Lucas* (van Leyden) qui semble de la miniature, et un petit portrait d'un comte de Pembroc avec un bonnet de velours, avec de plumes blanches, le plus beau qu'ait jamais fait *Olbens*, et le plus beau que j'aye veu de ma vie: il n'est pas plus grand que la main et il en refusa plus de 2000 Livres du pays. [2]) Il a aussi force *testes* de *Rimbram Blomar* (?) (zal wel *Rembrandt* bedoeld zijn, toch niet Abraham Bloemaert?) une femme qui tire du vin de *Dau*, excellent peintre de Leiden, des paisages *d'Armanzaft Leven*, qui a de la manière de Fouquières (juiste opmerking) et qui est à *Utrec*, de *Phelps Van Herman* (Wouwerman!) qui a la manière de Bamboche, des *Brouvers*, *Vandics* et autres.

Te *Delft* ziet onze reiziger *Tromp's* graf en dat van *Petrus Heinius* (Piet Hein) dat hij heel wat mooier vindt. Het monument van Willem I beschrijft hij zeer uitvoerig. Eindelijk is hij in *den Haag*. Bij M. de *Vassenar* (Wassenaer) ziet hij twee Latijnsche inschriften; bij M. d'*Aminuilliers* „une infinité de tableaux," ook deux beaux *Poussin*. Hij doet hier een menigte recepten en „secrets" op; bij Mr. de Zulcon (Zuilichem?) zag hij weer „force bons tableaux;' en een cabinet rariteiten, Chineesche teekeningen, porcelein, enz. Hij bezocht „divers peintres et curieux;" voir des tableaux: ook te „Unslerdicq (Honsholredijk) dat hem niet meêviel; een M. de Gentillo, Lieutenant-Colonel „lui dit: que la raison pour laquelle on avait laissé dans l'Eglise de Breda ce bas-relief de la vierge c'estoit que Philippe de Nassau, frère de Maurice et de Henry, lequel avoit été eslevé dans nostre religion, par un article de son testament avoit ordonné qu'on diroit toujours la Messe à Orange; qu'on laisserait cette image à Breda, et autres choses pareilles. A *Delphes* (Delft) je vis le peintre *Vermer*, qui n'avoit point de ses ouvrages: mais nous en vismes un chez un boulanger qu'on avoit payé six cens livres, quoy qu'il n'y eust *qu'une figure*, que j'aurois creu trop payer de six pistoles. (Deze merkwaardige

[1]) Welk der portretten van Tizian uit de collectie van Karel I kan dit geweest zijn??

[2]) Misschien leidt de beschrijving van dit schilderijtje nog tot het terugvinden van dit meesterstuk van Holbein.

opmerking heeft Bürger in zijn opstel over J. Vermeer in de „Gazette des Beaux Arts" in der tijd aangehaald; het is wel een merkwaardig verschijnsel, dat deze meester, die in zijnen tijd misschien even duur als alle overigen, Dou zelfs incluis, betaald werd, voor 10 à 15 jaren hier te lande bijna vergeten was. Bij den Heer *Nortuie* (Noortwijk?) in den Haag ziet M.: fleurs de *van Alts* (van Aelst) et une femme de *Dau*, qui sont parfaitement beaux. Une vendeuse de vin fort jolie en avoit aussi de fort beaux. De là je fus à la maison de la Princesse, ou il y a une fort belle sale, mais la cheminée estant au milieu de la largeur, on a fait la porte vis à vis; il y a force tableaux et tapisseries. (Dit was waarschijnlijk het Huis in het Bosch.)

Na uitvoerige beschrijving van zijn reis naar Leyden, die hem zeer beviel en waarbij hij soms zeer aardige détails aanhaalt, vervolgt onze reiziger: Après diner je fus avec *M. Ursius*, professeur.... qui loge dans l'Université, et a le soin du jardin où il me mena.... A costé de ce jardin est une galerie, où il y a des animaux dessechez etc.... Dans le lieu de l'Anatomie il y a.... ínfinité de squeletes d'hommes, entre autres deux momies fort entières, dont les visages sont *déscouverts* et les dents très-blanches. Il y a un corps desseché à la manière de M. Bils, qui ne me parut pas une chose si rare, etc.

Nous fusmes chez un Maître de Beyau pour voir ses tableaux. Il n'y estoit pas, mais bien une jolie servante qui pouvait confirmer ce que Guichardin dit de la beauté des femmes de Leyden qui n'égalent pas pourtant celles que j'ay veües en Zelande. De la il me mena chez le docteur Gronovius.... enz. *M. Vossius* heeft een discours met hem over „les larmes de verre" enz. Je vis à Leyde si tost que j'y arrivay ce fameux Peintre *Mirris* qui n'avoit qu'un de ses tableaux commencé d'une femme esvanoüye entre les bras des siens, et un Medecin qui regardait son urine. (Zulk een werk bevindt zich in München; de catalogus zegt toevallig: „*dürfte um* 1662 *gemalt sein;*" dit komt bijna uit, als het in 1663 door de M. in het atelier gezien werd). Il n'y avoit de finy que le juste au corps de velours rouge doublé d'hermine de la femme, et sa juppe isabelle, si bien faits qu'on eust asseuré que c'estoit de l'estoffe, il en vouloit 1200 livres du pays quand il sera finy. De là je fus chez son maistre nommé *Dau* qui est incomparable pour la délicatesse du pinceau, il n'avoit qu'un tableau d'une femme qui estoit à une fenestre, dont il vouloit 600 livres du pays. (Dezelfde prijs als Joannes Vermeer.) In den Haag is hij nog in de bibliotheek van *M. Vossius*, waar hij ziet: 7 grands livres de tous les simples d'orient, bien collés, et conservés avec les fleurs, graines, semences, et racines: — — quantité de beaux livres Arabes, entre autres un Alcoran in folio avec les titres, lettres maiuscules et vignettes d'or. M. Vossius me parla d'un homme qui joignant deux petites lunettes de longue veüe, voyoit parfaitement les montaignes dans la Lune: il se trouva à Delphe. In Leyden teruggekeerd, bezoekt hij het stadhuis, met het bekende stuk van Lucas van Leyden, (un beau tableau, une Résurrection avec deux portes;) nog eens bij *Mirris*, et de là chez *Sleigran* (Slingelandt) autre bon peintre, qui fait de la manière de *Dau* et de *Mirris*. Je luy voulus donner 60 escus d'un petit tableau, dont il ne vouloit pas moins de 400 livres; ensuite je fus chez un M. *Beyau*, qui a grande quantité de tableaux de *Dau*. J'y menay encore M. le Duc... enz. Hij herinnert zich nu nog iets uit den Haag. Avant que je partis de la Haye, je fus voir la Sale des Estats dans la Cour, qui a 28 pas de long et 18 de large, dont on *peignoit* et *doroit* la *voute*. Outre celle-là, il y a encore 2 ou 3 chambres, bien tapissées, et les plat-fonds dorés, où les Messieurs s'assemblent, et d'autres petites, *toutes tapisseés, de cuir doré*. Mais celle. qui est au dessous de la grande, dans laquelle le conseil ordinaire se tient, (car la grande n'est que pour la convocation des Estats Generaux,) est la plus propre, soutenüe au milieu par 4 grosses colomnes *blanches et dorées* qui forment un parquet, dans lequel il y a deux Bureaux, avec trois cordons de soye, qui pendent du haut du plancher, pour tirer une sonnette, qui est hors de la chambre, qui est aussi bien tapissée et où sont les *Archives de toutes* (?) *les Villes de Hollande dans l'enfoncement de la muraille.* (Men ziet hoe nauwkeurig onze vriend de zaken nu en dan opneemt!)

Maar hij gaat thans (17 Augustus 1663) naar Haarlem; en logeert à la Toison d'or, au bout de la place à costé de l'Eglise. D'abord je fus voir le fameux Horlogier *Jouan Leoüarden*, logé dans un costé de la Place, qui nous fit voir de son bel ouvrage sans corde ni chainette... lequel, quoyque Anabaptiste, est le plus doux, le plus sage et le plus officieux homme qu 'on puisse voir. Deze man nu leidt hem door de stad; *premièr ement* chez des curieux, ou je vis force beaux tableaux, et particulièrement chez un ou il y avoit une ínfínité de tailles douces. Je donnay 30 livres d'un enfant de terre de *François Flamant*, (Duquesnoy) mais il n'en vouloit pas moins de 60: de là chez un peintre (of dit de oude Hals geweest is?) et puis dans une belle maison d'un particulier, dont le devant estoit d'une belle architecture, le vestibule estoit pavé de marbre blanc et noir, les murailles revestües de carraux blancs vernis et le platfond doré. Quatre grandes chambres separées par une alléε qui va du vestibule au jardin, qui se voit de l'entrée du logis, est pavées de mesme, et ont de semblables plat-fonds, et quantité de beaux tableaux contre les murailles qui sont tapissées.

Les montés sont petites et de bois, mais très-propres, et les muraillles incroustées de carreaux blancs. La cuisine, et l'evié qui la joint, sont pavées de marbre et les murailles incrousteés des mesmes carreaux, et l'evié est un cabinet couvert en pavillon de belles vitres. En nu volgt eene hoogst nauwkeurige beschrijving van deze keuken, de pompen enz.; (cette cuisine semble un Louvre!) Na een wandelingetje in den Hout, nous disnasmes dans une hostellerie..... où il y avoit un perroquet gris très privé, et qui parloit bien, qu'on eust donné pour 30 livres. In het Raadhuis, dat n'a prèsque point de symmetrie, etc. les chambres où l'on tient les assemblées ont une tapisserie de haute lisse où est l'Histoire de la prise de Damiette par un vaisseau de Harlem: et pour cela la ville porte en ses armes une espée avec une croix au dessus. On y conserve six, ou sept espées, dont l'on décapita 500 soldats qui estoient d'intelligence avec le Duc d'Albe pour trahir la ville. Il y a aussi une maison nommé *le Doul* (Doelen) où les officiers et magistrats s'assemblent pour

tirer de l'arquebuse, et jouer de la pique, ce qu'on nomme Butte en France, *et il y a force grands portraits de ces Messieurs assemblez, et un entre autres d'Als* (Hals) *qui est avec raison admiré des plus grands peintres.* Nous fusmes aussi pour voir la maison du Prince, mais les Messieurs de ville y estoient pour se traitter, et le soir auparavant les Ministres (dominées) y soupoient aussi à la fin d'un grand Synode qui se tient chaque année en une des villes de la Nort-Hollande, et c'estoit l'année qu'elle se faisoit à Arlem. (Die heeren hielden toen ook wel van een smulpartijtje). In de groote kerk ziet hij eene begrafenis met meer dan 200 menschen; overigens is er niets de remarquable, non plus que dans les autres des Calvinistes, que la grandeur, et la blancheur. In Amsterdam woont hij bij la Montagne; hij beschrijft kort de stad en het stadhuis, qui n'est qu'un grand carré de pierre de taille, avec deux ordres d'Architecture (Composite et Corinthien) Le portail n'a rien de beau et mesme est très-laid, car ce ne sont que sept fort petites arcades toutes nuës contre une muraille aussi toute simple, j'allay chercher d'abord *Stocade* (de Helt Stokade) que je ne trouvay pas, j'y trouvay sa femme, que je ne pûs jamais conoistre tant elle est changée de vieillesse et de melancholie. (Stokade had eenigen tijd in Parijs geleefd en was daar zelfs met den titel van Hofschilder vereerd; daar had de Monconys zeker met het echtpaar kennis gemaakt.) Je passay devant la maison de deux frères marchands, qui me parut fort belle, et d'une incomparable plus agréable et sçavante Architecture, que celle de la Maison de Ville: aussi dit-on quelle couste plus de 400 mille livres et la place seule en couste 100 mille. (Het huis der gebroeders Trip).

Le 19 je fus à la Messe proche du logis dans une maison bourgeoise, où l'on entroit et sortoit secrettement deux seulement à la fois: ....j'allay par la porte S. Antoine jusques aux fortifications nouvelles pour aller chercher *Otho* à *Oüater reik;* (Waterrijk??) mais comme il estoit tard, je ne voulus pas aller plus loing, et revins passer chez Stocade, que je trouvay dans le cabaret où les peintres s'assemblent.

Le 20 je fus le matin avec mon fils, et Gergeau, à *Ouater reik* (Waterrijk?) voir *Otho* et ses tableaux. (Deze Otho is waarschijnlijk niemand anders dan *Otto Marseus van Schrieck*, zooals hij zich bijna altijd noemt op zijne schilderijen, waarvan ik er een aantal te *Schwerin* zag en in 1879 in „de Spectator" beschreef. Zij zijn *fijn en zeer goed geschilderd* en stellen meest blauwgroene planten (distels enz.) voor, omringd door *kapellen*, *hagedissen*, *rupsen enz.* Deze Marseus is te Parijs geweest, waar de M. hem zeker had leeren kennen; hij bezat, volgens zijne weduwe (bij Houbraken I bl. 357, die hem, zooals alle anderen na hem, zeer onjuist Marcellis of Marcelis noemt) *buiten* Amsterdam een stukje land (Waterrijk?) waar hij zijne beesten, (slangen, kapellen, hagedissen enz.) kweekte. De M. ziet dan ook bij hem, behalve un calme, fait par *V. vandervelde*, qui est excellent pour les mers, *ses papillons entre autre un qu'il nomme la fleche, qui a les ailes faites comme celles d'une flesche;* (deze aanmerking is voldoende om in *Otho* onzen Otho Marseus to hervinden, die bijna steeds dien voornaam *voluit* op zijn schilderijen plaatste).

Mr. Otho revint avec moi, et ayant trouvé Monsieur (le Duc) dans le marché, qui se tient tous les Lundis dans la place de S. Antoine, (de Nieuw-markt) où l'on vend de toutes choses, jusques à des chiens et des chats — il nous mena par la ville pour chercher quelques curieux....o. a. M. Hudde, estimé très habile dans l'Algèbre et qui a trouvé la façon des petits microscopes à une seule lentille dont il en donna un à M. et un à moy et un à mon fils. (Volgt de uitvoerige beschrijving, hoe Hudde ze maakte enz.) Dan bezoekt hij een *M. Rentre Heent* Eschevin d'Amsterdam, [1]) pour voir son cabinet où entre plusieures belles curiosités je remarquay la beauté de ses Coquilles, on il y avoit un fort grand Nautil, un limaçoù blanc.... et des ouvrages du Japon. Il a une pierre blanche et opaque, grosse comme un haricot laquelle ayant desmeuré une heure dans leau devenoit transparante comme une Cornaline, enz. enz. ook quantité d'Images *en miniature* de ces pays-là, et entre autres *deux des postures d'Aretin*, (van de 24 gravures van Marc-Antoine naar gemeene teekeningen van Giulio Romano; de Paus liet de koperen platen en alle afdrukken die hij krijgen kon vernietigen; slechts de onderschriften waren versjes van Pietro Aretino).

Van zijne tamelijk uitvoerige beschrijving van het stadhuis zie ik af; er is niets belangrijks in. De Waag, zegt hij, is een pavillon, qui tient beaucoup de place. Bij een apotheker ziet hij allerlei opgezette en gedroogde uitheemsche beesten, die hij beschrijft, van één geeft hij zelf een houtsnee in den text.

Au-retour M. *Blot* de Lyon, marié icy, me vint voir, et *Stocade*, qui menèrent Monsieur voir les figures de *bronze* qu'on doit mettre à l'Hostel de Ville, ook ziet hij le magazin neuf des Indes nog in aanbouw; daarbij de groote touwslagerij de l'Admirauté. [2]) *Ié fus chez Vaudrevelde*, Peintre, ou j'acheptay une Marine, 2 sequins. Mr. avoit esté aussi le matin aux *Raspusses* (rasphuis) où nous ne pûmes rien voir à cause qu'ils disnoient. (Men maakte toen voor zoo'n *Duc* nog niet zooveel spektakel als thans!) Het oude vrouwenhuis treft hem zeer; de beurs is juist als te Londen, en les Marchands qui sont en haut sont fort chetifs.

Het gezelschap gaat nog eens naar Haarlem, waar van *Leoarden* (het is aardig te zien hoe onze reiziger de hollandsche namen tracht te spellen!) Mr. mena à la maison du Prince. Hij ziet er een Adam et Eve de *Corneille de Harlem* (thans in 's Rijks Museum) et un baptesme de Jésus-Christ, que je tiens d'*Annibal* ou d'*Augustin Carrache*, merveilleusement beaux. Le jardin est joly, c'estoit autrefois un Convent;..... il y a contre la muraille du cloistre une plaque de bronze, où est écrit qu'un homme là enterré, s'estoit marié á 111 ans, avoit une fille laquelle fut religieuse; estant mort à 122 ans. Après le diner Mr. fut.... chez plusieurs Peintres, où, chez l'un nommé *Salomon de Bray*, j'acheptay un petit tableau de l'histoire de l'Hermaphrodite 12 richdales, et chez un autre nommé *Sardam* (P. van Saenredam?) je vis un parfaitement beau Bamboche, dont j'offris 300 Loüis; mais il n'en vouloit pas moins de 700 du pays.

---

[1]) In Commelin's Amsterdam vinden wij onder de schepenen van 1663 *Dr. Roetert Ernst*, die eene vermaarde verzameling had; ongetwijfeld de hier bedoelde.

[2]) Op *Wittenburg*. Zie hierover den 2en druk van *M. Fokkens, Beschrijving van Amsterdam*, (Amsterdam bij A. en I. de Wees, 1663, pag. 174.

Te Alkmaar treft hem het groote orgel, een aardig rond boschje, enz. Nous logeasmes chez un Peintre nommé *Metius*, qui estoit Neveu de celuy qui inventa les Lunettes d'approche. (In 1649 kwam Dirk Metius te Alkmaar in het St. Lucasgilde; waarschijnlijk *deze* Metius; in 1666 nog een Jacobus Metius.) Il parloit bon François et sa femme estoit de Châlons. In Medemblik konden de heeren haast geen onderkomen vinden; parce que les principaux de cette contrée alloient visiter les digues et y venoient loger. Nous les rencontrâmes, les uns a pied, les autres en chariot. Nous fumes à la fin chez de bonnes femmes, dont les maris estoient en mer; toutes les chambres et la cuisine aussi estoient tapissées de carreaux peints et vernis. Te *Incuse* (Enkhuizen) le faux-bourg a plus d'un lieue de long: je contay environ mille maisons dans ce village; sur la porte de plusieurs, il y avoit des Jésus, marque qu'il y a beaucoup de Catholiques. Hij ziet er nog de haven met groote schepen; maar tot zijn spijt niet het cabinet de Paludanus, parcequ'il n'y avoit que 3 semaines, que M. Stemberque (Steenbergen) à qui il appartenoit, estoit aussi mort, et toutes choses estoient encore sous le seau. Op weg naar (*Orne* (Hoorn) ziet hij force petits chariots conduits par les maistres mesmes, qui se vont promener aínsi avec leur femmes à leurs costez, tous seuls. Dan komen zij te *Pulmerend;* onderweg zien zij het pays desseché, qui est changé présentement en belles prairies. Op de terugreis moeten zij te *Butylot* (Buiksloot!) slapen en komen 25 Augustus terug in Amsterdam. Volgt een bezoek aan de Synagoge gebracht; dan: I'allay achepter une seconde Marine de *Vandrevell*, en ayant le matin acheptè une autre de M. Otho. (Marseus).

Het van stapel laten van een groot vaartuig was een divertissement fort agréable. De là, estant montés en carrosse, nous fusmes à la verrerie, [1]) ou nous fismes faires des fioles, pour reconnoistre le poids de l'air et un Thermometre de la façon de M. Renes d'Angleterre.

Après diner M. Blot nous mena voir le modelle du Temple de Salamon et des Tabernacles qu'un Juif à fait avec du bois très-proprement.

Een M. Borrij, die een eerste oplichter schijnt geweest te zijn, komt hier weer met hem in aanraking; deze Borry had *Otho le Peintre* van een cancer qu'il avoit dans l'oeil, qui luy ostoit la veüe et l'empeschoit de travailler, geheel genezen, hoewel alle dokters hem voor ongeneeslijk verklaard hadden.

Le 27 M. le Duc fut le matin chez *Otho*, où il vit les admirables pièces qu'il a faites à *Rome* pour son estude. (N. B. Otho Marseus leefde geruimen tijd in Rome, waar *Willem van Aelst*, wiens wijze van schilderen geheel met die van Marseus overeenkomt, zijn leerling is geweest; hij had den Bentnaam: de Snuffelaar, „omdat hij allerwege naar vreemdgekleurde of „gespikkelde slangen, hagedissen, rupsen, spinnen, „flindertjes en vreemde gewassen en kruide omsnuffelde."

(Men leze het verdere bij Houbraken, als boven.)

Eene curieuse aanteekening van de M. is de volgende: au bout des ponts, il y a des lieux communs pour les hommes et pour les femmes séparément, sans qu'un homme fut si hardy que d'aller dans celuy des femmes; et les carosses estant deffendus, quelques femmes vont dans des traineaux couverts comme de petits carosses a deux fonds enz. enz. Hij bezoekt nog de HH. Glauber en Vossius waar hij veel wijsheid opdoet.

A. Bredius.

(*Wordt vervolgd*).

[1]) Op de Rozengracht. (zie Fokkens, pag. 305, 2e druk.) Het glas-huis noemt hij: een der kunstigste werkstukken der geheele wereldt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De behoefte aan bedrevenheid in het hand- en rechtlijnig teekenen en aan eenige kennis van de leer van stijlen en ornament, wordt met den dag meer algemeen gevoeld, inzonderheid door den werkman, die dagelijks bij zijn bedrijf in de gelegenheid is het groote praktische nut en de onmisbaarheid van het teekenen in te zien. Aan hen, die in hunne leerjaren geen gelegenheid vonden om het noodige onderwijs in het teekenen en eenig onderricht in stijl en ornament te ontvangen, beproefde men te 's Gravenhage reeds meermalen zulk onderwijs tegen een uiterst goedkoop schoolgeld te verschaffen. Doch deze pogingen zijn tot nog toe nimmer met een gunstigen uitslag bekroond. Het bestuur der Haagsche Ambachtschool vermoedde dat het mislukken van vroegere pogingen moet worden geweten aan de omstandigheid, dat het teekenonderwijs des avonds gegeven werd op uren, die de werkman niet aan zijn arbeid in het atelier kon onttrekken. Het heeft nu besloten bij wijze van proef, voor volwassen ambachtslieden, ouder dan 18 jaren, een avond-cursus te openen van 9—11 uur op de vijf eerste dagen der week. Het leergeld bedraagt slechts 50 cent per week; passerdoozen, papier en teekenplanken worden kosteloos verstrekt. De cursus zal in de maanden Januarij, Februarij en Maart plaats hebben.

Het is zeer te wenschen, dat de ambachtslieden van deze goedkoope gelegenheid om zich te ontwikkelen, zonder dat zij iets verzuimen, gebruik zullen maken.

— Het bestuur der vereeniging *Uit het Volk — voor het Volk* te Middelburg wil beproeven in Mei aanst. te Middelburg een tentoonstelling van Kunst en Nijverheid te houden. Het doel is de ledige winteruren nuttig te doen besteden; tot medewerking worden aangezocht alle werkbazen, handwerkslieden en liefhebbers te Middelburg en te Vlissingen. Zij mogen inzenden schilderijen, teekeningen, bouwkundige teekeningen, zaagwerken, photographiën, schilderingen op porselein, borduurwerk enz., mits dit alles door de inzenders vervaardigd zij.

— De Ned. Herv. Kerk te Zwijndrecht heeft drie fraaie zeventiende-eeuwsche koperen lichtkronen verkocht aan een Haagsch koopman. Ten onrechte hebben sommige dagbladen deze schacherpartij ten laste gelegd aan de Ned. Herv. Kerk te Putten. In dit laatste dorp bestaat zoodanige kerk niet.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Pruisen. De Pruisische Regeering heeft besloten tot oprichting van een Academie voor bouwkunde, met het doel een adviseerend kollegie te bezitten, dat bij gewichtige bouwplannen aan de Regeering raad kan verstrekken, betreffende de constructie, de aesthethiek en de begrootingen dier ontwerpen. Dit denkbeeld is hetzelfde, als dat hetwelk in ons land ten grond lag aan de stichting van het Kollegie van Rijks-Adviseurs.

ADVERTENTIËN.

Boekhandel JOH. G. STEMLER Cz., Amsterdam,
komt van de pers:

BOUWKUNDIGE STUDIËN,
DOOR
A. W. WEISSMAN.
f 0.90.

W. C. DE GRAAFF, te Haarlem, heeft voorhanden:

ROMAN.

Heden ziet het licht:

UIT HET LEVEN,
DOOR
W. OTTO.
(*Schrijver van* HAND AAN HAND.)
Prijs f 3.25.

DE OUDVELDERS,
DOOR
MEVROUW VAN WESTRHEENE.
Ingenaaid f 3.25. ***In prachtband f 3.50.***

MARGRETHA MORE'S DAGBOEK.
UIT HET ENGELSCH
DOOR
J. VAN VLOTEN.
2e Druk.
Ingenaaid f 1.50. ***In linnen f 1.90.***

GESCHIEDENIS
DER
STAD HAARLEM,
IN
TABELLARISCHE VOLGORDE.
Uit de voornaamste bronnen bijeengebracht,
DOOR
D[R]. C. EKAMA.
2e veel vermeerde druk.
f 0.50.

DE AMSTERDAMMER,
WEEKBLAD VOOR NEDERLAND,
verschijnt elken Zaterdagavond.

De redaktie, bijgestaan door een groot aantal, waaronder de meest beroemde, schrijvers in Nederland, geeft in dit blad artikelen over STAAT- en STAATHUISHOUDKUNDE, GEMEENTEZAKEN, HET TOONEEL, MUZIEK, LETTERKUNDE, HANDEL, NIJVERHEID enz.

De namen van hen, die als medewerkers bekend staan of uit belangstelling in de behandelde onderwerpen, opstellen inzonden, strekken voor de degelijkheid van den inhoud, en de waarlijk liberale wijs, waarop het blad geredigeerd wordt, ten waarborg.

Wij noemen hier slechts **Prof. A. Pierson, Prof. J. A. Alb. Thym, Dr. J. ten Brink, Prof. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wijck, Johan Gram, H. Th. Boelen, Justus van Maurik, F. Smit Kleine, J. R. de Kruyff, J. J. van Hille, Dr. W. C. v. Manen, Prof. J. C. Matthes, Prof. C. B. Spruijt, J. H. Rössing, J. L. Wertheim, E. A. E. Seipgens, Jan Oly, Dr. L. H. Slotemaker, J. W. van Hoogstraten, Dr. E. D. Pijzel, Agatha, Mej. Catharina van Rees, Henri Viotta, J. Craandijk, M. A. Perk, Mr. M. C. L. Lotsy, Dr. J. van Vloten, Mr. W. Heineken, Mr. J. D. Veegens, Mr. J. A. Levy, Mr. J. Pinner, Mr. J. C. de Vries, Dr. W. P. C. Knuttel, N. C. Balsem, A. Beekman, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, G. Waalner, Mr. F. S. van Nierop, Mr. H. Ph. de Kanter, Cd. Busken Huet, W. Doorenbos, J. A. de Bergh, J. C. de Marez Oijens**, om van vele anderen niet te spreken.

De Amsterdammer, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND, mag terecht het goedkoopste weekblad van Nederland heeten.

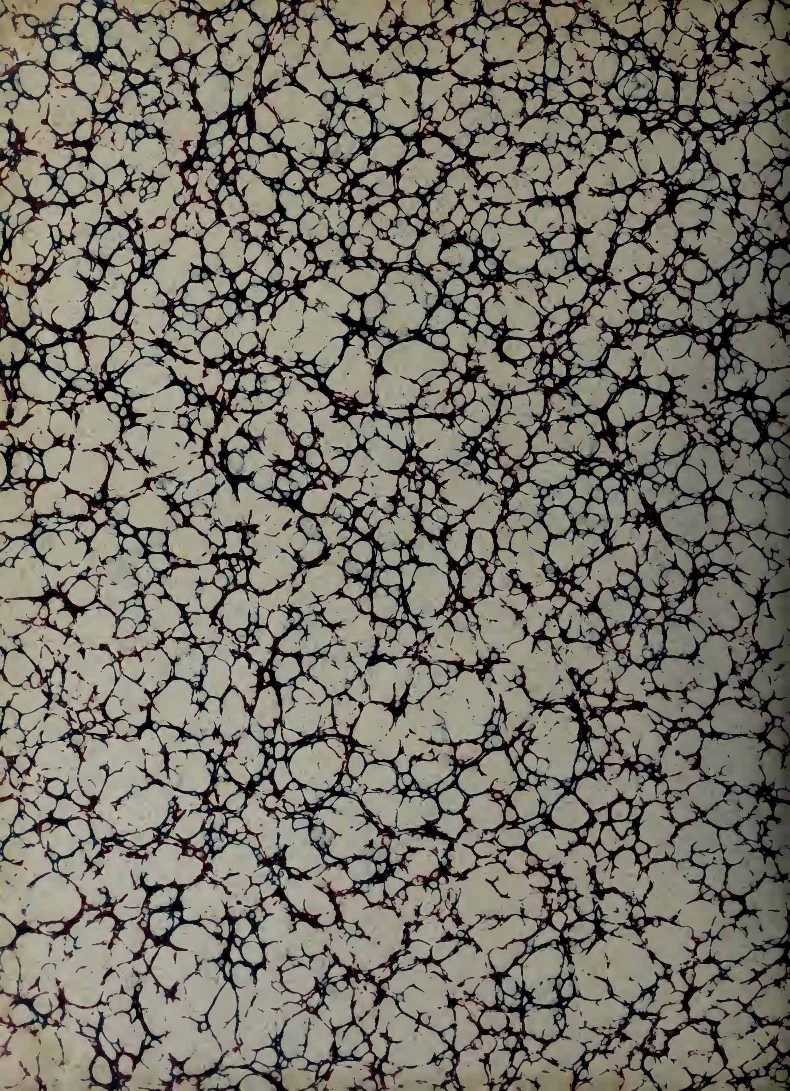
Per post, franko, kost het slechts 75 Cents per 3 maanden.
ELLERMAN, HARMS & Co.
BUREAU: Rokin 2, Amsterdam.

W. C. DE GRAAFF te Haarlem heeft uitgegeven:

HAAGSCHE HOPJES,
DOOR
PIET VLUCHTIG.
I.
EEN SPOEDSTUK.
Tweede, met eene dankbetuiging van den Schrijver, vermeerderde druk.
Prijs . . . . . f 0.70.

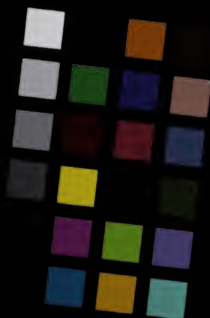
BENIJD EN BEKLAAGD.
DOOR
Mevrouw VAN WESTHREENE.
2 Deelen.
Prijs . . . f 5.20.

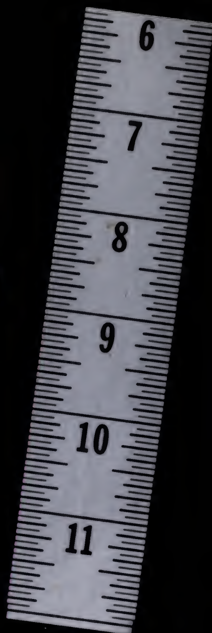
Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

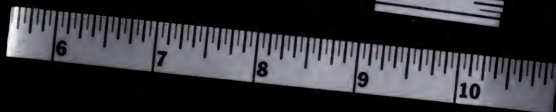

SPECIAL
PERIOD
N
1
N38
v. 1-2
86-S
833
THE GETTY CENTER

6
7
8
9
10
11

6
7
8
9
10

